

ગુણસુંદરી

અને
શ્રી હિનોપદશી

૭૪૨

૧૮૮૧
અંક-૧૧ મે

૧૩ જુ.

વંદીશ્રી: મો. ઉમિલા મેના, બી. એ.
સા. નયો-રના મેના, બી. એ.

કાર્યાલય: ૧૦૫, ગીરગામ બેંક રોડ,
સુબાઈ, ૪

પ્રાથમ: હિન્દમાં: રૂ. ૪-૦-૦ પુસ્તક નકલ : આઠ આના.

હિન્દ પદાર: રૂ. ૫-૦

ગુણસુંદરીઓની શોભા શામાં છે ?

સોના ચાંદી તથા ઝવેરાતના દાગીનાના
પ્રખ્યાત વેચારી

સોની
નરોત્તમદાસ
ભાઉ
ઝવેરી.

૨. નં.

૨૦૫૬૫

ઠેકાણું—
શેખ મેમન શ્રી,.
મુંબઈ.

બીજા દુકાન—
'મુતાર ચાલી,
મુંબઈ.

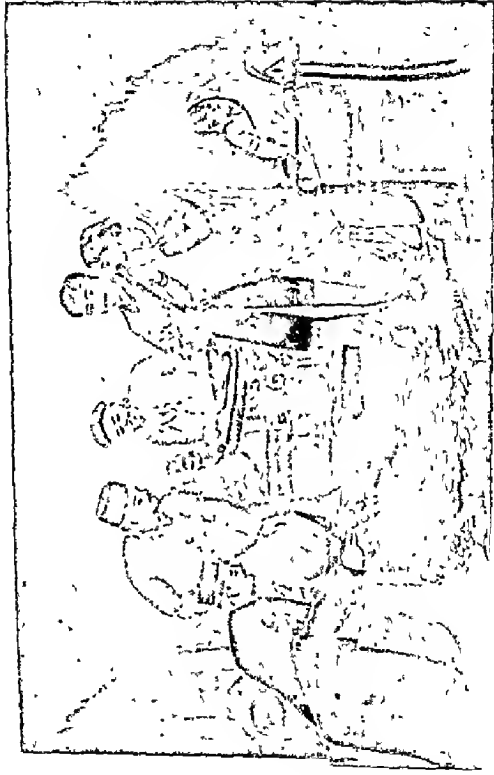

જાહેરાતમાં આઈડે પર પુરતી દેખરેખ રાખવામાં આવે છે.

નિર્મળાનો શ્રદ્ધાંજી

(“વર્માનો વિવિધ વાર્તાઓ” નામક તા. ૧ લી ઑક્ટોબરે પ્રકટ થનારા પુસ્તકમાંનું એક આકર્ષક ચિત્ર).

પ્રથમની રચ. પાનિ-સોન નવા નવા

પાન ૧ બુ.

શ્રીયુત શાસ્ત્રચંદ્ર ૧૬૨૫

અંક ૧૧૦.

મહારી બાલી.

લેખિકા:

પ્રદેન ન્યોત્તરના શુદ્ધ

(સાંજની રોશા તે રશી-આગની—એ રાજ)

દસવી દસાવની એ આવી,

દાં દે મહારી બાલી કેમયમેર નાવી—

દો બીયા ! દસવી દસાવની એ આવી.

દાં દે મંડે તો દેવાના દેવના નવાવી.

દાં દે મહારી બાલી કેમયમેર નાવી—

દો બીયા ! દસવી દસાવની એ આવી.

દાં દે એ તો પાવના પાવનાં દે લાવી,

દાં દે તર સુ નું મોમાવની એ આવી—

દો બીયા ! દસવી દસાવની એ આવી.

દાં દે મહારી બાલી તે બાલો મહાર,

દાં દે જતી લીધું પરીમાં હર મહાર—

દો બીયા ! દસવી દસાવની એ આવી.

દાં દે એના કુંજા વાળા જાત મીલી,

દાં દે મહારી બાલી કેમયમેર નાવી—

દો બીયા ! દસવી દસાવની એ આવી.

કન્હૈયાને !

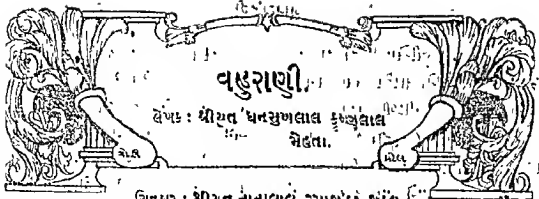
લેખક:

લેખક: શ્રીચતુર રમણીકલાલ શ્રીશનલાલ મેતા.

ગોરલીમાં ગાયું એવું શું હેં, કન્હૈયા !
ગોરલીમાં પાયું એવું શું હેં, કન્હૈયા !
ગીધી તુપા ન પદારા આત્મની, કન્હૈયા !
છેડી જલે એ ગોરલી ફરી, કન્હૈયા !

ચુનું મધુવન ફરી ગળાવજે, કન્હૈયા !
અચેતમાંદી ચેતના જગાવજે, કન્હૈયા !
અનમ અંજનો અમીનાં આંજલે, કન્હૈયા !
અમને રસજકોરમાં ભાંજાવજે, કન્હૈયા !

ગોધેરી ગા ફરી છું રસ-ગીતા, કન્હૈયા !
વિશ્વરનેહ કેરી એક સંહિતા, કન્હૈયા !
ગોરલીમાં જગતભાન ભૂલાવજે કન્હૈયા !
રસછાંચે આતમ છલકાવજે, કન્હૈયા !

ચિત્રકાર : શ્રીચતુર્ધનમુખલાલ રમાશંકર શુકલ.

રાતના અગીઆરકનેા મુમાર હશે. મુરતની એક ગલીમાં એક ઊંચા ઓટલા ઉપર ચાર પાંચ આધેડ ગંગાસ્વરૂપ તેમજ સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓની સલા મળી હતી. બધીય સ્ત્રીઓ જમાનાની ખાધેલ અને જાજરમાન જણાતી હતી અને કુદરતની કાઠ વિચિત્રતાને લઈને જેમ જેમ તેમનું વંધ વધતું જતું હતું તેમ તેમ તેમની તંદુરસ્તી પણ વધતી જતી હતી એમ જોનારને જણાતું હતું. સભાંગ નાંધેક જેવાં જણાતા ગંગાસ્વરૂપ હીરાગવરી આસપાસના જગતમાં હીરામાથી તરીકે પ્રખ્યાત હતાં. જ્યાં જ્યાં કુટુંબમાં ક્લેશ. જ્યાં જ્યાં કુટુંબોમાં તોફાન ત્યાં ત્યાં હીરામાથી પોતાની દક્ષતાથી, પોતાની છબ્બાથી, કોઈને ઉરકેરતાં, કોઈને પગલે કચરતાં, હંડા થતા તોફાનને ઉત્સાહ અર્પી સજીવન કરતાં અગ્રચાનેજ શોભતાં હતાં.

ગં. હીરામાથી: (ગલીમાંની એક બારી તરફ જોઈને) “ કેમ ? મગન બહેન ! કે બહુ થાકે લાગી ગયો છે કે નીચેજ ઉતરતાં નથી ? ”

મગન બહેન : “ હા, બહેન, અમને તો થાકે લાગે. તમારે ફીક છે કે ઘરમાં વડ બધું કામ કરે. ઓટલે પગ પર પગ ચઢાવીને આખો દિવસ બેસી રહેવાનું મને એટલે થાકે શાનેા લાગે ? ”

સભામાં થોડુંક રિમત થયું અને એકાદ સ્ત્રી બોલી : “ મગન બહેને વાત તો સાચી કરી દો ! ”

ગં. હીરામાથી : “ હા, બહેન, હા. વાત

તો મગન બહેને સાચી કરી ! આજ સુધી એ હતાં તેમણે મને ઓટલે બેસાડીને નીચે તે ખવડાવ્યા કયું, એમના ગયા પછી છોકરાએ મારી ચાકરી કરી એને હવે નવાં વહુરાણી આવ્યાં એ મારી ચાકરી કરી રહ્યાં છે એને કરશે. એટલે ‘ મગન ’ બહેને વાત કરી એ તો સાચીજ કરી છે ને ! મારી મોટી બહેને ગરીબના ‘ ધરની ’ છોકરી કીધી તેના શા કચેતા થયા તે હું જાણું છું. રો... કુવડે મારી મોટી બહેનને એક દાંડો જ પવા દીધી નથી. પીયરમાં ભાંજીલું નહીં એટલે મહિંડાની માફક ટકે પાંચ રોરનો ખાડો પાડે. સાસરે આવી ત્યારે ‘ નાગીને ’ આવેલી એમ કહીએ તો ચાલે. વરસ દાંડેય પીયરમાંથી એક ચીથરાંની આશા નહીં, અને ‘ વિરસના ’ ત્રણસો ને પાંસડે દિવસ સાંસરામાં બેઠી હોય. પીયરીયાંને તો ગણ તો બસા ગણ અને એક પેટીયું નભાવતું ઓછું થયું એટલે એ લોકો તો બોલાવેજ શાનાં ! અરે, સંરઅવસેરે તો ફીક છે. ‘ પંજી ’ સુવાવડમાંય મોટી બહેને મોઢે ચઢીને ‘ એ લોકોને કહું ’ ત્યારે છોકરીને લઈ ગયાં. તેય મહીનો થયો કે ધણક કરીને પાછી તગડી મેલી ! આંખો ‘ જો ’ મારી આંખે ‘ નીચેજ ’ એટલે મેં જાણ્યું કે આના કરતાં પેસાદાર કુટુંબની અને ‘ સહેજસાજ ’ ભણેલી છોકરી હોય તો કેટલું ફીક પંજી ત્યાં તો...”

છગન બહેન : “ પણ ત્યાં તો ‘ ધરનાં ’ બળ્યા વન ગયાં તો વનમાં લાગી આંગ ! ”
કેમ, બહેન ? હા હા હા હા ! ”

ખીંછી એ ત્રણ સ્ત્રીઓ: " હા હા હા !
હીરામાશી ભણેલીના લાડવા લેવા ગયાં ત્યાં
તો 'લાડવામાંથી ઝેર નીકળી પડ્યું.' "

મગન બહેન: (બારીમાંથી, ગીતાજી,
વાંચતાં હતાં તેમાંથી 'ડોકુ' કાઢીને) " એ
તો માણસને ઠોકર વાગે ત્યારે જ સાન આવે.
મેં હીરામાશીને મારી નહોતી વચલી છોક-
રીને માટે બહુ કહેલું 'પણ એમને તો પેમા-
વાળા અને ભણેલી ગણેલી નેમતી હતી.
એટલે ગરીબ છોકરી ચાલે ! બાપી ખીચારી
કેવી પગ બાંધીને રહેત તો ખરી. "

હીરામાશી: " બાપ, એ તો રાંડયા પછી
ડાડાપણ બધાને આવે ! બાપી વહુ તે કે
બાપાની સ્ત્રી હતી કે ચાખીને લખાયે
કે હું જોયું, છોકરી નેમ, એતું ભણતર
જોયું અને રૂપ રંગ જોયા. પછી
આવી નીકળી એમા દોષ કેને
દેવા જઇએ ? પહેલાં પહેલા તો
બાપ, મોંએ કુચા મારી મારીને
સહન કરી લીધું અને ગાંડું, ગ-
બડાવ્યું. પણ હંમેશતું યશુ એ
પાલવે ? સવારના તો વહુરાણીને
એક અરધી કલાક વહેલા ઉઠવું
પડે તો આખો દિવસ માથું
ચડેલું રહે ! "

જતન બહેન: " હવે સેજ
માથું ચડે તેમાં શું થઇ ગયું ? "

મગન બહેન: (બારીમાંથી
ગીતાજી વાંચતે વાચતે " બહેન,
માફ તો છેલ્લાં પંદર વરસ થયાં
માથું દુખે છે. તે એમ કેમ કામ
કરતાં હઇશું ? એમ પડ્યાં
રહીએ તો કામ કેણુ અમારો
બાપ કરે ? એ તો માથે તમારાં
જેવાં બોળાં સાસુ પડેલાં એટલે
માળા સુટે ! "

હીરામાશી: " હાથરે, મા ! તમે 'શુ'

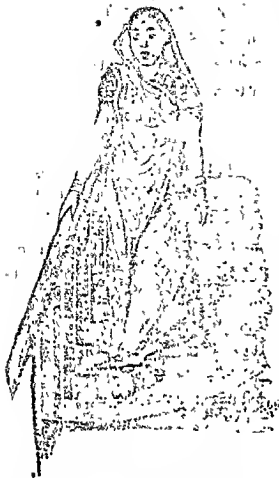
બોલ્યાં જતન બહેન ? માથું દુખે તેમાં શું
થઇ ગયું ? એમ જો માથું દુખ્યા કરે તો
એમાંથી તો પાંચસો ને પાંચ મોટા રાગ થઇ
જાય એ તમને ખબર છે ? વળી મગન નંખણું
પુડી જાય તો પછી મોટાં મોટાં યોથાં વંચાય
કેમ ? અને આપણને માથું દુખે ત્યારે આપણે
બહુ તો માથે કકડો બાંધીએ કે સુંક ચોપ-
ડીએ પણ આ તો માથે બરફ ધસવું પડે,
બાંમ ચોપડવા પડે અને તોય મટે નહિ; તો
ખીંજે દિવસે ડાહરની મેલાહ લેવી પડે ! "

જતન બહેન: " ત્યારે હવે તમારેય એને
વહેલી ઉઠાડવામાં શો ફાયદો હતો ? જરા
મોટી ઉઠે તો છો છોતી. "

હીરામાશી: " પણ તેમાં મારે ક્યાં ના

હીરામાશી: " ઠાઠર આગળ જઇને અરમો
કલાક શુભ મારે ત્યારે "

“વહુરાણી રાં—નાચનારીની માફક ઠમક ઠમક કરતી દાદર ઉપરથી પોતાની મેટીએથી ઉતરે !”

છે ? છોને એ એ વાગે ઉઠે ! હું તો ઘરનો પંસીડો કરતી આવી છું અને કરીશ. આટ-આટલું એ કરે છે પણ જતાંય મારા મોમાંથી મેં એક કડવો હરફ પણ કાઢ્યો છે ? તમે ક્યાં નથી જાણતાં ? પણ દરેક ચીજની પણ કે, હદ હોયને. હું મુ—સવારનાં પાંચ વાગ્યાથી ઉઠું, ચા પાણીની તૈયારી કરું, અધરણ મુકું, વાસીદાં વાળું, અને પછી દાદર આગળ જાઉંને ! અરથે કલાક થુમ મારું ત્યારે વહુ રાણી રાં—નાચનારીની માફક ઠમક ઠમક કરતી. દાદર ઉપરથી પોતાની મેટીએથી ઉતરે ! તોયે આપણે તો બા, એકજ નિયમ રાખેલો કે ત્રી કે કૃષ્ણ કે જોલવું નહિ. આપણે આ ફુનિયામાં કેટલા દિવસ કાઢ્યા છે. ?”

“હોય, હવે બહેન હજી નાદાન છ-અટલ વહેલાં નહિં ઉઠાવું હોય, પણ પછી તો આખો દાંડો કામ કરે છે ને ?”

હીરામાશી : “હારે બહેન હોય પછી તો સાસુજી ઢોળાઓ ઢાળાને આખો દિવસ સુધ જ રહે છે. પછી કે મારું કામ કરવાનું હોય ? સવારે જમવાનું ચાપ ત્યાં સુધી બાધા જેવી આમથી તેમ ક્યાં કરે. જરાક કામ કહીએ એટલે એવો જણકો કરે કે આપણને એમ થાય કે હું બાળાએ તેના કરતાં હાળ બાળેલા સારા અને જમી રહ્યાં એટલે હાથ તો પીયરજ સુકવવાના હોય ! પછી જોઇએ તો વરસ ભરવાનું હોય કે અથાણું કરવાનાં હોય, કે પાપડ કરવાનાં હોય કે ગમે તે કરવાનું હોય ને ? અરે, મારી કમુની સુવાવડના દસ દિવસમાં મેં અને પીયેર નહોતી મોકલી તેમાં તો એના લાઇઓએ આખી ન્યાતમાં મને ફળેત કરી હતી, અને પછી તો રાતના એક તો પીયરથી યાદીને આવેલાં હોય તેમાં દીવામાં અને લાકડાનાં ધુમાડામાં આંખ ખગડે એટલે રસોઈમાં અડકાયજ કેમ ? રાતના બાર વાગ્યા સુધી ચસમાં પહેરીને વાંચી શકાય તેમાં આંખ ખગડે નહિ. પણ જે સુલો પાસે પાંચ મીનીટ પણ જેસવું પડ્યું તો આંખ લાલ થઈ જાય, લાલ !”

જતન બહેન : “પણ એટલું તો ખરું કે એની તબીયત. પહેલેથી જરા નબળી તો ખરી.”

હીરામાશી : “અરે શેની ધુળની નબળી ! એ પાંતળાં શરીરનાં માણસો તો કેની, તમને લાગે નબળાં એટલુંજ. એ તો અમર્યા કમી થયાં કરે અને આપણે શરીરમાં જાડાં પહેલાં એટલે આપણી કોઈ કોઈ દવા ખીયજ નહિ.”

મગન બહેન (ગીતાજી વાંચનાં બારીમાંથી)

મગન બહેન : (ખારીએથી, ગીતાજી વાંચતે વાંચતે) “ જ્યારે હમણું આમ છે તો એકાદ બે પેટે પડશે ત્યારે શું થશે ? ”

હીરામાશી : “ હાય હાય ! ત્યારે તો કેાણ જાણે આજ તુટી પડશે ! મારે તો એ ખાવુંજ બાકી રહેશે. ઘણી હમણું, એની ચાકરીમાંથી પરવારતો નથી. તે વળી બાબા-ગાડા લઇને છોકરાઓને ફેરવવા પણ. જશે પણ ચાકો બહેન, એમ કે આ પુરાણ પુરું થાય એમ છે ? હું તો જાઉં છું. ”

(જાય છે.)

છગન બહેન : “ લગવાન આવી સાથે કોઇ વહુને નહિં આપણે ! નયોં ડાકણનો અવતાર છે ! એ અને એની દીકરી. મળીને ખીચારી વહુનો જીવ લેવો બાકી રાખે છે. ”

જતનબહેન : “ અને પાંચી મામી સતી થાય છે ! અરે, ખીચારી વહુના હાલ તો જુઓ થઈ ગયા છે ! કુંવારી હતી ત્યારે કેવી ગપર જેવી હતી ! અને પીયરમાં કેટલા લાડમાં ઉછરી હતી ! તેના હવે ચાકરડીના કરતાં ધુરા હાલ છે. આવી નાજુક, કાચની પુતળી તે આ કુભારજાને પનારે ક્યાંથી પડી ? ”

મગન બહેન : (ગીતાજી વાંચતે વાંચતે ખારીમાંથી) “ અરે બહેન ! હું તો મારી નહું દની વચનીને આ ઘેર આપવા તૈયાર થયેલી ! એ તો એ છોકરીનાં નસીબ મોટાં એટલે બધી ગંધ ! બાકી, હાય હાય. અભારે એના શા. હાલ થયા હોત ! ” (ધીમે ધીમે મંડળ વીખરવા માંડે છે, ગીતાજીનું વાંચન પણ બંધ થાય છે. દુર દુર ડાંડીયાનો કુગ-કુગીનો અવાજ સંભળાય છે.)

બે લાખ વર્ષ પહેલાં.

હિંડીસીઆમાં એકનહીસ આગળ માણસોનાં હાડકાંની ચએલી શોધ ઉપર લંડનમાં ગ્રેફિસર સર આર્થર કીથે લાપણ ક્યું હતું. આ હાડકામાં એકે બોપરી પણ છે. ત્યારબાદ સુધી પુરાતન જમાનાના માણસોનાં મળેલાં હાડકાંમાં આ હાડકાં સૌથી નૂનાં છે. સર આર્થર કીથે કહ્યું હતું કે મળી આવેલી બોપરીથી હમણા સુધી નહિ જણાએલા માણસની શોધ થાય છે. હાલની માણસ જાતથી તે વધુ જુદાનું પ્રકારનો માણસ હશે એમ લાગે છે. એક લાખથી બે લાખ વર્ષ પર જે માણસ અત દુનીયામાં થઈ ગઈ હશે તેનાં આ હાડકાં દોલાં જોઈએ. એમ જણાય છે કે માણસની ઉંચાઈ ૫ ફીટ ૯ ઇંચ જેટલી ગઈ હશે અને આપણી માફક પગે ચાલતા હશે. તે બોપરી ગોરીલા વાંદરાની બોપરીને રહેજે સારું મળતી આવે છે ખરી; છતાં તે માણસો ગોરીલા જેવી હલકી પકિતના નહોતા એમ લાગે છે. આગળ જતાં આ શોધ બહુ અગત્યની થશે; એવો સંભવ છે. આપણા આપદાદા બે લાખ વર્ષ પર કેવા હતા તે જાણત કંઈક જ્ઞાન આ શોધથી આપણને મળશે.

રસિકાના રાસ.

લેખક: શ્રીયત્ દીનેન.

વાદ્યમાં વીજળી જે કે ચમકે હૃદયારો સાહેલડી,
 નેનામાં ટમકે જે કે ચંચલા વિભાસે સાહેલડી.
 પૂર્ણ ચંદ્ર ચંદ્રિકા જે કે અમૃત ધાર્યાં સાહેલડી,
 પ્રેમી લખ ચુમતાં જે કે અમર ચાતાં સાહેલડી.
 રસ છાજ ઉછળે જે કે હર ચટયાં દેલે સાહેલડી,
 રનેહ-સુનાં હૈયાં જે કે મહાણે શું રેલે સાહેલડી ?
 ગગને હિમાંશુ જે કે પોયણી વિકસે સાહેલડી,
 પ્રીતમને મશાને જે કે મદમરી ખીલે સાહેલડી,
 આજે વસંતની જે કે પંચમી આલી સાહેલડી,
 હૃદયવ્યાં હૈયે જે કે વિમ્બે વધાવી સાહેલડી.
 કાચલડી ફળતીરે કે આગ્રહાણે કુકે માહેલડી,
 ચીતડે શા તદુ જે કે કોકિલ-કંઠે સાહેલડી ?
 પ્રકૃતિયે નવલાં જે કે પલ્લવ ધાર્યાં સાહેલડી,
 લીલાં પાનેતર જે કે ખેરી પધાર્યાં સાહેલડી.
 ચણી પુલે ચુથી જે કે પુલડાંની માળા સાહેલડી,
 કોને ખેરાવરો જે કે ડાખ કોણુ રહેશે સાહેલડી ?
 ચિત્તહર ચિત્તવન જે કે રસિક છુકાવે સાહેલડી.
 માયાની મોહિની જે કે આલમ આવારે સાહેલડી.
 વિવિધ શર હટ્ટે જે કે દિલડાં ભેદે સાહેલડી,
 આમ શું રંભડીયે જે કે કાયાના ભેદે સાહેલડી ?
 પ્રિય જન ખેલે જે કે રંગે અનંગે સાહેલડી,
 રંગ-સુનાં સાથી જે કે હૃદય કેમ ધારે સાહેલડી ?
 પિયુ પરદેશમાં જે કે બહારી બાળા સાહેલડી,
 પંથ જાણી રાણા જે કે સદેશ હીણા સાહેલડી.
 પ્રેમીનાં ભેડલાં જે કે ઉછળે ઉમંગે સાહેલડી,
 આજે જ એકલાં જે કે હવમાય સાસે સાહેલડી.
 બહાવમે પિયોગીને જે કે વસંત જાળે સાહેલડી,
 વિરહ-વિધુરને જે કે કટલ લાગે સાહેલડી.
 વસંત મહેકતી જે કે હસવે રડાવે સાહેલડી,
 ત્રિધિની વિચિત્રતા જે કે કળી કોણે કળશે સાહેલડી ?
 અંતરની આશિષ જે કે દુઃખીપાને દેજે સાહેલડી,
 બહાવરુડોયાં એકથે જે કે વિશુ વિરાગે સાહેલડી.

બાળઉછેર.

લેખક: ડૉ. અમલદાસ હ. પટેલ,

એમ. બી. બી. એસ., ડી. પી. એચ., ડી. ડી. એમ.,

(કચ્છેર). હેલ્થ ઓફીસર, સુરત.

(ગયા અંકના પૃષ્ઠ ૭૧૪ થી ચાલુ.)

જન્મ પછી બાળકની લેવાની સંભાળ.

આ ગદ્યા લેખોમાં બાળઉછેર વિશે જે કોઈ લખવામાં આવ્યું છે તેના કરતાં આ લેખમાં ધણીજ અગત્યની બાબતો લખવાની છે. ગર્ભની અંદર તથા જન્મ વખતે તો બાળકની છ'દગીની સંભાળ કુદરત પલ્લુ લે છે. ગર્ભત્વ રહેતું અને જન્મ થયો તે બન્ને કાષોં તો કુદરતે નિર્માણ કરેલાં છે અને તેને યોગ્ય રીતે પાર પાડવાની ધણી ખરી તકનીક કુદરતજ કરે છે. મનુષ્યને તો તેમાં થોડી ધણી મદદ કરવાનીજ હોય છે અને તેથી તેમાં બાળકની અને માતાની છ'દગીને મનુષ્ય જે કુદરતના કાર્યમાં આડખીલી ન કરે તો ન્નેખમ જેવું નથી. પરંતુ જન્મ પછી બાળક મનુષ્યની સંભાળમાળ આવે છે અને તેના જીવન અને મરણનો દેરો તેના ઉછેરનારના કાષમાં ધણી ખરી રહેલી હોય છે. આ સાગિત કરવા માટે આગત લેખમાં જુદા જુદા દેશના બાળ મરણના આકાંક્ષી યોગ્ય પરિણે રૂઝી પાદ દેવકાવવાનીજ જરૂર છે. જન્મ પછી બાળકની તંદુરસ્તી નાચવી રાખવા મનુષ્ય કેટલે સુધી ઉપાય ચોજી શકે છે તે સાગિત કરવું અપરં નથી. ન્યુઝીલેન્ડના ડનડીન શહેરમાં બાળકોની રાજ્ય તરફથી અને પ્રાંત તરફથી એટલી બધી સંભાળ લેવાય છે કે તે શહેરમાં સને ૧૯૨૩ ની.

સાલમાં એક પલ્લુ બાળક જાડાની બિમારીથી મરણ પામ્યું ન હતું. આનું કારણ એ છે કે ડનડીન શહેરની માતાઓની અને બાળકોની અહર્નિશ સંભાળ ત્યાંની વૈદ્યીય પરિચારીકાઓ લે છે અને તે શહેરમાં બાળકો માટે વપરાતા દુધ અને અન્ય ખોરાક ઉપર એટલી બધી દેખરેખ રાખવામાં આવે છે કે બાળકની તંદુરસ્તી બગડે તેવો ખોરાક ત્યાં વેચાતોજ બધે થઈ ગયો છે અને તેને લીધે બાળકોને જાડાની બિમારી લાગ્યેજ થાય છે. ડનડીન શહેરના બાળકોની તંદુરસ્તીના આ આંકડાઓ ત્યાંના શહેરીઓને મગજની આપે તેવા છે અને તે આંકડાઓ પુરવાર કરે છે કે મનુષ્યને ઇશ્વર તરફથી સોંપાયેલું બાળક, મનુષ્ય ધારે તો પુરેપુરી રીતે સાચવી શકે અને કુદરતનું કાજ અદા કરી શકે. બાળકોના ખોરાક સંબંધીતો આ મારો લેખ નથી જતાં એટલું અહિં લખવું જરૂરી છે કે આપણી માતાઓના આ વિષય સંબંધી અજાનને લીધે આપણા દેશના સેંકડો બાળકો મરણને શરણ પામ્યા છે. તરવના જન્મેલા અને દસબાર દીવસ કે મંદિનાની ઉમરના બાળકોને બેસનું નદિ પડે તેવું દુધ પાનારા અજાન વ્યવસ્થા બેઠકાર માતાપિતાઓ આ લેખકે પૂજા જોવા છે. જન્મ પછી બાળકને પેરે વજનમેશ નાચડાની યોગ્ય સંભાળ નાદ લેવા-

યાથી ભય કરે ફેરી તાવને લીધે અનેક આ-
ળકા આ દેશમાં મરે છે. જન્મ પછી બે
ત્રણ દીવસ ઝાડો ન થાય. તો પણ
માઆપની આંખ ન ઉઘટે તેવા દાખ-
લાઓ પણ ડાકટરો, ઘણી વખત જુએ છે.
કાંઈ અથવા તેવાજ, અન્ય એવી રોગથી
પીડાતી માતાનું દુઃખ પીને સેંકડો આળકા આ
દેશમાં મરણ પામે છે. એનકા ન્યુમેનીયાથી
પીડાતા આળકને, “જરા, ભરામ, અયુ” છે
કહી “ઉટવેલું” કરીને ઘણી અજ્ઞાન માતાઓ
અળસુમાંજ પોતાના વ્હાલા આળકને મરવા
દે છે. આળકના રોગનો ચોખ્ખો ઉપાય કરવાને
બદલે માનતા માનવાના અથવા નજર ઉતા-
રવાના અખતરા આ દેશમાં હજુ ઘણાં શાય
છે. શિતલા, ચોરી, ગોખર અથવા ઉપદંશને
લીધે આમડી ઉપર, દેખાવ દેતાં જુદી જુદી
જાતના આંદા, કે ફેફસાઓને “આપજી
આંખા છે” એમ માની આવા ભયંકર રોગોનું
નિવારણ કરવા દેતું દેવીઓની, પુત્ર કરવાની
પ્રયા હજુ આ દેશમાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધાપૂર્વક
ચાલુ છે. જીહીના દીવસ ન આવે ત્યાં સુધી
આળકને જિવાડુંજ રાખીને ન્યુમેનીયાને આમ-
ત્રણ કરવાનો રિવાજ હજુ આ દેશમાં ચાલુ
છે. મા આપના વહેમ અને અજ્ઞાનને
લીધે ખીલતા, કુસમ, સમા, આળકા જાંદ-
ગીના પ્રભાતમાંજ કરમાઈ જાય છે. દુનિ-
યાની ભયંકર લડાઈઓમાં પણ સેંકડે ૪૦
માણસો નથી મરી જતા પરંતુ આ અજ્ઞાની
દેશમાં વગર લડાઈએજ સેંકડે લગભગ ૪૦
આળકો મરણ પામે છે. તેમને મારી નાંખ-
વામાં દુરમનની કાતિલ તત્ત્વજ્ઞાન કે ભયંકર
તોપ કામ નથી કરતી પણ તેમનાંજ પ્રિય
માઆપોનું ભયંકર અજ્ઞાન, અધશ્રદ્ધા અને
વહેમ આ દુર કાર્ય કરે છે.

આ લેખમાં આળકને ચંતા દરેક રોગનું
વર્ણન કરીએ તો પાર પણ ન આવે. તેટલા

માટે આળકની પાંચ વર્ષની ઉમર સુધીમાં
તેની કંઈ કંઈ આખતમાં મુખ્ય સંભાળ
લેવી તેનું દુઃક વર્ણન કરવામાં આવશે.
જન્મ પછી આળકની આંખ ધોવાનું,
મ્હોં ધોવાનું, નાથડો કાપવાનું અને નવરા-
વવાનું કાર્ય તો દાખલ અથવા નર્સ કરે છે.
તે પછીની બધી સંભાળ માતાએ અથવા
સંબંધીએ લેવી પડે છે. જન્મ પછી પાંચ કે
છ કલાકની અંદર આળકને ઝાડો થવો બહુ
જરૂરી છે. અને જો ન થાય તો ડાકટરને
બોલાવવો જોઈએ. આળકના મ્હોંના ઝાડામાં
લીસે અને કાળાશ પડતો પિત્ત મિશ્રિત મૂળ
નિકળે છે જેને જન્મ-મળ કહે છે. આ મૂળ
જો શરીરમાં વધુ રહે તો જખતે આળકને દુઃખ
થાય, પેટ ફૂલી જાય અને તેને લાંબા અનુ-
રોગો લાગુ પડવાનો સંભવ રહે છે.

જન્મ પછી બેચાર કલાક આળકની માસે
કોઈ પણ માણસે બેસી રહેવાની જરૂર છે.
કારણ કે કોઈ વખત આળકને પેટ વળગેલા
નાથડામાંથી લોહી વહે છે અને તેને લીધે
કદાચ આળક મરી પણ જાય. સાધારણ રીતે
આળકના શરીર પર કપડું ફાંકેલું હોય છે
અને નાથડામાંથી નીકળેલું લોહી કપડામાં
ચુસાઈ જાય અને કોઈને ખબર પણ ન
પડે. માટે આ આખતની ખાસ કાળજી રાખવી
જોઈએ. કેટલાક આળકને જન્મ પછી તરત-
જ આંચકી આવે છે અને જો પાસે કોઈ
માણસ ન હોય તો આ જોઈ શકાય નહિ.
આળકને શરદીથી અને જાનવરથી બચાવો.

હિંદુ કોમમાં કેટલીક માતિઓમાં એવો
રિવાજ હોય છે કે જન્મના છઠ્ઠા દીવસ સુધી
આળકને શરીરે કોઈપણ શીવેલું કપડું અડ-
કાડાયજ નહિ અને સાધારણ રીતે છાદીવસ
સુધી આળકને એકાદ કપડું ઓઢાડી રાખવા-
માં આવે છે. આળકને શરદી ન લાગે તો
માટે ગળાથી તે પગ સુધી લાંબુ બાંધું

પહેરાવવાની ખાસ જરૂર છે. અને તેની પર સાધારણ ગરમ કપડું રૂઠુ અનુસાર ઓઢાડવું જોઈએ. વળી બાળકને કમર પર ત્રીકોણાકાર કપડું લંગોટની જેમ પહેરાવી રાખવું જોઈએ કે જેથી પથારી બગડે નહિ અને તેના કપડાં પણ સ્વચ્છ રહે. આવા ત્રીકોણાકાર લંગોટ ઘુનના નરમ ચાદર કે હુગડામાંથી ચઢી શકે છે. તેમને વાપરતા અગાઉ ધોઈને સ્વચ્છ કરવા જોઈએ.

બાળકને જનવરથી બચાવવાની વાત શહેરમાં રહેનારને હસવા જેવી લાગશે પરંતુ ગામડામાં અને કોઈ કોઈ વખત શહેરમાં પણ બિલાડી અને વનીયરે, બાળકને ગંભીર ધૂળ કરવાના દાખલા અને છે. બાળકના મોઢામાં દુધની વાસ આવવાથી બિલાડી ઘણી વખત તેના પર તરાપ મારે છે અને નખોરીયા ભરી જાય છે. બાળકની પથારીમાં છવ જંતુ ન આવે તેની ખાસ કાળજી રાખવી જોઈએ. પારણામાં વીંછીએ ચડી જઈને બાળકને કરડવાથી બાળકના મરણના દાખલા પણ અનેલા છે. બાળકની પથારી સ્વચ્છ રાખવી જોઈએ કે જેથી તેને માકડ કે આંચકા જેવાં જંતુઓ ન કરડે અને બાળકના માટલાની આસપાસ મચ્છરવાની પણ રાખવી જરૂરી છે. મચ્છરના કરડવાથી મૈત્રેયીવા તાવ બાળકને સદંત્ર મા લાગુ પડે છે અને આ દીવસમાં બાળકને આંચકી આવે છે અને બાળક મરી જાય છે.

અર્થસધમાં નવ માસ રળા પછી બાળક એકાએક નવાજ વાનાવરણમાં મુકાય છે. અર્થમાં તેનું મ્હણ તો કુદરતજ કરી તે છે પરંતુ જન્મ પછે વિષ્ણુની અંદરના પત્તે તત્તેથી તેનું રક્ષણ કરવા માટે યોગ્ય સદાય મનુષ્યેજ આપતી પડે છે. જગતની આપી વ્યાપિ અને ઉપાધિથી અપરિચિત બાળક ઉપર જગતના રચુલ પુત્રો આક્રમણ કરે છે.

અને તેને રોગના પંજમાં સપડાવે છે અને માતા પિતાની બગાડર કાળજી ન હોય તો બાળક, રોગમસ્ત થઈ મૃત્યુવશ થાય છે.

બાળકનું સ્નાન.

ગરમ પ્રદેશોમાં બાળકને દરરોજ સ્નાન કરાવવું જરૂરી છે. શરીરે મીઠું તેલ ચોળા પછી રૂઠુ અનુસાર સાધારણ ગરમ કે ઠંડા પાણીથી સ્નાન કરાવવું જોઈએ. બાળકની સ્પર્શેન્દ્રીય બહુ નાણુક હોય છે અને તેને સાધારણ ઠંડું પાણી બહુ ઠંડું લાગે છે અને જરા વધુ ગરમ પાણી તેને ઉકળતા પાણી જેટલું ગરમ લાગે છે. મોટી ઉમરના માણસના આંગળાં અતિશય ઠંડાં અને ગરમ પાણીને બહુ ટેવાં છતાં હોય છે તેટલાં માટે ફક્ત આંગળાંથીજ પાણીની ગરમી કે ઠંડીનું અંદાજ ન કાઢવું પણ બાળક માટે વાપરવાનું પાણી ગોસે અંકકાડી જોવું ફરજી કે માલની સ્પર્શ શક્તિ દયેલી અને આંગળાં કરતાં વધુ નાણુક છે. પશ્ચિમના દેશોમાં તો આ કાર્ય માટે યરમોમીટરનો ઉપયોગ થાય છે પણ તેનો ઉપયોગ અમુક ખાસ સંયોગો સિવાય આ દેશમાં અસ્થાન છે. સ્નાન કરાવતી વખતે બાળકના સાથળના મુળ, બગલ, ગરદન અને આંગળાને બહુ સંભાળથી સ્વચ્છ કરવાં. બાળકને ન્દવરાવવા માટે જેથી જાતના સાણુનો કે જેમાં કેરટીકે સોડાનો દિસ્સો વિશેષ પ્રમાણમાં ન દોષ તેવો વાપરવો. સસ્તો અને આમળીને તુક્યાન કરે તેવો સાથ વાપરવા કરતાં સાથુ ન જ વાપરવો વધારે સારું છે.

બાળકને નિયમિત ઝાડો થવો જોઈએ.

ઝાડો નિયમિત આવવાનો આપાર ખેરાક પર રહે છે. માતાના દૂધ ઉપર ઉછરના બાળકને સાધારણ રીતે કાળજીવાત નથી રહેતી. છતાં કેટલાક બાળકોની પ્રકૃતિજ જેવી દોષ છે કે તેમને કાળજીવાત રહે છે.

આવા સંયોગોમાં ડાકટરી સલાહ મુજબ દિવેલ કે તેવુંજ બીજું નિર્દોષ ઔષધ બાળકને આપવું જોઈએ. માતા, જે-જે ખોરાક ખાય છે તેના બદલ તત્વે તેના દુધમાં નથી ઉતરતાં. છતાં એટલું તો માની શકાય કે જે બહુ ગરમ પદાર્થ કે કબજિયાત થાય તેવા ખોરાક માતા ખાય તો તેની થોડી ઘણી અસર માતાના દુધમાં થાય ખરીજ. આટલા માટે માતાએ જેમ અને તેમ સાદો અને સત્વિક ખોરાક ખાવો જોઈએ. કૃત્રિમ ખોરાક ઉપર ઉછરતા અને ઉપરનું દુધ પીનારા બાળકોને કબજિયાત અથવા ઝાડા ઘણી વખત થાય છે અને આ તકલીફ માટે તેના ખોરાકમાં યોગ્ય ફેરફાર કરવો જોઈએ.

બાળકને શિતળા ક્યારે કઢાવવા ?

જો, બાળક રહેતું હોય તે ગામમાં શિનળાનો રોગ ચાલુ હોય તો જન્મ પછી ચોથે કે પાંચમે દીવસે પણ શિતળા કઢાવવા તે વધારે સહિસકામત છે. બાકી સાધારણ રીતે ચોથા અને છઠ્ઠા મહિનાની અંદર શિતળા કઢાવી લેવાં જોઈએ. શિયાળો અને ચોમાસામાં તો ઘણી ગરમી હોતી નથી. બાળકને ચાર માસ થાય પછી શિતળા કઢાવવાની અનુકુળ રૂતુ આવેજ છે. બાળકનો જન્મ ઉનાળામાં થયો હોય તો ઉનાળો ઉતરનાજ શિતળા કઢાવી લેવા અને શિયાળામાં જન્મ થયો હોય તો ઉનાળો શરૂ થાય તે અગાઉ કઢાવી લેવા. ઉનાળામાં પણ શિતળા કઢાવવાથી બાળકને નુકસાન તો થતું નથીજ. માટે જે ગામમાં શિતળાનો રોગ ચાલુ હોય તો ઉનાળામાં પણ શિતળા કઢાવવા જોઈએ.

બાળકને કેણે રમાડવું ?

શ્રીમંત વર્ગમાં બાળકને આપાને સોંપી દેવાનો રિવાજ હોય છે. શ્રીમંત માતાઓના આ ફેરફારે બીનવી લેવાનો આ લેખકનો આ-

ગ્રહ નથી. પરંતુ એકલી આપાનીજ સંભાળમાં ઉછરતા બાળકોની યોગ્ય સંભાળ લેવામાં નથી આવતી તે તો નિર્વિવાદ છે. આપા રાખતા અગાઉ તેને કોઈ પણ જાતનો ચેપી રોગ છે કે નહિ તેની ડાકટરી તપાસ થવી જોઈએ. તે ઉપરાંત તેનું ચારિત્ર્ય અને સ્વભાવ પણ નિરખવાની જરૂર છે. મધ્યમ વર્ગમાં અને ગરીબ વર્ગમાં માતા અથવા સંબંધીઓ બાળકની સંભાળ રાખે છે. તેમને માટે બહુ લખવાની જરૂર નથી છતાં એટલું જણાવવું જરૂરી છે કે ચેપી રોગથી પીડાતા અંમત સ્ત્રીને પણ બાળકને રમાડવા દેવું તે બાળકની જીવંતી માટે જોખમકારક છે. જગતની રીઠીઓ વિચિત્ર છે. છતાં આવી બાબતોમાં કેટલીક વખત અપ્રિયતા વહોરી લઈને પણ અણુસમજી માણસોને શિષ્યામણુ આપવાની જરૂર પડે છે. બાળકપર પ્રેમ રાખનાર પરંતુ ક્ષયથી પીડાતા સ્ત્રીનું બાળકને મોઢે અથવા હોઠે ચુસન લેવાતું કાર્ય સંસારની દ્રષ્ટિએ તદ્દન નિર્દોષ અને ક્ષમ્ય ગણાય છે. પરંતુ વૈદકીય દ્રષ્ટિએ આ કાર્ય બાળકને માટે ક્ષય રોગને ચોખ્ખું આમંત્રણ કરવા જેવું ગણાય. માતા પિતા અથવા સ્ત્રીઓ બાળકને પોતાની થાળમાં જમવા બેસારી પોતાના બાળક પ્રત્યેના પ્રેમને બતાવે છે પણ આ કાર્ય વૈદકીય દ્રષ્ટિએ તો અક્ષમ્યજ છે.

બાળકને ક્યાં સુવડાવવું ?

સાધારણ રીતે માતા બાળકને પોતાના પગખામાંજ લઈને સુએ છે. આમ કરવાથી ફક્ત બાળકને રાત્રીએ ધરાવવાની સગવડજ સચવાય છે. બાકી તો બાળકે તે માતાના શ્વાસથી અગેડેલી હવા લેવી પડે છે અને અજ્ઞાન અને ખેદરકાર માતાની ઉંઘમાં બાળકને ઘણી અગવડો ભોગવવી પડે છે. સૌથી સારી સગવડ તો એ છે કે માતાના બિજાનાની

ખાલુમાંજ બાળકનું અલગ બિછાતું રાખવું. આમ કરવાથી માતાને કોઈ પણ જાતની અગત્ય પડતી નથી અને બાળકની બરાબર સંભાળ લેવાય છે.

દૂધપીતા બાળકને પાણી પાવું કે નહિ ?

બાળકને માતાના કે ઉપરના દુધ ઉપરાંત બે ત્રણ કલાકને અંતરે પાણી પાવું જરૂરી છે. બિનાબામાં તો આમ કરવું અત્યંત જરૂરી છે. પાણી પાવાથી બાળકનું ગળું જલદી સુકાઈ જતું નથી. મોઢાની અંદર ચોંટી ગયેલું દુધ વાસ મારતું નથી, અને ઝાડો અને પેસાજ બરાબર આવે છે.

બાળકના કપડાં.

બાળકના કપડાં રેતુ અનુસાર ગરમ કે સુતરાઉ નરમ કાપડના બનાવવા જોઈએ. કોઈ પણ કપડું શરીર બરાબર થઈ રહે તેવું સાંકડું હોવું જોઈએ નહિ. શિયાળા કે ચોમાસામાં ગરમ કપડું પહેરાવવું હોય તો તેની અંદર પાતળું સુતરાઉ કપડું પહેરાવવું આવશ્યક છે. શરીરની ચામડીની લગોલગ સુતરાઉ કપડુંજ રાખવું જોઈએ. જલદી સળગી ઉડે તેવા કપડા બાળકને માટે ચોખ્ખા નથી. આટલા માટે અર્ધ સુતરાઉ અને અર્ધ રેશમી કે ગરમ કપડાં વધારે સારાં છે. સાધારણ રીતે બાળકને એક લાંબુ ઝલકુંજ પહેરાવવું જોઈએ અને બહુ ઠંડી હોય તો તેના ઉપર ગરમ કપડું પહેરાવવું જોઈએ. બાળકની પથારી પેશાબ અને મલતી બચાવવા માટે જુના થોલીઆ અથવા આદરના ત્રીકોણા કટકા વાપરવા તે બહુ અનુકૂળ અને સસ્તા પડે છે. ત્રીકોણા કપડા ને ત્રણે છેડે કસ લગાવી દીધી હોય તો તે લગોટની માફક પહેરાવી શકાય છે. માથા ઉપર ગરમ ટોપી અને પગે ગરમ મોજની જરૂર શિયાળામાં પડે છે. નવાં સખત ઠંડી પડતી હોય ત્યાં કોઈ કોઈ વખત ગરમ પાણીની કાચળી પથારીમાં રાખવી. અનુકૂળ થઈ પડે

છે. દરરોજ ધોમેલા કપડાં પહેરાવવાં જોઈએ અને કો કપડું બગડે તો તેને તરતજ અદલતું જોઈએ. બાળકનો નાજ નવાં સુધી ખરી પડે નહિ અને ખરી પડ્યાં પછી નાજની ઉપર કંઈ આવે નહિ ત્યાં સુધી પેટે પાટો બાંધી રાખવો બહુ જરૂરી છે આમ કરવાથી નાજનું રક્ષણ થાય છે અને બાળકને કોઈ પણ જાતનો ચેપ લાગતો નથી. બાળકના લગોટને કસને બદલે સેફ્ટી પીનથી પણ બાંધી રાખવાનો રિવાજ છે પણ સેફ્ટી પીન વાપરવામાં જો ખેદરકારી રાખવામાં આવે તો કોઈ વખતે તે બાળકને વાગી પણ બેસે. બાળકને રબરની ચડી પહેરાવવી નહિ કારણ કે તે ખરડાએલી રહેતો શરદી લાગવાનો સંભવ છે. પથારીની વચ્ચે (લેધર ક્લોથ) મીણીયું કપડું રાખવું ઇચ્છનીય છે. બાળકના બધાં કપડાં પાણીમાં ઉકાળીને ધોવા જોઈએ અને તેને બેળ નાંખી ઇચ્છી કદાપી કરવી નહિ કારણ કે તેમ કરવાથી કપડાં સખત થઈ ગય છે અને બાળકની ચામડીને ઇજા કરે છે.

નિયમિત ડાક્ટરી તપાસ.

બાળકની જીંદગીના પહેલાં એક વર્ષમાં તેની જીંદગીને બહુ જોખમ હોય છે. માતાના ગર્ભની અંદર તો કુદરત તેનું દરેક રીતે રક્ષણ કરે છે. પરંતુ જન્મ પછી તેને દુનિયામાં તાલ, તડકો, વન છત્વાદીથી બચાવવા માટે દરેક સંભાળ લેવી પડે છે. અને આ સંભાળ બરાબર ન લેવાય તો તેને ઘણી જાતના રોગ લાગુ પડવાનો સંભવ છે. મનુષ્યની વસ્તીવાળા દુનિયાના પ્રદેશમાં દવા અસ્વચ્છ હોય છે, પાણીમાં વિકાર હોય છે, દુધ છત્વાદી ખાવાના પદાર્થો સ્વચ્છ અને બેજોસેળ વગરના મળતા નથી, કપડા ધોવાનું પાણી નિર્મળ મળતું નથી અને બાળકને સાચવનાર, સંજોગો કે માતા પાસેથી રોગ રહિત હોય કે કેમ તેની ખાતરી

હોતી નથી. આવા વિકટ સંયોગોમાં બાળક કોઈ પણ રોગના પંજમાં ઝડપાઈ જાય તેમાં નવાઈ નથી. આટલા માટે તેની ડાકટરી તપાસ કરાવવી જરૂરી છે. મનુષ્યની જીંદગીની દરેક ઉમર કરતાં પહેલા વર્ષની જીંદગીમાં મરણ. પ્રમાણ સૌથી વિશેષ હોય છે અને તેટલા માટે તેની જીંદગીના આ કટોકટીના પ્રસંગમાંથી તેને બચાવી લેવાની બહુ જરૂર છે. મિનઅનુભવી માતાઓ બાળકનાં ગંભીર રોગથી પણ એટલી બધી અજાન હોય છે તેને બાળક સખત બિમાર થાય નહીં ત્યાંસુધી વૈદ્યકીય મદદ લેવાની સમજણ ન પડતી નથી. ઔકોન્યુંગોનીયા જેવા ગંભીર રોગને “બાળક જરા લરાઈ ગયું છે” એમ માની તે રોગને સાધારણ માની તેને માટે નિમાલ્ય ઉપાય કરી અથવા બાધા આપી રાખીને કે બહુ તો દેવતા ઉપર રાધ મીઠું નાખી નજર ઉતારી અતોય પામતી અજાન માતાઓ સેંકડો બાળકોને આ દેશમાં મૃત્યુને શરણ કરે છે તેની ખરેખરી ગંભીરતા હજી આપણી જાહેરને નથી. ગાંધીને ત્યાં એક પૈસામાં મળતા ગરમાણાના ગોળાથી કે નજર શેકને ત્યાં મક્કત મળતી વરાધની દવાથી બંધાઈ રોગો સારા થતા નથી તે જાણવું જરૂરી છે.

દાંતનું આવવું.

લગભગ છઠ્ઠી આઠમે મહિને દાંત આવે છે અને જ્યારે દાંત આવવા લાગે છે ત્યારે બાળકને થતા બંધાઈ રોગ દાંત આવવાને આભારી છે એમ આપણી સાધારણ માન્યતા છે જે માન્યતા સાચી નથી. ખાવા પીવાની યોગ્ય સંભાળ લેવાય અને બાળકને શરદી લાગવા દેરામાં ન આવે તો દાંત, વગર તકલીફ આવે છે એવો ધણોનો અનુભવ છે. દાંત આવે છે માટે ઝાડા થવા જ, જોષએ અને આવા ઝાડાનો કંઈ ઉપાય જ નથી તે માન્યતા ખોટી છે. દાંત આવતી

વખતે બાળકના દાંતના મસોડા ધુલી જાય છે. તેવે વખતે બાળકને સુવાળી લાકડાની ચુસણી કે સખત રબરની કે લાથીદાંતની ચુસણી આપવી. આ ચુસવાથી બાળકની જે તે કરડવાની ઇચ્છા શાંત થશે અને તેને દાંત જલદી આવશે. દાંત જલદી લાવવા માટે કહેવાતા વીજળીના પટા કે વીંટીઓ તદ્દન નિરપયોગી અને ખર્ચાળ છે તે કહેવાની જરૂર નથી. બારમે મહિને બાળકને છ દાંત, અઢારમે મહિને બાર દાંત અને બે વરસે અઢાર દાંત આવી જાય છે. મોટા બાળકને દાંત ચાવવા માટે સુકા રોટલાનો કે રોટલીનો કટકો આપવો જેથી દાંત જલદી આવશે.

બાળકનો ખોરાક.

આ વિષયનો “શુભસુદરી” માં એક સવિસ્તર લેખ થોડાજ માસ અગાઉ આવી ગયો છે અને તેમાં આ બાબત એટલી બધી ઝીણવટથી લખવામાં આવી છે કે તે વિષયમાં ફરી લખવું જરૂરી નથી. વાંચક વર્ગે અગાઉનો આ વિષયનો લેખ વાંચી લેવો.

બાળકને રોગથી શીરીતે બચાવવું ?

આનો જવાબ ફક્ત ત્રણજ શબ્દોમાં આપી શકાય:-સ્વચ્છ હવા, યોગ્ય ખોરાક અને તડકો. આત્રણ વસ્તુઓ બાળકને મળે તો તેને થતા ગંભીર રોગોમાંથી બાળક તદ્દન બચી જાય છે. તડકો હવા અને રીક્ટેસ (હાડકાનું બળા જવું) રોગોનો કટો શત્રુ છે. બાળક સદન કરી રહે તેવા સવારના અને સાંજના તડકામાં તેને રાખવાની ખાસ જરૂર છે. હેલ્થી શોધ મુજબ એક સાંજનું થયું છે કે રીક્ટેસ રોગ સારો કરવામાં તડકો જેટલું કામ કરે છે તેટલી કાંઈ દવા નથી કરતી.

આ ઉપરાંત બાળકને હરવા ફરવાની અને રમવાની છુટ આપવી. જોળી જેવા થોડીઆમાં

બાળકને સુવાડવાથી તેની પીઠ વાંટી થઈ જાય છે અને બાળકના બપો અંગે બરાબર ખીલી શકતા નથી. પાટી બહેલા નાના ખાટલામાં કે પાટીઆવાળા ખાટલામાં નરમ બિછાવું નાખી તેમાં બાળકને સુવાડવું તે સાથી સારું છે. તેને ઘોડીઆમાં તો સુવાની ટેવ પાડવીજ નહિ. ઘોડીઆમાં સુવાડવાથી બાળકને તેમાંજ સુવાની ટેવ પડે છે અને ઘણી વખતે મુસાફરીમાં માળાપતે તકલીફ પડે છે.

બાળકને બચપણથી નિયમિત જીવન માળવાની ટેવ પાડવી.

માતાએ યાદ રાખવું જોઈએ કે બાળકની કેળવણી તે તેના જન્મથીજ શરૂ થાય છે અને આ ખ્યાલ જો માતા રાખે છે તેના બાળકે સદૃશ્યથી, નિયમિત અને બહાદુર થાય છે.

પ્રેમની સાથે સખ્તાઈ રાખવાથી બાળકને યોગ્ય તાલીમ મળે છે. બાળકના જીવનનો પાયો તેની માતાજી રચે છે. આ વિષય જોટલો બધો અગત્યનો છે કે તેને વિશે તો એક લાંબો લેખ લખી શકાય. રામચંદ્ર, ધ્રુવ, શિવાજી વિગેરેના દાખલા આપણા ઇતિહાસમાં બાળકની યોગ્ય કેળવણીના નમુના રૂપે મોલુદ છે. આ આખી લેખમાળા, બાળ ઉછેરના મહાન વિષયની ફક્ત આછી રેખા સમાન છે. અંગ્રેજીમાં તો આ વિષયના એક એક વિભાગ ઉપર મોટા મોટા પુસ્તકો લખાયા છે. આપણા ગુજરાતી સાહિત્યમાં આ લેખમાળા, આપણી ગુજરાતી જીંદગીને કાંઈક થોડે અંશે પણ ઉપયોગી થઈ પડશે અને તેનો થોડો ઘણો લાભ પણ વાંચક બહેનો ઉઠાવશે તો આ લેખકે લીધેલો શ્રમ સફળ થયો ગણાશે.

રશિઆમાં મુસ્લીમ સ્ત્રીઓની પ્રગતિ

રશિઆના મુસલમાનોએ હાલ કેટલી પ્રગતિ કરી છે તે બાબત મિ. અમદુલ કયુમ મલિકે લાહોરના 'ન્યુ ઓરિએન્ટ' પત્રમાં એક જાણવા લાયક લેખ લખ્યો છે. તેમાં ત્યાંની સ્ત્રીઓએ કરેલા કામ બાબત તેમણે નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે:—

“ રશિઆની આ અગૃનિતે સમયે સૌથી વધારે આશ્ચર્યજનક કાર્ય ત્યાંની સ્ત્રીઓએ કર્યું છે. રાજકીય વિષયોમાં પ્રગતિ કરવા માટે ત્યાંના સામાન્ય લોકોમાં વધારે નહિ તો માત્ર અક્ષરજ્ઞાનનો પણ પ્રચાર કરવાની ઘણી જરૂર હતી. આ કામ ત્યાંની સ્ત્રીઓએ ઉપાદી લીધું. તે માટે તેમણે ગામેગામ રોકડો મંડળોની સ્થાપના કરી. ત્યાંના બહુતાં કુટુંબની સન્નારીઓ આ મંડળોની વ્યવસ્થા કરે છે. તેને પરિણામે ત્યાં અનેક શાળાઓની સ્થાપના થઈ અને રાજકીય સંસ્થાઓમાં મત આપવાનો અધિકાર સ્ત્રીઓને આપવાનું ત્યાંના રાજકર્તાએ કયુમ કર્યું. રાજકીય તથા સામાજિક બાબતોમાં વધારે સ્ત્રીઓ ભાગ લે તે માટે ત્યાં પરિશદો લગવામાં આવે છે. એવી એક પરિશદમાં બાળકજન, કન્યાવિકલ તથા અનેક સ્ત્રી કરવાના અનિષ્ટ રીવાજને બંધ કરવાના દરાવ કરવામાં આવ્યા હતા. કેટલાંક શહેરમાં સ્ત્રીઓની ક્લબો સ્થાપવામાં આવી છે. આ સંસ્થાઓમાં સ્ત્રીઓને સાહિત્ય, સંગીત, તથા બીજી લલિત કલાઓનું શિક્ષણ આપાય છે. આ બધી પ્રવૃત્તિઓને લીધે રશિઆની મુસલમાન સ્ત્રીઓની સ્થિતિ ઘણી સુધરી છે. ”

લક્ષ્મીની સાડી.

લેખક: શ્રીચત્ર જયકૃષ્ણ નાગરદાસ વર્મા,
એમ. એસસી.

ચિત્રકાર:
શ્રીચત્ર અ. લ. નાણાવડી.

લક્ષ્મી અત્યંત લાડમાં ઉછરી હતી. તેના પિતાને તેના સિવાય બીજું સંતાન ન હતું. લક્ષ્મીના જન્મ વખતે તેના પિતાની સ્થિતિ સાધારણ હતી. એના જન્મ પછી એ સ્થિતિમાં સુધારો થતો ગયો; ધીમે ધીમે તેમણે અઘણક લક્ષ્મી સંપાદન કરી.

લક્ષ્મીના પિતા માનતા કે આ ધન તે કમાયા છે તે પુત્રીના લાગણીથી પગલાંને લીધેજ. એ કારણે જ તેમણે એનું નામ લક્ષ્મી રાખ્યું હતું અને અત્યંત લાડથી ઉછેરી હતી. એની એક પણ માંગણી તે પૂરી કર્યા વિના રહેતા નહિ, પછી ભલે તેમ કરતાં હજારો રૂપિયા ખર્ચાંજી જાય.

પરિણામે લક્ષ્મીને નાણાં કેમ કમાવાય છે તેનું જરાયે જ્ઞાન ન હતું. એક એક રૂપિયા કમાતાં કેટલો પરસેવો ઉતરે છે તેનો તેને ખ્યાલ ન હતો. તે માત્ર નાણાં ખરચી જ માણતી.

આટલું જતાં એનું હૃદય લાગણીવાળું હતું. મારે માટે એને અપૂર્વ પ્રેમ હતો. મારા કુટુંબી જનો માટે એને અનહદ સ્નેહ હતો. જેટલું એનું હૃદય ગુણગુન્દર હતું, તેટલું જ એનું શરીર રૂપસુંદર હતું. અમારા લગ્ન થયાને હજી બે વર્ષ પૂરાં થયાં ન હતા, પણ એ દુકંદ અરસામાં મેં એની અનેક નાની મોટી માંગણીઓ પોષી હતી. ખરું જોતાં એમાં દોષ મારો હતો. કોઇ સાઈ, કપડું કે ક્રીમતી આભુષણ એ માંગતી ત્યારે ખર્ચનો વિચાર કર્યા વિના એ વસ્તુ

હું આણી આપતો. મને એમજ લાગતું કે એના રૂપસુંદર શરીરને શોભાવવા માટે એવી વસ્તુની ખાસ જરૂર છે.

ત્યાં સુધી કમાણી સારી હતી ત્યાં સુધી તો મારી આંખ પણ ન ઉઘડી. વેપારમાં જ્યારે મંદી આવી અને કમાણીને બદલે ખોટ જવાનો લય લાગવા માંડ્યો ત્યારેજ હું જાગ્યો. હવે એની ખરચાણ માંગણીઓ મને સાલવા લાગી. એક બે વાર વસ્તુસ્થિતિ એને જણાવી એની લાલસા રોકવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ “ :ઓ હો ! એટલામાં તે શું આમ કરતા દરો ! ” એમ તે જ્યારે કહેતી ત્યારે મારી મક્કમતા સરી પડતી. એના હૃદયને રોકેજ પણ દુઃખ થાય એ મારાથી જોઇ શકાતું નહિં.

પરિણામે દિવસે દિવસે એની માંગણીઓ વધતી ગઇ. એક દિવસ રાતના હું ઓશીસેથી ઘેર આવ્યો-હંમેશ કરતાં કંઈક મોડો આવ્યો. આજે આજો દિવસ મેં ચિંતામાં ગાળ્યો હતો. શેરના ભાવ બેસતા જતા હતા; રૂના ભાવ પણ ગગડતા હતા. દરેક બજારમાં મંદીનું સામાન્ય વ્યાપના માંડપું હતું. મેં થોડોક તેજનો વેપાર કર્યો હતો. આ વેપારમાં ખોટ જશે એવો લય લાગ્યા કરતો હતો. શરીર અને મગજ બન્ને થાકી ગયાં હતા.

મારી આવી મનોદશામાં લક્ષ્મીએ વાળું ફરતાં ફરતાં વાત છેડી. મારા મિત્ર શેઠ ગંગા-

દાસની પત્નીએ પોતાને મારે એક સાડી તૈયાર કરાવી હતી. સુંદર રેશમ ઉપર સોનેરી લરન-કામ કયું હતું; દરેક જુદામાં સાચા મોતી ભર્યા હતા. આશરે રૂપીઆ દશ હજારની કીમતની એ સાડી થઇ હતી. લક્ષ્મી તેમની સાથે જઇને બપોરે એ સાડી જોઇ આવી હતી અને એવીજ સાડી પોતાને મારે કરાવવાનો એને મોહ લાગ્યો હતો !

આ માંગણી થતાંજ મારો મિત્રજ હાથ ન રહ્યો મેં નહિ કહેવાતું કહી નાંખ્યું. કાંઈ દિવસ નહિ ને આજે મને આ પ્રમાણે બોલતો જોઇને લક્ષ્મી અંબવાઇ ગઇ. તેને પણ ગુસ્સો ચડ્યો, પરંતુ તે વખતે એ કાંઈ પણ ન બોલી.

(૨)

આખી રાત એ મારી સાથે એક સજ્જ પથુ ન બોલી. મારો ક્ષણિક ગુસ્સો શાંત થતાં મેં એને દલીલાથી સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ બર્ય ગયો. એક તરફ સાડીનો મોહ હતો; બીજી તરફ મારા બોલવાથી એને સખ્ત લાગી આવ્યું હતું. આખરે યાદીને હું સુઇ ગયો.

સવારે ઝઢા પીતી વખત મેં ફરી એને સમજાવવા માંડી. આખી રાતના અબોલાથી એનો મિત્રજ પણ નરમ પડ્યો હતો. એની ફક્ત એકજ દલીલ હતી: “ મારી પાસે એવી એક પણ સાડી નથી. કોઇ ઠેકાણે જઈએ આવીએ ત્યારે કેવું ખરાબ દેખાય ? હું ક્યાં વધારે માથું છું ? મારે બે ચાર એવી સાડી નથી જોઈતી; ફક્ત એકજ કરાવી આપો. ” દશ હજાર રૂપીઆનો એને હિસાબ ન હતો. મને ખોટ જાય તો એ દશ હજાર રૂપીઆ દશ હજાર સોના મહેરો જેવા થઇ પડે એનો એને ખ્યાલ ન હતો. વલણને દિવસે કેટલાં નાણાંની જરૂર પડશે તેવું અતુમાન થઇ શકતું ન હતું; એ વિચાર કરતાં મને કમકમાં આવતાં હતાં.

પથુ મારી બધી દલીલાબદ્ધ ગઇ. નાણાંની હમણાં કેટલી તંગી છે, વેપારની હમણાં કેવી સ્થિતિ છે, ખોટ જાય તો થોડા દિવસમાં કેટલા બધા નાણાંની જરૂર પડશે, એ બધું એને સમજાવ્યું પણ એણે હંદ ન છોડી. ચિતાને ત્યાં એણે લાખોના હિસાબ થતા જોયા હતા; મારે ત્યાં પણ સદલાગ્યે કે, દુર્ભાગ્યે એજ મામલો હતો. એને દશ હજારની શી ચિંતા.

આખરે હું ચાક્યો જમીને ઓપીસે ગયો ત્યારે એને કહેતો ગયો કે મારી દલીલો પર ફરી વિચાર કરે અને બને તો હંદ મૂકી દે.

ઓપીસમાં હું મારા કામમાં યથાયો હતો. દલાલોના ટેલીફોન એક પછી એક આવતા જતા હતા. લાખોમાં જરાય સુધારો દેખાતો નહતો. હું મુંઝાઇ રહ્યો હતો.

આ સમયે જ લક્ષ્મીએ ઘેરથી ટેલીફોન કર્યો: “ દલ્હો, કોણ છે ? ” લક્ષ્મીનો અવાજ આગ્યો.

“ એ તો હું વિષ્ણુપ્રસાદ. કોણ લક્ષ્મી ? ” મેં પૂછ્યું.

“ છ, હા. કેમ શું વિચાર કર્યો ? ”

“ વિચાર તો તારે કરવાનો હતો. હમણાં માંડી વાળે તો કીક, પછી જોઇ લેવાશે. ” મેં કહ્યું. ગમે તેટલી મક્કમતા અતાવવાનો વિચાર છતાં કોણ જાણે કેમ હું મોજો પડી જતો હતો.

“ હવે એમાં તે શું મોટી વાત છે કે માંડી વાળીએ ? મહિના પછી કરવું ને હમણાં કરવું. ને નાણાં ક્યાં હમણાં આપનાં છે ? હજી તૈયાર થતાં મહિનો ઉપર નીકળી જશે. ” લક્ષ્મીએ દલીલ કરી. મહિનામાં પાછા લાવ ઉપર આવે અને શુભાવેલું પાછું મેળવી લેવાય કે નહિ તે મારે મને શંકા હતી.

“ પણ મહિના પછી પ્રભુ જાણે શી દશ હશે ! તું હમણાં માંડી જ વાળ, જરા ટાલી યા ” મેં કહ્યું.

“ ના, ના, એમ બોલ્યા બહાના ના કાઢો. નકામું બોલું ભવિષ્ય શું કાંમ ભાષો છો ? પ્રભુ સી સારું કરશે. ” પ્રભુ ઉપર લક્ષ્મીની અટળ શ્રદ્ધા હતી. મને એટલી શ્રદ્ધા હોત તો કેવું સારું ?

શું જવાબ દેવો તેના હું પળવાર વિચાર કરી રહ્યો. લક્ષ્મીને નાણાંની યથાર્થ કીમત આંકતા શીખવવું જોઈએ. મેં એક નિશ્ચય કર્યો, પરંતુ હું જવાબ દઉં તે પહેલાં અધીરી બનેલી લક્ષ્મીનો ફરી અવાજ આવ્યો: “ કેમ કાંઈ બોલના નથી ? શું વિચારમાં પડ્યા છો ? ”

“ લક્ષ્મી ! એ સાડી વગર નહિ જ ચાલે ? ” મેં પૂછ્યું.

“ ના. ” તેણે જવાબ આપ્યો.

“ ભલે ત્યારે. પણ આપણે એવી સાડી ભરવાનો ઓર્ડર આપીએ તે પહેલાં મારે એ જોવી છે. એ સાડી ભરનાર આપણે ઘેર બતાવવા લાઇ આવશે ? ”

“ હા ખુશીથી. તમે કહો ત્યારે બોલાવું. ”

“ કાલે બપોરે બોલાવજો-એ વાગ્યે. ”

“ ભલે. હું હમણાં જ જઈને એને કહી આપું છું. ” લક્ષ્મીનો આનંદ સમાતે નહિ હોય એમ મને એના અવાજ પરથી લાગ્યું.

[૩]

બીજે દિવસે ઓફીસ જવા નીકળ્યો ત્યારે લક્ષ્મીએ ફરી યાદી આપી: “ પેલા સાડી લઇને બપોરે બે વાગ્યે આવશે. તમે તે વખતે આવી પહોંચશો ને ? ”

“ જરૂર. ” મેં કહ્યું.

ઓફીસમાં પહોંચતાની સાથે મેં મારા કેશીનરને બોલાવ્યો અને રૂપીઆ દસ હજારનો એક એક લખી આપ્યો: “ મી. યુની-લાલ ! બેકમાં આ એક વટાવી કરન્સી ઓફીસમાં જાઓ અને રૂપીઆ દસ હજાર રોકડા લઇ આવો. રૂપીઆ રોકડા જોઈએ. નોટી નહિ ચાલે. ”

“ સારું સાહેબ ! પણ એ ભરવા માટે...”

“ અજરમાંથી બે થેલી મંગાવી લેજો.

દરેકમાં પાંચ પાંચ હજાર ભરજો. ” મેં તેને વચમાંજ અટકાવીને કહ્યું. “ ગાડી લઇ જાઓ. ”

“ સારું સાહેબ ! ” કહીને કેશીનર ગયો.

બે વાગ્યે હું ઘેર પહોંચ્યો ત્યારે સાડીવાળો આવી ગયો હતો. તેને પણ ઓર્ડર મેળવવાની આતુરતા ઘણી હતી. નાણાંની થેલી મોટરમાં જ બદલ રાખી હતી. યુનીલાલને અને એક બીજા કલાર્કને સાથે લેતો આવ્યો હતો.

સાડી જોઇ. ભરતકામ બહુ સુંદર હતું. લક્ષ્મીને ઠેકાણે હું હોત તો તે મેળવવા હું પણ એટલીજ રકમ લેત એમ મને લાગ્યું. મેં એ સાડી પહેરી બેવા લક્ષ્મીને કહ્યું.

લાવનાર માણસ આનાકાની કરે તે પહેલાં લક્ષ્મી સાડી ઉઢાવીને તે પહેરવા દોડી. દરમિયાન તે માણસને મેં લલચાવવા માંડ્યો. કેટલીક સમજાવટ પછી ખસેા રૂપીઆ વધુ લઇને એજ સાડી આપી દેવા તૈયાર થયો. ગંગાદાસની પત્ની માટે ખીજ તૈયાર કરવાનું નકકી થયું.

લક્ષ્મી થોડી વારે સાડી પહેરીને આવી. કોઈ મહારાણી પૂર દમમાં, શાહી દાઢમાંમાં હોય વા સાક્ષાત લક્ષ્મી સ્વર્ગમાંથી ઉતરી આવી હોય એમ લાગતું હતું. એના ચંપકવરણા દેહ ઉપર સાડી અત્યંત શોભતી હતી.

એ સાડી જ ખરીદી લેવા વિષે મેં લક્ષ્મીને વાત કરી. પળવાર માટે એ ખાતી જ ન શકી અને મારા સામે આભી બનીને જોઇ રહી. જ્યારે એને ખાતી થઈ ત્યારે “ એ, નાથ ! ખરેખર ? ” એટલુંજ એ બોલી શકી. પણ એની આંખો અને મુખ પરની રેખાઓ એના અંતરનો આનંદ વધારે સ્પષ્ટતાથી રજુ કરતી હતી.

“ હીક ત્યારે, નાણાં પણ હમણાં જ ગણી આપીએ. ” મેં કહ્યું.

“એટલી બધી શી ઉતાવળ છે ?” સાડી લાવનારે વિવેક બતાવ્યો.

“એમાં વળા ઉધારો શો ? ચુનીલાલ !” મેં શુભ મારી.

ઘોડી વારે ચુનીલાલ અને તેનો સાથી એક થેલી લઈને દીવાનખાનામાં દાખલ થયા અને આગળથી સૂચવ્યા મુજબ ખરોખર વચમાં જળમ પર દાટવી. બીજી થેલી પછુ એજ પ્રમાણે ફાલવી. દિવાનખાનામાં ચાંદીનો મોટો ઢગલો થયો. એ ઢગલા પર સૂર્યનો તડકો પડી એને ઝોર ચળકાટ આપી રહ્યો હતો. ખણખણાટથી આખો ઝોરડો ગાજી રહ્યો.

એ થેલીઓ દબવાતી હતી ત્યારે હું લક્ષ્મીનું મોહું જ અનિમિષ નજરે જોઈ રહ્યો હતો. જેમ રૂપિઆનો ઢગ મોટો થતો જતો હતો તેમ એના મોઢા પરના લાવ બદલાતા હતા. સાડી લાવનાર પછુ આમો બની ગયો હતો. લક્ષ્મીની દાસી તો તદ્દન દધાઈજ ગઈ અને “ઓ, બાપ ! ગાટલા બધા રૂપિઆ !” કહી વિવેક બૂકી એક ખુરસીમાં બેસી ગઈ !

“આ તારી સાડીની કિંમત.” મેં ધીરથી લક્ષ્મીને કહ્યું. પળવાર તો એ કાંઈ બોલી ન શકી. એની નજર એ ઢગલા ઉપર ચોંટી રહી હતી; એ ફાટી આંખે જોતી હતી. નાણાની મથાર કીમત તેને સમજાવવા માંડી હતી. એક સાડી પાછળ આટલો ભોગ ? તેનું દીલ ડાબ્યું હતું.

એણે ઢગલા પરથી નજર ખેંચવી મારી

સામે જોયું. એની આંખો આંસુથી લસલસી રહી હતી. અંદર દયા-ક્ષમા પામનાનો લાવ હતો. “ઓ, નાથ ! હું બૂકી. મને માફ કરો. મારે એ સાડી નથી જોઈતી.” તે ગળગળી થઈને બોલી. “ચાલ તો માણેક, જરા.” તેણે દાસી તરફ ફરીને કહ્યું.

હું કાંઈ જવાબ દઉં તે પહેલાં બન્ને જણી અંદરના ભાગમાં ગઈ. આ શું થયું તે સાડી લાવનારને ન સમજાયું. મારો કેશીઅર ને કલાક પછુ આ તમાસો જોઈ આભા બની ગયા હતા.

ઘોડી વારમાં બન્ને જણીઓ પાછી આવી. લક્ષ્મીએ સાડી લાવનાર માણસને તે પાછી આપી. “તો ભાઈ, લઈ જાઓ.” માફ કરજો. તમને તરફી આપી. ”

“કંઈ નહિ બહેન, એમાં શું ?” એ સાડી લઈને પાછો ગયો. મારા માણસો પછુ એની પાછળ બહાર નીકળ્યા અને વાટ જોતા ઉભા. સમગ્ર દારી પછુ અંદર આવી ગઈ. દિવાનખાનામાં અમે એકલાં પડ્યાં.

“મને માફ કરશો નાથ ? અત્યાર સુધી મને પૈસાની કીમત ન હતી. હવે મારી આંખ ઉઘડી.” અત્યારે મોજશોખની લાલસાવાળી નહિ પછુ લાગણીવાળી, સ્નેહથી દ્રવતી લક્ષ્મી બોલી રહી હતી. તેનો અવાજ હજી ગળગળો હતો.

મેં તેને આસ્નેથી મારા પડખામાં લીધી અને શાન્ત કરી. શબ્દોમાં જવાબ દેવાની જરૂર ન હતી.

સંધ્યા.

(એક ગાસ.)

લેખક: શ્રીયુત રામનારાયણ રે. ત્રિવેદી.

શાંત સંધ્યાના તેજ કોઈ ઝીલો....રે,

માનવી....સંધ્યાના રંગ કોઈ ઝીલો. ટેક.

આખી.

આછા આછા રંગની, સુરખી રહી છવાઈ;
નવરંગી આ આભમાં, લીલા રહી ગવાઈ.....શાંત સંધ્યા....૧

વનમાલા ઠંઠે ધરી, પુષ્પો પહેરી કાન;
સ્વર્ગ સખી સંગે કરે, વનદેવી વિભુ-ગાન ,૨

ગોરુ આ ઉડી રહી, રંગ મિલાવટ થાય;
પંખેડ આ નભ વિષે, નહાતું-ધાતું જાય..... ,૩

સંધ્યા દીપ પ્રકાશીયા, ઘંટા નાદ મુણાય;
ટોળે મળી મળી મુંદરી, સંધ્યા દર્શન જાય..... ,૪

તેજઘ્તિ આછી થઈ, સંધ્યા ગઈ શરમાઈ;
તારકની આડી ધરી, ચંદા રહી પમરાઈ.

....શાંત સંધ્યાના તેજ કોઈ ઝીલો.

સુમાત્રા-જવા-ખાનીઓની સ્ત્રીઓ.

લેખક: રૂપ. ત્રયાશંકર હવનરામ ભેંશી એમ. એ.

મલાયા દ્વીપકલ્પમાં ખરી મલાયા જાતિઓ તો બહુ થોડા જ વખત પરેલાં આવી વસી છે, ત્યાર પહેલાં ત્યાં બીજી જાતિઓ વસતી જે આજે 'ઇન્ડોનેશિયન્સ'ને નામે ઓળખાય છે. આ જાતિની સ્ત્રીઓનું કાંઈ નીચું અને શરીર ભરેલું હોય છે. આમડીનો રંગ શીલાય પડતો અને ગાલનાં દાડકાં ઉપમેલા હોવાથી તેમનામાં ખડું સ્પર્શ નજરે પડતું નથી; તો પણ શાંત ચહેરા, કાળી આંખો અને પુષ્કળ વાળથી કેટલીક યુવતીઓ મુંઝવે છે ખરી, સ્ત્રીઓમાં દાંતને રંગવાનો રીવાજ હોવાથી તેઓ પરદેશી રંગ્યા વગરના ગંતરાણી સ્ત્રીઓને "કતરાના દાંત જેવા સફેદ દાંતાવાળી" કહી ધિક્કારી કાઢે છે !

મલાયાની સ્ત્રીઓને બપોરે આપણે વાડી, ખેતરમાં ગળેડા નેટકું વૈનદ કરતા બેઠેલો ત્યારે તો આપણને એમ થાય કે અહીંની સ્ત્રીઓ ને હિંદુની અશિક્ષિત વર્ગની સ્ત્રીઓ વચ્ચે કશો ફરક નથી. પણ તા, એમ નથી. અહિંની સ્ત્રીઓ ગામડાની પંચાયતોની સભાસભે હોય છે, અને ગૃહનસારમા પણ તેનું સ્થાન ઘણું ઉંચું ગણવામાં આવે છે. પુરુષ તેને પૂછ્યા વિના ધરમા શાક શું કરવું છે, ત્યાંથી ફરી પુત્ર પુત્રીઓના લગ્ન સુદા તેને પૂછ્યા વિના કરતો નથી તે મજૂરીમા લાગ લે છે તે એટલા માટે કે આ દિવેના દુનિયાના કોઈ પણ દેશ કરતા શારીરિક મહેનત-મજૂરીને ગોરવ-શાહી અને પવિત્ર કાર્ય ગણવામા આવે છે.

મલાયામા સ્ત્રીઓનું સ્થાન ઘણું ઉંચું

છે તેનું એક કારણ ત્યાંની લગ્નપદ્ધતિ છે. પુરુષને બીજા ગામની કન્યા પરણ્યા પછી પોતાનું ઘર છોડી પોતાની સ્ત્રીનાં માથાપને ત્યાં જઈ રહેવું પડે છે. ત્યાં ભાષાસાહેબનો કોઈ ભાવ પૂછવું નથી. તેના છોકરાને રમાડી કે ઉછેરી શકતો નથી; એ કામ તેના સાથો દે છે.

સુમાત્રા:

સુમાત્રામાં મુખ્ય ચાર જાતિઓ વસે છે: ઉત્તરમાં એડેનીઝ, પૂર્વમાં બેટક અને દક્ષિણમાં ફેન્ગ તથા લેપોંગ. સ્ત્રીઓના પોષાકમાં એક પગ દંકાયલો રહે એમ અથવા માત્ર ઘુંટણ સુધીનો જ ચણિયો હોય છે અને ચોળી હોય છે; તે કામ કરવાનું હોય ત્યારે ઉતારી લેવામાં આવે છે. સ્ત્રીઓ, આ ઉપરાંત, પહોળા પાંચળમા પહેરે છે; અને માથું દંકાઈ રહે એમ ખલા પર પછેડી નેતું રાખે છે. આ બધું કાપડ તેઓ જાતેજ વણે છે.

મુંદરતા વધારવાને જાતજાતના વિચિત્ર પ્રયોગો થાય છે. નાકને જન્મથી ચપટું કરી દેવામાં આવે છે. કાનને ઉપરથી ચીરી માથાથી જુદો પાડવામાં આવે છે. ધાતુંની જાળ ચુરીઓ અને પદ્મ પહેરવામાં આવે છે. કાનમા મોટી ભારે દીનની વાળીઓ નાખવામા આવે છે, બાળક છ સાત વર્ષનું થાય કે તરત તેના કાન ઘણી ધામધૂમથી વિધવામાં આવે છે.

દિંદની પેઠે અહીં પણ કન્યાઓ આંદ

દશ વર્ષની થાય તેટલામાં તેમને પરણાવી દેવામાં આવે છે. આ લોકોની લગ્ન-પદ્ધતિ આપણી લગ્નપદ્ધતિને કેટલી બધી મળતી આવે છે, તે નીચેના દૃશ્ય વર્ણન પરથી જણાશે. વરકન્યાનાં માખાપો સગપણ કર્વા પહેલા ગામના મુખી અને વૃદ્ધોની સલાહ લે છે. સગપણ વખતે કન્યા માટે ઘરેણાઓ વર

તરફથી મોકલવામાં આવે છે. લગ્નના દિવસ પહેલાંના ત્રણ દિવસ કન્યાપક્ષવાળા ઘણી ધામધુમ અને ખાવાપીવામાં ગાળે છે. એથે દિવસે-લગ્નને દિવસે-વરરાજ તેના મિત્રો સહિત કન્યાને ઘેર જાય છે, અને ઉંચર આગળ કન્યાના સંબંધીઓ તેની સામાં આવે છે. ત્યાર પછી તે, અંદરના ભાગમાં મોટી સુંદર મનુષ્ય પર કન્યા બેસી હોય છે, તેની પાસે જઈ બેસે છે. કન્યા પોતાના મોં આડો પાંખો અથવા કપડું રાખે છે. તે વર આગળ લાંબી ચંદ્ર પ્રણામ કરે છે, વર તેને થોડા પૈસાની લોટ આપે છે, એટલે લગ્નવિધિ પૂરા થાય છે. ત્યાર પછી સગાંઓને બહાર ઓશરીમાં જમાડવામાં આવે છે અને વરકન્યા અંદર જ એક યાગીમાં જમે છે. વર પરણ્યા પછી

થોડી મુદત વીત્યા બાદ પોતાનાં સાસરિયાને ત્યા જઈ રહે છે.

આ લોકમાં બહુ પત્ની રાખવાનો રિવાજ નથી. જો પુરૂષને સ્ત્રી સાથે છૂટાછેડા કરવા હોય તો તે એક સોપારીનાં ત્રણ ફટકા કંઈક એક પછી એક સ્ત્રીના હાથમાં આપે છે, અને ત્યાર પછી મુખીને જાણ કરી સ્ત્રીથી છૂટો થઈ શકે છે.

સુમાત્રાની બેઠક નવતિની એક સ્ત્રી.

કેટલીક સ્ત્રીઓ સુધરેલી જાતો તે કન્યાઓને જાનીમાની ઉડાવી લાવે છે, અને તે બદલ થોડા પૈસા તેના આપને ત્યા રાખી આવે છે. આવી જાતો એકથી અધારે સ્ત્રીઓ ઘણીવાર હિંપાડી લાવી પરણે છે. તેઓ બીરી છોકરાને ગુલામની પેઠે વેચવાને પણ અચ્છાતી નથી.

એ કે ની અનવિની લગ્નપદ્ધતિ આપણી પદ્ધતિને જેમ ઘણીજ મળતી આવે છે, તેમ તેમની સુનાવડની રીત પણ આપણી રીતને કાંઈ મળતી આવે છે. ગર્ભિણી સ્ત્રીને સીડીના પગથીઆ પર બેસાડવા દેવામાં આવતી નથી, વાંદરાઓ જોવાની તેમને મનાઈ હોય છે-નહીં તો તેઓ છોકરા વાંદરા જેવા થાય !-જેના લીસ દિવસ તેમના આટલા નીચે આધુ અગ્નિ

ઉત્સવો વખતે તેઓ હાર્મોનિયમ, સારંગી વગેરે સાથે તૃત્ય કરે છે.

બોનિઓ અને સુમાત્રામાં સ્ત્રીઓનું સમાજમાં જેવું સ્થાન છે તેવું ઉચ્ચ નદી તોપણ જાવામાં તેમનું સ્થાન એટલું બધું દલકું નથી. જાવામાં પોતાની ખેતી અને વેપારની પેદાશ બજારે જઈ વેચવાનું કામ સ્ત્રીઓનું જ છે. મારફીટમાં ધણીખરી દુકાને સ્ત્રી દુકાન-દારોજ હોય છે.

સારી સ્ત્રીમાં નીચેના સદ્ગુણો હોવા જોઈએ, એમ જાવાના લોકો માને છે. “ તે દેખાવડી, નમ્ર, ઉલોગી, પૈસાદાર અને ખાન-દાન કુટુંબની હોવી જોઈએ, ” અને “ જે સ્ત્રી પતિનું મનુષ્ય થતા તેની સાથે જવાને તૈયાર થાય છે, અથવા જીવન ચાલુ રાખે છે તે કદીપણ ફરીને પરણતી નથી અને વિરાગી જીવન ગાળે છે તે સ્ત્રી સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે. ” વિધવા જીવનની હિંદુ અને જાવાની જાવ-નામાં બિલકુલ તદ્દાવત નથી.

જાવામાં બાળકોની નાનપણમાં અગ્રાહ થઈ જાય છે, પણ ઘણે ભાગે તેમને મોટાં થયાં પછીજ પરણાવવામાં આવે છે. લગ્નને દિવસે વરરાજા માતાપિતા અને સગાંઓ સાથે મસીદમાં જાય છે. ત્યાં મુસ્લિમ ગંજીર રીતે બોલે છે. “ હું—લાઇ અને—આદને દપતી તરીકે

બેઠું છું. તમે આ બાદને હમારી આ લોકની પત્ની તરીકે સ્વીકારો. સર્વ રીતે. તમે તેના માટે બવાબદાર છો. જે તમે સાતમાસ ધરથી બદાર રહેશો અને દરિયાપાર ગયા હો તો એક વર્ષ રહેશો અને તે દરમિયાન આ તમારી પત્નીને કાંઈ ખાધા ખોરાકી નહીં આપો તો તમારી લગ્નચર્યા તૂટી ગયેલી ગણાશે અને કાયદેસર તમે શિક્ષાને પાત્ર થશો. ”

કેટલીક જાતોમાં આ વિધિ પછી વરવહુ એક બીજા સામે ‘સીરી’ નામનાં પાંદડાંનો ઝૂંડો લગામે છે અને એમાંથી જે બીજાના મોં પર તેની ઝાપટ મારી રાકે છે તેનું બચિયમાં ધરમાં ચલણ વધારે થશે એમ મનાય છે.

ટેન્જેરીઝ નામના લોકો પોતાના જૂના મતને વળગી રહ્યા છે અને તેમાં હિંદુ વિધિનું કાંઈ મિશ્રણ થયેલું છે. તેમનામાં વર અને વહુ ગોર પાસે જાય છે. ત્યાં તેઓ પ્રથમ દક્ષિણ દિશાને, પછી ચૂકાને, પછી પૃથ્વીને અને છેવટ ખેતીનાં બોગર સંધરેમાં હોય એવી મેરીને નમન કરે છે. ત્યાર પછી ગોર બ્રહ્માની સ્તુતિ કરે છે, અને કન્યા વરનાં પગ પુએ છે. પછી વર અને કન્યાને દરેકનાં સગાં-વહાલો તરફથી બેટ મળે છે, અને તેના બદલામાં તેમને સોપારી વહેંચવામાં આવે છે. આ પછી બોજન કરાવી લગ્ન સમાપ્ત થાય છે.

મહાલક્ષ્મી પોતાના છાદરાંઓને લગ્નને એકલી લાવનગર જતી હતી. સાથે કાંઈ પુરુષ નહોતો, ગાદીમાં બેસતી વખતે તેના પતિએ કહેલું કે “ વીરભગામને રોશને આ ગાદીમાંથી ઉતરીને લાવનગરની ગાદીમાં બેસજો કેમ અગ્નિયા આદમી કંઈ પૂછે કરે તો બોલશો મા. એવા બદમાશો બૈરા માણસને હેરાન કરે છે.

વીરભગામને રોશને ઉતર્યા પછી રોશને માસ્તરે મહાલક્ષ્મીને પૂછ્યું, “ જહેન, તમારે કયે ગામ જવું છે ? ” તે બોલી “ મારે રાજકોટ જવું છે. ” રોશને માસ્તરે તેમને રાજકોટની ગાદીમાં બેસાડ્યા. ગાદી ચાલવા માંડ્યા પછી મહાલક્ષ્મી પોતાની મોડી છોકરીને કહેવા લાગી, “ મુવાને કેવો છેતર્યો ? એકલા બૈરાની લાળીને મળક કરવા આવ્યો હતો. તે મેં તો ગામનું નામજા ખોટું દીધું ? ”.

સૌરાષ્ટ્રનાં હાલરડાં.

સંપાદક: શ્રીચુત જયેન્દ્ર પાઠક

[૨]

માતા જસોદા જુલાવે પુત્ર પારણે,
જૂલે લાડકડા પુરષોત્તમ આનંદભેર.
હરખી નિરખીને ગોપીજન જાએ વારણે
અતિ આનંદ શ્રી નંદજીને ઘેર.—માતા.

હરિના મુખડા ઉપર વાગે કોટીક ચંદ્રમા,
પંકજ શ્રોત્રન સુંદર વિશાળ કપોળ;
દિપક સંરખી તો શોભે છે નિર્મળ નાસિકા,
કોમળ અધર અરણુ છે રડા રતા ચોળ.—માતા.

મેઘચામ કાંતિ બ્રહ્મી છે વાંકડી,
ખટંગીયાળા હાલ પર જુમે કેશ;
દસતાં દંતુડી દિસે બેહુ દિરાકણી,
જોતાં લાજે કોટીક મદન મોહન વેશ.—માતા.

સિંહ નખ જડેલું સુવર્ણ શોભે સાંગલુ,
નાજુક આભરણુ સઘળાં કચન મોતીહાર;
ચરણ અંગુડો ધાવે દરજી બે હાથે ઘડી.
કાંઈ બોલાવે તો કરે કીલકીલાકાર.—માતા.

લાત્ર લંબારે કીધો કુમકુમ કેરો ચાંદલો,
શોભે જીવીત જાણે મરકત મણિની માળ;
જનની જુગતે આજે અણીયાળા બેઉ આંખડી,
સુંદર, કાજળ કેરું ટપકું કીધું ગાત્ર.—માતા.

સરવે સોનાનું જડીત મણિમય પારણું,
જૂલાવે રમજુમ વાજે ધુધરીનો લમકાર;
માતા વિધવિધ વચને હરિગુણ ગાયે હાલરાં,
બેચે કુમતીઆળા રેશમદોરી સાર.

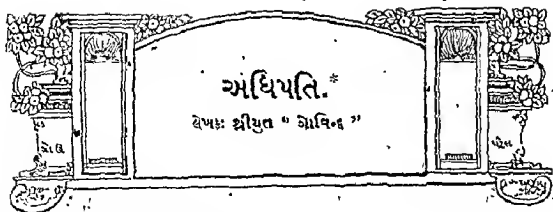
હંસ, કોરડ, ને કોકિલ, પોપટ, પારણે,
બૈયા, ચકોર, ને કાંઈ સારસ મેના મોર,
રમકડાં મૂક્યાં રમવાને મોહનલાલને,
ધમ ધમ ધુધરા વગડે નંદકિશોર.—માતા.

મહારા કહાનાની સમાણી કન્યા લાવશું;
મહારા લાલને પરણાવીશ મહેરો ઘેર;
મહારો જાણે વરરાજા થઈ ઘોડે બેસશે,
મહારો કહાનો કરશે સદાય લીલાસ્થેર.—માતા.

મહારો લાડકવાયો સખામાં રમવા જશે,
સારી સુખલડી હું આપીશ હરિને હાથ;
જમવા વેળા રમજુમ કરતો ઘેર આવશે,
હું તો ધાકતે ત્હને બેટીશ હૃદય સાથ.—માતા.

જેનો શેષ રાંદર સરખા પાર પામે નહિ,
નેતિ નેતિ- કહે છે નિગમ વારેવાર;
ત્હેણે નંદરાણી દુધરાવી (? સુવરાવી)
ગાયે હાલરાં,
નયા નયી જોના ભાગ્ય તણા કે પાર.—માતા.

વૃજવાસી મૈા સર્વથી સુહાગી ધણાં,
તેથી નંદ જસોદા કેરું, ભાગ્ય વિશેષ;
તે સર્વથી ગોપીજનનું ભાગ્ય અતિ ધણું,
જેની કરે પરીક્ષા અહા શિવ ને શેષ.—માતા.
ધન્ય ધન્ય વૃજવાસી ગોપીજન નંદ જસોમતી,
ધન્ય ધન્ય જંદાવન જ્યાં હરિ કેરો છે વાસ;
સદા જુગલકિશોરે ત્યાં લીલા કરી,
સદા જલીદારી જાય છે દયારામ દાસ.—માતા.

અધિપતિ.

લેખક: શ્રીયુત "ગાવિન્દ"

પ્રારમ્ભ્યતે ન સ્વલુ વિદ્ય મયેન નીચે:
પ્રારમ્ભ્ય વિદ્યવિહતા વિરમન્તિ મધ્યા: ।
વિદ્યે: પુન: પુનરપિ પ્રતિહન્યમાના:
પ્રારમ્ભ્યમુતમજ્જનો ન પરિત્યજન્તિ ॥

બાલ્યાવસ્થાથીજ માસિકના અધિપતિ
બનવાનો મને મોહ હતો. મારે આદર્શ
માસિક કાદવું હતું, અને એ માટે હું અહ-
નિશ વિચારમાં ધૂંપાં કરતો. હાલમાં ઘણાં
માસિકા નીકળે છે એમાંનાં ઘણાંખરાં હું
મારે ત્યાં મંગાવતો અને ધ્યાનપૂર્વક વાંચતો,
પરંતુ એકથી પણ હું સંતોષ ન પામ્યો.

મારા માસિકમાં શું શું આવશે ? શું
નહિ આવે ? એજ પ્રશ્ન થઈ પડતો. જાણુવા
જેવી દરેકે દરેક બાબત મારા માસિકમાં
આવશેજ. કળા, વિજ્ઞાન, ઇતિહાસ, અને
રસમય સામાજિક વાતોથી મારું માસિક દોષી
રહેશે. વળી હાલમાં અમુક લેખકને લખેલો
હોવાથીજ લેખની યોગ્યતા લેખાય છે, એની
હું ખાસ વિરુદ્ધ છું. એટલુંજ નહિ પણ
નવા લેખકને ધટતું ઉત્તેજન ન મળવાથી ઉપ-
જતી નિરાશાનો મને પોતાને કડવો અનુભવ
મળ્યો હોવાથી નવા લેખકો, ચિત્રકારો તેમજ
કેશિકારોને મારા માસિક દ્વારા ઉત્તેજન
આપી, સાહિત્ય સેવકોના ઉત્સાહમાં વૃદ્ધિ
કરવાનો મારો ખાસ ઉદ્દેશ દેના.

મારો જન્મ પ્રશ્નોર, ગાતિમાં એટલે
લેખક તો ખરોજ, અને નિશાળમાં શ્રેષ્ઠ
પણ સારું આવડતું, એટલે ચિત્રકળાથી
પણ હું અભણ્યો ન હતો; વળી નહાતું
ખાદિની કેમરા હું સાથેજ રાખતો, અને
મુસાફરીમાં કે ગમે ત્યાં, મારા માસિકમાં
ચૂકવા જેવું કંઈ પણ દ્રશ્ય હું જોતો તો
તરતજ હું છપી લઈ લેતો. આમ દોઢાંત્રાશી
પણ કંઈક અંશે જાણતો. આવી રીતે માસિક
કના અધિપતિ બનવાની બધી યોગ્યતા
મારામાં છે એમ હું નિશ્ચયપૂર્વક માનતો.

માસિક કેવું હોવું જોઈએ એ વિશે
મારા આદર્શ ઘણા ઉંચા હતા, અને જ્યાં સુધી
એ આદર્શને હું ન પહોંચ્યું ત્યાં સુધી માસિક
ન કાઢતું એવો મારો નિશ્ચય હતો; પરંતુ
સ્વ. લાઈ હાજીમહમ્મદનો ઉત્સાહ, "વીરમી
સદી"ના સાદૃશ્ય, અને અવસાન પછી હાજી
મહમ્મદની સાહિત્યવિદ્યાસીઓએ કરેલી કદર,
એ બધું જોઈ માસિકના અધિપતિ બનવાનો
મારો મોહ વધ્યો અને ન્યારે મારું માસિક,
મારી ખ્યાતિ અને અવસાન પછી મારા
નીકળેલા રમારક અંશે મેં સ્વપ્નામાં મારી
નજરે જોયાં ત્યારે અખ્યાસ માટે મારી
ધીરજ રહી નહિ, અને તરતજ આખાગર
સર્વને આકર્ષી રહે એવું આદર્શ માસિક બહાર
પાડવા હું ઉત્સુક બન્યો.

પ્રયાસ કરી રહી. મારા મિત્ર શેખરે અને મિત્રકારને ઘેર હું પહોંચ્યો. ઇનામની લાલચો, છુપી બક્ષિસો પણ આપવાનું હું નજર ચૂક્યો. લાઈ હાજમદમ્મદે “વીસમી સદી” પાછળ એણે પૈસા વેચ્યા હતા! અલગત, એ લાઈને મુશ્કેલીઓ પણ ઘણી ભોગવવી પડી હતી ! હું પણ મારા માસિક માટે જીંદગીને ભોગે પણ સાહસ ખેડવા કૃતનિશ્ચય થઈ ચૂક્યો હતો. બસ મારે તો હાજમદમ્મદ બનવું હતું.

અથાગ શ્રમથી મેં સારાં સારાં કાવ્યાં, લેખો તેમજ ચિત્રો મેળવ્યાં. હવે મારી તરફનો લેખ બાકી રહ્યો હતો. મારા પહેલાં લેખ બહુજ સારા અને અસરકારક હોવા જોઈએ. કારણ મારી તેમજ મારા માસિકની ખ્યાતિ એ મારા પ્રથમ લેખ પરજ અવલમ્બી રહેશે એમ મને થયા કરતું. પણ વિષય કયો લેવો એ મને ન સૂઝતું, અને રાત દિવસ હું એજ વિચારમાં ફર્યા કરતો. ખાલું, દરવું, ફરવું કે મિત્રોની વાતોમાં મને ચેતન હોતું પડતું. અને સારો વિષય નહોતો મળ્યો ત્યાં મુખી ગને હિંમત પણ આવતી નહિ. આવી રીતે એક રાત્રે હું લખવાના વિચારમાં મારા બિચારા પર પરચે દટો. ત્યાં તે. અહા! આખરે મને બહુ સારો વિષય સૂઝી આવ્યો અને ત્યારેજ મને સંતોષ થયો.

મારા કાકા બેપાર માટે મોજાવાસા ગયા હતા સીધીઓતો એ પ્રદેશ અને મારા કાકા પણ ત્યાંજ હતા એ તકનો લાભ લઈ મને ત્યાં જવાનો વિચાર થયો. મને લાગતું કે સીધી-ઓની રહેણી કરણી, એમના રીત રિવાજ અને ત્યાંની ગામ રચના એ બાબતની માહિતી મારા વાયકવર્ગને આપી શકું તો મારા લેખ કંઈક આશ્ચર્યકારક, આકર્ષક અને આનન્દમય બની રહેશે. દલાય માસિક કંઈક કરતાં એકદમ માસ મોડું પ્રકટ થાય. પણ તેની દરકત નહોતી.

મારા અભિપ્રાય પ્રમાણે માસિકમાં આવું

આવું જ આવવું જોઈએ. એકદમ વિચારપૂર્ણ કે ગહન વિષયો તો ન જ ચર્ચાવા જોઈએ. માસિકમાં તો જેને અંગ્રેજમાં *Light roasting* કહે છે એટલે એ ઘડી આનન્દ આપી શકે એવા વિષયો હોય. પછી તે એક-દમ છાલકા કે નીરસ ન બની બાક એ લક્ષમાં રાખવું, પણ ટુંકામાં આનન્દથી વંચાય, અને વૃત્તાન્તો હોય તોજ તે માસિક રસમય બની શકે, એ ખ્યાલથીજ સીધીઓના પ્રદે-શમાં જઈ મારા પહેલાં લેખ લખવા હું કૃતનિશ્ચય ગયો. અને એક વાર નિશ્ચય કર્યો પછી હું પાણી પાની કરતોજ નહિ.

હું કાકાને ઘેર પહોંચ્યો ધણે વખતે એમને મળ્યો તેથી કાકા બહુજ ખુશ થયાં મેં મારાં ઉદ્દેશ એમને જણાવ્યો. “હું બીજો હાજમ-દમ્મદ થઈશ” મેં સહર્ષ કહ્યું. મારા કાકા પણ પૂરા સાહિત્યપ્રેમી હતા, તેથી બહુજ ખુશ થયા અને મને આશીર્વાદ આપ્યો. સાહેબે ઉત્તેજન મળ્યું તેથી મને હર્ષાશ્રુઓ આવ્યાં.

ત્યાં મને ઘણું જોવાનું અને જાણવાનું મળ્યું. મારા માસિક માટે ઘણા સારાં સારાં દ્રશ્યોતી મેં મારા કેમેરાથી છબીઓ દેખ લીધી. ઘેર તો હું કવચિતજ બેસતો; બે વાર જમતો એટલુંજ, બાકી તો આખો વખત ગમ જોવા તીકળી પડતો, અને રાત્રે જગી મારા આખા દિવસનાં અવલોકનો આલેખતો. મારા આવો ઉત્સાહ જોઈ કાકા કાકી દર્ષ પામતાં અને મેં પણ એમને ખાત્રી આપી કે મારા સ્મારકગ્રંથમાં એઓનીની છબીઓ ચોક્કસ આવે એવી અવસાન પહેલાં હું જરૂર કંઈક ગોઠવણ કરી જઈશ-જે સાંભળી મારાં કાકી આનન્દાશ્રુથી ગળગળાં થઈ રહ્યાં.

હું ત્યાં સારા શુદ્ધ જોઈનેજ ગયો હતો. કારણ ત્યાં પહોંચ્યાને હજી બે દિવસ પણ થયા નહોતા ત્યાં તો સાંજના કાકાએ મને અચ્ચર આપ્યા કે તે ગામથી થોડે દૂર ગામ-

કામાં કોઇ શ્રીમંત સીધી કુટુંબમાં વિવાહનો સંભારણ ચાલી રહ્યો હતો. વિવાહ પણ બહુ ધામધૂમથી થનાર હતા, મારે મારા કાકાએ સૂચવ્યું કે જો હું ત્યાં જઈ એ લગ્ન જોઈ શકું તો મારા માસિક મારે એ ધણેજ સારો વિષય થઈ રહે, એટલુંજ નહિ પણ એ લોકોના નવાહ જેવા રીતરિવાજો જોવાની બહુ સારી તક મળે. આ સાંભળી હું તો દર્પથી જાની રહ્યો આથી બીજા સારા વિષય મને ક્યો મળવાનો હતો ? હું મારા કાકાને બેઠી પડ્યો અને તરતજ તે ગામમાં જવા હિત્તુક બન્યો.

મારા કાકાએ સાથે આવવા કહ્યું પણ મેં ના કહી. મારે તો આખો દિવસ ત્યાં રોકાણુ મહેરો મે રાત્રે લખવાનું થયે, ત્યાં કાકા શું કરે ? નકામી મને ખતર થાય, અને ઝોરોને ખિચારાને તકલીફ.

“વિદુ, હું કેવી રીતે એ વિવાહમાં જઈશ ?” મારા કાકાએ મુશ્કેલી દર્શાવી.

“એમાં શું ? રીપોર્ટર તરિક.” મહેરો હિત્તાદના ઉમળકાથી કહ્યું.

“નહિ ક્યો હો !” કાકાએ કહ્યું.

એ લોકો કંઈ આપણા જેવા ન હોય, કે ગામ માહિતને દાખલ કરે. કદાચ એમની પવિત્ર વિધિઓ થતી હોય ત્યાં કોઈ વ્યવસ્થા એ પણ એમને પ્રકુપર પસંદ નહિ હોય એમ મને તો લાગે છે. તું હારે સાદસ ખેડી રહ્યો છે તે મને નથી ગમતું. મારી ઓળખાણુ દત્ત તો જૂની વાત હતી, પણ આમ તો તું હરાન થઈશ.” કાકાએ સમજાવ્યો.

“કંઈ દરકત નહિ કાકા” મહેરો કહ્યું.

“જિજ્ઞાસા હાલમદમદે ઓછાં સાદસો એવાં દતાં ? એમણું સહન કરું હતું ? એ તો એમજ. ઉત્સાહિ અધિપતિ પોતાના માસિક મારે શું ન કરે ? તમે નકામી ગજરાઓ છો. કંઈ નહિ.” કાકાએ પણ ધણું કહ્યું પણ મહેરો માન્યું નહિ. બીજા દિવસે તો વિવાહ થવાના દતાં એ-

ટલે બીજી રહેવારે તો હું લગ્નમાં જવા સજ્જ થયો.

ઉત્સાહિઓ હું તે ગામમાં પહોંચ્યો. સારે નશીએ ત્યાંની લાપા હું જાણતો, બાકી તો હરાન થાત. કારણ ત્યાં આપણી લાપાને કોણુ સમજે ? ગામડીઉં ગામ એટલે લગ્નની ધમાલ જાની રહે ? જેથી ઠેકાણું શોધવું મુશ્કેલ ન હતું.

ત્યાં પણ હું બહુ સારે વખતે પહોંચ્યો. કારણ લગ્ન થવાનાં દતાં ત્યાં હું પહોંચ્યો, ત્યારે કન્યા અને એની માતા શિવાય ઘેર કોઈ હાજર ન હતાં. ખહાર કોઈ સાંધીનો છોકરો દતો તે મને અદર લઈ ગયો.

પ્રથમ તો હું કોઈ જેવા જેવો જનાવર ન હોઉં એમ કન્યા અને તેની મા મને ગજરાયલે મહેરો દારેલે રાણે જોઈ રહ્યાં, પણ મેં બહુ વિનયપૂર્વક અને સારી રીતે મારો પરિચય કરાવ્યો, અને ઉદેશ પણ જણાવ્યો. મને તો ખાતરી હતી કે મારા માસિકમાં એ લગ્નનો રાપૂર્ણ અહેવાલ જાણીઓ સાથે આવશે, એ સાંભળી એ લોકો ખુશ થશે. પણ જ્યારે મેં એ કહ્યું ત્યારે કન્યાને નો ગમ્યું દશે પણ એની માએ મહેરો મરડ્યું. મેં ખાસ તેની દરકાર કરી નહિ. યરકાને ને આપણને નાદાવે એનું કારણ આટલુંજ. દવે મારા માસિકમાં એ લગ્નની નોંધ લેવાય એમાં પેલી દબસણને શું ? એને તો ખુશી થતું જોઈએ. મહેરો મરડે તો ભલે મરડે હું ક્યાં પરવા કરું એમ હતું. મારે તો મારું કામ કરવું હતું. તે ખુશ થાય કે નાખુશ !

પછી તો પેલી કાશીએ મારી સાથે સારી રીતે વાતો કરી. પ્રથમ તેણે પોતાની દીકરીના સાન્દર્ભની પ્રશંસા કરી : “જાકા હોઈ વચ્ચે કેવી દંતાવલી દોળી રહી છે.” તે માતાએ સદર્પ મારું ધ્યાન એમનું. એના દંતાજ ઘણા

સારા છે. વત્રી ગુચળા વળતા વાળ અને પુષ્ટ શરીર કોઇકજ ભાગ્યશાળીનું હોય છે. આંખો કેવી ઉંડી કાળી ને ચળકતી છે. અંધારામાં પણ ખબરે. ”

હું પણ હા એ હા કરતો ગયો. મારે ક્યાં તે કન્યા સાથે પરણું હવું કે પક્ષદંત્રી કરવી હતી કે ના કહું. જેમ અને એમ મારે તો એ લોકોને ખુશ કરી મારું કાર્ય સિદ્ધ કરવું હતું. કન્યા પણ પોતાની પ્રશંસા સાંભળી ખુશ થતી હતી.

“ મારી દીકરી તો એ વર્ષની હતી ત્યારથીજ એને સારા મારા ધરનાં મોગાં આવતાં હતાં. ” પેલી ડોશીએ ફરી ચલાવ્યું. “ અને એથી અમારે વહેલી મગાઇ કરવી પડી. એનો વર હતો પાંચ વર્ષનો. પછી અમારા બહેવાઇ કંઈ ઘણા દૂર, કોણ જાણે કયા ગામમાં જઈને રહ્યા. એમનો વિચાર તો આ છોકરીને પરણાવી પોતાની સાથેજ લઇ જવાનો હતો પણ હું મા તે મારું મન ઉપકયું નહિં અને તેથીજ અમારે બહેવાઇ સાથે અણખનાવ જેવું રહ્યું, તે એટલે મુઠ્ઠી કે આટઆટલાં વર્ષોં થયાં પત્રવ્યવહાર પણ ન રહ્યો આજે મારો જમાઇ બાવીશ વર્ષે એકલોજ આવશે, અને તે પણ પરણીને તરતજ આ મારા કુમળા કુસુમને લઈને ચાલ્યો જશે. એમ તો એમ. જમાઇ રહેયો તે દેવ રહેયો કહેવાય તે ખોટું ? સંબંધ થયો તે કંઈ ન થયો થશે ? શું કરીયે ખીલ્લું ! ” આટલું કહી તે માતા પોતાના ગડા કુમળા કુસુમને વળગી પડી. તેની આંખમાંથી અશ્રુબિન્દુઓ સરી પડ્યાં. મને પણ જલ્દી લાગી આવ્યું.

મારા હૃદયે પ્રાર્થના કરી કે ઈશ્વર એને સુખી રાખે. કન્યા પણ રોવા લાગી. હું ગજ-ગજો થઇ રહ્યો, પરંતુ આત્માતન કેમ આપણું એ સૂચ્યું નહિં. .

પછી તો બેરાંની જીલ, એટલે બધી હરી-કન મને જણાઇ મઇ. એમની-વાન પરથી જણાયું કે જમાઇરાજ લગ્નનો વખત થઇ ગયો છતાં હજી આવ્યા ન હતા, તેથી ઘર-માંથી પુરૂષો તેમજ સ્ત્રીઓ બધાં જમાઈને શોધવા ગામમાં નીકળી પડ્યાં હતાં, અને કન્યા આજળ કોઇ રહેવું જોઇએ મારેજ કં-વાની મા રોકાઇ હતી, આજી તો એને પણ જમાઈને શોધવા જવાની ભારે ઉત્કંઠા હતી.

અમે આમ હજી વાતો કરતાં બેઠાં હતાં ત્યા બહાર હો હા થતી સાંભળીને કન્યાની માતા હિસાદ ભરી ત્યાં ગઇ. “ કેમ કંઈ પત્તો મળ્યો ? ” પણ નહિં નિરાશાતું વાદળ છંવાઇ રહ્યું હતું, અને જમાઈ ન ગળવાથી બધા ઘણાજ ઉત્કેરાઇ ગયાં હતાં.

ટાળું અંદર આવ્યું અને એક શીધી, જે ઘણાજ ઉત્કેરાઇ ગયો હતો તેને મેં દસી, નખીને સલામ કર્યાં, કારણ તેની વર્તણૂકે ઉપરથી તે કન્યાનો આપ હશે એમ મને લાગ્યું.

હું હજી અધિપતિ તરીકે-મારો પરિચય કરાવવાની શરૂઆત કરતો હતો ત્યાં નોં તે ઉત્કેરાયણું ધાડું મારી પર તૂટી પડ્યું, અને પેલા કન્યાના આપે એવા તો હંત કચકચાવ્યા કે હું તો દડોજ થઇ ગયો.

“ અમારે રિપોર્ટરનું કામ નથી; કે ચોપા-નીઆમાં ગ્રહરખબર પણ આપવી નથી. ” પેલાએ કહ્યું “ હરામખોર ! ઘરમાં પુરૂષો ન હોય ત્યારે બાવી જિયારી એ અંગળાઓ તે બ્રહ્મવેદાની મારી ! શરમ છે નેને આવલા ! ” બાવી રીતે જીલ અને હાથના ઘણાં ધા મારે શ્રીવત્-પડ્યા. નવાઈ જેવું-તો-એ લાગ્યું કે પેલી સીધણ અને કન્યાએ પણ મારી પર પ્રહાર કરવામાં પાછી પાની કરી નહિં, અને ત્યારેજ હું સમજ્યો. કે આટલી વાર એ કોડા મારી સાથે મારી રીતે વાતો કરનાં હતાં તે ઘરમાં પુરૂષો નહિં અને માત્ર એ નાનુક

અળખાઓ હોવાથી બહીકનાં માર્યાંજ અધો વિનય દર્શાવવામાં આવ્યો હતો.

- માંડ માંડ હું ત્યાંથી નહાસી છૂટ્યો. હું બહુજ ગુન્થવાઈ ગયો અને હવે કેમ કામ લેવું એ સમજ પડી નહિ. મેં મારા કાકા અને કાકીને યાદ કર્યાં. હું કર્તવ્યવિમુદ્ધ થઈ કેટલીક વાર તો ખેસી રહ્યો. પરંતુ આ લગ્ન જોવા વિના જાઉં એ પણ મને ન ગમ્યું. ગમે એ રીતે-ગમે એ ભોગે-એ લગ્ન તો મારે જોવાંજ જોઈએ અને એનો અહેવાલ મારા માસિકમાં આવવોજ જોઈએ. આમ ખેસી રહ્યાથી શું વળવાનું હતું ? મુરકેલી તો નહે-એમાં શું ? મુરકેલીઓથી હજી તો હાથમદમ્મદ કેમ થવાય !

विद्यैः पुनः पुनरपि प्रतिहन्यमानाः ।
प्रारब्धामुत्तमजनाः न परित्यजन्ति ॥

હું ફરી મતેજ થયો અને ઉત્સાહભર્યો ઉઠ્યો. મને એક યુક્તિ મૂળી અને હિંમત પણ આવી ગઈ.

ત્યાંથી ઉઠ્યો કે તરતજ હું એક મોટીને ત્યાં પહોંચ્યો. મારા કાળા છુટ એને પાલીસ કરવા ઉતારી આપ્યા. અંદર જઈ એ પાલીસ કરવા શેકાયો એ તકનો લાભ લઈ ત્યાં બીજી કોબરની કાળી પાલીસ અને કાળા રંગની એક ડબ્બી પડી હતી. તેનો ક્યમ મારી આંગળી પર ઉપયોગ કરી જોયો, અને હું હર્ષ થેલો થઈ રહ્યો. કારણ એમ કરવાથી મારી આંગળી બરોબર સીધીની ચામડી જેવી કાળી બની રહી. પછી વખત ખોવામાં સાર ન રહ્યો. કારણ મોટી અંદરથી બહાર આવે, એ પહેલાં તો મારે મારું કામ પૂરું કરવુંજ જોઈએ. તેથી તે રંગથી મેં મારું મોઢું અને દેખાવ એટલા હાથ અને પગ રંગી લીધા. વળી કન્યાનું વદન તેલથી ચળકતું મેં દોડું હતું. એટલે ત્યાં પડેલી તેજની શીશી જોઈ મને યાદ આવ્યું. એ પણ સાન્દ-

ર્વની નિશાની લેખાતી હશે એમ મારી તેલનો પણ મોઢું છૂટથી ઉપયોગ કર્યો. જોકે મોટીના ધરતું. ગંદુ તેલ આગ મોઢે યોગ તાં મને સુગ તો એવી ચડી કે ન પૂછો વાત, પણ એ વખતે મેં કશાનો પણ વિચાર ન કર્યો. હું બરોબર વખતસર પરવાર્યો કારણ તેલની શીશી મૂકી કે તરતજ મોટી બૂદ તૈયાર કરી લાવ્યો. પરંતુ મને જોઈ તે વિરમયથી આભોજ બની રહ્યો.

હું સમજ્યો. એને બૂદ આપ્યા ત્યારે હું ગોરા અને હવે એકદમ હળસી જેવો કાળો બની રહ્યો હતો, તેથી પેલો બાપડો મુંઝાયો હશે. હું હર્યો. પણ એને કંઈ પણ કહી શકું એ પહેલાં તો, પૈસા લેવાની પણ દરકાર કર્યા વિના, લાલની એક ચીસ સાથે, મારા બૂદ ફેંકી તે મોટી બિચારો અદર જતો રહ્યો અને જોશથી બારણું દબાવી દીધું. બિચારો એકદમ ગભરાઈ ગયો. તેની મહેનતના તેમજ વાપરેલા રંગ, પાલીસ, તેલ વગેરેના પૈસા જમીન પર નાંખી હું નીકળ્યો.

ત્યાંથી હું કપડાવાળાની દુકાને પહોંચ્યો, અને તૈયાર કપડાં માગ્યાં. મેં તે દુકાનવાળાને સમજાવ્યું કે મારે છુપી રીતે લગ્નમાં જવું હતું મારે વર્તાઈ ન જાઉં એવી રીતે એમનાં રિવાજ પ્રમાણે મને સજ્જ કરે. કિંમત જમે તે થાય પણ કપડાં સારાં જોઈએ. એમ કહેતાં મેં બહિસ પણ તેના હાથમાં મૂકી, એટલે મારું એ કાર્ય વધારે સરળ થયું.

દુકાનવાળો તો ખુશ ખુશ થઈ રહ્યો અને ઘણો નીચો નમી દસી દસી મારી સાથે વાતો કરવા લાગ્યો. પછી મેં તેને મારી રિયતિ સમજાવી અને લગ્નમાં બીજકુલ વર્તાઈ ન જાઉં એવો હજસી બતાવવા મેં તેને કહ્યું, એની મદદથી મને ઘણો લાભ થયો. એને નવાઈ તો લાગી પણ બહીસ મળી હોવાથી ઉત્સાહભર્યો તે મને હજસી બતા-

વવા લાગ્યો. પ્રથમ તો એણે મારા હોડ એકદમ લાલ રંગ્યા, કરચળાઆળા હુકા વાળની વીગ પણ એ ક્યાંથી લઈ આવ્યો, અને મારાં કપડાં પણ એણે મને પહેરાવ્યાં.

થોડી વારમાં તો હું પૂરેપૂરે હળસી બની રહ્યો અને ત્યારે મેં કાચમાં બેસું ત્યારે ખરેખર હું તે કુશળ દરજ્જા ઉપર પુરા થયો. હું મને પોતાને પણ માડ 'વર્તી' શકું એવો હળસી બની રહ્યો હતો.

એના કપડાં અને મહેનતની મારી કદર કરી, હવે મારું કામ ચોક્કસ નિર્વિદ્ધે પાર પડશે એ ખ્યાલથી આનન્દ પામતો હું તે લગ્નમંડપમાં પહોંચ્યો.

ત્યાં હજી બધાં કોઇની આતુરતાથી રાહ બેઠા રહ્યા હતાં, એટલે મેં અતુમાન થઈ કે જમાણરાજ હજી આવ્યા નહિં હોય; અને હવું પણ તેમજ.

હું ત્યાં પહોંચ્યો એટલે બધાનાં વદન પુશાદીથી ઝમઝમી રહ્યાં અને “આવ્યા આવ્યા” ના પોકાર મેં સાંભળ્યા, મંડપ આખું હર્ષના નાદથી ગાજી ઉઠ્યું.

મારા ત્યાં પહોંચવાનો અને ઉપલા આનન્દનો સંબંધ શું હશે એ હું સમજી શક્યો નહિં. શું એમનો જમાણ પણ મારી સાથે ત્યાં લખલ થતો હશે? જમાણને જોવા હું આમ તેમ નજર ફેરવી રહ્યો, ત્યાં તો પેલી બાડી સીધણુ જેણે કન્યાની માતા તરિકે મારી માથે વાતો કરી હતી તે કંકુ ચોખા લઈ મારી સામે આવી અને મને માંદલો કર્યો.

હું તો વિસ્મિત બન્યો. શું પરાણાઓને આમ માંદલા કરવાનો રિવાજ એમનામાં હશે? હું કંઈ પણ પૂછી કે બોલી શકું એ પહેલાં તો કન્યાનો બાપ મને પગે લાગ્યો, અને પછી એક પછી એક ધણા-સીધીઓ

મને પ્રણામ કરી ગયા. આમ પગે લાગવાનો પણ રિવાજ હશે? હું મનમાં ગણગણ્યો પણ બોલવાની કે દમ ખાવાની પણ તક મળે એ પહેલાં તો મને માનપૂર્વક લઈ જઈ એક સારામાં મારી ખુરશી પર બેસાડ્યો, અને પછી સીધણાના ટેળા વચ્ચે હું સપડાયો.

મને ત્યારેજ સમજ પડી કે આ તો જખરા ઘોડાળો થતો હતો—કારણ એ લોકો તો મને પોતાનો જમાણ માની આ બધી હા હો મચાવી રહ્યાં હતાં.

એ ખ્યાલ આવતાંજ હું બહુ ગભરાયો. ‘નરવસ’ થઈ ગયો. શું બોલવું અને કેમ સમજાવવું એ મને મુશ્કેલ નહિં. મારી તો બહુ વાતો પણ બંધ થઈ ગઈ હતી.

હવે બધું ખરેખર કહી દેવાનો નિશ્ચય કરી હું ઉઠ્યો અને માંડમાંડ શબ્દો મેળવી હું સમજાવવા પ્રયત્ન કરી રહ્યો, પણ સીધણાએ તો મંગલ ગીતો ગાવાં શરૂ કર્યાં હતાં એટલે મારું સાંભળે પણ કોણ?

‘ચિવાહયેલી’ નાર તે નકામું કહેવાતું હશે? ખરેખર બહુ ઘેલીજ બની હતી. કંઈપણ જવાબ અને વિચિત્ર રાગ સાંભળી મેં તો કાનમાં આંગણાં નાખ્યાં અને ઘણીજ ખૂમાળૂમ કર્યા છતાં મારું કાન એ સાંભળી નહિં, ત્યારે હું ઉરકેરાઈ ગયો, અને ત્યાંથી ન્હાસી છૂટપાલું કરતો હતો, ત્યારે પેલી બાડી સીધણે ડોળા કકડાવી એવી તો બાડ મારી કે મારા તો રામજ રહી રહ્યા. છતાં પણ દિંમત રાખી મેં કહ્યું કે ‘હું તેમનો જમાણ ન હતો’ પણ ઘોડા સમય પહેલાંજ આવેલો અધિપતિ હતો.

મારું સાંભળી બધી સ્ત્રીઓ હસી પડી. આમ હાસ્યવાન થયો અને તે પણ આવા વિચિત્ર ટોળા વચ્ચે તેથી મને બહુ લાગી

આગ્યું. હું ફરી ન્હાસવા લાગ્યો ત્યારે વળી બેઠાંબેઠાં જુમાળું કરી મૂકી એટલે પુરુષો બધા એ તરફ દોડી આવ્યા. ફરી એ બધા ઉકેરાયલાં ગયાં મારી તરફ ધુરકી રહ્યાં અને હું ગભરાઇ ગયો. આટલા બધા વચ્ચે એકલો હું તે શી રીતે જાની ચકું ?

“હું તમારો જમાઇ નથી.” મદા મહેનતે મેં બોલવાની હિંમત મેળવી. “મારું સાંભળો,” મેં કહ્યું, “હું અધિપતિ છું.”

પુરુષો પણ મારાં વાક્યો સાંભળી હંસી પડ્યા. હું ફરી ઉકેરાઇ ગયો, અને ત્યાંથી ન્હાસી છૂટવાનું ક્યું. પણ હવે તો હું તે સીધીએના સપાટામાં પૂરેપૂરો સપડાયો હતો.

મેં સમજાવવા ઘણું ક્યું પણ મારો અવાજ પણ કોઇએ ભાગ્યેજ સાંભળ્યો દશે, કારણ એ લોકો તો જાણે મને પૂરાંજ કરવાનો નિશ્ચય કરી ચૂક્યા ન હોય ? એમ મારી પર જોર અજમાવવા લાગ્યા. આમાંથી કેમ છૂટાય ?

વળી આવામાંથી છૂટવાની હિંમત કરતી એ પણ જીવ સાથે રમત રમવા જેવું થાય. એટલે હવે તો કળથીજ કામ લેવું જોઇએ એમ મને થયું. વળી

અસમર્થો દિ મયેત્ સાધુઃ ।

હાડકાં પણ એવાં બોખરા થયાં હતાં કે ન્હાસવાની તાકાત પણ રહી હોય તો વિચાર સહે. હું તો મૃતપ્રાય થઇ રહ્યો. હવે તો જે થાય એ ખરું ! બીજો ઉપાય જ રહ્યો નહોતો. આખરે એ બધાં યાકચાં ત્યારેજ મને છોડયો. “કેમ હજી જમાઇ છે કે અધિપતિ ?” પેલા વિક્રાળ મ્હેરાવાળા સીધીએ મને પૂછ્યું. મેં કંઈ જવાબ ન આપ્યો. એટલે વધારે શરસે થયો.

હું ફરી ગભરાયો અને જીવવાની આશાએ ટુંકો જવાબ આપ્યો: “જમાઇ,”

“હા. હવે આંધ્રો ટુંકાણે.” તેને સંતોષ

થયો. “મોઢા આવવું, બધાને હેરાન કરવાં અને પછી વિચાર કરે એટલે ગમે એ બધાને ન્હાસી છટકવું ! કંઈ બાળકની રમત રમવા બેઠા હતા ? અમારી દીકરીમાં એવી તે શું બાળી દોડી ? નહોતું પરણવું તો આટલે વળે આવ્યા શું કામ ? કંઈ અમારી દીકરી કુંવારી રહી ન જત. એને તો ઘણાં ભાગાં આવતાં હતા.” અને આવી રીતે તો ઘણું ઘણું મને કહી સંભળાવ્યું.

“મારી મારીને હાડકાં પણ રંગી નાખી-શું, બે હવે ચૂં કે ચાં કરી છે તો.” છેલ્લી ધમકી પણ આપી.

હાડકાં રંગાવાંજ બાકી હતાં. ચૂં કે ચાં કરવાની શક્તિજ ન હતી. એટલે છેલ્લી ધમકી નકામીજ થઇ પડી.

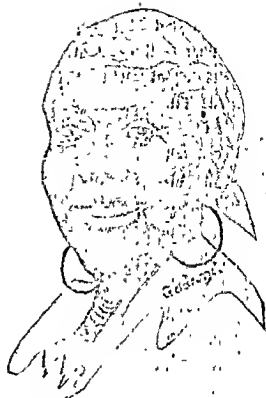
“ચન્નાવો હવે વિધિ !” મારા સસરાએ હુકમ કર્યો. તરતજ એ લોકોનો પાદરી આવ્યો. અને કન્યાને પણ મારી બાજુમાં બેસાડી.

પાદરીએ વિધિ શરૂ કરતાં મને પૂછ્યું, “આ કન્યા તમારે કબૂલ છે ?” દરથી મારા સસરાએ ડોળા કકડાવ્યા. “હે” “હા” કહી.

કન્યાને પણ એજ પ્રશ્ન પૂછાયો, એની પસંદગીનો પ્રશ્નજ કેવો ?

મારું તો હૃદય ધબકી ઉઠ્યું. આ હખ-સણ મારી પત્ની ! આ પ્રભુ ! આ શું થવા બેઠું હતું ! મને કુમુદ સાંભરી. બેથી સાંભરી અને આંખમાં ઝળઝળાં આંખ્યાં. આની સાથે કેમ રહેવાશે-કુમુદને શું કહીશ-એથી તો આને બોધને કરી જશે-એજ વિચાર મને પગવવા લાગ્યા. મારું માથું ધ્રુસવા લાગ્યું. બેશુદ્ધ કેમ ન બન્યો એજ નવાઇ જેવું હતું.

નાચ, રંગ, વાગ્ગ શરૂ થયાં અને લગ્ન-વિધિ ચારંભાયો. સીધણીએ ફરી મંગલ-ગીતો આદર્યાં.

“આ હજસખુ મારી પત્ની ?”

મારું તો હૃદય ધગધગ કર્યું :

હું તો જડવત બેસી રહ્યો અને જેમ કહેવામાં
હતું એમ કરવા લાગ્યો. બોલવાની પણ દબે
કેત મારામાં રહી ન હતી. જે થાય એ ખરું !

હું જમામ શી રીતે મનાયો તે દબે સમજ
પી. હાજમહમદની રીત કરી પેસા હત્યા ?
રવાની મંજૂરી, મેં પેલા દરજને સારામાં સારું
પદ આપવાનું હતું હતું એટલે પેલા બાંધી શું
મ રહેવા દે ?

આખા મંડપમાં મેં જોયું તો મારા જેવે
પ્રકાશનો પેલાક બીજા કોઈનો પણ ન હતો.
“બાંધી” તો મ્હેરે મોપોડું તેજ નહ્યું.”

મેં કન્વાને મ્હેરે તેજ મોલેડું જેમ એમ માન્યું
એ સોનવંની નિયાની દશે તેથી મેં પણ માફ
મંદર્ય એવી રીતે વધાર્યું. પણ ત્યારે કન્વાને

મારી ખાસે બેસાડવામાં આવી ત્યારેજ બને
ભાન થયું કે મ્હેરે તો અગારા બે શિવાજ
કોમળે પણ તેજ મોપોડું ન હતું. આંખ
બામાં જેમ લગ્ન વખતે પીરી ગોળવાનો
શિવાજ છે તેમ એ લોધા મ્હેરે તેજ મોળના
દશે એ ખ્યાલ તો મને ત્યારેજ થયો. મને
શી અબર કે આવી નહીં બૂલમાં આવો
જાજરો ઘોડાઓ ઘસે ! રાંછા પગીનું કદાપણ
પણ શ કામનું ?

અમારો દસ્તબેગાપ થયો. પેલી સીમળને
ગીરો દાય મારા દાયમાં મૂકાયો અને
મને તો કમ્પારી છૂટી. ફરી ન્દાસી છૂટવાનો
નિગાર આવ્યો પણ કુમર અને બેળી ખાતર
છવનો રહેવાની ઇચ્છા થઈ, એટલે ન્દાસવા
જતાં મરવાનું માંડી વાળ્યું.

પોલી વાલે, કન્વાની સગીએ બધી

સ્વયંવર શબ્દના મૂળ અર્થ પ્રમાણે તો જે લગ્નમાં કન્યા ગોત્રે જતે પોતાને યોગ્ય વર પસંદ કરે તેવું લગ્ન એવો સ્વયંવરનો અર્થ થાય. હવે આપણે જે જે સ્વયંવરનાં વર્ણન પાંચમાં છે તેમા આવા પ્રકારનો સ્વયંવર હતો કે કેમ તેનો વિચાર કરીએ અતિ પ્રાચીન સમયથી માંડી છેક સંયુક્તાના સ્વયંવર સુધી લગભગ દરેક સ્વયંવરમાં કાં તો કન્યાના પિતા અથવા વાલી તરફથી કાંઈક હોડ કે શરત કરવામાં આવતી-એટલે કે અમુક શરત પ્રમાણે જે વર્તી શકે તેજ કન્યાનું પાણીમંદણ કરે; અથવા તો સ્વયંવર રચવા અગાઉ કન્યાએ તો પોતે અમુક વર પસંદ કરેલાજ હોય-સ્વયંવર વખતે માત્ર તેને વરમાળ પહેરાવાય-અર્થાત્, સ્વયંવર સ્વવાતું એ તો નામનુંજ. સીતા સ્વયંવરમાં શિવ ધનુષ્ય ચક્રાવલી, દ્રૌપદી સ્વયંવરમાં મત્સ્યવેધની એમ જુદા જુદા સ્વયંવરમાં જુદી જુદી શરતો રજુ કરવામાં આવેલી જણાય છે. જે સ્વયંવરમાં કાંઈ પણ ખાસ શરતો રજુ કરેલી નથી તેમાં જુદા જુદા રાજકુમારોમાંથી કન્યા જેને પસંદ કરે છે તેની સાથે એને અગાઉથી મન મગેલું હોય છે-એક ખીજને પરણવાના કાલ અપાઈ ગયેલા હોય છે. દમયંતીને સ્વયંવર પહેલા નળનું ઝોળખાણ થયેલું અને તેને વરવાનું દમયંતીએ પણ લીધેલું. છેક સંયુક્તાના સ્વયંવરમાં જોઈશું તો માલમ પડશે કે પૃથ્વીરાજને સંયુક્તાએ અગાઉ જોએલો અને બંનેએ એક ખીજને પરણવાની કબજાત આપેલી. એટલે આ ખીજ પ્રકારના સ્વયંવરોમાં તો માખાપની આંખમાં માત્ર ધૂળ નાખવા જેવુંજ થયેલું જણાય છે.

જે સ્વયંવરોમાં કન્યાના પિતા તરફથી કાંઈ શરત કરવામાં આવતી, તે સ્વયંવરની યોગ્યતાના વિચાર કરીએ. કન્યાને લાયક વર કન્યા પોતે પસંદ કરે એવો સર્વ

રીતે યોગ્ય છે પણ પિતાએ મુકેલી શરત પાળે તે કન્યાને સર્વ રીતે યોગ્યજ વર હોય એમ દર્શાવે શી રીતે અને ? શિવનું ધનુષ્ય વાળનાર રામચંદ્ર નીકળ્યા અને મત્સ્યવેધ કરનાર અર્જુનની નીકળ્યો તેથી સીતા અને દ્રૌપદીને યોગ્ય વર મળ્યા પણ એમ કાંઈ દર્શાવે ? શિવનું ધનુષ્ય રાવણ અથવા કોઈ મહા બળવાન રાજા વાળી ગયો હોત તો ? મત્સ્યવેધ કરવા કર્ણ ઉડ્યોજ દનો પણ તેને સુપુત્ર હતી દ્રૌપદીએ એસાડી દીધો. શરીરે મહા બળવાન વર તે કન્યા માટે સર્વ રીતે યોગ્ય કેમ ગણાય ? અને તે કન્યાએ પસંદ કરેલો શી રીતે ગણાય ? કાલ કોઈ માખાપ એવી શારીરિક બળની હરીફાઈમાં સાથી પહેલા ઉતરનાર યુવકને-માત્ર એટલાજ કારણે કન્યા દેવાનું પસંદ કરશે ? શારીરિક બળજ નહિ પણ ખીજ રીતે પણ અમુક એકજ શરત પાળનારને કન્યા કેમ દેવાય ? “ મારી ન્યાતમાં બી. એ. ની પરીક્ષામાં જે કોઈ છોકરો પહેલો આવશે તેને હું મારી કન્યા આપીશ ” આવી શરત મહેર કરનાર બાપને માટે આપણે કેવો વિચાર કરીએ ? બી. એ. ની પરીક્ષામાં પહેલો આવનાર યુવક શરીરે નિર્મોહ્ય હોય, દુર્યોધી કે વ્યસની હોય એમ પણ બને. પોતાની ત્રહાલી કન્યાને એમ અનિશ્ચિન ભવિષ્યને સોંપી દેવાને કયો પિતા રાજ હોય ? આ પદ્ધતિ કોઈ પણ રીતે સ્વયંવરની ગણાયજ નહિ, એટલુંજ નહિ પણ તે બિલકુલ છંદ નથી એ સદજ જણાશે.

ખીજ પ્રકારના સ્વયંવર જેમાં કન્યાએ પોતે અગાઉથી મનગમતો વર પસંદ કરી રાખતી, પણ તે વાત પોતાના વહીવેથી છાની રાખતી, અને બહાર સ્વયંવર વખતે પોતે અગાઉ પસંદ કરેલા વરનેજ વરમાળ આરોપતી-તેમાં સ્વયંવરમંડળનું “ શરત ” નકામુંજ હતું. એમાં કન્યા પોતે વર પસંદ

કરતી. એટલે એ 'સ્વયંવર' તો ખરો પણ સ્વયંવરમંડપમાં બેગા થયેલા દેશદેશના રાગઓમાંથી એકને પસંદ કરીને પરણવાની પ્રથા પ્રમાણેનો એ સ્વયંવર નહિ. કન્યા જે પોતે અગાઉ પસંદ કરેલા વરનેજ સ્વયંવર મંડપમાંથી પણ પસંદ કરવાની હોય તો દેશદેશના બીજા રાગઓને વૃથા શ્રમ શા માટે આપવાનો ? કન્યાએ પોતે પસંદ કરેલા રાગકુંવર સાથે ધર્મવિધિ અનુસાર લગ્ન કરવાને શો વાંધો ?

હવે, આપણે વાર્તાઓમાં સ્વયંવર વિષે સાંભળીએ છીએ-વાર્તાઓમાં સ્વયંવરની જે દૃશ્યના છે તે વિષે કાંઈક વિચાર કરીએ. એ દૃશ્યના પ્રમાણે સ્વયંવર એટલે કોઈ રાગકન્યા માટે દેશદેશના રાગઓને એક મંડપમાં બેગા કરવામાં આવે, કન્યાને તે સભામંડપમાં લાવવામાં આવે. ત્યાં રાગપુરોહિત કે ખરોટ અગર ચારણ અથવા તો કન્યાની સખીઓ મંડપના એક છેડાથી બીજા છેડા સુધીના પ્રત્યેક રાગનાં રૂપ, ગુણ યજોરેનાં વર્ણન કરે. આ બધાનાં વર્ણનને અંતે જે રાગકુમાર કન્યાને સૌથી યોગ્ય લાગે તેને તે વરમાળ આરોપે. જરા વિચાર કરતાં જણાશે કે આ પદ્ધતિ પણ કોઈ રીતે મહણ કરવા યોગ્ય નથી. દેશદેશના રાગઓનાં પારકે મોટે કરેલાં વર્ણન ઉપરથી તેની સાથે લગ્નસંબંધ કરવાને કોઈ પણ મોટી ઉમરની વિચારશીલ યુવતી તો તૈયાર ન થાય. યજ્ઞાણ કરનાર ખરાજ ગુણગાન કરે છે કે કોઈ અમુક રાગએ લાલચ આપ્યાથી

તેનાં ખોટાં વખાણ કરે છે તેની શી ખાત્રી ? વળી એવા "રિપોર્ટ" ઉપરથી તેની સાથે જીવન પર્યંત સંબંધ કેમ બંધાય ? ઔદિસમાં નોકરી આપવાની હોય તો ઉમેદવારને જાતે મળવા બોલાવી તેમની લાયકાત જાણવા માટે તેમની સાથે વાતચીત કરવાનો રિવાજ જાણીતો છે. એવી રીતમાં વાતચીત-personal interview-માં પણ બીજાના "રિપોર્ટ" ઉપર આધાર રાખવામાં આવતો નથી. વળી એતો નોકરી, માટે હોય છે એટલે શેઠ અને નોકરને ન ફાવે તો છુટા થઈ શકાય છે. પણ જીવન પર્યંત સંબંધ બાંધવાના ગંભીર કાર્યમાં આવી રીત ચાલે ? એકાદ વખતના સમાગમથી પણ આવી બાબતનો નિર્ણય ન થાય તો બીજાના 'રિપોર્ટ' પરથી તો કેમ જ ચાલે ?

ઉપર જે ચર્ચા કરી તે પરથી જણાશે કે પ્રાચીન કાળમાં સ્વયંવરની જે પદ્ધતિ-એટલે અંશે તે પ્રવર્તતી હતી તે પણ-કોઈ રીતે છુટા હતી નહિ. લગ્નપદ્ધતિની ચર્ચા કરતાં ન્યારે લેખકો પ્રાચીન કાળની સ્વયંવર પદ્ધતિનાં વખાણ કરે છે, અગર તે દાખલ કરવા લક્ષ્યમાં કરે છે ત્યારે ત્યારે કાં તો એ પદ્ધતિ કેવી હતી તેનો જરાપણ વિચાર કરતા નથી અથવા તો પ્રાચીન માટે સાદું એવીજ કાંઈક માન્યતાથી એ પદ્ધતિની દિમાચત કરે છે એમ કહેવું પડશે.

સ્વયંવર પદ્ધતિની આટલી ચર્ચા કર્યા પછી ક્યાં લગ્ન પદ્ધતિ સૌથી છુટા છે તે વિષે બીજે પ્રસંગે ચર્ચા કરીશું.

કાઠીઆવાડના કંઠસ્થ લોકગીત.

ગાય આપોને મહારી ગોતી રે.

સંપાદિત: જલેન હેમકુંવર કૃષ્ણદાસ સંપત.

ગાય આપોને ગોતી મહારી બહાલા,
ગાય આપોને મહારી ગોતી રે.

નંદના ગોવાળીયા તમને લખાવી,
કેમ કે' છો ગા' નોતી રે,
ગાય આપોને મહારી ગોતી રે.

આંખે છે આંખણી ને મોઢે છે મુંઝણી,
અણીયાળી આંખડીએ ભેતી રે,
ગાય આપોને મહારી ગોતી રે.

સોનાની શીંગડી ને રૂપાની ખરી એ,
હીરની દોરી એત હોતી રે,
ગાય આપોને મહારી ગોતી રે.

ગોઠણુ વચ્ચે ઘોણીએ, હાથમાં ચુડલો,
લટકેથી ગા' દોતી રે,
ગાય આપોને મહારી ગોતી રે.

હુ' રે નાનકડી ને કાનવર મોટા,
આઢે તે ધુધટે ભેતી રે,
ગાય આપોને મહારી ગોતી રે.

નંદના ગોવાળીઆ તમને લખાવી,
કેમ કે' છો ગા' નોતી રે,
ગાય આપોને મહારી ગોતી રે.

સ્નેહપૂર્ણા. ૧૨

(ચાલુ વાર્તા.)

લેખક: શ્રીયત ગોકુલદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુરા

પ્રકરણ ત્રેતાતીશમું.

નણુંદ ને ભાભી.

“પૂર્ણાબ્દેન ! દણ તરાં વસ-
ન્તોત્સવ’ સ્વમજતાં મ્દને
મસ્કેલી આવે છે.”

“ભાભી ! ત્હમે તો
ધણં દૃશિયાર છો એટલા
થોડા વખતમાં ‘વંસન્તો-
ત્સવ’ જેવું પુસ્તક ત્હમે
થોડું પણ સ્વમજી શકો છો એ ત્હમારા
મારા સંસ્કારોનું પરિણામ છે.”

“મ્દારામાં તો કંઈયે ન્હોતું. એ અધા
સંસ્કાર ત્હમે રેડ્યા છે. હું ત્હમારી જીવનભર
ઉપકારી છું.”

“ભાભી નણુંદને ઉપકાર માને એ
કીયા ગામનો ન્યાય ?”

“પૂર્ણાબ્દેન ! ત્હમે નણુંદ બોજાઈના
ઝગડાઓ જોયા હોય તો આ પ્રશ્ન પૂછોજ
નહિ. આંખે આંખ વડનારી ભાભી નણુંદની
લડાઈ ઘેરઘેર દુઃખને નોનરી રહી છે. મ્દને
બીક રહેતી હતી કે રૂબે ત્હમે મ્દને દુઃખ
દેશો પણ ત્હમારા મદવાસે મ્દારે જીવન
સુધુ, આનંદમય બન્યું. હું તો બચવ ન
પાસે એ દાચ જોડીને એટલુંજ મારું છું કે
ઘેરઘેર ત્હમારા જેવી નણુંદો મોકલે.”

“ગાંડાં રે ગાંડાં ! ભાભી !” આમ
બોલતી સ્નેહપૂર્ણા ખટખટાટ હસી પંટી.

“પૂર્ણાબ્દેન ! ત્હમે બહુધી છો. ધડી-
કમાં માની, ધડીકમાં બ્દેનની ને ધડીકમાં
સગાભાઈની ગરજ સારો એ.....” ભાનુમતી
પોનાનું વાક્ય પૂરું કરે તેટલામાં ત્હેના મુખ
તરફ મીટ માંડી મહાસ્ય સ્નેહપૂર્ણા બોલી
હકી “ને સ્વામિની ગરજ પણ સારું ‘હું’
એ વાત કયમ ભૂલી જાઓ છો ?”

અગ્રે ભાનુમતીએ પોતાની કુમારિકા નણું-
દના નયનમાં નેદની મસ્તી જોઈ.

“કચુલ-કચુલ ! ત્હમે મ્દારા સ્વામી
બોજા. એકવાર નહિ પણ એક દગરવાર
કચુલ !”

“હું પણ મ્દારા ભાણ્યા ઉતરે તેવી
નથી. સ્વમજ્યાં ગાડીછ !” સ્નેહપૂર્ણા
તોફાને ચડી.

મનહરલાલનું દિલ્હી ગયા પછી ભાનુમ-
તીને પતિવિરહનું દુઃખ ન થાય તે માટે
સ્નેહપૂર્ણા કંઈ કંઈ નિર્દોષ આનંદો યોજતી
ને વાતે વાતે હમેશાં ભાભીને કહે ‘અનાં
દુઃખીમાં દુઃખી વખતે પણ પોતાની સાથે

આનંદના ઉચ્ચ ક્ષેત્રમાં લઈ જઈ સઘળાં દુઃખો બૂલાવેતી. સ્નેહપૂર્ણ ખરેખરે આનંદનો અવતાર હોય તેવી નણુંદ હોવાથી ભાનુમતીને બહુ પ્રકારે આનંદ સાથે જ્ઞાન મળતું ગયું. આ નણુંદ ભોળાઈનાં સુસંધે મન-હરલાલની ગરહાજરી જેવી રીતે જણાવી બેઠાંએ તેવી બનતે જણાઈ નહિ.

સ્નેહપૂર્ણને દર અઢવાડીયે દિલ્હીથી મન-હરલાલનો કાગળ આવતો હતો. કુટુંબથી પહેલે લીજવર છુટા પડેલા મનહરલાલને શરૂઆતમાં બહુ વસમું લાગ્યું પણ જ્યમ જ્યમ વખત જતો ગયો ત્યમ ત્યમ પોતાપર આવી પડેલું દુઃખ અમવાની હેનામાં શકિત આવતી ગઈ દિલ્હી ગયાને લગભગ છ મહિના થઈ ગયા હતા. હેના કાગળોપરથી સ્નેહપૂર્ણને જણાયું કે ભાઈ હવે ત્યાં ફરી ફામ થઈ ગયો છે. મનહરલાલે પોતાની દિલ્હીની શરૂઆતની હકિ-કતો, સ્નેહપૂર્ણને લખી જણાવી તેમાં ગુરૂદેવના દિલ્હીમાં થયેલા મેળાપની પણ વાત લખી હતી અને અત્યારે પોતે જે સારી સ્થિ-તિમાં આવ્યો છે તે ગુરૂદેવની લાગવગનું જ પરિણામ છે એમ લેણે લખી જણાવ્યું હતું. થમુનાને કાંડે ગુરૂદેવ સાથે મેળાપ થયા પછી ગુરૂદેવને જિતારે પોતે ગયો. પોતાની સઘળાં હકિકત ગુરૂદેવને કહી સંભળાવી. તે સરકારી નોકરીમાં રહ્યો છે એ વાત જણાતાં ગુરૂદેવ બહુ દુઃખી થયા. ‘તારા જેવા માણસ માટે આ નોકરી નથી ને તું તો કંઈ ધણી કરે’ એ ગુરૂદેવના વાક્યોએ હેનાપર તે વખતે અસર કરી નહિ. ગુરૂદેવે હૈની એ નબળાઈ બેઠાં, તે વખતે બહુ દબાણ ન થયું. અમૃત ને ગુરૂદેવ દિલ્હીથી હરિદ્વાર તરફ ગયાં ગુરૂ-દેવના જવા પછી ગુરૂદેવનો એક શ્રીમાન શિષ્ય કે જે રંગનો મોટો વ્યાપારી હતો તે મનહરલાલ પાસે આવ્યો. પોતાના રંગના ધંધામાં ગુરૂદેવની આરાધી મનહરલાલનો બે

આના ભાગ રાખવામાં આવ્યો છે એમ લેણે લેતે કહ્યું અને વધારામાં જણાવ્યું કે ત્યારે ત્હમે આ નોકરી છોડી દેશો ત્યારે ત્હમારો ભાગ છે, આના જેટલો થશે. છ મહિના થયા પણ હજી લેણે નોકરી છોડી નહોતી. લેણે હજી પેલા માણસપર પુરતી શ્રદ્ધા આવી નથી વિગેરે એવી દૈરઘ. હકિકતથી લેણે સ્નેહપૂર્ણ તથા ભાનુમતીને પત્રદ્વારા વાકેફ કરી હતી.

ભાઈનાં જેટલાં પત્રો આવતા તે લાભીને વંચાવી દેવે થોડા વખતમાં આપણા સુખનો મૂર્ચા ઉગશે એવું આશ્વાસન આપતી સ્નેહ-પૂર્ણએ દુઃખમાં પણ સુખ માન્યું.

આજે નણુંદ ભોળાઈ બનને નિર્દોષ આનંદમાં તોફાને ચડ્યા.

“ત્હમે ત્હારા સર્વ કોડ પૂરો તો હું ‘ત્હારો કોડીસો કંચનું કાવ્ય જરૂર ગાઉં.’ ભાનુમતીએ નણુંદની મીઠી મરકરી ઝીલી.

“કહો કહો ! શા શા કોડ ત્હમારો છે ?” સ્નેહપૂર્ણએ એક પતિની હામાં લાભી તરફ પ્રશ્ન કર્યો.

“ત્હારા કોડ એવા છે કે ‘એમાં ન બેઠાંએ નાકની નયની કે કાનની વાળી;’ બેઠાંએ હીરાનાં એરંગ કે ફૂલછડીનો હાર;’ બેઠાંએ હેમની વીંટી કે વેદ, ન બેઠાંએ ઝમ કાર કરતાં ઝાંઝર કે હમકાર કરતાં નેપૂર.

“ત્યારે શું બેઠાંએ ?”

“હૃદય !”

“ઓ હો...હો ! હૃદયનાં તરસ્યાં લાડીછ ત્હમારો કોડ તો બહુ મોંઘા !” સ્નેહપૂર્ણએ ભાભીના ગોરા માલપર અડપણું કર્યું.

“આ તો એક પતિના કોડ મહેં કલ હવે ત્હમે એક પતિના કોડ શા શા હોય ? કહેશો કે બાઈસાહેબ ?” ભાનુમતી નણુંદને અડપલાનો જવાબ અડપલાથી આ પતાં આપતાં પ્રશ્ન મૂક્યો.

“ જરૂર જણાવું જરૂર. મ્હારી કોઠીલા ! ”
આમ કહી સ્નેહપૂર્ણાએ ભાનુમતીનો હાથ
જોડમાં લેવાયો.

“ આ થું કરે છે ? તોફાને ચડ્યાં હો
તેમ દેખાયછે. આંખમાં મસ્તી તો જુઓ ! ”

“ હા હા. એક પતિના કોઠા શા શા
હોય તે ત્હમને ખતાવું છું. ”

“ તે શબ્દમાં હોય કે આમ વાતે વાતે
અડપણું કરવામાં ? ”

“ માંભળો માંભળો શબ્દમાં પણ દવે
આવે છે. જો હું ત્હમારો પતિ હોઉં તો
મ્હારા કોઠા મ્હારે વારતે ન હોય પણ ત્હમારે
વારતે હોય. હું ત્હમારા જોવો સ્વાર્થ ન
ખાવું. હું તો ત્હમને રોજ જીવનને દૃષ્ટે
રાજુગાર. ત્હમને ગૃહદેવી કહી હૃદયમન્દિરે
પધરાવું, ત્હમને મ્હારી સાથે વિકાસક્રમમાં
ઉંચે ઉડાડું, ત્હમને મ્હારી જ્ઞાનનાકામાં
જોડાડી હું હશેસાં મારનાર ખલાસી થઈ એ
નોંકા સ્વચ્છાવું-ત્હમને કોરોડીની માફક જીવ-
નની કૃષ્ણમંડળીઓમાં દેવી સમાં રોજાવું.
ત્હમને હેતને હિડોળે જોડાડી જુલાવું. ત્હમને
મદારાણી ખનાવી વસંતનો કલમીદાર તાજ
પહેરાવું, ત્હમે રાધા ને હું કૃષ્ણ હોઉં જનાં તે-

મને કૃષ્ણ ખનાવું ને હું પ્રેમવેલી રાધા ખનું...”

“ અરે ખસ ખસ. આ તો કોઈ દિવાના
પતિના ઉદ્ગાર ગણાય ! ”

“ દિવાનાનું ખરું. સ્વરૂપ - સ્વમંજનાર
પત્નીજ પતિના કોઠા ઝીલી શકે. જુઓ !
આગળ સાંભળો. હું જો ચિત્રકાર હોઉં તો
સમગ્ર જગતના સર્વ ચિત્રોથી સુંદરમાં સુંદર
ચિત્ર મ્હારી પ્રિયભાનું-ત્હમારું-ચિત્ર. જો
હું કવિ હોઉં તો દુનિયાના સાહિત્ય ભંડાર-
માં સદુષી પ્રથમ પકિતએ આવે તેવું
ત્હમારા વર્ણનનું સુંદર કાવ્ય લખું. જો હું
ગાયક હોઉં તો સાદાન પ્રભુ માંભળવા આવે
એવા ત્હમારા નામના કિર્તનની રમધૂન
જગાવું. જો હું મર્તિઓ ધડનાર હોઉં તો
ત્હમારી પ્રેમમૂર્તિ જગતની સર્વ મર્તિઓથી
જરૂર શ્રેષ્ઠ ખનાવું. જો હું પુલકમાળી હોઉં તો
પુલકપારીઓમાં પુલકે પુલકે ત્હમારા નામની
સુવાસ ઉડાવું. જો હું...

આમ યુવાનીના ‘સાગર સમાં’ હૃદયમોજાનું
ઉછળે છે એટલામાં ટુંદાવન આગની ઉત્તર
દિશામાંથી મધુરો સૂર સંભળાયો.

‘ નમુ ગોકુલપતિ ગિરિધારી... ’

“ એ કોણ ગાય છે ? ”

પ્રકરણ યુવાળીશમુ’.

યોગિની.

ગગની મીઠાશ વધતી ગઈ. ગા-
નાર વ્યક્તિ ધીમે ધીમે
પાસે આવતી હોય તેમ
જણાવું. સ્નેહપૂર્ણાને
ભાનુમતી બન્નેએ જે
તરફથી સૂર આવતો
હતો તે તરફ મીઠા માંડી.

‘ એ કોણ ગાય છે ’ એ પ્રશ્ન દલુ મનમાં મે

મનમાં રમી રહ્યો છે તેટલામાં સ્વેનવસ્ત્રોમાં
રોજાતી એક યોગિની આવતી દેખાઈ. સિતારી
સાથે ગવાવું કાચ ટુંદાવન આગનાં આદિશ-
નોમાં સંગીતની રેલ લાવતું હોય ત્યમ સૂર
ગાઈ રહ્યો.

નમુ ગોકુલપતિ ગિરિધારી,

દિંદમૂર્મિનું ભાગ્ય અનુપમ—

પ્રકટયા ન્હાં શ્રી મુશરિ:

નમુ ગોકુલપતિ ગિરિધારી.

કૃષ્ણચંદ્ર મુરસીધર સુન્દર પૂર્ણકલા અવતારી.
ગામ ગીતા અણમે લી પ્રભુજી તત્વજ્ઞાન વિસ્તારી
નમુ' ગોકુલપતિ ગિરિધારી.

સર્વે રૂપિ મુનિઓ ગુણુગાતા રસનાએ રસધારી,
જ્ઞાનેશ્વર હો! નાથ જગતના કૃષ્ણ કૃષ્ણ અલિહારી-
નમુ' ગોકુલપતિ ગિરિધારી

નમુ-ગોકુલ.....

ગોકુલપતિના નામમાં સિતારી નાચતી
હોય તેમ તેનાં સુરેસુર ગાયકના હૃદય-નાચમાં
લગતા હતા.

સ્નેહપૂર્ણાએ યોગિનીને આવકાર આપ્યો.
લાખી નણદે આનંદના આ અવસરને વધાવી
લીધો. બીજી કંઈપણ હકીકત પૂછ્યા વિના
પોતાના આરામાં બોલાવી જેમ ગાયન સાંભ-
ળનાર ગાયકને સુચના કરે તેમ સ્નેહપૂર્ણાએ
બીજી કંઈ સાંભળવાની ઇચ્છા જતારી.
યોગિનીએ સ્નેહપૂર્ણાની સ્કામેના કાચપર બેઠક
લેતાં. લેતાં સદાચર્ય એ માગણી રતીકારી.

યોગિનીએ પોતાના મધુર કંઠ સાથે
સિતારીના મૃદુતારને છેકયા:

જય જય વંદુ ગોકુલના નાથ,
કૃષ્ણ કનૈયા લાલા:
ભક્તિને વશ છે ભૂવરનાથ:
કૃષ્ણ કનૈયા લાલા:

ગજની ખચાવી કાયા, કૃષ્ણાની બહારે ધાયા,

પાદુકાની પ્રભુ રાખી લાગ—

કૃષ્ણ કનૈયા લાલા
જય જય વંદુ ગોકુલના નાથ,
કૃષ્ણ કનૈયા લાલા:

વિદુર ઘર જમીયા લાજી, કીધો છે ભકત રાજી:

મીરાંને લગતી લાગી રાજ—
કૃષ્ણ કનૈયા લાલા:
જય જય વંદુ ગોકુલના નાથ,
કૃષ્ણ કનૈયા લાલા.

પ્રજ્ઞાટ બહારી ગર્વણી, ભકતોની બીડ પ્રમાણી;

એ રસપ્રભુના ગુણ ગાઉં આજ—

કૃષ્ણ કનૈયા લાલા.

જય જય વંદુ ગોકુલના નાથ,

કૃષ્ણ કનૈયા લાલા.

યોગિનીના શબ્દે શબ્દે કૃષ્ણ-કૃષ્ણની
ધૂન જગતી જોઈ સ્નેહપૂર્ણાં તે રસધેરી બની
રહી. ભાનુમતી પણ આ રસરંગે રંગાઈ.

યોગિનીએ પોતાની સિતારી કેમના એક
ખુણાપર ઓટલી મૂકતાં મૂકતાં પ્રસન્ન વદને કહ્યું.

“ મહારે જળ પીવું છે. ”

એક હાથમાં ભાનુમતીએ યોગિનીની
કમ્બા પૂરી કરી.

“ એરો ! અદિનું જલ તો જમના-
જલ જેવું છે ” યોગિનીએ પીતાં પીતાં
જલનાં વખાણ કર્યો.

“ આપ ક્યાંથી પધારા છો ? ” આ
પુરાન યોગિની તરફ બારીકાઈથી દ્રષ્ટિ ફેંકતાં
સ્નેહપૂર્ણાએ સ્વાભાવિક તપાસ કરી.

“ હમણાં તો હું કંપિજલા બહેનને
ઘેરથી સીધી અહિં આવું, હું પણ રાજ-
કોટમાં ગઈ કાલેજ આવી છું. ”

“ આપને મુકામ ? ”

“ મુકામમાં તો મહારી સ્થિતિ લગભગ
રસવારામ જેવીજ છે. ચયા ચાર માસ દે
ગોકુલ, મધુરા ને વંદાવનની રસકુંજોમાં હતી.
ત્યાંથી ઇચ્છા ચંદ્ર કે કૃષ્ણચંદ્રની રાજ્યભૂમિ
દારિકા—કાંઠીયાવાડમાં કૃષ્ણ હોય તો આ
આંખોને એ દર્શનથી પવિત્ર કરવી. ”

“ સાપ ગયા ને લીસોટા રહ્યા. હવે આ
જુમમાં કૃષ્ણ કેવા ! ” ભાનુમતીએ પોતાનો
અભિપ્રાય આપ્યો.

“ નહિ બહેન ! એમ ના બોલો, આજ
ભૂમિમાં કૃષ્ણ પાકશે. આપણી વચ્ચે કૃષ્ણ હોય

તોપણ આપણે તહેને યોગબવા એ બહુ મુશ્કેલમાં મુશ્કેલ કાર્ય છે. મદા પુણ્યશાળી આત્માઓજ પ્રભુને પીછાણી શકે. "યોગિનીની આંખમાં તેજનો ચમકાર થયો.

"માફ કરશો. એકાદ એ પ્રશ્ન પૂછું તો?"
સ્નેહપૂર્ણાએ વિનયભાવ બતાવ્યો.

"જરૂર પૂછો."

"આપ કોણ છો એ કહેશો?"

"મ્હારો ઇતિહાસ સાંભળવો છે? સ્નેહપૂર્ણા રહામુ મ્નેષ યોગિની ખડખડાટ દસી પડી.

પોતાના જાંઘા વાગપર લાથ ફેરવતી ફેરવતી તે બોલીઃ- "સાંભળો મ્હારો ઇતિહાસ. કંઈ બહુ લાંબો નથી હું ગુજરાત પાટણની રહીશ છું. નાગર કુટુંબમાં મ્હારો જન્મ થયો છે. મ્હારા પિતા એક સારા કવિ હતા. સંગીતનો પણ તહેમને બહુ શોખ હતો. મ્હારી માના મ્હને એક વર્ષની મૂકીને પ્રભુને દરબાર સિંધાવી હતી. પિતાએ મ્હને બહુ સાચરી ઉછેરી. મ્હારામાં ન્હાનપણથી તહેમણે કાવ્ય ને સંગીતનો શોખ રેડ્યો. પિતાના મદવાસથી એ વિષયોમાં મ્હે રસ લીધો. પિતાએ એક સારા ચાર્લી પાસે ધર્મશાસ્ત્રો શિખવવાની મ્હારે માટે ગોઠવણ કરી હતી. ન્હાનપણથીજ હું ધર્મશાસ્ત્રી બનું. તેવું જ્ઞાન આપવાની તહેમણે ખાસ સંભાળ લીધી હતી. હું પંદર વર્ષની વયે પહેાંચી કે મ્હારા ગામમાંજ મ્હારું મન ધ્યું, લગ્ન થયા પછી મોળાએ મ્હે હું સાસરે જવાની તૈયારીમાં હતી તેટલામાં મ્હારા સ્વામી સ્વર્ગે સિધાગ્યા. મ્હારા પિતાને આંધા બહુ વસમો લાગ્યો. મ્હારું બાલપણથીજ યોગિની નામ રાખવામાં આવ્યું હતું. દવે હું ખરેખરી યોગિની બનું એવો વખત આવ્યો. મ્હારાપર દવે આદ્યતની રેડ આવી. મ્હારા સ્વામી પછી છ માસે મ્હાન પિતા પણ વૈકુંઠવાસી થયા. પિતાની છેલ્લી

દશા બેઠ મ્હને સંસારપરનો સર્વ ભાવ ઉડી ગયો. મ્હારા જીવનનું શું થશે એ વિચારે બિચારા મૃત્યુ વખતે પણ બહુ મુંઝાતા હતા. મ્હે તહેમને શાંત કર્યા ને વચન આપ્યું કે આપ સુખેથી પોદો; હું આપના દશ પુત્રો જેટલું કામ કરે તેટલું કાર્ય કરી દેશસેવામાં મ્હારું જીવન ગાળીશ. મ્હારા પિતાને મ્હારે માટે બહુ દુઃખ થતું હતું. પણ મ્હારા છેડલા ચન્દ્રેથી તહેમને સંતોષ થયો હોય તેમ લાગ્યું. આગે એ વાતને પાંચ વર્ષ થઇ ગયાં છે, ને દેશસેવાની દિક્ષા લઇ એ પાંચ વર્ષમાં મ્હારાથી બન્ને તેટલી સેવા કરવામાં મ્હે જ્ઞાનંદ માગ્યો છે. મ્હારા પિતાનાં ગાયેલાં કાવ્યો મ્હારામાં કંઈ ઓર આશ પ્રકટાવે છે. હું બેખધારી યોગિની નથી છતાં મ્હારા હૃદયમાં હમેશાં બેખની ભાવના મગતી રહે છે. હું જંગલમાં લટકતી નથી. પણ સંસારીઓની વચ્ચે રહી તહેમનામાં દેશસેવાની ભાવના જગાવવા નિરંતર પ્રયત્નો કરી સેવાધર્મની સાધના કરું છું. મ્હારા પિતાના અવસાન પછી મ્હે પાટણ છોડ્યું ને હરિદ્વારમાં રહેતા મ્હારા પિતાના એક વૃદ્ધ મિત્રના આશ્રમમાં હું જઈ રહી. મ્હારી પુવાનીની સઘળી મસ્તી કાવ્ય ને સંગીતમાં રેલાઇ ગઇ. હું અંખડ બ્રહ્મચારિણી બોવાથી સંપૂર્ણ સંયમી બની રહી છું. મ્હારે મન કોઇપણ વાત અશક્ય નથી. મ્હે એ આશ્રમમાં જ્યોતિષવિદ્યાનો અભ્યાસ કર્યો ને એ વિદ્યા મ્હને મ્હારા પ્રવાસમાં બહુ ઉપયોગી થઇ પડી છે. સ્થળે સ્થળે લોકોની હસ્તરેખા જોતાં, મ્હને વિવિધ જાતનાં માણસો જાણ્યાં છે. કોઇ ધનનાં બુખ્યાં છે, કોઇ સરકાર દરબારના ચાંદને માટે મરી શીરે છે, કોઇ સંતાનેને માટે ટળવળે છે. એ પ્રમાણે હિંદુસ્થાનની પ્રગતી સ્થિતિના જનુભવો મ્હે બહુ બહુ લીધા છે. પંચગવની રમણીઓની વીરતા, અંગાલોની હુશિયારતા

અને દક્ષિણી આલ્મજીઓની તેજસ્વિતા મ્હેં
જોઈ છે. સારાં ને નારાં દમ્બોની દુનિયા
બની છે. પ્રભુ ચિનારે વિવિધ તરેહના રંગોથી
સંસાર રંગેલાં પુરી છે એમ મ્હારા અનુભવોના
પટમાં મ્હને દેખાયું છે. હેરમાં એ વર્ગમાં
મ્હેં હિંદની પ્રજામાં ઘણો ફેરફાર જોયો છે.
અગાઉ હું જે જો રચે જતી ને ત્યાં જે
હું દસ્તરેખાપરથી નસીબ જોઉં છું એવી
ખબર પડે તે લોકો પોતાનો હાથ મ્હારી
આગળ ધરતાં ને માત્ર એવાજ સવાલો પૂછતાં
કે ત્હમના નસીબમા પૈસો કેટલો છે ? હોકાસં
કેટલાં છે ? આપુલ કેટલું છે ? બૂખે મરવાનો
વખત તો નહિ આવે ના ? ધાત કેટલી છે ?
ધાપણમાં મુખ છે કે જીવાનીમા ? દવે એ
સવાલો પ્રમાણમાં ઓછા થયા છે ને હું
દેશસેવા કરી યકીસ કે ? મ્હારામાં વિચાર
કેટલી છે ? હું સંગીત ને સાદિત્યમાં પારંગત
થઈ કે ? હું સરોજનીદેવી કે સરલાદેવી
જેવી ? હું શિયાર થઈ કે ? આ પ્રશ્નો પૂછવા
સર થયા છે. આ ઉપરથી હું આશ્વાદી
બનતી જાઉં છું. મ્હારા પિતા ત્યારે હું
ખાલક હતી ત્યારે કહેતા કે ‘ ત્યારે ત્યારે
ધર્મનો નાશ થાય છે ત્યારે કૃષ્ણનો અવતાર
થાય છે ને ધર્મની સંસ્થાપના થાય છે
એ વાક્યની ભાવના મ્હારી નજર આગળ
રાજ તરવરી રહે છે.

ગોખાહજને બીડ પડે ત્યા

મુજે યુગ અવતારી

ગોકુલપતિ કૃષ્ણ મુરારિ.

એ મારા પિતાએ બતાવેલી દોરીનું
ચરણ હું નિશ્ચિન ગાયાં કરું છું. હું ફરતી
ફરતી કૃષ્ણની જન્મભૂમિ અયુરામા ગઈ. ગોકુ-
લની ગલીઓમાં બાળકૃષ્ણને રમતા, વૃંદાવનની
રસકુંજોમાં મુરલીધરને મુરલી વગાડતા, બંસી-
બટમાં રસસ્વેરને રાસ રમતા રમણતા મ્હેં
કળ્યા. અમુનાના બેલબર્ષ ધાટપર બેસી મ્હેં

કૃષ્ણની દુન જગાવી. કૃષ્ણજકતો કૃષ્ણને
ગોધવા નીકળે તો જરૂર કૃષ્ણ મળે એ મ્હેં
અમુનાધાટ પરથી કલ્પ્યું ને મ્હારી એ કલ્પના
ખરી પડે એ હજીએ હું વિવિધ રચે
હમણાં કરું છું. હું શુભરાત ધાટણની રહીશ
ને કૃષ્ણની પદ્મભૂમિ કાઠિયાવાડનું મ્હને ભાન
નહિં એ વિચાર આવતાં હું આ તરફ આક-
ર્ષામ્. મ્હને ખાતરી છે કે આ ભૂમિનું ભાગ્ય
જરૂર ખુલશે. નરસિંહ મહેતાની ભજન ભૂમિ,
મુદામાની મંત્રીની રમરણભૂમિ મ્હને નામ
માત્રથી ગમે છે. દવે એ ભૂમિનાં દર્શન કાળે
મ્હારું અત્રે આગમન થયું છે. એકાએક
આગે સ્વવારે હું એક ધર આગળ આવી
હોબી. એ ગૃહની ગૃદિણી મ્હને બહુ ઉત્તમ
લાગી. એનાં દર્શનથી હું પાવન થઈ. નવ-
નમાં શિલવન્તું તેજ જોઈ હું બહુ પ્રસન્ન
થઈ. પ્રભુની ભૂમિનાં ખાલકો શિલવન્તાં હોય
જ. એ બાધ તે કષિન્નલા. એમણે ત્હમારાં
બહુ વખાણ કર્યાં એટલે હું વૃંદાવન જાગ
શોધતી અદિ ત્હમારા દર્શને આવી છું.
ત્હમને સંગીતનો બહુ શોખ છે એ સાંભળી
મ્હારી સિંગારીને પણ સાથે લેતી આવી છું.
ત્હમને સંગીત સુણાવીશ ને સાથે સાથે ત્હમારી
દસ્તરેખા જોઈ ત્હમારું ભાગ્ય પણ કહીશ. ”

યોગિનીની જીવનકથા એક પ્ધાનથી
સાબળાતી સ્નેહપૂર્ણાને યોગિનીએ હાથ પકડ્યો.

“ જોઈ ત્હમારી હથેળી ! ”

સ્નેહપૂર્ણાની હથેળી ચારીકાઇથી તપાસતાં
તપાસના યોગિની બોલી ઉઠી.

“ ઓહો ! ત્હમારી દસ્તરેખાઓ તો
બહુ જોરદાર છે. ” બોલતાં બોલતાં. યોગિ-
નીએ સ્નેહપૂર્ણાનાં સ્નેહપૂર્ણ નયનો તરફ
ગીટ માંડી.

“ ત્હમે મનમાં સ્વપ્નએ તેના કરતાં
અંધને પણ પૂર્ણાંજ્ઞેનના ભાગ્યલેખ સંભ-

ળાવે. તો ઉપકાર થશે. ” ભાનુમતીએ યોગિનીને વિનંતિ કરી.

“ ખરેખર ભાગ્યશાળી છો બહેન ! તમારું જીવન દેશસેવાના ખજનારૂપ દેખાય છે. ” યોગિની સંતોષ પામતી બોલી.

“ એ બધું ખરું પણ પહેલાં કહેશે કે બહેનનાં લક્ષ કયારે થશે ? ” ભાનુમતીએ મનમાં રમી રહેલી વાત બહાર મૂકી.

“ ઉતાવળાં બન્યાં કે ભાભી ! હજી હમણાંજ આપણે માતાજી પાસેથી સાંભળ્યું કે દેશમાં ધણા શોકો એવા સ્વાર્થી સત્તાલો પ્રથમ પૂછે છે, ” સ્નેહપૂર્ણાએ મનમાં ભાવતું હૃદય છતાં ભાનુમતીનો પ્રશ્ન ઉડાવવા પ્રત્યન કર્યો.

“ એમાં સ્વાર્થી સત્તાજ નેવું શું છે ? પરંપ્રાપ્ત પછી તો ત્હમે દેશસેવા પ્રથમ કરતાં મારી રીતે કરી શકો. ” ભાનુમતીએ રોકકું પરખાવ્યું.

“ હા. એજ વાત ખરી છે. સ્નેહપૂર્ણાના ભવિષ્યમાં એવુંજ દેખાય છે કે ત્હના લગ્ન પછી ત્હને દેશસેવા કરવાની સુન્દર તક પ્રાપ્ત થશે. ” યોગિનીએ ભાનુમતીને અનુમોદન આપતાં આપતાં સ્નેહપૂર્ણા તરફ જોઈ પ્રશ્ન કર્યો. “ બોલો બહેન ! તમારું જૂત, વર્તમાન ને ભવિષ્ય ત્રણે મળવાની ત્હમને ઇચ્છા છે ? ”

“ જૂત ને વર્તમાન તો અરે જાણીએ છીએ પણ ભવિષ્ય કહો ને ત્હમાં બહેનનાં લગ્ન કયારે થશે ? પતિ કેવો મળશે ? માસરીઆમાં સુખ છે કે દુઃખ ? પતિ તરફ બહેનનું લેણું છે કે ? બહેનનો ગૃહસ્તંસાર સુખમાં જશે કે ? એ સર્વાંશો જાણવા હું ઇતેમર છું. ” સ્નેહપૂર્ણા કંઈપણ બોલે તે પહેલાં ભાનુમતી ફરીથી પોતાની નમૂંદના સુખ વિષે જાણવા ઉતાવળી બની.

“ ગાંડારે ગાંડાં ભાભી ! ત્હમે ફરી ફરી આવા પ્રશ્ન પૂછી કેવી જૂલ કરો છો..... ”

“ નહિં નહિં, એમની જૂલ નથી. પ્રેમાળ ભાભી તો એવા પ્રશ્ન પૂછેજ. ” યોગિની ભાનુમતીની તરફેણમાં ટળી.

“ માતાજી ! હું તો એવી પ્રાર્થના કરું છું કે મહારાં પૂર્ણા બહેન જેટલો પરણે. એમની દુશીઆરી, એમની ચતુરાઈ, એમનું કલ્પણ, અને એમનું જ્ઞાન જોઈ હું તો દંત ચમ ગઈ છું. મહારાં જીવન એમણે સુધાર્યું છે. જે ઘેર પૂર્ણાબહેન જશે ત્યાં સ્વર્ગ રચાશે. એમના નયનનો નેહ, એમની મંજુલ વાણીની મીઠાશ, અને એમના હૃદયની ગુંદતા ને ઉદારતા જોતાં મહારાં હૃદય હૃદયથી ઉભરાય છે-જલકાય છે ને હું રોજ પ્રભુ પાસે એજ પ્રાર્થના કરું છું કે મહારાં સ્નેહભયોં નંણુંદને સ્નેહભયોં સારો વર મળે. ”

સ્નેહપૂર્ણા ખડખડાટે હસી પડી. “ ભાભી ત્હમને આજે યશું છે શું ? માતાજી, હુંજી ભવિષ્ય જુએ એટલામાં તો ત્હમેજ ભદ્ર મહારાજની માફક ભવિષ્ય બાખવાં મંડી ગયાં. ”

“ સ્નેહપૂર્ણા. બહેન ! તમારાં ભાભી પરમ પ્રેમાળ વૃત્તિનાં છે. એમના હૃદયમાં ત્હમારે માટે પ્રેમનો ઉમળકો છે. ઉદાર ને બોળાં હૃદયની ભાભી એ આપણા સંસારી જીવનમાં પ્રથુ નરકથી ઉગદામાં ઉમદા બદલી છે. ” યોગિની પ્રસન્ન થઈ હોય તેમ દેખાયું.

“ અરે પણ વાત-વાતમાં મહારી નંણુંદને કેવો વર મળશે એ સવાલ પૂછવાનું પ્રયોજન શું ? ” સ્નેહપૂર્ણાએ ટોંગ આદર્યો.

“ કીક કીક. ત્હમે મહારાં શરૂ હોં તો બલે દો પણ આ બાજનમાં તો હું ત્હમારે માનવાની નથી. માતાજી ! પૂર્ણાબહેન બોલે ના

કહે પણ મને કૃપા કરી મારા પ્રતિભા જવાબ આપો. ભાનુમતીએ યોગિની તરફ આશાભરી ભાવનાએ જોયું.

“તમારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરીશ. સાંભળો. તમારી નણુંદનાં લગ્ન હવે થોડા વખતમાં થશે. તમારી જ્ઞાતિમાં જે સહુથી સારામાં સારો વિકાસ, મુશિલ ને દેશભક્ત હોય તે તમારી નણુંદનો પતિ થશે. સાસરીઆમાં તમારી નણુંદને, મસરા તરફથી બહુ સારું મુખ મળશે એમ દેખાય છે. સાસુ તરફનું મુખ દેખાતું નથી. સાસુ સ્વર્ગે સિધાન્યાં છે. પતિ તરફ તહેમતું બહુ દોષ છે. ‘એ પાંખોથી ઉડતું વિશ્વ બોમ મોઝાર’ એ વાક્યે પતિપત્ની વિકાસક્રમમાં આગળ વધશે એમ જણાય છે. તમારા નણુંદનો ગૃહસંસાર તો તમારાજ શબ્દોમાં કહું તો સ્વર્ગ સ્વર્ગે એવા તહેમના સુન્દર પ્રદ છે. એ ગૃહસંસાર એવા તો સુન્દર બનશે કે કદાચ દેવાને પણ જો પૃથ્વીપર ઉતરવાની ઇચ્છા થાય તો તે ત્યાં જરૂર અવતરે એવા બની રહેશે. વિશેષમાં હું ભવિષ્ય ભાણું છું કે રનેદપૂણી બેન મેવાધર્મના ઉપાસક બની પોતાના પતિ સાથે દેશસેવાના કાર્યમાં જોડાશે. એ દંપતી ઘણા જીવોને આ સંસાર-પ્રયાણમાં મદદગાર થશે. દેશમાં જે નૂતન યુગની ઉષા પ્રકટી છે તેનું ચેતન આ દંપતી ત્રીલોકે ને દેશભાનુને ત્રીલાવશે એમના જીવનપંથમાં થોડા કંટાળો પણ દેખાય છે. થોડી મુશ્કેલીઓ પણ જણાય છે. ક્યાંક ક્યાંક એમના વિકાસમાં ખલલ પડશે એવા પ્રસંગો પણ કદાચ આવી ચડશે પણ એકંદરે એમનું જીવન ખરેખર મુખી જીવન બનશે. બેનના થનાર પાત એક કવિ છે, વક્તા છે, દેશભક્ત છે. બોક્ષો વધારે હવે કંઈ જાણતું છે ?” રનેદપૂણીનું ભવિષ્ય ભાખતી યોગિની ભાનુમતીને હવે ટીપ્પો પ્રત્ન

પૂછે છે તે જણવા ઇંતેજાર બની.

રનેદપૂણી તો યોગિનીની આ અજ્ઞાન શક્તિ બેઠા દંગ થઈ ગઈ. અદ્વયારિણી યોગિનીનું તેજ તહેને અજ્ઞાન ભાસ્યું. જે જે યોગિનીએ કહ્યું તે સત્ય હતું ને એ માત્ર હસ્તરેખા જાણવાનું પરિણામ નથી પણ તે વિશેષ શક્તિ ધરાવે છે એની સંપૂર્ણ ખાત્રી રનેદપૂણીને યોગિનીના શબ્દે શબ્દે થતી ગઈ.

“તમારી નણુંદના વરતું નામ કહી શકશો.” ભાનુમતીએ હવે ગાંઠી બની હોય તેમ જણાસાથી પ્રશ્ન પૂછ્યો.

“એ તે પૂછાય ભાભી ? નામ જાણવાની તમને એટલી બધી જણાસા એકદમ થઈ ગઈ ?”

“નહિં નહિં, સાંભળો. તમારી જણાસા તૃપ્ત કરે. તમારી નણુંદનાં થનાર વરતું નામ હું તમને કહું છું. તમે હું પ્રશ્ન તહેનો જવાબ આપો. તમારી જ્ઞાતિમાં કોઈ કવિનું નામ વ અક્ષર ઉપર છે ? સાધારણ નહિં હો; સારામાં સારો કવિ.”

“હા અત્યારની જ્ઞાતિમાં વસંત નામેનો કવિ છે ને એમનાં કાવ્યો પૂર્ણબેન મને રોજ શિખવે છે ને સંભળાવે છે.”

“હા તેજ.” યોગિની નણુંદ-ભોજાઈ તરફ એક સરખી દ્રષ્ટિ ફેંકતાં હસી.

“અરે હુઆં રે હુઆં ! મને કહે છે કે હું તો સરસ્વતીની માફક અદ્વયારિણી રહેવાની છું. મારે તો કુમારિકા તરિકેજ જીવન ગુજારતું છે ને અંદરખાનેથી તો ‘વસંત’ નોજા જાપ જાપે છે. એનાજ કાવ્યોપર દિવાનાં થયાં છે. હું તો ભોળી કંઈપણ સ્વમણુ નહિ પણ નણુંદસાહેબે તો અત્યારસુધી મને અંધારામાંજ રાખી. આપ ખરાં છો દેવી ! આપેલું ભવિષ્ય પણ ખરું છે. મને એમના

ભાઈ તરફથી ખાસ હુકમ છે કે ત્યાં સુધી પૂર્ણાબ્દેન પોતે પોતા તરફથી એ બાબતમાં વાન ન છેડે ત્યાં સુધી મ્હારે બીલકુલ ત્હેમને એ બાબતમાં કહેવું નહિ. મ્હેં તો નાણું કે કુમારિકા રહેવામાંજ પૂર્ણાબ્દેન આનંદ માને છે પણ આજ ખરેખરી ખબર પડી. હવે તો હું ખુશી ને મ્હારો પ્રભુએ ખુશી." હપધિલી ભાભીએ હૃદયના ઉદગારો જેમ આવ્યા તેમ મૂક્યા.

યોગિનીને આ નણુંદં ભોળાઈની ભેડીમા બહુ આનંદ આવ્યો.

"ત્હમે આટલું બોલતાં શિખ્યા કયાથી ભાભી ?" સ્નેહપૂર્ણાએ હૃદયનો ભાવ છુપાવી પ્રશ્ન કર્યો.

"ત્હમારા જેવા ગુરૂ પાસેથી. હવે હું કશું તેમ નથી. માતાજીએ ત્હમારું ભવિષ્ય ભાખ્યું છે કે ત્હમારાં લગ્ન હવે થોડા વખતમાંજ થવાનાં છે અને તે પણ વળી વચ્ચે ત

કવિ સાથે એટલે હું તો મ્હારે બધી તૈયારી કરી રાખીશ. "

"માતાજી ! મ્હારાં ભાભીને સંસારનો કેટલો બધો મોહ છે ! " સ્નેહપૂર્ણાએ કારણ-પૂર્ણવદને યોગિની તરફ જોયું.

"એ મોહ નથી. પૂર્ણાબ્દેન ! ત્હમારાં ભાભી બહુ હેતાળ લાગે છે. "

"માતાજી ! મ્હારાં ભાભીએ આપ ના કહ્યો કે દા કહ્યો પણ જે પ્રશ્નો પૂછ્યા તે સંસારના મોહનાજ પૂછ્યા છે. હવે આપને હું એક પ્રશ્ન પૂછવા માગું છું. આપની શક્તિ જોઈ મ્હને ખાતરી છે કે આપ એનો જવાબ આપી શકશોજ. "

"એલાશક પૂછો. "

"માતાજી ! આપે મ્હારા ભાગ્યક્ષેપ કહ્યા પણ આ ભારતમાતાના ભાગ્યક્ષેપ કહેશો ? હું એ જાણવા હિતક છું. "

પ્રકરણ પીરતાલીશમું.

ભારતના ભાગ્યક્ષેપ.

"ધણે મુન્દર પ્રશ્ન ! ભારતમાતાના ભાગ્યક્ષેપ જાણવાની જગાસા ત્હમારા જેવી સંસ્કારી વ્યક્તિઓએજ થાય છે બ્હેન ! " યોગિનીએ સ્નેહપૂર્ણા તરફ સંતોષ ભરી દ્રષ્ટિ ફેંકી.

"માતાજી ! અમ્હારા કાઠીયાવાડના ભાગ્યક્ષેપ પણ કહી બતાવશો તો ઉપકાર થશે. " ભાનુમતીએ પોતાના દ્રષ્ટિબિંદુએ દેખાતો પ્રશ્ન મૂક્યો.

યોગિની સ્નેહપૂર્ણાએ પૂછેલા પ્રશ્નથી બહુ ગંભીર બની હતી તે આ પ્રશ્નથી સદજ દરી.

"ભાનુમતી બ્હેન ! કાઠીયાવાડ એ ભારતનું એક અંગ છે એટલે ભારતના ભાગ્યક્ષેપ એ કાઠીયાવાડના ભાગ્યક્ષેપ સમ-જ્યાં, કાઠીયાવાડ એ ગુજરાતી કુંજની એક રમણીય કુંજ છે. શ્વેત સાડીરૂપી ગુજરાતની કાઠીયાવાડ ચક્રચક્રી સોનેરી કોર છે. સાડી ને કોર એક ચતાં સાડી કહેવાય તેમ ગુજરાત કાઠીયાવાડને જુદાં નહિ પાડતાં એ જાને 'ગુજરાત' નામમાં એક ચપ્પ જાય છે. સમગ્ર અને ખાતર આપણે પાંતવાર જુદાં નામે

આપી શકીએ પણ એ જૂઠાંય તે હૃદયની જૂઠાંય ન હોવી જોઈએ. હું તમારા પ્રદેશમાં હંમણાજ આવું છું ત્યાં આ હૃદયની જૂઠાંય મને ઘણે સ્થળે દેખાઈ. કટકાંક બાઈ જુદે-નોને અમહે ગુજરાતી ને તમને કાઠીયાવાડી એવા ભેદભાવના વાડાઓ બાંધતાં મહે જોયા છે. કૈટલાકે માત્ર કાઠીયાવાડી નામ માત્રને તિરસ્કારભરી ભાવનાથી જુએ છે. વાતવાતમાં કાઠીયાવાડીઓ તરફ કંઈ જુદાંજ ગણુઓથી જોવાય છે. આ મારે અનુભવ છે. અલખત ઘોડા ઘોડા અંતરે આવેલા પ્રદેશોમાં સહુ સહુની જાતીય ભાવના ખીસે એ આવશ્યક છે. એમાં પોતપોતાની મદત્તાવું શિક્ષણ મળે છે. છતાં વિવિધતામા પણ એકંયની ખાસ જરૂર છે. અમહે મુરતી, અમહે અમદાવાદી, મોરારી, અમહે ઝાલાવાડી, અમહે કમ્હી, એ જુદી નામવાર ભાવનામાં તિરસ્કારને સ્થાન ન હેવું જોઈએ. એ સર્વને બદલે અમહે ગુજરાતી નહિ પણ આપણે ગુજરાતી ભાઈ જુદો છીએ એવી ભાવના ગુજરાત, કાઠીયાવાડ ને કમ્હે પોષવાની છે. સ્નેહપૂર્ણ જુદો પૂછેલા ભારતના ભાગ્યલેખમાં આ ભાવનાનું હું ભવિષ્ય જોઈ શકું છું. નૂતન ભારતમા ગુજરાતી, દક્ષિણી, મદાસી, બંગાળી, પંજાબી ને સિંધી એ ભાવનાનું અંદેશ યશે ને મર્વે એક અવાજે ગીતો ગાશે કે અમહે હિંદી છીએ. અમ્હાઈ ઇવન ભારતમતાને ચરણે અમે મુખીએ છીએ. સમસ્ત પ્રજા-વર્ગમાં 'અમહે હિંદી' એ ભાવનાની ગર્જના ગાજશે ને દૂર દૂરના ભાગમાં પણ મહાગર્જનાના પડ્યા પડશે. " યોગિનીની આખ્યોમાં દવે તેજનાં કિરણો દેખાયાં.

ભાનુમતી યોગિનીનાં નયનો રદામે જોઈ શકી નહિ. 'અમહે હિંદી' એ મંત્ર ભાનુમતીના હૃદયમન્દિરમા ગાજી રહ્યો. જાણે નવી દિક્ષા મળી હોય તેમ ભાનુમતી નીચી નજરે

એજ ધૂનમાં મચેલી જણાઈ.

સ્નેહપૂર્ણએ. યોગિનીની ભાવના શબ્દે શબ્દે ઝીલી. તેને. યોગિનીના નયનતેજમાં ભારતના ભવિષ્યનો ચમકાર જણાયો.

યોગિનીએ આ ભાભી નશુદની જોડી રદામે મીટ માંડતાં આગળ ચલાવ્યું.

" સાંભળો જુદો ! ભારતના ભાગ્યલેખ તમારા જેવી જુદોના ભાગ્ય સાથે જોડાય છે. એ ભાગ્યલેખના પુસ્તકના પાનામાં એક ઉપયોગી પાનું તે આપણા સુન્દરીસમાજનો ઉદ્ધાર. ભારતના ભવિષ્યમાં જનસમાજનું એ અંગ ખીલશે. પ્રાચીન ભારતમાં જેમ માતાઓ પોતાનાં સન્તાનોને ગૃહઆંગણે જે શિક્ષણ આપતી હતી તે પ્રણાલી નૂતન ભારતમાં માણ્યશે. માતૃપદની જોખમદારી સ્ત્રીસમાજ સ્વ-મજશે, પોતે જ્ઞાની બની પોતાની પ્રજાને જ્ઞાની બનાવશે, અને પોતે તંદુરસ્ત બની તંદુરસ્ત પ્રજા ઉત્પન્ન કરશે. સ્ત્રીવર્ગમાં થતા સંસારી જમડાઓ બંધ થશે. રાજની અંદર અંદરની લગાઇઓ, કુચલી, નિંદા, અદેખાઈ વિગેરે દુર્બુલો જ્ઞાનના તેજકિરણોથી નાશ પામશે. અમહે ભારતની મહાન પ્રજાની માતાઓ છીએ, જુદો છીએ, અધોંગનાઓ છીએ, એ ભાવનામાં ભારતનો સુન્દરી સમાજ જન્મી યશે. આપણી વર્તમાન સ્થિતિ એ માત્ર સુન્દરી સમાજની અધોગતિનુંજ પરિણામ છે. જે ઔજાતિમાં સુધારણા થાય તો આખો દેશ સુધરે. ગૃહે ગૃહે ગૃહિણીઓ ગૃહરાજ્ય ચલાવે તો સ્વર્ગ ને પૃથ્વીમાં કંઈ ફરકજ રહે નહિ. દેશનું સ્વરાજ્ય એક ગૃહિણીના સુન્દર ગૃહથી શરૂઆત કરે છે. ભારતના ભવિષ્યમાં જે સ્વનંત્રતા, સ્વમાન ને સમભાવની લાગણી જન્મી ચવાની રેખાઓ છે તેનો સર્વ આધાર સ્ત્રીવર્ગ પર રહેલો છે. નૂતન ભારતની માતાઓ પોતાના પુત્રોને દેશ માટે પ્રાણ અર્પે તેવા દેશભક્ત બનાવશે. નૂતન ભારતની સુન્દરીઓ

દેશને માટે કદાચ રણાંગણે જવાનો વખત આવે તો પોતાના સ્વામીને એ દેશભક્તિના પાકો પઢવા પ્રેત્સાહન આપશે. નૂતન ભારતની બહેનો સેવિકાધર્મ બળવી ગૃહેશ્વરે જઈ ભાન્ડુઓનાં દુઃખો તંપાસી એ દુઃખો ટાળવા માટે ભગીરથ પ્રયત્નો કરશે. નૂતન ભારતની પુત્રીઓ દેશમાં આશા, ઉદ્ધાસ ને એકતાના ગાન ગૃહેશ્વરે જઈને ગાશે. ભારતના સ્ત્રીસમાજમાં નવું ચેતન આવશે ને એ ચેતનની ચીણુગારીથી આખો દેશ જગૃત થશે. સંસારી અંધનોની યુવામ, રૂઢીઓની યુવામ, મોહમાયાભરેલાં જીવનની યુવામ, વ્યસનોની યુવામ ને ક્ષણે ક્ષણે યુવામીની ભાવનામાં પોતાપક્ષી ભારતની પ્રગળા ઉઘડતી ઉપા પ્રકટી છે. એ ઉપાના તેજે કંઈ કંઈ પુલકાંઓ, આ નંદનવનમાં ખીલ્યા છે ને ખીલશે. એ ફૂલછોડ નૂતન ભારતને આંગણે આંગણે, સુવાસ લેરશે. રામરાજ્યની પુણ્યભરી ભાવના, રામસીતાનાં શીલવનતાં જીવોની મોંઘામૂઠી ભાવના નૂતન ભારતમાં જગૃત થશે. ધર્મની લડાઈઓ મટી યુગધર્મની ઉપાસના નૂતન ભારતમાં સ્થળે સ્થળે થશે. પ્રાચીન ભારતના સન્ત મહન્તો, ધર્મચરણકો, મહાન કવિઓ, કાબેલ રાજ્યદારીઓ ફરીથી ભારત વર્ષમાં અવતરશે. મહાપુરુષોની પુણ્યભૂમિ ભારતમાં વીર પુરુષો પાકશે. કહો હજી વધારે સાંભળવું છે ?” યોગિનીએ સ્નેહપૂર્ણાની જીદાસા તપાસવા પ્રશ્ન કર્યો.

“ વધારે તો શું પણ આપને ભારતના ભાગ્યશ્રેષ્ઠ જેવા દેખાતા હોય તેવા સંપૂર્ણ રીતે અમને સંભળાવો. જન્મભૂમિના ઉઘડતી વાનો સાંભળવી કેને ન ગમે ?” સ્નેહપૂર્ણાએ વધારે સાંભળવાની ઇતેજરી બતાવી.

“ અને આપ જેવાં યોગિની ન્યારે. ભારતનું ભવિષ્ય કહે ત્યારે કેને એ ભવિષ્ય

પૂરું સાંભળવા ઇચ્છા ન થાય ?” ભાનુમતીએ નણુંદની ઇચ્છાને ટેકો આપ્યો.

“ સાંભળો બહેનો ! સદ્ભાગી છો તે તે ભારતના ભાવિશ્રેષ્ઠ મોંઘાળવા ઇતેજર છો. ન્યારે સ્ત્રીવર્ગમાં માતૃભૂમિના ઉદ્ધારની આશા જગશે ન્યારે સુન્દરીસમાજ દેશના ઉદયના મંત્રો નિરન્તર રટશે. ન્યારે દેશની સન્તારીઓ સ્વદેશસેવાનાં તપ આચરશે તંહારે ભારતવર્ષ પ્રાચીન મહતાથી જગતના સર્વ દેશોમાં શોભી રહેશે મહે. તંહોને કહ્યું છે કે ભારતના ઉદયની ઉપા પ્રકટી છે એ સત્ય છે ને તેથી નર્જદિકના ભવિષ્યમાંજ તંહોને મહારાં વેણ ખરા છે તંહી સંપૂર્ણ ખાત્રી થશે. અત્યારે ભારતમાં જે દુઃખ, દરિદ્રતા ને રાગચાળો દેખાય છે તંહોને બદલે ભવિષ્યનું ભારત ઘુમી, સમૃદ્ધિવાન ને તંદુરસ્ત થશે. ભાઈ ભાઈને, કુટુંબ કુટુંબને, ન્યાત ન્યાતને, સમાજને અને પ્રજા પ્રજાને હંમણાં જે ઉલ્કામાં ચરદન મારવાની ભાવના દેખાય છે તંહોને બદલે સર્વને એકતાની અખડ ભાવના વ્યવહારમાં દેખારો. વર્ષોથી અજાનનાનાં અંધકારમાં ભટકતી હિંદી પ્રજામાં જ્ઞાનના સૂર્યનો પ્રકાશ પડશે. એ પ્રકાશના કિરણે કિરણે સત્ ને અસતની પરીક્ષા થતાં દેશમાં સાચા સાધુઓનાં દર્શન થશે. સાધુતા એટલે માત્ર ભગવાં વસ્ત્ર નહિ, માત્ર વેદના મંત્રોનાં ગાન નહિ, માત્ર જટા, લંગોટી કે કમંડલ નહિ, માત્ર ધર્મની ધર્મોધતા નહિ પણ સાધુતા એટલે સાચા સાધુને શોભાવે તેવી માતૃભૂમિ ને મનુષ્યજાતિની સેવા. જંગલમાં જઈને માત્ર પોતાનું કલ્યાણ સાધનારા સાધુઓને બદલે મનુષ્યજાતિને વિકાસક્રમમાં મદદ કરનારા સાધુઓ ભારતમાં અવતરશે સંસારી જતાં સાધુજીવન યુગરી સંસારીઓને સ્વર્ગને ચારે ઉતારનારા સાધકો ભારતમાં પાકશે. આ નૂતન યુગના સાધુઓ, સર્વ ધર્મમાં રહેલી

સત્યની ભાવનાનો ઝુંડો ફરકાવશે. જેવું બોલવું તેવું ચાલવું, જેવી વાણી તેવું વર્તન આ સાધુઓ જીવનમાં ઉનારશે. સેવાધર્મનો યુગ જગશે ને સેવાધર્મના સાચા સાધુઓનાં ભારતની પ્રગતિ દર્શન થશે. હામહામ લોકહિતના કલ્યાણને સાધનારા એ સાધુઓના આશ્રમ સ્થપાશે ને ભારતનું પ્રાચીન ગૌરવ, ભારતની પ્રાચીન અધ્યાત્મ વિદ્યા તથા ભારતના આત્મબળના દર્શન આ આશ્રમોમાં થશે. ભારતના બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય ને શૂદ્ર વર્ગમાં શિક્ષક, રક્ષક, પોષક ને સેવકની ભાવના જગશે ને એ ચારે વર્ગ પોતપોતાની ફરજો સ્વમંજરશે. આ ચારે વર્ગ જહાનામાં સપૂર્ણપણે વિકસ્યા હશે એવી એક અદ્ભૂત ઇશ્વરી વિભૂતિ આ ભૂમિમાં અવતરશે ને ભારતવાસીઓને હમણાંની મોહનિદ્રામાંથી મુક્ત કરી ફરીથી પ્રાચીન ભારતની દિવ્યતામાં દાખલ કાવશે હિંદુ મુસલમાન પારસી ખ્રિસ્તીના ભેદ ભૂલાશે. સર્વ સર્વના ધર્મમાં સુસ્ત રહેશે. એક બીજાના ધર્મને ધિક્કારશે નહિ ને બૂદ્ધા બૂદ્ધા પંથમાં હોવા છતાં દેશધર્મમાં યુગધર્મમાં સહુ દોષ અંકુષ સાધી ભારતનો ઉદ્ધાર કરશે. ભારતનું સનાતન બ્રહ્મેત્વ માત્ર શાસ્ત્રોના વિતંડાવાદમાં વખન નહિં યુમાવતાં દેશસેવાના જન્ય જાપશે. ભારતનો ક્ષાત્રવર્ગ ચરકલાં ને કશુરના શિકારને ભૂલી નબળાના રણાણ માટે સત્યના પદમાં રણમેજન માટે ઉભો રહેશે. ભારતનો વૈશ્યવર્ગ દગો, અપ્રમાણિકતા ને અદેખાઇને દૂર કરી વ્યાપારમાં ચારિત્ર્યની જાપ પાડી દેશસેવામાં પ્રમાણિકતાના મુદ્ર લેખથી પોતાનો દિસ્સો આપશે. ભારતનો સેવકવર્ગ પેન પોતાની ફરજો જાળવવામાં તત્પર રહી દેશની પ્રાચીન સેવાની પ્રથાઓને સજીવન કરશે. પરશુરામ ને દ્રોણાચાર્ય, અર્જુન ને કર્ણ, પૃથ્વીરાજ ને પ્રતાપ, અકબર ને શિવાજી અને

ભામાશા અને દુર્ગાદાસ જેવી પ્રવૃત્તિઓ ફરીથી ભારતમાં ધીરંગનાઓને મૃદે અવતરશે. બ્યાસ ને વાલ્મિકિ, કાલીદાસ ને ભવભૂતિ, અને જયદેવને બાણમુદ્ ભારતના સાહિત્યક્ષેત્રમાં ફરીથી ધ્રુમવા અવતરશે. અંબરિષ ને મુદ્દામો, અને નરસિંહ ને મીરાં ભકિતભાવથી પ્રભુને પોતાને ત્યાં પધરાવવા ફરીથી હિંદને પાવન કરશે. રામ, લક્ષ્મણ ને સીતાના શિલ્પવન્તાં તેજ ભારતી પ્રજામાં જગશે. રાધાકૃષ્ણની એકતાની અખંડ ભાવના ભારતી સ્ત્રી પુરુષો ઝીલશે. ફરીથી યુગધર્મના પ્રભુ પ્રકટશે, સાથે દેવલોક અવતરશે. પવનગંગરોની આ પુરાણપ્રસિદ્ધ ભૂમિ, દેવોનું રમણસ્થાન ફરીથી દેવભૂમિ બની દેવલોકની સ્વર્ગીય લ્હાણુ લેશે ને જગતની સર્વ પ્રજાઓને પ્રભુની એ પરમ પ્રસાદી આપશે. નૂતન યુગ આવ્યો છે, જહેનો ! "

યોગિનીએ છંદસા શબ્દો યોગતાં યોગતાં સિતારી હાથમાં લીધી. એક પળમાં રહેતી મૃદુ અંગુલીઓ સિતારીના તારપર ફરી ને વસંતની કેકડીલા સમી તે ટહુકી:

નૂતન યુગની નૂતન દહાણુ,
લેજો હો ! ભારત સન્તાન.

જાન, કર્મ ને ભકિતમાર્ગનાં,
બ્રાતૃભાવ ને દયા ધર્મનાં,
કુસુમોત્તી સુંદર રસ દહાણુ-
લેજો હો ! ભારત સન્તાન.

જગસેવાનો મહામંત્ર જે
વિશ્વ તણું મધુર અમૃત જે,
શાન્તિ સ્નેહનાં અમીરસ પાન,
પીને હો ! ભારત સન્તાન.

આશા ઐક્યનાં વૃક્ષજ વાવો,
કેળવણી રસ વારિ પાવો,
એજ અમ્હારી અનેરી લ્હાણુ-
લેજો હો ! ભારત સન્તાન.

નૂતન યુગની નૂતન હ્દાય-
લેખે હો ! ભારત સન્તાન.
કુસુમેની સુંદર રસ હ્દાય-
લેખે હો ! ભારત સન્તાન.

“ કહો હવે શી ઇચ્છા છે ? ” સિતારીને પાત્રી કોચને અદેશીને મૂકતાં મૂકતાં યોગિની-એ પ્રસન્ન વદને સ્નેહપૂર્ણા તરફ જોયું.

“ મહદ ઉપકાર થયો માતાજી ! ભારતના ભાગ્યલેખ આપને મુખેથી સાંભળી મ્હારા હૃદયમાં આશાના અંકુર પુટ્યા છે. હાલનું ભારતનું સમાજજીવન, હાલની રહીઓની ગુલામગીરી અને હાલની મોહમગની અંધતા જોઈ મને ક્ષણેક્ષણે વિચાર આવતો હતો કે આ પ્રજાનો ઉદ્ધાર ક્યારે થઈ શકે ? જે પ્રજા પર સેંકડો વર્ષોથી અજ્ઞાનતાના ને આસુરી વિચારોના થર જમી ગયા છે એ પ્રજા પોતાનું સત્ય સ્વરૂપ પુનઃ ક્યારે પ્રાપ્ત કરશે ? જીવન એટલે માત્ર ખાવું, સૂવું ને બે ધડી વાહ વાહ કહે તેવા સમાજમાં છાતી ઉંચી

કાઢી ચાલવું એ ભારતનો પ્રજાવર્ગ ફરીથી જીવતાં ક્યારે શીખશે ? આપે ભાષેલા ભવિષ્યથી આ સર્વ શંકાઓ નાશ પામી છે. વધારે આનંદ જેવું તો એ છે કે ભારતમાં દેવો અવતરે ને એ વખતે અમને દેવોની સાથે દેશસેવા કરવાની તક પ્રાપ્ત થશે એ અમ્હારું સદ્ભાગ્ય છે. ઘણી વખત એમ વિચાર આવે છે કે શ્રીકૃષ્ણે ન્યારે ગોવર્ધન તોળ્યો ત્યારે આપણે એક ગોપ અથવા ગોપાંગના હોઈએ તો કેવું મારું ? હવે આ નૂતન યુગમાં જો પ્રજાના અવતારીઓ સાથે દેશસેવાનો ગોવર્ધન તોળવામાં પણ જો મ્હારા જેવી સ્ત્રીઓને સ્થાન મળે તો અમ્હારાં ભાગ્ય ચક્રાંજ છે એમ મ્હાર માનવું.....”

“ પૂર્ણાબ્દેન ! પૂર્ણાબ્દેન ! ” સ્નેહપૂર્ણા પોતાનું બોલવું પુરું કરે તેટલામાં બહારથી ટપાલવાળાએ ખૂસ મારી.

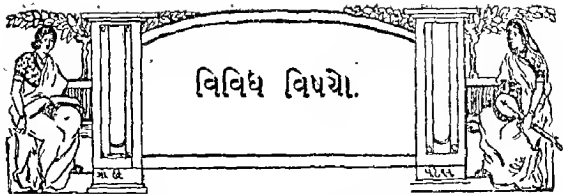
“ અમ્હારો કાગળ છે શું ? ”

“ હા જી. ”

(અપૂર્ણ)

થોડાક વખત ઉપર એક એવી ખજાર આવી હતી કે અફઘાનિસ્તાનમાં ભીખ માગવાના ધંધા ઉપર અંકુશ મૂકનારો કાયદો ઘડવામાં આવ્યો છે. જે બાળકો ભીખ માંગતાં જોવામાં આવે તેઓને તેઓના માબાપો પાસે પાછાં મોકલી એવી ખાત્રી લેવી કે તેમને નિશાળે મોકલવામાં આવશે. માબાપ વગરના બાળકોની રાજ્ય તરફથી સંભાળ લેવી. અશક્ત શરીરવાળા બીખારીઓ પાસે કામ કરાવી તેમને ખાવા આપવું અને ખોડ ખાંપણવાળા બીખારીઓને રાજ્ય તરફથી પાળવા. પણ તેમાં આપણે શું ? હિંદના અરે મુંબાઈના સેંકડો બીખારીઓ માટે કાંઈ થયું ? સરકાર ને મ્યુનિસિપાલિટિ બહુ લાંબા વખતથી વિચાર કરે છે પણ કંઈ ઉકેલ કરી શકતી નથી. જેમ એક દૃશ્ય તારંવાર જોવાથી તેની જોઈએ તેવી થવી જોઈતી લાગણી થતી નથી તેમ મુંબાઈમાં બીખારીઓને દરરોજ જોઈ અને તેની વાત સાંભળી સરકાર અને મ્યુનિસિપાલિટિની લાગણી તો મરી ગઈ નથી ને ?

પ્રાચીન ઇજીપ્તમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન

હિંદી માસિક “ચાંદ”માં શ્રી. ઉમેશપ્રસાદસિંહ નામના લેખકે “ પ્રાચીન ઇજીપ્તમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન ” એ વિષય ઉપર ધોણે નૃણુવા લાયક એક લેખ લખ્યો છે. તેમાંથી કેટલુંક નીચે આપીએ છીએ:—

પ્રાચીન કાળમાં ઇજીપ્તમાં માતૃરાજ્ય પ્રચલિત હતું અર્થાત્ ઇકમ્ માતાના નામથી ઓળખાતા તેમજ માતાપિતાની સંપત્તિની પહેલી વારસ પુત્રને બદલે પુત્રી ગણાતી હતી. લગ્ન સંબંધથી ખોલકત પારકાને હસ્તક ન બધ તે કારણથી પછું કરીને બાઇ બ્લેનના પછુ લગ્ન થતાં. તે સમયે તો ઇરાનથી માંડીને તે ઇજીપ્ત સુધીના બધા દેશોમાં સગાં સગાંમાંજ લગ્ન કરવાનો ધારો હતો. વળી ઇજીપ્તમાં તો કોઇ કાઇ વખત પિતા પછુ પોતાની પુત્રી સાથે લગ્ન કરતો. સ્નેહ તથા પ્રપ્રવાત રાજ સમયેસે પોતાની પુત્રીઓ સાથેજ લગ્ન કર્યા હતા. ન્યારે પુત્રી પોતાના માતાપિતાની સંપત્તિની પહેલી વારસ ગણાતી ત્યારે પોતાના માતાપિતાના ઘટપણમાં મરણપોષણની પહેલી દરજ તેનેજ માથે પડતી. ન્યારે શ્રીક લોકો ઇજીપ્તમાં ફરવા ગયા ત્યારે ત્યાંની સ્ત્રીઓનું સામર્થ્ય જોઇ એ લોકોને નવાઈ લાગી. ઇ સ પૂર્વે ૪૦૦૦ વર્ષથી માંડીને ઇ. સ. ૫૦૦ સુધી કે એથી પછુ આગળ સુધી ઇજીપ્તમાં આ પ્રમાણે સ્ત્રીઓનું રાજ્ય હતું. રાજ્યની બધી લગભગ સ્ત્રીઓના જ હાથમાં હતી. આવી રીતનો રિવાજ આપણી બધામાં છે. છતાં ઇજીપ્તના ઇતિહાસની બધામાં એક જ મોટી સ્ત્રી થઇ ગઇ છે જેણે રાજ્ય સિંહાસન પોતાની છુદ્ધિથી પ્રાપ્ત કરીને રાજ્ય કયું. એ સ્ત્રીનું નામ હાટસેનઓ. કોઇ પ્રકારના વાદવિવાદની છતના બદલામાં તેને રાજ્ય મળ્યું હતું.

હાટસેનઓ આપણી રાજ્યા બેગમની માફક પુરુષવેશ સજીને દરબારમાં જતી, તેની સ્વારીની બધી સ્ત્રીઓ પુરુષવેશમાંજ બહાર નીકળતી. આથી એમ સાબિત થાય છે કે જુના કાળમાં પછુ સ્ત્રીઓ પોતાના હકકથી રાજ્ય કરી શકતી નહોતી. જગત પ્રસિદ્ધ રાણી કલીઓપેટ્રા એકલી પોતાના હકકથી જ રાણી થઇ હતી. હાટસેનઓ ટુનીયાના ઇતિહાસમાં પહેલીજ પ્રપ્રવાત રાણી છે. ઇજીપ્તમાં ચાલુ એવા ખરાબ રિવાજો દૂર કરી તેણે બતાવી આપ્યું હતું કે એક સ્ત્રી પછુ એક પુરુષની માફક કુશળતાથી રાજ્ય કરી શકે છે.

ઇજીપ્તમાં જુના કાળમાં ઇજીપ્તના રાજાઓ કે જે ફારોઓ કહેવાય છે તે પોતાની બ્લેન સાથેજ લગ્ન કરતા. આ બ્લેનજ પટરાણી પદ ભોગવતી, રાજ એકથી વધારે વાર લગ્ન કરી શકતા, પછુ બ્લેન સિવાય બીજા કોઇ રાણીનો પુત્ર રાજ્ય મટિ દાવો કરી શકે નહિ. પટરાણીનો પુત્ર જ રાજ્ય વારસ ગણાતો. રાજના મૃત્યુ વખતે જો રાજપુત્ર સગીર હોય તો તેની મા જ બધું રાજ્ય સંભાળતી.

ચૂદરય પુરુષ એકથી વધારે વાર લગ્ન કરી શકતો હતો. ધર્મશુરો એકજવાર લગ્ન કરી શકતા. સાધારણ કોટિના મનુષ્યો પછુ એકથી બીજવાર લગ્ન કરી શકતા નહિ. પતિ હંમેશા પોતાની પત્ની તરફ સન્માનની દ્રષ્ટિએ જોતો. સ્ત્રી પોતાની બ્યક્તિગત સંપત્તિનું ધારે તે કરી શકતી કે પોતાની પત્નીની મદદ સિવાય કોઇપણ પુરુષથી કોઇપણ બાબતું અન્યાયિક કે સામાજિક કાર્ય થઇ શકતું નહિ. ઇજીપ્તના જે પ્રાચીન સ્મરણસ્તંભો વગેરે છે તેમાં પછુ પુરુષની સાથે હંમેશા તેની પત્નીની પછુ જીબી નેરામાં આવે છે. તેમાં જો પુરુષ સાથે તેની પત્નીની છબી ન હોય તો પતિને પરણ્યામાં

સદ્ગતિ ન મળે, એવી માન્યતા ત્યાંના લોકમાં પ્રચલિત હતી.

ત્યાં છૂટા છેડાનો રિવાજ હતો. જે કારણોસર પતિ પત્નીનો ત્યાગ કરી શકતો તે જ કારણોસર સ્ત્રી પણ પોતાના પતિનો ત્યાગ કરી શકતી હતી. ત્યાંની બળેલી સ્ત્રીઓ પોતાનું અધુરું કામ ને ધંધો પોતેજ કરતી. ગૃહસ્થના ધરમાં પુત્રીઓને સારું શિક્ષણ મળતું. ઇજ્ઞાતમાં સ્ત્રીકેળવણીનો પ્રચાર ધીમે ધીમે એટલો વધતો હતો કે ઇસુ ખ્રિસ્તના જન્મ પછી તરતનો જમાનો ત્યાં એવો હતો કે સાધારણ ધરતી છાકરીઓ પણ સારી રીતે લખી વાંચી શકતી. ત્યાં ગરીબ ધરની છાકરીઓને ગૃહકાર્ય હપરાંત ખેતરમાં જઈને પણ કામ કરવું પડતું. તેને ખેતરમાં અનાજના પોટલા માથે ઢંચકી ઘેર લાવવા પડતા. બબરમાંથી કંઈ લાવવા કરવાનું પણ કામ તેનું જ ગણાતું. શિક્ષરના પક્ષી પકડવાનું પણ કામ તેનુંજ હતું. સાધારણ વર્ગની સ્ત્રીઓમાં પડદો નહોતો. ફક્ત હંચ વર્ગની સ્ત્રીઓ પડદો પાળતી.

ગૃહસ્થના ધરમાં રસોઈ કરવાને, પીરસવાને, હિસાબ રાખવાને, ખીજ રીતે બધાનું ખીજુ કામ કરવાને પુરૂષ નોકરો રાખવામાં આવતા. શ્રીકૃષ્ણમા ભ્રાતર ઇજ્ઞાતની સ્ત્રીઓ પડદો પાળતી નહોતી. એમ જણાય છે કે તે વખતે પડદાનો રિવાજ ફર કરવાને પ્રયત્નો ચાલી રહ્યા હતા. સારા પ્રસંગોમાં ધરતી સ્ત્રીઓ ધરની બહાર આવી અતિથિઓનો સત્કાર પણ કરતી.

ધર્મકામમાં પણ સ્ત્રીઓનું સ્થાન બહુ હંચુ હતું. અનેક મંદિરોમાં સ્ત્રીગૃહો હતી. દરેક મંદિરમાં સ્ત્રીઓ દેવદાસીઓ તરીકે રહેતી, પણ તેમનું કામ ફક્ત નાચ વગેરે કામથી દેવાને ગુરૂ રાખવાનું હતું. ઇજ્ઞાતમાં સમસ્ત સ્ત્રીજાતિ માતા તરીકે પૂજતી. ગૃહસ્થવનમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન ધણું હંચુ હતું અને તે જ કારણથી ઇજ્ઞાત દેરા પોતાની કુન્નતિ કરી શક્યો હતા.

સ્ત્રીઓની ચળવળ.

ઝોગસ્ટ મહિનાના “ મોડ’ન રિવ્યુ ”માં એક લેખકે:—“ સ્ત્રીઓની ચળવળ ” એ મથાળા નીચે ઘડોળ રસ પડે એવો એક લેખ

લખ્યો છે તેમાંથી કેટલોક ઉતારો નીચે આપીએ છીએ:—

સમાજ એટલે શું ? સમાજને માનસિક ક્રિયા અને પ્રતિક્રિયાથી મળેલા બધા જુદા જુદા અનુભવોનું સમગ્ર સ્વરૂપ એવી વ્યાખ્યા આપી શકાય. અન્ય વ્યક્તિ કે વ્યક્તિઓની પ્રગતિને હાની પહોંચાડ્યા શિવાય ધ્યેયો ખીજ વ્યક્તિઓની માનસિક શક્તિઓને ઉન્નત અને પૂર્ણતમ પ્રાદુર્ભાવ, જેના ઉપર સામાજિક પ્રગતિનો આધાર રહેલો છે. અને જ્યારે આ સમાજની અર્ધી સંખ્યા સ્ત્રી જાતિ છે ત્યારે તે જાતિનું પૂરું વ્યક્તિત્વ ખીજ્યા વગર સમાજની પ્રગતિ અસંભવિત છે એમ જરૂર કહી શકાય.

અસહ્ય એવી ઘણી જાતો હતી જેમાં સ્ત્રી અને પુરૂષ સામાજિક બાળતોમાં સરખા હકો ભોગવતાં. કેટલીક જાતોમાં તો પુરૂષો કરતાં પણ સ્ત્રીઓનું સ્થાન વધારે હંચુ ગણાતું. પણ જેમ જેમ વખત જતો ગયો તેમ તેમ સ્ત્રીઓની સ્થિતિ બગડતી ગઈ. ધીમે ધીમે એવો પણ વખત આવ્યો કે સ્ત્રીઓનું સ્થાન પુરૂષો કરતાં હલકું ગણવા લાગ્યું સ્ત્રીઓની આવી સામાજિક અધોગતિના કારણે કેટલાક દલીલ મૂકે છે તેમ જીવનશાસ્ત્રને લગતા કે મૌલિક નથી પણ માત્ર ઇતિહાસિક ને આકસ્મિક છે અસહ્યના વખતમાં લડાઈ હપરજ જીવનનો આધાર હતો. હંમેશા લડાઈઓ પાતુ જ રહેતી પોતાની એક દુકીનું સંરક્ષણ તે સૌથી મહત્વની ચીજ ગણાતી. સ્ત્રીઓને છાકરા જર્ણવાનું ને કહેરવાનું કામ કુદરતે સોંપ્યું છે એટલે તથા તે તેમની પુરૂષો સાથેના મુકાબલામાં રહેતી શારીરિક નબળાઈને પરિણામે સ્ત્રીઓ લડાઈમાં ભાગ લઈ શકતી નહોતી. ધીમે ધીમે આથી સ્ત્રીઓની ગણતરી નિરપયોગી પ્રાણીમાં થવા લાગી. પછી શુલામશીરીનો રિવાજ શરૂ થયો. ત્યારથી તો સ્ત્રીઓની તદન જ પડતી થઈ. લડાઈમાં વિજયી એવો વીર નમાવેલા દુરુમનનો પ્રાણ લેવાની સાથે પોતાની જાતના જયચિન્હ તરીકે દુરુમનની ટાળીની સ્ત્રીઓને હંચકી લઈ જવામાં મોટાઈ માનતો અને પછીથી તે સ્ત્રીઓનો પોતાના બેઅવિશ્વાસ કે આર્થિક લાભ માંડ લેખેયોગ કરતો. આવી રીતે સ્ત્રીઓ શુલામ તરીકે ખરીદાવા લાગી.

એકતાર આવી સ્થિતિ ઉપરિધત થઈ કે સ્ત્રીઓને ઉમેશ એવીજ સ્થિતિમાં રાખનારા કાયદાઓ ને સમાજનાં ધોરણો બંધાયેલાં અને એવે પણ વખત ધીમે ધીમે આવ્યે કે ત્યારે સ્ત્રીઓ પોતેજ પુરૂષો કરતાં પોતે ઉતરતી પંક્તિની છે એમ માનવા લાગી, અને પોતાની એવી હલકી પંક્તિની સ્થિતિમાં સંતોષ માનવા લાગી.

સ્ત્રીઓ પુરૂષો કરતાં ઉતરતા દરજ્જાની છે તે સાખીત કરવાની ઘણી દલીલો બતાવવામાં આવે છે. પ્રથમ કહેવામાં આવે છે કે પુરૂષો તેઓમાં રહેલા વધારે શારીરિક બળને લીધેજ સ્ત્રીઓ કરતાં સમાજમાં વધારે હિન્દુસ્થાન ભાગવે છે. ગર્ભ ધારણ તે પછીથી છાકરાની હઠરને લીધે સ્ત્રીઓના શરીરનું બંધારણ તેમજ તેમની ફરજો પુરૂષો કરતાં જુદાં છે. સ્ત્રીઓ શારીરિક બળમાં પુરૂષો કરતાં ઓછી હશે, ઉતરતી હશે, પણ સચ્ચવનતા કે ચેતન્યમાં તો જરૂર સ્ત્રીઓતી જ છે. એ ઉલ્લેખ તો સ્ત્રીઓની કેટલાંકે રોગો સામે ટકાવ કરવાની શક્તિથી તેમજ ગમે તેવા પ્રતિકુળ સંસ્થાઓમાં સમય પ્રમાણે વર્તન રાખવાના સામર્થ્યથી દેખાઇ જ આવે છે. તે ઉપરાંત શારીરિક બળને કંઈ આવા સામાજિક ભેદનો પાથો ગણાય તે યોગ્ય નથી. કારણ કે સમાજ તે એક નૈતિક તેમજ માનસિક નિયમો પ્રમાણે ચાલનારી સંસ્થા છે તે ઉપરાંત માનસિક શક્તિના પાયાને આધારે પણ પુરૂષો વધારે હિન્દુસ્થાન છે એમ સાખીત કરવાને પણ પ્રયત્નો ચાલી રહ્યા છે. કેટલીક અંતર્પ્રેરણાઓ જેવી કે આત્મપ્રભાવ સ્થાપવાની શક્તિ તેમજ યુક્તપ્રિયતા પુરૂષોમાં વધારે વિકાસ પામેલી હોય છે; પણ તે જ પ્રમાણે માનુષ્યની અને સ્વાર્થ ત્યાગની લાગણીઓ સ્ત્રીઓમાં વધારે પ્રમાણમાં વિકાસ પામેલી હોય છે. આ વર્ણવતી તો એટલુંજ સાખીત થાય છે કે સ્ત્રી અને પુરૂષનાં કર્તવ્યો જુદાં છે, નહિં કે એક નતિ બીજી નતિ કરતાં વધારે ચરીઆતી છે. બીજી સ્ત્રીઓની વિરૂદ્ધ એવી દલીલ મૂકવામાં આવે છે કે તેમનામાં કંઈ નહીં પ્રારંભ કરવાની તેમજ કંઈ અપૂર્વ શોધ કરવાની શક્તિ નથી. પણ તે વખતે એટલું યાદ રાખવું જોઈએ કે છાંડ તથા બનવર ઉછરવાનું, વણવાનું તથા માટીના વાસણો બનાવવાનું કામ પહેલું

સ્ત્રીઓએ જ શરૂ કર્યું હતું. હાલના નવા જમાનાની નવી નવી શોધોમાં સ્ત્રીઓએ પોતાનો હિસ્સો આપ્યો નથી. તેનું કારણ એ નહિં કે તેમનામાં શક્તિ નથી, પણ અત્યારસુધી તેઓ ચૂકકાર્યામાંજ મશગુલ રહેલી હોવાથી ખીન કાર્યમાં મન ઘાલવાની તેઓને તક મળી નથી. હાલ સ્ત્રીઓ કારખાનાઓમાં કામ કરે છે તે વાત ખરી પણ મુખ્ય કામ તરીકે નહિં.

સ્ત્રીઓને હાલ છે તેવીજ દબાવેલી સ્થિતિમાં રાખવા માટે બીજી એક દલીલ મૂકવામાં આવે છે તે એ કે અત્યાર સુધી તેઓની જેવી સ્થિતિ હતી તેવી જ રાખવી જોઈએ. બદલવી શા માટે ? આ દલીલ સામે કહેવું જોઈએ કે સ્ત્રીઓ દબાવેલી સ્થિતિમાં હતી. ફક્ત તે જ કારણથી ભવિષ્યમાં પણ તેવી દબાવેલી સ્થિતિમાં રહેવું તે કંઈ સહનરણ દલીલ ન કહેવાય એક વખત આપણા સમાજમાં શુદ્ધાનો જેવી વ્યક્તિઓ પણ હતી તો હાલ પણ શુદ્ધાનો કેમ ન રાખવા ?

જે કારણોસર જુના જમાનામાં સ્ત્રીઓને પુરૂષોના હાથ નીચે રાખવામાં આવતી હતી તે કારણો હાલના જમાનામાં અસ્તિત્વમાં નથી. અસહન જેવી લગાઇએ હવે થતી નથી. હાલ તો દુતીઆમાં કંઈ જુદા જ આદર્શો નેવામાં આવે છે. તેને પરિણામેજ સ્ત્રીઓની ચળવળ શરૂ થઈ છે, એ ચળવળ એટલે તેઓના અત્યારસુધી દેખાઈ રહેલા વ્યક્તિત્વને ખીલવવાની તક મેળવવાના પ્રયત્નો. તે ચળવળની ઉદ્દેશના ત્રણ વિભાગ થઈ શકે. (૧) હંબરો વયેથી સ્ત્રીઓની દુર્બળતા વિષે ખરી ખોટી વાતો થયા કરે છે. તો હવે સ્ત્રી એટલે શું, તેમજ સ્ત્રીની શક્તિ કેટલી છે તે બહુવાના પ્રયત્નો સ્ત્રીઓ પોતાનામાં રહેલા સ્ત્રીત્વનો નાશ કરવા ઇચ્છતી નથી. પણ તે જ સ્ત્રીત્વને પુરેપુરું ખીલાવવાને સમાજના લાભાર્થે બાપરવા ઇચ્છે છે. (૨) જુના કાયદા ને રીતરિવાજો એવા છે કે જે સ્ત્રીઓની પ્રગતિને અટકાવે છે તો તેને ખસેડવા અને પ્રતિકુળ સમાજના બંધારણને લીધે સ્ત્રીઓમાં જે જરૂરપાત્રું ધર ઘાલી બેઠું છે તે કાઢવું. (૩) સમાજ હંમેશા અબદુલા એવા લક્ષ્ય તરફ ધસવાજા કરે છે. આવી સ્થિતિમાં દુતીઆમાં કંઈ પણ સ્થિર કે સ્થાયી નથી. એક વખત મેળવેલ

હકકો ને બેરોબર બળવી રાખવામાં ન આવે તો તે ચાલ્યા નય છે. આવી દુનીઆની સરતમાં હંમેશ રહ્યાજનો એક વિભાગ ખીન્નને વાળ્યા કરશે, પણ તે નતિ નતિનો વિભાગ હોય કે ખીજ નતનો વિભાગ હોય. પુરૂષનતિમાંથી કોઇ તેનો પિતા, પતિ કે પુત્ર છે તે કારણથી સ્ત્રીઓ ગોતાના મેળ-વેલા હકકો માટે નિશ્ચિત રહી શકે નહિ. માટે તે મેળવેલા હકકો બળવી રાખવા તે આ ચળવળને ત્રીજો હેતુ છે.

આ ચળવળ તે અમુક દેશ કે બાગનેજ માટે નથી. તે તો દુનીઆના સમસ્ત દેશોને લાગુ પડે છે. પ્રત્યેક દેશની પ્રગતિ ઉપર તે દેશમાં આ ચળવળની સફળતાનું પ્રમાણ રહેલું છે. ખુસલમાન સ્ત્રીઓ પડેને ફર કરવા પ્રયત્ન કરતી હોય, હિંદુ છાત્રીઓ પોતાનો પતિ પસંદ કરવાનો હકક માંગતી હોય, ફ્રેન્ચ સ્ત્રીઓ મતાધિકાર માંગતી હોય, કે અમેરિકાની સ્ત્રીઓ રાજ્યકારભારમાં હિસ્સો માંગતી હોય પણ એ બધાની દિશા એક જ છે. આ ચળવળ રાજકીય, આર્થિક ને સામાજિક બધી દિશામાં પ્રવર્તે છે.

સૌથી મહત્વની ચળવળ રાજકીય વિભાગમાં દેખાય છે. તેમાં પણ મુખ્ય બે વિભાગ છે. (૧) સહેરી તરીકેના હકકોની માંગણી (૨) મતધિકાર. ઘણા વર્ષોથી રાજકીય બાબતોમાં સ્ત્રીઓને કોઇ પુરુષ જ નહિ. કાયદામાં પણ સ્ત્રીઓની સ્થિતિ કઠંગી છે. તે કમાઈ શકે નહિ. મીલકતની સ્વતંત્ર માલિકી થઈ શકે નહિ. મીલકત હોય તો તીલ કરીને કોઇને આપી શકે નહિ. સી પોતે જ પુરૂષ પછી તે બાપ હોય કે પતિ હોય તેની મીલકત જ ગણાતી. હજ પણ આની અસર કાયદા ઉપર રહેલી છે. અમેરિકા અને ઇંગ્લેન્ડ જેવા દેશોમાં પણ સ્ત્રીઓ અને સગીર બાળકોમાં કંઈ તફાવત નથી. પણ હવે વખત બદલાય છે. સ્ત્રીઓ ગણત થઈ છે, ને પુરૂષો નેટલાજ હકક રાખે છે. સહેરી તરીકેના એકલા હકકો જેવા કે મત આપવાનો અધિકાર વગેરે મળ્યા એટલે બચ નહિં યાય. પણ રાજ્યની ધારાસભા, કાંગ્રેસની સભા તેમજ ન્યાયસભામાં પણ બેસવાનો સ્ત્રીઓને હકક મળેનો જોઈએ. આ સામે સ્ત્રીઓ રાજ્ય કરી શકેને નહિં એવી દલીલ મૂકવામાં આવે છે અને તેનું કારણ

શારીરિક નબળાઈ બતાવવામાં આવે છે. પણ એ તો જુના જમાનાની વાત થઈ, જ્યારે ઘણી લગાઈઓ થતી, ને તરવારથી લડવું પડતું. પણ હવે એ જમાનો નથી સ્ત્રીઓએ રાજ્યકારભારમાં બામ લેવો જ જોઈએ તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે ફરક દેશની વસ્તીની અર્ધી સંખ્યા સ્ત્રીઓની હોય છે.

ઔદ્યોગિક ને આર્થિક ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીઓની ચળવળ એટલે દ્રવ્યની બાબતમાં ફરક હકકો-જેવા કે દ્રવ્ય સંપાદન કરવાના, દ્રવ્યનો કળાને મેળવવાના, ને ધરિ તેને આપી દેવાના - સ્ત્રીઓને પુરૂષો નેટલાજ હકકો જોઈએ છે. જુના પુરાણા વખતથી દ્રવ્ય લેખન કરવામાં પુરૂષો નેટલાજ સ્ત્રીઓનો હિસ્સો છે. પહેલાના વખતમાં સ્ત્રીઓ શુભામ તરીકે જ ફક્ત કામ કરતી, હવે સ્ત્રીઓને મટિ કામ કરવાને કારખાનાઓ વગેરે ખુલ્લા છે. પણ હજાણ ત્યાં તેઓને પુરૂષો નેટલાજ કામને બદલે પૈસાનો બદલો મળતો નથી. જ્યાં સુધી આર્થિક સ્થિતિમાં સ્ત્રી પુરૂષને આધીન છે ત્યાં સુધી તો સ્ત્રીઓને પરવત રહેવું જ પડશે. સ્ત્રીઓને સ્વતંત્ર થવા માટે તો તેમને પુરૂષો નેટલાજ હકક મળવા જોઈએ. આ સ્ત્રીઓની ચળવળ એટલું જ કરવા મળે છે કે બધાજ પ્રધા પુરૂષોની માફક સ્ત્રીઓ કરી શકે, અને કામ પ્રમાણે બેરોબર બળવો જોઈએ. સામાજિક બાબતમાં સ્ત્રીઓની ચળવળમાં ધાર્મિક પ્રમે, રમત ગમતોને લગતા પ્રમે, કેળવણીને લગતા પ્રમે અને ઘરને લગતા પ્રમે આવી નય છે. સ્ત્રીઓમાં નૈસર્ગિક જ ધાર્મિક લાગણી પુરૂષ કરતાં વધારે હોય છે. અત્યારસુધી ધર્મને બદલે સ્ત્રીઓ અનેક વહેમોમાં માનતી, પણ આ ચળવળ સ્ત્રીઓમાંથી તે વહેમો ફર કરી, સ્ત્રીઓને ધાર્મિક બાબતમાં પણ સ્વતંત્ર કરવા માગે છે. ગાલુ, વગાડવું, રમતો રમવી, ઘોડા ઉપર બેસવું વગેરે ઘણી વિનોદની ને કસરતની રીતો છે. પણ તેમાંની કેટલીક ફક્ત પુરૂષ પોતાજ લાભ માટે છે એમ મનાય છે. પણ આ ચળવળનો હેતુ તે બાબતમાં પણ સ્ત્રીઓ માટે પુરૂષો નેટલાજ હકક મેળવવાનો છે. દુનીઆમાં મોટામાં મોટું દ્રવ્ય કેળવણી છે. પણ તેમાં પણ પુરૂષો જેવી ને નેટલી કેળવણી સ્ત્રીઓને આપવામાં આવતી નહોતી. પણ હાલ ઘોડા વખતે વસ્તુસ્થિતિ બદલાઈ છે ને સ્ત્રીઓને પણ પુરૂષો નેટલી ને જેવી

દેખવણી લેવી હોય તો લેવાને ઘણી વખત તક મળે છે. પણ તે બાબતમાં પણ ચળવળ ચાલુ રાખવી જોઈએ. મહાને લગતી ચળવળ કુટુંબને લગતી છે. કુટુંબનો વિચાર કરીએ એ લે પ્રથમ આવે 'લગ્ન. લગ્ન એટલે ફક્ત શારીરિક સંબંધ નથી, પણ એક બીજા પ્રત્યે પ્રેમ અને માનથી બંધાયેલા સંબંધ છે. પણ લગ્ન પછી સ્ત્રીને એક શુભામ જ ગણવામાં આવે છે. જુના જમાનામાં સ્ત્રીઓનું હરણ યથા રાક્ષસ, સ્ત્રીઓને સાઠામાં આપી રાક્ષતી, સરસામાનની માફક વેચી રાક્ષતી કે વેચાતી લઈ રાક્ષતી. આ બધાની અસર હજી પણ આપણા સમાજ ઉપર જોવામાં આવે છે. પણ ઉપર જણાવેલી લીલચાલનો એક ઉદેશ એ છે કે સ્ત્રી અને પુરુષ લગ્ન પછીની ચોતાની ફરજો ને જોખમગરી સમજીને જ એક બીજાનું પાણી-હાથ કરે એવી સ્થિતિ લાવવી. લગ્નની માફક છુટા-છુટા માટે પણ પુરુષો જોઈ શકે જ છુટા સ્ત્રીઓને હોવી જોઈએ. કાંઈ પણ સ્ત્રી કે પુરુષ ચોતાની મરજી વિરૂધ્ધ એક બીજા સાથે રહે છે તો તેમાં એક મોટું અનીતિનું કર્મ કરે છે. મધુચ સ્વભાવ જેવાં ધણા સ્ત્રી પુરુષોને લગ્ન પછી ચોતાની ભૂલ સમજાય તો નીતિને આધારે પણ સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બંનેને છુટાછુટા લેવાની છુટ મળવી જોઈએ. તો ઉપર જણાવેલી લીલચાલનો એક ઉદેશ એ પણ છે કે સ્ત્રીઓ માટે છુટાછુટાની બાબતમાં પુરુષો જોઈલાજ હક્કો મેળવવા.

આ ઉપરથી જણાશે કે સ્ત્રીઓની ચળવળ તે સ્ત્રીઓને દરેક બાબતમાં પુરુષો જોઈલા હક્ક મેળવવાની ચળવળ છે અને તેની બધી કે ચોટી પણ સફળતાની ઘણી અચર સમાજ ઉપર થશે.

૧. પુરુષો જોઈલાજ સ્ત્રીઓને હક્ક મળવાથી સ્ત્રીઓનું દષિબિંદુ વિશાળ થશે. તેઓને આત્માનુભવ માટે પ્રેરણા થશે અને તેઓ સમાજનો જવાબદારીવાળી ને સંખ્યાન્ય વ્યક્તિઓ બનશે.

૨. પુરુષ જીવન સ્ત્રીઓનું સમાજમાં સ્થાન યથાથી પુરોષને પણ ફાયદો છે. સ્ત્રીઓની દબાવેલી સ્થિતિથી એકલી સ્ત્રીઓની જ અવગણિત યથા છે એટલું જ નહિ પણ પુરુષોને પણ પશુવત્ બનાવ્યા છે. ત્યારે સ્ત્રી અને પુરુષો સમાજમાં સમાન થશે ત્યારે પુરુષોને તેઓના કેટલાક રવેન્ડાચારોને ખીલવવાની તક મળશે નહિ. સ્ત્રીઓની કદર કરવાથી

ને માન-આપવાથી પુરુષો ચોતાની પણ ઉન્નતિ કરશે.

૩. કુનીઆની અર્ધા વસ્તીની શક્તિઓ જેમાંની મોટી બાગે હાથ મુસ્ત રહેલી છે, તેને ખિલવવાથી સમાજને પણ ઘણો ફાયદો થશે.

હિંદુસ્તાનમાં બાળલગ્ન.

હિંદના નહીતા સંસાર મુધારક સ્વ. બહેન મહાશયારીએ ઇ સ. ૧૮૮૪ માં એક "હિંદુસ્તાનમાં બાળલગ્ન" એ વિષય ઉપર લેખ લખ્યો હતો. તે લેખ લખ્યાને તો ઘણાં વર્ષો યથા યથા હાલની સ્થિતિ જેતાં એ લેખ આપણા જમાનાને હજી પણ લાગુ પડે તેવો છે. "સ્ત્રી ધર્મ" માસિકમાં એ લેખ આપવામાં આવ્યો છે તેમાંથી ઉતારો અને નીચે આપીએ છીએ.

સરકારે બાળલગ્નને કાયદેસર ગુનો હ મરજી તરીકે સમાજને ઘણો ફાયદો થશે. પણ હવે જણાય છે કે બાળલગ્ન કરતાં પણ બાળલગ્નનો રિવાજ આપણા સમાજને વધારે હુકસાન કરી રહ્યો છે. કારણ કે બાળલગ્નમાં તો બાળકને એક ફાણું ફાંખ ખમતું પડે, ત્યારે બાળ લગ્નથી તો પરણનાર એક કે બંને વ્યક્તિને જન્મમર ફાંખ ખમવાડું આવે છે. બાળલગ્નની સામે વરકન્યા એક બીજાને પસંદ કરીને પરણતા નથી એ દલીલ ને બહુ ટેકો મળે તેમ નથી. કારણ કે મોટી ઉંમરે છોકરા છોકરીના લગ્ન થાય તો પણ માળા પનો અંકુશ ફક્ત આવશ્યક નહિ પણ સાત્ત્વ દાયક છે. પણ ઉપર જણાવી તે એક જ દલીલ નથી-બાળલગ્નના અનેક ગેરફાયદા છે. હિંદુઓમાં ન્યાતોના કુટુંબના જોઈલા નાના છે કે માળાપને ચોતાના છોકરા કે છોકરી માટે વધુ કે જમાઈ સોધવા એ નાના કુટુંબના તરફ ફરતું પડે છે. એટલે ઘણી વખત ને મળે તેની સાથે લાકડે ગાંડક વળામીને પણ લગ્ન કરવા પડે છે. માળાપ બહુ પેસાદાર હોય નહિ એટલે બંને તેટલા જોખ પેસામાં લગ્ન થઈ શકે તેમ કરે છે, અને તેમાં પણ સામેના છોકરા કે છોકરીમાં શારીરિક ખોટ હોય કે કંઈ દુર્ગુણ કે અપવ્રજણ હોય તો તે સામે આંખ આડા કાન કરે છે. આજળ જતાં તે ખોટ કે દુર્ગુણ જોઈ પામે ને તે જોડાના કાગરપ નીચે તેમાં શી નવાઈ ? આ ઉપરાંત કેટલી વખત વર

કન્યાની ઉંમરમાં બહુ તદાવત હોય છે. જ્યારે પત્ની ખરી યુવાવસ્થામાં પગ મૂકે ત્યારે પતિ રૂદ્ધ થવા માંડે છે. કોઈ વખત પતિ અને પત્નીનો સ્વભાવ એવા જુદા પડે કે બંનેને એક ઘડી પણ બની શકે નહિ, ને હુનીઆની આંખે તે લોકો પતિ પત્ની તરીકે રહે પણ ખરી રીતે બંને એક બીજાના સામું પણ ન જોતાં હોય. પણ ધારો કે આ બધા કારણો ઉપરિચિત ન થતાં બાળકનું સુખી નીવડે, કારણ કે સાધારણ રીતે હિંદુ જોડાં એક બીજાને નીમાથી લઈ સંતોષ માની લે છે. તો પણ બાળકનથી બીજા અનેક ગેરફાયદાઓ છે. નાની વયમાં શુદ્ધસ્થાત્રમ માંડવાથી બંનેની તબીયત બગડે છે. પરંતુ એટલે ઘણી વખત નાની વયમાં છોકરાને કેળવણી લેવાનું મૂકી દેવું પડે છે. તે ઉપરાંત નળાળી સંતતિ જન્મે છે તે જુદું. ઉપરા ઉપરી છોકરા થવાથી ગરીબાઈ, પરાધીનતા તોરે અનેક દુઃખો ખમવા પડે છે. સારાંસા કે માળકન કરીને પરણેલાઓની જીંદગી રદ થાય છે. નાની ઉમરમાં મૃત્યુ આવે છે. આમાં કંઈ અતિશયોક્તિ નથી. ઉપર લખેલા ગેરફાયદાઓ તો જોયા. તે ઉપરાંત ધારો કે બાળકનું કંઈકો પતિ મરણ પામે તો ? હિંદુસ્તાનની ૪ કરોડ વિધવાઓમાં એક વધે, અને તે ઉપરાંત નાના છોકરા હોય તો નળાળા નિરાધાર થાય અહિં એક મેટિઝ આર્થિક સવાલ કહો થાય છે: હિંદુસ્તાનની વસ્તી જોઈએ તે કરતાં ઘણી વધારે છે. બીજા પેઢે સુખી અને આગળ વધેલા દેશોમાં વસ્તી જોઈએ તે કરતાં વધે નહિ તે માટે ઉપાયો લેવાય છે. તો શું સરકાર કંઈ ન કરે ? અંગ્રેજ સરકાર આ દેશના સામાજિક સવાલોમાં વચ્ચે પડવા માંગતી નથી, પણ આ સવાલને આર્થિક સવાલ ગણી સરકાર કંઈ ન કરે ?

ઘણા લોકો કહે છે કે પ્રથમ તે બાળકમાં લોકોના મત કેળવવો જોઈએ. આ એક સારો સિદ્ધાન્ત છે. પણ જે દેશમાં આટલા વર્ષો થયા વસ્તીના બહુજ થોડા પ્રમાણમાં લોકો કેળવણી મેળવવાને બાબતવાન થયા હોય ત્યાં મત કેળવવાની ક્યાં વાત કરવી ? શિક્ષિત હિંદુઓ બાળકનનો રિવાજ તદ્દન નાબૂદ કરવો જોઈએ એમ માને છે અને નિઃસંદેહ તેમાંના ઘણા પોતાનાથી બને તો

તે પ્રમાણે વર્તે પણ ખરા. પણ ન્યાતોતું જોર બહુ હોય છે અમુકજ કુટુંબોમાં લગ્ન કરવાનું એટલે પોતાની મરજી વિરુદ્ધ સામાવાળા કહે તે પ્રમાણે પણ ઘણીવાર કરવું પડે છે. બાળકન પરણનાર વરુકન્યા ઉપર નહિ પણ ભવિષ્યની પ્રજા ઉપર પણ ઘણી ખરાબ અસર કરે છે. બાળકનની તરફેણમાં કહેવામાં આવે છે કે શાસ્ત્ર પ્રમાણે બાળકન કરજીઆત છે. પણ શાસ્ત્રો જોતાં ખબર પડશે કે તેમાં લગ્ન માટે છોકરીની ઉંમર ૧૨ વર્ષની લખી છે. તો છોકરાની ઉંમર વધારે નહિ તો ૧૫ થી ૨૦ વર્ષની હોવી જોઈએ. પણ આ વધુ રહેવા દેતાં, બાળકનનો સવાલ એક આર્થિક સવાલ જ ગણીને સરકાર ન, કંઈ કરે ? કાયદાથી એવા લગ્ન અટકાવવા એમ હું કહેવા નથી માંગતો પણ સરકાર આડકતરી રીતે પણ પોતાનો અણગમો બતાવી એવા લગ્નો ઓછા તો કરી શકે. યુનિવર્સિટિઓ પણ એવા નિયમ કરી શકે કે યુનિવર્સિટિ તરફથી લેવાતી પરીક્ષાઓમાં પરણેલા, ઉમેદવારોને નહિ ખેલાડવામાં આવે એવા નિયમ કરી દાળ મૂકી શકે. સરકારી ખાતાઓ પણ જુદી જુદી રીતે બાળકન તરફ અણગમો બતાવી શકે. હિંદુઓના સમાજ સુધારકોને આવા નિયમો અવશ્ય જમરો. તે ઉપરાંત આપણા શિક્ષિત યુવકો ધારે તો ઘણું કરી શકે. તે લોકો એક મંડળ સ્થાપે ને તેમાં અમુક ઉમર સુધી પરણવું નહિ એવી પ્રતિજ્ઞાઓ લે; તો પણ ફાયદો થાય. તે ઉપરાંત બીજા બહેણા પુરંપો, પોતાનાથી બહુ નાની ઉંમરની સ્ત્રીને ન પરણવાની પ્રતિજ્ઞા લે તો પણ ફાયદો થાય. સૌથી નિશ્ચ પ્રકારનું બાળકન તો એ છે કે જેમાં છોકરીના માળાપ પેસા ખાતર પોતાની ઘણી નાની ઉંમરની છોકરીને કોઈ રૂદ્ધ માણસ સાથે પરણાવે છે. આમાં તેમણે પોતાની છોકરીને એક ગુલામ માફક વેચી નહિ તો બીજું શું ? આવા જાનો પણ સરકાર ચાલકતરી રીતે અટકાવી શકે. સરકાર એટલું તો કરી શકે કે લગ્ન વખતે વરરાજ તરફથી જે પેસા કન્યાવાળાને આપવામાં આવે છે તે ફક્ત છોકરીજ વાપરે. આમ કરવાથી મેટિ બાને એવા લગ્નો થશે નહિ ને થશે તો કોઈ છોકરી એવી રીતે પરણીને વિધવા થાય તો તે પેસા તેના ગુજરાન માટે તો આવશે.

સૌ જગત્.

છિદ્ર.

મુંબાઈમાં મારવાડી વિદ્યાલયમાં તા. ૧ લી
આગસ્ટને દિવસે લોકાન્ત્ય તિથિકની ચંપત્સરી
નિમિત્તે સ્ત્રીઓની સભા મળી હતી પ્રમુખપદ સૌ.
અચ્યુભાઈ ધર્મસિંહ ડકકરને આપવામાં આવ્યું
હતું. તે વખતે શાસ્ત્રી વેંગનાથ આગવલેએ શ્રીમદ્
બગવદ્ ગીતાપર વિવેચન કરીને સનાતન ધર્મના
સિદ્ધાંતો હાજર રહેલી બહેનોને સમજાવ્યા હતા.
તે પછી મીસીસ યક્ષોદાબાઈ બટે તથા શ્રીમતી
રતનબહેન મહેતાએ વિવેચન કર્યા હતાં.

× × ×

મુંબાઈની રૂઝનીસીપાલીટરી તરફથી મુંબઈની
હિંદુ શ્રીમંદળના મકાનમાં સ્ત્રીઓ મઠે મંત્ર
પુસ્તકાલય મીસીસ કાવસજી જલ્દોતીરને હાથે ઉપા-
લવામાં આવ્યું છે તેના રૂ. ૨૫૦૦ની કિંમતના મુંબ-
ઈની મરાઠી, ઉર્દૂ, તથા અંગ્રેજી પુસ્તકો રાખવાની
વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે લાઇબ્રેરીઅન તથા
કલેક્ટર તરીકે જે સ્ત્રીઓની નીમણૂક થઈ છે.
રૂ. ૧૫૦૦ ની કિંમતનું ટર્નીયર રાખવામાં આવ્યું
છે. કેટલાક લોકોએ કબાટ તથા પુસ્તકો બેટ
આપ્યાં છે.

× × ×

મુંબાઈ ઇલાકાના સોરથન રીઝર્વ એસોસી-
એશનના આશ્રય હેઠળ મુંબાઈમાં આયોજા સમા-
વમાં તા. ૨૫ મી જુલાઈને દિવસે, વિધવા વિવા-
દનો કાયદો દિંદમા પચાર થયો તેની જયંતિ
ઉજવવા તથા હંચરવંદ્ર વિદ્યાસાગર અને રૂઝ-
સનદાસ મૂળજી જે જે સંચાર મુદ્દાઓની ચંપ-
ત્સરી ઉજવવા મઠે એક સભા મળી હતી પ્રમુ-
ખસ્થાન શા. રા. ભવાનીદાસ મેળીવાળાને આપ-
વામાં આવ્યું હતું. તે પ્રસંગે રાવજીદાસ પટેલે.
શા. રા. ગિરજાસંકર ત્રિવેદી, શા. રા. તેરસી, ડૉ.
કમ્પાણીસ દેસાઈ, શા. ડૉ. ખેર, તથા મી

ગોનાબાઈ રાનરેએ વિધવા વિવાદની આવરણતા
બાબત વિવેચન કર્યા હતાં.

× × ×

મુંબાઈમાં વખતાં મંથન વર્ગના મુંબઈની
કુટુંબના લાભાર્થે એક શ્રીમંત મુંબઈ 'કુમ્બન-
ગીરી સ્મૃતિકાવ્ય' નામે મુંબાઈની હૉસ્પિટલ
રોડ પર 'કોલ માર્ડન લેન'માં આવેલા રોડ મ. મ.
બદાસ ગિરધરદાસ પાદંબ બીકડીંગમાં તા. ૨૬ મી
જુલાઈથી શરૂ કરી છે. મુંબાઈ અને ત્યારપછી
બાર દિવસની સારવાર મઠે ત્યાં જે વર્ગ રાખ-
વામાં આવ્યાં છે. ખેડલા વર્ગની ફી રૂ. ૩૦ અને
બીજીની રૂ. ૧૦ રાખી છે. હૉસ્પિટલનું સર્વ કામકામ
હોંસિઆર ડૉક્ટરો તથા પાસ મેજિસ્ટ્રા નરેાની
ફેબરેખ નીચે કરવામાં આવશે.

× × ×

મુંબાઈમાં તા. ૨૦ મી જુલાઈને પ્રાંતિક
મણીઆ પરિષદ બેઠક હતી તેના ખીલ હાથે
ઉપરાંત નીચેના પણ થયા હતા:—આ પરિષદ
આપની જાણિતી તમામ કન્યાની માતાઓને તથા
વ સ્ત્રીઓને ઘણા આશ્ચર્યજનક ખલાશ કરે છે કે
કન્યાને પંદર વર્ષ પૂરાં ગતાં ખેડોં નેતાં લખ
રેતાં નહિ તેમજ લખ સમયે જે વરની ઉંમર
પીસનાળીસ કરતાં વધારે હોય તેનું માનું હતી
ન રચીકરતું. ચ. રૂ. જમનાબાઈ મોર્ચિંદલ માધ-
વજીએ આ હાથને ટેકો આપતાં કહ્યું હતું કે 'હું'
તેા હાકીની પરખવાની વય પંદરને બદલે પીસ
વર્ષની પ્રખ રાખવાની તરફેણમાં છું. વળી રૂ. ૪
વર્ષ પછી નહિ પરખવાનો હાથ ખાસ પુરખોએ
ખાજવાનો જરૂર છે' બીજી હાથ મૂકના મો.
દંડપનદાસ વાવલ બાલવા હતા કે 'બાકીબ

શ્રીઓ આવણુ મૌસમાં લગ્નદા અને લાંબા કપાળા
જુઝારમાં બરબાદ કરે છે મને હમેશા છે. કે જા.
૨૫. જગનાબાઈ આપણી શ્રીઓમાંથી આ બની
ફર કરવા ગમતાં હોશે

x x x

મુખાઈની ધારાસખામાં મિ. અડવાણીએ
એવું બિલ મૂક્યું છે. કે નિધના હિ હુઓ એક
ઉપર બીજી સ્ત્રી ન કરી શકે. આ વખતે પૂનામાં
ધારાસખાની બેઠકમાં તે બિલ ઉપર ચર્ચા થઈ
હતી. બિલમાં એવું છે કે પુરૂષની મરજી હોય
તે પોતાના લગ્ન વખતે એવા કરાર પર સહી
કરે કે પોને એક ઉપર બીજી સ્ત્રી નહિ કરે. મિ.
જોશી અને બીજા બે સભાસદોએ એમાં સુધારા
મૂકવાનો પ્રયત્ન કર્યો કે આવા કરારપર સહી કર-
વાનું દરેક પુરૂષ માટે ફરજિયાત રાખવું. પરંતુ
પ્રેસિડેન્ટે આ સુધારા મૂકવા દીધો નહિ કારણ કે
તેથી બિલનો સિદ્ધાંત બદલાઈ જાય તેમ હતું.

x x x

મુખાઈ ઇલાકાની મુસલમાન સ્ત્રીઓની પરિ-
પદ્ધતિ બીજી બેઠક પૂનામાં ના. ૧૦ મી ડિસેમ્બરથી
સર થઈ હતી. પંજાબની ધારાસખાના પ્રમુખનાં
પત્ની એમમ અબદુલ ફાદરને પ્રમુખ સ્થાન આપ-
વામાં આવ્યું હતું. ધાર્મી સ્ત્રીઓએ પરિપદ્ધતિ
હાજરી આપી હતી તેમાં નીચેના ઠરાવ થયા હતા.
(૧) હિંદુસ્તાનમાં બીજી સ્ત્રીઓ તથા બાળકો
માટે કપડાં સીવવાના વર્ગો બિલકલા. કામની સ્ત્રીઓ
ને આમાં દાખલ કરવી. (૨) ગઈ વખત અલી
ગઢમાં એક ઉપર બીજી સ્ત્રી ન કરવા વિશે જે
ઠરાવ થયો હતો તેને આ પરિપદ્ધતિ ફરીથી ટોકા આપે
છે. (૩) ધારા સભામાં સ્ત્રીઓનો મતાધિકારનો
ખરડો આવે તો તેને આ પરિપદ્ધતિ અનુમોદન
આપશે.

x x x

બાવનગરમાં તા. ૨૫ મી જુલાઈને દિવસે
સા. શાસ્ત્રી બહેન મહેતાને હાથે મહિલા વિદ્યા-
લય ખુલ્લું મૂકવાની ક્રિયા થઈ હતી. તે પ્રસંગે
પ્રમુખસ્થાન રા. શા. ભુવતરાય મહેતાને આપ-
વામાં આવ્યું હતું. રા. બળવંતરાય મહેતાએ
આ વિદ્યાલયનો ઇતિહાસ વાંચી સંબોળાવ્યો હતો.
વિદ્યાલયના આનંદરી લેડી સુપરીટેન્ડન્ટ સી.

વિનાદિની સાક્ષિક તથા શ્રીમતી મુલ્યાયના બહેન
વિવેચન કર્યાં હતાં.

x x x

રાજકોટમાં વિધવાઓને દુસ્તર હમીયોગ શીખ-
વવા માટે ના. કાકર સાહેબે ત્યાંની મ્યુનિસીપલ
કમિશનર સાથે મત્સન્ન કરીને એવું નક્કી કર્યું
છે કે એ દામ માટે એક કમીટી નીમવી. 'વિધવા-
ઓની દીપ તૈયાર થાય છે જે વિધવાઓને મદદની
જરૂર હોય તે કમીટીને જણાવે કમીટી બધી વિગત
તપાસીને જે ચોખ્ખું લાગે તેની બતામણુ ના. કાકર
સાહેબને કરે. વિધવાઓને આપવાના દુસ્તરમાં
રેડીઓ, ભરવગુંથણ, સીવવાના સંધ્યા વગેરેનાં
નામ સચવવામાં આવ્યાં છે. તેના ખર્ચનો સમા-
વેસ આવતા બજેટમાં થશે.

x x x

ફિરૂખપુરની એક બંગાળાઈ નામની બ્રાહ્મણ
સ્ત્રી પોતાના ઘણી સાથે તકરાર ચલાવી પોતાનાં
મામને ત્યાં જવા નીકળી. તેવામાં કોઈ વીરજી
નામનો માણસ તેનો સગો થાય છે એમ કહીને
તેને તેડી ગયો અને એક ભેંસના બાલકમાં તેને
એક મુસલમાનને આપી દીધી. તેણે તેને એક બીજા
મુસલમાનને વેચી. પછી તેને હિંદુઓના લઈ ગયા
અને એક ઘરમાં ફેર રાખી તેને ધમકી આપવામાં
આવી હતી કે તારું ખરું નામ કોઈને કહેશે તો
તારું નાક કાપી નાખીશું. પછી તેને એક વાણી-
યાને રૂ. ૫૦૦ માં વેચવાની તજવીજ થતી હતી.
તેવામાં પારોશીને શક પડતાં પોલીસને ખબર
આપી, અને તે સ્ત્રીને બચાવી કેસ ચાલતાં બંને
આરોપીને તથા હેલ્ડાની સ્ત્રીને સીદી મેજિસ્ટ્રેટ
સામગ્રી વખતેની સજા કરી

x x x

મદ્રાસ ઇલાકાની ધારાસખાની આવતી બેઠ-
કમાં ૨૬ નવમી ઠરાવો મુકવામાં આવનાર છે.
તેમાંનો એક એ છે કે ધારાસખામાં સ્ત્રીઓને જે બર
થવાનો હાલ જે પ્રતિબંધ છે તે ફર કરવો.

x x x

અલાહાબાદ મ્યુનિસિપલિટીની એકિઝક્યુટીવ
કાઉન્સિલે એનો ઠરાવ પસાર કર્યો છે કે વાહસ
ચાન્ડેશ્વરની ખાસ રત્ન સિવાય બી. એ. ની ડીગ્રીના
વર્ગમાં પુરૂષ વિદ્યાર્થીઓ સાથે કોઈ પણ સ્ત્રી

વિદ્યાર્થીને દાખલ કરવી નહિ. આની સામે વિરોધ દર્શાવવા માટે અલાહાબાદની સ્ત્રીઓની એક સભા મીસીસ દુર્ગાચરણ બેનરજીના પ્રમુખપણા હેઠળ ગળી હતી. હાજર રહેલી સન્નારીઓમાં મીસીસ ચિંતામણિ, મીસીસ મોતીલાલ નેહરુ, મીસીસ સ્વામીનાથન, અને મીસીસ સુબુ હતાં.

સ્ત્રીઓની બીજી સભા આય' કન્યા પાઠશાળામાં શ્રીમંતી સુશીલા દેવીના પ્રમુખપણા નેચે ગળી હતી. તેમાં સુનીવર્સિટીના આ પગલા માટે તેનો ઉપકાર માનવાનો હરાવ થયો હતો. દેશની હાલની પરિસ્થિતિ જોતાં સ્ત્રી પુરોને એકલું શિક્ષણ આપવાની પ્રથા એકદમ બંધ કરવી જોઈએ એવો અભિપ્રાય આ સભાએ દર્શાવ્યો હતો.

સ્વર્ગસ્થ મિ. જમશેદજી લાલાના ખેડેન મીસીસ રતનબાઈ એલલજી બામજીએ પોતાની પુત્રી હમાબાઈના સ્મરણાર્થે નવસારીમાં એક સ્ત્રીઓની સંસ્થા સ્થાપવા માટે રૂ. ૨૫૦૦૦ આપ્યા છે. આ સંસ્થાની યોજના એવી છે કે તેમાં સ્ત્રીઓ માટે પ્રવૃત્તિ, ઉદ્યોગશુદ્ધ, મોટી ઉમરની સ્ત્રીઓ માટે જ્ઞાના સ્વરૂપ, બાળ શિક્ષણ અને સમાજ સેવાનું શુદ્ધ, સ્ત્રીઓની કલ્યાણ, બાળકોને માટે સ્વચ્છતા, તથા બાપણા વગેરે માટે મેડિકલ ઈસ્ટેબ્લિશ્મેન્ટ રાખવું આ સંસ્થા બધી જાતની સ્ત્રીઓ માટે ખુલ્લી રહેશે, અને તેમાં દાખલ થવાની ફી ઘણીજ યોગી રાખવામાં આવશે. રાહેરના મધ્ય ભાગમાં સંસ્થાનું મકાન રાખવામાં આવશે. સરકાર તથા નવસારીની બીજી સ્થાનિક સંસ્થાઓ આમાં આર્થિક મદદ કરશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે.

પશ્ચિમ દિશામાં દેશી રાજ્યોના એજન્ટ મિ. વોલસનનાં પત્નીએ તા. ૫ મી ઓગસ્ટને દિવસે મેરજીમાં કન્યાશાળાનું નવું મકાન ખુલ્લું મૂકવાની ક્રિયા કરી હતી. એ મકાન બાંધવામાં રૂ. ૩૫૦૦૦નો ખર્ચ થયો હતો. તેનું નામ મેરજીના ના. રાજા-રસાદેબનાં માતૃશ્રી ઉપરથી રાખવામાં આવ્યું છે તેમાં ૫૫૦ કન્યાઓ માટે સગવડ થઈ શકે તેમ છે. હાલ ત્યાં ૩૮૦ કન્યાઓ ભરે છે. તે બધીને ઇનામ બેંચવામાં આવ્યાં હતાં.

કૃષ્ણીકૃત તાલુકાના એક ગામમાં ઉચ્ચ જ્ઞાતિનો હિંદુ એક પુરૂષ આય' સમાજમાં દાખલ થયો અને અંત્યજો સાથે સમાગમ કરવા લાગ્યો, તેથી તેની પત્નીએ આપઘાત કર્યો એવી ખબર આવી છે.

શ્રીમતી સરોજિની નૈડુ હેદરાબાદ (સિંધ)માં હતાં. ત્યાં તા. ૪ થી ઓગસ્ટે તેમણે જલદેરસભામાં બાપણ કયું હતું. ત્યાંની કેળવણીની તથા સામાજિક સંસ્થાઓની મુલાકાત લીધી હતી. ત્યાંની મ્યુનિસિપાલિટી તરફથી તેમને માનપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું. હેદરાબાદથી પછી તે રોહરી, સફર, શિકારપુર, જોકાબાબાદ વગેરે સ્થળે ગયાં હતાં.

દિલ્હીમાં તા. ૨૭ મી જુનને દિવસે 'જન બાલ વિધવા સહાયક સમાજી' સ્થાપના થઈ છે. સંતાન વિનાની બાળક તથા યુવાન વિધવાઓના પુનર્વર્ણની ગોઠવણ કરવી તથા એ બાબત લોકમત કેળવવા એ તેનો ઉદ્દેશ છે.

દિલ્હીમાં યોગાની સરતમાં જોડી તરીકે મીસીસ જ્યોત્સના નામની એક સ્ત્રી બીજા પુરૂષ ઉમેદવાદો સાથે ઉતરી હતી. તેનો ઘોરો આવવાથી તેને ગેરરીતિ નામનું ઇનામ મળ્યું છે.

બાળના જન્મપર કન્યા મદદા વિદ્યાલયની એ કન્યાઓને ફેરલાક મુસલમાન બદમાશો ફોસલાવીને મુસલમાન નોકરના વેશ પહેરાવીને લઈ જતા એમ સંબંધાય છે કે તે બદમાશો પકડાય છે અને તેમના પર કામ ચાલવાનું છે.

બોમ્બેપુરમાં શ્રીશુભ રવીન્દ્રનાથ ટાગોરના વિ-સ્વતારતી વિદ્યાલયમાં કન્યાઓને પ્રથમથીજ દાખલ કરવામાં આવે છે. પરંતુ હવેથી તેમને કલકત્તા સુનીવર્સિટીનો હાર મીસીસ તથા બી. એ. ની પરીક્ષા માટેનો અભ્યાસ કરવાની પણ સગવડ ત્યાં થઈ છે. કન્યાઓને સંગીત, ચિત્ર વગેરે લલિતકળા તથા શુદ્ધ ઉદ્યોગની કળાઓ પણ શીખવવામાં આવે છે. સ્ત્રીજી કન્યાઓને રૂ. ૧૦ થી રૂ. ૫૦ સુધીની સર્વોચ્ચશિક્ષા આપવામાં આવશે. કન્યાઓના છાત્રાલયની જેમજે એક એન્જીએટ સન્નારી રાજે છે અને ત્યાં ૩૦ કન્યાઓને માટે સગવડ છે.

✓ કલકત્તા પાસે માથુરપુર ગામમાં આજ્ઞા અક-
મખાં નામનાં પુત્રપત્નિ લગ્ન એ વર્ષથી શેઠરમન
નામની સ્ત્રી સાથે થયું હતું. તે સ્ત્રીને બહુ સત્તા-
વતો હતો. તેના બાપે તેને બહુ સમ્મલવ્યો છતાં
ન માનવાથી સસરાએ વહને ગુપ્ત રીતે પીયર
મોકલી દીધી. તે નાણીને આજ્ઞા સ્ત્રીને પાછી
ખાલાવી લાવવા સાસરે ગયો. પણ સ્ત્રીના બાઈએ
મોકલી નહિ. બીજે દિવસે તે હથીઆર લઈને
ગયો અને ગુસ્સામાં સ્ત્રીને બહાર આણીને હથી-
આરવડે કાપીને ટુકડે ટુકડા કરી નાખ્યા !

x x x

આવળ મહીનાના દરેક સોમવારે સ્ત્રીનાયમાં
મેળો થાય છે. ત્યાં ધર્મને નામે ધણો અનર્થ
થાય છે. સ્ત્રીનાય મહાદેવના દર્શનને નામે ત્યાં
ધણા હિંદુ બદમાશો આવે છે, અને તેમની સાથે
મેળામાં મુસલમાન બદમાશો પણ હોય છે. તેઓ
ધણી સ્ત્રીઓનું અપમાન કરે છે.

x x x

✓ કલકત્તાના હેલ્થ ઓફિસર ડૉ. ફેક પોતાના
૧૯૨૩ ના રીપોર્ટમાં લખે છે કે ત્યાં ક્ષયરોગથી
યથેલાં મરણમાં ૧૫ થી ૨૦ વર્ષની લગ્નરત્ના છાક-
રાઓ કરતાં એજ ઉમરની છાકરીઓનાં મરણની
સંખ્યા પાંચ ગણી છે. પદ્દતિ રીવાજ એ આતુ
એકજ કારણ છે એમ તે માને છે.

x x x

લાહોરની પોલીસે મહામદન નામના એક
પડાણને પકડયો છે. એમ કહેવાય છે કે તે એક
પાંચ વર્ષની છોકરીને ગુપ્ત રીતે ઉપાસી ગયો.
હતો. પોલીસ આગળ ખુલાસો કરતાં તેણે કહ્યું
હતું કે પકડાણી એક ટાળી આજ ધધો કરે છે.
બધાં મળીને ચાલીસેક બાળકો તેઓ આ રીતે
ઉપાસી ગયા હતા. તે બાળકોને તેઓ તળીને ખાઈ
જતા હતા. અને પોતે તે ટાળીમાં એક હતો.

x x x

✓ બારીસાલનું એક પત્ર જણાવે છે ત્યાં એક
હિંદુ કન્યાનાં માળાપ બહુ ગરીબ હતાં. છોકરીને
સારો વર મળે તે માટે જગાઈને જે પૈસા આપવાનો
રીવાજ ફાતિમાં હતો તેટલા પૈસા તેમની પાસે
નહોતા. આ મુશ્કેલી દૂર કરવા માટે કન્યાએ પોતાનાં
કપડાં પર તેજ છાંટી ને સળગાવી મૂક્યાં અને
પરિણામે મરણ પામી.

x x x

✓ એક ચોદ વર્ષની પરંજીલી હિંદુ બાલિકાને
તેના કાકાના ચેરથી કેટલાક બદમાસો ઉપાસી ગયા
હતા. શેઠાદપુર ગામમાં તેને લઈ જઈને ત્યાં એક
મુસલમાનને વેચવામાં આવી. સદ્બાળ્યે તે
બાલિકા પારોના ગામમાં પોતાના કાંઈ સંબંધી-
ઓને મળવા ગઈ. ત્યાં કેટલાક લોકોએ તેને
ઓળખી અને પોલીસને ખબર આપી. પરિણામે
પાંચ બદમાશો પકડાયા. સકરના સેરાન્સ જજે
એમાંથી ત્રણને પાંચ પાંચ વર્ષની સખત કેદની સજા
કરી અને બાકીનાને છાટી મૂક્યા.

+ x x

ગડવાલનો રાજ મરણ પામવાથી તેની ગાદીની
વારસ તેની વિધવા રાણી ગણાવી જોઈએ એવી
મતલબની અરજ મદ્રાસની કેલેક્શન સ્ત્રીઓએ નામ-
દાર નિઝામ સરકારને કરી છે. તેમાં લેડી સદા-
શિવ આયર, મીસીસ રે પગીરી વગેરે સત્તારીઓએ
સહી કરી છે. અરજમાં બીજાં કારણો સાથે એમ
પણ લખવામાં આવ્યું છે કે ત્યાં પતિના મરણ
પછી તેની સ્ત્રી વારસ થાય એમાં કંઈજ પ્રતિબંધ
હોતો નથી.

x x +

ટિકરી રાજ્યના મહારાજા ગોપાલ શરણ
સિંહજીએ પોતે રાજેલી શેઠા નામની મુસલમાન
વેશ્યાને પોતાનાં ૨૫૦ ગામ ભેટ તરીકે આપી
દીધાં છે. હિંદના દેશી રાજાઓ પોતાના વિલાસ
મટે જે ન કરે તે બોધ છે ! (ચાંદ)

x x x

નરસિંહપુર જિલ્લાના સાંઘજેડા ગામમાં એક
મહાત્માજી રહે છે. તેમના શિષ્યનું નામ દરિદ્રા-
નંદ છે. એમ કહેવાય છે કે તેમનાં દર્શનને મળે
ત્યાં હજારો સ્ત્રી પુરો, આવે છે. તેઓ પોતાને
શ્રીકૃષ્ણને અવતાર કહેવડાવીને ગોપીલીલા કરે છે.
અને સેંકડો સ્ત્રીઓના ધર્મનો નાશ કરે છે. (ચાંદ)

x x x

✓ કમાલ પ્રદેશમાં નાયક નર્તિની દશા બહુ
અધમ છે. જે ભવમાં માની પછી છાંટી અને પંજી
તેની છાકરી એમ વેશ્યા વૃત્તિ કરે છે. તેમનામાં
એવી સ્ત્રીઓ ઘણી છે કે જે પોતાના કુર્મ મટે
પથાવપ કરે છે. તેઓ શિક્ષિત સમાજમાં આવ-
વાને તૈયાર છે. પરંતુ સમાજ તેમનો સ્વીકાર
કરતો નથી.

x x x

ચુરપ.

ઈશ્વરમાં મનર પક્ષના શોધખોળના વિભાજની એક સમાસદ મીસીસ લુટન વામની સત્કારી છે. તેણે અર્થશાસ્ત્રનો ખાસ અભ્યાસ કર્યો છે. રાષ્ટ્રાય કરજની કમીટીમાં બીલ નેર મુકેષ સમાસદો સાથે તેને પણ નીમવામાં આવી હતી. તેની હમર હજી ધણી નહાની છે.

x x x

શિવિસ સામ્રાજ્યમાં સ્ત્રીઓના શહેરી તરીકેના હક વધારવા માટે ઇશ્વરમાં એક પરિષદ ભરવામાં આવી હતી. તેને લગતા બાપલમાં મિ. રામસે મેંડેલ્સનને કહ્યું હતું કે “ સ્ત્રીઓને મતાધિકાર મળવાથી જે લાભ થયો છે, તેનો મારા વખતમાં બીલ કોષ્ટ પણ રાજકીય ફેરફારથી થયો નથી. આખા સામ્રાજ્ય પર આ ફેરફારથી કાયમને માટે મહત્વની અસર થશે. અવિધ્યમાં આખા સામ્રાજ્યની સ્ત્રીઓએ એકઠી મળીને કામ કરવું જોઈએ. ” લેડી એસ્ટર બોલ્યાં હતાં કે “ અવિધ્યની મને જરા પણ ચિંતા નથી કારણ કે તેને ધડવામાં સ્ત્રીઓજ મુખ્ય ભાગ લેશે. સ્ત્રીઓની આ હીલચાલ ખુબ આશ્ચર્યજનક છે. પરંતુ નેમણે હજી વધારે લાયકાત મેળવવાની જરૂર છે. ”

x x x

ઈશ્વરમાં જ્ઞાન મહીનામાં ગાંધર સ્ત્રીઓની મોટી પરિષદ ભરવામાં આવી હતી મનર સ્ત્રીઓ તથા બાળકોના હિતના ધણા સલાહોનો ત્યાં ચર્ચા થઈ હતી. કાયદામાં ધણા સુધારા કરવામાં આવ્યા હતા.

x x x

ટેન્કાઈની પાર્લમેન્ટમાં ધણી સ્ત્રીઓ સમાસદ છે. કેળવણી ખાતાના પ્રધાનની જગ્યાએ પણ એક સ્ત્રી છે. સરકારી તથા મ્યુનિસિપાલિટીની મોકરી-ઓમાં સ્ત્રીઓને પુરૂષો જેટલોજ પગાર મળે છે સ્ત્રીઓ બધી બતના વેપાર તથા ધંધા કરી શકે છે. માત્ર જૈકન જગ્યા એવી છે કે જ્યાં સ્ત્રીઓ દાખલ નથી થઈ. તે ધર્મના પાદરી તરીકેની જગ્યા છે.

x x x

પેરીસની મેંડમ દુલો નામની એક્ટ્રેસ એક દિવસ પોતાના પતિ સાથે બુદ્ધાર જઈને રેર પાછી

આવી ત્યારે અગાસીમાં એક પેરી પડી હતી. તેમાં તેના પોતાના દાગીના તથા કીમતી ચીજો કોઈએ એકઠી કરીને બેઢેલી હતી. ધરતો ખારણાં તેડેલાં હતાં. અંદર જતાં એક પત્ર હાથ લાગ્યો. તેમાં લખ્યું હતું કે દાગીના વગેરે એકઠું કર્યા પછી પર તોડનારના હાથમાં તે એક્ટ્રેસની બે છબી આવવાથી માફીક કોણ છે તેની ખબર તેને પડી. પોતે અનેકવાર નાટકોમાં વખાણેલી આવી સુંદર એક્ટ્રેસને દુઃખ દેવાનો તેનો છવ ચાલ્યો નહિ. તેથી દાગીના વગેરે ત્યાંજ રહેવા દધને તેની બે છબી તે લઈ ગયો હતો. આ કામ પ્રખ્યાત હુંડારા આર્સેની હુબીનની ટોળીના કોઈ માણસનું જણાય છે.

x x x

જર્મનીના એક લેશી મિ. ચિમે સને ૧૯૭૧ સુધીનું ફુનીઆનું અવિધ્ય કહી બતાવ્યું છે તેમાં લખ્યું છે કે ઇ. સ. ૧૯૨૬ માં એટલે આવતાં વર્ષમાં ફુનીઆની સ્ત્રીઓ બળવા કરશે !

x x x

લુક્ટનાનના પ્રેસીડેન્ટ કમાલ પાશાએ પોતાની સ્ત્રી સાથે પ્રજા ભેગા કરવાનું જાહેર ક્યું છે. લોકોમાં એવી વાત ચાલે છે કે તેમની સ્ત્રી પતિથી વધેજ સ્વતંત્ર રહેવાનો પ્રયત્ન કરતી હતી, અને પોતાના મેનની બદારનાં કામમાં પણ માણું મારતી હતી. તે સ્ત્રીને ઇશ્વર ક્રાન્સમાં શિક્ષણ મળ્યું હતું. પોતાના લગ્ન ખેડમાં લુક્ટ સ્ત્રીઓની હલ્લતિની હીલચાલમાં તે મુખ્ય ભાગ લેતી હતી. હમણાં થોડા દિવસપર તે પતિને છોડી એકદમ આજાપને ઘેર જતી રહી હતી. ત્યારથી આ વાતની ચંકા લોકોને પડી હતી.

x x x

અમેરિકા.

સનાઈટેડ સ્ટેસનાં ૨૬ રાજદાંમાંથી ચુંટી કાઢીને ત્યાંની સીંગી વધારે લોકપ્રિય અને સુંદર એવી સાડ મુવવીઓને લાંડન મોકલવામાં આવી છે. લાંડનના લોકોને સ્વતંત્રતાના આદર્શ શીખવવાનો તેમનો ઉદ્દેશ છે. આ ઉદ્દેશ પાર પાડવા માટે કહ પદ્ધતિ મંદમ્ મરવાનાં છે તે વાત બુદ્ધાર પાડતાં નથી. લાંડનમાં પોતાનું કામ પુરું કર્યા પછી તેઓ પેરીસ જવાનાં છે.

x x x

અમેરિકાના ડાક્ટરોએ એવું નક્કી કર્યું છે કે દર્દીઓની સ્થિતિ સંતોષારણુ સારી થાય એટલે તેમને કંઈ હાથનો હુન્નર શીખવવો. તેને લીધે તેમના શરીરનો તથા મનનો સુધારો ઝડપથી થાય છે. શહેરની તથા લરકરી હોસ્પિટલોમાં દર્દીઓને આવા હુન્નર શીખવવા માટે શિક્ષણ પ્રાપ્તિ સીઓની માંગણી થાય છે. આથી સીઓને એક નવો હવમ મળ્યો છે. આવા હુન્નર-શીખવાની ખાસ શાળાઓ સ્થાપવામાં આવી છે. ત્યાં દરેક સીને એક વર્ષ સુધી શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. હુન્નરો વિવિધ ભતના શીખવાય છે.

અમેરિકાની શિક્ષણસંસ્થાઓની સંસ્થામાં બે સીઓની નીમણુંક માનદ સંખ્યાએ તરીકે કરવામાં આવી છે. ૧૯૧૯ માં વાશિંગ્ટન 'ગ્રોવરિ નામેની' સીને આ માન સીથી પહેલું મળ્યું હતું. બીજી સંખ્યાએ મીસીસિપી 'વર્ડમનની' નીમણુંક ૧૯૨૫ માં થઈ છે. થયાં ત્રીસ વર્ષથી તેણે આ વિષયનું શિક્ષણ શાળામાં તથા બહાર પ્રજામાં આપ્યો દારો આપ્યું છે.

અમેરિકાની બાર પ્રખ્યાત સીઓમાં ડૉ. ફ્રેડેરિક્સ ઈર્નસ્ટ સેવિન ખાસ પ્રસિદ્ધ છે. 'વિજ્ઞાનશાસ્ત્રમાં' (સાયન્સ) તે ઘણી પ્રવીણ છે. ત્યાંની સાયન્સની યુનીવર્સિટીની તેને જીવન પૂર્વતની સંખ્યાએ (લાઈફ મેમ્બર) બનાવવામાં આવી છે. આ ગાન મેળવનાર તે પહેલીજ સી છે. તેણે વિજ્ઞાનની નવી શોધો અને તેમાં ખાસ કરીને શરીરની લોહીની નરો સંબંધી બહુ કરી છે. અમેરિકાની સારી રચનાની મોટી સમાની પ્રમુખ પણ તે થઈ ચૂકી છે.

અમેરિકાની બે સ્ટન યુનીવર્સિટીના પ્રોફેસર ડૉ. વોને બહેર કર્યું છે કે જીવન વખતે કેન્સર 'દાન' કરવું એ સીની ગુલામગીરીની દશાનું ચિહ્ન છે. ત્યાં બહેર લોકમત પણ એવા થયો છે. ઘણે સ્થળે જીવનવિધિ વખતે બોલવાના સમયોમાં 'કેન્સરદાન' મૂકી દેવામાં આવે છે. પિતા પોતાની પુત્રીને જનાવરની માફક ખીજ માણસને દાન તરીકે આપે તે ઘણું અચોક્કસ લાગે છે.

પેન્સિલ્વેનીઆ (અમેરિકા) માં મદ્યનિષેધના કાયદાનો બંધ કરવા માટે ત્રણ સીઓને કેદની સજા થઈ હતી. ત્રણેના પતિઓ એ કેદમાં આવીને જીવને કહ્યું કે તેમને સીઓને બદલે તેમને પોતાને કેદમાં જવા દેવા અને જન્મદંડ મુલ કર્યું. તેમણે કારણ એવું બતાવ્યું કે ઘરમાં બીજાઓની દેખરેખ રાખવા માટે સીઓની જરૂર વધારે હતી.

પ્રાકૃતિકમાં માત્ર થોડાં વર્ષથીજ સીઓ પોતાના ચૂદ કપરાંત બહારની જવાબદારી સગવળ લાગી છે. પણ એટલા વખતમાં ત્યાંની ઘણી સીઓએ ડાક્ટર, વકીલ, ચિતારા, શિક્ષણસંસ્થા તથા રસાયણશાસ્ત્ર કામ કરવા માંડ્યું છે.

મીસીસિપી દેશી એપ્રેન કેટ નામની સી સીઓના મતાધિકાર માટે ઘણું કામ કરતી હતી. હવે તેણે બહેર કર્યું છે કે એ કામ છોડી દઈને ટુનીઆમાં મુશ્કેલી થતું અટકાવવા માટે જે પ્રયત્નો થાય છે તેમાં પોતે બાજ લેશે. લડાઈનો કચ એટલો બધો છે અને ટુનીઆનાં સાંતિ સ્થાપવાની જરૂર એટલી બધી છે કે એ કામ તેને સીથી વધારે અચત્યનું લાગે છે.

એક ઘરમાં આગ લાગી હતી બધાં માણસો દોડદોડી કરી રહ્યાં હતાં. પોલીસ તથા બેખાવાળા આવી પહોંચ્યા હતા. ઘરનો માલીક ઉભો ઉભો ઘરનાં બધાં માણસો બહાર આવી ગયા કે નહિ, તે આગ બોલતાં એમ લાગે છે કે નહિ તે બેતો હતો. તેટલામાં તેની પાસે એક માણસ દોડતો દોડતો આવ્યો અને પૂછવા લાગ્યો "ઘરનાં માલીક હવે કે ?" માલીક કહ્યું, "હા, કેમ કંઈ કામ છે ?" પેલા માણસે કહ્યું, "હા, ફક્ત એટલુંજ કે તમારે બીજી ઘર બંધાવવું હોય તો હું નવા ઘરનો પેન લઈને આવ્યો છું. હું ઘર બાંધનાર ઇન્જનેર છું !"

સમાલોચના.

રાસતરંગિણી:—લેખક: સ્વ કવિ દામોદરદાસ ખુશાલદાસ દોરાદકર, પ્રકાશક: શ્રીયુત અમૃતલાલ વલ્લભદાસ દાણી. મૂલ્ય: દશ આના.

“ રાસતરંગિણી ” અને “ ગુણસુંદરી ” ના લેખ વિધિએ એકજ વખતે લખ્યાં હશે એમ લાગે છે. સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૩ માં “ ગુણસુંદરીની ” રાસ-આત યથ ત્યારે એના સમાલોચનાના દાલમેળી રાસઆત “ રાસતરંગિણી ” ની સમાલોચનાથી યથ હતી. જાનેએ ત્રણે હરીદાઈ માંથી હોય તેમ સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૪ માં “ ગુણસુંદરી ” ને ખીલું વર્ષ એકું અને “ રાસતરંગિણી ” ની ખીલ આ-વૃત્તિ પ્રકટ થઈ. ચાલુ માસમાં “ ગુણસુંદરી ને ત્રીજું વર્ષ એમે છે અને “ રાસતરંગિણી ” ની પણ ત્રીજી આવૃત્તિ પ્રકટ થાય છે. એ ત્રણે વખત સમાલોચનામાં “ રાસતરંગિણી ” મેખરે નિરાજ છે. અત્યારે અમને એક જરૂરોજ થાય છે કે એ અણમૂલ્ય પુસ્તકના લેખક તેની ત્રીજી આવૃત્તિ જોવાને અર્થે ડાહ્ય નથી. એ રસોહો કવિ જીવન જીવી ગયો અને કૃત્ત્રંજને નિરાધાર છોડી ચાલ્યો ગયો. એણે ગુજરાતને આ અણમૂલ્ય પુસ્તક આપી ગુજરાતી આલમને અને ગુજરાતી સાહિત્યને ઝાલ્યો બનાવ્યાં. એ ઝાલુ કેટલું હલે ગુજરાતને માથે બાંધી રહ્યું.

“ રાસતરંગિણી ” ને અત્યાર ખેલાં ગુજરાતે કે આદર આપ્યો છે તે જોતાં એમ કહી શકાય કે આ ત્રીજી આવૃત્તિની નફો જોતજોતામાં ઉપડી જશે. પ્રકાશકે એ આવૃત્તિ પ્રકટ કરી સ્વ. કવિની સંવત્સરી યાચ રીતે ઉજવી છે અને તેમ કરતાં એ પુસ્તકને સર્વોચ્ચ મુંદર બનાવવા મારે સફળ થયો છે. ખેલાં એ આવૃત્તિ કરતાં આ આવૃત્તિ વધારે મુંદર અને આકર્ષક બની છે. મુંદર ઉપાધ,

આકર્ષક છતાં મજબૂત પડું અને કવિના ફોટો-ચિત્રથી સુશોભિત બનેલું આ પુસ્તક દસ આનાની કીમતે અત્યંત સસ્તું ગણાયું જોઈએ.

એ પુસ્તકમાંના રાસ તો અદ્વિતિય છે અને રહેવાના. એ રાસના વખાણકરવાની હલે બાંધેજ જરૂર રહે છે. ગુજરાતી લખી વાંચી જાણતી એક પણ સ્ત્રી આ રાસ સંગ્રહ વિના ચલાવી ન શકે. એ રાસમાંની હદાર બાવનાઓ ઘેર ઘેર પ્રસરે તો કલ્પિત યથક્ષાં શબ્દજીવનમાં અનેરી મીઠાસ આવે. કન્યારાજાઓમાં આ પુસ્તકને પાકય પુસ્તક તરીકે રાખવામાં આવે તો એની અસર કંઈ ઔરજ થાય. શબ્દજીવનની ઉજળી બાજુ દર્શાવતી એ રાસની મુંદર બાવનાઓ ગુજરાતની સ્ત્રીઓના જીવનમાં અમૃત રેડી શકે એટલી શક્તિ ધરાવે છે. અમે ઈન્ડીએ છીએ કે ગુજરાતના શિલ્પશાસ્ત્રીઓ આ સૂચનાનો સત્વર અમલ કરે. સ્ત્રી સંસ્થાઓ પણ ધારે તો આ અણમૂલ્ય પુસ્તકની પ્રત્યે લઘાણી કરી શકે. બાકીઓ ખેડેનાને વીર-પસલી તરીકે આ પુસ્તકની ભેટ આપી શકે. ગુજરાત એ રીતે સ્વ. કવિ તરંગનું પોતાનું ઝાલુ બદા કરી તેમના નિરાધાર કૃત્ત્રંજને મદદપ થઈ શકે છે. અમને આશા છે કે ગુજરાત અને ખાસ કરીને ગુજરાતની ગુણસુંદરીઓ કૃતધન કે બેદરકાર નહિ થાય.

રાયચુરાની રચીલી વાર્તાઓ:—લેખક: શ્રીયુત ગોહુવદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુરા. સોલ એજન્ટ: મેસર્સ આર. વનમાલીદાસ, આદીઆ મહાજનવાડી સામે, મુંબઈ, ૨. મૂલ્ય: રૂ. ૧-૮-૦.

રા. રાયચુરાની બાનીથી “ ગુણસુંદરી ” ના વાચકો અજાણ નથી. એમની ચાલુ વાર્તા “ સ્નેહ-પણા ”, ખીલ હજી વાર્તાઓ અને રાસ કાળો

શ્રમની શક્તિની સચોટ સાબિતિ આપે છે. પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં એમની બાર દુષ્ટી વાર્તાઓના સંગ્રહ રકત થયો છે. એ વાર્તાઓને લગતેલું “રસીથી” વેશેપણ કોઈ પણ રીતે અતિશયોક્તિ ભરેલું નથી. મેક પણ વાર્તા એવી નથી કે જે વાંચતા કંટાળો આવે. વાર્તાઓ વાંચવાનો જેમને રોષ છે તેઓ આ પુસ્તકને જરૂર સત્કારશે. જુદા જુદા પ્રસિદ્ધ ચિત્રકારોના આંક સુંદર ચિત્રોથી પુસ્તકની ઉપયોગિતા અને આકર્ષકતા વધી છે, અને તેમાં આંખે હીને. વળગે એવું ‘પુતું’ ઔર વધારો કરે છે. આવા સુંદર પુસ્તકની કિંમત ફક્ત દોઢ રૂપિયાજ રાખી છે, તે જોતાં એમ અનુમાન કરી શકાય કે લેખકે કમાણી કરવાનો લોભાનથી રાખ્યો. અમારી તો ખાતરી છે કે જ્ઞાતનો વાચક વર્ગ આ પુસ્તકની નકલો એજન્ટના હાથમાં લાગ્યા સગમ રહેવા નહિ દે.

પૃથ્વીરા: લેખક: રા. “ધુમકેતુ” પ્રકાશક: રા. આપણી વિ ઉદ્દેશી, “નવચેતન” એડીસ, ૧૪, અમરપુલા સ્ટ્રીટ, કલકત્તા. મૂલ્ય: રૂ. ૨-૮-૦.

આ નવલકથા ગુજરાતના વાચકોમાં અત્યાર પહેલાં જાણીતી થઈ ગઈ છે. “નવચેતન” માં લાંબા સમય સુધી ચાલું વાર્તા તરીકે એ પ્રસિદ્ધ થતી હતી. એના લેખક પણ કોઈ નવા સવા નથી, પણ નવલકથાના ક્ષેત્રમાં જાણીતા છે એટલેજ નહિ પણ અદ્યત્ત લોકપ્રિય છે. અત્યાર પહેલાં પ્રકટ થયેલી તેમની “રાજમુગ્ધ” અને બીજી વાર્તાઓ વાચક પ્રાંતનો અત્યંત આદર ખામી યુકી છે અને તેવીજ રીતે આ નવલકથા પણ પામશે એ રાંકા રહિત છે. “પૃથ્વીરા” માં રા. “ધુમકેતુ” દેશી રાજ્યાની ખટખટ અને કાવાદાવા ઉપરાંત રાજકર્તાઓની ખામીઓ અને નળજાઈઓ ઉધારી પાડે છે અને તેનું નિવારણ કરવાનો માર્ગ દર્શાવે છે. એ કાયદાનો એમણે આપેલો ઉકેલ એક અનુભવી મુસદ્દીને હાજર તેવો છે. એમનું પાત્રલેખન પણ જોરદાર છે. અમને ખાસ કરીને મહાત્મા દેવસ્ય અને પૃથ્વીરાનાં પાત્રો ધણાં ગમ્યાં છે. અત્યારના દેશી રાજ્યોનાં સડો દર કરવા માટે લોક કંથ્યાણ માટે નિષ્કામ કમ કરતાં દેવસ્ય અને રાજ્યની સાથે પ્રાંત કલ્યાણ નિર્ધારતાથી, આત્મ-

ભોગ આપી સાધતા પૃથ્વીરા જેવા જગીરદારો કે પ્રાંતજનોની જ અત્યારે જરૂર છે. આ નવલકથાના આલેખનમાં અમને એકજ ખામી લાગે છે અને તે પાત્રોની વિરોધતા છે. મુખ્ય કામ કરનારા સુખ્યા એકી રાખી હોત તો અમને લાગે છે કે વાર્તા વધારે રસમય અને જોરદાર થત. આટલું છતાં એ વાર્તા કંટાળો તો નથીજ આપતી. એક ચાર હાથમાં લીધાં પછી વાંચકને તે પુરી કરવાનું જ મન થાય. રા. રાવલ જેવા સિદ્ધ હંસ્ત ચિત્રકારને હાથે દોરાંચલાં ચિત્રો એની ઉપયોગિતા અને આકર્ષકતા અનેક ગણી વધારે છે. મુદ્રણના કૌશલ્ય દોષ ગણાવી શકાય, પરંતુ કલકત્તા જેવા સ્થળમાં છાપવાથી તે અનિવાર્ય અને હાંમ્ય ગણાવા જોઈએ.

પ્રીતમદાસની વાણી: સંપાદક: મિશ્ર અખંડાનંદજી. પ્રકાશક: સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય. વિવિધ મંથાં ૧-૨-૩, મૂલ્ય: ૧-૪-૦.

ગુજરાતી ભાષાના સાહિત્યમંદારને સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલયે-તેના સંસ્પાદક મિશ્ર અખંડાનંદજીએ અત્યાર પહેલાં અનેક ઉપયોગી પુસ્તકોથી સમૃદ્ધ કર્યાં છે, એ વાતથી ગુજરાતનો વાચકવર્ગ હવે જાણ્યો નથી. પ્રસ્તુત પુસ્તક એવા ઉપયોગી પુસ્તકોમાં એકનો વધારો કરે છે. લગભગ ૨૦૦ વર્ષ પહેલાં બરોડાતરના સદેસર ગામમાં થઈ ગયેલા સંત પ્રીતમદાસનાં ભજનનો આ પુસ્તકમાં સંગ્રહ થયો છે. જુદે જુદે પ્રકારે પ્રકટ થયેલા એ ભકતજનના ભજનો અત્યાર પહેલાં લોકપ્રિય થયાં છે. આ પુસ્તક એનાં પ્રગટ તેમજ અત્યાર સુધી અપ્રકટ રહેલાં ભજનોનો એકત્ર સંગ્રહ પ્રાંત સમક્ષ ધરે છે. ભકિતરસથી છલકાતાં એ કાવ્યોનું મૂલ્ય-સાહિત્યની દૃષ્ટિએ પણ આકર્ષક નથી. આક્ર ઉપયોગી- પુસ્તક પ્રકટ કરી મિશ્ર અખંડાનંદજીએ ગુજરાતી આલમ પર એક વધુ ઉપકાર ચડાવ્યો છે. સવા રૂપિયાની કીમતે ૩૫૦ પાનાનો આ મંથગદ્ય સસ્તો ગણાવવા પણ સસ્તુ સાહિત્ય આપવાનું તો એમનું જ્ઞાનવ્રત છે. એમના સંન્યાસને એ મત લીધેલી રહે છે.

સોનાગ્યવતીનું સ સાર ચિત્ર: યોગક: શ્રીયુત કહાનજી. અખંડાનંદજી. પ્રકાશક: શ્રીયુત જરૂરલાંબ દેનવાલાલ વૈષ્ણવ મૂલ્ય: રૂ. ૦-૧૨-૦.

સ્વ. મો. મણિક્યાઈ કદાવત્તની જીવનરેખા આ પુસ્તકમાં તેમના પતિને હાથે લખાઈ છે. સ્ત્રી કક્ષાણની પ્રવૃત્તિમાં ચથાશક્તિમતિ સ્વ. ગણેશ બોદાએ આછા કાળો નથી આપ્યો. બાપણું અને પુત્રકો દ્વારા તો તેમણે એવા કરી છે પણ તે ઉપરાંત બીજી રીતે પણ ઉપયોગી જીવન એ બાઈ જીવી ગયાં. એમનાં સહવાસમાં આવેલાં અનેક ગુણ આજે તેમને યાદ કરે છે. એવા કપડાંની જીવનની રૂબા કાંઈ નિકટના સંબંધીને હાથે દોરાય ત્યારે તેને જરૂર પડતો છન્સાઈ મળે. લેખકે એ ફરજ લાગણી-પૂર્વક અદા કરી છે. પોતાની ભતિના કક્ષાણ માટે પ્રવૃત્તિ માંથી રહેલી બહેનો સ્વર્ગસ્થતું અનુકરણ કરે તો તેઓ પોતાનું કાર્ય વધારે ઉપયોગી બનાવી શકે.

બીરની વાતો—લેખક અને પ્રકાશક: શ્રીવૃત તામાચંદ પોપટસાલ અદાજીવન. એલ. ડી. એમ. (૬ કોડી પાસે-વડોદરા) મુદ્ર. ૩. ૨-૮-૦

હુકી રસમરી અને ખાસ કરીને અંતિહાસક વાર્તાઓના લેખક તરીકે શ. અદાજીવનું નામ

ચુગતના વાચક વર્ગમાં લખાતું છે. એમને એક અનેક વાર્તાઓ અત્યાર પહેલાં હુકી ચુગત નાસિકોમાં અને દૈનિક પત્રોના ઝિનાળી અંકમાં પ્રક. થઈ અદર પાંખી ચૂકી છે. એ વાર્તાઓમાં દશ સુંદર વાર્તાઓના આ પુસ્તકમાં સંકલન કરવામાં આવેલ છે, એ વાર્તાઓને શ્રીમત પુરુષોત્તમ, શ્રીયુગ સાવળ અને શ્રીવૃત પતિ એવા વિખ્યાત ચિત્રકર્તાએ પોતાના ચિત્રો શાહુગારી એમની આકર્ષકતા વધારી છે. શ્રીમત પુરુષોત્તમની પીછાના પ્રસાદથી બે ત્રિરંગી ચિત્રો આ પુસ્તકની મુખ્ય શોખાનું છે. એ ઉપરાંત બીજા એકરંગી અને બેરંગી ૧૮ ચિત્રો બપોમાં છે. મુદ્રણ પણ સુંદર અને આકર્ષક છે. આ બધું તેમ જ સમગ્ર ૩૦૦ પાનાના આ પુસ્તકનું મૂલ્ય ૬. ૨-૮-૦ રાખ્યું છે તે વ્યાવર્તીક લેખાય છે. હાજી હાજી કે આ રસમરી વાર્તાઓના બે પુસ્તકો શ. અદાજીવ જલ્દી પ્રકટ કરી શકે. વાચકોનાર હાથમાં લીધા પછી પૂરું કર્યા વિના પુસ્તક હુકી ચુગતની ધૂષ્ટતા નહિ કરે, એમ જુન લાગે છે.

સામાર સ્વીકાર

રંગુન સમાચાર (રંગુન) : તંત્રી : શ. મણીમાઈ ૨. દેશાઈ. અંક. ૫૬-૬૪. વાર્ષિક લવાજમ : ૩ ૧-૦-૦.

ઈ સોફ (મુંબાઈ) : તંત્રી : મુ.શી કદાવત્ત અદમદખાન " દિલકશ " વર્ષ ૬૪; અંક ૧-૮. વાર્ષિક લવાજમ : ૩. ૫-૦-૦.

ફૂલબૂમિ (ગોંડલ) : તંત્રી : શ. ૭. કે. વેલ, વર્ષ ૧ હું; અંક ૭-૧૦. વાર્ષિક લવાજમ : ૩. ૪-૦-૦

સમાજ સેવક (ભમનગર) : અવસ્થાપક શ. મોહનલાલ દીરજ કદર. પત્રિકા ૩ જ.

ભટ્ટી હિતેચુ (મુંબાઈ) : તંત્રી : શ. પુષ્પોત્તમ મિ. માવજી જુલાઈ, ૧૯૨૫. વાર્ષિક લવાજમ : ૩ ૨-૮-૦

વાપલા મિત્ર (મુંબાઈ) : તંત્રી : શ. રામલાલ

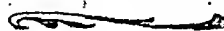
ચનીલાલ મોદી. પુસ્તક ૫ મું; અંક ૬-૧૦ વર્ષ લવાજમ : ૩. ૩-૦-૦

સમાજ સેવા મંડળ (મોખાસા) ૬ ચોથા વાર્ષિક રીપોર્ટ : ૧૯૨૩-૪.

એ ધરી મોજ (મુંબાઈ) : બીજા વર્ષે ખુલ્લો ખામ અંક. વખત માળવા માટે આ મો સારું સાધન પૂરું પાડે છે. એ આનાની કિંમતે મોટા નથી.

અલ-મેહલુક (મરચ) : તંત્રી એ. કદર. સુરુશખાલી છંદ ૧; તંબર ૭. વાર્ષિક લવાજમ : ૩ ૩-૮-૦

જીવનચર્ચા : લેખક: શ્રીયુગ માવજી શાહ શાહ તમું આપુલ બનાવવા મરે એ કેમ વળતું મેલે તે આ પુસ્તક બતાવે લેખકે દશોત સદિન પોતાનો વિષય સારી સમજાવેલ છે. મુદ્ર. ૩. ૦-૮-૦.

ઈનામી ઉખાણું.

	૧	૨	૩		૪	૫	
૬		૭		૮			૯
૧૦	૧૧		૧૨				૧૩
૧૪		૧૫			૧૬	૧૭	
	૧૮					૧૯	
૨૦			૨૧		૨૨		૨૩
૨૪			૨૫	૨૬			૨૭
		૨૮				૨૯	
	૩૦				૩૧		

ઓહા.

૧ મારી માતા.

૪ મરમી લાવનાર એક માતની આપધની મુદી.

૭ એક સરોવરનું નામ.

૧૦ લાલ રંગના.

૧૨ બીજાની પાસે કામ લે (આનાથ)

૧૩ લખોટા.

૧૪ રાજ્ય સંજ્ઞા.

૧૬ રખારીની જાત. (મરાઠી.)

૧૮ શરીરનો એક અવયવ.

૧૯ સુકિત

૨૦ પૃથ્વી.

૨૨ સમશીર.

૨૪ ધન.

૨૫ ચાર ગાઉ.

૨૭ બીણી-કણ.

૨૮ સુન્દર હાથ.

૩૦ કન્દિયોથી જણાય એવું.

૩૧ આંખ.

ઉભા.

૨ લક્ષ્મી.

૩ દરખાસ્તો એક માનદ અધિકારી. (મરાઠી)

૪ શ્રી કૃષ્ણનું એક પરાક્રમ.

૫ કિનાર.

૬ એક સુમધી મંસાલો.

૮ ટાણનો વખત.

૯ એક સંખ્યા.

૧૧ એક રાક્ષસનું નામ.

૧૩ એક વારનું નામ.

૧૫ વડોદરાથી લશ્ચ સુધીનો પ્રદેશ.

૧૭ અતુકરણ.

૨૦ ભાર.

૨૧ ખજાનચી (અંગ્રેજી પરથી લીધેલો)

૨૨ સુન્દરીની 'વેરની વસુકાંત' માંનું એક માન.

૨૩ રૂપ.

૨૬ આડાધ.

૨૮ બૃહસ્પતિનો પુત્ર અને શુક્રાચાર્યનો શિષ્ય.

૩૯ ગાયત્રીની ચાલ

[નોંધ: ધનામી ઉખાણાની હરિદ્રાધમાં બાગ લેવાનો હક ફક્ત સ્ત્રી આહકોને જ છે. જે બહેનો જવાબ લખી મોકલે તેમણે પોતાનો આહક નંબર અવશ્ય જણાવવો જોઈએ. આહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિદ્રાધમાંથી નામ કાઢી નાંખવામાં આવશે.

ઉપર જણાવેલા ઉખાણાનો જવાબ તા. ૩૦ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૫ સુધીમાં અમને મળી જાય એવી રીતે મોકલી આપવો. જેમના જવાબ ખરા હશે તેમનાં નામોની ચીટી નાંખવામાં આવશે અને જે બહેનના નામની ચીટી નીકળશે તેમને “ચેલે પોર” નામે સામાજિક નાટકનું સુંદર પુસ્તક ધનામ તરીકે આપશે. આ હરિદ્રાધનું પરિણામ નવેમ્બર ૧૯૨૫ના અંકમાં પ્રકટ કરવામાં આવશે.

જુલાઈ ૧૯૨૫ના અંકમાં આપેલા ઉખાણાની હરિદ્રાધનું પરિણામ:

આ માસિકના જુલાઈના અંકથી ધનામી ઉખાણાં આપવાનું અમે શરૂ કર્યું. ગુજરાતીમાં આ પ્રથા નવીજ છે. તેથી અમે એવું ધાર્યું નહોતું કે વાંચક વર્ગ તેને આટલા ઉત્સાહથી વધાવી લેશે. પરંતુ ઘણા આનંદ સાથે જણાવીએ છીએ કે વાંચનાર બહેનોએ બહુ ઉમંગથી આ હરિદ્રાધમાં લાગ લીધી છે. અમારો હેતુ સરળ થયો છે.

જુલાઈના અંકમાં જે ઉખાણું નં. ૨ આપ્યું હતું, તેના બધા મળીને ૬૪ જવાબ આવ્યા હતા. તેમાંથી કેટલાક ખોટા હતા. કેટલાક પુરૂષ માહકોએ મોકલ્યા હતા. વળી કેટલાક માહક નહિ એવા વાંચનારના હતા. તેમજ કેટલાક તા. ૩૧ મી જુલાઈ પછી આવેલા હતા. આ બધા બાદ કરતાં ૨૮

જવાબ ખરા નીકળ્યા. તે બધા એકઠા કરીને નવાના બાળક પાસે એમાંથી એક કાગળ ઉપડાવ્યો. તો નીચેનું નામ આવ્યું. એટલે એ બહેનને ધનામ આપવાનું નક્કર કરીએ છીએ.

કુમુદ મં. રાયજી.

C/O-ડૉ. મનંતરાય રાયજી
દે. હવાડીઆ ચક્રો.

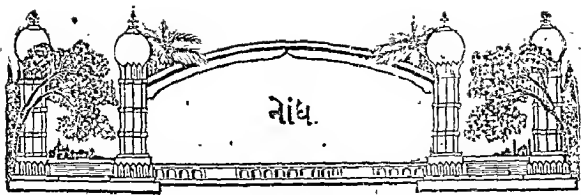
જુલાઈના અંકમાં અમે જાહેર કરેલું તે પ્રમાણે એ બહેનને “રાયચુરાની રસીલી વાર્તાઓ” નામે પુસ્તક ભેટ તરીકે મોકલવામાં આવશે. આ ધનામ મેળવવાને તે બાવ્ચશાળી થયાં છે તે માટે અમે તેમને અભિનંદન આપીએ છીએ.

એ ઉખાણાનો ખરા જવાબ નીચે પ્રમાણે છે.

ક	ન	ક	×	અ	મૂ.	ત
વિ	મ	લા	×	પ	ગ	૨
×	×	૨	જ	ની	×	×
નિ	કા	સ	×	પ	તા	કા
મ	નો	ત	×	તિ	લ	ક

આગરના અંકમાં નવું ઉખાણું મોકલ્યું છે. તેના જવાબ પણ અમારી પાસે આવવા માંડ્યા છે. એ પ્રમાણે દર મહીને બનતા સુધી એકેક ઉખાણું મૂકીશું. આની માફક વાંચનાર બહેનો ઉત્સાહથી જવાબો મોકલશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

તંત્રી. જુલુજીદરી.

નાંધ.

એક બેરોએ કહ્યું હતું કે આ વર્ષમાં હિંદુસ્તાન પોતાના બે નરરતો ગુમાવશે. સર સુરેન્દ્રનાથ દેશમુખે ઘસને ખયાને તો બેનરહ. હજી બહુ વખત થયો નથી, તેમના મૃત્યુનો ધા તો હજી તાલો જ છે. ત્યાં એકએક સર સુરેન્દ્રનાથ બેનરહના મૃત્યુના દુઃખદાયક સમાચાર આવ્યા. સર સુરેન્દ્રનાથના નામથી હિંદુસ્તાનમાં કોઈ અબધુ હોય એ સંભવિત નથી. તેમના પિતા ડૉ. હુર્મચિન્દ્ર બેનરહ તે કલકત્તાના એક પ્રખ્યાત ડૉક્ટર હતા. સર સુરેન્દ્રનાથનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૪૮ માં થયો હતો. કલકત્તામાં માન સાથે ફેજલગી લીધા પછી તેમને આઈ. સી. એસ. ની પરીક્ષા માટે ઇંગ્લંડ મોકલવામાં આવ્યા. તે પરીક્ષા પસાર કરીને આસિસ્ટન્ટ મેજિસ્ટ્રેટ તરીકે હિંદુસ્તાન પાછા ફર્યા. તેમની આ કારકીર્તી લાંબા વખત ટકી નહિ. તેઓને સરકારી નોકરીમાંથી જરૂર તરફ કરવામાં આવ્યા. પછી બેરોડા સમાજ સુધારક પંડિત ઇશ્વરચન્દ્ર વિદ્યાસાગરે સ્થાપેલા કલકત્તાના મેટ્રોપોલીટન ઇન્સ્ટિટ્યુટમાં અંગ્રેજીના અધ્યાપક તરીકે થોડો વખત કામ કર્યું અને તે દરમિયાન ઇ. ૧૮૮૨ માં રિપન કોલેજ શરૂ કરી. ૧૮૭૬ માં ઇન્ડિયન એસોસિએશન સ્થાપનામાં આવ્યું તેણે માન સર સુરેન્દ્રનાથ તેમજ સ્વ. આનંદ મોહન બોષને ઘટે છે. આ એસોસિએશન તે હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાનું પૂર્વ ચિન્હ કરી શકાય. તેઓ આ મહાસભાના બે વાર પ્રમુખ ચુંટાવેલા હતા. પણ પછીથી મહાસભાથી તેઓ કુટા પડ્યા ને “ મોટરોડા ” માં બળ્યા ને તે લોકોની પહેલી પરિવહના પ્રમુખ પણ તેઓજ હતા. સાત વર્ષ સુધી તેઓ અંગાળની ધારાસભાના સભ્ય હતા. અને કેટલાક વર્ષ જુની વડી ધારાસભાના પણ સભ્ય હતા. “ અંગાળી ” નામના પત્રના તે વ-

ત્રીને માલિક હતા. ઇ. ૧૯૨૧ માં તેઓને “ ના-ઈટહુડનો ખિતાબ મળ્યો ” હતો. તેમના ગુણોના યશોગાન કરવા બેરોએ તો પ્રથમ તેની બાપલુ કર્યા તરીકેની શક્તિના વખાણ કરવા નેહએ. બાપલુ કર્યા તરીકે તેમના જીવું આખા હિંદમાં કોઈ મળવું સુધકેલ છે. તેમનું અંગ્રેજીનું જ્ઞાન, અંગ્રેજી બોલવાની છટા વિસ્મય પમાડે એવા હતા. એક અધ્યાપક તરીકે તેઓએ અંગાળની તે વખતના યુવકોના ચારિત્ર્ય ઉપર ઘણી અસર કરી હતી. અધ્યાપક તરીકે સર સુરેન્દ્રનાથના આદર્શો ઘણા ઉચ્ચ હતા, ને તે પ્રમાણે વર્તવાને હંમેશા તેઓ પ્રયત્ન કરતા. “ કમકતા મુનિસિપલ ” એક્ટ માટે લડી પસાર કરાવનાર પણ તેઓજ હતા, આ કાયદાથી કલકત્તાની મુનિસિપલિટીને ઘણા હકો મળ્યા હતા. બ્રિટિશ રાજ્યના એક પ્રધાન તરીકે અંગાળમાંથી “ મહેરીયા ” નામ કાઢવાને ઘણા પ્રયત્ન તેમણે કરાવ્યા હતા. તેમના જ વખતમાં અંગાળની ઘણી મુનિસિપલિટીને પોતામાંથીજ પ્રમુખ ચૂંટ્યા હકક મળ્યા હતા.

સર સુરેન્દ્રનાથના ગુણ અને કામ એવાં હતાં કે પોતાના દેશના માણસો તેમજ અન્ય લોકો પણ તેમના તરફ માનની લાગણીથી જુએ. તેમના મૃત્યુથી હિંદુસ્તાનને એક મોટી ખોટ ગઈ છે. પરમેશ્વર તેમના આત્માને શાન્તિ બંધે.

અલ્હાબાદ મુનિવર્સિટીની કારોવારી સભાએ એવા કારણ કર્યા છે કે તે અદલતમાંથી મુનિવર્સિટીના કૃપાઅધિકારની નિવર્સિટીમાં સ્ત્રી-સ્ત્રી સિવાય કોઈ પણ સ્ત્રી જોને બી. એ. ક-વિદ્યાર્થીનીને પુરૂષ વિદ્યાર્થી-લક્ષમાં ભણવા જોની સાથે બી. એ. ક-વર્ગના સભ્યો નિવેદ્ય સમાં દાખલ કરવામાં આવશે નહિ.

આ કારણ પસાર થયા પછી એની સામે વિરોધ

દર્શાવવાને અડધાબાદની સ્ત્રીઓની એક સમા મિ-
સિસ દર્શાવેલું જોનરજના પ્રમુખપણા નીચે
મળી હતી. તે સમામાં મિસિસ મોલીલાલ નેડે,
મિસિસ ચિન્તાભાણી, મિસિસ રમાકાન્ત માલવીય
અને મિસિસ સમુ વગેરે દાવર હતા. હિંદની એક
વિદ્યાળીક સ્ત્રી-વિદ્યાર્થીનીઓને બી. એ. કક્કાસમાં
જવાનો નિરેધ કરી ભતિએ દર્શાવે છે તે આવા
પ્રગતિના સમયમાં પાછળ પડતું જ્યાં બરાબર છે,
અને તે પગલું બંને ભતિ વચ્ચે વિરોધ કરાવે એવું
છે. તેથી તે સમાએ તે વિદ્યાર્થીને તે કરાવ પાછો
જેંથી લેવા વિનંતી કરી હતી. આ કૃપરાંત સ્ત્રીઓની
બીજી એક સમા બરાબર હતી. તે સમા અડધાબાદની
આયે કન્યાશાળામાં શીખતી મુશીલાદેવીના પ્રમુખ-
પણા નીચે બરાબર હતી અને તે સમાએ અડધાબાદની
યુનિવર્સિટીના તે લોકોએ કરેલો કરાવ પસાર કરવા
માટે ઉપકાર માંગ્યો હતો. આ બીજી સમામાં જે
મળ દર્શાવવામાં આવ્યો તેવા મળના વિદ્યમાં હજી
છે તબીબી અમને નવાઈ તો નથી લાગી, પણ એક તો
થયો. પોતાની પુત્રીઓને ઉપકારમાં ગ્રાંથે બહુવધી
કે નહિ તે દરેક જણની પોતાની મુસક્કી
ઉપર આધાર રાખે છે. પણ બીજી ઉપકારમાં જે
ઉપકારમાં સાથે કોલેજમાં શીખીને ઉચ્ચ કેળવણી
મેળવતી હોય તેના નિર્ણય પતો એક આનંદ
દર્શાવતો તે એક બીજી વાત છે પણ હવે જે
યુનિવર્સિટીના કરાવ ઉપર વિચાર કરીએ એ જે
કરાવ કર્યો તેનો તો ઉદ્દેશ જ અમને સમજાતો નથી
કંઈ મદદ ઉદેશ તેનો એક છે. કારણ કે દરેક યુનિ-
વર્સિટીની કોલેજમાં બી. એ. થતા મુશીલાદેવીના ચાર
ધારેલા હોય છે. તે તે બધામાં સી વિદ્યાર્થીનીઓને
જતી અટકાવતી નહિને કદા બી. એ ના જ કરાસમાં
અટકાવતી તેના અર્થ અને સમજ મળતાં નથી.
જે ઉપકારમાં ઉપકારમાં સાથે કોલેજમાં કેળવણી
લે તેના કંઈ અનિષ્ટ પરિણામ (ઉપકાર ઉપકારોને
સાથે બહુવધાવી અનિષ્ટ પરિણામ આવે છે એમ
અને સામુહિક પણ માનવાને તત્તર નથી) આવવાનો
સંભવ હોય તો તે જ બી. એ. કરાસને જ કેમ
લગુ પડે તે ઉપરાંત ફરીઆના બી. એ. કરાસમાં
જવારે સ્ત્રીઓને સરખા દરજ્જા લગાડવાની વગેરે લે-
વાને સરખી તક આવવાની વાતો આવે છે, અપાવ
છે, ત્યારે હિંદના એક બાજની યુનિવર્સિટી (જે એક
કેળવણી આવી સંસ્થા છે, જે ફરી પાસે તે
આપતું મુધારા તથા પ્રગતિની જતી બરાબર

રાખી રાખી) ત્યાંથી કોલેજના બી. એ કરા-
સમાં સ્ત્રી-વિદ્યાર્થીઓને ફક્ત ભતિએના કારણથી
જ કારણ થતી અટકાવવાનો કરાવ પસાર કરે છે.
તે એક ધણા બેદની વાત છે. આ કરાવથી ત્યાંની
સ્ત્રીઓની ઉચ્ચ કેળવણીને ધણો ધક્કો લાગે
તેમ છે. ને તે રીતે તે ધણો નિષેધ છે !
આની સામે-કેટલાક સ્ત્રી દર્શાવે મુકરો કે ઉપકાર-
ઓને ઉચ્ચ કેળવણી આપવી હોય તો એ લોકો
મંદિ જુદી કોલેજે ઉપકારી એકએ, શુભવચ્ચાને
લગતું કે ખાસ સ્ત્રીઓને જ યોગ્ય એવું શિક્ષણ
આપવાને માટે જુદી કોલેજે ઉપકારી હોય તે વાત
જુદી. પણ સામાન્ય કોલેજમાં ઉપકારમાં જે શિક્ષણ
લેતાં હોય તે જ શિક્ષણ લેવા ઈચ્છનાર ઉપકારોને
તેથી કોલેજમાં દાખલ ન થવા ફરી-દાખલ કરતાં
હોય તો હવેથી અટકાવવી એ તો સ્ત્રીભવિતું
અપરાધ કર્યા બરાબર છે. ઉપકારમાં જેવું જ શિક્ષણ
લેવા માટે દરેક સ્થળે ઉપકારોમાં મંદિ જુદી કોલેજે
ઉપકારમાં આવે તો તાલક ખર્ચ પણ કેટલો
થય ? તે ઉપરાંત ઉપકાર અને ઉપકારોની કેળ-
વણી માટે સંકુલિત સંસ્થાઓ રાખવાથી બંનેને
માનસિક અને નૈતિક અનેક લાભ છે તેનું શું ?
એ લોકો સાથે કેળવણી લે તેથી એક બીજાના
સમાગમમાં આવે. એક બીજાના સંબંધ, વિચારો,
આદર્શો વગેરે બહુવધાની તક મળે ઉપકાર ઉપ-
કારો એક બીજાના સમાગમથી દેવાઈ જાય છે
તેથી ભવિષ્યના ઉપકાર મળે નથી. તે ઉપરાંત
તેઓમાં કેટલોક અંશે સ્ત્રી અને પુરુષ વચ્ચેના બેદ
ખતે એક ભતની ઉદાસીનતા આવી જાય છે. તે
ઉપરાંત આપના દેશમાં હોય જે સ્ત્રીઓને પુરુષોથી
દલકો કે ઉતરની પક્ષિની બહુવધાની પ્રથા છે તે
કેટલોક અંશે ફર થાય ને પુરુષો સ્ત્રીઓ તરફ માનની
દ્રષ્ટિએ લેતાં થાય કારણ કે ઉપકારમાં પ્રત્યક્ષ
જુએ કે ઉપકારોને તેઓની સાથે કેળવણી લઈ
દરોહમાં ફરી રાકે છે અને સંકેત પણ થાય છે
એટલે સ્ત્રીઓમાં તેઓ કરતાં કંઈપણ આવી ભવિષ્ય કે
સંકેત નથી.

✓ કારીઆવાદના ગોંડળ સદરમાં મુખ્ય બાદાજી
માનની મંજરા નામની
હિંદુ વિધવાનું વિધવાએ ત્યાંના એક મુસ-
સામમાન સ્થળ લગાન મેક નુરમદમદના
સાથે યજ્ઞેતુ તમ પુત્ર અગ્રીક સાથે લગ-
નું છે. આ સ્ત્રીનું પ્રથમ

લગ્ન તેર વર્ષની વયે તેનાં માળાપે ક્યું દત્તું અને હાથ તેની હમર વીસ વર્ષની છે. તે પોતાની માતા તથા ભાઈ સાથે રહેતી હતી. એક વર્ષથી તેણે અશ્રીય સાથે અધરિત સંબંધ રાખવા માંડ્યા હતા. હમણાં તેણે મુસલમાન ધર્મ સ્વીકાર્યો અને ત્યાંના પીરસાહેબે તેનું લગ્ન કરાવી આપ્યું. આ હકીકત તે સ્ત્રીએ પોતે મેહરૂદની કોર્ટમાં ખુલાસો કરતી વખત કહી હતી.

આ બનાવથી ગોંડળમાં તેમજ આખા મહી-આવાડમાં અને બીજે સ્થળે પણ ગુળગી ક્ષાતિના લોકોમાં ખળભળાટ મચી રહ્યો છે. વર્તમાનપત્રો પોતાપોતાને ફાવે તેવા હમ્મશ કહાડે છે. ગોંડળના હિંદુએ ત્યાંના મુસલમાનો પર કોષ બચાવ્યા છે. હિંદુ તથા મુસલમાન કોમોમાં અન્યોન્ય વૈરબાપની લાજણીમાં વધારો થયો છે.

ખરું જોતાં બે કામના ઝગડાને આની સાથે ખાસ સંબંધ નથી ત્યાંં મુખી હિંદુ કોમ પોતાની વિધવાઓને અમદાવાદ આવસ્થામાં ફરી રાખશે. ત્યાંંમુખી આવા બનાવબત્તા વધર રહેશે નહિ. બાળ-વિધવા હમર હાયક થાય ત્યારે એની હચ્છા હોય તેો પુનર્વૈન કરે એમાં કંઈ અયોગ્ય અમને લાગતું નથી. પરંતુ આ દાખલામાં તેણે પગદ કંઈકો યુવક પશ્ચોત્તમના મુસલમાન હતો, અને તેથી તેણે પોતાનાં માળાપથી ગુમરીતે લગ્ન કર્યું. વળી પોતાનો ધર્મ પણ તલને પદ્મધર્મનો સ્વીકાર કર્યો. હિંદુઓમાં વધારે ખળભળાટ થવાનું કારણ બાળ છે. વળી મંગળાએ આ પગલાં પોતાની રાજ-ખુશીથી ભર્યા કે તેને કંઈ લાલચ બતાવેને કસા-વવામાં આવી હતી એ બાબત પણ સંકો રહે છે. ભે કે કોર્ટમાં ખુલાસો કરતી વખત તો તેણે એમજ ક્યું દત્તું કે તેણે બધું પોતાની ખુશીથી કર્યું છે. પરંતુ હાલ કોર્ટમાં જેવું ભાલવાનું પણ તેને ખેલેથી શીખવવામાં આવ્યું હોય વળી બીજી મુદ્દાની વાત એ છે કે લગ્ન ખેલ્યા એક વર્ષથી મંગળાએ આ યુવક સાથે અયોગ્ય વ્યવહાર રાખ્યો હતો. એ બાબત અલગત ધણીજ નિર્દોષ છે. પુનર્વૈન કરનાર વિધવાનું ચારિત્ર્ય શુદ્ધ હોવ નેજા તે દિગ્દર્શક છે. મેલું આ દાખલામાં ન હતું.

આવેજ બીજે દાખલો હમણાં મદ્રાસ હલા-માં બન્યો છે. મન્દલીપટનની પાનેના ગામડામાં

રહેનાર એક મત્તર વર્ષની બ્રાહ્મણ વિધવા પોતાના દુષ્પ્રી છવનથી કંઈથીને. એક મુસલમાન મોટર દાહવરને રાજ્યે મળે. તે બન્ને નાસીને હૈદરાબાદ ગયાં. બન્નેના પિતાએ શોધ કરવા માંડી. આખરે પકડાતાં નેમને પાછાં મસલીપટન આણવામાં આવ્યાં સ્ત્રીની બરી વય બહુવા મરે તેને હોસ્પિટલમાં મોકલી. ત્યાં દાહવરે તેને લાયક હમરની બહેર કરી. તેણે હજી પણ એ મુસલમાન યુવક સાથે રહેવાની મરજી બતાવી. મુસલમાન પંચાયતે જેવું નક્કી કર્યું કે જો તે સ્ત્રી ઇસ્લામ ધર્મનો સ્વીકાર કરે તો આ યુવક સાથે રહી શકે. તેણે તે ક્યુલ ક્યુલ અને મુસલમાન થઈને તેની સાથે લગ્ન કર્યું.

આ બન્ને દાખલા એકેકને ઘણાજ મળતા છે. હિંદુ સમાજનું વિધવાઓ પ્રત્યેનું વર્તન અતિશય નિર્દય છે એ વાત હવે લગભગ સર્વમાન્ય છે. ધર્મ-ને બદલને બૂના વિચારને વળગી રહીને મેટ્ટા નષ્ટિ મુનિઓથી પણ ન પળાય તેવો સંયમ પાળવાની આશા આપણે સમાજ વિધવાઓ પાસેથી રાખે છે. તે સાથે તેને કંઈજ સહાય મળતી નથી. હિંદુ સદિ પ્રમાણે વિધવાઓ મનને પવિત્ર રાખીને છવન પર્વત બ્રહ્મચર્ય પાળવું જોઈએ. તે સાથે તેને કેવા સન્નિગે-માં રાખવામાં આવે છે તેનો વિચાર કરવો. બાળપણથી ચારિત્ર્ય શુદ્ધ થાય જેવું શિક્ષણ તેને ગિલકુલ મળેલું હોતું નથી. સંસારની કંઈજ જવાબદારી સમજ ન શકે તેટલી વયે તેનું લગ્ન થાય છે. પછી રેવગેએ વૈધવ્ય પ્રાપ્ત થાય તો પીયરના કે સાસરાના સંયુક્ત કુટુંબમાં તે રહે છે. ત્યાં તેની સ્થિતિ ઘણું ખર્ મરેલ કામ કરનાર ગુલામ જેવી હોય છે. ઘણી વાર તેના પર હાથાર ત્રાસ ને જુલમ કરવામાં આવે છે. વળી બીજનું મુખ તેજને બળવાનું હોય છે. પરંતુથી સ્ત્રીએ તેની નજર આગળ સંસારના અનેક લદાવા બોમરે છે. ન્યાત ભતના શવ પ્રસંગેએ વિવિધ ભતના આનંદ કરે છે. વિધવાથી નેમાં બીજકુલ બાગ લેવાનો નથી, ને તો છુત્તામાં બેસીને પોતાના કમનસીબ મરે વિલાપ કરે છે. સંયમ કે વેરાન્ય મરે જે આતિ ઠડ મનોબળની આવરણભાવ છે તે તેનમાં હોતું નથી. આવી સ્થિતિમાં તેને બરપર સંસાર સમુદ્રમાં લાલચની વચમાં તરતી મુકામાં આવે તો તે ફરે એમાં કંઈ અશ્ચર્ય છે ? વિધવને એક તરફથી અતિશય દુઃખ

પરંતુ હોય, અને બીજી તરફ સાક્ષ્યોની નળ પથ-
સંબંધી હોય, તો તે કુદરતી રીતે તેમાં ક્યાંયજ
આ સાક્ષ્યો પોતાની કામને બદલે પરકામ તરફથી
ધરવામાં આવે તો ત્યાં જતા પણ તે અચકાચ
નહિ, એમાં કંઈજ નવાઈ નથી. આવી સ્થિતિ
ઉત્પન્ન કરીને પછી હિંદુ વિધવા પરધર્મનાં
નય તે માટે અંશોસ કરવો શા કામનો ?
જે વ્યક્તિને પોતાની કામ આશ્રય ન આપે
તે સ્વાભાવિક રીતેજ પરકામ પ્રત્યે આકર્ષાય એમાં
કંઈજ આશ્ચર્ય નથી

આવી સ્થિતિ ન થાય તે માટે ઉત્તમ
માર્ગ એ છે કે પ્રથમ તો કન્યાઓનું ચારિત્ર્ય
ઉત્તમ ધરાય તે માટે તેમને બાળપણથી 'સાદ'
શિક્ષણ મળવું જોઈએ. જે તેમનામાં સંયમનો
ગુણ કેળવાયો હશે તો તેઓ આગળ જતાં
સાક્ષ્યને વશ થશે નહિ. બીજી ધણીજ મહત્વની
બાબત એ છે કે બાળસ્ત્રી કરવાં નહિ. પરંતુ જે
બાળસ્ત્રીના હાથ થઈ ગયેલા છે અને જેને પરિણામે
બાળવિધવાઓ થયેલી છે, તેમની ઇચ્છા હોય તો
તેમનાં વડીલોએજ સાદ સ્થળે જોઈને તેમનાં પુન-
ર્જન કરી આપવા. જાતે તરફથી તેમાં બીલકુલ વિ-
રોધ થવો જોઈએ નહિ. પરંતુ હાલ જે ઉત્તરન મળવું
જોઈએ. જે વિધવાની ઇચ્છા પુનર્જન કરવાની ન
હોય તેને પ્રથમ તો સ્વતંત્ર રીતે પોતાનું ગુજરાન
કરી શકે એવો ઉદ્યમ શીખવવો જોઈએ એટલે તેને
સંજાં સંજાંથીએની આધીનતામાં ન રહેવું પરંતુ
તેને સંસારીઓથી દૂર અને શુદ્ધ વાતાવરણમાં
રાખી જોઈએ આ કાર્ય વિચારણાના આશ્રમે
યોગે સંસ્થાએ કરી શકે. આવી વિધવાઓના
મનમાં સેવાની ભાવના વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. તેમના
જીવનનો ઉપયોગ દેસના હવે માટે કોઈપણ રીતે
થવો જોઈએ પરંતુ વિધવાની પોતાની ઇચ્છા હોય
તોજ આમ થઈ શકે. તેની પાસે બળાકારથી
બ્રહ્મચર્ય પળાવવાનો પ્રયત્ન કરવો એ તદન મિથ્યા
છે. માણસના મનમાં વૈરાગ્ય કદી જોર ગુણથી
ઉત્પન્ન થઈ શકે નહિ. એવા પ્રયત્ન વ્યર્થ ગયાનાં
હજારો દુષ્ટોએ આપણે જોયાં છે હાપર લખ્યા
પ્રમાણે હિંદુ સમાજ પ્રયાસ કરશે તોજ મંગળા
જેવા દાખલા બનતા બંધ થશે અથવા આજ થશે.

સુબાઈમાં રચનીસીપાલીસી તરફથી ગુજરાતી
હિંદુ સી મંગળના મંગલ-
સુબાઈમાં સીએ નમાં સીએ માટે મંદત
માટે મંદત પુસ્તકાલય મીસીસ કાવ-
પુસ્તકાલય. સજ નદાંગીરને હાથે પુસ્તક
મૂલ્યમાં આવ્યું છે. એમાં

ગુજરાતી, મરાઠી, ઉર્દુ તથા અંગ્રેજી પુસ્તકો અને
ચોખ્ખીયાં રાખવામાં આવ્યાં છે. હાઈબ્રેરીયન
તથા કન્ઝર્વેટરીક સીએને રાખવામાં આવી છે.
આ બજાર જાણીને યામને ઘણો હર્ષ થયો છે.
રચનીસીપાલીસીનાં જે ફરજિયાત કર્યો છે તેમાં આ
ગણવામાં આવ્યું નથી. છતાં પણ સુબાઈની રચની-
સીપાલીસીએ તે ઉપાડી લીધું છે, તે ઘણા આનંદની
વાન છે. વળી પુસ્તકાલય માટે સ્થળ પણ 'એવું'
પસંદ કર્યું છે કે જ્યાં સામાન્ય વર્ગની સીએ
સહેલાઈથી જઈ શકે આપણી સીએમાં વાંચનનો
શોખ વધારવાની ધણી જરૂર છે. સુબાઈની કંઈ
કામની સીએમાં તે ધીમે ધીમે વધતો નય છે
એમ કહી શકાય. સરકાર અથવા રચનીસીપાલીસી
તરફથી તેને અવરદ્ય ઉત્તરન મળવું જોઈએ. હાલ
જે મોટો ઉમરની સીએ થોડું શિક્ષણ પામેલી છે,
તેમના જ્ઞાનમાં વધારો કરવાની અગત્ય ધણી છે.
પુસ્તકો, વર્તમાનપત્રો તથા માસિકોદ્ધારો તે થઈ શકે.
પરંતુ બધી સીએની સ્થિતિ એવી હોતી નથી કે
તેઓ ચોખ્ખીયાં કે પુસ્તકો વેચાતાં હોઈને વાંચી શકે.
તેમને આવાં પુસ્તકાલયોમાં મંદત વાંચન મળે તોજ
તેમનાથી વાંચી શકાય. તેથી આવા વાંચનાલયોની,
જરૂર જણાવતી તે એક સુબાઈની રચનીસીપા-
લીસી પુરી પાડી છે. સીએના જ્ઞાનમાં વધારો
થશે તો આપણા સમાજને અનેક લાભ થશે. શંકા
માત્ર એટલીજ રહે છે કે આ વાંચનાલયનો લાભ
સીએ પુસ્તક પ્રમાણમાં હોશે કે નહિ ? આપણી
સીએમાં હેઠળ વાંચન તરફ આજાસ અને બેદરકારી
ધણી છે વાંચનથી થતા લાભ સીએએ
સમજવાની જરૂર છે. છતાં પણ આવા સાધન મળે
તો વાંચન પ્રત્યે સીએનું આકર્ષણ યાવ એવો
સંજવ છે. તેથી આ કાર્ય માટે સુબાઈ રચની-
સીપાલીસીને અમે અતઃકરણપૂર્વક ધન્યવાદ
આપીએ છીએ.

ઉપાસનાં

અમૃત ચોવડિયાં બને, મન્દિર મંગલ નાદ;
અરુણ લઘને ઉતરે, કૃષ્ણ આશીર્વાદ

ચાલ, સખી ! ચાલ સ્નેહસિંધુને કાંઠે,
ઉપાનાં તેને અંધોળવાઃ

ભારતનાં ભક્તિપુર ઉર ઉર ઉછળે,
કલરવતી કુંજે કલ્લોલવાઃ—ચાલ સખી !

ધોવા કલંક ચાંદસો, દુબ્ધો સાધર નીર,
પ્હરોડ પ્રકટયા પ્રાચિમાં, નિર્મળ કંથન કિર;

જોને, સખિ ! જોને કૂટે કુસુમલ ટસરો,
અણુઓટયાં ફલકાંની ફોરમ ફોરેઃ

ફોરે વસન્ત, વાય મલયાનિલ મિટુંડો,
સન્તોની સિદ્ધિ ભરતઆંગણુ મ્હોરે—ચાલ સખી !

નભમંડળનાં મોતિયં, માનસમરના દસ;
પંપાસરનાં પપ્પ ને મધુવનનાં મકરન્દ !

ઝીલો સખી ! ઝીલો સ્નેહ-સૌન્દર્ય દોહલાં,
ઝીલી ઝીલીને લેટ ધરીએ લોભેઃ

લોભે સામ્રાજ્ય આજ સ્વાતંત્ર્ય સોહલાં,
કલ્યાણક આણુ જેની મુરજ-સોમે—ચાલ સખી !

કેશવ હ. શેઠ

ઉધા-સુન્દરી.

આશાને અજવાળતી, ઉરે વિષે ઉ.સાહને પ્રેરતી,
 ઉગે રિમતે ભરી ઉધા જંગમમાં આનંદ વર્ધાવતી;
 વીસારી ગત કાળના શ્રમ સેહુ કલ્યાણને સાધવા,
 અર્પે નિત્ય નવિન ભેમે જીવને સન્માર્ગને પામવા.

ઉગે છે તેમ આજે આ નવા વર્ષ તણી ઉધા,
 કુંકુમકિત, શું પૂર્વા સ્વસ્તિકા મુરલોકમાં ?

સૌન્દર્યોના, શુચિ જીવનના, રનેહ વાતસલ્યતાના,
 સદેશા એ મનુજ જીવને પાઠણે પ્રેમભીના;
 કૌમારે એ પરમ સિદ્ધિ, જ્યોત શા તોય કુંજા,
 દશાવે છે નિજ સ્વરૂપમાં ભાવ એવા અમોલા.

એ સુન્માય કીર્તી ઉગે સ્નેહ-સાન્દર્ય સ્થાપતી,
 ઉધા શી સુન્દરીઓ એ સ્વસ્તિકા આદી પૂરતી.

ઉધા શા મૃદુ તેજ સરિમ થકી એ સંસાર આપાવતી;
 પૃથ્વીમાં, ગૃહ આંગણે, જન ઉરે લાસિત્ય રેલાવતી;
 આશા-ઉર્મિ સદૈવ પોષી અરપે સુ-વાંચના, પ્રેરણા,
 સન્નરી જગધારી શી જીવંતી સૌભાગ્યનાં પારણાં.

જ્યોતસ્ના શુકલ.

ઉપા અતઃ કમલિની.

[“ વર્માની વિવિધ વાર્તાઓ ” નામે તા. ૧ લી ઓક્ટોબરે પ્રકટ થયેલા પુસ્તકમાંનું એક આકર્ષક ચિત્ર.]

ચિત્રકાર :

કમલિની : “ કેમ આજે ચુપ થઈ ગયા છો ? ”

[શ્રીમાન પુરુષોત્તમ
“ ગુણસુંદરી ”ના કાલકો મઠે : રૂ. ૧-૮-૦

મુદ્રણ : રૂ. ૨-૦-૦

[ચિત્રકાર :]

[શ્રીમાન પુરુષોત્તમ]

“ તમારા પતિના વિરાજ હૃદયમાં મહેને પણ કંઈક સ્થાન
મળે એમ હું ચાહતી હતી. પણ હું હારી.”

મૂલ્ય : રૂ. ૨-૦-૦

“ ગુણસુંદરી ”ના આલોકા મટિ : રૂ. ૧-૮-૦

દુનિયાનો એક પ્રખ્યાત બાળક જેડી કુગન.

જેડી અને તેની માતા.

જાતકમાઈથી એકઠા કરેલા લાખો રૂપીઆનો માસીક દશ-અગીઆર વર્ષનો બાળક હોય એ વાત માની શકાય છે? કેવી આશ્ચર્ય-કારક લાગે છે! છતાં પણ અમેરિકામાં એવો એક બાળક છે. ઇંગ્લેન્ડ તથા અમેરિકામાં જેડી કુગનના નામથી લાગેજ કેટલા અગવડ હશે.

અહીં પણ જે મણે રીનેમાની અંગ્રેજી શીખે એક દશે તે મણે એ નામ સાંભળ્યું હશે. હવે તો આખી દુનિયામાં તે પ્રસિદ્ધ થએલો છે. તે સીને માનો એક્ટર (ખેલાડી) છે.

પેટલાંક વર્ષ થયાં એ કામ કરે છે. સીનેમાના ૧૬૬૫૨ એને જોવા માટે ત્યાંના સેંકો ગાંડ યશ્ન ગય છે. આંટલી ઉમ્મરમાં તેણે એટલી

જેડીને અનેક પ્રખ્યાત માણસો સાથે મિત્રતા છે. આ ચિત્રમાં તે પ્રખ્યાત ગાયક બેન મેક્કોર્મીક સાથે ઉભો છે.

પ્રખ્યાતી તથા ધન પ્રાપ્ત કર્યું છે કે એ વયના શ્રીમંત કેટલા બાળકે નહિ કર્યું હોય. વીસ કે પચીસ વર્ષની ઉમરે પણ એના દશમા લાગને પ્રસિદ્ધિ મળે તો બીજા કેટલા પણ સીનેમા કે નાટકનો એક્ટર થશે. લાગ્યદાણા ગણાય

જેડી કુગ- નનો જન્મ અમેરિકામાં હોલ્સ એન્ડ નામના ગામમાં ૧૯૬૪ માં થયો હતો. તેનો પિતા પંદર સોળ વ- યંતી વયે નાટ- કના ધંધામાં દાખલ થયો હતો. તેમાં તેને ધીમે ધીમે તારી

ખ્યાતિ મળી. જેડીની માતા પણ એજ ધંધામાં હતી. સંગીતમાં તે ઘણી કુશળ હતી. ત્યાં તેને જેડીના પિતા સાથે ઓળખાણ થયું અને પછી તેમનાં લગ્ન થયાં. પોતાના પુત્રને સારી રીતે ઉછેરવા એ જેડી-

“ પીઅરસન ” માનિકમાંના એક લેખને આધારે.

ની માતા મીસીસ કુગનનું મુખ્ય ધ્યેય છે. તેના પુત્રને દુનિયામાં જે પ્રખ્યાતિ મળી છે, તેનાથી રખેને તેના મગજમાં મોટો ગર્વ આવી ગય, એ ચિંતા હમેશાં તેને રહે છે. આ વાત તેના બાળક પ્રત્યેના વર્તન પરથી સ્પષ્ટ જણાય છે, છતાં પુત્રપર તેના પ્રેમ અનહદ છે. જોકીને પોતાના ધંધા માટે જાન્યુઆરી વાર બહાર જવું પડે છે, ત્યારે તેની માતા

કહે છે કે 'એના પર પહેલો હક મારો છે અને પછી દુનિયાનો છે.'

જોકી સૌથી પહેલી વખત રંગ-ભૂમિ પર કેવી રીતે આવ્યો તે વાત જાણવા જેવી છે. તેની વય લગભગ બે વર્ષની હતી ત્યારે તેનો પિતા એક નાટક કંપની સાથે ન્યુયૉર્ક ગયો હતો, સાથે જોકી પણ હતો. મિ. કુગને (જોકીનો પિતા) એક દિવસ નાટકમાં રમુજ એક્ટર તરીકે ભાગ લીધો હતો; એક

જોકી અને તેના માતા તપતા.

અંક પુરો થવા આવ્યો ત્યારે લોકોને હસાવવાનો તે જાહેર પ્રયત્ન કરતો હતો. પણ લોકોને કંઈ ગમ્યન પડતી નહોતી. તેણે એક નવી રમુજ કરવા માંડી. એટલામાં ઓલાન્ડનો એક્ટમ જોરથી હસી પડ્યો; પરંતુ મિ. કુગનની રમુજથી તેઓ હર્યા નહોતા. તેની પાછળ બે વર્ષનો જોકી અરધાં કપડાં પહેરીને લોકો સામે આવીને હાથો હતો. અંદરથી

પિતાને શોધતો તે રંગભૂમિ પર દોડી આવ્યો હતો. તેને જોઈને ઓલાન્ડનો હસતા હતા. મિ. કુગને તેને પાસે બોલાવ્યો અને એક પ્રખ્યાત એક્ટરના ધ્યાના પાડતાં તે શીખ્યો હતો તે કરી બતાવવાનું કહ્યું. તે તેણે એવી સારી રીતે કરી બતાવ્યું કે લોકો ખુશ થઈ ગયા. તે દિવસથી જોકી પોતાના પિતા સાથે નાટકોમાં થોડો ભાગ લેવા લાગ્યો.

હજી સુધી જોકીએ સીનેમા માટે કામ નહોતું કર્યું. સીનેમાની એક નવી ફિલ્મ શરૂ કરવાની હતી, અને તેને માટે એક નવાના બાળક એક્ટરની જરૂર હતી. અમેરિકાનો વિખ્યાત એક્ટર આર્લી એપલિન્ગટન વખતે એવા એક લાયક બાળકને શોધતો હતો. દરખાસ્ત બાંકોને અજમાવે એવાં પણ એ તે કામ કરી શકે નહિ. એવામાં એ લિન લૉસ એન્ડ

લેક્સની નાટકશાળામાં ગયો અને ત્યાં જોકી તેના પિતા સાથે જોયો. જોનાં વંતજન તે એક્ટમ લાગ્યું કે આ બાળક પોતાને જાણ હતો તેવાજ હતો બીજા દિવસે તે મિ. કુગને થઈ ગયો અને પોતાની નવી ફિલ્મમાં જોકી લેવાનું નક્કી કર્યું. 'ધ કિડ' નામની ફિલ્મ જોકીએ પહેલવહેલો ભાગ લીધો. તે ફિલ્મોમાં એટલી બધી વખણાઈ કે આ

કુનીઆનાં જુદાં જુદાં સીનેમામાં તે બતાવવામાં આવી. ત્યારથી જેડી સીનેમાના ઍક્ટર તરીકે પ્રખ્યાત થયા ગાઓ.

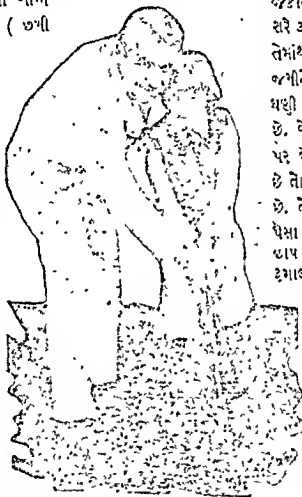
જેડી ત્યારે સીનેમાના ઍક્ટર તરીકે કામ કરે છે ત્યારે પોને કંઈ લાગ લગ્યે છે એ વાત બૂલી જાય છે. કુસ્તી રીતેજ એ કામ કરતો હોય એમજ માને છે. તેની ન્દાની વચને લીધે આસપાસના ખીળ

ઍક્ટર તથા કંમેરા (જીવી પાઠવાનો સંગ્રો)

ત્યાં દાગર છે તેનું બાળ તેને રહેતું નથી ઘરમાં પોતે એકસો રમન કે તોફાન કરતો હોય તેમજ કરે છે. આ કારણથી જ તે આટલો બધો લોકપ્રિય થયો છે. એનાં ફિલ્મ બનાવનારા જેટલું કમાય છે તેટલું ખીજ ઘોડીનું કંપનીએ કમાય છે

દમણાં થોડા જ વખતપર અમેરિકાની એક

પ્રખ્યાત ફિલ્મ બનાવનારી કંપનીએ જેડીને ચાર ફિલ્મોમાં લાગ લેવા બદલ એક લાખ પૈડાં (પંદર લાખ રૂપીઆ) આગળથી આપ્યા હતા. આ બધા પૈસાનું શું થતું હશે એ સવાલ ધણાનાં મનમાં થાય છે. તેનાં માગ્યાપ તે પૈસા પોતાને માટે અથવા જેડીને માટે પણ વાપરી નાખનાં નથી. જેડી જે કમાય છે તે બધા પૈસા તેને નામે એકમાં

ગોલ્ડના બનીયા એકાદી છન મેંદેકન પાસે જેડી ગોલ્ડ રમતાં રહે છે.

અત્યારે આખી દુનિયામાં ખીળ કોષ

મુકવામાં આવે છે. તે ઉમ્મર કાયક થાય ત્યારે તેને બંધ મળે એવી ગોઠવણ કરવામાં આવી છે. કોર્ટના દુકમથા તેની માતાને તેની કંરેડી નીમવામાં આવી છે. કોર્ટમાં વખતોવખત જઈને તે જેડીના કામ વિશે માહિતી આપી આવે છે. જેડીના પિતાને તેનો એનેજર નીમવામાં આવ્યો છે. આત્યાર મુધીમાં

જેડીની પોતાની મિલકતના આશરે ૩૫૦૦૦ રૂપિઆની છે. તેમાંથી કેટલાંક મકાન તથા જમીનો ખરીદેલી છે, અને ઘણી કંપનીએ ના ઘર લીધેલા છે. વેપારીઓ પોતાના માલ પર જેડા કુળનની ડાખ મારે છે તો ને ઘણી ઝડપથી વેચાય છે. તેથી તેઓ જેડીને અમુક પૈસા આપીને તેના મામની ડાખ મારે છે. ટોપી, કપડા, ફમાલ, પેન્સિલ, પેપરમિંટ વગેરે ઘણી ચીજો પર તેની ડાખ હોય છે. આ રીતે પણ જેડીની ચારિત્રિક આવકમાં અંકારો થાય છે. આટલો બધો લોકપ્રિય તે આગક થઇ ગયો છે !

બાળકની કમાણી આટલી બધી નહિ હોય. જ્યાં જેડીને પોતાને તે વાન કુટુંબમાં આવતી નથી ન્દાની ઉમ્મરને લીધે સ્વાભાવિક રીતેજ તેને પોતાની મિલકતનો કંઈ ખ્યાલ નથી. દર અઢવાડીએ તેને પચીસ શિલિંગ દાય ખર્ચી દરરોજ વાપરવાના મળે છે તે તેને ધણાજ લાગે છે. તેમાંથી તે રમકડાં, બાંધ, બંટ, ચોપુ

વેગેરે લે છે. મિલકત કદી લેતો નથી. કોઈ માણ પ્રશંગેજ નેને મીઠાઈ આપવામાં આવે છે.

જોકીને ઘણી સાદી રીતે ઉછેરવામાં આવે છે. બીજા સાધારણ બાળકો જેટલાં માત્ર પણ તે પામતો નથી. તેનો દરરોજનો કાર્યક્રમ આ પ્રમાણે છે:-રોજ સવારે સાત વાગે તે ઉઠે છે અને એક કલાક ઘરની બહાર રમે છે. નાસ્તો લીધા પછી દસ વાગે તે પોતાની માતા સાથે અગ્યાસના એરડામાં જાય છે. ત્યાં પોતે જે કિસ્મમાં બાગ લેવાતો હોય

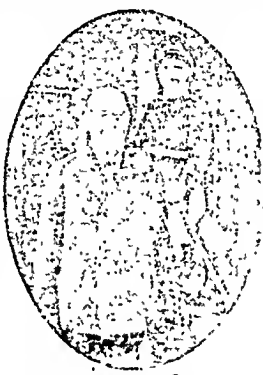
છે તે બાગ તેને શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. રીતિમાના એક્ટર તરીકે તેની પાસે દિવસમાં ત્રણ કલાકથી વધારે કામ કદી પણ લેવામાં આવતું નથી. તે ત્રણ કલાકમાં પાંચ વચ્ચે આરામનો વખત આપવામાં આવે છે. તેના બાળક શરીરને અનિશ્ચય થમ ન પડે એ બાળકની બહુ કાળજી રાખવામાં આવે છે. જોકીને બાલમેટ રમવાનો પગેજ મોખ

છે. નિત્ય સાંજે પાંચથી છ વાગ્યા મુખી ને એ રમત રમે છે. સાડા છ વાગે તે જામી લે છે. પછી સામસાન મુખી પાછો રમે છે. પછી સ્નાન કરે છે અને પોતાના માતાની આગળ હાથ પ્રાર્થના કરીને સુઈ જાય છે તેનું સાકું જીવન દરરોજ આમ ચાલતું જાય છે આખા વર્ષમાં તેમાં કંઈ ફેરફાર પડતો નથી. પરંતુ તેને કેટલાક મોટા માળખો સાથે આજ આજ છે. હાલના પ્રસિદ્ધ નવલકથાકાર સર આર્થર કોપન પેલે નવા અમેરિકાના

પ્રખ્યાત સંગીત શાસ્ત્રી મિ. જોન મેકમર્ક સાથે જોડીએ મિત્રતા કરી છે.

જોકીને એકપાર બેનાંજ બપોર પડે છે કે તેનામાં તેની વય કરતાં વધારે સમજણ કે દોડ કડાપણ કે કૃત્રિમતા અથવા એવું બીજું કંઈજ નથી. તેની ઉમ્મરનાં બીજાં બાળકો જેવાજ ને નિર્દોષ છે. પોતાની પ્રખ્યાતિનો પણ તેને કંઈ ખ્યાલ નથી. તે મોટા થયા પછી શું થવાનો છે એ પ્રશ્ન તેને પૂછતાં એવો ઉત્તર દે છે, કે “ હું” રહેવો એ જીવન

ફાલવર થવાનો પુ. ” તેના માતાપિતાએ એ બાળક હજી મુખી કંઈ વિચાર કર્યો નથી. થયેા લોકો એમ કહે છે કે વાત તેનામાં જે સ્વાભાવિક શુભો છે તે કાયમ રહે તો આગળ જતાં ને રીતિમાનો પ્રસિદ્ધ એક્ટરજ થશે. બીજા કેટલાક એમ કહે છે કે આજથી દસ વર્ષ પછી તે આધિપત્ય નર્તકરી થક. વય વધતાં તેની નિર્દોષતા અને સ્વાભાવિકતા જતી રહેશે.

જોકી જીવનદોષ અને આર્થર કોપન સર

કથારતે ખરું પણ પડે; પરંતુ અત્યારે તો આટલી ઉમ્મરે આટલી બધી કીર્તિ મેળવનાર બીજું કોઈ બાળક રીતિમા કે નાટકમાં નથી. અસ્થિમાં ઝગે તે થાય. પણ તેને દર્શકોએ એટલો તો સતોય થશે, કે બાળકને તેજી રીતિમા જેનાર દાનવી લોકોનાં દાન જીની લીધાં દાનાં, અને તેમના આનંદમાં વધારો કર્યો દાનો.

જોકી કુખ જેટલી ખ્યાલિ મેળવનાર તો કિંદુસ્તાનમાં કોઈ બાળક નથી. પરંતુ બાની

નવીન ઉપા

ૐ લેખક: શ્રીચત્ર "રસેશ" ૐ

ખીત્રે નવીન ઉપાની પાંખ આજ ધીમે ધીમે:
વહે મીઠી મુખાની ધાર આજ ધીમે ધીમે:

નવલી આ પ્રભાતના:

નવલા સૂર્ય રાજનાં:

પ્રકાશતા કંઈ પ્રકાશ આજ ધીમે ધીમે:

ખીત્રે નવીન ઉપાની પાંખ આજ ધીમે ધીમે:

ત્યોતિ ઝળહળ ઝગે જગે આજ ધીમે ધીમે:

પ્રગુણે ઉર પાંખડીય આજ ધીમે ધીમે:

છાયે પ્રભુતા આત્મમાં:

છાયે પ્રભુતા વિશ્વમાં:

છાને એવી સદુ આત્મમાં આજ ધીમે ધીમે:

ખીત્રે નવીન ઉપાની પાંખ આજ ધીમે ધીમે:

મહારો ખાલુડો.

૨૭૭૭.

લેખક: શ્રીયુત કવિ "રસિકચતુર".

ચિત્રકાર: શ્રીયુત તનસુખા

દેવરૂપ મહારો ખાલુડો રે લોલ,
દેવ સમાં મીઠાં એનાં હાસ જો:
દેવરૂપ મહારો ખાલુડો રે લોલ.

અંજન આંજ્યાં અંજન રનેહનાં રે લોલ,
આંખોમાં દેવતા પ્રકાશ જો:
દેવરૂપ મહારો ખાલુડો રે લોલ.

વાડીનાં ફુલ સમું ખાલુડું રે લોલ,
વેરે જગતમાં સુવાસ જો:
દેવરૂપ મહારો ખાલુડો રે લોલ.

આશા અંબાર એને મુખડે રે લોલ,
માતૃમન્દિરના હૃદયમાં જો:
દેવરૂપ મહારો ખાલુડો રે લોલ.

માતા જીવનની એ મોરલી રે લોલ,
વાગે જીવનને અવાસ જો:
દેવરૂપ મહારો ખાલુડો રે લોલ.

નહાવા માટે રમા ઘણી વાર તોફાર આપે પાછો હોય તો હાથે પાણી પણ કાઢી લે છે. ટાકું ઉતું જે પાણી હોય છે તેનાથી ચઝાવી લે છે. પણ મદનલાલ તો. ધરના કમાનાર અને સર્વના રક્ષક તેથી એમને માટે તો આવી બધી તૈયારી રાખવીજ જોઈએ.

સર્વથી મહાન પ્રસંગ તે મદનલાલ જ. મલા બેસે તે છે. પોતે સારું કમાય છે, અને સ્ત્રીના સુકોમળ દેહની રક્ષા કરે છે એમ જગતમાં ખતાવવા મદનલાલ રસોઇઓ રાખે છે. પણ આખો વખત એની પાસે બેસીને રમાને તપાસ રાખવી પડે છે, કેમકે મદનલાલને રસોઇની ચટ બહુ છે. જો કે પારકી સ્ત્રીઓના હાથની તો કાચી, બેસ્વાદ રસોઇ એ વખાણી વખાણીને રસથી ખાય છે પણ પોતાને ઘેર તો ઉત્તમ પ્રકારની રસોઇ ચીજ જોઈએ, અને તેમાં પણ ભૂસો તો કાઢીજ જોઈએ. મદનલાલનો આમાં દોષ નથી. એ તો પુરુષ માત્રનો સ્વભાવ છે. શાકમાં તેલ, મલાલો અમુકજ પ્રમાણમાં હોવા જોઈએ. દાળ ખારી મોળી પણ નાનપણમાં મદનલાલને તેનાં દાદી ખવડાવતાં તેવીજ જોઈએ. રોટલીનું કદ, ભાતની પકવતા એ બધું પણ અમુક પ્રમાણસરજ જોઈએ. વળી તે ઉપરાંત રોજ સાદું ખાવાનું તેમને ભાવતું નથી. દરરોજ કાંઈ ખાસ ચીજ જોઈએ. અને તે તો રમા પોતાને હાથેજ બનાવે છે. કેમકે રસોઇઓ તે ચીજ બગાડે તો બિચારા મદનલાલનું જમવાનું ધુળ થાય છે અને તેથી આખો દિવસ રમાનો હવ બધા કરે છે. આ સર્વ કરવાને લીધે રમાને સવારમાં એક

બોજનમાં કાંઈને કાંઈ ખાતી તો નીકળેજ. રમા કંટાળીને અનેક વખત કહે છે કે આના કરતાં હાથેરાધવાની મહેનત કરવી દરાર દરતજે સારી. હૈયું બાળ્યા કરતાં હાથ બાળ્યા સારા. પણ રસોઇઓ ન રાખે તો જગતમાં એમ સિદ્ધ થાય કે પોતાની સ્થિતિના પ્રમાણમાં મદનલાલ સ્ત્રીનું રક્ષણ કરતા નથી. મદનલાલને આફ્રિસમાં જવાનું એટલે તે પહેલા જમી લે છે. તે વખતે રમા મામે પાટલો નાખીને બેસી રહે છે. કેમકે વખતે પીરસવામાં કાંઈ ચૂક આવે તો મદનલાલને નાહક થમ પડે. બાળકો જમતાં હોય ત્યારે હાથ ન રહી શકાય તો રમાને બહુ લાગતું નથી. કેમકે બાળકો રડે તો કાંઈ સોનાનાં આંદુ ખરી જતાં નથી. પણ ધરના રક્ષકને જમતાં જમતાં કદાચ સ્લેજ નારાંજ થવાનો પ્રસંગ આવે તો એમની તબીબત ખમડે.

જમ્યા પછી રમાએ આણેલું પાણી પી, રમાએ તૈયાર કરેલાં પાન સોપારી ખાઈ, રમાએ કાઢીને ખરાથી સાફ કરી મૂકેલાં કપડાં પહેરી મદનલાલ આફ્રિસમાં જાય છે. હવે રમાને કાંઈક શ્વાસ લેવાની પુરતદં મળે છે. જોકે બાળકો, ગૃહવ્યવસ્થાની ખટપટો વિશેરને લીધે એને નિરાંત તો મળતીજ નથી.

નોકરો સાથેના સંભાષણમાં રમાના મુખમાંથી 'શેડ' શબ્દ સંકેરો વખત નીકળે છે. 'રામા, શેડનાં ખૂદ ખરાખર સાફ કરજે. જરા પણ કચરો ના રહે. એમને બહુ ગ્રીહ છે.' 'જો, શેડનો દેખણ ખૂબ ધસીને લુછશે.' 'મદારાજ, જોડા બહુ લાલ ન રાખે મને'.

મહારો ખાલુડો.

૨૭૭૭

લેખક: શ્રીયુત કવિ "રસિકચંદ્ર" .

ચિત્રકાર: શ્રીયુત તનરુખા

દેવરૂપ મહારો ખાલુડો રે લોલ,
દેવ સંભાં મીઠાં એનાં હાસ ને:
દેવરૂપ મહારો ખાલુડો રે લોલ.

અંજન આંત્યાં અજબ મનેહનાં રે લોલ,
આંખોમાં દેવના પ્રકાશ ને:
દેવરૂપ મહારો ખાલુડો રે લોલ.

વાડીનાં ફુલ સમું ખાલુડું રે લોલ,
વેરે નજતમાં સુવાસ ને:
દેવરૂપ મહારો ખાલુડો રે લોલ.

આશા અંબાર એને મુખડે રે લોલ,
માતૃમન્દિરના હૃદયસ ને:
દેવરૂપ મહારો ખાલુડો રે લોલ.

માતા હવનની એ મોરલી રે લોલ,
વાગે હવનને અવાસ ને:
દેવરૂપ મહારો ખાલુડો રે લોલ.

સંપાદક: શ્રીયુત ગોમુલદાસ

ચિત્રકાર: શ્રીમાન

હું જોશવર હું જોશવર
મહારાને જોશવરથી બીજી

ચાખા રાંધું કણ્ઠી મનું
છાંદાની મોર સાલજો

રોક્યનાં અંતર રાંધે અમને
બાઈ દે પડોસણ પાઈ

રોક્યના અંતર શરીરે
બાઈ દે પડોસણ ગોઠી

હોઠને મહારા સમરથ સસરા
મહોલ જોરથા દે અમને
પરેલ જૂપડાં દે આવતલ

હોઠને મહારી સમરથ સાયુ
ગાયું ભેંશું દે અમને
પાડહુ વાઝરડાં આવતલ

એમ એમ કરતાં બે બે
ત્રીજને રાંધે રોક્ય

બીને કપડે વાડ્યે અંબારી
સાલજો રૂવે ને મહાર

ચાખા રાંધીરા એવ રાધીરા
લોકની સમજને મોર

બીને કપડે...સાલજો રાંધાં આવે બે...

કૃત્ય.

લોકગીત).

હારકાદાસ રાયલુર.

પુરુષોત્તમ.

હું ને સાહબો વહીયાં છ,
પરણીયા રે સહીયરં છ.

છાતડાં પરણાવું રાજ,
પરણીયા રે સહીયરં છ.

ડાખી આંખ ઉઠી રાજ,
બાંધજે રે સહીયરં છ.

કમકયાં યરયર ટાઢ વહી રાજ,
બોઠાડજે રે સહીયરં છ.

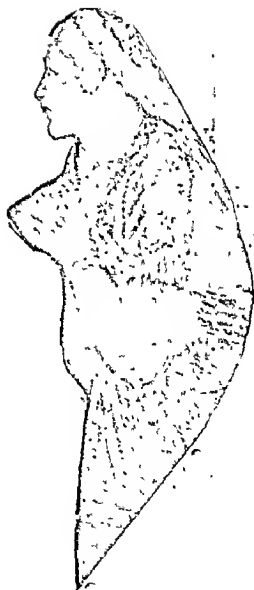
વહવારાં વેંચાવો રાજ,
સોંપજે રે સહીયરં છ.
સોઝયાનાં રે સહીયરં છ.

વહવારાં વેંચાવો રે,
સોંપજે રે સહીયરં છ.
સોઝયાનાં રે સહીયરં છ.

રાતું વહ ગઈ રે,
મરી ગઈ રે સહીયરં છ.

સાહબો રેતા આવે જો,
મન હસે રે સહીયરં છ.

હું ને સાહબો જમશું છ રે,
વાજશું રે સહીયરં છ.

...ને મારાં મન હસે રે સહીયરં છ.

ચિત્રપટ્ટ : [મદનલાલ જમના બેઠા હોય ત્યાં તે: બાળકોથી હોય અક્ષર ખાતું ન જોવાય.] શ્રીયુત ગદાચારી

રક્ષક કે રક્ષિત ?

લેખિકા: સૌ. સરોજિની ગહેતા, બી. એ.

ચિત્રકાર: શ્રીયુત સ્ત્રીમતલાલ કે. ગદાણી.

મદનલાલે યુનિવર્સિટીની કેટલીક ડીગ્રીઓ મેળવી છે. ધંધામાં પણ એ સારી રીતે ઠેકાણે પડી ગયા છે. સુખાચે લગ્ન પણ સંસ્કારી કુટુંબની સુશિક્ષિત કન્યા સાથે થયું છે. એટલે જગતમાં એમની ગણના સુખી મનુષ્યોમાં થાય છે. સાત પેઢીને તારનાર જાળકો પણ એમને ત્યાં છે. એટલે હિંદુ સંસ્કારમાં એમના સુખની પરિસ્થિતિ ગણાય છે. જાણે કે સંતાન રક્ષિતતા એ જગતનો નિયમ હોય અને તેમાં ચિરલ હિંદુ વ્યક્તિઓ માટે સંતાનપ્રાપ્તિનો અપવાદ કરવામાં આવ્યો હોય !

પુરૂષ જાતિ એ સ્ત્રીઓની રક્ષક છે અને તેમના આશ્રય વિના સ્ત્રીઓ જગતમાં પળે પળ લયમાં આવી પડે છે એવી મદનલાલની દૃઢ માન્યતા છે. આધુનિક સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યની હીલચાલ પ્રત્યે એમને ખાસ તિરસ્કાર તો નથી જ. કેટલેક અંશે એ ચળવળને તે આવકારદાયક લેખે છે. પરંતુ પુરૂષોના આશ્રય તળેજ સ્ત્રીઓએ સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્ત કરવાનું છે એમ એ માને છે. આખરે સ્ત્રી જાતિ નિર્જન છે; પુરૂષના રક્ષણ વિના તેને ચાલે તેમ નથી. મદનલાલની આ માન્યતા એમના જીવન-વ્યવહારમાં કેટલે અંશે પ્રતિપાદન થઈ છે તે જોવા માટે એમનો સવારથી સાંજ સુધીનો કાર્યક્રમ તપાસીશું.

સવારમાં મદનલાલ બીજા સર્વ કમાનાર પુરૂષો પૈકે મોડા ઉઠે છે. ઘરના રક્ષક તરીકે માટે એટલી છૂટ લે છે, બાકી એમની પત્ની

રમા તો અધારામાં ઉઠે છે. પોતાના નિત્ય કર્મથી પરવારી મદનલાલ ઉંઘમાંથી ઉઠે એ મદાનપ્રસંગની તૈયારી કરવામાં તે પડે છે. નોકર એમને માટે દાતણ પાણી મૂકે તે જાતે તપાસી જુએ છે. કારણ કે દાતણ કદાચ વધારે જાડું પાતણ મૂકાઈ જાય તો મદનલાલના મુકામળ દાંતને તરદી પડી જાય અથવા પાણી જોષ્ટ્ર એ તે કરતાં વધારે ઠંડું કે ગરમ હોય તો એમની સુકુમાર આમડીને ઇજા પહોંચે. વળી ચ્હાનું પાણી પણ ખરાબર એવી રીતે મૂકે છે કે મદનલાલ દાતણ કરીને ઉઠે ત્યારે હાથમાં ખાલો મૂકાય. ઠંડી ચ્હા મદનલાલને બીલકુલ લાવતી નથી. તેમ તૈયાર થયા પછી તરત કાઢેલી પણ પસંદ નથી. વળી પાણી લાંબા વખત સુધી ઉકળેલું હોય તો પણ તેમને ચ્હા એસાદ લાગે છે. આ બધી કાળજી રાખવામાં રમાનો ધણો વખત જતો રહે છે. મદનલાલ ચ્હા, નાસ્તો લે ત્યાં સુધી રમા પાસે બેસી રહે છે, કારણ કે વખતે કાંઈ જોષ્ટ્ર હોય તો નકામી જુઓ પાડીને મદનલાલનો ધોટો દુઃખે.

ત્યાર પછી બીજો મોટો પ્રસંગ તે મદનલાલ ચ્હાવા બેસે તે છે. તે વખતે ગરમ ઠંડા પાણીનાં વાસણ યોગ્ય પ્રમાણમાં લઈને છે. કે નહિ તેની તપાસ રમા રાખે છે. વળી સાણ દવાલ ઘોષેલાં કપડાં વિગેરે એવી જગ્યાએ મૂકાવે છે કે મદનલાલને જરા પણ હાથ લાંબો કરવાનો શ્રમ ન પડે. પોતાને

ન્હાવા માટે રમા ઘણી વાર તોફાર આપે. પાછો હોય તો હાથે પાણી પણ ફાટી લે છે. ટાફું છિતું જે પાણી હોય છે તેનાથી ચલાવી લે છે. પણ મદનલાલ તો ધરના કમાનાર અને સર્વના રક્ષક તેથી એમને માટે 'તો આવી બધી તૈયારી રાખવીજ નોંધએ.

સર્વથી મહાન્ પ્રસંગ તે મદનલાલ જન્મવા બેસે તે છે. પોતે સાફ કમાય છે, અને સ્ત્રીના સુકામળ દેહની રક્ષા કરે છે એમ જગતમાં ખતાવવા મદનલાલ રસોઇઓ રાખે છે. પણ આખો વખત એની પાસે બેસીને રમાને તપાસ રાખવી પડે છે, કેમકે મદનલાલને રસોઇની ચટ બહુ છે. જો કે પારકી સ્ત્રીઓના હાથની તો કાગી, બેસ્વાદ રસોઇ એ વખાણી વખાણીને રસથી ખાય છે પણ પોતાને ઘેર તો ઉત્તમ પ્રકારની રસોઇ ચવીજ નોંધએ, અને તેમા પણ બુઝો તો કાઢીજ નોંધએ. મદનલાલનો આમાં દોષ નથી. એ તો પુરુષ માત્રો સ્વભાવ છે. શાકમા તેલ, મશાલો અમુકજ પ્રમાણમાં હોવા નોંધએ. દાળ ખાટી મોળી પણ નાનપણમાં મદનલાલને તેનાં દાદી ખરકાવતાં તેવીજ નોંધએ. રોટલીનું કદ, લાતની પકવતા એ બધું પણ અમુક પ્રમાણસરજ નોંધએ. વળી તે ઉપરાંત રોજ માદું ખાવાનું તેમને બાળતુ નથી. દરરોજ કાંધ ખાસ ચીજ નોંધએ. અને તે તો રમા પોતાને હાથેજ બનાવે છે. કેમકે રસોઇઓ તે ચીજ બગાડે તો બિચારા મદનલાલનું જન્મવાનું ધુળ થાય છે અને તેથી આખો દિવસ રમાનો જીવ બળ્યા કરે છે. આ સર્વ કરવાને લીધે રમાને સવારમાં એક ક્ષણની પણ ધુરસદ મળતી નથી. બેદરકાર રસોઇઆઓ પાસે એકધારી અમુકજ પ્રકારની રસોઇ તૈયાર કરાવનાં રમાને કેટલી માથાકુટ પડે છે, તેનો મદનલાલને કે કાંઈને ખ્યાલ નથી. વળી આટલી અફીનતે તૈયાર થએલા

બોજનમાં કાંઈને કાંઈ ખાંધી તો નીકળેજ. રમા કંટાળાને અનેક વખત કહે, છે કે આના કરતાં હાથે રાંધવાની મહેનત કરવી હઝાર દરજ્જે સારી. હૈયું ખાંખા કરતાં હાથ બાળ્યા સારા. પણ રસોઇઓ ન રાખે તો જગતમાં એમ મિદ્ધ થાય કે પોતાની સ્થિતિના પ્રમાણમાં મદનલાલ સ્ત્રીનું રક્ષણ કરતા નથી. મદનલાલને આફ્રિસમાં જવાનું એટલે તે પહેલા જમી લે છે. તે વખતે રમા સામે પાટલો નાખીને બેસી રહે છે. કેમકે વખતે પીરસવામાં કાંધ ચૂક આવે તો મદનલાલને નાહક થય પડે. બાળકે જમતાં હોય ત્યારે ફાગર ન રહી શકાય તો રમાને બહુ લાગતું નથી. કેમકે બાળકે રડે તો કાંઈ સોનાનાં આંસુ ખરી જતાં નથી. પણ ધરના રક્ષકને જમતાં જમતાં કદાચ સ્ટેજ નારાંજ ચવાતો પ્રસંગ આવે તો એમની તબીયત બગડે.

જમ્યા પછી રમાએ આણેલું પાણી પી, રમાએ તૈયાર કરેલાં પાન સોપારી ખાઈ, રમાએ કાઢીને બ્રશથી સાફ કરી મૂકેલાં કપડાં પહેરી મદનલાલ આફ્રિસમાં જાય છે. હવે રમાને કાંઈક શ્વાસ લેવાની ધુરસદ મળે છે. જોકે બાળકો, ગૃહબ્યવસ્થાની અટપટો વિચારેને લીધે એને નિરાંત તો મળતીજ નથી.

તોફારો સાંચેના સંભાળણમાં રમાના મુખમાંથી 'શે' શબ્દ સોંકડો વખત નીકળે છે. 'રમા, શેનાં જુદ બરાબર સાફ કરો. જરા પણ કચરો ના રહે. એમને બહુ ચીજ છે.' 'જે, શેનો ટેબલ ખૂબ ધસીને લુછ્યો.' 'મહારાજ, લીંડા બહુ લાલ ન થઈ જાય, શેને એવા લાવતા નથી.' 'ચટણીમાં લસણ ન નાખશો. શેને એની વાસ બીકડલ ગમતી નથી.'

સાંજ પડે કે પાછી મહાન્ પ્રસંગોની તૈયારી થાય છે. પહેલો મહાન્ પ્રસંગ તે મદનલાલ આફ્રિસમાંથી ઘેર આવે તે છે. ને

વખતે ઝઢા, ખાવાનું, બદલવાનાં કપડાં, ધરમાં પહેરવાનાં રશીયર, એ બધું તૈયાર રાખવાની ખટપટમાં રમા પડે છે આખો દિવસ કામ કરીને થકિલા હોય એટલે અત્યારે તો એ મની સવિશેષ સંભાળ લેવની. ફરી પાછી મનભાવતી રસોઇ તૈયાર. કરાવવાની અને જમવાનો મહાન પ્રસંગ પણ પાછો સાચવવાનો.

જમ્યા પછી વર્તમાનપત્ર વિગેરે રમાએ ટેબલ ઉપર નજરે પડે તેમ ગોઠવી મૂક્યાં હોય તે મદનલાલ વાંચે છે. પત્રો શોધવાની ખટપટ એમને ગમતી નથી. રમા આખો દિવસ નવરી (!) બેસી રહી હોય તે એટલાં સોધીને ઠેકાણે મૂકે તો શું ?

ધરમાં પથારીઓ કરવાનું કામ નોકરોનું છે. પણ મદનલાલની પથારી નોકરે તૈયાર કરી હોય તેને રમા પાછી સમી કરે છે. કારણ કે વખતે ચાદરમાં એકાદ કચલી રહી જાય તો મદનલાલની કામળ કાયાને ધસારો પહોંચે આંદિસમાં બેઠાં બેઠાં દુખી આવેલા મદનલાલના મજબૂત પગ રમા પોતાના સુકુમાર હાથે દરરોજ ઉંઘતાં પહેલાં દાબે છે કારણ કે એ તો આખો દિવસ ધરમાં બેસી રહે અને મદનલાલ બિચારા આંદિસમાં ગંધાવેનર (!) કરે.

આ એમનો આખા દિવસનો કાર્યક્રમ છે. મદનલાલ ' રક્ષક ' તરીકે પોતાની ફરજ કેવી રીતે બજાવે છે તે આપણે જોયું આ ઉપરાંત ઘણી બાબતોમાં મદનલાલને શ્રમ ન પડે માટે રમા રાત દિવસ ચિંતા રાખે છે. બાળકોને આ જગતમાં લાવવામાં પોતાની જવાબદારી હોવા છતાં મદનલાલથી બાળકના રૂદનનો સ્વર સાંભળી શકતો નથી એ માટે તો એમને બહુજ કંટાળો છે. એ ધરમાં હોય ત્યારે બાળક જરા પણ રડે તો રમા લાંફલી ફાંફલી દોડી જઈ તેને ગમે તે પ્રકારે સમજાવી તેનું મોટા સ્વરનું રૂદન બંધ કરાવે

છે. કારણ કે એના અવાજથી મદનલાલનું માથું દુખી આવવા સંભવ છે. મદનલાલ જમવા બેઠા હોય ત્યાં તો બાળકોથી એકે અક્ષર પણ ન બોલાય. જ્યાં ત્યાં બે કોળીઆ અગ્ર ખાતા હોય ત્યાં બાળકો ગરબડ કરે તો બિચારાનું ખાવાનું " બગડે નિશાળમાં ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ આવ્યા હોય તે વિદ્યાર્થીએને માસ્તર ચુપચાપ બેસાડે તેમ રમા પોતાનાં બાળકોને તે વખતે બેસાડે છે. મદનલાલ કાંઈ બાળકોને રમાડતા નથી કે લાડ કરતા નથી એમ ન ધારવું. પણ જ્યારે પોતાને પૂર્ણ નિવૃત્તિ હેય અને બાળકો પૂરાં ખુશ મિળજમાં હોય ત્યારેજ એમને બોલાવી શકે છે. બાકીના પ્રપંચોએ રમા બંનેને સાચવી લે છે.

સ્ત્રીઓના રક્ષક હોવાનો આટલો બધો દાવો કરનાર મદનલાલનો અફસોસ એટલોજ છે કે પોતે વીસમી સદીમાં વસે છે એટલે પોતાના શૈયથી સ્ત્રીનું રક્ષણ કરવાનો કોઈ પ્રસંગ આવતો નથી. એ એમજ કહે છે કે એવો પ્રસંગ આવે ત્યારેજ સ્વતંત્ર થવા ઇચ્છતી સ્ત્રીઓને પુરોગામી કિંમત સમજાય. એવો પ્રસંગ ન આવે તેમાં વાંક મદનલાલનો નથી, જમાનતો છે. વળી દુષ્ટ મનુષ્યોથી પણ પુરોગામી સ્ત્રીઓનું રક્ષણ કરે છે એમ મદનલાલ કહે છે. પણ હજી સુધી એક એવો પ્રસંગ નથી આવ્યો કે જ્યારે એ રીતે એમને રમાનું રક્ષણ કરવું પડ્યું હોય. રમાના મુંખ ઉપર આત્મબળનું, નૈતિક બળનું તેજ એવું છે કે દુષ્ટ મનુષ્યો તેની સામે નજર પણ કરી શકતા નથી.

મદનલાલ ધધે વળગ્યા ત્યાં સુધી તેમનાં માથાપ જીવતાં હતાં. એમના બાપેજ એમને લાણીઆ અને પોતાની વગથી ઠેકાણે પાડ્યા. વળી આર્થિક સ્થિતિ સારી હોવાને લીધે વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં પણ મદનલાલને કાંઈ દુઃખ પડ્યું

ન હવું. એટલે મંદનલાલને કોઈ પુરૂષાતન બતાવવાનો પ્રસંગ આવ્યો નહિ. વળી ખાવા પીવા વિગેરેમાં હાલ જે સંભાળ રમા રાખે છે તે એમની માતા રાખતી એટલે એ બાબતમાં પણ એ પરતંત્રજ હતો.

મંદનલાલને હાથમાં સોય પકડતાં કે ખીચડી મૂકતાં પણ નથી આવડતું. તોફર ચાકરો ઉપર મીઠી જીભ જે દાબ રમા રાખી શકે છે તે ગુસ્સે થઈને ઘાંટા પાડવાથી મંદનલાલ રાખી શકતા નથી. એટલે રમા વગર એમને બીલકુલ ચાલે તેમ નથી. એના વગર એ અસહાય, અનાથ જેવા છે. રમાનું પીયર પરગામ છે. ત્યાં કદાચ રમા જાય છે તો મંદનલાલના દુઃખની પરિસ્થિતિ આવે છે.

જનતાં સુધી રમા મંદનલાલની બહેન કે માસી એવા કોઈને ઘર સોંપીને જ જાય છે. પણ દરેક વખત એમ બની શકતું નથી અને વળી એ શોકોના મંદનલાલ 'રક્ષક' ન હોવાથી એમને રમા જેટલી કાળજી પણ નથી હોતી.

રમાના રક્ષક હોવાથી જ મંદનલાલ એની પાસે આટલી સંભાળની આશા રાખે છે. એ કોઈ જીવમગાર નથી. રમા ઉપર એમને ઘણો સ્નેહ છે. અને તેને લાડ પણ જાત જાતનાં કરે છે. એમના વર્તનમાં કશું અસાધારણ નથી. એ તો ધેરે ધેર એવું જ બને છે. પુરૂષ વાચકોને આમાંનું ઘણું લાગુ પડતું હશે પણ એમા મારો દોષ નથી. મેં તો એક જગતના સામાન્ય મુરૂખના જીવન વિશે જ લખ્યું છે.

સાંજવર્તમાનનો પતેલી અંક: દર વર્ષના રીવાજ મુજબ સંદયોગી "સાંજવર્તમાન" ના ઉત્સાહી તંત્રીએ દળદાર પતેલી અંક પ્રકંટ કર્યો છે; આ મોટા કદના ૨૦૦ પાનાનો અંક આગલના અંકો જેવાજ સાહિત્યની દૃષ્ટિએ ઉપયોગી અને કલાતી દૃષ્ટિએ આકર્ષક ગયો છે. જુદા જુદા અને જાણીતા લેખકોના અંગ્રેજી અને ગુજરાતી લેખો, વાર્તાઓ અને કવિતાઓ મોટી સંખ્યામાં પ્રકટ થયા છે અને વાચકને વિચાર કરવા માટે પૂરતો ખોરાક તેમજ નવગણનો સમય આનંદમાં ગાળવાના ઉત્તમ સાધન પૂરાં પાડે છે. ચિત્રોમાં પ્રતિવર્ષની જેમ વિખ્યાત ફોટોગ્રાફર શ્રીમુત તારાપોરવાળાની કલા અમરચાન લે છે, પરંતુ તે ઉપરાંત ઉમ્મર અધ્યામની ઉગ્રાધ્યાતોના વિષયોને લગતાં જે સંખ્યાબંધ ચિત્રો અપાયાં છે તે આ અંકની ઉપયોગિતા અને આકર્ષકતામાં અનેકગણો વધારો કરે છે. એ ચિત્રો આ અંકની મુખ્ય શોભાદૃષ્ટ છે. આ સિવાય દેશના જાણીતા નર્તનારીઓનાં સંખ્યાબંધ ફોટો-ચિત્રો આપ્યાં છે, એકંદરે બે રૂપીઆની કીમતે આ અંક જરાય મોંઘો ન ગણાય.

અહિંસા

લેખક: શ્રીયુત નયકૃષ્ણ નાગરકાસ વર્મા
એમ. એસસી ઇકોન (લંડન)

ચિત્રકાર: શ્રીયુત એમ. વી. ધુરધર, એ. એમ.

યશવદ્ધમી મારી સાથે લાગ્યેજ વાત કરવાનો પ્રસંગ શોધતી. ન છૂટકે વાત કરવી પડે ત્યારે જાણે મહેરબાની કરતી હોય તેમ લાગે. જો કે હું, એનાથી પાંચ વર્ષ વધુમાં મોટો હતો; વધારામાં હું પ્રોફેસર હતો, તે મારી શિષ્યા હતી. આજ એ વર્ષથી તે કોલેજમાં મારા હાથ તળે લાગતી. છતાં એ સ્વનદ્રષ્ટા સુંદરી હું જાણે 'કુછ ગિસાતમાં' નથી એમ જ યત્નતી.

"કમીટીએ આ રમઝોમાં બહાર જઈને નિવાસ કરવાનું ઠરાવ્યું છે, અને તે માટે મુંબાઈની પાસેજ એક વેરાન ટાપુ પસંદ કર્યો છે. તમે આવશો ને?" એક દિવસ મને કોલેજના વરંડામાં રાખીને યશવદ્ધમીએ પૂછ્યું.

"ખુશીથી. ક્યારે જવાના છો?" મેં કહ્યું.

"રજા પડે કે તરતજ."

"કોણ કોણ આવનાર છે?"

"લગલગ બધાં વ. બધાં મળીને આપણે ત્રીશેક જણાં યમશું."

"મોહનલાલ દલાલ પણ આવનાર છે?"

"જરૂર. એ તો મંડળના પ્રાણરૂપ છે. એણેજ સોસાયટીનો અઃશય અમલમાં ચૂકવા માટે આ યોજના ધરી કાઢી છે."

"ત્યાં જઈને શું કરવાનું છે?"

"ત્યાં આપણે કુપડાં બાંધીને રહેવાનું છે-અને તેટલી સાદાઈથી-અસલના લોકો રહેતા હતા તેમ. ખોરાકનાં સાધનો આપણે લઈ જવાં પડશે. છૂટકો નથી. પણ તે સિવાય

બીજું બધું આપણે લાંચે કરી લેવાનું. સોસાયટીનો ઉદ્દેશ પાર પાડવા જાત રહેનત ઉપર જીવન નિભાવવાની તાલીમ આપણે લેવાની છે." યશવદ્ધમીએ વિગતો આપી.

લગભગ એક વર્ષથી લેનીનના સિદ્ધાંતોએ કોલેજના વિદ્યાર્થીઓના મગજ પર જબરી છાપ પાડી હતી. ઇતિહાસ અને અર્થશાસ્ત્રના પ્રોફેસર તરીકે જુદા જુદા દેશોની આર્થિક સ્થિતિ વિષે વર્ગમાં મારે વિવેચન કરવું પડતું, પરંતુ અને તેટલા સંયમથી જ રશિયાની સ્થિતિ હું વર્ણવતો. આટલું છતાં કોણ જાણે ક્યાંથી એ સંબંધી સારાં નરસાં અનેક પુસ્તકો મેળવી વિદ્યાર્થીઓ વાંચતા.

પરિણમે તેમણે "ધ સોસાયટી" નામની એક સંસ્થા સ્થાપી હતી. કોલેજના અધિકારી વર્ગની આંખે મ ચઢાય તેટલા મારે કાગળ પર તો એના સિદ્ધાંતો અને ઉદ્દેશો બહુ નરમ રાખ્યા હતા અને મને એ મંડળોનો અધ્યક્ષ બનાવ્યો હતો. મોહનલાલ દલાલ નામે બી. એ ના વર્ગમાં લાગતો એક વિદ્યાર્થી એ સંસ્થાનો કર્તા હતા-આગેવાન હતો. સ્વનદ્રષ્ટા યશવદ્ધમીને એણેજ એ તરફ આકર્ષી હતી અને યશવદ્ધમીને લીધે બીજા એ ત્રણ વિદ્યાર્થીનીઓ એ મંડળમાં જોડાઈ હતી.

યશવદ્ધમીએ સેવીએટ સિદ્ધાંતોને ગાંધીના "અહિંસા" ના સિદ્ધાંતોનો આપ લગાડ્યો હતો. અને અત્યારે એ અહિંસાનો સિદ્ધાંત જ મંડળનો મુખ્ય સિદ્ધાંત ગણાતો.

મોહનલાલ દલાલને એ સિદ્ધાંત કેમ રચ્યો હતો તે હું ન સમજી શક્યો. એની પ્રકૃતિજ એ સિદ્ધાંતની વિરુદ્ધ હતી. ખરું કહું તો કોઇપણ સારો આદર્શ કે સિદ્ધાંત એના જીવનને સ્પર્શી શકતો નહિ છતાં યશલક્ષ્મીના પ્રભાવે તેને હા પાડવી પડતી. એ બંને મંડળના મંત્રી હતાં.

મંડળનો આશય મનુષ્ય પ્રાણીઓમાં બ્રાતૃભાવ વધારી લોભ, દંભ્યાં, ટટો શીસાદ વગેરેને જડમૂળથી ટાળવાનો હતો. દ્વિનિયામાં મનુષ્યો-એકેજ પ્રભુના બાળકો-પરસ્પર લટે વટે એ આ મંડળને રચવું નહિ. જગતમાં વ્યાપી રહેલી હિંસાને પદચ્છ કરી અહિં-સાતું સામ્રાજ્ય સ્થાપવા આ મંડળે કમર કરી હતી.

આ મંડળમાં મારૂં સ્થાન ત્રિચિત્ર હતું. આગેવાન સભાસદોએ ધાર્પું હતું કે હું ઉત્સાહથી તેનું સુકાન ચલાવીશ અને તેમના સિદ્ધાંતોનો પ્રચાર કરવામાં તેમને સક્રિય સહાય કરીશ. પણ તેમની એ આશા ફળી-ભૂન ન થઇ. તેમની અવ્યવહારિક યોજનાઓને તેમના સત્ય સ્વરૂપમાં રજુ કરી મારે વારંવાર તેમને અંકુશમાં રાખવા પડતા. આવે પ્રસંગે યશલક્ષ્મી મારી વાત મગજમાં દસતાં રહેલાઇથી નમ્યું આપતી. પણ દલાલ જહીપણે પોતાના મતને વળગી રહેતો. મંડળમાં મારી હાજરી તેને નિરંતર ખુંચતી.

આ નવી યોજનામાં ભાગ લેવા માટે મને નિમંત્રણ કરવાની ફરજ તેથીજ યશ-લક્ષ્મીને માથે આવી હતી. મારી બે દિવસની ગેરહાજરીના લાભ લઇ દલાલે એ યોજના કમીટીમાં પસાર કરાવી હતી, અને ચાર સભાસદોનું ડેપુટેશન ટાપુ પણ પસંદ કરી આવ્યું હતું. હું હાજર હોત તો કદાચ એ યોજના કમીટીમાંજ સ્વધામ પ્લેંગી ગત હોત. સતી આંતરિક ધ્રુવ તો મને દર

રાખવાનીજ હતી, પરંતુ બીજા સભાસદો તેની સાથે એકમત થઇ શક્યા નહિ. તેમને સર્વને મારા નેતૃત્વ માટે શ્રદ્ધા હતી. યશ-લક્ષ્મી પણ તે સ્વીકારતી. મારી સામે તેની મોટામાં મોટી ફરિયાદ એ હતી કે હું બેઠકે તે કરતાં વધારે વ્યવહારકુશલ છું; તેના જેટલો આદર્શવાદી-સ્વખાદેષ્ટ નથી.

[૨]

કોલેજ ઉ-હાળાની રમ માટે બધ થઇ. જે દિવસની મંડળના સભ્યો આતુર-તાથી રાહ બેઠ રહ્યા હતા તે દિવસ આવી પહોંચ્યો. અત્યાર પહેલાં સાથે શું શું લેવું અને શું શું ન લેવું તેની મુશ્કેલી મંડળના સભ્યોને આપવામાં આવી હતી. દરેક જણે પોતાને પ્લેરવાનાં કપડાં-જેમ બને તેમ સાફ સાથે લેવાનાં હતાં. એક નાનો બીસ્તરો લેવાનો હતો, કોઇ પણ જાતનું હથિયાર સાથે લેવાની સખત મનાઇ હતી. માત્ર સાદી વોર્ડીંગ સ્ટ્રીક લેવાને વાંધો ન હતો. ખોરાક માટે દાણા દુધી વગેરે ખરીદવાનું કામ એક કમીટીને સોંપાયું હતું. મારે એ મંડળીના આગેવાન તરીકે કામ કરવાનું હતું.

ટાપુ પર પહોંચવા માટે અમે કુડ ઓઇ-લધી ચાલતી એક મોટર બોટ ભાડે લીધી હતી. ઇંગ્લાંડમાં હું હતો ત્યારે આવી બોટ અર્ધાવવાનો મેં થોડોક અનુભવ લીધો હતો. એ બોટ ચલાવવા માટે કંપનીનો એક પણ માણસ અમારે સાથે લેવાનો ન હતો. મારી આગેવાની હેઠળ મંડળના સભ્યોએ જ એ કામ કરવાનું હતું.

કોલેજ શનિવારે બધ થઇ. રવિવારે સવારે અમારે ઉપડવાનું હતું. બોટ દાણા દુધી તેમજ કપડાં બીસ્તરા ભરીને શનિવારે સાંજે તૈયાર રાખી હતી. બધાં મળીને અમે બાવીશ જણ હતાં. એમાં સ્ત્રી તો એક યશલક્ષ્મી જ

હતી. બીજી બે સભ્યા-વિદ્યાર્થીનીઓ આવવાની હતી પણ તેમના માઆપે પોતાની જીવન છોડરીઓને પુરૂષ વિદ્યાર્થીઓના સંગમાં વેરાન ટાપુ પર જવાની ના પાડવાથી તેમણે છેલ્લી ધડીએ ના પાડી. ત્રણ ચાર પુરૂષ વિદ્યાર્થીઓ પણ કોઇ કારણે આવતાં અટકી ગયા હતા.

યશલક્ષ્મીને કોઇ ના પાડે એમ હતુંજ નહિ. એના માતપિતા ચાર વર્ષ પહેલાં એને પોતાની-ચાર પાંચ લાખની-સંપત્તિ સોંપી સ્વર્ગે સીધાવી ગયાં, ત્યારથી તે સર્વથા સ્વતંત્ર હતી. ફક્ત એક દૂરની વિધવા માશી તેની સાથે રહેતી, પણ તે ખિચારી કોઈપણ પ્રકારે તેના પર અંકુશ રાખી શકતી નહિ.

સાથે કોઈપણ પ્રકારનાં હથિયાર લઇ જવાની સખ્ત મનાઇ હતી છતાં એ નિયમ મેં જ તોડ્યો હતો. મેં મારી રીવાજ્વર સાથે રાખી હતી અને એક મોટા છરા ઉપરાત વોર્કીંગ સ્ટીકને બદલે ગુપ્તીવાળી લાકડી સાથે લીધી હતી. મંડળના બીજા સભાસદો તો પૂરા આદર્શવાદી હતા એટલે તેમાંથી કોઇ ચપ્પુ પણ લાગ્યે લાંબશે એવી મને ખાત્રી હતી. જરૂર પડે તો આજીવનના ટાપુમાંથી જોઇતી વસ્તુ ખરીદી શકાય તે માટે નાણાંની થોડીક રકમ અમે સાથે રાખી હતી. એ બધા જનમાલગુ જરૂર પડ્યે રક્ષણ કરવા કંઈક સાધન તો રાખવુંજ જોઇએ એમ મારી વ્યવહારકુશળતા મને કહેતી હતી.

બોટ પર પહોંચતાંજ મેં મંડળના સભાસદોને તેમના કામની બહેંચણી કરી આપી. યશલક્ષ્મીને રસોડાનો કારભાર અને નાણા-દુણીનો ભંડાર સોંપ્યાં. તેની મદદમાં જરા 'શરીરે ઝોળા શક્તિમાન' હતા એવા બે વિદ્યાર્થીઓને મૂક્યા. બીજાઓને બોટ 'ચક્ર' વાના કામમાં રોક્યા.

શરૂઆતમાં તો બધું ઉત્સાહપૂર્વક ચાલ્યું,

પણ જેમ જેમ મુશ્કેલ તપતો ગયો તેમ તેમ એ ઉત્સાહ કમી ચતો ગયો. આ મંડળની મોટામાં મોટી ખામી એ હતી કે દરેક જણ સ્વાતંત્ર્યનો પુનરી હતો, અને પોતાની મરજીમાં આવે તેવું અને તેટલું જ કામ કરવાનો પોતાને હક્ક છે એમ માનતો. વ્યવહારમાં આનો અર્થ જેમ બને તેમ ઝોલું કામ કરવું એવો થતો.

સાથી પહેલો દલાલ કંટાળ્યો. ટાપુ પર પહોંચતાં સાજ પડે એમ હતું. હજી દસ વાગ્યા નહિ હોય ત્યાં તો એને ભૂખ લાગી અને પોતાને સોંપેલું કામ છોડી તે રસોડા તરફ ગયો. "હજી રસોડાને થોડી વાર છે" એમ જવાબ મળ્યા છતાં એ વાતો કરવા ત્યાં બેઠો. મેં આ બેધુ. મારે આંખ ફેરવી એના કામે એને પાછો મોકલવો પડ્યો.

પરંતુ એનાથી સીધા બેસી રહેવાયું નહિ. બે ત્રણ જણને પાસે બોલાવી એણે ઉશ્કેરણી કરવા માંડી. બધા કામ કરે અને હું માત્ર હુકમો દાટ્યા કરું એ એને રુચ્યું નહિ. પોતાની ઘડેલી યોજનામાં બીજા નેતૃત્વ ભોગવે એ કાણ સહી શકે ? બીજા સાધારણ બહાણ પર દલાલતું કામ બળવે. જગાડવાની ઉશ્કેરણી તરીકે જ લેખાય અને એવા ગુન્હેગારને તુરત ગોળી મારવામાં આવે.

પણ અહિં બંધુ અસાધારણ હતું. આખરે મારાથી ન રહેવાયું. "તમને એક વખત કહ્યું કે તમારું કામ કરો. તમે બધાં કેમ અહિં બેળા થયા છો ? જાઓ તમારે કામે લાગો." પહેલું વાક્ય મેં દલાલને ઉદ્દેશીને કહ્યું હતું. બીજાઓ તો મારી રાતી થયેલી આંખ જોઇ ચાલ્યા ગયા અને પોતાને કામે લાગ્યા, પણ દલાલનો આંકડો નરમ ન પડ્યો.

"હું અહિં વેનુ કરવા નથી આવ્યો." તેણે કહ્યું.

“ તમને સોંપ્યું તે કામ કરો. હું બીજું કોઈ પણ સોંભળવા નથી માગતો. ” મેં મક્કમપણે કહ્યું.

“ મારાથી તે નહિ અને. ” તેણે કહ્યું.

“ શું કહ્યું ? ” એમ કહેતાં જ મેં એક સખત તમાચો તેને ચોદી કાઢ્યો. “ ઓ, આપ રે ! મારી નાંખ્યો. ” કહી ચીસ પાડી તે જમીન પર ખેસી ગયો.

તેની આ ચીસથી યશલક્ષ્મી આકર્ષાઈને દોડી આવી. બીજા પણ તેની પાછળ આવ્યા.

“ યશલક્ષ્મી ! તમે જોયું ? એમણે મને તમાચો માર્યો. આપણા નિયમનો એમણે ભંગ કર્યો છે. એ નેતા તરીકે ચાલુ રહેવાને લાયક નથી. ” તેણે હુસ્કાં ભરતાં ભરતાં ફરિયાદ કરી.

“ કેમ ? ” યશલક્ષ્મીએ મારા તરફ કરીને પૂછ્યું.

“ મેં એને એ વાર સોંપેલું કામ કરવાનું કહ્યું. એણે માન્યું નહિ. હું નેતા છું, મારા આપેલા હુકમનો એણે અનાદર કર્યો. ” મેં કહ્યું.

“ ખરી વાત મી. દલાલ ? એમના હુકમનો તમે અનાદર કર્યો-હોય તો મંડળના નિયમ મુજબ સગવળ થવી જોઈએ. ” યશલક્ષ્મીએ કહ્યું.

દલાલના પ્રત્યુત્તરની દરકાર કર્યા વિના યશલક્ષ્મી પાછી પોતાના કામે ચાલી ગઈ. દલાલ મુઝે મોઢે અને નીચી મુઝીએ પોતાને કામે લાગ્યો. એ દબાથો તેનું ‘ખર’ કારણ એ હતું કે આ યોજના પાછળ મોટે ભાગે નાણાં યશલક્ષ્મીનાં જ ખર્ચાંતાં હતાં.

બપોરે જમી પરવામાં પછી યશલક્ષ્મીએ મને એક તરફ બોલાવ્યો અને કહ્યું : “ તમે નેતા છો એ વાત ખરી; તમારા હુકમનો અનાદર ન થવો જોઈએ એ વાત પણ ખરી. પરંતુ એ હુકમો પળાવવા માટે આવો માર્ગ ન લેવો જોઈએ. ”

“ જો હુકમો યોગ્ય રીતે પળાવ તો બળ વાપરવાની જરૂર ન જ રહે. હું ત્યાં સુધી નેતા છું ત્યાં સુધી તે ગમે તે ઉપાયે પળાવીશ. એ હુકમો ન પળાવ તો આપણી બધાનું જીવન જીવનમાં આવી પડે. અહિં રમત કરવાની નથી. ” મેં કહ્યું.

“ એ ‘ખર’, પણ હુકમો પાળવા માટે બળના ઉપયોગ કરતાં બીજા ધણા માર્ગ છે. ” યશલક્ષ્મીએ કહ્યું.

“ હશે; પણ તે બીજાઓ માટે; દલાલ જેવા માણસ માટે નહિ. ” મેં કહ્યું.

“ તે ગમે તેમ હોય. પણ મંડળનો નિયમ છે-બળ ન જ વાપરી શકાય. ”

“ એ નિયમનું પાલન વ્યવહારમાં જટલે અંશે શક્ય હશે તેટલે અંશે જરૂર યશે. ” મેં ખાત્રી આપી.

“ તમારો વ્યવહાર ! ” એક તિરસ્કારભરી નજર નાંખી, જરા છલકો કરી યશલક્ષ્મી પાછો પોતાના કામે ચાલી ગઈ.

આ બનાવ પછી એક દાયદો જરૂર થયો. પછીથી દલાલે કે બીજા ‘કોઈએ’ આપેલા હુકમનો અનાદર કરવાની, કામ ન બીડી. લગભગ ચાર વાગ્યે અમે ટાપુ પર પહોંચી ગયા.

[૩]

ચાર દિવસમાં તો એ વેરાન ટાપુ પર એક નાનું સરખું ગામ વસ્તું હોય એવો દેખાવ થઈ રહ્યો. ટાપુ પર ઉગેલા વાંસ અને ઘાસનો ઉપયોગ કરીને અમે ઝુપડીઓ બાંધી દીધી હતી. રસોડું સર્વને માટે એકજ હતું. બધા વારા ફરતી યશલક્ષ્મીને તેમાં મદદ કરતા. સાથે આણેલી વસ્તુઓ ઉપરાંત ટાપુ ઉપર કુદરતી રીતે ઉગતી કેટલીક વસ્તુઓ પણ અમે ઉપયોગમાં લેવા માંડી હતી.

પરંતુ ઉત્સાહ ઝાઝો સમય ન નબો. સભાસદોને આઠ દિવસ પૂરા થતાં કંટાળો

અહિ'સા.

(ચિત્રકરિ :]

“યરાવદમી ! તમે લેખ
એમણે મને વખાણો. માણો.”

શ્રીમદ્ભગવાદગીતા

“ તમે પ્રમુખ હો કે ગમે તે હો ! મારા ઉપર તમારી સત્તા નથી. ” મેં સો વાતની એક વાત કહી નાંખી. દલાલ નિરાશમાં યશલક્ષ્મી તરફ ફર્યો.

“ તમે પેલા માણસને માયો અને દલાલને પણ મારવા જતા હતા. ” યશલક્ષ્મીએ કહ્યું.

“ એ બાજતો હું જાહેરમાં ચર્ચવા નથી માગતો. ” આમ કહી મેં ત્યાંથી ચાલવા માંડ્યું. યશલક્ષ્મી ચોડીવારે ઉઠી મારી પાછળ આવી. મારી ઝુંપડીની બહાર એક કામળ પાયરી અમે બેઠાં. દૂર સભામાં ગરમા ગરમ વાટાઘાટ ચાલી રહી હતી.

“ હું બહુ દિલ્લગીર છું તમારું અપમાન થયું. ” યશલક્ષ્મીએ નીચી નજરે કહ્યું.

“ જરાય ચિંતા ન કરશો. મને એ મગતરાંઓના ગુસ્સાની દરકાર નથી. મેં પેલાને માયો તેનું કારણ તમે જાણો છો !

“ હા. ”

“ એને ન માયો હોત તો અમને બધાંને નમાલા ધારી એ શું કરત-કેટલી હદે જત તે કેમ કહી શકાય ? બીજી બધી વાત તો હીક, પણ એક સ્ત્રીનું અપમાન થતું કોઈ પણ ગૃહસ્થ સાંખી ન શકે. ”

“ એ ખરું, પણ બળને બદલે તમે કળથી-સમજવટથી કામ લઈ શકત. ” યશલક્ષ્મીએ ફરી એજ દલીલ કરી. એને બળનો ઉપયોગ ખુશતો હતો.

“ યશલક્ષ્મી ! ” મેં કંઈક ગભીર થઈને કહ્યું. “ તમારા કરતાં મેં પાંચ દીવાળી વધારે જોઈ છે; એવા માણસો પણ વધારે જોયા છે. તમને હજી દુનિયામાં વસતા બદમાશોના સ્વભાવની ખબર નથી. એ સમજવટથી નહિ, છુધાથી જ પાંસરા થાય. ”

“ તમારી વાત સાચી હશે. પણ ગમે તેમ થાય. અમારે બળનો ઉપયોગ ન જોઈએ. ”

“ તો પછી મને તમારા સંધમાંથી છુટો કરો. ”

“ એટલે ? તમે અમને છોડીને ચાલ્યા જવા માંગો છો ? ”

“ બિદકુલ નહિ. તમે અહિં વેરાન ભૂમિમાં હો અને હું ચાલ્યો જઈએ એમ અને જ નહિ. ”

“ ત્યારે ? ”

“ એટલુંજ કે આજથી હું તમારા મંડળનો પ્રમુખ નથી; તમારામાંનો એક નથી એમ માનવો. તમારા સિદ્ધાંતો તમને મુચ્ચરક રહે. મારે તે ન જોઈએ. ”

આ સાંભળી યશલક્ષ્મી કંઈક ખિન્ન વદને ત્યાંથી ઉઠી.

[૪.]

અ. પછી ચારેક દિવસ તો બધું સીધું સમુચાલ્યું. મારે રસોડાં સુધી જમવા જવાની જરૂર રહેતી નહિ. બીજા ત્રણ વિદ્યાર્થીઓ પણ મારી જેમ મંડળમાંથી છૂટા થયા હતા. અમારે ચારે જણ માટે બોજન મારી ઝુંપડીમાંજ એક વિદ્યાર્થી મૂકી જતો.

એ ત્રણેને મેં મારું દલિબિંદુ સમજાવ્યું. મને લાય હતો કે પેલો બદમાશ વધારે માણસોને લઈ કદાચ બદલો લેવા અને બને તો હુન્ટવા માટે આવશે. તે અમારી નજીબાંજો જોઈ ગયો હતો. એ ત્રણમાંથી એક જણને મેં મારી ગુપ્તી સોંપી. નીચે શરીરે જરા લટ્ટ જેવો હતો અને અખાડામાં લાકડીપટાના દાવ શીખ્યો હતો. તેને માટે એક ઝાડની ડાળી કાપી સુંદર ઝાંગ તૈયાર કરી. કોઈ પણ પ્રકારનો હુમલો આવે તો તેને પહોંચી વળવાને અમે સજ્જ હતા.

ચોથે દિવસે સવારમાં ચાર મજવા અમારા ટાપુ તરફ આવતા દેખાયા. દરેકમાં બે બે જણા હતા. સૌથી આગલતા મજવામાં પેલો બદમાશ હતો. મેં તેને દરથી ઝોળખ્યો અને મારા સાથીઓને હાંક મારી. મારી એ

ખૂસ સાંભળી મારા સાથીઓ ઉપરાંત મંડ-
ળના કેટલાક સભાસદો પણ કિનારા આગલ
આવ્યા. નવો પ્રમુખ-દલાલ પણ તેમાં હતો.

પેલાએ મળવો થોભાવી ઉતરવાની તૈયારી
કરી એટલે દલાલે કહ્યું: “ હથિયાર લઇને
આ ટાપુ પર ઉતરવાનો હુકમ નથી. હથિ-
યાર મુકીને આવો. ”

પેશો મજવામાં દટાર થઇને ઉભો બોલ-
નાર સામે જોઇ જરા તિરસ્કારથી દરચો.
“ હુંમી જ ધ્યા. ” તેણે કહ્યું. આડે જણ
પાસે તલવારો હતી.

આ લોકો કિનારે ઉતરશે તો વાત હાથથી
જશે એમ મને લાગ્યું. અમે ચાર જણા આ
આંદોને કદાચ પૂરા નહિ પડી શકીએ. મંડ-
ળના નમાદા સભાસદો પર આધાર રખાય
એમ ત હવું. યશલક્ષ્મી એક તરફ ઉભી
હતી લપ્થડા કાંપી રહી હતી. તેણે મારી
સામે જોયું. મેં પળવારમાં નિશ્ચય કરી લીધો.
પેશો ઉતરે તે પહેલાં ગળવામાંથી રીવાલ્વર
કાઢી તેની સામે ધરી. અમારી વચ્ચે માંડ
ત્રણ ચાર વારનું અંતર હશે.

“ મુઝો જ જાણુજે, જે ઉતર્યો તો ”
મેં ધમકી આપી.

રીવાલ્વર જોઇ એ જરા ચમક્યો અને
અટક્યો. પણ આ ખાલી ધમકી હશે એમ
એને થયું. જરા તિરસ્કારમાં હસી એણે
આગલ પગ દીધો. મેં બીજી ચેતવણી
આપવાની દરકાર કર્યા વિના રીવાલ્વરની એક
ગોળી એના પગના નળામાં ખાલી કરી. પગ
લીજળીની ત્વરાથી પાછો મજવામાં ‘જે’ચાયો,
અને ગાંજો દેતો એ ધબ્બ દઇને પડ્યો.

બીજાઓ તો આ અવાજ સાંભળી
હેબતાઇ જ ગયા અને ઘુરતજ મજા દેતી
પ્રકાશન કરી ગયા.

“ આહ ! તમે હીક દીર્ઘદષ્ટિ વાપરી.
તમે રીવાલ્વર ન લાવ્યા હોત તો શું થાત ? ”
એ લોકો ગયા પછી યશલક્ષ્મીએ મારી પાસે

આવીને ઉમળકાથી કહ્યું.

“ પણ એમ કરવામાં મંડળના નિય-
મનો ભંગ કયોં તે ? ” મેં સ્હેજ ટોળમાં કહ્યું.

“ હું એ મંડળની સભાસદ નથી ! ”
બધા સાંભળે તેમ તેણે કહ્યું. “ મેં ” મારો
સિદ્ધાંત ફેરવ્યો છે. જરૂર પડ્યે બળનો ઉપયોગ
આત્મરક્ષણ માટે કરવો જ જોઇએ. ”

“ પણ એ બળના ઉપયોગથી જ આપણે
આ પીડામાં આવી પડ્યા. ગ્રે. દેસાઇએ પેલાને
માથો ન હોત તો આ બધા ધાડ લઇને ન
આવત. ” દલાલે વચમાં પોતાનો મત દર્શાવ્યો.

“ કેમ મીરંતર હજી ફાંકો રહી ગયો છે
કે ? એને પહેલાં કાણે મોતયોં હતો ? તમે
સ્હેલ કરવા ન ગયા હોત તો તમારો અસ્તિત્વ-
ની એને ખબર પડત ખરી કે ? ” મેં કહ્યું.

“ જરાબર છે. તમે તો ચેતવણી આપી
હતી પણ અમેજ માન્યું નહિ. ” યશલક્ષ્મીએ
ગુન્હો કણ્ઠ કરી લીધો.

“ અને હવે બીજી ચેતવણી આપું છું.
આજે ને આજે અહિંથી મુખ્ય તરફ
જવાની તૈયારી કરો. એ લોકો ફરી કમારે
ને કેટલી તૈયારી સાથે આવશે તે કહી ન
શકાય. અહિંથી ચાલ્યા જવામાં જ
સલામતી છે. ”

બધાને ગળે આ વાત ઉતરી. અનુભવથી
બધા ડાહ્યા થયા હતા. મંડળને એ ટાપુ
પરજ દફનાવી અમે વિદાય થયા.

યશલક્ષ્મી કેલેજ ઉપડતાં પાછી ન દેખાઇ.
વિદ્યાર્થીઓમાં છાની છાની વાતો ચાલતી હતી:
“ ગ્રે. દેસાઇએ એને ભોળવી નાંખી ! અહિં-
સાને પ્રચાર કરવાનું ઉમદા કાર્ય છોડી તે
સંસારની ઝુંસરીમાં પડી છે અને બળના ઉપયોગ-
માં માનતી થઇ છે. કેટલો બધો ફેરફાર ! ”

વાત સાચી છે. મિસિસ દેસાઇ તરીકે
યશલક્ષ્મી હવે મારા ગૃહરાજ્યની સત્રાપી
બની છે અને ઘુરસદને, વખતે રીવાલ્વરની
નેમ તાકતાં શીખે છે !

મહારો બહાલો બાબુ ! *

લેખક: શ્રીયત ચન્દ્રશંકર નર્મદાશંકર પંડ્યા,

બી. એ., એલ.એલ. બી.

(રૂઢી શરદ પૂનમની રાત રે, સુન્દર વેણુ વાગી, વેણુ વાગી—એ લય)

મહારાં નયનોનો મીઠો આરામ રે, મહારો બહાલો બાબુ ! બહાલો બાબુ !

રાંક હૃદયોનું મોધું તમામ રે, " "

જેઠં જેઠં ને વેણી વેણી યાજ રે, " "

બાબુ-લીલાનાં ઘેલાં ગીત આજ રે, " "

(સાખી)

પ્રિયનમની પ્રગિમા પૂરી બાબુ મહારે મન;

ગોણુ મણું બીજું બધું-મુખ્ય બાબુ-જીવન.

એ જ મીઠી મુખાદૃતિ સાવ રે, મહારો બહાલો બાબુ ! બહાલો બાબુ !

એ જ હંસા હૃદયના ભાવ રે, " "

એ જ તેજસ્વિતા-એ પ્રતાપ રે, " "

નણે નયાં જ એના આગ રે, " "

(સાખી)

દીધો છે પ્રભુ ! બાણ તો લેશેને સંભાળ ?

ચિન્તા શી કરવી રહી જહાં રામ રખવાળ ?

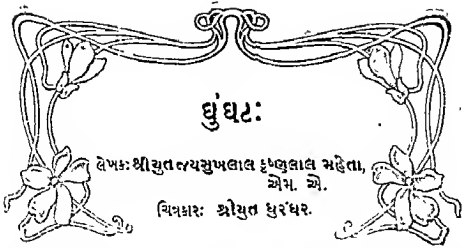
પ્રભુ ! બાબુ છે આપ-પ્રસાદ રે, મહારો બહાલો બાબુ ! બહાલો બાબુ !

હોજો જગનો બાબુ આહવાદ રે, " "

પ્રભુ ! આપ છો જગદાધાર રે, " "

આપ-ચરણે બાબુ હથહાર રે, " "

* એક સસ્કારી આર્ય માતાના હૃદયોદ્ધાર.

ગામડાને રસ્તો હતો. સમીસાંજ થઈ ગઈ હતી પણ રાત્રિનો અંધકાર જગત ઉપર હજી પ્રસર્યો ન હતો. સંધ્યાનું અંધુ તેજ-અંધુ અંધાર એકમેકમાં બેળાં થતાં ગામડાંનાં ઘરોને, વગેરે ચીજોને આવતાં ઢોરોને, તળાવે પાણી ભરવા જતી પણીયારીઓને, તળાવ કાંઠે મોટાં વડના ઝાડમાં રાતને માટે વિસાઓ શોધતાં પક્ષિઓને કેંક નવીન સુંદરતા અપાતાં હતાં. પ્રાતઃકાલની કે મધ્યાહ્નની સુંદરતામાં કોઈ પણ ગેબી તદ્દત રહેતું નથી. તે સુંદરતા પાછળ પડેલી નથી જેમાંથી ગાઢ અંધકારવાળાં વાદળાં ચીરીને વિજળી ઝણકે તેમ કેંક ઝબકારો થાય. તે તો નરી ગંગાજીના જલ જેવી સુંદરતા જેમાં તળાવો સુધી જોઈ શકાય. તે સંધ્યા જે સુંદરતા દાખવતી હતી તેમાં તો ગેબી ઉડાણ હતી, તેમાં તો પડદાઓ હતા. જાણે કે કોઈ રાજપુતની કન્યા ધુધરિયાળા બળદના ઓઝલ, વાળા રથમાં બેસી પોતાને સાસરે જતી હોયના ! તે રથ પસાર થાય ત્યારે અંધ પડદામાંથી વિજળીનો ચમકારો થાય છે અને પંખાબના મેદાનોમાં બપોરના ભયંકર તાપ પછી રાત્રિની સુમધુર શાંતિમાં આંબાવાડિયાં ની શીતળ સુગંધ આવે તેવી સુગંધ ચાલી આવે છે.

તે ગામડાને સંધ્યાએ પોતાના રંગથી સ્વપ્નસૃષ્ટિ બનાવી હતી અને તે તળાવને સ્વપ્નસૌંદર્ય બનાવ્યું હતું. આત્માને જે

થોડી અમૃતધડીઓ આવે છે તેમાંની આ એક હતી એમ લાગતું હતું. કારણ કે તે તેજમાંથી, તે પક્ષીઓનાં સંગીતમાંથી, તે ગામડામાંથી, તે તળાવમાંથી આત્માની વધુ બોલાવણી પાતો, ન સુણાયલી ભેદી આકાંક્ષાઓનો જવાબ મળતો હતો.

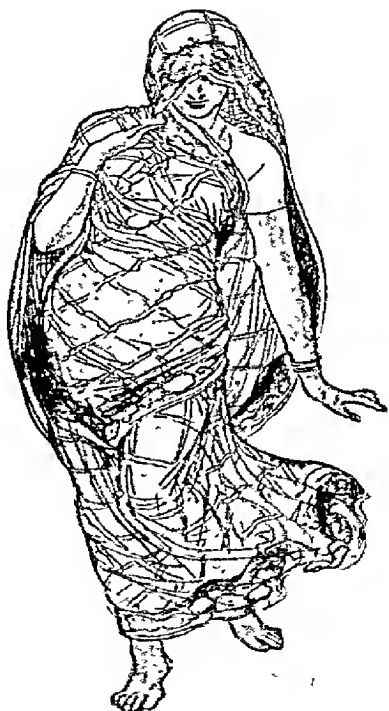
આવી સંધ્યા જોઈને સ્મૃતિચટ ઉપર ઘણાં ચિત્રો આવે છે. કેટલાંક તાગ, કેટલાંક જુના, જેની દરેકે દરેક રેખા હજી-આંખ આગળ તરે છે એવાં, જેની રેખાઓ હુંસાઈ ગયલી હોય છે અને ફક્ત ચળકતી આંખો કે રડતું મુખજ બહાર તરી આવે છે એવાં.

રાત્રિનો વખત હતો. ઝોરડામાં ઠંડો પણ અંખો પ્રકાશ પડતો હતો. ત્રણ ચાર સ્ત્રી પુરુષો બેઠાં હતાં. પણ દરેકની આસપાસ પોતપોતાના વિચારની દિવાલ બંધાઈ ગઈ હતી અને ચોક્કસને દરવાજો બંધ કરી સીડી પણ લઈ લીધી હતી. પગનાં ઝાંઝરોનો અવાજ સંભળાયો અને એક સૌમ્ય, સુંદર પ્રતિમા દાખલ થઈ. શ્વેતવર્ણના સાળુમાંથી તે ચીરની સુંદરતા દેખાતી હતી પણ તે મુખ ધુંધટથી આચ્છાદિત હતું. પ્રભુએ સુંદરતાની સંસારપ ઘણા ચહેરા બનાવ્યા છે, જેમાંના કેટલાક પ્રભાત જેવા સુંદર, આદર્શ જનક તેજોમય હોય છે. ન્યારે 'કેટલાક' પૂર્ણિમાની રાત્રિની સુંદરતાવાળા હોય છે.

પણ આ ચહેરો તો ધુંધટથી આજ્ઞાદિત હતો. તે ધુંધટ પાછળ પ્રભાત હશે કે મધ્યાહ્ન હશે, મધ્યાહ્ન હશે કે પૂર્ણિમાની રાત્રિ હશે તે જાણવું અશક્ય હતું. ધુંધટમાં થી કવચિત કામળ આંખોનાં કિરણોનો પ્રકાશ બહાર આવતો જણાતો હતો. કવચિત ઓછો ઉપર આંધું સ્થિત જણાતું હતું. બાળકને સાથી મોહું કુતૂહલ એ હોય છે કે આપણી ઉપર અહોરાત્ર આવી રહેલ આકાશની પાછળ શું છે ? જ્યારે આકાશ ધનધોર મેઘથી છવાઈ રહ્યું હોય છે, અને અવારનવાર ગર્જના થતી જાય છે ત્યારે તે પ્રભુ ગેડીછે રમે છે એમ બાલક માને છે, પણ તેમ ન હોય અને ભુરો રંગ જણાયાજ કરે ત્યારે તે બેદની પાછળ બાલક પોતાની કલ્પના દોડાવ્યાજ કરે છે. તેજ પ્રમાણે ધુંધટમાં બેઠે બોલવાને બાલકની માફક આપણને પણ આકાશ રહે છે અને તે બેદના દે' દે જવાબો કલ્પના આપે છે. પુરુષની ધૃતિ બાલકના જેવી છે-મુસાફર જેવી છે. જેમ બાલકના જેવી તેને કલ્પના છે તેમ બાલકની માફક તેને જગતનો થાંક પણ લાગે છે. અને પોતાનું ચાકેલું માથું બાલક જેવું માના ખોળામાં મુકવા માગે છે તેમ પુરુષ પોતાનું ચાકેલું માથું કાંઈ સ્ત્રીના ખોળામાં મુકવા માગે છે. હંમેશાનો મુસાફર પુરુષ મીઠી વીરડીઓ શોધે છે જ્યાં મરુભિના તાપથી દૂર થઈ પોતાના સુકાઈ ગયેલા કંઠને અમૃત પાય અને લીલાં ઘાંટાવાળાં ઝાડ નીચે જગતની ઉપાધિઓ થોડી ઘણી ભૂલી આરામ લે. તે ધુંધટવાળી પ્રતિમા શું એક મીઠી વીરડી હશે. મારવાડના રણમાંથી જતાં કાંઈ પરમાર્થી ભાષાએ જનતાને માટે તૈયાર કરાવેલ નાવજી અને સુંદર બગીચો હશે કે જ્યાં પશુપક્ષીઓ તથા ભાષા ગહેનો તાપમાંથી શાંતિ મેળવે અને જંજળ અને ક્ષહમાંથી વિશ્રાંતિ મેળવે. સુએઝની નહેરમાંથી પસાર થતાં માછલો અને

માછલોના દગ સવારથી સાંજ સુધી જીદા જીદા રંગ બદલતા જણાય છે. ત્યારે નેહરને કિનારે ઢેકેકાણે આવતાં રેશનો અને ત્યાં વસતાં ફેંચ કુટુંબોએ કચેરાં વિસામાનાં ચિત્ર પણ નજર આગળ તરે છે. તે ધુંધટ પાછળ છુપાયેલો ચહેરો આવી કાંઈ વિસામો હશે ? સ્ટીમર એકન છોડી લાલ સમુદ્રમાં દાખલ થાય છે અને સવાર પડતાંજ સૂર્યદેવનાં કિરણોમાં એક શ્વેત મકાનો અને મસીદાનું ગામ દૂર કિનારા ઉપર દેખાય છે. રાત્રિના અંધકાર, રાત્રિનાં સ્વપ્ના, કેટલાંક સારાં કેટલાંક નરસાં તે બધા પછી જાણે શીપવીની અંદર મોતી હોય તેવું આ દ્રશ્ય તેજોમય પ્રભુ પાસે લઇ જાય છે અને સખ્તમાં સખ્ત દેખાતે પણ “અંધકારમાંથી તેજમાં લઇ જા” એ પ્રાર્થના કરાવે છે. ધુંધટ પછવાડેનો ચહેરો શું આ શ્વેત, તેજોમય, ભુરા સમુદ્ર ઉપર અમકતું ગામ હશે કે જે હૃદયને હમેશ તેજ અર્પે અને પ્રભુજીને પંથે વાળે ? યોધમાર વરસાદ વરસતો હતો; અને હૃદયને શુંગળાવી નાખે તેવો આકાર બધે છવાઈ રહ્યો હતો. તે અંધકારમાં દિવસ હતો કે રાત તેવું પણ લાન રહેતું નહતું.

તે અંધકાર ભેદીને રડવાનો અનાજ સંભળાય છે અને છેલ્લી મુસાફરીને માટે એકે લાઇને લઇ જતા જોવામાં આવ્યા. તેમને છેલ્લું નમન કરવા, તેમની પાછળ આંસુઓની છેલ્લી અજંબિ અર્પવા સ્ત્રીઓનું એક ટાળું તેમની પાછળ થોડક સુધી ગયું. તેમને મોખરે એક બાલિકા-સ્ત્રી હતી. આંખોમાંથી થોડાં એક આંસુ ટપક્યાં હતાં. કારણ કે હૃદયનાં આંસુ બહાર નીકળતાં નથી. તે બહેને પાછાં વળતાં પોતાની વેણી અને સાંભાગ્ય શણગાર લાઇને આપ્યો અને ઘરમાં ગઇ. તે ધુંધટવાળો ચહેરો શું તે મૃત્યુશય્યા અને આત્માના

[चित्रकारः]

धुंधर.

[श्रीयुत धुंधर.

[ચિત્રકારઃ]

ધુધટ.

[શ્રીધુત ધુરંધર.

અવલુનીય શોક અને દુઃખની પ્રતિમારૂપ હતો, અને તે પગમાં ખમ્પડતાં ઝાંઝર એ યુવાવસ્થાના સંગીતચિહ્ન નહિ પણ આત્માના કારાગૃહસંચકનું હતું ?

પૂર્વના દેશોનો ઉનાળો અને તેનો ભયં-કર તાપ હતો. માખીઓનો ઉપદ્રવ, ધૂળ, અસ્વચ્છતા વગેરેથી ભરેલું ગામ હતું. રોગ-ચાળો ફાટી નીકળ્યો હતો અને સેંકડો મનુષ્યો રોગ મૃત્યુને શરણ થતાં હતાં. ગામમાં એક દવાખાનું હતું. જ્યાં દરદીઓની સારવાર સારી રીતે-જીવને જોખમે પણ કરવામાં આવતી હતી. તે દવાખાનામાં પ્રભુ ખ્રિસ્તને આપું જીવન અર્પણ કરનારી બહેનો હતી જેઓ પોતે પોતાના સ્વેત વસ્ત્રમાં ઝાતી ઉપર કુસ લટકાવી ફરતી હતી. દરેક બહેનને કેટકેટલા દરદી જેવા પડતા હતા અને મા જેટલી સેવા પોતાના ખાલકની કરે તેટલી સેવા તેઓ દરદીઓની કરતી હતી. ભયંકર રોગગ્રસ્ત તે દરદીઓની માવજત જે દેવને તેમણે જીવન અર્પેલું હતું તે દેવની શાંતિથી અને તે દેવના પ્રેમથી કરતી હતી. શું તે

ધુંધટવાળો ચહેરો આ દયાની અને ત્યાગની પ્રતિમારૂપ દરદીઓની સારવાર કરતી બહેન હતી ? કુટુંબની માયા છોડી જગતનેજ મોહું કુટુંબ બનાવી, પ્રભુનો દયા અને સેવાનો ધર્મ સ્વીકારી રહેલ જનતાની બહેનનો ચેહરો હતો ? અને તેનાં નૃપૂર પતિદેવની આગળ નત્ય કરવાને માટે નહિ પણ પોતાનાં દુઃખી ભાઈ બેહોનોને તેમના દુઃખમાં નિદ્રા નહિ આવતી હોય તે વેળા સંગીતવડે નિદ્રા લાવવાને માટે હતાં ?

તે પડદા પાછળ રહેલાં તેજ, પવિત્રતા, પ્રભુતા ! ધુંધટ બોલાય ત્યારેજ તેની ઝાંખી મળે અને તે ધુંધટ બોલાયા પછી પણ શું આત્માના બીજા ધુંધટ હશે કે આત્માના પ્રતિબિંબ રૂપજ તે ચેહરો હશે ?

રાત્રિ ઘણી વીતી ગઈ હતી. સ્ત્રી પુરોષો સૌ પોતપોતાના વિચારોની દિવાલો તોડી રાત્રિને માટે આરામ લેવા ઉભા થયાં. પેલાં મીઠા રિવાજ કરતા નૃપુર અને પેલો ધુંધટ-વાળો ચહેરો દાદરને સંગીતથી રેલાવતાં ઉપ-રના શયનમંદમાં ગયા.

સાહ્યાર સ્વીકાર

ઇન્સાફ (યુનાઇ) : અંક ૫-૯ તંત્રી : સુન્સી ફેતેહખાન અહમદખાન " દિલકશ. " વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫-૦-૦.

વીર-શાસન (અમદાવાદ) : પુ. ૩ જી; અંક ૫૦ મો. તંત્રી : શ્રીયુત કેશવલાલ મન-સુખરામ, વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫-૦-૦

સમાજ સેવક (જમનગર) : પત્રિકા ૪ થી. વ્યવસ્થાપક : શ્રીયુત ગોકલદાસ હીરજી ઠક્કર.

મોઢ મિત્ર (રાણપુર) : પુ. ૩ જી; અંક ૩ જી, તંત્રી. શ્રીયુત કનેચાલાલ ગી. કોઠારી, બી. એ. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૨-૮-૦

કૃષ્ણ ભૂમિ (ગોંડલ) : વર્ષ ૧ જી, અંક ૧૨ મો. તંત્રી : રા. જે. કે. વૈદ્ય. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૪-૦-૦.

રાધાનું રૂસાણું.

[લક્ષ્મણ ! લક્ષ્મણ ! બન્ધવા રે ! વેરી કાણે રે લખિયા-એ દાળ]

આધા રહો અલખેલકા રે ! જાણી પ્રિત તમારી;
કુબળના પ્રેમમાં ઘેલકા રે ! નથી ચિંતા અમારી.
મહિં માખણના લાલચુરે ! ગોપી ગોરસ રસિયા !
કાલિંદી કેરો કાંઠેડો રે, મૂખી શીદને ખસિયા !

રાધા લાલે ખૂરતી મરે રે, એની લાળ શી લેવી !
ઘડમાં કઠોર જે દિલડાં રે, એની વાત શું કહેવી ?

ઘેતુનાં ધણ ચારવાં રે, ગોપબાળોની સંગે;
હૈડાં હરેલાને બાળવાં રે, નાચી, ફૂદી, ઉમંગે !

વેરણ પેલી વાંસળી રે, પાડે કાળજે કાણાં;
મુગ્ધ બની મધુમંત્રી રે, ફસે કેંક અગ્નિયાં !

જાણી ગદ્ય હવે આપને રે, કપડી દુહાના કાળા !
નહિં ફસું મીઠા બોલથી રે, દેવકીજીના જાયા !

હૈયું હયું માઈ હેળવી રે, સાન-લાન બુલાવી,
સમજણ કાઠ પડે નહિં રે, એવે પંથ ચડાવી !

ભૂરખી નાખી કશી નેનમાં રે, આંખે આંધી ચડાવી;
બંસીના ઘેરા ઘેનમાં રે, દીધું દિલકું ફૂલાવી !

કામણ કેંક કરી મને રે, ઘેલી તુર બનાવી;
હગડા ! ઠીક હગી મને રે, મીઠું અમૃત પાછ !

આધા ખસો મદ્યેલકા રે, નહિં ફસવાની રાધા;
ચિંતડાના ચોરંતી સાયમાં રે, બોલવાની છે બાધા !

સીતારામ જે. શર્મા.

‘ કરવેરાના ભારા લાવ્યો ’

લેખિકા: સૌ. શારદાખંડેન મહેતા,

બી. એ.

સે. ૬

સે. ૬

એ એક ન્હાની સરખી, પણ સુંદર કવિતામાં ઉપર લખેલી લીટી વાંચવામાં આવી. આ જમાનામાં ખર્ચાળ રાજ્યવ્યવસ્થા અને રહેણીતે લીધે આપણી પ્રજા ઉપર પ્રચ્છ કરતો બોલો છે અને તેને લીધે રંક પ્રજા બિચી આવી શકતી નથી. એ વસ્તુ-સ્થિતિના પુકારો ઉપરની લીટી લખવામાં આવી છે. “ગોરા આવ્યો. શું શું લાવ્યો. કરવેરાના ભારા લાવ્યો,” ઇત્યાદિ. એમાં કંઈ જોડું છેજ નહિં. ભરતખંડની ગરીબાઈ જોતાં જે કરવેરાનો બોલો વેકવો પડે છે તે અસલ છે. એ તદ્દન સત્ય છે, પરંતુ એટલું કહેવું બેઈએ કે આપણી આર્થિક સ્થિતિ સુધારવા માટે અનેક ઉપાય

લેવાવા બેઈએ. સરકાર તરફના કર થોડે ઘણે અંશે ઓછા થાય તો પણ આપણા ઉપર બીજા સાંસારિક કર એટલા બધા છે કે એનો બોલો આપણા ઉપરથી ઓછો નહિં થાય ત્યાં સુધી આપણે કોઈ રીતે ઉંચા આવી શકીશું નહિં.

માથુસ ને હમેશ બીજાની ભૂલ અથવા દોષ વહેલો જડે છે. પણ પોતાની જ અંદર જે સડો રહેલો હોય છે તેના તરફ નજર નથી ચડ શકતી.

બાઈબલે જે શીખામણ આપી છે કે “તારી પોતાની આંખનું ધાણું તું

જોઈ વિગેરે તે દરેક ક્ષણે યાદ રાખવા જેવી છે. લગ્ન, મરણ, સીમન્ત, અને જનોબ વગેરે પ્રસંગે કેટલાં બધા ખર્ચ આપણા લોકને

સૌ. શારદાખંડેન મહેતા, બી. એ.

કરવો પડે છે ? તેમાં કેટલોક અર્થ શોખને લીધે થાય છે અને કેટલોક તો ન્યાતના કર રહે થએલો હોય છે, તેતો કયા વગર છૂટકો નહિં. લગ્ન પ્રસંગનો ધણો અર્થ તો ઇતરાટ અને અભિમાનને લીધે થાય છે. પૈસાદાર લોકોને પોતાના ધનનો દેખાડો કરવાનો મદ હોય છે તેનેજ લીધે લાખો રૂપીઆ ખર્ચાંજ ગય છે. જે કોષ સમાજશાસ્ત્રી આપણા પ્રાન્તમાં લગ્ન પ્રસંગના આંકડાની ગણતરી કરે તો પ્રગતે બહુજ લાભ થશે. ધનવાન લોકો લખલુટ અર્થ કરે છે તેની પછવાડી મૂર્ખ, અજ્ઞાન અને ગરીબ લોક ધસડાય છે. ને કોષવાર તો ધસડાવું પડે છે કેમકે નહિં તો પછી એ ખિયારાંની ન્યાત ગતમાં ગણના રહે નહિં અને સારે નરસે પ્રસંગે કોષ મદરે ના આવે.

ચાલું સમયમાં મોંઘવારી બેશુમાર થઇ ગઇ છે તેમજ નાણાંની તંગી પણ એટલી બધી થઇ ગઇ છે કે આવા ખરચો તો સદંતર બંધ કરી નાખવા જોઇએ. અને તે કામમાં પૈસાદાર લોકોએજ પહેલ કરવી જોઇએ.

વરધોડા, પહેરામણી, જમણવાર એ બધામાં જે લાખો રૂપીઆ વેરાય છે તે એકદમ બંધ થવા જોઇએ. એ અર્થને ને લગ્નની ધર્મવિધિને કાંઇજ સંજ્ઞ નથી. એ ખરચ એકદમ બંધ થઇ ગય તો લાખો ગરીબ લોકો શ્રીમંત લોકોને આશીર્વાદ દેશે.

કેટલાક લોકો આવે પ્રસંગે વડીલવર્ગ અને સગાં વહાલાંને માથે દોષ ઓરડે છે, પરંતુ જે માણસ દંદ હોય તો પોતાના સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે વર્તી શકે છે. કલેશ, કલહ તથા કુટુંબ કળ્યા સહન કરવા માટે હિંમત રાખવી જોઇએ. એ બાબતમાં નબળાઇ ખતાવવામાં આવે તો સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે વર્તન ના થાય. સાથા, સમજી તેમજ

શ્રીમંત વર્ગની આ પ્રથમ ફદજ છે. લગ્ન પ્રસંગે અસલ અર્થના બોજમાં કેટલીક ન્યાતમાં તો લોકો આવી ગય છે, અને તેને લીધે આખી ન્યાતની ન્યાત પાયમાલ થતી નજરે નજર જોવામાં આવે છે છતાં થોડાક દુરાગ્રહી માણસોની જૂઠી મોટાઇને લીધે આ દુષ્ટ ધુંસરી નીકળી શકતી નથી. પારીદાર જ્ઞાતિ, અનાવલા, રજપુતો વિગેરેમાં જે કન્યા પાછળ અર્થ થાય છે તેનો કાંઇ આંકજ નથી. એ દુષ્ટ રૂઢિને લીધે નિર્દોષ બાળાઓ આપધાત કરવા તૈયાર થાય છે, મા બાપ છોકરીઓને દૂધપીતી કરે છે. ખાનદાનીના અપ્પરમાં કેટલાંએ હોમાય છે, આ પાપનું પ્રાયશ્ચિત કેવી રીતે કરી શકાશે ? જ્યાં સૂધી આ અર્થના કર આપણે કહાડી રાખીએ નહિં ત્યાં સૂધી સરકારને આંગણે બીખ માંગવાનો આપણો હક્ક નથી. આવાં ખર્ચોના અસંખ્ય બોજ તળે આપણે કચરાઇ ગયા છીએ; આવક પહેલાં જેટલી રહી નથી, જીવન વ્યવહાર બહુ ભારે થયો છે તેનેજ લીધે છોકરાંની ધાડ ખમાતી નથી. લાઇઓ અને બહેનો ! આપણી આંખ ઉઘડે તો સારં. જૂઓ પાડે નહિં ચાલે. વ્યવહારમાં પોતાને ત્યાં પ્રસંગ આવે ત્યારે કટિબદ્ધ થાઓ.

આતો થયું લગ્ન પ્રસંગનું, મરણ પ્રસંગનું શું ?

• ખરેખરે કરવેરાનો બોજો તો આપણે માથે આ બારમા તેરમાનો જ છે. માણસ પાસે પેટ ભરવાનું તો સાધન પણ ના હોય, ઘરમાં હાંદલાં ખખડતાં હોય, છોકરાં ને પહેરવાને કપડાં પણ ના હોય, લણવા ગણવાના તો માંસાસ્તો, તે છતાં ડોસો કે ડોસી મરી ગઇ એટલે દહાડોપાણી કર્યા વગર તો ચાલે જ કેમ ? ખરેખર આ મરણ પછવાડી દહાડોપાણી કરવાનું જે અર્થનું લાકડું આજણોએ ધાડ્યું છે તે આપણને

પાપમાત્ર કરે છે. સમજી લોક તો કદાચ પોતાની સ્થિતિ પ્રમાણે કરે; અજ્ઞાન લોકને તો એમાં મરોજ થાય છે, અમુક ખર્ચ કરીને દવાડો ના વાળે તો ન્યાત્રાણા એની સાથે સમુજગો વહેવાર ટાળી દે. એને કાષ્ટ છોકરી આપે નહિ, લે નહિ, કામે કાજે કાષ્ટ એની સાથે વ્યવહાર રાખે નહિ, ત્યારે એ કરે પણ શું ? સાથ સયવારા વગર નીચી મુડીએ કરજે નાણાં લાવીને એને એ ખર્ચ કરવો પડે છે. અને તેમાં એ વળી જૂઠાં છતરાટ હોય છે. અમુક જમણજ કર્યાં જોઇએ. જે કામ પચાસ રૂપીએ સરતું હોય તેમા પાંચસે રૂપીઆ કુળાભિમાનને લીધે ખર્ચવા પડે છે. ચાર દિવસની વાલવાલ જોલાવવાના લોકમાં જીંદગી ભરના દુઃખનો વિચાર બૂલી જવાય છે અને જીંદગીભરે કરજના ભોગમાં ધસગાડું પડે છે. ગાડી ધોડે દરતા, એશઆરામ ભોગવતા શેડી-આએને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહિ હોય કે જિ-આરા ગરીબ લોકો કેટલા કરજમાં ફાંસા હોય છે ? મા કે આપ મારી જાય તેના મરણનો શોક કરવાનો હોતો નથી પણ તેનો દવાડો પાણી કરવાના પૈસાની સલાહ કેવી રીતે થશે તેનું રજવાનું રહે છે. જે માણસ આર કે પંદર રૂપીઆ કમાતો હોય તે પાંચસેનો વરો કેવી રીતે કરી શકે ? આ વાતનો કાષ્ટ તોડ લાવશે ? ઘરઆર વેચી, ધરણું ગાંઠા વેચી, ખેતરો, વાસણકુસણ ગરિશ મૂકીને રૂંસા ડોસીનાં આરમાં, તેરમાં થાય છે એનો ખ્યાલ કેટલાં લોકને છે ? દુકા પગારદાર અને સાધારણ ગરીબ લોકની આર્થિક સ્થિતિની તજવીજ ચોક્કસ કરીશું તો માલુમ પડશે કે દરેકે દરેકને કાંઈ કાષ્ટ કરજ શીટાડવાનાં

હોય છે. માથે કરજ હોવાં એ શરમ ભરેલું છે એ લાગણી આપણા લોકોમાં હોતી નથી તેનેજ લીધે આવી રૂઢિઓ ટકી રહી છે, નહિ તો કે દિવસની જતી રહી હોત. આવાં કરજના ત્રાસમાંથી આપણાં લોકો ક્યારે ઊંચા આવશે ?

આ લગન-મરણ-પ્રસંગના દુષ્ટ ખરચો નાજુદ થાય તોજ આપણી સ્થિતિ સુધારે મોટી મોટી કમીડીઓ નીમીને આપણે સરકારી ખર્ચમા કાપકુપ માંગીએ છીએ પણ આપણા મદાજન અને ન્યાતોએ મળીને આ કાપકુપ કરવાની પ્રથમ જરૂર છે. પરિષદ મેળાની દરાવ કરીએ કે લગન-મરણ-પ્રસંગના ખર્ચ ઘટાડવા તેનાથી કાંઈ નહિં થાય. એનો ન્યાતે મળીને ચોક્કસ નિયમ કરવાના કે. અમુક ખર્ચતો તદ્દન કદાહી નાંખવાનાજ અને ગરીબમાં ગરીબ માણસથી યથ શકે એટલોજ ખર્ચનો નિયમ બાંધવો જોઇએ. એથી વધારે જે ખર્ચે તેનો દંડ થવો જોઇએ. આ પ્રમાણે ઢબોડો લઇનેજ આ દુષ્ટ રૂઢિનો સત્તર નાશ કરવામા દરેક સ્ત્રી પુરુષે મદદ કરવી જોઇએ, અને આ કાર્યમાં સર્ગીન પ્રયત્ન થવા જોઇએ. દરેક ન્યાતે આ પ્રશ્નને સત્તર ઉઠેલવો જોઇએ નહિં તો આપણે ખુવાર યથએ છીએ ને વધારે યથશું. આપણે પોતે રચેલા 'કરવેશ'ને કદાહી નાંખીશું તો જ આપણા દેશના ગરીબ લોકોનું કલ્યાણ થશે. આ પ્રશ્ન મામુલી ગણાય છે પણ એના પરિણામ અદુન લખકર આવે છે. દેશના ગરીબ લોકોની દાજ જેને દેડે દશે તે આ કાર્ય પોતાનું કરી લેશે, તોજ સત્તર તેનાં સુરખ જોવાશે.

મુંબઈનું ગાડું કેમ ચાલે છે.

લેખક: શ્રીયત કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી,
એમ. એ., એલએલ. બી., એ. પી;
ચીફ નરલ, રંગોલ કોલ કોલેજ મુંબઈ.

મુંબઈમાં દરેક રીતની મોંઘવારી છે, અને તે મોંઘવારીને પહેંચી વળવા ત્યાંના રહેવાશીને ભત્રાજનની કોશિશ કરવી પડે છે. નાણાંની મુશ્કેલી, ગરીબ વર્ગ તેમજ મધ્યમ વર્ગને ઘણી બોગવણી પડે છે, અને તેથી તેઓ કાંતો કાણતુ સમયમાં બીજું કામ કરે છે, એટલે કે “ સવાઈ ” લે છે તે તળીએત બગાડે છે, અથવા તો નાણું કરજે કાંડે છે જેવો ગામડામાં નાણાં ધીરનાર સાહુકાર-“ વાણીઆ ” નો વર્ગ છે, તેવો મુંબઈમાં પણ માત્ર એ જાતોજ-નાણા ધીર-વાનો-ધંધો કરનારનો એક ખાસ વર્ગ છે, ગરીબ માટે ગોલવાડીઆ મારવાડી અને દમણા દમણા પડાણુ. અને મધ્યમ વર્ગ એટલે મધ્યમ વર્ગના વેપારી માટે મુલનાની અથવા શિકારપુરી સરાફ. આ બંને વર્ગની કામ કરવાની પદ્ધતિ ભુગ પ્રકારની છે, જે કે અ.શય એક છે. પહેલે તકાકે તો એ જાને ગરીબ તથા મધ્યમ વર્ગનું લોહી પીનારા હોય એમ લાગે છે, પણ જરા લાગી નજરે જોતાં એમ જણાય છે કે એકોકો ન હોય તો મુંબઈનું ગાડું ચાલે નહિ. કોઈ એક મીલ મજૂરને ત્યાં એકાએક મંદરાતે મરણ થયું, પગાર મળવાનો દરદાડો (Pay day) હજુ દૂર છે, મજેસો પગાર મંદરાગમાં બા પર ખરચમાં વપરાઈ ગયો છે, ને મરણને જાગે થતા ખરચની તાત્કાલિક જરૂર તો ખરી

આવી વખતે રાત્રે દુકાન ઉઘાડી તેને જોઈતી મદદ એ ગોલવાડીઓ મારવાડીજ કરે છે. મુંબઈના વ્યાપારનું ગાડું પણ એમજ ચળે છે. એ પાંચથી પંદર દંજર સુધાની ટુંડી પર એકી વખતે ખરી નોકની વખતે નાણું મુલનાની સરાફજ કાઢી આપે છે. મારવાડી અલખત પચાસ આપી સોની ત્રીડી લખાવી લેવાનો, અને તે પચાસ પણ પૂરેપૂરા નહિ, તેમાંથી પહેલેથી થોડી બ્યાજની રકમ, કાંઈક કાચળા છોડામણ વગેરે વગેરે દકસાઈ મળી તે કાપી લેવાનો, પરંતુ જે રકમ સામા માણસના હાથમાં આવે તે રકમથી તેની તે વખતની મુશ્કેલી ટળે એટલી તો તે હોવાનીજ, એટલે તેટલા પૂરતો કાચલો જોઈ, પોતાનું કામ સરતું હોવાથી, સાહુકાર કહે તેમ લખી આપવાની તે આનાકાની કરતો નથી. મનુષ્ય સ્વભાવનું લક્ષણ મારવાડી જાણી ગએસો હોવાથી તે પૂરેપૂરો તેનો લાલ લે છે આ ઉપરથી તેને દયાહીન, રૂઝાર્યા વિગેરે ઘણું વિશેષણો આપવામાં આવે છે, પરંતુ એણે અણીની વખતે કરેલી મદદ, અને તેથી મરજાઉ માણસને મજેસો મંતોય એ એ એના પદ્ધતિ વાતો જૂલી જવામાં આવે છે; જોકે એણે મદદ કરવામાં માત્ર ધંધાનું લક્ષજ મનમાં રાખેલું, ઉપકારનું નહિ, છતાં ઉપર જણાવેલી એના લામની બાજતનો કોઈ નિષ્પક્ષપાતે વિચાર પણ કરતું નથી. એના પર

તો પૃથ્વીનો એક મરખો વરસાદનું પડ્યા કરે છે, એ મારવાડીમાં પ્રમાણિકતા છે, એણે ચીઠ્ઠી સો રૂપીઆની લખાવી લીધી હોય, પરંતુ દેણદાર જોડે ખાનગી દરાય હોય-કે અમુક મુદતની અંદર એ અમુક રકમ સાદ કે સીતેર-જે નક્કી કરી હોય તે જો આપી દેશે તો ચીઠ્ઠી ફાડી નાંખશે, અને તે પ્રમાણે જો કરજ કરનાર માણસ આપી દ તો જરૂર તે કરજમાંથી છૂટો થવાના. મારવાડી સાદુકાર જે પ્રકારના ચાપટા રાખે છે: એક પોતાની ખાનગી માલિકી માટે, બીજા પોતાના ધરાકારી માલિકી માટે. દરેક મારવાડી પોતાની ખાનગી મુડીથી કામ કરી રોકે એટલી એની કાયનાત હોતી નથી, અને એના જેવી બીજી પેઢીઓ જોડે ભાગમા વંધો કરવો પડે છે, અને તેની પાસેથી ઉછીની લીધેલી રકમનો ચોખ્ખો હિસાબ રાખ્યા વગર એનો છૂટકા થતો નથી. પોતાના વચનને વળગી રહેવા ઉપરાંત એનામાં બીજા પણ કેટલાક ગુણ છે. મારવાડી પોતાના ધરાકો જોડે દલાલની દરમ્યાનગીરી વગર કામ કરે છે, એટલે એની પાસે ઉછીનાં નાણાં લેનાર પુરોગ તથા સ્ત્રી વર્ગ અને આવે છે, પરંતુ આટલા સામા અરસામાં કોઈ પણ મારવાડી સાદુકારે કોઈ પણ સ્ત્રી તરફ કુદ્રષ્ટિ કર્યાનો એક પણ દાખલો નોંધાયો નથી. આ ઉપરાંત એ મત સ્વભાવે ધણીજ ગરીબ અને ગંદ છે. પારંસી કે અંગ્રેજ ધરાકને ત્યાં જો ઉધરાણું જાય, ત્યાંથી એનાં નાણાં ખસી નીકળનાં હોય તે એને આપવાને જલ્દી એના પર ગદ્દા પાડુનો પ્રદાર કરી એને ફાડી મૂકે તો એ મુઝે મોટે ચાણો જાય. એકના બમણાં લખાવી સેસમાં એની અમુક ગણતરી છે, જેમ વિમા ફાં. વાગા પોતાના હિસાબી અમલદારો (Accountaries) માગ્યને ગણતરી કરી વિમાના દર દેરે છે, તેમ પ્રજા અનુભવે એને

પણ ગણતરી શીખવી છે. એનાં ધરાકમાંથી કેટલાક નરમ એટલે સાચા, એટલે હીરા જેવાં, અને કેટલાક ઘંટ અને પથ્થર જેવા એટલે તદન ખોટા નીકળે છે. એવી કુખત રકમનો જલ્દી સાચા ધરાકો પાસેથી મેળવી એ પોતાનો કારભાર ચલાવે છે. પોલીસ, કસ્ટમ્સ (જકાત) અથવા મીલીટરી (લસ્કરી) ખાતાના અમલદારો લખી આપે ત્રણ ગણી રકમ પણ તેમની પાસેથી પાછી મોકલી પણ આવતી નથી. કેટલાક નાદારી કોર્ટમાં જાય, કેટલાક હિંદુસ્તાન છોડી ચાલ્યા જાય, અને કેટલાક મુજરી જાય, એવાં એવાં ધણાં ગુસ્તાન એના વેપારમાં એને લાગે છે. વળી એની પાસેથી નાણું ઉછીનું લઈ તે નાણું બીજાને ઉછીનું આપનાર ધણા નીકળે છે. ગીલ્લો જોયર અથવા મજૂરાની ટોળીનો મુકાદમ એની પાસેથી ૫૦૦-૭૦૦ રૂ. દર મહીને દરસેંકડે જે ટકાને બ્યાજે ઉછીના રે એટલે એને વરસે સેંકડે ચોવીશ ટકા મળવાનો સંભવ. એ જોયર કે મુકાદમ પોતાના દાય તજોનાં માણસોને દરમહીને દર રૂપીએ એક આનો બ્યાજ લઈ નાણાં ધીરે, એથી એને વરસે પોણોસો ટકાનું બ્યાજ પડે: દવે જ્યા મુંડી એ જોયર કે મુકાદમ તે મીલ યા ખાતામાં હોય ત્યાં મુંડી તેનો કાણુ દાય તજોનાં માણસો પર ખરે, અને તેથી પગાર યાચ તે વખતે પોતાનું માગતું તેમના પગારમાંથી કાપી લે ને મારવાડીને ભરે, પરંતુ એનું પણી વખત અને છે કે એ જોયર યા મુકાદમની નોકરી ત્યાંથી બધ થાય, તેમ થતાં નવો માણસ આવે તે પોતાની ધીરધાર કરે. આવી વખતે મારવાડીના નાણાં ધણાં ખસી જાય છે. ધણો દલાલ છે. એમાં એનું કોઈ દલાલો તરતું નથી, પરંતુ મુંબઈની જરૂરીઆતોમાંની મુખ્ય જરૂર એ પૂરી પાડે છે, ને તેથી એટલી રત્નો છે; એ

ન હોય તો મુબાઇનું ગાડું ગયરે નહિં. પહાણો એ ધંધો કરે છે. પણ ઘણા થોડા પ્રમાણમાં. પહાણો રકમ ઘણી નાની ધીરે છે. દસ, પંદર, પચીસ, અને તેને અંગે પણ ખાસ-તેમાં ખાસ સ્ત્રીઓને-એટલો આપે કે અનિવાર્ય જરૂર સિવાય કોઇ એમનો આશરો લેતું નથી.

મુબાઇનો અડધો-લગભગ પોણો વ્યાપાર જે મુલતાની સરાફ હોય નહિ તો ચાલે નહિ. હુડી લખી મુલતાની પાસેથી નાણા કદાવા ઘણા વેપારીઓ પોતાની આંટ જળજે છે. આજથી આશરે વરસેક પર મુલતાનીઓએ પોતાની હુડીઓ પાછી એટલી લઈ હુડીઓ પર નાણા ધીરવાનું બંધ કર્યું; કારણ એમનાં નાણા એમને વખતસર પાછાં મળતાં નહિં. આમ થતાંજ મુબાઇના ફરેક બજારમાં શોર-બકાર થઇ રહ્યો અને ઘણાને પોતાની આંટ ખોળ ખેસવાની વખત આવી અને જ્યારે હુડી-અથવા જંને એ લેડા પુરજ કહે છે તે-પાછી ચાલુ થઇ ત્યારે સૌના ઇચ્છા ઇચ્છા આવી. એ ધંધામાં દસાણે મુખ્ય ભાગ ભજવે છે. જે કોઇ વેપારીને નાણાં જોઇતાં હોય તે દસાણને બોલાવે અને પોતાની જરૂરીઆત તેને કહે દસાણ તે વેપારી સદર છે કે કેમ તેની તપાસ કરે અને પછી તેની પાસે ઉછીની જોઇતી હોય તેટલી રકમની પોતાના પરની અમુક મુદને પાકતી હુડી લખાવે, તે હુડી પાછળ એવાજ એક બીજા સદર વેપારીની જગીન તરીકે લાઈ કરે, પછી તે હુડી તથા પાકતી મુદન સુધીનું વ્યાજ રોકડું લઇ સરાફ પામે જાય અને હુડી તેને વેચે, એટલે સરાફ જોઇતાં નાણા લીરે. સરાફનો ધંધોખરો અધાર દસાણના પર, દસાણને જ વિશ્વાસે પોતે કામ કરે. દરે સરાફે અમુક એક સાથે ગોઠવણ કરી રાખેલી

હોય તે મુજબ હુડી એકને આપતાં એક અમુક વ્યાજે સરાફને નાણાં આપે. નાણાં લેનાર જે વ્યાજના દરથી નાણાં લે અને સરાફ જે દર એકને આપે, એ જે દર વચ્ચેનો તફાવત તે સરાફનો નફો. દાખલા તરીકે સરાફ પહેલેથી દર મહીને દર સેંકડે સવાટકાનું વ્યાજ રોકડું લઇ લે, સરાફ એકને બાર આના ભરે, એ જે વચ્ચેનો ગણો આઠ આના તે સરાફની કમાણી. પાકતી મુદતે એક દેખાડ કરે અને હુડી લખનાર જે હુડી સીકારી નાણાં ભરી દે તો તો સરાફના ખાતામાં તે જમે થઇ જાય, નહિ તો એક સરાફને ખબર આપે એટલે સરાફે એકને તરત નાણાં ભરી દેવાં જોઇએ. સરાફ તે મુજબ કરી પછી પાછા ધરાકને લઇ ખેસે; કોનો ફરીઆદી માંડે યા કાં તો કાંઈ બીજી ગોઠવણ કરે. કેટલાક સરાફો અંગત જમીન-ગીરીને બદલે કે તે ઉપરાંત વેપારીનો માલ માનમાં રાખે છે, ને પછી તે માલ વેચી વેચાવી નાણાં વસૂલ કરે છે. મુલતાની સરાફોનો ધંધો એ મુબાઇના વ્યાપારનું એક ખાસ અંગ છે અને જ્યારે વેપાર ધીકતો ચાલે તો હોય છે ત્યારે એમાં રહેલું વ્યાજ અકોધરાપણાનું તત્ત્વ બહુ બહાર પડી આવતું નથી, જ્યારે વેપારમાં મંદી હોય છે ત્યારેજ વેપારીઓને એ વાત ખૂચે છે.

મુબાઇનું ગાડું કેમ ગયરે છે એ વિષય “શુભ્રમુંદરી”ના સ્ત્રી વાગકવર્ગને જરા શુક વાગશે, પરંતુ ધરતી સ્ત્રીઓ ઉત્તમ પ્રકારનાં કપડાં દાગીના વગેરેની માગણી કરે, તેને પહેંચી વગવાને પુરૂષવર્ગને કેવી વિટળનાઓ બોગસી પડે છે, તેનો કાંઈક ખ્યાલ આવે એ ગતજગથી આ લેખ લખાયો છે, બાકી બીજું તેમને એ વિષય જોડે ચોટ્ટ જ લાગે વગશે છે.

સુવાવડ નંબર ૩

(કુડીકાકી લેખ દફો.)

લેખક: શ્રીયત છોટાલાલ ઠાણાભાઈ ભગીરદાર

ચિત્રકાર: શ્રીયત છોટાલાલ અંબાશંકર ભોશી.

આજે મકરસંક્રાન્તિ હતી. મકનકાકા અગાસીએ કનકવા ચગાવા ચડાવ્યા ના. નટુએ પરતી ઝાંડી હતી. ગટુ એક ઠાંધ વાળી પુગી ચગાવવા મથી રહ્યો હતો. કાકા, કાકા, કાપપો' 'એ કા-આ-ટેહે' ઇત્યાદિ વેચિત્ર અવાજોથી સુરતી મકરસંક્રાન્તિની ભાન ગાણ રહી હતી. દરીઆમહાલની વેશાળ અગાસીએ મુરતના નવાળના બક્ષી સાહેબ પોતાના રસાલા સાથે રેશમના માં-ખથી દીચોડીય ભરેલી પરતીઓ તેમજ મ્હોટી ગળંદીઓ ભરીને અમદાવાદી ઘુટેલા કાગળના મ્હોટા ધુમતાદાર પતંગો હલુરી-આઓ ..પાંસે ઉંચકાવીને પતંગ ચગાવવા ચડાવ્યા હતા. મકનકાકા અને બક્ષી સાહેબના પતંગોના પેચ જોવા આપું નાણાવટ ચંબી જતું. કારણ મકનકાકા પણ માંજો જાતે તૈયાર કરતા અને અમદાવાદી ઘુટેલા કાગળના મ્હોટા વજનદાર પતંગો જાતેજ જનાવી લેતા. એટલો એને પતંગને શોખ હતો ! "વરસાદ આજ તો ચાચાસાંદળખી આ ગયે" હય. ખાનસમા ! પતંગને કન્ના બાંધ અને જસદી ઉડાવ. ચાચા સાહેબ રાદ જોઇ રહ્યા છે" બક્ષી સાહેબે હુકમ કીધો કે ખાનસમાએ પતંગને 'શુન ને એક' કન્ના બાંધી તેને તોળી જોયો, અને તેને ચિથર જોઇ દોર બક્ષી માહેબના હાથમાં તે આપવા માંડ્યો.

‘ તું જ ચગાવ. ’

બક્ષી સાહેબનો હુકમ મળતાંજ ખાનસમાએ આખા રસાલાની તાળીઓના ગગડટ વચ્ચે પતંગ ચડાવી દીધો. મકરસંક્રાન્તિના દંડા પવનની આંખી દેહેકીમાં શુલાંટ ખાંતો અને ખાનસમાના હુમકા ખાંતો પતંગ ધીમે ધીમે આગળ વધ્યો.

‘બાપા બાપા બખસી કાકાનો પતંગ આવ્યો. ’ નટુએ ખૂસ પાડી.

કાકાએ બક્ષીનો પતંગ જોયો અને એ સાવધ ચઇ ગયા. એનો પતંગ પેટામાં નહિ ધુસે તે સાર કાકાએ પોતાના પતંગને એક એક સાથે લપેટે ખવાડ્યો એટલે બક્ષીનો પતંગ તીડની માફક કાકાના પતંગ ઉપર પડ્યો. કાકાએ પોતાના પતંગને દંસાવી જરા ઉપર લીધો કે પેચ રાડ ચવા. જરાજર પેચ લાગતા કાકાએ નટુના હાથમાંથી માંગની પરતી પોતે લઇ લીધી. બક્ષીએ પણ હાથે ચામડાનાં મોઝાં ચડાવી દોર હાથમાં લીધી. ‘એ જાય, એ જાય’ કરતાં લોકો આ બાદ-ચાલી પેચ જોઇ રહ્યા. એ પેચની વચ્ચે જાણે અગ્નિ પડનારા પતંગો ચીલડાંની માફક એકજ ઝટેકે કપાઇ જવા લાગ્યાં. કંઇ સેંકડો પતંગોની એવી દશા ચઇ દશે. પરતીપર પરતી ખલાસ ચતી ચાલી તેમ તેમ ખીજ પરતી જોડાતી ચાલી અને પતંગ તો નજરે ચે નહિ

પડે એટલે દૂર સૂધી પેચ લંબાયા આમ
ન્યાં રંગ જામ્યો હતો ત્યાં ફેાપખાના બંદુ-
કીઆ ઘાંટાએ એ રંગમાં ભંગ પાડ્યો.

‘ અરે મકનભાઈજી ! એ મકનભાઈજી !
મુવા. કાધાગળ્યા જેવા ભાન વગરના ! આ
નીચે તો બાપડી કષ્ટાય છે ત્યારે ભાવડો
પતંગ ચગાવવા નીકળ્યો છે ! અરે નીચે આવેલ
નટુ, ગટુ, ક્યાં ગયા મુવાઓ !

ફેાપખાની ખૂસ સાંભળી કાકાએ પરતો
નટુના હાથમાં આપી અને પેચની ધુનમાં
નીકળી ગયલી કાઝડી પાછી ખોસી નીચે
જવા લાગ્યા.

‘ જોરે અપલા પરતી ખલાસ થાય કે
દોર તોડી લાખજો. હાંભળ્યું કે ! ’ કાકાએ
જતાં જતા નટુને કહ્યું.

પણ પરતી ખલાસ થાય શાની ! કાકા
એ પગથીઆ નહિ ઉતર્યાં હોય ત્યાં તો
બક્ષી સાહેબની અગાસીમાંથી કાનૂના
પડ્યા તોડી નાખે એવો અવાજ આવ્યોઃ
‘ કા-આ-આ-દે હથે ’ !

અરેબર કાકાનો પતંગ કપાઈ ગયો હતો.
નટુ ખીચારો તો આખાની માફક પરતી પકડી
જોઈજ રહ્યો દોર નીચે પડી રસ્તા પરના
સોકાની એના પર તૂટા તૂટ પડી ને ખેંચારા
લાગી ત્યારેજ એને ભાન આવ્યું. પરતી
ફેંટી એકદમ એ તો ઊપરાની ટોચ સુધી
આવી ઝડપખંધ દોર ખેંચવા લાગ્યો. પણ
થોડીએક ખંચી હશે ત્યાં તો પાડોશમાંથી
કાઝએ તે પકડી એટલે નળીઆંખાજી શરૂ
થઈ ! ગટુ પણ નટુની મદદે આવ્યો.

આણીમેર મકનકાકાને નીચે જતા જતાં
ખજર તો પડી કે પતંગ કપાયો પણ એને તેનો
શોક નહિ હતો. અકસ્માત્કાંતના દિવસોની
દંડીમાં પતંગ ચગાવવાથી આખતું વર જુદું
વધે છે અને વજનદાર પતંગને સ્થિર રાખ-

વાની કળાથી હાથની આંગળીઓમાં ચપળતા
કેળવાય છે એમ એમની માન્યતા હોવાથી
બક્ષી સાહેબ જેવા મોટા માણસના પતંગ
સાથે આટલી ખંચી ટકકર ઝીંટ્યા પછી
પોનાનો પતંગ કપાયો ને માટે એને જરાયે
ખેદ થયો નહિ. હલકે દેયે નીચે આવી જોયું
તો કૂલીકાકાને પ્રસવવેદનાની શરૂઆત હતી.
મહુલી સોમાણી ગઈ રાતના આવીને જોઈ
ગઈ હતી અને બીજો દિવસે નવદશ વાગવાને
સુમારે પ્રસવ થવાને સમયે એ આવી પહોં
ચશે એમ કહી ગઈ હતી. પ્રસવ સમયે
જોઈયું સર્વ સાહિત્ય કૂલીકાકાએ મતે રાત-
નાજ તૈયાર રાખ્યું હતું થોગણં મારીને
આખાં કાંધેલાં લૂગડાં, ચણીઆ, ચોળીઓ,
કુચા વગેરેનું એક પોટલું કાકીએ આવા પ્રસ-
વને માટે સંગ્રહી રાખેલું તે કંડારીને સુવાવ-
ડાળા ‘એરડામાં રાખી મૂક્યું હતું. આ
લૂગડાંઓ ધોખીના કપડાનું હોય ખાળી નાંખે
એવા બ્લેચીંગ પાઉડર કે એસીડમાં નહિ
ધોયલા હોવાથી ‘ સફેદ ચન્ની ’ જેવા નહિ
હતા પણ ઘેર અરીઠાના પાણીમાં પાથા
પાડીને ધોયલા હોવાથી સ્વચ્છ તો હતાંજ.
ઘણી વખત આવા સફેદ ચન્ની જેવા કોટ
પાટલુન ઝોરીસમાં કે ઘેર લઘુશંકા માટે
કે દીર્ઘશંકા માટે દિવસમાં ગણ ચાર વાર
જળજળમાં ‘ પાવન ’ થઈ આવેલા હોવા છતાં
‘ સફેદ ચન્ની ’ જેવા ઉજળા દેખાવાથી
સ્વચ્છ તરીકે પસાર થાય છે ત્યારે કોઈ ચુસ્ત
દિલુના કપડા દરરોજ ન્હાતી વખતે ધોવા-
વાથી સફેદ લાલશ પડતા થઈ જતા
હોવાથી તેને ગંદ ગણવામાં આવે છે ! આ-
જના જમાનાને બદલેના દેખાવ આમજ
આજ રહ્યો છે !

સુવાવડ માટે ખાસ લુટો રાખેલો એરડો
ધરના પાછળના ભાગમાં આવેલો હતો. એમાં
પાણી વગેરે જવા માટે ખાળા મોકડી વગે-

રેની સગવડ સારી હતી. એ ઝોરડો જાણી જોઈને અધારીઓ રાખવામાં આવ્યો હતો અજવાળું અને પવન આવવા માટે એ નહાના જાળીયાં હતા, તે સિવાય એક મોટી બારી હતી પણ તે સુવાવડ વખતે બંધની બંધજ રહેતી: નવમાસ સુધી ગભાંગારનો અધકાર સેવ્યા પછી ઝાઝો પ્રકાશ, અવતરનારા બાળકની અને સુવાવડીની આંખો ઉપર પડે તો બાળકની નાજુક આંખોને તેમજ પ્રસવ થયા પછી નબળા પડી ગયેલી સુવાવડી બાળની આંખોને ગભીર નુકશાન પહોંચે એમ હિન્દુ પદ્ધતિ મુજબ સુવાવડ કરનારાઓની માન્યતા હોવાથી સુવાવડવાળા ઝોરડામાં ઝાઝો પ્રકાશ કે ઝાઝો પવન ન આવે એવી ખાસ ગોઠવણ રાખવામાં આવતી. આ ઝોરડાની દીવાલો દર દીવાળી અને દર સુવાવડ ગયા પછી ચુનાથી ઘોળાતી હોવાથી અને જમીન પણ તેજ મુજબ માટી અને ગાયના છાણથી ઓઢીથીઓ પાડી લીંપાતી હોવાથી એ ઝોરડો ખીલકુલ બેજ વગરનો કહી શકાય. એના ભારેડીઆ, છત વગેરેમાં લાકડાનો ઉપયોગ થયેલો હતો. એની રૂરખામણીમાં હાલની લાખેત્ર ખરચે ઉભી થયેલી ઇસ્પતાલોની દીવાલ પત્થરની, જમીન પત્થરની લાદીની, સીમેન્ટની કે સીમેન્ટમાં બેસાડેલી કાગની કટકીની, ભાલ છત વગેરે લોખંડના કે સીમેન્ટના, સુવાવડીતો ખાટલો અને બાળક માટેનું પારણું લોખંડના-એમ ચારે તરફથી ચરદી, મારતો સુવાવડીના બહારનો લપકાથી આંજ નાંખતો, ઝોરડો મ્હારા નમ્ર મત મુજબ વધારે શરદીવાળો કહી શકાય. આર્ય પદ્ધતિ મુજબ સુવાવડીના ઝોરડામાં સુવાવડ દરમ્યાન હુષ્ટ જંતુ નાશક સુવા અને મેથી કે લીમડાના સૂકાં પાનનો ઘૂપ દરેજ રદવાર રદાજ થતો હોવાથી એ ઝોરડાનું વાતાવરણ અતિશય સ્વચ્છ અને પવિત્ર રહેતું. અસ્તુ.

મહાલી સોપાણી આવે તે પહેલાં કાકીને વીણ આવવા માંડવાથી એ ફાઇખાને ખૂમ મારી સુવાવડવાળા ઝોરડામાં નેતરના ખાટલાપર જઈ સૂતા. ફાઇખા આવ્યાને થોડીવાર થઈ હશે એટલામાં બાળકને બદલે બાળકનો હાથ પ્રથમ બહાર આવ્યો. ફાઇખાએ અનેક સુવાવડો કીધેલી હોવાથી તે એ બાળતના ભારે અનુભવી હતા, પણ આમ પ્રથમ હાથ આવેલો એમણે જોયેલો નહિ હોવાથી એ જરા ગલરાયા અને મકનકાકાને આપણે ઉપર જોયું તેમ ખૂસ પાડી. મકનકાકા નીચે આવ્યા એટલે ફાઇખાએ એને સીનીલ સરન્યનને બોલાવવા મોકલ્યા અને નટુને ધમકાવી નીચે બોલાવી મહાલીને ત્યાં દોડાવ્યો. મહાલી એને રસ્તામાજ મળી. તેને ધમકાવી દોડાવતો દોડાવતો એ ઘેર લઈ આવ્યો. મહાલી શરીરે લટ હતી, એના ગાળ ભરેલા હતા અને તેમાંથી લોહીની તસર છૂટતી. એ બહુ બટકબોલી ને હસમુખી હતી કંઈ હજારો સુવાવડો એના હાથે થયેલી હોવાથી સુવાવડ કરવી એને મન રમત વાત હતી. મહાલીને આવેલી જોઈ ફાઇખાનાં શ્વમાં શ્વ આવ્યો. આવતાં મોડું કરવા માટે એને નરમ કંપકો આપી બનેલી લકીકત ટુંકામાં કહી એની પાછળ પાછળ એ સુવાવડીના ઝોરડામાં આવ્યા. આસ્તે રહીને નટુ પણ અંદર ધુસ્યો. ‘ઓહો આતરામાં ગભરે ગીયા ! જાવ મ્હારા બે ! આતરી આતરી હવાવર થઈ તો ચે ગભરે ગીયા ! ઉંદ ! હવે આ છોકરા હોર દીનદાને તૈથી પૈહાનું આઈસ મંગાવો. એમ જાણનું કે બધું હંધારી લાયખું ! હંમમ !”

મહાલીએ કહ્યું કે તરતજ ફાઇખાએ એક પૈસો આપી નટુને આઈસ લેવા દોડાવ્યો નટુ આઈસ લઈને આવે તે દરમ્યાનમાં મકનકાકા સરન્યનને લઈને આવી પહોંચ્યા સરન્યન યુરોપીઅન હતો, માથેથી

હેટ કઢાડી એ છુટ સાથે સુવાવડીના ઓરડામાં ગયા. કેસ તપાસી એણે પૂર ગંભીરતાથી કહ્યું: 'ઓપરેશન કરના પરેગા' બહોટ દેર હોઠગી તો 'પેશન્ટ' મર જાયગા. ઓપરેશનકા દોસો રૂપિઆ હોયગા, મહાલી હસી. પણ ફાઇયા ને મકનકાકાના મ્હોં લેવાઈ ગયા ! શીને લીધે નહિ પણ પોતાના માણસને જન જયમાં છે તે સાંભળીને. આમ વાત ચાલે છે એટલામાં નંદુ આઘસ લઇને આવ્યો. સરન્ધન સાહેબ તો પંદર રૂપિઆ શી ખીસામાં મૂકી જરા માંડતાહતા તેને મહાલીએ શેક્યા. 'જરા ખરા રો. હમારા ઓપરેશન હેખતા જવ.'

સાહેબ કુતૂહલથી મહાલીને એક રૂબો. મહાલીએ આપસતો ટટકા લઈ તે પરતું મુસું લૂછી આપસ બાળકના હાથ આગળ ધ્યુ. બાળકના હાથને આપસની ઠંડક લાગતાં બાળકે હાથ ધીમે ધીમે અંદર ખેંચી લીધો ! આ દરમ્યાન કુલીકાકી વેદનાથી ઉં, ઉં ક્યાં કરતાં હતાં ! બાળકનો હાથ પૂરેપૂરો અંદર ગયો ત્યાંસુધી મહાલીએ આપસ ધરી રાખ્યું. તે સંપૂર્ણ અંદર ગયો એટલે મહાલીએ ઉડીને સાહેબને સલામ કીધી અને બોલી: 'દેખા હમરા ઓપરેશન !'

આ 'જંગલી' માણસની 'જંગલી રીતો' ને શેષ ભરતો સાહેબ ગાડીમાં બેસી સીધાવ્યો, ને મહાલીએ હાથે તેણે ચોપડી બાળકને ગર્ભાશયમાં સીધું કરી બાળકનો પ્રસવ કરાવ્યો. પછીનું કામ પોતાની હસેસની પદ્ધતિ મુજબ મહાલીએ પતાવ્યું. મકનકાકાએ પુત્રના જન્મનો સમય જન્મભક્ષર માટે મોઢી લીધો. પ્રસવ થતાં વાર થવાને લીધે કુલીકાકી કંઈક વધારે નબળાં પડી ગયા હતા પણ કામકાજની રગડથી પસોટાવણું અને આઘસ પીધેલ ચરીર એ નબળાઈ રહ્યાને કીક ટકી રહ્યું હતું. નંદુ ને ગડુ કુત્તા કુત્તા પગ

ચગાવવા ટેકરે જતા હતા એટલામાં પાડોશ માંથી ઇન્જાકાકીએ એમને બોલાવ્યા.

'અલ્યા આજે દોડતો દોડતો ક્યાં જતો હતો ? ત્હારી માએ જલ્દુ કે શું ! ઇન્જાકાકીએ નંદુને પૂછ્યું.

'હા જયનું. કેમ ગડુ ખલી વાટને !' નંદુએ કહ્યું.

'હા કાકી, લાભીએ જયનું. ગડુએ ટાપસી પૂરી. 'શું આવ્યું ?' કાકીએ પૂછ્યું.

'હાપોલીઉ !' નંદુએ બાળકનો પ્રથમ સાપોલીઆ જેવો હાથ આવેલો જોયેલો તે ઉપરથી ઠાક્યું.

'ઘેર મુવા ! સાપોલીઉ' તે કોઈને આવે !' ઇન્જાકાકીએ હસતા હસતા કહ્યું.

'હા, હા, હાપોલીઉ' આવ્યું ! ગડુને પૂછી જીવો. કેમ ગડુ ખલી વાટને !' નંદુએ કહ્યું.

'હા કાકી તમારા હમ આઉં 'હું ! લાભીને હાપોલીઉ જયનું !' ગડુએ સોજઈ પર સાક્ષી આપી અને થઈ ચૂક્યું ! ઇન્જાકાકીએ ભૂલીમાત્રીને અને ભૂલીમાસીએ ઠંક વેવણુને-એમ વાતે વાત ચાલી તે સ્થાન સોરા તો આખા સુરતમાં વાત પ્રસરી કે કુલીકાકીએ સાપોલીઉ જલ્દુ.

"હું તો બા બે દિવસ રહીને આવવાની હતી પણ મ્હારો તો બા જીવ રહ્યો નહિ તે અમચીના બાપા પાસે પાન ને લવંગ દાસોદાસ મંગારી ટુકીની ખખર કઢાવ્યા આવી. માણસને સાપોલીઉ જલ્દુ તે તો બા આજેજ જયલ્દુ !" કહી લખમી જલ્દેને પાનને લવંગ ફાઈયા આગળ મૂક્યાં. ફાઈયાને એની વાતમાં કંઈ સમજ નહિ પડી એટલે એણે પૂછ્યું: 'સાપોલીઉ શું !'

'સાપોલીઉ' સાપોલીઉ ! કેમ નહિ રદમન્યા. સાપનું જલ્દુ તે સાપોલીઉ !'

ચિત્રકાર :

નટ ને જટ રહતા હતા પતંગ ચગાવવા ટેકરે [શીશુવ છાયાલાલ ભટ્ટા.
જતા હતા. એટલામાં પાડોશમાંથી ઇન્ડાકાકીએ
એમને બોલાવ્યા.

ચિત્રકાર :] મનકાન્તા અગ્રવાલે કનકના અગાવવા [શ્રીયુત ઠાણવાલ જયી.
ચદર્યા દવા.

લખમી બહેને ખુલાસો કીધો, ‘ હા પણ તેતું’
છે શું ? ’ દ્રોષખાએ વળી પૂછ્યું.

‘ કેમ આપણી કુલીને સાપોલીઈ’ આન્યું’
કેની ! મને રાંછે તો એ વાતની ક્યાંથી
ખબર પડે પણ આજે મંદિર શેનના દર્શનમાં
વાત થતી હતી. ’ લખમી બહેને વધુ
ખુલાસો કીધો.

‘ અરે તમને કહ્યું ક્યા રાંડ મુવાએ કે
કુલીને સાપોલીઈ’ જણ્યું ! તેતું કાચું તો લાવો
અહીં ! આંખ હોય તો જુવો કે આ સાપોલીઈ’
છે કે કદાન કુંવર જેવો છોકરો ! ’ દ્રોષખાએ
આમ કહી કુલીકાકીને છોકરાને ખતાવવાનું કહ્યું
લખમી બહેન છોકરાને જોઇ જરા આશા
ખતી ગયા. જેમતેમ ખુલાસો કરી ખીજી
આડી તેડી વાતો કરી એ વિદાય થયા. ત્યાર
પછી ખીજી પાંચ સાત સ્ત્રીઓ કોઇ મોળ લાઇને,
તો કોઇ સાકર લાઇને આવેલી-સન્નારીએને તો
‘ ગળેમાંઠ અને મ્હોડે કુંચો, ’ રાખી દ્રોષખાએ
સાપોલીઈ આ બાબતનો ખુલાસો કીધો પણ એ
દિવસ રહીને લયકોદાલના ઉજમ બહેને,
આવીને એ વાત ઉકેલી ત્યારે તો, દ્રોષખાનો
મીઝજ હાથમાં ન રહ્યો.

‘ બાઇ મ્હેં તો જયારથી સાંભળ્યું’ છે કે
આપણી કુલીવહુને સાપોલીઈ’ —

‘ કપાળે ’ તમારું’ ને તમને કહેનારતું !
આંખ છે કે કોડા ! જરા જોઇ વિચારીને
તો બોલો. ’ દ્રોષખા આ વખતે કુલીકાકીને
અડકેલાજ દત્તા એટલે એમણે તો ઝટ ઉડીને
બાળકને લઇ ઉજમ બહેનના બેળામાં મૂકી
દીધું. ઉજમ બહેન તો અલડાયા ને અડળાયા.
સાપોલીઈને જલ્દે બાળકને જોઇ ચાટ પડી
ગયલા એટલે જેમ તેમ વાતને સંકેલી બાળક-
ને પાછું દ્રોષખાને આપી એ ઉડ્યા અને
ઘેર જઇને માથાબોળ ન્હાઇ નાંખ્યું ! આ
રીતે ધીમે ધીમે આ ગપોડાનો અંત આવ્યો
અને બધાને નિરાત થઇ !

સુવાવડના દશ દિવસ દરમ્યાન કુલીકાકી
કણ્ણતરખાનાવાળા હોરાની દશ મૂળની મુલા-
વડીની પડીને ઉકાળો દિવસમાં એ વાર
માટીની હાંલ્લીમાં ઉકાળી પીતા. એ ઉકાળો
અતિશય કડવો હતો તો પણ સુવાવડની
જરાકે જરાક કસર કહાડી નાખવાનો ને
સુવાવડ પછી પાટા બાંધવાની ક્યાસને લીધે
મ્હોટા થઇ જતા પેટને ઓસારી નાખવાનો
એનામાં અમૂલ્ય મુલ્ય હતો. દ્રોષખા, કે
મકનકાકા આ ‘ પડી ’ જતે ઉકાળાને
કુલીકાકીને આપતા. કડવાસને લીધે કાકી
પીતાં કંટાળતા તો ખરા પણ દ્રોષખાના ધાકે
અને પોતાની પણ મરજીથી એ આંખ મીચી
પી જતા. બાળકને માટે કટુ; કરીઆતું,
કાચકો, ઈંદ્રજવ, વાવડીંગ અતિવિષતી કળી,
હરડે વગેરે સંસ્તી અને જ્યારે જોઇએ ત્યારે
‘ મળી શકે ! ’ એવી પણ બાળકના સામાન્ય
રોગો માટે બહુજ ઉપયોગી દેશી ઔષધીઓનો
ઉપયોગ. યથાસમય કરવામાં આવતો, તેથી
બાળક નિરાગી રહેતું. દશઉંડયા નાછા
પછી કુલીકાકી ચોળનારીપાસે એક એ માસ
તેલ ચોળાવતા અને ચણાના લોટથી કે
અરીસાંથી તેડની ચીકાસ કદાડી નહાતા. આ
રીતનું અન્યથા સ્નાન ગયલી શક્તિ પાછી
આણવામાં અને લોહીને તથા ચામડીને
અતિશય સ્વચ્છ કરવામાં દેશી પદ્ધતિ બહુ
ઉપયોગી માને છે. બાળકને પણ નાંક કાનમાં
જરા જરા તપાવેલું ઘી લગાડી તેલ ચોળવામાં
આવતું અને તેને દુધ, ચણાનો લોટ અને મ્હેજ
હળદરના મિશ્રણથી ન્હાવાડવામાં આવતું. ચણા-
નો લોટ ચીકાસ કહાડવામાં, દુધની મલાઇ ચા-
મડીની કુણાસ જાળવી રાખવામાં અને હળદર
લોહીને શુદ્ધ કરવામાં બહુ ઉપયોગી ભાગ
ભજવે છે એ ખીના જાણીતી છે. સુવાવડ
દરમ્યાન કુલીકાકીને દુધ તથા ભાત વંજઈ
હતા તેને ગરમે ખીજે પૂંછીકારડ બોરાક

પાયક અને દીપક વસાણા સાથે એ લેતા. સુવાવડીની ગયલી શક્તિ પાછી મેળવવા પુષ્ટિકારક ખોરાકની અત્યંત જરૂર છે પણ એ ખોરાક નખળા શરીરને ભારે નહિ પડતાં પચી જાય તે માટે એ 'મધ' સથે દલગણ આટતા. આ દલગણમાં પીપર, મૂળ, સુંઠ વગેરે દીપન અને પાયક ઔષધિઓ પડેલી હોવાથી શરીર વગેરે પુષ્ટિદાયક ખોરાક પચી જવામાં વાંધો આવતો નહિ. કમ્બરની તાકાત મેળવવા કાકી સુવાવડ દરમિયાન દમેશાં બેળ ગળતાં. યાનમાં દુધના ભરાવા માટે તેમજ તેની શુદ્ધિ માટે પાનમાં એ સુવાનું સેવન રાખતા. મ્હોં ફેર માટે કોમ વાર ચુંદરપાક તો કોઈવાર સોભાગ્ય મુઠી-પાક અને નયા બત્રીસું, કાટલું ચોગ્ધ પ્રમાણમાં લેતા. મગજશક્તિ માટે મંગજતરીની રાખ દરરોજ પીતા. દીવેલની પારેલી હાડી મેશ પોતે આનંદતા અને બાળકને પણ નવડાન્યા પછી આંજતાં. નવડાનીને સુરાડતાં બાળકને માથે તાલ ઉપર જરા દીવેલ યાખડતા અને નાજરવેલના પાન પર દીવેલ ચોપડી તેને જરા દેવનાપર સેકી કુંડી આગળથી પાનને

કાણું પાડી તે કુંડીની આસપાસ પેટ ઉપર મુકતા. આથી બાળકના પેટનો પવન ઘૂરો રહેતો અને દરન ખુલાસે થતો. બાળકનું ઘોડીઉં લાકડાનું અને કોલી દરોજ છોડી થોમ શકાય એમ હોવાથી એ ઘોડીઉં બીજ પ્રમાણમાં વધારે સગવડ ભરેલું કહી શકાય. અલગત એના પાંગળામાં કે બીજે માંકડ વગેરે જંતુઓ ન ભરાય તે માટે સાવચેતી તો રાખવીજ જોઈએ. આ રીતે દોઢમાની અનુભવા દેખરેખ હેઠળ સુખથી, આરામથી અને કુશળતાપૂર્વક સરન્નનની શી બાદ કરતાં ઓછામાં ઓછે ખન્ને કુલીકાકીની સુવાવડ પૂરી થઈ. ચાકીસ ઉઘ્યાનું નાલા પછી એમનું શરીર સુવાવડ પહેલાંના શરીર કરતાં થોડું વધારે સચકત અને તેજદાર લાગતું હતું. નાલા કે તરતજ સારા દિવસ બેઠને ક્ષણભોજન કરાવી એ ધરના કામે વળગ્યા અને આ રીતે મટુભાઇના પ્રાગટ્ય સાથે કાંકીની સુવાવડ નં. ૩ સુખપૂર્વક પૂર્ણોદ્ધતિને પામી. 'સર્વત્ર એમ થાઓ' એવી શુભેચ્છા સાથે એક રીતે ગચ્છી અને મેદારે મન ઉપયોગી લેખની હું સમાપ્તિ કરીશ.

લેખક (નાટક કંપનીના મેનેજરને) - એ' એક નાટક લખેલું છે. તમારી કંપનીમાં બજવવા માટે જોઈતું હોય તો આપું.

મેનેજર-એનો ' પ્લોટ ' કેવો છે ? સારો છે ?

લેખક-અરે પ્લોટ તો એવો શુદ્ધ અને માર્ગિક છે કે જેવા આવનાર હોયો નાટક એ જાન એવાથી વાર્તા સમજી શકો પશુ નહિ ! આઠ દિવસ સુધી તેજ જોવા આવશે ત્યારે પ્લોટ કંઈક સમજી શકો ! વાંચને પણ શુભદો મરો ! મારું નાટક લઈ લો !

x

x

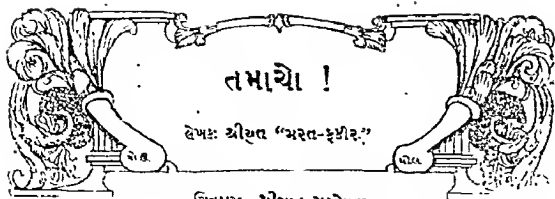
x

x

મગવા આવનાર શુદ્ધરથ તમુ કદાચ સુધી નામથી વાતો કરતો એવી રથો દત્તે. પરો આવીકે તેનાથી કંઈક જોઈ દત્તે.

મગવા આવનાર-પેના શતિલાલે મને એક બુલની વાત કહી. એવી બવંકર વાત હતી કે ' એ ' તો તે સંમિલને એકામ ત્યાંથી આલવાજ મોંઘું !

પરનેમાળી- મને બુલની વાતો આવડી દોન તો કેવું સાચું !

તમાચો !

લેખક: શ્રીચત્ર “મરત-ફરીર.”

ચિત્રકાર: શ્રીમાન પુરુષોત્તમ.

તે દિવસે અપેરે ગોરધનભાઈને ત્યાં ગયો ત્યારે પણ એજ ખબર મળ્યા. દામમાં પણ એજ સમાચાર સાંભળ્યા હતા, અને સવારે પણ કોઈ એજ વાત કરી ગયું હતું.

છગનભાઈએ સર નંદનપ્રસાદને એની પોતાની મોટરમાં થોળે દિવસે જાહેર ન્હા પર એકેડો માણસોની અવરજવર વચ્ચે તમાચો ખેંચી કાઢ્યો હતો, એ વાત તો આજ ચાર દિવસથી જગજાહેર થઈ ચૂકી હતી. આજે જે વાત જાહેર થઈ તે એ તમાચાનું પરિણામ થતું. એવા નજીકના બનાવોના પણ ત્રણ ચાર દિવસ કેસ ચાલ્યા પછી છગનભાઈને જ મહિનાની કેસની સમીક્ષા કરવામાં આવી હતી. ઉઠતી વાતો ધણીય સંભળાઈ હતી. કેસ બંધ ખાસે ચાલ્યો ત્યારથી જ લોકોને જુદા જુદા પ્રકારની ચંકાઓ થવા માંડી હતી. છગનભાઈની મરજી કેટલીક વિગતો ભર કોર્ટમાં જણાવવાની હતી. પરંતુ સર નંદનપ્રસાદના વકીલના દબાણથી અને તેમની લાગવગથી પ્રેરાઈ મેજિસ્ટ્રેટ મુકદ્દમા બંધ ખાસે ચલાવ્યો હતો.

ગોરધનભાઈને ત્યાં ખબર મળી તે એટલીજ કે “છગનભાઈ જ મહિના ગયા.” છગનભાઈ જોયે માણસ આવું નાદાનીબધું કામ કરે એ માટે તેમને અભયથી લાગતી હતી. ત્યાં એકલા વખતચંદ્ર કવેરી બહુ ઉશ્કેરાઈ મથા દત્તા અને છાપું નાંખી દેતાં બેઠા હતા કે “આવી રીતે સારા માણસોને જાહેર રસ્તાપર તમાચા પડે તો પછી

લોકોની સલામતી ક્યાં ?” એટલી-ટન કોલે-જમાં અભ્યાસ કરતા કિંગ્સલાયે કહ્યું: There must be some secret motive behind it. I knew this man Chhaganlal (એમાં કાંઈ છુપો ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ. એ છગનભાઈને કું ઓળખું છું), એ એક ખરેખરા પરદુઃખસંજન અને પરગણુ માણસ છે. ” દયામાં કર કાકાએ કહ્યું: “ કોણ સારા શેકીયાને રસ્તામાં તમાચો માર્યો એમાં ક્યા પારકાનું કુંખ-બંજન કર્યું ? આ ગોરધનભાઈસેના મિત્ર થાય છે જતાં કહું છું કે એ છગનમાં અક્ષય ઓછી છે. ” ગોરધનને મળવા આવેલા ઈમામદાસભાઈએ એ તમાચો મારવાના કામ ‘ એક-મરતનગી લેરેલા કામ ’ તરીકે વખાણ્યું. આ રીતે એ તમાચા વિષે જુદા જુદા દૃષ્ટિબિંદુથી અમે ચર્ચા કરતા હતા. ત્યાં રઘુનાથ આવી પહોંચ્યો.

રઘુનાથ મુંબાઈના છુપી પોલીસ ખાતામાં ઇન્સ્પેક્ટર હતો, અને બાદોશી, હિંમત અને ચાલાકી માટે વખાણાતો હતો. મારો અને ગોરધનનો મિત્ર હતો, અને તેથી કોઈ કોઈ વખત ડયુટીપર ન હોય ત્યારે અમારી મિત્રમંડળીમાં એ હાજરી આપતો.

હંમેશા એના આવવાથી અમને આનંદજ થતો, કારણકે એમની પાસેથી મુંબાઈમાં ચાલી રહેલા રંગદં, દમાફટકા, બદમાશી, સોનેરી ટોળાની રોતાની જાણ, વગેરેના

વર્ણનો તેની હંમેશની છટાદાર બાનીમાં અમને સાંભળવા મળતાં. વળી રઘુનાથમાં એક ખાસ ધ્યાન ખેંચનારો ગુણ એ હતો કે બીજા પોલીસ અમલદાર જેવો એ નિષ્કુર અને મનુષ્યરૂપે તરફ વિરુદ્ધ બતાવનારો ન હતો; પરંતુ મનુષ્યની નબળાઈઓ તરફ દિલસોજી કરવાનારો અને કયા કારણેથી માણસ લપસી પડે છે તે જાણનાર હતો. સાથે સાથે તે બદમાશોનો કટ્ટો દુશ્મન હતો. એને જોઈ અમે બધાં ઘણા ખુશ થયા અને એક સાથે બે ચાર જણે એજ પ્રશ્ન કર્યો કે “આ તમાચા માટે તમે શું ધારો છો?”

રઘુનાથે એક આરામ પુરણીમાં નિશંતે બેઠા પછી એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં કહ્યું: “હું તો પંદર દિવસથી ઘાંઘના એક અગલના મુકદ્દમાની તપાસ માટે પૂના ગયો હતો, એટલે આ બાબત માટે ખરી બીનાતી મને અંગત માર્હિતિ નથી. પરંતુ મુકદ્દમા રેકર્ડ મેં વાંચ્યા તે ઉપરથી એટલું તો કહી શકું છું કે છગનભાઈએ તમાચો માર્યો તે બ્યાનબીજ કયું છે. એને કેશણે હું હોત તો એ દુશ્મને ચાણુકે ચાણુકે કટકાવી કાઢત. કેસ ખાનગીમાં ચાલેલો હોવાથી હું આ બાબતમાં તમને વધારે વિગતો આપી શકું એમ નથી; પણ અનારા ખાતાના વડાની ધરજાથી આ કેસ મેં ઉપાડી લીધો છે, અને જો છગનભાઈએ કહેલી વાતો સાચી હશે તો થોડા વખતમાં કાંઈ નવું જુનું તમે સાંભળશો.”

[૨]

ધરપકડ

આ વાતને લગભગ પંદર દિવસ પીટી ગયા. અમે તો એ વાતલગભગ જૂલી પળ ગયા હતા. એક દિવસે સવારના ઝાપાઓમાં

‘સ્ટોપ પ્રેસ’ ના કોલમમાં એક ચોંકાવનારી ખબર વાંચી આપું મુંબાઈ ખગલગી ઉઠ્યું. ઝાપામાં નીચે પ્રમાણે લખી કત આવી હતી:

કરોડપતિ શેઠીઆની ધરપકડ.

ગરીબ છોકરી પર હુમલો કરવાનો આરોપ.

સ્ટ્રીઓને ફસાવવા માંડેલી બાળ.

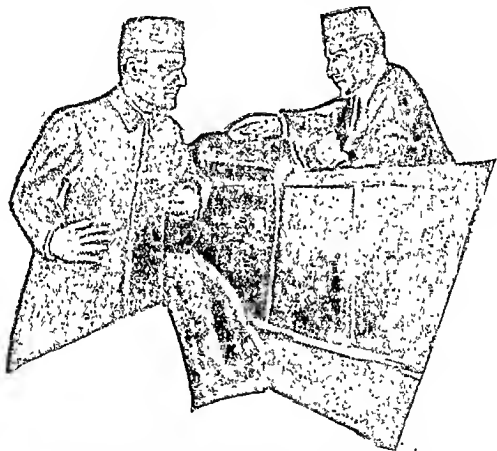
ઇન્સ્પેક્ટર રઘુનાથે પકડેલી બદમાશોની ટોળી

“ગઈ રાતે યંત્ર પર ગયા પછી મોડેથી પાકે પાકે ખબર મળી છે કે મદાવકમી પામે આવેલા એક એકાંત બંગલા પર ઇન્સ્પેક્ટર રઘુનાથ અને તેમના સાથીઓએ કરોડો પાડી મુંબાઈના ગણીતા કરોડપતિ શેઠી સર નંદનપ્રસાદ અને તેના મળતીઆઓની એક ટોળકીને પકડી હતી. આ ટોળકી અંધા નામની એક સોળ વર્ષની છોકરીને બદ માન તથા હાહારી લાવી હતી, અને સર નંદનપ્રસાદ એ ખિચારી પર નિર્લજ્જ હુમલો કરવાની તૈયારીમાં હતો ત્યાં ઇન્સ્પેક્ટર રઘુનાથે તેને પકડ્યો હતો. આ સંબંધી વધુ લેણાપાપ ખબરો હજી મળી નથી, પરંતુ એટલું જણાયું છે કે સર નંદનપ્રસાદને જમીન પર નહિ છોડતાં આખી રાત પોલીસ પદારો હેડલજ રાખવામાં આવ્યો હતો, અને આજે કોર્ટ ઉચકતાં મેજસ્ટ્રેટ સમક્ષ તેને રજુ કરવામાં આવનાર છે. આ ધરપકડના સંબંધમાં ઘણી ચોંકાવનારી વિગતો બહાર આવવાની વધી છે. આ મુકદ્દમા સાથે સર નંદનપ્રસાદને લગભગ તમાચો મારવાનો જે મુકદ્દમો લગભગ પંદર દિવસ પહેલાં ઉભો થયો હતો અને જેમાં છગનભાઈ નામના માણસને જ માસની કેદની સજા થઈ હતી, તે સાથે ઘોડો સંબંધ છે, એમ પણ જણાવાય છે.”

તે દિવસે સવારથીજ આખા શહેરમાં ઘોડા રમી ગઈ, કારણ કે સર નંદનપ્રસાદ

મુખામના બેઠેર જીવનમાં ઘણી બહુલીતી અને આગત પડતી બચ્ચિન હતી. 'કોર્ટ' ઉધડવાના સમય પહેલાં એક કક્કાક આગમચથી લોકોનું મોટું ટોળું પોલીસ કોર્ટમાં બામ્બુ હતું. અગીઆર વાગ્યે તો એટલી બધી ગીગદી થઇ હતી કે હિસા રહેવા નેટલી જગ્યા પણ મળતી ન હતી. સાડા અગીઆર વાગ્યે સર નંદનપ્રસાદ અને

શરખાતમાં રઘુનાથની જુવાની લેવામાં આવી. મી જીએટે, પૂછેલા સવાલોના જવાબમાં તેણે પોતે તપાસ હાથમાં લીધી ત્યારથી માંડીને છેવટ સુધીની ખીના કહી બતાવી. આરોપીઓની હીલચાલની તપાસ રાખનાં ચંપાને હિપાડી જવાના કાવતરાની પહેલી ખખર, ત્રીજા. મોઢવાડામાં મંદિરથી દર્શન કરી પાછા ફરતાં એક ડોશીએ તેને કંઈક

છગનકાકા તુરતજ નીચે ગયા અને આરોપી સાથે થોડાક વખત વાતચીત કરી.

તેમના મળતીઆઓને પોલીસ પ્હારા હેડલ હાજર કરવામાં આવ્યા. મેજસ્ટ્રેટ મી. કોમ્પટને જગ્યા લીધા બાદ તુરતજ આ કેસ હાથ ધરવામાં આવ્યો. સરકાર તરફથી મી. જીએટે (અસ્થવાજો નાદિ હો!) હાજર થયા હતા; ન્યારે આરોપીઓ તરફથી એરી રેટરો અને એડવોકેટોની એક નાની સરખી ફોજ બની હતી.

સમજાવી પાસેના મકાનમાં લઇ જતી, બાદ તેને કલોરોદોર્મ સુધાડી મોઢરમાં નાંખી મદાલદમી પરના બંગલામાં હિપાડી જતી, મન્રપેક્ટર અને તેના સાથીઓનું તેમની પાછળ પડવું અને બંગલામાં તેમને પરહેજ કરવા, ગેર વિગતો રઘુનાથે જણાવી અને છેવટે કહ્યું: “આરોપી સાથે બાથબાથા કરતાં તેણે મને નીચે નાંખી દીધો હતો, અને જરી

મારી મારો જીવ લેવાની તૈયારીમાં હતો. જો અંપાએ તે વખતે સમજાવ્યું તો ન વાપરી હોત તો મારા રામ રમી જાત. અત્યારે જીવતો છું. તે એ બાધને પ્રતાપે !”

[૮]

ચંપાની જીવ્યાની :

“ ચંપા ચંપકલાલ ! ” કોર્ટના ચંપ-રાસીએ જીમ મારી અને જવાબમાં એક સોળ સપ્તર વર્ષની મનોહર હિન્દુ બાળા સાક્ષીના પીજરમાં આવીને ઉભી. કોર્ટની બમણી બીડ બીડ અને જીવ્યામાં પહેલપહેલી કોર્ટ જોઈ ભયભીન ચલણે દરજી જેવી તે દીસતી હતી. ખાસ ધ્યાન એ એ બાળાને તેના મુખ-પરની બાળક જેવી નિર્દોષતા અને નવોદા જેવી લલ્લજ હતી. એ કાળા આંખો, લાલ પરવાળા જેવા હોઠ અને નિર્દોષ અદાથી જાણે દુધમલ બાળક હોય એવી તે લાગતી હતી. ગમે તેવા નિષ્કુર માણસને પણ એ ચહેરા તરફ એકવાર દયાની લાગણી જરૂર થાય. મી. જીવ્યાના સવારના જવાબમાં તેણે હૃદય પીગળાવે એવી જે હકીકત કહી તે નીચે પ્રમાણે હતી.

“ લગભગ એક વર્ષ પહેલાં હું મુંબાઈ મારે સાસરે. આવી. સેન્ડલવૃંદોડ પર આવેલી “ લક્ષ્મી-નિવાસ ” ચાલમાં મારા પતિ, સાસુ અને નણદ સાથે હું રહું છું. (અહિં મી. જીવ્યા પતિનું નામ પૂજતાં એ મુખ્યા જવાબ આપતાં શરમાઈ અને ગુસ્સાઈ હતી. આખરે મી. જીવ્યા તેનું નામ દઈ સવાલ પૂછ્યો ત્યારે જવાબમાં માત્ર ડોકું નમાવી તેણે હા પાડી હતી.) મારા પતિ મારગીટમાં મોકરી કરે છે. સવારના બેલા જમીને જાય તે રાતના નવ વાગ્યા પછી પાછા ઘેર આવે છે. શરૂઆતમાં મુંબાઈ નવું નવું લાગતાં ઘરમાં કંઈ કામ ન હોય ત્યારે હું અચાર નવાર જાગમાં આવીને ઉભી રહેતી, અને

માણસો તથા ગાડી ઘોડાની અવર જવર જોઈ વખત ગાળતી. પછી તો મને એમ ઉભા રહેવાની ટેવ પડી ગઈ. મને મુંબાઈ આવ્યે પાંચ છ મહિના થયા હશે એ અર-સામાં એક દિવસ આરોપીની મોટર ત્યાં આગળથી નીકળી અને તેની ને મારી નજર અચાનક મળી. એ આંખ પલકાવી હતી. હું શરમાઈ અને ગભરાઈને અંદર જતી રહી. બે ચાર દિવસ તો જાગમાં જતાં પણ મારો પગ પાછો પડતો હતો. પાંચમે કે છઠ્ઠે દરોડે બપોરે હું જરાક જાગમાં ઉભી હતી ત્યા પાછી એજ મોટર દેખાઈ. હું ગભરાઈને અંદર ચાલી ગઈ. ”

“ તે વખતે આરોપીએ પહેલાંની જેમ ધરાયો કર્યો હતો કે ? ” મેજસ્ટ્રેટ વચમાં સવાલ પૂછ્યો.

“ હું તે જોવાનું ચોક્કસ ન હતી. પણ અમારા ઘરમાં છુટક કામ કરનારી ધાત્રી મને કહ્યું હતું કે એક મોટર ધર આગળથી દિવસમાં આઠ દસ વાર આંટા મારી જાય છે. ” ચંપાએ કહ્યું.

“ તો પછી તમારા ઘરને તમે એ વિશે કહ્યું હતું કે નહિ ? ” મેજસ્ટ્રેટ ફરી પૂછ્યું.

“ હું એવી ગભરાઈ ગઈ હતી કે મું કરવું તેની મને મુજબ પડી. હું આરોપીનું નામ પણ નહોતી જાણતી. એક વખત એમણે...”

“ એમણે એટલે કોણે ” મેજસ્ટ્રેટ પ્રુવાસો પૂછ્યો.

કોર્ટમાં એક પીપું હાસ્યનું મોજું ફરી વળ્યું !

“ Her husband (એના પતિએ) ”, મી. જીવ્યા પ્રુવાસો કર્યો.

સાક્ષીએ આગળ ચલાવ્યું : “ એક વખત એમને મેં કહેવાની કોશીશ કરી ત્યારે હું હજી પૂરું બોલી રહું તે પહેલાં તો તેમણે મને જ ધમકાવી કહી : “ રાંડ ટુંજ એવી છે. નાપાકાની જેમ મું કામ જાગમાં ઉભો

છે. ” મારાં સાસુ નણુંદને કાને આ વાત જતાં તે બન્ને એવું એવું બોલવા લાગ્યાં કે એ વાત એમના આગલ ફરીથી કરવાની મારી દિમ્મન ચાલી નહિ. ”

“ એ પંચી છત્રમાં ઉભયાનું મેં માંડી વાળ્યું. છતાં પણ જ્યારે જ્યારે ખસાર ડોકીંગ કરતી ત્યારે ત્યારે મને એમજ લાગતું કે કેટલું અમારા ઘર તરફ જોવા કરે છે. આશરે બેએક માંદના પ્હેલાં મારા સાસુ ને નણુંદ દેશમાં ગયાં. એમના ગયા પછી બીજાં કે ત્રીજાં દિવસે હું રસોઇ કરતી હતી ને વખતે કોઇએ બારણું ખખલાવ્યું. ઉડીને મેં બારણું ખોલ્યાં તો ત્યાં કોઇ નહતું, પણ એક ગાંધી પડી હતી એ ચીટ્ટી આ રહી. ”

અત્ર સાક્ષીએ એક ચીટ્ટી રલુ કરી. ચી. છુએટ એક અગત્યના ફરિયાદ તરીકે એ ચીટ્ટી દફતરે ચલાવવાની કોર્ટને વિનંતિ કરી અને ઉમેર્યું કે “ જરૂર પડશે તો યોગ્ય સમયે ને રહેશે અમે સાબિત કરી આપશું કે એ ચીટ્ટીમાંના હસ્તક્ષર મુખ્ય આરોપી સર નંદન-પ્રસાદના જ છે ” ચીટ્ટી આ પ્રમાણે હતી :

“ તારે તાબે ચતુર્થ પડશે. માની જમણ તો મોજમજા ને નાણાં મળશે; નહિતો તારા ધણીના કાન ભંભેરવામાં આવશે. મારા માણસો તેની ખાત્રી કરી આપશે કે તારા મારી સાથે સંબંધ છે. ”

“ આ ચીટ્ટી વાંચનાં જણે વીજળા પડી હોય એવી હું દિગચ્છ બની ગઇ. શું કરવું ? કાને કહેવું ? તેની મને સૂઝ ન પડી. એમને કહું ને એ ઉધો અર્થ લે તો ? મારા ઉપર જ એમને શંકા આવે તો ? એ બીકે હું કડવો ઘુંટડો ગળા ગઇ. બીજાં કાંઇ ઉપાય ન હતા ”

“ ચીટ્ટી મળ્યા પછી ત્રીજાં કે ચોથા દિવસે હું ભુલેશ્વર તરફ કંઈક ખરીદી કરવા જતી હતી. વચમાં માધવજાગમાં દર્શન કરીને જવાને ધરાદે હું એવવાડીને રસ્તે તે

તરફ ગઇ. પણ તે વખતે ભુલેશ્વર તરફ જવાનો માર્ગ બંધ હતો, એટલે હું દર્શન કરી પાછા ફરી પાંચ-પોળને રસ્તે જવા લાગી. એકાએક પાછળથી મોટરનું ભુગળું સંભળાયું. પાછળ ફરીને જોયું તો એજ આરોપીની મોટર ! હું બીધી. બપોરનો સમય હોવાથી એ ગલીમાં માણસોની અવરજવર ન હતી. હું બાજુ પર ખસી ગઇ પણ મોટર ખસાર થવાને બદલે મારી નજદીક આવીને અટકી. આરોપી મોટરમાંથી કુદી પડ્યો અને મારો હાથ પકડવાનો તેણે પ્રયત્ન કર્યો. મેં ગભરાઇને ચીસ પાડી અને તે સાથેજ એક તમાચો આરોપીને જોડી કાઢ્યો ! ભયથીત યકને હું ત્યાંથી નાહી. એ પાછળ દોડ્યો કે નહિ તેની મને ખબર નથી; કારણ પાછળ ફરીને જોવાની મારામાં તે વખતે દિમ્મત ન હતી. ભુલેશ્વરના લતામાં આવી ત્યારે મારો જીવ હેડો બેડો. ખરીદી કરવાનું બૂલી, મોટા મંદિરની ચાલમાં રહેતી મારી એક બહેન-પણીને ત્યાં હું ગઇ. સાંજે એકલા પાછા જવાની મારી દિમ્મત ન ચાલી. મારી બહેન-પણીનો ભાઇ મને ઘર સુધી મુકવા આવ્યો હતો.

“ બીજાજ દિવસે પ્હેલાંની જેમ આરોપી તરફથી મને એક બીજી ચીટ્ટી મળી, જેમાં હું તાબે ન થાઉં તો મને અને મારા ધણીને મારી નાંખવાની ધમકી આપી હતી. એ ચીટ્ટી પણ આ રહી. ”

અત્ર આરોપીએ બીજી ચીટ્ટી રલુ કરી હતી, જે પ્હેલાંની જેમ કોર્ટે મુકદમાના દફતરમાં દાખલ કરી હતી. એ ચીટ્ટીમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું હતું :—

“ તે કાને તમાચો માર્યો છે તેનું તને જ્ઞાન નથી. એ તમાચા માટે તારે બહુ સ્થેવું પડશે; પણ જો માની જશે અને તાબે થશે તો એ માટેની શિક્ષા રદ થશે; નહિ તો

પરિણામ છું એ. માદ રાખજો તારો ને તારા ધણીનો જીવ જોખમમાં છે ! ”

“ આ મીઠી મળ્યા પછી હું બહુ ગલ-રાધ. એમને તો હું કહી શકું એમ હતું નહિ, અને વધારે વખત રહેવાય એમ પણ ન હતું. એક દિવસ જ્યોરે અમારી પાડોશમાં રહેતાં સંતોક કાકીને મેં મન મોકળું મુઠી મારી કયની કહી સંભળાવી. ”

“ સંતોક કાકી કોણ ? ” મેઝરૂટે ખુલાસો પૂછ્યો.

“ છગનકાકાની વહુ, ” ચંપાએ કહ્યું.

“ કયા છગનકાકા ? ” મેઝરૂટે ન સમજતા ફરી સવાલ કર્યો.

“ જે મી. છગનલાલના ઉપર સર નંદનપ્રભાદને તમાચો મારવા માટે કેસ ચાલ્યો હતો અને છ માસની સજા આપ નામદારે કરી હતી તેજ. ” મી. જીએ ખુલાસો કર્યો.

“ Oh ! I see (હવે સમજાયો). ” મેઝરૂટે કહ્યું.

ચંપાએ હકીકત આગળ વર્ણવતાં કહ્યું : “ સંતોક કાકીએ મને ધીરજ આપી, અને છગનકાકાને વાત કરી મારું દુઃખ ટાળવાની ખાત્રી આપી. બીજે દિવસે છગનકાકા મારી પાસે આવ્યા અને કહ્યું : “ બેટા ! તારા દુઃખની વાત મેં જાણી. તું જરા પણ ગમ-રાધશ નહિ. હું એ કાળા નાગને ઢેકાણે લાવી દઈશ. આ તરફ પાછો દેખાય ત્યારે મને જાણજો. ” મને દવે કંઈક દિશ્મત આવી.

“ બીજે દિવસે રવિવાર હતો. છગનકાકા પણ ઘરમાં હતા. સાંજે લગભગ ચાર વાગ્યે હું ને સંતોક કાકી જામમાં ઉભાં હતાં ત્યાં આરોપીની મોટર આવી ને અમારા ઘરની માથે ઉબી રહી. તુરંતજ છગનકાકાને બોલાવી

મેં એ બનાવ્યું. તે તુરંતજ નીચે ગયા અને આરોપી સાથે થોડોક વખત વાતચીત કરી. પછી કોણ બળે કેમ એકાએક તેમણે આરોપીને એક તમાચો ટોડી દીધો. આ બનાવથી હો હો થઇ ગઇ અને કોડાતું ટોળું બમ્યું. પોલીસ આવતી છગનકાકાને પોતાની સાથે લઇ ગયો. ત્યાર પછી છગનકાકાને મેં પાછા જોયા નથી. સંતોક કાકી કહેતાં હતાં કે એ તમાચો મારવા માટે એમને સજા થઇ છે.

“ એ વાતને પંદરેક દિવસ થઇ ગયા. આ આ રસમાં આરોપીની મોટર અમારા ઘર આગળથી નીકળતી દેખાઇ ન હતી. કાલે જ્યોર પછી હું સંતોકકાકી સાથે દર્શન કરવા ગઇ હતી. મંદિરમાંથી નીકળતાંજ એક બાઇએ મને આંવીને ‘ અજર આપ્યા કે મારાં ફર્યાબા બહુ માંદાં થઇ ગયાં છે, તેમને ત્યાં જવાને હું ઉત્સુક થઇ અને ‘ હું ત્યાં જઈને આવું છું ’ એમ સંતોકકાકીને કહી એ બાઇ સાથે હું ફર્યાબાના ઘર તરફ ગઇ. એ બીજા બોઇવાડામાં રહે છે. હજી તો હું દાદર પાસે પહોંચી નથી તેટલામાં કોઇએ પાછાળથી મારા નાક-આગળ એક રમાલ દાખ્યો. હું બેહોશ થઇ ગઇ. પછી શું થયું તેની મને ખબર નથી. ”

“ હું શુદ્ધિમાં આવી ત્યારે એક કાચ પૂરું પડી હતી. આરોપી મારી પાસે ઉભો હતો. આજીબાજી તુરંતજ કરી તો કોઇ બંજ-લાના ચણેમારેલા દિવાનખાના જેવા એ ઓરડો મને લાગ્યો. મને શુદ્ધિમાં આવેલી જોઈ આરોપી મને સ્પર્શ કરવા વધારે પાસે આવ્યો. તુરંતજ દુર દડી જઇ “ મને અહિં ગા માટે લાખ્યા છો ? ” એમ મેં ગુસ્સામાં પૂછ્યું. “ તમાચાનો બદલો આપવા. ” તે નિર્હર્ષે જવાબ દીધો અને મને લલચાવવા ગળવામાંથી સોનાની અંગડીઓ કાઢી મને

સેવન-સ ગાદેમાં વેળા.
ચિત્ર ધી જામી પીગમસના બહિષ્કારથી.

આપવા માંડી. મેં તેને હાથ ઝટકી નાંખ્યો; બંગલીઓ નીચે પડી ગઇ. પછી તેણે મને સમજાવવા માંડી. છેવટે મારી નાંખવાની ધમકી આપી. મેં થુમ પાડવાની તેને ધમકી આપી, “ત્યારે તું એમ નહિ માને ” કહી તે મારા શરીરપર ધસ્યો. બીજી પળે શું યાત તે કહી શકતી નથી. લાચાર યજ્ઞ છબ કરડી મરવાનો વિચાર કરતી હતી. ત્યાં એકાએક મારી સામેની ખારીનો કાચ તુટવાનો અવાજ આવ્યો. આરોપીએ ચમકીને પાછળ બેધું. એક કદાચર દેખાવનો માણસ આંકડી ઉઘાડી ઓરડામાં કુદી પડ્યો. એ માણસ તે આ સામે બેઠા છે તેજ લાઘુ. ” એમ કહી ચંપાએ રધુનાયના તરફ આંગળી કરી.

“ એ ભાઈને જોઈને આરોપી નાસવાના છતાંયે ખારણા તરફ જવા લાગ્યો, એટલે એમણે દોડીને એને બોચીમાંથી પકડ્યો. બન્ને ગાયબાયા આવી ગયા અને થોડીવારે તો જમીનપર આજોડવા લાગ્યા. કમનસીબે આરોપી તેમની ઉપર ચઢી બેઠો અને ગજ-સામાથી તેમને મારવા માટે જરી કાઢી. અત્યાર સુધી હું દિગ્મુદ યદને ઉભી હતી પણ દીવના પ્રકાશમાં એની જરીનો ચળકાટ જોઈ મારી શુદ્ધિ ઠેકાણે આવી. મારી મદદે દોડી આવનાર એ ભાઈ માર્યા જશે તો પછી મારી શી વસ્તે યશે ? એ વિચાર આવતાં હું ત્રાસી અને પાસે પડેલી એક ખુરશી ઉઘાડી આરોપીના માથામાં મારી. (આ સાલજીને કોર્ટમાં રહેલા સર્વના મુખમાંથી “ શાખાચ ” એવો ઉદ્ગાર નીકળી ગયો.) ખુરશી વાગતાંજ તે ઢળી પડ્યો; એની જરી એક ખાતુ પડી ગઇ. આ ભાઈએ તરતજ ઉઠી તેને હાથ કડી પહેરાવી દીધી અને ખારણું ખોલી સીટી મારી. બે માણસો તુરંતજ દોડતા આવ્યા અને આરોપીને ઉપાડી બંગસા બંધાર લાવ્યા. હું પણ તેમની સાથેજ

નીકળી. બંગસાના કમ્પાઉન્ડમાં આવીને બેધું તો બીજા ચાર માણસો હાથકડી પહેરેલા પોલીસના પદારાં હેઠળ ઉભા હતા; એમાં મને બહાનું બતાવી ‘લજ્જ’ જનાર પેલી બાઈ પણ હતી. ”

ચંપાની જુઝાની પૂરી થતાં પોલીસ તરફના બીજા બે ત્રણ માણસોની જુઝાની લેવામાં આવી. તેમણે પણ ઉપલીજ વિગતોને યુષ્ટિ આપી.

સરકાર તરફના સાક્ષીઓ પૂરા થતાં આરોપીના વકીલોના આગેવાન મર રંગ બહાદુરને બચાવ કરવો હોય મા રેટમેન્ટ રજુ કરવું હોય તો તેમ કરવા જણાવ્યું. આરોપી વિરુદ્ધ પડેલી સખત જુઝાની જોઈ તેમણે મૈન સાધવામાંજ ડહાપણ માન્યું અને બચાવ મુલતવી રાખ્યો. મેજસ્ટ્રેટ આરોપીને ‘ સેશન્સ કમીટ ’ કરી ‘ મનુષ્ય દરણ અને બળાતકાર કરવાનો ’ આરોપ સર મંદનપ્રસાદ પર અને તેમાં મદદ કરવાનો આરોપ ખાકીના ચાર આરોપીઓ પર ધડી કાઢ્યો. છેવટે સર રંગ બહાદુરના આમદને વશ યજ્ઞ સેશન્સ કોર્ટ બેસનાં મુધી મુખ્ય આરોપીને પચીસ હજારના જમીનપર હોડવાને તેમણે દુકમ કર્યો.

[૪]

સેશન્સ કોર્ટમાં:

સગળ એક મહિના પછી સેશન્સ કોર્ટ બેસી. દરમિયાન સર મંદનપ્રસાદ ચંપાને લાંચ આપવાનો અને પોતાની તરફેણમાં કરી લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો. બે ચંપા ફરી જાપ અને પોલીસના દખાલથી ઉપર જાણ્યા પ્રમાણે સાક્ષી આપી હતી એમ સેશન્સ કોર્ટમાં કહેવા તૈયાર થાય તો રૂપીઆ દસ હજાર તેને આપવાનું કહેજો મોકલ્યું હતું. એમ કહેવાય છે.

ચંપાએ આ માગણીના તિરસ્કાર ક્યો અને વધારામાં સેશન્સ કોર્ટમાં જુલાની આપતાં એ વાત સ્પષ્ટપણે જણાવી દીધી. એ કોર્ટમાં આપેલી જુલાની ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેની જ હોવાથી અહિં તેનું પિષ્ટપેષણ કરવાની જરૂર નથી.

આરોપીના બેરીસ્ટર સર રંગ બહાદુરે ઉલટપાલટ તપાસમાં ચંપાને ગભરાવવાનાં બહુ કોઈક માર્યાં પણ કાંઈ વળ્યું નહિ. તે એમ એમ સાબિત કરવા માંગતા હતા કે ચંપાને લાંબા વખતથી આરોપી સાથે સંબંધ છે અને કંઈ નજીવા કારણસર બંને વચ્ચે મતફેર થતાં માત્ર પૈસા કઢાવવાને જ-Black-mail તરીકે-આ કેસ ઉભો કરવામાં આવ્યો છે. આ ઉદ્દેશ પાર પાડવા તેમણે ચંપાને પ્રશ્ન કર્યો: “ તમારે આરોપી સાથે કેટલા વખતથી સંબંધ છે ? ”

“ મુઆ, પીટયાનું નામ પણ નથી જાણતી ! ” ચંપાએ ચીડાઈને સ્ત્રી મુલક ઉદ્દગાર કાઢ્યો ને આખી કોર્ટ હસી પડી.

બીજા સવાલોના જવાબમાં પણ સત્ય મિત્રાચ કાંઈ બહાર આવ્યું નહિ. એક બે ચુંચવે એવા સવાલો સર રંગ બહાદુરે પૂછ્યા ત્યારે એ અકળાઈને એ બોલી ઉઠી: “ એમ ગોળ ગોળ શું પૂછો છો ? સાચી વાત પૂછોને ! મારે ઠેકાણે તમારી બહેન દીકરી હોત તો આવા પ્રશ્ન પૂછત કે ? ” આ ઉદ્દગારથી ન્યાયાધીશ ચમક્યા અને કંઈક મમતા સાથે કડકાઈ બેળવવાનો ડોળ કરી ‘ બેરિસ્ટર સાહેબને એમ ન કહેવાય ’ એવી સૂચના આપી.

કેસ લગભગ ૭ દિવસ મુઠી ચાલ્યો. સરકાર તરફના અને આરોપી પક્ષના ધારા-યાત્રીઓ વચ્ચે જબ્બર વાગ્યું. ચાલ્યું. છેવટે બંને પક્ષ તરફથી જુલિનીના મનપર બસર કરવા ગરમાગરમ અને દીક ઉરકેરનાં

ભાષણો થયાં. ન્યાયાધીશે ‘ સર્મીંગ અપ ’ કરતાં જુલિનીને શુદ્ધ ન્યાય તોલવાની સૂચના આપી. જુલિનીને નિર્ણય આપતાં બહુ વાર ન લાગી સર્વાનુમતે તેણે આરોપીઓને ગુન્હે ગાર ઠેરવ્યા.

નામદાર ન્યાયાધીશે એ નિર્ણયને અનુ-સરી ચુકાદો આપતાં મુખ્ય આરોપીના ‘ સરનો ’ ખિતાબ પાછો લઈ લેવાની અને ચાર વર્ષની સજા કેદ મળી. પોતાના એ ચુકાદા દરમિયાન તેમણે નાચે પ્રમાણે રીકા કરી.

“ હુનિયાની બીન અનુભવી છોકરીઓ મુંબાઈ જેવા શહેરમાં નિર્દોષતાથી બારીએ કે જગમાં ઉભી રહે તો બદમાશો તેનો કેવો લાલ લે છે તે આ કેસ સાબિત કરે છે. આ કેસમાં ચંપા એક નિર્દોષ, બીન અનુ-ભવી છોકરી છે, જે અજ્ઞાન અને બહેમી કુકુંબ વચ્ચે રહેતી છે. એને ઠેકાણે ‘ કોઈ અનુભવી ને વધારે કેળવાયલી સ્ત્રી હોત તો પહેલેજ દિવસે પોતાના પતિને બધી વાત કહી દેત અને સમજી પતિ હોત તો ‘ ખજર મગતાં પોલીસને જણાવીને યા બીજી રીતે વાત આગળ વધતી અટકાવવાને પ્રયત્ન કરત. તેને બદલે ચંપાના પતિએ ‘ નયળો ‘ મોંઢી એયર પર શુરો ‘ એ કહેવન ‘ પૂરવાર કરી આપી અને સાસરીઆની એ બહેમી અને બીકણુ વત્તણકને પરિણામે આરોપી જેવો કાવો નાગ આટકો વખન પોતાની નેમમાં કાઢ્યો. બે ઇન્સ્પેક્ટર રથુનાથ વેળાસર તપાસ કરી પગલાં ન લીધાં હોત તો શું પરિણામ આવત તે કહી શકાયું નથી. કદાચ મદાલકશ્મીના દરીઆમાંથી ચંપાની લાશ મળી આવત અને દોરોતરતી જુલિની તેને આપધાન ઠેરવત ! ઇન્સ્પેક્ટર રથુનાથની બાહોશીથી એક નિર્દોષ સ્ત્રીનો છર બચ્યો છે અથવા તેનો અવનાર બગડ્યો અટક્યો છે !

અને તે માટે તેને શાખાથી ઘટે છે. બીજી શાખાથી મારે પારકાને દુઃખે દુઃખી થનાર મી. છગનલાલને આપવી જોઈએ. અલખત એમણે કાયદો. હાથમાં લીધો તે કાંક ન કયું, પણ સંયોગો જોતાં, એવું કાર્ય વ્યાજની જણાય છે. એક નિર્દોષ બાળાની દિમાયત કરી એ ગૃહસ્થ આરોપીને સમગ્રવવા ગયા હતા અને તેણે ના પાડતાં ઉસ્કેરાઈ જઈ તેમણે તમાચો માર્યો હતો. અને લાગે છે કે એમને ચલ્લી સગા ગેરવ્યાજની છે. અને તેટલા માટે એમને તુરતજ છોડી મુકવાની હું મેજસ્ટ્રેટને બલામણુ કરું છું. કાયદો હાથમાં લેવા માટે અત્યાર સુધી તે જગમાં રહ્યા છે તે સગા પૂરતી છે. વધારામાં તેમને વિનાકારણ રહેવું પડ્યું, તે માટે આરોપી તરફથી તુકશાની તરીકે રૂપીઆ પાંચ હજારની રકમ તેમને મળે એમ ફરમાવું છું. બાક અપાને પણ આરોપી તરફથી ધણું રહેવું પડ્યું છે અને તે માટે બદલા તરીકે રૂપીઆ પાંચ હજારની રકમ આરોપી તરફથી તેને પણ મળવી જોઈએ. સદગૃહસ્થોના રહાયામાં ફરી નિર્દોષ એમને ફસાવતા આવા બદમાશો મુખાકામાં કેટલાય હશે ! એવા માણસો પોતાની નેમમાં આટલો વખત પણ ફાવી શકે એ મુખાકા જેવા શહેર માટે નામોશી-બહુ ગણાય. એવા માણસો આગરદાર કુટુંબોની સલામતી માટે મોટા ભયરૂપ છે અને તેમને ઉધાડા પાડી નરદી દેને પહોંચાડવાની દરેક શહેરીની ફરજ છે. ”

[૫]

“ તમાચા ” મીજલસ :

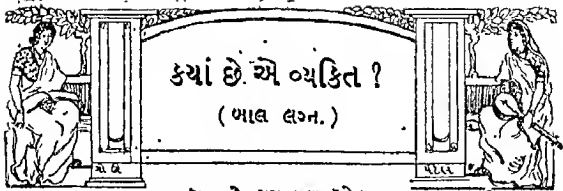
ગો રથનદોસને ત્યાં ત્યાર પછીના રવિવારે એક “ તમાચા ” મીજલસ ભરવામાં આવી હતી. એ મીજલસમાં છગનલાલના એકજ તમાચાથી એક નિર્દોષ બાળા ઉપરનું સંકટ કેમ ટળ્યું અને એક જેન્ટલમેન લોકો ઘટો દેને કેવી રીતે પહોંચ્યો તે સંબંધી અમે સર્વેએ ભાષણો કર્યા અને છગનલાલને તેમના કામ માટે મુજારકબાદી આપતાં હોંસમાં આવી જઈ તેમના હાથનો તમાચો હળવો હળવો નંદન પ્રસાદને પરલો તેવો જોરથી નહિ-અને બધાએ વારાફરતી ખાધો !

ઈન્સ્પેક્ટર રથુનાથે પણ એકરાર કર્યો કે “ છગનલાલ જેવા માણસે એ તમાચો ન માર્યો હોત તો આ કેસ એ કદી હાથમાં લેત નહિ. એમને કેટલે બીજો કાંઈ હોત તો એમણે જે વિગતો “ તમાચા ” ના મુકદ્દમામાં જણાવ્યા હતા. તે હું કદી માનત નહિ. ”

છેવટે છગનલાલએ એક આદરણીય બાળકી આપી રથુનાથને પણ રૂપીઆ પચીસ હજારની લોંગ આપવાની માગણી ચઢ હતી તેની તમને ખબર છે ? એ મોટી રકમને રથુનાથે લાત મારી દીધી ! ”

“ શાખા રથુનાથ ! ” અમારા સર્વના મુખમાંથી સદસા ઉડગાર નીકળી ગયો અને એક સાથે અમારા સર્વના હાથ શાખાથી આપવા માટે રથુનાથની પીઠ પર આવી પડ્યા !

લેખક: ડૉ. સુમન્ત બ. મહેતા.

બાળ વિધવાને જે લખંદર અન્યાયો થાય છે તેને વિષે પાંચસો પુસ્તકો લખ્યાં હોય અને જેટલી અસર સમાજ ઉપર થાય તેનાથી પાંચસો ગણી અસર ગોંડળની બાઈ મંગળાના કિસ્સાથી યથા છે. બાળલગ્નથી જે લખંદર હાનિ હિંદુ સમાજને યથા રહી છે તેનું વિગતવાર વર્ણન અનેકવાર થયું છે પણ હિંદુ સમાજની જડતા અનહદ છે. આજે હિંદુસમાજને ચારે દિશાએથી ફટકો પડી રહ્યા છે, પણ હજી પુરી જાગૃતિ આવતી નથી. બાળલગ્ન એ આંપણી શારીરિક અને માનસિક અવનતિનું એક અગત્યનું કારણ છે, પણ લગ્નની ઉમ્મરની બાળકમાં આપણે હિંમતથી સુધારા વધારા કરતા નથી આર્થિક મુશ્કેલી વિગેરે કારણોને લીધે કેટલીક ન્યાયોમાં પરણવાની ઉમ્મર મોટી થતી જાય છે પણ વિચારપૂર્વક જરૂરી સુધારાઓ અમલ કરવાનું આપણામાં આત્મજળ નથી.

કન્યા બાર તેર વર્ષની થાય એટલે તેને નિશાળેથી ઉઠાડી લેવી જોઈએ એવી માન્યતા આખા ગુજરાતમાં ફેલાયેલી રહી છે. જો બાર તેર વર્ષમાં કેળવણી પુરી થાય તો એટલા થોડા વખતમાં કન્યાઓને શું શીખવી શકાય ? બાર તેર વર્ષનાં છોકરાંઓની ચકણચકિત ખાલી ન હોય તે વખતે ખરા ઉપયોગી વિષયો શીખવી પણ શી રીતે શકાય ? અને છોકરાઓને તો ધંધા તથા કમાણી માટે લણાવવા પડે છે, તેમના શિક્ષણ પછવાડે પૈસા ખર્ચવા પડે છે, પણ

છોકરીઓ અને વીસ બારીસ વર્ષની સ્ત્રીઓને શીખવવા માટે પૈસા ખર્ચવાની આશા ન મળે એટલે કન્યાઓએ અજ્ઞાન રહેવુંજ પડે છે જો કેાઇ છોકરીને લાંબા વખત સુધી શિક્ષણ મળે છે, તો તેને વિષે હજાર પ્રકારની ટીકા અને મોટા આક્ષેપો મુકવામાં આવે છે. સામાન્યમાં સામાન્ય પણ લગભગ તદ્દન જુદો આક્ષેપ એવો મુકાય છે કે શિક્ષણથી માત્ર ટાપટીપની ટેવ પડે છે, પણ સંગીન કાયદો થતો નથી. જે સમજી લોકો છે તે બને તેટલું શિક્ષણ આપવાનો પ્રયત્ન કરે છે; કારણ કે શિક્ષણથી સ્વમાન અને સ્વાશ્રયના ગુણો ખીલે છે, અને એ બંને ગુણોને લીધે જીવન ઉન્નત થાય છે.

ગુજરાતીઓની શારીરિક અધેગતિ હદ પાર યથા ગદ્ય છે અને નબળાઇને લીધે રોગોનું સામાન્ય ફેલાયું રહ્યું છે. આપણી સામાન્ય અવદશાનાં કારણો ધણાં છે પણ તેમાં બાળલગ્ન ધણુંજ અગત્યનું છે.

જે સ્ત્રીનું હાનિકારક છે, જેને લીધે આપણે નબળાં યથાએ છીએ; જેને લીધે શિક્ષણમાં અડચણ પડે છે, માનસિક ખીલવણીના અભાવને લીધે અજ્ઞાનના અધકારમાં જીવન ગાળવું પડે છે, આર્થિક નુકસાન થાય છે, નૈતિક અને ધાર્મિક જ્ઞાનનો લાભ મુશ્કેલ થઈ પડે છે, તે સ્ત્રીનું અટકાવવા માટે આપણે ભગીરથ પ્રયત્ન ન કરવો જોઈએ ? જો આપણે ખાતરી થાય કે દારૂના વ્યસનથી આપણી

સમાજ પાયમાલ થઇ જાય છે તો આપણે સ્ત્રી પુરુષોએ તેની બંધી કરવા માટે અંધાગ્ર પ્રયત્ન ન કરવો જોઇએ ? યુરોપ અમેરીકામાં દારૂ પીવાનું જોર બહુજ વધી ગયું હતું તેનો અટકાવ સ્ત્રીઓએ કર્યો હતો. સ્ત્રીઓએ નિશ્ચય કર્યો કે કુટુંબની પાયમાલી અટકાવવા માટે દારૂનું વ્યસન ઝોંછું કરવું, તેઓ એકત્ર થયાં અને તેમની ઝુભેશને પરિણામે અમેરિકામાંથી પીણ બંધ થયાં.

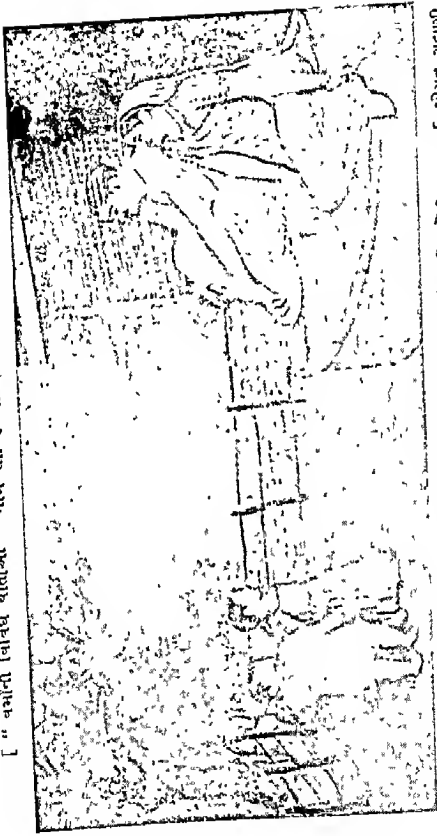
સ્ત્રીઓ શક્તિનો ભંડાર છે. સ્ત્રીઓ સમાજના નૈતિક વાતાવરણની રક્ષક છે, અને રક્ષક તરીકે તેમને માથે ભારે જવાબદારી છે. બાળ લગ્નની બાળતમો આપણી દિંદુ સ્ત્રીઓનો મત કેળવાય, સુધારોને માટે સંકલ્પ થાય, તો થોડા સમયમાં ફેરફાર થઇ જશે. પણ એ મત શી રીતે કેળવાય ? એ મત શી રીતે પ્રદર્શિત થાય ? એ કામ કેણું ઉપાડી લે ? સંગઠનને માટે કેણું વ્યવસ્થા કરે ? કેણું ફરે ?

હું માનું છું કે એક જાહેર નિશ્ચય કરશે કે એ કામ ઉપાડી લેવું છે તો બીજી અનેક સાથે જોડાશે. ભાષણો પણ મદદમાં ખુશીથી આવશે. સ્ત્રીઓની સંસ્થાઓ પણ કામ ઉપાડી લેશે. આપણી કન્યાઓ સોળ વર્ષની પહેલાં ન પરણે એટલો સુધારો કરવા માટે સમાજ તૈયાર છે.

માત્ર દેખાદેખી પહેલાં લગ્ન થાય છે. રૂઢિથી બુદ્ધ કરવાની હિંમત નથી. આપણામાં પહેલ કરવાનું આત્મચળ નથી. ગુજરાતીઓની વસ્તી એક કરોડ માણસની ગણાય છે તો પચાસ લાખ સ્ત્રીઓમાંથી એક સ્ત્રી રત્ન નહીં નીકળે કે આકાશ ઉપાડી લે ? પચાસ લાખ પુરુષોમાંથી એક મર્દ નહીં નીકળે કે આ કામ પોતાનું કરી લે ? મને એક સારો દાખલો માદ આવે છે, ૧૯૧૫ ની સાલમાં મુંબાઇમાં સંસાર સુધારા પરિષદની બેઠક થઇ તે વખતે પ્રેક્ટિસર કર્વેએ સ્ત્રીઓની યુનિવર્સિટી વિષે યોજના મુકી, પ્રેક્ટિસર કર્વે શરીર, જ્ઞાનમાં, માનસિક બળમાં સાધારણ માણસ છે, તે છતાં માત્ર સંકલ્પ બળથી એમની યોજના પાર પડી છે. તે પ્રમાણે આપણી જાહેનો આ પ્રશ્ન હાથમાં લઇને બેસે તો જરૂર સારું પરિણામ આવે. આજનો જમાનો જાહેરાત અને પ્રચારનો છે. આપણાં પેપરો અને માસિકોની મદદ સહેલાઇથી મળી શકે, ચોપાનીઆ અને હસ્ત પત્રિકાઓથી પ્રચાર થાય, દબરો જગ્યાએથી જાહેરાત થાય કે સોળ વર્ષ પહેલાં છોકરીઓને પરણાવવી નહીં. ન્યાતોમાં દેખાદેખી સુધારો થઇ જશે, પણ એક અથાક વ્યક્તિની જરૂર છે. એ વ્યક્તિનું નામ અમર થઇ જશે. ક્યાં છે એ વ્યક્તિ ?

પ્રતિમા વતનમાં.
[" વર્માની વિવિધ વાર્તાઓ " નામે તા. ૧ હી ઓક્ટોબર પ્રકટ થયેલા પુસ્તકમાંથી.]

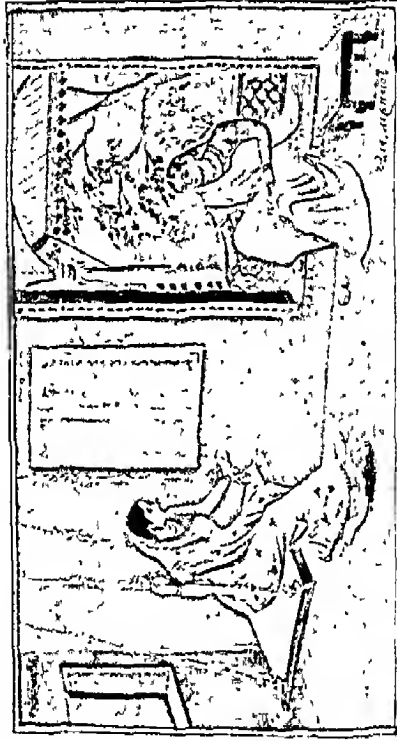
ચિત્રકાર :

એક નાનકડી યાત્રિકા જે વર્ષના બાળકને ઓળખીએ તેમ [શ્રીયુત ગદાણી
આવી આવતી હતી.]

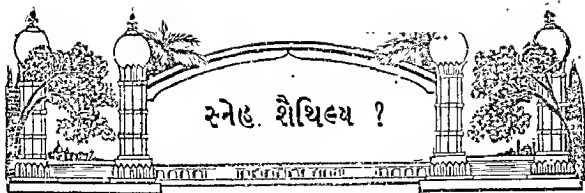
" ગુણસુંદરી " ના ગ્રાહકો માટે: રૂ. ૧-૮-૦.

મૂલ્ય: રૂ. ૨-૦-૦.

સ્નેહ સંધિય.

[ચિત્રકાર :] એક વીસેક વર્ષની યુવતી હોચમ ખાતી હતી, અને સામે [શ્રી. નાણાવદી.
તેની બાલકબી પોતાનું અતિ જીલ્લું થઈ ગયું.
કપડું સંધિતી-લેતી હતી.

રનેહ શૈથિલ્ય ?

ચં પાની મહેમાન બધો વખત તેની તરફ સકોતુક નજરે જોઈ રહી હતી.

લેખક: શ્રીયુત સુનિદુમાર મણિશંકર ભટ્ટ.
ચિત્રકાર: શ્રીયુત અ. લ. નાણાવટી.

માટે બાઈ ! કેટલો ઉચાટ ? સવારમાં બેંસ દોવી, નીરણ કરવાં,

પહેલીજ વાર જ્ઞેનારને આ દૃષ્યમાં ધણું નવું લાગવા સંભવ હતો. અંપોરના સ્થળનાં પ્રખર કીરણો ગામડાંની આસપાસની વૃક્ષરાજિમાં યદ્યપે આવતા પવનથી મંદ યદ્ય જતાં. આસપાસની સૃષ્ટિ જો કે મધ્યરોજિના જેવીજ સુખ અને શાન્ત હતી છતાં મધ્ય-રાત્રિની મીઠાશને બદલે પ્રચંડ નિદ્રાધની વ્યાકુલતાથી ત્રાસ પામેલી હતી. તે વખતે એક સુશોભિત અને પૈસાદારનું લાગે એવા મકાનમાં એક વીસેક વરસની યુવતી મોટેથી હાંચકા ખાતી હતી અને સામે તેની બાલમણી-તેની મહેમાન-પોતાનું અતિશૃણું યદ્ય ગયેલું કપડું સાંધતી બેઠી હતી. અને ચંપા પોતાના અનુભવનું રસિક વર્ણન કરતી તેથી વિરમય, આનંદ, ખેદ, નૂનતાના અનેક અનુભવોમાંથી, વારંવાર પસાર થતી હતી.

'અમારે સુંબમાં,' ચંપા જે ઘરમાં બેઠી હતી તે તેના બાપનું ઘર હતું-એટલે ગામડાનું હતું-તેથી કે શાથી પણ તે સુંબ-ઈની વસનારી છે એ કોઈને ભૂલવા દેતી નહીં. અને તેની આ માન્યતાનું સમર્થન બોલતી વેળા નકામા સકારોચ્ચાર વડે, ચાલતી વખતે ગતિની વિશિષ્ટતા વડે અને ખીજ પ્રસંગોએ કેવલ અતિ ઝીણું કપડાંથી કે અતિ વિચિત્ર ધરેણાંથી કરતી. "અમારે સુંબમાં તો હીરા ! તારી જેવું કોઈ મળે નહીં. તારે તારા ધણી

સાંધવું, સાંધે સુઈ કરવું, નદીએ કપડાં ધોવા જવું, કપડાં સાંધવાં અને ધણી બહાર જાય ત્યારે ઘરની નજર રાખવી અને ઘેર હોય ત્યારે તેની અને તેના મિત્રોની ખાતર બરદાસ કરવી. ત્યારે તું વાંચતી ક્યારે હોઈશ, કાગળો ક્યારે લખતી હોઈશ અને દરના ક્યારે જતી હોઈશ ? મને લાગે છે કે તને આ કાંઈ કરવાનો-તારી ખાતર કરવાનો થે-વખત ન મળે તો પછી તને કાંઈ જાહેર જીવનમાં લાગ લેવાનો વખત તો ક્યાંથીજ મળે ?"

હીરા ઉત્તરમાં માત્ર એક નિશ્વાસ નાખીને મૂંઝી રહી. પરંતુ ચંપા આટલાં વાક્યો બોલીને અટકે તેમ ન હતું; તેના પ્રશ્નો ઉત્તર માંલજવા માટે નહીં પરંતુ પૂછવા માટેજ હતા. વળી તેના વાક્યપ્રવાહ આગળ આલ્થો.

"તને સાંભરે છે હીરા ? આપણે કન્યાશાળામાં સાથે લાણનાં ત્યારે પેલાંવનિતા વિશ્રામનાં બાઈએ લાપણ ક્યું હતું તે ? બધાંએ તે દિવસ તેનું બોલેલું સાંભળ્યું નહીં અને આજે બધાં તે કરતી તેવીજ વાતો કરવામાં વડાઈ મારે છે. એ વાતને થે આજ એક દાયકા ઉપર વીતી ગયું. તું પરણી ત્યારે મને તારી મોટી હિમ્મરની બહુ અદેખાઈ આવતી હતી. મને થતું કે હું પણ ક્યારે તારી જેવડી થાઈ અને પરણું. પણ સાંધે થયું કે હું પ્યારીજ રહી. મારે કાંઈ તારી જેવું નહીં,

અને ત્યારે એક નિરાંત હેજ, ત્યારે હજી ક્યાં હોઈશો છે, હોત તો તો તારા અવતાર જીવતે મૂવા નેવેજ યથા જાત, પણ તું તો હતીજ એવી પહેલેથી. ન પરણી હોત તો, સમાજનું કેટલું કામ તું માથે લાઈ ચકી હોત ? ”

હીરાને આ દલીલ ઘણી સાચી લાગી. તેની નજર આગળ તેનો સંસાર નવી રહિએ તરવા લાગ્યો. જીવનમાં તેણે ગરીબાઈ, દાડમારી અને પતિસેવા સિવાય બીજું કશું નોંધ્યું કે કશું ન હતું. તે બધાનો શો કાપડો બોગવ્યો હતો ? જો તે છૂટી હોત તો એ ન્દાના ગામડાંની કન્યાઓમાં શિક્ષક યથા હોત, એકાદ મહિલા વર્ગ કાઢ્યો હોત અથવા તેના ગામડાંની બહારના જગતમાં વિસ્તરતા નવા એનની પ્રેરણા વધારે તીવ્રતાથી ઝીલીને પોતાના ગામને અથવા પોતાની બહેનોને ઉંચે લાવી ચકી હોત. તે ભણી; પ્રમાણમાં વધારે ભણી. તે શું બેસ કાઢવા માટે ? એ બધા વિચારો ચંપા બોલતી ગઈ તેમ તેના મનમાંથી પસાર થઈ ગયા.

હરી નેજે નિશ્વાસ નાખ્યો, “ બહેન ! નને મારી વાત કેમ કહું, તું તો ધરકામમાંથી ઉંચીજ આવતી નથીને. ધણું લાગે છે કે કાંઈક છાપા વાચું, કાંઈક વધારે સારું કામ કરું, કાંઈક સેવા કરું પણ...” બોલતાં તેનો દેહ ભરાઈ આવ્યો. ”

‘ વાર બહેન ’ દેવે દૂં બાઈ ‘ એ ’ ને આવવાને વખત થયો છે. વજા માત્રવાર મળીય, પોતાની આંતરણા હુપાવાને ઉછાં વાક્યો બોલતો ને માલતી યથા.

તે ધર આવીને બદલાઈ ગઈ હતી. ચંપા બહેની ધોડી વાતચિત પછી તેનું મનજ દેંક નવા વિચારોથી ભરાઈ ગયું હતું. અને દૂરની રીતેજ તેના ન્દાનપણના જીવનના રમણ લાગનાં રમણે એ નખને જાતોને તેને સદાવા લાગ્યાં હતી.

તે ન્દાની હતી અને કાકોર તેને ધર આવતો, ત્યારે તેની વાતચિતમાં કેટલું જાણવા જેનું મળતું. તેની રીતસાત કેવી સુધક હતી. જ્ઞાનના પ્રદેશો માટે તેનું આકર્ષણ કેવું પ્રબલ હતું. તેની શહેરી જીવનની છાપ કેટલી મનોહર રીતે ગામડાંના જીવનમાંથી તરી આવતી હતી..... પણ સમય બદલાયો, તેમનાં લંબ યથાં અને કાકોર એ ગામડામાંજ જાગીરાની વ્યવસ્થા કરવા રોકાઈ ગયો. ત્યાર પછી વાંચે મુધી એકજ રીતે દૂંક ઉપજમાં તેમનો ધર સંસાર આવ્યો. કહીજ તેમાં ફેર પડ્યો નહીં. અને દંપતી પોતાં પોતાનાજ વ્યવસાયોમાં એટલાં મૂંઝાઈ ગયાં કે એકબેકનું સદજીવન સાધવાના અવકાશ કે મનોરથ રજાજ નહીં... વગેરે વગેરે બધી વાત તે કુખથી સંભારા લાગી હતી.

હીરાની એક બાલુથી વિચારમાલા ચાલતી હતી. બીજી બાલુથી નિત્યકાર્યમાલા ચાલતી હતી. તેને ઘણું કામ ઉપર કંટાળો આવ્યો અને તે પરણી ન હોત. તેની કાલી કે દેહ બેઠે એકલી રહેતી હોત તો તે કેવી મુશ્કેલ હોત. છોડ રીતે તે કાકોરથી છૂટી પડે તો હજી એકલી રહે; ભરતાં મૂંઝાં ધીબડિ પાળ પોતાનું ધુન્દાન ચલાવે એટલે જ આ વિચારમાલાને જાતે તેનામાં આત્મવિશ્વાસ જન્મી ગયા પાગ્યો હતો.

કાકોર ધર આવ્યો, એક દાયકા ઉપર નજર સંસારથી તેની રસજાતિ ને કે મગી નરેન અથ તોપણ ચકામ ગઈ હતી તે દેવે દેવ બેઠે કવચિત જાન કરતો. છોડકાર ને દેવે દેવે જુગી ક્યાં દોષ ત્યારે કે તેને જાન કરતાં યોડી વધારે ઉપજ દામ દોષ ત્યારે પોતાના ન્દાનપણનાં જીવનને સંભારતો જ અમાત્યનાં રતનપોળમાં ઝીંકે મંડે માં આરંભ વખતમાં હરી લેવાશે, અમાત્યનાં જીવને રહેવાશે, પછી કીડી મળી કે જે

જેવાં કામ નહી કરવાં પડે એવાં એવાં સ્વપ્ન જોતો-દેખાડતો. પરંતુ તે સિવાયને બીજા સર્વ પ્રસંગે હીરાના જીવનમાં તેને લાગ નહોતો. તેમ તે પોતાના જીવનમાં હીરાને સહભાગી કરતો નહોતો. તેમના લગ્ન પછી વરસો વીતી ગયા હતાં. પહેલાં ઠાકોર જમતાં જમતાં કોષ્ટકવાર પોતે દિવસમાં શું ક્યું તેની વાતો કહેતો અથવા હીરા તેને પોતાની વાતો કરે તે રસપૂર્વક સાંભળતો. પણ સમય જતો ગયો તેમ તેમ બન્નેની વાતચિત વધારે અંતર્મુખ થતી જવાને પરિણામે કહેનાર સાંભળનારનાં રસ અને ઉત્સુકતા ઓછાં થયાં અને એ વિશ્રાંતપ્રણાલી થોડા વખતમાં અટકી ગઈ-નાશ પામી અને તો પણ બન્ને સાથે રહેતાં, અને જૂદા પડેલા પ્રવાહ માંથી સહજીવનનો આનંદ ઝડપી લેવાની શુભ પળ કવચિત તેમને મળતી તો તે ભોગવી મ્હાણી લેતાં અને રાખી રહેતાં.

“ રસોષ તૈયાર છે કે ? ” ઠાકોર ઘરમાં આવતાંજ સવાલ કર્યો. હીરાને બહુ બોલવાની ટેવ હતીજ નહી. તેણે ઉત્તરમાં એક ચાકળો નાખ્યો. સામે બાજુ ઉપર થાળી પીરસી અને સ્વચ્છ પાણીના લોટો ભરી આપ્યો.

“ જો બંને તો આજે મારે મહાલકરી સાહેબને મળવા જવું છે. ” ઠાકોર જમતાં જમતાં બોલ્યો, “ મારા કેટલાં બટન તો સાંધીજ રાખ્યાં હશે. પણ હું કહેવું જૂલી ગયો. નવું ધોતીયું તે દિવસ જરા બળી ગયું છે તે પણ હું જાઉં ત્યારે મારે સાંધવું તૈયાર જોશે માટે તું પહેલાં તે સાંધાને પછીજ જમજે. ”

આ વાક્યો સાંભળનાર હીરા રોજની હીરા નહોતી. જો કે વાતનો મુદ્દો અને તેનો કહેનાર બન્ને ચિરપરિચિત હતા. તેને વાક્યે વાક્યે પોતાના સ્વાતંત્ર્યનો ધ્વસ લાગ્યો. શબ્દે શબ્દે પોતાની યુદ્ધામીનું લાન થયું. વિષયે

વિષયે એકલાં રહેવાની વૃત્તિ પ્રબલ થતી ગઈ.

ઠાકોર જમીને બહાર આવ્યો અને હીરા સામું જોયું. હીરાની મુદ્રામાં બિન્નતા, થાક, કંટાળો બધું જોયું અને તેની સહનુભૂતિ અગૃથ થઈ ઉઠી. “ કેમ, આજે બહુ યાકેલી છે ? કંઈ ફિકર નહીં. કામકાજ બધું પછી થશે. તું જમી લે, હું તારી પાસે ખેસીશ અને પછી આપણે કૃષ્ણીમાં વાતો કરશું-નહીં તો તું કૃષ્ણીમાંજ જમજે, સાફસુદ કરવાનું જમના ડોશીને સોંપી દઈશું...” વગેરે વગેરે. તેની સહનુભૂતિનાં સ્પુરણો હીરા જમી રહી ત્યાં સુધી બહાર પડતાજ ગયાં. રતનપોળનાં ધરની વાત પણ આવી ગઈ. ઠાકોરલાલને ખાત્રી હતી કે હીરાને રીઝવવાનો એક માત્ર ઉપાય રતનપોળનાં ધરની વાત કરવાનોજ હતો.

હીરાને ટપાલ સાંભરી. બે પત્રો હતા તે બહાર લાવી અને ઠાકોરને આપ્યા ઠાકોરે વાંચ્યા. ત્રેમાંનો એક તો હીરા ઉપર હતો. તે ટાઇપ કરેલો ટૂંકો પત્ર હતો.

“ અમને જણાવવાને ખેદ થાય છે કે અમારાં અમદાવાદનાં કુલ વિદ્યલદાસ લલ્લુભાઈ ઠાકોરે સ્વર્ગવાસ કર્યો છે અને તેમનું વંશ વારસ કોઈ નહીં હોવાથી એમની બધી મિલકતનાં એકલાં માલીક આપ યાઓ છો. મિલકતમાં ધર ઉપરાંત વીસ દુકાનની આસપાસની ચૂડી છે તે આપને સુપ્રત કરવાનું અમને ફરમાન થયું છે. આપનાં સહભાગ્ય માટે અમે આપને મુબારકબાદી આપીએ છીએ અને હવે પછી અમારા લાયક જે કામકાજ હશે તે કરવા અમે હમેશાં તત્પર રહીશું. ”

હીરાએ પત્ર વાંચ્યો. ઠાકોરલાલ હર્ષથી ભરાઈ ગયો, “ હે! ખરેખર ! વીસ દુકાન ? હવે આપણે રતનપોળનું ધર લેશું. હું કાલને કાલ મ્હારી નોકરીનું રાજીનામું આપીશ. આપણે બન્ને. અમદાવાદમાં રહેશું અને

આનંદ કરીશું. હવે આપણી મુશ્કેલીઓ પૂરી થઈ. હું ધારતો જ હતો કે આપણે કામ તો આમ ગામડાંમાં સડ્યા ન જ કરી શકીએ ને પેલું રતનપોળનું ધર હાથમાંથી ગયું પછી શું કરવું...”

હીરાનો દસ વરસનો ગુસ્સો એક મામટો ભભૂકી ઊઠ્યો. “તમને બીજો કાંઈ વિચાર આવે છે કે નહીં? તમે એમ ધારો છો કે પૈસા તમને મળ્યા છે?”

“કેમ? તને પૈસા મળ્યા તે આપણા જ કહેવાય ને?”

“કહેવાય કે ન કહેવાય, પણ મારા પૈસા હું તમારી મરજી પ્રમાણે ખર્ચીશ એમ કેમ ધાર્યું? આટલાં વરસ તમે કમાયા પણ તેમાં કોઈ દિવસ પણ મારે શું જોઈએ છીએ તે પૂછ્યું નથી. હવે પૈસા આવશે તેવાજ હું તમારા હાથમાં મૂકી દઈશ એમ ધારવાનો તમે ક્યો દક્ષ રાખ્યો છે?”

“દક્ષની વાત મને ખબર નથી. પણ આપણે...”

“આપણે ન કહેશો, આ ધર એટલે તમે એકલા. એમજ આપણો આટલા વરસો સુધી વ્યવહાર ચાલ્યો છે. તમે મને પરણ્યા અને અત્યાર સુધી આપણે સાથે રહ્યાં. મારું ભરણપોષણ કયું દશે પણ તેને બદલે મારી પાસે કામ એટલુંજ કરાવ્યું છે. કમાવા માંડ્યા ત્યારેથી રતનપોળના ધર નિવાસ બીજા વસ્તુ લેવાની ફરજનું ભાન તમને થયુંજ નહીં. મેં તમારી સાથે રહીને શું સુખ જોયું? તમારો દરજ્જો, તમારો ધોખી, તમારો ભરવાડ, તમારો રસોયો, તમારો ચપ્પી કરનાર વાજાંદ હુંજ હતી. એટલુંજ નહીં પણ જ્યારે સત્તાદશરીની તમારે જરૂર પડી દશે ત્યારે તમરો સત્તાદશર હું કોઈ દિવસ હતી નહીં, હવે તમને મારા સત્તાદશર જનાવવાની મને જરૂરે હજી નથી. અમદાવાદમાં હું

મારી કાકી જોડે રહીશ અને મારી મિલકતની વ્યવસ્થા કરવા જેટલું તો હું બાણી છું.”

હાકોરલાલ ડઘાધ ગયો. “તું-તું-એકલી રહીશ. ત્યારે હું શું કરીશ? મારું શું થશે?”

“હું તમારાં વૈનાં કરી કરીને મરી ગઈ હોત તો તમારું શું થાત? તેજ દશા હવે થશે.”

“હજી કાંઈ તારે ફરિયાદ કરવી હોય તો કરી નાખતે.” ખેસતે હૈથે ફિક્કું દસીને હાકોરલાલ ખોલ્યો.

“જરાય નહીં. જો આપણે સાથે રહેવાનાં હોત તો હું ફરિયાદ કરત. પણ છટાં પડની વખતે લડીને છટાં પડવાની મને જરાયે ધ્રુજા નથી. મેં મારા મામાના છોકરાને ગાડું લઈને આવવા તમે ચોરડામાં ગયા ત્યારે કહેવડાવ્યું છે. તે હવે આવતો દશે, આપણી છૂટા પડવાની શણે તમારે કશું કહેવું હોય તો હું સાંભળવા તત્પર છું.”

હાકોરલાલ મૂંઝ બની ગયો હતો. બન્નેની થોડીક મિનિટો ધરું સંખંધી-ઝૂંઝીઓ સંખંધી વાતચિત કરવામાં ગયો.

માફ આવતા હીરા અમદાવાદ ગઈ.

છેલ્લા થોડા વખતમાં અમદાવામાં શ્રી હીરાલક્ષ્મી હાકોરલાલ દેકરનું નામ સમાજ સેવક તરીકે સારી પ્રતિષ્ઠા પામ્યું હતું. હીરા અને અંખા બન્નેએ મળીને અમદાવાદમાં સ્ત્રીઓના પ્રશ્નનો ઉકેલ લાવવાને જીવન સમર્પણ કર્યા હતાં એવો સામાન્ય મત હતો. હાકોરલાલને અને ગામડાંને છોડીને આવ્યા પછી હીરાને થોડા વખત સુધી તો પોતાનામાં નવો પ્રાણ સંચરતો હોય તેવું લાગ્યું. વાંચવામાં, સલાઓ કે સમિતિઓમાં જવામાં અને તેનાં નિર્ધારિત મિત્રમંડળને મુલાકાતો આપવામાં તેના સમય ચાલ્યો જતો. થોડા વખત સુધી તો જીવનની આ વિચિત્ર નવીનતાથી હીરાને નવો અવનાર સાંપડ્યો.

અને સ્થિતિની નવીનતાનું' જ્ઞાન અને જોસ રહ્યાં ત્યાં સુધી હીરાનું જીવન સુખમય બની ગયું. પરંતુ તે થોડા વખત માટેજ. સ્વાતંત્ર વધુ તેના આનંદની સાથેજ તેની અનુષંગી જીવનની એકલતા તેને ખટકવા, સાલવા અને દુઃખ દેવા લાગી હતી.

વખત જતો ગયો તેમ કરવાનાં કામો પણ ઓછાં થતાં ગયાં, અને સાથે સાથે બાકી રહેલાં કામો નવીન મટતાં ગયાં. હીરા જેટલી પુરસદ તેનાં કોષ સહકારીને હતી નહીં. એટલે તે વારંવાર એકલી પડવા માંડી; તેના આ એકાન્તમાં તે તેનાં ન્દાનપણનાં જીવનનાં સ્મરણથી ભરાઈ રહેતી. તે વખતે તેનું સુંદર ન્દાનું ગામ, તેનું ન્દાનું સુવડ ધર, સ્વચ્છ કલકલ નાદે વણી જતી નદિ, સ્હાંજ પડતાં આવતાં ખરાડતી જોંસની કેટે બાંધેલ ઘંટાનો મંજુલ રવ, એ બધું સાંભરતું. કેટલું શાન્ત જીવન, કેટલી કસરત, મનતે કેટલી સ્વસ્થતા ! કેટલીકવાર તેનથિ પાછળના ભૂતકાળ યાદ આવતા; તેનાં નવ યૌવનની પ્રભાતે દર્શનથી તેને આંજી ગયેલ ન્દાનો ઠાકોર, તેનું રમ્ય હાસ્ય, તેની હૃદયંગમ વાતો, નજર સમીપ તરતાં. પણ પછી ઠાકોર સાથે છૂટાં પડવાનો પ્રસંગ યાદ આવતાં તેનાં નપનો સર્જલ થઈ ગયાં. ઘણીવાર ઠાકોર ચું કરતો દર્શો? સુખી દર્શો કે નહીં ? એવા વિચારો થતા. કવચિત્ તેને આ ઠાકોરવિહોણા જીવનમાં નિરસતા લાગતી અને ફરી ઠાકોર સાથે રહેવા તલસતી.

હીરા તેને છોડી ગઈ ત્યાર પછી ઘણી વારે ઠાકોરની સ્તબ્ધતા ઉડી. હીરા સાથેનો તેનો સંસાર સુખરૂપ હતો પણ તેની હીરાને ચાહવાની ટબ વિચિત્ર હતી. હીરાની હાજરી તેને સ્વીકૃત બનાવ હતો પણ તેનો વિયોગ તો કદપનાતીત હતો. છતાં તેને તે સહી લેવા વારો આવ્યો હતો. તેને હીરા વિના બધે

સૂનકાર ભાસ્યો. તેણે ગામડાનું કામ છોડ્યું, ઘર છોડ્યું અને 'અમદાવાદ આવીને રહ્યો. સાથે હત્યાં ત્યાં સુધી અન્નેના જીવન પ્રવાહો જૂદા હતા. હીરાની વાતોમાં તેને રસ નહોતો; તેની વાતો હીરા સમજે એમ માનતો નહોતો. તે નિષ્કુર નહોતો. માત્ર તેના દૈનિક જીવનક્રમમાંથી તે પોતે ન સમજી શકે. તેવાં કારણોથી તેની રસવૃત્તિ ચાલી ગઈ હતી. પણ સંયોગો બદલાતાં તેની રસવૃત્તિ. તેની શુદ્ધિ, તેની વિચારશક્તિ બધાં નવપદ્ધવિત થવા લાગ્યાં અને તે પણ અમદાવાદ આવીને વસ્યો.

અમદાવાદ આવ્યા પછી લાંબા વખત સુધી ઠાકોરલાલ હીરાને મળ્યો નહીં-મળી શક્યો નહીં. છતાં કવચિત કોઈ સભામાં જતો ત્યારે હીરાનું એક નવીન દર્શન તેને થતું. અંધારામાં ઉગેલ અને નખળો રહેલ છોડ પ્રકાશનાં કિરણે સર્વાંગ ખીલી ઉઠે તેમ હીરાનું વ્યક્તિત્વ ખીલી રહ્યું હતું, તે હીરાને દૂરથી જોતો. પણ મળવાના પ્રસંગ આવતો નહીં. દર્શનથી આનંદ પામી તે ઘેર જતો. હીરાના આ આકર્ષણે ઠાકોરલાલને એક કાર્ય દિશા બતાવી હતી. તે એક "સ્ત્રી સેવક" માસિકમાં ઉપતંત્રી બન્યો. અને સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ સાધક સંસ્થાઓના કાર્યમાં રસ લેતો ગયો.

એક સાંજે પ્રેમાલાભ હોલમાંથી બહાર નીકળતાં હીરાએ તેને જોયો. તેની નજર પણ હીરા તરફજ હતી. એમાનું કોઈ આ અચાનક મિશન માટે તૈયાર નહોતું છતાં તે હીરાની પાસે ગયો, થોડીવાર સુધી કોઇને કાંઈ બોલવાનું સૂઝ્યું નહીં. અન્ને રસ્તા ઉપર સાથે ચાલવા માંડ્યાં... "અમદાવાદ આંધ્ર આવે છે ને ?" ઠાકોરલાલે છેવટ પૂછ્યું.

હીરાનો હોલ ચાલ્યો ગયો. "હાસ્તો. મને

તો અહીં બહુજ ગમી ગયું છે; પણ તમે-
તમે અહીં ક્યાંથી ? ”

“ હું થોડા વખતથી ‘ સ્ત્રી સેવક ’
માસિકમાં જોડાયો છું અને તેટલા માટે આ-
જનું બાપલુ સાંભળવા આવ્યો હતો. ” આ
ઉત્તર હીરાને એક મોટો ભાર ઓછો કરી
નાખ્યો. હીરાએ કુતૂહલથી સવાલ પૂછ્યો ખરો
પણ ઉત્તર મળ્યા પછી વાતચિત બંધજ
યશ એવી તેને બહીક હતી તે ખોટી પડી,
“ ખરેખર ! ત્યારે તો મને કહો તમને
ભાપલુ કેવું લાગ્યું ? ”

હાકારલાલે વિસ્તારથી ભાપલુ ઉપર વિવે-
ચન કર્યું. જેમ જેમ હીરા તેને સાંભળતી
ગઇ તેમ તેમ વધારે આત્મકથ યતું ગયું.
તેમની વાતચિત ઘણી લાંબી ચાલી. પરિણામે
બન્નેનો શ્લોક ચાલ્યો ગયો હતો. બન્ને એક
બીજાને આનંદલાયક દતાં અને તેમનું સદ-
શ્રવન એક નવે સ્વરૂપે તેઓ અનુભવતાં તેથી
સંતુષ્ટ હતાં. તેઓ વારંવાર મળવા લાગ્યાં
અને જૂના કાળનો તેમનો સંબંધ શૂદ્ધી નવા
શ્રવનમાં નવા કાર્યોમાં ગુંથાઇ ગયાં.

છૂટા પડ્યાને એક વરસ અને ત્રણ
માસ થીતી ગયા હતા. હાકારલાલની સાથે રહે-
વાના, તેની સાથે કામ કરવાના પ્રસંગો વધતા
ગયા તેમ તેમ હીરાને હાકારલાલ સાથે ફરી
રહેવાની ઇચ્છા પ્રગલ્ભ થતી ગઇ. હાકારલાલની
શુદ્ધિથી એ અંગ્રામ હતી, તેની શક્તિથી તે
મુગ્ધ થઇ હતી અને આજોના પ્રશ્નો માટે
તેની નિઃસ્વાર્થતા હીરાના માન અને આદ-
રનું પાત્ર બની રહી હતી. ઘણી વખત તે
ઇચ્છતી કે હાકાર તેને પાછો બોલાવે નો તે
અપ. પણ તેમની વચ્ચે સમુદ્ર હતો. એક
બાજુ મકાન અને પૈસા. બીજા બાજુ અતિ-
શય કામ અને દારિદ્ર્ય. આજ કારણથી
હાકાર તેને સાથે રહેવાનું કદી કહે નહીં અને
હાકારને તેની ઘોટે રાખવાની દરખાસ્ત તે

સ્વીકારે નહીં એવી તેને ખાતરી હતી.

હૃદયના મર્મની ઉંડી વાતોને બહાર
આવવા અવકાશ આવે તેવી એક સાંજે
હીરાએ હાકારને પૂછ્યું:—“ પણ ત્યારે તમારે
કામ ન હોય અને ફરવા જ જતાં હો ત્યારે
તમારો વખત કેમ ગય છે ? ”

“ સવાલ વખત જવાનો છેજ નહીં;
માત્ર વખત મળવાનો છે. હું બહુ ધું કે
મારે ઘણું કામ કરવાનું રહ્યું છે. પણ મારી
નહાની ઓરડી માફ કરવી, રાંધવું, કપડાં
સાંધવાં, ઘેવાં વગેરે બાબતોજ મારો એટલો
વખત લઇ જાય છે કે મારું લખવાનું કામ
પણ હું પૂરું કરી શકતો નથી. મને કુખ
એટલુંજ થાય છે કે મહારી આવી રીયતિમાં
આપણા કામ માટે હું જોઇતો વખત મેળવી
શકતો નથી. અને...” બીજું ઘણું બોલ્યો.

પણ વાતચિતની વિગત તરફ હીરાનું
ધ્યાન નહોતું. એ વિચારો તેના મગજમાં
રમી રહ્યા હતા. એક તો એ કે સમાજ
સેવામાં તેના પોતાના સ્વાર્પણ કરતાં હાકાર-
લાલનું સ્વાર્પણ ઘણું વધારે હતું. તેમજ એ
વિષયમાં પોતાના વિચારો કરતાં હાકારલાલના
વિચારો વધારે ઉન્નત અને વધારે સાચા હતા.
આવા પુરૂષ સાથે તે ફરી પહેલાંની માફક
રહી શકે તો કામમાં રસ આવે. શ્રવણમાં
કેવો આનંદ ઉપજે ? આ વિચાર સંસ્પર્શ
સાથેજ એક બીજા વિચાર સરણી ચાલતી
હતી. હાકારલાલ સાથે રહેવાની વિદ્યમણાનું
ભાન જે ચંપા સાથેની વાતચિત પછી વારસો
તરત મળવાને લીધે દિગ્વિસ્તર થયું હતું તે
શ્રવણની અસત્યતા ઉપર આજે વિસ્મૃતિનાં
ચરો ગળ્યાં હતાં. માત્ર તે દિવસોમાં બોમ્બેસ
મુખના પ્રસંગોજ તેની દષ્ટિ સમિપ તરી
રહ્યા હતા. આવા મુખી દિવસો મુખ્યત્વે
હાકારલાલના જન્મ દિવસો હતા. તે દિવસે
હાકારલાલ આખો દિવસ ઘેર રહે, મિત્રોને

૪૩ નૂતન વર્ષનું મહાપર્વ આવે છે

એ શુભ દિવસે મુરબીઓ, મિત્રો અને સગાંઓ

તમને આનંદથી મળવા આવશે

તેમને આખું વર્ષ સ્મરણ કરાવે એવી

કયી સુંદર વસ્તુ ભેટ આપશો ?

વર્માની વિવિધ વાર્તાઓ

તમારા એ પ્રશ્નનો તુરતજ નિકાલ આણશે.

આ માસિકના આગલા તંત્રી અને બાણીતા લેખક

રા. જયકૃષ્ણ નામરદાસ વર્મા,

બી. એ., એલ.એલ. બી. એમ. એસ સી.,

બેરીસ્ટર-એટ-લો ની

કસાયલી કલગથી લખાયલી

બાર સુંદર ટુંકી વાર્તાઓ

અને

અઢાર રંગીન આકર્ષક ચિત્રો

સાથેજ એ પુસ્તક રમેલી-સંબંધીઓને આખું વર્ષ

તમારું સ્મરણ કરાવશે

તમને કદાચ ખબર નહિ હોય પણ આ પુસ્તક પ્રકટ થઇ ગયું છે.

મૂલ્ય: રૂ. ૨-૦-૦ “ શુભસુંદરી ” ના આહવાને રૂ. ૧-૮-૦ માં મળશે.

આહવા એક સાથે એકથી વધારે નહીં મેળવી શકશે.

આજેજ મંગાવી લેા:

વ્યવસ્થાપક “ શુભસુંદરી ”

૧૧૧-૧૧૫, કાઝી સેપ્ટ સ્ટ્રીટ,

ખાંડગજર, મુંબઈ, ૩.

આનંદેણ, શાકે અને, જાત જાતનાં પકવાનો બનાવવાની રીત
દર્શાવનારું પુસ્તક.

દરેક કુટુંબમાં અવશ્ય રાખવા લાયક—નાની બાળાઓએ અભ્યાસ કરવા લાયક

પાકશાસ્ત્ર

અથવા

પકવાન પોથી

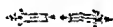
લેખક અને પ્રકાશક ગં. સ્વ. લલિતાગૌરી શામરાવ

ગં. સ્વ. વિમલાગૌરી મગનલાલ

એમાં ૩૦૦ થી વધુ તરેહ તરેહના ખાવાનાં પકવાનો બનાવવાના જુદા જુદા પ્ર-
કારો દર્શાવવામાં આવ્યા છે. જેવાં કે:-જાત જાતનાં શાકો, લાજ્યાં, કચોરી, કંસાર,
પાપડ મુઠીયાં ગાંઠીયા, દાળ, ભાત, ધારીપુરી, તવાપુરી, ચીવડો વગેરે વગેરે.
કુલ ખાનાં ૩૧૨ પાકું પુકું

કિંમત રૂ. ૩-૦-૦

કિંમત રૂ. ૩-૮-૦ એનેરી ગીલ્ટ પુકું. કિંમત રૂ. ૩-૮-૦

સુશીલાના પત્રો

સંપાદક: શ્રીયુત ચીમનલાલ જોશી શાહ.

આ પુસ્તકની વિદાનોએ અને પત્રકારોએ મુદતકંઠે પ્રશંસા કરી છે.

એની પ્રસ્તાવના બાણેતા લેખિકા સૌ. ખેન લીલાવતીએ લખી છે.

કિંમત: રૂ. ૧-૪-૦.

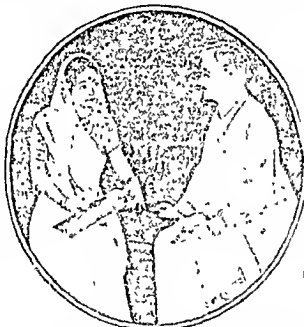
મળવાનું ઠેકાણું:-

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની.

કાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ.

નહોતરે, હીરાની જોડે સૌથી વધારે વાતો કરે. તે દિવસે હીરા હાકોરલાલ માટે કાંધક સીવેલી અથવા કાંધક ભરેલી અથવા કાંધક મૂથેલી બેટ તૈયાર રાખે. હાકોરલાલને તે આપે અને એ પ્રમાણે તે વરસના એકજ દિવસે મળના આનંદની સ્મૃતિ બળતી રાખે. હાકોરલાલ પણ આ બેટને પોતાની કીમતી વસ્તુઓ ગણીને જનનપૂર્વક સાચવી રાખતો. એ દિવસો-વરસનો એ દિન હીરા કેમ ભૂલે? તેને અમાનક માદ આપ્યું હતું કે આવતે અ-

વાડિયે હાકોરનો જન્મ દિવસ છે. પરંપરા પછી માત્ર એકજ વખત તેણે હાકોરને બેટ આપી નહોતી. આ વખતે તેના બદલા સાથે બેટ આપવાના વિચારમાં તે પડી. જેમ તેમ કરી તેણે હાકોરલાલને વિદાય કર્યો અને પોતાના વકીલને ત્યાં ગમ.

હાકોરલાલના જન્મ દિવસને દિવસે તેણે તેને જન્મવાનું નિમંત્રણ કર્યું.

હીરામાં યથેચ દેરકારો ઉપર હાકોરલાલનું ધ્યાન નહોતું. તે તો હીરા સાથે રહેવાનો આનંદ જોડેથી મેળવી રાખ્યો તેટલો લેવાજ માગતો હતો. જન્મવાને દિવસે તે વખતસર આગ્યો. જન્મણમાં હાકોરલાલને પ્રિય બંધીજ વસ્તુઓ બનાવવા માટે ખાસ ધ્યાન આપવામાં આવ્યું હતું. બીજા કોઈને નિમંત્રણ નહોતું. તેઓ એજ દનાં, આકાશમાં ધીમે ધીમે ઘાટાં થનાં જનાં ધનપરો અને ક્યાંક વરસના વરસાદથી શીતલ થઇ આવતી દવા બનેના

વિચારોને કોઈ દૂરની ભૂમિમાં લઇ જઇ અગમ્ય; અકથ્ય લાગણીઓ જગાવતાં હતા.

હીરાએ આખરે પૂછ્યું “ આજે કંઈ નિયમ થઇ તે ખબર છે ? ”

“ મને તિથિની ખબર નથી. અંગ્રેજ નારીખ વાર માદ છે ”

હીરા નિસ્તેજ થઇ ગઇ. “ તારીખનું નથી પૂછતી પણ આજે શ્રાવણ શુદ્ધ ત્રીજ છે તે ધ્યાન છે ? ”

હાકોરલાલે નિશ્ચય નાખ્યો “ મહારો જન્મ દિવસ ? ”

“ હા, પણ રહેા. ”

તે હીરા ‘ અને ટેબલના ખાનામાંથી એક મીલગધ પાટીટ લઇ આવી ’ હાકોરલાલને આપ્યું. ઉપર લખ્યું હતું:

“ જન્મ દિવસે હીરા તાંકથી સપ્રેમ બેટ હા...ને ”

હાકોરલાલે પાટીટ ફોળ્યું. અંદર

એક હાથમાં દસ્તાવેજના પાછીટ ઉપરની સીધ ઉમેડતી રતનપોળના ઘરનો સંસ્થો નાથ પામ્યા. દસ્તાવેજ હતો વાંચી લઇને હાકોરલાલે પાછું તે હીરાના હાથમાં મૂક્યું.

“ મને કેમ પાછું આપો છો ? ”

“ મહારે દલે એ ઘરની જરૂર નથી. ”

“ એમ કેમ ? મું રતનપોળનું ઘર પાછું મેળવવાની તમારી વરસો મુધી તીન છઠ્ઠા નહોતી ? આ રત્નું એ ઘર. ”

“ હીરાલક્ષ્મી ! મારી દીકા કરો છો ? જો નેમ દોષ નો... ”

“ ના, ના. પારજ કદું છું. તમારો જન્મ દિવસે બેટ આપવાનો આપણો ભૂતો રિવાજ

હતો. આ વખતે તમને ગમે તેવી ક્ષમ વસ્તુ આપવી તે મને મૂઝવું નહીં, પણ રતનપોળના ઘરની વાત મને યાદ આવી એટલે મેં એ બેટ પસંદ કરી. ”

“રતનપોળનું ઘર પાછું મેળવવા મને ઇચ્છા હતી ખરી પણ તે મારે માટે નહીં, અને હવે તો ઇચ્છાયે નથી ”

“શા માટે ? એ ઇચ્છા કેમ મરી ગઈ ? ” હીરાની આંખમાં મસ્તી હતી.

જરાપણું નિકાંપિત ચયા વિના કાકોરલાએ જવાબ આપ્યો “ એ ઘર તો મ્હારે હીરા માટે જોઈતું હતું. એ ન હોય તો મારે ઘરની શી જરૂર ? ”

“કોઈપણ રીતે મારી બેટ તમે સ્વીકારી શકો તેમ નથી ? મને નિરાશ કરવાની બહીરે પણ નહીં ? ”

“નિરાશાની વાત તમારે એલાંએ કહેવાની નથી. હું ઘર ક્યારે સ્વીકારી શકું તે હું જોણી ગયો. હું તમને કેમ સમજાવું ? પણ એકલા ઘરને હું શું કરું ? ફક્ત ઘરની મારે જરૂર જ નથી. ”

“હતાં મારી બેટ તમે સ્વીકારોજ એવો મ્હારો આગ્રહ છે. ”

“ફ્યુચર પ્રોસ્પેક્ટસ ”

એક દિવસ રસ્તા ઉપર એક એક ધોળીના ગધેડા સાથે બાજીરના ગધેડાનો સમાગમ થયો. પરસ્પર પરિચય પ્રજ્ઞાદિ ક્યાં પછી ઉભય પોતપોતાની નોકરી સમયે આલોચના કરવા લાગ્યા. ધોળીના ગધેડાને નહીં કિનારે લીધી ધોળી વચ્ચે મળવાથી ચરિરે છબ્બુ પુષ્ટ હતો. બાજીરનો ગધેડોઃ ફુર્જલ દત્તો. એ જોઈ ધોળીના ગધેડાએ કહ્યુંઃ—“ભાઈ ! ત્યારે પેટ પુરતું ખાવાનું મળતું નથી ત્યારે એવા શેઠની નોકરી કેમ કરે છે ? રાજનામું આપને ? ” બાજીરના ગધેડાએ કહ્યુંઃ—“ ભાઈ ! નોકરી કેમ મૂકી શકતો નથી એ તું શું જાણે ? આ નોકરીમાં ફ્યુચર-પ્રોસ્પેક્ટસ (અવિષ્કૃતિની મારી આશા) છે. ”

ધોળીના ગધેડા બોલ્યોઃ—“ શું ફ્યુચર-પ્રોસ્પેક્ટસ છે દોસ્ત ! કહે તો ખરો ? ”

બાજીરના ગધેડાએ કહ્યું—“ મારો શેઠ ખેડ કરતી વખતે તેની છોકરીને તાર ઉપર ચલાવવાનો ખેડ કરે છે. એ સમયે તે તેની છોકરીને કહે છે કેઃ—“હંસિયાર રહેના. ગરિ-ગી તો એ ગધેડી સાથે તેરી સાદી કર દેજે. ”—કેવળ દિવસ તેનો પગ તાર ઉપરથી સરકી નહિ જાય ? અવિષ્કૃતિની આ આશામાં, ભાઈ નોકરી હું મૂકી શકતો નથી. ”

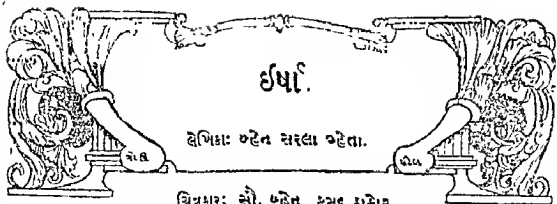
અંબાલાલ. ડી. મુકલ.

આ વાક્યનો ધ્વનિ સમજતાં કાકોરલાએ જરા વાર લાગી. કાંઈક સ્પષ્ટતા માટે તેણે હીરા તરફ જોયું. ધ્રુવાવસ્થા લગભગ પૂરી કર્યા છતાં કમરતને લીધે યુવાન લાગતી તેજસ્વી ગોરવણું અને આજનાં પ્રસંગ માટે કુદરત કપડાં, અલંકારમાં ચીવટથી સજ્જ થયેલ એક હાથમાં દસ્તા-જના પડીટ ઉપરની ચીપ ઉજેડવાને બદલે અવનત મુખ અને અતંત્રમર્મની તોફાની અને ધ્રુવેલાળે વખતે જાગૃત ચક્ર ઉઠેલ ઉર્મિ-એને પ્રયત્નથી વશ રાખવા મથતાં કંપિત થતી, હાસ્યના પ્રયત્ન ઉમળકાને રોકવા આમાસ કરતાં ગુલાબી ચક્ર જતી હીરાને જોતાં તેના સંશયો નાશ પામ્યા.

અકસ્મત લાલના દર્શથી તે સ્પષ્ટ જોણી ન શક્યો. “ શું-શું-હીરા-———આપણે સાથે-પરેપર-—ના— ”

વધારે વખત તેઓ એક બીજાથી વિખૂટાં ઉભાંએ રહી શક્યાં નહીં.

ત્યાર પછી રતનપોળનાં ઘર ઉપર કે-લાંચે ચોખાસાં વરસી એ દંપતીને બોળતી ગવાં.

ઈર્ષ્યા.

લેખિકા: બહેન સરલા બહેતા.

ચિત્રકાર: સૌ. બહેન કુંસલ કાકોર.

સુધીરા મુખામના નામાકિત ડાક્ટર રણુ-
ધીરાયની એકની એક પુત્રી હતી.
રણુધીરાય સુધરેલા વિચારના અને સ્ત્રી કેળ-
વણીના દિમાયતી હોવાને લીધે કુટુંબના
કેટલાક વડીલોની ઇચ્છા વિરુદ્ધ પણ તેમણે
સુધીરાને જમાનાને લાયક કેળવણી આપી
હતી. સુધીરા આકર્ષક દેખાવની હતી અને
આપની લાડકી હોવાથી મિત્રમંડળમાં તે
માનીતી હતી.

રણુધીરાયના મકરન્દરાય નામના એક
બાલમિત્ર હતા. તેઓને એક પણ દિવસ
મળ્યા વિના ચાલતું નહોતું. મકરન્દરાય
વધીલ હતા, ને મિત્રની માફકજ તેમણે પણ
સારી સંપત્તિ એકઠી કરી હતી. તેમનો
બીજો પુત્ર ચિત્રકલાને શોખીન હતો. તેને
ધધે કરવાની વૃત્તિજ નહોતી એટલે પોતાનો
મોટો લાઘવિલાસત જમને બેરિસ્ટર બની
આવ્યો. તો પણ જ્યદેવ તો કલાનોજ
પૂજક રહ્યો. તેણે ઘરમાં છેક ઉપલે માળે એક
ઓરડાને કલામંદિર બનાવ્યું હતું, ને તેમાં
બેઠો બેઠો ચિત્રચોજ કરતો હતો. થોડાક
વખતથી તો એણે ચિત્રો વેચવા માંડ્યાં હતાં
ને નસીબયોગે તેની કલામાં સાન્દર્ય પારખ-
નાર નીકળી આવતા. રણુધીરાયને મકરન્દ-
રાયના કુટુંબીજનોમાં ઘરવટ હતી એટલે
જ્યદેવ ધણુખરે સુધીરાના સમાગમમાં
આવતો.

પોતાના મિત્રને ઘેર મળવા ગયા હતા, તે
વખતે જ્યદેવ સુધીરાને પોતાનાં ચિત્રો વિશે
કહેતો હતો. સુધીરાએ પૂછ્યું, “ દમણાં
તમે શું ચિત્રો છો ? ” જ્યદેવે કહ્યું,
“ મુનશીની પાટણની પ્રભુતામાંથી એક પ્ર-
સંગ લીધો છે. ” આ સાંભળતાંજ સુધીરાને
અત્યંત રસ પડ્યો, કારણ કે તે મુનશીની
ઐતિહાસિક નવલકથાઓ પાછળ તો થેલી
હતી—અને તેમાં પણ ખાસ કરીને ‘ પાટ-
ણની પ્રભુતા ’ એ તો એણે મંદ્ર નહિ તો
દસ-ખાર વખત તો વાંચીજ દશે એટલે તેમાં
આવતા કોઇ પણ પ્રસંગનું ચિત્ર નેવાને
તેને ધણેજ હમંગ થયો. તરતજ ‘ તે અને
જ્યદેવ ઉપલે માળે કલામંદિરમાં ગયાં. ત્યાં
‘ જતાંજ ’ સુધીરાએ નોંધું તો આખા ઓરડામાં
ચારે તરફ ચિત્રો અધુરાં ને પુરાં કરેલાં પડ્યાં
હતાં. ભીંત ઉપર જ્યદેવનાં કેટલાંક સારામાં
સારાં ચિત્રો લટકાવેલાં હતાં. વાનાવરણમાં ટપે-
ન્ટાઇન ને જાતજાતના રંગોની વાસ આવતી
હતી. ચિત્રકારની સ્વાભાવિક એકદારીને
લીધે ચિત્રવાની અંધી સામગ્રી ચોપાસ વેરણુ-
ખેરણુ પડેલી હતી. સુધીરાએ ઉમરા ઉપર
ઉભાં ઉભાં આ જાણું નોંધું ને પછી જ્યદેવ
તેને કેટલાંક ચિત્રો બતાવવા લાગ્યો. સુધીરાના
રસિક આત્માને આ અધું ધણુંજ રચિકર
લાગ્યું. એક બારીની પાસે ચીતરવાની થોડી
ઉપર જ્યદેવનું છેલ્લું અધુરું ચિત્ર હતું. સુધી-
રાએ નોંધું કે ત્રિમુવનપાત્ર પાટણ છોડીને

એક દિવસ રણુધીરાય પુત્રી સાથે

જતો રહેતો હતો ત્યારે એની સાથે પુરુષ-
વેશમાં નાસી જતા તત્પર ચએલી પ્રસન્ન,
મુંઝવણની મક્કાદથી તેને પાટણમાં રહેવાની
વિનંતી કરે છે તે સમયનો દેખાવ હતો.
ચિત્રના બાવ ધણાજ સ્વાભાવિક ને સુદર
હતા ને સુધીરા તે જોઈને અત્યંત પ્રસન્ન થઈ.

તે દિવસ પછી સુધીરા ત્યારે મકરન્દરા-
યને ઘેર જઈ ત્યારે ચિત્રમંદિરમાં ગયા વિના
રહેજ નહિ. આમ સુધીરાને ચિત્રો ઉપર
પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો પણ બંને પક્ષનાં કુટુંબી-
ઓએ આનો જુદોજ અર્થ લીધો અને જોકે
કેાઈ ખોલણ નહિ પણ બધા મનમાં એમ
સમજ્યા લાગ્યા કે સુધીરા જયદેવની જીવન
સંખી થશે. બધાં આવું ધારે છે એમ સુધીરા
પણ જાણી ગઈ અને ત્રણે અજાણ્યે તેના
મનમાં પણ એ વાત નિશ્ચિત થતી ગઈ.
પોતાની કથાની ધુનમાં રહેલા જયદેવને માત્ર
આ વિશે કંઈ પણ ખ્યાલ ન આવ્યો.

રણધીરાયની એક બહેન ભાવનગરમાં
પરણી હતી. લગ્ન પછી ત્રણ ચાર વર્ષ રહી-
નેજ તેનો પતિ એક બાલક પુત્રી સોંપીને
સ્વર્ગવાસી થયો હતો. આ બહેન મરણ
પામી એટલે તેની ૧૬-૧૭ વર્ષની પુત્રી
માંજિની તદ્દન નિરાધાર થઈ ગઈ. તેથી તે
રણધીરાયને આશરે આવી સુધીરાને તેના
આગમનથી ઘણાજ આનંદ થયો કારણ કે
તેને ભાઈભાડુ હતા નહિ અને મા શુભરી
ગયા પછી પિતા શિવાય કાંઈની સંગત
નહોતી. માંજિની ભાવનગરમાં જુના આચાર
વિચાર વાળાં કુટુંબમાં ઉછરેલી એટલે મુંઝા-
છગરી સુધીરા કરતાં તો તરત જુદી પડે એવી
હતી. તે સુધીરા કરતાં મોડેજ નાચી દત્તી ને
જોકે વર્ણમાં જરા પણ હારે તેવી નહોતી
જનાં તેના મોઢા પર સુધીરાના જેવી અમક
નહોતી. રહેણી કરણી ને રીતસાન તેની પણી
જુદી હતી ને તેની ભાષામાં કાઠીયાવાદી દ્વં
તરી આવતી. જનાં સુધીરાના સોજનમાં

રહીને તેનું જુદાપણું લોપ થવા
માંડ્યું હતું. અને તે હોશીવારીથી હરેક
વિષયમાં ઉમંગલયો રસ લેતી થઈ. થોડાજ
સમયમાં મકરન્દરાયના ઘરમાં સૌ તેની જોડે
દળી ગયાં ને સુધીરાની સહવારી હતી તેથી
જયદેવ તેનો પણ મિત્ર બન્યો. માંજિની
સહેરની રહેવાસી નહોતી, એટલે તે વાતાવર-
ણમાં સહજ એવા કેટલાક દોષોમાંથી તે મુક્ત
હતી ને તે માટે જયદેવ ધણીવાર તેને વખા-
ણતો અને તે સાંભળી સુધીરા તિરસ્કારભર્યું
હસતી. તેના શાન્ત ને સ્નેહાળ સ્વભાવને લીધે
રણધીરાયની પણ માંજિની માનીતી થઈ ગઈ
હતી.

એક દિવસ સવારનાં તેઓ સ્નાય પીતાં
હતાં, એટલામાં મકરન્દરાયને ત્યાંથી એક
નોકર ચીકી લાવ્યો ને સુધીરાને આપી. સુધી-
રાએ જયદેવના અક્ષર એાળખ્યા પણ સરનામું
માંજિનીનું હતું એટલે તેને આપી. માંજિની-
એ તે ઉઘાડી જોઈને રણધીરાયને કહ્યું,
“ મામા, જયદેવભાઈએ આ લખ્યું છે તે
જુઓ. ” રણધીરાયને નવાઈ લાગી કે
માંજિની પોતાના પર આવેલી ચિટ્ટી મને શું
કામ વંચાવે ? તેણે ચિટ્ટી લીધી ને ઉઘાડતાં
પુછ્યું. “ એવું જયદેવે શું લખ્યું છે ? ” પછી
તેમણે વાંચ્યું તો સુધીરાને અને માંજિનીને
સાંજના સ્નાય પીવાનું આમંત્રણ હતું. તેણે
કહ્યું, “ આ તો આમંત્રણ છે. ” એટલે
માંજિની ધીમે રહીને બોલી, “ તમે રૂઝ આવો
તોજ અમારાથી જવાબ ને ? ” રણધીરાયને
નવાઈ એટલા માટે લાગી કે તેમણે સુધીરાને
સંપૂર્ણ સત્કાર આપી હતી. એટલે સાંજનાં
ગમે ત્યાં જવું હોય તો પણ તેને કદી રૂઝ
માગવાની ટેવ નહોતી. ત્યારે મકરન્દરાયને ત્યાં
જવું તેમાં તે વળી રૂઝ માગવાની વાતજ ક્યાં ?
તેમણે મનમાં ધાર્યું કે માંજિની કદ જૂની ટેવ
બૂલી નથી તેથી તેણે આવી નજવી આવૃત્તમાં
રૂઝ માગી. તે બોલ્યા, “ માંજિની ! જરાજ

[ચિત્રકાર :]

[સી. કુમર દાશર.

સુધીરા અને જયદેવ ઉપર મળે કલામંદિરમા
મયા.....ભારીની પાસે ચીતરવાની થાય ઉપર
જયદેવનું ઉચ્છ્વં અધુરું ચિત્ર દત્ત

ચિત્રકાર :

[સૌ. કુમુદ ઠાકોર,

માલિની જમીન પર બેઠી બેઠી બંગાળીની ખીસી
કાઢતી હતી. તેણે...કણુ : "...સુધીરા બહેન,
જરા ફેરીને વાંચાને..."

લખે છે ને ? ” માલિનીએ નોકરને કહ્યું :
“ જયદેવભાઈને કહેજે કે અમે આવીશું. ”

માલિનીને મુંઝામુંઝાવે થોડા મહિના વહી ગયા હતા. હવે તો તે એકલી બજારમાં જઈ શકતી ને સુધીરા સાથે ફરવા, લાખણોમાં, સિનેમા, નાટક બધેજ જતી આવતી. જયદેવને માટે પક્ષપાત હતો એમ સુધીરાને લાગતો માંડ્યું હતું ને તેને મુકીને તે દિવસે જયદેવે માલિની ઉપર ચિઠ્ઠી લખી હતી ત્યારથી તેનો શક વધારે દૃઢ થયો હતો.

એક દિવસ રણધીરરાય અને બન્ને છોકરીઓ મકરન્દરાયને ત્યાં સવારનાં મળવા ગયાં હતાં. જયદેવ સુધીરા અને માલિનીને પોતાનું એક નવું ચિત્ર બતાવવા ઉપર લઈ ગયો. સુધીરાનું મન ઠેકાણે નહોતું એટલે તે બારીની ખંજાર સમુદ્ર તરફ જોયાં કરતી હતી. એટલે જયદેવ માલિનીને રંગી ગોઠવણી વિષે બધું સમજાવતો હતો. તે ચિત્રમાં એક બૂલ છે એમ માલિનીએ કહ્યું તો તેણે પાદવિવાદમાં ઉતરી પડ્યાં, ને છેવટે જયદેવે એક ખીજા ચિત્રકારને મુઠ્ઠી ખાતી કરવાનું નક્કી કર્યું.

તેજ દિવસે સાંજનાં રણધીરરાયે સિનેમામાં જવાની ઇચ્છા દર્શાવી. સુધીરાના હૃદયમાં ઇર્ષ્યાનો અગ્નિ સળગ્યો હતો એટલે તે કાંઈ ઉત્સાહમાં નહોતી ને ઘેરજ રહી તેથી માલિની સાથે રણધીરરાય ગયા.

સુધીરા સુવાના ઝોરડામાં બેઠી બેઠી એક પુસ્તક વાંચવાનો મિથ્યા પ્રયત્ન કરતી હતી. તેનું મન તો ખીજેજ કાંઈ ભમતું હતું. એટલામાં નોકર એક ચીઠ્ઠી આપી ગયો. સુધીરાએ જોયું તો માલિની ઉપર તે લખાણ હતી ને અક્ષર જયદેવના હતા. તેને મનમાં ખાતી થઈ કે આ ચિઠ્ઠીના જયદેવે માલિનીને પોતાના પ્રેમ વિષે લખ્યું હશે. શું લખ્યું હશે તે જાણવાની જિજ્ઞાસા

થઈ તેથી દાવાની સામે પાકીટ ધરી જોયું પણ જયદેવ કાચો માણસ નહોતો કે બદાર-થી વંચામ એવું લાગે. સોંપ આથી ઉઘાડે ને વાંચીને પાછું પાકીટ બંધ કરી દે તો પણ માલિની શું જાણવાની હતી. પણ જરા વિચાર કરતાં લાગ્યું કે હું ધારું છું તેવુંજ લખ્યું હશે. તો પંછી હું વાંચીને શું કરવાની હતી ? એટલે વાંચવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો.

નવેક વાગે માલિની ને રણધીરરાય સિને-મામાંથી પાછાં આયાં. સુધીરા જોડેજ માલિની સુતી હતી, એટલે થોડીજ વારમાં તે ઉપર આવી ને પોતાનાં આલુપણો કાઢી નાખવા મંડી પડી સુધીરાએ કહ્યું “ માલિની ! તારા પર જયદેવની ચિઠ્ઠી આવી છે. ” માલિની જમીન ઉપર બેઠી બેઠી બંગડીની ખીલી કાઢતી હતી, તેણે ઉંચું પથ્થુ જોયા વિના નંરી સરળતાથી કહ્યું “ અત્યારે ચિઠ્ઠી ? સુધીરા ખેંદન, જરા ફેડીને વાંચોને ! એવું તે શું કામ પડ્યું ? ” સુધીરા શરમથી લાલચોળ થઈ ગઈ. તેણે કહ્યું, “ જયદેવે ગમે તે લખ્યું હોય, મારાથી કેમ વંચાય. ” માલિનીએ કહ્યું, “ જયદેવ તમારાથી વાંચી ના શકાય એવું લખે નહિ ને લખ્યું હોય તો એવું ખરાબ લખવા માટે શિક્ષા તરફિ તમે વાંચો. ” સુધીરા તો નિઃશબ્દ થઈ ગઈ. તેણે ધીરે ધીરે પાકીટ ફાડ્યું—પથ્થુ તેના હાથ ધ્રુજતા હતા. અંદર શું લખ્યું હશે ? તેણે વાંચીને માલિની સામું જોયું પણ તે તો બાલીશ નિર્દોષતાથી સંજ્જડ થઈ ગયલી બંગડીની ખીલી કાઢવામાંજ રોકાયેલી હતી. સુધીરાએ ગળું ખંખારીને કહ્યું, “ માલિની ! આમાં તો આટલુંજ લખ્યું છે કે, આજે દસવાગે મારા ચિત્ર મંદિરમાં આવશે ? ” આટલું બોલીને તે દસી પડી ને તેણે ચિઠ્ઠી માલિનીની તરફ ફેંડી. માલિનીની ખીલી

નીકળી એટલે તે ઉડીને ઉભી થઇ ને ધરી-
યાળમાં જોયું તો સાડા નવ વાગી ગયા હતા.
તેણે બહાર જવાની તૈયારી કરી. સુધીરાએ
પૂછ્યું, “ ખરેખર અત્યારે જાય છે ? ”
માલિનીએ કહ્યું “ જરૂરજ. ”

માલિની મુખામુના રસ્તા પર ચાલતી
રાત્રે કોઇ દિવસ ગઇ નહોતી એટલે પહેલાં
તો જરા ગભરાઇ. પણ જ્યારેવે અત્યારે શું કામ
બોલાવી હશે તેનો પિયાર કરતાં તે ભવ ભૂલી
ગઇ. થોડીજ વારમાં તે મકર-દરાયના ઘરપાસે
આવી પહોંચી. ઉપર નજર નાખતાં ચિત્રમં-
દિરમાં દીવા સળગતા જોયા. જ્યારેવે ઘણી-
વાર રાત્રે ચિતરતો હતો તે એને ખબર હતી.
તેણે આશા રાખી હતી કે તે એને આવકાર
આપવા નીચે ઉભો હશે, પણ તે નિરાશ થઇ.
હસ વાગી ગયા હતા એટલે બધાં જમી પર-
વારીને સુવાની તૈયારીમાં હતા. એટલે નીચે
એક નોકરે બારણું ઉઘાડ્યું. તે શિયાળ કોઇજ
ખીલું જણાવ્યું નહિં. તે ધીમે પગલે દાદર
ચઢી ગઇ ને સુભાગ્યે કોઇએ તને જોઇ નહિં.

ચિત્રમંદિરના ઉમરા ઉપર જઈને તે ઉભી.
તેને જોઇને જ્યારેવે ચકિત થયો. ને તરત
પીછી મુઠી આગળ આવ્યો. માલિનીએ કહ્યું,
“ જ્યારેવ, તમારી ચિટ્ટી હું બહારથી આવી
ત્યારે મને મળ્યા. તે સુધીરા બહેને વાંચાને કહ્યું
કે અત્યારેજ તમે મને અહિં આ બોલાવી છે
એટલે હું તો એકાએક આવી. ” તે બોલી રહી
એટલે જ્યારેવે હસી પડ્યો. માલિનીએ જરા
સરમાઇને પૂછ્યું, “ અત્યારે મારું શું
કામ પડ્યું ? ” જ્યારેવે કહ્યું, “ માલિની,
હું તારી પાછળ પ્રેમયંત્રો થયો છું તે તને
ખબર નથી ? હમેશા તો હું સુધીરા સાથે
હોય છે એટલે હું તને કહું શી રીતે ? પણ
આજે તો હું જાણુ અધીરો થઇ ગયો ને
તેથી મેં તને અહિં આં બોલાવી. પણ મને

કહે, હું મારી થશે ને ? ” માલિની નીચું
જોઇને સાંભળ્યા કરતી હતી તેણે કહ્યું,
“ મારે આનો જવાબ આપતાં પહેલાં મારી
એક લયંકર ખામી તમને જણાવવી. જોઇએ.
તે જાણ્યા છતાં પણ તમે મને પરણવા
મંજૂરતા હો તો હું ખુશી છું. ” જ્યારેવે
આશ્ચર્યથી પૂછ્યું, “ એવું શું છે ? ” માલિની
બોલી, “ હું તદ્દન નિરક્ષર છું. મને લખતાં
કે વાંચતાં સમજાયું આવડતુંજ નથી. ”
જ્યારેવે તેની સાચું મુગ્ધ બનીને જોયાજ
કહ્યું, પછી કહ્યું, “ માલિની ! હું પિતાજીને
કહીને લગ્ન જલદી કરવાનું નક્કી કરીશ.
તને હરકત નથી ને. ” માલિનીએ કાઠું
હલાવ્યું. “ ચાલ, હું તને ઘેર મુકવા આવું.
તારાથી અધારામાં એકલાં કાંઈ જવાય ? ”
જ્યારેવે પૂછ્યું. માલિનીએ કહ્યું, “ હું
આવેલી એકલીજ. ”

x x x

જ્યારેવે ને માલિનીનાં લગ્ન થઇ ગયાં હતાં.
તેઓ ચિત્રમંદિરમાં હતાં. જ્યારેવે તેનું ચિત્ર
ચિતરતો હતો. એકાએક તેણે પીછી મુઠી
દીધી ને ખુબ દસતાં કહ્યું. “ માલિની, તે
દિવસે મેં રાત્રે તને ચિટ્ટી લખેલી તેમાં શું
લખ્યું હતું તે ખબર છે ? ” માલિનીએ
પૂછ્યું, “ શું ? ” “ તેજ દિવસે સવારે તે
મારા ચિત્રમાં બૂલ બતાવેલી યાદ છે ? ને
હું કણસ નહોતો કરતો. મેં ખીબ ચિત્રકારને
પ્રુઝીને ખાત્રી કરવાનું કહેલું. મેં એક જણને
પ્રુઝી જોયું તો મારી બૂલ નીકળી ને તારી
જીત થઇ. મને લાગ્યું કે ચિત્રકારના ચિત્રમાં
બૂલ તેં સોંપી કહાડી એ જાણી તને આનંદ
થશે. તેથી મેં તરતજ તને લખી મોકલ્યું. મને
ખબર નહિં કે તમે સિનેમામાં ગયાં દરો.
મેં તો એટલુંજ લખ્યું હતું, “ મારી બૂલ
પકડાઇ છે. તમારું કહેવુંજ ખરું હતું. ”

માલિની ને જ્યારેવે ખડખડાટ હસી પડ્યાં.

પાપાણી.

અનુવાદક : રમણીક શીરામલાલ બહેતા.

નાટકનાં પાત્રો.

પુરૂષ વર્ગ.

સ્ત્રી વર્ગ.

મહર્ષિ ગૌતમ
રાજર્ષિ જનક
બ્રહ્મર્ષિ વિશ્વામિત્ર
મહારાજ દશરથ
રાતાનંદ શત્રુઘ્ન
ચિરંજીવ ગૌતમનો શિષ્ય

અહલ્યાદેવી ગૌતમની સ્ત્રી
રાયી ઇન્દ્રની સ્ત્રી
રતિ મદનની સ્ત્રી
માધુરી શત્રુઘ્નની શિષ્યા,
અને ચિરંજીવની સ્ત્રી

અન્ય દેવીઓ, તાપસ બ્રાહ્મિકાઓ, અને પુરુષ
વાસિનીઓ વગેરે.

ઇન્દ્ર, મદન, શીરામ, લક્ષ્મણ, વસિષ્ઠ, વસ-
ન્ત, અન્ય દેવતા, તાપસ બ્રાહ્મણ, યોગી, પુરવાસી,
પુરોહિત, નોકર, દૂત, વગેરે.

અંક ૧ લો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ : રાજર્ષિ જનક.

સમય : પ્રાતઃકાળ.

વિશ્વામિત્ર—રાજર્ષિ જનક ! તું આ
ત્વમારું બ્રાહ્મણ્ય છે ? બ્રાહ્મણ્યભતિ આ સંપ-
ત્તિનો આટલો બધો ગર્વ ધારે છે ? મહેં સહેલા-
ધથી, સકેત માત્રથી તુમ્હ તપ કરીને તે પ્રાપ્ત
કર્યું છે; અને તેટલીજ સહેલાધથી ક્ષોભ વિના
માર્ગના કીચ્ચડમાં મારીના ઢગલાની માફક
તેને ફેંકી દઇ શકું છું.

જનક—વિશ્વામિત્ર ઋષિ ! આટલો બધો
અહંકાર ન કરો ! ત્વમે જે બ્રાહ્મણ્ય
મેળવ્યું છે તે બ્રાહ્મણ્યભતિના વિનયથીજ;
નહિ કે ત્વમારો ગુણથી ! સાથે સાથે એ
પણ યાદ રાખજે કે ત્વમે બ્રાહ્મણ્ય પ્રાપ્ત

કર્યું છે; છતાં યે ત્વમારું આસન બ્રાહ્મણ્ય
કરતાં બદ્ધ નીચું છે.

વિશ્વામિત્ર—ત્વેનું કાંઈ પ્રમાણ ?

જનક—પ્રમાણ ? ઋષિવર ! એક દિવસ
નદીની પેલી પાર જાતના આશ્રમે પરવરો;
ત્યાં ત્વમને પ્રમાણ મળશે.

વિશ્વામિત્ર—મહર્ષિ ગૌતમ ? જેની પત્નિ
સર્વાંગ સુંદરી અહલ્યા છે તે ? ગૌતમ ગૃહસ્થ
છે; છતાં ત્વેનું આસન મહારાથી ઉંચું ? એ
બનેજ નહિ.

જનક—ધણું ઉંચું છે બન્ધુવર ! એ
સત્ય ત્વમે ત્વમારી નરી આંખ બેઠ શકશે.

વિશ્વામિત્ર—તું સાચું બાબો છો ?
હીક છે ! હું બેઠ લઇશ !

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ: તપોવનની અંદર વનની કુંજ. સમય: પ્રાતઃકાળ.

(તપસ્વી સન્તાનો જમ રહ્યાં છે)

તાપસ સન્તાનો ગાય છે:—

અમે તપસ્વી સદુ વનનાં:
 રહીએ નિર્મળ યષ્ઠ મનનાં:
 પ્રકૃતિની આ સૃષ્ટિમાં, કરીએ પ્રેમવિહાર;
 પર્વત નદી ને ઝુંપડાં, જીવનનો આધાર.
 નન્દન સદુ તપોવનનાં—અમે તપસ્વી.
 કાકિલ ટહુકે મધુરવે, કદ્દ કદ્દ રવ યાય:
 સીંચે અમૃત ક્ષુધામાં, જાદુ અનેરાં યાય:
 સ્વરો સદુ એ સરગમનાં—અમે તપસ્વી.
 મધ્યાન્હે તરંગાય કે સરિતા તટ જો હોય:
 આનંદે સદુ એસીએ, રોડી શકે નવ કોય:
 ગુચ્છ છે મુખ સદુ નન્દનનાં—અમે તપસ્વી.
 તંબ્યાની શોભા ભલી, મધુર પ્રકૃતિ દારય:
 કલકલ ગીત નિનાદથી, ઉપજે છે ઉલ્લાસ;
 પડે શ્રવણે ગાન પવનનાં—અમે તપસ્વી.

(ચિરંજીવ પ્રવેશ કરે છે)

ચિરંજીવ—અર્ધિ કાણ કાણ છે ?
 તાપસસન્તાનો—અમે હીએ !
 ચિરંજીવ—હઃ ત્હમે તો ધણા મહોલં
 જણસો છો ! જાઓ—

(તાપસસન્તાનો જવાનું કરે છે.)
 ચિરંજીવ—વાર: ઉઠાં રહો. મ્હારે ત્હમને
 ઇક પૂછવું છે. અરે ! સાંભળો ! સાંભળો !
 તાપસસન્તાનો—શું ?
 ચિરંજીવ—ત્હમે કહેશો નું શું કરે ? હું
 પ્રેક અટપટા સન્દેહમાં પડ્યો છું.

૧ બાળક—સન્દેહ શો છે, મહાશય ?
 ચિરંજીવ—સન્દેહ એ છે કે, ધબ્બાકાથી
 કે છે, કે પડવાથી ધબ્બાકો યાય છે ?

૨ બાળક—ખરેખર ! આ તો અદ્ભુત
 સન્દેહની વાત છે.

૩ બાળક—આ સન્દેહનું નિવારણ ત્હમે

મહર્ષિને પૂછી કેમ નથી કરતા.

ચિરંજીવ—પૂછ્યું હતું.
 ૩ બાળક—મહર્ષિ શું કહે છે ?
 ચિરંજીવ—તેઓ કાંઈ કહેતા નથી.
 ૨ બાળક—અને ત્હમે શું કહો છો ?
 ચિરંજીવ—મ્હારી એ જ ફરિયાદ છે.
 ૪ બાળક—તો હવે એનો નિર્ણય કેમ
 કરો ?

ચિરંજીવ—એજ મ્હોટી ગરબ છે. દર્શન
 નશાસ્ત્રના કોષ પણ વિપયનો નિર્ણય યષ્ઠ
 શકતો નથી. ત્હમે સૌ દર્શનશાસ્ત્રની વાતો
 સાંભળશો ?

તાપસ સન્તાનો—કહો, અમે સાંભળીએ.
 (ચિરંજીવ ગાય છે)
 ચિરંજીવ:—

વાદ ! કેવી દુનિયા મજેદાર રંગીન !
 વાતો સદુ લેની કેવી છે સંગીન !

દિવસ પછી રાત છે ને
રાત પછી દિન-સીન:
મેડક જળ-સ્થળે વસે ને
જળમાં રહેતાં મીન:—વાહ !
ગર્મમાં છે અધિકી ગર્મી,
શર્દામાં છે ઠંડી:
ભી જણે છે બાળક જૂઓ,
મુર્ગી આપે ઈંડાં:—વાહ !
ગાય બરાડે “ઝાઝા” લાઇ,
“હુઆ હુઆ” કરે શિયાળ:
‘કાકા’ કરે સૌ કાગડા
રહેને સહુ હોંશિયાર:—વાહ !
હાથી ઉપર છે અંબાડી,
ધોડા પર છે જીન:
ધનિકને શિર ચિંતા ડાકણ,
દીન બળવે બીન:—વાહ !

૨ બાળક—વાહ ! આ તો ધણું વિચિત્ર
દર્શનશાસ્ત્ર જણાય છે !

ચિરંજીવ—કેમ ? બધી વાત બરાબર
છે ને ?

સૌ—હા, બરાબર. તલન સાચી !

ચિરંજીવ—મ્હે’ સ્ક્રમજી વિચારીને ત્હેની
શોધ કરી છે.

૩ બાળક—એમ કે ? આ બધી આપની
જ શોધ છે કે ?

(વિશ્વામિત્ર પ્રવેશ કરે છે)

વિશ્વામિત્ર—(ચિરંજીવને) આજ મહર્ષિ
ગૌતમનું તપોવન કે ?

ચિરંજીવ—(વિશ્વામિત્રને નમસિબ
જોઇને) ત્હમને શું જણાય છે ?

વિશ્વામિત્ર—મહર્ષિનો આશ્રમ આ જ કે ?

ચિરંજીવ—ત્યારે શું આ તાડીની દુકાન
જણાય છે ?

વિશ્વામિત્ર—સીધી રીતે જવાબ આપનાં
કાંઈ બગડી નય છે કે ?

ચિરંજીવ—અને જવાબ ન દઉં તો
ત્હમને નુકસાન શું છે ?

વિશ્વામિત્ર—અત્યારે મહર્ષિ ક્યાં છે ?
ચિરંજીવ—કેમ ? ત્હમની શોધખોળ કેમ
કરવી પડે છે લાઇ ? ત્હમનું કાંઈ કામ પડ્યું
છે કે શું ?

વિશ્વામિત્ર—હા, મ્હારે ત્હમનું કામ છે.
તેઓ આશ્રમમાં છે કે ?

ચિરંજીવ—(કટાક્ષમાં) ના, તેઓ
વાઘનો શિકાર કરવા ગયા છે !

વિશ્વામિત્ર—ધણે બેઅદબ જણાય છે !
તું કોણ છે ?

ચિરંજીવ—હું પણ ત્હમને પૂછું છું—
ત્હમે કોણ છો ?

વિશ્વામિત્ર—હું મહર્ષિ વિશ્વામિત્ર છું.

ચિરંજીવ—હું ચિરંજીવ શર્મા અર્શી છું.

વિશ્વામિત્ર—અર્શી એટલે ?

ચિરંજીવ—મ્હને અર્શરોગ થયો છે.
એથી વિશેષ હજી કાંઈ થયું નથી પરંતુ
અર્શ એટલા અધિક થયા છે કે મહર્ષિ
થવામા હવે વિશેષ વાર નથી.

વિશ્વામિત્ર—કેમ ? મ્હારી સાથે મસ્કરી
કરે છે ?

ચિરંજીવ—ના, મસ્કરી કરવા જેટલો
સંબંધ હજી બંધાયો નથી.

વિશ્વામિત્ર—જે, મ્હને જૂઓ છે ?

ચિરંજીવ—જેતા નથી તો શું કરું છું ?
હું ત્હમારા તરફ જોઈ રહ્યો છું.

વિશ્વામિત્ર—શું જોઈ રહ્યો છે ?

ચિરંજીવ—બરાબર તવ કાર્તિકેયનું
નવીન સંસ્કરણ ! બરાબર, મદનમોહન !
ચરીર ગોળાકાર છે ! માયાની લંબાઈ કરતાં
પહોળાઈ વધારે છે ! મ્હેરાનો રંગ તો દાદી-
ના રંગને પણ આંટી દે છે ?

વિશ્વામિત્ર—જે ! મ્હારા મનમાં ધીરે
ધીરે કોપનો સંચાર થાય છે.

ચિરંજીવ—પોતાના સંબંધમાં આવાં વખાણ સાંભળી કંઈ ન ઉપજે, તો શું પ્રેમ ઉપજે ?

વિશ્વામિત્ર—શાપ દધ ત્હને ભરમ કરી દઉં ?

ચિરંજીવ—ધબ્બા મારીને ત્હમને રૂની માફક નરમ બનાવી દઉં ?

વિશ્વામિત્ર—ના, જોઈ છે. મ્હારે ત્હને ભરમજ કરવો પડશે. હર હર હર હર હર ! (ટહેલવા માંડે છે.)

ચિરંજીવ—રામ રામ રામ રામ રામ ! (બીજી બાજુ ટહેલવા માંડે છે.)

વિશ્વામિત્ર રામ રામ કેમ કરી રહ્યો છે ? ચિરંજીવ—મ્હેં સાંભળ્યું છે કે રામનું નામ શ્રેવાથી જૂતનો ભય ભાગી ગય છે.

વિશ્વામિત્ર—ત્યારે શું હું જૂત ભગાડું છું ? ચિરંજીવ—ના, ત્યારે સગ્નના મન્ત્ર ભણો છો કેમ ?

વિશ્વામિત્ર—તું મ્હોટો મૂર્ખ છે ! જા ! (ગળું પકડી ધકકો મારે છે.)

ચિરંજીવ—સારું. તો આવી ગયો ! -જોઈ ! (વિશ્વામિત્રને મારવા માંડે છે-મારે છે.)

(ગૌતમ પ્રવેશ કરે છે.) ગૌતમ—ચિરંજીવ ! આ શું ? તું આ શું કરે છે ?

ચિરંજીવ—(માથું હલાવી) કાંઈ નહિ. આ મહર્ષિ સાથે જરા જોર અજમાવતો હતો.

ગૌતમ—(વિશ્વામિત્રને) આપ કોણ છો ?

વિશ્વામિત્ર—હું મહર્ષિ વિશ્વામિત્ર છું.

ચિરંજીવ—સાંભળ્યું ગુરુજી ! મહર્ષિનો મ્હોટો આવોજ હોય છે ને ? આજ કાલ જોને જૂઓ તે મહર્ષિજ છે !

વિશ્વામિત્ર—ત્હમેજ ગૌતમનકપિ કે ? ગૌતમ—હા, આ દાસનું નામજ ગૌતમ છે.

ચિરંજીવ—હેં ! દાસનો અર્થ શો ?

ગૌતમ—ચિરંજીવ ! એમની ચરણ-ચરમતકે ચક્રાવ. તેઓ અત્યંત તેજસ્વી મહર્ષિ છે.

ચિરંજીવ—હાં ! બરાબર છે ! એટલા માટે તો મ્હારે ત્હમની સાથે ઝઘડો ચાલતો હતો !

ગૌતમ—તેઓ પોતાના તેજના બળથી મહર્ષિ થયા છે. હું ત્હમની આગળ કાંઈ વિસાતમાં નથી. તેં એમની સાથે બધું સુરં વર્તન ચક્રાવ્યું છે. પગે પડી ત્હમની ક્ષમા માગ !

ચિરંજીવ—હાં ! (વિશ્વામિત્રની પીઠ પર હાથ રાખી ત્હને પગથી માથા સુધી જૂએ છે; અને સ્નેહભાવે એ ત્રણ વાર પીઠ ઠોકે છે.) મહારાજ ! કાંઈ ખોટું ન લગાડશો હોં ! (ભય છે.)

ગૌતમ—(વિશ્વામિત્રને) મહર્ષિજી ! એ મ્હારો શિષ્ય છે. ત્હની બેઝદગી માફ કરજો. ત્હની લકીકત હું પછીથી આપને જણાવીશ અત્યારે કૃપા કરી મ્હારા આશ્રમમાં પધારો ! હું જાણતો નથી કે ક્યાં પુરુષના બળથી આજે પ્રભાતમાંજ આપ જેવા સાધુ પુરુષનાં દર્શન થયાં !

વિશ્વામિત્ર—(સ્વગત) આટલી બધી નમ્રતા ? (પ્રકટ) ચાલો.

(બન્ને ભય છે.)

પ્રવેશ ૩ નો.

સ્થળ: મહર્ષિ ગૌતમનું તપોવન.

સમય: બપોર.

(અદસ્તા એકલી છે અને ફરતી ફરતી ગાય છે.)

વિમળ આ નિદાપ્રાત સુંદર સજી આગ્યો.
મધુર ગીત મૃદુ સુવાસ સમધિષ્ટ શોભા વિકાસ,
નિખિલ ભુવન ઊઘ લીધું, મુગ્ધ મન બનાવ્યું.
વહે સિન્ધુ મંદ પવન, ગૂંછ રહે કુંજલવન,
મસ્ત છે પર્વેયો ગાન લલિત એ મુણ્ડાવ્યું.
કનકવરણ સુર્યકિરણ ઝગઝગિત નીત મગન,
શાન્તરૂપ અતિ અનૂપ જગતમદિ દીખાવ્યું.
ગગન ચરણમાંદિ લીન, ધરણી સંતાપ હીન
કિરણ કાન્તિમગન જ્યમ રંક રતન પામ્યું.
કેવી વ્યથાઓ વિરાટ, સમાયે ના હેરે ઉચાટ.
કપી કપી . ઉડે હૃદય મળે ગભરાયું.

(માધુરી પ્રવેશ કરે છે.)

અદસ્તા—આટલી બધી બ્લેલી ? ધન્ય
છે તારી પૂજા ! મધ્યાન્દ થયો છે, સર્વત્ર
શાન્તિ છે. માધુરી, ચાલ આપણે વરણસુની
ઝાયા હેઠળ ફંકમાં બેસીએ.

માધુરી—ચાલો, દેવી.

અદસ્તા—ફરીથી એજ અપ્રિય સંજોધન !
હું ગુરુપત્ની અને તું શિષ્યા—એ સત્ય;
પરંતુ તે જતાંય હું તને મ્હારી પ્રિય સખી
મળું છું. આવ ! બેઘડી આપણે એકાન્તમાં
બેસીએ. હું તને મ્હારા હૃદયની ચુપ વાત
કહીશ. મ્હારા હૃદયપાત્રમાં ટોચ મુઘી ભરા-
યેલી હોવા છતાં રૂઝાઈ ગયેલી વ્યથા આજે
આપોઆપ ઉભરાઈ ગય છે. આથી મ્હેં
તને બોલાવી છે. બેસ, અદિઆ ! (બેસે છે)
સાંભળ !

માધુરી—(બેસીને) કહે, પ્રિય સખિ !
કહે.

અદસ્તા—કહીશ; પણ જરા વાર થોસ.
પણ હું તને કું કહું ? તું તો અધુર મળે છે.

માધુરી—ના, હું કંઈ જાણતી નથી.

અદસ્તા—વાર તો સાંભળ. મ્હારું લગ્ન
થયે કેટલા દિવસ થયા એ તને યાદ છે ?

માધુરી—પાંચેક વર્ષ થયાં હશે.

અદસ્તા—જરાજરા, સખિ ! આજ વ-
શાખી પૂર્ણિમા છે. એ વખતે હું દશવર્ષની
બાલિકા હતી. આજ હું પન્દર વર્ષની
નવયુવતી છું. એ વખતે લગ્ન એટલે-શું એ
હું સ્વમંગલી નહોતી. એકાન્તમાં બેસી હું
વિચારતી કે આ પુણ્ય પરિણમથી મ્હારું
જીવન સફળ થશે. પણ હવે સ્વમંગલ
છે કે મ્હારો એ પ્રશ્ન દતો.

માધુરી—જમ ! જમ દતો ! હે સાબા-
અચાસિની, ત્હમરો જન્મ સફળ નથી થયો ?
જને આવા શિવ સમા બોળા ધર્માંત્માસ્વામી
છે ત્હેનો જન્મ સાચક નદિ ?

અદસ્તા—આંખ ઉઘી કરીને જો ! સખિ !
કેવળ આ રૂપ-આ માધુરીને નિદાણ ! મ્હારા
કંઈમાં બૂલતી આ પુષ્પમાળા તરફ દૃષ્ટિ કર.
એ આ વૃક્ષારવળના સ્પર્શથી લલચન-
વશ થઈ કરમાઈ ગઈ નથી ? આ કમળનાજ

સમી જુઓની તુલના કેવળ કલ્પવૃક્ષસતાની સાથે થવી જોઈએ એ બરાબર નથી? આ ભગવાં વચ્ચે કેટલા આમંદારી મહેને ધેરી રાખે છે!

માધુરી—હું નિહાળું છું—અધુર જોઈું છું

અહલ્યા—તું જ કહે—આ રૂપ, આ વૈભવ, આ જીવન વ્યર્થ નથી કે? આ જમત મ્હારે કાળે તીરસ અને સ્વાદવિહોલું નથી? કેવલિત્ત્વ કવચિત્ત્વ મહેને એમ થાય છે કે કેમારાવરયામાં હું આપાર કરતાં અધિક સુખી હતી. હું એકસીજ મ્હારી સંગિની—સદચરી હતી. જાતે જ હાર ગૂંથી હું પહેરતી; જાતે જ ગીત ગાતી, અને આનન્દમાં મગ્ન થતી. પર્વત ટિપ્પરે પર, મયદાનોમાં, સોહામણી કુંજોમાં, ઝરણાંની સમીપમાં ધૂમતી હતી—ટગમે ટગમ ફૂલ ચૂંટતી ફરતી હતી. સરોવરનાં સ્વચ્છ નિર્મળ તીરમાં હું મ્હારી દેવમૂર્તિ નિહાળતી હતી, વસન્ત મ્હેરતા, કુંદ શબ્દ કાને પડતાં ચરીર શામાંચિત્ત્વ થતું નહિ. પ્રપુલ્ક મિત્તે ચંપાની કિશોર કળીઓ ચૂંટતી; અને મ્હારી આંગળાઓના સ્પર્શથી એ કલિકાઓ પિત્ત્વ થઈ જતી—કરમાઈ જતી, પ્રચંડ ઓખના મધ્યાહ્ને વનની વૃક્ષપટાની છાયામાં હું ધૂમતી; અને સુખપૂર્વક વનફળ તોડીને ખાતી. પિતાજી મહેને એમ કહીને ઈપકો આપતા, 'ધરમાં આટલો મધુરસ ભરી રાખ્યો છે: અને તું રૂળ ખગાડવા ક્યાં જાય છે?' વર્ષોની શીતથી સ્નિગ્ધ બનેલો વાયુ મ્હારા કૃષ્ણ કેયકલાપના ગુચ્છોને હિસવતો. બોળી-ભાળી હું આંખો ફેરવી તીરછી નજરે એ દરમ નિહાળતી. આસમાની આકાશના રવામવર્ષ મેઘમંડળતું પછી હું દર્શન કરતી બાહ્ય જીવનનો એ મધુર સમય કેવો મધુર હતો! (દીર્ઘ શ્વાસ લે છે.)

માધુરી—સખિ! તું આ શું વિચારી રહી છે! મરવિ ગૌતમની પત્ની તું મદા બાહ્યશાળી છે. ગૌતમ—ધર્મધ્યાનમાં, ચાન-

વિજ્ઞાનમાં, વિદ્યાભ્યાસંગમાં તથા શુદ્ધવિભવમાં અન્ય કરતાં અધિક ઉચ્ચ રચાને છે.

અહલ્યા—માધુરી! હું એમ નથી કહેતી કે તેઓ જ્ઞાની નથી, શાસ્ત્રવિદાર્ઢ તથા અથવા તો ધાર્મિક નથી. પણ સખિ! સ્ત્રી હૃદય તહેમને અનુસરી શકતું નથી! જવા દે! હવે આ વૃથા વિલાપની જરૂર નથી. તું કાંઈ નહિ સ્વમજી શકે. (એક દીર્ઘ નિશ્વાસ નાંખીને) હું નથી સ્વમજી શકતી કે આજે મારું હૃદય આટલું દીન અને અંચળ કેમ બની ગયું છે—આજે મ્હેં તહેને મ્હારા હૃદયની મર્મવ્યથા કહી સંભળાવવા શીદને બોલાવી? રહેવા દે—જો માધુરી, આ બૃહનો હાર સુકાઈ ગયો છે. એક નવો હાર ગૂંથી લાવ. આ જમણા દાયના મજરા શિથિલ થઈ ગયા છે. જરા કસીને બાંધી દે.

માધુરી—આવો, જરા પાસે આવો! દેવિ! પણ આટલો ગધો સાન્નિધ્યમાર શા માટે કરો છો? પ્રિય સખિ! તમે શણગાર વિનાજ સહુને આકર્ષી શકો છો એ શું તમે જાણતાં નથી? ક્યો મૂઢ મનુષ્ય પદા પત્રમાં પીંછીથી રંગ પૂરશે? વિજળીના પ્રકાશને દીપકની રોશની દાખવવાનું ક્યો ભુદ્ધિમાન પસંદ કરશે—ચોગ્ય ધારશે? દસ્તકંકણ માટે આવનાની આવશ્યકતા કોણ વિચારશે?

અહલ્યા—(ગાદ નિશ્વાસ નાંખી) હાથ! પ્રિય સખિ!

(શાંતાનંદ પ્રવેશ કરે છે.)

શાંતાનંદ—મા! મા!

અહલ્યા—કેમ બેઠા?

શાંતાનંદ—મ્હેટાભાઈ મહેને માર્યો. મારી, મ્હેટાભાઈ મહેને રાજ શા માટે માર્યો કરે છે?

માધુરી—ત્હાર મ્હેટાભાઈ ઘણા કુષ્ઠ માણસ છે. તું એમની પાસે ન જઈશ.

અહલ્યા—મહેને લાગે છે કે ત્હેં કાંઈ અકપલું કંઈ છે.

ચિત્રકર:] વિશ્વામિત્ર—ચિરંજીવ ! એ ઘણી સરખાની વાત છે ! [શ્રીયુત ગદાણી.

શતાનંદ—ના, મહે કહ્યું. ‘ મહોટાભાઈ
મીઠાઈ ખાશો ? ’ બસ પછી તો ફડાક દેતો
એક તમાચો લગાવી દીધો.

અદલ્લા—(હસીને) તું બહુ જીકું
બોલતાં શીખ્યો છે.

માધુરી—ક્યાં માર્યો ? આવ હું ‘ પંપાળું ’.
શતાનંદ—અહિં માર્યો—અહિં માર્યો—
અહિં માર્યો. આ જગાએ માર્યો. (આમ
કહી જુદે જુદે કેકાણે જનાવે છે)

માધુરી—આવ ભાઈ ! પંપાળું (હાથ
ફેરવે છે.)

(ગાય છે.)

નિજ અંતર આનંદ માનીને
દસી કુદી વખત પીતાવે;
ચિન્તા સમજી. દૂર કરીને
શિશુ વિનોદ ભાવ જતકાવે.
હાસ્ય મુખે છે કંદકલિકા,
અશ્રુ મોતી સમ લાગે,
સજ્જન નયન જોઈ આલિંગન
પ્રતિ ઉરમાં જગે.
પ્રભુ દેવનું મોધેશ્વર એ
દાન કોઈ જો પામે,
ધન્ય જીવન તેહનું સંસારે
હુઃખડાં તેહનાં પામે.

શતાનંદ—મા ! પિતાજી કદાં છે ?

અદલ્લા—હું નથી જાણતી. મને કાંઈ
ખબર નથી. માધુરી ! તેઓ ક્યાં છે એ તું
જાણે છે ?

માધુરી—તેઓ મહર્ષિ વિશ્વામિત્રને તપો-
વનનું દર્શન કરાવવાને લઈ ગયા છે.

શતાનંદ—એ વિશ્વામિત્ર કોણ છે મા !

અદલ્લા—તે પણ તારા પિતાના જેવા
એક ઋષિ છે.

શતાનંદ—પણ તેમના શરીર ઉપર
એટલા બધાં શ્વાસ કેમ હશે ?

અદલ્લા—હું જાણતી નથી, જા !
(શતાનંદ જાય છે)

અદલ્લા—માધુરી, ક્યા પાપોની પ્રત્યજ-
તાના પરિણામે તેને આવો પશુ જેવો
સ્વામી મળ્યો છે એ હું સ્વમજી શકતી નથી.

માધુરી—હું તમારા પગે પડું છું. તેમને
તેમની નિન્દા ન કરશો. હું તેમને
ચ્છાઉં છું.

અદલ્લા—સખિ ! બાળીશ ના. તું એને
ચ્છાય છે ? ક્યા ગુણને લીધે ચ્છાય છે ? માધુરી
સ્વેચ્છાપૂર્વક તેની સ્વામી તરીકે તેં શા માટે
પસંદગી કરી એ હું વિચારી શકતી નથી.

માધુરી—જેન ! મહર્ષિની આત્માથી
એમ બન્યું છે—મદારી ઇચ્છાથી નહિ. નિષ્કામ
સાધના સાધવાને વિવાદધર્મની સૃષ્ટિ રચાઈ
છે. મહર્ષિએ કહ્યું, ‘ લગ્ન વિલાસ નથી;
પ્રેમ વિષય લાલસા નથી. પતિ અને પત્ની
બન્નેમાં વેચાતી ચીજ નથી કે ખરીદી
શકાય. લગ્ન એક કર્તવ્ય છે; પ્રેમ એક
નિષ્કામ સાધના છે. ’

અદલ્લા—જૂહું ! સાવ જૂહું ! હાથ !
કેવી વિડમ્બના—પ્રેમ સાધનાની વસ્તુ છે ?
આત્મા તેને નિયમિત કરી શકે છે ? એને
શું ક્ષમાના જગતી માફક ખોલીને કાઢી શકાય
છે ? નહિ. માધુરી, પ્રેમ નવાજામુખીના
જ્વલંત રક્તની માફક પર્વત તોડી પોતાની
મેળેજ પ્રકટે છે—ખદાર ઉત્તરાઈ આવે છે !
(દીર્ઘ નિશ્વાસ નાંખી) ચાલ, હવે આશ્રમ
તરફ જઈએ.

(બન્ને જાય છે.)

પ્રવેશ ૪ થો

સ્થળ: ઐતમના આશ્રમનો બહારનો ભાગ.

સમય: બપો

(વિશ્વામિત્ર અને ચિરંજીવ બેઠા છે,)

વિશ્વામિત્ર—ભારી વાત અતિ વિચિત્ર છે.

ચિરંજીવ—ધણી જ વિચિત્ર છે ! મહેં વિચાર્યું ' મહર્ષિ' ગૌતમ રાજા જનકના મહેલેથી આવે છે; જરૂર હોમના હાથમાં કાંઈ માલ છે. ' જ્યારે મહર્ષિએ પોતાના શરીર ઉપરથી રેશમી દુપટ્ટો તથા રાજર્ષિ જનક તરફથી ઉપહાર મળેલું સુવર્ણ કમંડલું—જન્મે મીઠ્ઠું—જરાયે સંક્રાંત્ય વિના દસતાં દસતાં પૃથ્વી પર પડેલા મહારા જેવા શત્રુને સોંપી દીધી, ત્યારે હું આશ્ચર્યચકિત અને વિસ્મય બની ગયો !

વિશ્વામિત્ર—કોના પ્રદારથી તું ભોંયભેગો થયો હતો ?

ચિરંજીવ—રાજાના સિપાઈએ મને માર્યો હતો. તે મહર્ષિની પાછળ પાછળ છૂપી રીતે આવેતો હતો. તેના આગમનથી ઋષિ પણ અચાત હતો; અને મહેં પણ તે તરફ પ્રથમ લક્ષ્ય આપ્યું. ન. હવું. 'અળપૂર્વક મહેં ઋષિનું ગળું પકડ્યું' કે તરતજ એ સિપાઈએ મહારા માથામા જોરથી લાડીનો પ્રહાર કર્યો; અને હું જમીનદોસ્ત થયો. થોડાની પીઠ ઉપર જેમ સ્નાન ચઢી બેસે, તેમ મહારી છાતી ઉપર તે ચઢી બેઠો. મહર્ષિએ મહારા પર દયા લાવી સિપાઈને કહ્યું; " સિપાઈ ! છોડી દે. ચોરને જવા દે. " સિપાઈએ મને મૂકી દીધો; અને ચાલ્યો ગયો. ઋષિએ તુરંતજ રેશમી દુપટ્ટો અને સુવર્ણ કમંડલુ મહારા હાથમાં આપ્યાં અને કહ્યું; " લાઈ ! મહારી પાસે બીજું કાંઈ નથી; જો હોત તો ત્હને આપી દેત. સોનું ચાદી દુર્લભ છે—પરંતુ મુખ અત્યંત સુલભ અને સહજ છે. એવું સુખ હું પસંદ કરતો હોય તો હું ઘણું આપી શકીશ. લાઈ ! કેઈ કેઈ વાર મહારા અશ્રમમા

આવતો રહેજે. " વિશ્વામિત્ર ! એ કૃપાવિગણિત અપાર કરુણાપૂર્ણ પ્રેમાર્દ કાંડની હૃદયવિદારક લાપાએ મહારા હૃદય પર એવી પ્રબળ અસર કરી કે તે દિવસથી હું મહર્ષિના શિષ્ય બની ગયો. ઋષિએ મને એવો જડ બનાવી દીધો કે તેજ દિવસથી આ તપોવનમાં ઠંડીથી અકડાઈ ગયેલા નાગની માફક નિર્જીવ-નિર્વિષ બની હું પડી રહ્યો છું. ત્હોપણ કેઈ કેઈ વાર હું અસ્વસ્થ બનું છું ત્યારે પહેલાંની પાપવૃત્તિ હૃદયમાં પુનઃ જગૃત થાય છે; અને એકાન્તમાં ગુપ્ત રીતે મહર્ષિનું ગળું દબાવી હોમને યમપૂરીના અતિથિ બનાવી દેવાની ઇચ્છા થાય છે. જો કે તેથી મને લાલ જરાયે નથી; કારણ ગૌતમ ચિરદર્શિ છે. તેની પાસે ટુટી બહામ પણ નથી.

વિશ્વામિત્ર—અને પેલી મુખતી કોણ છે ? તેનું નામ શું ?

ચિરંજીવ—તેનું નામ માધુરી છે. ઋષિવર ! તેનું શું વર્ણન કરું ?—ખૂબ વિચિત્ર છે. સાંભળશો ?

વિશ્વામિત્ર—કહે.

ચિરંજીવ—એ મિથિલાપુરીની સર્વશ્રેષ્ઠ વેસ્થા હતી. એક દિવસ એ માયાવિનીએ કાણ જાણે કે કંઈ કુદાણે મહર્ષિ ગૌતમને માર્ગમાં રોક્યા, અને તેનાં સૌન્દર્યછટા મધુરકંઠ, ઉજ્જવળ હાસ્ય, મુગધિત શ્વાસ વગેરેથી હોમને ચળાવવા પ્રયત્ન કર્યો; પણ તેની સર્વ એટા વ્યર્થ થઈ. ઉલટું ઋષિના જ ચારિત્રના ચક્રકરમાં ફસાઈને માધુરીએ વેરવાવૃત્તિનો ત્યાગ કર્યો સુસન્નિજત પ્રાસાદ, અમૂલ્ય અલંકારો અને હળવો પ્રેમિકાને ત્યાગી દઈ તે ધડી-લાલુથી જ ઋષિની શિષ્યા

બની ગઇ. એક દિવસ માધુરીએ મહેને-નીય, ભયાનક, બીભત્સ આકારવાળા હુંદરાને-કાણુ જાણે શુંયે મ્હમજને લેતો પતિ બનાવ્યો-મ્હારી સાથે લેશે લગ્ન કર્યું. મદર્પિંશુ ! તે દિવસે મ્હેં ચોવિસે કલાક દર્યાં જ કર્યું હતું. મ્હેં કહ્યું, ' જોડી તો સારી જમી ! ચોરની ઓ વેરયા ! ' મહાશય ! તે દિવસથી માધુરી મ્હારી પત્ની છે; અને હું લેતો પતિ છું.

વિશ્વામિત્ર-ગૌતમના લગ્ન પહેલાંની આ ઘટના છે કે ?

ચિરંજીવ - બધી જૂની. ઋષિવર ! પછે જૂઓ. ગૌતમજી પોતાનાં પત્ની સાથે આ તરફ આવે છે.

વિશ્વામિત્ર-હા.

(ગૌતમ અને અદત્યા પ્રવેશ કરે છે)

ગૌતમ-મદર્પિં ! ચરણમેવા કરવાને આવ્યો છું-આત્મા આપો.

વિશ્વામિત્ર-ગૌતમ ! મ્હારે હવે કાંઈ નથી લેખતું. ત્હારો આ આશ્રમ અતિ શાન્ત પવિત્ર અને સુંદર છે ! કિન્તુ સર્વથા નિર્જન છે. બન્ધુવર ! ત્હને દંમેયાં અદિં કીક સામે છે ?

ગૌતમ-હા. આ નિર્જન આશ્રમ જન્મ-ધીજ મહેને પ્રિય છે. મ્હારું જીવન એમાં જોનગ્રોત છે. મદર્પિં ! ત્હમે નથી જાણતા કે ત્હેતું દરેક જ્ઞાન, દરેક માર્ગ, તથા દરેક શિક્ષાખંડમાં કેટલીયે જૂતકાળની ઘટનાઓ આવેખાયેલી છે.

વિશ્વામિત્ર-ત્હમને સુંદર નગર, મહેલ, રમ, દારી, ધોડા, બજાર હત્યાદિ ગમનાં નથી ?

ગૌતમ-નહિ મિત્ર. ત્હેનાં કરતાં આ દર્શાં જર્થાં ખેતરો, મયદાન મનોહર વન, નિર્મળ ઝરણો અને પક્ષીઓ જનુ ગમે છે.

વિશ્વામિત્ર-(અદત્યાને) દેવિ ! ત્હમને પણ આ વનવાસજી પ્રિય છે ?

અદત્યા-સ્વામીની હજી એજ સ્ત્રીની સંમતિ છે.

વિશ્વામિત્ર-સત્ય છે ! પણ હું તો કોઈ કોઈવાર આશ્રમમાંથી બહાર જઈ મહેલમાં રહેતું પસંદ કરું છું. વિચિત્રતા વિનાતું જીવન સાવ નિરસ લાગે છે.

ગૌતમ-પ્રભો ! ત્હમારામાં સજીવ કાર્યો અને વાતો અસાધ્યની સાધના છે. કોઈવાર ત્હમે ઘણા દિવસો સુધી તપ કર્યા કરો છો, તો કોઈવાર જનસમાજમાં જઈ એ તપના બળવડે પારકાંતું હિન અને હિપકાર કરતા કરો છો. હું આત્મપર છું. સદાસર્વદા પોતાના સુખનો ચિન્તામાં જ મગ્ન રહું છું. કેટલું કહુ બન્ધુવર ! ધન્ય છે ત્હમને; અને ત્હમારા તપના મદિમાને !

ચિરંજીવ-ખેશક ધન્ય છે ! કાણુ જન-જીવું હતું કે આટલાં બધાં રવાટાથી ડંકાયેલા આ કાળા આમડાની નીચે આટલા મોટા ઋષિ છુપાઈ રવા કરો !

વિશ્વામિત્ર-(ગૌતમને) તું બહુ ગં-રીબ છે ?

ગૌતમ-હા, છેડજી ગરીબ છું.

વિશ્વામિત્ર-તું શાન દશરથને જોળખે છે ?

ગૌતમ-ના, પણ ત્હેમતું નામ સાંભળ્યું છે.

વિશ્વામિત્ર-ત્હેના શાન્યમહેલમાં દંમેયાં મ્હારો અવરજવર છે. તું મ્હારી સાથે અયોધ્યા ચાલ.

ગૌતમ- શા સાર ?

વિશ્વામિત્ર-ત્યાંથી ત્હને ટકાયે ટકાવા રત્ન અપારીય.

ગૌતમ-રત્ન ! રત્ન લાઇ હું શું કરીય ?

વિશ્વામિત્ર-તું ત્હન જોળો અને અભુ-સમજી છે. ધનરત્નથી સારાં સારાં સ્વાદિષ્ટ પદ્ધાન્ન, વિવિધ પ્રકારની મિઠાઇ, અણમૂઝાં ધરેલું, રમણીય આગળગીયા, મહેલ, સુંદર વારાંજના વગેરે અપરજવારાગની વસ્તુઓ ખરીદી શકાય છે.

ગૌતમ—મ્હારે તે ન જોઇએ. નિર્જનમાં સામાન્ય પરિશ્રમથી મળેલાં વનનાં ફળ, ફલ-કંદમૂળ ખાવાથી શરીર પુષ્ટ થાય છે. વલ્કલ, મૃગચર્મ વગેરે જે કાંઈ મળે છે તે પહેરું છું. મ્હારી અદ્વયા અનુપમા સુકુમારી પતિ-વ્રતા પત્ની છે. જીવનમાં મ્હને કોઈ જાતની કમીના નથી. હું ધન-રત્ન લાઇ શું કરું ?

વિશ્વામિત્ર—(સ્વગત) આ. પ્રાણજી આટલો બધો નિર્લોભી છે કે પછી અતુલ રૂપલાવણ્યમયી સુંદરીએ પોતાનો પતિ બનાવ્યો છે એથી એ બાહ્ય સંપત્તિપ્રતિ આટલો બધો ઉદારીન છે ? સત્ય છે. જેના ધરમાં આવી સ્વરૂપિણી સાધવી સ્ત્રી છે તેને કોઈ વાતની કમીના શાની હોય ?

ચિરંજીવ—જૂઓ ! પ્રભુ-પત્ની તરફ આ ઋષિ કેવું તાકીને જોઇ રહ્યા છે ? હમણાંજ શુરુપત્નીને હોઠપા કરી જશે એમ લાગે છે. મ્હોં એટલું પહોળું કર્ણુ છે કે જાણે મોતિચૂરના લાકુની માફક અદ્વયાને ઉઠાવી પેટમાંજ પધરાવી દેશે !

વિશ્વામિત્ર—(અદ્વયાને) દેવિ ! ત્હમે હમારા આ સુંદર શરીરને સુવર્ણાલંકાર, મણિમોતી આદિથી શણગારવા ઇચ્છતાં નથી ? દિરાજડિત સુવર્ણકંકણ પહેરવાનું મન નથી

થતું ? માથે રત્નની કલગી લગાવવાની ઇચ્છા નથી થતી ? પગમાં ધુધરીવાળા ચાંદીના વિશુઓ, કરમાં મણિજડિત રત્નકંકણ અને કંઠમાં મોતીના દાર પહેરવાનું મન નથી થતું ?

ચિરંજીવ—ક્ષમા કરો, ઋષિવર ! બસ, બંધ કરો ! શા કારણે પતિ પત્ની વચ્ચે કલદનું પીજ રોપી રહ્યા છો ? પરપત્ની સમક્ષ અપ્રાપ્ય અણુમૂલ રત્નો અને આભુષણોનું આ વિરતૂત સચિપત્ર રજૂ કરી આપ શું કરવા માગો છો ?

ગૌતમ—ચાલો, જઈએ બન્ધુવર ! આશ્રમની અંદર પધારો ! ધણે સખત તાપ પડે છે; ગરમ ધૂળ ઉડવા લાગી છે.

વિશ્વામિત્ર—હા, મહર્ષિ ! ચાલો. (અદ્વયાને) ચાલો દેવિ ! (સ્વગત) આ પત્નીનો વિયોગ ગૌતમ સહી શકે છે કે નહિ તેની પરીક્ષા કરવી જોઈએ.

(ગૌતમ, અદ્વયા અને વિશ્વામિત્ર જાય છે.)

ચિરંજીવ—(પાછળ જતાં જતાં) હં ! લાઇ ચિરંજીવ ! તું પણ વગર બોલાવ્યે ચાલ ! આ કાળા ચામડાની નીચે આટલા મોટા ઋષિ છે ?—એ પણ અગ્રયખીની વાત છે !!

(જાય છે.)

પ્રવેશ ૫ મા.

સ્થળ: તપોવનનો એક ભાગ.

સમય: બપોર.

(બે તાપસ બાળક ઉભાં છે)

૧ તા. બા—મ્હેં સાંભળ્યું છે કે વિશ્વામિત્ર ઋષિ અત્યંત તેજસ્વી છે.

૨ તા. બા—કેવી રીતે ?

૧ તા. બા—પહેલાં તેઓ ક્ષત્રિય રાજા હતા. તપોમળથી ત્હેમણે અહર્ષિપદ પ્રાપ્ત કર્યું છે.

૨ તા. બા—રહેવા ઘોં એમનું અહર્ષિ પદ ! એમને જોઈને મ્હારા મનમાં તો જરા

યે ભક્તિભાવ ઉત્પન્ન થતો નથી.

૧ તા. બા—આપણા મનમાં લભે છે. મના પ્રતિ પૂજ્ય ભક્તિભાવ ન હોય પરંતુ મહર્ષિજી તો તેમના ગુણ ઉપર મુગ્ધ થઈ ગયા છે ! સાંભળ્યું છે કે વિશ્વામિત્રના તપોમળની હકીકત સાંભળીને મહર્ષિ પણ દૂર આવેલા કોઈ સ્થળે તપ કરવા જવાના છે.

૨ તા. બા—આ શું ખરી વાત છે ?
(અન્ય એક તાપસ બાળક પ્રવેશ કરે છે)

૩ તા. બા—અધ્યા ! ચિરંજીવ તો
બહુ મજા કરી રહ્યો છે !

૨ તા. બા—શી ? કહે તો ખરો ?

૩ તા. બા—કોણ જાણે એણે શું થે
પીધું છે કે અદ્વૈત અકયા કરે છે ! જો
એ આ તરફ જ આવે છે.

(ચિરંજીવ આવે છે.)

ચિરંજીવ—વાહ વાહ ! વિશ્વામિત્ર ઋષિ-
ના પેદમાં આટલા બધા ગુણ ભર્યા છે !
વાહ ભાઈ ! કેટલો સરસ સોમરસ બનાવ્યો
છે ! અમારા મહર્ષિ તો વજ્રમૂર્ખ છે !

૧ તા. બા—આ શું બકે છે, ચિરંજીવ ?

ચિરંજીવ—અરે ભાઈ ! વજ્રમૂર્ખ નહિ
તો ખીજું શું ? વિશ્વામિત્રે પોતાના હાથે
આવો દિવ્ય સોમરસ બનાવીને આપ્યો. તો
પણ લહેમણે એજ પીધો. જો સોમરસ ન
પીએ તો પછી મહર્ષિ યવાની શી જરૂર
હતી ? અરે એ છોકરાઓ ! સાંભળો !
હવે તો હું એ વિશ્વામિત્રનો શિષ્ય થઈશ.

૨ તા. બા—શું સામ્યું કહે છે ?

ચિરંજીવ—હા, હા, થઈશ ! પણ ખરી
વાત એ છે કે વિશ્વામિત્ર ઋષિ દર્શનશાસ્ત્ર
જાણતા નથી; અને દર્શનશાસ્ત્ર ઉપર મ્હારો
અધિક પ્રેમ છે.

૩ તા. બા—પણખર છે !

ચિરંજીવ—અરે છોકરાઓ ! તમારે દર્શન-
શાસ્ત્રની વાત સાંભળવી છે ?

૩ તા. બા—હા, કહો જોઈએ. બધાંય
સાંભળીશું.

ચિરંજીવ ગાય છે—

ભૂચર, ખેચર, જલચર, કિન્નર,
દેવ દૈત્ય મંધર્વ નિશાચર;
હન્દ્ર ચન્દ્ર પાવક સચરાચર,
સક્તા સુરપતિ વિધ્ય મહેશ્વર.

પન્નગ ઉરગે તુરંગ ભુલંગ જંગ
વિહંગ કુરંગ પર્વત વાલુચર;
ભૂત પ્રેત માતંગ યક્ષ ક્ષલ,
અહલ દૈત્ય રાક્ષસ પિશાચનર.
જે છે જ્યાં કાનથી તાણે,
સુણો માન આ મવાં ભયંકર;
કિન્તુ અરથ એનો કે જાણે ?
હશે શો ? જાણે ઇશ્વર.
ચરખા સમ ધૂમે સકળ જંગ,
મળે પ્રમાણ પિયે મદ સત્વર;
વિચાર શા લેને કારણ મહુ ?
ચેન ન પામે દુષ્ટ ભર.

(એક અન્ય તાપસ બાળક પ્રવેશ કરે છે.)

૪ તા. બા—આ શું ચિરંજીવ શર્મા ?

આ શું કરી રહ્યા છો ?

૧ તા. બા—ચિરંજીવ શર્મા અત્યારે
જરા દહેરમાં આવ્યા છે !

૨ તા. બા—નહિ તો એમના હાથ-પગ
મ્હેં હાલતાં અત્યારે ત્હમે ક્યાંથી જોઈ
શકત ?

૩ તા. બા—જો એમણે ગીત કેવું
સરસ ગાયું ?

ચિરંજીવ—ત્હમે બહુ મસ્તી અને શેર-
બકેર કરો છો. આમ જુઓ ?

૩ તા. બા—શું ?

ચિરંજીવ—જુઓ, હું સચરીરે સ્વર્ગમાં
સંચરું છું. વિશ્વામિત્ર ઋષિએ કહ્યું કે,
' આ સોમરસ પીવાથી લોકો સચરીરે સ્વર્ગ
સંચાર કરે છે. -ચોડો લઈશ કે ભાઈ, ચિરં-
જીવ ? ' મ્હેં કહ્યું, ' ક્યાં, બનાવો ? પણ
વિશ્વામિત્રજી ! હું અને ત્હમે જો સ્વર્ગે જઈએ
તો તો સચરીરે જવું સાહે નહિ. માર્ગમાં
આ ચરીર બદલવું ઠીક પડશે. સચરીરે ન
જવામાં લાજને બદલે નુકસાન શું છે ? આ
મ્હેરો લઈ સ્વર્ગે જવામાં સુગમતા પડે
એવું કાંઈ લાગતું નથી. ' આટલું કહી

થોડા સોમરસનું પાન દ્યું. પીતાંજ, બસ; શું કહું બાધ ? ચપટી પૃથ્વી મરઘીના ઇંડા જેવી જણાવા લાગી; આકાશે અદ્દહાસ્ય કરવા માંડ્યું; પાતાળપૂરી પરી-અપ્સરા બની નાચવા લાગી-અને હું સશરીરે આસમાની સ્વર્ગમાં વિહંગીની માફક ઉડી જવા લાગ્યો.

૨ તા. બા—શુ ! ત્યારે તો કહેવું જોઇએ કે મામલો સંગીત થઇ ગયો છે.

ચિરંજીવ—સંગીત નહિ બાધ ! રંગીન કહો ! બલિહારી છે સોમરસની ! ત્હમે જૂઓ છો કે નહિ ?

૩ તા. બા—શું જોઇએ ?

ચિરંજીવ—(મધપાત્ર બતાવીને) કેવો રંગ છે ! કેટલો સાફ છે !—કેટલો સુગંધદાર અને લહેજજતદાર છે ! વાહવાહ ! ત્હમે થોડો થોડો પીશો કે ?

૧ તા. બા.—શુ, નહિ !

ચિરંજીવ—મૂર્ખાઓ ! જરા ચાખી તો જૂઓ ! આમાં કડવો, મીઠો, તીખો, ખાટો વગેરે બધાંય રસનું પદાર્થ વિદ્યાનતી દૃષ્ટિથી થયેલું અદ્ભુત સંમિલન છે !

૨ તા. બા—ના, બાધ ! ના ! અમારેડું એ ન જોઇએ.

ચિરંજીવ—જે ત્હમે બધાં પીઓ તો ઘણું સરસ કામ કરી શકો.

૩. તા. બા—નહિ.

૪ તા. બા—આ બાકીનો પણ ત્હમેજ પી જાઓ ! અમે જોઇએ તો ખરા કેવી મજા આવે છે !

ચિરંજીવ—હં, પાછ ! ત્હમે બધાં હસીને મારી મસ્કરી કરો છો !

(તાપસ બાળકો હસે છે.)

ચિરંજીવ—છોકરાઓ !—ત્હમે હસો છો શા માટે ? (ગાય છે.)

ઠાંગી જાણે શું મુજને ?

મ્હારી સાથે બદમાશી:

નિરખી દંગ નિરાળા મ્હારા મનમાં હસતા શું પાછ ?

પરવા નહિ કામની મુને સ્વેચ્છાએ હું કરતો:

હરખાતાં સહુ જોઇ મળે ને ચાલ વિરંગી કરેતો.

દિવાનો માન્યો મુજને શું ? અદંસદં બકતો:

જાણી છુટી બોલું, નહિ હું લેકચર આપી શકતો.

(ગાતાં ગાતાં ઉગ્રભાવ ધારણ કરે છે) :

૧ તા. બા—મારી નાખશે—

૨ તા. બા—ખાઇ જશે—

૩ તા. બા——હાસો રે !—હાસો.

૪ તા. બા—ચરે ! આપરે—

ચિરંજીવ—ત્હમને બદમાશીને નરકમાં મોકલીશ (ફરીથી ગાય છે.) :

(બધા તપાસ બાળકો નાસી જાય છે.)

(માધુરી પ્રવેશ કરે છે.)

માધુરી—પ્રભુ ! આ શું કરો છો ?

ચિરંજીવ—(હતાશા બાવે) જાન નશો ઉતરી ગયો ! સશરીરે સ્વર્ગે જવાની વાત તો એમ ને એમજ રહી ગઇ. તું અત્યારે કેમ આવી ?

માધુરી—ત્હમે શરાબ પીધો છે કે ?

ચિરંજીવ—શરાબ ? શરાબ પીએ એવું ખાતું ખરાબ ! ચરે ગાંડી ! આ તો સોમરસ છે સોમરસ. સ્વયં વિશ્વામિત્ર ઋષિના હાથે તૈયાર થયેલો !

માધુરી—પ્રુદ વિશ્વકર્મોના હાથથી તૈયાર થયેલો હોય તો પણ તે શરાબ જ છે.

ચિરંજીવ—બહુ સાર. તો પછી શરાબ-શરાબ પછી કાંઈ ?

માધુરી—પ્રભુ ! શરાબ પીવો સારો નથી. મહર્ષિ ગૌતમ તે પીતા નથી.

ચિરંજીવ—મહર્ષિ ગૌતમ તો તદ્દન ટોંગી ધુતારા મૂર્ખમતિ છે. અત્યારે જે હં

તેમને અહિં જોઈ તો એ હાથ તેમના પર જમાવ્યા વગર ન રહું ! પણ એ અહિં નથી તો તેમને બદલે લે ત્હારીજ પૂજા કરી લઉં ! (મારે છે.)

માધુરી—નાહ, નાથ ! બસ કરો, હું ત્હમારે પગે પડું છું.

(વિશ્વામિત્ર પ્રવેશ કરે છે)

વિશ્વામિત્ર—ચિરંજીવ ! આ ધણી શર્મની વાત છે !

ચિરંજીવ—શી શર્મની વાત છે ?

વિશ્વામિત્ર—ત્હારી સ્ત્રીને મારે છે કે ?

ચિરંજીવ—પોતાની સ્ત્રીને ન મારું તો શું પારખી સ્ત્રીને મારું ?

વિશ્વામિત્ર—તું સ્ત્રી ઉપર હાથ ઉઠાવે કે ? છટ્ટ ! છટ્ટ ! !

ચિરંજીવ—મહર્ષિજી ! આ સ્ત્રી નથી. સ્ત્રીના લેખાસમાં ધૂપાપેક્ષા મર્દ છે મર્દ !

વિશ્વામિત્ર—કેમ ? એણે ત્હારો શો અપરાધ કર્યો છે ?

ચિરંજીવ—એનું ત્હમારે શું કામ છે ? ધણીધણીઆણીના વિષયમાં માયું મારવાની ત્હમને શી જરૂર છે ? જુઓ, વિશ્વામિત્ર ઋષિ ! ત્હમે ભલે બ્રહ્મર્ષિ કે દેવર્ષિ હો; પણ આવી રીતે દાળભાતમાં મૂસળચર્દ (કોલસા) બનીને પતિપત્નીની વચ્ચે પડી તેમના ઉચિત દાંપત્યકલહમાં વિઘ્ન નાખશો તો આ જુઓ છો—

(એક વૃક્ષની ડાળી લઈ ફેરવે છે; અને સાથે સાથે ધુરંડે છે)

(ગાતમ પ્રવેશ કરે છે.)

ગાતમ—આ બધું શું છે ચિરંજીવ ?

ચિરંજીવ—હેં-હેં એ તો—

વિશ્વામિત્ર—ચિરંજીવ સોમરસ પીને જરા રંગે ચરો છે.

ચિરંજીવ—હા, એજ-એ સોમરસ વિશ્વામિત્ર ઋષિના હાથે તૈયાર થયેલો હતો.

ગાતમ—માધુરી, તું રહે છે !

વિશ્વામિત્ર—ચિરંજીવે એને બહુ મારી છે.

ચિરંજીવ—હા, મારી છે ! એમાં દોષ કેવો છે ? ત્હમેજ મ્હને સોમરસ પાપો છે. હું તો સાફ ના કહેતો હતો, પરંતુ ત્હમે તો, ‘ચિરંજીવ પીશે, ચિરંજીવ પીશે.’ કદીને મ્હારી પાછળ પડ્યાં. હું ક્યાં મુઘી મ્હારા જીવને કાળુમાં રાખી શકું ? [કામીજન આગળ નગ્ન સ્વરૂપે વેશ્યા નાચે ત્હેનું કેવું પરિણામ આવે ?] આખરે આ શરીર તો રક્તમાંસનુંજ બનેલું છે !

વિશ્વામિત્ર—હું પરીક્ષા કરતો હતો કે ત્હારામાં માનસિક બળ કેટલું છે ?

ચિરંજીવ—એ જાણ્યા વગર ત્હમને ઉધ આવતી નહોતી કે ?

ગાતમ—ચિરંજીવ ! પ્રતિજ્ઞા લે કે દવે તું કદાપિ મદિરા નદિ પીયે.

ચિરંજીવ—હા. સ્વયં વિશ્વામિત્ર જ્યારે પીયે છે.

ગાતમ—મહર્ષિ વિશ્વામિત્રને જે શોભે છે તે ત્હને શોભી શકે નહિ. કોલસા અગ્નિના શરીરને કલુપિત કરતા નથી; પણ પાણી એથી મહિન યાય છે. પ્રતિજ્ઞા લે કે દવે તું ફરીથી તેમ નરિ કરે.

ચિરંજીવ—હા ! વાર-એ-એજ.

(ગય છે.)

ગાતમ—માધુરી ! હું પરદેશ જાઉં છું. તું ત્હારી ગુરુપત્નીની સંભાળ રાખજે !

માધુરી—હું પ્રાણાન્તે પણ ત્હમની સેવા કરીશ. આપ પાછા ક્યારે પધારશો ?

ગાતમ—એનું કાંઈ નક્કી નથી. કદાચ એકાદ વર્ષ પછી આવું ખજો હું દવે ત્હારી ગુરુપત્નીની વિદાય લેવા જાઉં છું. (વિશ્વામિત્રને) બન્ધુવર ! તૈયાર થાઓ. હું સત્તર આવું છું.

(બધાં જાય છે.)

પ્રવેશ ૬ કા.

સ્થળ: તથોવનનો એક બાગ. સમય: પ્રાતઃકાળ.

અહલ્યા એકલી - (ગાય છે.)

વિના અંધાર ના હીરો, ચમક પૂરી બતાવે છે:
 દિમાલય પર નહિં કુદરત, કુલો રંગીન બતાવે છે.
 વિના ઉસ્તાદ ના વીણા મધુર દિલને રીઝાવે છે:
 મલયાનિલ વિના કોટિલ ન મીઠો સ્વર સુણાવે છે,
 નિરાશા, ભય, વિરહ, વિદ્વો, ન પ્રેમીને ડગાવે છે.
 ધૂણા-અવહેલના કેવળ પ્રીતિનો અંત લાવે છે.
 (ગૌતમ પ્રવેશ કરે છે.)

ગૌતમ - અહલ્યા !

અહલ્યા—(ચમકીને) ડોણ-આ શું ? પ્રભુ ! આ વેશમાં ? અહિં ?

ગૌતમ—દેવિ ! હું તમારી પાસે વિદાય લેવા આવ્યો છું.

અહલ્યા—વિદાય લેવા ? હું—સ્તમ્ભ ગઇ ! ઠીક છે. ક્યાં જાઓ છો ?

ગૌતમ—ધણે દૂર-પરદેશમાં.

અહલ્યા—શા માટે ?

ગૌતમ—પ્રિયે ! ત્યા તપસ્યા આદરીશ.

અહલ્યા—તપસ્યા ? કોની-કેવી ? શું ધર આગણે એસીને તપસ્યા નથી થઈ શકતી ?

ગૌતમ—ગૃહસ્થાશ્રમમાં હજારો બંધનો છે; મોહ-માયા અને નિત્ય સંસારની અનેક ચિન્તાઓ જીવાત્માની વાસપાસ ઘેરાયેલી રહે છે. આથી પ્રિયે, એકાન્ત નિર્જન સ્થાનમાં એકલા-જ્યાં મનુષ્ય શબ્દ સંજળાતો નથી ત્યાં જઈને તપસ્યા કરીશ.

અહલ્યા—જાઓ !

ગૌતમ—દેવિ ' પ્રસન્નવદને વિદાય-આપો ?

અહલ્યા—એ તો કહો કે મને કોની પાસે છોડીને જાઓ છો ?

ગૌતમ—સતી સ્ત્રીઓ પતિનું સ્મરણ કરી એકલી રહી શકે છે.

અહલ્યા—પ્રભુ ! કેવળ ધ્યાન ધરવાથી

આકાંક્ષા નથી મટતી. હાય ! સરોવરનું ચિત્ર પટ નિહાળવાથી જ કાંઈ તૃષા છીએ છે ! હાય ! મમતાહીન પુરુષ જાતિ ! કઠિન પુરુષ ! નિત્ય વિયોગમાં, મિલનમાં, અમે ત્હમને યાદ કરીએ. અને ત્હમે શ્રાવે ત્યારે આવો. જાઓ ! સ્વાધીન તરંગની માફક સહન શીલતાના ચોક્કસ કિનારા પર ટકકર મારતા આવતા જતા રહેશો. પાસે કેમ આવો છો ? રમણીના રૂપનું ધ્યાન ધરી દૂરજ કેમ નથી રહી શકતા ? જ્યારે શરીર જીર્ણ થઇ જાય છે, વૃદ્ધાવસ્થાની અન્તિમ દશા આવે છે ત્યારે પણ શા માટે પલ્લવિત વૃક્ષની ડાળ ઉપરથી ખીલતી ફૂલની કળીને ચૂંટી લો છો ? દુરથી રહેને નાચતી, હસતી. માતાનું દુઃખ-રસ પીને વધતી જોઇનેજ ત્હમે કેમ સુખી થતા નથી ! ત્હમે ધણી સ્વાર્થી છો ?

ગૌતમ—અહલ્યા ! હું આજણુ છું. હું શું સદા સર્વદા પ્રેયસીનો પાલવ પકડીનેજ એસી રહું ? મહારા કર્તવ્યને વિસરી જાઉં ?

અહલ્યા—(હસીને) અગર જે ત્હમારે રહેવું નહોતું તો પછી લગ્નજ શા માટે કર્યું ? ત્હમારા આ શિથિલ શીર્ષુ જીવાણી સાથે મહારી જીવાણીને કેમ જકડી લીધી ? આ મુખ તરફ નજર કરો. આ ઉગતી જીવાણી ખીલતું સ્વરૂપ-અવપ્ત આકાંક્ષા, આ ઉમંગલયુદ્ધ દિલ નિહાળો છે ? શા માટે નવી

મુકામલ પહોંચિત પુષ્પલતાને આ નિરસ મુક્તિ
વાંસ સાથે બાંધી હતી. (રૂં છે)

(ચિરંજીવ પ્રવેશ કરે છે)

ચિરંજીવ—(સ્વગત) હું ધારતો હતો
એવોજ ગંભીર મામલો જણાય છે. હું જા-
ણતો હતો કે મ્હોટાં મ્હોટાં રવાનાનાં રીંછ
જેવા દિસતા, ઝાપિ અવસ્ય કાંઈક આકત
લાવશે ! (પ્રકટ) મહર્ષિજી ! બહાર કુટીના
દાર નજીક વિશ્વામીત્ર રૂપી તૈયાર થઈ
ત્હમારી રાહ બોધ હિલા છે.

ગૌતમ—પ્રિયતમે ! હું જાઉં છું.

અહલ્યા—પ્રભુ ! ત્હમે જાઓ અગર
રહો—અહલ્યાને મન એ બધું સરખું જ છે.
ત્હમારા હૃદયમાં રોદ નથી; અધરમાં મુઠા
નથી. તપસ્યાના શુષ્ક કર્તવ્યને માટેજ ત્હ-
મારું જીવન છે. મ્હારું જીવન સંયોગ ધ્રુવે છે.

ત્હમારા જીવનનું યત પુણ્યનો સંચય છે; મ્હારા
જીવનનું કાર્ય પુણ્યનો વ્યય છે. બન્નેની ગતિ
જૂદે જૂદે માર્ગે અનુસરનારી છે. આ જીવ-
નમાં આપણે બન્ને પુનઃ કદાપિ મળી શકીશું
નહિ—એક બનશું નહિ. જાઓ; ત્હમારા જ-
વાથી મ્હારા જીવનનો સ્વાભાવિક ગંભીર
વિચ્છેદ કાંઈ વધશે નહિ.

ગૌતમ—(સ્વગત) સત્ય છે, પ્રિયે ! એ
વિચ્છેદ મરી શકતો નથી. (જાય છે.)

અહલ્યા—આટલું રૂપ—આ ખીલતી જી-
વાની એ સઘળું વૃથા થયું ? અહલ્યા ! તું
મૂઢ ગૌતમને રોકી રાખી શકી નહિ ! ધિ-
કકાર છે ! તેઓ દર ચિત્તે—ઉતાવળે પગલે
ચાલ્યા ગયા ? શુષ્ક ઉંડી અનુકંપાથી મ્હારા
તરફ જોતા ચાલ્યા ગયા ? હાય ! રમણી !
તું આ નિષ્ફળ દુર્બળ રૂપનું ધમકે ન રાખ !
(જાય છે.)

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ: નન્દનત્રવન

સમય: પ્રાતઃકાળ.

(અનુચરો સહિત ધન્દ બેઠા છે.)

અપ્સરાઓ નાચતી નાચતી ગાય છે.

અમારાં ઉંચાં ઉંચાં સ્થાન,

અમે બસ સ્વર્ગ મહી રહીએ,

નૃત્યે નૃત્યે છે તાન, અમારાં ઉંચાં ઉંચાં સ્થાન:

ધર્મિજીત સ્થળ સંચરીએ.

ન્યોતિ હાસ્ય પ્રકાશ એ સકળ અમારાં રૂપ:

કુસુમમય વાણ મહી, સમજો અમ તદ્દુપ:

ચાતાં વિધવિધ સન્માન:

અમારાં ઉંચાં ઉંચાં સ્થાન.

અમે બસ સ્વર્ગ મહી રહીએ.

અરણ્યકિરણ કે નિલગન સ્વર્ગ મૃત્યુત્રિતોક:

હાથા સમ વિચરી રહી, પ્રકાશતી આ લોક:

અમારાં દેવો ગાયે ગાન:

અમારાં ઉંચાં ઉંચાં સ્થાન.

અમે બસ સ્વર્ગ મહી રહીએ.

જાંસી સુર નિનાદ કે, કોઠિલના ટક્કારઃ
વસન્તવાયુમાં વસી, લયો જળરથજનમદો વિહારઃ
જોષ જુલે સહુ ભાનઃ
અમારાં ઉંચાં ઉંચાં સ્થાનઃ
અમે જસ સ્વર્ગ મહીં રહીએ.

ધન્દ—અય ! છોકરા !
અન્દ—દેવરાજ !
ધન્દ—ખીને એક અમૃત કોરો ભરી આપ !
(અન્દ એક બીજું પૂર્ણ પાત્ર આપે છે.)
ધન્દ—પવન !
પવન—દેવેન્દ્ર !
ધન્દ—તું તો સ્વર્ગલોક, મનુષ્યલોક અને
પાતાળ લોક—સર્વ સ્થળે સંચરે છે. ખરું કે ?
પવન—હા, હા.
ધન્દ—હું ત્હને એક વાત પૂછું. જવાબ
આપી શકીશ ?

પવન—આપી શકું તેમ હોઈશ તો
જરૂર આપીશ મહારાજ !

ધન્દ—વાર, કહે જોષએ—સ્વર્ગ સમુ-
રાજ્ય, ધન્દ સમો રાજા, પ્રાચી સમી સ્ત્રી,
સુધા સમો મદ ત્હેં અન્ય કો સ્થળે ભાળ્યાં છે ?

પવન—ના, મહારાજ !

ધન્દ—તે તો અટ લઇને જવાબ આપી
દીધો, હા, નહિ ' મ્હેં ત્હને શું પૂછ્યું તે
બરાબર સાંભળ્યું છે કે ?

પવન—ત્હારે શું સાંભળ્યા વગરજ
અદર જવાબ આપ્યો છે ?

ધન્દ—તે બરાબર સાંભળ્યું છે તો કહે,
મ્હેં તને શું પૂછ્યું હતું ?

પવન—(સ્વગત) આ તો કૃસાયા;
સુરકૃષીમાં આવી પડયો. (પ્રકટ) એ-એ
સ્વર્ગ સમી નારી, સુધા સમો રાજા. ધન્દ
સમું રાજ્ય અને શયી સમો મદ.

ધન્દ—મ, દર જા. ત્હારી સ્મરણ શક્તિ
બહુ તેજ જણાતી નથી.

પવન—મહારાજ ! એ તો મહારામાં
જરૂર નથી.

ધન્દ—ના, ત્હારી માત્રા જરા વધી ગઇ
છે; હવે વધારે ન લઇશ. (ત્હેના હાથમાંથી
સુધાતું પાત્ર લઇ લે છે) વરણ !

વરણ—વજ્રપાણિ !

ધન્દ—ત્હમે મ્હારા પ્રેમનો ઉત્તર આપી
શકો છો ?

વરણ—ના, પ્રભુ !

ધન્દ—તે પૂરો પ્રેમ પણ સાંભળ્યો
નથી, અને પહેલેથી જ કહી દીધું કે કંઈ
ભણતો નથી. અગ્નિદેવ !

અગ્નિ—દેવરાજ !

ધન્દ—હું એક પ્રેમ પૂછું ?

અગ્નિ—મ્હને ન પૂછો તો હું મ્હારા
પર આપે અનહદ કૃપા કરી માનીશ.

ધન્દ—સૂર્ય !

સૂર્ય—હું હજૂ જન્મત થયો નથી દેવરાજ !

ધન્દ—બરાબર છે. હજૂ તો રાત્રિનો
અમલ છે. અન્દ !

અન્દ—લ્યો, મહારાજ ! (સુધાતું પાત્ર
આગળ ધરે છે.)

ધન્દ—છોકરા ! તું બહુ હોશિયાર છે.
પવન ! અર્થ સમજતો નથી ! ઉર્વશી, મેનકા,
રંભા એ બધાં તો જૂનાં ચપ્પ ગયાં છે.

પવન—બરાબર છે, મહારાજ !

ધન્દ—એના સહવાસથી જીવનમાં જરાક
પણ વિચિત્રતા આવે એવી કોઈ આપ મતલબી
સ્ત્રીનું નામ તું કયવી શકીશ.

પવન—હા મહારાજ ! પરન્તુ-એ સૌ
મૃદસ્થના ધરની સ્ત્રીઓ છે.

ધન્દ—ભક્તે ગમે ત્હાંની હોય ! પરન્તુ
તે સુદરી હોવી જોઈએ.

પવન—સ્વર્ગને ત્યજીને મર્ત્યલોકમાં ઉતરવાની આપની મરજી હોય તો હું એક એવી સ્ત્રી દાખવું કે જેની તુલના ત્રિભુવનમાં પણ થઇ શકે નહિ.

ધન્ધ—પણ એ કોણ છે ?

પવન—મિથિલામાં મહર્ષિ ગૌતમની સ્ત્રી અહલ્યા દેવી.

વરુણ—બહુ કપડું સ્થાન છે. ત્યાં ફાવી શકાશે નહિ.

ધન્ધ—(માથું હલાવી સંદિગ્ધ ભાવથી) હં :

પવન—પણ એક સુગમતા છે.

ધન્ધ—શી ?

પવન—મહર્ષિ મિથિલામાં નથી.

ધન્ધ—હાં, ત્યારે તો ખસ ફરે છે !

અરે ! કોણ મદનને તો જોલાવી લાવે !

પવન—તું ન જાણ કે ?

પવન—જેથી આરા ! (જાણ છે.)

ધન્ધ—અન્ધ ! ભાઈ ! આ પ્રસ્તાવ ખરો નથી. કેમ અગ્નિ દેવ !—કોણ અપ્સરાઓને જન્મી જોલાવી લાવે !

વરુણ—મહારાજ ! હું જોલાવી લાવું છું. (જાણ છે.)

ધન્ધ—અગ્નિ !

અગ્નિ—હા, મહારાજ !

ધન્ધ—તું તો બહુ ગંભીર બનીને બેઠો છે ને !

અગ્નિ—હા, એ તો મ્મને એવી આદત પડી ગઇ છે.

ધન્ધ—સાચું—હો, આ મદન આવ્યો !

(મદન પ્રવેશ કરે છે.)

મદન—પ્રણામ, દેવરાજ !

ધન્ધ—તું આવ્યો ? જીવતો રહે !

મદન—જીવતું રહેતું તો મને બહુ ગમે છે, પરંતુ દેવરાજ ત્હેવો અવસર નથી આપના.

ધન્ધ—કેમ ?

મદન—એજ તો ! દિવસ ને રાત લોકોના સર્વનાથને માટે હું ફરતો રહું છું.

ધન્ધ—સર્વ નાશ કેવો ?

મદન—એજ. અમુકની સ્ત્રીને પકડી લાવ, અમુકનું સતીત્વ નષ્ટ કર; એવું એવું તો ?

ધન્ધ—પણ એ તો રમત વાત છે. વિધવા બાલિકાનો સર્વનાશ કરવો; દ્વિઆરિણીને વેશ્યા બનાવવી; અસદાચ રમણી સાથે વ્યભિચાર કરાવવો. એ બધું તો હું કરી શકું છું.

મદન—તો બીજું શું કરવાનું કહો છો ?

ધન્ધ—સાચી—સતી સ્ત્રીનો તું સર્વનાશ કરી શકે છે ?

મદન—ના, મહારાજ. એ કાર્યમાં તો આપનું જ કામ છે.

ધન્ધ—હવે મરકરી કરવી રહેવા દે. આ કામ કરવાને મ્હેં ત્હને અહિં જોલાવ્યો છે.

મદન—એ તો મ્હેં પ્રથમથીજ જાણું હતું. વાર; પહેલાં એ તો કહો કે એ લાગ્યવતી કોણ છે ?

ધન્ધ—(ધીમેથી કાનમાં) મહર્ષિ ગૌતમની સ્ત્રી અહલ્યા !

મદન—મહા વિકટ કાર્ય છે—મહા કઠિન સ્થાન છે.

ધન્ધ—નહિ તો શું મ્હેં ત્હને ફળાહાર કરવાને ન્હોતયો છે ?—પણ એક સારો લાગ છે.

મદન—શો ?

ધન્ધ—મહર્ષિ અત્યારે આશ્રમમાં નથી.

મદન—ત્યારે તો હું ભરમ થયા વગર કાર્ય સિદ્ધ કરી શકાશ; એમ મ્હને લાગે છે.

પરંતુ—પરંતુ, એક વાત યાદ રાખજો.

ધન્ધ—કય ?

મદન—સંભળો—(ગાય છે)

રડે છે એક દિન અંતે

જે જન પડે પ્રેમને દૈદ;

પાછળ પસ્તાયે પૂરા

સ્વમજી લે જે વું બંદે !—રહે છે

પ્રથમ હાસ્ય વિનોદે રે'તાં.

વિલે જિ'દગી ખાસી:

ગંભીર ભાવે પહેલાં ખેલે,

અંતે ગળામાં ફાંસી:-રહે છે

પહેલાં મળે આરામ પૂરો.

અંતે હૃદયમાં જવાલા:

પહેલા ન્હાતાં પ્રેમસરોવર.

અંતે ઝેરના પ્યાલા:-રહે છે

૫ન્દ્ર-પછીથી તો ચવાતું હશે તે યશે.

અત્યારનું કામ અત્યારે કર !

મદન—આરા મહારાજ

૫ન્દ્ર—ચન્દ !

ચન્દ—સુરરાજ !

૫ન્દ્ર—એક ખીજે અમૃત કટોરો ભરીને

આપ !

(અમરાઓ પ્રવેશ કરે છે)

૫ન્દ્ર—આવી ગઇ અમરાઓ ? વાર,

કાષ્ટ અચ્છી યીજ સંભળાવો, ખસ એક અચ્છી

ચીજ ઉઠાવો કે દિલ ખુશ ખુશ થઇ ગય-ઉમંગ

વધે, ઉત્સાહ વધે, કાષ્ટ સોહિણી ચાલવા દો !

(અમરાઓ નાચતી ગાય છે) ગુરુ ૨૨ પા. ૧૨૨૧

ગઝલ-સોહિણી.

સીચો, અમૃત સીચો કિશોરી ચન્દવદની સુન્દરી !

છે જો તપા આકુલ અધીર તહેને છીપાવો, રસમરી.

હર એક નસમાં ગર્મ ખૂન ઉમંગથી ફરતું રહે;

સીચો હવે મદિરા, ખનાવો મસ્ત મુજને, સુન્દરી !

ચમરી જૂલાવો ત્વમ સુગંધિત શુભ વસંતી વાયુથી;

સુખ શાન્તિ આપો દિલને મુરપુરની એ સુન્દરી !

ખાજો મદંગ સિતાર મુરલી લલિત સારંગી ખજે;

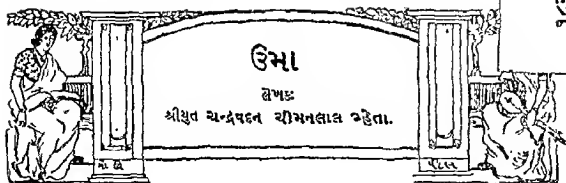
ગાઓ મધુર સ્વરથી, દિશાઓ મૂંછ હો કિન્નરી !

નાચો નિરાળા હાવ ભાવ દિખાવથી, અનુરાગથી;

મનમથ પીડે ઝાઝું અને એ ખાણ મારે હરધરી.

સમાજ શિક્ષક: બોટાદકર સમારક અંક: શિક્ષક વર્ગના લાભાર્થે આ માસિક આજ ત્રણ વર્ષે થયા નવસારીથી પ્રકટ થાય છે. " રાસતરંગિણી "ના વિખ્યાત લેખક સ્વ. કવિ બોટાદકર પણ શિક્ષક હતા, એટલે તેમને સ્મરણાર્થે અર્પવાના સ્તુત્ય હૃદયથી આ માસિકના ઉત્સાહી વંત્રીએ મેન્દુનનો સંયુક્ત અંક ' સમારક અંક ' તરીકે પ્રકટ કર્યો છે. કવિને ચોતાના ગણીને શિક્ષક સમાજે આ ખેલ કરી છે અને ખીલ સાક્ષરોને મટે અનુકરણીય માર્ગ દાખવ્યો છે કવિના અવસાનને એક વર્ષે વીતી ગયું છતાં તેમને યોગ્ય સ્મરણાર્થે અર્પવા કોઇએ હજી મુધી પ્રયત્ન કર્યો નથી એ ગુજરાતી સાહિત્યરસિકો માટે ખરેખર લગ્નરૂપદ જણાય. પ્રસ્તુત અંકમાં કવિના જીવન અને કવન વિષે અનેકવિધ ઉપયોગી માહિતી મળી શકે છે. બાદ દ્રાણીએ લખેલો કવિનો જીવનવૃત્તાંત અને કવિના ચોતાના પત્રો આ અંકના મુખ્ય આકર્ષણ છે. ઉપરાંત વંત્રીએ ખાસ ખર્ચ કરી એક પત્ર કવિના ચોતાના હસ્તાક્ષરમાં છાપ્યો છે. કવિની પ્રતિભાના પ્રમાણમાં આ અંક જોકે નાનો જણાય છતાં વંત્રીએ જે ઉત્સાહસરી ખેલ કરી છે અને શ્રમ વેઠ્યો છે તે મટે તેમને અભિનંદન ધટે છે.

ઉમાએ મૂંગી જન્મવાનું પાપ કયું હતું, એટલે સમાજમાં એની કંઈજ કિંમત નહીં. એ મૂંગી એટલે એને કોઈ સંધરે પણ નહીં. એ મૂંગીને કંઈકે તરછોડી દતી. સમાજમાં એ વર્ણ ગણાતી. જીભ નહીં એટલે એને હૈયું પણ નહીં !

પરંતુ ઉમામાં અનેક ગુણ હતા. એનામાં કલાપણ હતું, ક્ષુદ્રિ હતી, લાગણી હતી; વિવેક હતો, મર્મોદા હતી. જીભ વડે બોલીને એ બતાવી શકે નહીં એટલે સમાજ એ સર્વથી અસાતજ રહેને ? તાળામાં પૂરાયલા જવાહીરની જનસમૂહને કિંમતજ નથી. સમાજને તો સદા એનાં પ્રદર્શનો ભ્રષ્ટક છે.

મદારા હૃદયખંડનો ઉંબરો ઉમાએ પૂર્યો હતો. એનો પ્રેમ-પૂજ્યો એણે મદારે ચરણે ધર્યો હતો. મદને દેવાનું સૌ કંઈ એ દષ ચૂકી દતી. એણે મદને મૂંગાં મૂંગાંજ જીવ્યો હતો. મદને જીવ્યા પછી એણે આંસલાવત, ને પ્રલશીવત, કરવાં મુકી દીધાં દતાં.

જીભ ન હતી, એટલેજ તો એના ગુણ ખીલી નીકળતા. જીભ હોત તો એ એના અવગુણો દાંકવામાંજ જીભનો સદુપયોગ ગણાય છે ને ?

મદને ભ્રષ્ટક એનાં નેત્ર વધારે તેજસ્વી બનતાં, અને પ્રેમનાં રહસ્યો ઉકેલવામાં એની નેત્રકીટી વધારે ચળકતી. મૂંગી અને એનું હૃદય પાણી મૂયું. એ બનેની કાર્યસાધિકા એકસી આંખ ! એ અનુચરી તે કેટલું સહે ? જરા જરામાં ઉભરાણ જતાં આંસુઓ પર એ એની આશાની નૌકા તરાવતી. આંસુ સુન્દર

મુખ વાચાળ ન કીધું ? હોઠે બહુમણતી વાચાળના હૃદયદાબડે ભરાણ ખેસતી. એની એ જલકતી હૃદય-તબકડી ક્યારે અચાનક તુટી જશે એવો મદને નિત્ય ભય રહેતો. 'રંક બાપડી ! ક્યાં એ કાલવી શકે એનાં માપ ! એ બાળક હતી ત્યારનો હું એને બાળખું છું. અમે રહવાર સાંક સામેના ખેતરામાં સાથે રમતાં, અને પેલા. બહેજામાં હોડીઓ તરાવતાં. ધાસની ભારીઓનાં ઘર બાંધતાં, ને એવાં કંઈ કંઈ તોફાનો કરતાં. હું બોલું ને એ સાંભળે, એ ઇશારા કરે ને હું સમજું.

પણ બાળપણ વીત્યા પછી તો અમે એક-એકને મૂંચું મહાતાં શીખ્યાં હતાં. એ જ્યારે મળતી ત્યારે હું નિત્ય મળમળો થઇ જતો. એ બિચારીને તો અબોલ સન્દેશા પાઠવ્યેજ છૂટકો એનું મહોંજ એટલું દયામણું લાગતું કે મદારે હૈયું દ્રવીજ પડતું. એ મૂંગી એટલે શામની કેટલીક વ્યક્તિઓ એના હૃદયમાં વાત સંતાડવા આવતી. એમાંની એક પાણી વાત એ મદને નહીજ કહી શકે. પરંતુ મહે મદારા હૃદયમાં ઉમાને એનું અબોલ સંગીત સુણાવવા આવ્દાન દીધું હતું. ડોકું નામી, આંખ નામી, એણે મદારે આમંત્રણ સ્વીકાર્યું હતું. એ દિવસથી એ પેતાની, જીવગીતું પરિવર્તન સમજતી હતી.

એક રાત્રિએ દિવસ પર અન્ધ-કારનો પડેલો નાંખ્યો દતો; અને ઉમાની જળભરી આંખપર પોપચાંતો પડેલો પડ્યો હતો.

અને દૂર દૂર, સાગર ભરતી મમયની

અંજરી વગાડતો, વર્ષાદ ધોરબો ધાલી
ગાજતો, વાયુ સુસવાટા બેર વાતો; કુદરત
એવાં વાદિત્રો વગાડતી, ત્યાં ઉગા નયન મીઝી
હોતી હતી. આકાશમાં વાદળોં લટી લટી
વિજળી અમકારી એને નિરખવા મથતાં.

“ ઉમા ”! “ ઉમા ”!

મહે બોલાવી તોયે એ ન બોલી. મ્હારે
એને ધણું મદતવનું કહેયું હતું. હું પ્રથમ તો
ન બોલી શક્યો. એ નિદોષ આજાતું
મૂંઝુ સૌન્દર્ય વધારે દયાગ્રનક લાગતું. એ
દિવસે અમે ભારી હૃદયે છૂટાં પડ્યાં.

ધણીએવાર શીઆળામાં ખેતરામાં અમે
શેરડીનો રસ પીવા સાથે જતાં. ત્યાં જઈ
કોણ ફેરવતાં, શેરડીઓ ચૂસતાં, રસ પણ પીતાં.
ધ્રુવર કૃપાથી અમે બન્ને જમીનદાર પિતાનાં
કરજદો હતો.

તે દિવસે છૂટાં પડ્યા પછી અમે બીજે
દિવસે પાછાં મળ્યાં. કોણ જાણે કેમ અમારા
બન્નેના હૃદયમાં ગડમથલ ચાલતી. કંઈક,
કંઈક, કંઈક ન સમજાય એવું અમારા દિલમાં
ધોળાતું. છતાં મૂંગા મૂંગા હું એને પાછો
કોલા આગળ દોરવી લઈ ગયો.

તે દિવસને માટેજ મહે કોઈ જન-કે
ભૂતના દિલ સાથે મ્હારા હૃદયનો બદલો કર્યો
હોવો જોઈએ. મ્હારી લાગણીઓમા કોઈ
આકસ્મિક પલટો થઈ ગયો હતો, અનેક મૃદુ
લાવેથી ઉભરાતો હું-ઉમળકાને આવેશથી
છલકાતા હૃદયવાળો હું-તે દિવસે હું ન હતો.

આજે ઉમાને જોઈને મ્હારાં ગાત્ર શિથિલ
થતાં હતાં. મ્હારી આંખે અન્ધારા આવતાં
હતા, મ્હને કમ્પારી છુટતી હતી. આજ કંઈ
વર્ષો થયાં ઉમા સાથે મહે નિષ્કપટ જીવન
વિતાડ્યું હતું-અને આજે ? ઉમાને આજ
સુધી મહે કદી છેતરી નથી, છેતરવા વિચાર
સરખોયે કર્યો નથી.-અને આજે ? કોઈ
દિવસ હું એની સાથે કપટ વિદ્યા રમ્યો
નથી,-અને આજે ? અને છેલ્લા દિવસોમાં

અમારા ઉલ્કૃષ્ટ કાઠિઓ પહોંચેલો સ્નેહ સંબંધ!
ઉમા તો મ્હને વરીજ ચૂકી હતી. વેલી જેવી
એ મ્હને વળગી રહી હતી અને હું મે એને
આ ભવે છોડી દઉં એ મ્હારે માટે તો
અસંભવિતજ હતું. નિદોષતાની આવી મૂર્તિ!
પ્રભુ ! પ્રભુ ! મ્હારા હાથે ક્યાંથી ચલી !

મ્હારા હાથમાં શેરડીના રસથી ભરેલું
પ્યાલું હતું, એ રસ હું મ્હારી ઉમાને પાવા
માંગતો હતો, અને બોળા ઉમા એ પીવા
તૈયાર પણ હતી. મહે અધમે એ પ્યાલું
ગ્રાહ્યું ત્યારે મ્હારા હાથ કપાઈ પણ ન ગયો!
ધ્રુવરે હાથે એ પ્યાલું મહે એના હોઠ

“ધ્રુવરે હાથે એ
પ્યાલું મે એના
હોઠ આગલ
ધ્યું.”

આગળ ધધું. અરેરે ! મહને કંપારી પણ ન આવી. ભોળા ઉમા ! એ તો હેંસથી પીવા તૈયારજ હતી. એ નિદોષતાની મૂર્તિને ઠગતાં હું ખંચાયો પણ નહીં ને શરમાયો પણ નહીં. અરેરે ! એ કારમી પ્રતિજ્ઞા !

શરમીન્દો યધ હું એ ખ્યાલામાં જોષ રહ્યો હોતો. મહારી આંખમાંથી એ ખ્યાલામાં દડદડ આંસ પડતાં હતાં. ઉમા મહારી એ સ્થિતિ જોતાંજ છળા. ખ્યાલું ભોંય પર પડ્યું, રસ ઢોળાઈ ગયો. કોષ ખડીકણુ ખડાવરં ઓચિંત્યા આવી પડેલા મદદગારને બાજે એમ એ મહને વળગી પડી એનો વાંસો પંપાળતો હુ બોલ્યો; રે મહારી જીભ પણ ન કપાઈ ગઈ, “ઉમા ! એમાં ઝેર હતું.”

ઉમાની ભોળા આંખ મહારં એ કથન સ્વીકારવા ના પાડતી. એનો મહારામાં રહેશે અનહદ વિશ્વાસ હજીએ નિશ્ચય હતો. છતાં કંઈક ક્ષણ વીતી ગયા પછી મહેં કહેવા માંડ્યું. તે સમયના બધા મહારા બોલ જીભ વિનાની ઉમાના કાનના પડદા ફાડી નાંખે એવા હતા. છતાંયે હું બોલ્યો:

“ઉમા ! જંગલની જડીભૂટી જેવી તું મહારા જીવનને નિત્ય રોગરહિત રાખતી. ત્હારી સાથે જીવન જોડવાને મહેં તો ક્યારેતો ત્હારી જેમ મૂંગો નિશ્ચય કર્યોજ હતો. ત્હારી મૂંગી વાચળતા હું સમજી શકતો. ત્હારી આંખોમાં ચળકતા અક્ષર હું વાંચી શકતો, એ સૌમાં હું ત્હારો અનહદ પ્રેમ પરીક્ષી શકતો; ત્હારા એ મૂંગા પ્રેમની પરિસીમાજ ન હતી. પરંતુ ઉમા ! એ પ્રેમનું પારાયણ કરે શું ? આજે દવે છેલ્લો દિવસ. છે. ઉમા ! ઉમા ! મહારે એક દુર્ઘટ કથની કહેતી પડે છે. આજે મહારા પિતાને દેહ છોડવાને એક વર્ષ યધ ગયું. આજે એની સંવત્સરી છે, અને મહારી પ્રતિજ્ઞા પણ કરવાનો યે આજે છેલ્લોજ દિવસ છે.”

“ઉમા ! જ્યારે મહેં વચન આપ્યું કે એક વર્ષની અંદર હું ત્હારો જીવ લપ્પશ-ત્હારા પિતાને હું નિસંતાન કરીશ ત્યારે મહારા પિતાના વલખા મારતા જીવને શાંતિ વળી, અને શાંતિથી દેહત્યાગ કર્યો.”

ઉમા વિચારશૂન્ય થતી જતી હતી. હું તો બોલવાજ જતો.

“ઉમા ! ત્હારે કારણ જાણવું હશે ! શે, તે પણ કહું. શું કામ ન કહું. મહારી લાચારીનો પણ ત્હને ખ્યાલ આવશે; ત્હારા ને મહારા પિતા, બન્ને પૈસાદાર જમીનદાર હતા. પરંતુ બન્નેને મહેં જોયે વેર હતું: હડહડતા દુશ્મન દના, દુનીઆ દેખીતા એમના વર્તનમાં કોઈનેયે શંકા ન આવે. ત્હને મળવા માટે મહને કદી એમણે ના નથી કહી. છતાં અંબૂના જંડાણમાં તો તિરસ્કારજ ભરેલો હતો. શા કારણથી એ તકરાર યધ એ જાણવાની ઉત્કંઠા રાખીશ નહીં. વર્ગોની જુની એ તકરાર હતી. ત્હારા પિતા પાસે લક્ષ્મી ઉપરાંત સત્તા પણ હતી. એ સત્તાના બળે એમણે કેટલાક અન્યાયો પણ કર્યાં દના. પણ એ અન્યાયોથી પણ વધુ એવું એક કૃત્ય એણે કર્યું હતું, જેથી મહારા પિતા એના જીવણે વેરી યધ પડ્યા હતા. નાના, ત્હારે એ કારણો જાણવાની જરૂર નથી. એવા દુષ્ટત્વના ઇતિહાસ જણાવી ત્હને હું દુઃખી નહિ કરું. હશે. મોટિરાંની વટવાડો ! મોટિરાંની મોટાઈની ભૂલો ! યૌવનની ઉન્માદવચ્ચા ! હશે. આજે જાણીને શું કામ છે ? પરંતુ મહારા પિતા ત્હને મારવા મથતા. પણ એ ન ફાંચ્યા પરંતુ એ ન ફાંચ્યા એલે હું ફસાયો.

મૃત્યુ શય્યાએ સુતા સુતા એમણે મહારી પાસે પ્રતિજ્ઞા લેવડાવી. એક વર્ષની અંદર મહારે ત્હારો જીવ કોષપણ પ્રકારે શેવો, એવું મહેં એમને વચન આપ્યું ત્યારે એમને શાંતિ યધ. અને જો હું ત્હારો જીવ લઈ તોજ હું

એની દોલતનેા માલિક થાઉં, નહિ તો એ
ધન મ્હારે હરામ હતું, એમ પણ કહુલાવ્યું.
પણ ઉમા ! ના, ના, એ ધનને માટે
મહે' એ પ્રતિજ્ઞા લીધી ન હતી. મ્હારા પિ-
તાનો હું આશોકિત પુત્ર કહેવાતો. એની
આંતરડી કકળતી જોઇ, એનો શવ પરાણે
જતો જોઇ, એના હૃદયને શાંતિ થવા ખાત-
રજ મહે' એ પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી. હાય !
મ્હારે લેવી પડી હતી. આપણા ગામના ગા-
મના શવનપાછળ પણ કેવા દાવપેચ ચાલ્યા
કરે છે, એ હું હવેજ સમજ્યો. આપણે
ગામડીના લોકોએ તામસી વૃત્તિને ઉરકેરી
કેટલી સ્વચ્છંદી બનાવી છે, એનો પણ મ્હને
હવે ખ્યાલ આવ્યો. ઉમા ! ઉમા ! સંજોગને-
આધીન થઇનેજ મ્હારે એ પ્રતિજ્ઞા લેવી પડી.
મ્હને તે સમયે જાન તો હતુંજ કે ઉમા તો
મ્હારી દેવી, એની હું ક્યા હાથે હત્યા કરીશ !

પણ મ્હને માફ કરજે, ઉમા ! એ હુઝુદ
પ્રસંગ વધારે વાર સંભારીને શું કામ ?
થનાર થઇ ગઇ. પિતાજી તો દેવલોક પામ્યા
છે. એ શવતા હોત તો મ્હારી અસકિત
એમને જણાવી હું છૂટી શકતે. પણ—

પરંતુ હું પુરે કરે તે પહેલાંની એ તો
મ્હને બાગી પડી હતી.

મ્હારે હાથે આનું ખૂન કેમ થાય ? મ્હારા
પિતાની દોલતમાંથી હું એક પણ પાઈ લઇ
પણ કેમ શકું ?

“ ઉમા ” ! મ્હારી ગોદમાં લપાએલું
એનું મ્હોં ઉચું કરતાં હું બોલ્યોઃ—અરે એ
મૂંગી તે શું ઉત્તર આપે ?

મહે' એ નિર્દોષને તરછાડી. એ રંક બ.પ-
ડીને રીઆવી કરી એક વાર ધીમેથી રડતે
અવાજે “ ઉમા ” બોલી હું ઉભો થઇ ગયો.
જાંચ પર પડેલા પેલા પ્યાલને નેશ્યો લાત
નારી દૂર ઉડાવી દીધું. ઉમા સામે એક વાર
જોઇ, હવામાં બને હાય ઉંચા કરી, એને

એકલી, ‘નિરાધાર મૂકી હું ત્યાંથી ન્હાહો.
જંદગીના ક્યા જંઝાવાતમાં હું જંપલાવતો
હતો, એનો કશોયે વિચાર કર્યા વિના હું
ન્હાહો. શુદ્ધિપર ચઢેલા જુદા માયાવી પડળને
લીધે સાચી કર્નબ્યબૂમિ ત્યજીને હું ન્હાહો.

(૨)

રેવાકાઠો અનેક છુપા રતોથી ભરપુર
છે, કેઇ કેઇ બાવો છુટો છવાયો પોતાની
અર્થગો જમાવી પડ્યોજ હોય. મ્હને સદ-
લાગે એક સિદ્ધ પુરપતી પ્રાપ્તિ થઇ હતી.
એ સંપૂર્ણ સિદ્ધ તો કદાચ નહીં હોય પણ
મહા માની તો હતોજ. એ નિખાલસ અને
નમ્ર પણ હતો, એણે કોધને તો હત્યો હતો,
કામ અને તુષણને ઠોકરો મારી અલખ
માર્ગે આગળ વધ્યો જતો હતો.

એણે મ્હને પૂછ્યો એ નથી, ને મ્હેં
એને કહ્યો પણ નથી, જનાં મ્હારો ધર્મ-
લાસ એની શબને ટેરવે હતો એમ મ્હને
લાગતું.

મ્હારે યોગના અધિકારી થવું હતું,
મ્હારામાં નષ્ટપ્રાય યથેચ્છા સંસ્કારો મ્હારે
જાગ્રત કરવા હતા. મ્હારે બ્રહ્મદીક્ષા લેવી
હતી. એટલે હું એ બાવાનો સત્સંગ સેવતો.

મ્હારી વિનંતિનો એ દરોજ અસ્વિકાર
કરતો. “ બચ્ચા હજી વાર છે, ત્હારા નથીજ
મા સંસાર લખ્યો છે. ” એમ એ વારંવાર
કહેતો. પણ હું એમનો પીછો છોડતો નહીં.
દરોજ હું એમને બમણા મમતે વિનવતો.
જતાં એ મ્હને વારંવાર સંસારમાં જવાજ
કહેતો. હું નહીં માનતો. એ મ્હારા નેટકો
જીદી ન બન્યો. મમત, મહાપુરુષનું લક્ષણ
નહીં હોય ?

એક દિવસ હું ફાન્યો. મ્હારી ઇચ્છા
ફળી. મ્હારે માટે કપરી પ્રતિજ્ઞાઓ એમણે
ધડી હતી, તે લેવા કહ્યું, અને લઉં તો મ્હને
બ્રહ્મદીક્ષા મળે. મ્હેં જંપલાવ્યું. એ પ્રતિજ્ઞા

સાર હું સ્ત્રીને અડી તો શું, પણ એમની સાથે સંભાષણે ન કરી શકું, એમનું દીધેલું દાન પણ હું ન લઇ શકું. મહેં એવી સૌ પ્રતિજ્ઞા લીધી. અનેક કારણોને લઇને લીધી. મહારા પાપનું પ્રાયશ્ચિત કરવાની હોંસમાં લીધી. ઉમાને તદ્દન જીવવાની આશામાં લીધી, જીંદગીનું સાર્થકય થવાની અભિલાષામાં લીધી, મોક્ષ મેળવવાના ઉત્સાહમાં લીધી.

રેવાકાંઠે અનેક પવો ઉગવાય છે

જરા ઉંચે હમારો આશ્રમ હતો. બાવાની નજર ત્યાંથી ચોગરદમ પડતી.

એકાએક નીચે કોલાહાલ મચી રહ્યો. કોઇ કુખતું હોય એમ મહેને લાગ્યું. રેવાજનાં પાણી પૂર જોસમાં વહી રહ્યાં હતાં. હું એક સારો તરનારો ગણાતો. મહેં જોયું કે એક સ્ત્રી પાણીમાં તણાતી હતી. બૂરકો મારું-ન મારું, એ વિચારમાં હું ગોથાં ખાતો હતો, એવામાં પજાડીથી, ઉપરથી, અવાજ આવ્યો. બાવા-

મહા મુસીબતે કેટલેક દૂર તણાયા પછી કિનારે લાવી શક્યો.

અસંખ્ય અત્રાણુઓ ઉભરાય છે. વર્ષમાં ત્યારે જ્યારે રેલ આવે છે ત્યારે કાંઠે કાંઠે અનન્ય દ્રશ્ય ઉત્પન્ન કરે છે.

એક દિવસ ન્હાઇ, જરા ઉંચે, ઓવારા પર હું પ્રભુ સ્તવન કરી પરવારી ઉભો હતો તે દિવસે રેવાજમાં પાણી. ચઢતાં હતાં. નીચે મેઢની ન્હાઇ રહી હતી.

પીળચટા પાણીમાં જળકોળાતી એ મેઢની ફં ન્યાળી રહ્યો હતો, હું ઉભો હતો, ત્યાંથી

જાએ મહારી મનોદશા સમઝી આસા આપી હશે. " બચ્યા ! કુદી પડ, તારો ધર્મ છે." ને હું તરતજ જળમાં કુદી પડ્યો.

રહેજ વારમાં તો હું એ કુખતી વ્યક્તિ સમીપ જઇ પહોંચ્યો. પાણીનો ઊંહો પણ જળરો હતો. માંડ 'માંડ મહેં' એને પકડી. મહા મુસીબતે એને કેટલેક દૂર તણાયા પછી કિનારે લાવી શક્યો.

ત્યાં મહારી આંખ કહ્યું કરતી નહી. જે

ઉલ્લા

૧ વિખળુ.

૨ દેખાડવા માટે.

૩ મસાલાદાર કદી.

૪ પૈસા.

૫ તાલ કલમ (હંક)

૭ અક્ષર.

૮ માળવાનો રાત.

૯ અમુક હાદની બહાર જવાય નહિ એવા પ્રતિબંધ.

૧૧ વિખળુનો એક અવતાર.

૧૪ પ્રાચીન ઉત્તર હિન્દુસ્તાનનો એક પ્રાંત.

૧૫ મિથ્યા.

૧૮ ગુજરાતનું એક રાજેર.

૧૯ ધોરેસ્વાર હુકમીનો નાવક.

૨૧ સોનાં રૂપાનાં પાતળાં પતરાં.

૨૩ હેયું.

૨૭ એક ગુજરાતી નવલકથાકાર.

૨૯ સાડાં.

૩૦ સ્વચ્છ કરણું તે.

૩૧ પરિસ્થિતિ.

૩૩ બનાત (Sack Cloth).

૩૫ હિન્દુસ્તાનનો એક પ્રાંત.

૩૬ લડાઈનું વઢાણ.

૩૮ લાડ.

૪૦ બાળક (સરૂત).

૪૨ લાભ (ઉધો)

૪૩ એક તીર્થ.

* દાખલા તરીકે:— ' કસુર (ઉધો) ' એમ આખું હોય તો કસુરનો અર્થ ' વાંક ' અને ' વાંક 'નું 'હું' ઉધું ' ક્યાં ' એટલાં ' ક્યાં ' મૂકવું. એ પ્રમાણે આ જગાએ કરવાનું છે.

[નોંધ: ઇનામી ઉખાણાની હરિફાઈમાં ભાગ લેવાનો હક્ક ફક્ત સ્ત્રી માલિકોને જ છે. જે બહેનો જવાબ લખી મોકલે તેમણે પોતાનો આદર નંબર અવશ્ય જણાવવો જોઈએ. આદર નંબર નહિ જણાવ્યા હોય તો હરિફાઈમાંથી નામ કાઢી નાખવામાં આવશે.

૬૫૨ જણાવેલા ઉખાણાનો જવાબ તા. ૩૧મી ઓક્ટોબર ૧૯૨૫ સુધીમાં અમને મળી નય એવી રીતે મોકલી આપવો જોઈએ. જેમના જવાબ ખરા હશે તેમનાં નામોની ચીઠ્ઠી નાખવામાં આવશે. અને જે બહેનના નામની ચીઠ્ઠી નીકળશે તેમને કવિ પ્રેમાનંદજી " તપત્યાખ્યાન " (નાટક) નામે સુંદર પુસ્તક ઇનામ તરીકે અપાશે. આ હરિફાઈ પરિણામ ડીસેમ્બર ૧૯૨૫ ના અંકમાં પ્રકટ કરવામાં આવશે.

ઓગસ્ટ ૧૯૨૫ ના અંકમાં આપેલા ઉખાણાની હરિફાઇનું પરિણામ:

ઓગસ્ટ ૧૯૨૫ ના અંકમાં જે ઉખાણું આપ્યું હતું, તેના બધા મળીને ૨૩ જવાબ આવ્યા હતા. એમાંથી ૯ જવાબ ખરા નીકળ્યા છે. તે બધા એકઠા કરી એક ન્હાના બાળક પાસે ઉપરાવતાં તેમાં નીચેનું નામ નીકળ્યું છે, એટલે એ બ્લેનને ધનામ આપવાનું નક્કર કરીએ છીએ:

સૌ. પદ્મભાવતી ગાંધી.

ખાડીઆ—અમદાવાદ

ઓગસ્ટ અંકમાં નક્કર કર્યા મુજબ એ બ્લેનને “ પકવાન પોથી અથવા પાકરાસ ” નામે પુસ્તક ભેટ તરીકે મોકલી આપીએ. છીએ એ બ્લેન ધનામ મેળવવા બાવ્યરાણી થયાં તે મરિ અમે તેમને અભિનંદન આપીએ છીએ.

જે ઉખાણાનો ખરા જવાબ નીચે પ્રમાણે છે.

ત	સુ	×	ક	મ	લા	પ	તિ	×	જ	ખ
પ	૨	અ	×	ગ	જ	૩	×	ગ	મા	૨
×	મા	ધ	જી	×	મ	×	૨	મ	ત	×
ખ	×	ન	વ	રા	×	સ	જા	ત	×	ગા
ગો	૨	×	ન	મ	ન	તા	ધ	×	જા	ત
લ	મ	જી	×	ન	×	કુ	×	ક	લ	મ
વિ	જી	×	ન	વ	લ	ક	થા	×	કા	જી
ઘા	×	ગ	૨	મી	×	ડી	ક	રી	×	હ
×	મ	૨	ધા	×	અ	×	તો	ખ	રો	×
ખ	૨	જ	×	૨	વ	ધ	×	વા	ન	૨
ગ	જી	×	રા	જા	ધિ	રા	જ	×	ક	જી

નાંધ.

આ અમારો દીપોત્સવીનો ખાસ અંક છે. તે તકે અમે અમારા વાંચક નૂતન વર્ષાભિનંદન. વૃંદને નૂતનવર્ષાભિનંદન આપીએ છીએ. નવા વર્ષના શુભ પ્રસંગે આપણામાં શુભાશીર્વાદ આપવાનો કે શુભ ઇચ્છવાનો રિવાજ છે. અમારે પણ કેંઈ શુભેચ્છાઓ મોકલવી જોઈએ શું ઇચ્છીએ ? દેશની પ્રગતિ-ઉન્નતિ. આપણા દેશની પ્રગતિની ગતિ ધણી મંદ છે. તેવું શું કારણ ? પુરૂષો આગળ વધવા માગે છે, વધે છે, પણ આપણી બહેનો જોઈએ તેટલી આગળ વધતી નથી. પોતાની જે સ્થિતિ હોય તેમાં સંતોષ અને આનંદ માનવાનો આપણી બહેનોનો સ્વભાવ છે. પોતાની ઉચ્ચ ભાવનાઓ ને આદરોનો બંધ સાથે તે તે મટિ પણ હશે કહી જઈ શકી સંતોષ માનવાનો તેમનો સ્વભાવ છે. જ્યાં આવી સ્થિતિમાં પણ સ્ત્રીઓ સંતોષ માને ત્યાં પ્રગતિની આશા કેવી રીતે રાખી શકાય ? આ કારણને લીધેજ આપણી પ્રગતિની ગતિ અતિમંદ છે. ઘણા ખરાબ રિવાજો આપણા સમાજમાં સડાફૂં આપ્યા કરે છે. પણ એ રિવાજોનો નાશ કરવાને જોઈએ તેટલા પ્રયાસ થતા નથી. મટિ જ્યારે આપણી બહેનોમાં અસંતોષ ફેલાશે—કાયદામાં તેમજ સમાજમાં પોતાને યત્ના અન્યાયો-સમાજમાં સડાફૂં રહેલા ખરાબ રિવાજો સામે સ્ત્રીઓ અસંતોષ દર્શાવશે તોજ પ્રગતિની ગતિ વધવાનો સંભવ છે. અસંતોષ ફેલાવવાનું સૂચવણું એ એક બંદ હાથવાનું કહેવા જેવું છે. પણ આવી નતના સાંમાજિક બંદ સિવાય આપણી બહેનોની પ્રગતિ નથી ને જ્યાં સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ નથી ત્યાં દેશની તો ક્યાંથીજ થાય ? બહેનોએ આપણા બધાંજ સમાજમાં રહેલા સડાફૂં ખરાબ રિવાજો સામે બંદ હાથવો પડશે. તો

અમે આ નૂતનવર્ષા નિમિત્તે અમારી બહેનોને મટિ એવું ઇચ્છીએ છીએ કે હિંદની સ્ત્રીઓમાંથી તેમની પ્રગતિને નુકસાનકારક ને સંતોષ રહેલા છે તેનો નાશ થાય. દરેક નતના સંતોષનો નાશ અમે ઇચ્છતાજ નથી. કારણકે સંતોષ સિવાય કશું નથી. નૂતનવર્ષા નિમિત્તે અસંતોષ જેવી બયદર્શક વીજ અમે ઇચ્છીએ છીએ તે ઘણાને યોગ્ય નહિ લાગે. પણ તે અસંતોષ આખરે તો અમે સ્ત્રીઓની તેમજ સમસ્ત દેશની ઉન્નતિ મટિજ ઇચ્છીએ છીએ તે ધ્યાનમાં રાખવા વિનંતિ છે.

નવું વર્ષ રાફ કરતી વખતે જુના વર્ષની થોડી ધણી પ્રવૃત્તિઓને ગયા વર્ષનું સરવાળું યાદ કરીએ તો અરથાને નહિંજ ગણાય. ગયા વર્ષમાં હિંદુસ્તાનના જુદા જુદા શહેરોમાં “ બાળ-સપ્તાહ ” ઉજવવામાં આવ્યા હતા. આપણા દેશમાં એકંદરે મરણ પ્રમાણ ધણું છે પણ તેમાં બાળમરણનું પ્રમાણ તો અતિશય મોટું છે. આપણા દેશમાં બાળમરણનું પ્રમાણ વધારે હોવાનાં ને ને કારણે હોય તેમાંનાં બને તેટલાં દૂર કરવાના પ્રયત્ન તરીકે આખા હિંદમાં જુદા-જુદા શહેરોમાં “ બાળસપ્તાહ ” ઉજવવાની યોજના કરવામાં આવી હતી. દરેક વખતે સાથે પ્રદર્શનની પણ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી. દરેક નજીવા જેવી બાળતો ચિત્રો, નકશા તથા છાંચેલી ચૂરનાઓથી સમજાવવામાં આવી હતી. આપણા દેશના ધણા બાળકો તો આપણી સ્ત્રીઓના અજ્ઞાનને લીધે જ ક્ષોભિત મરે છે. તો આવાં પ્રદર્શનોથી જ્ઞાન ફેલાવવાનો સંભવ છે. આવા પ્રદર્શનો દરેક શહેરમાં શિક્ષિત વર્ગ કરતાં પણ અજ્ઞાણ વર્ગને વધારે ઉપયોગી થઈ પડે એવા લઘુઓમાં ને એવા પ્રકાર

રનાં જરવામાં આવે તો તે પ્રદર્શનોનો ઉદ્દેશ વધારે ફળાભૂત થવાનો સંભવ છે.

હવે આપણા દેશની સ્ત્રીઓએ દેશના જાહેરજીવનમાં ભાગ લેવા

જાહેરજીવનમાં માંગ્યો છે. એ પણ એ:

સ્ત્રીઓ. શુભ ચિન્હ છે. ત્વહાર ને ઝારીસામાં મિસ શેલ

બાલા દાસ ઝોનરરી મેજસ્ટ્રેટ અને મ્યુનિસિપાલ કમિશનર નીમણાં. મુંબાઈમાં પાંચ સ્ત્રીઓ મુલેદના અમલદાર (જસ્ટીસ એન્ડ ધી પીસ) નીમણ કોચીન

ડૉ. કુમુદ મહેતા,
એમ. બી., બી. એસ.

રાજ્યની ધારાસભામાં સ્ત્રીમતિ માધવી આગા નામનાં બાલુ ખીન સરકારી સભાસદ મુલાયમ છે મદ્રાસમાં થતી સીનામાલ્લુ નામનાં બાલુ ઝોનરરી મેજસ્ટ્રેટ નીમણ છે. આ ઉપરાંત મુંબાઈની મ્યુનિસિપાલિટીમાં તો બાલુ સભાસદો કરે છે. સુરતની મ્યુનિસિપાલિટીમાં તો બેડેન સૂર્યલક્ષ્મી હમણાં મુલાયમ છે. જ્યાં ત્યાં દેશમાં થોડાં થોડાં પણ સ્ત્રીઓની પ્રતિનિધિ ચિન્હો જણાય છે. પણ અંદરજાનેથી તપાસતાં અમને તો નિરાશાજ થાય છે. હિંદુસ્તાનની આટલી બધી સ્ત્રીઓમાં આટલીજ દેશના જાહેર જીવનમાં રસ લે તે કંઈ સારું કહેવાય ? સ્ત્રીઓને

મ્યુનિસિપાલિટી વગેરેમાં મતાધિકાર મળ્યો પણ તેનો લાભ કેટલી સ્ત્રીઓ લે છે ? જાહેર જીવનમાં આગળ પડતો ભાગ લેવાને જરૂરકાર્યને લીધે બધી

સી. સૂર્યલક્ષ્મી.

સુરત મ્યુનીસિપાલિટીના બેડેલાં સી સભાસદ. સ્ત્રીઓને કુરસદ ન મળી શકે પણ બધીજ સ્ત્રીઓ થોડાંને મળેલા મતાધિકારનો લાભ લઈ ને સ્ત્રીઓ તેવી જાતનું કામ કરવાને તત્પર ને થોડું હોય

તેમને માટે પોતાના મત દર્શાવી રહેતા સરળ કરી આપવા જોઈતું તો કામ કરી શકે. સ્ત્રીઓને જો આવી રીતે બહેર છપનમાં રસ લે તો સ્ત્રીઓનેજ ધણી નાચકા થાય. ઘણી સ્ત્રીઓ આ સામે દલીલ મૂકે છે કે "ક્યાં અમે સ્કુલ કે કોલેજમાં ગયાં છીએ તે અમે બધું સમજીએ." દેશના બહેર છપનમાં રસ લેવા માટે સ્કુલ કે કોલેજની ફળવણીની જરૂર નથી. (ઉચ્ચ ફળવણી હોય તો વધારે સારું તો ખરું. ને જે સ્ત્રીઓને એમ લાગતું હોય કે પોતે ઉચ્ચ ફળવણી નથી લીધી માટે દેશના બહેર છપનમાં રસ નથી લઈ શકતી તો તેણે પોતાની પુત્રીઓને જ ફળવણીને જોડ્યો અને તેટલો લાભ આપવા સુધું ન જોઈએ.) જે સ્ત્રીઓને દેશના બહેર છપનમાં રસ લેવો જ હોય તે પોતાની માનુષ્યાના જોખાનીયાં કે માસિકો દ્વારા ઘેર બેઠાં બેઠાં જ માહિતી મેળવી શકે. તેમજ પોતાના પરમાં પોતાના પતિ કે બાઇને પૂછીને પણ માહિતી મેળવી શકે. માટે બહેનો! આપણામાં રહેલી હદાસીનતાને આપણે જાલમૂળથી નાશ કરવો જોઈએ. હવે બધે ને બીજાને જગડો. દેશની દરેક પ્રશંસિત રસ લો. હવે કેમ લેતાં થયોજ તો હવેમારું ચંતનોની રસ જિતિ પોસારો. માટે બધો

હિંદુઓ એક સાથે એકથી વધારે પત્ની રાખી ન શકે એવો અંકુશ હું પત્નીને વિવાજ સિંધના હિંદુઓ ઉપર મૂકવાનો ખરડો પસાર થો છે. જિ. અલવાલીએ એ ખરડો ધાસાસખા મક્કર રત્ન ક્યો હતો. હિંદુસંસારમાં કાયદામાં તમજ અન્યરીતે સ્ત્રીઓને ફેરવાએ અન્યાય થયા છે. ઉપરનો ખરડો પસાર થવાથી એ બધા અન્યાયોમાંને એક અન્યાય સિંધ પ્રાન્તમાં ફર કરવામાં આવ્યો. હિંદુ સ્ત્રી પોતાના પતિ તેને અમે તેટલી નાની વયમાં વિધવા થઈને મરણ પામે તો પણ ફરીથી લગ્ન નજ કરી શકે ત્યારે એક પુત્ર એક પત્ની એવંતો હોવા છતાં પણ તેની માથે બીજી ફરી શકે તે જ્યાં ન્યાય ? આખું છોડીએ કે આવી તત્વને ખરડો હિંદુના દરેક પ્રાન્તમાં પસાર થાય. ડૉ. ગોરે, ડૉ. વખત ઉપર સંમતિ વચ્ચે ખરડો સુંબળની ધારાસ-સંમતિ વચ. હામાં રજુ કર્યો હતો. તે

પસાર ન થયો, તે ખરડાનું રૂપ-ફેરવાને બાજરસ-ણેના ખરડો એવું નામ બદલીને તેમણે. ફરીથી ધારાસખા સમક્ષ મૂક્યો તે ખરડો પસાર થયો, તે ખરડો પ્રમાણે ૧૩ વર્ષની અંદરના બાળકોનું રક્ષણ થાય. કન્યાઓની ૧૫ વર્ષની વય સુધી પરપુરુષથી તે મનું રક્ષણ થાય અને પરણેલી બાલિકાઓ ૧૪ વર્ષની વય સુધી પતિના સમાગમમાંથી દૂર રહી શકે. આ નિયમનો ભંગ કરનાર પતિને દંડ સહિત એક વર્ષની સજા થઈ શકે અને પરપુરુષને દંડ સહિત બે વર્ષની સજા થઈ શકે એવો નિયમ એ ખરડામાં આવી જાય છે. ૨૦૬ વર્ષની કે ૫૬૨ વર્ષની વયને એક કન્યા માટે બહુ મોટી વય તો નજ કહેવાય. આટલો પણ ખરડો પસાર થયો તેથી સતોષ માનવાનો. પણ સતોષ માની બેસી રહેવાનું નથી હજી પણ આટલી નાની ઉંમર રાખી છે તેને, લીધે થતા ગેરકાયદા સમજનાર લોકોએ તો એ વિષે ચળવળ ચાલું રાખવીજ જોઈએ. તે લોકોએ પોતાની આસપાસના જે લોકો એ બાળકમાં રસ ન લેતા હોય તેમને તે કાયદાની અગત્ય સમજાવી તે લોકોને પણ તે ચળવળમાં દાખલ કરવા જોઈએ તથા તે કાયદાની વિરુદ્ધ હોય તેવાઓને પણ દલીલોથી સમજાવી પોતાની તરફેણમાં ફેરવવા બહુ પ્રયત્ન કરવા જોઈએ. એક વખત સમાજનો મત એ બાળકમાં ઉંમર વધારવાની તરફેણમાં થશે તો પણ કાયદા તરીકે પસાર થતાં વાર નહિં લાગે.

ચોટા વખત ઉપર બહેન જ્યાં ખાંડવાળાએ એમ. ખી. ખી. એસ.ની વૈદકીય ધંધામાં પરીક્ષા પસાર કરી. આવી સ્ત્રીઓ રીતે દાકતરી પરીક્ષા પાસ કરનારે ગુજરાતી હિંદુ બહેન તરીકે તેઓ પહેલાંજ હતાં. હમણાં તેજ છેલ્લી પરીક્ષામાં બહેન કુમુદ અમૃતલાલ મહેતા પણ પાસ વયાં છે. ને આ બહેન તો વધુ દાકતરી અભ્યાસ માટે વિદાયત જનાર છે. આ સંસર્ગો અમને ધણે આનંદ થયા. અમે દાકતર થનાર આ બહેનોને અભિનંદન આપીએ છીએ ને આશા રાખીએ છીએ કે તે બહેનોનું અનુકરણ આપણી અન્ય બહેનો કરે ને ગુજરાતમાં સ્ત્રીદાકતરીની ખેલ છે તે પુરી પાડે.

ચિત્રમાલ :

૭૨. તમે કાશી જા !
સંસ્કાર, ૬. વપરિવૃત્તી ૬.

[સા. ૪૨૫૪]

૧૪

भावाली.

वि. वि. : अ. सदस्याः वगैः नाम यं ?
 चवि. : इति.

[च. तद्वत्]

पृष्ठ २२३.

વર્ષ ૩ છુ.

નવેમ્બર ૧૯૨૫

અંક ૨ બે

મા.

લેખક: શ્રીયુત અન્નવદન ચીમનલાલ મહેતા.

(સીનેટ-મન્દાકાન્તા.)

બ્હાલી માતા ! શિશુ સમયમાં બોલતો કાફું કાફું—
આંદા પોણી—વિવિધ રમતે દીધ હાણી અનેરી—
અંકે પોણી, ખવડ કરતો નીંદ હું અર્થ જેરી,
એવાં મીઠાં સ્મરણમહિં યે ન્યાળતો એક બ્હાણું.
રહું આંકયું મુજ હૈવનમાં પોત ત્હાડું નિરાણું:
ને લગતી સ્મૃતિમહિં સ્ટુરે, કેકે ત્હારા ઝુનેરી
સરકારાનો મુઠ્ઠલ સવિવા ! બીજ ત્હેં નિલ વેરી
પાળ્યાં પોપ્યાં ! અરર નજીવો, એ કાવો કેમ વાણું ?

મોંધી માદી ! હૈવન કસતી આટમાં તુજ હિન્દુ:
ત્હારી આણે મુજ હર મ્હોરે કવરે હર્મિ સિન્ધુ,
મ્હારે મારે સદય લગની ! આંસુડાં કેકે આર્થાં,
મ્હારે મારે મુખ દુઃખ વળી ત્હેં ક્યાં ના વિસાર્યાં ?
માદી ત્હાડું મુખજ દસડું ક્યાવ ખીજે ન વાણું—
મૂકું હું આ ચરણ રજમાં લે સદી દૃત્ય મ્હાડું.

પતિવ્રત અને પત્નીવ્રત.

લેખક : ડૉ. અમૃતલાલ હ. પરેલ,
એમ. બી., બી. એસ., વિ. હેલ્થ ઓફીસર, સુરત.

ભારતવર્ષનું પ્રાચીન અને અર્વાચીન સાહિત્ય જોતાં માણુમ પડે છે કે શિયળ, સત્ત્વ અને પતિવ્રત ઉપર જોટલાં પાનાં ચિતરાયાં છે તેના સોમા હિસ્સાનું પણ લખાણ એકપત્નીવ્રત ઉપર જોવામાં આવતું નથી. વૈદિક અને પુરાણિક ધર્મશાસ્ત્રોમાં પણ શિયળનો મહિમા ઘણી સુંદર રીતે વર્ણવવામાં આવ્યો છે. કેન ધર્મશાસ્ત્રોમાં પણ શિયળ ઉપર જોષ્ટએ તેટલું સાહિત્ય મળી આવે છે. પરંતુ આ બધાં પુસ્તકોમાં એક-પત્નીવ્રતધારી મનુષ્યોની કયા કવચિતજ્ઞ જોવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત વિશેષ વિચિત્ર વાત તો એ છે કે આપણા પ્રાચીન સાહિત્યમાં એક ઉપરાંત બે, ત્રણ કે ચાર સ્ત્રીઓ અને કોઈ કોઈ જગ્યાએ તો દસદસ સ્ત્રીઓ પણ હોય, તેના નૃપતિઓનું વર્ણન આવે છે, અને આવા બહુપત્નીવાળા રાજાઓની પ્રજા, રાજના આવા કાર્યને વિના સંકોચે વાંધા ભરેલું મળુતી નહિ હતી તેવું પણ જોવામાં આવે છે. હુંકમાં એક પત્નીવ્રત ધારી રામ કરતાં બહુ પત્નીવાળા બીજા રાજાઓનું સન્માન તે વખતની પ્રજામાં જરાપણુ ઓછું હતું નહિ. પતિવ્રતના વિષય ઉપર એકતરફી દૃષ્ટિ રાખવામાં હિંદુ સમાજની મનોદશા એટલી બધી ટેવાઈ ગઈ છે કે અર્વાચીન લેખકો પણ તેમના વહીવેળની મારફત આજ વિષયનું ગુણગાન કરી રહ્યા છે અને તેઓએ બહુપત્નીવાળા પુરુષોની વિરુદ્ધ

લખવા ભાગ્યેજ પ્રયત્ન કર્યો છે. અર્વાચીન સાહિત્યકારોએ જાણે, પતિજકિતનો મહિમા પ્રાચીનકાળમાં ઝોઝો મવાયો હોય તેમ આપણી હિંદુ બહેનોના લાજની ખાતર, 'સતી મંડળ', 'પતિવ્રતા સ્ત્રીઓ' ઇત્યાદિ એકજ વિષયનું—પ્રિયપેયલું કરનારાં—ચોથાં—બહુ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે અને અર્વાચીન હિંદુ બાળાઓને પવિત્ર બનાવવાના શુભ અને પ્રમોદિત હેતુથી આવાં પુસ્તકોની કીમત પણ—સતી રાખવામાં આવી છે. ખરેખર આપણા સાહિત્યકારોની પરમાર્થવૃત્તિની આ પરાકાષ્ઠા છે ! એક હિંદુ બાળાને શાળામાં કે લગ્ન પ્રસંગે છતાંમ આપવા સાચક કોઈ પણ પુસ્તક યોગ્ય ગણાતું હોય તો તે શિયળના વિષય પુરતુંજ હોય છે; જાણે કે હિંદુ અર્વાચીન શિયળમાં બીજા દેશોની સ્ત્રીઓ કરતાં ઉતરતી હોય નહિ ?

હવે આપણે આ વિષયની બીજી બાજુ તપાસીએ. પ્રાચીન ઇન્દિયાસમાં એકપત્નીવ્રત ધારી પુરુષોના ઇતિવાસ, લખાણથી વર્ણવાયા બહુ સાંભળ્યાનથી. પતિની પાછળ સત્તા ચંનરી સ્ત્રીઓની અસંખ્ય વાતો આપણે સાંભળી છે પરંતુ પત્નીની પાછળ "સતી" ચંનર પુરુષનું વર્ણન કવચિતજ્ઞ મળી આવે છે. વધારામાં આપણા ઋષિમુનિઓ અને મુર્ખ અને અર્ધવંશના રથાપક મહાન રાજાઓને એક ઉપરાંત બે, ત્રણ કે ચાર સ્ત્રીઓ હતી.

તેના દાખલા ડગલે ડગલે મળી આવે છે. આપણાં બાળકોને ધર્મ અને નીતિનો પાઠો શીખવવાને બાળ રામાયણ, બાળ મહાભારત, બાળ ગીતા વગેરે પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થયાં છે; પરંતુ આવાં પુસ્તકો મૂળ બાળકોને શીખવતાં, બહુપત્નીવ્રતનો બાહુ ધણી વખત આવે છે અને કોઈ કોઈ વખત, બાળકના નિર્દોષ અને કુતૂંહલપૂર્ણ સવાલના જવાબ આપવા માંખાપો અને શિક્ષકોને બહુ મુશ્કેલ પડે છે. આ બાબતનો હાસ્યજનક પણ ખરેખર અનેકો સવાલ એક મિત્ર પાસેથી સાંભળેલો તેનીયે અક્ષરે-અક્ષર આપું છું:

બાળક—બાપાજી, રામચંદ્રને દશરથે વનમાં શા માટે મોકલ્યા ?

પિતા—કેકેયી રાણીના ઉરકેરવાથી.

બાળક—કેકેયી રાણી કાણ હતી ?

પિતા—રામચંદ્રની મા હતી.

બાળક—રામચંદ્રની મા તે વળી તેમને વનમાં કાઢી મુકવા-દે ખરી કે ? મારી બા માને તેમ કેમ નથી હતી ?

પિતા—(જરો વિચાર કરીને) કેકેયી, રામચંદ્રની સાવકી મા હતી.

બાળક—ત્યારે રામચંદ્રની ખરી મા કંઈ ?

પિતા—કેશિક્યા.

બાળક—ત્યારે રામચંદ્રને એ મા હતી ખરે ?

પિતા—(જરો ગુસ્સાપત્રે) તા-હા-નહી...ભા-હતી.

બાળક—ત્યારે દશરથ એવા કેવા કે જિ-યારા રામને એ ત્રણ મા...

પિતા—(વિચારે કરે છે કે બાળકને શું જવાબ આપવો.)

આવી રીતે પ્રાચીન સમ્રાટા માટે મગ-રની ધરાવનાર ધર્મિષ્ઠ પિતા ગુસ્સાઈ ગયા છે અને બાળકને બીજી વારે વળગાડે છે !

પ્રાચીન સાહિત્યમાં, વર્ણવેલી પતિ અને હોવાથી જન્મભર આંખે પાટો બાંધી, આંધળી બની રહેનાર પવિત્ર ગાંધારીની વાર્તા સાંભળી આપણે મુગ્ધ બનીએ છીએ. તળની પાછળ, ગાંડી થઈ જનારી, વલ્લવક્ત્રી વેદર્ભનાં કુરુણા-જનક છનિહાસ વાંચીને આપણી આંખમાં આંસુ આવે છે. પરંતુ પત્નીની પાછળ ગાંડા થઈ જનાર અથવા પત્નીની પાછળ પ્રાણ અર્પનાર પતિના દાખલા તો આપણે ભાગ્યેજ કોઈ સંસ્કૃત નાટકમાં જોઈએ છીએ. આના જવાબમાં એવી દલીલ કરવામાં આવશે કે કે રાજા રામચંદ્ર સીતાની પાછળ ગાંડા બન્યા હતા, એ સીતાને વાસ્તે તો આપણે રામાયણનું યુદ્ધ મંડાણું હતું; પરંતુ જો આ પછે આપણે રામાયણ વાંચી જઈએ તો માહુમ પડશે કે સીતાજીની પતિભક્તિ આપણા મન ઉપર જેટલી અસર કરે છે તેટલી અસર રામચંદ્રજીનો પત્નીપ્રેમ નથી કરતો. અને જો અવાંચીત રામાયણમાં વર્ણવેલી-ધોખી-ધોખી થતી વાત સાંભળીને નિર્દોષ સીતાજીને વનમાં મોકલવાની ફરક્યા, આપણે સાચી માનીએ તો રામચંદ્રજીના સીતાજી પ્રાપ્તિના પ્રેમ માટે આપણને બહુ મોંઘા ઉત્પન્ન નહિજ થાય.

આ વિષય ઉપર લખતાં પૂર્વ અને પશ્ચિમની સંસ્કૃતિ ઉપર એ શબ્દો લખવા જરૂરી છે. આપણાં શાસ્ત્રોમાં એક પત્નીવ્રત-ધારી પુરુષ ઉત્તમ ગણાય છે; પરંતુ બહુ પત્નીવાળા પુરુષો ખરાબ છે એવું તો કોઈ ઠેકાણે લખવામાં નથી આવ્યું. બદલે, એક છતાં બીજી સ્ત્રી કરનાર પતિનું અસ્તિત્વ ભારતના જનસમાજે વગર વાંધા દર્શાવ્યે ચલાવી લીધું છે અને તેવા મનુષ્યોનો હિંદુ સમાજે કદી અહિંકાર કર્યો નથી. વળી વધારામાં આપણા ઋષિમુનિઓ પણ એ સ્ત્રીને પરણે તો પણ અયોગ્ય તો નહોતું ગણાતું. આર્ષ દેશના વિદ્વાન યાજ્ઞવલ્કય ઋષિને

ગૈત્રીધીએ અને કાત્યાયની નામની બે પત્નીઓ હતી. બીમસેન જેવા, સ્ત્રી જાતિ પ્રત્યે અનહદ માન ધરાવનાર : (Chivalrous) પુરુષને પણ ત્રણ ચારે પત્નીઓ હતી એમ વાંચીએ છીએ; પાંદુ : રાજા જન્મથી જ માંદા હોવા છતાં બે પત્ની કરવા અચકાયા નહોતા; કૃષ્ણ મહારાજને પણ મહાભારતના ઇતિહાસ મુજબ ચારે અને ભાગવત મુજબ તો ઘણી સ્ત્રીઓ હતી. આપણા પ્રાચીન ઇતિહાસની આ કાળી રેખા આધુનિક જમાનામાં પહોંતે નજરે પડે છે. આપણા કાલના સૂર્ય અને ચંદ્રની સીમાઓ પણ તેમના પૂર્વજોનું આ વખતમાં તો પૂરેપૂરું અનુકરણ કરી રહ્યા છે અને ભાવનગરના સ્વ. મહારાજા ભાવેસિંહજી, ગોંડલ નરેશ અને વડોદરા નરેશ જેવા બેચાર અપવાદો બાંધે કરતાં, હિંદુસ્તાનના ઘણા ખરા નૃપતિઓને બેચાર સ્ત્રીઓ તો હોય જ !

આપણા મુસલમાન સામ્રાજ્યના ઇતિહાસમાં પણ તેમજ છે; પરંતુ તેમના આ સિવાજ માટે બહુ લખતું જરૂરી નથી; કારણ કે મુસલમાન, ભાઈઓના ધર્મચર્ચામાં તો આપદ્ધર્મ તરીકે એક ઉપરાંત બીજી ત્રણ પત્નીઓ અમુક-શરતે ચક્ર શકે છે. હિંદુ ધર્મમાં આલું ફરમાન કોઈ જગ્યાએ નથી, અને આટલા માટે વેદ કે પુરાણના સ્થોકનું પ્રમાણ આપી, આપણે આપણા બહુ પત્નીવાળા બંધુઓનો અંતર કરી શકીએ નહિ.

હવે આપણે જરા પશ્ચિમનો ઇતિહાસ તપાસીએ. પ્રાચીન યુરોપમાં એક ઉપર બીજી પત્ની કરવાવાળો પુરુષ બંધિષ્ઠત યતો હતો. અત્યારે પણ યુરોપમાં એક ઉપર બીજી સ્ત્રી કરનાર પુરુષ સમાજથી બંધિષ્ઠત ચાલે છે. તેટલું જ નહિ, પણ કાયદાથી સમને પાત્ર ચાલે છે; આ બાબતમાં હિંદુઓને દષ્ટાંતો યુરોપના

ઇતિહાસમાં ઘણાં છે. રાજકિય કારણો તથા પુત્ર પ્રાપ્તિને અર્થે, મહાન નેપોલીયનને ઓસ્ટ્રીયાની રાજકુવરી સાથે પરણવાની ફરજ પડી હતી, પરંતુ તેમ કરવા અંગાઉ; તેને પોતાની પ્યારી પત્ની એલેક્સાંદ્રીનાથી છુટાછેડા કરવાની ફરજ પડી હતી. નેપોલીયનની ક્રાન્સ તથા યુરોપમાં જંગરજસત સત્તા હતી અને તે છતાં એક ઉપર બીજી પત્ની નંદિ કરવાની સામાજિક પ્રથા વિરુદ્ધ તે ચક્ર શક્યો ન હતો. પશ્ચિમની સંસ્કૃતિને વખોડનારાઓને પણ કશુંલ કરવું પડશે કે યુરોપના એક પત્નીવ્રતના આદર્શનું આપણે અનુકરણ કરવા જેવું છે.

સ્ત્રીની ખુબસુરતીએ જગતમાં અનેક યુદ્ધો જગાવ્યાં છે પરંતુ તે યુદ્ધોના ઇતિહાસમાં પણ વાંચીએ તો માહુમ પડશે કે આવાં યુદ્ધો, પશ્ચિમ કરતાં પૂર્વમાં જ વધુ મંડાયાં છે. પૂર્વમાં પણ જો એકાઉપર બીજી સ્ત્રી નહિ કરવાનું ધાર્મિક ફરમાન અને સખ્ત સામાજિક બંધારણ હોત તો કદાચ રામાયણ અને મહાભારતનાં યુદ્ધો ભારતવર્ષમાં થયાં ન હોત અને પાણીપત અને ભરમીસૂત ચિતોડનો ઇતિહાસ જુદોજ રીતે લખાયો હોત ! સિંદરાજ જયસિંહને જો એક પત્નીવ્રતની ખરી કીમત અને ભાન હોત તો રાખેગારની રાણકદેવડી કોઈ બીજી રીતે જ અમર થઈ હોત. અન્ય રાજાની રાણીની ખુબસુરતીમાં મોઢ પામીને, તેના પતિના રાજ્ય ઉપર આક્રમણ કરવું અને તેનો નાશ કરવા માટે પોતાની પ્રજાના સકળ યુવાનોનું બળિદાન કરવું, અને રાજ્યલક્ષ્મીનો ભોગ આપવો અને નિર્દોષ પ્રજાની પાંચમાલી કરવી; તેના પ્રકારની રાજનીતિ પૂર્વના ઇતિહાસને કલંકિત કરે છે તે આપણે યુરોપમાંથી પણ કશુંલ કરવું પડશે. પશ્ચિમમાં ગ્રીસની સુંદર રમણી હેલન સિનાય કોઈ અન્ય સ્ત્રી માટે યુધ્ધો મંડાયાં નથી તે વાત ઇતિહાસ આપણને બતાવે છે.

અમેરિકાની એક સીનેમા 'કંપની'એ પૂર્વની સંસ્કૃતિને ખરાબ દેખાડવાના ઇરાદાથી "The Indian Prince" કે એવાજ ભજતા નામની એક શ્રીશ્મ રજુ કરી હતી. તેમાં એક 'હિંદી રાજા' એક યુરોપીયન રમણીને ફાસલાવી, તેને રાણી બનાવવાનું વચન આપીને હિંદુસ્તાનમાં લાવે છે અને તેની સાથે લગ્ન કરે છે અને પછી ન્યારે આ સ્ત્રીને જનનામાં રહેવા મોકલે છે ત્યારે તેને માલુમ પડે છે કે તેના પતિને તેના ઉપરાંત બીજી ઘણી રાણીઓ હતી. આ વાત જાણવાથી તે ખાઇના હૃદયને સખત આધાન થાય છે અને તે બહુ ઉશ્કેરાઇ જાય છે અને તે રાજા તરફ નીચે લખેલાં તિરસ્કાર મુકત વચ્ચે કહે છે:—

'Remember oh! treacherous Prince! that no European woman can be satisfied with a part of a man's love' (ઓ! ભાખેર રાજા યાદ રાખજે કે કોઇપણ યુરોપવાસી રમણી પુરૂષના પ્રેમના એક ભાગથી સંતોષ પામી શકતી નથી.) એટલે કે, યુરોપીયન સ્ત્રીને તો-તેના પતિનો બધો જ પ્રેમ જોઇએ છે અને તેના પ્રેમમાં ભાગ પડાવનારી સપત્નીને તો સહન કરી શકતી નથી ખરેખર! કેટલું કટાક્ષમય પણ કેટલું સત્ય વાક્ય! યુરોપ અને એશિયા બન્ને પ્રદેશની સ્ત્રીઓને પરમાત્માએ સરખી રીતે જ પડી છે. સ્ત્રીઓની મનોદશા જગતમાં બધે સરખી જ હોય છે. અમેરિકાના શ્રીશ્મકારને પશ્ચિમની સ્ત્રીઓ માટે બહેને પક્ષપાત હોય પરંતુ એ વાત તો નિર્વિવાદ છે કે પૂર્વની સ્ત્રીઓનો પ્રેમનો આદર્શ પણ તે જ છે. તેને પણ પતિના પ્રેમના અંશથી સંતોષ નથી જ થતો; પરંતુ તે બિચારીને પુરૂષવર્ગે, રચેલા સતીધર્મના કાયદાએ શાંતની આગાઓએ સંકરઓથી

એટલી બધી બીકણ અને પરવશ બનાવી દીધી છે કે "No Indian woman can be satisfied with a part of a man's love" કોઇ હિંદી સ્ત્રી પોતાના પતિના પ્રેમના અંશથી સંતુષ્ટ થઇ શકતી નથી! આવા શબ્દો બોલવાની તેની હિંમત જ ચાલતી નથી. આર્થ સ્ત્રીનું કામજ હૃદય અને તેની પતિ પ્રત્યેની અનન્ય ભકિત, તેને એક ઉપર બીજી સ્ત્રી લાવનાર પતિની સામે બંડ ઉઠાવવાને હિંમત ન જ આપી શકે. પરંતુ હિંદી પતિઓના આવા કાર્ય વિરૂદ્ધ સખત અણગમો બતાવવા પુરંતો હક તો તેને હોવા જ જોઇએ. પશ્ચિમના 'monogamy' ના સિદ્ધાંતનું પૂર્વમાં અનુકરણ થવાની બહુ જરૂર છે. યુરોપમાં તો એક ઉપર બીજી સ્ત્રી કરનાર કાયદા અને સમાજની દૃષ્ટિએ ગુન્હેગાર છે; એટલું જ નહિ પણ આવા સંયોગમાં પહેલી પત્નીને છુટાછેડા આપવાની કાયદા પતિને ફરજ પડે છે. આ ઉપરાંત અનીતિને માર્ગે જનાર પતિનો દોષ જો કોર્ટમાં સાબિત થાય તો તેની પત્નીને કોર્ટ બરણ પોષણ માટે પ્રતી રકમ અપાવી શકે છે અને સ્ત્રી જુએ તો છુટાછેડા પણ લઇ શકે છે. આ કાયદાઓ નીતિના આદર્શ મુજબ આપણને રાક્ષસી લાગે પણ તેનાથી એક જાતનો સખત અંકુશ કમમાં કમ જાહેર રીતે લાગાઇ કરનાર પતિઓ પર રહે છે અને આવા પતિઓને અનીતિને માર્ગે જવામાં ખર્ચના બોળમાં ઉતરવું પડે છે. તે ઉપરાંત ફજેત થવું પડે છે. શિયળ અને સતીત્વના આદર્શમાં વિશ્વ સતી આર્થ અંજળાને પોતાના પતિના બીજી સ્ત્રી લાવવાના ગુન્હા માટે કાયદાનું શરણ લેવાનો, તેની છુટ હોય તો પણ સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન આવે. પરંતુ એટલું તો ચોક્કસ છે કે સપત્નીનાં આપવાયાં તેનું કામજ

અંતઃકરણ સીરાય છે. અને તેને દુઃખ, યાપ છે. પ્રતિને આવેશભરે ચ્હાનરી સ્ત્રી, તેના પતિના પ્રેમની બીજી સાગીદારને અદેખાધ્યયી જીવે, તો તેમાં નવોય જેવું નથી. આટલો તો તેને મનુષ્યતરીકે હક છે. આર્થ, સ્ત્રીઓને આત્મત્યાગ અને સંયમ, તેને પતિના આવા અયોગ્ય કાર્ય માટે પૂરોપની સ્ત્રીની માફક બંધ હોવાવા તો નહિ, દે. પરંતુ તેના અંતરના દુઃખના નિશ્વાસથી આ હત્તાગી દેશ હજી ગુલામી ભોગવે છે તે વાત નિર્વિવાદ છે. દરેક મનુષ્યમાં દેવી આત્મત્યાગની આશા રાખવી તે નિરર્થક આશાવાદ છે. સ્ત્રી-જાતિની લાલાઈ, ઉદારતા, અને સદિષ્ટતાનો પુરમપૂર્ણ આવી રીતે દુરુપયોગ કરવો, તે તદ્દન અયોગ્ય છે.

આપણાં ધર્મશાસ્ત્રોએ સતીધર્મનું વર્ણન કરતાં સ્ત્રીઓને એવી સલાહ આપી છે કે પતિ, આંધળો હોય, હુસો હોય, કુલ-હુણે અને દિલ્લુકમાઉ હોય તો પણ તેની દેવ, માલીને સેવા કરવી. પરંતુ આ શબ્દો જેટલો ભાર દબને લખવામાં આવ્યા છે તેટલોજ ભાર દબને પતિઓની ફરજે વિષે બહુ કહેવામાં આવ્યું નથી. પતિએ રખડતા રહેવું અને પત્નીની દરકાર ન કરવી, છતાં પત્નીએ તેને દેવ માની પૂજવો તે વાત કદાચ પુરુષોએ રૂએલા શાસ્ત્રાનુસાર યોગ્ય હશે પણ ન્યાયની દૃષ્ટિએ તો તે બ્યાજબી નથી. શાસ્ત્રોની જાણ અને લોકાયારને આધીન થઈ સ્ત્રીજાતિ યત્રની માફક આવે અન્યાય મુજે મોટે સહન કરે છે. પરંતુ કુદરતી રીતે અને હૃદયની ઈચ્છાથી તો એક મનુષ્ય જીવ આવે અન્યાય નહિ ચલાવી શકે અને તેનું અંતઃકરણ તેમ કરવા ના પાડે છે. પરંતુ લાચારીથી તેને બહુ સહન કરવું પડે છે.

સાક્ષાત્ લક્ષ્મીજીને પણ સવભામા અને જનશુવંતી સપત્નીતરીકે પસંદ નહોતી.

તો પછી અજ્ઞાન આર્યબાળાઓને સપત્નીઓ કેમ પસંદ હોય ? પ્રેમ, પ્રેમથીજ કિતબ ચાય છે અને પુરુષે, સ્ત્રીને પોતાનો સંપૂર્ણ પ્રેમ અર્પણ કર્યા વગર તેની પાસેથી પુરા પ્રેમની આશા રાખવી તે મનુષ્યસ્વભાવ વિરહની વાત છે. ભારતવર્ષની સ્ત્રીઓના કમનસિમે, આપણાં ત્રીતિશાસ્ત્રો અને સર્મા જના બંધારણના નિયમો. પુરુષોનેજ હાથે રચાયેલા છે અને તેથી વિધવ્યક્તિયુગ પુરુષોને પોતાની આ સ્વતંત્રતા ઉપર અંકુશ મુકવાનું સુઝવુંજ નથી.

આ દેશમાં વિધવા વિવાહ ઉપર સખ્ત બંધન છે. ઘણી ખરી જાતિઓમાં તો બાળ વિધવાઓને પણ જન્મપર્યંત એકલી અને નિરાધાર સડવા દેવામાં આવે છે, ન્યારે વિધુર પુરુષોને ગમે તેટલી વખત પરજુ વાનો હક છે, આ હડહડતો સામાજિક અન્યાય છે પણ આ અન્યાયની પ્રકાશ તો એક પત્ની જીવતી છતાં બીજી સ્ત્રી કરવાના દુષ્ટ રિવાજમાં આવી જાય છે.

એક ઉપર બીજી સ્ત્રી નહિ કરવાનું જાતિ બંધન ભાવેજ ભેયાર જાતિઓમાં હશે. ઘણી ખરી જાતિમાં બે કે ત્રણ સ્ત્રીઓ કરવાની સંપૂર્ણ છુટ છે અને કેટલીક જાતિઓમાં તો તેમ કરવું તે ખાનદાનીની નિશાની ગણાય છે. અને અક્લતા એકથી માળાશે પણ ધન અથવા આજરને ખાતર આવી ફરમાસુ ખાનદાનોને એકજે તેટલી પત્નીઓ પુરી પાડે છે. આપણા દિંદુ લાઇઓ એટલા બધા અણસણુ છે કે તેમને તેમના ગુરૂએ અયપણમાં આંક લાણવાની શરૂઆત માંજ “ બગડે બે ” (બે બેરીઓ કરે તો શુકસંસાર બગડે) અને તગડે ત્રણ (ત્રણ સ્ત્રીઓ કરે તો તેબધી મળી પતિને તગડી-કાઠી મુકે) આવી એકસ સલાહ આપી છે છતાં ગુરૂ જીની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરે છે. એક

આળુથી પત્નીને, અર્ધાંગના કહેવી અને બીજી આળુથી બીજી અડધુ અંગ ગળે વળગાડવું તેનો અર્થ શું ?

પતિભક્તિ અને શિયળ હિપર નવંત્ર-કયાઓ લખવાનો અને રાસડા ગવડાવવાનો જમાનો હવે ગયો છે. આવાં - પુસ્તકો અને શાસ્ત્રોના અભાવે પશ્ચિમની સ્ત્રી, હિંદની સ્ત્રીઓ કરતાં વધુ અપવિત્ર છે તેમ સોચિત કરેલું સુરેકસ છે. સ્ટીમર ટાઇટનિક ન્યારે અમેરિકા અને ઈંગ્લંડની વચ્ચે ધરિયામાં મુંસાફરી કરતાં હુબી ગઇ ત્યારે તેની અંદર પાંચ સાત કરોડાધિપતિ પુરોણી સાથે તેમની સ્ત્રીઓ પણ હતી અને આ સ્ત્રીઓને ખ્યાલવાંતી દરેક સગવડ સ્ટીમરના કપ્તાને કરી આપવા છતાં અને પોતાના પતિના હુબી જવા પછી તેમના અલગક ધનતી તેઓ વારસ બનશે તે, જાણવા છતાં આ બહાદુર સતીઓએ પોતાના પતિના કંઠે વળગીને સમુદ્રમાં જ લીધે ચલાવું પસંદ કર્યું હતું.

આવા અનન્યપતિ ભક્તિના પાકે શીખવા અને જગતને છક કરો નાખે તેવું આદર્શરૂપ સતીનું વર્તન કરવા માટે તેમને સતીઓનાં જીવનચરિત્રો કે સતીધર્મના શાસ્ત્રો બાણવધાની જરૂર નહોતી પડી. પતિ-પત્નીનો સ્વાર્થાલેખિક પ્રેમ પ્રથમે જ નિર્માણ કરેલો છે. તેને આદર્શને શિખરે લઇ જવો તે તેમના જ હાથમાં છે.

“યુલ્ફુદરી” માસિકમાં આવેલા સામાજિક વિશ્લેષને ઉત્તરજન આપે તેવા લેખ પ્રસિદ્ધ થવાથી કેટલાક વાચકોને સંખત અણગમો હતપ્પન થશે. એમ માને ધારવું છે પરંતુ આ લેખ મેં વાંચક “ખહેનો” તરફના મારા માન અને ભક્તિભાવની લાગણીથી જ લખેલો છે. “યુલ્ફુદરી” માસિકનો આદર્શ ફક્ત જીવું તેટલું જ સાફ અને ફક્ત જીવનાને જ વખણાવવાનો નથી. જે કરે ઝૂલાવે પારણું તે જગત પર શાંસને કરે. આવા આદર્શવાળા માસિકમાં આ લેખ અસ્થાને નહિ ગણાય એમ આશા રાખું છું.

ચુનેહગાર—(જરૂરને) સાહેબ મારો મુકદ્દમો હમણાં મુલાતી રાખો તો સાફ કારણે મારો વકીલ મારો છે.

જરૂર—એવો ઠીક, પણ ફરીઆદીના ગળવામાં તે હાથ નાંખ્યો તેજ વખતે પોલીસે તને પકડ્યો હતો. હવે વકીલ આપીને ત્હારો શો ખ્યાલ કરવાનો હતો ?

ચુનેહગાર—છ, તેજ મારે જાણવું છે ને !

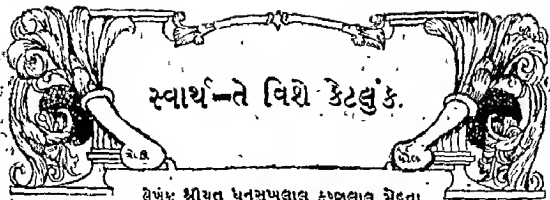
મહેદ—(હાથ બેડીને) હે પ્રભુ ! પંજાબનું મુખ્ય શહેર અમૃતસર કરી દેખે !

સુરેદ—કેમ મહેદ, એવું કેમ પ્રશ્ન પાસે માગે છે ?

મહેદ—મેં આજે પરીક્ષાના પેપરમાં બૂલથી એમ લખી દીધું છે.

મેજસ્ટ્રેટ—(આરોપીને) આ માણસના ગળવામાં ધડીઆળની કડી મજબૂત બાંધેલી હતી, તો પણ તે ધડીઆળ કેવી રીતે કાઢી લીધી ?

ખીસાકાત—સાહેબ, મારી યુક્તિઓ હું કાપતે મેહંત શીખવતો નથી. શીખવા આવનાર પાસે ર. ૧૦) ની શી લઈ છું.

સ્વાર્થ-તે વિશે કેટલુંક.

લેખક: શ્રીયત્ત ધનસુખલાલ કૃષ્ણલાલ મેડના

એક સાંત્રે ભાનુચંદ્રે કહ્યું: “ જગતમાં એકજ દુર્ગુણ છે અને તે સ્વાર્થ છે. ”

સ્નેહવદન ઉભા ઉભા સીંગાર સળગાવતા હતા: તે સળગાવી રહ્યા એટલે બોલ્યા. “ હા, અને સર્વ સદ્યગોત્રું મૂળ પણ સ્વાર્થજ છે. ”

“ આપણે નવલકથાના વિચાર કરીએ છીએ. આવાં પ્રકારનો વિરોધાભાસ દર્શાવનાર વાતો કરતા નથી. ” કૃનેલાલાલ કોષ્ટ શીલ-સુદના જેવી સુખમુદ્રા કરીને બોલ્યા.

“ સ્વાર્થ એ દ્રઢ મનનું ખીણું નામ છે, ” સ્નેહવદન વાદવિવાદ કરવાના ઉત્સાહમાં હતા એટલે કૃનેલાલાલના શબ્દો નહિં ગણુકારતાં બોલ્યા. “ આપણે ગમે તે કાર્ય કરીએ-પછી ભલે તે સારું હો કે ખરાબ હો-તો તે કાર્ય કરવાને આપણને ઉરકેરનાર સ્વાર્થજ છે. આપણે પુણ્યનું કાર્ય કરીએ છીએ તે માત્ર આપણને ખીણ દુનિયામાં સારું સ્થાન મળે, આ જગતમાં આપણી વાહવાહ યાવ અને ખીળનાં દુઃખોના અભ્યાસથી આપણા દુઃખનો ભાર હલકો થાય એટલા માટેજ કરીએ છીએ. જેમ એક દૂર માણસને દૂર કાર્યો કરવાથી આનંદ મળે છે તેમજ એક ધર્મીઆને ધર્મના કાર્યથી સુખ મળે છે. ફરજ નહિં જાળવવામાં જેટલું સુખ મળે તેના કરતાં ફરજ જાળવવામાં વધારે સુખ છે, એમ માનીનેજ સારા માણસો ફરજ જાળવવા તત્પર થાય છે. ધર્મમાં સુખ માનીને અમુક મનુષ્ય ધર્મી

થાય છે. અનીતિ કરવાથી શરીરને તેમજ આત્માને દુઃખ થાય છે એમ માનીને નીતિવાન મનુષ્યો નીતિમય જીવન ગાળે છે. આત્મત્યાગ એ પણ એક પ્રકારનો સદ્ધર્મ સ્વાર્થ છે. સ્વાર્થભાગ નહિં કરીએ તો આપણી પશુવૃત્તિને સંતોષ મળે છે અને સ્વાર્થભાગ કરતાં આપણા આત્મા સંતોષ પામે છે. મનુષ્યો સ્વાર્થી થયાં સિવાય ખીણું થઈ શકેજ નહિં. સ્વાર્થ એજ સર્વ જીવનનો કાયદો છે. દૂરમાં દૂર દેખાતા તારાથી માંડીને નાનામાં નાનું પ્રાણી પોતાની શક્તિ પ્રમાણે પોતાનેજ માટે લઈ છે અને પોતાનેજ માટે અમુક કાર્યો કરે છે અને તે સર્વના ઉપર રાજ્ય કરતાં મહા પ્રજુ પણ પોતાને માટેજ સર્વ યોજના ઘડે છે. આજ જગતનો નિયમ છે. ”

“ ભાઈ, જરા લેમન-આપસ પીને કંઠા પડો, ” કૃનેલાલાલ બોલ્યા. “ આજ સુધી હું સમજતો હતો કે ખીળ કોષ્ટ સમજી શકે નહિં એવી વાતો હુંજ એકલો કરી શકું છું પણ આજથી મારી બૂલ લાંગી છે. ”

“ જે બધાંજ કાર્યોનું મૂળ કારણ-સારું તેમજ નહારાંતું-સ્વાર્થજ હોય તે, ” ભાનુચંદ્રે કહ્યું, “ સારો સ્વાર્થ અને નહારો સ્વાર્થ એમ બે શબ્દો યોજવા જોઈએ. આ પ્રમાણે મેં જે પ્રથમ સ્વાર્થ શબ્દ વાપર્યો તે નહારો સ્વાર્થને માટે જ વાપર્યો હતો એટલે મારું કહેવું ખરું પડે છે. હું કહું છું કે જગતમાં સ્વાર્થ એજ સર્વ ખરાબ કાર્યોનું મૂળ છે. ”

“ના, એમ પણ નથી.” સ્નેહવદન બોલ્યા. “તમે જેને ખરાબ સ્વાર્થ કહો છો- જેને દુનિયા ખરાબ સ્વાર્થ કહે. છે તે ખરાબ સ્વાર્થથી પણ કેટલીક વાર સારાં કાર્યો થાય છે. આ પ્રમાણેનું દૃષ્ટાંત હું માણું છું. મરણ હોય તો સંભળાવું.”

“અમારે સાંભળવામાં હરકત નથી.” અમે કહ્યું.

“ત્યારે સાંભળો.” સ્નેહવદને શરૂ કર્યું. “આ કથામાં ત્રણ માણસો છે. સ્ત્રી, તે સ્ત્રીના પતિ અને એક ખીજો પુરુષ. આ જાતની જીવનની નાટિકાઓમાં સ્ત્રી એ મુખ્ય પાત્રનો ભાગ ભજવે છે. આમાં ખીજો પુરુષ તે ભાગ ભજવે છે.

“આ સ્ત્રી ધણીજ ખુબસુરત હતી તેમજ ધણી દુષ્ટ પણ જણાતી હતી. એક વખત હું જંગલમાં ફરવા ગયો હતો ત્યાં એક ઠેકાણે એક નાની, સુંદર પર્ણકૃદી હતી. આસપાસનું સૃષ્ટિસૌંદર્ય પણ અપૂર્વ રીતે સુંદર હતું. પણ તેવામાં તે પર્ણકૃદીમાંથી એક મનુષ્યે ડાકીયું કયું. આ મનુષ્યને જોતાં મને આખું દ્રવ્ય ખરાબ લાગ્યું. આજ પ્રમાણેનું વર્ણન આ સ્ત્રીના સંબંધમાં કરી શકાય. સ્ત્રીના દેહ અદ્ભૂત સૌંદર્યથી ભરેલો હતો પણ અંદર વસતો આત્મા દુષ્ટ હતો.

“એક વખત અગાઉ એ સ્ત્રી પોતાના પતિને ચાહતી હશે એ વિષે કાંઈ શંકા નેવું નથી. દુષ્ટ સ્ત્રીઓમાં દુર્યુષ ઘણા ઓછાં હોય છે અને તેમાં પણ હુદ્દા વિચારો. તો જવલેજ નજરે પડે છે. પશુવૃત્તિવાળાં મનુષ્યોમાં વિકારોનાં તરંગો પણ બહુ પ્રચંડ હોય છે; એવા એક પ્રચંડ તરંગમાં તણાઈને ક્ષણિક મોહમં એ સ્ત્રીએ પેલા પુરુષ સાથે લગ્ન કર્યાં હશે. પણ એ વિકાર શાંત થયો હશે એટલે નવો વિકાર ઉદભવ્યો હશે.

“આ સમયે તે પતિ-પત્ની કેરો ખાતે રહેતાં હતાં. પતિ અમલદાર વર્ગમાં હતો તેથી અને તે સ્ત્રીની સુંદરતા તેમજ, બુદ્ધિને લઈને તેમનું ઘર ત્યાં આવતા જતાં યુરોપીઓમાં અમર્યાદા થઈ પડ્યું. સ્ત્રીઓ આ સ્ત્રીને ધિક્કારતી છતાં તેની નકલ કરતી. પુરુષો પોતાની પત્ની આગળ આ સ્ત્રીને માટે હલકો વિચાર દર્શાવતા હતા, અરસપરસ વાતો કરવામાં એ સ્ત્રીને હલકી પાડતા પણ જ્યારે એ સ્ત્રીની સાથે એકલા પડતા ત્યારે દિવાના થતા તેમજ મૂર્ખ બનતા.

“એવામાં ત્યાં તહેરોના બાંધકામ ઉપર દેખરેખ રાખવા એક જુવાન અંગ્રેજ એન્જનીયર આવ્યો. ત્યાંના યુરોપીયન સમાજે તેને એકદમ ઉત્સાહથી વધાવી લીધો. એ ખાસ ખુબસુરત ન હતો પણ સ્ત્રીઓમાં તેમજ પુરુષોમાં જે શુભ ખાસ આકર્ષક છે તે શુભ તેનામાં હતો; તેનામાં અસાધારણ જોર હતું. સ્ત્રીએ પુરુષની સામે જોયું. તે દ્રષ્ટિ પુરુષે પાછી વાળી એટલે નાટક શરૂ થયું.”

“નાના સમાજમાં વાતો જઈને પ્રસરે છે, એક માસમાં આસપાસનાં સર્વ લોકોમાં ચર્ચા થવા લાગી અને એ માસમાં સ્ત્રીના પતિને કાને આ વાત પહોંચી.

“આ પુરુષ કાં તો અસાધારણ ઉચ્ચ વર્ગનો હતો કે કાંતો હદ વિનાનો નીચ હતો એ વિષેનો નિર્ણય એને કંઈ દ્રષ્ટિએ આપણે જોઈએ તે ઉપરથી કરી શકાય તેમ હતું. વિશાળ હૃદય અને કાંઈક નળણી મગજ શક્તિ વાળા પુરુષો જેમ સ્ત્રી સ્ત્રીએ છે તેમ આ પુરુષ પોતાની સ્ત્રીને કુતરાના જેવી નિમકલલાથીથી સ્નાતો હતો. તેને ભય માત્ર એક હતો. આ ચર્ચા પોતાને કાંઈક પગલાં ભરવાંજ પડે એટલે હદ સુધી જાય અને તેથી કરીને પરિણામે જે સ્ત્રીને માટે પોતે

“ હું તમારી માફ માગુ છું. ” સ્ત્રીના પતિએ ઉભા થઇને કહ્યું.

“ હું પણ તમારી માફ માગુ છું. ” બીજા પુરુષે શેકહેન્ડ કરતાં કહ્યું “ જરા આ દરવાજે ઉઘાડવામાં મને મદદ કરો છો ? ” બન્નેએ સાથે રહીને સામેનો દરવાજો ઉઘાડ્યો.

“ તમે અંદર શાથી પડી ગયા ? ” પેલા પુરુષે પૂછ્યું.

“ મને મારી સ્ત્રીએ કહ્યું કે આ કુવે તમે ફરી શકો છો અને જો હું ફરું તો તે મને એક ચુંબન આપે. તે ઉપરથી ઉરકેરાઇને હું ફર્યો. પણ મેં બહુ મૂર્ખાઈ કરી ખરે ? ” સ્ત્રીના પતિએ કહ્યું.

“ હા, ! મૂર્ખાઈ તો ખરીરતો ! ” પેલા પુરુષે કહ્યું.

“ કેટલાક દિવસ પછી એક પાર્ટીમાં પેલી સ્ત્રી અને આ પુરુષ બન્ને એકલા મળ્યાં. પેલી સ્ત્રીએ કટાક્ષથી કહ્યું : ‘ તમે મારા પતિની છાંછી બચાવી તેથી હું આભાર માનું છું. તમે તમારા જીવને જોખમે એની છાંછી બચાવી એ શું સાચું છે ? ’ ”

“ હા. ” પેલા પુરુષે કહ્યું.

“ ‘ મૂર્ખ, ગધેડા ! ’ પેલી સ્ત્રીએ પેલા પુરુષના મ્હોં ઉપર જોરથી લપડાક મારીને કહ્યું.

“ હું મૂર્ખ નથી. ” પેલા પુરુષે પણ તેટલાજ કટાક્ષમાં ઉત્તર આપ્યો. ‘ જો તારો પતિ મરી ગત તો કદાચ મારે તારી જોડે પરણવું પડત. કોડિમાં આપણા વિષે એટલી બધી ચર્ચા થઇ હતી કે લગ્ન સિવાય મારો બીજો છૂટકોજ નહિં થાત. આ પ્રમાણે તું મારે ગળે બંધાત, અને જે સ્ત્રી સાથે હું ઇચ્છાંકમાં પરણવાનો છું તે સ્ત્રી અને મારી વચ્ચે તું મદાની આડખીલી થઇને રહેત. હવે મમજળ્ય પડી ! ’ ”

‘ હા. ’ આટલોજ ઉત્તર બહુ-ધીમેથી આપીને પેલી સ્ત્રી નીચું જોઇને ત્યાંથી ચાલી ગઇ.

“ આમાં આખા જગતે આ માણસનો આત્મત્યાગ, શૌર્ય અને નિસ્વાર્થ કાર્યને માટે તેને ધન્યવાદ આપ્યો અને સઘળે ઠેકાણે તેનો વાદવાદ થઇ ગઇ. માત્ર જેજ માણસો આ કાર્ય સ્વાર્થને લઈનેજ થયું હતું એમ માનતાં હતાં અને ગળ્યતાં હતાં. આ બે માણસ તે પેલો પુરુષ અને આ સ્ત્રી. ” સ્નેહવદને વાત પૂરી કરી. *

* અંતેજ ઉપરથી

જાહેર અખરોડોની લગાઇ વધારેમાં વધારે ઇચ્છની હોય છે. કેટલીક જાહેર અખરોડો માટે દસ હજાર વીજળીના દીવાની ફેરાનીથી ઝગઝગતાં પાટીયાં વપરાય છે. જાહેર અખરોડો પોસ્ટની ટીકીટ, ખાતાનાં ખીસ્કીટ, સાબુ, છરી અને ચલણી સીકાઓ પર આપવામાં આવે છે એટલુંજ નહિ પણ દાઝ-ખાના કે ફેશનનીના ચમકારા વડે પણ આપાય છે. જાહેર અખરોડો કેમ લખવી, ગોઠવવી, છાપવાં ને આપવા એ એક કાંમતી કળા થઇ પડી છે. એ મારે તો અભ્યાસક્રમ, પાઠ્ય પુસ્તકો અને વિદ્યાલયો રખાય છે. આખી દુનિયા દર વર્ષે જાહેર અખરોડ પાઠ્ય પાંચ અબજ પચીસ કરોડ રૂપિયા ખર્ચે છે. એકબે અબજ રિઝાજ તેની પાઠ્ય વીસ કરોડ ખર્ચે છે. હાલ્ટ અને મજા મુરોપ પાંચ પાંચ કરોડ ખર્ચે છે.

પ્રિયતમને આમંત્રણ.

લેખિકા: કુ. મલિકા વ. હોરા.

(" ખમ્મા વીરાને જીઉં વારણે રે લોલ " — એ રાગની ધૂનમાં.)

આવો પધારો હૃદયમંદીરે રે લોલ,
ચેતન વિહોણું મ્હાડું ઉર જો !
આવો પધારો હૃદયમંદીરે રે લોલ.

આલમાં ઉગે છે જેમ ચન્દ્રમા રે લોલ,
હૃદયે વિરાળે તેમ નાથ જો !
આવો પધારો હૃદયમંદીરે રે લોલ.

સૂકી વેરાન વાડી ઉરની રે લોલ,
પ્રેમથી જનાવો લીલી ફૂલ જો !
આવો પધારો હૃદયમંદીરે રે લોલ.

પ્રેમનો દિપક છે જુઝાયલો રે લોલ,
આવીને ચેતાવો પ્રણયજ્યોત જો !
આવો પધારો હૃદયમંદીરે રે લોલ.

કરમાઈ જાતી આશવેલડી રે લોલ,
સીંચીને ત્યાં રમેહનાં એ નીર જો !
આવો પધારો હૃદયમંદીરે રે લોલ.

કેસર

લેખિકા: બહેન ગ્રેગીલીલા મહેતા, બી. એસસી.

આ જ્યાં ચાર વરસ ઉપર મેં લખમણ-પુરા લેયું. તાપી નદીના કિનારા ઉપરજ આ એક ન્હાનકડું ગામડું છે. મુરતની. જહોજલાલી વખતે લખમણપુરા પણ મરા જાણીતું બંદર હતું. દાલમાં તો આ ગામમાં માછી અને કાળીની વસ્તી છે માછીઓનાં ઝુપડાં, કાળીઓનાં જરાં મોટા ઘર, બે કુવા, અને એક નિશાળ સિવાય બીજું કંઈ નથી. આલીને આવવાથી મને થાક લાગ્યો હતો, એટલામાં ઝુપડાંથી થોડે દૂર એક ખેતરમાં કુવાના કેસનો અવાજ સાંભળવાથી મેં ત્યાં જવાનું ધાયું.

ખેતર ઘણું જ મોટું હતું અને તેની ચારે તરફ આંખાની દાર હતી. ખરું જોતાં ખેતર હતું જ નહિં. કારણ કે તેમાં કાંઈ અનાજ વાવેલું નહોતું, પણ તેને બદલે યતનપૂર્વક દુલના છોડ વાવેલા દના. એ છોડ ઉપર સેંકડો તો શું પણ હજારો દુલ રંગરંગીત અને જુદી જુદી યતનનાં ઉગેલાં દનાં. દૂરથી જ તેની દરપાર સુવાસ આવતી હતી. કુવાના યાળા ઉપર એક માણસ કેસનું દોરડું પકડીને ઉભો ઉભો ગાતો હતો. બીજો એક માણસ કેસના અળદ હાંકતો હતો. અળદ પણ હુટપુટ દતા. અને જતોને ગળે દુલના દાર પહેરાવેલા દતા. આ બધું જોઈને મને બહુજ નવાઈ લાગી. મેં તેથી યાળા ઉપર ઉભેલા માણસને પૂછ્યું કે, “ભાઈ,

આ તમારી વાડી છે ?” તેણે કહ્યું, “ના, જી, દેસાઈજીની.” મેં પૂછ્યું: “ક્યાં દેસાઈ ?” તેણે કહ્યું: “ગાંધેન્દરાય.”

ગાંધેન્દરાય દેસાઈ તે દોલ તેમને ખખર નહોતી પણ મને થયું કે ખેતરને બદલે આવડી મોટી દુલની વાડી કરી છે એટલે શોખીન માણસ હશે. તેથી મેં કહ્યું: “દેસાઈજી દુલના બહુ શોખીન લાગે છે.” ત્યારે તેણે કહ્યું: “શોખીન ! આ કેસર બહેનના મયા પછી દેસાઈજીને તો દુલની ગાંડાઈ લાગી છે. એમને લાગે છે કે દુલમાંથી કેસર બહેન પાછાં પ્રગટ થશે !” મને આ સાંભળીને બહુ નવાઈ લાગી અને કાંઈ સમજણ પડી નહિં. તેથી મેં કહ્યું: “કેસર બહેન કોણ હતાં ?” પેલા માણસે કહ્યું: “દેસાઈજીના દિકરી, લાઇ, પણ તમે કોઈ અભણ લાગો છો કેમકે કેસર બહેનની વાન તો અહીં આ બધાંને ખખર છે.” મેં કહ્યું: “હા, હું અહીં આંતર રહેવાસી નથી.” પછી પેલા માણસે મને એક આંખા નીચે બેસવા કહ્યું, અને થોડું દંડું, પાણી પીવા આપ્યું અને મારા આગદથી નીચેની વાત મને કહી સંભળાવી:

“તે વખતે કેસર બહેન પંદર વરસનાં હતાં. એ બહુજ ફાળાં દનાં અને દેસાઈજીનાં એકનાં એક બાળક અને મા વગરનાં એટલે દરપાર લાડમાં ઉછરતાં હતાં. પણ એમને સ્વભાવ પણ એમના અંદર જોવાનું સુંદર

હતો. એમને પુલ ઉપર હલપાર પ્રીતિ હતી. દેસાઇજીના બંગલાની આગળ એક નાનો સરખો બાગ હતો, તેમાં અસંખ્ય પુલો ઉગતાં હતાં. કેસર બહેન રોજ સવારે એ બાગનાં પુલો સાથે રમ્યાં કરે. કલાકોનાં કલાકો વહી જાય તેવું જાન. પણ એમને ના રહે. ખાસ કરીને મોગરાનાં પુલો તો તેમને ખુબજ વહાલાં હતાં.

એક દિવસે સવારનાં રોજની માફક કેસર બહેન પુલ સાથે રમતાં હતા. સાથે તેમની બહેનપણી, કમલા હતી. રમતાં રમતાં કેસર બહેને કહ્યું, "કમલા, આ પુલો જોઈને મને થાય છે કે તે આવા સુંદર અને મનોહર છે તો એમનો બનાવનાર તો કેવોએ હશે? મને પુલો પાસે રહેવું આટલું બધું ગમે છે તો એમના બનાવનાર પાસે તો સ્વર્ગ જેવું સુખમય લાગે! ખરેખર, આ પુલોનો બનાવનાર મને બહુજ ગમે. એ મને બોલાવે તો હું તરત એની સાથે જ્યાં લઈ જાય ત્યાં જઈ." કમલા તો આ સાંભળીને હસી. અને થોડી વારમાં તો બધું બૂલીએ ગઈ.

તે રાત્રે બાગમાંથી કોઇએ મધુરા અવાજથી 'કેસર' એમ જીમ પાડી. કેસરબહેન અને કમલા બંને જાગ્યાં. ફરીથી કોઇએ 'કેસર' કરીને ધીમા, મીઠા અવાજથી જીમ પાડી. બંનેએ બારીમાંથી બહાર જોયું. તે રાત્ર પુનેમ હતી, એટલે ચંદ્ર પૂર બહારમાં હતો. તેના તેજમાં તેમણે જોયું તો બાગમાં બારી પાસે કોઇ બાળકની આકૃતિ દેખાઇ. બે બહેનપણીઓનાં માથાં બારીમાંથી બહાર આવતાં જોઈને તેણે ચીજવાર 'કેસર' એમ જીમ પાડી. કેસર બહેને તો એકદમ 'આપું છું,' એમ કહ્યું. અને પછી દાદર ઉતરીને નીચે ગયાં, અને આગળનું બારણું ઉઘારીને બાગમાં ગયાં. કમલા પણ પાછળ પાછળ ગઈ. એક મોગરાના છોડની પાસે પેલો બાળક ઉભેલો હતો.

તે બાર તેર વરસનો દેખાતો હતો. તે બહુજ દેખાવડો હતો. તેણે ગળે અને હાથે પુલની માળાઓ પહેરેલી હતી. માથે નાનો સરખો પુલનો મુગટ હતો. કેસરબહેનને જોઈ તે એવી તો મધુર રીતે હસ્યો કે જગતમાં એવું મીઠું કોઇ હસી શકતું હશે એમ પણ મનાય નહિં. તેણે કહ્યું: "કેસર, તું આજે સવારે મને યાદ કરતી હતી, તેથી હું આવ્યો છું. હું આ પુલોનો બનાવનાર છું. મારું નામ વસંતદેવ છે." આમ તેને બોલતો સાંભળીને કેસરબહેન તો તેની અગાડી ધુટણીએજ પડી ગયાં. તે બાળકે તેમને એકદમ ઉઠાડ્યાં અને કહ્યું કે "તું મારા ઉપર જે ભાવ રાખે છે તેનાથી હું બહુજ પ્રસન્ન થયો છું. તું મારી સાથે આવશે ને? હું તને લેવાજ આવ્યો છું. તને ત્યાં ગમશે તો ખરું ને? ત્યાં હું તને જોઈએ તેટલાં સુંદર પુલ આપીશ. કદી પણ કરમાય નહિં તેવાં પુલ પણ તને બનાવી આપીશ, ચાલ." કેસર બહેને તો બંદરા પણ અટક્યા વગર તેનો હાથ પકડ્યો અને ખીજજ પળે તે બંને અંતર્યામિ થઈ ગયાં.

કમલા તો બિચારી કાંઈજ સમજી ના શકી અને ખુબ ગભરાઈ ગઈ એટલે ચીસ પાડીને એ તો બેભાન થઈને પડી. ચીસ સાંભળીને તોફાર ચાકર બધાં બહાર દોડી આવ્યાં. કમલાને મહા મહેનતે જાગૃત કરી અને છેવટે તેના કહેવાથી બધાંએ કેસર બહેનને શોધવા માંડ્યાં. જે જગાએ તે અંતર્યામિ થયાં હતાં તે જગાએ મોગરાનાં પુલનો મોટો ગંજ પડેલો હતો. તે સિવાય કેસર બહેનની કાંઈજ નિશાની નહોતી દેસાઇજી તો ગાંડા જેવા થઈ ગયા અને મોગરાના ગંજનાં એકે એક પુલને કેસર બહેન માટે પૂજા લાગ્યા.

તે દિવસ પછી હંમેશાં સવારનાં પહોંરમાં દેસાઇજી પુલ મંગાવે છે. અને એક

મોડી જાણી "ભરીને લઈ" નંદએ કીએ. પછી દેસાઇએ બેઠા બેઠા તે પુલોમાંથી એક પછી એક દરેકને પુછે છે: 'મારી કેસર ક્યાં છે?' અને પુલ જવાબ દેતું નથી એટલે નિઃશ્વાસ નાંખીને પુલ ફેંકી દે છે. પછી સાંજે આ વાડીમાં આવે છે. અને દરેકે દરેક છોડને પુછે છે: 'મારી કેસર તેં જોઈ છે?' અને પછી કાંઈ જવાબ મળતો નથી એટલે બિચારા નિઃશ્વાસ નાંખીને અંધાર થાય છે એટલે જંગલે જતા રહે છે."

આટલું કહીને પેલા માણસે વાત પુરી કરી મેં થોડું પાણી પીયું. પછી પેલાએ મને વાડીમાંથી થોડાં પુલ આપ્યાં. તે લઈને મેં ચાલવા માંડ્યું. એટલામાં પેલા માણસે મને શકયો: "ભુઓ, દેસાઇએ આપ્યા."

એક ધણાજ વૃદ્ધ અને ખાનદાન જણાતા ગૃહસ્થ લાડીને ટેકા દઈને ચાલતા - ચાલતા આવતા હતા. અમારી પાસે ચંદને ત્રણ પંજુ અમારી સાથે ના એક શબ્દ બોલ્યા કે: ના અમારી તરફ જોયું. તથા અમે હતાજ નહિં. ધીમે ધીમે ચાલતા ચાલતા તે એક મેઘરાના છોડ પાસે ગયા, અને મંદ પંજુ સંસ્કારી અવાજથી બોલ્યા: "મારી કેસરને તેં જોઈ છે?" પછી થોડી પળ જવાબની આશામાં હિમા રહ્યા. અને પછી ધણાજ ગદન દુઃખનો એક હોડા નિઃશ્વાસ નાંખ્યો અને પછી પાસેના છોડ આગળ ગયા મારાથી વંધારે વખત આ દુઃખી દેખાવ જોઈ ના શકાયો. એટલે મેં ફરીથી એક વાર ત્યાં નજર ફેરવો વગર ત્યાંથી ચાલવા માંડ્યું.

ગંગાદોશી દરિયા નોકર પાસે સાક મંજાવતાં, પંજુ એમને લાગતું ખરું કે નોકર બદોશર ભાવ ઠેરવીને સાક લાવતો નથી. એક દિવસ પોતે બલરમાં સાક લેવા ગયા. એક સાકવાળાની દુકાને ત્યાં ને ફેળાનો ભાવ પૂછ્યો: સાકવાળાએ કહ્યું: "આનાના તણ." ગંગાદોશી બોલ્યા: "દિલ આનાના ભે નહિં કે અલ્યા?" પેલા માણસે કહ્યું: "વાર લઈ જવ." ગંગાદોશી પોતે કેવા ભાવ કર્યા એમ મનમાં મલકાતાં ઘેર આવ્યા.

x

x

-x

હિંદના વાઇસરોયને વર્ષે દહાડે ૧૭૧૮૬૦૦ રૂપીઆનો પગાર મળે છે, ત્યારે આવી દુનીઆમાં શ્રીમંત અને સુધરેલા રાજા તરીકે પહેલે નંબરે ગણાતા સ્વર્ણ અમેરિકાના પ્રમુખને વર્ષે દહાડે માત્ર સવા ભે લાખ રૂપીઆજ મળે છે.

x

x

x

એક માણસ પોતાની ગાડીમાં બેસી સ્ટેશન પર જતો હતો એટલે પુષ્કળ જગ્યા હતી તે પંજુ પોતાની પાસે એક સાધારણ મોડી પેડી હતી તે ખોળામાં લઈને બેઠો હતો. રસ્તામાં તેના મિત્ર મળ્યો. ગાડી ઉતરી રાખી ને બંને જણ વાત કરવા લાગ્યા. પછી પેલા મિત્રને નવાઈ લાગવાથી પૂછ્યું: "આ પેડી ખોળામાં કેમ લઈને બેઠા છો?" પેલા માણસે કહ્યું: "ગરમ થાકી ગયેલો છું. બિચારો અને ઠંડક એટલે બસ પેડીનો બાર બેના ઉપર ક્યાં નાંખું?"

“ રસભીનાં જીવન ! ”

(રાસ)

૧
 હૈયામાં રમેલસસ્તિ વહેતી સાહેલડી !
 રસિયાના રાસ ! નવ રહેજે ભૂલાય !
 પળે જીવનનૂર દેતી અલખેલડી !
 રંગે રંગ દર્શ વહી તાપે હોલાય ! કૂવ.

૨
 સાખી.

ગળે કોઇ પથિકને... ..રસે કરવા શાન્ત !
 પાછું સુધા ટાળે ત્યા;.....
 અહેવા ! અહેવા અલી ! મ્હારા કાન્ત રે;
 સાહેલડી ! રસિયાના રાસ નવ રહેજે ભૂલાય !

૩
 સાખી.

ધીમા મીઠા સરથી.....વદતા મ્હારા નાય !
 દરતાં ફરતાં જો ઉડે;.....
 વેગે વ્હાલા સાહે મમ હાય રે !
 અલખેલડી ! રસિયાના રાસ નવ રહેજે ભૂલાય !

૪
 સાખી.

પૂર્ણિમાના તેજમાં... ..ચમકે ચંદ્ર ચક્રાર !
 તમ ચમકે મમ શિર-મણિ;.....
 એ તો મ્હારો માનિતો મોર . રે !
 સાહેલડી ! રસિયાના રાસ નવ રહેજે ભૂલાય !

૫
 સાખી.

સદિયર ચા ચા વર્ણવું.....મ્હારા જીવન દ્વાપ !
 પુગ્ગ બાવિ તેવું બનો;.....
 એના રૂઝ સદગ ચાવ બાવ રે !
 અલખેલડી ! રસિયાના રાસ નવ રહેજે ભૂલાય !
 હૃદયયોગી.

લેખક: શ્રીયુત ગોમુલાલ દ્વારકાદાસ રાયચુરા.

પ્રકરણ છે'તાળીશમું.

સ્નેહભરી વાતો.

કાગળ દિલ્હીથી મનહરલાલનો હતો. સ્નેહપૂર્ણાએ ભાષનો કાગળ હર્પથી વાંચ્યો.

“ભાભી, એક વધામણી આપું?” કાગળ પોતાના હાથમાં છુપાવતી

હર્ષભરી સ્નેહપૂર્ણા ભાનુમતી તરફ એકાદશે જોઈ રહી.

“શું ત્હમણાં લગને લગતી વધામણી છે?” ભાનુમતી સ્નેહપૂર્ણાની ટકોર કરતાં મોઢું મોઢું હતી.

“જાઓરે! જાઓ. વાતવાતમાં લગની વાતજ કરતાં શિખ્યાં કે? સાંભળો આવતી કાલે મહારા ભાષ દિલ્હીથી આવે આવે છે.”

“એમાં વધામણી જેવું શું?”

“કેમ નહિ. સ્વામી પરદેશથી ગૃહે પધારે એ ખજર તો વધામણી જેવાજ ગૃહિણીએ ગણનાં જોઈએ.”

“અને મનમાનતા પતિ સાથે લગ્ન-મંચીથી જોડાવાના શુભ ખજર પણ વધામણીમાંજ ગણાય.” ભાનુમતી નજીકને જવાજ આપવામાં પોતાની જીત થઈ હોય

તેમ ખુશ બની. પોતાના પતિ કાલે આવવાના છે તેથી એ ખુશાલીમાં ઔર વધારો થયો.

યોગિની આ નજીક ભાભીની સહૃદયતા પ્રસન્ન થિતે જોઈ રહી હતી.

“ભાભી! શું આપણે એ વધામણીમાં?”

સ્નેહપૂર્ણાનો આ પ્રશ્ન બહારથી ઔરડામાં દાખલ થતી કપિંજલાએ ઝીંચ્યો. “શેતી વધામણી ભાભીને આપો છો?”

કપિંજલાને જોઈ ભાનુમતી ને સ્નેહપૂર્ણા બન્ને હસી પડી. યોગિનીને નમસ્કાર કરી કપિંજલાએ સોફાપર બેસતાં બેસતાં પૂછ્યું:

“માતાજી! મહેં કહું હવું તે સ્નેહપૂર્ણાના સંજંધમાં આપને સર્વ સત્ય દેખાયું હશે.”

“જરૂર. ત્હમણી વાત તદન સાચી છે. હું આગે બહુ પ્રસન્ન થઈ છું. દિલ્હી સંસારમાં થોડી સ્નેહપૂર્ણાઓ જોઈએ છે. જે ગૃહમાં એ પગલાં ભરશે તે ગૃહમાં આનંદના વાયુ વારો, પ્રેમના પ્રકાશ પડશે અને શાન્તિના ફારા ઉડશે. ત્હમણી સખીના દર્શને મહારી આંખો દરી છે.” યોગિનીએ પોતાનો અભિપ્રાય આપ્યો.

“માતાજી ! બહુ થયું. આપના આશીર્વાદ ઉતરો એવું હું માનું છું.” સ્નેહપૂર્ણ-એ વિવેક બતાવ્યો.

“અરે પેલી ત્હમારી વધામણી કંઈ છે એ તો મને કહો ?” કપિંજલાને ફરીથી વધામણીની યાદ આવી.

“સ્નેહપૂર્ણા બહેન કહે તે પહેલાં હું કહું. કાલે દિલ્હીથી ત્હમારા ભાઈ આવવાના છે ને સ્નેહપૂર્ણા બહેન હવે પોતાના લગ્નની વાત ત્હમની પાસે કરવાના છે એ વધામણી સ્વમન્યાં કે ? બહેનની બધી ખબર આજે મને પડી ગઈ છે.” ભાતુમતીએ નણુંદની સ્કામે બહુ પ્રેમભાવથી નયન રેંકયું.

“શું ખબર પડી ગઈ ? મને તો સ્વમન્યો ભાણી !” કપિંજલાએ વાતમાં રસ લેતાં માગણી કરી.

“કપિંજલા બહેન ! શું કહું. આજે માતાજી પાસેથી બહેનના ભાગ્યલેખ સાંભળી હું બહુ ધસન્ન થઈ છું. મહારાજીને ટાઢક વળી છે. એટલા દિવસથી હું તો એમજ ક્ષાસ્તી હતી કે બાપસાહેબ કુવારાં રહેશે મને એ વાત બીલકુલ પસંદ નહોતી. રાત દિવસ એની એજ ચિંતા મને થયા કરતી હતી કે આવી પ્રેમાળ, આવી ચતુર, આવી ચાલાક, આવી સુશિલ ને આવી સુન્દર મહારી નણુંદ કોઈને શું પરણશે નહિ ? મને ત્હમારા ભાઈ તરફથી મના હતી એટલે હું મનમાં જ મુંઝાતી હતી કે આવી દેવી સંસારમુખથી મને શું ફરજ રહેશે ? કપિંજલા બહેન ! બાપસાહેબ એવાં પાછા ચતુર કે મને કોઈ દિવસ પણ ખબર ન પડ્યા દીધી કે એ બંદારથી અહીં ને અંદરથી અહીં છે. એ રવાં મંદારાં શ્રેષ્ઠ એટલે વધારે કંઈ પૂજાય પણ નહિ. કંઈ હું એમની શિખા આજે બરાબર બહુ યાદ કરી પારખી લઉં છું. માતાજીએ

બચારે વસંત કવિનું નામ દીધું ત્યારે બાપ સાહેબની બધી કારીગરી પકડાઈ ગઈ. મને રાજ હુલ્લાસથી વસંત કવિનાં કાવ્યો શિખવે, ગવડાવે, ગાય ને પોતે મસ્ત બને. હું તો તદ્દન બોળી, એટલે કે કંઈ સ્વમજી નહિ, પણ આજે એ બરાબર સમજ્યાં.” ભાતુમતીએ હર્ષના આવેશમાં પોતાના હૃદયના ઉદગાર બહાર પાડ્યા.

“જેવાં ભાભીને બહેન ! મને એમને ભણાવ્યાં તેનો બદલો કેવો આપે છે ?” સ્નેહપૂર્ણાએ સદાસ્ય કપિંજલા તરફ જોયું.

“એમાં જોવું છે શું ? ત્હેં જ એમને બધી વિદ્યા શિખવી છે, એ બિચારી ખરું કહે છે. બંદારથી કુંવારી રહેવાના ડોળ કરવાથી તું ક્યાં ઉડતી હતી તેનો હવે વિચાર આવનાં ત્હારી હુશિયારી જોઈ તેઓ ખુશ થાય એ સ્વાભાવિક છે.” કપિંજલાએ ભાતુમતીને ટેકો આપ્યો.

“કપિંજલા બહેન ! ત્હમે ઠીક આખ્યાં છો. મ્હારે ત્હમારી ને આ પુણ્યશાળી માતાજીની હાજરીમાં હવે મ્હારું પેટ ખોલી વાત કરવાની છે. જુઓ ત્હમારા ભાઈ કાલે દિલ્હીથી આવવાના છે. મને બીક રહે છે કે એ સ્નેહપૂર્ણા બહેનને આ આખતમાં કદાચ કંઈ નહિ પૂછે. તેથી હું ધમ્મું છું કે ત્હમે આવી સાર્થે મળી સ્નેહપૂર્ણા બહેનના સગપણની વાત નક્કી કરો. મ્હારો સાથી પહેલો એ આનંદ છે કે સ્નેહપૂર્ણા બહેનને પરણાવવાં. વળી ત્હમનો મનમાનતો સ્વામી મળે એ જોઈ મને વિશેષ આનંદ થશે. આ વાતમાં હવે ટીક કરવા જેવું નથી. જેમ અને તેમ સત્તર આ વાત ઉપાડી લેવાની જરૂર છે. માટે આ સધળા વાતની જોખમદારી કપિંજલા બહેન, ત્હમારે શિર છે.”

“ઉતાવળાં કે ઉતાવળાં, માની ! ત્હમને

આજે શું થયું છે ? મ્હારા ભાઈ આવે છે તેથી આનંદના આવેશમાં આની ગયાં કે શું ? ” સ્નેહપૂર્ણાએ વાત ફેરવવા પ્રયત્ન કર્યો.

“ એ વાત જવા દો. હું તો મ્હારી નણુંદના ભવિષ્યના લેખ સાંભળી આનંદમાં આવી છું. મ્હારા ગુરૂ તરીકે ત્હમે મને સંસારમાં સ્વર્ગ રચવા બહુ વખત ઉપદેશ આપો છો. એટલે હું ત્હમારું એ સ્વર્ગ જોવા બહુ આતુર છું. માતાજીની ભવિષ્યવાણી મફત થાઓ એ મ્હારા હૃદયની આશિય છે. ”

“ શું પ્રેમાળ ભાવી છે, કપિંજલા જ્ઞેન ! ત્હમે મને આજે આ નણુંદ ભાગીની જોડીનું દર્શન કરાવી આભારી કરી છે. ” યોગિનીએ કપિંજલાનો આભાર માન્યો.

“ માતાજી ! અમ્હેં તો આપનાં બાળક છીએ. આપની આશિય ને આપની સહભાવના અમને કલ્યાણના માર્ગ તરફ ઉતારો એ અમારી ભાવના છે. ” કપિંજલાએ સહજાવ બતાવ્યો.

“ હું ભણે ગજકોટ આવી. કપિંજલા, સ્નેહપૂર્ણા ને ભાનુમતી જેવી સુંદરીઓ આપણા સંસારમાં ગૃહે ગૃહે જોવા હું ઇચ્છું છું. મને આપણા સ્ત્રીસમાજની અજ્ઞાનતા જોઈ ધણી વખત દુઃખ ઉપન્ન થયું છે. ધણી વખત એ વિષયમાં નિરાશા પણ લાગી છે. પણ ત્હમારા જેવી સુંદરીઓને જોઈ મને બહુ આશા ને આનંદની લહેરો દેખાય છે. ભારતના ભાગ્યલેખમાં ત્હમારા જેવી સુંદરીઓને પ્રથમ સ્થાન છે. કપિંજલા ! હું ત્હમારો કેટલો બધો ઉપકાર માનું ? ”

“ માતાજી ! સ્નેહપૂર્ણાને ત્યાં મ્હેં આપને એજ આશાએ મોકલ્યાં હતાં કે મ્હારી એ સખીના ભાગ્યલેખ આપ જુઓ ને એનામાં રહેલા સંસ્કારો દેશસેવામાં ઉપયોગી થશે કે નહિં એ આપ મને કહો. ”

“ જરૂર સ્નેહપૂર્ણા જ્ઞેન દેશસેવાના ક્ષેત્રમાં એક ઉપયોગી વ્યક્તિ થઈ પડશે. ”

“ સ્નેહપૂર્ણા ! માતાજીએ ત્હારી પાસે કંઈ ગાયું કે ? ” કપિંજલાએ પૂર્ણા તરફ ફરી પ્રશ્ન કર્યો.

“ હા. બહુ સુંદર કાવ્યો ગાયાં. હું તો એ સાંભળી ખરેખર મુગ્ધ બની છું. ”

“ પણ સ્નેહપૂર્ણા જ્ઞેને હજી મને કંઈ સંભળાવ્યું નથી. એકાદ સંભળાવે તો બહુ આનંદ થાય. ” યોગિનીએ માગણી કરી.

“ હા. જરૂર સંભળાવશે. પૂર્ણા ! માતાજીની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન ન થાય. લે આ સિતારી વાદ્ય જોઈ રહી છે. ” કપિંજલાએ હસતી સ્નેહપૂર્ણાના હાથમાં યોગિનીની સિતારી આપી.

સ્નેહપૂર્ણાએ મધુર કંઠે લલકાર્યું :

જગાવો સ્નેહજ્યોતિ હો ! પ્રાણ-
જગતની એ અનેરી દ્વાણ-

જગાવો સ્નેહજ્યોતિ હો ! પ્રાણ.

જીવનની મોંઘેરી આશો,
અંતરના મીઠા અભિલાષો;
શોધો સ્નેહભરી રસખાણ;
જગતની એ અનેરી દ્વાણ-

જગાવો સ્નેહજ્યોતિ હો ! પ્રાણ.

સ્નેહજ્યોતિ જ્યાં નિત્ય પ્રકાશે,
હમડે હમડે હેત જગવશે,
આત્મ આત્મની કરી પીઠાણ;
જગતની એ અનેરી દ્વાણ-

જગાવો સ્નેહજ્યોતિ હો ! પ્રાણ.

સ્નેહ જ્યોતિ.....નિ હો.....

“ જ્યે ! આ એમના માનીતા વંસંત કવિનુંજ કાવ્ય લલકાર્યું. ” ભાનુમતી રસભાષે ઉચ્છળી.

“ એમાં ખોટું શું છે ! જે હમણે દોષ

તે હોડે આવેજ. ” કપિજલાએ સ્નેહપૂર્ણીના હૃદયને ટેકા આપ્યો.

“ હું એ કષુધ્ર કહું છું બહેન, પણ બહારથી મ્હારા જેવી ભોળા ભાભીને એમ દેખાડે છે કે પોતે આખું જીવન કૌમારવ્રત લેવાનાં છે ને અંદરથી વસંત કવિને બપ જપાતો હોય તેનું કેમ ? ” ભાનુમતીએ પોતાનો મુદો ખરી હોય તેમ બતાવવા પ્રયત્ન કર્યો.

“ એ તો એમજ ચાલે, ત્હમે જ્યારે પરણ્યાં હતાં ત્યારે ત્હમारी શી સ્થિતિ હતી તે વિચારી જુઓને ભાભી ? ” કપિજલા આમ કહેતી કહેતી હસી પડી.

“ હું તો જેવી ઇચ્છા કરું તેવું બહાર દેખાડુંજ. હું પરણી ત્યારે તો પરણવામાં રહેલી પ્રભુતા સ્થમજતીજ નહોતી. ત્યારે તો મ્હારે મન પરણવું એટલે વર સાથે પરણીને સારારે જવું. ત્યાં જઈ ધરની ધણીયાણી થઈ રહેવું, સાસુ નણુંદ કે દેરાણી જેઠાણી સાથે કશા કંકાસ થાય તેવા પ્રસંગો યોજવા, પોતાનો કંકો હંમેશા ખરી પાડવા પ્રયત્ન કરવો, ધરના સદ્ બાણસોને બની શકે તેવી રીતે પોતાના હાથ નીચે રાખવા, પતિને વશ રાખવો, એટલે સોળે સોળ આના આપણી ફોતેહ. નણુંદ લઈ તે તેને રોકડું પરબાવવું કે ત્હમારા ભાઈનું ધર છે પણ મ્હારા તો ધણીનું ધર છે, દેરાણી જેઠાણી લઈ તે કહેવું ધરમાથી જુદાં ચાએ, મ્હને ત્હમारी રોજની તકરાર નહિં પાલવે. સાસુ લઈ તે તો ડોસીને વર પાસે રોજ ધધકાવતી. આવી રીતે કુટુંબની મદારાણી થવું, ધણી પાસેથી ઘણીના મેળવવાં, રોજ ધણીથી ગી-સાણું, કાનની વાળા આવે તો હાથની જંગડી વિના મ્હને નહિંજ ચાલે, હાથની જંગડી આવે તો પગનાં ગ્રંઝર વિના મ્હને નહિંજ ચાલે, એવી રીતે ઘણીના મેળવી શરીર સણ-

ગારી સદુચી સરસ થઈ ફરવું, ખાવું, પીવું, સવું, ગપાટો મારવા, કોઈને ત્યાં કોઈ મરી ગયું હોય તો રડવા કુટવામાં અમલાગ લઈ વહુને રડવા કુટવાનું બહુ સારૂ આવડે છે એવાં વખાણ સાંભળ્યાં, અને ચાર પાંચ છોકરાંની મા થવું, એમાંજ પરણવાના સર્વ ઉદ્દેશો સમાઈ જતા હતા. ” ભાનુમતીએ સાચા શબ્દોમાં આગલી સ્થિતિનું યર્ષન કર્યું.

“ ઓહો ! ભાભી ! ત્હમે તો નવલકથા-કારની માફક સંસારનો ચિતાર રજુ કરી શકો છો. વાર કહેશો કે હવે ત્હમને લગ્નની ભાવનામાં શું શું જણાય છે ? ” કપિજલાએ ભાનુમતીને વધુ સાંભળવા ઇતેમરી બતાવી.

“ હવે તો મ્હને મારા આ ગુરૂજીએ તદન ફેરવી ગાંબી છે. ”

“ અરે જરા સંબળાવો તો ખરાં ત્હ-મારા એ ગુરૂજીનો ઉપદેશ ! ” કપિજલા વધારે આનંદમાં આગળ પધી.

“ એ ઉપદેશ બહુ સુંદર છે. પરણવું એટલે ધર માંડવું નહિ, પણ ગૃહદેવી સરિખાં બની રહેવું. કુટુંબમાં કલેસવર્ધક ન બની કુટુંબપાલક થવું, પોષક થવું. સાસુ સસરા, નણુંદ દેરાણી, જેઠે જેઠાણી એ સર્વ તરફ અભાવની નજરથી નહિં પણ પ્રેમની નજરથી જોઈ ત્હમને સદ્ સદના દરજ્જા પ્રમાણે માન આપી પોતે પોતાના ઓપડની મદત્તા દેખાડવી. ગૃહિણી એટલે માત્ર મકાન સાફ કરી, એ વખત પેટ પૂળ કરી સુવું, બેસવું ને કોઈની નિંદા કરી જીવન પુરું કરવું તે નહિ, પણ સુંદર ગૃહની ભાવનાને પોષવું જીવન બનાવી શાન્તિ, સ્નેહ ને સરજનાની મદારાણી બની ગૃહને શોભાવનારી સુંદરી થવું. હમેશાં પતિના કાળખં

કોરનારી, વાતે વાતે કથેશને ઉત્પન્ન કરાવનારી કદુ વચ્ચેના વદનારી સ્ત્રી નહિ, પણ પતિના મુખે દુઃખે સમાનભાવથી તેની સાથે રહી ઉત્તમ મિત્ર બની તેની હૃદયદેવી બનવું. વૃક્ષ ને વેલડીની માફક પતિ પત્નીએ, હમેશાં રહેવું. પરણવામાં માત્ર સંસારના સર્વ પ્રસંગોને સુન્દર બનાવવા એટલુંજ નથી પણ વિકાસક્રમના માર્ગમાં જે જે જીવાત્માઓ પોતાના સંબંધમાં આવે તેના વિકાસના ભાગીદાર થવા પ્રયત્ન કરવાનો સુન્દર હેતુ સ્થમજવો. પરણીને ભુલણની માફક સન્તાનો ઉત્પન્ન કરવાની ક્ષુદ્ર ભાવના ન હોવી જોઈએ. પણ પોતાને ગૃહે દેવ દેવી જેવાં સન્તાનો અવતરે એ લક્ષ્મીની શુભ ભાવનાઓમાંની એક ભાવના બાળવી. પરણવું એટલે પ્રભુતામાં પગલાં માંડવાં એ સત્ર માત્ર શબ્દની મીઠાશ તરીકે ન સ્થમજવું, પણ પ્રેમ, દયા, શાન્તિ, ક્ષમા વિગેરે સદ્ગુણોને પોષી જીવનને પ્રભુતામય બનાવવું. પ્રસંગોને પ્રભુતાથી પોષવા. કસોટીઓને પ્રભુતાની સરાણીએ ચલાવવી ને જ્ઞાનનો પ્રભુતાની ભાવનાથી ઉપયોગ કરવો. મોહ, કામ, ક્રોધ, કુસંપ વિગેરે વિગેરે શયતાનીયત ભરેલા દુર્યુષ્ણોને દુર કરવા. પછી જીવનની દૈવ જોવામાં અનુલક્ષણમાં પ્રભુતાની પ્રતીતિ થાય છે.”

“ઓહો ત્હમને તો સ્નેહપૂર્ણા બહેને

અજબ પદાવ્યાં લાગે છે. ત્હમારું તો અમ્હારા સ્ત્રીસમાજમાં લક્ષ્મીના વિષયપર એકાદ ભાષણ રાખવું પડશે.” કપિંજલા ખુશ દેખાઈ.

“ત્હમારા સમાજના ગયા વાર્ષિકોત્સવમાં મહારી તખીયત અસ્વરથ હોવાથી હું આવી શકી નહિ પણ આવતા વાર્ષિકોત્સવમાં ત્હમે કહેશો તો હું જરૂર ભાષણ આપીશ.” ભાનુમતીએ પોતાની ઇચ્છા દર્શાવી.

“ત્હમે તો બહુ બદલાયાં! ત્હમારામાં આવો ફેરફાર જોઈ મને આશ્ચર્ય થાય છે.” કપિંજલાને ભાનુમતી માટે આજે ખરેખર માન ઉત્પન્ન થયું.

“હું કેમ ન બદલાઈ? પારસમણિના સંગથી લોખંડ સુવર્ણ અને એ કહેવંત ખરીજ છે. સાબિતી તરીકે મારાં નથુંદ એ પારસમણિ અને હું લોખંડ.”

“કયમ માતાજી! જોયું આ ભાભી નથુંદયું જોડલું?”

“જે સંસારમાં હું દુઃખ જોઈ રહી છું ત્યાં સુખની સ્થાવર પહી હોય તેમ ત્હેના પુરાવા તરીકે સ્નેહપૂર્ણા ને ભાનુમતી મને દેખાય છે. પ્રભુ એ ભાવના કુટુંબે કુટુંબે ઉતારે!” યોગિની બહુજ પ્રસન્ન જણાઈ.

“માતાજી! આપના આશિર્વાદ ઉતરો અમ્હારે સંસારે.” કપિંજલાએ યોગિનીની ભાવના ઝીલી.

મહારણ મુકતાલીસમું.

નિરાશા.

“ વસંત ! રૂક્મણીની વાતમાં તો આખી બાજુ ઉઘી પડી. ”

“ શું થયું ? ”

“ સ્ત્રીની જુદી પા નીએ, એ લોકવેણુ રૂક્મણીએ સાચાં પાડ્યાં. ” નંદલાલે

ખેદ ને નિરાશાની મિશ્રિત લાવના બતાવી.

રૂક્મણીને નાટકમાં છેલ્લી જોયા પછી વસંતને કંઈ જુદાજ વિચારો ઊભા થયા હતા. ન્યાતિ જમણું પ્રથમ પ્રિયદર્શન હજુ તે મીઠાં સ્મરણોની માફક નિરંતર યાદ કરતો હતો. લલિતાના વિચારે તે બહુ દુઃખમાં રહેતો પણ રૂક્મણીની યાદે એ દુઃખી હૃદયને પોતા તરફ એવી લલિતાની વાત વિસારે પાડવામાં બહુ સારો ભાગ અત્યાર સુધી ભજવ્યો હતો. નાટકની ચોપડીમાં લખેલી લીટીએ તે ઘણી વખત ગોખી ગયો. રૂક્મણીએ આવતી કાલે પત્રલખવાની આપેલી કજીલાતની તે રાહ જોઈ રહ્યો એ કાલ આવીજ નહિ તેથી તે રૂક્મણીના પત્ર માટે વધારે હતેજાર બન્યો એ આશા હવામાંજ લટકી રહી ને વર્તમાન-પત્રોમાં રૂક્મણીનું ચંદ્રપ્રકાશ સાથે મગપણ થયાની વાત પ્રકટ થઈ. આ મગ-પણની વાત વાંચ્યા પછી વસંતને રૂક્મણી વિષે વધારે એવાયુ થયું. રૂક્મણીની છટા, લાવણ્ય ને સંદર્ભની ત્રિપુટી પર તે વધારે ને વધારે વિચારે ચઢી તણીન બન્યો. રૂક્મણી પોતાના થાત તો ? એ સંદર્ભની ટેવીને પોતે રૂક્મણીની પધરાવત તો ? આ પ્રશ્નોની સોયે એક કન્યાનું મગપણ થઈ ગયા પછી તેના વિષે એવા વિચાર કરવાનો પોતાને શો અધિકાર છે એ બાવના વદન

થતાં સર્વ વિચારો શાંત પડી જતા. રૂક્મ-ણીએ કજીલાત મુજબ કાગળ કેમ ન લખ્યો ? એ પ્રશ્ને તો તે બહુ મુઝાયો હતો. શું ચંદ્ર-પ્રકાશને જોઈ તે પોતાને ભૂલી ગઈ હશે ? તે દિવસે નાટકમાંથી મોટરમાં બેસી ચંદ્રપ્રકા-શની સાથે જતાં રસ્તામાં ચંદ્રપ્રકાશે તેને ગાંઠી બનાવી હશે ? નાટકને બીજેજ દિવસે મગપણની વાત છાપામાં આવેલી જોઈ વસંતને પોતાના એ તર્કમાં કંઈક સત્ય લાગ્યું. ખસ થઈ ચુક્યું. જે કન્યા બીજાની થઈ હતીને માટે જરા પણ વિચાર કરવાનો હવે પોતાને હક્ક નથી એમ લાગવાથી રૂક્મણીની વાતને ભૂલ-વાનો વસંતે નિશ્ચય કર્યો.

વસંત બી. એ. માં પાસ થતાં સુન્દર-લાલે પુત્રને માટે બીજી કન્યા શોધવાના ખાનગી પ્રયત્નો કર્યા. જ્યકુંવરે પોતાની નણુંદની છોકરી ભાઈ આગળ રજુ કરી. સુન્દરલાલ પોતાની બેનને સારી પેઠે જાણીને હોવાથી એની પસંદગીની કન્યા કેવી હશે તે સ્વમંત્ર ગયો. છતાં ખાતરી કરવા એ કન્યા તેણે જોઈ. અભણ, એક આંખે ખોડવાળી અને બોલવામાં જ્યકુંવરને પણ ભૂલાવે તેવી જ્યકુંવરની નણુંદની પુત્રીને જોઈ સુન્દરલાલ દરથો; વસંતને માટે એ કન્યા લાવવાનો આચ્છદ કરતી જ્યકુંવરની વાનો સાંભળી તે મનમાં ને મનમાં જ સ્વદંત ગરસા સહિત દરથો. કવિહૃદયના, ઉચ્ચ આદર્શવાળા પોતાના સંસ્કારી પુત્રને કેટલે આયું માંદકું વળગાવાનું આ સંસ્કારી પિતા પસંદ કરેજ નહિ. જોઈશું, એમ કહી જ્યકુંવરને પતારી. આ સંધર્ભ વાતો વસંતે સાંભળી હતી. પોતાના મગપણની વાતો થતી હોવાથી તે

હમણાં. હમણાં ચિંતામાં રહેતો, હતો. પરી-
ક્ષામાં પાસ થયા પ્રછી થોડો વખત માથેરાન
જમ આવ્યો. માથેરાનમાં વિચ્છિન્ના મહાન
કલાકાર પ્રભુની રસકલાનાં રસભયોં દ્રષ્ટોએ
તેને બહુ આનંદ આપ્યો, પણ એ આનંદમાં
તેને કંઈ હિચ્છુપ લાગી. જગતમાંથી લલિતા
ગઈ ને રક્ષમણી જેવી સુન્દરીનું સગપણ
બીજા સાથે થયું એ વિચારો તેના આનંદમાં
ખલલ પાડતા હતા. કપિજલાએ પત્રમાં
લખેલી સ્નેહપૂર્ણાં યાદ આવી. આર્ટિસ્ટ પોષ-
ન્ટપર ખેતી. સ્નેહપૂર્ણાના વિચારો કરતા
વસંતને આર્ટિસ્ટ પોષન્ટનો આનંદ અધરો
લાગ્યો. લલિતાની સ્થાને લલિતારની ગરમય-
લામાં એકપણ સ્નેહભરી દ્રષ્ટિ ન ફેંકનારની
આંખોમાં સ્નેહ નાચતો દેખાયો. એ સ્નેહ
કવિતાનાં ઉત્તરો. આર્ટિસ્ટ પોષન્ટ આગળના
બાંકપર ખેતી તેણે કવિતા લખી. એ કવિતા
કેને સંભળાવવી ?

માથેરાનથી મુંઝવે આવ્યો. પોતાની
ટપાલ તપાસી. જે રક્ષમણીને બૂલી જવા તે
પ્રપ્ત કરતો હતો તે રક્ષમણીના પત્ર આવેલો
જોઈ સહુથી પહેલું એ પરખીડીયું ખેતી પત્ર
કંઈક દુઃખદ હત્યે તેણે વાંચ્યો શરૂ કર્યો.

.. સાકર વિલા તા.....

કવિવર વસંત,

આપને મહેં નાટકની ચોપડીમાં આવતી
કાલે કાગળ લખવાનું લેખિત વચન આપ્યા
પછી હું કાગળ ન લખી શકી તેથી મ્હારે
માટે આપને કંઈ બીજાનું વિચાર આવ્યો હશે.

આશા રાખું છું મારી લઈ છું કે બીજા
કંઈપણ વિચાર આપને મ્હારે મારે મારે થયો
હોય તો તે દૂર કરજો અને માનજો કે રક્ષ-
મણી તમારી છે.

કાગળ હું ન લખી શકી તેનાં કારણો-
માંનું મુખ્ય કારણ એ છે કે જે દિવસે

નાટકમાં નયનાથી મળ્યાં હતાં તેજ રાત્રે મ્હારા
પિતાએ મ્હારી મંજુરી વિના આપણીથી
ચંદ્રપ્રકાશ નામના એક યુવાન સાથે મ્હારે
સગપણ કરી નાંખ્યું. આ બનાવે હું બહુ
મુઝવણમાં પડી. બહુ વિચારો પછી મહેં ચંદ્ર-
પ્રકાશને મ્હારી સ્થિતિથી વાકેફ કરવા. પત્ર
લખી હું તેને બીલકુલ ચઢાવી નથી એ
જણાવ્યું. ચંદ્રપ્રકાશ એ પત્રનો જવાબ આપ્યો.
મ્હારા ને ચંદ્રપ્રકાશના કાગળોની નકલો આ-
પની જાણ માટે આ સાથે બીડી છે. ચંદ્ર-
પ્રકાશનો પત્ર આવ્યા પછી મ્હારે ક્યમ આગળ
વધવું એ વિચારે મ્હારો વધુ વખત લીધો.
આખરે મહેં એક દિવસ કરી. આપના પિતા
પાસે જઈ કંઈ ઉપાય શોધવાનું મ્હને હિચ્છિત
લાગ્યું. આપના પિતાને મહેં મ્હારો પ્રેમ
આપને અર્પણ કર્યો છે એ વાત જણાવવાથી
મ્હારો નિવેડો મ્હારા લાભમાં આવશે એ
આશાએ હું હેમને મળ્યા. મહેં સર્વ દકિકત
ખુશ્તે દિલે હેમને કહી બતાવી. આપના પિતા
મ્હને બહુ સંસ્કારી લાગ્યા. ચંદ્રપ્રકાશને ચઢાવા
હેમણે મ્હને બહુ બહુ રક્ષમણી. મહેં આપની
વાત રજુ કરતાં હેમના ચહેરામાં મ્હને કંઈ
ફેરફાર દેખાયો, તેથી આ પત્રથી આપને વાકેફ
કરું છું કે ને આપના પિતા આ વિષયમાં
આપની સંમતિ માગે તો જરૂર કૃપણ બની
રક્ષમણીને સ્વીકારશો. મ્હને હેમણે મદદ કર-
વાનું વચન આપ્યું છે. તો મ્હારી આપને
વિનંતી છે કે મ્હને બલશે નહિ.

આપને હું રામની પેઠે જાણી રહી છું એ
મ્હારે શબ્દમાં કહેવાની જરૂર રહેતી નથી.

હું કાણ ? શું લખું ?
રક્ષમણી.

રક્ષમણીનો પત્ર વાંચીને રક્ષમણી તથા
ચંદ્રપ્રકાશના પત્રો વસંતે વાંચ્યા.

ચંદ્રપ્રકાશે રક્ષમણીના પત્રનો આપેલો

જવોમ વાંચતાં વસંતને બંદુ અભયથી લાગી. એક કન્યકાના સુખને માટે તેના નકકી ય-
થેશા પતિ આવી રીતે ભોગ આપવા તૈયાર થાય એ વિચારે ચંદ્રપ્રકાશ માટે વસંતને માન ઉત્પન્ન થયું. રક્ષમણીના પત્રમાં ખુલ્લે ખુલ્લા શબ્દોમાં લખાયલી 'હું ત્હમને ચહાતી નથી' એ શબ્દોનો ઉદાર જવાબ વાળવામાં ચંદ્ર-
પ્રકાશની ખરેખરા હૃદયની શોભા વસંતે પા-
રખી. આવો યુવાન આ રીતે રક્ષમણી જેવી સુંદરીને ખીળતે પરણવાની લાવનામાં સંમતિ આપે એ એક અદ્વિતીય ચિત્ર તરીકે વસં-
તના હૃદયપટમાં ખેડું થયું. તેણે રક્ષમણી તથા ચંદ્રપ્રકાશ બન્નેના ઉલ્લાસને લખાયલા પત્રો ફરીફરી વાંચ્યા. વાંચતાં વાંચતાં રક્ષમણીની દ્રવતા ને હિમ્મત તથા ચંદ્રપ્રકાશના સૌજન્ય અને સંરળતા તપાસતાં તેને ચંદ્રપ્રકાશ વધારે વ્હાણો લાગ્યો. એક બાલુ પોતાને ખાતર ગમે તે જોખમ ખેડનાર કન્યકા છે, જ્યારે બીજા બાલુ એ કન્યકાના સુખને માટે પોતાના સુખને ભોગ આપવા તૈયાર થનાર યુવાન હોય છે. આ બન્ને પાત્રોની તુલના કરતાં વસંત મુંઝાયો. છતાંભરી, લાવણ્યમયી ને સુંદરતાની અવતારી એક કન્યકા પોતાને ચાહે છે, એ કન્યકા નિર્ણયિત થયેલા પતિને પણ પોતાને ખાતર કણક કરતી નથી અને કૃષ્ણ બનવા પોતાને વિનંતિ કરે ત્યારે પોતે શું કરવું ?

સુંદરલાલને મળવાની રક્ષમણીની હિમ્મ-
તનો વિચાર કરતાં વસંતને રક્ષમણીએ અવ-
ધીજ કરી નાખી હોય તેમ લાગ્યું. પોતાને તે ચાહે છે એમ એકાએક સુંદરલાલને કહી દેવામાં શું પરિણામ આવશે તેના રક્ષમણીએ વિચાર કર્યો હશે કે ? આવી નિઠર ને ખુલ્લા દિલથી વાત કરનારી રક્ષમણીની આ દિલચાલનું પરિણામ શું આવશે ? આ પ્રશ્નના તે કંઈ પણ નિર્ણયપર આવે તે દલામાં શરૂઆતમાં

જણાવ્યા પ્રમાણે નંદલાલે આવી રક્ષમણીની બાબતમાં આજી ઉધી પાડવાના ખખર આપ્યા.

“ સ્ત્રીની ભુદ્ધિની નંદલાલ ત્હારાથી આમ નિંદા કરાય ? ” રક્ષમણીની બાબતમાં કંઈપણ જાણતો ન હોય તેમ વસંતે સિધા પ્રશ્ન કર્યો.

“ આ કંઈ કોઈની નિંદા નથી જ બન્યું છે તે હું ત્હારી પાસે રહ્યું કરું છું. ખરેખર ! રક્ષમણીએ કાચું કાપી નાંખ્યું. ” નંદલાલ વધારે નિરાશ થયો હોય તેમ જોશ્યો.

“ હું નથી રક્ષમણી ચકતો કે, જા માટે તું એટલો નિરાશ થાય છે. હું તો માનતો હતો કે મને જોતાં તું દુરતજ માથે રાનના રસભયાં દ્રષ્યો વિષે પૂછશે. માથેરા-
નો રસિકડો હુંગર, માથેરાનની રસિકડી નહાનકડી રેલે, માથેરાનનાં રસભયાં વૃક્ષો, માથેરાનના રસભયાં પોંછટો, માથેરાનની રસ-
ભરી ચિતળતા અને માથેરાનમાં આવતાં રસિઆઓ ને રસિકાઓની રસગોહરી વિષે પૂછવાને બદલે આવો નિરાશાને છેલ્લે પાટલે તું બેસશે એ મહેં સ્વપ્ને પણ નહોતું ધાવું ”.

“ વસંત ! એ રસદ્રવ્યોનો રસ ત્હારી યનારી રસિકાએ અત્યારે ત્હારે માટે મ્હારા માંથી થોડો દૂર કર્યો છે. તું ભલે બહારથી મીઠા શબ્દોમાં એ બધું ત્હારી કવિતી રીતિ મુંઝવે વર્ણન કરે પણ ત્હારી રસિકા વગર ત્હારો રસ પણ સૂનો છે એ તું સારી રીતે રક્ષમણે છે. સાંભળ, આજે સંઘારે ત્હારા પિતાએ મને બોલાવ્યો ને તું આજે માથેરાનથી આવે ત્યારે પહેલી તકે ત્હને મળી મ્હારે ત્હને ત્હમનો સંદેશ આપવો એવી મને આજી યજ છે ”.

“ શું સંદેશ છે, કહે બાઈ. ”
“ સંદેશમાં સ્નાનના સમાચાર છે. ”

રક્ષમણી વિશે ત્યારે બીલકુલ વિચાર સરિખો પથ ના કરવો. ”

“ કારણ ? ”

“ કારણમાં એ ઉઠાંછળી 'છોકરી' ત્યારે પિતાને મળ્યા ને પોતાની દરેક વાતો વિગતવાર કહી સંભળાવતાં તે ત્હને ચાહે છે એ પણ ખુલે ખુલ્લું જણાવી દીધું. ”

નંદલાલે ત્યારપછી સુન્દરલાલ સાથે પોતાને થયેલી વાતચીત સંવિસ્તર વસંતને કહી સંભળાવી. રક્ષમણીએ સુન્દરલાલ પાસે જવામાં ગંભીર ભૂલ કરી છે એમ નંદલાલને લાગ્યું. ‘ છોકરી ઉદ્ધત છે. વસંતને માટે એ કન્યાકા મ્હારે ન જોઈએ. ભલે તે સુન્દરતાનો નમુનો હોય, ભલે તે ચતુર હોય, ભલે તે શાણી હોય, ભલે તે વિદુષી હોય પણ એ કન્યાકાને હું મ્હારી પુત્રવધૂ ન ખનાવી શકું. મ્હારા વસંતને માટે એ કન્યાને હું લાયક ન ગણું. એ સુન્દરતા, એ છટા, એ લાવણ્ય, એ મોહકતા, એ વચનોની મીઠાશ આકર્ષક હોય તો પણ તું વસંતને કહેજે કે હું ત્હેની સાથે એને પરણાવી શકીશ નહિ. મ્હને રક્ષમણી જેવું પાત્ર વસંતને માટે નથી જોઈતું. મ્હેં ત્હને કહી તે બધી હકીકત વસંતને કહેજે ને રક્ષમણવત્ને કે રક્ષમણી ચંદ્રપ્રકાશની ચાચ તેમાંજ રક્ષમણીની શોભા છે. વધારામાં વસંતને કહેજે કે રક્ષમણી ત્હને હૃદયથી ચડાવ છે તેમ જો તું ત્હને ચઢાવો હો તો ત્હારી બધી શક્તિઓનો ઉપયોગ રક્ષમણી ચંદ્રપ્રકાશની ચાચ તેવા પ્રયત્નોમાં કરજે. ’ વિગેરે સુન્દરલાલનાં વાક્યો નંદલાલે વસંતને કહી સંભળાવ્યા.

હવે પેટ નંદલાલ પાસેથી બધી હકીકત સાંભળી લીધા પછી વસંતે રક્ષમણીની પોતા પર આવેલો પત્ર તથા તેની સાથેના રક્ષમણી તથા ચંદ્રપ્રકાશને ઉલ્લખપર લખેલા પત્રો નંદલાલ તરફ દેખ્યા.

નંદલાલે ત્રણ પત્રો વાંચ્યાં. આ પ્રસંગ તેને પણ મુંઝવણનો લાગ્યો.

“ ત્હને નથી લાગતું કે રક્ષમણીએ આ પ્રસંગે ગંભીર ભૂલ કરી છે ? ” ફરી નંદલાલે રક્ષમણીની ખૂલો યાદ કરી.

“ બધુંય ખરું, પણ હવે શું કરવું તેનો કંઈ વિચાર કયો ? ”

“ પિતાની આજ્ઞા ત્યારે માનવી પડશેજ. એમાં તો કંઈ ઓપણું ચાલવાનું નથી. પણ રક્ષમણીનું યશ ? ”

“ પિતાની આજ્ઞા પળાય ને રક્ષમણી પણ મ્હારી ચાચ એ ત્હારી ઇચ્છા છે ? ” વસંતે નંદલાલ તરફ જોયું.

“ અલગત ! રક્ષમણી ત્હારી ચાચ એ તો પહેલી વાત છે. ”

“ ચંદ્રપ્રકાશ આટલો ભોગ આપવા ત્યારે ચાચ એ ત્હને ગમે છે ? ”

“ એમાં શું ? જો પોતાને ચાહે નહિં ત્હેનાપર ત્હેનો શું હક ! ”

“ એ બધું ચબ્દોમાં ઠીક લાગે છે પણ વ્યવહારમાં મુકવું મુશ્કેલ છે. ”

“ ત્યારે શું ધારે છે ? ”

“ મ્હને તો પિતાજીની સંસાદ બરાબર લાગે છે કે રક્ષમણી તો ચંદ્રપ્રકાશની થવી જોઈએ. ”

“ મ્હારી તો મતિ મુંઝાઈ ગઈ છે. ચાલ પછી નિરાંતે વાત કરશું. હમણું તો હું જઈ છું. ” નંદલાલ નિરાશામાં ગયાં. ખાતો હોય તેમ ઉઠ્યો.

નંદલાલના મયા પછી વસંત ચોટીવાર આરામ પુરસ્કીયર પડ્યો. રક્ષમણી ત્હેની નજર આગળ તરી રહી. પોતે નંદલાલ આગળ તો દિશ્મતથી ભોલ્યો પણ હવે તે ન્યમ ન્યમ તે વિચારમાં ઉઠી હત્યો તેમ તેમ પોતાનાં જીવનની આ કથા ત્હેને નિરાશામય લાગી. આ નિરાશામાં ને નિરાશામાં તે દબાતો ગયો. ‘ લાકડાં જમી થ્યાં મોઝું થયું છે. ’ તોફારે આવી ધીમેથી કહ્યું, ત્યારે તેની એ નિરાશામય વિચાર-માળામાં લાંબ-થયો.

પાષાણી.

મૂળ લેખક: રવ દિનેન્દ્રલાલ રાય.

અનુવાદક: રા. રમણીક કિશનલાલ મહેતા.

ચિત્રકાર:

રા. ધુરંધર અને રા ગદાણી.

[ગયાં અંકના પાને ૧૮૦ થી ચાલુ.]

અંક ૨ નો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ: અહલ્યાની કુદીર.

સમય: સાયંકાળ.

(અહલ્યા એકલી બેઠી છે.)

અહલ્યા—કેવી ધોર વર્ષાઋતુ છે ! ભૂરા વારળાઓથી આકાશ છવાઈ રહ્યું છે. ધડીએ ધડીએ રહી રહીને ઝાપડું પડે છે. પાણી પડવાનો અવિરામ જંકાર દિગંત આકાશમાં ગૂંચ રહે છે. આવ બહેન વર્ષા ! શીતળ વાયુ પર ભેસી આવ, સુકુમારી ! તાપથી સૂકી અને તપી ગયેલી ધરતીને રિનગ્ધ કર-હરીભરી બનાવ સુંદરી ! (ગાય છે.)

સુંદર સહુ રીત સુખદ વર્ષાઋતુ આવી.

ઘેરાયું ધોર, ગગન,

ધરણી છે રયામ વસન;

સહુ પ્રસન્ન લોક-મગન,

શોભા ઉર ભાવી.

મારી રહો કામ તીર,

બાકુળ હૃદય અધીર;

સ્થિર રહે ન મોઢં વીર,

ચેતના જગાવી.

ચમકે ચપળા પ્રકાશ,

વિશ્વમાંડી છે વિકાસ;

તોય આ હૃદય ઉન્નત,

હૈયું દે દલાવી

સુખદ.

ઝરઝર જલધાર ધરે,

નયનમાંથી અશ્રુ ઝરે;

ધીરજ હૃદય કેમ ધરે,

મોહિની લગાવી.

છાઇ રહો અધકાર,

સૂઝે ન એક પાર;

ઉર વિપાદ બેશુમાર,

રજો દિલે છવાઇ.

સજલ પયનમાંડી ગમ,

આડુ નિહાર આપ,

દષ્ટિ રાખ હાથ હાથ,

સત્તા શી જમાવી.

ચાતના અનેક સહુ,

ઉર અમાપ ભાર વહુ;

દુઃખ વપથા કેમ કહુ,

બહાવરી બનાવી.

ધુવાનો વેગ ચપળ,

નિષ્ફળ સૌંદર્ય સંકળ;

ધિક્ક ધિક્ક આ જન્મ વિરળ,

મંદારો દુઃખદાયી.

(રતિ પ્રવેશ કરે છે.)

અહલ્યા—ત્હમે કોણુ છો ?

રતિ—અતિથિ !

અહલ્યા—ત્હમે ખાધું છે કે ભૂખ્યાં છો ?

રતિ—હું ભૂખી નથી પણ તરસી છું.

અહલ્યા—તૃપિત ? મુખળધાર વર્ષાદયી મેદાન, ઘાટ, જંગલ બધુએ પાણીમાં ખૂડી ગયું છે—અને તું—તું—તરસી છે ? આ મસ્કરી નથી કે ?

રતિ—ના, મસ્કરી નથી—ઉપહાસ નથી. સાત્ય હકીકત છે. સરોવરમાં શીતલ જળ ભર્યું છે : પરન્તુ એથી ચાતકની તૃષા છીપતી નથી.

અહલ્યા—મસ્કરી છોડી હવે સમસ્યા પૂછવા માંડી ?

રતિ—કોષ દિવસ ત્હમે આપનામાં ત્હમારું આ રૂપ-ત્હમારી અનુપ રૂપરાશિનું પ્રતિબિંબ નિહાળ્યું—જોયું છે ?

અહલ્યા—હા, પણ અત્દારે ત્હમારે શું જોયું છે ? ત્હમારી શી ઇચ્છા છે ?

રતિ—તપસ્વિની ! હું કેવળ એકાગ્ર દૃષ્ટિએ ત્હમારાં મુખ ઉપરની મોહિની નિહાળવા ચાહું છું.

અહલ્યા—ત્હમે તો રૂઝો છો—

રતિ—તેથી શું ? વિશ્વની સંપત્તિ રૂપ

છે—આ સમસ્ત વિશ્વમાં રૂપ વિસ્મયજનક વસ્તુ છે.

અહલ્યા—ત્હમારું નામ શું ?

રતિ—રતિ.

અહલ્યા—ત્હમારું નિવાસસ્થાન કયાં ?

રતિ—ત્હમારું નિવાસસ્થાન સ્વર્ગ છે.

અમુક કારણવશાત્ હું આ માર્ગે યથ મિચિલા જતી હતી. માર્ગમાં એકાએક વર્ષાદ તૂટી પડ્યો; અને તેથી ભીંગતી બચવા લાગ્યાર બનીને ત્હારે આ આશ્રમની બહાર આશ્રય લેવો પડ્યો. ત્હાં તો સહસા ત્હમારી આ મોહિનીસ્વરૂપ મૂર્તિ ત્હારી નજરે પડી. હું આશ્ચર્યચકિત યથ ચિત્રવત બની ગય. સખિ ! ત્હમારું નામ શું ?

અહલ્યા—હું તપસ્વિની અહલ્યા છું.

રતિ—હું મહાભાગ્યશાળી છું. સ્વર્ગમાં અહલ્યાનું નામ સાંભળી ચુકી છું—હા ! આ તો ફરીથી વર્ષાદ તૂટી પડ્યો. ફરી ફરીને ત્હમે ત્હને ત્હમારા આશ્રમમાં સ્થાન આપશો ?

અહલ્યા—હું કૃતાર્થ યંત્રણા ત્હમારા પતિ આશ્રમમાં નથી—પરદેશ ગયા/છે. ત્હમે ત્હમારા અતિથિ છો એ ત્હમારું સૌભાગ્ય છે. ચાલો, આશ્રમમાં પધારો !

રતિ—ચાલો, પ્રિય સખિ ! (જાય છે)

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ : જોતમના તપોવનનો માર્ગ.

સમય : સંધ્યાકાળ.

(મદન અને વસન્ત.)

મદન ગાય છે :

પહેરીને પુષ્પમાળા, પુષ્પો બધે બિહાવું :
પુષ્પોથી કેશ ગૂંચી, મુગધ હું બહેલાવું.—૧
પુષ્પોનું ખાણુ ધારી, ધનુ પુષ્પનું ઉડાવી :
ગતિ પુષ્પની જતાવી, સત્તા બધે જમાવું.—૨

પુષ્પોની મહેંક વાગે, બેભાન લોક યાગે;
છોડી નહિ જવાગે, આધીન હું બનાવું.—૩.

પુષ્પો તણે હું પારો, પુષ્પો તણે સીતાગે;
અવતાર પુષ્પ મહારો, સુગંધમાં હું બાવું.—૪.

મદન—શું વિચારી રહો છે વસન્ત ?
વસન્ત—પ્રભુ ! હું વિચારું છું કે ત્હમે
આટલું બધું જૂઠું પણ બોલી શકે છે !

મદન—શું જૂઠું બાખ્યું મહેં, સખા ?
વસન્ત—એજ તો. ત્હમે ત્હમારા મહેંચેજ
કહ્યું, કે ફૂલના પરિધાનથી શરીર ઢાંકું છું.
પરન્તુ ત્હેની નીચે તો આપ મહાશયનો
આરસો મખમલનો બમો રપટ દષ્ટિએચર
યામ છે.

મદન—કેવળ પુષ્પથી જ શરીર ઢાંકાય
ખરું કે ? એકલાં પુષ્પથી શરીર ઢાંકતાં તાઢ
ન વાય કે ?

વસન્ત—મહારું કહેવું પણ એજ છે. જો
પુષ્પથીજ આવે તેમ હોય તો લોકો કપાસને
બદલે ફૂલની જ ખેતી કરત.

મદન—વાર, બીલું જૂઠું મહેં શું કહ્યું ?

વસન્ત—બીલું, ત્હમારું ફૂલનું ધનુષ્ય
જૂઠું છે. પુષ્પધનુષ્ય તો વિશ્વકર્માનો આપ
આવે હોય ન બની શકે. એને સખત રહેવા
સાર કાંઈક તો જોઈએજ. ઉપર ઉપરથી ભલે
ફૂલથી શણગારવામાં આવે.

મદન—બીલું કાંઈ જૂઠું છે કે ?

વસન્ત—પુષ્પની સાથે રમવું તે. ફૂલની
સાથે રમવું તે કાંઈ અઘરી વાત નથી; પરન્તુ
આપને તો મહેં સદાય ગિલ્લીદંડા રમતાં જ
જોયા છે.

મદન—એ તો તું ન્હાનપણની વાત
કરે છે !

વસન્ત—રહેવા ઘો હવે ! પરન્તુ એટલું
તો હું સોગનપૂર્વક જરૂર કહીશ કે કેવળ
પુષ્પના સુમધુર રસનું પાન કરીને જ આ

વાસ્તવિક (ગોળમટોળ) વર્તુલાકાર શરીર
આટલું બધું પુષ્ટ થયું નથી.

મદન—સ્વમંજનો નથી—

વસન્ત—અને ફૂલની તરફ તારી રહ્યા
સિવાય આપને પણ અમારી માફક બીજાં
એ ચાર કામ કરવાં પડે છે.

મદન—એ બધી તો કવિતાની વાત છે.
હું કાવ્યકળા જરાયે જાણતો નથી એમ
લાગે છે. કેમ સાચું ને ?

વસન્ત—હા, ના. મહેં કાવ્યકળાનો
અભ્યાસ કર્યો નથી; પરન્તુ કળાકંદની
મીઠાઈ બાધી છે; અને કસમ, બાધને કહું
છું કે કળાકંદની મીઠાઈ આગળ કાવ્યકળા
યા તો ચિત્રકળા કાંઈ વિસાતમાં નથી.

મદન—આ ગીતની બધી વાતો છે. બધી
કવિતા છે. જો પેલો શીકાર આવે છે, તો દારા
સાથી મલય-પવન અને કોકિલા, સાથે
તૈયાર છે કે ?

વસન્ત—બધાંય તૈયાર છે—જોવું છે ?

(પાસે કોયલ ટહુકે છે.)

મદન—વાહ વાહ ! આ કોકિલાનો શબ્દ

સૂણીને પણ અહલ્યા દેવી આપણા કંદમાં ન
ફસાય તો સ્વમંજવું કે ત્હેનું શરીર રકત-
મોંસિનું નહિ-છંદ ચૂનાવું બનેલું છે. બેઠક,
કોયલ પણ વિચિત્ર પંખી છે. ચાલો છૂટ્યું
છૂટ્યું ચાલીએ. (બંને જાય છે.)

(જતાં, જતાં મદન ગાય છે :)

એક ધણું કાળું પંખી છે,
પાંખો બે એની કાળી:
કોમળ કંઠે છે કવિ એને
પણ લાખો ઘર નાખ્યાં બાળી.

ફાગણ ચૈતર માંદિ બોલે,
 દેવ એની છે ઘણી છુરી:
 સંયોગી અમૃત સમ જોને,
 વિયોગીના મનમાં છુરી.
 કહ્ન કહ્ન રવ કરતી એ જાણે,
 પ્રાણ તડપતો એનો છે:
 પછાડ ખાધ પૃથ્વી પર પડતી,
 વિયોગી જીવ અસ એનો છે.
 પ્રાણનાથના વિના મધુરો
 સ્વર જો કે એનો સુણે:
 જીવનતનમાં બળી જમ્ને,
 શોક દુઃખથી એ ધુણે.
 એ પંખી છે સત્યાનાશી
 નવીન વસન્તે આવે છે:
 ગડગડ કરીને પંચમ ગાઇ,
 અજબ ધન મચાવે છે.
 મહાભાગ્ય છે માનવ જીવન,
 ખાર માસ એ રહેતું નહિ:
 નહિ તો, જીવન કલિન થાતે,
 કાષ્ટ હલ્ય એ સહેતું નહિ.
 (ગાય છે.)
 (અદભ્ય આને રતિ પ્રવેશ કરે છે.)

રતિ—હાય સખિ! આ વસન્ત ઋતુમાં
 આ રૂપ, આવી ઉગતી જીવાની, બધાંની આ
 દ્યા! સખિ! જીવનમાં કેવળ એકજ વાર
 જીવાની આવે છે; અને તે પણ બહુ વખત
 સંધી ટકતી નથી—એ તો આર દિવસના
 ચાંદરણા સમી છે!

અદભ્યા—હું સમજું છું બધુંય સ્વમજ્જું
 હું; પરન્તુ શું કરું? હું બહુ કમનસીબ છું!
 રતિ—અવેરી વિના રત્ન કોણ પારખી
 શકે? તું રત્નને જંગલમાં વેડફી ન દે! આ
 રૂપ અને જીવાની સદાયે રહેવાની નથી. તારાં
 રૂપ અને જીવાનીને સાર્યક કર! વાડ, દવે હું
 બહુ છું, સખિ! હું આત બાઅચાળી કે
 એકાએક તારાં મિલન થયું, અપ્સરાઓમાંજ

કેવળ તારા જીવું રૂપ હોય છે. માર્ગમાં-આ
 રૂપરાશિને નિહાળીને હું કૃતાર્થ-ધન્ય થઈ.

અદભ્યા—અહા! કેવું મનોહર દષ્ય!
 (એસી ગાય છે.) રયામનિકુંજ. મંજુલ
 મંજરીઓથી શોભી રહ્યું છે, ભરમર ગુન્ન-
 રવ કરી રહ્યા છે, દૂર વનની કોર ભૂમિમાં,
 ગાદ વૃક્ષઘટાની છાયામાં અર્ધ ધુધટ ખોલ્યા
 સમી નદી વેગપૂર્વક વહી રહી છે. આણું
 વન નિસ્તબ્ધ છે. કેવળ દૂર-દૂર આત્રવૃક્ષ
 પર કોકિલા પુષ્પિત વનભૂમિને કંપાવતા
 લલિત સ્વરે કુદ્સ્વ કરી રહી છે. મંદ
 ગતિએ-ધીમી લહરીએ વસન્તવાયુ વિહરે
 છે. પેશું હરણચિહ્ન ગર્દન નીચી નમાવી
 વિરમયપૂર્વક, નિર્મળ હમણાં જ મેઘમુક્ત
 થયેલા નિલાકાશ તરફ જાંખી રહ્યું છે. કોણ
 કહે કે આ વર્ષો ઋતુ છે! કોણ કહેશે કે
 કાલે આ નિલાકાશને વર્ષાની ધનઘટા છાઇ
 રહી હતી? વસન્ત અને વર્ષાના મધુર સહકારે
 અપૂર્વ સૌન્દર્ય રાખ્યની રચના કરી છે!
 આહા! કેવું મધુર દરમ! ધણાં દિવસો થયાં
 મહેં આવું મનમુગ્ધ કરે એવું સૌન્દર્યચિત્ર
 જોયું ન હતું. કોકિલાએ આટલા આમદ-
 પૂર્વક કુદ્ધવનિ કદાપિ ક્યોં નથી એમ મ્હને
 લાગે છે. (ગાય છે.)

ગીત.

અંચળ મન ક્યમ થાએ આનં
 આ અંચળ મન ક્યમ થાયે;
 સુખ રહેલી વ્યાકુળતા તે
 જગૃન સાને થાય?—અંચળ
 પ્રકૃતિને વશ થઈને આ,
 પામર જીવ લલચાય;
 માને નદિ ઉપરે જરાયે
 મન, મનમાં મુંજાય—અંચળ
 આકર્ષણ આ કેવું છે
 તે કેમ કરી સ્વમગ્નય;
 મતિ નારી મુગ્ધા થઈને
 શંદ મનમાંની મલકાય?—અંચળ

આ મન્દ આકાશમાં ખીલી રહી છે !
વાહ ! કેવી અપૂર્વ લેની શોભા ? આખા
વનમાં આંદની ચમકી રહી છે ! એક તરફ
શાન્ત ગૌરવપૂર્વક સૂર્યાસ્ત થઇ રહ્યો છે; ખીણ
તરફ ચન્દ્ર-સ્નિગ્ધ હાસ્ય કરતો આકાશમાં
દેખા દે છે. સૂર્ય અને ચન્દ્ર-બન્નેએ દિગંત-
વિસ્તૃત હિન્નજવળ આકાશ રાજ્યની વહેંચણી
કરી લીધી હોય એમ લાગે છે. આ-આ-
કોણ ગાય છે ?

(એક સુસન્નિવૃત નૌકામાં બેઠેલી અપ્સરાઓ
માતી-માતી પ્રવેશ કરે છે. અને ગાય છે.)

ગીત.

સમય આ ફોગટ વીતી ગય;
કોણ આવશે સંગી થઈને
છાંછે સોબત થાય: સમયં

ન્હાની નૌકા સજી અમારી,
હાલી ચાલી જાય:
ભુલ્ય ચમેલી હાર હલાવે,
હૈયું આ તોલાય. સમયં

ફરફરતી આ ધન પતાકા,
મૃદુ વાયુ બહુ વાય:
નદીની અંદર વહાલમ નૌકા,
હાલી ચાલી જાય. સમયં

પ્રેમમાર્ગના મુસાફરો જે,
નવીન પ્રેમને પાય:
મગન થઈને લગન લગાવે,
હૃદય ન પ્રેમ સમાય. સમયં

મુખે હાસ્ય ને નયને અશ્રુ,
અંતરમાં લારી લ્હાય:
જઈ રહ્યો જે પ્રેમ પંથમાં,
કેઈ ન લેની સ્હાય. સમયં

પશ્ચિમવું આકાશ જુઓ,
આ સંધ્યાએ સોહાય:
રંગવિરંગી છટા નીરખી,
માનવ મન સહાય. સમયં

મંદ સુગંધ પવનની મોહિ,

બંસી ખ્વનિ સંભળાય:

છુટે પુવારો હાસ્ય તરંગે,

મોહન ગળે લગાય. સમયં

અહલ્યા—કેવું સ્વર્ગીય સંગીત ! મહારા
શરીરમાં રોમાંચ થાય છે. હૃદયમાં વાસના
જાગૃત થાય છે ! એ પ્રવાહને રોકી રાખવાની
મહારામાં શક્તિ નથી. હા ! હું સ્વમથ !
મહારી યુવાની નિષ્ફળ છે—મહારો આ નારી
જન્મ પૃથા છે. બહુ સમય વીતી ગયો. હવે
તો મહારા સ્તા આશ્રમ તરફ જાઉં ! (જવા
પગ ઉપર છે. ફરી નેપથ્ય તરફ જોઇ) આ
સુંદર નવયુવક કોણ છે ? આ ! મંદગતિએ
કોણ ગય છે ? મરતક ઉપર જટા છે આને
મ્હેં કદાપિ જોયો નથી. શરીર સુગંધિત, સુંદર
અને દીર્ઘ છે. છાતી વિશાળ છે. માલ ગજરાજ
સમી મરત છે, શરીરની શોભા અનેરી છે; પરંતુ
સર્વથી સુંદર તો એનો મુખચન્દ્ર છે. શેવાલ-
ભરી કોમળ કમળનાળની ઉપર, કમળકુમુમ
સમા દેહની ઉપર મુખમંડળની શોભા અપૂર્વ
છે. કોણ દશે એ ? લાલ, પૂછી તો જાઉં ! હું
જવાબ આપે છે ! પચિંક ! ત્હમે કોણ છો ?
(તપસ્વીના વેશમાં ઇન્દ્ર પ્રવેશ કરે છે.)

ઇન્દ્ર—સુંદરી, તપસ્વિની ! ત્હમે કોણ છો ?
ત્હમે મ્હમે કેમ બોલાવ્યો ?

અહલ્યા—ત્હમે કહ્યાં જાઓ છો ?

ઇન્દ્ર—મિથિલાનગરીમાં. એ અદિત્યી
કેટલું દૂર છે ? દેવી, મ્હને એ માર્ગ દાખવી
મહારા પર દર્શા કરશો ?

અહલ્યા—એ દુર્ગમ સ્થાન અદિત્યી
બહુ દૂર છે; અને સંધ્યા સમય થયો છે. હે
તાપસ ! મહારા આશ્રમમાં ત્હમે મુખપૂર્વક
રાત્રિ વ્યતીત કરો. કાલે પ્રાતઃકાળે ત્હમે
ત્હમારે માર્ગે જાઓ.

ઇન્દ્ર—ત્હમે કોણ છો ?

અહલ્યા—હું તપસ્વિની છું.

ઈન્દ્ર—તમારું નામ શું ?

અહત્યા—મ્હારું નામ છે અહત્યા ! નહિ, નહિ, સખા ! મ્હેં જુદું કશું. હું કેવળ નારી છું. મ્હારું નામજ નથી. નહિ, મિત્ર ! મ્હારું નામ તો હું વિસરી ગઇ છું. મ્હારું નામ પૂછો છો ? નહિ, નહિ, હું કેવળ સંન્યાસિની છું. મ્હારું તો નામજ નથી.

ઈન્દ્ર—દેવિ ! સત્ય હકીકત કહો. તમારી આ શમર્યા હું સહમણ શકતો નથી. તમને કોણ છે ?

અહત્યા—પ્રિય ! સાચ્યું કહું ? હા ! સાચ્યું કહીશ. મ્હારા આશ્રમમાં ચાલો.

ઈન્દ્ર—નહિ, નહિ, હું આશ્રમમાં નહિ આવું.

અહત્યા—નહિ, તમને જરૂર આવશે. તમારા મનનો લાવ તમારા મુખ, પરથી મ્હને સ્પષ્ટ જણાય છે. મિથ્યા આડંબરનો ત્યાગ કરી મ્હારા આશ્રમમાં ચાલો. (અસ્પષ્ટ રીતે) સાચ્યું કહું છું હું તમારી દાસી છું—તમે મ્હારા પ્રાણેશ્વર છો !

(બન્ને જાય છે)

પ્રવેશ ૩ નો.

સ્થળ : ચિરંજીવના આશ્રમનો બહારનો ભાગ. સમય : તૃતીય પ્રહર.

(એકાએક માધુરી પ્રવેશ કરે છે.)

માધુરી—હા ! કેવું આશ્ચર્ય ! કેવો અન્યાય ! કેવી ત્રિચિત્ર ઘટના ! હું શું કહું ? કોની સલાહ લઉં ? હું એકવાર અન્ય તપસ્વીઓના આશ્રમમાં જાઉં તો ? ના. મ્હારે અન્ય તપસ્વીઓની આગળ હજૂ આ નિન્દનીય ઘટના પ્રકટ કરવાની જરૂર નથી. કદાચ કાંઈ રસ્તો સૂઝે તો હું વિચારું; પણ પહેલાં સ્વામીની સલાહ લઉં તો ફીક. હા. એમજ કરું. એ ઝો જાય—એલાવું. નાથ ! જરા અહિં આવો તો !

(ચિરંજીવ પ્રવેશ કરે છે.)

ચિરંજીવ—શું છે ? તમે મ્હને બોલવો કે ?

માધુરી—હા, મારે એક વાત કહેવી છે.

ચિરંજીવ—બહુ જરૂરની વાત છે કે ?

માધુરી—હા, ઘણી જરૂરી છે.

ચિરંજીવ—તો તે કહીજ નાખ. હું પણ એક ઘણા જરૂરી કામને માટેજ બહાર જાઉં છું.

માધુરી—ત્યારે ગુરૂપત્ની ક્યાં છે એ તમે જાણો છો ?

ચિરંજીવ—એ પૂછવાનું કારણ ? અત્યારે તો તેઓ આશ્રમમાં છે.

માધુરી—શું કરે છે ?

ચિરંજીવ—વળી કરે શું ? આંખો ચોળે છે. એજ પૂરાણો કિસ્સો !

માધુરી—કંઈ જાણો કિસ્સો ?

ચિરંજીવ—જુદા જુદીનો જ તો ! તું જાણતી નથી ? લે સાંભળ. (ગાય છે.)

એક સ્થળે એ જુદો જુદો ભેડ જણાં બસ રહેતાં તા સંપભાવ બનેની વચ્ચે, પ્રેમભાવથી મ્હાતાં તાં જુદા પૂરી વૈષ્ણવ જન્મારે વૃદ્ધ શક્તિને સ્વાકારેઃ અધો યાતાં ધરમાં બંને લાકડીઓ લઇ મારે.

લડતાં વડતાં જો બહુ દોડી આવે લોકઃ

લોક તણાં ત્યાં થોક ને પોલિસનો સંયોગ.

“હતારીની” કહીને જુદો યથો અચાનક અન્તર્ધ્વાનઃ જુદી દુઃખના કરે વિલાપો આપે પથરા પર પ્રાણ. એક વર્ષ પૂરું વીસું ને જુદો આવ્યો જ્યારે ઘેરઃ જુદીનું મન મલકાયું ને યજ્ઞ રહી ત્યાં લીલાલ્હે.

આ-અન્દ્ર આકાશમાં ખીલી રહ્યો છે !
 વાહ ! કેવી અપૂર્વ તહેની શોભા ! આખા
 વનમાં ચાંદની ચમકી રહી છે ! એક તરફ
 શાન્ત ગૌરવપૂર્વક-સૂર્યાસ્ત ચમરહ્યો છે; ખીજી
 તરફ અન્દ્ર-સ્તિમ્બ હાસ્ય કરતો આકાશમાં
 દેખાઈ છે. સૂર્ય અને ચન્દ્ર-બન્નેએ દિગંત-
 વિસ્તૃત હિન્નજ્વળ આકાશ રાખ્યોની વહેંચણી
 કરી લીધી હોય એમ લાગે છે. આ-આ-
 કોણુ ગાય છે ?
 (એક સુસન્નિજત નૌકામાં બેઠેલી અપ્સરાઓ
 ગાતી-ગાતી પ્રવેશ કરે છે. અને વચ છે.)

ગીત.

સમય આ ફોગટ વીતી ગય;
 કોણુ આવશે સંગી યદને
 હજી સોજત યાય: સમય૦
 ન્દાની નૌકા સજી અમારી,
 હાલી ચાલી ગય:
 જુદા ચમેલી હાર હલાવે,
 હૈયું આ લોભાય. સમય૦
 ફરફરતી આ ધન પતાકા,
 મૃદુ વાયુ બહુ વાય:
 નદીની અંદર વહાલમ નૌકા,
 હાલી ચાલી ગય. સમય૦
 પ્રેમમાર્ગના મુસાફરો ને,
 નવીન પ્રેમને પાય:
 મગન થઇને લગન લગાવે,
 હૃદય ન પ્રેમ સમાય. સમય૦
 મુખે હાસ્ય ને નયને અશ્રુ,
 અંતરમાં ભરી સ્થાય:
 જઈ રહ્યો ને પ્રેમ પંથમાં,
 કોઈ ન તહેની સ્થાય. સમય૦
 પશ્ચિમનું આકાશ જુઓ,
 આ સંધ્યાએ સોહાય:
 રંગવિરંગી છટા નીરખી,
 માનવ મન લલચાય. સમય૦

મંદ સુગંધ પવનની માંહિ,
 બંસી ખનિ સંભળાય:
 છુટે પુવારો હાસ્ય તરંગે,
 મોહન ગળે લગાય. સમય૦

અહલ્યા—કેવું સ્વર્ગીય સંગીત ! મ્હારા
 શરીરમાં રામાંચ થાય છે. હૃદયમાં વાસના
 જગૃત થાય છે ! એ પ્રવાહને રોકી રાખવાની
 મ્હારામાં શક્તિ નથી. હા ! હું સ્વમજી !
 મ્હારી યુવાની નિષ્ફળ છે-મ્હારો આ નારી
 જન્મ વૃથા છે. બહુ સમય વીતી ગયો. હવે
 તો મ્હારા સૂતા આશ્રમ તરફ જાઉં ! (જવા
 પગ ઉપાડે છે. ફરી નેપથ્ય તરફ જોઈ) આ
 સુંદર નવયુવક કોણુ છે ? આ મંદગતિએ
 કોણુ ગય છે ? મસ્તક ઉપર જટા છે અને
 મ્હેં કદાપિ જોયો નથી. શરીર-સુગંધિત, સુંદર
 અને દીર્ઘ છે. છાતી વિશાળ છે. ચાલ ગજરાજ
 સમી મસ્ત છે, શરીરની શોભા અનેરી છે; પરંતુ
 સર્વથો સુંદર તો કોનો મુખચન્દ્ર છે. શૈવાલ-
 ભરી કોમળ કમળનાળની ઉપર, કમળકુસુમ
 સમા દેહની ઉપર મુખમંડળની શોભા અપૂર્વ
 છે. કોણુ દરો એ ? લાલ, પૂછી તો જોઈ ! શું
 જવાબ આપે છે ! પચિક ! ત્હમે કોણુ છો ?
 (તપસ્વીના વેશમાં ઇન્દ્ર પ્રવેશ કરે છે.)

ઇન્દ્ર—સુંદરી, તપસ્વિની ! ત્હમે કોણુ છો ?
 ત્હમે મ્હને કેમ બોલાવ્યો ?

અહલ્યા—ત્હમે ક્યાં જાઓ છો ?

ઇન્દ્ર—મિથિલાનગરીમાં. એ અહિંથી
 કેટલું દૂર છે ? દેવી, મ્હને એ માર્ગ દાખવી
 મ્હારા પર દયા કરશો ?

અહલ્યા—એ દુર્ગમ સ્થાન અહિંથી
 બહુ દૂર છે; અને સન્ધ્યા સમય થયો છે. હે
 તાપસ ! મ્હારા આશ્રમમાં ત્હમે સુખપૂર્વક
 રાત્રિ વ્યતિત કરો. કાલે પ્રાતઃકાળે ત્હમે
 ત્હમારે માર્ગે જજો.

ઇન્દ્ર—ત્હમે કોણુ છો ?

અહલ્યા—હું તપસ્વિની છું.

ચિરંજીવ—શું કરવાનું છે ? કહે તો ખરી ! મહારામાં જેઠાણી તાકાત છે એટલીજ બુદ્ધિ જે મહારા મગજમાં હોત તો તે ખરેખર હું મદા બુદ્ધિવાન માણસ થઈ શકત.

માધુરી—કામ તો એજ છે કે ત્વમારે તે માણસનો પત્તો મેળવવો. તે કેણુ છે ? ક્યાં રહે છે ? અને તેની શી ઇચ્છા છે ? એ બધું જાણવું જોઈએ.

ચિરંજીવ—તે કોણુ છે, અને ક્યાં રહે છે તે તો મેઘક હું જાણતો નથી; પરંતુ તેની ઇચ્છા શી છે એ તો બરાબર મહારા ધ્યાનમાં આવ્યું છે; આવી સ્થિતિમાં દરેક પુરુષનો એકજ અભિપ્રાય આવે છે.

માધુરી—કાલે તે આશ્રમમાંથી બહાર નીકળે ત્વમારે તેની પાછળ પાછળ ત્વમે જાણે. જાણે.....

ચિરંજીવ—ના, એ તો મહારાથી નહિ બને. હું એની પાછળ પાછળ જાણે એને નહિ પકડી શકું. પકડીશ તો તેની સામે ધરીને પકડીશ (ઉચ્છ્વાસ ધારણ કરે છે.)

માધુરી—નહિ, પ્રભુ ! મહર્ષિ ઝાતમના પવિત્ર આશ્રમમાં એવું બદનામીનું કામ કરવાની જરૂર નથી.

ચિરંજીવ—હું હું હું (હુંકાર કરે છે.)

માધુરી—સોગન છે સ્વામીનાથ ! અહિં આ નહિ, યુદ્ધ કરવું હોય લડવું હોય તો તપોવનની બહાર જાઈને લડજો. આજે પાછલી રાતે જરા જાગતા રહેજો, સ્વપ્નમાં ?

ચિરંજીવ—મહન તો આજ આખી રાત ઉંઘજ નહિ આવે. હીક જે. ઘણા સારા સમાચાર છે ! આવી રીતે જ જીવનમાં થોડી ઘણી વિચિત્રતા આવે છે.

માધુરી—(નિપજ તરફ દૃષ્ટિપાત કરીને)

શતાનંદ રાતો રાતો આવે છે.

(શતાનંદ રડતો રડતો પ્રવેશ કરે છે.)

શતાનંદ—માસી !

માધુરી—શું છે, બેટા ?

શતાનંદ—માએ મળે માયો.

માધુરી—શા માટે ?

શતાનંદ—કોણુ જાણે શા માટે માયો.

એ તો કહે છે કે આજ રાતે એ મળે એની સાથે નહિ સવારે (રડે છે.)

ચિરંજીવ—તો છોકરા ! ત્વારી મા ત્વને મારે છે તો પછી તું તેની પાસે સવાને કેમ જાય છે ?

માધુરી—ત્વમે સ્વમજતા નથી. એ તો હૃદયના સ્નેહનું આકર્ષણ છે. ચાક, બેટા ! તું મહારી સાથે ચાલ. (શતાનંદને લાંબને માધુરી જાય છે)

ચિરંજીવ—(સ્વગત) હું, હું, મહાર કહેવું તદન ખરું છે કે સ્વભાવ કોઈ કાળે બદલાતોજ નથી. “ અંગારા : શત ધોતેન મલિનત્વં ન મુક્તિતિ । ” એ ક્યાં જવાનો છે ? સ્ત્રીચરિત્ર ! તું ક્યાં જાણે ? (એક તપસ્વી પ્રવેશ કરે છે.)

ચિરંજીવ—હું, હું, હું. (હુંકાર કરે છે.)

તપસ્વી—ભાઈ ! એકાએક આઠનું બધું ઉઠે ૩૫ કેમ ધારણ કરું ?

ચિરંજીવ—મહારા અંતરમાં દોષનો આવિર્ભાવ થયો છે.

તપસ્વી—કેમ ? શા માટે ?

ચિરંજીવ—ત્વમારે એ કંઈ પૂછવાની જરૂર ? (મારવા દોડે છે.) ચાલ, ચાલો જા આ આશ્રમમાંથી.

તપસ્વી—જાઉં છું ભાઈ ! હું તો એક ખુશખબર આપવા આવ્યો હતો.

ચિરંજીવ—ખુશખબર ? (આયત્ન કરીને) શું ? શું ? કહે તો ખરે !

તપસ્વી—મહર્ષિ ઝાતમ પાછા પધારે છે.

ચિરંજીવ—ક્યાં પધારે છે ?

તપસ્વી—એક અઘવાડિયામાં જા !

ચિરંજીવ—તે પાછા પધારે છે શા માટે ?

તપસ્વી—ત્યાં તેમનાથી તપસ્યા થઈ શકી નહિ. ત્યાં રાક્ષસોનો ધોર ઉપદ્રવ છે.

અપિ વિશ્વામિત્ર, મહારાજ દશરથ પાસે રાક્ષસોનો વિનાશ કરવાની પ્રાર્થના કરવા ગયા છે; અને ગૌતમશ્રી પાછા આશ્રમમાં પધારે છે.

ચિરંજીવ—મહર્ષિમાં જરાય માનસિક

બળ નથી. ગૌતમ શ્રી અત્યંત અપદાર છે. સ્ત્રીને છોડીને હૃદયનાથી ત્યાં રહ શકાયું નહિ. બીજું શું ? સદમન્યો-તેઓ અત્યંત અપદાર્ય છે !

(બંને ગળે છે.)

પ્રવેશ ૪ થો

સ્થળ : અદલ્લાની કુદીરનો બહારનો ભાગ.

સમય : પાછલી રાત્રિ

(ઈન્દ્ર અને અદલ્લા).

અદલ્લા—ત્હમે ઈન્દ્ર છો ? પહેલાં જો બળુશી હોત, તો જો માયાવી ! ત્હને મહારા હૃદયનો અધિકાર દેવ ન બનાવત !

ઈન્દ્ર—દેવિ ! મહારામાં શો દોષ છે ?

અદલ્લા—ત્હમારામાં સેકડો દોષ છે. મ્હેં સામન્ય છે કે ત્હમે ધર્મ, બલિયારી, અને લાંપટ છો.

ઈન્દ્ર—મહારી આ વ્યર્થ બદનામી ઉપર વિશ્વાસ ન રાખશો.

અદલ્લા—સાચું લાખો, ત્હમે અદલ્લાને મ્હાઓ છો ?

ઈન્દ્ર—(બંને હસ્ત પકડી) સર્વોગ સુંદરી ! મહારી હૃદયેશ્વરી ! જેટલી સુગંધ

અસ્કુટ પ્રણયવાણીના ભરપૂર આસ-મળે છે, તેટલી સુગંધ નિદનવનનાં

મંદાર પુષ્પ, વસન્તવાયુથી સંચાલિત

ની આપતાં. ત્હારા આ લાલ લાલ

હાંમાં જેટલું અમૃત છે તેટલું મહારા

આધુરી—જેવી ત્હમારી કચ્છા. ત્હમે મહારા ઉપર પ્રેમ રાખો યા નહિ; પણ હું તો ત્હમને સહાયે પૂજશ !

ચિરંજીવ—એજ સ્ત્રી-જાતિને મ્હોરો દોષ છે. રાંડ ગણે પડે છે તો પછી પાછો છોડીને નથી.

મધુરી—હશે. હવે એ બધી વાતો જવા કરવાડું છે.

વાત ઉપર વિશ્વાસ રાખતી હોઈ તો !

ઈન્દ્ર—તું શા માટે વિશ્વાસ નથી રાખતી ?

અદલ્લા—ત્હમારી સભામાં વેશ્યાઓ નામે છે, એ સત્ય છે કે ?

ઈન્દ્ર—હા, પણ તે તો નાયનારીઓ છે-મહારી પ્રણયિની નથી.

અદલ્લા—અને શ્યાદેવી ત્હમારાં રાણી છે કે ?

ઈન્દ્ર—ઈન્દ્રાણી કેવળ રાણીજ છે-પ્રણયિની નહિ.

અદલ્લા—(સદસા) ના, ના, પાછા બાજો ! ત્હમે હજી જઈ શકો છો.

હું પણ જઈ શકું છું. જે ચવાડું હતું તે યઈ ગયું. કોઈ એ નહિ બાજો. જાઓ !

પાછા બાજો !

ઈન્દ્ર—પ્રિયતમે ! હું જઈશ, પરંતુ ત્હારે તો મહારી સાથે જ આવવું પડશે.

ચાલ. હંમેશાં ચાલ. કિનારા પર હોડી

ચિરંજીવ શર્મા કાંઈ બેબા.

હવે એ ક્યાં જવાના ? સ્ત્રીજીવ ! શા માટે જગ એવું હોય છે. એ રેશમી સાંઢિયું ગૌત-યા તો વૃક્ષનાં પાંદડાં પહેરે પણ

ક્યાં ધૂપાય ? કહો જોઈએ ક્યાં નાંધે શા માટે આધુરી—અત્દારે ત્હમારે નાંધો છીએ. હું કરવાડું છે. અને ઈન્દ્ર મરણ

પર્વત એક ન તુટી શકે એવી શૃંગલાથી ખંધાયાં છે. ચાલ, હું ત્હને સંગેરમરનાં મહેલમાં, પુષ્પસુવાસિન સુવર્ણ પલંગમાં પોઢાડીશ. દિરાના આબુપણુ આપીશ, સેંકડો દાસ દાસીઓ ત્હારી સેવા ખમવશે. હું ખુદ દેવરાજ, ત્હારા ચરણ તળાંસીશ.

અહલ્યા—(કંપતાં કંપતાં) સોગન થ્યો, સામ્યેજ ત્હમે મ્હને મ્હાએ છો ?

ઈન્દ્ર—હને દળ્ય સંદેહ છે ? અને મ્હને પૂછે છે ' મ્હાઓ છો ? ' હાય પ્રિયે ! પ્રાણેશ્વરી ! આત્મે અધીર આમ્રદ, આટલી જવલંત વાસના ત્હારી સ્દમજમાં નથી આવતી ?

અહલ્યા—તો ચાલો. હું ત્હમારી સાથેજ આજે કલંકના મહાસાગરમાં અંપલાવું છું. પરન્તુ હાય ! આ માર્ગે હું પાછી ફરવા ઇચ્છું છું; પણ તેમ કરવાનું મ્હારામાં સામર્થ્ય નથી. ચાલો, પરન્તુ પુત્ર શતાનંદનું શું થશે ?

ઈન્દ્ર—હને મુખી જાઓ. ત્હમારા ચેલા અને ચેલીઓ ત્હનું પાલન કરશે. દળ્ય રાત્રિ ખાઈ છે. ચાલ !

અહલ્યા—પણુ આપણે કયાં જઈશું ?

ઈન્દ્ર—સ્વર્ગમાં.

અહલ્યા—ના, ના, મ્હારે સ્વર્ગમાં નથી જવું.

ઈન્દ્ર—કેમ, પ્રાણેશ્વરી ?

અહલ્યા—ત્હમે મ્હને પૂછો છો ' કેમ ? ' સ્વર્ગના મારગમાં દિવ્યાંગનાઓ મ્હારા તરફ આંગળી કરી કહેશે કે ' આઁ બ્રહ્મા, જ્ઞાતમની આ છે. ' ત્હારે મ્હારું મ્હોં લગ્નનથી રક્તવર્ણું નહિ બને ? લગ્નને લીધે પૃથ્વીમાં છૂપાવું મ્હને નહિ ગમે ?

ઈન્દ્ર—હું ત્હને એકાન્ત ભુવનમાં અલગ, સર્વથી દૂર રાખીશ. ત્હને કોઈ પણ નહિ જોઈ શકે.

અહલ્યા—નહિ, પ્રિયતમ ! નહિ. ત્હેના કરતાં તો ચાલો, આપણે કોઈ દૂર જનશૂન્ય ક્ષીપમાં, સાગરના કિનારે, અથવા કોઈ પર્વત-શિખર ઉપરઃ જ્યાં મનુષ્યનો શ્વાસ પણ ન પહોંચી શકે, જ્યાં અલક્ષ એકાન્ત સ્થાનમાં સુખપૂર્વક નિલ અતૃપ્ત વિલાસપૂર્વક આનંદ ભોગવી શકીએ—ત્યાં જઈ વસીએ. ત્યાં હું સ્દમજશ કે વિશ્વ જનશૂન્ય છે—કેવળ હું અને ત્હમે—બસ આપણે બેજ છીએ. આપણે આ ક્ષુદ્ર મિલનના નાવને અપાર ગંભીર પ્રેમસાગરમાં—દંકરતાં ત્યાં ચાલ્યાં જશું.

ઈન્દ્ર—જેવી ત્હારી ઇચ્છા, ચાલ. આ ધડીએ જ આપણે જઈએ. શતાનંદ પણ ઉધે છે. સર્વત્ર શાન્તિનું સામાન્ય વ્યાપેલું છે. પાંદડું સરખું થે હાલતું નથી.

અહલ્યા—અને વર્ષાં પણ વરસી રહ્યો છે.

ઈન્દ્ર—એ પણ દીક છે. રાત્રિના અંધ-કારમાં, નિસ્તબ્ધ પાછલા પ્રદેરે, સકળ વિશ્વ મુડલની પેઠમ અચેત થઈ સૂઈ રહ્યું છે. ચાલ, જલ્દી ચાલ.

અહલ્યા—ચાલો.

(બંને જવાની તૈયારી કરે છે.)

શતાનંદ—(ગભીરે) મા ! મા !

અહલ્યા—હાય ! હવે હું શું કરું ? પુત્ર જાગી ઉઠ્યો !

ઈન્દ્ર—બાળક ફરીથી સૂઈ ગયો. ચાલ, જલ્દી ચાલ, તું મોડું શા માટે કરે છે ?

અહલ્યા—ચાલો.

શતાનંદ—મા ! મા ! તું કયાં ગઈ ?

ઈન્દ્ર—ચૂપ ! બાળક ! અહલ્યા ! તું એ છોકરાને જાનો રાખ. નહિ તો આપણી આ બધી તૈયારીઓ નકામી જશે; આપણા પ્રયત્નો નિષ્ફળ થશે.

અહલ્યા—ચૂપ ! શતાનંદ !

શતાનંદ—મા ! આ કાણ છે ? મા ! તું મ્હને મૂકીને કયાં ચાલી ગય છે ?

કલ્પનામિત્ર વાસ્તવિક ચિત્રોને ભેગાં કરવામાં આવે તે અંશ મરજી પડે ત્યાં ગોઠવીને નવું સંયુક્ત ચિત્ર પણ તે ગુણિ મુજબ ઉપજાવે, તે પણ વધારે કાલ્પનિક હોઈ શકે છે. આ પ્રમાણે કમરા વડે જીમીઓ પાડનાર વાસ્તવ દૃશ્યોને પોતાની 'સાંદર્ય' ઔચિત્ય આદિ ભાવનાઓ પ્રમાણે જ જીમીમાં સેવાને અનેક રીતે મથે છે, અને કોઈ કોઈવાર અદ્ભુત વિજય મેળવે છે. તો પણ કમરા આખરે યંત્ર, ત્યારે ચિત્રકારના નેતૃત્વ કમરા સજીવન ઇન્દ્રિય છે, ચિત્રકારના વિચાર કલ્પના અને ભાવનાઓ પણ બલવત્તર છે. ચિત્રકાર જીવતા માણસને સાર્થે રાખીને જીમીજ પાડે, મુખ્ય રેખાઓ રંગ આપ આદિ કુદરતીજ રાખે, ત્યારે પણ તે માણસના ચારિત્ર્ય નાદર ભાવણ્ય પ્રતિભા આદિની પોતાની જે ભાવના હોય, તેની મુદ્રા હાથે જીમી ઉપર પણ આગ્રહ જાપી આપે છે. રથૂલ સાથે મુખ્ય ભાવનાં, વાસ્તવિકતા સાથે કલ્પનાનાં, અને કુદરતી આકૃતિ સાથે ભાવનામયતાનાં આવા ચિત્રણમાં જ ચિત્રકારનો કલાવિજય છે, અને તેની ઉત્કૃષ્ટ કૃતિઓ મુદ્દમ તત્વને અર્થ દેખાડનારી, કે વસ્તુને કલ્પના અર્થે નહીંજ દેખાડનારી, કે કુદરતની સાથે નહીંજ ભાવનાદીપ્ત દેખાડનારી હોવાથી જ કુદરત ગણાય છે. સરસ્વતીચંદ્રસહિનાં રચિત અને વાણીની પોંછી વડે ચિત્રેલાં પાત્રોના પણ આ ધોરણે કુદરતી, કલ્પનામય, અને ભાવનારંગે તેજસ્વી, એમ ત્રણ વર્ગ પડે છે. પરંતુ કુદરતી કે વાસ્તવિક જીમી હોય તેથી તેમાં કલાપ્રભાવ ઓછો, અને કલ્પનાપ્રધાન કે ભાવનાપ્રધાન જીમીમાં કલાપ્રભાવ વિશેષ એમ શેવાનું નથી. કમરા વડે લીધેલી વાસ્તવ જીમીમાંજ કેટલીક વાર મણી અને જીમી કલા હોય છે, તો આ તો પીછી રંગ અને રેખાવડે પદપર ચિત્રેલી

જીમીની પણ વાત છે નહીં, વાણીવડે ચિત્રેલી મનઃકુશાલ. જીમીઓનીજ આપણે વાન કરિયે છીએ. દાખલા તરીકે સુદ્ધિધન, નરભેરામ, અને માનચતુરની. જીમીઓમાં મુખ્ય રેખાઓ કતોરો પોતાના અતુલવમાં આવેલા, પોતાને અચ્છો પરિચય થઈ ગયો હશે એવા જીવતા માણસો ઉપરથી લીધેલી લાગે છે. એટલે કે સરસ્વતીચંદ્રસહિમાં મુદ્રાઓમાંથી કોઈ પાત્રોને કુદરતી વાસ્તવિક સજીવન કહી શકાય તો તે આ ત્રણ પાત્રો છે. એ ત્રણ વાસ્તવિક-મૂર્તિઓને બોલતી, વિચારતી, ઘાટ ધડતી, દુનિયાના ઘા રહેતી અને સારા ઘા કરતી, અને તે પ્રમાણે દાલતી ચાલતી અને હર્ષ-શોકદયાવૈર આદિ ભાવો ધરતી નિરૂપવામાં કતોરની જીમીમાં જીમી શક્તિઓની કેટકેટલી એકાગ્ર પ્રવૃત્તિ થઈ હશે તેનો ક્યાસ કરો. વાસ્તવિક અને લગભગ સજીવન જેવું તે કલાદષ્ટિએ નીચું, કલ્પનામય હોય તે એથી જીવું, ભાવનાપ્રધાન સૌથી જીવું, એમ કહેવાનો આશયજ નથી. આ વિષય આપણે પાછો ભાષણમાં અને ખાસ કરીને ભાષણને અંતે જરા વિચારવો પડશે, એટલે આજે ધ્યાનમાં રાખવા જેવાં પ્રાસ્તાવિક સૂચનો આટલાં બસ ગણીને હવે આપણે સરસ્વતીચંદ્રમાંની સ્ત્રીઓ સંબંધી વિચારણા ચલાવિયે.

સ્ત્રીરત્નોમાં ગણાય એવી સ્ત્રીઓ સરસ્વતીચંદ્રમાં બધી મળીને પંદરથી વધારે નથી. પહેલા લાગમાં પાંચ આવે છે, -શુદ્ધિધનની માતા, સૌભાગ્યદેવી, અલકકિશોરી, કુમુદમંદરી, અને ચંદ્રલક્ષ્મી. બીજા ભાગમાં ધર્મલક્ષ્મી, શુભસુંદરી, અને સુંદરગૌરી એ ત્રણને ગણું છું. ત્રીજા ભાગમાં બેજા જીરેરી શકાય એવી છે, -મેનારાણી અને કમળારાણી અને બાકીની પાંચ મુખ્યત્વે ગોયા ભાગમાં જોઈએ છિયે, -ગંગા અને કુમુદમંદરી, ચંદ્ર-

વલી, મોદની, અને બિંદુમતી. આ પંદરમાંથી આખાં અને વિગતે ભરપૂર ચિત્રો ચાર છે: ગુણસુંદરી અને તેની બે પુત્રીઓ, અને અલક-કિશોરી. બીજાં ચાર ચિત્ર પોણિયાં કે અર્ધ કહેવાં પડે એવાં છે: શુદ્ધિધનની માતા, સૌભાગ્યદેવી, મેનારાણી, અને ચંદ્રાવલી; જો કે આ ચારે પ્રથમ ચારની માફક જ સજ્જન જેવાં લાગે છે. બાકી રહેલાં સાત ચિત્રોમાંથી એકે રેખાચિત્રથી વધારે ભરાઈ નથી. અને બીજી રીતે જોઈએ. ગુણસુંદરી અને અલકકિશોરી એ બે શુદ્ધિધન અને માનવગુરના જેવીજ પ્રતિકૃતિઓ લાગે છે; જાત અતુલ્ય ઉપરથી દોરેલી, વાસ્તવિકતાને વળગતી, તથાપિ (ઐતિહાસિક જંતુમાંથી અમરચિત્ર બનાવવાને માટે તેને મુખ્ય ગુણમાં બદાવવું અને સામાન્ય જોડખાંપણોમાંથી મુક્ત કરવું જોઈએ તે પ્રમાણે) ઉપલાવિત. બીજાં ૭ ચિત્રો છે તે અધિયાં કે રેખાચિત્રો છતાંયે આપણાં ઉત્તમ કુટુંબોમાં ધણે કેકાણે જોવામાં આવે એવાં કુદરતી અને સજ્જન લાગે છે: આ ૭ તે-ધર્મલક્ષ્મી, શુદ્ધિધનની માતા, સૌભાગ્યદેવી, ચંદ્રલક્ષ્મી, સુંદરગૌરી, અને ગંગા. અને આ આઠ ઉપરાંત સાન રણાં, તેમાં કુદરતની રેખાઓ કરતાં ગો. મા. ત્રિ. ના મનોરાજ્ય-માંની કલ્પના અને ભાવનાની રેખાઓ જ વધારે ઉપસેલી જણાય છે. ફરી કહી લઉં કે કલ્પનામય અગર ભાવનામય તે વાસ્તવિકથી ઉત્તરે વા મ્હડે એમ માની ન લેવું. સજ્જન

ચિત્રને કેકાણે માત્ર નામધારી જોણું થઈ જાય, અથવા તો અસાધરણ ગુણોત્કર્ષ આલેખવા જતાં ચિત્ર માણસનું મંભવે નહીં એવું શોધાતર બની જાય, તો બેશક એવા આલેખનને નયનું ગણવું પડે. પરંતુ 'કલ્પનામય' કે ભાવનાપ્રધાન ચિત્રો પણ સજ્જન અને સંલક્ષિત લાગે એવાં હોઈ શકે છે. ગો. મા. ત્રિ. નું તો આ સાતમાંથી લગભગ દરેક ચિત્ર એવું છે, એ સરસ્વતીચંદ્રનો કલાકૃતિ લેખે ન્હાનો કે સામાન્ય વિનય નથી. મેના-રાણી અને ચંદ્રાવલી જ આવાં છે એમ નથી. કુમુદ અને કુસુમ, કમળા, મોદની અને બિંદુ પણ કેકાણે કહી શકશે જે સજ્જન નથી? કલ્પનામય અને ભાવનામય પાત્રોમાં આ પ્રમાણે સજ્જનતા જુદા જુદા લેખા. જુદી જુદી રીતે આણી શકે છે. ગો. મા. ત્રિ. આ ચમત્કાર અતુલ્ય વાતાવરણ અને જંમ બેસતા ઇતિહાસો આલેખવાની એમની અદ્ભુત શક્તિ પડે ઉપજાવે છે. ભૂમિકા અને પરિચયિતિ અને વ્યક્તિ ત્રણેનો સંવાદ સંધાય એટલે પાત્ર સજ્જન જેવું લાગેજ. વાણી અને કર્મ ઉપર દાવંતો આવે એવો પ્રકાશ પાત્રના માનસ ઉછેર આદિનાં વર્ણન-મુખ્ય વડે નવલકથામાં કલાસ્વામિ કર્તા મનમાન્યો નાખી શકે છે. તેમાં અતુલ્ય પરિચયિતિ અને ભૂમિકાનાં પ્રકાશછાયા બળે, આગલો ઇતિહાસ આ પુષ્પને માટે જેવો તરુ જોઈએ તેવો રચનામાં આવે, અને એવા બેચાર ઇતિહાસોને એક બીજામાં ગૂંથી દેવામાં આવે, એટલે વાંચનારના ચિત્ત

૪ ચાર ભાગ પ્રમાણેની આ ન્દેશજી કેવલ મુજમતા માટે છે. બાકી જંગા વિશે આગલા એક ટિપ્પણમાં આવી ગયું; કુમુદનું જ્યાં ભાગમાં રચાન ૧૩૫ ભાગમાં છે તે કરતાં કેકાણે પણ ઘિંચે કનકનું નથી; કુસુમ ચોથા ભાગ પેલાં પૃષ્ઠ, ગુણસુંદરી અને સુંદર ૨૦૯ ભાગ પછી પૃષ્ઠ આવે છે; જનરે, વગેરે.

૫ સરસ્વતીચંદ્રમાં આ પંદર ત્રીજોજ સજ્જન વન છે, એમ પણ ન લેવું પરંતુ ગુમાન, આત્મન-પત્ની, રાજબા, વનલીલા, મધુમક્ષિકા, મરિમ, આદિને આ ભાગખંડમાં રચાન ન હોય, એમાંથી એકે શ્રીરત્નમાં ગણવાનો મુજબ જ નહીં; એ કારણથી.

પૂજનીય ગણે છે, ને આપણી હાલના 'સંપ્ર-
ત્યયો' આ છે, ન ધરતર.

આપણો મૂળો રહિયુસ્તં વર્ગ માને છે
કે આ લાવનાઓ જ સનાતન આર્યલાવ-
નાઓ છે. અને પોતાને સુદારક (સુનંદારક)
કહેવડાવતો પક્ષ મનાવવા મથે છે કે સનાતન
આર્યલાવનાઓ આ જ છે. પરંતુ ગોવર્દન-
રામની વિદ્યા માને છે અને ખુદેખુદો જોધ
કરે છે કે એ મત તો આંધળો અને અસ્વીકાર્ય છે.
વેદથી માંડીને મહાભારત રામાયણ અને ભુદના
કાલ સુધીના આપણો ઇતિહાસ તે આર્ય
મૂળના ગૌરવનો ઇતિહાસ છે. એ આપણા
ચરિત્રનેજના સૈકાઓમાં આપણુ આર્યોની
લાવનાઓ જુદી હતી, એ સૈકાઓમાં આર્ય-
મૂળાજ અને આર્યધર્મનાં બધારણુ જુદાં
હતાં. એ આપણા ઇતિહાસના આદિ યુગ
વિશે જેટલું જાણી શકાય છે તથા તે સમ-
યનું આર્ય અને ઐદ સાહિત્ય જે કંઈ
આજ સગી જળનાચું છે અને સમગ્રાય છે,
તેમાંની કેટલીક લાવનાઓને જ ગો. મા. ત્રિ.
આર્યોની સનાતન લાવનાઓ ગણે છે. ઉપલી
મધ્યકાલીન અથવા ગ્રામ્ય લાવનાસૃષ્ટિ જે
આજસુધી ઉતરી આવી અને બગડતી આવેલી
છે, તેને આપણા કર્તા સનાતન આર્ય લાવ-
નાઓ નથી ગણતા, માત્ર પૌરાણિક અથવા
હિંદુ લાવનાઓ ગણે છે. વળા યુરોપીય
આર્યોની કેટલીક અર્વાચીન લાવનાઓમાં
અને આપણા ઇતિહાસના આદિ યુગની ઇન્ડો
આર્યન (Indo-Aryan) લાવનાઓમાંથી
કેટલીકમાં ગોવર્દનરામ અત્યંત મહત્વનું
સામ્ય જુવે છે. ત્યારે શું આપણા કર્તાને
સુધારાવાળા કહેવા? શું એઓ જે નહોતા

૬ મુંડ સામાન્ય દરમિયાન, પછી કરીને,
સુરંકલિત રૂપ પામેલી માટે તેને ગ્રામ્ય એ નહું
નામ આપી શકાય, ત્યારે મધ્યકાલીન અથવા
પૌરાણિક જેવાં વિશેષમુ કેરવાં વધારે સ્પષ્ટ વિશે-
ષમુ જરૂરનું હોય ત્યારે.

ઈચેજી ભણેસો પક્ષ દુર્ગારામ મહેતાજી, ભોળા-
નાથ, નર્મદ, અને કરસનદાસના સમયથી
ઉભો થયો, જે પોતાના વિચાર મિતારાને
'સુધારા'નું નામ આપે છે, અને પોતે એક-
લાજ સુધારક હોવાનો દાવો કર્યો કરે છે, તે
પક્ષને સ્વીકારે છે?

ગો. મા. ત્રિ. ને તો આ સુધારકો,
મણિલાલ નજીભાઈની સાથે, પોતાના વૈરી
ગણે છે.

તોપણ ગોવર્દનરામ અને મણિલાલ પણ
સુધારકો છે, એમનો સુધારો 'સુધારકો'-
નાથી જુદો મતનો તો ય સાચો સુધારો છે,
એને માટે એ બે જુદી જુદી મતના સુધા-
રને જુદાં જુદાં નામ આપવાં આવશ્યક છે.
નર્મદથી માંડીને રા. રા. નરસિંહરાવ દીવ-
ડિયા જેવાના સુધારાને આપણે પાશ્ચાત્ય
સુધારો કહિયે છિયે જ, તો ગો. મા. ત્રિ.
ના સુધારાને તથોમય સુધારો એવું નહું નામ
આપિયે તો ખોટું નથી.

ગો. મા. ત્રિ.નો સુધારો સનાતન આર્ય
લાવનાઓનું આપણામાં નવોચાન શ્રેયસ્કર
ગણે છે અને સાચે પાશ્ચાત્યવિરોધી
નથી એટલુંજ નહીં પણ પાશ્ચાત્ય લાવ-
નાઓમાંના કેરલાક અંશેને એ આપણા
આદિ યુગની લાવનાઓના શુદ્ધોચ્ચ વિકા-
સજ ગણે છે. પાશ્ચાત્ય વિદ્યાના જ સમાજ-
તિહાસ અને સમાજશાસ્ત્ર સ્પષ્ટ જોષ કરી
રહ્યાં છે, જે સૈકાઓની જડીબૂત રહિઓ અને
મન્વંતરજૂતા સંપ્રત્યયોમાંના હોય દર કર-
વડે માટે સમય જોઈએ, ધૈર્ય આત્મજોગ
અને ખીળ તપ જોઈએ; લોકમતને કેળવી-
કેળવીને જ એવી ભગીરથ સમુત્ક્રાંતિ થઈ
શકે; જે અમણીઓમાં લોકને મદા હોય
તેવાને હાથે જ લોકમત કેળવાય; અને જે
માણસોના આચાર લોકદષ્ટિએ પૂરતા શુદ્ધ
ના હોય તે અમણી પદનાં લાગવમ મેળવી

શકે નહીં. એટલે કે લોકહિતને માટે જરૂરી બળતરાવાળા માણસો આચારશુદ્ધિમાં લોકસંધને માનનીય કદકમાં કદક ધોરણે પ્રમાણેની તપોભય વર્તણૂક રાખીને જ સુધારાનું કાર્ય કરવા મળે, તો તેવા માણસોને ય તો થોડી ધણી સિદ્ધિ ધણે કાળે મળે. વળી સુધારામાં વિજયને માટે આચારતપ આટલું આવશ્યક છે, તો જ્ઞાનતપ પણ જોખું જરૂરી નથી. જૂની વ્યવસ્થાઓનું શુદ્ધ નિરીક્ષણ ધણા કાળે અને સાત્વિકતા વડેજ થઈ શકે છે; એમાં જે પ્રથમ દર્શને દોષ જણાય તે સર્વ કેવલ દોષમય હોતા નથી. ખડારના ગુણ એમાં રાપવા જમ્યે તો તે મૂલ પકડતા નથી કે ગુણરૂપે જ ઉગવા સંભવિત નથી; જૂનાં ગુણુખીજ શોધવાં અને તેમાંથીજ વિશેષ ગુણોત્કર્ષ ઉપગમવાનો માર્ગ સુદૃઢ અને ઉત્તરોત્તર ખીલતો આવે એવા સુધારો દેલાવવાને માટે સાચો રાજમાર્ગ છે.

પાશ્ચાત્યમોદિત 'સુધારકો' આ કંઈ સમજવા રહ્યા નહીં. અથવા તો વ્યક્તિસ્વાર્થબોલો ડાઇનેમાઇટ (dynamite) તોડવે જ બલિષ્ઠ છે, ચણવાને માટે રેતી કરતાં પણ કનિષ્ઠ છે, એ કશું એમને લાન જ ન મળે. પરંપરાપ્રાપ્ત વ્યવસ્થામાં એમણે ધોર પાતક, હડહડતા જુલમ અને અસહ્ય યાતનાજ દીર્ઘ, અને યાહોમ કરવામાં વીરત્વ આત્મ બલિદાન અને દેશભક્તિ માન્યાં. અજ્ઞાન એ પાપ નથી, બેચક. પરંતુ જ્ઞાન પોતે એકલું શક્તિ નથી, તો અજ્ઞાન તે શક્તિ કયાંથી હોય! જ્ઞાન એકલું ધણી યે વાર રક્ષવાને અસમર્થ છે, તો સાહસને અજ્ઞાન ક્યાંથી જ રક્ષી શકે! આ બોળાં અને દામણાં અજ્ઞાનમાં કેટકેટલાંય બીચારાં દાથીની અડફેટે બાલક આવે ને પેચાઇ જાય, એમ પેચાઇ જ ગયાં. અને તોપણ સ્થૂલ પરિણામ તો એ જ આવ્યું કે આ સુધારાપક્ષના આશયો તો શુભ હતા, એટલો પણ

ન્યાય તેને નવલરામ, અંબાલાલ સાકરલાલ, મણિલાલ નજીભાઈ કે ગોવર્ધનરામ જેવા વિરલ કુદિપ્રભાવવાળા સમજીતો. જ દષ્ટ શક્યા. નર્મદ જેવાએ પણ ઉત્તરાવસ્થામાં પાશ્ચાત્ય સુધારાને અધર્મી, વિકાસતી અને બ્રષ્ટ્ર ગણવાનો અન્યાય કર્યો, અને સુધારક પક્ષના અગ્રણી થવા જેવું કયું. આવી આપત્તિમાં દેશને ઉગારનાર અને સાચા સુધારાને માટે નવસર અને નવી રીતે ઉદ્દ્યોધન કરનાર મણિલાલ અને ગોવર્ધનરામ હતા; મણિલાલના પ્રયત્ન કંઈક થીઓસોફી મંડળની સાથે સાથે અને કંઈક સ્વતંત્ર હતા, તો ગો. મા. ત્રિ. ના સ્વતંત્ર જ હતા. માટે ગુજરાતી સાહિત્યની દૃષ્ટિએ તો મણિલાલ અને ગોવર્ધનરામના અંધોનું મૂલ્ય નર્મદના અંધોના જેટલું બહુ વધારે. સા કોઈ સ્ત્રીકેરે છે જ, તેમ ગુજરાતી સમાજ અને ગુજરાતી વિચાર પ્રવૃત્તિના ઇતિહાસની દૃષ્ટિએ પણ એ બે નર્મદ પછીના કર્તાઓ નર્મદસમાન બહુ કંઈક વધારે મહત્વના ગણાવા જોઈએ.

રૂઢિની અંધ પૂજા કરનારો સુધારક પક્ષ મૂર્ખ છે, હિંદુ ભાવનાઓને સનાતન ભાવનાઓ બળે સુધારવી આવશ્યક છે, પરંતુ

૭ મણિલાલ નજીભાઈના સુધારા વિશે વિચારો માટે તેમ એમના 'સુધારાવાળાઓ' વર્ણના વળણ વિશે અહીં કહેવા-સૂચવવામાં આવે છે. તેને મળતુંજ પ્રતિપાદન ઘણું વધો ઉપર રા. રા. આનંદશંકર બાપુભાઈ મુવે મણિલાલ નજીભાઈના પ્રકટ અપ્રકટ લખાણોમાંથી ઉતારા દોષીને કહેવું છે, પોતાની સેલીમાં, અમદાવાદ સાહિત્યસભાએ ઘણું વધો ઉપર મણિલાલ નજીભાઈની જ્યંતી નિામતે સભા કહેલી તે વખતે બ્યાખ્યાનમાં: "મણિલાલની કેળવણી, અને એ કેળવણીની એમના અધિકાર તરીકેના સ્વરૂપ ઉપર થયેલી અસર"—એ મેયાંગાથી પ્રકટ થયેલા બ્યાખ્યાનને માટે જુવો 'સુદર્શન'ગદા-વલિ'ના પ્રવેશકનો ઉત્તરાર્ધ.

૮ જુવો નિબંધને અંતે પૂરવણી ૧.

હિંદુ ભાવનાઓનાં શુશ્રુષુદાપતી સાચી પરીક્ષાને માટે પણ આચારતપ અને જ્ઞાનતપ જોઈએ, તો એ ભાવનાઓના સુધારાને માટે તે અનેકગણું વધારે જોઈએ. આ બોધ અથવા તો આ દષ્ટિ-રાગ અથવા તો આ વિચારવલણ સરસ્વતીચંદ્રમાં પાનેપાને છે. સરસ્વતીચંદ્રનું આખું વસ્તુ ધકવામાં યે આદિથી અંત સુધી કર્તાનો એક મુદ્દિતાશય-સુધારો તે આ, મનુષ્યજીવનનો ઉદ્ધર્ષ તે આ, રસ-ધર્મ તે આ, ન છતર; શુદ્ધિન મલ્લરાજ-શુશ્રુષુદરી-ચંદ્રાવલી-વિહારપુરી-વિષ્ણુદાસ-સરસ્વતીચંદ્ર-કુમ્હસુદરી એ પુરુષ અને સ્ત્રીરત્નોનાં જેવાં આચારતપ અને જ્ઞાનતપ વડેજ સાધ્ય, ન અન્યથા : એ દરેક વાચકના ચિત્તત્રમાં (તેના અધિકાર પ્રમાણે) કલારસાયન બળે છાપી દેવાનો છે.

આ દલીલના દરેક અંકોડાને માટે મનમાનતા ફકરાઓ સરસ્વતીચંદ્રમાંથી ટાંકી શકાય એમ છે. પણ આપણે મુખ્યમાં ઠંડા પહોરના બે ત્રણ કલાક આપણા રસિકબોધક વિષયને માટે પણ આપી ન જ શકીયે; એટલે એ ફકરાઓ^{૧૦} થોડા અનુક્રમમાં વાંચવા અને માલામાં ગોઠવવાનું કાર્ય સૌએ પોતપોતાની અભ્યાસકોટડીમાં અનુકૂલતાએ કરવાનું રાખીને, આપણો વિષય આગળ ચલાવિયે. અત્યાર સુધીની વિચારણાનો સાર એ આવે છે, કે

શુદ્ધિધનની માતા,
સૌભાગ્યવ્રક્ષમી,
ચંદ્રલક્ષ્મી,
ધર્મલક્ષ્મી,
સુદરગૌરી,
ગંગા

અને મેનારાણી,
આપણી જૂની અને પરંપરાપ્રાપ્ત ભાવ-

૧૦ રસ તે જ ધર્મ, ધર્મ તે જ રસ જુલો ૪ પાપ, ૪૪૪ વગેરે. મુદ્દિતાશય માટે જુલો ૪ ૬, ૩૬૫ (ચંદ્રાવલીએ કરેલો અર્થ), અને ૮૦૨ વિષ્ણુદાસે કરેલો છેલ્લો અર્થ)
૧૦ જુલો પરવણી ૨.

નાઓ, જે નિહશ આપણા સમોજ અને મનોરાજ્યમાં સુપ્રતિષ્ઠિત છે જ તે, પ્રમાણે પૂજનીય.

શુશ્રુષુદરી અને કુમ્હસુદરી,

ચંદ્રાવલી અને માહુની, એ ચાર-જૂની, તેમ નવી:

હિંદુ, તેમ આર્ય:

ગાંધી, તેમ સનાતન:

ત્રિશુણાત્મક જગતને. માટે સ્મૃતિપુરાણોના દક્ષ શુભદતાર નાગલોકો, તેમ સનાતન ધર્મના પ્રવર્તક બ્રાહ્મણદક્ષત્રિય તેજોનો સંવાદ સ્થાપનાર શ્રી પરશુરામ-શ્રીરામચંદ્ર-શ્રીપદુ-નન્દનના અવતાર લેનાર પરમ પુરુષ નારાયણ તથા ત્રિકાલજ્ઞાનરાશિના સાત્ત્વિક ચિરંજીવ શ્રીગાંગેય:-એમ બંને કોટિને માનનીય છે એવી સર્વોપરિ ભાવનાઓ પ્રમાણે પૂજ્ય સ્ત્રીરત્નો, સરસ્વતીચંદ્ર-પુરાણનું આ હાર્દ કર્તાએ પોતાને સાધ્ય તમામ કલાકારીગરી વડે એટલું તો સ્પષ્ટતાથી કહેલું છે, કે પુસ્તક પુરૂં થયે ચોખીશ વર્ષ વહી ગયાં તો યે મદારા જેવાને એ હજી સૌ આગળ મોટે મોટે અવાજે સંભળાવવાનું અને દલીલો અવ-તરણો આદિ વડે સાખીત કરી આપવાનું રહે છે, એ જ ભારે નવાઇની વાત છે: જમાનાનાં મંતવ્યોનું નર્મદ આદિ પાશ્વત્ય સુધારકોએ રંગી દીધેલું વાતાવરણ-મણિલાલ અને ગોવ-ર્દનરામ જેવી અસાધારણ શક્તિઓને પણ બેદતાં સમય લાગે છે, એ અનુભવ, જગત છે ત્રિશુણાત્મક, એ નાગરાજનેતા મૌલિક સિદ્ધાંતનું જ સમર્થન કરે છે. તથોમય સુધારો જ ખરો સ્થાપી સ્વયંસમુદ્ધાંતિનાધક સુધારો છે, એ બહુ વિચારખીજને અનુકૂલ વાતાવરણ શુભરાતમાં જામતાં હજી પણ કેટલો સમય લાગશે, ન જાને. શુદ્ધિની પ્રતીતિ સોળ આના થઈ જાય તે પછી પણ ધૃત્તિ શક્તિની પ્રશંસાનાં વેગ ખાંત અને દુલોતપાદકતાનો આધાર ચારિત્ર્યજલ ઉધર રહે છે. ચારિત્ર્યજલમાં નળજી દાયકાઓ દિતસાધનામાંય તે એવું સત્ત્વ જ ઉઠાશે.

ઈનામી ઉખાણું.

સંપાદિકા: સૌ. રમણીકૌરી આ. કાઝી,

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
૬	૧	૭	૧૩	૨	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭
૧૨	૨	૧૩	૨	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧
૬	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧
૧૬	૨૦	૨૧	૨	૨૨	૨૩	૨૪	૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯
૨૪	૨	૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯	૩૦	૩૧	૩૨	૩૩	૩૪
૩૫	૩૬	૩૭	૩૮	૩૯	૪૦	૪૧	૪૨	૪૩	૪૪	૪૫	૪૬
૪૭	૪૮	૪૯	૫૦	૫૧	૫૨	૫૩	૫૪	૫૫	૫૬	૫૭	૫૮
૫૯	૬૦	૬૧	૬૨	૬૩	૬૪	૬૫	૬૬	૬૭	૬૮	૬૯	૭૦
૭૧	૭૨	૭૩	૭૪	૭૫	૭૬	૭૭	૭૮	૭૯	૮૦	૮૧	૮૨
૮૩	૮૪	૮૫	૮૬	૮૭	૮૮	૮૯	૯૦	૯૧	૯૨	૯૩	૯૪
૯૬	૯૭	૯૮	૯૯	૧૦૦	૧૦૧	૧૦૨	૧૦૩	૧૦૪	૧૦૫	૧૦૬	૧૦૭

આકાશ.—૧ નજર ઉતારવાની ચીજો. ૪ વર્ષોલિનંદન. ૬ સ્વદેશ. ૧૦ સ્મૃતિ.

૧૧ શુભ અવસર. ૧૨ સફળ. ૧૩ રકાસ. ૧૪ લોહી (બહુવચન). ૧૫ ધારા. ૧૬ બંદગી. ૧૭ આશીય. ૨૧ તોકર. ૨૨ બકરાં પાળનારા. ૨૪ ખેત. ૨૬ ઠોઠ. ૨૭ દક્ષિણમાં ખેલાતી એક લાપા. ૨૮ એક વાજીન વગાડનાર. ૩૨ ખલા. ૩૪ રાત. ૩૬ સુન્દર. ૩૭ તુર્કસ્તાનનો બાણીતો પુરુષ. ૩૮ પુથી યા. ૪૦ દોસ્તી. ૪૧ બુદ્ધી. ૪૨ ગોવાળ. ૪૪ મોરી. ૪૫ હિંદુસ્તાનની એક નદી. ૪૬ દેશી રાજ્યનો અધિકારી. ૪૭ ઇશ્વર.

ઉભા.—૧ એક ઇલાખ. ૨ બીજું. ૩ માણસી. ૪ એક પક્ષી. ૫ વેલ.

૬ વાળ. ૭ લોહી. ૮ દરકાર. ૧૦ આંધળો. ૧૩ નફા. ૧૪ મોમી. ૧૭ આકાશ. ૧૮ બધ શકતે. ૨૦ હિંગળ. ૨૩ પરદેશી સીકકા. ૨૫ લોખંડું એક વાસણ. ૨૮ સદગુણી સ્ત્રી. ૩૦ બનાવ્યું. ૩૧ કેપડાં. ૩૨ હોદ્દાના ઇતિહાસમાંનું એક પાત્ર. ૩૩ સમુદાય. ૩૫ વધારે ઉદાર. ૨૯ છોટી દે (સંસ્કૃત). ૪૦ એક વાહન. ૪૧ બાવ. ૪૩ અવાજ. ૪૪ એક જાતનું હથીઆર. ૪૫ પેસો.

[નોંધ: હારદાહની શરતો હંમેશ મુજબ જ છે. જવાબ તા. ૩૦ મી નવેમ્બર ૧૯૨૫ સુધીમાં અમને મળી જાય એવી રીતે મોકલી આપવો. ઇનામ તરીકે એક સુંદર પુસ્તક બેટ આપવામાં આવશે.]

સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૫ના અંકમાં આપેલા ઉખાણાની હરિદ્રાધતું પરિણામ:

સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૫ના અંકમાં જે ઉખાણું આપ્યું હતું, તેના બધા મળીને ૨૧ જવાબ આવ્યા હતા. એમાંથી ૭ જવાબ ખરા હતાં પણ એક બહેન ગ્રાહક ન હોવાથી તેમનું નામ કાઢી નાંખવામાં આવ્યું હતું. પછી બધા જવાબો એકઠાં કરી એક નહાના જાળક પાસે ઉપકાવતાં તેમાંથી નીચેનું નામ નીકળ્યું છે, એટલે એ બહેનને ઇનામ આપવાનું જાહેર કરીએ છીએ:

સૌ. બહેન મુમતઝારી ઠક્કર.

૦/૦ રા. રા. મગનલાલ ના. ઠક્કર.

બી. એ. એલએલ, બી.

ફર્સ્ટ ક્લાસ મેટ્રિકેટ, વડોદરા.

સપ્ટેમ્બર અંકમાં જાહેર કર્યા મુજબ એ બહેનને “ પેસે પાર ” નામે પુસ્તક બેટ તરીકે મોકલી આપીયું. એ બહેન ઇનામ મેળવવા ભાગ્યશાળી થયાં તે માટે અમે તેમને અભિનંદન આપીએ છીએ.

એ ઉખાણાનો ખરા જવાબ નીચે પ્રમાણે છે:

૫	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
૫	ગો	૨	મા	૪	ક	કો	હી	૫
૬	૫	૭	૧	૮	સ	૨	૫	૬
૭	૫	મા	૧	૮	સ	૨	૫	૬
૧૦	૧૧	૫	ક	૨	૫	૫	૧૩	૧૧
૨	૧	૫	ક	૨	૫	૫	૧૩	૧૧
૧૪	૨	૫	રી	૫	૧૬	૧૭	૫	૨
૫	૨	કો	રી	૫	૧૬	૧૭	૫	૨
૧૮	૧૮	૧	૫	૫	૫	૧૬	૫	૫
૫	૧૮	૧	૫	૫	૫	૧૬	૫	૫
૨૦	૫	૫	૨૧	૫	૨૨	૬	૫	૨૩
૫	૫	૫	૨૧	૫	૨૨	૬	૫	૨૩
૨૪	૨	૫	૨૫	૨૫	૫	૨૭	૨	૫
૫	૨	૫	૨૫	૨૫	૫	૨૭	૨	૫
૨૮	૫	૨૮	૨	૫	૫	૨૬	૫	૫
૫	૫	૨૮	૨	૫	૫	૨૬	૫	૫
૩૦	૩૦	૫	૨	૫	૩૧	૫	૫	૫
૩૦	૩૦	૫	૨	૫	૩૧	૫	૫	૫

આ પુસ્તકની અંદર વિધવાઓનો સવાલ બહુ વિસ્તારથી અને લાંબાણથી ચર્ચવામાં આવ્યો છે તે જોઈને ખરેખર સંતોષ થાય છે. ગાંધીજી લખે છે કે “હિંદુ વિધવાને ધરીને વિધાતાએ હાથ ધોઈ નાંખ્યા છે. ત્યારે ત્યારે પુરુષવર્ગને પોતાનાં દુઃખની કથા કરતો હું સાંભળું છું ત્યારે વિધવા ખેંચોની પ્રતિમા મારી પાસે ખરી થાય છે. પોતાનું દુઃખ રોનાર પુરુષને જોઈ હું હસું છું. હિંદુધર્મ સંચમને હયામાં હયા કોઈએ લઈ ગયો છે અને વેધવ્ય તેની પરિસ્થિતિ છે.” આ શબ્દોમાં કેટલું બધું સત્ય સમાવેલું છે ! હિંદુ વિધવાના દુઃખ સાથે બીજા કોઈપણ જાતના દુઃખનો સરખામણી થઈ શકે એમ છેજ નહિ. વેધવ્યની પવિત્રતા સાચવવાને ખાતર તેમજ હિંદુસમાજની સુવ્યવસ્થાને ખાતર ગાંધીજીએ આ નિયમો મૂક્યા છે. એ નિયમો જો કે માર્ગદર્શક છે છતાં આદર્શમયતો નથીજ. બાળલગ્ન, બાળહત્યા, જ્ઞાતિ ભોજન, લગ્નના વરદાહ, કબ્રોડાં, જ્ઞાતિ બંધન વિગેરે વિધવિધ વિધવાની ચર્ચા આ પુસ્તકમાં કરવામાં આવી છે. આ પ્રેરણા સંપ્રદાની અંદર પ્રગટ થયેલા ગાંધીજીના બધાજ અભિપ્રાયો સાથે આપણે સંગત તો ન થઈ શકીએ પરંતુ એ અભિપ્રાયો બહુવાધી આપણને વિચાર કરવાનું અખૂટ સાધન મળે છે. આ પુસ્તકની ઉપયોગિતા આટલેથીજ અટકતી નથી; હવે સામાજિક બંધનોમાંથી છૂટવાના આમાં બહુ સરસ માર્ગો દર્શાવ્યા છે અને જે સમય આવે આપણે તે અમલમાં મૂકીએ તો ખુબી મુશ્કેલીઓ દૂર થાય એમ છે. આ પુસ્તક જેટલી વધારે સંખ્યામાં સ્ત્રીઓ અને સંકુચિત વિચારવાળા પુરુષોના વાંચવામાં આવશે તેટલાં વધારે આગળ આપણે સમાજ સુધારાની દિશામાં બધું શકીશું.

મહાત્મા રોષ સાદી:—લેખક શ્રીયુત “સાદીક”.

પ્રકાશક: ઈરાક સાહિત્ય કાર્યાલય. કિમત રૂ. ૨-૦-૦.

આશીર ૭૦૦ વરસ ઉપર લખાયેલાં ‘ શુલેસ્તાન ’ અને ‘ મોસ્તાન ’ નામનાં રોષ સાદીનાં પુસ્તકો દુનિઆભરમાં જાણીતાં છે. આવા જાણીતા લેખકની દ્વિતી દર્શન ગુજરાત સાહિત્યને થાય એ જરૂરનું હતું, અને તે શ્રીયુત બાહ સાદીકે સરસ રીતે કરાવ્યું છે. આ પુસ્તક એ માત્ર એક

ભાષાંતરજ નથી, પરંતુ એની અંદર હુંકાણમાં મહાત્મા રોષ સાદીનું જીવન ચરિત્ર આપ્યું છે. એની અંદર રોષ સાદીના બહુ રસપૂર્ણ, એવા મુસાદરીના અનુભવો પણ આપવામાં આવ્યા છે. શુલેસ્તાન અને મોસ્તાનની કથાઓને રસમય વાર્તાઓના રૂપમાં મૂકીને પુસ્તકને વધુ આકર્ષક બનાવવામાં આવ્યું છે. શ્રીયુત સાદીક જનમે અરબ અને મૂળ વતની ઇરાકના હોવાથી એમની માતૃભાષા ફારસી છે છતાં તે આવી સારી રીતે ગુજરાતી ભાષા લખે છે એ જોઈને સાર્નદ આશ્ચર્ય થયા વગર કેમ રહે ? ગુજરાતી ભાષા ઉપરના એમના કાણ મટિ એમને ખરેખર ધન્યવાદ ઘટે છે. રા. રા. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ળવેરીએ આ પુસ્તકની વિદ્વતાભરેલી ભૂમિકા લખીને પુસ્તકની શોભામાં વધારો કર્યો છે.

સ્વામી રામતીર્થ:—સસ્તું સાહિત્ય વધારે કાર્યાલય તરફથી પ્રેરણક અને અનુવાદક સ્વામી, સ્વયંસ્થિતિતીર્થ. સંપાદક અને પ્રકાશક: બિહુ-અખંડાનંદજી, મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦ મહાન પુરુષોનાં જીવન ચરિત્રો તૈયાર કરીને ખંડાર પાડવા માટે સસ્તું સાહિત્ય વધારે કાર્યાલય સુવિખ્યાત છે. સાહિત્યની સેવા આ કાર્યાલયે એટલી કરી છે કે એનો જેટલો ઉપકાર માનીએ તેટલો ઓછો છે. આ મોટા પુસ્તકના બેન્ડિલાગ પાડી નાંખવામાં આવ્યા છે. ખેલા વિભાગમાં રામતીર્થની જીવન કથા આપવામાં આવી છે અને બીજા વિભાગમાં સ્વામીના ઉપદેશો મૂકવામાં આવ્યા છે. ખેલા વિભાગમાંનાં “સ્વાતી રામ નંપાનમાં,” “સ્વામી રામ અમેરિકામાં,” “અમેરિકાનું કાર્ય” જેવું વિગેરે પ્રકરણો વાંચવામાં ધણો રસ પડે એવાં છે. આ પુસ્તકની એક ખામી એ છે કે તે એટલું બધું મોટું છે કે કોઈપણ માણસ એટું કંઈ જોઈને એ વાંચવાનો વિચાર માંડી વાળે. આવાં જીવન ચરિત્રો જે જરાક હુંકાણમાં લખાતાં હોય તો તે વધારે આકર્ષક બને.

કૃષ્ણ ચરિત્ર:—ભાષાંતર કર્તા રા. રા. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ળવેરી, મુંબાઈ. કિમત રૂ. ૨-૦-૦.

બાણ જામિન્યંદના મૂળ બંગાળી પુસ્તક ઉપરથી આ એક ભાષાંતર કરીને રા. કૃષ્ણલાલ ળવેરીએ ગુજરાતી સાહિત્યને એક સુંદર ભેટ આપી

છે. કાઠને કદામ એમ લાગશે કે 'કૃષ્ણચરિત્ર' લખવાની શી જરૂર ? શ્રી કૃષ્ણજી તે આખું જીવન દરેક હિન્દુને મોહિતે હોય છે ! આના ઉત્તરમાં માત્ર એટલું જ કહેવાતું કે એ વાત ખરી છે, આપણે છેક આજપણથી કૃષ્ણ ચરિત્રથી વાકેફ હોઈએ છીએ પરંતુ આપણી માહિતિ અનેક ગેરસમજોથી ભરપૂર હોય છે. આ પુસ્તકની અંદર શ્રી કૃષ્ણ વિશે લોકોમાં પ્રચલિત યોગેલી અસત્ય ગેરસમજો દૂર કરવાનો જે પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે તે ખરેખર સ્તુત્ય છે. કૃષ્ણ ચરિત્રના એકેએક ખના-વેળું સાચી રીતે સંશોધન કરવામાં આવ્યું છે એટલું જ નહિ પરંતુ ઇતિહાસની મદદ લઈને કેટલા ખનાવો સત્ય છે અને કેટલા અસત્ય છે તે પણ સાબિત કરી આપ્યું છે. આ પુસ્તકની ભાષા સરસ છે અને વળી કડક કહી શકાય એવી નથી.

વીર દુર્ગાદાસ અથવા માફ સરદારો:—લેખક રા. વિક્રમદાસ ધનજીભાઈ પટેલ. પ્રકાશક: સસ્તુ સાહિત્ય વપ્રક કાર્યાલય તરફથી ભિક્ષુ અખંડાનંદજી મૂલ્ય રા. ૦-૧૨-૦.

આ પુસ્તક એક ઐતિહાસિક નવલકથા રૂપે છે. કર્તાએ આ પુસ્તક ઉત્તમ જાને તે માટે અને તેટલો પ્રયાસ કર્યો જણાય છે. તે પોતે જોધપુર અને તેની આસપાસનો પ્રદેશ જાતે જોઈ આવ્યો હતા, તેમજ દુર્ગાદાસ તથા રાણા રાજસિંહજીના ચિત્રો પણ તેમણે તે પ્રદેશમાંથી જાતે જોઈ લીધા હોવાની કલ્પનાથી તૈયાર કરાવ્યાં છે. આ જીવન ચરિત્ર સરળ શૈલીમાં લખાયું છે તે ઉપરાંત ખુલ્લેથી તે ઉલ્લેખ સુધી એકધારી રસ જરી રાખવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે.

સૌ સૌદામિની ગગનવિહારી મહેતા. (ખી. એ.)

સામાર રૂપીકાર

યોગવિજ્ઞાન (કલોલ): તંત્રી: રા. જોડાલાલ નાયાલાલ દવે. વર્ષ ૧૯૧૬, અંક ૧૭૦. વા. લ. ર. ૩-૦-૦

વૈદ્ય કલ્પતરુ (અમદાવાદ): તંત્રી: રા. વૈદ્ય રવિશંકર જટારાંકર ત્રિવેદી. પુ. ૩૦૫, અંક ૬૦૦. વા. લ. ર. ૩-૦-૦

અલમહેબુલ (ભરૂચ): તંત્રી: રા. એ. ઇસ્માઇલ મુસ્તાફાખાની. ૭૬૬ ૧, નંબર ૮. વા. લ. ર. ૩-૮-૦.

વડોદરા વર્તમાન (વડોદરા): તંત્રી: રા. અંબાલાલ ઊવેરલાલ પટેલ. પુ. ૧૬, અંક ૧૦૦. વા. લ. ર. ૩-૦-૦.

દીર્ઘાયુષ્ય: શ્રી. મોરબી સમાજ સેવક મંડળની પત્રિકા ના. ૧. લેખક: ડો. વરજી-વનદાસ દામોદરદાસ મર્યાટ, L. M & S.

ટહુકાર (કરાંચી): તંત્રી: રા. પ્રાણ-નારાયણ ગિરધરલાલ ભટ્ટ. વા. લ. ર. ૩-૦-૦.

સુમન (મુંબાઈ): હસ્તલિખિત માસિક. દિપોત્સવી અંક. મુંદર અને સચિત્ર; મનનીય લેખોથી ભરપૂર અંક.

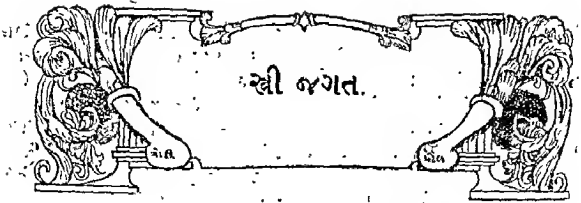
રંગુન સમાચાર (રંગુન): તંત્રી: રા. મણીભાઈ ર. દેસાઈ. અંક ૭૪-૮૦. વા. લ. ર. ૬-૦-૦.

જૈનયુગ (મુંબાઈ): તંત્રી: રા. મોહ-નલાલ દલીપદેસાઈ. પુ. ૧૬, અંક ૨૦૦. વા. લ. ર. ૨-૦-૦.

ઇન્સાફ (મુંબાઈ): તંત્રી: મુન્સી દેવજીભાઈ મહમદખાન " દિલકશ " અંક ૧૨૦. વા. લ. ર. ૫-૦-૦.

વીર શાસન (અમદાવાદ): તંત્રી: રા. કેશવલાલ મનસુખરામ પુ. ૩૦૫ અંક ૫૧; પુ. ૪૫, અંક ૧-૨. વા. લ. ર. ૫-૦-૦.

મોદમિત્ર (રાણપુર): તંત્રી: રા. કનૈયાલાલ ગી. કોઠારી. પુ. ૩૦૫ અંક ૪-૬;

હા.દ.

કાનપુરમાં લશ્કરવાને નક્કી થએલી આગામી કોન્ગ્રેસના પ્રમુખ તરીકે શ્રીમતિ સરોજિની નેહરુની ચુંટણી થઈ છે. આવી રીતે હિંદી કોન્ગ્રેસના પ્રમુખ તરીકેનું માન મેળવનાર આ પહેલાંજ હિંદી બાલુ છે.

ખાદીદાર સ્ત્રી મંડળની સ્થાપના કરવા સંજ્ઞાં ધર્માં વિચાર વ્યક્તિત્વ તથા તેને લગતો કરાવ કરવા તે કોમની સ્ત્રીઓની એક બહેર સત્તા ગયા મહિનામાં થઈ હતી જે વેળા સમાનુ પ્રમુખ સ્થાન શ્રીમતિ ભગમુખા ગોવિંદલાલ દેસાઈએ લીધું હતું. સત્તામાં દરબારશ્રી ગોપાળદાસના ધર્મપત્ની શ્રી લક્ષ્મીદેવી પણ હાજર હતા. 'પ્રમુખે તથા અન્ય બહેનોએ સમયાનુસાર વિવેચનો કરી તે કોમની સ્ત્રીઓ માટે એક મંડળ સ્થાપવાની અગત્ય જણાવી હતી. સત્તાએ તે બાદ સ્ત્રીમંડળ સ્થાપવાનું નક્કી કર્યું હતું.

હિન્દુ મીશનરી સોસાયટીના આશ્રય હેઠળ મી. આર. એસ. નીગમકર નામના મુખ્યાલના એક યુવાન જર્નાલીસ્ટે મિસીસ મુશાલાબાઈ દેસાઈના નામની સોમપુરના સેવાસદનની એકે નર્સ નોંડે લગ્ન કર્યાં છે.

નામદાર મહારાજ જયારાવ સીંધીયા વ્યાલીયરની આઠી ઉપર આવવાની ખુશાલીમાં 'કાફરસીલ એફ રીજન્ટી' ના પ્રમુખ નામદાર મહારાજ સાહેબે રૂ. ૧૦૦૦ શ્રીમતિ નાથીબાઈ દામોદરદાસ ઠાકરની ઈન્ડિયન વીમેન્સ ઇનિવર્સિટીને એનાયત કર્યાં છે.

પુનાની 'ટીગ્રેસ કલાસ મીશન સોસાયટી'ની સભાએ રે. વી. આર. શીંદે અને સિસ્ટર જમનાબાઈ શીંદે જેમણે મીશનની ૨૦ વર્ષ સુધી સેવા કરી છે તેમને રૂ. ૫૦ અને રૂ. ૨૦ નું અનુક્રમે માસિક પેન્શન બાંધી આપ્યું છે.

નવસારીમાં સ્ત્રીઉપયોગી સંસ્થા સ્થાપવા માટે બાઈ રતનબાઈ એલલલ મામલુએ આપવા કહેલી રૂ. ૨૫ હજારની સખાવત શ્રી. સરકારે સામાર સ્વીકારી છે.

શ્રીમતિ દીવાળી જગજીવન ત્રિવેદી નિખિલ ભારતવર્ષીય આયુર્વેદ વિદ્યાપીઠની પરીક્ષામાં પસાર થયાં છે. આ પરીક્ષા પાસ કરનાર એ પહેલાંજ 'ગુજરાતી બાઈ' છે. તેમણે, જ્યોતષ્થી અને નર્સિંગનું કેટલુંક જ્ઞાન મેળવ્યું છે, અને સેન્ટ્રલ નેન્સ એડમિનિસ્ટ્રેશન સર્ટિફિકેટ ધરાવે છે.

ગયા મહિનામાં અમદાવાદમાં સાહિત્ય સભાના 'સ્ત્રીવિભાગ તરફથી સરકારે જાહેર કર્યાં આજીવન' હતા.

અમદાવાદની વિશા પેદરવાડ જ્ઞાતીના એક યુવકના લગ્ન સુરતના તેજ જ્ઞાતિના અગાઉ યુવકે જાન કરનાર જોડાથી થયેલી કન્યા સાથે વર્તાવ્યાં ન્યાતિ તેમને પાવન કરીને જ્ઞાતિમાં લીધાં છે.

માનપુર (ધોળાપાસે) નાં કણ્ણી નાગજ અને પારડીના બે વાધરીએ એક પીંતરાની કન્યા એક ખાદીદારને વેચેલી તે માટે પકડવાથી ગણે જણને વરસ વરસની સળ કરી છે. અને પાલી.

તાણાં સ્ટેટમાં સ્ત્રીહરણનો ગુન્હો તેમના ઉપર
હજી ઉભો છે.

X X X

કાઠિયાવાડ અને વઢવાણના ૫૦૦૦ ધરોની
દસા શ્રીમાળી વણીક જ્ઞાતિએ એવો ઠરાવ કર્યો છે
કે જે કોઇ કન્યા ચા વર પસંદગી કરી પરણ્યો
તેનો રૂ. ૫૫૫ નો દંડ થશે. આથી યુવાનોમાં
બારે ખળભળાટ થઇ ગયો છે,

X X X

અમરેલી પ્રાંતમાં ચાલુ સાલમાં એક આરોગ્ય
પ્રદર્શન અને બાળ-સપ્તાહ ભરાવાનો સંભવ છે.

X X X

આ નવેમ્બરની તા. ૨૦ મી એ સિંધના
વિદ્યાર્થીઓની કરાંચીમાં મળનારી બીજી પરિવેશના
પ્રમુખ તરીકે શ્રીમતિ સરોજની નૈડુની પસંદગી
કરવામાં આવી છે.

X X X

અક્ટોબર મહિનામાં ભેંગલોરમાં મહિલા સેવા
સમાજ સ્થાપવામાં આવ્યું હતું.

X X X

જલધર પ્રાંતમાં સ્વામી અક્ષાનંદના પ્રમુખ-
પણા નીચે વિધવા વિવાહને સ્વગતો વિચાર
કરવાને પરિપક્વ ભરાઈ હતી. એ સભાએ ઇંગ્લેન્ડ
ઓના રોજ વર્ષની ડેમર પહેલાં લગ્ન કરવાની
રીત સામે વિરોધ દર્શાવ્યો હતો. પછી નીચિના
ઠરાવો થયા હતા. કોઈપણ વિધુરે કુમારિક સાથે
લગ્ન કરવા નહીં, તેમજ કોઈ વિધવાએ અપરિણીત
પુત્ર સાથે લગ્ન કરવા નહિં. (૨) બાળ વિધ-
વાના લગ્ન કુમારિકોના લગ્નની માફક જ ધાર્મિકપૂર્વક
ઉજવવા. તે ઉપરાંત મોટી ઉમરના વિધુરોને
નાની કન્યાઓ વેચવાની જે પ્રથા છે તે સામે તે
સભાએ અત્યંત વિરોધ દર્શાવ્યો હતો.

X X X

જનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીને શ્રી. જી. એસ
મિરલાએ હિંદી શાખાઓ માટે રૂ. ૫૦૦૦૦ નો
સુંદર દાનો આપ્યો છે. તેમજ શ્રી હઘોગાલય
માટે બીજા રૂ. ૫૦૦૦૦ આપ્યા છે,

X X X

રેલોપુર જિલ્લામાં બેનીસીંહ નામના જમીન-
દારે એક માણસને રૂબીઆ ધીર્યા હતા. મહિને

મહિને તે માણસ દેવું બાળવો પ્રયત્ન કરતો હતો
તોપણ નક્કી કરેલી મુદતમાં દેવું વાળી શક્યો
નહિં. તે માણસ પાસે એક એસને પોતાની પુત્રી
એટલું જ બાકી રહ્યું. દેવું ભરવાનો તેને પોતાની
પુત્રી વેચવી પડી!

X X X

શ્રીમતિ સંતોષકુમારી ગુપ્તા (અંગલના)
મનુરવર્ગની આગેવાન છે. કલકત્તામાં મળેલી
ટ્રેડ યુનિયન કોંગ્રેસ વખતે સ્વાગત મંડળના પ્રમુખ
તરીકે અને શ્રી. મુકુન્દલાલ સરકારના સેક્રેટરી
તરીકે તેમનું નામ પ્રસિદ્ધ છે. તેઓ "શ્રમિક"
નામનું એક મનુરવર્ગનું સાપ્તાહિક પણ બંગા-
ળીમાં કાઢે છે. હિંદી અને અંગ્રેજી અને લાપામાં
જુસ્સાદાર લખવાની અને જોલવાની કલા પેણ
તેમને સાધ્ય છે. મીત્ર મનુરો અને રેલ્વે કાર્મકો-
રોમાં તેમનું વજન પણ ઘણું છે. અમદાવાદના
મીત્ર મનુરોને ગાંધીજીએ અલપસંતોષ અને
પ્રમાણિક રહેવાનો ઉપદેશ આપ્યો તે મત સાથે
તેઓ મળતાં નથી અને તે માટે ગાંધીજીના ઉપર
મુંઝવાણાઓના રક્ષક તરીકે ટીકા પોતાના પત્રમાં
તે બાળ્યે કરી હતી.

X X X

લંડનની મિસ વન્ડા કૉન્ટેન્ટસ મારેલ જે
પાઠ્યથી જુદોદેવીનું હિંદી નામ ધારણ કરીને
કલકત્તાના થેરીસ્ટર રેશામસ્ટર સાથે પરણી હતી.
તેઓ કલકત્તાના બ્રાહ્મણોએ બ્રાહ્મણ તરીકે સ્વીકાર કર્યો
હતો તે બાદ મરણ પામવાં બ્રાહ્મણ કોમે તેને
પોતાના સ્મરણોમાં અગ્નિદાહ લીધો હતો.

X X X

અંગાળની સ્ત્રીઓને મતાધિકારી મળી ચૂક્યા
છે. આથી ત્યાંની સ્ત્રીઓ મત આપી શકશે તેમજ
કાઉન્સિલ વગેરે માટે ચુંટાઈ પણ શકશે.

X X X

મહિસુરમાં આચ્ય પંચાયતનો ખરેડો રજી
થયો છે. તેમાં પ્રવંશ આત્મસંશોધનના વધુ હેતુકો
રાખવામાં આવ્યા છે; પ્રાથમિક કેળવણીની વ્યવસ્થા
અને ધરો, દુકાનો તથા ખાદી પકોટો ઉપર કર
નાંખવાની સત્તા પંચને હસ્તક રહેશે. સ્ત્રીઓને
મતાધિકાર અને પંચમાં ચુંટાવાનો હક્ક પણ આ
ખરડા અનુસાર મળશે.

X X X

ઓશિયા.

ચીન અને જાપાનમાં ધણી સ્ત્રીઓ વધીથી થવા મટિ શિક્ષણ લેવા બહાર નીકળી છે. જાપાનમાં તો સ્ત્રી-એરિસ્ટરોને પુરુષ-એરિસ્ટર જેટલા હક્કો આપવાનો ખરોડો લાંબી પાલ્લમિન્ટ સમક્ષ આવનાર છે. ચીનમાં એક સ્ત્રી મલાયામાં જઈ ત્યાંનો મરીમો માટે જ લડવા મટિ વધીલાતલું બણે છે.

x

x

x

જાપાનના કેટલાક મોટા માણસોએ સંમતિ વચનો કાયદો રદ કરવાની અરજ મિત્રોને કરી છે.

આફ્રિકા

મિસ જ્યુનિરા રોબેટ નામની બાઈએ કેરોમાં એક દૈનિક 'માપાનીયુ' શરૂ કર્યું છે. આમાં ડુની-આની બધી ખબરો આપવામાં આવશે પણ ખાસ કરીને સ્ત્રીઓને રસ પડે એવી બધી હકીકતોનો સમાવેશ કરવામાં આવશે.

યુરપ

પેન્સાને લગતા કાયદામાં મુધારો કરતાં બ્રિટિશ સરકારે ચોદ વર્ષથી નાની હમરના છોકરાઓ સાથેની વિધવાઓને અઠવાડિયાના ૧૦ સીલીફી (આશરે રૂ. ૧૮-૨૦) અને માળાપ વગરના ચોદ વર્ષની અંદરના બાળકોને સાડાસાત સીલીફી આપવાનું નક્કી કર્યું છે.

x

x

x

લુકસ્ટાનમાં સ્ત્રીઓનું પહેલું 'માપાનીયુ' કાદવામાં આવ્યું છે.

x

x

x

ફ્રાન્સના સેન્ટ વાયટરના એક મરીબ મજૂરને

૭૫ વર્ષની હમર થતાં લગીમાં ત્રણ સ્ત્રીઓથી ૩૧ છોકરાં થયાં, જેમાંના રહ જીવે છે. એક નાનામાં નાનું બાળક ત્રણ વર્ષનું છે તથા સૌથી મોટા છોકરા ૫૦ વર્ષનો છે. એ મજૂર સોલ્વેન જીવનને લડાઈ પૂર્વે માત્ર રોજના દસ ફ્રાન્ક મળતાં હતાં (દસ ફ્રેન્ક એટલે બાળની કિંમતે આશરે દોઢ રૂપિયા). પાછળથી મજૂરી સ્ટેજ વધી હતી, છતાં પહેલી બે સ્ત્રીઓનાં મળીને બાઈસ બાળકોને તે લહેરી રાક્યો. પણ ત્રીજી સ્ત્રીએ જેમ જેમ બાળકોને જન્મ આપ્યા તેમ તેમ તે બાળકોને અનાયાશમમાં મૂકતો ગયો. ફ્રાન્સે એને આટલા બાળકોને જન્મ આપવા મટિ કેટલાં ઘનામો આપ્યા તે ખબર નથી.

x

x

x

ફોસેલ્ડા ફોરોના નામની ઇટાલીયન બાળાએ પોતાના વિવાહીતા ધણીની પરણવા મટિની આના-કાનીથી તેને પાંચ દિવસ મુધી કેદમાં રાખ્યા હતા. આ બાબતનો કોર્ટમાં કેસ ચાલી રહ્યો છે.

x

x

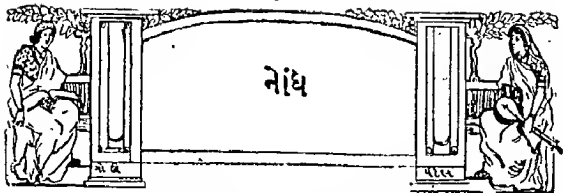
x

રશિયામાં વિવાહનો એક વિચિત્ર ધારો થયો છે. તેથી અજમાયેશ લગ્નો કરી રાખાય. કંપતી ત્રણ વર્ષ સાથે રહે ને મહી એમ લાગે કે તે બંને વચ્ચેનો પ્રેમ ટકી રહેશે તો લગ્નમાંથી નેડાય નહિં તો છૂટા પડે. આવા લગ્નો પણ કંઈ સહી કરવાયીજ યાય. કોઈપણ જાતની ધામધુમ કરવામાં આવતી નથી.

અમેરિકા

જુલિયનની (અમેરિકા) મિસીસ મરફે પોતાના ધણી તરફનો પ્રેમ મરી ગયાથી છૂટાછેડા માંગ્યા હતા. આ તેના ૩૨મી વારના છૂટાછેડા છે.

નાંધ

આવતા ડીસેંજર માસમાં કાનપુરમાં બરાનારી
કેંચિસનાં પ્રમુખ તરીકે
આવતી કેંચિસનાં શ્રીમતી સરોજિની નૈડુની
પ્રમુખ.

આટલાં વર્ષોમાં કેંચિસનાં પ્રમુખ સૌથી પહેલાં
સન્નારી ડો. એની એસ્ટેડ થયાં હતાં. પરંતુ હિંદી
સન્નારી તો શ્રીમતી સરોજિની જ પ્રથમ યરો.
આખાં હિંદમાં તેમણે એટલી ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરી
છે કે એમની હાયકાત વિષે અમારે બહુ કહેવાની
જરૂર નથી.

સૌથી પહેલાં શ્રીમતી સરોજિની નૈડુ કવિ
તરીકે પ્રસિદ્ધ થયાં. અંગ્રેજી પોતાની માતૃભાષા
નહિ હોવા છતાં તે ભાષામાં તેમણે એટલી સુંદર
કવિતા લખી છે કે તે માટે ઇંગ્લેંડ તથા હિંદ
બન્ને સ્થળે તેમની નામના યદ છે. વળી ભાષણ
કરવાની તેમની છટા અદ્ભુત છે. અંગ્રેજી ભાષા
પર એટલો સંપૂર્ણ કાણ આવેલો છે કે તેમને
અંગ્રેજીમાં ભાષણ કરતાં સાંભળીને લોકો 'છક' યદ
નય છે. કંઈ પણ તૈયારી કર્યા વિના ગમે તે
વિષય પર બોલીને હાલરો શ્રોતાજનોનાં મન હરી
લેવાની તેમનામાં શક્તિ છે. હાલ થોડાં વર્ષ થયાં
તેમણે રાજકીય ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કર્યો છે. તેમાં પણ
બધાનાં મન જીતી લીધાં છે. હમણાં આપણા
દેશમાં રાજકીય નેતાઓના યણ પક્ષ પડી ગયા
છે. પરંતુ શ્રીમતી સરોજિની ખાસ એક પક્ષનાં
નથી. તેથી કોઈ પક્ષ પક્ષ એવો નથી કે જે તેમની
વિરુદ્ધ હોય. બધાને તેમને મટિ સરખું જ માન છે.
સ્વદેશાભિમાનની લાગણી તેમનામાં અનહદ છે.
માતૃભૂમિની સેવા ખાતર તેમણે જે સ્વાર્પણ
ક્યું છે, તેની ખરેખરી કદર લોકોએ આ પગલાથી
કરી છે. હમણાં થોડાજ વખત પર આફ્રિકા જઈ
આવીને તેમણે હિંદની કીર્તિ ત્યાં વધારી છે. ત્યાં

પોતાના દેશજન મુખેમાં તે ધણુંજ લોકપ્રિય થયા
હતાં. એટલું માન ત્યાં બાબેજ પીલ કોઈ દેશ
સેવકને મળ્યું હશે. પ્રથમથીજ શ્રીમતી સરોજિનીને
સુસલમાનો પ્રત્યે ધણી સદાતુલ્યિ છે. તેમની
અને હિંદુઓની વચ્ચે ઐક્ય કરવાનો પ્રયત્ન તે
હંમેશાં કરતાં આવ્યાં છે. ગયાં એક બે વર્ષમાં
દુર્ભાગ્યે આખા દેશમાં આ બે કામ વચ્ચે ધણે
વેરભાવ થયો છે. બન્ને કામમાં વિસ્વાસપાત્ર
એવા જે ગણ્યાગણ્યા નેતાઓ છે તેમાં શ્રીમતી
સરોજિની નૈડુ એક છે. કાનપુરની કેંચિસમાં
આ પ્રશ્નની ચર્ચા જરૂર યરો. તે માટે આવા
હાયક પ્રમુખની સુલભી યવાધી એ પ્રશ્નનો નિકાલ
સરલતાથી આવશે એવી આશા રાખી શકાય. બન્ને
કામને સંતોષ યાય એવો માર્ગ પ્રમુખ બતાવે
અને દેશની આ મોટી તકરારનો જલદી અંત આવે
એવું અમે ઇચ્છીએ છીએ.

શ્રી સરોજિની નૈડુ આખા હિંદની મહા-
સભાનાં પ્રમુખ થયાં છે. તે માટે આપણે ખાસ
જુરી ચલાવું કારણ એ છે કે એક સન્નારીને આવું
મોટું માન મળ્યું છે. શ્રીઓને પુરતું શિક્ષણ
મળ્યું હોય તો તેઓ શું શું કરી શકે તેવું આ
મોટું દર્શાવે છે. શ્રી જુદામાં પુરય કરતાં કોઈ
રીતે હતરતી નથી, તે આ રીતે સાબીત થાય છે.
શ્રીએ સારી કેળવણી લીધી હોય તો તે ઉત્તમ
કવિ તથા વક્તા યદ શકે છે. તેમજ રાજ્યદારી
પ્રકારોની શુભે પણ પુરપોની માફકજ ઉકેલી
શકે છે. આ સિદ્ધાંતવું હતાહરણ શ્રી. સરોજિની
છે. તેમને મળેલું માન તેમને એકલા નહિ પણ
હિંદની-આખી સ્ત્રીજાતિને શોભાવે છે.

પ્રસૂતાના લાભાર્થે કાયદો કરવા માટે જે
પરંડો મિ. એન. એમ.
પ્રસૂતાના લાભાર્થે
જેરોએ લેજિસ્લેટીવ એસે-
મ્બીમાં મૂક્યો હતો, તે
પસાર થયો નહિ, એ ધણું

મિલેજનું છે. કારખાનાં ખાણે વગેરેમાં કામ કરતી મનદર સ્ત્રીઓને સુવાવડ પહેલાં તથા તે પછી આરામ મળી શકે, તે માટે તેમને અમુક સમયની રજા આપવી અને તે દરમિયાન અમુક રકમ આપવી, એ આ ખરડાનો મુદ્દો હતો. એ જાળત આ માસિકમાં અગળ એક બે વખત લખાઈ ગયું છે. તેથી આ ગિલ્દની હપથોગિતા માટે વિશેષ કહેવાની જરૂર નથી. છતાં પણ તે પસાર ન થયું તેની મોંઘ ફીકળીરી સાથે લઈએ છીએ. ધારાસ બામાં આ ખરડાની વિરુદ્ધ ઘણાં લોકો થયા હતા તેમાં મુખ્ય ઇલાકાના મિલમાલીકો પણ હતા. પોતાને થોડા પૈસાનો ભોજ આપવો પડે એટલા માટે તેના વિરુદ્ધ થયા હશે એમ ધારીએ છીએ. બાકી આવા હિતકારક ગિલ્દનો વિરોધ કોઈ પણ માણસ શા માટે કરે તે અમે સમજી શકતાં નથી. ગરીબ મનદર સ્ત્રીઓની દયાની ખતર મિલમાલીકો આટલો પણ સ્વાર્થત્યાગ કરી શકતા નથી ? માણસે ડુનીઆમાં પોતાના સ્વાર્થે ઉપરાંત ખીનનો વિચાર પણ કરવો જોઈએ પરંતુ સીની છ'છગીમાં પ્રસતિનો સમય કેવો બારીક છે, અને તેને કેટલા આરામની જરૂર છે તે પુરૂષો ખરોબર ક્યાંથી સમજે ? આટલા માટે સ્ત્રીઓને મતાધિકાર મળવો જોઈએ એમ અમે માનીએ છીએ એ સ્ત્રીઓ ધારાસન માં જઈ શકતી હોય તો તેમાંની કોઈ પણ આવા ખરડાનો વિરોધ કરે નહિ. તેમજ તે પસાર કરાવવા માટે પુરૂષ સમાસહોને સગળવવાનો પણ પોતાનાથી બનતો પ્રયાસ કરે. હાલ જે પુરૂષો સ્ત્રીઓનું હિત વિચારીને આવા ખરડા ધારાસમાં મૂકે છે તેનો અમે અતઃકરુણપૂર્વક ઉપકાર માનીએ છીએ. પરંતુ ત્યારે સ્ત્રીઓ પોતે ધારાસમાં જઈ શકશે, ત્યારે આખી નતિને ખરેખરે લાય થશે એમ અમે દૃઢતાથી માનીએ છીએ. ધારાસમાંની આવતી બેઠકમાં આ ખરડો ફરીથી મુકવામાં આવે અને પસાર થાય એવું અમે ઇચ્છીએ છીએ.

પૂનામાં ઝાંગસ્ટ મહિનાની આખરમાં ડિબરલ કોન્ફરન્સ ભરાઈ હતી તેની સંસાર સુધારામાં સાથે સંસાર સુધારા પરિ સ્ત્રીઓનું કાર્ય થઈ પણ ખરવામાં આવી હતી. તેનું પ્રમુખસ્થાન સી. વિદ્યાગૌરી રમણભાઈ નીલકંઠને આપવામાં આવ્યું

હતું. તેમના પ્રમુખ તરીકેના સાપણમાં ખીજ ઘણી જાળતો ઉપરાંત સ્ત્રીઓને લગતી કેટલીક જાળતો પણ છે. સંસાર સુધારાના ક્ષેત્રમાં કોણે શું શું કરવાનું છે તે ગણાવતાં તેઓ કહે છે કે “સમાજ સુધારાના કાર્યક્રમમાં સ્ત્રીઓને મુખ્યત્વે લાંબુ પડે એવી ઘણી જાળતો છે. કેળવણી સંનારીઓની ફરજ છે કે તે લામ તેમણે ઉપાડી લેવું. તે ઉપરાંત સુધારાનાં ખીન સાર્યાં પણ તેમણે પોતાને માથે લઈને પુરૂષોને ખીન કામ કરવાનો અવકાશ આપવો. અમેરિકામાં મજૂરપાન બંધ કરવાનું મહાન કાર્ય મુખ્યત્વે સ્ત્રીઓએ જ કર્યું હતું. સ્ત્રીઓને લગતા પ્રશ્નોનો ઉકેલ સ્ત્રીઓ પોતે જ હાથે રીતે કરી શકે. હવે પુરૂષોને આ ફરજમાંથી મુક્ત કરવાનો સમય ક્યારનો આવી ચૂક્યો છે. શ્રીમંત તેમજ મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓને એટલી પુરસદ મળે છે કે જેનો વ્યય તેઓ પોતાની નતિની ઉન્નતિ કરવામાં રહેલાઈ કરી શકે. વળી સામાનું મન વાળવાની જે કળા સ્ત્રીઓને હૃદયથી રીતે આવડે છે તે પુરૂષોને નથી આવડતી. ખરું જોતાં એ કામ તેમનું જ છે, અને તેઓ પોતે જ હાથે રીતે કરી શકે.”

કેળવણી સંનારીઓની ફરજ વિષે સી. વિદ્યાગૌરી કહે છે તેની સાથે અમે સંપૂર્ણ રીતે સંમત થઈએ છીએ. સમાજ સુધારાના કાર્યમાં તેમણે મેટા કાળો આપવાનો છે. પરંતુ આખા દેશની વસ્તી જોતાં કેળવણી સ્ત્રીઓની સંખ્યા ઘણી થોડી છે. જેને ખરેખરી કેળવણી જોઈએ સંસ્કાર પામેલી સ્ત્રીઓ કંઈ શકાય એવી તો રોકેડે એક ટકા જેટલી પણ બાંધે હશે. અમેરિકાની સ્ત્રીઓની સરખામણી હાલ આપણી સ્ત્રીઓ સાથે કેવી રીતે થઈ શકે ? ક્યાં તેમનું સ્વદેશ-ગિમાન અને ક્યાં આપણી ઉદાસીનતા ! અમેરિકાની હબરો સ્ત્રીઓ શિક્ષિત છે. સ્વતંત્ર છે. દેસ પ્રત્યેનું કાર્ય સમજે છે. આપણી હબરો સ્ત્રીઓ અજ્ઞાન છે, પરતંત્ર છે, અને દેશપ્રત્યેની જવાબદારીનું તેમને કંઈ બાન નથી. સ્ત્રીઓને લગતા પ્રશ્નોનો ઉકેલ સ્ત્રીઓ પોતે જ હાથે રીતે કરી શકે એ વાત ખરી છે પરંતુ પોતાના સંસારમાં રહેલી ખામીઓ સ્ત્રીઓ સમજતી થાય ત્યારે તે ફર કરવાનો પ્રયત્ન કરે. જેમને તે ખામીઓનું જાન નથી તે કેવી રીતે ફર કરે ? ત્યાં સુધી સ્ત્રીઓ

અજ્ઞાનમાં ફેળેલી છે, ત્યાં સુધી તેઓ પોતે કંઈ કરી શકે નહિ. ત્યાં સુધી પુરૂષોત્તી સહાયની જરૂર પડશે. વળી શ્રીમંત તથા મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓ દુરસદના સમયનો વ્યય પોતાની જાતની ઉન્નતિ કરવામાં કરી શકે એમ સૌ વિદ્યાબ્દેન કહે છે. તેા તેમાં પણ મુખ્ય વાંધો એજ આવે છે કે તેઓ ધણે બાગે અજ્ઞાન હોય છે. દેવલાક મોટા શેડીઓની સ્ત્રીઓ શુજરાતી પુસ્તક કે વર્તમાન પત્ર પણ વાંચી શકતી નથી. કદાચ વાંચી શકતી હોય તેા પણ તે વાંચવાની દરકાર કરતી નથી. તેઓ પોતાની જાતની ઉન્નતિ શું કરી શકે ? શિક્ષણનો અભાવ એ દરેક જાતની પ્રગતિમા મુખ્ય વિધન છે.

ત્યારે સ્ત્રીઓમાં શિક્ષણનો પ્રચાર કરવો એ આપણી મુખ્ય કસજ છે. સ્ત્રીઓમાં શિક્ષણનો કન્યાઓની કેળવણી માટે મચાર. જેટલાં સાધનો બને તેટલાં કરવાં જોઈએ. કન્યાશાળાની સંસ્થાઓ જેમ બને તેમ વધારવી જોઈએ. બાળાઓને માત્ર પ્રાથમિક નહિ પણ માધ્યમિક તથા ઉચ્ચ શિક્ષણ આપવાની પણ ધણી જરૂર છે. આ વાત તેમનાં માબાપનાં મનમાં ઉતરવી જોઈએ. આ શિક્ષણ પામેલી બાળાઓ મોટી થાય અને પોતાના સંસારમાં સુધારો કરે એને તેા હજી ધણી વાર લાગશે. પરંતુ હાલ તરત સુધારો કરવાની પણ એટલીજ આવશ્યકતા છે. આ કામ બહુ મુશ્કેલ છે. મોટી વયની અજ્ઞાન સ્ત્રીઓમાં મૂળ ધાલીને પેટેલા વિચારોમાં ફેરફાર કરવો તે કામ લગભગ અસંભવિત જેવું છે. સંસાર સુધારાની પ્રગતિમાં વૃદ્ધ સ્ત્રી પુરૂષો અને તેમાં પણ ખાસ કરીને સ્ત્રીઓ બહુ આડે આવે છે. હાલ આપણે ધણે સ્થળે એવું સાંભળીએ છીએ કે કુટુંબનાં બીજા બેઠાં માણસો અમુક ન્હીં અનિષ્ટ શિદિ બંધ કરવાને તૈયાર હોય પરંતુ ધરની

વૃદ્ધ સ્ત્રીઓના આગ્રહથી તેમ કરી શકતાં નથી. તેમની આજ્ઞાની વિરોધ યુવકો તથા યુવતીઓ થઈ શકતાં નથી આં મુશ્કેલી બહુ મોટી છે પરંતુ ન્હા વિવેકસુહૃદ્ધી આપણને અમુક કાર્ય કરવાનું થોડું લાગતું હોય ત્યાં વૃદ્ધોની આજ્ઞાની પણ દર દાર ન કરવી જોઈએ. એ વિના છૂટકો નથી. તે વિના આપણી સાંસારિક સ્થિતિ કંડી સુધુરશે નહિ.

મોટી વયની સ્ત્રીઓમાં કંઈક જ્ઞાનનો પ્રચાર થાય, તેમનો સમય કંઈક ઉપયોગી

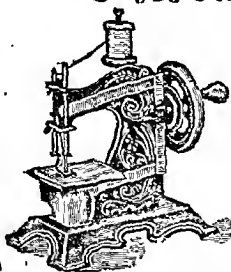
મોટી વયની સ્ત્રી- કાર્યમાં નથી તે સાર તેમને ઓછું શિક્ષણ. માટે ખાસ શિક્ષણ વર્ગો

કઠાડવાના પ્રયાસ ધણે ઠેકાણે

થયા છે, પરંતુ હીલજીરી સાથે જાણાવવું પડે છે કે તેમાંના બહુ થોડા સફળ થયા છે. મુંબાઇ તથા અમદાવાદમાં ધણે સ્થળે અમે જોયું છે કે વર્ગોની સરચાત થાય, ત્યારે સ્ત્રીઓમાં ઉત્સાહ હોય છે. પણ પછી તે મુંદ પડી જાય છે. જેમને બાળપણમા પુરતી કેળવણી મળી નથી તેમને નીતિ સાહિત્ય, સંગીત, આદર્શ, શુદ્ધકળા વગેરેનું થોડું ધણું શિક્ષણ આપી શકાય તેા તે તેમના જીવનમાં ઉપયોગી થાય. એવી ધારણાથી આ વિધિ શીખવવાના વર્ગો કઠાડવામાં આવે છે, પરંતુ સ્ત્રીઓને તે શીખવાની દરકાર હોતી નથી. શીખવનાર પોતાના કામની સમયનો ભાગ આપવાને તૈયાર હોય છે. પણ શીખનારાં તેના લાભ લેતાં નથી, એ ધણું નિરાશાજનક છે. એટલું કણલ કરવું જોઈએ કે આપણી સ્ત્રીઓને આવા વર્ગોના લાભ લેવામાં સાંસારિક અડચણો ધણી નડે છે. કુટુંબ પ્રતિનિધી ફરજે જબજતાં બહાર જવાનો અવકાશ મળતો નથી. પેણ તે સાથે ધણી સ્ત્રીઓમાં બેદરકારી પણ બહુ હોય છે, તે વાત પણ સત્ય છે. માટે અમારી જ્ઞેમોને અમારી નમ્ર વિનંતિ છે કે તેમના હિત માટે શિક્ષિત સ્ત્રીઓ તથા પુરૂષો તરફથી જે જે સાધનો પૂરાં પાડવામાં આવે તેનો સંપૂર્ણ લાભ લેવા ચૂકવું નહિ.

દરેક ઘરમાં જરૂરીયાતી ચીજ

કપડાં શિવવાનો સંચો.

આ મશીનથી નાના છોકરાઓ અગર છોકરીઓ સહેલાઈથી કપડાં શીવી શકે છે. અને મશીન તદ્દન સહેલું છે અને તેને માટે કામની પાસે શીખવાની જરૂર રહેતી નથી. એનાથી પોલકા, ઝલલા, રોપીયા, રમાલ વિગેરે સહેલાઈથી શીવાય છે.

નંબર. ૦ ૩ ૨
કોમિત: રૂ. ૪૧૧ ૩. ૭) ૩. ૯)
પોસ્ટેજ રૂ. ૦૧૧ ૩. ૧૧ ૩ ૧૧

૧.૧૨ી સાઈઝ—નંબર ૧૦ ૧૧ ૧૨
કોમિત: રૂ. ૧૫)રૂ. ૧૦)રૂ. ૨૭)
રેલવે ખર્ચ—રૂ. ૧૧ ૩. ૨) ૩. ૨૧

લખો—

સી. સી. મહાજન એન્ડ કું.

શેખમેમણ સ્ટ્રીટ—મુંબાઈ-૨.

૨૧. જયકૃષ્ણ નાગરદાસ વર્મા કૃત

વર્માની વિવિધ વાર્તાઓ.

બાર સુંદર વાર્તાઓ

અઢાર આકર્ષક રંગીન ચિત્રો

મૂલ્ય: રૂ. ૨-૦-૦

“ શુભસુંદરી ” ના ગ્રાહકો માટે રૂ. ૧-૮-૦

મળવાનાં ઠેકાણાં:

“ શુભસુંદરી ” કાર્યાલય: ૧૧૧-૧૧૫, કાઝી સૈયદ સ્ટ્રીટ. મુંબાઈ, ૩

અને

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબાઈ, ૨.

આર. વનમણીદાસ, બારીઆ મહાજન વાડી સામે, મુંબાઈ, ૨.

સી. જમનાદાસ, પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબાઈ ૨.

પાપાણી.

ચિત્રકાર:] અલુલ્યા. “ જરો ? જરો ? તો ભઓ, ભઓ હિન્દ્ર, [શ્રી ગદાબી.
ભઓ કિન્તુ સ્વર્ગમાં નહિ-યમપૂરીમાં

અનાથા.

ચિત્રકાર:] હજારું અવિધ્ય કદગી દુ' તેની સાથે ચાલી નીકળી. [શ્રી. પુરુષોત્તમ.

વર્ષ ૩ વ્તુ.

ડિસેમ્બર ૧૯૨૫

અંક ૪ થી.

આપુ.

લેખક: ૨૫ કવિ દામોદરદાસ ખુ. બોટાદકર.

(ઓપા ! નન્દના હોશે તે નમેગે થયો નો;

અથવા

મદા કોપ થયો તે કવિકાળમાં નો—એ દાખ.)

સખી ! મીઠા અપાઠ કેરો મેહુલો નો,

આલ ઘેરી ઉલેલ દીસે એકલો નો. સખી ! (ટેક)

એના ઘટમાં અનેક ગાન ગાજતા નો,

મહિં રસના તરંગ રૂણ રાજતા નો. સખી !

પ્રાણ આપી એ પ્રાણીઓને પાળતો જો,
કેંક તનડાના તાપ રહે ટાળતો જો. સખી !

ભરે સર ને સરિત નવાં નીરથી જો,
એને દેતાં અંદેશડો ઉરે નથી જો. સખી !

એવાં મનડાં મીઠાશ ભર્યાં તાતનાં જો,
માંહિ હિંચે હીલોળા કેંક હેતના જો. સખી !

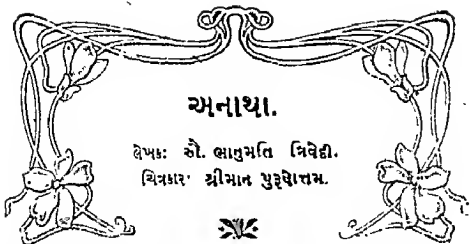
એની છાયામાં રંગભર્યાં રાત્રીએ જો,
નિત્ય નવલા ઉમંગ ધરી નાર્યાંજો જો. સખી !

એને આંખે ને આંતરે અમી ઝરે જો,
ભાગ્ય કેશ ભંડાર ભવનમાં ભરે જો. સખી !

એક પગમાં હજાર વાંક વીસરે જો,
'કયું' એનું તે કોણ સગીરે કરે જો. સખી !

એના અંતરમાં એક રમે 'આપણું' જો,
એની 'વર્ણનું' નીર 'તો નવું નવું જો. સખી !

ભલે ભૂલી આનન્દ 'જાગ' નો જગું જો,
કદી જાણુના ભાવ નહિ ભૂલશું જો. સખી !

આ મથી ફર છતાં ભાવના અને ભક્તિથી ગામ લોકોને આકર્ષી રહેલું ખીલીથી દંકાએલું શિવનું સ્થાન હતું. ખીલી પરના ઘેરાવાને બેદી પુષ્પધન્યાને મારનાર એ વિભથી દેવની ભગતી ધ્યન ગર્વથી આકાશમાં ફરકરી રહી હતી. કોઇ સરસા આલિકા શિવના પૂજનાર્થે આવતી હોય તેવી નદી નિર્મળ પ્રવાહે ત્યાં વહી રહી હતી. કુદરતે એ સ્થાનને ઘેરી શીધું હતું. રાય અને રંકને તે ભોગવવાનો સરખો હક હતો.

શિવાલયને મધ્યમાં રાખી તેની ચારે તરફ લગભગ પચાસ હાથને છેડે એરડા અને એગરીઓ ઉતરેલા હતા, તે પરિકોના વિશ્રામ માટે સદૈવ ખુલ્લા રહેતા. પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશાએ તે સ્થાનમાં આવવા જવાના માર્ગો ક્યાં હતા.

દહેરાનાં અગ્ર ભાગમાં માટીથી ચણી લીંચેલો એટો હતો. તેની વચમાં પીપળાનું ઝાડ હતું. એ એટા ઉપર જાનગોષ્ઠિ થતી અને માંડે ત્યાં શિવપુરાણ વંચાતું. તે એટાની સામેજ પૂર્વના દ્વારથી માંડીને પગ-ચીઆની પરંપરા નિર્જરિણીમાં જઈને અટકતી.

સત્જનન પુરોનો ત્યાં સમાગમ થતો. કેટલાય વયોદ્ધ સંન્યાસીઓ પોતાનું આયુષ્ય તે સ્થળમાંજ પીતાવના હતા. ગામમાં આવનાર દાહપણુ જાની પુરોનો ઉતારો એ અખા-શમાજ રહેતો.

શીલ શુભમાં સમાન અસનવાળા, એ ધર્મસમાજનું વાતાવરણ અલૌકિક શુંજતું હતું. ચિત્રચિત મહાદેવની વિભૂતિ જેવી એક ચોમિની તે સ્થાનની અધિષ્ઠાત્રી હતી.

અધકારમાંજ ખીલીને ખરી પડેલાં પુષ્પ જેવો એનો ભૂતકાળ કોને અગોચર હતો. અર્ધાં તેને 'માતા' કહેતાં. મૂર્તિમંત શ્રદ્ધાની જીવંત પ્રતિમા સમે એનો દેહ હતો. મળાથી પગ સુધી દેહ ઉપર ધારણ કરેલી કશ્મી જાણે તેના હૃદય ઉપર આવૃત્ત થયેલ ઘેરાગળની ખીજ આશ્ચિત્ત હતી. પીઠ પ્રદેશ ઉપર પથરાઈને પડેલી લટોના પ્રત્યેક વાળમાં તેના પ્રતાપનાં કિરણો છૂપાઈને રહ્યાં હતાં. તેની આંખોમાંથી પ્રેમ જ વરસતો.

પ્રભાત અને સાયંકાળની આરતીએ થતા ઘંટારવનાં આદોલનો વાયુમાં ધૂમ્મા કરતાં. ભાવિક ભકતોના પાપથી મુક્ત કરવાની પ્રાર્થનાના પોકારોથી ધુમ્મટ ગાજી ઉઠતો. ત્યાર પછી બિનભિન્ન વૃત્તિઓવાળા જનપદનો કોલા-હલ પ્રવૃત્તિમાર્ગે વળતો અને કોઇ પ્રબોધ આત્માને મળી હોય તેવી શાન્તિ તે સ્થળે આપી રહેતી.

જાલસમી નિદોષ પ્રોત્સાહનભરી ઉપા શિવાલયને આંગણે રમવા ઉતરતી અને દુનતા સૂર્યનાં છેજાં કિરણો ઝીલતી સંધ્યા પણુ લાંબ આવીને ઉભી રહેતી. ધીમેધીમે એ ખરગાદી પ્રકાશ અદસ્ય થતો. અધકાર ઉઠતો.

તેની વચ્ચે રહેલી તે મનુષ્ય આત્માને પાઃ
આપતી હોય તેમ ધીમેધીમે અંતર્ગત થતી.
દિદ્ધાન્તનાં સુંદર ક્ષેત્રો સ્થાપ જણાતાં અને
જનપદ વિનાના કાઠાંવાળી નદી પણ પોતાની
ગંભીરતા વિસ્તારતી. ત્યાર પછીનાં સમય
જગતની તંદ્રાનો અને જ્ઞાનીઓના ચિન્તનનો
આવતો.

આ વખતે અધઃકારમાં બે વ્યક્તિઓ ચાલી
જતી હતી. માર્ગ દેખાતો ન હતો. પણ જાણે
તેઓ અતિ પરિચિત હોય તેમ તેમાંથી વિના
સકાર્યે જતાં હતા. થોડુંક ચાલ્યાં હશે. જણોનો
ચેરાવ ઓછો થતો હતો છેવટે એક મ્હેટા
રક્ત આગળ તેઓ અટક્યાં. જણની નીચે બેસ-
વાનો ઓટો હતો તે ઉપરથી લાગતું કે તે
કોઈના વપરાશની જગ્યા હશે.

“ ઘણા વખતનું ત્હારું. કૃત્તલ આજ
શાન્ત થશે, મુદ્રેશ ” ઓટા ઉપર બેસતાં
યોગિની બોલી. “ મ્હારો ભૂતકાળ બચકર
છે. એ સાંભળ્યાથી મ્હારે માટે ત્હારા મનમાં
ગી ગી વૃત્તિઓ જગશે તે હું અનુ-
માન કરી શકું છું. પણ તેની શીકર નથી.
કદાચ તેમાંથી તું ત્હારે માટે ઘણું મેળવી શકીશ.
સમાજનું સ્વરૂપ તું જાણખી શકીશ. જાણ
વિધવાઓ પાસે પરાણે વૈધવ્ય પળાવી,
પવિત્રતાનું દંભી પડળ ચકાવી પરાક્ષ રીતે
સમાજ એને ક્યે અને દોરી રહ્યો છે તેનું
પણ તને ભાન થશે. ”

આટલું બોલી યોગિની ચૂપ રહી. ઓ-
ટાના એક ખૂણા તરફ મુદ્રેશ બેઠો. વાત
સાંભળવાની ઉત્કંઠાએ તેને મુગ્ધ બનાવી
દીધો હતો. આસપાસ ગાદ શાન્તિ વ્યાપી
રહી હતી. ક્વચિત્ જણોના પાંદડાં ખડખડતાં.

કંઈક દુઃખી અવાજે તેણે શરૂ કર્યું,
“ ધનાઢ્ય પિતાને ત્યાં પ્રભુના પ્રતિબિંબ
જેવું મ્હારું જાણજીવન માતાના અકમાં
ગુલવું હતું. મ્હારા પિતાને ત્યાં હું પ્રથમ

જાળક તરીકેજ અવતરી હતી. એટલે મ્હારા
લાડમાં કંઈ ખામી જ નહોતી. બોલવા ચાલ-
વાની છટામાં પહેરવા ઓટવાની ટપનાં અને
રૂપના વખાણ આવતા જતા માણસોનો
મુખ્ય વિષય બનતો. આથી કુદરતી રીતેજ
મ્હારું અભિમાન પોપાતું ગયું કે હું સર્વથી
શ્રેષ્ઠ છું. હું કદું તેનાથી કાંઈ કાંઈ પણ
વિરૂદ્ધ બોલે કે વર્તે એ મ્હારાથી સહન થતું
નહિ. મ્હારી મા પણ સદા મ્હને ગુન-
કુળ રહેતી. આ બાળા એક વખત સ્ત્રી થશે.
સંસારનાં અનેક વાંકાન્યૂંકા માર્ગો. તેને
જાળગંવા પડશે, કામ, ક્રોધ, લોભ, મદ, મોહ,
વીરોરે લડવૈયાઓ નેરે પુરુષાર્થ લાખવંતો
પડશે, એ વિચારથી પોતાની સંસાર યાત્રામાં
નોંધની સજાગ શક્તિઓ મ્હારામાં લાવવાનું
ભાન મ્હારી માને રચું હોત તો મ્હારો
જીવનપથ આટલો બધો વિકટ બન્યો તે ન
બન્યો હોત. ”

“ આ અસાધારણ લાડને ઇશ્વર પણ
સાંખી ન શક્યો. પરણી તો ખરી પણ
જીવન જેવું સૌભાગ્ય ન રહ્યું. સંસાર જોખો,
ભોગબો નહિ. દુલાગે છે કે એ સંસ્કાર
ન થયો હોત તો સાચું હતું; કારણ કે વસ્તુ
તરફના અજાનથી માણસ મોહમાંથી મગી
શકે છે. ”

“ છો! ઉપરથી ચુંટી લીધેલી કળાની મારક
ઇશ્વરદત્ત વત્સલતા બરી માતાની છાતીએથી હું
ખરી પડી. જે પ્રદેશમાં મૂકી તે તો તદન વેરાનજ
હતો. દિવસે ઘણાંવે ને રાત્રે દંડાગાર બનાવી મકે.
તેમાં વિસામાનું કોઈ ટેકાણું ન હતું. આત્માની
તરફ છીપે એવાં અમૃતભયો વચનો તો ક્યાં-
થીજ હોય? આધ્યાત્મિક ધન નહોતું કે તેમાંથી
કંઈ શાન્તિ મેળવી શકાય. આથી મ્હારા નરજો
મ્હને જેમ ઘસડી જાય તેમજ ઘસડાવાનું રહ્યું. ”

“ ઘરમાં ગુનુભરી વૃદ્ધ સસરાજી. એ એક
નુંજ મ્હારા ઉપર હેત. હું પણ એમનાં સામું

જોઈનેજ ઘરમાં ટકેલી. પણ મ્હારો ભાગ્ય વિપ્લવ થવાનો હશે. જેની ડાળી ઉપર ઝુલતી હતી તેજ વૃક્ષ કપાયું. ”

“ પછી તો હું અને ઘરનાં મોટિરાંઓ ! કંઠાળ અવહારનીતિ એવી કે વિધવાઓને જીવન સ્થિતિ વિચિત્ર રાખે. અને સમી સધવાઓ એમની લાગણીઓને તદ્દન ધ્યાન બહાર રાખી વર્તતી રહે. મ્હારું યૌવન આવતું હતું. ઘરની સંધ્યા વનુઓના મંદાનમત હાવભાવ જોઈ હું વિહ્વલ બની જતી. આનો કોઈને ખ્યાલ નહોતો. અચાવતું કંઈ સાધન મ્હારી પાસે તો હોયજ ક્યાંથી ? ”

“ માળામાંથી વિખુટું પડી ગયેલું બીજું પક્ષીઓએ સનાવેલું અને જીવનાશાવાળું પંખીનું બચ્ચું જેમ. જાજપક્ષીનાં માળામાં આસરો લે તેનાં જેથી મ્હારી સ્થિતિ થઈ. એક પુરૂષ મ્હારા તરફ બહુજ મમતા બતાવતો હતો. પરંપકારીપણાનો ડોળ ધાલી મ્હારાં બધાં કામો તે કરી આપતો. મેં સરળતાથી વિશ્વાસ કરી તેનો આશ્રય લીધો; અને આખરે તેનોજ બસ થઈ પડી. ”

“ હું ઘરથી અને ઘરનાં માણસોથી બહુ કંટાળી ગઈ હતી, કારણકે તેઓએ મ્હારી જીવનની માલિકી પણ મ્હારી રહેવાદોષી નહોતી. હું મુખ અને સ્વતંત્રતા જોતી પણ અનુભવી શકતી નહોતી. દાંખેલા દડાના જેવી મ્હારા મનની સ્થિતિ હતી. મ્હારા મનમાં મુખ તથા મતાના અવર્ણનીય આનંદ-તરંગો હતા. મ્હારા મનના આવા હોળાણાણોના લાભ લઈ તે પુરૂષ મને માર્ગ સૂઝાડ્યો.

“ કંઈપણ વિચાર્યા વિના મેં તેની સલાહ સ્વીકારી. એક રાત્રે હતું તેનાં કરનાં હાજરો-ગણું ઉઠતું બરિષ્ઠ કક્ષી હું-મ્હારી મિલકત લઈ તેની સાથે ચાલી નીકળી. ”

“ પંખાનું તરફના દૂર ગામડામાં જઈ વસવાસ માંડ્યો. મિલકત બધી ખરચાઈ ગઈ.

એક સવારે ઉઠીને જોઈ તો સાથી ન મળે. મ્હારી પાસે પૈસા હતાજ નહિ. કોઈની ગાળો ખાતી, કોઈની ધમકી સહન કરતી. આમ વિનામલ્યે મુસાફરી કરતી તેના ભાળમાં હું બેઠકવા લાગી !

“ એક અગત્યા ગામનો સ્મશાનભૂમિમાં જઈ ચડી. જ્યાં ઉપસેલી માટીના અંતરપટમાં માનવીઓનાં સ્થૂલ શરીરો દટાયલાં પડ્યા છે; જ્યાં અનેક આત્માઓએ શરીરની નશ્વરતા સિધ્ધ કરી આપી છે; જ્યાં દેહસૌંદર્યના મોહની વિપરીતતાના નમુનાઓ આમતેમ રજાગતા પડ્યા છે; એવા સ્થાનમાં જ ને. ધર્મ નથી સમજતો, મોહ નથી જતો, જીવનનું રહસ્ય નથી ઉકેલાતું, હારે ! તેજ અધમ માનવ જાતને ? ”

“ રાત્રિ પડતી હતી. દુનિયાથી વિખૂટી પડી ગયેલી હું આમ તેમ રજાગતી હતી. એટલામાં કોઈનાં પગલાં સંજાળાયાં. ત્યાર પછી જે બચ્ચું તે વિચારતાં અત્યારે પણ મ્હારા મગજ ઉપર લોહી ચઢી ગય છે. જો દુરંદાની સત્તાવર્ણથી ફાળી ચયેલી હું અચેતન પડી હતો. ”

એટલું બોલી યોગિની અટકી. તેના ગળામાં રોષ પડતો હોય તેવું લાગ્યું. તેના દોષનું દર્દ તેના અવાજથી સ્પષ્ટ સમજાતું.

સુરેશ આ વાતો સાંભળી કમકમા ગયો હતો. તેને કંઈક પરતારો થયો. લાગ્યું કે ગત-સમયની વાતો સંભારી યોગિનીના હૃદયનું કારણ એ પાત્રે થયો. ધીમેથી તે બોલ્યો “ માતાજી, ઇચ્છા હોય તો આટલેથી આ વાન બંધ કરીજે. ”

“ ના બાપુ, હવે તો પૂરી સાંભળ. ” યોગિની બોલી. “ સાંભળવું અને સંહેવું એમાં ઘણો ફેર છે. મ્હારા જેવી ધણીય અનાથ બહેનોના આવા હાલ ઉપર જનતા આંખ મીચામણો કરી રહી છે. ધણાંય બચિ-

દાનો અપાયાં. છતાં તેની આંખો હજુય દયાથી બીની નથી થઇ. 'ગશે, એ આશાનું જ અત્યારે અવલંબન કરવાનું રહ્યું છે. "

" હવે મૂળ વાત ઉપર આવીએ. સવારમાં કોઇ દયાળુ પંખથી દંપતી ત્યાં થઇને જતાં હતાં. મ્હારી રિયતિ જોઇ તેઓ મ્હને ઘેર લઇ ગયાં. જાડુ પ્રયત્ને તેમજો મ્હને સાંછ કરી. મ્હારું મન આ ઘટનાઓથી ઘેલું થઇ ગયું હતું. હું જેમ આવે તેમ જોલતી. હું કે તેઓ કંઈ વિપત્તિમાં ન આવી પડીએ તેથી તેમજો પોલીસમાં ખચર આપી. પછી તો ઘણા સંસ્કાર થયા. એ કોર્ટ ! મ્હારું રૂપ અને યૌવન જોઇ ન્યાયકારીઓની આંખો પણ ખેંચાઇને ઉપાડી રહેતી. હું તો થેલા જેવી હતી. ભાન જૂલી ગઇ હતી. કોણ જુએ છે અને કેવી દાષ્ટથી જુએ છે તેની મ્હને પતિતને પરવાજ નજો રહી નહોતી. એટલે સિપાઇઓએ મ્હને ઘસડી હોય, વફાત્રાએ કામી નગરો મ્હારા તરફ નાખી હોય, અને ન્યાયાધીશના મનમાં જે જે આવી ગયું હોય તેનું વર્ણન મ્હારાથી થાય તેમ નથી. પણ એ અધાને પોતાની છવાઇ જળવવાની, સંસાર સાથવવાનો અને આચરદારનો ડોળ રાખવાનો; એટલે ન્યાયાધિકારીએ જે ચાર પ્રતિષ્ઠિત શુજરાતી શૂદ્રઓને મ્હારી રિયતિની જાણ કરી વાલી થવા કહેવરાવ્યું. "

" અનાથનો કોણ નાથ થાય ? તેમાંય હું તો ધર્મગ્રસ્ત, પતિત. પતિત શા માટે ? - માતાએ જન્મ આપ્યો ત્યારે હું પતિત નહોતી. આ રસ્તે જતાં મ્હને રોકે એવું બીજું કોઇ અવલંબન સમાજે રહેવા દીધું નહોતું. હુનિ-યેથ રિયતિની ગતિનો તિરસ્કાર હોય કે સદય પ્રતિકાર પ્રવલ ? પણ શુજરાતી સમાજની આ વિશિષ્ટતાઓ, જળ વિનાના પોકારો, વિચાર વિનાની વાતો, સમજાણ વિનાનો સંસારવ્યવહાર, મનુષ્યત્વના

બોગે ધનસંચય, અને ડોળ દંભથી કીર્તિની પ્રાપ્તિ, ચર્ચા, પોકાર, સંસાર-વ્યવહાર કુશળતા, ધનસંચય, કીર્તિ અધાય ઉપયોગી છે. પરંતુ છવનને અતેજ એની કિંમત છે. જે માણસાઇ જતી હોય તો એ પ્રાપ્તિમાં હાનીજ છે. ધર્મનીતિનો માર્ગ મ્હારાથી ચુકયો. ને પાપી લાલસાના મોહથી નહિ. મ્હને છવનરમ્મની અભિમાયા હતી. એ અનેય અવસ્થાના કલિપત આનંદનું અનેરા પણું મ્હને દંડ આકર્ષણ કરી રહ્યું હતું. ખીલતું ચોવન, સંસારમુખમુખ્ય આલ-પણથી બનેલું મન, શરીર સૌંદર્યનું અભિમાન, ખાગ્નઓ કરતાં વધારે હાપણબરી અને જળવાળી હોવાનું મ્હારી માતાએ મૂર્ખ લાડ કરવામાં કૃત્યન કરેલું અને પોષેલું શુભાન, મ્હને સમાજનાં નિર્દય વ્યવહારની વિરૂધ્ધ જવા ઉચ્ચેરતાં હતાં. મ્હારાં સાસરીયાની અને ખીછ મંજથી મ્હારા કરતાં ઉમરમાં મ્હોરી સધવા આજ્ઞાના નિરંકુશ વિધવ-વિહારો અને ઘરનાં મોટરાઓ તરફથી અકારણ મળનાં તાસ મ્હને મ્હારું મુખ શોધી લેવા પ્રખર ઘણા મારતાં હતાં. મ્હેં પગલુ ભચું, જૂલી ને પડી. જૂલ્યાં પતિ-તને માર્ગે વાળવામાં પાપ છે ? પણ શુજરાતી ધનાઢ્યો દરી ગયા, શ્રીમંતાઇને લીધેજ તેઓ પ્રતિષ્ઠિત શૂદ્રઓ ગણાતા. તેમને મન પ્રભુ ધન હતું; આત્મધન માણસાઇ નહિ. મહેતા અને મજુદોના શ્રમથી મુખ્યત્વે ચતા ધનસંચયમાંથી મહેતાના કુટુંબને ટાણે કટાણે તેમાંથી કોડી પણ અપાતી નહિ. અકસ્માતથી આજતમાં આવી પડતાં મજુ-રોને જ્યાવવાં એમાંથી પાછાં પણ અપાતી નહોતી. પણ ગર્વનરની નજર પોતાના તરફ ખેંચવા, અમલદારોની મંદિરયાની મેળવવા અને ગોનાના ધર્મયજુઓમાં વાહવોદ મેળવવા અનેક દાળાઓમાં ઉપયોગિતા સ્તમ્ભ્યાં

વિના કે ધર્મનાવથી હૈયું હાડ્યા વિના હજારો આપતાં એ ધનાઢ્યો અચકાતા નહિ. ન્યાયાધિકારી પણ એજ નાનતા ! શ્રીમંતોની પ્રતિષ્ઠા ઉપર તેમને વિશ્વાસ ! ”

“ પ્રતિષ્ઠિત શ્રીમંતોમાં મ્હારી ધા ન સંભળાઈ એ બહાદુર વીરોના ધર્મભાવ અચકા કહેયો ! મ્હને ધર્મઅટ્ટને ધરમાં લેતાં તેમને આનંદછેતના બધા સાચા ! કેાઈ કેાઈ દેવાના દીણાને ધર્મપત્નીની પણ ખીક લાગી ! જરા પ્રતિભામાં પ્રભુત્વ આરોપી તેની પૂજન કરનારાઓ, અભિભવના ઉગારનાર, મુરદાસને દોરનાર, કુચ્છતને ભેટનાર, પ્રભુને યાદ કરી શક્યાજ નહિ ! ! દેવાદુશ્મી શુભરાતી શ્રીમંતાઈ ઉપર પ્રભુ દયા કરે ! ”

“ અને એથીય વધારે કદું, સુરેશ ! કક્ષમીના અજે અકૃપન વર્ષના એક શેઠ એથી વાર અકાર વર્ષની કન્યા પરણી લાવેલા તેમને ઘેર એક વર્ષનો યાગજ હતો. તેમનું પહેલું યજ્ઞ આર વર્ષની ઉમ્મરે થયેલું. તેઓ તો કેમ જાણે મ્હારા વર્તનથી કલંકિત થઈ ગયા હોય તેમ પ્રતિરૂપર્ષાની માફક તડી તડીને દલીલો કરતા. આનું શબ્દચિત્ર પાડવાને હું અસમર્થ છું.”

“ મ્હારું આ જ્ઞાન મ્હારા ચિત્તક પછીની વાતો સાંભળીને થયેલું છે. મ્હારા અનુભવ મ્હને આમ બોલાવે છે. એથી કેાઈ સમજન શ્રીમંતને અન્યાય થતો હોય તો પ્રભુ મ્હને ક્ષમા કરે. ”

“ એક યુવકના મનમાં મ્હારી ચિચિત જોઈ અનુકંપા જાગી. એ પ્રતિષ્ઠિત નહોતો. પણ સાધારણ મુનીમનું કામ કરતો. ધ્યાનસંપત્તિનાં એવાં સાધનોવાળાં છતાં તેનું હૃદય દેવી સંપત્તિઓથી ભરપૂર હતું. તેના સચ્ચિત્તને તેને જુદાજ પ્રેરણા કરી. તેના હૃદયમાં પારલૌકિક પુરુષાર્થ કરવાની હોંશ ઉઠી. વિપવના પહેણમાં હજારો ગાંઠો ધસાઈ આવેલી એક શુભરાતી પહેનને માટે તેના અવેશીભાવ ઉઠ્યા

ઉઠ્યા. થોડી વારાઘાટ પછી શુભરાતી તરીકેનું પોતાનું દંભી મૌરવ જળવાઈ રહેશે એવી લાલચમાં આ યુવકને મ્હને સોંપવાનું તેની વર્તણૂકનું સાદું પ્રમાણ શ્રીમંતો તરફથી આપતાં ન્યાયાધિકારીએ ફરાવ્યું. યુવકે અપકિર્તિ ઝેહારી; એ મ્હારો વાલી થયો. સુરેશ, બાઈ, એ એની અપકિર્તિ નહોતી પણ કીર્તિજ હતી. મનુષ્યલોકમાં એનું જ્ઞાન કરવાની તાકાત નથી. માટેજ અધરે તેને દેવલોકના જ્ઞાન મંદિરાખી. સત્કર્મથી મેળવેલા ઝગ્ગના હાર પાસે દેવમુખથી મવાતાં એની એ કીર્તિનાં જ્ઞાન એના આત્માને આનંદ આપનારાં થાઓ. ”

“ ને મ્હને પોતાને ઘેર લઈ ગયા. ગાડી ઘર પાસે જઈ શકે એવો રસ્તો નહોતો. હું પણ ઘેલીજ હતી. સીધે સીધી ઘેર ચાલી જઈ એટલું જ ભાન નહોતું. ”

“ યુવક તેની પત્નીને બોલાવવા દોડ્યા. પણ તેના આ અણુપ્રત્તા પરકમની વાતો પવનવેગે ઘેઘેરે પ્રસરી ગઈ હતી. ગાડીના અડખટાટ સાંભળતાં અગમચેતી પડોશીઓ ઝાટલે અટારીએ ભેગાં થઈ ગયાં. યુવકની પત્નીને પણ પતિનું આ સાહસ ખુશ્નું. પડોશી ન્યાનજન, સગાંસખથી અધાની શરમ તોડી છડ્યાંક દુરાચારિણીને પોતાને ઘેર લઈ આવનાર નકર માણુમને શિક્ષા થતીજ જોઈએ, એવો વિચાર કરી તે મહારાણી પોતાના મહાન્ શિક્ષાકાર્યના આરંભ કઠોર સ્વરે કંઠુ શબ્દોથી કરતી પતિથી વિકૂહ પડાગાઓ સાથે કુતલક વેધમાં ભળી ! ”

“ અરે ! દેશધન, અજાદગતી આશા આપતા રાષ્ટ્ર સેવકોની, કિસ્સાહના પુરમાં પહેલા યુવકોની કેટકેટલી કિંદાત ભાવનાઓનો આ અપર શક્તિ યાસ કરતી દશે ? કેટકેટલા યુવકો આવા ડાનામારથી પીડિત થતા હશે ? કેટકેટલા યુવાનોએ પોતાના હૃદય મનોરથોનું શુભ બલિદાન એ દેવીને ચરણે દાનું દશે ? સુરેશ ! ”

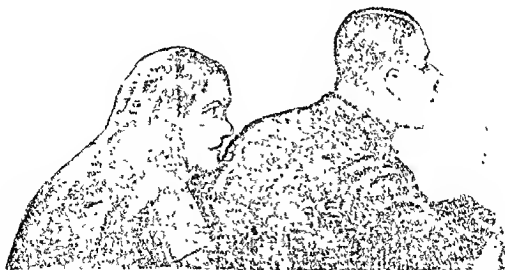
“ તેની પાત્રીનું આયું વલણુ બેઠું યુવક જતા ખંચાયો. પણ તરતજ પાછો વળી મહારા હાથ પકડી તે મને દોરી ગયો. તેણે પાર્શ્વે બધી લાસ્યોને ધરમાર્થ માટે ચગદી અને પદે પદે કંઈ, કંઈલી, માનહાનિતેજ બહોરી લીધા. એ બહોરી લીધેલી, વસ્તુઓ તેના યુગ્મપદ્મમાં કિન્નતિના હાર થઈને બાણે કિન્ન લેાય, તેમ તે માર્ગને એ અગ્રારને ઓળંગી ગયો. આ દૃશ્યને દુનિયાએ બળતો ઝેરકપયોગ માન્યો પણ એ બળેજ એણે જાનતું હતું ! ”

“ અવિશ્રાન્ત થયે એણે મને સાચું કરી. તેનાં સત્સંગે મહારું જીવન ગુરૂં. અનુભવથી સાચું જ્ઞાન થયું અને જ્ઞાનથી મહારું જીવનપંથ સુગમ ગયો. જે ઇન્દ્રિયો કપર મનુષ્યનું આધિક્ય દેવા છતાં હેતાદાવમાથી છટકી જઈ અકિતઓ કપર પાતાનું આમિત્વ ખડુ કરે છે તેનો વેગ મેં બાળ્યો, અને તેના રોધ માટે હું સમર્થ બની. મહારામા શાન્ત પણ રમી રહ્યું. હું શાન્ત બળમા રમી રહી. મહારા ખત્રુઓ મહારામાજ સમાધિ ગયા. ”

“ યુવકના આગ્રહથી મેં મહારા સગા-

ઓનાં નામ આપ્યાં. તેણે મહારી બાળ લખી જણાવી. તેમણે કંઈ જાણેથી ન આપી. પરંપર સુખાવલંબનનો લાભ સમાયતો હોય તોજ સગાં તરીકેના સંબંધો ટકી શકે છે. દુઃખઓગી થઈ કોઈ સંબંધ ટકાવી રાખવા ઇચ્છતું નથી. સગાં તરીકેની સમાજમાં કહેવાતી મૌલિક કળુલાત સ્વાથા અડચણકર્તા હોય તો તેને ત્યજી દેતાં જરાય વાંધા આવતો નથી. આથી જ હું પ્રેમલીન માયિક સંબંધોને બહુ સતોષપૂર્વક દૂર કરી શકી. જન્મતાં જે મહારી સાથે આવે છે, અને આ જીવન મહારાથી ચતા દુઃકૃત સુકૃતમાં મહારી બાળનાઓને પ્રેરી શત્રુ કે મિત્રનું કામ કરે છે, તેજ મહારા મનનજ મહારું પરમ સંબંધી માન્યું. અને તેનાથીજ હું આ જીવનની શાન્તિ મેળવી શકી અને પરશોકનો આનંદ પણ મેળવી શકીશ. ”

“ માતાનો અવાજ સાંભળી બાળક તેના પ્રત્યુત્તર માટે ચંચળ બની હોતે તેમ હું પણ મહારી જન્મબુદ્ધિ તરફ જવાને વત્સુક બનતી. મેં એકાન્તિક જીવન ગાળવાનો નિશ્ચય કર્યો

બાળાની શરમ તોડી દુરચરિણીને પોતાને જેર લઈ આવનાર નફર માણસને શિક્ષા,
યજ્ઞોજ્ઞ એવો વિચાર કરે

દતો. મહારો એ વિચાર મેં યુવકને જણાવ્યો અને તેના ધરમાંથી વિદાય માગી. હું આથી ત્યારથી એ પતિ પત્ની વચ્ચે કંઈ ખટરાગ શરૂ થયેલો. આજ જતી વખતે મેં તેની ક્ષમા માગી, તેની આંખ ભીની થઇ. બળગળી થઇ ગઇ. યુવક પણ કંઈ બોલી ન

અંગાઈને ઉભા હતો. રાત્રિ જાણે પ્રભાતને કહેતી હોય : બેટા ! પ્રકૃતિ દેવીને જોજો હું હતને મૂડી જાઉં છું, તેને તારા સંગથી મધુર બનાવજો. અને માનવજાતનાં જીવનમાં ઉભા : રેડો. તારા આજ આયુષની ઉપ-ગોચિત્તા અતંત છે. ”

—તે કાલ્યાણીએ પોતાના મહાન શિક્ષકાર્યના આરંભ કરાર સ્વરે અને કહણ શબ્દોથી કર્યો.

શક્યો. આમ ત્રણેનાં હૃદયનાં માન લાગણી-ઓનું આત્મીય પ્રવર્તી રહ્યું.

“ પ્રભાત ગળી જતી- રાત્રિના થોડાક અંશે પકડી હજી હતું, રાત્રિના સાથ માટે કેટલાંક તારાઓ અને શીકા અંદર પણ

“માતાની પાસે વિ-નયથી રહેલા પ્રભાતે તેના ગયા પછી પો-તાનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ જગત ઉપર નાખ્યું અને જગતની સ્થાવર : જંગમ વસ્તુઓએ પ્રકૃ-તિનું અનાદિ માન આરંભ્યું, એ મધુરતા-ના આજ્ઞાસ્ત્રમાં હું આ ગામમાં કિતરી. પ્રકૃતિ માતાનું સ્વરૂપ જોઇ તેના જાણામાં હું કોટી પડી. તેનાં ચરણોમાં અભય માગ્યું અને તેની છાતીમાં હું સમાઇ. મંસારની ધોરજ-ઈનાનો અંત આણ્યો. ”

“આજ એને ઘણાંય વર્ષો થયાં. આજે નીરે મરિતા વહેતી હતી. તેના બંને કિનારા રંગબેરંગી વૃક્ષો ઉપર જાલરોથી શોભતા હતા.

તેની બંને ખાંડોએ આજે સુધી વિસ્તૃત ઘેરાવાવાળું વન હતું. એવા નિર્ગુન સ્થળમાં નદીની પાસેજ માનવીઓની સેવાથી નિરપૂહ જગતમાં જંજાવાતને સ્વેચ્છાથી સ્વીકારનાર અવધૂત શિવનું સ્વરૂપ ધરતું હતું. મેં પણ તેમની પાસેજ સમાધિને ઇચ્છી અને

મની શક્તિઓનું પૂજન કર્યું.

“કેઈ કેઈ જનપદ ત્યાં આવવા
સાગ્યાં. પછી તો તે યાત્રાનું સ્થાન બની
ાયું, અને એ સ્થાનને મનુષ્યોએ પોતાની
નાયાથી રંગ્યું.”

“હું જ્ઞાનગોષ્ઠી કરું છું કોડો કહે છે
કે એ એમને ગમે છે. પ્રભુ તેમનું કસ્યાણુ
કરે. એ જુએ છે ત્યાં સુંધી જનતાનો
અને હવામાં શરદરતી ભગવી ધ્વજનો
વિજય છે.”

સૌરાષ્ટ્રનાં હાલરહાં.

[૩]

સંપાદક: શ. જ્યેન્દ્ર મ. પાઠક.

સોનલા કેફે રે સુંદર પારણું રે,
રૂપલા દેરી દોર મોતીકે પડેવ્યા રે;
મોરહીરલેને જડયા સુંદર હાંસીયા રે,
શ્રી કૃષ્ણ શામળા પ્રભુજી પાતળા રે;
નટવર એ નહાનકીયા વળી રે,
વધામણીઆ રમે રે, હિંચોળે માત જસોમતી રે;
આનંદ હિંચોળે જનુની વાળી રે,
સૈયા સૈયા અચર નામ પાવન રે;
ગોકુળ ગામ પાવન કીધાં તેં કુળ અમારહાં રે.

મહારા ંહાલ્લા બાપા ! ંહાલ્લા બાપા !”

લેખક : શ્રીયુત સુધંશંકર રૈવાશંકર પંડ્યા.

(રૂડી ચરદ પૂનમતી રાતરે, સુન્દર વેણ વાગે: એ ઢાળ.)

એના ખોળામાં સીફો આરાંમ રે—મહારાજ વહાલા બાપા, વહાલા બાપા.

रभवा भांशु, तो भोंधु तमाभ रे ” ”

જાઉં જાઉં ને ઘેરો ઘેરો થાઉં રે

ਆਪ ਖੰਧਾਨਾ ਬੇਲਾਂ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੇ

(સાંજી)

दादाजी भूति पूरी जाया रहारे मन,

ગોણુ ગણુ' ખીજુ' ગધું, સેવામાં મુજ તન.

કેવી મીઠી સુખાકૃતિ સાવ રે-મહારાજાદા બાપો, મહારાજાદા બાપા.

દીસે ઉઘા હુડયના બાવ રે ,, ,,

જાણે જીવને એક પ્રતાપ રે " "

જાણે નરી દાદાની છાપ રે ,, ,,

(૩૫૫)

દીધો હું પિતા પ્રભુ તે લેજો સંભાળ

ચિંતા શ્રી કવચી રહી જઈ તમ રખવાળ.

પ્રભુ જાંપા છે આપ પ્રગાદ રે,

भङ्गारा ह्येयाना पुरे आस्ताः रे,

प्रभु णाथा ते कुटुंणत्तुं नामरे,

હામને જાપ-બેટાનાં પ્રણામ રે.

ੴ ਸਤਿਗੁਰੀ ਆਰਪਣਾ ਹੋਇਆ।

લેખક: ગ્રો. બલચંદ્રરાય ક. દાકોર, બી. એ.

(ગયા અંકના પાને ૨૩૮ થી ચાલુ)

[૨]

ભક્તિથી ભક્તિ અર્થજ નવ, જેમ કુલથી પ્રકાશમાં ઊધરીજ નવાય છે તેમ, તે ભક્તિ સૌથી પધારે નિખાલસ અને ઉત્તમોત્તમ. ભક્તિજ છવનનું સાર્યકય છે, ભક્તિજ પરમ શ્રેય, માટે ભક્તિમય છવન છવવાને મથતો ભક્ત ભક્તિ કરે, ને ભક્તિ કિત્તમ. પણ આપણી યુદ્ધિનું બધારણ કુદરતેજ દ્યવધાની રહેલું છે, તેથી એ જે કંઈ કરે છે તે કરતાં કરતાં તેની સાક્ષી પણ બની રહે છે: એટલે ઉત્તમોક્તિમ કહું છું અને ઉત્તમ કહું છું તે બે ભાતની ભક્તિ વચ્ચે, માનવ દષ્ટિએ, કેરે એછાજ રહે છે: સ્વયંભૂ ભક્તજીવન અને ભક્તિજ પરમ શ્રેય એવા સંપ્રત્યયે ઘોલા ચારિત્રમાંથી ઉપજતું ભક્તજીવન, બનેને નિષ્કામ અને નિર્વિશેષ નિઃશ્રેયસ સ્વીકારવાં પ્રાપ્ત થાય છે. ભક્તિભાજન પરા વસ્તુની અનંત સુંદરતા અને અગાધ ભવ્યતાનો માનવીને શક્ય તેવો અનુભવ જ્વતે કરવા તથા અન્યને કરાવવાને માટે ભક્તિનો જે વિશિષ્ટ પ્રકાર ઊગે છે, અને વાણી, રંગ, આકૃતિ, ગતિ, સંગીત, આદિ વાહન દ્વારા મૂર્ત થાય છે, તે કલા. અને કલા કલાની ખાતર (Art for Art's sake) એ મૂલને આ ઉત્કૃષ્ટ અર્થમાં લખે, તો જેમ સર્વ ક્રમેમાં નિર્દોષ પ્રમાદપતિત ધર્મ પ્રમાણેનાં

કર્મ, તેમ સવે કલાપ્રવૃત્તિમાં શુદ્ધ કલાની ખાતર એવાની કલાપ્રવૃત્તિ.

સરસ્વતીચંદ્ર નવલ જ નથી કેમકે સર-
સ્વતીચંદ્રને તેના કર્તાએ નિષ્કામ સૌંદર્ય
પ્રીતિએ જ લખેલો નથી. સરસ્વતીચંદ્ર નવલ
ઉપરાંત પુરાણ પણ છે, કેમકે એ, અંધને
તેના કર્તાએ સકામ યાત્રાએ લખેલો છે. ગો.
મા. ત્રિ. ની પ્રસ્તાવનાએ જુલો, અંધને
અંતે વાંચકથી છૂટા પડતાં તેને એમણે કરેલું
સંબોધન જુલો. એ સર્વ રચણે મળીને કર્તા
કહે છે:—

આ વિકટ સંક્રાંતિ સમયમાં સામસામે
જઘડતી અને અન્યોન્યને હણતી ભાવનાઓનાં
ત્રેવડાઓવડા તુમુલ યુદ્ધ વચ્ચે આવી પ્રસેલા
' પ્રિય વાંચનાર, ' ત્હારી સામેજ પાશ્ચાત્ય
આચારના અતિમોહક સિનેમાપટ ઉડલી રહ્યા
છે; તું ધરમાં અને યોજનામાં નાતમાં અને સંસા-
રમાં હો, ત્યાં આ હિંદુ સમાજની વર્તમાન
પ્રતીતિઓમાંજ ત્હારા શ્વસોજીવાસ ચાલે છે;
તું બળ્યો હો અને પુરુષકો ઉધાડ, તો તેમાંથી
પૌરાણિક ભાવનાઓ, અને વિદ્વાન હો શોધક હો,
તો એથી જૂની આર્યોના ચારિત્રોત્કર્ષના યુગની
ભાવનાઓ, ત્હારા ચિદાકાશમાં છપાય છે.
વળી ત્હારી ત્હારા (આપણા) બંધુઓની
ત્હારા (આપણા) દેશેની સ્થિતિ અત્યારે

અત્યંત દામણી છે, તેમાં સંપત્તિ અને સામર્થ્ય પ્રગતિ અને ઉત્કર્ષ કેમ સાંપડે એ બળનરા ત્હારા લોહીમાં સ્થાયી મંદ જ્વરના જેવી વ્યાપેલી છે અને ત્હને પોચો અને મ્હાન રોક અને મૂઠ બનાવી દે છે. આવી પરિસ્થિતિમાં હું તે ત્હારું શું 'શુભ' કરું શું 'કલ્યાણ' કરું? અર્થ કહો તો આ અર્થ અને કામ કહો તો આ કામ, આ નિસ્વાર્થ ઉત્સાહ, આ અગ્નિહોત, મેં 'પંદર' ભત્તર વર્ષ અખંડ 'કુટુંબજન', 'અનિચિજન', 'વ્યવહાર-જન' 'દયાજન' 'પ્રીતિજન', 'સત્યજન', કે 'અલ-દયજન' (૪ પ્ર ૨૫) ગણીને સ્નેહો, અને તેનું દ્રવ્ય આ અર્થ. 'પ્રિય વાંચનાર', એમાંથી 'તૃપ્તિ' મળે તો તૃપ્તિ લે' 'બોધ' મળે તો બોધ લે, 'શ્રુતના' કે 'અભિલાષ સ્થાન' જ મળે તો તે લે. આ ત્હારો 'મિત્ર', આ ત્હારો 'સેવક', એમાંથી કંઈક તો ત્હને મળે જ એમ આશા રાખે છે. માતા આલકને ધાયણ આપે છે તે ગમે તેવું બસિદ થાય તથાપિ બાલક તેને પચાવી શકે તે પ્રમાણમાંજ લાભ-દાથી છે. આ સૃષ્ટિજ એવી છે કે આપેલું કોઈથી લેવાતું નથી: આપેલું જડ કોઈથીની માફક માત્ર મળે, એથી કોઈનું સીઝું નથી. અમૃત મળ્યું હોય તે પણ અપનાવનાં અને કંજવનાં આવડે એટલા પ્રમાણમાંજ હિતકારક છે. અટારસા પાનામાંથી તું જે જે અપનાવી શકીશ તે તમામ ત્હારુંજ છે, અને જે કંઈ અપનાવી શક તેથી ત્હારું કલ્યાણજ થત્તે, એવો મ્હારો ત્હને આશીર્વાદ છે.

આવી કામનાવાળા કર્તાને ભૂપસિંહના રાજદરબારનાં અને શુભસુંદરીના કુટુંબ-જનલનાં વાસ્તવિક ચિત્રો પોતે આશ્રેષ્ઠાં તેથી સંતોષ ન થયાં. એ જે સૃષ્ટિની ઉપર સ્વેચ્છે બીજી જે સૃષ્ટિએ કલ્પી. મહારાજની કારકિર્દી અને તેના પૂર્વજોનો ઇતિવાસ કેવલ કલ્પનિક છે. આપા રાજઓ, થાપથી એટા

સવાયોજ થાય એ પ્રમાણે ત્રણચાર પેઢી લગી પાક્યા હોત, તો આપણા અતિવિસ્તીર્ણ હિંદમાં અસ્થાકીન તો શું મોઢલ શહેનશાહો પણ પ્હેચેલા નહીં એવા પાંચપંદર ખૂણાઓ છે જ, તેમાંના કોઈ એકમાં એવા શુદ્ધ રાજ-પુત્રોનું રાજ્ય આજ સુધી ટકી રહેલું કલ્પિયે, તો તે કેવું હોય વાર ? રતનગરી જેવું, મહારાજના રાજ્ય જેવું. મહારાજ આ પ્રમાણે કલ્પનાપ્રધાન પાત્ર છે. અને આપણી દેવકથા-ઓમાં ઇંદને છાને એવી ઇંદાણી, વિષ્ણુને શોભે એવી લક્ષ્મી, શિવને ચોગ્ય એવી શક્તિ વગેરે છે, તેમ મેનારાણી પણ શુદ્ધ રંગપુત્ર રાણીની કલ્પના માત્ર છે.

સુંદરગિરિ, તે ઉપરની સૌમનસ્ય વગેરે ગુણો, અને તેના યદુરાજ ઉપર વિષ્ણુદાસ-છના ત્રણ મઃ, એ સર્વ સૃષ્ટિ રતનગરી અને તેના રાજ્યોની સૃષ્ટિ કરતાં પણ વધારે ઉંચી છે. બૌદ્ધ અને આર્ય સાહિત્યમાં અને તે સમ-યનાં યોગશાસ્ત્ર, કામશાસ્ત્ર, અર્થશાસ્ત્ર જેવાં રહી ગયેલાં શાસ્ત્રોમાં જે જાણે જુદા જ મનવંતર હોય એવી ભગ્ય સૃષ્ટિ,—અનિ સ્પૃહ રીતે, બોલિયે તો સાડા ત્રણને ગદ્ગદ પાંચ હાથનાં જે સ્ત્રી પુરુષો, જોવા-જાંખવામાં આવે છે, તેને એક ન્હાતો સંધ આજ સુધી એવોને એવો ઉતરી આવ્યો હોય, તો તેમનાં જીવન અને આશયો, તેમનાં ચારિત્ર અને અભિ-લાષો, તેમનાં લક્ષ્ય અને તેમનાં લક્ષ્યોત્તર અલક્ષ્ય, કેવાં હોય વાર ? ખિંદુમતી, મોહની અને ચંદ્રાવલી, ચિહારી અને વિષ્ણુદાસજી આવાં પાત્રો છે: ભગ્ય અને તેજભય, દેવ-દેવીઓ આપણા દૃષ્ટિ પથમાં આવી ચડે ને આપણને અવાસ્તવિક, અતર્ક્ય, અને ભાવ-નામય લાગે, એવાં; આપણાં જેવાં લોકીય, બુચર, પેટલનાં અને ચિકારી નહીં; પાચલ્યાં, પંખાળાં અને ત્રિવિધ તાપમય વાનાવરણથી ઊંચે જૈનાવકરિણસૃષ્ટિ (૩ પ્ર

રાગથી તું સંસારને છૂટી જઈશ. એના નિરાકાર
વશ પને પામી તું એના પદને પાગીશ, અને તારા
હૃદયમાં શક્તિ આશ્વ થશે. તે પછી સંસારમાં”
યત્ર યત્ર મનો યાતિ તત્ર તત્ર સમાધયઃ!

કુમુદમુંદરી એ પ્રમાણે પ્રવચન કરવા લાગી.
પરંતુ તુમુલ મનોરાગની તોફાન ચક્રીઓ એક
વાર જે હૃદયમાં ગરબે ઘૂમે છે, તે હૃદયમાં એ
નેગણીઓને પૂરેપૂરી શાંત પાડવાનું કાર્ય
અત્યંત દુર્ઘટ છે. ત્રીજીની સવારે ભેખડ ઉપર
પણ આ નેગણીગરબો શરૂ થયો અને એ
નદીમાં તણાઈ હતી, - જાતે પડી, કે પગ મથેને
પડી ગઈ, પગ એની મેળે સર્થો કે ભેખડનો
કોઈ પણ ભાગ ઘુટવાથી સર્થો કે કોઈએ પગ
એનીને એને નદીમાં પાડી-એ કરીને એને
ખચર નહોતી અને એ પડી હતી. પણ અહીં
જેટ આગળ આ રીતે નેગણીઓ પાછી ધુણી
હઈ અને એ પોતાની મેળે સમુદ્રમાં ડુબવાને
ચાહી. ચાહતી ચાહતી હાતીરમાં પાણીમાં
આવી અને સર્વ હંચામાનું અતહિંત હવન
પ્રેરણા રૂપે તેના કાનમાં બોલવા લાગ્યું,
માર્ગની યોગસાધના નવી આરંભાયલી તેના
કંઈ કંઈ સ્વરેને પોતાનું વાહન કરી લઈને
તેના મથેમાં ગાવા લાગ્યું. આ ગાનથી થકી
ચંબી ન ચંબી ને એ

‘ આગળ પગ ઉપાડવાનું’ કરે છે અને હંડાં
પાણીમાં ધસવા ચંચળ થાય છે ત્યાં ” “ અંદા-
વલીના હાથ કુમુદના શરીરની ચારે પાસ વીરાઈ
વળ્યા અને એ માયાણુ સાધુજનનો કોમલ સ્વર
કુમુદના કાનમાં સ્થિર ગરિથી આગ્યો.

‘ મધુરી! મધુરી! તારા આટલોજ નિર્વાસ ?
જેટા, જે તું પાછીત ફરે તો તહને માછની અણુ છે’ ”

અને આમ જે વાર ઉગાર્યું તે તો માત્ર
શરીર. મુગ્ધ હૃદયના ઊંડામાં ઊંડા તંતુ હૃદય
મુગ્ધતામાંથી વધી યૌવનમાં આવતું હતું તેજ
કાંઈ જે આજ હૃદયના તંતુઓ સાથે પીતિ

ગાંડમા મૂંચવાઈ ગયેલા, અથવા એ પ્રિયજન
તો મ્હારે પ્રીતમ નહીં પણ પરપુરૂષ એવો કાળો
તોય રેશમી તાર એ પ્રીતિગાંડમાં આમળે આમળે
ગંઢાઈ ગયેલો, એ સર્વ અતિકરણ ઘટનામાં,
શુદ્ધ ચિકિત્સા કરી; સ્થૂલ મદદન બળવાન
અતિબળવાન ખરો તથાપિ સૂક્ષ્મ કામના
અધિકારી હોવામાં સૂક્ષ્મ કામજ બળવત્તર છે;
એ (સંસારીઓને અજ્ઞપદ્ધ અશ્રદ્ધેય ભંધા-
નક પરંતુ) મુદ્દગિરિના ચારિત્ર્યોપક
વાતાવરણમાં અનુભવસિદ્ધ અને અહર્નિશ
પરિચિત સલમાં શ્રદ્ધા બેસાડી; વળી જાતે
હૃતીકર્મ પણ કર્યું; અને એ રીતે સરસ્વતી-
ચંદ્ર અને કુમુદમુંદરીને સૂક્ષ્મ પ્રીતિયોગ કરાવી
આપનાર પણ એ ને એ અંદાવલી. કુમુદ-
મુંદરી અને સરસ્વતીચંદ્ર બંનેને આમ
“ હવનની સફલતા ” આપનાર સ્વપ્નચાત્રા
અને જાગૃત સંસાર, - આ તપસસિદ્ધ જ્ઞાની
દંપતીએ આમ ત્રણ રાત અને દિવસનો
અખંડ સૂક્ષ્મ પ્રીતિયોગ અનુભવ્યો તે અનુ-
ભવ, જેનાથી તો એમનું પછીનું હવન
આખુલે ફરી ગયું અને કથાણુપ્રવાહે કસો-
લતું આનંદમય બની રહ્યું, એ સર્વ અમકા-
ની વિધાત્રી પણ એ અંદાવલી જ.

સરસ્વતીચંદ્ર જાતે એને કહે છે, -

‘ દયા, સ્નેહ, અને ભક્તિ તેમ રતિ, વૈરાગ્ય,
અને જ્ઞાન એ ત્રિપુટીએડના ત્રિવેણીસંગમરૂપ આપ
હૃદય ધર્મ અને હૃદય રસ એક જ છે, એવો
અદ્ભુત પ્રકાશ મ્હારા હૃદય ઉપર નાખીને તેની
ઉપર આજ સુધી ભ્રમી રહેલ ગાંડ અંધકારને
ભેદી નાખી ફર કરનાર આપ મ્હારાં તો સાક્ષાત્
ઉપા દેવી છો, તો

વિલ્લોકીર્મણ્યો અવનિતલોલેન શિરસા
જગદ્દેવો દેવી ઉપસમિત દંદે મગવતી ૧૨
મદમ પ્રીતિ જ સાચી પ્રીતિ છે, અને
એની પ્રીતિનું અધિકારી હૃદય પોતાના પીતિ-

પાનનું કંઠ્યાણુ ન વાંછે, એ સત્ત્વ ઉત્તમ દૃષ્ટાંત પણ ચંદ્રાવલી ન પૂરે પાડે છે.

વિહારપુરી અને ચંદ્રાવલી વિહારમઠમાં દાંપત્ય જીવન ગાળતાં હતાં, ત્યાં ચંદ્રાવલીએ નેત્રું, કે વૃદ્ધ થયેલ વિષ્ણુદાસજી પોતાની પાછળ ત્રણે મંડના શુરુ તરીકે ભાર ઉપાડવાને માટે ત્રણે મંડના સાધુઓમાં સૌથી વધારે યોગ્ય વિહારપુરીને ગણે છે, પરંતુ એ પદને માટે સંન્યાસી ન ઉત્તમ, અને વિહારપુરી તો ગૃહસ્થ હતો તેને પોતાની મેળે સંન્યાસ લેવાને નિશ્ચય કરે તો ન કામનું, સંન્યાસી થા અને આ પદ લે એવી એને શુભે સૂચના સંજ્ઞા કરવી એ તો અધર્મ, ખેલા ભાગમાં અન પણ સુગીલ સૌભાગ્યદેવીએ છોકરાં મોટા થયાં હવે શરીરભોગ એમના આપણે હવે ગૃહસ્થાશ્રમને પણ વાનપ્રસ્થાશ્રમ જોવાનું ગણ્યો એવો અભિલાષ ધર્યો હતો અને ચૈત્રી પડવાના દરબારમાં સ્થૂલ વિભવ મેળવીને આવેલા પતિએ એ સાત્ત્વિક વાસના અભિનંદી (૧ પ્ર ૧૬ પૃ ૨૬૨). અહીં સુદંડગિરિ ઉપરના આર્ષ જીવનને આ કલિકાલ સુધી પણ ટકાવી રાખેલું એવા આ મઠમાં વિષ્ણુદાસજીની ચિંતા—

“ ચંદ્રાવલીને કાને આવતાં, શુરુજીની વાસના વૃપ્ત કરવા, પોતાના સ્વાગીતું પારમાર્થિક કંઠ્યાણુ કરવા સર્વ સાધુજનનું અને અલખમઠનું વ્યવસ્થાત્તર કંઠ્યાણુકારક રહે એવી બુદ્ધિથી, અને તે દ્વારા સંસારમાં અલખજોધની ગર્જના સફલ થાય એવી વાસનાથી, ચંદ્રાવલીએ વિહારપુરીને અભિલાષ દર્શાવ્યો કે તેણે શુરુજી પાસે રહેવું અને તેણે તથા પોતે પ્રવ્રજ્યા સાધવી. સર્વ કાંચળા ઉતારે તેમ મદન વિકારનો ત્યાગ કરી આ દેવતા એક ખીલને આશીર્વાદ દેઇ વિધુક્ત થયાં, અને તેમની પ્રીતિની અને તેમની વિરક્તિની અમરતિબરેલી સુંદર રસિક કથાએ ત્રણે મઠનાં સાધુજનોમાં ચાલી, પરિબ્રાજકા મઠની અધિષ્ઠાતા થયા પછી પણ સુંદરગિરિ ઉપર દેવતા

અનાવાસે મળતાં, તે પોતે લીધેલા વ્રતને પ્રતિ-
ફલગણી અને પોતાના અને સ્વાગીના ઘેરાગ્યના ભયનું કારણ ગણી, ચંદ્રાવલી પવિત્ર છાત્રી માતાના ધામમાં ગઈ, અને પુરૂષ રૂપે ધર્મવરની કલ્પના ને પોતાના ઘેરાગ્યને પ્રતિકૂલ ગણી અલખનાં અંગારવ-
શમાં શુક્ત થવા લાગી ” (૪ પ્ર ૨૧ પૃ ૩૫૦)

હારે વચ્ચે ચંદ્રાવલી, એક બાળુએ ખિંદુ-
મતી અને ખીજ બાળુએ મોહની, એ ત્રણ ભાવના મૂર્તિઓ કર્તાએ એવી રીતે મોહવી છે કે એમની આગળ મૂકેલી કુમુદસુંદરી અને કુમુમસુંદરી એ એ જ્યોતમાં એ ત્રણેના ભાવના કિરણો આવે છે અને ગ્રેષ્ઠ જ્યોતેતે વધારે તેજોમય બનાવે છે: મોહની અને ચંદ્રાવલીના કિરણ કુમુદ-
સુંદરીને સંસ્કારે છે, ખિંદુમતી અને ચંદ્રાવલીનાં કિરણ કુમુમસુંદરીને સંસ્કારે છે. અને કર્તાએ સરસ્વતીચંદ્રને આ પાસેથી જરા આગળ રાખ્યો છે, એવી રીતે કે પાંચેના તેમ ખીલન પણ કિરણ એનામાં વહે છે, તો એના કિરણ પાછા કુમુદ કુમુમની નેડમાં પણ વહે છે. વાસ્તવિકતા કલ્પનાલીલા અને ભાવનાઘટિતો આવેાં ત્રિયોગ અપૂર્વ નહીં તો અત્યંત વિરલ તો છે, અને મોટે ભાગે અધઘટિતન્યાયજ ચાલી રહ્યો છે એવા જાતમાં, કુદરતી રીતે ન અનેકાનેક સમઝેર અને વાદવિવાદ ઉત્પન્ન કરે એવો છે. એવા સર્વ વાદવિવાદ, સમઝેર, અને મતબેદોને આપણે આજે દરજ રાખીશું. કલાકલ્પના ભાવનાપ્રધાન હોય તે ચહે કે વાસ્તવિક સુંદરતાને ન વળગનારી હોય તે ચહે, એ એકજ પ્રશ્ન જરા વધારે વિચારીશું. વાસ્તવિક ચિત્રો પણ કલ્પનામય હોય એ આપણે જોઈ ગયા. વાસ્તવિક અને ભાવનામય બને જાતનાં ચિત્રો મજીવન હોય એ આપણે જોઈ ગયા. કલાની ખાતર સેવાતી કલધ્રુવિત્તિજ શુદ્ધ કલાપ્રવૃત્તિ એ આપણે જોઈ ગયા. અને સરસ્વતીચંદ્ર શુદ્ધ નવલ નથી, વાચકોનું કંઠ્યાણુ સાધવાના ઉચ્ચ આશયથી

વિસ્તારાપણી કૃતિ છે, એ પણ આપણે જાણી ગયા.

વાસ્તવિકતા તેજ સજીવનતા એ બ્યાગિત આપણને માન્ય નથી: ભાવના પ્રધાન કલા પણ સજીવન ચિત્રો આણે છે. વળી કંપના વિહીન વાસ્તવિકતા કે શુદ્ધ કંપના વાળી વાસ્તવિકતા સજીવન હોય તથાપિ તુચ્છ છે. ઉચ્ચ અને સજીવન અને માટે ચિરંજીવ થવાને લાયક કલાકૃતિઓમાં વાસ્તવિક હોય તે સ્ફુટ કે ભાવનામય હોય તે સ્ફુટ, એ જ આપણો સંવાસ છે.

આ સંવાસનું ક્ષેત્ર કલાની આખી સૃષ્ટિ છે. નવલ, નાટક કે કાવ્યજ નહીં, સ્થાપત્ય (architecture આર્કિટેક્ચર), ચિત્ર (sculpture સ્કલ્પ્ચર), ચિત્રકલા, અને સંગીતની કૃતિઓ વિશે પણ આ સંવાસ વિચારવો પ્રાપ્ત થાય છે.

સ્પષ્ટ બોધની ખાતર કરેલી નહીં ગઈયા સ્પષ્ટ બોધ કરતી ના જ હોય, એવી કૃતિઓ પણ પોતપોતાની મગફળ પ્રમાણે સહજની ચિત્તશુદ્ધિ અને વાસના-સંતુષ્ટાતિ સાંધે છે, સહજ માનસને આદર્શ અને બલ પિંકાસ અને સમભાવ આપી શકે છે, જે કલ્યાણ નહાતું નથી, સુસાધ્ય પણ નથી, એમ સૌ સ્વીકારે છે.

સ્પષ્ટ બોધની ખાતર કરેલી કૃતિઓમાં કલાધર્મ અને કલાપદ્ધતિનો જાણે અગમ્યો ત્યાગ થઈ જવાનો સંભવ છે; અને એ સંભવ જોઈએ સાચો પડે તેટલે ઇચ્છે કૃતિ, બોધ કરવામાં અને ઇચ્છ કલ્યાણ સાધવામાં તેમ ઉપર જાણીએલાં આકર્ષક રીતે સંધાતાં કલ્યાણ સાધવામાં નજીની પડવાનીજ, એ પણ સૌ સ્વીકારે છે. પરંતુ કલાધર્મ અને કલાપદ્ધતિની દૃષ્ટિએ દોષરહિત હોય એવી કૃતિઓને, સ્પષ્ટ બોધની ખાતર કરેલી હોય એટલા માટે જ, ઉત્તરી પાડવી શું ?

વળી આ પણ દેખીતું છે કે કલાકૃતિઓના વિષયમાં ચોટાચોટા વર્ગ પાડીને તેમાંના એકને-જેઓ કલાવિશે જીનને નીચો કલાવિશે; અને તે ઉપરથી પ્રથમ વર્ગમાંની તમામ કૃતિઓને જીન વર્ગની તમામ કૃતિઓથી જીન મનાવવા જઈએ, તો એવી વધીસાત કોઈને ગમે ઉત્તરવાની નથી. પણ કરતાં ગમ નીચું, તથાપિ કોઈ કોઈ મગફળિઓ ઘણીયે કવિતાઓ કરતાં નિઃસંશય જીવી છે. અરે, મહાપુરુષોના જે વર્ગ પાડી, દરેક મહાપુરુષને વિશે જે વર્ગમાં તેને મૂકીને તે પ્રમાણે મત બાંધીએ, એ વિચાર પદ્ધતિ જેવી હાસ્યાસ્પદ, તેનીજ હલકી રીત કલાકૃતિઓના વિષયમાં સામાન્ય નિર્ણયો બાંધીને તે પ્રમાણે કૃતિઓને વિશે નિર્ણય બાંધવાની છે.

મતસભ્ય કે આખું ગુદી બાળુએ તપાસતા જતાં આપણા પ્રવૃત્તિ મદન્ય પ્રથમ દર્શન લાગતું હતું તે કરતાં ઘણું ધીમી જાય છે. અને પ્રશ્ન તથા ચિરંજીવ મહાપુરુષો હોય એવી મુપ્રતિષ્ઠિત કૃતિને વિશે તો વિચારકનું મુખ્ય કર્તવ્ય તેની વિશિષ્ટતાઓ સંકિરતે ખુશ્તે ખુશ્તી બતાવી આપવાનું છે. તથાપિ આપણા આજના બાળુની સમાપ્તિ એક આજના, ચિત્તારમ્ભીય સ્થાન લેજે, કમેરી લામણું. ગ્રામીય કલાચિત્રકારી (aesthetics ઇસ્ટેટિક્સ) માં વાસ્તવિક કૃતિઓ તરફ પથપાત છે. ભાવનાપ્રધાન ભવમુતિ કરતાં વાસ્તવિક સૌંદર્યના સ્વામી કાલિદાસને પાઠ્યાલો ધણે વધારે કંઠો કવિ ગણે છે. કાલિદાસનાં કુમારસંભવ અને રતુવંસ એ કાવ્યોને બાળુએ સંપાદિતે જોતાં નાટકોની ભવમુતિનાં નાટકો સાથે તુલના કરતાં પણ પાઠ્યાલો આલે અભિપ્રાય જમાવે છે. અને ભાવનામયતાને માટે કાવ્ય કે નવલ નાટકના કરતાં વધારે ચોખ્ખું વાહન છે, નાટકના તખ્તા

ઉપર ભાવનાપ્રધાન પાત્રોને સહન અને આકર્ષક બનાવવાનું કાર્ય લગભગ અસાધ્ય છે, એટલું જ સ્વીકારીને પણ આપણે સ્પષ્ટ નોંધવું પડે છે કે આપણાં હિંદી મુરચિએ સૈકાઓ મુધી ભવજૂતિને એની ભાવનામયતાને લીધેજ મહાકવિ ગણેલો છે, અને નાટકના તમા ઉપર પણ એની ભાવનામયતાને આપણે તો આજ મુધી એકસરખી વધારી લીધેલી છે. આપણી સ્થાપત્ય આદિ કલાઓમા પણ પાશ્ચાત્યોના કરતાં ભાવનામયતા વિશેષ જોરામાં આવે છે. આપણી મુરચિના આખા

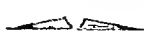
પરંપરા પ્રાપ્ત વલણમાં પાશ્ચાત્ય કલાઓના વધતા જતા સંસર્ગની અસર કાઢે કરીને શી. થશે અને ક્યા રૂપની, એ કંઈ અત્યાચી સંગ્રાહ્ય એમ નથી. જો. આ. ત્રિ. વાક્યરચનામાં, વાગ્ધૈભવ (rhetoric હેટરિક) ને બેલવવામાં, અને રસમિથલ, રસાનુપૂર્તિ આદિમાં પાશ્ચાત્ય રસિકતાને વળગ્યા છે; સરસ્વતીચંદ્રમાં વાસ્તવિકતા પણ એમણે છૂટે હાથે મુથેલી છે, પરંતુ ભવજૂતિના એ પરમ શિષ્યે ભાવનામય મૂર્તિએને કિષ્કળવવામાં પણ પોતાની પ્રતિભાને વિદારાવી છે.

અથા અંકના લેખનિભાગની અશુદ્ધિઓ.

નવેમ્બરના અંકમાં “સરસ્વતીચંદ્રમાં સ્ત્રીસ્તનો” નો જે વિભાગ પ્રકટે થયો છે તેમાં નીચે લખાવેલી અશુદ્ધિઓ રહી છે, જે મુદ્રારીને વાંચવા વિનંતિ છે :

પૃ.	અંક	પદ્ધતિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૩૨	૧	૨૪	નવીન	નવી જાત
૨૩૩	૨	છેલી	ગળવાનો	ગળાવાનો
૨૩૪	૨	૧૫	પતિને પણ	પતિને, પણ પતિ
૨૩૬	૧	૧	ને આપણી	ને આપણા
”	૨	૧૬૩	એને માટે એ બે	અને માટે એ બે
૨૩૭	૨	૭ ૨૧	મુદ્રારક	મુદ્રારક
૨૩૮	૧	૨૬	સૌભાગ્યવધી	સૌભાગ્યવેદી

અમે મહીયારાં ગોકુળ ગામનાં.

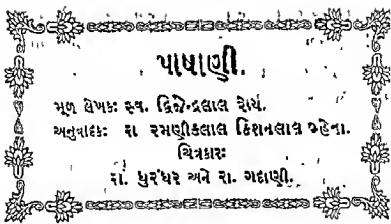

લેખિકા : સૌ. હેમકુંવર કૃષ્ણદાસ સંવત.

(રાસ.)

અમે મહીયારાં રે, ગોકુળ ગામનાં,
અમારાં મહી કાંઈ રાખે, મહીયારાં રે ગોકુળ ગામનાં,
ગારી અમારી ગાવડી રે ગોકુળ ગામની,
ગારાં ગારાં એના કુધ, મહીયારાં રે ગોકુળ ગામનાં.
ગારી ગારી હું ગોરણી રે ગોકુળ ગામની,
ગોરે છે આત્મા ગુદ, મહીયારાં રે ગોકુળ ગામનાં.
કાળા કાળા તમે કાનછ રે ગોકુળ ગામના,
કાળાં તમારાં નેણ, મહીયારાં રે ગોકુળ ગામનાં.
કાળા તમારી કામળા રે ગોકુળ ગામની,
કાળા તમારી ધેન, મહીયારાં રે ગોકુળ ગામના.
કાળા તમારા ગોપ છે રે ગોકુળ ગામના
કાળાં કાલીન્દીનાં નીર, મહીયારાં રે ગોકુળ ગામનાં.
મીઠા મીઠા તમે માવછ રે ગોકુળ ગામના
મીઠાં તમારાં વેણ, મહીયારાં રે ગોકુળ ગામનાં.
મીઠી તમારી ગોરણી રે ગોકુળ ગામની,
મીઠી પુનમની રેન, મહીયારાં રે ગોકુળ ગામનાં.
મીઠાં લાગે મહી વેચ્યાં રે ગોકુળ ગામનાં,
મીઠા આ મનુષ્ય દેહ, મહીયારાં રે ગોકુળ ગામનાં.

પાપાણી.

મૂળ લેખક: સ્વ. દિગ્વિજયલાલ શેખ.

અનુવાદક: રા. રમણીકલાલ કિશનલાલ મહેતા.

ચિત્રકાર:

સી. ધુરંધર અને રા. ગદાણી.

[ગયા અંકના પાને ૨૩૦ થી ચાલુ.]

અંક ત્રીજો.

સ્થળ: જનકનો રાજ્યમહેલ.

સમય: પ્રાતઃકાળ.

(જનક, ગૌતમ, ચિરંજીવ, શતાનંદ.)

ગૌતમ—અધુ! હું શું કરું? મહે પ્રવાસમાંથી પાછા આવ્યા, પછી જોયું તો મહારા આશ્રમ નિર્જન હતો. પ્રય અહલ્યાનો પત્તો નથી. મહારી કુદીરનું શિખર નીચું નથી ગયું છે. આંગણમાં ઘાસ વગેરે ઉગ્યા છે; અને પહેલાંની માથક પોતાનું આધિપત્ય જમાવી રહ્યાં છે.

ચિરંજીવ—અને અહિં તો બધે ઉંદર ધૂમી રહ્યા છે.

ગૌતમ—કુદીરની પાસેના વૃક્ષ ઉપર પક્ષીઓએ માળા બાંધ્યા છે. આશ્રુ વન નિરજાળ્યું, અને મલિન થયું છે. આશ્રમમાં પ્રવેશ કરતાં જ એક મોટું શિયાળ ચીતકાર કરી ઉઠ્યું; અને મહેને જોઈને નહાસી ગયું. મહે મોટેથી ખસ પાડી, “અહલ્યા!” દૂર વનમાંથી મહારાજ શબ્દના પ્રતિધ્વનિએ મહારા ઉપહાસ કરતાં રહ્યો નવાળ આવ્યો, “અહલ્યા!” એ સમયે મહારી શિષ્યા માધુરી આશ્રમની બહાર આવી. તેણે કહ્યું, “આશ્રમમાં કોઈ નથી.” શિષ્ય ચિરંજીવ કુદીરમાં ધ્યાન થઈ પડ્યો હતો. પ્રિય પુત્ર શતાનંદ

મુકદ્દાની માથક એક બાગ્મૂએ પાડ્યો હતો. બહુ સેવા-શુશ્રુષા-કરવાથી તેના પ્રાણ બચ્યા છે. તે હરઘડી અહલ્યાને પૂકારતો.

જનક—હમે ગૌતમની તપાસ કરી કે?

ચિરંજીવ—એક વનમાંથી બીજાં વનમાં અને બીજાંમાંથી ત્રીજાંમાં એમ ઘણું દૂર દૂર સુધી તેની તપાસ કરી પણ કંઈ પત્તો નથી લાગતો.

જનક—તે પછી?

ચિરંજીવ—મહે મહર્ષિજીને કહ્યું કે સ્ત્રી લાવીને જે શ્વસંસારન નિભાવી શકતા ન હોતા તો પછી એ વિરમ્યનામાં પડ્યા શા મારે? આ લગનનું બંધન માથે શા મારે લીધું હતું?

ગૌતમ—માર્યું બાળે છે ચિરંજીવ!

ચિરંજીવ—મહારાજ! ગુરૂજીએ જ્યારે સાંભળ્યું કે અહલ્યા એક લંપટની સાથે ચાલી ગઈ હતી ત્યારે તેમણે કહ્યું, “એ ગસંભનિન છે.” મહે કહ્યું, “પ્રભુ! નહિ, એ શાસ્ત્રની વાત છે. મોપિનભાઈકામાં

એ દોષ હોયો જરાય અસંભવિત નથી. ” (નમન કરે છે.) મિત્ર! જનક! આ મહારા પરંતુ રાજર્ષિ છે. એ લંપટે મહેને ખેંચીને પ્રાણાધિક પુત્રને લહારા હાથમાં સોંપે છું; શું માયું હતું તે હજીય મહારાથી મ્હમંતવું નહીં. ત્હને ત્હમે સંભાળ રાખવો. નથી. એ શસ્ત્ર, તેજમાં અસિ સમું, અને જનક—વારું હું એને મહારા પુત્રથી પણ અલ્હુત હતું. અધિક મ્હમંતવું ત્હવું પાંચન કરીશ.

ગૌતમ—રાજર્ષિ! હવે મહેને છવંનેની શ્રદા અને અનુરાગ નથી. સંસારમાં રહેવાની હવે મહેને જરાયે ઇચ્છા નથી. આજ આ પત્ની પત્નીના ત્યાગ કરી છું મહારા શિષ્ય અને સિંપાઓ સાથે આશ્વા અગ્રિય જનક—કાલ જશે મિત્ર! ગૌતમ—એટા! શતાનંદ! હું જાઉં છું. હું તારો નિમ્ફુર પિતા છું. તું બાળપણથી જ માતાપિતાનાં મુખથી વચિત થયેલો છે. તારાં માતાપિતા ત્યાગ કરી ચાલી ગઈ છે. હું પણ રામનાહીન જાતી આજે ત્હને મજાને જાઉં છું. એટા! હું જાઉં છું. કાલ કાલ વાર મહેને યાદ કરજે. નાના-મહેને ભૂડી જાગે-ત્હારા દ્વિધમાંથી નિમ્ફુર પિતાના રાગજો, કાનને માટે બંધી નાખજે-જાગણથી ઉપાડી ફેંકી દેજે-પિય પુત્ર! તું મરણ લેજે કે જન્મથી ત્હારો માગાવ નહોતાં. (સુખન કરે છે.) આભિને હુંયે મિત્ર! જનક! ત્હારાં આશ્રયમાં આ બાળકને મજા હું જાઉં છું. એટા! (સુખન કરે છે.) મિત્ર! આ પ્રાણકની સંભાળ રાખવો. તે અસદાય છે. શું મદું? ત્હમે સમજું જાણો છે. પિયવર! એને સંભાળજે. પુત્ર શતાનંદ મહેને પ્રાણથી અધિક મિય છે. જાઉં છું એટા! (સુખન કરે છે.) રાજર્ષિ! મહેને ક્ષમા કરજે! આ અબાણી અસમર્થ વ્રદ. ગૌતમને ક્ષમા કરજે!

ગૌતમ—હું કેટલાન પર્યત ફરે. મેં નામયું છે કે એ પર્યત અંતિ મનોહર અને જોક્ષન-નિર્જન છે. ત્યાં જાતે મહેને અત્યત આગ્રહપૂર્વક મહારી સર્વ કામના, મધળી સાધના-એ બધુ ચિન્નનિવંતા જગદીશ્વરના અરજોમા ધરીશ.

જનક—ત્હમારા જાણેવિના ત્હકીત તપ શીઠ નથી આદરતા?

ગૌતમ—પિયમિત્ર! અહિં રહીને ત્હ તપ કરી શકીશ નહિ. મહારા રમ્ય તપોવન અનેક ગુપ્તરમ્ભિયોથી પરિવર્ણ છે, એ જાતી ગંધથી ઘટનાઓનું સદાય જગણ કરાવી મહારા ચિત્તને વ્યથ જનાવે.

જનક—હાય! ત્હમારી ચિન્નિ બધું સોચાણ છે.

ગૌતમ—હું રહનલુ છું કે આ પેદવા એ પ્રભુનું મગગમય વિદ્યાન છે. આટલા દિવસ પર્યત માયા મોહમાં ફસાજો, આત્મ-સુખરત મહી, હું એ પિતૃવર્ગન વિતર્કી દેના. એથી એ દયામય પ્રભુએ મહારી માયાના આંકણને ત્રીટી નાંખી મહેને અક્રિયત દાસને ત્હના પ્રતિદેશો છે. ધન દે જગદીશ્વર! ત્હારી મગગદાસિની હમેગ પૂર્ણ થાએ!

જનક—સમાજે ભાગ્ય આપું કેય છે એ મહારાથી મ્હમંતવું નથી? અથવા મિત્ર! આ ત્રિય ચાંતનાઓ સંહન કરીને ત્હમે અનંત અક્ષય ગુપ્તમાં બાળી જાતી રંગા છે.

ગૌતમ—તો હવે હું જાઉં છું. પિયવર—મુઝા! આપ એક સો વાર “જાઉં છું, જાઉં છું” ત્હકી ચૂકયા. આ વારના, જાઉં છું, જાઉં છું, મહેના

છે ? હીક છે. પણ હું ત્હમને એક સવાલ પૂછું છું. ત્હમે સાચ્યા ક્ષત્રિય છો ?

દશરથ—પણ મહારાજ ! હજુ તો કુમાર ન્હાનાં બાળક છે.

વિશ્વામિત્ર—વારંવાર એકજ વાત, “બાળક છે !” દશરથ ! ક્ષત્રિયનો બાળક જે દિવસથી શસ્ત્ર પકડતાં શીખે છે, તેજ દિવસથી ત્હેનું કર્તવ્ય સુદ્ધ હોય છે. સુદ્ધ એની કામના-અવનમન હોય છે. સૂતાં અગર જાગતાં તે સુદ્ધનું રહણ કરે છે; એ બધું ત્હમે જાણતા નથી કે ?

દશરથ—અધુન જાણું છું, મહર્ષિ ! પણ આ બંને કુમાર હજુ સુદ્ધકાળમાં પારંગત થયેલા નથી.

વિશ્વામિત્ર—હા ! ચિંકાર છે ! “ક્ષત્રિયનાં બાળક બાર વર્ષની ઉંમર થયા છતાં સુદ્ધશાસ્ત્રથી અજાત છે” એ કહેતાં અપમાનથી ત્હમારી જીભ કપાઈ કેમ ન ગઈ ? એ શબ્દો ઉચ્ચારતાં ત્હમને લજ્જા ન આવી ?

દશરથ—ઋષિવર ! ત્હમે જાણો છો કે ઘણા દિવસોના તપના પ્રભાવે હું આ યુવ-ધન મેળવી શક્યો છું,

વિશ્વામિત્ર—મહારાજ ! એ બધાં જાહાના જવા દો. મ્હને સ્પષ્ટ-સ્પષ્ટ કહો કે કુમારને મ્હારી સાથે મોકલો છો યા નહિ ?

વસીષ્ઠ—રાજા ! ઋષિની પ્રાર્થના પૂર્ણ કરો. એ મહર્ષિ સ્વયં સહાયક છે, ત્હમારા પુત્રોને માટે જરા ય બચ નથી.

દેશરથ—શું રહેવ ! જેતી આપની ઇચ્છા મુનિવર ! આ મ્હારા પ્રાણુષિક પ્રિય કુમારને ત્હમે લઈ જાઓ. પણ ! આજ હું મ્હારા આ આંખના સિતારા-પ્રિય પુત્રને ત્હમારા હાથમાં મોંપું છું. રામ અને લક્ષ્મણને ત્હમે લઈ જાઓ !

વિશ્વામિત્ર—રાજા ! હું કૃતાર્થી થયો. મ્હને લાગે છે કે ત્હમારા અત્યંત સ્નેહને લીધે બંને કુમારો અઘાપિ પર્યંત શસ્ત્રવિદ્યામાં નિપુણ થયા નથી; ને મ્હારે એટલાજ માટે આટલું બધું કહેવું પડ્યું. મહારાજ ત્હમે સ્નેહને વશ થઈ પિતા તરિકેતું ત્હમારું કર્તવ્ય વિસર્જી છે. એ ત્હમને હાજરું નથી. હું ત્હમારી પાસે ત્હમારા સેનાધિપતિની સહાય લેવાતેજ આપ્યો હતો; પરંતુ અહિં, આવતાં મ્હને જાણાયું કે ત્હમારા બંને કુમારો શસ્ત્રવિદ્યાથી વંચિત હતા. રાજા ! સુદ્ધ કથી વિના સુદ્ધનું શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરવું તદ્દન અસંભવિત છે. આથી મ્હેં ત્હારી પાસે રામ અને લક્ષ્મણની માગણી કરી. ત્હમે કાંઈ ચિન્તા ન કરશો. હું ત્હમને શસ્ત્રવિદ્યા શીખવીશ; અને ત્હમની માથે રહીશ. તેઓ સૌથી સફળ ત્હમારી પાસે પાછા આવશે.

દશરથ—ઋષિવર ! આપનું બોલ્યું સરળ થાઓ ! (સ્વાગત) ભરત અને શત્રુઘ્ન તે મ્હારી પાસે રહેજો જ. ભાગ્યવશ એ બંને અહિં નથી; અને એની અખર ઋષિને પણ નથી—એ કુશળ છે. (પ્રકટ) સત્ય છે. આ એ બંનેને લઈ જાઓ !

(સૌ જાય છે.)

પ્રવેશ ૩ લો.

મથળ: વનની અંદરનો ભાગ.

સમય: સંન્યાસીન.

ચિરંજીવ—તું મહારા કેટલો નહિ છોડે કે ?

માધુરી—નહિ, નાથ !

ચિરંજીવ—(ગાય છે.)

હાય દે ! અંસાર, મધ્ય અંસાર
વિધિની છે મહાભૂલ્ય. (હાય રે૦)

‘ અસ્તિ ’ જોતાં ‘ નાસ્તિ ’ અધિક્ષી,
સૃષ્ટિ જોતાં શૂન્ય:

હવે દગલા પાપની અંદર,
નહાનકડું છે પૂણ્ય,

પ્રકાશથી જાણું અંધાર,

મથળથી મોટો સિન્ધુ :

મહામૃત્યુમાં જન્મ છે

નહાતું સરખું જલબિન્દુ.

સત્ય જોતાં મિથ્યા અધિકું,

ધર્મ જોતાં તંત્ર; ..

ભક્તિ કરતાં કિર્તન જાણું,

પૂજાથી છે મંત્ર.

કૂલ જોતાં પર્ણ અધિકાં,

મણિથી અધિકાં કદંભ :

સ્વરૂપ શાન્તિની આદ પ્રિયાનું,

તર્જન ગર્જન હર્ષન.

ચિરંજીવ—હું હજુય કંઈ છું કે તું
પાછી જા.

માધુરી—શા માટે પાછી જાઉં ? હું
તમારું શું અનિષ્ટ કરું છું ?

ચિરંજીવ—અનિષ્ટ ?—સવળું અનિષ્ટજ
કરે છે તો. તું મીઠે ધીમે મહારી પાછળ શા
માટે આવે છે ? પાછી જા. જાણ છે કે નહિ ?

માધુરી—ના.

ચિરંજીવ—(હતાશા જાણે દર્શન નિષ્વાસ
લઈ ફરીથી ગાય છે)

અહ્યાથી વિષ્ણુ મોટો અહ્યાની નવ કંઈ આશા:
વિષ્ણુદેવ કને કિન્તુ હજુયે રાખું છું કંઈ આશા.
ભત્તાથી છે ભાષી વ્યાદા ભત્તાં. પરનો કર્તા :
કિન્તુ રસોઈ કેરા કાર્યમાં સ્ત્રી ભત્તાની ભત્તા.
શક્તિ જોતાં ભક્તિ વધતી શક્તની નિજની શક્તિ:
ભક્તિ પામે અવનીમાં જે ગણાય મહત્તર વ્યક્તિ.
પત્નીથી છે સાળા અધિક્ષી, બહેન ન જે નારીને:
છે ત્યાગ યોગ્ય શાસ્ત્રમાં એ મહાત્મયિઓનાં વચને.

ચિરંજીવ—હજુય તું જાન ગઈ ? કેમ
જાંબળની નથી કે ? એજ તારામાં મોટો
દોષ છે.

માધુરી—મૂઠને એવી આના ન કરો.
પ્રભુ ! ત્હમે મહારા સ્વામી છો; હું તમારી
સ્ત્રી છું. જ્યાં તમારી ગતિ, ત્યાં
મહારી ગતિ, શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે “ સ્ત્રીએ
જાણાની માફક પતિની ‘ પાછળ ચાલવું ’
જોઈએ. ”

ચિરંજીવ—તો મહારે કહેવું જોઈએ કે
શાસ્ત્રાનુસાર પતિની રિયતિ ધણી જ રોગ-
નાય છે. તે જ્યાં જાય ત્યાં ખેરે રહે કે ?
જરા પણ કુટ્ટરી ન મળે કે ? પતિએ પૂર્વ-
જન્મમાં એવાં ક્યાં ભયાનક પાપ કર્યાં
હતાં ? હજુયે તું જા ! નહિ તો પછી
પરિણામ સાફ નહિ આવે. હું ત્હને સ્પષ્ટ
કહી દઉં છું. નથી જતી કે ?

માધુરી—ના.

ચિરંજીવ—(ફરીથી ગાય છે.)
આંધ જોતાં પીઠ બસી છે, કોણ જોતાં કન્દન:
દામ્પત્યાવથી ધણુંજ સાફ પારો ! કાંસી બન્ધન.
શત્રુ પ્રહાસો બધો, ન સાફ કપરી જીવનો મિત્ર;
અસલ પ્રેમનું લખું કાન્યમાં લખ્યું પ્રેમનું ચિત્ર.
ચુપ્ત પ્રેમનું ફળ છે પાછળ, બહુ જરૂરી દંડ;

લસ કરે જે તે તે મહા મૂર્ખ બંડે પાખંડુ; હોય ભણે મારી સ્ત્રી પણ, કહે છે સૌ શાસ્ત્રી; માહે મગર પકડી છોડે, પકડી છોડે ના સ્ત્રી.

‘તું ભૂતની માફક મહારી પીક ઉપર સ્વાર થઈને રહીશ કે? હવે નહિ જાય તો’ હું તહાર ગળું દયાથી. દય અહિંયાંજ તને મારી નાખીશ અને દાટી દમશ. મહર્ષિ ગૌતમ બહુ આગળ ગયા છે અને સંધ્યા થયે છે. વળી અત્યંતારે કોઈ માણસ આવતો નતો દેખાતો નથી.

‘માધુરી--નાથ! એવું તે કહ્યો મહારી અપરાધ છે કે મને જવાનું કહ્યો છો?’

ચિરંજીવ--તું પિરાચિત્રી કાકણ છે. તું તહાર આગ્રહ-આદરમાં, સ્નેહમાં શત્રિદિવસ મહેને દસાવવા માગે છે. મહારા પર તું જાણ

કરે છે મન કરે છે. તું મહારા સર્વનાશ કરવાની તદ્દખ્યા કરી રહી છે. અને કોઈ કોઈ વાર મહેને લાગે છે કે હું તહારા ઉપર પ્રેમ રાખું છું. મહેલાં તો હું તને મહાતો નહોતો.

માધારી--તહે મહારા ઉપર પ્રેમ રાખો છો તો પછી શું છે? સ્ત્રીને જો પ્રતિ માહે તો હેમાં હોય જો છે?

ચિરંજીવ--જો, પાણું તહારે પુરાણ ચાલ કરું કે? જા, જાતી રહે. જાણ છે કે નહિ?

માધુરી--નહિ.

ચિરંજીવ--(સહસા) અરે, બાપરે! વાધે મારી નાખ્યા-- (માધુરીને ધક્કો મારી પાડી નાખે છે, અને પોતે પુલાયન કરી જાય છે.)

અંવેશ ૪ થો.

સ્થળ: કૈલાસ પર્વતનું શિખર.

સમય: સંધ્યાકાળ.

(એકલી અહમ્મ્યા)

અહમ્મ્યા--બહુ સ્થળે રખડી. શહેર, મેય-દાન, કુંજ, ઉપવન, પર્વત, શિખર સમગ્રે હું જરી વળી; પણ ક્યાંય મુખ ન મળ્યું. મુખ ક્યાં છે? નિત્ય હૃદયને ચીરીને એક મર્મભેદી દોષ નિસ્વાસ નિકળે છે. આંખો અધિર ચિત્તને અનન્ય ચિપ્પાદ વ્યગ્ર બનાવે છે. મિલનનો નિયમ મનિરા પાંતે હું કાળજીભરતે મારે આ યંત્રણા ભૂલી જાઉં છું; પરંતુ તરતજ જરીથી એ પાપની વિરાટ ચર્ચિત રહી રહીને મહારી આખ આગળ ખડી થાય છે. હું સહસા આંખ ઉઘાડીને જોઉં છું તો મહાએ એક ભયાનક ગર્ભા નગરે પડે છે; જેના અંત નથી, જેમાં પ્રકોશ નથી; જેમાં શબ્દ નથી; જેનું કરાણામુખ નિરંતર મહેને અસત્યને પ્રસ્થુ રહે છે. દ્વાર એજ પરિણામ છે! એને મારે

મહે પાપિણીએ ધૂષિતિ વ્યંભિચાર અને મુત્રની હત્યા કર્યાં. એ નિંદોષ આળકના અતિમ શબ્દો હૃદયે મહારા કાનમાં ચૂંછ રહ્યા છે. “મા! મા!”—આ શું? મુત્ર મહેને બોલાવે છે. ના, આ તો સાત્ર અતિશયનિ છે. આ કલ્પના છે. એ કલ્પના માન ન છે? ના, ના, કલ્પના નથી. ધરતીની અંદરથી, આકાશ ઉપરથી, એ રૂઢ સ્વર આવે છે. દિવંસના પ્રખર પ્રકાશને દાકીને, રાત્રિના ગાંઠ અંધકારને વધુ ગાંઠ કરીને, મુત્રર સંગીતને કફેશ અનોધીને, પર્વતો તોડીને, શન્ય આકાશને બોદીને આ રૂઢ ધ્વનિ આવે છે. એ રણ દીન રૂઢવેલો શબ્દ તે હાથ-કાતી નીચે અનુનય એ સાનાતી પાસે હાથ લેવાતી સંતાનની નિષ્પળ હંપન-બિજા!—ઓ!

અહો જગદીશ્વર ! કામના પ્રસોબનમાં પડીને
ત્વી આટલી બધી અંધ બને છે ? માતા
આટલી બધી નિર્બળ બને છે !—ફરીથી પુત્ર
શુભ પાડી કે શું ? હું આપું છું ખેટા ! આજ
મહારા એ પાપના દાગને મહારા રકનથી
ધોઈશ. મહારી પાસે આ કટાર છે. હે ચક્ર-
કિત તીક્ષ્ણ સુંદર ક્ષુદ્ર શસ્ત્ર ! તું આટલું ક્ષુદ્ર
છે છનાયે ઘણું બયંકર છે ! આજે પ્રિય
પ્રણયિની મારક મહારી છાતીએ લહે ચોંપીશ.
પ્રિયશસ્ત્ર ! અદૃશ્યાના ગરમ રૂધિરનું તું
પાન કરી લે. સંસારમાંથી કલંકિની અદૃશ્યાનું
નામ તું મિટાવી દે ! શતાનંદ ! ખેટા !
ફરીથી ત્હેં મહને પુકારી કે ? આપું છું—
ઉભો રહે—

(છાતીમાં કટાર મારવા બધ છે. પાછ-
ળથી મદન આવીને ત્હેનો હાથ પકડી લે છે.)

અદૃશ્યા—ત્હમે કોણ છો ?

મદન—ક્ષમા કરજે દેવિ ! ત્હમારા ચર-
ણોમાં આ કટાર મૂકું છું. કટારને બદલે આ
અમૃતબ્રષ્ટો કટારો હોય, અને તે પીઓ.

(રતિ પ્રવેશ કરે છે)

રતિ—તું આ શું કરે છે ? એ મૂઢ નારી !
આ વસન્તઋતુ છે. આવો મનોહર મસય
વાયુ વિહરે છે. સ્વચ્છ નીલાકાશમાં પૂર્ણ ચંદ્ર
ખીલી રહ્યો છે. આ વનકંજ નિકેટજ છે.
સખિ ! આ સ્થાન અને સમય શું આગ-
હત્યા કરવાને યોગ્ય છે ? છી છી !—હા,
વધારે મલિન આકાશમાંથી જળ પડતું હોય,
વર્ષાના પ્રકાશ વિહોળો વર્ષાનો દિવસ હોય,
તદન નારસ નૃતીય પ્રહર હોય, કોયલનું
ટુંગન ન હોય, ત્યારે આત્મહત્યા કરે તો શિકર
નહિ. એ સમયે આત્મહત્યા કરવી કોણને ય
અયોગ્ય અને અસંગત નહિ લાગે.

મદન—આ વસન્તઋતુ છે. તું પણ
સૌન્દર્યવતી અને પૂર્ણ સૌંદર્યના બહારમાં છે.

આ વખતે તું આત્મહત્યા કરવાને તત્પર થઈ
છે; એ ઉચિત છે ? એ ત્હારાથી સહી શકારો
કે ?—આ તો ચોકખી મસ્કરી જ જણાય છે—
આ તદન અસભ્ય કહેવાય સુન્દરી !

રતિ—સખિ ! મરવાનું તો એક દિવસ
સૈતે છે જ. મોત તો એની મેળેજ આવે છે—
ત્હેને આમંત્રણ પડતું નથી. ઝિંદગી કેટલા
દિવસની ? જે સંક્ષિપ્ત છે ત્હેને વધારે સંક્ષિપ્ત
શા માટ કરવું ? એમ કરવાની કાંઈ બરડ ?
બ્યાં મધી છયન છે, ત્યાં મધી બની શકે
તેટલું સુખ ભોગવી લે ! પછી મરવાનું
તો છે જ.

અદૃશ્યા—પ્રિયમિત્ર અને પ્રિયસખિ !
ત્હમે સ્નાયું કયું. લાવો મદિરાનું પાત્ર—હું
બગી સહી છું—લાવો, મદિરાનું પાત્ર મહારા
હાથમાં આપો ! મદિરા પીતે હું આ તીવ્ર
અને તીક્ષ્ણ હૃદય બ્વાલાઓ શાન્ત કરું.
(અરત-મદિરાનું પાત્ર લઈ તે પીએ છે.)
ખીએ આપો. (લઈને પીએ છે.) હવે આપો !
(પીએ છે.) હું સ્નાયું કયું સખિ !
“ ભોગવી લે. ” પછી ? પછી ? જે થવાનું
હશે તે થશે. ભોગવી લે—ફરી શતાનંદ ખુબ
પાડી કે ? જા, જા, તું જાઓ. મૂઢ બાળક !
તું પુત્ર છે ? કેનો પુત્ર ? પુત્ર નથી; મહારે
પુત્રજ નહોતો. કોણ કહે છે કે મ્હેં પુત્રની
હત્યા કરી છે ? મ્હેં પુત્રની હત્યા કરી નથી.
લાવો. જસ, મદિરા આપો. (ફરી પીએ છે.)
નાઓ અને માઓ ! એજ ઝિંદગીની મજા છે !

(મદન અને રતિ ગાય છે.)

ખીલી રહ્યાં આ પુષ્પો સુંદર,
ગગન ચડે છે ઉદિન મનોહર.

ઊડી રહ્યાં આ ઉજળાં વાદલ,
નીલ વાયુ મંડળની ઉપર :

કરી કોકિલા કરોલ વનમાં,
રહી રહી ટહુકે મહા સ્વર :

શિરીષ આમની મંજુ મંજરી,
મહેડી રહી છે મસ્ત ચરોચર:

વસન્તવાસુ વિહરે મુંદર,

મંદ આસ મોચેરી કંકર:

એવા દિન બેઠાં આ સ્થળપર,

ઉમંગતું છે અંતરમાં ધર:

પણ આના પ્રિયતમ વિણ કહેતો,

રહેવાય કંઠમાંથી કાણુખર!

અદહ્યા—વાહ ! કેવું મધુર ગીત ! આહા !
વાહવાહ ! પ્રાણેશ્વર ! ક્યાં, છે પ્રાણેશ્વર !
મદન ! મહારા પ્રાણનાથને લાવી મળે મેળવી
આપો. હૃદયમાં લાલસાનો પ્રચંડ અગ્નિ પ્રજ્વળ
યમ રેખો છે. રતિપતિ ! જાઓ, ત્હમને અહિં
બોલાવી લાવો.

(ઇન્દ્ર પ્રવેશ કરે છે.)

અદહ્યા—નિમ્ન પ્રણયી ! અદહ્યાને ત્હને
અત્યારે મુઠી ત્હને ક્યાં હતા ? આવો પ્રિય-
તમ ! મહારા પાસે આવો ! ત્હમે આજ
આટલા બધા ચિન્નાતુર કેમ જણાવ્યા છે ?

ઇન્દ્ર—એનું કારણ તો મ્હને પણ ખબર નથી.

અદહ્યા—ચિન્તાને ચિત્તમાંથી દૂર કરો.
હું ત્હમારી પાસે છું છતાં કે ત્હમારું મુખ
આટલું બધું મલિન કેમ ? જુઓ. પૂર્ણિમાની
સાંઘની કેવી ખીલી ચડી છે ! જાણે ચન્દના
સંયોગથી રાત્રી હમી રહી છે. પ્રિયતમ ! તે
દિવસ વાદ આવે છે કે ?

ઇન્દ્ર—કચ્છે દિવસ ?

અદહ્યા—જે દિવસે ત્હને આવીને મહારા
સહામે ઉભા રહ્યા હતા તે. એ સ્થળે શાન્ત
મુખ સ્વચ્છ ચન્દ્ર નીલાકાશમાં પ્રકાશતો હતો,
અને આ ઝળહળના (ઝળગતા) તારા ચ-
મકી રહ્યા હતા. પૃથ્વીએ આવી જ દરિયાગા
હતી. આવો જ સ્મિત્ર પાનુ-પાનની વાસુ
મંદમંદ લહરીમાં વિદરજો હતો અને આપણાં
અંતર દારતો હતો. એ પ્રમાણે ફર—

ઇન્દ્ર—એ દિવસનાં સ્મરણો પાનાં મુક.
હું અત્યારે ત્હને એક દારણ મમાયાર આપ-
વાને ત્હારી પાસે આવ્યો છું.

અદહ્યા—શું ? શા મમાયાર છે ?

ઇન્દ્ર—અદહ્યા ! મહારે આ કાણેજ
ત્હારો ત્યાગ કરી જવાનું છે.

અદહ્યા—નાથ ! ક્યાં જશો ?

ઇન્દ્ર—ક્યાં ? સ્વર્ગમાં પાછો જઈશ.

અદહ્યા—સ્વર્ગમાં ? સ્વર્ગમાં શા મારે ?

આ આપણું સ્વર્ગ નથી શું ? અહિં અપૂર્વ
મુખ ભોગવો. ઉચ્ચે અનંત આકાશ વિસ્તીર્ણ
છે, પણ નીચે વિશ્વનો મધુર ઉચ્ચાસ છે—શું
આ સ્વર્ગ નથી ? નહિ, નહિ, નાથ ! મધિ-
માંથી સ્વર્ગશબ્દનું નામ છુપતું થઈ જાય.
હું સ્વર્ગમાં જવા માગતી નથી.

ઇન્દ્ર—તું નહિ. હું એકલો જઈશ.

અદહ્યા—એકલા ? ત્હમે એકલા જશો ?
અને—હું ?

ઇન્દ્ર—તું—મિથિલાનગરીમાં પાછી જા-
તારા આશ્રમમાં જઈને રહે.

અદહ્યા—ત્હમે તો મહારા મંજરી કુંજો
છો !

ઇન્દ્ર—ના, આ મંજરી નથી. હું સાચું
કહું છું, અદહ્યા ! મહારે ત્હને કહેવું પડે કે ?
તું હવે રડમથ નહિ કે ?

અદહ્યા—શું રડમથ ? કાંઈ, રડમથ
નથી.

ઇન્દ્ર—પાર, તો સામળ. આટલા દિવસ
મુઠી ત્હારી સાથે રહીને મંદ મુખ ભોગવ્યું.
હવે મહારા એ લાલસા વૃષ્ટ થઈ છે. એ
મુખ હવે મહારે નથી જોઈતું ! આટલા દિવ-
સોના કાશ સંયોગ અને શિથિલ આમલ
જોઈને તું, મેમ પ્રગાહના કિતારને રડમથ થઈ

નહિ? લાલસાનો અગ્નિ શમી ગયો, તૃપા છીપાઈ ગઈ! . . .

અહર્યા—હા! આ હું શું સાંભળું છું? પવિત્ર! તું સાંભળે છે કે? યજ્ઞ-ગુદ્ય-લંતા આદિ, ત્હમે સાંભળો છો કે? વાયુ, ઝંરણો; નીલાકાંઠા ત્હમે સાંભળો છો કે? “ત્હમારી લાલસાનો અગ્નિ યુગાઈ ગયો? ત્હમોરી તૃપા છીપાઈ ગઈ?” નથી બળતી-હું બળેતું છું કે ઉંધું છું. સ્વપ્ન નિદ્રાનું છું કે યુ? ‘તૃપા છીપાઈ ગઈ?’ પ્રભુ! જગતમાં કોઈનીય પ્રેમતૃપા કદાપિ છીપાઈ છે કે છીપાશે? મ્હારી તૃપા તો નથી છીપી. દેવરાજ! સાચું કહે છે? આજ ત્હમોરી પ્રેમતૃપા છીપાઈ ગઈ છે?

ઈન્દ્ર—અહર્યા! હવે તું બાલિકા નથી. તું સ્ત્રીમજ્જતી નથી કે આત્મહાર મુઠી જે બંધ-નથી હું બંધાય રહ્યો હતો તે પ્રેમનુ બંધન નહતું, લાલસાનું હતું?

અહર્યા—સાચું? આ સાચું બાળો છો? પ્રેમ નહોતો?—એ કેવળ લાલસા જ હતી? હું શું સાંભળું છું? જો! મ્હારી સ્ત્રીમજ્જા કાંઈ આવતું નથી! ત્હમે ઈન્દ્ર છો? અને હું અહર્યા છું?—એ સસ છે કે? સસ છે કે સધળું સ્વપ્ન છે? કાંઈ સ્ત્રીમજ્જા તું નથી.—જો! મ્હારું માથું શરે છે.

(એક વૃક્ષને ટેકો દઈ ઉભી રહે છે.)

ઈન્દ્ર—અહર્યા! તું પોછી બા.

અહર્યા—ક્યાં જઈ?

ઈન્દ્ર—ત્હારા દેશમાં.

અહર્યા—મ્હારા દેશમાં જઈ? કોની પાસે?

ઈન્દ્ર—ભદ્રે! ધણા દિવસો બાદ ગૌતમ આશ્રમમાં પાછા પધારેલ છે.

અહર્યા—શું કહે છે? કોનું નામ કહ્યારે

છે લંપટ? એ પવિત્ર નામ ત્હારી છબે ન કહ્યાર—છબ ભરતું થઈ જશે! એ પવિત્ર નામ ત્હારી છબે કહ્યારી એને કલુષિત ન કર! હું અચેત્ત અને પાગલ બની બેઠશ. હું ત્હારે પગે પડું છું, બિશ્વા માથું છું. કેવળ એ નામનો કહ્યાર ન કરીશ. ત્હમની પાસે પાછી જઈ? ધન્ય છે, ઈન્દ્ર! ત્હારા હડાપણને! આ શબ્દો તું કેમ કહ્યારી શકે છે? લંપટનો પાપમય સ્પર્શ થયા પછી કોઈ પણ વ્યવસ્થા સંકેત વિના મહર્ષિના પવિત્ર ચરણોમાં જઈને હું પડું કે? એ મહર્ષિની પવિત્ર રસના ત્હારું જૂઠું-એકું પાણી પીશે! તું નથી બળતો?—જે દિવસે ઘૃણિત અભિપ્રાયથી એ પવિત્ર આશ્રમનો ત્યાગ કરી હું ત્હારી સાથે ન્હાસી આવી તે દિવસથી એ પુણ્યભૂમિમાં પગ મૂકવાનો મ્હારો અધિકાર પણ નષ્ટ થયો છે. જે દિવસે ત્હારો-લંપટનો ટાચ પકડી હું નરકના બધાનું આઠામાં કતારી પડી છું તે દિવસથી સ્વર્ગમાં પ્રવેશ કરવાનો મ્હારો અધિકાર મ્હેં ખોયો છે!

ઈન્દ્ર—અહર્યા! અહર્યા! બે, સાંભળ.

અહર્યા—તે દિવસથી એ નરકમાં મરણ-પર્વેન્તને ચાટે ત્હમે જ મ્હારું સર્વસ્વ હવ-વસ્ત્રાબ, હરનધાને છે. હું ત્હમને ધિક્કારું છું, ત્હમોરી સાથે રહેવું તિરસ્કાર્યુક્ત છે—જીતણે મ્હેં ત્હમને ચાલા છે, મ્હાડું છું, અને મ્હાડણ છવન થાં મરણમાં ત્હમે જ મ્હારા પ્રાણસ્વર છે!

ઈન્દ્ર—અહર્યા! ત્હારાં આ યુક્તિ તર્ક-સધળું. મિત્ર છે. હું સ્વર્ગનો સ્વામી દેવેન્દ્ર છું; અને તું માતવી અહર્યા છે. મ્હારી અને ત્હારી વચ્ચે પ્રેમનો સંબંધ કદાપિ સંભવી શકે જશે કે?

અહર્યા—જે એ સંબંધ અસંભવિત હતો તો ત્હમે એક કુલવધને બહેકાવી કલ-

કિત શાંતે કાધી ? ત્હમે ત્હની દશા ઘોષીના કુતરે જોવી શીકતે કરી ? શા માટે મ્હને મ્હારા શાન્ત અને પવિત્ર આશ્રમમાંથી ખેંચી અહિં આણી ? હું મ્હારા હૃદય દુઃખ સુખને લખને ત્યાં પડી રહી હતી. એ પૂર્ણ ચન્દ્ર યુક્ત સુંદર પૃથ્વીમાની રાત્રિએ, સિન્ધુ સન્ધ્યાકાળની પવન લહરીઓમાં, કેકિલાના કંકુ શબ્દમાં શા માટે ત્હમે મ્હારી નજરે પડ્યા ? કુચક રચી મ્હને શાને બહેકારી ? જળ પાથરીને હરિણીને શા માટે ફસાવી ? બે દિવસ આદર આપી, અંગે ઉપર હાથ ફેરવી, પાછળથી ગળા ઉપર છૂરી ફેરવવા માટે ત્હમે મ્હને જળમાં ફસાવી હતી ?

કુંવરી--ત્હારો આ બધો વિલાપ વ્યર્થ છે. અહર્યા ! તું અહિંથી ચાલી જ. ત્હારે માટે એજ એક માર્ગ છે.

અહર્યા--(ઘડીભર વિચારીને) સાંભળો, પ્રાણુનાથ ! મ્હારે ત્હમને કંઈક કહેવું છે. (હાથ પકડે છે.)

કુંવરી--ઠોડી દે ! મ્હારો હાથ મુટી દે !

અહર્યા--આટલી ગધી ખુગારી ! વાર તો જાણે આ નિપુંડર ! જાણે સ્વર્ગમાં પાછા જાણે-અહર્યાને વિસરી જાણે. ના, દેવેન્દ્ર ! મ્હને જાણી નહિ શકો. જાણે, સ્વર્ગમાં જાણે; પરંતુ યાદ રાખજે કે મ્હારી સ્મૃતિ ત્હમારા હૃદયમાં રક્ત સળે સજાએ બળેલીજ રહેશે. જાણે, જાણે, સૂતાં, જાગતાં ચાલતાં, ફરતાં સળે મ્હારી બધાનક હાથા જોઈ ત્હમે કંઈ ઉચ્ચે. જાણે સ્વર્ગે સિધાવો ? હું ફરજનની માફક ત્હમારા અંતર છૂંચન સળે રહેશ.

કુંવરી--શીકે અહર્યા ! હું જાઉં છું.

(જતોને નૈવાદ થાય છે.)

અહર્યા--(સદસા કુંવરીને પકડીને, પગે પગીને) ક્યાં જાણે છે ? ન જાણે, પ્રિયતમ !

હજી હું યુવતી છું ત્હમે દશવર્ષ પર્વત આ રૂપના તીવ્ર મદિરાતું પાન ક્યું છે; પરંતુ પાવને જાણે હજી એ ખાલી થયું નથી. હું હજીય પ્રેમમદિરા પાઈ શકું છું. આંખ ઉંચી કરી લાંબા કાળા ચિકણા આ વાળ જાણે, આ ઉજ્જવળ કુંદકળી સમી દન્તપંકિન નિહાળે આ સુંદર મુગડિન દેહલતા પ્રતિ દષ્ટિપાત કરે. આ લાલસાવિન્દળ વિશાળ નેત્રો પ્રતિ નજર કરે, આ લાલ લાલ રસીલા ઓઝ નિહાળે; આ પીન ઉન્નત પથોધર તરફ દષ્ટિ ફેકે. જેટલો રૂપમદિરા માગશે એટલો આપીશ; કાલે તોટલો પાવો પણ જાણે નહિ.

કુંવરી--ત્હારા આ કાલાવાલા સર્વ વ્યર્થ નિર્વર્થક છે. હું જાઉં છું.

અહર્યા--અસ ! જરોજ ! ક્યાં જાણે મુર્ત ? અન્ય કે ફલકામિનીને છળવાને જરો ? મ્હને કલંકિત કરી ત્હમે સુખી થશે ? મર્ખ-નિર્મમ-લપટ મ્હને ફસાવીને નરકમાં ધકેલીને-ત્હમે સ્વર્ગમાં જાણે ? જાણે ? જાણે ? તો જાણે, જાણે, કુંવરી-જાણે, કિન્તુ સ્વર્ગમાં નહિ-પ્રમથુરીમાં !

(કમ્બરમાંથી છૂરી કાઢીને કુંવરીના ખભામાં બોંધી દે છે.)

કુંવરી--જાણે : (પડી જાય છે.) શું કયું આ જો પિશાચિની ? રાક્ષસી !

મદન--શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે કે “ ય પટ્ટાયતિ સ જીયતિ ” માટે ન્દાંત્ર અહિંથી (મદન અને રતિ ન્દાસી વ્દાય છે.)

અહર્યા--આ હાથેજ મેં મ્હારા પેટન જાગતને માર્યો છે-મેં ત્હને ગયું દ્યારે ત્હની નરોમાં નિરન્નર પડી રહેલા મર્ખ રૂચની પ્રગટના અનિન બંધ કરી હતી અને આજે એજ હાથે આ ખૂનથી એ ખૂનનો જાલો મેં બીધો છે. દેવદાસ-આટલા દિવસો પડી આજે ત્હમે પ્રેમિકાને નિદાળો

લીધી ? જુઓ, આજ એજ રમણી સાક્ષાત્
લેરવી બની છે ! હા... હા... અહિં મોઢો
અહિં બ મોઢો. વનના ગીધ અને શિયાળ
તદમારો શરીરનું ભક્ષણ કરી તૃપ્ત થશે. !!!

(પાગલની માફક અટ્ટહાસ્ય કરતી કરતી જાય છે.)

ધન્ધ--પિશાચિની ! હલાકારિણી ! ઓ ! :-

(ગૌતમ અને ચિરંજીવ પ્રવેશ કરે છે.)

ચિરંજીવ--અરે ! આ કોણ પડ્યું છે ?

જરાયે હાલતું ચાલતું નથી. આખું શરીર
રક્તવાણું થયેલું છે ! ખૂન કરનાર ક્યાં ન્હાસી
ગયો ?

ગૌતમ-જોઈ એની નાડી ? (નાડી જોઈને)
હજી એ જીવિત છે. તેને આશ્રમમાં લઈ ચાલ,
ચિરંજીવ ! આપણે પ્રયત્ન કરીએ. કદાચ
એ બચે.

(બન્ને ધન્ધને ઉચ્ચક્રી લઈ જાય છે.)

નિવિધ લગ્ન પદ્ધતિઓ.

બ્રહ્મદેશમાં એવો રીવાજ છે કે જે જુવાન કન્યાને લગ્ન કરવાની ઇચ્છા હોય, તે
પોતાની ગાદીમાં એક દાંડો મૂકે છે. એટલે જાણ લોકો સમજે છે કે હવે તેની પરણવાની
મરજી થઈ છે. તે સમયે જે નવયુવકની ઇચ્છા હોય તે રાતના આરવામાં સુધી આવશે તે
કન્યા સાથે વાતચીત કરી શકે છે. તેમાં ઘરનાં માણસો કંઈ વાંધો લેતાં નથી.

જનપાનમાં એવો રીવાજ છે કે કેટલાં માણસને કેટલાં કન્યા પસંદ પડી જાય, તે
તે કન્યાના ગાદી પર આડતી ડાળી બાંધી જાય છે. જે કન્યા તે ડાળીની 'દરકાર' ન કરે
અને તેને સૂકાઈ જવા દે, તે એવો અર્થ એમ થાય છે કે તેની લગ્ન કરવાની મરજી નથી.
પરંતુ જો તે ડાળીનું રક્ષણ કરે, અને પોતાના દાંત પર મેંસ લગાડે, તો એવો અર્થ થાય
છે કે તે લગ્ન કરવાનું કમ્યુત કરે છે.

અરુદ્ધાનિસ્તાનમાં પુરુષને જે કન્યા સાથે લગ્ન કરવાની ઇચ્છા હોય તેના માર્યાના
વાળાની એક વટ ને કાપી લાવે છે. ગાદીની વાલ પછી નક્કી થાય છે.

એસ્થિસ્કો જાતિમાં આવી ગાદી પંચાન બીલકુલ કરવી પડતી નથી. ત્યાં તો એવું
છે કે જે જુવાનને, જે કન્યા પસંદ પડે, તે કન્યાને ઘેર લાગ જોઈને એકસો જાય છે, અને
તેના એકસો પકડીને પોતાને ઘેર લઈ આવે છે. ગમ્ ! પછી લગ્ન થઈ જાય છે !

‘ પંતીહારીનાં પાણીડાં. ’

લેખક: શ્રીચત્ર “ પુષ્પ ”

(રાસ.)

સખી ! સોજે સન્ને શણુગાર...

પાણીડાં જમ્યે...(૨)

નવાં બેકુત્રાં ઉજળાં ઓ બહેન !

માથે તે લમ્યે...(૨) સખી.

ઉજળાં બેહુલાંને...ઉજળાં પાણીડાં...(૨)

રંગે રૂડાં નિર્મળાં ને રવાડે શું મીઠાં (૧)

(એ'ને) ઉજળાં દિલડાંઓ ભરતોર...

પાણીડાં જમ્યે...

સખી સોજે સન્ને શણુગાર...

પાણીડાં જમ્યે...(૨)

કરો ! ઉઠાવળ ! આવડી શી વાર ?

પાણીડાં જમ્યે...(૨)

નહાનાં ઘડુલાંને...લાંબા ચા દોરડાં ? (૨)

ઉડે કૂવે.....પંતીહારીનાં પાણીડાં...(૨)

(એ'ને) ખેંચનારા કૂમળાં આ હાથ...

પાણીડાં જમ્યે...

સખી ! સોજે સન્ને શણુગાર...

પાણીડાં જમ્યે...

અલી ચંપા ! તારો શું વિચાર ?

પાણીડાં જમ્યે...(૨)

ધીમું ધીમું બોલીએ ! ને ધીમું ધીમું ચાલીએ, (૨)

એક હાથે માથાનું બેકું સંલાળીએ (૨)

કરતાં વરથેલીઓ ! વાન...

પાણીડાં જમ્યે...

સખી ! સોજે સન્ને શણુગાર...

પાણીડાં જમ્યે...(૨)

અલી ! પગમાં ઝાંઝર...ઝણુકાર...

પાણીડાં જમ્યે...(૨)

હસી હસી તાળીઓ...લમ્યે ને દમ્યે, (૨)

અંતરના ઉભારા...એકેકને તે કહીએ. (૨)

કરવી તો ! મીઠી મનક...

પાણીડાં જમ્યે...

સખી ! સોજે સન્ને શણુગાર...

પાણીડાં જમ્યે...

બળ્યો ! ખાલી બેડાનો (તે) શોભાર...

પાણીડાં જમ્યે...

બવા દયો ! એ'ને એ બપ હો ! તળાવે, (૨)

આપણે તો ભરશું ! આ અહીં આ બધાથે. (૨)

આધાં તળાવ તો અપાર...

પાણીડાં જમ્યે...

સખી ! સોજે સન્ને શણુગાર...

પાણીડાં જમ્યે...

સહુની સંગાયે ગવામાં સાર...

પાણીડાં જમ્યે...

* * *

પ્રેમાં હા ! પટકું ને પથે તે પડીયાં, (૨)

બેહુલાં ભરીયાં ને...બેઠણુ પર ધરીયાં. (૨)

(લમ) એકેકના હાથોમાં હાથ...

પાણીડાં ભરીયાં...

સખી ! સોજે સન્ને શણુગાર...

પાણીડાં ભરીયાં...

હવે ! લાગે બેહુલાંનો ભાર...

પાણીડાં ભરીયાં...

* અહીં બેડોના બધા મુજબ નામ યોગ્ય રહે છે.

કાન્ત નામ કૂવો ! તે પ્રેમ-નામ પાણીડાં (૨)
ખેંચવાના સાધન તે - સેવાનાં દોરડાં...(૨)
ઝલ્લો ધરેની મ્હેર...

પાણીડાં ભરવાં.

સખી ! સોળે સજ્યાં સજુગાર...

પાણીડાં ભરવાં.

સેવા, ભક્તિ, નીતિ ને સદાચાર...

પાણીડાં ભરવાં.

દિલકાના ખેડામાં...પાણીડાં દાલવો, (૨)
સ્નેહ રાખીનાથ કેરાં ચરણોમાં પાળવો-(૨)
ચાહો ! જો સ્વર્ગીય સંસાર ..

પાણીડાં ભરવાં.

સખી ! સોળે સજ્યાં સજુગાર...

પાણીડાં ભરીયાં...

પતિ-પ્રજનમાં પ્રમદા-ઉદ્ધાર...

પાણીડાં ભરીયાં

પતિ-પ્રેમ પાણીડાં...મોંઘા ને મીઠાં (૨)
અમૃત રા સ્વાદ ! એ 'મોંઘા' અલ્લખી ! દીકાં-(૨)
પીધાં ભરી મ્હે 'તો પેટ...

પાણીડાં ભરીયાં...

સખી ! સોળે સજ્યાં સજુગાર...

પાણીડાં ભરવાં. (૨)-

કેડાં વર્તન ! વિશુદ્ધ વિચાર...

વાણી ઉચરવાં. (૨)

રાજ ભરૂં બેડા...ને રાજ રાજ ખાલી, (૨)
તરસ્યાં ! પીઓ તોય પ્રીતિનાં પાણી-(૨)

ભનો ભામાના ભગવાન

પાણીડાં ભરવાં...

“ પુષ્પધી ” પૂજ્ય નિમત્ત...

સખી પાણીડાં ભરેવાં...

સાક્ષાર સ્ત્રીકાર.

રંગુને સમાચાર (રંગુન) : તંત્રી : રા. મણીભાઈ ર. દેસાઈ, અંક : ૮૧-૮૬.

વા. લ. રૂ. ૬-૦-૦.

પંચમહાલ-દેવાદાંડા વર્તમાન (ગાધરા) : તંત્રી : રા. લીખાલાલ પુ. વ્યાસ.
પુ. ૧ લું, અંક ૧ લો, વા. લ. રૂ. ૮-૦-૦. પંચમહાલનો પ્રગમત રજુ કરવું નવિન
અંકવાકી પર.

ઝોડમિત્ર (રાણપુર) : તંત્રી : રા. કનૈયાલાલ ગી. કોશરી. દીપોત્સવી અંક : ૧.

વા. લ. રૂ. ૨-૮-૦.

વીરસાશન (અમદાવાદ) : તંત્રી : રા. કેશવલાલ મનમુખરામ. પુ. ૪ લું, અંક

૮-૫. વા. લ. રૂ. ૫-૦-૦.

સ્વેતાંબર જૈન (હિંદી-આગ્રા) : સંપાદક : રા. જગદીશલાલ લોદા. ભા. ૧,

અંક ૪.

શીલ્પ ગોકુલદાસ દ્વરકાદાસ રાયચુરા.

પ્રકરણ અડતાલીશમું.

નવા ખખર.

“ભાઈ ! માયેરાનમાં આનંદની તો સીમાજ નહિ રહી હોય. કવિને કુદરતનાં દર્શન થાય પછી તો કવિ હૃદય થન થન નાચે કેમ ? ”

“યમુના કાકી, ત્હમે પણ સાહિત્યમાં રસિયાં બન્યાં હો તેમ લાગે હો ! ” માતાના વાતસલ્યભાવથી જમાડની કાકી સાથે વાત કરતાં પોતાનાં હૃદય વસંત ધરીબર બુલો.

“જહેનો ભગિને કવિ હોય ત્હની કાકી સાહિત્યની ખાશખડી સ્હમજે તો ખરીજ. રસિયાં બન્યાં હોયએ કે નહિ એ તો હું કંઈ કહી શકતી નથી, પણ જો અત્યારે.....” આગળ બોલતાં યમુના અટકી. યમુના કહેવા જતી હતી તે કહેતાં અટકી છે એમ લાગવાથી વસંત બોલી બેઠી. “કાકી ! ક્યમ બોલતાં અટક્યા ? ”

“કંઈ નહિ.” યમુનાની આંખમાં ઝળઝળાણી આવ્યાં.

“ક્યમ હૃદયી થાઓ છો કાકી ? ”

“કંઈ નહિ ભાઈ ! કંઈ નહિ ! એ તો હૃદય હૃદયાની પોતી હૃદ એટલે વખતો

વખત એમ થઈ જાય છે.” વાત ફરવા યમુનાએ કેશોષ કરી.

“કાકી ! કહો કે નં કહો પણ ત્હમે અત્યારે કંઈક હૃદયનાં બાવને છૂપાવો છો.”

“ભાઈ ! મ્હને માણિક જેઠાણી અને લલિતા વડુ યાદ આવ્યાં.”

“એ તો એમજ હોય કાકી. આપણે સર્વએ પણ એક દિવસ એજ રહે જવું છે.” વંચને મન વાળવા પ્રયત્ન કર્યો.

“અરે આજે જે માણિક જેઠાણી હવતાં હોત તો ત્હમે કંઈ પીગળ જરૂરે પ્રકાશત બાઈ ! ત્હમારી મા ખરાં માનવદંતે લાયક હતા. ન્દાનપણથી ત્હમારી સંભાળ લેવા-ત્હમારામાં હૃદય સંસ્કાર ઘખલ કરવા અને ત્હમે મહાપુરુષ થાઓ એવી અભિલાષા. પાલવામાં તેઓ બહુ કાળજી રાખતાં હતાં. બુદ્ધે વૃદ્ધે જે અમારાથી કંઈ અપશબ્દ જેવું બોલાય જવાય તો ત્હમારી હાજરીમાં નહિ બોલવા અમને સમજતવનાં. એ વખતે તો મ્હને એમના એ વર્તન ઉપર બહુ ગુસ્સો આવતો હતો પણ બ્યારથી ત્હમારું વર્તન હું પારખતાં શિખી છું ત્યારથી મ્હને તેમજે ત્હમારે માટે લીધેલી કાળજી યાદ આવે છે.”

“એતો હમેશા એવું જ છે. માણસની ખગી કિંમત હોતો મૃત્યુ પછીજ થાય છે.”

“લાઇ ! તુમે કમનસીબ તો ખરાજ. હું જ્યારે તુમારે વિષે વિચાર કરું છઉં ત્યારથી મને તુમારે માટે બહુ લાગી આવે છે. મા જેવી મા ગુમાવી ને લલિતા જેવી સહાયી પત્ની ગુમાવી.

શ્રીસ્ત્રીમાય પ્રમાણે યમુનાને આમત્રાં પ્રકરણો ખોલતી બેઠ વસંતે એ વાત ફેરવવા પ્રશ્ન કર્યો.

“કાશી ! જ્યકુંવર ક્યાં આજ કયમ દેખાતાં નથી ?”

“એને તો હજી દર્શનનો શાખ ગયો નથી. આખો દિવસ દર્શન જાય અને બહુ કરે તો હજી અગાડીની માફક મહારી તહારી કરવામાં આખો દિવસ ગુમાવે છે. બિચારી લલિતાને એમણે બહુ હેરાન કરી અને...”

યમુનાને જુની વાતમાં કશો ટળતી બેઠ વસંતે હેને અટકાવી.

“કાશી ! શાક તો બહુ મજાનું થયું છે. માથેરાનમાં. તુમે સાથે હોત તો કંઈ આનંદ આવત. ત્યાં એક મિત્રને ઘેર દુકિતર્યો હતો. ચંપલાવનાં બહુ એવો હતો કે એ મિત્રે તે, કાં તો બેંસ ખાય કે બ્રાહ્મણ ખાય એના જેવા હાલ થયા હતા.”

“એ બટ રાખવાની ટેવજ આપણા લોકોમાં ખોટી પડી ગઈ છે. સુન્દરમાઈએ તો તુમારા કાકા સાથે પછી વાર કહેવરાવ્યું કે આપણે ત્યાં એક બટ રાખીએ પણ મહેં ચોખી ના પાડી. મહારે તે એવું શું મોહું કામ છે કે સ્નેહ કરવા માટે એક ભટ રાખવો. કાશી પછી હરે પોતાની મેળે રમતે ચડે છે એટલે હું તો આખો દિવસ ઘણે ભાગે નવરી રહું છું.”

“હા કયમ કાશી દેખાતી નથી ?”

“મહેં કશું હતું કે વસંતભાઈ માથે-

રાનથી તહારે માટે એકાદ હાલરહું. બનાવી લાગ્યા હશે તે ગામરા એ આશામાં ને આશામાં તે હમણાંજ સતી.”

“તખીયત તો સારી છે. ના ? આવતે વખતે આપણે બધાંય સાથે માથેરાન જઈશું. કાશી ! માથેરાનનો હુંગર બહુ જોવાલાયક છે. દિનિયાની ઉપાધિઓ, બધી ચિંતાઓનું બધી વ્યાધિ બાણે નેરસને ફરશને મૂકી આપણે ઉપર ઉડતાં હોઈએ તેવો ભાસ ત્હાનકડી ગાડી જ્યારે હુંગરપર ચઢે છે ત્યારે થાય છે. શરૂઆતમાં તો મોહાટા મોહાટા પથરાઓજ દેખાય છે. તે બેઠ પહેલી દ્રષ્ટે તો એમ ભાવના થાય છે કે હુંગર ફરથીજ રળીયામણા પછી જ્યમ જ્યમ ગાડી ઉપર ચડતી જાય છે ત્યમ ત્યમ કંઈ સાજસાઈદર્પનાં દર્શન થવાં શરૂ થાય છે. શિતળ દવા, એક સરખી પ્રજોની અંધાર તથા આંખને ફેંક આપે તેવા દેખાવો બેઠ કોઈ બીજી દુનિયામાં પ્રવેશ કર્યો હોય તેવો આનંદ રસિક હૃદયને થાય છે. જંગાને કાંડે રહેનારને ગંગાજળની કિમત નથી ત્યમ ત્યાંનાં રહેવાસિઓને આ સ્વર્ગની કિમત નથી. બાકી મને તો એમજ લાગ્યું કે કુદરતના ઉપાસકોએ તો અહિંજ રહેવું જોઈએ. આપણા હાંદુઓ કરતાં પારસી ભાઈ જહેનો આ જગ્યાનો બહુ સારો લાભ લે છે. હિંદુ સ્ત્રીઓ કરતાં પારસી સ્ત્રીઓ ત્યાં પ્રમાણમાં બહુ વધારે મેલમાં ઉછળતી દેખાય છે. ઉપરના કોઈ પોઈરને નાકે ઉભા રહી નીચે દ્રષ્ટિ કેંદ્રીએ તો મહાન શિવાજીના દક્ષિણની આપણને યાદ તાજ થાય છે. આ ઉપરાંત આ સ્થળનું વધારે વર્ણન આપું તેના કરતાં તુમને ત્યાં તેડી જઈ અધુ દેખાડીશ ત્યારે તુમે કહેશે કે હું એ સ્થળનાં જોટલાં વખાણ કરું છું તેથી તે સ્થળ વિશેષ આકર્ષક છે.”

“આવીશ ! હું જરૂર આવીશ પણ વધારે મહારા વસંતભાઈ પરણશે ત્યારેજ હા !”

“કાકી, આ ધુધરા પણ ત્હમે અચ્છા બનાવ્યા છે હો!” વળી વસંતે વાત ફેરવી.

“ત્હમે વાત ફેરવો કે ન ફેરવો પણ હું હવે જાણું સ્કમળતાં શીખી છું. ભાઈ, ત્હમારે હવે તો પરણવું જ પડશે.” યમુનાએ પોતાની બધી સંકિતનો ઉપયોગ કર્યો.

“કાકી, ત્હમે મ્હને પરણવાની સલાહ આપી શકો ખરાં કે?”

“ક્યમ ન આપું?”

“લલિતાની સાથે ત્હમે જાદુ દિવસો આનંદમાં રહ્યાં હતાં તે શું બૂલી ગયાં?”

“એટલે?”

“એટલે લલિતાને પિછાણનાર ત્હમે મ્હને ધરીથી પરણવાની સલાહ આપી શકો જ નહિ. મ્હારી બેઠકારીનું પ્રાયશ્ચિત કરવા ત્હમારે મ્હને દોરવો જોઈએ.” વસંતે જાદુ બારીકાઈથી યમુનાના ચહેરાપર ચતા ફેરકાર લેવા.

“ભાઈ! ગઈ શુંદરી બૂલી જાયો. એ વાત તાજ કરવાથી હવે શું ફાયદો? જે નિર્માણ થયું હોય છે તે થયા કરે છે. આપણે માત્ર આપણી ફરજો બજાવવાની છે.” યમુનાએ આશ્વાસન આપતા શબ્દો ઉચ્ચાર્યા.

વસંત જમી રહ્યો લાંસુધી કંઈ પણ બોલ્યો નહિ. યમુનાએ પણ થોડી વાર મૌનશક્તિ બતાવી.

આખરે બ્યારે વસંત રસોડા બહાર જવા નિકળ્યો ત્યારે યમુનાએ ધરીથી વાત છેડી.

“ભાઈ! જરા બેસો. મ્હારે ત્હમારી સાથે અગત્યની વાત કરવી છે. માણેક જેઠાણીની જગ્યાએ મ્હને ગણી હું જે કંઈ તે ત્હમે ધ્યાનથી સાંભળજો. ક્યમ મ્હને એ પદ આપશો કે?”

“જદર. માણેકબાની સ્થિતિએ જ હું બેઠેશ ત્હમને લેખું છું.”

“તો પછી ત્હમને જેટલા અધિકાર

ત્હમારા ઉપર હોતો તેટલો અધિકાર મ્હારો પણ ખરો કે?”

“એમાં શંકાને જ્યાન નથી.”

“ત્હારે જુઓ. હવે ત્હમે લલિતાની વાતને બૂલી જાઓ અને જે કન્યાઓ ત્હમારે માટે તલપે છે તેમાંથી એકનો હાથ સ્વીકારો.”

“મ્હારે માટે કન્યાઓ તલપે છે?”

“હા. ઘણે કેકાણેથી ત્હમારે માટે કહેણ આવ્યાં છે.”

“આ તો હું એક નવી વાત સાંભળું છું.” પોતાને માટે કેટલીક કન્યાઓ તલપે છે એ ખબર સાંભળતાં વસંતને આશ્ચર્ય થયું.

“એ કંઈ નવી વાત નથી. આંજ ધણા મહિનાઓથી એ વાત ચર્ચા રહી છે પણ સુન્દરભાઈ ઘણાખરાને નાજ કરે છે.”

“કેવી રીતે?”

“ત્હમારા કાકા તો એમ કહેતા હતા કે જ્યાંસુધી વસંત એક કન્યાને પસંદ કરે નહિ ત્યાંસુધી કેકાણું પણ માણું હું સ્વીકારવાનો નથી એમ સુન્દરભાઈની ઠણ્ઠા છે.”

“એ પણ નવી વાત.”

“એમાં તથુ શું છે? સુન્દરભાઈ જેવા સંસ્કારી પિતાની એ ઠણ્ઠા તો સ્વાભાવિક હોયજ કે પુત્રને પુત્રની પસંદગીની કન્યા પરણાવવી!” વસંતને આ બાબતનાં રસ લેતો. જોઈ યમુનાને સંતોષ થયો.

“પણ મ્હારે પરણવું જ ન હોય તો?”

“એ વાત હવે છોડી દો. હવે તો ત્હમારી પસંદગીની કન્યા શોધવાની છે. પરણીને સંસારમાં સ્વર્ગ રચાવવાની સાદિલમાં હમણા લખાતી ત્હમારી બાવનાઓનો છવનમાં સાક્ષાત્કાર કરવા નૈવાર થાઓ.”

“કાકી, ત્હમને સંસારપર મોહ થયો હોય તેમ દેખાય છે.”

“ભાઈ! જ્યાં સુધી સંસારી રહેશું ત્યાં સુધી એ મોહ રહેવાનોજ, છતાં ત્હમને પર-

જીવાની સલાહ આપવી એને હું માહ ગણતી નથી. અરે પણ હું, જે કહેવા માયું છે તે તો રહી ગયું. ” કંઈ ચાલ્યાવું હાય તેમ યમુના ઉછળી.

“ શું છે ? ”

“ જ્યકુંવર બાપએ ત્હમારે માટે એક કન્યા શોધી હતી, ખરેખર જોવા જેવી હતી. ”

“ એટલે ? ”

“ હંસની ડોકે કાગડો વળગાવવાનો એ પ્રપત્ન સુન્દરભાઈને બીલકુલ ગમ્યો નહિ. કન્યાનું વર્ણન કરવાને હું ઇચ્છતી નથી પણ હુંકામા ત્હમારે લાયક નહિ. ”

“ બીચારાં જ્યકુંવર કંઈ નિરાશ થયાં હશે. ”

“ અરે એ તો જોવા શુભ થયા છે કે જ્યાં લાંબી બીજીજ વાતો લઈ આવે છે. ” વસંત રસથી સાંભળે છે એમ પારખી જતા યમુનાએ આગળ ચલાવ્યું “ રૂક્મણી નામની એક કન્યા છે તેણે ત્હમને પરણવા માટે બહુ વજ્રખાં માયાં પણ તેના બાપે ત્હેનો કોઈ બીજા સાથે સંબંધ કર્યો. એ રૂક્મણી એવી તો ચાલાક ને ચંચળ છે કે કહે છે કે ને સુન્દરભાઈને આવીને મળી ને પોતાનું થયેલું સગપણ કાઢ કરી આપવા વિનંતી કરી, ને સાથે સાથે ત્હમને પરણવા તે માગે છે તે પણ કહી દીધું. એ છોકરીની એ હિમ્મતની વાત સાંભળી હું તો દંગજ થઈ ગઈ છું. સુન્દરભાઈએ ત્હેને શું જવાબ આપ્યો તે મ્હને ખબર નથી. બીજી અહિંના એક ઘનાટ્ય કુડે-ગતી કન્યા છે. કન્યાનો બાપ મોટા મોલમાલેક છે. તે એક નાના વિચારનો માણસ છે તેથી સુન્દરભાઈની સાથે તેને કીક પડ્યું નહિ. સુન્દરભાઈએ ત્હેને રોકડું પરખાવી દીધું કે કન્યાને મ્હારા પુત્રને દેખાડવી પડશે. પેલા પુત્રા શુદ્ધથે, આખી ના પાડી. સુન્દરભાઈએ એ વાત પડતી મૂકી. સારપછી આપણાં આગુનાં

પાડોશી સરલા મ્હેનની છોકરી છે પણ એ કન્યા બહુ ન્હાની છે. રાજકોટમાં એક કન્યા છે. તેનું નામ સ્નેહપૂર્ણા છે. એનો બાપ મરી ગયો છે. ભાઈ ભોજનઈ. સાથે રહે છે. હમણાં એનો ભાઈ દિલ્હી છે. એ આવવાનો હતો. આવશે એટલે કદાચ એ પોતાની મ્હેનને માટે સુન્દરભાઈને લખશે. એ વાતમાં માત્ર મુશ્કેલી. એ છે કે જ્યાં સુધી સ્નેહપૂર્ણા. પોતાના ભાઈને પોતાની પરણવાની ઇચ્છા નહોત ન કરે ત્યાં સુધી ત્હેનો ભાઈ ત્હેને પરણાવી શકે નહિ. એ કન્યાનાં વખાણ બહુ ચાલે છે. કહે છે કે રૂપમાં તો તે સર્વોત્તમ ગણાય છે. ગુણમાં તેની યરાખરી કરી શકે એવી એકપણ કન્યા આપણી જાતિમાં નથી. બણેત્રી ગણેલી છે. સાહિત્યમાં રસ લેનારી છે. લાપણી આપી શકે છે. સુન્દરભાઈને એ કન્યા પસંદ છે એમ મ્હેં સાંભળ્યું છે પણ જ્યાં સુધી ત્હમારી પસંદગી ન ઉતરે ત્યાં સુધી એ બધું નકામું છે. કહો મ્હારા વરરાજા, હું ફરલું ગધું ત્હમારે વિષે જાણું છું ? ” યમુનાએ સ્નેહભાવે હાંમેશમાં પ્રશ્ન મૂક્યો.

“ કાફી ! ત્હમે આ બંધી વાતો ક્યાંથી સાંભળી ? આ તો એક પુરાણની માફક ત્હમે બંધી વાતો કહી. હું તો આમાંલું કંઈ જાણતો નથી. ”

“ આ સ્ત્રીપુરાણ છે. સારા દેશનાં વાતો પહેલાં સ્ત્રીઓ જાણી શકે છે. આમાંના ઘણી ખરી વાતો કદાચ સાચી ન હોય પણ સ્ત્રીઓના સમૂહમાં આ વાતો થઈ રહી છે, મ્હેં જેમ સાંભળ્યાં છે તેમ અક્ષરે અક્ષર ત્હમારી આગળ કંઈ પણ વર્તમાન કર્યા વગર કહી છે. ”

“ મ્હારું વર્તમાનપત્ર હોય તો જરૂર ત્હમને રીપોર્ટર રાખું. સ્ત્રીઓ આવાં ખબરો મેળવી શકે છે એ મ્હેં આજેજ જાણ્યું. ”

“ ત્હમે પરણો પછી એક વર્તમાનપત્ર કાઢવું ને સારપછી આ મુચના અજમાવી બે જા. ”

“હું દુઃખી માણસ-લલિતાના મૃત્યુનો કારણભૂત માણસ મુખી શબ શબ્દ કે ? કદાચ બીજી આવનાર વ્યક્તિ લલિતાના જેવું દુઃખ ભોગવે તો એ પાપમાંથી હું ક્યારે છૂટું ?”

“ભૂલી જાઓ ભાઈ ! એ વાતને ભૂલી જાઓ. હવે પ્રભુ બધાં સારાં વાનાં કરશે. મહેં દુઃખો ભોગવ્યાં છે એવાં હવે નવી આવનાર વહુને ભોગવવાં નહિ પડે અતે.....”

“બસ કરો કાકી, બહાર જયકુંવર શરતો ઘોટા સંભળાવ છે.”

તોટલામાં જયકુંવર દર્શન કરી આવી પહોંચી.

“હા ! તું મારેરાનથી દીક થઈ આવ્યો લાગે છે.”

“ત્યાંનાં હવે પાણી સારાં છે એટલે દીક થવાયજ. તહમે પણ એકાદ વખત આવજો.”

“જ્યાં મહારા કોકોરણનાં દર્શન નહિ ત્યાં હું કોઈ કાળે આવુંજ નહિ.”

“ત્યાં તો વંદે વંદે કોકોરણ દેખાશે.”

“એ હું કંઈ ન રહમણ. તહમે ભણેલાઓ તો બાધડીઓમાં પણ કોકોરણ જોશે. જોતે તહારી ભણેલી પેલી રહમણી મુન્દરભાઈ પાસે મળવા આવી. શરમ ન લાગી ?”

“જયકુંવર જોને ચાલો જમવાનું ફરી બાપ છે.” મમુનાએ વાત વધતી અટકાવવા પ્રયત્ન કર્યો.

જયકુંવર જમવા ગઈ. વસંત પોતાના એકાદ તરફ ગયો.

આત્યારે તેની વિચારમાળામાં સ્નેહપૂર્ણાએ સ્થાન લીધું. વિચારે વિચારે તેને જયકુંવરની કંઈશતા પણ પાદ આવી.

પ્રકરણ ઓગણપચાસમું.

સંસારજીંદગીનું દર્શન.

સ્નેહપૂર્ણાના વિચારમાં ને વિચારમાં વસંત પોતાના ખંડમાં આવ્યો. થોડીવાર એકાદામાં આમ તેમ આંટા માર્યા. મમુના સાથે થયેલી વાતચીત, રહમણી ને સ્નેહપૂર્ણાની યાદ, અને ત્યાર પછી જયકુંવરની સાંભળેલી થોડી કંઈશ વાણી વિષે તે વિચારોમાં થોડીવાર વિચારાંનિ અર્થ પોતાના પલંગ પર મડ્યો.

“શા મારે આ બધી હપાધીઓ જોઈએ ? આના કરતાં તો હવે ન પરણવું એજ બહેતર છે. પરણીને આવનાર આ ગૃહમાં મુખી મશે એની ખાત્રી શું ? ગરિબ ખાચારી લલિતાએ આપધાન કર્યો એ શું આ ગૃહજીવનમાં કલંકરૂપ નથી આવી

હોય ત્યાં બિચારી ફૂલકળી સંભી ક્યાને ચીમજાતાં શી વાર ? હજી આવનારને તો એજ જયકુંવર કૂંધ સાથે રહેવું પડે ત્યારે શા મારે હાથે કરીને એ દુઃખ માથા પર લેવું ? જે ગૃહમાં સ્ત્રીને સન્માન નથી, જે ગૃહમાં સ્ત્રી તરફ કોઈ કિતરતી. પકિતની વ્યક્તિ તરીકે વર્તન રાખવામાં આવે, જે ગૃહમાં વહુ એટલે આપણાથી દબાયલું રહેવાને સરજાયલું એક મનુષ્ય છે એવી ભાવનાઓ હોય ત્યાં મુખ ને આનંદ ક્યાંથી હોય ! લલિતાએ ખરેખર કંટાળીતેજ આપધાત કર્યો છે. હવે બીજી કોઈને આપધાત કરવાનો વખત આવે તેનાં કરતાં પરણવાઈ માંડીવાળી દેશને ચરણે જીવન આપવું એમાંજ માલ છે.”

આયોજતા વસંતે જૂદા જૂદા ભાવથી ઉત્પન્ન કર્યાં. તેને અત્યારે શાંતિ નહોતી. તેને અંતરે ન હતો આનંદ કે ન હતી છંદ-ગીતી મોડાશ. અત્યારે જે તેની છબી પાડવામાં આવે તો એ પ્રકુલિત, સદાનું હસતું કવિમુખ કંઈ બીજા ભાવના ખડું કરે તેવું હતું. સંકેદ કપડામાં હાથ દેખાતાં વાર લાગે નહિં તેમ કવિહૃદયમાં થયેલા ધા તુરતમાં ચતુર જોનારને અત્યારે ખુલા દેખાય એવ. વસંતની મુખાકૃતિ બની રહી હતી.

તે મુંઝાયશે ને મુંઝાયશે પલંગમાંથી ઉઠ્યો. ટેબલપરથી વર્તમાનપત્ર લઈ એક બારી આગળ ખુરસીપર બેસી વાંચવા માંડે તેણે પ્રયત્ન કર્યો. પોતાના બધા વિચારો જૂલી જાંઘ કંઈ જૂદા વિષયપર મન મુંઝાય એ તેની ઈચ્છા હતી પણ કમનસીબે વર્તમાનપત્રમાં પણ પહેલી દૃષ્ટિએ જે ફકરો ચહેશે તે પણ તેની લાગણીને ઉશ્કેરી મૂકે તેવો હતો. આ રહ્યો તે ફકરો:

હુખી હિંદુ સમાજ.

“ મુંબઈમાં આજે એક કમકમાટી ઉપજાવે તેવો બનાવ બન્યો છે. એક હિંદુ કુટુંબમાં ૧૪૭એ પોતાની વધુ પર કરશે આ અત્યાચાર આખા સમાજને ગ્રસ્તભાવે તેવો છે. એ ભોગ થઈ પડેલી બાળાનું નામ ચંદ્રિકા છે. તેનો પતિ જમીને ગયા પછી તેની ૩૪ કંકુબાઈ દર્શન કરી ઘેર આવી. એમ કહેવાય છે કે હમેશાં તે સંજોગ વરસની ચંદ્રિકાપર રાજ્ય ચલાવવાને સરજાયલી હોય તેમ જોડુકામાં ચલાવતી હતી. છેલ્લા થોડા દિવસોથી ચંદ્રિકાએ બહુ કંટાળી જઈ પોતાના પતિને પોતાની દશાનું ભાન કરાવ્યું હતું. ભગિનીએ કહ્યું આ બાબતમાં બહુ સ્દમજની ફરી આવું ન બને તેમ સુચના કરી હતી. આજે દર્શનથી કંકુબાઈ બ્યારે પાછી આવી ત્યાર પછી ચંદ્રિકાને તેની વચ્ચે આ બાબ-

તમાં કંઈ જોલાચાલી થઈ. એમ જણાવવામાં આવે છે કે કંકુબાઈ શરીરબળમાં ચંદ્રિકાથી ચડી જાય તેવી હોવાથી તુરત બારણું બંધ કરી ચંદ્રિકા સાથે એ બળતો ઉપયોગ કર્યો. ગરીબ બિચારી ચંદ્રિકા આ બળતો ભોગ થઈ પડી. ચંદ્રિકાને પેટના મુખ્ય લાગમાં લાગવાથી તુરત પ્રભુના દ્વારમાં એનો જીવ ચાલી ગયો હોય તેમ મનાય છે. ચંદ્રિકાની આવી હાલત જોઈ કંકુબાઈએ તેનાપર ઘાસફેટ કેંઈ તેને સળગાવી મૂકી. અગ્નિનું દોર લાગ્યા પછી કંકુબે ખુબો પાડી. ચંદ્રિકા બળી મૂક છે, એમ જતાવવા ઢાંગ કર્યો. પાડોસની એક બાઈ જે પહેલી ખુબ સાંભળી દોડી આવી તેણે ચંદ્રિકાને મરેલીજ સળગતી જોઈ. ઘરમાં થયેલી ધમાધમી તેણે સાંભળી હતી તેથી કંકુબે તરકટ તેણે જાહેર કર્યું છે. વધુ તપાસ ચાલે છે. ગરીબ બિચારી હિંદુ કન્યાઓની આવી દશા જોઈ અમને દીલગીરી થાય છે. આવા સુધારેલા જમાનામાં આવા બનાવો બને એ હિંદુ સમાજ સુધારકો ક્યાં સુધી જોવા કરશે ? ”

વસંત તો આ ખબર વાંચી આભોજ બની ગયો. ‘ અરે ! લલિતાને વિસરાવી દે તેવો આ બનાવ ! ’ મુંબઈ જેવા શહેરમાં આવા બનાવો બને છે એમ વસંત નહોતો ધારતો. શહેરની ને શહેરની ભાવના સ્થમજનાર, કોચરના ને સીતા સમી સાસુ વહુને ઝોળખનાર વસંત જેવા કવિને આ બનાવથી હિંદુ સંસાર તરફ તિરસ્કાર આવ્યો. આ ભારતભૂમિમાં આવા બનાવો સંભવે ! ? ! જ્યાં લગ્નની ઉચ્ચ ભાવના છે, જ્યાં સંસારની સ્વર્ગમી કષ્ટનાઓ છે, જ્યાં કુટુંબ પ્રેમની જ્યોત પરાપૂર્વથી પ્રકટતી આવી છે. ત્યાં આવા બનાવ બને ! ? !

આ ફકરો વાંચ્યા પછી વસંતપર એટલી

બધી અસર થઈ કે થોડીવાર તો તેની આંખોએ અંધારાં આવ્યાં. પોતે કોણ છે તે પણ ભૂલ્યો, તંતુ તદ્દય આગે ખરેખર રહ્યું હોય તેમ દેખાયું. તિરસ્કાર, ખેદ, નિરાશા અસ્વસ્થતાએ તેનો કબજો લીધો. આ હાલતમાં તેના ઓરડામાં કોઈ આવવું હોય તેમ પગલાં સંભળાયાં.

થોડીવારમાં વસંત સમક્ષ જ્યકુંવર કબેલી દેખાઈ.

“ કયમ બાઈ જરા કુરસદ છે કે ? ”

કંઈપણ જવાબ આપ્યા વગર વસંત જ્યકુંવર તરફ નિરસ્કાર ભરી દ્રષ્ટિએ જોઈ રહ્યો.

હિંદુસ સારને કસંકરૂપ લાગતી આ મૂર્તિને પોતાની આંખો સમક્ષ કબેલી જોઈ વસંતને વધારે કમકમાડી છડી. મુંઝાટમાં બનેલા બતાવની હકીકત યાંચતાં હોને જે ખરાબ અસર થઈ હતી તેમાં જ્યકુંવરની હાજરીએ બળતામાં તેણે રેડવા જેવો વધારો કર્યો.

આત્માને વસંત કવિ મઠી મનુષ્ય બન્યો હતો. ચંદ્રિકા ને કંઈની હકીકતે તેને ઉશ્કેરી મેલ્યો હતો.

પોતે પૂછેલો પ્રશ્ન વસંતે સાંભળ્યો નથી એમ લાગવાથી જ્યકુંવરે ફરી પૂછ્યું.

“ બાઈ ! જરા કુરસદ છે કે ? ”

તિરસ્કાર, ખેદને નિરાશામાંથી સ્વસ્થ થવા વસંતે પ્રયત્ન કર્યો.

“ કયમ ! શું કામ છે ? ” બોલતાં બોલતાં તેના મેત્રામાં તેણે કબેલી શક્તિઓ ચમકતી દેખાઈ.

“ જરા તાગ સગપણ વિધેની વાતચીત કરવી છે. ”

“ મહાઈ સગપણ ! ? ” વસંત કવિને હાથે નહિ પણ મનુષ્યને હાથે હત્યો.

“ હા. હવે તું આમ ને આમ ક્યાં મુઠી ફરી નહિ પરણે ? હવે કમર લાલક છે, પરીક્ષા પણ છે પસાર કરી છે. આખો

બવ થોયાં પોયાં વાંચ્યાં તો હવે સંસારની પોથી વાંચવાની પણ જરૂર છે. ત્હારી મા હોવાત હોય તો તું આટલો વખત ફંવારો ન રહી શકે. સુંદરબાઈ કંઈ બોલના નથી તો હવે કુટુંબના મોટા માણસ તરીકે મહારે તો બોલવું જ જોઈએ. માટે ત્હારે હવે કંઈ વિચાર કરવો જોઈએ. ” જ્યકુંવરે થીમા અવાજે વસંતને સહમતવતી હોય તેવો ભાવ પ્રદર્શિત કર્યો.

જ્યકુંવરને આમ બોલતી જોઈ વસંતને બહુ નવાઈ લાગી. હમેશ જેની છબમાંથી કંટા ખરે તેની પાસેથી આવા શબ્દો આવી જાવનાથી સંભવે નહિ. જરૂર કંઈ સ્વાર્થ હશે, નહિ તો હમેશની કટથાળી જ્યકુંવર પોતાનું પોત બતાવ્યા વિના રહે નહિ.

કંઈક દેડ પડ્યો હોય તેમ વસંતે વાત ચલ્યા પ્રયત્ન કર્યો.

“ શ્વ ! મહારે હવે પરણવું જ નથી. ”

“ ના દિકરા ! પરણ્યા વિના ચાલે ? હિંમત બાપાના ચાર દિકરે માત્ર તું એક અને બીજી કાશી એ એજ છે. કુટુંબનો પેલો વધવો જોઈએ. તું પરણે ને ત્હારે ઘેર છોડશે ચાલ તો હિંમત બાપાની રાખને ટાઢક વળે. ”

“ એમાં રાખને ટાઢક મળે એવું શું ? ”

“ એ ત્હમારી અગ્રેજી ભાણુતરની મોહકાણથી એવું લાગે. બાપી વાડી વધે તેમ તેમ પિતૃઓને સ્વર્ગ શાન્તિ મળે. જો એવી બાવના ન હોત તો સંસાર કોણ ચલાવત ! ”

“ જોયો ત્હમારો સંસાર... ” વસંત બોલતો બોલતો અટક્યો. તેણે પોતે પોતાના પર કાણ રાખવા પ્રયત્ન કર્યો. જ્યકુંવર આવી વાત કરે છે તેનું મન શું છે તે જાણવાની છતાંસાએ વધારે બોલવું સાર નથી એમ નેને લાગ્યું.

“ બાઈ ! એમ ત્હને સંસારનો એકંદો બાદ કરી નાંખવો ન જોઈએ. સંસારથી તો આપણે રોબીએ છીએ ”

“ચાલો ત્હમે કહો તે કયુલ. હવે શું કહેવું છે ?”

વસંત પોતાને બરાબર સાંભળે છે એમ નજીબી જયકુંવરે પોતાનું દિલ ખોલ્યું.

“ત્હારે પરણવું તો પડશેજ અને ત્હારે માટે મહેં એક લાયક કન્યા શોધી છે. મ્હારાં સાક્ષીયાં પક્ષની એ કન્યા ત્હને પરણે એ મ્હારી ઇચ્છા છે. અમ્હારી જૂની સંસારી નિશાળે લણેલી છે. આપણા કુંડુંબમાં એવીજ વહુઓ હોય તો સારું એમ મ્હારું માનવું છે. આજકાલની છોકરી, ફટકેલી, માતેલા સાંઠ જેવી મુધરેલી છોકરી કરતાં આ છોકરી ગરીબ ગાય જેવી સારી છે. હું બન્નામણ કહે એટલે કન્યા ત્હારે લાયક હોય તોજ ખોલું બાપી એમાં મ્હને કંઈ બીજું સ્વાર્થ નથી. મુંદર-ભાઈને મહેં આ કન્યા વિષે વાત કરી પણ એણે મોઢું મરડ્યું. હવે તું જો બાગ્યગાળી થવા માગતો હો તો મ્હારી વાત કયુલ કરજે.”

“મ્હારું બાગ્ય તો પહેલેથી કુટેલું છે.”

“તું તો મ્હોટો નસીબદાર દીકરા ! પગનું ખાસકું બદલાવીએ તેમ બાપડી બદલાવીએ. એ લલિતા એને પાપે ગંધ અને તું તો.....”

“બસ કરો કંઈ. એ એને પાપે નહિં પણ ત્હમારે પાપે ગંધ છે, અને એવી એકંડો કન્યાઓ હિંદુ સંસારમાં પોતાનો ભોગ આપી રહી છે. જુઓ સાંભળો, આજે મુંબક્ષમાં એવોજ એક બનાવ બન્યો છે.”

વસંતે ચત્રિકા ને કંકુનાં ફેરાલ વાંચી સંભળાવ્યો. વાંચતાં વાંચતાં તે ઘણીવાર ઉસ્કરણો પત પુરો કરતાં ત્હણે જયકુંવર તરફ ગુસ્સાભરી દ્રષ્ટિ ફેંકી.

“કંઈ ! આ ત્હમારા જેવીજ કદનાં લખણો છે.”

“એટલે ?”

“કંકુને ત્હમે એકજ હાંધીનાં મુસાર !”

એટલો વખત લટી ગયેલી જયકુંવર આ શબ્દો સાંભળી શપ્ત નહિં.

“શું હું એ કંકુ જેવી ? મ્હારી કિમત ત્હેં એવી કરી ? ત્હારા બન્ના માટે ત્હારા સંસાર માંડવા માટે હું ત્હને કહેવા આવી તેનો આ બદલો ? મહેં કંઈ ત્હારી લલિતાને મારી નાંખી છે ?”

“હા ત્હમેજ ત્હમારે હાથે નહિં પણ ત્હમારે વચને, ત્હમારાં કાર્યોએ.” કવિહૃદયને બદલે વસંતનું મનુષ્યહૃદય બગ્યું.

“ચાલ ચાલ ! ખજારદાર એવું બોલ્યો છ તો ! એ પાપણી એનાં કારજ્ઞાનોએજ ગંધ છે. એનું પાપ ઢાંકવા એણે આપઘાત....”

“હલાં રહો. એક પણ રાજ વધારે બોલશો તો તેનું પરિણામ બરાબર આવશે. બિચારી મરી ગઈ ત્હનું બરાબર ખોલો છો તે શરમાતા નથી ?”

“શરમ શાની ? બરાબર કામ એણે કર્યું એટલે એ શરમની મારી નદીમાં ગઈ !”

“શંખણી જેવી ત્હમારી વાણી બધે ફેરો.” વસંતે હવે કવિલાવના સદંતર ફર કરી.

“ત્હારી મા શંખણી ! ખજારદાર બીજા વાર બોલ્યો તો.”

“નિકળ બહાર મ્હારા ઓરડામાંથી પાપિણી.” વસંતે બરાડ મારી. “શું છે ? શું છે ?” આ ધમાલ પોતાના ઓરડામાં સંભળાવાથી મુંદરલાલ દોડતો આવ્યો. આવતાં હમેશનો શાન્ત વસંત આજે કોધથી લાલ-ચોળ ત્હને દેખાયો.

મુંદરલાલની હાજરીથી વસંત પર જેવી બેધએ તેવી અસર આજે થઈ નહિં. શબ્દે શબ્દે પિતાનું માન બળવનાર વસંત જેવો પુન આજે સહજ અવિનયી દેખાયો. જયકુંવરે પોતાના શબ્દોથી લલિતાપર કરેલા ધાપે વસંતને બહુ ઉશ્કેરેલો હોવાથી તેને ઠંડો પાડવે એ બહુ મુશ્કેલ કાર્ય હતું.

જ્યકુંવર પોતાના સ્વભાવમાં પૂરે બહારથી ખીલી હતી છતાં સુન્દરલાલની હાજરીથી તે સહેજે શરમાઈ. સુન્દરલાલની સ્થાને ખીટ માંડી આગળ શું થાય છે તે બેતી તે ઊભી રહી.

“વસંત ! આ બધી ગરબડ આપણા ઘરમાં શોભે ! ?”

વસંતે કંઈપણ જવાબ આપ્યો નહિં. તેનાં નેત્રોમાંથી હિંદુ સંસારની જીવલેણ બલા-સમી જ્યકુંવર તરફ તિરસ્કારનો અગ્નિ વરસતો હોય તેવું દેખાયું.

“બહેન ! હવે આ ઉમરે પણ ત્હમે હજી આળસ સાથે આવી શબ્દોની લડાઈમાં ઉતરી છો એ ‘હીક’ ન કહેવાય. ત્હમાર તરફથી.....” સુન્દરલાલ આ વાક્ય પૂરું કરે તેટલામાં જ્યકુંવર પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે ઉછળી:

“હું શું કરું ! ત્હમારો આ બહેનો લાડકો મ્હને શંખણી કહે એ હું કેમ સાંખુ ? હું કંઈ એની ઓછીયાળી છું કે એનું એ વર્તન મૂઝે મોઢે ચલાવી લઈ ? એ બધું એટલે એણે શું વાધ માર્યો છે કે જેને જેમ કહે તેમ બોલે ? આ એની ઓલી લલિતા એને પાગે...

“પિતાજી ! એની જીભ બંધ રખાવો મંત્રીય બિચારી લલિતાનું એ જે રીતે ખરાબ બોલે છે તે હું હવે સહન કરી શકતો નથી. મંત્રી બોલી વ્યક્તિનું આ રીતે ખરાબ બોલવું કે સાંભળવું એને હું મહાપાપ માનું છું.”

“વસંત ! તું સ્હમજી થઈને આજે આવી તકરારમાં ઉતરે એનું કારણ હું સ્હમજી શકતો નથી.” વસંતને પહેલાં શુદ્ધિમાં લાવવાં સુન્દરલાલે પ્રયત્ન કર્યો.

“એ બધાય બહેનોએ એવાજ નરો નરો વારમાં બાપડીની મદદે ઉભા રહેવાના. એમની રાણીઓની વાત કોઈપણ કરી શકે

નહિં. બહેને જીવનમાં મમે તેટલા બચાડા હોય પણ એની બાપડીનું નામ લીધું કે એના મીઠાજની સીમાજ ન રહે.”

“જ્યકુંવર ! ત્હારે હવે જરાપણ વધારે બોલવું નહિ. હું વર્યોથી ત્હારા વર્તનને અંગે બહુ સહન કરતો આવ્યો છું. ત્હારી કુટુંબના દરેક માણસ સાથની અચડાઅચડીથી હું માનસિકતગાર છું. કુટુંબના શાંત સરોવરમાં હું વખતો વખત પત્થરો ફેંક્યા છે. કુટુંબના દિલના એક સરખા સૂરમાં હું ત્હારો બેસુરો સૂર મીલાવી સઘળી મીઠાશને ધણી વખત મારી નાંખી છે. તું ધારે તો કુટુંબની માતા તરિકે રહી ત્હારું વડપણ જાળવી શકે. હું ધારે તો બધાપર પ્રેમભાવથી ત્હારો અધિકાર જમાવી શકે, ત્હું ધારે તો કુટુંબમાં દયા, પ્રેમ ને ભક્તિભાવ પ્રકટાવી શકે. એ સર્વને બદલે હું ત્હારી આખી ઉમરમાં કલેશ ને નિંદાને સંધ્યોં છે. ત્હારા જેવી ઉમરે પહોંચેલી વિધવાઓ દેશમાં ધણી રીતે ઉપયોગી થઈ પડે. મન, વચન ને કર્મથી તું કુટુંબ, જાતિ ને સમાજની સેવા કરી ત્હારા જીવનનું સાર્થક સાધી શકે, પણ ત્હને બદલે હું ત્હારી બધી શક્તિનો ઉપયોગ સંસારમાં કુટુંબ ક્ષતિન કરવામાં કરી જીવનનો નફો બચાવ્યો છે. વસંત જેવો શાંત ને સુશિલ ભવિષ્યે આવી રીતે કોઈને વશ થાય એવું કારણ ત્હારી કડવી જીભજ છે. એવા માણસને ત્હારાથી જ્યારે આવો અસંતોષ થાય ત્હારે ત્હારું વર્તન કેટલું હલકું હોવું જોઈએ ? જ્યકુંવર ! હું જરોથી કહું છું કે હજી ત્હારી પાંચે સુધરવાની તક છે. એ તક બોર્ણશ તો પછી તું જેવી છો તેવીને તેવીજ રહેવાની. ત્હારો એ સ્વભાવ મ્હને હવે નહિ પાલકે. મ્હું પોતે તો ત્હારે લીધે જે જે દુઃખો ખમવાં પડે તે તે ખમ્યાં પણ મ્હારા આ પુત્રને હવે હું એવાં દુઃખોમાં વધારે વાર રાખવા માંગતો

નથી. સ્વમજ્જુ હોય તો એટલામાં સ્વમજ્જુ તો આ તમારા એશિયાળા રો...ટ...લાને જાણ તારા જીવન સુધાર. ભણેલાઓ તરફ ઠોકરે...મારું...એવી છું.”

તિરસ્કારથી જોવાને બદલે લણતરની કિમત આંકતાં શિખ અને તું પોતે બણ. બપોરના દર્શનને પહોંતે ધર ધર ભટકી સર્વની કુચલીમાં જીવન ગુમાવવાને બદલે સારાં સારાં પુસ્તકો વાંચ ને વંચાવ, સ્વમજ્જુ ?” સુન્દરલાલે કહે- જતા વડા તરીકે જ્યકુંવરને સલાહ આપી.

આ ઉપદેશ જ્યકુંવરને બહુ ભારે પડી ગયો. તેણે કોથનું સાક્ષાત સ્વરૂપ ધારણ કર્યું.

“સુન્દરભાઈ! આ આજકાલનો છોકરાનો પક્ષ લઈ તમને મળે ઉતાડી પાડે છે એમ કે ? હું બધું શાંત ચિત્તે સાંભળી રહી છું લમ લમ તમને વધારે દર્શાવતાં દેખાઓ છો. ” આમ બોલતાં બોલતાં તેના નેત્રોમાંથી કોથનાં આંમુડાં આંમીં. ડચકા બરતાં બરતાં તે બોલેજ નતી હતી:

“તમારા જેવી દુખણીને તમને સતાવે છે તે તમારી ખબર પ્રભુ...લે...શે...જેવા મહાર દિલ દારો છો તેવું તમા...રું દિલ દારે! તમારા સાસરીયા પક્ષમાં કોઈ નહિ નહિ

“બસ કર બહેન! તારે જેટલા શ્રાપ દેવા હોય તેટલા દે. જા તારા ઓરડામાં જા!” સુન્દરલાલ પણ પોતા પરનો કાચુ જરા જરા ખોતો દેખાયો.

“આ ચાલી હું. કહો તો કુવે પડી આપઘાત કરે! તમને ભારી લાગતી હોઈ તો રસ્તે રસ્તે ભીખ માગું! તમારામાંથી પણ હવે શરમ ને આખરે બને ગયાં. કળીયુગ આવ્યો છે.” આમ બળડતી બળડતી જ્યકુંવર પોતાના ઓરડા તરફ ગઈ.

“વસંત! બધું ભૂલી જા! તારા જેવા પાસે આવો કોથ ન હોયો નેહએ. દુઃખ એ આપણે મટિ કસોડી છે. એ કસોડીમાંથી હસ્તે મુખે પસાર થવું. એમાંજ આપણી મહત્તા છે” સુન્દરલાલે અસ્થિતા પ્રાપ્ત કરતાં પુત્રને શાંત પાડ્યો.

કોથ ગમતાં વસંત શરમાયો. કવિહૃદય જગૃત થતાં પોતે કેટલો નીચે ઉતર્યો હતો તેવું તેને બાન થયું.

સાધારે સ્ત્રીકાર.

વડોદરા વર્તમાન (વડોદરા) : તંત્રી રા. અંબાલાલ ઝવેરભાઈ પરેલ પુ. ૧ હું. અંક ૧૨-૧૩, વા. લ. ૩. ૩-૦-૦.

ઇન્સાફ (મુંબઈ) : તંત્રી મુન્શી ફત્તેખાન અદમજીખાન “ દિલકશ ” અંક ૧૩-૧૪ વા. લ. ૫-૦-૦.

વિલાસ (મુંબઈ) : તંત્રી રા. હરિલાલ વ. બ્રહ્મજી. પુ. ૧ હું. અંક ૫૦-૫૨; પુ. ૨ હું, અંક ૧-૨ વા. લ. ૩. ૨-૮-૦.

જૈનયુગ (મુંબઈ) : તંત્રી રા. મોહનલાલ દ. દેસાઈ. પુ. ૧ હું, અંક ૩ જો. વા. લ. ૩. ૨-૦-૦.

વાયડામિત્ર (મુંબઈ) : તંત્રી. રા. રામલાલ મુનીલાલ મોદી. પુ. ૫; અંક ૧૨. વા. લ. ૩. ૩-૦-૦.

સમાજ સેવક (જામનગર) : અવસ્થાપક રા. ચૌકલદાસ હીરજી ઠક્કર. વર્ષ ૨૨મું, પાનકા ૫ મી અને ૬ મી.

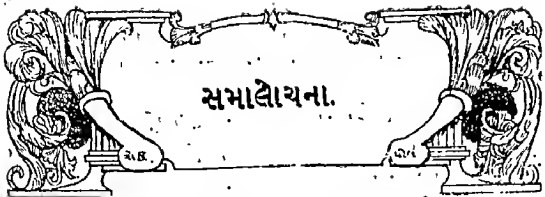
ઈનામી ઉખાણુ.

સંપાદક:—જી.ન. ગ્રામજીવી મહેતા, ખી. એસ સી.

આકાશ:—૧. મુનશીની 'મુનશીનો નાથ' માંત્ર એ પાત્ર. ૫. મુન્દર દેખાવ. ૮. પાર્વતીનું નામ. ૧૦. શ્રેય કુશળ. ૧૫. મદદ. ૧૬. વાળ. ૧૮. ઉમેદ. ૨૦. નાટ્યલ. ૨૩ વૃત્તાન્ત. ૨૪. કમનસીબ. ૨૫. આંખલી. ૨૭. ૨૭. આકાર. ૨૯. તરફ. ૩૦. ચાર સંરૂપ બાલુવાળી આકૃતિ. ૩૧. કલ્પ. ૩૨. એક મુનશી આવાકિક પત્ર. ૩૩. સંચોરો. ૩૪. રેતીમાંથી બનતે એક પદાર્થ. ૩૫. ખોરાક તરીકે વપરાતી વનસ્પતિ ૩૭. વન ૩૯. મુસંમત માન ન્યાયાધીશ. ૪૦. બાટ. એક જાત. ૪૧. સ્વામી. ૪૨. ઓચીતું. ૪૫. સંકરતું એ નામ. ૪૮. કિંમત. ૪૯. કાકો. ૪૯. વદન કરનાર. ૫૨ હકાણું. ૫૩. હથ્થરની સ્તુતિ. ૫૪. જોર. ૫૬. જલ પત્ર એક મશહૂર કબરતું નામ. ૫૮. અશુભ સમય. ૬૦. સર ૬૧. ધુતારો. ૬૨. પદ્ધતિ. ૬૩. દવા તરીકે વપરાત એક કડવી વનસ્પતિ. ૬૪. જાંબીનનો ફળ. ૬૫. કમળ ખીયું. ૬૬. હુખી ગણેલું.

ઉલ્લા:—૨. લાકડાં કાપનાર. ૩. વિધવા સ્ત્રીને આ લખાણું. એક વિશેષણ. ૪. ખીસ્તાં કાતર. ૬. નામનો એ પ્રકાર. (બ્યાકરણમાં). ૭. ચક્રવર્તી રાજા. ૮. મમતા ૧૦. એક જાતનું કંદ. ૧૧. એક રેયંક ઔષધિ. ૧૨ જાંબાં. (હિન્દુસ્તાની ભાષામાં.) ૧૩. સીલ કરવામ વપરાતી વસ્તુ. ૧૪. અભિગ્રાહ. ૧૫. એક પ્રખ્યાત હિન્દ સન્નારીનું નામ. ૧૭. આસો સુદ પુનેમ. ૧૮. આકાશ ૧૯. ડાહી. ૨૧. આરો. ૨૨. ખાટલાની એક બાલુ. ૨૫ એક ઇન્દ્રિય. ૨૬. તાર. (સંસ્કૃત). ૨૮. એકાંતમાં જોયું તે. ૩૩. કસાઈ. ૩૪. માનુના વાસજીને ધમધાન એક હથીયાર. ૩૬. તાલ આપવાનું એક વાધ. ૩૭ યુક્તિ. ૩૯. એક મહીનાનું ન. ૪૦. એક જાતનું અનાજ. ૪૨. કોપાગાર. ૪૪. એક સંખ્યા. ૪૭ સંખ્યા. ૪૮. પોતાના નહિ તે. ૪૯. રંગ. ૫૦. એ જાતનાં તીખાં. ખીખાં. ૫૧ સુરતી શેર. ૫૨. બપોરો ૫૫. મહેરબાની. ૫૬. ઉપતિસ્થાન.

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦
૨૧	૨૨	૨૩	૨૪	૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯	૩૦
૩૧	૩૨	૩૩	૩૪	૩૫	૩૬	૩૭	૩૮	૩૯	૪૦
૪૧	૪૨	૪૩	૪૪	૪૫	૪૬	૪૭	૪૮	૪૯	૫૦
૫૧	૫૨	૫૩	૫૪	૫૫	૫૬	૫૭	૫૮	૫૯	૬૦
૬૧	૬૨	૬૩	૬૪	૬૫	૬૬	૬૭	૬૮	૬૯	૭૦
૭૧	૭૨	૭૩	૭૪	૭૫	૭૬	૭૭	૭૮	૭૯	૮૦
૮૧	૮૨	૮૩	૮૪	૮૫	૮૬	૮૭	૮૮	૮૯	૯૦
૯૧	૯૨	૯૩	૯૪	૯૫	૯૬	૯૭	૯૮	૯૯	૧૦૦

સમાલોચના.

સંક્ષિપ્ત મહાભારત:—લે. રા. રતિપતિરામ
ઉદયભારમ પંડ્યા, બી એ. પ્રકાશક: રા. જીવન-
લાલ અમરસી ગહેતા. જ્ઞાનવર્ધક પુસ્તકમાલા;
પુ. ૪૮ મું. મૂલ્ય: રૂ. ૪-૮-૦.

“મહાભારત” ના વસ્તુથી ગુજરાતી પ્રાજ્ઞ
અનુભવી નથી. એ સર્વમાન્ય પુસ્તક ઉપરથી લેખકે
સરળ અને સારી ભાષામાં “મહાભારત”ની આખી
કથા ગદ્યમાં લખી પ્રસ્તુત પુસ્તક રૂપે ગુજરાતી
આલમ સમક્ષ ધરી છે. મૂળ સંસ્કૃત “મહાભા-
રત”ના ગુજરાતી ભાષાંતરો થયાં છે, પરંતુ તેમના
મોંઘા મૂલ્યને લીધે ઘણાં જણાં વાચકો તે વિના
ચલાવી લે છે. જેમની એ મૂલ્ય ખરચવા નેટલી
ચાકત હોય તેઓ પછી એ મોંઘા પુસ્તકો સાદ્યત
વાંચી જવા નેટલું થેય અને સમય મેળવી શકે
કે કેમ તે સંકારપદ છે, એ પરિસ્થિતિમાં એ
સર્વમાન્ય કથા સંક્ષેપમાં અને જોજી મૂલ્યમાં
જનસમાજ સમક્ષ મુકવાની જરૂર લાંબા સમયથી
હતી. લેખક અને પ્રકાશકે તે જોઈ પૂરી વાચક
પ્રાજ્ઞ પર ઉપકાર ચલાવ્યો છે એટલું જ નહિ પણ
ગુજરાતી સાહિત્યને ય સમૃદ્ધ કર્યું છે રા. પંડ્યાની
શૈલી સરળ અને આકર્ષક હોય કયાનો પ્રવાહ
અસ્ખલિત બહેવડાવે છે. ઉપરાંત એક વદ્વતભરી
પ્રસ્તાવના લખી તેમણે એ કથામાં હૃદયલગ્ન કેટ-
લાક ફટ પ્રશ્નોનું નિરાકરણ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો
છે. પ્રકાશકે પણ એનાં મુદ્દલમાં અને પૂઠાને રોલવીતું
જનાવવામાં કયાસ નથી રાખી. વધારામાં રા.
છોટાલાલ જોશી જેવા સમર્થ ચિત્રકારને હાથે
દોરાયલા દસ સુંદર ચિત્રો આપી પુસ્તકની આક-
ર્ષકતામાં વધારો કર્યો છે.

યોગતત્ત્વ:—લેખક રા. નર્મદાસંકર બાલાસંકર
પંડ્યા; પ્રકાશક: શ્રી સરદુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય
તરુથી મિથુ. અખંડાનંદજી, મૂલ્ય: પાકું પૂકું
રૂ. ૧-૪-૦; કાચું પૂકું રૂ. ૧-૦-૦.

વિવિધ અંશમાળાના ૧ લા વિભાજના અંશો
૧૭૪-૧૭૬ તરીકે આ પુસ્તક સ્વામીશ્રી અખંડા-
નંદજીએ પ્રકટ કર્યું છે. આચાર પહેલાં કેટલાંય
ધાર્મિક અંશો પ્રકટ કરી તેમણે જણાવું વાંચક
પ્રાજ્ઞની સેવા સાધી છે, તેમાં આ પુસ્તક ઉમેરો
કરે છે. રા. પંડ્યાએ એક “યોગી શમચરક”
નામધારી અમેરિકન લેખકના પુસ્તકો ઉપરથી આ
પુસ્તક લખ્યું છે. ભાષા શૈલી વગેરેની દ્રષ્ટિએ
પુસ્તક રા. પંડ્યા જેવા સાદારની કલમને શોભાવે
એવું છે. અંદરના બધા વિચારો સાથે આપણે સંમત
ન થઈ શકીએ; પરંતુ તેને મટિ મુજ લેખક જવાબ-
દાર છે. ૩૫૦ ઉપર પાના અને પાકું પૂકું તથા સુંદર
છપાઈ વગેરે એવાં રૂ. ૧-૪-૦ માં પુસ્તક મફત છે.

સ્વર્ગને પ્રકાશ: લેખક: અમૃતલાલ જીંદરજી
પદીયાર પ્રકાશક: ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય: કાચું પૂકું
રૂ. ૧-૨-૦, પાકું પૂકું રૂ. ૧-૬-૦.

સ્વર્ગના ઇતરદાર તરીકે ગુજરાતી આલમમાં
મરાહુર થયેલા સાધુચરિત સ્વ. “દેવી” પદી-
યારે પોતાની સારી અને હૃદયસ્પર્શી બાનીમાં
અનેક પુસ્તકો લખ્યાં છે. કેટલાંક તો તેમના
જીવન દરમિયાનજ પ્રસિદ્ધ થઈ લોકપ્રિય થઈ
ગયાં છે; પરંતુ કેટલાંક હજી અપ્રકટ છે. પ્રસ્તુત
પુસ્તક એવાં અપ્રકટ પુસ્તકોમાંનું એક છે અને
તેનો લાભ ગુજરાતને આપવાનું માન સ્વામીશ્રી
અખંડાનંદજીને ધટે છે. આ પુસ્તક તેમણે વિવિધ
અંશમાળાના પહેલા વિભાજના અંક ૧૭૭-૭૮
તરીકે પ્રકટ કર્યું છે. પદીયારજીના બીજા પુસ્તકોની
જેમ આ પુસ્તક પણ સરળ ભાષામાં અસરકારક
દૃષ્ટિ સહિત જ્ઞાન અને લક્ષિતનો માર્ગ દાખવે
છે. જેમના બીજા પુસ્તકોની જેમ આ પુસ્તક પણ
જનસમાજમાં લોક પ્રિય થઈ પડશે એમાં સંશ-
નું નથી પુસ્તકની ઉપયોગિતાના પ્રમાણમાં તેવું

મૂલ્ય તદન નંદુજી ગણાય. મુદ્રણ વગેરે તો સ્વામીશ્રી અખંડાનંદજીના પ્રબંધ હેઠલ મળ્યુત છતાં સુંદર હોય જ.

અગીચરણું:—લેખક: રા. શયદા. મૂલ્ય: રૂ. ૧-૮-૦

“ જે ધડી મોજ ” ના તંત્રી અને નણીતા લેખક રા. શયદાએ જુદે જુદે પ્રસંગે લખેલી ટુંકી વાર્તાઓનો સંગ્રહ આ પુસ્તકમાં કરવામાં આવ્યો છે. લગભગ ૧૮ નવલિકાઓ ઉપરાંત એમના “ અકબર ” નાટકના પણ કેટલાક પ્રવેશો અખાયા છે વાર્તાઓમાં “ હીરા ” “ અભાગણી, ” “ સાડીની કીમત, ” “ રેશમી સાડી, ” “ ગોકલ અશ્મીનો જુગાર ” “ હીરાની પીન ” “ રાખડી ” વગેરે હોંસથી વંચાયેલી છે. “ આદર્શ વિધવા ” જેવી એક જે વાર્તામાં વાર્તાને બદલે નિબંધનું સ્વરૂપ વધારે આવી ગયું છે છતાં એકંદરે આ પુસ્તક જે ધડી મોજ આપે એવું છે. મુદ્રણમાં કંઈક વધારે કાળજી રખાઈ હોત તો ઠીક થાવ, છતાં એ દોષ બહુ ને મોટો નથી. ૧૬ વાર્તાઓ, દોઢરો ઉપર પાનાં અને પાંદું પૂઠું એ બધું જોવાં દોઢ રૂપિયાની કીમત વધારે ન ગણાય.

દાંતનું જીવન:—લેખક: રા. કેશરાવ દોરાબજી જલ્લા. પ્રકાશક મેસર્સ જલ્લા બ્રધર્સ, નવસારી.

મનુષ્ય જીવનમાં દાંત કેટલો અગત્યનો ભાગ ભજવે છે તે સૌ કોઈ જાણે છે. નાના બાળકને ઉછેરી મોટું કરવામાં માબાપને સૌથી વધારે તકલીફ પડતી હોય તો એ દાંતને લીધે. શરીરના એ ભાગની સંભાળ ન લેવાથી મનુષ્ય જીવનની કેટલી હાની યાય છે તેનો ચિતાર રા. જલ્લાએ ચોતાના પુસ્તકમાં આપ્યો છે. તેઓ જાતે દંતવૈજ્ઞ નથી પરંતુ એ બાબતનો તેમણે ઉઠો અભ્યાસ કર્યો હશે એમ જણાઈ આવે છે. એ બાબતની આ પુસ્તકમાં નોંધવાં કરવામાં આવી છે અને દાંતના રોગોથી બચવા માટે ને ઉપયોગી સૂચનાઓ કરી છે. તે વિચારવા અને અનુકરણ કરવા યોગ્ય છે.

જે નળાંખ્યાન:—પ્રકાશક રા. રામલાલ છુનીલાલ મોદી મુદ્રણ રૂ. ૨-૦-૦.

કવિ ભાલજીકૃત જે નળાંખ્યાનો આ પુસ્તકમાં સંગ્રહાયેલ છે અને રા. મોદીએ એ કાવ્યોની વિદ્વતા બરી દીધી અને સમજૂતિ અર્પે છે આવી છે.

“ કવિ અને કાવ્ય ” વિષે લખતાં તેમણે ભાલજીની ભાષા, તેનાં વર્ણનો વગેરે વિશે ચર્ચા કરી છે અને પ્રેમાનંદ સાથે સરખામણી કરી છે. પુસ્તક અભ્યાસકોને ખાસ ઉપયોગી થશે એમ માનીએ છીએ.

સપ્તિ પ્રલિપ્ત ગોત્ર વંશાવળી અને ખંડાયતા કોટયક સિદ્ધાન્ત:

લેખક: રા. સોમનાથ હરગોવિંદ દવે; પ્રકાશક: તંત્રીશ્રી “ ખંડાયતા મિત્ર ” અમદાવાદ. મૂલ્ય: એક રૂપિયા.

ગોત્ર સમીક્ષા:—લેખક: રા. સોમનાથ બીખાલાલ ગાંધી. પ્રકાશક: ઉપર પ્રમાણે મૂલ્ય: ૩ આના

“ ખંડાયતા મિત્ર ” ના વિદ્વાન તંત્રીએ ચોતાના પત્રમાં ગોત્ર વિષે ચર્ચા કેટલાક સમય પહેલાં ચાલુ કરી હતી. એ વિષે એ જ્ઞાતિના અન્ય સભ્યોનોએ પણ એ પત્રમાં લેખ લખ્યા હતા પરંતુ ધમદળિએ ગોત્ર વિષે સંશોધન અને ચર્ચા કરવાના હેતુથી આ પુસ્તકના પ્રકાશનની જરૂર હતી. લેખક પોતે જ્ઞાતિના ગૌરવ અને તેમણે વિદ્વાનરી રીતે ચોતાની ફરજ અદા કરી છે. એ પુસ્તકમાંથી અન્ય જ્ઞાતિઓને પણ ધણું જાણવાનું મળી શકશે. ખીન જ્ઞાતિપત્રો “ ખંડાયતા મિત્રની ” જેમ જ્ઞાતિને ઉપયોગી થાય એવાં આ પ્રકારના પુસ્તકો લખાવી સેટ આપે એ હિતચ્છવા યોગ્ય છે. “ ગોત્ર સમીક્ષા ” ઉપરના પુસ્તકની સમાલોચના રૂપે લખાયું છે.

એક સત્યચરીરની કથા અથવા સોહેટી સનો અચાવ: લેખક: મ. મોહનદાસ ગાંધી. પ્રકાશક: શ્રી ભગિની સમાજ, સુબાહ.

આ નાનકડું પણ ઉપયોગી પુસ્તક મ. ગાંધીજીની સરજ અને આકર્ષક શૈલીમાં લખાયું છે, અને તેમની સત્યાગ્રહ વિશેની ધંધરાની ઝાંખી કરાવે છે. એથેન્સના રાજકારણરીઓએ લોકોને ખેડકાંવતોનો આદેશ, એ મહાન ક્રીસ્તુ ઉપર મુકી તેને ઝરનો ખાલો પાચો હતો. સત્યનો આમણી એ. વીર હસ્ટે મુખે એ ખાલો પા ચયો અને ચોતાને મરતાં આવડે છે તે જતાવી આપ્યું. મરતાં પહેલાં તેણે ચોતાના કહેલા બચાવનો સુંદર સાર આ પુસ્તક રજુ કરે છે. ચોતાની પત્રિકાઓ દ્વારા

આપણે જે સુદરી સંહિતા પ્રકટ કરવા માટે ભવિની સમાજના સુદરીને ધન્યવાદ આપીએ છીએ એવું જોઈએ. (વાર્તા માસિક): તંત્રી: રા. નાગ-રહસ્ય ઇ. પેલ. વ્યવસ્થાપક: "મેસર" વધમાન એલ્ડર સેન્સ, મુખાઈ, ડ. વા. લ. ૩. ૪-૫-૦-૦.

આ મનોરંજક વાર્તા માસિક દીપોત્સવીથી પ્રકટ થઈ રહ્યું છે અને તેના જે અંકો અમને અભિરૂચિ થઈ રહ્યા છે જનસમાજને અત્યંત ગચ્છી કર એવું કેવળ વાર્તાઓ સાહિત્ય પ્રકટ કરવાનો આ સમર્થિત દેશ રાખે છે. અત્યાર પહેલાં "વાર્તા વાર્તાઓ" જેવા એક જે માસિકો એ દિશામાં પ્રવૃત્તિ કરી ચૂક્યા છે, પરંતુ લાંબુ આયુષ્ય ભોગવી ચક્રવાર્તીમાંથી જાતને અંકમાં અપાયલી ધણી વાર્તાઓનો રંજક છે અને વાર્તાના શોખીનો માટે સ્પર્ધા સામગ્રી પૂરી પાડે છે કેમ કે વાર્તાઓ સુનરસિય થઈ છે પરંતુ તેમાં દોષ લેખકનો છે, તેમની નથી. હાલ કે જાણકીમાંથી લેવામાં આવતી વાર્તાઓ બહુ આ પ્રમાણે અને છે. તંત્રી સુધર ન હોઈ શકે એટલે આવી વાર્તાઓ એક કરતાં વધારે વાર પ્રકટ થઈ છે એ અધ્યાત્મમાં ન રહેવાનું સચિત્ર માસિકોના વિચિત્ર ચિત્રો માટે મોટું મોટું લેખ લખનાર આ માસિકના તંત્રીએ સિત્તે આપવાની હિમત નથી કરી.

મોડર સુદરી (દીપોત્સવી અંક): સંચાલક અને પ્રકાશક: રા. પરિખ બીઆમણ ગોપાળજી, ભાવનગર. વા. લ. ૩. ૧-૧૨-૦.

આ જ્ઞાતિપત્રના બાહોસ સંચાલકોએ લગભગ ૧૦૦ વર્ષની દીપોત્સવી અંક પ્રકટ કરી જ્ઞાતિની ઉન્નતિની સંકેત રૂપે યવાની તર્ક સાધી છે અને ઉપયોગી લખાણોથી ભરપૂર હોઈ જ્ઞાતિ સમજાવે તેમજ દેશચિત્રોથી સુચિત્રિત બન્યા છે.

ચાંદ (અવાહન): તંત્રી રા. સહગલ અને સુદરી સંહિતા વ્યવસ્થાપિકા: સી. વિદ્યાવતી સહગલ. વા. લ. ૩. ૧-૮-૦.

અહીં કાલ કરતાં ત્રણ ત્રણ વર્ષથી હિંદીમાં પ્રકટ થઈ રહ્યા માસિક સ્ત્રીઓની સેવા બંધવી રહી છે અને સમાજના સદાઓ દર કરવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. માસિકને દરેક રીતે આકર્ષક બનાવવામાં પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે. વિદ્યાવતીએ ક્યાશ

નંથી, રાખી. પ્રત્યેક અંકમાં હિંદી ભાષાના નવગીતા લેખક લેખિકાઓની સાહિત્યકૃતિઓ રજૂ થાય છે. વિધવિધ પ્રકારના વાચન ઉપરાંત સુદર ચિત્રો પણ અપાય છે, જે દંપતીની ધગશ માટે અમે તેમને ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

સ્વ કવિ. મોહાદકર (જીવન ચરિત્ર): લેખકો: રા. અમૃતલાલ વ. દાણી અને રા. પ્રભા રાકર જયરાકર પાઠક. પ્રકાશક: તંત્રી, "મોડ માતંજી".

આ નવગીતા વિદેશ કવિત્વ જીવન ચરિત્ર વાંચના પત્રના દીપોત્સવી અંકમાંથી જુદું ચોપાનીઆ રૂપે પ્રકટ કરી તંત્રીએ એક જ્ઞાતિપત્ર તરીકે નહિ પરંતુ એક સાહિત્યરસિક તરીકે સારી સેવા બંધવી છે. રા. દાણી જેવા કવિના સંધીને હાથે લખાયેલા જ્ઞાતિમાંથી કવિના જીવનના અનેક કંઈ પ્રસંગો વિષે બંધુવા જોગ માહિતી મળે છે અને વાચકને એ સ્વ. કવિ અને તેમની કૃતિઓ પ્રતિ લાગણીપૂર્વક આકર્ષે છે.

જ્ઞાતિપત્ર ત્રિમાસિક: તંત્રી રા. કૃષ્ણ પ્રસાદ હા. દેસાઈ. પ્રકાશક: રા. જાનકીલાલ મોહાકર. વા. લ. ૩. ૧-૮-૦.

આ ત્રિમાસિકનો જોડેટા અંક ૧૯૨૫ નો દીપોત્સવી અંક અમને અગિયારમા મળ્યો છે આકર્ષક પૃષ્ઠ અને સુદર ચિત્રો સાથે વિધવિધ પ્રકારની રસ સામગ્રી, હસ્યાદી સંચાલકોએ આ અંકમાં ભરી છે. જ્ઞાતિને લગતા વિષયો બાહ્યે મુખીએ તો પણ ખીજ ધણી ઉપયોગી સામગ્રી એમાંથી મળી રહે છે.

સ્મરણાંજલિ: લેખક: રા. નંદોરી મનસુખલાલ મનનલાલ. કવેરી આ જાના પુસ્તકમાં લેખકે વાંચના સ્વર્ગસ્થ સંજોગોથી જીવનલાલ હરનારિંદાસ નાગેરીનું જીવન ચરિત્ર આપ્યું છે.

ઉત્સાહ (નમનગર): પ્રકાશક: રા. "ઉત્સાહ". "સમાજ સેવક" પત્રિકાની ૧ લી બેઠ. આ નાનકડા પુસ્તકમાં જુદા જુદા હરનાર લેખકોને હાથે લખાયેલા સમાજ સેવાનો પાઠ શીખવતા કેટલાક રસે આપવામાં છે. આ મુદ્દગના સંચાલકોને તેમના ઉત્સાહ માટે ધન્યવાદ થઈ છે.

શ્રી જગત

હિંદ.

મુંબાઈના ગુજરાતી હિંદુ શ્રી મંડળ વરંધી
 “આધુનિક” શ્રી કૃષ્ણજી આમીએ
 એ વિષય ઉપર હિંદુ શ્રીએ પાસેથી નિબંધો
 મંગલવામાં આપ્યા હતા. કુલ ૧૮ નિબંધ
 આપ્યા હતા. સપ્તમા નિબંધો તંપાસી તેનું પરિ-
 ણામ નહેરે કરવાને શ્રી. હિંમતલાલ જ. અંબ-
 રિયાને પરીક્ષકે નીમવામાં આપ્યા હતા. નીચે
 પ્રમાણે પરિણામ નહેરે થયું છે:

૧) છનામ ૩. (૫૦) સી. ચૈતન્યજીવા
 મળમુદાર, વડોદરા.
 ૨) છનામ ૩. (૨૫) સી. ઇન્દુમતિ
 અન્દકાન્ત કોકોર, સુરત.
 ૩) છનામ ૩. (૧૫) સી. નર્મદા જગનલાલ
 શાહ, ભાદરણ.
 ૪) છનામ ૩. (૧૦) (સી. લક્ષ્મીબાઈ
 જગમેહનદાસ વરંધી) સી. મહિમનગોરી
 મનુસાઈ પંડયા, મુંબાઈ.

મુંબાઈની વંદુરસ્તી બાબતનો ત્રિમાસિક
 રિપોર્ટ (જુલૈ, ઓગષ્ટ, સપ્ટેમ્બરનો) તૈયાર
 થયો છે, તે ઉપરથી જણાય છે કે દિવસે દિવસે
 મલેરિયાનું જોર વધતું જાય છે. ગયા દસ વરસ
 કરતાં હમણાં મલેરિયા વધુ છે. પાંચ વર્ષની
 અંદરના ઉમરના બાલકો ૩૩૪૩ મર્યા તેમાં
 ૧૦૮૮ ન્યુમેનિયાથી ને ૨૭૦ ઉધરસથી. એકંદર
 જન્મ ૫૦૦૮ થયાં છે. એટલે કે એક પંચમાસ
 ન્યુમેનિયાથી મરે છે.

મુંબાઈના “એક” અને “બી” વાડમાં
 ૬ થી ૧૨ વર્ષ સુધીનાં છોકરાઓ મીટિંગ કરીયા ત
 અને મરત કૃષ્ણવણી રાત્રે પછે છે.

શ્રીમતિ જમનાબાઈ. ગોવિંદજી મીરવેડ
 (મહાલક્ષ્મી વોડનરોડ, મુંબાઈ) કી બીડિયા
 બહેનોમાથી જે કોઈ પણ હાથની કૃત્યોમાં હિંદી-
 માં જોવા નમુનો મોકલશે તેને મુદત ૧૫ દિવસ
 છનામ આપવાનું નહેરે કયું છે. નમુનામાંથી જે
 અમાસ લગીમાં તેમને મોકલી આપવા.

મુંબાઈના ડૉ. દેરામુખે માર્ચે ૧૯૩૬
 કન્યાશાળાના મકાન ફંડમાં ફેરવાઈ જાય છે.

પારસી બાનુ બહેન માલેકબાઈ મહેરવાનજી
 મહેતાએ લંડનમાં જી. એસ. સી. ની મુદતિ મે-
 જની છે. પારસી શ્રીઓમાં સાયન્સમાં આગળ
 અભ્યાસ કરી રહેલા રિચાર્ડ મહેતાજી
 પડેલી બહેન છે. મિસ મહેતા, મુંબાઈ, સિનિ-
 વર્સિટીના એમ. એ. છે તેમજ એમ. એસ. સી.
 પણ છે. આદિ પાસે થયા પછી હિંદીમાં જીવે જીવે
 દેશી રણ સાર વધે કામ કરીને પણ ઇંગ્લેન્ડ
 ગયાં હતાં.

મિસ મેડેલીન સ્લેઇડ નામના મુંબાઈ
 ઇન-સ્ટ્રીક્ટ સર એડમંડ સ્લેઇડના પત્નીના પુત્ર
 વખત ઉપર મહાત્મા ગાંધીજીના સિદ્ધાન્તો સ્વી-

કાયાં છે તે હિંદુસ્તાન આવી પહોંચ્યા છે. તેમણે
ફ્રાન્સના રોમાં શાહાં મારફતે મહાત્મા ગાંધીજી
અને તેમના સિદ્ધાન્તો વિષે માહિતી મેળવી
હતી અને તેથી આકર્ષિત થઈ આવી મહાત્માજીની
મુલાકાત લેવાનું નક્કી કર્યું છે

સિંધમાં શાહજાદા કાઠમાં એક ખરીબ વાણીઆએ
ચોવાનાં ૧૨ વર્ષનાં છોકરાને પાસેના ગામના એક
વાણીઆની ૭ માસની છાત્રી સાથે રૂ. ૮૦૦)
આપી પરણાવ્યા છે.

ગુના સેવાસદનની એક સાખા શિક્ષકમાં
તો. ૧૨ મી નવેમ્બરે કપાડવામાં આવી છે.

સાંતલીમાં એક મહિલા વિદ્યાર્થી છે. ત્યાં ચોથા
માસજી સુધીનું શિક્ષણ અપાઈ હતું. હવેથી અગાડી
વર્ગી કપાડવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે. આ
વિદ્યાર્થીના પ્રમુખ ત્યાંના રાણી સાહેબા છે ને તે
શીઓની કેળવણીની બાબતમાં બહુ રસ લે છે.
એ વિવાદ્ય પ્રા. કરે યુનિવર્સિટી સાથે બેઠા
એવું છે.

હટાલાની ગામ પંચાયતે રૂઢવા કુટખાને કુટ
અને અમથાદિત રિવાજ નાણુ કરવાનો કરાવ દરી
તે મંદિરે ઘોઠાં સંમતુત કરી રિવાજ બંધ કરા-
વવા કમિટિ નીમી છે.

હાંમીની પાસે ગામડામાં એક બ્રાહ્મણની
સૂત્રી એક વિચિત્ર છોકરાને જન્મ આપ્યા હતા.
છાત્રી જન્મ્યું ત્યારે તેના ગળાની આસપાસ એક
મરેણો સાપ વીંટાયેલો હતો. છાત્રી કંકત યોડી
મિતીલ જન્મ્યું હતું. (હંદીયન સોશાયલ રીફોર્મર)

હાલતે કાઠિયાવાડ (હામનગર પાસે)ના વાણીઆ
ગોપા કરશન અને ખીત્ર કુટલાકે મળી એક કાળજીને
કપાડી વીરમગામના વીસ શ્રીમાળી ક્ષાત્રિના એક
ભાઈ મનમલાલ હાંમરખંદને ૧૦-૧૨ હજારમાં વેચી
છે. આ બાબતે પહેલાં એક જગ્યાએ વેચેલી એમ
પણ સંજ્ઞાય છે. (સોશાલ્ટી)

આવડી હોળીમાં દારકાં ખાતે રાજ્યની લાય-
બેરીઆની પરીષદ અ. સી. સારદા પ્લેન મહેવાને
પ્રમુખપદે બેસવાનું નક્કી થયું છે.

સાહોરની (પંતળ) વિધવા વિવાહ સહા-
યક સભા અને તેની સાખાઓ મારફતે હિંદુસ્તા-
નમાં અથા સપ્ટેમ્બર મહિનામાં ૧૮૧ યુનિવર્સિટી
હતાં. જન્યુઆરી ૧૯૨૫ થી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૫
સુધીમાં કુલ ૧૮૭૦ યુનિવર્સિટી થયાં છે.

જલંદર સિટ્ટીકટમાં સ્વામી શક્તિનંદના પ્રમુખ-
પણ નીચે એક વિધવા વિવાહ પરિષદ મળી હતી.
તે વખતે સ્વામીજીએ બાપજી કરતાં જણાવ્યું હતું
કે હિંદુ કોમની દાલની નળણી રિયતિ બાળકબને
લીધે છે. પરિષદે છાત્રીઓની ૨૫ વર્ષની વય
પહેલાં અને છાત્રાઓની ૧૬ વર્ષની વય આગમ-
જના લગ્નોને વગોડી નાખનારો કરાવ પસાર કર્યો
હતો. વિધુરાએ કુંવારી કન્યાએ સાથે લગ્ન કરવા
નહિં એવો પણ કરાવ પસાર થયો હતો. નાની
ઉંમરે વિધવા બનેલી છાત્રીઓને, કુંવારી કન્યા
ઓની જ ગણતરી એમણે એવો પણ કરાવ કર્યો હતો,
અને છુટા માણસો તથા ખીત્રોને જીવાન છાત્ર-
રીઓનું વેચાણ કરવાના રિવાજ સામે પરિષદે
સખત વિરોધ દર્શાવ્યો હતો.

અંજાલામાં આવેલી રાયબહાદુર લાલા બના-
રસીદાસની જનાના ઇસ્પીવાસની મેનેજમ કમિ-
ટિએ ૧૦ હિંદુ વિધવાને નસતું શિક્ષણ આપવાનું
નક્કી કર્યું છે. ત્રણ વર્ષના શિક્ષણક્રમ છે ને તે
દરમિયાન રૂ. ૧૦ ની મહિને સ્ટાલરશીપ મળશે.
પણ તેથી રીતે પાસ થયેલી નસત પછાથી પાંચ
વર્ષ ઇસ્પીવાસમાં કામ કરવાને બંધાયેલી રહેશે.
એને એ રીતે જવાની હમ્મશ હોય તેણે ત્યાંની
કમિટિના સેક્રેટરીને જણાવવું.

કલકત્તાની ઓએને સરખા મતાધિમાર મળ્યા છે.

દરામજા સુરેન્દ્રનાથે ચોવાની મિત્રકનના કુલ
રૂ. ૫૦૦૦ના બ્યાજમાંથી દર માસે રૂ. ૪૫૦૦
જાજાની મુકરામીએ આપવાનું અને માત્ર રૂ.

૫૦૦ પારસદારી માટે રાખવાનું વીલ ક્યું છે.
મિલકતનો અમુક ભાગ વિધવાઓના ઉદ્ધાર અને
વિધવાઓની શિષ્યવ્રતિ માટે પણ કાઢ્યો છે.

X X X

કોચીનના રાજકુવરી શ્રી. ઇકાણ અમ્માએ
મદ્રાસ યુનિવર્સિટીની પરીક્ષા માન સાથે પગાર
કરી છે.

X X X

એશિયા.

નપાનમાં સ્ત્રીઓ તરફથી ૧૧૨ દૈનિક પત્રો
ચલાવાય છે.

X X X

નપાનમાં " યોશિવારા " ન્યાં વેસ્થાઓનો
વેપાર અને ધંધો ચાલે છે તેને કાઠી નાંખવા માટે
હીલચાલ ચાલી રહી છે.

આ હીલચાલમાં ત્યાંની જુદી જુદી ૧૫૦ સામા-
ન્ય સંસ્થાઓ જોડાય છે અને એ લોકો સ્ત્રીઓ
અને છાત્રાઓના તે નીચ ધંધા માટે થતા વેપાર
ધીમે ધીમે તદ્દન નાશ કરવા માગે છે. અત્યાર
સુધી નપાનના લોકો એ વેપારને હાલ ને દષ્ટિએ
જોવાય છે તે દષ્ટિએ જોતાં જ નહિ. તેને તો ક્રમ
એક વેપારની દષ્ટિએ જ જોવામાં આવતો. અને
તેથી જ નપાનમાં કોઈ મા પોતાની પુત્રીને
યોશિવારામાં વેચે તો તેમાં કંઈ ખરાબ મણાતું
નહિ. ને તે ઉપરાંત આવી રીતે વેચાયેલી છાત્રી
ધારે ત્યારે પોતાનું ખરાબ જીવન છોડી દેને પાછી
સમાજમાં દાખલ થઈ શકતી. પશ્ચિમના દેશોની
સેથે સંબંધમાં આવ્યા પછી આ રિયત બદલાઈ
ગઈ છે, અને હવે તો પ્રીવી કાઉન્સિલના પણ
કેટલાક સભાસદોએ એ વેપાર બંધ કરવાના મતને
ટોકા આપવાનું ક્યુલ ક્યું છે. ડૉ. બેરન યાગાકાવા
તો યોશિવારા કે ને નપાન માટે તદ્દન કલંક રૂપ
છે તે કલંકનો જરૂરમૂળથી નાશ કરવા માટે હિમા-
યત કરી રહ્યા છે.

X X X

યુરોપ.

લંડનમાં હમણાં સ્ત્રીઓની એક વ્યાયામ મંડળી
સ્થાપવામાં આવી છે તે સ્ત્રીઓમાં શારીરિક વ્યા-
યામની અત્યંત આવશ્યકતાના વિચારોનો પ્રચાર
કરી છે.

X X X

ઈંગ્લંડની રાયલ કોલેજ ઓફ સરજન્સમાં
સ્ત્રીઓને પુરોષોની સાથે જ દાખલ કરવાની તજવીજ
ચાલે છે. અત્યાર સુધી સ્ત્રીઓને એમ. આર. સી
એસ કે એફ. આર. સી. એસ. ની ડિગ્રી મળી શકતી
પણ તેમને માત્ર આપવાનો કે તેમની કાન્સીલમાં
જોડવાનો હક્ક ન હતો.

X X X

મિગ એના એમ્બ્રોસી-નામના બાપુ ઇંગ્લંડમાં
એક ટુકામે જાહેર કરારનામાં પર સહિ-સીકો
કરનાર વકીલ તરીકે નીમાવાના છે.

X X X

ઈંગ્લંડ અને વેલ્સમાં રહેલ ઉપરંત્યો કે
સ્ટેશન માર્સલ ગ્રાન્ડર વગેરે વગેરે કામમાં ૧૭૮૪
સ્ત્રીઓ કામ કરે છે.

X X X

કેટલીક વીમા કંપનીઓ તો સ્ત્રીઓની જીંદગીનો
વીમા લેતી જ નથી પણ અમેરિકાની કેટલીક
કંપનીએ કાન્સમાં હમણાં એવી કંપની કાઢી છે
કે એક સ્ત્રી એવી રીતે વીમો ઉતરાવે કે જે તે
પોતે ૪૦ વર્ષની ઉમરે વિધવા, છુટાછેડા પામેલી કે
કુવારી હોય તો ને રકમનો વીમો ઉતરાવેલો હોય
તે રકમ તેને મળે. કેટલાક લોકો કહે છે કે આથી
થોડું તુકસાન થવાનો સંભવ છે. આવી રીતે વીમો
ઉતરાવેલી સ્ત્રી ધારો કે ૩૫ વર્ષ સુધી કુવારી રહે
ને પછી પરણવાનું મન થાય તો કદાચ ૪૦ વર્ષ
મળવાના પૈસાની લોભે લગ્ન કરવાનું માંડી વાળે

કાન્સમાં સ્ત્રીઓના સરખા હક્કો વગેરેની ચળ
વળ કરતી સ્ત્રીઓ તરફથી એ જ ચળવળને ટોકા
આપતું એક દૈનિક કાઢવાની યોજના થઈ છે.

X X X

ટર્કીમાં જયારથી પ્રજાતંત્ર થયું છે ત્યારથી તે
દેશની ધીમે ધીમે ઉન્નતિ થવા માંડી છે હમણાં
ત્યાંની સ્ત્રીઓએ પોતાના સંધની સમાજો માટે
મસ્જીદોનાં ઉપયોગની માંગણી કરી છે. તેમજ
સિનેમાની ફીલ્મો ઉપર અંકુશ મુકવા સ્ત્રી અધિ-
કારિણીઓ નીમવા સરકારને અરજી કરી છે.

X X X

એજોરામાં કાયદાની રાજા પ્રુલ્લી મુક્તી વખતે
કમાલ પારાએ કરેલા ભાવણ ઉપરથી જણાય છે
કે ઇસ્લામના કેટલાક ધાર્મિક કાયદાઓ રદ કરીને
તેની જગ્યાએ નવા કાયદાઓ કરવામાં આવશે. તે

જુદી દ્રષ્ટિથી વિચાર અને ચર્ચા સલામવામાં આળસ હતા;

૧ વૈદકીય અને આરોગ્યરક્ષણસાધને લગતી.

૨ કાયદાની દૃષ્ટિએ.

૩ ફળવણીની દૃષ્ટિએ.

પરિપત્તને છેલ્લે દિવસે આ વિષયને લગતા

જુદા જુદા સવારોની દરખાસ્તો મૂકવામાં આવી હતી ને તે હાલો તરીકે પસાર કરવામાં આવી હતી. આ બધા સવારો બાળકોના મૌલિક હક્કોને લગતાં હતાં. બાળકોના લગતા હક્કોના જે હાલો તે “ જીવીવાનું જીવેનાયું ” એ નામિ જોળાય છે. તેમાં નીચેના હાલો થયા હતા:

૧ દરેક બાળકને તેના આત્માના તેમજ શરીરના દરેક રીતે વિકાસ થવાના સાધનો અપાયા જોઈએ

૨ કોઈ પણ બાળક બુધ્ધિ હોય તો તેને ખાવાનું આપવું જોઈએ. કોઈ પણ બાળક માંડું હોય તો તેની સારવાર કરવી જોઈએ. કોઈ બાળક પછાત રહી ગયું હોય તો તેને આગળ આવવા મદદ કરવી જોઈએ. કોઈ બાળક શૂનેદગાર હોય તો તેને સીધે રસ્તે ચઢવામાં મદદ કરવી જોઈએ અને આખા વગરના બાળકને દરેક રીતે મદદ કરવી જોઈએ.

૩ કોઈ પણ આફતની વખતે બાળકોને પ્રથમ મદદ મળવી જોઈએ.

૪ જ્યારે બાળક હમર લાયક થાય ત્યારે તેની પાસે કમાવાનું કંઈ સાધનકર્મ શિક્ષણ હોતું જોઈએ. તે વખતે તેના કોઈ જોડી રીતે લભ લેતું હોય તો તેમાંથી તેને બચાવવું જોઈએ.

૫ દરેક બાળકને પોતાની સાધ્ય ખીલતીને તે પોતાના દેશના હિતને મટે વાપરવાની છે, એમ તેના મગજ ઉપર પહેલેથી દસાવવું જોઈએ.

ઉપરના હાલોમાં ન્યા “ બાળક ” શબ્દ વાપર્યો છે તે “ સમસ્ત દુનિયાના બાળકો દેશ, ન્યાત કે ધર્મનો ભેદ રાખ્યા સિવાય ” એના અર્થ કરવાનો છે. પોતાના દેશ, ન્યાત કે ધર્મના બાળકને મદદ કરવી એવો સાંકડો અર્થ કરવાનો નથી ઉપર ને હાલો કર્યા છે તેમાં બાળકશાસ્ત્રને ક્ષમ જથ મહત્ત્વના મુદ્દાઓ આવી ગયા છે.

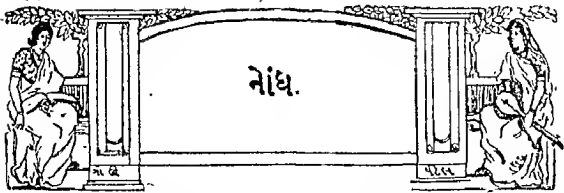
એ નિષ્કર્ષ કહે છે કે હિંદમાં પણ ખરાં જોઈએ જરૂરિયાત પ્રમાણે યાજુજ પધારે છે. એ જરૂરિયાત જોઈએ તેટલું જ્યાન અ-

પાશું નથી. અહિંના લોકોએ હમણાં જ વિષય ઉપર ધ્યાન આપવાનું કામ કર્યું છે. બાળકશાસ્ત્રનો વિષય તો હિંદને મટે ધણેજ મહત્ત્વનો છે. તે મટે આપણે સત્વર વિચાર કરવો જોઈએ. હિંદના બાળકોનું મરણ પ્રમાણ સંખ્યા બીજા દેશના લોકો તો દીર્ઘમુદ્દય થઈ ગયા હતા.

આપણા દેશના બાળકશાસ્ત્રનું પ્રમાણ ધણે અંશે આપણી સામાજિક અને આર્થિક સ્થિતિને લીધે છે. તે પણ આરોગ્યને લગતા નિયમો સંબંધી હાલ પ્રવર્ત્યું અજ્ઞાન પણ ધણે અંશે તેટલું કારણ છે તેની ના કહી શકાય નહિ. હિંદની ઘણી બંતોમાં છાકરી એટલી નાની ઉંમરે માતા થાય છે કે તેને તે વખતે પોતાની ફરજ ને જોખમદારીનો ખ્યાલ સરખો પણ ન હોય. આ વિષય ઉપર લોકોનું અજ્ઞાન દૂર કરવાની ઘણી જરૂર છે. દેશની જુદી જુદી ભાષાઓમાં તે વિષય સરળ ભાષામાં નાના પુસ્તકો લખાવી મરત વહેંચવાથી પણ થોડો લાભ થાય. ફાવેલો ઉપર થોડી થોડી બહેરખબરની માફક બહુવા જેવી બાળકો કાળજી ઉપર છાત્રી આશરવાથી તેમજ અવારનવાર બાળકશાસ્ત્રને લગતા પ્રદર્શનો જુદા જુદા શહેરો ને ખાસ કરીને ગામડાઓમાં ભરવાથી ધણો ફાયદો થાય. તેમજ વારંવાર શિશુ સંપત્તિ હજીવવાથી પણ લોકો તે વિષયનું મહત્ત્વ સમજતાં થાય.

હિંદમાં સારા સુવાચકખાનાઓ, મા કામ કરવા બંધ ત્યારે નાના બાળકોને રાખવાના મથકો, સારી નસો, સ્ત્રી કાકતરો અને તે ઉપરાંત બાળકો મટે સારે ચોક્કસ દૃષ્ટિ મેલકરવાની સગવડ એ સીએના અપાવને લીધે પણ દેશને ધણું નુકસાન થાય છે એમ દો સિખરે માને છે.

મુધરેલા દેશોમાં બાળકોનું મરણ પ્રમાણ એક હબ્બે ૭૦ થી ૧૦૦ નું હોય છે. ત્યારે મુંબાઈ ઉપકાગમા ૨૨૦ નું પ્રમાણ છે. પણ મુંબાઈ શહેરમાં તો હબ્બે ૫૦૦ થી ૬૦૦ અને પૂના શહેરમાં તો કોઈ વખતે ૭૦૦ થી ૮૦૦ બાળકો મરે છે. આપણી આર્થિક ગરીબીને લીધે આટલું બધું મરણ પ્રમાણ છે એ વાત ખરી પણ સાથે એ વાત પણ યાદ રાખવા જેવી છે કે પંદર વર્ષ ઉપર લંડનમાં જ્યારે હ લના આરોગ્ય રક્ષણના નિયમો લોકો બંધણી ન હતા ત્યારે બાળકોનું પ્રમાણ એક હબ્બે ૧૬૦ હતું ત્યારે હાલ રૂબ. ૮૦ છે.

નાંધ.

તુર્કસ્તાનની સ્ત્રીઓ કેટલાંએ વર્ષથી પરદામાં રહેતી હતી. એટલે આપણે તુર્કસ્તાનની સ્ત્રીઓનો વિચાર કરીએ સ્ત્રીઓ. તે સાથે પરદાનો ખ્યાલ આવ્યા વગર રહે જ નહિં.

ધીમેધીમે તે સ્થિતિ બદલાઈ. દ્રામમાં પરદાની પાછળ છુરખો પહેરીને પણ સ્ત્રીઓએ બહાર નીકળવા માંડ્યું. પણ છેલ્લા બે વર્ષથી તો ત્યાંની સ્ત્રીઓમાં ધોળો ફેર પડી ગયો છે. આણું એક મોટું કારણ છેલ્લી માઠી લડાઈ છે. અને તેમાં પણ ખાસ કરીને તે લડાઈમાં તુર્કસ્તાનને મળેલી સ્વતંત્રતા છે. હાલ તો તુર્કસ્તાનના રસ્તામાં છુરખા વગર સ્ત્રીઓ ફરી શકે છે. દ્રામમાંથી પણ સ્ત્રીઓ માટે રાખવામાં આવેલા પરદા કાઢી નાંખવામાં આવ્યા છે એટલું જ નહિં પણ ત્યાંની બહેનો પુરૂષો 'જેટલા સરખા હક્કો, માંગી રહી છે. તે જોતાં આપણને સદજ લાગશે કે આપણી દિલની બહેનો કેટલી નિરંતરાલી, મંદ ને સતોષી છે. આપણી ધણી બહેનો હજી સમજે છે કે પોતાને ભગવાની, વ્યક્તિત્વ ખીલાવવાની જરૂર છે. પુરૂષોની દબાએલી જ સ્ત્રીઓ રહેશે ને તે સ્થિતિમાં સંતોષ માનશે તો સ્ત્રીઓની કે દેશની ઉન્નતિ શી રીતે થશે ? સ્ત્રીઓ ને ધારે તે થોડા વખતમાં પણ કરી શકે છે તે તો આપણે તુર્કસ્તાનની બહેનોના દાખલા ઉપરથી જોઈ શકીએ છીએ. આપણામાં રહેલા સામાજિક સડાઓ તો આપણી બહેનોજ દૂર કરી શકે તેમ છે માટે તે કાચ કરવા આપણી બહેનોએ સત્વર ભગવાની જરૂર છે. ધીમે ધીમે ભયૂતિ આવવા માંડી છે પણ તેની ગતિ વધારવાની જરૂર છે. આ ઉપરાંત નમરને લગતી ને કાર્યકીય બાળતોમાં પણ બહેનો પોતાનો ફાળો આપશે શરૂ કરશે ત્યારે જ દેશની ઉન્નતિ થવાની આશા રાખી શકાશે

મુંબાઈની મ્યુનિસિપાલિટીએ અહિંના એક અને જીવમાગમાં પ્રાથમિક મુંબાઈમાં ફરજી શિક્ષણ મફત અને ફરજિયાત યાત કેળવણી. કરી મહુરોનાં બાળકોને શાળાઓમાં લાવવાની યોજના અમલમાં મૂકવાની શરૂઆત કરી છે. આ ઉપરાંત તે વિભાગેની નિશાળો બહોરાતમાં આવે તે માટે તેમજ તેણું કામ બંદાવવા આવે છે કે નહિં તે તપાસાવવાની પણ બંદાવર ગોઠવણ કરી છે. જે વિભાગના એ યોજના કરવામાં આવી છે તે વિભાગ મુંબાઈના ફેરફારોને લગભગ અર્ધા ભાગ જેટલો છે. આ વખતે કેળવણીના દિમાયતી એવા ફેરફારો એટલું યાદ રાખવું જોઈએ એ યોજના જેટલી આવકારદાયક છે તેટલી જ મુશ્કેલીઓથી બંદેશી છે. આ યોજના માટે ખર્ચ મુંબાઈની મ્યુનિસિપાલિટીને ધન્યવાદ થઈ છે. એકંદરે જ નાના બાળકોને માંડ શિક્ષણ ફરજિયાત કરી તેમને શાળાઓમાં લઈ આવવા તે સહેલું કામ નથી. તેમાં ખાસ કરીને મુંબાઈમાં એક અને જીવમાગમાં એવી વસ્તી છે કે જેમનો મોટો ભાગ અશિક્ષિત છે એટલે તેઓના ઊંચરાઓને શિક્ષણ લેવા જવા સમજવવા તે સહેલું નથી. આ યોજના સફળ કરવા મ્યુનિસિપાલિટી પોતાનાથી બનતું કરશે પણ તે સાથે દેશના દરેક હિતેષ અને કેળવણીના દિમાયતી એવા લોકોએ જોવાનું કે એ યોજના સફળ થાય એટલું યાદ રાખવાનું કે આ યોજના સફળ થશે તો બીજા બધે પણ મફત અને ફરજિયાત કેળવણી કરાવવાની આશા રાખી શકશે.

સંયુક્ત પ્રાન્તના કાયસ્થોમાં આપણા ગુજરાતની કેટલીક માતિઓની વરવિક્ષ અને તેનાં માંડક વરવિક્ષનો અણગ પરિણામ રિવાજ ધર ઘાડી બેઠા છે. તે વિષે શ્રી. હંવર સરજી

મિત્રે એ પ્રાન્તના કાયરથો માટે જે લખ્યું છે તે આપણા પ્રાન્તમાં જે ન્યાતોમાં એ રિવાજ પ્રચલિત છે તેને તદન લાગુ પડે છે તેઓ લખે છે કે જે ન્યાતમાં વરવિકૃત્ય જેવા રિવાજ હોય તેનું ભવિષ્ય કેવી રીતે સારું હોઈ શકે તેના તો સદૃજ ખ્યાલ આવી શકે. આપણા બી. એ. અને એમ. એ. તથા તેથી પણ વધારે બહુલા પિતાઓ પોતાના પુત્રોને વેચે તેના કરતાં વધારે બચાવેર શું હોઈ શકે ? એવો માણસ પોતાની બાવિ પુત્રવધુના માતૃપિતાની લાજ છૂતો બીજકુલ વિચાર કરતો નથી ને પરશુવત્સ વર્તે છે. કોલેજ વગેરેમાં લાલુનાં છાત્રાઓ પોતાના ગા-બાપ સાથે યદ્યપે પણ એ ખરાબ રિવાજ ન અટકાવી શકે ? જો એમ ન કરી શકે તો કેળવણીનો અર્થ શો ? જો છાત્રાઓ ફક્ત પોપટોયું જ્ઞાન મેળવે પણ પોતાનું ચારિત્ર્ય ખરાબર ધરવાને પ્રયત્ન ન કરે તો તેમનાથી દેશને શો ફાયદો ? કોઈપણ દેશના કોઈપણ કાળના મહાત્માએ ના જીવનચરિત્ર તપાસેા તો જણાશે કે તે લોકોના ચારિત્ર્યને લીધેજ તેઓ મહાત્મા ગણાયા છે ને ગણાય છે. દ્વાલના જમાનાના આપણા યુવાનોમાં ચરિત્ર્યબળને યોગેપણ અંશ હોત તો આ ખરાબ રિવાજ ક્યારેનોએ નાશ પામ્યો હોત. આપણા ધણા લોકો તો બહાર મોટી મોટી વાતો કરે ને માખણો પણ કરે પણ પોતાના પુત્રને પરણાવતી વખતે પુત્રવધુના બાપ પાસે મોટી મોટી રકમે માગે. દુનીયામાં આવાં બોટા ફાલ જેવું સરખાવેરું બીજું કંઈ નથી તેઓ એ સમજતાં નથી.

વરવિકૃત્યને પરિણામે એક ત્રાસદાયક જનાવ હમણાંજ ત્રાવલુકારમાં બન્યો છે ત્યાંના એક ગામમાં એક સીતા અમ્મક નામની બ્રાહ્મણ કન્યાએ પોતાના પુત્રપિતા કુર વર્તે નથી કંટાળીને આપઘાત કર્યો. સીતાના લગ્ન વખતે તેના મિત્રા જીવતા હતા પણ કોઈ કારણ-સર તે સીતાનાં વરને વચન આપેલી રૂપીઆની રકમ ન આપી શક્યા ને મરણ પામ્યા. સીતાના પતિએ કોર્ટમાં કેસ માંડ્યો પણ તેની માતા પાસે કંઈ ન હોવાથી 'વચ્ચું' નહિ. સીતાને પતિ તેને તથા તેના જે છાત્રાને મૂકીને ચાલ્યો ગયો. સીતા એની માને ત્યાં ગઈ પણ ત્યાં માએ પણ કુખ

દેવામાં બાકી ન રાખ્યું તેથી કંટાળીને તે બાળને આપઘાત કર્યો. આ આપણો હિંદુ સંસાર ! પતિને પત્નીની ને માતાને પુત્રીની આરતી દરકાર ! પણ આ બધાનું મૂળ કારણ જ વરવિકૃત્ય. આવા ભેળો લેવાય છે તે છતાં આપણા લોકો કેમ ભગવા નથી ?

ગુજરાતની પણ કેટલીએ ન્યાતોમાં આ રિવાજ ઘર ઘાટી બેઠો છે. આ વરવિકૃત્યને દુષ્ટ રિવાજ આપણા સમાજનું કેટલું સત્યાનાશ વાળી રહ્યા છે તેનું જ્ઞાન તો હવે થોડા ધણાને થવા માંડ્યું છે. પણ તે છતાં આપણા લોકો હિંમત કરીને તે રિવાજ દૂર કરી શકતા નથી. એ રિવાજ ધારે તો આપણા યુવાનો કાઢી શકે. આ રિવાજ આખરે વધારે તો સ્ત્રીઓને જ નુકસાનકર્તા છે. સમાજના કેટલાએ સરાઓ આ રિવાજને આશારી છે. વરવિકૃત્યવાળી ન્યાતમાં એક પુરુષને જે એકથી વધારે છાત્રીઓ હોય ને પૈસાની સજવંદતા ન હોય તો તેની તો પુરી જ કમબખ્તી. અને તે છાત્રીઓની તો તેથીય વધારે કમબખ્તી. મરણ કે તે માણસ તો પોતાનાથી જેટલા પૈસા આપી શકાય એમ હોય તેના પ્રમાણમાં જે વર મળે તેને પોતાની છાત્રી આપી દે. પછી બહેને લાફડે માંકડું વળગે. આ રિવાજ ત્યાં પ્રચલિત હોય ત્યાં એક કન્યાને લાયક વર મળવાનો સંભવજ કયાંથી હોય ?

આ ઉપરાંત આપણામાં જુનાં વંશવર્તમાં કન્યાને દુધપીતી કરવાનો રિવાજ હતો તે પણ આનેજ પરિણામે. આ તથા બીન આવા કેટલાએ દુષ્ટ પરિણામે જે ખતાબ રિવાજને લીધે આપણે આપણી નજરે જોઈએ છીએ તે છતાં ગુજરાતની તેમજ અન્ય પ્રાન્તોની ધણીએ ન્યાતોમાંથી એ રિવાજ ખસતો નથી. આમાં સ્ત્રીઓ ધારે તો શું ન કરી શકે ? જો આપણી બહેનો એમ નિમ્મય કરે કે પોતાના છાત્રાના પૈસા લેવા નહિં તો એ રિવાજ ધણે અંશે દૂર થાય. પોતાની છાત્રીને પૈસા આપ્યા સિવાય વર ન મળે તો કુંવારી રાજવાની લાખ પ્રતિષ્ઠા કરનાર તો કોઈ સાચેજ નીકળે. પણ છાત્રાઓને માટે પૈસા ન લેવાની પ્રતિષ્ઠા કરવી તે તો વધારે સહેલી છે.

પાપાણી

[ચિત્રકાર :

અદેશ્વા :

“પ ? પ શતાનદ ?”

[૩૬] પાપાણી

શતાનદ : “હિણી મહે, દર દબી મહે !”

— પૃષ્ઠ ૩૨૩

પૃષ્ઠ ૩ જી.

જાન્યુઆરી ૧૯૨૬

અંક ૫ મે.

સંસારનું સંગીત.

લેખક : શ્રીયુત કેશવલાલ હ. શેઠ.

[૧]

સરજનહારે સરજી સૃષ્ટિ,
સરજ્યાં પાણી, હવા, પ્રકાશ;
અહલ હલાએ કુદરત ગૂંથી,
છાયો ચંદરવો આકાશ:
હોય સૂનો સૂનો સંસાર;
દિગંતભર ભાસે સુનકાર:

[૨]

જન્મવા સરજ્યા મેવા-મીઠા,
દિવ્ય રમકડાં રમવા કાજ;
જ્ઞાન કર્મની ધૂણી ધજતી,
ધર્મતણાં ધરણીપર રાજ્ય:
હોય સૂનો સૂનો સંસાર;

[૩]

સરજ્યું પણુ કોને કારણુ સૌ ?
કોણુ લહે રસ-લીલા કોડ ?
સરજી, તવ ભવરસમય કરવા,
પુરુષ અને, પ્રકૃતિની ભેડ:
હોય સૂનો સૂનો સંસાર;
દિગંતભર ભાસે સુનકાર:

[૪]

વસંત હોરે, તરુવર મોરે,
મધુરવાં કરતાં ટૂંકાર;
રૂમઝમ રૂમઝમ મરે સરિત ને
ચંદની તારકના અમકાર:
એમ ખીલે બેલડી-અવતાર;
હોય સૂનો સૂનો સંસાર:

[૫]

જુગલતણા તવ શુદ્ધ જીવનમાં,
સરજનહારે સિંચ્યો પ્રેમ;
દયા દીનતા પુણ્ય પરમાર્થે,
જીવતાં જીવન કુશળ ક્ષેમ:
લક્ષ્મીપતીને દિહાર,
પુરુષ-પ્રકૃતિ કરે વિહાર:

[૬]

પૂજક સૌન્દર્ય ને સ્નેહનાં,
પ્રાણે પાવન કુળાચાર;
ગાય, બજાવે ગીત પ્રભુનાં,
પુરાય સૂર ને ગૂંથાય તાર;
તહોય મૂનો સૂનો સંસાર;
દિગંતભર ભાસે મુનકાર !

[૭]

કન્ય કહે “આ લવ-સાગર છે—
ખારો, નવ આરો તરવા;”
કથે કામિની “લવ-રુણુ આ તો,
કામ ન કયાંય દિસે કરવા;”
દંપતી નિજ સૂને સંસાર,
વાંચે અમૃતના સંચાર:

[૧૧]

બાલક ઉતરે સ્વર્ગસદનથી,
કહલોલતો કરવા સંસાર;
છેદ, ભેદ, બન્ધન શાં એને ?
બાલક વાંચે પાંખો વિહાર:
બાલશુ પાઠવતા પરમેશ-
સુણાય તે સજી સન્દેશ.

[૮]

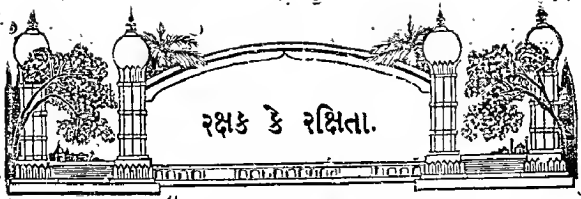
જપતપ માંડ્યાં, તીરથ સેવ્યાં,
સાધ્યાં કંઈ કંઈ જન કલ્યાણ;
દંપતીપર ત્રૂક્યા તવ દેવો;
ને દીધા ભવ ઉજ્જવલ ભાણ:
સ્વર્ગસમે સોઢે સંસાર;
દિગંતભર કલરવ-કીલકાર !

[૯]

દંપતીના રસદેવ સમોવક,
માનવ મન્દિર પૂજ્ય સ્વરૂપ;
જીવનજ્યોતિ, કુળનો દીવડો,
આંખડી પ્રાણની પાંખ અનુપા-
બાલક્રમુખ બેલડી-શણુગાર;
સ્વર્ગીય બાલવડે સંસાર:

[૧૦]

બાલક બોલે, ઢાળે ફેડે,
બાલક બેલે રસબેલન;
રાગે, અનુરાગે માગે કંઈ,
ને બાલક માંડે રૂદન:
બાલલીલાને તારે તાર;
અજણે જીવનગીત રસાળ:

રક્ષક કે રક્ષિતા.

લેખક : શ. રા. મનહરનાથ માણેકનાથ ધારેખાન,
એડવાકેટ.

“ ગુળ્યાઈ, પાણી લાવ ને ” એમ અચરાલક્ષ્મીએ એના મુવાના ઝોરડામાંથી બૂમ પાડી.

“ હા, લાવું ” ઘાટણે જવાબ આપ્યો. આજા પ્રમાણે ગુળ્યાઈ ચાંદીના પ્યાલા માં ઠંડું પીવાનું પાણી લઈને આવી. અચરાલક્ષ્મીએ પીધું અને હુકમ કર્યો, “ જો એક વાગ્યો છે. હવે હું જરા મુઠ્ઠા જઈ છું. રમુભાઈને અને જોલીબેનને એમના ઝોરડામાં રમાડજે. આ આજુ આવવા દહશ નહો. મને જરા બરોબર આરામ લેવા દે. ”

“ ઠીક ” કહી બાઈ ત્યાંથી ગઈ.

આ સમયે બપોરનો એક વાગ્યો હતો. મુંબઈમાં બધાં ધનીક ઘરોને જે ઘડી આરામ લેવાનો વખત થયો હતો. અચરાલક્ષ્મી, તે રંગલાલના પત્નિ ચતાં હતાં. તેમને એક પુત્ર તથા એક પુત્રી હતાં. છોકરો જરા વધારે રમતીઆળ હતો, તેથી એને બધાં રમુભાઈ કહી બોલાવતા હતા અને છોકરી આનંદી હતી તેથી ઈંગ્લીશ બંગ પ્રમાણે તેને જાંલી કહેતાં હતાં.

રંગલાલે મુંબાઈ યુનીવર્સિટીની એમ. એ. તથા એલએલ. બી. ની ડિગ્રીઓ મેળવી હતી. એમના પિતાને મુળજી નેદા મારકેટમાં કાપડનો મોટો વેપાર હતો. તે હુકાન ત્રીસ વરસની જુની હતી, અને વેપારમાં સારો પૈસો એકઠો કર્યો હતો. રંગલાલને

વિદ્યા પ્રત્યે પ્રેમ હતો, અને ભણવાનો રસ લાગ્યો હતો તેથી એટલી ઉંચી કેળવણી લીધી હતી. રંગલાલના પિતાએ ‘પણુ’ તેને હોંશથી ભણાવ્યો હતો. રંગલાલને સોલીસીટર નો અભ્યાસ કરવાનું મન થયું હતું, તેથી તેમના પિતાએ મોટું પ્રીમીઅમ આપી, સારી અને જૂની સોલીસીટરની પેઢીમાં આર્ટિકલ્સ સહી કરાવ્યા હતા. રંગલાલે તે વિકટ પરીક્ષા પણ પાસ કરી. સારપછી તરતજ રંગલાલના પિતાએ દેહ છોડ્યો અને રંગલાલ વિમાંસજી-માં આવી પડ્યો. મારકેટની હુકાન તેના પિતાના વખતના જૂના માણસોને સોંપી, પોતે સોલીસીટરની આશીસ ઉધાડવી, કે મારકેટની હુકાન પોતે જાતેજ જુના માણસોની મદદથી ચલાવવીએ પ્રત્યે તેને ધ્યંન્યો. છેવટે બહુ વિચાર કરતાં તે એ નિશ્ચય ઉપર આવ્યો કે “જૂનું તે સોનું” તેથી ત્રીસ વરસથી ચાલતા ધધામાં એ પડ્યો. એ નિશ્ચયથી એના પિતાના મિત્રો, જુના વેપારીઓ તથા હુકાનના માણસો ખુશ થયા, અને રંગલાલે કોટ, પાટલન, વગેરે કોરડોનો પહેરવેશ ઉંચે મૂઠી, બારીક ઘોતીક, લાભો કોટ, પાઘડી વગેરે મારકેટનો કેસ ખાણુ કર્યો.

રંગલાલે ઉંચી કેળવણી લીધેલી હોવાથી, તથા કેળવણેલાં વ્રાતાવરણુ જેએલાં હોવાથી, સ્ત્રીઓને સ્વાતંત્ર્ય બદલાવાના અભિપ્રાયના તે હતાં. સ્ત્રીવર્ગ પ્રત્યે માનની દૃષ્ટીએ

જોતા, અને તે વર્ગ પુરુષવર્ગનો શુભામ નથી, એમ તેઓ માનતા. આવા ઉચ વિચારોને લઈને, તેઓ પોતાનાં ધર્મપત્ની સૌ. અચરાલક્ષ્મીને પાશ્વત્ય પદ્ધતિની સ્વતંત્રતા આપવા માંગતા હતા, અને તે એવી જ્વનંત્રતા સારી રીતે ઉચ અભિલાષાથી બોગવે એમ ઇચ્છતા હતા.

સૌ. અચરાલક્ષ્મી એક ધનાઢ્ય વ્યાપારીના કેળવાયેલી પુત્રી હતા. એમનાં પિતા ગૈસે-ટકે સુખી હોવાથી, માડી-ઘોડાં-ઘોઠર-માણસ વગેરેની છુટ હતી. બાળપણથી જ્યારે અચરાલક્ષ્મીને કોઈ ચીજની જરૂર પડે કે બાઈ, ઘાટી કે કોઈને કોઈ લાવી આપવાને હાજર હોય ! તેને લીધે એને એવી ટેવ પડી કે, કોઈ જગ્યાએ એકલા જવાયજ નહીં. કોઈ પણ સાથે જોઈએ, અને કોઈ ન હોય તો બહીક લાગે. પાણી પણ કોઈ લાવી આપે સારેજ પીવાય. જરા ઉમર વધતી ગઈ; તેમ શરીરની સૌદર્યતા પણ વધતી ગઈ અને એના વિચારો પણ એવાજ દઢ થતા ગયા કે, જૈરાંથી એકલા જવાયજ નહીં; અને ઘરમાં એકલા રહેવાય પણ નહીં. કિમરલાપક થતાં રંગલાલ જોડે લગ્ન થયાં, અને તે પણ સુખી કુટુંબ, એટલે એમની ભાવનાઓને પોષણ મળે એવો અવસર આવ્યો. રંગલાલ એકના એકજ પુત્ર હોવાથી, એમના પિતાએ પણ સૌ. અચરાલક્ષ્મીને જોઈું ન આવ તેમ બાઈ વગેરેની ખાસ સગવડ કરી આપી; અને જાણે અન્યથે સૌ. અચરાલક્ષ્મીની કુટુંબી ભાવનાઓને પોષી.

સૌ. અચરાલક્ષ્મીના ઉપરના આદર્શોને લીધે, જ્યારે સવારમાં ઉઠે કે તરતજ, ઘાટણે મુખોપાર્જન માટે દાતણ-મંજન-ગ્રસ-પાણી વગેરે તૈયાર કરેલાં હોવા જોઈએ. બેટ ચાપ-દધ વગેરે દાઢર રાખેલાં હોવા જોઈએ. ચાટલા પણ બાંધ હોય ત્યારે, અને સ્નાન પણ બાંધ કરાવે સારે.

રંગલાલ શેઠમાં પાશ્વત્ય વિચારો હોવાથી, તેઓ પોતાની પત્નીને દરેક સગવડ મળે છે કે નહિ તે જાતે જોવાની ફરજ સમજતાં હતા. સંવારમાં એ ઉઠ્યાં હોય ત્યારે દાતણની ચીજો બારણે બેરોબર આવી છે કે નહીં; પછી બેટ ચાપ આપી છે કે નહીં, સ્નાન માટે બેરોબર પાણી ગરમ છે કે નહીં; અને કેશ માથા પર બેરોબર ઘાટણે ગોઠવ્યા છે કે નહીં, તે જાણું જાતે જોતા. આવી રીતે જાણે અન્યથે રંગલાલ શેઠ પણ પોતાના ધર્મપત્નીને સ્વતંત્રતા બક્ષવાને બદલે પરતંત્રતા બક્ષતા ગયા.

રંગલાલ શેઠ હમેશાં સવારે નવેક વાગે દુકાને જતા. અગીઆરેક વાગે પાછા આવતા. પછી જમતા-તેઓ બપોરે ઉઠતા નહીં, પણ થોડું ઘણું વાંચતા; અને પછી બે વાગે પાછા દુકાને જતા. ત્યાંથી પાંચ-છ વાગે પાછા ઘેર આવતા, અને સાંજે ફરવા જતા-ત્યાંથી ઘેર આવી, થોડા ઘણાં ગપાટાં મારતાં, આડેક વાગે જમતા.

સાંજે જ્યારે ફરવા જતાં, ત્યારે તેઓ પોતાના પત્નીને સાથે લઈ જતા.

છોકરાં માણસ સાથે ફરવા જતાં, કારણ સૌ. અચરાલક્ષ્મીને છોકરાં સાચવવાથી અંકળા મળુ થતી હતી.

એક દીપસ રાતનાં વાણુ કરીને પતિ પત્ની દીવાનખાનામાં એટલી વાતોના ગપાટાં મારતાં હતાં, તે વખતે સૌ. અચરાલક્ષ્મીએ એમના પતિને કહ્યું કે સાડીઓ ફાંટી ગઈ હતી, અને કેટલીક જૂની થઈ હતી, તથા નવી લાવવાની જરૂર હતી. છોકરાંના કપડાં પણ નવા લાવવા સૂચવ્યું.

“મુંબાઈમાં ઘણાં સ્ટોર છે. આર્મી-નેવી, એવંસ ફેર, વ્હાઈટવે લેડસો, સ્વેડેશી, અ-શોક, હીન્દ-કેઓપરેટીવ વગેરે ઘણાં છે. ત્યાં જાતે જાં તમને પસંદ પડે એવી સાડીઓ, તથા કપડાં લઈ આવો.” રંગલાલ શેઠે જણાવ્યું.

“મારાથી તો એકલાં જતાં હવ ચાલે નહીં. રંગ, પોત વગેરેમાં પણ મને સમજ પડે નહીં. તમેજ લઈ આવો. ”

“પણ એમાંનાં કપડામાં અમને શી સમજ પડે ? રંગ-જાત-ભાત-પોત-વગેરે તમને પસંદ પડે તે પ્રમાણે તમે જાતેજ જઈને લઈ આવો. ચાલતા તો જવાનું નથી. મોટર છે. પછી શું ? ”

“મારાથી તો એકલાં નહીં જવાય ” એમ કહી દુકાનમાં પતાવ્યું.

“સ્ત્રીઓને સ્વતંત્રતા જોઈએ છીએ. આપીએ છે તે લેવી નથી, આપતા નથી એમ બરાડા પાડવા છે.” જરાક ગુસ્સાથી રંગલાલે કહ્યું.

“તમે આપો છે તેવી સ્વતંત્રતા અમને હિંદુ બાળાઓને નહીં જોઈએ. અમને તો તમે લાવો તેજ. પસંદ પડે. અમને એવી શી સમજ પડે ? ”

આ વાટાઘાટથી રંગલાલને કપડીનો ઢાંચ લાગ્યો હોય એમ લાગ્યું. હાલતો “હીક છે, જોઈશું ” એમ કહી પતાવ્યું.

ખીજે દિવસે રંગલાલ શેઠ પોતે જાતે જાતે કેટલુંક કાપડ લઈ આવ્યા. સેલાં—અંબર—સાડીઓ. વગેરે પોતાના પત્નિને આપ્યાં, અને છોકરાં માટે જે કાપડ લાગ્યા હતા તેને માટે દરજીને બોલાવી, માપ લેવડાવી, કપડાં સીવવાને આપ્યાં. આ જાણું પોતે જાતે કર્યું. પત્નીની કાંઈ પણ મદદ નહીં. સૌ. અચરાલક્ષ્મીએ ખીજે દિવસે બહાર જતાં નવી સાડી પહેરી. રંગલાલે પહેરેલી જોઈ, પણ પહેરવાની ઢાંચી નિરાશ થયા હોય એમ એમના મોં પરથી લાગ્યું.

[૨]

“આવો કુસુમ બહેન, તમે ઘણાં દિવસે દેખાયાં ” સૌ. અચરાલક્ષ્મીએ એમની એક જુના બહેનપણીને આવકાર આપતાં કહ્યું.

કુસુમલક્ષ્મી એક સારા કુટુંબની વિધવા હતી. એમના પતિ એમને સુવાન વયમાં સાંઘાણુ પૈસા મૂકી સ્વર્ગે સીધાવ્યા હતા. એમના પૈસાનું રોકાણ બહુ શેરમાં હતું. જ્યાં સુધી શેરના ભાવ તેજ હતા, ત્યાં સુધી સારાં વ્યાજ મળ્યાં, અને દુઃખમાં પણ સુખેથી એમના બે સંતાનો સાથે દુનીયાનું ગાડું ગમડાવતાં હતાં. શેરના ભાવ એસી ગયાં અને વ્યાજ ગયાં, તેથી થોડી અકાળાં મણમાં પડ્યાં હતાં. દહાડે દહાડે બધી ખર્ચનો ખુટયો. પાસે રોકડ કાંઈ સીલકમાં રહ્યું નહીં, અને શેરના તો જુના કાગળ જેટલો પણ ભાવ ઉપજે એમ નહોતું. આવી અકાળામણમાં તે એમનાં જુના બહેનપણીને ઘેર મળવા આવ્યાં હતાં.

એકમેકના સમાચાર સુઝવાનો શિષ્ટાચાર થઈ રહ્યા પછી કુસુમ બહેને એની કહાણી કહેવા માંડી. થોડી વાર પછી ચાપ નાસ્તાને ઇન્સાફ આપી, તે પોતાને ઘેર ગયાં. રાતે વાળુ ક્યાં પછી, પતિ પત્ની રાજના નિયમ પ્રમાણે બેઠાં હતાં, સારે સૌ. અચરાલક્ષ્મીએ કુસુમ બહેનની વાત કહાડી અને થોડી ઘણી મદદ કરવાં મુચ્છું.

“તહારી બેનપણી છે તો ૪૦૦-૫૦૦ રૂપિયા આપું. ”

“એવી રીતે તો રૂપિયા લેવા ના પાડે છે. એમનું એમ માનવું છે કે એવી રીતે વગર મહેનતે પૈસા લેવાથી, જે હોય તેનો પણ નાશ થાય છે. ”

“ત્યારે એમને કેટલા મદદ જોઈએ છીએ. ”

“એમના કુટુંબનું ખોટું દેખાય નહીં, અને કાંઈ કામ મળે એમ ધ્રુવે છે. તેવી કમાણી થાય તો હીક એમ કહેતાં હતાં. ”

થોડી વાર વિચાર કરી, “કુસુમ બહેન ફાલ ? ” એમ પૂછ્યું.

સૌ અચરાલક્ષ્મીએ એ બહેનનો પાંછલો ઇતિહાસ કંઠી સંભળાવ્યો.

રંગલાલ શેઠને તે યાદ આવ્યાં. તે સાચેજ એમનો સાંભળ્ય વખતનો પહેરવેશ યાદ આવ્યો. પાછા વિચારમાં પડ્યા, અને એક દમ કંઈ યાદ આવ્યું હોય, તેમ બોલ્યાઃ “ જો એમ હોય તો એમના લાવકું એક કામ મેં શોધી કહાડ્યું છે. સવારે અહીં આવી, તમને હુગડું પહેરાવી જવું. તેજ પ્રમાણે સાંજના ચારેક વાગે આવા, તમારા શરીર ઉપર સાડી સજી જવી, અને છોકરોને કપડાં પહેરાવી જવાં. આ કામથી એમને કાંઈ ન્હાનમ નહીં લાગે અને હું એમને સારી મદદ કરીશ. ”

“ હીક; કાલ મેં એમને બોલાવ્યાં છે. આવશે ત્યારે કહીશ. ”

પોતાને સાડી પહેરાવવા પણ માણસ નેહ્યો, એ વિચારથી સૌ અચરાલક્ષ્મીને કાંઈ નવાઈ લાગી નહી, અને પોતાની અનુગતાની સમજ પડી નહી. તે પોતાની પરત-ત્રતામાં પડી અને એ બેઠણમાં તણાઈ.

બીજે દિવસે બપોરે કુસુમબહેન આવ્યાં, અને એમને આપવાની મદદ સંબંધમાં પોતાના પંતિના વિચાર દર્શાવ્યા. કુસુમ બહેન જરાક હસ્યા, અને પોતાની સંમતિ દર્શાવી. થોડી ઘણી બીજી વાતચીત કરી. ઘેર જવા ઉઠ્યાં. ઉઠતા ઉઠતા એમનાથી મનમાં એમ બોલાઈ જવાયું કે “ શું કપડાં પહેરાવવાં પણ માણસની જરૂર ? ” વિચારમાળા ત્યાંથીજ અટકી, અને ઘેર ગયાં.

રાતના રંગલાલ શેઠને સમાચાર પહોંચ્યા, અને બીજે દિવસથી પોતાનું કામ ચરૂ કરવા કુસુમલક્ષ્મીને સંદેશો પહોંચાડ્યો.

કુસુમ બહેનનાં કામથી રંગલાલ શેઠને બહુનું સંતોષ થયો, અને પોતે લાવેલાં સેવાં તથા સાડીઓ હવે દીપી નીકળે છે,

એમ એમને લાગ્યું. થોડા દિવસ ઉપર જે કાંઈ એમને લાગ્યો હતો, તે વીસરી ગયા, અને ખુશ મીઠામીમાં પાછા આવી ગયા.

આ સ્થિતિમાં ત્રણેક મહીના ગયા. પછી કુસુમલક્ષ્મીને એમના સગાના લગન હતા, તેથી રજા લઈ એમને દેશ-બંધું પડ્યું.

સૌ અચરાલક્ષ્મી વિમાસણમાં આવી પડ્યાં. સાડી પહેરતાં હાથ દુખી આવ્યા, અને એક બાજુ હિંચી રહી તો બીજી બાજુ નીચી રહી; પણ એમના નશીમમાં એટલી વીમાસણથી અટકવાનું નહોતું. એમની માનીતી—કેળવાયલી ધાટણુ ગુર્જનાઈ માંદી પડે. અને બટ રજા લીધા વિના પોખારાં મણી ગયો. બીજાં માણસ તાત્કાળિક તેમની જગ્યા લેવા મળ્યાં નહીં, અને અચરાલક્ષ્મીના અકળામણનો પાર રહ્યો નહીં. બધામાં ધાટી રહ્યો હતો, તેથી તેના કામ તરફની નિરાંત હતી.

હવે સૌ અચરાલક્ષ્મીને રસોડું સંભાળવાનું આવ્યું. રનાનાદીક વીધીનું સંભાળવું પડ્યું. છોકરાંના કડાકુટ (?) કરવી પડી અને બીજી હજાર પંચાત આવી પડી. આ સ્થિતિમાં જો કેહ્યું પણ એમના તરફ નેહ્યું હોય તો દયાની લાગણી ઉત્પન્ન થયા. વગર રહે નહીં. સગડીઓ ક્યાં રહેતી હશે, કોલસા ક્યાં મૂકાતા હશે, અનાજના ડમ્બાઓ ક્યાં ગોઠવતા હશે અને ક્યા ડમ્બામાં શું હશે—વાસણ ક્યાં મૂકાતા હશે અને પાટલાં ક્યાં ગોઠવાતા હશે, તે વિચારે તો એ બિચારી આલીજ બની ગઈ. દુધવાળો આવ્યો. કંઈ તપેલીમાં દૂધ લેવાનું ? કેટલું લેવાનું ? કેને ખવર ? છેવટે રડી, અને હુસ્કાનો અવાજ રંગલાલ શેઠને કાને પહોંચ્યો.

શેઠ આવ્યા અને એક પળવારમાં શી સ્થિતિ છે તે સમજી ગયા. ચારે બાજુ એક તીક્ષ્ણ નજર નાંખી, અને આખું ઘર એમની નજરમાં

સમાધ ગયું. ધીમે પણ સચોટ અવાજથી અચરાલક્ષ્મીને બધું બતાડ્યું. દરેક વસ્તુ ક્યાં રહે છે અને કેમ ગોઠવાય છે તે દર્શાવ્યું. દરેક અનાજના ડબ્બા ઉપર ચીઠ્ઠીઓ હતી તે વંચાવી, અને શું કરવું અને કેમ કરવું તેની સમજણ માડી. અચરાલક્ષ્મીના જીવમાં જીવ આવ્યો, અને એનાથી બોલી જવાયું કે : “હિંદુ પતિઓ કેવા ચાલાક હોય છે ? ઘરના માલિક અને રક્ષક બનને એજ.”

આજે રંગલાલ શેઠને કાંઈ એન પડ્યું નહીં. સવારના નિયમ પ્રમાણે દુધને ગપા નહીં. જમવા વખત થઈ, અને જમ્યા; પણ રસોઈમાં સ્વાદજ મળે નહીં તો જમ્યાનો સંતોષ કેમ થાય ? છોકરાના દેદાર જોયા હોય તો સૂગ ચડે. હાથ ધોઈ પાછા દીવાનખાનામાં આવીને બેઠા, અને વિચારમાં પડ્યા.

સૌ. અચરાલક્ષ્મી પણ મહા મહેનતે પરવાયો અને બધાંના પર, ઉપકાર કરતાં હોય એમ તે પણ દીવાનખાનામાં આવી શેઠની સામેની ખુરશીમાં પડ્યાં. પતિ સામેજ બેઠાં હતાં પણ પતિરાજ તો પત્નીને દેખી પણ શક્તા નહોતા, એટલા વિચારમાં ગરકાવ થઈ ગયા હતાં. આ રીતે બે કલાક ગયા.

એટલામાં લૈયાએ આવીને શેઠને કહ્યું : “વિનયધર શેઠ આવ્યા છે.”

“આવવા દો; અહીં લઈ આવો” રંગલાલ શેઠ જેમ ઉઘમાંથી ઉઠતા હોય તેવી સ્થિતિમાં કહ્યું.

સૌ. અચરાલક્ષ્મી ત્યાંથી ઉઠી જવા માંડ્યા.

રંગલાલ શેઠે જરાક કંડક શબ્દમાં કહ્યું “બેસો, એ તો મારા પરમ મિત્ર છે. એમની હરકત નહીં.”

અચરાલક્ષ્મી કચવાતાં મને બેસી રહ્યાં.

એટલામાં વિનયધર શેઠને લૈયા લાવતે આવ્યો.

“આવો, ઘણે દીવસે, દર્શન. દીધાં ! કેમ તખીયત તો સારી છે ને ? બેસો.” રંગલાલ શેઠે આવકાર દેતાં કહ્યું.

“જરા કામની ધમાલમાં રોકાઈ ગયો હતો, તેથી આવી શક્યો ન હતો. માફ કરજો પણ તમને મળવા મારું મન તલસી રહ્યું હતું. બધાંની તખીયત તો સારી છે ? કેમ લક્ષ્મી ભાભી, મગમાં ?” વિનયધરે સમાચાર પુછતાં કહ્યું.

સૌ. અચરાલક્ષ્મીએ પાછાં ઉઠવા માંડ્યા.

“જુઓ, આજે સાંજના માધવબાગમાં સ્ત્રીઓની બહેરસભા છે. તેમાં તમને આમંત્રણ છે. વખતે બાપણ પણ કરવાનું થાય. તો ત્યાં તમારે જવાનું છે. “રંગલાલે એમના પરિનિતે ઉદ્દેશીને કહ્યું.

“મ્હારાથી તો એમ નહીં જવાય; મને તો એકલાં જતાં બહીક લાગે, અને મ્હારાથી એમ બાપણ બાપણ થાય નહીં.” પત્નીથીએ ગમરાએસે ચ્હરે જવાબ આપ્યો.

“એકલા જાઓ તો શું. કોઈ બાઈ જવાનું છે ? વળી સ્ત્રીઓની જ સભા છે. તેમ તમારી આંખમાં નૈતિક તેજનું બળ એટલું બધું છે કે કોઈ દુષ્ટ માણસ તમારા તરફ નજર પણ ન કરી શકે, તો પછી તમને જવામાં શો વાંધો છે ?” રંગલાલ શેઠે જરા ગુસ્સાના આવેશમાં કહ્યું.

“મ્હારાથી તો એમ નહીં જવાય.” દુકોન જવાબ અચરાલક્ષ્મીએ આપીને પતાવ્યું.

આટલી વાર સુધી વિનયધરે મૌન ધારણ કર્યું હતું તે અધીરાધથી બોલ્યા “રંગલાલ ! બાઈ, આજ તમારા ઘરમાં આમ કેમ ? તમે આટલી બધી કેળવણી લીધી છે. વ્યાપારી વર્ગમાંથી તમારા જેટલી કેળવણી લીધેલો કોઈ

વેપારી નીકળશે નહીં. સારી સોસાઈટી જોઈ છે. તેમાં હયાં ફર્યા છે. તેમ છતાં આમ કેમ ?

“ ભાઈ, તને પૂછવાનો અધિકાર છે, અને તું નહીં પૂછે તો કેણુ પૂછશે ? ”

એમ કહી ટુંકાણમાં પોતાના વિચારો, પોતાનું વલણ, તેમજ પોતાની પત્નીના અંતિમ વિચાર, તેમનું વલણ, તેમની સ્થિતિ અને છેલ્લા બે દીવસથી દેખાએલી પરાધીનતા ધણાજ આર્દ્ર સ્વરે સૂણાવી. સૌ. અચરાલક્ષ્મી-તો ઠંડીજ બની ગઈ અને વિનયધરશેઠ આંખા બની ગયા.

“ ભાઈ રંગલાલ, જો મહેં તારા જેટલી કેળવણી લીધી નથી, તારા જેટલો હું સોસાઈટીમાં ફર્યો નથી, તારા જેટલો મને અનુભવ નથી, તેમ છતાં મહારે મહારા અલ્પ અનુભવથી કહેવું પડે છે કે તમારા બંનેના વિચારો, આચારો, અને આદર્શો અંતિમ સ્થિતિના છે. જો તમે બંને જરા વિચાર કરો, અને તમે તમારા વિચારમાં જરા પાછા હડો અને તમારા પત્ની જો જરા આગળ વધો, તો તમે બંને અર્ધે રસ્તે મળો, અને સુખી યાઓ ” વિનયધરે જરા ઠંડાપથી, જરા નરમાઈથી અને જરા સખ્તાઈથી કહ્યું.

“ મહારે તારા વિચારને મળતું ચું પડશે. મહારે મહારી પત્નીને આવશ્યક સ્વતં-

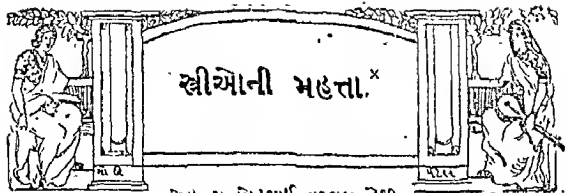
ત્રતા આપવી હતી અને તે લે અને જોમને એમ મારી ધમ્મા હતી પણ સ્વતંત્રતાને બદલે પરતંત્રતા લેતી ગઈ અને સ્થિતિ આ આવી. ”

“ હિંદુ બાળાઓ એટલી બધી સ્વતંત્રતા લઈ શકે એમ નથી, અને આપવા નાઓ તો પરીણામ આજ આવે. હિંદુ બાળાઓ તો રક્ષક નથી પણ રક્ષિતા છે, એમ પણ છેક નથી. તેઓ બંને છે. રક્ષક છે, અને રક્ષિતા પણ છે. જે પ્રમાણે તમે અત્યાર સુધી વર્ત્યા, તેજ પ્રમાણે જો યાજો નાઓ તો તેઓ રક્ષિતાજ છે, અને જો મહેં રસ્તો બતાવ્યો તેજ પ્રમાણે ચલાવો તો બંને બંને. ” શુશ્રુષુંદરી ” ના દીપોત્સવી અંકના પાન ૯૭ ઉપર વર્ણવેલા વૃત્તાંત વાંચતાં મારે તો આજ નિર્ણય ઉપર આવવું પડે છે, અને તમારા વૃત્તાંતથી ખાત્રી થાય છે. ”

થોડી ઘણી વાતચીત કરી વિનયધરે રજા લીધી.

ખીજે દીવસથી કાર્યક્રમ બંનેમાં બદલાયો અને વિનયધરતા કહેવા પ્રમાણે પરિણામ આવ્યું. એક આદર્શ હિંદુ ધર બન્યું. બંને એક ખીજના કેટલાક અંશે રક્ષક બન્યા. પતિ તેજ પ્રમાણે રક્ષિત બન્યા અને પત્ની રક્ષિતા પણ થયાં.

લેખક: ડા. છાંદસાઈ નારણજી જોશી.

સ્ત્રી ઓની મહત્તા પુરુષવર્ગે અઘાપિ થોડા રીતે સ્વીકારેલી નથી. જાતિય મહત્તા વધારવાના પ્રયત્નોમાં અને સ્વાર્થ સાધવામાં પુરુષોએ સ્ત્રીજાતિને અવનતિના દૂષમાં નિર્દય રીતે સૈકાઓ થયાં સહવા દીધી છે. સ્ત્રીઓ પણ પ્રભુના અણુમોલાં આજકા છે એ વાત અધ્યાત્મ અને મહાન્ તત્ત્વોની મામાંસા કરતાં દિશ્વદેશોએ પોતાના સ્મૃતિપટ પરથી હંમેશને માટે ભુંસી નાળેલીજ માણમ પકડે. સ્ત્રીઓને પણ આત્મા છે, પોતાનો માનસિક, નૈતિક અને શારીરિક વિકાસ સાધવાની અખૂટ શક્તિઓની પ્રજ્વળે તેમને પણ બક્ષીસ કરેલી છે, અનુકૂળ સંજોગો અને પરિસ્થિતિ વચ્ચે પુરુષોનાં જેવાંજ બન્ધ અને મહાન્ કાર્યો કરવાની શક્તિ તેમના અંગે અંગમાં વ્યાપી રહેલી છે એ સનાતન સભ્યનું સ્વાર્થાન્ધ પુરુષવર્ગે ધરાદાપૂર્વક વિસ્મરણ કરેલું છે. કિન્તુ, એ સનાતન સભ્યની કરેલી

અવગણનાથી ઉત્પન્ન થતાં અનિષ્ટ પરિણામો- એ સમસ્ત માનવજાતના વિકાસઅરણ્યને રોષી દીધેલાં છે. માનવજીવનની ઉચ્ચતા તથા અમૃત્યતા પ્રત્યેક યુગમાં કવિઓએ, ચિન્તકો-એ, તત્ત્વજ્ઞોએ તથા ધર્માચાર્યોએ ગાયેલી છે. તેના ઉપર લાંબા લાંબા સૂત્રો તથા બાંધો રચી જગતને ચરણે અંજલિ રૂપે ધરેલાં છે. જે જીવનને એ મહાનુભાવોએ પ્રભુ પ્રાપ્તિનું ઉચ્ચતમ સાધન તરીકે ગણેલું છે, તેજ જીવનને સ્ત્રીઓને વિષે ચૂર્ણવિચૂર્ણ કરી નાંખવું એ અમાનુષતા તથા નિર્બુણતાની પરિચીમાજ લેખી શકાય ! મહાપુરુષોનાં જીવનચરિત્રા આલેખતાં ઇતિહાસકારોએ તે-મના સમયના મહાન્ અનાવોની તથા સામા-જિક, રાજકીય પરિસ્થિતિની તેમનાં જીવન પર થયેલી અસરો અત્યન્ત અમૂર્ચક આલે-ખેલી હોય છે. પણ તેમનાં જીવન રચવામાં પ્રધાન ભાગ ભજવતી તેમની માતાઓ ભગિનીઓ તથા પત્નીઓ વિષે માનવતનાજ નમ જપેલા હોય છે. લાલિસ, હૃદયની કામળતા, નૈસર્ગિક અચળતા, રસિકતા તથા સ્નેહદ્રવ્યતા એ સ્ત્રી જાતિના અલંકારભૂત લક્ષણો છે, અને એ લક્ષણોના પ્રતાપથીજ એમણે જગતનું માતૃપદ તથા નેતૃત્વ સાચવી રાખેલું છે. સ્ત્રી એટલે પ્રભેત્પત્તિનું સાધન, સ્ત્રી એટલે મૂર્તિમન્ત દૌર્બલ્ય, સ્ત્રી એટલે આત્મવિહોણ વાચાળ પ્રાણી સ્ત્રી એટલે પુરુષોની સેવા તથા આજ્ઞાપાલન માટે ધધેરે યોગેજી

૨ × [આ લેખમાં વિવિધની નવિનતા નથી કે શૈલીની ખાસ સરલતા નથી. પણ વિષય જોડેને સારું રસપદ હોવાથી અમે પ્રગટ કરીએ છીએ. લેખકના બધા અભિપ્રાયો સાથે અમે એકમત છીએ, એમ નથી, પણ અમને આશા છે કે મતાંતર ધરાવતી કેઈ સંસ્કારી જોડે આ વિષયમાં સ્ત્રીઓનું ઈષ્ટિ-બિન્દુ જેમ અને તેમ સાદી ભાષામાં રજૂ કરશે. તંત્રી-“ ગુણગુદરી. ”].

યન્ત્ર-આવા અધમ વિચારોના પૂજકોને નિઃશંક નપુંસક તથા બુદ્ધિહીનનીજ ઉપમાથી અલંકૃત-કરી શકાય. પુરુષ હોવા છતાં સસ અને ન્યાયની ખાતર એટલું તો કહી શકે જગતનું ચક્ર યથાસ્થિત સ્વરૂપમાં ચલાવવાનો દાવો જો કોઈ કરી શકે તો તે જગતનું સુદરી-સંધન છે. કલિયુગનાં કાળા કૃત્યોથી પુરુષોનાં હૃદયો અપવિત્ર અને મલિન બનેલાં છે; વિલાસ અને આનંદભોગવવાની પ્રયત્ન વૃત્તિએ લેમના આત્મકરણને સૂકવી નાખી વિકાસહીન બનાવી દીધેલો છે. પરંતુ મહિલાઓનો પુણ્ય-સંચયનો ગ્રેરો અઘાપિ અવિરત વહી રહી જગતને નિવાસયોગ્ય બનાવી રહ્યો છે.

ભારતવર્ષે સ્ત્રીઓની મહત્તા કેટલેક અંશે સ્વીકારેલી છે એ સસ આપણા પ્રાચીન ઇતિહાસનાં પાનાઓ ઉઠેલતાં સમજશે. આપણા મન્ત્રદ્રષ્ટાઓએ, ઋષિમુનિઓએ તથા કવિઓએ સ્ત્રી તથા પુરુષનું સમાજમાં સર-ખુંજ સ્થાન હોવાનું સ્વીકારેલું છે. પરંતુ આ સ્વીકાર અવહાર કરતા વાણીમાંજ વધારે નીક-જેલો માણસ પડશે. મનુસ્મૃતિમાં દર્શાવેલા વિચારો આવા પ્રકારના વર્તનનું જ શલ ગણી શકાય. સરસ્વતી અને ગાર્ગી જેવી મહિલાઓએ પોતાની તીવ્ર બુદ્ધિમત્તાના પ્રભાવથી શંકરાચાર્ય અને યાજ્ઞવલ્કયની હરોલમાં પોતાનું સ્થાન અનન્તકાલને માટે સ્થાપેલું છે, પણ હનિપામે એ વસ્ત્ર પર બહાષોડ કરી એને મડાનું સ્થાન નથી આપ્યું કેટલાક પ્રસંગમાં ઓઓએ અતિમહત્ત્વનું ધ્યાન ભોગવેલું છે, જ્યારે અન્ય પ્રસંગોમાં લેમને નિર્દય રીતે ચૂરી નાખવામાં પણ આવી છે. દ્રૌપદી જેવી ચાત્રિશીલ મહિલાની હ્યોધન જેવા નરનાશરો ગાનવમેદનીથી કિન્નરાતી હસ્તિનાપુરની રાજસભા વચ્ચે લાગે લૂંટી ભારત-માતાની કૃપાને સહારે માટે કલસ્તિ પણ કરેલી છે. આર્યાવર્તનું ગૌરવ મળાના શ્રીરામ-

અન્દે જનકતનયા પ્રતિ દાખવેલું વર્તન અનુ-ચિતજ નહિ પણ અત્યન્ત નિંદ્ય છે. સ્ત્રી-જાતિની પ્રકૃતિસુલભ નમ્રતા તથા નિર્દોષતાનો લાભ લેવા કોઈપણ દેશનો પુરુષવર્ગ કોઈપણ યુગમાં ચૂક્યો નથી. પુરુષોનાં આવાં રોક્ષસી કૃત્યોથી પ્રત્યેક પ્રજાના ઇતિહાસનાં પૃષ્ઠો અંકિત થયેલાં છેજ. રામ અને સીતા, ધન-જય અને દ્રૌપદી, દુષ્યન્ત અને શકુંતલા, ભરત અને વસુંધરા, વિષ્ણુ અને લક્ષ્મી-આ દુન્યોનાં પાત્રોની સમાશોચના કરતાં સમજશે કે કોઈ કોઈનાથી ચડે યા ઉતરે એમ નથી. રામની કીર્તિ જનકસુતાને આભારી છે તેમજ વૈદેહી રામના સંસર્ગથી અમરતને પામેલી છે. એકજ રથનાં બે સરખાં ઉપયોગી ચક્રો છે. એકનો સાહાય્ય વિના અન્ય નિરૂપ-યોગી થઈ પડે છે. પ્રાચીન ઇતિહાસ છોડી મધ્યકાલીન ઇતિહાસ ઉપર આવતાં આપણને માલમ પડશે કે સ્ત્રીઓએ પોતાના ધર્મો બળ-વવામાં કિચિત્ અંશે પણ પાછી પ્હાની કરેલી નથી. મુસલમાન શાન્યકર્તાઓના ત્રાસથી હિન્દુ સમાજનો પાયો હચમચી ઉઠ્યો હતો અને સ્ત્રીઓની દશા તથા દુઃખોનો તો કલ્પ-નામાં પણ ખ્યાલ ન આવી શકે. રાજપુત રમણીઓનો આત્મભોગ, લેમનો વિશુદ્ધિપ્રભાવ, દેહતથા આત્માની પવિત્રતાના રક્ષણ માટે આ-પેલાં અશ્રુતપૂર્વ બલિદાનોનો ઇતિહાસ જો કે કોઈ વાસ્તાવ્યને હજી મુખી ચૂકો રૂપે ચૂંચ્યો નથી, છતાં પણ હજી ભારતના દિગ્ગન્તમાં લેના હુંદુલિ નાદો મગમી મહેલા આપણને પ્રતિશબ્દે સંલજાયા કરે છે. અસારે પણ એમની જીવન-લતાઓને આવસ્યક સિંચન અને પોષણ વિના કરમાવા દેવામાં આવે છે. શૂદરાની સ્થાનની અધિકારિણીઓને આજે માત્ર દાસીઓ તરીકેજ પદ તથા ચૂરી નાખવામાં આવે છે. અપવાદો હોય એ સંભવિત છે.

કિન્તુ, યુગયુગથી પિન્દરમાં પરાયેઈ

પંખિણીઓએ પોતાની બન્ધનશબ્દા તોડી નાખવાને માટે પોતાની પાંખો જોરથી ફફડાવા માંડી છે. અને દૂર સદૂર ક્ષિતિજ ઉપર હેમની મુક્તિનો ભાનુ ઉદય પામતો આપણે જોઈ રહ્યા છે. એ માનસશાસ્ત્રના અભ્યાસીઓ એક મતે માન્ય રાખે છે કે મનુષ્યની સહનશક્તિ અપરિમિત હોવા છતાં તેને પણ અવધિ હોય છે. સ્ત્રીઓએ ઘણું સહન કર્યું છે; એમનાં હૃદયોનાં રામાયણો અને મહાભારતો વાંચીને અને વ્યાસજી રચી જગતની આંખ ઉઘાડી શકે. રવિ બાપુ અધ્યાત્મ, વેદાન્ત તથા ઉપનિષદની શિશુશ્રીનો પાર પામવામાંજ મગ્ન રહેલ છે; ન્હાનાલાલ “ રસ, રસિકતા, તે રસની લીલા; સુન્દરી અને સૌન્દર્ય ” ની મીમાંસાનેજ પોતાના કાવ્યોમાં ગૂંથી રહ્યા છે. પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિના રંગે રંગાયેલા આપણા શિક્ષિતો સ્ત્રીઓને અગ્રેજીભાષાનું ઉચ્ચ શિક્ષણ આપી શુદ્ધ જઠારની પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લઈ શકે એવી રચિતમાં મૂકવા છેલ્લાં થોડાં વર્ષો થયાં સિંહ-ગર્જનાઓ કરી રહ્યા છે. જીવનની મહત્તા સમજવાને અને તેનો સદુપયોગ કરી શકાય એ શિક્ષણની ખાસ આવશ્યકતા છે; પણ, જે પ્રકારના શિક્ષણની આપણા શિક્ષિતો હિમાયત કરી રહ્યા છે, તે પ્રકારનું શિક્ષણ હિન્દની સ્ત્રીઓને માટે વહેલું ના મોઢું આશીર્વાદ રૂપ નહિ પણ શ્રાપ રૂપજ થઈ પડશે. બાહ્ય-કળર, આંજ નાખે એવી વાચાળ શક્તિ, રાજકીય તથા સામાજિક વિષયોપર સંભાવણું કરવાની શક્તિ, સમાજ બન્ધનોના અવગણના, નિરંકુશ વર્તનમાંજ જે ઉચ્ચ શિક્ષણ સમાધાનનું હોય તો એવા શિક્ષણને સાંપ્રતિ દંડવત પ્રણામ કરવામાંજ હિન્દનું શ્રેય સમાયેલું છે. પશ્ચિમની સ્ત્રીઓની માથે હિન્દની સ્ત્રીઓ જે રાજકીય હક્કોની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્નો કરવા પ્રેરાશે તો હું આગાહી કરું છું કે તેઓ જે સ્વાતંત્ર્ય હાથે પણ શુદ્ધરાષ્ટ્રીયો

તરીકે ભોગવે છે તેને પણ સદૈવ નાશ થઈ જશે. યુગો થયાં ઉતરી આવેલા સ્થાનનો ત્યાગ કરી અન્ય ક્ષેત્રોમાં સ્વતંત્ર સ્થાન પ્રાપ્ત કરવા જતાં હોય તે પણ ગુમાવી બેસવાનો સંભવ છે. પશ્ચિમનું રાજ્યતંત્ર, પશ્ચિમની ભાવનાઓ અને વૃત્તિઓનું અનુકરણ પૂર્વની પ્રબળ્યોને માટે મૃત્યુના ઘંટનાદ સમાન થઈ પડશે. પૂર્વ અને પાશ્ચિમ વચ્ચે ઉત્તર દક્ષિણ ધ્રુવના જોડણું અન્તર રહેલું છે. એ અન્તર ખસેડતાં સૈકાઓ વીતી જશે. હિન્દની સ્ત્રીઓને માટે આવશ્યક વસ્તુ સામાજિક સ્વાતંત્ર્ય છે. સામાજિક સ્વાતંત્ર્યની પ્રાપ્તિ સાથેજ એમના નૈતિક, માનસિક તથા શારીરિક વિકાસના માર્ગમાં આવતા અવરોધો સ્વયમેય દૂર થઈ જશે.

તુર્કસ્થાન, જાપાન, ચીન અને આપણા દેશમાં પણ સ્ત્રીઓ પોતાની ઉન્નતિને માટે ભગીરથ પ્રયાસો ઉત્સાહપૂર્વક કરી રહી છે. ગુજરાતની સ્ત્રીઓમાં પણ સામાજિક સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્ત કરવાની ભાવના ઉત્પન્ન થયેલી છે અને ગુજરાતના અગ્રગણમાં રાષ્ટ્રાય ચેતનના જે ટુવારા ઉડી રહ્યા છે તેનાથી એ ભાવનાને વધુ પોષણ મળેલું છે. પુરુષોની માફક સ્ત્રીઓની સેવાવૃત્તિ પણ અત્યંત ખીલી નીકળી છે. સૌ. કસ્તુરબા, સૌ. શારદા મહેતા, લેડી જગમો-હનદાસ, જહેન અનસુયા-ગુજરાતની એ આદર્શ મહિલાઓએ ગુર્જર મહિલામંડળને સારા હિન્દમાં અપનાવેલું છે જ. શ્રીમતી સંરાજની, કુમારી તોરદત્ત તથા દેવી સરલાની હરોલમાં સ્થાન પ્રાપ્ત કરી શકે એવી કવચિત્રીઓ અવધિપિ ગુર્જરજનનીને ખોળે જન્મી નથી એ સત્ય હોવા છતાં અત્યારે જે સ્ત્રી લેખકો ગુજરાતી સાહિત્યમાં પોતાની લેખિની ચઢાવી રહ્યાં છે. તેમનાં લખાણોં જોતાં ભવિષ્ય જવલન્ત અને આશાસ્પદ નિવડશેજ એમ કહેવામાં અત્યુક્તિ થવાનો કલ્પેશ સંભવ નથી.

અનન્તમાં નમ્રતાપૂર્વકે એટલું જ મુશ્કેલીવાળું કે સ્ત્રીઓને માટે જો કોઈ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ પદ હોય તો તે માતૃપદ જ છે. જગતનું માતૃપદ હોય તેને આપા જગતનિયન્તાએ પુરૂષો પર તદ્દભારો અધિકાર સ્થાપિત કરેલો છે. એ પદને યોગ્ય બનવામાં જ તદ્દભારી મહત્તા છે, તદ્દભાર જોગ્ય છે અને તદ્દભારી જીવનની કૃતકૃત્યતા સમાધેલી છે. ગમે તોયે આપદાઓના વાદ જોયી તદ્દભારી જીવનનો ભાતું આચ્છાદિત થાય તો ગમે તોયે સુખોની શિષ્ટિ તદ્દભારી પર વર્ષા રહે, હોપણ આ પ્રભુનિર્મિત પદનો ત્યાગ મા કરો. માતૃપદની મહત્તા અવર્ણનીય છે. શુભરાતના હૃદયનાથ કવિશ્રી ન્દાના સાલના શબ્દોમાં કહીશ તો

“બ્રહ્મામાં બચકર્મી સરજનહારી કે હોય.
તો તે જનની કે જગતજનની,
શરીર સમર્પી શરીર ધડે,
આત્મા સમપા આત્મા સરજે,
હૈયાનાં અમત હાલવી હાલવી

અમરોને ઉછંગમાં ઉછેરે,
એ મહાનુભાવ માતાની મોટપ.
દેહનાં કે દેહીનાં સૌન્દર્ય સામર્થ્ય
કેવળ નિજના ઉપયોગાર્થે નથી,
માનવ વેલના ફૂલને શોભન કાળે છે,
એ ઉદારચરિત માતૃજીવનનો સદ્બોધ.
વર્તમાનને તીરે હોઈ ભવિષ્ય રચતી
મનવન્તરોને સાંકળતી માતાઓ
સૃષ્ટિવિકાસની સહાયક મહાદેવીઓ છે,
પૂજ્ય છે, પવિત્ર છે, પાવનકારિણી છે,
ચંદ્રા સરિખડી વન્દનીય છે,
માનવગંગાની અખંડસ્ત્રાવી તે ગંગોત્રીઓ.”

જગદાકાશની એ બ્યોલનાઓ, સદ્બાવનાની એ પ્રેરણાદાત્રીઓ, અનન્ત સૌભાગ્યની એ જીવન્ત મૂર્તિઓ, તદ્દભારી વિના જગતનું અસ્તિત્વ નિરર્થક છે. તદ્દભારી વિના માનવજીવનની યાત્રા અપૂર્ણ છે, તો તદ્દભારી ઉપયોગીતા સમજી જગતને નન્દનન સમાન બનાવી રહો એ જ પ્રભુ પ્રત્યે અન્તિમે પ્રાર્થના !

સામાર સ્ત્રીકાર

ચિત્રમય જન્મ (પૂના) તંત્રી : રા. તુલસીદાસ ઝાંડીસંકર યાજ્ઞિક. વર્ષ ૧૧ મું; નવેમ્બર ૧૯૨૫નાં અંક. રા. યજ્ઞિક આ માસિક લાભ સમયથી પ્રકટ કરે છે. લેખો મનનીય અને વિવિધતાવાળા હોવા ઉપરાંત સદી આપામાં દખાયલા હોય છે. વા. લ. રૂ. ૫-૮-૦.

વચેચન (અમદાવાદ) : તંત્રી : રા. માધવરાવ હરનાથિંદ. ભટ્ટ. પુ. ૧૬-મું : અંક ૧-૨ તથા ૮ અને ૯. માસિક વપોધન બાલકુલ જાતિની ઉત્તતિ અર્થે સારા પ્રયાસો કરી રહ્યા છે. મહર્ષિ અંક વિવિધ પ્રકારના વાચનથી ભરેલો છે. વા. લ. રૂ. ૧-૮-૦.

સુમન (મુંબઈ) : હસ્તલિખિત માસિક. તંત્રી : રા. પ્રાગજી જ. ડોસા. વર્ષ ૧ હું; અંક ૩ જે આ લગિની અંક હસ્તલિખિત હોવા છતાં કલાનો સુંદર નમુનો છે. લેખો સ્ત્રીઓને હાથેજ લખાયા છે.

યોગ વિજ્ઞાન (કલોલ) : તંત્રી : રા. બેકલાલ નાથલાલ દવે. વર્ષ ૧ હું; અંક ૨ નો. વા. લ. રૂ. ૩-૦-૦

વાચરા મિત્ર (મુંબઈ) : તંત્રી : રા. રામલાલ ચેનીલાલ મોદી. પુ. ૬ હું; અંક ૧ હો. વા. લ. રૂ. ૩ ૦-૦

લોકગીત.

સંપાદક: રા. ન્યાલવંદ ઉઝાસાઈ દાશી.

“ ગોરી કંતો હો રાજ ! ” નવસરીઆ !

“ શું કાંતું હો રાજ ! નવસરીઆ !

નથી રેંટીઓ હો રાજ ! નવસરીઆ ! ”

“ ગોરી કંતો હો રાજ ! નવસરીઆ ! ”

“ મારું ગાડું ભંગાવુ, એનો રેંટીઓ ઘડાવું ; ”

ગોરી કંતો હો રાજ ! નવસરીઆ !

“ શું કાંતું હો રાજ ! નવસરીઆ !

નથી તરાક હો રાજ ! નવસરીઆ ! ”

ગોરી કંતો હો રાજ ! નવસરીઆ !

“ મારો બાલો ભંગાવું, તારી તરાક ધડાકું ; ”

ગોરી કંતો હો રાજ ! નવસરીઆ !

“ શું કાંતું હો રાજ ! નવસરીઆ !

નથી પુણીઓ હો રાજ ! નવસરીઆ ! ”

ગોરી કંતો હો રાજ ! નવસરીઆ !

“ મારું ખેતર ખંડાવું, તારા કાલા વેડાકું ; ”

ગોરી કંતો હો રાજ ! નવસરીઆ !

“ શું કાંતું હો રાજ ! નવસરીઆ !

નથી મગતું હો રાજ ! નવસરીઆ !

ગોરી કંતો હો રાજ ! નવસરીઆ !

“ મારી સોડી મંગાવું, તારો વાસો ભંગાવું ! ”

ગોરી કંતો હો રાજ ! નવસરીઆ.

પાધાણી.

મૂળ લેખક: સુવ. દ્વિનેન્દ્રલાલ શાય.

અનુવાદક: રા. રમણીકલાલ કિશનલાલ મહેતા.

ચિત્રકાર:

રા. હુરંધર અને રા. ગદાણી.

[ગયા અંકના પાને ૨૮૧ થી ચાલુ.]

અંક ૪ થો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ: ઇન્દ્રાણી-રાગીનો મહેલ.

સમય: સંધ્યાકાળ.

(દેવીઓની સાથે ઇન્દ્રાણી બેઠી છે.)

રાગી—હવે હું શું કરું ?

અંજના—હા, સાચું છે. ત્હમે શું કરો ?

કાલિંદી—પરંતુ વાત ઠીક નથી. પાંચ

વર્ષ થયાં ત્હમારા પતિનો પત્તો જ નથી.

અંજના—પાંચ પાંચ વર્ષ પર્યંત અદ્રશ્ય

મહેલું એ એાછી ચિન્તાગનક હરીકા

છે, બહેન ?

રાગી—ત્હમેજ કહો જોઈએ બહેનો !

ત્હમને માટે હું શું કરું ?

અંજના—એ તો બરાબર છે; ત્હમાં

ત્હમે બીજું શું કરી શકો ?

સ્વાહા—પણ બહેન ! લોકો તો કાન-

કૂસી કરે છે.

અંજના—કરે છે તો ખરા. લોકોને કાણ

જાણે શું એ સૂઝે છે બહેન !

રાગી—ભલેને કરે ! તેઓ બીજું શું

કરી શકશે ?

અંજના—હા કાનકૂસી કરીને બધા ચૂપ

ચર્લ જશે.

વારણી—પરંતુ, સ્વામીની તપાસ કર્યા

વિના તે કેમ ચાલે ? ત્હમની તપાસ તો

કરવીજ જોઈએ.

રાગી—પણ એમની આ ટેવ તો કાંઈ

નથી નથી.

અંજના—પ્રેશક એ તો જૂની ટેવ છે.

કાલિંદી—તો પણ બહેન ! એ પતિ છે.

અંજના—એ તો છે જ. કાણ કહેશે

કે-ધણી નથી. વાળ વગડાવી ઘોડે બહારી

યથાવિધિ લગ્ન કર્યું છે; રૂઢિ પ્રમાણે પર-

ણેલા પતિ છે.

સ્વાહા—બરાબર છે બહેન ! હવે ત્હમનો

પત્તો મેળવવોજ જોઈએ.

અંજના—પત્તો મેળવ્યા વગર તે કેમ

ચાલે ?—પત્તો તો મેળવવોજ જોઈએ.

રાગી—ત્હમેજ કહો, હું ત્હમની શોધ

કર્યા કરું ?

અંજના—ત્હમનો પત્તો ક્યાંથી મળી

શકશે ?

વારણી—કોણ જાણે, એ તો ક્યાંયે
ગયા હશે? આપણે તહેમને ક્યાં શોધીયું?
(અંજના નિરાશામયક બાવે માથું ધુણાવે છે.)

કાલિંદી—તહેમની સાથે રતિ અને મદન
ધૂમતાં હતાં, એટલે કોઈ કલકની ઘટના
અન્યા વગર રહી નહિ હોય; એમ મહેને લાગે છે.

અંજના—કલક! કેવું કલક? મહારાથી
એ સાંભળી શકાતું નથી.

સ્વાહા—ચાલો, હીક થયું. નામ લેતાંજ
આવી પહોંચી.

શચી—કોણ?

સ્વાહા—રતિદેવી.

અંજના—હા, રતિદેવીજ છે.

કાલિંદી—હા, ના. એ રતિ નથી.

અંજના—હા, હા. રતિ ક્યાં છે?

વારણી—હા, એ તો રતિ જ છે.

અંજના—રતિ સિવાય અન્ય કોઈ નથી.

કાલિંદી—હા, રતિ નથી.

અંજના—ના, ના. રતિ નથી.

(રતિ પ્રવેશ કરે છે.)

શચી—આવ, રતિ!

અંજના—કેમ? આટલા બધા દિવસો
પછી આગમન થયું. અત્યાર સુધી તું
ક્યાં હતી?

કાલિંદી—તું એકલીજ આવી છે કે?

સ્વાહા—તીર્થયાત્રા કરવાને ગઈ હતી કે?

વારણી—અરે! કહે તો ખરી; કે દેવ-
રાજની ખબર શું છે?

અંજના—હા. પહેલાં એ ખબર તો આપ.

રતિ—(ગાય છે.)

વ્યવસાય પ્રેમનો કરતી;

નહિ અન્યની વચ્ચે પડતી, નવઅંતર ખીણું ધરતી.
બિંબાધરમાં સુધારાશિ, મુખડે હાસ્ય કુવારા:
બહુ કામ કરાશે મારું, પ્રેમ પંથે વિચરતી.

વ્યવસાય.

કેશ ગુંથી ગુંથું વેણી, પીઠ પર લટકે એવી:
પ્રવીણતા એમાં પૂરી, પ્રેમધન જમાખરચ કરતી.

વ્યવસાય.

વક્ર કાળજ રેખા નયને, પાયે તુપર અતેરાં ઝમકે
ગજમુક્તા મોતી હીરા, અલંકાર અંગે ધરતી:

વ્યવસાય.

નયન નચાવું બહુ ચલાવું ખેલું પાલવ મહારો
આંસુ વહાવું અવસર જોઈ, સંકલ કલાકૃત કરતી

વ્યવસાય.

પ્રસંગ પછો આ મુજને તો કે' કે' હું જાણું
કહી શકું કંઈ, અન્ય વાતમાં દેવિ! નથી હું પડતી:

વ્યવસાય.

શચી—આપારે મરકરી કરવી રહેવા દે!

અંજના—હા. આ મરકરી કરવાનો
વખત નથી.

રતિ—નથી તો પછી ક્યારે આવશે?

અંજના—એ પણ બરાબર છે. અત્યારે
એ મરકરી ન કરે તો ક્યારે કરે?

કાલિંદી—એ સ્ત્રીનું નામ શું છે?

રતિ—અહર્યા.

વારણી—અને દેવરાજ ક્યાં છે?

રતિ—એઓ અહિ પાછા આવી શકે
એ સ્થિતિમાં નથી.

સ્વાહા—કેમ? તહેમને શું થયું છે વળી?

શચી—રતિ! આમ તલસાન્યા કર નહિ.

શું હકીકત છે—ખુલાસો કર.

રતિ—હકીકત તો ઘણી છે. પહેલાં અં-
દર ચાલો. પછી હું કહું છું. (બધાં બંધ છે.)

પ્રવેશ ૨ નો.

સ્થળો: શતાતનંદના ઘરની રહાએ મિથિલાપુરીની સડક. સમય: સન્ધ્યાકાળ. વાદળો વરસાવાં છે.
(અહલ્યા એકલી ઉભી છે.)

અહલ્યા—આ મિથિલા નગરી છે. એજ સડક છે, એજ મકાનો છે. એટલાજ ઉઘમ અને ઉત્સાહપૂર્વક લોકોની બીડ જમી રહી છે. જાહે. હું પેલા દેવદારના વૃત્તની નીચે ખેસું. મહારા પગ ફાટી જાય છે. લોહીની ધારા વહી રહી છે. આંખમાંથી આગની ચિનગારીઓ નીકળી રહી છે. ઓ! વિધાતા! (ખેસી જાય છે) પેલા કોણ હશે? કોલાહલ આટલો બધો શાને મચાવ્યો હશે? આ તરફ એ બધાં કેમ આવતાં હશે?—એ બધાં નગર-જનો હોય એમ લાગે છે.

(કેટલાક નગરજનો દાખલ થાય છે.)

૧—ના, એ જુદું છે.

૨—ખુદ મ્મિ શતાતનંદ આ ખજર મહેને કલા છે.

૩—મ્મિ શતાતનંદ કોણ છે, ભાઈ?

૪—મહર્ષિ ગૌતમના પુત્ર.

૧—તમને કયારે કહ્યું?

૨—કાલે જીવારેજ.

૩—મહર્ષિ વિશ્વામિત્ર પધારે છે?

૨—હા, એજ પધારે છે.

૩—તમેની સાથે દશરથના એ પુત્રો પણ છે?

૧—શું તેઓ ખજેખર આવવાનાજ છે કે?

૨—હા, એ હકીકત સત્ય છે.

૩—એ શુભ સમાચાર છે.

૧—અત્યંત શુભ!!! ચાલો આપણે રાજમહેલમાં અને બીજા બધે ખજર આવી આવીએ.

(બધાં જાય છે.)

અહલ્યા—(ઉભી થઈને) શું એ સત્ય છે? કે હું સ્વપ્ન અનુભવું છું? શતાતનંદ છવિત

છે?—છવિત છે! પ્રભુ! હું પ્રાર્થના કરું છું કે એ હકીકત સત્ય નિવડે.

(બીજાં કેટલાંક નગરજનો પ્રવેશ કરે છે.)

૧—પુરુષનો ધર્મ? તેનું પ્રમાણ ધન્ધ છે!

૨—અને સ્ત્રીનું સતીત્વ? તેનું પ્રમાણ અહલ્યાજ છે!

૩—હાય! અભાગી ગૌતમ?

૪—દુર્ભિતિ અહલ્યા—તને ધિક્કાર છે!

૩—ભાઈ! એ પાપીણી અહલ્યાનું નામ ન લઈશ.

૨—એ મહાપાપિણી છે.

૪—તે પિશાચિની છે.

૩—તે પતિને દગો દઈને પરપુરુષગામિની-વ્યભિચારિણી થઈ છે.

અહલ્યા—(આગળ આવી) પુરવા-સિઓ! તમે કોણ છો: અને આ રીતે શા માટે અહલ્યાની નિન્દા કરો છો?—શાને ગાળોનો વર્પાદ વરસાવો છો?

૩—અરે! આ કોણ છે?

૨—આ તો કોઈ ડાકણ જેવી લાગે છે.

૧—નહિ. આનાં કપડાં તો ફાટી ગયાં છે, વાળ સફેદ થયા છે, શરીરે કરચલી પડી છે. આ તો કોઈ દુષ્ટિની અનાય હોય એમ જણાય છે. માતા, તું કોણ છે?

૩—સોલ, તું કોણ છે?

અહલ્યા—તમે આટલા બધા અત્રદા પૂર્વક માર્ગમાં ઉભા ઉભા જેનું નામ લઈ રહ્યા છો તે હું છું! નગરજનો! ધન્ધ એ અહલ્યા છું.

૨—આ શું કહે છે?

૩—સાચું કહે છે ? તુંજ અહલ્યા છે કે ?

૪—હા, આ તો અહલ્યાજ ન્ણાય છે. એને મારો ! મારો !

૧—એ અસહાય છે. સ્ત્રી છે. એને જવા દો, છોડી દો !

૩—એ કલંકિની અસતિ છે—એ—

૨—બદ્યાલની અહલ્યા એજ છે—

૪—મારો ! એ પાપિણી છે.

અહલ્યા—હું પાપિણી નથી, બદ્યાલની નથી. પહેલાં મારી હકીકત સાંભળો:—

૨—અમારે કાંઈ સાંભળવું નથી. ખસ, મારોજ મારો !

૩—મારો ! અલ્યા મારોજ મારો ! (મારે છે)

(શતાનંદ પ્રવેશ કરે છે.)

શતાનંદ—નગરજનો ! તમે આ શું કરો છો ? એક દુર્બળ સ્ત્રી ઉપર આ કેવા અસાચાર શુભરો છો ?

૨—આ બદ્યાલની—બિચારિણી છે.

શતાનંદ—કેમ ? આ સ્ત્રીએ શું કમું છે ? (અહલ્યાને) માતા ! તમારું નામ શું ?

અહલ્યા—મારું નામ અહલ્યા છે.

શતાનંદ—અહલ્યા ! તપસ્વિની ગૌતમની સ્ત્રી.

અહલ્યા—હા, ગૌતમની સ્ત્રી.

શતાનંદ—પુરવાસિઓ ! તમે પોતા પોતાને ઘેર જાઓ. હું આ તપસ્વિનીની શાસ્ત્રવિધાન અનુસાર વ્યવસ્થા કરીશ.

૩—એને શુણીએ ચઢાવો.

૪—નહિ, એનું માથું મુંડાવી નગર બહાર કાઢી મૂકો !

શતાનંદ—જે કર્તવ્ય હશે તે કરીશ. બ્રાહ્મણને દંડ દેવાનો અધિકાર બ્રાહ્મણનેજ છે. તમે જાઓ.

(નગરજનો જાય છે.)

શતાનંદ—તમારું નામ અહલ્યા કે ? તમે તાપસી આ મિથિલાનગરીમાં કેમ આવ્યાં ?

અહલ્યા—હું પુત્ર શતાનંદને જોવા છું.

શતાનંદ—પુત્ર શતાનંદને ? હેતું તમારે શું કામ છે ?

અહલ્યા—તમે કોણ છો યુવક ? આ મુખમંડળ, આ સુંદર ગોરું બદન મને પરિચીત બાસે છે તમારો કંસ્વર જો કે અસારે શુષ્ક, રૂઢ અને ગઈગદ છે. છતાંય પરિચિત હોય એમ જણાય છે, મને લાગે છે—લાગે છે કે—તમે કોણ છો યુવક ?—તમે—તમે શું ?

શતાનંદ—હા, હું શતાનંદ છું.

અહલ્યા—તું ? તું ? શતાનંદ !

(આગળ આવે છે.)

શતાનંદ—(પાછો હટી) તું શું કહેવા માગે છે ?

અહલ્યા—શું કહેવા માગે છે ?—એટા—

(છાતીએ ચાંપવા જાય છે.)

શતાનંદ—ઉભી રહે ! દૂર ઉભી રહે ! મારે કાંઈ જરૂર નથી. હું પુત્રને પુત્ર કહી જોલાવવાનો અધિકાર રાખ્યો નથી. તું શતાનંદને ભેટી શકશે નહિ. ના—પાણી જા—સ્વર્ગમાં, અસલોકમાં, વૈકુંઠમાં, કૈલાસમાં, મનુષ્ય લોકમાં, આ નર્કમાં—જ્યાં કાવે. ત્યાં. શતાનંદ તમને નહિ મળે—નહિ ભેટ ! તું જૂખી છે કે ? તો આ માર્ગે પેલા દેવાલય પાસે ચાલી જા. ત્યાં આશ્રય, ભોજન, અને પીવાનું પાણી મળશે. અધિકાર ગાઠ થતો નાય છે. ચાલી જા અહિંથી !

(ઘરમાં જઈ બારણાં બંધ કરે છે.)

અહલ્યા—પુત્ર ! તારા હૃદયમાં અસીમ ક્રણ છે ! અહો ! પૃથ્વી ! તું શરીરને સો સો ટુકડા કેમ ન ચમકાવ ? પ્રભુ ! આ

ત્હારો કેવો વિચિત્ર ન્યાય ! સાચું છે. હું
કલંકિની છું; પરંતુ કેના દોષથી ? કેણે
આ સ્વર્ણલતાને નીરસ પાપાણના સ્તૂપમાં
રોપી ? કેણે પ્રલોભનો દેખાડી અસહાય
દુર્બળ હૃદયવાળી અખળાને બહેકાવી ? કેણે
તેને સંયોગ પશ્યાત્ તીવ્ર મદિરા પીને ખાલી
વાસણની માફક ફેંકી દીધી ? શું તે પુરુષ
કૂર નથી ? તો પણ સમાજની દૃષ્ટિએ શું
હું એકલીજ દોષિત છું ! પવન ! પૂર જોશથી

ફૂંકા ! જલધારા પ્રલયકાળની માફક વરસી
ધરતીને ઢૂળાવી દે. વજ્ર ! દારણ હુંકારની
સાથે ગર્જના કર. કાળરાત્રિ, દશે દિશાઓને
ઢાંકી દે ! જેવા પુરુષો કૂર અને મમતાહીન
હોય છે, એવું અન્ય કોઈ નથી. પવન જોરથી
ફૂંકે ! આ અરાજક રાજ્યને ધુળમાં મિલાવી
દે ! પાપાણી અહત્યા ઉભી ઉભી - ભૈરવ
ઉત્લાસપૂર્વક તોને નિહાળે !
(ઉન્મદિનીની અવસ્થામાં ચાલી જાય છે,)

પ્રવેશ ૩ લે.

સ્થળ: કેલાસ પર્વત.

સમય: પ્રભાત.

(ગૌતમ અને ચિરંજીવ ઉભા છે.)

યોગી કોકો—(દૂર ગાય છે.)

પ્રતિમા સ્થાપી પછએ તુંને સધળે ભક્તિ ત્હારી છે:
સહુમાં વસતી તું માતા ! એ બલિહારી ત્હારી છે.
છગર શું અમ રંકતું કે રમિયે મન્દિર ત્હારું:
નીલાકાશ દિગન્ત વિસ્તૃત ભુવન ત્હારું ભારી છે.
રવિ શશિ તારા સાગર ગરજાં વનગિરી કુંજ
વસંત પવન.

રક્ષલતા ષળપ્રલ મધુદ્રિયા, પ્રતિમા ન્યાસી ન્યાસી છે.

ગૌતમ—કેવું મનોહર દ્રશ્ય !—દૂર નિશ્ચલ
નીરવ શુભ તુપારનો સ્તૂપ સ્વાષ્ટ રહ્યો હોય
એમ લાગે છે. ઉપર નીલાકાશ છે: નીચે
નિશ્ચલ કદિન ધુમાડાના રંગની પર્વતમાલા
છે—દિગંતવિસ્તૃત દઢ પત્થરની હારો સગી એ
બાસે છે—આ દ્રશ્ય કેવું મહાન ! કેવું
મનોહર ! કેવું નિરુત્તર, ઉદાર, સુંદર અને
ગંભીર છે !

યોગી કોકો— ૧ી ગાય છે.)

સતિયોનો સુપવિત્ર પ્રણયમધુ,

શિશુ હાસ્ય ને જનનીચુંબન:

લક્ષિત સાધુ જનની મનિ પ્રતિભા,

અકિત ચકિત સારો છે.

પ્રીતિ પ્રતીતિ પરસ્પર જે કંઈ

દયા કરણા કેરો ભાવ:

સહુ માધુરી ત્હારી જનની !

શકિત અપાર ત્હારી છે.

જ્યાં જૂઓ ત્યાં નિખિલભુવનમાં

વિરાજે તું ધરી રાત રૂપ:

શીત વસન્ત રાતદિન સહુમાં,

વૈભવગરિમા ન્યાસી છે.

ગૌતમ—આવા શાન્તિમય અને નિર્જન

સ્થાનમાં પ્રકૃતિની સાથે માનવ પ્રકૃતિનો

યોગ થાય છે—સંધિ થાય છે—હૃદય હલકું

થાય છે. સૌ સંકટ દૂર થાય છે: છવન

સાર્થક થાય છે. ક્ષોભ અને સંતાપનો નાશ

થાય છે, મૃત્યુનો ભય રહેતો નથી.

યોગી કોકો—(પુનઃ ગાય છે.)

તો પણ પ્રતિમા સ્થાપી ત્હારી પૂજવા કિસુક દિલ:

હેઠ્ઠ્યરી જગજનની એ ભાવાસકિત અમારી છે.

હૃદય ગંભીર અમરકવિનું જે ભાષા સીમા આબદ

કરી શકે શુભગાન ના કંઈએ ભાષા હિમત દારી છે.

અમે અભોધ દુઃદતા રૂરીએ દર્શન નવ તુજ થાતાં

નિકટ વસે તું છતાંયે; માયાની બલિહારી છે.

ગૌતમ—હવે દુઃખ નથી, ચિન્તા નથી, લાલસા નથી; ધર્મ નથી અને દ્વેષ નથી. હું માતૃપિતાની વહાલસોઠ ગોદમાં અનંત વિશ્રામ પામ્યો છું. આજ આ ઉંચા પર્વતના શિખર ઉપર બેસીને નીચે દૃષ્ટિપાત કરું છું તો અનંત વિસ્તૃતપૂર્વક પૃથ્વી પરના ઝવડા, કોલાહલ, ક્ષુદ્ર લોભ અને ધણિત હિંસા સિવાય બીજું કંઈ જાણ્યું નથી—ચિરંજીવ ! તું શા વિચાર કરે છે ?

ચિરંજીવ—વિચારું છું ! વિચારું છું પ્રભુ કે દુર્ભોધ સંસ્કૃત ભાષાના વિજ્ઞાનમાં આપની અપાર ગતિ છે. જે સરલ અને સહેલ વાત છે, તેને દુષ્કર અને કઠિન બતાવવામાં આપની બુદ્ધિ તેજદાર છે. આપનામાં અત્યંત અદ્ભુત શક્તિ છે.

(ઇન્દ્ર પ્રવેશ કરે છે.)

ગૌતમ—આ શું ? તમે અહિં કેમ આવ્યા ? આશ્રમથી આટલો બધે દૂર ચાલીને આવ્યા ?

ઇન્દ્ર—મહારામાં શક્તિ આવી છે. યોગી-વર ! આજે હું જ્યાં માણું છું.

ગૌતમ—એ દિવસ વધારે શૈકાઓ-જરા વધારે શક્તિ આવવા દો.

ઇન્દ્ર—મહારામાં પૂરતી શક્તિ આવી ગઈ છે. તમારા પ્રતાપથી, તમારા રાત્રિઓના અખંડ ઉત્તરગાથી હું અત્યંત સંપૂર્ણ આ-રોગ્ય પામ્યો છું. આપ કોણ છો એ હું આપને પૂછી શકું કે ?

ચિરંજીવ—કેમ ? એ પૂછીને તમે શું કરશો ?

ઇન્દ્ર—(ગૌતમને) તમે મહારી ધણી સેવા કરી છે. હું તેનો તમને બદલો આપવા ઇચ્છું છું.

ગૌતમ—હું એક સંન્યાસી છું. મહારે કંઈ ન જોઈએ.

ઇન્દ્ર—તમે માગતાં શરમાઓ છો ? મનુષ્ય

હું દ્રવ્યવાન છું. તમારે જે જોઈએ તે માગો—હું આપીશ.

ગૌતમ—મહારે કંઈ ન જોઈએ.

ઇન્દ્ર—તમારે કંઈ ન જોઈએ ? સાચું કહે છે ? તમારું નામ શું ?

ગૌતમ—મહારું નામ ગૌતમ છે.

ઇન્દ્ર—નામ શું કહ્યું ?

ગૌતમ—ગૌતમ.

ઇન્દ્ર—નામ શું ?

ગૌતમ—ગૌતમ.

ઇન્દ્ર—ગૌતમ ? તમારું નિવાસસ્થાન ક્યાં ?

ગૌતમ—મિથિલાનગરીમાં.

ઇન્દ્ર—જે ગૌતમની સ્ત્રીનું નામ અહલ્યા છે એજ ગૌતમ તમે કે ?

ચિરંજીવ—હા, એજ ગૌતમ. એ સંઘ-ઘમાં તમારે કંઈ વિશેષ કહેવું છે કે ?

ઇન્દ્ર—તમે મહર્ષિ ગૌતમ છો.

ચિરંજીવ—હા, જી, હા. તમે સ્ત્રમજ્યા જતા ચે સ્ત્રમજ્યા માગતા નથી.

ઇન્દ્ર—મહર્ષિ ! તમે જાણો છો હું કોણ છું ?

ગૌતમ—હા, જાણું છું. તમે દેવરાજ ઇન્દ્ર છો.

ચિરંજીવ—અને અહલ્યાદેવીના ઉપપતિ છો.

ઇન્દ્ર—શું ? શું ? અસંભવિત ! તમે આ વાત કોની પાસેથી સાંભળી ?

ગૌતમ—તમારી પાસેથીજ.

ઇન્દ્ર—મહારી પાસેથી ? ક્યાં ?

ગૌતમ—તાવના બડબાટમાં.

ચિરંજીવ—અને મહેં આટલા દિવસ સધી તમને મારી ન નાંખ્યા હોવું કારણ કે તમે એટલુંજ છે કે મહર્ષિએ મહેને એમ કરવાની મના કરી હતી. તમને વનમાં અચેત જોઈને સેવાને કારણે બાપર નાખીને મહારે આશ્ર-

મમાં લાવવા પડ્યા ત્હેને માટે અનેક વાર હું
પસ્તાવો કરી ચૂક્યો છું.

ઈન્દ્ર—(ઘડીભર વિચાર કરીને ધુંટણીએ
પડીને) મહર્ષિ ! મ્હેં આપનો જે અપરાધ
કર્યો છે તે અક્ષમ્ય છે; છતાં એ હું તમારી
પાસે ક્ષમાની પ્રાર્થના કરી શકું ?

ચિરંજીવ—એમ કદાપિ નહિ બની શકે.
તારો જીવ બચ્યો એજ તારી સ્ત્રીના સૌભા-
ગ્યનો પ્રતાપ માનજે.

ગૌતમ—ચિરંજીવ ! ચૂપ રહે ! ઈન્દ્ર !
તમારા પર મ્હારે જરાયે દ્રેષ નથી.

ચિરંજીવ—જાઓ ! બધુએ મળી ગયું.
હવે તું ન્હારી જા.

ગૌતમ—જાઓ દેવરાજ ! વિશ્વપતિ
પરમેશ્વરની પાસે ક્ષમાની ભિક્ષા માગો. એ
મ્હારા હેમજ તમારા-જનેના-સ્વામી છે.
તેની આર્ગળ્ય ન્હાના મ્હોટા સૌ સરખાં છે.
ક્ષમા ? હું તમને ક્ષમા આપી ચૂક્યો છું.
દેવરાજ ! હું દરિદ્ર આત્મા છું. તમને હું
બીજું શું આપું ? કેવળ આશિર્વાદ આપું
છું. સ્વસ્થ થાઓ, સુખી થાઓ !

(ઈન્દ્ર જાય છે.)

ચિરંજીવ—પ્રભુ ! તમને તો ત્હેને તદ્દન
અચાક બનાવી દીધો.

ગૌતમ—કેમ ? ચિરંજીવ !

ચિરંજીવ—આવા પાછ, પાપી શત્રુને
આશિર્વાદ ? જો એ મ્હારી પાસે ક્ષમાની
વાચના કરત તો હું ત્હેનું ગળું પકડીને જૂતાં
મારીને કાઢી મૂકત.

ગૌતમ—ચિરંજીવ ! સાંભળ. શત્રુનું અપ-
માન કરવું એ ધર્મ નથી.

ચિરંજીવ—ના, ધર્મ છે શત્રુના પગ ધોષ-
ને ત્હેને મિહાઈ ખવરાવવામાં !

ગૌતમ—પ્રતિહિંસા પિશાચ શત્રુનું દમન
કરી શકે છે, વિનાશ કરી શકે છે, ત્હેને
હારમ કરી શકે છે. પરન્તુ ક્ષમા એવી વસ્તુ
છે કે જે શત્રુને મત્ર બનાવે છે, ગર્વ-
હીન બનાવે છે. પીડા કરવી-કુખ દેવું એ
નરકનો ધર્મ છે; પ્રાત્નહિંસા પૃથ્વીનો ધર્મ છે,
અને ક્ષમા સ્વર્ગનો ધર્મ છે.

(એક રાજદૂત પ્રવેશ કરે છે.)

દૂત—(ગૌતમને) મહર્ષિ ગૌતમ તમને
જ કે ?

ચિરંજીવ—હા, એજ ગૌતમ છે. બાહ !
તમને કય્હા આકાશમાંથી ઉતરી આ પૃથ્વી ઉ-
પર આવ્યા ?

દૂત—(સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરીને) મહર્ષિ
જનકે આપને આ પત્ર મોકલાવ્યો છે. (પત્ર
આપે છે.)

ગૌતમ—રાજર્ષિ જનકે ? જોઈ ! (પત્ર
વાંચીને) ચિરંજીવ ! ધણી શુભ સમાચાર છે !
શુભ સમાચાર છે ! !

ચિરંજીવ—શું શુભ છે ?

ગૌતમ—રાજપુત્રી સીતાનું લગ્ન છે.
રાજર્ષિએ નિમંત્રણ પત્ર પાઠવ્યો છે. તું કાલે
જવાને માટે તૈયાર થઈ જા. બાહ ! યાકેલા
છા. આશ્રમમાં પધારી મ્હને કૃતાર્થ કરો !
(સૌ જાય છે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ : ગૌતમનું તપોવન.

સમય : સંન્યાસકાળ.

(વિશ્વામિત્ર, રામ અને લક્ષ્મણ)

રામ-આજ એ પુણ્ય આશ્રમ કે ?

વિશ્વામિત્ર-હા આજ મહર્ષિ ગૌતમનો આશ્રમ. આજ એ સ્વર્ગએવો છે. અહિં તહિં ભાંગ્યું તૂટ્યું પડ્યું છે. ઘાસ પાંદડાં ઉગી નીકળ્યાં છે. ઋષિ તો દૂર દૂર કૈલાસ પર્વત ઉપર ચાલ્યા ગયા છે. અસીમ વૈરાગ્યને લીધે ગૃહસ્થાશ્રમ અને સંસારનો સંબંધ તોડી નાખ્યો છે. ત્હમની અહલ્યા પ્રલોભનમાં પડી પતીત થઇ.

લક્ષ્મણ-પ્રભો ! આ તપોવન કેવું સુંદર, નિર્ગૂન, નીરવ, ગંભીર અને ઊપાધી પરિપૂર્ણ અને રમણીય છે !

વિશ્વામિત્ર-જે દિવસે મહર્ષિ ગૌતમ અને તપસ્વિની અહલ્યા-અને-અવિચ્છિન્ન સુષ્પનાં મગ્ન થની આ વનઆશ્રમાં રહેતાં હતાં અને તપસ્યા કરતાં હતાં તે દિવસોમાં આ સ્થાન આથી થે વધુ રમ્ય હતું.

લક્ષ્મણ-અહલ્યાની કથા તો અત્યંત કંટાળાજનક છે.

વિશ્વામિત્ર-એ નીરવ ગંભીર શાન્ત, સ્વચ્છ સમુદ્રની પેઠમ મીઠા ઝરણાંની માફક મનોહર શાન્તિ-આજ પણુ યાદ આવે છે. એ પવિત્ર યુગલ-નીલાકાંઠનાં હૃદયમાં પૃથ્વીમાની ચાંદની સમી નયનમુખદ તે અને મર્તિઓ-આજે પણુ દ્રષ્ટિસન્નુપ પ્રથમની જેમ નાચી રહી છે. આજે પણુ એ અનેના કંઠમાંથી સાથે નીકળતું ગીત-મૃદંગની સાથે વીણના સ્વરની પેઠમ યાદ આવે છે.

(નેપથ્યમાં ચંત્રણાનો શબ્દ સંભળાય છે.)

રામ અને લક્ષ્મણ-આ કોનો શબ્દ ?

વિશ્વામિત્ર-સાચું છે. આ તો કોઇ રમણીના કંઈતો સ્વર છે ચાલો જોઈએ.

લક્ષ્મણ-વૃક્ષના ઓથે પેલી ઉભેલી રમણી કોણ છે ? એવું મ્હો કેવું નિસ્તેજ જણાય છે ?

વિશ્વામિત્ર-એ ક્યાં છે ?

લક્ષ્મણ-આ રહી. પાસેજ ઉભી છે.

વિશ્વામિત્ર-હા એ સ્ત્રી કોણ હશે ?

આ શું ? હરે ! હરે ! આ એજ અહલ્યા છે કે ?

અહલ્યા- (આગળ આવીને) હા, હું અહલ્યા છું. ત્હમે કોણ છો એ મુસાફર ?

વિશ્વામિત્ર-અહલ્યા ! તું અહિં છે ?

અહલ્યા-હા, હું અહિં છું; પણ તમે કોણ છો ? એક પરિચિત તપસ્વિની માફક અહલ્યાનું નામ લઇ જોલાવનાર તમે કોણ છો ?

વિશ્વામિત્ર-ત્હમે જોળખી શક્તાં નથી. હું વિશ્વામિત્ર છું.

અહલ્યા-ત્હમે વિશ્વામિત્ર ? હા, જોળખ્યા ! તમે કેમ પધાર્યા છો

વિશ્વામિત્ર-હું ત્હમારો અતિથિ છું.

અહલ્યા-અતિથિ છો ? કોના ? ગૌતમ અહિં નથી. એકલવાળી હુંજ છું. જાઓ પાછા જાઓ ! એ પણ અહિં એવીજ રીતે આવ્યા હતા ? પોતાને અતિથિ કહી જોળખાવતા હતા. ઋષિ ! જાઓ-પાછા જાઓ !

વિશ્વામિત્ર-આ શું ? મ્હેં તમને આ પ્રમાણે તો કહીએ દોડાં નથી ! તમારું પ્રથમનું સૌમ્ય અને લજ્જનથી લાલ થઇ જતાં મુખમંડળ ક્યાં છે ? ત્હમારા મુખ ઉપરની પડેલાંની એ મધુર હાસ્યરેખા ક્યાં છે ?

અહલ્યા-એ કાંઈ નથી-કાંઈ નથી. મધનું ગણું ! તે ધર્મ મરજો રસ ચૂસીને

આલો ગયો. જાઓ, ઋષિવર ! જાઓ !
અહિં આ નિર્જન સ્થાનમાં આ દૂર વન-
વાસમાં મને હેરાન કરવાને ત્હમે કેમ
આવ્યા ? હું કોઈના મુખના માર્ગમાં કંટક
ચઢીને નથી રહેતી. હું એક કોડી પણ કોઈ
પાસે નથી માગતી ! જાઓ મહર્ષિ ! એક
દિવસ તમારા ઉપર મારી અપાર ભક્તિ
શ્રદ્ધા હતી—આજે સ્તીબાર જેટલી પણ
શ્રદ્ધા નથી.

વિશ્વામિત્ર—કેમ, તપસ્વિની ! મારો
શો દોષ છે ?

અહલ્યા—દોષ ? ત્હમે જાણતા નથી કે
તમારો શો દોષ છે ? તમારો અપરાધ
મહાન છે. ત્હમે કપટી પુરુષ છો ! પ્રભુ !
આ એક મહાસભ્ય મ્હેં જગતમાં પિછાન્યું
છે—શોધી કાઢ્યું છે. પુરુષગતિ લંપટ હોય
છે. ત્હમે ઋષિ છો તો પણ તમારા પર મને
વિશ્વાસ નથી. ત્હમે પુરુષ તો છોજ. ત્હમે
પણ મ્હારા રૂપની લાલસાથી અહિં આવ્યા
છો કે ? હવે ત્હમે નહિ ફસાવી શકો. એ
જૂઠું, એ ફગાયાજી, એ મૃદુ હાસ્ય, એ એકાગ્ર
ચિન્તાન, એ અધુરું હું સમજતું છું—અધુરું
જાણું છું. મુનિવર ! તમારી આ મેષા અર્થ
છે ! ઘેર પાછા જાઓ !

વિશ્વામિત્ર—અહલ્યા ! તમારી મર્મ
હકીકત હું જાણું છું. દેવિ ! ત્હમને દેવો
દેવામાં આવ્યો એ પણ હું જાણું છું. પરંતુ
તમારો લાગ કરવામાં આવ્યો છે એ હું
જાણતો નહોતો. અને અભાગિની અહલ્યા !
હું આજે આ પુરુષ આશ્રમમાં ત્હને દેવો
દેવા કે જીવવાને નથી આવ્યો,

અહલ્યા—તમારો શો વિશ્વાસ ? તમેય
પુરુષ છો. પુરુષ ભતિ સર્વ કાંઈ કરી શકે
છે. મુતેલી પત્નીના મળા પર છુટી ફેરવવી,
પરસ્તીને કલકિત કરવી, જાલિકાના ખીલેલા
પ્રેમપુષ્પને લોકાચારના પગ તળે કચરી છુંતી

નાંખવું, સ્નેહલકિતનું અલિધાન આપવું,
જુખ્યાના મ્હોમાં ધૂળ નાંખવી, તરસ્યાને ઝેર
પીવાડવું, દયાનો વિનાશ કરવો, વિશ્વાસનો
ઘાત કરવો—એ અધુરું પુરુષના ડાળા હાથનો
ખેલ છે—પુરુષને મન મ્હેલ વાત છે. પુરુષ-
ભતિ સર્વ કાંઈ કરી શકે છે.

રામ—જોળી અભાગિની નારી ! ત્હે
મનુષ્ય-પુરુષ પરનો આટલો અધો વિશ્વાસ
શુમાંવ્યો છે ? તાપસી ! તું આટલી હૃદયર્થે
પતીત થયેલી છે ? કે હાર્દિક યંત્રણાને લીધે
તું સર્વજ્ઞાન શુભાવી બેઠી છે ? મૂર્ખ મનુષ્ય
બ્હારે વિવેકશૂન્ય બને છે, બ્હારે તે કર્તવ્ય-
વિમુખ બને છે ત્હારે અન્યને દોષ દે છે !
દેવિ ! આ સંસારમાં મનુષ્યજન્મ પુષ્પનો
ખેલ નથી. સ્ત્રીને સદાયે ઘણાંકના આકર્ષણ-
માંથી સતીત્વ અને જીવનની રક્ષા કરવાની
હોય છે. ત્હમને મેંકડો પ્રેમાભિના. જળપૂર્વક
ત્હેના પ્રતિ આકર્ષણ. તમારે ખુદ તમારી
ભતને સંભાળવી પડશે. વિદ્યન અને વિપતિ
સદાયે જીવનના માર્ગને દુર્ગમ બનાવશે—તમારે
પોતાના જળ પર ઝુલવું પડશે. જીવન એક
પ્રકારનો સંઘામ છે: બે જગત નિષ્કર છે
તો ત્હમે પણ કહિન બનો !

અહલ્યા—હાથ ! મ્હારામાં એ શક્તિ નથી.

રામ—શક્તિ નથી ? કેવી મૂઢતા !
શક્તિ છે પણ ધ્વજા નથી. વિવેક છે પણ
ઉદય નથી. ત્હમે પ્રેમાભિનાના શંકામાં ફસાઈ
પાપમાં કદમ ધપાવો છો: પછી બ્હારે એ
શૂંખલા બંધાઈ જાય છે ત્હારે રૂઢ યાચો
છો. પાતક સાથે સંબંધ કરો છો અને
સ્વર્ગનું દ્વાર ત્હમને માટે બંધ થાય છે
ત્હારે ત્હમે ક્રોધ કરો છો. ત્હમે સ્વહસ્તે જ
વિપત્તિ વાવો છો અને પછી બ્હારે અમૃત
ફળ નથી નિપજતા ત્હારે વિધાતાને દોષ
દો છો !

અહલ્યા—તમારું કહેવું સત્ય છે: પરંતુ

મરૂભૂમિમાં શું કદિયે પાણીનું ઝરણુ વહે છે? પત્થરમાં ક્યાં યે પુષ્પ ખીલે છે? સાગરની અંદર શું સૂર્યનાં કિરણુ પ્રવેશ કરે છે? મહારા જીવનનો આરંભ અતિ પ્રમાદમાં થયો હતો. હાય ! વિધાતાએ ખંચિરમાં ચાંદનીનો પ્રકાશ શીદ નાખ્યો? પપૈયાને અંધકારમાં કેમ રાખ્યો? નિર્જન વનમાં પુષ્પ સુગંધ શાને પ્રસરાવી?

રામ—ઓ મૂઢ નારી! આટલા દિવસ છે તારા પ્રેમિકના સુંદર મુખને, સરલ નાસિકાને, સુંવાળા કેશને, બંને પદ્મદળથી અધિક અરણુ. અને કેમળ કપોલને, લાલસાથી શિથિલ દ્રષ્ટિપૂર્ણ બંને આંખોને, નિરખ્યાં છે? હા! મૂઢ સુન્દરી! છે પ્રેમિકના મંબીર હૃદયને, પ્રેમની ગૂઢ વ્યવસ્થાને, સંયત આશ્રુને નથી પિછાન્યા? ગૌતમનસપિતું હૃદય તેવું હતું! છે તેને લાત મારી ફેંકી દીધું. તાપસી! છે અમૂલ રત્નાગરને કંઠમાંથી કાઢી ઉઠા મહાસાગરના જલમાં ફેંકી દીધો!

અહલ્યા—(ધડી ભર વિચારીને) દાર્શનિક બાળક ! તારા સૌમ્ય પવિત્ર મુખમંડળ ઉપર વસન્તનો વિકાસ છે. તારી બંને નમ્ર આંખો પૃથ્વી તરફ ઢળેલી છે. જેમ વર્ષાના સ્વામ મેઘમાંથી સિન્ધુ જલધારા ઝરે તેમ તારા કંઠમાંથી નીકળતો અનુકંપાપૂર્ણ સ્વર વીણાના મૃદુ ઝલુકારની માફક ગૂંજ રહ્યો છે. કહે કુમાર ! તું કોણ છે ?

રામ—મહારા નામ રામ છે. હું અયોધ્યાના

સ્વામી મહારાજ દશરથનો પુત્ર છું. આ મહારો ન્દાનો લાઘ લક્ષમણ છે.

અહલ્યા—તું રાજકુમાર છે. તારા અક્ષય ખજનામાં બહુ સુવર્ણ રત્ન હશે; પરંતુ તારા ઉપદેશના બહુમૂલ્ય વચન સમું કિંમતી રત્ન એક પણ નહિ હોય. તું ભગવાન નારાયણ છે. તારા ચરણની રજ મૂકે આપ. ક્ષમા કરો પ્રભુ ! (પગ પકડે છે.)

રામ—હું શુ માફ કરું? ક્ષમા લેતી માગો કે જેને તમને અનંત પ્રેમ અને અનંત વિશ્વાસને બદલે તમારા નીચ હૃદયની કદિનતા આપી છે—જેના કેમળ હૃદયપર તમારા બલિચારનું વજ્ર ફેંક્યું છે. જાઓ માતા! લેતી ક્ષમા માગો ! તે પછી વિધાતાની ક્ષમા માગો કે જેના નિયમનું, ગર્વમાં મત્ત થઈ નવયૌવનના બહારમાં અવસાપૂર્વક ઉત્સાહન કર્યું છે.

અહલ્યા—તે મૂકે ક્ષમા કરશે ?

રામ—એ હું જાણતો નથી તપસ્વિની ! તોણણ મહારી સલાહ તો એ છે કે મૌન-પ્રાર્થનાપૂર્વક લેતી ક્ષમા માગો.

અહલ્યા—હા ! હું એમજ કરું. પ્રભુ ! તમે આજે અહલ્યાનો ઉદ્ધાર કર્યો. ચાલો. મહારા આશ્રમમાં પધારો. કેશવ ! હું તમારી અને તમારા ન્દાનાભાઈની પૂજા અને અતિથિસત્કાર કરીશ ! (વિશ્વામિત્રને) મહાર્ષિ મહારી કુટીમાં પધારો !

(સહુ જાય છે.)

જનિતે ભાવ. ૩૮૭

જહાલાંઓ હો ! મોટા મનનાં માનવી.

લેખક: શ. નાનાલાલ દલપતરામ પટેલ.

(આધવણ સન્દેશો કહેજો શ્યામને.....એ રાંગ.)

(૧)

જહાલાંઓ હો ! મોટા મનનાં માનવી,
ખોલ્યું ચાલ્યું કરજો સરવે માફ જો !
દુભાવ્યાં દિલસાં હશે કદી મહેં આપનાં,
અગણિત કંઈએ કીધા હશે અપરાધ જો !
જહાલાંઓ હો ! મોટા મનનાં માનવી.

(૨)

જીવન પ્રવાસે જતાં પામર પંથીએ,
લીધો ક્ષણભર તમ છાંયે વિશ્રામ જો !
હેતભર્યાં દેયાં હરનિશ ઠાલવી,
અતિથિતે અરધ્યાં આદર-સન્માન જો !
જહાલાંઓ હો ! મોટા મનનાં માનવી.

(૩)

મહેમાનીમાં ઉજુપ નથી તસભારની,
ખાધું પીધું એલ્યા ખાંતે ખૂબજો !
વિદાય માગી નિજ પંથે પાછો વળું,
ઓહું આણી ધરશે નહિ દિલ દુખજો !
જહાલાંઓ હો ! મોટા મનનાં માનવી.

(૪)

પૂલયોગથી ભેગાં મળીયાં આપણે,
વિયોગ સાથે છૂટાં પડતાં આજજો !
“ ધ્રુવર ધ્રુવજા બલિયસી ” એ સુવંધી,
જરાય દિલમાં યશે નહિ નારાજ જો !
જહાલાંઓ હો ! મોટા મનનાં માનવી.

સરસ્વતીચંદ્રમાં સ્તીરત્નો.

લેખક: પ્રો. મહાવંતરાય ઠ. ઠાકોર, બી. એ.

(ગયા અંકના પાને ૨૬૯ થી ચાલુ)

[૩]

પૂરવણી ૧.

(જુલો દીપ ૭ મી.)

ખુલાસા રૂપે ઉમેર્યા વગર ન જ ચાલે તેવું અતિસંક્ષિપ્ત યાચુ, ક જ ઘ ઘ એમ ચાર ટોપલીમાં, વાંચતારે આ અતિ મહત્વની વ્યાખ્ય ઉપર પોતાની મેજે વધુ વિચાર કરે તેમાં તેને ઉપયોગી થઈ પડવાની આશાએ, ગોઠવું છું.

ક

પાશ્ચાત્ય સુધારા—

(૧) ભ્રષ્ટ—દાર, વ્યભિચાર, મદ અને ઉદ્ધતિ, આદિ અનાદિતા સેવનાર:—

(૨) અધર્મ—પ્રાર્થના સમાજનો અધર્મ ખરી ભૂમિતિ નહીં, વળી ઐહિક સુખભોગને જ પ્રાધાન્ય આપનાર આ સુધારાવાદની સાથે સુસંગત નહીં:—

(૩) વિલાયતી—વટલેલ, વર્ણોચ્ચની આચાર વિચારનો કેવલ નિંદક, પોતાક આદિમાં પરદેશીના અનુકરણનો બડો શ્રોત્રી. વગેરે આલેખમિત્ર લખાણ મારે જુલો નર્મદ કૃત ' ધર્મવિચાર ' (૧૮૭૯-૮૪.)

નર્મદની આ ઉત્તરાવસ્થાની યુગાંટ સાથે સરખાવે પારસી કવિ મનમુખ (=મચેરજી કાવસજી લંબરાના) નાં ઉત્તરાવસ્થાનાં લાખણો:

પારસીઓની સેંકડો સભાઓ આ બાહોરા નરના ખુલંદ આવાજો પાશ્ચાત્ય કેળવણીને " દેશદુ (હ) બાકિ, દીનવીસરાકિ, ખોદા-ભુલાકિ " કહી કહીને ગળવેલી. મનમુખનાં વિચારોના ટૂંકા સમલાવી નિરૂપણને મારે જુલો એના યુગ કાવસજી મનમુખે લખેલું છટાદાર છવનચરિત્ર (૧૯૦૨).

પ્રજ્ઞાઓના વિચારેતિહાસના ક્રમમાં વખતોવખત કેટલીક બુદ્ધિઓ-પ્રાચીન રામના અમર ચક્ર ગયેલા કેટા (Cato) નેવી- ' રીએક્શનરી (reactionary) ' એટલે " પાછો પગલે જ પ્રગતિ " છે, એમ માનનારી થઈ જાય છે; પોતાના સમયના અતિ સાદસર્માંથી પાછા ભરીને " જુલું તે સોલું (old is gold એટલે ઇજ ગોલ્ડ) " એ અરહ-પરસ્તી અથવા પુરાણપૂજનનો આશ્રય લે છે. અને સમગ્ર અનુભવી પ્રજ્ઞાઓ અને ટોળાં માને છે જ, કે ચાલતી ગાડીને કવચિત્ વેગ વધારનાર માખૂક ઉપયોગી છે તેમ કવચિત્ પેઢાની ગતિ ઓછી કરનાર ' બ્રેક (brake) ' પણ ઉપયોગી છે.

મણિલાલ દિવેદી કૃત ' સિદ્ધાન્તસાર ' માં અને એ કર્તાનાં બીજાં લખાણોમાં ઉપર પ્રમાણેના અને તેને મળતા આલેખો આજ છે, ત્યારે

પ્રાચીનપણ, અને થીઓરોશીના (એ મંડળના પ્રથમરૂપના) 'શુદ્ધિવાદ' (rationalism રેશનેલિઝમ) સામે ડોળી પછાડા અને ખાલી તડાકા વિશેષ છે.

સ

નવલરામે નર્મદના 'ધર્મવિચારના' જ્વાળામાં 'સુધારાનું' ઇતિહાસ રૂપે વિવેચન લખવા માટેનું અધુરું રહેલું, તે લખાયેલું એટલું 'નવલગ્રંથાવલિ'માં જ બહાર પડ્યું, ૧૮૯૧. 'નવલગ્રંથાવલિ'ના સંપાદક ગો. મા. ત્રિ. એ આ બહાર પાડ્યું તે સાથે, પુસ્તકારંભે મૂકેલી નવલરામની 'છવનકથા'માં, આ વિષય માટે નવલરામે કરેલું કેટલુંક પ્રાથમિક ટીકણુ છાપી દીધું છે, જે નવલરામ તો એને એ રૂપમાં કદાપિ ના છાપત.

'સુધારાનું' ઇતિહાસ રૂપે વિવેચન' એ નિબંધ નવલરામની પરિપક્વ કરેલ શુદ્ધિની પ્રસાદી છે: અને હિન્દુ પુનરુત્થાન (renaissance રીનેસન્સ) વૃદ્ધિના સંસર્ગથી અને ઇંગ્રેજ ડેળવણીથીજ થયું છે અને વધતું આવે છે; સુધારાવાળા, આર્થસમાજ, બ્રાહ્મસમાજ, સર્વ એ પુનરુત્થાનના પરિણામ, જે આરંભમાં એક બીજના વૈરી જણાય હશે તે પણ એમાંથી લોકમાં સમયપરિપાકે અમુક અમુક ગ્રાહ્ય બનીત બંધાશે; જે બધી પ્રગતિ આરંભમાં ઉચ્છેદક, અવિચારી, અનીતિમય જણાય પણ એમાંથી તે એમાંથી પ્રાચીનનું જે કંઈ મૂલ્યવાન છે તેવું મૂલ્ય શુદ્ધિર્ધ્વક સમજાવું થશે:—આટલું તો નવલરામે આ અપર્યા નિબંધમાં પણ અમરકાંકર રીતે કર્યું છે.

મ

(૧) ભ્રષ્ટતા ઇ. સ. ૧૮૬૦ થી મોખરે આવેલા જમાનામાં હતી ને, આપણા પ્રાંતમાં તો દાયકે દાયકે ધરી છે, અને નર્મદ એ દુર્લભ ઉપરદુષકાકર્મી ભારે પણ તે પટલા ચાટેલા ને, અને તે પછીનો દાયકે દાયકે એ- દુર્ભાગી

ગોળોના જેવો વધારે ને વધારે લાગે છે. વળી અંગાળી અને દક્ષણી સુધારાવાળાઓની પહેલી પહેડીના 'હલતલાશે' ને તે સમયના ગુજરાતી સુધારાવાળાઓ પણ "સું સાં પેસા ચાર" જેવા જ લાગ્યા હશે.

(૨) દક્ષિણ પ્રાંતમાં રામકૃષ્ણ ભાંડારકર, મહાદેવ ગોવિંદ રાનારે, આદિ બીજી પહેડીના સુધારાવાળાએ જ્ઞાનદેવ, તુકારામ, વગેરેનું મધ્યકાલીન ભક્તિસાહિત્ય પોતાનું ક્યું ડેળવાયલા વર્ગને એ મધ્યકાલીન સંતોના પૂજક બનાવવાને સાર, કેડ બાંધીને પ્રયત્ન કર્યો. 'ગુજરાતમાં' 'મહારાજ લાષ-ભેલ કેસ'ના બનાવને લીધે કે ગુજરાતના વૈષ્ણવપંથો—“ફર! ફર! રખે અમને. અલકાવતા!” એમ બાહ્યાચારમાં અલંત સુગાળવા તેને લીધે, કે પરદેશગમન પ્રતિ નોતો આચાર્યો અને મંદિરો. લાંબા સમય સુધી હડીલાં રહ્યાં તેને લીધે, કે ગમે તે કારણથી, દક્ષિણ પ્રાંતના જેવા ઇતિહાસ નથી બનવા પામ્યા. પુનર્વિવાદમાં પણ દક્ષણી બ્રાહ્મણો જેટલાં સારાં બેઠાં સાંધી શક્યા, તે પ્રમાણમાં ગુજરાતી સુધારાવાળાઓનું કાર્ય મોજું. માધવદાસ, લાલશંકર, આદિએ કેટલાંક એવાં પુનર્જન્મોને પણ ટેકો આપ્યો, કે જેથી પુનર્જન્મના 'સુધારાને' અપજ્ઞ જ આવે.

(૩) વિલાયતી પણા વિશે આપણા ગુજાનિબળ લોકોનો વિશેષ ધણો જલદી જોસરી મળે છે. મહારા દાદાજી અતુર્જનદાસ અનુપરામ, જેમના કર્મકૃષ્ણને લીધે સૌ એમને અતુર્જન મહાદેવ કરેતા તે, રોજ સાંજે ક્ષેત્રીમાંથી આવતાં માથાઓળ ન્દાહતે જ દરમા પેસતા; પણ એમના જમાનામાં જ એ પ્રમાણે અભાગી જન્મણે કરનારા વિરલ... આવી ગાળોનોમાં મુશ્કાંહના મેળમેળિયા છવનની અસર ગુજરાતમાં, પ્રથમ શરદેશમાં અને

પછી મામડાંમાં, ઘણી અને જટિલ છે અને થાય છે.

નવસરામ અને ગોપાળજી મુરબાદજી પાટલુન ખેડેલું જ નહીં, ગોપાળજી થોડું ભેસવાના શોખીન હતા, તે યોતિયાખર કે ચોરણી ખેડીને ભેસતા. કિતમદામ ખેડતાજી, ખંડુબાઈ ઈંટજી, વગેરે એક દાંડ દાખડો નહાતા, તેમને મેં ૧૮૮૧ ખેડેલાંથી પાટલુન ખેડતાં જોયલાં. ૧૮૮૮ ની આખરમાં હું ખેડેલાં પૂણે આવ્યો ત્યારે કેમકેતમાં ધણાખરા ઈકાગ્રઓને માથે, હાલ સર પ્રમાણ કર પટ્ટણી અને પ્રિન્સિપાલ આનંદશંકર કુવને માથે હજી છે તેવી શિખાઓ જોઈને મને નવાઈ લાગી હતી. શિખા, દખણી ટપુસિયા, અને ખેડેલુપ્રેમિયાં ઉપર એકન કેસિજરનો રક્તિયાન 'ગાઉન (gown) ઝોળા-કાળો, જાંવ અર્ધી' રોજ જોઈ, તે રોજ મને હસવું આવે !

ચ.

ખરે મુધારા ધર્મના પાયા ઉપરજ રચાય, પાછલી પ્રતિહાર પ્રિક્ષિત સંસ્કૃતિ સાથે સંકળાઈનેજ ઉડે અને વંચે, એવી રીતે રોમ પ્રતીનિવાળી મુજરાલી 'મુધારા વાળાઓ' માં ક્યાં ?...

આઈ મનિસંકર જેવા ધર્મપ્રાણી હવે મુધારાવાળાના ધાર્મિકાસંગાજી કુવા પલ્લ જઈ જઈને પાછાજ દેહલા, તેના કરોળાનાં આહ્વાનધરૂં મરતોને માટે મુધારા 'કાન્ત મોવા' માં એમના કાગળો ('પત્રધારા' માં અને ડા. જ. રંગમુખાસના 'મંત્રુ' હરવ 'એ વિષયમાં) છ. સ. ૧૮૯૫ ની આજર મુધીના.

જુરિયાદ અને મતાન્તરપ્રમાણી સાથે-સાથે, માનવ બંધુઓની કુદની નયનગંજો તરફ ઉદાર અમીરિની સાર્થનથે. ધર્મોચ્ચ-સો આગળ વધતી પ્રગતિની અસિદાસી જોર છે: સ્વાધ્યા ધર્મનિ! પુરો સંપ્રકરિતની

જનાવરે દેશપ્રગતિ સાથે, તેજ સમુદારક મુધારાનું સ્વયપ્રકાશ જોઈશ. આમાં બહિષ્કે સત્વ મુજરાત, કિકર્તવ્યમં મુજરાત ક્યારે પામશે, નજરે.

હવે જાતિ આદિના સ્વૂળ વિચારોમાં સ્વૂળ તથાપિ રિવાજોક ફેરફારો તો સ્વૂળ આર્થિક કારણો જરૂરથી ઉપજવતાં જાય છે. પરંતુ આમ કે તેમ 'મુધારાજ' સ્ત્રીકારનો જાય છે. અને દેશલાભ સધાતો આવે છે એમ માનનાર મનાવનાર જરૂરજિ-આને જો વાત જોવા જેવી છે: (૧) એ ફેરફારથી વાળ અને હાનિ બને થાય છે તેમથી સાબળીજી જોઈ રવા છે તો હાનિ-બીજ પણ કેમ જતા નથી ? (૨) આ-રિજ અને મનાવનાર મુધારા જ સાચા મુધારા છે. નિર્વાર્થ નિર્વાય ભાવનાઓથી ચિન્તરને હતી કેવળ, એ પ્રમાણેજ આરિજ અને મનોરજિ મુધરે. ફેળવણી આદિ આ ને આ રહે તથાપિ ચિતારો હાલના કરતાં વધારે ક્તંબપાળવ અને શિષ્યશિખાઓમાં મુદા: નાખતાનું દિગ્દર્શ વત્તવન કરવામાં વધારે વિચાર ભેગવના થાય. નો પણ લાભ-બીજનું ગણ મનું વરે, હાનિચીતનું ગણ મનું પર. નવસરામ મુધારાની આવ શક્તિ ફેળવણીને મળે છે તેનો ઉદ્ધા અને સ્વાથી અર્થ આ છે. પાશ્ચાત્ય ફેળવણીની વિદેશિતા, નીતિતા, કવ્ય મોજો આદિ શિષ્યને દેખીતા લાખ આપવાની શક્તિ, જરૂરથી વગાઈ મયાં છે અને પ્રેરણાં વમાઈ જવાના સમય વરે જરૂ આપેા નથી. પણ ફેળવણી માત્ર-અને સાધિય માત્ર-ની બચ્ચિતિ આપવાની અને આરિજને કંમું દેવાની તથા જાનપ્રસારે મોડ વેંન આદિને નિર્જલ પાટવાની શક્તિ અગર છે. દિગ્દર્શ અને વંખરેલી સંખ્યા વંડી અવ નેમાં સ્કિતમાન કવિયનિષ્ઠ અને પેતાની જવાબદારી સમજીને મેધવાસનું

પ્રમાણ વધારે વધારે થતું જાય, એમાંજ પ્રગાત અને સુધારો છે. દરેક શિક્ષક, દરેક શ્રેષ્ઠક, દેશના બાવિનો વિધાયક છે, તેના ગમન પ્રમાણે.....

પૂરવણી ::

(જુને ૩૫ ૯)

પાશ્ચાત્ય સુધારાનો પક્ષવાદ અને તેના પક્ષવાદી ખંડનને માટે જુને ૪ પ્ર ૬માં ઉદ્ધતલાલનો પત્ર અને તેને ચંદ્રકાંતનો જવાબ. ઉપરાંત જુને એજ પ્રકરણના બીજા ચારે પત્ર, તેમના જવાબ, અને આ પાંચે સ્વયં સરસ્વતીચંદના ઉદ્દેશાર; વળી ચંદ્રકાંતના કુટુંબજનલના અનુસંધાનમાં પ્ર ૧૬માં સરદાર સિંહ અને ચંદ્રકાંતની વાનગિન દ્વારા જવલુવાગા આવતી હકીકત.

બીજું જુલો: શુદ્ધધર્મીનો ' સંસાર ' સુધારી બાબ્યા તેના પ્રવેશને જશ શુણ્ધિયલ ઉપર દેશે, એ દુનિયાનો અને કલાનો ન્યાય સ્થૂલ દૃષ્ટિનેજ સ્થૂલ લાગે એવો છે. સંસ્કારી નગરે પણ એજ શુદ્ધ ન્યાય છે, કેમ જે શુણ્ધિયલ શુણ્ધિયલ ના હત, તો આ પરિણામ સંભવિતજ ન્હેતું. અને તો પણ ગો. મા. ત્રિની. સૂક્ષ્મ સત્યોને ય તે ચોખ્ખ સમ્માસ દેનારી કલા ચોકખું બતાવી દે છે, કે ઉપલું પરિણામ સિદ્ધ કરવામાં શુણ્ધિયલ ઉપરાંત માનચતુર, વિદ્યાચતુર, ધર્મલક્ષ્મી, અને સુંદરનો હિસ્સો પણ છે. એ પાંચિનાં પોતપોતાનાં દૃષ્ટિગિંદુ પણ અંથમાં અનેક સ્વયં જણાવેલાં છે.

ત્રીજું: મહારાજ, જરાશંકર, અને સામંતની ચિંતાઓ અને ચર્ચાઓના વાચ્યાર્થ રાજનીતિવિષયક છે, તેમાંથી કેકેકાણે સંસારિક પ્રશ્નોને લગતા ધ્વનિજ નીકળે છે. મહ-

મહાભવનના પ્રકરણમાં પણ આવા ધ્વનિ છે: (૪ પ્ર ૧૧).

અને ચોથું: ૪ પ્ર ૩૧ અને ૩૫, તેમાં ખાસ બેવાતું અને કિપલા સર્વ સાથે ઘટાવવાનું:—

રાદ્ધ; સ્વેત અને રંગીન પ્રકાશનળીઓ; વચ્ચે વચ્ચે ચાંબલા (એકત્ર જતુંઓના) નીચેથી સંધાયલા; તેમાં પ્રવર્તતા અધર્મ; એ અધર્મોતું આપદ-ધર્મત્વ; એ અધર્મોજ સનાતન ધર્મ છે એવા એ ચાંબલાઓના જતુંઓના દદગ્રાહ [superstitions, prejudices; કર્તા એમને સંપ્રત્યયો કહે છે (૪પ૫૭); એમને અપપ્રત્યયો કહિયે તો તોપણ કર્તા ના ન પાડે]; પ્રકાશ નળીઓને વળગેલા નાગ, તેમનાં જર અને રત્ન [મોટામાં મોટા ' નાગરાજ ' કહી શકાય એવામાં જ રત્ન; બાકીના નાગ અને અગણિયાં જરપ્રધાન] ઈ. સ. ૧૮૮૦-૯૦ સુધીના આપણા ગુજરાતી ' સુધારાવાળાઓ ' નાં આ સ્વખત્રવાસી માત્તિક દંપતીએ દોડેલાં પ્રતિબિંબ (૫ પૃ૭૮-૯); અસ્થિત્યામાનું સડેલ હડકવાપીડિન મણિવિહીન ખંડનકાર્યોમાં જલવાન મંડનકાર્યોમાં પામર એવું એવું બુદ્ધિવિડંબના મય બ્રાહ્મણત્વ-જેને બ્રહ્મરાક્ષસત્વ કહેતાં કર્તાને લગીરે સંકેત નથી; અને આપણા દેશના ઇતિહાસમાં—

આદિકાલ અથવા આર્યકાલ અથવા ચારિત્રોત્કર્ષકાલ અરોક પર્યંત, બીજે ગુપ્ત કાલ, નાગરાજને એ બાંધવા માડેલો,

બીજે પૌરાણિક કાલ, નાગરાજને અતિ-પ્રતિકૂલ સંજોગોને પ્લેગી વળવાની અશક્તિને લઈને વધુવધુ જરમાં આવતો ગયલો, અને છેવટે અધકાર કાળમાં જ પરિણમ્યો,—

એમ ગો. મા. ત્રિ. એ ગોહવેલો યુગોનો

અનુક્રમ-જેના સમર્થનમાં એમનું આયુષ્ય લ'આયુ' હત તો એઓ ઘણું લખનાર હતા, ઇત્રેણ નિબધો રૂપે.

આ ચાર તંતુને-વાસ્તવિક હકીકત, શાસ્ત્રો આદિનું મનન, સનાતન ભાવનાઓનું તેજ, અને ત્રણેને એક બીજા સાથે સાંકળી સમજાવનાર તથા ભાવિમાર્ગને માટે ઉદ્દેશન કરનાર ઇતિહાસ, એ ચાર તંતુનાં કલાદારા દેખાડી શકાય તેવાં પ્રતીકોને-એક વિચારપટમાં વણવા જશે, તેવા ઉત્તમાધિકારી વાંચનારને સરસ્તીચંદ્ર પુરાણ કે મહાનવલમાંના વિદ્યાચતુર, ઉદ્ધતલાલ, બીરરાવ, માનચતુર, સામંત, ચંદ્રકાંત, ગુણસુંદરી મુંદર, ગંગા, એના કેઇ પણ પાત્ર-પાત્રોથી પર એવા કર્તાના પોતાના વિચાર બાણવા માટેની મારી આવી હાથમાં આવશે. કર્તાની બાવનાનાં તેને દર્શન થઇ શકશે. અને આ લાખી

યાદીમાં પણ છોડી દેવા પડેલાં સૂચનો (ઉ.ત. મુંદરગિરિ ઉપરના ત્રણ મઠ અને તેમાંનાં પાત્રો પરથી ઉદ્ભવતાં સૂચનો) તે પોતાની મેળે યોધા લઇ પોતાની મેળે યોગ્ય રથજે હું કહું છું તેવા વિચારમિનારામાં ગોઠવી શકશે.

આટલાટલી મગજમારી ? અધધધ ! સેવાની ભિમ્મિઓ જેટલી સહજ અને જેટલી સર્વવ્યાપી છે તેટલીજ નિર્બળ છે; નપુંસક છે. સાચી સેવાના વિજયપ્રસ્થાનના માર્ગ બેવા અને બતાવવાનું કાર્ય એણું તો અટપટું છે કે-આગમ્ય બુદ્ધિવાળાને માટે તો એ નથી જ ! તપોમય સુધારાને માટે પ્રથમ આવશ્યક છે જ્ઞાનતપ, બીજુ આવશ્યક છે ચારિત્રતપ, ત્રીજું આવશ્યક છે રોહિતપ; જે ત્રણે અન્યોન્ય વળગીને જ સારી સિદ્ધિ મેળવી શકે. (સંપૂર્ણ.)

ગયા અંકના લેખવિભાગની અશુદ્ધિઓ.

અશુદ્ધ

શુદ્ધ

૫ કા ૫'

૨૬૩ ૧ ૧૯ થાય

હોય

૨૬૩ ૨ ૨૦ મનવંતર

મનવંતરની

” ” ૨૯ વિહારી

વિહારપુરી

૨૬૪ ૨ ફૂનોટ સ્ત્રી

સ્ત્રીને

૨૬૭ ૨ ૧૬ પાંચેથી

પાંચેથી

૨૬૮ ૧ ૬ શુદ્ધ

શુદ્ધ

” ૨ ૧૭ જુદી જાગ્યુએ

જુદીજુદી જાગ્યુએથી

લોકકથા.

લેખક રા. દોલત ર. દેસાઈ

(૧)

પ્રભાતનો પોર હતો. વિષ્ણુ અને લક્ષ્મી સ્વર્ગાંધ્રમાં પૃથ્વી પર પધાર્યા હતાં. એક નાના ગામમાં તેઓ ઉત્યાં. તેમની નજર એક ઝુંપડાપર પડી. ગરીબીએ સાંધર થાયું હતું. એક વસ્તુ તે ઝુંપડાની શોભામાં વધારો કરતી હતી. તે મેથીના છોટવાઓ હતા. નાના માનવીનના ટુકડાના તેવને વાળ્યા હતા. તેમના એનેરી કુલોની શોભા એનેરી હતી. તેમને ગામ ન લાગે એટલા પુરતો પવન તેમને ઝોળા ખવડાવતો.

લક્ષ્મીએ કેટલાક ટુંડા ચૂંટ્યા. તેમાંથી તેણે વેણીગા ખાસા ખાઈતા કાને પડેલા. કોક બ્રાહ્મણની માલકીનું એ ઝુંપડું હતું. લક્ષ્મીને એ ખ્યા નહોતી. નારાયણ પાસે જઈ તે બોલી “ આ જુલોને. દુલના આણુ-પણે મારી શોભા નથી વધારતા ? વિષ્ણુને દુઃખ થયું. ખીલ્લ નફે તે બોલ્યા : ” મુર્ખા, આ યું ક્યું ? ગરીબ ખીચારા બ્રાહ્મણને તેં તો હુટ્યો. એનું યજ્ઞ તારે બાગવતું પડશે. મારાથી તને નહિ બચાવાય. તને આ સજ્જ : ” અહીંયાં એક વર્ષ મુઠી તું માસ નરીકે રહેજે. મનુજની સેવા કરજે. ”

લક્ષ્મીનું તેજ આયું પાયું. “ બસે સારે, ” તે બોલી. ટુંકો તેણે કારી કંઈ દીધા. એક વર્ષ પછી ફરી ટુંકો આવે ત્યારે એ લઈ મને લેવા આવતો જેમ તેણે કહ્યું. વિષ્ણુ સાર

પછી સ્વર્ગે ગયા. લક્ષ્મીએ પોતાનો વેપ બદલ્યો. દારીનાં કપડાં પહેયાં. બ્રાહ્મણના ઘરમાં તેણે પ્રવેશ કર્યો.

(૨)

આંગણમાં બ્રાહ્મણ-પત્ની ગળી. તેને તેણે વંદન કર્યું. તે બોલી “ જહેન, મારા પર ક્યા ન કરે ? મને દારી તરીકે રાખો. ” બ્રાહ્મણ-પત્ની બોલી : ” મારી ના નથી. પરંતુ અમેજ બીજા કપર છીએ છીએ. એ વેળા ખાવાનું પણ અમને બાગેજ મળે છે. કોક વેળા તો તેએ નથી મળતું. દારી અમે શા કપર રાખીએ ? ” લક્ષ્મીએ વિનંતિ કરી “ જહેન, હું વધારે નહિ ખાઉ. ખાનું કામ હું કરીશ મારી કપર દસ કરો. મને ન કાઢી મુકો. લગવાન તમારું બહુ કરજે. ” તેના બોલમાં કારમી કરણા હતી. બ્રાહ્મણપત્નીએ તેને દારી તરીકે રાખી. નામ પૂછતાં તેણે ‘ લક્ષ્મી ’ કહ્યું.

લક્ષ્મી તો દેવી. મંદવાડ તેને નજ ગમે. ઘરમાં તેણે સાજમુક કરના માંડી. તેણે સારથે ઘર સ્વચ્છ બતાવ્યું. માંજે તે બ્રાહ્મણપત્ની પાસે ગઈ. તે બોલી : “ જહેન, મેં ઘોષ નવી સાડી પહેને ? ” બ્રાહ્મણ-પત્ની બોલી : “ મેં ઘોષ તો મને લુખ લાગશે. ઘરમાં ખાવાનું તો કાઢજે નથી. લુખડું બદલાવનું તું કહે છે. મારું આંગ ટાંકવા મારી પાસે આવડું છે. ”

લક્ષ્મી બોલી. “જાન્યે પેટીમાં જુઓને ! તેમાં હશે. ખાવાનું એ રસોડામાં પણ” હશે. “લક્ષ્મીનું કહેવું તેણે માન્યું. પેટી તેણે જોઈ જોઈ. તેમાંથી એક સાડી નીકળી. એમાં તેણે ઘાઘ નાખી પહેરી. પછી રસોડે સંચરી. સાંચેજ સાં ખાવાનું હતું. લક્ષ્મીનો આ પ્રભાવ હતો. તેઓ એ શું બોલે ! તેણે આવી લક્ષ્મીને આશીર્વાદ આપ્યો. તેનો ઉપકાર માન્યો. રાત્રે તેમણે રસોડા જનાવી. લક્ષ્મીને પણ તેમણે આપી. દેવો નથી ખાતા. લક્ષ્મીએ પોતાનો ભાગ દાઢમના જાડના મળમાં દાટ્યો.

લક્ષ્મી સૂર્ય ઉગતાં ઉઠતી. વાળી જાડી ધર સાર કરતી. દિવસ ધણે ચડ્યો. બ્રાહ્મણ અને તેની પત્ની જણાયાં નહિ. લક્ષ્મીએ તેમને શોધ્યાં. એક ઓડીમાં તેઓ બેઠાં હતાં. તે બોલી : “ખેન આજ આમ કેમ બેઠાં છો ?” બ્રાહ્મણ-પત્ની બોલી : “યોડેમાં ઉદારતાની ઉણપ છે. એ હમણાં ખાલી હાથેજ પાછા આવે છે. તેમને તેથી કંટાળો આવ્યો. બીજા ભાગવાનું આજથી તેમણે છોડી દીધું. આજ મુકો પણ સળગાવવાનો નથી. ખાવાનું કંઈ થે નથી.” લક્ષ્મી બોલી : “ના એમને જવા કહો. આજ તે પાછા નહિજ આવે.”

બ્રાહ્મણ ભાગવા ગયો. તે બેઠો પાછો આવ્યો. હરણ તેનો માતો ન હતો. તે બોલ્યો : “આજ તો દેવોની દૃષ્ટિ ધણે. જો તો ખરી આજ કેટલું મળ્યું.” તેણે ઓળી નીચે મૂકી. તેમાં ચોખ્ખા, દાળ, લોટ અને ઘી. તેજ જલુથે હતું. લક્ષ્મીનો તેણે ઉપકાર માન્યો સાચો. અમને તો તું ખરે દેવીજ લાગે છે.

રાત્રે તેઓએ ઠીક વેળાએ સુઈ. લક્ષ્મીએ પોતાનો ભાગ દાઢમના જાડના મળમાંજ દાટ્યો.

(૩)

અનુભવતી. પતિથી વિખુરી તે સ્વર્ગનાં સુખ ક્યાં અનુભવે ! પરંતુ સમય સમયનું કામ કર્યું બન્યું છે. દેવીને ખુશ કરવા તે બેઠો પસારે નથી થતો; તેમ રોકાતો જ નથી. હજીબોની એ તો કમ્પના “લક્ષ્મીની” અવધ પુરી થઈ. મેયાના ય પ્રભુના કુટ્યા. તેના છોડવા થયા. તેના પર બેતબેતામાં કુસો ય આવ્યાં.

એક રાત્રિજ તેને પીતાડવાની હતી. તેણે ત્યારે બ્રાહ્મણપત્નીને કહ્યું : “ખેન, મને ઠીક નથી લાગતું.” તે બોલી : “હું બહુ થાકી ગઈ છું. હમણાં એક ખુણે પડી રહે. હું સ્વપ્નાર બેઠશ.” લક્ષ્મી થોડી વારે ફરી બોલી : “અહીં ઠીક નથી લાગતું.” તે બોલી : “ખુણે બસ. સ્વપ્નાર હું બેઠશ. મને ખૂબ થાક લાગ્યો છે.” લક્ષ્મીએ આગ આર વાર પૂછ્યું. સમજી વેળા તેના એ નહિતો એવાજ જવાબ મળ્યો.

પછી દાટ્યો. સૂઈ ઉઠ્યો. આકાશથી રથ ઉતર્યા. બ્રાહ્મણના આગળમાં તે આવ્યો. બ્રાહ્મણ અને બ્રાહ્મણપત્ની ચક્રીત થયાં. તેઓએ દારીને ધગદાર આવતી બેઠ. તેના બેરોપર અનેક તેજ હતું. તેમને ત્યારે એ દેવીનું બાન થયું. એક વાર મુંડી દેવી પાસે કામ લીધું. એ બહુ તો સરમાયાં. આંખમાંથી ભેર ભેર જેવડાં આંસુ પાડી તેમણે તેની માથી માગી. દેવીએ તેમને હાથ પકડી ઉઠાવ્યાં. તે બોલી : “એમાં માથી શાની. તમે મને ક્યાં ફાંસી દીધું છે. મારો આશીર્વાદ છે કે તમને કંઈ દુઃખ નહિ પડે.” તેમને તેણે છાના નાખ્યાં. બ્રાહ્મણ-પત્નીને પછી કહ્યું : “હું તો બેઠું છું. મારા મથા પગી હું મુંડી હતી ને મારે શું ના બેઠો. મારના જાડના મળ આગળ પણ બેઠવું રહે સુમતાં.” તેણે મળમાં મનેક ક્યાં. વિષ્ણુ

પાસે તે ખેંસી ગઈ. રથ આકાંક્ષમાં અડસ્ય મળ્યાં. તેમનાં આનંદનો પાર ન રહ્યો. દાડ-
થયો. મના ઝાડ તરફ તેઓ દોડ્યાં. તેમણે ત્યાં

આહાણુ અને તેની પત્ની ઘરમાં ગયાં.. બોલી બેથું. સોનાના કટકા ત્યાંથી તો ભડયા.
ચારે ખુણા તેમણે બેઠાં. એક ખુણે તેમને દંપતીનું દુઃખ દૂર થયું. તેઓ ધનવાન
રત્ન સાંપડ્યાં. ખીલે ખુણે હીરા લાખ્યા. ત્રીજી. થયાં. તેમના દિવસો આનંદમાં વીત્યા બધ છે.
પોખરાળ પાખ્યાં. ચોથે ચમકતાં માણિક્ય

માનો પ્રેમ.

(૧)

હેવે દીધો દીકરો,
માવડીએ માંડી ગીત;
હેરે-હેરે દીવા કરે,
માની નિર્ભળા નત

(૨)

હેવે દીધો દીકરો,
માંડી ગાતી ગીત;
હેરે-હેરે દીવા કરે,
માને હૈયે હિત.

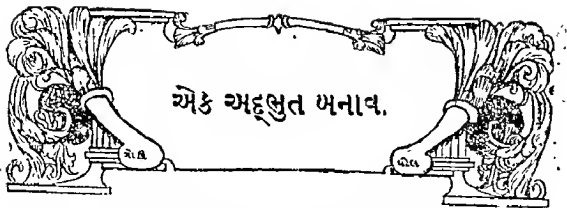
(૩)

હેવે દીધો દીકરો
માંડી રાખે રીત;
હેરે-હેરે દીવા કરે,
માનું ચોખ્ખું ચિત.

(૪)

હેવે દીધો દીકરો,
માંડી અંખે શત;
હેરે-હેરે દીવા કરો,
માનો પ્રેમ પવિત્ર.

લખિકા: સૌ. સૌદામિની ગગનવિહારી રહેતા, બી. એ.

ગ ધ કાંઠે સ્થાંજે મારા મિત્ર ચંદ્રવદનને ઘેર સાંભળેલી એક વાત મારાથી કેમે કરી બૂલાતી નથી. હું ગમે તે કામ કરતો હોઈ કે ગમે તે વિચારમાં હોઈ તો પણ એકાએક પેલી વાત મારા સ્મૃતિપટ ઉપર તરી આવે છે.

ચંદ્રવદનને ઘેર અમે ચાર પાંચ મિત્રો અને બીજા કેટલાક ગૃહસ્થો કાંઠે સ્થાંજે ભેગા થયા હતાં, અને એકા એક ગપ્પાં મારતા હતા. એકાએક અમે ચમત્કારિક બનાવોની વાતો ઉપર ઉતરી પડ્યા. બધાએ વારાપરથી પોતે સાંભળેલા અથવા વાંચેલા અદ્ભુત બનાવો વર્ણવ્યાં. ચંદ્રવદનના ન્હાનાભાઈનો નિષ્પિણ નામનો એક મિત્ર આજે પહેલવહેલોજ અમારા મંડળમાં ભળ્યો હતો; અમારા સાથી અપરિચિત હોવાથી તે અત્યાર લગી ખુણામાં શાંત બેસી રહ્યો હતો. થોડી વાર પછી ચંદ્રવદનની નગર અચાનક નિષ્પિણ ઉપર પડી એટલે તેણે નિષ્પિણને કંઈક ચમત્કારિક બનાવ વિશે સાંભળ્યું કે વાંચ્યું હોય તો કહી સંભળાવવાની સૂચના કરી.

થોડીક કાળુ વિચાર કર્યા પછી નિષ્પિણે બોલવાનું શરૂ કર્યું—“તમારા સહુની પેઠે હું બનાવટી વાત કે ઉડતી ગપ નથી કહેવાતો. પરંતુ એક બનેલો, મેં પોતે અનુભવેલો બનાવ કહી સંભળાવું છું. એક બે વર્ષ અગાઉ હું અમદાવાદમાં રહેતો હતો. ત્યાં મિરબખુર રોડ ઉપર મેં એક જીતો પુરાણો જાંબડો ભાડે રાખ્યો હતો. એ જાંબડાની રિયલિ

છેક ખડીયાખડખડ થઈ ગયેલી હતી; બીંતો ઉપરનો રંગ સમળગો ઉડી ગયો હતો અને કોઈ કોઈ ટેકાણેથી તો ચુનો પણ ખસી ગયો હતો. મારા સુવાના ઓરડાની દિવાલ ઉપર એક જગાએ એવી વિચિત્ર રીતે ચુનો ખસી ગયો હતો કે બરાબર એક માણસની સુખાકૃતિ જેવો ઉખેડેલા ભાગનો દેખાવ લાગતો હતો. ઘણીવાર એવું બને છે કે જીતો મકાનોની દિવાલ ઉપરનો ચુનો ખસી જવાથી કોઈ જનવરની કે પક્ષીની કે બીજી કંઈક વસ્તુની આકૃતિનો લાસ આપણને થાય. પરંતુ આતો જાણે આખા કોઈ જોએલા માણસનો ચરેરાજ બીંત ઉપર કોતરી કઢાયો હોય એવું લાગતું હતું.

વખત જતાં મને તો એવી ટેવ પડી ગઈ કે દરરોજ સહવારે ઉંઘમાંથી ઉઠ્યા પછી થોડો વખત પથારીમાં સુઈ રહું અને સુતે સુતે દિવાલ ઉપરની વદનાકૃતિ જોયાજ કરું. ધીમે ધીમે મને તો એમજ લાગવા માંડ્યું કે આ કોઈ મારી સાથે રહેનારા જીવતા માણસનુંજ મ્હોં છે.

થોડા દિવસ પછી ઇન્દુલ્યએન્જાએ મારા-પર સખત હુમલો કર્યો. પરિણામે મારે દાન તે દિવસ પથારીમાં સુઈજ રહેવું પડ્યું. આ ગંદવાડ દરમિયાન પેલા બીંત પરના માણસના ચરેરા સાથેના મારા સંબંધ ખુબ વધી ગયા. જાતે અવસ્થામાં હોઈ ત્યારે વારંવાર મને એનાજ વિચાર આવ્યા કરે, અને ઉંઘમાં હોઈ

સારે સ્વપ્નામાં પણ મારાથી એજ દેખાય. મેં એ મહેરાનો ઘણી બારિકાઈથી અભ્યાસ કરવા માંડ્યો અને પછી છેવટે તો એવી સ્થિતિ થઇ ગઇ કે આંખો બંધ કરું તોજે એના નાકનો મરોડ, કપાળનો વાંક વિગેરે બધું મારાથી દેખાતું. હવે મારે મન એ એક બીંત ઉપર કેતરાયલી મુખાકૃતિ ન્હોતી રહી. પણ સળળ વ્યક્તિત્વથી ભરેલો એક જીવતા માણસનો મહેરા હોય એમજ મને લાગતું.

માંદગીમાંથી હું સારો થયો છતાં મને મહેરાની લત લાગી હતી તે ગઇ નહિં, મારી બીંત ઉપરની મુખાકૃતિ જેવા મહેરાવાળા માણસની તપાસ કરવા માટે મેં જુદા જુદા રસ્તાઓમાં ફરવા માંડ્યું. કોણ જાણે શાથી મને એવી ચોકક્કસ ખાત્રી થઇ ગઇ હતી કે એવા મહેરાવાળો કોઇ પુરૂષ અસ્તિત્વમાં છે અને તે જોક્ષો મોડો અને મળવોજ નોષએ ! કેટલીક વાર તો મને એમ લાગતું કે વિધાતાની કોઇક અકળ રચનાને લીધે મારું અને તે પુરૂષનું નસીબ જોડાએલું છે ! પછી તો એ સદૃશ્યની શોધ માટે મેં રાજકીય સભાઓમાં, જાહેર વ્યાખ્યાનોમાં, નાટક-શાળામાં, રેલ્વે સ્ટેશન ઉપર વિગેરે અનેક સ્થળોએ જવા માંડ્યું. એક પછી એક મારા બધા પ્રયાસો નિષ્ફળ જવા લાગ્યા. મારા આ પ્રયાસને લીધે મને એક લાભ એ થયો કે મનુષ્ય-મહેરાનું બહુ બારિકાઈથી નિરીક્ષણ કરવાની મને ટેવ પડી. કેટલા વિધવિધ પ્રકારનાં માણસનાં મહેરા હોય છે તેનો ખ્યાલ પણ મને આ શોધને અંગેજ થયો. પ્રત્યેક માણસની મુખાકૃતિ જુદી જતા દરેકમાં ધણું સામ્ય એ કેવી વિચિત્ર ઘટના છે ?

મારા મિત્રો તો એમજ માનવા લાગ્યા કે મને એક પ્રકારની થેલજા લાગી હોવાથી, એક મહેરાની શોધમાં, દિવાના માણસની માફક હું આમથી તેમ ભટકતો હતો. પછી તો હું

મારો કામ ધંધો છોડીને એ અશ્વત્થ માણસની તપાસ માટે ચોવીસે કલાક કઠોડવા લાગ્યો. પોલીસને મારી આ વિચિત્ર વર્તણૂકને લીધે, મારા ઉપર જોમ ગયો એટલે મારી તરફ શંકાભરી નજરથી તે ડોકો નેવા મંડ્યા. સ્ત્રીઓ કે બાળકો તરફ તો નજર સુદાંએ ફેંકતો નહિં. માત્ર માણસ, માણસ ને માણસજ હું તપાસતો. ”

નિખિલ આટલી વાત કહેતાં ખૂબ હસે. રાઇ ગયો હતો. એકાએક તેણે બોલવું બંધ કર્યું. જરા શાંત થયો અને પોતાના કપાળ ઉપર થોડીવાર હાથ ફેરવ્યો અને ફરી પાછી વાત આગળ ચલાવી:—“ આખરે એ પુરૂષને મેં જોયો. એક વખત રાત્રે સાડાઆઠેક વાગ્યાને સુમારે હું ભદ્રના કિલ્લા આગળથી જતો હતો. તેવામાં એકાએક મેં એક મુસલમાન સદૃશ્યને મોટરકારમાં બેસીને જતા જોયા. એમનો મહેરા આખેડુળ એકદમ પેલી બીંત-પરની મુખાકૃતિ જેવોજ હતો.

ગાંડા માણસની પેઠે મોટરની પાછળ થોડી-વાર દોડ્યો અને પછી રસ્તાની બાજુ ઉપર ઉભેલી એક ટેક્સીનાં બેસી ગયો. ટેક્સી-વાળાને મેં પેલી મોટરની પાછળ પાછળ ચલાવવાનું કહ્યું. છેવટે રેલ્વે સ્ટેશન ઉપર અમે આવી પહોંચ્યા. પેલા શૂદ્ધ ઉતરીને સ્ટેશનની અંદર ગયા એટલે હું પણ એમની પાછળ ગયો. જો જરા પણ તક મળે તો એમનું નામ ઠામ પૂછી લેવાનું મેં નક્કી કર્યું હતું. પરંતુ સ્ટેશનના પ્લેટફોર્મ ઉપર એમની રાહ જોઈને ઉભેલી એમના કુટુંબની સ્ત્રીઓ તથા બાળકોને મેં જોયા એટલે તરત મને લાગ્યું કે મારો કંઈ પત્તો લાગશે નહિં. તપાસ કરતાં મને ખબર પડી કે એ મુસલમાન શૂદ્ધ એક જ જતા હતા. એટલે તરતજ મેં મુંબાઈ જવા માટે એક ટીકીટ લીધી, અને હું પણ આગાહીમાં બેસી ગયો. મેં મનમાં સંકલ્પ કર્યો કે

મુંબાઈ પ્લેઝીયું એટલે બનશે તો સ્ટેશન ઉપર જ પેલાં પુરુષને મળી એમનું નામ પૂછી લઈશ. પરંતુ મ્હારી એ આશા પણ ફળી નહિ. હું આગાડીમાંથી ઉતરીને એ પુરુષને શોધવા આમથી તેમ ફરતો હતો. એટલામાં તો મેં એમને સ્ટેશનના દરવાજા આગળ એક મોટર માં બેસતાં જોયા. હું મોટર પાસે જઈ પ્લેઝીયું તે પહેલાં તો મોટરકાર ઉપડી ગઈ. હવે મારે છેક એડન સુધી જવું પડશે એ વિચારથી પ્લેલાં તો હું જરા મુંઝાયો. પણ પછી એકદમ આરંભેલું કામ પરિપૂર્ણ કરવાની મ્હારા મનની વૃત્તિ સતેજ થઈ અને હું એડન જવાની તૈયારી કરવા મંડી પડ્યો.

સ્ટીમર ઉપર પ્લેઝીયતાજ મને પેલાં મહાન પુરુષના દર્શન થયા. ડ્રટ્ટ ક્લાસની એક કેબીનમાં મેં તેમને સહકુટુંબ દાખલ થતા જોયા. ક્યારે કેબીનની ખ્હાર નીકળે અને હું એમને મળું એમ વાટ જોતો હું અડધો કલાક કેબીનની સ્થાને ઉભો રહ્યો. આખરે કેબીનનું બારણું ઉઘડ્યું અને પેલા સદૃશ્ય એક ન્હાના બાળકને આંગળીએ લઈને ખ્હાર આલ્યા. એમને જોતાંજ મારે હૃદય ખૂબ જોરથી ધડકવા લાગ્યું અને આખું શરીર કંપવા મંડ્યું. જરાક સ્વસ્થ થયા પછી મેં એમના ચહેરાનું બરાબર નિરીક્ષણ કર્યું અને મને ચોક્કસ ખાતરી થઈ કે એજ ચહેરા મારી ભાત ઉપર કોતરેલો હતો. એક ક્ષણ તો મને પણ સ્વપ્નજન્ય નહિ કે હું તે આ ખરેખરો માણસ જોઉં છું કે માત્ર મ્હારા ધરતી ભીત ઉપરની મુખાકૃતિ જોઉં છું ! તે પુરુષ મ્હારી તરફ એક દ્રષ્ટિપાત કરીને ડેક ઉપર ફરવા લાગ્યો. હું ધીમે રહીને તેની પાસે ગયો. અચકાતે અચકાતે ધ્રુવને અવાજે મેં કહ્યું-માફ કરજો સાહેબ, હું તમારી સાથે જોળખ્યા વગર વાત કરવા આવ્યો છું. મ્હેરબાની કરીને મને આપનું નામ કામ આપશો ? એક અતિ અગત્યનાં કામ

માટે મારે તેની જરૂર છે. ! પ્લેલાંતો એ પુરુષને મારી વાત સાંભળીને સ્થેજ આશ્ચર્ય લાગ્યું હોય એમ જણાયું. પણ પછી જરાક વિચાર કરીને ગળવામાંથી એક સુંદર કાર્ડ કેસ ખ્હાર કઢાડ્યું અને એમાંથી મને એક કાર્ડ આપ્યું. પેલા બાળકનો હાથ પકડીને તરત તે આગળ આવી ગયો. મને મનમાં એમ થયું કે જરૂર એ માણસે મને કોઈ ચક્રમ ધાર્યો હશે. એનું આપેલું કાર્ડ લઈને હું સ્ટીમરના એક છોડા આગળ જઈને ઉભો અને ધ્યાનથી કાર્ડ તપાસવા માંડ્યું. એ માણસનું નામ “ મિર જનર ” અને એ મૂળ એડનનો વતની હતો. ‘ મિરજનર ’ એટલા અક્ષરો વાંચતાં વાંચતાં મારી આંખે જાંબ વળવા લાગી. મારે મગજ ફરતું હોય એવો ભાસ મને થયો અને એકદમ મને ચક્રમ આવી ગયા એટલે હું ડેક ઉપર પડ્યો. ત્યાર પછી મારે શું થયું તે મને કંઈજ ખબર નથી. જ્યારે મને ભાન આવ્યું ત્યારે મને ખબર પડી કે મને એક પથારીમાં સુવાડેલો હતો. થોડા દિવસ પછી હું પાછો મુંબાઈ આવ્યો અને ત્યાંથી પછી અમદાવાદના મારા મિરજનપુર રોડ ઉપરના મકાનમાં જઈ પ્લેઝીયો.”

નિખિલ ફરી એક વાર વાત કહેતો અટક્યો. અમને સર્વને એની વાતમાં અત્યંત રસ પડતો હતો. એટલે મૂંગા મૂંગા એક ચિત્તે અમે એની વાત સાંભળ્યા જતા હતા. તે સ્થાને અમે બીજી ઘણી અદ્ભુત વાતો સાંભળી હતી પણ નિખિલની કહાણીએ અમને બીજી બધી વાતો બૂલાવી દીધી.

નિખિલે પાછી વાત શરૂ કરી-“ત્યાર પછી પછી તરત મેં આ મિરજનર કોણ છે તે જણવાની તળવીજ કરી. મુંબાઈમાં રહેતા મારા એ ત્રણ મુસલમાન મિત્રોને મિરજનર વિશે કંઈ જણતા હોય તો લખી જણાવવાનું

મેં-લાખ્યું. અને વળી એકાદમાં વસતો મારા
ઓળખીતા એક વહેપારીને પણ બની શકે તે
મિરજાદર વિશે કંઈક માહિતી આપવાની
ચિનંતિ કાળજી દારા કરી. આટલા બધા
પ્રયતન અને માત્ર હું એટલું જ જાણી શક્યો.
કે મિરજાદર એક ધનિક વહેપારી છે અને મળ
એકાદમાં હોવા છતાં ઘણા વર્ષોથી મુંબાઈ
આવીને વસેલો છે. અને એકાદ જતાં પહેલાં
એક અદવાડિયું તેણે અમદાવાદનાં મસીદા
અને શેઠાઓ જેવામાં ગાળ્યું હતું.

દિવસો ઉપર દિવસો ચાલ્યા ગયા પણ
મિરજાદર વિશે હું કંઈ વધું જાણી શક્યો
નહિં. મધ કાસે સ્થપાવે બપોરે ઉઘમાંથી
ઉઠીને મેં ભીંત ઉપરની પેલી વદનાકૃતિ
નિહાળી ત્યારે હું એકદમ ચમક્યો. પહેલાં
કરવાં એ આકૃતિ બહુ જ ઝાંખી અને અસ્પષ્ટ
થઈ ગઈ હતી. એક રાતમાં આમ અણધાર્યો
કેરકાર થઈ જવાયું શું કારણ હશે તે હું
સમજી શકું નહિં ! થોડીવાર પછી હું મારા
ઘરના એટલા પર જઈને બેઠો. એટલામાં
ન્યુમ્પેપર વહેંચનાર છોકરો આવીને તે દિવ-
સનું પેપર આપી ગયો. હજી તે બીજું
કંઈ વાંચું તે પહેલાં મારી નજર નીચેના
સમાચાર ઉપર પડી:—“ મુંબઈના વતની
મિરજાદર નામે એક ધનાઢય વહેપારીને
થયેલો બપોરે મોટરનો અકસ્માત.” ઉપરના
શબ્દો વાંચતા મારા આશ્ચર્યનો પાર ના રહ્યો.
જમીને બપોરે પાછો હું મારા મુવાના
ઝોરડામાં ગયો અને ખાટલા ઉપર બેઠો
બેસી પેલા અકસ્માત વિશે વિચાર કરવા
લાગ્યો. એટલામાં તો એક અસંત નવાઈ
જેવો બનાવ બન્યો. મારી સામેની ભીંતપરનો
પેલો ચહેરો એકદમ સમૂળગો અદૃશ્ય થઈ
ગયો.

આજે મ્હવારે ન્યુમ્પેપર વાંચતાં મને

x અગ્રેજ ઉપરથી.

બપોર પડી કે મિરજાદર અકસ્માતથી થ-
યેલી ઇજાને લીધે મધ કાસે બપોરે મુજરી
ગયા. ”

નિખિલ આટલું બોલીને શાંત પડ્યો.
અને બધા નિખિલની વાત સંભાળીને એના
મુખે શ્રદ્ધા ગયા હતા કે બેઠા ચાલ્યા વગર
અમે એક બીજાની સહાયું નેચા કરતા
હતા.

નિખિલ થોડીવાર પછી બોલ્યો:—
“ મારી આ વાતમાં પણ અસાધારણ
બાબતો છે. કૌથી પહેલી તો એ કે અમદા-
વાદના મકાનની ભીંત ઉપરનો ચુનો એવી
રીતે ઉખરી ગયેલો હોય કે ત્યાં આબાદ
એક મુંબાઈમાં વસતો માણસની મુખાકૃતિ
દેખાય, વળી એટલું જ નહિ પણ એ પુરુષના
છત્રનની સાથે એ ભીંત ઉપરની આકૃતિને
એટલો ગાંઠ સંબંધ હોય કે એકનો નાશ થતાં જ
બીજાનો નાશ થાય. બીજી નવાઈ જેની વાત
એ કે જે દરતા ઉપર મારો બંગ્લો છે તેનું
નામ ‘ મિરજાપુર રોડ ’ અને પેલા મુઠ-
સનું નામ ‘ મિરજાદર. ’ બરેબર આ
વાત તમને અલૌકિક નથી લાગતી ? ”
અમે બધાએ ટાપસી પુરી કે નિખિલની વાત
અદ્ભુત હતી. ‘ ચંદ્રવદન એકાએક બેઠી
હંધા—“ પણ તમે તો કહેતા હતાં કે
તમારી વાતમાં ત્રણ અસાધારણ બાબતો છે.
તે ત્રીજી કઈ ? ” નિખિલ ઉઘો અને
બારણાની બહાર નીકળતાં બોલ્યો કે “ ત્રીજી
અસાધારણ બાબત એ કે અદ્યા કલાક
પહેલાં જ બપોરે હું ખુલામાં શાંત રીતે બેસી
રહ્યો હતો ત્યારે મેં આ આખી વાત મનમાં
ઉપજાવી કહાડી હતી. ” આટલું બોલી તે
ચાલ્યો ગયો, અને અમે બધા આશ્ચર્યથી
સ્તબ્ધ થઈ ગયા. x

રનેહ પૂર્ણા. ૪૨

(ચાલુ વાર્તા)

લેખક: શ્રીયુત ગોકુલદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુરા.

પ્રકરણ પચાસમું.

ફરી ન પરણું તો ?

“વસંત ! મહેને તો અત્યાર સુધી એમ લાગતું હતું કે જ્યકુંવર જોવી વ્યક્તિને તારા જેવા માણસો સુધારી શકશે.”

વસંત પોતાની

બુદ્ધ સંભળ્યો હતો તેથી મુન્દરલાલનો આ મુદ્દા હપકા મુંઝે મોઢે સાંભળ્યો.

“જો સંસારની એ ક્લેશભૂતિઓને તારા જેવું ક્વિહિલ્ય સુધારી ન શકે. તો બીજું કોણ સુધારશે ?” હપકા લય્યાં અવાજથી મુન્દરલાલ બોલ્યો,

વસંત શાંત રહ્યો. પિતાને પોતાને માટે કંઈ ગેરસમજ ન થાય તેથી બોલ્યો “હું ધારું છું કે ફરીથી આવા પ્રસંગને તારા તરફથી આવકાર નહિજ મળે.”

બીજી પળે મુન્દરલાલ ત્યાંથી ગયો. વસંત એકલો પડ્યો.

આજના પ્રસંગને જીલવા માટે લેણે પ્રયત્નો કર્યા પણ એ પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયા હોય તેમ તે વિચાર વમળમાં પડ્યો.

“આ તે કંઈ જીવન છે ? જ્યાં જોઈએ ત્યાં આ ક્લેશની કથા. હિંદુ સંસાર સ્વર્ગ-સમો ગનાવરો એ શું મદારાં સ્વપ્નાં હશે !

પૈસાને શું કરવો ? એના કરતાં તો રાખ-સાગી કે જોગી થઈ બહુત લગાવી વનમાં લમી પ્રભુને સાધવા. આ કુટુંબની જાનજો, આ કુટુંબની ગરમથકો, આ કુટુંબની ઉપાધિઓ શા માટે જોઈએ ? કુટુંબમાં જો સંપત્તિ હોય, કુટુંબની દરેક વ્યક્તિમાં પ્રેમના આકુર ન હોય તો પછી એ કુટુંબથી દૂર કાં ન થવું ? આ ગાડીધોડે ફરવાનો મોહ, આ જાતજાતનાં રંગબેરંગી કપડાં - પહેરી ફરવાનો મોહ, આ છાતી ઉંચી રાખી અમ્હે પૈસાવાળા છીએ, મ્હોટા કુટુંબના છીએ એ બધો મોહ શા માટે જોઈએ ? શું એ મોહમાં રચ્યા પચ્યા રહેનારાઓએ મુખ ક્યાં છે એ જોયું હશે ? મજા ક્યાં છે એનો સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ક્યો હશે ? અને કદાચ મજા મેળવવા માટે ઇચ્છા થઈ હશે તો સાચી મજા ક્યાં છે તેની દિશા પણ તેઓએ જોઈ હશે ? હું કવિ, હું વક્તા, હું સાક્ષર એમ માનવાથી શું વળ્યું ! લોકોમાં જો પડેને અજે મગરૂરીથી ફરવામાં શું થયું ! હજારો કવિ-તાઓ વાંચી નાંખી કે લખી નાખી, સેંકડો લાખો આખ્યાં કે સાંભળ્યાં, ઘણા વિપયો શ્રાંચ્યા કે લખ્યા પણ તેમાંથી સરવાળે જો મુખ ન દેખાયું તો એ કવિતા બાપણ કે કોઈ પડિણામે મોહ ને લોભના પુતળાં

યદ્ય જગતમાં નાયવું એનો અર્થ શું ? શાને માટે લોકો એ પુતળાના નાયનાં મોઢાઈ માનતાં હશે ? આજે હું આટલું કમાયો, આજે મહેં સોનાના કે શેરના સદ્માં તડાકો માર્યો; આજે મહેં મહારા હરીકેને સદ્માં જમરજસ્ત શિકરત આપી એનો શું અર્થ ? લોકો દિવાના થયાં છે, લોકો જીવનની ખરી ઉપયોગીતા જૂલ્યાં છે, લોકો અજ્ઞાનના ખડકો સાથે માર્યા પછાડે છે કે શું ? ” વસંતને આ પ્રમાણે બખડતો જોવાને જો કોઈ હાજર હોત તો જરૂર વસંતમાં સહજ દીવાનાપણું આવ્યું છે એમ પહેલી દ્રષ્ટિ દેખાત. કર્મનાં સિદ્ધાંતોને અભ્યાસક આજે આ ગડમથલમાં પડે એમ કોઈને કહ્યું હોય તો વસંતને જાળ-ખનાર વ્યક્તિ બેઘરી આ વાત સાચી માને નહિ. વસંતની મુખમુદ્રા, વસંતના ચહેરા પર ચતા ફેરફારો તેમજ એની વિચાર ધટનાની ભરતી ને જોઈ જોઈ વસંતને માટે જોનારને જરૂર દયા આવે.

તે ઉભો થયો. પોતાના જોરડામાં આમથી તેમ આંટા માર્યા. ત્હને અત્યારે શાન્તિ જોઈતી હતી; આરામ જામતો હતો. પોતે શું જકવાદ કર્યો જાય છે એનું ભાન થતાં તે પોતાને માટે દિલગીર થતો હતો. પણ શરીરથી એ ભાન ખોધ દેતાં ત્હના વિચારધોડાઓની લગામ છૂટતી.

આંટા મારતો મારતો રસ્તાપર પડતી પો-પોતાના જોરડાની ખારીએ તે ઉભો રહ્યો. જોરડાની ધમાલે કે વિવિધ ચીજો વેચતા ફેરીયાંઓની જુઓએ ત્હનું ધ્યાન ન ખેંચ્યું. પણ કુટપાય-પરથી જતાં યુવાન યુગલો તરફ ત્હની દ્રષ્ટી ગઈ. આવાં દંપતિ દર્શને ફરીયાં ત્હનાં વિચારપ્રકરણો આડાં અવળાં ઉધડ્યાં.

“પરણવામાં શું સુખ છે. ? આ યુવા-નીમાં મસ્ત બનેલા યુગલ શું પ્રેમને પારખી શક્યાં હશે ? અરે પ્રેમની ચિણ્ગારી પણ

જેણે નથી જોઈ ત્હને પ્રેમના સાક્ષાત દર્શન તે ક્યાંથી થાય ! આ તો બધાં મોહજન-તાનાં મોહપુતળાં ! પ્રેમના અંખડ ને અમર પ્રકાશ આ ભયારા ક્યાંથી જીલે ! પ્રેમની પ્રભુત્વભરેલી અમૃત કટારી બિચારાં આ કામ-વાસનાના ઢીંગલા ઢીંગલીઓને ક્યાંથી મળે ! બલે એ લોકો માને કે અમ્હે પ્રેમને જાળ-ખીએ છીએ પણ જો લોકો પરસ્પર કહે કે હું આપને ચાહું છું એ બનાવટી શબ્દો પ્રેમની પધરામણી ક્યાંથી કરાવી શકે ! બિચારાં અલુસમગ્ન બાવલાઓ પ્રેમ ઉત્પન્ન કરવા કરાવવા માટે મુખને પાઉડરથી રંગે, માથામાં આડો સેધો પાડે, વિવિધ આકર્ષક કપડાં પહેરે, ચાલવામાં, હરવામાં ફરવામાં ચપળતા દેખાડે ! કેવી મૂર્ખાઈની પરિસીમા ! જાણે એ પાઉડર, એ સેંટ લવંડર, એ આડો અવજો સેધો, એ આખું અંગ નાચું દેખાય તેવાં રંગબેરંગી આભૂષ વસ્ત્રો, એ નખરાં, એ ટાપટીપ ને એ બહારના લટકાની દુકાને પ્રેમ વેચતો મળતો હોય તેવા વિચારના આ દંપતિની ખરેખર દયાજ ખાતી જોઈએ ! બહારથી પ્રેમનો ડોળ કરનારાઓ પોતાના હૃદયપર હાથ મૂકી જુએ તો પ્રેમ નહિ પણ કામની પોપકૃતિ ધડાકા મારી રહેલી દેખાય. આ જગતનાં લોક ! ત્હમે પ્રેમને પીછાણો તો તો પછી તમારા જગતપર સ્વર્ગ રચાશે અને પ્રભુના.....”

“જગતના લોકને અમહારો કવિ શું કહી રહ્યો છે ? ” વસંત પોતાની વિચાર માળામાં છેલ્લું વાક્ય મોઢાટથી બોલ્યો તે સાં આવતાં નંદલાલે સાંભળતાં તે વચમાંજ બોલી ઉઠ્યો.

નંદલાલના આગમનથી વસંતની વિચાર-માળા ખંડિત થઈ. અર્ધ દિવાના જેવી સ્થિતિમાં તે આમતેમ આંટા મારતો હતો અને એ વખતનો ત્હનો દેખાવ ખરેખર દયા ઉપજાવે તેવો હતો.

નંદલાલ વસંતની એ સ્થિતિ પ્રથમ દર્શન-
નેજ પામી ગયો છતાં પોતાની અટકળ ખરી
છે કે નહિ તે બાણવા હેલે પ્રયાસ કર્યો.

“ ક્યમ કવિરાજ ! જગતના લોકની
સાથે ક્યાં હોડો છો ? ” નંદલાલે વસંતને
દૂરી પૂછ્યું.

“ નંદલાલ ! એક વખત હું કવિ છું
એ તું જૂલી ન પછી ત્હારી સાથે વાત કરું.”
કંઈક વિચિત્ર ભાવથી વસંતે આ માગણી કરી.

“ ત્હારા જેવો કવિ નથી એમ જૂલવા
પ્રયાસ કરું તો પણ હું તે જૂલી ન શકું.
ત્હારા ઉચ્ચ વિચારો, ત્હારી અણુભોલી
ભાવનાઓ, ત્હારા લોકકલ્યાણના આશયો,
અને સંસારમાં સ્વર્ગ રચવાની ત્હારી મહત્વા-
કાંક્ષાઓ મ્હારા વિચારોમાંથી કદાપિ ખસી
શકે નહિ. વસંત ! જેવી વાણી તેવા વર્તન-
વાળા ત્હારા જેવા શુદ્ધ હૃદયના કવિને હું
કેવી રીતે કવિ ન કહું ? ”

“ એ વાત હું વધારે સાંભળવા માંગતો
નથી. હું જે છું તે છું પણ હમણા હમણાં
મ્હારાથી જે જૂલો ચાપ છે એ મ્હને બહુ
ડંખે છે. મ્હને ધડીમાં એવી ઇચ્છા ચાપ છે,
કે ગીરનારની તળેટીમાં એકાદ ઝૂંપડી બાંધી
ત્યાં જગતથી દૂર દૂર એકલો પડ્યો રહું. બીજી
વખત એમ ઇચ્છા ચાપ છે કે આ સંસારના
બંધનોથી મુક્ત થઈ દેશને માટે ફરીથી લઈ
દેશચાત્રા કરું. ત્યાં ત્યાં તક મળે ત્યાં હિંદુ
સંસારના કલેશમાં મરી જતી વધુએને બચાવવા
પ્રયત્ન કરું. સંસારમાં મુખ્ય છે એવી ભાવના-
વાળા ભોળા હૃદયના યુવાનોની આંખો હું
ખુલ્લી કરું અને ત્હમને ખતાવું કે આપણું
સંસારી જીવન પળે પળે દુઃખોથી ભરેલું છે.
સ્વામાને સન્માન અપાય ત્યાં દેવો પ્રસન્ન
રહે. સ્વામાને ગૃહિણીપદમાં શોભતી જોવી એ
દેવીનાં દર્શન કરવા ખરોખર છે એવી ભાવ-
નાઓ શબ્દગળજો જોવી મ્હને ધડી ધડીમાં

દેખાય છે. પેલાં કવિએ ગાણું છે કે : ‘ મુખી
સ્વામાનો કંચ સદ્ગુણી ગૃહિણી મળતાં;
મુખી સ્વામાનો કંચ સ્નેહ સંકલના જડતાં,
મુખી સ્વામાનો કંચ નારો જે શાણી પામે,
મુખી સ્વામાનો કંચ નારીથી દુઃખમાં વામે,
નરનું મુખ નારિ યજી, સકળ શાસ્ત્રનો સાર,
સ્વામાના મુખ અખૂટ છે, ધન્ય ધન્ય અવતાર.’ ”

“ નંદલાલ ! ત્હને આ બધું ખરું લાગે
છે ? ” વસંતે તે ભાન જૂલ્યો હોય તેમ
પોતાના દિલનો ઉભરો ખાલી કર્યો.

“ વસંત, વસંત ! ત્હને આનંદ થયું છે
શું ? ત્હારા જેવા પાત્રોથી આ શબ્દો સં-
ભવે ખરા ? ” નંદલાલે વસંતને શુદ્ધિમાં
આણવા પ્રયત્ન કર્યો.

“ તેટલા માટેજ હું ત્હને કહું છું કે
મ્હને તું કવિ તરીકે અસારે જૂલી ના. મ્હને
અસારે ક્યાંય પણ શાન્તિ નથી. જગતમાં
શાન્તિ હશે કે નહિં ત્હમાં મ્હને શંકા છે;
અત્યારે હું હિંદુ સંસારના દરેક ગુંહનું સં-
સારી જીવન પ્રત્યક્ષ જોતો હોઉં એમ મ્હને
લાગે છે. ક્યાંક બિચારી કુલકળી સ્ત્રી બાલિ-
કાઓ અકાળે કરમાઈ જાય છે. ક્યાંક વર-
વધુનાં પારણાં હિંચોળાઈ રહ્યા છે. ક્યાંક
મિલેજળબાંધી કુમારિકાના કરકંડાના કટકા
ચઢી રહ્યા છે, ક્યાંક લક્ષ્મીની લાલચમાં દિકરી
ને ગાય ત્યાં દોરે ત્યાં જાય એ લોક વેણુ વ્યવ-
હારમાં દેખાઈ રહ્યાં છે અને ક્યાંક ગ્રેમ વિનાનાં
વ્યાપારી સોદા સમાન વરવધુના સગપણ ચઢી
રહ્યા છે. નંદલાલ આથી યે વધુ ચિત્ર ત્હારે જો-
ઈતાં હોય તેટલાં ત્હને હિંદુ સંસારમાંથી
મળશે. આ મુર્ખ ને ચંદ્રમાને પૂછ તો તેઓ
સાક્ષી પૂરશે કે સ્નેહને નામે કંઈ કંઈ
અલાચારો ચઢી રહેલા છે. ગ્રેમને નામે સંસા-
રમાં ધણે સ્વર્ગે અન્ય વાસનાઓને પોપણુ
મળી રહેલું છે.

ક્રીયા દંપતિ રાત્રીના ક્લેશ વિના શાં-

તિથી મુએ છે ? ક્રીયા દંપતિ ચંદ્રમાનાં
તેજને ઝીલી નગતમાં સ્વર્ગ રહે છે ! અને
ક્રીયા દંપતિ ધર્મને સ્થમણ શૃદ્ધેવને શૃદ્ધ-
દેવીની ભાવનાને છવનમાં ઉતારે છે ? માત્ર
શબ્દમાં બોલવું, માત્ર ચોપડીઓમાં વાંચવું,
માત્ર કવિતાઓમાં ગાવું કે સંસારમાં સીતા-
રામના જોડલાંઓ છે એ મ્હને હવે બહુ સાચું
લાગતું નથી. હાલના હિંદુ સંસારમાં ક્ષી
સીતાનો પતિ રામ થયો છે ? ક્રીયા રામની
અર્ધાંગના સીતા સમી થવા તૈયાર થઈ છે ?
નંદલાલ ! આપણી શબ્દભાવનાઓ એ
આપણા ઢોંગ છે. આપણા વિચાર, કલ્પના-
ઓ એ આપણી બનોવટી ચિત્રમાળા છે.”
વસંત ફરી પાછો ઉત્કેશપથો દેખાથો. શબ્દે
શબ્દે છેલ્લું આખું અંગ પુગવું હતું. તેના
હૃદયમાં બોલતી વખતે કારી ધા ચતા હોય
તેવો ફેરફાર છેતી મુખમુદા પર થવા કરતો
હતો.

“ વસંત ! આ બધા વિચાર નિરાશા-
વાદી જેવા છે. આશાવાદી મનુષ્યો આ
ત્હારા વિચાર તરફ જરૂર હસે. ત્હું પોતે
આશાવાદી છો એટલે જરા સ્વસ્થ થઈ આ
વિચારોની ફરી તપાસ કરીશ તો ત્હને પણ
એમ લાગશે કે એમાં ઘણી ભૂલો છે. ”

નંદલાલે આગળ ચલાવ્યું. “ વસંત !
હુખ્મને સમયે આપણે કેટલીક વખત આપણી
ચુદ્ધિ ખોઈ છ જો આને તેમ શબ્દોની
કીમત કર્યા વિના બોલ્યા કરીએ છીએ તેથી
આજે ત્હારી દશા છે. ત્હારા જેવો સ્થમણ
માણસ આ પ્રમાણે કામગીરી સ્થિતિમાં
આવી પડી હિંદુ સંસારના માત્ર કાળીજ
આજુ નેહ પોતાના વિચારોમાં નિરાશાને
સ્થાન આપે એ મ્હને કીક લાગતું નથી.
સીતારામના જોડલાંની આપણા સંસારની
ભાવના નગતના અન્ય સર્વ સંસારની કોઈ
પણ ભાવનાથી વધારે ઉન્નત ને વધારે આ-

શાંલરી છે. શૃદ્ધેવને શૃદ્ધેવીની ભાવના એ
માત્ર કલ્પના નથી, એ માત્ર કવિઓનાં
શબ્દોની ભરતી નથી પણ એ આર્થ સંસાર-
રૂપી ચિરંજીવ ભાવના છે ને રહેશે. વિકાસ
ક્રમનાં પંથમાં ઉભયને આધારે આગળ વધ-
વાનું દંપતિજીવનનું રહસ્ય આર્થ સંસારની
ઉચ્ચ ભાવનાઓનું ઉમદા લક્ષણ છે. આર્થ
દંપતિ લખ લખયે ગાય છે કે:—

‘ એ પાંખોથી ઉડ્યું,
વિશ્વ જ્યોત મોઝાર;
જન્મો જન્મ મજો મને,
આપ પતિ ભરેયાર.

x x x

‘ નર નારિનું જોડ્યું
સુન્ય નગત સુન્યાર,
એક ખીજની ન્યુનેતા
પુરે દંપતિ સાર. ’

વસંત ! આર્થ સંસારનાં આ દંપત્ય-
જીવનના ચિત્રો શું ભૂલી ગયો છે કે ?
રાધા ને કૃષ્ણના પ્રેમને તું શું માત્ર કવિની
કલ્પનાઓ માને છે કે ? અનેક વરવહુના
જોડલાંઓની મહાકથાઓનાં મુન્દર પ્રકરણોને
તું શું માત્ર અરેખીય નાહક્રસની વાતો
સમાન ગણે છે કે ? પ્રેમને માટે પ્રાણ
અર્પનાર સ્ત્રી પુરુષોને તું ક્ષી કક્ષામાં મૂકશે
વાર ? ! ” નંદલાલે વસંતને ઠેકાણે આણવા
પ્રવર્ત કર્યો.

વસંત આ વખતે જારી આગળ એક
જુરશી મુશી નિરાંતે નંદલાલની આ ભાવના
ચુકત વાતો સાંભળી રહ્યો હતો.

વસંતના ચહેરા પર થતા ફેરફારથી પોતે
વસંત પર કરેલી અસરનું પરિણામ નંદ-
લાલને જણાયું. તેણે આગળ ચલાવ્યું.

“ વસંત ? સંસારમાં રહિના જમીનેનું
જે સામ્રાજ્ય જામ્યું છે તેનો નાશ કરવા
મંજનારે આશાવાદી થવું જરૂરીવાનું છે.

નિરાશાથી નાસનારાં જગતના પુતળાંઓ એ રૂઢિઓને માત્ર નિંદી સંકરો, પણ હોને નાશ કરવાનું સામર્થ્ય તેઓમાં કદાપિ પણ નહિ આવે. પળે પળે અધિકાર જોનારને જ્યાં સુધી પ્રકાશનું જ્ઞાન ન થયું હોય ત્યાં સુધી હોને સર્વજન અધિકારજ દેખાવા કરે છે. ત્યારે શરૂઆતનું જીવન ધરી ધરી યાદ આવવાથી હોને આખો હિંદુ સંસાર ખરાબ લાગે છે. હું માનું છું કે તારી ત્યાંજ જીવ ચામ છે. ત્યારી વિચારબુદ્ધિમાંથી આવળના કાંટાને દૂર કરી ફોનોની ફૂલવાડી ઉગાડ. આગળની સર્વ વાતો જૂલી તું ફરીથી ચૂલસંસાર માંડી જો. તે પછી મને કહેજે કે ગ્રહજીવનનું સ્વર્ગ એ શબ્દ ભાવના છે કે ખરેખર સાક્ષાત સ્વર્ગ છે. ગદ્ય કાલેજ મ્હારા પર સુખનલાલનો કાગળ હતો. ત્યારે માટે એ સર્વ પ્રકારે તળવીજ કરી રહ્યો છે અને...
...” નંદલાલ બોલતો હતો તેટલામાં વસંત બોલી ઉઠ્યો.

“ નંદલાલ ! અહિં તો આવ પેલી ગાડીમાં કોણ જાય છે ? એ આપણી મ્હાલું જોઈ રહી છે. ”

“ એ તો રૂક્મણી ! ” નંદલાલે બારી બહાર દ્રષ્ટી ફેંકતાં ફેંકતાં કહ્યું.

“ અરે ગરીબ બિચારી રૂક્મણી મને હજી સુધી જૂલી નથી. જો તો ખરો તેની દ્રષ્ટિમાં કેટલો બધો પ્રેમ છે. ”

“ વસંત ! જૂલી જ એ રૂક્મણીને. પિતાનો હુકમ છે કે ત્યારે હોને કદાપિ યાદ કરવી નહિ. ”

“ ત્યારે મારે શું કરવું ? ”

“ બીજી કોઈ પણ કન્યાને પરણવાની તને છુટ છે ! ”

“ લલિતા ગદ્ય ને રૂક્મણીને માટે પણ આ રીતનું બંધન હોય તો પછી પરણવામાં શું માલ છે ! નંદલાલ ! આના કરતાં હું ફરી ન પરણું તો ? ”

પ્રકરણ એકાવનમું

ગૃહિણી

“ આવો આવો લાભી ! આજ તો તમારાં પગલાં અમ્હારે ચપડે થયાં ! ” કંપિ-જલાએ ભાનુમતિને આવકાર આપ્યો.

“ કંપિજલા જાહેન, તમે હમેશાં મીઠી મેના જેવી વાણી બોલો છો. ” ભાનુમતિએ કંપિજલા તરફ નયનચાણુ ફેંકતાં ફેંકતાં એસરીમાના હિંદોળાપર પોતાની એક લીધી.

“ તમે તો હમણાં હમણાં સાસરી

બાપામાં વાત કરતાં શિખ્યાં હો એમ લાગે છે. કાં ન બોલો ? મ્હારા ભાઈ દિલ્હીથી ઘેર આવ્યા તેથી મીઠી મેના ને લાગીલા પોપટની વાતો તમને હરપળે યાદ આવેજ. ” કંપિજલા બોલતી બોલતી ખડખડાટ હસી પડી.

“ સાસરી બાપાના પરિચય તમે છો ને શિક્ષક પૂર્ણા જાહેન છે. ”

“ જરૂર પૂર્ણાનું શિક્ષણ તમે પણ શોભાવો એવા છો એ કેમ જૂલી જાઓ છો ! પણ કહો તો ખરા બાબી આજે આ તરફ તમારી મહેરબાની થઇ હતું કેંઈ ખાસ કારણ ? ”

“હા. હશેને હું ખાસ મળવા આવી છું. આપણે ખાનગીમાં એક વાત કરવાની છે.”

“ચાલો ઉપર મેડીએ જઈએ. ત્યાં અત્યારે કોઈ નથી.”

કપિંજલા ને ભાનુમતિ ધરતો દરેક ભાગ જોતાં મેડીપર ગયાં.

ભાનુમતિ આજે કપિંજલાને ઘેર પહેલીજ વખત આવી હતી. કપિંજલાના જ્ઞાન વિષે હોને બહુ માન હતું. ચતુર, શાણી ને સ્વભાવે શાંત કપિંજલાને જોઈ હોને બહુ આનંદ થતો. સ્નેહપૂર્ણ સાથેની કપિંજલાની સ્ત્રીશિક્ષણની વાતો, સ્ત્રીવર્ગની ઉન્નતિ માટેની નવી નવી યોજનાઓ તથા સ્ત્રીવર્ગના કષ્ટાણુ માટેની હોની પ્રયાશોને ભાનુમતિએ ઘણીવાર રસપૂર્વક સાંભળી હતી. બ્યારથી ભાનુમતિને સ્નેહપૂર્ણાએ કેળવવાનું માથે લીધું ત્યારથી ભાનુમતિમાં ઘણા ધણા ફેરફાર થયા હતા. સ્ત્રી સમાજમાં ભાનુમતિ હવે જવા લાગી હતી. ત્યાંના કંઈક કમમાં પણ ઉત્સાહથી પોતાની નજીક સાથે તે ભાગ લેતી હતી. સ્નેહપૂર્ણાનાં શિક્ષણે ઉત્તમ ગૃહણીપદ કીધું કહેવાય તે ભાનુમતિ સ્વદમી હતી. આ સમજથી તેને કેટલોક ક્ષયદો થયો હતો. પણ સાથે સાથે હોને કેટલોક ખેદ પણ થયો હતો. સ્ત્રી સમાજની તેને કેટલોક ક્ષયદો થયો હતો પણ સાથે સાથે હોને કેટલોક ખેદ પણ થયો હતો. સ્ત્રી સમાજની ખેદોને ઘેર બ્યારે બ્યારે તે જતી ત્હારે હોને એ ખેદોનાં ધરોની સુવચ્છતા ને સ્વચ્છતા જોઈ આનંદ થતો પણ કમનસીબે બ્યારે બ્યારે બીજી કોઈ ફેરફારવાળી ખેદોને ઘેર તે જતી ત્યારે હોને આનંદને બદલે ખેદ થતો ધર બદલ નિકળે ત્યારે છરટી કપડાં પહેરે, માથે વાંકો ઝેરો, સેંટ લવંડર બદેકતાં હોય, પાકડને આઢો આઢો હાથ મારેલો હોય, ઉંચી એડીના

બુટ પહેર્યાં હોય ને સર્વ પ્રકારે નખરાંબાજ દેખાતી હોય એવી સ્ત્રીને ઘેર જતા સુવચ્છતાનું નામ નિશાન પણ ન દેખાય! હોને આંગણું ગંદ, હોની ઓશરી ગંદી, હોને રસોડું ગંદ, હોના પાણીબારે ગંદાનો સુમાર ન હોય, હોની ખાવાપીવાની ચીજોમાં પણ નીબાવી લેવા જેની હાલત હોય, માત્ર હોને કોઈ ગરમ જરા બપકાબદ હોય! એવી સ્ત્રીએ ભાનુમતિએ જોઈ ત્યારે તે બહુ ઉદાસ થઈ ગઈ. મુખડું, ગોગ્ર હાથ ને ગોગ્ર શરીર. સારું દેખાય છે એમ મનમાં અભિમાન લઈ સમાજમાં ફરનારી સ્ત્રીઓમાંની કેટલીકના ગૃહો જોયાં હોય તો જાણે ઉંદરનાં દા! ધકવણો ચહેરા ગોરા બનાવવાં માટે દીવસમાં દશ બાર વખત પીયર્સ સાપુને ધસી નાંખે પણ જેના પાણી પીવાનાં કળશીયામાં તળીયે ચીકણો થર બાધો હોય એવી ખેદોને ભાનુમતિએ ક્યાંક ક્યાંક જોઈ હતી. જે ખેદોનું ગૃહ સુંદર ન હોય હોને સ્ત્રી કહેવી કે નહિ તે વિષે ભાનુમતિએ ઘણીવાર સ્નેહપૂર્ણ સાથે વાદવિવાદ કર્યો હતો.

આજે ભાનુમતિને કપિંજલાને ત્યાં સંપૂર્ણ સંતોષ થયો. કપિંજલાનું આંગણું સ્વચ્છ, ઓશરી સ્વચ્છ, રસોડું સ્વચ્છ ને સર્વ સ્થળે સુવચ્છતાના દર્શન ભાનુમતિને થયાં. આંગણામાં તુલસીનો ક્યારો ને એક બાજુ ગાળને બાંધવાનું એક ટાળીયું શોભી રહ્યું હતું. ઓશરીમાં ગ્લેસરન ને રીપનની છબીઓ લટકી રહી હતી. રસોડામાં મસાલો, ધી, ખાંડ રાખવાની જગ્યાઓ બહુ સઘણથી શોભી રહી હતી. રસોડા પાસે જો એરડો હતો. એક એરડો પુરો માટે, બીજો એરડો સ્ત્રીવર્ગ માટે ખેસવા બેસવાનો હતો. ફરનીયર સાડાં પણ ધ્યાન ખેંચે તેવું હતું. સ્ત્રીવર્ગના એરડામાં દિવાલો પર સરોજની નાવડ, સરલાદેવી ચોમાસાણી, કમ્પુર બાઈ ગાંધી ને ચીત્રીસ ખેસન્ટની છબીઓ શોભી

રહી હતી. પુરુષવર્ગના ઓરડામાં કવિવર સ્વીન્દનાથ, સ્વામિ રામતીર્થ, નેપોલીયન બોનાપાર્ટ અને કાઉન્ટ ટોલસ્ટોયની છબીઓ ખાસ ધ્યાન ખેંચતી હતી. વચમાં એક ગોળ ટેબલ હતું તેનાપર મહાત્મા ગાંધીનો એક જરડ ફોટો સુન્દર ફ્રેમમાં મટેલો શોભી રહ્યો હતો.

ભાનુમતિ કપિંજલાનું ઘર જોઇ બહુ પ્રસન્ન થઇ. મેડીપર આવતા બંગાલી ચિત્રકારોનાં ચિત્રો જોવા જેવા દેખાતાં: 'કુંભારે' 'શાન્તાનુ-ગંગા' 'મધુર મિસન,' વિગેરે ચિત્રો બહુ આકર્ષક હતાં. રેસકોર્સ તરફ પડતી બારી પર ત્હેણે એક યુવાનનો ફોટો જોયો. ત્હેણે સ્વભાવિક પૂછ્યું. " આ છબી કોની ? જવાબ મળ્યો :

" કવિ વસંતની ! "

" અને આ બારીપરની છબીમાં કોણ બેઠું છે ?

" એ છબી ત્હમારા ભાઈની છે. "

" ત્યારે ' અમદારાં ભાભી સાહેબની છબી ક્યાં ? " ભાનુમતીએ નેહલયાં નખતો કપિંજલા તરફ ફેંક્યાં.

" ભાનુમતિ બહેન મ્હને તો છબી પડાવવાનો શોખજ નથી. "

" ત્યારે આ બધી દિવાલોપર છબીઓ શું કરવા લટકાવી છે ?

" એ બધાં ત્હમારા ભાઈનાં કામ છે. એમનો શોખ એ મ્હારો શોખ, એમનો આનંદ એ મ્હારો આનંદ, એ ન્યાયે હું પણ એમના એ શોખમાં મદદ કરું છું "

" નહિ ભાભી ! માત્ર મ્હારા ભાઈનો જ શોખ છે એવું નથી દેખાતું. ત્હમે પણ ગૃહિણી-પદની પરિક્ષામાં કંઈ ઉત્તરો તેવા નથી. ત્હમારા ઘરની વ્યવસ્થા, સફાઈ, સુવ્યવસ્થા ને શાંતિ જોઇ હું બહુ પ્રસન્ન થઇ છું. મ્હને બ્યારથી સ્નેહપૂર્ણ બહેન તરફથી શિક્ષણ મળ્યું છે ત્યારથી હું જ્યાં જ્યાં જાઉં છું ત્યાં ત્યાં સ્વભાવિક દેક

બ્યારની તપાસ કરવાની ટેવ પડી ગઇ છે. પરિણામે મ્હને બહુ વિવિધ જાતનાં સારાં નરસાં દર્શનો થયાં છે. ક્યાંક બહારથી ભપકામાં નીકળનારી બહેનોનાં ઘરોમાં અવ્યવસ્થાનો પાર નથી, ક્યાંક બહાર નીકળતાં મોહું ઘોઇ બાહને બરાબર ટાપટીપમાં ગોઠવી સફાઈબંધ વસ્ત્રોમાં સજ્જ થયેલી મુંદરીઓના ઘર જોયાં હોય તો સ્વચ્છતાનું નામ નિશાન ન હોય. બ્યારે કેટલીક બહેનો બહાર સાદાર્થમાં ફરતી હોય છતાં ત્હેમનાં ઘરો જોયાં હોય તો જાણે ફૂલોની ફૂલવાડી. કેટલીકનાં કપડામાં બહુ તરેહના ભપકા ન હોય, ત્હેની બોલવા ચાલવામાં બહુ સફાઈ ન દેખાતી હોય પણ ત્હેમના ઘરોમાં સુવ્યવસ્થા ને સ્વચ્છતા દામદામ દેખાય છે. આ બધા સંજોગોથી મ્હારા મનમાં મડમથલ થવા કરે છે કે સ્ત્રીઓની આ હાલત માટે જોખમદાર કોણ ? "

" જોખમદાર આપણો પુરુષવર્ગ ! ભાનુમતિ બહેન ! ત્હમારી માફક મ્હેં પણ એવી બહેનોને જોઈ છે કે જે બહાર ભપકો કરી નિકળે, જે બહાર સુધરેલાંઓમાં ખંપવા માટ વિવિધ પ્રયત્નો કરે, ત્હેમનાં ઘરોમાં સ્વચ્છતા કે સુવ્યવસ્થા સાચવવા માટે ત્હેમને વખત મળતો નથી. ત્હમારા ભાઈ એક દિવસ કહેતા હતા કે હાલના સ્ત્રીવર્ગમાંથી ગૃહિણી પણના લક્ષણો ઓછા થતા જાય છે કારણ કે પુરુષોને રમત રમવાને માટે પુતળીઓ જોઈએ છે, નહિ કે ઘર સાચવનારી ગૃહિણીઓ. સ્ત્રીત્વનો વિકાસ, સ્ત્રીશક્તિનાં ઉત્તમ લક્ષણો હાલની કેળવણી પામેલા પુરુષો સ્થૂમજે છે કે નહિ એમાં ત્હમારા ભાઈને શંકા છે. ત્હમારા ભાઈએ આ બાબતમાં એક લેખ લખ્યો હતો ને હિંદુ સમાજના અધ્યાપકોએ સમસં કેટલાક પ્રશ્નો મુક્યા હતા. પુરુષો એટલા બધા મોહમાં તણાવા જાય છે કે સ્ત્રીઓ પુરુષો સાથે જાનગોડી કરે, સ્ત્રી-

એ પુરો સાથે દેશના પ્રશ્નોમાં વાદવિવાદ કરે, સ્ત્રીઓ વિદ્વાન થાય અને સ્ત્રીઓ પુરોની સાથે દરેક પ્રકારે સહભાગી અને એ સુવેનાં બ્રહ્માનાં નીચે તેઓ સ્ત્રીઓને રંગેલી ડીંગલીઓ બનાવી રહ્યાં છે. ન્યાં પુરોને આવી ભવતા શોખ હોય ત્યાં ગૃહિણીપદની જોખમદારીઓ શું છે એ વિશે ગિયારી સ્ત્રીઓ શું સ્વભવે ? ન્યાં પુરોને પોતાની અર્ધાંગીઓમાં નવા ન્તાનાનું થનથન કરતું મોહવાળું નૃત્ય જોઈએ છે ત્યાં ધર સાચવવાની વાતો કરવાનો પણ અવકાશ ક્યાંયો હોય ? ન્યાં વિદેશી આઝામાં આઝા વસે, ન્યાં છેલ્લામાં છેલ્લી દળેતો પહેરવશ, ન્યાં વિવિધ તરેહના માથાપરના બાક્ષમાં સેથા પાડવાનાં પ્રયોગો, ન્યાં સ્ત્રીઓ-એ છુટ ન પહેરવા હોય છતાં મોબ, તેના ઉપર કડલાં ને પછી જોડા પહેરવા પડે તેવા હાસ્યભર્યા પ્રયોગો અને મ્હારી સ્ત્રી સપુથી સુંદર દેખાય છે એવી ભાવનાની ભાવનાનાં જોવા જેવાં પ્રદર્શનો ભરાતાં હોય ત્યાં ગૃહ-સુંદર ગૃહની ભાવનાને સ્થાન આપવાની તક પણ મળે ખરી ? ત્હ-મારાં બાઇ સ્ત્રીકેળવણીના મ્હોટા હિમાયતી છે. સ્ત્રીઓ યુવાની આકરડી બને, સ્ત્રીઓ પગતું એક ખાસડું છે, સ્ત્રીઓ મત્ત ધરની દિવાલોમાં રહેવાને સરખાવેલી છે એવા વિચારોને તેઓ ધિક્કારે છે, પણ સ્ત્રીઓ ગૃહિણી મરી માત્ર શોભાની પુતળાઓ અને એ જોવાને તે ઇચ્છતા નથી. ગૃહકારભારમાં સ્ત્રીઓનું ઉત્તમપદ સચવાઇ રહે ને ગૃહિણીધર્મના બધા સિધ્ધાંતો આપણા મંસારી જીવનમાં ઉતરે એ જોવાને ત્હમારા બાઇ બહુ ઇતેજાર રહે છે. સુંદર ગૃહની ભાવના હેમણે મ્હને સ્ત્રીખવી છે. મ્હું હેમને એક વખત પુરો નહિં પણ સ્ત્રીઓ આ વિષયમાં જોખમદાર છે એમ કહું ત્યારે જ્યાંમાં હેમણે એટલું જ ક્યું કે જે ભોજન પુરોને ન ભાવતું હોય ને ભોજન સ્ત્રીઓ કોઇ દિવસ તૈયાર કરે ખરી ? તેજ પ્રમાણે સ્ત્રીઓની હાલની દિયનિની સર્વ જોખમદારી પુરો ઉપર રહેલી છે. ખરેખર !

મ્હારા ધરમાંને ત્હમને કંઈ વ્યવસ્થા જણાઇ હોય તો તે સઘળી ત્હમારા બાઇના શિક્ષણનું પરિણામ છે. ” કૃષિજ્ઞાએ એક ભાષણ કર્યું હોય તેમ ત્યાસ લીધો.

“ અરે વાહ ! ત્હમે ને મ્હારા ભાઇ તો ધરમાંજ સ્ત્રી સમાજની સભાઓ બરતાં લાગે છો ! જે મ્હને આવવાની રજા હોય તો હું રોજ ત્હમારાં ભાષણો સાંભળવા આવું. ”

“ ત્હમારે માટે સ્નેહપૂર્ણું શિક્ષણ બસ છે. ત્હમારે તો ઘેર બેઠા ગંગા છે. ”

“ પણ એ ગંગાજીના શાન્તનું રાજ વિશે હવે શું કરવું ? હું આજે અહિં આવી છું તે એ માટે જ આવી છું. ”

કાપજલા આ વાત સાંભળી વધારે ગંભીર દેખાઇ.

“ ત્યારે આપણે અત્યાર સુધી નકામી વાતોમાં વખત કાઢ્યો. ”

“ નહિ નહિ ! એ વાતોમાંથી મ્હને બહુ શિખવાતું મળ્યું છે. કહો બાબી ! હવે આપણે શું કરવું તે કહો. ” લાનુભતિ પણ બોલતાં બોલતાં ગંભીર દેખાઇ.

“ ત્હમે મનહર ભાણે વાત કરી ? ”

“ હા. પણ ન્યાં સુધી સ્નેહપૂર્ણું જ્ઞેન પોતે ન કહે ત્યાંસુધી તેઓ કંઈપણ વાત કરવાની ના કહે છે. ”

“ પૂર્ણા એ વાત કરી રાકે ખરી ? ત્હમે કહો કે પૂર્ણા જ્ઞેનની હવે આ પ્રમાણે ઇચ્છા છે. ”

“ મ્હને એમ લાગે છે કે ત્હમે આજે સહજના મ્હારે ઘેર આવો અને હું ને ત્હમે જાને મળી પૂર્ણા જ્ઞેન કહેવાશે છે એમ એમને વાત કરીએ. મ્હને આજે એમણે ક્યું છે કે હવે રજાના બહુ યોગ્ય દિવસો બાકી છે માટે હું આજે અહિં ત્હમારે ઘેર આવી છું. આજે આપણે જાને પૂર્ણા જ્ઞેન નરસી વાત હેમને કહીએ ને મુમનજાલ હેમને આવી મળે એટલે બધી ગોઠવણ તુરતમાં થઇ જાય. ”

“ભણે હું આજે સાંજના આવવા તૈયાર છું, પૂર્ણા શું કહે છે?”

“એ તો વસંત કવિના નામનો બપ જાણે છે પણ એમની આગળ આવીને કહી શકતાં નથી. આમ ને આમ શરમાશર-મામાં દિવસો ચાલ્યા જાય છે એ મને હવે

ગમતું નથી. તમે વસંતલાલને પત્ર લખ્યો?”

“મને તો એ ત્રણ પત્રો લખ્યા છે. હેમતા તરશ્વી કેંધ જવાબ હતું મહારા ઉપર નથી આવ્યો. આપણું અહિં નક્કી થાય તો આપણે એમને તાર સુધી તેડાવશું.”

પ્રકરણ બાવનમું.

નક્કી.

વૃંદાવન બાગમાં આજે ખાનગી મસલત ચાલી રહી છે. સ્નેહપૂર્ણા ભાનુમતિ, કપિંજલા ને મનહરલાલ લીલા ઘાસની હરીયાળી ભૂમિપર બેસી વસંત વિષે વાતો કરી

રજા છે. સ્નેહપૂર્ણા આ વાતોમાં માત્ર સાંભળનાર તરીકે જ ધણે ભાગ લેતી હતી. ભાનુમતિમાં પોતાની નજીક પરણે એ વિચારે ઉત્સાહ ને આનંદ ઉછળતો હતો. કપિંજલા મસંત સુખી થાય એ વિચારે આ લગ્ન કરવા ઇતેન્નર દેખાતી હતી. ન્યારે મનહરલાલ પોતાના મરહુમ પિતાની ઇચ્છા શ્રેણે ને સ્નેહપૂર્ણા પોતે પોતાને યોગ્ય એવા વરને વરે એ જોખમદારીમાંથી પોતે મુક્ત થાય એ આશાએ બહુ ગંભીર દેખાતો હતો.

સૂર્યનારાયણ વિશ્વાંતિ અર્થે પધારતા હતા. આજાં આજાં અધકારભર્યા પગલાંથી નિશાદેવી પોતાનું સામ્રાજ્ય જમાવવા આવતી હોય તેવી ઢાંચા ચારે તરફ પ્રસરી રહી હતી. વૃંદાવન બાગથી થોડે દૂર આવેલા રેસકેર્સના ગેદાનમાં થોડો છૂટા હવાયાં. ફરતાં દેખાતા હતાં. ફર ફરતા રસ્તાઓમાં ઢોધ યુગલ પણ આ પ્રસંગની શાન્તિમાં જીવનની શાન્તિભરી રસ-ગોહડીમાં ધામે ધામે પગલે, ચાલતાં નજરે

પડતાં હતાં. આ વખતે વૃંદાવન બાગમાં વસંત ને સ્નેહપૂર્ણાનું ભવિષ્ય ધડાધ રહ્યું છે.

“જેન હું સમજી છું ત્યારે હવેના સર્વ લાવને. મને ખાત્રી છે કે તું બહુ હિમ્મતવાન છે. છતાં અભારે મહારી સંમક્ષ ત્યારે કહેવાની સર્વ વાતો તું નહિ કહી શકે. પણ મહારે તો મહારી શરજ બરાબર બજાવવી જોઈએ. આપણા પિતાના છેલ્લા શબ્દો મહારે બરાબર પાળવા જોઈએ.” સ્નેહપૂર્ણાની લગ્ન બાબતમાં સમતિ મેળવતા મનહરલાલે પોતાની બહેનને સુખ બેઠેલી જોઈ તેને બોલાવવા પ્રયત્ન કર્યો.

સ્નેહપૂર્ણા આ વખતે તુલસીના કુંડાઓ વચ્ચે ઉડતા ફુવારા તરફ એક નજરે જોઈ રહી હતી, બોલવામાં હમેશની તેની ચપળતા આજે તેને મદદ કરતી નહોતી. ઘણા પ્રયત્નો છતાં હતું સુધી પોતાના લગ્નની બાબતમાં તે કેંધ પણ બોલી શકી નહોતી. પોતે બોલતી નહોતી છતાં તેની ચુપકાદી આ બાબતમાં સંપૂર્ણ સંમતિ આપતી હતી.

“હા! મનહરલાલનું કહેવું ખરું છે. ત્યારી પોતાની ઇચ્છા ત્યારે જાહેર કરવી જોઈએ. તું ભાગ્યશાળી છે પૂર્ણા! કે ત્યારે આવી ભાઈ બોળાઈ છે. આપણા સંસારમાં આ બાપ ઘણી વખતે દીકરીને દેખતી આંખે. હજીમાં નાંખે છે પછી ભાઈ બોળાઈની તો

વાતજ શું કરવી? અનેક જોડાંઓને માત પિતાની ભૂલોથી વિવિધ રીતે વેઠ્યું પણ છે કેટલીક કન્યાઓએ કુવાઓ પૂર્ણ છે, કેટલીક હજી કંઈ આ કંકાસમાં અથડાય છે, કેટલીક સંસારમાં સ્વર્ગને બદલે સડેલા જીવનોમાં જીવે છે. એ બધા દોષ કોને શિર? કેટલાક યુવાનોએ પણ પોતાના માતપિતાના માન-પાન અને અંગત લાભના મોહે હંસની ડોકે કાગડો બાંધ્યો હોય એવી કન્યાઓ સાથે પનારો પડતાં જીવનના અભિસાપ ને આરામ-ઓના ખુન થવા દીધાં છે. કંઈ બધા માત પિતા આવા નથી. સર્વને શિરે આ દોષ નથી, પણ ઘણે બાજે માતપિતાની ભૂલોથી દંપતિજીવનની મીઠાશ કોઈ લઈ શકતું નથી. મનહરલાઈએ ત્યારે લગ્ન બાળ્યતમાં જે વર્તન અત્યાર મુખી બતાવ્યું છે તે માટે તે ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે.” કપિવંશીએ સ્નેહપૂર્ણે પોતા તરફ ખેંચી.

સ્નેહપૂર્ણ આ વખતે પ્રસન્ન દેખાઈ. તેણે બોલવા પ્રયત્ન કર્યો.

બાલીમાં તેને અત્યારે માતૃપદનું દર્શન થયું. માતાનોજ ઉમળકો, માતાનોજ પ્રેમ, માતાનાજ વાતસલ્યનું અત્યારે લાનુભૂતિની આંખોમાં દર્શન થતું હતું. પ્રયત્ન કર્યો છતાં સ્નેહપૂર્ણ બોલી શકી નહિ. તેની આંખમાં હાર્તા આસ આપ્યાં તે મહા મહેનતે તેણે અટકાવ્યાં.

સ્નેહપૂર્ણને નિઃસંકેત મહેલી જોઈ મનહર-લાલ પ્રસંગ સ્ફુર્ત થયો. પોતાની બહેનને આ વાત ગમતી છે એમ તેને લાગ્યું છતાં બહેન જો એ વાતની સંભતિ શબ્દોમાં પ્ર-શ્નિત કરે તો સાચું એ જવાબે તેણે ફરીથી એકવાર પ્રયત્ન કર્યો.

“પૂર્ણા! હું લગ્નની પવિત્રતા સ્ફુર્ત થું. લગ્નની માનવપિતૃસભામાં રહેલી જરૂરીયાત હું સારી રીતે જાણું છું. દિંદુ સંસારમાં લગ્નની રહેલી શુભ ભાવનાઓ હું પણ સારી રીતે જાણું છું એટલે ત્યારે વચ્ચે મુખી

લગ્ન નિયતે એ. જોવાની ન્હારા જીવનની પહેલી નેમ છે. વસંત કવિ વિશે મહેં ઘણું સાંભળ્યું છે. એની કવિતાઓ, લેખો વિશે મહેં વાંચ્યા છે. એનું કુટુંબ પણ ખાનદાન ગણાય છે. એ ઉપરાંત સુમનસાને મ્હારી પાસે તેમને વિશે બીજી ઘણી વાતો કરેલી છે. સુમનસાનું કહેવું છે કે વસંતલાલને અહિં તેડાવવા ને પછી એ વિચારમાં આગળ વ-ધવું. આપણે અહિંથી સોમવારે દિલ્લી જ-વાનું છે માટે હવે આ વિચારને વધારે લં-બાવવાનો આપણને વખત નથી. હું મારું છું કે અત્યારેજ જો તાર મુકવામાં આવે તોજ વસંતલાલ અહિં વખતસર પહોંચી શકે. ત્યારી સંમતિ વિના હું બીજકુલ આગળ વધવા માગતો નથી માટે ત્યારે જો કહેવું હોય તે કંઈ પણ લેખ વગર કહે. હું અ-ત્યારે ત્યારે પિતાને રથાને છું એમ માનીને જરા પણ સંકોચ વિના ત્યારી જવા પ્ર-શ્નિત કરે” મનહરલાલે વાતને દુકેપતાવવા માટે ખુટ્ટા શબ્દોમાં વાત કરી.

ભાઈના પ્રેમની આ મોટાઈ જોઈ પૂર્ણા બહુ પ્રસન્ન થઈ. મનહર જોવા ભાઈની બહેન થવામાં અત્યારે તેણે પોતાને લાગવશાળી માની. તેણે ભાઈને જવાગ આપવાને બદલે બાબી તરફ નયનો દાખ્યાં.

“હા! હા! એમની લગ્નસં વિચારમાં સંમતિ છે. શું મુખથી હા બોલે ત્યારેજ હા કહેવાય? પણ બહેનનું હૃદય હા પાડે છે. જન્મો કપિ જલા બહેન! જાહેને તાર મુકાવે.” લાનુભૂતિએ સર્વ જોખમદારી માથે લીધી હોય તેવી દિમ્બત બતાવી.

“હા! મનહરભાઈ હું પણ માનું છું કે પૂર્ણાની આ જાળનમાં સંપૂર્ણ હા છે.” કહેના કહેનાં સખીઆવે કપિવંશીએ સ્નેહ-પૂર્ણ તરફ નયન ફેંક્યું.

“ત્યારે હવે આ વાત નક્કી?” મનહર-લાલે ફરી પ્રશ્ન કર્યો.

“હા. નક્કી નક્કી. કેટલીકવાર હા કહે-વાનવી છે!” લાનુભૂતિ ફરી ઉત્તરી.

૧	૨	૩	૪				૫	૬
૭	૮	૯	૧૦		૧૧			
	૧૨		૧૩				૧૪	
	૧૫		૧૬		૧૭			
	૧૮		૧૯		૨૦			
૨૧	૨૨		૨૩		૨૪		૨૫	
૨૬								
૨૭					૨૮	૨૯		૩૦
૩૧					૩૨			

અગાડા, ૧. સૌભાગ્ય. ૫. પુરુષ. ૭. અમુક મુદતે આપવાની રકમ. ૮. એક સતિનું નામ. ૯. રાજ. ૧૦. પહાડ. ૧૧. એક વીરસ કાવ્ય. ૧૨. બહાદુર લડવૈયાની ગર્જના. ૧૫. પ્રાચીન હિન્દુસ્તાનનો એક પ્રાન્ત. ૧૭. ગ્રીણી કણી. ૧૮. વિદ્યાધિગરી. ૧૯. મૃત્યુનો દેવ. ૨૨. બગાડ. ૨૩. મહાન પુરુષ.

ઉભા. ૧. પાણીનું બેડું. ૨. પવનનું મોટું તોફાન. ૩. મુખવાસની એક ચીજ. ૪. વન્દન. ૫. એક પ્રાચીન રાજનું નામ. ૬. વિજ્ઞાન. ૮. એક ખાવાની વસ્તુ. ૧૨. કાવ્યનો એક રસ. ૧૩. રાજનો મહેલ. ૧૪. ટુલનો મોટો. ૧૫. અકબર બાદશાહની એક બેગમનું નામ. ૧૬. કૌરવોના દુશ્મનમાંનો એક. ૨૦. હિંમત (ઉધું) ૨૧. મનુષ્ય.

[નોંધ: હરિશ્ચંદ્રની શરતો હંમેશ મુજબ જ છે. જવાબ તા. ૩૧ મી જાન્યુઆરી ૧૯૨૬ સુધીમાં અમને મળી જાય એવી રીતે મોકલી આપવો. ઇનામ તરીકે એક સુંદર પુસ્તક ભેટ આપવામાં આવશે.]

નવેમ્બર ૧૯૨૫ ના અંકમાં આપેલા ઉખાણાની હરિદાસનું પરિણામ:

નવેમ્બર ૧૯૨૫ ના અંકમાં જે ઉખાણું આપ્યું હતું, તેના બધા મળીને ૩૧ જવાબ આવ્યા હતા. એમાંથી ૧૦ જવાબ ખોટાં હતાં અને ચાર જણ આઠક ન હોવાથી તેમનાં

નામ કાઢી નાંખવામાં આવ્યાં હતાં. પછી બધા જવાબો એકઠાં કરી એક ન્હાના બાળક પાસે ઉપકાવતાં તેમાંથી નીચેનું નામ નીકળ્યું છે, એટલે એ જાહેરને ધનામ આપવાનું જાહેર કરીએ છીએ:

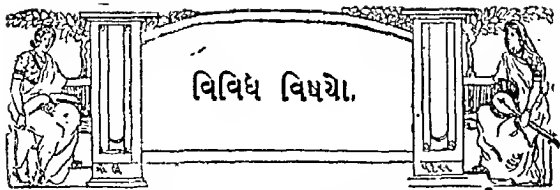
સૌ. શારદાગૌરી પૂણાનંદ ભટ્ટ,

વિલ્યાભૂવન, સેન્ટ્રલ રોડ, મુંબાઈ, ૪:

એ જાહેરને “ નવ ગ્રહ વિધિ અને પાર્થિવ પૂજન ” નામે પુસ્તક ભેટ તરીકે મોકલી આપીશું. એ જાહેર ધનામ મેળવવાં ભાગ્યશાળી થયાં તે માટે અમે તેમને અભિનંદન આપીએ છીએ.

એ ઉપાણના ખરો જવાબ નીચે પ્રમાણે છે:

૧	૨	૩		×	૪	૫		૬	૭	૮
૨૧	૪	મી	કું	×	સા	લ	સુ	બા	૨	ક
૯			×	૧૦			×	૧૧		
૧૦	૧	૧	×	સુ	૨	તા	×	લ	૩	૧
૧૨		×	૧૩			×	૧૪	×	૧૫	
૧૫	૨		૧૬	૨	સ	×	૨૭	×	૧૮	૧૯
૧૬	×	૧૭	૧૮	૧૯	×	૨૦	૨૧	૨૨	×	૨૩
૧૭	૨૦	×	૨૧	૨૨	×	૨૩	૨૪	૨૫	૨૬	×
૨૪	૨૫	૨૬	×	×	૨૭	×	×	૨૮	૨૯	૩૦
૨૯	૩૦	૩૧	૩૨	૩૩	×	૩૪	૩૫	૩૬	૩૭	૩૮
૩૧	×	૩૨	૩૩	૩૪	×	૩૫	૩૬	૩૭	૩૮	૩૯
૩૨	૩૩	૩૪	૩૫	૩૬	×	૩૭	૩૮	૩૯	૪૦	૪૧
૩૩	૩૪	૩૫	૩૬	૩૭	×	૩૮	૩૯	૪૦	૪૧	૪૨
૩૪	૩૫	૩૬	૩૭	૩૮	×	૩૯	૪૦	૪૧	૪૨	૪૩
૩૫	૩૬	૩૭	૩૮	૩૯	×	૪૦	૪૧	૪૨	૪૩	૪૪
૩૬	૩૭	૩૮	૩૯	૪૦	×	૪૧	૪૨	૪૩	૪૪	૪૫
૩૭	૩૮	૩૯	૪૦	૪૧	×	૪૨	૪૩	૪૪	૪૫	૪૬
૩૮	૩૯	૪૦	૪૧	૪૨	×	૪૩	૪૪	૪૫	૪૬	૪૭
૩૯	૪૦	૪૧	૪૨	૪૩	×	૪૪	૪૫	૪૬	૪૭	૪૮
૪૦	૪૧	૪૨	૪૩	૪૪	×	૪૫	૪૬	૪૭	૪૮	૪૯
૪૧	૪૨	૪૩	૪૪	૪૫	×	૪૬	૪૭	૪૮	૪૯	૫૦
૪૨	૪૩	૪૪	૪૫	૪૬	×	૪૭	૪૮	૪૯	૫૦	૫૧
૪૩	૪૪	૪૫	૪૬	૪૭	×	૪૮	૪૯	૫૦	૫૧	૫૨
૪૪	૪૫	૪૬	૪૭	૪૮	×	૪૯	૫૦	૫૧	૫૨	૫૩
૪૫	૪૬	૪૭	૪૮	૪૯	×	૫૦	૫૧	૫૨	૫૩	૫૪
૪૬	૪૭	૪૮	૪૯	૫૦	×	૫૧	૫૨	૫૩	૫૪	૫૫
૪૭	૪૮	૪૯	૫૦	૫૧	×	૫૨	૫૩	૫૪	૫૫	૫૬
૪૮	૪૯	૫૦	૫૧	૫૨	×	૫૩	૫૪	૫૫	૫૬	૫૭
૪૯	૫૦	૫૧	૫૨	૫૩	×	૫૪	૫૫	૫૬	૫૭	૫૮
૫૦	૫૧	૫૨	૫૩	૫૪	×	૫૫	૫૬	૫૭	૫૮	૫૯
૫૧	૫૨	૫૩	૫૪	૫૫	×	૫૬	૫૭	૫૮	૫૯	૬૦
૫૨	૫૩	૫૪	૫૫	૫૬	×	૫૭	૫૮	૫૯	૬૦	૬૧
૫૩	૫૪	૫૫	૫૬	૫૭	×	૫૮	૫૯	૬૦	૬૧	૬૨
૫૪	૫૫	૫૬	૫૭	૫૮	×	૫૯	૬૦	૬૧	૬૨	૬૩
૫૫	૫૬	૫૭	૫૮	૫૯	×	૬૦	૬૧	૬૨	૬૩	૬૪
૫૬	૫૭	૫૮	૫૯	૬૦	×	૬૧	૬૨	૬૩	૬૪	૬૫
૫૭	૫૮	૫૯	૬૦	૬૧	×	૬૨	૬૩	૬૪	૬૫	૬૬
૫૮	૫૯	૬૦	૬૧	૬૨	×	૬૩	૬૪	૬૫	૬૬	૬૭
૫૯	૬૦	૬૧	૬૨	૬૩	×	૬૪	૬૫	૬૬	૬૭	૬૮
૬૦	૬૧	૬૨	૬૩	૬૪	×	૬૫	૬૬	૬૭	૬૮	૬૯
૬૧	૬૨	૬૩	૬૪	૬૫	×	૬૬	૬૭	૬૮	૬૯	૭૦
૬૨	૬૩	૬૪	૬૫	૬૬	×	૬૭	૬૮	૬૯	૭૦	૭૧
૬૩	૬૪	૬૫	૬૬	૬૭	×	૬૮	૬૯	૭૦	૭૧	૭૨
૬૪	૬૫	૬૬	૬૭	૬૮	×	૬૯	૭૦	૭૧	૭૨	૭૩
૬૫	૬૬	૬૭	૬૮	૬૯	×	૭૦	૭૧	૭૨	૭૩	૭૪
૬૬	૬૭	૬૮	૬૯	૭૦	×	૭૧	૭૨	૭૩	૭૪	૭૫
૬૭	૬૮	૬૯	૭૦	૭૧	×	૭૨	૭૩	૭૪	૭૫	૭૬
૬૮	૬૯	૭૦	૭૧	૭૨	×	૭૩	૭૪	૭૫	૭૬	૭૭
૬૯	૭૦	૭૧	૭૨	૭૩	×	૭૪	૭૫	૭૬	૭૭	૭૮
૭૦	૭૧	૭૨	૭૩	૭૪	×	૭૫	૭૬	૭૭	૭૮	૭૯
૭૧	૭૨	૭૩	૭૪	૭૫	×	૭૬	૭૭	૭૮	૭૯	૮૦
૭૨	૭૩	૭૪	૭૫	૭૬	×	૭૭	૭૮	૭૯	૮૦	૮૧
૭૩	૭૪	૭૫	૭૬	૭૭	×	૭૮	૭૯	૮૦	૮૧	૮૨
૭૪	૭૫	૭૬	૭૭	૭૮	×	૭૯	૮૦	૮૧	૮૨	૮૩
૭૫	૭૬	૭૭	૭૮	૭૯	×	૮૦	૮૧	૮૨	૮૩	૮૪
૭૬	૭૭	૭૮	૭૯	૮૦	×	૮૧	૮૨	૮૩	૮૪	૮૫
૭૭	૭૮	૭૯	૮૦	૮૧	×	૮૨	૮૩	૮૪	૮૫	૮૬
૭૮	૭૯	૮૦	૮૧	૮૨	×	૮૩	૮૪	૮૫	૮૬	૮૭
૭૯	૮૦	૮૧	૮૨	૮૩	×	૮૪	૮૫	૮૬	૮૭	૮૮
૮૦	૮૧	૮૨	૮૩	૮૪	×	૮૫	૮૬	૮૭	૮૮	૮૯
૮૧	૮૨	૮૩	૮૪	૮૫	×	૮૬	૮૭	૮૮	૮૯	૯૦
૮૨	૮૩	૮૪	૮૫	૮૬	×	૮૭	૮૮	૮૯	૯૦	૯૧
૮૩	૮૪	૮૫	૮૬	૮૭	×	૮૮	૮૯	૯૦	૯૧	૯૨
૮૪	૮૫	૮૬	૮૭	૮૮	×	૮૯	૯૦	૯૧	૯૨	૯૩
૮૫	૮૬	૮૭	૮૮	૮૯	×	૯૦	૯૧	૯૨	૯૩	૯૪
૮૬	૮૭	૮૮	૮૯	૯૦	×	૯૧	૯૨	૯૩	૯૪	૯૫
૮૭	૮૮	૮૯	૯૦	૯૧	×	૯૨	૯૩	૯૪	૯૫	૯૬
૮૮	૮૯	૯૦	૯૧	૯૨	×	૯૩	૯૪	૯૫	૯૬	૯૭
૮૯	૯૦	૯૧	૯૨	૯૩	×	૯૪	૯૫	૯૬	૯૭	૯૮
૯૦	૯૧	૯૨	૯૩	૯૪	×	૯૫	૯૬	૯૭	૯૮	૯૯
૯૧	૯૨	૯૩	૯૪	૯૫	×	૯૬	૯૭	૯૮	૯૯	૧૦૦

વૈધવ્ય ને આપણો સમાજ:

હિંદી માસિક “માધુરી”માં ‘વૈધવ્ય ને આપણો સમાજ’ એ વિષય ઉપર મનનીય લેખ આળીયા હતા, તેનો સાર નીચે આપીએ છીએ:—

હિંદુ સમાજમાં સ્ત્રીને વિધવા થવા કરતાં વધારે કંઈ દુઃખ નથી. એકવાર વૈધવ્યે સ્ત્રી ખાડામાં પડેલી સ્ત્રીને બહાર આવવાનો ઉપાય નથી. પતિ શુભાવવાની સાથે સ્ત્રીને મટિ આ સંસાર તદ્દન દુઃખમય જ બને છે. તેને મટિ સંસારના બધાં આનંદ બંધ થાય છે તેનું જીવન તદ્દન અંધકારમય બની નીચે છે. તેનું જીવન બારરૂપ દેખાય છે. આ ફેરફાર દુઃખની વાત કે હિંદુ સમાજની વિધવાઓની રિતિ ઉપર નેહાંએ તેરકું ધ્યાન આપાવું જ નથી. સમાજ તો વિધવાઓનો બહિષ્કાર કરે છે. એક સ્ત્રી વિધવા થઈ કે બધા મંગલ પ્રસંગોમાંથી તેને બાતલ કરવામાં આવે છે. શું વિધવાઓ ગણુ સમાજનું એક અંગ નથી? તો સમાજનું કર્તવ્ય નથી કે વિધવાઓનું દુઃખ ભેગ બને તેમ જોઈ કરવા પ્રયાન કરવો? ને સમાજ આવા અજ્ઞાન ને અંધકારમાં ડૂબી રહી, આદરણીય વસ્તુનો ત્યાગ કરે છે તેનું શું સાદું યોગ્ય સુધ્ધિના નિયોગે સ્ત્રી અને પુરુષ બંનેને ધર્યા કે જોઈ એ બંને એક બીજાની મદદથી સંસાર ચલાવે, એ બંનેમાં જુદા જુદા શુભો મુક્યા કે નેથી બને મજવાથી આદર્શ સંસાર નીવડે. ક્રમિ મુનીઓના વખતમાં એ નિયમ પ્રમાણે સંસાર ચાલે તો પણ ધીમે ધીમે વખત બદલાતો ગયો ને દરે તો એવા પણ દાખલાઓ મળશે કે જ્યાં ‘સ્ત્રીઓને શુદ્ધદમી’ ને બદલે પરની દાસીઓ ગણવામાં આવતી હોય. પદેલાના વખતમાં રાત્રી કરતાર નેવી મદદની બાબતોમાં પણ સ્ત્રીઓની સલાહ લેવાની તેને બદલે દરે સાધારણમાં સાધારણ બાબતમાં પણ

સ્ત્રીની સલાહ લેવામાં હિલુપદ મનાવા માંડ્યું છે. આને લીધે ધીમે ધીમે સ્ત્રીઓનું આદર્શ સ્ત્રીત્વ પણ નાશ પામવા લાગ્યું. તેઓની પરવતતાને લીધે તેઓનું ખરું સામર્થ્ય પણ નાશ પામ્યું. એ લોકો તો ફક્ત પુરુષોને માટે વિલાસના રમકડાં રખજ ગણાવા લાગ્યા. પુરુષોએ સ્ત્રીઓને પડદામાં મૂકી, વિદ્યાથી વિમુખ બનાવી, એ લોકોના વેશ્યાણું કરવા શરૂ કર્યા, ને તે બધાને પરિણામે સ્ત્રીઓ અકાલ મૃત્યુએ મરવા લાગી તે સ્ત્રી વિધવા થઈ તેની સાથે તો એના દુઃખની હદ થઈ. વિધવાઓને સંસારમાં રહી સંન્યાસ પાળવાનું ફરજીયત કહ્યું, નેથી હજારો બાળકોના જાણકારો થઈ ગયાં લાગ્યા આવા સંયોગમાં રોકેલા સ્ત્રીઓમાં જે ચાર સુખી ગાય, વિદ્યા મેળવી સ્વતંત્ર થાય, તો તેમાં શું વધુ? એ તો મહા-સાગરમાં એક જિંદુ સમાન છે.

વિધવાઓ સમાજમાં અમંગલતાની મુર્તિએ ગણાય છે ને એ લોકોના અપમાન અને અનાદરની તો સીમાજ નથી. સવારમાં ઉઠીને કાંઈ એનું મોં જુએ તો એ માણસ પોતાનું કંઈ અમંગલ ઘરો જેમ શું લાવે. જ્યારે નવ પરિણીત સ્ત્રી કે વરકન્યા સાથે ઘરમાં પ્રવેશ કરે ત્યારે વિધવાને પરમાં એક ખૂણે આંત્રી ધકેલી દેવામાં આવે છે. પરદેશ જતી વખતે એ વિધવા આંત્રી આવે તો અપશુકન ગણાય. આવું બર્બર, અપમાન કરું વિધવાના હૃદયને ન સાથે? વિધવાઓ પાસે સંન્યસ્ત પજાવવું હોય તો સમાજે પણ તેની તરફની વર્તણૂક બદલવી પડશે. વૈધવ્ય એ એક દુઃખી અવસ્થા છે ને તેમાં વિધવાને અત્યંત દુઃખ પડે છે. તો વૈધવ્ય સંન્યસ્તના રૂપમાં દેવવાવું હોય તો સમાજે વિધવાઓ તે પોતાનાં મુનથી સમજે એવા ઉપાય લેવા જોઈએ. વિધવાઓની આસપાસ ચારે તરફ શુદ્ધવાતાવરણ

રાખવું નોંધ્યે. વિધવા તરફ નાના મોટાં દરેક માણસે સન્માનમયું વર્તન કરવું નોંધ્યે. નવવધૂ કે સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓ એના તરફ પૂજ્યભાવથી જુએ તેમ કરવું નોંધ્યે. વૈધવ્ય તરફ ધિક્કાર કે અપમાનની નજરનો સહંતર નાશ થવો નોંધ્યે. સમાજના લોકોએ એમ ન સમજવું નોંધ્યે કે એક સ્ત્રી વિધવા થઈ એટલે તેના નારીત્વનો પણ નાશ થયો. વિધવાઓ તો ધરતું કામ કરનારી સોંધી મનુષ્યો છે એમ ન સમજવું નોંધ્યે. વિધવાઓને એમ સમજવવું નોંધ્યે કે વૈધવ્ય એટલે ધૃત્વરત્ન સ્મરણ કરવાનો અને સમાજ, દેશ, ભતિ કે રાષ્ટ્રને માટે નિષ્કામ સેવા કરવાનો ધર્મવરણ આપેલો અવસર. ન્યારે આ પ્રમાણે વિધવા તરફ વર્તન થશે તો જ વિધવાઓને કંઈક શાન્તિ મળશે, આ ઉપરાંત કોઈને એમ હોય કે વૈધવ્ય ફરજિયાત શા માટે પળાવવું તો, તેને પુનઃજન કરવાની છૂટ પણ આપવી નોંધ્યે.

૥લાલ અને સ્ત્રીઓ:

મુંબાઈમાં ભરાએકી પ્રાન્તિક હિંદુ સભાના મુખના લાલચમાંથી હુંકે ઉવારો નીચે આપીએ ગિએ.

હિંદુ મહાસભાના પ્રમુખ લાલ લજપતરાયે પોતાનું લાલચ કરતાં હિંદુ સભાની ચળવળના આશયો નીચે પ્રમાણે જણાવ્યા હતા: (૧) હિંદુ કોમના જુદા જુદા ભાગો વચ્ચે એકતા કરવી; અને તેને એક સચુક્ત સમાજમાં સ્થાપવી, (૨) એકત્ર અને સ્વરાજ્ય ભોગવતી હિંદી પ્રજા સ્થાપવા માટે હિંદમાં વસતી બીજ કે.એ. સાથે હિંદુઓને સારી લાગણી અને મૈત્રી રહે અને વધે એવા પ્રયાસ કરવા, (૩) હિંદુ કોમની અંદર સધળા વર્ગો વચ્ચે અંતરાય અને ભેદભાવ છે તે દૂર કરી કહેવાતી પછાત જ્ઞાતિઓની સ્થિતિ સુધારવા પ્રયત્ન કરવા, (૪) ન્યાં ન્યાં અને ન્યારે ન્યારે જરૂર પડે ત્યારે હિંદુ લાભો અને હકકો ભગવવા અને તેનું રક્ષણ કરવું, (૫) સામાન્ય રીતે સમસ્ત હિંદુ સમાજની ધાર્મિક, નૈતિક, કેળવણીને લગતા, સામાજિક, આર્થિક, રાજદોરી પ્રગતિ કરવા પ્રયાસ કરવો.

તેમણે આગળ બોલતાં જણાવ્યું હતું કે હિંદુ સંસ્કૃતિ માટે જેને અભિમાન હોય અને જેઓ હાંદુ કહેવડાવવા માટે મજરૂર હોય તેમજ પોતા-

ની હિંદુ સંતતી અને મૂળ માટેનો સ્વીકાર કરવામાં શરમાતા ન હોય તે બધાએ હિંદુઓને મોઢોમોઢિ જુદા રાખવાની અને જુદા પાડવાની બાજુ ચાલી રહી છે તેની સામે યવું નોંધ્યે. પણ સ્ત્રીઓ વિશે બોલતાં તેઓએ જણાવ્યું હતું કે આખણી સૌથી મહત્વની ફરજ તો આખણી મા બહેનોની સંભાળ લેવાની છે. રાષ્ટ્રની સાચી ઉત્પત્તિ તેનામાંથી થાય છે. અને જેવી તેમની સ્થિતિ તેનું રાષ્ટ્રનું સત્ત્વ. હિંદુત્વની ભાવનામાં તો સ્ત્રી એ લક્ષ્મી, સરસ્વતી અને મહાશક્તિ ની મૂર્તિ છે. પણ એ ભાવનાઓ ચાલે હુપ્ત થઈ છે. સ્ત્રીઓ ઉપર આજ નિરવધિ જુલમો જરૂર છે. હિંદુ સમાજ તેમને અજ્ઞાન રાખી એ પોષે છે એટલુંજ નહિ પણ તેમના ઉપર પ્રાણશીલક બંધનો છંદગીયર લાદી રાખે છે. એમની શારીરિક સ્થિતિ દયાજનક છે, જે ઉમરે અન્ય દેશોમાં બાળાઓ શાળામાં શિક્ષણ લેતી હોય, કુટી કુટીને ધસરતો કરતી હોય તે ઉમરે હિંદુની પુત્રીઓ શુદ્ધિથી તો શું પણ જનેતા બને છે. એમનાં શરીર બાળપણની સુવાવડો નળજાં પડી જાય છે. પણ છંદગી સુધી તે લોકો અસક્ત ને માંડતા રહે છે. ઘણી ઘણી સ્ત્રીઓ તો સુવાવડમાં જ મરણને વશ થાય છે. જીવતી રહેલી માતાઓમાં ચેતનજ રહેલું નથી. તેમની છંદગીમાં નિરાશા ને નિસ્લાહ પથરાઈ રહે છે. સ્ત્રીઓને સારું ખાવાનો હક્ક પણ હોતો નથી. મરદોને સારું જમાડી, સ્ત્રીઓએ હલકો, ઠંડો, ઊંન ખોરાક ખાવો અને તે પણ અનિયમિત રીતે એવી આપણે ત્યાં દુષ્ટ પ્રથા છે. રાખવું, શુભામી ઉઠાવવી, ધરને ખૂણે ભરઈ રહેવું, હવા પ્રમાણ પણ પૂરા પામે નહિ એ આખણી મા બહેનોનો દૈનિક જીવનક્રમ છે. એ લોકો પ્રત્યેની આવી દુર બેદરકારીને જોઈ જ સેકેડ ૪૦ ટકને દાયદેશ લાગુ પડે છે, અને સંતતિમાં એ બચાંકર માંદગીઓ ઉતરે છે. આમ આખી પ્રજાની નળજાઈવું, તેના વિનાશનું બીજ આપણે હાથે જ રોપાય છે. તેઓ બાળ-વિધવાઓ વિશે બોલતાં બોલ્યાં હતાં કે બાળ-વિધવાઓનો પ્રશ્ન પણ એટલોજ બચાંકર અને દુઃખદાયક છે. પુનર્વિવાહના વિરોધીઓને ક્યા નામથી સંબોધવા તે હું જાણતો નથી. તેમની નજર નીચે વિધવાઓ ખાનગી રીતે અને છયોક અનેક પતકો ફરે છે,

કેટલીયે પેટને ખાતર આપવાતં કરી જીવનનો અંત લાવે છે, છતાં તેમની આંખો કેમ નથી હાંપડતી ? વિનિષાત વિધવાઓ પ્રત્યેની બેદરકારીથી બેવડો કારમો બને છે. પ્રત્યેક હિંદુ સ્ત્રી અને પુરૂષ નિશ્ચયબળ દાખવતાં શીખે એ માર્ગે જોવું છે. બહેનોએ શરમાળ સ્વભાવ ત્યાગી પોતાના વિચારો મક્કમપણે જણાવવા જોઈએ. પુરૂષો સ્ત્રીઓને માન આપી તેમની ઇચ્છાઓ સફળ નહિં કરે ત્યાં સુધી આપણે ઉદ્ધાર નથી. સ્ત્રીઓને કેળવણી આવવાની અતિશય જરૂર છે. એમને ઉચ્ચ પ્રકારનું શિક્ષણ અને સામાજિક શિક્ષણ આપવું જોઈએ. સ્ત્રીને પુરૂષની સારી સહધર્મચારિણી બનાવવાની જરૂર છે. અત્યારે તો આપણે સ્ત્રીઓને પરાધીન અસહાય બનાવી મૂકી છે. તે લોકોનો માનસિક અને શારીરિક વિકાસ થાય એવી સગવડો પુરૂષવર્ગે આપવી જોઈએ. સ્ત્રીઓની 'મનોદશાજ' અત્યારે પરતંત્રતાની છે. એ લોકોની રજીરગમાં બીરલા અને ખોડી લગ્ન ભરેલી છે. પુરૂષવર્ગે જો તેમને પોતાના જીવનની શરીર વિકાસની, વિચાર સ્વાતંત્ર્યની ને ખુદ્દિ બીલવણીની સગવડો ન આપે તો બહેનોએ પોતે તે મેળવવા પ્રયત્ન કરવી જોઈએ. હું સ્ત્રીઓમાં બંટ વગેરે જોવા નથી. ઇચ્છતા છતાં જો એ માર્ગે જ એ લોકોનો ઉદ્ધાર થતો હોય તો તે સ્વીકારવાને ફરક બહેનને આગ્રહ કરું છું. અંતમાં કહું છું કે તમારી સ્ત્રીઓ એ તમારી ભાગ્ય વિધાતાઓ છે. તેમને બચાવો, કેળવો અને ઉન્નતિ સાધો. "

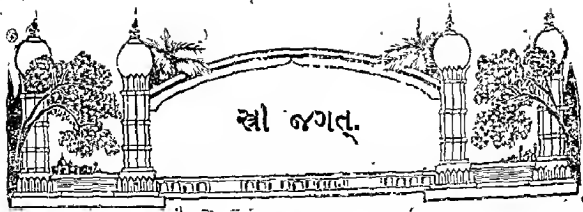
સ્ત્રીઓની આર્થિક સ્વતંત્રતા:—

હિંદી માસિક "માધુરી"માં સ્ત્રીઓની આર્થિક

સ્વતંત્રતા એ નામના વાંચવા લાયક લેખમાંથી અમે નીચે એક દુકો ઉતારો આપીએ છીએ:—

પુરૂષોને માટે તો બધાજ કહીએ છીએ કે પારકાની કમાઈ ઉપર પડી રહેવું કે બીજાને અવલંબીને પડી રહેવું તે એના પુરૂષત્વને બદો લગાડનારું છે. મનુષ્ય માત્ર સ્વાવલંબી યવાથી પોતાના આરિય ઉપર સારી ચાસર કરે છે. પણ આજ બાબત સ્ત્રીઓને લાગુ પાડવામાં બધા આત્માકાની કરે છે. પણ એ તો નક્કી જ છે કે સ્ત્રીઓને માટે સ્વાવલંબી થવું તે સારું જ છે, જન્મે ત્યારથી મરણ સુધી સ્ત્રીઓએ પરતંત્ર રહેવું તે સારું નથી જ. જો કે એ પણ ખરું કે સારા કુળવાન સમજી પિતા, પતિ કે ભાઈ કે પુત્ર પોતાની કન્યા પત્ની બહેન કે માતું પુરું કરવામાં તેના ઉપર દયા કરે છે એમ બીલકુલ ગણતો નથી. પણ તેમાં પોતાનું કર્તવ્ય સમજીને જ તે કરે છે ને તેમાં તે સ્ત્રીને નાનમ લાગે એવું કંઈ કરતો નથી. 'પણુ' એટલું યાદ રાખવું જોઈએ કે બધા પિતા પતિ ભાઈ કે પુત્ર આદર્શ પિતા, પતિ, ભાઈ કે પુત્ર હોતા નથી. જ્યારે સ્ત્રીઓ સ્વાવલંબી થશે ત્યારે જરૂર એટલું તો ખરું જ કે પિતાનો સ્નેહ પતિનો પ્રેમ, ભાંધની પ્રીતિ તથા પુત્રની ભક્તિ માન સાથે મેળવશે. ત્યારેજ સ્ત્રીઓ માન મેળવતી થશે. સ્ત્રીઓને સ્વાવલંબી બનાવવા માટે તે લોકોને કામ કરવા લાયક ક્ષેત્રની પણ જરૂર છે. આવી રીતે સ્ત્રીઓ સ્વાવલંબી થશે તો સ્ત્રીઓ અને પુરૂષ બંનેને માટે શ્રેયકર છે.

હિંદ.

મુંબાઈની બુદ્ધી બુદ્ધી નહેર સંસ્થાઓના આશ્રય હેઠળ ગયા માસમાં પેરેન્જર ડે ઉલ્લવવા મુંબાઈના રાહદરીઓની એક નહેર સત્તા મારવાડી વિદ્યાલયમાં મળી હતી.

× × ×

ગયા માસમાં મુંબાઈમાં યુવક સપ્તાહ ઉલ્લવવામાં આવ્યું હતું. તે દરમિયાન શ્રીમતિ સરોજિની નાયક, શ્રી. એમ. આર. જયકર, અને શ્રી ભુલા-ભાઈ દેસાઈ વગેરે પાસે ભાષણો તેમજ પ્રદર્શન જેટી વગેરે રાખવામાં આવ્યાં હતાં.

× × ×

મુંબાઈમાં ટાકન હોલમાં ના. ગવર્નરના પ્રમુખ-પાણી નીચે ઇસ્પીતાલોની મદદની સગવડો વધારવા માટે એક નહેર સભા મળી હતી જેમાં તે કચા માટે મી. એન. એમ. વાડીયાની ૧૬ લાખની રકમ સિવાય રોકડા અને વચન અપાયેલા આશરે પાંચ લાખની રકમની મદદ મળેલી નહેર કરવામાં આવી હતી, અને કારોબારી કમિટી નીમવામાં આવી હતી.

× × ×

કોલાણા મેટર્નિટી એન્ડ ઇનફન્ટ વેલફેર એસોસિએશન તરફથી અલી બાગમાં એક સુવાવડ-ખાનું મુંબાઈના ગવર્નરને હાથે ખુલ્લું મુકાવ્યું છે. એ સંસ્થાને રા. ત્રિભુવનદાસ હરકીશનદાસ અને અનુવદાસ કણીયાએ મળીને રૂ. ૧૦,૦૦૦ આપ્યા છે.

× × ×

મહિમા રહેવાસીઓએ હાલ આલુરીટીકની મિલકતના રૂ. ૧૬૪૦૦૦ ફાળવ પડેલા છે તે માહિ-મમાં એક સુવાવડખાનું કે ઇસ્પીતાલ મદ-વામાં વાપરવાની મુંબાઈની મ્યુનિસિપાલિટીને અરજ ફરી મળે.

× × ×

હિંદુ મહાસભા મુંબાઈમાં મળી હતી. તેમાં ઘણા અગત્યના કરાવે હપરાંત બેરાંઓને લગતાં નીચે પ્રમાણે કરાવે ગયાં હતાં:—

(૧) હિંદુ કોમના ધાર્મિક, નૈતિક, ને સામાજિક હિતને મદદ આ સભાને એવો અભિ-પ્રાય છે કે સ્ત્રીઓના સંબંધમાં પડદાનો રીવાજ કાઢી નાંખવો જોઈએ અને સ્ત્રીકેળવણી માટે પ્રયત્ન કરવામાં આવે અને લગ્નની ઉમર છાકરાઓ માટે ૨૫ અને છાકરીઓ માટે ૧૬ રાખવામાં આવે.

(૨) આ પરિષદ હિંદુઓની વિધવાઓની દુ:ખમરી સ્થિતિ તરફ ધ્યાન ખેંચીને એમને રાહત આપનારાં પગલાં ભરવાનું જણાવે છે.

× × ×

મુંબાઈમાં એક દક્ષિણી 'કુમારિકા' છે. વીસ બાવીશ વર્ષની ઉમર હશે થોડાક વખત પહેલાં તેની નિરાધારતાનો લાજ લઈ અમુક ગુહાઓ તેને ઉપાડી ગયા. વેરયાને ત્યાં તેડું વેચાણ થયું. એ નવધોવના ખૂળું મુંબાઈ એટલે એક દિવસે લાજ સાધીને નાસ્તી છુટી. આગીને ત્યાં તેણે આશ્રય શોધ્યો. પેલા માણસો પાછળ પડયા. ત્યારે ઉપાડી ગયા. પાછો તેને 'સામાન્યા' બનાવવામાં આવી વળી તે મુંબાઈ. પાછો નાસ્તી છુટી. એક પંખળી સાથે પરણી ગઈ. પાછા પેલા માણસો પાછળ પડયા. પંખળીને માર્યો ને તે સુવર્તિને પાછા ઉપાડી ગયા. વળી તે નાડી, અને આખરે ગઈ ૧૧ માં તારિયે તે હિંદુસભાની કચેરીમાં આશ્રય શો-ધવા આવી. અજળ જેવી વાત એ છે કે આ અજ-ળાને ચારે વખત છૂટવાની મદદ કરનાર એક ચમાર હતો. હિંદુસભાની ઓફિસમાં ચમાર સાથે આવેલો. ચરમાળ અને આળસદાર બાળા પોલિસ પાસે રી રીને બન ? (કમંબગિ)

× × ×

આવતા વર્ષની સરખાતમાં મુંબાઈમાં બાળ-
સંપાદક ઉજવવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે. ને
તે કમિટિના પ્રમુખ મિસીસ કાવસજી બહાંગીરે
યુનિવર્સિટીના પાસે મદદ માંગી છે. આ વર્ષે
મયા વર્ષ કરતાં થોડો બુદ્ધિ પ્રોગ્રામ રાખવાનું
નક્કી કરવામાં આવ્યું છે. બાળકોને તથા આતા-
એને લગતા રોગો વગેરે ઉપરાંત સાધારણ બધા
રોગો વિષે માહિતી આપી શકાય એવી ગ્રાંથલેખ
રાખવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે.

x x x

પૂના સેવાસંઘનમાં ઉત્તર કરતાં વધારે સંખ્યા-
માં સ્ત્રીઓ લાભ લે છે. ત્યાં અક્ષર જ્ઞાન (મરાઠી
ને ઇંગ્લીશ) સાથે નર્સિંગ, સુવાવડને લગતું,
વૈદ્યકીય વગેરે બધું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે.
ત્યાં કેળવણી લેતી સ્ત્રીઓમાં લગભગ અર્ધી સંખ્યા
વિધવાઓ છે, ને પાંચાગની સંખ્યા પરણેલી
સંધવા સ્ત્રીઓ છે.

x x x

✓ સુરતના શ્રી. નાનુભાઈ નટવરદાસે શીડોરના
શ્રી. દેવકોર સાથે અમદાવાદમાં આયોજમાજની
વિધિ પ્રમાણે પુનઃલગ્ન કર્યાં છે.

x x x

✓ વડોદરામાં કે. યુનિવર્સિટીના અગ્રે આલતા
મહારાષ્ટ્રી હાઈસ્કૂલ તથા કોલેજના વર્ગ માટે વા-
ર્ષિક ત્રણ હજાર રૂપિયા મંજૂર થયા છે.

x x x

વડોદરા રાજ્યની કન્યાશાળાઓમાં બ્યાયામ
શિક્ષણ મંજૂર થયું છે. પણ હાલ કેટલીક શાળા-
ઓમાં ત્યાંની સ્ત્રી શિક્ષકો ન તે શિષ્યપરી.

x x x

મયા માસમાં અમદાવાદ ખાતે યુવક સંપાદક
ઉજવવામાં આવ્યું હતું, ને તે પહેલે દિવસે
મહાત્મા ગાંધીજીને હાથે શુદ્ધ મૂકવવામાં આવ્યું
હતું.

x x x

સ્વ. અચરતકાવ ગીરધરસાલના ટ્રસ્ટ ફંડના
ફંડીંગોએ તે ફંડમાંથી અમદાવાદમાં એક પ્રત્યુત્તિ-
ગૃહ ને ટ્રસ્ટોન્સરી ઉપાડયાં. બ. સી. વિલાબ્દેન
નીતકંઠે હાથે તે બંને શુદ્ધ મૂકવવામાં
આવ્યા હતા.

x x x

વીસનગરના રોઠ રોસાભાઈ પ્રસુતીગૃહ માટે
લેડી ડોક્ટર તરીકે મોસં જયાબ્દેન ખાંડવાળા
રૂ. ૨૫૦) ની પગારે એક વરસ માટે નીમાયા છે.

x x x

મોરબીમાં પતિ સિવાયના કોઈપણ મરદ માટે
સંમતિવયના કાયદા માટે સોળ વર્ષની વય કરા-
વવામાં આવી છે.

x x x

✓ બળબની ધારાસભાએ સ્ત્રીઓનો મત આપ-
વાનો હક સ્વીકાર્યો છે.

x x x

✓ જયપૂરમાં એક યુવક વસતો હતો. ઉંમર અ-
ઠાર વર્ષની હતી. લણતો હતો અને સંસ્કારી હતો.
પોતાની બાર વર્ષની બ્દેન તેમના બાપે ૪૫
વર્ષના એક વૃદ્ધને આપી તેથી તેનો જીવ
કુખાયો. માળાપને કળેડું ટાળવા કાલાવાકા કર્યા.
તેઓ ન માન્યા. દોહરાએ ચેતવણી આપી કે
બ્દેનના લગ્ન ત્યાં થશે તો લોહી હરશે ! બાપે
તોય ન માન્યું. તે બિવારો યુવકે બ્દેનને એ
માણસ સાથે પરણેલી લેયા કરતાં મરતું વધારે
પરાંદ ક્યું ને હેર પીધું. (કમંબુમિ)

x x x

મધ્ય પ્રાંતની સરકારે એક હિંદી સ્ત્રી એન્યુ-
એટને માટે ઇગ્રાંટ કે પીન કોઈ દેશમાં જઈને
વધારે કચી કેળવણી મેળવવાને માટે ૩૦૦ પાઉંડ
ઉપરાંત ૭૫ ને ૧૫ ટકાના બોનસ સાથેની સ્કોલર-
શીપ કાઢી છે. આ સ્કોલરશીપ કોઈ હાકતરીય, કે
શિક્ષકના કે એવા કોઈ ધંધાને લગતાં શિક્ષણને
માટે ઇચ્છા રાખનાર હિંદી સ્ત્રી એન્યુએટને મળી
શકે. તેની સરતો વગેરે માટે “ ડિરેક્ટર એફ
પબ્લીક ઇન્સ્ટ્રક્શન, મધ્ય પ્રાંત ” એ સરનામે
પૂછાવવું.

x x x

ગ્વાડીવરમાં ત્રણ સગાંભાઈ બ્દેનોએ પોતાના
બધાં ધરેણાં વેચી નાંખી, અત્યંત બાળકોના ઉદ્ધાર
માટે શાળા સ્થાપવામાં એ રકબોનો ઉપયોગ કર્યો
છે. બ્દેનોએ શાળાને પોતાના ધરમાં જ રાખી છે
અને તેમની દેખરેખ નીચે ૧૫૦ અત્યંત બાળકો
અભ્યાસ કરે છે.

x x x

મદ્રાસની મ્યુનિસિપાલિટિને હસ્તક ચાલતી શાળાઓમાં ભણતાં છાત્રાઓને બપોરનું ખાવાનું પુરૂં પાડવા માટે અને ત્યાં ભણતાં છાત્રાઓમાંના ગરીબ છાત્રાઓને દર વર્ષે એક જોડ ખાદીના ધોતીયાં આપવા માટે ૪૦૦૦ રૂ. ૧૯૨૫ થી ૧૯૨૬ સુધી એક વર્ષના ખર્ચ માટે મંજૂરી આપવાનો ઠરાવ ત્યાંની મ્યુનિસિપાલિટિમાં મૂકતા તે ઠરાવ પસાર થયો હતો.

X X X

મહિસુર રાજ્યની યુનિવર્સિટિએ કોલેજના ઇંટર ક્લાસમાં માતૃભાષા કાનડીનું શિક્ષણ ફરજિયાત ક્યું છે.

X X X

મહિસુરની મ્યુનિસિપાલિટિએ હુકમ કર્યો છે કે આંગણે સાથીયા કે રંગેળી પુરવા નહિ. આ હુકમની વિરૂદ્ધ વર્તન કરનારનો દંડ કરવામાં આવશે.

X X X

હિંદમાં કામ કરતાં બેરોજગીઓ એક વર્ષની અંદરના મરણ પ્રમાણ દર હવે ૪૦૦ થી ૬૦૦ છે.

X X X

હિંદમાં સેંકડે પાંચ ટકા સ્ત્રીઓ પણ વાંચી લખી શકતી નથી. જ્યારે કામ કરતી સ્ત્રીઓમાં તે બાબતે સોએ એક નીકળે.

X X X

હિંદમાં એકંદરે પુરોણી સંખ્યા કરતાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા ઓછી છે. જ્યારે સુરપના બધા દેશોમાં તેથી હવડુંજ છે. હિંદમાં દર ૧૦૦૦ પુરુષે ૯૪૫ સ્ત્રીઓ છે. ઇંગ્લંડ ને વેલ્સમાં દર ૧૦૦૦ પુરુષે ૧૦૬૮ સ્ત્રીઓ, ઇટાલી, ઓસ્ટ્રીઆ ને ફ્રાન્સમાં ૧૦૩૬ સ્ત્રીઓ છે. હિંદમાં દર વર્ષે સ્ત્રીઓની સંખ્યા કમી થતી આવે છે. ઇ. સ. ૧૯.૧ માં દર ૧૦૦૦ પુરુષે ૯૬૩ સ્ત્રીઓ હતી, ૧૯૧૧ માં ૯૫૪ અને ૧૯૨૧ માં ૯૪૫. આ ઘણું વિચારવા જેવું છે સ્ત્રીઓની સંખ્યા પુરુષો કરતા ઓછી છે તેનું કારણ એ નથી કે છાત્રીઓ ઓછી જન્મે છે કારણ કે હિંદમાં પણ છાત્રાઓ કરતાં પ્રમાણમાં છાત્રીઓ વધારે જન્મે છે. ખરું જોતાં તેા સુરેષ પંડેરાના રાગે સરખાવવા હિંદમાં છાત્રીઓ વધારે જન્મે છે પણ અર્ધિ ૧૦ થી ૨૦ અને ૩૦ થી ૪૦

ઉંમરની છાત્રીઓ અને સ્ત્રીઓનું મરણ પ્રમાણ એટલું ઘણું છે કે સરેરાશ સ્ત્રીઓ ઓછી રહે છે. આ એક ઘણી બધુંકર બાબત છે.

X X X

એશિયા.

બપાનમાં સ્ત્રીઓને બેરિસ્ટર ને વકીલ તરીકે કામ કરવાનો હક્ક આપતો કાયદો પસાર થયો છે.

X X X

બપાનમાં એવા ત્રણ સ્ત્રી માસિકો છે કે જેની ત્રણ લાખ નકલો બધે છે.

X X X

ચીનમાં સ્ત્રીઓની લગ્નની વય પહેલાં ચૌદ વર્ષની હતી. હવે તે વધારી અઠાર વર્ષની ઠરાવવામાં આવી છે.

સુરેષ.

ઇંગ્લંડના કામદાર વર્ગના ગિસ ડેરોથી એવન્સ હમણા બેરિસ્ટર થયાં છે. તે કામદાર વર્ગના પહેલાંજ સ્ત્રી બેરિસ્ટર છે. એ બાઈ ઉંમર સાત વર્ષથી એસોસીએશન ઓફ બીમેન ક્લાર્કસ ને સેક્રેટરીજ " એ નામના મંડળના સેક્રેટરી તરીકે કામ કરતાં હતાં ને ઉલ્લા ત્રણ વર્ષથી પોતાના કુરસદને સમયે કાયદાનો અભ્યાસ કરતાં હતાં.

X X X

ઇંગ્લંડમાં શુદ્ધિઓનું એક મંડળ સ્થાપવામાં આવ્યું છે.

X X X

ફ્રાન્સના સ્ત્રી બેરિસ્ટરોએ હમણાંજ સ્ત્રીઓને બેરિસ્ટર તરીકે કામ કરવાનો હક્ક મળવાના પ્રસંગની રચમી વર્ષમાંકે ઉજવી છે. સં. ૧૮૯૦ ના ડિસેમ્બરની ૧ લી તારિખે ત્યાં એક બાઈએ પરીક્ષા પસાર કરી પણ તે વખતે એને બેરિસ્ટર તરિકે કામ કરવાનો હક્ક ન મળ્યો. પણ તે પછી ત્રણ વર્ષ પછી પ્રો. પોંઝાદે વગેરેની યજ્ઞવળથી તે હક્ક સ્ત્રીઓને પ્રાપ્ત થયો હતો.

X X X

ડેનમાર્કની કેઈ સ્ત્રી બીન કોઈ રાષ્ટ્રના પુરુષ સંઘે લગ્ન કરે તેા પોતાના રાષ્ટ્રીય હક્કો ગુમાવે નહિં જ્ઞાને ઠરાવ ત્યાંની પાર્લામેન્ટમાં પસાર કરવામાં આવ્યો છે

સ્વીડનમાં સરકારી નોકરીમાં કામ કરતી સ્ત્રીઓની સંખ્યા હમણાં હમણાં ઘણી વધી ગઈ છે. ૧૯૨૩ કરતાં હાલ બમણી સંખ્યા છે. કુલ હાલ સ્ત્રીઓની સંખ્યા ૧૭૧૭૭ છે. ને તે બધા કુલ સરકારી નોકરોના છઠ્ઠો ભાગ છે.

મિસ ઇલીકે જ્યુગો સ્વેવીઆમાં “ પબ્લીક પ્રોસ્ટીટ્યુટર ” તરીકે કામ કર્યું હતું. આ જગ્યા માં કામ કરનાર આ પહેલાંજ ગાળું છે.

અમેરીકા.

આર્જેન્ટાઇનમાં પરણેલી, કુંવારી કે વિધવા સ્ત્રીઓને પુરૂષો જોડાણ મતાધિકાર આપતું બીલ

પાસ થયું છે. અત્યાર સુધી ઘણીની કે બાપની સંમતિ સિવાય સ્ત્રી કંઈ વેપાર કરી શકતી નહિ કે સ્વતંત્ર રીતે મિલકતની વારસ પણ ગણાતી નહિ.

આસ્ટ્રેલીયા.

આસ્ટ્રેલીયાના ક્વીન્સલેન્ડમાં કાઈ માણસને એકથી વધારે છોકરાં થાય ને તેની આવક ૪૦૦ પાઉંડથી વધારે નહોતી તે બધાં છોકરાં ૧૪ વર્ષની ઉમરના થાય ત્યાં સુધી તે માણસને સરકાર તરફથી દર છોકરાના માથા દીઠ મહત્ત્વ આપવી એવો કાયદો પસાર થયો છે ને તે કાયદો ૧૯૨૬ ના જુલાઈ મહિનાથી અમલમાં મૂકવામાં આવશે.

સાબાર રત્નીકાર

જૈન યુગ (મુંબાઈ) : તંત્રી : રા. મોહનલાલ દલીયંદ દેશાઈ. પુ. ૧ છું; અંક ૪ થો. વા. લ. રૂ. ૨-૦-૦.

દરજી હિતેચ્છુ (મુંબાઈ) : તંત્રી : રા. સુલયંદ જોષીતારામ પરમાર. પુ. ૪ થું; અંક ૧૧-૧૨. વા. લ. રૂ. ૧-૮-૦.

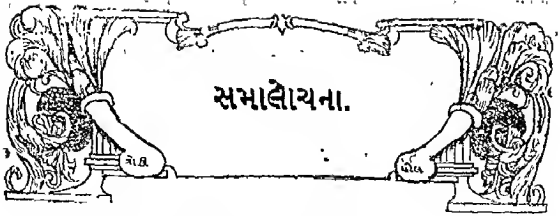
વડોદરા વર્તમાન (વડોદરા) : તંત્રી : રા. અંબાલાલ અવેરબાઈ પટેલ. પુ. ૧ છું; અંક ૧૪-૧૭. વા. લ. રૂ. ૩-૦-૦.

વિલાસ (મુંબાઈ) : તંત્રી : રા. હરિલાલ વ. જાલજી. પુ. ૨ છું; અંક ૩-૬. વા. લ. રૂ. ૨-૮-૦.

હકીકત (મુંબાઈ) : તંત્રી : રા. નાજિમ અન્સારી. પુ. ૧ છું; અંક ૨ જો. કીમત એક આનો.

૧૪ મા વાર્ષિક વૃત્તાંત. શ્રી અવેરી જમનલાલ મનમુખલાલ હિન્દુ અનાથ આશ્રમ પાટણનો—તા. ૧-૪-૨૪ થી તા. ૩૦-૪-૨૫ સુધીનો.

કેલેન્ડર : ધી “ હુસેની ” જામલ ડીપો, પો. બો. નં. ૫૦૨૩, મુંબાઈ, ૯, તરફથી. સુદર રંગીન એમ્બોસડ કેલેન્ડર સન ૧૯૨૬ નું.

સમાલોચના.

અનુપમ-ઉપા: લેખક: રા. ધનરાંકર હીરા-
રાંકર ત્રિપાડી. પ્રકાશક: રા. સોમાલાલ મંગલદાસ
શાહ. "ગુજરાતી પંચ" ની ૧૯૨૫ ની ભેટ
કી. રૂ. ૨-૦-૦.

દર વર્ષના નિયમ મુજબ પ્રસિદ્ધ આડવાસીક
પત્ર "ગુજરાતી પંચ" ના તંત્રીએ આ સુંદર
નવલક્ષ્યા પોતાના ગ્રાહકોને સને ૧૯૨૫ માટે ભેટ
તરીકે આપી છે. રા ત્રિપાડીએ આ પુસ્તકમાં એક
બાહોશ નવલક્ષ્યાદાર તરીકે પોતાનો પરિચય
સાહિત્યની દુનિયાને કરાવ્યો છે. વસ્તુ અને
પ્રસંગોની કુલગુંથણી સુંદર અને રસમય હોવા
છતાં કોઈ પણ રીતે અટપટી નથી. પાત્રલેખન
પણ ભેરદાર છે. પ્રત્યેક પાત્ર અમુક ઉદ્દેશની
સિદ્ધિ અર્થે જ ચાલ્યું છે; નકારો ખીચડો નથી
થયો. વસ્તુની ગુંથણીમાં નબળું એ કે કાંઈ નથી
છતાં જુની બાબતો નવા સ્વરૂપે મુકવામાં રા.
ત્રિપાડી સફળ થયા છે. દેશી રાજ્યના અંધેર અને
કાષાદાવા, અમલદારોની બેપરવાઈ અને આપજુડી,
ફારનિષેધ, સામાજિક અત્યાચારો, જ્ઞાતિઓની અને
જ્ઞાતિ-પટેલોની ભેદભૂમી, વ્યક્તિ-સ્વાર્થચની
બાબતોનો વગેરે સુંદર રીતે આ કથામાં ગુંથાઈ
જાય છે. ઉપરાંત વાતોને વધારે રસમય બનાવતો
અને ભેદને છેવટ સુધી ટકાવી રાખતો સુરેન્દ્રસિં-
હનો પ્રસંગ પણ છે. સ્વપ્નદષ્ટા અનુપમ,
વ્યવહારકુશલ પ્રમાણ, રાજ્યનીતિનિપુણ નિરૂપમા
દેવી, પતિવ્રતા હપાદેવી અને નલિની, આપજુડ
ચિમલરાય, કાળાં કામ કરનાર નિશાકર, વગેરે પાત્રો
સ્ફુર્જ જમી જાય એવાં છે. એકંદરે આખી ઉમારવ
સુંદર અને ટકાઉ દેખાય છે. આ પુસ્તક 'લખરા
માટે રા. ત્રિપાડીને અને તે પ્રકટ કરવા માટે રા.
શાહને અભારાં અભિનંદન છે,

દેશ બન્ધુ: લેખક: રા. જયન્તકુમાર મહિંચંકર
ભટ્ટ. પ્રકાશક: રા. અમૃતલાલ દલપતભાઈ શેઠ,
સૌરાષ્ટ્ર સાહિત્યશ્રેણિ: વર્ષ ૩; ક્રમાંક ૧, કી. રૂ. ૧.

સ્વ. કવિ "કાન્ત"ના નામથી કોઈપણ સાહિત્ય
રસિક અભવથી ન હોય તેમના જ ચિરંજીવ પુત્રને
હાથે સ્વં દેશબન્ધુ દાસનું આ વિસ્તૃત જીવન-
ચરિત્ર લખાયું છે અને કવિ પિતાના પુત્રે પોતાને
મળેલા વારસાનો પરિચય આ પુસ્તકમાં અને ખાસ
કરીને "દેશબન્ધુની કાવ્યધારા" ચર્ચતા સાતમા
પ્રકરણમાં આપ્યો છે. દેશબન્ધુના જીવનની અનેરી
પટનાઓથી, દેશ માટેના તેમના અપૂર્વ સ્વાર્થ-
ત્યાગથી કોઈ પણ દિગ્દી અજ્ઞાત નથી. રા જયન્ત-
કુમારની કવચે એ જીવનચરિત્રને વધારે મોલક
બનાવી મૂક્યું છે. બાપા જેવી સુંદર અને સરળ
છે કે કલાકોના કલાકો સુધી વાંચનાર કરીએ
ઉપરાંત પુસ્તકમાં એક વધુ આસ્થાનું ઉમેરાયું છે-
રા. ઝવેરચંદ મેઘાણીની રસિક બાનીમાં થયેલો
દેશબન્ધુના વિખ્યાત "સાગર-સંગીત" નો સુંદર
અનુવાદ. એ સિવાય દેશબન્ધુની જુડી જુડી અવ-
સ્થાના અનેક ચિત્રો. મુદ્દય માટે તો સૌરાષ્ટ્ર પ્રેસ
વિખ્યાત છે, એટલે એ આકર્ષક હોયજ. આ પુસ્તક
કના પ્રકાશન માટે સૌરાષ્ટ્ર કાર્યાલયના સંચાલકોને
ધન્યવાદ થકે છે.

આદર્શ દ્રષ્ટાંતમાળા: રા. પંડિત શિવ-
પ્રસાદ દલપતરામ. પ્રકાશક: સસ્તુ સાહિત્ય વર્ષ ૩
કાર્યાલય તરફથી બિંદુ અખંડાનંદજી. વિવિધ
મંચમાળા વિભાગ ૧ હાને મંચાંક ૧૯૯૮-૦: કીમટ
ફાલ્ગુ '૫૬' રૂ. ૦-૧૪-૦; પાકું '૫૬' રૂ. ૧-૨-૦.

ધર્મ અને નીતિનું શિક્ષણ આપવા માટે શુભ
ઉપદેશથી ભરેલાં વ્યાખ્યાનો કે નિબંધો ને કામ
નથી કરી શકતાં તે કામ સાચી અનેરી પટનાઓ

હૃદયેથી યા વાર્તાએ કહેવાથી રહેલાઈથી પાર પડે છે. મનુષ્ય સ્વભાવ એવો છે કે નિરાકર કરવાં સાક્ષર તેની દષ્ટિમાં જલદી ખુપી નવ્ય છે અને મગજ કે હૃદયમાં પણ કાચમનું ધર કરી બેસે છે. આ પુસ્તકમાં સંગ્રહાયેલાં લગભગ ૪૦૦ દષ્ટાંતો એ દૃષ્ટિએ હૃદય પર સચોટ અસર કરે છે. બિંદુ અખંડાનંદછએ અત્યાર સુધીમાં અનેક ઉપયોગી પુસ્તકો સસ્તી કીંમતે પૂરાં પાડી જનસમાજની સેવા બનવી છે; આ પુસ્તક એ સેવામાં ઉમેરો કરે છે પુસ્તકની ભાષા સરળ અને સાદી હોઈ વાર્તાની જેમ આનંદથી વંચય છે; વાંચતા જરાય કંટાળો નથી આવતો. પુસ્તકની ઉપયોગિતા અને મુદ્રણ વગેરે જોતા કીંમત તદ્દન નહીંજ ગણાય.

શુંજનો વર : અનુવાદક અને પ્રકાશક : રા. ભીખાસાહે પુરપોતમ બચાસ, “બાળક” કાર્યાલય ગાધરા. કીંમત રૂ. ૨-૦-૦

જંગલાના સુપ્રસિદ્ધ નાટ્યકાર રવ. જાણુ દિન્નેન્દ્રલાલ શેખની કૃતિથી “શુભુદરી” ના વાચકો હવે અનુભવ નથી. એમનીજ સુપ્રસિદ્ધ કવમે લખાયેલો “પાપાણી” નાટક કેટલાક અંકથી કમરા: પ્રકટ થાય છે. જંગલીમાં તેમણે જે અનેક નાટકો લખ્યા છે તેમાં “જંગલારી” પણ છે. એ નાટકનો “ભારત-રમણી” નામે હિંદીમાં અનુવાદ થયો છે. રા. બ્યારો મૂળ નાટક અને હિંદી અનુવાદ-બન્ને ઉપરથી “શુંજનો વર” ગુજરાતીમાં ઉતાર્યો છે. જેમણે મૂળ નાટક વાંચ્યું નહિ હોય તેમને આ પુસ્તક અનુવાદ છે એમ ભાગ્યેજ લાગે. નાટકનું વસ્તુ વરવિક્રયની પ્રથા ઉપર રચાયું છે. જંગલામાં એ પ્રથા હજી પ્રચલિત છે અને અત્યાર સુધીમાં એણે અનેક બાળાઓના ભોગ લીધા છે. આપણા ગુજરાતની અનેક જાતિઓમાં પણ એ દુષ્ટ રીવાજ ધર કરી બેઠો છે, એવી જાતિઓમાં અનાવિલ જાતિ મોખરે આવે. રા. બ્યારો આ ગુજરાતી અનુસરણમાં એ જાતિના પાત્રો મુઝી પુસ્તક મૂળ ગુજરાતીમાંજ લખાણું હોય એવું બતાવી દીધું છે, અને તેમાંજ અનુવાદની ખરી સફળતા છે. ભાષા શુદ્ધ અને સરળ છે, જે કે કોઈ કોઈ કેમણે જંગલી યા હિંદી પ્રયોગો રહી ગયા છે. “સંકિત હૃદય” અને “સંયુક્તા” આદિના બહુતા લેખક રા. રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈએ

આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના લખી એની ઉપયોગિતા વધારી છે.

ચૌરવાડથી જેપાન: લેખક: રા. વિહલદાસ, ધરમસી પટેલ. પ્રકાશક: “શારદા” કાર્યાલય, રાજકોટ. સોલ એજન્ટસ: મેસર્સ આર. વનમા-લીલાસ, સુભાષ, ર. કીમત: બાર આના.

રા. પટેલની રમણી બાનીમાં લખાયેલો તેમની જેપાનની મુસાફરિયા આ અહેવાલ સુપ્રસિદ્ધ માસિક “શારદા” માં કમરા: પ્રકટ થયો હતો તે વખતેજ ઘણા વાચકોના મન તેમણે ફરી લીધાં હતાં. આખો અહેવાલ એવી સુંદર રીતે લખાયો છે કે વાંચતા જરા પણ કંટાળો ન આવે. રા. પટેલ હજી પોતાને સાક્ષરોમાંના એક માનતા નથી એટલે ભાષા પણ સાદી, સરળ અને શુદ્ધ છે; સંસ્કૃત શબ્દોના આડંબરથી કિલ્લ નથી થઈ. પુસ્તક વાંચતા આપણને એમજ લાગે કે આપણે લેખકની સાથે ફરી એમણે જેવલાં રથોના જેઠ રલાં બીજે યા એમણે અનુભવેલી બાબતો અનુભવીએ બીજે. પુસ્તકમાં અપાયેલાં સંખ્યાબંધ દર્શનાત્મક ચિત્રો એ લાગણી વધારે દંઢ કરે છે.

આનંદધારી, ભાગ ૨ જો: પ્રયોજક અને પ્રકાશક: રા. રમણલાલ નાનાલાલ શાહ, “ભાલ-છવન” કાર્યાલય, બાજવાડા, વડોદરા. કીમત: રૂ. ૦-૮-૦.

બાલ સાહિત્યના પ્રકાશન માટે ગુજરાતમાં જે યોગ્ય પ્રયાસો થાય છે તેમાં “બાલછવન” કાર્યાલયના પ્રયત્નો મુખ્ય છે. એ માસિક બાળોપયોગી સામગ્રી દર મહિને રજૂ કરવા માટે સાધનોના પ્રમાણમાં સામા પ્રયત્નો કરે છે. એ માસિકમાં પ્રકટ થયેલાં કેટલીક સરળ અને બાળકોને રસમય લગે એવી વાર્તાઓનો આ પુસ્તકમાં સંગ્રહ કર્યો છે. કેટલીક વાર્તાઓ સચિત્ર અપાઈ છે.

અગ્રકારી બીજી વાર્તાઓ: લેખકો: સી. કુમરિ નાગરદાસ પટેલ અને રા. નાગરદાસ ઇ. પટેલ. પ્રકાશક: “બાલછવન” કાર્યાલય કીમત: રૂ. ૦-૮-૦

બાળોપયોગી કૃત્તી વાર્તાઓ લખવા માટે આ લેખક દંપતિ બહુતા છે. એમનો પહેલો સંગ્રહ યોગ્ય વખત પર પ્રકટ થયો હતો અને બાળવાંચકો વચ્ચે તે સારો સત્કાર પ્રાપ્તો હતો. આ પુસ્તકમાં બીજે સંગ્રહ પણ પહેલા જેવોજ રસિક

અને યોગપ્રદ હોઈ તેટલાજ આદરને પાત્ર થશે એમ અમને લાગે છે. રા. જગમોહનના ચિત્રો એ પુસ્તકની ઉપયોગિતામાં વધારો કરે એવા છે. આ પુસ્તક લખી પ્રકટ કરવા માટે લેખક કંપતિને ધન્યવાદ.

ચિરંતન ગીતા અને સર્વ પૂજનરિધિ: પ્રકટકર્તા: ગં. સ્વ. લલિતાગૌરી સામરાવ. મળવાનું ટેકાણું: મેસર્સ એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, સુવાણી, ર. કીમત ૩ ૧-૮-૦.

“પાકશાસ્ત્રના” પુસ્તકથી લેખિકા પહેલે સાહિત્યના પ્રદેશમાં જાણીતા થયલાં છે. આ પુસ્તકમાં ભાવિક જનસમાજના ઉપયોગીય શ્રીમદ ભગવદગીતા, વિષ્ણુ સહસ્રનામ, મનુસ્મૃતિ વગેરે અનેક રત્નોનો સંગ્રહ થયેલો છે. પુસ્તકની વિશેષતા એ છે કે મૂળ સંસ્કૃત શ્લોકો ગુજરાતી લીપિમાં જ લખ્યા છે અને તેથી સંસ્કૃત નહિ જાણનાર વાચક પણ સહેલાઈથી તેનો પાઠ કરી શકે એમ છે. ઉપરાંત સરળ ભાષાંતર પણ આપ્યું છે. આવા હિંમતવાન ઉપયોગી પુસ્તકો પૂરું કાઢું રાજ્યવાને જાહેરે તેને પાક કરવાની જરૂર હતી એમ અમને લાગે છે.

સાપ્તદિક દીપ: મૂળ લેખક: રવ. પંડિત રામરામ કેશવ ત્રાપિ. અનુવાદક: રા. પુરુષોત્તમ ગણેશ દંડવતે. મળવાનું ટેકાણું: ઉપર પ્રમાણે કીમત: રૂ. ૧ ૪-૦

સામ્યદ્રઃ સાસ્ત્રના જ્ઞાતા સ્વ. રામરામ શાસ્ત્રીએ આ પુસ્તક મૂળ મરાઠીમાં લખ્યું છે અને તેની બીજી આપ્તિ હિંમતવાન પ્રકટ થઈ છે હસતરેઆ આદિથી ભવિષ્ય જાણવાને ઉત્સુક જનસમાજ માટે આ પુસ્તક અત્યંત ઉપયોગી ગણાય. પોતાનું નસીબ જાણવાને દરેક જણ ઇતેન્નર રહે છે અને તે ઇતેન્નરી આ પુસ્તક દેટલેક ચરો થાય છે. જુદી જુદી રીખાઓ અને તેમના શુણ્ણ દોષ વિશે જોઈતી માહિતી એમાંથી મળી રહે છે.

શ્રી શંકરશિશુચરિત: અનુવાદક: રા. જગન્નાથ મંહારામ પાઠક. કીમત: રૂ. ૦-૫-૦.

શ્રી મન્મઠકરાચાર્યના નામથી શુજર પ્રબ જાણીતી નથી. એ મહાન જગદ્ગુરુએ પોતાના વહી રૂપી અમૃતથી મૃતપ્રાય થતા જતા લોકોને સજીવન કર્યા છે. એમના એ અનેક અમૃતબિંદુઓમાંથી ત્રણ (૧) અપરાધાનુભવિ; (૨) વિજ્ઞાન-તીક્ષ્ણ અને (૩) ધર્મપદ્મજરણી - સમશીકી ગુજરાતી ભાષાંતર આ ત્રાનકડા પુસ્તકમાં અનુવાદ કરેલાં છે. અનુવાદની ભાષા સરળ છે પરંતુ વદાન્તનો વિષય હોવાથી ચિરંતન શબ્દો અને શીકાની જરૂર રહે છે એમ અમને લાગે છે. હુંકમાં ન રીતે અર્થ અને શીકા આપ્યાં છે તે પૂરતાં નથી.

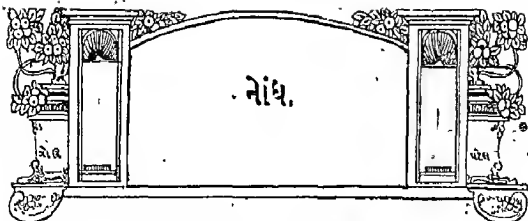
J. V.

નોંધ: (અનુસંધાન માટે જુઓ પાનું ૩૬૬.)

કંઈ કાપકૃપ ન થઈ શકે? પણ તે માટે અથવા તો કોઈ શિક્ષિકાએ તે રત્નોનો ગેર ઉપયોગ કરે માટે બીજી શિક્ષિકાએ તેમની તળિયતને જરૂરીયાત હોય તે વખતે રત્ન ભોગવવા ન દેવી તે કંઈ વ્યાજબી ન ગણાય. એવે વખતે લાંબા વખત સુધી એક સામઠ બેસી રહેવું તે કંઈ ઇચ્છવા જેવું નથી. આવે વખતે બેરેકાર રહેવાથી ધણું તુક્તવ પણ થાય. આ માસિક અટકાવ વખતે હિંદમાં ધણીખરી કોમોમાં સ્ત્રીઓ બધું કામ હોલી દઈ, આરામ ભોગવવાની (આ કેટલા પાળે છે તે જવાનું) પણ સ્ત્રીઓએ આ વખતે આરામ પાળવો તે જરૂરીયાત છે તે ન સમજતાં હોય તેમને સમન્તવધું

વધારે સાડું છે.) તેમજ કોઈ ટેકાણે નહિં ગડ-કવાની ધાર્મિક ફરજ ગણાય છે પણ આ ઉપરાંત ને એ ધર્મમાં ન માનતાં હોય તેને પણ એ સમજમાં પોતની તળિયત ખાતર પણ ખાસ સંભાળ લેવાની જરૂર છે તે વિશે કોઈપણ ના કહી શકે તેમ નથી. પણ તેમાં ખાસ કરીને ને લોકો માટે એ ધર્મનો સવાલ છે તેમના સંબંધમાં તો સ્કુલ કમિટિએ ફરીથી વિચાર કરી ઉપરનો કરાવ કાઢી નાંખવો જોઈ છે. આશા છે કે સ્કુલ સ્કુલ કમિટિ પોતાને ત્યાં કામ કરતી બધી શિક્ષિકાઓ ને તેમાં ખાસ કરીને હિંદી શિક્ષિકાઓને અતિપ્રાય પૂછી તેને માન આપશે.

નોંધ.

હિંદુ મહાસભાના પ્રમુખ શ્રી લાલા લજપત રાયનું ભાષણ અને અન્યર હિંદુ મહાસભા આપ્યું છે ને તે દરેક હિંદુએ ના પ્રમુખનું વિચારીને વાંચવા જેવું છે. ભાષણ.

અને અમે તો એમાંના સ્ત્રી-એને લગતા વિષય ઉપર

લાલાજી બોલ્યા છે તે ઉપર સર્વનું ધ્યાન એવેવા માંગીએ છીએ.

તેઓશ્રી ભાષણ કરતાં બોલ્યા હતાં કે “ સમાજ સુધારણા એ હિંદુ કોમની આજે પ્રથમ જરૂરીઆત છે. ” તે અક્ષરશઃ સત્ય છે આપણે રાજદ્વારી હાલો માંગીએ છીએ. પણ તે આપણને મેળતાં નથી. તેનું કારણ શું ? અમે તો માનીએ છીએ કે હજી આપણે તેને માટે જોઈએ તેવા લાયક થયા નથી. જ્યારે આપણામાં બાળવગ્ન, બાળવિધવાઓ, અસ્પૃશ્યતા, જેવા અનેક સડાઓ ધર પાછી બેઠા છે, ને આપણું સત્યાનારા વાળી રહ્યા છે તે દૂર કરવા હજી આપણે સમર્થ થયાં નથી તો બીજું આપણે શું કરી શકીશું ? લાલાજી કહે છે કે “ હિન્દુઓ જાહેરાતે કલેશમય જનજ ” માને છે, તે કોમ આ સમત અધઃગત્યથી ને હરીફાઈનાં યુગમાં શું કરી શકે ? એ ખરી વાત છે. હિંદુઓએ પોતાનામાં રહેલા સડા દૂર કરવા શું ક્યું ને કંઈ ક્યું હોય તો તેનું પરિણામ શું આવ્યું છે ? લાલાજી કહે છે કે “ એ સમાજ સુધારણાની શરૂઆત આપણી માતાઓના, આપણી વિધવા સભા આપણી જનનીના ઉત્કર્ષથી થવી જોઈએ. હિન્દુ ધર્મ હિન્દુ નારીને વફાથી સરસ્વતી અને શકિતનો અવતાર માને છે તો એનો અર્થ એ છે કે નારીજ આપણા ઉત્થાન અને અધઃપતનની વિદ્યાત્રા છે. ” પણ આજે આપણા

દેશમાં સ્ત્રીઓની શી દશા છે ? હિન્દુ સ્ત્રીની સ્થિતિ હાલ તો શદ્ધમાં સોંપી મનુષ્યલુની છે. છાત્રી જન્મે ત્યારથી માતાપિતા પોતાના ઉપર એક દુઃખ આવી પડ્યું હોય તેનું વર્તન રાખે છે. પુત્રીને પારકું ધન ગણવામાં આવે છે ને પુત્રીને સાપનો ભારે બરાબર એમ પણ માનવામાં આવે છે. ને તેથીજ પુત્રીના જેમ બને તેમ કતાવળથી લગ્ન કરવામાં માતા પિતા પોતાની ફરજ સમજે છે તે તેથીજ થાય છે ? બીજા દેશોમાં જ્યારે એક છાત્રી શાળાઓમાં શિક્ષણ લેતી હોય ને દરેક રીતે દુનીઆની જવાબદારીથી દુર રહી આનંદ કરતી હોય તે હમરે હિંદુમાં એક છાત્રીના લગ્ન થાય છે ને માતા થાય છે. આના દુઃખદ પરિણામો અનેક છે. ધર્મનું નામ લઇને પોતાના બાળકને શકિતે માટે બલિદાન આપનાર માણસનો ધર્મ તે શું ખરે હિંદુ ધર્મ છે ? આ બધું દૂર કરવાનો એક અગત્યનો રસ્તો તે સ્ત્રીજીવણી છે, માતા ને શકિતથી કેળવાયેલાં હશે તો સમાજ સુધારણાને બહુ વાર નહિ લાગે.

છેવટે લાલાજી હિંદુ સ્ત્રીઓ માટે કહે છે કે “ સ્ત્રીઓ માટે લગ્ન એ ઈશ્વરીય સદ્ગુણ છે, પણ બેહદ નિરાશ્વરતા અને એકમાત્ર પરાધીનતા એ સ્ત્રી કે પુરુષ ગમે તેને માટે ગણપાતક છે; હું મરું છું કે હિન્દુ નારી તેની લગ્ન, તેની પ્રતિષ્ઠા, તેની કુટુંબ ભક્તિ એ સદ્ગુણોને બરાબર જાણે પણ સાથે સાથે હું હિન્દુ સ્ત્રીને નીડર, સ્વાધીન અને દેવમાની જેવા ધ્રુવ છું. એવી આત્મચૈત્ર્ય સમજનારી મહાદેવો ભારતની સ્વાધીનતા છટી આપનારા બહાદુર પુરુષોને જન્મ આપશે. હિન્દુઓ, મારા દેશબાંધવો, સ્ત્રીજી હમમારી બાળવિધવાઓ છે. તેને માન આપો, તેને શિક્ષણ

આપો, તેને મનુષ્યના અધિકાર બોલો. અને તેમાં તદ્દભારે ઉદ્ધાર છે. " આશા છે કે લાલાજીના લાપાણું ઉપર આપણા લાઇબ્રેરીનો વિચાર કરશે ને તે પ્રમાણે વર્તવા પ્રયત્ન કરશે.

આઠમી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ આવતા ઇસ્ટરના તહેવારોમાં એટલે ગુજરાતી સા. એપ્રિલ મહિનામાં મુબાઇમાં હિત્ય પરિષદ. ભરાવાનું નક્કી થયું છે. તેના બધા કામની બંધવસ્થા કરવા માટે કારોબારી મંડળ, તથા તેના અધિકારીઓ ને સમિતિઓ તેમજ મંત્રીઓ નીમાધ ગયા છે. ને તે લોકોએ પોતાના કામની રાજઆત કરી દીધી છે. મુબાઇમાં વસતા ગુજરાતી બોલતા સર્વ લોકોને તે પરિષદ સફળ કરવામાં મદદ કરવાની આમંત્રણ મત્રિકાઓ એ લોકોએ બહાર પડી છે. અમે આશા રાખીએ છીએ કે એ પત્રિકાને માન આપી ગુજરાતી સાહિત્યમાં રસ લેનારા દરેક પુરુષ અને સ્ત્રી એ પરિષદ સફળ કરવા પોતાના ફાળો આપશે. હવે આપણને એ વિચાર આવશે કે સ્ત્રીઓ તે સાહિત્ય પરિષદમાં શું કરી શકે ? તે એ પ્રશ્ન પછનાર " સાહિત્ય " શબ્દનો અર્થ બરોણર સમજ્યું જ નથી એમ કહી શકાય. સાહિત્ય એટલે સમસ્ત લોકની ભાષા. તે ગુજરાતી સાહિત્ય એટલે સમસ્ત ગુજરાતની ભાષા અને ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ એટલે સમસ્ત ગુજરાતના લોકોની ભાષાને લગતી પરિષદ, એટલે તેમાં તે સ્ત્રીઓ ફાળો સારી રીતે આપી શકે. આશા છે કે ગુજરાતી ભાષામાં રસ લેનાર દરેક બહેન પણ આ પરિષદને સફળ કરવામાં પોતાની યથાશક્તિ ફાળો આપશે.

દાહોદનું લીલ સેવા મંડળ શ. રા. અમૃતલાલ વિ. કકરના મંત્રીપણા નીચે દાહોદનું લીલ ઇટલાએ વખતથી લીવ લોકોના સેવા મંડળ. ઉદ્ધાર માટે કામ કરે રહ્યું છે તે વિષે ધણીએને ખ્યાલ પણ નહિ હોય. હમણાંજ થેડા વખત ઉપર તે મંડળનો ત્રીજો વર્ષિક મહોત્સવ ઉજવવામાં આવ્યો હતો તે પ્રસંગનો લાલ લઈ અને તે મંડળ વિષે લોકોને ને આપણી બહેનોને મહિતિ આપવાની તક લઈએ છીએ તે મહોત્સવ પ્રસંગે મુબાઇના શ્રી એન. એમ. નેશીને પ્રમુખ તરીકે

બોલાવવામાં આવ્યા હતા. ત્યાં વંચાએલા રિપોર્ટ ઉપરથી જણાય છે. કે એ મંડળ બહુ સારું સંતોષકારક કામ કરે છે. એ મંડળ દસ નિશાળો ચલાવે છે ને તેમાં ૪૦ છોકરોઓ મફત કેળવણી લે છે. તે કામ માટે મંડળને ૧૬ શિક્ષકો રાખવા પડે છે. લીલ લોકોની વસ્તી આશરે ૧૯ લાખની છે અને તે લોકો હજી ધણીજ પઠાત દશામાં છે. તે લોકો જંગલ જેવા પ્રદેશમાં રહે છે અને તેમને દારૂનું બહુ જગર વ્યસન હોય છે અને તે ખાસ કરીને તદ્દન દૂર કરવાની જરૂર છે. સેવા મંડળ એ દિશામાં પણ કામ કરે છે. શ્રી. નેશીએ પોતાના ભાષણમાં કહ્યું હતું કે લીલ લોકોને પણ પોતાના તરફથી એક કે એ સત્તાસદો ધારાસભામાં મોકલવાનો હક્ક આપવાની માગણી થઈ છે. ખીજ બધી પઠાત કોમેને પોતાના તરફથી ધારાસભામાં પ્રતિનિધિ મોકલવાનો હક્ક હોય તે વિચારા લીલ લોકોને શામાટે નહિ ?

આ લીલ સેવા મંડળના કામ માટે તેના સેક્રેટરી શ્રી. કકરને તથા ખીલ તેમની સાથે કામ કરે છે તે ભાઈઓને તેમની નિષ્કામ સેવા માટે ધન્યવાદ થઈ છે.

મ્યુનિસિપલ સ્કુલ્સ કમિટિએ તેના તાબાની નિશાળોની શિક્ષિકાઓને મળતી મ્યુનિસિપલ માસિક અટકાવની રત્ન ગયા નિશાળોની અકટાળરથી બંધ કરવાનો કરાવ શિક્ષિકાઓની કર્યો છે. તે કરાવ આ દેશના રત્ન. બધા વર્ગની રહેણીકરણી, ધાર્મિક લાગણી વગેરે નેતાં

ચોગ્ય નથીજ એમ કહેવાય. કેટલીક શિક્ષિકાઓ આ રત્નનો જરૂર વગર ઉપયોગ કરતી હતી તે એક કારણ તથા મ્યુ. નિશાળોમાં વરસમાં લગભગ છ માસ જેટલી તે ખીજ રત્નનો પડે છે ને એ રત્નની કંઈ જરૂર નથી એ ખીલ કારણસર ઉપરનો કરાવ કર્યો છે એમ કહેવાય છે. પહેલાં કારણનો વિચાર કરવાં લાગે છે કે એ દલીલજ ગેરબાજબી છે. કારણ કે નિશાળોમાં ને છ માસની રત્ન પડે છે. તે કંઈ શિક્ષકોની તબિયત કે સજ્જત ખાતર પડતી નથી પણ નિશાળમાં લખતાં બાળકો ખાતર પાળવામાં આવે છે, એટલે એ રત્નને શિક્ષિકાઓનાં માસિક અટકાવની રત્ન સાથે કંઈ સંબંધ નથી. જે રત્નઓજ વધારે લાગતી હોય તે ખીજ રત્નઓમાંથી [બાકીના લાગ માટે જુઓ પાનું ૩૬૪.]

ચિત્રકાર :] ઉપાગ્રે અજ્ઞતને એક પુરુષી પર બેસાડી દીધી, અને ચોતે [શ્રી. નાણાવડી.
પુરુષીના હાથા પર ચોતાના હાથ રાખી ઉભી રહી. પૃષ્ઠ ૩૭૦

વર્ષ ૩ જુન.

ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૬.

અંક ૬ થો.

અંતરનાં આદેશન.

લેખિકા: શ્રી. મનોરમા રાવળ.

શ્રીઓએ તે માની લીધું:

કુવિઓએ કહ્યું: પુરુષ એ જ્ઞ છે. સ્ત્રી એ વેલ છે. વંદે જ્ઞને વિંટળાવું જોઈએ. શ્રીઓએ તે માની લીધું. નારીવેલ પુરુષજ્ઞને વિંટળાવ.

સમાજે કહ્યું: સ્ત્રી એ અજ્ઞા છે. તેણે પુરુષના આશ્રયમાં રહેવું જોઈએ. શ્રીઓએ તે માની લીધું. અજ્ઞા સ્ત્રીઓએ મુજબ પુરુષની સત્તા સ્વીકારી.

માનસશાસ્ત્રીએ કહ્યું: પુરુષ કરતાં સ્ત્રીમાં આઈ ગણી વાસના છે. પરણ્યા વિના તો તેઓ પડવાનીજ. શ્રીઓએ તે માની લીધું.

શાસ્ત્રકારોએ કહ્યું: પરપુરુષની નજરે પડવું એ મહાપાપ છે. શ્રીઓએ તે માની લીધું, અને સંતાકુકડીની રમત શરૂ કરી.

અનુભવીઓએ કહ્યું: શ્રીઓમાં સ્વતંત્ર વિચારશક્તિ નથી. પ્રમદાની શુદ્ધિ પાનીએ. શ્રીઓએ તે માની લીધું.

સમાજશાસ્ત્રીઓએ કહ્યું: શ્રીઓને સ્વતંત્ર અપથ છે. શ્રીઓએ તે માની લીધું. આમ જેણે જેણે જે જે કહ્યું તે તે શ્રીઓએ માની લીધું.

માડી હું તો મરી જવાની:

કાંઈ કુમારિકાએ કહ્યું: માડી હું તો મરી જવાની. આંધુમરી આંખે મા ગોલી: જ્ઞેન, ત્હારી બલા મરે. એવું બોલમાં.

કુમારિકાએ કહ્યું: ના. માડી હું તો મરી જવાની. પંપાળતાં પંપાળતાં માએ પછયું: કેમ બેઠા? કુમારિકાએ કહ્યું: આજ લગી હું નાચી કૂદી હવે ધીમી કેમ ચાલું?

હસતે મુખડે હરી કરી, હવે હુમટા કેમ ધાકું ?
મનની માની મળ કરી, હવે ધણી કેમ ધારું ?
ત્હારે હાથે લાડ લડી, હવે આઝા કેમ ઉપાકું ?
બેઠા બાપુ બેન બની હવે મેણાંઓ કેમ સાંખું ?

પતિ કહે તે કરવું.

મર કહે તો મરવું.

હાથ હાથ કહેવું.

સઘણું એ સહેવું.

છતાં રાજ રાજ રહેવું.

એ ખોટી ખુશામત આપણાથી નહિ થવાની. માટે માડી હું તો મરી જવાની.

“ મહારી મા. ”

નાથ, ત્હારાં સુધામય મણિમેધિરાં સૌંદર્યપૂર્ણ સંરમરણો અમારા અંતઃકરણમાં અનન્ય ચેતના જગાવે છે.

વહાલા, તુંજ કવિઓના કાનમાં કંઈ કહી સાનમાં સમજાવી કવિતાઓ કરાવે છે.

યોગીઓની શુદ્ધ યોગ સાધનામાં, રસીયા ! તુંજ રસની રેલમહેલ કરે છે.

જ્ઞાનમાર્ગની ગૂઢ વાર્તાઓમાં અંતે તો તુંજ પ્રાપ્ય હોવાથી અતેરા આનંદ આવે છે.

પ્રભાતના પહોરમાં પૂર્વાકાશમાં અને આયમવા ટાણે આયમણી કોર તુંજ રંગબેરંગી છળીઓ બતાવે છે.

આત્મરવનવાસિની કોકિલાના કંઠમાં પેસી સુધાકંઠ, તુંજ મીઠા ટહુકારા કરી ગેર-ગભીર વનવાટિકાઓ ગજાવે છે.

‘ ચાંદો સુરજ ’ ત્હારી આંખો છે તેમાંથી લગીર તેજ અમારી આંખોમાં આંજીય ?

કંઈ કંઈ માતાઓ બાલગોપાલની આંખો આંજી ગોરા ગાંધે કાળજીની ટપકી કરે છે. જનનીના કોડ નાથ તું પૂરીશ ?

અંગેને ઉપાગોમાં રસભર્યા સુરગો પૂરી છાંદામાં અમીની મિલકત, નયનમાં પ્રકાશ, અને હિરમાં પ્રણયનું પૂર ભરી જગ આંગણીએ રમતાં ને ખેલતાં તારાં બાળકો જોવાનું તારું મન છે ?

મહાદેવ, તો તેમ કરવાની તને કોણ મના કરે તેમ છે ?

હું તો કહું છું કે તારા બાળકોના ગાલ ચૂંચી ગોદમાં લઇ કડીએ બેસાડી કાઢી કર. હાલરડાં ગા ને હુલાવ હુલાવ.

વિભુ ! તું પરાતપર નિરંજન નિરાકાર છું. તો યે એકવાર કહું ?

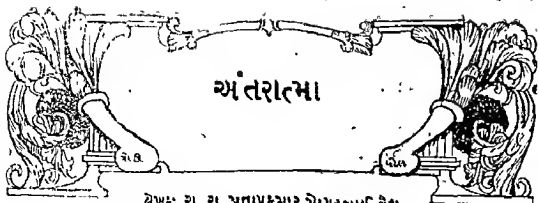
“ મહારી મા ”

પ્રભુએ માણસનું હૃદય અપારદર્શક કયું છે? કવિશ્રી કહે છે કે સ્વજન સર્વ સહેતુક છે. તો હૈયાની અપારદર્શિતામાં પણ કંઈ હેતુ હોવો જોઈએ.

માણસના મનમાં ઘોળાતા સારા નરસા, વિચારો, યોજનાઓ, ધારણાઓ, એ સઘણુંજ નજરે દેખાતું હોત તો પૃથ્વીનો પ્રલયકાળ વહેજો પાસે આવત.

પ્રભુએ માણસનું મન પારદર્શક કયું નથી. અને તેથી એવી મુશ્કેલી કરી છે કે કોઇ પણ માણસના અંતરના વિચારો જાણવાનો આપણો હક નથી. પરમેશ્વરેજ સ્વયં જે હકનો મંત્રકાર કયો છે તે હક શા સારે મેળવવા મથવું ?

લેખક: રા. રા. પ્રતાપકુમાર પોપટભાઈ વેદ.

ચિત્રકાર: રા. અ. લ. નાણાવટી.

પોતાના ન્યતિને દરેક કાર્યમાં વિનય મળે એવી રીતે ઉપયોગી થવામાં, ઉપા પોતે એક કર્તવ્ય ક્યું છે એમ માનતી. ઉપાનાં સુન્દર કાર્યોથી, તેની સાદી સરળ છતાં ઉંડા ગાંભીર્યથી ભરેલી શિખામણોથી, ત્યાં જતા દરેક મહેમાનોને અપાયેલા સન્માનથી, ચોપાડી ઉપર વિહ્વન કોલેજની પછવાડે આવેલાં ' હિરાભાઈ મેન્શનનો ' બીજો માળ તો જનણે ધણાખરા લોકો માટે સ્વર્ગ સમાન થઈ પડ્યો હતો.

એ મંદિર, એ મંદિરનો દેવ અને એ મંદિરની પૂજારણુ ન્યારે હોય ત્યારે આનંદમાં મસ્ત રહેતાં. અજીતકુમારે એન્જનીઅરિંગની પરીક્ષા થોડા વખત પહેલાંજ પાસ કરી હતી. અને કોઈ મોટી પેઢીમાં જોડાયાથી તે સારો પગાર મેળવી શકતો. અને તેમાંય, પોતાની ન્યાતમાં ઘણાએને અપ્રાપ્ય એવી ઉંચા તેને પ્રાપ્ત થતાં એ આપત વિષે તેને અભિમાન હતું.

x x x

શ્રાવણ મહિનાની સુંદર રહાંજ સરી પડતી હતી. આજે ઘણા મહિનાઓ થયા અજીતે, મધ્યમ સ્થિતીના લોકો બહુ સગવડતાથી છતાં બહુ ઓછા ખર્ચે શક્તિ શકે એવાં એક ન્હાના કુટિરનો ' પ્લાન ' બનાવ્યો હતો. એ પ્લાન અમલમાં મુકવા માટે જો અજીતને કંઈ પાસ વાંધો પડતો હોય તો તે એટલેજ કે પોતાની પાસે પૈસાની મોટી રકમના આભાવે અજીત કોઈ પણ જાતનાં વધુ પગલાં લઈ શકતો નહિ.

એક આરામ ખુરશી ઉપર ઉપા પડી હતી. તાજેતરનાં આવીને પડેલાં માસિકોમાંનું એકાદ તે વાંચતી હતી. હમેશાં, રૂકમીબાઈ ઘાટણુને, ચહા બનાવવાનો હુકમ આપ્યા પછી, અજીતની રાહ આજ રીતે ઉપા જોતી.

માસિક વાંચતાં વાંચતાં તે કંટાળી ગઈ. તેણે ઘડિયાળ તરફ જોયું. સાડા છને હવે થોડીજ વાર હતી. પેલું માસિક કંટાળાથી તેણે ફેંકી દિયું. ઓરડાના ખુણા ઉપર ગિચાઈ ચોપાનીકે ધવાએલી દશામાં જઈ પડ્યું.

સરાળી ઉપા હી. " એમ તે કંઈ ફેંકી દેવાય ? " તે મનમાંજ બબડી. " એમણે ગિચારાએ છ રૂપિયા એને માટે આપ્યા છે. " છ રૂપિયાના બદલામાં આવતાં ચોપાનીઆં ઉપર ઉપાની લાગણી વધી પડી. અને ત્યાં જઈને તેણે ચોપાનીકે હેતથા ઉપાડી ધીકું. અને ઓરડાની વચોવચ પડેલા ટેબલ ઉપર, સંભાળથી મુકી દિયું.

કરકસર તો ઉપાને જન્મથીજ વરી ચુકી હતી. કરકસર કરવા માંગતાં ઘણા ખરાં દંપતિઓ, ઉપાની સંસ્લાહ સેવામાં અને માનવામાં હિણુપત ન સમજતાં. ઉપા જે જાતની કરકસર પોતે જાતે કરતી, તેજ જાતની કરકસર બીજાં જોને શીખવતી. મુંબાઈની સરકારમાં પણ નહિ ચાલતા હોય તેવા કર ઉપાએ ઘણાં મિત્રોનાં ઘરમાં ચાલુ કરાવેલા.

" બ્યારે બ્યારે નાટક સિનેમા જોવા

જાઓ, ” તે ઘણીવાર કહેતી, “ કે નવી સાડી લ્યો, કે નવા ડગલાઓ સિવડાવો. સારે ને કંઈ પૈસા ખરચો તેનો દરમો ભાગ પૈસાની પેટીમાં નાખજો અને મહિનાની આખરે એ પૈસા બેન્કમાં જમા કરાવો. ”

સાડા છમો ટકારો ધડિયાળમાં થયો. ચોરડામાં ઉંચે ઉંચે ભીતને વળગી રહેલ વિનંતીક ટાકરીએ ચીચીવાતી પાડી. અભાર સુધી કંઈક ગાંભીર્યભરેલી ઉપા, એકદમ રમતિઆળ થઇ ગઇ, આરણ્ય પાસે ગઇ, આરણ્ય ખોડ્યું.

અછતકુમાર દાખલ થયો. બન્ને એ એક બિગ્ગનાં હાથના આગળાઓ બેરની, રમેહડી દાખ્યાં. ઉપા અછતને અંદર ખેંચી લાવી. તેને એક ખુરસી ઉપર બેસાડી દીધો. અને પોતે ખુરશીના હાથ ઉપર પોતાનો હાથ રાખી, અછતકુમારની સામે સામે વાંકી વળાને ઉભી રહી.

અછતના મુખ ઉપર વિચારનું નર ઝળકતું હતું. તે સુવાન હતો. પ્રતિભાની રેયાઓ પણ અછતનાં કપાળ સાથે સજ્જડ ચોંટી ગઇ હતી.

“ ઉપા ! આજે આપણો વિજય થયો ! ” પાસે પડેલા ટેબલ ઉપર, પોતાની ટોપી કેંકતા અછત બોલ્યો. ઉપા ને રિતે અછત સામું બેઠેને ઉભી રહી હતી એ રિતે અછતને ઘણી અગવડ પડતી હતી. પરંપુર્યાને જ મહિના ક્યારનાય થઇ ગયા હતા. જ્યે મહિનાં વિષુટાં પડ્યાં વિના રહ્યા છતાં બન્નેને એક ગીજને ધરાધને બેઠે લેવાનો પુરતો સંતોષ નહોતો થયો.

“ પેલા સર રજનીકાન્ત છેને-પેલા હમણા શેર બજારમાં બહુ કમાઇ ગયા હતા તે-એમણે આપણને બન્નેને પોતાને બગે બોલાવ્યાં છે. અને પેલા ઘરના પ્લાન રિરે વાતો કરવાના છે. એમણે મને ક્યું છે કે ‘ હું બંરૂર રૂપિયા રોકીશ. ’ કેમ કેવું મળાહતું ! ”

આજે ઘણા દિવસથી ને કાર્યની સિદ્ધિ માટે પોતે પ્રભુ પ્રાર્થના કરતી હતી, તે કાર્ય આજ સિદ્ધ થયું ખરું. ઉપાની આંખોમાં ઝળહળાં આંચાં-તેણે હસી દિધું.

“ અરે કમાલ ! ” તેણે ન્હાનીથી ખુબ પાડી. “ પણ મહેને શા માટે બોલવતા હશે ? ” ઉપાએ મુખ ઉપર ગાંભીર્ય આણીને પુછ્યું. એકદમ પણ માટે તેણે વિચાર કર્યો, “ ચલો કે નહિ, ક્યારે જવાનું છે ? ” “ આજેજ, હમણાજ. તું કપડાં પહેરે એટલીજ બોડી. ”

“ ત્યારે તો રૂકમીબાઈ ! ચહા લાવ. ” “ આનતી, બાઈ ! ” બિચારી રૂકમીબાઈ ધાટણ ! તેને તો તેના શેફનો પ્લાન પાસ થાય કે ના થાય એ બધું સરખુંજ હતું.

“ અરે ! પણ સર રજનીકાન્ત આપણને ચહાજ પાવાના છે. અને હમણાંજ તેમની મોટર આપણને તોડવા આવશે. ” વચ્ચેથીજ અછત બોલી ઉઠ્યો.

“ અરરર ! સારે તો મેહારી ચહા બગડશે. તમે પણ કેવા છો ? ત્યારે પેલી પેટીમાં જ આનાનો ‘ રેક્ષ ’ ભરી. ચાલો બેઠાએ. તમે વધારે ચહા પીશો એમ ધારી મેં તણ પ્યાલા ચા મુકાવી હતી. ” ઉપા અને અછત બન્ને હસ્યાં.

“ તારો રેક્ષ બધાં સિવાય તે કાંઈ છુટકો છે ? ” ટરી પાછા અછતના હાથ ઉપાએ પકડયા, અને અંદરના સુવાના ચોરડામાં એને ખેંચી ગઇ. ત્યાં ખુલામાં પડ્યા રહેતાં એક ટેબલનું ખાનું ચાવીની મદદથી ઉપાએ ખોલ્યું. એક ન્હાની કાળા રંગની પેટી કાઢી. અછતે પોતાના ખીસામાંથી પૈસા રાખવાનું પાટીટ કાઢ્યું.

“ આમાં જ આના છુટા નથી. હવે ? ” પાટીટ તપાસતાં તપાસતાં અછતે પુછ્યું. “ કંઈ નહિ આ આના તો છેને. ”

કિયાના જવાબમાં અછતે ડોણી નમાવી હા કહી.
 “ સારે તે નાખો. આવતા રવિવારે એક વધુ
 બાઈબિધને ચઢા પીવા બોલાવજો. ”
 કિયાએ કહ્યું, “ ચલો જોઈએ—અસ—હવે.
 તમે પેલું ‘ ગુજરાન ’ આપ્યું છે તે વાંચો,
 ત્યાં કપડાં પહેરીને, ધાટણને ચોડુંકે કામ
 કહીને હું આ આવી. ” કિયાએ એક ચપટી
 ચગાડી. અછત સાંધી દિવાનખાનામાં ચાલ્યો
 આવ્યો.

x x x

રજનીકાંત શેઠનો ‘ રજનીવિસ્ત્રાસ, ’
 છેલ્લામાં છેલ્લી આંગણ દપને અનુસરીને બના-
 વવામાં આવ્યો હતો. ન્હાવાની ઓરડીનાં
 દ્વારથી માંડીને તે સુવાના ઓરડાની સિડીથી
 પર્વત આંગણ કળા ફેરફાર નજરે પડતી. તેને
 અંદરથી પૂરેપૂરો જોવા માટે ઘણા જણો રજનીકાંત
 પાસે ભાગણી કરતાં. એકાદ ભાઈએ તો એમ
 પણ સુચના કરી હતી કે એ અંગણને એક
 પ્રદર્શનના રૂપમાં ફેરવી નાખવો. રજનીકાંત શેઠે
 હજુ સુધી તો તેવું કંઈ કર્યું નહોતું. તેઓ
 બહુ થીમંત હતા, અને તે પણ એટલું સુધી
 કે તેમની પાસે વોળી નોકરી કરતો દિરાલાલ
 મુનિમ મોટરમાં જરતો ચઢ ગયો હતો અને
 જે શેઠે પોતાને પહેલેથી આટ આટલી મદદ
 કરી, તેનીજ છાંય નીચે નોકરી કરી પોતાનું
 આયુષ્ય પૂરું કરવા માંગતો હતો.

શેઠ રજનીકાંતની કારકિર્દીમાં એકાદે કાળો
 કાળ હોય તો તે એ કે શેઠ ઘણીખરી નીચ
 પાસવ વૃત્તિના શુભામ ચઢ પડ્યા હતા. તેમની
 પરિશિષ્ટ સ્ત્રી કમલાવતીને ન્હોતા તેઓ સુખ
 આપી શક્યા કે ન્હોતા તેની પાસેથી સુખ
 લઈ શક્યા. સ્નેહમાં એ બહુ સમગત્તા નહિ.
 રસ્તે જરતાં, મોટરમાં આંટા દેતાં કે મદાલ-
 વામાં બેસી રહેતા દરેક માનુસની શારિરિક
 અને માનસિક શુદ્ધતા વિશે રજનીકાંતને પૂરે-
 પૂરો રાક હતો. તેમાંય ઓઝોમાં તો એમને

જરાય શ્રદ્ધા હતીજ નહિ. કોઈ પણ સ્ત્રીને તો
 પ્રમાણિક, શુદ્ધ અથવા તો પતિવ્રતા ધારતાજ
 નહિ—ધારો શકતાજ નહિ. પણ જેમ શ્રીમં-
 તોની બાબતમાં ઘણીવાર બને છે, તેમ
 તેમની અદગત સંપત્તિને લાંબને, આ બધા
 દોષો છુપાવ રહેલા. બહારની દુનિયાનો મોટો
 ભાગ શેઠને શુદ્ધ સ્નેહી, પ્રમાણિક અને એક
 પત્નીવ્રતધારી માનતો હતો.

સર રજનીકાંતની એક ટેવ બહુ મહન
 તેમજ બહુ વિચિત્ર હતી. હિન્દુસ્થાનના ઘણા
 ખરા ઉમતા ઉદ્યોગોને વખત આવ્યે તેઓ
 પોતાનાહન આપવા તૈયાર રહેતા; એ તો જાણે
 કે હીક પણ જેની સાથે આ જાતના દસ્તા-
 વેબને નક્કી કરવા હોય, જેઓને આ જાતની
 મદદ કરવી હોય, તેઓને બનતા સુધી સહ-
 કુટુંબ પોતાને ઘેર બોલાવતા, ચઢા નાસ્તો
 કરાવતા, અને છેવટે મરજી પડે તો મદદ
 આપતા.

દિવાનખાનામા વિલાયતથીજ તાજેતરની
 આવેલી કિંમતી ચિરંટામાંની એકની પૂરેપૂરો
 ધુમાડો કરવાની ધારણાથી, એક મખમલ
 જરિત કાચ કપર શેઠ ખેડા હતા. પાસે એક
 ન્હાના ટેબલ કપર, ટેલીફોન, પાણીથી બરેલો
 કાચનો ગ્લાસ, અને ચિરંટની બાજી રહેલી
 રાખ નાખવા માટે એક પિત્તળની રકાળી પડ્યાં
 હતાં. આ ત્રણ ચીજો તો અંગણમાં ત્યાં
 રજનીકાંત હોય ત્યાં શેઠની પાસેજ પડી રહેતી.

“ ચા.....લો ” હમેશની ટેવ મુજબ
 બગાસુ બાઈને પોતાના મન સાથે શેઠ વાતો
 કરવા માંડ્યા, “ આજે બીજા દસ વીસ
 દબર જશે. પરંતુ દિવસેજ પાંચ દબર પેલા
 સાચુવાળાને આવ્યા હતા...કેટલા ચલા
 હશે ? ” થયું, આ વિચાર અંદર અટક્યો
 અને તેમને તરત ગિજા વિચારો આવવા
 લાગ્યાં.

બહાર મોટરનો અવાજ આવ્યો. લોકોનાં
 વિજ આકર્ષિત થેતું, એમની મોટરનું વિગળિક

ભૂગણું વાગ્યું. શેઠ બેઠા થયા; કિબા થયા; અને પાસેના જોરડામાં ચાલ્યા ગયા. એમનો નિયમ હતો કે દરેક આપનાર વ્યક્તિને ઘોતીયા અને પહેરણ બર નજ મળવું. પૂરતાં કપડાં પહેરીનેજ મળવું.

x x x

ઉંધા અને અછત રજનીકાંતના બન્ધ મહેલના પગથિયાં ચઢ્યાં. ઉંધા તો પગથિયા પાસે ઉભા કરેલા આરસના પુતળાને કદરમય આંખોએ જોવા લાગી.

“આપ દિવાનખાનેમે બેઠિયે. શેઠ સાળ આપકુ અબ્બી મિલેગા.” બધાએ પોતાની ટેવ મુજબ જવાબ આપ્યો અને અછતને દિવાનખાનાનો માર્ગ બતાવ્યો.

રજનીકાંતના બન્ધ દિવાનખાનામાં દાખલ થતાં ઉંધા કંઈક કંપી. એ કંપનો અર્થ એ ન સમજી શકી. અછત પોતાના મનમાંજ મસ્ત હતો. તેણે મન તો હવે પછી થોડા વખતમાં થનાર દસ્તાવેજમાં ચોંટવું હતું.

“આવો ! આવો ?” દિવાનખાનામા હુમણુંજ આવેલી કમળાવતીએ આવેલા મહેમાનોને આવકાર આપ્યો. તેના મુખ ઉપર વિવાદની છાયા, મુખપરીક્ષાના કેાઈ ઉંડાં અભ્યાસીનેજ જણાતી. કમળાવતીએ પોતાના પતિને, પોતાના પતિની ટેવોને, પૂરેપૂરાં જાણખ્યા હતાં. આ છતાં તે એક સાધારણ સ્ત્રી તો નહોતીજ. તેની નસોમા એક શુદ્ધ આર્યજાણતું લોહી વહેતું હતું અને પોતાનો પાત ગમે તેવો હોય, તો પણ તેનીજ સાથે, તેનીજ સેવામા જીવન વિતાડવાના ચોક્કસ ફાવ ઉપર તે આવી હતી.

“આવો ! આવો !” ફરી કમળાવતી બોલી “તમારું નામ અછતકુમાર કે ? મને એ આજે તમારે વિષે વાતો કરતા હતા.” જો કે છેલ્લા વાક્યમાં સલ્તેજ અંશ હતોજ નહિ. રજનીકાંત જ્યારે બહુજ

જરૂર પડે, અને વાતચિત કરવી અનિવાર્ય હોય ત્યારેજ કમળાવતી સાથે વાતો કરતા. બાકી તો બિચારીને એમને એમ રહેવા દેતા. છતાં કમળાવતી પોતાના પતિનું ખરાબ દેખાડવા નહોતી માગતી. રજનીકાંતની ચાલ ચલનની એકેએક વાત હિરાલાલ મુનીમ પાસેથી તેને મળતી; “અને આ તમારાં વહુ કે ? આવોને બ્હેન, તમારું નામ શું ?

પણ ઉંધા પોતાનું નામ જણાવે તે પહેલાંજ રજનીકાંત શેઠ જોરડામાંથી હુકો કાઢ પહેરી આવ્યા. અને જાણે કાંઈજ ન જણતા હોય એવી રીતે કંઈક મોટે અવાજે બોલ્યા. “ઓહો કોણ અછત કુમાર કે ! કેમ ! ક્યારે આવ્યા ? હમણુંજ ? મારી મોટાર આવી હતી ! હાં અને આ તમારું વાઘડું (પત્ની) કે !” રજનીકાંતે સવાલોની ગોળાઓ છોડી.

પણ જેથી તેમણે ઉંધાને જોઈ કે તરત તેમના મનમાંથી વિચારોનાં વાદળાંઓ ફરી ગયાં. નીચ કુટિલ પાશવશક્તિઓ જંગી ઉડી. કેવી સુંદર સ્ત્રી ? અને તે આવા દોહસો ફરારીના પગારદાર નોકરના હાથમાં ? શેઠ રજનીકાંતનું મન તેજ પળથી વિચ્છેદન બન્યું. કમળાવતી, પોતાના પતિના હૃદયમા થતા ફેર શરો તુરત સમજી શકી. તેને નવી આવનાર સ્ત્રીની દયા આવી. શું હમેશને માટે જોડે માર્ગે ચડી ગયેલ તેના પતિ આવી નિર્વિપ સ્ત્રીને જસાવશે ? આ તે મનુષ્ય કે પિશાચ !

આ બધા બનાવો ચઢ જતાં બહુ વાર ના લાગી. રજનીકાંતે તુરત ચઢા લાવવાનો હુકમ આપ્યો; અને દરિયાના દર્શન દેતા વરન્ડામાં જઈને એક આરસના ટેબલ આસપાસ સર્વે બેઠાં.

“બ્હેન ! તમે નામ કહેતાં તો બૂલીજ ગયા ” કમળાવતી ફિક્કું હસી. હસી નહિ, હસવાની કોશિષ કરી.

ઉંધાએ ઉંચી નજર કરી. સામે બેઠેલી

કમળાવતી તરફ તેણે જોયું. “ મહાર્જુન નામ ..
ઉપા. ” તેણે ધીમેથી જવાબ આપ્યો.
“ આહા ! ઉપા ! બહુ મનહુનું મીઠું નામ
છે. ” કમળાવતી બોલી. જનપે અન્નપે પો-
તાના પતિના હૃદયના ભાવો તેણે સ્વમુખે
બહાર કાઢ્યા.

ચહા આવી. અછત, બોળો અછત કમ-
ળાવતીને પોતાનો કુટિરનો ‘ પ્લાન ’ સમ-
જાવવા માંડ્યો. રજનીકાંત ઘણીયે વાર ઉપા
સામે એકી ટોચે જોઈ રહ્યા. તેઓની નજર
એક પણ ભેગી થઈ. મીઠ મંડાઈ ન મંડાઈ
સાંતો ઉપાનું હૃદય કંપી ઉઠ્યું. રજનીકાંતનાં
હૃદયના લાવો તે જાણી ગઈ. તેણે નીચી
નજર કરી દીધી.

શેઠ રજનીકાંત પોતાને બહુ ફેલ, બહુ
વિદ્વાન અને દરેક બાબતમાં અનુભવી માનતા
હતા. સ્ત્રીઓ તેમને મન મગતરું હતી. તેમણે
એકાદ એ ખાનગી મિત્રોને તો એટલે મુઠ્ઠી
કહેવું કે “ કોઈ પણ સ્ત્રીને લાવો. તેને એક
અંદાજીયામાં મારી કરી દઈશ. ” કમળાવતી
બ્યારે બ્યારે આવી વાતો સાંભળતી ત્યારે
બહુએ નિશ્ચયો નાખતી અને લવિષ્યમાં કાણુ
જણે કેવાયે બનાવો બનશે એ વિચારે બહા-
વરી બનતી.

ઉપાના પ્રથમ દર્શનજ વિવ્હળ અનેકું
મન આસ્તે આસ્તે વધુને વધુ વિવ્હળ થવા
માંડ્યું. શા માટે તેને પણ પોતાની ન કરી
શકે ? શા માટે બીજી ઘણી સ્ત્રીઓની જેમ
તેને પણ પોતાના હાથમાં ન લઈ શકે ?
તેમને આ જાતના અસંખ્ય વિચારો થયા.
અછતને ખબર પડે તો એ શું ! જ્યાં મુઠ્ઠી
તેમની પાસે રાત્રીઓને પણ ગરમાયે એવો
અદળક વૈભવ હતો ત્યાં મુઠ્ઠી તો બધી ચીજ
તેમનાજ હાથમાં હતી. પાશવવ્રત્તિ અને સદ્-
કર્મ વચ્ચે તુમુલ્હ બન્ધ મુલ્હ ચાડ્યું. અને
છેવટે પાશવવ્રત્તિ છતી. અને પ્રથમ સપ્ટેમ્બર
ઉપાને હાથમાં શેવાનો શેઠ મક્કમ કાચ કર્યો.

ચહા પિતાં પિતાં જાત જાતની વાતો થઈ.
રજનીકાંતે પોતાના વૈભવનો પરિચય ઉપાને
કર્યો. એમણે ધાર્યું હતું કે એમની “ બાર બાર
મોટરો, એકલા મુંબઈનાજ આઈ આઈ બંગલાઓ
અને મહિને આવતું ૨૪૦૦ રૂપિયાનું ભાડું ”
વિગેરે વાત સાંભળી ઉપા છક થઈ જશે પણ
આ બધી વાતો સાંભળતા ઉપામાં જરાયે ફેર-
ફાર ન થયો. તેણે સાંભળ્યા ક્યું.

“ આમ કેમ ? ” વળી શેઠે વિચાર
થયો. “ આ કોઈ બીજી જાતની સ્ત્રી હતી ?
અરે સ્ત્રીઓમાં જાત કેવી ? એ તો બંધીય
સરખી. ”

ચહા પિવાઈ રહી. ઉપાને પોતાની કરવા-
ના નિશાન પ્રત્યેનું પડેલું તીર શેઠે અછત
તરફ ફેંક્યું. અછતને બીજી દિવસે ઓશીસમાં
આવવાનું કહ્યું અને “ દરતાવેજ ત્યાંજ કરી-
શું ” એમ આશા આપી. અને જો
દરમિયાન કંઈ નવો વિચાર રજનીકાંતને સુઝે
તો અછતને તુરંત ટેલીફોન કરી શકાય તેટલા
માટે અછતના પાડોસીના ટેલીફોનનો નંબર
શેઠે લીધો. અછતને જરા વિચાર તો થયો કે
૨૪ કલાક કરતાંયે ઓછા સમયમાં શું વિચાર
શેઠને આવશે ! પણ તેનું દિલ બોળું હતું.
તેના એ વિચાર આગળ વધ્યોજ નહિ.

અછત અને ઉપા ઉઠ્યાં. શેઠે લખવાને
કહીને મોટર બોલાવી. અછતે શેઠ સાથે હસ્ત-
ધુનન કર્યું. અને ઉપા તેમ કરતાં કંઈક
અચારી, કંઈક ખંચાઈ, પણ તેમ કંઈજ તેનો
છુટકો થયો. બાકી શેઠે તો ઉપા સાથે હસ્ત
ધુનન કરી કંઈક અજમ આનંદ, પોતાના
ધારવા પ્રમાણે મેળવ્યો.

મોટર આવી. છેવટની સલામીઓ સેવાઈ
ન સમજી શકાય તેવો નાદ કરતી મોટર
બગીચામાંથી રસ્તા ઉપર આવી અને શેઠ
અને કમળાવતી પોતપોતાના ઓરડામાં ચા-
લ્યાં ગયાં.

રાતના નવ વાગી ગયા હતા. એજ દિવા-
નખાનામાં એજ કોચ ઉપર એજ સાધનો
સાથે, જ્યાં પરવારીને રજનીકાંત પડ્યા હતા;
પણે કેમણેથી કાઢી મુકાયલી વિદ્યુત્તણાએ
રજનીકાંતનો—એમના મદ્યનો આશરો લીધો
હતો. એમના વિચારો કપાને કમ રીતે દાય
કરી એ વિચેનાજ દતા.

ચિરંતે અંધો પ્રાણ નીકળી ગયો. તેના
છેડા ઉપર ચોરેલી રાખને પિતળની રૂકાખામાં
નાખી, શેડે અગાડ્યું ખાધું, “બરોબર! જેનું”
શેડે આચિંતા બોલી લાયા, “સા. પામે
પૈસા માયું અને પેલી સમગ્રુ દગે તો સમ-
જશે. અને નદિ નો? નદિ તો શું જરા
સમગ્રુ છે તે મદદ કરવા વિનંતી તો કરશે
ને? ત્યારે અલિજ બોલાવોશ અને પછી ..

વધુ વિચાર ન કરતા શેડે ટેલીફોન લાય-
માં લીધો. અછતના પડોશીનો નંબર બે-
ળો. અછતને બોલાવ્યો. અને શેડે બનાવરી
બવજો વાત કરી, “કાલુ—મી. અછતકુ-
નાર કે! હું રજનીકાંત શેડેના માણસ. હા-
લુઓ શેડે કહેવાનું” છે કે—હા શેડે કહેવા
કર્યું છે—કે તમારે પણ દસ દગ્ગર રોકવા પડ્યો
—હા. દસ દગ્ગર—નહિ શો તો મુશ્કેલ ગયા છે—
આશો સાહેબજી.”

અછતે વાત સાંભળી. પોતાના ગોરમ-
માં જઈને કપાને વાત કરી. અને દતારા
થયાં.

“એમાં ટીલા શું થમ જાયો છે?”
ઉપાએ આસ્તે કહ્યું, “શેડેને જરા વિનંતી
કરશે એટલે થયું.” હમેશાં શાન્તિ પ્રસાર-
વતી ઉપાએ આજે પણ અછતને સાન્વન
આપ્યું. તેણે બીજે દિવસેજ શેડેને મળવાનો
વિચાર કર્યો.

તે શેડે ઉપાના મુખ ઉપર અવનવા
અનુભવોની ન્યેાત પ્રકાશી હતી,

બીજે દિવસે અગાવાર વાગે અછત
ઓછીસમાં ગયો. આજે તેનામાં જરૂરિ
કન્સાદ ન્દોતો. રજનીકાંત શેડે જેવરનો શો
જવાબ આપશે એ વિચારે તેનું મન બહુ
કોળી નાખ્યું હતું.

અછતના જવાને એકાદ કલાક વિતી
ગયો. મગજની અસ્થિરતા કોઈ દિવસ પણ
ન સમજ મહેલી જ્યાં આજે અસ્થિરતા
અનુભવવા લાગી. તે જગતને અને જગતના
નુષ્ટાન્તને ઓળખી મહેલી. પણ બધી બાજ-
તનો અનુભવ પૂરેપૂરો તેને ન્દોતો થયો. તેણે
પછો વિચાર કર્યો, મદ્યે થણી જાવના બાવોનું
મન્યન કર્યું.

“હું સા માં રજનીકાંતને ન કરું!
હુંજ પુછીશ! હુંજ વિનંતી કરીશ!” તે
ઉઠી. પામેના પડોશીના બોલમાં ગઈ. સાં
પણ તેને પોતાનાં ઘર જેવુંજ હતું. ટેલીફોનની
ચોપડી કાઢી. રજનીકાંતનો નંબર શોધી
કાઢ્યો. ટેલીફોનનું ચકરું પાંચ વાર ફર્યું,
અને શોરી પગમાં સામે નાકેથી સર રજનીકાંત
બોલતા સંભળાયાં.

શેડે પોતાની ધનમાં હતા. એમાં એમ
એમને સવાલ કર્યો. “કેમ દિરાલાલ! કે-
સામાં વેચા?”

ઉંતા જરાક અચ્છી, “તમે રજનીકાંત
શેડે કે!”

રજનીકાંત પોતાની બલ બોમ રાક્યા,
“અ...તમે કાણ!”

“હું જ્યા... અછ.”

“ઓહો! કાલુ કાપા બ્લેન કે રજનીકાંતે
વચ્ચેથીજ પૂછ્યું.”

“હા. તમે કેમ પછવાડેથી વિચાર કર-
ઓ? ઉપાએ સળ સવાલ પૂછ્યો.

“કેમ. કંઈ તમે પૂછો છો!” શેડે
આચિંતા સવાલથી ગભરાયા હતા, સારો
જવાબ ગોતી કાઢવા, જવાબ આપ્યો.

“ના. ના. કહે તો ખરા.” ઉપાનો
જીવ જતો હતો.

“જુઓને કિપા ખેન ! આ તો બધી વેપારની વાતો છે. એ ટેલીફોનમાં ના ચાલ. ને તમે આંહિ આવો તો આપણે વાતો કરીએ. ફરીથી બરોબર વિચાર કરીએ. આ હ વાગે આવશે ? ” રજનીકાંતે પુછ્યું.”

એક પળમાં તો કિપાને ઘણા વિચારો આવી ગયા. આ માણસને યો પાડવી કે નહિ ? હા તો પાડવીજ. સ્કાંતે અછતને લઇને જવું અને બધી વાતો નક્કી કરવી.

“હા આવીશ”. તેણે કહી દીધું. અને ભુગળાને તેની જગ્યાએ મુકી દીધું.

x x x x

શેઠ રજનીકાંત મજલમાં આવી ગયા. તેમને મનમાં એમ એકસ દસી ગયું કે કિપા પોતેજ તેમના ઉપર મોહી પડી હતી અને તેથી આવતી હતી. તે શું કરતી હતી તે સમજતી હતી. નહિં તો હા નજ પાડે. હવે તેમને બીજે વિચાર આવ્યો. માર્ગના કાંટા રૂપ અછતને દૂર કંઈ રીતે કરવો ? આવી બાબતોમાં તેમનું હૃદય હમેશાં ચર્ચાતાથી કામ કરતું. તેમને તરત એક પુકિત નહિ આવી અને ઓશીસ ઉપર ટેલીફોન કરી હિરાલાલ મુનિમને જલ્દી બંગલે મળી જવા કહ્યું.

હિરાલાલ આવ્યા. શેઠે બધી વાત તેને સમજાવી. શેઠાણીને કંઈ પણ વાત ન કરવાનું કહ્યું “ને હિરા,” શેઠને મુનિમ એકલા હોય ત્યારે આમજ વાત થતી “આજે બે એક વાગે પેલો અછત મળવા આવશે. અર્ધિ કલાક તો ચડા પાણીમાંજ કાઢી નાખજો. એની ઓશીસમાં, એના નામની ચિટ્ટી મોકલાવી રજા મંગાવી લેજો. પાંચેક વાગા સુધી એની સાથે એના ‘પ્લાન’ ની આડી અવળી વાતો કરજો. તેને મનમાં ખાત્રી થતી જોઈએ કે હું રૂપિઆ આપવાનો છઠ્ઠ. પાંચ વાગા સુધીમાં દસ્તાવેજની નકલો કરા-

વજો. બે ચાર નકલોમા જૂલ કાઢી રદ કરાવજો. લગભગ છ વાગે ત્યારે આ પાણુ લઇ આવજો. પણ બે જ તે કોઇને ટેલીફોન ન કરે. ટેલીફોન કરવાની તકજ ન આપતો. રસ્તામાં એના ઘર આગળ ઉતરવાજ ન દેતો અને પેલા મી. ભટ્ટ સોલીસીટર છે ને એને કહેજો કે આજે જરા બહેલા—આપણી મોટર આવજો—જરા બહેલા માટુંજે જાય. પણ આ બધી બાબતોમાં અછત પોતાની જૈરીને ન મળે” એ ધ્યાન રાખવાનું. સમજ્યો કે ? જરા ટેલીફોન પણ કરશે તો થોડાજો થઇ જશે.”

“હા. બરોબર સમજી ગયો.” હિરાલાલે આવી ઘણી બાબતોમાં શેઠને મદદ કરી હતી. આ વાતમાં તેને કૈતક જેવું કાંઈજ લાગ્યું નહિ.

x x x

સાડા છ થઇ ગયા હતા. ઘાટણે કિરેલ ચડા દરી ગઇ હતી. અને તે પાછી ઉંઝી કરવા મુકાઇ હતી. હજુ અછત ઘેર નહોતો આવ્યો ઉપા વાટ જોઇ જોઇને થાકી ગઇ. તેણે એકવાર અછતને ઓશીસમાં ટેલીફોન કરેલો પણ ત્યાંથી જવાબ મળેલો કે, “આજે અઢી વાગે બહાર ગયા હતા અને પછી ઓશીસમાં નહિ આવે એ મતલબનો ટેલીફોન આવી ગયો હતો.” આ બધામાં ઉગાને કાંઈજ સમજ નહોતી પડતી.

વખત ઘણો પસાર થયો. સાડા સાત થઇ ગયા. ઉપાની આખો રડીને લાલ થઇ આવી. તેના સર્વ પાસો આજે કિધાજ પડ્યા હતા મનને સવાલ કરવા માંડી : “શું કરવું—જવું” કે નહિ ?—ના ના—જવું તો ખરજ ને થશે તે પતિ મારેજ થશે !” હૃદયમાં આ વિચાર ફર થયો. તેણે મુખ ઘોષ નાખ્યું. કપડાં પહેલી અને રૂકમીબાઇ ઘાટણને કપડાં પહેરીને એક બાડાની ગાડી લાવવાનું કહ્યું. ઘર બંધ કરીને પોડાશીને આવી આપીને,

ધારણને સાથે લઇને, ઉપાએ રૂઝનાકાંતના ઘર તરફ પ્રયાણ કર્યું.

x x x

છવનના આટલા વર્ષોમાં રૂઝનીકાંત પોતે ઉપાડેલા કાંઈ પણ કામમાં પાછળ નહોતા પડ્યા. આજે પણ પોતેજ છત્તે એમ તેમનામાં આત્મશ્રદ્ધા આવી ગઇ હતી. એટલે અધી આનંદ તેમના હૃદયમાં આપી ગયો હતો કે રૂઝનીકાંત, હવે પછી જે કાર્ય કરવાની ધારણા રાખી હતી, તે કાર્યનો મંભી-રાધથી વિચાર પણ નહોતા કરી શક્યા. જે વિચારનું એક ન્હાનું શું બ્રહ્મણ પણ એમનાં હૃદયમાં વહિ શક્યું હોત તે સમગ્ર શકત કે આજની તેમની આત્મશ્રદ્ધા જરાક, બહુજ થોડે અંશે ડગતી હતી.

શ્રદ્ધાગત્તા છેક છ વાગે તેમણે કમળાવતીને પોતાની બહેનપણીને ત્યાં જવા રજા આપી. અને 'તારી મરજ પડે તો ત્યાંજ જાઓ લેજો' એમ પણ હુકમ આપ્યો. કમળાવતીને, હૃદયની શાંતિ આ બહેનપણીને ત્યાંજ મળતી. અને નેથી તે બિચારી તુરત ત્યાં દોડી ગઇ.

સાડા છ વાગે અજીત આવ્યો. જેની સાથે ફરી વાતો થઇ રૂઝનીકાંત જાણે એકાદ બે બાબતો ન સમજ્યા હોય, તેમ થોડા આડા અવળા સવાલો પુછ્યા. અને દસ્તાવેજ ત્યાંનેત્યાં મુનિમ પાસે લખાવ્યો.

અજીત. આનંદમાં આવી ગયો. "તારે હું જાઉં?" તેણે પુછ્યું.

"શા માટે?" શેડે કહ્યું, "મેં મારા વકીલને કહી રાખ્યું છે તે તમે ત્યાં જાઓ એટલે કંઈ બુલબુલ હશે તો એ સુધારી આપશે અને દસ્તાવેજ પાકે લખી દેવાશે."

"હા. તો કાલે હું જાઉં."

"ના. ના. મેં વકીલ સાથે 'એવોલ્યુશન' કર્યું છે. અને અત્યારે ન જાઓ એ તો ખોટું. જાઓને, હું મારી મોટર

આપું. હિરાલાલ!" શેડે મુનિમને બોલાવ્યો. "તમે અજીતભાઈ સાથે જાઓ અને બધું કામ ચેકપુ કરી લાવો." શેડે આ વાક્યોથી પોતાનો વિશ્વાસ અજીત ઉપર બેસાડી દીધો.

અજીત અને હિરાલાલ ઉઠ્યા. રંગ બરોબર બેસાતો બેઠને શેડ મલક્યા. અજીત બારણા સુધી ગયો. અને ત્યાં પહેલેયતાંજ, કેંક યાદ આવવાથી બોલ્યો 'તો પાછો ફરો'.

શેડ જરા ગભરાયા, "કેમ." તેમણે મોટે અવાજે પુછ્યું.

"એતો જરા મારી વાઈડને ફોન કરી-

"અરે! એમાં શું? ફોન કરીશ."

શેડ વચ્ચેથીજ બોલી ઉઠ્યા, "શું નંબર છે?" શેડે જાળ બરોબર ફેલાવી. બિચારો અજીત સપડાયો. તેને પકડી ખાત્રી થઇ કે શેડ 'ખરેખત પરમાર્થજ' કરતા હતા. તેણે નંબર આપ્યો અને વિદાય થયો.

અજીતને ગયાને બહુ થોડીજ વાર થઇ. તરત શેડે મી. બટ સોલીસીટરનો—માટુંગાનો નંબર જોડ્યો. તેમણે 'પુછ્યું', "મી. બટ છે કે!—સાહેબજી મી. બટ—પેત્રો અજીત આવે છે—હિરે સાથે છે—અરે બહાનાં કાલીની રોકળે અને મારા તરફથી કંઈ વધુ ખર્ચ ન મળે ત્યાં સુધી લખાણ પાકું ન કરતા—સમજ્યા કે!—સાહેબજી." શેડના ઘણા ખરા કાવત્રાના કર્તા હતાં મી. બટ સોલીસીટર પણ થોડે અંશે હતા. શેડ વધુને વધુ મલક્યા અને હવે ઉપાને મારે અધીરા બન્યા.

અને એજ વખતે બિચારો અજીત, રૂઝનીકાંતની મુંદર મોટરમાં, ઉમંગ અને હર્ષની નદીઓ દિલમાં વહાવતો માટુંગા તરફ પ્રયાણ કરતો હતો.

x x x

જ્યારે ઉપાની બાહુની ગળે રૂઝનીકાંતની

બંગલામાં આવીને ઉભી રહી, ત્યારે દિવાન-ખાતાના મોટા ઘડિયાળમાં સવા આઠ થયા. બાંધ્યો ગઘ કાલે આવેલી બાઇને પૂરેપૂરી જાણપતો હતો.

“ શેઠ ‘ એમ્મર ’ મેં બપોરે હય. આપકુ ઉધર લે જાનેકું બોલા હે. ” ઉપા ચમકી. આ ‘ એમ્મર ’ વળી શું હતું. ઘાટ-છુને બેસવા કહ્યું. બાહુતી ગાડીવાળાને પેસા આપ્યા, અને ભમ્યા પાછળ જવા લાગી. જીવનમાં આ જાતના પ્રસંગ પ્રથમ હતો. તે કંપતી હતી, છતાં યે નિર્જનતાનાં ચિન્હો તેના મુખ ઉપર આવતાં શરમાતાં હતાં.

બધાએ તેને પહેલે માણે લાઇ ગયો. એક ખુણામાં આવેલું બારણું ખોલ્યું. અંદરના ભાગમાં બસીએ પૂર જોરાથી પ્રકાશી રહી હતી. એક પુરૂષ બારણાં તરફ પીઠ રાખીને બેઠો હતો. ઉપા રજનીકાંતને ચોખ્ખા જાળખી શકી.

બધાએ શેઠને ખબર આપ્યા. શેઠ એક-દમ ઉભા થઇ ગયા. “ આવો ! આવો ! ઉપા પહેન, આવોની. ” શેઠની જૂઠ્ઠાઇની હદ હતીએ આવી નહોતી. ઉપાએ કાચ તેટલું પ્રભુ સ્મરણ મનમાં કર્યું. તે અંદર ગઇ. શેઠ જતાવેલી ખુરશી ઉપર એકી અને ચારે બાજુ જોયું. જોરડાને એકજ દાર હતું એ બાજુએ બારીઓ હતી. દૂર રહેલો દરિયા પોતાના અસ્તિત્વની ધાદી આપતો ગજતો હતો. ભીંત ઉપર કમળાવતીની અને બીજા ઘણામ પોતે નહોતી જાળખતી એવાં જી પુરૂષની છબીઓ ટીંગાડેલી હતી. બધાએ ગયો. આંગલ રીતીને અનુસરીને બનાવવામાં આવેલું બારણું એની મેજાજ, ‘ સ્પ્રીંગ ’ વતી બંધ થયું. ઉપા વધુ કંપી.

“ આખ્યાં તો ખરા. ચાલો ઉપા...કેમ છો ? પછી શો વિચાર કર્યો ? ” શેઠ વધુ

નહત થયા. જેવી તેમને ઉપાને, કલ્પેલી એવો જ સવાલ પુછ્યો.

ઉપા સવાલ જોરાજર તો નજર સમજી શકી. “ એમાં વિચાર શું કરે ? એ બિચારા દશ હજાર રૂપિયા ક્યાંથી કાઢે ? ” શેઠે આવા જવાબની આશા નહોતી રાખી. તેમને કેંક બીજુંજ જોઇતું હતું.

“ અરે ! દશ હજારમાં શું ? ” શેઠ નવીન યુક્ત શરૂ કરી.

“ કેમ વળી દશ હજાર તે ક્યાંથી નિકળતાં ? કે ન્હાની રકમ છે ? ”

“ પણ તમે છો ને ! ”

“ હું શા કામની ? કંઈ જોાછીજ નોકરી કરી શક્યાની હતી. ” શેઠે આ ટાલણાં નહોતાં ગમતા. તે કંઈક કંટાળ્યા.

“ તુમે ધારે તો એ બધું કરી શકે. એમ છો પણ એ માટે પૂરેપૂરું દિલ હોયું જોઇએ. ”

“ એટલે ? ” ઉપાએ કેંક રાખ્યા કરી પૂછ્યું : “ એટલે ? ”

“ ઉપાકુમારી ! શા માટે મને તલસાવો છો ! મારા આમંત્રણને માન આપીને અહિં સુધી આખ્યાં તો શા માટે જોટી રીસ કરો છો ? ” ઘણીખરી નબળી મનની સ્ત્રીએ પાંચે બચ્ચેએ એમનો પ્રવેશ જોડે અહિં શરૂ કર્યો.

“ શેઠ ! કંઈ દાર બાર તો નથી પિ-ધોને ! ” ઉપાએ મોટે અવાજે કહ્યું. ખુરશી ઉપરથી ઉભી થઇ ગઇ. કાચ રજનીકાંત પકડવા આવે તે માટે ટેમકને એક છેડે જઈને ઉભી રહિ.

“ અરે કંઈ દાર તે હોય ! પણ ન્હામે છો શા માટે. અહિં સુધી આખ્યાં ત્યારે...” શેઠે પુરૂ વાક્ય ન બોલી શક્યા. ઉપાની ત્રાટ સંભળાઇ.

“ નીચ ! શું તું એમ ધારે છે કે હું અહિં તારી ઈન્જિઓ પૂરી પાડવા આ

નથી જોતા તારા પૈસા. જવા દે મને.” ઉપા
બારણા તરફ દોડી. પણ ટેબલ આગલથી
શેડ તેની. પહેલાં બારણા આગળ પહોંચી
ગયા. વિલાયતી કળમાં ચાવી ફેરવી દીધી અને
ઓરડીના એક ખુણામાં ચાવી ફેંકી.

ઉપા સપડાઈ. તે વિકારી રજનીકાંતના હા-
થમાં આવી ગઈ. રજનીકાંતે તેના અપવિત્ર
હાથો ઉપાની આસપાસ જોરથી વિંટાળ્યા. ઉપા
પોતાના નાનુક હાથની મુઠી વાળીને રજની-
કાંતને મારવા માંડી. પણ અત્યારે રજનીકાંતમાં
વિશેષ જોર હતું. ઉપાએ ઘણા પ્રયત્નો કર્યા
છતાં તે છુટી ના શકી. રજનીકાંતે ઘણા
પ્રયાસો કર્યા પણ ઉપાએ મચક ન આપી.
ખન્નેએ પોત પોતાના પ્રયાસો ચાલું રાખ્યા.

ઉપા છેવટે ચાકી ગઈ. “ સમુર કરો,
રજનીકાંત, સમુર કરો. ” તેનો શ્વાસ ભરાઈ
આવ્યો. તે કેમે કરીને બોલી શકી. રજનીકાંત
કંઈક પિગળ્યા. તેમણે ઉપાને છોડી.

પાસેના એક કોચ ઉપર ઉપા પડી ગઈ.
રજનીકાંત પાસેથી છુટવાનાં ફાંસામાં તેને
ધણીજ ધાક લાગ્યો હતો. તેણે શ્વાસ
ખાધો: રજનીકાંત જરા આનંદિત થયા. તેમને
લાઝુ કે હવે બધું ટેકાણે આવી જશે.

“ રજનીકાંત, જરાક તો વિચાર કરો ? ”
થાકને લીધે બેદાશ થયેલી ઉપાએ શબ્દો
ઉચ્ચાર્યા.

“ મારે તે શા વિચાર ! બધી ગોઠવણો
થઈ જશે. અજીતને ખબર પળુ નહિ પડે. ”
રજનીકાંત બેદરકારીથી બોલ્યા.

“ અરે ! એ વાત નથી. ” ઉપાનું હૃદય
થડક્યું.

“ તારે શું વાત છે. ? ” રજનીકાંત
જરા અન્યથા થઈ.

“ હા ! અહિં એકાંત છે. તમે તમારા
નોકરોને ફર-જોડ્યા હશે. યુમ પાડું તો

કોઈને સંભળાય એમ છે નહિ. અહિં મારું
કાણુ છે ! કદાચ તમે તમારી ધારણામાં શંકશે.
પણ હૃદયના સ્નેહ વિનાની એક નીચ હલકી
પાશવવ્રતિમાં તમને શી મજાદ આવશે ?
રજનીકાંત, કહેાને ! તમને શી મજાદ આ-
વશે ? ” ઉપાએ પુછ્યું. તેના ગરિબમાં થઈ
ગયેલાં મુખનાં આંસુઓ દિવાની જ્યોતથી
જળિહળતાં હતાં.

“ એનું તમારે શું કામ ? ” શેડ ધણી
વાતો સાંભળી હતી. પણ આજે તેમણે કંઈક
નવીનજ જાતની વાત સાંભળી.

“ એટલુંજ કે છાંદગીની ખરી મજાદ
તમે જાણીજ નથી. ” કોચઉપર પડી પડી ઉપા
બોલી. તેણે ત્રાંસી આંખે રજનીકાંત તરફ જોયું.
તેના મુખ ઉપર ફેરફારનો કંઈક અંશ હતો
ખરો.

“ એતો તમે કહો છો. એટલુંજ તે.
બાકી તમને મારા જીવનની તે શી ખબર પડે. ”

“ તમે શ્રીમંત છો. પણ તમારું જીવન ક્યાં
શ્રીમંત છે ? આવી નીચ વ્રતિઓનો ભોગ થઈ
પડ્યા છો. એ વ્રતિ તો જંગલના પશુઓમાં
પણ હોય છે. તારે શું દશ કરોડના માલીક
રજનીકાંત અને જંગલમાં રહેતા પશુ વચ્ચે
કાંઈજ ફેરફાર નથી ? હેં ! રજનીકાંત !
તારે શું તમે પશુ જીવનજ ગાળો છો ? ”
રજનીકાંત ચમક્યા. આ સ્ત્રી શું કહેતી હતી ?
ઉપાએ એક નિસાસો નાખ્યો. “ ખરેખર તમે
પશુ જીવનજ ગાળો છો ! એ ! રજનીકાંત.
આટલી બધી સંપત્તિના માલીક થવામાં તમે
શો કામદો કાઢ્યો ? ”

શેડનું મન ચક્રોળે ચડ્યું. તેમને વિચાર
થયો: શું ઉપા સામાન્ય સ્ત્રી નહોતી ? શું પોતે
ખરેખર પશુ જીવનજ ગાળતા હતા ?

“ તમારી પાસે ધન છે, વૈભવ છે. તમને
નિરાદિન નહોતી સ્ત્રી છે. તો શા માટે જંગલ

નનવરો શરમાય એવું કાર્ય કરે છે ? ”
ઉપાના વાગ્યાણે પ્રયંડ હતાં. મુખમાંથી છુ-
ટયાં પરબારાં હૃદયમાંજ નર્તન વાગતાં હતાં.
અંતરાત્મા જાગ્યો હતો. પાશવવ્રત્તિ અને
અંતરાત્મા વચ્ચે પાશુ પુમુલ યુદ્ધ જમ્યું હતું.
પાશવવ્રત્તિ પાછળ હટતી હતી.

“ એટલે ઉપા—તમે શું કહેો છો ? ”
શેઠે અકળાએલે સ્વરે પુછ્યું.

“ રજનીકાંત ! આટલાટલી દોલતનું આ
પરિણામ કાં લાગે છે ? ગધી રીતે સ્વતંત્ર છે તો
એકલી પાશવવ્રત્તિનાજ શા માટે શુલામ થાએ
છો ? તમારે તો પાશવવ્રત્તિ ધીકારવી જોઈએ.
તમે ! તમે કોણ ! તમારા જેવા આ વૃત્તિના
ભોગ થઈ પડે તો ગરીબોનું શું ગણું ? તમારા
હૃદયમાં પાશવવ્રત્તિને જગ્યાજ ન મળવી
જોઈએ. તમારે તો જગતને શુદ્ધ આરિત્યના
પાંડા શીખડાવવા જોઈએ. જાઓ ! જાઓ !
ઓ રજનીકાંત ! શુદ્ધ રોહની શોધ કરો. ”

શેઠે અવાંક હતા. તેમના હૃદયમાં કેરકારો
બહુ નરહીથી થતા હતા. ઉપાની વાતો એમના
હૃદયમાં કટારીની જેવી અસર કરતી હતી.
ખરેખાત ઉપાને એક સામાન્ય સ્ત્રી માનવામાં
તેમણે બહુજ મોટી ભૂલ કરી હતી. છતા
હજુ પાશવવ્રત્તિના થોડા અંશો રહ્યા હતા.
તેઓ બોલવા જતા હતા ત્યાંજ....

“ ના ! ના ! હું ભૂલી ! મેં તમને
શોધ કરવા જવા કહ્યું ? નહિ ! શોધ કરવા
શા માટે જવું ? તમારાજ મહેલમાં, તમારાજ
દિલમાં વાસ કરવાની ઇચ્છા રાખવાર, સતિ
સ્ત્રીને પણ શરમાવે એવી કમળાવતી—બુઝેરા
રજનીકાંત ! એ કેવી સુંદર છે ? ”
એમ કહેતાં કહેતાં ઉપાએ રજનીકાંતનું ધ્યાન
કમળાવતીની એક મળદની છબી તરફ ખેંચ્યું.
અને તે વખતે તો શેઠને પણ લાગ્યું કે
કમળાવતી સુંદર છે ખરી. ખરેખાત ઉપાના શબ્દો

સાચા હતા. કમળાવતી સુંદર હતી જ. અને
એ વખતેજ શેઠ સમજી શક્યા કે તે કમળા-
વતીને જરાજ નહોતા સમજતા—નહોતા સમજી
શક્યા. એનામાં રૂપ હતું પણ એમણે તે
તરફ નજર નાખવાની કેશિયે પેણું નહોતી
કરી. એના મુખ ઉપર તુર હતું પણ એ તુર
એમણે સુકવી નાખ્યું હતું. થયું, શેઠની પા-
શવવ્રત્તિ તદ્દત હારી ગઈ. અંતરાત્મા વિજેતા
બન્યો.

શેઠના હૃદયમાંથી અંધકાર ભાગતો હતો.
જ્યોતિનું સામ્રાજ્ય આસ્તે આસ્તે ફેલાતું
હતું. તેમની હમેશાની ચેતન વિનાની આંખો
મા આજ કેંક તેજ પ્રકાશ્યું. તેમનું ચિત્ત
વધુ અસ્થિર થયું, તેમણે જોયું, ઉપા તરફ
જોયું, એ પણ ત્યાં ઉપા નહોતી. પણ વિ-
જયના ગૌરવથી રામતી, પ્રતિભાતુ સામ્રાજ્ય
ખેતાના મુખ ઉપર પ્રસરાવતી, એક અસા-
ધારણ અખળા હતી.

“ ઉપા...ખેન, ” શેઠને હ્રમો લરાઈ
આવ્યો. હૃદયની શુદ્ધ લાગણીઓથી બોલા-
એલ શબ્દ ‘ખેન’ અસારે. શેઠના મુખમાં
રિષી નીકળ્યો. “ તમે તો દેવી છો. ”

ઉપાની આંખોમાં ઝળહળીઆં લરાઈ આ-
વ્યા. તે છેવટે સમજી શકી કે આખરે અં-
તરાત્માની છત થઈ હતી ખરી. ટેબલ પર
પડેલો રમાલ લઈ શેઠે આંસુ હોલ્યાં.
ઉપાના આંસુઓનો થોડો અંશ તેની સાડીના
પાલવવડે ગ્રેસ કરવા માંડ્યો.

“ ખેન ! ઓ ખેન ! મારા આ વર્તન
માટે માફી...” શેઠ વધુ બોલી ન શક્યા.
તેમનાથી રડી દેવાયું. મહા મહેનતે શેઠેલાં
આંસું શરી બહાર નીકળ્યા આવ્યાં.

“ રજનીકાંત ! ” ઉપા સગી ખેનને
પેણું લગાવે એવા હેતથી બોલી, “ એમાં
તમારો વાંક છે જ નહિ. તમારા શરીરમાં

અંતરાત્મા હતો પણ એ અચેતન પડ્યો રહ્યો હતો. તમે એમ જાણતા હતા કે આ કાર્યો ખોટા થાય છે. પણ તમારા દુષ્ટ મિત્રોએ, તમારા નોકરોએ તમારી પાસવત્તિને ખોળી. મિત્રો અને નોકરો પૈસાના લાલચુ હતા એકાદ ખોટી પ્રતિભા શુભામ તમને કરીને તેઓ કમાવા માગતા હતા. તમે ફસાયા અને તેઓ ફાડ્યા. તમને બધિયે સ્ત્રીઓ નબળા મનની મળી. અંતરાત્માને જગાડનાર કોઈ સ્ત્રી તમને ન મળી. જે કોડે તમને મળ્યાં, જેને તમે વધુ ઝાળખવાનો પ્રયાસ કર્યો એ ચારિત્ર્ય વગરના અને અપ્રમાણિક નીકળ્યાં. એ ઉપરથી તમે આખી દુનિયામાં ઠેરઠેર અસત્ય અને અપ્રમાણિકતા જોઈ. પણ હવે તમારો અંતરાત્મા જાગ્યો છે. દુનિયાની બીજી બાજુએ રહેલાં સયો. પણ તમે જોઈ શકશો. ” ઉપાના શબ્દોની પાંખડીએ પાંખડીમાં લાગણી વેરાઈ હતી.

“ જોઈ એક સહ તો મેં અત્યારે જોયું કે એક સારી સદ્ગુણી સ્ત્રી, ગમે તેવા વિષય મનુષ્ય ઉપર જીત મેળવી શકે તેમ છે. જે અહિંઆંજ, આ શહેરમાં મારા જેવાઓના સહવાસમાં તમારાં જેવી શુદ્ધ હૃદયવાળી સ્ત્રી આવે તો સહુને ઉધ્ધારજ થઈ જાય. ”

“ ત્યારે હું જઈ શકું ? ” ઉપાએ પૂછ્યું ‘શો’ ઉપર બાર મુક્યો.

“ મને શો ન કહે, ઉપા જોઈ ! બધે લક્ષ્મી મારે ત્યાં વાસો કરી રહી હોય, છતાં મારું હૃદય,—ખીચારું તે ક્યાં શ્રીમંત છે ? ઇચ્છું છું કે કોઈ ગામડામાં મજૂર હોઈ. જે હોત તો શધ્ધ જીવન જરૂર ગાળી શકત. ”

દયામણે મુખે શોંષે મોઝ્યા. “ હું...હું બિખારીજ છઉં ”

“ ના. ના. રજનીબાઈ, આ પળથી તમે પણ અમારા જેટલાજ શ્રીમંત બનો છો. પણ પેલી બિચારીને હવે ઝલાલથી મોલાવજો. ” શોંષે ખુણામાં પડેલી ચાની લાઈ બારણું ખોલ્યું. બન્ને બહાર આવ્યા. “ પણ રજનીબાઈ ! મારા...” ઉપાએ પુછવાનો પ્રયાસ કર્યો.

“ હા, હા, મેં એમને માઠું મોકલ્યા છે. હવે એમને હું આ તરફ આવવાનું કહી દઈશ. કંઈક જુદીજ આશાએ મોકલ્યા હતા. ” શોંષે જરા શરમમાં નીચું જોયું.

બન્ને નીચે આવ્યાં. શોંષે મોઠર મોલાવી, મોઠર આવી. ઉપા અને તેની ધાટણ અંદર બેઠાં. મોઠર ચાલી નીકળી. રજનીકાંતની આંખોમાંથી ફરી આંસુ ખર્ચા.

તરત રજનીકાંત અંદર ગયા. તેમણે મી. બટને ટેલીફોન કર્યા અને અજીત સાથે દસ્તા-વેજ પાકો કરીને તેને ‘ફાઈલ’ તરફ મોકલવા કહ્યું.

x x x

તે રાત્રે મોહાંધરજીની શુભામીમાંથી છુટનાર રજનીકાંત શોંષે અને હમેશાં પતિથી હિણાએલી કમળાવતિનું નવું જીવન રાઈ થયું હતું અને અજીત અને ઉપાના મિત્ર જીવનમાં આ બનાવથી વધુ અને મિદાશ ફેલાઈ હતી.

x x x

અને જ્યારથી બધી વાતોના ખુલાસા થયા ત્યારથી તે ત્રણે જણુ હમેશા કહેતાં : “ ઉપા તું તો દેવીજ છો. ”

કાઠીયાવાડી કંઠસ્થ ગીત.

સંપાદિત: સૌ. હેમકુંવર સંપત.

(રાસ.)

સોના હીંદોણી રૂપા બેઠલું દે નાગર ઉભા રહો રંગ રસીયા,
પાણીણા ગંધતી તળાવ દે નાગર ઉભા રહો રંગ રસીયા.
કાંઠડે કાન ઘોડો ખેલવે દે નાગર ઉભા રહો રંગ રસીયા,
કાન મને ઘડુલો ચડાવ દે નાગર ઉભા રહો રંગ રસીયા.
તારો ઘડો તે ગોરી તું ચડે દે નાગર ઉભા રહો રંગ રસીયા,
તું તો મારા ઘરની છો નાર દે નાગર ઉભા રહો રંગ રસીયા.
કેઠ મરડી ને ઘડો હું ચડી દે નાગર ઉભા રહો રંગ રસીયા,
તૂટી મારા કમખાની કસ દે નાગર ઉભા રહો રંગ રસીયા.
ભાઈ દે દરજીડા વીરા વીનવું દે નાગર ઉભા રહો રંગ રસીયા.
ટાંક મારા કમખાની કસ દે નાગર ઉભા રહો રંગ રસીયા,
ટાંકે ટાંકે તે ધમર ધૂધરી દે નાગર ઉભા રહો રંગ રસીયા,
હોંટે લખ ઝીણા મોર દે નાગર ઉભા રહો રંગ રસીયા.
બતાં તે વાગે ધમર ધૂધરી દે નાગર ઉભા રહો રંગ રસીયા,
વળતાં ટોંકે મોર દે નાગર ઉભા રહો રંગ રસીયા.

ભ દરણુના શ્રી પુરુષોત્તમ ભગવાન

લેખક: અધ્યાપક રમણલાલ દમેશલાલ યાજ્ઞિક, એમ. એ.

ગામ કાર્તિકી પૂર્ણિમાના રાત્રે અમે બાદ-
રણુ સ્ટેશને (ગાયકવાડ રેલ્વે) ઉતર્યા.
ગામકાના પ્રમાણમાં સ્ટેશન ધાટિલું તથા
સદાષઢાર લાગ્યું. પાસેનું ચોગાન પણ સારું
ગણાય. તેમાં સર મનુભાઈ દિવાનનું આર-
સનું બાવલું ચાંદનીમાં ચમકારા મારતું હતું.
વડોદરાના ગયા નવેક વર્ષની મુત્સદ્દીગીરીનાં
કાર્તિસ્તંભ જેવું એ લાગ્યું. ધોડેક ચાલતાં,
કૌમુદીનાં પીયૂષના હાસ્યમાં શ્રીમંતોના પ્રા-
સાદો પ્રમાણમાં ઘણાં રમણીય ને ભવ્ય લાગતા
હતા. ત્યાં મિત્રમંડળ સાથે વાતચીતમાં
થી નવનીત તારવ્યું કે આ નાના ગામને
આસપાસના રહીશો, શુભરાતના ' પેરિસ '
તરિકે જોળામે છે. વિદ્યા ને સંસ્કારના સા-
ધનો સાથે અસારનાં જમાનાને શોભાવે તેવાં
સગવડ અને વિલાસનાં સાધનોની પણ
ન્યુનતા નથી. દરજ્યાત પ્રાયમિક શિક્ષણનો
લેવાતો મરસ લાભ, કન્યાશાળાનું વિશાળ
નવું મકાન ને સારી દેખરેખ, દરબારી અગ્રેજી
હાઈસ્કૂલ, પુસ્તકાલય તથા સ્ત્રીઓ માટે નાનું
વાંચનાલય, (જે કે હાલમાં ગામની યુવતીઓ
લાભ લેતી નથી) પાણીના નળની તથા
સરકારી દવાખાનાની સગવડ, સડકની સુગમતા,
ગટરના બાંધકામ માટે શ્રીમંત ગાયકવાડને
હાથે નાંખાયે પાયો તથા પેરિસના ' લૂવ્ર ' કે
ફ્લોરેન્સની ' યુદ્ધિગી ગેલેરી ' નું-ભલે નાના
પણ ગામકામાં ખરેખર આકર્ષક પાયા ઉપર-
રમણકુરાવે તેવો રા.પટેલ લક્ષ્મીભાઈ નેજાલાઈતો

લેવાલાયક ચિત્રકામવાળો અંગસો તથા
આફ્રિકાની તથા ખેતીવાડીની લક્ષ્મીથી વિદ્ય-
સતાં લક્ષ્મીનાં ધામ આ સર્વ વિશે સાંભળી
પછી તેનો સાક્ષાત્કાર કરી આશ્ચર્ય સાથે
આનંદ થયા વિના નાજ રહ્યો. કોને ધન્યવાદ
ધો? ચારે બાજુ સરસ કીનખામ પાથરેલો
લાગ્યો. ત્યારે પ્રશ્ન થયો કે આ વિલાસ
તથા સંસ્કારનાં મંદિરો કોનાં હશે? દરબાર-
શ્રીની કૃપા તો વર્ષથી ભોંછાએ; પણ પ્રજા-
જીવનમાં બળ અને તેજ વિના આ નાજ
બને? તે જીવનમાં પણ પ્રાચુર્ય કોણ હશે?
તપાસ કરતાં જણાયું કે એ પ્રશંસનીય ગૃહસ્થ
તે વડોદરાની ધારાસભાના વાણીતા સભ્ય રા.
પટેલ વરજભાઈ.

તેજ પૂર્ણિમાની રાત્રે ફોક વાગે સ્ટેશન
દરથી ભક્તિરસની ધૂન મચાવતો ગરબીનો
અવાજ કાને અડળાયો. મેં કુતૂહલથી પૂછ્યું:
' આ મધુર સ્વર ક્યાંથી સંભળાય છે? ' ત્યારે
મિત્રોએ જરાક કરકાશીમાં મ્હોં મચકોડી
જણાવ્યું કે- ' એ તો અમારા પુરુષોત્તમ ભગ-
વાન ગોપીજનો સાથે રાસ જગાવો રહ્યા હશે.
આ પુનગનું સામૈયું છે. ' ત્યારબાદ અનેક
વાતો થઈ, તેમાં પુરુષોત્તમ ભગવાન ધર્મને
નામે કેવાં તોરાણ મચાવે છે, સ્ત્રીઓ સાથે
કેવી શરમભરેલી છૂટ લે છે અને ગામમાં ઘણા
ખરા એમના પાખંડને કેવી રીતે દંડે છે
તેની ટેલકા ગામના યુવાનીઓએ રસિક
મશાલાવાળી વાત કરી. આથી માંડે કપ-

હલ વાધુ. સત્યશોધન તથા સારગ્રહણનો નિશ્ચય કરી, પુરુષોત્તમ ભગવાનના ધામમાં અમે ગયા. ત્યાં સહુ કેાધને, ભક્ત કે નિંદકને જવાની છૂટ હતી. દરવાજા હંમેશાં ઉઘાડાજ રહે છે. ધણાજ વિશાળ યોગાનની વચ્ચે એક ખુરશી ઉપર પુરુષોત્તમ ભગવાન ધણાજ શાંત ને ગંભીર ચહેરે વિરાજતા હતા. ભગવાનને ઉચિત વસ્ત્રાભૂષણ પોતે ધારણ કર્યાં હતાં. પગે સાંકળાં તથા કસબી રેશમી પાવનમેઢ; તેવોજ ઉપર લાલ કસબી 'કોટ' ને માંધે મુગટને બદલે ભરેલી કસબી બલકાદાર ટોપી. કાને, ગળે તથા હાથે સોનાનાં આભૂષણો; લલાટે વૈશ્ણવ સંપ્રદાયનું ચિન્હ. તેમની ઉપર એક રેશમી સુંદર છત્ર ધરી, ચારીરે મોદકપ્રિય ગણ-પતીનું સ્મરણ કરાવતા એક શેઠ સેવાભક્તિમાં લીન ઊભા હતા. આસપાસ સુંધાકર સુંધા અનન્ય વર્ષતો હતો.

ભગવાનની આસપાસ બધેજ પથ્થર નરેલા હતા. યોડી સ્ત્રીઓ નીચે બેઠી બેઠી ભક્તિના તાનમાં આસપાસનો ગરબો ઝીલતી હતી, અને સરખી તાળીથી તાલ પૂરતી હતી. તેમની આસપાસ ત્રીશેક વૃદ્ધ ને યુવાન પુરુષો રસ, અભિનય તથા વ્યાપામ ત્રણેની રેલમહેલ ઉગાડી, પ્રચંડ સ્વરે નાચેનો રાસ ગાતા તથા ઝીલતા, ગોલ ફરતા હતા અને મીરાંબાઈની સુંગાર ભક્તિનો જભે પોતે પણ સાક્ષાત્કાર કરતા હતા:—

હારે બૂલી, હારે, હાં હારે બૂલી,
મારા દેવા કેરા હાર,
જમુનાને આરે, હો સખિ! (૨)
એક એક મોતી માર, સવા સવા લાખનું.
હારે, હારે પ્રાણ મોના ઠરે તાર.
જમુનાને આરે. (૨)

સાસુ હાલિલી, મારી નજીદી ધુતારી,
હારે મારો નાનો દિયરીઓ દે છે ગાળ;
જમુનાને.

વૃન્દા તે વનમાં બહારે રાસ રચ્યો છે,
હાં હારે, મોળમેં મોખીમાં એક કાંને;
જમુનાને.

આની તેડે ગંગા, પેલી તેડે ગોકુળિયું રડું ગામ,
જમુના, હાં હારે, એતો વચમાં;
જમુનાને.

પાદે ને ગામે બહારે રાસ રચ્યો છે,
હરે હું તો તમને ભજને થઈ છું ન્યાલ;
જમુનાને.

બાઈ મીરાં કહે, પ્રભુ ગિરિધર નાગર,
હાં હારે, ભજને થઈ છું ન્યાલ;
જમુનાને.

આ ગીત જેવું સાંભળ્યું તેવું ઉતાર્યું
છે-પણ શુદ્ધ લાગતું નથી; અસંબધ પણ
લાગે છે; ધણાખરા શિષ્યનારા ને શ્રોતાજનો
નિરક્ષર હતા ને મારું રાગ કે ઢાલના દરકાર
વિના ભગત છાટાબાઈ-જે જરા હોંશિયાર
ગણાતા-તેમની સ્વેચ્છા પ્રમાણે ગયડે જતું હતું.

આ ભક્તિરસની ભરતીમાં બેઠેલી એક
ચાળીસેક વર્ષની બાઈને ચર ચટ્યું; તેથી
પુરુષોના ગરબાની અંદર એણે સ્વેચ્છાએ
ઝૂંઝૂં માંડ્યું. આંખો ચઢી ગયેલી હતી અને
શક્ત તાળીથી તાલજ પૂરતી હતી. યોડીવારમાં
એને કપડાનું બાન પણ જતું રહ્યું. ભાંવિ-
કાએ જાહેર કર્યું કે 'એ બાઈને 'સમાધિ'
ચઢી છે. ધીરે રહીને પુરુષોત્તમ ભગવાન ઉઘ્યા
ને લૂગડું જરા સકેલી કેડ આગળ ચણિયા
ઉપર જરાબર બાંધી દીધું. કમખો તથા ચણિ-
યોજ દબે રહેવાથી એ બાઈ પૂર્ણ છૂટથી ધૂમી
ચકતી. આ પછી એક વીસેક વર્ષની યોવનાને
ચર ચટ્યું ને તેણે પેલી બાઈ સાથે મોટા
ગરબામાં નાનો ગરબો રચી ધૂમવાં માંડ્યું.
ભગવાને એનું પણ લૂગડું મનજાત બાંધી
લીધું. આસપાસના યુવાનીઆએએ ભગવા-
નની ખૂબ મશકરી કરી. આળાચરકા કરવા માંડ્યા
છતાં તેમની શાંતિ અનન્ય હતી અને બાઈ

ધૂમતી હોય, તેની સાથે ફરવું અને ઇયલ બાંધી દેવું એ મુશ્કેલ છતાં, પોતે મર્યાદા નાળવી એ કાર્ય કરી સ્વસ્થાને બેસી ગયા.

એટલામાં પૂરે રંગ નંખ્યો. કેટલાક વૃદ્ધ તથા કાયર પુરૂષો આસપાસ ચંદનીમાં નાની ગોદડીઓ ઉપર આબોહતા હતા તેમનામાં વિજ્ઞાનીના આચકાની જેમ નવચેતન રોગ પ્રસરી ગયું. હકીકત એ હતી કે ભગવાન પોતે ગરબામાં ફરતા હતા-ધીરે પગથે, ગંભીર મુખ-મુદ્રાથી તથા તેજસ્વી નયનથી. રાસ પૂરેપૂરો ગોઠવાઇ ગયો. સ્ત્રીઓનો અંદર નાનો ગરબો ગોઠવાયો ને પુરૂષોનો બહાર મોટો અને ભક્તિરસની લૂંટાલૂટ ચાલી. તે વખતનો ઉત્સાહ ને ભક્તિના ઉત્સવની લ્હાણુ પ્રેમીઓને મન અદ્ભુત હતાં. હાસ્યરસની છાંટની જરા જરૂર હોય તેમ પેલા શેઠ સાહેબ હાથમાં છત્ર સાથે ભગવાનની સરસા હાફના હાંફતા, શરીરને સંયમમાં રાખવાનો પ્રયાસ કરતા ફરતાહતા. ફરવામાં રાત્રિ વહી ગઇ, વેગ એકદમ વધ્યો. ભક્તોને ભગવાન રસ સમાધિમાં હોવાથી નયુંજ તેજ આવ્યું; પણ બિચારો શેઠ સાહેબની સ્થિતિ હાસ્યજનક કરતાં દયાજનક વધારે થઇ ! શિવ ! શિવ ! ! પણ આ દૃશ્ય ચોડીજ વાર ટકવું કારણ કે ભગવાન એકાએક પોતાના નિવાસ સ્થાનમાં પધાર્યાં. ભક્તિ રસમાં ભંગાણુ પડ્યું. શેઠ હાંફના ફાંફના પછવાડે હોડ્યા ને બાર વાગ્યાના શુભારે ભક્તો પોતપોતાની ગોદડી સંભાળવા તથા રાત્રિ જેમ તેમ ગાળી પ્રાતઃકાળની ચાર વાગ્યાની પ્રાર્થનાનો વિચાર કરવામાં પડ્યા ! !

૨ (૨)

રાત્રિ અને ઉંઘ ના આવી. વાતચીત ઉપરથી જણાયું હતું કે આ ધામ પંદરેક વર્ષથી પુરૂષોત્તમે સ્થાપ્યું હતું; અને ભક્ત મંડળ-પુરૂષો તથા સ્ત્રીઓનું-નાનુંસુનું, પણ ન હતું. વર્ષમાં ચાર સામેયાં થતાં અને હજી ચાલુ છે.

કાર્તિક; મહા, વૈશાખ ને શ્રાવણની પૂર્ણિમાએ. સુદ ૧૨ થી. લગભગ શરૂ થાય તે વદ ૧૫ની પાછું મંડળ વિખાય. પાંચ દિવસનો નિયમિત કાર્યક્રમ સંખ્યાબંધ સ્ત્રી-પુરૂષો પરગામથી આવે છે ને એ જળજળસ્ત વિશાળ ધામમાં અનનુપૂર્ણ સર્વનો-સાકાર કરે છે. મને વિચાર આવ્યો કે ભણે ભાદરણ ગામના લોકો કેવળ મશ્કરીક્રીમાં આને ઉરાડતા હોય પણ જે સસેનો અંશ ના હોય તો વર્ષો સુધી આ સંસ્થા નભે નહિ. અને બીજો વિચાર આવ્યો કે અમારા ચરોતરનાં પટેલો (બાપાબાપડા) એવા ખરેખર પરમાવનારાં છે કે આમાં એવું ક્લંક કે દુષણ હોય તો-ધા. ક્યાં વિના રહે પણ નહિ. તો આ ભગવાન કેણું ? આ ધમારતો, ધામ ને વિશાળ યોગાન કોનાં ? અને આ ભક્તિશૃંગારની લીલા શી ? અને આવી શંકા ને વાંધા ભરેલી વાતો સાંભળી તે સાચી કે જૂઠી ? તર્ક-વિતર્કમાંજ રાત્રિ વહી ગઇ,

પ્રાતઃકાળમાં સત્યશોધન માટે નિશ્ચય કરી કંઇક અધ્યા ને કંઇક સાત્વિક છત્રાસા થી ત્યાં ગયો ને તપાસ કરવા માંડી, આ પ્રત્યેક સામેયામાં પાંચ દિવસનો કાર્યક્રમ તથા આવાં છેઃ વ્યવસ્થા એક સ્વામીનારાયણના મંદિરની જળરી ધર્મશાળા જેવા મોટા મકાનના નાચેના જળજળસ્ત ખંડમાં કંનાણુના પડદા થી બે ભાગ કરેલા છે. તેમાં એક બાજુ પુરૂષ મંડળ તથા બીજી બાજુ સ્ત્રી મંડળ વાસો કરે છે. બહાર ચંદનીના કેઇ મોટી હોય તો યોગાન પણ ન્હાનું નથી. ધણીવાર દોઢો જસેં માણસો હોય છે. એજ વિશાળ ખંડમાં ભગવાન પોતે એક મોટી પાટ ઉપર સરસ બેઠક ઉપર વાસો કરે છે. તેઓનો પાટ એવે સ્થાને છે કે પુરૂષો તથા સ્ત્રીઓ બન્ને દર્શન કરી શકે. પાંચ દિવસ સામેયામાં પોતે શ્રી કૃષ્ણચન્દ્રનો રાજ્યભવ રાખે છે, છતાં

તેમની સરળતા ને, ભક્તિભાવ પણ માન ઉપજાવે તેવા લાગ્યાં. શુદ્ધારના ચાર વાગે ભગવાન ઉઠે અને પોતાની મુખ શ્યામાં બેસાડે. યજ્ઞ ઓમકારના રણકારથી પ્રાર્થના શરૂ કરે કે તરતજ ટપોટપ અથાં પોતાની ગોદડીમાં બેસી પ્રાર્થના સાથે બોલવા માટે. ૭ વાગે સહુ નિત્યકર્મ માટે ઉઠે ને આઠ વાગતાં સહુ નાહી ધોઈ પરવારી લે. ભગવાન પણ પરવારી લે; પણ એમના દરેક પ્રસંગે ભક્તો-સ્ત્રી ને પુરુષો-સેવામાં હાજર હોયજ. ભગવાન સ્નાન કરી, પીતાંબર પહેરી, સ્ત્રીઓએ પહે-રવેલા આભૂષણોથી સજ્જ થઈ, એકાદ સ્ત્રી ભક્તની કેડે બેસી, યાગદ ઉપર વિરાજે. એટલે તરતજ સંખ્યાબંધ ભક્તો આસપાસ ગોઠવાઈ જાય ને ભગવાનની અક્ષત, ચંદન પુષ્પ તથા કુંકુમથી પૂજા કરે. સ્ત્રી મંડળ, સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયનાં તથા શ્રી પ્રકટ પુરુષોત્તમની સ્તુતિનાં ગીત ગાય તથા પુરુષ મંડળ ઘણીવાર ભક્તિની ધૂન મચાવતા રાસડા લે. સારખાદ કાદાણીયા તથા પાટિ-દારીઆ એમ બે સ્ત્રોડામાં સ્વયંસેવકો સ્ત્રોષ પકવવા જાય. તે પહેલાં જોને રૂચિ હોય તે છોટા હાજરી કરી લે. એક વાત રહી ગઈ; ધામની બધીજ વ્યવસ્થા ભક્તો જ કરતા હોવાથી ૭ વાગે ઘણાખરા હાથમાં જાડુ લઈ મકાનો તથા યોગાન સારમુ કરવા મંડી પડે છે. કેઈ પણ નોકર કે સ્ત્રોષજો રાખવામાં આવતો નથી. બેરાં દાણા સાફ કરે ને ભગવાનની આજ્ઞા ચાપ કે મકાનને ઉપરે માથે ઘંટી ઉપર દાણા પીસવા બેસી જાય. તેમાં ઘણીવાર સંખ્યાબંધ ઘંટી ઉપર એક રૂકડને એક સ્ત્રી એમ હોય ગોપી ને કાનંતોજ ખ્યાલ હશે !

સ્ત્રોષ ધખતે પણ દૃશ્ય જેવા જેવું હોય છે. પાંચે દિવસના દુષ્ટ ૩. ૩) જ વેવામાં ચારે છે; ભક્તોને પછી શ્રદ્ધાથી ભગવાનને

ધરણું હોય તે ધરી શકે. પણ શ્રીમંતે કે મરીજ, બેમાંથી એક સ્ત્રોષે સહકાર કરી, નાનીમોટી સેવા કરવા ઘણી હોંસથી મંડી પડે છે. સ્ત્રીઓ સ્ત્રોષને લગતી તૈયારીઓ કરે, શાક સમારે ને પુરુષો પાણી લાવે કે સ્ત્રોષના કામમાં રોકાય. આર એક વાગે સાદું ભોજન જમવાનું. લાડુ એકાદ દિવસ હોય, બાકી નરી સરળતા. ભગવાન બધાની સાથે જમવા બેસે; ભક્તો, ખાસ કરીને સ્ત્રીઓ, કેળીઆ બરાવે-ભગવાનને શ્રમ કેમ લેવા દેવાય ? જમ્યા પછી બધા એક-બે કલાક વિશ્રાંતિ લે ત્યારે ભગવાન ધામને લગતી વ્યવસ્થા કરે ને જાતે તપાસ કરે ને આરામ પંજુ લે-તેજ પાટ ઉપર મોટા બેડના, ખંડમાં, ભગવાન પોતાની સ્વયંસેવણથી બપોરે ત્રણેક વાગે ઉઠે ત્યારે ઘણીવાર સ્નાનક્રિયા થાય છે તે જરા મને હાસ્યજનક લાગી. નળનું પાણી ઝીલી રાખવા મળવર, ટાંકા જેવી, જમીનમાં ચુના-પથ્થરથી જડેલી ટાંકીઓ ફરેલી છે. ભગવાન જેવા બાબદ પર નાનું પચિયું પહેરી બેસે કે ભક્તો સેવાનો અનુપમ દહાવો લેવા માટે હરિદ્રાદમાં દોડદોડ કરે. ટાંકીના પગથીઆમાં કિતરી કે-ટલાય પાણીના હાંડા ભરવા પડે; બીજાઓ તે ઝીલીને ભગવાનને શીરે ઘોષમાર વપોદ ચલાવે. ભગવાનને માથે પહેલાં અત્તરની શીશીઓ દસવાય-માથે બિલકુલ વાળ રાખતાજ નથી. ત્યારબાદ સ્ત્રી ને પુરુષો સરીર ચોળી તેમની ઇચ્છા હોય ત્યાં સુધી, મુખ આનંદથી સ્નાન કરાવે. તેમાં જરા હસવા જેવું એ કે ભક્તિ-મંજારની જરાક ગેરજાગ વપડે તેવાં, ખાસ કરીને સ્ત્રીઓ ભગવાનને વજાગીને એ પચિયું જમથી તરબોળ થવામાં લાવા સમજે છે. કેટલાક આ પ્રસંગે ચરખામૃત પીએ છે તથા માથે ચડાવે છે. સારખાદ, પાછા મનમાં આવે કે તરત ભગવાન અંદર ચાલ્યા જાય. ને

ભકિતવશ સ્ત્રી પુરૂષો પછવાડે દોડાદોડ કરે. પછી દિલ સાથ કરી, ભગવાનને રેશમી પાચ-
નમેા, કસબી કેટ ને ભરેલી ટોપી વગેરે
તથા ધરેણુંગાંડાંથી સજ્જ કરાવી, પૂજાને
આસને લઇ જવાના; પણ ત્યાં જવા માટે
ભગવાનને રખેને સ્ટેજ પણ શ્રમ પડે માટે
સ્નેહધેલાં બેરા સેવામાં હાજર રહે ને
૪૫-૫૦ વર્ષના ભગવાનને એક નાના બાળ-
કની માફક હોંસથી તેડી લે. આ પ્રમાણે પોતે
પુરૂષોત્તમ ગરૂડે ચઢીને આસને પધારે ત્યાં
પાછી પૂજા, ગરબી, રાસડાઓ ને ભકિતર-
સની ધૂન જામે. લગ્નપ્રસંગે હોય તેમ માનુ-
નીઓ મંગલ ગાયાંજ કરે. પાછી સાયંકાળ
પડે તે પહેલાં સ્વાધ્યયથી સહુ રૈટલા પકાવે
ને પરવારી લે. અને રાત્રે ચંદનીની પૂર
બહારથી સહુ ભેગા થઇ ભકિત-શૃંગારનો
કાલો કન્થોળ મંચાવે ને ભગવાનની ઇચ્છા
સુધી-ખાર કે એક પણ વાગે.

(૩)

આ પુરૂષોત્તમ ભગવાનની તથા સામૈયામાં
આવેલાં સ્ત્રી પુરૂષાની દિનચર્યા આપણે જોઇ.
હવે આપણે આ ભગવાનનો પૂર્વાશ્રમ ને
રહેણીકરણી તપાસીએ. પુરૂષોત્તમ પોતે ભાદ-
રણના પાટીદાર છે. ભકતો કહે છે કે
નાનપણથીજ તેમનામાં ભકિત તથા
વૈરાગ્ય ને સેવાની બાવના જીવતી લાગે છે.
રંગે ધનસ્વામ પણ સ્વભાવે કેમળ, માયાળુ,
શાંત ને મુશીલ લાગે છે. ખેતી કરી પોતાનો
નિર્વાહ કરેતા; અને શ્રી સ્વામીનારાયણ સંપ્ર-
દાયના સુસ્ત અનુયાયી હતા; અને એક ભક્ત
તરિકે એ મંદિરનાં દર્શન, સેવા વગેરે ધણાં
વર્ષ તેમણે શ્રદ્ધાથી કરેલાં. પરંતુ તેમને કોઇ
સંત મળ્યા અને એક નાનકડો પવિત્ર ગ્રંથ
પૂજા માટે તેમને આપ્યો; એ શુટકા માટે
વિવિધ વાતો થાય છે. ત્યારથી એ ધાર્મિક

ગ્રંથના શુટકાના પ્રભાવથી કે કેમ પણ પોતે
પોતાને સાક્ષાત્ પ્રકટ પુરૂષોત્તમ માનતા લાગે
છે. પંદરેક વર્ષ પહેલાંની આ વાત છે. ત્યા-
રથી પોતે મંદિરમાં જતા નથી અને પોતાનું
સ્વતંત્ર ધામ એમણે ભાદરણમાં સ્થાપ્યું.
ધીરે ધીરે ભકતોની સંખ્યા વધવા માંડી ને-
ધામ તથા ક્ષેત્ર વિશાળ બન્યાં અને અત્યારે
મોટા પાયા ઉપર વર્ષના ચાર સામૈયાં
ઉજવાય છે.

પોતે લગ્ન કરેલાં; એમનો એક પુત્ર ત્યાં
ભગ્નમંડળીમાં જોયો. બીજી સંતતિ નથી.
બાપ પણ કહે છે કે ભકિત ને સેવામાં દિ-
વસ ગાળતી, એ દિકરો પરણાવેલો છે. કુલ-
વધૂ તથા એક તેમની પૌત્રી બનતે ત્યાં
જોયાં. આ ધામમાં બન્ને ભકિતરસમાં લીન
લાગ્યાં. પુરૂષોત્તમનાં ધર્મપત્નિ કેટલાયે વર્ષથી
સ્વર્ગવાસી થયાં છે.

પુરૂષોત્તમ એમનું મૂળ નામ છે. લોકો
તેમને ભગવાન કહે છે. ગામના લોકો ઘણી
નિંદા કરે છે ને બિચારાને હેરાન કરવામાં
બાપી રાખતા નથી. પરંતુ એમનું જીવન
અને ઘણી રીતે માન ઉપજાવનાર લાગ્યું.
જણુ માસમાં પાંચજ દિવસ પોતે ભગવાનનો
રાજ્યવૈભવ ભોગવે; બાપીનો બધો સમય એક
મજૂરનાજ જેવું જીવન ગાળે છે. મૂળ પાટી-
દાર તેથી મજબૂત બાંધો અને સહવાસી રાત
સુધી મહેનત કરવાનો કંટાળો નહિ. ખાવા-
પીવાનો શોખ નથી. કોઇ પણ ગાદી સ્થાપી નથી
કે કંગ્રોજ વૈભવ નથી. આડે દિવસે જાઓ
તો પરશોત્તમ ભગત ખેતરમાં મજૂરી
કરતા હોય અથવા પોતાના ધામમાં
કડિયા કે સતારનું કામ કરતા હોય અને
સામૈયા માટે દાણાફૂણી ભેગા કરવામાં તથા
ભકતોની બનતી સેવાનાં સાધનો ભેગા કરતા
હોય. કોઇ ભકતો ધામમાં સામૈયા પછી

રહીજ શકતા નથી. રહેવું હોય તો પછી સાથે કંડિયા કામ ને મળુરી કરવીજ જોઈએ. પોતે સામૈયામાંજ ભગવાન, બાણી નહિ એવું ઘણી વાર કહે છે. અગમહેનત કરે ને રોટલો ખાઓ-એવું જણાવે છે. ધામની ધમારત જળરજસ્ત, મોડું ચોગાન, પાણીનાં ટોંકાં, હજારો પતરાંનો ઉપયોગ-આ બધું સંતાર કંડિયાને કરીજ રોજ આપ્યા વિના કેવળ સ્વાશ્રય ને સેવાનુંજ પરિણામ છે. સમભાવવાળા કોઈક શ્રીમંતો જમીનની તથા ખીજ મદદ કરે છે; પણ પોતે ફડ કરતા હોય તથા કોઈ માણસ પાસે ખાસ પાચના કરતા હોય તેવું જણાવમાં નથી. કોઈ કહે છે કે આ ધામની ખૂબી પુરુષોત્તમના ચમત્કારોથી છે; કોઈ કહે છે કે આ બધું તૂત છે અને બધી જગ્યા રોટ્ટી, છેવટે ધમને બહાને પચાવી પડવાનો ઇશો છે.

કંઈ કંઈ ચત્કારોની વાત બે-ત્રણ લક્ષાધિપતિ ભક્તો આવ્યા હતા તેમની પાસેથી સાંભળી. કેટલાંક શ્રદ્ધાળુ કુટુંબો દક્ષિણ ગુજરાતને છોડી બાજબચાં સહુને સાથે લઈને દરેક સામૈયે આવે છે. એક કુટુંબના અગ્રેસર નાથાભાઈ સાથે મારે વાત થઈ. તેમણે મને અનેક વાતો કહીઃ ભગવાન પોતાની શક્તિથી હજારો ચાંદીના શિશ્ના એકજ સટના મારો તેવા કાઠી શકે છે. ખેતરોમાં અનેક સ્ત્રીઓને, ન્યારે પાસે કોઈ ના હોય ત્યારે, માથે ટોપલા ચઢાવી મદદ કરે છે, બાળકો રક્તાં હોય તેને ગમે તેવા સ્થળે પોતે પ્રકટ થઈ ઢિંચકો નાંખી, સુવાડી દે. માતા આવે ત્યારે બાળક ઉઘળું હોય, પારણું ઝુલતું હોય ને પાસે કોઈજ ના મળે ! એક અજન્મ ચમત્કારની વાત મને પત્રમાં વંચાવી. તેજ દિવસે ભરચથી આવેલો પોતાની લાલી જસોદા બહેનની કાળજી મને એમણે વંચાવ્યો. જસોદા બહેન આ સામૈયામાં આવી નહોતાં શક્યાં, પણ

બહુ ભાવિક છે. પૂનમને દિવસે સ્થવારે પુરુષોત્તમ ભગવાન માટે શેવા ને રોટલીનું જ મણુ કરી કાકોરને થાળ પીરસી, બાજક માંડ્યો, તેજ પ્રસંગે ભાદ્રણમાં સ્નાનવિધિ ચાલતી હતી. અચ્ચાર વાગે ભરચમાં ભગવાને પોતે પાટલે બેસી જમી, પાન લીધું. જસોદા બહેન મેડીએ ભેટ માટે રૂપિયા બે લેવા ગયા, ત્યાં ભગવાન અંતરધ્યાન થઈ ગયા ! તેથી જસોદા બહેને એજ બે રૂપિયા ટપાલમાં મોકલવાનો પત્ર હતો, મને પણ ખરેખર ઘણું આશ્ચર્ય એ પત્ર વાંચતાં થયું, નાથાભાઈ કહે છે કે તેજ વખતે સ્નાનમાંથી મને બહુ ભૂખ લાગી છે, કહીને ભગવાન અંદર જતા રહ્યા હતા. તે જસોદા બહેનની પ્રાર્થના સાંભળીને ભરચ જમવા ગયેલા ! ને દસ મિનિટમાં પાછા આવી ગયેલા ! ! પણ આવા અનેક ચમત્કારો છે. કેટલીય બાધા આખડી પણ લેવાય છે.

(૪)

સત્યશીલક ને તત્ત્વજ્ઞને શ્રી પુરુષોત્તમ ભગવાનની નરી સરળતા, અથાગ થેમ, સ્વભાવની શાંતિ ને ધીરજ ને કેટલાંક હડાપણું ને ભક્તિની શ્રદ્ધા માટે માન તથા પ્રેમ થયા વિના ના રહે. કાલોઈલ જેવાને ભક્ત-વીર (hero as a priest) ની વિભૂતિ એમનામાં ના લાગે ? પોતે બિલકુલ વિદ્વાન નથી; પણ ભક્તો ત્રિકાળશાની એને કહે છે. પોતે ભાપણો કે પ્રવચનો કર્યાં કરતાં નથી. ફક્ત શ્રદ્ધાળુ સાથે ભગવાનની ભક્તિની કે વૈરાગ્ય ભાવનાની વાતો કરે છે. આસપાસનો કેટલોક ત્રાસ હોવા છતાં, કોઈ કે દેખતો વંશ પણ ના લાગ્યો. હૈયું હિમાલય જેવું શાંત લાગ્યું ! મુખમુદ્રા શાંત, તેજસ્વી તથા વિકારરહિત સ્પષ્ટ લાગી. એમના ધામની નરી સરળતા, કેવળ સ્વાશ્રય,

તથા ભક્તિનું વાતાવરણ મને ધણાંજ ગમ્યાં. સાથે અંત્યજ્ઞે માટે એક પતરાંનું કામચલાઉ મકાન જમાનું તે લોકો ભક્તિની જમાવટ કરી શકે તે વારે વારે ભગવાન ત્યાં જઈ દર્શન આપે, આથી પણ મને આનંદ થયો. ઉપરાંત સામૈયામાં, વ્યવહારની બિલકુલ વાત કરવાની જ નહિ ને ધનનો કશોજ હોભ નહિ. જીવન, રહેવામાં જમવામાં ને વ્યવસ્થામાં સાદામાં સાદુ ને હેરા પણ આડંબર વિનાનું સાત્ત્વિક આશ્રમનું ભાન કરાવે તેવું. પોતાનો બહુ બોલવાનો સ્વભાવ નહિ ! જનત મહેનત ને ભગવાનનું નામ જે મુખ્ય જાણત !

પરંતુ મને શું ના ગમ્યું ? પોતે પોતાને ભગવાન કહેવડાવે તથા પાંચ દિવસ પણ ત્રણ આસમાં જરા રાજવૈભવ રાખે ! વૈષ્ણવ ના મંપ્રદાય પ્રમાણે માન્યતાથી પણ કેટલીક ઢોઢા આ યુગમાં બિલકુલ પસંદ ના પડે તેવી છે. સ્નાન વખતે કંઈ અશ્લીલ નહવું. તથા ગમે તેવા સારા આશયથી પણ સ્ત્રીઓને ળગીને ન્હાવું, વળી હાલતાં ને ચાલતાં સ્ત્રીઓની કેડે બેસીને ફરવું; તથા સ્ત્રીઓ કાળીઆ ભરાવે તે ભરવા, તથા રાસડા વખતે બૈરાંને 'સમાધિ' ચડે હારે, બહુ સંભાળીને પણ પોતાને હાથે વસ્ત્રો સરખાં કરવાં, કમ્મર પર લગડું બાંધવું તથા સ્ત્રીઓને હાથે બધાં સજ્જાગાર સજવાં, તથા પુજા સામગ્રીનો દેવને લગતો કાંઈ પોતે ભોગવવો. ગાદી નથી પોતે લગત છે. મહેનત મળતુર જોવું જીવન ગાળે છે, પેલો ગૂટકો પુણે છે ને ભજનો ગાય છે. ભક્તિરસથી કેટલાયનાં જીવન સંસ્કારી બનાવે છે, ત્યારે વળી આ બધાં ધન્દનો વૈભવ, સ્ત્રીઓ સાથે આવી વધારે પડતી છૂટ શી ? ભક્તિની ધનમાં પાંચ દિવસના કાળમાં હજનમત કરાવે ત્યારે પણ ૫-૬ વાળાંદો થોડી થોડી હજનમત કરે, ભગવાનના સ્પર્શથી પવિત્ર થઈ જવાય માટે, એ પણ કેવું હાસ્યજનક !

આ કેટલું અસંબંધ ને હાસ્યજનક વાતાવરણ ? આવા સુશીલ લાગતા ભક્ત ને સેવાભાવનાવાળા વિરાગીના ધામમાં એ ક્યાંથી ? પુષ્ટિપંથના રહસ્યમાંથીજ આનું નિરાકરણ થઈ શકે. ગોવર્ધનરામભાઈએ 'ધ્યારામના અક્ષરદેહ' માં એ રહસ્ય સુંદર રીતે તારવ્યું છે. અને મીરાંબાઈએ એ રહસ્ય જીવી દેખાડ્યું છે. પુષ્ટિપંથ રહસ્ય પ્રમાણે પુરુષોત્તમ એકજ પુરુષ છે, અને સર્વ ભક્તો-સ્ત્રીઓ કે પુરુષો-ગોપીઓ છે. જીવા ગોસાંધને ત્યારે મદ્ ચક્રયો ત્યારે મીરાંબાઈએ કહેલું મોકલ્યું કે:-

‘આજ લગી હું એમ જાણતી જે
મનમાં પુરુષ વસે છે એક;
વૃંદાવન રહી હજુ પુરુષ રહ્યા છો,
ધન્ય તમારો વિવેક.’

આથી ગોસાંધજીને પોતાના યુક્ત વૈષ્ણવ તરિકેના જીવનમાં, લિંગભેદમાં ભાન ભૂલી ગયા, માટે કેવો પશ્ચાત્તાપ થયો ! અને મીરાંબાઈને ચરણે ઝુકાવ્યું ! !

આવીજ રીતે આપણે સમજી શકીએ કે પુરુષોત્તમ ભગવાન પરમ પુરુષ તરિકે પોતાને માનતા હોય અને લિંગભેદ ભૂલી જઈ બધા ભક્તોને ગોપીરૂપે ગણતા હોય ! જતાં, આ યુગમાં, એ વાત એકદમ ગમે જીતરે તેવી નથી. ભક્તિ ને શ્રદ્ધા કંમી થતાં, હાંસના બુદ્ધિવાદમાં ગમે તેવી શુંક ક્રિયા પણ લોક વિરુદ્ધ એકદમ મૂળ પકડી શકતી નથી. આથીજ પુરુષોત્તમ ભગવાનને-ત્યાંના માણસો હાંસીપાત્ર ગણે છે

વિચાર કરતા મને એ સરજતા ને સ્વાયત્ત તથા નીડરતા ને ખુશ્કો ભક્તિયુગાર ખાસ વાંધાભરેલો નથી લાગતો. પુરુષોત્તમના જીવન માટે માનની લાગણી થઈ; પણ સ્ત્રીઓ સાથેની છૂટ-જોડે કે આ સામાન્ય નિયમ છે અને કશોજ પક્ષો રાખવામાં કશાંપિ રખાતો નથી-

આ યુગમાં ગળે ઉતરી શકતી નથી. આથી
ને ઉપરની, શુદ્ધ બાવે થતી ને પુષ્ટિરહસ્ય-
અનુસાર બનતી, પણ વાંધાભરેલી, રીતો
નીકળી જાય તો આ ધામ વધારે લોકપ્રિય
જરૂર બન્યા વિના ના રહે. તે સાથે શ્રી પુરુ-
ષોત્તમ ભગવાન પોતાને સાદા પુરુષોત્તમ

ભગત કહેવડાવે તથા રાન્યવૈભવ જરા કમી
કરે તો અનેક દુઃખી ને - સત્યશોધમાં શૂંલા
પડેલાં કુટુંબોને શાંતિ, સ્વાસ્થ્ય ને મોક્ષના
સાધનભૂત એ આશ્રમ ન થઈ પડે ? તો પછી
કેટલાક ભક્તોને કલ્પનાને રંગે રંગેલી મંદિર
કંઈક કમી લાગે તેનું શું ?

દૂધનાં અને વસ્ત્રનાં ઝાડ

કેળાં, ચીકુ, નારંગી વગેરે ફળોની જેમ જન્માવેલું દૂધ, રોટી અને માખણ ઉગતાં હોય
તો ? દક્ષિણ અમેરિકામાં એક ઉજ્જવળ વેરાન પહાડી ભાગ ઉપર એક જાતનાં ઝાડ ઉગે છે.
તેનાં પાંદડાં સૂકાં અને બરછટ હોય છે. અને મૂળ જમીનમાં નહિ પથરાતાં જમીન ઉપર
પથરાયેલાં હોય છે. આવાં સૂકાં અને મરી ગયેલાં લાગતાં ઝાડ તે 'ગ્રાઈક્સ' અથવા દુગ્ધમૂળ.
તેના ચડમાંથી જોઈએ તેટલું દૂધ મળી શકે છે. ત્યાંના દેશી, લોકો સાંજે પોતાના દોણકાં લઈ
આ ઝાડ દોહવા જાય છે. તે દૂધ જામતાં જન્માવેલ દૂધની ભૂખી જેવું લાગે છે. તેનો સ્વાદ
મીઠો અને પોષક હોય છે. આ ઝાડનો શોધક બેરન હમ્બોલ્ટ હતો. તેણે એક બીચું ઝાડ
પણ શોધ્યું છે. ઓરીનોકોના જંગલમાં સદરહુ સાહસિક જઈ ચડતાં તેને ત્યાંના વતનીઓ
માટે ઝાડ તૈયાર લુગડાં નીપજતાં હોય તેવાં ઝાડ મળી આવ્યા હતા. ત્યાંના વતનીઓએ
ઝાડના થડને કાપી પહેરી લે છે. માન પડખે ઉઘે બાંધ માટે કાણું પાડવાં પડે છે.

x

x

x

હલકામાં હલકી ધાતુ

નિમાનો માટે મજબુતાઈ અને હલકાઈની દૃષ્ટિએ ઉપયોગી એવી એક ધાતુ શોધાઈ
છે. તે ધાતુ ડયુરેલ્યમીન કહેવાય છે. મેંગેનિઝ, મેગ્નેશીયમ અને એલ્યુમીનીઅમની તે બને છે.
એ લાકડાં કરતાં એવી તો હલકી અને પોલાઈ કરતાં મજબુત છે કે જે માણસનો ભાર ઝીલી
શકે, તેનો એક પાટડો હરકોઈ માણસ તેના બે આંગળા વતી ઉઘરી શકે.

આદર્શ વનિતા.

લેખક : " સરળ. "

હું આદર્શ વનિતા મહારા વાલમનીઃ
હો ! વાલમની, મહારા નાથજીનીઃ હું.
વસ્ત્રાભૂષણ ધરી ઝાંઝરી વગાડું,
હો શંકર તો નાચથી રીઝાવું. હું.
સાચુ સસરાની સેવા સદાય સારૂ,
હો રામજી તો વનમાં સીધાવું. હું.
શોભીત શણગાર સજી હુંસને રમાડું,
હો નળરાય હૃદયે જડી રાખું. હું.
જઈ જંગલમાં કાષ્ટને કપાવું,
હો સત્યવાન યમથી છોડાવું. હું.
પાંચ ભાગે ઝેરથી પતિવ્રત પાળું,
હો અર્જુનના વેણ ના ઉઠાવું. હું.
અગાસીમાં બેસી આરાધના સાધું,
શ્રી કૃષ્ણ હો તો સાથે સીધાવું. હું.
રાજ શણગાર તજી સાચને સંજોવું,
હો હરિશ્ચંદ્ર દણ્ડથી મુકાવું. હું.
સ્થળે સ્થળે શોધું વિદ્યાગ ના વિદારૂં,
હો વીજેશ દિમાળે હાડ ગાળું. હું.

* વિજ્ઞાનંદ—રોણી.

પાષાણી.

મૂળ લેખક: સ્વ. દિલ્લે-દલાલ રાય.

અનુવાદક: રા. રમણીલાલ કિશનલાલ ખેતા.

ચિત્રકાર:

રા. ધુરંધર અને મંદાણી.

[ગયા અંકના પાને ૩૨૯ થી ચાલુ]

અંક ૫ મો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ: પહાડી માગ.

સમય: મધ્ય રાત્રિ.

(ચિરંજીવ એકલો.)

ચિરંજીવ—(સ્વગત) ખૂબ ઘોકો દીધો !
એ છોકરી મ્હને ઉંઘવા દેશે કે ? ચારે
બાજુનાં બહારીબારણાં બંધ કરીને સૂઈએ તો
ઉંઘ આવે ખરી કે ? મિથિલા જતાં જતાં
માર્ગમાં મ્હને એટલો બધો તાપ ચડ્યો કે
ભગવાન તોખા. ગૌતમ અને માધુરી બનેએ
જાણે એક ધર્મશાળામાં આશ્રય લીધો. ખૂબ
ઠંડી; પરંતુ (હસે છે) ધર્મશાળા છે !—ક્યાં
છે ધર્મશાળા ?—એ તો તાડીની દુકાન હતી !
હું હીક ન્હાસી આવ્યો. માધુરી કહે છે કે
'ત્હમે બહાર ન જાઓ. તાવ તુધારે ચડશે';
મ્હને યાદ છે કે એક દિવસ મ્હને ઘડકો
મારીને ખાડામાં નાખી દીધો હતો અને
આપણે પલાયન થઈ ગયા હતાં; પરંતુ માધુ-
રીને એ યાદ નથી. શું હું કોગટજ
કહું છું કે સ્ત્રીઓની જાતિ સાવ બેવકૂફ હોય
છે કે ? ખાલું નહિ; સુખું નહિ, વિશ્રામ નહિ—રાત
સ્વિત્તે બહારીજ સેવા કર્યા કરે છે. કેવી

મૂર્ખા ! સૂતા પછી ઉઠીને જોઈ' છું તો
મ્હારા માથા આગળ જગતી એસી રહી
હોય છે. સ્ત્રી આટલું બધું કરી શકે છે !—
પરંતુ અત્તેહારે તો બરાબર ન્હાસી આવ્યો
છું. માધુરી ઉંઘે છે એ જોઈને ધીરે ધીરે
બહાર નીકળ્યો; અને ધર્મશાળાની બહાર નીક-
ળતાંજ માથા પર પગ મૂકીને એકદમ નાકો.
ઠંડી ઘણી છે—શર્દી પણ થઈ છે. અહિં જગ
નિરાંતે સૂઈ જઈ' તો હીક. આહ ! પેલું
કેણે આવે છે ?—એ તો માધુરી જેવું
જણાય છે ! હા, નકકી એજ છે. બધોય
તાલ જગડી ગયો ! એણે આંખોને બંધ
બંધાવ્યું ! સત્ય છે કે " જ્યાં જ્યાં ત્યાં
નશીબ ચાર હાથાં આગળનું આગળ. "

(માધુરી પ્રવેશ કરે છે.)

માધુરી—પ્રભુ અહિં કેમ આવતા રહ્યા ?

ચિરંજીવ—(ચીડાઈને) અહિં ન આવું
તો ત્યાંજ પડ્યો રહું કે ?

માધુરી—આશોં આશોં, ધર્મશાળામાં આશોં.

ચિરંજીવ—ના, હું ત્યાં નહિ આવું.

માધુરી—તાવ વધારે ચંદ્રશે.

ચિરંજીવ—તાવ વધારે ચંદ્રશે તોં એમાં

તારું શું જવાબ છે ? હું કોનો થઈ આદિં
બેઠો બેઠો મરીશ એમાં તારું શું ?

માધુરી—હિં ! એવું ન બોલો નાય !
આશોં.

ચિરંજીવ—સાંભળ. હું કહું છું કે તું
જરૂર ન કરે.

માધુરી—ત્વમે ધેર આશોં.

ચિરંજીવ—ત્વે મને પાછો હેરાન કરવા
માંથો કે ?-હવે ત્ને જરૂર કરીશ તો-! આપ !
(બેસી જાય છે.)

માધુરી—હિં ! હોં !- (હાથ પકડી
ઉઠાડવા માંડે છે.)

ચિરંજીવ—ઓ ! તારા હાથ તો જરૂર
જેવા દેશ છે-ત્વને તારા વાપ છે- (ધૂળે છે)
અરે રે ! આ શું થયું ?

માધુરી—(ગજરાઈને) કેમ ? ત્વમને
શું થયું ?

ચિરંજીવ—ત્વને દસપું જલ આવે છે.
(દસે છે) નારે ના દસપું તો નથી આવતું.
પણ જરીને એ કેમ આવે છે ?

માધુરી—ફરીને કોણ આવે છે ?

ચિરંજીવ—હા, બરાબર હાથ આવે છે.
સાંભળ ! બેસી જા ' તારા બોલામાં મારું

મરીને હું સુધ્ધ જાઉં છું ; અને હું આ
કાનમાં કહું કહું શબ્દ કરે !

માધુરી—હા, એમ કરીશ. પહેલાં ધેર
આશોં, હોં !

ચિરંજીવ—ત્ને માધુરી ! હું એ બોલો
સંઘર્ષમાં પડ્યો છું.

માધુરી—કપ્તા ?

ચિરંજીવ—સંદેહ એ છે કે પરમેશ્વરે મર-
દને સ્ત્રી અને સ્ત્રીને મરદ બનાવીને કેમ
કાળજી ન કર્યા ? ત્ને પુરુષને સ્ત્રી બનાવીને
અને સ્ત્રીને પુરુષ બનાવીને પેદા કર્યાં હોત
તો-આ : ! કેયું મંત્રાનું થયું હોત ! કેમ !

માધુરી—હા, તો તો કીજીય જાત. હવે
ધેર આશોંને !

ચિરંજીવ—ના, તું મુઠા નહિ રે ?
જરા આરામ લેવાને આવ્યા તો તું આંખે
મળુમણ કરવા સાગી ધેર આશોં, ધેર આશોં
આટલી મોટી રાત સુધી ત્વને હાથ નહિ
આવતી તો શું ત્વને થે નહિ લેખતા રે !
ચાલ ! (જવાને પગ ઉપાડે છે.)

માધુરી—તારા ખભા પર મારું ટાંચી
આશોં.

ચિરંજીવ—(જતાં જતાં) ત્વમને
ભગવાન ! ત્વે મારા પર પડેલાં તો સાંભ-
ળાં છે ! ચાલ !

(જને જાય છે.)

કિનેરિ- ચંદ્રના પ્રકારમાં- કેમ ફરી રહ્યો છું ? આજે આ ઉત્સવ, ઉત્સાસ, પ્રકાશ, કિચ્ચ હરિધ્વનિ, સંગીત આદિ સુખભોગ મને અસલ થઈ પડ્યાં છે. કીણ ચંદ્રનીનો પ્રકાશ પણ તીવ્ર લાગે છે. પૃથ્વીનો અવાજ હૃદયમાં તીક્ષ્ણ વજ્રશબ્દમો લાગે છે. મસખ પવન- મદારા અંગને બાળી રહ્યો છે. દિલમાં અંદરને અંદરને અંદર ધુધવાંતો અગ્નિ બળી રહ્યો છે. હૃદયમાંથી મર્મભેદી દર્શનિઃસ્વાસ નીકળી રહ્યો છે-હું શું કરું ? આ અગ્નિ કેમ બુઝાશે ? કોણ ઉતાર-આપશે ? કોણ દાખરશે મને કે આ પાપનું પ્રાયશ્ચિત શું છે ? મારે અનંતકાળ પર્યંત આ પ્રકારના તીવ્ર પશ્ચાન્નાપમા. ગળતા, રહેવું પડશે કે શું ? (યોડી વાર શાન્ત રહે છે.) અહમ્યાનો પતિ ગૌતમ આટલો મહાત્મા પુરૂષ છે ? પણ એ મનુષ્ય છે, અને હું દેવરાજ છું ? હા ! ધિક્કાર છે ! આ વિધાતાનો ન્યાયવિચાર છે (ઘૂંટણીએ પડીને) હે મહાપુરૂષ ! તમે માત્રા લપટી છો. તમે વિશુદ્ધ ઉદાર, નિષ્કામ, નિરસ્વાર્થ અને ચિરંમરણીય છો- આ તો સામેથી શમીદેવી આવી રહી છે (ઉઠીને ઉભો થાય છે)

(ઈન્દ્રાણી પ્રવેશ કરે છે.)

ઈન્દ્રાણી- (પ્રકાશિત તેજોમય ભુવન તરફ જોઈને) આ મધ્યરાત્રે ઉજ્જવળ વિલાસ-ગૃહમાં સંગીત ચાલી રહ્યું છે, ઉત્સવ યથ રહ્યો છે, કીર્તન મંદ પવન ધુંકાર રહ્યો છે. લાવ, જરા આ મંદાકિનીના તટ ઉપર એટલી વિશ્રાંતિ લઉં.

ઈન્દ્ર- (આગળ આવીને) કોણ ? દેવી !

શમી- (ચંમકીને) કોણ ?-તમે કે ?

ઈન્દ્ર-હા, હું તારી પાસે આવ્યો છું.

શમી-ઉપકાર થયો ! નાથ ! દાસી કૃતાર્થ હૃદયે પણ મંદને જવા દો, મારા આપો. (જવા માંડે છે.)

ઈન્દ્ર-શમી !

શમી-મને 'શમી' કહી બોલાવતાં શરમ નથી આવતી ? કયા અધિકારે તમે મારા નામ લઈ બોલાવો છો ?

ઈન્દ્ર-સાંભળ, હું સાચું કહું છું-

શમી-હું કાંઈ સાંભળવા માગતી નથી. હાય ! દેવરાજ ! તમે દેવીનો ત્યાગ કરી માનવી ઉપર મોહા ! અત્યારે પણ કોણ જાણે તમારા મનમાં કોનુંયે સ્મરણ થતું હશે ! તમારા મનમાં શીયે ગડમથલ ચાલતી હશે ! ઉર્ફશી, મેનકા, રંબા આદિની સાથે સુધાપાન કરી મસ્ત બની નાચતા હતાં એ પણ મેં સહન કર્યું, કારણ કે એ દેવ-વ્યતિની સ્ત્રીઓ હતી. જે દિવસે તમે માનવી ઉપર મોહા, તે દિવસથી તમારો દેવભાવ હુમ થયો છે.

ઈન્દ્ર-સાચું છે. અહમ્યા માનવી છે; હોપણ એનું રૂપ અપ્સરાઓ. કરતાં અધિક છે. હું સાચું કહું છું; રૂપના પ્રસોભનમાં મુગ્ધ બની મેં આ અપરાધ-આ પાપ કર્યું છે.

શમી-રૂપ અપ્સરાઓથી અધિક છે; પણ આખરે અહમ્યા માનવી તે માનવીજ છે. તેના સ્પર્શથી તમે કલંકિત થઈ ચૂક્યા છો. હવે મને સ્પર્શ ન કરશો.

(કોષપૂર્વક ગંધ છે.)

ઈન્દ્ર-યિધિવિરોધ માલમાનું આ પરિણામ આવ્યાં કરે છે. તીવ્ર ક્ષણિક સંલોભ આખરે દીર્ઘ વિષાદ અને વ્યાધિનું ધર અને છે. શાન્તિનો નાશ થાય છે-કેવળ આવતી નથી. તુચ્છ પ્રસોભનમાં પડી આખરે પત્નીના આદરપ્રેમથી પંચિત થવુંજ પડે છે.

(મંદન અને રતિ દાખલ થાય છે.)

ઈન્દ્ર-હાય ! મરન ! હું આટલો બધો અસૂરો આવ્યો ? શમી-મારો ત્યાગ કરીને ચાલી ગઈ.

મદન—હું શું કરું પ્રભો ! રતિને લીધે
ખોટી થવું પ્રયત્ન. એને કેશકલાપ ગૂંથતાં
પ્રહર એક વીતી ગઇ.

રતિ—સ્ત્રીઓને માથે સદાય આવાં ખોટા
આળ ચઢાવવામાં આવે છે અને તેથી તેઓ
બદનામ થાય છે;

ઇન્દ્ર—સુંદરી ! આ દામ્પત્યકલહ કેટલાં
સૂધી ચાલશે ?

રતિ—ન્યાં સૂધી આ દુર નિર્જનવનમાં
ઇન્દ્ર અને ઇન્દ્રાણીનો ઝગડો નહિ પતે ત્યાં
સૂધી !

મદન—ઇન્દ્રાણીનો મિત્રજન અત્યારે
કેવો છે ?

ઇન્દ્ર—એ તો તપીને ગરમ થયેલા લો-
ખંડથી પણ અધિક ગરમ થયો છે.

મદન—પ્રભુ ! શયન મંદિરમાંજ આ

વિશેષ-નાટકનો અંત આવશે. ચાલો, દેવ-
રાજ ! કાંઈ ચિન્તા નથી. સ્ત્રીઓનો સ્વભા-
વજ એવો હોય છે. ક્ષણભર ગર્જન કરી,
વરસીને સધળું શાન્ત બને છે. ચાલો, વિલા-
સભવનમાં.

ઇન્દ્ર—મહેને, હવે કાંઈ ગમતું નથી.
મહારી રંગરંગમાં અગ્નિ પ્રકટી રહ્યો છે. મસ્તક
અને હૃદય હજારો શિલાઓના ઘોળથી દબા-
યેલાં છે.

મદન—પ્રભુ ! ચિન્તા દૂર કરો. મહે
પહેલેથી આપને કહ્યું નહોતું કે એવા પ્રેમનું
પરિણામ મેદાથે આવું જ આવે છે ? પાણી
પડી ગયું છે—વાદળાં કેરી થઇ ગઇ છે. અ-
ત્યારે વિલાસભવનમાં ચાલો. ચિન્તા નથી.
શયનમંદિરમાં આ દર્દની દવા હું આપીશ.

(બધાં ન્યૂં છે.)

પ્રવેશ ૩ ભો.

સ્થળ : મિથિલાની એક સડક.

સમય : પ્રભાતકાળ.

(અહલ્યા એકલી)

અહલ્યા—હવે. તેઓ પુનઃ મહારા પર
પ્રેમ રાખશે કે ? ફરીથી માધુરી ગંભીરરવરે
સ્નેહપૂર્વક મારું નામ લઇ મહેને ખોલાવશે
કે ? તેઓ મારી પાસે આવી સ્નેહભરી
દ્રષ્ટિએ મહારી તરફ નિહાળશે કે ? નાચ !
પ્રાણેશ્વર ! ક્ષમા કરો ! તમારો આટલો
પ્રેમ, આટલી વેદના, આટલો આદર પહેલાં
હું પિઠાની રાકી નહોતી. હું પાંપાણી છું !
હું પાપિણી છું ! હું અભાગિની છું !
મસ્તકે ચઢાવવા શોભ વસ્તુ મહેને લાત-મારી
કંઈ દીધી ! (ઘુંટણીએ પડી) ક્ષમા કરો !
પ્રભુ ! મહારા સર્વસ્વ ! મારા દેવ ! આજ
હું સ્થબળ છું કે ત્રિભુવનમાં તમેજ મહારા

સર્વ કાંઈ છો. તમેજ મહારા આલોક છો,
તમેજ મહારા પરલોક છો ! હું મૂર્ખ છું-
એટલે આટલા દિવસ પર્વત કાંઈ સ્થબળ
રાકી નહિ. ક્ષમા કરો ! ક્ષમા કરો ! !

(એક સ્ત્રી પ્રવેશ કરે છે)

૧ સ્ત્રી—ખેન ! તમે કેણુ છો ?
મહેને જવા લો !

(જાય છે.)

(અહલ્યા દૂર ખસી ઉભી રહે છે.)

(બીજી સ્ત્રી પ્રવેશ કરે છે)

૨ સ્ત્રી—આ સ્ત્રીની અક્ષલ તો જુઓ !
બરાબર રૂંદતાની વચમાં ઉભી છે; ખસ, જરા
આંધી ઉભી રહે ! (જાય છે,)

અહલ્યા—હર ખસી ઉભી રહે છે, ત્રીજી સ્ત્રી દાખલ થાય છે.)

૩જી સ્ત્રી—કાણુ છે રે તું ! કમારહેવાને માટે જ્યાં ન મળ્યા કે બોપરી ઉપર ઉભી છે ? હટ. (જાય છે.)

(ચોથી સ્ત્રી પ્રવેશ કરે છે. પ્રવેશ કરતાં અહલ્યાનો ધકકો લાગતાં તે પડી જાય છે.)

૪થી સ્ત્રી—મર ચૂકેલ ! મ્હારાં બધાં બોર વેરી નાંખ્યા !

(બોર વીણે છે)

અહલ્યા—ક્ષમા કરો ખેન ! હું બોર વીણી આણું છું.

(અહલ્યા બોર વીણી આવે છે ! અને સ્ત્રી જાય છે.)

અહલ્યા—હવે એ મુને મળશે ? પહેલાંની માફક મુને લેમના હલ્યમાં રથાન આપશે ? જોને જાગતી અવસ્થામાં દિવસે ગુમાવ્યા છે, લેને રાતના અધકારમાં શોધતાં કેમ મેળવી શકું ?

(કેટલાક રાજસેવકો દાખલ થાય છે.)

૧લો સેવક—ભેદક પહું બળ છે !

રજો સેવક—હા, ધનુષ્યને ઉંચકી શેરડીના સાંકાની માફક તોડી નાંખ્યું.

૩જો સેવક—એ જાગકને જોતાં તો એનામાં એટલું બધું બળ હોય એમ લાગતું નથી.

રજો સેવક—આખરે રાજકુમારીનું લગ્ન આવા એક વેરાગીના પુત્રની સાથે થશે ?

૧લો સેવક—આલ, આલ, મેં સંભાળીને વાત કરે !

(બધાં જાય છે.)

અહલ્યા—તેઓ દેવે, પહેલાંની માફક મુને મ્હારો ? હું અંતિયાદિબી છું ; અમા-

ગિની છું, વિશ્વાસપાતી છું. હું ક્યદા મુખે લેમની પામે જાઉં ઉભી રહું ? ક્યદા સાહસ-પૂર્વક હું લેમની ક્ષમા માગું ?

(કેટલાક પુરોહિત-બ્રાહ્મણો પ્રવેશ કરે છે.)

૧લો બ્રાહ્મણ—એ તો યજ્ઞેન મહિમંત્રન સંયોગની વાત શાસ્ત્રમાં લખી છે.

રજો બ્રાહ્મણ—અરે મહેવા દે. ત્હારું શાસ્ત્ર ! તું તે વળા શાસ્ત્રમાં શું જાણે ?

૧લો બ્રાહ્મણ—હું શાસ્ત્ર નથી જાણતો ? પુરાણ, ઉપપુરાણ, વેદ, વેદાંગ, દર્શન, મનુ-સ્મૃતિ બધુએ મ્હારે કંઈક છે.

૩જો બ્રાહ્મણ—એમાં આટલી બધી મરબડ રાનો કરે છે ?

૪થો બ્રાહ્મણ—રાજા દરારથને તેડવા માણસો ગયાં છે.

૩જો બ્રાહ્મણ—હા, ગયા હશે ! લેમના કુમાર શ્રીરામનું લગ્ન છે ! અને લેમને તેડવા ન જાય ?

૧લો બ્રાહ્મણ—ગૌતમને રાજાએ નિમંત્રણ પત્ર પાઠવ્યો હતો કે એ આવે છે ?

રજો બ્રાહ્મણ—હા.

૪થો બ્રાહ્મણ—એ તો અસારે રાજાનુવનમાં આનંદપૂર્વક વિવિધ પ્રકારનાં મિથાન પર હાથ ફેરવી રહ્યા હશે.

૩જો બ્રાહ્મણ—અરે ! આટલી બધી મરબડ શા માટે ?

૧લો બ્રાહ્મણ—ગૌતમ બહુજન દુબળા થઈ ગયા છે.

૪થો બ્રાહ્મણ—દુબળાં કેમ ન થાય ? કેટલું મ્હોરું કંઈક લાગ્યું છે.

૩જો બ્રાહ્મણ—હું કંઈક છું કે જરા ધીરે બોલો.

(બધાં જાય છે.)

અંદર—આ હું શું સાંભળું છું ?
તેઓ આંખો છે ?—આંખો છે ? હું શું કરું ?
જાઉં ?—તેમના પગે પડી ક્ષમા માથું. તેઓ

પ્રેમમય છે, દયાનાં સાગર છે, ક્ષમાની મતિ
છે, ક્ષમા આપે પણ ખરા. જાઉં, બસ, તે-
મની પાસે જાઉં ! (જાય છે.)

પ્રવેશ ૪થો.

સ્થળ: રાજ જનકની, રાજસભા.

સમય: બપોર પહેલાં.

(જનક, ગૌતમ, શતાનંદ અને વિશ્વામિત્ર)

ગૌતમ—હું આજે ધન્ય થયો ! બલિ-
હારી ! કેવું જળભર્યા વાદળસમું સ્થામ
શેરીર ? રાજપિંજનક ! રાજકુંભારી કુંદરી
સીતાને યોગ્ય આનાથી સારો પતિ મળવો
અશક્ય છે. શું વિદ્યુત કદાપિ નવજન્મધર
વિના શોભાયમાન દિસે છે ? ચંપાની કલિકા
સ્થામ નવપલ્લવ વિના શું શોભે છે ?

જનક—બધુવર ! તમારા શુભાગમનથી
આ લગ્નકાર્ક પણ વધારે સરળ થયું છે.

ગૌતમ—પ્રિય ! હું ઘણું દિવસો થયા
પ્રવાસમાં હતો. સંસાર પ્રતિતું મહાર્ કર્તવ્ય
વિસરી જઈ હું દૂર નિર્જન સ્થાનમાં સ્વાર્થ-
મજ્જ થઈ ગંભીર સુષ્પમાં લિપ્ત થઈ ગયો
હતો. મિત્રવર, તમારા પગે મહારા હૃદયમાં
ગતકાળની સ્મૃતિને જગૃત કરી છે.

(માધુરીને ધસડતો આવતો ચિરંજીવ પ્રવેશ
કરે છે.)

ચિરંજીવ—હો ! આ માયાવિની છે
જાડ જાણે છે.

વિશ્વામિત્ર—આ શું ? ચિરંજીવ ! રાજ-
સભામાં તારી પત્નીતું હું અપમાન કરે છે ?

ચિરંજીવ—આ માયાવિની જાદુમંત્ર
જાણે છે. હું સંદાયે તેને અનાદર કરતો
આંખો છું; એના બંદણમાં એ મહારી સેવા
પૂજા કરે છે. હું એને કંડુ વચન કંડું છું તો
એ માયાવિની હસે છે. હું નિર્દય જની એને
મારું છું, તો એ ચૂંપચાપ મહન કરી નીરવ

વિલાપ કરે છે. હું એને એકવાર નિર્જન
વનના મેદાનમાં ગરે કૈલાસ પર્વતના માર્ગમાં
મૂકીને ન્હારી આંખો; અને મિથિલા
આવતાં માર્ગમાં બિમાર થઈ સૂઈ ગયો હતો;
ત્યારે જાગીને જોયું તો આ પિશાચિની
જગતી મહારા મસ્તક આગળ ઘેરી હતી અને
મહારી સેવા કરતી હતી. એ માયાવિની જરૂર
મંત્ર જાણે છે. હું જાણતો નથી કે કંઈ
મંત્રના બળે કરીને આ માયાવિનીએ મહારા
પાયાણવત હૃદયને-મહારી પાંશવ પ્રવૃત્તિને-
પોતાના બાહુ પાશમાં-પોતાના સ્નેહ પાશમાં-
બાંધી રાખ્યું છે. અત્યારે હું મન-વાણી-કા-
યાથી આ પિશાચિનીનો દાસ થઈ રહ્યો છું.)

જનક—વાર, ચિરંજીવ ! તું જા. હું
એને યોગ્યદંડ આપું છું. (માધુરીને) માયા-
વિની ! તું આજથી આ પાંપને લીધે રાણીની
સખી થઈ છે. અંતઃપુરમાં જ-ચિરંજીવ ! જા.
(બને જાય છે.)

ગૌતમ—હરિ ! દયામય. તને ધન્ય છે !
આટલા દિવસની માધુરીની મહા સાધના
સિદ્ધ થઈ.

(રાજ દશરથ પ્રવેશ કરે છે.)

જનક—(ગૌતમને) બધુવર ! આ
અયોધ્યાપતિ દશરથ મહારા હૃદયમાં છે.
(દશરથને) મહારાજ ! આ મહારા બધુવર
મહર્ષિ ગૌતમ છે.

(દશરથને ગીતમને પ્રણામ કરે છે. ગીતમ દશરથને આશીર્વાદ આપે છે.)

દશરથ—મહારાજ, મહેં આપના મહે-
સમાં આવતીજ વખતે માર્ગમાં એક અત્યંત
અંદુલ્ય દશ્ય જોયું છે—એક ઉન્માદિની સ્ત્રી
ઉભી હતી—

ગીતમ—ઉન્માદિની સ્ત્રી !

દશરથ—હા, ઉન્માદિની સ્ત્રી. તેવું ગૌર
સંસાર દુખળું અને રોગીષ્ટ દિસતું હતું.
તેના પગ સુધી પહોંચતાં દીર્ઘ કેશ છૂટા
લટકતા હતા. તેનાં બને વિશાળ મેત્રામાં
આંસુ ભર્યાં હતાં. તેના સ્વચ્છ મુગદિત વિશાળ
લલાટપર ગાદી કુખકયાની કાલિમા અંકિત
હતી. તે કિન્નરી સમા કંઈ વેદના ભયું
ગંભીર, મધુર, ઉલ્કટ, ગીત ગાઇ રહી હતી !
મિત્ર ! તેનો સ્વર સ્વર્ગીય હતો એ સ્વરમાં
અનન્ત વાસના, અને સાથેજ અનન્ત અસીમ
નિરાશા ભરી હતી. મહેં કદાપિ એવી કંઈલા-
મય મૂર્તિ નિહાળી નથી; એવું કંઈજ સંગીત
સાંભળ્યું નથી.

ગીતમ—(અર્ધ સ્વાગત) ઉન્માદિની
હતી !

(ખદાર ગીતનો ટુકડો સંભળાય છે.)

દશરથ—એજ આવે છે. હા એજ
અહિં આવે છે.)

(અહલ્યા પ્રવેશ કરીને ગાય છે.)

પ્રભુ : મહેને દર્શન કરીથી આપો,
મહાતાતા જેવી રીતે તે

પ્રીત કરીથી સ્થાપો. પ્રભુ

સહ રહેલી જાગી વ્યથા,

છે વિકળ હૈયું મહારં,

રૂદન કરું છું રાત દિવસ પણ

શાન્તિ સ્થળ ના જાણું. પ્રભુ

એક વખત કર પકડી પાછો,

દહ આલિંગન આપો.

તીક્ષ્ણ શરોના આધાતોનું
સકળ કષ્ટ પ્રભુ કાપો. પ્રભુ

મલીન યજ્ઞતી તો પણ વહાલા !

બંસી એજ લખારી,

ગુમ થયેલીને સ્વીકારો

ઉદારતા દર્શાવી. પ્રભુ

સ્થાન હૃદયની બંસી ઇચ્છે

આજ નાયના કરમાં,

પુનઃ બળવો પ્રિયતમ પ્યારા,

મધુર મોહન સ્વરમાં. પ્રભુ

ગીતમ—અમાગિની ! આ લહારે વેશ !

આ દશા !

અહલ્યા—હા, અમાગિની છું ! સામ્યુ.
હું અમાગિની છું ! પ્રભુ—હું અતિ અમાગિની.
છું; કલકિની છું, પાપિણી છું, કુષ્ટા છું !

ગીતમ—હાય, પ્રિયતમે !

અહલ્યા—“ પ્રિયતમે ! ” આજે મહેને
આ સંબોધન ? શું ઉપહાસ છે ! યાતો મહાપિ
હજી સુધી મહેને પિછાની શક્યા નથી ?

ગીતમ—પિછાની છે મહેં તને, પ્રાણેશ્વરી !

અહલ્યા—ના, ના, હજી નથી જાણખી—
મહેને તમે મહેને મધુર મહેને મહેને
સ્વરે પુકારો છો ! એથીજ પ્રેમપૂર્વક મેટવા
બાહુ પ્રસારો છો ! જો તમે મહેને-પિછાનતા
હોત તો તિરસ્કારથી મહારી પ્રતિ નિહાળત-
મહેને કંઈજ સ્વરે ધ્રુતકારી કાઢત, અથવા લાત
મારી દૂર કરત.

ગીતમ—અહલ્યા—

અહલ્યા—અહલ્યા નહિ, પાપાણી-પા-
પાણી કહો. હું પરપુરંગમામિની, પુત્રવું
ગળું દાખી દેનારી હલાકારિણી, પિશાચિની
છું. સાંભળો. મહારી એ કહાણી સાંભળો !
એ ઘટના-એ કહાણીની એક એક પંક્તિમાં
ઉઠી કલંકની રાશિ એકત્ર થયેલી છે-મહેના

દરેક અક્ષરમાં પાપપુન્ય ભર્યો છે. પહેલાં
મ્હારો ઇતિહાસ સાંભળો—

ગૌતમ—હું તે સાંભળવા મળતો નથી.
હું બધું જ જાણું છું. મ્હારી પ્રિયા-મ્હારી
પ્રત્ની, બ્રહ્મ, પ્રભુબધ્ન, પતિત છે ! ત્હારા આ
શીર્ષ શરીર, આ શીકકું પડી ગયેલું મુખ,
ખાડામાં ઉતરી ગયેલી આંખો, ત્હારા મુખ
ઉપરની કાલિમા-એ બધાં ત્હારા ઇતિહાસ
સૂચવે છે.

અહથ્યા—પ્રભુ ! મ્હેં કેટલાંય વર્ષોથી
તર્કની જવાલા-ઓ ! તર્કની જવાલા દિન-
રાત સહન કરી છે ! હું તીવ્રચંત્રણાને લીધે
અંદર ને અંદર પાપાણી બની ગઈ છું. એક
દિવસ સહસા વિષ્ણુની કૃપાથી મ્હારામાં ચૈ-
તન્ય આવ્યું. સખત પત્થરને તોડી માંહીથી
પાણીનું જળ વહાવ્યું, વજ્રપાતથી જલતા
વૃક્ષમાં ફળ ફૂલ પ્રકટયાં-બીજું શું કહું ?
નાથ ! ત્હમે બધું જ જાણો છો તો બીજું હું
શું કહું ?-મ્હારા જીવન સર્વસ્વ ! આટલા
દિવસો પછી મ્હને મ્હારો ભ્રમ જણાયો છે !
ક્ષમા કરો ! ત્હમે ધર્મની પ્રતિમા છો, પુણ્યનું
રૂપ છો, દયાના સાગર છો ! અને હું પા-
પિણી છું, મૂઢ છું, ક્ષુદ્ર છું, ધૂણિત છું
તર્કનો છીડો છું ! દેવ ! મ્હેં વિશ્વાસઘાત
કર્યો છે, કર્તવ્યને લાત મારી છે, પ્રેમપાત્રમાં
વિષ ભેળવ્યું છે ! આજ મ્હારી જમણા
બાંગી છે ! ક્ષમા કરો, નાથ !—

શતાનંદ—ક્ષમા ! જે સ્ત્રી વિશ્વાસઘાત
કરી પવિત્ર પ્રણયનો ઘાત કરે છે તે કદાપિ
ક્ષમાને પાત્ર નથી-હાય ! પિતાજી, જે
દાંપત્ય પ્રેમ સમાજનું બંધારણ છે, સર્વ
કર્તવ્યોની જડ છે. તે દાંપત્ય પ્રેમના
મૂળ ઉપર જે સ્ત્રી પોતાના હાથે કૂહાડી ચલાવે
છે, તે પાપિણી કદાપિ ક્ષમાને યોગ્ય નથી.
પિતૃદેવ ! મહાત્મા ભૂચની વ્યવસ્થાનુસાર

કુલટા નારીને માટે-આહે તો તે પોતાની સ્ત્રી
હોય-આહે તો માતા હોય-તો પણ-પ્રાણહંસ
યોગ્ય દંડ છે.

ગૌતમ—ક્રોધને શાન્ત કર. પ્રિય પુત્ર ! હું
દંડ દ્વંશ ?-હાય ! હું મ્હારા આખા પે
અંગે પાપથી-ભરેલો છું-પાપમાં હુજોડો છું.
હું પોતે દુર્બળ મૂઢમતિ મનુષ્ય છું. મ્હારી
શી તાકાત કે બીજા કર્તવ્યબદ્ધ મનુષ્યનો
ન્યાય કરવા જેવું (અહથ્યાને) આવ,
અભાગિની નારી ! વિધાતાનું સુંદર વિધાન
એજ છે. પ્રિયતમે ! આવ. મ્હેં પહેલાં કદાપિ
પ્રાપ્ત કર્યું નથી તે આજ ભેળવ્યું છે, આજે
પ્રથમ દિવસ છે કે મ્હેં મ્હારા હૃદય મંદિ-
રમાં ત્હારી પ્રેમ મૂર્તિ નિહાળી છે-આવ,
પીડિત પરિત્યક્ત પ્રભુશ્વરી ! આવ. બાણથી
વિધાયેલી હરિણી ! મ્હારા પ્રેમ મંદિરની
દેવી ! હૃદયપિંજરમાં ફરીથી આવ !
(અહથ્યાને જાતી સરસી ચાંપે છે.)

વિશ્વામિત્ર—ત્હમે આટલા બધા-હૃદય
છો ? આટલા પવિત્ર અને મહાન છો ?
આટલા બધા ક્ષમાશીલ છો ? આટલા
ઉદાર છો ?-બ્રાહ્મણ ! હું ત્હમारी આજળ
શિર ઝુકાવું છું-શાન્તિ જનક ! ત્હમે મ્હને
સત્ય વાત કહી હતી. સ્હમજ્યો. બ્રાહ્મણત્વ
પ્રાપ્ત કર્યા છતાંય હું બ્રાહ્મણ થઈ રાક્યો નથી.
હવે હું સ્હમજ્યો કે હું બ્રાહ્મણત્વથી પૂણે
નીચે પડેલો છું-વિશ્વામિત્રને ધિક્કાર સે-વરદા-
નમાં મળેલા બ્રાહ્મણત્વને ધિક્કાર છે !
મ્હારા તપને ધિક્કાર છે !

જનક—જેના સ્પર્શના જાદૂથી વેશ્યા
સતી થાય છે, દસ્યુ સાધુ બને છે, પાપી,
પવિત્ર બને છે, કામુક અને લપટ જીતેન્દ્રિય
બને છે, ગર્વથી ચક્રવૃત્ત બનેલો શિર ઝૂકાવે છે
જેવા સાધુ મહાત્માનું આદિત્ય મન્ય છે. જે-
પારસમણિની માફક સેલુત્ત્વ સ્વચ્છ-ચરિત્રને

મુવર્ણ્ય બનાવી દે છે, પાવકેની માણક દુર્ગધ-
દોલસાને જરમ કરી શકે છે, પવિત્ર જનન્દ-
વીની માણક સર્વ મેલ ઘોઘ નાખે છે એવા
સાધુ પુરુષનું જીવન પરમ પૂજનીય છે !

અહર્યા—નાથ ! ત્હેમારા પુણ્યનો તેજથી
આજ હું અંધ બની છું. ત્હેમે ક્યાં છો ?
કેટલા દૂર છો ? મ્હને ત્હેમારી સાથે રાખો !
(સર્વ જાય છે.)

પ્રવેશ પંચો.

સ્થળ: અતોલિક પ્રમોદ મંડળ.

સમય: રાત્ર.

(રામે સીતાની યુગલમૂર્તિનાં દર્શન થાય છે અને પડદો પડે છે.)

સમાપ્ત.

સામાર સ્વીકાર.

વાયકા મિત્ર (મુંબાઈ) : તંત્રી, રા. રામલાલ સુનીલાલ મોદી. પુ. ૬, અંક ૨-૩.
વા. લ. ૩. ૩-૦-૦.

જૈન પ્રભાવ (મુંબાઈ) : તંત્રી; રા. મુરજમલ લક્ષ્મીભાઈ ઝવેરી; વર્ષ ૬ અંક.
૧૯ થી ૨૩. વા. લ. ૩. ૩-૦-૦.

શ્રી હુલાણા જ્ઞાતિ મુર્યોદય (મુંબાઈ) : તંત્રી : રા. ભગવાનજી ભીમજી દમર.
પુ. ૬, અંક ૧. વા. લ. ૩. ૩-૦-૦.

શાકદ્વિપી-બ્રાહ્મણ બંધુ (મુંબાઈ) : તંત્રી : રા. ગૌરીશંકર ભગવાનજી શર્મા.
વર્ષ ૧. અંક ૫. વા. લ. ૩. ૨-૦-૦.

સમાજ સેવક (જામનગર) : અવસ્થાપક : રા. ગોકળદાસ હીરજી દમર. વર્ષ ૨;
પત્રિકા નં. ૭-૮-૯.

શ્રી મોરબી સમાજ સેવક મંડળ (મોરબી) વાર્ષિક રિપોર્ટ, સં. ૧૯૮૧.
પ્રકાશક રા. ત્રંબકલાલ દેવતરી અને રા. જગન્નાથ ભટ્ટ, મંત્રીઓ.

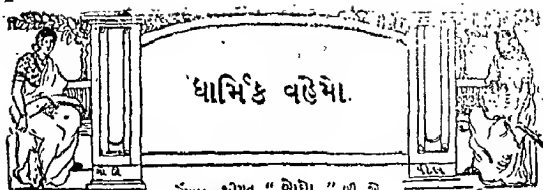
શરીર રચના: લેખક : ડૉ. હરજીવનદાસ દા. મરચંટ, એલ. એમ. એન્ડ એસ.
ઉપર્યુક્ત મંડળની પત્રિકા નં. ૩, મૂલ્ય : ૦-૦-૬.

ગુજરાત પ્રાંતિક પ્રજાપતિ સભા (અમદાવાદ) : બીજા સંમેલનનું કાર્યવર્ણન.
પ્રકાશક : રા. જીવન ગ. પ્રજાપતિ, મંત્રી. મૂલ્ય : ૦-૦-૨-૦.

જૈન સેન્ટ્રલ લાઇબ્રેરી અને પાઠશાળા-શ્રી મુનિ મદારાજ શ્રી મોહનલાલજી
(મુંબાઈ) નો ત્રણ વર્ષનો રીપોર્ટ. પ્રકાશક : રા. દેવકરજી મુળજી, મંત્રી.

ભવિષ્યોદય: લેખક : રા. રેવાલંકર જવાનીશંકર જોષી, શ્રી ભવિષ્યોદય ન્યોતિપ
કાર્યાલય, જાપરીયા શેરી, મુરત. ન્યોતિપ સંબંધી ઉપયોગી વિગતો આપતું નાનકડું પુસ્તક.

જાપરી સન ૧૯૨૬ ની. પ્રકાશક: મેસર્સ મંગલદાસ એન્ડ સન્સ, જુલેસેવરી,
ભાગાતલાલ, મુરત. ગજવામાં રહી વધ એવી મુંદર દેખાવતી રોજનીશિ

હોખક: કીચલ " બોધો " બી એ.

“ હિંદને જે જગત સમસ્તમાં સ્થાન હોય તો તેના ધર્મને લઈને છે. ”

એ વિષય ઉપર અમારા મિત્ર કેશવ ત્રિવેદી એ લગભગ સોજેક વખત જૂદે જૂદે ઠેકાણે અને જૂદે જૂદે અવસરે ભાષણ આપ્યું હશે. અને તે ધર્મ ધીમે ધીમે કેટલો નષ્ટ થઈ ગયો છે, પશ્ચિમના મુધારાએ હિંદમાં કેટલું થર ઘાસ્યું છે, ત્યાંથી માંડીને હિંદની પ્રાચીન સંસ્કૃતિ હજી મુધી ટકી રહી હોય તો કેશવ ત્રિવેદી જેવા મણાક વિરલ નરોની, ધર્મમાં શ્રદ્ધાને લઈને છે અને “ ધર્મ સત્યાપનાર્થાય સંભવામિ યુગે યુગે સૂત્ર અનુસાર અધર્મના નિકંદન અને ધર્મના પરિપાલન માટે સાક્ષાત્ કૃષ્ણ ભગવાનનો જ એ કેમ અવતાર હોય એ એમની ગણતરીમાં અમે અમારો ફાળો ન આપી શક્યા હોવાથી તે હંમેશાં અમારા ઉપર ધુંધવાતા જ રહેતા. અને ધર્મમાં અમારી અશ્રદ્ધા એ અમારા નાશનું મૂળ નિવડશે એમાં એમની સંપૂર્ણ ખાતરી હતી.

મહાત્મા ગાંધીજીની ચળવળ કેશવ ત્રિવેદીને માન્ય હતી કાંજી તેની પ્રવૃત્તિમાં ધર્મને સ્થાન છે.

મહાજનો યેન ગઃ સપથ્યાઃ આ શબ્દો ઉચ્ચારી ભેણેલ પણ વગર ગણેલ ચાર પડિતો સ્મશાનમાં કેવી રીતે જઈ અડ્યા હતા તેના અવિચારીપણાને દાખલો કેશવ ત્રિવેદીને કંઈક હશે અને આથી આંધળી

રીતે મહાત્મા ગાંધીજીને તે નથી અનુસરતા એની બહાણી અમારી પાસે થડે પહોરે મારતા. જે કે તે અરસામાં હું એક લેખ ખેંચી કાઢતો, સન્મુખ ચલા બનાવી કહાડતો અને મધુરી સાંજે ગાંધવાના ચોખા સાર કરી કાઢતી.

આ પ્રકારની એમની ધાર્મિક વહેમોની માન્યતામાં શ્રદ્ધાને લઈને, એ અનેક વખત હાસ્યજનક સ્થિતિમાં મૂકાઈ ગયા હતા, અને કેટલીક વખત તો અમને કોઈક દશામાં ધસડી જતા તે વખતે અમારાં નાક પડું પડું થઈ જતાં અને માર્યા શરમમાં નીચાં લયથી પડતાં. આ બાબતનો એક દાખલો આપીશ.

એક વખતે અમે દરવા ચાલ્યા જતા હતા. રસ્તામાં કેટલાક તોફાની છોકરાઓ એક ઝાડ પર પાણી ફેંટી રહ્યા હતા. કેશવ ત્રિવેદી, અહિંસાના તત્ત્વોથી આત્મપ્રેરિત, એકદમ આગલ ધસ્યા. બેચાર છોકરાઓને પકડી ચમ્ચાર ધોલ ચોલી કહાડી, બેને પટ્ટી નાખ્યા તે એકને કાનવતી પકડી, “ ક્યા પ્રાણી ઉપર-હલ્લો આદર્યો હતો ? ” એમ પૂછવા લાગ્યા.

અલગત અમે પણ અહિંસાના સિદ્ધાંતમાં, વારંવાર ભાષણ, સાંભળી, આત્મપ્રેરિત બની ગયા હતા, પણ છોકરાઓને મારવામાં હિંસા છે એ અમારી માન્યતાનો સ્વીકાર કેશવે ન કર્યો.

“ અમે ઉંદરને પત્થર મારતા હતા ” એક ટીબલી છોકરો જરા આગળ વંધી બોલી ઉઠ્યો.

“ ગરીબ બિચારો ઉદર. તમે ઇજ લાગના !
ભર રસ્તામાં ભલે માર ખાધો. ઇંદરને પાણી
મારો તે મરી નહિ જાય ? ”

“ તે, ઉદર, મરે તેવો નથી. ” એક
બોલ્યો.

“ કેમ ? ”

“ કારણ તે કાટયા તૂટ્યા કપડાના ગા-
ભાનો ખનાવેલો છે. ” આ સાંભળી કેશવ
ચાલતી પકડવા જાય છે ત્યાં માર ખાધેલા-
માંના એ ત્રણ છોકરાઓ પોતાને ઘેરથી ચાક-
રને તેડી લાવેલા તેઓએ અમને બની શકે
તેટલી ગાળો દીધી, અમને મારવાની ધમકી
આપી. પણ અમે ક્રોધ ન કર્યો પણ...
અક્રોધેન જીને ક્રોધમ્ સૂત્રમાં માનનારા
અમે તેને મૌનથી વશ કરી લીધા.

કેશવ ત્રિવેદીને ધર્મમાં એટલી બધી શ્રદ્ધા
હતી કે શાસ્ત્રીની સપ્રમાણ આજ્ઞા ન મળે તો
ધર્મમાંથી બહાર પગ ન આપે. આથી કરીને
જેશીના વચનોમાં, તેઓની ગણતરીમાં કેશ-
વને બહુજ પ્રેમભાવ હતો. આ પ્રેમભાવ
એટલા તો ઉચ્ચ સ્વરૂપમાં હતો કે અમારે
બી. એ.ની પરીક્ષા આપવા મુંબઈ આવતી
વખતે કેશવ ત્રિવેદીએ બોલાવેલા જેશીને અમ-
ઉથી લાંચ આપી, અમારાં મુકરર કરેલા
દિવસનેજ જોવીની ગણતરીમાં અતુલ્ય જાહેર
કરાવવો પડ્યો હતો, નહિંતર જે કદાચ જેશી
મહારાજ જૂલમાં આડું વેતરી દેત તો કેશવ-
બાઈ પરીક્ષા પણ આપવા ન આવત.

x x x

સવારનો પ્યાર હતો. હું મ્હા પીતો દીડાળા
ખાટે બેઠો હતો અને કંદેરામાંથી રસ્તા ઉપર
નજર કરી ઉભેલી મધુરીને પોતાનો દડો પડી
જતો મ્હા પી જતા વિનવી રહ્યો હતો ત્યાં
મધુરી અચાનક બોલી:

“ એઈ, જુઓ તો ખરા, અહિં આવો

તો, તમે બિચારા કેશવ ત્રિવેદીને વારંવાર
જનાવ્યા કરો છો, એ હીક નહિં. અત્યારેજ
બિચારો કેટલા બકિતભાવથી ગાયના પુચ્છને
ચશુસ્પર્શ કરાવી રહ્યો છે ! તમે તેને ન
પગવતા હો તો. ”

હું ઉઠ્યો, કટાણું મ્હોણું કરી મારી અ-
ધી પીવાઈ રહેલી મ્હા ટેબલ ઉપર મૂકી
જોવા ઉઠ્યો. જમીને જોઈતો કેશવ ત્રિવેદીની
ચોપાસ લોકાની દંડ, હસાહસ, ટાળટપ્પા, અને
મશ્કરી અને વચ્ચે કેશવ પોતે, અમે ત્રીયે
દોડી ગયા, “ ત્રિવેદી ! આ શું કરે છે ? ”
બધા લોકો મોટથી હસ્યા, “ કેશવ, બોલની !
આ શું કરે છે ? ”

કેશવ આકુળ વ્યાકુળ બની બોલી ઉઠ્યો,
“ શું કરે બાપતું કપાળ. ગાયના પુચ્છડાને
આખે આડાણું એમાં વળી ગામ શું આણું
મધેડે ચડતું હશે ? ”

બધા બોલી ઊઠ્યા, “ પણ બાઈને મારા !
આ તે ગાય છે કે બળદ ! ”

x x x

શનિવારનો રાત્રિનો સમય હતો. અમા-
વાસ્યાની કાળી રાત્રીમાં તારાઓનો ચમકાર
ઝાંખા અજવાળાતું ક્યાંક લાન કરાવતો હતો.
બીજે દિવસ રવિવાર હોવાથી અમારા મિત્ર
સન્નુખ માંકડ અને તેનાં વહુશ્રી મારે ઘેર
સાહિત્ય ચર્ચાને અર્થે આવ્યા હતા અને મો-
ડી રાત મુઠી અમે તે મહન વિષય ઉપર ગપ્પા
મારતા બેસી રહ્યા હતા.

સમસ્ત ગુજરાતી સાહિત્યમાં પ્રવીણ
મ્હારી પત્ની મધુરી એકાએક બોલી:

“ એઈ...જરા આમ જુએને, “ આના
તોલ કાંસે ” ઉપર આ મારો લેખ કેવોક
લખાયો છે ? ”

“ હું વળી આનાતોલ કાંસેની શિખા
ક્યારથી થઈ ? ” હું બોલી ઉઠ્યો.

“અમે શિષ્યા કેવાં કે વાત. કેવી ? અહિં તો અંગ્રેજ મેગેરીનમાંથી તફડાવી ખાતે ઉધાર છે. બાપી આનાતોણ ક્રાંચિનો એક લેખ અથવા એનું મૂળ જીવન વૃત્તાંત વાંચ્યું હોય તો કહો એવા મોગન.”

“આફ્રીન ! આફ્રીન ! મધુ ભાભી, આંધુનિક ઉગતા ગુજરાતી સાહિત્યમાં પ્રવીણ લાગે છે હો ” સન્મુખ બરાડ્યો.

ત્યાં એકાએક શેર, મારામારી અને બૂ-મરાણુ અમારે કાને પડ્યા. પડોશીને ત્યાં ચોર પેડો હશે, પકાણો આવ્યા હશે, લૂટારા રોવો-લ્વરો સાથે તૂટી પડ્યા હશે વિંગેરે-તર્કો અમારામાં આવી ચાલ્યા ગયા. સન્મુખ એકદમ કાચ નીચે પેશી ગયો અને છએક તળાઇઓ માથે એઠી લીધી, મધુરી તથા સન્મુખનાં બહુ હિંમતથી રસોડામાં બારણું વાસી બેસી ગયાં. મેં ચોરને નસાડ્યા, “ ચોરો વિષે ફેંકતા ” અકસીર ઇલાજના શોધક રા. ધનમુખલાલની હિંમતનું આવા-હન કર્યું, ખુરશીઓ અફાળી, ટેબલો ગમ-ડાવ્યા, ફલાવર વાજો ફેંક્યાં, આરસા તકતાઓ ઉરાડ્યા પણ શોરબકેર નરમ ન પડ્યું ! આખરે બહાદુરી ભર્યા હૃદયે લીધી કડીયારી ડાંગ અને આગળ ધસ્યો. સાવચેતી થી ડાંગ ખભે રાખી કે ચોર લૂટારાઓ મારા ઉપર અચાનક હલ્લો કરે તો ડાંગ પડતી મુઠ્ઠી છ પાંચ ગણવાનું સુગમ પડે અને પચ્ચીસ પકાણો સમક્ષ હું એકડો બૂમીશ એ દ્રશ્ય મારી આપડી આગળ ખડું કરી

આગળ ધસ્યો. બારીના કાણામાંથી જોયું કે હલ્લો કરવાનાં યોગ્ય અવસર છે કે નહિ અને પીળા પાથડીઓ તીડની પેડે ઉભરાઇ ગઇ છે; ચોર બરાબર હસ્તગત થયો છે, અત્યારે દરેક માણસોએ પકડી રાખ્યા છે એ જ્યારે દ્રબ્ય મેં જોયું ત્યારે હું નરમ થઇ ગયો; મારી મર્દાનગી માટે મને શરમ આવી. ચોર પકડવાની મારી શક્તિની કસોટીનો અમૂલ્ય અવસર હાથથી ગયો માટે મેં બચકર હાથ મારી છતાં, હિંમતથી ઘરમાં જઈ ધડાક દેતી ચોરના માથા : સાથે મારી કડિયારીની મિત્રાચારી કરાવી અને બેલી, ઉઠ્યો :

“ સીપાઇઓ ! ભાઇઓ, તલવાર ખેંચ કરો, રીવોલ્વરોના હવામાં બડાકા કરી નાખો અને કડીયારીને વિસામો દો. ચોર પકડવા માં હિંસાને સ્થાન નથી. બત્તી કરો.....”

મેલી ચીમનીના ઝાંખા ફાનસના અજવાળામાં, કોહી ગયલા સરજન સમાઝીં વાજો, માર ખાધેલ હોવાથી રડતી મુરત ભયોં, સંતાઇ રહેલા સન્મુખ, તેના વડુ અને મધુરીએ દોડતા આવીને જોળખી કહાડેલો કેશવ ત્રિવેદી અમે જોઇ ચોક્યા.

ગરુ નાટકમાંથી પાછા આવતાં, બિલાડીનું આડું ઉતરવું; શાસ્ત્રમાં અપશુકન એમ કેશવ ત્રિવેદીનો વહેમ અને સીધા ઘરમાં ન જવાય એ માન્યતા તેથી પાડોશીના ઘરની નીચી વંડી કેડી શુપચુપ ઘરમાં પેશી જવાના પરીણામે આ દશા !

“અમારી જનેતા અમારી નેતા બનો.”

માતા એટલે દેશોદયની જીવનશક્તિ

માતા એટલે સંસ્કૃતિની ઉન્નતિ.

જે દેશમાં માતાઓ કુટુંબવત્સલ છે, કર્ત-
વ્યપરાયણ છે, તે ધર્મોચ્ચે સ્વભાવથીજ
કર્મે, જાય છે, તે દેશમાં નિરંતર સુખ, સમૃદ્ધિ
ને શાન્તિનો નિવાસ છે, તે દેશની સંતતિ
આનંદી ઉત્સાહી ને પ્રેમાલી છે. ગૃહિણી એટલે
ગૃહની શોભા; માતા એટલે દેશની પ્રભા.

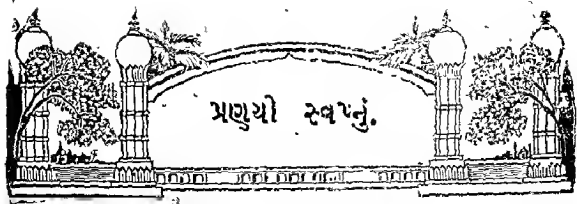
માતાની ઉન્નત જીવનશક્તિ ઉપર દેશના
ભવિષ્યનો, આધાર છે; માતા દેશના ભાવિની
વિધાતા-દેવી છે; કારણ કે માતાના સશ્રિતની
જાંડી-છાપ પુત્રીના જીવન પર પડે છે, અને
પુત્રીમાંથી માતા જન્મે છે, એમ એક કુટુંબ
માંથી અનેક કુટુંબમાં પ્રેમધર્મની ઉચ્ચભાવ-
નાઓ વિકાસ પામતી વિરતરે છે તથા દેશનું
ભાવિ-ઉન્નમણું અને આદર્શ જલકાતું ઘડાતું
જાય છે. દેશની સંસ્કૃતિ માતાની ઉન્નતિથીજ
નીપજે છે-નમે છે. અહા ! ‘માતા’-નામમાંજ
કેટલી મીઠાશ છે !

પતિપત્નીના સ્નેહજીવનમાં દમ્પતીધર્મની
કલ્યાણ વાસના પોષાય છે, એ દમ્પતીધર્મના
કલ્યાણ પાલનમાં ગૃહરાજ્યનું બધારણુ-ગુંથાય છે

અને એમ ગૃહજીવનકલાની ખીલવણીમાં સમા-
જની ઉન્નતિ સંધાય છે તથા દેશોદ્ધારના અંકુર
ફૂલે છે ને ફાલે જાય છે. અન્યોઅન્યની ન્યૂ-
નતા પૂરતાં અનુગુણ દમ્પતી દિવ્ય પ્રેમનો
પ્રકાશ સંસાર વ્યવહારમાં રેડી-રેલાવી, માતાની
પનોતી પદવી તથા પિતાના ગરવા સ્થાનનું
ગૌરવ પામી-પમરાવી સંસારમાં સ્વર્ગને
વસાવી-વધાવે છે. દેશની ઉદ્યવિજ્ઞતિઓનાં
અંશ રૂપી સ્નેહસમૃદ્ધિની સામગ્રી સ્વદેશહિતમાં
સમર્પી, દેશસેવાના મહામંત્રની ગેળી ઘોપણાથી
સ્વદેશના સ્વતંત્ર સામ્રાજ્યમાં સંસારસ્નેહી
દેશપ્રેમી માતાઓ સ્નેહસંગિની સંસ્કૃતિને રણ-
કાવી રહે છે અને જનસમાજને સ્વાત્માર્ષણનો
ધર્મ સમજાવી ઉન્નતિ-ગંગામાં પાવન થવા
પ્રતિષ્ઠા જનાવે છે. પ્રભો ! અમારી આર્થ-
માતામા સ્નેહનો સચાર કરો અને અમારામાં
પ્રેમભાવના વહાવો ! અમારી જનેતા અમારી
નેતા બનો ! અસ્તુ !

ભાનુ.

* Let our mother be our leader.

પ્રણયો સ્વપ્નું.

લેખક: રા. રા. 'કિશોર' વણલ.

“ વિ તોદ, આ ‘લવે તો નહિ બને.’ ”
 ન્યોતિની એનલાઈફ છપી પર
 કરુણાદ્રે એરે બેતાં સુધાકાન્તે કહ્યું. ‘ન્યોતિ
 મંદિર’ની ન્યોતિ ત્રણચાર મહિના થયા હોલ-
 વાધ ગાઇ હતી. સૌંદર્યનો અપ્રતિમ નમુનો,
 સૌંદર્ય અને મૃદુતાની પ્રતિમા પૃથ્વી કરતાં
 વધારે સુંદર સ્થળે વસવા ગઇ હતી.

“ બાપુ, આમ ક્યાં સુધી ચાલશે ? ”
 તેના સ્કુલના મોડીયાએ ચાલથી પૂછ્યું. “કોણ
 રજૂ છે કે તારાથી રહેવાવાનું છે; તારી
 ફરજ માટે, સમાજ એવા માટે તારે ફરી
 પરણવું પડશે. ન્યોતિ બેને તેમના સૌંદર્ય
 અને દયાળુ સ્વભાવથી તારા વૈભવ શોભાવ્યો,
 તારી શ્રીમંતાઈનો સહપર્યોગ કર્યો તેમ કરનાર
 પાછું કોઇ બેઠશે. સુધાકાન્ત, ગુજરાત તારી
 પાસે કંઈ કંઈ આશા રાખે છે. તને તારી
 જીંદગીમાં રસ હશે તો બીજાના જીવનમાં રસ
 લઇ-રાકશે. સુખી હઇશ તો સુખી કરી
 રાકીશ. અત્યારથી વૈરાગ્ય લઇશ તો હું નિરજીલી,
 એકલવાઇ. નીરસ જીંદગી ગાળતો થઇ જઇશ,
 નહિ સુખ પામે અને નહિ સુખ પમાડે. ”

“ વિનોદ, જરા તો વિચાર કર જગત
 શું કહેશે ? જગતમાં સરખે સરખી બેડી
 હજારે એક નીકળે. સરખે સરખા હજારમાંથી
 એક, એકબીજાના સંસર્ગમાં આવે અને
 સંસર્ગમાં આવેલા હજારમાંની એક, એક
 બીજાની અપૂર્ણતા ટાળે. કવિથી શું કહે

છે ? દેહના લગ્નને પુનર્લગ્ન સમું પુણ્ય નથી.
 આત્માના લગ્નને પુનર્લગ્ન સમું પાપ નથી.
 અમારું આત્મલગ્ન હતું. આટલે આટલે
 પ્રેમે મારી ન્યોતિને વિસારી પરણવું, એને
 હંમેશને માટે અપૂર્ણ કરેલાં હૃદયમંદિરમાં
 બીજી લાવી વસાવથી એમાં તો મારીજ નહિ
 પણ હૃદયની, પ્રેમ-પુદ્ગ પ્રેમની હાંસી થાય. ”

સુધાકાન્તની લગ્ન પછીની જીંદગી
 સંપૂર્ણ પ્રેમમય ગઇ હતી તેમાં જરા પણ
 શંકા નહિ. ન્યોતિ દેખાવડી, કલાસર, ગુણી-
 યલ અને સુશીલ હતી. સુધાકાન્ત રસિક,
 બાવપ્રધાન હોયેરો હતો. રસિકતાથી, સગવડથી,
 વૈભવથી જેટલી ન્યોતિને સંતોષાય તેટલી
 તેણે સંતોષી હતી અને ભક્તિપૂર્ણ પ્રેમથી
 જેટલી કરર થઇ શકે તેટલી ન્યોતિએ આ
 વહુવેલા પતિની અનન્ય સેવાથી કરી હતી.

લગ્ન પછીના એમના હાંપત્યપ્રેમ માટે
 તો તેમના હૃદયમાં પણ આહું બોલી શકતા
 નહિ. પણ ફેટલાંક પોતાને ખરા કહેવાડાવનારા
 શ્રીમંતાઈથી ન અંજવવાનું માન રાખનારા તેમને
 જાણાખોર કહેતા. તે કહેતા કે સુધાકાન્તને
 હોય તે કરતાં વધારે ખતાવવાની ટેવ છે.
 રસિક છે તેના કરતાં વધારે રસિક થવાનો
 દાવો કરે છે. તેમના કહેવા પ્રમાણે સુધા-
 કાન્તનો વિવાહ આજે દિવસમાં એકદમ થઇ
 ગયો હતો. તે પહેલાં સુધાકાન્ત ન્યોતિના
 કુટુંબીને જાણખતો પણ નહતો. તો આત્માએ

આત્મનુને ક્યાંથી જોળખ્યો ? પ્રેમીએ પ્રેમીને કંઈ નવમી સિદ્ધિથી પારખ્યો ? સુધાકાન્તના મિત્રો આનો સ્વીકાર આપી શકતા કે તેમને સુધાકાન્તે બતેજ પરી હકીકત કહી હતી. સુધાકાન્તનો ને જ્યોતિનો તે પ્રથમ દર્શને પ્રેમ હતો. પ્રથમદર્શને જ્યોતિએ અનુભવેલા શેમાંય, તેનું શરમથી જ્વલત થતુ વદન, અને કાલિદાસ, ભવભૂતિ, શેક્સ્પીયરની નાયિકાઓએ પ્રેમમાં પડતી વખતે અનુભવેલાં બધાં ચિન્હો જ્યોતિએ અનુભવ્યા હતા. સુધાકાન્તના યજ્ઞોત્તારા કહેતા કે જ્યોતિ ઘણીજ શરમાળ હતી અને વિવાહ પછી તેમજ લગ્ન પછી પણ શરમાતી ગાળા કોમારેશ્વરનમાં લજ્જતનાં આભાસેને દેશવટે. ઇ. સુધાકાન્તને વાણીથી પણ સત્કારે એમ માનવાને તેઓ તૈયાર ન હતા. આનો જવાબ સીધો ને સદ્ હતો. સુધાકાન્તના અંગ મિત્રોને સુધાકાન્ત પર અડગ વિશ્વાસ હતો તેથી દલીલને ખાતર, ‘ધારો કે’ કહીનેજ તેઓ આનો જવાબ આપતા. ધારો કે વિવાહ થયા પહેલાં એકે શબ્દ પણ વરવહુ ન બોલ્યા તેથી શું થઈ ગયું ? પ્રેમ એકસો આંધળો નથી હોતો, મુગો પણ હોઈ શકે છે. પ્રેમને અંગ કહ્યો છે તેથી જેટલા એના અંગ જોઈ તેટલી તેની કીર્તિ વધારે. જે પ્રણયીઓને પ્રેમ તદ્દન અપંગ—આંધળો, બહેરો, મુગો, લંગડો, બગો, એક સાથે હોય તેટલી તેમની તથા તેની કક્ષા ઊંચી. ગમે તેમ હો પણ આ બધા લગ્ન પહેલાંની છાંદગીના સવાલ જવાબ સદેહ નિરાકરણ હતાં. છતાં પતિપત્નીનાં દાંપત્યજીવન માટે તો સહુ કોઈ માનથી મસ્તક નમાવતું.

“બાપુ, ત્યારે તું લોકને માટે પરણવાની ના પાડે છે કે તારે હૃદય ના કહે છે તેથી ! લોકને માટેજ ના કહેતો હશે તો મને ખાતરી છે કે સમય તને જરૂર ઠેકાણે લાવશે. જ્યોતિ એન જેની દેખાવડી કન્યા.....”

“વિનોદ, વિનોદ, તને મસ્કરી સુઝે છે. તું ભૂલી બેય છે કે તું જ્યોતિનો આધેનો બાપ થાય છે.”

“ના, બાપુ, નથી ભૂલતો. એકસો મિત્ર તરીકે નહિ પણ તારા સાળા તરીકે તને કહેવા આવ્યો છું. તારા સામુએ પણ આ તારી શેલજા સાંભળી છે અને કહાવ્યું છે કે જ્યોતિ ગદ્ય તેની પાછળ આપણા કોઈથી જવાવાનું નથી. વળી વડિલ તરીકે બીજું પણ કહાવ્યું છે કે જ્યોતિ ગદ્ય તેથી તમારા બતેનો સંબંધ તૂટ્યો નથી. સ્નેહની સાંકળમાંથી એક મુખ્ય આંકડો તૂટ્યો એટલોજ. અને એ આંકડોયે એસાડો હોય તો શારદા તૈયાર છે.”

સુધાકાન્તને ચઢતા ઉતરતા સટની, એસુ-માનીયમની પતેલી જેવી ચાર પાંચ સાળીયો હતી અને શારદા તેમાંની મોટામાં મોટી હતી.

“હાલ મારો કંઈજ વિચાર નથી.”

તારા તોફાની મામીજીએ તો ક્યારનો વિચાર બાંધી મૂક્યો હતો.

“શો !”

“કે શારદા સુધાકાન્તને નહિ ગમે ને...”

“ને શું ?”

“ને કંઈ નહિ. એતો એમના ટીખળી સ્વભાવ પ્રમાણે બોલે.”

“કહેતી. એમની મસ્કરી ખમતે ખમતે તો વર્ષ થઈ ગયો.”

“એમને તો તને સદાય માટે એમની મસ્કરી ખમતો રાખવો છે.”

“કેવી રીતે.”

“કહે છે કે સુધાકાન્તને તો ત્રણ મહિનાની મારી કુટડી પ્રભા ગમશે.”

“એ ત્રણ મહિનાની થઈ કેમ !”

“હા, જ્યોતિ એન સુન્દરી ગયા પછી ત્રીજો દિવસે આવી છે. છે તો બહુજ રૂપાળી.”

“તો કેસુંમમામિ કહેજે” રસિકતા ‘હજી આવતાં સુધાકાન્તે કયું,’ કે મોટી તો હજ થવાદો.”

“ હાં મુધી ? ”

“ વિનોદ, વારે વારે શું કહેવડાવે છે ?
કહ્યું તો ખરું કે આ ભવે તો નહિ. ”

“ વારુ, બાપુ, એમ તો એમ. પણ મારું
એક કહ્યું માનજે. ”

શું !

“ તારે કરવું હોય તે ક્યાં કરજે. પણ
મહેરબાની કરીને તારા વિચારોનો ટુંદોશ પી-
ટીશ નહિ. કારણ કે માણસના વિચારો ક્યારે
બદલાશે તે કહી શકાયું નથી. ”

પણ મુધાકાન્તે કંઈ સંતાપ્યું નહિ.
એમણે તો એમનો નિશ્ચય જેણે પૂછ્યું તેને
ક્યો શા માટે છુપાવવું ? પ્રેમી પ્રિયતમાને
‘ માટે ન પરણે તો તેને એટલું જણાવવાનો
‘ પણ સંતોષ નહિ ’ કુરબાની કરવી અને શા
માટે કરવી તે કહેવાનો પણ હક નહિ.

ધીમે ધીમે જગતે મુધાકાન્તનો નિશ્ચય
જળખો. મોટી હોકાનીવાળાઓ કોઈ ક્ષીમંત
શખ્સની વધુ મરી જવાની શદ જોઈ એકલા
તે સર્વ ટુંકે આનંદ અનુભવી નિરાશ થયા.
મુધાકાન્તની સામુને પણ શારદાને ‘ અગ્રાયાની ’
બાદી રહી. સપ્તમાને બાપી થઈ કે મુધાકાન્ત
નહિજ પરણે.

પણ નિંદાખોરોને કંઈ પડેઆય છે !
‘ પહેલાં કરેલાં કે મુધાકાન્ત ના ના કરે છે પણ
ત્યાં જો વર્ષો પણ પરણ્યો. તે મુત્ત ગયા પછી
કહે કે ક્યાંથી પરણે ? પહેલાં કવું કે નથી
પરણ્યું એટલે મરણ દશે પણ જોઈ શક્યા
નથી પરણતો. પણ મુધાકાન્તના મિત્રો તો
ત્યારે જતા ત્યારે મુધાકાન્તને માટે બાને
જ્યોતિર્મંદીમાં ક્યા, ચોખ્ખા, અને નમો-
ભિત્તા તો તેમનીગોઠણી મારે વિચાર મના.
મુધાકાન્તના માતા જવાબેત પણ નાનું

કહી કહીને એવા થાક્યા કે થાક ખાવા વિષ્ણુ-
પુરોનો આશ્રય શોધ્યો. તેમણે મુધાકાન્ત ક્યો
નહિ. હજી ત્રણ વર્ષો પરજ કરેલા અને જણા-
વેલા નિશ્ચયો કેમ ફરી શકે ? વિનોદ હવે
પરણ્યો હતો અને વિનોદ તથા મુધીલા
મુધાકાન્તના આશ્રયથી જ્યોતિર્મંદીમાં રહેવા
આવ્યાં ત્યારે થોડી ઘણી બચતથી અને
યોગવની મસ્તીએ જ્યોતિ મંદિર સંકલ્પિ.
મુધાકાન્તે સાસરીયા સાથે સારો સંબંધ
જળવવી રાખ્યો હતો. હવે થોડા ઘણા દાવડા
થયલા મુધાકાન્તના મામીજી તેમની દિવ્યપ્રતિદેવ
ખીસતી પ્રમાણે લઈ વિનોદ અને મુધાકાન્તને
મળવા કોઈવાર આવતા. યુગેયુગે જન્મને અવતર
થાય છે તેમ જાતિઓમાં સંદર્ભની પ્રતિમા
એનો શ્રેયો હોય તો પ્રભા જ્યોતિનોજ
અવતાર હતો. ગામ રામાવતાર કરતાં. કૃષ્ણ
વતાર વર્ષો તેમ જ્યોતિને પ્રભા દર્શાવી
જતી.

પંદર વર્ષો સદિ બદલાઈ તેમ મુધા-
કાન્તમા પણ થોડો ઘણો ફેરફાર થયો હતો.
તેમનું ‘ મારાં છતાં દેખાવું ’ અંત જતા
દૃષ્ટ થયું હતું. ગામ માનસોને પાતળા થયા
એકાદ માંદગી આવડાય છે. તેમ મુધાકાન્તને
વિશેષ આશ્ચર્ય થવાને જન્મક રૂપતા ભૂંડી
હતી એમ દેટલાં માનતાં છતાં આખમાં
તેજ પાણીદાર તેજ અને સ્મિતતા ચમકતાં
અને એ સંક્રમણ મોઢાએ જ્યોતિ છતી
હતી, તેવું આકાંક્ષી દહા પરચાર્યું નહતું.
ઉપજી તો બાજુ કેશદેખાનો પણ તેમની
માનસિક ગતિ કેશદેખાની કે કેમ તે તો
તેમનું ચમત્કર્ય હતું. હજી તેમના મિત્રો
બાપી આવતા કે કંઈક ફર પડ્યા નથી
તેઓ જન્મના કે અર્થમાં જોતી જોતી જ્યોતિ
પતિને આશીર્વાદ દેતી નેમને સ્વપ્ન મળે
સદિયા પડેગાંની અને મુધાકાન્ત પરણે
પાર મિત્રોના જ્યોતિની છતી સમજાવે.

જ્યોતિનો આત્મા તેનો માર્ગદર્શક બનતો અને તેની આરા માનવામાંજ સુધાકાન્ત સાર્થકતા માનતો.

“ બાપુ ! ” એક દિવસે વિનોદે કહ્યું.
“ પ્રભા હવે ઉમર લાયક થઈ. કાંતિમામા એનો વિવાહ કરવા માગે છે. ”

“ તેવું શું છે ? ”
“ કેમ તે કહ્યું હતું ને, યાદ છે પંદર વર્ષ પર, કે મોટી તો થવા દે. મોટી થાય ત્યારની વાત ત્યારે. ”

“ વિનોદ ? ” સુધાકાન્તે ગંભીર થઈ જતાં કહ્યું.

“ કેમ આજે કંઈ જ્યોતિ બેનનો દુક્રમ આવ્યો છે ? ” સુધાકાન્તના સ્વપ્ન સંદેશ અને જ્યોતિના શાસનથી તો એ તદન પરિચિત થઈ ગયો હતો. જ્યોતિ સ્વર્ગમાં બેઠી બેઠી પણ જરાયે જરા દેખરેખ રાખતી. કપાટ એક ખુલામાંથી બીજા ખુલામાં ખસેડવાને કે એક નોકરને બરતરફ કરી બીજાને રખાવવાને પણ એ શાસન આપતી.

“ હા. પણ જ્યાં સુધી તું માનપૂર્વક પૂછતાં ન શીખે ત્યાં સુધી હું કહેવાનો નથી. ”

“ દુક્રમ આવ્યો તો ઉઠાવવો બીજું શું ! ”

“ પણ આજનો દુક્રમ તો કપરો છે. તે દિવસની જેમ અનાયાસમતે મદદ કરવાની હોત, કોલેજ બંધાવવામાં શળો આપવાનો હોત, માત્રી જાતનો પણ ભોગ આપવાનો હોત તો પણ હું નાછો ન પડત. પણ આ તો મારા સિદ્ધાંતોની વાત આવી પંદર પંદર વર્ષ સુધી વહાલા ગણેલા સિદ્ધાંતો તબક્કા, તપેલા તપ નિષ્પજા જવા દેવાં.....

“ કેમ તારે પરણવાની આજ્ઞા છે ? ”

“ હા. ” અદ્યવાળી દયામણે સ્વરે સુધાકાન્તે કહ્યું. તેના શબ્દમાં નિરાધારી સ્પષ્ટ હતી. અને તે પણ અસુક જણ સારી.

“ હું ? એમની એકાદ બેન હશે ? ”

“ ના ”

“ ત્યારે કોણ ! ”

“ પ્રભા જ્યોતિ કહે છે કે પ્રભા એનો જ અવતાર છે. મારી જીભ કહેતાં ન ઉપડે પણ તારા શિવાય કોને કહું ? ”

“ છે તો બરાબર. ” ગંભીર કરતાં વિનોદે કહ્યું. “ જ્યોતિબેનનાં મરણ પછી ત્રીજે દિવસે પ્રભા જન્મી. ”

“ એ દિવસ તો આપણા કર્મના હિસાબ સ્વર્ગમાં આપતા બધ ને ? ”

“ ત્યારે શું કરશે ? ” વિનોદે પૂછ્યું.

“ શું વળી ? બને તો દેવીની આજ્ઞા ! ”

“ પણ જગત શું કહેશે ? ” વિનોદે પંદર વર્ષે સુધાકાન્તે પોતાને પૂછ્યો. મૂંઝવણ સુધાકાન્તનેજ પૂછ્યો.

“ જગત જમ મારે છે. દેવીની આજ્ઞા તે મારે બ્રહ્મ બોલ. ”

“ તો વરી બનવાનું શું છે ? કોણ એવો હિણભાગી છે. કે સુધાકાન્તને જમાઈ કરવા ના પાડે ? ”

શક્ત પ્રતિષ્ઠા કે ધનને કન્યાઓ વરાવવામાં આવે છે. તો પ્રાતઃકા ધન અને દેખાવ ત્રણ ભેગાં કેમ રત્ન ન કંચણી. જન્ય ? પ્રભા સુધાકાન્તને દેવાઈ અને સુધાકાન્ત ધુમકેતુની જેમ ઉમેદવારોના આકાશમાં કિતરી આવ્યા ત્યારે કેટલાકે આશ્ચર્ય તંનાના પંથુ ગરીબ યુવકોને નિરાશ થઈ પડ્યું. વાગ્ગ વાગ્ગ નહિ, ધામ ધુમ થઈ નહિ. જેટલી સાદાઈ ની થઈ શકે તેટલી સાદાઈથી સુધાકાન્તે મમાને પંચી ‘ દેવીની આજ્ઞા ’ પાળી. માલિકી આવતાં વિનોદ ને સુશીલા ઘણેયે આગ્રહ કર્યો, પણ જ્યોતિ મદિર સોંપી આપતાં ગયાં.

પંદર વર્ષે સુધાકાન્તનું નિરંતર જ્યોતિ મંદિર પાછું એતનમય, સચ્ચવન થયું. પહેલાં ગાંઠવું હતું તેના કરતાં ગિર ગાંઠવું. પહેલાં શરમાળ જ્યોતિ અને પ્રથમ-જણી

સુધુ હતા. હવે તેના માતાના તોફાનની એ-
કલી વારસ-મસ્તીખેરી, મદમાતી, ભભકભરી
પ્રભા અને 'બીજ પ્રણયી' સુધાકાન્ત હતા.
'મને જવાહો' પ્રભાએ હાથ ખેંચી
લેતાં કહ્યું.

"કેમ !"

"તમે મને જોઈ ચાહો છો." આંખો
નવાવતાં પ્રભાએ પૂછ્યું.

"ના ચાહત તો પરણતે શું મારું માથું
કાઢવા !"

"તમે પરણ્યા કારણ કે તમારી જ્યો-
તિની આગ્રા થઇ તેમાં. આગ્રા થઇ તો પર-
ણ્યા તેમ પાણું સ્વપ્ન આવે તો કાઢી મૂ-
કતાં શી વાર ?"

"પ્રભા, હવે તું તો મારા ઘરની પ્રતિ-
ષ્ઠા થઇ તે ખબર છે !"

"હવે જવાહો તમારી શિખામણ. મને
વળાવતી વખતે મારી બાએ મને બહુ શિ-
ખામણ આપી છે અને મારી બેનપણીએ
પણ લગ્ન વખતે બહુ ડાહ્યાં ડાહ્યાં ગીત
ગાવા હતાં તે મને યાદ છે.

"તો તને કહું છું. કાઢને કહેતી નહિ."

"જમણા કાન સાંભળશે તે ડાખો કાન
નહિ જાણે."

"એ બધી સ્વપ્નાં બખાંની વાત તો
ખોટી."

"મારો કાણુ માને છે તે કહેશે ?"
ખડખડ હસી પડતાં પ્રભાએ કહ્યું. બાને હું
તો ક્યારના ધારીયેજ છીએ.

"હે !" હેબકાઇને સુધાકાન્તે પૂછ્યું.

"હા, એક માનવામાં અમારા વિનોદ-
લાઇ ને સુધીભાભી. હું તો એકજાણની જગા
છે એમ કરીને તમારી વિનુમાઇની અને સુધી
ભાભીની સાથે મોટરમાં બેસાડી લઇ ગયા
હતા ત્યારની તમને જોગણી ગઇ હતું."

"તારા બા કેમ આવ્યા હતા." વાત
કાઢાવતાં સુધાકાન્તે પૂછ્યું.

"મારા બા, મારા મામાના છોકરના

લગ્નમાં સુરત જવાના છે. કાન્ત, હું પણ
પંદર દિવસ જઈ આવું ?"

"હવે તને નહિ જવા હવે."

"સ્વપ્ન આવશે તો ?" મગ્ગક બધાં
અવાજે પ્રભાએ પૂછ્યું.

"તો જોઇ લઈશું."

"કાન્ત, બે દિવસ થયા મને બહુજ
બીક લાગે છે."

શેની ?

"તમે સ્વપ્ન ખોડું હતું તેમ શા માટે
કહ્યું ? હું ધારતી હતી કે જ્યોતિ બેનની આગ્રા
છે ત્યાં સુધી સ્વરથા હતી. તમે સ્વપ્ન ખોડું
હતું એમ વાત કરી ને જ્યોતિ બેન...

"જા. તારે સુરત પંદર દિવસ જઈ આવ."

"તમે શે ચાલો ને."

"ના."

"સ્વપ્ન આવશે તો આવશે ?"

"કાઢી છે કે ?"

"પંદર દિવસ હું નહોતી તારે શું કરું ?"

"તારી માળા ફેરવી. તને હવે સુરતથી
આવ્યા પછી બીક લાગે છે કે કેમ ?"

"એક વાત કહું ?"

"શી ?"

"એ બીક બીક તો બધી ખોટી."

"હે ! તેમાં નવું શું કહ્યું. હું જાણતો તો."
જેટલું બને તેટલું આશ્ચર્ય દર્શાવી રેતાં
સુધાકાન્તે કહ્યું. પણ આશ્ચર્યનો ચરકાટ
અવાજમાં સ્પષ્ટ હતો.

"તારે તો જવાહો એમ તમે કાચા
ખરાને ? નહિ તો કબજા કરો કે જાણતા તો
તમારે મને તમારી પામેથી ધકેલી મૂકવી હતી."

"જા. હું નોતો જાણતો બસ. હું હાથે
તું છતી. એક વાર છેતરાયો. હવે આ તારી
હુઆઇ હું બૂલવાનો નથી."

"હું પણ એક ચીજ બૂલવાની નથી."

"શું ?"

"પેશુ તમારું સ્વપ્ન સ્તો."

સ્નેહપૂર્ણા. ૪

(ચાલુ વાર્તા)

લેખક: શ્રીયત ગોકુલદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુરા.

પ્રકરણ ત્રેપનમું.

વૃજયાત્રા *

“એ અહિં ક્યાંથી ? એ તો બધાં દિલ્હી ગયાં છે !” વસંત નાવમાં બેઠો બેઠો એ સુન્દરીઓને ખીજ નાવમાં બેઠેલી જોઈ ઉઠ્યો.

રાજકોટમાં સુમનલાલ ને કપિંજલાનો વસંતે બહુ ઇપકો સાંભળ્યો. તાર મુકવા છતાં વખતસર નહિં પહોંચવામાં વસંતે મ્હોટી બૂલ કરી છે એમ ખુલ્લે ખુલ્લા શબ્દોમાં કપિંજલાએ વસંતને કહી દીધું. વસંતના આવ્યા પહેલાં દિલ્હી જવા માટે મનહરલાલ કુટુંબ સહિત નીકળી ગયો હતો. કપિંજલાની બધી આશાઓ મનની મનમાં જ દાલ તુરત રહી ગઈ. સ્નેહપૂર્ણા ને વસંતને દંપતિ તરીકે જોડાયલાં જોવા જો કોઈપણ સહુથી વધારે ઇતેજાર હોય તો તે કપિંજલા હતી. તહેણે વસંતને ‘વૃંદાવન’ ખાગ જતાવ્યો. અહિં સ્નેહપૂર્ણા તુલસીના છોડને સ્વહસ્તે રોજ પાણી પાતી, આ ડોલરનાં

ફલડાંઓ રોજ સ્નેહપૂર્ણાના હાથમાં રમતાં, આ વેલડીની કુંજ નીચે બેસી સ્નેહપૂર્ણા રોજ ત્હમારાં કાવ્યો ગાતી, અહિં ચાંદનીમાં અમ્હે બધા સાથે બેસી ત્હમારે માટે ધણી ધણી વાતો કરતાં વિગેરે વાતો બહુ રસિકતાથી કપિંજલાએ વસંતને કહી સાંભળાવી અને એ બધી વાતો પછી ત્હમે મોડા આવી બધી મજા બગાડી નાંખી એમ કહી તહેણે વસંતને ઇપકો આપવામાં પણ કંઈ આછી રખ્યું નહિ. વસંત કપિંજલાની સહૃદયતા સ્વમજતો હતો. કપિંજલાની પોતાને માટેની સર્વ અભિલાષાઓ અત્યાર સુધીના ત્હમની સાથેના સંબંધથી તે જાણી શક્યો હતો.

કપિંજલા અને સુમનલાલે મનહરલાલપર વસંતના મોડા આવવાનાં કારણો પત્રદાર લખી જણાવ્યાં અને હવે ‘શું કરવું’ તે બધી બાબતનો વિચાર ત્હના ઉપર છોડ્યો. કપિંજલાએ પત્રમાં ખાસ જલામણ કરી હતી કે હવે આ બાબત લાંબાવવામાં સાર નથી. વસંત ને સ્નેહપૂર્ણા એકબીજાને જોઈ શકે તેવી ગોડવણ તુરતમાં કરવી.

રાજકોટ બે દિવસ રોકાઈ. વસંત આનંદપુરમાં ગુલબાનુના આશ્રમ તરફ જવા નીકળ્યો.

* આ વાર્તાની પૂર્વકથા અત્રે પૂર્ણ થાય છે અને પ્રકરણ ત્રીજાના અનુસંધાનમાં ક્યાં આગળ ચાલે છે.

રેશને કપિંજલા ને મુગનલાલ મુકવાં
આખ્યાં હતાં. ગાડી ઉપડે તે પહેલાં 'મુનો
વંદાવન બાગરે પૂર્ણાં તોરો' વિના જેમ
ધીમે ધીમે સૂરે વસંતના કાનમાં કપિંજલાએ
લલકાર્યું. વસંતને જે લીંડી બહુ ગમી.
ગાડી ઉપડી. વંદાવન બાગરો વિચારે વસં-
તના હૃદયમાં રેખી રહેા. જેમ જેમ વંદાવન
બાગરો વિચરે જાયતો ગયો તેમ ગોકુળ,
મથુરા ને વંદાવન જોવાની ઇચ્છા જનગતી
ગમી. જ્ઞાનમૌલી કૃષ્ણની જન્મજૂમિ, દેવલોક-
અવતારી ગોપ ગોપીઓની પુણ્યજૂમિ
મહા રસેશ્વર બાલકૃષ્ણની રાસક્રિડાની
રસજૂમિ જોવા માટે તે ઈતેજર જન્યો. વિર-
મગમ આવી ત્હેણે મથુરાની ટીકટ લીધી ને
જાગૃત થયેલી ઇચ્છાને અમલમાં મુકી.

મથુરાને રેશને યાત્રાગુઓની હા જનમા
હતી. લાંબા લાંબા ચોપડાઓનાં પાના ઉડે-
લતા ચોખાઓ પોતાના યજ્ઞમાનોને પોતાને
ત્યાં નોતરે રજા હતા. વસંતને પણ વન-
ગાળી નામના ચોખાએ વંશાવળીથી પોતાનો
યજ્ઞમાન સાચીત કર્યો.

ગોકકામાં જોશી વસંત વનમાળીને ઘેર
ગંપા. વનમાળી ચોખાની વાતચીત પરથી
વસંત ખુશ થયો. વનમાળી મુજરાતી બાપા
પર બહુ સારો કાપુ ધરાવતો હતો. સાહિ-
તામાં રાસયો હતો. પ્રેમલક્ષણ બકિતથી ઉત્ત-
રતાં ઘર બાપાના કાચો તે બહુ સારી રીતે
માતો હતો. તેના યજ્ઞમાનો તેના ઉપર બહુ
પ્રસન્ન રહેતાં. સંતોષી, ઉદાર, સ્વચ્છતા ને
સુવ્યવસ્થાના નિગમો સદમજન્યાર વનમાળીને ત્યાં
મુંજનના ધનાઢ્યો આવી કિરતતા. વિશ્રામ
પાટથી ચોટે ફર યમુનાના ધાટપર વનમાળીનું
મુંદર મકાન હતું. આ મકાનમાં ને પોતાના
યજ્ઞમાનોને ઉતારતા ને જાગૃતના મકાનમાં
પોતે રહેતો. વનમાળી લાંબા ચોખામંડળમાં
એક મુંદર ચોખા નરીકે ચોખાપાતો. નીતિ-

રીતીમાં તે એટલો બધો પંકાતો કે કેટલીક
યુવાન સ્ત્રીઓ પુરપ વિના એકલી યાત્રાએ
આવી વનમાળીને ત્યાં બેઠક કિરતી.

વસંતને વનમાળીની પરિચા કરતાં વાર
લાગી નહિ. પોતાને અહિં જરૂર આનંદ
આવશે તેમ લાગ્યું. વનમાળીએ મેડીપર
યમુનાના તીરપર પડતી બારીઓવાળો એક
ઓરડો વસંતને ખાલી આપ્યો. મેડીપર બેઠા
બેઠા યમુનાના આકર્ષક પટપર દટી દરી રહે
તેવી આ જગ્યા હતી.

પાસેના ઓરડામાં એક વણીક કુટુંબ
કિરતેલું હતું. માતા. પુત્ર ને પુત્રવધુ યાત્રાએ
આવેલાં હતાં. જુના જમાનાના ડોશીમાં
યમુનાને જોઈ હર્ષમાં આવી ગયાં હોય તેવી
ત્રિવિધ વાતો કરતાં હતાં. બારીએ ઉભાં
ડોશીમાં પોતાની પુત્રવધુ સાથે વાતો કરતાં
હતાં તે વસંતની બારી આગળ સંજગતી
હતી. ન્હાણું કેવી રીતે, દર્શન કરવાનાં કીયાં
કીયાં સ્થળ મુખ્ય છે, મથુરામાં ખાસતી કેવી
કેવી સુંદર ચીજો મળે છે, ચોખાઓમાં
ઘણાઓ લોખી હોય છે, યજ્ઞમાનોને જેમ
આને તેમ ચીરે છે, જેટલો માત્ર જનરમાંથી
અપાવે છે તેનાપર ચોખાઓનું કમીશન ચડે
છે, વનમાળી ચોખો બહુ સારો છે વિષે
વિષે વાતો ડોશીએ પુત્રવધુને કહી સંજ-
ગતી. વધારામાં ડોશીએ જણાવ્યું કે "આજે
બહુ તું જરૂર આવજો. આપણે જમાનાઈને
પેલે પાર જઈશું. સાંજના વિશ્રામકાલ પર
જમાનાઈની આરતી થા રજા પછી પેલે
પાર રેતીમાં ત્રીસ ચાલીસ સ્ત્રીઓ મળે છે,
તેમાં કોઈક બે બાઈઓ બહુ સારા ગાય છે.
ત્યાં પુરૂષો કોઈ આવના નથી એટલે લાજ
કાઢવી પડે તેમ નથી. આજે તું જરૂર
આવજો."

યમુનાના અગામ જલના વદન નરે
જેનાં વસંતે આ સર્વ સાંજનું. ડોશી ને

તેની પુત્રવધુની વાતો અટકી કે વસંતમાં કવિતા જાગી. કૃષ્ણચંદ્રની કવિતાએ. અત્યારે વસંતના નયનમાં ચમકી. પાસે કાંઈ જોનાર હોત તો જરૂર એ ચમકારો જોત. ચોખ્ખાનો માથાસ વસંત માટે ખાવાની વિવિધ જાતની મીઠાઈ વિગેરે લાવ્યો. મધુરાશ્રમાં રસોઈ કરવા કે કરાવવાની તકલીફ લેવી પડતી નથી. જે જોઈએ તે તૈયાર મળે. પ્રભુના ધામની પ્રસાદીની મીઠાઈ પણ વસંતને ઓર લાગી. વન-માળીનાં માથાસે ખીજી કંઈપણ મગવડ વસંતને જોઈતી હોય તો જણાવવા કહ્યું. સ્હાંજના વિશ્રામઘાટ પર યમુનાજીની આરતી થાય છે તે વિષેની અધી હકીકત પુછી સ્હાંજના એક નાવમાં વનમાળી સહિત ધરવા જવાની ઇચ્છા વસંતે બતાવી.

સ્હાંજના વનમાળી વખતસર હાજર થયો. ન્હાનકડા નાવમાં ઘેરી વનમાળીને વસંત યમુનાના જલતરંગ સાથે ખેલતા દેખાયા.

યાત્રાળુઓને લઈ અનેક ન્હાનાં મ્હોટાં નાવો અહિં તહિં જલપર તરી રહ્યાં હતા. યમુનાનાં કાંઠાપર હજારો લોકો “ યમુના મૈયા કી જે ” ના જલધોળ કરી રહ્યાં હતાં. વિવિધ જાતની પાથડીઓ, ટાંટાઓ, ટાંપીઓ તથા વિવિધ જાતના પોપાકોમાં યાત્રાળુઓનાં ટોળે ટોળાં કાંઠાપર ફરી રહ્યાં હતા.

વનમાળીએ વસંતને જુદા જુદા ઘાટ નાવમાં બેઠા બેઠા બતાવ્યા. એ સર્વ ઘાટને લગતાં વર્ણનો પણ રસિક બાપામાં કહી સંભળાવ્યા.

આ વખતે સુર્યાસ્તની નૈવારી થઈ રહી હતી, વિશ્રામ ઘાટપર હજારો લોકો આરતીનાં ધ્વનિ માંડે એકાં થઈ રહ્યાં હતાં. યમુના-જીની આરતીના ધ્વનિ કરવાનું બાએ કોઈ યાત્રાળુ ચુકતો હશે. કાંઠાપર જંગમાં મ્હોટા મ્હોટા કાચખાઓ તરી રહ્યા હતા. કાચખા-ઓની એકી પીંચી ન્હાનું મરખું તરનું

એટલું હોય તેવો દેખાવ થઈ રહ્યો હતો. યા-ત્રાળુઓ એ કાચખાઓની પીંક પર ચણાનાંખી રહ્યા હતા ને ચણા લેવા માટે વાંદરાઓ એ પીંકપર કુદાકુદ કરી રહ્યા હતા. વિશ્રામઘાટની સ્હામે જલમાં ન્હાના મ્હોટાં નાવની અલ-ગારો લાગી રહી હતી.

આરતી શરૂ થઈ ગઈ. ધંટાનાદથી આખું વાતાવરણ રણકારથી જવાઈ રહ્યું. આરતીની જવાલાઓનાં પ્રતિબિંબ યમુનાના જલમાં બહુ અદ્ભુત દેખાવ રજુ કરતાં હતાં. આખો વખત ‘ યમુના મૈયાકી જે ’ ના અવાજે થઈ રહ્યા હતા.

વસંત આ વખતે વનમાળી સાથે નાવમાં ઘેરી આ સડુ શોભા નિહાળી રહ્યો હતો. તેના નાવડામાંથી થોડે દૂર એક નાવમાં તેણે એ યુવાન સ્ત્રીઓને જોઈ. તેની ઇચ્છા નહિ હોવા છતાં જાણે અજાણે તેની આંખોએ એ નાવ તરફ જ દ્રી રહી હતી. ફરી ફરી તેણે પોતાનાં નયનો એ નાવ તરફથી વિશ્રા-મઘાટ તરફ વાળ્યાં પણ આજે વસંતના નયનો તેના પોતાના કાળમાં ન્હોતાં. આ બન્ને સ્ત્રીઓ સ્નેહપૂર્ણ ને તેની ભાભી કદાચ હોય તો ? એ પ્રશ્ને તેના વિચારમાં મુખ્ય સ્થાન લીધું.

યમુનાની આરતી પુરી થતાં વિશ્રામઘાટ તરફ એકડી થયેલી નૌકાઓ યમુનાજીમાં ચારે તરફ ફરવા લાગી. સંજ્ઞાલુઓ, ભક્તજનો, રસિકો, ને યાત્રાળુઓ જેને જેમ શયે તેમ નાવમાં બેઠા બેઠા આનંદ લુટતા હતા. કોઈ નાવમાં ઝાંઝ પખાજ સાથે કીર્તન થઈ રહ્યાં હતાં, કોઈમાં સિતારીના સર સાથે મધુર કંઠે ગાયનો મવાઈ રહ્યાં હતાં. કોઈમાં ભક્તજનો કડાકથી ભજનની ધન મચાવી રહ્યાં હતાં, કોઈમાં ખ્યાલ ને ટપા ચણાઈ રહ્યાં હતા અને એ પ્રમાણે યમુનાજીમાં કાંઈની નૌકાઓમાં આનંદોલસ થઈ રહ્યો હતો.

વસંતની દ્રષ્ટી આ વખતે પેલી બે યુવાન સ્ત્રી જે નાવમાં બેઠી હતી તેના ઉપર દરી રહી. એ નાવ યમુનાને પેસે તીર જવા ઉપડ્યું. વસંતે વનમાળાને એ નાવની પછવાડે જવા નાવિકને હુકમ આપવા સૂચવ્યું. વનમાળા ચતુર હતો. પેલી બે યુવાન સ્ત્રી તરફ દરી રહેલી વસંતની દ્રષ્ટીથી તે વસંતની સ્થિતિ પારખી ગયો પણ પોતે એ બાબતમાં કંઈપણ ચોક્કસ અભિપ્રાય બાંધી શક્યો નહિં.

પેલું નાવ યમુનાને પેસે કાંઠે આવી ઉભું રહ્યું. તેમાંથી બન્ને સ્ત્રીઓ ઉતરી કિનારા પર બેઠેલી સ્ત્રી મંડળીમાં જઈ લગી. સર્વ સ્ત્રી મંડળે આ બન્ને સ્ત્રીઓને સારો આવકાર આપ્યો.

“ કેમ આજે જરા મોડાં થયાં બહેન ? ”

“ કંઈ બહુ મોડું થયું નથી. આરતી ખલાસ થઈ કે તુરંત અમે આ તરફ આવવા નીકળ્યાં. ”

વસંતે આ વાક્યો નાવમાં બેઠાં બેઠાં સાંભળ્યાં. ત્હેને ત્યાં ઉતરવાની ઇચ્છા થઈ પણ વનમાળાએ એ ઇચ્છા પૂર્ણ કરી નહિ. એ જગ્યાએ માત્ર સ્ત્રીઓજ એકઠી થતી હતી એ વનમાળા જાણતો હતો. તેથી વસંતની ઇચ્છા તે અમલમાં મુદ્રી શક્યો નહિ છતાં ત્હેણે કાંઈ કાંઈ નાવને એવી રીતે તરતું રખાવ્યું કે જ્યાંથી સર્વ કંઈ સાંભળી શકાય.

યોડીવારમાં સ્ત્રી મંડળે ઉપાડેલી યમુના-જીની આરતીથી યમુના કીનારો ગાછ ઉઠ્યો;

જય જય શ્રી યમુના !

મા જય શ્રી યમુના—

જેતાં જન્મ સુધાર્યો,

ત્હાતાં જન્મ સુધાર્યો,

ધન્ય ધન્ય ત્હમને મા,

જય જય શ્રી યમુના.

સ્વામલડી મરત,

મા મરત માધુરી,

ત્રેમ સહિત પટરાણી,

પ્રાકમે પુરાં—

જય જય શ્રી યમુના મહારાણી મા.

ધેવર વન ચાલો,

મા ધેવર વન ચાલો,

ગંભીરે ઘેર્યાં મા,

મુંદડીએ ચટકાવ્યાં,

પહેર્યાં ને રેલ્યાં મા,

જય જય શ્રી યમુના મહારાણી મા.

ભુજ કંકણ રડાં,

મા ભુજ કંકણ રડાં,

ગુઝરીયાં મુડી,

બાજુબાંધ ને બેરખા,

પોંચી રત્ન જડી,

જય જય શ્રી યમુના મહારાણી મા.

ઝાંઝરને ઝમકે,

મા વિંછવાને ટમકે,

નેપુરને નાદે મા,

સુધરીને ધમકે,

જય જય શ્રી યમુના મહારાણી મા,

શોળ શણગાર સંજ્યા,

મા શોળ શણગાર સંજ્યા,

નાકે નકવેસર મોતી,

દંપણ મુખ જોતાં,

જય જય શ્રી યમુના મહારાણી મા.

તટ અંતર રડાં,

મા તટ અંતર રડાં,

શોભીત જલ બરીયાં મા,

મનવાંછિત મુરલીધર,

મુન્દર વર વરીયાં,

જય જય શ્રી યમુના મહારાણી મા.

સહુ મુન્દરી સંધે ‘ યમુનાં મૈયાંની જે ’
બોલાવી. વસંત પણ આ જૂના ગુજરાતની
કાવ્ય કૃતિનો આવો પ્રચાર ત્હેણે જાનવં પામ્યો.

“ દાકરીઓ, હજી આ આરતીના બીજાં

ચરણો રહી ગયાં ” એક વૃદ્ધ ડોશીએ આરતી અધુરી ગવાયલી હોવાની સર્વને યાદ આપી.

“ હા મા, તમારું કહેવું ખરું છે. બાકીના ચરણો મ્હને યાદ નથી તેથી જેટલું આવડતું હતું તેટલું ગાયું. ગાંડધેલાના પણ ભગવાન છે. આપણે શુદ્ધ ભાવે ગાયું એટલે બસ. ” એક યુવાન સ્ત્રીએ જવાબ આપ્યો.

“ હવે ખેન, ગદ્ય કાલે ગાયેલું ગીત ગાઓ. ”

“ આજે કોણે જાણે શું થયું છે કે મ્હારે ને ભાભીનો એક સાથે કંઈ બેસી ગયો છે. કાલે અમ્હેં જરૂર ગાશું. પ્રભુના શુભગાન કરવા કોને ના ગમે ? ”

વસંત આ સાંભળી નિરાશ થયો. પણ એ બંને નણુંદ મોજાઈ છે એટલું તો લેખની વાતચીતપરથી જાણી રાકાયું. હવે વધારે ખાતરી કરવા લેખની ઉત્સુકતા વધી. વનમાળી વસંતના દિલ દરીયામાં ઉછળતાં મોજાના બેદ જાણવા પ્રયત્ન કરી રહ્યો હતો.

સ્ત્રી વર્ગ વિખરાયો. સહુ સદુના નાવમાં બેસી સર્વ કેાઈ રવાના થયાં. વસંતે વનમાળીને પાછી સુચના કરી કે આપણે પેલી બે સ્ત્રીઓના નાવની પછવાડે પછવાડે જવું છે.

વનમાળીએ પોતાના નાવના નાવિકને પેલી નાવની પછવાડે જતા આજ્ઞા કરી.

મંદ મંદ ગતિએ આગલા નાવની પછવાડે વસંતવાળું નાવ ચાલતું હતું.

આબની અગાસીએ ચંદ્રમાળ પધાર્યા. જનમિના નાવિકો પણ રસિયા હોય છે. વનમાળી એવાને બધા નાવિકો બરાબર પીજાનતા હતા તેથી લેખના નાવનો નાવિક બોલ્યો.

“ ચોખ્ખા ! રસખાન કવિનું પેલું કાવ્ય સંભળાવો. આ શો પણ સાંભળે. ”

“ હા. હા. વનમાળી ચલાવો. તમારી જનમાયાનો એ રસખાન કવિ ખરેખર રસની

ખાણ જોવો છે. સંભળાવો. જરૂર સંભળાવો. ”

વસંતે નાવિકની દરખાસ્તને ટેકો આપ્યો. વનમાળી પહાડી સ્વરે ગાળ્યો.

શેષ મહેશ ગણેશ દિનેશ,
સુરેશહુ જાદિ નિરંતર ગાવે;
જાદિ અનાદિ અનંત અખંડ,
અછેદ અબેદ સુ વેદ બતાવે.

નારદ લેં શુક વ્યાસ રટે,
પચિહારે તકિયુનિ પાર ન પાવે;
તાહિ અહીરકી છાહરિયાં,
છહિયાબર છાછપૈ નાય નંચાવે.

ગુજ ગરે શિર મોરપખા,
અર ચાલ ગપંદી મોમન લાવે;
સાંવરે નંદકુમાર સખે,
જનમંજમે જનરાજ કહાવે.

સાજે સમાજ સખે શિરતાજકી,
લાજકી બાત કહી નહિ આવે
તાહિ અહીરકી છાહરિયાં
છહિયાબર છાછપૈ નાય નંચાવે.

x x x
લોક કિ લાજ તજ તબહી જા,
દેખ્યો સખી જાજ્યંદ સહોનો,
ખંજન મીન સરોજનકી છબિ,
ગંજન નૈન લલા દિન હોનો.

રસખાનિ નિહાર સકૈલું સમ્હાર કે
કો તિય હૈ વદ રૂપ સુ ટોનો
લૈાંદ કમાન સુ જોહનકો શર
બેધત પ્રાણન નન્દકો જોનો.

વનમાળીના કંઈમાં વસંતને આ કાવ્યમાં મનોહારી માધુર્ય લાગ્યું. જનમાયાની મીઠાશ સાથે વનમાળીની ગાવાની હલકથી ચંદનીમાં મંદમંદ ગતિએ તરતી નૌકાઓમાંનાં દરેક યાત્રાશુઓનું ધ્યાન તે નૌકા તરફ ખેંચાયું.

આ બખતે શ્યામઘાટ પાસે પેલું નાવ પહોંચ્યું.

“ વનમાળીજી ! એ નાવ ઉભું રહે ત્યાંજ આપણે ઉતરવું છે. ”

વસંત ને વનમાળી બન્ને જણા નાવમાંથી ઉતરી પેલી એ સ્ત્રીઓની પછવાડે જવા તૈયાર થયા. વસંતની આતુરતાનો ભેદ વનમાળી હજી સુધી સ્મરણ શક્યો નહોતો. છતાં વસંત કહે તેમ કરવા તે તૈયાર થયો હતો.

નાવમાંથી ઉતરી તે બન્ને સુંદરીઓ યમુનાના ઘાટને રસ્તે ઉતાવળે પગલે ચાલી જતી હતી. યાત્રાળુઓની ભીડ અત્યારે ઘણી હતી. મન્દિરમાંથી શયનનાં દર્શન કરી ભક્ત જનો ઉતાવળે ઉતાવળે પોતાને ઉતારે જતા હતાં. વસંતને આ બધું યત્રવત લાગ્યું. તેને તો ખાતરી કરવી હતી કે પેલી બન્ને સુંદરીઓ સ્નેહપૂર્ણ ને ભાતુમતીજ છે.

આખરે એક ઘર આગળ તે બન્ને સુંદરીઓ ચોભી. ઘરની અંદરથી તુરંતજ એક શ્રદ્ધ ચોખો નીકળ્યો.

“ કેમ દિકરીઓ, ત્હમને આજે એકલા યમુનાજીમાં શરવાની મજા આવી કે નહિ. શમલાલ નાવિક તો સારો છેઃ એટલે ત્હમને શીકર આવી નહિ હોય. ” તે શ્રદ્ધ ચોખાએ પ્રેમાળ બાવથી પોતાની આ યજમાન સ્ત્રીઓની તપાસ કરી.

“ હા, અમને બહુ મજા પડી છે પણ ત્હમે ઘેર રોકાયા તે બધું નક્કી કરી નાખ્યું કે ? ”

“ બધું તૈયાર છે. સારા પાણીદાર પોતાનો એકકો મહેં નક્કી કર્યો છે. ફાંકનાર બહુ સારો માણસ છે. આપણને વંદાવન, ગોકુળ, ગીરીરાજ, દીગ, કામવન, બરસાના, નંદગામ વિગેરે વજ્યાત્રાના મુખ્ય સ્થળોએ તે ફરવી આવશે. બાકું પણ આપણે આપણું

તે તે લેશે. હવે માત્ર ત્હમે મુસાફરીની તૈયારી કરવી હોય તો કરી લ્યો. ”

“ અમ્હારે બીજી શી તૈયારી કરવી છે ! બધો બદોબસ્ત ત્હમારે કરી લેવાનો છે. જે જે સ્થળોએ જવું ત્યાં ક્યાં ક્યાં ઉતરવું વિગેરે ત્હમારે સંભાળવાનું છે. ”

“ એ બાબતમાં ત્હમારે કંઈ શીકર કરવી નહીં. કાલે સ્વધારે જોલાં આપણે વંદાવન જવું છે. માટે તૈયાર રહેજો. ચાલો. ”

આ બધી વાતચીત વનમાળી અને વસંતે દૂર ક્યાં ક્યાં સાંભળી.

બન્ને વસંતને ઉતારે આગળ શરતામાં વસંતે વનમાળીને કંઈ પણ ખોટા શક ન આવે તે માટે જે વાત હતી તે ખરેખર હુંકમાં કહી બતાવી. પોતાના જીવનની સર્વ માહિતી તેણે વનમાળીને આપી. વનમાળી વસંતનો વાત સાંભળી પ્રસન્ન થયો. પોતાનો આ લાયક અને શુભવાન યજમાન સ્નેહપૂર્ણને પરણી મુખી થાય એવી તેણે હૃદયથી આશિષ આપી.

“ વનમાળીજી ! આપણે પણ એક સારો એકલો અત્યારે ને અત્યારે તૈયાર કરવો ને સ્વધારના વંદાવન તરફ જવું છે. ”

“ જરૂર ત્હમારા સર્વ અભિલાષ યમુના મેવા પ્રદેશે ત્હમે સ્વધારે તૈયાર થઈ રહેજો. હું ત્હમને વહેલો હાકલ માનીશ. ”

આજે વસંતને નિદ્રા આવી નહિ. ચોગ્ર કલાક પોરેલાંના વસંત અત્યારે બીજાં વસંત હતો. જણે અમલો તે સ્નેહપૂર્ણ તરફ બહુ ખેંચાયો હતો તેને સ્નેહપૂર્ણ સર્વજ દેખાઈ હતી. પોતાના જીવનનાં આગલાં સર્વ પ્રકરણો તે બધી ગયો હોય અને આજે તે જનનો એક કુટુંબનો યુવાન ઉમેદવાર હોય તેના દિવાનો દેખાયો. સદાનો ધીર વસંત આજે અધીરો થઈ પરાંદીયાની રાદ લેઈ રહ્યો. સ્વામે ચમત્કર્તી

ચાંદની, યમુનાનાં રમણીય કાંઠાઓ અને
વૃજભૂમિનાં મીઠાં વાયુ અત્યારે વસંત
જેવા કવિ હૃદયને જરૂર નવાવે છતાં
એ કુદરતના ખેલ પણ વસંતને આજે કંઈ
પણ અસર કરી શક્યાં નહિ. પ્રેમચેલી રા-
ધિકા જ્યમ કૃષ્ણ પાછળ દિવાની થઈ હતી.
સમ વસંત અત્યારે પોતાની રાધિકા માટે
દિવાના જેવી સ્થિતિ અનુભવતો હતો.

અર્ધ ઉઘ ને અર્ધ જાગૃતિમાં પ્રેરણીયું
થઈ ગયું. વનમાળી એકેકો લઈ ચાલ્યો.
બન્ને જણા વૃંદાવન તરફ રવાના થયા.

મથુરાં છાડી એકાએક વૃંદાવનનો માર્ગ
લીધો. વૃજભૂમિનાં પક્ષીઓ કૃષ્ણ કૃષ્ણ કરી
રહ્યાં, હોય વૃજભૂમિનાં વાહરડાઓ કૃષ્ણનું
નામ પડતા કાન માંડે, વૃજભૂમિના મથુરાના
કેકામાં કૃષ્ણ કૃષ્ણના ધ્વની હોય, વૃજભૂમિનાં
તરૂં તરૂંને, પાંદડે કૃષ્ણનું નામ હોય એવી
ભાવનાવાળા વસંતને અત્યારે પક્ષીઓના કીલ-
કીલાટમાં વાહરડાઓનાં વિવિધ દ્રવ્યોમાં
મથુરાની કેકામાં ને તરૂં તરૂંનાં પાંદડાઓની
રેખામાં સ્નેહપૂર્ણીની કલ્પના ખડી થતી હતી.
વનમાળી ગુપચુપ બેઠો હતો. એકકાવાળાને
વનમાળીનું મોં ને વસંતની કલ્પના ગમ્યા
નહિ. તેણે તો ઘોડાઓને હાંકતાં હાંકતાં
તુલસીદાસજીના ઘોંઘાઓ લલકાર્યાં:

વૃંદાવન સેં વન નહિ,
નંદ ગામસેં ગામ;
અંસી બટસેં બટ નહિ,
શ્રી કૃષ્ણ નામસેં નામ.

x x x
વૃંદાવન માનીક ભુવન,
બેરેવ કરે ગુનર,
હલહીન ખ્યારી રાધિકા;
હલહા નંદ કુમાર,

રાધે રાધે રટત હૈ,
આંકે હાંકે અરે ક્યર,
તુલસી જે વૃજભૂમિમે;
કહ રોમ સેં બેર.

આ ઘોડાઓએ વસંતને જગાડ્યો. કલ્પ-
નાના અશ્વો ચોબ્યા. વૃજની હરિયાળી ભૂમ
તરફ હેલું ધ્યાન ખેંચાયું.

“વનમાળીજી, વૃંદાવન હજી કેટલું દૂર
છે ?”

“હજી એક કલાકનો ગસ્તો છે.”

“ત્યારે પેણે એકેકો અર્ધપણી આગળ
ગયો લાગે છે કેમ ?” ફરી વસંતને મૂળ વાત
યાદ આવી.

“આગળ ગયો હોય કે પાછળ રહ્યો
હોય-ગમે તેમ હોય પણ વૃંદાવનમાં તો
બેહસા મોડા આપણે એ એકકાને શોધી
કાઢશું.”

આખરે વૃંદાવન પાસે આપણું મથુરાં
કરતા વૃંદાવનના વાતાવરણથી વસંત વધારે
પ્રસન્ન થયો. વૃંદાવનની ભૂમિમાં રહેને અજબ
શાંતિ, અજબ તેજ, અજબ ભક્તિભાવ ને
અજબ ભાવના દેખાઈ.

વનમાળીના ઝાળખીતા ચોખાને ઘેર
કિયરી વસંતને વનમાળી પેલા એકકાની શો-
ધયા નીકળી પર્યા.

લગલગ એ તણુ કલાક રખડ્યાં છતાં
બન્ને નિરાશ થઈ પાછા ફર્યા. શુ થયું હશે
તે તે સમજી શક્યા નહિ.

બપોરના બન્ને જણ વૃંદાવન જેવા અને
પેલા એકકાને શોધવા નીકળ્યા. વસંત ને વૃંદા-
વનના જેવા જેવાં સ્થળો વનમાળીએ
ખતાવ્યાં. બંગાળી સ્ત્રી પુરૂષો અહિં ને
શાંતિભર્યું જીવન ગુમારે છે તે જોઈ વસંતને
પણ ભવિષ્યમાં એવી શાંતિ લેવાની ઇચ્છા
જાગૃત થઈ.

તે બન્ને ખુબ ફર્યા. આખરે એક મોટી કુલવાડીમાં તે બન્ને આવી પુગ્યા. કુલવાડી યમુનાને કાંઠે આવેલી હતી. વનભૂમિના કુલ-ડાંઓ પણ પૂરવભૂમિના કુલડાં હોય તેવાં રસભર્યા સૌગંધભર્યા બહુકી રહ્યાં હતાં.

કુલવાડીનાં દરવાજામાં એક એકકો ઉભો હતો. વસંતની આશાને સૂર્ય ઉગ્યો.

“વનમાળીજી ! એકકો કેનો લાગે છે ? જરા પૂછો તો ખરા કે એમાં કેણુ આવ્યું છે ?”

વનમાળીએ એકકાવાળાને સર્વ હકીકત પૂઢી. એટલામાં દૂરથી કોઇ સિતારી સાથે ગાતું સંભળાયું.

વનમાળી ને વસંત તે તરફ ઉતાવળે પગલે ચાલ્યા.

આ કુલવાડીમાં યમુનાજીના કાંઠા પર એક કદ વૃક્ષ હતું. એ વૃક્ષ નીચે બેસી એક સુન્દરી સિતારી સાથે ગાતી વસંત અને વનમાળીને દેખાઇ. ત્યાંથી થોડે દૂર એક વડલા નીચે બીજી સુન્દરી આરાયસ લેવા સુતેલી દેખાઇ.

વસંત ને વનમાળી આ ઠેકાણેથી થોડે દૂર બૃહ પુષ્પોના માંડવા નીચે આ દ્રષ્ટો બેતાં થોભ્યા !

વૃંદાવનની રસભર્યાઃ સ્થાને યમુનાજીના ઉડતા ‘રસતરંગો’, ઉપર કદંબવૃક્ષની ડાળીઓમાં પાંદડે પાંદડે કૃષ્ણની યાદગીરી અને નીચે સિતારી સાથે વલ્ય કરતી આ સુન્દરીની રસ-અંગુલીઓ બેઠ વસંત પ્રસન્ન થયો. એ સુન્દરી મધુર કંઠે, મીઠી હલકે ને પૂર લહેરમાં ગાતી હતી :

વૃંદાવનમાં વાંસલડી વાગી,
વારી વારી સૂર દેતાં—

બ્રહ્મજ્યોત જાગી :
વૃંદાવનમાં વાંસલડી વગી.

વાંસલડી તાને - વાહરડાં બૂંધ,
યમુનાની નીર લહરી સ્થંભીને ડાલે;
ઘેલી બની ગોપ કન્યા—
દોડી ધર પર ત્યાગી.

વૃંદાવનમાં વાંસલડી વાગી.
જંત્ર છે કે મંત્ર છે કે,
મોહીનીનો મંત્ર છે.

ઘેલી કીધી ગોપે કન્યા,
વેરણી બની બસરી,
બાળકને છોડી માતાઓ દોડી
જીવન સાથે હાથે જોડી

બાન બૂલી વૃજબાળા—
દોડી ધર ધર ત્યાગી.
વૃંદાવનમાં વાંસલડી વાગી.

સ્થાને યમુનાજી તરફ સ્નેહભીના નયન કરી સિતારીને એક બાજુ મૂકતાં મૂકતાં તે સુન્દરી બોલી :

“ભાભી ! ત્હમને એટલો તે થું થાક લાગ્યો છે કે ત્યાં ઉઘવા માટે તૈયારી કરોછો ?”

“ત્હમે ત્હમારા એ પ્રિય કવિના એક બે ગીત ગાઓ એટલામાં મ્હારો થાક ઉતરી જશે. મ્હને જરા આજ થાક વિશેષ લાગ્યો એટલે આ સુન્દર પવનમાં કુદરતના ગાંધીયા ઉપર જરા આડે પડખે થાક તો ફીક.”

વસંતે ને વનમાળીએ બધું ફરીથી સાંભળ્યું. “વનમાળીજી ! આપણો ફેરો સફળ થયો છે. એણે જે ગીત ગાયું તે મ્હારું જ બનાવેલું છે.”

“બહુ ખુશની વાત છે કે ત્હમારી અટકળ ખરી પડી. વાર, ત્હમે પણ હવે જરા વૃક્ષ નીચે આરામ લો. એટલામાં વાડીના માળી પાસેથી કંઈ ભાંગેલો જોગ થાય તો હું કરી આણું.” આમ કહેતો વનમાળી માળીની શોધમાં રવાના થયો.

વસંત એકલો પડ્યો. તેને સંપૂર્ણ ખાત્રી થઇ ગઇ કે આ સ્નેહપૂર્ણા ને બાનુ-મતિજ છે. સ્નેહપૂર્ણાને જોઇ વસંતને કપિ-જલાના બધા પત્રો યાદ આવ્યા. કપિજ-લાએ કરેલાં સ્નેહપૂર્ણાના વખાણુ તેને સત્ય લાગ્યા. રાજકોટથી વૃન્દાવનમાં આ મેળાપ થયો એમાં વસંતને કંઈ ઇશ્વરી સંકેત લાગ્યો. હવે તેને કેવી રીતે મળવું, મળવું ત્યારે કેવી રીતે વાત કરવી અને શું વાત કરવી તે માટે તે વિચારમાં પડ્યો. પોતે લખેલી નવલ કથામાં પોતાના ઉપજન્મવેલા નાયક નાયિકાને પ્રથમ મેળાપે રસભરી વાતો કરાવનાર આ કલાકાર અત્યારે પોતાની સર્વ કલાઓ બુલ્યો. વિચારમાં ને વિચારમાં તે ત્યાંજ બેસી રહ્યો.

બાનુમતીને વિશ્રામ લેવા લાં ને લાંબુકી સ્નેહપૂર્ણા ઉઠી, ફુલવેલના માંડવડા તરફ તેનાં પગલાં આગળ વધ્યાં. વસંતે સ્નેહપૂર્ણાને પો-તાના તરફ આવતાં જોઇ. તે કુંજે કુંજે ફુલ ચુંટતી વનદેવી સમી અત્યારે શોભી રહી હતી. વનદેવીનું ગીત લખનાર વસંતને અત્યારે વન-દેવીનો સાક્ષાત્કાર થયો હોય તેમ લાગ્યું. સ્નેહપૂર્ણાના નયનમાં અત્યારે વસંતના તેજનો ચમકાર થયો હતો. તેના ગૌર વદનમાં વસં-તની ટશરો ફુટતી હતી અને તેના શ્વાસે અત્યારે વસંત ભગ્નકતી હતી. ફૂલડાંની સૌગંધ સાથે સ્નેહપૂર્ણા ડોલર સમી પ્લેકતી વસંતને લાગી. નિરાશ થયેલું વસંતનું હૃદય આશાના સાગર સમું ઉછળ્યું; સંસારને સંતાપ માન-નારે વસંત સંસારમાં સ્વર્ગ જેવા લાગ્યો. લલિતા ને રૂક્મણી અત્યારે વસંતના હૃદય-સ્થાનમાંથી ખસી ગયાં. વસંતના રચ્ચિત્પટમાંથી બે ધડી એ ઇતિહાસ બૂસાયો. અત્યારે તો એકજ દ્રવ્ય જોઇ રહ્યો હતો ને એ ચિત્ર તે સ્નેહપૂર્ણાનું સાક્ષાત સ્વર્ગસુંદરી સમું દર્શન. સ્નેહપૂર્ણાને દર્શને દર્શને વસંતને કવિતા દે-

ખાઇ. સાક્ષાત કવિતાએ સુંદરી સ્વરૂપ લીધું, એવા વિચારમાં વસંત ઉઠેા, ઉવરતો ગયો.

“શું સ્નેહપૂર્ણા મારી યશે? કપિજલાએ મ્હારે માટેની સ્નેહપૂર્ણાની માગણી વિષે ને વાતો કહી છે તે ખરી હશે? મ્હારા ઉપર એતો ચાહ તો ધણીજ હોવો જોઇએ. તે મ્હારા બનાવેલાં કાવ્યો બહુ ઉત્સાહથી, બહુ આનંદથી ગાય છે એમ કપિજલા કહેતી હતી. અત્યારે પણ તેણે મ્હારું જ કાવ્ય ગાયું. હું રાજકોટ વખતસર ન ગયો તેને માટે તેણે શું ધાયું હશે? મ્હારે માટે તે નિરાશ તો નહિ થઇ હોય? મ્હને તેના માટે લાગણી નથી એવી તો શંકા તેને નહિ આવી હોય? મ્હને તે બહુ ચાહે છે ને હું બીલકુલ તેને ચાહતો - નથી એવી કલ્પના તો તેણે નહિ કરી હોય? ખરેખર સ્નેહપૂર્ણા જો મ્હારી થાય તો હું બાગ્યશાળી ગણાઉં. કોઇ ચિત્રકારની પીછીમાં આવી સુંદરી ચીતરાઇ હશે કે? એની આ-કૃતિજ મનોહારી છે. એની ચાલમાંજ કંઈ જનુ છે; એની પળપળ ચમકતી આંખોમાંજ કંઈ અજબ તેજ છે. એના વદનમાંજ કંઈ મધુરી મીઠાસ ભરેલી છે. પ્રભુએ એને મ્હારે માટેજ મરજેલી લાગે છે. પ્રભુની સર્વ કૃતિ માં આ સુંદરમાં સુંદર કૃતિજ છે. કાલિદાસ ત્હારી કલમને શોભાવનાર શાકુંતલ આવીજ હશે? જયદેવ ! ત્હારા ગીત ગોવીન્દની મધ મધતી ફુલવેલી સમી નાયિકા. રાધા આવીજ હશે? હા ! હા ! આ રાધિકાની વ્રજભૂમિ. રૂપીમુનીઓ ગોપાંગના થઇ અહિં અવંતયાં તેમ મ્હારે માટે આજે સાક્ષાત કવિતાએ સુંદરી દેહ ધારણ કર્યો ! પ્રભુની ઇચ્છાજ એવી છે. સ્નેહપૂર્ણા મ્હારી બને-હું. સ્નેહ પૂર્ણાનો ચાહ. અરે પેલી સિતારી પણ પો-તાને બાગ્યશાળી માને છે કે તેના તારોપર આ રસભરી સુંદરીની રસ અંગુલીઓ ફરે છે

મહારાં ગીતો પણ સામ્યશાળી કે આ ગીત-
મુન્દરીના મધુર કંઠમાં હોને સ્થાન છે. "

વસંતનાં બે આ વિચારો સાંભળનાર
કોઈ અત્યારે હોય તો તે આ વસંતનાં વિચારો
છે એમ માનવાને બે ધડી નાં પાડે. હમેશનો
સાધુવૃત્તિવાળો વસંત અત્યારે રસિયો અન્યો.

દેવતાઓ પણ મુંદરી દર્શને મુઝ્ય બન્યા તો
માનવ કોણ માન ?

કુલ વીણતી વીણતી રમેહપૂર્ણનાં પંચકાં
વસંત બ્યાં એકો હતો તે કુલ માંડવડા તર
વળ્યા. વસંતને બેતાં તે એકાએક યોબી.
આ વખતે યોડે દુર આવેલા એક આંખાની
ડાળે કોયલ ટહુકી.

ગ્રેમને માટે.

રમાનીયાના પાટવીકુમાર કેરોસે પાટવીકુમાર તરીકેનો ગાદી ઉપર આવવાનો હક્ક છોડી
દીધો છે. આથી તેના બાપે તેનાજ ચાર વર્ષના દીકરાને પાટવીકુમાર તરીકે બનવો ક્યો છે.
કહે છે કે આ પ્રમાણે ગાદીનો હક્ક છોડી દેવાનું કરણ એ છે કે તેની અગાડની બેરી
જીઝી લેખીતો સાથે તે શ્રીયી ખાસમાં પડ્યો છે. આ બેરીની સાથે તે ૧૯૧૮માં પડેલી
વાર નાસી ગયો હતો. એવી અદ્ધવા ઉઘી છે કે તે પોતાની હમણાંની બેરીને તથાક આપવા
માગે છે અને જીઝી લેખીતોને શ્રીયી પરણવા માગે છે. તેની હાલની બેરી ગ્રીસની રાજ-
કુમારો હેલન છે.

રમાનીયાના આ પાટવીકુમારની ઉંમર ૩૨ વરસનો છે. જીઝી લેખીતો એક સાધા-
રણ માણસની છાત્રી છે. દેશના કાયદા વિરુદ્ધ તે તેને ૧૯૧૮માં પરણ્યો હતો. સારણાદ રાજ
પગર દેશ છોડી જવામા લશ્કરી નિયમનો બંધ થવાથી તેને સળ કરવામાં આવી હતી અને
તેના લગ્ન ગેરકાયદેસર બંદરે કરવામાં આવ્યાં હતાં, પણ તેની બેરીએ મોટી રકમનો ખર્ચો
સ્વીકારવાની ના પાડી હતી અને રાજકુમાર પણ તેના તરફ વળાદાર રહ્યો હતો. સાર જાણ
પાટવીકુમારે મુસાફરી કરી અને ૧૯૨૧ માં તે ગ્રીસના માણ રાજા કોન્સ્ટાન્ટાઇનની દીકરી
દેલન સાથે પરણ્યો. તેમનાથી ચપેરો એક દીકરો માઈકેલ દરે ગાદીવારસ થયો છે.

ઈનામી ઉખાણું.

સંપાદક: સૌ. નિલમ હરગોવિંદદાસ શ્રોફ.

૧	૨	૩	૪	૫	
૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧
૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭
૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩
૨૪	૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯
૩૦	૩૧	૩૨	૩૩	૩૪	૩૫
૩૬	૩૭	૩૮	૩૯	૪૦	૪૧
૪૨	૪૩	૪૪	૪૫	૪૬	૪૭
૪૮	૪૯	૫૦	૫૧	૫૨	૫૩
૫૪	૫૫	૫૬	૫૭	૫૮	૫૯
૬૦	૬૧	૬૨	૬૩	૬૪	૬૫
૬૬	૬૭	૬૮	૬૯	૭૦	૭૧
૭૨	૭૩	૭૪	૭૫	૭૬	૭૭
૭૮	૭૯	૮૦	૮૧	૮૨	૮૩
૮૪	૮૫	૮૬	૮૭	૮૮	૮૯
૯૦	૯૧	૯૨	૯૩	૯૪	૯૫
૯૬	૯૭	૯૮	૯૯	૧૦૦	૧૦૧

આડા: ૧. જલ (સંસ્કૃત); ૨. એક સંખ્યા; ૩. પુરુષ; ૪. ખરાબ; ૫. દેહદમન; ૬. તંદુરસ્ત; ૭. યોગ્યતા આંકવી; ૮. ફરસાણુમા બનતી એક વસ્તુ; ૯. એક ધાતુ; ૧૦. એક જાતનું પક્ષી; ૧૧. સમયનું એક માપ; ૧૨. મરીબ; ૧૩. મોક્ષમ; ૧૪. મને (સંસ્કૃત); ૧૫. વૈભવ; ૧૬. એક માસિકનાં તંત્રીનું નામ.

ઉભા: ૨. ગિત; ૩. કામળ; ૪. દિવેના એક આદર્શાદનું નામ; ૫. ભોલ; ૬. વિપદ; ૭. એક જાતનું જાડ; ૮. કાચની એક કડી; ૯. સત્યવક્તા; ૧૦. એક દેશી જોખમી; ૧૧. એક ખાવાની વસ્તુ; ૧૨. નાના ગામ; ૧૩. નખરું; ૧૪. એક જળચર પક્ષી; ૧૫. પૈસા પેદા કરનાર; ૧૬. પ્રાચીન કાળનો એક પ્રકારનો લડાઈગો; ૧૭. એક ભૂધું.

[નોંધ: આ ઉખાણુની હરિશ્ચંદ્રમાં માસિકનાં દરેક સ્ત્રી આદક, તેમજ જો પહેલો પોતાનાં પતિ, પુત્ર, બાઈ કે પિતાને નામે માસિક મંગાવતાં હોય તેઓ સર્વ ભાગ લઈ શકશે. જ્યાં સખી મોકલનારે પોતાનો આદક નંબર અવસ્ય જણાવવો. આદક નંબર નહિ જણાવે તો હરિશ્ચંદ્રમાં નામ દાખલ નહિ થાય. દરેક જ્યાં સાથે એક આનાની પોષ્ટની રીપીટ ખીડવા. એક જ્યાં એક કરતાં વધારે જ્યાં સખી મોકલી શકશે. આ ઉખાણુનો જ્યાં તા. ૨૮ માં ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૯ સુધીમાં અમને મળી જાય તેવી રીતે મોકલી આપવો.]

દીસેમ્બર ૧૯૨૫ ના અંકમાં આપેલા ઉખાણાની હરિક્ષણનું પરિણામ.

દીસેમ્બર ૧૯૨૫ ના અંકમાં જે ઉખાણું આપ્યું હતું, તેના બધા મળીને ૪૮ જવાબ આવ્યા હતા. જેમાંથી ૨૨ જવાબ ખરા નીકળ્યા હતા. એ જવાબ જવાબ એકઠા કરીને એક ન્હાના બાળક પાસે ઉપદાવતાં તેમાંથી નીચેનું નામ નીકળ્યું છે એટલે એ બહેનને ઇનામ આપવાનું જાહેર કરીએ છીએ.

બહેન સરસ્વતી રજુદાહલાલ.

આહક નં. ૧૯૫.

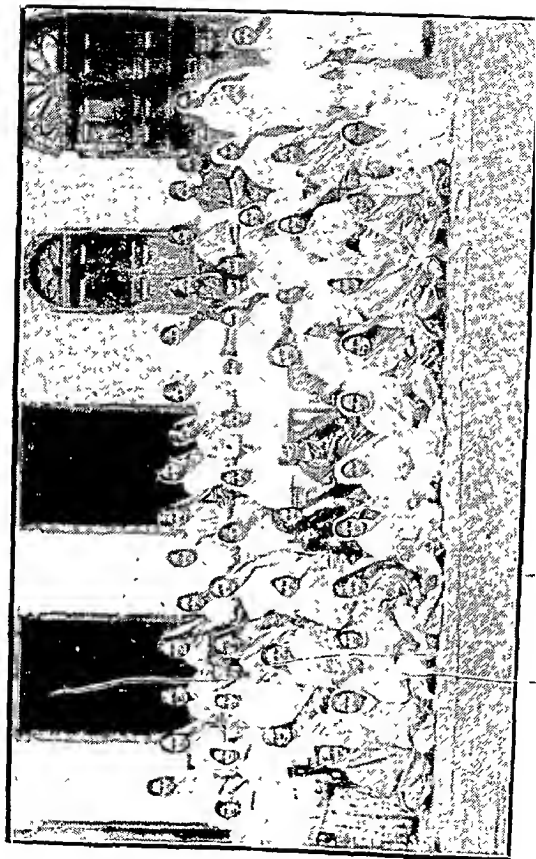
દીસેમ્બર અંકમાં જાહેર કર્યા મુજબ એ બહેનને “ વર્માની વિવિધ વાર્તાઓ ” નામે સુંદર પુસ્તક ઇનામ તરીકે અપાશે. એ બહેન ઇનામ મેળવવાં ભાગ્યશાળી થયાં તે માટે અમે તેમને અભિનંદન આપીએ છીએ. એ ઉખાણાનો ખરા જવાબ આ સાથે આપી છે.

કુપન દેખુઆરી રાને ૧૯૨૬

માસિકનાં આહક ન હોય તેવાં કેષ ખંદેરો ઉખાણાની હરિક્ષણમાં બાગ લેવા ખિલતાં હોય તો તેમજે આ કુપન પ્રાપ્તિ પોતાના જવાબ સાથે એક આનાની ટીપ્પટ સહિત ખીંચી. એવી રીતે કુપન મેળવનારને હરિક્ષણમાં દાખલ કરવામાં આવશે.

તંત્રી, “ ગુણસુદરી ”

एमनी स्व. पतिश्रीना स्मरणार्थे
 श्री कर्मगुरुजी समाने
 श्रियुक्त प्राप्तिना आभारं व्यक्त
 तत्कृती अननय सत्प्रेम सेत.

સૌ. મંગલતા જાઈન પંડિતી.

પનાના ગુજરાતી બન્ધુ સમાજના—સ્નેહ સંમેલન પ્રસંગે
ચલ્લી સ્મૃતગમતની હરીશાધમાં સ્ત્રીઓ માટેની
સ્મૃતમા આ જાઈને પ્રથમ સ્થાન મેળવ્યું છે.

સી જગત

હિન્દ.

હિન્દી રાષ્ટ્રીય મહા-
સભાની બેઠક રીસેમ્બરની
આખરમાં કાનપુરમાં શ્રી-
મતી સંદેશની નાયકના
પ્રમુખપદે મળી હતી.
શ્રીમતીએ કવિત્વભરી બા-
વામાં પ્રમુખ તરીકેનું મન-
નીય ભાષણ આપ્યું હતું.
સ્વયંસેવિકાઓ અને પ્રતિ-
નિધિઓ તરીકે શ્રીઓએ
મોટી સંખ્યામાં ભાગ
લીધો હતો.

આ પ્રસંગે મહુમ
દેશબંધુ દાસનાં પાની
શ્રીમતી વાસ્તવીરોએ
નીચે પ્રમાણે સંદેશો મો-
ક્ષીયા હતા:

“ મહાસભાની યજ્ઞ-
વેદી પર, એ બહેન !
આશરીની આગ ચેતાવી,
જડતામાં સખરવી પ્રભને
એ જ અમંત્ર ભાવ
નાની દોરીએ સાંપળીને
રાખિના ને પવિત્રતાના
પ્રદેશમાં વાળી લેને હિન્દની
સ્વાધીનતાની લડતને સાચા
ચિત્તદાન સ્વાંત્ર પદેશવી
એ એક બાંધવને વીર-

ધનામી નિબંધની પરીક્ષા.

“ આદર્શ શ્રી કોને કહેવાય ? ”

“ મુબાઈના ગુજરાતી હિંદુ શ્રી મંડળના
મંત્રી બહેનો સખી જણાવે છે કે
“ આદર્શ શ્રી કોને કહેવાય ? ” એ
વિષય પર નિબંધ લખવાની પરીક્ષામાં
ને બહેનો બેસવા માંગતા હોય તેમણે
પોતાના નામ, સરનામું સહિત, સેકે-
ટરીઓને તા. ૭ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૬
સુધીમાં, નં. ૮૨, અમરોલી હાઉસ
બીરગમ બેઠક રોડ, એ સરનામે મોકલી
આપવાં.

મજકુર નિબંધ દુલ્લસકેપ કાગળની
એક બાજુ લખમજ પાંચથી છ પાનામાં
સમાય એટલો લખવો જોઈએ. કાગળ,
હોલ્ટર વગેરે મંડળમાંથી અપાશે.

આ નિબંધ લખવાની પરીક્ષા
તા. ૨૫ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૬ ને દિન
મંડળના હોલમાં બપોરે દોઢ વાગ્યે
(૨૪) લેવાશે. પરીક્ષામાં ફોતદમદ
યનર બહેનોને સ્વ. સે. પાવર્ટીબાઈ
દારકાંદાસ ત્રીજોતનદાસ ધનામી નિબંધ
ફંડના બ્યાજમાંથી અનુક્રમે રૂ. ૧૫, રૂ. ૧૦
અને રૂ. ૫ નાં ત્રણ ધનામી અપાશે.

તનો પાનો ચકાવજો. ને
આંઝરીને કાંતે દેશબંધુએ
જીવન હોમી દીધું અને
ને સ્વાધીનતાને મળે
આજે ભારતના ૨-૦ યુવ-
રનો કારાગારની પાતળા
સંહી રહ્યા છે, એ અંગાર
જરતી બાવનાનાં પૂર
હમરોથી દેજો. ”

મિસિસ બેની બી.
સાન્ડે સંદેશો મોકલ્યો
હતો કે “ હિન્દના સર્વ
પક્ષ એકત્ર પદ સ્વરા-
જ્યને માગે બધ તેવી
રીતે તમે મહાસભાને
દોરજો. ”

x x

મુબાઈના વનિતા
વિશ્વામમાં લેવાયથી વર્ના-
કથુવર કાઈનલની પરિ-
ક્ષામાં કે બહેનો પસાર
થઈ છે. તેમનાં નામ:

- (૧) દેવી પીરાજશાહ
- નાજલા. (૨) કમળા-
- બાઈ વનમાળીદાસ વોરા.
- (૩) રામીબેન ખેતસી.
- (૪) રતનબેન મોતીરામ.

રાખી સીતાર ઉપરનો ચોતાનો કાચુ બતાવતાં શ્રી
મહારાજ આનંદ પામ્યા હતા. પરિપદની બેઠકમાં
આર્યકુમારિઓ માટે ઠેક ઠેકાણે સંસ્થાઓ ખોલ-
વાના અને પેટા જ્ઞાતિઓમાં લગ્ન કરવાના કાર્યો
પસાર થયા હતા.

✕ ✕ ✕
સા. વિદ્યાગારી રમણભાઈ નીલકંઠને નવા
વર્ષની ખુશાલીમાં કચસરે હિંમનો સોનાનો ખીન્ન
વર્ગનો ચાંદ આપવામાં આવ્યા છે.

✕ ✕ ✕
અમદાવાદમાં તા. ૧૦ મી બન્યુચારીએ શ્રી
જેન વિસા ઓસવાલ જ્ઞાતિની સ્ત્રીઓની એક સભા
કલ્પના મકાનમાં મળી હતી. પ્રમુખ સ્થાન સી.
લીલાવતી પુરુષોત્તમ રોઠે લીધું હતું. શ્રી. શાન્તા-
બહેન શાન્તાભાઈ અને શ્રી. કાન્તાબહેન મોહનલાલે
“ સ્ત્રી કેળવણી ” વિષે નિબંધો વાંચ્યા હતા.
શ્રી. લક્ષ્મીબહેન મોહનલાલે અને શ્રી. રાસ્તવતી
રાજુભાઈએ અનુક્રમે સ્ત્રીઓની, ગૃહવ્યવસ્થા અને
ધાર્મિક જ્ઞાન વિષે વિવેચન કર્યાં હતાં. શ્રી.
વિદ્યાબહેન નીલકંઠે પણ એક મનનીય ભાષણ
આપ્યું હતું. તે પછી રા. શાહે કલ્પ તરફથી ફરતા
સ્ત્રી પુસ્તકાલયનો ઉદ્ઘાટ પાંચ વર્ષનો અહેવાલ
વાંચ્યો હતો. ત્યારબાદ ઇનામ મેળવનાર કન્યા-
ઓને પ્રમુખે ઇનામો બહેંચી આપ્યા હતા. પ્રમુખે
વિવેચન કરી ૩ ર૦૧ બેટ તરીકે આપ્યા હતા.

✕ ✕ ✕
અમદાવાદના ગોકળદાસ નામના જેનને ત્યાં બે-
સ્ત્રીઓ નામે કાન્તા અને સાંકળી ઘેર હતી જેવામાં
કોઈ બે જણા અકસ્માત ધરમાં દાખલ થઈ ગયા
અને તેમને માર માર્યા. સાંકળીને અઢાર જખમ
કર્યાં હતા અને તેને સીવીલ હોસ્પિટલમાં લઈ જવી
પડી હતી, જ્યારે કાન્તાને હાથ ઉપર જખમ થયા
હતા અને તેને સીવીલ હોસ્પિટલમાંથી વહેલો

અમદાવાદમાં શ્રી. ગુજરાત, કલ્પતરુ યુવક
મંડળનું બીજું સંમેલન ડીસેમ્બરમાં બરાધું હતું,
જેમાં બાળલગ્ન અને વૃદ્ધલગ્નો નાબુદ કરવાના,
લગ્ન મરજીના ખર્ચો ઓછા કરવાના, વિધવાઓની
સ્થિતિ સુધારવાનાં વગેરે કાર્યો થયા હતા.

✕ ✕ ✕
બી. બી. એન્ડ સી. આઈ. રેલ્વે કંપનીએ
સ્ત્રીઓના ડળાઓમાં ટીકીટ તપાસવા માટે રૂ. ૧૫૦
ના પમારથી બે બાનુ ટીકીટ તપાસનાર નિમી છે.

✕ ✕ ✕
તા. ૨૦મી ડીસેમ્બરે પંચમલાલના રાજપુતોની
પરિપદ ગોધરામાં મળી હતી. પ્રમુખે ચોતાના બાપ-
ણમાં સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવાની, રહવાકુટવાના
રિવાજ નાબુદ કરવાની અને બાળ વિધવાના
પુનર્લગ્ન કરવાની દિશાચત કરી હતી.

✕ ✕ ✕
વીસનગરમાં પ્રસ્તુતિગૃહ બુલ્લું મુકાયું છે
અને તેમાં સ્ત્રી ડોક્ટર તરીકે બહેન જ્યોતીરી
ખાંડવાળા, એમ. બી. બી. એસ નીનીમલ્યુકે રૂ.
૨૫૦ના પગારે એક વર્ષ મંડે થઈ છે.

✕ ✕ ✕
બાવનગરના મહિલા વિદ્યાલયના કામચી-
સંતોષ પામી ત્યાંની શ્રી. ત્રીશુવનદાસ ભાણી
કન્યાશાળાના પમા અને ૧ ઠા ધોરણના વર્ગો એ
વિદ્યલયને સોંપવાનું નક્કી થયું છે. કન્યાઓની
સંખ્યા દિન પ્રતિદિન વધતી જાય છે થોડા સમ-
યમાં રાજ્યની કન્યાશાળાઓ એ વિદ્યાલયના વહી-
વટ હેઠળ મુકાય એવો સંભવ છે આ વિદ્યાલયના
વહીવટ માટે સ્ત્રી કેળવણી મંડળે નીમેલી વિદ્યા-
સભામાં શ્રી. વિનોદિની ચાહ્નિક, શ્રી. તારાબહેન
મોરક અને બીજા પુરુષ કેળવણીકારો કામ કરી
રહ્યાં છે.

✕ ✕ ✕
ગોંડલના રહેવાસી માટીયા ગૃહસ્થ રા. જેઠ-
મજ હરદોરની એજ જ્ઞાતિની એક વિધવા સાથે
પરણ્યા હતા. એ ૬૫તિની ૧૮ વર્ષની કન્યા સાથે
એજ જ્ઞાતિના રા. કરસનદાસ રાખવળ ઢેઢીએ
લગ્ન કર્યા છે.

✕ ✕ ✕
ગોંડલ રેલ્વેના નવાગઢ સ્ટેશનના સ્ટેશન
મસ્ટરની બેઠકમાં વિષે જાનનગર નિવાસી રા.
કાકુ નાનજી ફરિયાદ કરે છે કે તા. ૩૦મી ડીસેમ્બરે
તેઓ બે સ્ત્રીઓને બેસાડવા વેડીંગ ફમમાં લઈ

જ્યાં તો ત્યાં સ્ટેશન માત્ર કોઈ પણ સ્ત્રીઓ સાથે વાતો કરતાં જોડા હતા. નવા આવનારાને જોઈ માસ્તર ભયુકથા અને હીલો હાલો લઈ રમ બંધ કરવાનો હુકમ કર્યો. અનેક વિનવણી છતાં માસ્તર માન્યા નહિ અને બધાને બહાર પ્લેટ કોર્મ પર બંદી પોતે નિરાંતે સુઈ ગયા. (સૌરાષ્ટ્ર)

x x x

“ ખાનદાનીના ખર્ચરમાં : મુંઝાસરથી ખબર આવે છે કે : ‘ શેઠ પાનાચંદની ૧૦-૧૧ વર્ષની દીકરીને ૫૫-૬૦ વર્ષના લુટ્ટા સાથે પરણાવવામાં અહીંના પટેલે હીં મદદ કરી અને કન્યાની વિધવા માને સમજાવતા બદલ પટેલને મહેનતાણું પણ વરરાજ પાસેથી સારું મળ્યું’ એમ અહીં જાણાય છે. કન્યાનો બાઈ તાલાલા હતો, પણ તેને આ વાતથી અનણુ શખી, વિધવા માતા ને પટેલે ફેરા ફેરવી દીધા. વળી પોત્રાર છે કે પટેલે દરબારશીના નામે, લોહા પાસેથી આ લગ્નમાં વેઠ લીધી અને ટેટાને માર્યા’ દ. શ્રી વાજસુરવાળાને તપાસ કરવા વિનંતિ છે ” (સૌરાષ્ટ્ર).

x x

તવાજાદી ઇસ્મત ખાતુમ, સી. એમ. બી. તેઓ સીમદાની લેડી

પનામાં થોડા સમયપર ત્યાંના ગુજરાતી બન્યુ સમાજ તરફથી સ્નેહ સંમેલન ડગવાયું હતું. એ સંમેલન પ્રસંગે રમત રમવાની દરીદ્રીઓ યજ દતી. સ્ત્રીઓ માટેની રમતોમાં સી. મંજુલા બ્લેન પડ્યા પ્લેલાં આભ્યાં હતાં.

x x x

બોપાલના ના. બેચમ હજારે જ્યાં ત્યારે બ્રિટિશ મલ નિષેધક ગંદજનાં પ્રમુખ મીસ જેન્નીસ સ્લેક અને ૬૫-પ્રમુખ લેડી કોલેટ તેમની મુલાકાત લઈ પોતાના રાજ્યમા દારની બંધી કરવા મદિ મુનારખાલી આપી દતી ના. બેચમે જખાન્યુ

કે ‘ એ બંધીથી જે શુભ પરિણામ આભ્યાં છે તેને મદિ રાજ્યની સ્ત્રીઓ ધણી સુખી થઈ છે. પ્રજાના સુખને ખાતર રાજ્યની આવકનો હિસાબ ન ગણવો જોઈએ. ’

x x x

“ બોપાલનો એક ખબરપત્રી લખે છે કે બોપાળનાં કાસનાં જનમાં ગરીબ માણસો પોતાની પત્ની સાથે કામ કરવા આવે છે, ત્યાંના મુસલમાનો મન્દર સ્ત્રીઓને ફાલવવાની યુક્તિઓ રચે છે. હમણાંજ એક મન્દર સ્ત્રીનું તેઓએ દરણુ કપું— તેને મુસલમાન બનાવવાની કોશીશ કરી. આ

જનમાંથી દર મહિને આઠ દશ સ્ત્રીઓ અને એટલાંજ બાળકો મુસલમાન બને છે. ” (કમ્બોમિ)

x x

બાવલપુર રાજ્યના દિવાન નવાલે મોલાબક્ષનાં પુત્રી શ્રીમતી ઇસ્મત ખાતુમને લેડી દેડીંગ તરફથી વધુ વેલકીય અભ્યાસ માટે બે વર્ષ પ્લેલાં હજારે મોકલવામાં આભ્યાં હતાં તેમણે ત્યાંની સી. એમ. બી. ની પરીક્ષા પસાર કરી છે અને હમણાંજ હિંદ પાછાં ફર્યાં છે. આ પરીક્ષા પસાર કરેને પ્લેલાં હિંદી સી. છે.

દેડીંગ સીમેલ દોરપીટલમાં કામ કરશે.

x x x

વ્વાલીયરના મહારાજના મરણ પડેલાં કાંસે તેમના તરફ જે માયાજી લાગણી બતાવી તે બદલ આવિયરના મહારાજાએ લોડ ટુની મારફત મોરશે જોડાને ૧ લાખ કાંકનો એક મોકલી આપ્યા છે. આ રકમ કોઈ પણ પદાધિકારી કાર્યમાં ખર્ચવાનું સૂચવાયું છે.

x x x

વા. રત્ન મીડીએન્ડર ઉમશવતીમાં મિસિસ કે. એસ. નાવડના પ્રમુખાદ્ય નીચે હિંદી સ્ત્રીઓની

પરિવદ ભરાઈ હતી, જેમાં સંસાર, સુધારા અને સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધારવાને લગતા ઠરાવો પસાર થયા હતા.

અંસીની ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ વીર રાણી લક્ષ્મીબાઇનું સ્મારક રચવાનો નિશ્ચય જે શહેરના પ્રબલનોએ કર્યો છે. ત્યાંની મ્યુનીસીપાલિટીએ જે કામ માટે રૂ. ૫૦૦ આપવાનું મંજૂર કર્યું છે. શ્રીમતિ સરોજિનિ નાયડુ કમિટીના એક સભાસદ છે.

અલીગઢમાં સર અબ્દુલ કેસમખાનના પ્રમુખપદે હીસેબરમાં મુસ્લીમ ફેળવણી પરિષદ મળી તે વખતે પરિષદમાં દાખલ નહિ થવાની નોટીસ સેક્રેટરીએ સ્ત્રીઓને આપી હતી. આ અટકાવ માટે મુસ્લીમ સ્ત્રીઓને અપમાન લાગ્યું હતું અને શ્રીમતી આતીઆ બેગમે પરિષદમાં હાજર રહી પોતાનો વિરોધ જાહેર કર્યો હતો. પાછળથી સ્ત્રીઓએ પોતાની જુદી પરિષદ ભરી હતી એ પરિષદ અલીગઢમાં તા. ૨૭ મીએ મળી તે વખતે ચેના ઠરાવો પસાર થયા-૧ આ પરિષદ મક્કમપણે એક જ જાહેર કરે છે કે પુરોષોની સાથે સભાઓમાં અને પરિષદોમાં ભાગ લેવાનો સ્ત્રીઓનો જન્મ સિદ્ધ હક છે. જુબીલી મંડળમાં ૨૬ મીએ ભરાયેલી અખિલ હિંદી મુસલમાન ફેળવણી પરિષદમાં ભાગ લેતા સ્ત્રીઓને અટકાવનારા પુરોષોના કર્તવ્ય સાથે આ પરિષદ વિરોધ જતાલે છે. અને સ્ત્રીઓના હકોને સાબીત કરવા માટે મદદ કરનારા આતીયા બેગમ તથા બાબ સદશ્વરચેનો આ પરિષદ આભાર માને છે.

૨ મુસલમાનોમાં ફરજિયાત ફેળવણી દાખલ કરવી જોઈએ.

૩ આખા હિંદમાં મુસ્લીમ કન્યાઓ માટે ફેળવણીની સંસ્થાઓ હોવી કરવાને તથા અસ્તિત્વ ધરાવતી સંસ્થાઓને સુધારવા માટે મુસ્લીમ સ્ત્રીઓ અને પુરોષોની એક સહકારી સમિતિ નામે ક્લર્કન-ઇ-નિસ્વાન (સ્ત્રીઓની મદદ સમિતિ) નીમવી અને આ સમિતિમાં બીજી સમિતિઓએ (જે હોય તો) પોતાના પ્રતિનિધિઓ મોકલવા.

તાનો રીપોર્ટ-જેવાં જણાય છે કે ફેળવણી લેતી છોકરીઓની સંખ્યા આગલા વર્ષે કરતાં વધી છે.

હીસેબરની આખરમાં હિંદી સંસાર સુધારા પરિષદની બેઠક શ્રીમતી સરલાદેવી ચૌધરીના પ્રમુખપદે કલકત્તામાં મળી હતી. ડૉ. પ્રાંતપેએ સ્ત્રીઓને રાજકીય મતાધિકાર આપવાનો ઠરાવ રજૂ કર્યો હતો. મિસિસ કુમુદિની બોઝ અને મીસ ફીશરે એ ઠરાવને ટેકો આપ્યો હતો. વરવિકરેનો રિવાજ નાબુદ કરવાનો ઠરાવ મિસિસ, કમિની રાયે રજૂ કર્યો હતો. મીસ લીના રાયે પઠાનો રિવાજ કાઢી નાંખવાનો ઠરાવ મુક્યો હતો. ઉપરાંત વિધવા વિવાહ વિષે, ક્ષાત્રિબંધન કાઢી નાંખવા વિષે, બદમાશોના ભોગ થઈ પડેલી સ્ત્રીઓને સમાજમાં ફરી દાખલ કરવાનો, અને ભતિ રક્ષણ માટે સીનેમા નાટકો પર અંકુશ મુકવાનો ઠરાવો થયા હતા.

કલકત્તાની મેડીકલ કોલેજને કાઉન્ટેલ એફ રીડિંગે રૂ. ૧૦,૦૦ એક્ષ રેના ડાક્ટરી ખાતાના જોબરો ખરીદવાને આપ્યાં છે એવી શરતે કે જરીબ દરદીઓને તે જોબરોના લાભ મફત આપવામાં આવે.

પ્રભવતસલ નેપાલનરેરા શુભામીને છેલ્લી વિદાય અર્પી રહ્યા છે. ગયા નવેમ્બરમાં શુભામીની સ્વતંત્રતા માટે રાજ્ય તરફથી શુભામીના માલેકોને ૧૪ લાખ રૂ. સુધીનો બદલો મંજૂર થયેલો. પણ આજ દિવસ સુધીમાં એ ઉદ્ધારકાર્યમાં રૂ. ૫૦ લાખ ખર્ચાયા છે, અને ઉદારચરિત મહારાજાએ રાજ્યની મંજૂરી ઉપરાંતની રકમ પોતાની ખાનગી શિલ્પકર્મથી આપી છે. આવા રાજ્યી માટે પ્રભ પોતાના પ્રાણ પાચરવા કેમ તૈયાર ન થાય ?

ખંજળની ધારાસભાએ લાલા જોધરાજની-દરખાસ્ત મંજૂર કરી સ્ત્રીઓને ધારાસભા માટે મતાધિકાર આપ્યો છે.

લાહોરની વિધવા વિવાહ સહાયક સભા અને તેની શાખાઓએ ૧૯૨૫ના વર્ષમાં, કુલ ૨૬૬૬ વિધવાઓનાં પુનર્જન કરાવ્યાં હતાં; બ્રાહ્મણ : ૪૨૬; ક્ષત્રી : ૫૦૮; અરોડા : ૫૭૦; કાયસ્થ : ૫૬;

અગ્રવાલ: ૧૮૦; રજપુત: ૨૦૨; શીખ: ૨૫૧;
પરચુરણ: ૪૨૬. પ્રાંતવાર: પત્તબ અને સરહદ:
૨૦૫૭; દીક્ષી: ૪૧; સીંધા: ૩૮; સયુક્ત પ્રાંત;
૩૫૬-હૈદરાબાદ (દક્ષિણ): ૫; આસામ: ૩૦;
બંગાલા ૭૩; મદ્રાસ: ૨૩; મુંબાઈ: ૧૨; મધ્ય
હિંદ: ૧૧; રાજપુતાના: ૧૭.

અંશિયા.

-સીસાનની ધાસસભામાં તા. ૧૮ મી ડીસેમ્બરે
લ્ધીયાને એક ફોજદારી શુન્દો કરાવવાની
દરખાસ્ત ચાર કલાકની ચર્ચા બાદ રદ ગઇ હતી.

-ચીનના તેર મેટા શહેરોમાં યંગ વીમેન્સ
ટીશ્ચિયન એસોસીએશન સ્ત્રીઓ મટિની યજ્ઞવજ
ચલાવી રહ્યું છે. મીસ ટીંગ-શુચીંગ નામે ચીની
મહિલા એ મંડળની જનરલ સેક્રેટરી છે.

યુરપ.

ઇન્ટરનેશનલ વીમેન સક્સેસ એસાસન્સ (આ-
તર-રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી મતાધિકાર સંઘની) દશમી
કોન્ગ્રેસ તા. ૩૦ મી મે થી ૬ જૂન ૧૯૨૧
સુધી પેરીસ યુનીવર્સીટીના સેન્ટ્રેલ મહાલયમાં
બરવાનું નક્કી થયું છે. કાર્યક્રમમાં નીચે પ્રમાણે
વિષયો ચર્ચાશે: (૧) સ્ત્રી તેમજ પુરુષો માટે
નોતિત્વ એક સરખું ધોરણ; (૨) સ્ત્રીઓના શુલાભી
બાપાર સામે લડત; (૩) સ્ત્રી પુરુષોને કામ કર-
વાના એક સરખા સંજોગ; (૪) કુટુંબને રાજ્ય
તરફથી મદદ; (૫) પરદેશીઓને પરજીનાર સ્ત્રીઓના
રાષ્ટ્રીય હક્ક; (૬) અવિવાહિત માતા અને તેના
બાળકની સ્થિતિ; (૭) એકચીખાતામાં સ્ત્રી નોકરી;
(૮) પોલીસખાતામાં સ્ત્રીઓ; (૯) સ્ત્રી મતદારની
કામ કરવાની રીતો; (૧૦) જે દેશોમાં સ્ત્રીઓને
મતાધિકાર નથી મળ્યા ત્યાં લડત ચલાવવાની
રીતો; (૧૧) સ્ત્રીઓ અને રાષ્ટ્ર-સંઘ, વગેરે, આ
પરિષદમાં દુનિયાના અનેક દેશોમાંથી સ્ત્રીઓ
આવશે આ વિષયોની ચર્ચા ઉપરાંત કેટલાક ખાસ
સંમેલનો પણ થશે. આગ્રુબાગુના પ્રદેશોની યાત્રા
માટે પણ ગોઠવણ કરવામાં આવશે.

ઇંગ્લાંડમાં નિરાધાર વિધવાઓને અને બાળ-
કોને રાજ્ય તરફથી પેન્શન આપવાનો કાયદો પસાર
થયો છે. અત્યાર ખેડેલાં એ કાયદાની રૂથે મળતાં

પેન્શનોનો લાભ ત્રણ લાખ ઉપર વ્યક્તિઓએ લીધો
છે. એવોજ કાયદો આયર્લેન્ડમાં પણ પસાર
થયો છે.

લંડનની જુદી જુદી મ્યુનીસીપાલિટીઓમાં
કુલ ૧૦૪ સ્ત્રી ઉમેદવારો ગઈ ચુકેલીમાં સલાસદ
થઈ છે. દેશના બીજા ભાગોમાં ૬ સ્ત્રીઓ મેયર
તરીકે ચુંટાઈ છે.

શ્રિલંકા સ્ત્રી-પોલીસ ખાતાની નણીતી અમંલ-
દાર કમાન્ડન્ટ મીસ મેરી એલન; ઓ. બી. ઇ. એ
“ સ્ત્રી-પોલીસ ” સંબંધી એક પુસ્તક લખી હમ
ણજ પ્રકટ કર્યું છે, સ્ત્રીઓ પોલીસ તરીકેની
ફરજ બાળવવામાં સ્ત્રી-સાહેબીઓની કેવી ઉપયોગી
સેવા બાળવે છે તે એ પુસ્તકમાં તેણે ‘ગતાબ્ધ’ છે.

ઇંગ્લાંડમાં દિવાનાપણા વિષેના સાહી. હમી-
રાન સમક્ષ સાક્ષી આપવાં સ્ત્રીઓએ એવી મોંઝ-
ણીઓ કરી છે કે, (૧) માણસોને દિવાના કરા-
વનાર જોડે જોડે કોર્ટમાં વધારે સ્ત્રીઓની
નોમણક ગવી નેધએ; (૨) જે દિવાના રાજામાં
સ્ત્રી-દર્દીઓ હોય ત્યાં સ્ત્રી-રોકડો હોવી નેધએ
અને (૩) દિવાનારાજાઓની મુલાકાત લેનારી
કમીટીઓમાં પણ વધારે સ્ત્રીઓ હોવી નેધએ.

ઇંગ્લાંડની પાલમેન્ટમાં મીસ એલન વીક્ટો-
રિયન એવી મતજળનો ખરડો રજૂ કરવાનાં છે. જે
મેટા શહેરોમાં સ્ત્રીઓને પોલીસ ખાતામાં દાખલ
કરવાની ફરજ ત્યાંની નિરિક્ષક કમીટિને પાડવી.

ઇંગ્લાંડમાં ૫૫ વર્ષ ઉપરની વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ
જેમની વાર્ષિક આવક ૫૦ ને ૧૦૦ પાઉન્ડની
વચમાં હોય અને જેઓ એકાન્ત રાત્રિમાં છવત
ગળવા ઇચ્છતી હોય તેમને માટે લેડી બર્થ ડીકન્સે
સનીએડેકમાં એક કલણ સ્થાપી છે કલણમાં રહે-
વાની તેમજ ખાવાપીવાની ગોઠવણ થશે. રહેવા
માટે અઠવાડિયે સાઠા છ શીર્શામ લાડું અને
જોજન માટે સાઠા દસ શીર્શામ લેવારો.

ઉત્તર આયર્લેન્ડમાં ત્યાંના સ્ત્રી સંઘના પ્રવાસથી
સ્ત્રી શુન્દેવારો મટિની આરમાધ નેલમાં જે સ્ત્રી-
મેસ્ટરેટો નીમવામાં આવ્યાં છે, એજ પ્રદેશ માટે
કરખાનઓની એક સ્ત્રી-ઇન્સ્પેક્ટર પણ નીમાઈ છે.

જેલ્ડાસ્ટમાં બાળહિતવર્ધક કાર્યની ચળવળ ચાલી રહી છે. થોડા વખત પહેલાં, સુવાવડ આવતાં પહેલાં માતાઓને મટિ જે ખર્ચ થાય છે તેમાં વધારા કરવાની ચુનીસીપાલીટીને અરજ કરી હતી જે મંજૂર કરવામાં આવી છે.

આયરીશ ફીસ્ટમાં જે નોકરો પરણેલા ન હોય તેમના પગાર પોણા કરી નાખેલા અને જે નોકર પરણે તેને રાત્રી તરફથી પહેરામણી આપવા ઇચ્છે છે !

નોર્વે, સ્વીડન અને ડેન્માર્કમાં પરદેશીઓ સાથે પરણેલી સ્ત્રીઓ જે પોતાના પતિના દેશના કાયદાની રૂઢિ ત્યાંના પ્રત્યક્ષ તરીકેના હકક ન મેળવી શકે, અને પોતાના વતનમાંજ રહેવાનું ચાલુ રાખે તો પોતાના દેશના પ્રત્યક્ષ તરીકેના સર્વ હકક ભોગવી શકે, એવા ધારાઓ હમણાં જ ત્યાં પસાર થયા છે.

હંગેરીમાં વડા પ્રધાન સીનેર મુસોલીનીએ જે વર્ષ પહેલાં વચન આપ્યા પ્રમાણે સ્ત્રીઓને રાજકીય મતાધિકાર આપવાનો કાયદો હંગેરીમાં પાલમિન્ટે ૧૫૭ વિરુદ્ધ ફટ મતે પસાર કર્યો છે. આ કાયદો સંકુચિત મર્યાદામાંજ મતાધિકાર આપે છે; એ અધિકાર પુરવો જેટલો વિશાલ નથી.

હંગેરીમાં રાજની વૃદ્ધ માતા માર્ગેરીટા રોમવારે ૭૪ વર્ષની ઉંમરે દેવલોક પામ્યા છે.

સ્પેનમાં ૨૩ વર્ષ ઉંમરની ઉમ્મરની સ્ત્રીને અને બાળકોવાળી વિધવાને મતાધિકાર આપવાનું ઇચ્છે છે.

જર્મનીમાં ન્યાયાધીશના ઓફિસ મટિ પરીક્ષાઓ લેવાય છે. એ પરીક્ષા આપનાર પહેલાં સ્ત્રી હો. એને કુરેસી છે, જેની જડળ તરીકે નીમણુક કરવામાં આવી છે.

ઓસ્ટ્રિયાની પાલમિન્ટના સ્ત્રી-સભાસદ શ્રી ઓક્લા રેલ-એનેકે ધાવો સંબંધી એક ખરડો રજૂ કર્યો છે. આ ખરડાની રૂઢિ બાળકોને ધવરાવવા લઇ જનાર ધાવેને ફરજિયાત પોતાને અને બાળકો મટિ ફરજિયાત સર્વટીફિકેટ નીમેલા ડોક્ટરો પાસે મેળવવાં પડશે. કાયદાના ભંગ મટિ ૨૦૦ ફીલ્ડિંગનો દંડ કરાવ્યો છે.

ઓસ્ટ્રિયામાં ડો, મીસિસ મેરીઅન બેથને પહેલા સ્ત્રી-મેરીસ્ટર તરીકે દાખલ કર્યા છે. જે વર્ષની પેક્ટીસ પણ તે ધારાસભ્ય થયેલાં બહુશે. તેમણે તત્વજ્ઞાનની પણ ડીગ્રી મેળવી છે. તેમના પતિ ચુનીવરસીટીમાં પ્રોફેસર છે. તે બે બાળકોની માતા છે.

ન્યૂનીઅર રેડ કોસ સોસાયટી સ્થાપી. તેનો બાહોશથી પ્રબંધ કરવા મટિ અમેરિકાના મીસ સ્પેન્સરને ઓસ્ટ્રિયાના પ્રમુખ ડો. માર્કલ રેનીશે રાત્રીની સેવા કરવા મટિનો સોનાનો ચાંદ આપ્યો છે આ ચાંદ બહુ થોડાનેજ અપાય છે.

હંગેરીની પાલમિન્ટે સ્ત્રીઓની વીસ વર્ષની લડત પણ સ્ત્રીઓને રાજકીય મતાધિકાર આપવાનો કાયદો હમણાંજ પસાર કર્યો છે. બાળકોના રક્ષણ મટિ ત્યાંની સ્ત્રીઓએ વેપાર ખાતાના પ્રધાનને એવો હુકમ પ્રકટ કરવાની અરજ કરી હતી કે ૧૪ વર્ષની ઉંમર પહેલાં કોઇ પણ છોકરાને-ત્યા છોડીને ડોક્ટરના સર્વટીફિકેટ અને પરવાનગી વિના કારખાનામાં દાખલ કરવાં નહિ. તેમણે એવો હુકમ આવતા બનાજામાં પ્રકટ કરવાનું વચન આપ્યું છે.

હંગેરીમાં નવો ચુનીસીપાલ કાયદો પસાર થયો છે તેની રૂઢિ સ્ત્રીઓને મત આપવાના અને સભાસદ થવાના પુરવો જેટલાજ અધિકાર મળ્યા છે.

બલ્ગેરીઆની સ્ત્રીઓના રાષ્ટ્રીય મંડળની ૧૬મી કોન્ફેસ તા, ૭મી ઓક્ટોબરે મળી હતી. ૩૬ મંડળોમાંથી ૧૦૪ પ્રતિનિધિઓ આવ્યાં હતાં કોન્ફેસમાં (૧) બાળકની કેળવણીમાં સ્ત્રીનો જાગ્ર; (૨) ગામડાની સ્ત્રીઓની કેળવણી, (૩) સ્ત્રી કામકામ રેલું રક્ષણ; (૪) બાળમરણ સામે સ્ત્રીઓની લડત, વગેરે બાબતો ચર્ચા કરાવેા થયા હતા.

તુર્કિસ્તાનના સ્ત્રી મંડળે એવી પરવાનગી માગી છે કે, (૧) તુર્કિસ્તાનનો બળવો, (૨) ઇસ્ત્રીઓની સિધ્ધિ, (૩) બાળકો કેમ ઉછેરવાં ? (૪) ઘર કેમ ચલાવવું ? વગેરે વિષયો પર ૬૧ અઠવાડીએ અસ્પેશીયો બાપલો આપવાની તેમને પરવાનગી આપવી. વધારામાં બહેર પ્રત્યક્ષ નીતિના રક્ષણને ખાતર સીનેમાની ફીલ્મો પર અંકુસ મુકવા સ્ત્રી-ઇન્સપેક્ટરો નીમવાની પણ તેમણે માંગ કરી

કરી છે. આ બધી સ્વતંત્રતાના બદલા તરીકે રાજ્ય હવે સ્ત્રીઓ ઉપર પણ પુરુષોની જેમ રક્ષા નાખનાર છે.

આફ્રિકા.

હતાર આફ્રિકાની ટ્યુરેગ ભતિ માટે મી. કાન્સીસ શેડ કહે છે કે એ લોકોની સ્ત્રીઓ યુરપની સ્ત્રીઓની જેમ સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા ભોગવે છે. વિચિત્ર વાત એ છે કે સ્ત્રીઓને બદલે પુરુષો ધુંધટ કાઢે છે. સ્ત્રીઓ પોતેજ બાળકોને કેળવણી આપે છે. લગ્ન પછી પણ તેમની મિલકત પર પતિનો અધિકાર નથી થતો અને સ્ત્રી પોતાની ધન્ય પ્રમાણે તેનો ઉપયોગ કરી શકે છે. પુરુષ તેમની આજ્ઞા વિના કોઇ પણ કામ ન કરી શકે.

x x x

અમેરિકા.

અમેરિકાની રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી મતદાર સંઘની વાર્ષિક પરિષદ વોર્સિંગટનમાં નવેમ્બરની શરૂઆતમાં મળી હતી, જેમાં આખા દેશમાંથી દૂર દૂરથી પ્રતિનિધિઓ આવ્યા હતા. જુદા જુદા વયથી પર ચર્ચા થઇ હતી.

x x x

અમેરિકાની સ્ત્રીઓ પોતાના રાજકીય વિચારોમાં કટલી સ્વતંત્ર હોય છે તે પશ્ચિમ ટેનેસીની મિસિસ પ્રીસ્ટ નામે મહિલાના દાખલા ઉપરથી સમજાય છે. મિસિસ પ્રીસ્ટ રીપબ્લીકન છે; તેનો પતિ ડેમોક્રેટ છે. આ રાજકીય સ્વાતંત્ર્ય માટે પ્રેસીડન્ટ કુલીજે તેને ટેનેસી અને આરકાન્સાસના કસ્ટમ્સ ખાતાની ઉપરી બનાવી છે. તેનો બાપ એક જલજ હતો

x x x

અમેરિકાના પ્રેસિડન્ટ સંપ્રદાયના ધર્મગુરુઓની સભાએ ૬૬ વિદ્વ ૨૭ મતે લગ્નની પ્રતિજ્ઞાઓમાં "આજ્ઞા માનીશ" (obey) શબ્દ કાઢી નાખવાનો ઠરાવ કર્યો છે.

x x x

ડૉ. મેસીયા રૂઝ રાજસની કુબામાં યુનીસી-પલ જલજ તરીકે નીમણુંક કરવામાં આવી છે. એ એકાદા પર નીમાનાર એ પહેલી સ્ત્રી છે,

ઓસ્ટ્રેલિયા.

ઓસ્ટ્રેલિયાની ફેડરેશન પાર્ટિમેન્ટમાં મી. કન્કન-હયુલ્સે એવી દરખાસ્ત રજૂ કરવાની સૂચના

આપી હતી કે "બ્રિટિશ સ્ત્રી પરદેશોને પરજી તો તે કારણેને ખાતરજ તેના બ્રિટિશ પ્રભુત્વન તરીકેના હક્ક રદ ન થાય, પરંતુ બ્રિટિશ પ્રભુત્વન રહેલું કે પોતાના પતિના દેશના પ્રભુત્વન થયું, એ જે વચ્ચે પસંદગી કરવાનો હક્ક તેને આપવો." આ દરખાસ્ત સરકારે ચૂક્રિથી ચર્ચા માટે રજૂ થવા દીધી નહોતી. બાળકોને કાયદેસર દત્તક લેવા સંબંધી કાયદાના ખરડામાં "નિષ્ક્રિય કરનાર મેલ-સ્ટ્રૂટ જે. જી. પી. ની સલાહ લે-જેમાં 'એક સ્ત્રી હોય' એવા સુધારો દાખલવાનો પ્રયત્ન પણ હાલ દુરત નકામો ગયો છે

x x x

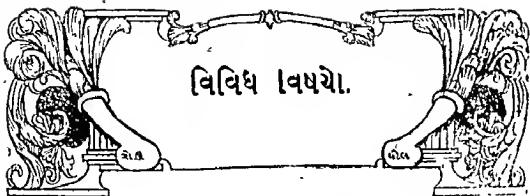
ન્યુ સાઉથ વેલ્સની પાર્ટિમેન્ટમાં મીસ પ્રેસ્ટન સ્ટેનલી ખેલ્લા સ્ત્રી-સભાસદ તરીકે અત્યારે વિરાજે છે. તેમણે પોતાના ખેલા લાપણમાં માતાઓ અને બાળકોની જાંઘળી બચાવવાના સવાલની ખાસ ચર્ચા કરી હતી.

આ દેશની ધારાસભામાં સભાસદો સરકાર તરફથી નીમાયદા હોય છે. સ્ત્રીઓની નીમણુંક પણ એ સભામાં થાય એવી મતજબનો ખરડો હમણા સરકારે રજૂ કર્યો છે.

ત્યાંની સોસંધ યુનીસીપાલીટીના કાર્યભારમાં ખાસ રસ છે અને આવતી ચુંટણી વખતે સ્ત્રી હમેદવારો મોટી સંખ્યામાં ચુંટાય તે માટે પ્રયત્નો કરે છે

x x x

ન્યુઝીલેન્ડમાં નેશનલ પ્રોવીડન્ટકંડ એકટની રૂઝે નસેને જહ થતાં પેન્શન આપવાનું મંજૂર થયું છે આમાં દાયણેને દાખલ કરવાનો પ્રયત્ન થયો હતો પણ તે નિષ્ફળ નીવડયો. નસે અને દાયણેને રજીસ્ટર કરવા માટેનો કાયદો પણ પસાર થયો છે ત્રીજા ઉપયોગી કાયદો બાળકોના દિલ માટેનો છે. એ કાયદાની રૂઝે સોળ વર્ષની નીચેના બાળકોનું રક્ષણ વિધવિધ દષ્ટિએ થશે જંગલ ખાતામાં મીસ સંધરવેન્ડ નામે એક મહિલાની નીમણુંક થઇ છે. રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી સભાની વાર્ષિક પરિષદ નવેમ્બરમાં હેમ્પ્શિરમાં બરાબ હતી. આ વખતે પાર્ટિમેન્ટની ચુંટણી માટે એકલાન્ડની એક કારપોરેટર અને બેરીસ્ટર મીસ એલન મેલવોથે હમેદવારી કરી છે,

પુરુષનો ધિક્કાર :

“ ધીણા ” વાર્ષિકમાં બ્લેન સુશોચના મહેતા
“ અર્વાચીન સ્ત્રીનો પ્રધાન સ્વર : પુરુષનો ધિક્કાર
એ વિષય પર એક લેખ લખે છે. તેનો કેટલોક
ભાગ નીચે પ્રમાણે છે :

“ આધુનિક જગતના એ મહા પ્રશ્નો : ગરી-
બાઈ અને સ્ત્રી. ગરબો તવંચર સ્લામિ અને સ્ત્રીઓ
પુરુષ સ્લામિ પોઝાર કરી રહ્યાં છે.

જગતના ઇતિહાસના પર દબેડતાં દિલ દાંડે
છે. પુરુષની સ્ત્રી તરફની વર્તણૂકે જ્ઞેતાં કંપારી
વણ્ટે છે.

“ પુરુષોના આપણી ઉપરના જુલમ એટલે
નાહીરસાદ અને નીરસાના એ એટલા નહિં. પશુ-
ત્વની પ્રતિમા જેવા પુરુષોએ આપણને વિલાસની
તુલિ મટિ અને ધરતું મજુર કામ કરવા મટિજ
રાખી છે. તેમ કરતાં આપણા મનુષ્યત્વનો વિનાશ
કર્ષો છે.

“ જગતના સુજનકાએ સ્ત્રીત્વ જેમાં દરો તે
અત્દારે નષ્ટ છે. આપણો સ્વભાવજ બાલ્લી
નાંખ્યો. કહેવાય છે. કે સ્ત્રીત્વના ગુણ એટલે લગભગ
મર્ષાદા, સંકોચ. મ્દારો સદુ કાઇને પ્રેમ છે :
સ્ત્રી સર્વંદ ત્દારથી એવી હતી કે હું નથી માનતી
એ પુરુષના પ્રભાવે એની નમાસી થઇ અઇ છે,
એ તેની મજ પ્રક્રિતિ નથી. પુરુષોએ જ્ઞેમના
વિકાસની આડે આવીને જ્ઞેમનું મનુષ્યત્વ દગ્યું
છે, સ્ત્રીના આત્માનો કાસ કર્યો છે. અને આ
અપરાધથી મ્દોદો બીજે કિયો દોષ શકે કે પ્રમુના
દરબારમાં એ આથી મોટો અપરાધ નથી. ”

પુરુષોને એવી શું મન્યુ કે “ જગર પેન્ને
મત્દર અને વિલાસનું રમકડું. ”.....

“ જગતના દરેક સમાજમાં આપણો પ્રેમ
આજે વિચારકોને ગુંચવી રહ્યો છે. આજે સ્ત્રીઓ
જ્ઞેમને સુર્ગ કુગ સુધી દાખી રાખનાર પુરુષના પંભ-
માંથી છૂટી થવા માગે છે, પારતંત્ર્યની બેરી
તોડવાના આજ સદુ કાઇ સ્ત્રીનાં અગિલાષ અને
આતુરતા છે.

“ અને એ સુગતા પગલાંના પડયા અંતરિક્ષના
ગુંજરવ સરિખડા રાંભળાઇ રહ્યા છે કે ત્દારે
પુરુષ સ્ત્રીનો રક્ષક નહિં પશુ રક્ષિત રહેશે. જગ-
તમાં સ્ત્રીનું સામ્રાજ્ય થશે. અખલા નહિ પણ
પ્રજલા પોતાની આણુ વર્તાવીને જગતપર પોતાનું
ખરું શાસન ચલાવશે. આશા, શ્રદ્ધા અને
સતત કાર્યપરાયણતા : એ ત્રણ વસ્તુ સાધ્ય છે.
ને ત્દમારામાં દરો તો ત્દમને એ મજરો, જો ત્દમે
હંચો છો. ”

આગત ચાલતાં શેખિકા ઇતિહાસપ્રસિધ્ધ
પુરુષોએ સ્ત્રીઓતી કેવી કોશા, કવિએએ માવથી
સ્તુતિ, બ્યાકરણ, કહેવતો વગેરેમાં નરનતિનું જ
દશિબિન્દુ વગેરેનો ઉલ્લેખ કરે છે. તે પછી કહે છે :

“ પુરુષાંની વિરોધ વાતો તો જ્ઞેહ કે સંખંબ
જતી નથી શાસ્ત્રાદિ, બ્યાકરણ, સામાન્ય વ્યવહાર
બધામાં સ્ત્રીને બાતલ વગેરેનો પ્રોપ
પ્રચલિત કરીને દબે જ પુરુષોનો દુઝાર જતા
કેકાણે લાવવો પડશે. બંદોતો કે ધરમાં તમે રાનો
છો ત્દારે ત્દમારી પાગે તો પાનાં એ અજ રાજ
દોષ છે શા મટિ એનો કાપોચ કરીને પુરુષોને
બાનમાં લાવવો નથી ? કંઈ નહિં તો એનું
કરશે તો એમાંથી મદાન વિષલ જમશે જરો
પછી આપણું દેવાતંત્ર આપણે લઇશું. મરો
ધરમાથીજ રાજ્યાત કંદો... જગજ આપણી
આપા એ દેશની સ્ત્રીનાં દરવાલ પાડાખને દિશા

તમ અસંદેશ નહેર કરો અને લુચો કે પુરુષો
કેટલાં આપે છે કે નહિં. ત્હમારામાં દિગ્ભ :
જેઠાએ.

“ સીતા, દ્રોપદી, દમયન્તી વગેરે કઈ રાજામાં
બાણવા મઠ હતી કે આપણે બાણવાનું લેણ ?
આપણે તો વગર બધે આદર્શ શુદ્ધિથી અને
આદર્શ મનાઓ થવાનું. આપણું શિક્ષણ સખ
મટે. પરંતુ એટલે થયું. પછી આપણે શિક્ષણનું
શું કામ ? પછી તો શુદ્ધકાર્ય અને બાળકો ઉછે-
રવાં એજ આપણું જીવન. આપણે ન્દાનપણથીજ
મત ને ઉપવાસ વગેરે કરવાં. મા મટે ? બાવિ
પતિ મટે !.....”

“ પુરુષો માટે મત વગેરે કેમ નહિં ? એમને
આદર્શ પતિ થવાની ઉત્કંઠા નહિં. એમને જેક મઠ
તો બીજી.”

“ આ આપણાથી નહિ સ્વેચાં....”

“ અદ્વાકાદા ! પુરુષોનો બદલો તો પુરુષી
નપુરુષી કર્યું તોજ વળે એમ લાગે છે ” . . .

“ પુરુષો કરતાં સ્ત્રી વધારે સંયમી છે. છતાં
એજ પુરુષો મોટાં ડહાપણનાં પાયાનાં નાંખીને
આપણને ઉગારે છે કે શીલ પાળે, માનિક
રહે, સતીત્વના આદર્શ ખીસે.

“ પુરુષો હવે સબાળે. અમે અમારું સારી
રીતે સ્વમલ શકિયે છીએ. તમારા ઉગારેશમૃતની
જર નથી.

“ પુરુષો કહે છે કે જગતના મહામારત અને
શમાયણ સ્ત્રીને લીધે થયાં. પણ હું એકજ પ્રેમ
પાછું, સારીયે પુરુષ જીવને કે જે મહામારતો સ્ત્રીને
લીધે થયાં કે પુરુષના વિપત્તીપણને લીધે !.....

“ વળી, કહેશે કે નર કે સ્ત્રી સુંદર છે એટલે
પુરુષ કામી બને છે. તો શું એવાં મહામારત ન
બને માંદ અમારું અમુન્દર બનવું ? ”

“ આપણે માટે આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય કંઈ ?
પુરુષ કમાવે સારી આપે તે લેમને આવા તૈયાર
કરી આપીને પછી બદલામાં આપું ને ધરની વેડ
લેવી કમન ? બીજે રસ્તા નહિ

“ હવે આપણું કાર્ય : સ્ત્રીઓની પ્રતિ બદલે,
માનસમાં વિપત્તિ કરી નાખે, આપણા સંધ
સ્થાપિત, મહાસત્તા નેરો, રચનાત્મક કાર્યક્રમ થવી
રહો રહો વિષ્ણુ દેહારો, સ્ત્રીઓમાં સ્વાતંત્ર્યનું
ખાન જમાવે....

“...એવો સમય લાવો કે પુરુષ ત્રાહી પુકારે
અને આપણે નાદિશાવની અમાસીએથી જોઈને
દરોએ અને અંતર તૃપ્ત કરીએ. ...

“ કાર્ય હાથમાં લેવો અને આગલ ધવો.
ત્હમારો વિનય છે. ફક્ત એટલું કહેવાનું કે પાકી
વની ના કરશે થેરેર તુમલ જમવો. કુમારિમએ !
ત્હમારો કીમાર મત પાળી આ કાર્ય કરીત્હમારે
પરણવું લેણ તો શરતો કરીને પરણે કે પુરુષ
બધું સ્ત્રીનું કાર્ય કરવું પડશે. હવે સ્ત્રી સંધરો
નહિં, પાણી નહિં બરે

“ મટે મેદાનમાં પડો સ્ત્રી જીવવાનું અવ-
તરી છે જગતમાં. નારી—જ્યોત્સ્ના નહિ પણ
નારી—પ્રભા પાથરો કે પુરુષો અંતઃ જીવ ને
આપણને બરાબર જાણે.”

બ્રિટિશ પૂર્વ આફ્રિકામાં સ્ત્રી ઉછાવણી :

“ આંદ ” ના “ પ્રવાસી અંક ” માં નેદા-
બીથી શ્રીમતી સરસ્વતીદેવી સદમલે એક લેખ
લખ્યો છે પૂર્વ આફ્રિકાનો વિસ્તાર લગભગ
પંચજ પ્રાંત જેટલો છે અને તેમાં ત્રીસ લાખની
વસ્તી છે. એ પ્રદેશના મુખ્ય ચાર શહેર આંડી-
બાર, મોન્બાસા, નેદાબી અને કુસુમમાં લગભગ
૩૦૦૦૦ હિન્દીઓ વસે છે. ચારે શહેરમાં ગુજ-
રાતીઓની વસ્તી સીધી વધારે છે, અને ત્યાં આર્થ
સમાજના પ્રયત્નોથી પાઠશાળાઓ ચાલે છે જે
પાઠશાળાઓનું વર્ણન લેખિકા નીચે પ્રમાણે
આપે છે :

“ આંડીમાર ટાપુમાં ૬ કન્યાશાળાઓ છે,
જેમાં સર્વ ગુજરાતી કન્યાઓ ભણે છે. આમાં
સીધી વધારે પ્રસિદ્ધ આર્થસમાજની કન્યાશાળા
છે, જે સમાજના મહાનગાંજ જેણે છે. આ મહાન
હોટ લાખ રૂપીઆના ખર્ચે તૈયાર થયું છે. એમાં
૧૧૦ કન્યાઓ અને ચાર શિક્ષકો છે. બે પાઠશા-
ળાઓ ખેલતીઓની, એક સનાતની દિંદુઓની, એક
બેદારાઓની અને છઠ્ઠી સર્વ સામારત્ત મટેની છે.
આમાંની એકને ગરકાર તરફથી સદાય નથી મળતી.
બેદારાઓની કન્યાશાળાનું પણ મહાન છે; બીજી-
ઓનું નથી.

“ મોન્બાસામાં ચાર કન્યાશાળાઓ છે;
એક આર્થસમાજની જેમાં ૨૬ કન્યાઓ છે; બીજી
સનાતની દિંદુઓની જેમાં ૧૨ કન્યાઓ છે; અને
બે ખેલતીઓની જેમાં ૧૫૦ કન્યાઓ છે આ ચારને

પહેલાં સરકારી માન્ય મળતી હતી પણ હવે તે બંધ કરી સરકારે એક પોતાની કન્યાશાળા સ્થાપી છે. જેમાં સંવે વિદ્યાર્થીનીઓ ગુજરાતી છે.

“ નૈરોબી માં ચાર કન્યાશાળાઓ છે. એક આર્યસમાજની, બીજી સનાતન ધર્મીઓની, ત્રીજી શીખોની અને ચોથી ખોલઓની. આર્યસમાજની શાળાનું પોતાનું ૭૦૦૦૦ શીર્ષકોને ખરચે તેષાર થયલું સુંદર મકાન છે. બહારના ભાગમાં રમત ગમત માટે મોટું મેદાન છે, એમાં બે વિભાગ છે: ગુજરાતી અને પંજાબી, અને સાત વર્ગો છે. શિક્ષણક્રમ ભલ્લનધર (પંજાબ) ના કન્યા વિદ્યાલય જેવો છે.. મિસિસ નાયડુએ આ શાળાની મુલાકાત લઈ તેના કામની ખુબ પ્રશંસા કરી હતી. સનાતન ધર્મીઓની શાળામાં પણ ગુજરાતી અને પંજાબી-એમ બે વિભાગ છે. આ ચારે શાળાઓને એકત્ર કરવાનો સવાલ ધણીવાર ચર્ચામાં હતાં હતાં હજી નિકાલ નથી થયો.

કુર્ચેસુ એક નાનો પ્રદેશ છે. ત્યાં ખોલઓની ૬ શાળા લાંબા વખતથી હતી. ગયે વર્ષે આર્ય માને પણ એક મકાન બાંધી શાળા સ્થાપીત થી છે, જેમાં લગભગ ૨૦ પંજાબી કન્યાઓ છે.”

આધુનિક યુરપની સ્ત્રીઓ:

“ગૃહસ્થકર્મી” માસિકમાં પંજાબ કેશરી લાલ-લખતરાયે આ વિષય પર સુંદર લેખ લખ્યો છે. યુરપની સ્ત્રીઓ માત્ર વિકાસનેજ ચાહનારી છે અને પોતાની ફરજ બજાવતી નથી. ” એ મતનું સરખાતમાં ખંડન કરી તેઓ કહે છે:

“ શિક્ષિત હિન્દીઓ પોતાના આદર્શોની દૃષ્ટિએ આશ્ચર્ય કરે છે, પરંતુ તેઓ બૂઝીલય છે કે હિન્દી સ્ત્રીઓનો વિકાસ યુરપની સ્ત્રીઓ કરતાં બહુજલ બુદ્ધિ હપર થયો છે. એ બંને એક બીજા પાસેથી કંઈક શીખી શકે. પણ તેમ કરતાં ફક્ત એવી ને તેવી નકલ કરી લેવી એ મૂર્ખતા છે. આધુનિક યુરપની સ્ત્રીઓમાં ફેરવાક એવા રુઝુ પણ છે જેનો સ્વીકાર કરવાથી. હિન્દી સ્ત્રીઓનું કલ્યાણ થાય. તેઓના જીવનમાં વિકાસ ભર્યો છે, એ વારણા જોઈ છે. ખરી રીતે તો તેઓ બહુજલ મહેનત કરે છે. કારણ કે મહેનત કર્યા વિના આર્થિક સ્વતંત્રતા નથી મેળવી શકતી. તેઓ ધરના કમકામથી કે માતા તરીકેના કર્તવ્યોથી કંટાળે છે એ માન્યતા બહુ બદલી છે અને તો લાગે છે કે

યુરપની સ્ત્રી હિન્દી સ્ત્રી કરતાં માતા ધવાની વધારે લાયકાત ધરાવે છે. શક્તિ ન હોય છેતાં બાળકો પેદા કરવાનો હિન્દી રીવાજ બતિની તંદુરસ્તી બરબાદ કરે છે અને પ્રગતિમાં હાનિકારક છે. યુરપની સ્ત્રીની પતિપરાયણતા અને પવિત્રતા પર પણ કટાક્ષ કરવો હચિત નથી. અલગત એ એક પ્રશ્ન છે કે હિન્દી સ્ત્રીની આશ્રિત પતિમકિત બતિને માટે વધારે ધીમતી છે કે યુરપની સ્ત્રીને સ્વતંત્રતાનો ભ્રેશ ?

“ આર્થિક એ પ્રશ્ન પણ પૂછી શકાય કે શિક્ષિત હિન્દુ સ્ત્રીઓએ યુરપની સ્ત્રીઓના વ્યવહારો અને રીવાજોની નકલ કરવામાં સુધ્ધિપૂર્વક કામ લીધું છે ? માત્ર વિચારો કે રીવાજોમાં ફેરફાર કરવાથી હિન્દી સ્ત્રી યુરપની સ્ત્રી જેવી બની નથી શકતી. ખરી જરૂર છે હૃદયમાં ફેરફાર કરવાની. તેમની જેમ સગાજ અને રાષ્ટ્રને ઉપયોગી બનવાની આકાંક્ષા ન રાખતાં હિન્દી સ્ત્રીઓ માત્ર આરામ જ શોધી રહી છે. લોકો ફરિયાદ કરે છે કે શિક્ષિત હિન્દી સ્ત્રીઓ આજસુ ઘણ બીજાની સંપત્તિ વ્યર્થ કરાવે છે. મારા એક મિત્ર તેમની સરખામણી પુણ્યોજા સાથે કરે છે, જેમનું એક માત્ર કામ પોતાની સંભવત કરવાનુંજ હોય છે. આ આશ્ચર્ય ખરો છે કે કેમ તે હું નથી બહુતો પરંતુ એટલું તો બહુ છે કે યુરપ અમેરિકાએ આત્યારે જે શક્તિ અને સંપત્તિ મેળવ્યાં છે તેમાં સ્ત્રીઓનો હિસ્સો યોગ્ય છે. જીવનના દરેક વિભાગોમાં, વિજ્ઞાનમાં પણ, તેઓ લાગ લે છે. આધુનિક યુરાની મહાન સત્તા ત્યાંની સ્ત્રીઓનેજ આમારી છે. આપણે ત્યાં શિક્ષિત સ્ત્રીઓની સંખ્યા એટલી નાની છે કે એ સંખ્યાથી અનુમાન ન બાંધી શકાય અને એ જ કારણે શિક્ષિત સ્ત્રીઓએ પોતાના વ્યવહાર અને વર્તનમાં બહુજલ સાવધાન રહેવાની જરૂર છે, નથી તેમને મળેલું શિક્ષણ કલ્પિત ન પાય. ”

લખનવતી દસાએલા-યોબર્ન કોલેજ :

“ માધુરી ” માં સ્ત્રીમતી કૌશલ્યા દેવીએ લખનવતી દસાએલા યોબર્ન કોલેજ સંબંધી માહિતી આપનારો એક લેખ લખ્યો છે. આપણી શિક્ષિત સ્ત્રીઓ ધારે તો દેશમાં સ્ત્રી કેળવણીનો પ્રચાર કરવા માટે શું કરી શકે એ આ લેખ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે. એ લેખનો સાર નીચે આપીએ છીએ:

“કેટલાક વર્ષો પહેલાં ઈસાએલા નામે એક મહિલાએ અમીનાબાદ લાખનવમાં એક નાની પ્રાથમિક શાળા ઉધારી હતી. શાળાની કંઈક ઉન્નતિ થતાં તેને લાલબાગમાં લાવવામાં આવી. શાળાની ઉન્નતિ જોઈ મીશનરીઓની સહાયથી શ્રી. ઈસાએલાને અમેરિકાથી નાણાંની સહાયતા મળી. આ મદદ છતાં નાણાંની તાણુ હંમેશા રહી છે; અત્યારે કોલેજ પર પાંચ લાખનું દેવું છે.

“હજી શાળા લાલબાગનાં મકાનમાંજ છે; પહેલાં કોલેજના વર્ગો પણ ત્યાં હતાં પરંતુ જે વપરાંથી શાળાના દમા અને ૧૦મા તથા કોલેજના વર્ગો આંદખાગના નવા મકાનમાં લઈ ગયા છે. આ સ્થાન શહેર ખંડાર છે. મકાન મોડું અને સુંદર છે. વિદ્યાર્થીનીઓ માટે રહેવાની અને ખાવા પીવાની વ્યવસ્થા પણ કરવામાં આવી છે. પ્રજા ભતના અલગ રસોડાં છે; તેમની ફી પણ જુદી છે હિન્દુ-કન્યાઓ માટે રસોડું અને મોઝેરી વડન અલગ છે.

“આંદખાગમાં ચાર ઇમારતો છે: એક યુની-વરસીદીમાં બહુલી કન્યાઓને રહેવા માટે, બીજી ઇન્ટરમીડીએટ વર્ગોની કન્યાઓ માટે, ત્રીજીમાં જુદા જુદા વર્ગો વસાય છે; ચોથી પ્રોફેસરોને રહેવા

માટે છે. એક નાની હોસ્પીટલ પણ ત્યાં છે. ચારે બાજુ સુંદર બગીચો છે.

“માજી પ્રીન્સીપલ મીસ નીકલ્સે આ ઇમારતો બંધાવી હતી. એ કામ માટે બહુ જહેમત એ બાઈએ ઉઠાવી હતી કૌમારજીવન ગાળી પોતાનું સ્વસ્વ લોક કલ્યાણ માટે અર્પનાર એ મહિલાઓને ધન્ય છે. તાપ તડકાની પરવા વગર સવારથી સાંજ સુધી મહેનત કર્યા કરે. હિન્દુ ભતિ ક્રમને અસ્પર્શ્ય ગણી દૂર રાખે છે તેમને એ લોક વિદ્યાનું દાન આપે છે. જ્યારે મીસ નીકલ્સે આ ઇમારતો બંધાવવાને નિશ્ચય કર્યા ત્યારે અહિં તેમજ અમેરિકામાં સર્વ તેની વિરુદ્ધ હતો છતાં તે પોતાના નિશ્ચયથી ડગી નહિ અને તે પડો ઈર્ષા, અહિં સર્વ ધર્મોની બાળાઓ બહુ છે.

“શિક્ષણ સાથે કસરત અને રમતગમતની પણ તાલીમ અપાય છે. ગરીબ કન્યાઓને મેટ્રીક પાસ થઈને શિક્ષિકા થવા માટે અભ્યાસ કરવા હોય તો મીસન તરફથી મહિને રૂ. ૨૦ ની સ્ટોલરશીપ મળે છે. પરિક્ષા પાસ કરી તેઓને મીશનની શાળાઓમાં શિક્ષિકા તરીકે કામ કરવું પડે છે અને લીધી હોય તેનાથી અર્ધી રકમ વાળી આપવી પડે છે.”

ઉંઘની જરૂર ખરી ?

બ્યોર્ન વોશિંગ્ટન (અમેરિકા) ના આઠ વિદ્યાર્થીઓએ લાગલાગટ સાત કલાક ઝોકું પણ ખાધા વગર જંગવથી રી અસર થાય છે, તેનો અખતરો ક્યો હતો. આ અખતરાનું કારણ માનવ ભતિ માટે ખરી રીને લેંધ જરૂરની છે કે કેમ તે જાણવાનું હતું. પરિણામે લેંધ માણસને વારસામાં મળેલી આળસ અને પ્રમાદની ફજા ટેવજ માણસ પડી હતી. આ અખતરમાં રસ લેનાર પ્રો. હોલ્મગિવર્થ તો હાંમતથી કહે છે કે ઉંઘની જરૂર નથી. અને ચોવીસે કલાક જાગી રહે તેવી પ્રજા ઉત્પત્ત કરવી એ કાંઈ મુશ્કેલ નથી.

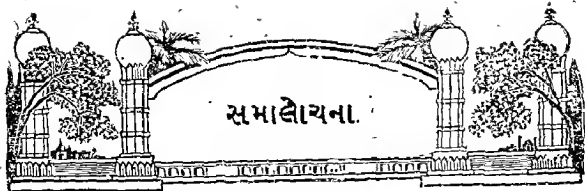
x

x

x

બાર વર્ષની માતા !

લિન્કમાં ૧૨ વર્ષની બાળા માતા જન્મના દાયકા. લિન્કના તખ્તીથી ચોપડે મોંઘાવા છે. મુંબાઈમાં ઉગવાપણાં ઉછેરા બાળસપ્તાહ પ્રસન્ને બતાવણા પ્રદર્શનમાં ૧૩ વર્ષે માતા બનેલ બાળા બતાવવામાં આવી હતી ! સ્ટોલકાંડની એક બાળુના મજુરની સ્ત્રીને ૩૩ વર્ષની ઉંમરે છાંકરણે ત્યાં છોકરું થયું હતું. અલજીવર્સમાં મેરમ લોખાંડાં નામની ફ્રેન્ચ બાળુ ૩૨ વર્ષની વંઘ માતામતી બની હતી. પરંતુ લિન્કમાં એટલાં વર્ષની ન્હાની ઉંમરની માતામતીઓ નહિ હોય શું ?

સમાલોચના.

કાઠિયાવાડની લોકવાર્તાઓ : લેખક :
રા. ગોકુલદાસ દ્વા. રાયચુરા. સોલ એજન્ટ :
મેસર્સ-એચર મેઘલ એન્ડ સન્સ, રાજકોટ. મૂલ્ય
રૂ. ૧-૮-૦.

રસમરી હુંકી વાર્તાઓના લેખક તરીકે રા. રાયચુરાને આખું ગુજરાત અને ખાસ કરીને “શુભ સુદેરી”ના વાચકો સારી રીતે જાણ્યે છે. એમની “રાયચુરાની રસીકી વાર્તાઓ” પ્રકટ થયાને લગ્ન બહુ લાંબા સમય નથી પીટ્યા ત્યાં તો એથીય વધારે રસીકી વાર્તાઓના આ સંગ્રહ વાચકના હાથમાં જઈ પડ્યો છે. આ નવા સંગ્રહમાં કાઠિયાવાડની જુની લોકકથાઓને પેતાની રસમરી બાનીમાં ઉતારી રા. રાયચુરાએ વાચકને નજર કરી છે. રા. રા. કૃષ્ણદાસ મોહનદાસ ઝવેરીના શબ્દોમાં કહીએ તો કાઠિયાવાડ એ “પ્રેમ અને સૌખ્ય”ની ભૂમિ છે. એ પ્રેમ અને સૌખ્ય ઉપરાંત ચતુરાઈ પણ આ સંગ્રહને પાને પાને ઠરોઠસ ભર્યા છે. બેમાંની કંઈ વાર્તાને વધારે સારી કહેવી અને ક્યોને પાછી સારી કહેવી એ પ્ર. ૧ નિર્ણય કરવાનું કામ રહેલું નથી દરેક વાર્તાની પેતાની કંઈ ને કંઈ અનેરી બુબી છે, જેનો ખંડા ખ્યાલ તો પુસ્તક સાર્વત્રિક વાંચના પછીજ આવી શકે આટલું છતાં સ્ત્રીદષ્ટિએ “હન્સાક” અને “મોત ક્રે આટી ?” એ વાર્તાઓ ખાસ વાંચવા જેવી છે. આ વાર્તાઓના રા. હરિદાસ ત્રિવેદીએ દેતેલાં ખાસ ચિત્રો કાઠિયાવાડને વાચકને દષ્ટિ સમક્ષ તાદૃશ ખડો કરી દે છે. પ્રભુએ રા. રાયચુરાના પ્રથમ વાર્તા સંગ્રહને સત્કાર્યો છે અને આ સંગ્રહને પણ તેટલાજ આદર મળશે એમાં શકા નથી.

હિંદ તત્વજ્ઞાનનો ઇતિહાસ (ઉત્તરાર્ધ) : લેખક : રા. નર્મદાસકર દેવરાકર મહેતા, બી. એ. પ્રકાશક : ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી તરફથી આસી રૅફેટરી રા. હીરાજીવ નીમાનદાસ પારેખ, બી. એ. કીમત : રૂ. ૧-૦-૦

પુસ્તક પ્રચાર માટે રૂ. ૨૦૦૦ ની મોટી

રકમ આપનાર મહુમ શેઠ હરિહરજીવદાસ બાળ-જોવિંદદાસના સ્મરણાર્થ પ્રકટ થતી ગ્રંથમાળાના નં. ૪૩ માં મળુકા તરીકે સોસાયટીએ આ પુસ્તક રા. મહેતા પાસે લખાવી પ્રકટ ક્યું છે. એ ઇતિહાસનો પૂર્વાર્ધ કેટલાક સમય પહેલાં પ્રકટ થયો હતો અને તેમાં પાંચ પ્રકરણો અપાયાં હતાં આ ઉત્તરાર્ધમાં બીજાં આઠ પ્રકરણો અપાયાં છે અને શૈવ, શાક્ત, વૈષ્ણવ, કર્મભીમાંસા, બ્રહ્મભીમાંસા, વગેરે તત્વજ્ઞાનના જુદા જુદા સિદ્ધાંતવાદોની ચર્ચા ઇતિહાસિક દષ્ટિએ કરવામાં આવી છે. રા. મહેતાએ આ પુસ્તક તૈયાર કરવા મટિ અનેક ગ્રંથોની સહાય લીધી છે અને પૂર્ણ પરિશ્રમ કરી નવનીત તારવ્યું છે. વિષય એવો છે કે પારિમાનિક શબ્દો અને ભાષાના ઉપયોગને લીધે સામાન્ય વાચકને આ પુસ્તકની ભાષા સાદી અને સરળ ન લાગે; પરંતુ એ વિષયના અભ્યાસીને માટે પુસ્તક અત્યંત ઉપયોગી થશે એમાં શંકા નથી. પુસ્તકની ઉપયોગિતાના પ્રમાણમાં મૂલ્ય બહુજ જુગ મળાય અને ઉપર જણાવેલી આર્થિક સહાય વિના એટલી કીમતે વેચવું પોપાય પણ નહિ.

ખાંડ બનાવના રીત : લેખક : રા. દુલેરાય છાયાલાલ અંબરિયા. પ્રકાશક : ઉપર પ્રમાણે. કીમત રૂ. ૦-૮-૦

ધરમપુર રાજ્યના ખેતીવાડી ખાતાના ઉપરી તરીકે રા. અંબરિયા આ વિષયનો પૂરતો અનુભવ ધરાવે છે અને તેમણે આ બરો પાનાના નિબંધમાં આપેલી હકીકત માત્ર સામાન્ય વાંચનાર માટેજ નહિ, પરંતુ એ ઉદ્યોગમાં પડનારને અત્યંત ઉપયોગી થઈ પડે એવી છે. અમદાવાદના ખાંડના વેપારી રા. રાહુભાઈ કુમેરદાસે પોતાના પિતાના સ્મરણાર્થ ખાંડનો કુદીગ ખોલવવાના શુભ આશયથી એ વિષય પર એક નિબંધ લખાવવા સોસાયટીને રૂ. ૪૫૦ ની રકમ આપેલી, તેમાંથી આ નિબંધ લખાવ્યો છે. રા. અંબરિયાએ પૂર્વજ શ્રમ થઈ ઉપયોગી માદિતી

આ નિબંધમાં ભરી નાણાં આપનારનો હેતુ સર્વાંશિ પારખાયો છે. એમણે પુસ્તકમાં ખાંડ બનાવવાના ઉદ્યોગમાં અંપલાવનારને ને ને માહિતિની જરૂર પડે તે શીલ્પકળા સાદી અને સરળ ભાષામાં આપી છે. ગુજરાતના સાહસિક વેપારીઓ આ પુસ્તકમાં સંગ્રહેલી સામગ્રીનો લાભ લઈ એ ઉદ્યોગ ખીલવે અને પરદેશી ખાંડથી હિન્દને સ્વતંત્ર કરે એમ ઇચ્છીએ છીએ.

આહારશાસ્ત્ર પ્રવેશિકા: લેખકો: રા. દત્તાત્રય રામચંદ્ર ભોગલેકર, બી. એ અને રા. કૃષ્ણાચ રામચંદ્ર સંત, બી. એ પ્રકાશક: ઉપર પ્રમાણે: કીમત: રૂ. ૦-૮-૦.

પુસ્તકનું લાંબુ જડખાંતોડ નામ વાંચી કોઈ બંડકી નય એ સ્વાભાવિક છે, અને તેટલા માટે પ્રથમથી કહી દેવું જોઈએ કે અંદરની ભાષા, પારિભાષિક સખ્તો બાદ કરતાં, સાદી અને સરળ છે. બંને લેખકો વડોદરામાં વિજ્ઞાનના શિક્ષકો છે અને વિષયનું સાચું જ્ઞાન ધરાવે છે આ પુસ્તક તેમણે મૂળ મરાઠીમાં લખ્યું છે અને ભતેજ એક મિત્રની સહાયથી તેનો ગુજરાતીમાં અનુવાદ કર્યો છે. મનુષ્યના આહારને માટે ને અનેક વસ્તુઓ ઉપયોગમાં લેવાય છે તેમના ગુણદોષની ચર્ચા સાત્રીય દષ્ટિએ આ પુસ્તકમાં થઈ છે. શિક્ષિત સ્ત્રીઓ આ પુસ્તક અવશ્ય વાંચવું જોઈએ, જેથી અનુક વસ્તુઓ શા માટે આહારમાં વપરાય છે તે તેઓ જાણી શકે અને નુકસાનકારક વસ્તુઓથી કુટુંબને બચાવ કરી શકે.

મરાઠી રિયાસત (પૂર્વાર્ધ): અનુવાદક: રા. જીવનલાલ અમરશી મહેતા. પ્રકાશક: ઉપર પ્રમાણે. કીમત રૂ. ૧-૦ ૦.

મૂળ મરાઠીમાં રા. ગોવિંદ સંભારાન નરદેસાઈએ લખેલા પુસ્તકનો આ સ્વતંત્ર અનુવાદ સાદી અને સરળ ગુજરાતી ભાષામાં રા. મહેતાએ કર્યો છે. મહારાષ્ટ્રના ઇતિહાસ માટે અંગ્રેજોએ પત્રપાત્રભરી દષ્ટિએ લખેલા ઇતિહાસો પર હવે આધાર રાખવાની જરૂર રહી નથી. જે પ્રદેશનાં વિદ્વાનોએ તનતોડ મહેનત કરી મહારાષ્ટ્રનો સાચો ઇતિહાસ હવે દબેદબે પ્રકટ કરવા માંડ્યો છે પરંતુ ગુજરાત માટે હજી એજ શોધનનક દશા રહી છે. સાહિત્ય પરિષદમાં ઇતિહાસ-વિભાગ રાખ્યાને પણ વર્ષો થયાં છતાં હજી કંઈ

સંગીન પરિણામ આ દિશામાં આપણે જોઈ શકી નથી. અનુવાદકની સાથે સંમત થઈ અમે ઇચ્છીએ છીએ કે ગુજરાતના ઇતિહાસના અભ્યાસીઓ આ દિશામાં સત્વર કંઈક ફાળો આપી શકે.

સ્ત્રીઓનો કાર્ય પ્રદેશ: અનુવાદક: મહિલાલ ઓટાલાલ પારેખ, બી. એ. પ્રકાશક: ઉપર પ્રમાણે કીમત: રૂ. ૦-૮-૦

મૂળ અંગ્રેજીમાં શ્રીમતી ઓલીવ સ્ક્રીલેલા " લુમન એન્ડ લેગર " નામના પુસ્તક આ સફળ અનુવાદ છે. ભાષા સાદી અને સરળ હોઈ સ્ત્રીઓને ખાસ ઉપયોગી થઈ પડે એવું આ પુસ્તક છે. એમાંથી સ્ત્રીઓ પોતે " ડાહી " ઠારી થવા નહિ, પરંતુ શુદ્ધિ અને સફર રિણી થવા સરળવર્તી છે એ અણમૂલો પાઠ શીખી શકે. વિદ્યાબ્દને નીલકંઠની ઉપયોગી સમલોચના આ પુસ્તકના આકર્ષણમાં વધારો કરે. પોતાનો કાર્ય પ્રદેશ જાણવા માટે દરેક શિક્ષિત શુદ્ધિણીએ આ પુસ્તક વાંચવું જોઈએ.

સૌન્દર્ય અને લલિત કળા: અનુવાદક: રા. સામરલાલ તુલજરાંકર યાત્રિક. પ્રકાશક: ઉપર પ્રમાણે. કીમત: રૂ. ૦-૮-૦.

મૂળ મરાઠીમાં લખાયેલા રા. વાસુદેવ ગોવિંદ આપ્ટેના પુસ્તકનો આ અનુવાદ છે. ખેલના ખંડો લેખકે સૌન્દર્યની અને બીજામાં લલિત કળાઓ ચર્ચા કરી છે. આ ચર્ચા સામાન્ય વાચકને બદલે અભ્યાસીને વધારે ઉપયોગી થાય એવી છે, એ તેને પરિણામે ભાષા પણ કંઈક ઠસી બની છે.

" મહિલા મિત્ર " (વાર્ષિક): સંપાદક: સૌ વિદ્યાગોરી રમણભાઈ નીલકંઠ, બી. એ અને સૌ, રામદાસ મહેતા, બી. એ. પ્રકાશક: ઉપર પ્રમાણે કીમત: રૂ. ૦-૧૨-૦

આ સ્ત્રી ઉપયોગી વાર્ષિક પત્રનો ત્રીજ વર્ષને અંક " સુદ્ધિપ્રકાશ " ના વધારા તરીકે પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે. વિદ્વાન તંત્રીઓએ એમ અનેક સ્ત્રીઉપયોગી સાહિત્ય કૃતિઓની રચનામાં બરી છે. ખાસ કરીને એ અંગ્રેજો માહિતિ વિભાગ વાંચકોને અત્યંત ઉપયોગી થઈ પડશે. મુખપૃષ્ઠને શોભાવતું બેડેન કાન્તા ઠાકોરનું ચિત્ર ગુજરાતની ગુણવંતરીઓ ચિત્રકળાને વીસરી નથી ગઈ તેની ખાત્રી આપે છે.

રા. સા. લોખીલાલ આણંદભદ્રામનું
છવન ચરિત્ર: સંપાદક: પ્રો. સાંકળચંદ બેઠા-
લાલ શાહ, એમ. એ. પ્રકાશક: રા. બા. ગીરધર-
લાલ હિતમરામ પરિખ, બી. એ, એલ એલ. બી.
કીમત: રૂ. ૦-૩-૦

ગુજરાત કાલિયાવાદમાં કેળવણીની શરૂઆત
કરનાર પ્રમાણિક અને સત્યપ્રિય શ્રેયસ્કર્તુ ચરિત્ર
નવયુવકોને ખાસ યોગદાયક હોઈ છવનના અનેક
પ્રતોની હુન્ન હેલવામાં માર્ગદર્શક થશે.

અસન્ન કથા કુંજ (પ્રથમ પુષ્પ): અનુ-
વાદક: રા. અસન્નવદન છ. દીક્ષિત. સોલ એજન્સ:
મેસર્સ આર. વનમાલીદાસ, મુંબાઈ, ૨. કીમત:
રૂ. ૦-૮-૦

આ નાના પુસ્તકમાં અમાત્યાયએ મૂળ
બંગાળીમાં લખેલી વાર્તાઓને અનુવાદ આપ્યો
છે " પરિવર્તન યાને ગંભીર ઘોંટાળો " હાસ્ય-
રસિક બનવાનો પ્રયત્ન કરે છે પણ ભેદએ તેટલી
સફળ નથી થઈ. " ચતુરાની ચોરી યાને પ્રણયને
પથે " એક સારી નવલિકા કહી શકાય. " પુષ્પ
પરિભવ " તો આ બનેલો સાર સમત્વવા
જેવો-જેવો માત્ર છે; વાર્તા નથી અનુવાદની ભા-
ષામાં ફેટલાઈ દોષો રહી ગયા છે અનુવાદકો
પૂરતી પસંદગી અને સંભાળ પછીજ પરમપાના
સાહિત્યનો બોલે ગુજરાતી પ્રાંત પર લાદે એ
વધારે ઇચ્છવા યોગ્ય છે.

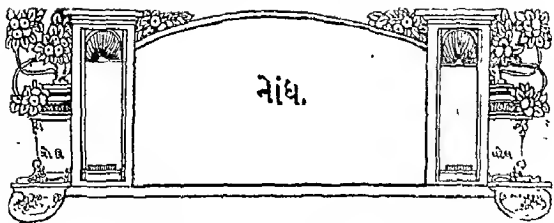
લાલચીન યાને કપડીનાં હારરથાન: પ્ર-
યોજક: રા. ધીરજલાલ અમૃતલાલ બદ્દ પ્રકાશક:
મેસર્સ વર્ધમાન એન્ડ સન્સ, મુંબાઈ, ૩. કીમત:
રૂ. ૩-૦-૦.

દક્ષિણના બ્રાહ્મણવંશ સાથે સંબંધ ધરાવતી
આ ઐતિહાસિક નવલકથા " ચાંદની " માસિકના

સંચાલકોએ પોતાના ગ્રાહકોને ખેલા વર્ષની ભેટ
તરીકે આપી છે. રા. ભદ્ર પરવાનામાં જણાવે છે
તેમ મૂળ હિન્દીમાં લખાયેલી શ્રીયુત વ્રજલાલ
મહાપત્રની એક નવલકથાનો આ પુસ્તક અનુવાદ
છે. એમણે અત્યાર ખેલાં દરનેક પુસ્તકો લખી
નાખ્યાં છે છતાં હજી સંસ્કૃત શબ્દો માટેનો મોહ
છાકી શક્યા નથી એમ. સ્પષ્ટ જણાય છે. બીજો
દોષ લાંબા વર્ણનોનો છે. મૂળ પુસ્તકમાં એ હરો,
પણ રા. ભદ્ર તેમને દુર્લભી પુસ્તકને વધારે રસિક
કરી શક્યા હોત. આટલું છતાં અંકંદે વાર્તા રસ-
ભરી છે અને પાત્રો પણ ભેરદાર છે. સૌથી વધારે
આકર્ષક પાત્ર હુલુનિસાનું છે. સત્તા અને ઉચ્ચ-
પદના લોભી માણસો કેવી પ્રખંધભળ પાથરે છે
અને તેમાં નળળા મગજના માણસો કેમ સંપડાય
છે તેનો સુંદર ચિતાર આ નવલકથા આપે છે.
ફરીનું પાત્ર ભેરદાર હોવા છતાં તેના મુખમાં
હિંદુ વલજાનની વાતો કંઈક અસંગત લાગે છે.
ચોક્કસ છાપખૂસી બાદ કરીએ તો છાપકામ સુંદર
થયું છે એમ કહી શકાય. બહારનો દેખાવ પણ
આકર્ષક છે.

સુવર્ણ મહોત્સવ ચિત્રમાળા: વરોદશના
પ્રસિદ્ધ આઠવાટિક " સયાલવિજય "ના સંચાલકો
એ ના. મહારાજ સાહેબના રાજ્યારોહણના સુવર્ણ
મહોત્સવ નિમિત્તે એક સુંદર આલ્બમ પોતાના
ગ્રાહકોને ભેટ ધરી છે. આ ચિત્રમાળા આઠ
પેપર પર સફાઈબંધ છાપેલી છે. ના. મહારાજ
સાહેબના ના. મહારાણી સાહેબના, યુવરાજના
પ્રતાપસિંહના અને રાજકુટુંબની અન્ય વ્યક્તિ-
ઓના વિધિવિધ અવસ્થાના સંખ્યાબંધ ફોટો-
ચિત્રો એ આલ્બમમાં સંગ્રહાયા છે. એ પ્રકટ કરવા
માટે સંચાલકને ધન્યવાદ.

નાંધ.

વડોદરા રાજ્યના ભાગ્યવિધાતા નામદાર મહારાજ સાહેબ શ્રીમંત સર ગુર્જર નરેશને સયાજીરાવ ગાયકવાડ ને ગુજ-અભિનંદન ! રાતની પ્રજા એક મહાન ગુજ-રાતી તરીકે અને વાસ્તવિક ગુર્જર નરેશ તરીકે પિછાને છે. મહારાજના જન્મ થયો હોવા છતાં એ પ્રભવત્સવ નરેશ ગુજરાત અને ગુજરાતીઓ સાથે પોતાનું જીવન ઓતપ્રોત કરી દીધું છે, અને તેમની ઉત્પત્તિ માટે અનેક સફળ પ્રયત્નો કર્યા છે. સન ૧૮૭૫ માં ૧૨ વર્ષની નાની વયે તેમનો રાજ્યાભિષેક થયો અને ત્યાર પછી સાત વર્ષે સન ૧૮૮૧ માં તેમણે રાજ્યકારભાર પોતાના હાથમાં લીધો. તા. ૨૭-૫-૧૮૨૫ ને દિને એમની અતિ ઉપયોગી અને જાણીતી કારકીર્દીનાં ૫૦ વર્ષ પૂરાં થયાં. એ સમયે ના. મહારાજ સાહેબ યુરપમાં હોવાથી પોતાની અંતરની અભિલાષાઓ પ્રકટ કરવાનો લાભ પ્રજાને મળી રાક્યો નહોતો. પરંતુ તેઓશ્રી પ્રવાસેથી પાછા ફરતાં તેમની કારકીર્દીનાં સુવર્ણ મહોત્સવ ઉજવી, પ્રજાજનોએ પોતાના અંતરની લાગણીઓ પ્રકટ કરવાની તક આપી વડોદરા રાજ્યમાં તા. ૧૧-૧૨-૧૩ મી બન્યુઆરીના દિવસે એ સાધી હતી. આ મહોત્સવમાં અનેક સંમેલનો થયાં, રમતગમત અને ગાયનવાદનના જલસા થયા, બન્ધ દરબારો બરાયા. માનપત્રો અપાયા. ના. મહારાજ સાહેબ તરફથી એ માંગલિક પ્રસંગે જેહુતોને મહેસુલમાં મોટી રકમની રાહત આપવામાં આવી છે અને કેટલાક ફેરીઓને છુટકારો થયો છે. વધારામાં રાજ્યની

બહીષીતિ વ્યક્તિઓને તેમની સેવાઓ અર્થે માન-ચાંદની લદાણી થઈ, જેમાં સૌ. શારદા બહેન મહેતા, બહેન સુલોચના મહેતા અને સૌ. કાશીબાઈ હેરલેકરના નામ જોઈ અમને આનંદ થયો છે. રાજ્યે તેમની સેવાઓની કંઠેલી યોગ્ય કદર માટે અમે એ બહેનોને અભિનંદન આપીએ છીએ.

એ ઉપરાંત સુવર્ણ મહોત્સવ ઉજવવામાં વડોદરા શહેરની બાળાઓએ તેમજ શ્રીમંત ટૂંંગીંગ અને આર્ટ કોલેજની સ્ત્રી-વિદ્યાર્થીનીઓએ આગળ પડતો ભાગ લીધો હતો, જે બહીષી અમે સંતોષ પામ્યાં છીએ.

પચાસ વર્ષની એ નવસંત કારકીર્દીનાં અરસામાં પ્રજાના એ પ્રિય નરેશ પ્રજાની રાજકીય, સામાજિક અને

માનસિક ઉત્પત્તિ સાધવાના અનેક સફળ પ્રયત્નો કર્યા છે. તેમણે એક ઉદાર રાજવી તરીકે પ્રજાને સ્થાનિક સ્વરાજ્યમાં ભાગ લેતા કરી છે અને તે માટે આમિય પંચાયતો સ્થાપી છે. રાજ્યના સંચાલકોને સલાહ આપવા માટે પ્રજાજનોના પ્રતિનિધિઓની બનેલી ધારાસભા રચી છે. છતાં આ દિશામાં હજી ધણું કરવાનું બાકી રહે છે સ્થાનિક સ્વરાજ્યમાં હજી પ્રજાને જોઈએ તેટલી સ્વતંત્રતા નથી મળી અને ધારાસભા સ્વપાયે સોળ વર્ષ થયાં છતાં હજી તે યથાર્થ ધારાસભા નહિ બનતાં સલાહકારક કમિટિય રહી છે. સ્ત્રીઓની દૃષ્ટિએ પણ આ બંને બાબતમાં પ્રગતિ કરવાની જરૂર જણાય છે અમે મુશ્કેલીએ છીએ કે પશ્ચિમની રાજકીય સંસ્થાઓના સાથ ના. મહારાજ સાહેબ આ બંને બાબતોમાં

પ્રભુને સંખર્ણ હક્ક આપે અને એ હક્કમાં સ્ત્રી વર્ગને પણ પુરવો નેટલાજ અધિકાર મળે. સોળ વર્ષની તાલીમ પછી જરૂર પ્રભુ માત્ર સલાહ આપવાને યોગ્ય નહિ પણ રાજ્યના ધારા ધરવાને યોગ્ય ગણાવી નેધએ.

સામાજિક દષ્ટિએ શ્રીમંતે અત્યાર સુધી દીર્ઘ-દષ્ટિથી અને નિઃસ્વર્ણી પ્રયત્નો કર્યા છે અને તેજ વક્ષણ ચાલુ રહેશે એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ બાળ લગ્નના નિબંધ માટે ધારા ધરાયો છે પરંતુ તેનો અમલ નેધએ તેવી સંતોષકારક રીતે હજી નથી થયો. એ સંબંધી આવશ્યક પગલાં ભરવાની જરૂર છે. અત્યંતજેદાર માટે પણ જે દિશામાં કામ ચાલે છે તેજ દિશામાં કામ ચાલુ રહે અને ઉત્તરોત્તર તેમાં વૃદ્ધિ થય એ ઇચ્છવા યોગ્ય નહિ પણ જરૂરી છે.

પ્રભુની માનસિક ઉન્નતિ માટે તેા શ્રીમંતે અત્યાર ખેલાં ધણું કયું છે. પ્રાયમિક ફળવણી ફરજિયાત કરવાની રહેલ કરી તેમણે બીજા દેશી રાજ્યોનેજ નહિ પરંતુ બ્રિટિશ હિંદને ય અંખા પાડયા છે સેક્ટર સાઇબેરી અને ગામ્ય પુસ્તકાલયોની યોજના તો શ્રીમંતનાજ મહાન હૃદયમાં ઉદયવી રહે. આને એણે નમુનેદાર પુસ્તકાલય આ ખા હિંદમાં બીજું નથી; અને વડોદરા સિવાય બીજા કોઇ પણ રાજ્યમાં ગામે ગામ પુસ્તકાલયો નથી. આ બન્ને બાળતો પ્રભુના માનસિક વિકાસમાં મોટો ફાળો આપે છે. આ બાળતમાં પણ હજી કેટલુંક કરવાનું રહે છે. ના. મહારાજ સાહેબે આ મહોત્સવ પ્રસંગે કીર્તિ મંદિરનો પાયો નાંખી ચેતાની ઇતિહાસપ્રિયતા અને વીરપૂલવૃત્તિ સાખિત કરી છે. એ કીર્તિમંદિર વધારે ઉપયોગી બને તે માટે રાજ્ય કીર્તિશાલી સ્ત્રી પુરવો વધુ સંખ્યામાં નીપજ એવા ઉપાય યોજવા પડશે. સમસ્ત શુજરાતને અત્યારે મોટામાં મોટી ખોટ હોય તો તે જ બાળતોની-એક શુજરાત યુનીવર્સિટીની અને બીજી સ્ત્રીઓ માટે એક ખાસ કોલેજની. નિઃશ્રમ અને ગૃહમુર રાજ્યોએ પોતપોતાનાં રાજ્યમાં એવી નમુનેદાર યુનીવર્સિટીઓ સ્થાપી છે. એ ખોટ પૂરી કરી આપવા માટે આને સમસ્ત શુજરાતની પ્રભુના નયન વડોદરા રાજ્ય તરફ અને ખાસ કરીને શુજર નરેશ તરફ હળે છે. સ્ત્રીઓ માટેની કોલેજની પણ એટલીજ બલકે એવી વધારે જરૂર છે.

યુનીવર્સિટી સ્થાપવા માટે કદાચ નાણાંની મોટી રકમના કારણે વાર લાગે, પરંતુ કોલેજ તો તુરત સ્થાપી શકાય એમ છે આવી કોલેજ સ્થપાશે એમ આશા પણ આપાઇ છે. અમે ઇચ્છીએ છીએ કે શુજર નરેશ મુવર્ણ મહોત્સવના પ્રસંગની યાદ-ગીરી ઇતિહાસમાં નળવી રાખવા આટલી ખોટ તો જરૂર સત્તર પૂરી કરશે અમારી આ સુચનાઓ વડોદરા જેવા સમૃદ્ધ રાજ્ય માટે પ્રયત્નો કર્યા છે અને એ કારણદર્ઝ વધારે જ્વલંત બને એવા સફળ કોઇ પણ રીતે વધારા પડતી નહિ ગણાય. અત્યાર સુધી શ્રીમંતે ચેતાની પ્રભુની ઉન્નતિ માટે પ્રયત્નો હવે પછી પણ થશે એમાં શંકા નથી. પ્રભુકલ્યાણ માટે સતત ચિંતન કરતા આર્વા વત્સલ રાજવી માટે પ્રભુ પ્રેમ, માન અને પૂજ્યભાવ દર્શાવતી અંતરની લાગણીઓ વ્યક્ત કરે એમાં નવાઇ નથી. અમે એ લાગણીઓમાં અમારા બાળ આપીએ છીએ અને શ્રીમંત દીર્ઘાયુષ્ય યદ વધુ પ્રભુકલ્યાણ સાથે એમ ઇચ્છીએ છીએ. એમના રાજ્યોદારીદંડણના આ મુવર્ણ મહોત્સવ પ્રસંગે એમને અંતઃકરણપૂર્વક અગ્નિનંદન આપતાં. અમે પ્રભુને પ્રાર્થાએ છીએ કે એમનો હીરક મહોત્સવ ઉજવવા માટે પ્રભુને આજ્ઞાશાળી કરે.

કુંબાજ મુનિસીપાલીટીની સ્કુલ્સ કમિટિએ

કમિટિએ પોતાના તાળાની

સ્કુલ્સ કમિટિનો કન્યાશાળાઓમાં કામ કરતી ઠરાવ. સ્ત્રી શિક્ષિકાઓ સંબંધી કરેલા

એક અયોગ્ય ઠરાવ સંબંધી

ચર્ચા અમે ગયા અંકમાં કરી હતી અમને નળીને હર્ષ થયો છે કે એ કમિટિના પ્રમુખ અને નળીતા લોકસેવક રા. બવાનીદાસ નારણદાસ ચેતીરાલની રહેનતથી એ ઠરાવપર કમિટિએ ફરી વિચાર કરી તે કેટલેક અંશે રદ કર્યો છે. “કેટલેક અંશે” કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે માસિક અટકાવના દિવસોમાં શાળામાં ફરજિયાત હાજરી આપવાનો જ મૂળ ઠરાવ હતો તેને બદલે હવે મરજિયાત હાજરી આપવાનો ઠરાવ થયો છે. કમિટિએ એવું દરાખ્યું છે કે એ દિવસોમાં જ શિક્ષિકાઓ ગેર-હાજર રહે તો એટલા દિવસ તેમની હાજરી સ્વભાવે કાપી લેવા. આ વાત જો સાચી હોય તો એ નવો ઠરાવ પણ આદેશ્યની અને ધાર્મિક-ક-

જિએ અગોચર કરે છે એટલુંજ નહિ પરંતુ અપ્રા-
માણિકતાને હતેજન આપે છે. આરોગ્યની દ્રષ્ટિએ
એ દિવસોમાં આરામ લેવાની જરૂર સ્ત્રીઓને હોય
છે. ધર્મની દૃષ્ટિએ કદાચ બ્યક્તિગત શિક્ષિકાઓ
એ બાબતને ધર્મ ન માને છતાં સામાજિકમાં બ-
ધુતી કન્યાઓ કે તેમનાં માળાપો તો માનતાંજ
હશે. હકની રત્નમાંથી એ દિવસો કાપી લેવાનું
હયું છે એટલે આ બાબતને ધર્મ નહિ, માનવી
હોય એવી શિક્ષિકાઓ જરૂર હાજરી આપશે અને
તેમ કરીને પ્રજાની ધાર્મિક લાગણી દુષ્પ્રવચના
સાધનરૂપ થઈ પડશે. છલોક રીતે તેમ નહિ કરે
તો અપ્રમાણિક બનશે. અમે હચીએ છીએ કે
કમિટિ એકવાર ફરી આ બાબત પર વિચાર કરે
અને એ અન્યાયી ઠરાવ રદ કરે. આરોગ્યની દૃષ્ટિ-
એ એ ત્રણ દિવસ માંદગીનાજ ગણના લાંબાં છે અને
એ રત્નને વાસ્તવિક રીતે માંદગીનીજ રત્ન ગણવી
જોઈએ કારણકે રોગની અને કમિટિની સી-સમાસદો
આ બાબતમાં પોતાંથી બાંધે છે એવો અભાર
તેમને ખાસ આગ્રહ છે. એમ કહેવાય છે કે તેમણે
આ બાબતમાં કદાચિનતા યા વિરોધ બતાવ્યો છે.
એવાં સાચી હોય તો અમને જરૂર આશ્ચર્ય
જ થાય.

સન ૧૯૨૩ ના વર્ષની જેમ આ વર્ષની
મ્યુનિસિપલ ચૂંટણી માટે મિ-
મ્યુનિસિપાલીટી- સિસ સદાજની નાયક, સા.
ટીમાં સ્ત્રી અવતિકાબાઈ ગોખલે અને
સમાસદો મીસ બસુબાઈ લોટવાળા ઉમે-
દવારે તરીકે બહાર પડ્યાં છે.

અમારી ખાતરી છે કે મ્યુનિસિપાલ મતદારો કારણકે-
રોગનાં સ્ત્રીઓની હાજરીની જરૂર વિચારી એ
ત્રણ બહેનોને સમાસદ તરીકે ચૂંટી કાઢશે. અમને
ખેદ માંજ એટલો જ થાય છે કે જેવાં ત્રણ વ-
ર્ષમાં સંખ્યા સંબંધી આપણે પ્રગતિ નિર્ધારી કરી
અમે માનતાં છતાં કે આ વર્ષે બહેનો વધુ સંખ્યા
માં ઉમેદવાર તરીકે બહાર આવશે અને મ્યુનિસિ-
પલ કારોબારમાં પોતાનો યોગ્ય ફાળો આપશે
એ કારોબારમાં કેટલાક ખાસ સ્ત્રીઓનેજ લગતા
પ્રશ્નો હોય છે જેને નિઠાવ પુરવું સમાસદો અમે
તેટલી સહાયકુતિ છતાં યોગ્ય રાત ...
એવી બાબતોમાં સ્ત્રીઓનું દૃષ્ટિગંદુ કારણકે રોગનાં

રત્ન થવાની ખાસ જરૂર રહે છે. કન્યાકેળવણી,
બાળહિત, સુવાવડખાનાં, સ્ત્રી મજૂરો, વગેરેના
પ્રશ્નો એવાં છે કે જેમાં સ્ત્રી સમાસદો ખાસ
અને અગત્યનો ફાળો આપી શકે. આ જગ્યામાં
પોતાની ભતિ તરફથી યોગ્ય ફાળો આપવા માટે
શિક્ષિત અને સાધનસંપન્ન—જીજ્ઞાસુ તેમજ
દક્ષિણ-દિગ્દુ તેમજ પારસી બહેનો મોટી સંખ્યામાં
બાલિકામાં આગત આવે એમ અમે હચીએ છીએ.
આવાં કાર્યોમાં આપણે આપણી યોગ્યતા, સિદ્ધ
કરી બતાવીશું તોજ સમાન હક માટે આપણે
લાયક ગણાઈશું.

✓ સીસેમ્બર માસમાં અશ્રીગઠમાં મુસ્લીમ ફેજ-
પરિષદ મળી હતી. આ પ્રસંગે
મુસ્લીમ સ્ત્રી- એક બનાવ બન્યો હતો, જે
ઓની નિહરતાં મુસ્લીમ કોમ માટે ધણી શર-
મથો ગણાય, એમ છે. કહે-
વાય છે કે પરિષદના સેક્રેટરીએ હાજરી આપવા
હચી બાબતોને એવી નોટીસ મોકલી હતી. કે
તમને દાખલ થવા કેવામાં નહિ આવે. આ વીસમી
સદીમાં આવી નોટીસ અપાય છે એ અલ્પહિનજ
અમે તો આશ્ચર્ય પામીએ છીએ. અમને હયું થાય
છે કે મુસ્લીમ બહેનોએ એ નોટીસથી ટરી- તાદિ
જતાં પોતાની સ્વતંત્રતા સિદ્ધ કરી છે.
શ્રીમતિ આતિયા બેગમે -બર- પરિષદમાં, જઈ
સેક્રેટરીના એ વર્તન સામે પોતાનો, અને
પોતાની મુસ્લીમ બહેનો તરફનો સખત વિરોધ
બહેર કથો હતો. આ બનાવથી એ પરિષદના
સંવાદકોની ખાતરી થઈ હશે કે હવે ધર્મના જોડાં
ઓઠાં હોઈ મુસ્લીમ પુરુષ વર્ગ પોતાની સ્ત્રીઓને
વધુ વખત પરતંત્રતાની જોડીમાં જકડી રાખી નહિ
શકે. ન્યાયે હકેસ્તાન જેવા મુસ્લીમ રાજ્યમાં
સ્ત્રીઓ આટલી બધી પ્રગતિ કરી રહી છે ત્યાં
હિંદમાંજ તેમની કપર અંકુશ મુસ્લામાન શ્રીમતિ
પ્રવચનો થાય છે તે અમે સમજીએ છીએ. સ્ત્રીઓની જુદી
આતિયા બેગમે તે પછી અને કન્યાઓને દરજિયાત
પરિષદ બર- અને કન્યાઓને દરજિયાત
ફેજવણી નાખવાના અને બીજા ઠરાવો પસાર કર્યા
હતા. એ નિહર બહેનોને અમે અંતરજીવથી
ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

ડીસેમ્બર માસમાં બાવનગર રાજ્યની પ્રતિનિધિ સભાની સાતમી બેઠક મળી હતી. એ પ્રસંગે મુત્સદીગીરી ? કેટલાક સવાલ જવાબ થયા. તેમાં એક પ્રશ્ન આ પ્રમાણે હતો : " કન્યાઓના હિતને ખાતર તેમજ મનુષ્યનું વેચાણ બંધ કરવા ખાતર કન્યાવિક્રયનો કુર રીવાજ બંધ કરવાનો કાયદો ઘડવાને નામદાર દરબારથી કૃપા કરો ? " એ પ્રશ્નનો રાજ્ય જવાબ આપ્યો કે ' આ સામાજિક સવાલ હેઠળ દરબાર થી દરમિયાનગીરી કરવા ઇચ્છતા નથી. ક્ષતિના નેતાઓ આ કાર્યક્ષેત્રમાં પ્રવૃત્તિ કરી શકે છે. "

આ કથી ભતની મુત્સદીગીરી કહેવાય તે અમે સમજી શકતા નથી સામાજિક સવાલ હોવાને કારણે એમાં રાજ્યથી દરમિયાનગીરી શા માટે ન થઈ શકે ? અમે ધારતાં હતાં કે બ્રિટિશ દિવંદના પરદેશી રાજ્યસ્તાઓએ એવાં ખોટાં ખંડાતાં આગલ ધરી પ્રત્નને ઉપયોગી થાય એવા ધારા ઘડતા નથી. સવાલ સામાજિક હોય તો ધાર્મિક, રાજ્યની ફરજ તો ફક્ત એટલું જ લેવાની છે કે એ સંબંધી ધારો ઘડવાથી પ્રત્ન વધારે સુખી થઈ શકે કે નહિ. કન્યાવિક્રયના કુર રીવાજને ક્ષીધિ સમસ્ત છાડિયાવાડ કે ગુજરાતમાં નહિ પરંતુ આખા દિવંદમાં કેટલીય બાળાઓ ખાનદાનીના અપરમાર્ગે હોમાય છે તે સૌ કોઈ જાણે છે અને બાવનગર રાજ્યના સંચાલકો પણ જાણતા હશે. એ રીવાજ નાબુદ થાય તો પ્રત્ન વધારે સુખી થાય; ગરીબ ગાય જીવી બાળાઓ અકાળે મરતી બચે એ નિઃશંક વાત છે. આવી બાબતોમાં બ્રિટિશ દિવંદના બાહુને દેશી રાજ્યોમાં ધુસારવાની જરાય જરૂર નથી. જો પ્રત્નવત્સલ ગુર્જર નરેશ સીમંત સચાલકાત મદદારજે એવી દષ્ટિ રાખી હોત તો સામાજિક ક્ષેત્રમાં તેઓથી પ્રત્નનું નિવૃત્તિ સાધી શક્યા છે તે કહી પણ સાધી શકત ના. એ ઇચ્છીએ છીએ કે બાવનગર રાજ્ય એમનો દોષ નહિ નિરૂપતાથી આ રીવાજ નાબુદ કરવાને કડક પાંડો પાડે અને પ્રત્નનું કલ્યાણ સાધી નિર્દોષ કન્યાઓના અશ્વરીવાદ મૂળે. કન્યાઓને આ રક્ષણ તેમના લેખી માત

પિતા કે અન્ય વડીલો સામે આપવાનું છે અને રાજ આખી પ્રત્નનો પિતા હોઈ એવા લેખી વડીલોને પોતાના વડીલપણના હક્કથી તેમ કરતાં અટકાવી શકે છે. આવી બાબતોમાં મુત્સદીગીરી કરતાં પ્રત્ન કલ્યાણની અસિદ્ધાંતની વધારે જરૂર છે.

ગુજરાતનાં સ્ત્રીઓ માટે તનમનધનથી કાર્ય કરનાર બહેનો આગળીને સ્વ. ઇન્દુભાઈ વટે બહી સહાય એટલીજ છે. ગૌરી સુશી એ નાની સંખ્યામાં મં. સ્વ. બહેન બાંછગીરી મુન્સીનું નામ યોખરે આવતું. એ બહેને પદ વર્ષની વયે તા. ૮ મી જાન્યુઆરીએ સુરતમાં સ્વર્ગવાસ કર્યાની હકીકત મળી ગુજરાતની દરેક બહેન અત્યંત શોક પામે એમાં નંવાહ નથી. સુરતના ખાનદાન મુન્સીના નાજર કુટુંબમાં એ બહેનનો જન્મ થયો હતો અને તેમણે પોતાનું સાદું અને કાસાંદી છવન સ્ત્રીઓની સેવામાં અપૂર્ણ કરી દીધું હતું. ગુજરાતની સ્ત્રીઓને માટે પણ વિશ્રામ સ્થાનોની જરૂર છે એ લેવાર જો બહેન, પહેલાં હતાં અને એમણે મં. સ્વ. નાની બહેન ગજજર સાથે મુંબાઈ, સુરત અને રાજકોટ વગેરે સ્થળોએ વનિતા વિશ્રામી સ્થાપ્યા હતા. એમના અવસાનથી એ સંસ્થાઓને નહિ પણ આખા ગુજરાતને મેંડી જોડે ગડે. જેમણે એ બહેનની સાંત, સોગ્ય અને પવિત્ર મૂર્તિ જોઈ હતી અને એમના યોગે ઘણાં પણ સદવાત્તમાં આબંધાં હતાં તેમને સાંને એમને માટે પુણ્યભાવન ઉત્પન્ન થયો. એમની જેમ સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ માટે સાંત અને નિઃસ્વાય સેવા કરનાર બહેનો આપણી પાસે બહુ થોડી છે. આ સેવા ઉપરાંત એમણે સાદિત્વમાં પણ સ્ત્રીઓ માટે નૈતિક ઉપદેશ અને ધાર્મિક જોષથી ભરપૂર કાળો લખી ફાળો આપ્યો છે. આ સેવાઓથી ગુજરાતની સ્ત્રીઓ કપર તેમણે જે ઉપકાર કર્યો છે તે બહી નહિ જવાય એવી અમે આશા રાખીએ છીએ અને એ મહાં બહેનના આત્માને પ્રથમ પરમ શાન્તિ અર્પે એવી પ્રાર્થના કરીએ. આમ

[चित्रकारः]

वसन्त,

[श्रीमान् पुरुषोत्तम.

મમની સ્વ. પત્નિશ્રીના સ્મરણાર્થે
શ્રી કર્મ મુક્તિ સમાજે
શ્રીયુત્તમ શાસ્ત્રનામ આપી શ્રી ગુરુ
શ્રી સ્ત્રી સમાજે સમર્પિત છે.

વર્ષ ૩ જી.

માર્ચ ૧૯૨૬

અંક ૭ મો.

શઠ.

લેખક: રા. રા. કેશવજીલ હ. શઠ.

સાથે મેળીને શઠ વાળિયે રે લોલ;
વાય ધનને ધોરખ વટાળ જો !—સાથે
મયદરિયે તોફાન માંડ્યાં વાયરે રે લોલ,
નાવ નીરે ચડ્યું ચડોળ જો !—સાથે
પુરવ-ગતિશ્રી શઠ બાંધિયા રે લોલ;
અનિલ આશ્રમણે ફેંકાય જો !—સાથે
દિશા દેખાડે મુવમાછલી રે લોલ;
તરવાનો સાધિયે ઉપાય જો !—સાથે
સાથે મેળીને રૂઢિ યાળિયે રે લોલ; —
કરિએ ભવદરિયે કલ્લોલ જો !
ચાલો સાહેલી ! નીતિ પાળિયે રે લોલ;
—સાથે

“કેવળ પેટ ફરવા માટે”

લેખક: રા. “ગોવિંદપ્રિય”

સીનેટ હોલ,

પ્રિય સુવર્ણ

મહારી મુખારકબાદી. તમે પહેલા વર્ગમાં પહેલે નંબરે ઉત્તીર્ણ થાઓ છો. તમારી નિમજીવકનો હુકમ થોડા રોજમાં મોકલી આપીશ. તમારા પિતાની તબીબત સારી હશે, ફરીથી મુખારકબાદી આપતો.

શુભેચ્છક

અસુતોપ મુકરજી.

મેં મહિનો હતો. આખર તારીખ હતી. આજે જોમ. એ નું પરિણામ બહાર પડવાનું હતું બહાર પડવાને વખતેજ આ ચિઠ્ઠી સુવર્ણને મળી. સુવર્ણ પરિણામ સાંભળવાને સીનેટ હોલ સુધી જઈ નહોતો શક્યો, કારણ તેનો પિતા બહુ બિમાર હતો. દાકતરોએ આશા છોડી હતી. બિચારો સુવર્ણ ચિઠ્ઠી વાંચીને આનંદિત ન થયો. દુનિયામાં આવીને માનું સુખ તો બાબુજી નહોતું-પિતાએ અહમત ઉઠાવી એમ. એ. સુધી બણાઓ. પિતાની સેવા કરવાનો વખત આવ્યો ત્યાં પિતા દુનિયા છોડવા તૈયાર થયા. સુવર્ણ માનતો કે મોટે-રંઓની હાજરીની ખાસ જરૂર તો દુનિયાદારીમાં આવણે પડીયે જિયે ત્યારે પડે છે. દુનિયાની-સંસારની અનેક ગુંચો કૂંડલવાની હોય છે તે વખતે યુનીવર્સીટીએ-શિક્ષા મંદિરો અને મહા વિદ્યાલયોએ વિદ્વાન કરી મુકેલા વિદ્વાનોની વિદ્વતા કામ લાગતી નથી.

ત્યારે તો જમાનો જેણે જોયો હોય-સંસારની લીલીમુખી જેણે અનુભવી હોય અને તે અનુભવથી જે રીટા થયો - હોય તેજ સંસારના ખાડા ટેકરા કંઈ પણ પરિશ્રમ વિના કે દુનિયાદારી એટલે ચિંતા ઉપાધિની ચહેરા ઉપર પડતી કરચલીયો વિના બહાદુરીથી પસાર કરી શકે છે. સુવર્ણ દુનિયાદારીની દ્રષ્ટિએ વિદ્વાન નહોતો. યુનીવર્સીટીએ વિદ્વાન કરી મુક્યો હતો.

“બાપા! બાપુ-જરા દવા પીશો? દવાનો વખત થયો છે.” સુવર્ણ પાસ થયાના ખખર વાળી ચિઠ્ઠી એક કોરે મૂકતાં અને પિતાના પગ દાખતાં દાખતાં ઉપલો સવાલ પિતાને કર્યો.

“હા, હાવ. દવાથી દર્દીઓ-મરવા પડેલા દર્દીઓ-સાળ થતા હોય તો પછી કોઈ દર્દી મરેજ નહિ. અને આ દુનિયામાં યુદ્ધોઓની સંખ્યા વધી જતે ભાઈ! હાવ દવા.” ડોસો દવા પી ગયો. સુવર્ણ મોઢું સાર કરવા પાણી આપ્યું. ડોસે મોઢું સાફ કર્યું અને પાછા તરફીયા ઉપર પડ્યા.

“હું-પણ ભાઈ આજ તો તારી પરીક્ષાનું પરિણામ બહાર પડવાનું છે ને? મહારો સુવર્ણ કદિ ના પાસ તો નજ થાય તો પણ ભાઈ ખાતો કરવા તું જાને. સાંભળી આવને પરિણામ !”

“બાપુ-પરિણામ બહાર પડી ગયું. સર

અમુતોપનીજ ચિઠ્ઠી મ્હારી પર આવી છે. અને હું પહેલા વર્ગમાં પહેલે નંબરે પાસ થયો છું. મોકરી પણ ઘોડાનું રોજમાં મને મળશે તેમ તે લખે છે. તમે જરા નિદ્રામાં હતા. એટલે પાસ નિદ્રામાંથી ઉઠાડીને પણ આ ખબર આપવાની મને જરૂર ન લાગી. વળી બાપુ તમને તમારો સુવર્ણ નપાસં ચાચજ નહિ તેવી ખાત્રી એટલે પછી તકલીફ શું આપું ? ખરું ને ? બાપુ, હવે તમારી સેવા કરવાનો વખત પરમાત્માએ આપ્યો છે. આજ દિવસ સુધી તો ગંગાનો ઉધો પ્રવાહ ચાલ્યો. પિતાએ પુત્રની સેવા કરી. ”

“ ભાઈ એમ ના બોલ. મેં તને કેળવણી આપી તે કાંઈ તારી સેવા કરી ? તારી કેળવણીમાં શું મ્હારો જરા પણ સ્વાર્થ નથી ? ”

“ સારું બાપુ. પણ હવે હું સેવા તો કરીશ જ. ”

આજ દિવસ સુધી તો વિદ્યાદેવીની સેવા કરી, તે સેવાથી વિદ્યાદેવી પ્રસન્ન થયાં અને હું આવી સારી રીતે ઉત્તોર્ણ થતો ગયો. હવે આપની સેવા કરીશ એટલે આ સંસાર મ્હારે માટે સરળ થશે. ”

“ સુખી થજો ભાઈ ! ત્હારી ઉચ્ચ છત્રાઓ પ્રભુ જરૂર પૂરી કરશે. ”

“ બાપુ તમે તાવના જોરમાં લવરી બદલ કરો છો હો ! “ કેવળ પેટભરવા માટે ” “ કેવળ બેટ ભરવા માટે ” આપું આપું તે તમે શું લવો છો તે સમજાવું નથી. ”

“ મી. મેટરજી મ્હારા મિત્ર અને પ્રેરે-સર કાલે અહીં આવ્યા ત્યારે તમે લવતા હતા. તમારી લવરીના અર્થ મેં તેને ઈંગ્રેજમાં કરી આપ્યો-તે ઉપરથી તે કહે છે કે મારું શરીર અબ્યાસના પરિશ્રમને લીધે હમણાં હમણાંમાં સારી રીતે નબળું થયું છે અને શરીર નબળું કરીને પણ અબ્યાસ કરવાનો હેતુ કંઈ જ નહોતો. ” મારે તારા પિતા તારા

શરીરની ચિંતામાં આ લવરીએ ચડી ગયા છે. મને પણ ખુલાસો કીક લાગ્યો. પણ બાપુ તમારે આ ચિંતા હવે છોડી દેવી જોઈએ. જુઓ ઘોડા રોજમાં હવે હું કમાતો થવાનો છું-પછી તો તમારે રાખનામ સાથેજ સંબંધ રાખવો, મ્હારી કે દુનિયાની દરકાર વિશેષ રાખવી નહિ. ”

“ ભાઈ ! તું કીક કહે છે. હું લવરીમાં શું લવતો હતો તે તો સ્વાભાવિક હું જાણતોજ નથી પણ ત્હારા કહેવાથી ખબર પડે છે ”—ડોસો જરા વિશેષ બોલવા જતો હતો. આંખે અંધારા આવ્યાં હોય તેમ જણાયું-ડોસાએ આંખ ઉપર હાથ મૂક્યા. કપાળ ઉપરનાં પ્રસ્વેદ જિંદુ સુવર્ણો લુછી નાખ્યાં. પુત્ર પિતાને પાછો તકીયા ઉપર સરખી રીતે આરામ મળે તેવી રીતે સુવાડ્યો. દવાનો ડોઝ આપ્યો. પિતા ફરીથી યોડીવારમાં તેજ થયો.

“ ભાઈ તું જરા કોશીનો પ્યાલો કરી આપીશ ? ”

“ બાપુ ‘ કરી આપીશ ? ’ એવું શું બોલો છો ? ‘ કરી આપ ’ એમ બોલો ! હું સ્તવ ઉપર કોશી કરીને આપું છું. જરા આપ આરામ લો. હમણાંજ આપું છું. ”

સુવર્ણ કોશી તૈયાર કરવા બીજા બોટામાં ગયો. ડોસો જરા ખાટકામાં ટટાર થયો. હાથની મુઠી વાળી. હોડા બંધ-દાંત પીસેલા, નરેકારાં જરા કુલેલાં અને આંખમાં કાંઈક તેજ તેજી બધી નિશાનીઓ માળખ ન્યારે અચળ નિર્ભય મરણીઓ યદને કરે તેવી રીતે ડોસો થયો. ઘડીકમાં જ હાથ જોડીને કંચુ જુએ-ઘડીકમાં ગુસ્સામાં-આવી જઈને કપાળ ઉપર હાથ પછાડે-આવી સ્થિતિમાં જરાવાર રળો ત્યાં તો સુવર્ણ કોશીનો પ્યાલો લઈને આપ્યો. સુવર્ણ કોશી પાવા મંડેલો. કોશીનો પ્યાલો ખત્રાસ ચંપા. કોશીની ગરમાથી મોઢા

ઉપર અને છાતી ઉપર પ્રવેદ થયો તે. સુવર્ણ હુણ્ણા મંડ્યો. સુવર્ણ છાતી ઉપરથી પરસેવો કપડા વતી માફ કરે છે ત્યાં ડોસાએ કોઈક અજ્ઞ શક્તિથી સુવર્ણ સાચું જોયું. સુવર્ણનો હાથ ઝાલ્યો. પડખે જ બેસાડ્યો.

“ભાઈ એમ. એ. સુધીમાં શું બપ્પા ?” સુવર્ણ તો આભોજ બની ગયો. જવાબ આપવો સુઝ્યો નહિ. થોડીકવાર તો ડોસો બાનમાં જ નથી તેમ જણાયું. પછી ખાત્રી થઈ કે બાનમાં તો છે. સુવર્ણને અવાક જોઈ, ડોસો ફરીથી બોલ્યો.

“કેમ-ભાઈ-જવાબ આપવો સુઝતો નથી ? એમ. એ સુધીમાં શું બપ્પા ?”

“બાપુ-કદિ નહિ ને આજ આ સવાય ! હું સમજતો નથી. ધણાવર્ષો શીખી ગયો. છેલ્લા છેલ્લા તો સાહિત્ય અને શીશ્યુરી મ્હારા ઐચ્છીક વિષયો હતા. હું માતું હું કે આ વિષયોમાં અનુભવી પ્રેક્ષકોને પણ હું હરાવી શકું.”

“શીશ્યુરી-એ શું ?”

“તત્વજ્ઞાન.”

“તત્વજ્ઞાનમાં શું શું શીખ્યો ?”

“બાપુ ! તત્વજ્ઞાનમાં શું શું શીખ્યો તે કહેવા જેનું તો દિવસોના દિવસો ગત થાય. દરેક ધર્મનાં મળ તત્વોને એકત્રિત કરે અને તે જગતનું તત્વજ્ઞાન.”

“તત્વજ્ઞાનમાં પશ્ચાતાપને સ્થાન ક્યાં છે ?”

“છે અને નથી. પશ્ચાતાપ ખુલ્લા દિલ થાય તો પ્રભુ માફ કરે છે. તે માફી પત્ર દોષ જોવા જતું નથી. હજુ સુધી કોઈએ જોયું નથી-જોવાનું પ્રયત્ન નથી. માણસની જેટલી નિર્દોષતા કેળવાયેલી હોય તેટલે દુર્ગત પશ્ચાતાપ કરી થયેલ ભૂલની માફી તે માગે છે. અને પોતેજ માની લે છે કે પ્રભુએ તે ભૂલ માફ કરી. માણસના જેવા સરકાર તે

ઉપર ખાસ આધાર રખાય. પશ્ચાતાપ કરનાર માણસે શ્રદ્ધા ખાસ કેળવવી જોઈએ, કારણ કે શ્રદ્ધા હોય તો જ પશ્ચાતાપ કરવાથી કરેલ પાપમાંથી છૂટાય. મૃત્યુ વખતે પાદરીને બોલાવી પોતાનાં પાપોના ઇકરાર કરવાનો... ક્રીશ્ચન લોકોમાં અને અન્ય કેમોમાં રિવાજ છે. મરનાર માણસ ત્યારે જ શ્રદ્ધાપૂર્વક માનવતા હોય કે પાદરી પાસે પાપ કચુલ કરવાથી-હવે પોતે બિલકૂલ પાવન થયો છે તો જરૂર તે પાવન થયો, પણ બાપુ આ બધું સમાજનું બંધારણ છે. આવાં બંધારણો ન હોય તો સમાજ શીટી જાય. માટે દરેક નાના મોટા સમાજે દેશની આબોહવાને માફક આવતાં બંધારણ ક્યાં છે. દરેક દેશના લોકોની ધાર્મિક માન્યતાને જોઈએ તપાસો તો પારો એકજ સ્થળે જોવાશે, નહિ. જેમ આ પારે ઉંચે જાય તેમ ત્યાં તે દેશમાં સમાજનાં બંધારણ વિશેષ રૂઢ અને કેટલીક વાર હલીલાં જણાશે. સમાજનાં બંધારણ સમયની સાથે આપોઆપ મોળાં પાડવાં પડે તો કડક બનાવવા સમાજનાં તત્વો-આળદોળ કેટલીક વાર દુરદેશી થઈ પ્રયાસ કરે છે, તે પ્રયાસ, દુનિયાદારીની દ્રષ્ટિએ, જેટલો મફત-જેટલો લાલકર્તા તેટલીજ પૂજ્ય તે પ્રયાસ કરનાર. વ્યક્તિ કે વ્યક્તિઓ, સમાજનાં થઈ પડે છે. અને...”

“હાં. બહુ કહી નાખ્યું. હું તો પુરું સમજ્યો પણ નહિ. એર ! તે સમજવા આવતા જનમમાં. હું એમ. એ. થઈશ. પણ ભાઈ, આજે એક મહત્વની વાત કરી નાખવાનો છું. જી શાન્તિથી સાંભળજે-હો !” એમ એટલું કહીને તરત ડોસાએ પોતાનું કહેવું ચાલુ કર્યું.

“જો ! આજથી વીસેક વરસ પહેલાં આપણા દેશમાં... નામના ગામમાં લગનગાળો ચાલતો હતો તે ગામમાં જોગવંદ શ્રી નામના લગ્નાધિપતી મોઢા હતા. તેની કન્યાનાં લગન હતાં.

આપણા હિંદુ સમાજ અને તેમાં પણ ખીન કેળ-
વાયેલી જ્ઞાતિઓની કેટલીક કદગી પ્રણાલિકાઓ
તો તું જાણે છે. લગ્નપ્રસંગ એટલે કિંમતી
ધરેણું-ધરમાં ન હોય તો લગ્નનાં કે છેવટે
બાટે લાવીને પણ પહેરાવવાનો અને પહેરાવવાનો
દંબ આપણામાં અને ખાસ કરીને સ્ત્રી વર્ગમાં

બહુ પેસી ગયો છે. તે દંબ દ્વારા તેઓ પો-
તાની શ્રીમંતાઈ બતાવે છે; તેવી રીતે શ્રીમં-
તાઈ બતાવવાનો મૂખ્ય હેતુ તો પોતાનાં દિકરા
દિકરીને જ્ઞાતિમાં બતાવવાનો હોય છે, અને
થાય છે પણ એવું કે આ ડોળી શ્રીમંતાઈમાં
કેટલાંક મોહી પડે છે અને દિકરા દિકરીના

સંબંધ પણ કરી
નાખે છે. આ ડોળ
કે દંબ છેક મુઠ્ઠી
નિભાવવા અનેક
સાચા ખોટા પ્રયા-
સો કરવા પડે છે.
તે પ્રયાસમાં જેટલી
નિશ્ચયતા તેટલો
કચેરા કંકાસ 'કુકુડ'
જમાં દાખલ થાય
છે. વાહ! તે ઉપ-
રાંત આ ધરેણું પ-
હેરાવવાનો મોહ
કેટલીક વાર પોતા-
ના વસાહત બાળ-
કોના પાત કરાવે
છે તે પણ હવે
અજાણી પાત રહી
નથી, અને તે છતાં
આપણી અજ્ઞાન
બહેનો ધરેણું પહે-
રાવવાનો મોહ છો-
ડી શક્યાં નથી.
આ ખેમચંદ શેઠ-
નો વલ્લેક વરસનો
દિકરો આશરે દોઢ
બે દમર રૂપિયાની
કિંમતનાં જવેરાત
ચરિના દરેક અ-
ગમાં પહેરીને જમ

મંડપમાં ધૂમતો હતો. રમતાં રમતાં આ બાળક ઘર બહાર શેરીમાં ચાલ્યો. અને હાથ :- દોઢ બે હજાર રૂપિયાના મોહમાં કેમ ધાતણી માણસ તે બાળકને ચોરી ગયો ! શેઠના ઘરમાં લગ્નનો આનંદ સુકાઈ ગયો. રડારીણ થઈ પડી. અનેક રીતે છોકરાને શોધવા પ્રયાસ કર્યા. આજ જરૂરે કાલ જરૂરે તેવી આશામાં દિવસો ગયા, મહિનાઓ ગયા, અને છેવટે શેઠ શેઠાણી માથું ફટી બેસી રહ્યાં. પોલીસ પણ સાચા ખોટા શકદારોને વારંવાર ઉભા કરતી અને વળી છોડી દેતી-છેવટે તે પણ ચાકી ગઈ. ”

“અરરર-બાપા ધણું જ ધાતણી કામ ! હજાર પંદરસોના લોભમાં કિશોર, નિર્દોષ બાળકનું હરણ કરવું તે તો સમાજનો ગંભીરમાં ગંભીર ગુન્હો ! અને એક રીતે બાપા ! આ રૂઢિભક્ત માણસોને શિક્ષા પણ એવી જ થવી જોઈએ ! આવા ધા પડ્યા વિના સમાજના અનિષ્ટ રિવાજોનું નિકંદન પણ નહિ ચાપ અને તે નહિ- ચાપ ત્યાં સુધી દેશનું પણ કાંઈ બહુ ચવાનું નથી. કારણ સજીવ સમાજથી દેશ સજીવ છે. નિર્જીવ સમાજથી દેશ - પણ નિર્જીવ છે. પણ બાપા આ પ્રસંગ અત્યારે છેડવાનું કારણ ! આવા આવા વિચારો - જ તમને વિશેષ નિર્જીવ બનાવે છે. માનસિક સથકત માણસને રોગ એકદમ લાગુ થતો નથી. ચાપ ત્યારે એકદમ નળજાઈ જોર કરી શકતી નથી. તમે નળજા વિચારો બિલકુલ પોષો નહિ. ”

“હા-ભાઈ કેટલાંક માણસોના જીવનજ એવાં છે કે નળજાઈ દૂર કરવા જતાં પાસે આવે છે. ભાઈ ! અરે હું ઘડો ફેડું છું. તું રહસ્ય જાણીને ખૂન કરે તો પણ યલુ તને ખાઈ કરે !” એ ! જેમચંદ શેઠના પુત્રને લઈ જનાર તે હું ! ”

“અરે બાપુ ! આવું અધમ કામ તમે ક્યું ? કયા બવ માટે આ કર્મ ક્યું ? અરેરે ! માયા ! તું હારા ગર્ભમાં કેટકેટલા પાપાચારોને સમાવે છે ! ”

“ભાઈ-જેમચંદ શેઠના દિકરા તે તું !

“હે ! ત્યારે તમે કોણ ? ”

“હું મીઠો વાઘરી ! ”

“શું મીઠો વાઘરી ! અને હું એક વલ્લિક પુત્ર ! હજાર પંદરસોના મોહમાં તણ તણ પાપાચરણો ! ચોરી, બાળહરણ અને વટલાવણ ! અરેરે બાપ-અરે મીઠો વાઘરી ! તેં આ શું ક્યું ? હવે હું મહારાં માતપિતા પાસે જઈ તો પણ તેઓ શું કરે ? મને સંધે તો પણ જ્ઞાતિના રિવાજ તેઓને સુખી કેમ રહેવા દે ! તું તારી ભયાનકતા સમજે છે ? ”

“હું સમજું છું-મહારાં પૂર્વજન્મના સંસ્કારે-મહારા પચાતાપે મને બહુ સમજાવ્યું છે. ઘણાં બાળકો મેં માર્યા છે. ઘરેણાં લુટ્યાં છે. કદિ હું પકડાયો નથી. કદિ હું દયા જેવી ચીજ હશે તે-સમજતો નહોતો. મોહ-બાળ-મોહમાં પડ્યો નથી. કેટલાંક છોકરાંઓ યુક્તિ પ્રયુક્તિથી પાળાં તેઓનાં માબાપો કે વાલીને પહોંચતાં ક્યાં છે. જ્યાં તે નથી કરી શક્યો ત્યાં બે ચાર બાળકોનાં ખૂન કરવામાં હું અચકાયો નથી કે બે ચાર બાળકોને-પાસ કરીને કન્યાઓને દૂર દૂરના દેશમાં વેચાવાં કે વેચતાં પણ ચારમાથો નથી-તારીજ પાસે હું હારી બેઠો-હારા જ સ્પર્શથી મહારા પૂર્વ સંસ્કાર, કંઈક રહી ગયેલાં મહારાં કે મહારા પૂર્વજ્નેના પુણ્ય જગી ઉઠ્યાં અને હું બચ્યો અને પ્રભુએ તને બચાવ્યો. તે પ્રસંગ પછી-અરેરે તે પ્રસંગ તો મહારા જીવનનો ધન્ય પ્રસંગ કે જેથી હું વિશેષ ઉંડા કુવામાં પડતો હોયો-તે પ્રસંગ પછી હું તદન બદલાઈ

ગયો છું. મેં કેળવણી લીધી—તાની નોકરી-
માંથી સારી નોકરીએં ચડ્યો. શેઠની મહેર-
બાની મેળવી તને એમ. એ. મુખી બણ્યો.
તે બધાં સારાં વાનાં ત્હારા સ્પર્શ પછી થયાં.
અલબત્ત તું ત્હારાં માળાપથી વિખુટા
પાડ્યો તે તને
મ્હોટામાં મ્હો-
ટા અન્યાય
મેં કંઈ છે.
પણ હું તો
અધમમાં અ-
ધમ હતો. તે
સુધરીને સમા-
જનો સપુત
થયો છું. બાપ
હવે તું સમજ
શે! ને આપ-
ણા ઘરમાં ર-
સોયણ ડોસી
છે તે બ્રાહ્મણ
છે. ચૂરત વૈષ્ણવ
છે. સત્તર વર-
સથી તે આપ-
ણા ઘરમાં છે.
તેને પૂછો ને
કે તું વટલાયો
છે? તે ડોસી
પાત્રે મેં મ્હારા
પાપનો ઇકરા
કંઈ છે. તે
સમજ છે એ-

“ જોત બે દલર રિપિયાના બોદમાં કાંઈ પાવત્રી માણસ
તે બાળકને ચારી ગયો. ”

ટકે મ્હારા તે પછીના શુદ્ધ વર્તન અને ચા-
રિતથી પણ તે સંતોષ પામી છે. મ્હાર
પાપ અત્યાર સુધી પ્રભુ શિવાય તેજ નાજવી
હતી. આજ તે પાપ તું પણ નાજતો થયો.
મ્હારી સાથે એકાએક તું કદિ જન્મવા બેઠો

હોય તે તને યાદ છે? ધરના પાણીઆરાને
પણ હું અડક્યો હોઉં તે તને યાદ છે? તું
બિલકૂલ વડલ્યો નથી. શુદ્ધ વાણીયો રહ્યો
છે. હવે હું મ્હારા જીવનનો અંત પાસે જોઉં
હું અને તે છતાં મને આજે તો બિલકૂલ
આરામ જણાય
છે.

હું રક્ત
“ પેટ ભરવા ”
માટે આ પાપ
આચરણ કરે-
તો—પેટ તો
શુદ્ધ નિર્દોષ પ્ર-
માણ્યુક ગળુ-
રી કરીને પણ
ભરાય. તે હું
નહોતો જાણતો
હું અવળે રસ્તે
ચડી ગયો હતો.
પ્રભુ ત્હારું ક-
લ્યાણ કરે કે
ત્હારા સ્પર્શથી,
ત્હારા દર્શનથી
હું સવળે રસ્તે
ચડી ગયો.
અરે, આ દુ-
નિયામાં પેટ
માટે માણસો
શું શું કરે છે?
શું શું કરતા
હશે? બાપ હું

લવરીમાં બોલતો તે પણ બરોબર છે. મ્હારો
પગલાપ નિરંતર ચાલુ હતો. મ્હારા અંત-
રની વેદના કાંઈક દરે, કાંઈક જ્ઞાન્ત યાય તે
હેતુથી હું એકાગ્ર મનથી પ્રાર્થના કરતો—
પ્રાર્થના થતી પણ મન એકાગ્ર નહિ થતું, હવે

આને ઘરો. મહારો જો શુદ્ધ પશ્ચાતાપ હશે, અને પશ્ચાતાપથી પાપમાંથી બચાવું હશે તો જરૂર પરમાત્મા મને માર કરશે. આ જન્મનો પશ્ચાતાપ, પાપ માર કરવા. પૂરતો ન હોય તો લલે આ પછીના જન્મમાં મહારી પાસે વિશેષ કઠિન પશ્ચાતાપ કરાવે ! હું ગમે તે ભોગે પાવન થવા માગું છું. ભાઈ હું આજ સાંજ પહેલાં જે રસ્તો પ્રભુએ સૌને બતાવી રાખ્યો છે તે રસ્તે પડીશ. માટે તું સાંભળી લે. જે શેઠ પાસે મહારા અમુક રૂપિયા છે તેનું માસીક બ્યાજ જે આવે તેમાંથી ત્રીશ રૂપિયા આ ડોશીને આપવાનું હું વિલ કરું છું. તે ઉપરાંત ડોશીના મૃત્યુ પછી ડોશીની ઇચ્છાનુસાર ગોદૂળનાથજીના મંદિરમાં તેના નામથી એક નાની ધર્મશાળા કરવાની છે તે કરાવવાની ફરજ પણ હું તારા માથે નાખું છું. ધર્મશાળા કરાવતાં જે પૈસા બચે તેનો સફુપયોગ મહારા જેવા અનાથારીને સુધારવા પાછળ તું વાપરજે. તું તો શ્રીમંત છે એટલે મને તારી ચિંતા નથી. જો આ તમામ હકીકતવાળું વિલ પેલી લાકડાની પેટીમાં છે. તે ઉપરાંત તારા શરીર ઉપરના ધરેણાં જે હતાં તે બધાં આખાદ પેલી તીજેરીમાં છે તે તું સાથે લઈ જજે. એટલે તને ઝોળખવામા હરકત ન પડે. બસ ભાઈ ! તું ધરમાંથી એકાદવા માટે ગોદડું લઈ આર ! મને ટાઢ લાગે છે.”

સુવર્ણ ગોદડું લેવા ગયો. પાછો આવીને બુએ છે તો દર્દીને ઝોળવાની ઝેરી દવા ગટગટાવતો જોયો. “હં હં શું કરો છો,” તેમ કરી શીશી લઈ લેવા તે દોડ્યો પણ દોડવું નિરર્થક હતું; દવા ખલાસ થઈ ગઈ હતી. સુવર્ણ તો પાસેજ હતો. ડોસી પણ દોડતી આવી. “મોઢા વાધરીએ—સુવર્ણના

વીસ વરસ સુધીના પાળક પિતાએ બન્નેને નમસ્કાર કર્યા. “માફ કરજો અને પ્રભુ મને માર કરે તેવી પ્રાર્થના કર્યા કરજો.” તેટલા શબ્દો બોલ્યા તુટ્યા તે બોલી શક્યો અને છેવટે થોડી વારમાં આ દુનિયામાંજ કરણીના રૂળ કે પાપનો હિસાબ ન થતો હોય તો તેનો હિસાબ કરવા તે પરમધામમાં પહોંચી ગયો.

x x x

સુવર્ણ પોતાના પાળક પિતાની ઉત્તરક્રિયા પૂર્ણ ધામધુમથી કરી. વિલ વિગેરેની હકીકત પૂરેપૂરી સમજી પોતાના પાળક પિતાના શેઠ પાસેથી બધો હિસાબ સમજી લીધો—અને રસોઈ કરનાર ડોશી સાથે સુવર્ણ પોતાના માળાપ પાસે પહોંચ્યો. ઝવેરાત ભેટને મા બાપ પોતાના પુત્રને ઝોળખી ગયાં. શકિત ભક્ત જ્ઞાતિ આડી પડી પણ જ્ઞાતિભોજન અને જ્ઞાતિફંડમાં થોડા રૂપિયા આપવાથી પાવન થઈ શકાય છે અને તે મુજબ સુવર્ણ શુદ્ધ વણિક જે નહોતો તો થઈ શક્યો.

સુવર્ણ બરાબર વિલ મુજબજ વર્ત્યો, એટલુંજ નહિ પણ પોતાની મીઠકતમાંથી મોઢા વાધરીનું નામ અમર કરવા માટે પછાત કેમોના લાભાર્થી એક “મોઢા અનાથાશ્રમ” બાંધ્યું.

સુવર્ણના મા બાપને સુવર્ણ એકનો એક દિકરો હોવાથી લાખોનો વેપાર ડોળવા સુવર્ણ તકયાર થયો. સર અસુતોપને નોકરી પોતે નહિ સ્વીકારી શકે તેમ વિવેકભર્યું લખી નાખ્યું.

પોતાના એકજ સ્પર્શથી મોઢા વાધરી એક દમ બદલાઈ ફવી રીતે ગયો તે કાચડો ઉકેલતાં ઉકેલતાં હજી પણ સુવર્ણ મોઢાને ઘણીવાર અશુભરૂં આંખે સંભારે છે.

ગુજરાતના કંઠસ્થ લોકગીત.

નવ લક્ષ નદીં ચાડું.

સંપાદીશઃ સૌ. દીપકમા દેસાઈ.

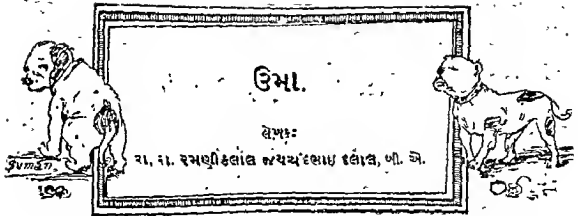
(લાગી— ' ત્રીણા ઝરમર વરસે મેહ, માંતે મ્હારી ચુંદલડી ')

નદીં ચાડું રે મોરી માત,
 નવ લક્ષ નદીં ચાડું:
 સાથે મોકસોને બલબદ્ર બ્રાત,
 નવ લક્ષ નદીં ચાડું—

તરણાં ચર ને ચુરક કરે,
 ન્હને સંગિ મરડીને ધાય રે;
 માતાજી વનમા એકસો,
 ન્હને ગદાગી મારે ગાય—
 નવ લક્ષ નદીં ચાડું—

જગોદાજ કહે ત્હમે મુણે મ્હારા બાલક,
 નાગ તણું ગૃહસુત રે;
 પાતાણે પેસી કાલી નાગ નાધો,
 પ્રાંકમ મ્હારા પૂત—
 નવ લક્ષ નદીં ચાડું—

માતાજી કેરાં વચન સાંભળી,
 કિતરી બાગની પેસ રે;
 બીમના દમિર યો ચરાવવા,
 કેરેશર જગદીશ—
 નવ લક્ષ નદીં ચાડું—

[૧]

હિમવત ને મેનકા: ઉત્તરગિરિનાં રાજદાણી.
પ્રભાત ને સન્ધ્યાના તારલિયા સમી
એમને જો મનોહર કન્યાઓ હતી. અદૃશ્ય ને
અત્યાત પ્રદેશના રાજ્યકર્તા કૃતિમાન દેવે
ગિરિવરે અવતરતા: સંવનને સહૃદતા પામી
એક પછી એક બનને ય રાજકુમારીઓને
પરણી ગયા; આપણી નિવાસ ભૂમિથી ઘણે
ય ઉંચે, અગમ્ય અન્તરે, આવેલા પ્રદેશોમાં
એમને લાઇ ગયા.

પછી આવ્યા સતી સાક્ષાત સત્યમૂર્તિ-
ગિરિરાજના અન્ધારા આવાસે નવજનિતા
ન્યોતિ; તારલા સમી એની બહેનોને ય સૌંદ-
ર્યમાં પાણી ભરાવતાં સતી ત્યાં ઉછરવા લાગ્યાં.

પૂર્વતનિવાસી પ્રજાજનો એમને હિમવતી
કહેતાં; ગિરિરાજ હિમવત એમને પાર્વતી
કહી બોલાવતા; પરન્તુ મનકા એમની માતા
એમને સર્વ શ્રેષ્ઠ 'ઉમા' નામથી સંબોધતી.
ક્યા દેવેશ્વર અવતરી ઉમાનું પાણિયહણુ
કરશે એ પ્રશ્ન સર્વને ય વિસ્મીત કરતો.

[૨]

શિવ—પવિત્ર સાધુપુરુષ દ્વારે દ્વારે અભંગ
ભિક્ષાગ્રતિ કરનાર, પર્યટન કરતા હિમાલય
પર આવી ચઢ્યા; ત્યાંજ ધ્યાનસ્થ થયા: અ-
મર હિમશૃંગોંમિમા સાન્ત ને મેનમૂર્તિ. ઉમા
શિવની સેવામાં શ્રવ્ય પ્રવૃત્ત થયાં, કમલની

માલાઓ એમને માટે મૂંચતાં-સર્વદા નવી
નવી: પ્રભાતના ત્રાકળે ભીંજવલી.

મહેશ્વર છતાં, ગરીબમાં ગરીબની પેટે
આંગણે આંગણે 'ભિક્ષાનંદિ' કરતા એ
સાધુપુરુષને પરણવાની ઉંડી અભિલાષા ધારતાં
પાર્વતી શિવજીની સુશ્રુયામાં તદ્દિલન બન્યાં.

[૩]

ગિરિશૃંગો પર વસંત ॥ વ્હાણાં વાયાં.
શિવની યોગમીઃ પર છત્રસમા શોભતા કદમ્બ-
તરની સુવર્ણ શાખાના મૃદુ સ્પર્શે -ઉમાનું
કૌંદર્થ ને યૌવન બિલી ઉઠ્યું. એના હૈયાની
છૂપી ધ્રુજાને તનમનાટ, અનેક પુષ્પોની
પરાગથી પમરતી વસન્તની વાયુલહરીમાં શા-
ન્તિથી વિહરતા શિવજીને કાને પડ્યો.

અન્તે એમની સમાધિના લાંબા દિવસો
પૂરા થયા. શિવજીનાં નયન ઉઘડ્યાં. ઉમા પાસે
આવી. એમની સન્મુખ અંગલિ રચી ઉભી
રહી. પ્રણયલરી ભકિતના ભારે દબાયલી ભાસતી.

એક ઉડતી હાણુબર વસંતરંગ. અગ્રકથો:
હિમશૃંગો પ્રકાશિત થયાં: સુવર્ણો ધૂમપટ
ચીરી. હરગૌરીનાં નયન મળ્યાં.

૪

એકાએક વાદળો ચઢી આવ્યાં. વસન્ત
પ્રભાતના શ્વેત પ્રકાશને છાંય દીધો. ગિરિ-
વ્હરે સમા ઉંડા અન્ધારેથી વિજળી ઝમુકવા
જાગી-પર્વતના નીલવણી ટાળે દાવાનલ પ્રક-

ટાવતી. મેઘનાદ યથો-પ્રલયર્થવતા રૂઢના ભવાનક હાસ્યધ્વનિ સમો-ગિરિરાજનાં હૃદયમાં વિપાદ. છાયા છવાંછ. ખિન્નહૃદયા રાજમાતા અદ્રિઝરા સમી ધસી આંવી. “ ઉમા ! ઉમા ! ”-એના આર્તનાદે શૈલેન્દ્ર પણ કમ્પી ઉઠ્યો. તૂશનની પરાકાષ્ટાએ, અન્ધકારની કોઇ કાટમાંથી તેજ કિરણ સમા નારદજી પધાર્યા. વીણાના મૃદુ નિનાદે આશાનું મધુર ગીત શુંજ રહ્યું-સર્વને આનન્દવા આવાહન થયું.

શિવ ઉમાને વર્ષા હતા.

૫

ખરેજ ! પાર્વતીનું-શું શિવજી પાણિ-ગ્રહણ કરશે ?

હા ! શિવ ને સતી એક થશે. સાધુમાં સત્ય લળશે.

પરંતુ શિવ તો નિર્ધન છે.

ખરી વાત. પરંતુ એમની સાધુતાની સત્તાથી એમણે યમરાજ-પર વિજય મેળવ્યો છે. જીવન, એમનામાંથી નિર્જર છે-એમનાથી પોપાય છે.-એમનામાં લળી જાય છે. દેવી સંપત્તિ-વાળા દેવો પણ એમને ભક્તિભાવે વંદન કરે છે.

હતા ય અમારાં દિલ બળે છે. અમારી નાણુક નન્દિની ઉમા માટે હૃદય રડી ઉઠે છે. અમારા નિર્જન આંગણે શું તે કદાપિ પ્રાણી નહિ આવે ? પાણી, કદી નહિ વળે ?

શિવ ને ઉમાની લગ્નગ્રંથી રચાઈ છે. હવે તો શિવને જાણેજ સતીનો વાસ. પરંતુ તે આપણને આવી મળશે. જગદંબા સ્વરૂપે પુનઃ પધારશે.

પણ ક્યારે ? કહો ! કહો ! ક્યારે ?

હિમાદ્રિનાં હિમ જ્યારે મળશે: સરિના જ્યારે નિર્જરશે સારે.

“ એ મ્હને નહિ ? ”

ચંદ્રિકા-સરોવરમાં ચંદ્રમા તરતો હતો. આખી સૃષ્ટિ એ સુધામાં સ્નાન કરતી હતી. નીલાં પોયણા હસતાં હતાં.

સાગરનાં મહા નીર ઉંચાં યમ ભેટવા તત્રસતાં હતાં. કાંઈ ઉગેલો મનુષ્ય જોયો, “ એ મ્હને નહિ ? ”

સાગરના જલકણો નીચે પટકાઈ જળમાં સમાયા; છતાં મનુષ્ય ન રહ્યોજા.

પાણીમાં નાયતી દૃઢતી માછલીઓએ ત્હને ફરી સાવધાન કર્યો. પાણી છાછડે થતાં માછલીઓ-તલસતી.

ધોળા આકાશમાં ઉડતી સારસ બેડ મૂંઝો એમ પેહારી રડી હતી. તે જાણે જોઈ જોયો, “ એ મ્હને નહિ ? ”

સૂકા થડને વીંટાઈ રહેલી વનવેલીઓ, સૂકાઈ જતાં કંઈક મચ્છગણતી હતી. લીલાં ચંદન વૃક્ષો આપણની સંભળાવી રહ્યાં હતાં.

માનવનું અભિમાન તો થે ન જોસકું. તે તોરમાં જોયો, “ એ મ્હને નહિ ? ”

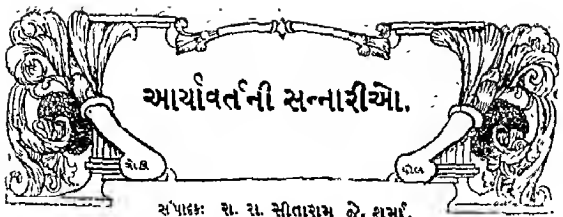
આકાશને ચૂમવા અડગતાથી તપતા મહારિરિરાજની શુક્રામાંથી ગંભીર પડ્યો ઉઠ્યો- “ તપમયો અધરી છે ! ”

માનવી નિરાશાયી, શીકું દરજો.

ઝાઝો નદીમાં. સમાયા: ને સર્પ સમી વંકે વોળામણે વૃદ્ધેતી નામક નામક છોડો દધ મહાસાગરમાં સય થતી ત્હને જોઈ.

તે બજાયો, “ એ મ્હને-ક્યાંથી દોષ ! ”

મુમનકાલ અમૃતલાલ દેસાઈ.

આર્યાવર્તની સન્નારીઓ.

સંપાદક: શ. રા. સીતારામ બે. શર્મા.

[૩]

દેવહુતિ.

મનુ મહારાજની પુત્રી દેવહુતિ પણ પ્રાચીન આર્યાવર્તના ઇતિહાસમાં નામના મેળવી ગયેલ છે. દેવહુતિ મનુ જેવા મહા સમર્થ રાજપિતાની કન્યા હતી એટલું જ નહિ પણ પિતાની તે ધણીજ લાડીલી હતી; છતાં તેણે પતિ તરીકે અરણ્યમાં વસનારા ગરીબ કર્દેમ ઋષિને સ્વીકાર્યા. ઋષિજી ઉપર લક્ષ્મીદેવીની કૃપા નહોતી પરંતુ તેના પુરુષે જ બદ્ધે સરસ્વતી દેવીએ વાળી આપ્યો હતો. એમનું તપ પણ અદ્વિતિય ગણાતું. પરંતુ દેવહુતિના પોતાની તરફ ધણેજ પ્રેમ જેવાયીજ તેમણે લગ્ન કરવાની સંમતિ આપી. અને દેવહુતિના પાણિગ્રહણ કર્યો.

ઋષિજી સાથે લગ્નગ્રંથીથી જોડાયા પછી દેવહુતિ પિતાનો રાજમહેલ ત્યજી, પતિની જંગલની પર્ણકુટિમાં રહેવા ગઈ. જાલ્ય-કાળથી દેવહુતિનું લલ્લ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ તરફ હતું, પરંતુ તે જેમ જેમ મોટી થતી ગઈ તેમ તેમ તેની જ્ઞાનતૃપ્તિ થતી ગઈ, અને પ્રભુની અબેદ કલામાં ડોકીયું કરી તેનાં બેદ ઉદ્ધેવવાની બાવના ગળવત્તર ચલી ગઈ. પિતાના રાજમહેલમાંથી ગયું ઋષિ-સુનિઓ તરફથી તે જ્ઞાન તો મેળવી શકત. પરંતુ પ્રભુનો પાર પામવાની તેની દૃષ્ટિ તો અધ-નીચ રહી હોત. એ અમુલ્ય તક એને ઋષિ-

પત્ની થવાથી લાધી. પતિદેવની પાસેથી તેણે બ્રહ્માંડના બેદો ઉદ્ધેવવાનું જ્ઞાન સંપાદન કરવા માંડ્યું.

દેવહુતિની મહત્તા આંકવા માટે એને પેટ પાકેલા પુત્રરત્નને ઓળખવો જાય છે. તેણે એવા પુત્રને જન્મ આપ્યો કે જે મહા સમર્થ જ્ઞાની થયો અને વાસ્તવિક રીતે આશ્વત્થરાની ગણાયો. કારણ તેના પહેલાં એ વિષયમાં કોઈએ ડોકીયું કયું નહોતું. દેવહુતિના એ જ્ઞાનસમૃદ્ધ પુત્રનું નામ કપિલ, વિશ્વવિખ્યાત 'સાંખ્ય'ના રચનાર. તેમણે જગતમાં પહેલીજ વખત મનુષ્યના મનનું પ્રયત્ન કરવાનો પ્રયાસ કરીને તેના આનંદ અને કષ્ટનાં કારણ શોધી કાઢી, હઃખને દૂર કરી હમેશની સુખપ્રાપ્તિ શી રીતે કરી શકાય ને માર્ગ હાનવાને દાખવ્યો. એ કપિલનું જીવન ઘડનાર એની માતા દેવહુતિ.

કપિલ મુનિને જગત જે રીતે ઓળખે છે તેવા બતાવનાર દેવહુતિ જ હતી. આશ્વ-કાળથી જ તેની સમક્ષ વિશ્વવિરાજ દષ્ટિ-બિંદુ ધરાવતા માર્ગ માતાએ મુક્યા હતા, તેને પ્રતાપેજ એ સમર્થ પુરુષે ઉંડી મીમાંસા કરાને માન્ય માનને માટે મોક્ષનો માર્ગ શોધી કાઢ્યો. આશ્વકાળ પુર્ણ કરી જ્યારે કપિલ વયે વધવા લાગ્યા, ત્યારે પોતાની મદાન માતાએ બતાવેલા માર્ગેજ તેમણે ચાલવા માંડ્યું અને

પાગેણમે માનવ જાતિને અનંત સુખ આપનાર માર્ગ શોધી શક્યા.

એ કાળ ઉપર વર્તમાન યુગના શોધકોના હિસાબે ૩૦૦૦ વર્ષના પડદા પડી ગયા છે. તે વખતે સ્વર્ગની દેવી સમી દેવહુતિએ, ભારતવર્ષની ભૂમિમાં પોતાના પુત્રદારા એવા પાપા બ્રાહ્મણના હતા કે જેની ઉપર કબી થયેલી આર્યધર્મની સુંદર અને સંગીન ઇમારત આત્મારે પણ સકળ વિશ્વનું માન પામી રહી છે.

વિશિષ્ટા.

તે પછીની થોડીક સદીઓ જતાં, એક બીજી સમર્થ, આર્યએ કપિલના સમોતરીઆ ચવાને થોડાં એના મહા જ્ઞાની પુત્રરત્નને જન્મ આપ્યો. એ આર્પાનું નામ વિશિષ્ટા, અને એના સમર્થ પુત્રનું નામ મહાન હિંદુ ઉપદેશક અને સુધારક શંકરાચાર્ય.

એ સમર્થ પુત્રનો જન્મ દક્ષિણ આર્ય-વર્તના ચીદામ્બર નામના ગામમાં વિક્રમાર્ક ૮૪૪ માં થયો હતો. પિતાનું મુખદર્શન તો એમણે કર્યું જ નહોતું. એટલે એમણે પ્રાપ્ત કરેલ વિદ્યા માતાનેજ આભારી હતી.

શાંકરને સોળ વર્ષ તો થયાં નહોતાં ત્યાં તો તેમણે ઘણા સમર્થ ગ્રન્થો ઉપર બાંધ્યા હતા અને ગદ્યા વિદ્યાન મનાયા. શોકવેળ તો એવાંય છે કે એમના જેવા વિદ્યાન એમની પહેલાં

થયા નહોતા અને પછી પણ થયા નથી. તેમણે 'વેદાંત'ના જ્ઞાનને ઘણુંજ અગ્રસ્થાને મૂક્યું અને એ તત્ત્વજ્ઞાને તો મરવા પડેલા હિંદુ ધર્મમાં નવ પ્રાણ પુર્ણ.

શી શંકરાચાર્યના જન્મકાળે સારાયે ભારત યુદ્ધ ભગવાનનો અનુયાયી બની રહ્યો હતો, હિંદુ ધર્મ તો શોધ્યો બોલ્યોએ સાંપડે તેમ નહોતું. હિંદુ ધર્મે પ્રચારેલા જ્ઞાનને પણ ભૂલી જવામાં આવ્યું હતું, તેમાં એ સમર્થ પુરૂષે નવો ચમકારો મુક્યો અને હિંદુ ધર્મને નવચેતન આપ્યું. સારાયે આર્પાવર્તમાં ફરીથી એક વખત તેમણે આર્યધર્મના વિજય ડોકા વગડાવ્યો અને યુદ્ધ ધર્મને હિંદુસ્થાનમાંથી ભૂંસી નાખી, દિમગીરિનાં બરશંકાદિત શિખરે ઉપરથી મહાસાગરમાં ગમડાવી મુક્યો! એ મહા પુરૂષના ધર્મોપદેશનું એ ફળ.

સોળમે વર્ષે સન્યાસ લઈને તેમણે આ મહાભારત કાર્યનો આરંભ કર્યો, અને સોળ વર્ષના સતત શ્રમ અને બ્રમણ પછી મૃત્યુ-શેષાએ સુતેલી માવડી સમક્ષ હાજર થઈ, પોતે શું કરી શક્યા છે તે જાહેર કર્યું. મરણને કાંઠે ઉભેલી માતાના દેયામાં એથી વધારે આનંદ બીજી કંઈ વસ્તુ આપી શકત? એ માવડીએજ શંકર નામના બાળકને શ્રીમદ શંકરાચાર્ય બનાવ્યા હતા; તેમને પુત્રના દિગ્વિજય કરતા બાળનું વહાલું શું હોઈ શકે? વન્દન હો એ સમર્થ આર્પમાતાઓને!

હોલિકોત્સવ.

ખેતી ધન્ય રસીયો હોલિકોત્સવ આવીયો રે
રસમાં ખેલીયું રસખસીયા સાથે રાસ,
રસમાં રમી કરશું જીવન ઉન્નત આપણું રે.

કિન્નર કંઠી કોકિલા કુંજે કુરતી નાદ
વિરહે વામા વ્યાકુળી રસીયાને દે સાદ.

સોજે સોજ કળાયી શોભે સુંદર સાથમાં રે
સાહી કુમુદ કિશોરી કંચન મરકત કાપ.
પાતો પીતો પીધૂપ પદ્મિની પાંખ પ્રકુલ્લતો રે.

ભોગી ભૂંગ ભમી ભમી કલસવ કરતાં કુંજ
ઉન્માદિત આલિંગને ધન્ય કરે સુખ પુંજ.

વેલી ફળફૂલ ભારે વન ઉપવનમાં હોકતીરે
હસતાં નવલ કુસુમો કામજુકારી હાસ્ય.
સત્કારે સુરભિથી મલય પવન અનુરાગને રે.

નાનુક નમણી નારીગા નમણા નાનુક નાથ
રસમાં રસખસ થૈ રજાં તે નીરખે સુરસાથ.

મુખ્યા મદનભરી મદ્યેને મનમા મોહતી રે
ચિત્તકું ચોરે ચતુરા ચંચળ ચાલી ચાલ,
સારે કેમુડાંની પીચકારી નિજ નાથને રે.

ઐહિક એ અનુરાગમાં અનુપમ દીધો ઓપ
વર્ચસ્ વડને વાધાયું ગોવાલયુમાં ગોપ !

ફરતી સૈયર સાથે સુરં મીલાવે સુંદરી રે
લીલી લતિકા જેવી શોભે લલના લાલ,
કરના કંકણ કલથી બાધે રતિરૂપ પાશમાં રે.

કુંકુમ પિયળ લલાટ ને અનિત લોચન લોલ.
અંગ અમોલું મહેકતુ ઓઝ વિશે જ્યમ ચોલ.

કેસર વરણો કમનિય સાણું કામિનિ અંગછેરે
ગોકણી ઝાંઝેરના જણકારે વધતું તાન,
વિણા તાલ મૃદંગ પખાજ વધાવે સરને રે.

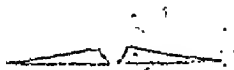
કેમુડાં જળ છાંટીયાં છાંટયાં લાલ શુભાલ
રસીયાયું કેલિ કાપી ધરી નૈસર્ગિક જ્વાલ.

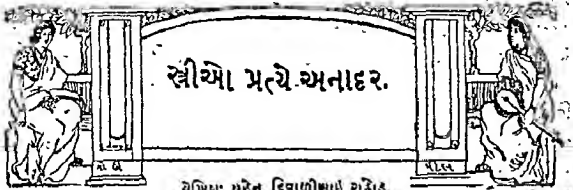
અંતરનો આદ્લાદ અનુપમ આજે ઓપતો રે
નવલાં નર્તન નાચી રાખ્યો સખીએ નેક
રમણી રસીક નવોદા જગને તો અભિનદતી રે.

ધન્ય હોલિકોત્સવ તને ધન્ય વળી અનુરાગ
ધન્ય સુધાનુર સુંદરી અદકો છુગ અનુરાગ

હોગ્ને ધન્ય અમારી રામલીલાના રાગને રે
હોગ્ને રાધાવરની અકળ કળાને ધન્ય.
હોગ્ને ધન્ય અમારી રંગબ્રમિ રસ રેલતી રે.

પ્રદ્યોત.

સ્ત્રીઓ પ્રત્યે અનાદર.

ચોખ્ખા: બહેન દિવાળીમાણ રાડોડ.

In every part of the world one of the general characteristics of the savages is to despise and disgrace the female sex.

Dr. Robertson.

સુપ્રસિદ્ધ ડૉક્ટર રોબર્ટસન મહાશયનું એમ કહેવું છે, કે આખા ભુમંડળના પ્રત્યેક ભાગમાં સ્ત્રીઓ પર બુલ્લમ કરવો કે તેમનો તિરસ્કાર કરવો એ અસંખ્યતાનું લક્ષણ સમજવામાં આવે છે. અનાદી અને જંગલી લોકો 'સ્ત્રીજાતિ પ્રત્યે તુચ્છ નજરે જુએ છે, અને તેમનો તિરસ્કાર કરે છે.

સ્ત્રીઓનો તિરસ્કાર એજ દેશ અથવા સમાજનો નાશ કરનાર છે, એમ ઇતિહાસ શાખા પૂરે છે. શ્રી દેવદાસનું અપમાન કરવાથી-મહારાજા કંસ જેવા પરાક્રમી રાજાનો જ્યેત્ત જ્યેતામાં નાશ થઈ ગયો, સતી સીતાનું અપમાનથી સર્વ શક્તિમાન રાજા રાવણ રણમાં રોજાઈ ગયો. તેની લંકા નગરી બળને ભરખીભૂત થઈ ગઈ, અને સમસ્ત પરિવારની પણ ધૂળમાણી થઈ ગઈ રાજા રાવણની બેન સુર્પણખાનું અપમાન કરવાથી સીતાનું હરણ થયું, અને તેથી લંકા સુધી લડવા જવું પડ્યું. શ્રી દ્રૌપદીના અપમાનથી દુર્યોધનો નાશ થયો, એટલુંજ નહિ, પરંતુ તે સગવડો ભારતવર્ષની અધોગતિનોએ આગમ થયો !

આ વાત ધણા પ્રાચીન કાળની છે, અને ભારતવર્ષની છે. પરંતુ અન્ય દેશોની આખતમાં પણ એજ સત્ય ક્યું છે. ગ્રીસના રાજાની બેન 'હેલન' સૌંદર્યમાં સર્વથી શ્રેષ્ઠ હતી. એક વાર ટ્રોયનો (ટ્રોય એ આધુનિક એશિયા માઇનોરમાં હતું) યુવરાજ ત્યાં ગયો. તેની સુંદરતા, પર મુગ્ધ થઈથી તેણીનું હરણ કરી નાડો. આ વાત ગ્રીસવાસીઓના જાણવામાં આવતા, તેઓએ ટ્રોય પર આક્રમણ કર્યું. ટ્રોયવાસીઓ પણ બહાદુરીથી લડ્યા. દશ વર્ષ સુધી નગરને ઘેરો રહ્યો. અંતે કપટ કરી નગરમાં પેદા અને ટ્રોયને ('Troy') આગ લગાડી દીધી. એક બાળુ નગર ભરખીભૂત થઈ ગયું અને બીજા બાળુ રાજા અને પ્રજા રણમાં લડી કપાઈ મૂચ્યા ! હાલ એ નગરનું નામનિશાન પણ શેષ રહ્યું નથી. માત્ર તેનું વર્ણન ગ્રંથોમાં જળવાઈ રહ્યું છે.

પ્રાચીન કાળમાં સમસ્ત સંસારમાં અસંખ્યાવસ્થામાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન ક્યાં હતું ? તેઓ પર શા શા બુલ્લમો થતા ? તેઓ પર ગુન્દાતાંબુલમથી કેવા પરિણામો આવ્યાં છે ? સ્ત્રીઓનું સન્માન કરવાથી પ્રત્યેક રાજ્યની કેવી આખાઈ-ફલ છે ? વળી જે રાજ્યો એક સમયે તફા અસંખ્ય હતાં તેજ રાજ્યો આજ દેહલાં સંખ્ય ગણાય છે ? આજ તેઓનું સ્થાન ક્યાં છે ? ભારતવર્ષના પતનનું

મુખ્ય કારણ શું? તથા આ વેળાએ આપણું કર્તવ્ય શું છે? તેનો ઉદ્દેશ કરવાનો આ લેખનો આશય છે.

આખી દુનિયાના કોઇ પણ રાષ્ટ્રની ઉન્નતિનો ઇતિહાસ આજે ઉલટો કરીને જોઇએ તો સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે કે સ્ત્રીઓની સહાયતા વિના કોઇ પણ જાતિ પોતાની ઉન્નતિ કરી શકી નથી. જ્યાં નાગરિકોની જન્મદાત્રી માતાઓનું અપમાન થતુ રહ્યું છે, તે જાતિ સદા જંગમી અને અસમ્બલ રહી છે. તેના ઐતિહાસિક પ્રમાણો મોટા છે.

સમ્યક્તાની ખાણ જોવી રોમન જાતિના પ્રાચીન ઇતિહાસનું અવશેષકન કરવાથી જણાય છે કે તેઓમાં રોમના કાનુનને અંતુસરી સ્ત્રી તદ્દન પરત્વે ગણાતી હતી. કુમારી અવસ્થામાં દાસીની પેઠે માતાપિતા અને કુટુંબી જનની સેવા કરવી પડતી. પિતાના મરણ બાદ ઘરમાં જે વડા હોય તેની શુદ્ધાશી કરવી પડતી. પરબુધા પછી પતિના ઘરની દાસી બનતી. પતિની દૃષ્ટિમાં સ્ત્રી માત્ર એક ખરીદેલી વસ્તુ સમાન લેખાતી. તે સમયના રોમન કાયદાની દૃષ્ટિએ ગમે તે સ્ત્રીને—આદે. તો તે ગરીબ હો કે અમીર હો—એક શુદ્ધા-મૃથી વધારે અપ્પત્તાર નહોતો. તે વેળાના રોમન કાયદા અનુસાર કોઇ પુરુષ પોતાની પત્નીને જનથી મારી નાખે, તોય તેમાં જીલમ મનાતો નહોતો. કોઇ સ્ત્રી કોઇ પુરુષને પોતાના હાથે સરાય આપે, કે કોઇ બીજાના વંશના બાળકને જોજે બેસાડવાનો વિચાર કરે તો તેમના કાયદામાં એવી કલમ હતી કે તેવી સ્ત્રીને તેના પતિ જનથી દાર મારી શકે. રોમન લોકો સ્ત્રીઓનો કદિ પણ વિશ્વાસ કરતાં નહિ: અદાલતમાં સ્ત્રીની જીજ્ઞાની વિશ્વાસપાત્ર ગણાતી નહિ. પોતાની પાસે કંઈ વસ્તુ કે નાણું રાખવાને સ્ત્રીઓને અધિકાર નહોતો. પણ તેમનો પતિ ધારે

તો તેણીને વેચી પણ શકતો હતો. જે પતિ-દેવ રહે તો ઘર કે ગામમાંથી સ્ત્રીને હાંકી મૂકવાને શક્તિમાન હતા. આ સઘળી વાતો આજના સુધરેલા રોમની નથી. તે તો એ સમયની છે કે જ્યારે તે અસમ્બલ હતું!

સીરીયા અને શીનીસીયા આદિ પ્રદેશોમાં પણ સ્ત્રીઓ પ્રત્યે ધોર અન્યાય પ્રવર્તતો હતો. સ્ત્રીઓને બીલકુલ પણ સમાન લેખતા હતા. માત્ર તેઓને વિલાસ ભોગવવાની એક જીવતી વસ્તુ સમજતા હતા. આદિ આ પણ પતિની દાસી અને અન્ય જણની સેવિકા થઇ રહેલું પડ્યું. એક સ્ત્રીના અનેક પાત થઇ શકતા હતા. ત્યાંના પુરુષો પોતાની પત્નીને જીવારના દાવમાં મૂકવાને પણ અધિકાર ધરાવતા હતા અને તે જો હારી જાય તો તે સ્ત્રીને બીજા પુરુષની દાસી થઇ રહેલું પડ્યું. આ સઘળી વાતો પણ જ્યારે એ દેશ અસમ્બલ હતો, ત્યારની છે.

ઇટાલીયનોનો તો એજ સિદ્ધાંત હતો, કે જે પ્રમાણે યોદાને—પછી તે સારો હોય કે ખરાબ હોય—એડી મારવાનો આવશ્યકતા હોય છે, તેવી રીતે સ્ત્રી આદે તો કુશિલ હોય કે કુશિલ હોય તોયે સરખુંજ દુષ્ટ પડ્યું. ઇટાલીમાં સ્ત્રીઓને ગમે તે કારણને લઈને રાજ યોદ્ધા રત્ન-પેથીપાક-મળવું હતું. કવચિતજ કોઈ અબાણિ દિવસ એવો જતો હશે કે તેઓની પીઠપૂજા ન થઇ હોય! આ ઇતિહાસ પણ ઇટલી જ્યારે અસમ્બલ હતું ત્યારનો છે.

રશીયન લોકોનો સિદ્ધાંત તો વળી મહા વિચિત્ર હતો. તેઓનું માનવું એવું હતું, કે દર સ્ત્રીઓમાં ધ્રુવ એકજ જ છે. અર્થાત દર સ્ત્રીઓની કતલ થાય, એ તો માત્ર એક જ્ય મુચ્છા સમાન ગણ્યતા.

ચીનાઓનો એવો અદલ સિદ્ધાંત હતો કે પોતાની પત્નીની વાત સાંભળવી પણ કાર્પ

તેનાથી ઉલટું કરવું. ચીન દેશની શ્રીઓને મંદિરમાં જવાની મનાઈ હતી. તેઓને દેવોની પૂજા કે સ્પર્શ કરવાનો બીલકુલ અધિકાર નહોતો.

જાપાનનો પ્રાચીન ઇતિહાસ આપણને જણાવે છે, કે ત્યાં પણ શ્રીઓની સ્થિતિ ચીનના જેવીજ હતી. તેમને ધાર્મિક કાર્યમાં ભાગ લેવા દેતા નહિ, અને તેઓને મહા નીચ તથા અપવિત્ર વસ્તુ ગણતા.

આરબો તો પોતાની શ્રીને ઘણીજ છુરી રીતે રાખતા હતા. જે દેવથોએ પુત્રી જન્મે તો તેમને જીવંતીજ દાટી દેતાં. જેને પેટ પુત્રી જન્મી હોય, તે સમાજમાં હલકો ગણાતો, અને લોકો તેની ઘૂણા કરતા. પોતાના દેવ સમક્ષ આરબો પોતાની પુત્રીને ચઢાવતા-વધ કરતા. એક પતિ અનેક શ્રીઓ કરતો અને એક શ્રીના પતિ પણ અનેક બનતા.

વળી સ્પાર્ટામાં તો જે શ્રી શરીરે નગળી હોય, અથવા તેની પ્રજા અશક્ત જન્મે તો તેનો પતિ તેને જીવંતીજ દાર કરી નાખતો. શ્રીઓને વાતવાતમાં મારી નાખવી, એ તો ઇઝીના મરણ સમાન ગણાતું. આથી ત્યાં શ્રીઓની સંખ્યા ઘણીજ જોાછી થઈ ગઈ હતી, જેથી એક શ્રીને ઘણા પતિઓની પત્ની થઈને રહેવાનો રિવાજ હતો. સ્પાર્ટન લોકો પોતાની પત્નીને સાધારણ વસ્તુની જેમ ગમે તેને ઉધાર આપી દેવામાં હીણું ગણતા નહોતા. વખત આવે કોઈ શાહુકારને ત્યાં શ્રીને ગીરવી મૂકી નાણું પણ લઈ શકતા હતા. કોઈ અતિથિની સેવા પોતાની પત્નીદ્વારા કરવાને પુરુષ અધિકારી ગણાતો. કોઈ પુરુષ વૃદ્ધાવસ્થાને પ્રાપ્ત થાય તો તે પોતાની પત્નીને માટે એક સુંદર અને સુવાન પુરુષને પોતાને સ્થાને રાખી શકતો. આ કેવું બયંકર ! છતાં તે સમયમાં જનતાના વિચારમાં એ કાર્ય બહુજ સમ્યગ્નિ ગણાતું !!

ધરાનના પુરુષો તો એટલા કામી હતા કે એકથી વિશેષ શ્રીઓ રાખતા ધરાતા નહિ. મોટા માણસને ત્યાં સેંકડો શ્રીઓ સંઘરાતી. ત્યાં તો અન્ય વસ્તુઓની માફક શ્રીઓ પણ બજારમાં વેચાતી મળતી. પૈસા આપીને કોઈ પણ પુરુષ ગમે તેટલી શ્રી ખરીદી શકતો અને તેનું ગમે તે કરી શકતો. લગભગ છઠ્ઠી સદી સુધી આ પ્રમાણે વેચાણનું કામ થતું હતું. આવી તેઓની મહા બયંકર દુર્ગતિ થતી હતી !!

એથેન્સમાં પણ શ્રીઓની જોાછી અધીંગતિ નહોતી. ત્યાંના લોકો શ્રીઓને કજીયા કંકાશની સાક્ષાત જીવંતી પ્રતિમા સમજતા. પરણેલી શ્રીઓની ઘણીજ ખેઆખર થતી. તેઓને વેચ્યા શ્રીઓથી હલકી ગણતાં અને વેચ્યાઓને વધારે માન આપતાં. વળી વખત આવે વેચ્યાઓને પણ શિક્ષા કરવા ચૂકતા મહિ કારણ કે આ પુરુષો પણ ધરાનવાસીઓની માફક કામ વાસનાનાં પુતળાંજ હતાં.

તદ્વન અસંખ્ય અને જંગલી જૂતોની ઇતિહાસ તરફ નજર નાખતાં જણાય છે, કે તેઓ શ્રીઓને પોતાની ગિલ્કત સમાન ગણતા. અનેક જંગલી લોકોમાં શ્રીઓની સ્થિતિ ઘણીજ ગેમાચકારી હતી. આ નરપશુઓને જ્યારે પોતાનું પેટ ભરવાને અન્ય શિકાર ન મળે, ત્યારે પોતાની કુધા શાંત કરવા માટે તેઓ પોતાના ધરની વૃદ્ધ શ્રીઓને મારીને ખાઈ જતા. ઇતિહાસો તો એટલે સુધી સાક્ષી પૂરે છે, કે એક કુતરાને મારતા તેઓ અચકાતા. પણ શ્રીઓને દાર કરી, તેનું લક્ષણ કરતાં લગારે આંચકો ખાતા નહિ. તેઓનું એવું માનવું હતું કે કુતરાઓ તો શિકાર કરવાને શક્તિમાન હોય છે, પરંતુ આ વૃદ્ધ શ્રીઓ તો બેદાં બેદાં ખાય છે, તેથી તેના જીવવાથી શો ભાગ થવાનો ?

આજે સમ્યક્તાના શિખર પર પહોંચેલા

ઈંગ્લાંડના પ્રાચીન ઇતિહાસ તરફ દ્રષ્ટિ કરીશું તો તે અનુચિત નહિ ગણાય. ત્યાં સ્ત્રીઓનું કેવું સ્થાન હતું? બરાબર રોમના જોનીન ત્યાંની સ્થિતિ! તે દેશનાં સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન ડૉક્ટર જોન્સનનો મત ટાંકવાથી વાંચકોની સમજમાં ઠીક ખ્યાલ આવશે. ઇંગ્લાંડમાં પણ સ્ત્રીઓને ધાર્મિક કાર્યથી વંચિત રાખતા, તેમને તેમાં ભાગ લેવા દેતા નહિ. સ્ત્રીઓને મહા નીચ અને અપવિત્ર ગણુતા. કાલાંતરે એ દેશમાં ક્વેકર લોકોનો એક ધર્મ સંપ્રદાય પેદા થયો. તેઓએ સ્ત્રીઓને ધર્મ સંબંધી ઉપદેશ આપવો શરૂ કર્યો તથા તેઓની સુધારણા કરવા લાગ્યા, બ્યારે ડૉક્ટર જોન્સનને આ અશુભ સમાચારની જાણ થઈ, ત્યારે તે ધ્રુવોળ શુરસે થયો ને તેણે લખ્યું કે:—
“The preaching of woman is like a dog's standing on its hind legs.” અર્થાત સ્ત્રીઓનો ઉપદેશ આપવો, અથવા વ્યાખ્યાન સંભળાવવા, એ કુતરાને પાછલે પગે ઉભા રાખવા સમાન છે ! ! !

પ્રખ્યાત અંગ્રેજ કવિ મિચ્ટન તો પ્રભુની ભક્તિ કે પૂજા કરવાનો જે સર્વનો નેત્રગિંક સામાન્ય હક છે, તે પણ સ્ત્રીઓને આપવા વિરુદ્ધ હતો. તેનું કહેવું એમ હતું કે “He God and she through him.” એટલે જો કોઈ સ્ત્રી પરમેશ્વરને પ્રસન્ન કરવા ચલાતી હોય તો સ્વતંત્ર સેવા કરી શકે નહિ. તેણીએ પુરુષ દ્વારા સેવા કરવી.

સ્ત્રીઓનો અવતાર માત્ર બે જાદોને જન્મ આપવા માટેજ છે, તેથી તેણીને પુરુષો પેડે લખતાં વાંચતાં શીખવવું એ ધડું જોડું છે. (આવા વિચાર પ્રત્યેક અસંખ્ય દેશમાં પ્રચલિત હોય છે. ખ્રિસ્તી ધર્મના અસ્તિત્વથી એ પરિણામ આવેલું કે ઇંગ્લાંડની રાજ સહ લેખિકા ‘જેન ઓસ્ટેન’ પોતાના વિચારો ધણાં વર્ગો સુધી પ્રગટ કરી ચકી નહોતી.

ઉપરના ઉદાહરણોથી જણાય છે, કે ખ્રિસ્તી ઇંગ્લાંડમાં પણ મહાન પુરુષો સ્ત્રીઓ સંબંધી કેવી વ્યવસ્થા રાખતા, તથા સાધારણ જનતાનો વિચાર એ સંમતે સ્ત્રીઓ પ્રત્યે કેવો ઘણિત હતો. એ વિષે આથી અધિક લખવું એ નિરર્થક છે.

હવે સ્થળના સંકેચને લખતે બીજા ઉદાહરણો ન આપતાં સ્ત્રીઓનું સન્માન ક્યારથી થયું, અને તેથી શા લાભ થયા તે વિષે વિચારીએ.

ઉપર જે જે દેશોની વાતો કહી છે, તે સઘળી ઐતિહાસિક છે પરંતુ એજ. દેશોમાં સમાજમાં અને રાજકીય વ્યવસ્થામાં જેમ જેમ સુધારા થતા ગયા, તેમ તેમ સ્ત્રીઓને દાસત્વમાંથી મુક્તિ મળતી ગઈ, અને સ્ત્રીઓ સુખી થવા લાગી. તેમની આત્મિક, માનસિક, અને શારીરિક ઉન્નતિ પર ઉચિત ધ્યાન આપવા લાગ્યું ત્યારે તેજ દેશની માતાઓ ઠંઠ, બળવાન અને યુદ્ધિ-માન પ્રજા દિવસ કરવાને સમર્થ થઈ અને બ્યારે સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ થઈ, ત્યારેજ દેશ અથવા રાષ્ટ્રની ઉન્નતિ થઈ. સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાનોનું બાર દહને એજ કહેવું છે કે “સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ કે અવનતિ પરજ કોઈ પણ રાષ્ટ્રની ઉન્નતિ કે અવનતિ અવલંબેલી છે. યૂનાની લોકો (Greeks) પોતાની સ્ત્રીઓને દાસી જેવી રાખતા નહોતા, પણ તેઓ રાષ્ટ્રની ઉન્નતિમાં સાલક સમજતા હતા. તેઓ પોતાની સ્ત્રીઓની આત્મિક, માનસિક અને શારીરિક ઉન્નતિમાં હંમેશાં કાળજી રાખતા તેથીજ યૂનાની લોકો વર્ગથી નતિને પોતાને આધિન કરી શક્યા હતા.

પ્રખ્યાત ઇતિહાસકાર ટૅસિરિસનું કહેવું એમ છે, કે વર્તમાન નતિના પુરુષો સ્ત્રીઓ સાથે હંમેશાં સમ્બતાથી વર્તતા હતા. તેઓ

શ્રીઓને પોતાની ઉન્નતિની ભાગીદાર સમજતા. આથીજ જન્મનો રામને દળાવી શક્યા હતા. જંગલોમાં રહેનાર જન્મનોના કુટુંબની વ્યવસ્થા પણ ઘણી સારી હતી.

રામન જાતિની ભયંકર દુર્દશા થયા પછી તેઓની આંખો ઉઘડી, અને શ્રીઓની સુધારણા કરવા માંડી. તેઓમાં દુરાચાર, અજ્ઞાન અને કલહ આદિ જે દુષ્ટિઓ ધર કરી રહ્યા હતા તેનો નાશ કર્યો અને પુરુષો શ્રીઓને સન્માનની દૃષ્ટિએ જોવા લાગ્યા. જ્યારે શ્રીઓનું સન્માન થવા લાગ્યું, તેઓને દાસત્વમાંથી મુક્ત કરી કેળવવાની વ્યવસ્થા થઈ, ત્યારેજ રામન જાતિ ટકી શકી. જાણીતા ઇતિહાસકાર ગીબન એમ કહે છે, કે “ તે સમયમાં ઓસ દેશની શ્રીઓની ભયંકર અવનતિ હતી, અને રામન લોકો પોતાની શ્રીઓ સાથે સાચી વર્તણૂક ચલાવતા થયા હતા, તેથી રામ શ્રીસંથી અધિક બળવાન બન્યું, શ્રીસને રામ આગળ પોતાનું શીપ નમાવવું પડ્યું !

સર્વ સ્થળે અને સર્વ માન્ય સત્ય વાત એજ છે કે શ્રીઓની અવનતિ કરીને કાંઈ પણ જાતિ પોતાની ઉન્નતિ કરી શક્યા સમર્થ જતી નથીજ !

આપણા ભારતવર્ષના પ્રાચીન ઇતિહાસ તરફ દૃષ્ટિપાત કરતાં જણાય છે, કે જે સમયે આપણી સભ્યતા સર્વ સ્થળે વિદ્યમાન હતી, તે સમયે ભારતની શ્રીઓ પૂજની હતી. મનુષ્ય તો શું પણ દેવતાઓ પણ તેમને શ્રદ્ધાની દૃષ્ટિએ જોતા ને તેમનું સન્માન કરતા શ્રીઓ એટલી તો પવિત્ર અને પૂજનિય ગણાતી કે પહેલાં ઓનું અને પછીજ પુત્રનું નામ લેવાતું. તે પ્રયા ગાજ પણ ચાલુ રહી છે. સીતા-રામ, રાધા-કૃષ્ણ, ગૌરી શંકર આદિ શબ્દોથી હિન્દવાસીઓ આજે પણ એ નામોનું સ્મરણ કરે છે. હિન્દુ ધર્મ અનુસાર ધનની ખાણ લેકમી, વિદ્યાનો

ભંડાર સરસ્વતી, અને સૃષ્ટિને ચલાવનાર શકિતને આદ્યશકિત માને છે.

છતાં એ સૃષ્ટિ પર આવા સર્વ શ્રેષ્ઠ અને સુશિક્ષિત ભારતવર્ષનું પતન ક્યારથી થયું ? અને કેમ થયું ? આનું કારણ એજ કે મહાભારતના સમયથી શ્રીઓની અવનતિ થવા લાગી ત્યારથી આપણી પવિત્ર ભૂમિની અધોગતિનો આરંભ થયો છે. દ્રોપદીનું એક સાથે પાંચ પતિની શ્રી થવું, અને તેણીને યુધિષ્ઠિર જેવા ધર્માત્માદ્વારા જુગારના દાવ પર મૂકવી, કુન્તાને કુમારી અવસ્થામાં કણ્વોનો જન્મ થવો, અને તેને નદીમાં વહેતો મૂકવો; માછીની પુત્રી કુમારી કન્યા સત્યવતી સાથે મહર્ષિ પારાશર પ્રાપ્તિ જેવાનો સંબંધ અને તેણીના શિલનો ભંગ થવો, તેથી વેદવ્યાસજીનો જન્મ અને તેજ કન્યાનો રાજકુળમાં વિવાહ થવો; કુમારી અવસ્થામાં ભીષ્મપિતાની માતા ગંગાદેવીનું પુત્રવિસર્જન, પોતાના ભાઈ વિચિત્રવિર્ધના વિવાહ માટે ભીષ્મે બળજોરીથી કાશીનરેશની ત્રણ પુત્રીઓ અમ્બા, અમ્બિકા, અને અમ્બાલિકાનું હરણ કરી લાવવું, અને પછી તેમાંની એકનો તિરસ્કાર કરવો વગેરે વગેરે એવા અનેક શ્રી પ્રત્યેના કલુષિત આચરણો એ સમયના રાજવંશમાંથી આપણા જાણવામાં આવે છે. એ આચરણો તે સમય પૂર્વે ઘણાજ ખરાબ ગણાતાં હતાં. એ સમયમાં જ્યારે રાજવંશની આવી સ્થિતિ હતી, ત્યારે સામાન્ય પ્રજાની હાલત કેવી હશે, તે ધ્યાન-પૂર્વક વિચારવા જેવું છે. યાદિરહીન જાતિ કદિ પણ પોતાનું અસ્તિત્વ કાયમ રાખવા સમર્થ નીવડતી નથી, અને તેનો નાશ નિર્મોણ થઈ જાય છે. જૂનાં જૂનાં પ્રત્યેક જાતિનો ઇતિહાસ આ વાતનું સત્ય પ્રમાણ પૂરે છે.

આમ ધીમે ધીમે ભારતવાસીઓનું ચારિત્રગણ ઘટતું ગયું. અને છેવટે એનો સમય આવી લાગ્યો કે શ્રીઓ માત્ર ભોગવિલાસની સામગ્રી બની રહી. રાજપુતાનાના રાજવંશના

નાશનું પણ માન આજ એક કારણ હતું. હજારો રાજ્ય કેવળ આજ કારણથી લડીને નષ્ટ થઈ ગયાં છે. કોઈ એક રાજકુંવરીને પરણવા ચાહતો હોય, તેને બીજાને પરણી જાય, અને તે કારણથી લડાઈ થાય. આથી અનેક સર્વશુભસંપન્ન રાજકુંવરીઓએ પોતાના દેહનું બળિદાન આપ્યું છે, તેના દાળણા ઘણે દૂર મોકલવા પડે નથી. તેમ સંયુક્તાનું પૃથ્વીરાજ ચૌહાણે હરણ કર્યું, તેમાં કેટલા રજપુતોનો નાશ થયો ! વળી પૃથ્વીરાજ ચૌહાણને આશુ નરેશે પોતાની કુંવરી ઇચ્છીને પરણાવી હતી, છતાં તે મેળવવાને ભોળા ભીમે જે ચલાયો કરી, તેમાં કેટલા બધા રજપુતો હોમાઈ ગયા ! તેમજ પરણી ગયેલી રાણકેલી માટે સિદ્ધરાજ જેવા શુરવીર નરેશે રાજેગાર સામે વુનાગઢ પર બાર બાર વરસ મુઘી ઘેરે નાખી, કેટલી યુવારી કરી છે ! સમસ્ત રજપુતાનાનો ઇતિ હાસ આવા અનેક ઉદાહરણોથી ભરપૂર છે. તેથી દેશની શક્તિનો નાશ થયો, અને જેજ કારણોથી ચંદનોનું રાજ્ય આપણા પર થવા પામ્યું તથા ભારતના દાસત્વનું મંગળાચરણ મંડાયું.

વેદકાળમાં ભારતીય મહિલાઓ પ્રત્યે ધણેજ સારો આદરભાવ હતો, તથા તે પવિત્ર અને પૂજનિય ગણાતી હતી. માર્ગિક ગ્રંથોમાંથી આના પૂરાવા મળી આવે છે, કે જ્યારે દુનીયા પર અન્ય વ્યક્તિના શોકો અસહ્ય અને જંગલી હતા, ત્યારે ભારતજૂમિના સ્ત્રી પુરોહિ વિવાહકાળમાં એટલા બધા આગળ વધ્યા હતા કે આધ્યાત્મિક વિદ્યા જેવી મહાન વિદ્યા વિદ્યા તો તેઓના સંસ્કૃતિ હતી, એટલું જ નહિ પણ દૂર દૂર દેશોમાં જઈ જઈને સંપત્તિના પાદ શીખવનાર પણ ભારતવાસીઓજ હતા. પણ પૌરાણિક કાળથી સ્ત્રીઓની અન-

નતિ યદ્યથા, તે સાથે ભારતના પતનનો આરંભ થઈ ચૂક્યો ! મનુ મહારાજે સ્ત્રીઓ પ્રત્યે દુરાચરપૂર્વક ઘણો તિરસ્કાર બતાવ્યો છે. તેમણે આજ્ઞા કરી છે, કે સ્ત્રીઓને સ્વાધીનમાં રાખો, સ્ત્રીઓ વસ્ત્રો અને આભુષણ પસંદ કરે છે, સ્ત્રીઓની સમસ્ત કામના પાપ પૂર્ણ બને છે, અને સ્વભાવ બગડે છે. તેમનું ચારિત્ર દુર્બળ, અદ્રઢ અને કર્કશ બને છે, તેથી તેમને સદા બંધનમાંજ રાખવી જોઈએ. ઇત્યાદિ.

ઉપર ટાંકેલા વિચારો મનુસ્મૃતિ માંહેલા એક શ્લોકનો ભાવાર્થ છે. આવા અનેક શ્લોકો મનુસ્મૃતિના ઘણા અધ્યાયમાંથી મળી આવે છે. કેટલાક તો એવા છે, કે જે અદિઆ લખવામાં પણ સ્ત્રીઓનું અપમાન થાય ! વળી કેટલાક એવા શ્લોકો પણ છે, કે જેમાં સ્ત્રીઓનું સન્માન પણ કરેલું છે. “યદ્ય જાયેસ્તુ પૂજયન્તે, રમન્તે તત્ર દેવતાઃ”

છેવટમાં એટલુંજ કહેવાનું કે ભારતવાસીઓ ! જો દેશમાં સ્વરાજ્ય સ્થાપવા ચાહતા હો; સારા નાગરિક કેવળ કરવા ધારતા હો, તો પ્રથમ તમારે સ્ત્રીઓનો સત્કાર કરવો જોઈએ. તેમની માર્ગિક, માનસિક અને ચારીત્રિક શક્તિ પર વિશેષ ધ્યાન આપવું જોઈએ, તથા તેઓને દાસત્વમાંથી મુક્ત કરવામાં આવે તોજ ભારતજૂમિ પ્રાચીનકાળની પેઠે સ્વતંત્ર થઈ શકે. શુદ્ધિમાન, શક્તિમાન, યોદ્ધા, સંગમી અને વીર સંતાન ઉત્પન્ન કરી શકશે. સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિની કલ્પના કરવી એ તો આકાશ કુમુદ મેળવવા જરાશર છે.

ભારતજૂમિના પુરોહિતા દેવગાં આ સદાચરના પ્રમુખ ગ્રંથો જેવી પ્રાર્થના સંવિરમું છે.

સપ્તપદી.

લેખક : રા. રા. ચંદુલાલ દુબીલાલ મહેતા;

પતિ— રહેજે અતુલ બધી ઋતુએ સખિ તું,
ધાન્યાદિ સર્વ વિલયે . બહલાવજે તું;
આજે અનુપ મુખડાં લહવા ગ્રહું છું,
આશા પૂરી મન તણી કરજે પ્રિયા તું.

પતિન— છાંયે સદા વિચરતાં હરનીશ સ્વામી !
દુઃખે મુખે યમ્મશ હું સહધર્મચારી.

૨

આજા ધરી શેર મુખે દિન રમ્ય ગાથું,
હોમું કુદુંખીજન કજ શરીર મહાફં.

૩

તહારા અતુલ પ્રણયે નિજ ભાન ભૂલું,
હંમેશ મિષ્ટ વચને નવ માન ચૂકું.

૪

કાયો બધાં ધરતણાં કિલથી મુખાફં.
કીડા-પવિત્ર ઉરભાવ ધરીજ યાયું.

૫

સંભાળ સર્વ પરિચારકની લમ્મું,
ધારી મને ધીરજ દુઃખ વધાવી રહીશું.

૬

દેવો સમિપ પ્રિય ! આજ કફ પ્રતિજ્ઞા,
કોઈ કફ છડ ન સ્વપ્ન મહીંય કાળા.

૭

યસાદિ કાય કરતાં કરવા સહાય,
અપું શરીર પ્રિય પૂનિત ચલું મહાંય.

લેખક: રા. રા. દેવેન્દ્ર રણછોડરાય મેનનુંદાર.

ચારે છોકરાઓને સરખા ભાગકરી આપી ક્ષતુરચંદ શેઠે સંતોષથી પોતાનો દેહ છોડ્યો. શેઠે બહેપારમાં દીક પૈસો બેગો કર્યો હતો. છોકરાઓએ પણ એમની પાછળ થોડા અર્થ કરી વાહ વાહ કહેવડાવવામાં આજી રાખી ન હતી.

જૂઠું નેપથ્યું ચંદ્ર ગયું હતું; તોપણ છોકરાઓએ સૈયારોજ બહેપાર કરવાનું થોડા ધાયું. પહેલાં દરેક જણે દસ દસ લાખ રૂપિયા કાઢ્યા. તેવામાં રૂ ના બાવ બેસી ગયા હતા. વર્તાશિ પરથી અને પાછલાં વર્ષોના આંકડા પરથી લાગ્યું કે થોડા વખત પછી બાવ સારો આવશે, આથી રૂ ની ખરીદીમાંજ બધાએ રૂપિયા તેઓએ રેણી દીધા. આટલી બધી રૂની ગાંસડીઓ માટે એમને એક મંડારી વખાર ભાડે રાખવી પડી.

આ વખારમાં પહેલા દાણા બરવામાં આવના તેથી તેમાં ઉંદરો ઘણા પેલીઓથી આવીને વસ્યા હતા. એનાએક રૂની ગાંસડીઓ આવવાથી એમને ખારાક બંધ થયા. સરખા બૂબે મરવા લાગ્યા. પણ ઉંદર કંઈ નવું તેવું પ્રાણી નથી. એમને મીઠાજ દેકાણે રતો નહિ. છેવટે બધા ઉંદરોએ સાથે મળી સળા ભરી અને દરાવ પસાર કર્યો કે આમલી બધાએ જોઈશું નેરુએય તેટલા નેરુની જમી ગાંસડીઓ કાપવા માંડી. ઉંદર નેપું ઉરોગી પ્રાણી, જીંદું એકે નથી. બે ચાર દિવસમાંજ એક ખૂબાની જમી ગાંસડીઓ કાપી કરી નાંખી.

છોકરાઓ આ બેઠ આલા બન્યા અને ઉંદર દૂર કરવાનો ઉપાય શોધવા લાગ્યા. તેમણે મેળામાંથી એક ચુંદર શીકારી બિલાડી ખરીદી આણી. બિલાડીને પણ ચારે લાઈ-ઓએ સંધ્યારીજ ગણી. બિલાડીને ચાર પગ હતા. દરેક જણે અકેક પગ વહેંચી લીધો. એકે પોતાના ભાગમાં આવેલા પગને સોનાનાં ઘરેણાં પહેરાવ્યાં, બીજાએ મોતીના દાગીના ધાર્યા, ત્રીજાએ ઝરી કસબના વાગા પહેરાવ્યા, તો ચોથાએ રત્નજડીત હીરા માણિકના દાગીના પહેરાવ્યા. દરેકેજ દરતા દરતી જમવાનું બિલાડીને મળવા માંડ્યું. એક દિવસ જશેળી, તો બીજે દિવસે માલપુડા ને દૂધપાક, એમ ચાલ્યું.

બિલાડીને નો મજા પડી. તે ખૂબ જમી અને માતેલ સોદ જેવી થઈ. એક પણ ઉંદર એના પંજામાંથી છૂટવા પામતો નહિ. જતે દિવસે ઉંદરો દરમાંથી મળે પાળુ ઉંદરું કરી ચકતા નહિ. તેઓ આખરે કંટાળ્યા અને એક સામઠા પોતાનું રહેઠાણ છાંટી ચાલી નીકળ્યા.

હવે ઉંદર મારવાના ન રવા એટલે બિલાડી જગિયામાં ફતરાં સાથે લટવા લાગી. ફતરાં પણ એનાથી ડરતાં. એક દિવસ પાંચ શેરીના એક ઠાંપીઓ ફતરાં આ જગિયામાં આવી પહોંચ્યા. બિલાડી અને એની વચ્ચે લડાઈ જમી. બીજાં ફતરાંએ બિલાડીનો પણ લીંત અને ચપ્પી માર કરી છતાં ઠાંપીઓ ફતરાંએ નો એક પગ પોતાનું કરી. લાંબી

વહેવા લાગ્યું, એટલે બિલાડી, ‘આડં આડં’ કરતી એક પગ ઉંચો રાખી પોતાની વખાર આગળ આવી પહોંચી.

જે ભાઈના ભાગમાં એ પગ આવ્યો હતો તે ભાઈએ ડાંગે ડાંગે કાઢીયા કુતરાને મારી હાંપી કાઢ્યો. પછી બિલાડીને પગે તેલથી બીજવેલા ચીથરાંના પાટા બાંધ્યા. આંક દિવસ થઈ ગયા તોયે પાટો તો બાંધવોજ પડતો, અને તે પણ તેલમાં બોલેલો.

એક દિવસ બિલાડી, બહાર કુતરાં સાથે રમતી હતી. થોડે દૂર પાંચ માણસો તાપણી કરી તાપતા, ગપ્પાં મારતા બેઠા હતા. એવામાં એમિંતો ધકાકો સંભળાયો. બિલાડી તથા કુતરાં વિખેરાઈ ગયાં.

બિલાડી બહુ બહીકણ હોય છે. એ શ્વાસ-રોર દોડે જતી હતી. રસ્તામાં તાપણી સળગતી હતી ત્યાં એના તેલવાળા પગની હડફેટ વાગી. તેલવાળું ચીથરું એટલે સળગતાં વાર શી ? એકદમ મશાલની જેમ બિલાડીને પગે દીવો થયો. બિલાડી વધારે ગરમી અને છુત્ત મધને મશાલવાળો પગ ઉંચો રાખી નાંડી.

તે પોતાની ફતી વખારમાં જઈ ખૂણામાં બસાઈ ગઈ. માંસડીએ એક પર એક મોડેલો હતી તે છેક નીચેથી મળગવા મંડી એટલે ઉપરનીને સળગતાં વાર લાગી નહિ.

સારે ભાઈઓ આવીને બળતી વખાર જોવા લાગ્યા. અગ્નિની જ્વાળાઓ આકાશ સાથે વાતો કરતી હતી. જેતજેતવામાં આગીસ લાખ પર પાણી ફરી વળ્યું ને હવું ન હવું થઈ ગયું.

સરમાંના ત્રણ ભાઈઓએ ભેગા થઈ એવાને ધમકાવવા માંડ્યો કે “હારા ભાગમાં આવેલા પગે આ આગ લગાડી માટે હમારા પૈસા હારે ભરી આપવા પડશે.” વાણીઆઓ

પૈસા માટે સગા ભાઈને પણ મારી નાખતાં કરતા નથી.

પેલા બિચારાએ જવાબ આપ્યો, “હું શું કરું ? મહેં કંઈ જાણી. જોઈને એાંછી આગ લગાડી છે ? એમ ગણો તો તો તમારા ભાગના પગે પણ અંદર ગયા હતા, માટે જોટ આપણે સરખે ભાગેજ વહેંચી લેવી જોઈએ.”

ધણા દિવસ રકબક ચાલી પણ કરો નિ-કાલ આવ્યો નહિ. આખરે ત્રણે ભાઈઓએ એવા પર કોર્ટમાં ફરીઆદ નોંધાવી. નિયત ફરેલી તારીખે કોર્ટમાં કેસ ચાલ્યો. ન્યાયાધિશે જન્ને પક્ષવાળાને મવાલો પૂછી આગ કેમ થઈ, કેવી રીતે થઈ તે બધી હકીકત કહાવી. પહેલો એવા ભાઈનો વારો આવ્યો.

ન્યાયાધિશ:—તમારા ભાગમાં આવેલા પગને તેલવાળાં ચીથરાં બાંધેલાં હતાં ?”

એવો ભાઈ:—“હા હા.”

ન્યાયાધિશ:—“ત્વમે બિલાડીને સળગતા પગે અંદર જતાં જોઈ હતી ?”

એવો ભાઈ:—“હા હા, પણ બિલાડી હમારા ચારે ભાઈઓની હતી, હું એકલો જાનું ખર્ચ સારો ભરી આપું ?”

હવે પેલા ત્રણે ભાઈઓને ન્યાયાધિશે પૂછ્યું:—ત્વમે બિલાડીને અંદર જતાં જોઈ હતી ખરી ?”

ત્રણે ભાઈ:—“હા હા.”

ન્યાયાધિશ:—“એ કેવી રીતે જતી હતી ? ફટતી, દોડતી કે ધીમે ધીમે ?”

ત્રણે ભાઈ:—“સળગતો પગ ઉંચો રાખી ત્રણ પગે સપાટા બંધ ફટતી અને દોડતી એ અંદર લગાઈ ગઈ. માટે ખરી રીતે એણેજ હમને ખર્ચ ભરી આપવો જોઈએ.”

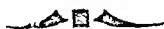
જજસાહેબે પાછું પેલા એવા ભાઈને

પૂછ્યું કે, " આ લોકો કહે છે તે વાત ખરી છે ? " પેલાએ હા કહી.

ખસ થઈ ચૂક્યું. સૌ સુકાદો સાંભળ્યા આતૂર થઈ ગયા. જજસાહેબે જજમેન્ટ વાંચ્યું:— " ચોથા ભાષના ભાગમાં આવેલો પગ ઉઘો રાખી બિલાડી દોડતી હતી, એટલે ખીન્ન ત્રણ પગો ભેગા મળી એ પગને અંદર લઈ ગયા; અર્થાત ચોથા પગની અંદર જ-

વાની ઇચ્છા નહોતી. આથી ખરો વાંક ત્રણ પગોનો જ છે, એ સા માટે ચોથા પગને લઈ ગયા ? માટે ત્રણ ભાષાઓએ મળી ચોથા ભાષને એનું નુકસાન ભરી આપ્યું. "

ધાર્યા કરતાં ઉલટું જ પરિણામ આવ્યું. ત્રણ ભાષાઓ ગણગણ્યા, " આ તો ખરેખર સોદો કરતાં સપડાયા. "

રંગારાને !

(રાસ.)

લેખક : રા. રા. મુળજી આશાસન ભગત

મારી ચૂંદડી રંગી દેજે:—

રંગારારે ! મારી ચૂંદડી રંગી દેજે:

હારે મારી ચૂંદડી રંગી દેજે:

ચૂંદડી ઝોઢીને હું તો લટકે ચાલું;

પ્રીતમ મોઢે રંગે—હારે

ચૂંદડી ઝોઢીને હું તો રંગગહેલ જાઉં;

રસીયો રીઝે રંગે—હારે

ઠાલનો રંગારા મારો શામળો રીસાયે;

શામળો રીસામણાં એ બૂલે—હારે

આજતો રંગારા મારી કાથ એ ન બોલ્યો;

ચૂંદડીમાં ચિત્ત એનું હુલે—હારે

મારી ચૂંદડી રંગી દેજે:—

રંગારારે મારી ચૂંદડી રંગી દેજે:

હારે મારી ચૂંદડી રંગી દેજે:

સ્નેહપૂર્ણા. ૪૨

(ચાલુ વાર્તા)

લેખક: શ્રીચુત ગોકુલદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુરા.

પ્રકરણ ચોપનમું

અભિન.

કે! યસના ટહુકાર સાથે સ્નેહપૂર્ણાના દિલની દેહીલા પણ ટહુકી.

“લાગે છે તો એજ! પેલા માસિકમાં છપાયેલી એમની છબી સાથે સરખાવતાં જરૂર છે તો એજ. એ-એ અહિં

ક્યાંથી હોય? શું યાત્રાએ આગ્યા હશે? એ તો રાજકોટ આવવાના હતા તે અહિં ક્યાંથી સંભવે?” પોતાની મેળે સ્નેહપૂર્ણા આ પ્રશ્નો પૂછ્યા લાગી. વસંતની છબી પુજનાર સ્નેહપૂર્ણાએ આજે વસંતને પ્રત્યક્ષ જોઈ પોતાના નયનોને તૃપ્તિ આપી.

બન્ને જ્યાં હતાં ત્યાં રહ્યાં. આગળ વધવાની શક્તિ અત્યારે બન્નેમાં નહોતી, બોલવાની શક્તિ પણ બન્ને ગુમાવવાની તૈયારીમાં હતાં. માત્ર હૃદય ચક્રતાં હતા ને આંખો વાત કરવા કોઈ કોઈ વખત ઉત્સુક થતી હતી.

સ્નેહપૂર્ણા આ વિષયમાં હિમ્મતવાન હતી. પોતાની સર્વ શક્તિ એકઠી કરી લેશે આગળ વધવા પ્રયત્ન કર્યો.

વસંત તો જ્યાં બેઠો હતો ત્યાંજ સ્નેહપૂર્ણામાં કવિતા જોતો બેસી રહ્યો. તેને અત્યારે મજનહારની સર્વ મજનશક્તિના તેજના બંડાર રૂપ સ્નેહપૂર્ણા લાગી. બહાણની સવ કૃતિઓની ઉત્તમ કૃતિ તરીકે સ્નેહપૂર્ણા તેને દેખાઈ સૌન્દર્ય દેવતાની સર્વ કલાઓની મુન્દરીરૂપ સ્નેહપૂર્ણા લેશે જોઈ.

બન્ને સંસ્કારી હતાં. બન્ને સમજુ હતાં. સ્નેહ ને મોહ વચ્ચેનો ભેદ પારખી શકતાં હતાં છતાંય મનુષ્ય સ્વભાવ પ્રમાણે સ્નેહ ને મોહનો મિશ્રીત ભાવ અત્યારે બન્નેમાં કંઈક. અંશે શરૂઆતમાં રહ્યો. અને એ મિશ્રીત ભાવના પરિણામેજ બન્ને કંઈ બોલી શક્યાં નહિં. બન્ને એક ખીજને ચાહે છે તેની શાક્ષી રૂપ બંનેનાં નયનો હતાં, ઉભયના હૃદયમાં એક ખીજને સ્થાન છે તેની સાખીતી હૃદયને ચડકે ચડકે પરખાતી હતી.

ફરીથી આંખોની ડીજ “ચોવલ ટહુકી. આ ટહુકારે સ્નેહપૂર્ણામાં નવીન ચેતન આપ્યું. તેણે વસંત જ્યાં બેઠો હતો તે તરફ જવા ફરી પ્રયત્ન કર્યો. આ વખતે તે પોતાના પ્રયત્નમાં સરજ

યધ. ન્હાનપણનો તોફાની સ્વભાવ જાત્રત થતાં તેણે એકાદ નવો પ્રયોગ કરી વસંતને તેના સ્થાનેથી ઉઠાડવા પ્રયત્ન કર્યો.

તે ચાલતી ચાલતી એકાએક યોભી.

“ઝાપ...ઝાપ...આ શું લાગ્યું...અરે...રે...!” આમ બોલતી બોલતી તે વાંકી વળી ને પોતાના બન્ને હાથે પોતાનો પગ જોરથી ઘાળી નીચે બેસી ગઈ.

આ જોતાં વસંત એકદમ સફાળો ઉઠ્યો. સ્નેહપૂર્ણાને કાટો લાગ્યો છે, અથવા કંઈ કરડ્યું છે એમ તેને લાગ્યું. પગમાં બહુ વ્યાધિ થતી હશે, તેથીજ સ્નેહપૂર્ણા લાં બેસી ગઈ હશે. સ્નેહપૂર્ણાને મદદ કરવા તે દોડ્યો.

એક ક્ષણમાં વસંત સ્નેહપૂર્ણા આગળ જઈ પહોંચ્યો.

“શું લાગ્યું? કાટો લાગ્યો છે? હું કાઢી આપુ?” વસંતે મદદ માટે પોતાનો હાથ લંબાવ્યો.

સ્નેહપૂર્ણાએ જાણે વસંતના શબ્દો સાંભળ્યાજ ન હોય તેવી બેદરકારી અતાવી.

“અરે.....રે.....રે.....આ.....આ...શું.....ય.....યુ.” સ્નેહપૂર્ણા ફરીથી ધીમે સ્વરે બોલી.

“તમને શું થાય છે? લાવો લાવો કાટો હોય તો હું ખેંચી કાઢું.”

વસંતે ગમરાયલા અવાજે તત્પરતા અતાવી.

સ્નેહપૂર્ણા પોતાની જાન ચતી જોઈ મનમાં ને મનમાં હસી. પોતાના મનના નિર્ણયના પ્રથમ દર્શને પણ તેણે આ તોફાન ક્ષણમાં મજા માની. તેણે પોતાના મદદગાર તરફ ડોડીયું કર્યું.

“બહુ લાગ્યું છે?” પોતા તરફ સ્નેહપૂર્ણાને જોતી જોઈ ફરીથી વસંતે કહ્યું.

“જાગ મ્હારો...હા...ય...પકડો...હું બે...હી...થાઉં” સ્નેહપૂર્ણાએ મનમાં ખુશી

થતાં પણ બહારથી વ્યાધી થતી હોય તેવું મોઢું રાખી પોતાનો હાથ લંબાવ્યો.

વસંતે પોતાનો હાથ સ્નેહપૂર્ણાના હાથમાં આપ્યો. બન્નેના હાથ મળતાં, ફરીથી કોયલ ટહુકી.

“અરેરે...આ તો કોઈ અદેખી કોયલ લાગે છે!” સ્નેહપૂર્ણા બેઠી થતી થતી બોલી.

વસંત-કવિ વસંત આનો કંઈ અર્થ સ્વમન્યો નહિ.

સ્નેહપૂર્ણા પગે લચકતી લચકતી વસંતનો હાથ પકડી ઉભી થઈ.

“કેમ! તમારો પગ લચકાય છે કેમ?” વસંતે ફરી પૂછ્યું.

વસંત હજી પોતાનું આ તોફાન સ્વમજી શક્યો નથી એ જાણી સ્નેહપૂર્ણાએ વસંત તરફ મીઠ માંડી.

“અરે પેલી તમારી બહાલી કોયલડી ટહુકી તે સાંભળવામાં હું તક્ષીન થઈ તેટલામાં આ ખાકામાં પગ પડતાં મરડાયો તેથી જરા પગ લચકાય છે.” સ્નેહપૂર્ણા આ બોલતાં બોલતાં કંઈ અનેરા સ્મીત હાસ્યે હસી. કોઈ ચિત્રકાર આ હાસ્ય ચીતરવા હાજર હોત તો આ હાસ્યમાં ખરેખરી કલા હતી.

‘તમારી બહાલી કોયલડી’ એ શબ્દોએ વસંત ચોંક્યો. પોતાને સ્નેહપૂર્ણા આજખી ગઈ હોવી જોઈએ.

હજી સ્નેહપૂર્ણાએ વસંતનો હાથ પકડી રાખ્યો હતો ને લચકાતે પગે ચાલવા પ્રયત્ન કરી રહી હોય તેવો ડાળ તેણે કર્યો.

“આપનો બહુ ઉપકાર થયો, મુસાદરજી! જો આજે હાથ ન આપ્યો હોત તો મને બેઠી થતાં બહુ મુશ્કેલી પડત.”

“એમાં ઉપકાર જેવું કંઈ નથી. માણસ માણસને હાથ નહિ આપે તો પછી મનુષ્યત્વની શોભા ક્યાં રહી?” સ્નેહપૂર્ણાના મંડડી જેવાં

મુંદુ સ્વરથી ફરી વસંતે દિવાનાની પરસાળમાં જતો હોય તેવો દેખાયો. સ્નેહપૂર્ણાને છોડવાનું લેને હવે ગમ્યું નહિ.

સ્નેહપૂર્ણાને પણ પૌતાનો હાંથ છોડાવવાની ઇચ્છા નહોતી પણ વિવેકની ખાતર હવે છોડવા વિના છૂટકો નહોતો.

“હવે હું મ્હારી મેળે ચાલી શકીશ આપે આપેલી મદદ માટે આપની હું આભારી છું. જેવો હાથ આપ્યો તેવો હમેશાં આપશો એવી આશા છે.” સ્નેહપૂર્ણા બહુ ગર્ભિત ભાષામાં બોલી.

“ત્હમારું નામ હું જાણી શકું ?” વસંતે આતુર ને થડકતે હૃદયે પ્રચલ્ન કર્યો.

નામ જાણીને શું કરશો ? આપને મ્હેં પેલા કુલવેલના માંડવડા નીચેથી અહિં સુધી આવવા માટે તકેસીદ આપી છે એટલે આપ કહેશો તો મ્હારે મ્હારું નામ આપવુંજ પડશે પણ આપને કંઈ ખાસ જરૂર છે ?” સ્નેહપૂર્ણાએ વસંતની ઇનેજનીને વધારે જગૃત કરવા કોશિષ કરી.

“કંઈ ખાસ જરૂરનો સવાલ નથી પણ આ જીવ્યાત્રામાં ઘટ્ટાવનના આ બાગમાં યમુનાને કાંઈ મ્હને ત્હમારો મેળાપ થયો હતો તે યાદગીરી કાયમ રહે તેને માટે હું યુજું છું.”

જીવ્યાત્રામાં સ્નેહપૂર્ણા માંડવડા હાથે હતી. “પણ પ્રથમ આપનું નામ કહેશો ? મ્હને પણ ખબર પડે કે મ્હને હાથ આપી મદદ કરનાર આપ કોણ છો ?”

વસંત નામ આપવું કે ન આપવું લેના વિચારમાં હતો તેટલામાં દૂરથી અવાજ આવ્યો:

“પૂર્ણાબહેન ! એ...પૂર્ણાબહેન !”

ભાનુમતિએ જાગૃત ચતાં સ્નેહપૂર્ણા ન દેખાવાથી બુમ મારી. તે ઉભી થઈ ને લેની અંતરણી વચ્ચે લેણે સ્નેહપૂર્ણાને એક-યુવાન સાથે ઉભેલી જોધ.

કંઈક આશ્ચર્ય, કંઈક તિરસ્કાર, કંઈક ગુસ્સો ને કંઈક ગંભીરતાના ભાવો ભાનુમતિના અંગેરા પરથી પસાર થઈ ગયા. આ મજાયાત્રામાં સ્નેહપૂર્ણાને આગળે એવો એ કોણ યુવાન હશે ?

લેણે શરી બુમ પાડી.

“પૂર્ણાબહેન ! ત્યાં શું કરો છો ?”

વસંત ભાનુમતિના અવાજમાં રહેલી ભાવના સ્તબ્ધ ગયો. સ્નેહપૂર્ણા શું જવાબ આપે છે તે વિચારમાં તે ત્યાનો ત્યાંજ ઉભો રહ્યો.

“અરે ભાભી સાહેબ ! ત્હમે જાનો તંકલીક લઈ અહિં પધારો. ત્હમને એક જોવા જેવું મુન્દર પક્ષી બતાવું.” સ્નેહપૂર્ણાએ પૂર મસ્તીભર્યા અવાજે આ શબ્દો ઉચ્ચાર્યા.

વસંત આ જવાબથી કંઈક આશ્ચર્ય પામ્યો. અહિં એવું તે કીયું પક્ષી છે ? તે પોતે આ વાત સ્તબ્ધ શક્યો નહિ.

“મુસાફરજી ! ત્હમે મ્હારું નામ તો અનાયાસે સાંભળી ગયા. ત્હમે બડા ભાગ્યશાળી લાગો છો હાં !”

સ્નેહપૂર્ણા યોગ વખતમાંજ એટલી બધી છુટ લેશે એવો વસંતને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહોતો. લેને તો એમ લાગ્યું હતું કે આ પ્રથમ મિલને સ્નેહપૂર્ણા બહુ ગંભીર બની જશે. તે પોતાની સાથે પુરી વાત પણ નહિ કરે. લેને કપિંજલાનો એક પત્ર યાદ આવ્યો. સ્નેહપૂર્ણા વિષેની હકીકત લેણે યાદ કરી તો એ હકીકતનો અહિં લેને સાદાકાર લાગ્યો.

સ્નેહપૂર્ણા જેની તો છટાંથી બોલતી હતી કે ગમે તેવો મોઢાંધ માણસ પણ નિર્દોષતાને આરે જઈ લેશે. લેને શબ્દે શબ્દે તોફાન હતું. એ શબ્દની અંદર નિર્દોષ મીઠી મસ્કરી ગુપ્ત રહેલી હતી. વસંત આ સર્વ પારખી ગયો. પોતાનો પગ લચકાઈ ગયો છે એ

પ્રસંગ થોળવામાં પણ સ્નેહપૂર્ણાએ કુશળતા
જતાવી હતી તે હવે વસંતને સ્હમન્નયું.

આનુમતિ બ્યાં વસંતને સ્નેહપૂર્ણા ઉભાં
હતાં હાં આવી પુગી.

“ બાબી ! આમ આકળાં શા માટે થાઓ
છો ? ત્હમારા ચહેરાને જરા હસતો રાઓ. ”
વસંતને બોધ આનુમતીમાં થતા કેરકાર સ્નેહપૂર્ણા
પારખી ગઇ.

“ ત્હમારી એ દેવે ક્યારે જશે ? આ
અળણી ભૂમિમાં અળણ્યા દેશમાં આવે
પ્રસંગે ત્હમને આવી મરકરીઓ કરવાનું કેમ
ગમે છે ? ” આનુમતિએ ત્યાંથી સ્નેહપૂર્ણાને
દરે લઇ જવા કંઈ કપકાબરી બાપા વાપરી.

“ આ ભૂમિને ત્હમે અળણી ભૂમિ કહે
છો ? જગતવંચ કૃષ્ણની વિહારભૂમિ-ભારત-
વર્ષને જગતમાં પ્રથમ પંકિત અપાવનાર
જાનમૌલી કૃષ્ણની ગેલનભૂમિ-દેવ દેવતાઓ
પણ જે ભૂમિમાં અવતાર લેવા તલસતા
રહે તેવી પૂણ્ય ભૂમિને અળણી ભૂમિ ન
કહી શકાય. એ ભૂમિના તરંગો, વેલડીઓ,
પંખીઓ તથા મનુષ્યો મગજખીંટી એમ કહી
શકે કે અમ્હારો વુજભૂમિમાં વાસ છે. ”

“ એ બધુ ખરું પણ મ્હારા પ્રશ્નનો એ
જવાબ નથી. ” આનુમતિએ ઢુકે પતાવવાની
ધ્વજા બતાવી.

વસંત આ બાબી નાખુંદના ચહેરાપર થના
કેરકારથી બળ્લીની રિથિત સ્હમન્ન ગંગા. હેજો
તો મૈત્ર રહેવામાં રીક માન્યું.

આનુમતિને હવે જરા વિચાર કરવાનું
મન થયું કે આ પુવાન કોણુ હશે ? આજે
પૂર્ણા એટલી બધી ખુશ દેખાય છે તેથી આ
વાતમાં કંઈ બેદ દોષો ન્બેછે. તેના ચહેરા-
પરથી આસ્તે આસ્તે આશ્ચર્ય, તિરસ્કાર ને
શુસ્તાની છાંયા ઉતરતી ગઇ ને તેને બદલે તે
કંઈક વિચારમદ દેખાડે.

“ બાબી ! ત્હમને મ્હેં અહિં બોલાવ્ય
તે કંઈ પુતળાંની માફક ઉભાં રહેવા માટે નહિ
ત્હમારે પેલું પક્ષી જોવું છે ના ? ”

“ કીયું પક્ષી ? ”

“ ત્હમને યાદ નથી આવતું ? ગયા
સોમવારે આપણે ગોમુળ ગયા ત્યાંના એક
બગીચામાં મોર ને ઢેલડી આપણે જોયાં હતાં. ”

“ હા. બરાબર છે. ”

“ પછી મ્હેં ત્હમને ‘મુંદર પંખી’ નામનું
એક કાવ્ય ગાઇ સાંભળાવ્યું હતું. ”

“ હા. તે પણ યાદ છે. ”

“ ત્હમે એ કાવ્યના કર્તાનું નામ પૂછ્યું
હતું. ”

આ સાંભળતા સાંભળતાં વસંતનાં દિલમાં
કંઈ અનેરી ઉંવા પ્રકરી. સ્નેહપૂર્ણા પોતાને
બરાબર જોળખી શકી છે તેની તેને ખાતરી
થઇ. સ્નેહપૂર્ણાની બોલવાની આતુરી પર તે
બહુ ખુશ થયો.

કાવ્યના કર્તાનું નામ પૂછ્યું હતું એ
વાક્યથી આનુમતિ પણ સહજ સ્હમન્ન ગઇ.
શું આજ વસંત કવિ હશે ? એ પ્રશ્ન તેના
દિલમાં રમી રહ્યો. તેણે સ્નેહપૂર્ણાના પ્રશ્નનો
ઉત્તર આપ્યો.

“ હા ! મ્હેં તે માટે ત્હમને પૂછ્યું હતું. ”

“ ત્યારે જે કવિ મુંદર પંખીને જગત
સમક્ષ મૂકે તે પોતે કેયું મજાનું પંખી હશે ?
બાબી ! હવે ખુશ્તા ગાદોમાં કવી દડો કે એ
મોર તે આપણા આ મુસાફર ! ” છેત્રા
રાખ્યા બોલતી વખતે સ્નેહપૂર્ણાએ કંઈ અળ્ય
બાવ બતાવ્યો.

આનુમતિ હદયથી ઉગી. પોતાની નાખું-
દના બાવિ પ્રિયતમનો આ અણુવાણો મેળાપ
તેને ગમ્યો.

“ કયમ મુસાફર ? મ્હારી બૂલ થતી
દોષ તો તેનો ખુલાસો કરવાની ત્હમને પૂર્ણ
મત્તા છે. ” બોલનાં બોલનાં સ્નેહપૂર્ણાએ
મોડું હાસ્ય કર્યું.

વસંતે જવાબમાં એ મીઠું હાસ્ય કીધું. ત્હેને તો કપિંજલાનાં શબ્દો યાદ આવ્યા કરતા હતા. સ્નેહપૂર્ણાના સહચારથી ચોતાનું જીવન સુખી થશે એમ ત્હેને આ દુંકી મુલાકાતમાં પણ ખાત્રી થઈ ગઈ. ત્હેને એમ પણ લાગ્યું કે આવી કન્યકાઓ તો ભાગ્યેજ ક્યાંક હશે કે જેમાં સ્નેહપૂર્ણા જેવી શક્તિઓ હોય. મોહને તદન માત્રી નાંખી નિર્દોષતાના અંગો વિકસાવવાની ત્હેની કલા જોઈ તે ખુબ પ્રસન્ન થયો. વર ને કન્યા ઉભયને પીઠાનતાં હોય-કલયના આત્માને ઓળખતાં હોય તો હિંદુ મસારમાં સ્વર્ગ ઉતરે એ માત્ર કલ્પના નહિ પણ સત્ય હકીકત છે. એ જગતને દેખાડવા માટે સ્નેહપૂર્ણા તો આદર્શ હોય એમ ત્હેને અત્યારે લાગ્યું.

“પૂર્ણાબ્દેન ! એ કવિતાના મોરનાં તો ત્હમે દર્શન કરાવ્યાં પણ દેલડી ક્યાં ? ” ભાનુમતિએ પૂર્ણા ને વસંતની શ્લોકો એકસરખાં ભાવથી જોતાં જોતાં પ્રશ્ન કર્યો.

“ દેલડી ક્યાં ? ” એ પ્રશ્નને એ ત્રણેની આંખોમાં એક સરખો અજબ ચમકાર દેખાયો. ત્રણેના હૃદયમાં એક સરખી ભાવના પ્રકટ થઈ.

સ્નેહપૂર્ણા એજ દેલડી એમ કહેવાને વસંત તલપાપડ થઈ રહ્યો. પણ વાણી તેની મઠ્ઠે ન આવી તેથી તેના હાસ્યમાં, ત્હેની ઈથીમાં ત્હેને જે કહેવું હતું તે દેખાઈ ગયું.

ભાનુમતિના પ્રશ્ને સ્નેહપૂર્ણાને ખુબ આનંદ આવ્યો. મોર ને દેલડી એક જીવનની પાસેજ છે એમ જવાબ આપતાં આપતાં તે કંઈ સરમથી અટકી.

ભાનુમતિએ વસંત તરફ કંઈ હાથબરી દર્શી દેકી પૂછ્યું.

“ તારે આપનું નામ વસંત કવિ કેમ ? ”

વસંત જવાબમાં સદાજ મીઠા હાસ્યે હસ્યો.

“ હા. મ્હને લોકો વસંત કવિને નામે ઓળખે છે. ”

“ પૂર્ણાબ્દેન ! તારે આપણી વૃજયાત્રા તો ફળી. આપણને પ્રથમ પગલેજ શક્તી રાકુન થયા. ”

“ હા જરૂર. આવા કવિનો સહવાસ આપણને જરૂર આનંદ આપશે. વૃજની મીઠડી ભૂમિ અને વૃજના મીઠડા કુદરતી દ્રવ્યોને આપણે જે દ્રષ્ટીએ જોઈએ તેના કરતાં એ કવિદ્રષ્ટી કંઈ અજબ અંતેરા ભાવથી એ સર્વ જોઈ આપણને શ્લોકવર્ણ. ક્યમ મુસાફરશુ ! આ વૃજયાત્રામાં અમ્હારા સાથી થશે કે ? ” સ્નેહપૂર્ણાએ વસંત તરફ મીઠ મીઠી જોયું.

વસંત એનો જવાબ આપે તે પહેલાં ભાનુમતિએ વસંતની હાંજરીમાં વસંતનો પાંડ લગવ્યો.

“ ત્હમે એ સવાલ જો મ્હને પુછો તો હું તો એનો એજ જવાબ આપું કે ત્હમારી સાથે માત્ર વૃજયાત્રામાં નહિ પણ આખી જીવનયાત્રામાં હું સાથી થઈ રહું. ” ભાનુમતિએ સ્નેહપૂર્ણા તરફ એક કટાક્ષ દેક્યું.

“ ત્હમે તો જરૂર મ્હારા સાથી થઈ રહેા બાબી ? પણ આપણે તો આ મુસાફરજીને પુછીએ છીએ. તેઓ આપણને બરાબર પીઠાનતા નથી. ફર ફર દેશનાં આપણે બધાં મુસાફર છંએ. એક જીવન સાથેના આ પ્રથમ સમાગમ છે તેથી એ પ્રશ્ન મ્હે પૂછ્યો. ”

“ ત્હમે તો હંબર ને એક પ્રશ્ન પુછશે તેથી શું ? મ્હારો તો એકજ સીધો હિસાબ કે એક વખત ત્હેની સાથે સંબંધ બંધાયો તે યુગ યુગ સુધી કાયમ રહેવાનો. ” ભાનુમતિએ વસંતને આડકતરી રીતે જાણત કયો.

આ ભાતી નણુંદની મીઠડી વસંત ખુબ

“ભાભી ! તમારી ને ચોખાણીની વાતોમાં હું ને ચરત કરવા માણું છું તે વાત બૂલાઈ જવાય છે. ત્હમે સાક્ષરી ભાષામાં વાતો કરી મ્હારી વાત ઉઠાવી દેવા કેશવ કરો છે જે દીક ન કહેવાય. ” ભાભી તરફ નાથુંદે નેહભરી દ્રષ્ટીથી જોયું.

“અમ્હે આપના પક્ષમાંજ છીએ ખેન ! ત્હમે સલકારો પછી ત્હમારા ભાભી અને અમારા આ યજ્ઞમાન કવિરાજ બન્ને ગાશે. ” વનમાળીએ બહુ ગંભીર બની ક્યુલાત આપી.

“અરે વાહરે ચોખાણ ! તમારા યજ્ઞમાન તરફથી પણ ત્હમેજ ક્યુલાત આપી દીઓ છે ?”

“તમારા યજ્ઞમાન છે એટલે મ્હને એ ક્યુલાત આપવાનો હક્ક છે, ”

“વનમાળીજી ! લાહુ ખાવાનો કે દક્ષિણા લેવાનો ત્હમારો હક્ક સાબીત કરતા હો તો તો દીક. પણ યજ્ઞમાનને ગાતા ન આવડતું હોય છતાં ગવાવવાનો પણ હક્ક ત્હમને ખરો કે ?” વસંતે હસતાં હસતાં ટકાર કરી ”

“હું જેમ ગાઉં છું એમ કંઈ ફેટા. એટલો બધો કાવલો લગાવવાની વાત ક્યાંથી લાગ્યા ? ચાલો ખેન, આપની ચરત ક્યુલા છે. આવ હવે ગાઓ. વનમાળીએ રનેડપૂર્ણાને ગાવા માટ વિનંતી કરી

ભાનુભતિએ સિવારી છેડી. રનેડપૂર્ણાએ ગીત લલકાર્યું :

ચાલી મહીયારી મહી વેચવાને મટકે.

ઝાંઝરને ઝમકે,

વૌંજવાની ઇમકે,

ચાલી મહીયારી મહી વેચવાને મટકે,

મ્હામા રે મળીયા કૃષ્ણજી કાળા,

વૃજવિહારી મેરલીવાળા,

દાણુ ચુકાવી આપી;

હિરસો દે મ્હારો માપી,

છટા બનીશ વૃજમાળા તું પલકે,

ચાલી મહીયારી મહી વેચવાને મટકે.

આધા રો કદાનજી ત્હમને ન શોભે,

શાને લોભાઓ દાણી દાણુ તણા લોભે;

આપું ગોરસ પીઓ પ્રેમ ભરી હલકે-

ચાલી મહીયારી મહી વેચવાને મટકે.

ઝાંઝરને ઝલુકે,

વૌંજવાનો ઇમકે,

ચાલી મહીયારી મહી વેચવાને મટકે.

મધુર કંઠે, મોઢી હલક ને પ્રેમભરી ભાવનાથી ગવાયલું આ ગીત સાંભળી વસંત મુગ્ધ થયો આણું જગન અત્યારે તે બૂલ્યો. રસમાં ને તરબોળ થઇ ગયો. કૃષ્ણ ને મહી વેચનારી મહીયારીનું દ્રવ્ય તેની આંખો સમક્ષ ખડું થઇ ગયું. ગોરસની રસ છેલ ઉઠાવતો કન્દયો, પોતાની મસ્તીમાં મસ્ત બનેલી પ્રેમચક્રવ્યુર શાધિકાનાં દ્રવ્યો નેના લલચપટમાં ઓનરાઈ ગયાં

“હવે કવિરાજ ! વનમાળીજીની મરત ત્હમે પુરી કરો. ” ભાનુભતિએ સિવારી પર અંગુલીઓ ફેરવતાં ફેરવતાં કયું.

(અપૂર્ણ.)

સંપાદિકા: જીવન ગ્રંથાલોક મહેતા.

૭૬. આશ્વકારકે. ૧૨. લંગામનું એક માપ. ૧૩. લક્ષ્મીનું એક નામ. ૪. યવું. (આનાર્થ) ૬. વેરાગણ. ૭. અભિપ્રાય. ૮. મુસલમાનોની એક જાત. ૯. મસાલેદાર કદી. ૧૧. પાંદુ રાજની મોટી રાણી. ૧૪. તારૂં. ૧૫. કોઈ વસ્તુ બળી બળ પછી જે વચે તે. ૧૬. મૃત્યુનો દેવ. ૧૭. એક નાની સંખ્યા. ૧૮. આકાર. ૧૯. એક ગોળાકાર રમકડું. (બહુ વચન) ૨૦. હથીયાર ૨૩. ડકો. ૨૭. છાટા નહિ તે. ૨૮ તારૂં. (સંસ્કૃત) ૨૯. અભિપ્રાય. ૩૦. પિતાના પક્ષનું એક સગપણ. ૩૧. પડો-ઢર એક પાસેનું સગપણ ૩૫. પ્રાપ્તિ. ૩૬. વિષ્ણુનો આશ્રમો અવતાર. ૩૭. ધાતકીપણું. ૩૮. પરવાનગી. ૪૦. આમતેમ આલવું.

(આગ્રાધ.) ૪૧. સાર. (સંસ્કૃત) ૪૨. જુના વખતનું એક લઘાણું હથીયા. ૪૩. સેવિકા ૪૪. દોલત.

[નોંધ: આ ઉખાણાની હરિદ્વાર્ધમાં માસિકનાં દરેક સ્ત્રી ગ્રાહક, તેમજ જે બહેને પોતાનાં પતિ, પુત્ર, ભાઈ કે પિતાને નામે માસિક મંગાવતાં હોય તેઓ સર્વ ભાગ લઈ શકશે. સ્ત્રી ગ્રાહકોના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ હરીદ્વાર્ધમાં ભાગ લઈ શકશે. જવાબ લખ્યે મોકલનારે પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય જણાવવો. ગ્રાહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિદ્વાર્ધમાં નામ દાખલ નહિ થાય. દરેક જવાબ સાથે એક આનાની પોષ્ટની ટીકીટ બીડવી. એક જથ્થે એક કરતાં વધારે જવાબ લખી મોકલી શકશે. આ ઉખાણાનો જવાબ તા. ૩૧ મી માર્ચ ૧૯૨૬ સુધીમાં અમને મળી જાય તેવી રીતે મોકલી આપવો.]

જન્યુઆરી ૧૯૨૬ના અંકમાં આપેલા ઉખાણાની હરિદ્વાર્ધનું પરિણામ.

જન્યુઆરી ૧૯૨૬ના અંકમાં જે ઉખાણું આપ્યું હતું, તેના બધા મળીને ૧૮ જવાબ આવ્યા હતા. તેમાંથી ૧૧ જવાબ ખોટા હતા અને ૬ જથ્થા ગ્રાહક ન હોવાથી તેમનાં નામ કાઢી નાખવામાં આવ્યા હતા. પછી બાકીના જવાબોનાં નંબરની ચીઠ્ઠીઓ કરી જ્ઞાતા બાળક પાસે ઉપકાવતાં તેમાંથી નીચેની બહેનોનાં નંબર નીકળ્યો છે, જેટલે એ બહેનોને ધન્ય આપવાનું જાહેર કરીએ છીએ.

બહેન સાતુમતિ વંદલસદાસ, વિદેશપારકે રાષ્ટ્રીય શાળા.

વિદેશપારકે.

એ બહેનને " ત્રિવેલ ગીતા " નામે પુસ્તક બેટ તરીકે મોકલી આપીયું. એ બહેન ધનામ ગેજવડાં ભાગ્યશાળી થયાં છે તે માટે અમે તેમને અભિનંદન આપીએ છીએ.

જે બહેનોનાં જવાબ ખરાં હતાં તેમના નામ નીચે આપીએ છીએ:

સૌ. સુનીગૌરી સેતલવાડ, ક. પુષ્પાવતી હોરાલાલ પારેખ, સૌ. ભદ્રિકા કુશીન મહેતા, સૌ. કુસુમકુમારી, સૌ. મોતીબહેન તુલસીદાસ મહેતા, સૌ. મનોરમા સુનીલાલ હાંસોટી, સૌ. મંદિની કુ. ક. કુમર રાવજી, સૌ. પ્રિયજાળા દીવેત્રીયા, સૌ. વિન્યાસલક્ષ્મી શેઠ, સૌ. પુષ્પાવતી હર્ષદલાલ શોધન, સૌ. નિલમ શોધ, જ. સૌ. મન્નાગૌરી હર્ષ શારદામૈરી, મિત્રીસ વિજયાગૌરી શેઠ, મોતીબાઈ રણહોદાસ, સૌ. ગ્લાગૌરી બટ્ટ, સૌ. સવિતાગૌરી દોલતરાવ દેસાઈ, સૌ. મણિગૌરી વલ્લભજી દાસ, સૌ. રતનલક્ષ્મી ત્રીકુમદાસ દામજી, સૌ. લલિતાગૌરી નાનુભાઈ દેસાઈ, સૌ. પદ્માવતી બિહારીલાલ કાજી, સૌ. વિદ્યા ચિતુભાઈ, સૌ. સરસ્વતી ચાર્મી, પુષ્પાવતી માર્કેલાલ દેસાઈ, સૌ. સુચીત્રા મોદામદન દેસાઈ, મુરજીબહેન ચંદુલાલ કાજી, સૌ. અતિથુભ ઝેરી, સરસ્વતી રણહોદાલાલ દીવાનજી, મિત્રીસ એસ. બટ્ટ, તારાગૌરી બાલુભાઈ, જસવંતી દીનકરદાસ ભટ્ટ, તારાલક્ષ્મી ગાંધી, સૌ. જ્યાવતી પ્રાણુલાલ, સૌ. મણિબાઈ જીજીલાલ, સૌ. સરવૃદ્ધ દીવેત્રીયા, કજાવતી નવનીલદાસ મહેતા, સૌ. ઉષ્માગૌરી કારીઆ, સૌ. ચંદ્રાવતી દેવે, સૌ. દીપ્તિબાઈ જગજીવન કોરેસી, સૌ. પદ્માવતી મગનલાલ મહેતા, સૌ. અનમ્યા ૮/૦ થી. હરીપ્રસાદ આસ, કાન્તાગૌરી સામલાલ, બહેન મણીબહેન ચંદુલાલ શાહ, સૌ. સવિતાગૌરી બંસીવાળા, સૌ. પ્રભાવતિ શોધ, સૌ. જ્યાલક્ષ્મી મોદી, સૌ. મોતીબહેન દિવેત્રીયા, બહેન રમાગૌરી મહેતા, સૌ. અવનંતિકા આચાર્ય, સૌ. શારદા પૂર્ણાંત.

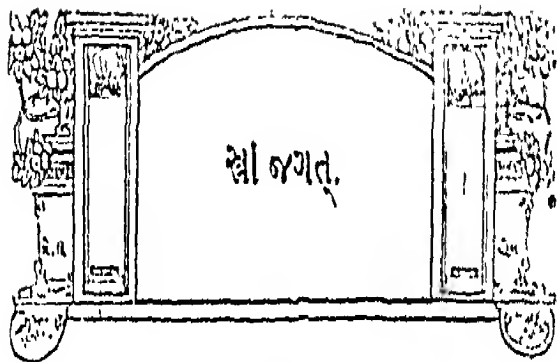
એ ઉખાણાનો ખરો જવાબ નીચે પ્રમાણે છે:—

૧ હૈ	૨ વા	૩ ત	૪ ન				૫ ન	૬ ર
૭ લ	૮ વા	૯ જ	૧૦ મ		૧૧ મ	૧૨ દા	૧૩ લ	૧૪ સા
	૧૫ ઝા		૧૬ રકા		૧૭ મ		૧૮ રા	૧૯ ય
	૨૦ હું	૨૧ ગ	૨૨ ર		૨૩ રા	૨૪ મા	૨૫ ય	૨૬ ણ
૨૭ વી	૨૮ ર	૨૯ હા	૩૦ ક		૩૧ મ	૩૨ ગ	૩૩ ધ	
૩૪ ર	૩૫ જ		૩૬ લ		૩૭ રી		૩૮ મ	
૩૯ ૪૨	૪૦ વા	૪૧ ન	૪૨ ગી		૪૩ ય	૪૪ મ	૪૫ રા	૪૬ જ
૪૭ સ	૪૮ ડા				૪૯ મ	૫૦ હા	૫૧ જ	૫૨ ન

કુપન-માર્ગ ૧૮૨૬

માસિકનાં ગ્રાહક ન હોય તેવાં કોઇ બહેનો ઉખાણાની હરિશ્ચંદ્રમાં લાગુ લેવા ઇચ્છતાં હોય તો તેમણે આ કુપન ફાડીને પોતાના જવાબ સાથે એક આનાની ટીકીટ સહિત બીડવી. એવી રીતે કુપન મોકલનારને હરિશ્ચંદ્રમાં દાખલ કરવામાં આવશે.

તંત્રી, “ ગુણમુંદરી ”

62

મુંબઈની એલેક્ટ્રીસિટીના મેદજના સુજરાની
મંડળનું વાર્ષિક એકસમેલન મા. ૧૫મુવાલ
મોદનવાલ ઝોરીના પ્રમુખપાના દોરણ હતવવામાં
આવ્યું હતું. તે વખતે ડાયેક્શની કુમારીકાઓએ
ઈંદ્રમે અરજ એ નામનો સંવાદ મળી રાણી રીતે
બજારી બતાવ્યા હતા.

X X X

વિમેન્સ પ્રિન્સિપલ ટેમ્પરેન્સ યુનોએનર્ની સત્તરમી
વાર્ષિક પરિવર્તની મુંબઈમાં ચલેલી બેઠક દરમિયાન
આપણા સિનેમા થીએટરોમાં વાપાનર્વા ચિત્રો
બતાવવામાં આવે છે તેની સામે વિરોધ દર્શાવ્યા
દનો. ખાસ કરીને રાજ્યની રાજનીતીમાં તેમજ
વાર્તામાં આવે તે સામે મનો મન દર્શાવવામાં
આવે છે.

તેને લીધે પ્રદર્શનના વિસ્તારમાં ધણક ભાગ્ય-
નેજ વિભાગેનો વખાણો થયો છે. બાજીને જ્યાં-
વચના ઉપાયો બતાવનારા નમુનાઓ બાજીદિન-
વર્ધક સોઝાપરી ઉત્કૃષ્ટી રજુ કરવામાં આવ્યા
છતાં.

સેનીટરી એનાલોજીયન 'તેમજ મુનીસીપાલિટી ટ્રસ્ટી ડૉ. એન. ડી. વેનકટેશ્વરને 'ગોપીવલ્લભ, ખદી, દુધ, મુલાનડખાનાનો મિલકત પોટ', અને મરીનાના મગનોમા એજ પ્રસન્ન વપરાતા અનુભવાસીમર્મી એવમ્ સ્થાપે તેની સરખામણી, પીવાના પાણીમાં મળા અમ્લક વનેદેના દિખાવ ૧૫ ૧૫૦ દર્શન દાઝીન હમરીલુગના હાથેદાર એવર ફ્રેન્કિ-મન દર્શનો, મગી, એલેસીયા, વગના, વાને નાનૌ વપર આપનારા દિખાવો અને માંવના ચોના

બાળ પ્રદર્શન પ્રભ મટિ મંદત ખુલ્લું સજવમાં
આવ્યું હતું. ફક્ત પહેલાજ દીનસે માત્ર જે
આનાની નામની ફી લેવામાં આવી હતી.

મુંબઈમાં ઉજવવામાં આવેલા બાળસપ્તાહને
બીજા દિવસે લેડી વિલ્સનનાં પ્રમુખપણા નીચે
શ્રીઓની એક સભા મળી હતી. લેડી વિલ્સને
બાપણ કરતાં બાળવખતે રિવાજ આપણા
સમાજને કેટલું તુકશાન કરે છે તે વિષે વિવેચન
કયું હતું.

મુંબઈના એક પારસી વિધવા બાળ રતનબાઈ
મરજબાન દસ્તુર પોતાની પાછળ રૂ. ૫૧,૫૧૯ ની
મિલકત મૂકી ગયાં છે. જેમાંથી રૂ. ૩૦૦૦ તું
બ્યાજ દર વર્ષે ગરીબ પારસીઓને બજાવવામાં
ખસવવાનું વીલ કયું છે.

મુંબઈમાં કાઝીપૂરામાં રહેતાં હસ્તાનખાન
નામના માણસે પોતાની બેરી ઉપર વહેમોધને
કુશીયેથી હાલતમાં પોતાના સાળા ઉપર કુહોડો
મારવાને હાંક્યો પણ કુહોડો ઝીનતી લેવામાં
આવ્યો હતો તે ગજવામાંથી તેમજની બાદલી
કાઠી થોડો તેમજ પી ગયો હતો. તે પછી વરત
ઉઘડીઓ ચઢ હતી. જેથી તેને હોસ્પીટલમાં લઈ
જવામાં આવ્યો હતો ત્યાં તે મરણ પામ્યો હતો.

રત્નાગિરીમાં માચું મહિનામાં શિશુ સપ્તાહ
ઉજવવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે અને તે માટે
એક કમિટી પણ નીમવામાં આવી છે.

જલ્દામની સ્ત્રીત્રિક હોસ્પીટલમાં સ્ત્રી દસ્તી-
ઓની સારવાર કરવા માટે એક રાસ્ટ્રોનીટ
મેડીકલ સર્પિસની બાળ ડોક્ટરને નીમવાનું નક્કી
કરવામાં આવ્યું છે.

વડોદરા રાજ્યના વીસતગરનાં લેડી ડોક્ટર બેન
જ્યાબહેન ખાંડવાલાએ વધુ અન્યાસ માટે વિદાયત
જવા માટે આપેલું કાળનામું મંજૂર થયું છે.

વડોદરા રાજ્યમાં સાદમિક, ત્રિજન વગેરે
મળવા લેવા સી પુરેતા વક્ત્રના હોય તેમના

વિષેની માહિતી બેગી કરી પુસ્તક રૂપે. ઉપાવવા
શ્રી. મહારાજ સાહેબની આજ્ઞા. થઈ છે.

સી. વિદ્યાબહેન નીલકંઠને મળેલી ચાંદ
માટે તેમને અભિનંદન અને માનવત્ર આપવાનો
મેળાવડો અમદાવાદમાં શ્રીમતી સરસાદેવી અંબા-
લાલના પ્રમુખપણા નીચે કરવામાં આવ્યો હતો.

બોરસદ તાલુકાના કાણા ગામના દોથી-
બાવાને પોતાની સ્ત્રીને છરીથી ગળીર ઠબ કર-
વાનાં આરોપ માટે બોરસદના રેસીડેન્ટ ફસ્ટ
ક્લાસ મેજસ્ટ્રેટે યુનેડગાર ઠરાવ્યો હતો અને સેરા-
ન્સ કોર્ટમાં તપાસ ચાલી હતી. ત્યાં આરોપીને
યુનેડગાર ઠરાવી આર વર્ષની સખત કેદની સજા
કરી હતી.

સને ૧૯૧૬ થી રાષ્ટ્રીય નવજીવનનો ઉદ્દેશ થયો
ત્યારથી આજ સુધીમાં બેઠા છલ્લાના જે જે
લાઈ બહેનોએ રાષ્ટ્રકાર્યમાં એક સેવક અને
સેનિક તરીકે કાર્ય કરેલું હોય તેમનું પ્રથમ સ્નેહ
સંમેલન મળ્યું હતું. કાર્યક્રમમાં પ્રાર્થના, અંજન,
લોકકથા, વિનોદ વાર્તાઓ, રમતવમત વગેરે રાખ-
વામાં આવ્યાં હતાં. આડું સ્નેહ સંમેલન દર વર્ષે
થાય અને સંઘશક્તિ વડે રાષ્ટ્રકાર્યોનું સંશોધન
કરી તેને વિરોધ ક્રિયાત્મક બનાવી રાક્ષય તે માટે
એક મંડળ પણ નીમવામાં આવ્યું છે.

ચિરોહીમાં નીચ પ્રમાણેના ધારાઓ છે,
૧ છોકરા છોકરીઓના સજપણ કરતી વખતે
તેના માખાપ પાસેથી ફંચાના બાગમાંથી ચોથ
લાગતી વસુલાત.

૨ અમુક માણસના મૃત્યુ પછી તેની મિલકત
સંજોધીઓને મળવાને બદલે રાજ્યની તે ઉપર
આવિષ્ઠી ગણાય.

શિંભમાં ચક્ર મુંઝમે એક સ્ત્રીએ એક જ
દિવસમાં આઠ બચ્ચાંઓને જન્મ આપ્યો છે. ત્રણ
તે કડાક પછી જ મરણ પામ્યા. એક મરેલું જ
જન્મ્યું હતું, બાકીના ત્રણ છવતાં છે.

અસ્તરની રાજકુમારીને તેની મરજી વિરુદ્ધ મયુરભંજના રાજવ્રત કુમાર સાથે પરણાવી દેવાની પેરવી ચાલી રહી છે. રાજકુમારીને તેમની માતાથી છુટા પાડી કેદ કરવામાં આવ્યા છે. રાજકુમારી ને રાજમાતા જેમ જેમ તે લગ્ન તરફ વધારે અણુ-અણુ બતાવે છે તેમ તેમ તે લગ્ન માટે વધારે ચોક્કસાઇ થતી જાય છે. કહેવાય છે કે કુમારીને મયુરભંજ રવાના કરી અસ્તરનું ખીનવાસ્ત રાજ્ય ખાલસા કરી લેવાનો સરકારનો ઇરાદો છે.

મહિલાઓને ધારાસભાનો મંતાધિકાર આપવા વિષેના પંબજની ધારાસભાના કરાવેને સરકારની અનુમતિ મળી ગઇ છે.

નોયં વેસ્ટન' રેલ્વેની લાહોરની એડવાઇઝરી કમિટિએ ઇન્ટર અને થર્ડ ક્લાસની સ્ત્રીઓને ટીકીટ વેચવા માટે સ્ત્રી કારકુનો રાખવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે. આવી રીતે કામ કરવા હવે સ્ત્રી સ્ત્રીઓ મળશે તો દાઢ તો એકાદ બે સ્ટેશન ઉપર આ પ્રયાગ કરવામાં આવશે, પણ તે પ્રયાગ સફળ નીવડશે તો પછી વધારે સ્ટેશનો માટે નક્કી કરશે.

હિંદીમાં એક દિવસ સવારે આઠ માણસો રીવોલ્વરો અને તર્ફવારો સાથે સળગમગીમાં આવેલા એક હિંદુ વિદ્યવાના ઘરમાં દાખલ થયા હતા અને તેણીની પાસે તેની કિમતી વસ્તુઓની માંગણી કરી હતી. તેણીએ બૂમો પાડી બેથી પાંચસીએ દોડી આવ્યા ને ઝપાઝપી થઇ જેમાં એક ધાડપાડું 'મરણ પામ્યો, બીજા ધાયલ થયા ને પકડાયો. પાંચસીઓમાંથી જેમને હાલ થઈ હતી તેમને રીવોલ્વરની માગીએ વાગી હતી ને ઘરની તાલમાં લઇ જવામાં આવ્યા હતા. પાંચસીઓની બહાદુરીને લીધે જ તે બાદ બચી.

કેટલાક પૌલીસ કોન્સ્ટેબલોએ મરહુમ દેરાજીપુ શીતરંજન દાસના પુત્રી મિસિસ મુરરજીનું અપમાન કરેલું કહેવાય છે. તે વિષે મી. કે. પી. પાન્ટે મંથપાન્તોની મારાસભામાં સવાલ રાખી કરવાના છે.

કલકત્તામાં હેલ્થ વીકની મદદમાં કોલેજ સ લીટને ગોઠવેલા પોસ્ટર પ્રદર્શનમાં કામ પોસ્ટર તેયાર કરવાનું માન મિસિસ આમીયા સેન નામની સ્ત્રી ચિત્રકારને મળ્યું છે. લેડી રેડીંગ લરક્ષી સોનાનો ૪૫ એટ ઇસ્ટન હોટેલને મળ્યા હતા.

બેંગલોર ખાતે કાંતનાર મંડલે કાંતવાની ને વણવાની હરીફાઈ કરાવી હતી, જે વખતે મહેસુરના ઉત્તીમ ખાતાના ડીરેક્ટરે ૧૭ વર્ષના એક વિદ્યાર્થીને ૮૫ નંબરનું સુવર કાંતવા માટે પહેલું ઇનામ આપ્યું હતું અને પાંચ વર્ષની એક છોકરીને ચરખો ભેટ આપ્યો હતો.

નિશામ સરકારે પોતાના ૧૬ મહાલોમાં હિન્દુઓને વટલાવવા માટે ૧૩ લાખ રૂપીઆ ખર્ચવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. આ કામ માટે ૬૦૦૦ સુનંદા મુસલમાનોને રોકવામાં આવ્યા છે. લોપાળથી પણ એવા ખબર મળ્યા છે કે છેલ્લા ૪૦ વર્ષમાં જે રાજ્યના ૬૦,૦૦૦ હિન્દુઓને વટલાવી મુસલમાન બતાવવામાં આવ્યા છે, ને એવા કાયદો કરવામાં આવ્યો છે કે વટલેલા હિન્દુઓની શુદ્ધી કરનારને ત્રણ વર્ષની કેદની શિક્ષા થશે. ('પ્રનાડ' કેસરી')

નિશામી રાજ્યમાં કેળવણીએ હામણું હામણું ખૂબ પ્રગતિ કરી છે. આખા રાજ્યમાં શિક્ષણ મફત કરવામાં આવ્યું છે. આજથી દરમો વર્ષે કેળવણી પાછળ ૧૮ લાખ ખર્ચાતા, તેને બદલે આજે ૬૮ લાખ રૂનો જય થાય છે. દાલ રાજ્યમાં ૮,૦૬૩ શિક્ષણ સંસ્થાઓ અને ૩,૧૬,૪૦૫ વિદ્યાર્થીઓ છે. જે તબીબી કોલેજ, એક ઇન્જેનીરી કોલેજ, એક કાયદા કોલેજ અને એક કલા-ભવન એ આ રાજ્યની કેળવણીના પ્રતિરોધો છે. સરકારી તાલીમ માટે કોલેજ ખોલવાની યોજનાને નિશામ સરકારે મંજૂરી આપી દીધી છે. વિદેશમાં બહુના ધણાએક વિદ્યાર્થીઓને સિમ્બર-સિઓ આપવા ઉપરાંત રાજ્ય લક્ષ્મી અજયના-નમાં એક રાજા નિભાવવામાં આવે છે. સિરિસ હિન્દની ધર્મી શિક્ષણ સંસ્થાઓને નિયમિત મદદ

અપાય છે. કેળવણીની પ્રગતિ મટિ આટલી ધગરા ધરાવનાર રાજવી વર્તમાન પત્રોને પોતાના રાજ્ય-માંથી શા માટે બરતરફી આપી રહ્યો છે, એ જ એક કાયરો છે.

x x x

ના. મ્હેસૂર નરેશ અલીગઢ યુનિવર્સિટીને ૧૦,૦૦૦ રૂપિયાની મદદ કરી છે.

x x x

મદ્રાસમાં અમેરીકન બાનુઓ મીસીસ વેલેરા અને મીસીસ કેલીએ પોતાની મુલાકાત દરમ્યાન ગાંધીજી વિષે બોલતા જણાવ્યું હતું કે ગાંધીજી હાલમાં અમેરીકા આવી શકતા નથી પણ એમે આશા રાખીએ છીએ કે તેઓ જલદીથી અમેરીકાની મુલાકાત લેશે. અમેરિકા અને ટુનીઆ આ અદ્ભુત માણસને માંગે છે.

x x x

મલબારના તાલુકાના બોટ વરક્ષી હજીવવામાં આવતાં બાળ-સંતાનના એક નાટકમાં પાઠ ભજવવાની ત્યાંની કન્યાશાળાની મુખ્ય શિક્ષિકાએ ના કહેવાથી તેને મોઢી પરથી કાઢી મૂકવામાં આવી છે !

x x x

એશિયા.

ભપાતમાં ઝોઝાળ વાવવાનો ધંધો પુરાવન કાળથી આઠ્યો આવ્યો છે. હંમણાં તો તેને સુવ્યવસ્થિત કરવામાં આવ્યો છે. ભપાનનાં કેલ્પ દરિયાની તળીએ થોડા કુટ હંચે હોય છે. ભપાનની સ્ત્રીઓ તેને વાઢી લાવવા-વઢાણે ચઢીને ભય છે. સ્ત્રીઓ કેલ્પના સુત્રદંડેનમાં જઈ હાથમાં ધારીયું રાખી, હુબકી મારે છે. અને ચાલકાથી વાઢી, બાયમાં લક, ધારીયા સાથે પોતાને વગાડયા કે ગુંગળાયા વગર બહાર નીકળી આવે છે. આમ આખા દિવસમાં ધણીએ હુબકીઓ મારે છે આવી પ્રાથમિક રીતે જન્મ કરવા છતાં ભપાન પ્રતિ વર્ષ સેંકડો ટન અત્ર અમેરિકા, વિલાયત ને ફ્રાંસ ખાતે ચડાવે છે. અત્રના એક ટનના ૧,૫૦૦ થી ૨૧૦૦ રૂ. નો ભાવ હપજે છે.

આફ્રિકા.

એજર અને મિસીસ કોસ્ટે કેઇપ ટાઉનથી કરો સુધીની સફર કોસલી મોટરકારોમાં પૂરી કરી છે. તેઓએ આફ્રિકા ખંડની આરપાર મુસાફરી કરા છે. તે લોકોને રસ્તામાં ઘણા પરાક્રમે કરવા પડ્યાં હતાં તે લોકો કેટલાક તેઃ એવા પ્રદેશમાં ગયાં હતા કે ત્યાં એક ગારી બાનુ પહેલ વહેલીને ગઈ હતી.

x x x

હવ્લાડના પાદરીમંડળનો એક પ્રચારક પૂર્વ અને મધ્ય આફ્રિકાના પ્રવાસે ગયો હતો. તે જણાવે છે કે કોન્ગોના ગાઠા જંગલમાં એક બેન્ડો નામની તદ્દન જંગલી ભવ વસે છે. તે પાદરીએ તે લોકોના વિચિત્ર અને ભયંકર નાચ નેચા. ત્યાંની સ્ત્રીઓ કરે વાળ ઓળવામાં અને અંગોડો વાળવામાં એવી કરીગરી, છે કે તે કામ પૂરું કરતાં કંઈક દિવસોના દિવસો યથ ભય છે. વાળમાં ભતભવના મણકા અને રંગીન કાચના કડકાઓ વગેરેની ગુંથણી કરે છે અને એક વંધત આવી રીતે વાળેલો અંગોડો અડવાડિયાઓ સુધી ફેરફાર કર્યા વગર રહેવા દે છે. બે કોઈ નવી ફેશન કાઢવાની હોય તો સ્ત્રીઓ પોતાનું માથું બોડાથી નાંખે છે. કોન્ગોની આ ભતનો એક રાત્ર આ પાદરીને ગળવા આવ્યો ત્યારે તેની સાથે તેની ૧૭૬ પત્નીઓને લેતો આવ્યો હતો. ત્યાં સ્ત્રીઓને ખરીદવામાં આવે છે. તે રાત્રના પિતાને ૨૦૦૦ પત્નીઓ હતી. તે લોકોમાં છુટાછટા જેવું કાંઈ નથી પતિને તેની સ્ત્રી ન ગમે કે તેને પર-માંથી કાઢી મૂકવામાં આવે છે. પણ ધણી વખત તે છતાં પતિ હપર સ્ત્રીઓનો ધણી કાણ હોય છે. તે ભવમાં મનુષ્ય બસણુ હજી નાચ પામ્યું નથી.

x x x

યુરોપ.

લંડનમાં મી. કેન્ક હોની પાઈપ નામના માણસને પોતાની પુત્રી સાથે વ્યભિચાર કરવા માટે ત્રણ વરસની સખત કેદની સજા થય છે.

x x x

લંડનની મેટ્રોપોલીટન બરો કાઉન્સિલની સુટણી મારેના મતદારોમાં સ્ત્રી મતદારોની સંખ્યા

મરદ મતદારો કરતાં ૨૫૬૩૮ જોડી વધારે છે.
કુલ ૧૮૧૩૮૨૮ મતદારોમાંથી ૬૪૪૦૯૫ મરદો
છે અને ૯૬૯૭૩૩ સ્ત્રીઓ છે.

રશિયાના માછ કારના કુંવરી પિન્સેસ એને-
સ્ટેશીઆનું ખૂન થયેલું મનાઇ હતું પણ તેણી
બચીને ખાતે ભેદભરી રીતે જણાઇ છે ને તે હાલ
સોવેટકાવરકી નામનો ઉપયોગ કરે છે.

જોકે-સ્ટોવેકીઆમાં ૧૦ મહિલાઓ ચેમ્બર
આફ ડેપ્યુટીઝમાં અને પાંચ સેનેટમાં ચુંટાયાં છે.

અમેરિકા.

ન્યુઝીલેન્ડની પાલિમેન્ટની ચુંટણી થોડા દિવસ
કપર થઇ હતી ને તે માટે મિસ ચેલવીઝ નામના
ખાનુ હતાં ત્યાં હતા. તે ખેડેન ચુંટાયા નહિ.

ન્યુઝીલેન્ડની બધ પાલિમેન્ટ બાજરફાળને
લગતું બીજ પચાર ક્યું છે, જેથી નાની હંમરના
ચનેદારોની જુદી અદાલતે કાટવામાં આવશે,
તેમજ સરકારને હવાસે દેવા છાત્રાઓની સંખ્યા-
બને લગતી પણ નાંકવણ કરવામાં આવી છે.

જર્મનીની પાલિમેન્ટમાં આવવા માટે ત્યાંના
મિસીસ ટૂઓ હતાં ત્યાં ગયાર ગયાં હતાં પણ
ત્યાંની સરકારે તેમને રજ ન આપી ત્યાં સ્ત્રીઓને
એ હક્ક મળ્યા નથી.

આસ્ટ્રિયામાં એક બીજ પાસ કરવામાં
આવ્યું છે જેથી સ્ત્રીઓને નીચેના હક્કો મળ્યા છે:

૧ દરેક પુખ્ત વયની સ્ત્રીને (પછ તે કુંવારી
હો કે સંધવા હો, કે, વિધવા) પુખ્ત, વયના
પુરુષ જોવાનું હક્કો મળશે.

૨ જો કોઇ સ્ત્રીને પહેલીવારના લગ્નમાં છાત્રા
હોય ને તે સ્ત્રી બીજવાર પરણે તો તે છાત્રાની
ચાલી તે સ્ત્રીજ ગણાશે.

૩ ધણીની કે કાયદાની રજ ચિવાય કોઇ સ્ત્રી
ધારે તો સ્વતંત્ર રીતે ધંધો કરી કે કમાઈ શકશે.

૪ પોતાની કમાઈનો પૈસો પોતે ધારે તેમ
વાપરી ગઈ.

૫ કોઇ સ્ત્રીના મા બાપે પોતાની મરજ
વિદેશ તેના લગ્નની જોડવણ કરી હોય તો તે સ્ત્રી
તે જોડવણ માટે બંધાએલી નથી.

૬ કોઇ સ્ત્રીના ધણી એ વર્ષથી વધારે મુદત
માટે કેદમાં બંધ ને સ્ત્રીને પોતાનું ને પોતાના
છાત્રાનું પૂરું કરવાનું સાધન ન હોય તો પોતાના
ધણીએ મેદલી મિત્રકત વેચવાનો હક્ક તેને રહે છે.

૭ ધણીના પોતાના દેવા માટે બેરીની
મિલકત કપર લેણદારનો હક્ક નહિ તેમજ તેનીજ
રીતે બેરીના દેવા માટે ધણીની મિલકત પર
લેણદારનો હક્ક નહિ ગણાય.

૮. ધરના ખર્ચ માટે કે છાત્રાઓની જગવળી
માટે કરવામાં આવેલા દેવા માટે ધણીને બેરી
બનેની મિલકત કપર લેણદારનો હક્ક ગણાયો.

લિથુએનીઆમાં એ ખાનુ જરૂરના દોડા
ઉપર નીમ્યા છે.

ખાનદાનીના ખર્ચમાં

હિન્દુ સંસારની અમાનુષી ચક્રીમાં ખીસાઇ રહેલી અમળાઓના આત્મચાતમાં આવે
લાલી ગામ એક બમેરા કરે છે, બ્રાહ્મણ ગાત્રિની બાઇ કન્યા, હંમર વર્ષ ૨૮. ૧૨ વર્ષની
હમરે એના હાથવાય સર્ગ સિધાતા હિન્દુઓએ તેને વિધવાનો બહેનો ચોટાઓ મોળ મોળ
વર્ષો એજે સામુના સંકળમાં વિતાવ્યા પણ વિધવા વડુની દાન્યરી એ સામુને અકારો લાગી,
મ્હેણાટુણાં તેના પર વરસાદ વરસ્યા અને સામુએ એના દાયણુ સંધિય અન્ન દરામ ક્યું
હમરે કહ્યું ' માતાય! હું રંદાઇ એજ મારો ચુન્દો દોળ તો દાયથી કદિ જ તમને નહી
સંધી આપું " સામુ મર્મ ન સમજ અને બદાર ગઇ. પાછળથી કન્યે દોરડીનું આરખન
ક્યું અને એનો દેદ નિજન બની અધર લટકી રહેયો. આખું ગામ અ બહેનના સગવર-
ણની તારિય કરી સામુ ઉપર દવે ફિટકાર વાવે છે. (મારાપ્રે)

વિવિધ વિષય.

આનંદનીનાં અપ્પરમાં.

“સૌરાષ્ટ્ર” ના તા. ૧૫-૨-૨૬ ના પત્રમાં તીથે જણાવેલી હકીકત પ્રકટ કરવામાં આવી છે.

“હિન્દુ અળખા સંસાર માંડે છે તે પછી એથીજ એના ઉપર કાળનું ચક્ર સૂચવતી ગતિએ ફરવા માંડે છે. માવવરથી આણું વળીને તે પાછી આવે ત્યારે આનંદોત્સવને બદલે બહુ ભાગે કરીયાવરની મેઠાંકણજ મંડાય છે. કાતો એને એ મર્મવેધી મારે સહી સહીને ભાવિ દુઃખોની પરંપરા માટે રાહીર અને જીમરને કેળવવું રહ્યું અથવા તો પહેલે પગથીથીજ એ આપણને નિવારવા દોરડી, વિષ, આગ્નિ અને જળનો આરાધે લેવા રહ્યો. એથ ન બને તો પછી પોતાના દેહને એ અપાર અને દુઃસહ સંસારજાવાનજમાં ધીમે ધીમે ઝડી જવા દઈ ક્ષય લેવા દઈના મુખમાં હોમાઈને મૃત્યુને બેઠવું રહ્યું.

કરીયાવરની કહાણીઓ તો હિન્દુ સંસારમાં અગણિત હશે. અસંખ્યાત ધાળાઓનાં જીવન એ રૂઢિચઢારે ખાસ જોર કરી નાખ્યાં હશે. એવા સંસારવૃક્ષમાં રોજ રોજ હોમાતાં સોબલિહાનોમાં આદિત્ય જ્ઞાતિની એક નિર્દોષ બાળકી આજે એક આંકડો ચઢાવે છે. એવું નામ મુક્તા. દાદરાના રહીશ પણ હાથ કાંઈકના સ્કુલ માસ્તર કરસનજીની એ દિકરી. પિતાએ બે વર્ષ પહેલાંજ એને પ્રાગ-ધાના ત્રિભુવન લીલાધરના મોટા દિકરા નંદલાલ વેરે કોડમરી રીતે પરંજીવેલી. ગરીબ બાપ એકની એક દિકરીને લેવાઈની ઈચ્છા પૂરતો કરીયાવર ન કરી રાક્યા. બાસ, મુક્તાના જીવનનિર્વાણનું એ એક જ કારણ; અસહાય બાળકીને એટલો જ દોષ. સાસરીઆએ તે બાળકી ઉપર ‘લ્યાનતો વર્ષાવા સાસુએ તેને ન બાપી, નપીરી, લીખારીની, ઘેડ

કહી કહીને બાળી નાખી. નણ્ણીઓએ વળી એથીયે આકરાં કહું વચ્ચેનાં સંભળાવ્યાં. બૈરકમંડળ કરીયાવર જેવા આવે તો સાસુ નણ્ણો મરીબરી વહુને તેના પિતાની દરિદ્રતા માટે આપ આપે. નાના દીકરાની વહુ પટારો ભરીને કરીયાવર લાવેલી એટલે એ તો જુદરાણી અને માનેલી થઈ. નિર્ધન મુક્તા, કુટુંબના કલકરે હડપૂત થઈ. છતાં એણે તો મુંગા મુંગા સહા જ ક્યું. પછી તો એના જીવનાધાર ધણીએ પણ કરીયાવરની કહાણી મારી. સાસરા ઉપર પત્રો લખ્યા કે તમારી કરીયાવર વિનાની દીકરીનું મેઠાં જોઈ અને લાજ મરીએ જીએ. એ કહ્યું અને રા સાડ વળગાડ્યું ? એ કાગળમાં મુક્તાને દુઃખ દેવાની કંઈ કંઈ ધમકીઓ જમાઈરાજે આલેખી કાઢી. ગરીબ બાપના પેઠમાં ક્યારી લોંઘાણી.

એક દિવસ એ ગમગીન બાપે ‘સમાચાર સાંભળ્યા. “મુક્તા અકસ્માતથી મુજરી ગઈ.” એને કંપારી વણ્ણી, દોષ બ્યાઓ, એના અંતરાત્માએ તે માનવા ના પાડી. એણે જ્ઞાતિને અરજ કરી, ન્યાય માગ્યો. મુક્તાનું અવસાન કોઈ અકસ્માત નથી જ એમ પૂરવાર કરવા તથ્યચારી જતાવી ધાંગણે આવી જ્ઞાતિ સમક્ષ જમાઈની ધમકીના કાગળો રજૂ કરી દીધા. આજે ઇશ્વરને આંજણે, કૂર પતિ અને નિષ્કુર સાસરીઓ સામે ફરીયાદ નોંધાવતી મુક્તાને આત્મા પતિદેવતા પુનર્જન્મની તથ્યચારીઓ નિહાળી નિઃશ્વાસ કાઢતો હશે કે ‘મારા જેવી કેટલી બાળકીઓનાં બલિદાન હજી બાકી હશે !’

સ્વભતિની રાત્રુ: ”

“માધુરી”માં શ્રીમતી હંદુમતી શમ્ભી “જુદદેવીઓને પ્રાર્થના” એ મધાળા તીથે એક લેખ લખ્યો છે. સ્ત્રીઓ પોતેજ પોતાની ભતિની

ફેટલી મેંદી શનુ છે તે દર્શાવતી એક નોંધ અમે આ માસિકના સૌથી પહેલા અંકમાં લખી હતી. એવીજ ગતલખના વિચારે આ લેખિકા દર્શાવે છે. એ લેખનો સાર નીચે પ્રમાણે છે :

“ પુરુષ-સમાજ સ્ત્રી-સમાજનો વિરોધી છે અને રહેશે પરંતુ સ્ત્રી-સમાજ ધારે તો એવા વિરોધીઓને હરાવી શકે છે. પણ સ્ત્રી-સમાજ જ ક્યાં છે ? સમાજ એટલે ફેટલાક મનુષ્યોની એકતા એ એકતાને બદલે સ્ત્રીઓમાં તો પરસ્પર ક્રાંત્યુત છે. પુરુષ-સમાજમાં જેટલું સંજકન છે તેનો આક્રમો બાજ પણ સ્ત્રીઓમાં નથી. જે પુરુષોમાં એક ધનવાન હોય અને બીજા ગરીબ હોય છતાં એક સરખી પદવી મળતાં તે બન્નેમાં સામ્યતા દેખાય છે, ન્યારે તેમની પત્નીઓમાં એ પ્રકારની સમાનતા નહીં દેખાય. ગરીબની સ્ત્રી ધનવાનની સ્ત્રીની હખ્યાથી બળતી હશે અને ધનવાન ગર્વમાં હલકાતી હશે. પુરુષોને એક બીભની સાથે મળીને મમ કરતાં વાર નથી લાગતી, ન્યારે સ્ત્રીઓ એવી રીતે એકત્ર થઈને સાધારણ રીતે કામ નથી કરી શકતી. ધનવાન સ્ત્રીઓ બહુ ગરીબ હોય તો પણ ભડેર દિતના કામોમાં બહુ ચોટા બાજ લે છે. આજ રીકા ગરીબ છતાં બહેલી સ્ત્રીઓને લાગુ પડે છે. મેમ સાહેબોનું અનુકરણ કરીને નોકરી કરી ખાવા સિવાય તેમને બીજાં માટે જ સંજોગ નથી.

“ એક જ કુટુંબની સ્ત્રીઓમાં પણ ફેટલી બધી ક્રાંત્યુત છે ? ફેટલી બધી હખ્યા છે ? સાસુ-વહુના દાંડા હંમેશાં ચાલ્યાજ કરે. વહુ ગરીબ પરની હોય અને અમે તેટલી બકિતથી દાસીની જેમ કુટુંબની સેવા કરતી હોય છતાં તેને માથે દુઃખના કાંડ હશે છે. ધનવાન માતૃપિતાની પુત્રીની કે શિક્ષિત વહુની પણ એજ દશા સાસરામાં હોય છે. દરેક જણ એ જ માની લેશે કે તેને પિતાના ધનનો કે પોતાની વિદ્વત્તાનો ગર્વ છે-પછી બહેને તે અમે તેટલી નમ્ર હોય કુટુંબની બીજા બ્યક્તિઓ પરસ્પર કાંઈ કારણથી લડે વડે તો પણ તેમાં વાંક તો વહુનો જ ગણાય છે. સાસુ કે નોકરી તેને ત્યજે એટલે એમજ માની લે કે “ આ હવે પરમાં કુસંપ થઈશે. ” એ બાવના પ્રમાણે તેની સાથે સરખાવથીજ હજી કરવા મળે છે. પરિણામે પરમાં બાજલા પડે છે.

પુરુષો તો બદારની દુનિયાના અનુભવી હોય એટલે લડતાં વડતાં પણ પરસ્પર બચાવાર રાખી રાખે છે, પણ ધરમાંજ બેસી રહેતી સ્ત્રીઓનાં મન એકવાર વૂટ્યાં પછી સંધાતા નથી.

“ સ્ત્રીઓની આ દશાનું બાન કરાવવા માટે એક એવું વર્તમાન પત્ર યા માસિક કાઢવું જોઈએ કે જે સ્ત્રીઓનાજ હિત માટે હંમેશાં પ્રયત્ન કરતું રહે. જે શિક્ષિત બહેનો પોતાના સમયનો અને ધનવાન બહેનો પોતાના નાણાનો ચોટો ચોટો ભોગ આપે તો આપું માસિક સ્ત્રીઓ ભતેજ ચલાવી શકે. એ માસિકમાં દુનિયાનરની સ્ત્રીઓની પ્રથિતિની નોંધ લેવા ઉપરાંત સ્ત્રીઓનેજ ઉપયોગી હોય એવા વિષયો ચર્ચાય અને સાથે સાથે તે મનોરંજક પણ બને,

“ જે સ્ત્રીઓને તેમની કલ્યાણનક સ્થિતિનું બાન કરાવાય તો પત્તર જેવા કઠોર હૃદયની સ્ત્રીઓનું હિંદુ પણ પોતાની બહેનોની કલુ કલાત્મી સાંમળીને પીત્રજશે અને તેઓ બનતી મદદ કરવા લેયાર થશે. નૂતના વિચારની ધનવાન સ્ત્રીઓ મંદિરો અને કહેવાતા ધર્મદાનમાં હંભરે રથીઆ ખરચે છે. તેમની સદાનુભૂતિ મેળવવાનો પ્રયત્ન થાય તો સ્ત્રી-દિતના કામમાં જે નાણાનો ચોટો દિરસો મળી શકે. સ્વભક્તિના દિતના આ કાર્યમાં દરેક સ્ત્રી પોતાનાથી બનતી મદદ-તનથી મનથી યા ધનથી કરે એવી મારી પ્રાર્થના છે. ”

સ્ત્રીઓને શું જોઈએ છે ?

“ ગદવલ્લભી ” માં “ એક નવવિવાહિતા વધુ ” ને નામે એક બહેન લખવા ક્ષિત્ર લેખ વપરનો વિષય પર લખે છે, તેનો સાર-સાર નીચે આપીએ છીએ:—

“ એક અંગ્રેજ બહેલી કન્યા સાથે રહેવાનો પ્રસંગ મને મળ્યો હતો. કન્યા બહુ સુંદર, વંદુરસ્ત અને હસમુખી હતી. બી. એ. પાસ થઈ, એમ એ નો વેર્સોની કરતી હતી. મેં પૂછ્યું “ એમ. એ. થઈને શું કરશે ? ” તેણે જવાબ દીધો: “ કેમ કહી શકાય, શું કરીશ ? ”

“ આ નિરાશાજનક હત્તર સાંમળી મને અત્યંત સોસ થયો. ” અને વિચાર થયો: “ શું સ્ત્રીઓ માટે જીવનમાં કાંઈ નિશ્ચિત કાર્ય નથી ? ” સી આદિ સક્રિય-માત્ર સક્રિય છે. એ શકિત સ્ત્રીઓ ખોઈ બેશે તો શું થાય ? સંસાર કલ્પાર્થ થઈ બચ.

અપવાદ રૂપ સ્ત્રીઓને બાદ કરીએ તો મેટા બાજ માતા બનીનેજ દેશને બલવાન બનાવી શકે છે.

“ પણ હમણાં નવો યુગ આવ્યો છે. એ યુગમાં માતા બનવું એ ભૂખ્યા મનાય છે. યુરપ-અમેરિકામાં એ યુગની શરૂઆત થઈ ગઈ છે. હિંદમાં પણ આવશે.

“ જેમ ધર્મનો નાશ કરવા રાવણે જન્મ લીધો હતો તેમ હિંદી સમાજનો નાશ કરવા કેટલાક લોકોએ જન્મ લીધો હોય એમ લાગે છે. તેઓ સમાજનો બહીષ્કાર કરવા સાથે તેનો સારો બાળનો પણ નષ્ટ કરવાના પ્રયત્નો કરે છે. જનકીને ભોળવવા રાવણે માયાનો મૂત્ર બનાવ્યો હતો. આ યુગના રાવણો પણ સ્ત્રી-સમાજને ભોળવવા કુટુંબિનિતો પ્રયોગ કરી રહ્યા છે. તેઓ કહે છે: “ પુરુષોએ સ્ત્રીઓને શુભામ બનાવી દીધી છે; તેમણે સ્વતંત્ર થવું જોઈએ; માતા બનવું એ ભૂખ્યા છે.”

“ હું સમજી નથી શકતી કે સ્ત્રીઓ પરતંત્ર કથી બાબતમાં છે ? ૯૦ ટકા પતિઓ પોતાની પત્નીનું વાકું મોઢું જોતાંજ મગવાઈ જાય છે. એ બિચારા સ્ત્રીઓને કેવી રીતે શુભામ બનાવશે ? સ્ત્રીઓને સમાન હક્ક મળવા જોઈએ એમ હું માનું છું પણ તેનો અર્થ એ નહિ કે સ્ત્રીઓ દરેક બાબતમાં પુરુષો જેવી બની જાય.

“ માતા બનવું એ શું ભૂખ્યા છે ? આ માન્યતા સૌથી પહેલાં કાંઈમાં દાખલ થઈ પરિ-

ણામે ફ્રાંસની જનસંખ્યા ધી ધી ગઈ અને હવે એની વિરુદ્ધ ચળવળ ચાલે છે. જો ફ્રાંસની બધી સ્ત્રીઓ માતા બનવાનું ના પાડત તો એ દેશ ક્યારનો નષ્ટ થઈ ગયો હોત. ખરી વત એ છે કે સ્ત્રીઓને તો બાળકો જોઈએ છે પણ તેમ કરતાં સ્ત્રીની સુદૃઢતા ધટતી જાય છે. યૌવનસુખના ભોખી પુરુષોને આ ગમતું નથી અને તેથીજ તેમણે બાળક પેદા નહિ કરવાની માન્યતા ફેલાવી છે.

“ કેટલાક આર્થિક દલીલ આજણ ધરે છે. આ દલીલ ગરીબો માટે છે. છતાં જોયો એક સાથે અર્થો રૂઝન બાળકો પાળી શકે છે તેઓજ એવી વાતો કરે છે, જ્યારે ૯૯ ટકા ગરીબો બાળકો પેદા કર્યે જાય છે. પરિણામે સારા બાળકો પેદા થતાં નથી અને દેશને તુકશાન યાય છે.

“ કહેવાતા સુધારકોને મારી પ્રાર્થના છે કે સ્ત્રીઓનું સ્ત્રીત્વ નષ્ટ ન કરે. તેમને સાચી સહ ચારિત્રી બનાવો. તેમને પૂતળી તરીકે શણગારવાને બદલે—તેમના મુખચંદ્ર તરફ ચક્રોત્તરી જેમ તાકી રહેવાને બદલે જીવનસંગ્રામમાં ખરી સાથી બનાવો. સ્ત્રીઓનું કાર્યક્ષેત્ર કાઉન્સિલ કે મીથ નથી પણ શુદ્ધ છે. આજકાલની પુરુષનિત સંસ્કૃતિ એ વિચારની વિરોધી છે. સ્ત્રીઓએ એ સંસ્કૃતિનો વિરોધ કરી સાચી શુદ્ધિ-પ્રેમાર્જ પત્ની અને માતા બનવાનોજ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.”

ધનામી નિબંધ

જે કોઈ ગ્રેડેજવાડી દશા શ્રીમાળી બાઈ અગર બહેન “ કન્યાવિક્રય ” ઉપર આશરે ત્રણસો લીટી નો નિબંધ લખીને નીચેને સરનામે બીજ ચઘવર વડી ૩૦. સુધીમાં મોકલશે, તેમાંથી જોનો નિબંધ પાસ થશે તેને અનુક્રમે રૂ. ૭—૫—૩ ની કીમતના (ધનામ મેળવનારની પંચદશીના) પુસ્તકો ધનામ આપવામાં આવશે.

લી. સેત્તક,

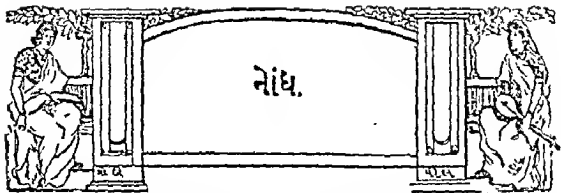
તારાચંદ લક્ષ્મીભાઈ દાણી,

મંત્રી.

શ્રી વાપારી દશા શ્રીમાળી યુવક મિત્રમંડળ

૩૬, કાલ્યાણેવી અળસીના પાદીયા સામે,

બીજામાળે, મુંબઈ નં. ૨.

નેાંધ.

મુંબાઈની મ્યુનિસિપાલિટિ માટેના સભ્યોની ચૂંટણી થઈ ગઈ ત્રણ બાબતો મુંબાઈની મ્યુનિસિપાલિટિ ધણી દીકરીની વાત છે કે અને સીએલ. તેમાંથી ફક્ત એક જ બેઠેન શ્રીમતિ સરોજિની નેયડુ ચૂંટાયા. સરદારના લોકોની તંદુરસ્તીનો આધાર સરદારની મ્યુનિસિપાલિટિ ઉપર રહેલો છે. માંદાં માટે દર્શનાલો, સીએલ માટે મુલાકાતના, બાળકો માટે દર્શનાલો, વગેરેનો આધાર કેટલાક અંશે મ્યુનિસિપાલિટિ ઉપરજ છે તેમજ કારખાનામાં કામ કરતી સીએલના સલાહો સી કેળવણી વગેરે માટે પણ સરદારને થોડો ધણો મ્યુનિસિપાલિટિ ઉપર આધાર રાખવો પડે છે. તો આ બધા પ્રશ્નોમાં સીએલે રસ લેવો જ જોઈએ એવી એક નાગરિક તરીકે તેની ફરજ છે ને સીએલ તેમાં રસ લે ને તે વિષયો ઉપર પોતાનો મત દર્શાવવા મ્યુનિસિપાલિટિમાં આવવા ઉભી થાય તો દરેક જાણે તેને ટેકો આપવો જોઈએ. સીએલે મ્યુનિસિપાલિટિમાં જવું એટલે એક ફક્ત માન એળવવા ખાતર-પોતે કોરપોરેટર છે તે કહેવડાવવા ખાતર બધે તેના કરતાં ન બધે તે બહેતર છે કારણ કે તેથી સી કોરપોરેટરથી કાઢને પણ ફાયદો નથી. પણ ઉપર જણાવેલા કારણોમાં કામ કરવા છાંટી સી મ્યુનિસિપાલિટિમાં જવા ઉમેદવારી કરે તો તેને બધી સી મતદારોએ તો અવરજ ટેકો આપવો જોઈએ. તે ઉપરાંત આપણે જોવું જોઈએ કે દરેક સીએલ રીતે કામ કરવા છાંટી સીએલ વડેરે થોડી સંખ્યામાં બદાર પડે. મુંબાઈના કેટલાક સીએલના મંડોના એકા આશ્રય નીચે એક સીએલની સમાજનો સરો. જાહેર સમાજોલાવવામાં આવેલી ને વખતે સીએલના

અનિવિભવ ધંધા અટકાવવા માટે સરકારને અરજ કરવા બાબતના વિષય ઉપર ચર્ચા કરવામાં આવી હતી. પ્રમુખ સ્થાનેથી મિસિસ વક્રીએ જણાવ્યું હતું કે એ ધંધો ગરીબોમાં થાય છે તેમાં આપણે શું? એમ કહીને આપણે બેસી રહેવાનું નથી કુશલ કે તેવા ગરીબો જ આપણી નોકરી કરે છે. ને તેથી આપણાં બચ્ચાઓને એવા રોજી લાગુ પાડવાનો સંભવ રહે છે. આ ઉપરાંત બીજા લાવણ કાંચિએ જણાવ્યું હતું કે કુટુંબીનાઓ માણસ જાતને પાવનાત કરે છે. વેરવાઓને લીધે સમાજમાં ધણા રોજી ફેલાય છે. વેરવાઓને લીધે સમસ્ત પ્રજાને તુચ્છતા થાય છે. પછી વધુ ચર્ચા બાર ઠરાવ પસાર કરવામાં આવી દત્તો કે ને મંડો તરફથી એ સમાજોલાવવામાં આવી હતી તે સંબંધે મંડોના મુંબાઈ છાંટામાં આલ્ટી કુટુંબીનાની ચાલુ રીત અત્યંત ખરાબ છે અને જીવાન પ્રજાની નિતિ હવથી કરનારી છે એવો મહત્તમ અનિપ્રાય જાહેર કરે છે અને સરકાર તથા ધારાસભાના સમારોહોને અરજ કરે છે કે તેઓએ કાવરો ધરીને આવી જાવના કુટુંબીનાઓ ગેરકાયદેસર ઠરાવવા.

મુંબાઈની સીએલે આવી રીતે કુટુંબીનામાં વસતી પતિત સીએલની છાંટીમાં રસ લેવો શરૂ કર્યો છે એ એક ધણા આનંદની વાત છે. સીએલ તે પ્રશ્ન ઉપાડી હાથ પોતાની પતિત બેઠેનોના ઉદ્ધાર માટે કંઈ કરશે નહિ ત્યાં મુખી કંઈ મનાવું નથી. પણ સીએલના આવી રીતે સમાજને બરી કરાવો કરી ને સરકારને વિનંતિ કરી બેસી રહેવાથી કંઈ વળવાનું નથી આપણે એટલું વાદ રાખવું જોઈએ કે કેટલું સામાજિક મુદ્દા માટે કાવરો પસાર કાળાથી તે સરો ફર જવાનો સંભવ નથી બધા સામાજિક મુદ્દાઓની માંદગી આ વેરવાઓ રીતે થોડો સામાજિક મુદ્દો ફર

કરવા પ્રથમ તો આપણું સમાજમાં મત કેળવવાની જરૂર છે. વેબ્યાઓના નામ દેવાથી આપણે અપવિત્ર થઈ જતાં નથી માટે તે લોકોનો નીચ ધધો ક્ષત્રી રીતે છોડાવી તેમને ચારે માર્ગે વાળી શકાય તે મારે વિચાર કરવાનો છે. ત્યાં જવાથી શાં શાં નુકશાન થાય છે તે આપણે આપણા લોકોને સમજાવવાનું છે. આવા કુટુંબીનાઓ કે આવો ધધો ફક્ત ગરીબોજ ચલાવે છે એ માનવું તદન ખોટું છે. ગરીબો હપર જ આ સડાનો દોષ દોષી દેવો તે બ્યાજખી નથી. આવી ભતના કુટુંબીનાઓ હમિશ પૈસાની મદદથી જ ચાલે છે. આ સડો જ્યેઠો કહેવાતા ગૃહસ્થોમાં હોય છે તેટલો જ ગરીબોમાં હોય છે.

હવે વિચાર કરીએ કે સરકાર પાસે કુટુંબીનાઓ ગેરકાયદેસર કરાવ્યાથી સમાજને શો લાભ થશે ? રંચનમાં આવી ભતનો કાચ કરાવવામાં આવ્યો. પણ તેથી શો ફાયદો થશે ? પરિણામ એ થયું કે ત્યાં સીધી રીતે નહિ તો આરકડરી રીતે એ ધધો, ચાહુજ રહ્યો. માટે આવો સડો દૂર કરવો હોય તો આવો કાયદો પસાર કરાવવા સાથે સમાજનો મત કેળવવો જોઈએ એ તે સાથે જ કુટુંબીનાઓની પતિત સ્ત્રીઓને ત્યાંથી બહાર કાઢી લઈ જવા તથા સારે માર્ગે ચલાવવામાં મદદ કરે તેવા ઠેર ઠેર આશ્રમો સ્થાપવા જોઈએ આવી રીતે બહાર નીકળેલી પતિત સ્ત્રીઓને યોગ્ય રહેઠાણ ઉપરાંત કાંઈ કેળવણી મેળવવાનું સાધન આપણે આપી શકીશું તો જ એ સડો દૂર થવાનો સંભવ રહેશે, કે જોથી બહાર આવેને કમાવવાના સાધન માટે તે સ્ત્રીઓ પાછી એજ ધધામાં પડવા લગતી નહિ. માટે આપણે તે સ્ત્રીઓના ઉદ્ધાર માટે દરેક રીતે પ્રયત્ન કરીને સરકાર પાસે કાયદો પસાર કરવાની માંગણી કરીએ તો જ બ્યાજખી ગણાય.

છેલ્લા વરતી પત્રક વખતે હિંદમાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા ૧૨૫,૦૦૦,૦૦૦ હતી હિંદુ વિધવાઓ. તેમાંથી ૨,૮૪,૨૦,૦૦૦ વિધવાઓની હતી. આ ઉપરથી દર પાંચ સ્ત્રીએ એક વિધવા સ્ત્રી હિંદમાં છે એમ અણત્રી આવે. હિંદમાં દર વર્ષની અંદરની પર-

લેથી સ્ત્રીઓની સંખ્યા ૨૫,૦૦,૦૦૦ છે. પાંચ વર્ષની અંદરની પરલેલી સ્ત્રીઓની સંખ્યા ૧૩૪,૦૦૦ ન્યારે એક વર્ષની અંદરની પરલેલી ઓકરીઓની સંખ્યા ૧૪૦૦૦ છે. હિંદના વિધવાઓની કુલ ૨,૮૪,૨૦,૦૦૦ સંખ્યામાંથી આશરે ૩,૩૫,૦૦૦ પંદર વર્ષની અંદરની હમરની છે. દર વર્ષની હમરની વિધવા ઓકરીઓની સંખ્યા ૧,૧૨,૦૦૦ છે. પાંચ વર્ષની અંદરની વિધવાઓ ૧૭,૦૦૦ અને ૧૦,૦૦,૦૦૦ તો એક વર્ષની અંદરની હમરની છે આ કોના માનવામાં આવે ? પણ આ સત્ય હકીકત છે. આખીના બધી વિચાર કરતાં કોને દુઃખ લાગ્યા વગર રહે ? આપણો સમાજમાં કેટલીએ દુષ્ટ શિક્ષા ધરવાલી બેઠી છે, તેનું આ પરિણામ નજરે પડે છે. તે શિક્ષાઓમાંની સૌથી દુષ્ટ ને હાનિકારક શિક્ષા તો બાળ લગ્નની છે તે ઉપરાંત અમુક હમરે તો કન્યાને પરણાવી દેવી જ જોઈએ એટલે પછી યશી વ્રતન ગમે તેવા ક્ષેત્રો પણ કરવામાં આવે છે. પાંચ કે દર વર્ષની ઓકરીને કન્યાઓની લીટી ને નવ માટે ૫૦ થી ૬૦ વર્ષના બુદ્ધને પરણાવતાં. પણ માબાપ અચકતાં નથી. તે કારણ પણ વિધવાઓની સંખ્યામાં હમિશ ડરે છે આ અને આવા ખીલ અનેક દુષ્ટ સામાજિક રિવાજોને લીધે જ હિંદુ સમાજની કન્નતિ થતી નથી. આવા રિવાજોને લીધે જ હિંદુ સમાજ ચંડિકા રૂપ બની છે અને એ ચંડિકા આપણા સમાજના કેટલાએ ભાગ લે છે. તે ભાગમાં સૌથી વધારે પ્રમાણ નિર્દોષ અળગાઓનું હોય છે. જે સમાજને પોતાની પુત્રીઓ માટે દયા નથી એ સમાજની કન્નતિ શી રીતે થાય ? તેથી ન્યારે આપણે સમાજ પોતાની પુત્રીઓ માટે દયા અને પ્રેમ કાવશે ને જે દુષ્ટ શિક્ષાને લીધે પોતાનો પુત્રીઓને પારણાર દુઃખ ખમવું પડે છે તે શિક્ષા તોડવાનું બળ તે સમાજમાં-સમાજની વ્યક્તિઓમાં-આવશે ત્યારે જ તેનો ઉદ્ધાર થશે. માટે બહેનો, પ્રથમ તબક્કે જો. તબક્કે તબક્કા સન્તાનેને કળવો. સમાજની દુષ્ટ શિક્ષા સામે લડે એવા બળવાન સન્તાનો બનાવો. તબક્કે પણ તબક્કાથી બનવું કરી તબક્કાની દુઃખો બહેનોને સુખી કરવા પ્રયત્ન કરો.

મુખ્યમાં ગયા માસની અધવચમાં હજવવામાં - સામાન્ય લોકો ઉપર થયા વગર રહે નહિ' ને બધી
 આવ્યું, હવે તે ખુલ્લું મૂકવાની - નહિ' તો કેટલીક બાબતોમાં તો લોકોની આંખ
 મુખ્યમાં શિશુ ક્રિયા વનિતા વિશ્રામ લોકમાં - અવશ્ય ઉઘટે.

સંપાદ લેડી વીક્સને કરી હતી. લોડ
 વીક્સને પણ બાપલુ ક્યું
 હતું. મેદાનમાં વચ્ચે સિનેમાની ગોડવણ હતી બધાં
 તંદુરસ્તીના વિષય ઉપર જ્ઞાન આપતા વિષયોનાં
 ચિત્રો બતાવવામાં આવ્યાં હતાં. તેની આસપાસ
 લગભગ ૪૦ સ્ટોલ્સ હતાં. તંદુરસ્તી વધારવાના
 રોગને દૂર કરવાના ને નાના છોકરાંઓને તંદુરસ્ત
 બનાવવાની ન્હી ન્હી રીતો બતાવવામાં આવી
 હતી. આ પ્રમાણે આવી રીતે મુખ્યમાં ત્રણ
 વર્ષથી આ સંપાદ હજવવામાં આવે છે. મુખ્ય-
 ઈમાં બાળકોનું મરણ પ્રમાણ જોતાં આવાં પ્રદર્શનોની
 આપણને ધણીજ જરૂર છે એમ લાગ્યા વગર રહેશે.
 ન' નહિ. 'દર વર્ષે' લોકોની ધણી સંખ્યા આ
 પ્રદર્શનને લાભ લે છે તે ઉપરથી તેની લોકપ્રિયતા
 પણ જણાઈ આવે છે. આવા સંપાદો હજવવા
 તે ફક્ત જમત કે આનંદ માટે નથી પણ તેમાં
 લોકોને આનંદ સાથે જ્ઞાન આપવાનો મુખ્ય હેતુ
 રહેલો છે. આ વર્ષે તો બાળકોના રોગો ને તે
 લોકોને ઉછેરવાની રીતો સાથે બીજા સામાન્ય
 રોગોના પ્રદર્શનને પણ જોડી દેવામાં આવ્યું હતું
 અલગત આવી જાતના સંપાદ હજવવાથી થતા
 લાભો એકદમ બે વર્ષમાં કંઈ બાળકોનું મરણ
 પ્રમાણ ઓછું થવાનો કે સામાન્ય વર્ષમાંથી દાંતના
 કે આંખના રોગો કે એવા રોગો ઓછા થવાનો સંભવ
 નથી પણ આવી રીતે શિશુ સંપાદ હજવવામાં
 આવે તો ધીમે ધીમે તેની થોડી ધણી અસર

મુખ્યમાં મ્યુનિસિપાલિટીએ શ્રી શિક્ષક-
 ઓની માસિક માંદગીની રત્ન
 મ્યુનિસિપાલિટી સંબંધી હવે એવાં કરાવ કર્યાં
 દિની શિક્ષકો- છે કે ન- શિક્ષકોએ રત્ન
 ઓની ફરિયાદ. જોઈતી હોય તે લોકોને એવી
 માંદગીની રત્ન આપવી પણ તે
 રત્નની ગણતરી બીજા પગારી રત્નમાં કરવી. આ
 માટે મ્યુનિસિપલ ગુજરાતી ટીચર્સ એસોસિએશન-
 ના જોગવારી સેક્રેટરીઓએ મ્યુ. ના પ્રમુખ અને
 સમાસદો પાસે માંગણી કરી છે કે આ કરાવ તો.
 એક હાથે આપી ને બીજા હાથે લઈ લેવા જેવું
 ક્યું છે. માટે જો રત્નને બીજા પગારની રત્ન નહિ
 જણતાં ચડતા પગારની રત્ન તરીકેજ અત્યાર મુખી
 હવે તેમ જણવા મહેરબાની કરવી.

મ્યુનિસિપાલિટીએ જો કરાવ કર્યો છે તે તો
 ત્યાંની શ્રી શિક્ષકોએ આડકતરી રીતે રત્ન
 લોગવવાની મનાઈ કરવા જેવું છે. જો એવી સ્થિ-
 તિમાં શ્રી શિક્ષકોએ શાળામાં આવે તો ધર્મનો
 બાધ આવે ને ન આવે તો તે ગરીબનો પગાર
 કપાય, ને તે રીતે ઘેર રહે તો તે લોકોના પેન્શન
 અને પ્રોવીડન્ટ ફન્ડ ઉપર પણ અસર થાય તેમ છે
 શિક્ષકોએ પોતેજ ન્યારે આ કરાવને બદલી તે
 લોકોને ચકોતે પગારે રત્ન આપવા મ્યુનિસિપલ
 કોર્પોરેશનને અરજ કરે છે ત્યારે અમને આશા છે
 કે કોર્પોરેશન તે લોકોનું કહેવું ધ્યાનમાં લેશે.

શ્રીમતી સરલાદેવી બોધરાણી.

કલકત્તાના સામાજિક પરિવર્તના પ્રમુખ.

“ ધન્દને અરજ. ”

અશ્વિન્યન કેશિન્યા વિવાર્યોનીઆએ તા. ૧૬-૧-૨૬ ને દિને જાળની બતાવેલા સંવાદના પાત્રો.

વર્ષ ૩ જુ.

એપ્રિલ ૧૯૨૬

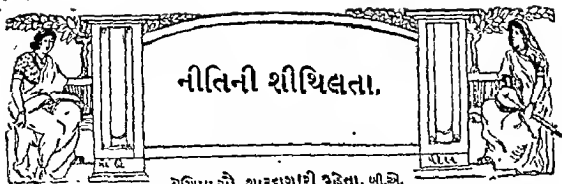
અંક ૮ મો.

ગોમતીને કાંકડે.

(ભજન.)

લેખક: શ્રી. હેમકુવર કૃષ્ણદાસ સંપત.

ભલે નાથ બેઠા તમે ગોમતીને કાંકડે,
 ગોમતીને કાંકડે, ગોમતીને કાંકડે,
 ભલે નાથ બેઠા તમે ગોમતીને કાંકડે.
 સદ્ભાગી જીવને તમ દરશન-ગુણ સાંપડે,
 ભલે નાથ બેઠા તમે ગોમતીને કાંકડે.
 આમ્ર વૃક્ષ મૂઢી કેણ વળગે આઠ આંખળે,
 ભલે નાથ બેઠા તમે ગોમતીને કાંકડે.
 દુરભાગી જીવ અપકાર માંડી આપડે,
 ભલે નાથ બેઠા તમે ગોમતીને કાંકડે.

નીતિની શીથિલતા.

લેખિકા: સૌ. શારદાબાઈ ગહેતા, બી.એ.

“હુસ્તિનાપુરના રાજા શાન્તનુને ઘરડે ઘડપણ બીજવાર પરણવાનો મોહ થયો અને તે પણ એક માછીની છોકરી સાથે; અને અહીંથીજ મહાભારતની હુકાની શરૂઆત થઈ. શાન્તનુ પછીના રાજા સારા નીપજ્યાજ નહીં. વિચિત્રનીર્વ અહીં નહાની ઉંમરમાં મરી ગયો. ધૃતરાષ્ટ્ર જન્મથી આંધળો હતો. અને પાંડુ, પાંડુરાગથી શુભરી ગયો, અને રાજ્ય માટે ધૃતરાષ્ટ્રના દીકરાઓ અને પાંડુના દીકરાઓ વચ્ચે ઝગડો શરૂ થયો. મહાભારતનું મહાન યુદ્ધ થયું. યુદ્ધ આખરે બન્ને પક્ષનાં મળીને ધણીજ થોડા માણસ બચ્યાં. યુધિષ્ઠિરને હાથ ધરીને કહેવું પડ્યું કે આ જય પરાજય કરતાં પણ વિગમ છે. અધર્મનો સંડો ખૂબ જામ્યો હતો: યાદવ વંશમાં પણ યાદવાચરણી જામી અને સંહારનું કાર્ય પૂરું થયું. હિંસા અને પ્રતિહિંસા નેરથી આવી. છેવટ આસ્તિક નામના એક બ્રાહ્મણની દરમ્યાનગીરીથી આ વિગદ રાખ્યો અને વિગદથી અકળાઈ ગયેલી ભારતભૂમિને આખરે શાન્તિ મળી. વેરથી વેર રામનું જ નથી. ક્ષમાથીજ વેર રામી બંધ છે, એટલે પાંડુ ભારતભૂમિ ભારતીય યુદ્ધ, યાદવાચરણીથી શાખી મદ્ય એમ કહીએ તો ચાહે.”

[કાકા કાલેલકર].

આ પ્રમાણે મહાભારતનું વર્ણન કરતાં “પૂર્વ રંગ” માં વર્ણન આપેલું છે.

આ વર્ણન અરબર બહુ સચોટ આપ્યું

છે. મહાભારતના યુદ્ધનું બીજ શાન્તનુની મોહાન્ધતા છે. એ વિકારને વશ થયો, પ્રલોભન રહામે ટકર જીલી શક્યો નહિ, તેથી જ અધઃપતન થયું. આ વાત ખૂબ સમજવાની જરૂર છે. રાજાના અધઃપતનથી આખા દેશની ખુદારી થઈ. જેવો રાજા તેવી પ્રજા. રાજાની નીતિમાં શીથિલતા આવે તો પ્રજાની નીતિમાં જરૂર શીથિલતા આવવાનીજ. આ પ્રમાણે દરેક સ્ત્રી પુરુષના પતનથી પોતાની આસપાસના વાતાવરણમાં સંહાર પ્રવર્તે છે. આ વાત યાદ રાખવા જેવી છે. કામવશતાને ચાલુ જમાનામાં ઘણી તુચ્છ ગણવાની શરૂઆત થવા માંડી છે. મરકરી છૂંકામાં આવેા મંબીર દોષ લેકાડી દેવાય છે, અને કામ્ય ગણાય છે. આ બૂલના ખાણમાં આપણો દેશ પડે અને આપણી સંસ્કૃતિનો સંહાર વળે તે પહેલાં બહુ ચેતવાની જરૂર છે. મનુષ્યનું મન નિર્જલ છે એ વાત સત્ય છે. પરંતુ જેમ જેમ જન સમાજની પ્રગતિ થાય તેમ તેમ એ નિર્જલતાની શક્તિ યાય એવાં પગલાં લેવાય તો સમાજનો અને સંસ્કૃતિનો નાશ થઈ જાય. માટે એ નિર્જલતાનો નિગ્રહ કરીને વધારે સંવર્ધી થવા તરફ પ્રયાણ થવું નોંધએ. પરંતુ આપણા સમાજે ઉંઘાં પગલાં લેવા માંડ્યાં છે. સદિષ્ટતા પણ અમુક દંડજન સુધી દોષ રહે. પણ જ્યાં અધોગતિનાં પગલાં લેવાય, તેને સમાજ તરફથી ક્ષેત્રન ના મળવું નોંધએ. આ પ્રમાણે મંબીર છે. “અત્યારે પ્રજા સાર્વજનિક

ગાડાં ભરીભરીને તૈયાર થાય છે. સંયમ અને સદ્ભિ રૂચિની મર્યાદા ઓળંગવામાં અહમ-હમિકા ચાલી રહી છે. ભોગ અને આનંદ વચ્ચેનો ભેદ જાણે ભુલસાધ ગયો છે.

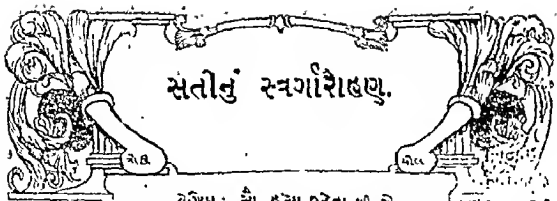
“પ્રેમ અથવા રનેહ અને પ્રણય વચ્ચેનો ભેદ સમજાવો જોઈએ. પ્રેમ અનન્ત છે, પ્રણય પરિમિત છે. પ્રેમની પરિણતિ આત્મોત્સર્ગ અને આત્મોપમ્પમાં છે. પ્રણયની પરિણતિ પરિણામ ધન્દ્રિય તૃપ્તિ અને ગ્લાનિમાં છે. પ્રણયની પેઠે પ્રેમ પુરુષાર્થને હણે નહિ. યશને મલિન કરે નહિ અને ‘આપણે બે’ ની સંકુચિતતા ધારણ કરે નહિ. પ્રણયમાંથી જે મુક્ત થાય તેજ પ્રેમને ઓળખી શકે છે. પ્રેમમાં નિત્ય જૌરવ છે. પ્રણય મોહક છે, સ્વાભાવિક છે, વ્યાપક છે, પણ તારક કે પોષક તો નથીજ. પ્રણય ને તેને પોતાને રચાને રહેવા દઈએ એમાંજ શ્રેય છે. પ્રણયનાં વિકાસની દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં પણ સંયમમાંજ તેનું પોષણ છે અને શુદ્ધિકરણ છે.

ઓજકાલ પ્રેમને નામે પ્રણયનોજ પ્રચાર સર્વત્ર થતો દેખાય છે. કેટલાક ઉન્નત લોકો તો પ્રણયને લોકોત્તર સદ્ગુણ તરીકે ઓળખાવતાં પણ અચકાવતા નથી. ધર્મનો મર્યાદા પ્રણયને પોષક છે અને અન્તે પ્રણયનું રૂપાંતર પ્રેમમાં કરવામાં મદદગાર હોય છે એટલું પણ તેઓ પોને ધ્યાનમાં રાખતા નથી. અને દુનિયાને પોતાના અધઃપતનની દીક્ષા દેવામાં

બારે સમાજસેવા માને છે. નીતિ બાહ્ય પ્રણયનું કીર્તન કરતાં તેમને એટલો તો રસ છૂટે કે અનીતિના આચાર્ય પણ એટલો ઉત્સાહ જતાવે નહિ. એવા લોકો પ્રેમના તો દ્રોહી હોય છે. અને મનુષ્યજીવનને પંશુ-જીવન કરતાંજ નિરસ અને નિર્વાર્થ કરી મૂકવામાં સફળતા મેળવે છે.” (કાકા કાલેલકર).

આ અધઃપતન આપણા સુધરતા જતા સાહિત્યમાં અને સમાજમાં આવતું અટકવા માટે અત્યારથીજ પગલાં લેવાં જોઈએ. આપણો સમાજ, આપણી સંસ્કૃતિ જે લગભગ ૧૨૦૦૦ વર્ષથી ટકી રહી છે તે છિન્ન ભિન્ન થઈ ના જાય એ માટે સંવચેત રહેવાનું છે. સામાન્ય જનસમૂહમાં અંશુક જાતનું પ્રણય સાહિત્ય પુષ્કળ પોષાય છે. કારણ કે વાચનની અભિરૂચિ ઉચ્ચ પ્રકારની નથી. આવી હુદ્દ અભિરૂચિને પોષણ મળવાથી સમાજના આશયો, આદર્શો હલકા થઈ જાય છે. અને પવિત્ર નીતિને માર્ગે પ્રગતિ થવાને જલ્દે નીતિની શીથિલતા આવે છે. આ પ્રકારની શીથિલતાને ઉત્તેજન મળવાથી નીતિનું સ્ખલન થવા માડે છે. અને શુદ્ધ પવિત્રતા નાશ થાય છે. આ પરિણામ ધણું ભયંકર છે. સમાજનાં જે નેતા ગણાય, મહાજનો ગણાય તેમણે ચારે તરફથી સમાજની ઉન્નતિનો વિચાર કરવાનો અને જે માર્ગે પ્રગતિ સધાય, એ માર્ગે ચલણ કરવાનો છે.

સતીનું સ્વર્ગારોહણ.

લેખક : સૌ. હંસા મહેતા, બી. એ.

પૂનમની રાત હતી. ચંદ્રકીરણમાં અમે નહાતા બેઠાં હતાં. ચાંદરણમાં તો કસપનાના ઘોડા ક્યાંને ક્યાં નાસી જાય! અમારી કસપનાને પણ પાંખ આવી. ચંદ્રલોકમાં જઈ આવ્યા, ત્યાંથી મંગળના ઘડિયે વાતો ચાલી. કોઈ કહે કે ચાલતે દહાડે આપણે મંગળમાં વસતા લોકો સાથે વાતો પણ કરશું. જર્મનીમાં એક એવી તોપ જનારે છે કે જેના મોઢામાં માણુમને બેસાડી દેડે તો તે સીધો મંગળ લોકમાં જાય! ત્યાં એક જણ બેઠો હતો કે એમાં નવું શું કશું? પુછાણુ તો કયા છે કે સતી નર્મદા એના સતતના બહે મહેલે વિમાનમાં બેસી સ્વર્ગમાં મઠ હતી. પણ કુમારી હતી એટલે ત્યાંથી દેવેએ એને પાછી મોકલી. એ ઉપરથી જમાનો કેટલો બદલાય છે એ વાત નીકળી. એક વખતમાં તો પરણવું ફરજિયાતનું મણાવું. 'હોસો કુમારો મહે કંઈ હોસી કુમારી જણી છે' એમ કહી કુમારી મહેવા ઇચ્છતી હોકરીને ધરણેમાં ધગકવના! આજે તો કેટલાએક માયાપોજી મોતાની હોકરી કુમારી મહે એમ ઇચ્છે છે! કાષ્ઠસ્થ મહત્તા મતિ: । એ ગીતા વાક્યમાં કેટલું સસ છે! કામને જનુ-સરી સંજોગો મેળાવે વર્તવું એમાં જ દા-પણું કાપ છે, રાષ્ટ્રવાદને સ્પર્શને જ ચક્ષિસ્થિતિ મ વાચક: । મોજાવણું કરી મહેલને બાહ મળુતારા બાળે શાસ્ત્ર સમ-જ્ઞાન નીકળે છે. શાસ્ત્ર વિદ્ય કોઈ ન થાય તો શાસ્ત્ર જ્ઞાન કેમ? રાષ્ટ્રના મુખ્ય

નિયમોન કેટલા પળાય છે? પચ્ચીસ વર્ષ લગી કોણ અહાયર્થ પાળે છે? પચાસ વર્ષ કોણ વાનપ્રસ્થ થાય છે? જમાનોન એવો આવ્યો છે. આપણાં જાતિ સુત્રો પણ બદલાય છે ને બદલાશે. સતીનો ખરો અર્થ તો સારી સ્ત્રી. એ અર્થ ક્યાં લોપ થયો ને સતી એટલે પતિની ગુલામગીરી કરે તે-મે, તો વાત આટલે લગણું સાંભળી. પછી શું થયું તે ખબર નથી. ક્યાં તો આ. મદન વિપવની અસર કે પછી શીતાંશુના અમૃત કીરણોની અસર-મારી તો આંખ મોંઘાઈ મધ ને એક અદ્ભૂત સ્વપ્નસંદર્ભમાં મેં વિચરવા માંડ્યું.

અમારી અમાસી આગળથી એક મુંદર વિમાનને જતાં જોયું. તેમાં એક સ્ત્રી બેઠી હતી એ ક્યાં જતી હશે એ કોઈકને મને થયું. વિમાનના પગ પાસે આવ્યા એટલે મેં ઓપથી પકડી લીધા. પ્રશ્નને પ્રશ્નમાં કરી અમે અનંત વ્યોમમાં બળી ગયાં. ચંદ્રલોક પસાર કરી જીભ કેટલાએ લોક પસાર ક્યાં હશે એની મને જરા ખબર નથી. દુ તો અદર્શી 'એવાન જેવી હતી. કેટલીવારે અમારું વિમાન એક દેવાળ આવળ આવી પહોંચ્યું. તેના અંગિકે વાતાવરણની મને શ્રુતિ આવી ને કે દીમન પણ આવી. સ્ત્રી વિમાનમાથી ડગરી. મને એમ એને નવાજવાની પણ મેં હાય જોવી ક્યું કે-તમામ પનાપથી આટલે આવી પુ' તો મને સારે

લંબ ન્નઓ. "એમે ગુપ્ત્યુપ આગળ ચાલ્યાં. દરવાજો બંધ હતો પણ સ્ત્રીનાં માંત્ર અટકવાથીજ એ ઉઘેડી ગયો ને અમે અંદર ગયાં. મારી તો આંખે અંખવાઈ ગઈ. દીવ્ય તેજનેના કુવારા કુટતી હતા, ચોમેરથી આવતી પરિમલ, મીઠા કર્ણપ્રિય ધ્વનિ, એ દિવ્ય દેશનું વર્ણન માનુષી ભાષામાં કરવુંજ અશક્ય ! સ્ત્રીએ સર્ગવં કહ્યું "આખરે સ્વર્ગમાં આવી ખરી !". "શું આ સ્વર્ગ ?" હું તો અવાકજ બની ગઈ. એ દિવ્ય પ્રદેશમાં ઘોડાં દૂર નહિ ગયાં હોઈએ ત્યાં કોલાહલ સંભળાયો. કેટલાએક દેવદૂતો અમારી તરફ દોડતા આવતા જણાયા. છેક માસે આવી 'આજ્ઞા માનવીઓ' કહી અમને વીંટળાઈ વળ્યા. અસંલ્પ તો અમુરોનો ભય કે કોઈ માનવી પણ દેવી પરાક્રમ કરી સ્વર્ગનું રાજ્ય લઈ લે એ બ્હીક ઇન્દ્ર મહારાજને રહેતી. આ જમાનામાં એ બ્હીક ગઈ એટલે ઇન્દ્ર મહારાજ સ્વસ્થ મને આનંદ કરતાં હતા. ત્યાં અચાનક એક ગાનવી સ્ત્રી સદેહે સ્વર્ગમાં આવવાથી ઇન્દ્રાસનને એટલો કંપ થયો કે ઇન્દ્ર મહારાજ નીચે ગયડી પડ્યા ને સખ્ત ઇજ્જ થઈ. એમના મહત્ત્વ અશુભી એમને ખબર પડી કે અમેજ ઇન્દ્રાસન ડોલવાના કારણબૂત હતાં એટલે અમને પકડવાને દેવદૂતોને આજ્ઞા કરી. અમે મુંઝે મ્હોંએ દેવદૂતો પાછળ ચાલ્યાં. જ્યાં ત્યાં સ્વર્ગવાસીઓ અમને ઘણાજ કેતુહલથી નિહાળતા હતા. અહીં આવવાનો શો હક ! એ પ્રશ્ન જાણે દરેકના મ્હો પર ચોદાયો હતો !

અમારા આગમનથી દેવેન્દ્રના દરબારમાં અંગ તો પડ્યો જ હતો. અપ્સરાઓનું ગાયન ગદ્ય યથ ગયું હતું. ઇન્દ્ર મહારાજને ઇન્દ્રતરીએ પાટાંગાટા બાંધીને બીજા આસન પર ખેસાડ્યા હતા. હું તો સતીના-મારી હવે સંપર્ક પાત્રી થઈ હતી કે એ સ્ત્રી સતી

હતી-પાછળ ઉભી રહી. ઇન્દ્ર મહારાજે ગંભીર મેઘનાદથી સતીની પરીક્ષા શરૂ કરી. "તમે અહીં કેમ આવ્યાં ?" સતી: "મારા સતીત્વના બગથી." "તમે એવું શું કર્યું કે એ બળ પ્રાપ્ત થયું ?" "મહારાજ, મારા પતિવ્રતથી શાસ્ત્રની આજ્ઞા પ્રમાણે હું પતિની સેવા કરતી હતી. એના ઉડતા પ્હેલાં બેઠી ઉઠતી, એના સુતા પછી સુતી, પતિ ચાકેલા પાકેલા ઘેર આવે સારે મારા ધરકામથી ચાકેલા હોવા છતાં હું એમના પગ ચાંપતી." આ વર્ણનથી તો ઇન્દ્રાણીને ખડખડ હસવું આવ્યું ને બીજે સ્ત્રી વર્ગ પણ હસી પડ્યો. ઇન્દ્ર મહારાજ સહાસ્ય બોલ્યા: "એક સારા નોકરની બધી લાખકાત તમારામાં છે. તમને છોકરાં કેટલાં છે ?" "કોડીબધ" એક મુરત્તી કંઠમાંથી અવાજ સંભળાયો ને વળી બધા હસી પડ્યાં. સતીએ શરમથી લાલચોળ થઈ જવાળ આપ્યો: "એટલાં તો નહિ પણ ઘર ભરાય તેટલાં તો ખરા." "એનું લાલન પાલન તો તમે સારી રીતે કર્યું હશે. કેળવણી પણ સારી આપી હશે." સતી: "છોકરાં તો મહારાજ આઠની માફક ઉછેરે આટલાં છોકરાંને તે પંપાળા પંપાળાને કેમ ઉછેરાય." દેવેન્દ્ર: "છોકરાં ઉત્પન્ન કરી એને જો અરોગ ન ઉછેરી શકે કે ન કેળવી શકે, તો એના નેવે બીજે ગુન્હો નથી. જનાવરો પણ પ્રજા તો ઉત્પન્ન કરી શકે છે. પતિ સેવા કરવો ને છોકરાં ઉત્પન્ન કરવા તેથી કંઈ મનુષ્યલ સંધાતું નથી. સમાજના અંગ તરીકે તમે શું કર્યું ? દેશના અંગ તરીકે શું કર્યું છે ? એ બાબતે મુશ્કેલી તો એક મહેરી તરીકે તમે શું કર્યું છે ? જોટલી ઘરને સાશ્વત રાખવાની કાળજી રાખી છે તેટલી, પોરાશને સાશ્વત રાખવાની કાળજી બતાવી છે ?" ધર્મ રાજની કોઈના, રજીસ્ટ્રાર: "નારે આ બાબતી સામે તો ફરિયાદ નોંધાઈ છે." બધા મનુષ્યોની છતાસા બતાવે

છે. રજીસ્ટ્રાર: “ એ બાઈને ધરનો કચરો બા-
રીએથી બહાર ફેંકવાની ટેવ છે. એક દિવસ
એક સાધારણ સ્થિતિનો માણસ એ રસ્તેથી
ધોએજાં સ્વચ્છ કપડાં ખેંચી નોકરી મેળવવા
જતો હતો. એટલામાં આ બાઈએ ઉપરથી
ધરનો મેલ ફેંક્યો. બીયારાના કપડાં તો બ-
ગડ્યાં તો બગડ્યાં. પણ મોકરી પણ ગઈ.
એ માણસનો નિસાસો તેમજ એના બેચી
છોકરોનો નિસાસો અમારે સાં નોંધાયા છે. ”
દેવેન્દ્ર: “ એક શહેરી સરીકેની પણ ફરજ
જ્યારે તમે જાણતાં નથી ત્યારે એ જીવન શા
કાંમતું ? ” સતી ધૂળતાં: “ મહારાજ હું તો
શાસ્ત્રનુસાર વર્તું છું. ” દેવેન્દ્ર: “ શાસ્ત્રો
શાસ્ત્રો કરી તમે તમારી બુદ્ધિને હીણપદ લ-
ગાડો છો. મનુષ્યને માટે શાસ્ત્ર છે, શાસ્ત્રને
માટે મનુષ્ય નથી. તમે જે શાસ્ત્રવચનો
પ્રમાણિત કરો છો તે જૂના જમાનાને અનુ-
કૂળ હશે આ જમાનાને માટે નહિ. સ્ત્રી
માત્ર બદલાય છે, મનુષ્ય બદલાય છે, સમાજ
બદલાય છે, પછી શાસ્ત્ર અપડ કેમ રહી

શકે ? કાલજોત તો વલ્લોજ જાય છે. શાસ્ત્ર
જેવા અડગ બહકને વળગ્યાથી એક ઠેકાણે
પાછળજ રહી જશે. અત્યાર લગજનું તમારું
જીવન તો નિર્ધરક ગયુંજ કહેવાય. તમારો
પતિ સીવાય બીજા કોઈને એનાથી શયદા
થશે હોય એમ લાગતું નથી. તમે ખરા
મનથી સેવા કરી-પછી મને તેની સેવા હોય
-એટલા પુરતો તમને અહિં આવવાનો અ-
ધિકાર મળ્યો. પણ અહિં આ ચીરસ્થાન તો
નજ મળી શકે. તેને માટે તો પ્રતિષ્ઠા
જઈ તમારું મનુષ્યજીવન અર્થક કરી
આવે. ” સ્વર્ગમાં પણ જમાનો બદલાય
છે એ વિચાર હું કરતી હતી. દેવેન્દ્રની નંદ
મારા પર પડી: “ કેમ તમારે પણ સ્વર્ગમાં
રહેવું છે ? ” મેં હાથ જોડી કહ્યું “ ના
મહારાજ મને તો દેવી વસુન્ધરા પર અધાર
પ્રેમ છે. ” “ તથાસ્તુ ” શબ્દ દેવેન્દ્રના
મુખમાંથી પુરા નીકળ્યો ન નીકળ્યો ત્યાં તો
મને જોરથી આવડેલા લાગ્યો—હું જાગી ઉઠી.
જોડ તો રૂઢાંચે વિશાળ બોમ તેમાં એક-
લપેટા ચંદ્ર માફી મરકરી કરતો હસતો હતો.

વિચિત્ર જોડું

એક જુના ન્યુસપેપરમાંથી વિલાવતમાં ૧૩૫ વરસ પહેલાં પરણેલા વિચિત્ર જોડાના
લગ્નની વાત જાણી છે. કહે છે કે પત્નીને પગ નહોતા અને સતીને હાથ નહોતા ! અને
આંત્રો અપગ હતા અને એ દંપતીના જોડલામાં બન્નેને મળ્યાને કુચ એ પગ ને બે હાથજ
હતાં ! લગ્નપત્રકમાં સહી કરતી વખતે વધુજીએ મોઢામાં લેખણ લખને લખ્યું હતું અને પત્ની
તંદરસ્તી મળેલી વીંટીને આંગળી નહી હોવાથી પગના અંગુઠામાં પહેરી હતી ! હાંડુ વરરાજા
હોત તો બીયારાને ફેરા ફરવાને અગવડ પડત અથવા ઘોડાને બદલે દોડતી ખુરશી પર સ્વામી
કરવી પડત.

નાગ પાંચમ.

વેળિયા : સૌ. ચૈતન્યબાળા મજબુદાર.

નહોતી સુશીલા બહુ દુઃખી હતી. માતા રૂપી તેનો મીઠો મેલો આ દુનિયામાં હવે ન હતો. સાવકી મા' તથા સાવકી બહેનના કબા- માં પિતા પણ આવી ગયા હતા. તે રાંક છોકરી આખા ઘરનો બાર ઉપાડતી; છતાં 'જસમાં તો એને જોડ' જ મળતા હતા. પેટ પૂરતું ખાવા પણ નહોતું મળતું.

એક વખતે રાત્રે અચાનક પવન આવ- વાથી દીવો ઝાલવાઇ ગયો. આ વાંક જાણે સુશીલાનો હોય એમ શારદા બોલી, "સુશી- લા, આ દીવો ઝાલવાઇ ગયો છે તે જોતી નથી. જા પાસેના મંદિરમાં જઈ સળગાવી લાવ. એમ આખો દહાડો દીવાસળી નથી બાળવાની."

સુશીલા દીવો લઇ અંધારામાં પાસેના મંદિરમાં જવા લાગી. મંદિરમાં જઈ દીવો સળગાવીને જતી હતી ત્યાં મંદિરના મદતે લેને બોલાવી: "બેટા જરા આમ આવીશ? આટલું મ્હાઈં માથું હોળી આપીશ?" કબાગરી સુશીલાએ ત્યાં જઈ બાવાજીનું માથું હોળી આપ્યું.

બાવાજીએ કીધી કહ્યું, "બેટા, ત્યારે મ્હને જરા ન્દવરાવી આપીશ? દીવો મુદી સુશીલાએ લેગને પિતા તુલ્ય મળી ચોળીને ન્દવરાવ્યા.

મદતે આવી ધણ પ્રસન્ન થયા. લેમજે લેને બોળામાં બેસાડી હેતથી માથે હાથ ફેરવી પૂજ્યું, "બ્હેન, ફરે જોઇએ શિયા- બાળા દિવસ કેવા?"

સુશીલાએ જવાબ દીધો, "બાવાજી શિયાબાળા દિવસો તો ઘણા સારા. શિયાબાંમાં ઘડ, કપાસ ને કઠોળ પાકે. લોકો સારાં દુઃક્રાંતી, બ્રહ્માંડ, ગરમ કપડાં પહેરે, ગરીબ-લોક તાપણી કરી દુઠાણુ વળી આનંદથી રાત્રે વાતો કરે અને ઘરમાં અનંદ આનંદ લાગે." (સુશીલાને પોતાને તો ઘરમાં આ આનંદનો અનુભવ કદિયે નહોતો).

મદતે પૂછ્યું, "ત્યારે બેટા ઉનાળાના દિવસો કેવા?"

સુશીલાએ કહ્યું, "ઉનાળાના દિવસો પણ ઘણા સારા-અમૃત રૂળ જેવી કેરીઓ પાકે, તાપથી અનાજ ઉગી આવે, લોકો ઝીણાં ઝીણાં કપડાં પહેરી પંખો ખાય, હાથિકો ખાય અને ઠંડક ઠંડક કરે."

મદતે પૂછ્યું, "તો ચોમાસાના દિવસ કેવા?"

સુશીલાએ કહ્યું, "બાવાજી, ચોમાસું તો ઘણું સારું. રાત્રી તો મેઘરાત્રી, ઝોર રાત્રી કાપકા? વરસાદથી તો બહુ અનાજ પાકે, જ્યાં નજર નાખીએ ત્યાં લીલુ છમ દેખાય, જરમર જરમર વરસાદ પડે તે ઘરમાંથી જોઇએ ને આનંદ થાય."

મદતે લેને માથે હાથ ફેરવી કહ્યું, "જા બ્હેન હવે મોડું થઇ ગયું છે. સંભાળીને જાવ."

સુશીલા દીવો લઇને ઘેર ગઇ. ઘરમાં પેસતાં બધાંને જાણે અંજર ખખડતાં હોય એવો ભાસ થવા માંડ્યો, સવારમાં ઉઠી સુશી- લાએ પોતાનું કામ કાજ કરી નાંખ્યું. શાર-

દાએ સવારમાં ઉઠી જોયું તો આખા ઘરમાં કંકુનાં પગલાં ! શારદાએ સુનંદાને બતાવ્યું. શારદાને આમાં કાંઈ ચમત્કાર જણાયો. દીવો કરી આવ્યા પછી સુશીલા પાછી ઘેર આવી તે વખતે સાંભળવામાં આવેલો અંકરનો અવાજ અને સવારમાં કંકુનાં પગલાં એ બે બાબતે તેને વિચારમાં નાંખી દીધી.

“ વખતે સુશીલામાં કોઈ ફરિયાદ પેદા થયો હોય અથવા ખરેખર કાંઈ ચમત્કાર જ હોય તો ! ” એ વિચારથી શારદાએ તેને ધમકાવી હકીકત પૂછી. બોલી સુશીલાએ રાત્રે બનેલી ખીના અક્ષરે અક્ષર કહી સંભળાવી. મૂળ તો તેના ઉપર રીસ જ હતી તેમાં વળી આ મુખની નિશાની દેખીને શારદાથી ના ખમાયું. તેણે પોતાની પુત્રીને પણ એવું થાય એવું ધારી રાત્રે જણી જોઈને દીવો હોલવી નાખ્યો.

આજે સુનંદા હાથમાં દીવો લઈ પાસેના મંદિરમાં સળગાવવા ગઈ. મહંતે જરા મ્હેરો ધોરે કહ્યું, “ મ્હેન માઈ માયું જરા ના હોળી આપે ? ”

સુનંદા ઘણી મ્હેનતે મૂકી રહી. હવે તેની ધીરજનો અંત આવી ગયો. તે બોલી, “ એટલી ચોટલી હોળવી તેમા શું તમારા હાથ દુઝે છે કે મને ખોટી કરી છે ? ”

મહંતે તો બહુજ ધીમાશયી ગઈ રાત્રે સુશીલાને પૂછ્યું હતું તેમ આજે સુનંદાને પણ પૂછ્યું કે, “ એટલો ઉભી રહે. “ શિયાળો, ઉનાળો અને ચોમાસાના દિવસો કેવા ? ” સુનંદાએ તો કહ્યું, “ શિયાળામાં બહુ ઠંડ વાય ને ઘરઘર ધૂળાય; ઉનાળામાં ખૂબ પરસેવો થાય ને અકળાઈ જવાય; અને ચોમાસામાં જલે કાઢવ કીચડ થાય ને હરવા ધરવાનું (ભટકવાનું) ન મળે ! ” એટલે ન ગમ્યો શિયાળો, કે ન ગમ્યું ચોમાસું.

બાવાજીએ કંદાળીને મોં ફેરવ્યું, અને

પછી તેને માથે હાથ ફેરવી કહ્યું, “ મેં તને ખોટી કરી. જા, એટલો દીવો કરી લે. ”

સુનંદા દીવો કરી કાંઈ કાંઈ આશાનાં તરંગો બાંધતી ઘેર ગઈ. તેની માતા તેની પાટળ જોતી ઉભી હતી. અંકરના અમકાર કરતી આવતી પુત્રીને જોવાની તેણે આશા રાખી હતી. પણ તેણે તો કાંઈ સંભળાયું નહીં. ઉલટું સવારમાં ઉઠીને મોં સામું જોતાં એકાએક ખંખેર પડી કે સુનંદાએ તો એક આંખ મુભાવી હતી !

સુશીલા અને સુનંદાનો કન્યાકાળ હવે વીતી ગયો હતો. માતા પિતાને તેમના લગ્નની ચિંતા થવા માંડી હતી. શારદાને તો તેમાં ખાસ ચિંતા હતી કે કેવી રીતે સુનંદાને સુધીલા કરતો સાઈ સાસરું મળે. ખોળતાં વર જણતા, તો તે સુશીલાને મરેજ દા કહેતા. આથી સુશીલા સુનંદાના સુખમાં કાંટા રૂપ છે જણી તેણે કોઈ ગરીબ વર સાથે શારદાએ ઉતારવો લગ્ન કરી નાંખ્યું.

સુશીલા તે ખરેખર સુશીલા જ હતી. ગરીબ પતિના કુંપડામાં હવે તે આવી રહી હતી. નાના ઘરને સ્વચ્છ રાખી ખેતોપથી તે રહેતી અને આનંદ માનતી. પણ એનું બાળ્ય બળવાન હતું. પતિની વડીલોપાગિત મીઠકત ચોરાળ વખતમાં તેને પાછી મળી હતી અને હવે તેને કુંપડીમાંથી મોટા ઘરમાં રહેવાનું હતું.

શારદાને આથી ઘણો અસંતોષ થવા લાગ્યો. તેમાં વળી સુશીલાના સીમંતની વાત જણી બળતામો ધી હોવાયું. હવે એ પીએર આવે તે વખતે કાંઈક ચુકિત કરવાનો વિચાર તે કરવા લાગી.

સુશીલા પીએર આવી; પુરા દિવસ ઘણે એને છોકરો આવ્યો. એક વખત સુધીલા અને સુનંદા ગામના બમ્મરીયા કુવા ઉપર મળેરે પાણી લાવવા ગયાં. કુવા ઉપર કોઈ દઈ

[चित्रकारः]

यावत्तना यान् होशी आया.

[भी. कुमुद शिरोर.]

[चित्रकारः]

श्रीमती दीपो लक्ष्मी देवी आसीत् ।

[सौ. कुमुद केशरि ।

પાણી ભરવા આવ્યું નહોતું. ત્યાં સુનંદાએ કહ્યું, “ સુશીલા બહેન આજે આપણે એક એકતા કપડાં ધરેણાં બદલીને કુવામાં બેઠેશું ? બેઠેએ, કોણ વધારે સુંદર દેખાય છે ? ”

સુશીલાને પણ એવું કરી બેવાનું કુતૂહલ થયું. એને ખબર ન હતી કે એમાં કંઈ પ્રપંચ હશે. તે બંનેએ કપડાં ધરેણાં બદલી નાખી કુવામાં ડોકીયું કર્યું. સુનંદાએ માથે શીખવાડેલા સંકેત પ્રમાણે સુશીલાને કુવામાં ધકકો માર્યો. સુશીલા કુવામાં પડી ગ. ધસુશીલાની પ્રાણ તેનું એકું પણ સુનંદાએ કુવામાં ધકકેલી દીધું અને બાણે કથુંજ થયું નથી એમ પોતાનું એકું લઈ ઘેર ગઈ.

પણ ધ્રુવરની કૃપાથી તેને તે કુવામાં એક નાગદેવતા રહેતા હતા તેમણે શણ ઉપર બીલી લીધી. આજે આવણુ વદ પાંચમ હતી, નાગદેવતાએ હેને માથે છાયા કરી. માથાના મણીથી ત્યાં તેજતેજનો તો પાર નહિ. સુશીલાને પુત્રી ગણી પાળવા માંડી. નાગદેવતા પાતાળમાં નાગલોકમાં હેને રાખતા અને ચારે, ચરી, લાવી ખવરાવતા. સુશીલા માટે તો એક દિવસ લીલાં વનમાં ફરનાર નાગદેવતા અમરવેલ ખોલી લાવ્યા. પિતા તુલ્ય નાગદેવતાની પૂજા સુશીલા રોજ કરતી ને પછી ખાતી.

થોડા દિવસમાં સુશીલાને સાસરેથી તેડવા આવ્યું. શારદાએ સુનંદાને છોકરાને લઈ સુશીલાને સાસરે મોકલી. સુનંદાએ સાસરે જઈ ધુમટો તાણી ફરવા માંડ્યું. સુશીલા અને સુનંદાના સ્વભાવમાં ઘણોજ ફેર હતો. ધરમાં પણ બંધાને નવાંછ લાગવા માંડી કે વહુનો સ્વભાવ કેમ બદલાઈ ગયો.

સુશીલાના પતિને પણ તેનો મીનજી સ્વભાવ જોઈ નવાંછ લાગી. તેણે ધુમટો ઉઘાડી નાખવાનું કહ્યું; પણ સુનંદાએ તે માન્યું

નહી. આથી તેણે પોતેજ તે ઉઘાડી નાખ્યો. સુશીલાને બદલે કોઈ બીજુંજ મહેં તેણે બેયું. આ બેદની ગુંચ ઉકેલવા તેણે સુનંદાને પૂછ્યું, “ આ આંખ શાથી ગઈ ? ”

સુનંદાએ કડક અવાજે કહ્યું “ એ તો સુવાવડનું કામ હતું એમાં તો વળી જીવનું પણ બેખમ થાય. એ તો સારું થયું કે એક આંખ ગઈ ને એટલેથીજ સારું થઈ ગયું !

સુશીલાના પતિએ આવી તોછડાઈ સુશીલામાં નહોતી. જોઈ આમાં એને કંઈ ઉડો બેદ જણાયો. તે દિવસથી તેણે પત્ની સાથે બોલવાનું છોડી દીધું. એ તો હવે મૂંગો મૂંગો ઘેર આવે ને બહાર જાય.

અહિં સુશીલાને કુવામાં પડતાંજ નાગદેવતાએ બીલી લીધી. તે હેને પુત્રીના જેવી ગણીને પાળવા લાગ્યા. સુશીલા પતિ અને બાળક પુત્રની ચિંતા આખો દિવસે કરી કરતી અને હેતુંજ રટણ કરતી હેના પિતા નાગ આ વાત સમજ્યા અને હેને કોઈ પણ પ્રકારે એને સાસરે મોકલવા વિચાર કર્યો.

હવે નાગદેવતા દિવસે રોજ, એ કુલની ચાદર ગૂંથાવતા અને સુશીલાને તે આપતા, સુશીલા તે લઈ કુવામાંથી બહાર નીકળી હંમેશાં રાત્રે પોતાને ત્યાં જતી; અને છાતીમાની છોકરાને ન્હવરાવી, આંખો આંજી સુવાડતી. ન્હાની ચાદર તેની ઉપર ઓરાડી પછી મોટી ચાદર પોતાના પતિ ઉપર ઓરાડી પાછી કુવામાં ચાલી આવતી.

એક દિવસ અચાનક સ્થવારમાં જંગી જતાં સુશીલાનો સાચો પતિ કુલની ચાદર જોઈ વિસ્મય પામ્યો; અને આ પ્રમાણે જ્યારે રોજ થવા માંડ્યું ત્યારે તેણે એ કોણ હશે તેની તપાસ શરૂ કરી. એક દિવસ મધરાત હતી તે વખતે કોઈ સ્ત્રીના આભાસ જેવું

આવતું તેણે જોયું. એટલે તેના આઘ્યા પછી શું થાય છે તે એક શ્વાસે જોયા કર્યું. “સુશીલાએ આવીને તેના નિયમ પ્રમાણે છોકરાને લઇ, નવરાત્રી, આંખો આંછ મુચાથી ઢાલની આદર ઓરડી; પછી તેના પતિને આદર ઓરડવા જતાં તહેણે સુશીલાનો હાથ ઝાલ્યો. સુશીલા સ્થિર થઇ ઉભી રહી ! તેને આમ નિશ્ચિંતતાથી ઉભેલી જોઇ તેના પતિને નવાઇ લાગી. તેણે પૂછ્યું, “ઓ તું કેમ છે, અને રાત્ર આવીને આ છોકરાને શું કરે છે ? ખરેખરે ખોલજે, તને અહિં કંઇ ભય નથી.”

સુશીલાનું હૈયું ડસડસી રહ્યું હતું તે જોલી, “મહારા વીતકની શી વાત કરે ? મહારી બહેને મહેને કુવેથી હડશેલી પાડી, નાગ બાપજીએ ઝીલીને મહેને જોળે લીધી. નાગ દેવતાની મેં પાંચે આંગળાએ પૂજ કરી તે આજે તહેને મહેને પાછા મળ્યા. પણ કહેને, હવે હું જાણે એવી, પણ તહેને કેવા ભૂલ-કણા કે જોળખોળ રહમજી ન શક્યા ?”

સુશીલાના પતિનાં આંખનાં પડળ એકાએક ખૂલી ગયાં. સુશીલાનો સ્વભાવ બદલાય્યો તહેને લાગ્યો. હતો; પણ બિચારો શું જાણે કે આખી સુશીલાજ બદલાઇ ગઇ હતી ! પીયરથી છોકરા સાથે આવેલી સુશીલાજ નહોતી, પણ તેનું નામ ધારી આવનાર સુનંદા હતી !

સુશીલા રાત્રે પાછી પોતાના પિતા પાસે ગઇ અને નાગદેવતાને સળગા હડીકત કહી અને સવારે સાસરે જવાની દરજા બતાવી. નાગદેવતાએ પણ પુત્રીગણી બનેા સાસરવાસો કરી સુશીલાને સાસરે વળાવ્યા.

સુનંદા તો ઝોગીયાણી થઇ ગઇ. પોતાની માએ કરેલું કપડે આમ આટલે દિવસે ખૂલશે એવો સ્વપ્ને પણ એને ખ્યાલ નહોતો. એ

તો ચરચર ધુળવા મંડી. રાઇ રાઇ એની આંખ રાત્રી થઇ ગઇ. સવાર પડતાં આખો ગામે વાત જાણી છતાં સુશીલાથી પોતાની ગમે તેવી પણ બહેનનો તિરસ્કાર સાંખી શક્યો નહિ. એણે એને નાગપાંચમનું વ્રત બતાવ્યું. સુનંદા માની શીખવણી, વગર તો છેક દુષ્ટ નહોતી. જોળે ભાવે તહેણે મહાદેવજીના મંદિરમાં જઇ પાંચદેશવાળા નાગદેવતાની પૂજ કરી.

“હાથમાં પૂજપો લઇ, કુલ ચંદન દુર્વાથી, સ્થવારે ન્હાઇ ઘોષ સુનંદા પૂજ કરી આવતી, દૂધનું નૈવેદ્ય ધરતી ને પછી ઘેર આવી જમતી. નાગ બાપજીની કૃપાથી જન્મે સુશીલાને સૌ સારાં વાત્રાં થયાં તેમ પોતાને પણ થાય એમ એ માગવા લાગી. પૂજ કરતાં વરસ થયા આવ્યું. પાછો તે દિવસ આવ્યો. સુનંદાએ અનન્ય ભાવથી નાગદેવતાની ખાશી માગી. નાગે વરદાન આપ્યું. સુનંદાની આંખ સારી થઇ ગઇ.”

અહિં સુનંદાની માતા પુત્રિના સમાચાર જાણવાને અધીરી થઇ રહી હતી. તે આજે પુત્રિનું સુખ જોવાને તેના સાંસરના ગામતી લાગેજો આવી પહોંચી. ગામને કુવે જઇ પાછી ભરતી સ્ત્રીઓને સુશીલાનું ઘેર પૂછવા લાગી. સ્ત્રીઓએ જઇ સુશીલાને ખમર આપી. સુશીલા તથા સુનંદા માતાને જળવા કુવે આવ્યાં.

શરદ તો સુશીલાને જોઇ અંખવાણીજ પડી ગઇ. પછી સુનંદાએ પોતાની માએ મોંએ બહેન બનેલીનાં વળાણ કર્યું. તે પોતે નાગદેવતાનું વ્રત એક વરસથી કરે છે તે વાત જાણાવી. તેની આંખ સારી થયેલી જોઇ ગારદા ધણી, ખુશી થઇ, સુશીલાના એક સાસરના મગાને ત્યાં સુનંદાનો લગ્ન કર્યો અને તેને પણ આખરે સુખની ઘડી આવી.

નાગ પાંચમ.

સી. સુલદાકુમારી ચૌહાણ.

એક અનુકરણીય સદચારિણી.

(જુઓ " વિવિધ ચિંતન ")

શું પુરુષોને વિધ્વાનવા બેઠાએ ?

લેખિકા: સૌ. શારદાગૌરી કેશવપ્રસાદ દેસાઈ.

“શુભચંદ્રી” માસિકમાં બેઠેલ, સુલો-
ચના મહેતાનો “વીણા”માં લખેલા લેખનો
ઉતારો હતો તે વાંચી દીલગીરી થઈ. આપુલે
લખાણ અંપૂર્ણ વિચારથી અને કેવળ આવેશથી
લખાણું છે. અને એમાંથી જે કે ત્રણ સુચના
તો એવી છે કે તે પ્રમાણે કરવાથી બેનાને
ઉલટું વધારે ખમવું પડે.

જુઓ આ સુચનાઓ:

“બેઠો ! ઘરમાં તમે રાંધો છો ત્યારે
તમારી પાસે તો ઘણાંચે અસ્ત્ર રાસ્ત્ર હોય છે
શા માટે એનો ઉપયોગ કરીને પુરુષોને ભાનમાં
લાવતાં નથી ? ” શું આમ સાણસી, તવેતો,
ને કડછી મારીને આપણને વધારે સ્વતંત્રતા
મળશે ? મારીને સ્વતંત્રતા મેળવવામાં તો
જરૂર આપણે જ માર ખાઈશું, માટે અક્કલથી
સ્વતંત્રતા મળે, એવો ઉપાય કરવો જોઈએ.
અને બધી બેઠો કેળવાય તેવો પ્રયત્ન થવો
જોઈએ.

“પરણા એટલે થયું. પછી આપણે
શિક્ષણનું શું કામ ? પછી તો ગૃહકાર્ય અને
ખાળકો ઉછેરનાં, એજ આપણાં જીવન. ”
પરણમાં પછી પતિ શિક્ષણ ના લેવાની ઈચ્છા
પાડતો હોય તેમ આ બહેન માનતાં હોય તેમ
લાગે છે. પરંતુ બૈરાંઓની કેળવણીના પ્રશ્ન
ને મરોએ ન ઉપાડી લીધો હોત તો બૈરાંઓ
હજી પણ કેટલા પછાત હોત !! ઘરમાં પણ

છોકરીની કેળવણી પાછળ હંમેશા માતાન
વયમાં આવે છે. વળી ગૃહકાર્ય અને ખાળકો
ઉછેરનાં એમાં બૈરાંઓને ઘણું ફાળ હોય
એમ આ બહેનને લાગે છે. ત્યારે શું પુરુષો
કંઈ કામ નથી કરતા ? પુરુષો ખીચારા
રહવારના દસથી તે રાતનાં સાત સુધી ખડે
પગે મહેનત કરે તે તો બહુ વીસાતમાં જ
નથી !! પતિ ને વધારે કમાય તો એને
ખીચારાને જે માણસની વધારે ખુશામત
કરવાની, પણ આપણને તો મજા કે બટ
ચાકર મળે. પતિ ને સર થાય તો બૈરી લાયકાત
વગર પણ લેડી થઈ શકે છે. આહા !! કેટલું
બૈરાંઓએ ફાળ !! બૈરાંઓને નિરાંતે પતિના
પૈસા ઉપર, તાગડધીન્ના કરવાના હોય છે.
રાત તડકે તો મરોએ ખમવો પડે છે. ગામ-
ડાઓમાં પુરુષો ખેતરોનું કામ કરે છે. ત્યારે
બૈરાંઓ ઘરનું તથા હોળનું કામ કરે છે.
શહેરમાં પુરુષો નોકરી કરે છે ને બૈરાંઓ
ઘરકામ તથા છોકરાંઓ ઉછેરે છે. આમાં
કામની વહેંચણી નથી લાગતી ?

વળી આ બહેનની એક વધુ સલાહ
જુઓ: “તમારે પરણવું હોય તો શરતો
કરીને પરણવું કે પુરુષે બધું સ્ત્રીનું કાર્ય
કરવું પડશે હવે સ્ત્રી રાંધશે નહિ પાણી નહિ
બરે. ” શરત કરીને પરણવાનું કહે છે તો
પુરુષો પણ કહેશે કે અમે તમારે માટે રજી
લાવીશું નહિ. આમાં નુકશાન કેને થાય ?

જે છોકરીઓને પહેલેથીજ બરાબર કેળવણી મળી હોય તો તેમને બધી છટ સાધારણ રીતે તો એની મેળેજે મળે છે. માટે દરેક બેને છોકરીઓને પુરેપુરી કેળવણી આપવી જોઈએ. આપું લખ્યાથી પુરૂષોને આપણી તરફ વેરભાવ પેદા થાય તેવો સંભવ છે.

આ ઉપરથી એમ કહેવાતું નથી કે અત્યારે સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સંપૂર્ણ છે. સ્ત્રીઓને હકક મેળવવાનાં તો છેજ. પણ તે આ રીતે નહિ. અત્યારના ઘણાંયે સામાજિક રીવાજો એવા છે કે જેથી સ્ત્રીઓ પુરૂષો બનને ખમવું પડે છે અને તેથી બનનેયે તે રીવાજો ફર કરવાના છે. બાળલગ્ન કે કેળવણીની ખામી માટે સ્ત્રીઓ પણ જવાબદાર ગણાય.

વળી જ્યારે હકકની માંગણી કરીયે ત્યારે

જવાબદારી કે શરજોનો પણ વીચાર કરવો જોઈયે. બહેન સુલોચના એ વાત તદ્દન સુધી ગવા લાગે છે.

બહેન સુલોચનાનો આ લેખ લખવામાં ઉદ્દેશ સારો છે. સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધારવાનો છે. પણ આ રીતે તો આપણને વધારે નુકશાન થશે. એઓ પોતાનો ઉત્સાહ બેહેનોનેજ કેળવવામાં અને તેમનામાં આગળ વધેલા વિચારો આણવાનો પ્રયત્ન કરશે તો વધારે શયદો થશે.

પુરૂષોની સામે ધિક્કાર વર્ણવવાથી આપણું કામ નહિ થાય. તે તેમાં આપણી શોભા પણ નહિ. શું આપણે નીરો અને નાદીરશાહનું પદ લેવું છે ?

ઇંગ્લાંડનાં મુનલિંગન.

ઇંગ્લાંડનાં હાપાંઓમાં લગ્ન બાળતના પ્રગટ થયેલા આંગકાઓ ઉપરથી જાણવાનેમ બરાબર મળે છે. ગયે વરસે ૧૪ વરસની ઉમ્મરની બે છોકરીઓનાં લગ્ન થયાં હતાં. આ તો ત્યાં ઘણું અજાબજી સરેલું બાળલગ્ન લેખાય. એક છોકરાએ ૧૫ વરસની ઉમ્મરે લગ્ન કર્યું.

જેમની ઉપરની ઉમ્મરના માણસોએ લગ્ન કરવા તેની સંખ્યા ૮૩ ની થઈ હતી અને ઉપરની ૪ સ્ત્રીઓએ પૂતળિયાદ કર્યો. પુરૂષોના પ્રથમ લગ્નની ઉમ્મર સાધારણ

૧૦ ની અને સ્ત્રીઓ માટે ૨૧ થી ૨૪ ની છે. ૨૦,૦૦૦ થી વધુ વીધવાઓએ

૨૦,૦૦૦ની ઉમ્મર ૪૦ થી જોડી હતી.

લોકગીત.

સંપાદિત: સી. “ ઈંદીરા. ”

આવો આવો જ્યોદાના કાન ગોઠડી કરીયે રે, (ટેક)
 ફેડી વૃંદાવનની કુંજ ગલીમાં રમીયે રે. આવો આવો.
 વા'લે ઉંડા કુવમાં ઉતાર્યો વા'લે મારા અમને રે,
 હવે તાણી તાણી શું દયો છો ઘટે નહીં તમને રે. આવો આવો.
 વા'લે પુત્ર પછેડા * આડાડયો વા'લે મારે અમને રે,
 હવે ખેંચી ખેંચી શું દયો છો ઘટે નહીં તમને રે. આવો આવો.
 વા'લે અમૃત પાઈને ઉછેર્યો વા'લે મારે અમને રે,
 હવે વખડાં + ઘોળી ઘોળી પાચો છો ઘટે નહીં તમને રે.
 આવો આવો જ્યોદાના કાન ગોઠડી કરીયે રે.
 ફેડી વૃંદાવનની કુંજ ગલીમાં રમીયે રે.

* પછેડો=ચાદર. + વખડાં=એર, તિપ.

ગુજરાતમાં ગર્લ-ગાર્લ્સ

કેમ્પ.

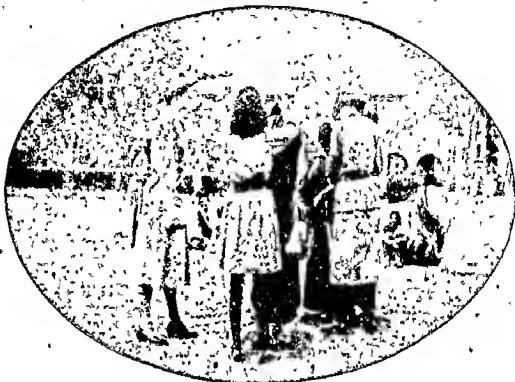
લેખિકા: શ્રી. સુલતા વિ. દિવેદીયા.

મે જ્યાં મળીને ૨૭ જણાં કેમ્પિંગ ગયાં હતાં. તેમ ૧ શિક્ષિકાઓ-૨ સાણ્ડેથી આવેલાં બહેનો અને બાકીની નિશાળમાં બાણુતી છોકરીઓ હતી. આ કેમ્પિંગ ક્લેક્ટરે આજેનાં બંગલાની પાસેનાં બંગલામાં કરવામાં આવી હતી. અ. કૌ. વિદ્યાબહેન નીલકંઠે ત્યાં ઘણી સારી ગોઠવણ કરી હતી. તેથી હમારે લેખને બહો ઉપકાર માનેવો જોઈએ. હમે સૌ તા. ૨૨-૧-૨૬ ને દિવસે સવારે ૮ વાગ્યે ગર્લ્સ હાઇસ્કૂલમાં ભેગાં થયાં હતાં ત્યાં હમારે માટે મોટર લોરીઓ તૈયાર હતી. એક લોરીમાં બધાંનો સામાન ગયો, અને બીજી લોરીમાં થોડીક છોકરીઓ અને થોડીક શિક્ષિકાઓ હતી. હમે શાહિબાગ પહોંચ્યાં ત્યારે સામાનની મોટર ત્યાં ઉભી હતી. તેથી હમે હમારો સામાન નીચે ઉતાર્યો, અને એક મોટર બાઈક બેલી છોકરીઓને લેવા મોકલી. બધાં બાબતો તે વખતે મીસ રીચર્ડસ, મીસ રેડ અને મીસ. ઝેલ્ડર દમને આવકાર દેવાં આજ્યાં હતાં. મીસ. રીચર્ડસ હમને મીઞ્વરવા માટે ખાસ મેજલ્ટી આજ્યા હતાં. તે ઘણું માયાળુ હતા. આવકાર દાંયા પછી મીસ રીચર્ડસ પાંચ પાંચ છોકરીઓની ટુકડીઓ પાડી, પણ ૨ ટુકડીઓમાં ૭ ૭ છોકરીઓ હતી. મીસ છોકરીની દરેક ટુકડીમાંની એકને પોતાની ટુકડીની ઉપરી બનાવી. બ્રુન્ડેલના ૧, ૨, અને ૩ નંબર આપી, જે ઉપરી અને મારી પામે, નંબરો મારીમાં જવા

ઉપડાવી. મારી મીટીંગમાં નંબર ૨ હતો. ત્યાર પછી મીસ-રીચર્ડસે હમને હમારી જોરડીઓ બતાવી, અને હમારો સામાન લઈ જવાનું કહ્યું. હમે બધાં પોતપોતાનો સામાન પોતાની જોરડીમાં લઈ ગયાં. ત્યાર પછી મીસ રીચર્ડસે હમને બહાર બોલાવ્યાં અને રોજનો કાર્યક્રમ લખાવ્યો. આ કાર્યક્રમ નીચે પ્રમાણે હતો:—

૧-૩૦ વાગ્યે ઉઠવાને માટે સિસોટી વાગે. ઉઠીને બધાંએ દાતાણુ પાણી કરી ગાર્લ્સના પોશાકમાં તૈયાર થવાનું. ૭-૧૫ વાગ્યે પછી સિસોટી વાગે ત્યારે દરેકે પોતાના ધર્મ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરવાની હતી. ૭-૩૦ વાગ્યે સિસોટી વાગે ત્યારે બધાંએ પોતાનાં ખાસા તથા તાસક લઈ નાસ્તો કરવા માટે નહિ કંદેલા જોરડામાં જવાનું અને નહિ કંદેલી ટુકડી બધાંને મ્હા, દુધ, ખાંડ, બીટકોટ કે પુરી આપે. આ બધું જમવા પછી બધાં નહિ કંદેલી જમવાએ પોતાના વાસણો લઈ મોઢ નાખવા બન્યા. ૮-૩૦ વાગ્યે સિસોટી વાગે ત્યારે બધાંએ નહિ કંદેલી જમવાએ વાવરો મરાવની વખતે રોજગીન ગાયા માટે તૈયાર થવાનું. દરેકજા મીસ રીચર્ડસે જુદી જુદી મંડળીની જમ્બુ છોકરીઓને વાવરો મરાવવા માટે પસંદ કરનાં હતાં. ૯-૧૫ થી બધાંને (મીસ) જુદી જુદી રસનાં મીઞ્વરવા. ૧૦-૧૦ વાગ્યે બધાંએ પોતાનાં પિત્રાના દોરડાં પર નાખ

ગુજરાતમાં ગર્લ ગાઇડ્સ-ટેમ્પ.

અસ્ખાત પછી પાટા બાંધવાની ક્રિયા.

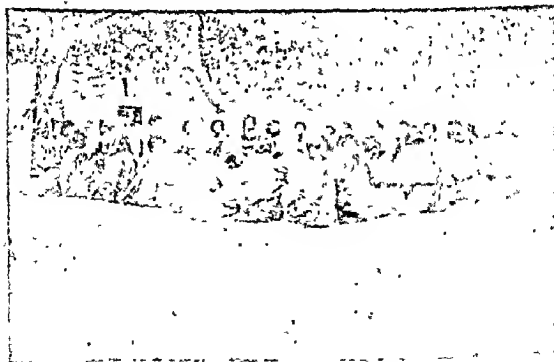

જાવણીમાં ભાગ લેનારી બહેનો.

ગુજરાતમાં, ગર્ભ ગાંધડસ દેખ.

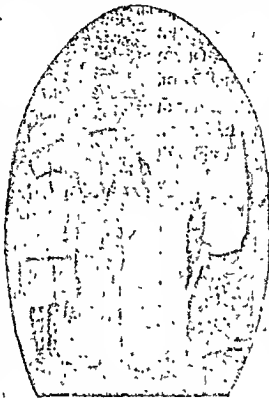
કેવામાં પુત્રી ગેલાંને કાલી સારવાર કેવામાં આવે છે.

કાલજીમાં તાપત્યાની આસપાસ આવતું-ગાંધી.

વાનાં અને ઓરડો બરાબર સ્વચ્છ રાખવાનો. મીસ રીચર્ડસ આવે અને અર્ધુ સ્વચ્છ કે છે નહિ તે બ્રેક નય. ઓરડો વાળવા માટે દરેક ટુકડીને એક એક સાવરણી આપી હતી. મીસ રીચર્ડસ ઓરડો તપાસી નય પછી પોતાનાં બિછાના પાછા બરાબર પ્રાયરી દેવાનાં. હમારે બધાને સુવા માટે ખાટલા હતા. ૧૦-૩૦ વાગ્યે અધી ટુકડીના ઉપરીએને કોર્ટ ઓફ ઓનર્સ (Court of Hono-

rar) માં જવાનું અને બીજી અધી ગાઈડસને બાર વાગ્યા મુધીમાં ન્દાઇ લેવાનું. ન્દાવાને માટે દરેક ટુકડીને જુદી જુદી ઓરડીઓ આપી હતી. ૧૨ વાગ્યે સિ-સોરી થાય, ત્યારે દરેક પોતાની થાળી, લોટા અને વાડકા લઇ નક્કિ કરેલા ઓરડામાં આવવાનું. દરરોજ જુદી જુદી ટુકડીઓના પિર-સવાના વારા આવે. ૧૨ વાગ્યે જમવા માટે રોટલી, દાળ, ભાત, ચાક, રાઇસ, ચટણી, લીંચુ, મીઠું વીગેરે જમી રલા પછી પો-તાનાં વાસણો માંજ નાંખવાનો. ૧ વાગ્યે સિસોરી થાય ત્યારે બધાંએ ચૂપ રહી વાંચનું, લખનું કે મુકું-એટલામાંથી જે ગમ તે કરવું, પણ વાતો કરવાની નહિ. ૨ વાગ્યે સિસોરી થાય ત્યારે દરેક પોતાના રાઇડસનો પેરાક પહેરી તૈયાર થવાનું હતું. ૨-૧૫ વાગ્યે સિસોરી થાય તે વખતે બધાંએ બદાર કમ્પાઈડમાં જઇ બેસવાનું. ત્યાં પાઠા ર્થી

ગુજરાત ઇલબ્રીની શોધમાં
નીકેલાં અંગે જાન્યોનો
દેશી બ્લેનો સાથે મેળાપ

રીતે આંધવા, આંખમા ચૂનો પડ્યો હોય ત્યારે ચું કરવું, વગેરે શીખવે. ૩ થી ૪ એટલે એક કલાક લાપણુ આપવા આવેલા લાપણુ આપે. મી. અલમૌલા, મી. દેસાઇ, ડૉ. અસાના, ડૉ. નાણુવટી વીગેરે બાપણુ આપવા આવ્યા હતા. ૪ વાગ્યે ન્દા માટે તૈયાર થવાનું. ન્દા વખતે બીરછીટ અને ન્દા અપાતાં. ન્દા પીવડ રલા પછી પોતાની ચીન્ને ઘોષ નાંખવાની હતી. ૪-૩૦ થી ૫-૪૫

મુધીને કાંઇ કરવું હોય તે કરવાનું. મીસ રીચર્ડસ તે વખતે ગાઈડસ બેઠે વાત કરતાં હતાં. ત્યાર પછી વાવટા ઉતારવા માટે તૈયાર થવાનું. ત્રણ છોકરીઓ જોઆએ વાવટા ચઢા-વ્યા હોય, તે ઉતારે અને બીન્ન બધાં રાજગીત ગાતાં હતાં. ૭ વાગ્યે સિસોરી વાગે ત્યારે બધાંએ જમવા માટે તૈયાર થવાનું. જમીને વાસણ માંજ નાંખવાનાં. ૮ વાગે નક્કિ કરેલી

જગ્યાએ કેમ્પ-ફાયર કરવા તૈયાર થવાનું. કેમ્પ-ફાયર ન કરવાનું

દેલ તો ગાયન માટે કાગળીઆ બધાંને આપવાનાં. ૯ વાગ્યે અધી ગાઈડસે અંદર જવાનું અને પોતાના રાજે સુવાનાં કપડાં પહેરી તૈયાર થવાનું. ૯-૩૦ વાગ્યે એક સિસોરી વાગે એટલે અધી ગાઈડસે દીવાં હોલવી નાંખી મુક જવાનું. ૧૦ વાગે સિસોરી વાગે ત્યારે ગાઈડસે મુક જવાનું. થોડીવારમાં મીસ રીચર્ડસ દમે મુક ગયાં છીએ, કે નહિ, તે

જોવા શનસ સાથે આવતાં અને અડધોકલાક હમારાં ઓરડામાં બેસી બીજાના ઓરડામાં જતાં. બધાં કરતાં હમારા ઓરડામાં વધારે વાર બેસતાં હતાં. એક ટુકડીને આજે કેમ્પ-ક્રાયર માટે લાકડાં લાવવાનાં તો કાંઈ પીર-સવાનું, ત્રીજે દિવસે કાગળીઆ ન પડવા દેયાં, ન્હાવાની ઓરડીમાં તથા જાનરમાં શીનાઇલ તથા શીનાઇલ પાઉડર નાંખવું, વીગેરે કામ કરવાનું અને ચોથે દિવસે જો ટુકડા કરે તે માટે તૈયાર રહેવાનું. આ પ્રમાણે દરેક ટુકડીના દરરોજ જુદાજુદાવાર આવતા હતાં. મંગળવાર તા. ૨૬-૧-૨૬ ને દિવસે હમે બધાં કેમ્પમાં જાનરની રહેવારે આડ વાગ્યે ગયાં હતાં અને સાંજે ૬ વાગ્યે પાછાં આવ્યાં હતાં. છોકરીઓ યાદી ન જાય માટે ૧ સામાનની ગાડી અને બીજી બેસવા માટે રાખી હતી. ત્યાં જમવા માટે પુરી, બજાયાં, ગોળ પાપડી, કેક, ચેડ વગેરે ચીજો લીધી હતી. શુરવાર તા. ૨૮-૧-૨૬ ને દિવસે મીસીસ ગેરેટ, મીસ રીચાર્ડસ તથા મીસ ઇલિઝબેથે હમારો પાસે કૉનસર્ટ કરાવ્યું હતું, તેમાં અમે કેટલાંક ગાયનો ગાયાં હતાં અને રમતો વીગેરે કરી હતી. આ પ્રસંગે કેટલાંક કંઠબોને ન્હોતપાં હતાં.

કૉનસર્ટમાંની કેટલીક રમતો નીચે પ્રમાણે હતી:

લાકી પસાર કરવાની રમત.

કુટબોલની રમત (Dodge Ball)

એ ટ્રેન અથડાવાથી ચગલો અકસ્માત.

નદીમાં પડી ગયલી છોકરીને કાઢવાની રમત.

કેટલાક સંવાદ નીચે પ્રમાણેની મતલબનાં હતાં:

૧. બધાં ટ્રેનમાં બેસી હતાં, જ્યાં બીસ-કુલ જગ્યા નહોતી. એક ધરડી ડોસી બેસવા આવી. બીડ હોવાથી કોઇએ જગ્યા ન આપી,

પણ એક ગાઇડ મુસારરી કરતી હતી, જેણે ત્હેને જગ્યા આપી. તેમાં જો બોલ્યા હતા તે વિષેનો સંવાદ. તે વખતે સ્ટેશનના દેખાવમાં પાન સોપારી લ્યો, રણછોડભાઈના કુતાનું પાણી વીગેરેની વહેપારીઓ ખૂસ પાડતાં હતા.

૨. એક યુરોપીઅન સ્ત્રી પોતાની છોકરી સાથે કેમ્પની ખોળમાં નીકળી હતી. એવામાં ત્હેને ૩ દેશી સ્ત્રીઓ સાથે મેળાપ થયો. તેઓ ઈંગ્રેજ ન જાણતાં હોવાથી, તે બાઈનાં ભાયા સમજી શક્યા નહિ. તે સ્ત્રીએ તેઓને પૂછ્યું કે કેમ્પ ક્યાં છે? ત્યારે પેલી સ્ત્રીઓએ કહ્યું કે તમારે મ્હારો છોકરીના કાનનો કાપ જોઈએ છે? યુરોપીઅન સ્ત્રીએ છાપાંતો શબ્દ વાપર્યો ત્યારે પેલી બ્રેરી દિંદુ સ્ત્રી સમજી કે ગાહું મારે છે. પરંતુ પેલી સ્ત્રી કાંઈ ન સમજવાથી જરા પણ યોગ્યા વગર બોલ્યા કરતી હતી. આખરે દેશી સ્ત્રીએ ગર્લ ગાઇડ્સને બોલાવી લાવ્યા. ગર્લ ગાઇડ્સ પેલી સ્ત્રીની ભાષા સમજતાં હતાં તેથી તેઓએ કેમ્પ ક્યાં છે તેની સમજણ પાડી, અને શુભરાતમાં ગાઇડ્સ જોઈએ એવી સમજણ દિંદુ સ્ત્રીઓને પડી.

૩. એક રસ્તો વાળનારી છોકરી રસ્તો વાળતી હતી. એવામાં એક છોકરી સાઇકલ પર આવતી હતી, જેનાથી વાળનાર છોકરીને ધક્કો લાગ્યો, તેથી તે પડી ગઇ. એવામાં બીજી છોકરી આવી, તેણે પેલી છોકરીને બેભાન પડેલી અને વાગેલું જોયું. પણ તે વાળનારની છોકરી હોવાથી, તેણે ત્હેને મદદ ના કરી. એવામાં ત્રણ ગાઇડ્સ દોડતી દોડતી આવી અને પડેલી છોકરીની સારવાર કરવા મદદ ન કરતી છોકરીને શિખામણ આપી.

૪. એક ઘરમાં એક સ્ત્રી હતી તેને કોઈ મળવા આવનાર હતું. તેમને મોડું થવાથી તે ત્હમની રાહ જોઈ બેઠી હતી. યોડી વારમાં

મળવા આવનાર આબ્યાં અને ચોડી વાતચીત કર્યા પછી ઘરમાં ગહેતી સ્ત્રીની છોકરી નિશા-બેથી આવી. ત્હેણે પોતાની માતાને ગાઇડ થવા દેવા પ્રયત્ન, પણ ત્હેમણે ના કહેવાથી મળવા આવનાર સ્ત્રીએ ગાઇડ કરવા દેવાનો આગ્રહ કર્યો અને તે વિષે થોડું સમજાવ્યું તો પણ તેની માતાએ ના કહ્યું. ખીજે દિવસે તે છોકરી નિશાબે ગઇ જ્યાં અધાં ખુશીમાં હતી, પણ તે એક્લીજ દિલગીરીમાં હતી; કારણ કે અધાંને તેમનાં માઆપે ગાઇડ થવાની હા કહી હતી અને ત્હેને ના કહી હતી.

માયન, રમતો અને સંવાદ થયા પછી વાવડો ફિતારવા માટે સર્વ વાવડા આગળ ગયા જે વખતે જે ગાયતો ગાયાં તે નિચે પ્રમાણે છે:—

Guide Law Chaunt.

May we be truthful and ever
loyal be,

And may we be faithful to God
and all mankind.

દેવતા અક્ષમાતમાં. ઇન્ડ પામેલાં મુસાદેની આવજન.

કલાસમાં શિક્ષક આબ્યા અને જેઓ ગાઇડ્સમાં ભેગાવવાનાં હતાં, તેઓનાં નામ લખ્યાં. તેઓ પેલી છોકરી માટે પણ દીકરી થયાં અને છટાં પટ્ટાં પછી છોકરી સાથે તેઓનાં શિક્ષિકાએ જી, તેની માતાને સમજાવવા કહ્યું. નિશાબમાંથી છટાં પટ્ટાં પછી શિક્ષિકા પેલી છોકરી સાથે ત્હેને થેડ ગઇ અને ત્હેની માતાને સમજાવ્યું. માતાના હા કહેવાથી છોકરી રાજ થઇ અને તેણે શિક્ષિકાનો આભાર માન્યો, અને છોકરી કુટી, દોટી શિક્ષિકા સાથે ગઇ.

May we be useful and ever
friendly be,
(Repeat the 2nd line).

May we be courteous and ever
kindly be,
(Repeat the 2nd line)

May we be obedient and ever
cheerful be.
(Repeat the 2nd line).

May we be thrifty, be pure in
thought, word, deed,
(Repeat the 2nd line).

પ્રિયકર દિંદુસ્તાન અમચ્યા પ્રિયકર દિંદુસ્તાન
હિચ મુલાચી સૌમાગશી સર્વ ગુણાવી ગ્વાળ
હરોહર સર્વ ગુણાચી જાણ સર્વ ગુણાની જાણ
અમચ્યા ।
ચિંતા દ્યાની કરું સર્વદા દ્યાવા ધરું અમિમાન
હરોહર દ્યાવા ધરું અમિમાન દ્યાવા ધરું અમિમાન
અમચ્યા ।
દેવું ધયનાલા દેવું મનાલા દ્યાસ્તવ દેવું પ્રાણ
હરોહર દ્યાસ્તવ દેવું પ્રાણ દ્યાસ્તવ દેવું પ્રાણ
અમચ્યા ।
સ્વદેશ સેવા રુચે ન તો નર વેદ જસા નિશપ્રાણ
હરોહર કેવલ તો નિશપ્રાણ કેવલ તો નિશપ્રાણ
અમચ્યા ।

કવીનાઇન આપ્યું આ કવીનાઇન પાહિર આપ-
નારે પાસે હિમા રહીને ખવડાવ્યું હતું, કારણ
કે કોઇને ન ખાવું હોય તો નાંખી દે. એક
દિવસ મહેન શરદી થઇ હતી, જેથી મીસ
રીયર્ડસે તબીબા અરકમો પાણી નાંખી મહેન
આપ્યું. બીજે દિવસે પણ મહેન શરદી થયેલી
હોવાથી અને એ દવા મહેન ભાવંતી હોવાથી,
મહે મીસ રીયર્ડસ પાસે માંગી હતી. એક
દિવસ એક ઓકરીને ઝેનીમા પણ આપવી
પડી હતી, તેથી એ ઓકરીને ઘણી શરમ
લાગતી હતી.
તા. ૨૨-૧-૨૬ને શુક્રવારે મીસીસ ગેરેટ
અધી ગાઇડસને બોલાવી હતી અને પાર્ટી

ઢાવણીમાં બાજ લેનારી બહેનો

પ્રિયદેશાચે અમુચ્યા દેવા નિત્ય કરીતુ પ્રાણ
હરોહર નિત્ય કરીતુ પ્રાણ નિત્ય કરીતુ પ્રાણ
અમચ્યા ।
આ એ ગવાઇ રહ્યા પછી ગુનગીત
ગવાયું, જે પછી પરાણા અમ્હારીએરડીઓ
નેવાં આન્યાં અને ત્યાર ગાળી સૌ પોતપોતાને
ઘેર વિદાય થયાં.
એક વખત એક ઓકરીનું માથું ફૂટતું
હતું, તેથી મીસ વાડીઆએ એને કવીનાઇન
મીક્ષર આપ્યું. એક દિવસ મીસ રીયર્ડસને
તાવ આન્યો હતો, તેથી અધી ઓકરીએને

આપી હતી. અધી ગાઇડસને ચાર વાગે બો-
લાવી હતી. તેઓ આવી તે વખતે અમ્હે
ભાપણ સંભળતા હતાં. ભાપણ પુરું થયા પછી
અમ્હે બધાં બહાર ગયાં અને આવેલી ગાઇ-
ડસ નેટો વાતો કરી. પછી મ્હા, પુરી વીગે
જે ચાલે હતી તે ખાધા પછી સૌ પોતાના
જગ્યાએ બેઠાં. પછી એ બધું બર્ડસ પાસે મીસ
રીયર્ડસને હાર તથા તોરો અપાવ્યા. એ
ઓકરીઓ પાસે મીસીસ ગેરેટને હાર તથા
તોરો અપાવ્યા અને મ્હારી અને એક બીજી
ઓકરી પાસે અ. સૌ વિદાય બેનને હાર તથા

તોરો અપાવ્યા. ત્યારપછી બધી છોકરીઓએ રૂવાતું શરૂ કર્યું. આ બેઠે મીસ રીચર્ડસ, મીસીસ ગેરેટ તથા મીસ બ્રેડબરીનાં આંખમાં પણ આંસુ આવ્યા. ત્યાર પછી બધાં થોડી રમતો રમ્યા, અને ૬૧૧ વાગે બીજી બધી ગાઇડસ મોટર લોરીમાં ઘેર ગઇ, અને કેમ્પમાં આવેલી ગાઇડસ મોટરની રાહ બેઠે મીસ રીચર્ડસની બેઠે વાતો કરતાં એકાં. બધાંને રૂતાં બેઠે મીસ રીચર્ડસ, મીસીસ ગેરેટ અને મીસ બ્રેડબરીએ બધાંને સમજાવીને ડાનાં રાખ્યાં. મીસ રીચર્ડસ મ્હારી એકલીની ર્નેપર્સોન્ટ લેવાનાં હતાં. પણ બ્યારે મ્હને ર્નેપર્સોન્ટ માટે બેસાવી, તે વખતે હું એક છોકરી સાથે વાત કરતી હતી. મ્હને બોલાવ્યાથી હું ત્યાં ગઇ અને મારી બેઠે વાત કરનાર છોકરી પણ મારી સાથે આવી. મ્હને એક ઝાડ આગળ ઉભી રાખી. મ્હારી બેઠે વાત કરનાર છોકરીને બાજુ ઉપર ઉભેલી બેઠે જ્યો તેને પણ કહ્યું કે હું પણ આવ. પછી હમારો ર્નેપર્સોન્ટ લીધો. મીસ રીચર્ડસની બેઠે વાતો કરતા નવ વાગ્યા અને મોટર

આવી એટલે હમે છેલ્લી સલામ કરી મોટરમાં બેઠાં અને ઘેર આવ્યાં.

તા. ૨૩-૧-૨૬ને શનિવારે સ્કાંન્ડે અમારી નિશાળમાં મીસ-રીચર્ડસનું ભાપણ હતું તેમાં હમારું માથાપતે બોલાવ્યાં હતાં. હમે પણ ત્યાં ગયાં હતાં. ભાપણ વખતે હમને એટલે બધી ગાઇડસને બ્હાર મોકલી દીધાં હતાં કારણ કે તે ભાપણ હમારા વિષે હતું. ભાપણ પુરું થયા પછી હમે મીસ-રીચર્ડસને મેળ્યા અ. પછી મૌ પોત પોતાને ઘેર ગયાં.

તા. ૨૫-૧-૨૬ને સોમવારે મીસ રીચર્ડસ હમારી નિશાળ નેવા આવ્યાં હતાં. તે દિવસે રાત્રે તે મુંબાઇ જવાનાં હતાં. એટલે કેમ્પમાં ગયેલી છોકરીઓ હાર તથા તોરા લઇને મીસ રીચર્ડસને વિદાયગીરી આપવા સ્ટેશન પર ગયાં હતાં. હું પણ હાર તથા તોરા લઇને ગઇ હતી. સ્ટેશન ઉપર બહુ વાતો ન થઇ કારણ કે તે એતવણીના થંટ વાગ્યા પછી આવ્યાં હતાં, પણ સામાન પહેલાં આવી ગયો હતો. હાર તોરા આપ્યા પછી બધાંએ છેલ્લી સલામ કરી અને પછી ટ્રેઇન ઉપડી.

એક માણસ, “ અરે મ્હે એક માણસને ૨૦૦૦ રૂપીઆ ધીરો છે. પણ મ્હારી પાસે રસીદ નથી. હવે શું કરું ? ”

બીજો માણસ, “ તો તેને ત્હારા ૪૦૦૦ રૂપીઆ પાછા આપવાને કાગળ લખ. ”

પહેલો માણસ: “ પણ મ્હે તો ફક્ત ૨૦૦૦ રૂપીઆજ આપ્યા હતા. ”

બીજો માણસ: “ હા, હા હું સમજ્યો. પણ ત્હમે ૪૦૦૦ રૂપીઆ આપવાને લખશો એટલે તે માણસ ફક્ત ત્હમારી-પાસેથી ૨૦૦૦ રૂપીઆ લીધો છે એમ ત્હમને લખશો. એટલે તે રસીદ રૂપે ત્હમારી પાસે રહેશે. ”

શ્રી પુના ગુજરાતી બંધુસમા- જનો સ્ત્રી વિભાગ.

લેખિકા: સૌ. સૌદામિની ગહેતા, ખી. એ.

છેલ્લાં એ વર્ષથી પુનાના - ગુજરાતી બંધુસમાજનો સ્ત્રીવિભાગ પોતાના કામતી અવસ્થા સ્વતંત્ર રીતે અને ધણુજ હિસાબથી કરે છે. આખા મંડળનું કામકાજ કરવા મારે એક નહાતું કાર્યવાહક મંડળ કરવામાં આવ્યું છે. તેનાં સભ્યો સૌ. રતનબહેન દેસાઈ, સૌ. જયમતિ બહેન તોલાટ, સૌ. હીરાગૌરી ત્રિવેદી અને સૌ. પુષ્પાવતિ પટેલ બહુ ખંત અને ઉદ્યમથી કામ ચલાવે છે.

ગુજરાતની સ્ત્રીઓ પોતાના ઘર આંગણું છોડીને ખ્હારગામ જાય છે એટલે એમનામાં એક જાતની નવી દિંમત અને નવો ઉત્સાહ આવે છે. એટલુંજ નહિ પરંતુ એમનાં જીવન વધારે આનંદી, વધારે રસિક અને વધારે પ્રગતિમય થાય છે એ વાત સ્પષ્ટ છે. ગુજરાતના જુદા જુદા ભાગમાંથી આવીને પુનામાં વસતી ગુજરાતી બહેનોનાં જીવન નિહાળતા ખેલીજ નગરે એ ખ્યાલ આવે છે કે જો આ બહેનો પોતપોતાના ગામમાં રહ્યાં હોત તો જાહેરજીવનમાં તેમજ રમતગમતના મેળાવડામાં જરૂર આટલો આગળ પડતો ભાગ ના લેત. ધરની દેખરેખ અને બાળકોની સંભાળ વિગેરે કામ તો સ્ત્રીઓ જ્યાં જ્યાં હોય એમને કરવાનું હોય. પરગામ નંવાંથી એમનાં જીવનમાં આટલો ખર્ચો ફરફાર થાય છે તેનું મુખ્ય કારણ એ કે હોં એમને સંયુક્ત કુટુંબની જાળમાં

રહેવાનું હોતું નથી. સુવર્તિઓનાં જીવનનો વિકાસ અટકાવનાર અનેક વસ્તુઓ હોય છે. તેમાં સૌથી મુખ્ય સંયુક્ત કુટુંબની સંરચા છે. વળી ગામમાં ને 'ગામમાં' સ્ત્રીઓ નાત જાતની, સગા સંબંધીઓ વિગેરેની ખીકથી કોઈ પણ જાતની જાહેર પ્રગતિમાં ભાગ લેતાં અચકાય છે. પરગામમાં તેમને આવાં વિધન નહતાં નથી.

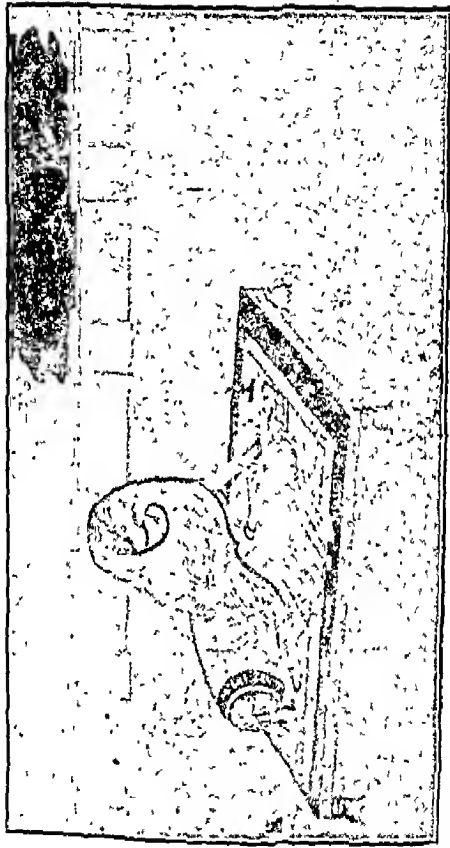
પુનાનું સ્ત્રીમંડળ દરેક પખવાણે એક સમાવરે છે અને તેમાં કોઈક વાર વિદ્વાન સ્ત્રી પુરુષો પાસે બાપણ કરાવવામાં આવે છે, કોઈક વાર માસિકોમાંથી સારા લેખો હાજર રહેલી સ્ત્રીઓને વાંચી સંભળાવવામાં આવે છે અને કેટલીકવાર ગરબા અને ખીજી સંગીત ગાઈ વગાડીને આનંદ કરવામાં આવે છે. સરેરાશ વીસથી પચીસ સન્નારીઓ આ સભાઓમાં હાજરી આપે છે. આ સ્ત્રીમંડળને પ્રો. જળવંતરાય કલ્યાણુરાય દાકોર તરફથી એક હારમોનીયમ ભેટ આપવામાં આવ્યું છે અને તેનો સારો ઉપયોગ થાય છે.

પુના ગુજરાતી બંધુસમાજના સ્ત્રીવિભાગ તરફથી એક રનેહ સમેલન ગયા સપ્ટેમ્બર માસમાં ભરવામાં આવ્યો હતો, તેમાં લગભગ ૧૦૦ થી ૧૫૦ સ્ત્રીઓએ ભાગ લીધો હતો. સમેલનનું પ્રમુખસ્થાન શ્રીમતી લેડી લક્ષ્મી બાઈ જગમોહનદાસને આપવાનું નક્કી કર્યું

સૌ. યુષ્માજ્ઞેન પરેલ.

પ્રનાતા ગુરુત્તાની જાત્રુ સમાજનાં સૌ વિગ્રામનાં

[੨੬੬]

ਮੰਦਰ

(੧੦੦ ਪੰਨਿਆਂ, ੧੯੬੦)

[੧੯੬੦]

હવે પરંતુ તેઓ નાદુરસ્ત તબીબતને લીધે હાજર રહી શક્યાં ન હતાં. થોડા પ્રમુખ ના મળે તો પ્રમુખ વગર કામ ચલાવવું એ વધુ ઠીક છે, એમ ધારીને એ સમેલન વિના પ્રમુખેજ કરવામાં આવ્યો હતો. રમતગમતથી મેળાવડાનો આરંભ કર્યો હતો. ન્હાની યાળાઓ, સુવર્તિઓ, તેમજ સાધારણ મોટી વયની સ્ત્રીઓ રમતગમતમાં તથા અન્ય હરિશંકરોમાં ખૂબ હસા-હસી ભાગ લેતાં હતાં. કાર્યક્રમમાં ખીણું સ્થાન શ્રીયુત લલિતનાં બંજનોને આપવામાં આવ્યું હતું. એમણે પ્રસંગીકિત આદર સ્થાન બંજનો ગાઇ સંભળાવ્યાં હતાં. તે પછી એ ત્રણ સન્નારીઓએ “સ્ત્રીઓનાં મંડળો”, “સ્ત્રી કેળવણી”, “પ્રદેશોમાં સાદાઈ” વિગેરે વિષયો ઉપર ટૂંકા વિવેચન કર્યા હતા. ત્યાર પછી સમેલનમાં હાજર રહેલી સ્ત્રીઓની એક જાણે પડાવવાનું નક્કી કર્યું. હવે ત્રણ મેધરાગને તે થોડા ન લાગવાથી તેમણે વચ્ચે વિદ્ય નાંખીને એ કાર્યક્રમમાંથી એટલું કહાડી નાંખાવ્યું. અંતમાં સૌએ બેગાં બેસીને ખાણું પીણું ને ખૂબ આનંદ કર્યો. આ મેળાવડામાં સૌ બહેન પુષ્પાવર્તિએ ઘણા ખૂબથી અને ચતુરાઈથી ખૂબી વ્યવસ્થા કરી હતી અને તે માટે તેમને ખરેખર ધન્યવાદ ઘટે છે. તરણ વયમાંથી એમણે સ્ત્રીઓની કિન્નતિના કાગમાં આઠસો દાળો આપવા માંગ્યો છે એટલે ભવિષ્યમાં એમની પાસેથી ખૂબ દાન મેળવવાની આશા રાખીએ છીએ.

સુશિક્ષિત અને ધાર્મિક સ્ત્રી પુરુષોને આવી જાતના સ્નેહસંમેલનો અને મેળાવડામાં જવાનું અનેકવાર આવે છે એટલે તેમને તેની અગત્ય સહમત્ય નહિં એ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ સાધારણ વર્ગની અને થોડું શિક્ષણ લીધેલી સ્ત્રીઓને આવા જાહેર સમેલનમાં ભાગ લેવાની તક કવચિતજ મળે છે એટલે એમના જીવનમાં આ પ્રકારના મેળાવડા અતિ મહત્વના થઈ પડે છે. સામાન્ય વર્ગની સ્ત્રીનો આખો દિવસ ઘરકામમાં અને પતિ તથા બાળકોની સેવા કરવામાં પૂરો થાય છે. આવી રીતે અહરનિશ એકની એક જાતનું કામ કરનાર સ્ત્રીઓની જીંદગીમાં સ્નેહસંમેલનો એક પ્રકારની નવીનતા તેમજ વિવિધતા આણે છે અને એમનાં ઘણા દિવસના કામથી કંટાળેલાં મનને પ્રકુચ બનાવે છે. આપણી સમાજનું બુધ્ધારણજ એવું છે કે છૂટ્થી હરવાહરવાના અને હસવા બોલવાના પ્રસંગ સ્ત્રી જીવનમાં બાજેજ આવે. તેથી કરીને બ્યારે આવા મેળાવડામાં સ્ત્રીઓને ભાગ લેવાનો વખત આવે છે ત્યારે તેમના આનંદની સીમા રહેતી નથી. નેવો જમાનાની કેળવણી સુવર્તિઓની ફરજ છે કે ઘરસંસારની ધુસરી નીચે ચમદાઈ ગયેલી બહેનોના જીવનમાં રસિકતા ફેરવા માટે આવા આવા પ્રસંગો યોજવા. પુનાની બહેનો પોતાની આ ફરજ લક્ષમાં રાખે છે તે માટે તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે.

ભૂલ.

લેખિકા: સૌ. કુસુમગૌરી ઠાકોર.

(રાગ—અરર મરી ગઘ, મરી ગઘ, ઉતાર મ્હારો વીણુડો.)

અરર... ભૂલી ગઘ... ભૂલી ગઘ... સુધાર મ્હારી ભૂલને (ર)

ગાલપણમાં... રમત રમી ગઘ

ભૂલી ગઘ... ભૂલી ગઘ... વિદ્યા ધન લેતાં... ભૂલી ગઘ (બે વાર)

અર્થો. કોણ જ્ઞાન ને

દૂર કરો અધકાર. ને—સુધાર મ્હારી ભૂલને

અરર...

ચૌવનમાં કંપ...લાવ્યું.. સંસારે

ભૂલી ગઘ... ભૂલી ગઘ... સાથી શોધતાં ભૂલી ગઘ (બે વાર)

ગતાવ મ્હારા માર્ગને

સુધાર મ્હારી ભૂલને

અરર...

મૃદુચ્ચાત્રમે હરી નામ ભૂલી ગઘ

હુખી ગઘ હુખી ગઘ માયામાં હુખી ગઘ (બે વાર)

ગાલ મ્હારા હાથને

તાર મ્હારા આત્મને

અરર...

દાવાનલ દિશ દિશમાં દવતો

દાઝી ગઘ દાઝી ગઘ ચોપાસે દાઝી ગઘ (બે વાર)

હોલવ મ્હારી આગને

સાંતિ... દે મુજ ચિતને

અરર...

ઉદારક શોધું જગે ફરી ફરી

ભમી રહી ભમી રહી જગમાં ભમી રહી (બે વાર)

ઉધાડ તારા દ્વારને

ગતાવ મ્હારા-માર્ગને

અરર...

હિંદુસ્તાનમાં અંગ્રેજ કેળવણીનાં પરિણામ.

લેખિકા: સૌ. જયોત્સ્ના ગહેતા, બી. એ.

પ્રિયગૃહેતો,

આપના બ્રીમેન્સ ઇન્ડીઅન એસોસીએશનમાં આજે હું પહેલીવાર આવું છું. આ એસોસીએશનમાં બાપણ કરવાનું મને સેક્રેટરી મીસીસ હીરાબાઈ તાતા તરફથી બહુ દ્વિસપર કહેવામાં આવ્યું હતું. મને કોઈ કેંઈએ બાપણ કરવાની ટેવ નથી. માત્ર મીસીસ તાતાના આગ્રહથી થોડા શબ્દો બોલવાનું મેં કબુલ કર્યું છે. આંબનાં વિષયો મેં કંઈ કંઈ આબ્યાસ કર્યો નથી. મારા મનમાં એ વિષે ને થોડા છૂટાછવાયા વિચાર આવ્યા તે એકલા કરીને મૂક્યા છે. મોટે કંઈ બૂલચુક હોય તો માફ કરશો.

મારે આજનો વિષય 'હિંદુસ્તાનમાં અંગ્રેજ કેળવણીનાં પરિણામ' છે. તે આપ સર્વને જણાશે. આ દેશમાં અંગ્રેજ રાજ્યની સ્થાપના થયા પછી તે રાજ્યકર્તાએ આપણને કેળવણી આપવાનો વિચાર કર્યો. તેમણે એમ નક્કી કર્યું કે હિંદના વતનીઓને પોતાની અંગ્રેજ બાપા શીખવવી અને તે મારફતે કેળવણી આપવી. તેમજ જાનની ને ને શાખાનો તેમના દેશમાં વિકાસ થયો હોય તે તે આપણને શીખવવી. આ વિચાર અગ્રમમાં મૂકવા મોટે અંગ્રેજી દેશમાં બધે સ્થળે અંગ્રેજ નિશાળો તથા કોલેજોની સ્થાપના કરી. તેમની ધારણા મુજબ યહ, અને આજ

સુધીમાં તે શાળાઓ તથા કોલેજોમાં હજારો બાળકો લાખો વિદ્યાર્થીઓએ શિક્ષણ લીધું. આ વિદ્યાર્થીઓ ઘણો મોટો ભાગ પુરવર્ગ છે. આખા દેશનો સામટો વિચાર કરીએ તો સ્ત્રી-વર્ગે બહુ જુગ સંખ્યામાં અંગ્રેજ કેળવણી લીધી છે.

હવે આ કેળવણીનું પરિણામ શું થયું તેનો વિચાર કરીએ. કુદરતી રીતે કોઈ પણ કેળવણીથી માણસના મનનો વિકાસ (development) થાય છે. તેવી રીતે આપણે પણ થયો છે. આપણા મનનું સાંકડાપણું મટી જઈને છંદગીની દૃષ્ટિ મર્યાદા વિરોધ થઈ છે. અજાન માણસના મનની નિયતિ કુચામાંના દેડકા જેવી હોય છે. પોતાની આસપાસની વસ્તુઓને તે આખી દુનીઆ માની લે છે. પરંતુ જ્યારે તે કેળવણી પોમે છે ત્યારે તેને ખજર પડે છે, કે દુનીઆ કેટલી મોટી છે. જ્યારે માણસ વધારે આબ્યાસ કરે છે, ત્યારે તેના બાલુવામાં આવે છે, કે જાનનો બંડાર કેટલો મોટો છે, અને પોતાનું જાન કેટલું થોડું છે. કેળવણી લીધા પછી આપણને ખજર પડી છે કે આપણે જ્યારે મુનીવર્સિટીની બી. એ. અથવા એવી કોઈ ડિગ્રી લઈએ છીએ ત્યારે જાનના મોટા દરીઆમાંથી એક પાણીના ટીપા જેટલું મેળવીએ છીએ.

આપણી છંદગીના જુદાં જુદાં ક્ષેત્રોમાં આ કેળવણીથી સારાં પરિણામ ક્યાં ક્યાં છે તે પ્રથમ જોઈએ. સૌથી પહેલાં

* બ્રીમેન્સ ઇન્ડીઅન એસોસીએશન આગળ આવેલું બાપણ.

રાજકીય બાબતમાં કેવી અમર થઈ છે તે તપાસીએ. અસલ આપણામાં એમ મનાતું કે રાજ્ય કરવું તે તો માત્ર રાજાનું કામ છે. લોકોને એમાં માથું મારવાની જરૂર નથી. માત્ર જો કોઈ રાજા હુદયાર જીલમ કરે તો જ લોકો તેની સામે ખંડ ઉઠાવતા. બાકી સાધારણ રીતે હિંદુ તથા મુસલમાન બંને કોમોના રાજ્ય વખતે કાયદા ઘડવાનું, ન્યાય આપવાનું વગેરે બધું કામ રાજા અથવા તેના નીમેલા અમલદાર કરતા. અંગ્રેજીમાં જેને autocracy કહે છે તેની રાજ્ય પદ્ધતિ આપણા દેશમાં હતી, એટલે એજન જાણતું રાજ્ય માલતું. અંગ્રેજ રાજ્ય થયા પછી રાજ્ય ચલાવવામાં લોકોને થોડો હિસ્સો મળ્યો છે. Democracy (પ્રજાકીય રાજતંત્ર) ની બાવના લોકોના મનમાં જાગીત થઈ છે. રાજકીય બાબતમાં પોતાના વિચાર જણાવવાની તક, પ્રગળે મળી છે. રાજ્યનું બંધારણ કેવું છે તે તેણે સમજવા માંડ્યું છે, અને તેમાં રસ લેવા માંડ્યો છે. દેશમાં જેમ જેમ ડેમોક્રાસીનો ફેલાવો થયો તેમ તેમ પ્રશ્નિમના દેશોમાં પ્રજા રાજ્યતંત્ર, ચલાવવામાં કેટલો બાગ રે છે તે લોકો જાણવા લાગ્યા. સરકારે અહીં પણ સુટણીથી પ્રજાના પ્રતિનિધિ નીમવાની રીત શરૂ કરી, અને તેને પદ્ધતિએ હાલની કન્વેન્શિયો થઈ. સરકાર કંઈ અન્યાય કરે તો તેની વિરુદ્ધ પોતાના વિચાર લોકો દર્શાવવા લાગ્યા. આવી રીતે આપણામાં રાજકીય સ્વતંત્રતાના વિચાર આટલા છે. એ વિચાર ધીમે ધીમે વધતાજ નાથ છે. હિંદુનું રાજ્યતંત્ર માત્ર હિંદોએના હાથમાં હોવું જોઈએ એવું, આપણે માનીએ છીએ. આપણા હાથમાં રાજ્યની સંપૂર્ણ લગામ આવે ત્યારેજ આપણે ગરીબ પ્રજાનાં હુકમ દરે કરી શકીએ. આવી રાજ્યકારભાર કરવાની સ્વતંત્રતા તેનું નામ સ્વરાજ્ય.

” હવે બીજી બાબત લખએ. વિજ્ઞાન એટલે science વિશે આજની પચાસ સાઠ વર્ષ પહેલાં આપણે કંઈ જાણતાં નહોતાં. કદાચ. હિંદમાં હજારો વર્ષો પહેલાં જ્ઞાન હશે પરંતુ ગયા સૈકામાં તો નહોતું જ. અંગ્રેજી ડેમોક્રાસી લીધે આ વિષયના દરેક વિભાગમાં આપણે શીખ્યાં છીએ. દાખલા તરીકે રસાયણ, જીવનશાસ્ત્ર, યંત્રકળા, સારીશાસ્ત્ર, વૈદ્યકીય જ્ઞાન (એટલે અનુક્રમે chemistry, biology, mechanism, physiology, medicine) વગેરે બાબતોમાં આપણે અંગ્રેજી ભાષા માંડત ઘણું જ્ઞાન મેળવ્યું છે. આપણામાંથી કેટલાકે યંત્રકળા, શીખવાથી રસ્કે, મોટર, મિલ વગેરેના સંચાલનની મદદ વગર ચલાવી શકીએ છીએ. કેટલાક પુરુષોએ સાયન્સનો અભ્યાસ બહુ હિંડા કર્યો છે. દાખલા તરીકે સાયન્સના જ્ઞાનને લીધે સર જગદીશચંદ્ર બોઝનું નામ આપી, દુનિયામાં પ્રખ્યાત થયું છે. સૌથી વધારે લાભ વૈદ્યકીય જ્ઞાનને લીધે થયો છે એમ મને લાગે છે. આપણા દેશમાં પહેલાં એ જ્ઞાન બીજકેલ નહોતું એમ કહી શકાય નહિ. પરંતુ જોઈએ તેટલું નહોતું. હં બહુ પુરાણા કાળની વાત કંતી નથી. પણ મયા સૈકામાં જો વૈદો તથા દકીમો હતા જે માંના કેટલાક હાલ પણ છે, તેમનું જ્ઞાન થોડું હતું. અંગ્રેજી વૈદ્યકીય જ્ઞાનનું સાહિત્ય બહુ બહોળું છે. તે આપણા લોકો શીખ્યા છે. ખાસ કરીને રાત્ર વૈદક એટલે surgeryનું અતિ ઉપયોગી જ્ઞાન આપણામાં નવું દાખલ થયું છે. અંગ્રેજોએ એ જ્ઞાન ઘણું બીજવું છે અને તેમાં તેઓ બહુ હિંડા ઉતર્યા છે. માણસના શરીર પર વહાડકા કરીને અંગ્રેજ ડાક્ટરો કેવી અદ્ભુત રીતે રોગનો નાશ કરે છે તે આપ સર્વે જાણો છો. યંત્રકળા (Mechanism) ના જ્ઞાનને લીધે આપણા દેશમાં કેટલાક નવા ઉદ્યોગ

શરૂ થયાં છે. તેમાં મુખ્ય ચતુર કાંતવા તથા વણવાનો છે. ખેડાં જે કામ ધીમે ધીમે હાથથી થતું તે હવે સોગણી ઝડપથી સંચામાં ચાલુ છે. કાગળપર શાહીથી છાપવાનું કામ સંચામાં થતું હોવાને લીધે સાહિત્યનો ફેલાવો ઘણી ઝડપથી થયો છે. વાંચવા લખવાની મુગમતા થઈ છે. તે સિવાય બીજી ઉપયોગની ચીજો પણ સંચાથી બને છે. દાખલા તરીકે દીવાસંગી, સાયુ, ટોપી, કાગળ, કાચ, સીકા વગેરે બનાવવાના ઉદ્યોગ આપણા દેશમાં દાખલ થયા છે.

શુન્દરાતી સાહિત્યપર અંગ્રેજ કેળવણીની અસર ઘણી ટૂંકી થઈ છે. અંગ્રેજ કેળવણી પહેલાં શુન્દરાતી સાહિત્ય હતું અરુ. પણ તેમાં કવિતા, નાટક વગેરે એક બે જાતનાં પુસ્તકો હતાં. ગણ લખાણ બહુ થોડું હતું અંગ્રેજીને જોઈને શુન્દરાતીમાં નવા. ગણ લખાણની રૂઝઆટ થઈ, અને હવે તો તેના અતિશય ફેલાવો થઈ ગયો છે. તેનું મુખ્ય સ્વરૂપ નવલકથા છે. અસંખ્ય અંગ્રેજ નવલકથા, નાટક વગેરેના તરજુમા તથા અનુવાદ શુન્દરાતીમાં ચલા છે. તેમજ સ્વતંત્ર કાવ્યનિક ભાંગુંગાલ પુસ્તકો પણ લખાયા છે. હાલની શુન્દરાતી કવિતા વાંચીએ તો તેમાં અંગ્રેજ સાહિત્યની અસર ઘણી દેખાશે. કલાપિ, ન્હાનાલાલ, નરસિંહરાવ વગેરે કવિઓની કવિતામાં અંગ્રેજ કવિઓ Keats, Shelley, Tennyson, Wordsworth ઇત્યાદિની છાપ જણાય છે. ખેડાં આપણામાં વર્તમાનપત્ર અથવા માસિક લખવાની પ્રથા બાલકને નહોતી. તે અંગ્રેજ કેળવણી પછી શરૂ થઈ છે. તેને લીધે સાધારણ લોકોના જ્ઞાનમાં વધારો થયો છે. અંગ્રેજ શાખેલા માણસોએ નવા નવા વિષયોનાં પુસ્તકો શુન્દરાતીમાં લખ્યાં છે. શુન્દરાતીમાં ઇતિહાસ, ગણિત, ભૂમિતિ, આરોગ્યશાસ્ત્ર, સાયન્સ,

અર્થશાસ્ત્ર, વગેરે વિષયોનાં નવાં પુસ્તકો લખાયાં છે. એકંદરે રીતે જોતાં શુન્દરાતી સાહિત્ય વિશાળ થતું છે.

હવે સાંસારિક વિષયોમાં શો દાખલો થયો છે તે જોઈએ. ગયાં સૈકામાં આપણા કેટલાક સાંસારિક રીવાજો બહુ ખરાબ હતા. તેનાં બધેથી આપણે સર્કલ બંધાઈ ગયા હતાં. ગાડરીઆ પ્રવાહ મુજબ આપણા આપદાઓને રૂઢિ પાળી તે આપણે પણ પાળવીજ જોઈએ એમ આપણે ધારતાં હતા. અંગ્રેજ કેળવણીથી તે રીવાજોનું ખરાબપણું આપણને સમજાયું, અને તેને વેળગી રહેવામાં મૂર્ખાઈ છે એમ લાગ્યું. સંસારના રીતરીવાજ તો માણસોએ પોતાના મુખને માટે ધડ્યાં છે, અને તે આપણને અનુકૂળ હોય ત્યાં સુધીજ પાળવાની જરૂર છે એ જાન આપણને થયું. તે પછી એ રીવાજોમાંથી સારા ક્યા છે અને ખરાબ ક્યા છે તે શોધવાનો અને તેમાંથી ખરાબને દૂર કરવાનો આપણે પ્રયત્ન કર્યો. દાખલા તરીકે આપણી લગભગ બધી કેમોમાં પહેલા આજલગ્નો રીવાજ હતો. ઘણાં વર્ગોથી તે ચામ્ચો આવતો હતો. આપણને લાગ્યું કે આ રિવાજ અનેક કારણોને લીધે ખરાબ છે, અને તેને બંધ કરવાની કેમગીશ કરી. હવે તે ધીમેધીમે જોડો થવા માંડ્યો છે. કેટલીક જગ્યા કેમોમાં તો તદ્દન નાતુદ થયો છે એમ કહી શકાય.

અંગ્રેજ કેળવણીથી આપણામાં સ્વતંત્રતાના વિચાર આવ્યા, તેની સાથે જોની સ્વતંત્રતાના વિચાર પણ આવ્યા. યુરોપના દેશોમાં જોની પદવી કેવી રીતે સુધરતી જાય છે, તે આપણે અંગ્રેજ પુસ્તકો તથા વર્તમાનપત્રો મારજત જાણ્યું. તેથી આપણા દેશના યુરોપને લાગ્યું કે દિલમાં જોની સ્થિતિ લલન પરત્ર છે, અને તે સુધારવાની ધગી જરૂર છે. સ્વતંત્રતાને લાયક જોની કરવી હોય

તો તેને પ્રથમ કેળવણી તો અવંચ્ય આપવી જ નોંધએ એમ તેમને લાગ્યું. તેમજ યુરોપની સ્ત્રીઓએ કેળવણી લીધાથી દેટલો શાપદો થયો છે તે તેમણે નોંધ્યું. વળી જ્ઞાન મેળવવાનો અધિકાર જેટલો પુરુષને છે તેટલો જ સ્ત્રીને હોવો નોંધએ એ સિદ્ધાંતનું તેમને જ્ઞાન થયું. તેથી હિંદમાં સ્ત્રી કેળવણીની શરૂઆત થઈ. હાલ સ્ત્રી કેળવણી ધીમે ધીમે વધતી જ નામ છે. સ્ત્રીની પરતંત્ર સ્થિતિમાં પણ થોડો ફેર પડ્યો છે. હજી કંઈ સ્ત્રી તદ્દન સ્વતંત્ર થઈ નથી. હજી ઘણો મુશ્કેલી યવાનો બાકી છે. તો પણ ખેલાં કરતાં ફેરફાર થયો છે. આપણી-સ્ત્રીઓની નજરે જોતાં અંગ્રેજ કેળવણીથી થયેલો આ લાભ મોટામાં મોટો છે.

હિંદુસ્તાનમાં જે અંતરને અથવા અસ્પર્શ વર્ગ (untouchables) ગણાય છે તેમની સ્થિતિ ઘણી ખરાબ હતી અને હજી પણ છે, તેમની તરફ આપણે જે ધ્યાનની વર્તણૂક રાખીએ છીએ, તે ખરાબ કહેવાય એવું જ્ઞાન આપણને થયું છે. મહાત્મા ગાંધીજીના પ્રયત્નથી આ બાબતમાં લોકમત ઘણો કેળવણી છે. પરંતુ તે ખેલાં પણ અંતરનેના ઉદ્ધાર માટે થોડો પ્રયાસ થયો હતો ખરો. અંતરને માટે શાળાઓ સ્થાપવામાં આવી હતી Depressed Classes Mission (ડિપ્રેસડ ક્લાસીસ મીશન) નામની સંસ્થા મુખ્યત્વે અને બીજી સ્થળે કામ કરતી હતી. અંગ્રેજ કેળવણીનું આ પરિણામ હતું એમ હું કહી શકું.

હવે અંગ્રેજ કેળવણીથી ખરાબ પરિણામ જેટલાં થયાં છે તે તપાસીએ. એ કેળવણીથી આપણા મનમાં એવું આવ્યું છે કે અંગ્રેજ જેટલું બધું જ સારું, અને દેશી જેટલું ખરાબ. માટે અંગ્રેજ જેટલું બધું ગ્રહણ કરવું, અને દેશી જેટલું બધું છોડી દેવું. દરેક વિષયમાં અંગ્રેજ લોકોએ જે જ્ઞાન મેળવ્યું હોય

તેજ માત્ર આપણને શીખવવામાં આવ્યું છે. સાહિત્ય, ઇતિહાસ, ગણિત, અર્થશાસ્ત્ર, તત્ત્વજ્ઞાન, ધર્મ વગેરે વિષયો પર માત્ર તેમના દેશના વિદ્વાનોએ લખેલાં પુસ્તકો આપણે વાંચ્યાં છે. એટલે તે દેશના વિદ્વાનો માટે આપણા મનમાં માન ઉત્પન્ન થયું છે. આપણા પોતાના દેશમાં એવું જ્ઞાન કદી હતું નહિ એમ આપણને કુદરતી રીતે લાગે એમાં કંઈ નવાઈ નથી. એટલે આપણા દેશનું જ્ઞાન જીસારે પડ્યું છે. શેક્સપીયર, ન્યુટન, એરિસ્ટોટલ. કેન્ટ વિશે આપણે જેટલું જાણીએ છીએ, તેટલું ગૌતમ બુદ્ધ, શંકરાચાર્ય કે અકબર વિશે જાણતાં નથી. તેનું કારણ કે આ પાછળના પુરૂષો વિશે આપણને ઘણું જ થોડું શીખવવામાં આવ્યું છે. જાણવા જેવું તો બધું યુરોપમાં જ હોય, એનો છાપ આપણા મન ઉપર પડી છે તેને લીધે જ અંગ્રેજ હોય તેટલું બધું સારું એવું આપણને લાગે છે. આપણામાં સ્વતંત્ર રીતે વિચાર કરવાની શક્તિ રહી નથી. આપણા મનની સ્થિતિ ગુલામ જેવી થઈ છે. ગુલામમાં પોતાની મેળે વિચાર કરવાની શક્તિ હોતી નથી. શેક સારું ગણે તેને સારું ગણવું, અને ખરાબ ગણે તેને ખરાબ ગણવું એવું તે માને છે. તે પ્રમાણે અંગ્રેજને જેને વખાણે તેને વખાણવું અને વખોડે તેને વખોડવું એવું આપણે શીખ્યાં છીએ. સારા નારાણું તેમજ ધોરણ તે આપણું થયું છે. દરેક સ્ત્રીને તેમના દુષ્ટિબિંદુથી જોતાં આપણે શીખ્યા છીએ. વળી જે પ્રજાને આપણે ઉપર મુજબ આપણા કરતાં ચીડાંતી અને આદર્શરૂપ માની, તેની સત્તા નીચે દબાવવા રહેવામાં આપણને કંઈ દુઃખ લાગતું નથી. આપણા નમણાં મન ઉપર આમ કાણ મેળવીને જ અંગ્રેજે આ દેશમાં રાજ્ય કરે છે.

કોઈ પણ દેશને સ્વતંત્ર હોય એટલે

તેમાં પોતાનીજ પ્રગતિ રાખ્ય હોય, તો ત્યાંના લોકો રાજ્યભક્તિ અને દેશભક્તિ જનને સાથે કરીજ શકે છે. પરંતુ જે દેશમાં પરદેશી પ્રગતિ રાખ્ય હોય ત્યાં એ જે વાતો સાથે જતની મુરકેલ છે. કેટલીકવાર એવું જાને છે કે રાજ્યને વશદાર થવું હોય તો દેશને થવાતું નથી, અને દેશને વશદાર થવું હોય તો રાજ્યને થવાતું નથી. કારણ કે જનનેના સ્વાર્થ એકેકની વિરૂદ્ધ હોય છે. અંગ્રેજ શરૂકારે આપણને કેળવણી આપતાં એવું શીખવ્યું હતું, કે બ્રિટીશ રાજ્યને વશદાર રહેવું. એ આપણી મુખ્ય શરૂ છે. એ શરૂ જન-વવા જતાં આપણે દેશ તરફની શરૂ સુધી ગયાં. તેથી આપણામાં સ્વદેશ માટે અભિ-માન કે પ્રીતિ રહી નહિ. પોતાની જન્મ-ભૂમિ કરતાં પરદેશી પ્રજા માટે આપણો પ્રેમ વધારે થયો. એટલે આપણામાં રાષ્ટ્રિય ભાવના (nationalism) જેવી કોઈ ચીજ રહી નહિ.

અંગ્રેજી કેળવણીને લીધે આપણાં શરી-રને કેટલીક રીતે નુકસાન થયું છે. એ કેળ-વણીમાં એકલા મગજને ખીલવવાનો પ્રયાસ થયેલો છે અને શરીરને ખીલવવા તરફ ઘેર-કારી જતાવવામાં આવી છે. હાલની આપણી નિશાળોમાં જોશો તો અભ્યાસક્રમમાં ફીલ કે કસરત હોય છે ખરી. પણ તેના તરફ જોઈએ તેટલું ધ્યાન અપાતું નથી. કોલેજમાં રમતગમતની સગવડ હોય છે. પણ તેમાં ખડુ યોડા વિદ્યાર્થીઓ ભાગ લે છે. માત્ર બુદ્ધિની કેળવણી આપવી એજ આ શિક્ષણનો મુખ્ય હેતુ છે. તેથી કેટલીકવાર મગજને અતિશય શ્રમ પડે છે. ખીજા સ્વંત્ર દેશોની માફક અહીં લસકરી કેળવણી પણ આપવામાં આવતી નથી. તેથી શરીરની કસરતનું કોઈ સાધન રહેતું નથી.

અંગ્રેજી કેળવણીથી આપણા મનમાં એમ

આન્યું છે કે બહુલા લોકોએ શરીરને મહેનત પડે એવું કંઈ પણ ક્રમ કરવું તે શરૂ ભરેલું છે. તેનું કારણ નીચે પ્રમાણે છે. એ કેળવણીથી અંગ્રેજોની ધણી બાબતમાં નકલ કરવાનું આપણે શીખ્યાં છીએ. તેને લીધે કેટલીક બાબતમાં સારાને જલ્દે ખરાબ વસ્તુ આપણે મહણ કરી છે. અંગ્રેજ લોકો પોતાના દેશમાં તો ગમે તે કામ કરવામાં કંઈ પણ હીણપદ માનતા નથી. પરંતુ હિંદુસ્તાનમાં પરદેશી પ્રજા આગળ પોતાનો મોભો સાચવ-વા ખાતર ધરનું કંઈપણ કામ કરવું તે તેમને અયોગ્ય લાગે છે. તેથી તેઓ ધણા નોકરો રાખે છે. તેમની દેખાદેખી કરીને આપણે પણ એમ માન્યું છે કે ધરનું કામ કરવું તે ઘણું હલકું છે. તે માટે નોકરો રાખીએ તોજ આપણો મોભો જળવાય. અંગ્રેજી બહુલી છોકરીઓ પોતાના ધરનું કામ કરવામાં હીણ-પદ માને છે. તેને લીધે શરીરને કસરત મળતી નથી અને તંદુરસ્તી જગડે છે. કેટલાંક વર્ષોથી કામ કરવાની ટેવ જતી રહેલી હોવાથી શરીર મા કામ કરવાની શક્તિ પણ હવે રહી નથી.

જો કોઈ કારીગર વર્ગના એટલે સુતાર, લુહાર, સોની, દરજી, ખેડુત વગેરે લોકો અંગ્રેજી શિક્ષણ લે છે, તો પછી પોતાના જાપદાદાનો ધંધો કરવામાં તેમને શરૂ લાગે છે. તેથી તેઓ ચાળીસ પચાસ રૂપીઆના શિક્ષક કે કારકુનની નોકરી કરે છે. આથી તેમને પોતાને પૈસાનું નુકસાન થાય છે, અને મૂળ ધંધો અટકી પડે છે. હિંદુનો મુખ્ય ધંધો ખેતી છે તેને આથી ધણું નુકસાન થયું છે.

હવે ગુજરાતી બાપા અને સાહિત્યને શું નુકસાન થયું છે તે જોઈએ. અંગ્રેજી બાપા-મારફત કેળવણી આપવાથી ગુજરાતી બાપા કેટલેક અંશે વીસરાઈ ગઈ છે. આજથી

દેશ પંદર વર્ષપર એવી ઈશન હતી કે શુદ્ધ ગુજરાતી નં આવડે એમાં એક નંતની વડાઇ મનાતી હતી. વાતચીત, કાગળ પત્ર અથવા માત્ર અંગ્રેજીમાં જ કરનાર માણસ બહુ હોંશિયાર ગણાતો હતો. આથી પોતાની માતૃભાષા તરફ એકરકારી થઇ હતી. કેળવણી પાસ્ટી બાપા મારશલ આપવામાં આવી, તેને લીધે આપણા મગજનું બધારણ પણ એવું થઇ ગયું કે કોઇપણ હંદા વિષયપર બાપણ કે લખાણ કરવું હોય તો અંગ્રેજીમાં જ થઇ શકે. ગુજરાતીમાં પ્રયત્ન કરીએ તો પણ શુદ્ધ ગુજરાતીમાં ન થઇ શકે. અંગ્રેજીમાં વિચાર કરવાની ખોટી ટેવ પડી. વાતચીતમાં પણ ઘણા અંગ્રેજી શબ્દો વાપરવાની ટેવ પડી. તેને લીધે ગુજરાતી બાપા જગડી ગઇ. કેટલાક કુટુંબોમાં મેં એવું નેવું છે કે જાળકોને ગુજરાતી બરોબર બોલતાં પણ આવડતું નથી. તેઓ અંગ્રેજીમાં બોલે છે ત્યારે તેમની હોંશિયારી જોઇને તેમનાં માળાપનાં હૈયાં હરખાઇ જાય છે. આવાં જાળકોને પોતાની માતૃભાષાપર પ્રેમ ક્યાંથી હોય ? તેઓ મોટાં થઇને પોતાની માતૃભાષાનું સાહિત્ય વધારે એવી આશા કેવી રીતે રખાય ? આવી સ્થિતિ હોવાને લીધે ગુજરાતી સાહિત્ય વાંચવાની અથવા લખવાની જરૂર બહુ મનાઇ નહિ. ખાસ કરીને જનતા ગુજરાતી સાહિત્ય શોધીને વાપરવાનો કોઇએ પ્રયત્ન કર્યો નહિ. વાંચવા નેવું તો બહુ અંગ્રેજીમાં જ હોય, અને ગુજરાતીમાં કંઈ ન હોય એમ જાણીને લાગ્યું.

અંગ્રેજ કેળવણીથી આપણા ધર્મને સૌથી વધારે તુકશાન થયું છે એમ મને લાગે છે. ખ્રીસ્ત દેશોમાં જાળકોને ખ્રીસ્ત શિક્ષણ સાથે ધર્મનું શિક્ષણ પણ અપાય છે. હિંદમાં અત્યંત કેમો અને અનૈક ધર્મો હોવાથી પરદેશી રાજ્યકર્તાએ આપણને ધર્મનું શિક્ષણ આપવાનું માંડી

વાળ્યું. ધર્મ જેવી જાગતમાં વચ્ચે પડવાથી લોકોનાં મન દુભાવાનો સંભવ છે એમ તેમને લાગ્યું. તેથી આપણે ધર્મની વાતમાં એકરકાર થઇ ગયાં. વળી ધર્મમાં જે કુદરતી રીતે ધર્મનું શિક્ષણ મળતું હતું. તેના પર અંગ્રેજ ભણેલાઓને શંકા રહી નહિ. ધર્મ એટલે જોમ અને તે તો અબણ લોકો માની શકે એવા વિચાર તેમના મગજમાં આવ્યા. તેવું એક કારણ એ છે કે આપણામાં ધર્મની સાથે કેટલાક ખોટા જોમ અને ધર્તીંગ બળી ગયાં છે. તે દુર કરવા જતાં ધર્મ પણ દુર થઇ ગયો છે. સ્વાભાવિક રીતેજ માણસ કેળવણી કે એટલે તેનાથી ખોટા જોમ માની શકાય નહિ. ધર્મને નામે થતાં ધર્તીંગપર તેને તિરસ્કાર આવે જ. તેની સાથે ધર્મ બજેલો હોવાથી ધર્મપર પણ તિરસ્કાર આવ્યો. હાલની પરિસ્થિતિ તરફ જોઇશું તો સાધારણ રીતે પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓમાં ધાર્મિક પ્રતિબદ્ધતા વધારે દેખાયો. તેવું મુખ્ય કારણ હું તો એજ માનું છું કે સ્ત્રીઓમાં અંગ્રેજ કેળવણી ઓછી છે. દેશમાં ધર્મનો નાશ થાય એ સ્થિતિ ધણી દુઃખદાયક છે. ધર્મના નાશની સાથે નીતિ તથા મહાચારનો પણ નાશ થવાનો સંભવ છે. જે કેળવણીથી ધર્મ સાચવી શકાય તેજ ખરી કેળવણી છે. જેનાથી ધર્મ વીસારે પડે એ કેળવણી સા. કામની ?

હવે સાંસારિક જાગતમાં શો ફેરફાર થયો છે તે જોઇએ. અંગ્રેજ કેળવણીને લીધે આપણી રહેણી, કરણી તદ્દન બદલાઇ ગઇ છે. આપણી જૂની સાદી રીતો મૂકીને આપણે ખર્ચાળ અંગ્રેજ રીવાજ ગ્રહણ કર્યા છે. ધરનો સરસામન, ફર્નિચર બધું અંગ્રેજી જીવન વાપરતાં આપણે શીખ્યાં છીએ. પૈસાદાર લોકોને આ વડવડો છે. પણ તેમનું જોઇને ગરીબ પણ પાતાનાથી બનવું કરીને પૈસા બચાડે છે; અથવા જો નથી કરી શકતા તો

અસંતોષી રહે છે. આપણાં કપડાં ખોરાક વગેરે બધી બાબતોમાં બની શકે તેટલા અંગ્રેજી દળતો દરકાર આપણે કર્યો છે. કેટલીક ચીજોમાં તો આપણે તદ્દન વાંદર નકલ કરતાં શીખ્યાં છીએ. શરીરની શોભાને બગાડે એવી વસ્તુ પણ અંગ્રેજી કોટા પહેરતા હોય તો તે પહેરતાં આપણે અચકાતાં નથી. જે કોટા ઘણા પૈસાદાર હોય છે પણ અંગ્રેજી કેળવણી પામ્યા હોતા નથી, તેમની રીતભાત જોશો તો ઘણેભાગે દેશી દળતી પરંતુ સાધારણ સ્થિતિના પણ અંગ્રેજી શિક્ષણ પામ્યા હશે, તો તેમની રહેણી કરણી અંગ્રેજી જેવી હશે. આપણામાં એવી માન્યતા થઈ છે કે ગમે તેવી ગરીબ સ્થિતિ હોય, પણ કપડાં તથા બહારનો દેખાવ પૈસાદાર જેવો રાખવો જોઈએ. આથી કિંમતનાં કપડાં પહેરતાં આપણને શરમ લાગે છે. જે કોટા પાસે કિંમતી કપડાં ન હોય તે જાહેરમાં જતાં શરમાય છે અને અસંતોષ પામીને બેસી રહે છે. (અલગત હાલમાં ખાદીના પ્રચાર પછી આ સ્થિતિ બહુ બદલાઈ છે.) કપડાં એ તો જીંદગીની બહુ ન્હાની બાંધત છે, એ વાત યાદ રાખવી જોઈએ.

વળી આપણામાં મોજશોખનો મોહ વધ્યો છે. શરીરના આનંદ મોગવવા એ માણસની જીંદગીનો મુખ્ય હેતુ છે, એવી બાબત આપણામાં દાખલ થઈ છે. તેનાં મજા પશ્ચિમના દેશો જેટલાં હંડા નથી, તો પણ યોડે પ્રવેશ પામ્યાં છે. અંગ્રેજી રાજ્યમાં મોજશોખનાં સાધનો પણ ચવાળી તેની પાછળ આપણે પૈસાનો બગાડ કરીએ છીએ.

આપણામાં એક જાનનું સ્વજંદીપણ આપ્યું છે. સ્વતંત્રતાની હદ ક્યાં રાખવી તે જાણી જવાયું છે. ખેડાં બાગકાને જે વડીલ તથા માળાપ માટે માન હતું તે ધણું ઓછું થયું છે. બાગકો જરા મોટાં થાય, જેટલે

માળાપનું કહેલું માનવાની જરૂર નથી એમ તેમના મનમાં આવે છે. પોતાના કરતાં માળાપ દુનીયાનાં અતુભવી વધારે છે એ વાત તેઓ જાણી જાય છે. અલગત એ ખરું છે કે ખેડાં આપણામાં વડીલની સત્તા જોઈએ તે કરતાં વધારે હતી. પરંતુ તે ઓછી કરવા જતાં ઘણે દેકારેથી તદ્દન જતી રહી છે. અસલ આપણામાં સંયુક્ત કુટુંબની પદ્ધતિ હતી. આખું કુટુંબ તે એકજ ગણાતું. મહારું હારું. એવો બેદબાવ નહોતો. એ બાવનાનો હવે નાશ થયો છે. સ્વાર્થપણ વધ્યું છે. પોતાની સ્ત્રી તથા બાગકો સિવાય બીજા કોઈ કુટુંબી જોનારી માણસને દરકાર નથી. સૌથી વધારે દરકાર પોતાની જાતની છે.

આપણા દેશમાં કોટાના અંગ્રેજી બહેલા અને ન બહેલા એવા બે જુદા વર્ગ થઈ ગયા છે. એ વચ્ચેનું અંતર બહુ મોટું છે. જેના આચાર વિચાર રહેણી કરણીમાં બહુ તફાવત પડી ગયો છે. આપણે અંગ્રેજી બહેલા વર્ગમાં છીએ તેમને બહુ ગર્વ થયો છે. અંગ્રેજી ન બહેલા હોય તે તો તદ્દન નાલાયક અને હાલપપાત્ર આપણને લાગે છે. તેમની સાથે આપણે બળી શકતાં નથી. તેમના દુઃખ જોઈ શકતાં નથી. તેમને માટે આપણામાં સહાનુભૂતિ (sympathy) નથી. તેમની સ્થિતિ સુધારવાને બદલે આપણે તેમનો તુલકાર કરીએ છીએ. આપણાં પોતાનાં દેશી બાઈ જોનોનો સમાગમ આપણને ગમતો નથી. તેમના કરતાં પંરદેશી અંગ્રેજ પ્રવ્રને સાથે આપણે વધારે બળી શકીએ છીએ. કારણ કે આપણા આચાર વિચાર તેમના જેવા થયા છે.

અંગ્રેજ કેળવણી આપણામાં આ બધા દરકાર થયા છે. એમાં કોઈ દેકારો મારી જૂલ હોઈ શકે. એ અમુક પરિણામ અંગ્રેજ કેળવણીથી થયેલું નહિ પણ અંગ્રેજ રાજ્યથી

અથવા અંગ્રેજ પ્રજાના સમાગમથી થએલું હોય, કારણ કે જનસંખ્યાના આવા મોટા ફેરફારોનું સાચું કારણ શોધવું બહુ મુશ્કેલ છે. આવી મોટી ભૂલ હોય અને તેમને કેઇ બહેન બતાવશે તો હું તેમનો ઉપકાર માનીને તે સુધારવાનો પ્રયત્ન કરીશ.

આમાં એક બાબત મારે કહેવાની જરૂર છે. અંગ્રેજ કેળવણીનાં ખરાબ પરિણામ મળ્યાવતી વખતે જે જે કેટલીક સ્થિતિ બતાવી છે તે આખી દશ પંદર વર્ષ પહેલાં હતી. દેશને સારી નસીબે મહાત્મા ગાંધીજી અને બીજા કેટલાક દેશનાયકોના ઉપદેશથી આ સ્થિતિ બદલાવા માંડી છે. આપણામાં સ્વદેશ પ્રેમ આવવા માંડ્યો છે. આપણા દેશની ચીજોમાંથી સારી કંઈ છે તથા પરદેશી ચીજોમાંથી ખરાબ કંઈ છે. તે આપણે શોધવા માંડ્યું છે. આપણી આંખ ઉઘડી છે. માતૃભાષાપર પ્રેમ વધવા માંડ્યો છે. માતૃભાષામાં લખાઈને નવાં પુસ્તકો બહાર પડ્યાં છે. મુંબાઈ યુનિવર્સિટીમાં શુભરાતીને સ્થાન મળ્યું છે. રાષ્ટ્રીય કેળવણીના વિચાર ઘણાંના મનમાં આવ્યા છે. આ રાષ્ટ્રીય કેળવણી કેવી હોવી જોઈએ તેનો વિચાર કરીએ.

રાષ્ટ્રીય શાળાઓ અને પાઠશાળાઓ દેશમાં જથ્થે સ્થળે સ્થાપવાની જરૂર છે. નહાન-પણથીજ સારું શિક્ષણ મળવું જોઈએ. તેમનામાં દેશપ્રેમ તથા દેશભક્તિની લાગણીને પોષણ મળવું જોઈએ. રાષ્ટ્રીય શાળાઓમાં બહુજ શિક્ષણ માતૃભાષા મારફત આપવું જોઈએ. બાળકો જરા મોટી ઉંમરના થાય પછી અંગ્રેજ ભાષા શીખવવી જોઈએ. આ માટે બહેનોને હું ખાસ વિનંતિ કરું છું કે તમારાં બાળકોને નહાનપણમાં અંગ્રેજ કૉન્વેન્ટ સ્કૂલમાં મોકલશો. નહિ. જ્યારે તેમનાં મગજ કુમળાં હોય છે ત્યારે કોઈપણ ચીજની છાપ જલદી પડી જાય છે. બાળકોને પોતાની ભાષા, સાહિત્ય, ધર્મ તથા પોતાના દેશની દરેક વસ્તુ

માટે પ્રેમ ઉત્પન્ન થયા પછી જ પારખી ભાષા શીખવવી જોઈએ. તે પછી કંઈ નુકસાન થતું નથી. વળી કેટલાંક લોકો છોકરાઓને બાળપણથીજ ઈંગ્લેંડ શીખવા મોકલે છે, તેથી પણ નુકસાન થાય છે. પરદેશના સંસ્કારની છાપ તેમના પર ઉઠી પડી જાય છે. મારે ઈંગ્લેંડ મોકલવા હોય તો રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ પુરું પુરું લીધા પછી આશરે વીસેક વર્ષની ઉંમર થયા પછી મોકલવા. અંગ્રેજ જ્ઞાન ન મેળવવું એમ મારું કહેવું નથી. અંગ્રેજ સાહિત્યમાં બહુવા જેવું ઘણું છે. તેનો લાભ લેવો એમાં કંઈ ખોટું નથી. પણ સ્વદેશી સંસ્કાર પંડ્યા પછી અંગ્રેજ જ્ઞાન લવું જોઈએ.

શાળાઓમાં બાળકોના શરીરની ખીલવણી પર ખાસ ધ્યાન આપવું જોઈએ. કસરત તથા રમતગમતમાં ભાગ લેવાની દરેક વિધાર્થીને ફરજ પાડવી જોઈએ. પોતાનું કામ હાથે કરવામાં કંઈ હલકાપણ નથી એમ સમજવવા મારે તેમની પાસે કામ કરાવવું જોઈએ, તથા શિક્ષકોએ કરી બતાવવું જોઈએ. અંગ્રેજીમાં *dignity of labour* કહે છે તે શીખવવું જોઈએ. છંદગીના દરેક કામમાં તંદુરસ્તીની જરૂર છે, તે વાત શીખવવી જોઈએ. વળી દરેક કામમાં બાળકને બીજા અભ્યાસની સાથે પોતાના ધર્મનું શિક્ષણ મળવું જોઈએ. ધર્મ એ છંદગીના પાથો છે, ધર્મ હશે તો જ નીતિ સચવાશે, ધર્મ વિના દેશની ખરી ઉન્નતિ થઈ શકે નહિ, એ બાળકના મગજ પર દસાવવું જોઈએ. આવી કેળવણી દેશમાં પ્રચાર પામે, અને આપણી જાતજાતિ દિને દિને જલદી ઉદ્ધાર થાય એવું ધન્યું હું.

આપના આ મંડળમાં આવીને આપની સાથે જોળાણ કરવાની તક મને આજે મળી છે, તેથી મને ઘણો આનંદ થઈ છે. તે માટે ખાસ કરીને બહેન હીરાબાઈ તાતાનો ઉપકાર માનું છું.

લુગડાં ધોવા વિષે

લુગડાં ધોતી વખતે ઘણી વસ્તુઓની જરૂર પડે છે. તેમાં પ્રથમ તે સૌથી વધારે આવશ્યક વસ્તુ પાણી છે. માટે તે કેવા કેવા પ્રકારનું હોય છે અને લુગડાં ધોવા માટે કેવું પાણી સાફ પડે તે વિષે પ્રથમ વિચાર કરીએ.

પાણીના બે પ્રકાર હોય છે (લુગડાં ધોવાને લગતાં જ પ્રકારના આપણે અંગે વિચાર કરીશું.) :—

૧ આકર્ષક પાણી (એટલે ચુના વગેરે કારવાળું.)

૨ મીઠું પાણી (એટલે હલકું કે કારવગરનું.)

પાણીના આકરાપણના પબ્બ બે પ્રકાર હોય છે. :

૧ જલદીથી ખરેડી શકાય, કાઢી નંખાય તેવું આકરાપણું.

૨ ઝાણી આકરાપણું.

પાણીના આકરાપણની પરીક્ષા:—

લુગડાં પાણીમાં ભેળા લુગડામાં સાચું નાંખીએ સારે બે શીલુ ન વળે પણ હાથને ચીકણું ચીકણું લાગે ત્યારે બબ્બડું કે પાણી આકર્ષક છે. આવા પાણીમાં સાચું બહુ વપરાય છે અને લુગડાં નોંદરે તેવાં સ્વચ્છ થતાં નથી.

પાણીનું આકરાપણું કાઢવાની રીતે:—

૧ પાણી ખૂબ કઠોરવાળી (આ રીત.

બહુ મોંઘી પડે તેમ છે. પણ થોડાં લુગડાં ધોવા હોય તેમાં બહુ ઉપયોગી પડે છે.)

૨ કળા ચુનામાંથી બનાવેલું નીતપું ચુનાનું પાણી આકરા પાણીમાં ઉમેરવાથી. (આ માટે પ્રમાણનું બહુ ધ્યાન આપવું પડે છે.)

૩. દાહક ક્ષાર (Caustic alkalis) જેવાં કે કૅલ્શીય સોડા અને પોટાશ: નવસાર ઉમેરવાથી—આને બહુ ધરમથુ લુગડાં ધોવાનો સોડા ચારે.

૪ કાર્બોનેટ ઓફ સોડીયમ અને પોટાશીયમ ઉમેરવાથી.

૫ બોરેક્સ કે સોડીયમ સીલીસેટ જેવા દાહક ક્ષારો ઉમેરવાથી.

૬ ખૂબ સાચું નાંખવાથી (મોંઘી રીત.)

૭ થોડું વુડેશ જેનો કે પોટાશ નાંખવાથી (આ રીત મોંઘામાં મોંઘી છે.)

ચુનાનું નીતપું પાણી પાણીનું જલદીથી કાઢી નંખાય એવું આકરાપણું હશે તેને જ માટે કામ લાગે છે. કૅલ્શીય સોડા નાંખવાથી ગમે તેવું આકરાપણું દૂર થઈ શકે છે. સોડીયમ કાર્બોનેટ તથા વુડેશથી પણ ગમે તેવું આકરાપણું દૂર થાય છે. આશરે ૧૮ ગ્રેસન પાણીમાં એક આર્કસ ચુનો નાંખીને ૨૦ થી ૨૪ કલાક મુઠી રહેવા દેવાથી એમાંના બધા ક્ષારો તળીએ ભેસી જશે. નીતપું પાણી લુગડાં ધોવાના કામમાં લેવું.

લુગડાં ધોતાં પહેલાં પાણીનું આક્રમણ
હર કરવાની આવશ્યકતાનો કારણો.

૧. લુગડાં ધોતી વખતે વખત અને મહે-
નતનો અચાવ થાય.

૨. લુગડાંને ઘોડાં ધસવા પર તેથી લુગ-
ડાંને ધસારો પણ આપો પહેલે.

૩. સાથુ પણ ઘોડો વપરાય.

સાથુ.

સાથુ વેચાતો લેતી વખતે ધ્યાનમાં લે-
વાની બાબતો:--

સાથુ.

૧ સાથુને અંશુદાથી દબાવી જેવો જે
અંદર તરત ખાડો પડે તો જાણવું કે તે
સંદેશ તાજો છે. માટે સફાએતો હોય એવો સાથુ
લેવો.

૨ સાથુનો રંગ બહુ ઘેરો હોય તે સાથુ
પણ સારો નહિ.

૩ વાસ મુંઘી જેવી.

૪ જે બહુ સમજાય ન પરે તો ઘોડો
લખી. વાપરી જેવો. લુગડાંમાં સાથુ નોખવાં
લુગડાંનો રંગ બગડે નહિ કે આપણી ચામ-
ડીને સખત ન બનાવે તે સાથુ સારો સમજીએ.
સાથુ વાપરવાનો કારણો:--

૧ લુગડાંની વીકાશ. કાઢવા કે જેથી
મેલ કપાય.

૨ પાણીનું આક્રમણ હર કરવામાં
મદદ કરવા.

બનતાં મુંઘી સાથુ સામટા વેચાતો લાઘવે
સકાવા દેવો જેથી વાપરવામાં આખરે ઘોડો
વપરાય. જે લાંબા હાથ કે લાટા લીધા
હોય તો કકડા કાપીને કપાટ કે છાંચીમાં
મૂકી જાવ્યાએ એક ઉપર એક એવી રીતે
ગોઠવવા કે જેથી બધાની વચ્ચેથી હવાની
આવળ થઈ શકે.

બહુ જ ગીરદીમાં એક માણસની છત્રી એક ઝેરીને આંખ આગળ વાગી. તે ઝેરી કહે,
“ મહારા સાહેબ, જોતાં નથી તમારી છત્રી મહારી આંખ આગળ વાગી. ” તે માણસ
કહે, “ બહેન, શું છે; મહારી છત્રી નથી. ” ઝેરી: “ તમને શું એમ કહેવા માંગો છો કે
તમારી છત્રી મને વાગી તે જોયા બધા વગર જ હું તમને કહું છું ? ” માણસ: “ ના,
ના. હું એમ ક્યાં કહું છું. હું તો એમ જ કહેવા માંગું છું કે આ છત્રી મહારી નથી.
મહારા એક મિત્રની છત્રી હું ફક્ત વાપરવા જ લઈ આવ્યો છું. ”

નિશાળનાં વર્ગનાં: સિદ્ધક આવ્યાં. ખુશી ઉપર બેસીને બોલ્યા, “ આજે આપણે
“ જુદું ન બોલવું ” એ વિગેતો પાઠ વાંચવાનો છે. પણ તે પહેલાં તમે કેટલા જણે તમારી
વાંચનમાળાનો પર મો પાઠ વાંચ્યો છે ? ” વર્ગમાંના લગભગ દરેક છોકરાએ હાથ ઉંચો
કર્યો. તે બેઠને સિદ્ધક બોલ્યા, “ જુદું ન બોલવાનો પાઠ તમને શિક્ષેતે તો જરૂર જાણ-
વો જોઈએ. તમારી ચોપડીમાં પર પાઠ જ નથી. ”

સત્યપ્રિયતા.

લેખિકા. સૌ. સરોજિની ગુહતા બી.એ.,

“ Oh, what lies we women have to tell ! When we are mothers we have to tell lies to pacify our children. When we are wives we have to tell lies to pacify the father of our children ! ”

(“ આહા, અમારે સ્ત્રીઓને કેટલું અસલ બોલવું પડે છે ! ત્યારે અમે માતા હોઈએ ત્યારે બાળકોને શાંત રાખવા જીવું બોલવું પડે અને પત્ની હોઈએ ત્યારે બાળકોના પિતાને શાંત રાખવા જીવું બોલવું પડે છે ! ”)

શ્રી. રવીંદ્રનાથ ટાગોર.

ઉપા સંસ્કારી કુટુંબમાં જન્મી હતી. તેની માતા સુત હોવાથી ઉપાને નાનપણથી હુમેશાં સાચું બોલવાની ટેવ પડી હતી. જ્યોર્જ વોશિંગ્ટન પેટે પોતાનો અપરાધ કચ્છલ કરવાના એક નહિ પણ અનેક પ્રસંગો એની આધ્યાત્મિકતામાં જન્મ્યા હતા. પણ જ્યોર્જ વોશિંગ્ટન પેટે તે પુરુષ પણ ન હતી કે અમેરિકામાં જન્મી પણ ન હતી. એટલે સત્યપ્રિયતાને લીધે આગળ જતાં મહત્તા પ્રાપ્ત કરવાનું તેના નસીબમાં ન હતું. તે તો બિચારી સ્ત્રી હતી અને સર્વોત્કૃષ્ટ (!) આર્થ બુદ્ધિમાં જન્મ પામવાનું સુભાગ્ય તેને પ્રાપ્ત થયું હતું. એટલે એની સત્યપ્રિયતા ધીરે ધીરે અસત્ય કથન અને કેવળ દંભમય જીવનમાં પરિવર્તિત થઈ ગઈ.

ઉપા નાનપણથી ચાલાક હતી. વાંચવાનો શોખ તેને ગાંઠ જ હતો. પિતા તથા બાપુઓને વતમાનપત્રો વાંચતા જોઈ એને પણ તે વાંચવાની ટેવ પડી. ઝગતની અનેકવિધ દિલ્લવાશેથી તે માહિતગાર રહેતી. દેશના બીજા જગ્યા નેતાઓ કરતા મહાત્મા ગાંધીજી માટે તેને અત્યંત સન્માન હતું. એમની દેશબક્તિ, સાદાઈ કે નૈસર્ગિક શક્તિને લીધે, નહિ પરંતુ એમની સત્યપ્રિયતાને લીધે. તે ઘણીવાર કહેતી કે દેશમાં આટલા આટલા મહાન પુરુષો થઈ ગયા પણ સત્યની અગત્ય ગાંધીજી જોટલું કોઈને સમજ્યું નથી. શ્રી કૃષ્ણે કર્મમાર્ગ બતાવ્યો, યુદ્ધ ભગવાને અહિંસા ધર્મ સમજાવ્યો, શંકરાચાર્યે જગતનું મિથ્યાત્વ સિદ્ધ કર્યું-પણ કોઈએ સત્યનો આટલા આગ્રહથી ઉપદેશ કર્યો ? ઉપાની અનુભવી સખીઓ કહેતી કે “ જુદેન, લગ્ન થતા સુધી સત્યનું પૂછવું પડી રાખો. પછી જો જો, ” ઉપા જવાબ દેતી કે “ લગ્ન સત્યનું વિરોધિ હોય તો એ લગ્નજ અનિષ્ટ છે. મારે તે ન જોઈએ. પણ હું એમ માનતી નથી કે લગ્ન જેવી સનાતન સંસ્થા સત્યની વિરોધ હોય. ” ઉત્તરમાં સંસારના પાશમાં બંધાયેલી સખીઓ હસતા.

ઉપાનું લગ્ન એક કેળવાયેલા યુવક સાથે થયું. ઉપાને તેથી ઘણાજ આનંદ થયો. તેણે ધાર્યું કે કેળવાયેલાં મનુષ્યો સત્યની અગત્ય વધારે સમજી શકે અને તેથી હવે મારી સત્યપ્રિયતાનો વિકાસ થશે. પતિની પાસે

હું સસના પાક શીખીશ. બિચારી અનુભવ-
હીન ભોળી બાલિકા !

લગ્ન પછી થોડા વખતમાં જ ઉપાને
પાત ફિશોર એમ. એ. ની પરીક્ષામાં નપાસ
થવાના સમાચાર મળ્યા. ફિશોરે ઉપાને કહ્યું :
“ લગ્નની ગરબડમાં મારાથી બરાબર વચાણ
નહિ તેથીજ હું નપાસ થયો. ” રૂપંતે વક્તા
ઉપાએ કહ્યું : “ પણ તમે તો બે વરસેથી
અભ્યાસ કરતા હતા અને લગ્નની ધમાલ
તો ચાર જ દિવસ હતી. ” રૂપંતી વચ્ચે
સંવાદ ચાલ્યો. દલીલો નિષ્ફળ જતાં ફિશોરે
પુરોની રીત પ્રમાણે કાંધ ધારણ કર્યો અને
કહ્યું : “ પણ લોકોને તો એમજ કહેવું પડશે
કે લગ્નને લીધેજ હું નાપાસ થયો. તારે
પણ અધાનિ એમજ કહેવું. ” ઉપા સ્તબ્ધ
થઈ ગઈ. અસલ કથનનો ઉપદેશ તેણે છદ-
ગીમાં પહેલીજ વાર સાંભળ્યો. પણ ફિશોરનો
કાંધ જોતાં વધારે બોલવાની તેની હિંમત ચાલી
નહિ. વળી પાછળથી તેને એમ પણ લાગ્યું
કે ફિશોર નપાસ થયો તે માટે તેના પ્રત્યે
સદાનુભૂતિ દર્શાવવાને બદલે લોકો તેની મક્કરી
કરતા હતા, એટલે તેણે નપાસ થવા માટે
લગ્નના અંગતપણું બદાનું સર્વની આગળ
બતાવ્યું. ઉપાના અધઃપતનની આ શરૂઆત.

કેટલાક વખત પછી ફિશોરને મુંબાઈમાં
‘ નોકરી મળવાથી પતિ પત્ની ત્યાં જઈ રહ્યાં.
ફિશોરને શરૂઆતમાં પોલિયો રૂપીયા પગાર
મળતો. પણ તેણે ઉપાને કહ્યું હવું કે બીજા
અધાનિ સો રૂપીયા કહેવો. ઉપાએ થણ કહ્યું કે એવું
અસત્ય કહેવાની શી જરૂર ? આપણી સ્થિતિ
હોય તે કરતાં સારી લોકો કહે તેમાં આપ-
ણને શો લાભ ? પણ ફિશોરે કહ્યું : “ બસ
મારી મરજી. મારે લોકોમાં દવસ પડવું
નથી. ” પછી બિચારી ઉપાને અસત્ય બોલવા
વગર કાંઈ વ્યૂત્કે ?

એક દિવસ ઉપાની પાંડોશણ તેને આગ્રહ
કરી પોતાની સાથે કાંધ સ્ત્રીઓની સમામાં
જઈ ગઈ. ઘેર આવતાં ધાર્યા કરતાં ‘ મોડું
થવાથી રસોઈ રોજ કરતાં અક્યો કલાક મોડી
થઈ. બિચારા ફિશોરથી કાંઈ બૂખ્યા રહેવાય ?
બૂખને લીધે એનો ગુસ્સો તપી ગયો ‘ અને
ઉપાને કહી દીધું કે “ હવે પછી એવી સમા-
ઓમાં જવું નહિ. ત્યાં મવાથી શો સાર મળે
છે ? એટલેજ કે ધણીને બૂખ્યો તાર ‘ જોતો
બેસાડી રાખવો ! ” ઉપાની આંખમાં આંસ
આતી ગયાં, પણ તે છુપાવવા વલ કર્યો.
ફિશોર જમતાં બોલ્યો : “ આટલું કહ્યું તેમાં
રૂં છે શેની ? બીજાને ઘેર બેસાડી માર મુકાં
પડે છે તે બજાર છે ? ” ઉપાએ કૃત્રિમ
હાસ્ય મુખ ઉપર આંધી કહ્યું “ ના, ના,
રહી નથી એ તો મગડીના તાપને ” લીધે
મ્હોં લાલ થયું હશે. ” આ અસત્ય કથન
માટે કાંઈ જવાબદાર ?

બીજાવાર પાંડોશણે સમામાં આવવાનું
કહ્યું ત્યારે ઉપાએ ના કહી. “ મને તો કાંઈ
આવવાનું મન નથી. એનાં એ બોલનારાં ને
એવું એ કહેવાનું. ” પાંડોશણે કહ્યું કે આ
વખત તો પરમામથી ભાવણકર્તા આવ્યા છે.
ગઈ વખત સમાજ સેવાને વિષય હતો, ત્યારે
આ વખત જાપાનની સ્ત્રીઓ વિષે ભાવણ છે.
પણ ઉપા એકની એ ન થઈ. “ મને તો કાંઈ
એવાં ભાવણમાં રસ પડતો નથી. ” પાંડોશણે
આશ્ચર્યથી કહ્યું “ ગઈ વખત તો તમે કહેતાં
હતાં કે ભાવણ મને જાડું ગમ્યું અને હવેથી
હું બનશે તેટલાં ભાવણમાં જઈશ. ” ઉપાએ
જવાબ દીધો, “ હા, પણ હવે ફંટાળો આવે
છે. ” પતિએ ના કહી છે એમ પાંડોશણને કેમ
જાણવા દેવાય ? ફિશોર તો દુકમ કરી બેસી
રહ્યો. અસત્ય બોલવાનું ઉપાને માથે આવ્યું.
સાચું કહે તો પાંડોશણ ફિશોર માટે કેવો
દલકો અભિપ્રાય બાંધે ?

એક વખત પાણે રહેનાર જનના બહેનના બચ્ચાએ ઉપાના એક રકાળી બાંગી નાખી. ઉપાએ કિશોર ન જુએ એવે કેસાએ કંઈ નાખી દીધા પણ એક દિવસ રકાળીની ઓછી સંખ્યા ખ્યાનમાં આવતાં કિશોરે તે બાળક પકડ્યું. “મારાથી આજેન ધોતાં હાથમાંથી પડી ગઈ, ” એમ ઉપાએ કહ્યું. “હવેથી સંભાળ રાખજે ” એટલુંજ કિશોર બોલ્યો. ને જનના બહેનના બચ્ચાએ ભાગી એમ કહેતો જરૂર કિશોર એમનું કહેત કે “એમાં પાડોશીએને ધરમાં આવવા દેવા નહિ.” એ ઉપા આટલા વખતના અનુભવથી સમજ હતી અને સાધારણ સ્થિતિનાં માણસોને પાડોશીઓ સાથે સારો સંબંધ રાખ્યા વગર પણ આશે નહિ એ ઉપા બનજુની હતી. પરદેશમાં જરૂર પડે પાડોશી સિવાય કોનો આશ્રય ?

ઉપા મુંબાઈ આવ્યા પછી પોતાને પીયર ગઈ જ ન હતી. તેની માતા તેને તેડાવ્યા કરતી પણ ઉપા જલ્દી તે કિશોરનું શું થાય ? તેની મુલામતિરી બીજી કોણ લેશે ? માયાળુ પાડોશીઓ ઉપા પ્રત્યેના સ્નેહને ખાતર કિશોરને રોજ એ વખત જમાડે ખરાં પણ બીજી બધી તહેનાત કોણ બજાવે ? ઉપાએ એકાદ વખત પીયર જવા સંજોધી ઇશારો કરી જોયો. કિશોરે તુરંજકારથી જવાબ દીધો : “તને મારી દરકાર હોય ત્યારે ને ! મારું પછી શું થાય તેની કંઈ પ્રીતિ છે ? ” ઉપાએ પોતાની માને લગી દીધું કે “હાલ તરત કોઈ સારો સંગાથ. મને તેમ નથી મળશે ત્યારે આવીશ. ” પતિ મેહલવાની ના કહે છે એમ પીયરીપાને સુત સ્ત્રીથી કેમ જાણવા દેવાય ? અસત્યજ જલ્દી પડે. વખત યદી ગયો. કંપા અને કિશોરના સંસારમાં બાળકોનો પ્રવેશ થયો.હવે તો અસત્ય કથનમાં વધારો થને ગયો. બાળકો અને

તેમનાં પિતા બન્નેને સમજાવવા ખાતર જુદું બોલવુંજ પડે !

એક વખત બાળકના જન્મ પછી ઉપાની તબીવત નરમ ચાલ્યા કરતી હતી. વળી મુંબાઈમાં બર ચોમાસું હતું. એટલે અરુચી પુષ્કળ હતી તેથી ઉપાએ કિશોરને લખ્યું કે મુંબાઈમાં વરસાદ ઓછો થયા પછી આવીશ. કિશોરને તે બીલકુલ પરવડ્યું નહિ. ને કે ઉપા કદાચ મૃત્યુ પામે તો બીજાને લગનમાળો આવતા મુઠ્ઠી તો ગમે તેમ કરી અગવડ વેઠવી પડેજ ! પણ છવતી હોય ત્યાં મુઠ્ઠી તો કિશોર અગવડ શા માટે વેડે ? કિશોરે ઉપાને એકદમ આવવા કાગળ લખ્યો. ઉપાએ પોતાનાં માયાપતે કહ્યું : “એમની તબીવત નરમ છે તેથી મારે જરૂર પડશે. ” પોતાની નજીબી તબીવત છતાં મુંબાઈના ચોમાસાની શરૂઆત જવાનું જોખમ ખેડવું તે માટે કાંઈ સજા કરણ તો બતાવવુંજ જોઈએ ને ? નહિ તો માયાપ કિશોર વિશે કેવો ખરાબ અભિપ્રાય ગાંધે ? એટલે અસત્ય બોલ્યા સિવાય છુટકો જ નહિ.

હવે તો અસત્ય કથન એજ ઉપાનું જીવન સુત થઈ પડ્યું. પગલે પગલે તેને અસત્ય બોલવું પડતું. બાળક હાં કરી ઘડી ઘડી ખાવાનું માગે તો તેને કહેવું પડતું કે “ધરમાં ખાવાનું થઈ રહ્યું છે. ન માંને તો ખાવાનું બીજે કાંઈ સંનાડી દઈ ખાલી વાસણ બતાવવું પડતું. પાડોશીના છોકરાના જેવું રમકડું બાળક માગે તો “કાલે મંગાવી આવીશ ” એમ ખોટું કહેવું પડતું. કિશોરની કાંઈ વસ્તુ બાળકો બાંગી નાંખે તો તેમને માર પડતો અટકાવવા “મારાંના બાંગી ગઈ” અથવા “બીલાડીએ પાડી નાખી ” એમ કિશોરને મ્હોએ કહેવું પડતું. આંગ અસત્ય પરંપરા ચાલી જતી. પોતે નાનપણમાં સત્યપ્રિય હતી એ ઉપાને હવે સોંભવું. પણ ન હતું.

[કિશોરની આર્થિક સ્થિતિ ઘણી સુધરી હતી. પણ ઉપાને તેથી બહુ લાભ થયો ન હતો. તેની સખીઓ ઘણી વાર મશકરી કરતી કે “કિશોરચંદ્રનો પગાર આટલો વધ્યો પણ ઉપા તારો દળદરી સ્વભાવ ગયો નહિ.” જ્યાંજ્યાં ઉપા હસીને કહેતી કે “પડી દેવ કાંઈ દળ છે ? એ તો ધૂણુએ કહે છે આ લે, પેલું લે પણ મારો જ પૈસા ખરચતાં હવે ચાલતો નથી.” પતિ “દેવ” પોતાને વાપરવા પૈસા આપતા નથી એમ કાંઈ સ્ત્રીઓને કહેવાય ? અસત્યજ્ઞ કહેવું પડે.

જેમ આર્થિક સ્થિતિ સુધરતી ગઈ તેમ તેમ ઉપા પ્રત્યે કિશોરની બેદરકારી વધતી ગઈ. ઉપા સમજતી હતી પણ કોઈને કહેતી નહિ. કિશોરની સાધારણ સ્થિતિમાં કરકસર કરવા માટે રાત દિવસ ધૈર્ય કરી ઉપાએ જન ધસી નાખી હતી. વળી એક પછી એક બાળકોના જન્મથી તેનું સાંદર્ય હરાઈ ગયું હતું. આ સર્વ માટે ઉપા જવાબદાર ન હતી. પણ એવી સ્પષ્ટીન અકાળે પ્રવૃત્ત પામેલી ઉપા કિશોરને કેમ ગમે ? એક દિવસ ઉપાની સખીએ ઉપાને મર્મમાં પહોંચી “ચોપારી પર પેલાં વાસા બેઠે ને રહે છે ને તમારાં કાંઈ સગાં થાય કે શું ?” કિશોરના જણી વાત એમને યે જન્ય છે. “ઉપા સગાઈ ગઈ પણ નખીને તો એટલું જ કહ્યું “ના, સગાં તો નહિ પણ મંબંધી ખરાં, એમના વર ને એ જનને સાથે બચ્ચતા હતા ત્યારની બન્નેનો બહુ દોસ્તી છે.” તારાના વરે પારી ઉપર ધુળ નાખી હતી કે નહિ તે પણ ઉપાને ખબર ન હતી પણ પતિના અધઃપતનની વાત કેળની આગળ કેમ કમીલ કરાય ? અસત્ય ગોલી ચોંગા માદમાં જ પડે.

પાપ પાપને લાગે છે. જો કિશોર કે પાપુ વચ્ચે ફારીને ચીથરા થઈ ગયા તો પણ નવું લાવવાનું પોતાની મેજે કહેતો નહિ તે

તારાની અનેકવિધ મોંઘી માગણીઓ પૂરી પાડવા માટે ધન પ્રાપ્ત કરવાના અવળા માર્ગ શોધવા લાગ્યો. ઉપાને ખબર થતાં તેણે આંસુ ભરી આંખે દીનતાથી કરગરીને, બાળકો આંતર આવા અધમ માર્ગ પર ન જવા વિનંતિ કરી. કિશોરને આથી બહુજ ક્રોધ થયો. અસત્યારોપણથી મનુષ્યને બેટલો દોષ નથી આવતો નેટલો સાચી વાત કહેવાથી આવે છે. તેણે કંઠાવેશમાં ઉપાને કહ્યું : “મારે તારી સીખામણ નથી જોઈતી, અને એવી દોડાદોડી પૈરી પણ નથી જોઈતી. જા, આત્મારે ને આત્મારે પીયર ચાલી જા.” ગાડી બાડા માટે થોડા પૈસા કેટલી કિશોર બહાર ચાલ્યો ગયો. ઉપાએ જલદી તૈયારી કરી બાળકોને કહ્યું : “ચાલો, દાદીમા તમને બહુ સંભારે છે, આપણે ત્યાં જઈએ.” પીયર ન જતાં ઉપા સાસરાને ગામ ગઈ. પીયર જન્ય તો લોભ ખરી વાત કદાચ સમજી જન્ય ને પતિનું ખરાબ દેખાય ! ગામ જઈ ઉપાએ કહ્યું : “સામુહીની માંદગીનો તારે આવ્યો એટલે હું ચાલી નીકળી. એમને જન ન મળી એટલે ન આવ્યા.” સાસુ સસરા કહે : “કોઈ માંડ નથી અને અમે તારે પણ ક્યો જ નથી.” ઉપાએ કહ્યું : “ખરેખર ! ત્યારે કોઈ દુરે અમારી આવી ખરાબ મશકરી કરી પણ હશે. હવે આવી છું ત્યારે થોડા દિવસ રહીશ જ. ધડી ધડી કાંઈ અવાજ નથી. ખોટા તારની વાત ઉપાએ બધે ફેલાવી. પતિએ કાઠી મૂકી છે એમ દુનિયામાં કાંઈ કહેવાય નહિ. અસત્ય કલા વિના ચાલેજ નહિ.

આખરે ઉપાના અસત્યની ખબર લાગતાં કિશોરે તેનું જોડાવી. રૂકે દેખાડે તેની પે પાછી ગઈ. તેથી તેના હૃદયમાં ફર ન પડ્યાં એનું એ માન્ય, એનું એ અસત્ય કમન. તેમ કિશોરનું અધઃપતન પણ આપણ વધે જ ન ચાલું. અવગે માર્ગ, જુમારમાં, પૈસા પો

કરવા જતાં તેને દસ હજાર રૂપિયાનું દેવું થઈ ગયું. આ વખતે-એ પોતાની ઔશીસમાં કેશી-અરની જગાએ હતો. એટલે દેવું પતાવવા-રહેણાં માર્ગ શોધ્યો. ઔશીસના હિસાબમાં ઘોડાળા-કરી દેવું પતાવ્યું. ઉપાને આ સર્વની કાંઈ ખબર ન હતી. પણ એક દિવસ કિશોર અત્યંત ગભરાયેલો ઘેર આવ્યો. તેના ચુન્દા પકડાઈ ગયો હતો અને તેના ઉપર પકડવાનું ધોરંટ નીકળ્યું હતું. ન છુટકે ઉપાને બધું કહેવું પડ્યું. ઉપાએ કહ્યું: ‘હું તાર કરી મારા બાપાજી પાસે પૈસા મંગાવું. એ ગમે તેમ કરીને મોકલશે.’” કિશોરે કહ્યું: ‘પૈસા ભરી દેવાથી પતે તેમ નથી. ફોજદારી ચુન્દા માટે જલમાં તો જવું જ પડે. હું અત્યારે ને અત્યારે વેશ બદલી નાસી જઈ છું. તારી પાસે કાંઈ હોય તો મને આપ. હું દૂર જગાએ જતો રહીશ.” ઉપાને કિશોરે આપ્યું શું હતું કે તેની પાસે કાંઈ હોય? તો પણ બિચારી પતિપરાયણ સ્ત્રીએ પિતા ને ઘેરથી આણેલાં અને લગ્ન વખતે પરલામાં મળેલાં સર્વ અલંકારો આપી દીધાં. કિશોર તરતજ આશ્વો ગયો. પાડોશીઓને ઉપાએ ક્યું: “બહાર ગામ સારી નોકરી-મજવાથી એકદમ જવું પડ્યું. આજને આજ ન જાય તો નોકરી જતી મેં એમ હતું.” અધમ, અભિચારી, જુગારી, ચાર પતિની પણ “આજર” તો સાચવવીજ જોઈએ ને? સાચી વાત કાંઈ કહેવાય? વર્તમાનપત્રોમાં હકીકત પ્રકટ થતાં ઉપાના “આજર” સાચવવાના યત્ન નકામા ગયા.

દેવા ન છુટકે પીયર આવીને રહી. શોક-નો પ્રથમ ઉભરો સમતાં તેણે પોતાનો અ-બ્યાસ વધારવાનો વિચાર કર્યો. વર્ષોથી વિસાદે પરિણાં પુરસ્કો રહી લીધાં. ધારે ધારે તેનાં જ્ઞાનચક્ષુ ખુલતાં ગયાં. આધુનિક પાશ્ચાત્ય સાહિત્ય વાંચનાં તેને પોતાના દુકાનું બાન

થયું. સાથે સાથે ફરજોનું પણ બાન થયું. માથાપને માથે ભાર રૂપ ન થયાં તેણે કાંઈક કમાવા નિશ્ચય કર્યો. પ્રથમ પોતાનો અભ્યાસ પાકો કર્યો. માથાપની ઘણી ના છતાં તેણે કેટલાંક શ્રીમંતોનાં બાળકોને ખાનગી શિક્ષણ આપવા માંડ્યું. એમ કરતાં-કેટલાક વખત પછી એક ગામમાં નવી કન્યાશાળા ખુલતાં ત્યાં તેને જગા મળી. વિદ્યાભ્યાસગે અને પ્રેમાળ સ્વભાવને લીધે તે પોતાનું કામ ઉત્તમ રીતે બજાવી શકતી. તેનાં પોતાનાં બાળકો હવે મોટાં થઈ નિશાળે બળતાં હતાં એટલે તેમના તરફની હાલ તરત શીકર ન હતી. પગાર વધતો ગયો અને કિશોરની સ્વાર્થચિત્તિને લીધે પહેલી કંબુસાધની ટ્રેનો કરકસર રહે તો રહીજ હતી. એટલે તે કાંઈક ધન સંચય કરી શકી. નવાં જમાનાનાં પુસ્તકો વાંચતાં તેને અનેકા-નેક વિચારો આવતા. કેવા અધમ પુરુષ ખાતર તેણે અસત્ય અને દંભથી ભરેલું જીવન ગાળ્યું હતું? જો અસત્ય કથનના પ્રથમ પ્ર-સંગમાંજ તેણે સત્ય કહી દીધું હોત, એટલી દહતા દાખવી હોત તો કેટલી મુશ્કેલીઓ ટળી જત? જો કે કિશોર એની સત્યપ્રિયતા સહન તો ન જ કરતે-કદાચ તેને ધરમાંથી સદાને માટે કાઢી મુકત. પણ જે જીવન હાલ ગાળતી હતી તે તે વખતે પણ ગાળી શકત. અસત્ય પરંપરાના પાપમાંથી પોતે બચી જત. નીરસ, નિરસ્વાદી, ક્રોશમય જીવન ગાળવું પડ્યું ન હોત. અને એક અધમ પુરુષની પાપશ્રેણી નગરે જોઈ ન પડત. પરંતુ હવે જીતકળ્પો લોપ થઈ શકે તેમ ન હતું. હવે તે પોતાનો હક્ક પ્રાપ્ત કરતાં, પોતાનું સ્વમાન સાચવનાં શીખી હતી. સારે તેમાં અવરોધ કરનાર કાંઈ ન હતું. બાસ્ત્યાવસ્થાની દહતા, સત્યપ્રિયતા ઉપામાં ફરી પ્રવેશ કરતાં હતાં. પણ તેમના માગમાં વિદ્યનકતાં ઉપાની જીવનચરિત્રનાં પંચી વિલુપ્ત થયો હતો.

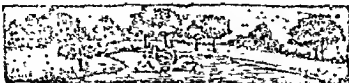
વર્ષો વહી ગયાં. ઉપાએ વિદ્યા, પ્રીતિ, ધન, પ્રાપ્ત કર્યાં. ચોમાસાની એક અધારી રાતે ઉપા ચોતાના ઘરમાં બેઠી દીવા આગળ કાંઈક લખતી હતી. બાળકો, નોકરો ઉઘી ગયાં હતાં. ધીમે ધીમે વરસાદ પડતો હતો. થોડી વારમાં વરસાદ બેરમાં પડવા મંડ્યો. પાસેની બારીમાંથી વરસાદના છાંટા ઉપાના શરીર અને લખાણ ઉપર પડવા લાગ્યા. ઉપા બારી બંધ કરવા ઉઠી. બારી આગળ જતાં તેને નીચે કેળેને પગરવ સંભળાયો એમ લાગ્યું. વાંકી વળી જોતા અંધકારમાં પણ કોઈ મનુષ્યની આકૃતિ દેખાઈ. ચોર હશે એમ ધારીને તેણે “કેળુ છે” એવી બૂમ પાડી. ચોર હોત તો ઘરમાં કોઈ જાગે છે એમ જાણીને નાસી જત. પણ મેલી આકૃતિએ ધીમે સ્વરે કહ્યું “ઉપા, હું છું. બાળકું ઉપા માટે અદર આવ્યું છે.” જે સ્વરને દસવર્ષ સુધી આગા કરતો સાંભળ્યો હતો તે ઉપા સહેલથી ભૂલી શકે તેમ ન હતું. તેને કહેવાનું મન થયું કે: “આત્મા જાણે. આવું સ્થાન તમારા માટે નથી.” પરંતુ ખીંછ કોઈ રીતે નહીં પણ એક માનવી તરીકે કિશોર દયાને ખાત્ર હતો. તેણે નીચે જઈ બાળકું ઉધાડ્યું. ચીથરેલાલ અવસ્થામાં કિશોર અદર આવ્યા. જે કિશોર દરજાજ મેંથી પાંચવામાં અધો કલાક ગાળતો તેના માથામાં જળા હતો. સાંક કંઠેલા જુટ ઉપર ઢૂળની એક રજકણ રહેલી જતાં ઉપાને ધમકાવી નાખનાર કિશોરના ઉધાડા પગ ઉપર કાઢવાના થર હતા. તેનું એક વખતનું મુંદર મુખ સ્વચ્છંદી હવનને લીધે બીજાનું થઈ ગયું હતું. આવી અવસ્થામાં ચોતાના નાથ (!) ને જોતા ઉપાને દયા આવી-માત્ર દયાજ-ખેદ થયો નહિ. કિશોરે આવવા પાંત જ કહ્યું: “હજી પોલીસ મારે પીછો છોડતી નથી. મારે નાસવા કડવું પડે

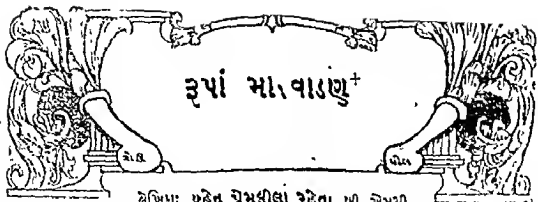
છે. મારી પાસે પૈસા તદ્દન થઈ રહ્યા છે. મેં સાંભળ્યું છે કે તે' દીક પૈસો એકઠો કર્યો છે. તો મને થોડા પૈસા આપ. બે હજાર રૂપયાની મારે જરૂર છે. હું દરિયાપારના કાંઈ દૂર દેશમાં જતો રહીશ.” મુરખતા સ્વાર્થની પરાક્રષ્ટા! હવે પહેલાંની અસત્યવક્તા ઉપા ન હતી. તેણે કહ્યું “ધન્ય છે તમને! નિર્જનતા દુનિયામાં આટલી હદ સુધી જતી હશે તે મને ખબર નહિ. મેં પૈસો ભેગો કર્યો છે તે ખરી વાત છે. પણ તેમાંની એક પાંચ પણ તમારું પાપ ઢાકવામાં કે તમારાં બીજાં પાપોને ઉત્તેજન આપવામાં વપરાશે નહિ તારા સાથે અનિષ્ટ પ્રેમબંધન બાંધતી વખતે કે આશિષમાંથી દસ હજારની ચોરી કરતી વખતે તમે મારી અનુમતિ લીધી ન હતી. અધમ માર્ગેથી તમને પાંચ વાળવા મેં એક જ વખત પત્ત કરી જોયો. અને તે વખતે તમે મને કાઢી મૂકી. તમારા ઉપર ચોરટ નીકળ્યું ને તમે નાસી ગયા ત્યારે પણ તમે તમારા સ્વાર્થનોજ વિચાર કર્યો હતો. જતી વખતે ચોરકું પણ બોલ્યા નહિ કે ‘તારું અને બાળકાનું શું થશે?’ મારા બાઈ આવી પહોંચ્યા ન હોત તો ધરધણી સામાન હરણ કરારી બાકું વસુલ કરત અને ગમે રસ્તામાં ઉભાં રહેત. એ સર્વનો તમને કદિ વિચાર આવ્યો છે? તમારે ખાતર મેં અનેક વર્ષ અસત્યથી ભરપૂર વીનાચ્યાં છે. પણ હવે મારી આંખો ખુલી છે. હવે વધારે વાર દંબ ચાલુ રહે તેમ નથી.” કિશોરે ઘણી ઘણી દલીલો ચલાવી, આજીજ કરી, હેરાં ધમકાઈ પણ આંખી-કાંચા કે ગમે તેવો પણ ઉભાનો “સ્વામી” તો હતો ને! એનો આ ભાગનો પ્રજ્ઞ, પરજાકનો મુક્તિદાતા હતો! પણ ઉપા દેડ રહી. કિશોરના ‘રજાજ’ નીચે દલીલો ત્યાં મૂકી તે સ્વભાવે “લીકમ” હતી. હવે અંતલી, સ્વનંત રહેતો તે અિમતવાન બની

બની હતી. કિશોરે આસપાસનાં કબાટ ટેબલ તરફ નજર કરી. ઉપા સમગ્ર ગધ. તેણે કહ્યું “નકામાં મારાં ત્રાજાં તોડીને બગાડ્યો નહિ. ઘરમાંથી તમને બહુ બહુ તો વીસ પચાસ રૂપિયા મળશે. મારા પૈસા તો બધા બેંકમાં જ છે. વીસમી સદીના જમાનામાં અમારી મીઠકત સાચવવા માટે પતિ કે કોઈ પુરુષના સ્થાનની જરૂર નથી, એકા દહારગણી સારી રીતે તેનું રક્ષણ કરે છે. પુરુષોની પેઠે અમારી મીઠકત પચાવી પકવાને બદલે અમને સાથે આજ આપે છે.” કિશોર હતાશ થઈ ગયો. તેણે હેવટનું અસ્ત્ર અજમાવી વેળુ: “તારી પાસે કાંઈ દાગોના તો હશેજ ને. તે હું જાળવતીથી લઈ જઈશ. ઉપાએ શાંતિથી કહ્યું “એમાં પણ કાંઈ વળે તેમ નથી. તમને તમારું પાપ ઠાંકવા મેં મારું સર્વજ્ઞ આપી દીધું તે દિવસથી મને અસંકાર માત્ર ઉપર તિરસ્કાર આવ્યો છે. હું તેમને સ્પર્શ સરખો પણ કરતી નથી. મારાં બાળકો માટે કેટલાંક ઘરેણાં મીઠકત તરીકે વસાવ્યાં છે: પણ તે ઘરમાં નથી, બેંકમાં જ છે.” કિશોર નિરૂપાય થયો, ઉપાએ કહ્યું હું નોકરને જગાડું એનાં કપડાં તમને બદલવા આપશે. અને બટને લેડાડીને કહું કે કાંઈ ખાવાનું તમને આપે. સવા માટે એક ગોદડું પણ પથરાવું.” કિશોરને ગર્વ આ દશામાં પણ ગળ્યો ન હતો. પગના ખાસદા જેવી (!) સ્ત્રી પાસેથી સ્ત્રીકાર કેમ થાય ? તેણે કહ્યું “મારે તારા નોકરનાં કપડાં પહેરવાં નથી.” ઉપાએ કહ્યું “ત્યારે બીજાં તો પુરુષનાં કપડાં મારે ધેર નથી.”

કિશોરે કહ્યું “મારે તારું અન્ન પણ ખાધું નથી અને તારા ઘરનો આશ્રય એક રાત માટે પણ જોઈતો નથી.” ઉપાએ કહ્યું “તમારી મરજી. મને કંઈ તે બાબતનો ખેદ નથી. આપણા પરિણીત જીવનના દસ વર્ષમાં કદી પણ મને એમ તમે પૂછ્યું નાદ નથી કે “તે ખાધું કે નહિ ?” તે છતાં હું આટલું આતિથ્ય કરું છું. તમને તે ન રહે તો ન લેશો. પરંતુ જવા બે હજાર રૂપિયા મારી પાસે માંગતાં શરમ ન આવે, અને હવે આટલું લેતાં શરમ આવે છે ? હજી તમે બહિં ન રહેો એજ કીક છે. મારા શાંત મુદમાં પોલીસની ગરબા મારે જોઈતી નથી.” પોલીસનું નામ સાંભળી કિશોર ગભરાયો. “તું મને હાથે કરીને પકડાવી તો નહિ દે ને ?” ઉપાએ ઉત્તર દીધો: “જગત એક વખત તમને મારા પતિ તરીકે જોગખવું હતું તેના સ્મરણ ખાતર હું તમને ઉઘાડા નહિ પાડું—જો તમે અત્યારે જતા રહેશો તોજ. હું તમારા આગમન વિષે પોલીસને કે કોઈને કશુંજ કહીશ નહિ. મારા હવે પછીના જીવનમાં એટલું અસત્ય રહેશે-તે તમારે ખાતર જ. વળી મારા બાળકો તમારા અધમ જીવન વિષે પૂછવા છતાં મારે મ્હોંએથી એક શબ્દ પણ સાંભળશે નહિ—એ અસત્ય પણ તમારે ખાતર. અસ હવે જાણો. મારી સત્યનિષ્ઠા અમર રહેો.”

કિશોર ચાલ્યો ગયો. ઉપાની સત્યપ્રિયતામાં ફરી વિધન આવ્યું નહિ.

લેખિકા: પહેન ગ્રેમસીલાં મહેતા, બી એસસી.

ઓ રૂપામાં એક ભીંતને અદેલીને એક જુલુ લાકડાનું કપાટ છે. સાગના લાકડાનું કપાટ એક વખતે ચળકતા કાળા રંગનું હતું, પણ હવે ચળકાટ જતો રહ્યો છે. અને રંગ પણ ઝાંખો પડી ગયો છે. લોખંડનું કટાઈ ગયલું એક તાણું તેને દીધેલું છે, કોણ જાણે કેટલાંએ વરસો ઉપર એ તાણાને કોઈએ કુંચી દીધી હશે ! લાલ તો વરસોથી બંધ તે બંધ જ રહે છે. આ કપાટની અંદર યુગ બાનાઓ છે. પણ તે કેટલા છે અને અંદર શું છે તે જોવાની ધરમાં કોઈને ધૂસદ નથી કે ઇચ્છા પણ નથી.

કપાટનું ખાસનું સુંદર રીતે કોતરેલું છે. લાકડાની કોતરણીનો નમુનો કોઈ પ્રદર્શનમાં મુકવો હોય તો જરૂર કામ લાગે, પણ કોતરણી થોડી ઘસાઈ ગયલી છે અને થોડી ઉપર ધરના કોઈ તોફાની હોઝરાએ સાદીના કાપા પાડેલા છે. બરોબર અવસોકન કરતાં જમણા કે તેના ઉપર એક પુરખતી આકૃતિ કોતરેલી છે. પુરખતો બાપો કઠાવર અને સુંદર છે. તેને માથે મુગટ પહેરાવેલો છે. અને એ ને અંધે ચાર હાથ છે, એટલે આપણે ધારીએ કે તે કોઈ દેવની આકૃતિ હશે. મોટું કેવું હશે તે તો અટકળો કરવાની, કારણ કે તેની જગ્યાએ મોટો કાગો તોડીનો પડ્યો છે. અને તેના ઉપર આંખોની જગ્યાએ તો કોઈએ તોફાનમાં બે લાલ

રંગના કપકાઓ કરેલા છે. આથી આ પુરખ-અથવા દેવ-નો દેખાવ બચકર લાગે છે. તેના જમણા હાથ આગળ એક બીડામણે કુંવરો કોતરેલો છે, તે ઉપરથી એમ લાગે કે આ પુરખ તે યમદેવ હશે. ધધારે નિદાગીને જોઈએ તો આ યમદેવના કાળા હાથ પર જમીન ઉપર બેઠેલી એક સ્ત્રીની આકૃતિ દેખાય છે. પાચના કરતી હોય તેવી રીતે તે બેઠેલી છે. પણ તેનું મોં કે કંઈજ બરાબર દેખાતું નથી. બધું ઘસાઈ ગયલું છે. પણ તે સાવિત્રી હશે એમ લાગે છે: કારણ કે તેની પાસે જમીન પર સુતેલા પુરખના આકારનું પણ કંઈક દેખાય છે, અને તે સન્યાસનું સ્થાન હશે. પણ આ બધું તો લગભગ ના જોળખાય તેવું જ છે. માત્ર યમદેવની આકૃતિજ બચકર રીતે આરૂપમાં ત્રેયાં કરતી દેખાય છે.

કપાટથી બરોબર સામેની ભીંતમાં એક જોખલા જેવું છે. તેમાં ધમ્મોવચ એક માત્રીની જનાવેલી કોસી છે. ચાર પાંચ વરસ પહેલાં કોઈ મેળામાંથી ધરનાં જાળકો આ રૂપનું લાગ્યાં હતાં. હવે તો તેની ઘુલાબી રંગની કરતી ધળધળવાળા થઈ ગઈ છે. તેના પાંચ ઉપર એક શિખંગની મદદથી તેનું માથું એક વેધું છે એટલે આખો દિવસ તે માથું દબાવીને 'દાન્દા, ' જ કરતાં રહે છે.

કોસીના જમણા હાથ પર એક માત્રીની જો મુકેલો છે, તે માત્ર સાતેક ઈશ્વર સાથે

ધીમે ઉતરતાં ઉતરતાં તેઓ એક ટેબલ ઉપર પહોંચ્યા. પણ એટલામાં તો સામેથી યમદેવે જોયું ને એક મોટા બરાડો પાડ્યો. આ બે તો એવાં ગબરાઈ ગયાં કે ટેબલનું ખાનું ઉઘાડું હતું તેમાંજ પડ્યાં.

અંદર થોડાં રમવાનાં પાનાં પડ્યાં હતાં, અને એક કાર્ડબોર્ડની નાટકશાળા જેવું રમકડું હતું. આ નાટકશાળામાં પાનાંઓની નાટક ભજવતાં હતાં. લાલ રાણી મુખ્ય નાયિકા હતી. અને તેને બહુજ દુઃખ પડતું હતું. રૂપાં તો આ નાટક જોઈને ખુબ ખુબ રડી. અને નેણે બેવાને કહ્યું કે “ અહીંઆંથી તો, આપણે ચાલી જઈએ. ” પછી તે બંને અવાજ કર્યા વગર જહાર નીચળ્યાં અને યમદેવની નજર સુકારીને ધીમે ધીમે જામીન ઉપર ઉતર્યાં. પછી તેઓ સાક્ષતાં સાક્ષતાં એટલા ઉપર ગયાં. રૂપાંને અત્યાધીન દુનીયાની વિશાળતા જોઈને બીક લાગવા માંડી હતી, પણ એટલામાં તેણે ડોસીમાનો અને યમરાજનો વિચાર કર્યો એટલે થયું કે તેમની પાસે પાછા જવા કરતાં તો આ સ્થિતિ હજાર ગણી વધારે સારી. એમ વિચાર કરીને તે સિંમતથી બેવાજ સાથે આગળ ચાલી.

એટલાનાં પગથીયા ઉતરીને તેઓ આગમાં આવ્યા. ને ત્યાં ટેટલુ જઈ આવ્યા ત્યારે દરવાજો આવ્યો. દરવાજા આગળ પેક હતી, ત્યાં તેઓ બેઠાં. અને થાક ખાધો. રૂપાં તો કંઈ મઠ.

એટલામાં એક મોટા ફરારનો ભક્તવાનો અવાજ સાંભળીને તે જગી વડી. જોયું તો એક મોટા કાગે ફરારે તેમની બેઠી સામું જોઈને મુકરોનો વંચો દબો. રૂપાંના તો મોંઝા-ઝોંસ વડી ગયા, અને તેણે બેવાજને કહ્યું કે, “ ને ચાલ તે ખડું. દરે તો મેજા ચલે. મારાથી તો અર્ધઆં એક પણ પગ વધારે

નહી રહેવાય. ” એમ કહીને તેણે તો છવ લઈને દોરવા માંડ્યું. એટલે બેવાજ પણ પાછળ ચાલ્યા.

છેવટે તેઓ એટલા ઉપર પાછાં આવ્યાં ત્યારે બેવાજે કહ્યું કે, “ કુતરાથી જીવાની કાંઈજ જરૂર નથી. એ કાંઈજ નહિ કરે, એ તો ખાધેજો છે. અને ઘેર જઈશું તો ડોસીમા જરૂર તને યમદેવ સાથે પરણાવી દેશે. ” પણ રૂપાં તો સાંભળેજ રાની ! તે તો ક્યા-રની જાણી સુધી પહોંચી મઠ હતી.

છેવટે તેઓ પેલા આરણમાં આવ્યાં. અંતઃ નજર કરે છે તો ગોખલાની નીચે જ મંત્ર ઉપર ડોસીમા પડેલાં દેખાયાં. એજાણુ તેમનું ઘર પડેલું હતું, બીજા બાજુ માથું અને વચ્ચે પેલી સિંમે.

રૂપાંને તો ખુબ શેકકળ કરી મૂકી. છેવટે બેવાજે કહ્યું કે, “ એ તો કીક થઈ જશે. ” ત્યારે તે જાની રહી.

પછી તેઓ ટેબલ પર ચડ્યાં. ને પછી ત્યાંથી પાછાં ગોખલા પર ચડ્યાં. ને પોતાની અસહ જગાએ ગોઠવાઈ ગયાં. સામેથી યમદેવે તેમને-જોયાં અને ખુબ હપકા બંદેલા અવાજે કહ્યું કે, “ ડોસીમા કંઈમાંથી જાઓ અને તમને જોતે ના જોયાં એટલે તમને પ્રત્યક્ષ દોરવા ગયાં તે નીચે પડી ગયાં. ને બાંધી ગયાં. દરે એ કીક નહિ થાય તો તમને સ્વીકલવા લાગશે. એમ કહીને તે બપોર રીને દરેજો, અને રૂપાં તો ખુબ રડવા મંડી. આખી રાત તે રડી, અને છેવટે પ્રભાતમાં ચાકીને કંઈ મઠ.

તે જાની ત્યારે બપોર પડેલી હતી. અને તેણે જોયું તો ડોસીમા પોતાની જગાએ ગોઠવાઈ ગયાં હતાં. અને કંઈતાં દતાં. “ હજીને પડનાં બપોર પડી કે પેલી જરૂરી ચાકરીદિ અવાજમાં તેમને ત્યાં પડેલાં જોવાં

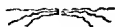
તે ઉપાડી ને શુંકચી તેમનું ડોકું ચોટાડી-
ને ગાંધી દીધાં.

રૂપાં તો ખુશ ખુશ થઇ. અને ડોસીમાને
જમવાની વાટ જોવા લાગી. છેવટે તે જગ્યાં,
અને રૂપાંને થોડું ધમકાવવા લાગ્યાં, પણ
રૂપાંએ નવાઇની સાથે જોયું કે ડોસીમા 'હા-
હા,' કરવાની ટેવ ભુલી ગયલાં હતાં.
ખીજે દિવસે બેવાને પૂછતાં ખજર પડી કે

* સ્થિત.

ડોકું ચોટાડતા વખતે ચાકરડી સ્ટ્રિંગ ચોટા-
ડી ભુલી ગઇ હતી, એટલે હવે તે જગ્યા-
રામાં કદીએ 'હા-હા' નહિ કહે !

રૂપાં તો બહુજ ખુશ થઇ ગઇ. હવે તો
વમરાજ આખો દિવસ જુઓ પાડી પાડીને
રૂપાંના હાથની માંગણી કરતો. પણ ડોસીથી
જુઓ પડાતી નહિ ને 'હા' કહેવાતી નહિ.
અને રૂપાં અને બેવાજી રોજ સુખેથી વાતો
કરી શકતાં.

ગૃહિણીની ફરજો શીખવાની શાળા.

વિદ્યાર્થીઓને અનેક વિષય શીખવનારી સંસ્થાઓ દુનિયામાં છે. પણ કન્યાઓ લગ્ન
થવા અંગાંઠ અને પછી 'શું શું' કરવું તે શીખવનારી સંસ્થા દુનિયામાં કોઇજ નહોતી. આવી
એક સંસ્થા અમેરિકાએ કાઢીને એ ખોટ પુરી પાડી છે. એ શાળા ખોલવામાં ખોલવામાં
આવી છે અને લગ્ન કરવા ઇચ્છતી છોકરીઓને જરૂરી શિક્ષણ ત્યાં મળી જાય તેવી વ્યવસ્થા
કરવામાં આવી છે. ત્યાં 'પ્રેમ અને વિવાહ' નો વિષય ગૌરવ મેકડોનાલ્ડ શીખવે છે. વળી
માનસશાસ્ત્ર, અને ધરનું બજેટ કાવવનું પણ શીખવાય છે. સ્ત્રી અને પુરુષની મનોવૃત્તિ-
ઓમાંનો ફેર, માનસશાસ્ત્રના પ્રેક્ષક છે. છોકરીઓને સમજાવી દે છે. અને સાથે સાથેજ ધણીની
મનોવૃત્તિનો ધણીપણીએ સદાનુભુતિનું કે વિચાર કેમ કરવો એ પણ તે શીખવી દે છે.
એકઠે વિવાહ વિશે જેકે પણ કંતાવળા હોય છે એટલે આવા શિક્ષણને પ્રતાપે છોકરીઓ
વિવાહોત્સુક જુવાનોની ચાપચાલના ફક્ત જાણ એવી બેળી રહી જતી નથી.

આ શાળાના અધ્યાપિકા મીડીસ મેકડોનાલ્ડે શિક્ષણમાં ફેરલીક નથી કહેવતો દાખલ
કરી છે. તે આ પ્રમાણે:—

કોઇ માણસપર તને પ્રેમ હોય તેટલાજ માટે તું તેની જોડે પરણે એ યોગ્ય ન
કહેવાય. જુવંપીના રહેનાર સાથે પ્રેમ બાધવો એ મૂર્ખતા છે. પૈસો દુઃખ વખતે જવાબ
આપે છે. નીતનતા અને શુદ્ધ એ જેકે ક. માઇ જાય છે પણ બાહુ અને ઉપદ્રાણીના
આંકડા હંમેશા આપણને મજાગાર દે છે. એક વખત તૈયાર થયેલી છોકરીઓની પરી-
ક્ષામાં આ પ્રમાણે સવાલ દતો. 'મેરી પ્રાઉન નામની સ્ત્રીને કલ્પનમાં થતી ધોધલ અને
સીંગોરેટના છુગારોનો કંટાળો છે. અને તેના પછીને તો ઘેર રહેવા કરતાં કલ્પનમાં પડ્યા
પાયર્સ સ્ટેવુન વડુ ગમે છે. જાને એક બીજાને ચાહે છે. પણ બંનેની રૂચિ ભિન્ન છે. મેરી
સિદ્ધાંતવાદી દેવધી.....' બાકીનો અર્થો બાગ જમે લાઇનમાં લખીને આ વિચારવાળો
નિબંધ પૂરો કરવાનું વિદ્યાર્થીનીઓને કહેવામાં આવ્યું હતું. પાશ્ચાત્ય દેશોમાં પરણવાની
જવાબદારી જુવાન છેકના છે. છોકરીઓ પ.જ. હોય છે. અને તે એકલા પ્રેમ માત્રથી ફસાય
છે. એટલે તમે એ કસબાનુમાંથી અટકવા માટે આવી સંસ્થાની જરૂર જાણી.

મહાભારતના સમયથી. જાણીતું થએલું
અતિ પ્રાચીન શહેર. પૃથ્વીપર આદાણના
સમયથી હિન્દુનું મઠી મુસતમાનનું થએલું
અને આજે હિન્દુસ્થાનની રાજધાનીનું શહેર
ઐરણે અગ્રેનેનું શહેર ! આ શહેર અને
તેની આગુઆગુની ભૂમિ અતિ પ્રાચીન
કાળની ! ઘણા ઘણા તરકા છાપાનાથી પસાર
થએલી ! હજુએ એમની એમ ચડતી પડતી
નીરખી રહી છે, અને પૃથ્વીપર ભારતવર્ષ
જ્યાં મુઢી શહેરો ત્યાં મુઢી નીરખવાની !

પાંચ કોરોનું ઇન્દ્રપ્રસ્થ અને દસ્તીનાપુરના
તો માત્ર ખંડેરો જ પડ્યા છે. જુનું દિલ્હી અને
નવા દિલ્હીમાં પણ આસમાન જાળીનનો ફરક
પડ્યો છે. હવે તો પ્રાચીન અને મોટા
મકાનાથી શહેર મુશ્કેલીમાં રહ્યું છે

બનાવેલા વતનનના ફૂલ પાનના વેલા તે
સધળું જોવાથીજ સમગ્ર ! ઘણુંજ મંદર
કામ ! વેલા અને ફૂલમાં કદે છે કે જતલી
હવે તે તો હાલમાં ખોતરીને કાઢી લીધેલું
છે, તેથી ત્યાં ખાણ જાણાય છે. આ મહેલમાં
વચ્ચે નાંદર જોયું પાણી જ્યાંને કહેલું છે.
તેમાંથી પાણી ચડે, સામ સામો મહેલના
જાળમાં રોશની થાય અને તેનું પ્રતિબિંબ
પાણીમાં જણાય એવી ગોઠવણ યાંત્રકામમાં
ફતમ પ્રકારે કરેલી છે.

કુતુબ મિનાર-દિલ્હીથી ૧૧ માઈલ દુર છે.
માઠીનાનું ટાંગા અને મોટરનું ઘણું આપણું
પર છે. કુતુબ મિનારની આગુઆગુ બામ
છે. વચમાં એક ભવ્ય રચના જેવા ને
ફોનો છે.

કુતુબીનારની કિંચાઇ ૨૪૮ ફુટ અને એક ઈંચ છે. તેના ધંધાને નીચેથી ૧૪૮ અને ટોચે ૨૮ ફુટનો છે. તેમાં પાંચ મજલ્લા છે. તેના એકંદર પગથીયાં ૩૮૦ છે. નીચેથી એ મજલ્લા ગોળ અને ચોરસ થાંભલાના, ત્રીજે મજલ્લા તમામ ચોરસ સ્થંભનો અને ચાતી પત્થરનો, ચોથો મજલ્લા નીચેથી અર્ધો ચાતી પત્થરનો અને ઉપરના અર્ધો બાગથી સંકેદ પત્થરનો સારો તથા પાંચમો મજલ્લો તમામ ચાતી પત્થરનો છે. છેક ઉપર સપાટ પત્થરની જમીન છે, અને તેને છ શંકુ આકારના સૂળીયા જડી આજુબાજુ જમીનેા કંઠેરા છે. આ પાંચે મજલ્લામાં ગોળ ફરતા ઝરખા છે, અને તેમાં જવાને અંકેક ગારણું મંડ્યું છે.

કુતુબીનારવાળા બાગમાંજ ચંદ્રમુખનો એક લોહનો સ્થંભ છે. એક જાણુ જેન દહેરાના પત્થરની મસ્જદ જનાવંલી છે. જાણુમાં હુમાયુના શુક્ર સૈયદ હમામજ્જમીનની કબર છે.

દરવાજો—એક મંડપ જેવા આકારનો, તમામ ભીંત ઉપર લૂંદ લીપિમા ફેબ કાતરેલો તે દરવાજો છે. તે અલાહદીન ખુતીએ જધાવેલો કહેવાય છે. અને તેને હક્કાલી દરવાજો કહેવામાં આવે છે. ત્યાં જાગળ પ્રથમ પૃથ્વીશાજના કાંકરછ ગીર-ગરતા હતા એમ કહે છે. એક જાણુ અન્ત-મસની સંકેદ આરસની કબર છે.

કુતુબીનારને પ્રથમ સાત મજલ્લા હતા, પણ હવે તો એ મજલ્લા કિતારી નાખી પાંચજ શેખેલા છે.

*મંગમાયા—કુતુબીનારની જદાર એક દેવીનું મંદિર છે. તે દેવી જોગમાયા કહેવાય છે. મંદિર નાનકડું છે. અંદર માનાછની મુર્તિ હોય એમ જાણાયું નહિ પણ એક કુંડ છે. તેમાં એક ધેરવાળો ચળીઆ પાથર્યો દતો, અને તેમાં નાનાં પણ ચાર તટીયા ગોઠવેલા

હતા. ઉપર કસબના પાંચ પંખા બાંધ્યા હતા અને તેથી માતાજીનો આકાર કર્યો હતો. મંદિરની જદાર એક સરખા માપના, અને સરખી ચોરસ હારમાં લગભગ ૧૦૦ ધંદ જણેલા છે.

ધર્મશાળાઓ—દિલ્હી શહેરમાં હોશિયારી રાખવાની ઘણી જગર છે. રંગશનપર અનેક વીશ્વાવળાઓ અને હોટલવાળાઓ સુંદર બા-યામાં પોતાને ત્યાં-લઈ જવાને વર્ણુન કરે છે, તેમ કયા જર્ણુ તે શું કર્ણુ તે પોતાની હોશિયારી પર છે. ધર્મશાળા ઘણી હશે. પણ રંગશનની તકન નજીક લક્ષ્મીનારાયણની ભવ્ય ધર્મશાળા સમપડવાળી છે. પણ તેમાં વાસણ કે બીજાના મળતાં નથી. અનેક લોકો આવે છે, તે આશ્વા ભય છે લાકડાથી રસોઇ કર-નારને ઉપર બીજે મજલે રસોઇ કરવા જર્ણુ પડે છે. બીજી એક ધર્મશાળા મારવાડીની છે, તે ગામમાં છે.

ગામમાં દ્રામ ચાલે છે. દ્રામના રસતાની એક જાણુએ છે. વચ્ચે નથી. દીક્ષીમાં મુલા-બના ફૂલ પુષ્કળ મળે છે. અને અતિશય મુમધિદાર હોય છે.

ત્યાં દુકાનોમાં ટોપલામાં ફળો, શાક વિગેરે ભરી ટ્રાળાવથી ગોઠવે છે તેથી જળે દળતો દમ પડ્યો હોય તેમ લાગે છે.

મનસુની કબર:—એ આરસની પાંચેલી છે. જદારથી જોવાથી ખાસ જેવા જર્ણુ લાગતું નથી. નામ સામ સામે સરખા આકારના ચાર દરવાજાં દેખાય છે. પણ ઉપર ચઢીને જોવેથી ખાસ ખુબી જોવામાં આવે છે. તે મસ્જદની ઉપર એ મજલ્લા છે. તેના ચાર ખુબે ચાર ગોળ ઝરખા, વચમાં પાળ, અને તે પાળ ઉપર તપ દહેરાકારના ધુમટ અને એ નાના ઝરખા. એવી રીતે ચારે કાર-છે. વચમાં ભવ્ય અને સંકેદ આરસનો ધુમટ.

ઉલ્લા. ૧. આશ્ચર્યકારક. ૨. લંબાઇનું એક માપ. ૩. લક્ષ્મીનું એક નામ. ૪ યવું. (આગાર્ય) ૬. વેરાગણ. ૭. અભિપ્રાય. ૮. મુસલમાનોની એક જાત ૯. મસાલેદાર કઢી. ૧૧. પાંડુ રાજની-મોટી રાણી. ૧૨. તારૂં. ૧૫. કોઇ વસ્તુ બળી જાય પછી જે વધે તે. ૧૬. મૃત્યુનો દેવ. ૧૭. એક નાની સંખ્યા. ૧૮. આકાર. ૧૯. એક ગોળાકાર રમકડું (બહુ-વચન) ૨૦. હથીયાર. ૨૩. કઠો. ૨૭. ખોટા નહિ તે. ૨૮. તકારૂં. (સંસ્કૃત) ૨૮. અભિપ્રાય. ૩૦. પિતાના પક્ષનું એક સંગપણ. ૩૧. પક્ષો. ૩૨. એક પાસેનું સંગપણ. ૩૫. પ્રાપ્તિ. ૩૬. વિષ્ણુનો આઠમો અવતાર. ૩૭. ઘાતકીપણું. ૩૯. પરવાનગી. ૪૦. આમતેમ ચાલવું. (આગાર્ય.) ૪૧. તારે. (સંસ્કૃત) ૪૨. જીવના વખતનું એક લઠાઇનું હથીયાર. ૪૩. સેવિકા. ૪૪. દોલત.

[નોંધ: આ ઉખાણુની હરિશ્ચંદ્રમાં માસિકનાં દરેક સ્ત્રી ગ્રાહક, તેમજ જે બહેનો, પોતાનાં પતિ, પુત્ર, ભાઇ કે પિતાને નામે માસિક મંગાવતાં હોય તેઓ સર્વ ભાગ લઇ શકશે. જો ગ્રાહકોના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ હરિશ્ચંદ્રમાં ભાગ લઇ શકશે, જવાબ લખી મોકલનારે પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય જણાવવો. ગ્રાહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિશ્ચંદ્રમાં નામ દાખલ નહિ થાય. આ ઉખાણુનો જવાબ તાં. ૩૦મી એપ્રિલ ૧૯૨૬ સુધીમાં અમને મળી જાય તેવી રીતે મોકલી આપવો.]

ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૬ના અંકમાં આપેલા ઉખાણુની હરિશ્ચંદ્રનું પરિણામ.

ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૬ ના અંકમાં જે ઉખાણું આપ્યું હતું, તેનાજવા મળીને ૪૪ જવાબ આવ્યા હતા. તેમાંથી કેટલાક જવાબ ખોટા હતા અને કેટલાકે ગ્રાહક ન હોવા છતાં દીકરી નહોતી મોકલી તે બધાં મળીને કુલ ૨૨ નામ કાઢી નાંખવામાં આવ્યા હતા. પછી ખરા જવાબોના નંબરની ચીઠ્ઠીઓ કરી ન્હાના બાળક પાસે ઉપગ્રાવતાં તેમાંથી નીચેનાં બહેનોનાં નંબર નીકળ્યા છે એટલે જો બહેનને કિનામ આપવાનું જાહેર કરીએ છીએ.

અ. સૌં. ચંદ્રાવતી ઇન્દુલાલ દવે,

૯/૦ ડૉ. ઇન્દુલાલ ચેન્કલાલ દવેને ત્યાં

સરકારી, દવાખાણું, કડી (ઇ. શુભ્રકુંદરી).

જો બહેનને “ ગાંધી શિક્ષણ-ભાગ ૨ જે ” (ધર્મ સંબંધી મ. ગાંધીજીના લખાણો) નામે પુસ્તક એટલે તરીકે મેળાવી આપીશું. જો બહેન ઇનામ મેળવવા બામ્પસાળી થયાં તે માટે અમે તેમને અભિનંદન આપીએ છીએ. જે બહેનોને હરિશ્ચંદ્રમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા હતાં તેમના નામ નીચે આપીએ છીએ:

બહેન શારદા પં. બટ્ટ, બહેન મંગુ સુનીલામ, બહેન ગજરાગૌરી ઉર્ફ શારદાગૌરી, બહેન પુષ્પાવતી મજમુદાર, બહેન રમાગૌરી મહેતા, બહેન ગોળીયાઇ રમુછોડાસ, સૌં શીદેવી ટ. સૌં. મણીગૌરી ટ. દાકર, બહેન શકુંતલા મદાનગપ્પસાર દેશાઇ, સૌં રસિકગૌરી વાલ્મિકિ, બહેન-સરસ્વતી રમુછોડાલાલ દીવાનજી, સૌં. મનોરમા દાસોટી, બહેન સતીશબેન ચં. સંપત, સૌં. કરુણલક્ષ્મી આચાર્ય, સૌં. રમણજી ગોવિંદભાઇ દેશાઇ, બહેન નિર્મળા મનમોહનદાસ,

સૌ. લીલાલતી ચુ. અમીન, સૌ. ચંપાગૌરી બાઇચંદ, સૌ. ગુખાવતી પટેલ, બહેન પાર્વતી મુનશી,
સૌ. કુમુદલતા રમણીકલાલ.

એ ઉખાણાનો ખરો જવાબ નીચે પ્રમાણે છે:

	૧	૨	૩		૪	૫	
	ગ	મ	ન		બા	વ	ન
૬		૭			૮		૯
વી		ન	૨		બ	૬	ખ
૧૦	૧૧		મ		૨૦	૧૨	ગુ
ત	૫					સા	
૧૩					૧૪	ચો	રી
ક	૬	૨			ક		
૧૫	૧૬				૧૭	૧૮	૧૯
પી	ત	બ			પો	૫	૮
૨૦			૨૧		૨૨	૨૩	
૫	૬		બ		ક	શ	ક
		૨૪			૨૬	૨૬	
૨		૨	ત		મા	મ	વું
	૨૭				૨૮	મિ	સા
	૫	ચિ	ક		ક		

કુપન-એપ્રિલ ૧૯૨૬.

માસિકના માહક ન હોય તેવાં કેઢ બહેનો ઉખાણાની હરિશ-
ધમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતાં હોય તો તેમણે આ કુપન ફાડીને પોતાના
જવાબ સાથે એક આનાની ટીકીટ સહિત ખીંચી એવી રીતે કુપન
મેકલનારને હરિશધમાં દાખલ કરવામાં આવશે.

તંત્રી, “ ગુલુમુંદરી ”.

ઝેનીથ લાઇફ એસ્યોરન્સ કંપની લી

સસ્તા દર, ઉદાર શરતો તેમજ કોઇપણ જાતની તકશર વિના
તરતજ નાણાં ચૂકવનાર આખા હિંદુસ્થાનમાં એકે
અવાજે બોલીતી અને માનીતી થયેલી

ફક્ત આ એકજ વીમા કંપની છે.

તમારી ધરણા હોય તે વખતે નાણાં મળે તેવી દરેક રીતે બાળક, જુવાન કે
વૃદ્ધ વીમા ઉતરાવી શકે છે.

જીંદગીનો ભરોસો નથી માટે જો તમે વાંચો ન ઉતરાવ્યો હોય તો સૌથી
પહેલી તકેજ વીમા ઉતરાવવાનું ચૂકના નહીં.

ચીફ એજન્ટસ:-

મેસર્સ ઠક્કર એન્ડ કો.

રાવપુરા, ટાવર પાસે, વડોદરા.

વિવિધ વિષયો.

ગુજરાતજી અને કવિ-હાનાલાલ:

શ્રી વીરે પાલે સાહિત્ય સ્થા તરંગી
સુખાઇમાં તા. ૨૭-૨૮ મી ફેબ્રુઆરીના દિવસેએ
જન્મવાણા "વસન્તોત્સવ"માં ગુજરાતના નવણીતા
કાવર રા. હાનાલાલે પ્રમુખરૂપાનેથી એક મનનીય
બાપજી આપ્યું હતું. ગુજરાતની સ્ત્રીઓ વિષેનો
એ બાપજીનો બામ અને નીચે જોતારી લઇએ છીએ:

"અને એ પોણીરો વધેનું ગુજરાતનું નારી
છવન ?

એ મેવાઓ ન ઢોત તો એ ગુજરાત ક'દાંથી
જન્મત ? ગુજરાતજી ધવસવ્યું, જમાડયું, ઉછેયું
ન ઢોત તો એ ગુજરાત ક'દાંથી ઉછરત ?

ગુર્જર સુંદરી તો ગુર્જર પુરુષાતનની માતા છે.

પારસી, ઇસ્લામી, હિંદુ; સીન્દઈની એ રસ-
નેહનું થે પ્રજ્ઞન ગુજરાતની સારી પ્રતિષ્ઠાને
રોમાવનારું છે.

હિન્દુ જનતામા અમદાવાદના સખાવતે બહાદુર
દરુવર રોડાણી, કચ્છનાં રાજમણા નાનીયા સાહેબ,
ધાજોમાં ગુજરાત કાઠીયાવાડને ગામડે ને વગેરે
રૂમનાર ને મુંબઈ નગરીના સુંદરી સંધને પમા-
વનાર જમનાબહેન સકલ ને હેમનાં સહિયર
લેરી લક્ષ્મીબાઈ, વિનતાવિધાઓનાં વાતસલ્યવન્તાં,
ગુર્જર વિધવાઓની મહેદિરી બેનેનો જેવાં, ન્હાની
બહેન અજ્ઞર ને સ્વ બાલગૌરી મુનશી, ગાંધી-
જીના સત્યામદાશબમાંનાં આશ્રમમાંના 'કરુણા
ગાંધી, નિજના રાખસાથે વનવાસ વેટનાં, દરિયા-
મહેલ છાંડી મુલામીડાને આદે પખુંડીમાં વસતાં,
લીસમી સતીમાં સતી મર્મ રથાપતાં મણેકજાઈ
રોડાણી, સરસ્વતી સરિખી આપણી નૈષ્ઠિક બ્રહ્મ-

ચારિત્રી યશસ્કમી, કલાપીની કવિતાવિષ્ણાત
રસરસીલીઓ રમા અને શોભના: એવાં એવાં
છે અનેક આપણી સુંદરીવેલનાં સન્દરતમ કૃદાં.

પરપરમાં જીને નુલો: હતાં એથી સુખ નથી ?

કુલકુલમાં જીને નિરખો: ગુજરાતનાં કુલધામ
વધારે રસરસિયાં, વધારે કાઠમ્દોરેલાં નથી ?

એ રસ, એ કવિતા, એ સીન્દઈ-સાવના, એ
કાઠ આલ્યાં ક'દાંથી ? ગુજરાતજીના ઢેવાના
અક્ષયપાત્રમાંથી: કુટુંબવતસતા ગુજરાતજીના આત્મા-
નાં અમૃતસરોવરમાંથી.

ગુજરાતજી અજળ સુંદરી છે.

પેરિસિયલ (Parisienne) રસરસિયલ તરીકે
જામરાદુર છે. બર્લિનિયલ ચદિલી તરીકે જામ-
રાદુર છે. ગુજરાતજીને રસિયલ અને ચદિલી
તરીકે જોળાયે છે તે સહુ જોળાયે છે.

અને સર્વ દેશમંડળમાં સર્વોત્તમ નારીરત્નો
તો કુલમંદિરિયે દર્શન દે છે. તેમ ગુલમુંદરીઓ
પણ ગુર્જરી ચદકુંભેમાં વિરાજે છે. ગુજરાતને
પણખરે કુલકુલ મ્દોરે છે એ ગુલની વેલ.

મ્દારે કુલમંદિરિયે તો હરિની સદૃષા મૂર્તિ-
મન્ત હવેશી છે. અને એ મ્દારા વેળને પણખરા
ગુજરાતીઓ દુકો પૂરો જા-મોખમાં તપે નદિ,
સિસિરમાં કરગાય નદી: જેતી દેવલતાની ભાષા
મ્દારે કુલમંદવરે છતાઈ રતી છે. કવિતાની કાવ-
નામાં બહે નદી: ઇતિહાસ વિજયુડીના તાર નીમે
કયરાય નદી: અંજિમૂર્તિ, સંવમમૂર્તિ, આનિય
મૂર્તિ, ધર્મમૂર્તિ: પાંચીસ વર્ષથી અખંડ વસન
મ્દારે કુલધામે પમરે છે. બરલીમાં ન ધડાવ,
ઝોટમાં ન એમ્દરે; નદી-સા આતે મણખારે રાખ.

મારેલી છતાં કંઈ કંઈ શણગારની શણગારરૂપ; મોડાની સાથે મેટિ સૂધી લગનારી, બ્લેઝની સાથે બ્લેઝરી ઉઠનારી; બાળને ધવરાવીને, મ્હેટિરાને રાંધી જમાડીને ઉઠેતી; મુજ સમા માનસવરએ ચ્દવી ભભવા હોડકાની કંઈક સુકાની સરિખડી:

આમમયત્ત સર્વમૂતેષુ એ ન્યાયેજ માત્ર હું નથી ઉચ્ચરતો અને નિજનું સૌમાન્ય સીને વાંછું એથ તે આશીર્વાદ જ છે ને ?

કંદારેક તે મેલ ચ્દડયા ઉતારતી,
કંદારેક તો તે કુલ માટ રાંધતી;
કંદારેક પૂછ પ્રશ્ન આરિયો લહે;
નિત્યેય ચિન્તા કુલકુમની વહે.

દેહની છાયા સમી, પ્રાણી પાંખડી સમી, અમોક્ષી ગુજરાતણી મ્દને તો હરિએ કૃપા ક્રોધી છે. અને ધણાંપનાં અન્તર કાફી પૂરો ને શુદ્ધો 'અમને ય તે.'

સૂર્યની પેઠે ઝગઝગ નથી, ચન્દ્ર પેઠે ક્ષય પામી નથી; અનરત મુગતારલીની સાદચર સમી; નહિ કિરોજો સ્ફુરતો હીરા કે નહિ તેજ-હોલ-વાયલા સમેા રાનિ; પણ હૃદયરંગીનું 'થેર' માણેક દેવ તો મ્દને બાક્યું છે.

મદારે કુલ મન્દિરિયે છે એવી કુલયાગિની.

ને ગુજરાતના કુલ કુલમાં છે એવી કુલયોગિનીઓ. ગુજરાતની એવી કુલયોગિનીઓને અમારી તો અન્તરની વન્દના જ છે.

માદરા કુલમાં, બીજે, નચ્દાં હોય ત્દાં, એ તપસ્વિની !

નમોન્નમો, મદ દેવી નમો કુલયોગિની !

ગુજરાતણા શુદ્ધમાવ ગયા નથી. રમગમતા થય છેવી ગુજરાતજ એટલે સંસારિણી.

ગુજરાં ગોપાલ દના-ધેનુપાલ ઘડા. ધેનુ-આધી ને ધેનુસરિખડી અમૃતધેયાની કુટુંબવત્સલા ગુણિયલોથી ગુજરાં કુલે દલયે મરેલી જ છે.

ગુજરાત ! બળવરે ને જતન કરજે. કામધેનુ સમી ત્દરા કુલમન્દિરની એ નદારેઓનું. ત્દારા સ્મૃતિારને તો મન્ત્રોપદેશ જ છે ત્દને:

યત્ર તાયેષ્તુ પૂજયન્તે રમન્તે તથ દેયતાઃ
એ મદારેલીઓ ખાતી ગુજરાતની અંગાઓ છે: જનની, માત્રી, પોષા, પ્રેરક, પાંખ છે.

કુલની કુલે કુલે પુર્ણિમાની નહિ લોપ વસન્તની વસન્તિકાઓ આજે પમરી રહી છે.

ગુજરાતને કુલમન્દિરિયે વસન્ત પંચમી પધારેલી જ છે.

વીસમી સદીનું આપણું સીંછણન:

ઉપર જણાવેલા "વસન્તે ત્સવ" પ્રસંગે "હુન્દરી સુબોધ"ના આદ્યવંત્રી રા. રામમોહનરાય જ. રૂસાઈએ આ વિષય ઉપર આપેલુ વ્યાખ્યાન વાચકોને ઉપયોગી થઈ પડશે ધારી નીચે આપીએ છીએ:

૧. સી અને પુરુષ:પરસ્પર સહકાર:

વસન્ત—કોયલના શ્દકાર અને આંગાની મંજરી સમી વનિતા વિના-વસન્ત ને વધામણાં કોના ?—રંગરાગ રૂપ પુરુષ, સાગર સેરખા ઉછાળા બરતો, બહેને સ્વચ્છન્દ આનન્દે. વધાધિ, વસન્તમાં તો સરિતાની મન્દવરિત' લારિઓશી સરતી વનિતાઓના આનન્દ અને ઉત્સવ એ જ સાચી શોભા.

પરન્તુ આજના વિષયની રિચારણા એ "આનન્દ-ઉત્સવ"ના વર્ણવની ખઠાર છે. આપણી પ્રભાની એ "પરિસ્થિતિ છે કે બાલિકાને માતા થતું થઈ છે, પીરખને પરાધીન રહેવાનું છે, આનન્દ ના ઉત્કલ્પને મંજીર ચર્ચાનાં સ્થાન બનાવવાં પડે છે. છતાં પુરાણા મિસરના સમારંભોમાં રખતી "મમી" (mummy) ની દાઝરીની જેમ, આપણા દેશમન્દિરની ક્ષારપર હંમે સ્થાન કરીને બેઠેલ પુરઠની પેઠે,

"and the Haven ever sitting,

"Still is sitting still is sitting"

આવી પરસ્થિતિ હાલને માટે તો અનિવાર્ય હોય છે.

નદાય તે કડો, સ્તુતિ-કરો પા નિન્દા કરો. પણ બનેક પુત્રના અનુસંધાયે સમર્પણું છે કે જગતનું છવન્ત ગુત્તાકર્ષણ. તો સી જ છે. છવન્તકુંજની એ કુલ્લેલ વિના, શુદ્ધસાનની એ મદારિથી શિશાય, સહય સત્તું સત્તું જ છે. પ્રરૂપની સજ્જ સુષ્ટિ અને હોનું હૃદય સોના વિના ખલે આલી જ છે. સોના નિર્મળ પ્રેમનાં ઘરખ-જળ વિના જનતા સદુય જળ પીયે છે તે ખાર-ખાર જ છે !

"દીપ છે, દેવતા ગે છે, છે ચન્દ્રે, છે જ તારકે;
" નથી તે સુંદરી, તેથી વિશ્વે સદુ અધકાર છે."

કવિરાજ અમરનાં એ અમર વચનો સનાતન
સત્ય જ વહે છે આપણા પ્રાચીન કવિની એક
ઉક્તિ પણ એવું સમર્થન કરે છે:

"ધી વિના યુનો-સંસાર, સ્ત્રી વિના યુનો-સંસાર."

સ્ત્રીના સદ્ભાવ વિના સદ્ગુણા કાળિ છે લેના
સદચાર વિના સંસારસાગરના પન્થેય યુતા છે.
સિન્ધુરાજ પરની નાકાઓના સદ્ અથે પ્રકાશ દેાય,
પણ તેવું સુકાન તો સદાય સ્ત્રી જ છે

એક અમેરિકન કવિ આના આ બાવને
મૂઠી રીતે મૂકે છે:

"As unto the bow the cord is,
"So, unto man is woman;
"Though she bridle him, she obeys him,
"Though she draws him, yet she follows,
"Useless each, without the other."

અર્થાત્—પુરુષ સોની અને સોને પુરુષની મદદ
વિના લેમના સંસારનું ચક્ર ચાલે જ નહિં !
વળી એ પણ દેખીતું છે કે દરકોઈ પ્રાચીન
સંસ્કૃતિનું માપ લેની સ્ત્રીઓનાં કુદ્ધિદૃશ્ય તથા
જીવનવ્યવહારની ક્ષમિત ઉપરથી જ કરી સમજાય
છે, અને લેમના જનસાવનામાં પ્રેમ તથા પરિવ્રતાનું
સ્થાન એવું ઉચું, તેટલી જ ઉચ્ચાઈએ તે પ્રેમ
શરી રાંધે છે. આટલા પુરુષ પ્રકૃતને માત્ર અનુ-
ચરિ જન્યો પડે છે, નહીં ચન્દ્રકા કરતો મૂળનો
કામદ.

છેલ્લે સીંચવન ને અધમ, તેજરીન, દુઃખાઈ
કોશાત્, અતન, કુચિત દેાય તો પ્રાચીન વસતિ
સંભવની જ નથી.

"For, she that eat of Lillo scales
with man,

"The Shining steps of Nature,

"Shares with him his nights, his days,

"Moves with him to one goal,

"Lays all the young plant in her hand

"It she be small, slight, nature,

"It grows to man grow"

૨. ગયા સૈકાનું અને દાલનું શ્રીછ

ચાલુ સૈકાના આરંભકાળમાં આપણા એ
મર્ષ સાકારશ્યાએ સીદ્ધિના પ્રત્યે અને
છળ્યા છે. શ્રી ગોવર્ધનરામની કૃતિઓમાં સં-
ત્યા શ્રેષ્ઠવતનાં વિવિધ સ્વરૂપો જોઈ ર
કલાવન્ત લેખિનીથી ચિત્રાયલાં છે કે
કની પ્રતિભાના અંગારામાં એમના નેતૃત્વની
નળાઓ સ્લેષાણથી વિસરાય છે, અને એ પણ
છે કે સરસ્વતીચન્દ્ર, શ્રીલાવતી-જીવનકલા
સ્નેહમુદ્રાના કર્તાની આપણા સાહિત્યની
અપૂર્વ છે. અવિચીન ગુજરાતી સાહિત્યના
ગુરુઓ-કવિ નર્મદારાજે, કવિ દશપતરામ,
શ્રી, નવચરામ: તેમજ તે સમયેના આને
સંસારમુદારો તથા ઉદારો, શ્રી. મલ્લ
શ્રી. કસનદાસ અને શ્રીમંત મદારાજ સલાહ
તથા શ્રી. નૃસિંહાચાર્યજી અને શ્રી નગરામ
આ વિષયમાં બહુ બાવથી કામ કર્યા
બાકે તે પ્રશંસિતા લોકમાન્ય આમેવાન દના,
પણના સમયમાં-શ્રી. નરસિંહરાવ તથા
મણિલાલ અને શ્રી. ન્દાનાલાલ તથા
લક્ષ્મિજી-અને સુંદરીમુખોપને જન્મ આપ
અમદાવાદની શ્રી બનુસમાજના સચોટ સો
કૃતિઓમાં આ સલાહોનું નિરીક્ષણ અને મન
સહકૃપતાથી કરેલું નિદાકાય છે.

પરંતુ ગોવર્ધનરામની સાથે જ સ્થાન
એવા દૃષ્ટા અને યોગી શ્રી. ગાંધીજીના પણ
પ્રશંસિત વરુ થયેા સદ્ભાવ છે ગોવર્ધનરામ
ન્યારે પુરાણ સંસ્કૃતિમાંથી આલેખીતું જ
દોહીને દુનિયાને સમર્પણ થયું, ત્યારે ગાંધીજી
પણ સનાતન સંસ્કૃતિમાંથી અદ્ભુત તથા બિંબ
જન્મને પ્રયુક્ત. અને વપરથી છે અને તે
સંદેહ " ત્યાજ અને રોષા " વિના
સાવળા છે અને નેતા તરીકેની ખખોઈ
પણ એમ ગોવર્ધનરામને નહીં તે
મદદમાછને પશ્ચિમ કાવવામાં સાધનરૂપ ભૂમી
ને આપણા દેશમાંની અત્યંત કાણ રજા
પરંતુ ગાંધીજીએ સીદ્ધિને વળું દેખે પ્રયુક્ત
અને પાતાની મામળિ (કાળજીય તો રજા
માત્ર દુનું) વિચારોમાં સીદ્ધિને અત્યંત
લેમના જીવનમાં મેળવે તથા હાવધાન-વર્ધન

સાદાઈ, સાધુતા અને પવિત્રતાના પાઠ પઠાવવા પોતાનાથી બનતું લેખેલું ક્યું.

[વક્ટોરિયન યુગનો અંત અને નવા સૈકાનો જન્મ,—એ બેના સંઘર્ષથી પ્રકટેલ નવીન વાતાવરણ, જે હાલ આપણે સારી રીતે પ્રસરેલું જોઈએ છીએ—તેની શરૂઆત માટે જમાનો બહુ અનુકૂળ થઈ પડ્યો. ગયા સમયમાં સ્ત્રીકેળવણીનો પ્રારંભ સારો હતો. સ્ત્રીઓ હજી લેખિક તરીકે બહાર આવી નહોતી; પણ શિક્ષણ મેળવવાને હતુંક થઈ હતી. આજલેખિક અર્થે સ્ત્રીઓ નોકરી સ્વીકારતી, પણ ધણે ભાગે તે અનાથ વિધવાઓ અથવા શિક્ષિકાની પત્નીઓ જ હતી. રાજ્યની સાથે સ્ત્રીને કાંઈ પણ સંબંધ બનાતો ન હતો અને કદાચિત્ કોઈ રાજકીય મેળાવડામાં સ્ત્રીઓ હાજરી આપતી તો તે માત્ર રાજમંત્રિ પ્રદર્શન કરવા માટે જ હતું. સમાજ સુધારણા તથા ધાર્મિક વિશુદ્ધિની દ્વિતરંગીભા સ્ત્રીસંઘાયની અપેક્ષા રખાતી પણ તેને આત્મા તો ત્યાં નહોતો.

આ સમયનું સ્ત્રોત્થવન-સંકુચિત અને બંધેલા ઓવારાની અંદર બેઠેલી નહીના, કંઈક તરંગ અને કંઈક હલોળાણુવાળા, મન્દ અને શાન્ત પ્રવાહ જેવું હતું. કાંઈક ધાર્મિક, વિશેષ બેંમી, બહુધા રિયલિસ્ટાપક અને કાંઈક સંરક્ષક સાત્ત્વીય-પુરુષાણી-નર્તની-નૃદ ગઈ એવી મર્યાદાઓમાં સંતોષમાં સરવું, શુદ્ધજનની તથા વહીવટની આજ્ઞાએ તેમજ સાસનો અવિચારણીય માનવું, ઓપલેસમી સદીનું સ્ત્રોત્થવન સાંકડી નેજામાં ધણે જતા ગાડા જેવું, સ્ત્રીની વાટ અને ધણુ તેજ અવા કોઈયામાં બળતા હીનાના જેવું દીસતું હતું. આ સમયની સ્ત્રીઓમાં નવીનતાની બાવન:મેના બ્યાલ નહિ હોય, છતાં લેખનામાં સનાતનતાની નિષ્ઠા અને અને આચારશુદ્ધિની આવના દૃઢ હતી. સસારના સત્યાગ્રામી કઠિનતાએ લેખને નડી તેઓ માનતા નહોતાં, એટલે તેનાં બન્ધનો સાથે બળવો કરવાનું તો રવતું પણ લેખને ક્યાંથી જ હોય ? અને વિરોધ:—લેખનામાં. " પછુ" પાતું નમતી લેખાની " શક્તિ તથા શક્તિ દત્તી. દંધર કપર આરણ તથા ભાવિ વક્ષ લેખની નિર્મીતો સપ્તો કો હોતો. અંદર એવાં, હીરંચક્રના

પુરાણ પણ કંઈક અણુ થઈ ગયેલ દેવાસય સમુ તે સીત્વ હતું; અજ્ઞાનના, બેંકના, અંધશ્રદ્ધાના પડદાઓની ખજળ પરમાત્માનો ન્યોતિ લેખાં કમકમતો-ઓણું વધતું-દર્શન દેતો હતો.

હેલ્થ-પત્રીસ વર્ષમાં ગુજરાતી સ્ત્રીઓની પ્રગતિનો ઇતિહાસ આશાજનક છે. સાહિત્ય, રાજ્ય અને કેળવણીના પ્રદેશોમાં લેખની અતિ અતિ-ત્વરીત તથા વિશાળ માર્ગોમાં દેખાય છે. કલા અને કારીગરીમાં પણ લેખની કૃતિએ હોઝપ્રિય ગવા લાગી છે. અને સમાજસુધારણામાં તો લેખણે પુરોષોની પાસેથી કેટલુંક નેતૃત્વ પણ સંભાળી લીધું છે. કાંઈ પ્રગતિ ન જણાતી હોય તો તે વિજ્ઞાનના વિભાગમાં કારણ કે તે તરફ કાઠનું લકા હજી ખેંચાણું નથી-પણ-પણ, અવળી ગતિ ધરી દીસતો હોય તો તે ધર્મના વિષયમાં છે. નવા જમાનાની સ્ત્રીઓમાં,—જે શ્રદ્ધા, જે બક્ષિતમાન, જે ધાર્મિકતા આગ્રહ સમગ્રની સ્ત્રીઓમાં જણાતાં,—તેનો નહાનકરો અંશ પણ ભાગ્યેજ રહ્યો દરો, એટલું બધું ધાર્મિક તત્ત્વ લેખના જીવનમાંથી ઓણું થયું લાગે છે. ધર્મનું વિશિષ્ટ સ્થાન હૃદય: અને સ્ત્રીનું હૃદય લેખનું વિશિષ્ટ પ્રાદક છે. એટલે પુરોષોમાંથી ધર્મ જાય, તો પણ સ્ત્રીઓમાં તો અંવરય તે સચવાઈ જ રહે તથાપિ સ્ત્રીઓના હૃદયમાં અન્વ વિષયોના આન્દોસનો એટલાં બધાં બ્યાથી ગયા છે કે કપ્પ-દુ:ખ-ઉપાધિના પ્રસંગ વિના ઈશ્વરનું સ્મરણ પણ લેખાં બાળે જ થતું હશે. આના અર્થ આરોહો જ કે નવા જમાનાની સ્ત્રીઓ કાંઈ ધર્મશ્રવણ ફીણ થવા શક્તી છે. અને નવા યુગની આરાઓ માટે તે ચિદ્વન તો સાર જણાતું નથી.

સ્ત્રીઓની સાહિત્યપ્રગતિનો ઇતિહાસ " મહિલામિત્ર "ના અંકમાં સહુદય લેખકોએ સારી રીતે લખ્યો છે. " સુન્દરી સુબોધ "ના સ્ત્રીલેખના ખાસ અંકની શરૂઆતમાં વંત્રીને પોલી મુરકે-લીઓ—એ લેખો પણ સ્ત્રીનાં લખાણ પ્રાપ્ત કરનાં-તેણું સ્મરણ કરતાં હાલની પરિસ્થિતિ બહુ પ્રોત્સાહક છે, એમાં શક નથી. એ કાળ ગયા. હવે તો લેખિકા બેંકોની ક્ષમથી,—વિવકાર બેંકોની પીંજીથી ચાલુનશાયણ અંકો, વિદ્યુતી બેંકોના વંત્રીપરે પ્રકટ થતું જોઈએ છીએ, ત્યારે આનન્દ થાય. એ સ્વાભાવિક છે.

—એમ શરૂઆત કરે છે શરદ્ઋતુમાં
 “ચાંદલીએ જ્યોત ચઢાવી, વેલડીએ વન વનરપતિ
 મુઢાવી, એણે સમે વિરહિણીને કાં તલસાવી ?”
 એમ વિરહિણી તલસતી હોય છે.

મુંદરમાં મુંદર વર્ણન તો મનોહર વસન્ત
 ઋતુનું આ સ્ત્રી-કવિએ આપ્યું છે:—

“હો બહાલા ! મહારા ! આવી રે ઋતડી વસન્ત
 ચંદ્ર-મુખ અમૃત-રસ રે ઝરંતઃ
 બહાલા ! વન-મેરલા કુંપણીઓ ચરંત,
 એણે સમે ના આવો તો આવે મહારો અંત !
 એણે સમે અખીલ ગુલાલ ઊઠાળીએ.
 યુવા ચંદન કેસર કબોળે ભરીએ.
 નાહો-નારી રમે રે રાગણીએ મળીએ
 એણે સમે અમે રે ધણું કંકણીએ !
 બહાલા ! વન દાગણીયો રે ઊઠાળે
 પખીડાં કરે રે કસ્તૂર ખેડા માળે.”

—વર્ણન કેવું મુંદર અને હૃદયંગમ છે !
 ‘વસન્ત વિલાસ’ તું જીતું ગુન્દાતી કાવ્ય
 આવા વસન્તવિહારનું જ વર્ણન આપે છે.

દયારામભાઈનું પદઋતુ વર્ણન વર્ષાઋતુથી
 શરૂ થાય છે. એમાં રાધા,
 પદઋતુ વર્ણન- કૃષ્ણને સંભારી જોડીઓ
 દયારામઃ આગળ વિલાસ કરે છે.
 વર્ષાઋતુનાં વાદળોને વીજ-

ઓના ચમકારા-એ બધું જાણે મનનું ‘કટક’
 આવું વિરહી હૃદય બોળે છે; અને પો છે: અને
 કંઈ આશ્વાસન મેળવી હૃદયભાર હલકા કરી જતા.

સંસ્કૃત સાહિત્યનાં, ભાવપ્રધાન સ્ત્રી-
 સૌંદર્યનાં કાવ્યોની ધારાએ
 ગુન્દાતી ઉપર રચાયેલાં હોય એવાં શ્રી
 ભાવ પ્રધાન ગુન્દાતી કવિઓનાં ખાસ
 દાખલો: કુદરત-વર્ણનો. ગણ્યાં
 માંડ્યાં જ છે. એનું કારણ
 એમ છે કે ગુન્દાત તહેની ખેતીવાડી અને

કુસાગ્ર...
 મદન રેતિ જાણે લગ્ન લડી, લગ્ન મંગલ ગાતાં.
 કિંશુક પુલ પીત રક્તતા, લાગે એ જ પ્રમાણ;
 વિતનુ આઘ વિરહી હૃદ, વિડાયું નખ જાણે!
 ત્રિવિધ સમાર વંદાટવી, પરમૃત કલ બોલે;
 લલિત મુખન મધુકણુ ઝવે, હરિ વણુ ઉર છોડે.”

—આવી વનની શોભામાં પોતાના આનં-
 દના દિવસો રાધા સંભારે છે. અખીલ ગુલાલ
 યુવા, ચંદન અને પીયકારીઓથી કૃષ્ણની
 સાથે પોતે બેસતી હતી તે આજે કૃષ્ણવિના
 ‘ગાકાજ’ છે. એ પૂર્વરમરણો સંભારીને એ
 બોલે છે:—

“આજ બંસીયટ ચોકમાં હોય દુખાર્થોની ધમ;
 જુગલ જૂથ ચાચર મને થાય રમાખૂમ.
 ગાંજ ગાયે રે ગોપાળજી મીઠી અમૃત સરખી;
 ક્યાં તે રસિક છપી રંગમરી રીઝતી નેતે
 નીરખી!

હેડે પ્રગરી હુતાશની, કુસુમાકરે શાસ્ત્રી
 અનંગ અનિલ ધીમે તે થકી, નખશિખ ફે
 દાડી !”

—આવો અંતરંગો તાપ કેમે કર્યો મટતે
 નથી. વીજળા ગિરાડવાથી કે કોઈ પણ પ્રકા
 શીતવ્રતા. ક્યાંથી તે યમતો નથી. ઉઠાળાખ
 લૂ વાય છે. અને નદી નાળાં મુકાઈ ગયાં છે
 તે પરિસ્થિતિનું કારણ રાધા એમ જણા
 છે કે:—

“લૂ વાયે સહુ કો કહે, વણુ જાણે મરા
 નિઃશ્વાસ મૂકે કો વિરહિણી, હૃદય પામીને પરમ
 —આમ વિરહ-વેદના સહન કરતાં અ
 કૃષ્ણનું ધ્યાન ધરતાં રાધાને પ્રેમ-સમા
 લાધી; અને તહેમાં ભાવંતમક કૃષ્ણનાં દર
 થયાં, અને વિરહ-ગાગ્રિ શાંત થઈ ગયો.

અહિં ઋતુ વર્ણન સમાપ્ત થાય છે.
 કાવ્યમાં દયારામે રાગતું વૈવિધ્ય ધણું જ રાખ
 છે. ઋતુ વર્ણનની શરૂઆત ઘોળથી કરી

દરેક ઘોળની અવસાનિકા તરીકે શાદૂલવિદીક્ષિત અને માલિનીવૃત્ત મૂક્યાં છે. વળી કાવ્યમાં વિપ્રલંબ શૃંગારની છેવટે, રાધાકૃષ્ણનો સંયોગ વર્ણવ્યો છે; અને આનન્દરસથી સમાપ્ત કરી છે.

પ્રત્યક્ષ ઋતુવર્ણન સિવાય, બારમહિનાના સાહિત્યરૂપી વિશિષ્ટ મહિનાનું સાહિત્ય: પ્રકારના ઋતુવર્ણનનો એક સુંદર અને જીવંત પ્રદેશ ગુજરાતી કવિઓએ હાથ લાગ્યો છે. આમાં કુદરતનું પરોક્ષ વર્ણન કરેલું હોય છે. આ વિષય હૃદયનો ધણો ગાનીતો અને લોકપ્રિય હોય એમ લાગે છે. લગભગ દરેક કવિ રાધાકૃષ્ણનો વિરહ વર્ણવવાની વૃત્તિ થઈ આવતાં બાર મહિનાનો ક્રમ જ પડેલાં આંખ આગળ ગોઠવે છે; અને પછી એ મહિનાઓ-માં કુદરતના રંગ પૂરી પોતાનું કાવ્યચિત્ર પૂર્ણ કરે છે.

નરસિંહથી માંડીને દયારામ અને ગિરધર સુધી-એટલે પ્રત્યેક પ્રાચિન ગુજરાતી કવિએ આવા મહિના સાહિત્યને આપ્યા છે. ગુજરાતનો પ્રદેશ સપાટ છે એમાં નથી ઉત્તર કે દક્ષિણની પર્વતગાળા કે નથી મોટી મોટી નદીઓના જલપ્રવાહ કે વિધ્યારવી જેવાં વિશાલ જંગલો; તેથી જ એમાં કુદરતના નન્દનવન જેવા કાળીરના ગામગી-ઓની શોભાઓનાં વર્ણન કવિઓ કરી શક્યા નથી. છતાં સામાન્ય ઋતુવર્ણનની સાધારણ ખૂબીયે બૂલવા જેવી નથી. સૌમાં કુદરતના વર્ણનની વિશિષ્ટતા અનેરી જ છે. એમાંથી કેટલીક મુખ્ય મુખ્ય આદિ જણાવીએ.

મહિનાના સાહિત્યમાં ઘણાબરા કવિઓએ શરૂઆત કાર્તિક મહિનાથી કરી છે. કેટલાક કવિઓ એમાં જૂદા પડે છે. ભટ્ટ પ્રેમાનંદ “રાધિકા-વિરહના મહિના” ચૈત્ર મહિનાથી શરૂ કર્યા છે. રત્નેશ્વર માર્ગશીર્ષી અને બ્રહ્માનંદ અપારાગી મહિના શરૂ કર્યા છે.

કેટલાક મહિના, કર્તીકા નામથી ઓળખાયા છે. “રસનો કંદ.”

કેટલીક વીંગતો: કહેવાતા રતના મહિના, “રસિયાનાથ”ના રાજેના મહિના, દયારામભાઈના “રસિયાળના મહિના”, બ્રહ્માનંદના મહિના-વગેરે કર્તીકા નામથી ઓળખાયા છે. બ્યારે નરસિંહ; પ્રેમાનંદ, રત્નેશ્વર વગેરે કવિઓએ “રાધા-વિરહના બાર માસ” લખ્યા છે.

સમૈયો આ બાબતમાં જૂદો પડે છે. એણે “સીતાળના બાર માસ” લખ્યા છે. વૈશ્ય-કવિ નાકરે “બીલડીના બાર માસ” લખ્યા છે. આ પ્રકારના રાધાકૃષ્ણના બાર માસ સિવાય, એક કવિના કાગતક માસે અબળાં કહે છે કંથને થી શરૂ થતા માસની સારી કવિતા છે. દરેક માસને છંદે પરદેશ જતા પતિને પત્ની આહ્વાન કરે છે કે “એ મહિને નવ જોઈએ પિયુ પરદેશમાં—”

હિન્દી સાહિત્યમાં પણ આવા બાર માસનું વિશિષ્ટ સાહિત્ય અસ્તિત્વ ધરાવે છે. હિન્દી સાહિત્યમાં મરદાસ જેવા કવિઓએ બારમાસ રચ્યા છે. મરદાસે “સરસ્વામના વિરહની બારમાસી”ની શરૂઆત અપારાગી શરૂ કરી છે:—

“લગન આપાડ કમંગ દોડ આવે,
બીજલી ચમકે ધન બાદલમે” રે;
ચમક ચમક ચાર દેશ નિહાર
હજુ ન આવે બીંદાખનસે” રે;
કમક છંડ ચલે જન - માધુ—
રાધા રોચ કરે મનમે” રે.—”

મહિનાઓ કેટલીક જગ્યાએ બાર ગણ્યા છે અને કેટલીક જગ્યાએ તેર પણ ગણ્યા છે. તેમાં તેરમા માસ તે અધિક માસ ગણ્યો છે. પડેલા બાર માસમાં વિપ્રલંબ શૃંગારની પરાકાષ્ટા વ્યતીવવામાં આવી છે. અને આ તેરમા માસમાં લોકપ્રસિદ્ધ નામિકા વિરહિણી રાધાનો, કૃષ્ણ સાથે સંયોગ વર્ણવ્યો હોય છે. રાધાને મન તો આ સમયે—

“અહાં! વિશ્વનાં દારૂ ખૂટ્યાં જીજ્ઞાસુ;
 અહાં! અખપ્રતને વ્યથાયોગ મળ્યા:
 અહાં! લોચન લોચન મોહિ દબ્યાં
 રસજ્યોત નિહાળી નમું હું નમું—
 દગ-બાણથી પ્રારબ્ધ લેખ લખ્યો,
 કંઈ પ્રેમીએ પ્રેમ-પથી પરખ્યો:
 અને આત્માએ આત્મનત્ને જોળખ્યો;
 રસજ્યોત નિહાળી નમું હું નમું—”

એવી લાગણી થતી હોય છે.

મહિનાઓમાં ખાસ કરીને વરસના
 ત્રણ ભાગ—એટલે શિયાળો, લિનાળો અને
 ચોમાસું. તહેના સંધિકાળના સમયનું વર્ણન
 રસપૂર્ણ હોય છે. તે તહેમાં જોયા. કવિત્વના
 ચમકારા ક્યાંક ક્યાંક દેખાય છે. કેટલાંક ઉદા-
 હરણો આપીએ:—

“કરતક રસની કુંપળી, નવણમાં ઝળકાય:
 અંગ સમારે રાધિકા મન્મથ રહ્યાં શોભાય”

—રતનાના “મહિના.”

મેઘદ્રવમાં જેમ વિરહથી વ્હીસેલો થએલો
 યક્ષ પોતાની પ્રિયાને મેઘની સાથે સન્દેશો
 મોકલે છે તેમ ‘રાધા ચાંદલિયાને કૃષ્ણને
 તેડવા મોકલે છે—

“ચાંદલિયા ત્યાં જાજે રે, જ્યાં હોય મહારો નાય,
 વહેલો વળજે વીરલા, તેડીને ત્હારી સાય;
 ખાંપણ ખોપણ ત્હારું રે, મુજ મુખ ઉપમા દેશ,
 આદરનાવે વધામણાં, લામણાં ત્હારાં લેશ.”—

—પ્રેમાનંદ કવિ.

અહિંયાં ચંદ્રનું કલંક અને રાધાનું
 નિષ્કલંક મોહનું, ઘણું ખુબીથી સરખાવ્યું છે.
 દયારામભાઈનાં ‘હાવાં- નહિ બોલું’ રે નંદ-
 કુંવરની, સંગે, મને ‘શશીવદની કહી છે રે
 ત્યારની દાઝ લાગી છે અંગે’—એ ગરબીનું
 કંઈક મળતાપણું અહીં લાગે છે.

“સખિ પોસાયા નહિ પ્રાણ મહારા પોષે રે
 સખિ સુંદર સકલ શરીર સકલું શોષે રે—” રત્નકવિ
 આ દૃષ્ટિમાં ‘પોષ’ એમ માસનું નામ હોય
 છે છતાં શરીરનું પોષણ થતું નથી. ઉલટું

શરીર સૂકાતું જાય છે એમ નામના અર્થ
 ઉપરથી કવિએ ચમત્કાર બતાવ્યો છે.

“પોષે તો પરવશ પડી, મેઢે વ્યાખ્યો અતિ અંગ:
 ઓપક શુભ લાગ્યો નહિ ડશિયો સ્યામ-ભુજંગ”

—એમાં વિરહ વ્યાકુલ ગોપીને કોઈ પણ
 ઓશક શુભ કરતું નથી; કારણ કે એનો રોગ
 જૂઠી જાતનો હતો. એને કૃષ્ણરૂપી ‘સ્યામ
 ભુજંગ’ હતો હતો.

દાગણ એસતાં વનસ્પતિ નવપક્ષવ થાય
 છે; કેસુડાનાં ફૂલ પલાશને ઢાંકી દે છે—પણ
 રાધિકાનું હૃદય ઉદ્ધાસથી પ્રકુપ થતું નથી:—
 “દાગણ આવ્યો હે સખિ! કુદ્યાં કેમ રસળ
 હદે ન કુલી રાધિકા બ્રમર કનૈયો લાલ—”

—રતો

જે માસે તાપથી નદી નાળાં સૂકાઈ
 જાય છે; છતાં રાધાની આંખમાંનાં આંસુ
 ખૂટતાં નથી. એ અસન્તોષથી એનું ‘રૂદન
 ચાલુ જ છે.—

“જે માસે સહુ સંગેવર સૂકાં કહે છે રે રસિયાછ
 મુજ લોચનધારા નવ સૂકી, વહે છે હો

રંગ રસિયાછ”—દયાગ્રમ

“પુષ્પને પંખે પદ્મભૂષી જીવે વ્હાલની
 વાટ.”—એ પ્રમાણે વાટ જોતી ગોપી, વર્ષમાં
 સૌ પોત પોતાને યેગ આવી જાય છે છતાં
 કૃષ્ણ ન આવવાથી, દુઃખી થાય છે.

“લીલાં ચરણ અવનિએ ધર્મો તરવર ઘોર ગંભીર
 પંખીડે માળા રે ધાલિયા જ્યાં ત્યાં ભરિયાં રે તી
 જોગીયા પણ પંથ પરદરી, બેઠા એક આસ
 રતનાના સ્ત્રામીરે શામળા, આવો જગના છવન’

—રતો

“અધિક માસ વળિ આવીએ, તેથી કિપન્યો તાં
 વળી એ કેવો વીતશે, વીલા બારે માસ”—રતો

—એ પ્રમાણે બાર માસ વીતાવ્યા પછી
 વિરહિણીની અધીરતાની પરિસ્થિતિ વર્ણવી છે
 આ પ્રકારે મહિનાના સાંદિલના કવિએ
 લમલગ એકસરખાં કાવ્યોમાંથી કેટલ
 અસાધારણ વિચારોનો જ પરિચય આ
 કરાવ્યો છે.

—અપૂ

રીસામણાં.

(લોકગીત)

સંપાદક: રા. વ્યાસચંદ હ. રાશી.

ચાર ચાર મહિના ચોમાસું રે આવ્યું,
પ્રભુછના દોલીયાં રે, નેવે ઢળાવ્યા !
નેવે ઢળાવ્યા ને મેહુલા વરસાવ્યા,
તોય મ્હારો બ્હાસોછ રે, બોલ ન બોલે.
બોલ ન બોલે ને આંખ ના ઉધાડે,
કહો મ્હારી સહિયરં રે, દખ કેને કહીએ.
મહીયેર ન્હાએ તો માતાને કહીએ,
દેયાની વીનતિ રે, બ્હેનીને કહીએ.
બ્હેની રે મ્હારી દેયામાં રાખે,
પાડોસણુ નજી તો રે, ઝવડો લગાવે.
ચાર ચાર મહિના શિયાળો રે આવ્યો,
પ્રભુછના દોલીયાં રે, ચોકમા ઢળાવ્યા !
ચોકમાં ઢળાવ્યા ને વાયરા નંખાવ્યા,
તોય મ્હારો બ્હાસોછ રે, બોલ ન બોલે.
બોલ ન બોલે ને આંખ ના ઉધાડે,
કહો મ્હારી સહિયરં રે, દખ કેને કહીએ.
મહીયેર ન્હાએ તો માતાને કહીએ,
દેયાની વીનતિ રે, બ્હેનીને કહીએ.
બ્હેની રે મ્હારી દેયામાં રાખે,
પાડોસણુ નજી તો રે, ઝવડો લગાવે.
ચાર ચાર મહિના ઉનાળો રે આવ્યો,
પ્રભુછના દોલીયા રે ઝોરડે ઢળાવ્યા.
ઝોરડે ઢળાવ્યા ને અગનિ ધીકાવ્યા,
તોય મ્હારો બ્હાસોછ રે, બોલ ન બોલે.
બોલ ન બોલે ને આંખ ના ઉધાડે,
કહો મ્હારી સહિયરં રે, દખ કેને કહીએ.
મહીયેર ન્હાએ તો માતાને કહીએ,
દેયાની વીનતિ રે, બ્હેનીને કહીએ.
બ્હેની રે મ્હારી દેયામાં રાખે,
પાડોસણુ નજી તો રે, ઝવડો લગાવે.

સાહિત્ય પરિષદ-સંસ્મરણો.

(પ્રેક્ષક દૃષ્ટિએ)

લેખક: રા. મનહરનાથ માણેકનાથ ધારેખાન.
ખી. એ; એલ.એલ. ખી; એડવાઈટ.

યુરોપમાં મળતી ઓરીએન્ટલ કોન્ફરન્સની પદ્ધતી પ્રમાણે ગુજરાતમાં ગુજરાતી સાહિત્ય સભા ભરાય એ સાહિત્ય પરિષદ વિચારના ઉત્પાદક અને પોષક સ્વ. રણજીતરામ વાવાભાઈ મહેતા હતા. એમની વિચાર અને વિવેકબુદ્ધિથી આ પરિષદનો જન્મ થવા પામ્યો છે. અને ઇશ્વરકૃપાથી તે સંસ્થા બાળક મટી ૨૧ વર્ષની ઉંમર લાવક થઈ છે.

આ પરિષદનું આદ્યું અધિવેશન મુંબા-૪માં-મહાવીર જૈન પથા-રાણા-મંડપ લવના હોલમાં એપ્રિલની તા. ૨-૩ તથા ૪ થી

એ સાક્ષરવર્ષ રા. બ. રમણભાઈ મહીપતરામ નીલકંઠના પ્રમુખપણા હેઠળ મન્યું હતું. વિદ્યા-લયને ધ્વજ-પતાકા તથા આસોપાલવના તોરણોથી સારી રીતે યુજોગીત કરવામાં આવ્યું હતું; તથા સભા મંડપમાં નજીવતા લેખકોના સર્વમાન્ય વિચારો-મોટા અક્ષરે-મૂકવામાં આવ્યા હતા. ગુજરાતી સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં કામ કરનાર સન્નારીઓ તથા સદ્ગુણરેખાની છબીઓ પણ મૂકવામાં આવી હતી. પ્રેક્ષકની સંખ્યા ઘણા ભારા પ્રમાણમાં-એક હજાર ઉપર હતી, જમ્યાના સંદાયને લીધે ઘણાએને પાછા જવું પડ્યું હતું. જે ચોવાળીઆ તળાવના મેદાન ઉપર મોટા સભા-મંડપ રચવામાં આવ્યો હોત, તો ગુજરાતી સાહિત્યમાં રસ

લેનાર સઘળાં મન્નારીઓ તથા સંજ્ઞાતોને લાભ મળત અને પરિષદનો ઉદ્દાર હેતુ વધુ કસ્ટહમંદીથી પાર પડત.

આ અધિવેશનની શરૂઆત સંગીતથી થઈ હતી. તે પ્રસંગે

ગીતો. ગાવાના બારેક ગીત હતાં, અને તે ગીતો છપાવી

એક એક વાને સમામંડપમાં વેચવામાં આવ્યાં હતાં ! હાલમાં ગીતો લખી શકે એવી ઘણી સ્ત્રી-લેખિકાઓ છે, છતાં આ બારે ગીતોમાંથી એકે ગીત સ્ત્રી-લેખિકાનું દેખાતું નહોતું, તે શાયનીય છે. આવા પ્રસંગોએ સ્ત્રીઓને ઉત્તેજન આપવું જોઈએ, અને જે જ્ઞેનો ગીતો રચી નજીવતાં હોય, તેમને આમંત્રણ કરી ગીતો લખાવવાં જોઈએ અને ગવડાવવાં જોઈએ. આ વખતની પરિષદના સંચાલકો સ્ત્રી-કિન્નતીને પોષનારા હતાં તેમ છતાં આવી ગંભીર ખૂલ કેમ કરી, તે તેઓ જાણે !

પરિષદની શરૂઆત રા. નરસિંહરાવ રચિત (સંસ્કૃતમાં) સરસ્વતી સ્તવનથી થઈ હતી, તે ઘણું જ ઉચિત હતું. તેજ પ્રમાણે ગુજરાત દેવીની ઉપાસના સ્વ. નમદાશકર રચિત ગુજરાત-પ્રથમ કાવ્યથી થઈ હતી. તદુપરાંત રા. નરસિંહરાવ, રા. લલિત તથા રા. ખજાંદારનાં રચેલાં ગીતો જુદે જુદે

દીવસે ગવાયાં હતાં, તે પણ પ્રસંગાનુસાર સારાં હતાં. આ ગીત ઉપરાંત “ પરિપદમાં ગાવાના ગરબા ” જે છેલ્લે દીવસે સાંજના સ્નેહસંમેલનમાં ગવાયા હતા, તે પણ સારા હતા, અને સારી ઢબથી ગવાયા હતા.

સંગીત પછી પરિપદની શરૂઆત બાપ-ભોળાથી થઈ હતી. પ્રથમ પ્રમુખોનાં બાપણુ, સ્વાગત મંડળના બાપણો. પ્રમુખ શ્રી કૃષ્ણલાલ મો. ઝવેરીનું હતું. પછી પરિપદના પ્રમુખ રા. બ. રમણભાઈનું હતું. બીજે દિવસે પરિપદના અંગે ભરાએલા “ લલિત કળા તથા પ્રાચીન અને અર્વાચીન હસ્ત-લિખિત ગ્રંથોના પ્રદર્શન ” ના યોજક મંડળના પ્રમુખ શેઠ પુરૂષોત્તમ વિત્રાગ માવજીનું હતું. પછી તે પ્રદર્શન ખુલ્લુ મુકતી વખતે, સર મનુભાઈ નંદશંકરે આપેલું બાપણુ હતું; અને છેવટે પ્રમુખ રા. બ. રમણભાઈનું ઉપસંહારનું બાપણું હતું.

આ લઘુ લેખમાં દરેક બાપણુનાં સંસ્મરણો વિસ્તારથી આપી શકાય એમ નથી. એ પાંચે બાપણોમાં સર્વોત્તમ તો સર મનુભાઈનું બાપણુંજ કહેવાય, એમણે જે જે વિષયોની રેખાઓ દોરી છે, તે મનનીય છે. કલા એ સાહિત્યનું અંગ છે એમ સમજાવી, કલાની જે વ્યાખ્યા આપી છે તે ઉત્તમ છે. વળી સત્યનો અર્થ સમજાવી, કલાને વિજ્ઞાન વગેરે સાથે કેવો સંબંધ છે તે ઘણીજ સરળ પણ ઉત્તમ બાપામાં-સમજાવ્યા પછી આપણો શો ધર્મ છે ને સમજાવ્યું છે.

આ બાપણુમાં જે ભાવનાઓ એમણે દર્શાવી છે, તે જોતાં એમ લાગે છે કે જે સર મનુભાઈ મુંબાઈની જાહેર જીંદગીમાં ભાગ લે તો મુંબઈના દેશાધિ દાસ થાય, અને મી. જી. જી. જેવા લોકનેતાને એક હિંદુ લોકનેતાની નેહી મળે!

એમણે દર્શાવેલા દસ આદેશ તો ચોક્કસ આદર્શ આદેશો છે.

રા. બ. રમણભાઈનું બાપણુ પણ સારું હતું. હાલ્યરસ સાથે પ્રભાવશાળી હતું. સાક્ષર શબ્દ વિશે જે ઉદાપોહ થએલો છે તે યરોળર સમજાવી, સાક્ષર કેને કહેવા તે સંબંધમાં જાંખી રેખા દોરી હતી. પરિપદનું લક્ષ્ય તે “ બાપા અને સાહિત્યનો ઉત્કર્ષ ” છે એમ જણાવી લખાણથી તે સમજાવ્યું હતું. પછી જણાવ્યું હતું કે શુભરાતી લેખકો કેવા હોવા જોઈએ. પછી પીંગળ-શાસ્ત્ર પર વિવેચન કર્યું હતું, અને અત્યારનાં પદ કેવાં લખાય છે તે સમજાવ્યું હતું. ત્યાર પછી નવલકથા પરનું વિવેચન સારું હતું. હાલના નાટકો અને રંગ-ભૂમી પર પણ સારું વિવેચન હતું. “ અર્થ-શાસ્ત્ર, સમાજ-શાસ્ત્ર, રાજ-નીતિ-શાસ્ત્ર, વગેરે વિષયોનું સાહિત્ય શુભરાતી બાપામાં છેજ નહીં ” એમ જે કહ્યું છે તે યથાર્થજ છે. એક શાસ્ત્ર-લઘાયક શાસ્ત્ર માટે કહેવું રહી ગયું છે, એમ લાગે છે. એ શાસ્ત્ર ઉપર નિમઘા-પુસ્તકો લખવાની ખાસ આવશ્યકતા છે, અને તે દિશામાં આપી પરિપદે પ્રયત્ન કરેજોજો જોઈએ. શીરસ તથા દેશભક્તિના કાવ્યો સ્વ. નર્મદાશંકરે તથા ભીમરાવે લખ્યાં છે, પણ હવે તે લખાતાં નથી એ ઘણુંજ શોચનીય છે.

કાપ-નેહાણી-વિવેચન વગેરે ઉપર પણ એમણે પોતાનાં બાપણુમાં ઠીક કહ્યું છે. વર્તમાન-પત્રોનો વિષય પણ એમણે ચર્ચો છે. શુભરાતી બાપા બોલનાર શુભરાતી શિવાય-જૈન મુસલમાન-પારસી વગેરે એ પણ શુભરાતી સાહિત્યના ઉત્કર્ષમાં જે ભાગ લીધો છે તેની નોંધ યરોળર લીધી છે.

દુકાણુમાં એમણે દરેક વિષયને પોતાના બાપણુમાં સ્થાન આપ્યું છે-પણ સ્ત્રીઓ વિશે તદ્દને મૌન સાધ્યું છે તે નવાઈ પમાડે છે.

સ્ત્રીઓના ઉત્કર્ષના હિમાયતી હોવા છતાં, સ્ત્રીઓ આ કાર્યમાં રસથી ભાગ લે એવું કાંઈ પણ કહ્યું નથી. જે થોડી ઘણી સ્ત્રીઓ આ વિષયમાં ભાગ લે છે, તેમને જો ઉત્તેજન ન મળે તો પરિણામ સારું ન આવે.

શ્રી. ગેરરીતું ભાષણ સરળ-સાદું-ટુંકું હોવા છતાં હીક હતું. એમને કોઈની વ્યવસાય હોવાથી, આ ભાષણ તૈયાર કરવા પાછળ જેટલો જોષજોષ તેટલો વખત ન આપાયો હોય તે સ્વાભાવિક છે-તૈયાર કરવામાં ઉતાવળ પણ થઈ હોય એમ દેખાય છે.

“આપણા સાહિત્યની ઉણપો,” “કોણ,” “વ્યાકરણ અને જોડણી,” “ગુજરાતનો ઇતિહાસ” વગેરે વિષયો ઉપર એમણે હીક વિવેચન કર્યું હતું. સ્ત્રી લેખકો માટે એ અક્ષર કલા છે પણ તેમને ઉત્તેજન મળે તથા ખીજ સ્ત્રીઓ પણ એ દીશામાં ભાગ લે એમ કહેવાયું જોઈતું હતું. “માતૃભાષા દ્વારા શિક્ષણની યોજના” એ વિષય ઉપર પણ પ્રસંગાનુસાર હીક કહ્યું છે.

શેઠ પુરુષોત્તમનું ભાષણ પણ હીક ધ્યાન ખેંચનારું હતું. એમણે નિમંધો. જે વિષયો ચર્ચા છે તે ઘણી સારી રીતે ચર્ચા છે. આખું ભાષણ વાંચીને એમ ખ્યાલ થાય છે કે તેઓ ખરા અંતઃકરણથી એ વિષયમાં રસ લે છે અને તેના ઉત્કર્ષ માટે તન-મન અને ધનથી મદદ આપવા તૈયાર છે. એમનું ભાષણ શક્ત વિવેચકની દૃષ્ટિએ લખાએલું હોય એમ લાગતું નથી પણ તેમણે રચનાત્મક યોજના પણ તૈયાર છે. આ દિશામાં એમણે જે શ્રમ લીધો છે તેને માટે ધન્યવાદ તથા મુત્તારકપાટી ધરે છે. ભાષણો પછી, નિમંધો તરફ ધ્યાન દોરાય એમ છે. આ વખતે જે નિમંધો વંચાયા તેમાં પ્રથમ પંક્તિનો એક પણ કહી શકાય કે કેમ તે વિચારવા જેવું છે. સાધારણ રીતે

આ નિમંધો નવિન અનુવાગું પાડનારા હોય જોષજોષ એમ ઘણાંની માન્યતા છે. કાંઈ પણ શોધખોળ (research) નું પરિણામ આવા નિમંધો હોય તો વાસ્તવિક ગણાય. આવા નિમંધો કેટલા હતા, તે તો સાક્ષર-સમૂહ જાણે.

“હેમચંદ્રાચાર્યનું પ્રાકૃત વ્યાકરણ” તથા “મણીલાલની સાહિત્ય સેવા” એમાં કાંઈ નવીન વિચારો જણાતા નહોતા. “જર્મન પ્રજા અને રસાયન શાસ્ત્ર” એ વિષય કાંઈ નવિન નથી. જેમણે સાધારણ પણ વિજ્ઞાન શાસ્ત્રનો કેલેન્ડરમાં અભ્યાસ કર્યો છે, તેમને તો એ નિમંધમાં દર્શાવેલા વિચારો જરા પણ નવા ન લાગે. તદુપરાંત એ વિચારો વાંચક-સમૂહ આગળ ખીજ દીશાઓમાંથી મૂકાઈ ગયા છે. તેના લેખક ડૉ. નાયક હતા, અને વિષયના મથાળાથી કાંઈક નવું જાણવાનું મળશે, એમ પ્રેક્ષકો ધારતા હતા, પણ તે ધારણા ખોટી પડી હતી. રા. હોડીવાળાનો નિમંધ હીક હતો. શ્રી. ભાઈ લક્ષ્મિતનો “કવિનો રસાત્મા” પણ હીક હતો. પ્રો. દુર્ગાબેન “સાહિત્યના પાંચ ગુણો” ઉપરનો નિમંધ વિચિત્ર રીતે લખાએલો હોય એમ લાગતો હતો. રા. મનહરરામના “રામજીવ”માં કોઈને રસ પડ્યો નહોતો એમ લાગતું હતું. સૌ. લીલાવતી સુન્દરીના “મોરંગાદી એક દૃષ્ટિ”ના વાંચન વખતે શાંતિ ઘણી હતી, પણ દૂર સુધી સંભળાતું નહોતું, એટલે એ વિષે કાંઈ કહી શકાય એમ નથી.

રા. હીરાલાલ પારેખના નિમંધનો વિષય સારો હતો, પણ કોઈને રસ પડ્યો હોય એમ લાગતું નહોતું. રા. જગનલાલ રાવળના નિમંધ વિષે પણ એમજ હતું. શ્રી. ભાઈ કાશીરામ ઉપાધ્યાયનો વિષય સારો હતો. એમણે જે દિશામાં મહેનત પણ સારી કરી હોય એમ લાગતું હતું. પરંતુ જે

એક શિક્ષક તેમના વિદ્યાર્થીઓને મારી ઠોપી વર્ગમાં બેસી ધ્યાન વગર પણ સાંભળવાનું કહે, તેમ રા. ઉપાધ્યાય તેમના વાંચન વખતે કરતા હતા. સૌ. ચૈતન્યજાળા મજબૂદારનો લેખ સારો હતો. તે લેખ માટે નેમ્પતી સામગ્રી એકઠી કરવામાં એ ખેડેને ઠીક મહેનત લીધી હોય એમ લાગે છે. જે આદર્શથી આવી સાહિત્ય પરિષદમાં, નિમંષી વાંચવાનું ધોરણ છે, તે ધોરણ આ નિમંષી દાખવતું હતું. વળી એમને દસજ મીનીટ આપવામાં આવી હતી, અને નિમંષી મોટો હતો, તેથી જે થોડાક ફરજોએ એ ખેડેને વાંચ્યા હતા, તેથી પ્રેક્ષકવર્ગમાં તેમના માટે માનની લાગણીઓ ઉત્પન્ન થઈ હતી. આવી-લેખિકાઓને ઉત્તેજન આપવા માટે ખાસ પગલાં લેવામાં નેમ્પતીએ, જે તેઓ પદ્ધતિસર શોધખોળનું કામ કરે, તો જરૂર ગુજરાતી સાહિત્યની અમૂલ્ય સેવા બનવી શકે. પ્રો. રમણલાલ યાસિકેનો નિમંષી પણ ઠીક હતો. પણ વિષય પ્રકારો વિષયાંતર ઉપર એમનું વિવેચન મહત્ત્વ હતું. દરબારી કોલેજના પ્રોફેસર હોવાથી, દરબારને અને કાન્તને કેવો મંબંધ હતો તે વધુ પ્રમાણમાં કહેવાઈ નવ તો સ્વાભાવિક છે. એમની વાંચવાની તથા બોલવાની શૈલી પ્રો. દુર્ગાજી કરતાં સારી હતી, એમ પ્રેક્ષક વર્ગને લાગ્યું હતું. શ્રી. બાઈ ભટ્ટાચાર્યનો લેખ પણ સારો હતો અને સારી રીતે વંચાયો હતો.

આ ઉપરાંત ઘણાં નિમંષી વાંચન કાર્યક્રમમાં દેખાતું હતું, પણ તે વંચાયા નહોતા. શ્રી. બાઈ મુનશી તથા શ્રી બાઈ મંજુલાલ મજબૂદાર તરફથી પ્રેક્ષક-વર્ગે સારી આશા રાખી હતી.

તે ઉપરાંત સૌ. ખેડેન સંગ્રહિની મહેતા તથા રા. બાઈ ગયેકાના નિમંષી ધ્યાન ખેંચે એવા હતા. સૌ. ખેડેન સંગ્રહિનીનો નિમંષી

જે દષ્ટિએ લખાયો હતો, તેને માટે તેમને સુધારક્યાદી ઘટે છે, એટલુંજ નહિ, પણ જે શૈલીથી તે વંચાયો હતો. તે શૈલી પણ વખાણવા લાયક હતી. પ્રેક્ષકના ઉપર તે નિમંષી સારી છાપ પડી હતી. આપણી રંગભૂમિ સુધારવા માટે આવા નિમંષી જુદી જુદી દિશાઓથી લખાય તો તે ઘણુંજ ધન્યવાનજે છે.

રા. ભરતરામનો “ કવિ મેગલ અને તેની કવિતા ” નો મથાળાનો નિમંષી પણ ઠીક હતો. તેમાં લેખકને સારી મહેનત કરવી પડી હોય એમ લાગે છે. શ્રી. લલિતનું “ ગુજરાતીનો સ્વર ” નું કાવ્ય પણ રસમય હતું.

આ પરિષદમાં પસાર થયેલાં ઠરાવો વ્યવહારોપયોગી હતા એમ ઠરાવો. લાગે છે. ખીજે દીવસે

વહેંચવામાં આવેલા ઠરાવના ખરડા ઉપરથી એમ લાગતું હતું કે પ્લેટફોર્મ ઉપરથી સખત વાર્તાવારોએ ચાલશે, પ્રેક્ષકોને આનંદ મળશે, પણ સાહિત્ય-દેવીને ખોટું લાગશે. પરંતુ દેવીએ બધાને સારી સમજશક્તિ તે વખતે બક્ષી હોય એમ દેખાયું અને ઘેરોએ વાદળ ઉડી ગયું. પરિષદ મંડળના બંધારણનો સવાલ હતો. રા. મહુબાઈ કાંટાવાળાએ સુધારો-વધારો સૂચવ્યો હતો, અને તે પરિષદની શાભામાં વધારો કરે એમ લાગતું હોવાથી, સ્વાનુભવે પસાર થયો હતો. રા. મુનશીએ મુંઝવે ઠરાવ મૂક્યો હતો, અને રા. કાંટાવાળાના વધારા પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દાખવી હતી, તે યોગ્યજ કાર્ય હતું.

ત્રીજે દીવસે, નિમંષી-વાંચન પુરું થયા પછી ઠરાવોનું કામ હાથ લેતી વખતે, સભા-મંડપમાં વાવાઝોડાનું તોફાન આવ્યું હોય. એમ લાગતું હતું. પરિષદનું

નાવ ઝોલા ખાવા લાગ્યું અને ખરાબે ચડી જશે એમ બધ રહેતો હતો. તેમાં પણ ઇશ્વરી પ્રેરણાથી સર પ્રમાણકર પટ્ટણી મદદે આવ્યા, અને જો એમણે કુનેહથી કામ લીધું ન હોત તો, પરિપક્વ ગૌરવ તૂટત- મુંબાઈના કાર્યવાહકોનું માન સચવાત નહીં- અને રા. મુનશીને માથે વિચિત્ર આક્ષેપો આવત. પરિપદે, પરિપદ-મંડળ માટે, સાત સભ્યો સુટવાના હતા. વિષય-વિચારણી સભાએ સાત નામો મુચ્ચ્યાં હતાં, અને સાત ગૃહસ્થોને મોકલી આપો એમ પરિપદને કહેવામાં આવ્યું. એ ગૃહસ્થો માટે અંગત વિરોધ નહોતો, પણ સભાને ગ્રાહ્ય નહોતા એમ એક્કસ લાગતું હતું. સર પ્રમાણકરની કુનેહબરી સમગ્રવટથી સભાએ તેના સભાપતિને તે કામ સોંપ્યું, અને તેમણે તે કાર્ય ધણાજ નિષ્પક્ષપાતપણે બજાવ્યું હતું. સભાના એક પ્રુણામાંથી એમ કહેવામાં આવ્યું હતું કે, સભાપતિને આખું કામ સોંપવાથી, સભાજનોના હક ઉપર તરાપ મરાય છે. પણ આવો આક્ષેપ વગર સમ-જનોજ કહેવો પડે. પરાપૂર્વથી આપણામાં આવ્યું આવેલું છે કે, જ્યારે તકશર જણાય ત્યારે કોઈને લવાદ નીમવા. તે નિયમ પ્રમાણે આપણા સભાપતિને લવાદ નીમવામાં આવ્યા હતા, તે વ્યાજબી જ હતું. કોઈ પણ રીતે સભાજનોના હક ઉપર દરોડો નહોતો એમ કહ્યા વિના ચાલે એમ નથી. તેમજ પ્રજાસિક્ષા-ભગં પણ નહીં! આ પ્રસંગે જે શૈલીથી રા. મુનશીએ બાપણુ આપ્યું હતું તેથી સભા-જનોના મનમાં એમના પ્રત્યે અભાવ-હિતપન્ન થયો હતો એમ લાગતું હતું. તેમજ આ વાવાઝોડાને શાંત પાડવાના હેતુથી રા. હંમિત-લાલ અંગરીઆએ જેએ શપ્દો કહ્યા હતા તેની અસર ઉઘી થઈ હોય એમ લાગતું હતું. એમનું બાપણુ વ્યવહાર નહોતું એમ સભા-જનોનું માનવું હતું. એમના બાપણથી સભામાં

બળભગાટ વધી ગયો હતો. જાણે-અજાણે-તેઓ એક કડક શિક્ષકની માફક બોલત હતા. દેખાત એવો થઈ ગયો હતો કે જુદે સભા-એક બાળ-વિદ્યાર્થી વગ હોય, અં તેવા વિદ્યાર્થી-સમૂહ આગળ એક શિક્ષક શીઘ્રા ફરમાવી રહ્યો હોય !

આ શિવાય, “દેશી બાપાના અભ્યાસમ સંસ્કૃતનો અભ્યાસ જોઈએ કે કેમ ?” એ વિષય ઉપર પણ મતદેર હતો. કેટલાકનું એમ માનવું હતું કે આપણી બાપાની-માતા સંસ્કૃત છે, તેથી માતૃભાષાનું સાધારણ પણ જ્ઞાન જોઈએ, જેથી સ્વભાષાનું જ્ઞાન દલીભૂત ચાય. કેટલાક એથી વિરૂધ મતનાં હતા. છેવટે સમાધાન થયું હોય એમ લાગતું હતું. રા. નરસિંહરાવે મુચ્ચ્યું છે તે પ્રમાણે અભ્યાસ-ક્રમ નિર્ણય કરતી વખતે એ ધ્યાનમાં રાખવામાં આવશે તો ઇષ્ટ પરિણામ આવશે.

આ પછીનો કાર્યક્રમ ઘણાજ જલદીથી સમેટવામાં આવ્યો હતો. ઘણા દરોડો ઉપર બોલનારના નામો કાર્યક્રમમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યાં હતાં, પણ બધાંને બોલવા દેવામાં આવ્યા નહોતા. કેટલાક દરોડો તો કાર્યક્રમની વિરૂદ્ધ પ્રચુપ્ત સ્થાનેથીજ મૂકવામાં આવ્યા હતા. જાણે ચારે બાજુએ કાવા નળ પ્રગટ્યો હોય, અને જેટલી તરાથી લોકો નાસી છુટવા પ્રયત્ન કરતા હોય, તેવી અને તેટલી તરાથી દરોડોનું કામ સંકેલવામાં આવ્યું હતું. બધા દરોડો ઉપયોગી હતા, અને તેથીજ કદાચ આટલી તરાથી કામ ઉઠેલું હશે !

રા. અ. રમણભાઈએ ઉપસંહારનું બાપણુ પણ એટલીજ તરાથી કરી પરિપક્વની પ્રજ્ઞાહુતિ કરી હતી.

પરિપદ મંડળના મધ્યસ્થ મંડળમાં સ્ત્રીઓને સ્થાન-એ વિષય ઉપર એક શપ્દ

કહેવાનો છે. તેમાં બધા મળી ૪૪ સભાસદો
ચૂંટાયા. તેમાં ત્રણજી સ્ત્રીઓ છે. મીસીસ
સુન્દરી, સૌ. વિદ્યા બહેન, અને સૌ. શારદા
બહેન. આ શિવાય બીજી કોઈ બહેન તે
મધ્યસ્થ મંડળમાં જવાને લાયક નથી ? એમ
હોય તો શુભરાતનું કમનશીબ નહીં ?
પરિવેદે મોકલવાના સાત સભ્યોમાં એક પણ સ્ત્રી
નહીં તેનું કારણ? કોઈ કહેશે કે સૌ. બહેન સરો-
જિનીનું નામ સુચવવામાં આવ્યું હતું પણ એમણે
ના કહી, તેમાં પરિવેદનો શો વાંક ? જવાબ
એ છે કે એવા વાવાઝોડામાં અને તોફાની
વાતાવરણમાં કયી બહેન હા કહે ? જ્યારે
મામલો શાંત થયો અને સભાપતિને લવાદ
નીમવામાં આવ્યા અને સ્ત્રીકારાયા ત્યારે
કાર્યવાહકોએ એ બહેનને ફરી પૂછવું જોઈતું
હતું-એટલુંજ નહીં પણ વિનવવાં જોઈતાં
હતાં. વિપય-વિચારિણી સભાએ એક પણ
પણ સ્ત્રીનું નામ કેમ ન સુચવ્યું ?

સભા મંડપના કાર્યને અતે વાનતા-
વિશ્રામના યોગાનમાં પરિવેદને અંગે સ્નેહ-
સંમેલન યોજવામાં આવ્યું હતું. વિદ્યાલય
હોલમાંથી બધાં એ સંમેલનમાં ગયાં હતાં.
સભા-મંડપમાં એકજ સ્થાને ત્રણ દીવસ સુધી
બેસી-અકડાઈ ગયાં હતાં, અને અત્યારે ખુલ્લી
હવામાં ઘૂંટથી બધાંને મળવાનો પ્રસંગ મળ્યો,
તેથી બધાં આનંદમાં જણાતાં હતાં. ગવા-
એલા ગરબાથી, તથા સ્વપસેવકોએ વગાડેલા
બેંડથી બધાં ખુશ થયાં હતાં. ઉપહારની
વાનાઓ અને યોજકોની વ્યવસ્થા પણ
સારી હતી. પરંતુ તે વ્યવસ્થાને ગેર-
વ્યવસ્થામાં બદલી નાંખનાર મહેમાનોજ હતાં
એમ કહેતાં બહુ દિલગીરી ઉપજે છે. વ્યવસ્થા
જાળવવી એ મહેમાનોનું કામ છે, અને જ્યારે
આપણે આપણી એ ફરજ સમજી રાકીશું
ત્યારેજ સ્વરાજ્ય માટે લાયક ગણાઈશું.

સાભાર સ્વીકાર

પ્રજામત (મુંબાઈ) : તંત્રી: રા. મણીલાલ હ. મહેતા. વર્ષ ૧; અંક: ૩૯-૪૩.
વા. લ. રૂ. ૩-૦-૦

જૈન પ્રભાવ (મુંબાઈ) : તંત્રી: રા. સુરજમલ લ. ઝવેરી. વર્ષ ૧; અંક: ૩૩-૩૪.
વા. લ. રૂ. ૩-૦-૦.

અક્ષ ઇસ્લામ (રાણપુર) : તંત્રી: રા. હસનઅલી જાનમહોમદ. પુ. ૧; અંક: ૨ જો.
વા. લ. ૩-૦-૦.

વાયડા મિત્ર (મુંબાઈ): તંત્રી: રા. ગમલાલ ચુ. મોદી. પુ. ૬; અંક: ૬; વા. લ. ૩-૦-૦
અનાથરક્ષક (અજમેર) : તંત્રી: ડા. સરદારસિંહ બાગ ૨૪; અંક
૨-૩. અને શ્રીમદ દયાનંદ અનાયાલય અજમેરનો ૩૦ મો વાર્ષિક રીપોર્ટ.

સમાજસેવક (જામનગર) : વ્યવસ્થાપક: રા. ગોકલદાસ હી. ઠક્કર. વર્ષ ૨ જુ;
પત્રિકા: ૧૧. ૧૨.

રીપોર્ટ-શ્રી ગણદેવી ક્ષત્રિય મિત્ર મંડળનો સંવત ૧૯૭૯-૮૧ નો.

કેલેન્ડર: રા. પી. ડી. મલ્લ, ૧૧૦, અમરવાડી મુંબાઈ, ૪: અડેવટાઈઝીંગ એજ-
ન્સ તરફનું ચાલુ વર્ષનું મુશોબિત કેલેન્ડર.

જગતની સ્ત્રીઓના રિતરીવાજ.

વિષ્ણુસા. દિવાનરી ઉચ્ચનવાલ.

પંજાબની સ્ત્રીઓ શરીરનો કાંધપણ ભાગ ખુલ્લો રાખવાને શરમ ભરેલું ગણે છે. પણ નાહવાની જગ્યાએ (તળાવ, કુવા, કે નદીકાંઠે) કાંધપણ પહેર્યા સિવાય બધા માણસો વચ્ચે નચ નહાય છે.

મારવાડમાં ને દક્ષિણ, અંગાણા વગેરે દેશમાં સ્ત્રીઓ, કાંચળા એ વેશ્યાનો પોષાક ગણે છે.

મારવાડમાં દીકરી બાપને ઘેર કાંચળા પહેરતી નથી પણ સાસરામાં તેને પહેરવી પડે છે. વડુ અને દીકરી ઓળખવાની એ રીત છે.

શુજરાત, મહારાષ્ટ્ર વગેરે દેશની સ્ત્રીઓ જોડા પહેરતી નથી. પણ મારવાડમાં સારા ઘરની સ્ત્રીઓ જોડા ન પહેરે તો તેમની મોટાઈમાં ખામી ગણાય છે.

કાઠીઆવાડની સ્ત્રીઓ ધરેલું પહેરવામાં મોટાઈ માને છે.

હિંદની સ્ત્રીઓ ખોડું અનુકરણ કરવામાં ફેશન માને છે.

ખરમીઝ સ્ત્રીઓ પુષ્કળ તમાકુ ખાય છે. અને ચીરટ (ખીડી) પીએ છે. તેઓ જોળા નીચે ચંબી પહેરે છે. અને શીલ ઓટે છે, માયું ઉઘાડું રાખે છે. વેપાર સ્ત્રીઓજ કરે છે, ચીનની સ્ત્રીઓને જેમ નાની ગોળ આંખ હોય તેમ વધારે વખણાય છે.

ચીનાઈ અબળાઓ પોતાના નાના પગમાં એકદમ નાના ધુંટા પહેરી, દાબી દાબીને

પગને નાના કરવામાં ખુબસૂરતી માને છે. તેમના પગ માત્ર ૨૧ ઈંચ લાંબા હોય છે.

બપાનીઝ અબળા પોતાના દાંતને સોનેરી રંગવામાં ખુબસૂરતી સમજે છે.

બપાનીઝ અબળાઓ પોતાની પીઠ ઉપર બાળકને કાયમ રાખે છે. તેથી તેઓ કમરથી વાંછી વળેલી હોય છે. તેઓમાં પરણેલી સ્ત્રી પોતાની ભ્રમર બોડાવી નામે છે. તેથી પરણેલી અને કુંવારી સ્ત્રીઓ ઓળખાય છે.

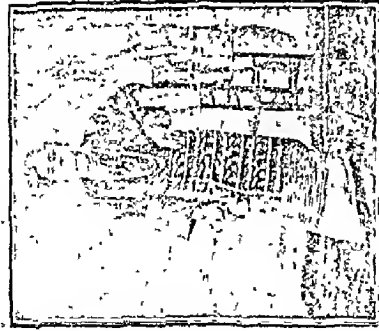
ચીનની સ્ત્રીઓ જ્યારે પગણે છે અને પતિને સાં જાય છે ત્યારે સોળે શણગાર સજે છે, પોતાના ચહેરાને રંગે છે, હોંઈ લાલ કરે છે અને બવાં કાળાં કરે છે, અને પોષાકમાં કસ્ટરી છોટે છે.

સીયામની ઓરતો કમરથી ધુંટણ સુધી પોતીયું અને છાતી ઉપર એક 'આડું' કપડું ગાંધીને ફેરે છે, બાકી બધો ભાગ ખુલ્લો રાખે છે.

રાતા વાળવાળી તુર્ક અબળા ખુબસૂરત ગણાય છે. પણ ઇરાની બૈરીને જે રાતા વાળ હોય તો તે બદ્દસીકલ ગણાય છે.

કુર્દિ સોદાની સ્ત્રીઓ જે કે ખુબસૂરત નથી છતાંય તેઓ પુરખો રાખે છે. તેઓ છંદણા છુંદાવે છે અને તે ખુબ અચવા તો ગળીના રંગના હોય છે. કેરલીક સ્ત્રીઓ છુંદણા છુંદાવતી નથી. ઘરમાં તેઓ માથે કાળો રૂમાલ બાંધે છે. અને ચોટલાને પીઠપર લટકતા

અશિયાની સીચા.

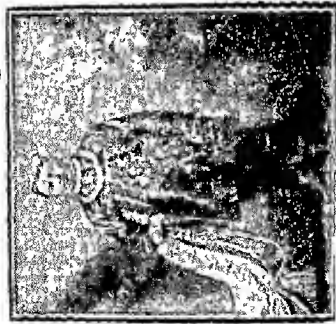

અમદેશની સી.

સીચાની સી.

અશિયાની સીંચી.

પરાની સી.

અશિયાની સી.

રાખે છે. નાની બાળાઓ વાળને ગુચી નીચે સોનાની ધુધરીઓ બાધે છે.

ઘરાનની સ્ત્રીઓ સફેદ ધુરખો પહેરે છે. જુવાન બાળા કે વૃદ્ધ સર્વને ધુરખો પહેરવે પડે છે. તેઓ, બદીઆન, ઇન્નર અને આદમ્બુ ઓઢે છે. ધુરખાને આંખ આગળ જાળી હોય છે તેઓ પગમાં ચંપલ પહેરે છે.

હોલાંડની સ્ત્રીઓ કેડ પાતળા હોવામાં માન સમજે છે. જ્યારે ગ્રીનલેન્ડની અબજાઓ પોતાનો ચહેરો ખસુ અને પીળા રંગવામાં માન સમજે છે.

હોલાંડમાં ઉચ્ચ કુળની સ્ત્રીઓ ટોપી પહેરે છે અને હલકી રિયતિની સ્ત્રીઓ માથે ઘોણું કપડું નાખે છે. કેટલીક તો વળી ઉધાડે માથે ફેરે છે.

મેક્ષિકન સ્ત્રીઓ હાથે ગુચવામાં અને શીટ બનાવવાના કામમાં વખણાય છે.

રોકહેમ (સ્વીડન) ની સ્ત્રીઓ બહુ રૂપાળી, મહેનતુ અને ઉદ્યોગી હોય છે. તેઓ પરદેશી ઉપર ઉપકાર કરવામાં મોજ સમજે છે. અને તે કામને પોતાની ફરજ સમજે છે.

રશીઆમાં સ્ત્રીઓ જીખારી છે. તેઓ કાળું કદન પહેરે છે. અને હાથમાં માળા રાખે છે. તેઓ યોગિની જેવી પવિત્ર મનાય છે.

પોલાન્ડની સ્ત્રીઓ માથે રંગબેરંગી રમાલ બાધે છે પણ કેમકે તો માથે નાનો કકડો બાંધી ઉપર શાલ ઓઢે છે. તેથી તેઓ મુઝાની હાજી સ્ત્રીઓના જેવી લાગે છે. કેપટાકિનની મલાઇ સ્ત્રીઓ પણ આવેજ પોપાક પહેરે છે. અને સ્પેનની સ્ત્રીઓ માથે રમાલ બાધે છે.

માર્સેલ્સની સ્ત્રીઓ બહુ ખુબસુરત છે. તેઓ માથાના વાળનો અબોડો વાળી ઉધાડે માથે ફેરે છે ઘણી સ્ત્રીઓ વાળ ઉપર રમાલ

બાંધતી કે ટોપી પહેરતી નથી પણ ફેચ ઓરતો પોપાકની બહુ શોખીન હોય છે. અને તેઓને એકતી એક દબ પસંદ નથી તેથી વખતો વખત નવી નવી દબ પસંદ કરે છે.

ચાલુદી સ્ત્રીઓ ખુબસુરત છે. તેઓ પરદેશખતી નથી. માથા ઉપર આરબ લોકોની પેડે બરેલી ટોપી પહેરે છે અને આ ટોપી ઉપર ચળકતા પીળા રંગનું ઓઢણું ઓઢે છે.

એકસેન્ડની સ્ત્રીઓ લગભગ અર્ધ નગ્ન હોય છે. તેઓ માત્ર જાતીથી ધુટણ સુધી જડા દોરણની વણેલી સાદર બાધે છે અને જંગલની અંદર મહેનાર સ્ત્રીઓ તો નગ્નજ રહે છે અને કાનમાં છેદ પાડી ગમે તે ચીજ લટકાવવાની ત્યાં ફેશન મનાય છે.

આંક્રીકન અબજાની ખુબસુરતી, જો તેને નાની આંખ, જડા હોઠ, લાંબુ ચોડું નાક અને તદન કાળી ચામડી હોય છે તો ગણાય છે.

મીસરની સ્ત્રીઓ ધુરખો પહેરે છે પણ તે બહુજ આછો હોય છે. એલેક્ઝાન્ડ્રીયા શહેરની સ્ત્રીઓ વધારે પૈસા આપે તેને પરણે છે.

હેલાગોઆની સ્ત્રીઓ-સીધણી લગભગ નગ્ન રહે છે. તેઓ ઉપલા હોઠમાં પણ ઘરેણું પહેરે છે પોતાના શરીરને શણગારવા કાચના ઘરેણાં ધાસે છે.

હુલુલાન્ડની સ્ત્રીઓ બહુજ મંદી હોય છે.

કેપ ટાકિનની સ્ત્રીઓ માથે રમાલ બાધે છે અને બૂટ તથા બાંકીતો બધો પોપાક વસંદા સ્ત્રીઓની નકલ કરી તેમના જેવોજ પહેરે છે.

મેક્ષોર્ન (આરુદ્રેલીયા) માં પોષ્ટ ઓશીસમાં સઘળી સ્ત્રીઓજ કામ કરે છે.

આરુદ્રેલીયામાં ચીની સ્ત્રીઓને દાખલ થવા દેતા નથી. તેઓ માને છે કે ચીની સ્ત્રીઓ બહુ મંદી અને શોભી હોય છે.

પ્રાણ મહારો મોરલો છ રે.

આકાશમાં ઝળકે વિજળી:

મહારા હૈયામાં ઝળકે રનેહકણી રે,

પ્રાણ મહારો મોરલો છ રે.

વિહરે વિહંગ બાજ બ્યોમમાં:

મહારે ઉત્તર વિચારની લોમરે,

પ્રાણ મહારો મોરલો છ રે.

પોપટ પઢાવે જગ-માનવી:

હુંને પઢાવે માનો-પ્રેમ રે-

પ્રાણ મહારો મોરલો છ રે.

જગને આશા જગ-માનની:

હુંને આશા લીલી રહેમરે-

પ્રાણ મહારો મોરલો છ રે.

મોરને યોસા એના પીંછની

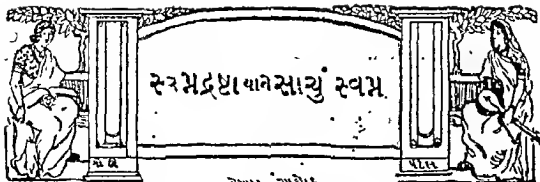
હુંને યોલા વિનય રીત રે-

પ્રાણ મહારો મોરલો છ રે.

મોર ટક્કે આતુમોસમાં:

મહારો અવાજ આરે માસરે-

પ્રાણ મહારો મોરલો છ રે.

લખક:—અશોક.

[૧]

મારી પ્રિય સખિ ઉપાનંદિનીના લગ્ન હમ-
ણાંજ થોડા સમય પર એક શ્રીમંત
ચિત્રકાર સાથે થયાં હતાં. તેઓ ખેતરમાં
પોતાના નાનાં સુંદર ઘરમાં રહેતાં હતાં. એમનું
ઘર રોશનથી લગભગ ત્રણ મૈલને અંતરે હતું.
સાંજે નદીની કંડી લહેર્યાં એ ઘર પાવન થતું
તથા નાના સુંદર બગીચાથી એ શોભાપમાન
દીસતું. આવા નાનકડા પણ સુંદર ઘરમાં એ
મુખી બેઠું રહેતું હતું.

તેમના આ નાનકડા સુંદર ઘરમાં નીચે
રસોડું, દીવાનખાતું; આટલું ગેલેરી-જ્યાં તેના
પતિના દોરેલાં ચિત્રાં હતાં. ઉપર સુતા ભેસ-
વાના ઓરડા હતા. માળી બાગમાં રહેતો,
રાત્રે રસોડામાં મુતો.

આટલા વખતમાં એણે મને ત્યાં આવવા
પ્રણીત કરાવ્યું હતું, આથી હું આ વખત
ત્યાં ગયું. આપણે શહેરમાં રહેનારને એવી
શાંતિમાં કેમ ગમે; વખત પણ કેમ જાય ?
મેં દરવાજામાં ખેંચનાંજ પૃથુ,

“તરબને ગહીઆં એકાંત નથી લાગતું ?”

“ના બિલકુલ નહિ” ઉપાએ હસીને
ઉત્તર આપ્યો.

“જગ્યા સરસ છે હોં” મેં આશ્ચર્યાચ્છવ્ય

તેણે માથાના વાળા શું, હજી આનાથી સરસ
માથે ફરે છે ધણી :” તેણે ઉત્તર આપ્યો.

આખું ફરી બહારનું, ઉંચે

અમે એક ઓરડા આગળ આવ્યાં એટલે
તેણે કહ્યું,

“આ ધરોણાનો ઓરડો, પણ અમારે
ત્યાં કોઈ પરોણા આવતા નથી.”

અમે બંને ખડખડાટ હસી પડ્યાં.

“નથી આવતા તેજ સારું, કારણ જ્યારે
એ ચિત્ર કાઢવા એણે છે ત્યારે કોઈથી ઘોંઘાટ
ન થાય, મારાથી પણ એમની પામે ન જવાય.”

“હવે ચાલ તું યાદી ગયું હશે, નીચે
ચા પીને નાહિ લે.”

અમે નીચે ઉતરતાં હતાં એટલામાં એના
પતિ બહાર જવા નિકળ્યા, તેમણે બહાર
નીકળી બારણું બંધ કર્યું. એટલે એકદમ
તારી પાડી કંપા હસતી હસતી બોલી,

“એ લાકડી ભૂલી ગયા.”

એમ કહી તેણે ભૂરોડો માર્યો, ને લાકડી
મૂકરાતી વચ્ચે તરફ દોડી, પણ તે ત્યાં ન હતી.

“ગરે હા, એતો કાસે બહારજ ભૂલી
આવ્યા હતા.” એમ કહી એણે બહાર જોયું
તે. લાકડી ન જણાઈ, આથી તે બોલી.

“એ લાકડી વગર જાય જ નહિ.”

પછી મારા તરફ ફરી એણે કહ્યું,

“એ એમને મેં આપી છે. બહુ સુંદર
છે, એ લાવે ત્યારે તું જોજો તો ખરી.”

ખરેખર, લાકડી સુંદર હતી. ઉપર રૂપાની
મુઠમાં તેનું નામ કેનરેણું હતું તે મજબૂત
પણ હતી, એક મારી હોય તો તેના રામ
રમી જાય એના પતિ દબેશાં એ પાસે રાખતા,
કારણ જંગમમાં એકલા જવું દીક નહિ.

અમે સાંજે નદી કિનારે ફરી ગામમાં મારતાં
ઘરમાં પેઠાં તેવું જ ઉપાનંદિની બોલી ઉઠી.

“આ શું ?”

“શું થયું ?” મેં પૂછ્યું

“એ તો મને એમના હાથમાંની લાકડી
હાથ પર દેખાઈ ને બીજી કાણે અડખ ચઢી ગઈ.”

“હવે તો લાકડીનાં જ સ્વપ્નમાં આવે છે.”
તેના પતિએ કહ્યું.

દિવસો પર દિવસો ગયા, મારે જવાનો
દિવસ આવ્યો. અમે બારીએ ઉભાં હતાં એટ-
લામાં ઉપા બોલી ઉઠી,

“અરે, આજે માળા કેમ એમની લાકડી
લપટ ફરે છે ?” મેં જોયું તો જણાયું કે એ
પાણી ફેડતો હતો. આથી મેં પૂછ્યું,

“ક્યાં છે બોલી ?”

“હવે નથી; ત્યારે હતી.”

“જા જા ગાડી ! તને તો એવો ભાસ
થયો.”

“ના, પણ મરે કહે તે ન જોઈ ?”

“ના બિલકુલ નહિ.”

[૨]

મને ત્યા જઈ આવે ૭ મહિના વિતી ગયા.
જન્યુઆરી માસ ચાલતો હતો. એવામાં એક
રાત્રીએ મને એવું સ્વપ્ન આવ્યું, જે હું કદી
જુલોઈ નહિ. રાત્રે સૂઈને વખતે સૂતી, કંઈ
બહુ પડતી હોવાથી બારી બાજુમાં બંધ હતાં.
હું બર નિંદ્રામાં હોઈ, એટલામાં મને કાંઈ
જૂમ પાડતું હોય એમ લાગ્યું. આથી મેં
પૂછ્યું,

“કાણે છે ?”

“એ તો હું ક્યા.”

મેં આખાં ડાકડી જોયું તો ક્યા મારી
પાસે ઢ્રજીની ઉભી હતી. હું એના ઘરમાં સૂતી
હતી, એ જોઈ મને બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું, કારણ
રાત્રે તો હું મારે ત્યાં સૂતી હતી.

“કેમ શું છે ?” મેં પૂછ્યું.

ચોર આવ્યો હોય એમ જણાય છે, નીચે
ચાલતો હોય એમ લાગે છે. ત્યાં ચાંદીના
વાસણો પણ છે. એ તો ગામ ગયા છે હવે
શું કરીએ ?”

“નોકરડીને બોલાવ એટલે કાં તો અવાજ
સાંભળી જતો રહેશે, અથવા એ ને રસોયો, જો
ચોર એક જ હશે તો પકડશે.”

“પણ રસોયો તો એનો ગામ મઠો છે
તેથી ગામ ગયો છે, અને નોકરડીને ત્યા
આવ્યો છે.”

“ત્યારે માળાને બોલાવ.”

“એ બહેરો અત્યારે શું સાંભળે, હું
નીચે જઈને જોઉં છું.”

એમ કહી હું એને થોભાવું તે પહેલાં
તે નીચે ગઈ. હું પણ તેની પાછળ નીચે ગઈ.
તે ધીમે ધીમે નીચે ઉતરી, રસોડામાં ચંદનું
અન્નપાત્ર પડ્યું હતું, ને તેમાં તેના પતિની
લાકડીનું રૂપાનું ટોચકું ચમકી રહ્યું હતું. નીચે
ઉતરતાં સ્ટેન્ડ અવાજ થયો તે સાંભળી ચોર
પાછું ફરી જોયું, તો મને જણાયું કે મોઢા
પહેળા મોઢાંવાળો એનો માળાજ હતો. ઉ-
પાએ એને કે કંઈ એટલામાં તેણે પેટી
લાકડી કચડીને એક ક્યા પર મારી. બસ
બસ, એક ચીસ સાથે તેનો પવિત્ર આત્મા
અમને છોડી ચાલ્યો ગયો. આ જોઈ હું
એકદમ નીચે ધસી અને બોલી.

“ખુની દરામખોર ઉભો રહે.”

એટલામાં લાકડી કચકાળને મારા પર
પડે તે પહેલાં હું બેગુલ થઈ જીભ પર
હળી પડી.

[૩]

ચોડી વારે જાગી મેં આસપાસ જોયું તો
મને માલમ પડ્યું કે હું મારા પોતાના
ઝાડામાં હતી. આથી મને કેંક ટાક થઈ,
પણ મારું મન શાંત ન થયું.

ખીજે દિવસે ઉપાનો કાગળ આવ્યો, તેમાં લખ્યું હતું કે તેના પતિ ત્યાં આવવાના છે, તેથી મારે તેમને મળવું, અને બને તો તેમની સાથે આવવું.

આ વાંચી મારું મન કેંકે સ્વસ્થ થયું પણ પેલું સ્વપ્ન પાછું યાદ આવ્યું.

હું મારા મન સાથે બોલી,

“પ્રજોધયંત્રને-એના પતિને ફેન કરું કે જઈ મળી એમને સર્વજનાવ કહું, કારણ એથી એ પોતાની પત્નીનું રક્ષણ કરી શકશે. પણ મને ગાંડામાં ગણી હસી કાઢશે. વિ. વિ.”

છેવટે મેં એ વાત મનમાં જ રાખી. ખીજે દિવસે કામમાં વખત ન મળવાથી હું ત્રીજે દિવસે એમને મળવા ગયો. એમણે મને ઉપાનો નવ જતાવ્યો તેમાં લખ્યું હતું કે:

“નોકરડી માંદી છે અને રસોયો મરણપથારીએ પડેલા બાપને મળવા ગયો છે-” આ વાંચી મને મારું શક્તિ સ્વપ્ન યાદ આવ્યું.

“હમે તમારી લાકડી લાવ્યા છો?” મારાથી પૂછાઈ જવાયું.

“ના, આ પહેલી વખત જ લુલી ગયો છું” આ સાંભળી મારી આંખે અધારાં આવ્યાં.

અમે સૌથી પહેલી ગાડી પકડી. ટ્રેનમાં પણ મને એનું ન પડ્યું. ગાડીવાનને પણ એક કલાકમાં દસ વખત જલદી હાંકવા કહ્યું. “કેમ તમને સપ્નને મળવાની બહુ હિતાવજ છે કે શું?” પ્રજોધયંત્રે હસતાં હસતાં પૂછ્યું.

મેં ડોકું ધુણાવ્યું. મારું ચિત્ત ટેકાણે ન હતું.

ઘરમાં પેસતાં જ નોકરડી સામી મળી અને અમને બોધ રડી પડી ને બોલી,

“સાહેબ, આપ ન હતા ત્યારે ચોર આવ્યા હતા તેણે-”

હું સમજી ગયો.

“શું એને જીવડાવી? કે મારી?”

તેણે ધીમે રીતે સર્વ હકીકત કહી- આ સાંભળી એ ગઈ ઉડ્યા,

“હું ચાર દિવસમાં ચોરને ન પકડું તો મારે છવ આપવો.”

એમ કરી એમણે માળીને બોલાવી પૂછ્યું,

“કેમ આવ્યું હતું?”

“ના સાહેબ, મેં કેમને જોયો નથી.”

એનો અવાજ સાંભળી હું નીચે આવી. મેં માળી તરફ જોયું તો તેને શક્તિ પહોંચી મોઢું દેખાયું. મારાથી બોલી જવાયું, “ખુની, હરામખોર, તેજ ખુન કર્યું.”

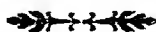
મને જોઈ તે બોંધ પર પડી ગયો ને બોલ્યો, “મને ખુન કરતાં જેણે જોયું તે દાદર પરના બાળને દુર કરો. મારો છવ જાય છે, છવ જાય છે એં એં.....એં એં દુર કરો.”

પ્રજોધયંત્ર એના પર તુટી પડ્યા, છેવટે પોલીસોએ જેમ તેમ છુટા કર્યા.

માળીએ કહ્યું,

“એ અધિયા. લાકડી ન હોત તો એમનું ખુન ન થાત-”

હવે સુધી મેં મારા સ્વપ્નની વાત કોઈને કહી નથી.

લેખક: શ્રી ૯૮ ગોમુલદાસ હારકાદાસ રાયચુરા.

પ્રકરણ પંચાવનમ્

સ્નેહપૂર્ણા કે રક્ષમણી ?

“નંદલાલ ! તારું કહેવું ખરું છે. પણ એ રક્ષમણી મારા ધરમાં ન રોકે, એવી મારી ૬૬ માન્યતા છે.” મુન્દરલાલે ચોખ્ખો ખુલાસો કર્યો.

“હું આપ મુરખી સાથે કંઈ વાતવિવાદ કરવા માંગતો નથી. માત્ર મારા ઉપર રક્ષમણીનો જે પત્ર ચાલ્યો છે એ પત્ર તરફ આપનું ધ્યાન ખેંચવા હું આગ્યો છું.” આમ કહી નંદલાલે મુન્દરલાલના હાથમાં રક્ષમણીનો પોતા પર આવેલો પત્ર મૂક્યો.

“નંદલાલે ! તુમ વાંચી સંભળાન.”

નંદલાલે મુન્દરલાલના હાથમાંથી પત્ર લઈ વાંચ્યો શરૂ કર્યો.

મહાશય નંદલાલજી !

આપની તે કવિ વસંતલાલની નૈત્રિ વિશે હું થોડું ઘણું જાણું છું તેમજ આપના અને ત્હેમના અંધુભાવ વિષે મ્હેં ઘણું ઘણું સાંભળ્યું છે. દુનિયામાં હૃદય દાસવવાતા કેકાણાં અહીં એવાં છે એવે વખતે આપના જેવા

મિત્રોની જોડી જોઈ મને જાણ આનંદ થાય છે. લોકોને ‘વસંતલાલ ને નંદલાલની નૈત્રિના વખાણ થાય છે અને ‘મિત્રો મળજો તો વસંતલાલ ને નંદલાલ જેવા મળજો’ એમ પણ મ્હેં સાંભળ્યું છે. આવા વસંતલાલના એક મિત્ર પાસે મારું હૃદય દાસવી તેનો ભાર એણે કરવામાં હું ભૂલ નથી કરતી એમ મારું માનવું છે.

નંદલાલજી ! મારી કથા આપે આપના મિત્ર પાસેથી સાંભળી હશે, કારણ કે વસંતલાલ આપનાથી કંઈ જુથુ રાગતા નહિજ હોય એમ હું ધારી લઉં છું. છતાં હું દુકંમાં જણાવું છું કે કવિ વસંતલાલને હું ચાહું છું. ત્હેમને માટે મ્હાને જીવનની કુશાલી કરવા હું તૈયાર છું. ત્હેમને માટે મ્હાને પ્રાણ પાથરવાનો વખલ આવે તો એ વખતને પણ હું વધારી લઉં. મ્હને આજે કોઈ રાગરજોન્દગી રાણી થવાનું કહે તો તે છોડી હું વરમાળ તો વસંતલાલનેજ પહેરાવું. આ મારી ભાવના મ્હેં આપને કહી.

હવે ખીજ વાત. મારું સગપણ મારા પિતાએ મારી મરજી વિરૂદ્ધ કરી નાખ્યું છે.

હું એ સગપણ તોડી નાંખવા ઇચ્છું છું અને જે યુવાન સાથે મ્હારું સગપણ થયું છે તે મની સદાયતાથી હું એ બાબતમાં શ્વેતકમંદ પણ થઈશ. આપને આટલી દુઃક દક્ષિતથી મ્હારા જીવનના એ કમનસીબ પ્રકરણની જાણ થઈ હશે. મ્હારી હવે આપને એટલીજ વિનંતી છે કે વસંતલાલ મ્હારો હાથ કબ્જ કરે તેને માટે આપે પ્રયત્નો કરવાના છે. એમના પિતાશ્રીને મ્હારા તરફથી વિનંતી કરી મ્હારી આ ઇચ્છા પાર પાડવા આપ જરૂર સદાય કરશો એવી મ્હને ખાત્રી છે. હું કંટાળેલી છું. ચારે તરફ મ્હને દુઃખ દેખાઈ રહેલું છે. દરેક રીતે સુખી હોવા છતાં મ્હને કમનસીબ સ્વપ્ન છું ને તેનું માત્ર એક જ કારણ એ કે મ્હારા પિતા મ્હારી મરજી વિરૂદ્ધ મ્હને પરણાવવા માંગે છે. નંદલાલ ! કહો, જ્યાં મ્હારું દિલ ન જાય ત્યાં હું કેવી રીતે જઈ શકું ? જ્યાં પ્રેમ ન હોય ત્યાં પ્રભુ ક્યાંથી હોય ? પ્રભુતા પ્રસન્નવર્તા-દંપતિ જગતમાં સ્વર્ગ દિવાર છે એ બાબતની તું જાણી છું. આપ સંસ્કાર માટે આટલું પુરતું છે. મ્હારી આશા આપ પુરી કરાવશો ?

મ્હેં હમણાં સાંભળ્યું છે કે વસંતલાલ રાજકોટ ચલે ત્યાંથી ગોકુલ મયુરા તરફ ગયા છે. જો તેમનું કેટલું આપણો તો હું તેમને ત્યાં પત્ર લખું. ત્યાં તેઓ શા માટે ગયા છે ? કેટલું રોકાવાના છે ? એ વિશે ખુલાસો આપશો તો આપનો જાદુ મોટો આભાર માનીશ. એટલી આપને એટલીજ વિનંતી છે કે આપ તકલીફ લાંબ મ્હને એકાદ વખતે કાંઈ જગ્યાએ મળો તો હું વધુ ખુલાસો રજૂ કરીશ.

તસ્લી માટે દામા.

લી. અબાગી,
રૂઢમણી.

પત્ર પુરો કરી નંદલાલ એ મીનીટ રૂપ

રહો. “ ક્યમ નંદલાલ ! ત્હારે હવે શું કહેવું છે ? ”

“ આ પત્ર આપને વાંચી સંભળાવ્યો, હવે આપ એ ગરીબ છોકરી પર દયા લાવો એટલીજ મ્હારી વિનંતી છે. ”

“ નંદલાલ ! એ છોકરીને મ્હેં જોઈ છે. એ મ્હને મળવા પણ આવી હતી એ મ્હેં ત્હને કહ્યું છે. છોકરી દરેક રીતે સારી છે. ચતુર છે, શાણી છે ને હુશિયાર છે. બોલવામાં ને લખવામાં બહુબલને મહાત કરી દેવં તેવી છે. પણ મ્હને ત્હનામાં ઉર્જાબળાપણ ને ઉદ્ધતા લાગે છે. વસંતને તે ચાહે છે એ વાત ખરી છે પણ મ્હારું દિલ મ્હને એ બાબતમાં એટલેજ જવાબ આપે છે કે મ્હારા ઘરમાં હું એ છોકરીને સ્થાન ન આપી શકું. વિશેષમાં મ્હારા ઉપર વસંતનો એક ખાનગી પત્ર આજેજ આવ્યો છે ને ત્હમાં એક બીજી કન્યા સાથે ગોઠવણ કરવાની. તેણે મ્હારી પાસે માંગણી કરી છે. હું માનું છું કે ત્હારા ઉપર પણ એ વિષયમાં કામગીરી હોવો જોઈએ. હું મ્હારી પાસે એ વાત કરતો નથી. મિત્રની વાત ગુપ્ત રાખવાનો ત્હારો મિત્રધર્મ પ્રશંસાને પાત્ર છે. પણ આ બાબતમાં આપણે ખુલાસાથી વાત કરવાની જરૂર છે. ” સુન્દરલાલે નંદલાલના ચહેરાપર થતા ફેરફારો વાંચ્યા.

“ હાથ ! મ્હારા ઉપર પણ વસંતનો કામગી છે અને આપ કહો છો એ બાબત તેણે મ્હને લખી છે. ” સુન્દરલાલની તેજ પ્રભામાં નંદલાલ અંજળો.

“ એ છોકરીનું નામ સ્નેહપૂર્ણા કેમ ? ”

“ હા. ”

“ બોલ નંદલાલ ! ત્હારા મિત્રને ત્હારે સ્નેહપૂર્ણા પરણાવવી છે કે રૂઢમણી ? ”

સુન્દરલાલે વાતચીતમાં નંદલાલને જતાની આપ્યું કે રૂઢમણીને તો કાંઈ કાંઈ પણ પોતાના ધૂતને માટે તે પસંદ કરી શકે નહિ.

રક્ષમણી ને સ્નેહપૂર્ણા એ બંનેની સરખામણી કરતાં સુન્દરલાલે સ્નેહપૂર્ણાને વધારે પસંદગી આપી એટલુંજ નહિ પણ કદાચ સ્નેહપૂર્ણા સાથે સગપણની ગોઠવણ ન થાય તો પણ રક્ષમણી તો નહિંજ. સુન્દરલાલનો આ દંડ નિશ્ચય હતો.

“આપ સ્નેહપૂર્ણાને જોયા વિના આપની સંમતિ આપો છો?” નંદલાલે સુન્દરલાલે વિનયથી પૂછ્યું.

“જરૂર. મહેં એ કન્યાને માટે બહુ સારી હકીકતો સાંભળેલી છે એટલુંજ નહિં પણ એ કુટુંબની ખાનદાનીથી હું માહિતગાર છું. વસંતને જો એ કન્યા પસંદ હોય તો મ્હારો એ બાબતમાં સંપૂર્ણ ટેકો છે.”

“વસંતને તો રક્ષમણી પણ પસંદ છે તેનું કેમ?” ગમરાતાં ગમરાતાં પણ હિંમતથી નંદલાલ સુન્દરલાલની સલામતે જોઈ રહ્યો.

“એ પસંદગીમાં કંઈ ઉતાવળ છે, કંઈ જુવાનીનું તોફાન છે. એ પ્રથમ દર્શનનો સ્નેહ નહિં પણ મોહ છે. એ મોહ લાંબો વખત ટપી શકતો નથી. એ મોહનાં પુતળાં માત્ર યોરો વખત સંસારને આંગણે નૃત્ય કરી પાછા ચાકી જાય છે. એ મોહને જેટલા લોકો સ્નેહ તરીકે ગણે છે તેટલાંજો પસ્તાયાં છે-વસ્તાય છે.

નવલકથામાં રોમીઓ જુલીઅટ, ફરહાદ શીરીન, મંજુન લયલા ને દુષ્યંત શકુંતલાની હકીકતો વાંચી યુવાનો ને યુવતીઓ ધણે ભાગે મગજપરનો કાશુ ખોદ નાખે છે. નાટકોમાં પ્રિયતમ ને પ્રિયતમાના પ્રસંગોમા જનસમાજ દિવાનો થઈ જાય છે. પ્રસંગ આવતાં એ દિવાનાપણું એવી ખરાબ સ્થિતિમાં આપણને લાવી મુકે છે કે જેનાં પરિણામે અનેકની જીંદગી રદ બાતલ કરી નાંખી છે. નંદલાલ ! મહેં મ્હારી જુવાનીમાં આવા પ્રસંગો જોયા છે. ત્હમારા જેવા યુવાનો માટે મ્હારા અનુભવો ઉપ-

યોગી છે. આપણામાં જે જે પશ્ચિમની ભાવનાઓ ઝોતઝોત થતી જાય છે તેમાં ત્યાંના લગ્નની ભાવના આપણાં સંસારને માટે તદ્દન નાલાયક છે. ક્યાં આપણી પ્રાચીન લગ્નની-આત્મલગ્નની ઉચ્ચ ભાવના ને ક્યાં એમનાં સંસારમાં વ્યાપારના મોહ સમાનની એ લગ્ન ભાવના. એ ટાપટીપ, એ વિવિધ તરેહના આકર્ષક શરીરના શણગારોએ ખીજાને આંજી નાખે તેવી છે. મધુર લાગતી બોલવાની ઢબજબ, એ શરીરના ભાગો તરફ દોડા. એવાય તેવો નમ્ર પોશાક, એટ્ટા સાથે અનેક યુવાનો તરફ દેંકાતાં એ કટાક્ષોથી પ્રભુ અમ્હારા સંસારને બચાવો ! નંદલાલ પશ્ચિમમાંથી આપણે બહુ બહુ શિખવાતું છે. અને ધણે-દેંકી દેવાતું છે. પણ ખાતર કરીને ત્યાંની ઉપરની ભાવનાથી પ્રભુ આપણને દુર રાખે. જે સંસારમાં લગ્ન એ, ધમરી હકક છે, એમ માનીયે છીએ, એજ સંસારમાં જીવન કિતમ છે. જ્યાં લગ્ન એટલે માત્ર ગમે ત્યારે તોડી શકાય તેવો મોહ છે, ત્યાં લગ્નની બાબતનું નામનિશાન પણ નથી હોતું. આપણા યુવાનો આ ભાવના સ્વમજે ને માત્ર ઉપરના દેખાવથી ન અંજતો ખરો સ્નેહ સમજતાં શિખે તો પછી મ્હારા જેવા પિતાઓને આવાં લાંબા ભાવણુ આપવા નહીં પડે. રક્ષમણી બધી રીતે સારી છે જતાંયે હું ત્હને માટે શા માટે ના પાડું છું ? ત્હનાંમાં પ્રાચીન પવિત્ર આર્થ સંસ્કૃતિ નથી એમ હું કહેતો નથી પણ તે પશ્ચિમના રંગે રંગાયેલી છે. અંદ્રપ્રકાશને ત્હેણે લખેલા કાંગળનો ત્હેનો જવાબ વાંચતાં મ્હને ખેદ થયો છે. એ છોકરીમાંથી જો પશ્ચિમનો રંગ ઉડી જાય તો તે એક ઉમદા કન્યા રત્ન છે. પણ મ્હારી જુદી મ્હને કહે છે કે એ છોકરીમાંથી પશ્ચિમની ભાવના નિકળી શકશે નહિં. નંદલાલ ! મારે હજી આ પત્રનો વિચારવાના છે. જે વાત

મ્હારે વસંતને કહેવી જોઈએ તે આજે પ્રસંગ આવતાં મ્હેં ત્હને કહી છે. સંભાળજે, યાદ રાખજે ને પ્રથમ દર્શનના મોહમાંથી બચવા તું પ્રયત્ન કરજે. જુલીયટ કે શીરીન, લયલા કે શકુંતલાને બૂલી જઈ એક સરળ હૃદયની ધર્માચરિણી, પતિને પ્રેમુ માનનારી, સાદી ગુજરાતણીને દ્રષ્ટિ સમક્ષ રાખી ત્હારું બવિધ્ય ધરજે. અગ્રેજી બણેલી છે કે નહિ ? જન-મંડળમાં મ્હારા નામને શોભાવી શકશે કે

નહિ ? છેલ્લામાં છેલ્લી દમનાં કપડાં પહેરતાં આવડે છે કે નહિ ? નાટક ને સીનેમાનો શોખ-ધરાવે છે કે નહિ ? અગ્રેજી રહેણી-કરણી ને રીતબાત ત્હને આવડે છે કે નહિ ? એવા પ્રશ્નો પુછવાને બદલે તે એક ઉત્તમ ગૃહિણી થઈ શકશે કે નહિ ? એ પ્રશ્ન પહેલો પુછી પછી આગળ વધજે. હું આ ન્યાયે શરી ત્હને પ્રશ્ન પુછું છું કે ત્હારા મિત્રને ત્હારે રક્મણી પરણાવવી છે કે સ્નેહપૂર્ણા ? ”

પ્રકરણ છપનમું.

સાદી ગુજરાતણ કેવી હોય !

નંદલાલને સંજોધી સુન્દરલાલે જે ઉપદેશ આપ્યા તેથી નંદલાલમાં કંઈ નવીજ બાવના જાગત થઈ. નંદલાલે જતી શકે તેટલા વિનયથી રક્મણી વિશે સુન્દરલાલ સાથે વાદ-વિવાદ કર્યો પણ આખરે સુન્દરલાલ પોતાના વિચારમાં દૃઢ દેખાયો. સુન્દરલાલે રક્મણી અને સ્નેહપૂર્ણાની સરખામણી કરી નંદલાલને ખાત્રી કરી આખી કે પોતાની પુત્રવધૂ તરીકે રક્મણી કરતાં સ્નેહપૂર્ણાજ વધારે લાયક છે.

સુન્દરલાલ પાસેથી ઉઠી પોતાના ગૃહ તરફ જતા નંદલાલ ઉઠ્યો ત્યારે ત્હના મગજમાં એજ વિચારોએ સામ્રાજ્ય જમાવ્યું કે જ્યાં સુન્દરલાલે ત્હને સીધો ઉપદેશ આપ્યો હતો. “ સંભાળજે, યાદ રાખજે ને પ્રથમ દર્શનના મોહમાંથી બચવા તું પ્રયત્ન કરજે. જુલીયટ કે શીરીન, લયલા કે શકુંતલાને બૂલી જઈ એક સરળ હૃદયની, ધર્માચરિણી, પતિને પ્રેમુ માનનારી સાદી ગુજરાતણીને દ્રષ્ટિ સમક્ષ રાખી ત્હારું બવિધ્ય ધરજે. ” આ વાક્યોના રણકાર હજુ તેને સંભળાઈ રહ્યા

હતા. સાદી ગુજરાતણ એ શબ્દોમાં લેણે કંઈ ઓર બાવના બેઠ. સુન્દરલાલના અનુભવોનો સરવાળો હિંદુ સંસારમાં સાદી ગુજરાતણી બેવાનો હોય એમ ત્હને લાગ્યું. આ સાદી ગુજરાતણ તે ગામડાની અબણ, અજ્ઞાન ને જ્ઞેને દુનિયાનું કંઈ જાન ન હોય તેવી કેઈ ગામડીયણ કે ? આ સાદી ગુજરાતણ તે જ્ઞેને કંઈ વાંચતાં લખતાં ન આવડતું હોય, જ્ઞેને સમાજના વિવેકનું કંઈ જાન ન હોય, જ્ઞેને સ્વચ્છતા ને સુન્દરતાના નિયમોનું સ્વપ્નમાં પણ દર્શન ન થયું હોય તે કે ? જ્ઞેને લગ્ન એટલે માત્ર, સાસરે જવું, ધણી, નેદ નેદાણી, દેર દેરાણી, સાસુ સસરા સાથે લડવું, બહુ તો સારાં કપડાં પહેરવાં, દાગીના પહેરવા, ખાણું ને પછી મરી જવું એમાંજ જે જીવનનો ઉપયોગ માનનારી એ કે ? જ્ઞેને જગતની પ્રગતિનું જાન ન હોય, જ્ઞેને મનુષ્યજીવનની મીઠાશની કંઈ ખબર ન હોય, જે માત્ર સંચાતી મારક જીવન પુરું કરતી હોય તે કે ? આ બધા પ્રશ્નો ત્હના મગજમાં યોગાયા. હુદાર જેમ હોખડેને ગરમ કરી રીપી રીપીને પોતાને ફાવે તેવા ધાટ ધડે તે

પ્રમાણે સાદી શુભરાતણુ એ રાખેને ટીપી ટીપી પોતાને ફાવે તેવા અર્થો કરી નંદલાલ પંચવત ચાલતો હતો. વારેવારે તે મનમાં ને મનમાં લવતો હતો કે સાદી શુભરાતણુ ને કેન્સી શુભરાતણુ એ બે જાતમાં ફરક શું ? ચોળી, ચણીયો ને સાળુ ઓઢનારીજ સાદી શુભરાતણુ કહેવાય ને છેલામાં છેડી ટબનું પોલકું, ઝાલર મુકેસો કેન્સી ચણીયો ને પાતળામાં પાતળી સાડી ઓઢનારી કેન્સી શુભરાતણુ કહેવાય ? માથામાં માત્ર ધુપેલ કે કોપરેલ તેજ નાંખી બરાબર વયમાં સેથો પાંડનારજ સાદી શુભરાતણુ કહેવાય અને માથાને 'સુરંગી તેલ, હેરહુશ તથા બીજાં' વિવિધ સાધનોથી બહેકતું કરી, વાંકે સેથો પાડી, બાલનાં ઝુલકાંથી આકર્ષક ચહેરે બનાવનાર કેન્સી શુભરાતણુ કહેવાય કે ? માત્ર રસોડામાં રાતઢિન સુકો કુંકનારી સાદી શુભરાતણુ અને બટ પાસે રસોઇ કરાવી જમનારી કેન્સી શુભરાતણુ કહેવાય કે ? ઉંદરના દર જેવા અધારા ઘરમાં નજરકેદની માફક રહેનાર સાદી શુભરાતણુ અને છુટ હવામાં ફરી તાજી હવાને લાભ લેનાર કેન્સી શુભરાતણુ કહેવાય કે ? ? રડવા કુટવામાં હુશિયાર હોય અને કુટુંબમાં કોઇ મરણુ થતાં કુટુંબ કાપી તરીકે રાજઆ લેવરાવનાર સાદી શુભરાતણુ અને મરી જતાં મોટરમાં બેસી મમાદેવીએ ન્હાવાં જનાર કેન્સી શુભરાતણુ કહેવાય કે ? ? આ વિચારોની ગમમથલ નંદલાલના મગજમાં એટલી ઝડપથી આવતી હતી કે સમુદ્રમાં હુખતો માણસ બચવા માટે આંકાં અવળાં જેમ શંશ મારે તેમ તેણે વિચાર સાગરમાં કાંચા માર્યાં. તે વિચાર સાગરમાં હૂંકા માખતો હતો તેટલામાં સ્કામેથી એક સ્ત્રીએ અવાજ કર્યો. " મી. નંદલાલ જરા ઉભા રહેસો કે ? "

નંદલાલ આ અવાજથી થોભ્યો. અવાજ

કનાર સ્ત્રીને હેણે ઓળખી નહિં તેથી તે બાષ કોષ ખીજ નંદલાલ નામના ગૃહસ્થને બોલાવતી હશે એ વિચારે તે સહેજ આગળ ચાલ્યો, તેટલામાં તે સ્ત્રીએ ફરીથી નંદલાલને બોલાવ્યો.

" જરા ઉભા રહો, મી. નંદલાલ, જવાની બહુ ઉતાવળ છે કે ? "

હવે નંદલાલ ઉભો રહ્યો. તે સ્ત્રી તેની નજદિકે આવી હસતી હસતી ઉભી રહી.

" કયમ ઓળખો છો કે ? "

નંદલાલને થોડોજ વખત વિચાર કરવો પડ્યો.

" ત્હમે સુશિલા કે ? " નંદલાલે પૂછ્યું.

તેણે સુશિલાને હવે બરાબર ઓળખી. વસંતની સાથે કેલેજમાં હેણે ત્હને ઘણી વખત જોયું હતી. પણ તે દિવસની સુશિલા ને આજની સુશિલામાં ત્હને ધણે ફેર લાગ્યો.

" વસંતલાલ હમણાં ક્યાં છે ? " સુશિલાએ પહેલો પ્રશ્ન કર્યો.

" ગોઠુજ મથુરાની યાત્રામાં એ કવિરાજ હમણાં એક યાત્રી બન્યા છે. " નંદલાલે સહેજ હસતાં હસતાં ઉત્તર આપ્યો.

" જરા મ્હારી સાથે આવશો કે ? આ સ્કામેનાં મકાનમાંજ મ્હારો ઉતારો છે. મ્હારે કેટલીક વાતો ત્હમારી સાથે કરવી છે. " નંદલાલને પોતાની આંગળીથી ધર બતાવતી સુશિલા એ માગણી કરી.

હુરત તે બન્ને તે ધર તરફ વળ્યાં. બીજે માણે એક ચોરડામાં નંદલાલને સુશિલા દાખલ થયાં.

" કયમ સુશિલા બ્હેન મોડાં ? "

" પ્રોફેસર કે જે કંઈ કામમાં રોકાયેલા હતા તેથી મ્હને પણ તેમને મળતાં જરા વાર ગયું "

“હવે તો જરા વિશ્રાંતિ લ્યો. આખો દિવસ કામ, કામ ને કામ ! જાહેર જીવનમાં પણ તબિયત તો સંભાળવી જોઈએ.”

“કાન્તા બહેન ! મહેને તો એમ લાગે છે કે જેમ હું વધારે આ બાબતમાં રસ લઈ કામ કરું છું તેમ તેમ મ્હારી તબિયત વધારે સારી રહે છે”

નંદલાલ આ ટુંટી વાતચીત સાંભળી સ્થૂમજ્યો કે સુશિલા કંઈ જાહેર જીવનમાં સારો ભાગ લેય છે.

થોડી વારમાં તો બીજી ત્રણ ચાર સ્ત્રીઓ ત્યાં આવી પહોંચી. સર્વેએ સુશિલાને બહુ માનથી નમસ્કાર કર્યા.

“અમને તો આ બાઈની ઓળખાણ કરાવો ?” કાન્તાએ સુશિલા પાસે માંગણી કરી.

નંદલાલ આ મહિલામંડળ આગળ સહજ ચુંબાયક્ષો દેખાયા.

“ગઈ કાલે મહે ત્હને ‘નૂતન ગુજરાત’ નામનું કાવ્ય બતાવ્યું તે કવિના એ પરમ મિત્ર છે.”

“સારું તો કવિના મિત્ર પણ કવિ હોવા જોઈએ.” કાન્તાએ નંદલાલ તરફ જોયું.

પોતે આ સ્ત્રીઓથી મહાત થાય છે એમ નંદલાલને લાવના થઈ. તેણે સઘળી હિમ્મત એકઠી કરી કહ્યું :

“એવો કંઈ ખાસ નિયમ નથી કે કવિના મિત્ર કવિજ હોવો જોઈએ !”

આમ વાતો કરે છેલાં બીજા ઝંઝારમાંથી હુધના પ્યાલાઓ આવ્યા. નંદલાલને એક પ્યાલો આપતાં આપતાં ટકોર કરી :

“નંદલાલજી ! બનાવો દુધ ઉપર એક કવિતા !”

“વસંત હોય તો જરૂર બનાવે.” નંદલાલ હંસી પડ્યો.

દુધ પીતાં પીતાં સુશિલાએ નંદલાલની સાથે કાન્તાની ઓળખાણ કરાવી.

“નંદલાલજી ! મહે ત્હમરી ઓળખાણ તો કરાવી પણ ત્હમે જાહેને ત્યાં જોડા છો. ત્હમની ઓળખાણ કરાવવાની રહી ગઈ. આ અમ્હારાં કાન્તા બહેન બહુ સંસ્કારી છે. ત્હમના પતિની જાહેરાતની મ્હોટી ટુકાનો છે છતાં તેઓ પોતાના અંગ ઉપર કંઈપણ અલંકાર પહેરતાં નથી. સંગીત ને સાહિત્યનાં રસિયા છે, દેશસેવાનાં ઉપાસક છે, સાદાઈ ને સરળતા સેવી રહ્યાં છે. પ્રભુએ ઘણું દ્રવ્ય આપ્યા છતાં બહુજ નરમાશથી રહે છે. આડોસી પાડોસી, કુટુંબ ને મિત્રોમાં હમેશાં સંપૂર્ણ સ્નેહભાવ રાખે છે. બની શકે તેટલી છૂપી રીતે દેશસેવાના કાર્યમાં પોતાનો ઉદાર હાથ લખાવે છે. ગરીબ ને તવંગરનો બેદ જૂલી સર્વપર સમાન દૃષ્ટિ રાખે છે. આ બીજી સર્વ બહેનાનાં ત્હેણે જીવન મુધાર્યાં છે. આ બીજી બહેનો પણ પૈસે ટકે સુખી છે છતાં સાદાઈથી જીવન ગાળે છે. આ દેશન ને મોહના જમાનામાંથી બચી સાદું જીવન કેવી રીતે ગુજારવું તે માટે આ સર્વ બહેનો હમેશાં સાવધ રહે છે. અહિં તેઓએ એક ન્હાતું સરખું મંડળ રાખ્યું છે જેમાં જીવનને સાદું ને સરળ બનાવવું એ તેની મુખ્ય નેમ છે. હું સુખઈ આપું છું ત્યારે અહિંન ઉતરું છું. આ સર્વ બહેનો મ્હારા ઉપર બહુ સદ્ભાવ રાખે છે.” સુશિલાએ સર્વની ઓળખાણ આપી.

“બાઈ ! એ બધો સુશિક્ષા બહેનનો પ્રતાપ છે. અમ્હે તો રસ્તો બુલેલાં મુસાફરો હતાં તેમાં પ્રભુએ અમને સહાય કરી અને સુશિક્ષા બહેન જેવો ભોમિજો મોકલી આપ્યો. જ્હેણે અમને સીધે રસ્તે ચડાવ્યાં. આજકાલનું જરવાળ, તોજહું, અભિમાની, ગોહથી જરૂર અને ધર્મી જીવન એમની કૃપાથી

પ્રમાણે સાદી ગુજરાતણ એ શબ્દોને ટીપી ટીપી પોતાને ફાવે તેવા અર્થો કરી નંદલાલ વચ્ચત ચાલતો હતો. વારંવાર તે મનમાં ને મનમાં લવતો હતો કે સાદી ગુજરાતણ ને કેન્સી ગુજરાતણ એ બે જાતમાં ફરક શું ? ચોળા, ચણીયો ને સાણુ જોદનારીજ સાદી ગુજરાતણ કહેવાય ને છેલામાં છેડી ટળનું પોલકું, ઝાલર મુકેલો કેન્સી ચણીયો ને પાતળામાં પાતળી સાદી જોદનારી કેન્સી ગુજરાતણ કહેવાય ? માથામાં માત્ર ધુપેલ કે કોપરેલ તેજ નાંખી બરાબર વચમાં સેથો પાડનારજ સાદી ગુજરાતણ કહેવાય અને માથેને 'સુરંગી તેજ, હેરકુશ તથા બીજાં' વિવિધ સાધનોથી બહેકનું કરી, વાંકો સેથો પાડી, બાલના જૂલશથી આકર્ષક ચહેરો બનાવનાર કેન્સી ગુજરાતણ કહેવાય કે ? માત્ર રસોડામાં રાતદિન ચુરો છુંકનારી સાદી ગુજરાતણ અને ભટ પાસે રસોડા કરાવી જમનારી કેન્સી ગુજરાતણ કહેવાય કે ? ઉંદરના દર જેવા અધારા ઘરમાં તળરકેદની મારક રહેનાર સાદી ગુજરાતણ અને છુટ હવામાં ફરી તાજી હવાનો લાભ લેનાર કેન્સી ગુજરાતણ કહેવાય કે ? ? રૂપા કુટંગમાં હુશિયાર હોય અને કુટંગમાં કોઈ મરણુ યતાં કુટંગ કાઢી તરીકે રાજીઆ લેવરાવનાર સાદી ગુજરાતણ અને મરી જતા જોટરમાં ખેસી મમલિયો ન્હાવાં જનાર કેન્સી ગુજરાતણ કહેવાય કે ? ? આ વિચારોની મગમચલ નંદલાલના મગજમાં એટલી ગડપથી ચાલતી હતી કે સમુદ્રમાં ડુબતો માણસ બચવા માટે આડાં અવળાં જેમ શંશા મારે તેમ તેણે વિચાર સાગરમાં ધોંશાં માર્યાં. તે વિચાર સાગરમાં ડુબકાં મારતો હતો તેટલામાં સ્હામેથી એક સ્ત્રીએ અવાજ કર્યો. "મી. નંદલાલ જરા ઉઠના રહેશો કે ?"

નંદલાલ આ અવાજથી યોગ્યો. અવાજ

કરનાર સ્ત્રીને તેણે જોળખી નહિં તેથી તે જાણ કોઈ ખીજ નંદલાલ નામના ગૃહસ્થને જોલાવતી હશે એ વિચારે તે સહેજ આંગળ ચાલ્યો, તેટલામાં તે સ્ત્રીએ ફરીથી નંદલાલને જોડાડ્યો.

"જરા ઉઠા રહો, મી. નંદલાલ, જવાની બહુ ઉતાવળ છે કે ?"

હવે નંદલાલ ઉભો રહ્યો. તે સ્ત્રી તેની નજદિક આવી હસતી હસતી ઉભી રહી.

"ક્યમ જોળખો છો કે ?"

નંદલાલને ઘોડોજ વખત વિચાર કરવો પડ્યો.

"ત્હમે સુશિલા કે ?" નંદલાલે પૂછ્યું.

તેણે સુશિલાને હવે બરાબર જોળખી. વસંતની સાથે-કેલેજમાં તેણે તેને ધણી વખત જોઈ હતી. પણ તે દિવસની સુશિલા ને આજની સુશિલામાં તેને ઘણો ફેર લાગ્યો.

"વસંતલાલ હમણું ક્યાં છે ?" સુશિલાએ પહેલો પ્રશ્ન કર્યો.

"જોકણ મથુરાની યાત્રામાં એ કવિરાજ હમણું એક પાત્રી બન્યા છે." નંદલાલે સદજ હસતાં હસતાં ઉત્તર આપ્યો.

"જરા મ્હારી સાથે આવશો કે ? આ સ્હામેના મકાનમાંજ મ્હારો ઉતારો છે. મ્હારે કેટલીક વાતો ત્હમારી સાથે કરવી છે." નંદલાલને પોતાની આંગળાથી ધર બતાવતી સુશિલાએ માગણી કરી.

તુરત-તે બન્ને તે ઘર તરફ વળ્યાં.

ખીજ માથે એક જોરડામાં નંદલાલને સુશિલા દાખલ થયાં.

"ક્યમ સુશિલા બ્હેન મોડાં ?"

"પ્રોફેસર કે જે કંઈ કામમાં રોકાયલા હતા તેથી મ્હને પણ તેમને મળતાં જરા વાર થઈ."

અમ્હે તબ્બા પ્રવલ્ન કર્યો છે. જેમ બને તેમ
સાદું ને સરળ જીવન શુભરવામાં સ્ત્રી જીવનની
શોભા છે એ એમનું શિક્ષણ અમને બહુ પ્રિય
ત્રાણ છે. જે માનો તો હું પોતે બહુ ખર્ચાળ
તે જીતાંજીતું. જીવન ગાળતી હતી. મ્હારું પિયર
પૈસાવાળું હોવાથી નાનપણથી મ્હે પહેરવા
ઓઢવામાં સહુથી વધારે સારી દેખાવા બહુ
પૈસા ખર્ચ્યા. અહિં આવ્યા પછી પણ
સહુનીદેવી પ્રસન્ન. મ્હે દાપટીપ ને પોશાકમાં
ખર્ચ કરવામાં કંઈ બાકી રાખી નથી. આખો
દિવસ જીવનનો કેવો ઉપયોગ થાય છે તેનો
હિસાબ મ્હે કોઈ દિવસ રાખ્યો નહોતો; પણ
રોજ નાટક, સીનેમા કે પાર્ટીઓ તો ખરીબર.
અમુક શેકાણીએ પોલકાં છેલ્લામાં છેલ્લી ટબનાં
શિવરાત્ર્યાં હોય તો મ્હારે ત્યાં પણ તેવાં
આવવાનું જોઈએ. અમુક બાકતી સાડી બહુ

આકર્ષક હોય તો તેનાથી વધારે આકર્ષક સાડી
મ્હારે હોતીજ નોઈએ. અમુક શેકાણી મીઠાછ
છે, અમુક તો અક્કલ વગરની છે, અમુકને
તો એનો ચતિ બોલાવતો પણ નથી, અમુકને
પૈસો ઘણો છે, પણ છોકરાં નથી, અમુક તો
નકામી નકામી અભિમાન કરે છે બાકી તેને
ત્યાં તો પોલપોલ છે, અમુક ફાંકડાં કપડાં
પહેરી શરે છે પણ વાતમાં કંઈ માલ નથી,
એવી પારકી પીકા ને પારકી કુચલીમાં હું
પહેલાં આનંદ લેતી પણ પ્રભુ પાધરા એટલે
શુશિલા બ્હેને મ્હને સુધારી. ખરેખર બાધ !
માનતા હોય તો માનજે પણ ખરું સ્ત્રીજીવન
શું છે તેનું બહુ ભાન મ્હને શુશિલા બ્હેનેજ
કરાવ્યું છે.” કાન્તાને છેલ્લા શબ્દો બોલતી
વખતે આંખમાં ઉપકારનાં આંસુ આવ્યાં.
(અપ્સર)

પ્રવલ્નના નાણાંનો સુમારો:

હિંદના વાયસરાયને ૧૪ અંગરક્ષકો છે. એ અંગરક્ષકોની સુસાધરીનો ખર્ચ દર વર્ષે
૧. ૨,૨૭,૪૦૦ થાય છે. લોર્ડ રીડીંગ વચમાં ઇંગ્લેન્ડની સુસાધરી કરી આવ્યા તેનો ખર્ચ
૨. ૧૪,૦૦૦ થયો હતો.

x

x

x

કાસમીર-નરેશ સર હરિસિંહ પોતાના રાજ્યારોહણ પ્રસંગે નાચ ગાનમાં રૂપીઆ એક
લાખ ખર્ચ્યાનું કહેવાય છે.

x

x

x

પતિ: (પત્નીને) આપણી આ વાત તારા ગુપ્ત રહેવી જોઈએ. વાત બહાર જાય તો
હું બહુ નાક જાય ?

પત્ની: બરાબર છે. હું જેમને જેમને એ વાત કહું છું તેમને મારાને એમજ
કહું છું !

લુગડાં ધોવા વિષે.

[૨]

લુગડાં ધોવામાં વપરાતી ચીજો.

૧. વોશીંગ સોડા: તેનો ઉપયોગ:

ક. પાણીનું આકરાપણું દૂર કરવા માટે.

ખ. કપડાંની ચીકણ કાઢવા માટે.

ગ. ધોવાના લુગડામાંથી ડાઘા કાઢવા માટે જો તેજબ વાપર્યો હોય તો તે તેજબની ખરાબ અસર દૂર કરવા માટે.

ઘ. લુગડાંના ડાઘા કાઢવા.

તે સોડા પારદર્શક રંગનો સફેદ બૂકો છે. સ્વાદે ખારો લાગે છે ને તેની વાસ બીલકુલ હોતી નથી.

તેજબની અસર કાઢવા માટે ધોવાના એક વાસણમાં થોડો સોડા લઈ તેના ઉપર થોડું ઠંડું પાણી લઈ જો લુગડાં ધોવામાં તેજબ વાપર્યો હોય તે લુગડાં તે સોડાવાળા પાણીમાં ખંગાળવા.

સોડા ઘરમાં ભરી રાખવા માટે બધુચની જરૂરીઓ વાપરવી ને તે ભર્યા પછી જરૂરીઓ ઉપર તેના નામની ચીટી કરીને ચોડવી.

૨. સાણખાર (Soda Ash).

આ પણ વાસ વગરનો નરમ સફેદ બૂકો છે. એ બૂકાને હાથમાં દબાવ્યાથી ગોળો વાળો રાકાતો નથી. એ બૂકો એવો છે કે જે જ્વાળામય ભેગવાળો જાણીયા વગર દવાની બીનાચ ચુસી લઈ શકે છે.

તેનો ઉપયોગ:

લુગડાં ધોવામાં તેનો ઉપયોગ પાણીનું આકરાપણું દૂર કરવામાં વપરાય છે. અને કોઈ કોઈ સ્થળે તો તે ન્હાવામાં વપરાય છે.

૩. મીઠું.

તે ખાણમાંથી કે ખારા પાણીમાંથી મેળવી રાકાય છે.

તેના ઉપયોગ:

ક. રંગીન લુગડાં ધોવામાં વપરાય છે. કારણ કે તે નાખ્યાથી લુગડાંનો રંગ નીકળતો નથી.

ખ. રમાસો વગેરે પલાળી રાખવા.

ગ. લુગડાં ઉપર કોઈ રજના ડાઘા પડ્યા હોય તો તે કાઢતાં પહેલાં ડાઘા ઉપર ઘસવા માટે મીઠું વપરાય છે.

ઘ. લુગડાં ધોવાના નસતના વાસણો સાજ કરતી વખતે સરકા સાથે મીઠું ભેળવવામાં આવે છે, જેથી તે વાસણોનો બધો મેલ તથા ચિકણ સહેલાઈથી નીકળી જાય છે.

૪ સ્પીરીટ ઓફ એમોનીઆ.

તે રંગ વગરનો પ્રખર વાસવાળો ગેસ છે. તેના ઉપયોગ:

ક. પાણીનું આકરાપણું દૂર કરવા માટે.

ખ. ચીકાશ કાઢવા માટે.

ગ. કાળા કપડાં ધોતી વખતે તે બહુ ઉપયોગી છે. કારણ કે કાળાં લુગડાં ધોવાના પાણીમાં તે (સ્પીરીટ ઓફ એમોનીયા) નાંખ્યું હોય તો તે લુગડાંનો રંગ બીલકુલ જતો નથી ને તે કપડાંને નવા જેવું કરે છે.

ઘ. ડાઘા કાઢવા માટે.

સ્પીરીટ ઓફ એમોનીયા ઘરમાં રાખવા માટે રબરના છુચની કાચની બરછીમાં રાખવું ને ઠંડકવાળી જગ્યાએ રાખવું.

૫ (બોરેક્સ) ટંકણુખાર

તે ટીમેટ, પેશ, ચિલિ, કેલીફોર્નિયા વગેરે

દેશોમાંથી મળે છે. કાંઈ વસ્તુ ઉપર ખાર લાગ્યો હોય ને તે ખાર જેવો દેખાય, તેવો જ ટંકણુખાર પણ રંગ વગરનો પાસાવાળો પદાર્થ હોય છે, કે સફેદ ભૂકાના સ્વરૂપમાં હોય છે. તે પાણીમાં ઓગળી જાય છે ને થોડા પ્રમાણમાં કાઢવાણુ અટકાવે તેવો પદાર્થ છે. તેના ઉપયોગ:

ક. પાણીનું આકરાપણું કાઢવા માટે.

ખ. ડાઘા કાઢવા માટે.

ગ. લુગડાંની સફેદાઈ લાવવા માટે.

ઘ. લુગડાંને અક્રૂર બનાવવા માટે.

ડ. લુગડાંનો ચળકાટ લાવવા માટે.

ટંકણુખાર ઘરમાં ભરવો હોય તો બંધ બરછીમાં રાખવો.

સીનેમાંના નટ-નટીઓની કમાણી.

સીનેમાંના તખ્તા ઉપર અભિનય કરનાર પ્રસિદ્ધ નટ ચાર્લી ચેપ્લીન હનિયાનો મોટામાં મોટો પગારદાર છે. તે વર્ષે ૧૦ થી ૧૫ લાખનો દરમાયો મેળવે છે. એક પ્રખ્યાત કેળવણી-કારે કહ્યું છે કે, બાળકને તેના જીવનવિકાસમાં અને શિક્ષણમાં જેટલો ઉપકાર અને ઉપયોગ શેક્સપીયર અને શેરીડનનો છે, તેનાથી વધારે ચાર્લી ચેપ્લીન અને માર્ક ટ્વેઇનનો છે.

અમેરિકાનો ટાલમેન્ટ અઠવાડિયે ૩૦ હજાર અને ડોસ્ટન અયનાડિયે ૨૨ હજાર મહેનતાણું મેળવે છે. અમેરિકાનો બાળક જેટ્ટી કુગન જેટલો પગાર મેળવે છે કે તે દશ વર્ષનો યશો ત્યાં તો તેની પાસે ૩૪ લાખની પૂંજ થઈ હશે.

પેલી ફ્રેન્ચ નદી ૫૦ લાખનું ઝવેરાત પહેરી જ્યારે મીનીટ માટે તખ્તા ઉપર આવે છે ત્યારે તો અમેરિકાની પરાકાષ્ટા આવે છે. સેકડના ૧૫૦ ડોલર મેળવનારી નટીઓને અમેરિકા શોભાવે છે કે અમેરિકાને તેઓ શોભાવે છે?

અંગ ઉપર આબુપણની જન્મ મહેરેલા સુશમશ્રાવક વડે ૪૦ માઇલ દૂર બેકેલ વાયોલીનના ઊંચણદારના સૂરતાલને સાંભળતી, તાલમાં તાલ દેતી, અવરોહ અને આરોહના ૪૦ માઇલ દૂરના ઇયરના તારે નાયતી નાપિકાઓ પણ અમેરિકાનેજ પાલવે. અમેરિકા તેમના ઉપર આજે મુગ્ધ છે. અમેરિકાનાં નખરાં તો ચોર છે.

એડેલીના પેટીને ઓપેરા હાઉસમાં ગાવા માટે એક જલસાના ૧૮ હજાર ૬ મળ્યા હતા. તેણે વર્ષે સાડા દશ લાખ ગાઇ ગાઇને ગયાન્યા હતા. પેટીને ન્યુ ઓર્લીઅન્સમાં એક બન્ધ પ્રસંગે ૧ મીનીટના ૮૦૦ લેખે શી સુકવાઇ હતી.

કુતરા, વર, રીંછ, હાથી, થોડા, ચાંચડ અને ગધમાખીઓને પણ સીનેમા સ્ટાર તરીકે કેળવ્યાં છે. તેમને વધુમાં વધુ દોઢ દોઢ હજારની આવાડીક શી મળે છે.

ઈનામી ઉપાણું.

સંપાદિતા: ઇહેન ગ્રેમસીલા ઇહેતા, બી. એસસી.

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦
૨૧	૨૨	૨૩	૨૪	૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯	૩૦
૩૧	૩૨	૩૩	૩૪	૩૫	૩૬	૩૭	૩૮	૩૯	૪૦
૪૧	૪૨	૪૩	૪૪	૪૫	૪૬	૪૭	૪૮	૪૯	૫૦
૫૧	૫૨	૫૩	૫૪	૫૫	૫૬	૫૭	૫૮	૫૯	૬૦
૬૧	૬૨	૬૩	૬૪	૬૫	૬૬	૬૭	૬૮	૬૯	૭૦
૭૧	૭૨	૭૩	૭૪	૭૫	૭૬	૭૭	૭૮	૭૯	૮૦
૮૧	૮૨	૮૩	૮૪	૮૫	૮૬	૮૭	૮૮	૮૯	૯૦
૯૧	૯૨	૯૩	૯૪	૯૫	૯૬	૯૭	૯૮	૯૯	૧૦૦

આણ. ૧. કામદેવનું એક નામ. ૫. વર્ષ ૭. મહેરબાની અથવા દયા. ૮. પક્ષીઓની જન્મતાં પહેલાંની સ્થિતિ. (બહુવચન). ૧૦. પ્રધાન. ૧૨. હિન્દુસ્તાનનું એક મોટું બંદર. ૧૪. આમંત્રણ. ૧૫. વનભોજન. ૧૭. મુસમ્રગાતોતો એક તહેવાર. ૨૦. તામે. ૨૧. જાત્રાનું સ્થળ. ૨૨. અજવાણું. ૨૩. ઉપાવ. ૨૪. બંદીયાન. ૨૭. મોટું ૨૮. ઓછાપણું. ૨૯. રસોઈમાં અને દવામાં વપરાતાં એક જાતનાં સુગંધી બી. ૩૧. નાની કાચી કેરી. ૩૩. હરિત્રન્દનો પુત્ર. ૩૫. મુગટ. ૩૬. મોણુદ. ૩૮ પોતાનું ૩૯ સંભાળીને ખરચ કરવું તે.

ઉણા. ૨. હાથ. ૩. ગદેવાની રીત. ૪. આ મારે. ૫. ઓ વર્ષ. ૬. આશર્ષ. ૮. શમીનું એક નામ. ૯. એક જાતના મન્દર. ૧૧ દષ્ટિ. ૧૨. મરકરી ૧૩ એક જાતનું કેરીનું અથાણું. ૧૬ હિન્દુધાનની એક જાણીની શહેનશાહયાનું. ૧૮. મેગી. ૧૯. એક આતિહાસિક મચ્છુરણનું નામ. ૨૦. વન્દન કરવાની એક રીત. ૨૫. નાની હોડી. ૨૬. વન્દન કરવાની બીજી રીત. ૨૮. વિનંતિ. ૩૦ વિષ્ણુએ એક પ્રસન્ન ધારણ કરેલું સ્વરૂપ. ૩૧. ગિલકત. ૩૨. ભાગાકારમાંની ભાગાકાર સંખ્યા. ૩૪. એક જાતનો મુખવાંસ. ૩૬. પરાગવ. ૩૭ કેરીનું સત્વ.

નોંધ: આ ઉખાણાની હરીશાધમાં ભાગ લેવાની સરતો ગવા અંકમાં આપી હતી તે પ્રમાણે જ છે. જવાબ તા. ૩૧ મી મે સુધીમાં અમને પહોંચી જાય એવી રીતે મોકલી આપવા નોંધાયે. માર્ચ અને એપ્રિલ અંકમાં આપેલા ઉખાણાની હરિશાધનું પરિણામ જુન અંકમાં અપાશે.

કુપન-મે ૧૯૨૬,

માસિકના ગ્રાહક ન હોય તેવાં કેાઇ જાહેનો ઉખાણાની હરિશાધમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતાં હોય તો તેમણે આ કુપન ફાડીને પોતાના જવાબ સાથે એક આનાની ટીકીટ સહિત ખીડવી. એવી રીતે કુપન મોકલનારને હરિશાધમાં દાખલ કરવામાં આવશે.

તંત્રી, “ શુભસુંદરી ”.

અમેરિકામાં વર્તમાનપત્રો

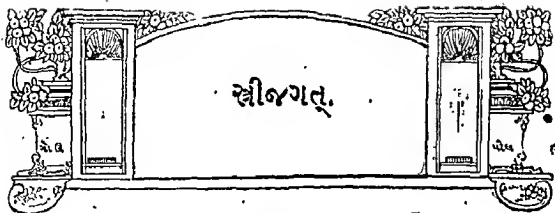
અમેરિકામાં કુલ ૨,૩૧૩ દૈનિક અને ૧૩,૪૮૨ સાપ્તાહિક નીકળે છે. ન્યુયોર્કમાં ૧૯૨ દૈનિક અને ૯૬૪ સાપ્તાહિક નીકળે છે. અધવાપ્ય પોણોલાપ્ય પ્રતો તો હલકામાં હલકા પત્રની પથુ ખપે જ. પથુ તેના જાણીતા પત્રોની ત્રીશ ત્રીશ લાખ ઉપરાંત નક્કો ખપે છે. હિન્દુસ્થાનમાં કેાઇપથુ પત્રો આજસુધીમાં પચાસ હજારથી વધારે નક્કરો ફેલાવો નથી થયો, અને એવા પચાસ હજારના ફેલાવાવાળું હિન્દમાં એક જ પત્ર છે. તે બંગાળનું ‘બસુમતી’ સાપ્તાહિક.

અમેરિકામાં રોજના પત્રો નીકળે છે, તેમને પહોળાં પાચર્સ હોય, તો ત્રણ ચોરસ માઇલ જમીન ઢંકાઇ રહે, અથવા તે વડે રોડ આઇલેન્ડ નામનો ટાપુ ઢંકાઇ રહે.

અમેરિકામાં પ્રગટ થતાં પત્રોની નક્કલ ગણીએ તો અમેરિકામાં દર વર્ષે ૧૫ અબજ છાપાં નીકળે છે. મોસરના પીગમીડના કદના નવદશાંશ જેટલા કદનાં વાર્ષિક પત્રો નીકળે છે. સવાસમાચાર અને સાંજવર્તમાનનાં જ પત્રો નીકળે છે, તે પડખે પડખ ગોઠવ્યાં હોય, તો સાડાઅઢાર માઇલ પહોંચે. તેની થપ્પી લગતી હોય, તો વોશીંગ્ટનના પેલા જંગી બાવલાથી ૧૭૬ ગણી ઢંચી થાય. છેલ્લેકા સાંધી વર્ષે ભરનાં છાપાં ગોઠવ્યાં હોય, તો ચંદ્રને ૨૧ વાર પહોંચી વળે. જે એ તમામ પત્રોને પહોળાં પાચર્સ હોય, તો ન્યુયોર્ક શહેરથી ૮૦ ગણા વિસ્તારમાં છવાય.

અમેરિકામાં દર ૭ માણસે એ પત્ર અને એક મોટર છે. અમેરિકામાં દરરોજનાં ૬,૭૨,૦૦૦ મણુ કાગળનો ઉઠાવ થાય છે. અમેરિકાના એક પત્રની આતવારી આવૃત્તિના કાગળ માટે એક એકર જંગલના ઝાડનો ખુરો થાય છે.

એ પત્રોની પસ્ટીનું શું થાય છે તે પથુ જાણવા જેવું છે. એ પસ્ટીની ગાંસડીએ હોમા પસ્ટીની જેમ અડવાડિયે અડવાડિયે ભટ્ટીમાં પડી નવા સ્વાંગમાં બહાર આવે છે. એના એ કાગળ ઉપર પત્રો દર ત્રીજે અંક ફરી શરીને છપાય છે.

હિન્દ.

મુંબાઈની ધારાસભામાં મી. અબ્દુલ સલીફે એવી મતવર્ણનો એક ઠરાવ રજૂ કર્યો હતો કે બાળ-હિત અને પ્રભુતિ-સહાય મદદ મદદ કરવા આવતા વર્ષના બજેટમાં ૩. જે લાખની ગોઠવણ રાખવી. બીજાએ પણ તરફેણમાં બોલ્યા હતા અને ઠરાવ પસાર થયો હતો.

મુંબાઈની મ્યુનિસિપાલિટીમાં મુંબાયલા સભાસદો બીજા ફસ સભાસદોની મુંબાઈ કરે છે. તા. ૨૩મી માર્ચે એ મુંબાઈના પરિણામ જાહેર થયું હતું તેમાં મીસ બસુબાઈ હોટવાલા, મિસિસ અવતિકાબાઈ ગોખલે અને મિસિસ એ. મેકેન્ઝી મુંબાયલા જાહેર થયાં છે. મિસિસ સરોજિની નાયડુ ભુલેશ્વર વોડે તરફથી મુંબાઈ છે. એ પ્રમાણે ચાર મહિલાઓ નવી કાર્યોદેશનમાં ત્રણ વર્ષ સુધી વિરાજશે.

મુંબાઈમાં પતિતોદ્ધાર મદદ કામ કરતી વીજ-લન્સ સંસ્થાની વાર્ષિક સભા સર મુનીલાલ મહેતાના પ્રમુખપદે તા. ૨૩ મી માર્ચે મળી હતી. સરકારે આ સંસ્થાને રૂ. ૫૦૦૦ની વાર્ષિક મદદ ફરી ચાલુ કરી છે. રાજ્યાતમાં વાર્ષિક અદેશલ વગ્યાયો હતો. કમીટિએ પરદેશથી આવતી વેરયા-ઓની અટકાયત માટે સરકારને જરૂર કરી હતી પણ તે કબુલ નથી રખાઈ. કેટલાક યુવાન બાળા-ઓને અનીતિને માર્ગે દોરવાના આશયથી તેમને નોકરી આપવાની લાગ્ય આપતી જાહેર ખબરો છપાવે છે તે સંબંધી તપાસ કરી ખરી ખબર ઉમેદવારોને પરી પાડવાનું કામ કમીટિ માથે લે છે. મહત્તમ પોલીસ કોર્ટમાં થોડા સમય પર જે ટાકરીઓને ફાસલાવી, વેચી વેચ્યા બનાવવા માટે ને મુકદ્દમા ચાલ્યા હતા, તેમાં જુદેજુદાને બદલે બોલી સભા થઈ છે એમ મીસ રેવીસે જણાવ્યું હતું.

ગયા માસમાં મુંબાઈમાં સરાયલા બગિની સમાજ કલા પ્રદર્શનના કાર્યકર્તાઓના અભિનંદનાથે એ સમાજના પ્રમુખ સી. તારાબહેન એ. પી. તરફથી એક રનેદ-સંમલનનો સમારંભ તા. ૫મી એપ્રિલે કપોળ નિવાસની પાછળના બાગમાં ઉજવાયો હતો.

મુંબાઈના જુજરાતી હિંદુ સી મંદળની એક સભા તા. ૫મી એપ્રિલે મળી હતી જે સમયે લાઈ રાયચુરાએ અને કવિ માવદાનજીએ લોક-સાહિત્યની વ્હાલુ કરી હતી. તા. ૮મી એપ્રિલે, ૨૫. જમનાબાઈ લક્ષ્મી સંવત્સરી સી. શાન્તિ-દેવી ગોવિંદલાલના પ્રમુખપદે ઉજવવામાં આવી હતી જે પ્રસંગે રા. દીરાલાલ નાણાવડીએ જવનકાર્ય વિશે મતનીય બ્યાખ્યાન આપ્યું હતું.

x x x

૧. અમદાવાદના બોજાનાય સારાભાઈ લેલીઝ ઇન્સ્ટી-ટ્યુટ તરફથી સી. વિદ્યાગીરી ૨. નીલકંઠને, ના. સરકારે તેમને ફેસરે હિંદો આંદ અપેક્ષા કરી તેની ખુશાલીમાં, માનપત્ર આપવા ૩૦મી માર્ચે મેળા-વડો થયો હતો.

સરકાર તીર્થની યાત્રાએ જનાર જન યાત્રીઓ પર પાલીતાણા રાજ્યે મુંડકાવેરો નાંખ્યા તે સામે પોસ્ટર લગાવના જન સીઓની એક સભા તા. ૪મી એપ્રિલે અમદાવાદમાં થી. સરસ્વતીબહે-નના પ્રમુખપદે મળી હતી. શ્રી. સમરચંદ્રને ઠરાવ રજૂ કર્યો હતો અને શ્રી સાંગાબહેને ટોશ આપ્યો હતો. બીજો ઠરાવ શ્રી. સીતાબહેને મૂક્યો હતો.

અમદાવાદની સીવીલ હોસ્પિટલની એડવાઈઝરી કમીટિમાં ચાર જુદેથો ઉપરાંત સી. વિદ્યાગીરી

નીલકંઠ અને સૌ સરલાદેવી અંગાવાલની નીમણુંક કરવામાં આવી છે.

તા. ૨૩ મી માર્ચે ભરૂચમાં શ્રી તપોધન બ્રાહ્મણ મહિલા પરિષદની એક ક્ષી. હનગણદમ્પતી પ્રદર્શકાદ્યતા પ્રમુખપદે મળી હતી. પ્રમુખે તેમજ શ્રી ગામી બહેને, બહેન રામલક્ષ્મીએ, શ્રી. દયાલ-ક્ષમીએ, અને શ્રી. મનુબહેને પ્રસંગોચિત નિવેચન કર્યો હતો.

x x x

લાઠીના રાણીસાહેબની રીજન્સી ગયે વર્ષે ખુચવી લઈ સરકારે મેનેજમેન્ટ મુકયું હતું એ રીજન્સી તા. ૧૦મી એપ્રિલે એમને ફરી સોંપવામાં આવી છે.

વડરાણના ના. હાકોર સાહેબે પૂનાના મહિલા વિદ્યાપીઠને રૂ. ૧૦૦૦ બક્ષીસ આપ્યા છે.

જુજના એક બ્રાહ્મણની આશરે અઢાર વર્ષની સ્ત્રીએ બીકાના જમાદાર એક મુસલમાન સૈયદ સાથે નીકા (લગ્ન) કર્યો છે.

સિંધમાં સ્ત્રી શિક્ષણને પ્રોત્સાહન આપે છે. ઉત્તર સિંધમાં ૧૮ લાખની વસ્તી હોવા છતાં એક પણ

હાઈસ્કૂલ કન્યાઓ માટે ન હતી. હમણાંજ ભાદીતા વેપારી રોક ચીતવણીથી તીરથદાસે “સ્ત્રીઓને વ્ય અને શિક્ષણ સંસ્થા” એક લાખ રૂપીઆ આપી સ્થાપી છે આ સંસ્થા કન્યાઓને અને સ્ત્રીઓને ફેવળણી આપવાનું કામ કરે છે. ઉપરાંત સ્ત્રીઓને બાલ ઉછેર વગેરે ઉપયોગી વિષયોનું શિક્ષણ આપે છે. આવી અનેક સંસ્થાઓની એ પ્રાંતમાં જરૂર છે.

સકરની એક સ્ત્રીએ એક સાથે આઠ બાળકોને જન્મ આપ્યો હતો કહેવાય છે એક બાળક મરેહુજ અવતર્યું હતું અને ત્રણ જન્મ્યાં પણ મરી ગયાં. બાકીનાં ચાર જીવે છે.

રકરના એક સૈયદ પર એક દિવસ સ્ત્રીને ત્રણસી લઈ જઈ ચંતાદી રાખવાને રાત્ર પડતાં તેના મહાનની તપાસ કાવામાં આવી હતી. ઠાંઠા બોંધરામાં સંતોરેલી મળી આવી હતી.

x x x

પૂના હિસ્ત્રીકે બેરોડે એક “અભિય બાલ યોજના” ઉદ્ધાર કરી છે. આ યોજના હેઠળ ગામડાની દેશી હાથણીને પ્રત્યુતા અને નવા જન્મેલાં બાળકની સારવારનું શિક્ષણ અપાયે. ગામડાઓમાં

શિક્ષિત નર્સો પૂરી પાડવાનું કામ પણ ખર્ચાળ થાય તેથી આ યોજના હાથ ધરવામાં આવી છે. ના. લેડી વીલ્સને દવાઓ અને જરૂરી એલેન્ડોની પેડીઓ માટે રૂ ૪૦૦૦ આપી પોતાની સહાનુભૂતિ દર્શાવી છે. ખીલ હાલકાઓએ પણ આ યોજનાનું અનુકરણ કરવું જોઈએ.

પંદરપૂરનું અનાયાશ્રમ સન ૧૮૭૫માં સ્થપાયું ત્યારથી અત્યાર સુધી સ્ત્રીઓ અને બાળકોના હિત માટે વખાણવા જેગ કામ કરતું આવ્યું છે. ૩૧મી માર્ચે પૂરા થયેલા વરસ દરમિયાન કુલ રૂ ૨૧૬ બાળકોને આ આશ્રમે ઉછેર્યા છે. ઉપરાંત ૧૬ છોકરીઓ અને ૨૫ છોકરાંઓ આરટીજમાં હતાં. એ બાળકોનાં અભ્યાસ માટે સગવડ કરી આપી છે. વર્ષ દરમિયાન ૧૧૨ વિધવાઓ, ૭ પરણેલી પણ ત્યજ દેવાયેલી સ્ત્રીઓ અને ૩ કુમારિકાઓને દાખલ કરી હતી. આ બાઈઓને સારે માર્ગે વ્યક્તિ વવા, અને ભરણપોષણના સાધન મટે હુન્નર ઉચીગ શીખવાય છે. આશ્રમને મકાનોની અને ખર્ચ માટે નાણાંની ઘોડી તંગી છે. હાલ મનવાનોએ હાથ લંબાવેલો જોઈએ.

પેશવાઓએ હંનોદરનાં સાંધી રાણી અહમ્યા-બાઇને પુત્રી-ધન તરીકે કરીયાવારમાં રૂ. ૧૩,૦૦,૦૦૦ની આવક વાળી ખાસગીની ગાદી દાનમાં આપેલી, ત્યારથી અત્યાર સુધી તે ગાદી પર ઉત્તરોત્તર હંનોદરની પદરાણીનો જ અધિકાર ચાલતો આવ્યો છે. નવા હંનોદરનું યસવંતરાવ ગાદીએ આવ્યા એટલે એ ખાસગીની ગાદીને પ્રેમ ઉપરિચિત યત્તાં કર્મચારીઓની સત્તા ગઈ તા. ૬મી એ મળી અને તેમાં પદબ્રષ્ટ મહારાજની પદરાણીને બેલાવાની તેમને એ ગાદી પરથી પોતાનો હક્ક હાવી લેવા કહેવામાં આવ્યું. મહારાણીએ આ વાતનો હંન્કાર કર્યો પણ ખુદ પદબ્રષ્ટ મહારાજને રાણીને ગાદી ઉડવા અજા કરી અને જળનદસ્તીથી તેની પાસે એ આજ્ઞાને રવીકાર કાઢ્યો.

કેલકાપુરની મ્યુનિસિપીલિટીમાં સમાસદો તરીકે ગ્રિસિસ બાલકૃષ્ણ અને મીત્ર સોનુભાઈ ચવાણની નીમણુંક થોડા સમય પર કરવામાં આવી છે.

x x x

પતિત સ્ત્રીઓના ઉદ્ધાર માટે મુંબઈની જેમ મદાસમાં પણ એક વીજલન્સ એસોસિએશન

ખદગારાની કન્યાશાળાના શિક્ષકો વિદ્યાર્થીઓ અને બીજા સ્ત્રીઓ મિસિસ ક્વીન્સને આવકાર આપવા ભેગી મળી હતી: બી. એ. માટે અભ્યાસ કરતાં એક બાલુ ને અહિંના મુન્સફનાં પત્ની છે અને ભણીતા ચિત્રકાર રોન રવિવર્માના સંબંધી થાય છે તે પ્રમુખસ્થાને હતાં. સાળા માટે કમ્પાઉન્ડ સાથેના મોટા મકાનની માંગણી તેમણે અધિકારીઓને કરી છે.

x x x

જેમુર રામચંદ્રની ધારાસભાએ મહિલાઓને શીક્ષપદ્ધતી શીખવવા એક ઉદ્યોગ-ગૃહ ખોલવાની મંજુરી આપી છે. આ ગૃહમાં નેતરનું કામ, સીવવા શુંથવાનું કામ, સાદરીઓ બનાવવાનું કામ, વગેરે શીખવાશે. ઉમરાંત રામચંદ્રને ખર્ચે એક વિધવાશ્રમ પણ ચાલે છે, જેમાં સ્ત્રીઓને શીક્ષકામ શીખવાય છે.

* x x

કેાસ્વીન રામચંદ્ર સ્ત્રી શિક્ષણ ખૂબ પ્રગતિ કરી રહ્યું છે અત્યારે ત્યાં ૩૬૭૮૬ બાલિકાઓ અભ્યાસ કરી રહી છે જેમાંની ૮૮ કેાસ્વીનમાં ભણે છે. રામચંદ્રમાં દસ કન્યા હાઇસ્કૂલો છે.

કેાસ્વીન રામચંદ્રની ત્રીયુર નીચીંગ મીડમાં લગભગ ૪૦૦ સ્ત્રીઓ કામ કરે છે. તેમને પુરૂષો જેટલાજ દર મહેનતાવ્યું મળે છે. પુરૂષો દસ કલાક કામ કરે છે અને સ્ત્રીઓ નવ કલાક. ગર્ભવતી સ્ત્રીને ત્રણ માસનો પૂરો પગાર અને આરામ અપાય છે. મીલના મકાનની બાંધણી એની હવા ઉભરાવાળી છે કે મંજુરેની વંદુરવતી સારી રીતે જળવાય રહે છે.

x x x

ત્રીવેન્દ્રમમાં સાત વર્ષ પહેલાં ગાત્ર મિસિસ ચીનમ્માના પ્રયાસથી એક અન્યાશ્રમ હયાતીમાં આવ્યું. આજે તેમાં ૬૦ છોકરા છોકરીઓ આશ્રમ પામે છે. સરકારે ત્રણ એકર જમીન આપી છે, જેમાં ત્રણ લાંબા હોલ બંધાયા છે ૩ ૩૦:૦૦નું મકાન ફંડ પણ થયું છે: સ્ત્રીશક્તિ અને મતૃત્વ જગતનું કલ્યાણ કેવી રીતે સાધી શકે તે આ આશ્રમ સાબિત કરે છે.

આંધ્ર પ્રાંતની કલાવંતલ સંસાર સુધરા પદ્મિનિ બેઠક શુદીવાડામાં ૩-૪ મેમ્બરો શ. સુધ

પ્રકાશવના પ્રમુખપદે મળી હતી. મુંબાઈમાં જેમ નાગરજોની એક અલગ ભતિ છે, તેમ આંધ્ર પ્રદેશમાં કલાવંતોની છે તેઓમાં લાંબા સમયથી એવો રિવાજ ચાલ્યો આવ્યો છે કે સ્ત્રીઓ પરણી ન શકે; પર પુરૂષની રખાત તરીકેજ રહી શકે. આ નિંદ્ય રિવાજ યાલવાના ઉદ્દેશથી આ પરિવર્ત મળી હતી. મહાત્માજી રવિંદ્રનાથ અને લાલાજીએ સહાનુભૂતિના સંદેશો મોકલ્યા હતા. કેટલાક ઠરાવો થયા હતાં.

x x x

સંયુક્ત પ્રતિાની ધારાસભાએ ફરજિયાત પ્રાય-મિક કેળવણીનો કાયદો ઘડ્યો છે. એ ધારા અનુસાર કોઈપણ રચાનિક સંસ્થા અરજ કરશે તો સરકાર તેની હદમાં કેળવણી ફરજિયાત કરી શકશે. મુસલમાન સલાતદોએ ધાર્મિક કેળવણીની વ્યવસ્થા માટે પ્રયત્ન કર્યો હતો પરંતુ સરકારે સંમતી ન આપી.

x x x

હરિયાનામાં પંડીત મહેનમોહન માલવીયાનો પ્રમુખપદે હિંદુ પરિવર્ત મળી હતી. એક સનાતન ધર્મી સમાસહે હરિયાના પ્રાંતમાં વિધવા વિવાહની જરૂર બતાવી એવી મતલબનો એક ઠરાવ રજુ કર્યો હતો, પરંતુ એ ઠરાવ પસાર થશે તો પોતે પરિવર્તમાંથી ચાલ્યા જશે એવી ધમકી આપી પંડિતજીએ તે ઉડાંચી દીધો.

x x x

કાનપુરની ભારત-સેવા સમિતિમાં એક બાર વર્ષના અનાથ છોકરાને થોડા દિવસ પર લાવવામાં આવ્યો હતો. વપાસ કરતાં માલમ પડ્યું કે તે છોકરો મહિ પણ છોકરી છે.

કોપાળતા બેગમ સાહેબાને તેમના એક અંગ્રેજ મિત્રે ત્રણ ઈરાની બીલાડીઓ ભેટ આપી છે. બેગમ સાહેબા માને છે કે આ બીલાડીઓ બહુજ સમયસાની છે, અને તેને લીગેજ તેમનાં ઘણાં કાર્યો સિદ્ધ થયેલાં છે. એ ત્રણ બીલાડીઓને બેગમ સાહેબા પોતાની સાથે હિન્દમાં લાવવાના છે. એજ બેગમ સાહેબાને વિશાયતમાં કોઈ પત્રકારે મહાત્માજી અને રવિન્દ્રનાથ ટાગોરના સળંધમાં કાંઈ પ્રશ્નો પૂછ્યા. બેગમ સાહેબાએ કહ્યું કે ‘હું એ બન્નેમાંથી એકેયનું નામ બહુતી નથી !’

x x x

મારવાડી અગ્રવાલ મહાસભા દીક્ષીમાં શેઠ જમનાલાલ બલજના પ્રમુખપદે તા. ૧૫ મી માર્ચે મળી હતી. ૩૦૦૦ પુરૂષો અને ૧૦૦૦ સ્ત્રીઓએ હાજરી આપી હતી. પ્રમુખે ભાષણમાં કામગીરી બંદીઓ દૂર કરવાની સૂચના કરી હતી. શ્રી ગાયત્રીદેવી અને શ્રી મનોરમા દેવી બાલકલ્પ અને ગૃહસ્થાશ્રમનાં આદર્શ વિધે બોલ્યાં હતાં. કેટલાક ઠરાવો થયા હતા, જેમાં વિવાહ માટે છોકરાની વય ઓછામાં ઓછી ૧૪ ની ઠરાવી હતી અને લગ્ન માટે છોકરાની ઉંમર ૧૬ની અને છોકરીની ૧૨ની કરાવી હતી. ભપકા વિના સાદાદૃષ્ટી લગ્ન કરવાના, કન્યાવિકલ્પ કરનારને નાત બહાર કરવાના, અને એકથી વધુ પત્ની કરવાનો પ્રતિબંધ કરનારા ઠરાવો પણ થયા હતા.

૪મી ધારાસભામાં ૧૭ મી માર્ચે મી. ટોન્કીન્સને હિંદના છુટા છેડાના કાયદામાં સુધારો કરનારો ખરડો રજૂ કર્યો હતો. આ કાયદો ઇંગ્લેન્ડ અને સ્કોટલેન્ડના વતનીઓને લાયક પડે છે.

જેઠપુર રાજ્યે વેરયાઓ સાથે સંબંધ ધરાવનાર નાના મોટા કોઇ પણ અગ્રણીઓને તે ગુન્હા બદલ એક માસનો પગાર ફંડ કરવા હમણાં હુકમ કાઢ્યો છે અને એવા કોઇ અગ્રણીઓના વેરયાઓનના ખર્ચર ડાવનારને તે અગ્રણીઓને ફંડાએગો પગાર બંદીશ કરવામાં આવશે.

x x x

કલકત્તાની ગોખલે મેમોરીઅલ સોસાયટીએ ૩. ૨૦૦૦૦ તું ગુપ્તદાન આપ્યું છે. આ સોસાયટીએ કન્યાઓની ઉચ્ચ કેળવણી માટે વ્યવસ્થા કરે છે. મહિલા સમિતિએ પાંચ વર્ષમાં એની બહુ ઉત્તરિ કરી છે. કન્યાઓની સંખ્યા સગવડ કરતાં વધી પડી છે. આ ઉત્તરિ મુખ્ય સંચાલિકા શ્રીમતિ મિસિસ પી કે. રોયના પ્રયત્નોને આભારી છે.

કલકત્તાની રયુનીર્સિપાલીટીએ દાઇઓના શિક્ષણને માટે ત્યાંના હોસ્પીટલોને અંગે સ્થપાયેલી દાઇઓની સંસ્થાને વાર્ષિક રૂ. ૧૮૦૦૦ ની મદદ કરવાનું ઠરાવ્યું છે.

કલકત્તાના વસંતકુમાર નામના એક માણસે પોતાની પત્ની કોઇ બીજાને રૂ. ૧૫૦ માં વેચી નાંખી હતી, તે અપરાધ માટે તેને સજા કરવામાં

આવી છે. સિંધમાં પણ એવોજ એક બનાવ થોડો વખત પર બન્યો હતો.

કલકત્તામાં સ્વ. દાસબાણુના મકાનમાં ૨૨મી માર્ચે સ્ત્રીઓની માવજત માટેનું એક દવાખાનું ખુલ્લું મુકાયું છે. ડૉ. ઇ. પેટમેન દવાખાનાના ઉપરી નીમણા છે. અહિં દાયલોને શિક્ષણ આપવાની પણ ગોઠવણ થઈ છે.

લેડી વસંતકુમારી ચેતરંજીએ પોતાના સ્વ. પતિની યાદમાં જગન્નાથપુરીનું પોતાનું ઘર સરદેશ્વરી આશ્રમની સોંપ્યા ત્યાં સ્થાપના માટે દાનમાં આપ્યું છે. અને તેની ખર્ચ માટે ૧૦૦૦ રૂપિયાની પ્રોપ્રીસરી નોટો આપી છે.

જાગવાની નારીશિક્ષા સમિતિએ ૧૦ કલકત્તામાં અને ૧૫ બીબી રાહદેમાં પ્રાથમિક શિક્ષણ માટે કન્યાશાળાઓ સ્થાપી છે. માર્ચ ૧૯૨૫ માં સ્ત્રીઓને શીક્ષકતા શીખવવા અને દવાખાનાઓ તથા હોસ્પીટલોમાં દાઇઓના વર્ગ ઉધાડવાં શ્રી સરોજિની દત્ત સ્મારક મંડળ સ્થપાયું છે. એ સમિતિએ ગયા ફેબ્રુઆરીમાં એક સ્ત્રી હૃતરક્તના પ્રદર્શન લખ્યું હતું, જે થાયું ફેબ્રુઆરી થયું હતું. એ પ્રદર્શનમાં મિસિસ રાધારાણી રોયે એક ગામડાના આદર્શ ધરનો નમુનો બતાવીને મૂક્યો હતો, જેણે ઘણાં ધ્યાન ખેંચ્યું હતું. લેડી બોઝ આ સમિતિના મંત્રી છે અને તેને માટે અયાગ અમ થઈ રહ્યાં છે.

કલકત્તામાં આશરે ચાલીસ વરસ ઉપર ચીંગ નામની એક ચીના કામગીરી સ્ત્રીઓ પુરવના વેશમાં કામગીરી નામગીરી એળખાતા વર્ગની છોકરી સાથે લગ્ન થયું હતું. ચીંગ હાલ તરીકેના ધંધા કરતી હતી. તે પુરૂષ નહીં પણ સ્ત્રી હતી એમ તેને પરણનાર છોકરીને થોડા વખતમાં જાણ થઈ પણ તે છતાં એ વાત છાની રહી. ઉપર આટલે વરસે એ છોકરી મરણ પામી ત્યારે તેના શોકને પરિણામે ચીંગ માંદી પડી તેને લોધે ડાક્ટરની મદદ લેવાની જરૂર પડી અને એ તુષાસને પરિણામે વાત જાહેર થઈ કે ચીંગ તો સ્ત્રી હતી અને અત્યાર સુધી એટલે કે તેની ઉંમર ૭૦ વર્ષની થઈ ત્યાં સુધી તેનો ટોંગ કાઢ પારખી રાખ્યું નહતું.

રામનગર (બંગાલા) માં હિમાલા પોતાના ત્રણ બાઇઓ સાથે રહેતી હતી. રાતે ૨૦ છુટારાઓએ પર ઘર દરેડો પાડ્યો. બાઈ બ્લેન પાછલે બારણેથી નીકળી ગામલોકની સંહાય મેળવવા ગયા. થોડીવારમાં પાડોશીઓ સાથે મળી છુટારાઓ ઉપર હુમલો કર્યો. એક છુટારાએ બતી જુગની નાખી. હિમાલાએ તુરતજ એક કપડું ધાસતેલમાં ઝાળી સળગાવી પ્રકાર કર્યો. પરિણામે એક છુટારાને ધાયલ કર્યો, બાકીના નાસી ગયા. સરકારે આ વીરતા માટે બ્લેનને રૂ. ૩૦૦, અને દરેક બાઇને રૂ. ૧૫૦ બક્ષીસ આપ્યા.

x x x

જગન્નાથપુરીમાં હિંદુ મદાસલાના આશ્રય હોલ બાણ ગોપબંધુદાસે એક વિધવાશ્રમ હંમણુ જ બોધ્યું છે. એ તીર્થસ્થાનમાં આવતી વિધવાઓ અને અન્ય સ્ત્રીઓને ત્યાં આશ્રય મળશે.

x x x

ઉદ્ધિયા પ્રાન્તની એક મહિલા શ્રીમતી નિશી નાયકે કેમ્બ્રીજ યુનીવર્સિટીની શિક્ષકની પરીક્ષા પસાર કરી છે. એ પ્રાન્તમાંથી આ પરીક્ષામાં પસાર થનાર એ બાઈ પહેલાંજ છે.

x x x

હાહોરમાં તા. ૧૫ મી માર્ચે વિધવા વિવાહ લાલ લાજપતરાયના પ્રમુખપદે મળી હતી સ્વામી શ્રદ્ધાનંદે બાળ વિધવાઓના પૂનર્લેખ કરવાનો હરાવ મૂક્યો હતો. ડો. મિત્રે સર્વ વિધવાઓ માટે પૂનર્લેખની હિમાયત કરી હતી. ડો. રધુનંદનપ્રસાદે 'વિધવા' શબ્દ માટે વાંધો લેતાં જણાવ્યું હતું કે બાળ વિધવાને વિધવા કહીજ ન શકાય. શ્રીમતી દ્રોપદીદેવીએ બાળવિધવાના પૂનર્લેખ માટે સંમતિ આપી હતી પરંતુ મોટી ઉમરની વિધવાના પૂનર્લેખની વિરુદ્ધ થયાં હતાં અને તેમને બંધાયેલા પાળવાનો આગ્રહ કર્યો હતો.

હાહોરમાં તા. ૧૬ી એપ્રિલથી એક બનાથાલય બુદ્ધ સુધામાં આવ્યું છે. આ સંસ્થામાં, જે સ્ત્રી યા પુરૂષ પહેલાં પોતાનું બરણપોષણ મહેનત મજૂરી કરી કરી શકતાં હતાં પણ અત્યારે તદ્દન અશક્ત થવાને લીધે નિરાશાર થઈ ગયા હોય, તેમને દાખલ કરવામાં આવશે. કેવળ બીખારીઓ માટે આ સ્થાન નથી. સંસ્થામાં દાખલ થવાના

ફોર્મ " લાલ લાજપતરાય સાહની, પોષ્ટ બોક્સ નં. ૧૧૫, એ સરનામે લખવાથી મળી શકશે. હાહોરની વીમેન્સ હોમિયન એસોસિએશનની સાખાએ મિસિસ બીસેન્ટના માનમાં એક સભા બોલાવી હતી. મિસિસ અબ્દુલ રશીદ પ્રમુખસ્થાને હતાં. મિસિસ બીસેન્ટે સ્ત્રીઓ અને બાળકોના આરોગ્ય માટે રાજકીય સુધારાની જરૂર સમજાવી હતી અને શહેર, પ્રાન્ત અને દેશના કારોબારમાં ભાગ લેવાનું સ્ત્રીઓને કહ્યું હતું.

હાહોરની વિધવા વિવાહ સહાયક સભાના આશ્રય હોલ આખા હિંદમાં ગયા નન્યુઆરી અને ફેબ્રુઆરીના બે માસમાં કુલ ૪૫૦ વિધવાઓનાં પૂનર્લેખ થયાં હતાં, એમાં ૭૮ બ્રાહ્મણ, ૪૫ ખત્રી, ૨૫ અરારા ૮૨ અચવાલ, ૧૫ કાયસ્થ, ૪૩ રાજપુત, ૬૧ શીખ અને ૧૦૧ પરચુરણ બતિની સ્ત્રીઓ હતી.

એશિયા.

ચીનની સ્ત્રીઓમાં ૯૦ ટકા સ્ત્રીઓ અશિક્ષિત છે. તેમને પોતાનું નામ પણ લખતાં નથી આવડતું. હિંદની સ્ત્રીઓની સ્થિતિ એથી પણ ખરાબ છે. માત્ર એક ટકા સ્ત્રીઓજ લખી વાંધો ભણે છે.

યુરપ.

ઈંગ્લેન્ડમાં નીકળાતાના પ્રધાનનાં પત્ની શ્રીમતી કેસીલીન બ્રીજમેનને નેશનલ યૂનીવર્સિટી ઓફ ગ્રેન્ડીસ્ટોનની કાઉન્સિલનાં પ્રમુખ નીમ્યાં છે. સ્ત્રીઓને પુરૂષો જેટલાજ મનાધિકાર આપવાની હલત ચાલી રહી છે. અત્યારે ૨૧ વર્ષની ઉંમરની ૪૭૫૦૦૦૦ સ્ત્રીઓ મતાધિકાર ચિનાતી છે.

સ્કોટલેન્ડના યૂનાઈટેડ ફી ચર્ચમાં એવો એક હરાવ આવ્યો છે કે સ્ત્રીઓને પણ શિક્ષકો કે ધર્મોપદેશકો થવા દેવી. ગ્લાસ્ગોની પ્રેસ્બીટરીએ એ હરાવ થોડો બહુમતીથી ઝડપી મૂક્યો. હેમ્બરગની પ્રેસ્બીટરીએ ૩૬ વિરુદ્ધ ૩૨ મતે એ હરાવ પસાર કર્યો છે પરંતુ એ હરાવને અનુમોદન આપતાં ડો. નાગ્ટે જણાવ્યું કે સ્ત્રીઓ શિક્ષકો થવા લાયક છે, ધર્મોપદેશક થવા નહિ. ધર્મોપદેશક થવાનો દક્ષ તે પુરૂષોને હજાર તાંફથી સંધી મળ્યો છે.

x x x

આમસલેન્ડની પાલિમિન્ટની આવતી ચુટણી મટે મિસીસ એડમન્ડસન; મિસિસ લાર્સેડોહીર, મિસ ભરનાડોહીર અને મિસિસ સીથુરેડોહીરે ઉમેદવારી નેધાવી છે. મિસિસ લાર્સેડોહીરે પોતાના પતિની મદદથી રેકલવીક શહેરમાં એક વૃદ્ધાશ્રમ ખોલ્યું છે. ત્યાંની સ્ત્રીઓ માટે સર્વ ધંધા ખુલ્લા છે.

X X X

સ્વીડનમાં સન ૧૯૨૩ માં પોલીસ ખાતા સિવાય બાકીની બધી સુનદી નોકરીઓમાં દાખલ થવાનો હક્ક સ્ત્રીઓને મળ્યો. ૧૯૨૪ માં બાળહિતની આખી પદ્ધતિની પૂનઃ રચના કરી પ્રભુને માથે બાળકોના સંભાળની જવાબદારી નાંખી. છોકરાઓ મટિની કોલેજમાં છોકરીઓને કેરલાક પ્રયત્નો પછી દાખલ કરવામાં આવી છે. ઉપરાંત સ્ત્રીઓએ ગરીબ માંદગીઓની સારવાર માટે મ્યુનિસીપલ નર્સો રખાવી છે અને હાય રોગ સામે લડત ચલાવી છે. એથ વર્ષે ત્યાંની ઉપલી ધારાસભામાં મિસિસ વેસમાન અને મિસિસ નોર્ડગ્રેન સભાસદ હતાં. સનદી નોકરીઓમાં સ્ત્રીઓને સરખા પગાર આપવાની લડત તેમણે ચલાવી હતી. ૧૯૨૨-૨૩ માં થયેલી ચુટણીઓમાં જુદા જુદા શહેરોની મ્યુનિસીપાલિટીઓમાં કુલ ૨૨૧ સ્ત્રીઓ સભાસદો તરીકે ચુટાઈ હતી. ગામડાઓની મ્યુનિસીપાલિટીઓમાં બધી મળી ૪૮૧ સ્ત્રીઓ ચિરાજ છે.

X X X

ફ્રાંસની એક પતિવ્રતા સ્ત્રીએ પોતાના પતિની યાદગીરી જળવી રાખતા મટે બનારસની દિંદુ સારદાપીકને ઝડીલાખ રૂપિયાનું દાન કરેલું કહેવાય છે. આ રકમમાંથી એક સંઘડાલય સ્થાપવામાં આવશે એ સ્ત્રીએ એ. સંઘડાલય માટે પોતાના પતિએ ભેગા કરેલાં અમૂલ્ય ચિત્રો આપવાની ઇચ્છા પણ દર્શાવી છે. દિંદુ ધર્મ ઉપર તેના પતિને ઘણી શ્રદ્ધા હતી અને તે કારણે લીધેજ તેણે આ દાન આપવાનું કહેવાય છે.

પતિપાલાના ગદારાજના પ્રાદેવેટ રોકેટ્ટરી શ્રી. જયમણીદાસે ઇંગ્લેન્ડના એક આગવા પ્રધાન શ્રી. ઇજવત ખારાની પુત્રી સાથે પેરીસમાં આર્થ સમાજની વીધિથી લગ્ન કર્યા છે.

X X X

ઇટાલીમાં શ્રી ફેસીસ્ટ મંડળ સ્થપાયું છે એ દેશને સ્વતંત્ર કરનાર પ્રખ્યાત ગેરીબાલ્ડીની પૌત્રી મીસ રોઝ ગેરીબાલ્ડી રોમ જીલ્લાની સંચાલિકા છે. તે કહે છે કે થોડા વખતમાં એ સંસ્થામાં ૪૫ થી ૫૦ હજાર સ્ત્રીઓ સભાસદો થઈ જશે. મોટા શહેરોમાં એ મંડળના છ-સાત હજાર સભાસદો છે. મંડળનો ઉદ્દેશ જરૂર પડે ત્યારે દયાની દેવીઓ તરીકે દેશને મદદ આપવાનો છે. હોસ્પિટલ નર્સના કામ ઉપરાંત રાષ્ટ્રીય ઉત્સવો ઉજવવામાં પણ તેઓ મદદ કરશે. વડા પ્રધાન મુસોલીનીએ આ મંડળને પોતાના આશીર્વાદ આપ્યા છે.

તા. ૭ મી એપ્રિલે ઇટાલીના વડા પ્રધાન મુસોલીની મેડીકલ કોન્ગ્રેસમાંથી પાછા આવ્યા હતા તે સમયે વાયોસેટ આદર્શના ગીખસન નામે એક વૃદ્ધ સ્ત્રીએ તેમના ઉપર ગોળીઆર કરી કાયલ કર્યા હતા. ગોળી નાકમાં પેસી ગઈ હતી.

X X X

ડેન્માર્કના પ્રધાનમંડળમાં શ્રીમતી નીના બેન્ગ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. દેશની જાણીતી સ્ત્રીઓની અર્થા પત્રી હોય ત્યાં એ શ્રીમતીનું નામ પ્રથમ આવે. તેમના પતિ જાણીતા અર્થશાસ્ત્રી હતા અને પોતે પણ “સ્વેચ્છાનો ઇતિહાસ” નાં પુસ્તક લખ્યું છે. પ્રધાનમંડળમાં તેમની નીમણૂક કેળવણી ખાતાના પ્રધાન તરીકે થઈ છે. પ્રધાન તરીકે સીધી પહેલું અને ઉપયોગી કામ તેમણે સ્ટેટ થીએટરની વ્યવસ્થાની પૂનઃ રચનાનું કયું છે. એક કલમના ગોદાથી તેણે છ મેનેજરોને, રાજના એગ્રીમેન્ટને અને એક અલ્ફને કાઢી મુક્યા અને એ થીએટરને સુંદર વ્યવસ્થામાં મૂક્યું. અત્યારે રાજ્ય તરફથી થીએટરને ૮૨૫૦૦૦૦૦ ડાલરની વાર્ષિક મદદ અપાય છે. અને પ્રભુ તેનો મોટો લાભ લે છે. રાષ્ટ્રીય નાટ્યકલાની આ સુધારણા માટે પ્રભુ તેમને ધન્યવાદ આપી રહી છે.

X X X

જર્મનીમાં ૨૫૦૦૦ ઉપરની વસ્તીવાળાં શહેરોમાં શહેરોનો મોટોભાગ કરતાં ખાતાઓમાં બધી મળીને ૭૪૫ સ્ત્રીઓ પોતાનો દિવસો આપે છે. સ્ત્રીઓને પોલીસ ખાતામાં દાખલ કરાવવા માટે નેરામેર ચળવળ ચાલે છે.

X X X

ફી.લેન્ડમાં સ્ત્રીઓ અને પુરુષો સમાનજ ગણાય છે. ત્યાં “ સ્ત્રીઓના પ્રશ્ન ” જેવું કંઈ ઉજ નહિ. જીવનના દરેક કાર્યમાં સ્ત્રીઓનો આગલ પડતો હિસ્સો હોયજ. દામ કંડકટર, ઝાડુ કાઢનાર, કઠીયા, સુયાર, હાદાર, ઘનનેર, ડોકટર, કે વકીલ તરીકે સ્ત્રીઓજ કામ કરે છે. કેઈ પણ ધર્મો તેમને માટે બાધ નથી સરકારી ખાતાઓમાં પણ તેમની સંખ્યા પુરુષો કરતાં મોટી. દુસ્તન ચઢી આવે ત્યારે બંદુક લઈ લડવામાં પણ મેળવે.

× × ×

રૂષિયનની એક અગીઆર વર્ષની છોકરી મીસ હીલ્ડેગાર્ડ ફરના-ડેઝ કારમેલીસાએ સર્વને અનુયયીમાં નાંખી દીધાં છે. સાત વર્ષની હમરે તેણે મેટ્રીકની પરીક્ષા પસાર કરી અને અત્યારે તેણે બી. એ. ની ડીગ્રી મારેના ત્રણ વર્ષનો અભ્યાસ ક્રમ પૂરો કરી નાંખ્યો છે. અગીઆર માસની યથ ત્યારે તે વાંચતા શાખી હતી પણ અને છાતરસક મંડળે ખાસ પરિપદ તેને માન આપવા માટે જોવાની હતી, જેમાં રાજકુમારીઓ બીએટ્રીસ અને અને રીસ્ટીના પ્રમુખપદે વિરાજ હતી. એ બાબને સહિત્યમાં કુશલતા મેળવવા માટેનું ખાસ ઇનામ તેમણે આપ્યું હતું. આ મીટીંગમાં એક ભાષણ કરી તેણે બધાને છક્ક કરી નાંખ્યા હતાં. એને કેટલીય ભાષાઓ આવડે છે અને પીઆનો બહુ સુંદર વગાડી બેળે છે.

× × ×

ઓસ્ટ્રીઆની પાર્લામેન્ટના સભાસદ મેટમ કુન્ડલીચને પ્રભસંધની પ્રાથમિક સમિતિમાં સભાસદ નીમ્બીયામાં છે; અને જીનીવામાં મળનારી આંતર્જાતિ માટેના પરિષદનો કાર્યક્રમ તૈયાર કરવાનું સ્ત્રી વિધવાના ધર્મ છે. જ્યાં મહાપુરુષમાં એ બહેન તેમને બહાનુયે સામનું ડાયરેક્ટર હતાં. લાહોરમાં તો

× × ×

પ્રજ્ઞ મુકવામાં આ પુરુષ પોતાના બલસકો નામે ગ્રામમાં મેટમ મજૂરી કરી અને એક ક્ષાણ વસે છે. એ અસક્ત થવાને અને ૧૯૦૪માં થયો હતો એમ તેમને દાખલ કરે. વર્ષની હમર સુધી તે એતરોમાં માટે આ સ્થાન નોંધતી અને હજ પણ જીવે છે.

× ×

એકો-સ્ત્રોવાધીઆની પાર્લામેન્ટમાં બાર મહિલાઓ સભાસદ તરીકે વિરાજ છે-આઠ નીચલી ધારાસભામાં અને ચાર ઉપલી ધારાસભામાં.

× × ×

ગુર્કેસ્તાનમાં વિવાહ અને લગ્ન સંબંધી નવો ખરડો તૈયાર થઈ ગયો છે અને થોડા સમયમાં એસેમ્બલી સમક્ષ મુન્શી. આ ખરડો સ્વીકૃતિ પામી લગ્નના કાયદાના આધારે, ગુર્કેસ્તાનના કેટલાક ખાસ સંજોગો ધ્યાનમાં રાખી ઘડાયો છે. લગ્નનું વય પુરુષ માટે ૧૮ અને સ્ત્રી માટે ૧૭ કરાવ્યું છે. જરૂર પડે કોઈની પરવાનગીથી ૧૫ વર્ષની વયે લગ્ન કરી શકાય. મુસલમાન ન હોય તેવાંની સાથે કરેલું લગ્ન કાયદેસર નહિ ગણાય. એક પર બીજી પત્ની નહિ કરી શકાય, પરલુનારમાંથી સ્ત્રી થા પુરુષ દિવાના હોય તો લગ્ન ફેક ગણાય. વિધવાઓ અને તલ્લાક પામેલી સ્ત્રીઓ ૩૦૦ દિવસ સુધી ફરી લગ્ન નહિ કરી શકે. વગર કારણે વેશવાળ ફેક કરનારને. ગુર્કેસ્તાની આપવી પડશે.

× × ×

પ્રભસંધની કાઉન્સિલે બાલરક્ષણ અને હિત માટેની કમિટિમાં મીસ મુક્તીબા લેધરેપ (અમેરિકા) મીસ ચારલોટ બ્લેક્ટન (કેનેડા) અને મીસ બર્નારડો (બેલ્જિયમ) ની નોમિનેશન કરી છે.

મારગરેટ નામે એક વિદુષી મહિલાએ વીધ કરી પોતાની બધી સંપત્તિ ધર્મ કાર્યમાં આપી દીધી છે. તેની સ્થાવર મીલકત ૪,૫૬,૦૧૬ પાઉન્ડની અને જંગમ મીલકત ૩,૫૬,૬૨૩ પાઉન્ડની છે. હિંદમાં ધણીય સ્ત્રીઓ વારસામાં મળેલી લાગોની મીલકત કહેવાતા ધર્મચર્યોને દાનમાં આપી દઈ અધર્મ વધારવામાં મદદ કરે છે !

અમેરિકા.

ન્યુયોર્કમાં એક સ્ત્રીએ પક્ષીઓની હોસ્પિટલ બોલી છે. બાઈ પોતે પક્ષીઓના કેટલાક દરદો માટે ગ્રામણાણ ઉપાયો બેળે છે દરેક વર્ષ હમરો પક્ષીઓ તેની હોસ્પિટલમાં દવા કરાવવા માટે આવે છે.

લેડી કેથારીન રચેલ “ એશીઝ ” (Ashes)

નામે નાટક ન્યુયૉર્કની રંગભૂમિ પર બજવી બતાવવાંનું નક્કી થયું છે.

વૈશીઁગનના કામદાર ખાતાના સ્ત્રી વિભાગે એક રીપોર્ટ હમણાંજ પ્રકટ કર્યો છે તે ઉપરથી જણાય છે કે ૧૫ વર્ષ ઉપરની ૬૨ ૧૨૦ સ્ત્રીઓએ ૨૩ સ્ત્રીઓ પોતાનું શુભશન ચલાવવા માટે ધર્મ કરે છે. પરંતુ હજી પુરુષોના નેટલું જ મેનતાલું તેમને નથી મળતું. વસ્તીમણુનીના આંકડા બતાવે છે કે ૬ ટકા મજુરી કરતી સ્ત્રીઓ પરણેલી હોય છે. આ સ્ત્રીઓને લગતા પ્રશ્નો એ ખાતાનું હાલ ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે.

સ્ટેટ રીપોર્ટમેન્ટસ ફેરેન સર્વિસ સ્કુલના ચેન્નુએટ મીસ પેટ્રી ફીલી આર્સ્ટામિમાં ફેન્સલ તરીકે નીમાયા છે. અમેરિકાના હિતિદાસમાં એ બાનુ પ્લેલ્લાંજ ફેન્સલ છે.

ચીકગો યુનીવર્સીટીનાં એમોસીયેટ પ્રોફેસર મીસ મોડ સ્લાયે ૧૬ વર્ષ સુધી હંદરા ઉપર પ્રયોગો કર્યા પછી સિદ્ધ કર્યું છે કે ફેન્સર (બર્ડર) નો રોજ માખાપ તરફથી બાળકોને વારસામાં મળી રાકે છે. એમના પ્રયોગોના પરિણામ માટે વૈદક સંસ્થાઓ આતુરતાથી રાહ જોતી હતી.

ચાલુ સાલની શુદ્ધી માટે ચીકગોના મિસિસ બર્થા બેથે હમેદવારી નોંધાવી છે. મીસ બેરી સેમ્પસનને વડા ધારાસભામાં દાખલ થનાર અડાઓની સંભાળ લેવાનું અને તેને લગતી કાયદેસર વેચારીઓ કરવાનું ખાલું સોંપાયું છે.

x x x

ચીલીમાં સ્ત્રીઓને પોતાના બાળકોનું વાંચીપણું આપતો, બીબના બાળકોના વાલી

થવાના હક્ક આપતો, ખતપત્રો પર સાખ કરવાના અધિકાર આપતો, અને પરિણિત સ્ત્રીઓને મોકલત ધરાવવાના અધિકાર આપતો ખરડો પાલમિન્ટમાં રજુ થયો છે. ત્યાં સ્ત્રીઓ હવે ઓફીસોમાં અને રેલ્વેમાં નોકરી કરી રાકે છે. અદાલતમાં મેડમ વેલેન્સુ એવા નામે એક સ્ત્રીની નીમણુંક કરવામાં આવી છે.

ઓર્ડેલીઆ.

ઓર્ડેલીયામાં દરેક સ્ત્રી પ્રત્યેક બાળકના જન્મ પછી સરકારને આજી કરી પાંચ પાઉંડની રકમ મદદ તરીકે મેળવી રાકે છે.

સ્ત્રીઓને સભાસદો તરીકે ઉપલી ધારાસભામાં બેસવાના હક્ક આપતો ખરડો પાલમિન્ટે પસાર કરી ધારાસભી પર ચલાવ્યો છે.

x x x

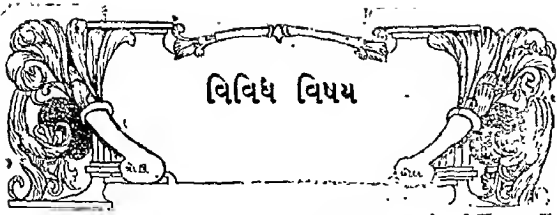
ન્યુ સાઉથ વેલ્સની ધારાસભામાં સ્ત્રી સભાસદોની નીમણુંક કરવાનો કાયદો પસાર થયો છે. વડા પ્રધાન થોડા સમયમાં કેટલીક મહિલાઓને નીમવાની જવનરને લલામણુ કરશે.

મીન્સ એડવર્થ ટાપુમાં પહેલાં સ્ત્રી બેરી-રટર મીસ રોજા સ્ટીવર્ટને દાખલ કરવામાં આવ્યા છે. મીસ સ્ટીવર્ટ ત્યાંના વડા પ્રધાન અને એટર્ની જનરલ મી. સ્ટીવર્ટનાં પુત્રી છે. કાલદા પ્રમાણે બેરીરટર તરીકે દાખલ થનારને એક વર્ષ એટર્ની તરીકે કામ કરવું પડે છે. પરંતુ મીસ સ્ટીવર્ટને પરીક્ષામાં ૮૫ ટકા માર્ક મળ્યા હોવાથી એટર્ની તરીકે કામ કરવાની ફરજમાંથી મુક્ત કરવામાં આવ્યા છે.

સાહાર સ્વીકાર (પુરવણી)

ધી લીબરેટર (દિલ્લી) : સ્વામી શ્રી-અદ્વાનંદજીના સમર્થ, તંત્રીપદ નેત્રણ આ પત્ર તા. ૧લી એપ્રિલ અંગ્રેજમાં પ્રકટ થતા માંડયું છે અને ખાસ કરીને દિંદુ સંજ્ઞન અને અસ્પૃશ્યો દારની પ્રવૃત્તિ સમર્થન કરે છે. પ્રત્ને ધર્માભિમાની દિંદુએ અવસ્ય વાંચયું જોઈએ વાર્ષિક લવાન્ટમ ર. ૪-૦-૦ છે.

વિવિધ વિષય

બાલી-દર્શણ:

તા. ૨૪ મી માસે અમદાવાદના પ્રેમાભાઈ હોલમાં ડો. હરિપ્રસાદ ત્રિવેદી દ્વારા દેસાઈએ "બાલ-કલ્યાણ" વિષે એક ઉપયોગી બાપલ આપ્યું હતું. એ બાપલનો સાર આગ નીચે પ્રમાણે છે:

"દેશમાં સૌ બાળકો જન્મે છે તેમાંથી અડધાં તે ૧ વર્ષની ઉંમર પતાંજ મરી જાય છે. બાકીનાં અડધામાંથી પાંચ વર્ષનાં યતાં સુધી સૌએ ૩૦-૪૦ બચે છે અને ૬૦-૭૦ મરી જાય છે ! આનું મારણ આપણી બુદ્ધિ છે. ક્રમમાં વિલિયમ્સ ડી લેક નામનાં આમદામાં ત્યાંના નગરોરો પોતાના દીકરાને વૈદક બાણીથી પછી તેનું જીવન તે ગામની સ્વચ્છતાને માટે અર્પણ કરાવ્યું હતું. પ્રથમ એ આમમાં પાણીના નળ લીધા. મટરો કરી, પોળો, મહોલ્લા સાફ કર્યા, ગંદકી સાફ કરી, મચ્છરો ઉત્પન્ન ન થાય એમ ક્યું, પાણીનાં ખાળોથી આ પુરી નાંખ્યા. માખીઓથી પણ બહુ સાવચેતી રાખવી જોઈએ કેમકે તેથી રાહકોઈ કોલેરા વગેરે થાય છે વળી એ માણસે ત્યાં સુધરાઈ ખતું સ્થાપ્યું અને પોતાના દીકરાને પ્રમુખ કર્યા. રસોડાં પાણીયારા કે મંદિર કરતાં પણ બજારોને વધારે સ્વચ્છ કર્યા. કોરેટાઈનને બદલે કપડાં, ક્ષય વગેરે રોગોની જીવંત ઇસ્પીતા કાઢી, સ્ત્રીઓ સગર્ભા થાય ત્યારથી નોંધ કરી, સુવાવડો સૌએ માટે કમરત, પગ તેવા ખોરેક, આરામ, વગેરેની ગેરવજા કરી. સુવાવડખાનાં એવા બનાવનાં કે તા. પ્રચલિત સ્ત્રીમાં પ્રવીણ સ્ત્રી દાખલે અને પ્રવિચારિણીના હાથે સુવાવડ થાય છે એવી ત્યાં મંજૂર અને મહોલ્લા મહોલ્લા ત્યાં સુવાવડખાનાં થયે ત્યારે પડળ ખુલી જશે. બાળકને માટે માતાના ધાવણ જેવા બીજાં એકે પદાર્થ નથી. તે પછી બીજા

નંબરે ગાયનું દૂધ આવે છે. માને ધાવણ આપવાને લેક્ટેશન નામના કપાસના લોટની દવા છે તે પાવાથી પણ ધાવણ થાય છે. બાળકને ખાંડનું દૂધ તંબુ પાવું બાર મહિના પછી બાળકને દાળ, જાત વગેરે આપવું. વિલિયમ્સ ડી લેકે ૧૦ વર્ષ સુધી આમનાં જન્મેલાં બાળકોને બચાવ્યાં અને ત્યાંનું મરણ પ્રમાણ ઘટ્યું.

મોટા બાળકો માટે દીવેલની શીશીની બસા મણ રી છે. જરા ભાર થાય કે ઝાડાનો રંગ લીલો કે ધોળો થાય અગર ઝાડા વધારે થાય તો બાળકને એક ચમચી દીવેલ પાછું દેવું. તેથી આંતરડાં સાફ થશે ને બચકર રોગો યતા અટકશે.

વર્ષની અંદરના બાળકને શીળી કઢાવી દેવાં. બાળક રહે તો જલણુ કે કાતો એ બુખ્યું હશે કે ચૂંક આવતી હશે. એટલે ચૂંક હોય તો દીવેલ આપવું અને બુખ હોય તો બખે કલાકે ધવરાવવું. બાકી બાળકની પેટનું દવાઓ જેવી કે બાલામૂલ, ખાપરીયાં ને બાલજીવન, માલ્ટાઇન વગેરે નકામું પાછ હોવાન કરવું નહીં. છાકરાં સાળ હોય તો તેને બડાં કે જલણુ બનાવવાનો અમથરો રાખવો નહીં અને નાના દવા કે સક્રિયાં વસાણાં ખવરાવવાં નહીં. વળી કસરત કરવા દેવી. બૂત પ્રેતની બીક ના બતાવવી. ખુદ્દ, યુધિર, રામ, જનક અને ગિરમની મહત્તા તેમને સમજાવવી. તેના સવાલના સીધા જવાબ આપવા. આ સીધા જવાબો અપદસ્યો જેવાં કે બીડી વગેરે તથા કહેરા કંકરો વગેરેમાં પડવા ન દેવાં બતાવવા. રમેલ અને દવાના રમેલ પણ વગેરેમાં નીવડવા

બાળકનાં કેટલીએ મહિલા સમાજે એવી છે કે જે માત્ર એને કંઈ કામપર જવું હોય, મેલાવવામાં, દેવદર્શન કે ફરવા હરવા જવું હોય તો

એટલીવાર એમના ઊકારને સંભાળે છે. આપણી અમદવાદની કેટલીક મીલોમાં માતાઓ કામ કરતી હોય તે વખતે એમના ઊકારને સંભાળવા માટે આયત્રો રાખવામાં આવી છે. સ્વચ્છ ચોખ્ખાં ધોળીઆમાં આ બાળકને સુવાટવામાં આવે છે. એમને નવરાત્રી સ્વચ્છ વસ્ત્રો પહેરાવી દૂધ પણ અપાય છે અને મોટી હમરનાં ઊકાં માટે ત્યાં રમવાની ને કસરતની જગાઓ રાખવામાં આવી છે. આ યોજનાઓ તમામ મીઠ કારખાનામાં થવી જોઈએ.

નપાનમાં આ ઉપરાંત વર્ષે વર્ષે બાળ સપ્તાહના પ્રસંગ જનવાય છે તે વારતે બાળકોને ધનાઓ મળે છે. રમતો, કસરતો, ચિત્ર પ્રદર્શનો, કલાસંસ્કરો, સંગીત, નાટક, વિજ્ઞાનની, રોધબોળની વાતો, ઇત્યાદિ એમને માટે ખાસ યોજાય છે અને જલણીઓ અપાય છે.

આપણા દેશમાં પણ આવું આવું થવું જોઈએ. જેવી બાળકોની સંભાળ લઇશું એવા દેશ ધરો. છનીવા ઠાન્દર-સમાં દુનિયાની પ્રત્યેકોએ કશવ કર્યા છે કે બાળકોને ના વિસારશો, દેશનાં તમામ બાળકો તમારાં જ ગણુને. બાળકોમાંથીજ ભૂખ્યને અન્ન, નામને વસ્ત્ર, અને નિરાધારને ઘર મળવાં જોઈએ. બાળકોની યથાયોગ્ય વ્યવસ્થા દરેક બાળક માટે દરેક પ્રત્યેક અને રાજ્યે કરવી જોઈએ અને જેનામાં જે શુભ આચળ જડતો હોય તે ખીલવી જગતની સમૃદ્ધિ વધારવી જોઈએ.

આપણા દેશમાં પણ બાળસપ્તાહ તથા માતાઓના જ્ઞાન વધે એવા પ્રસંગો દમણાં દમણાં શોભવા. હાગ્યા છે. પરન્તુ એમાં પ્રત્યેક સમસ્તે રેસ લેવા જોઈએ, અને પાળે પાળે અને ગામે ગામ બાળ કષ્ટાણુની સમિતિઓ બનવી જોઈએ.

ગામવાર કે મોટાં શહેરોમાં હતાવાર બાળકોનાં વસ્ત્રીપત્રક ધનાવર્ષા જોઈએ. તમામ બાળકોની શારીરિક તપાસ થવી જોઈએ. બાળકોની કેળવણી, આનન્દ કલ્યાણ અને ઉત્તતિ માટે શિક્ષકોએ અને વિદ્યાર્થીઓએ મનથી સંજળ પ્રયત્નો કરવા જોઈએ.

નિયાતોમાં બળવાં વિદ્યાર્થીઓની પણ ગામ અને શહેરના દામદોએ શારીરિક તપાસ કરવી જોઈએ અને નેત્રાન્તરિય વિદ્યાનાં માર્ગ પ્રદેશમાં

બાળકોનું કવિમ્ય સુધરે એવાં કામે રાખવાં જોઈએ.

પરન્તુ સમાજના તમામ પ્રયત્નો છતાં માબાપના પોતાનાજ ઉપર મુખ્ય આધાર રહેવાનો. સર્વે સદૃશુના બીજ બાળકોનો જન્મ પણ ન થયો હોય ત્યારથી નાંખી રાકાય છે, અને ૧૦ વર્ષ સુધીમાં તો ઘણા સુસંસ્કાર એના પર પડાય છે. હિન્દુ શાસ્ત્રમાં સોળ સંસ્કાર છે અને જેની કાષ્ટદેસર વિધિઓ છે. પરન્તુ આજકાલ એ સંસ્કારોના આકાર માત્ર રહેલા હોવાથી અને એને આત્મા ચાલી મથેલા હોવાથી હું જુના આકારમાં એને અને રચુ નથી કરતો.

સુજનન શાસ્ત્ર એટલે “ યુગેનિક્સ ” વિષે પણ આપણા દેશે પુષ્કળ વિચાર કર્યા છે. સારી સંતતિ લેવાનુ યાચ તે માટે બ્રહ્મચર્ય, સુચોગ્ય હાલ, ઉત્તમ વિચાર, શ્રેષ્ઠ ચરિત્ર ઇત્યાદિની પુષ્કળ જરૂર છે. અભિમન્યુએ કાકાધુદ્ધ મર્માવસ્થામાં શીખી લીધું હતું એ વાતનું રહસ્ય સાચું છે.

ખાનદાનીના અપરમાં:

“ સીરાહ ” પત્ર ખાનદાનીના અપરમાં બોજ અનેલી બહેનોના વર્ણન નીચે પ્રમાણે આપે છે:

શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારનું રાજ્ય; પારશુ વાહકો; કુલ્લેર ગામ. પછ-
૧. ચંચળની જલ વડિયા પહેલાં ચંચળ નામ સમાધિ ની એક બાઇએ ધુને પરી આપવાત કર્યા. તેની એ જળ-સમાધિની પાછળનો ઇતિહાસ ગામ લોકો નીચે પ્રમાણે જાણે છે:

તેના પતિની એ બીજવારની સ્ત્રી. પતિની જમર પાંત્રીરા વર્ષની અને ચંચળની વય ચૌદ વર્ષની. પહેલી સ્ત્રીના મૃત્યુ માટે યે ગામમાં કંઈ કંઈ ન સંભળી રાકાય જેવી વાતો ચાલે છે અને ચંચળના મૃત્યુએ ને આખા ગામની એ કુટુંબ ઉપર ન વર્ણવી રાકાય જેવી ખુશી ઉભારી છે. કહે છે કે ચંચળ પસંદીને પતિને ઘેર આવી તે પાંત્રીજ ગાસ વરસેવા શરૂ થયો હતો. તેના શ્રીમંત પિતાએ તેને કઠિંગવરમાં આડ દગ દબાવી મના આપેલી, અને મુશ્કેલીને લગતું

બધું ખર્ચ આપેલું છતાં કોણ નહોતું શા કારણે
ચંચળ ઉપર પતિની અકૃપા - હિતરેલી.

પાડેશીએ કહે છે કે પરવશ પછી ઘોડેજ
દિવસે ચંચળનો હાથ ડામ ફેલવાથી મુશ્કેલી
દેખાતો હતો અને એના કારણમાં તેના પતિએ
હાથમાં અંગારો મૂકવાનું કહેવાય છે. ત્યારપછી
થોડા મહિના પછી કોઈએ ચંચળને કારમી બુમો
પાડતી સાંમળી ખબર મેળવી કે કુર પતિએ ગુપ્ત
બાગમાં ડામ દીધા છે કારણમાં કહેવાય છે કે
કોઈ કુચારણને ચંચળના પતિએ ચંચળનાં-સારાં
સારાં છુગડાં આપી દેવા માંડ્યાં અને ચંચળે
પિયરની-પિતાની યાદગીરી રૂપ એ વસ્ત્રો આપવા
સામે વાધો ધર્યો. ગામ નહોતું છે કે ચંચળે
પરવશ પછી પાછો માવતરના ધરના માત્ર પશુ
નથી દીધા. ચંચળના સારાં પિતાએ જમાધરાજને
રીત્રવશા પ્રાણ પ્રયત્ન કર્યો, પણ તે સર્વ મિથ્યા
ગયું.

પછી તે ચંચળ બિમાર પડી. ધરની કોઈ
કામ કરનારી માંદી પડે અને આખું ઘર તેના
ઉપર ફર બની તેની પાસે કામ કરાવ્યા કરે તેવી
ચંચળની સ્થિતિ યદ. ચંચળે તે બધું સહ્યું,
તો યે પતિના પ્રહાર તો બાજીજ રહ્યા. આખરે
એક દિવસ કુવાનો આસારો શોધ્યો, અને સ્વપ્નર-
ગૃહની છવતી નર્કમાંથી છૂટવા જળસમાધિ લીધી.

ત્રીજ દિવસે કુવાની સપાટી ઉપર ચંચળનું
શબ લટકે દેખાયું, ગામ પટેલને મનાવી, પતિએ
અને પતિના પક્ષનાઓએ, કુવામાં ખાટલી નાખી
શબને બહાર કાઢ્યું અને સીધા સ્મશાને લઈ જઈ
તેની ઝટપટ રાખ કરી નાંખી, ગામ પટેલને ચોખે
ચંચળનું મૃત્યુ એ સામાન્ય માંદગીનું મૃત્યુ
નોંધાયું. ચંચળના પિતાએ અને માતાએ આ
વાત જાણી, ત્યારે તે ચુપચાપ આંસુ સારી બેસી રહ્યા.

કહે છે કે વડોદરા રાજ્યની પોલીસે આ
મૃત્યુનો મર્મ ઉકેલવા તપાસ ગાદરી, અને તેને
પશુ એ મૃત્યુ-સામાન્ય માંદગીનું જ દેખાયું.
એક કુલીન કુળની હિન્દુબાઈએ કુર ત્રિધિના
આદેશને વશ બની, વીસ
પ્રસ્થિતિ વર્ષની વયે કાળી-ચુંદરી બોલી
વેધવ્ય. અને સીસાગળું કંઠજ નંદવી
નાંખ્યું. પણ વર્ષ સુધી

વેધવ્યને વિશુદ્ધ રાખી તે તેના ધરના પુણ્યામાં
બેસી રહી. પછી તે સંચર ધર્મને ન અનુસરી
રાધી. એક યુવાનની સાથે ન્દારી અમદાવાદમાં
ભદ્રની યોગમાં ચોરશી લીધી અને પુનર્જન્મનું
નવું ધરબોણું પહેરી નવો સંસાર માંડ્યો. પતિના
ચરણમાં તેનાં થોડાં કામમતી વસ્ત્રો અને ચારસોળું
ધરણું ધરી તે તેની દારી બની.

એ વર્ષ ધરવાસ સુખરૂપ ચાલ્યો. સ્ત્રીને ખબર
નહી તેમ પુરૂષે કૃષ્ણો જુગાર રમવા માંડ્યા. એક
દિવસ ધરની બધી માલમતા હારી, દારના નિરામાં
લથડતો લથડતો પતિ ઘેર પાછો આવ્યો, ત્યારે
નારીને ખબર પડી કે તેણે નસીબ કુટ્યું છે.
ચોરશીના માલીકનું ભાઈ ભરવાના પણ પૈસા ન
રહ્યા અમદાવાદ છોડી બીજે કોઈ ગામ જવાના
દીકરીના પણ ઠામ ન રહ્યા. સ્ત્રીએ હૈયાકાંટ રૂદન
કયું.

આખરે સ્ત્રીએ તેની બધી હીમમત ભેગી કરી,
પાપી પતિને સંગાયે લઈ, 'કાઠિયાવાડ એકસમેલ'
માં કાઠિયાવાડનો માત્ર લીધો. બીજ પ્રજાતે માડીએ
તેમને રાજકોટ સ્ટેશને જતારી મૂક્યાં.

બન્ને જંકરાનની ધર્મશાળામાં રહ્યાં. ત્રણેક
દિવસ માંડ વીત્યાં હશે ત્યાં તો, કહે છે કે પતિ
પાછળ અમદાવાદનું ચોરડે આવ્યું. કોઈ બીજણ
ધરના જુલ્હા નીચે તેને પોલીસ અમદાવાદ લઈ
જઈ અને સખ્ત જેલની સજા આપી. પતિએ છેલ્લી
ઘડી સુધી તેની સ્ત્રીથી ચોરીની વાત છુપાવી હતી,
તે ત્યારે સિપાઇએ પતિના હાથમાં હાથકરી
પહેરાવી ત્યારે જ સ્ત્રીને ખબર પડી. ફરીવાર એ
અજળાએ જુવાનીની બુલને માટે પશ્ચાતાપનાં આંસુ
પાડ્યાં.

પછી તો બીજારણનું છવન છવતી તે નારી
એક દિવસ રેલગાડીમાં ભાવનગરને... સ્ટેશને તજ્યાં
આવી એ વખતે તેના પતિના કારવાસનો પાંચમે
મહિના ચાલતો હતો અને તેના જન્મધાનનો
નવમે મહિના ચાલતો હતો. એ સ્ટેશન આવતાં,
પ્રસવવેદનાથી પીડાતી બાઈ પરવશ બની નીચે હતરી
પડી. હિન્દુઓએ એને બેઠ, પણ સૌ દયાના ખોરા
રાખી બોલતા બોલતા તેની પાસેથી ચાલ્યા ચલા
એજ રાતે તે સ્ત્રીએ એક બાળકને જન્મ આપ્યો.
એ બાળક અને માતા, ગામના રસ્તાને એક પુણે

પડ્યાં પડ્યાં, કાઠ હુકડા નાંખી ભય તો ખાવા પામે અને નહીં તો શિયાળાની ઠાઠમાં યરથગ્વાં સંક્રાંચાઈને પડ્યાં રહે, એમ દિવસો વિતાવવા લાગ્યા.

એ રીતે તેણે એ ગામને પાદરે આપ્યો શિયાળો વિતાવ્યો. કાઠએ તેને વટલાવવાના પ્રયત્ન કર્યા પણ કાઠ હિન્દુએ તેનો હાથ જાલ્યો નહીં. કાઠએ આરાદો દીધો હોવ, તો ભૂલના પત્યાવાપ થી પ્રત્યજ્ઞાની એ સ્ત્રી જરૂર શુદ્ધ અને શાંત જીવન જીવી જીવંતની પૂરી કરત. અને હવે ! હવે તો ખીન કરાશે કાણે નહીં તો, એક પેટને ખાતરજ અને કાણુ ભણે શાં શાં પાપ કરવાં પડશે ?

આંદિશ્ય બ્રાહ્મણ કુળની એ કન્યા. એનું નામ કાશી. અગાધાર વર્વની બાળક. કાશીના ક વયે તેને કપાળે વેધવ્યનું હાણી. કાણુ' વિશ્વક ચો'યુ'. કાશીનું સાસરું સનાળા, કુઠાવાવ પાસે. કાશીએ યુવાવસ્થામાં પગલાં મૂક્યાં અને વિકારને વશ બની તે બાળા લપસી. પહેલો ગર્ભ રહ્યો અને પડ્યો. પછી બીજા વખત ગર્ભ રહ્યો. સનાળાના નામધણીને ભણુ યજ્ઞ. કાશીને અટકાવમાં લીધી. કાશીને પુત્ર અવતર્યો પુત્ર છ માસનો થયો. પછી તો જેઠથી કાશીની એ સ્થિતિ ન સંજાઈ એટલે તેમાંથી છુટવા, અને છુટવાં છુટતાં એ કંઈ કમાઈ કરી રાકાય તો કરી લેવા, કહેવાય છે કે કાશીનું નડિયાદ પાસેના એક ગામે વેચાણ થયું. કાશી તેના બાળકથી વિખૂટી પડી કાઠ હિન્દુના ઘરમાં બ્રહ્મણ કેમ ઉપર આપ વરસાવી રહી છે. મતિ ભણે છે ?

હાનગાના મહારાજની એ દીકરી. નાનપણમાં જન્મીયા વાળે જન્મરના એક યેાહીનો જેથીછ સાથે એનું લગ્ન થયેલું વેપાર. જેથીછ કમાઈ અર્થે મુંબાઈ ગયાં. અચાનક એક દિવસ એ જેથીછના અવસાનનો તાર આવ્યો તેમની પત્ની તરિકે ચોરીમા એટલી પેલી બાળકીને ખબર નહોતી કે તે પરણી છે ત્યાં તો તે રાંધી, પછી તો બાળવિધવાને કેટલા સારા આ જમાનામાં પામે છે ? બ્રાહ્મણ તરફથી તરફથી બાળને ઘેર નાંધી નાંખે દીકરીનું પેટ ખરું તે ન ખાવડું

પણ તેને દીકરીનો રાજગાર ખેલવાનો મનસુબો ભગ્યો. એટલે એ બાલિકાનો ભાઈ તેને શુભરાતમાં લઈ ગયો, બાલિકાએ કાઠાવાલા કર્યા પણ નમેરા ભાઈ અને બાપે એ ન સાંભળ્યું. આને એ બાલિકા નડીયાદ પાસે કોઈ કાઠીયાના ઘરમાં હિન્દુ સંસારનું સત્યાનારા વાંછતી જીવંતીના દહાડા ગણી રહી છે.

મેનાને જીવતાં અગ્નિદાહ:

અંગેલે ફરિયાદ કરેછ કે દિંદીએએ તેમના ૧૪૬ માણસોને કલકત્તાની કાળી કોઠીમાં પૂરી, શુભ ભાવી મારી નાંખ્યાં. પોતાની નિર્દયતાના બચાવ માટે આ વાત તેમણે જોડી કાઢી છે. પરંતુ તેમણે પોતે ચલાવેલાં અમાનુષી વર્તન તો ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ છે. નાનાસાહેબે ૧૮૫૭ના બળવા વખતે દલરાં યુરોપીયન સ્ત્રી બાળકોનાં બંન બચાવ્યાં હતાં, તેજ નાનાસાહેબની પુત્રીને તેમણે જીવતી બાળી મુકી હતી. મહારાષ્ટ્રના પ્રસિદ્ધ ઇતિહાસકાર રા. ચીટનનીસ એ હાલ્યેલેક પ્રવંચ પોતાના " વાપ્સ " નામે પુસ્તકમાં વર્ણવે છે:

બ્રિટીશ ન્યાયનીતિમાં ધોરણ મેનારા અંગેજ ઇતિહાસકારો એનાં સ્તુતિવાન સાથે એક વાત મનુર રાખે છે કે બ્રિટનના ન્યાયે અમર વપતા ઇતિહાસમાં એક જ ભયંકર કાળી દીકરી છે: કાન્સની સ્વાધીનતા સમી વીરકુમારી જેન એફ આર્કને જીવતી બાળી નાખનાર બ્રિટનભયાઓ હાંમેશ માટે બ્રિટનનું નામ કલંકિત કરતા ગયા છે.

પણ ૧૮૫૭ ના સરકારી દંતવેદ, અને અંગેજ વર્તમાન પત્રો જેન એફ આર્કના દહન કરતાં થે વચરે કારણ ને કંપાવનારું. દહન-વિરોધ દિન્દી સુતરિનું દહન આપણી સમક્ષ રજુ કરે છે.

બિયુર રાદેરની બહાર જન્મમાં નાના સાહેબ ફોર્ટપંના નિવાસસ્થાન ઉપર કનંથ આઉટરામ અને સર ટામસ જીની કાળકુખી તોષાનો મોરચો મંડાયો હતો. બ્રિટીશ પાકમિન્ટે આ સત્તાધારી-એને નાનાસાહેબના એક એક કુટુંબીજનને પકડી સંદારનાનો આદેશ મોકલ્યો હતો.

જનરલ આઉટરામ અને સર જીના સોહજદો વહેલા વાંચની જેમ છૂટ્યા. તેમણે નાનાના જનશુન્ય નિવાસ ઉપર દરેક પાડી રાચરચીનું

લીધું. ખુલ્લે ખુલ્લે શોધ ચલાવી પણ કોઈ માનવજોગ હાથ લાગ્યા નહિં.

કનક આઉટરામે સૈનિકાને મક્કન ઉપર તોપના ગોળા છોડવા હુકમ દીધો.

એ એક દરના એક ઢાળાઆમાં કાઈ અતુલ સ્વરૂપવતી કુમારિકા દેખાઈ. એના ચહેરા ઉપર નિર્દોષતાની મુરખી સાથે નિર્મથતાની શાન્તિ વર-વરતી હતી. મહેલને જમીનદોસ્ત ન કરવા તેણે આજીજ કરી. જનરલ આઉટરામ દૂર હતો. દરમ્યાન સર હુને એ કુમારિકાએ મહેલ સલામત રાખવા અને તેની પોતાની નિર્દોષતા ધ્યાનમાં લઈ પોતાને બચાવવા ધણા યે કાલાવાલા કર્યા. નાના સાહેબની તે પુત્રી હતી. તેનું નામ મેના.

ગોળા વરસાવવામાં વિફળ થતો નિહાળી જનરલ આઉટરામ સર હુ પાસે ગયા. હુએ આઉટરામને સ્થિતિ સમજાવી. તેના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહીં. તેણે બરાડો પારીને કહ્યું "

"જિંદગી રાજકી આજ્ઞાએ મેં તુમ્હે ચિરંજીવ કરતા હું. "

મેનાએ આર્દ્રસ્વરે જવાબ વાળ્યો, " બાપુ, મને આજે થોડો સમય આપો. રડી રડીને માથું અંતર કાઢવી લેવા છો. આ મારી છેલ્લી રાત્રિ છે. "

આઉટરામે એની અંતિમ આજીજને ઠોકરે મારી. તેના હાથમાં હાથપટ્ટી પહેરાવી દીધી. સૈનિકા તેને લઈ કાનપુરના કિલ્લામાં ચાલ્યા ગયા. છેલ્લે ફેલે મેનાએ પિતૃભવન ઉપર કાતર દ્રષ્ટિપાત કરી લીધો.

બીજો દિવસે કાનપુરના કિલ્લામાં નાનાની એકની એક નિર્દોષ કુમારી મેનાને લાકડાની ચેદ ઉપર યાંત્રલા સાથે પંચવટીઆ બાંધી, જીવતી સજાગતી દેવામાં આવી.

બીજાણ અજિજવાળાઓથી લપેટાયેલી એ શાન્ત સરસ મૂર્તિને હિન્દી સિપાહીઓએ કંડપતે હાથે છેલ્લા પ્રણામ કર્યા. "

બોપાળનાં હિંદુઓની હાડમારી.

બોપાળમાં ૮૫ ટકા વસ્તી હિન્દુની છે. સત્તા મુસલમાની છે. પણ મહીસર વગેરે હિન્દુ રાજ્યોમાં જન્મ હિન્દુ-મુસ્લીમ કેમો સાથે રાજ્ય એક સરખો જ વર્તાવ રાખે છે તેમ બોપાળમાં નથી. વરલેલા હિન્દુને પાછો શુદ્ધ કરવાનું કામ લાં કોળદારી સુન્દો ગણાય છે એ વાત તો જુની છે. પણ હિન્દુત્વનો સમજણો ઉચ્છેદ કરનારા ખીજ કાપતા પણ હમણાં જળુમાં આપ્યા છે. હિન્દુ સૌને બોળીને કોઈ પણ મુસલમાન પોતાને ઘેરે કહાવી જાય એટલે તે તેની યહ ચૂપી એવી અહીંની રિયતિ છે. પછી તે સ્ત્રી કન્યા હોય, યુવતિ હોય, પરિણીત હોય કે સિંધવા હોય ! ચાવી સૌને કહાવી ગયાં પછી મુસ્લીમ ખંધુ સંધો કાજને લાં જાપ અને ધર્માન્તર દક્ષતરમાં તેનું નામ નોંધાવી લે એટલે સ્ત્રી ઉપર તેનો અજાણિત અધિકાર અધિકારિત થઈ જાય છે. એ પછી સૌના વાલી વારસ કે પતિની જાંધી ફરિયાદ નિરર્થક થાય છે. સૌએ ખુશીથી છત્રામ-સ્ત્રીકાર્યાના પરાવા તરિકે ગેયું દક્ષતર તેની મામે અદાલતમાં મકાષ છે અને કેસ હડી જાય છે. આવા બનાવો અહીં સેંકડોની સંખ્યામાં અને છે. રાજ્યના આંનાયગોદામાં આશ્રય લેતાં સેંકડો બાલબાલિકાઓને પણ ધર્માન્તરિત કરી મુસ્લીમ બનાવવામાં આવે છે. હવેનાં ધનાઢય મુસલમાનો પણ રાજ્યના આશ્રય તમે ગામગામોમાં, વરસકાળેને ધપાવી રાખે છે. છેલ્લી પચીસીમાં લગભગ ૫૦,૦૦૦ હિન્દુઓને વરલાવી મારવામાં આંજ્યા છે. હમણાં જ એક ૧૨ વર્ષની પચેલી મનુર બાળાનું અપહરણ મુસલમાનો કરી ગયાં છે. બોપાળના રાજ્યના હિન્દુવ તળી નોંધવાના પ્રવાસોએ હવે તો કાઠો કે મોકો છે.

સમાલોચના.

રહિયાળી રાત-આગ રત્ન. સંપ્રદાય: શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી. કિં. ૩ ૧. ભાવનગરની સાતમી સાહિત્ય પરિષદે કોઈ નવું લોકપ્રિય તત્ત્વ દાખલ કર્યું હોય તો 'લોકગીત' અને 'લોકસાહિત્ય' આ સ્વાદન 'ગણાવી રાકાય.

રજીસ્ટરમાં સંપ્રદેશો લોકગીત લેખણે પોતે એકઠાં કર્યાં હતાં, છતાં તે ગીતોને લોકપ્રિય થયેલાં નેવા તે ભાગ્યશાળી યથા મહેતા. ભાવનગરે એ લોકગીતના સાહિત્યમાંના પ્રાચ્ય નવેસર ભરત કર્યાં; અને ભાઈ રાયચુરા તથા ભાઈ મેઘાણીના તે દિશામાં કરેલા અવિરત પ્રયાસોથી હવે 'લોકગીત' રાષ્ટ્રમાં અનન્ય મોહિની, અને અજબ મીઠાસ બધાને જણાય છે. નવા યુગની કવિતા પણ કંઈક અંશે લેના ઝગમગમાં ઝંખવાઈ ગયેલી લાગે છે.

પ્રસ્તુત સંપ્રદેશમાં ભાઈ મેઘાણીએ પોતાની 'રહિયાળી રાત'ના સીમાસ વિશાળ કર્યાં જણાય છે. કુટુંબ જીવનની ઘટનાઓ ઉપરાંત હાલરડાં, નવરાત્રિના ખાલ ગરબા તથા રાધાકૃષ્ણની કવિતા અહીં સંગ્રહી છે. હજી આગળ ઉપર લોકગીતના ખીન્ન સુંદર પ્રદેશો-ચાણી છંદો, 'જીવનગીતો તથા 'મહિનાતું સાહિત્ય'-માં શોધખોળ કરવાના એમના અભિલાષ અને પ્રયાસ છે; તે ભાઈ મેઘાણી નેવા સંતોષકર દાઢે સત્વર સફળ થાય.

આ લોકગીતની કવિતા તરીકે વાંચતાં કેટલુંક સાવ ભેટકડાં જેવું તેમાં જણાય એ સદૃશ છે; છતાં એ ગીતોને રસ કંઈમાં અને લેની ગેયત્રામાં જ વિશેષ કરીને રહેશે હોવાથી, એ ગીતો જવાતાં જેણે ન સાંભળ્યા હોય તેને તે નકામાં છે. ગુજરાતજોએ લેના ટાળ નાણી લેવા નેવા છે.

આ સંપ્રદેશમાં ભાઈ મેઘાણીએ 'મદ્-ગુજરાત'ના આદર્શ પોતાના મન આગળ રાખવાની રાશ્ત્રાંતરી હોય એમ જણાય છે; અને એક રીતે લેમના કેવલ સોરઠી સાહિત્યના અંતિ પક્ષપાતને લીધે પ્રાન્તિક ભાવનાને પોષવાની લાગણી દેને એ બદ-

લવા માગતા હોય એમ લાગે છે; અને એ સાહિત્યકારો માટે સુચિર્ણ છે. ગુજરાતનાં કંઈક લોકગીતો 'ગુણસુંદરી'એ ધધારાક્તિ છાપવાની રાશ્ત્રાંત કરેલી છે; 'અને ગુજરાત પણ લોકગીત વિદ્યાળું નથી' એમ કેટલાકને જવાબરૂપે એ લોકગીત વાપરવા કામ લાગી હતી-પરંતુ અમે અવી પ્રાન્તિક ભાવનાને તુચ્છકારી કાઢીએ છીએ.

ભાઈ મેઘાણી સાચું જ લખે છે કે "સોરાષ્ટ્ર તથા ગુજરાત, બંનેની આ (લોકગીતોની) દેલવ સેયારી જ છે. તેથી કોઈક અપવાદ સિવાય તો 'સોરઠી' અને 'ગુજરાતી' એવા વિભાગો આ ગીતો પરત્વે અસ્થાને છે, વસ્તુતઃ એ બધાં ગીતો સારા ય ગુજરાતનાં છે."

લોકગીતોની રસખાણમાંથી મૂકે મુમ્મ ભરીને, સાચું અને અવનવું જવાહિર નજર કરવા માટે ભાઈ મેઘાણીને ધન્યવાદ થઈ છે.

છંદાધારી-ચેતકો: શ્રી ઝવેરચંદ મેઘાણી અને શ્રી. કલ્પભાઈ કોઠારી. સોરાષ્ટ્ર સાહિત્ય શ્રેણી કિં. ૦-૮ ૦ ટંકારા ખાતે કૃત્તવાચલી મહર્ષિ દયાનંદની રાત્રાબ્દીને ટાંકણે આ પુસ્તક તથાં કરવામાં આવ્યું હતું. આર્થ સમાજના સ્થાપક દયાનંદ સરસ્વતી નેવા સમર્થ કાઢિયાવાડીની પિઝાન આ પુસ્તક કરાવે છે, કાઢિયાવાડે સ્વામીનારાયણ આપ્યાં, ગાંધીજી આપ્યા અને કેટકેટલા સમર્થ હિન્દીઓ આપ્યા છે. લેખાંના આ એક સમર્થ હિન્દી છે. લેખની મહત્તા પ્રાન્તિક નથી; સાદું હિન્દુસ્થાન લેખને જોગણે છે. ચરિત્ર અને મહત્તા એમ બે વિભાગમાં આ પુસ્તક રચાયું છે. પુસ્તકની તેજદાર ભાષાની મીઠાસ માટે સોરાષ્ટ્ર ધાર્વાલ્ય નવગીતું થયેલું છે.

છાંમિ-રચનાર શ્રી યોગેન્દ્ર આ કાવ્યસંપ્રદેશમાં 'દેશ જગતના વિધવિધ દરયોના નિરીક્ષણી ઉદ્દેશિત છાંમિ' પ્રલાપોને માનવ હૃદયના વિચિત્ર અનુભવો, તત્ત્વદર્શનના મૂલ્યવો અને

સ્વાનુભવની હાયાથી ' કવિતામાં જોતારેલા છે. સંગ્રહમાં સંસ્કૃત વૃત્તોની યોજના થયેલી છે, પરંતુ મૂલસ્વરૂપમાં નહિ હોય. ' સરવાળા-આદ્યાથી ' કરવામાં શ્રી યોગેન્દ્રને હીક મંત્ર પડતી હોય એમ લાગે છે; પરંતુ એ પદ્ધતિમાં પણ કંઈક ચોક્કસ-પણું હોય જોઈએ તે અમને જણાયું નથી. હેમ્પ્ટેમાં એમ method in madness હતી તેટલી એ અહીં જણાતી નથી. છંદોમાં ખરબચડા-પણું હજી ઘણું છે, અને તે એ તે ત્રણચાર કાવ્યસંગ્રહો તૈયાર કરનાર અનુભવીને હાથે થાય એ બીલકુલ સાંખી રામ્ય તેમ નથી. શ્લોકની કવિતાને પ્રધાન સ્વર myathicisam અજ્ઞવાદ છે, અને તેથી કવિ, કવિ મઠી કીલસુક કયારે બની નય છે તે નજરે અધર પડે છે. છતાં આ સંગ્રહમાંથી ' અતિભિન્ન ' કાવ્ય ઘણું સરસ છે; એક સામાન્ય વિષય ઉપરથી કવિત્વમયું કાવ્ય શ્રી યોગેન્દ્રે રચી કાઢ્યું છે. બાળ સારાં કાવ્યોમાં ' ઉષા ', ' સુય ', ' સિતિય ' અને ' રાવ ' એટલાં જણાવી રામ્ય. ' કોકિલ ' તું કાવ્ય વાચતાં પુસ્તકકિલતું બાળ જ કવિએ વર્ણવ્યું દરી એમ આશાથી અને કાવ્ય વાંચી જોયું; પરંતુ કોકિલ તે પેલી કોકિલા જ એમ પછીથી ખબર પડી. પુસ્તકની ટીક જ્યાં વધારે પડતી હાંપી કહેવી પડે.

અભિમન્યુ આખ્યાન: સંશોધન કરનાર: રા. મજમુદારે રણછોડલાલ મજમુદાર, બી એ એલએલ. બી. કીમત: રૂ. ૧-૮-૦.

રા. મજમુદારે સંશોધક તરીકે અત્યાર પહેલાં " સુદામા ચરિત " અને " રણયજ્ઞ " થી ગુજરાતી સાહિત્યમાં સુંદર ફાળો આપ્યો છે અને એ પ્રકારના કામ માટેની પોતાની કુશલતા સિદ્ધ કરી છે. પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં કવિ તાપીદાસ કૃત " અભિમન્યુ આખ્યાન " ઉપરાંત અભિમન્યુ સંબંધી કેટલાંક લોક સાહિત્ય પણ સંશોધન કરી તેમણે આપ્યું છે. પુસ્તકની રાજઆવમાં હાથેલી વિદ્વાતાબરી પ્રગટવાના અને પાછળ આપેલા પરિચિટા એમણે કેટલો શ્રમ બપો પિતૃતો ભેગા કરવા માટે લીધો દરો તેમો સદૃશ પુણ્ય આરો છે. અમારી ખાતરી છે કે બાપાના અક્ષાંશકાને આ પુસ્તક બહુજ ઉપયોગી થઈ પડશે.

તિલોત્તમા (અપ્સરા સ્ટિની એક વાર્તા): લેખક: ઉપર પ્રમાણે. કીમત: રૂ. ૧-૦-૦.

સંશોધનના ક્ષેત્રમાંથી ધરીવાર વિસામે ખાઈ રા. મજમુદારે અપ્સરા તિલોત્તમાની આ વાર્તા કુશલ નવલકથાકારની હથેલીથી લખી કાઢી છે. મૂળ વસ્તુ બીજા પ્રેમ બેઠનની લખેલી એક વાર્તાપરથી લેવાયું છે છતાં અનુવાદ નથી. આ પ્રકારની વાર્તાઓ લગભગ એક પચીસી પહેલાં વધારે પ્રચલિત હતી પરંતુ હવે બૂલાવા લાગી છે. એવી વાર્તાઓનાં જીર્ણોદ્ધાર કરવાના સર્ણ પ્રયત્નો કેટલેક રચયોથી થવા લાગ્યા છે એટલાં ગુજરાતી સાહિત્યનાં સદમાન્ય. એ પ્રયત્નોમાં એક સર્ણ કૃતિ ઉમેરી પોતાનો ફાળો આપવા માટે રા. મજમુદારે અમારા ધન્યવાદ છે.

જંજીરને લેણકાર:—લેખક રા. ચાંપરી વિદ્યદાસ ઉદેશી કીમત રૂ. ૦ ૧-૨-૦.

" નવચેતન " ના નાણીયા તંત્રી રા. ઉ. શીની આ એક સુંદર ને સર્ણ કૃતિ છે. અત્યાર પહેલાં કટકે કટકે આ નવલકથા એમના માસિકમાં અપાઈ ગઈ છે. વાર્તા રજપુત જમાનો અ.ખ આગલ ખંડો દરી દે છે. અને શુદ્ધ પ્રણયનો અણુમુદો પાકે શીખવે છે. ચિત્રકલાના પુરધર રા. પુરધરના સુંદર ચિત્રોથી પુસ્તકની વાંચનિતા અને આકર્ષકતા અનેક જગી વધી ગઈ છે.

સોળ સુંદર ચિત્રો: ચિત્રકાર: રા. વિરાંતર મ રાવળ. પ્રકાશક: " કુમાર " કાયદિય, અમદાવાદ. કીમત: રૂ. ૧-૪-૦.

" વીસમી સદી " ના સમયથી રા. રાવળ અને તેમની કલા ગુજરાતના કલાસિકાને સુન્દરિ-ચિત છે. એમની એ કલા ઉત્તરોત્તર ચિત્રક પામતી રહી છે. આ સોળ ચિત્રોમાં એમની કલા પરાકાષ્ઠા એ પહેંચેલી જણાશે. અત્યારે ગુજરાતી સામયિકોમાં પોતાની કલા પ્રદર્શન કરી રહેલા અનેક ચિત્રકારોમાં રા. રાવળની કલા નોખીજ બાત પડે છે. અને તે તેના વ્યક્તિત્વને લીધે છે. પ્રત્યેક ચિત્રમાં સર્વાંગ ગુજરાતી વ્યક્તિ વનાં જ આપણને દર્શન થાય. એમની ગુજર સુન્દરી એટલે કવિ નંદાના લાલની આજેડણ ગુજરાતણ બીલ કેટલાક ચિત્રકારો કરે છે તેમ પશ્ચિમની લલનાના અંગ પર દેખા ગુજરાતી રંગે પેરનેલા પોરાકજ નહિ. આ ચિત્રકાર એમની એ કલાના બંદારના પ્રતિનીધિરૂપ છે. રાજઆવમાં આપેલા હુકો પમ સર્ણ પરિચય કલાથી અનનિરૂપ હોય એવાને પણ એ કલા સમજવામાં મદદરૂપ થઈ પડશે.

મુંબાઈની ધમપછાડ પ્રિય આલમમાં આવાં આવાં ચ ગરબા સાંભળવાનો જવલ્લેજ પ્રસંગ મળે છે ત્યાં એવા ફરિમ લાગતાં ગરબાઓ પણ સહેજે આકર્ષક નીવડે એ સ્વાભાવિક છે. અમે ઈચ્છીએ છીએ કે આવાં ગરબાના પ્રસંગો મુંબાઈના જાહેર જીવનમાં વધારે ને વધારે ગોઠવાય અને એ મૂલપ્રાપ્ત થતી લલિતકલાને સજીવન કરવાની તક મળે.

તુર્કસ્તાનની સ્ત્રીઓએ થોડા સમયમાં સ્વતંત્રતાના ધ્યેય તરફ કરેલી પ્રગતિની તુર્ક વિના સમાચારો આ માસિક સ્ત્રીઓ ક્રમાં અમે વારંવાર આપ્યા છે.

હજી એક દશકા પહેલા પડદામાં ગોંધાઈ રહેતી એ સ્ત્રીઓએ હંકા સમયમાં પોતાની પરિસ્થિતિમાં રાજ્યકર્તાઓની સહાયમુદ્રિત અને સહાયથી અજળ ફેરફાર કરી નાંખ્યા છે. અલગત પુરોષની બહુ પારો હોવાથી ત્યાંની કેટલીક બદીઓ પણ ભણે અભણે એ પ્રગતિમાં ધુસી ગઈ છે. તેમ છતાં એ પ્રગતિ માટે ત્યાંની સ્ત્રીઓ માટે એકંદરે આપણને માનની લાગણી ઉપજ્યા વિના રહેતી નથી. એ પ્રગતિ વાસ્તવિક કેટલી હદે પહોંચી છે તે દર્શાવનાર એક ભાષણ મિસિસ અહનમ નામે તુર્કસ્તાનના રાષ્ટ્રીય પક્ષના એક આગેવાન મહિલાએ “આજની તુર્ક સ્ત્રીઓ” વિષે લેડનમાં આપ્યું હતું એ ભાષણમાં દર્શાવેલા વિચારો નીચે પ્રમાણે હતા:

તુર્કસ્તાનની મહિલાઓને પણ ઇંગ્લેન્ડ અમેરિકાની સ્ત્રીઓના વિચાર અને રીત રિવાજનો સ્વાભાવિક પારા લાગ્યો છે; એ મનુષ્ય સ્વભાવ છે. પરંતુ એ વિચારો અને રીતરિવાજ હાનિકારક છે. એમ કહેવામાં આવે છે કે તુર્કસ્તાનના બહુપત્નીનો રિવાજ છે અને સ્ત્રીઓ પડદામાં જ ગોંધાઈ રહે છે પરંતુ તે માન્યતા પણ ખોટી છે. એકંદરે તુર્ક નતિમાં સ્ત્રી પુરુષ વચ્ચે આદર્શ સમાનતા રહી છે અને પહેલાંનાં તુર્કસ્તાનમાં પણ બહુપત્નીનો રિવાજ ફક્ત અપવાદરૂપ હતો થોડો સમય એ રિવાજ ઘટ્ટ કરી બેઠો હતો પણ હવે તે નાશ પામ્યો છે. પેગમ્બર સાહેબે તો સ્ત્રીઓને વારસા હિસ્સાના હક્ક પણ આપ્યા છે અને અગાઉ ધણી સ્ત્રીઓ કવીઓ અને અંધકારો તરફી નામના મેળવી ગઈ છે.

ઇતિહાસની દૃષ્ટિએ જોઈએ તો તુર્ક સ્ત્રીઓએ ૧૮૩૯ થી સ્વતંત્રતાના પંથે પગલાં મોડ્યાં છે. એ વર્ષમાં કન્યા કેળવણી માટે શાળાઓ શરૂ કરવામાં આવી અને સ્ત્રીઓના હક્ક વિષે ધણું લખાઈ હતું.

૧૮૭૬ માં સ્ત્રી શિક્ષકોએ તૈયાર કરવા કોન્સ્ટાન્ટીનોપલમાં એક ટ્રેનીંગ કોલેજ સ્થપાઈ હતી, અને ત્યાં તેમજ પ્રાંતિક શહેરોમાં પ્રાથમિક કેળવણીની અનેક શાળાઓ ખુલી હતી.

આ વખતે તુર્કસ્તાનમાં અંગ્રેજ સ્ત્રી આદર્શ મહિલા ગણાતી અને ગવર્નેસ તરીકે ઘણા કુટુંબોમાં અંગ્રેજ બાઈઓને રાખવામાં આવતી. ૧૯૦૮ માં બળેલા તુર્ક સ્ત્રીઓની સ્વતંત્રતા મંટેજ થયો હતો. એ અસ્સામાંજ પદોપકારનાં, કેળવણીનાં, અને બાળકોનાં કાર્યો માટે સ્ત્રીઓની કલબો સ્થપાઈ હતી.

૧૯૧૨ માં બાલકન યુદ્ધ થયું ત્યારે તુર્ક સ્ત્રીઓ વધારે પ્રકારમાં આવી. તે વખતે ચલાવાતી દુરતા સામે તેમણે વિરોધદર્શક સમાચારો ભરી હતી અને નારીને આશ્રય લેનારાઓને તેમણે અનેક પ્રકારે મદદ કરી હતી. તે વખતે ભરાયેલી એક સભામાં ૫૦૦૦ સ્ત્રીઓ હાજર હતી, જેમણે કુટુંબોને મદદ કરવા પોતાનાં ઘણાં ગાંઠા કાઢી આપ્યા હતા. નર્સીંગના કામની શરૂઆત પણ આ સમયથી જ થઈ.

૧૯૧૪ ના પૂરના મહાયુદ્ધ વખતે સ્ત્રીઓએ લડાઈમાં ગયેલા પુરુષોની જગ્યા, ઔદીસો, વેપાર વગેરેમાં લીધી અને ખેતી પ્રણ કરી. ૧૯૧૬ માં કુટુંબ વ્યવસ્થામાં કાયદામાં મોટા સુધારા કરવામાં આવ્યા. જનાનાઓ જરૂરબૂળથી ઉખડી ગયા અને બહુપત્નીનો રિવાજ બંધ થયો. દરેક સ્ત્રીને હાથ વખતે કરાર મુજબ કેટલાક સંગીન હક્ક મળવાની શરૂઆત થઈ. ૧૯૧૬ માં સ્ત્રીઓ યૂનીવર્સિટીઓમાં પણ દાખલ થઈ અને ૧૯૧૭ માં વૈદ્યકીય અને ધારાસાસ્ત્રીના ધંધા તેમને મટે ખૂબી મુકાયા. થોડા વખત પછી ટ્રામમાંથી અને જાહેર જગ્યાઓમાંથી સ્ત્રીઓને પુરુષોથી જુદા પાડતા પડદા પણ કાઢી લેવાયા. અત્યારે તેઓ જાહેર રસ્તાઓ પર છુટ્ટી હરીફરી રોકે છે; નાટકોમાં નટીઓ તરીકે પણ ઉતરે છે. અલગત હજી રાજકીય હક્કો-ધારાસભા માટે ગત આપવાના કે તેમાં સમાવેશ થઈ જોડવાના સ્ત્રીઓને મળ્યા નથી. મિસિસ અહનમનો એવો અભિપ્રાય છે કે મતદાર તરીકે સ્ત્રીઓને થોડો સમય વાલીમ મળે તે પછીજ તેમને ધારાસભાના સમાવેશ થવાનો હક્ક આપવો જોઈએ.

ઉલ્લી કોન્સેસના પ્રમુખ શ્રીમતી સરોજિની નાયડુ હમણાં હિંદનો પ્રવાસ કરે છે. એ પ્રવાસ દરમિયાન તા. ૨૮ મી માર્ચે અલાહાબાદમાં મહિલા સમિતિના

આશ્રય હેઠલ મળેલી સ્ત્રીઓની એક સભામાં તેમણે મનનીય બાપજી આપી સ્ત્રીઓને દેશસેવાનો પાઠ શીખવેલા હોય. તેમણે દશવિદ્યા વિચારો અનુકરણીય હોય. દરેક સ્ત્રીએ વધારાસિત તે અમરમાં મૂકવા લેખકે એમ અને માનવે છીએ.

એમને સૌથી પહેલા પાઠ સ્વદેશી મતનો હતો. દેશમાં પ્રબળ પડતી હાડમારી અને વેળી પડતી ગરીબી તથા ભૂખમરો આપણે એ મત ધારણ તેનેજ આપ્યો છે. એ મરીબી અને ભૂખમરો પ્રત્યેક હિંદી સ્વદેશી મત પામે તોજ દેશ માય એમ છે. ખાદી અમારા શરીરને ખરબચડી અને ત્વરી લાગે છે એમ કહેવું હિંદુની નળખાં છે. માત્ર ઝોટિથી વાત કરવાથીજ દેશનો કદર નથી થઈ શકે. સ્ત્રીઓએ એ માટે બ્યવહારિક પગલાં ભરવાં લેખકે અને દેશની અધમ દશા દૂર કરવામાં પોતાનો ફાળો આપવો લેખકે. એ સંબંધી આપણે ખીલ દેશો પાસેથી અણમૂકા પાઠ શીખવાના છે. હવેન્ટની શાણીએ પોતાની પુત્રીના શ્વન્ન કરીઆવર માટે શ્વન્નમાં ન બની હોય એવી રીતે પણ રત્ન વાપરવાની ગાળખી ના પાડી દઈ. દરેક મત ન મમાણું પાતાના દેશનો સ્વાર્ગ પ્રથમ વિચારે છે. ત્યારે હું હિંદની સ્ત્રીઓને કે ત ફૂગનની ખાતર કે મેલસોખને માટે દેશ તરફની પોતાની ફરજ બૂલી જયો ?

એમને ખીલે સદેશ દેશની શિન્ન શિન્ન ભવિષ્યની અકાશ સંબંધી હોય. કુસંબી દેશને ફેરું બધું નુકસાન થાય છે તેવું બાન લે સ્ત્રીઓને હોય ના એ કુસંબ કાલે નાખૂદ મંદ બય. સ્ત્રીઓએ દેવે આગત આવી પોતાના દુકક લેવા મેળવે અને દરેક સ્ત્રીએ પોતાની બહેનતા દિવ મટે પયતો કરવ નેહકે. -માનમાં થી રહીને સતિય માન માં દેવે સમય નથી કેળવાયેલી સ્ત્રીઓની તો એ ફરજ છે કે પોતાની અજાન બહેનને જ્ઞાનનો પ્રકાશ આપી તેમને હંધમાંથી બાઢે. એ એ મમાણે દેશની સ્ત્રીઓ નજરે તો તરી પુરેલા ઉપર ? તેમની લાગવમથી દેશમાં ફેરવા નવતા જરાય વાર. દિ. માં એ અને એ ફેરવાની પાછડ રવરાજ્ય પણ તમારા આપકારની શરૂ હોય ?

હાંના અગવથી ફરિયાદ માય છે કે શુરવતી શુભકરોની પેતાની સહિત સ્ત્રીઓ અને કલ્યાણ બજારી અય છે. સીવજી, નેવિત કે પાંચો બરન મંજુ, ચિત્રામ વગેરે પોતાની કલાઓ સ્ત્રીઓને

વિસારી મૂકી છે. ખીલ તરફથી એવી ફરિયાદ પણ માય છે કે એ બહેનો પોતાની કલાઓ સાચવી રહી છે તેમને ઉત્તેજન કાઢ આપતું નથી; તેમની કલાઓના નમુનાઓની કાઢ કદર નથી કરવું. બંને પ્રકારની ફરિયાદોમાં સત્ય બરેવું છે. અમને પોતાને તો એમ લાગે છે કે ખીલ ફરિયાદ તરફ પહેલું કથાન આપવાની જરૂર છે અને એમ થી તો પહેલી ફરિયાદ આપોઆપ ટળી જશે. અમારો પોતાનો અનુભવ કહે છે કે શુભકરની ધણી બહેનો હજી પોતાની કલાઓ ભૂલી નથી, પરંતુ ઉત્તેજનના અભાવે એ કલાઓ વિકાસ પામતી અટકી છે. ધણીએ મરીબ બહેનો પોતાની કલાના નમુનામાં નહીં ઉર્ધ્વા કરી કુટુંબ ગોપણમાં પોતાનો ફાળો આપવા ઉત્તેજ હોય છે પરંતુ એ નમુના વેચવા માટે તેમની પાસે સાધન નથી. આખરે એવી બહેનો કંઈનાંને પોતાની કલાઓ વિકાસે પાડે છે અને પારકાં વેતરાં કરી કુટુંબનાં નિર્વાહમાં મદદ કરી રહે છે.

આવી બહેનોને મદદરૂપ થવા માટે તમામ કાંઈક કરવાની જરૂર છે એમ અમને લાગે છે. સાધનસંપન્ન બહેનોની કલાની કદર કરતાર પણ કાંઈ મળેતો તેમને પણ પોતાના કામમાં વધુ ઉત્સાહ આવે અને તેઓ પણ પોતાની કલાઓ સારી રીતે વિકાસી રાકે. ગયા મારામાં બેરોગેલા ભગિનીસભાજી હાકકલા પ્રદર્શનની સફળતાં જોતાં અમને લાગે છે કે જે જેવા પ્રદર્શન બાબત વર્ષમાં એક વાં બધુપર ભરી કલા સિદ્ધિ બહેનોને પોતાના નમુના વેચવાની ગરજ કરી આપવાનાં આવે તો તેમની અંગત નિષ્ફળિ તેમજ કલાના વિકાસની દિશાએ એક આતકારદાયક પગલું ભરેવું અણશે. આમાં પ્રદર્શન માટે શુભકરના સહેલો અને ગામડાંમાંની બહેનો પોતાના નેચાર દેલા નમુનાઓ વેચવા માટે થાકે ત તેવા માટે મોકલી રાકે અને તેમાંથી તેમને નામમાંવાત તેમજ કાનિજાન થવા તથા પોતાની કલાઓ વિકાસરૂપે તેમને અપૂરું રંગમન મળી રહે. આ સંબંધી એક ગેલરી તો તેવાર કરવાનો અને વિચાર કરી રવાં છીએ અને એક સંબંધમાં કઠારસિદ બહેનોને તે સફળ થવા માટે સામંજસ કરી સમીપ એવી અમને આશા રહે છે.

વીરની વાતો (બીજી આવૃત્તિ) :- લેખક :
શ્રી તારાચંદ્ર ચૌપટવાલ અમલ. મૂલ્ય :
રૂ. ૨-૦૦.

આ પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તિની સમાલોચના લગભગ એક વર્ષ પહેલાં કરી ગયા હોય એ દુર્લભ અરસામાં એ પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિ પ્રકટ કરવી પડી છે એજ એની હાથોગિયાની સંજ્ઞા છે. આ આવૃત્તિમાં મૂલ્યમાં કંઈપણ વધારો કર્યા વિના પાંચ નવા ચિત્રો ઉમેર્યાં છે એટલું જ નહિ પણ પૂર્ણ ઉપર પણ નવું ચિત્ર મૂક્યું છે એકંદરે દસ વાર્તા અને ૨૫ ચિત્રો સાથે આ આ પુસ્તક અઢી રૂપિયામાં મોણું ન ગણાય.

સ્મારક મથ, શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાર સૂરી : પ્રસિદ્ધ જૈનચાર્ય સ્વ. શ્રી. બુદ્ધિસારજીના સ્મારક રૂપે શ્રીમદ્ બુદ્ધિસારસૂરિ ગ્રંથાંક ૧૦૯ માં વરીકે આ પુસ્તક શ્રી અધ્યાત્મ જ્ઞાન પ્રસારક મંડળે પ્રકટ કર્યું છે, અને નામ પ્રમાણે સ્વ. સંનિવરણ ના લોકાલિતકારક અને ઉપયોગી જીવન ચિત્રે માહિતિ પૂરી પાડે છે. પુસ્તક સરિવરજી, એમણે વિલપુરમાં સ્થાપેલાં જ્ઞાનમંદિરનાં, એમણે હમ્પા હારના વગેરે ફેટા ચિત્રોથી વધારે આકર્ષક બન્યું છે. કીમત બાર આના રાખી છે, તે બહુ નહિ જ ગણાય.

અંક કાવ્યેઃ રચનાર સી. દીપકજી દેસાઈ. પ્રકાશક : શ્રી કુશીનચંદ્ર દિ. દેસાઈ, મૂલ્ય : દસ આના.

સી. હજેન દીપકજીના કાવ્યોથી "ગુણસુંદરી" ના વાચકો ચાલ્યા નથી. એમના અને કાવ્યો અત્યાર પહેલાં એમ પ્રકટ કર્યા છે એમણે એક પુસ્તક "રતવન મળરી" શોધક સમય પા પ્રકટ થયું હતું. આ એમનું "વીણું" પુસ્તક છે કાવ્યોના ચિપ્પો રામાયણ, મહાભારત અને રાજ પુત્ર ઉત્તરકાન્ધારી લેવાયા હોય વીરગીતે રહેલાકથી સમન્વય એવા છે. એ કાવ્યોમાં હેખિકા હજેનની કાવ્ય પ્રતિભા અનેક રૂબે સમસાર માટી રોટલી દેખાય છે. છંદો કપારનો એમનો કચ્છ પ્રદર્શનનીય છે. આ સુંદર કાવ્યો માટે હેખિકા હજેનને અમારા અભિનંદન છે અને ઉત્તરકાન્ધારી તેઓ સાહિત્યમાં વધુ ફાળો આપતા રહે એવા અમારા અભિલાષ અને આશીર્વાદ છે.

ખરોડા લાઈબ્રેરી : હેન્ડલુક : રા. : રતવન : છે તેનો ખર્ચ આ પત્રિકાથી આવશે

મોહન દત્તજી : સખેલું આ નાનકડું પુસ્તક વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય-પ્રવૃત્તિને વિસ્તાર કેવો અને કેટલો છે તથા એ પ્રવૃત્તિને લાભ પ્રાપ્ત કેવા પ્રકારે લઈ રહી છે તે દર્શાવે છે સંખ્યા બંધ ફેટા-ચિત્રો પ્રત્યે અને રાજ્યના સહકારથી સ્થપાયેલાં એ સર-સ્વતી-મંદિરોની સમૃદ્ધિને ખ્યાલ આપે છે, નામ-દાર દિવાન સહેબે એક દુર્લભ પણ સુંદર પ્રતા-વના લખી પુસ્તકની ઉપયોગિતા વધારી છે.

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય પત્રિકાનું નિવેદન : વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય પત્રિકાની ગણતરી મુજબ મળેલી ૧ લી બેઠકનો અહેવાલ આ પુસ્તકમાં શ્રી કમલજી એક્સપ્રેસ પ્રકા કર્યો છે, એ બેઠકને અંગે પ્રદર્શન પણ રજાવ્યું હતું અને તેમાં સ્ત્રી-વિભાગને ખસ સ્થાન હતું મુખ્યમુખ્ય સંચાલકોના અને પ્રદર્શનના ફોટા ચિત્રોથી આલે-લાલ વધારે આકર્ષક બન્યો છે. કીમત બાર આના છે.

આર્યવેદ : આ દાવામાં થોડા સમય પર મળેલા મુજરાત આર્યવેદિક કોન્ફરન્સના પ્રમુખ-પદથી ચિદ્વામયજી અને ઉપયોગી માહિતીથી ભરપુર પ્રાણાચાર્ય ડૉ. ગોપર પ્રમુખને આપેલું બાપલ આ પુસ્તકમાં છાપ્યું છે. પશ્ચિમની વેદવિદ્યા પાછળ મોઢા પમિલાનો મોઢ ફર કરવા માટે આ બાપલ બહુ ઉપયોગી ગણાય.

અંતરંગ અને આરોગ્ય : શ્રી પાદરાજના તત્ત્વવેદી થી હન્ડીઅન સીએલ કચર લીખના આશ્રય હેઠળ આ નાટિક કંપીશ ૧૯૨૬ થી પ્રકટ થવા માંડ્યું છે એના સ્ત્રી વિભાગના નંની ન્દણીયા લેક્ચરરિક : બેંગા સુન્દરિયા એટલે છે, મુજરાતમાં ગાંધીજીના આરોગ્યની ફેટલી બની જરૂર છે. તે સે. ન્દણી છે એ મિશાયા આ મનિક સારો કમે : આ એ એમ અને હમ્પાજી હોય વાર્ષિક લવાલગ રૂ ૩-૦૦ છે.

રિશ્ણ પત્રિકા : આ પત્રિકાને દરમુન ૧૯૨૨ નો ૧ લો અંક મળ્યો : તંત્રીના બાળ-સિદ્ધાંત માટે લખીનાં મદદા શ્રી વિનુબાઈ અને સી તારા બેન મોહન : એવાં સમર્થ સંચાલનના રૂબ મોઢાં અને હાથે જી હોય મેટરોની સંબંધી પ્રવૃત્તિ રહી બની કમ્પે જી અને દિવકારક

મુંબાઈમાં આઠમી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ
 સરાઈ ગઈ. એમાં ગુજરાતી
 સાહિત્ય પરિષદ સીએએ પોતાને બનતો ફોનો
 અને સીએએ. આપો, એ ઘણી આનંદની
 વાત છે. ગુજરાતી સાહિત્યની
 રેવાયેં ને ને બહેનો આજસુધી પોતાથી બનતું
 લકિંચિત કરતી આવી છે એમાંની લગભગ બધી જ
 હોનો પરિષદમાં પધારી હતી. સી. વિદ્યાબહેનથી
 સી. સી. ચેતન્યબાઈ સુધી, સર્વેએ હોંસે હોંસે
 સાગ લીધો હતો તેમાં સી. લીલાવતી મુનશી
 ડો. મુશીલા દીવેદિઆ, ગં. રવ. તયોત્સના
 ગુકલ, સી. હંસા મહેતા, સી. જયશ્રી
 ધાયલ, સી. જયમન પાઠક, સી. સરોજિની
 હેતા, સી. ચંદ્રિકા દેસાઈ. ગં. રવ. રસિક-
 નણિ દેસાઈ, તેા હાજર હતાં જ. ખાસ ગેરહાજ-
 રીમાંથી શ્રી. સારદા મહેતા, અ. સી. દીપકબા
 દેસાઈ. ક. પ્રેમશીલા મહેતા અને શ્રી. હવાહુમારી
 વગેરેની જગ્યાએ આવતી હતી. આ સર્વમાં પશુ
 ખાસ કરીને સી. લીલાવતી મુનશી અને સી.
 સરોજિની મહેતાએ ને હતસાહથી ભાગ લીધો
 હતો એ ખાસ નોંધવાની જરૂર છે આ બંને
 બહેનો ગુજરાતી સાહિત્યમાં પોતાનો ને કંઈ બનતો
 ફોનો આપતી આવી છે તે બેમાં જરૂરી કે બંનેને
 વાંચકવર્ગને કંઈ તીકું કહેવાની ટેવ હોય એમ
 લાગે છે. અને એમના પ્રકર પ્રકર લેખોના નિર્દેશ
 કર્યા વગર એટલું જ કહીશું કે સાહિત્યના દેશમાં
 ગુજરાતી સીએએ ને નવો ફાલ પ્રગટ્યો છે એમાં
 નો ધીલાવતી એમ સી. સરોજિની નો મોખરે છે,
 એટલું જ નહિ પણ કંઈ પશુ સાકર મેળવી
 પાતાની રીત, સાચું પણ ચિતવથી કહેવાની
 રીત, ગતીક પણ મર્યાદાથી કહેવાની રીત
 એમને પસંદ હશે તે તેા રીત. લીલાવતી અને
 સી. સરોજિની એ બંને મોખરે હોવાં છતાં, હાલ
 રાહવાર મો. સરોજિનીને એ બંનેમાં પડેલાં બુન મૂકે.
 મહાશયો તેા અ. સી. વિદ્યાબહેન પ્રમુખત્વે બાબલુ
 ને એક સર્વજન અને મહુરે પ્રવાદમાં વાગ્યું છે.
 મહે નેમના તરફ પાલ્લવિત ફાલ્યો છે

આથી પરિષદ દરમિયાન ને બંનેક બાબતો
 થતાં તેમાં ખાન કરીને મર મરુમળનાં જલજળમાં
 નો સીએએમાં એક કંઈ પાન બેને વેરો

છે. લલિતકલા તો એક લલના છે, એ હુંદર સર-
 ખામણી રહુ કરો દોઈ પણ દેશના સુધારાનું
 માપ કાઢવું હોય તો તે દેશમાં નારી પ્રતિબંધની
 લાવના તપાસી માપ કાઢવાની સૂચના કરી, ને
 દેશમાં લલિતકલાનો અસ્ત થતો હોય તો તે દેશ-
 ની આબાદી અને સુધારણાને રાતમુખજ વિનીપાત
 જ નિમેશો હોય છે, એ દિલના દાવાનળ સમેા
 બોલ બોલી પડેલા બ્યવહારને અંગે લલિતકલાની
 અધિષ્ઠાતા ફેલીઓને સમાજમાંથી લોપ થયો એ
 ને તારતમ્ય તારવ્યું છે, તે અક્ષરશઃ સાચું છે.
 અને લલિતકલાનું લાવણ્ય સીએએ દ્વચિત સદાકાર
 વિના ને અલણ્યથી ગેશયું છે, તેને મુક્ત કરવા
 અમને સૂચવેલા હવાયો પણ એટલાજ મનનીય
 અને યોગ્ય છે.

સા. રા. કનૈયાલાલ મુનશીએ આપેલી ખાન ન
 પાર્યો સાહિત્ય પરિષદની એક અંગમૂલ શાખા
 ગણીએ તો એ વિષે જણાવતાં આનંદ થાય છે કે
 એ મેળાવટો સાંગોપાંગ સફળ નીવડ્યો હતો.
 એમાં ગરબાનો કાર્યક્રમ ઘણો આકર્ષક બન્યો હતો.
 ખાસ નિશિષ્ટતા એ હતી કે એ ગરબા ગાવામાં
 ઘણી જાણીતી ગુજરાતી સીએએ આગલ પડતો
 નામ લીધો હતો. જેટલાં ગરબા ગવાયા તેમાં
 ખાસ કરીને " જસોદા હારા કાટડાને સાદ કરીને
 વારડે " એ અને બીજો " નંદારી કંચી બાટરીએ
 કે આવરો નરિ " એ ને ગરબા ઘણા હોપ્રિય
 થયા હતા. પહેલા ગાયો ને સી. લીલાવતી બ્દેન
 દેસાઈએ તથા ગં. રવ. માળિકબ્દેન મરવરે પોતાના
 મુખાકારથી ગાયો. તથા ગુજરાતમાં રૂપબતી
 બાળલીલાનું ને આદર્શ વાતાવરણ આજ લોકો
 મયા ઘવાઈ રહ્યું છે એના સંબંધમાં કંઈ પણ
 જકબ જનસમાજને પ્રિય ગણજ પડે એ ને
 કરેલુંને લીધે બીજે ગરબો ને જરાક આદર્શવાદ
 તરફ વળારે દળતો દળે તેનાં કરતાં વધારે પ્રિય
 થઈ પડ્યો હતો. પરંતુ અને એટલું કહેવું પ્રાપ્ત
 થાય છે કે પડેટ નંબરે સુરત અને પાળી અમ-
 દાવાદ અને વરોદરા એ જગુ ગમેમાં બાજી
 એક દસકા અગાઉ ચાપમાં આવતાં શુદ્ધ વનપદા
 જરબએ કરતાં, શુદ્ધ ગરબને અને આવરવક
 વનપદા લગપતને કરતાં અને મુંબાઈમાં ગવાતા
 ગરબાએ કેટલોક દરબને ફરિયા લાગે છે. પરંતુ

વર્ષ ૩ જી.

જુન ૧૯૨૬.

અંક ૧૦ મો.

સુન્દરી.

લેખક: રા. દેશવલાલ ઠ. રોઠ.

૧

આ વિશ્વ સુંદર, વિધવા વાળી સુંદરતા ભરી,
ને ગાય કુદરત ગીત સુંદર ધ્વજની પુરી માધુરી;
તરવુંદ ને ફૂલવેલડી રૂણ પાન રસભર મંજરી,
સૌન્દર્યથી સોહાય નિર્મળ ઝરણુ જળ યદિ નિહરી !

૨

કોપીલ ખુલખુલ મયૂર મેના શુક સારસ બેલડી,
વનરાજિ ઝિરિકંદર સરિત સર નદ મહેરામણ, વળી-
સનીયા ઉપા નજ તારલા ને અન્નિકા દુન્દર ખરી,
પણ મર્વ સુંદર સૃષ્ટિમાં તું એક અનુપમ સુંદરી !

૩

તુજ આત્મના સૌન્દર્યથી સંસાર વાળી ઉડ્ડવળી,
તુજ જ્ઞાનગર દમતેજથી અવતાર લીલા નિર્મળી;
તુજ હૃદયરસાંકુચે મૂંઝી મુચિ લગ્નની મંથી રૂણી,
હે નમન જો નિજ લગ્નસોહાગર શવનસોહાગર સુંદરી !

સમાજમાં પોતાનું સ્થાન શું, પોતાની જવાબદારી શી જે કુટુંબાદિ સંસ્થામાં આપણે જીવન ગાળીએ છીએ તેનો હેતુ શો, આપણો જીવનહેતુ શો એનો જાતે વિચાર કરી શકે. અને સ્વાતંત્ર્ય તો તે જ કે જે પડે મનુષ્ય પોતાના પગ ઉપર ઉભો રહી શકે. પોતાની વિવેકબુદ્ધિ જે માર્ગ જતાવે છે તે ઉપર પોતાને સમતોલપણે લઈ જઈ શકે. સ્વતંત્ર્યનો અર્થ કદાપિ અતંત્ર, કે પરાવલંબી કે શુલામ, પરજીવી એવો ન જ થઈ શકે. જે મનુષ્ય પોતાની જરૂરીઆતો પોતે પૂરી પાડી શકતો નથી, પોતાને માટે પોતે વિચાર પણ કરી શકતો નથી, પોતાની જવાબદારીનું જેને જાન હોય નથી, જે નોકરચાકર કે પતિ ઉપર સર્વથા આધાર રાખીને જીવતો કેવળ પંડુ બનાવી દે છે, તે સ્વતંત્ર કેવો ? સુશિક્ષિત કેવો ?

આવી સ્થિતિ આવવાનું કારણ તો અર્ધ-દબ્ધતા. કોઈને આશર ઉકેલતા ન આવડે ત્યારે એકાદ સ્ત્રીને જે વાંચતાં આવડી જાય, કોઈને ચોપડી ઝાલવાનું જાન ન મળે ત્યારે કોઈ સ્ત્રી કક્કાટ ચોપડીઓ વાંચી નાખે, તો લોકોને પણ તેનું કૌતુક થાય અને વાંચનારને પણ પોતે કાંઈ વિશેષ કશું એમ થઈ જાય. તેથી માણસ અભિમાનવશ થઈ વિવેકમંદ થાય એ સહજ છે. સ્ત્રીશિક્ષણની જાગૃતતા કાંઈક આવી સ્થિતિ થઈ છે.

સ્વાતંત્ર્યનો અર્થ તો દજી મોટામોટા વિદ્વાનો પણ મનને ગમે તે કરવું એવો જ છે. કોઈને આધીન ન વર્તવું એવું જ નામ 'સ્વાતંત્ર્ય' એમ યજ્ઞાઓ મગજે છે. સ્વંચ્છ-ચાર અને સ્વંચંદ એ પણ સ્વાતંત્ર્યને નામે ઓળખાય છે. ગમે તેમ પૈસાવાપરવાની છૂટને આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય એવું મોટું નામ આપી, એ જ ખરું સ્વાતંત્ર્ય એમ પણ ધક્કા વિદ્વાનોએ

માન્યું ને મનાવ્યું છે. અર્થાત્ સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યની હિમાયત કરવાવાળા પુરુષો જે-સ્ત્રીને કોઈ-વાર કહે કે હમણા પૈસાની તંગી છે, તું ૧૫ રૂપીયાનો સાફલો લઈશ નહિ. તો તરત 'મને કંઈ થઈ તેમ ૧૫ રૂપીયા પણ હું સ્વતંત્ર રીતે વાપરી શકતી નથી તો સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય શેનું આપ્યું ?' એવું સ્વતંત્ર સ્ત્રીનું મેલું તેમને સાંભળવું પડે છે. 'સ્વતંત્ર' સ્ત્રી અને સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યની હિમાયત કરનાર પુરુષ વચ્ચે સ્ત્રીનું સ્વાતંત્ર્ય અને પતિ-આધીનતા સંબંધે કગણે ને પગલે ઝગડો ઉભો થાય અને આવા સ્વતંત્ર સ્ત્રીપુરુષનો સંસાર દુઃખમય થઈ જાય તો એમાં શી નવાઈ ! 'સ્વતંત્ર' સંસારનો આવો એક દાખલો હજાર સ્ત્રીઓને શિક્ષણ અને સ્વાતંત્ર્યથી વ્યવિત રાખવા સમર્થ બને છે.

હવે ખરેખર 'સ્વતંત્ર' એવી સ્ત્રીના સંસારજીવન વિશે લોકહૃદયમાંથી નીકળતા કેટલાક પ્રશ્નોના જવાબ શું કરો તેની જગા કરવાના કરીએ.

લોકહૃદયમાં ઉદ્ભવનાર પહેલોજ પ્રશ્ન એ છે કે સ્વતંત્ર સ્ત્રી પરજીવે ? લગ્ન જેવા મોટામાં મોટા બંધનને આધીન થશે ?

પ્રશ્નનો જવાબ 'ના' અને 'હા' બન્ને છે, સામાનિક દબાણને લીધે તો તે નહિ જ પરજીવે. પરજીવે નહિ તો લોકો ટીકા કરશે, પોતાને વિશે દલકા વિચારો ધરાવશે, આવી લોકનિંદાની ખીકથી પણ તે પરજીવવા તૈયાર નહિ જ થાય.

ખીકું, પરજીવે તો પોતાની સામાનિક પ્રતિષ્ઠા વધશે, સમાજમાં માનની જગ્યા મળવાનો સંભવ દોષ, તો તે મેળવવા ખાતર તે વિવાદબાધનથી બદ થવા તૈયાર નહિ થાય.

તેમજ દબ્બસંપત્તિ ને તેમાંથી મળતાં સુખાની લાલચથી તે પોતાનું જીવન બદ

કરવા તૈયાર નહિ થાય. કારણ કે તે સ્વાતંત્ર્યની કિંમત સમજે છે. આ બધી વસ્તુઓ ખરા સ્વાતંત્ર્યને બાંધી નાખનાર, તેને કેદ કરનાર વસ્તુઓ છે એમ તે જાણી શકે છે. પોતાને ગુલામ બનાવનાર એવા બાહ્ય અધિકાર કરતાં તેને પોતાના સ્વાતંત્ર્યની કિંમત વધારે હોય. સ્વાતંત્ર્યના ભોગે તે સામાજિક માન, માન્યતા કે ધન સંપત્તિનાં સુખો લેવા કદાપિ તૈયાર ન જ થાય.

હવે પીળે જવાબ એ છે કે તે પરણશે ? લગ્નશૃંગારમાં જાતને બાંધી લેશે ? એ બંધનથી પોતાને ધન્ય માનશે ? દેવકીની જેમ ખરેખર કારાવાસ સ્વીકારશે ? હા, પણ તે એક આંતર જરૂરિયાતને કારણે. ખરે સ્વતંત્ર મનુષ્ય એટલે કાંઈ અસ્વાભાવિક, અકુદરતી નહિ, પણ હલકું વધારે સ્વાભાવિક જીવન જીવનાર મનુષ્ય. કારણ કે અંદરની જૂખ કેવી છે એની તે તપાસ કરે છે. સામાજિક કે પીછ કષ્ટનાથી દોરવાએલા માણસોને અંદરની જૂખ જોવા વખત જ હોતો નથી.

સ્વતંત્ર સ્ત્રીને જ્યારે જીવનસાથી લેવાની ઇચ્છા થશે; જ્યારે તેને માતૃપદ આકર્ષશે, જ્યારે તેનામાં ગૃહસ્થાશ્રમદ્વારા પોતાનું જીવન વિશાળ કરવાની અંદરની જૂખ જાગશે ત્યારે તે પોતાનું પોતા પૂરતું જ જીવવાનું સંકલિત જીવન છોડી દઈ ગૃહસ્થાશ્રમનાં બંધનો જરૂર સ્વીકારશે. અને તે સ્વેચ્છાથી બંધનમાં પડતી હોવાથી બંધનમર્યાદામાં રહેવું તેને સહેલું થશે એટલું જ નહિ પણ આનંદરૂપ થશે. તેને તે બંધનો બંધનરૂપ લાગશે જ નહિ. સુંદર બગીચો કરવાની ઉત્કટ ઇચ્છાથી પ્રેરણેલા માણને જેમ બગીચાના રક્ષણ અર્થે ચાર કેર ઉભી કરેલી વાડ બંધનરૂપ લાગતી નથી; તેના ઇચ્છિત કામને આડે આવનાર નહિ પણ મદદ કરનારી ને આવશ્યક લાગે છે. તે વાડ છૂટી જાય તો તે હાથે સમી કરવા દોડે છે.

તેમ જ જ્યારે સ્ત્રીને જીવનવિકાસ અર્થે ગૃહસ્થાશ્રમની જરૂર હોય ત્યારે ગૃહસ્થાશ્રમની વાડ, અંગીકૃત કાર્યને આવશ્યક જોઈતી શાંતિ આપનારી ને વિલેપક તત્વોથી રક્ષણ કરનારી જ લાગશે અને તે તે પ્રેમથી સ્વીકારશે. જેને વાડની અંદર કાંઈ ખાસ કરવાનું હોતું નથી, અંદરનો બગીચો કે વાડી જેને માટે ઝડપ કે અર્થ વગરનાં હોય છે, અથવા તો મનુષ્ય, વાડના અંદરના પ્રદેશ કરતાં વધારે વિશાળ પ્રદેશ માગતો હોય એટલે કે જ્યારે તે વાડ મનુષ્યને માટે છેક નાની હોય અથવા વધારે મોટી પડતી હોય ત્યારે જ વાડને બંધન ગણીને ભાંગી નાખવા કે ઢુકી કરવા પ્રયત્ન કરે છે. પરંતુ જેનું અંગીકૃત કાર્ય-અંદરની હોંશથી, શોખથી કે જરૂરિયાતથી-સુંદર વાડી બનાવવાનું હોય તે વાડનો વિરોધી થાય જ નહિ.

સ્ત્રી પરણશે એ તો સૌ માની શકે એવી વાત છે. પણ શંકા છે કે તે પતિની સેવા કરશે ? ઘરમાં ઉપરિચિત યતાં હજારો નાના મોટા કામો કરશે ? છોકરાંને સાચવશે ? સગાંવહાલાંને બોલાવશે ? તેમની સેવા ઉઠાવશે ? અતિથિને પૂજશે ? અને સમાજ સામે મહત્ત્વનો પ્રશ્નો આ છે.

ખરી રીતે આ બધું કરવું એ જ ગૃહસ્થાશ્રમ; અંતરના પ્રેમથી સેવા-જાતને જુલો જઈને કરેલી-કરવાની એ જ ગૃહસ્થાશ્રમની અમૂલ્ય છતાં સાચ સ્વાભાવિક ને સાહજિક બક્ષીસ છે. જે સ્વેચ્છાથી, સ્વખુશીથી, આંતર જરૂરિયાતથી ગૃહસ્થાશ્રમ સ્વીકારે છે તે આ બધું કરવાની સંધિ મેળવવા ખાતર જ સ્વીકારે છે. બીજાને માટે જીવવાની-પોતાનું જીવન બીજામાં સમર્પી દેવાની-તીવ્ર ઇચ્છા થઈ ત્યારે જ તેણે આ આશ્રમ સ્વીકાર્યો. તેના અંતરમાં જે પ્રેમ, જે સ્નેહ, જે મૈત્રી જગી હતી, તે જ તેને સંસારમાં, પરોવી, તેની પાસેથી આ બધું

કરાવશે. તેના અંતરમાં જે માતૃપદની લાલસા ઉત્પન્ન થઇ તે જ તેની પાસેથી બાળકની સેવા કરાવશે. પ્રેમતત્ત્વ દૈવી છે. પ્રેમતત્ત્વ નૈસર્ગિક છે. તે એક સૃષ્ટિની મહાન શક્તિ છે. એ મનુષ્ય પાસે કેટલુંય કરાવે છે. વળી એનામાં પ્રસરણ પામવાની શક્તિ છે. જે એકવાર પોતાના પતિ કે અપત્ન કે માઆપ બાધાને આદિ સગાં તરફ પ્રેમ અનુભવે છે, તેનામાં પડેલી, અતિથિ ને તેથી જે દૂરના માણસો પ્રત્યે પ્રેમ ઉત્પન્ન થતાં વાર લાગતી નથી. આ તત્ત્વને લીધે જ શુદ્ધસ્થાત્રમ વ્યક્તિગત સંકુચિત જીવનને કૌટુંબિક વિશાળતા આપી શકે છે. એ જ તત્ત્વ આગળ જતાં મનુષ્યને માનવસૃષ્ટિ ને અખિલસૃષ્ટિના બહુત સંસાર તરફ લઇ જઇ શકે છે. કાષ્ટ જેવા કેટલાક એકદમ બધાં પગથિયાં છોડીને 'વસુધૈવ કુટુંબકમ્' ની સ્થિતિએ પહોંચે છે, તે આ બળવાન તત્ત્વને બળે જ.

સ્વતંત્ર સ્ત્રી લૌકિક આચારવિચાર શું છે એ જોવા કરતાં અંતરનો ધ્વનિ શું છે તે સાંભળશે. મનુષ્યને જે આંતરનાદ સાંભળવાની કુશલતા હોય તો તો તેને આ પ્રેમતત્ત્વના રણકાર આત્મા વગર રહે જ નહિ.

લૌકહૃદય પછે છે શું ? એ સંધીને ધણીને ને બીજાં બધાંને જમાડશે ? તેનું પ્રેમાળ હૃદય એનો જ્વોળ આપી શકશે. જે પ્રેમના નૈસર્ગિક ઉભરાને લીધે બાળકને ધરારાવવાની ઇચ્છા થાય છે તે જ પ્રેમનો અનુભવ તેને બીજાને ધરારાવવામાં થવા વગર રહે નહિ.

તેના માતૃહૃદયમાંથી પ્રેમનો ધોધ પડશે ને તેથી તે ધણી, સગાંન્હાલા કે અતિથિ જ શું પણ આગળ જતાં ગરીબ દુઃખી બધાંને પ્રેમથી પોષવા બેઠાર આવશે. બધાંની આરવાર કરવામાં આનંદ માણશે.

મનુષ્યની નૈસર્ગિક શક્તિઓને સામાજિક

૩૬ આચાર વિચારોએ જકડીને નિઃશક્ત બનાવેલી નહિ હોય, તો તેનામાં પ્રેમવિકાસ ઉપર બતાવેલ દિશામાં થવાનોજ.

સ્વતંત્ર સ્ત્રીને માટે બીજો પ્રશ્ન એ છે કે, શુદ્ધસ્થાત્રમમાં સ્વાભાવિક એવું ધર્મણુ તે સહન કરી શકશે ? તે સંવમી જીવન માગશે ? શુદ્ધસ્થાત્રમમાં જરૂર જેવો ત્યાગ તે કરી શકશે ? ભોગ આપી શકશે ? શુદ્ધસ્થાત્રમ તો તેની પાસેથી તેના સ્વાતંત્ર્ય એટલે કે છૂટનો જ ભોગ માગશે, તે તે આપશે ?

પ્રશ્નો જે ચાર પાંચ ભેગા છે છતાં એક જ પ્રકારના છે. 'સ્વતંત્ર' શબ્દનો અર્થ આપણે જો ઉચ્ચ્છેદ કરતાં હોઈએ તો તે સંવમી નહિ જ હોવાય. ધર્મણુ સહન કરવાની શક્તિ પણ તેનામાં ન જ હોય; તેની જરૂર પણ તે ન જ સ્વીકારે, પોતાની છૂટને શુદ્ધસ્થાત્રમ આડે આવતો હોય તો તે શુદ્ધસ્થાત્રમને જ છોડી દે.

પરંતુ 'સ્વતંત્ર' એટલે જો સ્વાધીન એ અર્થ હોય તો ઉપર કહ્યું, તેથી તદ્દન વિરુદ્ધ પરિણામ આવે. તે સ્વાધીનતાની હિગાયતી હોવાથી, તેને સ્વાધીનતાનો શોખ હોવાથી, શુદ્ધસ્થાત્રમમાં જે જાતની સ્વાધીનતા કેળવવી પડે છે તે કેળવવામાં તેને મજબૂર પડશે. અસ્વાધીનતા કે ઉન્નતતા કે અત્યંતમિતતા તેને અસંસ્કારી, અસુદર, અસંસિક લાગવાથી જ તેને તે ગમશે નહિ.

ધર્મણુ અને ત્યાગને માટે તો ઉપર કહ્યું તે પ્રેમતત્ત્વજ તેને મદદ કરી શકશે. તેની સ્વર્ગની મર્યાદા જેમ જેમ વધતી જશે, વિશાળ થતી જશે તેમ તેમ પોતાની વ્યક્તિગત ઉન્નતિને માટે તેણે જે પ્રયત્ન સાધ્યો, જે સહન કર્યું તે બધું વિશાળ પ્રદેશમાં કર્યું નેને અપર નહિ પડે, એ સાધનમાં તે દાર નહિ જ આવે.

છૂટ ઉપરના બંધન વિષેનું વિવેચન ઉપર આવી ગયું છે. એકલી હતી ત્યારે બંધન વગરના જીવનમાં જે આનંદ ને સુખોપભોગ તે ભોગવી શકતી તે બંધુ નવા બંધેનોને લીધે છોડ્યું પડે તો છોડવામાં જ તેને આનંદ મળે એ સાહજિક છે.

સારાંશ સ્વતંત્ર સ્ત્રી જેણે સર્વ પ્રકારની સ્વાધીનતા મેળવી છે-જે સામાજિક વિચારોથી સ્વતંત્ર છે, જે શૈક્ષણિક વિચારોથી સ્વતંત્ર છે, જે રૂઢિચાલોથી સ્વતંત્ર છે, જે પોતાની આત્મિક વૃત્તિથી સ્વતંત્ર છે અથવા એ જાતની સ્વતંત્રતા જે માર્ગે છે તે સ્વતંત્ર સ્ત્રી સંસારદ્વારા ધણી જ હિંમતી ચડે ને સંસારને પણ ઉંચે ચડાવે. સંસારદ્વારા જ તે પોતે આશ્રમનિવાસીને પદે ચડે ને પોતાના સંસારને આશ્રમના પુણ્યપદે ચડાવે. સ્વતંત્રતાના માર્ગે એ આત્મવિકાસનો માર્ગ છે, એ તત્ત્વ તે પોતાના આચરણથી જ સિદ્ધ કરે.

તે કદાચ લૌકિક આચારવિચારથી જૂદી પડે તેથી લૌકિક જન બંડે; તે શૈક્ષણિકને જાણતી કે માનતી ન હોવાથી તેના વર્તનથી શૈક્ષણિકો છ'છેડાય, ગાડરિયા પ્રવાહથી એ છુટી પડે તો તે માર્ગના પ્રવાસીઓને તે વિચિત્ર લાગે, એ સંભવિત છે.

તેની પાસે તો માત્ર એક તત્ત્વ હોય-એક સ્વાધીનતાનું તત્ત્વ હોય, એક વિકાસનું તત્ત્વ હોય, એક ઉન્નતિપોષક નૈસર્ગિકતાનું તત્ત્વ હોય. સ્વાધીનતાપ્રિય વિકાસપ્રિય તત્ત્વચિંતકો જરૂર તેનું આચરણ સમજી શકશે. તેના સંસારની ઉચ્ચતા ને મહત્તા જોઈ શકશે. તેણી તો જરૂર ઉચ્ચારશે કે સ્વતંત્ર સ્ત્રીએ જ શૃદ્ધંચાત્રમ ધન્ય કર્યો છે, તેને સાર્થ કર્યો છે, તેને ઉન્નતિસહાયક બનાવ્યો છે.

બહારના વ્યવહારમાં કદાચ સ્વતંત્ર સ્ત્રીના

સંસારનું ચિત્ર જુના જમાનાને વળગીને ચાલનારી જુની સ્ત્રીના સંસારચિત્રથી બહુ જુદું ન દેખાય. પરંતુ ખરી રીતે તેમાં જમીન આસમાનનો તફાવત હોય.

સ્વતંત્ર સ્ત્રી સેવા કરશે; પણ તે સેવાને ઉચ્ચ આસ્વાદ લાગવાથી. વ્યક્તિજીવન વિસ્તાર પામતાં કૌટુંબિક જીવન સાથે એકરૂપ થતાં તેને કુટુંબસેવા એ જાતસેવા જેટલી સ્વાભાવિક ને સહજ લાગતી હોવાથી, તેની અંદર વિકાસ પામતાં પ્રેમતત્ત્વનું ઉચ્ચમાં બેસું; સુંદરમાં સુંદર, અત્યંત સંસ્કારી આવિષ્કરણ એક સેવા જ હોવાથી અને આવાં કારણોથી સેવા કરીને તે શુલાભ નહિ પણ કેવળ સ્વતંત્ર, વિશેષ મુક્ત જ બનશે. એની સેવા પાછળ કોઈ પણ જાતની શુલામી, અશક્તિ કે ભરણુ-પોષણની ચિંતા કે જાતિના હંલકાપણનો લેશ માત્ર ભાસ નહિજ હોય. તે સ્વમતાશ્રદ્ધા છોડશે, પોતાના મતો એક બાજુએ મૂકીને નમનું આપશે, પણ તે કુટુંબની શાંતિને ખાતર; પોતાના મતામંદ કરતાં સામા પ્રત્યેનું માન કે સામાની લાગણી ન હુણવાની ચિંતાને લીધે; પ્રેમજીવનમાં હુંપણાને હોમવાની મજલેવા માટે, નહિ કે પોતાના મતને વળગી રહેવાની સર્વ પ્રકારની દુર્જાતાને કારણે; નહિ કે પોતાની મેજે મક્કમ મતો જ બોધતાં આવડવાની ખામીને લીધે; નહિ કે પરિણામ સહન કરવાની તાકાત ન હોવાને લીધે. પ્રસંગ-પાત્ર તો તે મતને વળગી રહેવાની પ્રખરતા પણ બતાવશે. પણ તે જીવનમાં તાત્કાલિક સુખો જેવાં કે મૈત્રેય ને શાંતિ સુલેહના શૃદ્ધસૌખ્યો, તેના કરતાં જીવનધ્યેય સિદ્ધાન્ત તત્ત્વને વધારે માનતી હોવાથી, મતને વળગીને સાધ્ય વસ્તુ જીવનમાં વિશેષ ક્ષમતી ગણતી હોવાથી, પોતાના સુખને ભોગે સિદ્ધાન્તને વળગી રહેવાની કસોટીમાંથી પસાર થવાના પ્રસંગો સામે ટક્કર ઝીલવાની તાકાત

ને હિંમત ધરાવતી હોવાથી; પોતાનું મેલ છોડવાનું બળ ન હોવાથી નહિ જ, દુરામહતી શુભાશીને કોરણે નહિ જ. કુટુંબી - પોતાનું જુદું સમજીને પોતાના હિતાર્થે નહિ જ. પોતાનું સાક્ષે, શુદરાન્યમાં પોતાના જ હાથમાં સત્તા રહે, બીજાં બધાં પોતાની ઇચ્છાને વશ વર્તે એવી મહત્વાકાંક્ષા કે મોહથી પણ નહિ. જ. તે નબળાઈઓ સહન કરતી દેખાશે. બપુંકર અપમાનો ગણી જતી દેખાશે. એક પ્રેમની ખાતર સામાની નબળાઈથી તેનામાં ક્રોધ કે તિરસ્કાર જન્યુત થવાને બદલે તે સ્વકીય હોવાથી કેવળ અનુકંપા, કરુણા ને પ્રેમ ઉભરાઈ આવશે; એની ચકતીપડતીમાં, શુણ્દરાપમાં, ઉન્નતિ અવનતિમાં સાથે રહીને સદાયક જનવાની સદિશ્ચાથી. નહિ કે પ્રાણ-બળ ન હોવાથી તેમ જે સ્વાભિમાન જન્યુત હોવાથી થે નહિ.

એકંદર સ્વાતંત્ર્ય અને શુભાશી, સ્વાધીનતા અને પ્રાણવિધીનતા, ઉચ્ચ સંસ્કારિતા ને અશક્તિ, બાલદશને દેખાવમાં કાંઈક સરખા હોવા છતાં અંદરથી એક બીજાથી ધોળા કાળા જેટલાં નિરાણાં છે.

ખરી સ્વતંત્ર સ્ત્રીનું સંસારચિત્ર કાંઈક આપું હોય. સ્વતંત્ર સ્ત્રી પુરો સહકારના તત્ત્વ ઉપર જ સંસારમાં જોડાય. ખરા સદકારમાં રહેકું 'દુઃખ' નીકળી જાય તેની જગ્યાએ આપ-બાપણ આવી જાય તેમને માટે સંસારમાં

જોડાવું એટલે ધ્યેય એક્યથી, જીવનના એક મંગલ, પવિત્ર, જંવાળદારીવાળા ઉન્નતિ તરફ લઈ જનારા કાર્યમાં જોડાવું. આવા જ શુદસ્થાશ્રમો શુદસ્થાશ્રમના નામને શોભાવે.

સ્વતંત્ર દેખાતી પરંતુ અંદરથી અપરિપક્વ અવિકસિત, સ્વાધીનતાની રચિ જેણે ચાંખી જ નથી, આત્મભોગનો સ્વાદ જેને અનુભવો છે, સંદેશ્વતિ ઉપર વિજય જેને માત્ર અપરિચિત શબ્દો છે, લાકિક માન માન્યતા ધન સમૃદ્ધિથી મળતા સુખોની કલ્પનાથી જ જેના જીવન વિષેના વિચારો ધરાયા છે ને તેની પ્રાપ્તિ અર્થે જ જે શુદસ્થાશ્રમ સ્વીકારે છે, જેને અંદરથી ઉદભવતી ઉચ્ચ ભાવનાનું કથન સાંભળવા વખત જ મળ્યો નથી અથવા અંતમુખ યદિનિ આંતરજીવનિ સાંભળવાની મળ લેવાનું તેને કેઈએ બતાવ્યું જ નથી, સભા-જિક દર્શકશીના અહોરાત્રના બાલ જીવનને આવશ્યક એવી અનેક કલા (accomplishments) ના શિક્ષણમાં જીવનકલાના અભ્યાસનો વિચાર મરખેણે કરવા જેને અવકાશ નથી, એવી બાલતઃ સ્વતંત્ર દેખાતી પરંતુ અંદરજાનેથી પોતાની જાતની જ ને સમાજની પૂરેપૂરી શુભાશ એવી સ્ત્રીને સંસાર સ્વતંત્ર સ્ત્રીના સંસારથી જુદો દેખાશે. તે જોઈને સમાજ કંટાળે એ સ્વાભાવિક છે, સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય વિરુદ્ધ મત બાધે એ જ સદા જ છે, સ્ત્રીના શિક્ષણને નિદે એ જ સંબવિત છે.

(પ્રશ્ન)

પુત્ર: બાપા ! આ દરેક જ નવા નવા ચંદ્રે છે ને અસ્ત પામેલા ચંદ્રોનું મું મું દર્શો ?
ડાહો પિતા: હાં ! એટલી જ ખબર નથી ? જેટલા ચંદ્રે અસ્ત પામે છે તેટલા બધાને
તોડીને તારાએ બનાવવામાં આવે છે.

x

x

x

છગન: મગન ! તારી બા તારા દાય જોઈને તારું બચિત્ર કરી મારે છે ?

મગન: ના, ત્યારે ત્યારે તે મારા દાય જુએ છે ત્યારે સારે કંદે છે: "જા જાને જાણ આવ"

કુદરત અને આપણા પ્રાચીન કવિઓ*

લેખક: શ્રી. ચત્રન્યભાલા મળમુંદાર.

(ગયા અંકના પાત પૃષ્ઠ થી ચાલુ).

એક કાળે, આપણા જીવનમાં કુદરતની
એવી સજ્જત છાપ પ-
કુદરતને ખોળે. ડેલી હતી કે હેતા અવ-
શેષરૂપ આપણાં વિવાહ-
ગીતો, નવરાત્રનાં ગીતો-વગેરેમાંથી સુંદર અને
કવિત્વપૂર્ણ વાક્યખંડો આપણે આજે બોળી
શકીએ છીએ. જ્યારે આપણે સૃષ્ટિસીદ્ધાંત
બોળે જીવતાં હતાં, વનદેવીઓને માનતાં
હતાં, આશ્રમવાસીઓને પૂજતાં હતાં, ત્યારે
આપણાં જીવન વધારે સાદાં છતાં રસાળાં
હતાં-એમાં કૃત્રિમતા, આડંબર, કે ખોટો
વિવેક નહોતો જણાતાં.

વનનાં લીલાં કુંજમાર ઝાડને શહેરનાં
કુંડામાં ઉછેરવાથી હેની અસહી શોભાનો
ખ્યાલ આવી શકતો નથી. તેમ વનનાં
પક્ષીઓને સોનાને પાંજરે. પૂરી રાખવાથી
હેમને ખુલ્લો કિલકિલાટ આપણને સાંભળવા
મળતો નથી.

“ વન કેરા આંખલા મ્હોમાં બહાલમજી !
પુરમાં કોગ-ઘાટ કુંડાં ઉમાં:

x x x

વનમાં કોયલડી ટહુકે, બહાલમજી !
પુરમાંની મેના તો પિંજરે પડી-”

—હોનાલાલ “વનનાં આમંત્રણ”.

તેમ આજનાં ‘ શહેરો ’ વસતા પહેલાં,
આમવાસીનું જીવન ગા-
લગ્ન-ગીતો. જતો હિન્દુસમાજ પો-
તાની રહેણીકરણી કુદ-
રતની કારમી પોથીમાંથી ઉકેલતો; અને તે
પ્રમાણે વર્તતો, તેથી જ જુલો, પંખીઓ અને
સરોવરોને વિવાહધેસો સમાજ આમ સંભારે છે:-

“ સરોવર પાળે રે પારસીપાળો,
પીપળો ઘેર ને મંબીર રે,
આજનો દહાડો તે આત
રળિઆમણો. ”

તથા “ જ રે આંખલીયો, થડ થોડું કે ડાળ
અતિ ઘણી. ”

અને “ મ્હારા ચોક વચ્ચે આંખલીઓ રોપાવીઓ
હેને ઉછેરતાં બહુ દીન જીવ
ફૂલડાંની વેળાં માળિયો લઈ ગયો-”

—લાડકોડથી ઉછેરેલી પુત્રીને સાસરે વળા-
વ્યા પછીના વૃક્ષલ માતાના આ ઉદ્દગાર,
કંઈક સ્ત્રીઓનો આંખમાંથી આંસુ ટપકાવે છે.
કુદરતના વર્ણનની પદ્ધતિથી બીજા
છાંવ વધારે ખીલી ઉઠે છે. તેથી વિવાહનાં
ગીતોમાં, આવની સુકુમારતા ઉપરાંત, દરેક
ગીતનો ઉપાડ એવો તો સુંદર કરેલો દીકરાં
આને છે કે એ ગીતોમાં બીંચી કવિતા
આપણને હેખા દે છે. એક એક વાક્યખંડ
એક એક સુંદર ચિત્ર ખડું કરે છે:-

* આકાશી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ-મુંબઈમાં
વંચાયતો નિર્ધાર.

“ સુહસા કોયલડીને વિનવે રે—

આવી રૂડી આંબલીઆ ડાળ
સરોવરીયા પાળ;

મૂકીને કોયલ ક્યાં ગ્યાંતાં રે ? ”

—આ ગીતના ઉપાડમાંથી “ એવા રૂડાં
આંબલીઆની ડાળ મૂકીને કોયલ ક્યાં ગયા ? ”

—એ લીંટીનો સુંદર ઉપયોગ સદ્ગત ગોવર્ધન-
રામભાઈએ એમના ‘ કાકિલાને ’ નામના
કાવ્યમાં કર્યો છે.

“ તું તો બોલતી રે, મહારી વનતી કોયલ
તારા તે શબ્દ સોહામણી—

કોયલ કેમ કરી રે તલમે આ વન વસિયાં

કેમ કરી ભમર બોળ્યો ? ”

અમે વનજી ચરી ચરી આ વન વસિયાં
ટલુકે તે ભમર બોળ્યો. ”

—આ લીંટીઓમાંની કોયલને આપણા
આધુનિક કવિઓએ પૂંછ બોળખાવી છે;
એટલે વધારે વિસ્તારની જરૂર નથી.

ઋગુવર્ણનના સુંદર ચમકારા પણ આ
ગીતોમાં કવચિત્ કવચિત્ દેખાય છે. વહેલાં
લગન લેવાની દિમાચત કરતો વેવાઈ ‘ સત-
કુળના મહિના ’ મા કહે છે કે—

“ જડે બિન્દાળો રવરે,

નહિ મળે બોળ ને કપાસ રે;

નહિ મળે બોળ ને કપાસ,

તો નહિ મળે ચાર ને પાણી રે;

નહિ મળે ચાર ને પાણી,

તો નહિ આવે ચાર ને ગોરાણી. ”

—વળી જેની ચર્તા આવેલી વાદળોને
વીનવતી જાંદરણીઓ ગાય છે—

“ કાળી પાગરની તું વાદળી,

ન વર્ણીશ આગળો દિન, દરજારી

કિયા બાઈ બીજરો રે.

વળી સોડગીતેલું સારવિત્ત તો આ કુદર-

તનો, ગાંની જેગ પૂજનારું

“ સોડગીતો. છે. સોડકવિઓની આંખ

આંખ તો કુદરત નાચતી

અને દૃઢતી દેખાતી. ત્હેમની કપમાઓ, સર-
ખામણીઓ, અને પ્રેરણાઓ પણ કુદરતમાંથી
ત્હેમને મળતી—એમ કંઈય સોડગીતો જોતાં
કહી શકાય.

—કેટલાંકમાં કુદરતનાં પંખીઓનો કલ્પોલ
વર્ણવાયો છે—

“ વનમાં બોલે બીણા મોર,

“ કોયલ રાણી કલ્પોલ કરે રે સોલ. ”

—કેટલાંકમાં વનના મારગની એધાણી
ખતાવવામાં આવી છે—

“ ગાયો રે ચારતા ભાઈ ગોવાળિયા

કિયો તે જસમાનો દેશ હો ?

મોર તે બોલે, પોપટ બોલે,

કોયલ ટલુકા કરે રે હો;

હાંચા તે ટેકરા ને નીચી ટેકરીઓ

નીચે ચઢે નજરે રે હો—”

જસમાના ઓરડા ‘ શેરી રમતાં નાનાં
બાળ ’ ખતાવે છે—એ રાસડામાંનું સુંદર વર્ણન
અહિં ખાસ જોતારી લેવા જોવું છે—

“ સોખડે જડી રે પડશાળ,

ધુવરિયાળો જસમાનો ઝાંપસે,

બારણે બીજેરીનું ઝાડ

ચોક્કમાં પારસ પીપળો;

જાંચી મેડી રે અગનારા,

પોપટ ભણે રે પાંજરે,

ટાડસે ટલુકે છે ધનમોર,

ગોખમાં ઘૂમે પારેવડાં;

વળીએ વેરાણાં રે દીર,

ગોબારે ગોતી જડયાં,

બારસામે બોલ ગણેશ,

સામે બેડી નચરંગ પતળી. ”

x x x

“ પારસ પીપળાની દેહ,

જસમા બેડી દાવળ કરે

મોના જરંગ રે દાથ,

તુલસીને કપારે દેડા રહે. ”

તો રસતું જ ધામ ! હજે ઋતુઓને સાથે
પ્રગટ થવાનું કુદરતનું યોગ્ય ધામ.

કુદરતનાં બે મહાપર્વોમાં વસન્તોત્સવ
અને શરદોત્સવ—એ બે
બે મહોદા ઉત્સવોઃ મુખ્ય છે. એકમાં
પ્રકૃતિનાં જુદાં નવપક્ષવ
બને છે; બીજામાં પૃથ્વી પાકથી ઉભરાય છે.
નવાજમોજનનો ઉત્સવ શરદપૂનમે ઉજવાય છે.

“વસન્તોત્સવ”નો કવિ કહે છે કે:—

“વસન્ત એટલે વિકાસ ને પ્રકાશ. જ્યારે વસન્ત
એસે છે ત્યારે વનમાં ને ઉપવનમાં પ્રકૃતિનાં
આજ ફૂલસોયનીયાં હસે છે. પોપચાં સરિ-
ખડી કુંપળો નાચે છે. દામ દામ આંબાવાદિયાં
મહોર્વાં છે. આજ પૃથ્વીએ વસન્તી વાધા
સંજ્યા છે. વનવન મોરો બીડ્યાં છે. પલારાને
કેમુડાં બેઠાં છે. વનરાણી દરિયાળીમાં રક્તિ-
માની પતાકાઓ ઉડે છે. મંદી કોયલો ટહુકે
છે. મોરલા ચનગને છે. પાનખરનાં પાનસૂતાને
નવકુંપળો ફેરે છે; પક્ષવન્તાને મોર પ્રગટે
છે. કળાઓનાં ફૂલ પ્રફુલ્લે છે....વસન્તોત્સવ
ફલદાલનો ઉત્સવ છે.”

આ વસન્તનાં હોરીનાં ગીતો અને શાગનાં
ગીતો એટલે માનવહૃદયના ઉત્સાસનાં ગીતો;
“કેસરબીના કઠાનછ કચુબે બીની નાર;
સોચન બીનાં બાવશું, ઉભા નંદાર.”—
નરસિંહ મહેતા.

—એ રીતનાં પ્રભુને લાઠ લડાવનારાં
શ્રી કૃષ્ણલીલાનાં રાજ્યચિત્રો આપનાર ભક્ત-
કવિઓની કવિતામાં આ ઉત્સાસ ખૂબ
તરવે છે.

વસન્ત આવતાં ગોપીઓ દરિયેલી થઇ
જાય છે. અને ચોલાની
વસન્તનાં ગીતો સખીઓને વસન્તનાં ચિન્હ
અને દીર્તનો. જતાની રમવા જવાની
ઉત્તરવળ કહે છે:—

“નસન્ત ઋતુ અતિ રૂડી આવી, રપ કુડી વનનું,

આજ સખી મનગમતું જોને. મુખકું મોહનતું;
આંખામોર ધરા થઇ ઘેરી કુંપળ અતિ રાતી,
કરો કરો કલોલ’ કહે છે કોયલડી મહમાતી.
કેમુડાં ચર્ખાં કુમકુમવરણાં મધુકર સુખ સાથે,
નરસૈયાના સ્વામી સંગે રમતાં રંગ ધણેરો વાધે.
અને “ચાલ ચાલ સહીયર સહી, મેલ મથવું મહી,
વસન્ત આવ્યો, વન વેલ કુલી;
મોરોયા અંબ કદંબ કોકિલ લવે વસન્ત,
કુસુમ કુસુમ રહ્યો લમર છલી—”

—આવી અધીરી થઇને, મહી મથવાનું
મુખને ગોપીઓ શાગ રમવાને જાય છે. ગોપીઓ
દાગ રમવાનાં સાધનો—અખીલ શુભાલ કેસર
પીચકારી વગેરે સાથે લઇને અંગ સમારીને
ચાલી નીકળે છે; અને કૃષ્ણને ઘેરી લે છે:—

“સાહેલી રે શાગ મોહામણો,

આવ્યા આવ્યા રે હોળીના દન:

—સાહેલી દાગ ખેલીએ.

સહ ગોકુળ ગામની નારી,

તે તો ચાલી અંગ સમારી:

કર લીધી કનક પીકચારી—સાહેલી.

જોને દાગણ માસ ધણો બદાત્રો,

સડકો હોળી રમવાને ચાલો:

આપણ જળએ કાતુદાને જાત્રો—સાહેલી.

દાગણ માસમાં ચાલી હોળી,

લીધાં અલીલ શુભાલ બરી હોળી.

સાથે લીધાં રે કેસર ઘોળી—સાહેલી.”

શરદની રાત્રિ અને ‘ત્વેમાં ચે તે શરદની

પૂર્ણિમા એટલે તો મોળે

રાસનાં ધર: કળાએ પ્રકાશતો કીમુ-

દોરાગ! શ્રીકૃષ્ણ આ રાત્રિ-

એ ગોપીઓને રાસ રમાયો હતો અને

વોસળી વગારી હતી એ ધન્ય રાત્રિને ”

મદિના મુઠી સંખારી હતી તે સગવળાં

‘રાસ સદઅપડી’ નેવાં પડે કવિઓએ

રચ્યાં છે અને એ બાવપૂર્ણગાનેને ગાવા ક્યાં

છે ” રૂડી સદ મુનગની રાત રે સુન્દર વેળ

વાગી વેણુવાગી” વાળું પ્રખ્યાત લોકગીત સ્ત્રી સંભાજનમાં બહુ લોકપ્રિય છે. શરદપૂનમનો આનંદ કવિહૃદયને ઘેલું કરી મૂકે છે એ આનન્દઘેલજાનાં રસગીતો બહુ રચાયાં છે; અને હજી પણ એ વિષય જૂનો થયો નથી.

પૂનમની ચાંદની એટલે જાણે આખી રૂપેરી ફૂલની આદર પથરાઈ ગઈ હોય એવો આકર્ષક દેખાવ થઈ રહે છે. અન્નવાળી રાત્રિ સમગ્ર પાસે ઉભા રહીને જોઈ હોય તો ચંદ્ર નક્ષત્રમંડળ સાથે સાગરમાં ન્હાતો અને તારા પાણીમાં રમત કરતા હોય એવો મનોરમ દેખાવ થઈ રહે છે ! જાણે—

“ તારલીયા ચમકે જીણું ન્હાતાં સાયરનીર
ચંદ્રચંદી સરસો ધીમે, શીતલ સુંઘ સમાર”

શરદના ચંદ્રમાં વિદ્યુતનું તેજ છે; પણ સુધાની શાંતિ છે. આપુંજ કંઈક વર્ણન ચંદ્રદર્શનનો આનંદ જે અનન્ય શાંતિ હૃદયમાં ભરે છે તેનો કાન્તે કાટેલો રસિક ઉદ્દગાર—

“ આજ મહારાજા! જલપર ઉદય જોઇને
ચંદ્રનો હૃદયમાં હર્ષ જામે

પિતા ! કાળના તાપ સન્તાપ શામે” —તો સૌને જાણીતો છે.

ગોપીઓ સુંદર શરદપૂનમની ગ્રાત્રએ શ્રીકૃષ્ણને રાસ નમવાનું આમન્ત્રણ કરે છે કે “ રૂડી શરદપૂનમની રાત બહુ રંગીઆમણી હો રાજ વહેલા આવજો હો રાજ” કૃષ્ણને આખી રીતે શરદ પૂનમની રાત્રે વહેલા બોલાવીને ગોપીઓ કહે છે:—

“અમને રાસ રમાડ વ્હાલા, મધુરો બસ વબાડ
વ્હાલા

રૈ રૈ નાય નયાડ વ્હાલા, વૈકુંઠથી વૃંદાવન
રડું તે અમને દેખાડ વ્હાલા

વૃંદા તે વન રંગીઆમણું રે, શરદ પૂનમની રાત
વ્હાલા

લલિતવિમંગી શોખા બની, દીસે નવલી જ્વન
વ્હાલા, અમને રાસ રમાડ વ્હાલા”

બાલકૃષ્ણને કુલદિગોલે ઝુલાવવાનો બીજો

મોટો ઉત્સવ દિગોલનો

દિગોળાનાં પદ: છે. જેવો વસન્તનો કુલ-

ગોલનો ઉત્સવ તેવો

આવણનો દિગોલ પણ રસિક ઉત્સવ છે.

આવણમાં નવી વાદળીઓનાં પાણી ફૂલ-

છોડને પ્રકુલ્લ કરે છે. આસોપાલવની ઘટા

જામે છે. એ ઘટાની કુંજમાં ફૂલની મંદમંદ

દ્વારમ આવે, ઝરમર ઝરમર મેહુલો વરસે

અને બાલકૃષ્ણ ફૂલને દિગોલે ઝુલે-ગોપીઓ

તેને ઝુલાવે-એ અનેરી લીલાનો આનન્દ

આ દિગોલનાં પદોમાં વૈષ્ણવ કવિઓ ગાય છે.

“શ્રાવણ માસ સદા સુખકારી, ઝરમર વરસે મેહરે

દાદુર મોર બપૈયા બોલે, તેમ તેમ વાધે નેહરે

સ્વામ સામળા નેરાધા ગોરી પુષ્પ દિગોલે ઝુલેરે

જ્યમ જ્યમ દિગોલો હલાવે સજની, ત્યમ ત્યમ

નરસિંહો કુલેરે”

—મકત કવિ નરસિંહ મહેતાનો આ

દિગોલો વર્ણવતી વખતનો હર્ષ ફેટલો બધો

દેખાઈ આવે છે; રાધા અને કૃષ્ણ એટલે ગોરા

અને કાળા રંગનું સંમિથણ: એ મોટેની તેમની

કથના ફેટલી કવિત્વપૂર્ણ અને આજેહૂંબ છે !

ભગવતી મોગંબાઈ આ દિગોલનું સુંદર પદ

રચે છે:

“ ઝુલત રાધાસંગ ગિરધર, ઝુલત રાધાસંગ

અખીલ ગુલાલકી ધ્રુમ મચાઈ ડારત પીયકારી

રંગ-ગિરધર.

લાલજયો વૃંદાવન જમના કેસર સુવત અનંગ-ગિ.

નાયત તાલ આધારે સુરસુંદરી, ડારી ડારી

બાળે તાલ મૃદંગ-ગિરધર.

મીશેકે પ્રભુ ગિરધરના ગુણ ચરણકમલકુ

વહેત ગંગ-ગિરધર.”

એકલો કુલનો કે આસોપાલવનો દિ-

ગોલ નદિ પરંતુ વળી સોનાના પારખાની

કથના થઈ આવતાં કેાઈ ગોપી-કંદાન કુંવરો

તેમાં ઝૂલાવતી ગાય છે:—

“ સોનલા તે દેરું સુંદર પાલણું,
મોતીરે પ્રોંધ રે દોર
હીરલાદેરા રે જડીયા હંસલા,
માણેક દેરા રે મોર
તમે આડો મેલો કહાન પોદો પાર-
ણીયે ભગવાન.”

પ્રભાતનાં સુંદર વર્ણનો—એ પણ કીર્તન
સાહિત્યનું જ અંગ છે.

પ્રભાતિયાં: બાલકૃષ્ણ સુતા જાગે છે
તે વખતે રાત્રિના આરામ

પછી પંખીડાં માળામાંથી બહાર નીકળી ઉડા
ઉડ કરવા માંડે છે. ધેરુધેર વસોણાં વસોવાપ
છે; અને તેનેા મીઠો સ્વર ઋવાગની શાન્તિમાં
ઉક્ષાસ લાવે છે. શેષને મથાળે મૂકેલું
લોકગીત—

“ સુર ઉગ્યો સરેવરીયાની પાળે,
કે વ્હાણુલાં બસાં વાપાં રે
ભમરા કડે રે કેવડિયાની ડાળે,
કે વ્હાણુલાં બસાં વાપાં રે
નાચે દુંદે રે હરણાં ઉંચી શાળે
કે વ્હાણુલાં બસાં વાપાં રે
કોપલ કુલે રે આંબે મંજરિયાળે,
કે વ્હાણુલાં બસાં વાપાં રે

એવા ઉક્ષાસના દર્શનથી રચાયેલું શબ્દ-
ચિત્ર છે.

નરસિંહ મહેતાના યુગલુા છંદના પદો
પ્રભાતિયાં તરીકે જોગખાપ છે; કારણ કે એ
પદોમાં ફેરલુંક બહુ જ સુંદર પ્રભાત-વર્ણન
કવિએ કર્યું છે. ઉદરતનું જે યથાર્થિત વર્ણન
આ સન્ત કવિ કરે છે તે ઉપરથી “પ્રભાતિયાં
તો નરસિંહ મહેતાનાં જ” એમ સર્વમાન્ય
કથન થઈ ગયું છે.

નરસિંહ મહેતા પ્રભાતનું વર્ણન એક
પ્રભાતિયામાં જેટલું આશ્ચર્ય આપે છે તે વનમાં
જે પ્રભાત થતાં હોય તેટલું દોષ તો તેના
તારણ ચિત્રને ફેરવે ફરતો વખાણી ચકાવ
તેનેા પુરોડો ખ્યાલ આવે.

“ પ્રભાત જાણી પંખીડાં રે ઉડ્યાં
કાક કરે ત્યાં કાકા રે;
પપૈયા તો પિયુ પિયુ અંબે,
મુઠા કાકો કરે વડશાખા રે.
મોર ટોંકાર કળા કરે સુંદર,
આંસુ વહે ટેલ વીણે રે;
પળાશપર રૂડા પોપટ જોલે,
કોપલડી ટલકે સ્વર જીણે રે;
ચક્રચક્ર કરતી ચંકલીયું આવે,
જાણે વિયોગ તોં ભાંગે રે
ખુશ ખુશ ખીરાકોલી કહે છે,
રાધાને રૂઠું ન લાગે રે
લાઈશં ભાંભાં શબ્દ બણતાં
ગાયો બાંભાં શબ્દ જોલે રે;
શીતલ મંદ પવન મુવાસિત,
વામાવસ્ત્ર ઉગાડી ડાલે રે ”

નરસિંહ મહેતાના એક પ્રભાતિયામાં
ગોપીઆની ચાંદલા અને છંદુ પ્રત્યે વીનવણી
આપેલી છે. રાત્રિ યોડી રહેતાં કૃષ્ણનો
વિયોગ થવાના બયર્થો ગોપી આકળબાકળ
થઈ જાય છે. એ પદની એક બીટીમાં
બાવાર્થ છે.

“ છંદુ કતાવળો કાં થયો આકળો ?
આજની રાત કર પ્રાત મોડું ” અને “ખગ
ખમરે ચાંદલા મ કરીશ વદાણુ”
આશા પ્રાણુજન પેર આપ્યા રે
જરેયો પિયુ પિયુ કરે રે, કોપલ મપુરે વાસે રે
હું તમને વાઈ કુલસા રે, રૂબે વદાણુ
પ્રસારો રે ”

તથા ત્રપાસમખાની ગરબી—

“ ચાંદલીયા મા ચાલીશ અતિ રે કતાવળો
વ્હાનું વાપાની કડો કંઈ એક વાર જો—”
—એ મર્મમાં મેકાન વિચાર અને ચેકા
આવના છે.

ગોપીએ હા મોર રૂપી કૃષ્ણની

રાહ જોઈ અને છેવટે. પ્રભાત થવા
આવું હારે કૃષ્ણ પોતાને મંદિર પધાર્યા.
ગોપી આથી છેક નિરાશ થઈ ગઈ;
કારણ કે રાત ઘણી થોડી રહી હતી.
“આંદલીઓને ઉગેરે હરણીયો તો આથમીએ
ત્યાં મુઠી જોઈ તમારી વાટ-રજની
પ્રેમને આલાપે રે પંખી સહુ શોર કરે રે
પ્રકટ થઈને રજો પ્રભાત-રજની
નરસંયાના સ્વામીએ મંદિર પધારીયા રે
રેતહ ઘણો ને થોડી રાત-રજની”
— “રેતહ ઘણો ને થોડી રાત” — એ ટૂંકા
વાક્યખંડમાં લાગણીનો આખો ઝરો કવિએ
ખોલી દીધો છે.

કુદરતનાં વર્ણનોથી આપણું ગોપકાન્ધોનું
સાહિત્ય—(Pastoral
ગોપ કાવ્યો: Poetry) પણ એક સાહિ-
ત્યનો વિશિષ્ટ પ્રદેશ છે. જેમ
હિત્તઓનું કીર્તનસાહિત્ય શ્રીકૃષ્ણ અને રાધાના
વિહાર અને ગોપજીવન ગાળતાં ગોપગોપીઓનો
આશ્રય ઉપરનો વત્સલભાવ-તહેને લઈને
જન્મવા પામ્યું છે. તેમ ગોપકાન્ધોનાં સાહિ-
ત્યમાં પણ કાવ્યનો નાર્યંક શ્રીકૃષ્ણ હોય છે;
અને તહેને કદેશીને જ ગોપજીવનના કંઈક
પ્રસંગો, મામ્યજીવનની ઉત્પત્તિઓ વગેરે
જીવનમાં ઉદ્ભવે ભરનારા પ્રસંગો આ જાતનાં
કાવ્યોમાં ગાવામાં આવે છે.

આ કાવ્યોમાં ગોકુલમથુરાંની કૃષ્ણલીલાનું
વર્ણન હોય છે. આ કૃષ્ણલીલાનાં કાવ્યોમાં
કુદરત સાથેના પરિચય એટલો બધો નિકટ
અને ગાઢ હોય છે કે એ કાવ્યોમાં કેટલીક
વાર ભારોભાર સ્પષ્ટિ-દર્શન ભરેલું હોય છે.
આ કાવ્યોમાં મામ્ય પ્રસંગો, મામ્ય પ્રદેશો મામ્ય-
જનના આચારવિચાર અને સ્વભાવસરળીનું
સાચું પ્રતિબિંબ ગાપવામાં આવેલું હોય છે.
સંસ્કૃત કવિ જયદેવનું ‘ગીત ગોવિંદ’
એક આપુંજ મનોહર ગોપગીત છે-નરસિંહ
મહેતા કૃષ્ણને એક વાર પોતાના ખેતરમાં

ખીચડો જમવાંને નોતરે છે ત્હેની સાથે ખેતરમાં
પાકતી વસ્તુઓ ગણાવે છે અને કૃષ્ણ પ્રત્યે
ઘણો જ ભાવ બતાવે છે. એ વર્ણન જોતાં
ગામની સીમમાં આવેલા ખેતરના જીવનનો
આનંદજન્ય ખ્યાલ આવે છે. જડા વસ્ત્ર
પહેરેલો ખેડૂત ‘કરહણીયા’ જેવાની દિલદરિ-
યાવ મહેમાનીમાં કેવો ઓછો ઓછો થઈ જાય
છે, એ પ્રસંગનું ભાવમયું વર્ણન એમાં છે:—
“તુંતો હાલને મારે છેતર, રે હો કરહણીયા
કરહણીયા મને દરહણુ દેજે, હું આરની રહી
છું તાચી;”

તારે ને મારે હગપણ હાથું, તે તો જાણે
જસેદા કાચી-૧
જલક ઝીમાં મેં તો છીસડો રાંધ્યો મહ ચોળો
મહિ નાહ્યો;.

આપણુ એ બેળાં બેઢીને જમડું, છોર
હાડાં મોંઝ્યો-૨

નવા રે ઘડતો મેં તો પુખ્ત પાડ્યો, ને માળા
હેજળ મૂચ્યો;

તારે મારે અઘ્યા કરહણીયા, મેં તો હળવે
રહીને કૂંચ્યો-૩

હામે રે હેરે બોરડી પાચી, તેનાં તે મેઠાં બોરાં;
આપણુ એ જાણુ બોરાં રે વેણુ છોર તે આરહે
દોરાં-૪

મારા છેતરમાં કારંમડી પાચી, એનીતે લાંબી
લાંબી લૂંચ્યો;

મારા છેતરમાં સતોમાનો આવજે, રહે રે
પાડતો જૂસો-૫

કરહણીયારે મને હેત રાછીને, દાડી દાડી દર-
હણુ દેજે;

નરસંયાના સ્વામી વહેલો પધારી, જોયે તે
માછ લેજે-૬

આપું ને આપુંજ ખીચું કાવ્ય રામ-
કૃષ્ણનું છે. કૃષ્ણ પ્રત્યેના સ્નેહને લીધે ગોવાળણી
સાસનીયાંથી છાનો કૃષ્ણને જન્મવા નોતરે છે.
જેઠાણીની નજર ને લાગે તેથી કૃષ્ણને ‘ઓડ’
બેસીને એ ખવરાવે છે. પોતાના ખેતરમાં
પાકેલા ફરસા અને મરીયાળા મમ, જાઝર

દૂધ વગેરે બનતી વસ્તુઓ લાવીને કૃષ્ણ આગળ
રજી કરે છે:—

“છાનો માનો આવજો માવલા નો,
ઓયે ઓયે અલબેલાજી આવજો નો,
આંખલીયામાં જમણે હાથે ધરજો,
લાંડવો લાવું તે આશ્વા લેતાનો નો,
માંગો લાવું કામીજનાં કેર નો,
ઐઠે બેશીને ખાજે એકલો નો,
મારી નજાણીનો આંખમાં ધણું ઝેરજો,
દૂધ દોવરાવું પેલી ભેંસનાં નો,
માગી લાવું ચલાણામાં થેસજો,
સામા બેસીને ખાજે એકલા નો,
હું તો તારા મુખડા સામું નોખીશ નો,
ઝાલર તાપ્યા છે ઝાઝા તેલમાં નો,
ઉપર આહુ મરીઆળા મગ નો,
ફરસા લાગે તો ફાકજો નો,
મારા ખેતરમાં પાક્યા છે દળ નો.
પથારી કરાવું ઝાઝા પરાલની નો,
સારી આપું ચલાખાની મોડ નો,
રામકૃષ્ણ પ્રભુ પોદીઆ નો,
હું તો તારા ચરણની દાસ જો-છાનો.”

વળી ભગવાનદાસનો આઠ કુબેરો કૃષ્ણને
‘બાવે તો ઢેબરું ખાવા’ બોલાવે છે. તાતા
તેલમાં ઢેબરાં તળાને ઉપર ખૂબ ધી મુકીને
ઉપર ‘તલ પાપડ ને કાચલીમાં દહીનું દડખું
મેલીને’ ખાવા આપે છે. તે ઉપરાંત ખેતર
ખતાવીને કહે છે કે:—

“મારા ખેતરમાં લોંબડી પાકી આવી કુમતડેલ
કાળંગડીનું શાક ખાઓ તો ઓ દાસે છે વેલ
—મ્હારે

ભક્ત કવિ મીરાંબાઈ કૃષ્ણને લાડ લડાવે
છે. રમતમાં ને રમતમાં કૃષ્ણને માખણ અને
રોટલી ખાવાનું મન થાય છે કૃષ્ણ આડખ
ઉપર ચઢી જાય છે એટલે મીરાંબાઈ કૃષ્ણને
સમજવતાં કહે છે.

માગત માખણ રોટી ગોપાલ પ્યારે માગત
માખણ રોટી
મેરા ગોપાલજીકું રોટી બના દડ એક છોટીને
ખીજી મ્હોટી-ગોપાલ.
મેરા ગોપાલજીકું ખ્યાદ કરંગી, બ્રહ્માનંદી
મેટી-ગોપાલ.

કુદરતનો સંબંધ માનવજીવન સાથે ધારો.

છે. કુદરત એ પ્રભુની
કુદરત અને કવિ: લીલા છે; પ્રભુ તે
દારા પ્રત્યક્ષ થાય
છે. એ કુદરતનો સાક્ષાત્કાર કરનાર
કવિહૃદય કુદરતની દરેકે દરેક વસ્તુમાં પ્રભુને,
જુવે છે અને—Looking up to Nature
through Nature's God—એ અંગ્રેજ
કવિનું વાક્ય આજ વિચાર જણાવે છે. વળી કવિ
એટલે દૃષ્ટા એ પ્રભુની લીલાનું દૃષ્ય અને ભેદ
જગત આગળ ઉઠે છે: તે જ કવિની કવિતા.

એટલે અંશે કવિદષ્ટિ કુદરતની લીલાને
સાંગોપાંગ નિરૂપી શકે અને સ્પષ્ટ ભેદ, ઉકેલી
શકે તેટલે અંશે તેની વાણીમાં સાચાઈનો
ગુણ આપોઆપ આવે છે. જ્યારે કવિ દોડેલું,
ન હોય અથવા સાંભળેલું ન હોય એવું
કુદરતનું વર્ણન કરવા બેસે ત્યારે એની રિયતિ
ખુબ દયાજનક થઈ પડે છે.

છતાં પ્રભુની લીલાને પૂરેપૂરી ઉકેલનાર તો
કોઈ માનવ જન્મે નથી એટલે મહાસાગરને,
તીરેથી ન્હાના ન્હાના શખલા અને છિપોલીઓ
ધેર લઈ આવનાર બાળક મહાસાગરના દર્શન
નનું વર્ણન કરે, તેના નિઃસીમ કિનારાનો
ખ્યાલ આપે અને તેના પુરાવારૂપે એ
શખલા અને છિપોલીઓ ખોળામાંથી ખતાવે
—તેમ કવિ પણ કુદરતના એક જ અંગનું એક
Phase નું દર્શન માત્ર કરી શકે છે અને
તેનું શબ્દચિત્ર આલેખે છે.

આવા ડેલુનાં-આવી કુદરતના બન્ય
દર્શનથી બ્યારે કવિનયન ઉઘડે છે ત્યારે દયા-
રામબાઈની જેમ તેને

“રસમય ગિરિગોવર્ધનરે, રસમય શ્રી ધમુના રાણી
રસરૂપ વૃક્ષ ને વેલોરે, રસમય પૃથ્વી-લો જાણી
રસરૂપ ચંદ્રમા અચ્ચલિતરે, રસમય છે દિવસરેણી
રસરૂપ સર્વ સામગ્રીરે, યુગવરૂપ સુખ દેની.”

—એમ કુદરતની સર્વ સામગ્રી રસરૂપ લાગે
છે, અને કવિ એ રસમાં લીન થઈ જાય છે.

કાળી વહુ.

દેખક: શ. ઝવેરીલાલ ત્રંગલાલ ધોળીઆ.

ધનકોર ભાસીએ ભોજન લીધા બાદ પતિને પાન આપતાં કહ્યું “ હવે કરજ ક્યારે ઉતારવું છે ? ”

“ શાનું કરજ ? ”

“ વળી જુલ્યા ? અમે તે તમને આખો દિવસ સંભળાવ્યાજ કરીએ કે અમારાં કામે કરીએ ? દેખતાં નથી શું ? આ સવિતાનું મોહકું તો જુઓ. તેનાં શરીરમા સોહીને છાંટા સરખો પણ રેલો છે ? મુનીમજીએ પોતાનું લાડીકું રતન સોંપતાં કેટલાં વચનો કલાં હતાં તો જાણે આકાશમાંજ ફિડી ગયાં ! આ કરજ નહિ તો બાળું શું ? ” ધનકોર રોષ બરી આંખે પતિ તરફ જોઈ બેઠી.

“ અરે હાં ! હું પણ એજ વિચારમા ચિંતાતુર છું. આપણા બાકરને ગાયે સમજાવ્યો તોય તે એકને જો થતો નથી. તે કહે છે કે તે કાળી છે, કદરૂપી છે એટલે નહિ પરણું. ” મુનીમજીએ માથા ઉપર દૃઢ વિશ્વાસ રાખી પોતાનું પૂત્રી રતન સોંપુ છે તો બરાબર વિચાર કરી માથું ધર જોડેનેજ પરણાવીશ. તમ બેરોજગીની મની માની લાકડે માકડું વળગાવવા નથીજ માગતો. ”

“ બહુ તમારું નપાસ કવું ” ધનકોર જીજ્ઞાસ કરતાં બોલી. “ દરેકજ એવાજ બહાનોં કાદી અમને ઉડવો છે. આજ કેટલા દિવસો થયા બિચારીનું હજુ મોંડું તો કદી જોયુંજ નથી. માંય તે માંય જંગાને ખાખ થઈ ગઈ છે. જુઓની ચિંતામાં શરીર કેટલું ગાળી નોંખ્યું છે ? ”

“ પણ તું બાકરને કેમ સમજાવતી નથી ? મારા પાસે તે શરમ કરે છે. તું કદાચ બાર દહને સમજાવીશ તો તારી આરા કદાચ માની પણ જાય. હું આટલો વખત યોગી રહ્યો છું તેનું કારણ પણ એજ છે. જ્યાં સુધી એ કુમળું બાળક આપણાં ઘરમાં ભારી નજર તથા એક ત્યાં સુધી બીજા અજાણે ઘરે કેંકવા નથીજ માગતો. ”

“ હું તમારી પુરોવાની વાતોમાં ન સમજું. પણ આ કામ ચિલ્લેજ કરવા જેવું નથી. તે કરવું હોય તે તરતજ કરજો. હમણા તો હું જઈ છું ” કહેતી ધનકોર પાસેના ઓરડામાં ઝડપથી ચાલી ગઈ.

[૨]

જગન્નાથ મુનીમ બાલ્યકાળથીજ ગોપાળ બાળુની વખારે નોકર રહ્યા હતા. અત્યારે તે સાથી વડા મુનીમની જગ્યાએ હતા. તેઓ સ્વભાવે શાંત અને ફરેલ હોવાથી ગોપાળ બાળુ તેને બાઈ કરતાં પણ અતિક પ્રેમથી ચલાવતા. તેનાં પ્રમાણિકપણથી અને નિમક-હવાલી શીદ થઈ શેઠ ઘણી વાર તેને બક્ષિય આપવાનું કરતો પણ મુનીમજી હંમેશાં ‘ જોઈશે ત્યારે હું પોતે ગાળી લઈશ ’ કહી સદા અસ્વીકારજ કરતા. આ સંસારમાં તેની એક પૂત્રી મિયાય બીજું કોઈજ ન હતું. તેના ઉપર પોતાની મોટી મોટી આશાઓ યાંધી પોતાનું નાવ ધીમે ધીમે આગળ ધપાવ્યા જતા હતા. પણ કમબાખ-

વસાત નગરમાં એક એક મેરણીનો ઉપદ્રવ થવાથી તે પછી તેના સખત પંડતમાં સપડાયા. મરતી વખતે પોતાની લાડકી પુત્રી શેઠને સોંપતાં કહે: “તમે હમેશાં મને માગવાનું કહેતા તે આજ અવસર આવ્યો છે. આ મારી એકની એક દાસી પુત્રીની મની ખબરનો તમારા હોથમાં સોંપું છું એને સારે ઠેકાણે દેજો. જોજો, એ દુ:ખી ન થાય. એ બાળક છે ગતભરેના આસ...રે.” ખસ થઈ ચુક્યું. ગોપાળબાપુની આંખમાંથી પડતી અંશુધારા બહુ સમ્મતિ આપી રહી હોય તે જોઈ શકાય તેટલે જુનીમજી પંચત્યમાં મળી ગયા. “હુખતું” એવો દહાડો. “દિવસો જતાં દુ:ખાવિસીરે પડ્યું.” શેઠનો પુત્ર ભાસ્કર તથા સવિતા લગભગ સમાન વયનાં હોવાથી તેઓની મિત્રતા દિવસો દિવસે વધતી જાયલી. શેઠ વિચાર્યું કે સવિતા મોંઝાઈ ધરમા રહેશે તેવાવારી નગર તણે સુખી થશે. પરાયાં ને:ખરોમે શો? ભાસ્કરને પંચ ખૂણ સમ-જાઓ પણ તે અડગજ રહેશે. તે સવિતાને બહુ ચાલે, તેના વિના એક ઘડી પણ ન રહી શકે. પણ સ્ત્રી તરીકે કયુલ કરી શકે, નહિ. તે હચોક કહેતો “એક તે સદગુણી છે પણ કાળી છે એજ મોટી નાલાયકી છે.” તેના અનુભા “વડુ” એટલે કોઈ સ્વર્ગની આસરા કે હન્દની પરી જેવી હશે, એવે જ ખ્યાલ હતો. પોતાની સહીઅરે પાસે પિતાના અંતકાળ વખતની વાતો તથા ગોપાળબાપુને વિચાર બાધી તે પણ હવે ભાસ્કરને ખીજ નગરે જોતાં શ્રાપી હતી. ઘણી વાર, કલાં. સુખી તે એકીટથે તેના સામે જોઈ રહેતી. પરંતુ જ્યારે ભાસ્કરના વિચારો નમ્વાતા ત્યારે તેનું હૃદય કંપી હતું.

૩૩

હતો. છેવટે જે ધારી હતી તેજ બલા વળગી! એ પથાતાપ ભાસ્કરને બહુ સાંભળ્યા કરતો હતો. થોડા દહાડા જેમ તેમ સંસાર ચલાવ્યો. પણ પછી સવિતાનું મોં જોઈ પછી અસહ્ય લાગ્યું. હવે તેને સ્પષ્ટ જણાવા લાગ્યું કે મારો સંસાર બગડ્યો છે. બેમાંથી એક જ બચી જાય તોજ કામ બને! ઘરમાં એક બાબુથી સવિતાને આવતી જોતાં તે ખીજ બાબુથી પસાર થતો. ભાસ્કરને તેનો પડછંચો મુઠાં વસમો થઈ પડ્યો. ધનકેર માસી પણ ગમજમાં “સાચું” નામનું શુભ ભરાવાંથી એકદમ બદલી ગયાં. ગોપાળબાપુ આ સમજી જોતા-પથાતાપ કરતા પણ પોતાના કામને અલગ કરી ઘરના બગડામાં ખ્યાન આપવો અવકાશ મળતો નહિ.

જ્યારે સવિતાને ખબર પડી કે ઉપરના રંધણી પતિ નારાજ છે ત્યારે તેના પથાતાપને પારજ ન રહ્યો. તે આખો દિવસ રડી રડીને વિતાડતી. તે હમેશાં સાચુથી ખુબ ચોળાને સ્નાન કરતી. નિરંતર હાથ પગ સ્વચ્છ રાખતી. કઠી કઠી કેન્સી કપડાં ધરણી પહેરી પતિ પાસે જતી કે રખેને નગર કરે, પરંતુ આવી રીતે એ ત્રણ વાર થવાથી એક દિવસ પતિએ મોં ઉપરજ સંબળાવી દીધું કે “હવે ઘણા શયુગાર સજવાની જરૂર નથી. તારૂં રૂપ જોઈનેજ ધરાઈ ગયો છું.” સવિતાથી આ સહન ન થયું. બાળપણમાં કેટલા આચારતંત્ર બાંધેલાં, પતિ તરફથી કેટલાં મહાન સુખની આશા રાખેલી, સીતા સાવિત્રીની પેઠે પતિસેવા કરવાની સર્વ ઉમેદો પલકમાં ખરી ગઈ. મારીમાં મળી ગઈ. છપન હવે વિપ્રભય લાગતા માંડપુ અને હવે તો મને તે કપાયે દેહ પુરો થાય તોજ એના (પતિના) આત્માને શાંતિ થાય, એમ તેને સ્પષ્ટ ભાસ્યું. પણ તેમ કરતાં જરી એકવાર-હૈલી વાર ઉપાય અજમાવવા સંકલ્પ કર્યો.

સવિતાના લગ્ન થયે આજ મહિના થયે

એક દિવસ કુરસદને વખતે સુંદર
ચુગંધી સાબુથી શરીર ખૂબ સાફ
કરી, હેર, ઓઢલની ચાડધી શીશી
માથામાં ખાલી કરી, ફેન્સી વાળ ઓળચા.
પછી સારામાં સારી સાડી પહેરવા ટૂંક ઉઘાડયા.
એક પહેરી તરતજ ઉતારી નાખી-ખીજી
પહેરી, ત્રીજી પહેરી. આખો ટૂંક ઉઘલાવી
નાખ્યો. પણ એક પણ સાડી-દીલપસંદ
કામતી સાડીઓ પણ તેના મનને રંજન
કરી શકી નહિ. અંતે બહુ મહેનતે કપડાં
ખોળી કઢાડી, એક પણ મળ પડે નહિ,
ક્યારે છેડે. વાંકો ચુકો વળાઈ નાચ નહિ,
એવી સંભાળથી કપડાં પહેર્યાં. વિવાહ વાજનને
માટે ખાસ સંધરી ગાખેલો ધરેણીના દામડો
ઉઘાડ્યો. મનના તર્ક વિતર્કોની લાંબી લડાઈ
પછી કેટલાંક સુંદર ધરેણી પણ ધારણ કરી
તે મોટા આપના પાસે ઉભી રહી; આચિંત્રું
વાદ આલ્યું કે તેની હમણાંજ સુખદયા
આવેલી એક બેનપણી 'દિમાલય સ્ત્રી'
લાવી છે. તરતજ એકથાસે દોડી ને લાવી,
તેના ઉપયોગ કરી મુખકાંતિમાં ઓર વધારો
કર્યો. શરીર તે આપના પાસે આવી ઉભી. આ
વખતે તેનું સૌંદર્ય અપૂર્વ જણાયું. "આજ
જરૂર પતિ મને બોલાવશે," એ વિચારે
હર્ષિલી થતી સ્ત્રીહમીની આખે પોતાનું સુંદર
વદન અરીસામાં નિહાળી રહી !

જેઞ વખતે ભાસ્કર બહારથી આવ્યો.
પગથી માયાં-સુધી જોયું તેા વાંસનાં
માંચડા ઉપર કપડાં તથા ધરેણાં. ગોઠવ્યાં
હોય એવું તેને લાગ્યું. કેટલીક વાર
સુધી તેા તેણે કુતુહલથી જોવાજ કહ્યું. છેવટે
એટલુંજ બોલ્યો કે "વાંસનાં મુપડાં ઉપર
રંગ દોષે કંઈ હવેલી ગણાશે ?"

[૪]

બ્યારે ગોપાલદાસે બંધનું કે પોતાનો

પુત્ર સ્ત્રીના અભુજમાથીજ ગૂળતો નાચ છે,
ત્યારે તેણે ભાસ્કરને બીજા કાગળ કરાવવા
નિશ્ચય કર્યો. ભાસ્કરે પણ પોતાના, મિત્રો
દ્વારા પિતાને જણાવી દીધું કે નવિન લગ્ન
મિત્રાય હું કદી સુખી થનાર નથી. બાપદાદાની
અભરથી એક સુંદર કન્યા મળી મળે, લગ્ન
પણ પતી ગયાં. સુંદર અને હિંમતુ કંડે બની
કન્યાના પતિ થવાથી તેને લાગ્યું કે હવે
તેના સંસાર મંદળ થયો છે. હવે લોકોમાં
હિંમતુ માયું રાખી ચાલવાનો વખત, આજો
છે. આ જરૂર મારો મુદરથાગ્રમ, જીવકાવશે.
દિપકેની પૂર રોશનીમાં મારું દીવાનખાનું
કેટલું દીપાવશે ! એ વિચારે તેના હૃદયમાં
ધણાજ આનંદ થઈ જતો હતો. પણ ચંપા
લાડમાં ઉછરેલી તથા નોકરોના સહવાસમાં
ફળવાયલી હોઈ, ફવળ સ્વચ્છંદી, સ્વભાવની
હતી. ધીમે ધીમે સાસુ સાથે ટંટા ફરવા
લાગી. બચ્ચાંએને પણ ધમકાવવા લાગી
અને કોઈ વખત ભાસ્કરને પણ દબાવવા
નગર રહી નહી. કેટલાક દિવસ તે દંપતિનો
સંસાર આનંદમય આવ્યો. હવે ધનકેર ! પણ
ભાસ્કરને "હું નમાસો છે, વધુને પેણું" ક્યો-
જમાં રાખી શકતો નથી, "છત્રાદિ મેણું
મારવા લાગ્યાં. ભાસ્કરને હવે આશામાંથી
સુકામાં પડવા જેવું થયું. અંતરમાં બેહુજ
કચરાતો. જો કે હવે આંગળેનાં જોડે તો
ગ્રેમ ન હતો તોપણ તેનાં દરરૂપ પાસે તેના
સર્વ ગુસ્સો છેક બંધીજ જતો.

હવે સંવિતાના હુબેલો અવધિજ ન રહ્યો.
કંઈ પણ આરામ વગર રાત્રી દિવસ કામ
કરવાથી તેનું શરીર યોગ્ય. આખો દિવસ
કામ કરવા ઉપરાંત નવી મોકનાં કપડાં, ધોવાં
પડતાં તથા તેના ધડી ધડીના થતા દરેક હુકમો
મુઝે મુખે ઉઠાવવા પડતા. જરા કોઈ નવરી
દેજે તો સાસુજી તરતજ નિશ્પોગી પણ કામ
બતાવી-પોતાના જીવને સંતોષતા- પણ

હાથમાં બાળક વધારે ને વધારે રડવા લાગ્યો. અને પોતાના મામાં સામે લાંબા હંકા, હાથો ફરી છોડવા, કરુણાભરી, દ્રષ્ટિએ વિનવવા લાગ્યો. મણીલાલ આ દેખાવ જોઈ, શક્યો નહિ, તેને બાળકની માતા યાદ આવી. કંઈપણ ની જોડતાં એક પત્થર, ઉપર બેસી એક બાળકની માફક મોટે સાદે રડી પડ્યો. પાડોશીઓ પણ એ દૃશ્ય જોઈને રડી પડ્યાં. વસંતરાયે દૃઢ મન રાખી પરાણે રડવું શેષી ગાંધાવાળાને, ગાડું ચલાવવા કહ્યું.

દર મુઠ્ઠી મણીલાલના છાતીફાટ રૂદનનો ધોટો સંભળાયા કર્યો.

ગામમાં પહોંચતાંજ નાની ઊંડરીને કાગળ દેવા ગોપાળબાપુને ઘેર મોકલી. આ વખતે બારકર જન્મતો હતો. માં દિકરા વચ્ચે આજ સવિતાના શુભેશન ચર્ચાતા હતા. માતા પણ પુત્ર પાસે લક્ષ્મી માગી રહી હતી. આજ તેના આનંદનો પાર ન હતો. "હું ચાર કલાકે શું કરતો હોઈશો! આ વિચારે તેને શેષો બનાવી મુક્યો. જન્મતાં જન્મતાં એજ સુંદર મુખ, એજ સુંદર એલવાની છટા આંખે તરવરી રહ્યાં. તેવામાં ભદ્રબાળા (વસંતરાયની છોકરી) કાગળ લખને આવી. વધામણીના ગદલામાં ઘરમાં આજે સુરમાનાં લાડુ બનાવ્યા હતાં, તેમાંથી ધનકોરે પોતે પોતાના ભૂંડા-હાથો ધોઈ એ લાડુ ભદ્રબાળાને આપ્યા; બારકરે છેલ્લે કાગળેજ હી કાગળ

હાથમાં લીધો, છાતી સરસો આંધ્રો સવિતાનો કાગળ આંધ્રો જાણી તેની બેનપણીઓ પણ તેના સમાચાર જાણવા આવી હતી. ગોપાળ-બાપુનો આનંદ અમાપ હતો. તે પણ દિવાનખાનાની જગીનાં કાણાંમાંથી છાના છાના સવિતાના આવવાના સમાચાર સાંભળવાને એક ચિતે તત્પર થઈ જોતા હતા. તેજ વખતે પુષ્પા નાના કુમારને તેડી હાંજર થઈ સૌનું ધ્યાન કાગળમાંજ હતું. ક્વર ફાડી બારકર મોટે અવાજે કાગળ વાંચવા લાગ્યો:

મહારાજ,
સવિતાને ગયે આજ ચાર દિવસ થયા છે. મરવાના દિવસ મુઠ્ઠી તમારા સર્વેનાં વખાણોજ ક્રોધાં કર્યાં છે. અતે "એજ પતિ આપને" એ ઉવરના શબ્દો કહી પાણુવાળાં કર્યાં છે. હું એ ચાર દિવસ પછી યાત્રાએ જવાનો છું. બાળક નડુને આ સાથે મોકલ્યો છે. આશા છે કે તે માતાનું દુઃખ જરૂર ભુલાવશે. એજ

લી. મણીલાલનાં ગમરામ.

પત્ર વાંચનાંજ બારકર "હાવ સવિતા" કરતો. જન્મીત ઉપર પડ્યો. પાડોશણ પુષ્પાની ગોદમાં રમત કરતો નડુ "હુંજ દેવા વખતે ક્યાં હતા?" એમ પૂછતો પાસેની પાસે જવાળ માગી રહ્યો હતો.

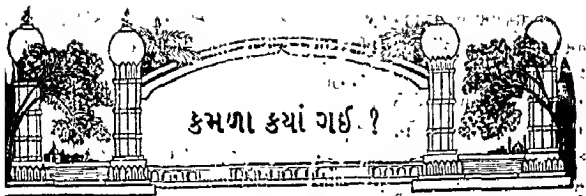
કાળી વાહુ.

ચિત્રકાર:] હર્ષવિલી યતી સ્નેહભીની આંખે પોતાનું સુંદર વદન અરીસામાં [સ. શુક્લ
નિહાળી રહી...તેજ વળતે ભાસ્કર ખંડારથી આવ્યો. —૫૪ ૬૫૬

ચિત્રકાર:) છેાકરીએ એક ગ્રીસ પારી અને રમિકલાલ છે પગલાં પાછો [રા. શુક્લ.
દર્શી ગયો. —૫૪ ૬૬૮

કમળા ક્યાં ગઈ ?

લેખક: શ્રી રણછોડભ. હ. શાહ.

“આ હું કાલે તારી સાથે જરૂર આવવાની.”

“ના બહેન, બહુ દુર જવાનું છે; હું પાછી જઈશ.”

“ના, આ, તે નહિ ચાલે.”

“જો, કમળા, આમ હક શું કરતી હશે ? કહે તારે માટે મેળામાંથી શું લાવું !”

“જા, કંઈ નથી લાવવું.” આમ કહી કમળા જોરથી રૂવા લાગી. તેની માથાપાએ તેને બહાલથી સોડમાં ઘાલી ગાયમાં એક સુંગ્રમ કુર્ચ અને કુર્ચ, “જો કમળા, હું હવે કંઈ નાની નથી. અગીઆર આંર તેર વર્ષ તને થવા આવ્યાં છતાં આમ ગોંડા ક્યાં સુધી કાઢીશ ? હું તો તારાં સારા માટે કંઈ છું. તારા પગમાં જોર હોય તો બેસે, આવજો.”

રાત્રે કમળાનાં બાપે ઘેર આવ્યા પછી વાળું કરી છોકરાંને પાસે બોલાવ્યા અને સવારે મેળામાં જવાનું હોવાથી કોઈને આડ઼ આના તો કોઈને કપીઓ એમ વાપરવા માટે પૈસા આપ્યા. કમળાને પણ આડ઼ આના મળ્યા. કમળાનાં મોટા બાઈ રસીકલાલે પણ કમળાને તથા નાના રમણીકને ચાર ચાર આના આપ્યા. કમળાં તો પૈસા મળવાથી ખુશ ખુશ થઈ ગઈ. તેણે મનમાં વિચારો ઘડવા માંડ્યા કે કાલે સવારે મેળામાંથી હું આ લઈશ અને હું તે લઈશ, મારી સખીઓને બતલીશ અને પછી અમે ગમ્મત કરીશું. વિચારમાં ને વિચારમાં બહુ મોડી રાત સુધી કમળાને વંધ પણ આવી નહી.

[૨૦]

શુકલ પક્ષની બારસની રાત હતી. ત્રણ વાગતામાં તો કમળાની માને એ ત્રણ પાડોં સની, સીઓએ મોટા સાદું જમ પાડી બોલાવી, કમળા અને તેની મા. ઝટપટ તૈયાર થઈ તેમની સાથે ચાલવા લાગી. રસ્તા પર માણસોની કોંઈ ખોટ ન હતી. ટોળે ટોળાં એકકાં થઈને મેળો જોવા જતા હતાં. કમળા પણ સ્ત્રીમંડળ સાથે ચાલતી હતી.

પગ રસ્તે મુસાફરી કરવાની હોવાથી કોઈ ચોર હોય છે. કોઈ ગાતા હોય, વળી કોઈ સુંગા સુંગા પણ ચાલતા હોય. આમ અનેક માણસોના સંગાથથી અને વાતચીતથી લાંબો રસ્તો મુસાફરીને જણાતો પણ નથી.

કમળાવાળી ટોળી આ રીતે વાતોચીતો કરતી ચાલતી હતી. એઠલામાં સવાર પડી. પક્ષીઓ ચોતાના માળામાંથી બહાર આવી ગાયન ગાવાં લાગ્યા. કુલો મહેકા ઉઠ્યા. હાડી હવા થાકેલા મુસાફરોના થાકને દુર કરવા લાગી. બેતબેતામાં પૂર્વદિશા સૂર્યના બાલકિરણોથી અંધીત થયેલી દેખાવા લાગી. રાત્રીનો બંધ નષ્ટ થઈ ગયો. સર્વના પગમાં નવું જોર આવ્યું અને કિસ્તાઈથી તેઓ ચાલવા લાગ્યા.

આડ઼ વાગી ગયાં ત્યારે કમળાએ તેની માને કહ્યું, “જા, હવે તો, જમ લાગી છે.” ચોરક દુર ગયા પછી એક કુવા પર બેસીને તેણે નાસ્તો કરી લીધો.

હસ વાગતામાં તો તેઓ મેળાના સ્થા-
નમાં આવી પહોંચ્યાં. બોડ તો એટલી હતી
કે ત્યાં પગ ચુકવાની પણ જગ્યા ન મળે. તે
કાંઈ એક બીજાથી વીધુટું પડે તો તેના બારણ
વાંગી ગંધા સમજાવા. છેવટે તેમણે તળાવમાં
સ્નાન કરી મહાદેવજીનાં દર્શન કર્યાં અને
સાથે સાથે પેટની પુજા પણ કરી લીધી.
પછી નીરાંતે સર્વ સ્ત્રીમંડળ મેળાએવા નીકળ્યું.

સડકની બન્ને બાજુ પર કાપડની દુકાનો
આવી રહી હતી. જાલગતનું કાપડ ત્યાં ગોઠ-
વવામાં આવ્યું હતું. ત્યાંથી ઉતરે જતાં એક
બાજુપર રમકડાંની દુકાનો હાર બધે ગોઠવાઈ
ગઈ હતી. અહીં કમળાની આંખ ફરી ગઈ.
તેણે તથા સાથેની છોકરીઓએ સવડ પ્રમાણે
રમકડાં ખરીદ કર્યાં અને પછી તેઓ આગળ
ચાલ્યાં. કમળાની કામગીરી રમકડાં મળ્યાં
એટલે સગમળ પુરી થઈ ગઈ હતી. આગળ
ગાંધા પીતળના વાસણોની દુકાનો આવી.
વાસણોનો ચળકાર આંખોને આંજનાખે એવો
હતો. કમળાએ અહીંથી ખાસ કરીને પોપટને
મોંટ પાંજરામાં રાખવાની એ પીતળની વાડ-
છીએ લીધી.

સગમળ સાંજના પાંચ વાગવા આવ્યા-
હતા. કમળાની માએ પોતાની સાથે આવેલી
રૂઝીઓને કહ્યું, “જદુ વાર થઈ ગયું, હજુ
તો આપણે પાકું જોવાનું છે. પણ ચુડી
બજારમાં જઈ આવ્યા પછી વખત દરો તો
ખીંચું જોઈશું, મોંઘે દાઢ તો ચાલો ચુડીઓ
જોઈ આવવીએ.”

બધી સ્ત્રીઓ ચુડી બજારમાં પેળી. દાર-
બધે ચુડીઓ વેચનારની દુકાનો આવી રહી
હતી. કમળાની માએ એક દુકાને જઈને
ચુડીઓના તથા જંગમીઓના બાવ પુછવા
મોંઘા. કમળા તો દુકાનનો કાંઈ અને ચુડીઓ
તથા જંગમીઓના ચળકાર જોઈને ત્યાંજ રહી

ગઈ. આવનાસમાં કીક નહિ પડવાથી સર્વ
સ્ત્રીઓ આગળ ચાલી; પણ કમળા ત્યાંથી
ખસીજ નહિ.

[૩]

“એ ચાર દુકાનો ચુડી આગળ ગયા પછી
કમળાની માએ આમાનક પાછળ મોઢું ફેરવ્યું
તો કમળા ન મળે ! તેનાં પેટમાં ધ્રાસો
પડ્યો. આટલી બધી બીડમાં કમળા ક્યાં
પેસી ગઈ હશે. ને તેને ખોજવી પણ ક્યાં ?
તે તો બૂસો પાડીને રડવા લાગી. “અરેરે...
ઓ મારી મા...રે ! હવે હું શું કરીશ ?
વેર શું જગ્યાએ દૃષ્ટ ? ઓ કમળા, તું ક્યાં
ગઈ ? ” વિગેરે શબ્દોથી તેણે ત્યાં રડારોળ
કરી મુકી. આટલી મેન્ટીમાં કોને કેમની પંડી
હોય ? મહેં સ્ત્રીઓ પાછળની બંધી દુકાનો
એ તપાસ કરી વળી છતાં ક્યાંયે પણ
કમળાનાં પગો ન લાગ્યા.

અંધાના મોઢે દુખતો દુગર વહી પડ્યો.
એ દીવસ ચુડી ખાધા પીધા વગર મોંઘાની
માથક તે આપ્યા મેળામાં જરી ફરજિ થાપી
ગય. પણ કમળા આખરે નજર જઈ. મેળામાં
સામેના માગ્યોના દત્તા પણ બીચારી રાંધાને
કમળા વગર સર્વે મુઠું સામનું હતું. હવે શું
કરવું ? છેવટે થાપી પાડી, રડતી કમળાની
ચંપા પર નરર વળી.

[૪]

દુખ આવે છે ત્યારે મારે બાજુથી
આવી માનુષોને પેલી મે છે. ત્યારે સ્ત્રીઓ
મેળા જોવા માગ હતી ત્યારે પુરુષવર્ગ એક
ખેતરની તકરારમાં મુંઝવેલા હતા. આ તકરારના
પરિણામે કમળાના બાઈ રૂઝીકસાવના કપડા
જમાં એક ડોંગેનો યા પડેલો હતો, અને તે
જાગનમાં ફીવ્યોનો ચાલ હતો. અહીં આ
ગિયેનિ ચાલુ હતી તેજામાંજ કમળાના
સમાચારથી તે કુટુંબમાં ઘડાકાર વર્તો નહોતો.

ક્રમળાના બાપ મનમોહનદાસ ચારે તરફ તપાસને માટે માણસો દોડાવ્યાં પણ તેઓ સર્વ નિરાશ થઈ પાછા આવ્યા.

ધીમે ધીમે ક્રમળાની વાત તો વિસારે પડવા લાગી. પણ કોઈમાં મુકદ્દમાનું કામ ચાલુ હતું. હજારો રૂપિયાનું પાણી થઈ ગયું પણ હજી સુધી કાંઈ પણ કેસેસો આવ્યો નહિ. ફક્ત ચંપા એકલી બેડી બેડી ક્રમળાને સંભારી આંસુ પાડ્યા કરતી.

... મનમોહનદાસ આખો દિવસ ચિંતામાં રહેતા તેણે વિચાર્યું, “ ઓ પ્રભુ ! આ દુઃખ હવે સહન નથી. થતું આતો ક્યારે નીકાલ આવશે ? આ ઘડપણમાં પણ હજી કેવું કેવું બેપું પડશે ? ”

આખરે મુકદ્દમાનો કેસેસો મનમોહનદાસનાં લાભમાં અપાયો. સામાવાળાઓમાંથી બે ત્રણ જણાને કેદની શિક્ષા થઈ. અસારે આ કુટુંબમાં આનંદ ઉત્પન્નવામાં આવ્યો. મનમોહનદાસે જ્ઞાનમોહન કરાવ્યું અને યથાશક્તિ દાનદાણા આપી. રસિકલાલના પગમાં પણ હવે જગણું નેરે આવ્યું.

[૫]

જેલમાં ગયેલા ત્રણ જણને જામીન પર છોડવામાં આવ્યા અને તેમણે કપલો કોર્ટમાં અપીલ કરી. મનમોહનદાસ પાછા વિચારમાં પડી ગયા. તેમના અમથાં થોડે દુર શહેરમાં આ કોર્ટ હતી. તા. ૨૩ મી ડિસેમ્બરની મુદત પડી હતી એટલે રસિકલાલ ત્રણ દિવસ અગાઉ તે શહેરમાં ગયો અને પેલેના વકીલ સાથે પાતળીત કરી કેટલીક બાજતો બંદોબસ્ત કરી રાખ્યો. મનમોહનદાસ પંખે ટકે મૂળી હતા એટલે તેમણે ઘેલીડું મોટું ખૂલ્યું રાખ્યું હતું. બીજે દીવસે સાંજે ખજાર પડી કે ૨૩ મી તારીખે કામ ચાલવાનું નથી અને તારીખ આગળ માર્ચ માસમાં નાખવામાં આવી છે. હવે રસિકલાલને અહીં રહેવાની

હાલમાં જરૂર પણ ન હતી. છતાં રસિકલાલ શોખીન જીવ હતો. કેસેસનું શિક્ષણ લીધું હતું અને તેનામાં કેટલાક પાશ્ચાત્ય સંસ્કારો પડ્યા હતા.

સાંજના તેણે કોટ, પાટલુન, ચરમા, વોકીંગ સ્ટીક અને રીસ્ટ વેચ લગાવીને એક બાડની વિક્ટેરીઆમાં બેસીને શહેરની વારાંગનાઓ રહેતી હતી તે તરફ જવા માંડ્યું. તે લતાના નાકા આગળ ગાડી ઉભા રખાવી લાકડી હલાવતો હલાવતો રસિકલાલ ચારે બાજુ નજર નાખતો ચાલવા લાગ્યો. એક વિજળીના ચમકારાએ રસિકલાલનું ધ્યાન ખેંચ્યું અને તે તેના દારે ચઢી ગયો. આ મકાન ‘ હસીનાબન ’ ગણીકાતું હતું. તેણે આ છેલ્લટાઈ રસિકલાલનું બહુ સારી રીતે સ્વાગત કયું અને વૃત્ત તથા ગાયનથી તેના મનને રીઝવ્યું. સોએક રૂપિયાનું પાણી કરી બીજે દિવસે આવવાનું વચન આપી મોડી રાતે રસિકલાલ ત્યાંથી ઉઠ્યો.

બીજે દીવસે બ્યારે રસિકલાલ હસીનાબનના મકાને ગયો ત્યારે તેણે જરા દીલગીરી બતાવી જણાવ્યું, “ શેઠ સાહેબ આજ મારી તળીયત હીક નથી એટલે આપની સેવામાં હાજર થઈ શકું તેમ નથી પણ... ” વચમાંજ રસિકલાલ ધ્રુષ્ણ કર્યો, “ શું ત્યારે મારે આજે નિરાશ થઈને જવું પડશે ? ”

“ નારે શેઠ ! એ શું બોલ્યા ? આપને મારે આકાશને આંદ નીચે ઉતારી શકું તેમ છું. આપના જેવા કદરવાન શોખીન નવજવાન મારે નવી નવી કળાઓ ચુરી લાવવાની માનમાં શક્તિ છે, બેસો. હું નવાસારમાં આવું છું. ”

આમ બોલી તે અંદર ગઈ. એક બાર તેર વર્ષની છોકરી ત્યાં બેસી હતી તેને કહ્યું : “ નગીના, આજ એક કામ કર. જો, બહાર એક નવજવાન શેઠ બેઠા છે તેમને તું નવા પાનપત્રો ખવડાવી ખુશ કર ” તે છોકરીનું

કાળજી ધડકવા લાગ્યું. તે બોલી, “ ના, તે કામ મારાથી નહિ બને. ” હસીના આ કાળજી સહન ના કરી શકી. ગુસ્સાથી લાલ-ચોળ આંખો કરી તે બરાડી હકી, “ નાંદાન છોકરી, જીમડી જ ખેંચી કાઢીશ. ” હમણાં આટલા દિવસ કોઈ પણ વખત તને આવું કામ સોંપ્યું છે ? તને બજાર નથી ગઈ કાલે રૂ. ૧૦૦ આપી ગયા હતા તેજ આજ આવ્યા છે, બા, બહેલી થા. ”

આ બાજુ રસિકલાલ અવનવા તરંગોમાં મશગુલ બની ગયો. નવી નાજનીનનાં દર્શન માટે આતુર નેત્રે વારંવાર બારણા તરફ દૃષ્ટિ કરવા લાગ્યો. જરાક પણ અવાજ થતો તો તે આનંદમાં આવી જઈ શાંત થઈ બેસી જતો. તેને વધારે વાર આ સ્થિતિમાં રહેવું પડ્યું નહિ. હસીનાએ પેલી સુંદર છોકરીને સુંદર વચ્ચાલંકાર પહેરાવી તે ચોર-કામાં ધકેલી દીધી. રસિકલાલ એવંદમ આવે-શમાં આવી જઈને તે છોકરીને બેટવા દેડ્યો. છોકરીએ એક ચીસ પાડી અને રસિકલાલ એ પગમાં પાડો હકી ગયો. આ અવાજ તેને પરિચીન લાગ્યો. જરા ધ્યાનથી બેતાં તેને માસમ પાણું કે આ છોકરી ખીંછ કોઈ નહિ પણ તેની નાની બહેન કમળા હતી. તેણી ખીંચે હવે કિંઈ આશ્ચર્ય. તે બેનની બોલ્યો, “ જો, જો, અરે ક્યાં ગઈ એ બદમાશ હસીના ? ” આટલું બોલી ખીંચા-માંથી ચાપુ કાઢી તે હસીના ઉપર ધસી ગયો. હસીનાએ અંદરના ચોરકામાં પેલી જઈ બારણા વાસી દીધાં. આથી રસિકલાલ વધારે ચીડવાયો. તે ગાંધ બેઠો બની ગયો. તેની આંખે અધારાં આવવા લાગ્યા અને તમ્બર ખાઈને તે નીચે પડ્યો.

કમળાએ પણ દ્રવ્ય પોતાના મોટાબાઈ રસિકલાલને એળખ્યો. રસિકલાલ શુદ્ધિમાં આવ્યો પણ કોંઈ અને પદાનાપના અગ્નિમાં ને બળી રહ્યા હતા. કમળા તેની કોટે વચગી

પડી કહેવા લાગી, “ બાઈ, આ રાંડની મા ચુડી. બજારમાં ચુડીઓ વેચવા બેઠી હતી. હું બધાની પાછળ પડી ગઈ એટલે ત્યાંથી એની બહેને મને અહીં આણી છે. સારું થયું તમે આવ્યા નહિ તો કોણ જાણે એ મને શુંએ કરત ? બાઈ, હવે ઘેર ચાલો, જલદી ઘેર ચાલો. ”

[૬]

કમળાનાં આગમનથી મનમોહનદાસના કુટુંબમાં જાણે સોનાનો સરજા હોયો. બિચારી ચંપાને તો નવો અવતાર આવ્યો હોય એવો આનંદ થયો. કમળાને કેવી રીતે છોડાવી એ વાત રસિકલાલ તો કહી શકતો ન હતો પણ કમળાજ બધાને કહેતી કે મોટા બાઈ મને જોળતા જોળતા હમીનાના મકાન પર આવી પહોંચ્યા અને ત્યાંથી મને છોડાવી લાવ્યા. હજુ કમળાના મોં પર તેજ સરળતા અને જોળપણની છાયા કાયમ હતી. તે તદ્દન પવિત્ર હતી.

ગમે તેમ હતું પણ તે વેશ્યાના ઘરમાં રહી આવી એટલે ઘરમાં રાખવા યોગ્ય ન ગણાઈ. ગાંધના, મહોદયના અને કુટુંબના લોકોએ તો આખો દિવસ એજ વિષય પર વિચેચન ચલાવ્યું. હાથ ! હિંદુસંસાર ! શું આ બ્યાજખી છે ? ખીચારી નિર્દોષ કળી મગાના બાલિકા તે આમ છગતાજ છુંદી નાખતી યોગ્ય છે ?

આ તરફ આમ વાત ચાલે છે સારે રસિકલાલના વિચારો કાંઈ જુદાજ છે. તે કહેતા કે, “ કમળાને લાયક કોઈ વર છેજ નાહ, કમળા બંને કુમારી રહે. ”

કમળાએ બાઈની આજ્ઞાનુસાર લાંબું નળ કપું. તેણે પોતાને અભ્યાસ વધાર્યો. પૈસાની કાંઈ તાટ ન હતી. એક “કુમારિકા આશ્રમ” કાઢ્યો અને કમળા તેની અધ્યાપિકા બની.

રસિકલાલે આ પચાતાપના અગ્નિમાં પોતાનાં કૃત્તિત કર્મોની સદાને માટે આદૃતિ આપી.

પાશ્ચાત્ય રંગભૂમિ.

દેખિયા: સૌ. સરેલિની ગદેતા. બી. એ.

રંગભૂમી એ સાહિત્યનું એક અંગ છે અને બંધુ આગવનું અંગ છે એ તો સર્વ કોઈ કબજા કરે છે. છતાં આપણા દેશમાં, ખાસ કરીને આપણા પ્રાંતમાં સાહિત્યને ઉન્નત કરવા યત્નો થાય છે છતાં રંગભૂમિને ઉન્નત કરવા કશોય પત્ત નથી એ બહુ આશ્ચર્યકારક છે. રંગભૂમી પચીસ વર્ષ ઉપર હતી તેની ને તેનીય અધમ દશામાં છે, એમ કહીએ તો અતિશયોક્તિ નહિ મળ્યાવ. પાશ્ચાત્ય રંગભૂમીએ હાલની કિન્નત દશા પણા સમયથી પ્રાપ્ત કરી છે. એ દશા એણે બીજા પરંતુ ૬૬ વિકાસક્રમથીય પ્રાપ્ત કરી છે. પ્રથમથીજ સારી દશામાં ન હતી-હોઈ સહેજ નહિ. શેક્સપીયરના વખતમાં એ છેક બાલ્યાવસ્થામાં હતી. તે સમયે સીનરી ગાલવાલી કાજા બામુવામાં ન હતી. એટલે કયો દેખાવ છે તે પ્રેક્ષકને જાણવા માટે લખેલું પાટીયું રંગર ૧૨ લટકાવવામાં આવતું! ત્યાર પછી ધીમે

ધીમે ક્વતિ થતી ગઈ. સમયેના ફેરફારની અસર રંગભૂમિ ઉપર પણ થવા લાગી! ખીજા સાહિત્ય રામના વખતમાં આખો રાજદર-ગાર અધમ પામાચારના અખાડા જેવો ગયો હતો. અને પરિણામે પ્રજાની નીતિ પણ બદલત. શિથિલ હતી. આની અસર રંગભૂમી ઉપર થવા વિના રહી નહી. રંગભૂમિ પણ પાપનાં દરેણું નિર્લજ્જ દર્શન કરાતી રહી હતી. રાજતંત્રી બદલાતાં મયાં તેમ રંગભૂમિ પણ બદલાતી ગઈ.

મારો હેતુ રંગભૂમિના વિકાસક્રમનો ઇતિહાસ આપવાનો નથી તેથી એ વિશેષ કાંઈ કહેતી નથી વિશેષ કાંઈ કહેતી નથી

સૌ. સરેલિની ગદેતા, બી. એ.

હાલની તેની ક્વતિ રિયનિ વિશે કાંઈ કહેવાં અને તેની સાથે આપણી રંગભૂમિને સરખાવતોજ મારો હેતુ છે. પાશ્ચાત્ય રંગભૂમિએ સંપૂર્ણતા પ્રાપ્ત છે એમ કહીએ તો ખોટું નથી. રંગ એટલે જે નાટકો આપણે લેઈએ છે પદ્ય પાટકનું નહ નહીંઓનું છતાં ના

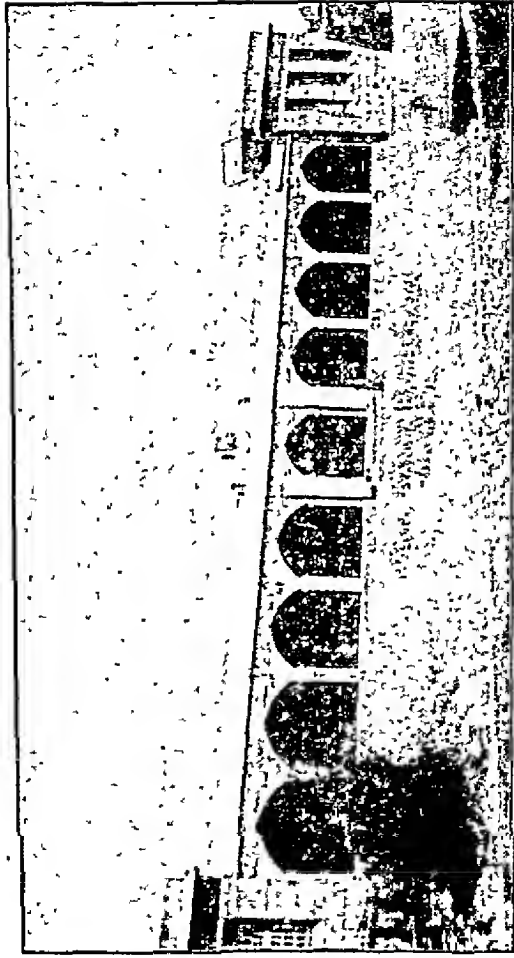
આમથી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ-કુલાઈ ના વર્ષાવશે નિજમ

વિષે વિચાર કરવાનું કામ સંસાર મુધારા પરિપક્વનું છે, સાહિત્ય પરિપક્વનું નથી. આપણી રંગભૂમિ સાથે પાશ્ચાત્ય રંગભૂમિની સરખામણી કરતાં ક્યાંથી શરૂ કરવું અને ક્યાં પૂરું કરવું તે સમજણ પડે તેવું નથી કારણ કે બન્ને રંગભૂમિ કહેવાય છે એટલું જ-બાકી બેમાં સામ્ય કશુંજ નથી.

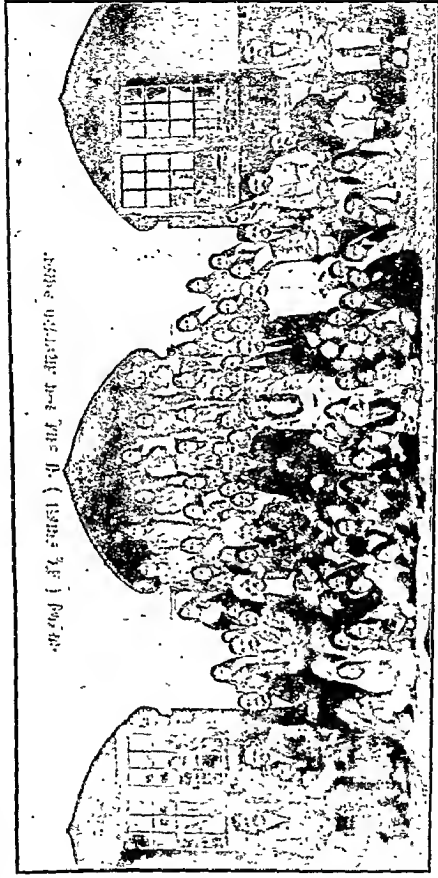
સૌથી વધારે દરેક પાશ્ચાત્ય એક્ટરો અને આપણા એક્ટરોમાં છે. ત્યાં નાટકકાર વર્ગ બુદ્ધિમાન હોય છે. અત્યંત પશુ જેવા માણસોને તો કેાઇ કંપની ગમેજ નહિ. એક્ટરોને ચામુક મારી પાકે ગોખાવવા પડતા નથી. પોતાની મેળે પોતાનો પાત્ર સમજી શકે એટલે અભિનયમાં બહુજ કેર સ્વાભાવિક રીતે પડે. આપણાં નાટકોમાં કેવળ કૃત્રિમ અભિનય હોય છે ત્યારે ત્યાં તદ્દન નૈસર્ગિક હોય છે. અલગત કુદરતી બક્ષીસ પ્રમાણે દરેક એક્ટરના અભિનયમાં કેર તો પડેજ. પરંતુ અભિનય એટલો નૈસર્ગિક કે કૃત્રિમતા રહિત હોય છે કે આપણે ધડી બર બૂલી જઈએ કે આપણે નાટકશાળામાં બેઠાં છીએ. નાટકકાર વર્ગને અસ્પૃશ્ય જેવો ગણવામાં આવતો નથી. જન સમાજનું એ આવશ્યક અંગ ગણાય છે. એની કળા, બુદ્ધિ, શક્તિ, શ્રમ એ સર્વની કદર થાય છે. સિંગિલ થોર્ન ડાઇક જેવી વિદ્વાન એક્ટ્રેસને તો મેન્સેટર યુનિવર્સિટીએ એલએલ. ડી. ની પદવી પણ આપી છે. પોતાના અભિનયમાં એક્ટરો પોતાની બુદ્ધિ, પોતાનું હૃદય, પોતાનો આત્મા સર્વસ્વ અર્પે છે. સ્ત્રીઓજ સ્ત્રીપાત્રોનો ભાગ ભજવે તેથી કેટલો બધો કેર પડે છે તે નજરે જેવા સિવાય સ્પૃગ્ય તો મ નથી. આપણા નાટકોમાં ત્રીસ પાંચીસ વર્ષના, શરીરે વધી ગયેલા, બાકા ધોરાવાળા અંક-ટરો સોળ વર્ષની કન્યાનું પાત્ર ભજવે પછી રસાભાવિક અભિનય ક્યાંથી ધમ્ શકે?

સ્ત્રીઓનું હૃદય સ્ત્રીઓજ સમજી શકે છે. તેથી સ્ત્રી-પાત્રોનો અભિનય કેવો હોવો જોઈએ તે હંજર યત્ન છતાં પણ પુરૂષ સમજી શકે નહિ. આપણા નાટકોની આ મોટામાં મોટી ખામી દૂર ન થાય ત્યાં સુધી રંગભૂમિની ઉન્નતિની આશા નકામી છે.

અભિનય ઉપરાંત પાશ્ચાત્ય નાટકને ઉત્તમ કરનાર બીજું સાધન તે એક્ટરોનું વેશધારણ છે. જે પાત્ર ભજવવાનું હોય તેનો આગેબુલ વેશ લેવોજ જોઈએ. નહિતો નાટક હાસ્યાસ્પદજ બને. એ લોકોની દૃષ્ટિથી જોતાં આપણા બધાં નાટક હાસ્યાસ્પદજ છે. આપણાં નાટકનાં પાત્રો ઉઘંતી વખતે પણ કિમતી વસ્ત્રાલંકાર પહેરી ગમે ! ત્યાં એવું બની શકેજ નહિ. વળી આપણી નાટક કંપનીઓ પાસે રાજનો વેશ એકજ હોય. પછી અકબર થનાર પણ તે પહેરે અને હરિશ્ચંદ્ર થનાર પણ તેજ પહેરે ! પાશ્ચાત્ય નાટકમાં એવું ચાલી શકેજ નહિ. જે સમયનું, જે દેશનું નાટક હોય તેજ સમયનો, તેજ દેશનો પહેરવેશ જોઈએ. તે વિષે માહિતી ન હોય તો ઇતિહાસનાં પુસ્તકો, કાન્થો, ચિત્રો આદિની મદદ વડે એ પહેરવેશ શોધી કાઢવોજ પડે. તે સિવાય નાટક યથ શકેજ નહિ. એક્ટરોની ઉમ્મર ગમે તેટલી હોય પણ એમના વેશ ધારણને લીધે તેઓ જેનું પાત્ર ભજવતાં હોય તેજ ઉમ્મરનાં દેખાય છે. સિંગિલ થોર્ન ડાઇકની ઉમ્મર પાંચાસેક વર્ષની હશે છતાં બર્નાર્ડ શૉના નાટક 'સેન્ટ જોન'માં બ્યારે જોન એક આઈનો બાગ બજાવે છે ત્યારે બરાબર સત્તર વર્ષની કન્યા જેવી દેખાય છે ! તાદશતા ઉપરાંત પોશાકોમાં-ખાસ કરીને સ્ત્રી એક્ટરોના પોશાકોમાં-કળાની ઉચ્ચ આવના નજરે પડે છે. પાશ્ચાત્ય સ્ત્રીઓના પોશાકને મર્યાદા રહિત કહી આપણે આપણી શ્રદ્ધતા સિદ્ધ કરવા બંધે ચલ્યા કરીએ. પરંતુ જો સ્ત્રીઓ

નાહરિયળી (પૂર્વ આગકા) ની આર્થ કન્યા પાઠશાળાની ઇમારત.

નગરિણી (પૂર્વ આફ્રિકા) ની કન્યા પાઠશાળાની કાર્યવાહક સમિતિ અને પાઠશાળાની વિદ્યાર્થીનીઓ.

નગરિણી (પૂર્વ આફ્રિકા) ની કન્યા પાઠશાળાની કાર્યવાહક સમિતિ અને પાઠશાળાની વિદ્યાર્થીનીઓ.

પોશાકમાં જેટલી કલાદષ્ટિ વાપરે છે તેની સોમાં બાગની પણ આપણો સ્ત્રીવર્ગ વાપરતો નથી એમતો કહેવું જ પડે. આપણે ત્યાં તો ફેરીયાઓ લાંબીલાંબી સીકતો કરી આપી જાય અને અણુધક દરજ્જાએ સીવી લાવે તેવાં વસ્ત્રો સ્ત્રીઓ અને બાળકો પહેરે છે. પરિણામે કેટલાંએ હાસ્યપાત્ર બેડોળ પોશાકો જેવામાં આવે છે. અમુક રંગ સાથે અમુક શોભે, અમુક પ્રસંગે અમુક વસ્ત્ર પહેરાય એવું જ્ઞાન સ્ત્રીઓનેજ નથી હોતું તો સ્ત્રીના વેશ ભજવતા પુરુષ એક્ટરોને કે તેમના પુરુષ માલિકાને ક્યાંથીજ હોય ? આપણાં નાટકો જેવાં ઝાંખાં, ચુંચાપલાં, માયાનાં તેલથી ચીકણાં થએલાં વસ્ત્રો પહેરીને કાંઈ પાશ્ચાત્ય કંપની નાટક બજાવે તો જરૂર જરૂર ઉપર પથરા પડે. આપણી નાટક કંપનીઓ પોતાના દરજ્જા રાખે છે. પરંતુ એ પણ આપણી સામાન્ય અણુધક કરીગરોતી ડોટિનાજ હોય છે. ક્યાં વેશને શું અનુકૂળ પડશે તેવું એમને ક્યાંથી જ્ઞાન હોય ? મને યાદ છે કે થોડા વર્ષ ઉપર એક નાટકમાં નારદનો વેશ ભજવનારને ભગવા રંગનો રેશમી “ ક્રોક ” નાની બાલિકાઓ પહેરે છે તેવાજ ધાટનો પણ મોટા કદનો-પહેરાવવામાં આવ્યો હતો ! શોભા વધારવા માટે ઉપર લાલ રંગની રેશમી રીબ નથી આડા ઉભા પટા કરવામાં આવ્યા હતા ! પાશ્ચાત્ય એક્ટરો અને એક્ટ્રેસો ગામના નહિ પણ દેશના કુશળમાં કુશળ દરજ્જાએ ત્યાં પોતાનાં વસ્ત્રો સીવડાવે છે. વેશને અનુકૂળ વસ્ત્ર ગમે તેવું મેલું હોય તો પણ ખરીદ કરે છે અને છગ્ગડમાં ન મળે તો પેરિસથી પણ મંગાવે છે. સ્ત્રીઓનાં વસ્ત્ર સ્ત્રી દરજ્જાએજ સીવે છે, એટલે ગમે તેવા બેડોળ ધાટ થતા નથી. વસ્ત્ર સીવવાં એ પણ એક કળાજ છે. પાશ્ચાત્ય દેશોમાં એ કળાને દરજ્જાની અમુકજ જાતિમાં બાંધી રાખી અ-

પંગ, એતન રહિત કરી દેવામાં આવી નથી. જેને એ માટે ખાસ શોખ અને આવડત હોય તેજ એ કામ કરે છે. એટલે દિન પર-દિન એ કળા વૃદ્ધિ પામતી જાય છે. પરિણામે સ્ત્રીઓના પોશાકમાં અદ્ભુત કલા રચના નજરે પડે છે. સ્ત્રી એક્ટરો તો વળી ખીજ સામાન્ય સ્ત્રીઓ કરતાં પણ વધારે શોખીન અને કલારસિક હોય છે એટલે એમનાં વસ્ત્ર વિશેષ કલામય હોય છે. એમનાં વસ્ત્ર કયા દરજ્જાનાં સીવેલાં છે તે નાટકની ચોપડીમાં જાણવામાં આવે છે. વસ્ત્રોના ધાટને એટલું બધું મહત્વ અપાય છે. દરેક પ્રસંગે શોભીતાં ક્રીમતી વસ્ત્રોજ પહેરે છે એમ મારો કહેવાનો આશય નથી. નાટકના પ્રસંગને અનુકૂળ પહેરે છે. આપણે ત્યાં નાયક નાયિકાના કે નાની બાલિકાઓનાં પાત્ર ભજવનારનો વેશ તો હજી ક્ષમ્ય હોય છે. પરંતુ નાયક કે નાયિકાનાં માતૃપિતાનો વેશ ધણીવાર બહુજ અથોગ્ય હોય છે. એમને જોઈએ તેટલાં મોટી ઉમ્મરનાં દેખાડવામાં આવતાં નથી. પિતાને તો કદાચ ધોળી દાદી મૂઠા પણ પહેરાવવામાં આવે. પરંતુ માતા તો જાણે, થોડાં વર્ષે મોટી બહેન હોય તેવી જ હોય છે. વળી આપણા નાટકોમાં રાજના દરબારમાં કંચનીઓ જનનારને જે તદ્દન બેડોળ જીકના ભરેલા પહેરવેશ પહેરાવવામાં આવે છે, અને પગે ચુલાખી મેળાં પહેરાતી ઉપર પિત્તળના ઘુઘરા બાંધવામાં આવે છે તેવું મૂર્ખતા ભર્યું પ્રત્ય પાશ્ચાત્ય રંગભૂમિમાં કદિ જેવામાં આવતું નથી.

એક્ટરો ગમે તેટલા કુશળ હોય, વેશ-ધારણ ગમે તેવું ઉત્તમ હોય, પણ જો નાટકના વસ્ત્રમાં જ કાંઈ ખાલ ન હોય તો નાટક સાફ જની શકે જ નહિ. પાશ્ચાત્ય રંગભૂમિમાં એવી પણ ખામી નથી. એકેક કરતાં ચઢીયાતા નાટકના લેખકો પડવા છે. માત્ર લંડનની જ .

અસંખ્ય નાટકશાળાઓને પૂરું પાડવા માટે કેટલી સંખ્યામાં અને કેટલા સમર્થ લેખકો જોઈએ તેનો વિચાર કરવાનો છે. આપણી મારફતે આ અઠવાડિયાના ત્રણ ગુણો ખેલ કરવાનો રીવાજ નથી. અઠવાડિયાના સાતે દિવસ દરેકને એક નાટક થાય છે. એનું એ નાટક આ પ્રમાણે છે મહિના, એક વર્ષ કે તેથી પણ વધારે સુદત સુધી ભજવાય છે. કેટલાંક અલંત લોકપ્રિય નાટકો લાગત ત્રણ વર્ષ સુધી પણ ભજવાયાં છે. તે પણ દરેક નાટકશાળાને થોડી થોડી સુદતે તે નવું નાટક જોઈએ જ. અને તેની ખોટ કદિ પણ પડતી નથી. આપણી નાટક કંપનીઓ જે નાટકો ભજવે છે તે કોનાં લખેલા છે તે બહુ મહત્વનું નથી ગણાવું. કારણ કે નાટકો જોનાર વર્ગ સાહિત્ય પ્રિય હોતો નથી. અને લખનાર વર્ગ તે માત્ર પિટકલાસને રીઝતી જાય છે. આપણા સાક્ષરો, શુદ્ધિમાન લેખકો કંપનીઓ માટે નાટકો લખતા જ નથી. અને લખે તે તે નાટક કંપનીના માલિકને ફરિયાદો નહીં લખી શકે. એવાં કેટલા પ્રકારનાં નાટકો ભજવાય તે કંપનીને કમાણી ન થાય. પાશ્ચાત્ય વસ્તુસ્થિતિ એથી તદ્દન ઉલટી છે. નાટક ક્યા લેખકનું લખેલું છે તે બહુ જ મહત્વનું ગણાય છે. અને જેમ લેખક વધારે પ્રખ્યાત હોય તેમ નાટકશાળામાં બીજા વધારે જાનોટ થોડો જોવા વિચારક અને તત્ત્વવેત્તાનાં નાટક જોનાર અને સંગઠનાર પણ અસંખ્ય લોકો હોય છે. એકંદરે સમાજની શુદ્ધિની ભગિકા ઉઠાવી દોવાને લીધે જ ત્યાંના પ્રેક્ષકવર્ગ દ્વારા પ્રકારનાં નાટકોની કદર કરી શકે છે. માલિકો કે મેનેજરો જ નહીં. નાટકો જુએ છે એવું નથી. સામાન્ય વર્ગો પણ નિયમિત હોતા નથી. નાટકનું વસ્તુ વિવિધ પ્રકારનું હોય છતાં વસ્તુ સંકલનામાં કોઈ ભજવવા શુદ્ધિશક્તિનું દર્શન થાય છે. સામાજિક ઐતિહાસિક, અને તે પ્રકારનું

વસ્તુ હોય પણ પાશ્ચાત્ય લેખકો તેને બહુ જ આકર્ષક રીતે ગૃધી શકે છે. આપણે ત્યાં તે ઐતિહાસિક નાટક હોય તે વીગતવનાં અને પતિવ્રતના આડંબરી રાજોથી ભરેલું હોય, અને સામાજિક નાટક હોય તે સમાજ સેવા કે દેશભક્તિ વિષેનાં લાંબા ભાષણોથી ભરેલું હોય. પાશ્ચાત્ય નાટકોની ભાષા સુંદર છતાં સાદી, સર્વ કોઈ સમજી શકે તેવી હોય છે. આપણાં ઐતિહાસિક નાટકોમાં યુદ્ધ તો આવે જ અને તેમાં સીપાહીનો વેશ લીધેલા થોડા માણસો એક વીંગમાંથી નીકળી ખીજમાં પેસે એ પ્રમાણે કવાયત કરે. પાશ્ચાત્ય નાટકોમાં આવી મૂર્ખતાનું દર્શન થતું નથી. ઐતિહાસિક નાટકોમાં અમુક બનાવ કરતાં અમુક વ્યક્તિને વધારે મહત્વ આપવામાં આવે છે. અને તેનું આરંભ નિરૂપણ કરવામાં જ પોતાના મનોભાવ વ્યક્ત કરે છે. વળી આપણાં નવાં સામાજિક નાટકોમાં કોઈ પાત્ર (જેને "સુધરેલું" કહી લેખકો લોકપ્રિયતા મેળવે છે તે) ની નિશાળાછના દેખાવ તો આવવા જ જોઈએ. ધાર્મિક કહેવાતાં નાટકોમાં થોડી થોડી વારે મોટા ધડાકા સાથે ચમત્કારો થાય! આવી વસ્તુસ્થિતિ જોવા છતાં આપણો શુદ્ધિશક્તિ વર્ગ નિશ્ચિત કેમ બેસી શકે છે તે નવાઈ જેવું છે.

પાશ્ચાત્ય નાટકોમાં કલાવિધાન સંપૂર્ણ હોય છે, એમાં કોઈ પ્રકારની ખામી નથી હોતી. એમનું કલાવિધાન જોઈ આપણાથી પ્રશ્નસાના રાજો ઉઠાવામાં સિવાય રહેવાનું નથી. દરેક નાટકમાં એક અંકમાં પણ ખરે એક જ પ્રવેશ હોય એવી રીતે હોવાથી નાટક દુકા અને મદત અને છે. નાટકની મુખ્ય વસ્તુ સાથે કોઈ જ સંબંધ ન થવાનું માત્ર દર્શકો વર્ગના લોકોને રીઝવવા મહેલું અર્થદીન 'દારમ' દારમ નાટકમાં હોતું નથી. નોરર વાદ્યના Importance of Bei-

ng Earnest અથવા It Pays to Advertise જેવાં દાસ્ય પ્રધાન નાટકો પ્રેક્ષક-વર્ગને ક્ષણે ક્ષણે આકર્ષાત્મક કરાવે છે. પરંતુ તેમાં પણ અશ્લીલ શબ્દો, અર્થ વગરની મશ્કરીઓ, મૂર્ખાઈ ભરેલાં વેશધારણ કે ધર્માભસ્તી કદિ પણ આવતાં નથી. ગંભીર નાટકોમાં પણ નાયક નાયિકાએ ગાયન ગાતાં ગાતાં એકબીજાના હાથની ખેંચતાણ કરતાં કરતાં વિંગમાં પેરી જવું જોઈએ અને તેને પ્રેક્ષકોએ “વન્સમોર” કરવું જ જોઈએ એવો શાં નિયમ નથી. અહીં એવું કદી પણ જનવું નથી. મતલબ કે નાટકોમાં અસ્વાભાવિક કશું જ હોતું નથી. દરેક નાટકમાં છેવટે ‘ખાધું પીધું’ ને મોજ કરી ’ એવો અંત આવતો નથી. જીવનમાં પ્રત્યક્ષ આપણે જોઈએ છીએ તેમ જ નાટકો પણ ઘણી વાર દુઃખાંત હોય છે.

ખીજી પણ એક વસ્તુ યાદ આવે છે. પાશ્ચાત્ય નાટકો “વન્સમોર”ના તોડાનથી તદ્દન મુક્ત છે. કોઈ એક્ટર કે એક્ટ્રેસ બહુ સારો અભિનય કરે તો એને માન આપવા ખાતર પ્રેક્ષક વર્ગ પડે પડતી વખતે ‘આકોર’ કરે છે (વન્સમોર શબ્દ ત્યાં વપરાતો જ નથી) પરંતુ એક્ટરો ફરી એવો જ ભાગ કદિ ભજવતાં નથી. માત્ર પડદા ખુલ્લો આવી આ માન આપવા માટે માથું નમાવી આભાર માને છે. ફરી ફરી એ ત્રણ વાર ‘આકોર’ કરે તો પણ એટલો જ શિષ્ટચાર જતાવે છે. એક્ટરોને એટલો સંતોષ થાય છે કે એમના કામની કદર થઈ છે, અને તે છતાં નિર્ચયક કાલજ્વલ થતો નથી. એકવું એક ગીત આઈ આઈ વખત ‘વન્સમોર’ કરાવનાર આપણા પ્રેક્ષકોને તો આવું જોઈ નિરાશા જ ઉપજે. પણ આપણી એ કદંગી રીતથી સર્વ સમજી માણસોને કંટાળો જ ઉપજે છે. એક ધાર્મિક નાટકમાં તો એક ચમત્કારને પણ પ્રેક્ષક વર્ગ ત્રણ વખત

‘વન્સમોર’ કરાવતો હતો એવું જોઈ જાય છે.

પાશ્ચાત્ય નાટકોના લેખકોનું પાત્રલેખન પણ જાદુજ સમર્થ હોય છે. આપણાં નાટકો પેટે એક તરફ કેવળ સદ્ગુણી પાત્રગણ અને ખીજી તરફ કેવળ દુષ્ટ સમુદાય એવું હોતું નથી. જગતમાં આપણે પ્રત્યક્ષ જોઈએ છીએ તેમ એક જ પાત્રમાં સદ્ગુણો અને દુર્ગુણોનું મિશ્રણ તેઓ ઘણી વાર કરે છે. સર્વગુણ-સંપન્ન, સંસ્કારિત્વવાનું ફરી પુરુષો જ સર્વદા નાટકનાં નાયક નાયિકા હોય એમ તેઓની માન્યતા નથી. એથી તદ્દન કલ્પી પરિસ્થિતિ પણ તેઓ કોઈ વાર આલેખે છે, વળી નાયક નાયિકા પતિપત્નીજ હોય અથવા પ્રેમીઓ હોઈ નાટકને અંતે અનેક વિદ્રો વટાવી લક્ષ કરે એવું પણ હંમેશાં હોતું નથી. નાયક નાયિકાને ડાહ્યા ડાહ્યાંજ પાંડિત્યભર્યાંજ વચનો જોડવા પડતાં નથી. જંગી ભાવનાઓનાં આંડખરી આદર્શો રચી કરવાજ પડે કે વિરલ અથવા અતિવિરલ વિશે બાપણો આપણાં પડે એવો પણ કાપકો નથી. ત્યાંના નાટકના નાયક નાયિકા એટલે જ પાત્રોની આસપાસ નાટકનું વસ્તુ ચુંચાવ્યું હોય તેજ. તેને સદ્ગુણચાલી કે સૌંદર્યવાન ચરાની હંમેશાં જરૂર પડતી નથી. કદાચ એવો પ્રશ્ન ઉઠશે કે જો હૃદય ચારિત્ર્ય-વર્ણાં પાંખાં ન હોય તો તેને આલેખવામાં કળા કે શૃંગિની જરૂર કેવી રીતે પડે ? પણ મારી નમ્ર માન્યતા પ્રમાણે સામાન્ય કોટિના માણસોથી નાટકનું કે નવલકથાનું વસ્તુ ચુંચવું એ જ વિશેષ મુશ્કેલ છે. સ્ત્રીદ્રનાથ ટાગોરની દુકો વાર્તાઓ તથા નવલકથાઓ જેમણે વાંચી હશે તેમને ખબર હશે કે માત્ર સાદા ગૃહજીવનના જનારો ઉપરથી તેઓ કેટલી સુંદર, કેવી મનોહર વાર્તાઓ લખી શકે છે. સામાન્ય પ્રકારના લેખકો ઘણીવાર એવી જાતની વાર્તા લખવા જતાં તદ્દન નિરસ દમ વગરની

વાર્તા લખે છે. અત્યંત સ્વચ્છુષ્ટી કે અદ્ભુત શૌર્યવાન મનુષ્યમાં પ્રેક્ષકો કે વાચકોને રસ ઉત્પન્ન કરાવવો તે બહુ અઘરું નથી પરંતુ સામાન્ય પ્રકારના મનુષ્યમાં કરાવવો તે બહુ કઠિન છે. પાશ્ચાત્ય લેખકો નાટકના જનાવો કરતાં પાત્રોના શબ્દોને બહુ વધારે અગત્યના ગણે છે અને તેથી સાદા છતાં મુંઝવે ભાવપૂર્ણ શબ્દોજ તેમના મુખમાં મૂકે છે. લાંબા, કંટાળો આવે એવા સંવાદો એમનાં નાટકોમાં કદિ જોવામાં આવતા નથી.

આપણી નાટક કંપનીઓ સીનસીનરી પાછળ અદ્યક્ષ દ્રવ્ય ખરચવા છતાં બહુજ નિરાશાજનક પરિણામ નીપજતવે છે. ટ્રૅપદો પોતાની સાહેલીઓ સાથે ગરબો માતી હોય તે દેખાવમાં પણ અનેક વીજળીના દીવાથી રોજને શશુમાર્ગ હોય ! આવી ઇતિહાસ ક્રાંતિ (anachronism) પાશ્ચાત્ય નાટકોમાં આવી શકેજ નહિ. નહિ તો નાટક કેપહાસ પાતજ અને. જુના જમાનાનાં નાટક મજલતી વખતે તેમાં તેને લાયક મસાલ, મીઠુઅતી વિગેરેજ રોજ ઉપર તો રાખવા પડે. જે પ્રકાશ પુરતો ન હોય તો અંદરની બાજુએ વીજળીના દીવા રાખી પ્રકાશ પાડવામાં આવે પણ પ્રેક્ષક ગણ તે દીવા જોઈ શકે નહિ. વળી દરેક પ્રવંશમાં પાછળની બાજુએ ચિત્રવાળો પડેલો રાખવો જ જોઈએ એવો નિયમ નથી. પ્રથમ ક્ષણે તેમ નવાં નાટકોમાં એક અંકમાં એકજ પ્રવેશ હોય છે એટલે અંકની વચ્ચે પડેલો પાડવાની જરૂર પડતી નથી. આપણા પડદા ચિત્રનારામાં નથી હોતી કલાદષ્ટિ કે નથી હોતી વિવેકશુદ્ધિ. પાશ્ચાત્ય નાટકમાં રાજ્યના મહેલનો કે કોઈ શરૂઆતના દીવાનખાનાનો દેખાવ આવે તો રોજનોજ તે પ્રકારના સામાન્ય શશુમારવામાં આવે છે. પડદા ઉપર કશું ચિત્રનામાં આવતું નથી. જે જમાનાનું

નાટક હોય તેજ જમાનાનો સરસામાન હોવો જોઈએ. આપણાં નાટકોમાં રામ સીતા પણ ખુરસી ટેબલે બેસાં હોય એવું ત્યાં ચાલી શકે નહિ. ‘ માદામ પોંખાદર ’ નામના નાટકમાં જનાવો વસાઈલ ના મહેલમાં બનતા હોવાથી સાંના જોવો જ સરસામાન નાટકમાં વાપરે છે. એ સામનની કિંમત જો તેટલી થતી હોય પણ કંપનીને તે વસાવ્યાં સિવાય આલેજ નહિ.

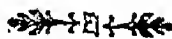
પાશ્ચાત્ય નાટકો દરેક બાબતમાં તાદશતા લાવવા યત્ન કરે છે છતાં કલાહીન નથીજ. પેશાક જુના જમાનાનો હોય કે બેસલામાં છેલી ફેશનનો, સામાન ઇલિઝાબેથના વખત નો હોય કે તદ્દન નવા જમાનાનો પણ તેને સંપૂર્ણ કલામય બનાવી શકાય એ પાશ્ચાત્ય રંગમુખિએ સિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે. પ્રાચીન સમયમાં આપણી કલા ઘણી ઉન્નત દશામાં હશે પરંતુ આપણી આધુનિક રંગમુખિમાં તો તેનું ચિન્હ માત્ર પણ નજરે પડતું નથી.

પાશ્ચાત્ય નાટકો મુખ્યત્વે ચાર પ્રકારનાં હોય છે—ગદ્ય, સંગીત (ઓપેરા), સંગીતમય ગદ્ય, અને “ રેવુ ”. પાશ્ચાત્ય નાટકોમાં આપણા નાટકો પેટે એવો નિયમ નથી કે દરેક દરેક નાટકમાં ગાયન હોવાંજ જોઈએ. ઘણાં નાટક એવા હોય છે કે જેમાં એક પણ ગાયન ન હોય. નાટકની ઉત્તમતાને લીધે સંગીતની ખોટ જતા પણ લાગતી નથી. આપણાં નાટકોમાં સ્ત્રી અનેલા પુરુષો કંઈક ગરબી કૃત્રિમ દાવજાવ સાથે ગાયનો ગાય તેમાં કોઈને પણ આનંદ કેની રીતે આવતો હશે તે મને કદિ પણ સમજતું નથી. દરેક એક્ટર ગરજ શકે એવી અસંબંધિત મનતા પાશ્ચાત્ય રંગમુખિમાં નથી. સંગીત તો હાસી બગાડે છે. મર્ડ કોઈને એ મજતી નથી. પાશ્ચાત્ય સંગીતમય નાટકોમાં જે પ્રખ્યાત ગાનાર એકરો હોય તેમનેજ રોકવામાં આવે છે. જોમે કાલીન્મ નાખતી

એક એકદેસ છે તેનો અભિનય બીલકુલ વખણાતો નથી પરંતુ તેનો કંઈ એટલો જથો મધુર છે કે જે કંપની એને રાખે તેને દરેક ગાયન દાઃ એક મિનિટના અમુક પાકેડની શરને પૈસા આપવા પડે! માત્ર સંગીતમય, ગવ રહિત નાટકો (ઓપેરા) તો જોને પાશ્ચાત્ય સંગીતનું જલુ કંચુ જ્ઞાન હોય તેજ સમજી શકે છે. સંગીતમય ગવ નાટકો સાધારણ વર્ગોમાં જલુ લોકપ્રિય હોય છે અને તેમાં પણ હાસ્યરસિક હોય-જે Musical comedy કહેવાય છે-તે જલુ વધારે માનીતાં છે. રેલુમાં ધણું ખડું એક સંગમ વસ્તુ હોતું નથી. સંગીત, હાસ્ય રસિક દેખાવો, નૃત્ય, મૂક દશ્યો એ સર્વનું મિશ્રણ હોય છે. આમાં જરી ઉતરતા પ્રકારનાં દશ્યો કોઈ વાર નજરે પડે છે. જો કે એમાંનાં મૂક દશ્યો કિત્તમ કળાથી ગોકરેલાં હોય છે.

પાશ્ચાત્ય રંગભૂમિનું આ હુંકું અવલોકન અને તે સાથે આપણી રંગભૂમિની સરખામણી મેં થયામતિ કરી છે. મારી ખાતરી છે કે મારા કિપર એવું દોષારોપણ કરવામાં આવશે કે મેં પાશ્ચાત્ય એટલું જલુ સારું અને આપણું એટલું જલુ ખરાબ એમ દર્શાવ્યું છે. રંગભૂમિના ચિત્રમાં એ દોષારોપણ માથે લેવા હું તત્પર છું; આપણે પ્રાચીન સમયમાં

ધણું કિન્નત હોંધ્યું, આપણા વેદો ધર્મવ-પ્રણીત હશે, આપણા ઋષિમુનિઓ ત્રિકાળ-જાતી હશે, આપણી સતીઓ આદર્શરૂપ હશે પરંતુ આપણી આધુનિક રંગભૂમિ તો કેવળ અધમ દશામાં છે. એને કિન્નત કરવા માટે સાહિત્ય પરિષદ જેવી સંસ્થા નહિ ચલ કરે તો કોણ કરશે? સૌથી પ્રથમ તો મારા દશ્ય નાટકો લખાવાં જોઈએ. હાલ કેટલાંક કહેવાતાં દશ્ય નાટકો લખાયાં છે. પરંતુ તે જ્યાં જલુજ અસંતોષકારક છે. કેટલાંકમાં વસ્તુ સંકલના માલ વગરની છે; કેટલાંકમાં પાત્રાલેખનની ખૂબી નથી; કેટલાંકમાં બાપા આડંબરી છે; કલાવિધાન તો કોઈમાંજ સુંદર નથી. કિચ્ચ પ્રકારનાં દશ્ય નાટકો લખાય તો એમને પ્રથમ એમેચ્યોર કંપનીઓ પાસે બજાવાવાં જોઈએ, કેમકે ધંધાદારી કંપનીઓ તો એ બજાવવાનું સાહસ માથે લેજ નહિ. હાલ કેટલીક એમેચ્યોર કંપનીઓ કરે છે તેમ નાટ્યીયા હાવમાય અને કૃત્રિમ અભિનયનું અનુકરણ નજ કરવું જોઈએ કલાપૂર્ણ છતાં કેવળ સ્વાભાવિક અભિનય હોય ત્યારેજ એમેચ્યોર કંપનીનો સાર્થકતા કરેલાય. સાહિત્ય પરિષદના આ અધિવેશનમાં જ એ દિશામાં કાંઈક કાર્યરત થશે અને હવે ધડીનાં સંમેલન વખતે કાંઈક શુભ પરિણામ બનાવાશે એમ આજ રાખી મારો લેખ સમાપ્ત કરું છું.

સ્નેહપૂર્ણા. ૪૨

(ચાલુ વાર્તા.)

લેખક: શ્રીયત ગોકુલદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુર.

પ્રકરણ છપ્પનમું (ચાલુ)

આમ સાહેબ અને મારી છવન માળતી થઇ જાય એ કંઈ જોડો પ્રભાવ નથી એમ લેને લાગ્યું.

આ વાતચીત જ્યમ વધારે પ્રમાણમાં થતી ગઇ ત્યમ નદલાલ મુશિકાના છવનગો વખાણનાર જનનો ગયો. થોડીવારમાં તો બીજી બે સ્ત્રીઓ એ જોડામાં જાય થઇ સ્વેદથી માડી, સ્વેત સ્નાની અને સૌખ્ય મિત્રો નેરલાલ દાગીના આ આવનાર સ્ત્રીઓએ પહેરણ દના. આવીને જન્ને સ્ત્રીઓએ મુશિકાને નમસ્કાર કર્યા.

" આપો, ખેં આપ્યા. ખદુ પખતસર જોખ્યાં છે. " મુશિકાએ આવનાર સ્ત્રીઓને જુઆદંબરે આવકાર આપ્યો. નદલાલ આ સ્ત્રીમંડળમાં એક મીને મુજાપો. અન્ના-નુપી એ વચ્ચેથી પોને લગભગ પેગેલન રહ્યો દનો. લેને એ વર્ષની જા ખીક માળતી. કંઈક દેવું કે પદ્મવું કે વિચારની પચ્ચે તે દનો દોલતી

અને પદ્મવું નદિ' એ વિચાર સ્વેજ વધારે પ્રમાણમાં મળ્યુત હોવાથી જની શકે તેટલે દ્વરથી તે સ્ત્રી જાતિને નમસ્કાર કરતો. લેજે દિંદુ સંસારને કીજી સ્થિતિમાં અત્યાર મુધી જોયો હતો. દિંદુ સંસારનાં કંડા પાણી માપવાનો લેને પસંગ ન્હોતો આજો અને લેજે એ પસંગ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન પણ ન્હોતો કર્યો. પોતાના મામમાં કોઇ કોઇ અજાત અને અજર કુટુંબમાં " રાંડ ! તારાં નાક ને ચારકો કાળી નાંખુ ત્યારે મ્હારા બાપના પેટના સ્વગતજે " એવાં દલમાં વાક્યો કોઇ કોઇ વખત લેને સંભળાયાં હતાં, તથા મુંઝામાં આવીને વરને માટે દરીયાઈ કરતી બચેલી છોકરીઓનાં નખનાં ને ટાપરીપ માત્ર તે જોઇ મક્યો દનો. આ જન્ને સ્થિતિમાં લેજે દિંદુ સંસારનું અત્યારમુધીનું માપ ક્યું દવું. લેને મન તો એ સંસાર એકદમ નિરતો લાગતો દનો. લેની દષ્ટિમાં દિંદુ સંસાર તરફ કમળો ધવો દાંવ તેની સ્થિતિ દની. આવી સ્થિતિ હોવા છતાં પદ્મવું સંસારી છવન માટે તે દમિયાં જ્યાં રહેતો. લેને ખાતી દની કે

વસંત ગમે તેવી કિતરતી રિયતિની કન્યા-
કાને પણ પોતાની સાથે કંઈ લઈ આવશે.
તેને પોતાના માટે એ રીતનો બેરોસો નહોતો.
શા માટે એ ઉપાધિ ઓરી લેતી ? શા માટે
જીવનનો એ ભોળો વધારો ? શા માટે એ
ગડમથલમાં જીવનને સંડોવવું ? શું અગ્નિ
કુંવારા તુચ્છ રહી શકતા ? શું કુંવારા રહેવું
એમાં પાપ છે ? આવા આવા પ્રશ્નોએ
તેને પરજીવાના વિચારથી દૂર રાખ્યો હતો.
વસંતની સાથે ગાઢ મૈત્રી હોવા છતાં વસં-
તને પોતાના આ દિલના વિચારો તેણે
કોઈ દિવસ કલા નહાતા. તેની પેલી ગામડી-
યણનો ચોટલો ને નાક કાપવાનું જીવન
ગમતું નહોતું, તેમજ શહેરની ઝડેલ ટાપટીપ
કરનારી, જેને લાજનું નામ નિશાન ન મળે,
જેને શરમનો ઝાંટો પણ ન હોય, જે માત્ર
વિવિધ તરેહનાં કપડાં પહેરી આકર્ષક દેખાવામાં
જીવનનું સાર્થક માનતી હોય, જ્ઞેનામાં સ્ત્રીની
મધુરતા, મૃદુતા ને લાવણ્યતાને બદલે સખમાં
લક્ષણ પુરંપનાં દેખાતાં હોય, જે મંજુભાષિ-
ણીને બદલે કંઈશતાની ખાણ હોય તેવી તેણે
નેચેલી કન્યાકા તેને ગમતી નહોતી. તેણે
માત્ર આ એ દ્રવ્યોથીજ હિંદુ સંસાર વિશે
ઉપર પ્રભાણેનો પોતાનો મત બાંધ્યો હતો.

જ્યારથી સુન્દરાલ સમક્ષ સાદી ગુન-
રાતણુ વિશે તેણે સાંભળ્યું ત્યારે તેના એ
વિચારનો પાથો સડળ ડબ્બો અને કંઈ કુદર-
તનો એવોજ મેળ મળી ગયો કે અભારે તે
જે ભેતો હતો તેમાં તેના એ વિચારનો પાથો
તદન પડી જવાની રિયતિમાં આવી પડ્યો.
તેણે અહિં જે સ્ત્રીઓ જોઈ તે સર્વની
સાદાઈ, સ્વચ્છતા ને સુશિક્ષતા તે જોઈ શક્યે.
સ્ત્રીજીવન તેને અભાર સુધી દુર્ગંધમય લાગતું
હતું તેને બદલે આજ તેને સ્ત્રીજીવનમાં
સુગંધ, સુવાસ આવી. મળેલીઓ હોવા છતાં
આ સ્ત્રીઓ વિનયી હતી. પુરથી વાત કરતી

હોવા છતાં તેમની આંખોમાં સ્ત્રીજીવનને
જોનારે તેની લજ્જા હતી. પુરલે મોઢે પરાયા
પુરુષ પાસે બેસવા છતાં તેમનામાં નહર
દિમ્બત સાથે શરમના શેરક દેખાઈ. આવતા
હતા. સુધારક જીવનની તોછડાઈ, કોળાંકળાપણું
કે અભિમાનને બદલે તેમનામાં વિવેક,
નમ્રતા ને સરળતા કાણે કાણે દેખાઈ આવતી
હતી. હિંદુ સંસારમાં આવી સુશીલા ને
શાશ્વતી સ્ત્રીઓ છે એ જોઈ નંદલાલ અભય
થયો. વસંત જ્યારે આવી સ્ત્રીઓની વાતો
કરતો ત્યારે એ કવિના હવાઈ કિરના છે
એમજ મળુનારો નંદલાલ અભારે પોતાનાં
વિચારો સાચા કે પોતે પ્રત્યક્ષ જોઈ
રહ્યો છે તે સાચું એનો નિર્ણય લાવવા પ્રયત્ન
કરી રહ્યો. શું સાદી ગુજરાતણી તે આજ ?

“આ અમ્હારી બહેનોને તમે કંઈ સંભ-
ળાવો. તમે તો વસંત કવિના ગિરિ છો
એટલે એકાદ તેમનાં કાન્યની પ્રસાદી અમને
મળાડો.” વિચારમાં જોડેલા નંદલાલને સુચિ-
લાએ વિનંતી કરી.

“અરે રે, ગાવાની બહેન પણ મને
કુદરતે આપી નથી.”

“અન્યથા જેવું ! ?”

“પણ સાંભળવાની બહેન મળેલી છે
હો !” નંદલાલ ખડખડટ દસ્યો.

“ત્યારે સાંભળવા હશે એટલાં ગીતો
અમ્હારા આશ્રમમાં આવશે ત્યારે સંભળાવીશ.

“આશ્રમ ! કોયો આશ્રમ ?” નંદલાલ
આશ્રમનું નામ સાંભળી અન્યથા થતો હોય
તેમ લાખું.

“તમને વસંતલાલે કાગળમાં ગુજ્યાનુના
આશ્રમ વિશે લખ્યું નહોતું ?”

“હા લખ્યું હતું.”

“તેજ આશ્રમમાં હું રહું છું. અને તમે
તમને આજે એ પિપ્પમાં તમારું થોડું કામ
છે તે મારેજ તમને અહિં આવવાની આ

તકલીફ આપી છે. " આમ કહેતી કહેતી સુશિલા ઉડીને બાળુના ચોરડામાં નંદલાલને આવવાની વિનંતી કરી.

ખીજ સર્વ સ્ત્રીઓ લાંબ જોસી રહી અને નંદલાલને સુશિલા બાળુના ચોરડામાં ગયાં.

" જ્યારથી મહેં કોલેજ છોડી લાગ્યો ગુલબાનુ સાથે હું લેમના આશ્રમમાં ભેગા છું. એ પારસી પહેનના સસંગથી ધણાંનાં જીવનો સુધાર્યો છે. કેટલાંક તોણની જીવન શાંત બન્યાં છે, કેટલાંક લોભી જીવન સંતોષી બન્યાં છે, કેટલાંક જુદાં જીવન પ્રમાણિક બન્યાં છે, અને કેટલાંક ખર્ચાળ જીવન સાદાં બન્યાં છે. મહારાં પૂર્વનાં પુણ્ય કંઈ બહુજ સાગં હોવાં ભેષજે કે આ આશ્રમમાં હું ગયો. જીવનની મોદાશ જીવનની ઉપયોગિતા, જીવનની સુન્દરતા અને જીવનની પ્રભુતા મહેને આ આશ્રમમાં સહમળાં. ખીજના સુખમાં પોતાનું સુખ રહેલું છે, ખીજના આનંદમાં પોતાના આનંદની ચાવી છે, ખીજના કલ્યાણમાં પોતાનું કલ્યાણ સમાયલું છે અને ખીજના ઉદ્ધારમાં પોતાનો ઉદ્ધારનો ખરો મંત્ર છે એની દિશા મહેને આ આશ્રમમાંથી મળી. મનુષ્ય જીવન માત્ર ખાવા માટે નહિ પણ જીવવાવા માટે અને તરવા માટે નહિ પણ તરાવવા માટે છે, તેનું રહસ્ય આ આશ્રમમાંથી હું શીખી. 'ત્રીવા અપાવે તેજ ને ત્રીવા કરે તારાજ' એ કવિ વાક્યમાં જે તેજ શબ્દ છે તેનું જ્ઞાન મહેને આ આશ્રમમાં થયું. સ્ત્રીઓ ધારે તો દેશનું કલ્યાણ કરવાનું સૌથી વધારે સાધર્મ્ય ધરાવે છે; ઋણીઓને તિલાંજલિ આપવામાં, રીત રિવાજો જાળાના પ્રમાણે સુધારવામાં, ખર્ચાળ બની ગયલાં જીવનને સાદાં બનાવવામાં અને દેશભક્તિનો કંઈક નહિ સ્વમળનાડ્યોમાં દેશપ્રેમ પ્રકટાવવા માટે સ્ત્રીઓ જે ધારે તો સારામાં સારું અસરકારક કાર્ય કરી શકે.

" નંદલાલ ! આ મહારી કથા મહેં હુંકમાં લખેને ભૂમિકા રૂપે કહી. મહારે લખને જે કહેવું છે તે તો હજી હવે આવે છે. અમદારાં ગુલબાનુને લેમના-એક આશ્રમની શાખા અહિં મુંબઈ ખાતે ઉઘાડી છે. તેમાં ખાસ કરીને ગુજરાતી પહેનોનાં જીવનો દેશને ઉપયોગી-કેવી રીતે બને તે ઉપર લક્ષ આપવાનો અમારો ધરાઈ છે. અત્યારે જે પહેનો સાથે મહેં લખારી ઓળખાણ કરાવી તે પહેનો આ આશ્રમમાં મુખ્ય કાર્યવાહિકા તરીકે રહેશે, અમહેં અમદારા આશ્રમને સલાહ આપનાર તરીકે પાંચ પુરોષોને નિમવાનો હરાવ કર્યો છે. તેમાં વસંતલાલ અને લખારં બનેનું નામ હું લખું છું. આટલા માટેજ મહેં લખને અહિં બોલાવ્યા અને લાંબી લાંબી વાતો કહી લખારો ઉપયોગી વખત લીધો. " સુશિલા છેલ્લા શબ્દ બોલતી વખતે શ્મિત હાસ્યે મીઠું મીઠું હસી.

અત્યારસુધી કંઈક અણગમથી સ્ત્રીવર્ગ તરફ જોનાર નંદલાલ સુશિલાના શ્મિત હાસ્યથી મદાત થયો. સુશિલાની પવિત્રતા, સુશિલાની સંસ્કારિતા, સુશિલાની વિચાર ઉદારતા અને સુશિલાના જીવનની ઉપયોગિતાએ તેના વિચારો ફરવ્યા પોતે આજે સુશિલા પાસે હાથો છે એમ લહેને લાગ્યું. " સ્ત્રીઓ જગતમાં કલ્યાણકારિણી ફેનીઓ છે, સ્ત્રીઓ પૃથ્વીને પાટલે પવિત્રતા પ્રકટાવનારી શક્તિઓ છે. સંસાર બગીચાની મુન્દર ને મધમધની ફુલ પેલડીઓ સ્ત્રીઓ છે અને પુરૂષ જીવનના ઇતિહાસને ઉપયોગી બનાવનારી પણ અર્ધાંગનાઓ એજ છે " એ કવિવાક્યોનું રહસ્ય નંદલાલ આજે સહમળ્યો. પશ્ચિમના કુંવારા રહેવાના વિચારો અત્યારે તેને નિરસ, નિર્વ્ય અને નિરૂપયોગી લાગ્યા. પશ્ચિમની લખની કોન્ટ્રેક્ટ-સેવાની બાબતો તેને શુધ્ધ લાગી. ક્યાં આ મનુષ્ય જીવનના વિકાસની પતિપત્નીની શુભ પવિત્ર બાબતો ને ક્યાં એક

વાસનાના પુતળાઓનો મોહબળર ? ક્યાં એક ખીજની ન્યૂનતા પુરવાની સુન્દર લગ્નગ્રંથિ ને ક્યાં એકખીજના હક્કો માટે કાયદાનો આશરો લેનાર વરવધુના સોદા ? ક્યાં યુગયુગમાં સાથે વિકાસ પામવાની ઉન્નત ભાવના અને ક્યાં બે પાંચ વર્ષમાં મોહ પુરો થતાં છટા છેડાની થતી વાતો ? આ સર્વ સરખામણી એક ક્ષણમાં નંદલાલે કરી લીધી. આશાએ શહ બોધ બેઠેલી મુશિલાની હાજરીમાં નેની વિચારમાળા લખાઈ ચૂકી નહિ. પોતાનું સ્વપ્ન બળ એકઠું કરી તેણે બેલવા પ્રયત્ન કર્યો.

“ મુશિલા ! મ્હારા જેવા સાધારણ માણસને ત્હમારા આશ્રમના સલાહકાર તરીકે નિમવાનો ત્હમારો વિચાર મ્હને બહુ આવકારદાયક લાગતો નથી. ”

“ દેશનો ઉદય ત્હમારા જેવા સાધારણ માણસોને કરી શકશે. બહુ કાંકો રાખનાર માણસો તો માત્ર વિચાર રમતોને રમવાના. બહુ ઝાંટીધુંટીમાં કિતનારા માણસો માત્ર વાતોને ક્યાં કરશે બાકી જીવનનો બોગ તો સાધારણ માણસોને આપી શકે. ”

નંદલાલ અદ્વિ પણ નમ્યો. વધારે શું કહેવું તે ત્હને અત્યારે તો મુશ્યું નહિ. મુશિલાનાં વચનોમાં તે પોતે ન સ્વમંથ શકે તેમ લાગ્યો.

“ ત્હમારા આશ્રમમાં ત્હમે અદ્વિ શું કરવા ધારો છો ? ”

“ અમ્હારી આ શાખા સાદું, સરળ ને ઉપયોગી જીવન સ્ત્રીઓ કેમ ગુજરી શકે તે માટે ખાસ શિક્ષણ આપશે. લાલની ખર્ચાજ

પદ્ધતિઓનાં નાશ કરી લોકોની રહેણી કરણીમાં સાદાઈ ને સરળતા વધે એ માટે અમ્હે જુદા જુદા પ્રયત્નો કરીશું. હાલમાં અમ્હે અમ્હારા આશ્રમમાં રેંડીયા અને હાથશાળો દાખલ કરીશું. પોતાના હાથનું કાંતેલું અને પોતાના હાથેજ વણેલું કાપડ પહેરવાની ઇચ્છા જાગૃત થાય તો દેશનો ઉદ્ધાર સત્વર થાય એ અમ્હારી માન્યતા છે. ગૃહે ગૃહે સુન્દરી જીવનમાં જે પરદેશી કપડાંનો મોહ છે અને જેને લીધે પૈસાની ઘણીજ અગાદી થાય છે તે સ્થિતિ સુધારવા જેવી છે. એક ખીજની દેખાદેખી, મ્હોંટાં ન્હાનાના મેલભાવ તથા શ્રીમંત ગરીબની સરખામણીનો જમાનો હવે ચાલ્યો જતો બોધએ. સર્વ પ્રભુનાં બાલકડાં છે અને પ્રભુનાં સન્દેશ સર્વ સાબળી જીવનમાં ઉતારે એ આશયથી સર્વમાં સમભાવની લાગણી પ્રકટવી બોધએ. સ્વદેશી કાપડની ઉપયોગિતા કંઈ ખાસ સ્વમંજવની પડે તેવી નથી. હતભાગી મનુષ્યો હોય તેજ આ ભાવના સ્વમંથ ન શકે. આ આશ્રમની બેઠેનો સ્વદેશીની ભાવના નહિ સ્વમંજનારને ઘેર જઈ પોતાથી જનતો પ્રયત્ન કરી બાન્ડુજીવન સુધારવા મથશે, ત્હમે હમણાંજ બેઠેલી બેઠેનોની સાદાઈ બોધ હશે. લાળોપતિની એ સ્ત્રીઓ આજે જીવનમાં સાદાઈ કિતારી રહી છે. નંદલાલજી ! દુકામાં અમ્હારા આશ્રમમાંથી મોહની ટીંગલીઓ નહિ પણ સાદી ગુજરાતણો દેશ સેવા માટે નીકળશે. ”

સાદી ગુજરાતણ એ શબ્દોએ તો નંદલાલને ફરી ફરી સુન્દરલાલની યાદ આપી. ત્હને મુશિલામાં સાદી ગુજરાતણ પ્રત્યક્ષ દેખાઈ.

પ્રકરણ સતાવનમું.

દિલ ખુલ્યાં.

આ જ વસંતને સ્નેહપૂર્ણાના જીવ-
નમાં એક ઉપયોગી પ્રશ્ન ઉકેલતો આ પ્રસંગ હતો.
તાજમેહેલ જેવા સ્નેહ-
પૂર્ણ પોતાની બાળી સાથે આગ્રે આવી હતી.
સાથે જૂન્યાત્રાનો સંગાથી કયિ વસંત પણ મુઠક મથાહુર તાજને જવા આગ્રે હતો.
જૂન્યાત્રા પુરી થતાં બાનુમતીના આગ્રહથી અને સ્નેહપૂર્ણાના આકર્ષણથી ખેંચાઈ વસંત દિલ્લી ખાતે મનહરલાલનો મહેમાન બન્યો.
દિલ્લીની ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ જગ્યાઓ જોવાનો ઇરાદો વસંતનો હતો. ખરો પણ તેથી યે અધિક લેની હતી સ્નેહપૂર્ણાના મદદવારની મનોભાવના. બાનુમતીના આગ્રહને વશ થતાં વસંતે સ્નેહપૂર્ણાનું દિલ વાંચી લીધું હતું.
આ દિલ વાંચનની કથાનાં પાનાં વધારે ઉકેલવાનો પ્રસંગ લેણે જોયો નહિ. વસંતની એકાએક હાજરીથી મનહરલાલ પહેલાં સદગ હોભ પાગ્યો પણ બાનુમતીએ જૂન્યાત્રાની સર્વ વાત કહેતાં તથા પોતાને જે માણસની જરૂર હતી તેને મળવાની આ અનાયાસે તક મળતાં લેણે આ પ્રસંગને વધારી લીધો.

થોડા દિવસ દિલ્લીમાં વસંત મનહરલાલના મહેમાન તરીકે રહ્યા. મોતી મસ્જિદ, દિવાને-આમ, દિવાનેખાસ, કિસ્સો તથા અન્ય સર્વ જેવા જેવા ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ સર્વ સ્થળ મનહરલાલે વસંતે દેખાડ્યાં. કલાપૂજક વસંત આ ગોગલાઈ સૌંદર્યથી બહુ ખુશ થયો પણ અત્યારે તેને મન સર્વ સૌંદર્યનો આવતાર તે નો સ્નેહપૂર્ણા હતી. દિલ્લીના

જુના ચિત્રોમાં આરસપર ચિતરાયલું તુર-મહાલનું રંગિત ચિત્ર બહુ આકર્ષક લાગ્યું પણ રહામે જોશેલી સ્નેહપૂર્ણાને જોતાં તુર-મહાલનું ચિત્ર તેને ઝાંખું લાગ્યું. પોતે નિષ્પક્ષપાતી થવા બહુ બહુ પ્રયત્ન કર્યો પણ સ્નેહપૂર્ણા તો તેને જગતની સર્વ સુંદરીઓમાં વધારે સુંદર દેખાઈ.

બાનુમતીએ સ્નેહપૂર્ણા અને વસંતને પોતપોતાનાં દિલ ખોલવાની તક આપવા પ્રયત્ન શરૂ કર્યો.

મનહરલાલે બાનુમતીને ક્યું હતું કે જે પૂર્ણા કહે તો તે વસંતની સાથે સગપણ બાંધવા તૈયાર હતો. વસંત સાથેના આ કુંક પરિચયથી તેને પોતાને બહુ સતોષ થયો હતો. વસંતની સાદાઈ, સરલતા અને સુશીલતાથી તે બહુ આકર્ષિત હતો. માત્ર સ્નેહ પૂર્ણાની સમિતિ માટે તે રાહ જોઈ રહ્યો હતો.

મનહરલાલને દિલ્લી કામને બહાને રાણી બાનુમતીએ આગ્રા જઈ તાજમહાલ જોવાનો કાર્યક્રમ ગોઠવ્યો.

આયંકાલનો વખત હતો. સપ્તેવિ વિશ્રાંતિ અર્થે પધારતા હતા. સર્વત્ર શાંતિ પથરાઈ રહી હતી. દૂરદૂર આગ્રા શહેરની મહોલાતો શોભી રહી હતી. એક બાગુ પ્રેમની પરમ પ્રસાદીરૂપ તાજમહાલ, જોગમ સુમતાજ તથા પત્નીબક્ત શહેનશાહ શાહજહાંના દંપતિપ્રેમની સાક્ષી રૂપે જોશે હતો. ત્યાં યમુનાને કાંઠે નદીથી થોડે દૂર હરિયાળા ધાસપર સ્નેહપૂર્ણા તથા વસંત બન્ને જોડેલાં હતાં. આગે બાનુમતી જણી જોઈને પોતાની તખીયત નરમ છે એ જહાને ઉતારેજ રહી હતી અને આ બન્ને પોતાનું બિચ્ચ નક્કી કરે તેમ ઇચ્છતી હતી.

ધણી વખત એકાંત આપી તથા ઘણા પ્રસંગોએ ત્હમને એકલા રહેવું પડે એવી વિવિધ ગેહવણ કરવામાં ભાતુમતીએ કયાશ રાખી ન્હોતી છતાં આ બન્નેએ પોતપોતાનું દિલ અત્યારસુધી ખોલ્યું ન્હોતું.

આજે બન્નેનાં દિલ ખુલ્યાં, બન્નેએ એક બીજાની પૂર્વજન્મની કડીઓ ફરીથી સંધાવ તેવી વાતો આજે કરી. દિલમાં રમી રહેલી વાતો આજે ઉભયે સાંભળી. વસંતને સ્નેહપૂર્ણાનાં અત્યારસુધીના નિર્દોષ તોદાનમાં આનંદ આવ્યો હતો. સ્નેહપૂર્ણાને વસંતની વિશુદ્ધ ભાવના માટે માન ઉત્પન્ન થયું હતું. બન્નેએ આજે ઉભયને સંપૂર્ણ ઓળખ્યાં.

બન્નેની આંખમાં અત્યારે મોહ નહિ પણ પ્રેમ હતો. બન્નેના શબ્દોમાં બહાલા બહાલીનાં પ્રયોગો નહિ પણ તેને બદલે દેશભાવનાના રણકાર હતા. હૃદય બન્નેનાં ચક્કતાં હતાં, પણ એ ચક્કારમાં પવિત્રતા હતી. અત્યારે બન્નેની મનોદશા સરખી હતી. બન્ને એકજ નાવડાનાં મુસાફર હતાં.

શરૂઆતમાં વસંતે તાજ તરફ આંગળી કરી કહ્યું: “પૂર્ણા! જગતના પ્રેમીઓના ઇતિહાસમાં શહેનશાહ શાહજહાનું નામ પ્રથમ પડે આવે છે. પોતાની પ્રિયતમાની યાદગીરીમાં તાજ બંધાવેલો એ એ શહેનશાહની અજબ પત્નીબક્તિ છે. છે કોઇ જગતમાં એવો પતિ કે જ્ઞેજો પોતાની પત્નીની યાદમાં આવે તાજ બંધાવ્યો હોય ?”

“યથાર્થ છે. પતિબક્ત પત્નીઓ તો ઘણી હોય છે પણ પત્નીબક્ત પતિ મળવા દુર્લભ છે.” પૂર્ણાએ પોતાનો અભિપ્રાય આપ્યો.

“શાહજહાંએ તો આ સૌન્દર્યબરી ઇમારત બંધાવી કમાલ કરી છે. ખરો પત્નીબક્ત પતિ !” વસંતે ફરી પોતાની વાતને મજબૂતાઇ આપી.

“ત્હમે પણ તમારી પ્રિયતમાના એવા

પતિ થશે કે માત્ર આમ વખાણ્યા કરશે ?” પૂર્ણાની આંખની ચમક વસંત ઝીલી શક્યો નહિ.

એ ઘડી વસંત ચુપ રહ્યો. ત્હનાં ને સ્નેહપૂર્ણાનાં નયનો મળ્યાં. આજ સુધી તે બન્નેએ કદિ ન અનુભવેલી: ભાવનાનું મોળું બન્નેના હૃદયમાંથી એકી વખતે પસાર થઇ ગયું.

આજની એકાંત બન્નેનેં મુઝવવા લાગી. જે વાતો અત્યાર સુધી હૃદયમાં દબાવેલી હતી તે આજે વાણી સુધી આવી પહોંચી. જે વિચારોનો જન્મ થયો હતો તે વિચારો આજે પોપણ પામી ઉછળી રહ્યા.

પવનની લહેરમાં ફરથી મગજના સરેં સંભળાયા. વસંત ને સ્નેહપૂર્ણાનાં જીવનની મગજ ગાજ ને દિલડાં ખુલ્યાં.

જ્યમ જ્યમ સંધ્યા જમતી ગઇ ત્યમ ત્યમ ચંદુનાના કાંઠાની સ્મણીયતા વધતી ગઇ. પ્રભુની પરમ શાન્તિની છાજ ઉછળી રહે તેવી અત્યારે મીઠી શાન્તિ હતી. જે મગજના સરે વસંતને સ્નેહપૂર્ણાનું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું તે મગજના ચરણો હવે સ્પષ્ટ સંભળાયાં, ચિરાગે ચંદનું અમૃત ચંદની ચંદનીમાં છે.

* * *
શુભે શુભ શુભનું અત્તર શુભોની પાંખડીમાં છે, પ્રિયાના પ્રેમનું પ્રિયનર, પ્રિયાની આંખડીમાં છે.

* * *
વસંત અને સ્નેહપૂર્ણા અત્યારસુધી બીજી વાતોમાં હતાં તે હવે ‘પ્રિયાના પ્રેમનું પ્રિયનર’ કબજમાં લેવા લાગ્યાં.

જગ્યાત્રામાં સાથે ફર્યાં, મથુરામાં સાથે રહ્યાં, દિલ્હી સાથે આવ્યાં. એકથી વધારે વખત એકાંત પ્રાપ્ત થઇ છતાં હજુસુધી વસંતે કે સ્નેહપૂર્ણાએ પોતાનું દિલ ખોલ્યું ન્હોતું. બન્નેનાં નયને વાત કરી લીધી હતી, બન્નેની ખુદિએ ચોક્કસ નિર્ણય કરવાનો હતો તે કરી લીધો હતો પણ હજુ સુધી તે વાત કે ને

નિર્ણયને શબ્દમાં સ્થાન મળ્યું નહોતું. બન્ને
જુદમજતાં હતાં કે બન્ને હાથને ચાહે છે.
બન્ને જાણતાં હતાં કે પોતે પતિપત્ની
તરીકે એક બીજાને સ્વીકારવા તૈયાર છે છતાંયે
એ વિચારો હચ્ચ બહાર મુકાયા નહોતા.

આને એ ગણમુલી ઘડી પ્રાપ્ત થઇ અને
બન્નેએ તેનો ઉપયોગ કર્યો. બન્નેના હૃદયમાં
એક સરખા વિચારના તાર જણાવ્યા. અને
ઘણા દિવસથી દિવસમાં ઉછળી રહેલી
બાવના આને શબ્દોમાં ઉતરી.

“ પૂર્ણા તારી આંખડીમાં આ પ્રેમનાં
નર દેખાય છે. દુઃસ્વી ગજન માનારે આ નર
દીર્ઘ દશે ? ” મૌન ધારણ કરી એટલી પૂર્ણા
તરફ બહુ વિચાર પછી વસંતે એક શબ્દ-
જાણ્યું કે ‘કંકુ’.

પૂર્ણા રાણેને તેજ નિરતર રહી. ફરીથી
મજનનું ચરણ મંબજાણું.

દિલે દિલ દિલની ચાની,
દિલોની આંખડીમાં છે,
ગુણે ગુણ ગુણનું અતર,
ગુણોની પાંખડીમાં છે.

“ પૂર્ણા ! તારા દિલની ચાની પણ તારાં
નયન ખોલી નાંખતી હોય એમ અસારે
દેખાઇ ગયું છે. ખરેખર એ ગાયક કંઈ અન્ય
માણસ લાગે છે કે એટલે ફરથી પણ તારાં
હૃદય પારખી શકશે છે ” વસંતે આ વખતે
સ્વારે દિમ્બનથી બીજું શબ્દજાણ્યું કે ‘કંકુ’.

આ શબ્દજાણ્યું માત્ર આસનડી રીતે
ફોરમંદ થયું. હજુ પૂર્ણા નિરતર રહી પણ
તેના હૃદયના ધબકારાની ગતિ વધી.

મજન માનારે આ વખતે તો કમાલ કરી:

પ્રભુનાં ગંભીર દિવ નર,
છવનની ચંદનીમાં છે,

ચિરાગે ચંદનું અમૃત,
ચંદની ચંદનીમાં છે,
પ્રભુતા પ્રેરતી સૌગંધ,
દિવે દિલ પાંખડીમાં છે,
ગુણે ગુણ ગુણનું અતર,
ગુણોની પાંખડીમાં છે.

“ પૂર્ણા ! તારાં છવન આ ગજન
બનાવનાર અશબ્દ જુદમજ્યો હોય એમ લાગે
છે. તારા છવનની ચંદની એટલી બંધી તેજની
છે કે તેમાં પ્રભુત્વવર્ધા પ્રેમનાં પુર મળે તો
દેખાય છે. તારા દિલનાં કંઠાણમાં પ્રભુતા
ફોર છે. ગાયક કંઈ અન્ય દિલનો પારખ
લાગે છે. ” વસંતે આ વખતે પોતાનું
શબ્દજાણ્યું ફોરમંદ થશે એમ લાગ્યું.

વસંતની આખરે ફોર થઇ. રાણેનાં નેત્રો
વસંતની રહસ્યે ઉઘડ્યાં. થોડીવાર એ નેત્રાંએ
ખીટ મારી. એ નેત્રાંમાં અસારે મોતીમાંના
તોરણની મારક આંખમાં લટકી રહ્યાં હતાં.
એ આંખમાં દુઃખનાં કે નિરાશાનાં નંદોતાં-એ
આંખ કંઈનાં કે માત્ર આચેશનાં નંદોતાં પણ
એ આંખમાંમાં હૃદયની બાવના ને હૃદયનાં દર્શ
હતો.

આને કંઈ અગેશ આવડે પૂર્ણા આખરે
ખોલી:

“ એ ગજનના ગાયક કંઈનાં હૃદયે કંઈ
અન્ય દિલના પારખ લાગે છે. ” લટકી
રહેલાં અસુખિંદુ લુહટાં લુહટાં પૂર્ણાએ
દિવ જાણ્યું.

“ પૂર્ણા પૂર્ણા ! તારી આંખમાં અણ
એ શું ? ” વસંતે નંદોર વાન ફેરવી.

“ એ આંખ નથી અર્થમનાં કે નથી
સ્વાર્થનાં. એ આંખને ‘નંદ’ બહુ કેડવાં છતાંયે
આંખનાં. નંદના પિતા બંને અતરે વાન
આંખ છે. બૂના જમાનાનાં એના હૃદય
મરની વખતે પોતાના પુત્ર પાસે માથાના રે

પોતાની પુત્રીને જ્યારે ઠીક લાગે ત્યારે પોતે પતિ શોધી લેય અને એ પુત્ર સમાજની અનેક ટીકાઓ ખમી, રૂઢિનાં અનેક બંધનોને તેલાંજલિ આપી પિતાને આપેલું વચન મરાખર પાળે એ જોઇ કેને હર્ષનાં આંસુ ન આવે ? વિશેષમાં એક કન્યાને લાંબી જીવન તપશ્ચર્યા પછી મનમાનનો પતિ મળે ત્યારે એને કેમ હર્ષનાં આંસુ ન આવે ?

લગ્નના રહસ્યને સ્તંભજનાર, લગ્નઅધિની પવિત્રતાનો અભ્યાસક, લગ્નની વિકાસક્રમની માવનાનો ઉપાસક, પતિપત્નીના સહચારનો ખરો અર્થ ઉઠેલનાર એવા પતિ મળતાં કંઈ કન્યાકાની આંખમાં હર્ષાશ્રુ ન આવે ? પતિ એટલે પ્રભુ, પતિ એટલે સુન્દરીજીવનનો નેતા, પતિ એટલે જીવનયાત્રાનો વિશ્વાસુ સાથી, પતિ એટલે સંસારનીકાનો નાવિક, પતિ એટલે જીવનમાં પ્રભુત્વ પ્રતાપનારો સહચારી, અને પતિ એટલે સુન્દરીનો પરમ ઉદ્ધારક એમ સ્તંભજનારી કંઈ સુન્દરીની આંખમાં પતિ મળતાં હર્ષાશ્રુની ઝેળ ન આવે ? પ્રિયતમ એટલે જગતની પ્રિય વસ્તુ-મણિ પ્રિય, પ્રિયતમ એટલે જીવંતની સર્વ મીઠાશમાંની મીઠકી. મીઠાશ, પ્રિયતમ એટલે જીવનનાં સર્વ સાચાં મુખપાઝોનું પરમ મુખ, પ્રિયતમ એટલે જીવનના સર્વ તેજનું પણ તેજ, પ્રિયતમ એટલે પ્રિય આભુષણનું પણ ભૂષણ અને પ્રિયતમ એટલે પ્રભુધામમાં પહેલાયનાર પ્રભુએ આપેલ ઉત્તમ સાથી, એમ સ્તંભજનારી કંઈ પ્રિયાનાં નયનમાંથી હર્ષ ન નિતરે ? ”

ખરેખર આ વંચત સ્નેહપૂર્ણાનાં વિશુદ્ધ નાનોમાંથી હર્ષ નિતરતો હતો. કવિદશ્યનો વસંત પૂર્ણાનું હૃદયજળ વાંચી શક્યો-સ્તંભજ શક્યો.

“ પૂર્ણા ! પૂર્ણા ! તું ખરેખર ભાગ્યશાળી છે, કે તારા બાપએ તારા પિતાનો છેલ્લો બોલ અક્ષરે અક્ષર પાળ્યો. ”

“ અને હું. વધારે ભાગ્યશાળી છું કે એ બોલ પળાયો તેમાં પણ મ્હારા. મનના માન્ના ” બોલતી બોલતી પૂર્ણાને શરીથી નયનમાં હર્ષાશ્રુની રેલ આવી. . . .

“ આણું પોણું હૃદય તારું હશે એણું મ્હેં તો આજેજ બપુનું. કવિતામાં સ્ત્રીઓનાં વર્ણન ઘણાં વાંચ્યાં છે ને લખ્યાં છે પણ વાતવાતમાં આણું પોણું હૃદય સ્ત્રીઓનું હોય છે તેની તો મ્હને કંઈપણ સુધાંચે નહોતી. વૃજ્યાત્રામાં તારાં નિર્દોષ તોફાન, તારી બહેર હિમ્મત, તારા ધડાયલા વિચારો અને તારા હૃદયમાં રહેલી શક્તિ જોઈ હું બહુ ખુશ થતો. થોડા દિવસોમાં તારામાં આ ફેરફાર થયો હોય એમ લાગે છે. ”

“ અને એ ફેરફાર કરવા કરાવવાનું મોન ત્હમને ધટે છે સ્તંભજ્યા ? ” સ્નેહપૂર્ણા હર્ષાશ્રુ લુછતી લુછતી ઉઠળી.

“ એ તો ત્હને ખબર, હું તો મ્હને આ બાબતમાં તદ્દન નિર્દોષ માણું છું. ”

“ ત્હમે તો નિર્દોષ છો પણ ત્હમારી કવિતા કામજુગારી છે. કનૈયાની વાંસળીમાં ગોપીઓએ જે કામજુ જોયું તે કામજુ ત્હમારી કવિતામાં મ્હને દેખાયું. ત્હમે પણ કનૈયા..... ”

“ તું પણ સાક્ષરી બાપામાં વાત કરવામાં ફરતાલ લાગે છે. ”

“ કયમ ? ત્હમે સાક્ષર હો તો ત્હમારી પત્નીને ત્હમે નિરક્ષર જેવા ખુશી હો ખરા કે ? ”

“ તું પણ ઠીક ગળે પડવાની વાત માંડી છે ? મ્હારી પત્ની યનારને કેવાં સંકટો વેઠવાં પડશે તેની ત્હને ખબર છે ? ”

“ સંસાર સાંગરમાં સંકટ તો મ્થજે રચે છે. એમાં પાર કિતારનાર ત્હમારા જેવો નાવિક હોય તો પછી મ્હારા જેવાને શું શીકર છે ? ”

પૂર્વજન્મના કર્મની દોરી શરી સંધાઇ. અને ગતજન્મનાં પાત્રો આ જન્મમાં ફરીથી સંસારની રંગભૂમિ ઉપર પોતપોતાના પાકો બજવવા તૈયાર થયા.

“ પૂણી ! તું મહેને ખરેખર તારે લાયક માને, છે. ”

“ મહેને લાયક છો એમ કહેવા કરતાં મહારા દિલના ભાવ પૂછતા હો તો મહારા જીવનના પ્રાણ સમાન તમે મહેને લાગો છો. જન્મેજન્મ તમારી હું યાદ અને તમે મહારા યાઓ એ સિવાય મહારી બીજી કાંઈપણ પ્રાર્થના નથી. ”

“ પણ પૂણી ! મહારા જીવનથી તું વાકેશગાર છો કે માત્ર મહારી કવિતાથીજ તું લોભાઈ છો ? ”

“ હું જાણું છું ત્યાંસુધી તમારી કવિતા એ તમારા જીવનનું સરવૈયું છે. ”

“ જાલ થાય છે. મહારા સંસારથી તું અજાત હો એમ જણાય છે. મહેને મહારી મૂગખાઈથી એક કુલકળિને ચીમળાવા દીધી છે અને..... ”

“ એ બધી વાત મહેને ખબર છે. એ સર્વ વાતનો મહેને પહેલેથીજ વિચાર કરી રાખ્યો છે. ” વસંતને બોલતો અટકાવી પૂણીએ ખુલાસો કર્યો.

“ તમે મહારાં જપકુંવર કુધ વિશે સાંભળ્યું છે ? ”

“ મહેને સર્વ સાંભળ્યું છે. હિંદુસંસારમાં એ ક્યાં નવું છે ? બહુજ થોડાં કુટુંબો સંસારદુઃખથી મુક્ત છે. એવી સ્થિતિમાં તો કંઈક કારણનો ખજનો ધરાવનારાં કુટુંબો બહારથી સુખી પણ અંદરથી દુઃખમાં મૂરે છે. કંઈક કૌટુંબિક જીવનમાં એ સંસારકલહે આનંદને સદાને માટે દેરાવટો આપ્યો હોય છે. રાજ-રાજેન્દ્ર સરખી જીવનની ગતિ હોય, મહાન વિદ્વાન જેવું જીવન માનવસમાં ચક્ર્યૂર હોય

પણ ધરના કુટુંબકલેશથી એ રાજરાજેન્દ્ર અને વિદ્વાન બન્નેની સ્થિતિ જીવતાં નર્ક-ભોગવવા જેવી થઈ જાય છે. ”

“ બે તું આ બધું જાણતી હો તો શા માટે મહારા જેવાને પરણવાનું આ બેખમ ખેડવા તૈયાર થાય છે ? ” વસંતે એકપૂણીની સીધી પ્રશ્ન પૂછ્યો. એકપૂણી આ પ્રશ્નથી વસંતે રહામું બેઠ ખડખડાટ હસી. ત્હનો તોફાની સ્વભાવ ફરી જાગૃત થયો.

“ કવિરાજ ! તમારા જેવા પ્રશ્નો પૂછનારા નીકળે તો પછી સર્વેએ કૌમારવ્રત લેવાં પડે ! ”

“ પણ આવાં જીવતાં નર્ક જેવાં જીવન કરતાં એ કૌમારવ્રત સો ગણે દરજ્જે સારું કહેવાય ! ”

“ એ કોઈ કાપર પ્રજાના પ્રતિનિધિના મુખમાં શોભે. બાહી વિકાસક્રમની ભાવના સ્વદમજનાર પ્રજા તો એ દુઃખમાં પણ પોનાની કસોટી માની મુખની સ્થિતિએ પહોંચવા પ્રયત્ન જરૂર કરે. ”

“ તો તો પછી આર્ચાવર્તના ગૃહે મહે આજે દુઃખનું નામ નિશાન પણ ન રહે. ”

“ જરૂર ન રહે. બે પ્રજા દુઃખમાં મુખ માની પોતાના પ્રગતિક્રમમાં ન અટકે તો એક દિવસ એનો આવે કે બે દિવસે ગૃહે ગૃહે, કુટુંબે કુટુંબે, મુખની કિંવા પ્રકટે. હિંસાથી હિંસા વધે, દ્રેપથી દ્રેપ વધે, તેમ અહિંસાથી હિંસા અટકે ને પ્રેમથી દ્રેપ અટકે આટલુંજ બે રહસ્ય જીવનમાં આપણા દંપતી ઉતારે તો ગૃહે ગૃહે દેવો અવતરે. જપકુંવર ૪૪ ગમે તેવાં દેવી હશે, ગમે તેવાં કોથી હશે, ગમે તેવાં હલકા વિચારનાં હશે, જતાં એની રહામે એનાં જેવા હથિયાર ન વાપરતાં અહિંસા ને પ્રેમનાં રાત્રો વાપરવા બે હું મધીરા તો મહારી ખાત્રી છે કે મહારી જતેદ થશે. બે

આપણામાં એક દ્રેષી માણસ નં સુધરે, એક હિંસાવૃત્તિવાળો માણસ અહિંસક ન બને તો એમાં આપણે જ દોષ છે, આપણામાં જ હિંસાવૃત્તિ છે એમ હું માનું છું. બેશીકર રહો. જો જ્યક્તવર કંઈ ન સુધરે તો એમાં મહારા પોતાનામાં જ દોષ હશે એમ હું માનીશ.” પૂર્ણા પોતાની પુર શક્તિમાં ખીલી.

“તું તો કેાઈ ઉસ્તાદ ગુરૂની શિષ્યા હોય એવું પાણી ધરાવે છે.”

“એ માન લઉંને છે.”

“એટલે ?”

“તમારાં ‘અહિંસા કે હિંસા’ના લેખમાં મેં જે વાચ્યું હતું તેજ આજે કહ્યું છે. કંઈ એમાં નવો ઉમેરો કર્યો નથી.” પૂર્ણાએ વસંતને લેના એક લેખની યાદ આપી.

વસંત પૂર્ણા ઉપર બહુ ખુશ થયો.

“પૂર્ણા ! પૂર્ણા ! મને તારા જેવી સુશિલ અને સ્નેહાળ પત્ની મળશે અને મારો દુઃખી સંસાર ફરીથી સુખી થશે એવી સ્વપ્ને પણ મને આશા ન્હોતી. હું ખરેખર આજે ભાગ્યશાળી થયો છું.”

“અને હું ?”

“તું જે માને તે.”

“મહારા અભિલાષ, મહારા કેાડ, મહારી આશા અને મહારી જીવનની સર્વ ભાવના પોષે એવા આમી મેળવતાં મને કેટલો બધો હર્ષ થતો હશે ? મેં તમારા લેખોમાં દંપતીજીવનનો જે લેખ વાંચ્યો હતો તે મને અત્યારે યાદ આવે છે. પરણીને આપણે દેહ-

લગ્નનાં ઉપાસક છીએ એમ નહિં પણ આત્મ-લક્ષનો વિધિ આપણે જીવનમાં ઉતાર્યો છે એમ જગતને બતાવીશું. દંપતીજીવનના લ્હાવા એટલે માત્ર વરવધુ તરિકતું હાલ સામાન્ય જીવન છે તે નહિં પણ કુટુંબમાં હમેશાં સ્નેહ ને શાન્તિ પ્રકટે, આશા ને ઉત્સાહની ભાવના રચળે રચળે જાગે, એકતા અને આનંદની રમઝટ નિત્યે જામે એવું કૌટુંબિક જીવન ગાળશું. સગાં બહાલાંઓ, પાડોસીઓ અને આમ્યજનોનાં દુઃખી જીવનમાં દિલાસો આપનાર થવું, હુખ્યાને ભાખરી, તરસ્યાને પાણી અને અસાનીને શાન્ત આપવું; બુલા પડેલા પથિકોના માર્ગદર્શક ભોમિયા થવું, દુઃખી ભાન્ડુઓના દુઃખમાં ભાગ પડાવી લેખને સુખને પથે ઉતારવાં એમાં જ દંપતી જીવનની ખરી શોભા છે. આવું જીવન હું તમારી સાથે ગાળીશ, તમારા લેખોને હું કૃતિમાં ઉતારીશ. કહો, કહો ! હું ભાગ્યશાળી કે તું મેં ભાગ્ય-શાળી ?”

વસંતે અત્યારે સ્નેહપૂર્ણામાં દયાની દેવી જોઈ.

બન્નેની આંખમાં વસંત ભભૂકી.

પેલા ગજસ ગાનારે ફરીથી લલકાર્યું.

“પ્રિયાના પ્રેમતું કંઈ વર

પ્રિયાની આંખડીમાં છે;

ગુલે ગુલ ગુલતું અત્તર,

ગુલોની પાંખડીમાં છે.”

(અપૂર્ણ)

લોકગીત.

સંપાદિતા: સૌ. હેમકુંવર કૃષ્ણદાસ સંપત.

થી જમનાજીમાં કીડતાં શુદ્ધ શામળીયા,
મોતીડું લાધ્યું એક નંદલના નાનડીયા.

જઈને જશેદા માને સોંપીયું શુદ્ધ શામળીયા,
મા પાડો મોતીના ભાગ નંદજીના નાનડીયા.

એક મોતીમાં શું ઠહેંચીએ શુદ્ધ શામળીયા,
મોતી વાવો ઘણેરાં યાય નંદજીના નાનડીયા.

જઈને જમનાને આરે દોપીયું, શુદ્ધ શામળીયા,
રાધાજી સીંચે નીર નંદજીના નાનડીયા.

એક દીન ને બીજે યથો શુદ્ધ શામળીયા,
મોતીડે આવી લુભ નંદજીના નાનડીયા.

યાજી ભરી ઉતારીયાં શુદ્ધ શામળીયા,
મા પાડો મોતીના ભાગ નંદજીના નાનડીયા.

કેઈને મુંઠી ને કેઈને ધોળલો શુદ્ધ શામળીયાં,
રાધાજી પદોલે હાર નંદજીના નાનડીયા.

મોતી તે સંઘળાં વેરાઈ ગયાં શુદ્ધ શામળીયા,
એક હીરલો લાધ્યો હાય નંદજીના નાનડીયા.

ઈનામી ઉખાણું.

સંપાદકો: શ્રી મણીશાહ લખવાનદાસ.

૧	૨		૩	૪		૫	૬
૭		૮				૯	
	૧૦		૧૧		૧૨		
૧૩		૧૪		૧૫			૧૬
૧૭			૧૮			૧૯	
		૨૦			૨૧		
	૨૨				૨૩	૨૪	
૨૫				૨૬		૨૭	૨૮
૨૯			૩૦			૩૧	

ઉણા. ૧. ઉપમાતા. ૨. એક રાશિનું નામ. ૩. ઇશ્વરનો એક અવતાર. ૫. વસંતરાજ.
૬. શુરવીર. ૮. એક રાગનું નામ. ૯. ઘાટ. ૧૧. કૃષ્ણનું એક નામ. ૧૨. મોટી ગોઠવણ.
૧૩. શિવાજ. ૧૫. નકમો, નિર્વાર્ય. ૧૬. લાલચ. ૧૮. એક માસિકનું નામ. ૨૦. દિવો. ૨૧.
પદ લખાણ. ૨૨. ખજૂર નહોય તેવો. ૨૪. શરીરનો એક ભાગ. ૨૫. કણ, ધુળ. ૨૬. મીઠું.
૨૮. શિક્ષા.

આકા. ૧. બીક. ૩. કાઠિયાવાડનો એક પ્રાંત. ૫. અંતઃકરણ. ૭. દવામાં, વપરાતો.
કીમતી ધાતુનો પદાર્થ. ૯. માન. ૧૦. કળ, આરકો. ૧૨. રહેઠાણ. ૧૪. એક વ્યાસપણનું
નામ. ૧૭. એક દેવ. ૧૮. એક માસિકનું નામ. ૧૯. આકાશ. ૨૦. એક માસિકનું નામ.
૨૨. મૃત્યુ વગરનો. ૨૩. ખલાસી. ૨૫. એકવાની એક વસ્તુ. ૨૭. એક પ્રકારનો સ્વભાવ.
૨૯. પ્રત્યેક મનુષ્ય. ૩૦. ગ્રંથાત સીનેમા એક્ટર. ૩૧. છુટી.

[નોંધ: આ ઉખાણાની હરિદ્રાશમાં માસિકનાં દરેક સ્ત્રી ગ્રાહક, તેમજ જે બહેનો
પોતાના પતિ, પુત્ર, ભાઈ કે પિતાને નામે માસિક મંગાવતાં હોય તેઓ સર્વ ભાગ લઈ
શકશે. સ્ત્રી ગ્રાહકોના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ હરીદ્રાશમાં ભાગ લઈ શકશે. જ્યાંય લખી

મોકલનારે પોતાનો આહક નંબર અવસ્ય જણાવવો. આહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિદાસમાં નામ દાખલ નહિ થાય. આ ઉપાણનો જવાબ તા. ૩૦મી જુન ૧૯૨૬ મુદ્દામાં અમને મળી જાય તેવી રીતે મોકલી આપવો.]

માર્ચ અને એપ્રિલ અંકના ઉપાણની હારદાસનું પરિણામ.

માર્ચ અને એપ્રિલ ૧૯૨૬ ના અંકમાં જે ઉપાણ આપ્યું હતું તેના બધા મળીને ૭૦ જવાબ આવ્યા હતા. તેમાંથી ૩૯ જવાબ ખોટા હતા. બાકીના ખરા જવાબોમાંથી એક ન્હાના બાળક પાસે ઉપડાવતા તેમાંથી નીચે જણાવેલા બ્હેનનું નામ નીકળ્યું છે એટલે તેમને ઇનામ મળ્યાનું જાહેર કરીએ છીએ:

સૌ. મોતીબાઈ તુલસીદાસ ભગવાનદાસ મહેતા.

દાકિણી ગલી સામે, ભુલેશ્વર, મુંબાઈ, ૨.

એ બ્હેનને “ વિજયકળા ” નામે પુસ્તક એટ તરીકે મોકલી આપીશું. એ બ્હેન ઇનામ મેળવવાં બાંચશાળા થયાં તે માટે અમે તેમને અભિનંદન આપીએ છીએ. જે બ્હેનોના જવાબ ખરા હતા તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે:

સૌ. કસ્તુરલક્ષ્મી આચાર્ય, સૌ. જસવન્તી બટ, સૌ, નીલેમ દ. ઓદ, સૌ. પદમાવતી બિ. કાશ, સૌ. રસિકગારી યાજ્ઞિક, સૌ. દાપડ્યા દેસાઈ, પ્રમુખ, સ્ત્રી વાચનાલય, રાજકોટ, સૌ. લીલાવતી મ. મહેતા, સૌ. જવાવતી પ્ર. દેસાઈ, સૌ. કળાવતી ન. મહેતા, સૌ. શ્રીદેવી પ્રુ, સૌ. પુષ્પાવતી શોવન, સૌ. શારદાગૌરી પૂ. બટ, સૌ. જવાલક્ષ્મી પ્ર. મોદી, સૌ. કસ્તુરબાઈ ભગવાનલાલ, સૌ. લીલાવતી અમાન, સૌ. લલિતા હિ. મહેતા, બ્હેન મણી મૂળજી, સૌ. સૌ. હર્ષવંતી શા. ત્રિવેદી, સૌ. તારાબ્હેન મ. માસ્તર, સૌ. વિલાસવતી નગીનદાસ, સૌ. સૌ. સવિતાગૌરી ઇ. વણીલ, સૌ. પ્રભાવતી રતીલાલ પટેલ, સૌ. મોતીબાઈ તુ. મહેતા, સૌ. મધુલતા મ. મુન્સી, સૌ. તારાગૌરી વ. દેસાઈ, સૌ. ગુલાબબ્હેન મ. મહેતા, બ્હેન કપિલા તુ. ખાંડવાલા, સૌ. પુષ્પાવતી અ. મહમુદાર, સૌ. કુમુદલક્ષ્મી ત્રં. ઓઝા, મિ. શકુન્તલા મ. દેસાઈ.

એ ઉખાણુનો ખરો જવાબ નીચે પ્રમાણે છે:

૧ અ	૨ ગ	૩ ર	૪ બ	૫ તી	૬ આં	૭ બા	૮ મ	૯ હો	૧૦ ર
૧૦ જ	૧૧ મા	૧૨ ન	૧૩ ક	૧૪ તી	૧૫ ક	૧૬ બી	૧૭ ત	૧૮ રા	૧૯ ગ
૨૦ બ	૨૧ ક	૨૨ તી	૨૩ ક	૨૪ બી	૨૫ ત	૨૬ રા	૨૭ ગ	૨૮ ક	૨૯ તી
૩૦ અ	૩૧ ગ	૩૨ ર	૩૩ બ	૩૪ તી	૩૫ ક	૩૬ બી	૩૭ ત	૩૮ રા	૩૯ ગ
૪૦ અ	૪૧ ગ	૪૨ ર	૪૩ બ	૪૪ તી	૪૫ ક	૪૬ બી	૪૭ ત	૪૮ રા	૪૯ ગ
૫૦ અ	૫૧ ગ	૫૨ ર	૫૩ બ	૫૪ તી	૫૫ ક	૫૬ બી	૫૭ ત	૫૮ રા	૫૯ ગ
૬૦ અ	૬૧ ગ	૬૨ ર	૬૩ બ	૬૪ તી	૬૫ ક	૬૬ બી	૬૭ ત	૬૮ રા	૬૯ ગ
૭૦ અ	૭૧ ગ	૭૨ ર	૭૩ બ	૭૪ તી	૭૫ ક	૭૬ બી	૭૭ ત	૭૮ રા	૭૯ ગ
૮૦ અ	૮૧ ગ	૮૨ ર	૮૩ બ	૮૪ તી	૮૫ ક	૮૬ બી	૮૭ ત	૮૮ રા	૮૯ ગ
૯૦ અ	૯૧ ગ	૯૨ ર	૯૩ બ	૯૪ તી	૯૫ ક	૯૬ બી	૯૭ ત	૯૮ રા	૯૯ ગ

કુપન-જુન ૧૯૧૬,

માસિકના આલક ન હોય તેવાં કેમ બહેનો ઉખાણુની હરિદા-
ધમાં ભાગ લેવા પ્રજ્ઞતાં હોય તો તેમણે આ કુપન ફાડીને પોતાના
જવાબ સાથે એક આનાની દીપ્ત સહિત ખીંચી. એવી રીતે કુપન
ગોક્ષનારને હરિદાધમાં દાખલ કરવામાં આવશે.

તંત્રી, “ ગુણમુદરી ”.

અમરકાં, શાક અને જાત જાતનાં પકવાનો ખનાવાની રીત
દર્શાવનારું પુસ્તક.

દરેક કુટુંબમાં અવશ્ય રાખવા લાયક—નાની બાળાઓએ અભ્યાસ કરવા લાયક

પાકશાસ્ત્ર

અથવા

પકવાન પોથી

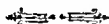
લેખક અને પ્રકાશક ગં. સ્વ. લલિતાગૌરી શામરાવ

ગં. સ્વ. વિમલાગૌરી મગનલાલ

એમાં ૩૦૦ થી વધુ તરેહ તરેહના ખાવાનાં પકવાનો ખનાવવાના બુદ્ધિ મુદ્ધા પ્ર
કારે દર્શાવવામાં આવ્યા છે. જેવાં કે:-જાત જાતનાં શાકો, બજારી, ઠંડાર,
પાપક, મુઠીયાં, ગાંઠીયા, દાળ, જાત, ઘારીપુરી, તવાપુરી, ચીવડો વગેરે વગેરે
કુલ ખાનાં ૩૧૨ પાકું પુકું

કિંમત રૂ. ૩-૦-૦

કિંમત રૂ. ૩-૮-૦ સોનેરી ગીલ્ટ પુકું. કિંમત રૂ. ૩-૮-૦

અવનવીન કાવ્ય

રામની કથા

લેખક

રંજિતલાલ હરિલાલ પંડ્યા.

“ કવિતાનો આદર્શ ” વિષે લેખના નિબંધ સાથે.

એન્ટીક કાગળ કિંમત ૦-૧૨-૦ પૃષ્ઠ ૧૨૮

મળવાનું ઠેકાણું:-

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની.

કાલ્યાણેવી રોડ, મુંબાઇ.

યવતી,

લેખક: રા. રમણીકલાલ જયચંદલાલ દલાલ. બી. એ.

૧

મધુર નિર્ઝરિણી ગિરિથી ઝરે,
સદગુણી વનિતા, ત્યમ તો સરે;
અતિવ શાન્ત ચવિત્ર ગતિ કરે,
જગતની કટુ બાળથી દૂર રહે.

૨

અડગ, નમ્ર બની, નિજ કાર્યમાં,
વિધિ લખ્યો ભવપંથ વટાવતાં;
કરતી કામ મુરોગ્ય ખૂણી ભર્યાં,
છીલતી આશીષ, ત્યાં અમી. દેશતાં.

૩

જરી કલંક નથી જલ-આયને,
જરી કલંક નથી પ્રમદા-દિલે;
વિમલ આભ જલે પરખાય છે,
અમર ભાવ ઉરે વરતાય છે.

ભગિની સમાજ નિબંધામળા

શ્રીઓ માટે ઇનામી નિબંધની દરીકાશ
ઇનામ રૂ. ૩૦૦ ત્રણ નિબંધ

હેતુ

શુભરાત્રી શ્રી સમાજ સારાં પુસ્તકોનાં વાંચન અને મનન કરી તે ઉપર વિચાર કરતાં અને યોગ્યતાના વિચારો દ્વારા દર્શાવતાં શીખે એ હેતુની સાધના માટે આ યોજના તૈયાર કરવામાં આવી છે.

નિબંધો માટે વિષયો.

૧. આપણા સામાજિક કુરીવાજો અને તેથી થતી આરોગ્ય તથા નીતિધર્મની હાની—તે નિવારવા શ્રીઓ શું શું કરી શકે?

આ વિષયનાં જ્ઞાન નીચેના પુસ્તકોથી મળશે.

(૧) ગાંધીજી દ્વં ત્યાગમૂર્તિ અને બીજા લેખો.

(૨) „ „ આરોગ્ય વિષે સામાન્ય જ્ઞાન.

(૩) „ „ ધર્મનીતિ તથા નીતિધર્મ.

(૪) સંસ્કાર સુધારા ઉપરનાં આપણાં લેખો તથા માસિકો વિ.

૨. શ્રીઓનો કાર્યપ્રદેશ—આપણા પ્રાંતની પરિસ્થિતિ જોતા આ કાર્યપ્રદેશ કેવો હોવો જોઈએ? આ સંબંધમાં ભગિની સમાજ શું કરી શકે?

આ વિષય સંબંધી વાંચવાનાં પુસ્તકો.

(૧) શ્રીઓનો કાર્યપ્રદેશ—ગુ. વ. સોસાઇટી.

(૨) શ્રીઓનો દરજ્જો—મહારાષ્ટ્રી ગાયકવાડના પુસ્તકલેખ સી. શારદાબહેન તથા સી. વિદ્યાબહેન કર્ણેનાં લાખાંતર.

(૩) તારાબહેન મોડકનો લેખ (દક્ષિણમૂર્તિ—ત્રૈમાસિક)

(૪) નારી પ્રતિષ્ઠા: મણીલાલ નમુનાદ.

(૫) શ્રીઓ અને સમાજસેવા તથા ભગિની સમાજની પરિચયો.

૩. શ્રીયુત ગોખલે અને મહાત્મા માં-ધીના જીવનચરિત્ર અને કાર્યપદ્ધતિ. એમના જીવન ઉપરથી શો ભોધ મળે છે ?

આ વિષય સંબંધી વાંચવાનાં પુસ્તકો.

(૧) ગોખલેજીનું જીવનચરિત્ર (જીવનલાલ અમરસીંહ) (હિંદ સેવક સમાજ) સરંટસ એફ ઇડિયા સોસાઇટીનું બંધારણ.

(૨) ગાંધીજીનું જીવનચરિત્ર (નવજીવનમાંથી આત્મકથા) સત્યાગ્રહ આશ્રમની યોજના.

(૩) જગતનો મહાન પુરુષ (સર્વ) સાહિત્ય કાર્યાલય)

દરેક વિષયમાં મુખ્ય ત્રણ ત્રણ ઇનામો છે, રૂ. ૫૦ ૨૫ ૧૫ બીજાઓને યોગ્યતા પ્રમાણે પુસ્તકો તેમજ પ્રમાણપત્રો મળશે.

વિષય ૧ અને ૩ દરેકમાં એક એક વધુ ઇનામ રૂ. ૧૫૦ ત્રણ પંદર વર્ષ અને તેથી નીચેની ઉંમરની કન્યાઓ માટે રાખેલું છે.

દરીકાઈમાં કોણ લાગ લઈ શકે ?

આ યોજનામાં કોઈ પણ કોમની શ્રી ભાગ લઈ શકશે. અને કોઈપણ સ્થળેથી એ યોજનાને અંગે નિબંધો લખીને મોકલી શકશે. તેમજ નિબંધ લેખનની પરિક્ષામાં બેસી શકશે. આ યોજનામાં બાગ લેનાર બહેન એક કરતાં વધુ નિબંધ લખી શકશે. પરંતુ લખનાર બહેનનાં એક કરતાં વધારે નિબંધો પ્રથમ ઇનામને પાત્ર હશે તો તેને એક પ્રથમ ઇનામ અને એક પ્રમાણપત્ર સાથે વધારામાં બીજા નંબરના ઇનામની રકમ આપવામાં આવશે.

પરિક્ષક સમિતિ.

નિબંધો નીચેના પાંચ બહેનોની પરિક્ષક સમિતિ વતી રહેશે અને તેમનો નિર્ણય ઉપરનો અજરો:

૧ અ. સી. તારાબહેન મારેશ્વાલ, ને. પી.

૨ „ શારદાબહેન સુમંત મહેતા, બી. એ.

૩ „ વિદ્યાબહેન રમણભાઈ નિલકંઠ, બી. એ.

- ૪ " તારાબ્હેન મોહક, બી. એ.
૫ " બ્હેન હંસા જીવરાજ મહેતા, બી. એ.

સુદત.

જે બ્હેનો આ ઇનાંમી નિબંધ લેખનની હરી-
ફાઈમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતાં હોય તેમણે પોતાના
વિષયો પસંદ કરીને તા. ૩૦ મી જુન, ૧૯૨૬
મુદ્દીમાં લખી જણાવવું. નિબંધો સપ્ટેમ્બરની ૩૦
મી તારીખ મુદ્દી સ્વીકારવામાં આવશે. દરેક વિષય
માટે પ્રાંચવાનાં પુસ્તકોની ભલામણ કરવામાં આવી
છે. તે ઉપરાંત એ વિષયને લગતાં અન્ય પુસ્તકોનો
ઉપયોગ થઈ શકશે. નિબંધો માત્ર વિષયને વળગી
રહીને મુદ્દાસર લખાય એટલી કાળજી રાખવી.
નિબંધો પરના સર્વ હક ભગિની સમાજને સ્વા-
ધીન રહેશે.

નિબંધો કાગળની એક બાજુએ, સફાઈથી
લખવાં જોઈશે. નિબંધોની પરીક્ષામાં વિષય નિરૂપણ,
ભાષા, લખાણની ટળ તથા સફાઈ ઉપર ખાસ દક્ષ
આપવામાં આવશે.

ખાસ સમવડ.
જે સંયોજી પાંચ કે વધુ બ્હેનોની અરજ એકજ
વિષય ઉપર નિબંધ લખવા માટે આવી હશે, તે
સંયોજી એ વિષયના અભ્યાસ માટે ખાસ વર્ગની
ગોઠવણ જરૂર હશે તો-કરી આપવામાં આવશે.

નિબંધ લખનારને જરૂરી પુસ્તકો વિનં સાહિત્ય
મેળવી આપવામાં પણ બનતી મદદ કરવામાં આવશે.
આજમાં ઉમેદવારનું પૂરું નામ, તથા ઠેકાણું;
પિતા અથવા પતિનું નામ, પોતાની જ્ઞાતિ, ઉમર
તથા અભ્યાસ લખી મોકલવા વિનંતિ છે.

સંયોજી પત્ર-વ્યવહાર નીચેને સરનામે કરવો:-

શ્રી. બહેન હંસા મહેતા, બી. એ.,

ભગિની સમાજ જ્ઞાન મંદિર,

શેઠ ભગવાનદાસ નરોત્તમદાસ કપોળ નિવાસ હોલ,
સેન્ટ્રલ સ્ટેટ રોડ, મુંબઈ-૪.

આ ઇનાંમી હરીફાઈની પત્રિકા જે કોઈના
વાંચવામાં આવે તેમને નમ્ર વિનંતિ છે કે તેમણે
હરીફાઈમાં ઉતરી રાકે તેવી બ્હેનોને નિબંધો
લખવા પ્રેરણા કરવી.

ખુબસુરતીને ખાતર

પારીસના લખીબી ખાતા સમક્ષ રમેઝ દ'ખાસાં નામના શોધકે માથાની યાત્રા પર વાળ ઉઘા-
ડવાનો, યાત્ર સીંચવાનો નવો અખતાર બતાવ્યો હતો. સારીરના અમુક ભાગમાંથી વાળવાળી ચામડી તે
ભાગમાં સીંચી લેવામાં આવે છે. ત્યાર પછી વાળના મૂળ એ યાત્રવાળા ભાગમાં બાંધે છે અને વાળ
ઉતરવા લાગે છે. વાળ પછુ એમને મન તો એક બતની સાક બાજીને ને ? પારીસ વિજ્ઞાનની શોધો
કરવામાં જખ્ખર હોય તે કરતાં ફેરના શોધવામાં જખ્ખર છે. ઉમણાં ચંદેરા પરની કરચલી દૂર કરાવી
ખુબસુરતી અને જીવાની દેખાડવાના કાઠ ત્યાંની લલનાએને ખૂબ યાય છે. એ માટે એક ચંદેરાની
દરેપીનાલ બોલવામાં આવી છે. અહીં એ લલનાએના ચંદેસ અમુક આકારના બીબા ચોકડામાં મોઢવી
દઈ જોર દઈને અસ્ત્રી કરવાની માફક બદી બદી દિવા થાય છે. ક્યો એમને ચાર પાંચ દિવસ તો
ખાદે પીધા તો યાય છે, પણ વીસ વરસની કરચલીની તેમની પીડા ટળી નય છે. ખુબસુરતીની આવી
બાકીની અને દુનિમ રીતોથી ધખી લલનાએ પોતાની બદસુરતી વગેરે દૂર કરાશે છે. પણ આવી રીતે
ચાર પાંચ વર્ષે વળી કરાવવું પડે છે. અને તે વખતે ફાથરો એજા યાય છે. વળી આ રીત ખર્ચાળ
પણ છે. કુદરતમાં કયાં કરચલી કે બદસુરતી છે ? દુનિમ જીવન જીવનનારને આવાં દુનિમ સાધનજ
નમે અને ખર્ચે આ પદ્ધતિ ખર્ચાળ છે. પણ રૂપથી વધારે શું ?

વિવિધ - વિષય.

સ્ત્રી-જગતની પ્રગતિ (ઈ. સ. ૧૯૨૫) :

જ્યા વિશ્વવિગ્રહે જન્મ કરેલો માણસોની છંદગી ફના કરી કાઢે કેર વર્તાવ્યો છે તેમ જગતની પ્રગતિમાં તેણે સારો હિસ્સો મણ આપ્યો છે. બીજી બધી વાતોને બાજુએ રાખતાં સ્ત્રી જગતની ઉન્નતિ સાધવામાં તેણે અપૂર્વ યોગ ભજવ્યો છે. આજની સંસ્કૃતિમાં દુનિયાભરની મહિલાઓએ ચોક્કસ સ્થાન એ મહામારવ યુધ્ધે અવરણ નિર્ણય કરી નાંખ્યું છે.

૧. ૧૯૨૫ ની મહિલા પ્રવૃત્તિ એ કંઈ બહેરા ખોડ કાનો ઉપર સ્ત્રીઓની રાજેતા મુજબની હક્કની થયા માગણીઓની ચીસ માત્ર નથી. આ વર્ષે તેણે જગતની સ્ત્રીઓએ રાતપણે પોતાની અવનવી જવાબદારીઓ ઉઠાવી લઈ સાધી સકાય તેટલી ડચકકમ પ્રગતિ કરી છે. એ પ્રગતિની માર્ગરેખાઓ દર્શાવતી જુદા જુદા દેશોની માહિતી નીચે પ્રમાણે રજૂ કરે છે :—

• સુદાઉન્ડલેન્ડ :

સુદાઉન્ડલેન્ડમાં ૨૫ વર્ષ ઉપરાંતની ગેરી સ્ત્રીઓને ધારાસભા, સુધરાઈ વગેરેમાં ચુંટાવવાનો હક્ક તેમજ સંપૂર્ણ મતાધિકાર મળ્યો છે.

ઇટાલી—સ્પેન—ગ્રીસ.

ભ્રમ્ય સમુદ્રને કાઢે આવેલા આ ત્રણે દેશોમાં ત્રિધારાન્યનો વિજય વધારે ગૌરવવતો દીસે છે. ઇટાલીની લેડીન સંસ્કૃતિએ પોતાવા બળ્યમૂતકાળના સ્વપ્નો નિદાનવામાં સ્ત્રીઓને હક્કકાર રાહરીઓ તરફ લેખવાતું બાજુએ જ રાખ્યું હતું. પણ ઇટાલીના રાષ્ટ્રવીર સિનેર મ્યુસોલિનીએ સત્તા ઉપર પદધારણ કરીને ઇટાલીઅન રમણીઓને તેમનું સાચું સ્થાન એનાવત કહ્યું એમણે ૧૯૨૩

માં સ્ત્રીઓને સુધરાઈનો મતાધિકાર બક્ષવાનું વચન આપેલું તે ૧૯૨૫ માં સંપૂર્ણપણે પાળી બતાવ્યું છે. જે કે આ હક્ક કંઈ બહુ ઉંચો ગણાય જ નહીં છતાં આ પરથી એટલું તો સ્પષ્ટ દેખાય છે કે જ્યારે ઇટાલીનો પ્રભુને આત્મશાસન અથવા સ્વરાજ્ય મળશે ત્યારે સ્ત્રીઓનો અધિકાર પ્રભુ કોઈ રીતે ઉવેખી નહીં જ રાકે. પણ મ્યુનિસિપલ મતાધિકાર કરવાં વધારે ઉપયોગી હક્ક સ્ત્રીઓને એ મળ્યા છે કે મજૂર સંઘના કાયદા પ્રમાણે સ્ત્રીઓને માઇસ્ટ્રેટની અદાલતોમાં ન્યાયપંચમાં પણ સ્થાન પ્રાપ્ત થયું છે. સ્પેન દેશ માં મ્યુસોલિનીનો હરિક ડી' રીવેરા એમાં વચન આપે છે અને વધારે કરી બતાવે છે. સ્પેનમાં પણ તેની નજર નીચે સ્ત્રીઓ સુધરાઈ મંડળો મટિ ચુંટણીનો મત આપવા ઉપરાંત પોતેજ મંડળની સભ્યો બની રાકે છે. ગ્રીસનાં મુખ્ય શહેરોમાં સ્ત્રીઓને સુધરાઈ ખાતાની ચુંટણી વખતે મત આપવાનો હક્ક મળ્યો છે પણ ૧૯૨૭ સુધી તેમને સુધરાઈ મંડળની સભ્યો બનવાનો અધિકાર નથી એમ જાહેર કરવામાં આવ્યું છે. આ ત્રણે દેશોમાં ઇટાલી સ્પેન અને ગ્રીસમાં સ્ત્રીઓ સામે એવારું સુધી દુર્લેખ બંધનો હતો તે ૧૯૨૫ માં આ પહેલીજ વાર આમ હકોની બક્ષીસ વડે ભેદાયાં છે.

આખા દક્ષિણ અમેરિકામાં બધાજ દેશો આ બાબતમાં ઉપર કલા ત્રણે દેશોને પગલે આવવાનું વલણ દર્શાવી રહ્યા છે.

ક્રાન્સ અને દક્ષિણ અમેરિકા :

ક્રાન્સમાં એમાં એમાં ૨૫ વર્ષથી સ્ત્રીઓને હાથકેદોમાં પોતાનું યૌરિસ્ટ મંડળ સ્થાપ્યું,

તેની પહેલી પચીસી તેમણે ગયા નવેમ્બરની ત્રીસમી તારીખે હજીવી હતી. છતાં ત્યાં એક ખામી છે. ક્રાંસની સ્ત્રીઓને મ્યુનિસિપાલિટીમાં કે પાર્લામેન્ટમાં બીજકુલ મતાધિકાર નથી. દક્ષિણ અમેરિકાના ચીલી દેશમાં અત્યાર સુધી સ્ત્રીઓને પોતાનાં હેઠ્ઠા મિલકત, કમાણી અને બાળકો ઉપર માલિકીનો હક્ક મળેલો નથી. એવા પછાત દેશમાં પણ ૧૯૨૫ માં એક સ્ત્રી અદાલતના ન્યાયાધિશ તરિકે નીમાઈ છે. દક્ષિણ અમેરિકાના હરગ્વાય દેશમાં રાજકીય તેમજ સામાજિક બાબતોમાં સ્ત્રીઓને પુરૂષો જેટલાજ હક્ક આપવાનો ખરડો હાલમાં ધારાસભામાં પેશ થયો છે અને પસાર થવાની અણી ઉપર છે. હરગ્વાય તાકીય એક સ્ત્રી ડોક્ટરને સ્ત્રીઓની પ્રતિનિધિ તરીકે દેશદેશના કોન્ગ્રેસમાં અને ઠેક યુરોપના રાષ્ટ્રસંઘમાં સ્ત્રીઓનાં વેચાણનો કુરિયાજ અટકાવવાનો ઉપદેશ કરવા માટે મોકલવામાં આવે છે.

ઓસ્ટ્રેલીયા, જાપાન, રશિયન, ટર્કી અને ફેરિયા:

ઓસ્ટ્રેલીયામાં ૧૯૨૫ માં પહેલીજવાર એક સ્ત્રીને કે. સી. (K. C.) નો બારે ઇલકાળ આપવામાં આવ્યો છે. જાપાનમાં અને ગ્રીસમાં સ્ત્રીઓને આ સાલથી વકીલાત કરવાની છૂટ મળી છે. કેશ અને બગદાદ રાહોમાં સ્ત્રીઓની ખાસ હલેખા ખાલાણી છે. તુર્કિસ્તાનમાં તો કમાલ પાસાએ કમાલજ કરી છે. એણે સ્ત્રીઓના જુરખા ઉતરાવ્યા છે, તેમને સુધરાઈના મતાધિકાર આપ્યા છે, સરકારી નોકરીઓમાં જગ્યા હોદ્દા સુપ્રત કર્યા છે, અને સ્ત્રી પુરૂષોને ઠાણેખમાં એક સાથે લાલુવાનો ચાલ દાખલ કર્યા છે.

ઇસ્તંબુલ, બીરત, અંગોરા કમાસ્કસ વગેરે પૂર્વના રાજદેશમાં સ્ત્રીઓને સમાજસેવા અને રાહદેરી જીવન માટે, જુદાં તાલીમખાનામાં જ તાલીમ આપવામાં આવે છે.

હિન્દ અને સ્કેન્ડિનેવીયા:

હિન્દમાં પણ સ્ત્રી સમાજની પ્રગતિની મંગલ પંજલીઓ પડી રહી છે, સામાજિક સુધારા, વિધવા વિવાહ વગેરે પ્રગતિઓને બાળુએ શાખીએ તો મોહિલા પ્રગતિવંસાઈ અને સબળ પ્રતિબિંબ

ધારાસભાઓના કામકાજમાં પડે છે, બંગાળની ધારાસભાએ બંગાળની સ્ત્રીઓને ધારાસભાના સભ્યો ચુંટવા માટે મતાધિકાર આપ્યા છે, પંજબની ધારાસભાએ પણ સ્ત્રીઓના મતાધિકારોને ખરડો પસાર કર્યો છે, સુબંધના સુધરાઈમાં કોપોરેશનમાં તો સ્ત્રીઓની ચાર પ્રતિનિધિને ઘણા સમયથી સ્થાન છે, મદ્રાસે ૧૯૫ માં પહેલીવાર કોપોરેશન માટે સ્ત્રી પ્રતિનિધિને ચુંટી કાઢેલ છે. વડી ધારાસભામાં લગભગ આખું વર્ષ સ્ત્રીઓની સંમતિવચ ૧૪ વર્ષ કરાવવા માટે ડાહ્યોરના ખરડો ઉપર ખુબ ચર્ચા પણ ચાલેલ છે. કોચીન રાજ્યની ધારાસભામાં શ્રીયુત ટી. મધવી અગ્રમનનાં પત્નીશ્રીને બેઠક મળી ચુકી છે.

યુરોપના ઉત્તર પ્રદેશોની સ્ત્રીપ્રગતિએ તો ખૂબ જ વિકાસ દર્શાવ્યો છે. ૧૯૨૫ માં ડેનમાર્કમાં એક સ્ત્રીઓનાં દિતનો કાયદો પસાર થયો છે, જેની રૂબરૂ ડેનમાર્કની સ્ત્રી પરદેશી માણસ સાથે લગ્ન કરે તો પણ ડેનમાર્કમાં વસીને પોતાની રાષ્ટ્રીયતા જાળવી રાકે છે, અને તે પ્રમાણે દરેક હક્ક લોગવી શકે છે. છતાં તેને પોતાના પતિની રાષ્ટ્રીય જાતિ સ્વ-કારવી હોય તો તેમ કરવાનો પણ તેને વિહલ-અધિકાર છે. સ્વીનલેન્ડની ધારાસભાના પ્રમુખ ચુંટી કાઢવા માટે મતદાર મંડલોમાં ખાસ ૨૦ સ્ત્રીઓને દાખલ કરવામાં આવી હતી.

સ્વિડન અને આયર્લેન્ડ:

સ્વિડનમાં સંનદી નોકરીનાં પુરૂષ જેટલા જ હક્કો સ્ત્રીઓને આપવાનો કાયદો ૧૯૨૫ માં ઘડાયો છે. વળી સ્વિડનની પાર્લામેન્ટમાં પાંચ સ્ત્રીઓ પણ સભ્યો તરિકે ચુંટાય છે. આયર્લેન્ડની સ્ત્રી સ્ટેટ પાર્લામેન્ટ સ્ત્રીઓને માટે પણ સંનદી નોકરીની પરીક્ષાઓ ખુલ્લી કરી છે. ઉત્તર આઈરીશ પાર્લામેન્ટમાં મીસીસ ચિસ્ટેટર નામે સ્ત્રી સભ્ય તરિકે ચુંટાઈ છે.

લીગ ઓફ નેશન્સમાં સ્ત્રીઓ:

૧૯૨૫ની સાલ યુરોપના રાષ્ટ્રસંઘે સ્ત્રીઓને આપેલા મહત્ત્વ માટે ખાસ યાદગાર રહેશે. એ સંસ્થાએ બાળકોનાં ઉછેર અને રક્ષણ માટે એક કમીશન નીમ્યું છે. તે કમીશનમાં વધારે સંખ્યા

સ્રીસંધ્યાની છે, વળી વૈશિંજનમાં મળેલી સ્રીઓની આંતરરાષ્ટ્રીય કાઉન્સિલની મહાસભાઓ અને લંડન, એડિનબરો અને છનીરામાં મળેલી જેલ સુધારણાની અને કેળવણીની તથા બાળ સ્વચ્છતાની સ્રીઓની મહાસભાઓ દુનિયામાં સ્રીઓની પ્રગતિનીજ પ્રતીતિ કરાવે છે. ચાલુ વર્ષના મે માસમાં પારિસ મુકામે આંતરરાષ્ટ્રીય સ્રીઓની આંતરરાષ્ટ્રીય શાન્તિ અને સ્વતંત્રતાની મહાસભાઓએ પોતાનાં બધિવેશનો ભથ્થો હતો. આમ-સ્વરૂપ મુકામે યુનિવર્સિટી-સ્રીઓનો આંતરરાષ્ટ્રીય સંઘ ભેગો મળવાનો છે.

લીજ એન્ડ નેશન્સની ૧૯૨૫ ની એસેમ્બલીની બેઠકમાં આસ્ટ્રેલિયા, ચેડબિટન, ડેનમાર્ક, નોર્વે, રુમાનીયા અને સ્વિડન એટલા દેશોએ સ્રીઓને અવેલ પ્રતિનિધિઓ તરિકે મોકલી હતી. ૧૯૨૫ ની છનીવાનો સાતમી આંતરરાષ્ટ્રીય મજૂર પરિષદમાં ડેનમાર્ક, ફ્રાન્સ, આયરીશ ક્રીસ્ટ, નેધર્લેન્ડ અને રુમાનીયાનો સરકારે પાંચ સ્રીઓને મોકલી હતી. ચેડબિટનના મજૂરોએ મોસ જુલિયા વાર-લેને પોતાની પ્રતિનિધિ તરિકે મોકલી હતી.

અંતિમ શબ્દ:

૧૯૨૫ની સ્રીઓની એકંદર પ્રગતિનેતાં રાજ-દારી અને સામાજિક હિંમત તેમજુ સ્થાન સંતો-પકારક બાસે છે. પણ ખાસ કરીને ચેડબિટનમાં સ્રીઓની પ્રગતિ ઉપર કેટલાક પ્રત્યાધાતો થયા છે. વિધવાઓ અને બાળકોના પેન્શનનો કાયદો, સમાનવાલીપણાનો કાયદો, સરજુપોષણ અને સંબંધ (એપ્રીલીએસન) નો કાયદો-એટલા કાય-દાઓ ધરાયા છતાં ચેડબિટનની સ્રીઓની આર્થિક સ્વતંત્રતા ઉપર જાણીર મર્યાદા મૂકવામાં આવી છે. દલાઈ જહાંજેના પાઈસાટ તરિકે સ્રીઓને મળેલા આંતરરાષ્ટ્રીય કામગીરીના પરવાના પાછા ખુટ્યાં હોવાયા છે. વધારે બેઠકારક વસ્તુ તે છે કે વિધવાઓના પેન્શનના કાયદા માટે આરો-ગ્યનાં મંત્રીમંડળે રૂપે એક નવીન ખાલુ જોલ-વામાં આવ્યું છે, તેમાં ૬૧ પુરૂષોને અને માત્ર ૧૦ સ્રીઓને નીમવામાં આવેલ છે. વર્ષોની અનુ-ભવી સ્રીઓ-સહેલાઈથી મળી શકે તેમ હોવા

છતાં સ્રીહિતના આ કામમાં સ્રીઓ પ્રત્યે આટલી ઘોર અવગણના દર્શાવી છે.

છેલ્લાંકરે દ. વ્યાસ.

માબાપો બાળકોને શા માટે મારે છે ?

માબાપો પોતાનાં બાળકોને ચાહતાં છતાં તેમને વારંવાર મારે છે તેનાં કેટલાંજિક કારણો નીચે પ્રમાણે છે:

૧. કેટલાંજિક માબાપો છોકરાં સારાં થાય તેજુ ઇચ્છી તેમને સારાં થવાં હંપદેશ કરે છે ને હંપ-દેશની બાળકો ઉપર તાત્કાલિક અસર નથી થતી ત્યારે તેઓ ચીડાય છે ને તેમને મારે છે.

૨. કેટલાંજિક માબાપો બાળકોની નિર્દોષ રમતો ભૂલી કે દોડમહોડા, ગલોટિયાં ખાવાં, ધૂળ ચાળવી, ગારાના ગાંઠિયા કરવા, ને વિગેરે તોફાનમાં ગણે છે ને તેથી તેવી રમત રમનાર બાળકોને મારે છે.

૩. કેટલાંજિક માબાપો સ્વભાવથી ચીડીયાં અને સોળીયાં હોય છે. તેમને તેમનાં બાળકોનો આનંદ રમતો નથી. બાળકો જ્યારે રમત ખમત કરતાં માબાપ પાસે નહીં ગેલ કરે છે ત્યારે તેઓને વઠ-વામાં કે મારવામાં આવે છે ને કહેવામાં આવે છે કે આ તો આટ ને આડે આવ્યા કરે છે ને સખી બેસવાય દેતાં નથી.

૪. કેટલાંજિક માબાપો ગરીબાઈ અને સંસારનાં બીજાં દુઃખોથી હવારા અને નિશંસાહ બની ગયેલાં હોય છે. તેમને જીવનમાં કરોડ રસ હોતો નથી. તેમના જીવનનો આનંદ છેક ફડી ગયો હોય છે. તેઓ બાળજીવનનો આનંદ સમજી શકતાં નથી ને છરવી શકતાં પણ નથી. તેમને બાળકોનાં આનંદ, રમતો, વાતો વગેરે કડવું લાગે છે. આવે વખતે પણ બાળકો માબાપનો માર ખાય છે.

૫. ધંધામાં કે વ્યવહારમાં માબાપોને ટુકસાન ભય છે કે પાછા પડવાજુ અને છે ત્યારે તેની કાઝ માબાપ ધણીવાર બાળકો ઉપર કાઠી તેમને મારી દે છે.

તેમજુ માબાપ તેમના દુરમતો કે પ્રતિસ્પર્ધીઓ સાપે લડી શકતાં નથી, અથવા લડવામાં હારે છે ત્યારે પણ દાંડે બળાને ખીલવેલા કુંબાર ગણેલા

કાન આમળે તેમ તેઓ પોતાનાં જ બાળકોને લગાવે છે.

વહુ સાસુની દાઝ પોતાનાં બાળક પર કાઢે છે, બોર્ડિસમાં બાળો ખાઇને આવેલ બાપ ધરમાં બાળકને મારી દે છે, દુકાને ખીલ્યેલા મેતા ધરમાં બાળકો ઉપર ઉતરી પડે છે.

૬. ફેટલાંબિક માળાપો બાળકો ન્હાં નથી જાણતાં, ખીલને ધરની વાત જોવી હોય છે તેવી કહી દે છે, ધરમાંથી સારી સારી વસ્તુઓ પોતાનાં ગોઠિયાં આપી દે છે, નાનાં નાનાં ઉદારતાનાં કામો કરે છે તેવી પણ મારે છે.

તેમજ કેટલીક વાર બાળકો નાતમાંથી ચારી ન લાવે, પોતાને જોડે પાણું આપી આવે, તો પણ મારે આવે છે.

૭. ફેટલાંબિક માળાપો બાળકો તેમનાં સુખમાં આડાં આવે છે તેમ ગણી તેમને મારે છે.

૮. બાળકોને આજ્ઞાકિત બનાવવા, ઘુઝડાં ચેલાં કરવા માટે, ધરેણાં ખોવા માટે, પડી જવા માટે. કે બૂલો પડી જવા માટે કે માંદા પડવા માટે પણ મારે ખાવા પડે છે.

નમંદાબેન.

(શિક્ષણ પત્રિકા).

નર્સરી ટ્રેનીંગ સ્કૂલ:

શ્રીકેળવણી ઈંગ્લંડમાં ધણા વર્ષથી સારી પ્રચલિત છે. પણ જેમ જેમ શ્રીકેળવણી વધતી ગઈ તેમ તેમ છોકરીઓના શિક્ષણમાં બાળકઉછેર અને ધારકમતા શિક્ષણની ખોટ માત્રમ પડવા લાગી. તેથી વાંચન લેખન વગેરેના શિક્ષણ સાથે બાળકઉછેર ને ધારકમત શિક્ષણ પણ છોકરીઓને આપવું જ જોઈએ એમ લાંબા લોકોના મગજમાં ફેલાવવાની ચળવળ ત્યાંની ફેટલીક સીએએ કરવા માંડી. આવી જાતની ચળવળ પછી સને ૧૯૧૧ માં એક " નર્સરી ટ્રેનીંગ સ્કૂલ " ત્યાં એ જાતનું બધું શિક્ષણ છોકરીઓને આપી શકાય એવી સંસ્થા લંડનમાં સ્થાપવામાં આવી. પહેલાં તો શાળાની જગ્યા તેમજ મકાન સારાં ન મળ્યાં. તેમજ ત્યાંના કામમાં દેખરેખ રાખવા માટે ઉપરી બેરી (matron) જોઈએ તે પણ એકદમ મળી શકી નહિ, પણ ધીમે ધીમે જેમ જે શા-

ળાની કદર થતી ગઈ તેમ એ લોકોને રહેવાને મકાન પણ સારું મળ્યું. તેમજ એક કેળવણેલી આઈડ મેટ્રન તથા થોડી નર્સિસ પણ ત્યાં શિખવવા માટે મળી આવી. હાલમાં એ- શાળા એક ઘણીજ બાદોશ મેટ્રનના હાથ નીચે લંડનના હેમ્પસ્ટેડ નામના સુદર ભાગમાં એક તેનેજ માટે ખાસ બાંધેલા મકાનમાં ચલાવવામાં આવે છે. અહિં એક વખતે વીસથી ત્રીસ છોકરીઓને દાખલ કરવામાં આવે છે. દરેક છોકરીને એક વર્ષનું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે, ત્યાં એ લોકોને સાધારણ સર્વેન્ડિયરાસ (Physiology) નું જ્ઞાન, આરોગ્યતા સંરક્ષણશાસ્ત્ર (Hygiene) તેમજ નાના બાળકોના દરદો, દરદના લક્ષણો અને માવજતનું શરૂઆતનું જ્ઞાન મળે એવું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે, બાળસ્વભાવ, નાનાં છોકરીઓને દસ્તરત સાથે થોડું જ્ઞાન મળી શકે એવી રમતો, અભિનય સાથેનાં ગાયનો (action songs) તથા ડીન્ડરગાટન પણ એ છોકરીઓને શિખવવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત રાંધવાનું, ઘુઝડાં ધોવાનું, નાનાં છોકરાના કપડાં શીવવાનું, ફાટેલાં કપડાં સધિવાનું, રકુ કરવાનું, ધર સંભાળવાનું વગેરે પણ શિખવવા માટે એ બધું કામ વારાંદતી ત્યાં રહેતી છોકરીઓ પાસેજ કરાવવામાં આવે છે. એ શાળાને અંગે નોકરો સખવામાંજ આવતાં નથી એટલે બધુંજ છોકરીઓને પોતાની મેળેજ કરવું પડે છે, પણ તેમની દંધ બુલ પડે તો મેટ્રન અથવા નર્સિસ બનાવે છે. ત્યાં રહેનાર છોકરીઓને વર્ષમાં રત્ન મળતી નથી, પણ અઠવારિયામાં થોડા કલાક વારાંદતી એ લોકોને કામ સોંપવામાં આવતું નથી ને નવરાસ મળે છે, તેમજ દર રવિવારે પ્રાર્થના માટે દેવળમાં જવાની પણ સગવડ કરી આપવામાં આવે છે.

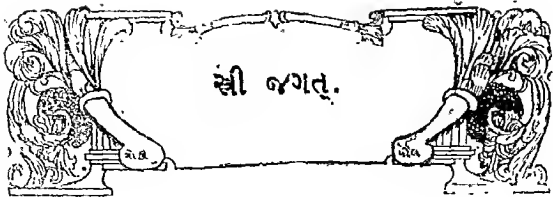
બાળકઉછેરનું કામ શિખવવા માટે એ શાળા થોડા દિવસના બાળકથી માંડીને તે પાંચ વર્ષ સુધીનું કોઈ પણ છોકરું કે જેની મા મરી ગઈ હોય ને રાખનાર કોઈ હોય નહિ એવાં આઠ દસ બાળકોને ઉછેરવાને ત્યાંજ રાખે છે. ત્યાં શિખવા રહેતી દરેક છોકરીને છ મહિના બાળકઉછેરનું કામ કરવું પડે છે ને તે વખતે પોતાની સંભાળ નીચે સોંપાયેલા બાળકનું બધુંજ કામ એને પોતાને કરવું

પડે છે. જન્મ નાની ઉમરે યશ્વિલી માતાને પોતાના પહેલા બાળક વખતે 'શુ' શું કરવું તે કંઈજ ખબર હોતી નથી પણ ધીમે ધીમે અનુભવથી તેમજ આસપાસના લોકોના બતાવ્યાથી શિખે છે, તેમ આ છોકરીઓ પણ શિખે છે ને તેમને દોરવા માટે નસો હોય છે એક છોકરીની સંભાળ નીચે એકી વખતે એક બાળક અથવા કોઈ વખતે તો બે બાળક પણ સોંપવામાં આવે છે. થોડે થોડે વખતે એની સંભાળ નીચેનું બાળક બદલવામાં આવે છે, કે જ્યાં એ છ મહિના કામ કરે તેટલામાં એના હાથ નીચે થોડા દિવસના બાળકથી માંડીને તે ખાંચ વધું સુધીનું બાળક આવી જાય. આ કામને લીધે બાળકને ઉપરનું દૂધ પાવામાં નડતી અટચણો, તે લોકોના મંદવાડો, તેમની ભાવજત વગેરે બધાનો અનુભવ એ છોકરીઓને મળે છે. મોટાં છોકરાને રાખવાથી એ લોકોની નાનપણની કેળવણી વગેરેનું જ્ઞાન પણ મળે છે. કેટલીક વખત નાના બાળકોને ધવડાવવા ધાલો પણ રાખવામાં આવે છે કે જ્યાં તેની અસર બાળકો પર શું થાય છે તે એ છોકરીઓને ભણવાનું મળે. આ ઉપરાંત ત્યાં વારંવાર ભાષણોના વર્ગો ચાલે તેમાં એને લગતા જુદા જુદા વિષયો પર ભાષણો થાય. છ મહિના બાળકઉંચે પાછળ કહડાવવામાં આવે છે ને બાકીનો વખત બીજું કામ કરાવવામાં આવે છે. ત્યાં રહેલી છોકરીઓ તેમજ નાના છોકરાંઓ માટે છોકરીઓ પાસેજ રહેવાવામાં આવે છે. આવી રીતે એક વર્ષ રહેવાથી એ છોકરીઓને નસ તરીકેનું સારું જ્ઞાન મળે છે.

એ શાળામાં સોળ વર્ષની ઉંમરની છોકરીઓ કાંઈ પણ મોટી છોકરીને દાખલ કરવામાં આવે છે. ત્યાંથી પાસ થઈને બહાર નીકળેલી છોકરીને આગળ જતાં ઇસ્પીતાલની નસ તરીકેનું કામ

શિખવું હોય તો આ શિક્ષણને લીધે તે સહેલું પડે છે. પણ જોને એકાદ નાના બાળક કે છોકરાંની નસ તરીકે કામ કરવું હોય અથવા તો ઘર માંડી પોતાના છોકરાંની સંભાળ લેવી હોય તેને મદદ તો આ શિક્ષણ બહુજ સારું પડે છે. હંઘડાંમાં આવી જતની શાળાઓની સારી કદર થાય ત્યારે વિંદુસ્તાનમાં બાળકોનું મરણ પ્રમાણ આટલું બધું છે ત્યાં તો આવી શાળા સ્થાપી હોય તો બહુજ કદર થવી જોઈએ. આવી શાળાથી ઘણા ફાયદા થાય. છોકરીઓ કે જે ભવિષ્યમાં ચિદિષ્ટીઓ ને માતાઓ થવાની તેમને એકાદ વર્ષ આવું શિક્ષણ આપ્યું હોય તો એ લોકોને ભવિષ્ય માટે સારું પડે; તેમજ આવી શાળા સ્થપાય એટલે ગરીબ મા વગરના આઈ દસ ને જો એ સરેખા સારી ચાલે તો વધારે બાળકો પણ પળાય. પંદર સોળ વર્ષની છોકરીઓ અંગ્રેજ કે ગુજરાતી ચાર પાંચ ચોપડીઓ ભણી થેર ખેસી રહે છે તો તેઓને એકાદ વર્ષ આવી શાળામાં મોકલ્યાં હોય તો સારું; આજકાલ ઘણા માળખા પોતાની છોકરીઓને વચિતાં લખતાં આવડે, ને અંગ્રેજ શિખે અથવા તો મેટ્રિક કે બી. એ. થાય એ ખ્યાલથી ભણાવે છે પણ એ શિક્ષણ સાથે આવું થોડું શિક્ષણ આપવાનો પણ ખ્યાલ રાખવામાં આવે તો ભવિષ્યમાં તે લોકોનેજ હ થોડો થક પડે કારણ કે એવું ભણેલી છોકરીઓ પરણીને ઘરસંસાર માટે ત્યારે એવી જરૂરી બાબતમાં અજ્ઞાન હોય તો એ લોકોને સારું પડે છે; બીજું નાની ઉમરની વિધવાઓને પણ આવી જતવું શિક્ષણ આપ્યું હોય તો તે એ લોકોને પણ ઉપયોગી થઈ પડે. એવું શિક્ષણ લેવાથી તેઓ પરવંત્રતાથી બચી રહે અથવા તો આવી બીજી શાળાઓ કહાલી દેરાસેવા કરી રહે.

સા. ઉમિલા બહેતા

હિંદ.

મુંબાઈની નેશનલ એબી વીક કમીટિએ બાળ-
હિતની એ ઉપયોગી ચળવળ આપું વધે
ચાહે સમવાનો ઠરાવ કર્યો છે. એ ઠરાવ મુજબ
એપ્રિલ માસમાં દાદરમાં આવેલી નાયગમ ચા-
લોમાં રહેતા ૧૦૦૦૦ માણસોમાં બાળહિતનું
જ્ઞાન ફેલાવવા પ્રદર્શન બધું હતું અને તેમાં કેળ-
વાયલી નસીએ સુચાવડ સંબંધી બાળતો સ્રી-
ઓને સમજાવી હતી.

મુંબાઈની રાષ્ટ્રીય સ્રી સભાના આશ્રય હેઠળ
સ્રીઓની એક સભા તા. ૨૧ મી એપ્રિલે મારવાડી
વિદ્યાલય હોલમાં સમજાવવા મિસિસ
નાયડના પ્રમુખપદે મળી હતી.

મુંબાઈના ગુજરાતી હિંદુ સ્રીમંડળના આશ્રય
હેઠળ સ્રીઓની એક સભા તા. ૨૬મી એપ્રિલ
સો. હંસા રહેતા, બી. એ. ના પ્રમુખપદે મળી
હતી, જે વખતે રા. કાંશીરામ ઉપાધ્યાયે ગુજરાતી
લિપિમાળના શુદ્ધરૂપ વિષે ચર્ચા કરી હતી.

મુંબાઈના પરદેશ મહિલા મંડળના આશ્રય
હેઠળ તા. ૨૪મી એપ્રિલે સો. હંસા રહેતાના પ્ર-
મુખપદે વસંતોત્સવ ઉજવવામાં આવ્યો હતો.
સ્રીઓએ ગ્રંથોમાં જનકાં, ગોળી વગેરે વસ્તુઓ
મેક નાનકડું પ્રદર્શન પણ ત્યાં હતું. પ્રમુખ બહેને
કવિ-કવિતા હાસ્યો કેળવવાની અગત્યતા સમ-
જાવી હતી.

મુંબાઈના રફોર્ટસ બ્લકરફોર્ડના આશ્રય હેઠળ
૧૬મી એપ્રિલે રા. નરરાજનના પ્રમુખપદે મીસ
ડીકીન્સને " સામાજિક બદી (અનીતિ) સામે
લડત " વિષે એક મનનીય વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું

અને સ્રીઓ એ બાળતમાં શું કરી શકે તે સમ-
જાવું હતું.

થોડા સમયપર, વધુ અવકાશ માટે પરદેશ ગ-
યલાં રો. બહેન કુમુદ અમૃતલાલ રહેતા, એમ બી.
બી. એ. એ. ટપ્પીલ યૂનીવર્સિટીની એલ. એમ.
ની પરીક્ષા પસાર કરી છે, અને વધુ અવકાશ
માટે એડીનબરો ગયા છે.

મુંબાઈના ત્રીજા પ્રેસીડેન્સી મેજસ્ટ્રેટ, પોતાની
પત્નીને ડાંખે દેનાર એક પુરુષને બે માસની સખત
મજુરી સાથેની કેદની સજા ફરમાવી છે. પત્ની દોષ
કે મીલકત નથી જેના ઉપર જંગલી વર્તન ચલાવી
સકાય એવી ટીકા મેજસ્ટ્રેટે કરી હતી.

મુંબાઈમાં મુસ્લીમ કન્યા શૈક્ષણિક વિકાસની
ચોજનાના સમર્થનમાં એક વગવાળો મેળાવડો
મી. કાતિયા બેગમના પ્રાસરથી એપ્રિલમાં થયો
હતો. આ ચોજના સંકુચિત વિચારની દીવાલો
તોડી પાડી બેઠેમ અને અજ્ઞાનના પડદામાંથી બા-
લાઓને બહાર કાઢે એમ તેમણે જણાવ્યું હતું.
મિસિસ નાયડ, મિસિસ રેડેક્લિફ વગેરેએ
પણ વિવેચન કર્યા હતાં. ફંડમાં રૂ. ૨૦૦૦ મળ્યા છે.

X X X

વડોદરાના નણીતા કીન્ડરગાર્ટન સ્પેશીયા
લીસ્ટ સો. રનેહલતા પમાના બી. એસ. એ. એમ.
એ " નવી બાળ શૈક્ષણિક અથવા પ્રાથમિક કીન્ડર-
ગાર્ટન શિક્ષણ " નામે સચિત પુસ્તક લખ્યું
જ પ્રકટ કર્યું છે. લેખિકાએ કીન્ડરગાર્ટનનો ખાસ
અવકાશ અમેરિકામાં કર્યો છે. પુસ્તકની પ્રસ્તાવના
નાં દિવાન સાહેબે લખી છે.

X X X

અમદાવાદની ગુજરાત સાહિત્ય સભાની વાર્ષિક સભા એપ્રિલમાં રા. બ. રમણભાઈ નીલકંઠના પ્રમુખપદે મળી હતી. બંધારણમાં સુધારો કરવા વિષે ચર્ચા થઈ હતી ત્રી સમ સ-
હોની માજગીને અનુસરી તેમને માટે વાર્ષિક ફી રૂ. એક કાયમ રાખી છે. સ્ત્રી વિભાગના સમાગ્રદો નોંધવાનું કામ સ્ત્રીઓનેજ માથે નાખાયું છે. એ વિભાગના પ્રમુખ સામાન્ય સભાનાં ઉપપ્રમુખ ગણાયો; અને જે મંત્રીઓ વ્યવસ્થાપક સભાનાં સલાહકાર ગણાયો

અમદાવાદમાં તા. ૧૧ મી એપ્રિલે રા. આણ-
દત્તન પાંકે ગુજરાત સાહિત્ય સભાના આશ્રય
હેલ ઓ. વિદ્યાગૌરી નીલકંઠ બી. એ ના પ્રમુ-
ખપદે "ઇન્સેનના સ્ત્રી-પાત્રોમાં દર્શ્ય થતું દત્તન"
એ વિષય પર એક મનનીય વ્યાખ્યાન આપ્યું
હતું. બીજા ગુણગોષ્ઠી પણ બહુવાલેજ ચર્ચા
કરી હતી

ગુણસુંદરી યુનીવર્સિટીએ સ્ત્રી-કેળવણીનાં વધુ
વિકાસ સંબંધી વિચાર કરવા નીમેલી કમિટી
પોતાના રીપોર્ટમાં જણાવે છે કે જુદા જુદા પ્રમુખ
સ્થળોમાં ઉચ્ચ કેળવણી માટે મંડળો સ્થાપવાં
અને શુદ્ધકામ શીખવવા માટે ખાસ ગૌરવણ કંઈ
બીજી સૂચનાઓ એવી છે કે કન્યાઓને વધુ સ્કોલ
રશીયો આપવી અને પરદેશની કન્યાશાળાઓ તથા
વસતિગૃહોની યોજનાનો અભ્યાસ કરવા ટેન્શન-
શનો મોકલવાં.

કુજબલ (નિત્રામ રામ્ય) ના એક ભગીર-
દાર એક મરાઠા કન્યા પર આશક પડી ગયા. એ
છાકરીના એક સગાને તેમણે છાકરીને પોતાને ઘર
મોકલી આપવાનું કહ્યું. તે છાકરી ના છાકરીનો
વેરા ખેડેલી બીજા એક પુરુષ સાથે જગીનદારને ઘર
ગયા અને જમીનદારને તલવાણથી મારી નાંખી.

મદ્રાસની સરકારે નક્કી કર્યું છે કે હાયસ્કોને
છ મહિના સુધી તેમના ઘંધાને કમવું શિક્ષણ
આપવું. એ શિક્ષણ લીધા પછી તેમને યુનીસી-
પાલીટી કે હલ્લા બોર્ડ તરફથી સરપ્રીફેર મળશે

ત્યારેજ તેઓ ગામ કે શહેરમાં હાયસ્કો વરીકે
ધંધો કરી શકશે.

મદુરામાં મહામાઈ નામે એક દસ વર્ષની
છાકરીએ આંદોના એક ધરણાથી લોભાઈ તે ખેર-
નાર બાળકને કુવામાં નાંખી દીધો મુકદ્દમા ચાલતાં
જરૂર તેને દેશનિકાલના સજા ફરી હતી પણ
તેની નાની હમ્મર પર ધ્યાન આપી તેના પિતાની
દેખરેખ હેલ રાખવાની આજ્ઞા કરી છે

નેપાળે ત્યારે લાખો રૂપિયા ખર્ચાને; ગુલામીની
પ્રથા નાશ કરીને ગુલામોનો ઉદ્ધાર કર્યો છે. ત્યારે
જેઠપુરમાં હજુ એ પ્રથા કદામ સ્વરૂપે પ્રવર્તી
રહી છે. દરોગા, ખજાસ, ચેલા રાવણા વગેરે
કોમોના મળીને ૧૦ લાંખ માણસોને રામ્યની
અને રામ્યોના અમીરોની ધારાસર ગુલામી કરવી
પડે છે. ૧૯૧૬ ના રામ્યના ધારા પ્રમાણે કોઈ
પણ હમરાવ (૧) રાવણા વગેરે કોમના કોઈ પણ
માણસને પોતાને ત્યાં રાખી તેની પાસેથી કામ
લઈ શકે છે. (૨) તેમની રાકરીઓને પોતાની પુત્રી
સાથે કરીયાવરની મિલકત તરિકે મોકલી શકે છે.
(૩) માથપણ વખતે ગુલામોને ધરબંદાર કાઢી મેલી
પાછા કોઈ પણ વખતે મજુરી કરવા બોલાવી શકે
છે આવા ધારાનાં દેખતાં અનિષ્ટોમાં ગુલામોની
છાકરીઓ સાથે દુરાચાર, પછી તેમનો ઉપયોગ ન
રહેતા તેમના પૈસા લઈને વેચાણ ને બીજા કંઈક
અત્યાચાર ચાલે છે. આ સામે બજારની અખિલ
હિન્દ રાજપુત સભાએ જેઠપુરનંદરાને અરજ
મોકલી ગુલામીની નિર્દય પ્રથા સાવર નાશ કરવા
અરજી કરી છે.

બિજ્જતીર દલદાના શેરકોટ ગામની ૬૬ વર્ષની
એક રોસીમાએ ૧૬-વર્ષના એક કમળી વયના
બાળક સાથે લગ્ન કર્યાં છે. ૬૨ વર્ષની છુટો
બાર વર્ષની બાળા લાને, ત્યારે ૬૬ વર્ષની ડોસી
ગોળ વર્ષના બાળકને પસંદ તેમાં શું જોડું ?

પન્ના રામ્યના કંકરહરી ગામમાં એક નવ

વર્ષની જૈન કન્યાનો વિવાહ એક ૫૦ વર્ષના નવજુવાન સાથે થનારું કહેવાય છે.

x x x

કોટા રાજ્યે હોળી પર ગવાતા બિમ્લસ ગીતો અને કેટલાક અશ્લીલ વ્યવહારોની સામોનો એક કાયદો પસાર કર્યો છે. અને કોટાની પોલીસે વ્યભિચારીની સામે સખત પગલાંઓ લઈને વેધા-વારો લગભગ નાબૂદ કર્યો છે.

x x x

ગ્વાલિયર રાજ્યમાં ચોરદોડની શરતો સદ્ગત મહારાજ્યએ ફાળવ કરી હતી. પરિણામે પ્રબલ જુગારી બની અને પાયમાલ થવા લાગી. ના. મહારાજીએ એ બધું ચોતાની ચતુર આંખે જોઈ શરત બંધ કરવાની આજ્ઞા કરી છે.

x x x

હોકાર નામે ગામની એક ૧૮ વર્ષની રૂપવતી યૂવતી ચોતાની મા સાથે ફીરોઝપુરની કોર્ટમાં મદ હતી. તેને જોઈ કેટલાક પકાણે તેની પાછવ ફરવા લાગ્યા. માને શક જતાં કોર્ટમાં રક્ષણ માંગ્યું. પકાણોના ગયા પછી સીપાઇના ખેડા હેઠલ તેમને ગામીમાં ખેસાડી તેમને ગામ મોકલવાનો બંદોબસ્ત કોર્ટે કરી આપ્યો. રસ્તામાં એક મોટરમાં બેઠલા આઠ દસ માણસોએ તેમના ઉપર હુમલો કર્યો અને યુવતીને ઉઠાવી ગયા. બે મહિને પત્તો લાગ્યો ત્યારે તેની શાદી હીનમહમદ સાથે કરી દીધી હતી. પાંચ ગુન્હેગારોને કોર્ટે જાદી જુદી સજા કરી છે.

x x x

ભોપાલ રાજ્યમાં હિંદુઓને મુસલમાન બનાવવા માટે રાજ્યની મદદથી ને અત્યાચાર સાથે છે તેનો ખંયાલ ગયા અંગમાં અમે આપ્યો હતો. "ચાંદ"નો એક ખજારપત્રી એક તાજી ધટના આ પ્રમાણે વર્ણવે છે: "એક ગરીબ રાણીની બાર વર્ષની છોકરીને કોઈ મુસલમાન બદમાશ ઉઠાવી ગયો. તેના પર વેરન્ટ નીકળ્યું ત્યારે તે છોકરીને, જાતીના નેતા અચુલ કસામ અઝાદની

બહેન, આજરે બેગમને સોંપી નાસી ગયો. માંખાએ તેમની પાસે માંગણી કરી ત્યારે જવાબ મળ્યો કે 'છોકરી ખુશીથી મુસલમાન થઈ છે' અને કાયદાની રૂંચે પાછી નહિ સોંપાય.

x x x

કાનપુરના સ્વ. દુર્ગાપ્રસાદ બાગલાના પત્ની શ્રી. દુર્ગાદેવીએ ચોતાની પાંચ-છ લાખની મીલકત સમાજસેવા અને ધર્મના કાર્યો માટે દાનમાં આપી દીધી છે. આ દાનમાંથી વનિતા-આશ્રમ, અનાયાસલય, ધર્મશાળા અને ઔષધાલયની સ્થાપના કરવામાં આવશે.

x x x

આશ્રા મ્યુનિસિપાલિટીમાં એક સક્ષાસદ એવી તલબનો કરાવ લાવનાર છે કે, વેશ્યાઓને જમનાની પેલી પાર હાંકી કાઢવામાં આવે.

x x x

દીલ્હી યૂનીવર્સિટીની બી. એ. ની પરીક્ષામાં સર્વ શ્રી-કેમ્પેવારોમાં પ્રથમ આવનાર શીમલી રાજવંશીની એક ખાસ ઇનામ મળ્યું છે.

x x x

અલીગઢમાં ડેપુટી કલેક્ટર રાયસાહેબ લાલિ મીજલાલના મુખપટ્ટે હિંદુ વિધવાઓના રક્ષણ માટે એક નિધવા સંરક્ષણી સમા દમણાજી સ્થાપિત થઈ છે. વિધવાઓને હુલસ-હસોગ શીખરવાને તે પ્રબંધ કરશે; અથવા તેમના પુનર્લગ્ન માટે મોકલવું કરી આપશે.

x x x

જોડાબગાન (કલકત્તા) ના મેજસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં એક સ્ત્રીપર ચોતાની ૧૪ વર્ષની પુત્રીને વેચાવૃત્તિ કરાવવા માટે મુકદ્દમે ચાલ્યો હતો છોકરીને ફેરમેટરીમાં રાખવામાં આવી છે.

x x x

બજબજ (બંગાલા) ની પોસ્ટ જોડીસના ૫૦ વર્ષના એક કારકુન મોપાલચન્દ્રે ચોતાની ૧૮ વર્ષની પત્ની પર ખૂબ યથ તેના હાથ-પગ બાંધી માથાના બધા વાળ કાપી નાંખ્યા. આ અત્યાચારથી

જિન યથને પત્ની સ્પીરીટ સરીર પર છાંટી
બધી મુઠ.

X X X

હાકાની એક પરણેલી કન્યાને કોઇ મુસલમાન
બદમાશો હાથી ગયા અને પકડાઈ જવાની
ધારતીએ ૨૨ દિવસ સુધી ધુપાતા રહ્યા. કન્યાએ
ચતુરાઈ વાપરી તેમને કહ્યું કે 'તમે છું' કામ ગમ-
રાયો છે ? મને મેછરૂટ પાસે લઇ જાઓ. હું
કબુલ કરીશ કે હું રાજપુત્રીથી આવી છું !'
બદમાશો આવી ભાજવાઇને તેને મેછરૂટ પાસે
લઇ ગયા જ્યાં છાકરીએ બધી સાચી વાત દલી
દીધી. એ ગુન્હેગારોને પાંચ-પાંચ વર્ષની સજા થઇ.
X X X

લ.હોરમાં શ્રીમતી એલ. આર. જોશીના
પ્રયત્નથી એક મહિલા-વિદ્યાર્થી સમા સ્થાપિત
થઈ છે આ સહાધારા સ્ત્રીઓની માનસિક અને
ધાર્મિક ઉન્નતિ માટે પ્રયત્નો કરવામાં આવશે.

એશિયા.

આરબસ્થાનના મક્કા પ્રદેશમાં જે અત્યાચાર
વિન્યા હાલ સૌદ અને તેના માણસો કરી રહ્યાં
છે તેનો અહેવાલ આપતાં એક યાત્રી કહે છે:
"આખું હીંદુ મધ્યક હાલ સૌદના નજીબોથી
ત્રાલ ચોકરી રહ્યું છે. ત્યાંના સરીફોને પોતાની
કુમારીઓને દુપાતી રાખવી પડે છે રાફસી નજ-
દીઓ કન્યાઓને જળાશયસ્ત્રીથી પરણી ચોડા
રોજમાં તલ્લાક ગાયે છે અને ફરી બીજી સાથે
લગ્ન કરે છે. આ રીતે અજબોજાના ધિયજનો
ભંગ કરવામાં આવે છે હમણાં જ હાલ સૌદના
એક ૮૦ વર્ષના જુઠ્ઠા લોકો અમલદાર મક્કામાં
આવી બે વાર લગ્ન કર્યા છે."

X X X

પેરેસાઇનમાં યાહુદી પ્રજાનું એક રાષ્ટ્રીય મંડળ
છે જે એ દેશની યાહુદી નતિની પ્રતિનિધિ-સંસ્થા
છે અને એ નતિના અભિક્ષાઓ તથા નાશથી
પ્રકટ કરવાનું કામ કરે છે. એ મંડળની છેલ્લી
ચુંટણીમાં ૨૧ સ્ત્રી સમાસુદો ચુંટાયાં છે. કેવ
સમાસુદોની સંખ્યા ૨૦૧ ની છે.

X X X

જાપાનની મીસોમાં કામ કરતી સ્ત્રીઓ તથા
બાળકો તરફથી એક અરજ સરકારને કરવામાં
આવી છે અને ૧૯૨૩ નો કાયદો અમલમાં મુકી
સ્ત્રીઓ અને બાળકોને રાતે કામ કરતાં અટકાવ-
વાની માગણી થઇ છે. માનુસોની સ્થિતિ જાપાનમાં
ધણી ખરાબ છે એમ કહેવાય છે.

યુરપ.

લ'ડનમાં રહેનશાલતના સ્ત્રી સંઘના આશ્રય
નીચે સ્ત્રીઓનું એક મોટું સરઘસ તા. ૧૭ મી
એપ્રિલ નીકળ્યું હતું તેમાં ૨૦,૦૦૦ સ્ત્રીઓએ
ભાગ લીધો હતો. આ સરઘસ કાઢી તેઓ હડ-
તાળ પાડવાની જિદ્દ લાગણી દર્શાવવા માંગતી
હતી. તેમના તરફ અસહાનુમતિની લાગણી દર્શા-
વવામાં આવી હતી અને ઘોડેસવાર પોલીસોએ
સરઘસ તોડી પાડવા થયેલા યત્નો અટકાવ્યા
હતા. હાઇડ પાર્કના છુલ્લા આગળ ફેરીસ્ટો અને
કમ્યુનિસ્ટો વચ્ચે જરા ચક્રમચ કરી હતી.

સ્ત્રી પુરુષના સમાન હકોની માંગણી માટે
લ'ડનમાં જુલાઇની ૩ જ તારીખે દેશના સ્ત્રી
મંડળો તરફથી એક બીજું એકાંત સરઘસ નીકળ્યો
જે નદીને કિનારેથી નીકળી ટ્રાફિકલ સ્કેવરમાં
થઇ હાઇડ પાર્કમાં જશે, જ્યાં એક જંગી સભા
બસશે અને બાપણો થશે.

લ'ડનમાં એક યુવતી પોતાની માતાની હમ્કા
વિરુદ્ધ પોતાની પસંદગીના એક માણસ સાથે
લગ્ન કરવા માંગતી હતી. માતાએ કાંટોના આશ્રય
લઇ લગ્ન બંધ કરાવ્યા કારણ જે માણસ સાથે
તે પરણવા માંગતી હતી તેની માસિક આવક
આઠ પાઉન્ડ હતી. એટલી રકમમાં જે જણનું
સરણુચોપણ ન કરી શકાય !

મિસિ-સોસીયલ એસ્ટેટન નામે લેખિકાએ
લ'ડનની ગરીબ સ્ત્રીઓના રહેઠાણ અને તેમની
જીવનચર્યાની માહિતી આપતું એક પુસ્તક હમણાં
પ્રકટ કર્યું છે. લેખિકાએ જે મોટે ગરીબ સ્ત્રીનો
રહેઠાણ પેરી નદને અનુચલ લીધો છે.

હમ્બર્ટમાં લગભગ એસી વર્ષની ઉંમરની બે
બહેનો ચોડા દિવસ ઉપર એક સાથે મરણ પામી
હતી બન્નેને એક જ કબરમાં દાટવામાં આવી હતી.

તેઓ બન્ને એક જ રથજો રહેતી હતી અને સાંઘેજ એક બીજાથી છુટી પડી હતી. જન્મેને એકજ દિવસે વ્યાધી લાગુ પડી હતી. અઠવાડિયાં સુધી માંડગી વેઠ્યા બાદ તેઓ તા. ૧૧મી માર્ચ એકજ વખતે પંચત્વ પામી હતી.

X X X

પેરીસમાં સ્ત્રીઓના હક્ક માટે લડત ચલાવનારી બાબી દુનિયાની સ્ત્રીઓની પરિપત્તા. ૨૮મી મે ને દિવસે મળી હતી એ પરિપત્તામાં 'હિંદની સ્ત્રીઓનાં પ્રતિનિધિ તરીકે બાગ લેવા મડાસની રાષ્ટ્ર સ્ત્રી મહામંડળના સેક્રેટરી મિસિસ રૂક્મિણી લક્ષ્મીપતી તા ૫મી મે એ અહિંથી વિદાય થયાં છે.

X X X

હોલાડોની પાર્લામેન્ટની છેલ્લી સુટણીમાં કુલ સાત સ્ત્રીઓ સભાસદ તરીકે ચુંટાઈ છે. ઉપલી સભામાં મિસિસ સી. પોયુઇ-સ્મીટ વિરાજે છે અને નીચલી સભામાં મિસિસ બી. જાકર-નોટ, મીસ સુઝ ઓએનવેગ, મીસ સી ક્રીડા કાટ્ય, મીસ. એ. મેયર, મિસિસ એ. ઇ. જી. સી. સુધન અને મીસ ઓહાના વેરટ માન વિરાજે છે.

X X X

રૂપેનગાં સેંગોબીઆની મ્યુનિસીપાલિટીના મેયર તરીકે સીનેરા ડોના મેરીયા એસ્પીનોઝા ચુંટાયાં છે. પહેલાં એ બાઈ રૂપેનની રાષ્ટ્રીય

સીમંડળનાં પ્રમુખ હતાં, જે જગ્યાએ હમણાં બહારીલી લેખિકા સીનેરા પેલેન્શીઆ વિરાજે છે.

X X X

'લેલ્થ એન્ડ સ્ટ્રેન્થ' (આરોગ્ય અને બળ) નામે પત્રમાં ડૉ. ડી. કે બનપાર્ટીબન લખે છે કે મનુષ્ય ભતિની ઉન્નતિ માટે સ્ત્રી પુરૂષના લગ્ન મોટી ઉમ્મરે થવાં જોઈએ. સંસારના શારીરિક-વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર સ્ત્રીઓનો એવો મત છે કે પુરૂષ ૨૪ વર્ષે અને સ્ત્રી ૨૦ વર્ષે પૂર્ણ યોગ્ય મેળવે છે. ૨૦ વર્ષની ઉમ્મરે પરગુલી સ્ત્રીના બાળકો કરતાં ૧૬ વર્ષની ઉમ્મરે પરણેલી સ્ત્રીના બાળકો ૪ થી ૬ ટકા વધારે મરશે. તેવીજ રીતે ૨૪ વર્ષે પરણેલા પુરૂષોના બાળકો કરતાં ૨૦ વર્ષે પરણેલા પુરૂષોના બાળકો ૬ થી ૧૦ ટકા વધારે મરશે.

X X X

ગમે વર્ષે મન્રેન્ડીનોપલની યુનિવર્સિટીની કાયદાની પરિક્ષામાં પસાર થનાર શ્રીમતી નિજા-રખાનમે જજના ઓફિસ માટે દરખાસ્ત કરી છે, જેના જવાબમાં જજના ખાલી પડતાં ઓફિસો આપવાનું પ્રધાનમંડળે જણાવ્યું છે. કેટલાક વર્કી ચેપરડા આ વિષય ઉપર વિનોદી લેખો લખી રહ્યા છે.

તુર્કિસ્તાનમાં ત્રણ ગઢિલાઓ વિમાન ઉરાડવાની તાલીમ લેવા ત્યાંના હવાઇ સેન્ટ્રમાં દાખલ થઈ છે.

સાબાર સ્પીકાર

લહરી (દ્વિમાસિક-મુંબાઈ) : તંત્રી: રા. હરિલાલ સી. ડાંગળવાળા. વસંત અંક. વાર્ષિક લવાજમ: રૂ. ૨-૧-૦.

ધી લીખરેટાર (દિલી) : તંત્રી: રત્નામી અદ્યાનંદજી વર્ષ ૧; અંક ૫ મો. વાર્ષિક લવાજમ: રૂ. ૪-૦-૦.

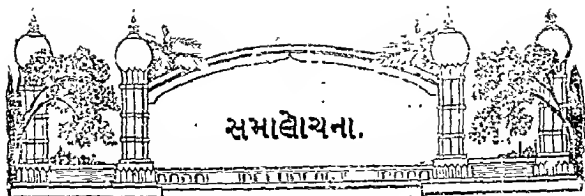
વિલાસ (મુંબાઈ) : તંત્રી: રા. હરિલાલ વ. અક્ષયજી. પુ. ૨ જી; અંક ૨૬-૩૦. વા. લ. રૂ. ૩-૦-૦.

પ્રજ્ઞમત (મુંબાઈ) : તંત્રી રા. મણીલાલ હ. મહેતા. વર્ષ ૧; અંક ૪૪-૪૭. વા. લ. રૂ. ૩-૦-૦.

જૈન પ્રલાવ (મુંબાઈ) : તંત્રી: રા. સુરજમલ લ. જવેરી. વર્ષ ૧; અંક ૩૫-૩૮. વા. લ. રૂ. ૩-૦-૦.

વાયડા મિત્ર (મુંબાઈ) : તંત્રી: રા. રામલાલ ચુ. મોદી. પુ. ૬; અંક ૭. વા. લ. રૂ. ૩-૦-૦.

રંગિટ : દરરોજ માળિકલાલ ધનજી લોહાણા પુસ્તકાલય અને વાચનાલય, બાવનગર. સં. ૧૯૭૬-૧૯૮૧.

સમાલોચના.

દાદાજીની વાતો: સંપાદક: રા. ઝવેરચંદ ગેધાણી. પ્રકાશક: સૌરાષ્ટ્ર સાહિત્ય મંદિર, રાણપુર. મૂલ્ય: આઠ આના.

આજથી પચીસ વર્ષ પહેલાં ગુજરાતમાં ઘેરઘેર દાદાજી અને દાદીમા કહુંળના નાના મોટાં સર્વને રાતે બેળાં કરી રસમરી વાર્તાઓ કહેતાં. એ વાર્તાઓ કરનાર અને સામળનાર-બંને વર્ગ તન્મયતા અનુભવતાં એ વાર્તાઓ દ્વારા જ બાળકોને આર્થ-ધર્મની દીક્ષા અપાતી; આર્થ-સાધનાઓનો વારસો મળતો; તેમના કુમળા મગજ પર આર્થ-સંસ્કૃતિની ન ભૂંસાય એવી છાપ પડતી. આજે શ્રીકાન્ધાત્રીસ વર્ષની વયમાં દાદાજી અને દાદીમા ધનારાં એ વારસો બોઈ બેઠાં છે; અને બાળકોના એ આનંદ હંમેશા માટે હૃદય જવાનો સમય આવ્યો દેતો. પરંતુ ગુજરાતના બાળકોના સફળતાએ બાધ રાખ્યુરા. અને બાધ મેઘાણી જેવા સાહિત્ય કૃષ્ણોએ એ લોકસાહિત્યનો પુનરુદ્ધાર વેળાસર કરવા માડ્યો છે. દાદાજીની વાતો એ લોકસાહિત્યનું એક અનુપમ ભંડ છે. એની ઉપયોગિતા તો એમણે બચપણમાં એવી વાર્તાઓ સાંભળી હતી તેઓજ ખરેખરી જાણી રાક્યો. પરંતુ પુસ્તકમાં એવી પાંચ વાર્તાઓ સુદર રચનામાં આપાઈ છે; અને આપણા જુવાન દાદાજીએ પોતાની દેશ અદા કરવામાં અત્યંત સદ્ગતિ પામી. પુસ્તકની શરૂઆતમાં બાઈ મેઘાણીએ "લોક સાહિત્ય" વિષે લખેલી પ્રસ્તાવના સાહિત્ય-સેવકોને અત્યંત માર્ગદર્શક થશે.

પ્રાચીન કથા: લેખક: રા. રત્નિવસાક દરિ-લાલ પંડ્યા, મેડીસ્ટર-એલ-લો. પ્રકાશક: શ્રી હંદિરા સાહિત્ય પ્રકાશક મંડળ. મૂલ્ય બાર આના. રા. પંડ્યાએ આ પુસ્તકમાં આખા રામાયણનો સારમાત્ર કવિતામાં ઉતાર્યો છે. એકંદરે એ સક્ષિપ્ત રામાયણ જ નહીં રામાયણ આખી કથા તેમજ અગ્રીઆર સર્ગમાં જેથી નાંખી છે અને જાણીતા હોદ્દામાં સાહિત્ય મરી મંદુર બાનીમાં કહી છે. આવા પોદ્ધ મંદુરને કદાચ બહુ-સરજ

નહિ લાગે, પરંતુ એકંદરે કદાચ કહેવાય એવી તો નથીજ. કવિતામાં કલ્પનાના ઉંચા કડ્ડયો નથી અને તેથીજ સરળતા અને સ્વાભાવિકતા જળવાઈ રહી છે. અને આખી રામાયણની કથા ૧૦૦૦ લીંટીમાં કહી નાંખવી હોય ત્યારે વિગતોના સંગ્રહ ખાતર કલ્પનાને રૂબરૂ અપાય લેખકે પ્રસ્તાવના તરીકે "કવિતાનો આદર્શ" નામે લખી નિબંધ લખ્યો છે. એ નિબંધમાં કવિતાના આદર્શની ચર્ચા કરવા સાથે જાણે અભણે અન્ય એ ત્રણ કવિઓની ગર્ભિત રીતે ઠાઠકણી કાઢી છે.

છવન રહસ્ય: લેખક: ગીરધરલાલ ગોવિંદજી ખેડેતા. મૂલ્ય: રૂ. ૭-૦-૦.

મસ્તકવિદ્યાના અર્થસાક્ષી તરીકે રા. ગીરધર-લાલ ખેડેતાને ગુજરાતના વાચકો સારી રીતે જાણે છે. અવારનવાર માસિકો અને ખાસ અંકોમાં પોતાની વાનગીઓ પોરસી તેમજ પોતાના અભ્યાસનો પરિચય ચત્યાર ખાગમય આપી રીયો છે. મસ્તકવિદ્યા વિષેના વર્ષોના તેમના અભ્યાસના સુદર દોહનરૂપ ગ્રંથ જો તે આ પુસ્તક છે. આ માસિકના કદનાં સત્રમય ૪૦૦ પાનામાં-કુલ ૧૧ પ્રકરણોમાં છવનમાં અત્યંત ઉપયોગી થાય એવા અનેક વિષયો તેમજ ચર્ચા છે; અને વિષયની રૂઝડકતા વધારવા લગભગ ૧૨૧ ચિત્રો આપ્યાં છે. એમની લાખા, વિષયને સ્વતંત્ર પારિભાષિક અનિવાર્ય સંજ્ઞા રચનાઓ બાદ કરીએ તો, મોઢ પાછુ રીતે આડંબર મરી ન અજાય; બાકે સારી ને સરળ ગણાય પુસ્તકનો મોટો ભાગ રીએ માટે પણ ખાસ ઉપયોગી છે. ત્રીજા પ્રકરણનો કેટલોક ભાગ અને ચોથા પ્રકરણની માંડીને ૧૧મા પ્રકરણ નુપી રી-પુરુષના રૂનેદમય છવનમાં અત્યંત ઉપયોગી થાય એવા (૧) છવન પર પ્રેમનો પ્રનાવ, (૨) સો સોઈય અને તેનો ઉદેશ, (૩) સંવનન અથવા પરાંદશી, (૪) સ્વન થાગ્ય ઉમ્મર, (૫) પ્રવનન ક્રિયા, (૬) વિવાદિત છવનના પ્રમંસુનો, વગેરે વિષયો ચર્ચા છે. એક-

દરે પુસ્તક સ્ત્રી તેમજ પુરૂષ બન્ને વર્ગને અત્યંત ઉપયોગી અને માર્ગદર્શક જણાશે.

દેવાંગના (નાટક): પૂર્વભાગ સંશોધક: સ. મારકંડ રતનલાલ ધોળશીવા. મૂલ્ય: રૂ. ૧-૪-૦.

આ એક પંચાંકી નાટક છે અને આ પૂર્વભાગમાં તેના ત્રણ અંક અપાયા છે. પુસ્તકના એમ ભાગના કેમ પાડવા હશે તે સમજવું નથી, વળી લેખક પોતાને સંશોધક તરીકે કેમ ઓળખાવે છે તે પણ સમજવું મુશ્કેલ છે અને એમની આડંબર ભરી પ્રસ્તાવના ઓધીય વધારે અગ્રમ્ય છે. નાટકનું વસ્તુ આદર્શ તો ન જ ગણાય, એટલું જ નહિ પણ વ્યવહાર્ય ન ગણાય. સમાજની કાળી બાજુને અહિં પ્રાધાન્ય અપાયું છે. પ્રત્યેક રાજકુમાર કોલેજનો પ્રીન્સીપાલ વ્યવહારશાસ્ત્ર હોય તેની પત્ની કુલદા હોય, કે પ્ર.યે. રાજકુમાર વિધવા હોય એવું દંમેશાં ન બને એવું તો કુલ મધવાદરૂપ હોય કોલેજના પ્રીન્સીપાલનું પાત્ર તદન વેરીઅ ટોર જેવું છે વિધવસિંહ એક કુસંસ્કારી અને કુસંગતે યદેગો રાજકુમાર છે. જીવનના ઉલ્લાસ માત્ર ઇચ્છતી શશિકલા સાથેનો તેવો સંબંધ આ પુસ્તકમાં દર્શકરૂપ છે. હાસ્યરસનાં લેખક જોઈએ તેટલા સંભાળી નથી. રતિકલા અને જમાલ તથા ડોક્ટરનો પ્રસંગ તદન અસંભવિત જેવો થઈ ગયો છે. મુખ્ય નાયિકા દેવાંગનાને પુરૂષવેશમાં-દેવરાજ તરીકે રાખવામાં પણ ઓળખ અસંભવિતતા આવી ગઈ છે. એકદરે આ નાટક સફળ કૃતિ ન કહી શકાય. અગામી નક્ક મત પ્રમાણે તો નાટક એટલે વ્યવહાર અને આદર્શનું એક સંયોજન મિત્રણ. એ મિત્રણ એવી કુશલતાથી થવું જોઈએ કે જેથી જોનાર વાંચનારને તેમાં કશું જ અસંભવિત ન લાગે અને તેમની રસવૃત્તિને ઉચ્ચતર બુધ્ધિસાગર તથા ભય; નીચે ન પાડે.

જાળોકોનો મિત્ર: લેખક: દેવરાજ જોડાણલ પંડ્યા. પ્રકાશક રા. જીવનલાલ મહેતા. કિંમત રૂ. ૦-૮-૦ " સ્ત્રીઓધ " ની ૧૯૨૬ ની બેઠ તરિકે પ્રગટ થયેલા આ પુસ્તકની બાલસાહિત્યમાં એક અમૂલ્ય ઉમેરો થયો છે. લખ્યું કાન ચેટિ-સંચો પાનું સાંખવું સમજું નથી તાર પછી બાલકોને તો કયાંયજ ગમે ? લેખકે ગમગી સાદે જ્ઞાન મળે એવા વિષયો રસિક વાતચીતમાં, સંવાદોમાં તથા દંકા નિબંધો દ્વારા ચૂકી બાલકો પાસે મૂક્યા છે જે દરેક બાલક દોરો દોરો વાંચી જવાનું. - લેખકે જે રૂઢિયાળાના રાખી આ

પુસ્તક લખ્યું છે તેમાં એમને સંપૂર્ણ સફળતા પ્રાપ્ત થઈ છે. અમારાં એમને અસિનન્દન તેઓ પોતાનો આ ઉદ્યોગ ચાલુ રાખે અને એમના અનુમતી પ્રસાદી બાલકોને હૃદયેસાં પીરસતા રહે એવું અમે ઇચ્છીએ છીએ.

અગામિની અથવા સુશીલાની સંસાર તૃષ્ણા: અનુવાદક: ભીમારાંકર શર્મા. મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦ આ પુસ્તક શ્રી. જલધર સેન કૃત " અમાઓ " નામક બંગાલી નવલકથાનો સુજરાતી અનુવાદ છે. આ પુસ્તક પણ " સ્ત્રીઓધ " ની બેઠ તરિકે પ્રગટ થયું છે. આજકાલ બંગાલી, હિન્દી વગેરે અન્ય સાહિત્યમાંથી ઘણા અનુવાદો થતા લાગ્યા છે. પણ અનુવાદકની સફળતા ત્યારેજ કહેવાય કે જ્યારે વાંચનાર રસ સતત વધી જાય અને પોતાના જનસમાજ. અનુરૂપ પાત્રોને તથા રીતરીવાજોને એવા પક્ષે દે કે વાર્તા સ્વતંત્રપણે લખાઈ છે એમજ દરેક વાંચકને લાગે. આવાતાં આનંદ યાય છે કે રા. ભીમારાંકર શર્માનો આ અનુવાદ સારો છે આ પુસ્તક વાંચી જવા દરેક બહેનને ખાસ લલાચણ છે. વિધવાએ કેવો ધર્મ પાળવો જોઈએ તથા માત્ર એકાદ વખતના માનસિક દુષ્ટ વિચારથી પણ શા મનિ રૂપતા રહેવું એવું રહસ્ય આ નવલકથા અજળ રીતે રાખી દે છે.

પ્રકુલક: પંચાંકી નાટક: મૂળ લેખક: ગિરિશચંદ્ર ધોષ અનુવાદક: વેણીલાલ પટેલ મૂલ્ય રૂ. આરતિ ? ૦-૧-૦. સાહિત્ય કુળ ગ્રંથમાળાના ૧૧ મા પુસ્તક તરિકે આ પુસ્તક નહાર આવે છે. પુસ્તકની રાજ્યાત મૂળ લેખક ગિરિશચંદ્ર ધોષની જીવનદેખાથી થઈ છે. બંગાળના સુપ્રસિદ્ધ પ્રતિભાશાળી નાટ્યાચાર્ય, મહાકવિ ગિરિશચંદ્ર ધોષે ધણું નાટકો લખ્યાં છે. તેઓ એક લેખક તરિકે નાટ્યાચાર્ય તરિકે, તથા એક અચ્છા નટ તરિકે થયો. આદર પામ્યા હતા. બંગાલી સાહિત્યના એ SHAKESPEARE મનાય છે. એમની દસાવસી દરમ્યાં લખાયેલા અને અત્યંત પ્રસંસા પામેલા " પ્રકુલક " નાટકનો આ સુન્દર અંકુવાદ છે. જેમ રૂની એક બારે વખતમાં એક ન્દાની સર ની વિધવાની સ્વપ્ન સંવાનારા વાણી દે છે તેમ સંયુક્ત કુટુંબના દંકા એકાદ માણસનાજ હૃદયમાં દુષ્ટ રત્તિ જાપનનાય તેમણે તે કેટલો દયકર વિનાશ નિષ્પન્ન છે એનો મુદ્દવદનક વિચાર આ નાટક આગેદુન આજ આજ ખરો કરી દે છે.

નાંધ.

સુંબાહના દૈનિક વર્તમાનપત્રોમાં થોડો સમય
થયાં સ્ત્રીઓના અકસ્માત
સ્તવના ભોગ. બધી મરવા વિધેનો કે

બબરો પ્રકટ થાય છે, તે

વાંચી ધણીઓને એ વિષે આશ્ચર્ય અને ઝલાનિ

થયાં હશે. ભાગ્યેજ એવા કોઈ દિવસ ખાસી જતો

હશે, જ્યારે એવા એકાદ બે અકામાતોની ખબર

ગાંધીમાં વાંચવામાં ન આવે. મોટે ભાગે આવા

અકસ્માતો સ્તવની ઝાળથી થયા છે; જે વ્રણ પ્રસ-

ત્રોમાં સંજોડે કે યુવાની આગે પણ ભાગ ભજવ્યા

છે. વધારે આશ્ચર્યની બાબત તો એ છે કે આવા

અકસ્માતોના ભોગ બનતી સ્ત્રીઓમાં લગભગ ૭૫

ટકા શુભરાતી સ્ત્રીઓ હોય છે, જ્યાંથી એ વિદાયતી

શુભાને આપણા શુદ્ધોમાં પ્રવેશ કર્યો છે ત્યારથી

એવા અકસ્માતોની સંખ્યા અનેકમણી વધી ગઈ

છે એ મિત્રસંશય વાત છે. ધણીને એમાં સ્તવનોજ

વાંક દેખાશે અને જુવા સાધનોને સર્વોપરિ

માનનારાને આ અકસ્માતોમાંથી પોતાની દલીલો

માટે ઓટામાં મોટું સમર્થન મળશે ! અને

એવાઓના મન સાથે મળતા થઈ શકવા નથી

સ્તવ આપણા ઘરોમાં દાખલ થયા તેણે દારણ

એક જ છે અને તે એ કે સગીરી શા સુધા કરતા

તેના કપયોગથી અમલ્યને મોટો બચાવ થાય છે.

પરંતુ આવી રીતે સમય બચાવવાનું સાધ

છંદોનો ભોગ લેનાર સત્ત બની રહે ત્યારે એની

હપયોગિતા વિશે જરૂર શંકા હપજે. ખરી વાત તો

એ છે કે એમાં આશ્ચર્ય પોતાનો જ હોય છે. કેટ-

લીક સ્ત્રીઓને સ્તવ વાપરતા જ આવડતો નથી

પુરુષો સોખને ખાતર શા દેખાશેની વસાઈ

લાવે છે અને સ્ત્રીઓને તેના હપયોગ કરતા પહેલ

પાંતુ તેમને એ સાધન સોંપતા પહેલાં એ યોગ્ય

તાલીમ અપાવ તો અકસ્માત થવાની બીક ઘટીજ

ઓછી થઈ જાય. બીજું દારણ એ પણ છે કે સ્ત્રીઓ
બહુ બેદરકાર રહે છે, નાની જગ્યામાં, સ્તવ સળ-
ગતો હોય તેવે વખતે "ગિફ્ટ" દારણ તાજા
વિના આમ તેમ દોડા દોડા કરવાથી ધણી
અકસ્માતો થવા પામે છે.

એકવાર અકસ્માત થવા પામ્યા પછી તેમાંથી
બચવા માટે બહુજ એણા પ્રયત્નો થાય છે, જોડી
લગત ધણીને એવા પ્રયત્નો કરતાં અટકાવે
છે એ એવી લગતની ત્યાગ કરવામાં આવે અને
કપડાને ઝાળ લાગતાંજ બીજા કશાની દરકાર કર્યા
વિના તે કાઢી નાંખવામાં આવે તો ધણીની
છંદોની બધી જાય. જોડી લગતને હપગત મતરા-
મણમાં ધણી શું કરવું તે બધી જાય છે અને,
જોડી દોડાદોડી કરી મુકે છે. આ બાબતમાં એક
બે દિરસા તો એવા બન્યા છે કે સાંભળીને બેઠ
થવા છતાં તિરસ્કારથી હસવું આવે. થોડા સમય,
પરજ બનેલો એક પ્રસંગ છે. ઘરમાં દિકરાની
વહુનો એ રીતે અકસ્માત સારી સળગી બાપને
દિકરા પાસે બેઠા હતાં વહુથી લાજના માપાં,
માડી મરી ન નાંખાઈ. મરાણની તો ધુમડા તાલી
જલેલી વહુને અડાવળ દેમ ! અને દીકરા બાપના
દેખાં પોતાની વહુને બેઠે તો પૃથ્વી રસાતાળ
આવી જાય ! પરિણામે એ બન્નેએ "વહુ દાગી
વહુ દાગી" ની કુમાળ પાડવામાં પોતાની ફરજ
માની લીધી. પાંતુ એ કુમાર સાંભળી સ્ત્રીવર્ગ
હોશવચા માટે આવી પહોંચે તે પહેલાં વહુ બિરાદી
રાગસરણ પહોંચી ગઈ !

આવા નરપુંજરા ને અને એકજ સુલાહ
આપી ગઈએ તમારાથી ખાટી લગત ન ઊડાણી
દોષ અને તમારા હુટુંબની મીઠાંતે સ્તવ
વાપરતાં ન આવડતાં હોય તો ખેડાર

૭) કે તેમના કાળસ્વરૂપ એ સાધનને ધરમાંથી હાથેસાને માટે દૂર કરી દે. અમે હવેથી એ જાણે કે અમારી ખુદેનો આ બનેલા પ્રસંગોપરથી ઘડો લઈ એ સાધન વાપરતાં પૂરતી સાવચેતી રાખે અને અકસ્માત થવા પામે તો ખેડી લગ્ન ત્યાંથી પોતાનો છૂટ બચાવે. એવી લગ્ન કરતાં છંદગીની કીમત અનેકગણી વધારે છે.

૧૧. દેશબંધુ દાસના "ફોરવર્ડ" પત્રમાં આવેલી એક કલંક કથા એક કલંક કથા! "સીરાપ્ટ" અને નીચે પ્રમાણે આપી છે: "એ

હિંસાને પખવાતીરૂંજ વીલ્યુ" છે પણ એ તો બહે વિસરાઈ ગયો. આસામ દેસ અને કામરૂપ જીલ્લો એની કામિનીઓ આજલા ઇતિહાસમાં અપ્સરા જેવાં સ્વરૂપ વડે અમર નામના રૂબણી ગઈ છે ત્યાં બનેલો આ પિરાચી અત્યાચાર છે. બંગાળના મિથેનસિંગ અને પવના તાહુકાના પ્રવાસીઓ કામરૂપના કામદીઓ, બેરલામન અને ગૌર-લલુરી ગામોમાં આવીને વસેલા ત્યાં આરા હપર મઝી-મારી કરવાના દક્ષ સંબંધે આદમ અને બંગાળી વસાહતો વચ્ચે વાંધા પડ્યા. બંગાળીઓએ માછલીઓ પકડવી ગાહુ રાખી; એટલે આદમો સાથે લડ્યા હશે. આદમોએ સારજોગ ગામના પોલિસ થાણામાં ફરિયાદ શ્રુકાવી. ફેરલાક પોલિસો, ૧૧ ગુરખાઓ અને ૫૦ ફોન્ટેબલો આદમોની સંગાથે હપડી નીકળ્યા અને આ ત્રણેય ગામોમાં આવ્યા. આવતાં વેંત ગામડીઓએ હપર હટાડી કપો, ફેટલાવને માર્યા-ફટકાવ્યા અને લગ્નજન આખા પુરજ-વર્તને ચિરફતાર કરી અમુક મકાનોમાં ફાંસી દીધા. અને પછી શં શં થયું! સેગન પણ ચરમાઈ બધ, પિરાચને પણ એ જોલવાં અરેરાઈ છુટે એવી ભયંકર પથવા પ્રવર્તી રહી. અધારી રાતે એનો આરંભ થયો. રાત પડી-સોપો પડ્યો. પોલિસો, ફોન્ટેબલો અને ગુરખાઓ એ પાંચ માણસોને પેલા બંદીવાનોએ ચેલ્ક કરવા મૂકીને ગામોમાં ફાંખે થવાને વણુ ધણીઆવાં ધરો યોલાવ્યા અને ઘેર ઘેર અસહાય અબળાઓને ભેર-નુલમથી નીચે પડી તેમની આબર પાટી ધરી માતાઓની નજરો નજર બુવાન દિહીઓની-સાસુના દેખતાં વઢૂની અને વઢૂના દેખતાં સાસુની લગ્ન સોપી.

ન્યાં ન્યાં સ્ત્રીને દેખી ત્યાં ત્યાં આ રાવવાનોએ તેનાં કપડાં ખેંચોતોડી તેને નાખી કરી પોતાની પથવા સંતોષી. એક સજર્માં સ્ત્રી હપર તો એક સામટા અત્યાચાર થવાથી તેનો ગર્ભ પડી ગયો. કિરતાર આગળ રાવ માગવા તે વતકાળ ચાલી ગઈ."

આ કલંક કથા વાંચીને પ્રત્યેક સ્ત્રીપુરુષનાં હૃદય કમકમી કરશે. વધારે રામની વાત તો એ છે કે એ અત્યાચાર કરનાર આપણા પોતાના જ દેશ ભાઈ છે. આવા કિસ્સા ઇતિહાસમાંજ અત્યાર સુધી વાંચવામાં આવતાકોઈ પરદેશી છંદારો દેશપર આકંભણ કરે અને પોતાના સૈન્યને છુટું મુકી દે ત્યારે આવા અત્યાચાર બનતા. વધારામાં આ અત્યાચાર સત્તાને નામે થયો છે. અલબત્ત સરકાર એ બાબતમાં અનેક બદલા કાઢે અને દાંકપીછાડા કરવાના પ્રયત્નો કરશે. શુભામ બનેલી દિહી પ્રભ તે વલ્લાવી પણ હશે. કોઈ સ્વાધીન દેશમાં આવી પડના બંને કોય તો સત્તાધારીઓની ગાદીઓ હલમલી હશે અને એવા બુલ્કમી અમલદારોના નામનિશાન પણ પ્રભ ફીટાડી દે. પણ આપણા પુરુષો પુરુષત્વ ગુમાવી બેઠા છે. એમની પાસેથી એવી આશ રાખવીજ ફોકટ છે. આ કલંકકથા તો દિહીઓની પથુવાસના અને નમ્રમરદાઇના રમાશ રૂપ ઇતિહાસમાં કોવરાઈ ફેરેતો.

✓ હમણાં યોડાક શ્રમથથી મુંબાઈમાં વેરવાણતિ વિરક્ત ભેરભેર ચળવળ અનીતિનો બ્યા- ચાલી રહી છે. એ હપરથી પાર નાખુદ કરે. એમ તો ન જ મનાય કે વેરવાણતિ હમણાં વધી પડી છે એ તો ખેલાં હવી તેટલીજ છે પરંતુ તેની સાથે પ્રભંભે ભેરભેર લડત હપાડી છે એ બવિશ્ય માટે શુભ ચિન્હ છે. પોલીસખાતું પણ આ બાબતમાં વધારે ભ્રમત થતું નય છે એ ભેધ સમાય છે. હમણાં હમણાં જે મુકંદમાઓ પોલીસકોર્ટમાં આવવા માંડ્યા છે તે એ ખાતાના પ્રવલોની ખાત્રી આપે છે. છતાં આ બાબતમાં હજી પણ કરવાનું છે. મુંબાઈનો એક પણ આબરદાર લેતો એવો ભાવેજ હશે ન્યાં આ અનીતિને બ્યાપાર ન ચાલતો હોય. આ બ્યાપાર માટે પુરુષવર્ગજ ચોર ભાંચેજ વાપણા છે-સીધી તેમજ આકસ્તરીરીતે નિર્દોષ સ્ત્રીઓને ફેસલાવીને, લાલચ આપીને યા

જનરહસીથી ઉપાડી લાવીને એ નીચ ધંધામાં નાંખનાર પુરુષોનું મોટું ભાગે હોય છે. એ ધંધામાં પડયા પછી તેમને પોષણનાર પણ પુરુષોની જ પાસવચ્ચે. સ્ત્રીના ગુમાવી બેઠેલી કેટલીક સ્ત્રીઓ પણ તેમની મદદનાર થાય છે. આ બહીને નાણુદ કરવા મઠિ મુંબાઈમાં વીજલન્ટ કમીટી કામ કરી રહી છે; અને બહીના સ્ત્રી પુરુષો એ બાબતમાં રસ લઈ તેનો અભ્યાસ કરી તે નાણુદ કરવાના ઉપાયો શોધી રહ્યાં છે. એ ઉપાયોમાં મુખ્યત્વે બે ઉપાયો અને સૂચરીએ તો બોલું નહિ કહેવાય. એક તો એ કે દરેક આબરુદાર-ગૃહસ્થ લતામાંથી એવી સ્ત્રીઓને કાઢી તેમને અલગ વસવાટ કરવાની

ફરજ પાડવામાં આવે. આમ થશે તો આબરુના ભયથી બચી પુરુષો એવા અલગ લતામાં જતાં અરુદો અને ઘણીઓને પોતાનો પેશો બંધ કરવાની ફરજ પડશે. બીજો ઉપાય એ છે કે એમાંથી જે સ્ત્રીઓ એ ધંધો છેડી નિર્દોષ રીતે પોતાનું ગુણરાત ચલાવવા ઈચ્છતી હોય તેમને મઠિ એવાં આશ્રમો સ્થપાય જ્યાં તેઓ પોતાનું બરણ પોષણ કરી શકે એવાં હુન્નર ઉદ્યોગો શીખી શકે અને પરિણામે નીતિમય જીવન ગાળવા શક્તિમાન થાય. અમે ઇચ્છીએ છીએ કે વીજલન્ટ કમીટી આ બાબતો તરફ ધ્યાન આપે. એમના પ્રયત્નોમાં અમે સંદેશતા ઈછીએ છીએ.

નૃસિંહગદની પ્રસૂતિસંસ્થા

નૃસિંહગદના રીંગ'ટ મહારાણી સાહેબ, રાજ્યના સ્ત્રીવર્ગના પ્રતિનિધિ ભાઈ ઉદાર અને હિતકર પ્રવૃત્તિઓ થોળ્યે જાય છે. બાળઉછેરની એ સંભાળને લાઘવે ૧૯૨૫માં દરહનરે ૧૪૦નું મરણપ્રમાણ આપ્યું હતું જ્યારે આગામે વર્ષે ૨૬૧નું હતું, દરસાલ બાળસમોહ ઉજવવા ઉપરાંત રાજ્ય તરફથી દાહજોતે કેળવણી આપી ગરીબવર્ગની સ્ત્રીઓની પ્રસવ સમયે સારવાર કરવામાં આવે છે. દાહને દરેક મથુર સ્ત્રીની મુલાકાત લઈ ફોટ સર્જનને પ્રસૂતિવેળાના ખબર કરવાનો ખાસ નિયમ છે. એ પછી કેળવાએલી નર્સો તેવી સ્ત્રીઓની મુલાકાત લઈ, તેમને કાંતો સ્ત્રીઓની ઇસ્પતાલમાં લાવે છે અથવા ઘેરજ દેખરેખ નીચે સુવાવડ કરાવે છે. સાફ કામ કરનાર દાહજો ભાઈ મહારાણીએ દર સાલ બે હતામ રાખ્યાં છે.

માતાએ પોતાને પૂછવાના પ્રશ્નો

- ૧ મારું બાળક ઉદ્ભવે છે ? શા માટે ?
- ૨ હું તેની સાથે સૌમ્યતાથી અને સમ્યક્તાથી બોલું છું ?
- ૩ એને કંઈ કામ સોંપવું હોય ત્યારે હું તેને વિનયપૂર્વક કહું છું ?
- ૪ જ્યારે તે મારી સેવા ઉઠાવે છે ત્યારે હું તેના તરફ કૃતજ્ઞતા બતાવું છું ?
- ૫ તેની પ્રયત્ન મારું વર્તન હરહમેશ સન્માનમય રહે છે કે કોઈવાર હું તેને ધડાવીને તેણે અસન્માન કરે છે ?
- ૬ હું તેની સાથે લડું વહું છું ?
- ૭ હું તેના હુકમો ઉઠાવી દઉં છું કે તેના તરફની સમ્યક્ આગળીની રાહ બોલું છું ?
- ૮ અન્ય તરફના મારા વર્તનમાં સમ્યક્તાની ખામી છે ?
- ૯ બીજા સમક્ષ હું તેના ઉપર ટીકા કરું છું ?

નાથને ચરણે.

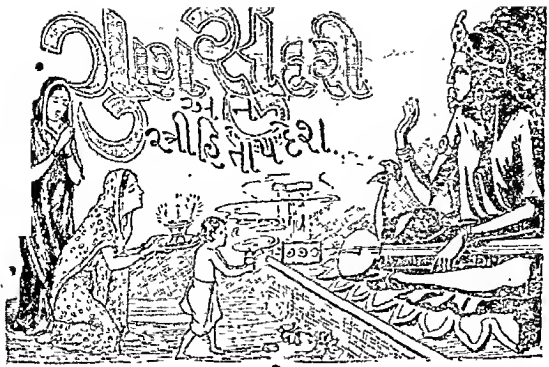

ચેતકાર :] કળા જાનેની વચ્ચે આવીને જમી રહી. " મહે નાથ ! [શ. નાગાવરી
 પાપનો કલુષિત સ્પર્શ હું હવે તમારા શરીરને
 નહીં જાદ કરી શકે. " [૫૨ ૭૨૦.

નાથને ચરણે.

[ચિત્રકાર :] એક સમ્પત્તિ આપકા સમેત કળાને તેણે દૂર દેડી દીધી અને [રા. નાણાવટી
પાછો તે સરોજની ઉપર ધસી ગયો. “ હાં, હાં ” શબ્દો
સમેત બેરીસ્ટર અંદર ધસી આવ્યા; જહીકયા કુળતી
સરોજની તેમને કંઈ બાકી પડી... [૫૪ ૭૨૦.

પાં ૩ ભૂ.

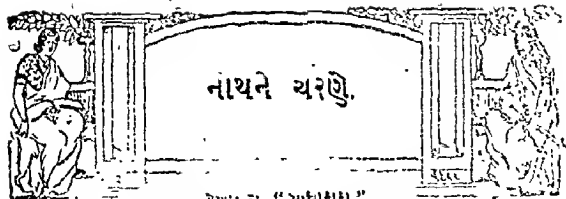
બુધ્ધિ ૧૯૨૬.

અંક ૧૧ મો.

આત્મગૂજન.

વેખઃ રા. કેશવલાલ હ. શેઠ.

ગેધલી રાત મહી ધ્રુવતથો તારલો,
 અમકે ગગનગુહા ભેદી હ રે;
 સૂના ભવ—સરવરનો વિહારી હંસલો,
 નિરખે પ્રકાશરેખ એવી હ રે;
 ઘેરૂં આકાશ, ઘેરૂં ઘેરી વાદળિયો,
 નમેરૂં નિશામહી મહાભવાં હ રે;
 ઘનને ઘેરેલ ગોખ રૂપેરી ચાંદલો—
 અમકે તે દિશ મારે આલવાં હ રે;
 ભરતી ને ઓટ સ્વરૂપ ચિન્ધુના ઉભરા,
 ટાલતી ન દીઠ દીપદંડી હ રે;
 લાકડા ને છાંયં-વૃષ્ટિ મધ્ય ગિરિગાજતો,
 નિશ્ચલ સમાધિ મહેં તે માંથી હ રે;
 તૂટો એ આભા ! ખૂટો ધરતીના સ્પર્શ,
 ધીકો દિગન્ત દાળવીને હ રે;
 પ્રલયના પૂરનોય વિહારી હંસલો,
 અનાતન સત્યથી જ ભીંજે હ રે.

લેખક: રા. "ભાષાકાકા".

બાવીના ગર્ભમાં શી શી ઘટનાઓ બોલી છે, તેના બાળેજ કોઈને ખ્યાલ હોય છે. કાળના પડદા ચીરી તેની પાછળ લખેલા વિધિના આંકડા ઉઠેલવા એ નેટલું અસકય છે, તેટલાંજ અગમ્ય છે માનવી હૃદયની ઉંડી શુદ્ધાઓમાં બોલેલા ગૂઢ બેઢ વાંચવા. મનુષ્યની તીવ્ર દ્રષ્ટિ ત્યાં પ્રવેશ કરી શકતી નથી. મન્દાર પર્વતશા સમુદ્રને મન્યી નાખતા પ્રયોગો ય ત્યાં નિષ્પળ નીચે છે.

કળાને બાળેજ ખમર હતી કે બાવીની તેની કલ્પનાઓ કેવળ કલ્પનાજ રહી જશે. મહનતાના ઉંઘણમાં પેસવાની તેની શક્તિ ન હતી. તેનું સર્જન હૃદય અન્યના હૃદયમાં ચે નિજ સર્જતાનું પ્રતિબિમ્બ બેતું. અને એ સર્જતાને લીધે તેને સારી સ્પષ્ટિ સર્જનજ બાસતી. ન્દાનપણથીજ કિરણે તેના હૃદયમાં રચાન લીધું હતું, કિરણના માંમાં બોલ તેના અંતરમાં શાંતિશુદ્ધા વરસાવતા, તેનું મોઢક દાસ્ય તેમાં મુદ્દલ સહરીઓ ઉપગ્નવતું, તેની ગુપ્તતા-સન્નિવતા અને વિવેક તે સ્વદરિઓમાં અવનવું સંગીત રેડતા. તે સર્વનો એક સામ્રો પ્રતિધોય કળાને અંતરે હોતો અને તેનું બાલકવય તેમાં ગુપ્ત જની રહેતું.

કળા એક ગર્ભામંત માયાપત્ની હોકરી હતી; એકની એક લગાવેલી માનીતી હોકરી હતી. તેના પિતા કંઈ વરસોથી મુન્દાઓમાં વસવાટ કરી રતા હતા અને એક પ્રતિજ્ઞન

વેપારી તરીકે તેમણે સારી નામના કઢાડી હતી. કિરણ એક ગરીબ નખાણો છોકરો હતો. શેકે તેને અનાથ ધારીને પોતાને ત્યાં રાખી લીધો હતો. શેકેને ત્યાંજ તે મોટો થયો હતો અને શેકેની દયા પરજ તે જીવતો.

કિરણ શેકેને ઘેર આગ્યો અને યોડાક દિવસમાં સર્વનો સહવાસી જની ગયો. કળાને તો તેના વિના જરી પાથુ એન ન પડતું. જન્મે એક સાથે બહતાં, સાથે રમતાં અને સાથેજ ઉઠતા બેસતા. કિરણનું જુદું ચાપલ્ય અયાગ હતું. તેની ગૃહલુપ્તિથી અને વિવેચન કલાથી તે કળાને મ્હાત કરતો અને કળા તેની પાંચેથીજ ધણું ખરું શીખતી. કિરણ નેટલું કળાને સમજાવતો તેટલું તે નિદ્રાળમાં ચે ન સમજ શકતી. આવાં અનેક કાણેણે લીધે કિરણ કળાને માનીતો થઈ પડ્યો હતો. જાપાછ પાસે કિરણના વખાણ કરતાં કરતાં તો કળા પ્રલીને પ્રાગ્દેશ થઈ જતી.

ધીમે ધીમે તે બાવ દૃઢ મનો ગયો. કળાના નયનોમાં કિરણનું તેજ જ્યુકવા વાગ્યું, તેના પ્રત્યેક અગ્નિનયમાં, પ્રત્યેક ઉચ્ચારમાં કિરણનીજ પ્રતિબા પડવા લાગી. જળણે અબ્દણે કળા નિજ અગ્નિતત્વ વીસરી કિરણ મય જની મ્તી હતી. ધીમે ધીમે તે કિરણમાં સમાઈ જતી હતી.

એ બાવ કળાના પિતાથી યાના ન રહ્યાં.

તેમને કુલિનતાનો ગર્વ હતો, તેમનામાં શૂદ્રસ્થને સ્વાભાવિક ગરીબાણે પ્રતિ વૃણા અને તિરસ્કાર હતા, તેઓ સામાન્ય કોટીના માણસને સામાન્ય કંઠતાં વધારે હંચા ભેદ શકતા નહીં-કળી શકતા નહીં. તેમની હંચેને હંચે હોતી દૃષ્ટિમાં, તેમના હવાઇ વિચારોમાં, તેઓ પૃથ્વી પરનું નિજ અસ્તિત્વજ નીમરી ગયા હતા. પૃથ્વી પર વસતા સર્વ માનવ જીવો તેમને વેંતીયાજ લાગતા. એ સર્વનું પોષણ કરવા, એ સર્વ પર પોતાની ઉદારતા દર્શાવવાજ જાણે તેઓ ન સ્મરનયા હોય એમ તે માની બેઠા હતા.

માણસનું અંતઃકરણ હંમેશાં ખરું-ખોટું, સારું-નરકું પારખી શકે છે. હુદ્રમાં હુદ્ર પ્રાણીના ગુણોએ તેમાં સ્થાન પામી શકે છે. પરંતુ તેની ટેકાઈ, તેનું મિથ્યાકુલાભિમાન, તેના ગર્વ તેને તે ગુણોને વાસ્તવિક ગુણો તરીકે કબુલ કરતાં વારે છે. કિરણને જોતાજ શેઠના મનમાં પણ અનેક વનૂજો ઉભા થતાં, તેના તેજમાં શેઠ પણ ધણી વખત હુળી જતાં, પરંતુ તેમનું અભિમાન અને તેમની મોટપ તેમને કાયમ ઉપરને ઉપર તરતાંજ રાખતાં અને દેખીતી રીતે તો તેમની દ્રષ્ટિમાંથી કિરણને માટે હુદ્રતાના અને વૃણાના ભાવોજ વરસતા.

કળીના હાવભાવ નિહાળી તેમને દેશે હાડી ધાસ્તી પેડી. તેમાં તેમને નિજ કુલિનતા, ગાહસ્થ નાસતાં જણાયાં. તેમને નિજ ગર્વ પર કાંક ઓચિંતી તરાપ મારતું જણાયું. તેમણે એકદમ કળીને કિરણ સાથેના સર્વ સમ્બન્ધ સહ દેવાનું કહી નાખવાનો નિશ્ચય કર્યો. કિરણ તેમને મન દુધ પાછ હોરેલા સાપ સમો જણાયો પોતાની શેઠાના ચર્મિ અસવા આવતા રાફ જોયો લાગ્યો. ધારે ધારે થોડાજ દિવસમાં તેને પોતાના શૂદ્રમાંથી કદાકી મુકવાનું શેઠે નક્કી કરી લીધું.

પરંતુ વિધિના વિધાન કાંઈ અનેરાજ હતા. શેઠે કળીને બોલીવી અને બધી વાત કરી: કિરણ સાથે આવો વ્યવહાર બાંધવો એ કુળનું જીવણ ન ગણાય, ગામમાં એથી આપણી વાતો થાય, વગેરે અનેક દલીલો તેમણે રજૂ કરી. કળીએ થોડીક પણ વિચાર કરી નોંધ્યો. પછી ધીમે શાન્ત સ્વરે પૂછ્યું “ પરંતુ પિતાજી ! કિરણને લાવનાર કોણ ? ”

“ કેમ ? મેંજ એને અહીં આણ્યો હતો. બિચારો નધણીઆતો હતો એટલે મને એની દયા આવી. ” શેઠે ખુલાસો કર્યો,

“ ત્યારે તમેજ આમ બોલશો ? ”

“ તું શું કેવા માગે છે ? ” શેઠે ચુંગાણા.

“ તમેજ મને એ આણી આપ્યો. અને મેં એને સ્વીકાર્યો. હવે અત્યારે આમ...”

“ પરંતુ મેં એને કાંઈ આ કામ માટે નહોતો આણ્યો, સ્વમજીને. ” શેઠે વચ્ચે બોલી હક્યા.

“ હા, હા, એ બધી વાત સાચી. તમે કિરણને આપણે ઘેર તેડી આવ્યા. મેં એને જોયો અને મારો પરિચય એની સાથે બંધાણો. ખરું કે નહીં ? ”

“ હા, પરંતુ એથી શું ? ”

“ તમે જો એને અહીં ન લઇ આવ્યા હાત તો મારો એની સાથે ક્યાંથી પરિચય બંધાત ? એટલે માનો કે ન માનો, પરંતુ હું તો એમજ સ્વમજી છું કે તમે મને એ આણી આપ્યો અને મેં એને સ્વીકાર્યો. એમાં હું તો કશું ખોટું નથી જોતી. ” હાડે પેટે કળીએ કહ્યું.

“ કળી...”

“ બાપાજી ! એ કાંઈ હું ન સ્વમજી. હું તો એમજ માનું છું કે વિધિએ એ વર મારે માટે નિર્માણ કર્યો હતો એટલેજ એ તમારે હાથે મરણો. એથીજ તમારા હૃદયમાં

એને અહીં તેડી લાવવાની ઘેરણા થઈ. મેં
તો તમે મને એ વર લાવી આપ્યો છે એમ
ધારીનેજ એને સ્વીકાર્યો છે. ” કળી બહાર
જતા હતા થઈ !

શેઠની બધી વકિલાત નિષ્ફળ નિવડી.
તેમણે અનેક લાલચો આપી, અનેક ગૃહસ્થ
કુટુંબના માઠી ઘોડા દર્શાવ્યા, અનેક મોતીની
માળાઓ ભરેલી તીજેરીઓ બતાવી, પરંતુ
કિરણમાં પેરાવાયતું કળીતું ચિત્ત ચળ્યું નહીં.

આખરે શેઠનો વાતસલ્ય પ્રેમ વિજયી
નીવડ્યો. તેમણે મને કમને અંતરના હંડાણ-
માંથી ભાંચ્યા મૂક્યા બહાર ન આવતા હોય
તેવા ક્ષીણ વચ્ચે બન્નેનો સમ્બન્ધ કરી
આપવાનું કમુલ રાખ્યું. જો કે કિરણ પ્રત્યેની
તેમની ધુણ તો જેવી ને તેવીજ હતી. કળીને
તેમણે અનેક વખત કિરણને લશ્ચ દેવા કહ્યું
હતું. પરંતુ કણજ પરિવર્તન ન થઈ શક્યું.
પુત્રી પ્રત્યેના એમના અનન્ય પ્રેમે એમની
ધુણને સખમર ફર કરી દીધી. આખરે એ
પ્રેમ વિજયી નિવડ્યો. કળી અને કિરણના
લગ્ન થયા. ગૃહસ્થને આંગણે રંક જમાઈ
આવ્યો. ગૃહસ્થો અને શું ધારણે ?

[૨]

કળીની સાથે સાથેજ કિરણને એક બીજી
સૌન્દર્યચ્છિના ર્ચન થવા હતા. અને તે
કળીની સદચરી સરોજની. તેનું લાવણ્ય અને
તેની વાગ્વહા અતેરાજ હતા. પછીયે વખત
કિરણ તેમાં મુગ્ધ બની જતો. પરંતુ કળીની
સરજના પાસે સરોજનીની ખુમારી જ્યાં ન
મેળવી શકતી અને જે બાવ કિરણને દેશે
કળી માટે ઉમરાળા, તે સરોજની ન મેળવી
શકતી. ધીમે ધીમે સરોજની અને કિરણ
મહાબાણી બન્યા અને એમ એકમેકના નિકટ
પરિવશમાં આવ્યા, તેમ બન્નેના વલય એવાને
એવાંજ નિરાળા હતા.

પરંતુ આ નિર્મળતા લાંબો વખત ન
રહી શકી. કળી અને કિરણના લગ્ન થયા.
કિરણ ગૃહસ્થનો જમાઈ થયો, લાખો રૂપીઆ-
ની મીઠકતનો માલિક બની બેઠો. તેના આ-
બાલચંવનના પરિવર્તનનો પરચોજ ન
હડતો હોય, એવું ત્યારપછી તેનું આંતરિક
જીવન પણ પલટાઈ ગયું.

અને એવું ઘણીયે વાર નથી બનતું શું ?
એક માણસ રખડતી દશામાંથી સડસા
લક્ષાધિપતિ થઈ બેસે છે, એક અકસ્માત
તરીકેજ, એકજ ક્ષણમાં પૃથ્વી પરથી પર્યંતની
રેલ્વે ચિલસે છે, ત્યારે પ્રથમ તો તેની મત્વતા
તે નથી મોની શકતો. તે સર્વ તેને કેવળ
માયાજ બાંધે છે. પરંતુ ધીમે ધીમે તે સ્થિતિ
તેને અનુકૂલ થતી જાય છે અને આખરે
એવો વખત આવી પૂરે છે કે તે કદી ગરીબ
હતોજ નહીં એવું તે માનવા લાગે છે. અને
છેવટે તે પણ ગૃહસ્થની દુનિયા સાથે
આકાસમાંજ વિહરવા માંડે છે ! આવા
અનેક દ્રશ્યોત્તો નથી બનતા શું ?

કિરણના સમ્બન્ધમાં પણ તેમજ બન્યું.
લગ્ન પછી યોડાજ દિવસોમાં તેનામાં જે
અસાધારણ ફેરફાર થઈ ગયો, તે જોઈ તેના
મિત્રોને પણ આશ્ચર્ય થયું. કિરણનું વ્યક્તિત્વ
કોરેજમાં તેમજ કમવર્ગમાંયે ઉત્તરગજ
હતું. તેની શિક્ષતા, તેની સચ્ચોટ દલીલો,
તેની પ્રતિભાશાલી બાપા વગેરેએ તેની
આસપાસ અનેક કિષાસકો ઉપજાવ્યા હતા.
તે સાથે તેની નમ્રતા અને તેની સરજતાએ
તેના અધ્યાપકોનેય તેની તરફ માનની દ્રષ્ટિએ
જોના કર્યો હતા. તેજ કિરણમાં-તેમની
આદર્શની પ્રતિમા રૂપ તેજ કિરણમાં-આવો
ફેરફાર ? તેઓ કલ્પના પણ ન કરી શકે
તેઓ તે માની પણ ન શકે ! અને જ્યાંય
તે વખતુ બની હતી. અત્યારનો કિરણ તે
પદસાનો કિરણ નહોતો રહ્યો. મોરનું અનુ-

કરણ કરવા જતાં કાગ પોતાનું પોતાપણું નીસરી જાય, તેમ તેની દેહછટા વિખરાઈ ગઈ હતી, તેનું વ્યક્તિત્વ ઓસરી ગયું હતું. તેના ગૌરવભર્યા પગલામાંથી એક સામદું જ્વેમ હણાઈ ગયું હતું. નર્મી છાકટા મમે તે જની રહી હતો.

કિરણની આંખોના જુના ચરમા ઉતરી ગયા હતા અને નવા ચરમામાંથી તે જુની સુંદરતા નહોતો નિહાળી શકતો. તેને મર્વ જુની વસ્તુઓ નકામી, નાશ કરવા જેવીજ લાગતી. આ નવા વિચારને પરિણામે કળી તરફનો તેનો અનન્ય પ્રેમ ધીમે ધીમે ઓસરતો ગયો અને તેની સરતિ સંરેણનીને અંતરે ભરાવા લાગી. સંરેણનીને કોઈ પણ પ્રયાસે હાય કરવા તે મથી રહ્યો હતો.

કિરણ દોરેલમાં પોતાની ઓરડીમાં ખેડો ખેડો કંઈક વાંચી રહ્યો હતો. હાથમાંની ચોપડીના પાના એક પછી એક ફેરવે જતો હતો. સંરેણનીએ આપેલા સમય વીતી ગયો હતો. તેના અંતરમાં એક પછી એક કંપનાઓ ઉડી રહી હતી, તેનું ચિત્ત વાંચનમાં નહોતું ચોટતું. સંરેણની કેમ ન આવી એજ વિચાર તેમાં શુંજ રહ્યો હતો.

આખરે સંરેણની આવી. તેને જોતાંજ કિરણની અધિરાઈએ ઉન્માદનું રૂપ ધારણ કર્યું. “ સંરેણની ! કેટલી રાહ જોવી ? ”

સંરેણનીએ ક્ષમા વાચી. કેટલાક અગત્યના કારણો રજૂ કર્યા, અને પછી જન્મે હંમેશની માફક અબ્યાસની વાતે વળગ્યા. પરંતુ કિરણના હૃદયમાં આજે અજાનજા તોફાન મચી રહ્યું હતું. તેના અંતઃકરણમાં આજે પાપવાસનાતું એક પ્રજાજ કિરણ પ્રવેશ્યું હતું અને તેને લીધે તેનું હૃદય સર્વદા આંધળું જની રહ્યું હતું. તેની માલતી આંખોમાંથી તે પાપ વિના કશુંજ નિહાળી શકતો નહતો. સંરેણનીના પ્રશ્નના જવાબો અધુરા

મળતા હતા, તેનો શુંજવાડો વધતો જતો હતો. પરંતુ તે સર્વ શુંજવાડાને શુભંગાની નાખતા એકાએક અણધાર્યા, આકાશમાંથી વિજળીનો પ્રકાશ ન થતો હોય તેવા શબ્દો કિરણના મુખમાંથી સરી પડ્યા: “ સંરેણની હું તને ચાહું છું, ”

સંરેણની આને માટે જરા પણ તૈયાર ન હતી. તે કિરણમાં મુગ્ધ હતી, પરંતુ તેમાં દેહવાસનાની ગંધ સરખી ન હતી. તે કિરણને વખાણતી, પરંતુ તે તેની અસાધારણ વિક્રતાને લીધેજ; તે કિરણને ચાહતી, પરંતુ તેમાં નિર્દોષતા શિવાય બીજા કશા જવાબો ન હતા. કણબર તો શું બોલવું તે તે સમજ શકી નહીં. આખરે આશ્ચર્યમાં તે બોલી: “ કિરણ ! આ તું શું બોલે છે ? ”

“ હું બોલું છું જગતમાં સર્વ બોલે છે તે જગતનો મહામંત્ર, સુખની ચિનગારી, આત્માનો સંતોષ સંરેણ ! તું મારી સાથે પરણ. ”

“ કિરણ ! કિરણ !...”

તેને બોલતી અટકાવીને કિરણ વચ્ચેજ બોલી ઉઠ્યો, “ સંરેણ ! હવે હું રસ્તામાં રખડતો નથી રહ્યો. મારે જગલા છે; વાડી વછળ છે,...”

“ અને તે સાથે એક સુંદર પ્રેમાળ પત્ની પણ છે, ” સંરેણનીએ વાક્ય પૂરું કર્યું. “ એના નિર્મળ પ્રેમને તરછોડવો એ પાપ નથી ? કિરણ ! વિચાર કર, એને લીધેજ તને આ બધું સાંપડ્યું છે. ”

“ એ બધું મેળવવા પુરતોજ એના પ્રત્યેના મારો રોદ્ધ હતો...”

“ અને મારા પ્રત્યેના રોદ્ધ ? ” સંરેણનીએ તેને વચ્ચેજ અટકાવ્યો.

“ એ હૃદયના વંદાશમાંથી ધણાથે વખતથી એક ધારે વડી રહેલું અનન્ત ઝરણું છે. ”

સરોજ ! મારા હૃદયમાં તારું જ્ઞાન સર્વથી પહેલું સ્થાપાયું હતું. ”

“ ભુલે છે, કિરણ ! તું જુલું બોલે છે. તારા આધ્યકાળથીજ કળા તને આકર્ષી રહી હતી. તારું સમગ્ર હૃદય એણે હરી લીધું છે. હું એ જાણું ક્યાં નથી જાણતી ? હું જે તારા સહવાસમાંજ ઉછરી છું. મારા પ્રત્યેના એક તો...”

“ તું કેવો માને છે ? ”

“ કેવળ દેહવાસના પૂરોજન. મારા રૂપમાં તું લુપ્ત બન્યો છે અને મારી સાથે લગ્ન કરવાની વાત કરે છે. હું તો એમાં પાપવાસના મિત્રાલ કચુંજ બેઠી રહીશ નથી, અને એ પાપથી પ્રેરાઈ મારું સમગ્ર હૃદય કંઈકીત કરવા તું પ્રેરાઈ રહ્યો છે. ”

“ સરોજ ! સરોજ ! હું તને ખરેખર આહું છું. સૃષ્ટિમાં મારો રતેહ આટલો કોઈના તરફ દબાયો નથી. કળા આપણા રતેહ વચ્ચે બીજકુલ નહોં આડી આવે. તું કહીશ તો હું એને સદાને માટે તણ દઈશ, તેને તારું દાસ્ય સ્વીકારવા કહીશ...”

“ અને તેરીજ રીતે વળી કોક નવું પુષ્પ મળ્યે મારા જે એજ હાલ. કિરણ ! હું તારી આંખોમાં ચમકતું વિષયવાસનાવાળું તેજ માપી શકું છું. જ્યાં સુધી એમાં વિશુદ્ધ ભાવો નહી જણાય. ત્યાં સુધી આપણે નહોં મળી શકીએ. ”

તે વિનંતીના ચમકાર શી ત્વરિત ગતિએ ચાલી ગઈ. કિરણ તેના માર્ગ સામું ફાટી આંખે નિરાળી રહ્યો. સરોજની પગલે પગલે તેની પ્રતિષ્ઠા નાશ પામતી જણાઈ.

[૩]

કળાને આ ધટનાની બીજેજ દિવસે ખજાર પડી. સરોજની પોતેજ તે સર્વ વાતો તેને કરી મર્ષ. કળાની નિર્મળી દંત્ય આરસીમાં.

એકાએક એક પાત્રર આવી પડ્યો અને તેના કટકે કટકા થઈ ગયા.

તેને શું બોલવું એ સમજ ન પડી. તે સરોજ પાસે રહી પંડી. તેના ચરણોમાં પડી કિરણના વતી તેણે સરોજનીની માથી માગી અને કિરણ આવે કે તરતજ તેને સખ્ત ઠપકો આપવાનું વચન આપ્યું.

પરંતુ કિરણ તે દિવસે આગ્યોજ નહોં. કળાનું હૈયું ધક્કી ઉઠ્યું. તેના અંતરમાં ઉડી રાળ પડી. તે કિરણને શોધવા, તેને કુમાર્ગે જતો અટકાવવા બહાર પંડી. તેણે કાલેજમાં જઈ તપાસ કરી, પરંતુ કાલેજમાંયે કિરણનો પતો ન હતો. હોસ્પિટલમાં પણ કિરણની ઓરડીએ તાળું હતું.

નિરાશ કળા ઘેર આવી અને એક ખુરશી પર પટકાઈ પડી. તેના શરીરનું ચેતન ઉડી ગયું હતું, તેની આશાઓનો ઉમળકો શમી ગયો હતો. હવનવિહોણી પ્રતિમા સમી તે બની રહી હતી. તે બેબાન સમી બની ગઈ, અવાક શી છત સામું એક દષ્ટ નિરાળી રહી, જાણે આ દુઃખમાંથી છૂટવા-આ કૃતધ્વી દુનિ-આમાંથી પ્રભુ ચરણે જવા-ત્યાં કોક છિંદ ન શોધી રહી હોય !

ધુંવા ડુંવા ચતો તેનો પિતા આગ્યો. એક તો લગ્ન થયા ત્યારથીજ અગ્નિ ધુંધ-વાઈ રહ્યો હતો, તેમાં આજે એકાએક ધૂતની આહુતિ મળી. તેણે કંઈક ન બોલવાના વેણ કહી નાખ્યા, ન સંભારવાના સંભારી કંઈકને બાંધ્યા, કંઈકને તિરસ્કાર્યા. કળાને તે સાંભળવાની સાન ન હતી. તેની આંખોમાંથી નિકળતા અશ્રુપ્રવાહો તેના પિતાનું ચૈદ્ર સ્વરૂપ તેનાથી અણબપુનું ગાખ્યું. ખૂબ થુંકે ઉડાડી તેણે ચાખ્યા ગયા. કળા તો જમતી તેમ છતમાં છિંદ શોધી રહી હતી.

આખરે તેણે ફરીવાર સરોજનીને બોલાવી. ફરીથી તેણે કિરણની સર્વ વાત સાંભળી.

ફરીથી એકની એક વાત બ્યારે સાંભળવામાં આવે, ત્યારે તે ઓછી અસરકારક નીવડે છે. એક વસ્તુ પર ફરી ફરીને વિચાર કરવાથી તેના શુભવાદાનો ઉકેલ પડતો નથી છે. આ વખતે કુળી ખેલા કરતાં કંઈક વધારે સ્વસ્થ જણાઈ. તેના મુખના બાવો ન બદલવાનો તેણે પ્રયાસ કંઈક અંશે સફળ થયો. તેના સર્વ વાત ફરીથી સાંભળી. પરંતુ તે સાંભળ્યાં ખેલાંજ તેણે નિશ્ચય કરી લીધો હતો. તેને છતમાંથી મુક્તિનું ઊંડ મળી ચૂક્યું હતું. તે ધીમેક રહીને બોલી, “ સરોજ ! એક વાત કહું ? ”

કુળીનું હુઝ જોઈ સરોજનેય હુઝ થયું હતું. તેણે હુઝી અવાજે કહ્યું, “ કુળી ! તું મારું ન લગાડતી. પરંતુ આ વાત કહ્યા શિવાય છૂટકાજ નહતો. ખેલી વાર હું કોધથી અંધ બની રહી હતી, એટલે ઉતાવળમાં કાંઈક વધારા પડ્યું બોલી જવાયું હશે, પરંતુ બ્હેન ! એથી ઓછું ન આણતી...કહે, હવે તું શું કહેવા માગે છે ? ”

“ બ્હેન ! હુઝ નહીં લાગેને ? ”

“ મને હુઝ ! તું શું બોલે છે ? ”

“ હું કહું તેમ કરીશ ? મારી એક વિનંતિ સ્વીકારીશ ? ”

“ શું ”

“ તું ફિરણ સાથે લગ્ન કર. ”

“ હેં ! આશ્ચર્યમાં સરોજની ઉભી થઈ ગઈ. ”

“ હા બ્હેન ! તું મારા ફિરણ સાથે લગ્ન કર. મારા ફિરણ મુખી થશે અને મને મંત્રોપ થશે. ”

“ કુળી ! તું બાન તો નથી બલી ગઈ ને ? ” તે કુળી સામે એકી ટોચે જોઈ રહી. ”

“ ના બ્હેન ! હું પુરેપુરો વિચાર કરીને જ બોલું છું. એટલું મારું કામ કર. હું

તારી જન્મોજન્મની રૂણી થઈ રહીશ. ” કુળી કરગરી પડી.

“ કુળી ! કુળી !...”

“ સરોજ ! તને ખબર છે મેં કેટકેટલાં હુઝ સહન કર્યા છે ! મારા હૃદયની આશા પાર પાડવા મેં કેટલાંનાં અંતર દબાવ્યાં છે ! હમણાં પિતાજી ન બોલવાના શબ્દો બોલી ગયા. લોકો-સગાં સમ્બંધી-જેમ શાવે તેમ બોલી રહ્યા છે, અને ઓછામાં પુરૂં તારા જેવી બ્હેનપણીઓય હવે નવનવા અનેક પ્રહારો કરશે. પરંતુ એ સર્વ હું સહી રહી છું અને સહીશ. શા માટે, જાણે છે ? મારા હૃદયને જીવતું રાખવા માટે. મારા જીવનને ઉજવળ રાખવા માટે. ખેલ-હેલા-નંદાનપણ-માંજ-મારા ફિરણ સાથે આત્મલગ્ન થયાં. મારા આત્માએ એને જીવનનાથ તરીકે સ્વીકાર્યો અને એ ઓળખ નિભાવી રાખવા હું અનેક યાતનાઓ સહી રહી છું અને સહીશ. મારું જીવનધન સાચવી રાખવા મારા પ્રાણ મુકાં હું આપીશ. બ્હેન ! જેવો તેવો તોય મારો તે નાથ છે. એના મુખમાંજ મારું સર્વ મુખ સમાયલું છે. સરોજ ! મારા પર આટલો ઉપકાર કર. ” તે વધારે ન બોલી શકી.

“ કુળી ! વખત જતાં એ એની બૂલ જોશે, એને એના કૃત્યોનો પશ્ચાતાપ થશે એટલે તને સ્વીકારશે. શા માટે મને તારા મુખની આડે આવવાનું કહે છે ? શા માટે તારું જીવન સમસાનવત બનાવી મુકવા છાંટે છે ? ”

“ સરોજ ! તું મારા મુખની વચ્ચે નહીં આવે, પણ મારા મુખની સદાયક જાનશે. હું તારી દેવી જેવી પૂજા કરીશ. જગતમાં તારા મુખમાન કરીશ. તું ફિરણ સાથે લગ્ન કર. બ્હેન ! એની એવી છાંટા છે, તો તું તે પૂર્ણ કર. ”

“ ગસ, મારી પરિસ્થિતિ પ્રજ્ઞા યદ્ય તારા સ્વાર્થે ભાઈ. ભાવી જીવન ધરવામાં મને માર્ગદર્શક થઈ પડશે. જંગમમાં રથજે રથજે એ ભાવના પ્રગટે તો ?... પરંતુ ખેન ! હું તારા વેણ પાળી શકતી નથી. ”

“ કેમ ? ”

“ મારાં લગ્ન નક્કી થઈ ગયા છે. યોગાનંદ દિવસમાં તું તારી સખીને ગૃહિણી બનેલી નિરખશે. ”

“ કોની સાથે પરણવાની છે. ”

“ પ્રભાકર જેરીસ્ટર સાથે. ધણાય વખતથી તેની સાથે અપ્રગટ જીવન સહચાર સંધાણું હતો. હવે હુનિઆ તે દેખશે. ”

“ સરોજ ! તું સ્વાર્થી લાગે છે. મને તો આ વિષે કશી વાતજ નથી કરી. કેવળ હું એટલુંજ જાણતી કે પ્રભાકર જેરીસ્ટર સાથે તારે વધારે પડતો પરિચય છે. પરંતુ એવો પરિચય તો ફિરજી સાથેયે ક્યાં નહતો ! ”

“ કળી ! તે મારે હું ઘરમાં છું. પરંતુ શું કરું ? મારામાં તે વાત કહેવાતું આભિપ્રાય ન હતું. ” તે નીચું જોઈ ગઈ.

“ આ સર્વ નક્કી ક્યારે થયું. ”

“ મારા પિતાએજ એ વાતનો પ્રસ્તાવ રજૂ કરેલો અને સર્વની સમ્મતિએ એક માસ પહેલાં સર્વ નક્કી થયું. યોગાનંદ દિવસમાં લગ્ન પણ નક્કી થશે... ખેન ! તને હજારો યશોજ્ઞ તારી ધજા હું પરી પાડી શકતી નથી...”

“ સરોજ ! મને તારા પણ હજાર નહીં ચાલ્યું તારી મનવાંચિત વસ્તુ તું પાળી એથી ઉસરો મને આનંદ થઈ રહ્યો છે. તારા મુખના સ્વપ્નાએ મારું હૃદય પણ હું વિસરી ગઈ. ખેન ખેન ! તું મુખી થતી હો તો ! તુમે મારી ખેનપણી છોતે ! તારા હૃદયની કમળી બાજુમાં હું છું નાખવા નથી માગતી. એટલી બધી

સ્વાર્થી બનવાતું પ્રજ્ઞા મને ન શીખવે ! ખેન ! તારાં મુખમાંથીયે હું મુખ મેળવી શકીશ. પ્રજ્ઞ તમારો સહચાર અખંડ રાખો. હું મારા નાથની રાધ જોતી જીવન વીતાવીશ. મારો નાથ ફરી દોઢ દિવસ મારે આંગણે પધારશે એ આશા યે મારે મન સ્વર્ગમુખ સમાણી છે. ” તેના મુખપર આછેરું હાસ્ય અને તે સાથેજ એક ગહન નિશ્વાસ ફરી વળ્યો.

બન્ને સખીઓએ ઘણો વખત સુંધી વાત કરી. સરોજની ગઈ કે પાછી કળી વિચાર-નિદ્રામાં ગોથા ખાવા લાગી “ શું હું એમને સંતોષી ન શકું ? ”

[૪]

છત્વરી પ્રેરણા ઉતરી કે શું, પણ ફિરજીને પાછી સાન આવી હોય એવું જણાતું હતું. શરીરથી તેણે કળીને સ્વીકારી હતી. અને એક દિવસ પ્રજ્ઞાતાપની અનન્ત આંસુધારાથી કળીનું વક્તવ્યજ તેણે ભોંજવી નાખ્યું હતું. ફરીથી તેણે નિજગત પ્રુદિમતાનો પરિચય કરાવવા માંડ્યો હતો.

“ સમાજ જીવન ” વિષય પરનું એનું પ્રથમ બાપણ લોકોમાં ધણુંજ માનીતું થઈ પડ્યું. એ બાપણ દ્વારા એણે અનેકના હૃદયમાં પ્રવેશ કર્યો અને ધણાયને ફિરજીના ઉન્નત બિચ્છના બળકારા સાગવા લાગ્યા. પ્રભાકર જેરીસ્ટરે તો એને ચોતાને ઘેર આવવાનું આમંત્રણ સુધાં આપી દીધું.

ધીમે ધીમે એ આમંત્રણનું પુનરાવર્તન થતું ગયું અને આખરે એ મિત્રતાના રૂપમાં ફેરવાઈ ગયું. વખત જતાં એવોય દિવસ આવી પૂર્યો કે ફિરજી વિના પ્રભાકરને ચાલતું નહીં.

સરોજનીને ફિરજીની પ્રતિષ્ઠા પ્રિય લાગતી, પરંતુ તે તેની સાથે પરિચય પાડતાં ખીટી હતી. તેના નયનો સમિંપ પ્રથમની ધટના તરીકે આવતી અને તે કમળી હતી ખીટીની મારી

તે કિરણથી દૂર ને દૂરજ નાસતી. કિરણ પોતાને ઘેર આમ વારંવાર આવી એ તેને -હોતું થયું, એમાં પોતાની સંહીસલામતી કરતાં કિરણની પ્રતિજ્ઞાને કદાચ હાની પહોંચે એવી તેને ધાસ્તી હતી. પરંતુ કિરણ તો સરોજની સામું જીવાનીયે દરકાર ન કરતો.

અનેક વખત પ્રભાકરે સરોજનીને કિરણ સાથે ઓળખાણ પાડવા કહ્યું હતું અને બધીયે વખત સરોજનીએ ના પાડી હતી. બિચારા બેરીસ્ટરને ક્યાંથી ખબર હોય કે એક વખત એજ કિરણ એજ સરોજની પાસે લંપટ પાચના કરી રહ્યો હતો. સરોજની ના કહેતી તેથી તેને આશ્ચર્ય થતું, તે વિચારમાં પડી જતો અને સ્ત્રી સમાજ પર અનેક તર્ક વીતર્ક કરી બેસતો. સરોજનીના આવા વલણ ઉપરથી એણે પ્રથમ સિદ્ધાન્ત એ બાંધ્યો હતો કે સ્ત્રીઓ સમાનતા ઇચ્છે છે ખરી, પરંતુ તે ભોગવવાનું તેમનામાં હૃદયબળ નથી ! ખરી વસ્તુથી અચાત માનનીઓ આમ કેટલાં જૂલ ભરેલાં સિદ્ધાન્તો બાંધી બેસતાં હશે !

એક વખત તો સરોજનીએ વાત વાતમાં બેરીસ્ટરને એવું પણ કહી દીધું કે “કિરણ બહુ વખત ઘેર આવે છે તે કીક નથી થતું.” પ્રભાકરના આશ્ચર્યનો પારજ ન રહ્યો. એક સામટું અટ્ટહાસ્ય તેના મુખમાંથી છૂટી પડ્યું. સ્ત્રીની માનસિક નિર્જળતા પર તેણે એક લાંબુ ભાષણ આપ્યું અને સરોજનીને આ જોમ-આ નિર્જળતા-આ સ્ત્રીબુદ્ધિ તણ દેવાની તાદીદ આપી.

કિરણને લીધે પોતાપર જે વિટંબણા આવી પડી હતી તે જાણવવાની સરોજનીમાં તાકાત ન હતી. પરંતુ એણે એટલું તો જોખમે જોખમું સંભળાવી દીધું કે “કિરણ મારે ઘેર બહુ વખત આવે એ હું નથી ઇચ્છતી. હું એનું પરિણામ સારું નથી જોઈ શકતી, અને હતાં પણ તમે નહીં માનો તો

હું કોઈ રીતે જવાબદાર નથી.

x x x

કળીતું ઉર સરોવરીયું પાણું ઇલાજલી રહ્યું હતું. તેનો કિરણ તેને પાછો મળ્યો હતો. ફરીથી સારી સૃષ્ટિનું અને સ્વર્ગનું સમસ્ત સુખ તેને આવી મળ્યા હતા. ઘણી વખત તે સરોજનીને લાં જતી અને જન્મે જહેનપણીઓ પહેલાં જોવીજ હસતી રમતી ધરાધ ધરાધને અનેક વાતો કરતી.

પરંતુ સરોજનીના પેટમાં જે દુઃખાવો થઈ રહ્યો હતો તે તેનાથી ન જીવી શકાયો. કળીને એથી કેટલું દુઃખ થશે એ જોવા-વિચારવા-એ ન રહી. એક દિવસ કળી આવી એટલે સરોજનીએ લાગ જોઈ કહી નાખ્યું, “કળી ! કિરણ અહીં આવો દિવસ પડ્યો પાપ્યો રહે છે...”

કળીના હૃદયમાં જે ઉંડી ઉંડેરી શંકા તો ખટકતીજ હતી. કિરણ આમ એકાએક મુધરી કેમ ગયો એ વિચાર અને જે કોક દિવસ સ્કુરી આવવો, પરંતુ પતિપ્રેમના પૂર પ્રવાહ આડે એ સર્વ બદાર નહોતા આવી શકતા. તે આશ્ચર્યભરી વચમાંજ બોલીજ ઉઠી, “હે શું કિરણ અહીં આવે છે ?”

“અરે દિવસનો મોટો ભાગ અહીંજ વીતાવે છે. કિરણ અહીં આવે એ હું ટ્રેવ-સ્કર નથી માનતી. બેરીસ્ટર સમજાવ્યા સમજે તેવા નથી. એ તો કિરણની પાછળ ગાંડા જાન્યા છે, બહે તેઓ કિરણમય ખની જાય એથી હું ઉઠી રાજ થમરા, પરંતુ મારો અને કિરણનો પેલો પ્રસંગ સાંભરતાં મને દહેશત રહ્યા કરે છે અને એટલા મોટેજ એ ઘેર વધારે ન આવે તો સારું એમ હું ઇચ્છું છું.” સરોજની કળીને સ્તંભજવવા લાગી.

“પરંતુ મને કિરણે કોઈ દિવસ આ વાત કરીજ નથી. પ્રભાકર સાથે મિત્રાચારી થઈ છે એનો હું જાણતીયે નથી. અને તે

પણ અત્યાર સુધી મને એ વાત ન કરી, નહોતર હું પહેલેથીજ એનો બદ્દેબસ્ત કરી નાખત. હીક, પણ હવે હું કિરણને જરૂર સ્વમન્નવીશ. જો કે હવે તો એ ઘણો સુધરી ગયો હાંગે છે, તોય તમે બન્ને એકમેકથી દૂર રહો એજ શ્રેયસ્કર અને સહીસલામત છે. કારણ દેખ્યાતુંજ એર છે ને ! ” કુળાએ સરળ હૃદયની નિખાલસ વાત કરી નાખી.

“ બહેન ! આથી એમ નહોં માની લેતી કે કિરણ પ્રત્યે મને તિસ્કાર છે અથવા તો એની મને ધ્યાં આવે છે. ન્દાનપણથીજ કિરણને હું ચ્દાતી આવી છું, અને હવેજ એ તેના પ્રત્યે મને એટલુંજ માન છે. તેણે મને અનેક રીતે સહાય કરી છે. તેના આગ્રહ સહવાસથીજ મારું હૃદય ધણીયું છે. જો એ એકજ વિચાર એને ન સૂચ્યો હોત તો હું એની દેવજેમજ પૂજા કરત. એક વખત બધેલું માથુસ ચોતરફ ખીકીજ નોચા કરે એરી મારી સ્થિતિ યદ્ય પડી છે. ”

“ સરોજ ! એમાં તારો શો વાંક ? હવેથી કિરણ અહીં નહીં આવે એની હું ખાતરી આપું છું. ” કુળાતું હૃદય ધટી જતું હતું. તે વધારે ન બોલી શકી. ચોડીજ વારમાં સરોજનીની રજા લઇ તે ઘેર ગઇ.

શરીથી આજ ઘણે દહાડે કુળાની આંખમાં આંસુમાં ઉભરાણા. પરંતુ એ આંસુમાંની પાછળ ઉઠે આત્મનિશ્ચય ઝંખુકતો હતો. શરીથી કિરણનું અધઃપતન થતું હોય એવું તેને ભાસ્યું. આ આંગે તો તે કુળા દેખી શકે તેમ ન હતી. આ દેહે કુળા તે કસી શકે તેમ ન હતી. તેણે નિઃશ હૃદયનાથને ઉમેા ને ઉમેા ઓત્તમજયો-નિર્મળો-રાખવા નિશ્ચય કર્યો,

[૫]

સરોજની તેના તિસ્કાર કરી ચલી ગઇ, ત્યાર પછી કિરણ ધણી વાર રૂંધી રહી

જેમ જેસી રહ્યાં તેણે આ અનાદરની સ્વપ્ને ચે આશાં રાખી નહોંતી. તે વિદ્વાન હતો, અસાધારણ સુહૃદવાળો હતો, અનેકનો માનિતો હતો. તે સૌન્દર્યસંપન્ન હતો, આકર્ષક હતો, તદુપરાંત લક્ષ્યાધિપતિ બન્યો હતો. તેના કોઇ પણ અનાદર કરી શકે એ તેની કશ્પનામાંજ નહોતું આવી શકતું. આખી હુનિઆ તેને મન તેના રુબેદો ઉપાંડવાતેજ જળી હતી. પરંતુ તેને એવો. તો વિચારે ક્યાંથી સૂચ્યો હોય કે હુનિઆમાં ઘેર ઘેર વેશ્યાઓ નથી વસતી. એ કૌભાંડની નિર્દોષ રેખાવતી બાલિકા કે પતિવ્રતના પરમ લાવણ્યથી વિરળીશી ઘૃતિકરી પતિવ્રતા, એ અનાધ્યાત કુસુમ સગી નિર્મળતાની સ્વાંગ સજેલી અટગ અલંકારિણી કે શીવળનાજ વસતે સુગોળીત સાધવીથીજ આ સારો સંસાર મુલાસિત હૃદયજો-અંતુષમ-છે, એવો તેને ખ્યાલે ક્યાંથી આવ્યો હોય ? અથવા તો એ સર્વ તેના આદર્માં રૂપી ગયું હતું એટલે બ્યારે સરોજનીએ તેની પ્રિયાગ્રી માગણીનો તિસ્કાર કર્યો ત્યારે તેને જગત આખું શરતું બાસ્યું. ચોગમથી તેની આસપાસ પ્રલયની અધી દરી વળતી જણાઇ. તે કાંઈજ કશી શક્યો નહોં, તે કાંઈજ વિચરી શક્યો નહોં. નિશ્ચય શો તે સરોજનીના માર્ગ સામું એકદંટ નિરખતો જેસી રહ્યો.

જેમ જેમ ને વિચાર કરતો ગયો તેમ તેમ તેની લાલસા વધારે ને વધારે વેગવન્તી ચતી ગઇ. તેના અંતઃકરણમાં વેરનો એક સાગરો છીનો ઢળળા આવ્યો. અને હવે તે બેખમે-પ્રતિધાને સારિ-પામ તેણે સરોજનને એ કરેલા અપમાનનો બદ્દો લેવાની બપંક્ષ પ્રતિજ્ઞા કરી.

એતાન માનનીને સાધુતાના સ્વાંગેથીજ છેતરી મરે-છે. કિરણે પણ એજ વેપ બજાવવાનું નથી કર્યું. ઇચ્છુજર તેણે પેતાની મેતાન

વૃત્તિને સફલી લીધી અને તેના પર એક પછી એક સાધુતાના સ્વાંગ સજવા માંડ્યા. તેણે પરણ્યા પછી ધારણ કરેલો સર્વ આડંબર ત્યજ દીધો. ને પહેલાના જેવો સાદો-સીધો બની રહ્યો. કુળી પાસે જઈને તેણે પોતાની બૂલ માટે પથ્થાતાપ કર્યો. અને એ પથ્થાતાપના અશ્રુથી ભીંજતો એક પત્ર સરોજની પર પણ લખી નાખ્યો. આ પરિવર્તન શાથી થયું તે કાંઈ સ્વપ્નમય ચાકું નહીં, પરંતુ સર્વને એથી સંતોષ તો અવશ્ય થયોજ.

દરમિયાન સરોજની પણ પ્રભાકર જેરીસ્ટર સાથે પરણી ગઈ અને એમ કિરણના સકંજમાંથી ધીમે રહીને સહીસલામત છટકી ગઈ. કુળી પણ કિરણને પથ્થાતાપ કરતો બાણી પ્રમુદિત બની હતી અને અગાઉ જેવું હાસ્યમયું નતવું જીવન ગાળી રહી હતી.

પરંતુ એ સાધુતાના સ્વાગ નીચે સંતાએલો સંતાન અંદરને અંદર ધુધવાયા કરતો હતો. એ ઘેરની તકાવ દિન પ્રતિદિન વધારે ને વધારે ધારવાળી થતી જતી હતી. એની પુણ્યહતિ કરવા કિરણે એક પછી એક પોજાર પાસા ફેંકવા માંડ્યા. તેણે બહાર બાપણો કર્મ, કીર્તિ મેળવી અને પ્રભાકર જેરીસ્ટર સાથે સમજાવ્યો. એ સમજાવ્યો કેટલી હદ સુધી માઠ બન્યો એ આપણે જોઈ ચકાયા છીએ. એ સર્વ કિરણની સેતાની-આતની ઝાળજ હતી.

આખરે એ વૈરાગિને શાન્ત કરવાનો સમય પણ આવી લાગ્યો. પ્રભાકર જેરીસ્ટર કેસ પ્રસંગે અમદાવાદ ગયા અને ઘરની તેમજ સરોજનીની ચુપત કિરણને કરતા ગયા. સેતાનને કહેલો પાસો પોજાર પડ્યો.

“કેમ સરોજની !” એક વખત સરોજની અપોદના કંઈક વાંચી રહી હતી. કિરણ ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. “કિરણ ? કિરણ !” જેરીસ્ટર અમદાવાદ ગયા છે. એ આવે

ત્યારે આવશે.” સરોજની એમ કહી બેઠી હતી.

“મને તે ખબર છે. જતાં જતાં ઘેરી-સ્ટર મને તારી સુપ્રત કરતા ગયા છે.”

“એટલે ?” સરોજનીને યુવવાડો વધતો જતો હતો.

“એટલે એમ કે તું મારા કમળમાં છે, સ્વપ્નમય ?” અને નક્કર રીતે તે હસ્યો, તેણે આગળ શરૂ કર્યું : “યાદ છે, સરોજની ! તે દિવસે તે મારું હાલકતું અપમાન કર્યું હતું ? યાદ છે તે પ્રસંગ ?”

“અને તને પાપમાંથી ઉગારી લીધો હતો. પરંતુ અત્યારે એવું શું છે ?” તેની ખીક મહાર દેખાઈ આવતી હતી.

“શું છે ? હું તેવું વેર વાળવા આવ્યો છું. હું મારી ધમ્મજા પૂર્ણ કરવા આવ્યો છું. હું તને મુક્ત કરીશ; હું તને પતિત બનાવી મુકીશ.” કિરણની નકરાઈ વધતી જતી હતી.

સંકટ વખતે માણસની સુદ્ધિ એકાએક ચપળ બની જાય છે. સરોજની પહેલાં તો આ એકાએક હુમલાથી ગભરાઈ ગઈ, પરંતુ પાછળથી તે ધીમેધીમે સ્વસ્થતા ધારણ કરવા લાગી.

“કિરણ ! તું આ શું બોલી રહ્યો છે ? તારા જેવા સજ્જનને આ વચનો શોભે ?” શાન્તિથી તે બોલી.

તેને બોલતી અટકાવીને કિરણ બોલી હસ્યો, “હા તે વખતે માન્યું હત તો આ વખત ન આવત. તું તારું શીયળ સાચવી રાખી હત, તું પતિવ્રતા રહી રાખી હત, તું મનગમતા લોભ માણી હત. પરંતુ હવે તું ખંડીતા થશે, તારું ગૌરવ હુપ્ત થશે, તારી પ્રતિષ્ઠા પાતાળમાં પેરી જશે.” તેણે એક રોલસી હાસ્ય કર્યું.

દંતુએ ધીમે, અવાજ કંઈને સરોજની બોલી : “કિરણ ! એક પરણેલી સ્ત્રી પાસે આ શબ્દો ન કહ્યારા. પારકા સ્ત્રી સામે કુદરિ કરતી એ પણ પાપ છે.

“ એ પાપ-પુણ્યનો મારે વિચાર નથી કરવાનો. હું સેતાન બન્યો છું અને પુરેપુરા સેતાનનો પાક બનવીશ. મારું ચાલે તો અત્યારે દુનિયાની દરેક સ્ત્રીને પતિતા-ત્રષ્ટા-બનાવી મૂકું...”

“ કિરણ ! આ શબ્દો તું બોલી શકે છે ? તારા જેવો સંસારસુધારક આવા વેણ ઉચારી શકે ? તને જરા વિચાર પણ નથી થતો ? તારું દિલ જરાકે કંબળું નથી ? કોની પાસે તું આ શબ્દો બોલી રહ્યો છે ? એક વખતની તારી શિષ્યા અને અત્યારે તારી મિત્રપત્ની-બહેન સમી મિત્રપત્ની ! મિત્ર-દ્રોહનું પાતક...”

“ મિત્રદ્રોહ ? કોણ મારો મિત્ર ? બેરીસ્ટર મારો મિત્ર !...હા ! હા ! મારી વાસનાને તૃપ્ત કરવા પુરતીજ એ મેરી હતી. વાસ્તવિક તો એ ચે મારો શત્રુ છે. મારી આશાઓ આડે આવનાર, મારા માર્ગમાં કંટકો વેરનાર સર્વનો હું નાશ કરીશ. પ્રભાકરનો, કુળાનો અને પછી... પરંતુ ના, તારો નાશ કરવાને હજી વાર છે. તને તો હું પુરેપુરા શ્વેતીના વાધા મૂકવીશ. દુનિયાને તારું પતિત સ્વરૂપ બતાવીશ અને એ વેદનાની પ્રજા જ્ઞાણથી રીજાવી રીજાવી તારો અંત આણીશ. ”

એકદમ તે આગળ ધસ્યો. મસિન હાથથી સુંદરતાનો નાશ કરવા-પાપની કાસિમાથી પ્રવિત્રતાને છોવા-તે આગળ ધસ્યો. દૂર કુતાબ્ત શો તે સરોજની તરફ ધસી ગયો. પરંતુ

હજી એના દૂષિત સ્પર્શના કાષ્ઠ સરોજનીનાં પવિત્ર બદન પર પડે તે પહેલાં તો આકાશ-માથી પ્રભુની પ્રભા ઉતરી આવે તેમ કુળા બન્નેની વચ્ચે આવી ઉભી રહી. “ રહે, નાથ ! પાપનો કલુષિત સ્પર્શ હું જીવતે તમારા શરીરને નહીં ભ્રષ્ટ કરી શકે. ”

કિરણ કુળાને જોતાંજ કધાધ ગયો. અત્યારે કુળા અહીં ક્યાંથી ? તેને ક્યાંથી ખબર હોય કે કુળા આમ અવાર નવાર સરોજનીને ત્યાં આવતી હતી ! તે વિચારમાં પડી ગયો. પરંતુ આવેશના ઉન્માદમાં તેનાં વિચારો તણાઈ ગયા. કુળાને જોતાં તો તેનો ઉન્માદ એક સામટો વધી ગયો, એક સખ્ત આચકા સમેત કુળાને તેણે દૂર દેંડા દીધી અને પાછો તે સરોજની ઉપર ધસી ગયો. એકએક “ હા ! હા ! ” શબ્દો સમેત બેરીસ્ટર અંદર ધસી આવ્યા, શ્વીકૃતી મુગ્ધતા સરોજની તેમને કંઈ બોલી પડી. નીચી દૃષ્ટિએ પૃથ્વીમાં પેથી જવાનો માર્ગ શોધતો કિરણ અચેતન શો ઉભો રહી ગયો.

કુળા કિરણના આંચકાથી જમીન પર ઢળી પડી હતી. તેને સખ્ત વાચું હતું. તેના મસ્તકમાંથી વહેતી રક્ષીરની ધારા નિઃનાયના ચરણો પુષ્પાળી રહી હતી. તેના નયનોમાંથી નિતરતી તેજની નિર્મળ ધારા કિરણના પાપ ઘોલી પડી રહી હતી.

તે સર્વની વચ્ચે આશ્વમુગ્ધ પ્રભાકર સરોજનીને હૃદય સરસી વધારે ને વધારે આંપતો આમતેમ નિરખતો ઉભો હતો.

રેડીઓ

(એક લોકગિત)

સંપાદક: શ. ગજનન વિશ્વનાથ જોશી.

[ભાલ પ્રદેશનાં ઘણાં વૃદ્ધોને કંઠે સચવાઈ રહેલું આ લોકગિત, પ્રાચિન સમયની રેડી-આની ઉપયોગિતા અને તે સમયનાં માણસોની રેડીયા પ્રત્યેની ભક્તિનો સુંદર ચિતાર આપે છે. ભાલપ્રદેશનાં એક ગામડાંનાં એક વૃદ્ધ માતા પાસેથી જેવા સ્વરૂપમાં આવ્યું, તેવા જ સ્વરૂપમાં (માત્ર ભાષાશુદ્ધિ કરીને) એ ગિત અહીં જાહેરમાં મૂકાય છે.

: સોરઠના પ્રદેશનાં લોકગિતોને આદર આપનાર લોકવર્ગ આ લોકગિતની અંદરથી, રેડીઓ પ્રત્યેની આમ્યકન્યકાની આ કથની દ્વારા પ્રાચીન સમયની રેડીઆની જરૂરિયાતને અને શ્રદ્ધાના તત્ત્વને સમજીને વધાવશે એવી આશા છે. સંપાદક.]

રેડીઓ મ્હારે અલક-મલકનો બાઈ જો;
પાદશાહનો પીતરાઈ માડી, મ્હારે રેડીઓ. ૧
માતાના મઢમાં પેસંતી હું લાલું જો;
નિકળતી ને માગું:—“ દેજો રૂકો રેડીઓ.” ૨
માતાના મઢમાં શેર ધીતી દીવો જો;
અખોવનને છવો માડી, મ્હારે રેડીઓ. ૩
બાપે મ'લાવ્યાં ને મારે સૂતર કંતાવ્યાં જો.
(પણ) ભામ્મજો ને જોજાઈએ તળવ્યા હંજરા. ૪
“રેડીઓ વીનાની મો'લાલું એ રણુવગડો જો;”
એવા મારા જોલણીએ પીયરની દંશ ગઈ. ૫
કાશીને રસ્તે કરકરીઆળા કાદવ જો;
(લાં) માડી જ્યા જાદવ થોડાં ખેલવે. ૬
ગંગાજળીને કાંટી કા'વ્યા સંદેશડા જો;
મારાં જોસાળીયાંને કે'જો:—“રેડુડો મોકલે.” ૭
રેડીઆને મુખે ગઈ હું માને મૈયર જો;
(લાં) ખંતીલી મામીએ મ'ડાવ્યો રેડીઓ. ૮

“ કાતો બાણેજી, ઝીણેગંને સૂતર જો;
તમારા મામાનાં વણાનીશ મોળીઆં.” ૯
તાણી તાણીને બાંધજો મામા, મોળીઆં જો;
હાથડીયા વખાણો મોળી બાણેજીના. ૧૦
મામાથી મુજને મૈયર છે બહુ વ્હાલું જો;
તેથી રે વાલેશે મામી, મ્હારે રેડીઓ. ૧૧
શેર કાંતું ત્યારે પાશેર નીકળે ત્રાડા' જો;
(એનાં) અદેખાંના ડોળા રાંદલમાડી! ફાડજો. ૧૨
શેર કાંતું મા, મારી માડીને મૈયર જો;
(કાંઈ) દાદાજીની સાથે ન જશે દીકરી. ૧૩
જ્યારે ન કાંત્યાં ઝીણેગં શાં સૂતર જો;
(ત્યારે) સાસરવાટે વળાવીને જાંપા હાંસીઆ. ૧૪
જ્યારે ન કાંતું આળસથી જઈ સૂતીજો;
(ત્યારે) સાડલા વીનાની વીખૂટી, શિયાળો
સમસમી. ૧૫
પછી એ રૂખે ગઈ હું દેવે પડવા જો;
(ત્યારે) રેડુડો સન્યાસી પાવડે ફરી વળ્યો. ૧૬

૧, આખા જગતનો. ૨, લાડ-કોડ પૂરા કર્યા. ૩, ગંગાજળના જેવા સ્વચ્છ અને નિર્મળ પાણીયા બરેલી દૂધ, 'ગંગાજળી' એ દૂધનું નામ છે.

૪, પુણીમાંની કાટી, જ્યારે કાંતતી વેળા સૂતરના ત્રાકમાંની કાટી જેમ વધારે ખરે, તેમ ત્રાક વધ એકબે ધાય છે, ૫, બધે કર્યાં.

* આધુનિક સ્ત્રી કેળવણીની ખામીઓ.

લેખિકા: સૌ. ચૈતન્યભાણા મંજુલાલ મજમુદાર.

“કુમારિકાઓની કેળવણીનો પ્રશ્ન એટલે બિવિધની પ્રિયતમાઓનો પ્રશ્ન” વર્તમાન અને ભાવિ પ્રિયતમાનાં મનમાંનો મહાપ્રશ્ન —

કવિ ન્હાનાલાલ કૃત “ઉપા” — પૃ. ૩૧.

દરેક મનુષ્ય, માત્ર મનુષ્ય છે માટે તેની બધી શક્તિઓને અમુક કેળવણી. હદ સુધી કેળવવાની જરૂર છે—એમ સ્ત્રીકારી ને કેળવણી આપવામાં આવે તે સાધારણ કેળવણી. ખીલ રીતે કહીએ તો, માણસમાં માણસાઇ લાવવાની ને તાલીમ તે કેળવણી. બાપામાન દરેક મનુષ્ય-પુરુષ હો કે સ્ત્રી-તેને માટે જરૂર છે. શારીરિક કેળવણી પણ મનુષ્ય માત્રને ઉપયોગી છે; એટલે તે કેળવણીમાં ભિન્નતા નથી; પરંતુ તેટલી કેળવણી મેળવ્યા પછી, સ્ત્રી-પુરુષની કેળવણી પરસ્પર જુદી. પરસ્પર...

પેદા કરવાના છે—રાબતત્વ સંભાવવાનાં છે અને ઘરની ખંદાર રહી કામ કરવાનું છે; બ્યારે સ્ત્રીઓએ ઘરના ન્હાના ક્ષેત્રમાં રહી કુટુંબસંસાર સંભાવવાનો છે; પતિએ આગ્રહાવ્યતો સંદુપયોગ કરી “ધન્યો ગૃહસ્થાશ્રમઃ”. એમ ગૃહસંસારને ‘ધન્ય’ બનાવવાનો છે. આમ પુરુષો ઉત્પાદક, અને સ્ત્રીઓ સંરક્ષક અને વ્યવસ્થા કરનાર છે. પુરુષો નવું લાવી સ્ત્રીઓ આગળ ધરે, તે સ્ત્રીઓ સ્ત્રીકારે, કેળવે, અનેકમણું બનાવે, અને પુરુષોના ઉપયોગ માટે તૈયાર કરે—એમ આપણી સ્ત્રીઓના ધર્મની કલ્પના અને વ્યવસ્થા છે; અને તેને અનુસરીનેજ સ્ત્રીઓના ધર્મ નક્કી થયા છે.

કેળવણી એટલે બુદ્ધિ, લાગણી, કલ્પના-શક્તિ વગેરેનો વિકાસ જ્યાં મુશ્કી પોતાની ને નિયતિ હોય તેમાં સંતોષ રહે, સારી નિયતિમાં જ્યાંની તીવ્ર ઉત્કંઠા યાવ નહિ, ત્યાં મુશ્કી બુદ્ધિ ખીસેલી ન ગણાય. સારી નિયતિ—

માત્ર પેસાદાર ચવાથીજ નથી ગણાતી; વિદ્યા, નીતિ, ધર્મ અને સેવાથી રહેતી સારી નિયતિ તેજ કેળવણીની છે. જ્યનનો ખરો આનંદ, મેવા અને સારી સેવા કેવી રીતે બળતી

શકાય તેવું જ્ઞાન સંપાદન કરવું એજ કેળવ-
ણીનું ખરું પરિણામ છે.

કેળવણી એટલે સ્વાભાવિક રીતે એમજ
થશે કે નિશાળમાં જઈ

કેળવણી અને વાંચતાં લખતાં શીખવું;
ભણતર: પરંતુ કેળવણીનો વિશાળ

અર્થ જોતાં જણાશે કે

ઉપયોગી વિષયોનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવી તેમાં
નિપુણ બનવું એ કેળવણી. આવી કેળવણી
તથા કેવળ ભણતર એમાં કેટલોક ફેર રહેશે
છે. ભણતર એટલે માત્ર પુસ્તકોનું જ્ઞાન.
અર્થના આ તદ્દાવતને લીધેજ ‘ભણવાની’
સાથે ‘ગણવાની’ કહેવત પણ પ્રચલિત છે.

કેળવણી બે પ્રકારની છે: મનની અને
તનની. બુદ્ધિ વિકાસ પામે, હૃદય ભાવનાઓ
જાગૃત થાય, અને સદ્ગુણ આવે તે મનની
કેળવણી. આ સદ્ગુણો આચારમાં મુકાય તે
તનની કેળવણી.

તનની કેળવણી એટલે શરીર કસવું અને
તેને હૃદયોગી બનાવવું.

શારીરિક કેટલીક વખત એવું
કેળવણી: સાંભળવામાં આવે છે કે

સ્ત્રીઓને વળી કસરતની

શી જરૂર છે ? એ વાત ખરી છે કે જેને
ધરધણા કરવાનો હોય છે તેને તેની કાંઈ જરૂર
નથી, પણ શ્રીમંત કુટુંબોમાં ઉછરતાં બાળ-
કને તો તેની ખાસ જરૂર છે, એટલે દરેક
સ્ત્રીએ દરરોજ કાં તો ધરધણાની કે તે ના
હોય તો ખીજી રીતની, શરીર ખરી શકે
તેટલી મહેનત કરવી જોઈએ. તો પણ એટલું
તો યાદ રાખવું જરૂર છે કે શરીર ખમી
શકે તે કરતાં વધારે મહેનત કરવાથી શરીરને
વધારે ધસારો પહોંચે છે અને “ માનવ શરી-
રની નવપદ્ધતિ ” કરમાની જાય છે.

સાથે સાથે નાજીકાઈની ભાવના હલ્કી

વધારે પ્રમાણમાં જો સ્ત્રીઓમાં ધર કરી એમ
છે તો તેમનાં શરીર ધસાઈને-તવાઈને ખપી
જવાને બદલે કટાઈને ક્ષીણ થઈ જાય છે.
ધણાં શ્રીમંત કુટુંબોની સ્ત્રીઓ ક્ષયનો ભોગ
થાય છે, તેનું કારણ ધણે ભાગે આજ
હોય છે.

નવા જમાનાની સ્ત્રીથી ‘ધરધણા’ બંની
શકતો નથી; તે ત્હને કેવળ વૈતરું ગણે છે.
તેથીજ રા. કવિ રામચુરાએ લોકપ્રિય કરેલા
લોકગીતમાંની સ્ત્રી આ વૈતરું કરાવનાર
ગૃહ-સામગ્રી ધરમાંથી કાઢી નાખવા પોતાના
‘ રાજને વિનવે છે:—

“ હાં કે રાજ !

ધરમાંથી રાંધણીયાંને કાઢો,

મારી ધૂસાડે આંખ્યું દુખે: ”

મને કેર કાંટો વાગ્યો.

“ હાં કે રાજ !

ઓશરીયેથી ખાંડણીયાંને કાઢો,

મારા ધબકે ખંભા દુખે:

મને કેર કાંટો વાગ્યો.

“ હાં કે રાજ !

આંગણીયેથી ગાવલડીને કાઢો,

એના વડોણાંને સોતી:

મને કેર કાંટો વાગ્યો. ”

—આમ આંખો દુખાડનાર ‘ રસોઈ, ’
ખમા દુખાડનાર ‘ ખાંડણીયો ’ તથા વડો-
ણાનું વૈતરું કરાવનાર ‘ ગાવલડી ’ ને ધર-
માંથી સમૂળાં કાઢી નાખવા જણે આંજની
ના હુકમ સ્ત્રીઓ વિનવી રહી છે એ ખેદ અને
ચિંતાનો વિષય છે.

નિશાળની કેળવણી ક્યારે પંદર કે સોળ
વર્ષની હોય ત્યાં સુધી મળે
શાળાની છે. નિશાળમાં જવું એટલે
કેળવણી. ચોપડીઓ વાંચતાં અને
લખતાં શીખવું એટલુંજ

સાધારણ રીતે મનાય છે. નવી કેળવણીની શરૂઆતમાં આ કેળવણી ફક્ત કમાણીને માટે છે એવી માન્યતા હતી; અને તે ઉપરથી એમ કહેવાતું હતું કે સ્ત્રીઓને ક્યાં કમાવા જવું પડે છે કે કેળવણીની જરૂર હોય ? પણ સહભાગ્યે આ વિચાર હવે નાશ પામતો જાય છે. હતાં હજી સ્ત્રીઓની કેળવણીને માટે જો-ધએ તેવો-બધી રીતે અનુકૂળ એવો પ્રબંધ થઈ શક્યો નથી. સમાજ શાસ્ત્રીઓ તથા કેળવણીના હિમાયતીઓ નવા નવા અખતરા કરી રહ્યા છે; હતાં હજી સ્ત્રીઓની કેળવણીને માટે કોઈ ચોક્કસ દિશા નિર્ણયિત થઈ નથી.

શિક્ષણમાં મુખ્ય મુખ્ય ક્યા વિષયો શીખવાય છે તે હવે જોઈએ સ્વભાષાદ્વારા નિશાળમાં પહેલાં તો કેળવણી. ભાષાનું જ્ઞાન આપવાની શરૂઆત થાય છે; અને તે માત્ર શરૂઆતજ રહે છે. આ કેળવણી પરંબાષા-દ્વારા અપાયાથી કૃત્રિમતા ધણી આવી જાય છે. પોતાની ભાષા મગજમાં વધારે બેઠી રહી શકે છે; જ્યારે પાશ્ચી ભાષામાં, ભાષા તથા વિચાર બન્ને ધણી મળેનતે બેગા કરી શકાય છે. પોતાની ભાષામાં ભાષાનો વિચાર નથી કરવો પડતો; એકલા વિચારજ બેગા કરતા બાકી રહે છે.

બધી કેળવણી સ્વભાષાથી અપાતી હોય તો પરંબાષા એક માત્ર જૂદી ભાષા તરીકેજ શીખાય અને આપણને આપણી 'ભાષાનું' પૂરેપૂરું જ્ઞાન થાય. પાશ્ચી ભાષા વાપરતાં આપણી ભાષાનું જ્ઞાન અધુરુંજ રહે છે એમ આપણે દાહનો અનુભવ કહે છે.

ભાષાજ્ઞાન ઉપરાંત કેટલાક બીજા વિષયો ગણ લઈ દેરે છે. હવે ઇતિહાસ. ઇતિહાસ અને જૂગોળ એ એ ઉપયોગી વિષયો તરફ દૃષ્ટિ કરીએ. ઇંગ્લેન્ડનો ઇતિહાસ સાધા-

રણ રીતે નિશાળમાં શીખવવામાં આવે છે અને સાથે થોડો ધણો હિંદનો ઇતિહાસ પણ શીખવાય છે. તે પણ ફક્ત પંદાણ અને ભોગલના વખતથી તેથી તે પહેલાં, હિંદુ-સ્થાનનો ઇતિહાસ શીખવવા જોઈએ નથી એમ સામાન્ય ખ્યાલ જનસમાજમાં રહે એ સ્વાભાવિક છે, અને આપણને આપણા દેશની શી સ્થિતિ હતી, શી સ્થિતિ છે અને શું હોવું જોઈએ તેનો પૂરો ખ્યાલ પણ નથી. હિંદીઓમાં રાષ્ટ્ર ભાવના હતી, અને એક એક વખતે હિંદુ પ્રજા રાજ્ય કરનાર પ્રજા હતી એ વાતનો તો ઉલ્લેખ પણ કરાતો નથી. યુરોપના ઇતિહાસથી તો આપણી પરંતર અને કેવી ખરાબ સ્થિતિ છે તે જણાય છે. આમ આપણા ગુણ ઢાંકી દોષ બતાવવામાં આવે છે, અને આપણે હિંદુઓ કાયમના શુભામ હોઈએ એવું માનસિક વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે.

આ ઇતિહાસમાં આપણા ધાર્મિક ઇતિહાસ તો ક્યાંય સંતાઈ ગયા છે. સ્વત્યુમના, રામાયણ મહાભારતના ઇતિહાસને તો સ્થાનજ નથી. આપણી પ્રાચીન કીર્તિ-આપણું ગૌરવ વગેરે બતાવતી આર્થિકની વાતો સાંભળી સૌંદર્ય ચંદ્રવાને બદલે નિર્માસ્ય અને નિશ્તાદ બનાવે એવો ઇતિહાસ મગજમાં રહી ગયો છે. રામની નીતિ, ભરતનો ભાવ એક શિવાજીની રાષ્ટ્રભાવના, પ્રતાપનો ટેક વગેરે નીતિના ઇતિહાસ આવા ઇતિહાસમાં સંલગ્ન થીની દૃષ્ટિએ લખાયલા જન્યુતા નથી.

જૂગોળના શિક્ષણમાં તો ક્યો પ્રદેશ ક્યાં-આવ્યો તેની પણ પૂરી

જૂગોળ. ખબર હોતી નથી. યુસ-

ફરી કરવા જતાં ક્યા દેશમાં શું મળે છે, દેશ કેવો છે. હવા પાણી કેવાં છે, તે જાણવાનું જૂગોળ એક મોડું સાધન છે. આવા ઉપયોગી વિષય તરફ કેળ-

વણીના અભ્યાસક્રમમાં ફર્લેસ રહે તે નબળી શકાય તેમ નથી.

ભૂગોળમાં હજી ઘણું અજ્ઞાત છે. દાલની દેશની પરિસ્થિતિમાં, વળી ભૂગોળની ઘણી જરૂર છે. આપણા દેશમાં રેલ્વે વગેરેનાં સાધનોને લીધે પર્યટનનો હવે ઘણો રીવાજ પડી ગયો છે. ક્રમાંવવાને પણ પરદેશ જવું પડે છે; કારણ કે 'ઘરનાં મરી મગ બરોબર' સેખાય છે. પરદેશમાં જરવાને ભૂગોળની તો ખાસ જરૂર છે. યાત્રાનો પ્રયા એ ભૂગોળની પ્રાચીન કેળવણીનું એક મહત્ત્વનું અંગ હતું.

દાલમાં લંડન કપી નદી ઉપર આબુ, જર્મનીની રાજ્ય વ્યવસ્થા કેવી ચાલે છે, અમેરીકા, જાપાન વગેરેના દુનન દેશોમાં કેવા ચાલે છે, તેનું જ્ઞાન આપણને આજુ વણું અપાય છે ખરું; પણ તેવીજ માહિતી આપણા દેશના દુનનની, આપણી પ્રજાની રાજ્ય-વ્યવસ્થાની અથવા આપણા જામના ઇતિહાસ કે સીમાની ભૂગોળના સંબંધમાં આપણને બીજકુલ હોતી નથી.

મઘ મહોડી લડાઈ પછી દેશદેશની ભૂગોળ જાણવાની ખાસ જરૂર લોકોને લાગતી ગઈ છે. તેમજ દેશમાંની રાષ્ટ્રીય ચળવળને લીધે હિંદુસ્થાનના જૂદા જૂદા પ્રાંતોમાં પરસ્પર સંબંધ વધતો ગયો છે આવા વખતમાં કેટલીક પ્રદેશોને 'જલીયાનવાલા બાગ' ક્યાં આવ્યો, ખાદી પ્રચારનો કાર્યક્રમ કેમિએ ઉપાડી લીધો એવું એજનાડા ક્યાં આવ્યું, લોકમાન્ય ટિળક, દેશબંધુદાસ ક્યા પ્રાંતના હતા; વગેરે દેશના ઇતિહાસના ચાલતો અધ્યાય જેની ખબરોની માહિતી પૂછતાં પ્રદેશોનું અજ્ઞાન બહુ સાથે તેમ છે. તેમને મન પેળમ, મદ્રાસ કે હાલકતામાં બહુ અન્તર હોતું નથી. આ ખામી ટાળવી જોઈએ.

નિલ ઉપયોગી કપડાં શીવી પહેરવા જેટલું શિક્ષણ તો દરેક સ્ત્રીને સીવણ-ભરત. મળવું જોઈએ. નવી નવી દેશનના માત્ર નમના બનાવવા કરતાં ચણીયા, ઝમલાં, કબજા, પહેરણ, ચોરણીઓ, રમાલ, ચદીઓ વગેરે સીવતાં સ્ત્રીઓને આવડે એ જીવવા જોગ છે. તેથી આવી ગૃહકલાના શિક્ષણ ઉપરાંત દાલના મોંઘવારીના વખતમાં ધરખર્ચનો અચાવ પણ સારો ચઈ રાકે છે. ઘણાં પારસી કુટુંબોની આવકમાં મહેનતુ પારસણો આ દુનનને લીધે ઉમેરો કરી રાકે છે એ જાણીતી વાત છે.

સદાઈદાર કાપ કાઢી બંધ એસવું અને શાશીવું કપડું શીવી યોગ્ય વખતને અનુસરીને પહેરવામાં સીવણ કામની સજ્જતા રહેલી છે. કપડાંમાં પણ જાતજાતની ટળ આવતી જાય છે. સમય સાથે તેમાં પણ ફેરફાર થતો જાય છે આ ફેરફારમાં યુગ યુગની કેળવણીનો ઇતિહાસ સમાવેલો છે.

ભરત કામમાં દોરાવડે તેમજ ઉનવડે ટાપી ગત્રપટા, મોળાં, સપાટ, તોરણ, ચંદરવા વગેરે ઘણી સરસ રીતે ભરાય છે. આ શિક્ષણ ઉપયોગી તેમજ આનંદ આપનારું છે. સુંદર નમના બનાવવામાં કેળવણીનો સહુપયોગ છે. મખમલ ઉપર કે સુતરાઉ અને રેશમી કાપડ ઉપર પણ ગ્રીક રેશમ તથા દોરા વડે ભરી શકાય છે. ભરતકામને પણ સહુપયોગમાં વાપરવું એમાં શિક્ષણ રહેલું છે. ખાદી ઉપર પણ સુંદર ભરત ભરી શકાય છે.

ઘણી સ્ત્રીઓને, મહોડું ક્રેડલ ન હોય તો, અથવા તો મુળાઈ જેવા રાહેરોમાં એકલું હાલ રહેવાનું થતાં, ઘણી નવરાજ મળે તેમને વખત કેમ પસાર કરવો તે સજ્જ નથી. તેમનાં નવરાં મનને રોકાયવું રાખવા આ ગૃહકલાનું શિક્ષણ ખાસ કરીને બહુ ઉપયોગી છે.

આ બધી કેળવણીમાં સંગીત તો સાધા-
રણ રીતે દંકાઈજ ગયું
સંગીત. છે. પદ્ધતિસર સંગીત તો

નિશાળમાં થોડું ઘણું
શીખવાય છે; પણ તેવું 'વાજ' સાથે
શીખવાયલું અને તેથી કંઈક અંશે કૃત્રિમ
સંગીત ઘરમાં બેઠે બેઠે ગાવામાં આનંદ નથી
આવતો. ઘરમાં તો ગરબા, ગરબી, ઘોળ.
સાધારણ રાગનાં પદ, ગીત વગેરે કુદરતી કંઠે
ખુશ્વે સ્વરે ગવાય તો તે વધારે મીઠું અને
આનંદ-કારક થઈ પડે છે.

આપણી વૃદ્ધ માતાઓ, દાદીઓ અને
અન્ય પૂજ્ય ડોશીમાઓને પ્રાતઃકાળમાં સરલ
મીઠી વાણીમાં નવસિંહ કે મીરાંતો પ્રભાતિયાં
અને પદ ગાતાં જોણે સાંભળ્યાં હશે તેને તે
કેટલું મધુર લાગતું હશે! વળી તેઓ
'ઓખાહરણ', 'મામેર', 'સસમામાનું
ફસણું', 'ગજેન્દ્ર મોક્ષ', 'ફકિમણી
વિવાહ' વગેરે જેવા લોકપ્રિય મોટાં મોટાં
કાવ્યો, આખ્યાય મોઢે કરતાં અને ગાતાં.
ચોપડીમાં ભિન્ન ગાવાની એમને જરૂર નહોતી
લગ્ન વિવાહ પ્રસંગે પણ ગીત માટે હેમને
છાપેલી કે લખેલી ચોપડીઓમાં નહોતું જેવું
પડતું. આ ગીતોને કંઈક રાખવાના રીવાજનો
ધારે ધારે લોપ થતો જાય છે. અને આમ
સ્મરણશક્તિની અજળ કળા ઉપયોગ વગર
ભૂલાતી જાય છે.

ગરબા તથા રાસડા એ પણ સંગીતનોજ
એક ભાગ છે. ચાંદનીમાં ગરબા ગાવાનો
આનંદ તો અલૌકિકજ છે; પણ આ જમા-
નામાં તેવું કંઈ રહ્યું નથી. હવે તો ગળાગાં
ગીત ન મળે કે શરીરગાં ચેતન ન મળે!
નવરાત્રીમાં ગરબા ગાતી ગામડીયલો બ્યારે
લલકારવા માંડે છે ત્યારે જોણે આખું ગામ
ગંજવી મૂકે છે. તે કેમણે પાંચ પન્નીસ લેવી
વર્ણની ગાનારીઓનો સ્વર મહોડલ્લા બહાર

પણ બાગ્યેજ સંભળાશે. વળી નવા જમા-
નાની સ્ત્રીને ગરબા ગાવામાં હામોનીયમ અને
તબલાં જોઈએ છે. જ્યાં દૈયામાં હોંસ નહિ,
ગળામાં ગીત નહિ ત્યાં કુશોલતી કોયલ જેવો
કંઠ પણ શું કરવાતો? ગરબા ગાવામાં હા-
મોનીયમ કે તબલાંની કામંદૂર જરૂર નથી;
દૈયાનું હામોનીયમ અને મોહાનો સિતાર
ખીસશે તો બસ છે.

નિશાળની કેળવણીની સાથેજ ગૃહકેળવ-
ણીની શરૂઆત થાય છે.

ગૃહ કેળવણી: બાળક જન્મે છે ત્યારથી
જ કેળવણી લીધા કરે

છે પણ કન્યાએ શું શું શીખવું જરૂરનું છે
તેના અનુભવ તો એ ત્યારે જ લેવા માંડે છે.

પ્રાથમિક કેળવણી લેવાને કન્યાએ સંકુ-
ક્ત કુટુંબમાં પસોટાવું જરૂરનું છે. જેને તેનો
અનુભવ ગલ્યો હશે તેનામાં સંપૂર્ણ ગૃહકેળવણી
હશે કુટુંબમાં રહેવાથી સ્વાર્થત્યાગ, આત્મભોગ,
સહનશીલતા, અને સેવાધર્મ આપોઆપ
શીખાય છે. ઘરમાં ઘણાં માણસો હોય તે
દરેકના સ્વભાવ એક હોતા નથી. દરેકમાં
કોઈક તો અવશ્યજ હોયજ. પોતાનામાં પણ
કોઈક હોય તો હોયજ. એટલે કોઈનું કડવું
વચન પણ સાંભળી લેવું પડે. વડીલને માટે
કોઈકવાર મહેનતું કામ પણ કરવું પડે.
પોતાનો સ્વાર્થ કોઈક વાર જવા દેવો પડે
અને તેને લીધે સેવાતત્પર રહેવાની ટેવ પડે.
મંદુર સંપાદન કેમ કરવી તેનું જ્ઞાન કુટુંબ-
માંથી ઘણું મારું મળી શકે. કન્યા નાની હોય
એટલે આસાધારકપણું તેનામાં સારી રીતે
આવી શકે.

છોકરીઓ નાની હોય ત્યારથીજ તેનામાં
ધાર્મિક સંસ્કારનું ખીજ
ધાર્મિક સંસ્કાર: રોપવાની જરૂર છે.
નાસ્તિક વિચારોને તેના
મગજમાં દસવા દેવા ન જોઈએ. ધર્મ્યર કોઈ

અલૌકિક શક્તિ છે. તેનામાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા જોઈ ધર્મ. તે શક્તિનું કોઈ મૂર્તિ સ્વરૂપે ધ્યાન થાય તોજ એ વિચારનું ઉંડું મૂળ રેપી શકાય. મંદિરમાં બધા મૂર્તિનાં દર્શન કરવાથીજ કાંઈ એનું જ્ઞાન છે એમ પણ નથી. એ તો ગાડરીયા પ્રવાહનું અનુકરણ જ માન છે. ઇશ્વરની સચુલ મૂર્તિનું ચિંતન કરવાથી તેમાં શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે; અને ભક્તિ વધે છે.

વ્રત અને ઉપવાસની પ્રણાલિકા આ ધર્મના મંદિર રોપવાનીજ કિંમત છે. -તેનીજ કેળવણી છે; એમ કહીએ તો ચાલો. કન્યા ન્હાનપણમાં ગૈરીવ્રત (કેટલેક દેકાણે ' અલ્પણા ' પણ કહે છે), કાત્યાયની વ્રત વટસાવિત્રીનું વ્રત, પૂર્ણિમાનું વ્રત, તથા કેટલેક દેકાણે લુહરીનાં વ્રત, મહાદેવજીનાં વ્રત, સત્યનારાયણનાં વ્રત-એવાં કૌટુંબિક તેમજ ધાર્મિક કહીએ એવાં વ્રતની વ્રતિની કન્યા અને છે. આ તપશ્ચર્યાથી કન્યા ગૃહિણી થતાં ધર્મવિમુખ થતી, તથા આચાર વિચારથી શિથિલ થતી, બન્ની બન્ય છે. બન્ને કન્યાઓ અને સ્ત્રીઓ ' ધર્મ-ચેલીઓ ' ન બને; પરંતુ ધર્મથી ' રંગાયલી ' રહે એમ તો આવશ્ય થયું ધટે છે.

વળી ધર્મ એટલે ફરજ પણ કહેવાય. નીતિ, આચાર વિચાર, વર્ણશ્રમ ધર્મ એ પણ ધર્મજ છે. ધર્મનિષ્ઠ થયું એ સધળી જાતનાં સુખનો, સધળી જાતની આજ્ઞાદીનો, સધળી જાતની રેલછેલનો પાથો છે.

પાકશાસ્ત્ર-અથવા સામાન્ય રીતે કહીએ તો રસોઈ એ સ્ત્રીઓનોજ રસોઈ ખાસ પ્રદેશ છે; અને એમાં એ નિષ્ણાંત રહે તેમ થયું બેઠ્યો. " પુરોહિતે હારસ મુકંબનો છે; સ્ત્રીઓએ હાથસ હમેશ્વરનો છે." પુરોહિત કમાઈને લાવી ભેગું કરી આપે, સ્ત્રીઓ તેને કેળવી અનેકમથું કરી સ્વાદિષ્ટ રસોઈ

બનાવે તો એકની એક વસ્તુની જૂદી જૂદી વાનીઓ બને અને હેમાં જૂદા જૂદા સ્વાદ આવે. રા. લલિતના શબ્દોમાં લખીએ તો એવી " રસિક ચતુર રમણી " ' રંકપંતિનું રજાતર જીવન લક્ષગણું કરતી, " સદાય ' રજકણમાંથી રત્ન બનાવે છે "

માતા છોકરીને પોતાની સાથે રસોઈ કરવા બેસાડે; છોકરી થોડું થોડું કામ કરે અને એમ કરતાં હથેલી બેસી બાથ; અને એ રીતે રસોઈ શીખવાની શરૂઆત થાય; પછી રસોઈ શીખવવામાં ' પાકશાસ્ત્ર ' કે પકવાન પોથી ' ની જરૂર ન રહે. રસોઈનું શાસ્ત્ર રોજ ઉપયોગમાં આવનારું અને રોજ આનંદ આપનારું છે. સ્ત્રીઓને તે શીખ્યા વગર છૂટકો નથી. ઉત્તમ અને સંપૂર્ણ રસોઈની વાનીઓને ' ભગીરી રસોઈ ' કવિઓએ કહી છે.

કવિ ન્હાનાલાલ ' ઉપા ' ની સર્જનજૂની વાર્તામાં ઉપાની આદર્શ શાલાનું મુંદર ચિત્ર રજુ કરે છે, હેમાં ' અન્નપૂર્ણાની ' મોજ્યેપુ માતા મરિણડી ' સદુ પુત્રીઓને રાંધણકલા શિખવ્યાનો ઉદ્દેશ કર્યો છે. " શાળામાં રાંધણકલા " શીખવવાનો એ દિવસ રખાવ્યો હતો. ખોટા રૂપેથી જેવાં અનુકરણના ઢોળવાળાં કેટલાંક શેરેશોણીઓ શાળા જેવા પધારતાં હેમને તે ન્હોણું રચ્યું. રસોઈઆ ન્હારી બાથ ત્યારે વર ને બાલકોને કાચાપાકાં પોતે પીરસતાં એ સ્મરણો ન વીસર્યાં છતાં એ રાંધણકલાનો ગૃહિણી ધર્મમાંથી તેઓ બહિષ્કાર કરતાં. ધવરાવવા જેવાં ને જેટલોજ જમાડવાનો કુદરત-નિર્મિત ' ગૃહિણીધર્મ ' છે. એ સિદ્ધાન્ત ધાવને દૂરે ઉછેરનારાં ને રસોઈયાને હાથે જમાડનારાં નરનાર રકમજતાં ન હતાં. એમના જેથી માત્ર નવલકથાઓ વાંચનારીઓની આ શાળા ન હોવાને કારણે જમાડવાની રસિક

ને નિત્ય ઉપયોગી કલાઓની કુમારિકાઓને કેળવણી આપતી હતી. ”

સ્ત્રીઓની કેળવણીમાં અતિથિસત્કારધર્મ એ આર્થસંસારનું સુંદર પરોણાગત માં સુંદર અંગ છે. ‘અતિથિ દેવો મય ।’

ના જેવી વેદઆમા આપણાં શાસ્ત્રોએ કરેલી છે, એવા અતિથિદેવની પૂજનો દ્વારા સ્ત્રીઓને લેવાનો સરળયો છે. પરોણાગત કેમ કરવી તે શીખવાનું બહુ મુશ્કેલ છે. તે શીખવું શીખાતું નથી. અનળજ્ઞા માણસને આપણા ધરમાં કેવી રીતે પોતાના ધર નેટલો સંતોષ મળે એ પહેલું જોવું પડે. એને કોઈ નતની અગવડ ન પડે અને એની રીતઝાત નળણી લઈ તેને અનુકૂળ સાધન કરી આપવું એનું નામ પરોણાગત.

અતિથિ સત્કારને માટે તો આપણે દેશ સૈકાઓથી પંકાએલો છે. આપણે આપણું એ ગૌરવ ટકાવી રાખતા શીખવું જોઈએ. આપણાથી યુરોપીય સમાજની જેમ અતિથિને હોટેલ ન જતાવાય. ગૃહસ્થ અને ગૃહિણીના ગૃહસ્થાશ્રમમાંજ અતિથિસત્કાર કરવાનું બની શકે છે. અતિથિ તરફ તિરસ્કાર અથવા તો નિષ્કાળજી બહુ વર્તન રાખતાં હલકાઈ જણાય છે. કોઈ ખેતર આગળ થઈ જતાં તરસ લાગવાથી ખેડૂત પાસે પાણી આપણે માગીશું તો તે જરૂર હાથ પાણી અને ખેતરમાં પડતી કોઈ વસ્તુ પણ આપણને લાવીને આપશે. તેના ગામમાં જઈશું તો તે બનતું સ્વાગત કરી પરોણાવાર કરતાં એછો એછો થઈ જશે. ગામડાના સરળ ભોકામાં જે ભાવ અને દિલની ઉદારતા જોઈએ છીએ તે શહેરીઓમાં ધણે ભગિ નથી જણાતી.

આમ છે તો પરોણાનું સ્વાગત કરવાના ધર્મમાંથી આપને પણ ન ચૂકવું જોઈએ.

નગર ભણેલા ગામડીયા પાસેથી પણ આપણે એ શીખી શકાયે, તો સુરક્ષિત સ્ત્રીઓએ તો તે ખાસ શીખી કન્યાઓને શીખવવું જોઈએ. હાલતો ભણેલી ગૃહિણીઓ આ પરોણાથી નળે બી ગઈ હોય એમ “પ્રભુ, પરોણાથી બચાવ !” એમ નળે અનળે ઉદ્ગાર કાઢતી સાંભળાયે છીએ.

સ્ત્રી કેળવણીને અંગે બીજા એક વિષય ધરવૈદ્ય અને માંદાની ધરવૈદ્ય માવજત છે. સૃષ્ટિના ધોરણે મંદવાડ તો દરેક ધરમાં કોઈને કોઈ વખત આવે છેજ. અને તે વખતે સ્ત્રીઓનીજ મદદની જરૂર છે. માંદ-ગીમાં તાર્કાલિક ઉપાય કેવી રીતે લેવા તે નવા જમાનની સ્ત્રીઓ નળણતી નથી. પહેલાં કોશીઓ ધરમાં અરધા વૈદ્ય કામ કરતી, ત્યારે હાલની સ્ત્રીઓ તેમાંનું બાએજ નળણતી હોય છે. આને લીધે સાધારણ માંદગીમાં પણ દાકતરને ઓલાવવા પડે છે; અને ખરચાળ જીવન વધારે ખરચાળ બને છે.

દેશી ધરગથુ વસ્તુઓ-જેમાંની ઘણી ખરી ગાંધીને લાંબી મળી શકે-તેવાં સામાન્ય એસડીયાંના ઉ-યોગ આપણાં દાદીમા બહુ સારી રીતે નળણતાં તેનો સમજપૂર્વક ઉપયોગ તથા વાપર છૂટે હાયે થતો ધોટે છે. સ્હેજ સ્હેજમાં ડાકટરને ઘેર જઈ વિલાયતી દવા-ઓના રગડાઓ પી, આંખુ જીવન નળે તેમનેજ સરણે ધરી દેવામાં આપણી પૂરેપૂરી પાપમાલી છે.

તવંગર ભોકો ડાકટર કે નર્સ રાખી શકે તોપણ માંદા માણસને સારવાર મા, બહેન, પત્ની કે કોઈ પણ સ્વજનની જરૂર તો પડે છેજ. સ્વજનની બહાલમરી સારવાર નેટલી શાંતિ અને વિરામ આપી શકે છે.

તેટલી શાંતિ અને વિરામ હાલુતી. નર્સ કે ડોક્ટર નથી આપી શકતાં.

ઉત્તમ સારવાર કરવા માટે શારીરશાસ્ત્રના ને વૈદક-શાસ્ત્રના થોડા ઘણા પ્રવેશક જ્ઞાનની જરૂર છે. ‘અકસ્માતના તાત્કાલિક ઉપાયો’ શીખવવાને માટે કેટલેક ટેકાણે વર્ગો ખોલવામાં આવ્યા છે. તે પ્રયત્ન સારી દિશામાં છે. પરંતુ તેનો પ્રચાર હજી કંઈક બોલોળો થાય એ ધ્રુષ્ટ છે. દાવણાનું કામ ભણેલી નર્સ કરે છે એ વાત ખરી; પણ એક અનુભવવૃદ્ધ સ્ત્રી પણ તેટલીજ કુશલતાથી તે કામ કરી શકે છે. એટલે સ્ત્રીઓએ જાતે ભણીને અથવા અનુભવી સ્ત્રીઓ પાસેથી જ્ઞાન મેળવી લેવું ઘણું જરૂરનું છે.

માંદગીમાં દર્દને ઔષધ કરતાંયે સારવારની અને હેમાંય સારવાર કરનાર કોઈ ‘દયાની દેવી’ એવી સ્ત્રી હોય તો—હેની દીક્ષસાથ ભરી સારવારથી અને જે મીઠા ખોલથી દર્દને વહેશે આરામ થાય છે એમ સૌ કોઈનો અનુભવ હશે.

પોતાના ઘરને-સંસારને આદર્શ રૂપ બનાવવો એ ઉત્તમ ગૃહિણીનો પહેલો ધર્મ છે. સ્ત્રીઓએ પોતાના ઘરની, કુટુંબના અને ધર્મની સંભાળ રાખવાની છે. ઘરને કુટુંબનું નિદાનન બનાવવું એ ગૃહિણીના હાથમાં છે.

ગૃહવ્યવસ્થામાં પ્રથમ કર્તવ્ય તો વસ્તુઓની ગોઠવણીમાં નિયમિતપણું રાખવું તે છે. દરેક વસ્તુને માટે જગા નક્કી કરેલી હોવી જોઈએ; અને તેજ જગા ઉપર તે વસ્તુ ગોઠવવાની કાળજી રખાવી જોઈએ. “જયંતને સુંદરીઓજ નેટલું સુંદર રાખશે. તેટલું તે સુંદર રહેશે. કુટુંબને કુલવન્તી ગૃહિણી મેવ નહિ ચઢવા કે તેટલા નહિ ચડે,”

આ ઉપરાંત સ્વચ્છતા માટે તો ખાસ કાળજી હોવી જોઈએ. ઘરને વાળી ઝાડી સ્વચ્છ રાખી, કપડાં વાસણ, સ્વચ્છ રાખવાં, યોગ્ય રીતે ખર્ચ કરી વ્યવસ્થાથી ઘરની શોભા વધારવી, તેમાં ગૃહિણીની શોભા છે. ફરનીયર સમગ્રકનાં સાધનો-બધુ હોવા છતાં પણ જો સ્વચ્છતા અને વ્યવસ્થા ન હોય તો તેવા ઘરમાં ઉભા રહેવાનું પણ મન નહિ થાય. સ્વચ્છતા તો દિવ્યતા છે; અને દિવ્યતામાં રહેલો વાસ છે.

અમેરીકન સ્ત્રીઓ ગૃહવ્યવસ્થા તથા સ્વચ્છતાને માટે એટલી બધી કાળજી રાખે છે કે અંતરાડીયામાથી એક દિવસ તેઓ ખાસ તેને માટે જૂદા કાઢી મૂકે છે અને તે દિવસે હળવા મળવાનું પણ બંધ હોય છે. કોઈ મળવા આવ્યું હોય તો ઘરનાં માણસ તેને મળી પણ શકતા નથી.

“કુમારિકા કન્યા મઠી વધૂ બને, કૌભાંરને આરેથી ઉતરી લખને નિર્દોષ કૌભાર તીરે જઈ બેસે લારથી
છયન: કન્યાએને પત્ની ધર્મ-ગૃહિણી ધર્મ પ્રાપ્ત

થાય છે.”

કુમારિકા કન્યા મઠી તરતજ વધૂ બને છે. વયમાંની કિશોર અવસ્થાની તો તેમને ઝાંખા થે નથી થતી. મોળ વર્ષમાં તો કન્યા મઠી તે સ્ત્રી બની જાય છે. અપકવ વયેજ કન્યામાં એટલું જ્ઞાન આવી જાય છે કે જાણે અબજો પણ તેને કન્યા નહિ પણ સ્ત્રી જ કહી દેવાય છે. બાળપણની નિર્દોષતા અને યૌવનની મરતીનું મિશ્રણ તો બાળ્યેજ તેનામાં જોવામાં આવે છે.

તેથીજ યૂરોપીય પદ્ધતિ પર રચવાયેલી કેટલીક સ્ત્રી સમાજમાં હિંદુ સમાજમાં ઉછરેલી સ્ત્રીઓને અણગમતી રમતો રમવાનું

અનુકરણ કરતી જોતા કેટલું બધું અતકાપણું લાગે છે ! તેમનામાં સ્ત્રીસહજ લજ્જાશુષ્ણું કે ઠાવકાપણું ન દેખાવાથી આ કેવલ જાણ-અનુકરણને લીધે તેઓ લોકોમાં હાંસીપાત્ર થાય છે અને નવી કેળવણી વગોવાય છે.

હિંદુસ્થાન જેવા ગરમ પ્રદેશમાં સ્ત્રીનો અંગવિકાસ તેમજ માનસિકવિકાસ કંઈ પ્રદેશ કરતાં વહેલો થાય છે. તેમાં વર્ગી નાતની રૂઢિઓને લીધે કન્યામાં ન્હાનપણથી 'સાસર', 'વર', 'ધર'-વગેરેનાં સ્વપ્નાં 'ધરધરની રમત' માં, તેમજ 'ઓ! લાછા કુંવર, ઓ લાછા કુંવર, તમે કેટલા ભાઈ કુંવારા લાલ ?' જેવાં ગેર્બોમાં ગવાતાં ગીતોને લીધે કન્યા એકદમ પ્રૌઢા થઈ જાય છે.

"કૌમાર એટલે જીવનનું આંગણું, ઓરડો નહીં. ખુશ્વા ને નિખાલસ દિલથી જે ખેલી ન શકે તે કૌમારને આંગણું નથી, પણ જીંદગીની પરસાળોમાં છે. કેટલીક બાદાઓ બાલક હોતીજ નથી; જન્મ પ્રૌઢાઓ હોય છે. જન્મમાં એની કેટલીક કૌમારની ક્યારી-ઓમાં વેલ કે છોડ નહીં, પણ વૃક્ષજ ઉગેલાં હોય છે."

પતિ પ્હારથી આવે ત્યારે એને ઘર સ્વર્ગ ભાસે, પતિ થાકી હારી ધર્મપત્ની: થેર જાય કે તે નવી પ્રેરણા પામે, પતિનો દુઃખમાર હલકો કરે, પતિની સમૃદ્ધિ દીધાવે; પતિના કામમાં, કુટુંબસેવામાં-દેશસેવામાં-વિશ્વસેવામાં જોડાય-આતું નામ ધર્મપત્ની.

જો પતિના બાલજીવનની વાતોમાં પત્ની રસ લેતાં શીખે અને તેના આનંદવધારી શકે તો પત્નીએ ખરેખર મિત્રકાર્ય કર્યું કહેવાય. આવી માત્ર મૈત્રિ જો બંધાય તો પતિપત્નીનો પ્રેમ નિસ્વાર્થ અને ઉન્નત અને

પતિની અને પત્નીની મિત્રતા માઠી થાય તે માટે પત્નીએ પતિની સમાનતાએ ખેંચવું જરૂરનું છે. તેમ ન થાય તો કન્યોડું ગણાય. જેવું વધતું કન્યોડું તેવું વિદ્યાનું અને ગુણનું પણ કન્યોડુંજ ગણાય. આવું કન્યોડું ન થાય તે માટે સ્ત્રીએ ખાસ શ્રમ લઈ પોતાના પતિની સાથે સમાનતા મેળવવાનું ધ્યાન રાખવું જોઈએ. એટલે કે પતિના જે જે વિચારો હોય તે સમજતાં, તેની વાતોમાં સંસદી ભાગ લેતાં, તેને વિનોદી. સ્વભાવથી ખુશી કરતાં અને તેના મન, ભાવ અને આશયો સમજી તેને અનુકૂલ થતાં શીખવું જોઈએ.

દૈવે અનાથ કરેલી વિધવા આર્થસંસારમાં

એક સાચી સ્વયંસેવિકા

વિધવા કુટુંબની છે. લેખનું આદર્શ જીવન સ્વયંસેવિકા: આર્થસંસારમાં કો'ક

વિસરાવું બૂલાવું જાય

છે. સમાજમાં વિધવા અવગણાય છે. તિરસ્કારાય છે. એક વિધવાને આપણે કાયમને માટે સંસારના માંગસિક પ્રસંગોમાંથી દાળી કાઢીએ છીએ, લેખે એક રીતે મરેલીજ ગણીએ છીએ. એટલું એણું હોય તેમ તેને 'અપ-શુકનીયાજ' ગણી તેના તરફ તિરસ્કારની દ્રષ્ટિથી જોઈએ છીએ એ મહા પાપ છે.

સાચી વિધવા કુટુંબમાં દુષ્ટા સેવિકારૂપ રહેતી એક 'દવાની બહેન' છે. દેશસેવાનાં માત્ર સ્વપ્નાં જોતી કેટલીક બહેનો કરતાં આ કુટુંબસેવામાં હોમાઈ જતી નિસ્વાર્થ સેવિકાની કીર્તિત વધારે છે.

શાસ્ત્રોએ વિધવાઓને માટે તપસ્વિનીના ધર્મ પાળવાના કલા છે. તેમણે 'સંસારમાં રહી તટસ્થ રહેવાનું અને 'યસુધૈય કુટુમ્બ કમ' નો મહામત્ર શીખવાનો છે. વિધવાઓ જેવો અને જેટલો સેવાધર્મ જાળવી

શકે તેવો અને તેટલો એક ગૃહિણી કદાચ ન બનવી શકે.

વિધવાઓ ઘરમાં સગાંસંબંધીની એણી-યાણી રહીને તેમની ગાળો વિધવા જીવનના અપમાન અને અણુધટી સન્માર્ગ: • પરાધીનતા ભોગવે અને કુટુંબની કૂટાતામાં કચરાઈ જાય તેને બદલે તેઓ શિક્ષિકા બને, કે કેષ્ પણ પ્રકારે દુઃખી અને અસહાયને મદદરૂપ થઈ પડે તો તેઓનું જીવન સરળ અને ધન્ય થયું ગણાય. વળી તેઓ પ્રભુમય જીવન ગાળી પોતાનો આ લોક તેમજ પરલોક પણ સુધારી શકે.

આ ફેકાણે વિધવાના વિવાહનો પ્રશ્ન સ્વાભાવિક રીતે ખડો થાય છે. જેને 'સાચી વિધવા' કહીએ એવી ધણી ઓછી હોય છે, એમ કેટલાક સકારણ કહે છે. તો એ માટે તો "દેહ લક્ષ્મીની વિધવાને પુનર્લર્થ સમું પુણ્ય નથી; અને રતેહ લક્ષ્મીની વિધવાને પુનર્લેખ સમું પાપ નથી" એ કવિ, ન્હાના-લાલનું નીતિસૂત્ર ધ્યાનમાં લઈ સમાજના નેતાઓ તથા નાતના પટેલીઓએ મક્કમ રહી તેને વિચારે અને આ પ્રશ્નનો વ્યવહાર ઉકેલ લાવે એ સુચવવા જોઈએ છે.

નહિતો, અનાથ થએલી વિધવાઓ પ્રભુમય જીવન ગાળી સનાય બની શકે. તેઓ ધન્યરતું પૂજન મનન કરી ઇશ્વર સાથે એકમ સાંધી પોતાનો પરલોક પણ સુધારી શકે છે. સંસારીનું સખ કાચું, પરણીને રંડાણું પાણું; તેને ઘેર શીદ જઈએ રે ? મોહન તારા મુખડાની માયા લાગી રે.

એમ લખનાર બાલ કુંવારી મીરાંબાઈએ પ્રભુનેજ શિરજન ગણી સંસારની દ્રષ્ટિએ રાણીજનો લાગ કની અખંડ અકિતરસ રેલાઓ છે.

દરેક ગૃહિણી (પછી તે ગરીબ હો, કે તવંગર) માતા થાય માતૃધર્મ. છે. અને દરેક માતાને પોતાનાં છોકરાં પ્રત્યે એક સરખોજ વહાલ હોય છે.

દરેક માતાએ પોતાની માતા તરીકેની ત્યાગદારી ખાસ વિચારવાની છે. ક્યમતે અને અપકવ વયે માતા થવાનો બોલે અકસ્માત લદાવાથી સ્ત્રીની બુદ્ધિ શક્તિ બહેર મારી જાય છે. અને ન ખમી શકે તેટલા ધસારાને લીધે દિવસે દિવસે તે સરીરે ક્ષીણ થતી જાય એ સ્વાભાવિક છે. આ સામાજિક પ્રશ્નનો વિચાર સંસાર સુધારકોને બહુ મંજવનારો છે.

બાળક લગભગ ત્રણ વર્ષ સુધી માતાનાજ સહવાસમાં ઘણે ભાગે રહે છે. માતાના સહવાસમાં રહેવાથી બાળકને માતાના વિચાર અને વર્તનની ઉંડી છાપ પડે છે. તેથીજ બાળકોને ઉચ્ચ બાવનામય બનાવવાને માતાએ પોતાનું જીવન સંસ્કેરી બનાવવું જોઈએ. બાળકના મન અને શરીરનો વિકાસ થાય તેને માટે માતાએ ધણીજ કાળજી રાખવી ઘટે છે. શરીર સાફ હોય તો છોકરું હમેશાં આનંદીજ થાય. રડવું, કલેશ કંકાસ કરવો, હઠ લેવી વગેરે આડાધ શરીરની બેચેની જણાવે છે. શરીરને પૂરતી કસરત ન મળવાથી તેના એવી રિયતિ થઈ જાય છે.

ન્હાનપણમાં બાળકની ગૃહણશક્તિ ધણી તીવ્ર હોય છે. તેથી તે બાલકોને નિર્દોષ પ્રશ્નો પૂછી નવું નવું શીખવનારો પ્રયત્ન કરે છે. આવી વખતે કેટલીક જીવનથી કંટાળી ગયેલી માતાઓ બાળકના સવાલનો આડો, ખોટો કે ગીદાફતે જવાબ આપે છે. આથી બાળકના મગજ ઉપર ધણી ખરાબ અસર

થાય છે. પૈર્થ અને સહનશીલતા એ સ્ત્રીઓમાં
જે સ્વાભાવિક ગુણ હોવા જોઈએ તે આવી
માતાઓમાંથી પૂરી ગએલાં હોય છે.

બાળક એક બીજરૂપ છે; તેને સારું
પોષણ, મળવાથી એક સુંદર વૃક્ષ તેમાંથી
ફાલશે. બાળકની તીવ્રતા-ઉત્કંઠાનો વધારેમાં
વધારે લાભ લેવાય તો તેની બુદ્ધિનો વિકાસ
અનાયાસે કરી શકાય.

જરીય કોડેલાં છોકરાં ફેરીમાં ઉછેરે,
સાધારણ વર્ગનાં ઘરમાં, અને તવગર કોડેલાં
છોકરાં નોકરના સહવાસમાં કે આપાઓ પાસે
ઉછેરે: એમ ગમે તે રીતે છોકરું પાંચ વર્ષનું
થાય ત્યાં સુધી માતાને કાંઈ દરકાર લેવાની
હોયજ નહિ. અને પછી તો નિશાળે એસાડે
એટલે કર્તવ્ય પૂરું થયું માને એવી માતાઓ
ધણી હોય છે.

નિશાળે એસાડ્યા પછી છેકરોના અભ્યાસ
તરફ અને તેના સહાધ્યાથીઓની વર્તણૂક
તરફ પણ માથાપે નજર નાખવી જોઈએ.
ઉત્તમ માતાની અંતરની ઇચ્છા તો એજ
હોય કે માત્ર પોતાનાં બાળકોનું વાતાવરણ
અને પરિસ્થિતિ સારી કરવી; એટલુંજ નહિ
પરંતુ જે બાળકોના સમાગમમાં તેઓ આવે
તેની સ્થિતિ પણ સુધારવી. માંદગીની ભાવના
વિશાળ કરવી એજ સ્ત્રીઓનો દ્વેશ અને
અંતિમ લક્ષ્ય હોવાં જોઈએ.

પુરૂષો સ્ત્રીઓ ઉપર જન્મોજન્મથી એક
જાતનો 'દાગ' ચલાવે.

ગૃહિણી-પદ: છે: પણ હવે વખતના
ફેરફાર સાથે તેમાં

રહેજસાજ ફેરફાર થયો છે. વગર કાળમાં
સ્ત્રીને ઘરકામ કરનાર ગમત ગણવામાં
આવતી: તેમને જાનાનામાં પૂરી ગમવામાં
આવતી: સ્ત્રીઓ નવરાશનું રમકડું ગણાતી;
પરંતુ ગાયરમીનું ગણાતી: દોંગળી ગણાતી;

ઘરેણાં લુગડાંથી શબ્દગારેલી ઘરની એક સુંદરતા
મણવામાં આવતી; પરંતુ કોઈ પણ જગાએ તેનો
મત-તેની સલાહ લેવાતી નહિ. આમ સ્ત્રીઓનું
'ગૃહિણી પદ' છીનવી લેવામાં આવ્યું હતું. હવે
સ્ત્રીઓને પોતાની જાતનું માન થવા માંડ્યું
છે. એટલે હવે સ્ત્રીઓ પુરૂષોના એવા એક-
તરફી અને એક-દૃષ્ટ્ય કારભાર સ્વભાવે જરૂર
અંશેષ ઉઠાવશે એમાં નવાઈ નથી.

અગ્રેજી કવિ ટેનીસનના શબ્દોમાં કહીએ
તો-સમાજમાં આ સ્ત્રીપુરૂષના પરસ્પર
સ્થાનની ગોઠવણ માટે તો

“Man for the field, woman for
the hearth,
Man for the sword and for the
needle she,
All-else confusion.”

—આવી પરસ્પરની સ્પર્ધાવાળી નહિ
પરંતુ એકબીજાની ઉણપ પૂરનાર અને ‘અ-
ન્યોન્ય કેરી-નૂનતા પૂરે અનુગુણ હંપતિ’
એ ‘સ્નેહ યુદ્ધાકાર’ ની પ્રસિદ્ધ લીટી
પ્રમાણે પતિ અને પત્ની એક બીજાનાં ઉપ-
કારક થાય એ સર્વથા ઇષ્ટ છે.

આપણે ત્યાં પુરૂષની ધર્મક્રિયાઓ પણ
સ્ત્રી વગર યર્ધ શકતી નથી; સ્ત્રી ત્યાં આવ-
રખ છે. તે માટે સમો અશ્વમેધ યજ્ઞની
ક્રિયા વખતે પ્રત્યક્ષ સીતા ન હોવાથી સી-
તાની સુવર્ણમૂર્તિ કરીને ધર્મ ક્રિયા ચલાવી
લીધાનું વાસ્તવિક કહે છે. એક આર્થ સ્ત્રીને
આવા ઉન્નત ગૃહિણીપદથી વધારે શું જોઈએ?

આત્મારના દેહકાંસમાં સ્ત્રીઓને વિષા, બદ
અને અનુભવથી સંપન્ન કંડામાં પુરૂષોનો
સ્વાર્થ રહેલો છે એવું. પુરૂષો પણ માનવા
લાગ્યા છે. તેઓ કહે છે, “ સ્ત્રી એમુરી
લક્ષ્મી છે તે અમારી સરસ્વતી પણ બને.”

આ સ્થળે સમાન હક્કનો સવાલ સાંભળી આવે છે. પશ્ચિમના દે-
સમાન (?) શોમાં સ્ત્રી અને પુરૂષની
હકક. સમાનતાનો સવાલ આજ
કેટલાં વર્ષો થયાં અર્થાથ
છે; અને રાજકીય જીવનમાં સરખા હક્ક
સંપાદન કરવા સારૂ સ્ત્રી જાતિની કેમલતાને ન
જાળતા એવા કેટલાક પ્રયત્નો થતા આપણા
સાંજામાં આવે છે. મેજસ્ટ્રેટ, કોર્પોરેટર,
વકીલ વગેરે માટે પણ કેટલીક સ્ત્રીઓએ
પુરૂષોની હરીશર્ધ કરવા માંડી છે.

“ પુરૂષો રાજકાર્યમાં ભાગ લે છે અને
સ્ત્રીઓને તેમાં હક નથી ”—આવા સવાલ સ-
માનતાને માટે ઉપસ્થિત થવા જ ન જોઈએ.
પુરૂષોના અને સ્ત્રીઓના જન્મસિદ્ધ ધર્મજ
જૂઠા છે. “ આપણામાં સ્ત્રીઓ પોતાને
પતિની દાસી કહેવડાવે છે પણ અમે તો
અંગ્રેજ ભણ્યા એટલે આપણા હક્ક સરખા ”
એવાં એક વિનોદપ્રસંગે બોલાયલાં વિદ્યા-
ચતુરનાં વચનનો ‘ ગુણીયલ ’ ગુણસુંદરી
જન્માજ દે છે: તે જ અર્થે સમર્થનમાં ટાંટી
લેવાનો મોહ અટકાવાતો નથી:—

“ કેણુ કહે છે કે જે હક્ક સરખા નથી ?
ખાવું, પીવું, સર્વ તમારે અને અમારે સરખું
જોઈએ છીએ; પણ સરખા હક્ક કરીને તમા-
રાથી અમારું કામ થવાનું નથી ને અમારા-
થી અમારું કામ હોવાનું નથી. સ્વેચ્છ સ્વેચ્છ
એ નામથી કેઈ મોહું નહાતું જાતું નથી.
શેઠ નોકરને વાસને મગૂરી કરે છે ને નોકર
શેઠને સાડ મગૂરી કરે છે. દેખાવમાં શેઠ
ઉપરી, ને નોકર હાથ નીચે; પણ હબબને
પરસ્પરની ગરજ. હાથ ઉપર ને પગ નીચે—
આથી ઇશ્વરને મન હાથ વધારે નથી ને
પગ ઓછા નથી. શાના વગર ચાલશે ? સ્ત્રી
પુરૂષને પણ એમજ છે.

“ મહારા ને ત્હમોશ સરખા હક્ક; પણ
મને ઇશ્વરે તમારા કરતાં ચાર તસુ નીચી
કરી તે કાંઈ હંચા થવાશે ને સ્ત્રી-મટી પુરૂષ
થવાશે ? અમારા કામમાં તમે અમને અયોગ્ય
હરકત કરતા હો, અમને માણસને ઠેકાણે
દોર ગણતા હો ત્યારે તમારો દોષ: આ તો
શું ? પુરૂષ તો પુરૂષનું કામ કરેતો ને સ્ત્રી
ધરની ચિતા ન કરતી ને કાંઈ ડમકા બતી
ટાપટીપ કરી ગપાટા મારવા ને બેસી રહેવું;
ને ધણીને કહેવું કે મહાર તો ખાવાનું જોઈએ,
પહેવાનું જોઈએ, રસોઈથી જોઈએ ને ત્હમોશ
માખાપ વૃદ્ધ થયાં માટે હું કાંઈ મહાર જોયન-
જવા દઉં ? ”

ઇશ્વરે ધારેલો આ યોગ્ય સંકેત પાર
પડવા ન દેવો એજ આપણા આધુનિક
સંસારનો જાણે ખાસ અણસંતોષ અને
પ્રયત્ન છે. પૃથ્વી ઉપરની પ્રજાઓ પણ આ
નાજીવ પ્રશ્નો ઉઠેલ સૌ સૌની સંસ્કારિતા
પ્રમાણ કરવા મથી રહી છે; પરંતુ જ્યાં મુઘી
આથે સંસારના મનુ મહારાજે રચેલો આદર્શ
જગત નહિ સ્વીકારે ત્યાં મુઘી ‘ સફેરેટના ’
જેવાં સ્ત્રી-પુરૂષોનાં બડો જગતને એક અથવા
બીજા સ્વરૂપમાં સંકે સંકે દેખા દીધાજ કરશે.

હુનિયાની હાડમારી ધીર દેખાનાં પુર-
ગોએ વેડવાની છે; અને
સ્ત્રીઓના કર્ત- તેમનું આશ્વાસન અને
વ્યતી દિશા: દીવાસોં કેમજ હલ્યની
સ્ત્રીઓમાંથી બોળવાનાં
છે. ‘ સરસ્વતીચંદ્ર ’ માંની ગુણીયલના રાષ્ટ્રોમાં
લખીએ તો “ અમારો શરીર છે તે સંસારને
હોઠેવાનું સ્થાન છે. અમારાં એ શરીરને
પુરૂષના સંસારને ધક્કેલે મ્હટાવવાં તે જીવની
પામે દાંતનું કામ કરાવવાના પ્રયત્ન જેવું છે.
તમે દાંત—અમે જીભ. તમે તમારું કામ કરો
અમે અમારું કરીશું. તમે કમાવું અમે ધર-

સંસાર નીલાધીશું. સ્ત્રી વિના તમારી કમા-
ધના અર્થ કોણ સરાવશે ? તમે પણ પૈટની
સેવા સાડ જીવશે અને અમે પણ તેમ
કરીશું ત્યારે તમારી સંતતિની, તમારા કુટું-
બની, તમારા ઘરની, તમારા મનની, તમારા
આત્મની, તમારા ધર્મની સંભાળ કોણ
રાખશે ? શું હૃદયે જગત એવું નિર્મેલું છે
કે સ્ત્રી પણ ધનની સેવા કરવી ?

“અમને અમારું કામ જે આપું
મોહાતું છે તે સીખવવામાં મદદ આપો.
તમારી પાસે દ્રવ્ય વધે તો અમને અમારા
કામમાં ઉઠી પડવી આપો. કુંવારા પુરુષો
ગરીબ હોય છે ત્યારે પોતે, પોતાના આકર
ને રસોંધ્યા બને છે; તેવીજ રીતે ગરીબ
પતિની સ્ત્રી બને છે. રસોંધવાનું કામ સોંપી
સ્ત્રીને હલકી કરી નાખી-એવું બોલનાર
વગર વિચાર્યું બોલે છે; કારણ તે કામ તો
ત્યતિ પ્રમાણે પુરુષ અને સ્ત્રી ઉભયને કરવું
પડે છે. દશ રૂપિયા કમાવા બજારમાં મજૂરી
કરવી અથવા બસો રૂપિયા કમાતા કાકર
બની હવા ઉકાળવી અને શુભકાંતા પડમાં
હાથ બોળવા તેના કરતાં રસોંધને કૃપા હૃદયે
હલકી કહી છે ને ?

“અમે અમારી બુદ્ધિ રસોંધમાં ચલાવીશું.
તમારાં સાધન વધશે ને રસોંધ્યા રાખી
આપશો તો તમારા ઘરને દેકાણે અમે મહેલ
રચીશું, તમારા પુત્રને તમારા જેવા કરી
આપીશું. તમને જે વિદ્યા સેવવાને અવકાશ
નહિ મળે તે અમે સેવીશું. તમારી રસવા-
સનાને, તમારા કવિત્વને, તમારા જ્ઞાનને,
તમારા શૌર્યને, તમારી દેશભક્તિને ઋણ-
નુબંધ પ્રમાણે ઉછેરીશું અને વધારીશું.
જીમ કામળ કામ કરશે ને દાંત કડોર આવણું
ચાવશે. તમારાથી અમારું કામ નહિ ચાલ.
અમે અમારું કામ ચોગ્ય રીતે કરીશું તેજ

તમારો સંભાર આગળ ચાલશે. તમારો સંસાર
આગળ ન ચાલે તો અમને પણ હાનિજ છે.”

આધુનિક કેળવણીની કોઈ ન ધન્યવા
જેવી અસર હોય તો તે
“હું, હું ને તે” હું વ્યક્તિ-સ્વાતંત્ર્ય છે.
જીવન: પાશ્ચાત્ય કેળવણીની
અસરને લીધે કન્યા, લગ્ન

થવા પછી તરતજ સ્વતંત્ર થવા હન્યો છે.
તેમના કુટુંબમાં ‘હું હું ને તે’ સિવાય
બીજું માણસ સમાઈ શકતું નથી. કુટુંબમાં
રહેવાતું તેઓને પસંદ નથી પડતું; તેમજ
તેમાં પડતી સાધારણ અગવડો ખમી સેવા
જેટલું તેમનામાં ધૈર્ય હોતું નથી. સંયુક્ત
કુટુંબ એક કિસ્સાવશ છે. એમાં ‘આધાર’
સૌનો સૌની પર છે. આ પુણ્ય સંસ્થાને
લીધે કોઈ એકાદ વ્યક્તિને વખતે અન્યાય
થતો હશે તો પણ સામાન્ય રીતે તે સહુને
સગવડ પડે તેવી રીતે આપણું કુટુંબ ચોગ્ય-
એણું હોય છે.

આ સ્થળે કવિ રાયચુરાએ લોકપ્રિય કરેલું
લોકગીત ‘કેર કાટા’ સાંભરી આવે છે.
વર્તમાન શુન્દરાતના સમાજમાં આપું એક
સ્વતંત્ર, ન્દાનકડું ઘર માંડી રહેલી કુલવધ
પોતાના ‘રાજને’ જાણે વિનયે છે કે—

“હાં કે રાજ !

સમ્રાજ ને ચોવદ કરવા મેલો,

મને ધુધટડા કટાવે:

ગને કેર કાટા વાઝો.”

—વળી ‘ગંગાજળ સરખાં સાસુને માટે
કહે છે:—

“હાં કે રાજ !

સાસુડિને તીરથ કરવા મેલો,

એનાં છોડાને સોતી:

મને કેર કાટા વાઝો.”

નણુંદ—ન નન્દતિ ર્હતિ નનાન્દા ।—
જેને ભોળાઈ ગમતી નથી તે નણુંદ—તેને
માટે કહે છે:—

“ હાં કે રાજ !

નણુંદીને સાસરીયે વળાયો,
એના બાંધ્યા બચકા સોતી:
મને કેર કાટો વાગ્યો. ”

આટલું એકાંત પણ એણું હોય તેમ તે
વળી કહે છે:—

“ હાં કે રાજ !

ફળીયામાંથી પાડોશણને કાટો,
એના રેટીયાને સોતી:
મને કેર કાટો વાગ્યો. ”

આમ આ જૂના શોકગીતમાં, શોકગીતના

અભાસ કવિએ આજના સંસારનું ભાવિ
મિત્ર જ બનવું ન આપ્યું હોય તેમ જણાય છે !—

અંતમાં, સ્ત્રી અને પુરુષ વચ્ચે સહકાર

થાય, સ્ત્રી હૃદયની ગૂંચો

ઉપસંહાર: કેળવણીના પ્રકાશથી આ-
પોઆપ ઉકેલાય, તેમને

માટે સંગીન અને પથ્ય એવી કેળવણીનો
પ્રયત્ન થાય, તો પુરુષો ધન્ય છે તેવી ગૃહિ-
ણીઓ—ગૃહસ્ત્રીઓ—રસિકાઓ અને રત્નહરાણીઓ
સંસારમાં સરળતી મુલબ છે. સાથે સાથે
સ્ત્રીઓ પુરુષના હૃદયના ભાવ ઝીંકી શકે, એવી
ઉત્તમ ‘ કાર્યેષુ મંત્રી, કરણેષુ દાસી ’
જેવી ગૃહિણી અને અને સંસારને છે તેથી
વધારે ઉજ્જવળ અને ઉન્નત બનાવી શકે તો
જ સ્ત્રી કેળવણીનો શ્રમ સાર્થક છે.

એક મિત્ર: (બીજાને) હું ધારું છું કે તમારા બાળકો તમને બહુજ અટપટા અને ગુસ્સાવી
નાંખે એવા સવાસો પૂછતાં હશે.

બીજો મિત્ર: અરે વાતજ ના પૂછો ! કમજખતો નવાં એમની મા જેવાજ છે. આખો દિવસ
માથુ પકવી નાંખે છે !

x

x

x

મગન : મગન ! તારી આ તારા હાથ જોઇને તારું બવિખ્ય કહી શકે છે ?

મગન : ના, જ્યારે જ્યારે તે મારાં હાથ જુએ છે ત્યારે ત્યારે કહે છે. “જી જતને થોધ
આવ !”

x

x

x

વકીલ (પીંજરામાં ઉભેલા સાક્ષીને) : તમે તા. રૂપ મીની સાંજે ક્યાં હતા ?
તમારી સાથે કોણ હતું ?

સાક્ષી : મારા બે મિત્રો.

વકીલ : તે પણ તમારા જેવા ચોરોજ હશે.

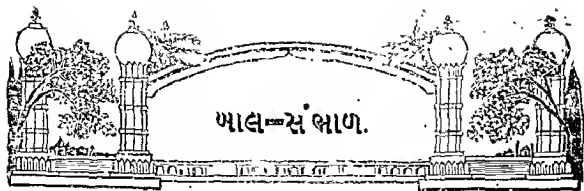
સાક્ષી : હા, સાહેબ ! બન્ને વકીલ છે !

સાગર તીરે સંધ્યા.

(બ્રહ્મણી ૭૬)

લાલ સંધ્યા ગુલાલે ભરી ભલકમાં,
અંબરે આ રૂપાળી વિરાળે;
જલધિ જલ ઊછળે અન્ન લેટી વળે,
સ્વર્ગની મુંદરીને નવાળે.
સ્મિત કરી અતુર સંધ્યાપરી ગગનમાં,
લાલ પાંખો પસારી સરે છે;
ઉદધિનું ઉર રેણાય એ રંગમાં,
ઉછળતો નૃત્ય તાંડવ કરે છે.
ઘોર ગર્જન કરે, અદૃહ હાસો હસે,
અખિલ આ જગતને ભે ગળવે;
સ્વર્ગ સંધ્યાપરી મિલનતી ધૂનમાં.
એક તાને મચી જગ નચાવે.
પ્રણયના ભાવમાં ભાન સઉ ભૂલતો,
ગાન ને નૃત્યમાં લીન દેખો;
વૃક્ષ પશુ એક રંગે લસિત ઝૂલતાં,
લાલ નીલામ્બરે સજ્જ પેખો.
અન્નથી આવી વરમાળ થું રોપતી
રસિક વર જલધિને રક્ષા સંધ્યા !
લાલ ગૂલાલ ઉડી રહ્યો અવનિમાં,
સ્થલ સકલ લગ્નના રાગ રંગ્યા !
જીવ નિર્જીવ સૌ યુગલ વરઘોડીયાં,
રતિ મદન રાગનાં લહાણ લેતાં;
લગ્ન ઉત્સવ વધાવી વળ્યાં વહાલથી,
રત્નનિ સંગે હસી તાલ દેતાં !

વિ. ય. આવસરથી.

લેખક: ડૉ. મોહનલાલ જગન્નાથ પાઠક.

માતાને પોતાના પ્રાણથી પણ પ્રિય બાળકની સંભાળ વિશે ઉપયોગી માહિતી આપવાના હેતુથીજ વાંચકો સમક્ષ આ લેખ રજુ કરું છું.

આપણા દેશમાં દિવસે દિવસે બાલ-મૃત્યુનું પ્રમાણ વધતું જ નય છે. જ્યારે મૃત્યુનું પ્રમાણ વધતું જ નય છે, ત્યારે તેમના શરીરની સુખાકારીની તો વાત જ શી કરવી ? બાલકોની આ મૃત્યુસંખ્યા જો દિવસે દિવસે વધતી જ નય તો ભવિષ્ય ધણું જ ખરાબ આવે, એમ થાય તે ખેલાંજ માતાઓ પોતાના બાલકની પુરતી સંભાળ લેવાનું શીખે એ ઇચ્છવા યોગ્ય છે. બાલમરણ એટલા થાય તે તરફ ખેલું ધ્યાન અપાવું જોઈએ.

બાલસંહારમાંથી બાકી રહેલા બાલકોમાંથી કેટલાં સારાં, નિરોગી અને સશક્ત છે ? આ સમયમાં સશક્ત અને નિરોગી બાલકો બાળેજ જોવામાં આવે છે. ચિત્રકરોને સશક્ત અને નિરોગી બાલકના ચિત્ર કલ્પનાથી દોરવા પડે છે ! બાલક સશક્ત અને નિરોગી હોવું એ માતાપનાં હાથમાં છે. 'સશક્ત બાળકને નિરોગી રાખવું' એ તો ફક્ત માતાનાજ હાથમાં છે.

બાળક શબ્દનો સાધારણ અર્થ 'માતાનાં હાથ ઉપર રહેલાં સુધીની અવસ્થા' આપણે કરીશું. માતા જો નિરોગી હોય તોજ તેના હાથ પડે પોતાનું બાળક નિરોગી રહે બાળક

જ્યાં સુધી ધાવતું હોય ત્યાં સુધી માતાએ કંટલાક નિયમો પાળવાની ખાસ જરૂર છે. આ નિયમો સાધારણ રીતે દરેક સ્ત્રીએ પાળી શકે એવાં છે. બુધ્ધ હોય તે પ્રમાણે નિયમિત સારો ખોરાક લેવો, કામવાસનાથી દૂર રહેવું, દિવસે ઉંઘવું નહિ અને રાત્રે જાગરણ કરવું નહિ, એ મૂખ્ય પાળવા યોગ્ય નિયમો છે. આ પ્રમાણે નિયમિત રહેવાથી માતાની પોતાની પ્રકૃતિ સારી રહે છે અને હાથ જગડતું નથી.

'નાદાન બાળકોને ઘણું ખરા રોગો ઉંઘવીજ થાય છે.' માતાનું હાથ ખરાબ છે કે સારું એ દર્શાવતું ધણું જ મુશ્કેલ છે. સારા ડૉક્ટર અગર વૈદ્યનો અભિપ્રાય આ બાબતમાં ખાસ જરૂરનો છે. હાથની પરિક્ષા કરાવી જો હાથ ખરાબ છે એમ માલમ પડે તો તેની યોગ્ય સારવારની ગોઠવણ કરવી. હાથ ખરાબ છે એવો અભિપ્રાય મળે તો પણ બનતા ઉપાયે તે સુધરે એવી ગોઠવણ કરવી. પણ જનમથીજ હાથ પર ઉછરેલાં બાળકને એકદમ હાથ છોડાવી દેવાના ચંબીર ભૂલ કદી પણ કરવી નહીં. બાળક જન્મે ત્યારથીજ માતાનું હાથ તેનો ખોરાક છે, અને તે વડેજ તેના અંગ પ્રત્યક્ષ ખીન્ને છે.

માતાનું હાથ એમણું દોષ રહિત હોય, તોપણ તે બાળકને અવશ્યિત રીતે પાણું

જોઈએ. દુધથી અછળું થવું જોઈએ નહિ. મારા અનુભવમાં જોવામાં આવ્યું છે કે કેટલાક બાળકો ધાવતાં ધાવતાંજ ઓડવા માંડે છે. આનું કારણ શું ? આનું મૂખ્ય કારણ એવું જણાય છે કે બાળકને જરૂર છે તેથી વધુ થવાથીજ તે ખૂદાર કાઢી નાંખે છે. આવા વખતે તપાસ કર્યા વિના વૉમીટ બંધ કરવાની દવા આપવી એ જોખમભરેલું છે. બાળકને નિયમિત વખતેજ ધવરાવવું જોઈએ. બાળક રડતું હોય ત્યારે તેને છાતું રાખવા માટે વારંવાર ધવરાવવું એ અછળુંને તોતરવાં જેવું છે. બાળક શાથી વારંવાર રડે છે તેની તપાસ કરી થોડા સારવાર કરવી જોઈએ. બાળકને ઘણાખરા રોગો દોષિત દુધ કેવા વધારે પ્રમાણમાં દુધ પીવાથીજ થાય છે. દુધના અછળુંથી બાળકને સસણી, તાવ, કરમ વિગેરે રોગો વારંવાર થઈ આવે છે.

દવાનો જેમ અને તેમ ઓછો ઉપયોગ કરતાં રીંજો. તેમાં પણ બાળકને તો ઘણાંજ ઓછા પ્રમાણમાં, બંધકે આપીજ નહિ. આજના વખતમાં દવાનો પ્રચાર ઘણાજ વધી ગયો છે. આ પ્રચાર એટલો બધો વધી ગયો છે કે આ કુળને 'દવાનો યુગ' કહેવો જોઈએ. આવા સમયમાં દવા ન સેવાતું બાળકને કોઈ

માને. છતાં પણ વિકાર થવા પછી દવા લેવા કરતાં વિકાર ઉત્પન્નજ ન થાય. એવા કંપાય થોડવા. આ સર્વોત્તમ તત્વ બાળકોની ખાતર પણ માતાઓએ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ.

વિકાર માત્ર આહારવિહારના અનિયમીતપણાથીજ ઉત્પન્ન થાય છે. બાળકનો આહાર દુધ, તે માતાનું અને નિર્દોષ હોવું જોઈએ. હવે આપણે બાળકનો વિહાર તપાસીશું.

બાળકોના વિહારમાં પ્રથમ સ્થાન કપડાં ભોગવે છે. બાળકનાં કપડાં સ્વચ્છ સફેદ અને વજનમાં હલકાં હોવા જોઈએ. બાળકને શરદી ન થાય અને વજનમાં હલકાં હોય એવાં કપડાં પસંદ કરવાં જોઈએ. વજનદાર નરીથી ભરેલાં કપડાં ખેરાવી નિર્દોષ બાળકને ત્રાસ આપવો જોઈએ નહિ. માત્ર શોષાણીજ ખાતર કઢીપણ બાળકને રંગ બેરંગી વજનદાર કપડાથી રાજુગારવા નહિ. મુખ્યત્વે કપડાની સ્વચ્છતા તરફ વધુ ધ્યાન આપવું જોઈએ. મળમૂત્રથી ખરાબ થયેલાં કપડાં બાળકના શરીર પરથી ભેગ અને તેમ જલ્દી દૂર કરવા. જો સ્વચ્છતા તરફ ધ્યાન આપવામાં આવે તો કંદી પણ કુદા, ખરજ વિગેરે રોગો થતા નથી.

ઇડરની શિક્ષણ વ્યવસ્થા.

ઇડરનું સેતરણ ૧૯૧૬ ચોરસ માઇલનું છે. આખાં ૮,૨૩,૩૫૮ ની છે. ૨૮ ગામો પાછળ ૧ સાળાનું પ્રમાણ છે ! અને ૩૦૦ ગામો પાછળ ૧ કન્યાશાળા છે ! આખા રાજ્યમાં ૧૧૭૪ ગામો છે, તેમાંથી ૧૧૩૦ ગામોમાં તો નિશાળજ નથી ! જ્યાં નિશાળો છે ત્યાં પણ ફેકાણાં નથી. એક દેશાસ્તરને ૨૭ વરસોની નોકરી પછી ૨૦ રૂપિયાનો પગાર મળે છે !

એક ખરી બનેલી વાર્તા.

હખિકા: શ્રીમતી નમદાષ્ટેન,

હું અમદાવાદ જતી હતી, ત્યારે રસ્તામાં ગાડીમાં મને એક બાઈનો સથવારો થયો. આ બાઈને મેં અચાનક એક બે બહેર સ્થળો-માં જોયેલી. મને તે બાઈ પોતાની વાતો કહેવાની રસિયણુ લાગી.

અમારે પરસ્પર કેટલીક વાતો થઈ તેમાં તેણે એક વાત તો એવી કરી કે લગાઈમાં જોય તેવો તેનો સ્વભાવ, તેના શરીરનું બેર અને તેની હીંગત જણાઈ. હું તો તેની વાત સાંભળતી હતી, ત્યારે મને તો ખરેખર શરમ જ આવતી હતી.

તેણે કહ્યું: “ અમારા શિયાણી ગામમાં બાઈણો અને લીંબડી દરબારને ખેતરો માટે તકરાર થઈ હતી. દરબારનો હુકમ હતો કે દરબારની રજા સિવાય કોઈ ખેતરમાંથી અનાજનો દાણો સરખાય ઉપાડશે તો તેનો દંડ થશે. હવે ખેતર અમારા અને બાપદાદાથી વારસામાં મળેલાં, અને ઉત્તર, રિયાળે ને ચોમાસામાં બારે દુઃખ વેડીને તૈયાર કરેલું અનાજ ને અમે ભૂળે મૂરીએ તોય અમારે કામજ નું આવે છે તે ક્યાંનો ન્યાય ? એટલે ગામના બધા બાઈણો સંખ્યા અને નક્કી કર્યું કે એકઠી યાનાગાના રાત્રે ખેતરમાં જઈને મોઢ લણી લેવો અને ગાડાં ભરી ઘરમાં નાંખી દેવો. આ વાત મેં સાંભળી એટલે હું તો મન બાંધી બાઈણો લેવા થયાં હતી ત્યાં મેં કહ્યું ‘ બાઈલા, હુંએ તમારી

હારે આવવા તૈયાર છું. ’ બધાં કહે: ‘ જા, જા, ઘેર જા. તું દોઢકાઈ થતી ક્યાંથી આવી ? ’ પચ્ચ મેં તો કાંઈ સાંભળ્યું જ નહિ.

બધાં નક્કી કરવા મંડ્યા કે કોણે કોણે જવું એટલે ઘણાએ બીકના માર્યા ફસડી ગયા. છેવટે હું ને દયાળ-બાઈ તૈયાર થયા.

મારા કાકાબા કહે: ‘ એવી ગોઠડી ! આમા તાર કામ નહિ. આમાં તો બાયકાનું જ કામ. ’

મેં તો કીધું ‘ કે કાકાબા બહેને મને દરબારમાં લઈ જાય કેદમાં. મારે તો અંદિએ રોટલા ખાવા છે ને ત્યાંએ ખાવા છે. મારી પાછળ ક્યાં કોઈ રેનાર છે, તે પંચાત છે ? હું તો જામશ જ. ’

કાકાબા કહે: ‘ હવે ગયાં, ગયાં. ગાંડુડી તાર મોઢું નહિ જોયું હોય બાનું. જો મન છે તો તારી વાત છે. ’

આપણે તો કાકાબાને ચોકાનું પરખાવ્યું કે ‘ તમે ના કહેશો તોય જવાની ને હા કહેશો તોય જવાની. ’

કાકાબાએ જોઈને કે ગાંડી રવાડે મડી છે (મને સૌ ગાંડીજ કહેતાં) (ખરેખર તેનું મોઢું તો ગાંડા જેવું જ દેખાતું હતું) તે કોઈનું નહિ માને એટલે કહ્યું: ‘ એલા દયાળીઆ આ ગાંડુડી તો આવવાનીજ પણ

પણ જોજો એલા ફાગદાર એની આખર ઉપર હાથ ન નાખે.

ધ વખતે ફાગદાર તેના થોડાક માણસોને લઈને ચોટી કરતો હતો ને ચકલાંનેથે ચપટી ચણ લેવા દેતો નહિ. શકત ફાગદાર અને તેના માણસો પચીસ પચાસ માણસ લઈ જાય એટલું જ.

આ તે દી રાતે દાતરડાં પછેડી લઈને ત્રણ ચાર આઠાને હું ખેતરે ગયાં. હું તો બોલો વાળોનેજ એવી મંડી કે સચાર સુધીમાં તો અમે બધાએ ચકલે ગાડું મરી દીધું. ત્યાં તો એલા ફાગદાર અને એના માણસો ધોરતાયા એને ખખર પડી, એટલે થોડા ઉપર અહવાર ચકલે આવે દોડ્યા.

મેં કયું: 'એલા ત્યાળીઆ, એલા રાક્ષસ આઘ્યા. તમે ગાડું લઈને ગામમાં વધા જવ ને હું વાહે ઉભી છું, જોઈ શું કરે છે?' એટલે ધ તો ગાડું જોડીને બીજે રસ્તે ચકલે નાહા.

મેં પૂછ્યું: 'પણ તમને એકલા મૂકીને જતાં એ લોકોનો છવ કેમ ચાલ્યો.'

તે બાહ્યે કયું: 'અરે પણ મારી હિંમત એવી હતી એટલે એને ખાત્રી હતી કે ગોદડીનો વાકો વાજે કોઈ કરી શકે તેમ નથી.'

આ એલા ગયા આ રસ્તે ને એલો થોડો લઈને મારી પાછે આવતે ઉભો રહ્યો, ને મારા ઉપર શેષ માણ્યો. હું તો એના સામું જોવા ચિનાર લણ્યા કરતી હતી. એટલે બાહ્ય તો ખૂબ ખીજવા ને દિવ્યાં ઘોરિયા હો! ને ત્યાં મને પચાસ હાથ લાંબો કરે ત્યાં હું તો દાતરડું લઈને સુમવા મંડી ને ટાપું, 'ઉભો રહે મારા ગેવા તારી વચે કરે. ગામનું બાહ્ય બાહ્યે રાતરો છે પંખ અહિં તારું નરિ માલે.'

એલાની પાંદે હથીયાર તો હતાં પણ કાઠવાનું સૂચું નહિ ને એકદમ થોડો ઉપર ચડીને બાહ્યો. હું ચે એની પાંદે 'ઉભો રહે ઉભો રહે, કરતી આખી વાટ દાતરડું લઈ દોડી. ત્યાંના એના માણસો એનેય તે હું તો દાતરડું લઈને એવી દેવા માંડી કે એકદમ હડકહટ કરતાં ભાગી ગયાં.

એલા તો ગાડું લઈને ગામમાં પહોંચ્યા અને દાણા ધરમાંએ નાંખી દીધાં. બપોરે મારું શું થયું હશે તેની ખખર કાઠવા આવતા હતાં. ત્યાં તો હું સામી મળી.

દયાળુએ કયું. "એલી, એલા તને પચવતો હતો?"

'ના, દે! પચવે શું એલું કપાળ? મને પચવનારને તો બરાબર ચપાડી દઉં. એ ધ તો પોત્તો લીંબડીના પાદરમાં ને પાછો હમણા ખીજ માણસોને લઈને આવશે, માટે તમે બધાં ધરે વધાજવ. ને દાણા કેકાણે કરો. હું એકલી દાતરડું લઈ એલે બેસી છું. હું તો ગામમાં ગઈ ને બધી વાત કરી. ફેટલાક તો કહેવા લાગ્યાં કે 'આ તે બહુ બોલું કયું. સાપના દરમાં હાથ ધાલ્યો છે હવે તને ફાગદાર જાંખોને એસવા નરિ દે.'

"અરે જવ, જવ. સાપના દરવાજાનેય આખો ને આખો બાહ્ય જઈ."

એટલામાં તો ધુળ ઉડવા લાગી એટલે જાણું કે મામા આવે છે. હું તો મારે દાતરડું લઈને બેસી ચારા ઉપર, ત્યાં તો ટૂંકાસ માતો ને હાથ પગાડેનો ને ગરગળ ઉછળેનો એલો ફેટલાક માણસોને લઈને આવ્યા. મને જોઈને તો તે રાતો પાંદે ચકલે. તરત દુકમ કર્યો કે આ બાહ્યે પકો ને લઈ જાઓ લીંબડી. એ માણસ આઘ્યા પકડવા એટલે મેં પટામો કર્યો કે, 'ખખદાર. મને

હાય આડડ્યો છે તો. ત્યાંજ ઉભા રહેા તમારે મને લઇ જવી હોય તો હું જતેજ આવું છું. ' એમ કહીને હું આગળ ને પાછળ ત્રણચાર સીપાઇ. આ આપણો વર-ધોડો તો ચાલ્યો તે આચ્યો લીંબડીની કચેરીમાં. પાછળથી બીજા પણ બેચાર માણ-સોને ફાજવાર પકડી લાગ્યો.

મેં તો બંધાને સાનમાં સમજાવ્યાં કે, 'તમે બધું મારી ઉપરજ કોળજો.' પછી જુથાની ચાલી તેમાં મારો વારો સાની પહેલાં હતો એટલે મને પૂછ્યું: " બાપ ! તમને ખબર નથી કે દરબારના હુકમ વિના કોઇએ ખેતરમાંથી અનાજ ન લેવું ? "

મેં કીધું ! ' શું દરબાર બાપા એમ કહે છે કે અમારે બૂખે મરવું ? અમારો દરબાર તો બહુ દયાળુ છે. તે એવું કહેજ નહિ. અને કીધું હશે તો કાંઈક ભૂલથી કીધું હશે. ' આ સાંભળીને આખી કચેરી ખડખડ હસવા લાગી.

' ત્યારે તમે હુકમનો ભંગ કર્યો મારે સજા થશે. '

' બહે, કસોને બાપુના રોટલાજ અધે ખાવા છે ને ? '

કોણ જાણે કેમ પણ મને તો છોડી દીધી પણ પેલા બે જથ્થાને છોડેજ નહિ. છેવટે મેં કીધું: ' પણ એનો એમાં શો ગનો છે ? ગનો હોય તો મારો છે. મને સજા કરો. '

પછી તો કોણ જાણે શું થયું, પણ અમને બંધાને થોડીવાર બેસાડીને છોડી મૂક્યાં.

[૨]

આ ગાંધીજીનું બાપણ કરવા એક જથ્થા ખાદી પહેરી અમારા ગામમાં આવ્યા હતા તે કહે ખાદી પહેરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી એટલે

આપણે તો ખાદી પહેરી લીધી. અને એણે કેટલીક ખાદીની ટોપીઓ વેચવા આણી હતી તે વેચવાનું પણ આપણેજ માથે લીધું. નિશાળના આસપાસ રાષ્ટ્રીય ગીત ગવરાવતાં કરતા હતા તે ઇ કાંમ પણ મેં માથે લીધું; ને છોકરાંને બધાં ગીત શીખવી દીધાં. ખાદીની ટોપી પહેરાવીને ગામમાં સરઘસ કાઢ્યું. આ હું મોર ને વાંહે છોકરાની ઘેર. લીંબડીમાં કાંઈક હતું, ત્યારે હુંજ અમારા ગામના છોકરાંને લાઈને ગએલી. દરબાર કહે આવી માથા ફરેલી બાપ કોણ છે ? કે દી સજા થઇ જશે. પણ આપણે ક્યાં દરબારના બાપથાંયે કરતાં હતા.

પ્રશ્ન: તમે કાંઈ ભૂલ્યા છો ?

જ: ના બેન. મને કોઇએ ભણાવી નથી. પણ હું મારા હાથે થોડુંક શીખી છું, એવું એવું વાંચતાં આવડે બાપી કાંઈ ન આવડે.

પ્ર: તમે ઘરમાં એકલાજ છો ?

જ: હા બધાંય મરી ગયાં; આપણે એકલાં. ખાવું પીવું ને ગામમાં શ્યાં કરવું. ક્યાંક લડાઇ થાય તો તેમાં આપણે હોજીજ. કોઇના વિવા હોય તોય આપણે તો જવાનાજ. બહેને પછી તે ન બોલાવે. પણ એવું બધું કામ કરી દેવું. ખાવાનું કહે તો નો જાવું નીકર કામ તો કરવા જઈજ. કોઇ માંડ હોય તો આપણે તો પહેલાંજ.

પ્ર: ત્યારે તો રોવા ફરવામાં પણ પહેલાજ હશે.

જ: ના, ના, એવું તો મને નથી આવડતું. મારો કોઇ ઘોખેયે ન કરે. હું તો માંડામાંજ ખપું છું. પણ છોડીયું ને મોળાકત હોય તો રમાડવા જઈ.

પ્ર: શું રમાડો ?

જ: આ સાત તાળી દા રમીએ, ખોરડા, ટેકામણી, એવું એવું.

પ્ર: ખોરડા કેકાંમણી શું ?

જ: આ એક ખોરડે ચઢીએને પછી એક ખોરડેથી બીજે ને બીજેથી ત્રીજે. કેકાંમણ નળીયા ફૂટી જાય તો કેક ગાળ્યું પણ દે. પણ આપણે તો રમત બરાબર રમીએ.

પ્ર: સારે તમે છોકરાંને બહુ બદલાં લાગતાં હશે ?

જ: અરે હ તો પૂછવું જ નહિ. છોકરીઓ તો શું પણ છોકરાંએ તે એવું હેત રાખે. હું તો છોકરાંએ નેય રમાડું.

પ્ર: તમે હાલ ક્યાં જવ છો ?

જ: સિંધમાં.

પ્ર: સિંધમાં શું કરવા જાઓ છો ? ત્યાં તમારું કોઈ સચું છે ?

જ: આ એમ છે કે હમણાં ધણા ખૂટી ગયાં છે. સિંધમાં જઈ છું. સચું તો કોઈ નથી પણ એક તમારા જેવા જાળખીતા છે તેણે બોલાવો છે.

પ્ર: ત્યાં જઈને શું કરશો ?

જ: નિશાળ બજાવીશ.

પ્ર: પણ તમે બગ્યા તો નથીને ?

જ: 'બણી તો નથી પણ જેટલું આવડે છે એટલું શીખવાડીશ.' થોડીવાર રહીને

વળી તેણે કહ્યું, 'મારા ગામના છોકરાંને તો મારા ઉપર એટલું હેત છે કે હું આવવા નીકળી સારે બધી ઘેર મને વળાવા આવી હતી. હું એ તે જ્યારે સિંધમાંથી પાછી આવીશ ત્યારે ત્યાંથી કંડીયો બરીને મેવો મારા છોકરાં સાથે લેતી આવીશ.

પછી તો કેટલીક પરચુરણ વાતો થઈ ત્યાં વિરમગામ આવ્યું. તેની પાસે તો કાંઈ સામાન ન હોતો એટલે તરત ઉતરી પડી. મેં મજબૂર શોધવા માંડ્યો એટલે કહે, 'અરે હું શા કામની છું, લાવો હું જ તમારો સામાન ઉપાડી લઉં.' મેં ઘણી ના પાડી પણ મને તો કહે, 'તમે તમારે નિરાંતે ગાડીમાં બેસી જવ. હું જહું લાવું છું.' થોડીવારમાં મારો સામાન ચૂકી પાછી ગઈ. મેં કહ્યું, 'હવે તમે બેસી જાઓ.'

તેણે કહ્યું, 'એમ તે ક્યાં બેસે ? મારે હજી આપણા કામમાં જે બાધઓ બેસી છે તેનો સાગાન ફરવો છે. તે બિચારીની પાસે નાનાં છોકરાં છે.' એટલે તે તો પાછી આવી ગઈ ને પેલી બાધઓનાં છોકરાંને તેડી તેડીને બેસાડવા માંડી. હું તો ઉલટી શરમઈ ગઈ.

પછી કાંઈ ખાસ વાત થઈ નહિ અને અમદાવાદ આવ્યું. અટલે હું ઉતરી પડી.

મોનીની માંદગી

ઈટાલીના સદગત રાજમાતા પાસે એક મોતીનો હાર હતો. આ હાર એક દિવસ માદો પડતાં મોતીનો રંગ તથા તેજ શીકાં પડી ગયાં. એક વિદ્વાન ડોક્ટરે નજર પડેંચાડી તેને પરદેશમાં થોડા માસ સુધી લવહર મારે મોકલવાની સલાહ આપી ! એટલે હારને એક કાણાવાળા પેટીમાં મુકી દોરડું બાંધી રાખવામાં આવ્યો. થોડા વખત પછી હાર બદાર કાઢ્યો ત્યારે તે તેજસ્વી અને પુરતી તદ્દનનીમાં જણાયો હતો.

મોટાં મનનાં માનવી.

લેખિકા: સૌ. હેમકુન્વર કૃષ્ણદાસ સંપત.

(આધવજી સન્દેશો કહેજો.....એ ઢાળ.)

આવો આવો મોટાં મનનાં માનવી,
તમ પાસે કંઈ ખોલું અન્તર દાર જો !
સાગરની ભરતી જ્યમ સાગરમાં શમે
ઢૈયાની ભરતી ત્યમ ઢૈયા માંચ જો !
મોટા મનનાં માનવ મળવાં દોલ્લલાં,
સત્ય શોધવા નિસરી હું પૃથ્વીપટ્ટે,
પરિક્રમણથી દુખ્યા મારા પાથ જો,
નીરખી નીરખી યાદી મારી આંખડી,
રસના યાદી પૂછી સૌ સંમુદાય જો,
ઊરતણા અક્ષર નવ કોઈને ઉકરે.
અણચિંતી દેખાડી પ્રભુએ દારિકા,
જઈ પડોઝી હું પ્રભુતણે દરબાર જો,
નયણું ભરી ભરી નિરખ્યા મેં તો નાથને.
ગોમતીમાં જઈ રોઢે કીધું સ્નાન જો,
પાલવ પકડ્યો પ્રેમે મેં પ્રભુજી તણો.
અન્તર્યામી ! આવી હું તમ આંગણે;
કરવા મારા ધાવલ મનનાં ગાન જો,
ઉણપ કશી વાતે પ્રભુજી ! મુજને નથી,
જોઈ જગતને રોષ થઈ હું રાંક જો,
સદ્ગુણિ પ્રેરો મુજ ભારત દેશને.
બલુકારા બુધરના બીતરમાં ચલા,
“કર્મતણા સૌ મન્ધન બાંધે હાય જો !
કામ ક્રોધ અભિમાન તણાં સૌ પુતળાં,
ચનચન નાચે, હું કરું અટકાસ જો,
જેવાં કર્મો કરશે તેવું પામશે.
“અનાથ કહી આંમુદાં કદિ નવ સારશે
ચિત્ત રાખી પ્રજાપદમાં બંતો સનાય જો,

પર ઉપકાર કરીને સેવા સાધજો.
 મોહ, શોક, છોડી તરજો સંસાર જો,
 વિધવાને સંદેશો કહેજો આટલો. ”
 “શુદ્ધચાત્રમનાં કર્તવ્યો કરજો તમે,
 પ્રતિષ્ઠાના ગ્રેમે પડજો પાદ જો,
 શીયળતણા શણગાર અનેરા ઓપશે,
 આડઅરના કાલા તજજો કાંઠ જો,
 સધવાને સંદેશો કહેજો આટલો. ”
 જીવન-નોકા ખેડો આ સંસારમાં,
 ધુલ સમાં થઈ જીતરજો બવપાર જો,
 પત્યર જેવા થાશે તો ઈથી જશે,
 સુકાની છે સૌનો સરજનહાર જો,
 મન મન્યુત હશે તો પાર ઉતારશે.
 ગંગા સમ નિર્મળ થાજો બહેનો તમે,
 જ્યાં જ્યાં વહશે ત્યાં ત્યા પુણ્ય પ્રવાહ જો,
 પતિતને પાવન કરજો તમ પૂણ્યથી,
 નિરાધારને દેજો તમ આધાર જો,
 આયો મનુષ્યાદેહ ફરીને નહિ મજો.
 પ્રભુમંદિર સરિયું શુદ્ધ દીપાવજો
 શુદ્ધિ જનીને શુદ્ધતા કરજો કામ જો,
 સુખદુઃખની તો વારાધરતી છાંયડી,
 ઉત્તમ શુભચી ઉભયકુળ ઉગાળજો,
 દેવી કામોથી દેવીપદને પામશે.
 સંદેશો શ્રી-પતિએ સૌને પાઠવ્યો,
 સાંભળજો ને લખજો હૈયા માંધ જો,
 બીતરની બ્રમણા તો સૌ ભાગી જશે,
 અધારે કંઈ ઉજ્જવલ દિવ્ય પ્રકાશ જો,
 આત્મા ઉછળી ઉછળી પ્રભુપદમાં રમે.
 જે શોધ્યું તે સ્નેહે સુજને સાંપડ્યું,
 સહેજે મળીયા રંક તણા આધાર જો,
 અમુલ્ય દિરસો આવ્યો મારા હાથમાં,
 અન્તરમાં કાંઈ નીતન હવા ચમકાર જો,
 ॐ તત્સત્ પરમાત્માને હું નમું ।

કેટલીક વાનીઓ.

લેખિકા: સૌ. કપિલા મહેસાણ કાંઠાવાળા

(૧) વધારેલું ભઈડકું કરવાની રીત:—

૧ શેર બાજરીના લોટ, ૩ શેર ઊંચ, ૧૦ નંગ લિલાં મરચાં પીસેલાં, નાળાએર ખમણેલું, મીઠું જોધએ તેટલું, ૧ રૂપિયાભાર તલ વધારમાં, ૧ રૂપિયાભાર તલ ઉપર નાખવા, વધાર માટે થોડુંક ધી, ૧ શેર બાજરીના લોટ જરાક કકરો હળવો, ૩ શેર સારી મોળા ઊંચ વધારીને પેલો લોટ ઝાગાળવો ને ચુલા ઉપર તપેલું મૂકીને પિતળની ઝારી વતે હલાવ્યા કમ્બું, નહિ તો અંદર લોટના માંદિયા પડી જશે. લયકા જેવું થવા આવે ત્યારે એને નીચે ઉતારીને તેના ચક્તાં પાડીને ઉપર મરચાં તલ ભભરાવી કામમાં લેવાં. એ રીતે સાદું પણ થાય છે. તે પણ તેજ રીતે થાય છે. માંદા માણસને ખાસ કરીને હલકું છે.

(૨) ઘઉંના ખાટા પુડા કરવાની રીત. અછેર ઘઉંનો લોટ, અછેર દહીં અથવા મોળા ઊંચ, ૧૫ લીલાં મરચાં પીસેલાં, ૧ પૈસાભાર આદુ, મીઠું જોધએ તેટલું, હળદર જરાક, હાંગ.

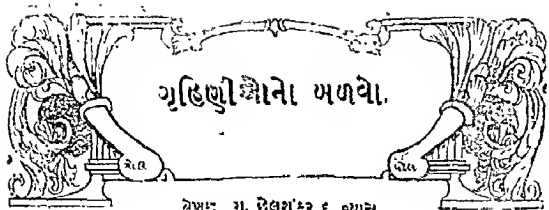
પુડા કરવા હોય ત્યારે ૨ કલાક અગાઉ લોટ પલાળી મૂકવો ને જરા વધારે ખાટા કરવા હોય તો દહીં જરાક વધારે નાખીને લોટ પલાળવો. લોટીને સાર કરીને અજવાળવી અને લોટી ઉપર ખીરાથી પૂડા મૂકવા. તેલ કે ધી જરાક નાખી થાય એટલે ઉતારવા. જેને કઠોળ નડે તેને માટે આ પૂડા સારા છે.

(૩) બાખર વડી.

ચણાનો લોટ ૧- શેર, ઘઉંનો લોટ નવટાંક, હળદર ૧ ચમચી, તજ. અધોળ ખાંડીને નાખવી, સરી ૧૦

કણ ખાંડીને નાખવા, કેથમીર ૦.૧ શેર બીણી સમારવી, એલચી અધોળ ખાંડીને નાખવી, લસણ કેલીને તેની ઉભી કાતરીયો કરવી, ખસખસ નવટાંક, શેકીને નાખવી, ૧ નાળાએર ખમણેલું, સુકાં મરચાં ૧૦ નંગની કાતરી, તેલ તથા મીઠું જોધએ એટલું, હુંગળા બે માંદિયા ભડસાળમાં શેકેલાં.

ચણાનો તથા ઘઉંનો લોટ એક કરી અંદર નવટાંક તેલનું મોણ નાખી તેની અંદર મીઠું તથા હળદર ચમચી ૧ તથા મુકાં મરચાં ખાંડેલાં નાખી એક કરી કઠણ કણેક ખાંધવી. પહેલા બાંધેલા લોટના બાખરી જેવા લુવા કરવા ને પછી રોટલી ઝાણી વણી ઉપર પેલો વાટકો મરાંલો ચોપડવો. મશાલો ચોપડીને તૈયાર કર્યો હોય તેનો વાટો વાળવો. તેના ઊંચીથી કકડા કરી તપેલીમાં પાણી મૂકવું ને ચાળણી મૂકવી. પાણી ના પેસે માટે ચાળણીથી ૧ અંગળ પાણી રાખવું. ને ચાળણી ઉપર પતરાણું મૂકીને બાખરવડીના કકડા વધારે હોય તો ત્રણ થર મૂકીને બાંધવાના, નહિ તો એક થર મૂકીને બાંધવા. બાંધવી ન હોય તો તેલમાં તળાને પણ થાય છે, પણ તે જરા કઠણ થાય છે. બાંધીને સુંવાળી થાય છે. કઠાઈમાં તેલ ચાથવા ધી ગરમ ચુલા ઉપર કરી તેની અંદર કકડા નાખી ધી અથવા તેલમાં તળવા. જરા પાંદડી પડે ને કડક થાય એટલે કઠાઈ લેવા. આ વાની મરાઠા બાધ-ઓને પ્રિય છે. આના મંદાલાને બાખર કહે છે, તેથી એ નામ પડ્યું છે.

લેખક: રા. હેલશંકર દ વ્યાસ.

હીદાર મીલમાલેકોની સ્વાર્થે બળોને બેઠેલા મજુરો હડતાળ પાડે છે. સામ્રાજ્યવાદી આપખુદ સરકારને નમાવવા પ્રબલ હડતાળ પાડે છે. હિન્દુ મુસ્લીમ શુંકાશાહીને અને કોમી મારદૂરને નિવારવા ગાંધીજી એક-વીસ દિવસના ઉપવાસ ભેગે છે. શું હિન્દમાં કે શું વિલાયતમાં સત્તાવાન વર્ગ સામે સત્તા-હીન વર્ગ સંઘર્ષનું શસ્ત્ર વાપરી હડતાળ દ્વારા તેના અભિમાનનું ખંડન કરે છે. મધ સાલ ઇન્ડિયન કોલસા-ખાણોના મજુરોએ મુડીવાદી સરકાર અને ખાણ-માલેદો સામે હડતાળ પાડી, બન્ને સત્તાધારીઓના શિર નમાવેલાં. આજે હજુયે એ કામદારો બાદ-વિનનો અને મુડીવાનોનો મદ ઉતારવા માસ એકથી હડતાળ પાડી રહ્યા છે. આમ સર્વ સ્થળે અને સર્વ કામે સમજા મળુતર લોકોની સામે નજાણાં સામુદાયિક બળ અસહકાર વડે વિજયવન્ત થાય છે. ત્યારે આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે દરમ્મ રીખાતી, પુરોના અપમાન ખગતી, હતાં તેમની મેવા ઉઠાવતી નિર્જન સ્ત્રીને હડતાળનું કે અસહકારનું સામુદાયિક બળ ખડું કરવાનું કેમ નહીં યુક્ત્યું હોય ! યુરોપમાં સ્ત્રીઓ, અલગત, સ્વતંત્ર છે, પણ હજુ યે તેમના પરથી પુરોનો વાલીપણ, સ્ત્રીઓનું કેવળ બેગપણ અને બીજાં કેટલાં યે બધેનો દૂર વચ્ચે નથી. રશીઆમાં, પોલેન્ડમાં અને ને.વે—સ્વિડનમાં પતિના આદેશનો અનાર કરનાર સ્ત્રી યાદીરિક

શિક્ષાને પાત્ર થાય છે. નેમાં યે રશીઆની પ્રબલ તો હિન્દની પેઠે ' ઘોકે જર-જાબરી અને ઘોકે નાર પાધરી ' ની નીતિમાં જ વધારે માને છે એટલે સ્ત્રીઓની મારકુટ ત્યાં ગ્રામ્ય જીવનનું રોજંદું લક્ષણ બની રહે છે.

પણ યુરોપના ડાબ્રોની, અમેરિકન દેશોની અને હિન્દની રમણીઓને જે વસ્તુનો સ્વપ્નેયે ખ્યાલ નથી આ-ચો તે વિલક્ષણ વસ્તુને રશીઆની કેટલીક સ્વમાનપ્રિય માનિનીઓએ બરાબર આચરી બતાવી છે. તેમણે પુરો સામે અસહકારનું કાર્ય શસ્ત્ર ઉગામી નિખુર અને સીતમગાર પતિદેવેનાં આગ દિન મુધીના શુભાન ઉતારી નાંખ્યા છે.

વાત એમ બની કે રશીઆમાં દરમાવા નામે કોઇ નાના ગામમાં વસતા કૃષિકારોએ પોતાની સ્ત્રીઓને વારંવાર તાડન ચખાડવાથી, આખા ગામની સ્ત્રીઓનો આતશ ધુધવાઇ રહ્યો હતો, તેના પર એક માનિનીએ બરાબર લાગ સાધીને વાપરા કુંક્યા. અગ્નિ પ્રજ્વળી ઉઠ્યો.

સ્ત્રી-સ્વાધીનતાની આગ ચેતાવનાર તે વીરરમણીનું નામ આર્સ્ટીનીઆ કૌરેસિક છે. છેલ્લાં પાંચ વર્ષોથી તેણે સામ્યવાદની દોશ લીધી છે. એ સમાનતાવાદ (Communism) ના નિદાનનો તેના લોહીના પ્રત્યેક ખિન્ડ સામે બેગાઇ ગંધા છે. એટલે તેની અવિચળ માનવતા છે કે સમાજ-સંસ્થામાં સ્ત્રીઓ

પુરૂષો જોડલા જ દકકોની અધિકારી છે અને તેમણે જાહેર જીવનમાં પૂરેપૂરો ભાગ લેવો જોઈએ, ફરમાવા જેવા રૂઢિચુસ્ત નાના ગામમાં આફ્રીસીનીઆના આ ઉદ્દામ વિચારોએ પુરૂષોના વિરોધ તો ક્યારનો પ્રકટાવ્યો હતો. અને છેલ્લે છેલ્લે તેના વિચારોની અસલ ઉચ્ચતાએ તેના ધણીનો રોષ પણ ચેતાવી દીધો. પરિતેવે તેને જાહેર સંભાષણમાં જવાનો પ્રતિગ્રંથ કર્યો, પણ સ્વભાવની આફ્રીસીનીઆએ સત્યાગ્રહ કર્યો. આજથી એક માસ પહેલાં જ તેણે સામ્યવાદની એક પરિપક્વમાં જઈ સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યનાં ભાષણો પણ કર્યાં. એટલે તેના 'માસેક' ના રોષનો પાર રહ્યો નહીં.

સભામાંથી પરવારી આફ્રીસીનીઆ ઘેર આવી કે દુરત જ પરિતેવે તેને હાડી લીધી. આફ્રીસીનીઆએ તેને અનાડીપણું ન કરવા ચેતવણી આપી એટલે દુરતજ તેણે આફ્રીસીનીઆને સારો એવો મેથીપાક જમાવ્યો. આફ્રીસીનીઆનો સ્વાધીન આત્મા એ જહાંગીરી કેમ સહી શકે ? તેણે તો ગામમાં ઘેર ઘેર ઝુંડો ફેરવ્યો અને પોતાની બહેનોને જુલ્મી પુરૂષો સામે ઉઠવા હાકલ દીધી. પ્રત્યેક ઘરની સ્ત્રીએ તેની હાકલને માન આપ્યું અને આપ્યું મહિલા મંડળ તેના વાવટા નીચે એકત્રિત થયું. આફ્રીસીનીઆએ તેમને હડતાળ અને અસહકારનાં શસ્ત્રોનો બોધપાઠ દીધો, અને મહિલાઓની સ્વાધીનતાની ભાવના પ્રજ્વળી ઉડી. ગમ, નિશ્ચય થઈ ચૂક્યો. એક પણ સ્ત્રી પાછી ઘેર ન ગઈ. પુરૂષોને તેમણે સન્દેશ મોકલ્યો કે જ્યાં સુધી તમે મારપીટ કરવાનું નહીં છોડો અને અગને સમાન હક્કો નહીં આપો ત્યાં સુધી અમે તમારે હાથે ડગ દેવાની નથી. પુરૂષો તો આ અવાનક વસ્તુસ્થિતિ સાંભળીને આભાજ બની ગયા.

માતાવિહોણાં બાળકો બાંજરડા, નાખવા

લાગ્યાં, ઘેર ઘેર અવ્યવસ્થા અને ગંદછીનું જોર વધ્યું. પહેલાં તો પુરૂષોએ ધાધુ કે સ્ત્રીઓ પોતાનાં બાળકોની ખાદ્ય ખત્તા ખાઈને પાછી ઘેર આવશે. પણ આફ્રીસીનીઆની સરદારી હેઠળ મહિલાઓના મોરચા હુબેલ અને નિશ્ચય રહ્યો દોહા વિનાની ગાયો, દુધ વિના ટળવળતાં બાળકો, ખાલીખમ રસોડાં એ બધું નિરખી પુરૂષોને કાળ આપ્યો. એમણે પણ એક સામટા ભેગા યુદ્ધ પરિણમી જ આ ઉદ્ધત સ્ત્રીઓની સાન ઠેકાણે લાવવાનો નિર્ધાર કર્યો. સ્ત્રીઓએ ગામની નિશાળનું મકાન સર કરી ત્યાં કિલ્લેબંદી રચી. નિર્જળ નારીઓને ઘોકે ઘોકે પાંસરી કરવા હુલાતા હુલાતા-ખીજતા પુરૂષવરોનું લરકર નિશાળ તરફ રવાના થયું. નિશાળને દરવાજો જઈ તેમણે માથાં ભાંગવાની કંઈક ધમકીઓ આપી, બારણાં તોડી અંદર પેસવા મહેનત કરી, ઘર ઘર પત્યરો ઉડાડ્યા, બારી વાટે સ્ત્રીઓનાં મ્હોં છુંદવા નીચેથી ઈંટો ઉછાળી. સ્ત્રીઓએ પણ રણચંડીઓનાં રૂપ ધારણ કરી ઇંટ-પત્યરો સામે મારો ચલાવ્યો. શુભાની પુરૂષોનાં માથાં ભાંગ્યા. કાયર થઈને તેમણે પાછાં પગલાં કર્યાં. બંડખોર બાવડીઓને તળે કરવા તેમણે ખીજ તરફીઓ અજમાવી બેસ, પણ અર્થ.

છેવટે પુરૂષોએ નીચી મુંડીએ સ્ત્રીઓને સમાન હક્કનાં કરારપત્રો લખી આપ્યાં, કદિ પણ મારપીટ ન કરવાના સિખિત કોલ દીધા. અને સેંકડો વાર એ ગૃહરાત્રીઓની માફી માગી. નામર્દ મદોની એ મહિલાઓને દયા આવી. ગમે તેવું તો ય સ્ત્રીહૃદય ! તેમણે ઘેર આવી શૂદ-કારભાર પાછો નહાય ધર્યો. અને રડતાં બાળકોને જોઈને લીધાં.

રશીયામાં, અરે ! આખા યુરોપમાં સ્ત્રીઓનો આવો બળવો કદિ સાંભળ્યો નથી. સ્ત્રી એટલે કોમળતાની, મૃદુતાની, નમ્રતાની

મૃતિં લેખાય ! એને વળી પુરુષો જેવી કઠોર હિમંત અને પ્રખર બુદ્ધિપ્રભા કેવી ! ખુદ સ્ત્રી જનતામાં જ આવ્યા ખ્યાલો જડ થાલી બેદા હોઇને ભારતની સ્ત્રીઓ પોતાનું અસ્તિત્વ ગુમાવી બેઠી છે. શુભાભી એ તેમની પ્રકૃતિ બની છે. પોતે પતિની ઉપબોધ્ય વસ્તુ છે અને પતિદેવ તેના દેહ અને આત્માના ધમ્મરી બિસ્લાદાર. માલેક છે, એવી સતત રહેતી ભાવનાએ સ્ત્રીઓની શક્તિને હણી નાંખી છે. ભારતની સ્ત્રીઓ સમક્ષ રશીઆના આ નાનકડા ગામની રમણીઓનો આદર્શ આજે ખડો થાય છે. પુરુષની પાશવવૃત્તિને અને તેની સ્વભાવજન્ય હલકાઇને વિદારવાનો એક જ ઉપાય એ બહેનોએ દુનિયાને દર્શાવ્યો છે.

સ્ત્રીપુરુષના સંબંધમાં સ્ત્રીએ અનાદિ કાળથીજ સહિષ્ણુતા, ઉદારતા, માનાઇ અને માર્દવ જ દાખવેલ છે. પુરુષ તો હરદમ પશુનો પાઠ ભજવતો આવ્યો છે, નહોતર નિર્જાળ અને ક્રોમળ ગણાતી જાતિ ઉપર તે હાથ શા સાર ઉપાડે ! સ્વભવિય પ્રતિરુધ્ધાની સાથે પણ હરેક પ્રસંગે રિવોલ્વર કે ' મસલ ' ને બળે કળાઓ પતાવેલો એ વસ્તુએ પૂરી પશુતા ભરી છે. ત્યારે શત્રુવટ ન દાખવનારી અને જીવનને મૃદુ સહચારથી રસમય કરનારી સ્ત્રી સામેની એ બળજેરી તો પુરુષતાની કોઇ અકદખ્ય, નામચેલવિહીન કોટિ છે ! પુરુષની પેઠે સ્ત્રી કળ્યાની અને પ્રદારની પહેલ કરે તો ' સ્ત્રી ને Offensive ને તાલ્લાલક્ષણો થાય તો ? એવી પરિસ્થિતિમાં સ્ત્રીનો હાથ વારતાં પુરુષને વસમું લાગી જાય એ નિર્વિવાદ છે. શરીરબળ કે આયુષ્ય જોમાં બહે સ્ત્રી કદાચ પુરુષની જોગજરી ન કરી શકે, કદાચ તે પુરુષપશુના નેટલું પશુ-બળ ન થે જતાવી શકે; પણ હિમંત, જીવન બેરકારી, મરી દિટવાની શક્તિ અને અંત

લગી મક્કમ રહેવાની તેની તાકાતમાં તો તે પેલા નરપશુને હજારો વાર હંકારી દે તેવી અબ્બેડ અને અપૂર્વ છે. એટલે, જો સ્ત્રી પુરુષની પશુતા સામે શસ્ત્રો ઉઠાવે અને સશસ્ત્ર વિગ્રહથીજ અધિકારનો નિર્ણય લાવવા તૈયાર થાય તો પુરુષની સ્થિતિ કેવી કફાડી અને કરુણ થઇ પડે એ સહેજે કળી શકાય તેમ છે.

કરમાવામાં શું બન્યું ? એ ઘટના જગત સમક્ષ શો બોધપાઠ ધરે છે ? પશુબળના પૂજારી પુરુષો સામે એ વીરાંગનાઓએ કિલ્લે-બધી રચી અને શસ્ત્રો ઉગામી રીતસર લડાઇ કરવા પણ તત્પરતા બતાવી. અને એ વિગ્રહમાં શું પુરુષો, પોતાની બુદ્ધિપ્રભા વડે કે શરીરબળ વડે વિન્યવન્ત નીવડ્યા ? એ તો સાચું જ છે કે બંધારે કોઇને પણ તાણી તાણીને અંતલગી લઇ આવે સારે તેને જીન્દગીને બેદરકાર લેખતું ઉત્કટ અનુભવ્યા છે. અને પછી એ અનુભવ સામે બધું બ્યવસ્થિત બળ પણ ધણીવાર હિમ્મિત થઇ જાય છે. ખીજે ભરાએલો પામર જન્મ પણ અશ્વિને વળતે તો કરડી લે છે, વેર વાળવા એક છેલ્લો ભગીરથ પ્રયત્ન કરી લે છે. તકરાર અને અધિકારનો આવી પદ્ધતિપર નિર્ણય કર્યો એ મોટામાં મોટું અનિષ્ટ છે. દમન-નીતિ તો સામાને માત્ર વિશેષ બંડબેર જ બતાવે છે. એ નીતિથી સ્ત્રીની વૃત્તિઓ વધારે ઉચ્ચ અને અલુપ્ત બને છે. મારકુટ કરનાર કેટલા પુરુષો સ્ત્રીઓ પાસેથી સદા પોતાની ધમ્મ પ્રમાણે જ કાગ લઇ શક્યા છે ? એથી ઉલટું જો જો ઘેર સ્ત્રી સાથે આવેલો વર્તાવ આલે છે તે તે ઘેર સ્ત્રી વધારે જડકી, કદિ પણ ન સુધરે તેવી અથગ તો એ જુઠ્ઠાટ સદવાને બદલે મરણને બેટવા સુધીનો અડગ નિશ્ચય કરનારી જ જોવામાં આવે છે. આ વાત નેટલી આપણે ત્યાં સાચી છે તેટલી પશિમને અનુલક્ષીને પણ ખરી છે. સ્ત્રીઓ

પ્રત્યે ધાતકી રીતે વર્તવાનો કંઈ એકલા હિન્દે ઇશ્વરો નથી રાખ્યો. સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યના અણુગા કુંકનાર પશ્ચિમમાં પણ એ જાદી પ્રચલિત છે. સ્ત્રી પ્રત્યે ઔદાર્યનો અભાવ એ કોઈ અમુક દેશની જ પ્રજાનું લક્ષણ નથી. મુંબાઈમાં જેમ હવેલ્લે સ્ત્રીઓ કંઈ પતિદેવની જંગમ મિશ્રકત તરિકે શેખાતી મટી નથી, તેમ લન્ડનમાંયે આપણી ગોરી બહેનોને તેમનાં સંખ્યાતિત વીતકો રફવાનાં હોય છે.

પૂર્વ અને પશ્ચિમના એવા સહુ પુરુષ પશુઓ આગળ રશીઆની આં અસહકારી

બહેનોનો પ્રધાન એક જ ચેતવણી પોકારે છે કે “ સ્વાર્થ, લાંપટ અને પાશવવૃત્તિના પુરુષો ! તમે અમારા આ સ્વાધીનતાના બંડ પરથી ધડો લેજો, નહોતર આવતા યુગમાં તમારી દશા કોઈ અસંહાય કીડા જેવી થઈ પડશે. જ્યારે પુરુષોના અત્યાચારોની મારી સ્ત્રીઓ વકરેલી વાધણ બની, પોતાની પ્રકૃતિ સુવચ મૃદુતા ત્યાગી, તમારી સામે મેદાને પડશે ત્યારે તમારે આત્મધાતક શુલાભી સેવવાની વેળા આવશે અને કુટુંબજીવનની નન્દનવન શી રસદાથી, રસદાથી, મધુર સંસ્થા જગતમાંથી ઉપડી જશે. ”

ફળકુલ સંબંધી શોધો

પશ્ચિમના ઉદ્દભિન્ન વિજ્ઞાને પોમટોઝ જેવા સાક, અર્ધામાં કેરી અને અર્ધામાં નારંગી જેવાં ફળ અને બહુરંગી મિશ્રગંધી પુષ્પો પેદા કરી વનસ્પતિની સૃષ્ટિમાં અજબ ચમત્કારો કરી બતાવ્યા છે ! અનેક નવાં પુષ્પો અને ફળફલોની રચના, આકાર, સ્વાદ વગેરેમાં કાંઈ કાંઈ ફેરફાર કરવા ઉપરાંત એ વિજ્ઞાને આગળ પ્રગતિ કરી છે ! રસોમાં એકાદ રંગની પીચ-કરી મારી તે જાડનું ખમીર મુઠાં બદલી નાંખ્યું છે. આખાં જાડનાં જાડ ઉભાંને ઉભાં અપાટાખંધ સસ્તે બાવે રંગાવા લાગ્યા છે ! બી અને ફળફલના ઉછેર, આરોગ્ય અને સુધારણા પાછળ ધ્યાન આપી સુધારા કર્યા છે તેમ એ બી. ને ફળફલ ઉગી નીકળ્યા બાદ આખો દવા તથા ધરતીના વિકારોથી નીપજતા રોગો પણ દૂર થવા લાગ્યા છે. ખાતરમાં કે પાણીમાં ફેરફાર કરીને, તેમ બીજી રીતે પણ, ધારો કે એક સીતાફળી, મોગરો, કે પોપૈયાના છોડને કીડા પડ્યા, શીકાશ લાગી, ફીજૂતા આવ્યો, કે કોઈ વિચિત્ર મરજ લાગુ પડશે તો તેનું નિદાન કરી તેના યાગમાં ‘ સિન્ડ્રિ-મિન્ડ્રિન ’ (injection) વડે અમુક ખૂટતું તત્વ કે દવાનું સત્ત્વ સિન્ડ્રિવામાં આવે છે, જેથી અમુક મુદ્દતમાં તે યર નવપરલપિત, નવપુષ્પિત, અને નવરસિત બની તાજ બ તાજ નવો બ નવો બની રહે છે !

સ્નેહપૂર્ણા. ૪૭

(આલુ વાર્તા.)

શ્રેષ્ઠ: ધીરજ ગોપુલદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુર.

પ્રકરણ અઠાવનમું.

“ એ પરણી હશે કે કુંવારી. ”

એ આકાશમાં ચાંદલિયો પડે
જાદારમાં ચમકતો હતો. આ
વખતે અગાસીમાં આ-
રામ ખુરસીપર નંદલાલ
લાંબો થઈ આંખો બંધ
કરી પડ્યો હતો ન્હાન-
કડા બાંક પર પડેલું ફાનસ ધીમે ધીમે
પ્રકાશ ફેંકતું હતું. નંદલાલ કંઈ કંઈમાં ન્હોતો
છતાં જોનારને તો એમજ લાગે કે તે ગાદ
નિદ્રામાં સુતો છે. છાતીપર ઉધાડેલી ઝોપડી
નાખી, માથા નીચે જે હાથ ટેકવી, લાંબા પગ
કરી તે ચટોપાટ વગર આરામે, આરામ
ખુરસીપર અત્યારે કંઈ વિવિધ વિચારમોલમાં
અથડાતો હતો. તેને અત્યારે ચાંદલિયાનો
ચમકાર, પવનની મદમદ લદરી, જ્યોત્સ્નાનું
શુભ સામાન્ય કે આરામ ખુરસીના આરામનું
કંઈ પણ જાન ન્હોતું.

‘ એ પરણી હશે કે કુંવારી ? ’ એ
તેના વિચારસાગરનું એક મ્હોટું મોજી
હતું.

તે પોતે મનમાં લગ્યાજ કરતો હતો:

‘ અરે નંદલાલ ! તને આ શું થયું ?
બસમંથી ફૂટી કન્યાઓએ તારું મન દરજ

ક્યું નહિ, ચંપકસિ સમાન મધમધતી
સંસારવાડીની વિકસિત કુમારીઓએ તારા
ઉપર કંઈ અસર કરી નહિ, સૌન્દર્યના મદમાં
ડોલતી-સૌન્દર્યમાં હરિશંકર કરતી ધણી
કુમારિકાઓની ચિત્તચોર હૃદયભૂમીએ તારા
પર કાષ્ઠ મેળવ્યો નહિ, કામલુગારાં નયનોથી
મમે તેવા અરસિકમાં રસિકતા પ્રેરનાર નયન-
બાણોની રહાગે પણ તેને છત મેળવી તે
આજે મૈત્રેય કપડામાં શોભતી એક સાદી
ગુજરાતી આગળ મહાત થયો ! એ સુશિ-
લાએ તેને દિવાનો બનાવ્યો ! અત્યારે એ
સરળ હૃદયની મુગિલામાં તેને જગતના રૂપનો
બંધાર દેખાયો. જગતના લાવણ્યની સર્વ
સમૃદ્ધિ જણાઈ. શું એની સાદાઈ ! શું એની
સરળતા ! શું એના હૃદયની હૃદયતા ! શું
એના નયનોનો વિશુદ્ધ ચમકાર ! શું એની
વાણીની ગીદગ ! શું એના દિલની દિલાવર
બાવના ! શું એની સેવાધર્મની વિવિધ
યોજના ! શું એનો આત્મભોગ ! શું એના
વિચારની મદત ! નંદલાલ ! નંદલાલ ! તને
જે એ મળે તો તો તું પૃથ્વીપર મરુડી બાગ-
શાળા પુરણ ગણાઈશ. અરે થોડા કલાકમાં
એણે કેટલી બધી મોહના લગાડી ! કુમારિકા

કાએ આપું નયનરાજ ચલાવી થનાર પતિને પ્રથમ મિલાપમાં જ પોતાનો કરી લેતી હશે ? શું આમાં પણ પેલા બંહારાનીઓનો ક્રમનો કાયદો પોતાનો અમલ ચલાવતો હશે ? આમાં પેલા પુનર્જન્મ પછવાડે ગાંડા ગણાતા તત્વ-વેત્તાઓને સ્વમજવા જેવું કંઈ શુભ સ્વસ્થ હશે ? શું 'પ્રેમીએ પ્રેમપંથી પરખ્યો, આત્માએ આત્મનને ઓળખ્યો' એ કવિતાનાં ચરણોની દુઃખી આમાં હશે ?

ગમે તેમ હો. ક્રમનો કાયદો ગમે તે કહેતો હોય, પુનર્જન્મની સંકલના ગમે તેમ મોહવાતી હોય પણ નંદલાલ ! નંદલાલ ! સુશિલા ત્હારી થશે તો તો ત્હને જગતમાજ સ્વર્ગ પ્રાપ્ત થશે ! શુન્દરાતી કન્યાઓમાં સુશિલા ! તું પ્રથમ દરજ્જે જરૂર આવશે ! ત્હારે રૂપ, ત્હારે લાવણ્ય, ત્હારી મીઠી મંજુલ વાણી, ત્હારી વિશુદ્ધતામાં ચમકતી આંખડી, ત્હારા દિલમાં છુપાયેલી દેશસેવાની મોંથી ભાવના ત્હને શુન્દરાતી સ્ત્રીઓમાં કંચો દરજ્જે અપાવશે. અરે ! ત્હને કેટકેટલીનાં જીવન સ્વધાર્પા એ તો હું બૂઝેજન.

જાણે તું કેાઈ દયાની દેવી હો તેમ ત્હારો કેટલી બધી સ્ત્રીઓ આમાર માને છે ! દેશમ ને મખમલના મોહમાં ડૂબેલી કેટલી સ્ત્રીઓને ત્હને આજે સ્વેત સ્વદેશી બંડી સાંડીઓ પહેરાવી દેશભાવનાની જ્યોત પ્રકટાવી છે ! બાન્ડુસેવા એજ જીવનની શોખા છે, એ સૂતે ત્હને કેટલી બધી દેશનમાં ફરનારી મોટાં ઘરની શેઠાણીઓને સત્કાર ને સરજતાના અણમોલા જીવનપાડો સિખવ્યા છે ! આખો વખત પશ્ચિમના મોહમાં રંગાયેલી કેટલી બધી બહેલી બેનાનાં ભણતરબેણને ત્હને દેશસેવાની સરિતામાં વહવ્યાં છે ! અરે નાટક, સીનેમા ને મીજલસની પછવાડે દિવાના પતંગીયાની માફક ઝીંપાતી કેટલી બેનેને તે હાથક-

તામણ ને હાથવણાટની નિર્દોષ ને દેશપયોગી યોજનામાં રસ લેતી કરી દીધી છે ! મોટાઈ ને શેઠાઈના મદમાં ફરનારી કેટલી શ્રીમંત ઘરની સ્ત્રીઓનાં નયનો ઉઘાડી લાખો દુઃખી બાન્ડુના ઉદ્ધાર માટે હેમને બળત કરી છે. સુશિલા ! સુશિલા ! તું શુન્દરાતમાં સાદાઈ, સરળતા ને સુશિલતાની દીપમાળ પ્રકટાવજે ! નંદલાલ એ દીપમાળના તેજમાં ત્હારી અને તેના જીવનની સાર્થકતા બેજો !

“અરે પણ તે પરણેલી હશે કે કુંવારી ?”

વિચારસાગરમાં અનેક વખત ડૂબકીઓ મારી ન્હાનાં મોટા મોજાં સાથે અચડાઈ ફરી નંદલાલ એજ મોજાં સાથે અંધડાયો કે ‘તે પરણેલી હશે કે કુંવારી ?’

આમ નંદલાલ કેટલો વખત આંખો બંધ કરી પડ્યો રહ્યો, તેવું ત્હને પોતાને બાન ન રહ્યું અને આમને આમ સંસ્વારે પણ કદાચ પડી જાય એવા ત્હેના હમણાંના હંગ હતા. પણ એટલામાં તો બાજુમાં રહેનાર એક રસિકે સિતારી છોડી. સિતારીના સ્વ ગાજ્યા ને નંદલાલે પણ આંખ ઉઘાડી. ‘શું સુશિલા વગાડતી હશે ?’

અત્યારે નંદલાલ પોતાના બ્રમ માટે હસ્યો. ‘સુશિલા ને સિતારી’, એ વિચારોમાં તે આરામખુરસી પરથી ઉભો થયો. સિતારી વગાડનારે તો ગાયલું શરૂ કર્યું.

સુજ મંડુલીની પરસાળે સૂતાં સૂતાં, સાંભળતો હું સેવાના સંગીતને; લઈ સિતારી પ્રિયતમા ગાતી હતી, પાસે બેસી હિન્દોળાના ખાટપર.

રામજયંતિની રાત્રિ આજે હતી, સંધળે રામસીનાનું કીર્તન ગાજતું;

ન્હાની ન્હાની મદુલીના મુખભાગમાં,
આજે જામી સંગીતની રસરેલગે.

* * *

“નાથ જુઓ આ રાતલડી રંગીયામણી,”

“નિર્દોષી જીવન આ બાન્ધુ ગાળતાં;”

“સંતોષી આ ગ્રામ્યજીવન દિસે બહુ,
વાતે વાતે સિતારી પ્રિય છેડતી.

* * *

મદુ વાણી ને સિતારીના સુરમાં,

મીઠલડી નિદરડી મુગ્ધને માંપડી;

સ્વપ્નમહિ મહેં નિરખ્યા સ્વામી રામને,

સંખેષે પ્રભુ મુગ્ધને કંઈ સંજા થઈ.

* * *

“સંસારે તું સેવાનો માધુ જની,”

“સેવા કરજે બાન્ધુની સદ્ભાવથી;”

સ્વપ્ન ગયું નિદરડી પણ ચાલી ગઈ,

વહલી ગાતી સેવાના સંગીતને.

મુગ્ધ મદુલીની પરમાળે સુતાં સુતાં.

* * *

“ગાનાર ! સો વર્ષનો થયો. તું પણ

મહારા જોઈ કાંઈ હિમેદવાર લાગે છે. કંઈ

શીકર નહિ. ત્હને નહિ તો ત્હારા પાડોશી

નંદલાલને તો સેવાનાં સંગીત સંભળાવનાર

પ્રિયતમા જરૂર મળશે. પણ “એ પરણેલી

હશે કે કુંવારી ?” નંદલાલ જ્ઞાનસતે હાથમાં

લેતો લેતો જરી બળકો.

મકરણ ઓગણસાકમું.

એના એજ વિચાર.

નંદલાલે આખી રાત એના એજ
વિચારોમાં પસાર કરી. સ્વપ્ન-

મહિમાં પણ ત્હેણે સ્થળે

સ્થળે સુશિલાને જ દીડી.

સુશિલાનીજ કલ્પનાઓએ

ત્હેના દિલને ડોલાવ્યું.

રહેવાર પડી, બપોર થયું અને સંહાર થતા

સુદીમાં નંદલાલને બીજે એક પણ વિચાર

આવ્યો નહિ. જ્યમ જ્યમ સુશિલાનું તે

ધ્યાન ધરતો ગયો ત્યમ ત્યમ તે વધારે ને

વધારે એચાતો ગયો.

સંહારના ત્હેને પોતાને જ્ઞાન થયું કે તે

દિવાના જેવો થઈ જશે, અને વાત પણ એવી

હતી કે તે પ્રેમતો દિવાનો બન્યો હતો. એ

નંદલાલને આત્મારે જગતમાં બીજું કંઈજ

દેખાતું નહોતું. ત્હેને મત તો સુશિલામાં

સરસ્વતી હતું.

બધું વિચારે પડી તે એક વિચારપર

આવ્યો, કે સુશિલાને જરી મળી પોતાની

સ્થિતિથી ત્હેને વાંકે કરતી.

હિમ્મતમાં ને હિમ્મતમાં સુશિલા જ્યાં

કતરી હતી તે મકાન તરફ તે ચાલ્યો.

આશાની બરતી અસારે તેના દિલમાં ઉછળતી

હતી. એ સુન્દર મુખડું જરી જોવા તે આગર

બન્યો. એ મીઠડી મંજુલ વાણી સાંભળવા તે

ઉત્સુક બન્યો.

મકાનનો ઘર ચડતાં ત્હેને એ પગથી

સ્વર્ગની સીડી સમાન લાગી, પણ એ સ્વર્ગની

સુન્દરીનાં દર્શન તો દુર્લભજ થઈ પડ્યાં.

તપાસ કરતાં સુશિલા તો આંજો અગ્રમ તરફ

જવાની છે અને અભિધી તો તે આંજો

રહેવાર જઈ એવા ખખર મળ્યા.

“કાંઈ સ્ટેશનેથી એસશે એ ત્હમને

ખખર છે ?”

“હાજી. ડોલાએથી બ્હેન જવાનાં છે

એમ મંદામાં બાઈ કહેતાં હતાં. બાઈ પણ

ત્હેમને મૂકવા ગયેલાં છે.” નાકરે ખુલાસો કર્યો.

“ ત્યારે તો શુન્દરાત મેલમાં જવાનાં હશે નહિ હવે તો ધણો વખત છે ! ”

“ હા, એમજ છે. મહેને પણ સુશિક્ષા બહેને આશિર્વાદ આપ્યો છે અને બની રહે તો શુન્દરાત મેલ વખતે એ ‘ દયાની દેવી ’ના દર્શન કરી શરી એમના આશિર્વાદ લેવાની. ધ્યાન છે. ” નોકરે પોતાના દિલની વાત કહી.

“ દયાની દેવી ! ? ” નોકર તરફ મીઠા માંડતો નંદલાલ જોઈ રહ્યો.

“ હાથ. સુશિક્ષા બહેન તો ખરેખર દેવી જેવાંજ છે. શું એનું જ્ઞાન, શું એનો સ્વભાવ, શું એની સાદાઈ ! હું તો જોઈને દીગ થઈ ગયો છું. અમારાં શેઠાણીને તો એ દેવીએ એટલાં બધાં સુધાર્યાં છે કે જે બીજાં કોઈપણ કદાપિ કરી શકત નહિ. આજે એ દેવીનાં જ્ઞાનથી અમારાં શેઠાણી અમારા તરફ માતાના પ્રેમથી જુએ છે. જે શેઠાણી નોકર એટલે શુભાગી કરવા અવતરેલું બોલતું પ્રાણી એવી માન્યતાવાળી વર્તણૂક અમ્હારી સાથે ચલાવતાં તે આજે અગતે હિંમત દિકરાઓ સમાન રાખે છે. રામો, ભૈયો અને હું તો હવે એમજ માનીએ છીએ કે અમારી શેઠાણી એ અમારી મા છે. એક મા પોતાનાં બાળક તરફ જે હેતુ તે જે હિંમત દાખવે તેથી બધિક અમારા તરફ અમ્હારા શેઠાણી રાખે છે અને એનું બધું માન એ દયાની દેવીને છે. ” નોકરે પોતાના દિલની વાતો કંઈક વિસ્તારથી કહી.

નોકરની બધી વાતોમાં નંદલાલને ‘ દયાની દેવી ’ એ શબ્દો બહુ મીઠા લાગ્યા.

“ ત્યારે હવે પણ આજે રહેઠાને આવશે કેમ ? ”

“ જરૂર, મહારજ સાલતું. હોય તો હું તો રાત દિવસ સુશિક્ષા બહેનની સાથેજ રહું. જ્ઞાની હિમરે, જી જાતિ છતાં શું એનું જ્ઞાન છે ! હું તો જાણું એનાં વચનો સાંભળ્યાજ કરું. ” નોકરે ફરી સુશિક્ષાનું સ્તવન કર્યું.

“ વારૂ, હમણે આ બખર આપવા માટે દિવસ રહ્યો. ” નંદલાલ જતો જતો બોલ્યો.

“ પણ આપનું નામ ? ” નોકર પોતાની શરણ બજવવામાં એકઠો લાગ્યો.

“ નંદલાલ ! ”

“ હા, હા. હમને તો સુશિક્ષા બહેન બહુ યાદ કરતાં હતાં. મહારાં શેઠાણી સાથે વાત વાતમાં તે હમને સંભારતાં હતાં. હમેજ તે દિવસ અહિં આવ્યા હતા કેમ ? ”

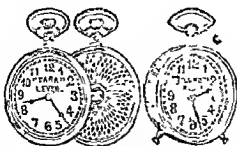
નંદલાલને એ વાત બહુ મીઠી લાગી. સુશિક્ષા હવેને યાદ કરતી હતી એ વિચારે શરિથી તે દિવાનો બન્યો. ‘ ક્યારે એને મળું, ક્યારે એ મનમોહિનીનાં દર્શન કરું, ક્યારે એના વચનામૃતનું પાન કરું ’ આમ મનમાં તે મનમાં બોલતો તે લાંથી ચર્ચાઈ ગયો. માડી વખતસર આવી. તે બેઠો અને કોલાએ ઉતર્યો. ત્યહાં સુધી “ તમને તો સુશિક્ષા બહેન બહુ યાદ કરતા હતાં ” એ નોકરના વાક્યો તે શોષ્યે જતો હતો.

કોલાએ ઉતર્યો. હવે શુન્દરાત મેલને ધણો વખત હતો પણ અધીરાં ઉતાડ્યો સારી જગ્યા મેળવવા માટે ઉતાવળે અગાઉથી આવી દોડાદોડી કરી રહ્યા હતાં. કોલાબાની આ ધમાલ, કાન ઝાડી નાંખે તેવો ઘોંઘાટ તથા લોદાની ધમધમાડીએ નંદલાલપર કંઈ અસર કરી નહિ. તે તો એકજ નામ સ્મરી રહ્યો હતો અને હવેજ નિરખવા તે ઇતેજાર હતો.

રોશનના એક ખુલામાં ત્રણ સુન્દરીઓને ઉમેલી હવેજ જોઈ. તે તરફ તે આશાભર્યા પગલાંએ ગયો. હમણાં પોતાના પ્રિયપાત્રને પોતે મળશે એ આશાએ તે મસ્ત બન્યો. અહિં પણ તે નિરાશ દેખાયો કારણ કે હવે સુશિક્ષા દેખાઈ નહિ. એટલામાં તો એક સુન્દરીએ વંટડીને સરે નંદલાલને બોલાવ્યો : “ ક્યમ ! નંદલાલબાહ ! કેને શોધો છો ? ” નંદલાલે તુરત હવેજ એળખી.

તે બીજાં કોઈ પણ રૂમથી હતી.

મફત ભેટ

મફત ભેટ

અતિ કીમતી મફત ઓફર.

એક તારી, હીવર પોકેટ
ધડીઆળ વાસ્તે હમણાં ઓ-
ર્ડર મોકલો. પાંચ વધની
ગેરન્ટી. સૌથી સસ્તો વખત
આપનાર ધડીઆળ.

ઉપરાંત તમને "C"
રજીસ્ટર નામનું ધડીઆળ
મફત મળશે. મફત મફત
આથી વીશેષ સારી ઓફર
શું હોઈ શકે ?

હમણાંજ ઓર્ડર મોકલો.

કેપ્ટન વોચ કંપની પોસ્ટ બો. નાં. ૨૬૫.
મ.કા.સ.

દાંતોની સલામતીનો વીમો.

છંદગી સુધી દાંતોનું સુખ ભોગવવું હોય અને દાંતોના તમામ
દુઃખદરોથી 'અચવું' હોય તો

“જસાણી વેજન્ટેબુલ દુધ પાઉડર”

હમેશાં વાપરો.

ઠરેક દવાવાળાઓ અને આણરદાર વેપારીઓને ત્યાં વેચાય છે.

એકલા ખનાવનાર--ડૉક્ટર ડી. એન. જસાણી.

૧૪૦ ગુજાલવાડી, મુંબઈ નં. ૪.

ઈનામી ઉખાણું.

સંપાદક: સૌ. કુલુમ્મગૌરી ર. મોહી.

૧	૨		૩	૪	૫	૬
૭		૮		૯	૧૦	
	૧૧		૧૨	૧૩		
૧૪			૧૫		૧૬	
૧૭				૧૮		
	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	
૨૪		૨૫		૨૬		૨૭
૨૮	૨૯	૩૦	૩૧		૩૨	
૩૩				૩૪		

આડા—૧ અંગુળ. ૪ આસાએશ. ૭ પ્રાચિન સમયના એક ગળનું નામ. ૮ એક ખાવાની મીઠી ચીજ. ૧૦ ખાણું. ૧૧ એક માપ. ૧૨ માઈ (સંકેત), ૧૪ એક જાતનું જાનવર. ૧૫ દિવસ. ૧૭ લાંબો. ૧૮ લોહિ. ૧૯ એક કાપવાનું હથોડી. ૨૨ એક જેમવાનું સાધન. ૨૫ આકાર. ૨૬ પુરુષ. ૨૮ અવાજ. ૩૦ પ્રસ્તાવના (પારસી ગુજરાતી) ૩૨ શરમ. ૩૩ એક છોકરાનું નામ. ૩૪ ભણું.

ઉભા—૧ સોનું. ૨ ગંદવાડ. ૩ એક જાતનું પંખી. ૫ નૃપતિ. ૬ હાક. ૮ એક જાતનું અનાજ. ૯ હિંદની એક નદી. ૧૧ કાપા. ૧૩ ચિત્ત. ૧૪ ઉપવન. ૧૬ દયા (અંગ્રેજી) ૨૦ અણીનો પ્રસંગ. ૨૧ નકામું (જોડાતર છુટા પાડીને) ૨૨ તાટ. ૨૩ ખાવાની એક મીઠી ચીજ ૨૪ પુષ્પ. ૨૭ તેજ. ૨૯ એક જાતનું જોડવાનું. ૩૧ બાળક. ૩૨ રાતું.

[નોંધ: આ ઉખાણાની હરિદ્રાધમાં માસિકનાં દરેક સ્ત્રી આહક તેમજ જે જ્ઞેનો પોતાના પતિ, પુત્ર, બાઈ કે પિતાને નામે માસિક મંગાવતાં હોય તેઓ સર્વ ભાગ લઈ શકશે. સ્ત્રી આહકોના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ હરીદ્રાધમાં ભાગ લઈ શકશે. જવાબ લખી મોકલનારે પોતાનો આહક નંબર અવશ્ય જણાવવો. આહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિદ્રાધમાં નામ દાખલ નહિ થાય. આ ઉખાણાનો જવાબ તા. ૩૦ મી જુલાઈ ૧૯૨૬ સુધીમાં અમને મળી જાય તેવી રીતે મોકલી આપવો.

એ અંકના ઉખાણાની હરિદ્રાધનું પરિણામ.

મે ૧૯૨૬ ના અંકમાં જે ઉખાણું આપ્યું હતું તેનાબધા મળીને ૬૮ જવાબ મળ્યા હતા, તેમાંથી ૨૯ જવાબ ખોટા હતા. બાકીના બધા જવાબોમાંથી એક ન્હાના બાળક પાસે ઉપડાવતાં તેમાંથી નીચે જણાવેલા જ્ઞેનનું નામ નીમ નીકળ્યું છે, એટલે તેમને ઇનામ આપવાનું જાહેર કરીએ છીએ:

સૌ. સુર્યપ્રભા મહાશાંકર ગોકળી,

આ. નં. ૯૦૫

એ જ્ઞેનને “ ગાંધી શિક્ષણ બા. રજે ” નામ પુસ્તક બટ તરીકે મોકલી આપીશું, એ જ્ઞેન ઉનામ મેળવવાં બાબતમાંથી યાં તે માટે અમે તેમને અભિનંદન આપીએ છીએ. જે જ્ઞેનોના જવાબ બરા હતાં તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે:

૨૧. કવિ બોટાદકર્તા

સમયો કાવ્યો

કવિતા દોટો-ચિત્ર સહિત.

ગુજરાતની કાલિલકંઠી મુદ્રીઓ માટે
અત્યુત્તમ રાસસંગ્રહ

રાસતરંગિણી.

ત્રીજી આવૃત્તિ.

કીમત: દશ આના. પોષ્ટમી મંગલાવતારે
અગીઆર આનાની ટીકીટો ખીડવી.

અત્યાર મુખી અપ્રસિદ્ધ ગ્રંથો
કાવ્ય સંગ્રહ

શૈવલિની.

કીમત: એક રૂપીયા. પોષ્ટમી મંગલાવતારે
અઢાર આનાની ટીકીટો ખીડવી.

મળવાના ઠેકાણું:

"મુગ્યમુદરી" કાળાણીય.

૧૦૫, ગીરગામ બેકરોડ, મુંબાઈ.

રા. અમૃતલાલ વલ્લભરાય દાણી,

મહિલા વિદ્યાલય, બાવનનગર.

રા. નવલગામ જગન્નાથ ત્રિવેદી,

મહિલા માધ્યમિકા, અમરાવતી.

"સોમપ્ર" કાળાણીય, મુંબાઈ.

અને

જાણીતા મુદ્રકોના પાસેથી.

નિસ્તેજ.

શરિર

એ

રાગની

નીશાની છે

એમ્પ્રોશીયા.

શ્રીઓની દરેક

શ્રીમારીઓ માટે

અકશીર

અને

બીનહરીફ દવા છે.

એમ્પ્રોશીયા.

શ્રીઓનાં

હકોની

મારીક તપાસ

ગાદ

ગનાવેલ છે.

મુંબાઈ.

પ્રદર, અનિવર્તિત રુઝ,
રીસ્ટોરેશન, માનસી
નીરવજના, આમન
અમી, દારૂખાતો, તોડ,
ગર્ભનાના રોગો.

આ તમામ હકોથી રુઝી શ્રીઓ માટે

અમુકય બીનહરીફ ખાત્રીવાળી

દવા છે.

ગા. ૧ ના રૂ. ૨.

દરેક દવાવાળા પાસે મળે છે.

નિર્મલ-એ. એમ. કપર, જુમામગલ,

મુંબાઈ, ૨.

સૌ. હન્દુમતી ન. મહેતા; સૌ. લક્ષ્મીબાઈ પદમશી; ચિ. શકુન્તલા મ. દેસાઈ; સૌ. રસિકમણી બ. કસોડીયા; સૌ. વિજયાગૌરી મ. રાવળ; સૌ. લલિતાગૌરી ના. દેસાઈ; સૌ. કળાવતી ન. મહેતા; સૌ. મણીગૌરી વ. ઠાકર; સૌ. મધુલતા મ. મુન્શી; બેન જ્યાબાઈ રા. ખટ્ટાડ; સૌ. ચંદ્રાવતી ઈ. દવે; સૌ. તારાગૌરી વ. દેસાઈ; બેન રમાગૌરી મહેતા; સૌ. જયવંતી દિ. ભટ્ટ; સૌ. લીલાવતી યુ. અમીન; ચિ. ચારદાગારી હ. મહેતા; બેન હિમતકુમારી દેવિદાસ; સૌ. જયમતી ડાહ્યાભાઈ; બેન મંગુ ચુનલાલ; સૌ. પ્રતિમા પ્ર. ધ્રુવ; સૌ. પુષ્પાવતી અ. મજમુદાર; સૌ. સરવૃદા દિવટિયા; સૌ. સુશિલા મો. દેસાઈ; સૌ. પ્રભાવતી. ચં. શ્રોષ; સૌ. મહાવિદ્યા યે. પરિખ; સૌ. લીલાવતી હ. મહેતા; સૌ. મનોરમા યુ. હાંસોડી; સૌ. અવન્ટિકા ર. આચાર્ય; સૌ. કરતુલક્ષ્મી આચાર્ય; સૌ. પુષ્પાવતી શોધન; સૌ. મનવંતપ્રદેન મો. ગોધારી; સૌ. પુષ્પાવતી ર. ચૌક્સી; સૌ. હીરાંગબાઈ હ. ઉદેશી; સૌ. મુરજબાઈ. ચં. કાંજી; સૌ. કળાવતી દામજી; સૌ. નિલમ હ. શ્રોષ; સૌ. રસિકગૌરી બા. યાત્રિક; સૌ. તારાગૌરી જ. શાહ

એ ઉપાણીનો ખરો જવા જવાળ નીચે પ્રમાણે છે:

			મ	ક	ર	કે	ત			
	સ	ન		ર	હે	મ		ઈ	ડા	
	દી	વા	ન		ણી		મ	દ્રા	સ	
રા		ધ	જ	ન		કિ	જા	ણી		નૂ
ધ	દ		ર		જ		ક		સ	ર
તી	ર	થ		રે	શ	ની		ધ	લા	જ
કે	દી		મ		મા		યુ		થ	હા
રી		અ	છ	ત		અ	ગ	મે		ન
	મ	ર	વો		ભા		રો	હિ	ત	
	તા	જ		હા	જ	ર		ની	જ	
			ક	ર	ક	સ	રૂ			

કુપન-જુલાઈ ૧૯૨૬,

માસિકના ગ્રાહક ન હોય તેવો કેમ જાહેરો ઉપાણીની હરિરાઈમાં ભાગ લેવા છૂટતાં હોય તો તેમણે આ કુપન ફાડીને પોતાના જવાળ સાથે એક આનાની ટીકટ સહિત ખીડવી. એવી રીતે કુપન મોકલનારને હરિરાઈમાં દાખલ કરવામાં આવશે. તંત્રી, “મુલુમુદરી”.

ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ.

તા. ૧ સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૩ થી તા. ૩૧ મી
ઓગસ્ટ ૧૯૨૫ સુધીનાં અહેવાલ.

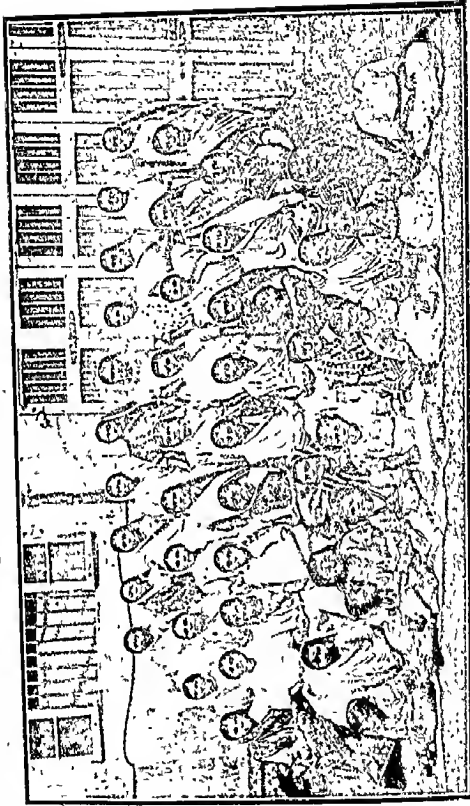
ધર્મરૂપાણી આ મંડળે પોતાની બાબતમાં વર્ષની કારકીર્દીમાં સ્ત્રીજનતાના પ્રત્યે ચર્ચામાં ઉત્તમ ફાળો આપ્યો છે. સમાજ અને જનસેવાના કાર્યો કરવામાં ઉત્તમજ્ઞે બાળ લેનારી ગુજરાતી બહેનોના શુભ પ્રયાસોથી યુવાવસ્થા પ્રસન્ન કરવાને આ મંડળ સામ્યશાળી નીવડ્યું છે, અને સર્વ બહેનોને પ્રશ્ન થવા જેવું છે કે હવે બે વર્ષ પછી મંડળને પોતાની સિદ્ધિ જન્યુબીલી જોવા શુભ અવસર કળવવાનો અવસર પ્રાપ્ત થશે બાબત ચર્ચાના અરસના ખંત, ઉત્સાહ, ધિરજ અને શાંતિથી સ્ત્રીઓ માટે જે નિશાચે કામકાજ કીધું છે, તે અત્યારસૂક્ષ્મમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા રિપોર્ટ ઉપરથી કહી શકાય તેમ છે. મંડળનો કાર્યપ્રદેશ ધણો ઉત્તરજ નીવડ્યો છે, એટલુંજ નહીં પણ બહાર પ્રાંતો આ મંડળ પ્રત્યે પોતાને સંતોષ બતાવ્યો છે. આપણી બહેનો નવાર વિચાર, રીતિ રીતિ, વિવેક અને મર્યાદામાં રહી પોતાનો ઉદ્ધાર કરે, યોગ્ય કેળવણી લે અને પોતાની કન્યાના કેળવણીથી વિમુખ રહેવા ન પામે, તેમજ દેશોત્તરિના કાર્યોમાં પ્રેમપૂર્વક રસ લઈ ઉત્સાહથી પોતાની માતૃભૂમિની સેવામાં ઉત્તમ ફાળો આપે અને પોતાનો શુદ્ધસાધ્યમ સુખ-શાંતિપૂર્વક અતિ ઉત્તમ રીતે ચલાવી સદ્ગુણી સન્નારીઓ નીવડે એવા પ્રયાસો કરવાને આ મંડળનો ઉદ્દેશ છે, અને તે કળિભૂત કરવાને મંડળ પ્રસંગોપાત પોતાથી બનવું કરે બધું છે. દેશમાં નવી નવી ન્યેતો, નવીન બાબતો અને વિવિધ પ્રકારની ઉર્મિઓ ઝમકે છે આવી અવનવાને પોષી તેમાં રસ રેડવા મંડળ કદી ચૂકશે નહિ. અમારી ગુજરાતી બહેનો સાથે દળીમળી સલાહ સંપ અને ખીરજથી આ મંડળનું ઝીંદગ અને

સ્વમાન વધારવામાં જે મદદ આપતા રહ્યા છે એજ આ મંડળની ઉત્તમ સેવા છે. ગુજરાતી સ્ત્રીઓનું ગૌરવ, સ્વમાન અને પદી પ્રાપ્ત કરવાના મંત્રોના ઉપદેશક સદગત જનનાબાઈ સકલ જેવા નાવિકો આ મંડળને મળ્યાં હતાં. અને ત્યાર બાદ લેડી સી. શરૂમીયાજી જમણાઈનદાસ મંડળના કાર્ય પ્રદેશમાં ખત અને ઉત્સાહથીજ સેવા આપી રહ્યા છે તેથી મંડળની ન્યેત પ્રકાશો છે. તેમજ મંડળનો કારિબાર વ્યવસ્થાપૂર્વક ચલાવવામાં મંડળના સેક્રેટરીઓ પોતાની કીમતી સમયનો જે નિતિશોગ આપી રહ્યા છે તે મંડળની કમિટી કદી વીસરી શકે તેમ નથી. કાર્યવાહકોની નિયમિત સેવાઓથી ઉરકોઈ સંસ્થાઓ ઉચ્ચ સ્થાન ભોગવવાને સામ્ય-શાળી નીવડે છે દેશ. સમાજ અને જન સુધારણા માટે નિન્નનિન્ન માર્ગો છે. પણ સ્ત્રીઓની અધો-અતિ અટકાવી તેમના ઉન્નતિના માર્ગોનાં સેવા અર્પનારી વ્યક્તિઓને ધન્યવાદ ધરે છે. સિદ્ધાંત ખરો છે કે સ્ત્રીની ઉન્નતિમાંજ સર્વની ઉન્નતિ સમાવલી છે. આ અંતર્યાને મદદ કરવા જે તમામ સ્ત્રી પુરુષોની ફરજ છે. મંડળ પોતાનો કાર્યક્રમ પાળી કરેકસરથી ચલાવે છે. જણાવવાને દિલગીર છીએ કે આ મંડળનું અવનવીન મુખ્ય નગરીમાં અનેક લેખોપતી સ્ત્રીમંત ગુજરાતી શુદ્ધ-સ્થો અને સન્નારીઓ હોવા છતાં હજી સુધી મંડળને પોતાનું સ્વતંત્ર મકાન નથી મંડળને આવક કરતાં અર્થ વિશેષ છે. સમાસદનું વાર્ષિક લવાજમ ફક્ત રૂપિયા બે છે, મંડળ તરફથી સ્ત્રીઓના શિક્ષણ માટે પગારદાર શિક્ષક રાખી મફત વર્ગો ચલાવવામાં આવે છે. હમણા ગયા વર્ષથી ગીર-ગમ બેક રોડ ઉપર અમદાવાદી હાઉસવાળું મકાન

અજરાતી હિંદુ સ્ત્રી મંડળ—મુબાઇ.

ભ્રમતા વાતિ મંડળો સ્ત્રી મંડળના મેળોનો (સં. ૧૯૮૨)

મેસતા વર્તની પુશાલીમાં સ્તેક સુમેલનનાં મેળાવડા પ્રસંગે ગરબા, ગોર સંવાદમાં ભાગ લેનાર જુદેનો. (સં. ૧૯૮૨).

ભાડે રાખવામાં આવ્યું છે. મંડળને મદદની ધણી જરૂર છે. જણાવવાને ખુશી છીએ કે મુંબાઇના સુપ્રસિદ્ધ એડવોકેટ શ્રીયુત ભુલાભાઈ ઇવલુલ દેશાઈએ પોતાના સદમત ધર્મપત્ની બાઈ ઇસ્મા-બાઈના સ્મરણાર્થે રૂપિયા દસહજારની એક સારી ભેટ આપી મંડળના કાર્યક્રમને હિતેજન આપ્યું છે. મંડળની આરક્ષા વર્ષની કારકીર્તિમાં આવી બાઈસાહી રક્ષમની ભેટ કરનાર ફક્ત શ્રીયુત ભુલા-ભાઈ દેશાઈજ છે. આવી ઉદાર દિલસોજીમદરી મદદ માટે મંડળની મેનેજીંગ કમિટિ તે બંધુનો અતઃશુભપૂર્વક આભાર માને છે. આશા છે કે શ્રીયુત ભુલાભાઈ જેવા મુંબાઈમાંથી અનેક ગુજ-રાતી બાઈઓ આ ગુજરાતી સ્ત્રીઓની ઉન્નતિની સંસ્થાને મદદ કરી સ્ત્રીઓના આશીર્વાદ હેશે. એટલું જ નહીં પણ મુંબાઈમાં વસતી સઘળી ગુજ-રાતી સ્ત્રીઓ આ પોતાનું મંડળ છે એમ ધારી સમાસદ થવાનો પ્રસાદ ધરાવી સમાસદ થયા વગર રહેશે નહીં. અને પોતાની બહેનોની ઉન્નતિ અર્થે બનતી મદદ અને સહ દ તથા પોતાથી બ-નતો ભોગ આપના તત્પર રહે એવું ઇચ્છીએ છીએ. સન્માનરૂપ:

૧૪૧૫ ના એાગષ્ટની ચાબરે સમાસદોની સંખ્યા કુલ ૭૧૭ ની હતી જેમાં ૨૮ પેત્રન, ૨ રોનર, ૨૨ આલવન, ૩૧ સહાયક અને ૧૩૪ ગ્રામન્ય સમાસદો હતાં. ઉલ્લાં બે વર્ષમાં કુલ ૧૨૪ સમાસદો કમી થયાં જ્યારે ૨૦૧ નવાં ફાળે થયાં છે.

નીચે જણાવેલાં બહેનો ૩ ૫૦૦ બરી પેત્રન થયાં છે.

સૌ. માટેકબાઈ કેશવજી હીજી
મં રવ જમનાબાઈ ગોવિંદજી માધવજી
સૌ. લીલાવતી કીશાબાઈ પ્રેમચંદ રાયચંદ
નીચે જણાવેલાં બહેનો ૩. ૧૧૦ બરી
આલવન સમાસદ (લાઇફ મેમ્બર) થયાં છે.
સૌ. કમિયાબેરી રતીલાલ ત્રીભોવનદાસ.
સૌ. પાવંતીબાઈ દ. રાઠાદાસ ત્રીભોવનદાસ.
સૌ. શુભાબહેન મહેનજી ભુલાભાઈ
આ ૬ બહેનોનો કમીટિ અંતઃકરણપૂર્વક આ-ભાર માને છે.

મેનેજીંગ કમીટિની સભાઓ ઉલ્લાં બે વર્ષમાં ૭ વખત મળી હતી.

મંડળ તરફથી ચાલતા વર્ગો:

ગૃહિણીઓને અને ગ્રામી ઉમ્મરની કન્યાઓને અનુકુળ થઈ પડે એવે સમયે અને તેમને ઉપયોગી થઈ પડે એવા વિષયો શીખવવાના વિધવિધ વર્ગો મંડળ ચલાવે છે, જેને માટે કેાઈ પણ ભતની ફી આપવી પડતી નથી. નાના બાળકો માટે ક્રીસ્ટ-માર્ટન વર્ગ પણ ચાલે છે.

રીડીંગ રૂમ-લાઇબ્રેરી..

શિક્ષણવર્ગો ઉપરાંત મંડળ તરફથી સ્ત્રીઓ માટે ફી રીડીંગ રૂમ અને લાઇબ્રેરી છે, જે બપોરે ૧ થી ૫ સુધી ખુલ્લાં રહે છે. ગયા બે વર્ષમાં ૮૧૦ બહેનોએ લાભ લીધો હતો. પત્રોના તંત્રીઓ અને ગ્રંથકારો તથા પ્રકાશકો પોતાના પત્રો અને ગ્રંથો મોકલી આ વિભાગને મદદ કરે એવી વિનંતી કરીએ છીએ.

ફવર્ગરૂથ સમાસદો માટે ખેડ .

ગયા બે વરસ દમિયાન નીચે જણાવેલા સમાસદોનાં ધયેલાં મરણ માટે કમીટી પોતાનો ખેડ ભરેર કરે છે:—

સૌ રામકોરબાઈ સુંદરદાસ નારણદાસ, સૌ. ઇચ્છાબાઈ ભુલાભાઈ દેશાઈ, સૌ. સુલોચના લક્ષ્મીદાસ માણેકલાલ, સૌ. શુભાબાઈ રામચંદ બંબાણી, સૌ. ચંદ્રબાબા કરસનદાસ મનમોહનદાસ સૌ. જસબા તનમનરાય, સૌ. મંદુભાઈ હામોદર લાલજી ઠક્કર, સૌ. ચંચળજીવરી લાલભાઈ હોટા-લાલ, સૌ. મદનજીવરી રામચંદ્ર જની, સૌ. નંદ-જીવરી મણીલાલ ભેશી, સૌ. પુષ્પાવંતી કંચનલાલ હીરાલાલ, સૌ. હંદનજીવરી વેણીલાલ નવનીતલાલ, સૌ. પદમાવતી ધનસુખલાલ દર, સૌ. અતીવહની કનકલાલાલ સુનરી, સૌ. કેસરબાઈ રામનારાયણ જનારાયણ દાણી, સૌ. પ્રેમીલા નરસીંહદાસ વીભાકર, મં. લીલાવંતી લક્ષ્મીદાસ મજબદાસ, સૌ. પાવંતી નરવરલાલ શુભાબદાસ, સૌ. કાશીબાઈ મણીલાલ અમીન, સૌ. પદમાવંતી પરશોતમદાસ હંવરદાસ રોક, સૌ. વીરમતી જગ-ન્નાય, દીવ્યા, સૌ. મણીબાઈ જમનાદાસ મહેતા, સૌ. લક્ષ્મીબાઈ ગેવિંદજી ઠક્કર, સૌ. તારાબાઈ,

પોપટલાલ, સૌ. વીરમતી દરીયસારાય, દોલતભદ્રા, સૌ. પ્રેમકેરબાઈ રણછોડદાસ લોઠવાળા, સૌ. સુરજબાઈ મંગળદાસ વીજળુગણદાસ, સૌ. જ્યમતી રંબીદાસ મહેતા, સૌ. લલીતાગવરી નેહલાલ, સૌ. ધનસુખગવરી મુકવંદ નાનાલાલ, સૌ. ધીરજીભાઈ ચુનીલાલ કાલીદાસ, ગં. ભણીબાઈ જમનાદાસ ત્રીભોવનદાસ, સૌ. હુમુદગવરી દલસીદાસ પ્રાણલાલ, સૌ. માલતી વદનદાસ મજમુદાર, સૌ. તારાબાઈ ત્રીકમદાસ જમનાદાસ, સૌ. ગંગાબાઈ નમીનદાસ વીજળુખંભુદાસ, ગં. દવ. ચાંદેબાઈ નેનારાયણ દાણી.

વિધવા થયેલો બહેનો પ્રત્યે દોલસેકાલ:

નીચે જણાવેલાં બહેનોને વિધવાવસ્થા પ્રાપ્ત થવાથી કમિટિ અત્યંત દીક્ષગીર થઈ તેમના પ્રત્યે દીક્ષસેકાલ દર્શાવે છે:

ગં. શ્રીમતી મુંદરાબાઈ હંસરાજ પ્રાગઝ, લીલાવતી મોતીલાલ ત્રીભોવનદાસ, પરસનબાઈ બાપાલાલ મજનલાલ, મુલોચના તાપીદાસ સંઘવી, ગંગાબાઈ શુભલાલ વલ્લભભટ્ટ, લેડી પરસનબાઈ ગોકળકાસ પારેખ, વેણીગવરી મોતીલાલ વલ્લભભટ્ટ ચાંદેબાઈ નેનારાયણ દાણી હપરાત કમિટિ મંડળના ઉપપ્રમુખ સૌ. ઇચ્છાબાઈ બૂલભાઈ દેસાઈનાં, સર ગોકળદાસ ક. પારેખના, સેક હંસરાજ પ્રાગઝ ઠાકરસીના, મંડળના ચેત્રન સૌ. માલેકજીભાઈ કેરાવજના, શ. તુસિંદાસ બ. વિમાકરના અને શ. કમજારાંકર પ્રા. ત્રિવેદીના અવસાનની નોંધ લઈ દિક્ષગીરી દર્શાવે છે.

મંડળના કુટુંબ: (૧) દવ. જમનાબાઈ શક્કડ મેમોરીઅલ કુટુંબ:

આ કુટુંબમાં ભરાયતી અને બ્યાજની મળી કુલ રૂ. ૪૮૫૦૦ ની સરકારી નમીનગ્રીઓ મંડળ ખાસે છે. ઉપરાંત ગં. દવ. જમનાબાઈ ગોવિંદજી મધ્યવર્તી લાગતી પૂર્વક રૂ. ૫૦૦ ની રકમ બરી છે, જે મટે મંડળ તેમને આપાર મળે છે. જે બહેને મંડળને રૂ. રૂ. ૧૦૦૦ ની ખર્ચ કરી છે, જે મટે ધન્યવાદ પામે છે. મંડળ માટે મકાન ખરીદવા દર નામુંબંધી કરે છે.

(૨) દવ. હંમણાબાઈ દેસાઈ સમારક કુટુંબ:

રા. બવામંડળ. દેસાઈને દવ. હંમણાઈના

નામે રૂ. ૧૦૦૦૦ ના ૧૬૨૭ ના ૬ ટકાના બોંડ મંડળને આપ્યા છે, તેનાં બ્યાજમાંથી (૧) દર વર્ષે મંડળની લાયકેરી માટે રૂ. ૧૫૪ ના પુસ્તકો ખરીદશે; (૨) રૂ. ૫૦ વર્તમાનપત્રો વગેરે માટે ખર્ચાશે; (૩) ૧૯૨૨ પછી રૂ. ૩૦૦ મકાન કાઢાં મટે અને (૪) રૂ. ૧૦૦ ત્રીપાનીઆ છપાવી વહેંચવા પાછળ ચર્ચાશે.

(૩) મ. માઈ રમાબાઈ દેસાઈ દરિદ્રા સમારક કુટુંબ:

મહુમના તરફીઓ તરફથી રૂ. ૧૨૦૦ ની રકમ મળી છે જેના બ્યાજમાંથી દર વર્ષે 'સન્નારીઓને બે બોલ' છપાવી સમારકોને ભેટ આપાય છે. આ બાઈ મંડળના સમારક નહેતાં છતાં પોતાના વીજમાં આ પ્રકારની ભેગવાઈ કરી ગયાં છે, જે ઘરો લેવા યોગ્ય છે.

(૪) સૌ. પાગંતીબાઈ દારકાદાસ ત્રીભોવનદાસ લેખિત ઇનામી નિમંધ પરીદા કુટુંબ:

આ બહેન તરફથી રૂ. ૫૦૦ હું બોંડ મહુમ કુટુંબના ઉદ્દેશ મુજબ સૌ ઉપયોગી નિમંધ લખવાની પરિશદ દર વર્ષે લઈ તેના રૂ. ૩૦ ના બ્યાજમાંથી ફેલેમંદ બહેનોને રૂ. ૧૫, રૂ. ૧૦ અને રૂ. ૫ નાં ત્રણ ઇનામો આપાય છે.

(૫) દવ. બાઈ જયાતંતી હલેરાય હમનલાલ ઇનામી નિમંધ કુટુંબ:

રા. હુલેરાયે પોતાના દવ. પત્નીના સમારક રૂ. ૧૫૦૦ ના ૧૬૨૬ ના ૬ ટકાના બોંડ મંડળને આપ્યા છે. કુટુંબના ઉદ્દેશ મુજબ કાઢિયાવાડમાંથી સૌઓ પાસે સૌ ઉપયોગી નિમંધો લખાવી તેના બ્યાજમાંથી દર વર્ષે રૂ. ૫૦, રૂ. ૨૫ અને રૂ. ૧૫ ના ત્રણ ઇનામો આપવાનો છે.

ઉપસંહાર.

બહેનોના ધ્યાનમાં દરેક રૂ. શિક્ષણવર્ગો, મેળાવડાઓ તેમજ લાયકેરી માટે પુસ્તકો સંગ્રહ પોતાના મકાન માટે મંડળને અત્યાર સુધી ધણી મુસીબતો વેઠવી પડી છે તથા વર્ષે મંડળે બીજાના ભેદભેદ કપર આવેલા અમરોલી દારકાદાસનાં બાદાથી મંડળ માટે જગ્યા શોધી છે આ પ્રસંગે અમરી સંપત્તિ ગ્રંથાગી બહેનોના તરફ બેઠેલ

છીએ કે મંડળનો ખર્ચ આવક કરતાં વધારે છે. શિક્ષણવર્ગના શિક્ષકોના પગારો, મેળાવડાં અને પ્રીન્સીપ, તેમજ ટપાલ, સ્ટેશનરી અને પરચુરણ ખર્ચો વગેરે ને કરવાં નોંધ્યે તે કરકસરથી મંડળ દરે છે. સભાસદના લવાજમની આવક ધણીજ ટુંકી છે. પરચુરણ ભેટ વગેરે પણ મંડળને ધણી જુગ્મ બને છે. મંડળને પોતાના કાર્યોનો વીસ્તાર થોડા દીરામાં વધારવા માટે આર્થિક મદદની ધણી જરૂર છે. એટલા માટે સર્વ બહેનોએ વીચાર કરી મંડળને મદદ કરવા માટે તેમજ બીજાઓ પાસેથી મદદ મેળવવાં માટે દરેક રીતે સહાયશ્રુત થવાની ખાસ જરૂર છે. વિરોધ મંડળનું સ્વતંત્ર મકાન થાય એવી સર્વ ક્ષણ ઈચ્છા રાખે છે. સ્વ. જમનાબાઈ સક્કલ મેમેરીઅલ ફંડની રકમ ભેટાં તે મકાન ખરીદવાને લાગના સંભોગમાં પુરતી નથી; છતાં પણ બીરગામ મધે સારા લતામાં સર્વને અનુકૂલ થાય એવા મકાનની તપાસ માટે કમીટી પ્રયાસ કરે છે. સભાસદો વધારવાને ને દરેક બહેનો પ્રયત્ન કરવાનો ઉત્સાહ રાખે અને સક્તિવાળા બહેનો પોતાનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧૨૫ આપી સહાયક સભાસદ થાય તો પણ કેટલેક અંશે મદદકર્તા થઈ પડે.

હિન્દુ સ્ત્રીઓનાં દિલ મટે લાગણીપુર્વક રૂપીઆ દશ હજારની બાદશાહી રકમ મંડળને ભેટ કરનાર શ્રીયુત બુલામણ ઇવલુજી દેસાઈનો આભાર મંડળ અંકોનીશ મન્યા કરશે. આવી ઉદાર લાગણી માટે મંડળ તેમનું ધણું આભારી થયું છે.

મંડળના ને. એ સેક્રેટરીએ જ. રસીકમણી બાળસુકુંદરાય દેસાઈ, જ. મંગળાબાઈ મેલીલાલ કુધીરચંદ અને સૌ. કળાવંતી ભવાનીદાસ મોતીવાળા; આ ત્રણે બહેનો પોતાના કીમતી વખતનો ભોગ આપીને નીઃસ્વાર્થપણે ઉમંગથી સંવેના પ્રેમ અને સંતોષ વચ્ચે મંડળની સેવાઓ નીચમીત બળવી રહ્યાં છે તે માટે અને તે બહેનોનો અંતઃ કરણપુર્વક ખાસ આભાર માનીએ છીએ અને તેમના પગલે આપણી બીજા બહેનો પણ આવી સેવા બળવવા તત્પર થાય એવું ઇચ્છીએ છીએ.

શ્રીયુત બાઈ ભવાનીદાસ નારણદાસ મોતીવાળા અને રા. દેરાવલાલ લીખાભાઈ મણીઆર નીઃસ્વાર્થપણે મંડળની શરૂઆતથી તે આત્માર સુધી પોતાના જીવનનો મંડળની સેવા અર્થે ભોગ આપી કાર્યવાહકોને સલાહ અને મદદ કરવામાં ઉત્સાહ ધરાવે છે તે માટે મંડળ તેમનું સદાય આભારી છે.

જાહેરખબર.

વડોદરાના નામદાર મહારાણી ચીમનામાઈ સાહેબ ગાયકવાડ હિન્દુ ઇન્સ્ટીટ્યુટ માટે સ્કૉલરશીપ.

જાહેર હિન્દુ મંળની જાણ માટે ખબર અત્રેથી આપવામાં આવે છે. કે ઉપર જણાવેલા ફંડના દરેકીઓએ હિન્દુ ઇન્સ્ટીટ્યુટ કે જોએ વડોદરા રાજ્ય અને મુંબાઈ દલાકામાં (સિન્ધ અને દેશી રાજ્યો સિવાય) એન્થો વર્નાક્યુલર સ્કૂલો, હાઈસ્કૂલો, આર્ટ્સ, સાયન્સ અને મેડીકલ-કોલેજમાં અભ્યાસ કરતી દોષ તેમને ૭૫ સ્કૉલરશીપો આપવા નક્કી કર્યું છે.

અભ્યાસ, સાલચલગત, હાજરી અને માળાખી આર્થિક સ્થિતિ વિગેરે બાબતોના ખુલાસા-વાળા સર્ટીફિકેટ આપીએ સાથે મોકલવા નોંધ્યે.

અરજીનાં ફોર્મો વા. ૧૦ જુલાઈ ૧૯૨૧ સુધીમાં વિગતવાર થરીને નીચે જણાવેલે ઠાણે મોકલાવવા નોંધ્યે.

વડોદરા,
સપ્તાહગંજ,
વા. ૧૪ માંહે જુન ૧૯૨૯

સૌ. શારદા મહેતા,
સેક્રેટરી, નામદાર મહારાણી ચીમનામાઈ સાહેબ કેળવણી
ટ્રસ્ટ ફંડ, વડોદરા.

વિવિધ-વિષય:

રમણી-હૃદય:

“શ્રીનું ચરિત્ર અને પુરુષનું ભાગ્ય દૈવ પ્રત્યક્ષી ન રહે” એ લોકાકિત બહુ જાણી છે. શ્રી સંબંધી પુરુષવર્ણના અવિસ્વાસે એવી ઘણી કહેવતો ફેલાવી છે, પરંતુ જે પ્રકૃતિ અને ગુણ નિયમોને કારણે શ્રીના મનોવેગ કંટો છે તે સમજવાનો પ્રયત્ન બાળ્યેજ કાઢ્યો કર્યો હશે. ફક્ત શ્રીની બાહ્ય ચેષ્ટાઓ જોઈ તેઓ મનમાન્યા અભિપ્રાય દર્શાવે છે.

ઠાહોરમાં “જાતિચિનાશક મંડળ” નામે એક સંસ્થા છે એ સંસ્થાના મંત્રી તરીકે હું કામ કરું છું. પરિણામે વિવાહ સંબંધી ચર્ચા કરવાને અનેક પ્રકારની પ્રવૃત્તિવાળાં માણસો મારી પાસે આવે છે. મને થયેલા ચોટાક અનુભવો અહીં ટાંકું છું:

(૧) રા. “ક” ની ઉમ્મર ૩૬ વર્ષની છે; બહુ ધાર્મિક વિચારના છે. એક વર્ષ પહેલાં તેમની પત્ની માંદી પડી રોકડરૂં ઓપરેશન કરી નર્મશય કાઢી નાંખ્યું. હવે સંતાન થવાનો સંભવ નથી. પોતે બીજો વિવાહ કરવાં નથી ઇચ્છતા પણ તેમની પત્ની તેમ કરવાનો આગ્રહ કરી રહી છે, એટલુંજ નહિ પણ વેવિસાળની ખટપટ પણ કરે છે, મનાઇ કરે તો તે રડવા માંડે છે.

(૨) રા. “ખ” ની ઉમ્મર ૪૬ વર્ષની છે. પાંચ-છ બાળક થઈને ગુજરી ગયા; હવે સંતાન થવાનો સંભવ નથી. એમની પત્ની એમને કરી પરત્રવાનો આગ્રહ કરે છે તે કહે છે: “મને મહિને પંદર રૂપિયા આપજો; હું જુદા મકાનમાં રહીશ.” પતિ ઘણું સમજાવે છે પણ માનતી નથી.

(૩) રા. “ગ” એમ. એ છે: ખાદીપરી અસહ્યારી છે; બે બાળકોના વિદ્યાર્થ. ધર્મપત્નીને “કુમારી” કહીને સંબોધે છે; તેની વિદ્વતાની પ્રશંસા દરમિયાન થાકવા નથી. તેમની એક નાની સાસુ છે, જે મેટ્રિકમાં ગમે છે, તેની સાથે વિવાહ કરવાને એક પંચે પણ રજા છે. ગાંધી વિધવા છે અને આ યોજનાની વિરુદ્ધ પણ તેણે કાઢી સાંભળવું નથી. “કુમારી” પણ બ્લેનને રોમન

બનાવવા ઉત્સુક થઈ રહી છે નાની બ્લેન પણ એ યોજનામાં સંમત થઈ છે.

(૪) રા. “ધ” કાયદાનો અભ્યાસ કરે છે. ધાર્મિક પત્ની અને એક બાળક છે પણ એક એમ. એ કલાસમાં બાણતી કાંઈ કુમારીકા સુધે તેમને પ્રેમ થઈ ગયો છે. માનાપિતાની વિરુદ્ધ જઈને તે કુમારીકા રા. “ધ” સાથેજ પાણવાનો આમણ લઈ બેઠી છે. તે રા. “ધ” ની પહેલી પત્નીની દાસી થઈને રહેવા લાગે છે જુગીની વાત તો એ છે કે પહેલી પત્નીએ પોતાની સંમતિ, પણ આપી છે.

...આ ચારે શ્રીઓની દશા પર વાસ્તવ્યન મૂલિના અનુભવની દૃષ્ટિએ જોવાય તો જણાય છે કે સીધું હૃદય શોકમ્મો વિચાર કરતાં બળવા માટે છે, પણ જ્યારે તે સ્ત્રી જાય છે કે પતિ શોક્ય લાગ્યા વિના રહેવાનો નથી ત્યાં તેની માનસિક વેદના સીમા ઉલ્લંઘી જાય છે અને તે જાણી જાય છે કે પતિની ઇચ્છા પાસે શીર છુટાવવાનું તેણે કર્યું છે. પતિને પ્રસન્ન રાખવાનો ઉદ્દેશથી જ તે બીજી પત્ની લાવવાના કામમાં સહાય કરવા લાગે છે પતિને તે વખતે એમજ લાગે છે કે પત્ની રવેન્દ્રાધી અને પ્રામાણિકપણે આગ્રહ કરે છે. તે એમ નથી જોઈ શકતો કે વારતરિક તેણે હૃદયશય થઈ ગયું છે. નારીહૃદયની એ એક ખાસ જુગી છે કે અંદરથી ગમે તેટલી દુઃખી થતી હોય છતાં બહારથી દરજા કરે.

(સંતાન “માણી.”)

સમયનો બળનો :

હિન્દુ જાતિ, તો આજે ઘણા ધણા અધર્મોને માટે ‘ધર્મ’ નું બળ નામ ધારણ કરીને વિચરવાનું થાય. બની ગઈ છે એ કહેતાતા ધર્મોમાં ફસાયેલા ધર્મવિદ્વાઓ સમય-ધર્મને એજબાવાની ના પાડે. એવિસાદે પડેલા સમય-ધર્મ આજે પોતાની સમય શક્તિ સાથે સમાજ ઉપર નેર વાળવા લાગ્યો છે. હિન્દુ સમાજે પોતાની વિધવાઓને માટે રસને કરવાની આનાકની કરી છે. એટલે સમય પોતેજ પોતાનો કૃપા બળનો સજગાવતો ઉભો છે. આંકડાઓ પ્રગટ થયા છે કે ઉદ્ધવા છ માસની અંદર આખા હિન્દુમાં

કુલ ૧૧૦૪ હિન્દુ વિધવાઓનાં પુનર્લગ્ન થયાં તેમાં ૨૦૩ બ્રાહ્મણ કોમળી, ૧૩૩ ખત્રી કોમળી, ૧૩૬ અદોરા, ૧૬૪ અગ્રવાલ, ૩૪૦ કાયસ્થ, ૧૦૨ રત્નપૂત, ૧૩૭ સીખ, અને ૧૬૫ મીશ્ર જ્ઞાતિની માહવાઓ હતી. જોઈ શકાય કે આમાંની ઘણી ખત્રી કોમળી વિધવા વિવાહને ધોર પાતક મની આંખ આડા કાન કરનારા સસલાની આત્મઘાતક મનોદશા આરાધી રહી છે. સહુથી નીચે જઈ જોઈ છે બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિ, એ જ્ઞાતિએ પોતાની કહેવાતી કુશીનતાને કારણે માનવતાને શુંગળાવી રાખવા જે મહેનત કરી છે, તેનું પરિણામ આ આંકડાઓમાં પ્રગટ થાય છે. એ દળાઈ રહેલી વરાળ ભડાકો બોધાયી, કુશિનતાના બંધનો વિગરી બહાર નીકળ્યા વગર રહેવાની નથી. હિન્દુ વિધવાઓ આજ સુધી શિયળ, સયમ અને ઇશ્વરપરાયણતાની પ્રતિમાઓ હતી. જગતમાં જોના જોટો ન મળે એવા ત્યાગ તો હિન્દુ વિધવાઓને માતાના પય-પાન સાથે જ લગીને પચી જતો. પોતાની વેધવ્ય-દશાને તેઓ પોતાનાં બાગ્યની જ વસ્તુ લેખતી એટલું જ નહિ શુદ્ધ માતાપિતાઓની ધનવાદસા માંથી જ પરિણમતા વેધવ્યને પણ તે બહેનો કમની વાન ! હી મસ્તકે ચડાવતી એણે કેટલી ઉદારતા સાથે અન્યના ટોચેને આવગણ્યા છે ! પરંતુ ગણુખની કુરુતએ હવે તો માત્રા મેલી છે. હિન્દુ વિધવાને શોટલીનાં સાંસાં પડ્યાં છે, ન પાળે પીયર કે ન નમાવે સાસરીયા એને કાયદો પણ વારસામાંથી બાતલ કરતો હશે છે. ઇન્સાફની કચેરીમાં હિન્દુ વિધવાને હડસેલા નિર્માયા છે. આજ ખાનદાન જ્ઞાતિઓની વિધવાઓ પાંજરામાં પણ પરણી જવા બંદ હડાની રહી છે તેનું કાણુ દેહવાદસા નથી પણ મુખ્યત્વે કરીને છુટા-ગવાલા છે હજી તો એ બહેનોનાં ઉદર પૂરવાની ફરજ પણ સ્વીકારવા આ કહેવાતો કુશિન સમાજ તેવાર નથી, ત્યાં એ સ્ત્રીઓના દેહના દાગ તે કાણુ કોને સંભળાવે ? એને શુદ્ધિની બનવાના અધિકારો આપવાની ના પાડતો હિન્દુ-સમાજ એને નડાઈને પથે વળાવી રહ્યો છે. હિન્દુ વિધવાઓ જગદગ્રાની પુત્રીઓ દળીને દવસની ઠાસીએ બનવા દોરે છે. શુજરાત પોતાના મધુર નારી જીવનનો ને પોતાના શુદ્ધ-મંદિરનો આ વિનાશ દબ્બુ થે અટકાવી રાકે તેમ છે. કેમકે ઉપર કહેલાં ૧૧૦૪ પુનર્લગ્નોમાંથી શુજરા-

તને ફાળે તો ફક્ત એ જ આવેલ છે. શુજરાતનો હિન્દુ સમાજ પોતાની પરવરા દીકરીઓને ફરીવાર ઉત્તમ લગ્ન-બવરથા કરી આપે; ઉત્તમ લગ્ન છતાં થે જો વિધાતાનો કોપ ઉતરે તો પછી એ યુવાન પુત્રી ચાચે તે મુજબની નિર્વાહ કે પુનર્વિવાહની મરજ્યાત સગવડ મેળવી આપે, અને અદાલતનો અત્યાચારી વારસાનિયમ વિધવાઓના લાભ પૂરતો પલટી રાકાય, તોજ આપણા શુદ્ધ-જીવન પર આઠ્યા આવતા મલિન હુમલાઓ સામે બચાવ થાય તેમ છે. મંગળાના બે વર્ષે પથતના ગુપ્ત અનાચાર સામે આંખો મીચનારા સમાજે એક દિવસની સંધ્યાએ પોતાની કુશીનતાની કેવી ઉધા-રેછાગ ફેંટી દીડી ! અને એ ઇશ્વરપૂર્વકના બળ-વાને પણ અપહરણનું માયાવી સ્વરૂપ પહેરાવ-નારો, તેમજ ઇશ્વર કોમળાં આંકમણે ઉપર પો-તાનો નપુરક શેષ ઠલવનારો હિન્દુ-સમાજ, આખરે એવી મંગળાઓના નવા અવતારો અટકા-વવા મદિ કયાં એક પણ રચનાત્મક ઈલાજ લઇ શકે છે ? હિન્દુત્વની ખુમારી આજે ધુળમાં ફાળાય છે. હિન્દુત્વના પાયા આજે જોશબેર બોદાગ છે. (સારાષ્ટ્ર).

પયમગજરતું ફરમાન:
તારી જનનીને ચરણે સ્વર્ગ ખડું છે. સ્ત્રીઓના અધિકાર પાક લેખજો. તારી જોરોતેને મરજીમાં આવવાની મના ના કરીશ પત્ની મત્યે અને કુટુંબ પ્રત્યે જે સૌથી વડાદાર રહેશે તે જુદાનો પણ બહો ગણશે અને કિરતારની સુઠિમાં એટું સ્થાન અલોડ રહેશે. સદ્ગુણી પત્ની એ માનવીની ઉમદા દોલત છે. જોરત સાથેના વર્તાવમાં હું જુદાની ખડગીનો ખયાલ રાખજો. એ તો તારી સહાયિકા છે, સહધર્મચારિણી છે તેં અને પરવરદિગારના વિશ્વાસ પર સ્વીકારી છે. ધારીના ધરમાં ધણી-ગણી શુદ્ધાંતી છે. પવિત્ર અને પતિમતા સ્ત્રી માનવજીવનનો અણુમોલો શાણગાર અને પર-માર્ગ છે.

સ્ત્રીઓ પુરોણની અર્ધાંગના છે. જનનીએ તને જન્મ આપ્યો છે. માટે તેને તું બજાજો. તેનું સન્માન જુદાની અર્ચના સમાન છે. પરાઈ પત્ની ઉપર કમી નફર નાખવી એ આંખનો વ્યભિચાર છે. મનાઈ ફરમાવેલાં વચનો ઉચ્ચારવા એ વાળીનો વ્યભિચાર છે. જુદાના સોગમ આપને દટું છું કે જુદા સ્ત્રીપુરોણના વ્યભિચાર સમાન બીજ કાઈ પાપને ધિકારતો નથી. (ફરને શરીર અને હાદિસ)

શ્રી જગત્

હિન્દ.

મુળાઈની ધારાસભામાં દાખલ થવાનો સ્ત્રીઓ પર મૂકવામાં આવેલો બાથ દૂર કરવાનો ઠરાવ ડૉ. આર. પી. પરાંજપે ધારાસભા સમક્ષ મૂકવાના છે.

X X X

ના. હિંદી સરકારે પ્રાન્તિક ધારાસભાઓ અને લેજિસ્લેટીવ એસેમ્બલીની સુઝણીમાં સ્ત્રીઓને લાલ લેવાનો હુકમ આપવાની મુશીબેન કમિટીની બલામણુ સ્વીકારીને તે મુજબ સુઝણીના કાનુનોમા ફેરફાર કર્યા છે તેથી કોઈ પણ પ્રાન્તિક ધારાસભા સ્ત્રીઓને સભાસદ બનાવવાની બલામણુ કરનારો ઠરાવ પસાર કરશે તો તે પ્રાન્તની સરકાર સ્ત્રીઓ સુઝણીમાં હમેશ્વારી કરી શકે તે માટે કાનુનોમાં જરૂરી ફેરફાર કરશે. લેજિસ્લેટીવ એસેમ્બલીમાં ને કાઉન્સિલ એક્ટ સ્ટેટમાં પણ નો આવેા ઠરાવ થશે તો સ્ત્રીઓ ત્યાં બેસી શકશે.

X X X

મુળાઈની મ્યુનિસિપાલિટીની સ્કુલ્સ કમિટીના હાથ નીચે નોકરી બળવતી સ્ત્રી સિદ્ધિકા તથા બીજી સ્ત્રી કામદારીને માસીક માંદગીની રત્ન આપવા બાબતનો એવો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો છે કે જે લોકો ધાર્મિક કારણે માસીક માંદગી પામે છે, તેઓને માસિક માંદગી વેળાએ ત્રણ દિવસની રત્ન આપવી.

X X X

મુળાઈની મત્રચામ પૌલીસ કોર્ટમાં રહા જીડા નામના સખરો ડાહ્યા ગોળર, નીરા મુલ્લા પેંચ્યા મોષા મુલ્લા નામના ત્રણ માનુસો સામે ની પત્નીને અનીતિની જાંદગી ગુજરાવવાના

દેહથી ગેરકાયદેસર અંટકાવવા. માટે ફરિયાદ નોંધાવી છે.

X X X

દાદરમાં ત્રણ વેરયાઓ અને એક માણસ સામે એક ચૌદ વર્ષની સગીર છાદરીને અનીતિની ફાંદમાં ફસાવવા માટે લલચાવી ડુંગાઈથી નસાડી લઈ જવાનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો છે.

X X X

બેદાલા (અલીપુર) માં કલાદાસી નામે એક મહિલા પોતાના પતિ સાથે રહેતી હતી એક પૂરોહિત ઘરમાં રાજ પૂજા કરવા માટે આવતો હતો, તેની દાનત ગ્રથ થઈ. એક દિવસ લામ સંપાદીને પતિની ગેરહાજરીમાં તે આવ્યો અને પોતાની પાપવાસના જણાવી અને કથુલ ન યાય તો મારી નાંખવાની ધમકી આપી. કલાદાસીએ પોતાને અસહાય જોઈ તેની વાત કથુલ કરતી હોય એવો દેખાવ કરી તેને લમમાં નાંખ્યો અને કંઈ બહાનું કાઢી અંદરના આરામમાં જઈ એક મોટા ચાકુ લઈ આવી પેલાને ચાકુ બતાવી ધર છાડી જવાનો હુકમ કર્યો, પણ કામાંચ પૂરોહિત સામે થયો, સાથે તે એક હથિયાર લેતો આવ્યો હતો. અંધારામાં ગરબૂડ મચતાં લોક ભેળાં થયાં અને બદમાશને પકડ્યો. બાઈને ધા લાગવાથી તે સ્વર્ગવાસ પામી છે.

X X X

વડોદરાના શ્રી. મહારાણી સાંહેબે વડોદરાની જનરલ હસ્પીટાલના બાલદર્દીઓને માટે ર. ૧૬૬૫ ની હેજુગી આપી છે.

X X X

વીરમગામ મ્યુનિસિપાલિટિમાં શકરીબા નામના એક સ્ત્રી સભ્યની ચુંટણી થયાની ખબર મળી છે.

X X X

ઠાઠિયાવાડના નાથર પરગણાની ગોડ ફાલીમાં એક લગ્ન હાલમાં થયાં છે જેમાં બાર વરસની છોકરીને ૧૦ વરસનો છુદ્દા સાથે પરણાવી દેવામાં આવી છે. કન્યાવિક્રયનું આ એક પરિણામ છે.

X X X

નમનગર રાજ્યમાં ઘણી વિધવા સ્ત્રીઓ મુસલમાન ધર્મને પરણી ગઈ છે. આથી હિંદુ સમાજમાં બહુ ખળભળાટ થયો છે ને મુસલમાન ધર્મમાં વટનાવવા સામે કાયદો કરવા હિંદુઓ માંગણી કરે છે. (ઇન્ડિયન ડેઈલી મેઇલ).

X X X

કાંચોમાં રતનચંદ નામનો માણસ સ્ત્રીઓ પાસે બલિઆર કરાવી તેમની કમાણીના પૈસા ખાતો હતો. આ ખીના તે સ્ત્રીઓએ સત્તાધિકારીઓને બહેર ક્યાંથી તેણે તે સ્ત્રીઓ ઉપર હુમલો કરી છરાવટી તેમને ધાયલ કરી. ને પછી પોતાના શરીરમાં છદો ઘાંચી દીધો હતો.

X X X

નોર્થ વેસ્ટન રેલ્વેની એડવાઇઝરી કમિટિએ સીકતાઈઓને ટીકીટ આપવા માટે ટીકીટ આપનાર તરીકે સ્ત્રી-અમલદાર નીમવાનો નિશ્ચય કર્યો છે.

X X X

ફરજુરાન કોલેજના પ્રીન્સિપલ ડૉ. પર્સનપેના પુત્રી પણ સીનીયર રેજંદર ધવા કેમસ્ટ્રીજ જનાર છે.

X X X

ઈદારમાં છોકરા તેમજ છોકરીઓ માટે ફરજિયાત કેળવણી શરૂ કરવામાં આવી છે.

X X X

બ્રાહ્મણમાં નૈંદુ સ્ત્રીઓની એક પરિવહ મિસ્ટ્રીસ બર્કટરામન-નેડુના પ્રમુખપણા નીચે-મળી હતી. ને છોકરા છોકરીઓ માટે ફરજિયાત પ્રાથમિક કેળવણીની તરફેણમાં તથા સ્ત્રી કેળવણીની આવરણકતા વગેરે વિષયોપર ઠરાવ કરવામાં આવ્યા હતા.

X X X

બંજાજના ૧૯૨૫-૨૬ કેળવણીના રિપોર્ટ પરથી જણાય છે કે ત્યાં કેળવણી આગળ વધી છે. પૂર્વ અને પશ્ચિમ બંજાજના જુદા જુદા ભાગોમાં

ડેલ્ટન પદ્ધતિ ફોલોમંદ રીતે અજમાવવામાં આવી છે. હોમીયન, નર્સિંગ અને ગર્લ્સ હાઈસ્કૂલ તાલીમ દાખલ કરવામાં આવી છે. મુસલમાનોમાં પણ પ્રમાણમાં સ્ત્રી કેળવણી વધી છે.

X X X

કલકત્તામાં આરોગ્ય સંપાદક માટે એક પોસ્ટર ચિત્ર તૈયાર કરવાની બહેર ખબર લેહી લીટને આપી હતી. ઘણા ચિત્રકારોએ પોતાના ચિત્રો મોકલ્યાં હતા. જેમાં શ્રીમતી અમિયા સેન નામક સ્ત્રી-ચિત્રકારનું ચિત્ર ખાસ પસંદગી પામ્યું હતું.

X X X

શ્રીધુત હરિચંદ સેન નામે, જેક સભ્યને ગ્રીપ હિન્દુ કન્યાઓ, વિધવાઓ અને રોગગ્રસ્ત સ્ત્રી પુરોધોને સહાય આપવાના હેતુથી રૂ. ૮૦૦૦૦ ની રકમનું ટ્રસ્ટ કયું છે.

X X X

ચિંતાગંગામાં સાવજનિક સમાધાં એવો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો કે ધિએટરમાં સ્ત્રીઓએ ભાગ લેવો તે અનુચિત છે.

X X X

અમૃતસર મ્યુનિસિપાલિટિએ કન્યારાજા માટે એક મોટું મકાન બાંધાવી આપવાનું કમુલ કયું છે.

X X X

શ્રીરામપોરમાં વંગ વીમેન્સ કોન્ગ્રેસીયન એસોસિએશન તરફથી સ્ત્રીઓ માટે વહુવાનો વર્ગ શરૂ કરવામાં આવ્યો છે.

એશિયા.

નપાનમાં સાંઠ વારસે એક વર્ષ આફત ઉતારનાર વરસ ગણાય છે. આ વરસ તે એવું વરસ છે: તો તે વરસે જે છોડાનીની ઉંમર ૨૦ વરસની થાય તે પરણવાને માટે નાલાયક ગણાય છે. આ વહેમ ટાળવા માટે એક મંડળ રંધાપવામાં આવ્યું છે પણ હજુ તે ખંડેમનો તોફાને તેટલો નાગ થયો નથી. આ વહેમને લીધે કેટલીએ છોકરીઓ નાલાયક ગણાય ને પોતાને કુંવારા રહેવું પડશે એ બીકને લીધે આપખત કરે છે.

ચુરપ.

લંડનના ફેક્શન હોલમાં સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્ય સંઘની ૧૬ મી વાર્ષિક પરિષદ એપ્રિલની આખરમાં મિસિસ લેઈન્સના પ્રમુખપદે મળી હતી સમાન રાજકીય હક્ક મેળવવા માટે લડત ચલાવવાની યોજના નક્કી થઈ હતી. પરણેલી સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધારવા માટે, પતિને વીધ કરી પોતાની મીઠકત ગમે તેને આપી દેવાની સત્તા આપતા કાયદામાં સુધારો કરાવવાનો નિર્ણય થયો હતો.

રુષિયામાં મોન્ડીવીડીઓની નોર્મલ સ્કૂલમાં સમાજ વિજ્ઞાનના પ્રોફેસર તરીકે અરકારે ડૉ. પોલીના લુધ્સીની નીમણુંક કરી છે; અને તેમની સેવાઓના બદલામાં એક હંચો ખીતાબ અર્પણ કર્યો છે.

રુષિયાની સ્ત્રી મંડળના પ્રમુખ શ્રી. મારકવેસા ડેલ ટેરને ફ્રેન્ચ રાજ્યના પ્રમુખ તરફથી લડાઈ દરમિયાન બળવેલી સેવાઓની કદર તરીકે સોનાનો ચાંદ મળ્યો છે.

ફ્રાન્સમાં કોઈ પણ સ્ત્રી પોતાની પતિની રજા વખતે એન્કમાં પોતાનું આતું રાખી શકે નહિ એવો કાયદો છે.

હંડાલીના વડા પ્રધાન સીનેર ચુસોલીનીની પુત્રીએ એક માણસને જીવને લેખમે સમુદ્રમાં હુકી જતો બચાવ્યો, તેની કદર તરીકે ત્યાંના રાજ્યે તેને એક આદની નવાજેરા કરી છે.

બર્મીંગહામ સ્ટેશન ઉપર તપાસ રાખવા પોલિસ તરીકે સ્ત્રીઓને જ રોકવામાં આવી છે. ને ત્યાં હવે સ્ત્રીઓ લશ્કરમાં પણ ભેગાવા લાગી છે.

જર્મનીનું સ્ત્રી શહેરીઓનું મંડળ આજ બે વર્ષથી સ્ત્રીઓને રાજકીય બાજોની તાલીમ આપવાના તનતોડ પ્રયત્નો કરે છે. રાજકીય ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીઓનાં સ્થાન વિશે ઠેક ઠેકાણે સમાચાર ચાલી વડત ચલાવે છે. આવતી ચુંટણી માટે એ

મંડળ મોટા પાયા પર તૈયારી કરે છે.

ઓસ્ટ્રિયાની પાર્લામેન્ટનાં સ્ત્રી સભાસદોનાં પ્રયત્નોથી બે ઉપયોગી ધારા ઘડવામાં આવ્યા છે પહેલા ધારો યાત્ર સંબંધી છે, અને બચ્ચાની તેમજ ધાવની તંદુરસ્તી સાચવવાના હેતુથી ઘડાયેલ છે એ ધારાની રૂથ ધાત્ર થનારે પોતાનું નામ હફતરે નોંધાવવું પડશે અને સરકારી ડોક્ટર પાસેથી લાયકાતનું સરટીફિકેટ મેળવવું પડશે. બીજો ધારો ધરકામ કરતો સ્ત્રી નોકરોના રક્ષણ માટે છે.

જિજ્ઞેષામાં પ્રવેશને પોતાના હક્કના રક્ષણ માટે એક આસ મંડળ સ્થાપવાની જરૂર પડી છે. તેમણે પોતાની માંગણીઓ પાર્લામેન્ટને મોકલી આપી છે, જેમાં તેમણે તલ્લકાં આપેલી સ્ત્રીઓ અને કુવારી માતાઓ, ભે તેઓ કમાતી હોય તો તેમના ભરણપોષણ વિરૂદ્ધ પોકાર ઉઠાવ્યો છે આ મંડળ એવી પણ માંગણી કરે છે કે મેકાથહેસર બાળકોને કાયદેસર બાળકો જાહેરાત અધિાર ન હોવો જોઈએ ધંધા રોજગારોમાં સ્ત્રીઓને દાખલ કરવાની વિરૂદ્ધ એ મંડળ પરચું છે !

રશિયાના એક ગામમાં કેટલાક ધણીઓ પોતાની સ્ત્રીઓને મારીને ત્રાસ આપતા હતા. તેથી તે સ્ત્રીઓએ ધરતું કામ અંધ કરી હડતાળ પાડી હતી આથી થોડા દિવસમાં ધણીઓ ઠેકાણે આવી ગયા અને બાલિષ્ઠ્યમાં સારું વર્તન રાખવાને કબુલતા લગ્ન આપી સમાધાન કર્યું, આ સ્ત્રીઓની જીત માટે અભિનંદના મેળાવડા પણ થયાં હતાં.

રશિયામાં ઓલ્સેવીક રાજ્યમાં ૪૦ હજાર સ્ત્રીઓ ન્યાયાધીશનું કામ કરે છે. અને કારખાનાઓની તપાસ કરવા માટે અમલદારની જગ્યા ઓએ પણ ધણી બાનુઓ નીમાય છે.

નેર્વેમાં કોઈપણ છોકરી પરણવા માંગતી હોય તો તે પહેલાં પોતે સારી રીતે રાંધી શકે છે તેનું પ્રમાણપત્ર મેળવવું જોઈએ

ઉકેસ્તાનમાં લગ્ન માટે છાકરીઓની હમર
જોખમાં જોખી સોળ ને છાકરાઓની ૧૮
કરાવવામાં આવી છે.

ઉકેસ્તાનમાં સ્ત્રીઓને મોટર ચક્રાવતાં શીખ-
વાની પણ માંગણી થઈ છે.

ઉકેસ્તાનમાંથી પરદાનો વિવાજ નાશ થયા
પછી સ્ત્રીઓમાં ઝખાટામેર સુધારો થવા માંડ્યો છે.
નિજારખાનમ તથા બત્રાનખાનમ નામના બે
ખાનુએ કાયદાની પરીક્ષા પસાર કરીને જજ તરીકે
નિમાવા અરજ કરી પણ જજની જગ્યાએ કાનુની
રીપોર્ટર તરીકે છ માસ કામ ક્યું હોય તેને જ
નીમવાનો વિવાજ હોવાથી તેમણે બે હબર કુર્શના
પચાદે છ માસ માટે એ નોકરી સ્વીકારી છે.
પછી જજ થશે

અમેરિકા

કેનેડામાં ક્વોબેકની ધારાસભાએ મેન્ડેટીવ
અને ક્વોબેક સ્ટેટની મ્યુનિસિપાલિટીઓ માટે
મીક્સત ધરાવતી સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપ્યા છે.

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની કોન્ગ્રેસ માટે યનારી
આવતી ચુંટણીમાં અત્યારે સમાસદ તરીકે વિશા-
ળ પક્ષ મલિલાઓ-મિસિસ ઝોડીય નુસ
રોન્સો, મિસિસ મેરી નોર્ટને અને મિસિસ
ફ્રેડેન્સ પ્રામ કાલને ફરી ચુંટાવા માટે ઉમેદવારી
કરી છે. બીજા પક્ષ મલિલાઓ દેશના જુદા જુદા
વિભાગોમાંથી ઉમેદવાર તરીકે બહાર પડી છે.
ટેક્સાસના ગવર્નર તરીકે મિસિસ મીરીઅમ એ.
ફ્રેન્સિસ દાલમાં છે તેમણે પણ ફરી ચુંટાવા
મટે ઉમેદવારી નોંધાવી છે. જોહાદોઆ પ્રદેશના
બ્યાનટોટ નામે આમમાં અગલદાર, રુકબોટના
સમાસદો, અને બીજા એવાજ ઓપીદારો તરીકે
સ્ત્રીઓ કામ કરે છે મિસિસ મેરી ફ્રેન્સિસ
મેયર છે; મિસિસ રોઝ રેહમ્મ પોલીસ ખાતાની
ઉપરી () અને મિસ વેસ્ટલીન ટાન્કમાન દેવળમાં
પરોપદેશ છે.

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં ૫૦ સ્ટેટમાં બેરીંગ
પેલિસન કામ કરે છે.

ઓસ્ટ્રલ (અમેરિકા) માં એક મિસિસ એન-
લિયા ક્રાન્સિસ નામે મલિલા છે તેની ડંબાઈ

સાડા છ ફીટ અને વજન ૨૧૦ ફેટલ છે. તેની
હમર ૪૫ વર્ષની છે. ચાર પાંચ મહુના પીપ
હકાવી લઈ જવા તેને મન સ્વેચ્છ વાત છે !

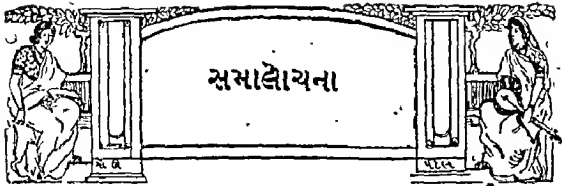
ન્યુગીની (અમેરિકા) માં સ્ત્રીઓ અજબ
સ્વતંત્રતા જોખને છે. હાં બીજા સ્ત્રીઓની જેમ પતિ
બન્ધમાં બંદીરી શકાય છે. સાધારણ પતિનું મૂલ્ય
૩૦૦ રૂપિયા છે. એક સ્ત્રી ચાહે ત્યારે પોતાનો
પતિ બીજા સ્ત્રીને વેચી શકે છે. સ્ત્રીના મૃત્યુ પછી
તેની પુત્રી તેની સંપત્તિની માલિક બને છે.

આલેન્ડાઈનમાં એક ધારો પસાર કરી સ્ત્રી-
ઓને નીચે પ્રમાણે અધિકારો અપાયા છે: (૧)
દરેક યુવાન સ્ત્રીને પુત્રપતા જોડવાનું અધિકાર રહેશે;
(૨) પ્રથમ પતિથી સ્ત્રીને કાંઈ સંતાન ન હોય
અને તે ફરી પરણે તો તે સંતાન સ્ત્રીનાં ગણાયો;
(૩) પતિની ઇચ્છાનુસાર સ્ત્રી સ્વતંત્ર ધર્મો કરી
કમાણી કરી શકશે; (૪) પોતાના ધન પર સ્ત્રીને
સંપૂર્ણ સત્તા રહેશે; (૫) માતૃપિતાએ પોતાની
ઇચ્છાવિરુદ્ધ કરેલો વિવાહ કાંઈ પણ સ્ત્રીને બંધન-
કારક નથી; (૬) કાંઈ સ્ત્રીના પતિને બે વર્ષથી
વધારે સમય થઈ હોય તો તે કુટુંબનું પાલન કરી
શકે તો ન હોય તો પતિની સંપત્તિ વેચવાનો અ-
ધિકાર સ્ત્રીને રહેશે; (૭) પતિના કરજ માટે
પત્ની અને પત્નીના કરજ માટે પતિ જવાબદાર
નથી; (૮) ધરખર્ચ અને ખાલકોના શિક્ષણખર્ચ
માટે પતિ-પત્ની સરખે દિસે જવાબદાર છે.

જોસ્ટેલિયા.

જોસ્ટેલિયાની પાર્લામેન્ટમાં આખરે મી.
લંકન ઉડ્ડસની દરખાસ્તથી પરિણીત સ્ત્રીઓના
રાષ્ટ્ર-દક્ સંબંધી કરાવ પસાર થયા છે. એ કરા-
વની રૂબે ચિલિય રાષ્ટ્ર દક્ ધરાવતી કાંઈ પણ
સ્ત્રી પરદેશી સમયે લગ્નથી લેકાતાં પોતાનો રાષ્ટ્ર
દક્ ચુમાવશે નહિ

ન્યૂઝીલેન્ડમાં પરણેલી સ્ત્રીઓ મિલિટારીમાં
તરીકે ચાલુ રહે તે સમયે પાકાર લાંબા છે...સર
જેમ્સ પર દાહ કમીશનર નીમાતાં પારાસત્રમાં
આવી પોલી જોડકાનું વિમાનની જગ્યા માટે
મીસ મેલવીય ઉમેદવારી બંદો કરી છે. જોહાદો-
ન્ટોના માલ મેયર અને બીજા રેલકાં બંધીના
પુરોષ એમના દરિયાં છે.

સપ્તીક: હિતોપદેશ: અનુવાદક: રા. અંગા
લાલ છુલાખીરામ જાની, ખી. એ. પ્રકાશક: મેસર્સ
એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ,
ગુલાબ, ર. મૂલ્ય: રૂ. ૩-૮-૦

નીતિશાસ્ત્રના એક અણુમૂલ્ય અંથ તરીકે
“ હિતોપદેશ ” નું સ્થાન અદિતિય ગણાય છે;
અને એવા ઉપયોગી પુસ્તકનો સરળ અને સુંદર
ગુજરાતી અનુવાદ વાચક ‘પ્રભુ ગુપ્ત મૂકવા માટે
અનુવાદક તેમજ પ્રકાશકને ધન્યવાદ થઈ છે.
રા. જાનીને ગુજરાતનો વાચકવર્ગ સારી રીતે
જાણે છે એમના જેવા એક સમર્થ વિદ્વાનને
દાશે થયેલું બાપાતર શુદ્ધ અને સરળ હોય એમાં
નવાઈ નહિ. આ બાપાતર ખાસ કરીને વિદ્યાર્થી-
ઓને માર્ગદર્શક યવાના ઉદ્દેશથી થયું છે છતાં તે
સામાન્ય જનસમૂહ-ને સંસ્કૃત વાંચી નહીં શકેતા
હોય તેને-અત્યંત ઉપયોગી થઈ પડશે. લગભગ
૫૦૦ પૃષ્ઠના સુંદર છપાઈ અને બાંધણીવાળા આ
પુસ્તકની રૂ. ૩-૮-૦ કીમત રાખી છે તે બાબેજ
વધારે ગણાય.

શ્રીકૃષ્ણ અને ભગવદ્ગીતા: મૂળ અંગ્રે-
જમાં લખનાર: મીસ ઈલીઝાબેથ શાર્પ, અનુવાદક:
મીસ ઇ. શાર્પ અને રા. ઉદાલાલ હરજીવન,
મળવાનું ‘ટેકાણું’: ઉપર પ્રમાણે.

આ પુસ્તકનાં લેખિકા મીસ ઈલીઝાબેથ શાર્પ
ઈંગ્લેન્ડ રાજ્યની કન્યા ફેનવર્લીનાં અધિકારીની છે
અને ગુજરાતી ભાષાનો તેમનો અભ્યાસ હંડા છે.
આ નાનકડા પુસ્તકમાં પૂર્વના અધ્યાત્મજ્ઞાન
વિષેનો એમનો પ્રેમ પણ સહજ દેખાઈ આવે છે.
લેખિકા આ પુસ્તકમાં ગીતાનું સ્વરૂપ સુંદર અને
સરળ ભાષામાં સમજાવે છે. જેમને આખી મીઠા
વાંચવા, સમજવા અને મનન કરવા નેહલી દુરસદ
નથી તેમને માટે આ પુસ્તક યથું ઉપયોગી થઈ

પડશે, લેખિકાને તેમના સફળ પ્રયાસ માટે અને
ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

બુ વૈકુંઠગમન: લેખક: રા. જોશી સોમનંદર
દ્વારકાદાસ. મળવાનું ‘ટેકાણું’: ઉપર પ્રમાણે.
મૂલ્ય: રૂ. ૧-૦-૦.

રા. જોશી ન્યાયિય-સાક્ષના સારા જાણકાર
હોઈ તેમણે એ વિષય પરત્વે અત્યાર પહેલાં બે
ત્રણ અંથો લખ્યા છે. આ અંથ તેથી નુદાજ
પ્રકારનો છે. પોતાના કુટુંબીજનો અને મિત્રો સાથે
તેમણે હિમાલયના ઉત્તરાખંડની તીર્થયાત્રા કરેલી
તે પ્રાસંગિક સરળ અને વિગતવાર વર્ણન તેમણે
આ અંથમાં કર્યું છે. ભાવિક યાત્રીઓને ઉપયોગી
થઈ પડે એવી અને પૃથ્વીપરના વૈકુંઠધામ જેવા
ગણાતા એ સુંદર પ્રદેશની મુસાફરી સરળ કરે
એવી અનેક ખાસીકમાં ખાસીક વિગતો અંથકર્તાએ
આપી છે. ઉપરાંત નકશો અને ફોટો ચિત્રો આપીને
અંથને વધુ આકર્ષક અને ઉપયોગી બનાવ્યો છે.

દાનવીર કાનેંગી (એમનું આત્મ જીવન):
અનુવાદક: રા. પટેલ જીવાભાઈ દેવાભાઈ, ખી. એ.
એવએવ. ખી. પ્રકાશક: સરદાર સાહિત્યવર્ધક
કાર્યાલય. મૂલ્ય: રૂ. ૧-૪-૦

સ્વામીશ્રી અખંડાનંદજીએ ઉપયોગી પણ
સરસ સાહિત્ય ગુજરાતની પ્રજાને પૂર્વ પાટી તેને
ઝલ્લી બનાવી છે. એ ઝલ્લુ દિવસે દિવસે વધતું
જાય છે. આ પુસ્તકની સામગ્રી દેશના યુવાનોને અનેક
રીતે પ્રોત્સાહક અને માર્ગદર્શક થઈ પડશે. એક
અજ્ઞાન અને ગરીબ બાળક આપબળથી, ધીરજથી
અને અત્યંત દુનિયામાં સૌથી ધનદાય પુરૂષ કેમ
થઈ શકે તે એ પુસ્તક શીખવશે. કાનેંગીના સૌથી
અણમૂલ્ય પાઠ તે એ પુસ્તકના પૃષ્ઠો પર છાપેલાં
તેનાં વચનો છે. જે ધનવાનો પોતાના બાળકોને
જેસુઆરામમાં હાથે છે તેમને એ વચનો ખાસ

મનન કરવાં જેવાં છે. અનુવાદની ભાષા સારી અને સરળ હોઈ કંટાળ્યા વિના વાંચી શકાય એવી છે. એ નિઃસ્વાર્થ સેવા માટે બનને ધન્યવાદ ધરે છે.

શુભ સંગ્રહ (ભાગ ૧ લો.) : સંપાદક અને પ્રકાશકઃ ભિક્ષુ અખંડાનંદજી. મૂલ્યઃ ત્રણ આના.

જુદા જુદા વતમાનપત્રોમાં, માસિકોમાં, ચોપાનીઆ વગેરેમાં પ્રતિવર્ષ એવી સંખ્યાબંધ બાબતો છપાય છે, જે ઉપયોગી હોવા છતાં સાચવી શકાતી નથી, અને ક્યારામાં ચાલી નય છે. આવા ૧૦૦ ઉપયોગી યા મનનીય ફકરાઓનો સંગ્રહ શુભ સંગ્રહ આ ગ્રંથમાં સ્વાભીજીએ કર્યો છે, અને તે વિવિધ ગ્રંથમાલાના ગ્રાહકોને ભેટ આપ્યો છે. આ સુંદર ચોખનાથી તેમજ સાહિત્યમાં લાંબા વખત સ્થાન પામી રાકે એવી અનેક બાબતોને ભૂતકાળના અધિકારમાં સુપ્ત થતી બચાવી છે.

મુચિત્ર પશુ પક્ષી વર્ણનઃ પ્રકાશકઃ શ્રી ચિત્રરાણા પ્રેસ, પૂનાસીટી. મૂલ્યઃ રૂ. ૧-૦-૦.

આ વિધિવિધરંગી પુસ્તકમાં લગભગ ૫૦ પશુ પક્ષીનાં સુંદર ચિત્રો કુદરતી રંગો ભરી આપવામાં આવ્યાં છે અને દરેક ચિત્રની નીચે તેનું વર્ણન અને તેને લગતી જરૂરી માહિતી ટુંકમાં આપી છે. નાના બાળકોને પશુ-પક્ષી સંબંધી યથાર્થ જ્ઞાન આપવા માટે આ પુસ્તક ઘણું ઉપયોગી થઈ પડશે. રંજબેરગી દોહાથી બાળકોને તે અત્યંત આકર્ષક જણાશે અને હોંસાથી તેઓ તેનો ઉપયોગ કરશે.

સાતમી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ-રીપોર્ટ, બાષણો અને નિર્માણોઃ પ્રકાશકઃ રા. માનસંકર પીતાંબરદાસ જાહેતા, અને રા. રમણલાલ કનેયાલાલ યાજ્ઞિક, પરિષદના સામાન્ય મંત્રીઓ તથા રા. કપિલરાય પરમાનંદદાસ ઠક્કર અને રા. મુનિકુમાર મણિસંકર લાડ, પ્રદર્શન સમિતિના મંત્રીઓ. મૂલ્યઃ રૂ. ૩-૮-૦. આ ફળદાર ગ્રંથ બાવનગરમાં મળેલી સાહિત્ય પરિષદની સાતમી બેઠકનો અદ્યેવાલ, પરિષદના અને જુદા-જુદા વિભાગોના અધ્યક્ષોનાં બાષણો, અને પરિષદ માટે ગુજરાતના વિદ્વાનોએ લખેલા નિર્વાહોનો સુંદર સંગ્રહ રજૂ કરે છે. મંત્રીઓએ ખંડથી અને ઝીલ્લવટથી આ ગ્રંથમયુક્ત કામ પાર થતાયું છે, તે માટે તેમને ધન્યવાદ ધરે છે. પુસ્તકની સાહિત્યદષ્ટિએ ઉપયોગીતા, તેનું કદ

અને સુંદર છપાઈ તથા બાંધણી ભેતો તેનું મૂલ્ય નજીકજ ગણાય. દરેક સાહિત્ય-રસિક એક એક નકલ સંગ્રહવી જોઈએ.

બાલવાર્તા (ભાગ ૪ થો) : સંગ્રાહકઃ રા. જિજ્ઞાસાપ્રકાશકઃ શ્રી દક્ષિણા મૂર્તિ વિદ્યાર્થીભવન, ભાવનગર. ભાવનગરના શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ વિદ્યાર્થી-ભવનના સંચાલકો બાલ સાહિત્યના વિકાસ માટે તનતોડ પ્રયત્નો કર્યો થયાં કરે છે; અને અત્યાર પહેલાં એ પ્રયત્નોનાં અનેક શુભ ફળોનો લાભ ગુજરાતના બાલકોને મળ્યો છે. બાલકોની જરૂરી-આત્મો હરો અભ્યાસ એ સંચાલકોએ કર્યો છે અને તેમાંય રા. જિજ્ઞાસા સૌની મોખરે આવે. એમણે સંગ્રહેલી આ ૨૪ વાર્તાઓ બાલકોને સહજ ગમી નય એવી, તેઓ હોંસિ હોંસિ વાંચે એવી છે. પ્રત્યેક કુટુંબમાં આ વાર્તા સંગ્રહોની નકલો બાલકોના માનસિક વિકાસ અને આનંદ માટે સંગ્રહવી જોઈએ.

અશેા નરથુલ્લઃ લેખકઃ પ્રો. અરયશા જહાં-ગીર સો. તારાપોતવાળા, એમ. એ., પીએચ. ડી. પ્રકાશકઃ શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ વિદ્યાર્થીભવન, ભાવનગર. વિદ્યાર્થીઓ પાસે હજાર ધાર્મિકતા ખરી કરવાના હેતુથી એ સંસ્થાના નિયામક પ્રો. નૃસિંહપ્રસાદ ભટ્ટે ધર્મ સંબંધી નાના નાના પુસ્તકો પ્રકટ કરવાની રાજઆત કરી છે. એ માળાનું આ પાંચમું પુસ્તક છે. લેખક પણ ગુજરાતના વાચકવર્ગથી અજાણ્યા નથી જતે પારસી હોવા છતાં કવિવર ખજુરદારની જેમ તેઓશ્રી શુદ્ધ અને સરળ ગુજરાતી લખી રાકે છે. આ પુસ્તક પણ એવીજ સરળ ભાષામાં લખાયું છે અને પયગમ્બર નરથુલ્લ અને તેમના ધર્મ સંબંધી ઉપયોગી માહિતી પરી પાડે છે. એ પુસ્તક પ્રકટ કરવાનો પ્રેમ, ભરોનો હેતુ સર્વાંશે સફળ થયો છે.

“ગુજરાતી પંચ”- રજત મહોત્સવ અંકઃ અમદાવાદમાં પ્રકટ થતા સરયોગી “ગુજરાતી પંચ” ને આઠ વર્ષમાં ૨૫ વર્ષ પૂર્ણ થાય છે. એ ૨૫ વર્ષની અસ્ખલિત ઇતિહાસી જીવનવા માટે એ પત્રના ઉત્પત્તિ તંત્રીએ એક ખાસ દળદાર અંક પ્રગટ કરી પોતાના માહોને ભેટ આપ્યો છે. સંખ્યાબંધ અને વિધિવિધ નવતા લેખો, કાવ્યો, વાર્તાઓ અને સ્તોત્રો તથા અનેક દૈનિક ચિત્રોથી આ અંકને તેમજ આકર્ષક બનાવ્યો છે. તેમના એ સાદસ અને ઉત્સાહ માટે અભારાં અનિનંદન.

નોંધ.

રશીઆમાં એક નજવા લાયક કિસ્સો હમણાં જ
જાણી છે. દેશકાળને અનુ-
" જુધે નાર સરી નતનતતી રૂઢી અગજ
પાંસરી " યુગ યુગથી કામ ઠેકાણે
ચાલી આવે છે, તેમાંની

એક રશીઅન રૂઢી અનુસાર સ્ત્રીઓને મારવામાં
પણ આવે છે. એ રૂઢીના અંત લાવવા ત્યાંની
સ્ત્રીઓએ બળવો કર્યો, અને એમાં છત પણ
મેળવી. કારભારના નામના એક પરજણમાં એક
કોમ્યુનીસ્ટ પક્ષની સ્ત્રીએ જાહેર સભાઓમાં
ભાગ લીધો એ કારણને લઈને એના પતિએ એને
ખૂબજ માર માર્યો. પરિણામે એનો પક્ષ લઇ
પરોસાની સર્વે સ્ત્રીઓએ એની પછ એવો સત્યાગ્રહ
કર્યો કે કોઇએ પોતાના ઘરનું કંઈ પણ કામ છાડવું
નહી. અને બધી એક નિરાશાના મકાનમાં બેઠી
લેડી. રાંધકામ, પરકામ, બાળસલાહ, વગેરે
અનેક ગૃહકાર્યમાં પુરોગોને પોતાની અનાવડત
જણાતાં પહેલાં તો ક્રોધ કરી પછી એવા તો
નમતા ગયા કે ત્યાર પછી સ્ત્રીઓને કરી નહીં
મારવાનું મોર્ગદનાયુ લખી આપ્યું. આ બનાવ
સંબંધી વધુ વિગતો રા. ટેલરકર દ. વ્યાસના
" ગૃહલિહીઓનો બળવો " નામે લેખમાં આ
અંગમાં આપવામાં આવી છે.

આપણા હિંદુ સંસારમાં યે ' જુધે નાર
પાંસરી ' એ સુવર્ણયુગને અદ્વરશઃ અનુસરનારા
હજી અનેક છે, અને નિર્દયમાં નિર્દય રીતે માર
મારવાના પ્રયત્નો પણ આરંભે છે. આ દશા ત્રાહ
રહેવાનું એક જ સૌથી અગત્યનું કારણ દેખાતી
રીતે લાગે તેનો ઇજ કે અજ્ઞાન અથવા તો પલ-
લચીને કરીએ તો ફળનો ગમાવ. પરંતુ જ્ઞાન
એટલે સ્થાપિત સંસ્થાઓ દ્વારા જે જ્ઞાન મેળવે
છે, એવા જ્ઞાન મેળવનારાઓના પાત્ર એવા લાખલા

તો મોજુદ છે કે જાહેરો પતિ જાહેરી પતિને ય
મારે છે, તો ત્યાં કેનો હોય કહાડવો ? પ્રભુ-
વનનાં અંશઅંશમાં આજે તો અસંતોષ પ્રવેશ
કરી બેઠો છે, અને પ્રભુના સાંસારિક જીવનમાં તો
કદાચ એથીયે વધુ હશે. એ અસંતોષને અંગે જીવન
વ્યવહારમાં પતિપતિન તરફથી જેની થતી દખલગિરિ
અનેક પ્રકારની હોય છે, તેમાં આ માર મારવાની
પ્રથા તો કેવળ અમાનુષિક અને જંગમી છે. જે
હોટ કાણલાઓ ' જુધે નાર પાંસરી ' નું મૂત્ર
શીખવવા બેસે છે, એ જુધજનોને જોઈ જ
કહેવું પ્રાપ્ત થાય છે કે જો માણસ નવજ બૂલને
પાત્ર છે, ને એમાં નર અને નારી બંનેથી ખૂલ કરી
કરી શકતાં હોય તો નરની બૂલ થતાં, " શાથી
નર પાંસરી " એનેયે જવાબ ઉપરનાં રૂત બેગો
મૂક્યો હોત તો ઠીક થાત.

આપણા સંસારજીવનમાં આવો અસંતોષ વધારે
પ્રમાણમાં હોવાનું એક કારણ આપણી લગ્ન રૂઢી-
ઓને અંગે પણ છે. મન મેળ વગરના અસંખ્ય
કનૈયા માંડી ગાંડી આપણા સાંસારિક તેમજ
વ્યવહારીક જીવનમાંથી સારું એવું ઘણું કાઢી
નાંખ્યું છે, કે આજે જે કેવળ દયાજનક દશા
લોગચીએ છીએ એમાંથી કેમ છૂટવું એના ઉપાય
સુધાં જરૂર નથી.

રશીઅન સ્ત્રીઓએ કરેલો સત્યાગ્રહ પણ રશી-
અન સ્ત્રીઓએ જાણવો. કમનશીએ આપણે ત્યાં
સ્ત્રીઓમાં એટલો સંપ જોવામાં આવતો નથી.
જુધ્યસ્તે તો કોઇ જરૂરના પોતાની યૈયરને ' જુધ-
પ્રયોગ, કરતો હોય જુધે તો આપણે ત્યાંના બેમા-
ઓ તો એ નાટક જોવામાં આનંદ મારે એવી
દશા છે. બાકી તો આ રશીઅન લાખલા પ્રમાણે
કરવાની જીજ્ઞાસે બતાવવામાં આવે તોયે
આપણા પુરખ બદાદરનાં રામ કંડા છે. નય

એ તો હમે નિરાંક માનીએ છીએ કારણ 'બુધે નાર પાંસરા 'લુ' સૂત્ર ને સાચું હોય. તો 'નળજો માટી બેયર પર શરે, ' એ સૂત્ર પણ એટલુંજ સાચું છે.

યુરોપના લીગ ઓફ નેશન્સે (રાષ્ટ્ર સંઘ) ગુલામી સંબંધી નીમેલા ગુલામીનો રિવાજ. કામચલાઉ કમીશનનો રીપોર્ટ હમણાંજ પ્રકટ થયો છે. ફ્રિયાના ખ્રિસ્તિ રાજ્યોમાં ફક્ત એમી-સીનીઆજ એક એવો દેશ છે જ્યાં એ પ્રથા હજી ચાલે છે. ત્યાં પણ ૧૯૨૪ મા કેટલાક ધારાઓ પસાર થયા છે, જે અમલમાં મુકવામાં આવે તો યજ્ઞ ગુલામીને પોતાની સ્વતંત્રતા પાછી મળે અને નવા ગુલામો થતાં. અટકે. હજી એશિયા અને આફ્રિકામાં કેટલાક એવા પ્રદેશો છે જ્યાં મનુષ્ય જાતિનો પશુની જેમ વ્યાપાર ચાલે છે. રીપોર્ટ જણાવે છે કે હેલજના પ્રદેશમાં ગુલામી અવરજા બોગવતી ધણી પરદેશી બાળાઓ છે. દર પૂર્વના પ્રદેશોમાંથી એ છાકરીઓને બગારી કે ઉપાડી લાવવામાં આવી છે.

રાષ્ટ્ર સંઘ આ પ્રયાને સહતર નાબુદ કરવાના પ્રયત્નો કરે છે અને તેટલા માટે તેણે જુદા જુદા દેશની સરકારો પાસે રીપોર્ટો માંગ્યા છે. આ હદેશ પાર પાડવા માટે એક એવી અગત્યની સૂચના કરવામાં આવી હતી કે ગુલામીને લઈ જનારા બંદાઓને ચાચીઓને લગતો કાયદો લાગુ પાડવો. પરંતુ તે સ્વીકારાઈ નથી એ અત્યંત ખેદજનક છે. જે સૂચના સ્વીકારાઈ હોત તો ગુલામી વ્યાપારને મજબુતમાં મજબુત ફટકો મારી શકાત. અમે હમણે જીએ કે જે જે દેશની સરકારો પાસે રીપોર્ટો માંગ્યા છે, તેઓ બધા આ સૂચના સત્વર અમલમાં મુકવાની માંગણી કરે.

રાષ્ટ્ર સંઘ એક બીજી પણ ખારી ઉપાડી રાખી છે. એ સંબંધે સમાસદ હોય એવા કોઈ પણ દેશ પોતાનો અમુક પ્રદેશ એ પ્રથા ચાલુ રાખવા માટે જુદો પાડી શકે છે અને નિરાંતે એ નિંદ્રા વ્યાપાર ચલાવી શકે છે. આ તકનો લાભ પૂજા દેશો દરેક એવા ભય રાખીએ તો 'બોટ' નથી જે પ્રલંભો પશુ બળથી બીજી પ્રલંભો ઉપર હુમલો ચલાવી રહી છે, તે આ ખારીને

હટવી ઉપયોગ કરી શકશે અને તેમ છતાં જગતમાં સુધરેલા તરીકે ખપશે. રાષ્ટ્ર સંઘની, દાનત ને એ રિવાજ નાબુદ કરવાનીજ હોય તો તેણે આ ખારી બંધ કરવી જોઈએ.

એક વધુ અગત્યની સૂચના પણ આપી શકાય. જે ગુલામો પોતાના રોકના દેશમાંથી અને તેમની હકુમતમાંથી નહારી છુટી બીજા કોઈ દેશના પ્રદેશમાં આવ્ય છે તો તે દેશના અધિકારીઓ તેમને તેમના માલીકને પાછા ન સોંપી શકે એવા અંકુશ મુકવો જોઈએ આ ખારી ને ઉપાડી રખાય તો ઘણા ગુલામો આપોઆપ પ્રયત્ન કરી સ્વતંત્રતા પાછી મેળવી શકશે. અમે હમણે જીએ કે રાષ્ટ્ર સંઘ આ નિંદ્રા પ્રથા નાબુદ કરવા માટે વનતોડ પ્રયત્નો કરશે અને પોતાના સમાસદો ઉપર સખતમાં સખત અંકુશો મુકશે.

નિરાણમાં બહુતાં છાકરાંઓના આરોગ્યની સ્થિતિ ફરજિયાત તપાસવા- નિરાણમાં બહુતાં ની યાજના મદ્રાસ સરકારે બાળકોની શારી- દાખલ કરી છે. તે માટે તે રિકે તપાસ. સરકારને મન્યવાદ થઈ છે

નિરાણમાં બહુતાં છાકરાં- ઓના આરોગ્યની નિયમિત તપાસ કેટલી આવ- સ્થક છે તે આપણને સહજ વિચાર કરતાં કદાચ લાગે કે નહિં. હિંદના બાળકોનું મરણ પ્રમાણ ઘણું મોટું છે તેનું એક મુખ્ય કારણ લોકોનું અજ્ઞાન છે તે તો આપણે જાણીએ છીએ અમુક રોગ ચેપી છે કે નાહ, તેનો ચેર ક્યારે લાગે, વગેરે બાબતમાં તો આપણા લોકો ભયંકર અજ્ઞાન ધરાવે છે. ઘણીવાર બાળકોને આખ, ચામડી કે એવા બીજા અવયવોને ચેપી દરદો લાગુ પડેતાં હોય તે છતાં નિરાણમાં મોહકવામાં આવે છે. અને તેથી તે રોગ બીજા બાળકોમાં ફેલાય છે, ને તેથી અજ્ઞાનતાને લીધે ઘણું મુશ્કેલ થાય છે. અહિં લોકો અજ્ઞાનતા, વેદ્ય ને ત્રીબાઈને લીધે દાકારની દવા કે સગાઈ લેતાં નથી. તો બાળકોની નિરા- ણમાં જ નિયમિત તપાસ કરવાનું રાખવામાં આવ્યું હોય તો ચેપી રોગોનો ફેલાવો થતો અટકવાનો સંભવ છે. આ ઉપરાંત તપાસવાની યાજનાથી નિરાણમાં બહુતાં બાળકોને પૂરતો ખોરાક મળે છે કે નહિં તે બાળકોની શારીરિક

સ્થિતિ, લાલુવાનો બોલે ખમી શકે તેમ છે કે નહિ, વગેરેની પણ તપાસ રહે તેમ છે. ઉપરાંત અમુક સંસ્થામાં તો તે નિરાળમાં બણતાં બાળકોને બગેરની રત્નમાં નાસ્તાનું ખાવાનું પૂરું પાડવામાં આવે છે. આ બહુજ સારી યોજના છે પણ બાળકોને માળાપની બેદરકારીને લીધે પૂરું ખાવાનું પણ નથી મળતું. અથવા તો ધરમાંથી નિશાળે બગેરે કંઈ વેચાતું મળે તે લઈ ખાઈ લેવાં બાળકોને પૈસા આપવામાં આવે છે જેથી બલરમાંની ઉઘાડી કે ગંદી ચીજો વેચાતી લઈને ખાય છે અને તેથી અનેક રોગો થવાનો સંભવ રહે છે. જ્યાં જ્યાં આવી ભતતની બાળકોની દ્રશ્યયાત તપાસ રાખવામાં આવે ત્યાં તે તપાસને લગતો રિપોર્ટ નિશાળમાં

બણતાં દરેક બાળકના માળાપને પહોંચાડવાં જોઈએ. કાંઈ બાળકને ઘેપી રોગ લાગુ પડેલો હોય તો તે બાળકને તે દરમિયાન નિશાળમાં આવવાની મનાઈ કરવી જોઈએ. ને તે ઉપરાંત તે રોગના ઉપચાર માટે બાળકને મફત દવા મળી શકે. એવો પણ બહોળસ્ત થવો જોઈએ. નહિં તો એ યોજનાનો પૂરતો લાભ થઈ શકશે નહિ.

મુંબાઈની સરકાર પણ આવી બાળકોની તપાસ માટે યોજના કરવાનો નિર્ધાર કરે છે, પણ હજી સુધી કંઈ ક્યું નથી. આશા છે કે આવી યોજના અહિં બધીજ શાળાઓમાં હાથે કરવામાં આવશે ને સંગીન અને ઉપયોગી થોડાં બાળકોની તપાસનું કામ કરશે.

સાહાર સ્ત્રીકાર

પ્રભાત (મુંબઈ) : તંત્રી રા. મણીલાલ હ. જેહતા. વય ૧ હું; અંક ૪૭-૫૦. વા. લ. ૧. ૪-૦-૦.

જૈન પ્રભાત (મુંબઈ) : તંત્રી રા. જવેરી હરજીવ લલિતભાઈ. અંક: ૪૦-૪૨. વા. લ. ૨. ૩-૦-૦.

અનાધરક્ષક (અજમેર) : તંત્રી: ઠાકુર સરદાસિંહ. બાગ ૨૪; અંક: ૪-૫. અજમેર: અનાયાલયનું મુખપત્ર.

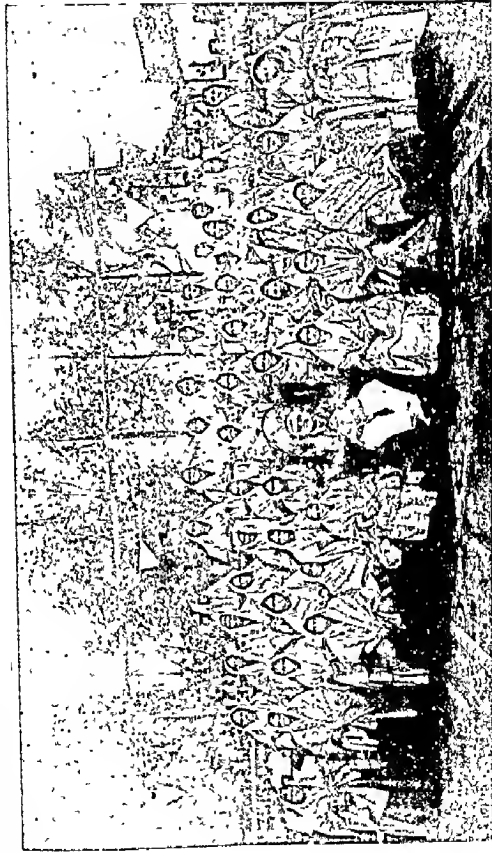
તવરંગ (મુંબઈ) : તંત્રી રા. અરહેસાર અરશેદજી દેસાઈ. પુ. ૧૦ મું; અંક ૫-૮. વા. લ. ૧. ૪-૦-૦.

અંગમળ અને આરોગ્ય (વડોદરા) : તંત્રી: રા. મણીલાલ મો. પાદશાહ અને શ્રી સુલોચનાબહેન નં. જેહતા. પુ. ૧; અંક ૨. વા. લ. ૩. ૩-૦-૦.

દરજી હિતેશુ (અમદાવાદ) : તંત્રી: રા. ઓકલદાસ દ. ભાસ્તર. પુ. ૫ મું; અંક ૫ મો. વા. લ. ૩. ૧-૮-૦.

આપણું (મુંબઈ) : શ્રી નાગર બ્રાહ્મણ મિત્ર મંડળ તા ૧૩ મા વાર્ષિકોત્સવના પ્રમુખ રા. રામેન્દ્રરાવ મો. દલાલનું.

રોવાચંદ્રનો સંવાદ અને વાર્ષિક ઉત્સવના પ્રમુખ રા. ગીરધરદાસ મુનેરદાસ ગાંધવાળાં પણ. મંત્રી, હિંદુ અનાયાતમ નડિયાદ તરફથી પ્રમુખનો ના. ૧-૧-૨૫ થી ૩૧-૧૨-૨૫ સુધીનો ચોથો રીપોર્ટ શ્રી વાંમનેર બહુ દિવસથી સમાજનો ના. ૧-૧-૨૫ થી ૩૧-૧૨-૨૫ સુધીનો.

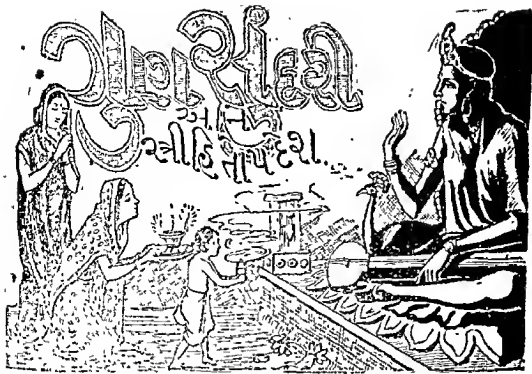
જોય. એય. ધી આગળાન્સ લેડીઝ વેલંટીઅર કેર—નાયરોળી.

ચિત્રકાર :

આવણી.

[શ્રીમાન યુરોપીયન.

વર્ષ ૩ જી.

ઓગસ્ટ ૧૯૨૬.

અંક ૧૨ મો.

સ્મરણ.

(૫૬)

રહું મન એક સ્મરણ ત્હાડું,

જનોલ તારક-વૃણ રહાડું :

હાથ હેયું લેડી બે સાથે રામ નામ લીધું તું,

નવા યુગતું સખરસ ઝરતું સ્નેહવારિ પીધું તું :

રહું મન એક સ્મરણ ત્હાડું.

ભોંય હાથ બે ટેકી બિચે ટગરટગર હું ભેતો,

હેતમૂર્તિને હસતાં ઢળી આનંદે હું રેતો :

રહું મન એક સ્મરણ ત્હાડું.

ગાઠ-તિમિરમાં હું એકલની અનંત જ્યોત એ મહારી,

ઉર મહારાને પાવન કરતી શુદ્ધોદકની ઝારી:

રહું મન એક સ્મરણ તહાફં.

ધાંસ ગંજીઓ વર્ષા વિત્યે ખેતર ટપકી જેવી,

સ્નેહ જીવનમાં સહજીવનની હેતુભિંઓ એવી;

રહું મન એક સ્મરણ તહાફં.

પવન ચાલ્યામાં વાય વાયરો કદીક મોડો વહેલો,

ભાવિ હસાવે ભાવિ રહાવે, જીવન ચલ્લિના ખેલો,

રહું મન એક સ્મરણ તહાફં.

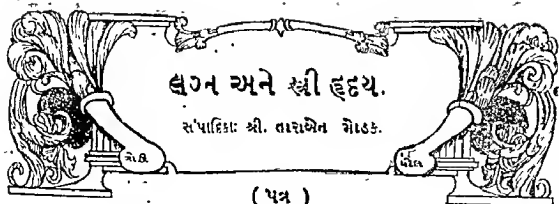
તહને ચિંતવું, તહને પૂજવું, તુંમા પ્રાણ ગંધાંયો;

જનમ જનમ તું દેજે જહેનાં । મોક્ષ પન્થમાં રહાયો.

રહું મન એક સ્મરણ તહાફં.

અંકવદન શીમનલાલ મહેતા.

લગ્ન અને સ્ત્રી હૃદય.

સંપાદિકા: શ્રી. તારાએન મોહક.

(પત્ર)

પ્રિય બહેન,

મને આપણા આ સંસાર ઉપર બહુજ તિરસ્કાર આવે છે. આપણા સંસારમાં સ્ત્રી-ઓની તો કંઈજ કિંમત હોતી નથી. સ્ત્રી એટલે ધરકામ કરનારી અને છોકરાં સંભાળનાર એમજ ગણવામાં આવે છે. તેની કોઈ પણ જાતની લેંચી કિંમત કોઈ કરતું જ નથી. બિચારી અબળા જાત શું કરે ? માથાપ નાખે ત્યાં બિચારી જાય. જ્યાં પરણાવે ત્યાં તેને જપુંજ પડે છે. પછી તેને ગમતું હોય કે ન ગમતું હોય; ગમે એવું હોય પણ શું કરે બિચારી ! જપુંજ પડે છે તેને. તેના બવિધ્યના સાથી સાથે રાવતું હોય કે ન હોય. બન્નેના વિચાર એક થતાં હોય કે ન હોય પણ તેણે તો તેની સાથે રહેવું જ પડે. પછી તેની છુદ્ગી સુખી થાય કે દુઃખી થાય તે કોઈ જાણતું નથી. માથાપ તો પોતાના માથાપરનો બાર ઓછો કરવા એટલાં બધાં ઉતાવળીયા થઈ જાય છે કે પછી તેઓ બહુ લાંબી તપાસ પણ કરતાં નથી. ને જ્યાં ત્યાંથી સાફકે માકડું અટકાવી મૂકે છે ને પોતાની યજ્ઞમાંથી મુક્ત થયાં એમ સમજે છે. પછી તેઓ નિરાંતે પોતાના દિવસો ગાળે છે. તેમને કોઈ પણ દિવસ એમ ન લાગે કે આપણે સંબંધ તો બાંધ્યો છે ખરો પણ આપણે આપણી છોકરીને પૂછ્યું નથી તેમજ તેને એ જાણતયા માહિતગાર પણ કરી નથી. તેનીજ રીતે છોકરાવાળા

પણ પોતાના છોકરાને કોઈ પણ જાતના મત લેતાં નથી તે બહુજ ખોટું છે. ખરું જોતાં તો બન્નેના લગ્ન કરવાના હોય તેને પોતાને એક ખીજાને પસંદ કરી લઈને પછી તેના લગ્ન કરે તો તેઓના સંસાર સુખી થાય. હાલમાં જે રીઠીયાં લગ્ન થાય છે તે રીઠીયાં તો તેઓના સંસાર તદ્દન વિષમય ને નિરસ થઈ જાય છે ને આખી જીંદગી દુઃખીજ થાય છે. હાલની લગ્નપદ્ધતિથી જે લગ્ન થાય છે તેમાં તેઓના મન તો તદ્દનજ એક ખીજાથી જુદાજ હોય છે, માત્ર શરીરનાંજ લગ્ન થાય છે, મનનાં નહિ. જ્યાં લગી મનનાં લગ્ન ન થાય ત્યાં લગી તેઓના સંસાર દુઃખીજ જવાનો. મારો પોતાનો તો એવોજ મત છે કે પોતે પસંદ કરીનેજ લગ્ન કરે. જ્યારે પોતાને ગમતું મળે ત્યારેજ પોતે પરણે, ત્યાં લગી કુંવારા રહે. બલે પછી છોકરા હોય કે છોકરી ગમે તે હોય. તેને તેની જુદીના પ્રમાણમાં શિક્ષણ આપ્યા કરવું તેમજ ગૃહશિક્ષણ પણ જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં આપવું. જ્યારે તેને પોતાને ઇચ્છા થાય ત્યારેજ તેને લગ્ન કરવા દેવું. તેમાં જો તેઓને મદદ જોઈએ તો આપણી સલાહ આપવી. અને તેમના જીવન સુખમય કરવાં એવો મારો મત છે. કે પોતેજ એક ખીજાને અનુકુળ આવે તેને પસંદ કરી લે ને પછી પરણે તોજ તેઓની જીંદગી સુખી થશે નહિ તો આ ચાલુ પદ્ધતિએ તો બિચારી

કેટલીએ ગરીબ રાંકને સોમયુ' પડે છે. તેનો કાષ્ટને પણ ખ્યાલ આવવાનો નથી. મારી પોતાની તો એવીજ માન્યતા છે કે જ્યાં અનેક બિચારી ગરીબ અબળાઓ દુઃખમાં સડે છે ત્યાં સ્વરાજ્યની આશા રાખવી નકામી છે એવો મારો મત છે.

લી. તુમારી એક

દુઃખી બહેન.

(ઉત્તર.)

પ્રિય બહેન,

તમે લખેલ હકીકત અદરે અદર સાચી છે. જેવો તમારો અનુભવ છે તેવો આપણા હિંદુ સંસારમાં અનેક બહેનોનો અનુભવ થયો હશે, થાય છે અને હજુ પણ જ્યાં સુધી માળાપ પોતે નહિ સુધરે ત્યાં સુધી થશેજ. આપણી સ્ત્રીઓના ધર્મજ સહન કરવાનો છે. ધૂરોપમાં દરેક સ્ત્રી પુરુષો પોતાની પસંદગીથીજ લગ્ન કરે છે છતાં તે લોકો પણ આપણે માનીએ છીએ તેવા સુખી નથી. તે લોકોની હકીકત સાંભળે તો એમજ લાગે કે પસંદગીના લગ્ન પણ હજારે એકજ સુખી નીકળે છે. ત્યાં કોઈ આપણી જેમ જાંદગી પર્યંત સુખ દુઃખના ભાગી થઈને નથી રહેતા. ત્યાં તો જો જરા ન શબ્દુ' તો કોરટમાં જઈને છૂટાછેડા કરી નાંખે છે; અને બીજી જગ્યાએ લગ્નથી સંકળાય છે. બીજો ન શબ્દુ' તો ત્યાં પણ તેમજ. હવે આમાં કેટલાં સ્ત્રી પુરુષો અસપરસ પ્રેમથી રહેતાં હશે? તેનો વિચાર કરો. અત્યારે આપણે ત્યાં પણ ઘણા લોકો પસંદગીના લગ્ન કરે છે, પણ તેમાં કેવળ છેતરાયજ છે. કદાચ અસ્માતમાં તેમને એમ થાય કે જાને વચ્ચે સારો પ્રેમ છે. તે માત્ર યહારના દેખાવથીજ માની લે છે અને ખાલી મોઢમાં તથાતાં જાય છે. ખરે વખતે બધો

બેદ ખુલ્લો પડી જાય છે. એટલે તેમાંએ હું તો કાંઈ સારું પરિણામ જોતી નથી.

અગાઉ આપણા ઋષિમુનિઓ, રાજા, મહારાજાઓ પોતાના પુત્રપુત્રીને સ્વયંવર રચી અથવા પરિક્ષા કરીને પરણાવતા હતા. તેમાં એ જાને પાત્રો સરખાંજ હતાં. ધણી સ્ત્રીઓને પોતાના વિદ્વદ્ વિચારનાજ પતિ મળતા પણ પોતાના વિચારજ તેને અનુકુળ કરી દેતાં કે જાને વચ્ચે કોઈ દિવસ વિરોધ ઉત્પન્ન થતોજ નહિ.

હું એટલું તો ચોક્કસ માનું છું કે કોઈ દિવસ સ્ત્રી કે પુરુષ પોતાનો પતિ કે પોતાની પત્ની પોતાનાજ અનુકુળ નહિ શોધી શકે. આમાં એક જાણ જો સૂચમી હોય તોજ તેનું ગાહું ફડી રીતે ચાલશે નહિતર દુનિયા તેના જજોતા તો વુઝેજ છે.

હા, જો માળાપો સુશીલ હોય અને પોતાના પુત્રપુત્રીનો વિચાર ને વલણ અનુકુળ લેવો સાચી શોધી આપે અથવા તો આપણા જેવા અનુભવ લીધેલા એ કામમાં કંઈક કરી શકે તો આગળની પ્રબ તો બિચારી સુખી યામજ.

આપણે જો ગૃહસ્થાશ્રમ મેળવવું હોય તો આપણી છોકરીઓના ભવિષ્ય સુધારવાનો ચત્ન થવો જોઈએ. અને તે બીજા કોઈના નહિ પણ આપણાજ હાથમાં છે.

લી. તુમારી મોટીબહેન.

•ચોડો એક પ્રકાશ.

(લેખિકા: શ્રી. તારાબેન)

આ એ કાગળો એટલે બે સ્ત્રીઓનો જવલંત અનુભવ અને વિચારમાંથી સરી પડેલા આંતરોદ્ગારો. એમાં નથી શબ્દજાળની માયા પથરાયેલી; નથી આમતેમથી બેંગા

કરેલા પાશ્વત્ય કે શાસ્ત્રોક્ત વિચારોનું આડં-
ગરુકુત વિદ્યતા પ્રદર્શન. જાત અનુભવના
પ્રખર તાપથી હૃદય ગળી જઈ તેમાંથી બહાર
પડેલા આ સહજોદ્ગારો છે. એનું ભાષાબળ
તેની અંદર રહેલા સત્યમાં રહેલું છે, તેના
જીવન્તપણામાં રહેલું છે. આ હૃદયના સાદા ને
સરલ બોલ હૃદયને સ્પર્શે તેવા છે.

પહેલો કાગળ લખનાર પોતાના કાંઈ
અંગત દુઃખ ઉપરથી સમાજમાં સ્ત્રીઓની
સામાન્ય સ્થિતિ શું છે એ વિચાર ઉપર
ગએલા લાગે છે. એ વિચાર
ઉપરથી તેઓ સ્ત્રીઓના દુઃખનું
મૂળ ક્યાં છે તે શોધવા પ્ર-
યત્ન કરે છે. તેમના વિચારમાં
કેટલાંએ સત્યો પ્રકટ થઈ જાય
છે, કે જે વિચારકોને પણ
સ્ત્રીકારવા ન પડે. જાત
અનુભવની સાથે વિચાર હોય
તો હૃદય કેટલી ઉડી અને
દૂર પહોંચી શકે છે ?

મનુષ્ય ઉપર દુઃખના જુદાં
જુદાં પરિણામો થાય છે.

પોતાના દુઃખને લીધે
મનુષ્ય સુખી સૃષ્ટિની ઈર્ષ્યા કર-
નાર, અદેખાં ને આગળ જતાં
ખીજનું અહિત ઈજ્જનાર ને
જાને તો અહિત કરનાર પણ થઈ જાય છે.
તેમનામાં શાક્ષસૃષ્ટિ જાગે છે. આવા માણ-
સોની દયા ખાવી ઘટે, અને જગતને તેમ-
નાથી બચાવી લેવા પડે.

ખીજનું કેટલાક હૃદયથી થઈ જાય છે.
તેમની ઉપર એકદુઃ દુઃખ આવે કે તેઓ
જાણે પુરુષાર્થ છોડીને નિરાશ થઈને બેસી જાય
છે. મનુષ્યની પ્રતીક્ષા એજ તેમનું જીવિત
કાર્ય જની જાય છે. એમની પણ દયાજ
ખાતી પડે.

ત્રીજો વર્ગ એવો છે જેમનું મન દુઃખથી
એટલું કુમળું અને છે કે જે ખીજના દુઃખની
કલ્પના કરી શકે; તેના ઉપર વિચાર કરે.
એકંદરે દુનિયાનું દુઃખ એણું થાય એમ
કલ્પે; અને તેમ કરવાનો પ્રયત્ન કરે. તેમનું
દુઃખ તેમને તેમજ જગતને ઉપકારક થઈ પડે
છે. દુઃખથી તેમનામાં સહાનુભૂતિ જાગે છે.
તેમનું દુઃખ તેમને મનની કુમળાઈની સાથે
ખીજનું દુઃખ દૂર કરવા જરૂર તેવી શક્તિ
પણ આપે છે. ઉપરોક્ત કાગળમાં આપણે

પોતાની સ્થિતિમાં કેટલીએ
સ્ત્રીઓ હશે તેના પ્રત્યેની
સહાનુભૂતિ એ આખા કાગ-
ળનો ધ્વનિ છે. માટેજ સ્ત્રી
જાતિની અસહાય સ્થિતિનું
જોરદાર વર્ણન એમાં થઈ
શક્યું છે. સાથે સાથે લેખિકા
સ્ત્રી જાતિને એમાંથી કેમ
બચાવાય એનો પણ વિચાર
કરવા લાગે છે. ત્યાં અંદરની
શક્તિ દેખાય છે. સ્ત્રીની સામે
બળવો સૂચિત થાય છે. સ્ત્રી-
સંસાર ને તેથી સ્ત્રીજીવન
સુખી થાય એવો ગમે તે ઉ-
પાય સ્ત્રીકારી લેવાની તૈયારી
સ્ત્રીદુઃખ તરફની તિવ્ર લાગ-

શીજ જતાવે છે.

લેખિકાએ સૂચવેલો ઉપાય અને તેને
આપવામાં આવેલો જવાબ એ પ્રશ્ન જીવનનો
છે. ઉડી વિચાર કરનાર આગળ વિચાર માટે
ખડોજ છે. પહેલા કાગળમાં આજના પ્રચ-
લિત અવધારનું ચિત્ર છે. તેના ઉપર કડક
ટીકા છે. પહેલા કાગળમાં વિવાહમાં જાત
પસંદગી ઉપાય સૂચવેલો છે. ખીજના કાગળમાં
આ ઉપાયની નિષ્ફળતા જણાવી છે. અને

શ્રી તારા ખેનને

સ્ત્રીહૃદયનો અભ્યાસ ઉડો
છે એ અભ્યાસનો લાભ
મનનીય લેખોદાર

આવતા વર્ષમાં

વાચકોને સતત મળ્યા કરશે.
ઉપરાંત જાળકો વિષેના
એમના અનુભવનો લાભ

-ખાળક અંક-

દ્વારા આવતા વર્ષમાં
વાચકોને મળશે.

કાગળો વિચારપ્રેરક છે. કેમકે તેની અંદરની દલીલો મજબુત છે.

પહેલા કાગળમાં લેખિકાનું વલણ અન્યાય તરફ સામાજિક પગલાં લેવા તરફ છે, ત્યારે બીજામાં લેખિકાનું વલણ જાતને ખૂબ ઉચે-ચડાવીને પરિસ્થિતિ એ અપરિસ્થિતિ થઈ જાય એમ કરવા તરફ છે. બંને વિચારો વિચારવા લાયક છે.

સમસ્થિતિથી થતી હેઠળની પીડા બંનેમાં સરખીજ દેખાય છે.

આ નાના સરખા બે પત્રોમાં લખ સંબંધી કેટલાએ પ્રશ્નો સ્પર્શવામાં આવ્યા છે. લખમાં મોટાઓની સલાહ, મદદ કે બધી

જવાબદારી કે કેવળ જાત પસંદગી, છુટાછેડાં કે આજન્મ બંધન, શારિરીક મોહમુલક આકર્ષણ, દેહલગ્નો, મનના લગ્નો, સ્ત્રીપુરુષ વચ્ચે મતભેદ, મતૈક્ય કે એક બીજાના મતને આધીન થવું: સંઘર્ષી જીવન, સ્ત્રી ધર્મ, પતિ ધર્મ, માથાપ આદિ વડીલોનો ધર્મ, પાશ્વ-ત્વ ને પૂર્વાત્વ લગ્નપદ્ધતિનો મુકાબલો ને આખરે આ બધાની સ્વરાજ્ય ઉપરની અસર સુધીના અનેકાનેક વિષયો આમાં આવી જાય છે. જેથી આ કાગળો વાંચીને વાચક-ક્ષણભર તો મનની દ્રાન્તિ ખોદને ખિન્ન થઈ જાય તે વિચારવા બેસી જાય; એવા એ પત્રો છે એટલે વાંચકો પાસે મુકવામાં આવ્યા છે.

સખિ ! ચ'પો એક.

લેખક: શ્રી. "રસેશ."

સખિ ! ચ'પો એક મ્હારે આંગણે મુઠાય :

આંગણે મુઠાય :

મ્હારે આંગણે મુઠાય :

સખિ ! ચ'પો એક મ્હારે આંગણે મુઠાય :

અજબ સલુણી એની કયારડી મુઠાય :

કયારડી મુઠાય !

એની કયારડી મુઠાય :

સખિ ! ચ'પો એક મ્હારે આંગણે મુઠાય !

ખીલ્યાં પુષ્પો એની ડાળીએ લૂમે ને જૂમે :

લૂમે ને જૂમે !

ખધી લૂમે ને જૂમે !

સખિ ચ'પો એક મ્હારે આંગણે મુઠાય !

મીઠી એની સૌરભથી પ્રદાંડ મ્હે'કી ઉઠે :

પ્રદાંડ મ્હે'કી ઉઠે :

સકળ પ્રદાંડ મ્હે'કી ઉઠે :

સખિ ! ચ'પો એક મ્હારે આંગણે મુઠાય :

ફૂલડાં ચૂંટી મધુરાં ખીલેલ એ પૂરાં ;

ખીલેલ એ પૂરાં ;

ફૂલડાં ખીલેલ એ પૂરાં ;

સખિ ! ચ'પો એક મ્હારે આંગણે મુઠાય :

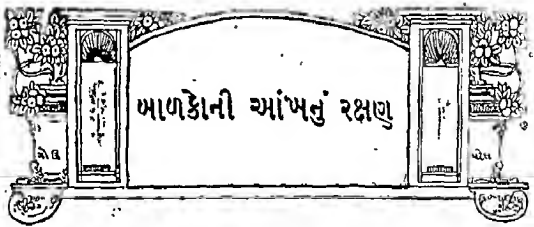
શુધી માળા એ પુષ્પની પ્રભુલ વધાવીએ :

પ્રભુલ વધાવીએ :

સખિ ! પ્રભુલ વધાવીએ ;

સખિ ! ચ'પો એક મ્હારે આંગણે મુઠાય ;

સખિ ! ચ'પો એક મ્હારે આંગણે મુઠાય.

બાળકોની આંખનું રક્ષણ

લેખક: ડૉ. અમૃતલાલ હ. પટેલ.

એમ. બી.બી. એસ. વિ. હેલ્થ ઓફીસર, સુરત.

ભારતવર્ષમાં આંધળા માણસોની સંખ્યા લાખોની છે અને તેમાંથી ઘણા ખરાબી આંખો બંધપણમાં ગયેલી હોય છે. આપણા કમબાઓ બાળકોના અંધાપાની ગંભીરતાનો આપણને હજુ પુરેપુરો અંજાલ પણ નથી તો પછી બાળકોને અંધાપામાંથી બચાવવા માટે કોઈ યત્ન તો આ દેશમાં શેનો થાય ?

સાધારણ તપાસ કરવાથી પણ માણસ પકડું છે કે આ દેશમાં જેટલા અંધ માણસો છે તેમાંથી લગભગ ૮૦ ટકાની આંખો બંધપણમાં જ ગયેલી હોય છે અને તે ૫૬૦ બેજ રોગથી; જે રોગના નામ “ જન્મ પછી તરતજ આંખનું આવવું ” અને “ ચિતળા ”.

આ દેશમાં જન્મતાં લગભગ ૯૫ ટકા બાળકોનો જન્મ, આપણા દેશમાં હસ્તી ધરાવતી અજ્ઞાન દાઢ્યોના હાથથી થાય છે અને જન્મ વખતે જરૂરી સ્વચ્છતા નહિ રખાવાથી અને પ્રસૂતિ સમયે વપરાતા કપડા અને સાધનો ગંદા હોવાથી તથા દાઢ્યોના હાથો અસ્વચ્છ હોવાથી આપણાં બાળકોની આંખો જન્મ પછી તરત સુજી જાય છે, તેમાં પડ થાય છે અને આખરે આંખ કુટી જાય છે. ઇશ્વરની અદ્ભુત શક્તિ અને મનુષ્યને પ્રભુએ અર્પણ કરેલી અમુલ્ય વસ્તુઓમાં આંખ લગભગ પ્રથમ સ્થાન ભોગવે

છે. આવી અમુલ્ય વસ્તુનો વિનાશ ખીલતી કળી સમા અને નિર્દોષ બાળકની જીંદગીની સરખાતમાં જ જાણે અભણે માબાપ અને દાઈનાં અજ્ઞાનથી થાય છે. પરંતુ આ ગુન્હો માટે દાઈનો જવાબજવાબ નથી. જનસમાજની ધરજ છે કે પોતાના બાળકોના હિત ખાતર દાઈએને યોગ્ય શિક્ષણ આપ્યા પછી જ તેને દાઈનો ધંધો કરવા દેવો. અને જે દાઈએને શિક્ષણ ન મળ્યું હોય તેમની પાસે પ્રસૂતિનું કોઈ પણ કાર્ય કરાવવું નહિ.

અસ્વચ્છતાને લીધે જે દરદ આંખમાં પેદા થાય છે તેને અંગ્રેજીમાં Ophthalmia Neonatorum કહે છે. જે સ્ત્રીને પ્રમેહની બિમારી લાગુ પડી હોય છે તેના બાળકને આ રોગ ધણે ભાગે થાય છે. જન્મીંદ્રિયના માર્ગમાં પ્રમેહના જંતુઓ ભરાઈ રહે છે અને બાળકના જન્મ સમયે તેનો ચેપ બાળકની આંખમાં લાગે છે અને જો તેનો તાત્કાલીક અને સાવચેતીથી ઉપાય ન કરવામાં આવે તો બાળકને ઇશ્વરે અર્પેલી અમુલ્ય આંખોનો માણસના અજ્ઞાનથી સદાને માટે નાશ થાય છે. આ રોગ ઉપરાંત કોઈપણ બીજા જંતુઓ કે જે જન્મીંદ્રિયના માર્ગમાં પડ પેદા કરી શકે છે તેનાથી પણ બાળકની આંખો આવે છે અને તેમાં પડ ઉત્પન્ન થઈ તે

આખરે આંખ ઝૂટી જાય છે અથવા આંખની કીકી ઉપર પડળ આવી જાય છે.

માથાપને થતા ભયંકર અને છુપા રોગોની અસર તેમના નિર્દોષ બાળક ઉપર કેવી થાય છે તે દરેક મનુષ્યે જાણવું જરૂરી છે. શેંકડો બાળકો જન્મથીજ આંધળા લુકાં પાંગળા અને રોગગ્રસ્ત કેમ થાય છે તે જન સત્યનું અહિં વર્ણન કરવામાં આવે તો વેદકના જ્ઞાનથી અજાણ એવા લોકો ચોંકી જાય નિર્દોષ બાળકોના આવા દુઃખદાયી રોગોની શોકાત્મક કહાણીઓ ડાક્ટરો દર.

રોગ સાંભળે છે અને બાળકના રોગરૂપી ચિત્રોમાં માતૃપિતાનાં પાપ પ્રલક્ષ્ય જુએ છે. ખોટી સંબંધતાને ખાતર આવી વાતો જન-સમાજ સાધારણ રીતે સાંભળતી નથી અને તેના સંબંધાવનાર ઉપર અસર થતા અને નિર્લજ્જપણુનો દોષ મુકે છે. બાળકની આંખને જો જીમ હોત તો તે પોતાનાં જાતેજ પોતાનું દુઃખ રહત. ઘણાં ડાક્ટરી વિષયો એવા નાજુક છે કે

તેનું સાધારણ મનુષ્ય પાસે વર્ણન કરવું મુશ્કેલ છે. પરંતુ જનસમાજ સાંભળવા નથી છડતી તેવી કેટલીક બાજતોજ જગતમાં ભયંકર રોગોનો ફેલાવો કરે છે અને શેંકડો નિર્દોષ મનુષ્યોના જીવ લે છે.

અજ્ઞાન અને લોહુપ્ત પતિની બેદરકારી અને વિપવલાસાને લીધે શેંકડો નિર્દોષ નારીઓ ભયંકર રોગોના પંચગાં સપડાય છે અને તે રોગોનો વારસો પોતાના પ્યારા અને નિર્દોષ બાળકોને, કમને આપે છે. આવી એક અબજોનો પોકાર લાંડગના એક વર્તમાન

પત્રમાં છપાવેલો હતો તેનો અક્ષરસઃ ઉતારો નીચે મુજબ છે:—

“મારા લગ્ન ઐગણીસ વર્ષની વયે એક જનીસ વર્ષના માણસ સાથે થયાં. મારા માતૃપિતાની ફરજ હતી કે તે શખ્સની પાંચેથી તંદુરસ્તીનું પ્રેમાણુપત્ર રજુ કરાવવું. તે શખ્સના ડાક્ટરની ફરજ હતી કે તે માણસ જે ભયંકર રોગથી પીડાતો હતો તેની મને અને મારા પિતાને જાણ કરવી. પરંતુ મારા અજ્ઞાન માતૃપિતા અને તે દુર

માળકોની સંભાળ.

વિધવિધ રીતે કેમ લઇ

શકાય તે સંબંધી યુવાન

માતાઓ માટે ઉપ-

યોગી મૂલના

ડૉ. અમૃતભાઈ મટેએ

છેલ્લાં ત્રણ વર્ષમાં અનેક

ઉપયોગી લેખ દ્વારા આપી છે.

આવતા વર્ષમાં પણ એ-

મનાં જ્ઞાન અને અનુભવનો

લાભ વાચક બહેનોને મળશે.

ડાક્ટર આ બાજતમાં તદ્દન ચુપ રહ્યાં. તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે મારું બહાણુ અને નિર્દોષ બાળક મારા પતિના રોગનું ભોગ થઇ પડ્યું. મારા બાળકની આંખો કમજોર છે, તેની પાંપણો સંકેત થઇ ગઇ છે અને તેની ચામડી ખરાબ થઇ ગઇ છે. અને તેના ઉપર જે વખત તો ઓપરેશન કરવાં પડ્યાં છે, મારી પુત્રીના તો તેથીજ ખુરા હાથ છે. બહાણ વાંચક ! ત્યાં તથા

જીત્ત મનુષ્યો, મારા બહાણાં બાળકોના આ દુઃખ અને તેમની આ રોગગ્રસ્ત જીંદગી મને કેટલું દુઃખ અને પીડા કરે છે તે સહેલાઈથી સમજી શકશો.”

જગતમાં આવી અનેક અંબળાઓ હશે કે જેમની પોતાની તથા જેમના બાળકોની હલ્લકાવક કદાણી જગતને કહેવાઇ નથી, તેમજ વર્તમાનપત્રમાં છપાઇ નથી. છત્રગમાં નેટલા આંધળા બાળકો છે તેમનાં લગભગ ૧૫ ટકાને અંધાપો જન્મ પછી તત્તજાં લાગુ પડેલા આંખના રોગને લઇને

(૪) આંખ ચોંટી જતી હોય તો પાંખ-
જુની ધાર ને સ્વચ્છ વેસેલીન અથવા ગરમ
કરીને પછી હંદુ કરેલું સ્વચ્છ ઘી લગાડવું.
આમ કરવાથી આંખ ચોંટશે નહિ.

(૫) આ કાર્યમાં બે માણસો હોય તો
આંખ સારી રીતે ધોવાય. બાળકની આંખને
અડકતાં અગાઉ આંખ ધોનાર અને તેને મદદ
કરનાર બંને માણસે આગળના નખ વધેલા
હોય તો કાઢીનાંખવાં અને બંને હાથને સાબુ
અને ગરમ પાણીથી ધોયા પછીજ બાળકની
આંખને અડવું. આંખ ધોવાનું પાણી ઉકા-
ળીને પછી તેને બાળકને સહન કરી શકે તેવું
રહેજ ગરમ રહે ત્યાંતુથી ફરવા દેવું. આખ
ધોવા માટેનું મલમલ, લીન્ડ કે રૂને અગા-
ઉથી સ્વચ્છ પાણીમા ઉકાળીને પછીજ વાપરવાં.

હેવટમાં શિતળાના રોગથી આંખ જતી
અટકાવવા માટે લખ્યું જરૂરી છે કે બાળકને
ઊંઘાસ પુરા થાય કે તરતજ શિતળા ટંકાવવા
અને જો ગામમાં શિતળાનો રોગ ચાલતો હોય
તો બાળકના જન્મ પછી ગમે તેટલી વહેલી
મુદતમાં શિતળા ટંકાવવામાં જરૂરપણ નુકશાન
નથી. શિયાળો આવેજ શિતળા ટંકાવાય તે
માન્યતા સાચી નથી. ગમે તે રૂઠુંમાં શિતળા
ટંકાવી શકાય છે શિતળાનો રોગ ચાલતો હોય
ત્યારે બાળકની પાસે કેઈ પણ બહારના માણ-
સને આવવા દેવું નહિ. આ રોગથી આંખને
બચાવવા માટે આટલી સૂચના બસ થઈ પડશે.
બાળકને ભવિષ્યની જીંદગીમાં પણ સદંતર શિત-
ળાના રોગથી બચાવવા માટે તેને સાતમે વરસે
ફરીથી એક વખત શિતળા કઢાવવા જોઈએ.

અમેરિકામાં સ્ત્રીઓની આવક

૧૯૨૧માં દોઢ કરોડથી વધારે આવકવાળો એક જ વિસ્તાર નીકળ્યો. આગલા વર્ષમાં
ચાર હતા. ૯૦ લાખથી સવા કરોડ વચ્ચેની આવકવાળા પાંચ હતા, જેમાં એક તો સ્ત્રી
હતી ! ૬૦ થી ૯૦ લાખ વચ્ચેવાળા ત્રણ અને ૩૨ લાખવાળા ૨૧ હતા, જેમાં પાંચ
સ્ત્રીઓ હતી ! એકંદરે ૩ હજાર ઉપરાંત આવકવાળા ૨૪ લાખ હતા અને ૩ હજારથી દોઢ
કરોડની વાર્ષિક આવકવાળા એકંદરે ૬૬ લાખ ઉપરાંત હતા ! તેમાં ૩૨ લાખથી વધારે
આવકવાળા ૨૧, ૧૬ લાખથી વધારેવાળા ૬૨, ૧૨ લાખથી વધારેવાળા ૬૪, એમ લાખ
ઉપરાંતવાળા એકંદરે ૨૯૧૬૭ હતા !

ભાઈ મહારો ભોજ રાજ રે

ભાઈને પારણે પરીઓ નાચે;

પાંજરે મેર ને ચકાર—

ભાઈ મહારો ભોજ રાજ રે.

ભાઈને આંગણે હાથીયાં ઝુલે;

ઘોડલાની ધમસાણુ ઝોર—

ભાઈ મહારો ભોજ રાજ રે.

ભાઈને ખેસણુ રેશમ માલીઆ;

હીરા રત્ન જરિત્ર હિંડોલ—

ભાઈ મહારો ભોજ રાજ રે.

ભાઈને હુવન વૈદુર્યભણીના;

રૂડા સગે-મરમરનો ચોક—

ભાઈ મહારો ભોજ રાજ રે.

ભાઈને ખેલણુ પવનવેગી ઘોડા;

ભાઈ ચાલે અગાડી રોજ—

ભાઈ મહારો ભોજ રાજ રે.

ભાઈને ફરતી માનવીની દાગ્ગે;

નેટ્ટી પોકારે સંતકોડ—

ભાઈ મહારો ભોજ રાજ રે.

ભાઈને બગીચે આંબા ને આસો;

યાંત્રિક કુચારા ને હોજ—

ભાઈ મહારો ભોજ રાજ રે.

ભાઈને સોજતી કવિ અંચકારો;

શ્લોકે, આપે સવા મહોર—

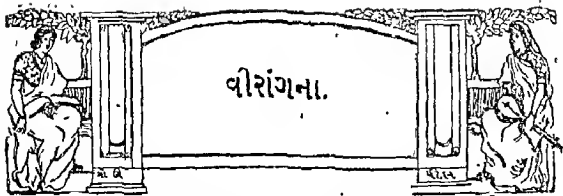
ભાઈ મહારો ભોજ રાજ રે.

ભાઈને નોતરે આવમના રાજની;

ભાઈ હો પ્રભાત પેલાં પહોર—

ભાઈ મહારો ભોજ રાજ રે.

“સરળ.”

લેખિકા: સૌ. કન્યા ધીરજલાલ ખાંડવાળા.

આજ રત્નેશ્વર રાજ્યમાં મહા ઉત્સવ હતો. રાજકુમારી વીરાનાં લગ્ન હતાં. ગામમાં તોરણો બધાયા હતાં; ધ્વજો ફરફરતી હતી. રાજમહેલમાં દીપકો ઝળહળતાં હતાં, ઝરખાઓ, ભીંતો અને મહેલની બારીઓ રંગભેરંગી દીપોથી પ્રકાશતી હતી આજ આ નાના રાજ્યમાં ધામધુમ હતો. ઘેર ઘેર આનંદનાં ચિન્હો જણાતાં હતાં.

રાજકુમારીનાં લગ્ન એક મોટા રાજ્યના પાટવીકુંવર કેસરીસિંહ જોડે થનાર હતા. રાજકુમારની કિર્તિ સારી ફેલાયેલી હતી. બસો, ભોળો, શરવીર રજપુત કુમાર યુવરાજપદને પામ્યો હતો. રાજકુમારનું વય વીસ વર્ષનું હતું, વીરા પંદર વર્ષની રૂપવતી બાળા હતી. રાજ્યનો પરસ્પર સંબંધ વધે તેથી આ સંબંધ વધુ ઇષ્ટ લેખાયો.

રાજકુમારે વીરાના નામનો ઘણા કાળથી પરિચય કરી લીધો હતો. વધુમાં મિત્રમંડળને મુખે તેની પ્રશંસા સાંભળી હતી. આથી તેને રાજકુમારીની ઝંખના થાય એ અસ્વભાવિક નહોતું.

વીરાના લગ્નને દિવસે નેટલી દરેક બાળાને હોંસ થાય તેટલીજ હોંસ હતી. બાળા ચતુર રૂપવતી હતી. એના કાળને અનુસરી ઘોડે બેસતી, શીકારે જતી. તરણ બાળાના હૃદયનાં કંડા પડે હિચકવા માંડ્યા હતા. છતાંય રાજકુમારના વિચાર કરતાં બાન બૂલી નહોતી જતી. પ્રેમનુ દીવાનાપથ હરુ નહોતું આવ્યું.

આજ સર્વ સખીઓને મન ઉત્સવ હતો. સર્વ વીરાને ચીડવતી હતી. વસ્ત્રાલંકાર સજ્જતી હતી અને ઓવારણું લેતી હતી.

રાજકુમારીનાં લગ્ન થયાં, ભવિષ્યનાં અન્નણુ સવ આ આનંદમાં નાહી રહ્યાં.

(૨)

દિવસો વીત્યા. વીરામાં ય થોડો ફેરફાર થયો હતો. તેની આંખો લજ્જતથી નીચી નમતી હતી. ગેરા ગાલની લાલીમાં યુવાનીની લાલિમા, યુવાનીની મસ્તી હતી. રાજકુમારના વિચારો આવતાં તેને માટે પૂજ્યભાવ અનુભવવા લાગો. પ્રેમ શી ચીજ છે તે કંઈક સમજતી પણ પ્રેમનો અનેરો હાલો લેવા પહેલા પ્રેમનો કરોરો ઢોળાછ જશે કે કેમ તેનું જ્ઞાન એ બાળાને નહોતું. એ અહમ્મત ચીજ કોઈકનેજ મળે.

સાસરેથી આણું આવવાનું હતું, એ વાત ચાલતી હતી. વીરાનું હૃદય આનંદના દિવે ઝોંકા ખાવા લાગ્યું.

આ વાત ચાલતી હતી એટલામાં પાસેના રાજ્યથી આંખમાં આ ન્હાનું, સુંદર, રસાળ રાજ્ય ખુચ્યું. તેના પર ચઢાઈ લઈ જવાની સર્વ તૈયારીઓ થઈ ગઈ. આ રાજ્ય ન્હાનું હોવાથી વીરાના પિતાને ચિંતા થઈ. વૃદ્ધ થયા હતા; ચિંતાથી વધારે વૃદ્ધ લેખાવા લાગ્યા. રજપુતનું લોહી કેળળતું હતું, છતાંય ગેરા રાજ્યની સામે ટકી શકાય એ આશા

અર્થ લાગી. હાલ યોદ્ધા કાળની શાંતિને લીધે સર્વ અવ્યવસ્થા હતી. સર્વ તૈયારીઓ કરવાની હતી. વીરાના પતિને યુદ્ધમાં સ્થાય કરવાનું કહેણ મોકલ્યું. પ્રત્યુત્તરની રાહ જોવાતી હતી. એટલામાં દુશ્મનોએ ઘેરો ઘાલ્યો. રાજા અર્ધ તૈયારીએ કિલ્લાનો બચાવ કરવા લાગ્યો.

વીરાનું રજપુત લોહી ઉઘળી રહ્યું. રજપુતાણીના સર્વ ગુણો વીરામાં હતાં. યુદ્ધમાં ઉતરવાની તીવ્ર ઇચ્છા થઈ અને લડાયક દીકરીએ પિતા પાસે રજ મેળવી.

આજ સારાય રત્નેશ્વર રાજ્યમાં વિસ્મયતા પ્રસરી રહી હતી. સર્વ વીરાની પ્રશંસા કરવા લાગ્યાં.

યુદ્ધની ઘોષણા થઈ રહી હતી. અને સેનાઓ વચ્ચે શસ્ત્રોના અવાજો ગગન ભેદી નાંખતાં હતાં. મનુષ્યોના છવનની મથુગ્રી ન હોય તેમ હજારોનો સંહાર થતો હતો. વીરાએ શસ્ત્રો સજ્યા અને જોગ-ણીમાતાની જેમ અરી-ઓનો સંહાર કરી તેના મસ્તકોથી ખપર ભરવા લાગી. મરણીયા થઈ સર્વ લડતાં હતાં.

શત્રુઓનું દળ બહુ હતું. શત્રુ સેનાનો નાયક એ રાજ્યનો નાનો કુવર હતો. કુમાર અમરસિંહ નાનો હતો, પણ શરવીર હતો. યુદ્ધમાં સિંહ સમો-ગજતો હતો. કુમારની પથ વીસ બાવીસ કરતાં વધારે નહોતી.

વીરા પણ શત્રુઓના દળને ભેદી રહી હતી. તેની સામે શત્રુ પક્ષનો મુખ્ય સેનાપતિ રહતો હતો. સેનાપતિનું શરીરજળ જળઈ

હતું તો વીરાનું મનોબળ જળઈ હતું. વીરાએ યુદ્ધમાં તેને હંશાવ્યો, અને નજર ચુકતાં મસ્તક ધડથી છુટું કરી દીધું, વીરાનું સાહસ અમરસિંહ દરથી જોઈ રહ્યો.

અમરસિંહને લશ્કરમાં શટ પડવાની ધાસ્તી લાગતાં તેણે ત્યાં જઈ સેનાપતિની જગ્યા લીધી. વીરા આ યુવક તરફ જોઈ રહી. ધણાંય રજપુતો જોયા હતા પણ આ પુરૂષ એનું ધ્યાન ખેંચી રહ્યો. વીરાંગના સર્વ તૃણવત લેખતી હતી. પણ આ પુરૂષની

ગંભીર મુખમુદ્રા, વિશાળ નેત્રો, ક્ષત્રિયવટ બતાવતું તેનું અભિમાની નાક, તેનું ઉંચું અને ખેંચતું તરણાવસ્થામાં પ્રવેશ કરતું પ્રચંડ શરીર મોહક હતું. વીરાને આ આકૃતિ પ્રશંસનીય લાગી પણ રજપુતાણીને શત્રુની પ્રશંસા કરવી ન રચી. વીરા એ વિચાર બાજુએ મુકી સામે આવતા મનુષ્ય સાથે યુદ્ધ કરવા મંજૂર થઈ.

અમરસિંહ તલવાર ફેરવતો તેની તરફ આવ્યો, પણ એક સ્ત્રી સામે યુદ્ધમાં

ઉતરતાં રજપુત અચકાવો. પણ વીરાએ તલવારનો ધા કરવાની તક લીધી અને પોતાના બચાવમાં સામે તલવાર ધરતાં બંને તલવાર અથડાઈ અને અમરસિંહ આ ભડાકા અને અમકારામાં વીરાનું રૂપ જોઈ રહ્યો. તલવાર પોતાનું કામ કરતી અટકી પડી હોય તેમ ક્ષણભાગ સંબન્ધ તોડવાને બદલે બાંધતી હોય તેમ વળગી રહી અને તરત છૂટી પડી. આ મુક યુદ્ધ ચાલતું હતું ત્યાં વીરાના બાપએ બંનેને જોયાં.

આવતા વર્ષમાં

જાણીતાં વિડુપી લેખિકા બે તોનાં મનનીય લેખ, સંદર વાર્તાઓ અને રસભર્યા રાસનો લાભ

મહિલા અંક

દારા વાયકોને મળશે. ઉપરાન્ત કુમારસિંહ બેતોનાં ચિત્રોની પ્રસાદી પણ એજ અંકમાં વાયકોને નજર કરવામાં આવશે.

વીરાનો ભાષ બહેનની બહેને ધાયો, અમરસિંહને તેની આથે જમરં યુદ્ધ મચ્યું, વીરાએ પણ એ ચાર ધા અમરસિંહ પર ક્યાં. એ ચાર વખત અમરસિંહે વીરા તરફ દષ્ટિપાત ફેંક્યા. વીરા જુસ્સાથી હલકી રહી હતી. અમરસિંહના હૃદયમાં વીરાનું નાજુક છતાં પ્રતાપી મુખ, ગંભીરતા છતાં આંખોની ચંચળતા, અને મુખ પર વીરાજનું ગજપુ-તાણીનું ગૌરવ અને તેજ વસી ગયાં. અમર-સિંહને યુદ્ધ બંધ કરવાનું મન થયું.

આખરે આ યુદ્ધમાં વીરાનો ભાષ પડ્યો અને વીરાએ ચીસ પાડી. અમરસિંહ પર ધા ક્યાં અને મહિંત થઇ ગઇ. અમરસિંહને કંઈ ન સુગતા ત્યાં બેસી ગયો અને વીરાને પવન નાખતાં લાગ્યો. સંધ્યાના આઠા રંગમાં અને યુદ્ધમાં તક્લીન થયેલાઓએ આ દુશ્મનના નાવકને ન જોયો.

વીરાની મૂર્છા વળી ગઈ, આંખો ખોલતાં પવન નાંખતા અમરસિંહને જોયો. એની આંખોમાં તરવરતો રોહ જોયો અને ખેલી તો લાગણી અનુકંપાની અનુભવી. વીરા એક પળ સ્થિર પડી રહી પણ ખીજજ પછે પોતાની સ્થિતિનું ભાન આવ્યું. એકદમ ઊઠી. બધુનો મૃતદેહ જોયો અને વેર ખડું થયું. અમરસિંહ સાંથી ચાલ્યો ગયો.

[૩]

જગત પર રાત્રિ પડી. અમરસિંહના હૃદયમાં પણ આશાનો દીપ હોલવાઇ ગયો અને અમાવાસ્યાની રાત્રિ જેવી નિરાશા છવાઇ રહી.

બંને બાજુના લશ્કર ચાંત હતાં. કેસરી-સિંહ લશ્કર લઇ આવી પહોંચે છે એવા ખબર મળ્યા. વીરાના સૈન્યમાં આનંદ છવાઇ રહ્યો. એટલામાં વીરાના ભાષના રજુમાં પડ-

વાના સમાચાર વીજળી વેગે પ્રસરી રહ્યા. વૃદ્ધ પિતાને સખ ધા લાગ્યો. આંખમાંથી આંસુનું ડ્રીપું ન પડ્યું, પણ મરજીયા થઇ દડવાનું ઝડપ વ્યાપી ગયું.

અમરસિંહ પોતાના તંબુમાં આવ્યો. એનું હૃદય જાણે જાણાશિથી બલુકતું હતું. એ ગ્રેમનો અગ્નિ એને બાળી ભસ્મીભૂત કરી દેતો હતો. એને યુદ્ધમાંથી નાશી જવાનું મન થયું. એનું દુઃખ તો જાણે આમ ફાટે એવું કેમ ન હોય !

આ વિચારમાળા ચાલતી હતી ત્યાં દૂતે આવી ખબર આપ્યા કે કેસરીસિંહનું લશ્કર આવી પહોંચે છે. બીજા દૂતે આવી એ જણ મળવા ચાલવાના ખબર ક્યાં. અનેચ્છાએ તેઓને અંદર બોલાવ્યા.

આ બંને જણ રતેશ્વર રાજમળા પડતીના પડધા સમાન હતાં. બંને જણ પહેલા સારે હોદ્દે હતાં. દરબારમાં તેમનું વટ સાર હતું પણ રાજ્યખટપટમાં માથું મારતાં કંઈ ફાટ પડી અને રાજ્યએ તેઓને કાઢી મૂક્યાં. બેરીલી જાતે પોતાનું વેર લેવાની સારી તક જોઇ, અને તેઓ અમરસિંહની મુલાકાતે આવ્યા હતા. અમરસિંહને પોતે મદદ કરી આ રાજ્ય હાથ કરવાનું વચન આપવા આવ્યા હતા. અમરસિંહે એ વાત સાંભળી. આ અણધરું ભાગનું પગલું લેવા તેણે ના કહી. વીરાના વિચારે તેની ના વધારે દ્રઢ કરી. બંને નિરાશ થઈ ચાલ્યા ગયા.

તેઓ પોતાનું કાર્ય પાર પાડવા એટલા ઉત્સુક હતા કે પ્રધાન પાસે ગમે તેમ વચન લેવા નિશ્ચય કર્યાં. વયોવૃદ્ધ પ્રધાનને આમાં કંઈ ખોટું ન લાગ્યું. વળી અનુભવે શીખ્યું હતું કે એતો મુત્સદીપણું કહેવાય. નીતિનિપુણ પ્રધાને અમરસિંહને સમજાવી આ વાત કબૂલવાનું વચન આપ્યું. પ્રધાનને તો વિજય

હવે નહીં લાગ્યો. તેને જાણે કેટલીય નિષ્ઠિતિ મળી હોય તેમ તે મલકાયો.

આવા કંઈ પ્રપંચોમાં રાત્રિ વહી જતી હતી. સૈનિકા નિદ્રાધીન થઈ ગયા હતા. અમરસિંહ અર્ધ નિદ્રાવસ્થામાં વીરાને નિહાળતો હોય તેમ અનુભવવા લાગ્યો.

સર્વત્ર અખંડ શાંતિ હતી. વીરાના તંબુમાં જુદીજ ઘટના હતી. તેને શાંતિ નહોતી. બંધુનું વેર લેવાના નિશ્ચય પર તે આવી. આ વિચાર આવતાં સામે અમરસિંહની મૂર્તિ ખડી થઈ. તેની સ્નેહભરી આંખો ચમ્પુ સમક્ષ ખડી થઈ. સંયુતી કન્યા તરફ આ પક્ષપાત જોતા નવાઈ અને માન ઉપજ્યાં. કંઈ અવનવા અનુભવોમાં દુષ્ટાવા લાગી અને થોડી પળો દીવાની જેવી થઈ ગઈ. હૃદય પતિવ્રત ધર્મને સમ્ભાવતું લાગણીને માર્ગ દોડ્યું. સંયમ સરી ગયો. આ સ્વપ્ન થોડી ક્ષણો ચાલ્યું પણ ઓચિંતી સ્વપ્નાવસ્થામાંથી જાગી. ધર્મની લાગણી સતેજ થઈ. તેનું અંતઃકરણ વધારે સ્વચ્છ થયું.

રાત્રિના ત્રીજા પ્રહરે તંબુ જહાર નીકળી વિશ્વામુ દાસી અને કેટલાક માણસો સાથે વીરા સત્ત્ર સજ્જ જહાર પડી. એને વેર શિવાય કંઈ મુશ્કેલી નહોતું. રાજકુમારીને કેમ અટકાવી શકે એમ નહોતું. અમરસિંહની ડાવણી કિંવાથી થોડે દૂર હતી. વીરા ત્યાં જઈ પહોંચી.

અમરસિંહના ખેડેગીરો નિશ્ચિંતપણે ખેડે ભરતાં હતાં ત્યાં વીરાના માણસે તેઓને મારી નાંખ્યા. વીરા તંબુમાં દાખલ થઈ. એક નાનો ઝાંખો દીવો જળતો હતો. વીરા સર્વ વસ્તુઓ જોવા લાગી. આજ પ્રકારમાં સર્વ વસ્તુઓ ગંભીરતા ધારણ કરતી હોય એમ લાગ્યું.

વીરા રાજકુમાર સુતો હતો તે તરફ ઝરી. તેનું પ્રયંદ શરીર, મોઢક મુખ, આજ તેમનાં

દીપતાં હતાં. તેનાં શ્વેત વસ્ત્રો વધારે શ્વેત લાગતાં હતાં. વીરાએ કમરમાંથી કટાર કાઢી. આ મૃત્યુ સમાન શાંતિમાં તેનું હૃદય ધડકતું હતું. અમરસિંહના માથા પાસે કબી રહી. કટાર હાથમાં હતી પણ હૃદય હાથમાં નહોતું. નિર્દોષ પુરુષનો અને તે પણ પોતાનો પ્રિયજન તેનો ઘાત કરતાં એનું હૃદય કેમ ન ધડકે! શરજ અને પ્રેમની હલ્તે તે ઝીલા. ખાવા લાગી. વેર કરતાં તો પોતાના પિતાને ચિંતામુક્ત કરવા વીરાએ આ કાર્ય કરવાનો નિશ્ચય કર્યો.

સમાજની વેદી પર તે પ્રેમનો ભોગ આપતી હતી. એ ઉજ્જવલ પવિત્ર પ્રેમ સંસારિક બંધારણોથી અપવિત્ર લેખાયો. તેણે કટાર કંચી કરી અને હૃદય ડગમગે તે ખેલાં તો અમરસિંહના હૃદયમાં ધા કર્યો. ધા તીક્ષ્ણ હતો. અમરસિંહે ચીસ પાડી, પણ વીરાએ અટકાવ્યો. સ્વપ્નામાં જોયેલી સુંદરીને કાળરાક્ષસી સમી જોઈ તે ક્ષોભ પામ્યો.

કાર્ય કરતાં તો ક્યું પણ હૃદય વલોવાઈ ગયું. અશ્રુધારા વહેવા લાગી. ખાટલા પાસે છુટણીએ પડી અમરસિંહને કહેવા લાગી: “ રાજકુમાર, આ ઘાતકી ક્ષમાને યોગ્ય છે. તમારો ઘાત કરતાં મારા હૃદયનું મૃત્યુ થઈ ચુક્યું છે. જો મૃત્યુ પામતાં એટલું કહે શાંતિ વળે તો કહી લેવા દે કે આ દેહ ભરે પરનો હોય, હૃદય તો તમારું જ છે, રાજકુમાર!” ... વીરાનો મ્હાસ છુટ્યો. તે હુસ્કાં બંધવા લાગી.

રાજકુમાર ખેંદાં કંઈ ન સમજ્યો, પણ ધીમે ધીમે સર્વ સ્પષ્ટ થયું. ધાની દરકાર ન કરતાં કહી વીરા પાસે પડ્યો. પ્રેમની વેદીમાં તે આ પાપ કરનારીને પોતાના હૃદયમાં દિની દેવી ગણવા લાગ્યો. તેણે કહ્યું: “ જીવનાં મુએલા કરતાં તો આ અવંત શ્રેયસ્કર છે. વીરા, મૃત્યુની મને પરવા નથી પણ ફરી આ તુરંત જીવને મૃત્યુ પછી સંભારજો. પાણી...”

આમ બોલતાં તેનો શ્વ હડી ગયો. પ્રતાપી પુરુષ મૃત્યુની શાંતિમાં શાંત થયો.

વીર સ્તામ્બ યદ્ય ગદ્ય. મૃત્યુ પામેલા પુરુષને જોઈ રહી. એકદમ પાસે બેઠી. શ્વતાં જેની તન્દ્ર કઠોર હતી તેને મૃત્યુ પછી આંસુઓથી ખલ્લાળવા લાગી. પથ્થરમાં ચેતન મૂકવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી.

તે ધીરે ધીરે સ્વસ્થ થઈ. ઉભી થઈ. અમરસિંહનું માથું ધકચી વ્લુટ કર્યું. હાથમાંથી વીંટી કઢાડી કંઈ ન ગન્ય હોય તેમ તંબુની બદાર નીકળી.

સ્વધારના કિશ્તામાં જઈ પિતાને ચરણે અમરસિંહનું મસ્તક ધર્યું. શોકની છાયા છુપાવી સર્વના આનંદમાં ભાગ લેવા વૃથા પ્રયત્ન કરવા લાગી આ સાહસે બધાને વિસ્મિત કર્યાં.

દેશ બપોરના યતાં સર્વત્ર આનંદ પ્રસરી. રાજકુમાર અમરસિંહનું મસ્તક કિશ્તાના ઉંચા સ્તંભ પર લટકાવ્યું હતું. સર્વ શોક આ જોવાં ઉલટ્યું હતું.

વીરની બારીમાંથી મર્વ દેખાતું હતું. અમરસિંહની હાસ્યજનક દશા પોતાનેજ હાથે કરેલી જોઈ તે કલ્પાંત કરતી હતી. રત્નપુતાણીના હૃદયથી આ તાપ નહોતો છૂટ-

વાતો. રત્નપુતાણીનો ધર્મ તેને દેહલાગ કરવાની આજ્ઞા કરી રહ્યો હતો.

અમરસિંહની વીંટી કમ્બરમાંથી કાઢી હીરો ચૂસવા લાગી. હીરાનું ઝેર તેના શરીરમાં વ્યાપ્યું. તે જોબાન થતી ગઈ. આખા રાજનહેલમાં આ વાત પ્રસરી રહી. સર્વ આપ્તગંડળ ત્યાં ભરાયું. વીરો ધડીક આંખ ઉઘાડી સર્વને જોઈ રહી. પોતાના શુદ્ધ, સરળ પતિને જોતાંજ તેને પોતાની માનસિક અપવિત્રતા ખુંચી. સર્વની ક્ષમા માગતી હોય તેમ જો હાથ જોડી સર્વ તરફ જોઈ છેવટે પિતા તરફ જોઈ તેણે આંખો મીચી. તેનો આત્મા પરશોકની વાટે વિચર્યો.

વૃદ્ધ પિતાની શાંતિ અને આનંદ નાશ પામ્યાં. વીરના પતિને લગ્ન અને જીવનની આશાઓ સ્વપ્નવત્ લાગી.

આખા રત્નેશ્વરમાં આજે શોક છવાઈ રહ્યો છે. રત્નેશ્વર આજે વીરને પૂજવા તૈયાર થયું હતું. મૃત્યુ પછીની કીર્તિ વિરળ પ્રેમ સમાનજ હતી.

પોતાને ગુરુ અપવિત્ર મણુનરી આજે શુદ્ધ ક્ષત્રિયાણિ તરીકે માન પામી. વીરો વીરગતિ થઈ ગઈ.

વિચિત્ર વારસો

મેથેનીયલ ચાલ્ડસ રાજચાલક નામનો એક જમમથુર બેંકની પેટીનો બાગીદાર એક વિચિત્ર પ્રકારનો વારસો બ્રીટીશ મ્યુઝીઅમનાં પ્રાકૃતિક ઇતિહાસ વિભાગને લખી આપતો ગયો છે. એ વારસામાં પોતે એકાં કરેલ ૬ હજાર ચાંચડ ડાંસ અર્પણ કર્યા છે. તે ઉપરાંત દારના બાટલાઓમાં તરંતા ૪૦ હજાર જાતનાં જંતુઓ, ૨૦ હજાર અન્ય નમુના અને સુદૃઢ દર્શક મારે ૪ હજાર પટ્ટીઓ (સદાષઠક) મુકતો ગયો છે. આ વારસો અતિ કીમતી અને ઉપયોગી થઈ પડ્યો છે એમ તે વિભાગના અધિકારીઓનું કહેવું છે.

ચિત્રકાર :] વીરા... ફરજ અને પ્રેમની વચ્ચે ઝોલા ખાવા લાગી. [શ. શુદ્ધ.
ઓગસ્ટ ૧૯૨૬.] ° [પૃષ્ઠ : ૭૫૩

ચિત્રકાર :

આનંદીબાઈ : શું રાજબટપટમાં
આંબેલું સ્થાન નહિ ?

[રા. શુક્લ :

ઓગસ્ટ ૧૯૨૬.]

[પૃષ્ઠ : ૭૪૮

ગૃહકલહ કિંવા વિનાશના પંથ.

લેખક: ડૉ. મોહનલાલ જગન્નાથ પાઠક

“શું ? રાજપટપટમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન નહિ ?” સિંહણ સમી ત્રાડ નાખતી, ધરતીને કુન્નવતી આનંદીબાઈ દિવાનખાનામાં દાખલ થઈ.

પાણિપતના મહાયુદ્ધ પછી પેશ્વાના વંશમાં એક રીતે પડતી દશાનો પ્રવેશ થતો જતો હતો. પાણિપતના હોમકુંડમાં અનેક પરાક્રમી-વીર નરો હોમાઈ ગયા હતા. પરિણામે ધરબેદુઓની વિનાશક સ્વાર્થલોહપતા, અધિકાર પટપ્રાપ્તિની આમુરી લાલસા અદિ આત્મધાતક પ્રવૃત્તિથી પરાભવનો સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન કરતી પેશ્વાઈને પરાભવનું અંત-દર્શન થયું !

સમર્થ રાજનીતિનિપુણ નાના રડનવિસથી પણ આ અંતર્કલહનો, વિનાશક અગ્નિ ન શમાવી શકાયો, ત્યાં અન્ય મુસ્લિમોના દાય હેઠા પડે તો તેમાં શું આશ્ચર્ય !

પેશ્વાઈને એશ્વર્યના ઉચ્ચ શિખરે ચઢાવનાર, માત્ર મહારાષ્ટ્રમાં જ નહિ, પણ બારત સમસ્તમાં વિજ્ય હાંકે વગાડનાર, પેશ્વાઈના આધાર સ્તંભ શ્રીમંત નાનાસાહેબ પેશ્વા પાણિપતના પરાભવના અપવશાનસમાં દબ્ધ થઈ ફેલાસવાસી થયા મોટા પુત્ર વિશ્વાસરાવ તે પહેલાં જ પાણિપતની રણબુગિમાં સર્વે સંચર્યો એટલે પતિ ને પુત્ર વિયોગમાં શોક-મગ્ન ગોપિકાબાઈ ધ્રુવરેખા બલવાન ધારી

ભાગ્યાધીન થઈ મહેલમાં શાંત બેસી રહેતા. સદાશિવરાવ ભાડે પણ ઉઠતા યુદ્ધમાંથી પાછા ન વળ્યા એટલે તેમનાં પત્ની પાર્વતિબાઈને પણ મહેલ બહારનું જગત અદસ્યવત્ થઈ ગયું. આ સર્વ પરિસ્થિતિએ આનંદીબાઈના કુટીલ પ્રપંચને નિષ્કંટક માર્ગ કરી આપ્યો. રાધોબાઈના જેવા ભોળા ભત્રા વીર આનંદી-બાઈની પાછળ ઘેસા થઈ ગયા. યુદ્ધભૂમિમાં શત્રુ સંહારાર્થે હગામેલો અસિસજ્જ કર તેમણે અનિચ્છાએ આનંદીબાઈને સોંપ્યો અને આનંદીબાઈએ જે અસિમદ્ધકરનો પ્રયોગ પ્રપંચપૂર્વક સ્વકુટુંબપર જ કર્યો !

શ્રી. નાનાસાહેબના મૃત્યુ પછી માધવરાવ અજાન હોવાથી પેશ્વાઈના વચ્ચે અને રાજ્ય-સૂત્રો હસ્તગત કરી લેવાનો આગ્રહ આનંદી-બાઈએ મુનાથરાવને કરવા માંડ્યો. મરાઠા સૈન્યમાં મોહનજી પાટરી જે ઉપદેશ દસાવી ભેદ પાડવાનો પ્રયાસ આનંદીબાઈએ આરંભી દીધો. આજે રાધોબાઈનાની મુલાકાતે જતોજી-રાવ ભોંસલે આત્મ્યા હતા. આનંદીબાઈની ઇચ્છાનુસાર મુનાથરાવ પર્ને એવી તેમની ઇચ્છા હોવાથી તેઓ રાધોબાઈનાને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા.

“મારો જન્મ પેશ્વાના કુળમાં થયો છે અર્થાત્ પેશ્વાકુળની હજારતનું સંસ્કાયું મારે પ્રથમ કરવું રહ્યું. વળી જુઓ જતોજી-રાવ ! મારે લોકો શું કહેશે તેનો પણ કંઈ

ચિત્ત કરવો રહ્યો. પેશ્વાના વંશજોનું શુભ ઇચ્છુ એ જોમ માટે કર્તવ્ય છે, તેમ આપના જેવા સરદારોનું એ મરાઠાશાહીનું શુભ ઇચ્છુ એજ કર્તવ્ય.

“ આ પ્રયાસ મરાઠાશાહીનો પાયો સુદૃઢ કરવાનોજ છે દાદાસાહેબ ! મરાઠાશાહીને ધક્કો પહોંચાડવાનો નહિ ! ”

“ કેવી રીતે ? ”

“ તે પૂછો, ભાભી સાહેબને ! ”

“ રાજખટપટ પુરૂષો મારે જ હોય; રાજખટપટમાં સ્ત્રીઓને સ્થાન ન હોય. ”

એટલામાં અચાનક આનંદીબાઈ ત્યાં આવી પહોંચી. તેણે ઉપજી વાક્ય સાંભળ્યું. તરતજ તેણે આપણે આરંભમાં જોઈ ગયા તેવી ગર્જના કરી. દાદાસાહેબ આ ગર્જનાથી ચમક્યા. પાછળ ફરી જોઈ રહ્યા. પોતાની પત્ની આનંદીબાઈને ફરી તેજ-પ્રશ્ન દાંત કચકચાવતી કરતી જોઈ.

“ શું કહ્યું ? રાજખટપટમાં સ્ત્રીઓને સ્થાન ન હોય ? ” આનંદીબાઈએ ફરી પ્રશ્ન કર્યો. “ પુરૂષ રાજખટપટને નામે પોતાના માન અપમાનને તિલાંજલી આપી કે તો તેના સ્વસંમાનને ટકાવી રાખવા, રાજખટપટની બગડી જતી બાઈ સુધારી લેવા, જોખમદાર ગણાતા પુરૂષોની સ્ત્રીઓને સત્તા કે સ્થાન નથી એવું ક્યા શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે, વાર ? તમે રાજખટપટમાં લક્ષ્ય રાખોછો એવો ભાસ મને કરાવવા બધે મિથ્યા પ્રયાસ કરતા રહો, પણ પેશ્વાના પરિવારમાંનું એક નાનું સરખું બાલક પણ જાણે છે કે રાણીબાદાદા માત્ર શસ્ત્ર સજ્જ યુદ્ધમાં જવાનું સમજે છે ! મેનાપતિના મોઆથી તલવાર હાથમાં લો છો, તો પછી એ પદને યોગ્ય સન્માન આપવા શું પ્રયત્ન ન કરવો ? પેશ્વાના કુળમાં જન્મ લઈ પેશ્વા-

ની ગાદીપર અધિષ્ઠિત થવામાં જ ખરું ભૂખણ ! પેશ્વાના આશ્રિત બની તેમનાં આપેલા ટુકડાપર જીવન નિર્ગમન કરવામાં શો સમાયો છે પુરૂષાર્થ ? હજી મુંઝનો દોરો તો ફુટ્યો નથી એવા અજ્ઞાન બાળકને પેશ્વાના વસ્ત્રોથી સજ્જની ખરા કર્તાદર્તા કાકાશ્રીએ હાજી હા કરતા તેની આગળ નમતા રહેવું ? તત્વાર રણભૂમિમાં ચલાવવી સ્ત્રેલી હશે પણ ગુરૂકલેશમાંથી ચોતાનો બચાવ કરી લેવા એ તત્વારનો લેશ માત્ર. ઉપયોગ નથી થતો એ શું મારેજ તમને સમજાવવું રહ્યું ? પાણિપતના યુદ્ધમાં તમે ગયા નહિ તેથીજ પરાજયની કાળી દીલી પેશ્વાને શિર ચોંટી એમ ગોપિકાબાઈ કહી રહ્યા છે અને સદાશિવરાવ ભાઈ વિશ્વાસરાવને લઈ ગયા અને શુભ થયા ને તમે જાણી જોઈને પુનામાંજ બેસી રહ્યા એવી વાતો પાર્વતિબાઈ કેલાયો રહ્યા છે. યુદ્ધમાં સહસ્તાવધિ શત્રુઓનાં મુખ બંધ કર્યા હશે પણ છે સામર્થ્ય આ આપણાં ધરના મુખ બંધ કરવાનું ? ”

આ અણચિંત્યા આરોપમાંથી મુક્ત થવા જેટલી કુશાચ્છુદ્ધિ માત્ર વીર ચૃત્તિથી પોપાયલા બધા ભોળા દાદાસાહેબમાં ન જ હોય. આથી દાદાસાહેબ શાંતજ રહ્યા, તોયે જનોજી ભોંસલે. જેવા પારકા-પોતાનીજ મેનામાં હોવા છતાં ધરની વાતોમાં તો પારકાજ-ત્યાં ન હોત તો એ વાતો કહી આનંદીબાઈને સમજાવવાનો તેમણે પ્રયત્ન કર્યો હોત. પણ આનંદીબાઈના મત્સરપ્રેરિત મોહબળમાં રઘુનાથરાવનું નેત્ર ફસાઈ અપ્રત્યક્ષ રીતે આનંદીબાઈને આધિન થઈ ગયેલું હોવાથી આ સ્થિતિમાં મૌનાવલંબનને જ તેમણે ચોગ્ય ધારી લીધું.

આનંદીબાઈએ આ લાગ માધી અધિક પાનો ચલાવવાનો પ્રયાસ આદર્યો.

“ કાં હવે ચૂપ રહ્યા ? પેશ્વાની ગાદી આધી રહી, પણ હાથમાંની તલવારનેયે રાજ દરબારમાં કંઈ પ્રભાવ પડે છે ? રાજખટપટમાં જુઓ તો ઉપરિ સ્થાન ભોગવે નાના શૂન-વિશ ! ઘરમાં જુઓ તો ગોપિકાબાઈનો ત્રાસ ! ને પાર્વતીબાઈનાં મહેણાં ! બહાર મોથે ક્યાં કાંટે ! એની વેળાએ પોતાના માન સન્માનને સાચવવાના પ્રયત્ન ન કરીએ તો કાલે હકીને રસ્તામાંનો બિખારી પણ નહિ ગણીકારે સમજ્યા ! કેમ જનોણ કંઈ ખોટું છે ? ”

“ હુએ એજ કહેતો હતો, બાબી સાહેબ, પણ મારી એ સલાહ દાદા સાહેબને હેડે ઉતરે ત્યારે ને ? ”

“ હૈદરાબાદથી નિઝામના વિઠ્ઠલ મુંદર રાજ આવે અહીં આવ્યા છે. નિઝામશાહીમાં પણ મરાઠાશાહીનાં જય પરાજય, રાજખટપટ, પરસ્પરમાં અતકાપણું ઇત્યાદિની કેવી વાતો થઇ રહી છે તે જાણીએ તેમની મુલાકાતમાં. ” આનંદીબાઈએ ચિણ્ગારી મૂકી.

રઘુનાથરાવને એ પછી પેશ્વાના સુખમાં એર મેળવી દેવાની કેટલીક વિદ્યા આનંદીબાઈએ બજાવી. લલનાની મોહ માયામાં સંપૂર્ણ લપટાયલા બ્રહ્મ બોળા રાધીબા દાદાએ એ બધું મૂંગા મૂંગા કણિકારે હૃદયમાં હિતાચી ક્યું.

(૨)

માધવરાવ સજાન થાપ ત્યાં સુધી પેશ્વા-

ઈના સૂત્રો રઘુનાથરાવના હાથમાં રહે એવું લગભગ બધાએ સંદેશો, દરબારીઓ આનંદીબાઈની પ્રથમ જળમાં રસાઈ ઇચ્છવા લાગ્યા. જ્યાં જુઓ ત્યાં એની એ જ વાત ! દામાજી ગાયકવાડ, જનોણ ભોંસલે મોરોબા શૂનીસ, બવાનરાવ પંતપ્રતિનિધિ, પટવર્ધન આદિ મોટા મનાતા દરબારી જનો એ જળમાં બોળવાયા. અને વિઠ્ઠલ મુંદર રાજના પુનામાં આગમનનો હેતુ પણ જેનો મહારાષ્ટ્ર રાજ-

ખટપટમાં કંઈ પ્રકાશ ન પડતો, તેના આધારરૂપ થવાનોજ હતો. મહારાવ જેવા શૂરીર પણ બ્યારે માધવરાવની વિરુદ્ધ રઘુનાથરાવના પક્ષમાં મળી જાય ત્યારે નાના ફડન-વિશને હવે અત્યંત સાવ-

વાતાઓનો શોખ વાતાઓનો શોખ કાને નથી ? ‘ગુણમુંદરી’ના વાચકોનો એ શોખ પોપવા સપ્ટેમ્બર ૧૮૨૬ નો અંક

જવાત અંક તરીકે પ્રસિદ્ધ થશે. એમાં ગુજરાતના જાણીતા વાર્તા-લેખકોની આશી દસ મુંદર વાર્તાઓ અપાયો. વર્ષની શરૂઆતથી ગ્રાહક થવાની તક ચૂકનાર આ લાભ ગુમાવી દેશે.

ખટપટમાં કંઈ પ્રકાશ ન પડતો, તેના આધારરૂપ થવાનોજ હતો. મહારાવ જેવા શૂરીર પણ બ્યારે માધવરાવની વિરુદ્ધ રઘુનાથરાવના પક્ષમાં મળી જાય ત્યારે નાના ફડન-વિશને હવે અત્યંત સાવ-ધાનતાથી વર્તવા સિવાય છૂટકો ન હતો. અત્યારે તેમની અને મહારાવ હોલકરની વચ્ચે એજ વિષયની ચર્ચા ચાલી રહી હતી.

“ એમાં શું ખોટું શૂનવિશ ? ” મહારાવ હોલકરે પૂછ્યું. શ્રીમંત સજાન થતાં પેશ્વાજી તેમને

જ મળશે. માત્ર આ પાણિપતના યુદ્ધ પછી આવા અટપટા સંજોગમાં દાદાસાહેબ જેવાનાં હાથમાં રાજસૂત્રો રહે તો સારું. ”

“ તમને જે ગોચ્ય લાગે છે તે મારી દૃષ્ટિએ અચોગ્ય લાગે છે. શ્રીમંત અજાન છે તો આપના જેવા સજાન, સંદેશોએ શું સજાનતાથી વર્તવાનું ત્યજી દેવું ? શ્રીમંતને સર્વ પ્રકારે સદાચ દેનાર આપનાં જેવાએ શ્રીમંતને આજુએ હસેલી દષ્ટિ ચોખ્ખો બ-

ળવો ઉઠાવવો ? મહારાવ ! પેશ્વાના પરિ-
વારના સ્ત્રીમંડળના વર્તન સાથે રાજખટપટ-
નો મેળ કાં મેળવી દો છો ? મને થાય છે કે
અંતે ગૃહકલહમાંજ આ બધાનો વિનાશ
થવા મોડો છે કે શું ? ”

“ ના ના ! હું સ્ત્રીઓના વર્તનને રાજ
ખટપટ સાથે નથી મેળવી દેતો. જે માર્ગ
મને યોગ્ય લાગ્યા છે તે માર્ગનો મેં સ્વી-
કાર કર્યો છે ! ”

“ મહારાવ ! જેવી તમારી ઇચ્છા !
જુઓ આ પક્ષભેદ સારો નથી, વિદુલ
સુંદર આજ મરાઠા રાજ્યમાં ભેદ પડાવવાના
મોહક પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે પણ તેમના
અંતરનો હેતુ તમારા જેવા તત્વાર બહાદુરના
ધ્યાનમાં ઉતરે એવો સરળ નથી. વિદુલ સુંદર
ની મદદથી આનંદીબાઈ લાલચ દેખાડી
પ્રપંચજળ પાથરી રહી છે. મહારાવ, સાચી
પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ કરો ! આપણા માલિક
ગમે તેવા હોય પણ તેમને નીભાવી લેવા
એ આપણું કર્તવ્ય છે. કૈલાસવાસી પેશ-
વાના પુત્ર શ્રીમંત માધવરાવ આજ નહિ
તો કાલ સગાન થશે ત્યાં સુધી તમારી
સલાહથી કારભાર ચલાવો. પણ પેશ્વાઈમાં
આ બળવાનો મૂળ ન નાખો ! મૂળ ઉંડા
જતાં તે તમને તો શું પણ આખા
મહારાષ્ટ્રને ખણી કાઢવા અસક્ય થઈ પડશે;
પરસ્પરના આ કંકાસમાં સ્વજનોના ગળાં
ફેંસવાની રાક્ષસી રમતો રમાશે ! અને પછી
પેશ્વાઈનો નાશ થવામાં તમારા જેવા સરદારો
કારણરૂપ બન્યા હતા એવો દુર્લૌકિક તમા-
રાજ પાર્શ્વદોષ આખી દુનિયામાં ફેલાવી તમારું
હાસ્ય કરશે ! રાજ્યની ચિંતા જેવી તમને છે
તેવી મનેયે છે. સલાહ સંપથી પેશ્વાઈ ટકાવવી,
મરાઠાઓના અપૂર્ણ રહેલાં કાર્યોની પૂર્તિ કરતા
રહેવું, પાણિપતના યુદ્ધથી થયેલી હાનિ પૂરી
કાઢવી એમ મને લાગ્યા કરે છે. પણ હું શું

કરું ? તમારા વિચારો મારી આત્મશ્રદ્ધાને
ડગમગાવી રહ્યા છે ! તમારા મનમાં આવે
તેમ કરજો ! ઇશ્વરેચ્છા ! પણ વિચાર કરજો
અને જ્યારે તમને સમજાય કે તમારા મદદગારો
પ્રપંચ રમે છે, સારે જ્યાં હો ત્યાંથી માધવરાવના
હિત માટે ન્યાયની તલવાર ઉગામી દોડી
આવજો ! તત્વાર આનમાં ન રાખશો ”
નાના રૂડનવિશે હૃદયનો ઉદ્વેગ કાલવી દીધો.

“ નાના ! આજ સુધીમાં મને સહજ
પણ સંકો આવી હોત તો તેમને મદદ ન
કરી હોત ! પણ તેમનો આશય અને શુદ્ધ
લાગ્યો તેથી હજીએ હું કહું છું કે માધવરાવ
યોગ્ય વયે પહોંચે ત્યાં સુધી દાદાસાહેબજ
પેશ્વાઈના સૂત્રો સંભાળે. ”

[૩]

અંતે પેશ્વાઈમાં બે પક્ષો પડી ગયા !
રાધોબાદાદાની બીર વૃત્તિ આનંદીબાઈના
કુટિલ પ્રપંચમાં વિલાઈ ગઈ. તેઓ એક
સામાન્ય મનુષ્યનું વિશ્વાસપાતક વર્તન
ચલાવવા તત્પર થઈ ગયા. વિદુલ સુંદરે
આણેલા નિઝામ સરકાર સાથેના ઉદગીરના
તહનામા પર તેમણે સહી કરી આપી. આજ
સુધી નિઝામ તરફથી મળતી ખંડણીમાં એક-
તાલીસ લાખ રૂપિયાની છૂટ મૂકી. લગભગ
બધા સરદારો રાધોબાદાદાના પક્ષમાં બળી ગયા.
નાના રૂડનવિશ અને હરિપંત ફડકે બંનેજ
માત્ર પેશ્વાને વફાદાર રહ્યા. નાસિકના શાંત
શિતલ વાતાવરણમાં હવે યુદ્ધની તૈયારીઓ
કરવા માંડી. આનંદીબાઈએ પણ પોતાના
પક્ષમાં બેંચાય એટલા સરદારોને પ્રયત્નથી
બેંચી લીધા. ગોદાવરીને પવિત્ર તીરે ભત્રીજા
સામે આનંદીબાઈએ રાધોબાદાદાની તત્વાર
બહાર કઢાવી. કાંકા બત્રિજ વચ્ચે કેટલીક
ચક્રમંડો ઝરી ગઈ. માધવરાવ રાત્રિની-નિરવ
શાંતિમાં વિચારમગ્ન થઈ રહ્યા : “ કયો માર્ગ
ગ્રહણ કરવો ? ”

“કાકા સાથે લડું ? બોકો શું કહેશે ? રાજ્યને માટે કુટુંબમાં ગૃહકલહ ને સ્પર્ધા ! રાજ્યની ચંચળ લક્ષ્મીને અર્થે આપ્ત જનેના ગળાં રેંસવા ! કાકા ભત્રિજાએ પરસ્પરમાં પ્રેમ-ભયું વર્તન રાખી પેશ્વાઈની રક્ષા કરવી મૂઝી હતીઆરો ઉછાળવા અને કુટુંબને વિનાશની ઉંડી ગર્તામાં ગમકાવી દેવા તૈયાર થઈ જવું એ શું કર્તવ્યપાલન ! પેશ્વાઈ પેશ્વાઓ માટે નથી પણ મહારાષ્ટ્રને માટે છે, એ જાનેયે ન વિસરવું જોઈએ. મરાઠાશાહીની રક્ષા અર્થે અનેક વીરોએ પ્રાણની આહુતિઓ આપી આજ સુધી તેને સ્થિર રાખી છે. તે મરાઠા-શાહીની પેશ્વાઈ કેવળ પેશ્વાના અંતસ્થ કલહથી ઢિન્નવિઢિન્ન થઈ જાય તો મને નથી જોઈતું એ પેશ્વાઈના વચ્ચે ! કાકાના રક્તથી રંગાયલા હાથનો સ્પર્શ એ વચ્ચેને શી રીતે થાય ? કાકાના હાથ પણ ભત્રિજાના રક્તથી રંગાય તો તેમને પણ પેશ્વાની ગાદી પર માનપૂર્વક બેસવું અશક્ય થાય ! આવી સ્થિતિમાં પરક્રિય સત્તાને પ્રવેશકરવું કેટલું સુઝભ થઈ પડે ! નહિં ! એમ નજ થવું જોઈએ ! એ મમત મૂક્યે છૂટકો ! હા ! કાકા ! ”

આખરે માધવરાવ ઉભા થયા અને આવી રાત્રીના સમયમાંજ એકલા ઘોડાપર સવાર થઈ ચાલ્યા.

[૪]

એકાકી માધવરાવ રાધોબાદાદાનાં શિબિરમાં પ્રાણના ભય વિના દાખલ થયા. ‘માધવરાવ નામરદ બન્યા, પરાજિત થયા’ એ લોકનિંદાને માધવરાવે ન, ગણુકારી. મધરાતને અમલે આનંદીઆઈ અને રઘુનાથરાવની સલાહથી મહારાવ અને જનોછરાવના યુદ્ધ સંબંધે વિચારો ચાલી રહ્યા હતા. એવામાં અણચિંતવ્યા માધવરાવને સામે આવી ઉભા રહેલા જોતાંજ રઘુનાથરાવ ચમક્યા એટલુંજ નહિ પણ કોઈ જાદુગર તો માધવરાવનું સ્વરૂપ ધારણ કરી નથી આવી ઉભો !

અથવા કોઈ ગગનગામી દેવદૂત માધવરાવનો પક્ષ લઈ પોતાના કર્તુકનો જવાબ લેવા તો નથી આવ્યો ! એવી અનેક ભ્રમણાઓ રઘુનાથરાવના મનમાં એક પછી એક ઉપજી અને વિલાપ; અને માધવરાવે જો મૌનજ સ્વીકાર્યું હોત તો કદાચ રઘુનાથરાવે ઉક્ત ભ્રમણાંઓને વશ થઈ તેમની ક્ષમા પણ માગી લીધી હોત !

“કાકા ! આપ આ શું કરી રહ્યા છો ? ”

“શું એટલે ? પાછો પૂછે છે નહિં ? ”

આનંદીઆઈએ તત્કાળ આગળ આવી ધડાકો કર્યો.

મહારાવ ને જનોછરાવ જેવા વીર પુરૂષો તો આભાજ બની ગયા-દેહ બાન પણ ભૂલી ગયા !

“કાકી ! હું ન પૂછું તો કોણ પૂછશે ? ”

માધવરાવ ગળગળા થતા બોલ્યા. “માતાનું ને તમારું સ્થાનને માન મારી દષ્ટિએ સમાન છે. મને ઉપદેશ કરવાનો, મારી ભૂલો સુધારવાનો, ભૂલની યોગ્ય શિક્ષા કરી મને યોગ્ય માર્ગે દોરવાનો અધિકાર તમારો છે. મને યુદ્ધનું પ્રદર્શન બતાવી, મારા પર શસ્ત્ર ઉગામવામાં તમારો ઉદ્દેશ કયું કાર્ય સાધી લેવાનો છે ?

“કયું કાર્ય સાધી લેવાનો ઉદ્દેશ ? ”

આનંદીઆઈએ ગર્જા પ્રતિપ્રશ્ન કર્યો. “જો આ તે કાર્ય ! મહારાવ ! નાંખો બેડી એના હાથમાં હમણાંજ ! અને બતાવો આપણા કાર્યનો ઉદ્દેશ ! ઉપદેશથી સર્પને વશ નથી કરી શકાતો—”

બીજા ચમ્પે આનંદીઆઈ ઉચ્ચારે તે પહેલાં માધવરાવ બોલી ઉઠ્યા “નાંખો બેડી ! આ રહ્યા મારા હાથ ! આ મારી ખુલ્લી છાતી, ઇચ્છા હોય તો બોલી દો તલવાર ! આ ગરદન, કાકાને નમવા નમાવી છે તેને ઉડાવી દો, તમને સંતોષ થતો હોય તો !

પણ મારા અંતઃકરણના સમાધાનને અર્થે
આ અંતઃકલહાનલની જ્વાલાઓને શમાવી
દો ! જેનો જન્મ તેનું મત્સ્ય નિશ્ચિત છે,
તેમાં લેશ પણ દુઃખ માનવાની આવશ્યકતા
નથી ! પણ પેશ્વાઈના કુટુંબકલહ ને લીધેજ
મહારાષ્ટ્રનો વિનાશ થયો, છત્રપતિ સંપાદિત
સ્વાધિનતાનો સંહાર થયો, આસુરી મહત્વાકાં-
ક્ષા અને સંપત્તિના નિશામાં મદોન્મત્ત બની
ગરીબડી પ્રજાને પેશ્વાઓએ રવડાતી !
હસાદિ દુર્લોકિકનો પ્રસાર થતો અટકાવો !
સ્વેચ્છાથી હું અહીં આવી ઉભો છું ! યાત્રો !
કંડાવી દો માટે આ શિરકમલ ! મહારાષ્ટ્રનો
ડીલિધિજ નિષ્કલક શરૂરતો રહેતો હોય ત્યાં
મારા પ્રાણના બલિદાનનું શું મૂલ્ય ? એ
મલિદાનને આપતા મારા અંતરમાં હાર્દના જ
મોજા ઉછળશે ! હા, પણ તેની સાથેજ
હારી ને આ શુદ્ધકલહાનલને !

(૫)

સ્વબળપર નિર્ભર રહી માધવરાવ રાયોબા
જ્ઞાના શિબિરમાં ગયા હતા. આનંદીબાઈની
બાજા મુજબ માધવરાવને જાદિવાન બનાવવા
ધુનાચરાવના પક્ષના વીર સેનાપતિ મહારાવ
જેવા પણ તત્પર ન થયા. ઉલટી તેમને
મતીતિ થઈ કે, ધુનાચરાવના પક્ષનો આચય
માધવરાવનો વિશ્વાસવાત કરવાનો છે. રાયો-
બાદાદાના શિબિરમાં લોકોને દેખાડવા માત્ર
માધવરાવ સાથે માનસમાનમયુર્વર્તન
આવું પણ અરૂં જેતા તો ત્યાં માધવરાવ
થોડા દિવસ જાદિવાસજ બોગરી રહ્યા હતા :

થોડા સમય પીતતા દાદાસાહેબના પક્ષમાં
પણ તડાં પડી ગયાં, નિઝામ સાથે પણ
દાદાસાહેબને મતમેદ ઉભો થયો; અતિ રાક્ષસ
બૂવનના રણ મેદાનમાં નિઝામ વિરુદ્ધ પેશ્વા
સૈન્ય યુદ્ધ માટે સજ્જ થઈ ઉભું ! દાદાસા-
હેબના હાથી પરજ માધવરાવ બેસા હતા.

આત્યારે પણ તેમને સ્વાવગ્ય તો ન હતું જ
મહારાવ માધવરાવ પાસે ગયા અને નમ્ર
સ્વરે વિનંતિ કરી.

“ શ્રીમંત પધારો ! ”

“ ક્યાં ? ”

“ ક્યાં શું ? પુને પેશ્વાઈની ગાદી આ
પના આગમનની માર્ગપ્રતિક્ષા કરી રહી છે
આપની રક્ષા અર્થે મારી આ તસ્વાર નિરં-
તર જાગત રહેશે ! પ્રભુ કરે ને આ યુદ્ધમાં
વિજયપ્રાપ્તિ થાય ! અને વિજયોત્સાહ સહ
માનમૂર્તિ પૂના પ્રવેશ કરીએ ! ”

માધવરાવ ઉતર્યા; થોડાપર સવાર થયા.
મહારાવ હોતકરનો થોડો પણ તેમની
સાથે ચાલવા લાગ્યો. શિવરી થયેલી સેના
માધવરાવ સાથે મળી ગઈ. માધવરાવનો
વિજય થયો. માધવરાવ મહારાવ સાથે
પૂના બણી પ્રયાણ કરી ગયા.

વાદળ વિખરાયું ! માધવરાવની વીરતા
અને સુસ્તીપણમાં સહુ કોઈ અંજળા !
નિરપાયે દાદાસાહેબે પેશ્વાઈના વસ્ત્રો માધવ-
રાવને સ્વાધીન કર્યાં.

“ સૌની ઇચ્છાનુસાર હું આ પેશ્વાઈના
વસ્ત્રો અર્પણ કરું છું, તેનો સ્વીકાર કર ! ”
દાદાસાહેબ બોલ્યા.

માધવરાવ જેમ શરૂ હતા તેમ દીલના
દિદાર પણ હતા. સમયાનુસાર કેમ વર્તણું તે
સમજતા હતા. તેમણે ઉત્તર આપ્યો, “ હું
તો માત્ર નામનો પેશ્વા છું, માટે કાકાશ્રી,
આપના પરાક્રમના પ્રભાવવડે આ ગાદીની
રક્ષા આપેજ કરવી રહી ! ”

આટલું થયા પછી પણ પેશ્વાના પરિ-
વારનો શુદ્ધકલહાનિ રંગી જવાને અદ્દે દિન
પર દિન વધુને વધુ બચ્ચકોજ રહ્યો. આનં-
દબાઈ જેવી જગૃત જ્યોત મત્સ્યઘૃતથી
અંદર ને અંદર પ્રજ્વળતી રહી !

(૧) મોરબીની વાણીઅણ.

મચ્છુનાં આછાં નીર વહ્યાં જાય છે.
સરખી સમાણી સાહેલિયો પાણી ભરે છે.

એમાં એક વાણીઅણ છે, એનાં કાંઇ
રૂપ ! જાણે ભંગવાને નવરા દિએ ઘડી.

જીવેજી મોરબીનો ઠાકોર છે. ઘોડા-
ને પાણી પાવા આવ્યો છે.

વાણિયજીના રૂપ ઉપર નજર પડિયું
છે. ઠાકોર વાણીઅણનાં રૂપ મૂલવે છે.

કહે છે, 'વાણીઅણ, આ તારાં બેઠ-
લાનાં મૂલ તો કે ?'

વાણીઆણના રૂપ એવા શુણ. કાંઇ
લીધી જાય એવી નહોતી.

કહે છે "જીવેજી ઠાકોર, બેઠાંના
મૂલ કશવવાં જાવાં ઘો, ઇ બેઠાં કાંઇ હાટે
નથી વેચાતાં. એનાં મૂલ તો તારી ઘોડા-
રના ઘોડલાંથી થાય."

વાણીઆણ ઘેર ગઈ. ઠાકોર દરબા માં
ગયો. પણ વાણીઆણનું રૂપ આંખે વળ-
ગ્યું તું. ક્યારે સવાર થાય ને રૂપને
મૂલવું. ઇ રૂપ તો મોલે શોભે !

સરજ હોયો છે. સવાર પડી છે.

મચ્છુનાં આછાં નીર વહ્યાં જાય છે, સરખી.
સમાણી સાહેલિયો પાણી ભરે છે.

મોરબીની વાણીઅણ પણ છે. માથે
સોનાની ઇંટાણી ને રૂપાણું બેઠું છે,
પાણી ભરે છે.

ત્યાં તો જીવેજી ઠાકોર આવ્યો.
કહે છે, "વાણીઅણ આ ઇંટાણીનાં મૂલ
તો કયં. આ મોરબીનો રાજા મૂલવે છે."

"રાજા, ઇંટાણી મૂલવનાર તો મરી
ગયા. આ કાંઇ કોળી ખત્રાસજીની ઇંટાણી
નહિ. ઠાકોર, આતો મોરબીની વાણી-
અણની ઇંટાણી છે."

"પણ કહે તો ખરી એનાં શાં
મૂલ છે ?"

"ઠાકોર જાવા ઘોને ! આ કામ
તમારાં નહિ. બાપુ, આ એક ઇંટાણીમાં
ઠાકોરનાં હાથીડા હુલ થઈ જાય."

ઠાકોર પાછો વળ્યો. વાણીઅણ ઘેર
ગઈ. ઠાકોરને રડ લાગી. મૂલવું તો ઇ
વાણીઅણને જ મૂલવું એને અખીનેજ
મૂલવું.

ત્રીજે દિ રથે.

મચ્છુનાં આછાં નીર વહ્યાં જાય છે.
સરખી સમાણી સાહેલિયો પાણી ભરે છે.

મોરખીની વાણી અણ પણ છે. છાલિયે
છાલિયે પાણી ભરે છે.

ત્યાંતો જીવેલ ઠાકોર થે ઠે ચડી
આવ્યો. કહે છે, “વાણી અણ, આ છાલિ-
યાનું મૂલ તો કયું? ઠાકોર એને મૂલ રથે.”

વાણી અણ કહે છે—‘ઠાકોર જાવા
હો જીવાજીરાજ, મૂલ કરાવવા રે’વા ઘો.
ધ છાલિયામાં તો તમારું રાજ ડુત્તી
જાય. ત્ય રે એનાં મૂલ થય છાલિયું કાંધ
રેડું નથી પડયું. આ છાલિયું કાંધ જેવી
તેવીયું નહિ. આતો મોરખીની વાણી-
અણયું’

જીવેલ મહેલ ભણી ચાલો નીકળ્યો.
વાણી અણ પણી ભરી ઘેર ગઈ.

થે થા દિના પરલાન ઉઘડયાં.

મચ્છુનાં આછાં નીર વહ્યાં જાય છે.
સરખી સમાણી સાહેલિયો પાણી ભરે છે.
એક વાણી અણ પણ છે, પાણીનું
ભેડું ભરે છે.

ત્યાંતો જીવેલ ઠાકોર દેખાણો.
કહે છે—“વાણી અણ આજ તો તારી
પાનિયુનાં મૂલ કરજે. જે જે ઠાકોર મૂલવે
છે. આ કાંધ તેલપણીયો વાણીઓ ની
મૂલવતો.”

વાણી અણ કહે છે. ‘રે! જીવાજી
ઠાકોર મહુ જાવા ઘો. પાનિયુનાં મૂલ
તો મોંઘાં છે. રાજ, એનાં મૂલમાં તો
તારી રાણીયું ડુત્તી જાય એમ છે.”

રાજ પાછો ગયો. વાણી અણ ઘેર
ગઈ.

વળી સવાર પડી. રાજ કહે આજ
તો મૂલ કર્યેજ છુટકો. ન કરાવું તો
જીવેલ ઠાકોર નહિ. વળી વાણી અણ
તે શી જાત!

મચ્છુનાં આછાં નીર વહ્યાં જાય છે.
સરખી સમાણી સાહેલિયો પાણી ભરે છે.

એક વાણી અણ પણ છે. મોરખીની
વાણી અણ. બીજી કણ હોય?

વાંછી વળી પાણી ભરે છે. માથાનો
ચોટલો જાણે કણીધર નાગણી.

જીવેલ કહે આજ તો આ ચોટ-
લાનાં મૂલ કરાવું.

“વાણી અણ આ ચોટલાના મૂલ
કયું તો. આ ચોટલો તો રાજદરબાર
શેલે, વાણિયાના કપાળે તો ભમરો હોય.
જે જે આ જીવેલ ઠાકોર છે આજ
પાળે નહિં વળે. આ કાંધ લોટ મંગો
પ્રાણજ નથી કે એકલડોકલ વાણિયો
નથી, એ સંભાળીને મૂલ કરજે.”

વાણી અણ તે મોરખીની વાણી અણ.
મચ્છુ કાંઠાની વાણી અણ. માથા સૂધી
લાગી.

“રાજ હજી જાવા ઘો. ચોટલાના
મૂલ મોંઘા છે. આ વણિયણ બીજી છે.
માથાં ડુલ કરાવવા હોય તો મૂલ કરવા
આવજો. આજનો દિનો જાવા કહે’ છું.”

મચ્છુનાં આછાં નીર વહ્યાં જાય છે.
સરખી સમાણી સાહેલિયો પાણી ભરે છે.”

એમાં એક વાણી અણ પણ છે.
“મોરખીની વાણિયણ.”

(૨) રાણી અને મોરલો.

‘સોના ઇંટોણી કાંઈ રૂપલિયાતું બેડું હોરાજ,
રાજનીને રાણી પાણીમાં સંચર્યા.’ લાગે છે.”

“કોણ જાણે પૂરવ જન્મની પ્રીતુ
લાગે છે.”

રાજની રાણી પાણી ભરવા સંચરી.

“અહા ! જામી છે ને કાંઈ હૈયાનાં
હેતની હેળી ?”

માથે સોનાની ઇંટોણી અને રૂપાતું બેડું
છે. નણુંદખા, હારે નીકળ્યાં છે.

ત્યાં તો નણુંદખા ભક્તકથાં “જો-
ત્યાં તો નણુંદખા ભક્તકથાં “જો-

આંખા આંખલિયાની ડાળુ નીચે
મીઠાં જળે સરોવર ભર્યાં છે. જળમાં

ને ભાલી લાગેય છે ? મોરલો હારે રમે
છે. ઇ કાંઈ મારો ભાઈ છે !”

બે ચાર હંસ તરે છે.

“નણુંદખા, આ

કાંઠે વનના મોરલો
ટોકે છે.

રા. મિત્રસાગર

તો તમારા ભાઈ મેર
થઈને આવ્યા છે કંઈ
કેઈની હારે નથી
રમતી”

એમાં એક મોરલો
છે. બીજાએ મોરલો ખરા
પણ આતો કાંઈ જુદો.
જુદાં એનાં રૂપ, જુદાં
એનાં રંગ, જુદી એની
જાત અને જુદી એની
ભાત.

જાળકોની જરૂરીઆતના ખાસ
અભ્યાસી છે. શ્રીદક્ષિણમૂર્તિ
વિદ્યાર્થીબચનના એમના
અનુભવનો લાભ
“શુભમુંદરી”ના વાચકોને

“જીવજ વાદી

રાણી પાણી ભરે
છે ને બેડું માથે ચ-
હારે છે; મોરલો બેડું
ઢોળી નાખે છે. રાણી
ફની ભરે છે મોરલો ફની
ઢોળી નાખે છે.

શ્રી બાળક અંક ૬

હારા આવના વર્ષમાં મજાશે.
એ અકમા જાળ પડ્યને
રોડે આકર્ષી લે અને
આજકાલે એમ હોયે એવી
નંદર આજવાતોના
મોટી સંખ્યામાં આપાને.

નાખીશ. મારા ભાઈને
મોરલો કીધો છે તો !
લે મારા ભાઈને મોર
લો છે. બળ્યો તારો
મોર. એની કળામાં તે
શું બળ્યું છે. જુડો
ટેલુક, ટેલુક ટેલુક છે.”

નણુંદી રીતે ભર્યાં
આલી નીકળ્યાં. જઈને
ભાઈને મોરની વાત

રાણીને રસ પડ્યો.

મોરને રસ પડ્યો.

મોર, રાણી રમવા માંડ્યાં. મોરને
મેળે મેલ હતા. રાણીને હાથે હેન હતાં.

પાણીઆનિયું ખેડ જુએ છે.

“અરે બા, આ મોરલાની હારે
ચાવશે તે શી માયા ?”

હરે છે.

રજત ફડકો છે. પગ તીધું છે કે
આજ માંડે મોરલાને લાવું. એના ભોજન
કરું ને રાણીને જાવરાવું. એવે. ને કયો
મોરલો છે કે રાણી હારે રમે !

ત્યાં તો અ.પો ઉચક્યો ને રાણી
આવ્યો.

સોનાતું કાંઈડું ને રૂપાનાં તીર.
નામ સિકારે માટે.”

બહેનો બને, એ જોવાનો 'સમાજ' તો આદર્શ બતાવ્યો; ને તાળીઓના ગડગડટ વચ્ચે અમે એ વધારી લીધો. સરલા બહેનને વ્યાખ્યાન મંચક પર આપેલાં જોઈ અમે સંધ્યાએ તાળીઓથી વધાર્યાં. શાંત પડતાં એમણે પ્રાસ્તાવિક વિવેચન પછી મૂળ વિષય પર આવતાં કહ્યું, "બહેનો, આપણે મનુ મહારાજના યુગમાં રહેતાં નથી પણ પ્રગતિના જમાનામાં, પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિના ઝંઝાવાત વચ્ચે રહીએ છીએ. પુરાણી 'પતિવ્રત્ત્યા પતિવિષ્ણુ, પતિર્દેવો મહેશ્વર।' એ સતીત્વની સાત્તિક ભાવના બુદ્ધિના યુગમાં હાલી લઈ છે. કારણ સ્પષ્ટ છે. પ્રગતિના નિયમ પ્રમાણે જ્ઞાનામથી નવા યુગને અનુકૂળ નવું ઉત્પન્ન થાય છે. એ પ્રત્યેક યુગના ધર્મો બદલાય છે. પારાણિક કાળની કોઈ પાન કહેતા કહે કે રામે લોક લાગ્યાં ડરીને સીતાને વનમાં મોકલ્યા કે ધર્માત્મા ધુધિધિરે સતિ ટ્રોપદીને હૃત રમતા દાવમાં મકયાં, કે ગહવંશી રાજા અનેક સ્ત્રી પરણ્યા તો સાબળનાર નાની બાળાઓ એમનાં મોટા માને પડશે કે મા, લોકોની આજ્ઞાએ પોતાની સ્ત્રીને વનમાં મોકલે તે પુરૂષ કહેવાય ખરો? વળી સ્ત્રીને પાણિજળની વસ્તુ ગણે નેન્દ્રતમા મૂકે ને ધર્માત્મા કહેવાય? અને અનેક સ્ત્રી એક સાથે પરણે તે 'સ્ત્રી' એટલે શું સમજતા હશે?

સર્વ મળ બુઝો તો વેદકાળના ધર્મજ્ઞોના સ્વાર્થ જેવો પુરૂષોનો ખુલ્લો સ્વાર્થ-ઓંઓને કહ્યું, 'તમે પૃથ્વી અમે આકાશ' અમે સાગર ને અમારામાં બસતિ ઓટ સાવનાર તમે ચંદ્ર: અમે ગ્રેષ તમે આકર્ષતા સૂર્ય: અમે ટમ તમે વેલી: અમે સાગર તમે સરિતા: અમારા મય તમારે ચપુ' એ તમાઝ' હજન સાધકા નરંઓએ ને માની લીધું.

સ્ત્રીઓને કહેવામાં આવ્યું કે, "પુલિંગ શક્તિપ્રધાન પુરૂષ હોઈ બુદ્ધિના ક્ષેત્રમાં મદતા સર્વોપરિ છે ને સ્ત્રીલિંગ શક્તિ પ્રેરણાત્મક હોઈ હૃદયપ્રધાન ક્ષેત્રમાં આધિનતા તથા સેવાના બળે પુરૂષોની એ અહંતા સ્ત્રીઓએ ઓગાળી નાખવી ઘટે. સ્ત્રીઓએ તે પણ મૂંઝે મોઢે માની લીધું અને તેમાંથી સ્ત્રી એટલે ગુલામી, 'સ્ત્રી' એટલે સુખતું એક સાધન ને 'સ્ત્રી એટલે પ્રજ્ઞેત્પાદક યંત્ર' એ રૂઢ વ્યાખ્યા જન્મી."

સરલા બહેનની અસ્ખલિત વહેતી વાગ-ધાગમાં અમારાં મન ઝાલે મડમાં હતાં પણ વચ્ચે વચ્ચે પાર્વતી કાળીના ધીર અંતે રાધા બહેનની ગામ ગપાટા કરવાની ટેવથી સાંભળવામાં ખસેલ પડતી.

વિષયની ભૂમિકાને અનુસંધાન કરતાં શરૂઆત બહેને આગળ મલાવ્યું: 'મારી બહેનો 'નારી નરકચ્ચ દ્વાર।' એ યુગમાં આપણામાંની કેટલી બહેનો 'દેવી' પદ ભોગવે છે? કેટલી બહેનો બુદ્ધિના ક્ષેત્રમાં કતરી પુરૂષોની અહંતા સ્પર્ધાથી ઓગળાવે છે? બહુલ થોડી છતાં ઢાંક પીછોટા કરેલું સત્ય અસલ સ્વરૂપમાં દેખાતું હવે કોણ અટકાવશે? પુરૂષોએ ઉત્પન્ન કરેલી માવા રમેટાતી જાય છે ને સાહિત્યમાં, ધારાસભામાં, કેરપેરેશનેમાં અને કોચેઓમાં સ્ત્રી પુરૂષોની નાથે પોતાનું સ્થાન લે છે. સ્ત્રીઓ રેલ્વેમાં કામ કરે છે. સ્ત્રીઓ મોટી પોસ્ટ ઓફીસમાં હુડોની જોડે બેસે છે. પોલીસ કે કોર્ટેક્ટીવ જેવી જોખમની નોકરી કરે છે અને કેટલેક જગ્યાએ લશ્કરી તાલીમ પણ લે છે. દુકામાં સ્ત્રીઓ પુરૂષોનું કાર્ય કરવાની શક્તિ ધરાવે છે એ જો પછે માનનાર તો જોયું ન જોયું કરી શકે તેમ નથી. સ્ત્રીજગતિ ને સ્ત્રી-હકના પ્રશ્ને હંફાણો મહા પ્રધાન ઓડરન

પણ સહેજે મુંઝવાયો હતો. અને 'દાદીમૂઝ વર્ગના પુરૂષો' ગનવાતો. સ્ત્રીનો દાવો કરી વાત કાપી નાખતો. પણ તે વખત વીતી ગયો છે. સ્ત્રીઓ સ્ત્રીત્વ રક્ષી પુરૂષોને તેમનાં કાર્યમાં મદદ કરે છે. પણ તે એકસરખા દરજ્જાના મિત્ર તરીકે.

સાંબળનારના મુખ ઉપર વિકાર થતો જોઈ સરલાજીને પોતાના વેગને રોકતાં કહ્યું: "વહાલી ગઈને, વિચારો સહેજ નવા તો લાગશે ને લાંબા સમયના આપણા સંસ્કારથી મનમાં સંકાયેલ વસ્તુનું થશે પણ પુરૂષને સ્ત્રી એકજ કામ કરી શકે છે એ આપણે કુદરતને બારણે ક્યાં નથી જોતાં? શિકારીને શિકારમાં કુતરાઓ નરને માઠા એકજ કામ આપે છે; ઘોડાગાડીમાં કે સ્વારીમાં નરને માઠા સરખુંજ કામ કરે છે; ઉંટમાં નરને માઠા સરખી મગલ કાપે છે. ઉશ્કેડું કેટલી વાતમાં નર કરતાં માઠા ચડે તો સ્ત્રીઓને તદ્દપ્રધાન કહી ધરમાં મોંઘી રાખી હાથવાસીદું, ખાંડખુંટણ ને બાળકોદેરમાં સ્ત્રીહવનનો વિકાસ અતાવવો એ ચાટલામાં ચંદ્રમા અતાવવા જેવું નથી લાગતું? હું તો કવીશ કે સ્ત્રીત્વ વિકસવાને અદ્યે કરવાનું જાણ્યું છે પણ બહેને શબ્દોમાં કહેવાને આવે 'કે અમે તમને પરાક્રાંતિની વિભૂતિ ગણી વૃદ્ધમાં પધરાવીએ છીએ. તમારી શક્તિથી અમે સર્વ કામ કરીએ છીએ. પણ સંસારમાં આપણી પરિસ્થિતિ આપણે સારી રીતે જાણીએ છીએ. હતાવળા બહેનો કોમકેવાર બસુકી વડે ને "અર્વાચિન સાદિલ માં સ્ત્રીઓનો પ્રધાન સ્વર," "કાવદામાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન" હતાદિ નવા વિચારોદાર પેનાની જરૂરના બદલ કરે છે, પણ આપણે તો સ્વનાત્મક માર્ગ કરવાનું છે. સુન્દરાતની આપણી અમલ બહેનોને કેળવણીનું કામ દાયમાં લેવાનું છે. બહેનો કેળવાને એટલે

એમની જરૂરીઆતો કેવી રીતે પૂરી પાડવી એ સારી રીતે જાણ્યો. પણ વાચ્યદાંતી જરૂર નહીં રહે, ને બાવિ ભારતની નાજુક કહેવાતી સ્ત્રીઓ, આર્ય સ્ત્રીઓ, બ્રેડો બજવો જગાવશે ને સ્વતંત્ર ભારતવર્ષ અને ત્યારે નવું ભારત વર્ષ, નવી સામાજિક પ્રણાલીકા, નવા આદર્શની રચનામાં પુરૂષને જોડે ઉભી રહી સ્ત્રી પોતાના ક્ષણે આપણે. પણ મારું સ્વપ્ન સાચું પાડવું તે તમારા હાથમાં છે. તમે બાવિ ભારતના સૃષ્ટા છો. તમારા જોડે ભારત દુનિયાના ખીજા દેશો સાથે પોતાનું સ્થાન માગે છે. તમે આદર્શ નાગરિક સ્ત્રીઓ બની, વીર પુરૂષોની માતા બની, તમારું દેવીપદ ફરીથી શોભાવો એમ મારો આશીર્વાદ છે. એમ કહી સમાને પ્રણામ કરી સરલાજીને પોતાના સ્થાને પાછાં બેઠાં. પ્રભુએ ઉપસંહાર કરતાં સ્ત્રીઓના હક્કની વાતમાં સ્ત્રીત્વની ભાવના આર્યાવર્તની બહેનોમાંથી નષ્ટ ન થાય એ વિચય પર ધ્યાન ખેંચી વક્તાનો ઉપકાર માનતાં સમા વિસર્જન થયું. અમે સ્ત્રી વિખરાયાં.

રાધાજીને તથા પાર્વતી કાકી અમારી પોળમાં રહેતાં હતાં. એટલે અમે સાથે સાથે ઘેર આવવા નીકળ્યાં. મામની પટલાઈ કુટતાં રાધાજીનેથી રસ્તામાંએ શાન્ત ન રહેવાયું. 'જાહેન, એતો વિકાસની થઈ ગયાં એટલે એમને દાવે. ઉભા ઉભા બાપણ તો સાંચે કરે પણ ધર માથે પડ્યું હોય તો જાણે કે કેટલી વિસુએ સો થાય છે!

"અર કંદોહો જાહેન" પાર્વતી કાકીએ નાના ધીરના ખીરસામાંથી ચણા કાઢી આપતાં કહ્યું. "મારી આંખે તો નવા રંગ જોવાના થયા છે. બદલ શ્યાં કરવું ને બોલવું, પણ મુઝે મોટું પારકે વેર સામું દેરાણી જેણીમાં સમાસ કરવો ને ધરતો આંધરો વડેવાર આવી મોંઘવારીમાં ચલાવવો દોય તો ખબર પડે.

ધરમાં અમારે તો લાજ મર્યાદા સખત પાળવાની હોય એટલે એમના જેવી વાતો તો ક્યાંથી થાય ? પણ આપણા તો દિવસ ગયા પણ હવે તો આ કુંડુદિની બહેનને બેવાતું, ” એમ બોલતાં મારા તરફ ધસારો કરી શાન્ત પડ્યાં. મારે નામ સાંભળી આપણના વિચારમાંથી હું જાગી પાવતી કાકીની વાત સાંભળી દયા આવી. બિચારાં ગામઠી નિશાળે ચાર ચોપડી બણી ટ્યુમચુ વાંચે લખે. એમને જગતમાં શું ચાહે છે તેની ક્યાંથી ખબર ? સરલા બહેનનું ભાવણ એમને ક્યાંથી ગોઠે ? હું ઉપર હાથ ફેરવતા ને ધોતીયાની લાલકેર ખાસ દંખાય તેમ સરખી કરતાં પેલા જ્યેષ્ઠકર શાસ્ત્રીની પરીઓની વાતો જેવી સગરરાજના હજાર પુત્રો કે હામીના પરાક્રમ કે કુંભકર્ણની નિદ્રા જેવી કથા હોય તો એ બિચારા વધારે સાત્વિક શ્રદ્ધાથી સાંભળે !

એટલામાં મારું ધર આવ્યું. ધરમાં પેસતાં રસોડા પાણી સાંભર્યાં. કારણ સાસુજીને તાવ આવતો હતો. એમને તુલસીના ચાહ કરી આપ્યો. ને દસી કરતાં નવ વાગી ગયા. તોએ એ હજી બહારથી નહોતા આવ્યા. દસ વાગે એ આવ્યા, જમ્યા, ને ઢાંકે. હુમરો કરી ‘સમાજ’ના ભાવણના વિચારમાં ઉડતી હું સુવાના ખંડમાં ગઈ ત્યાં - મારા ‘ચંદ્ર’ને વાંચતાં બેઠા. મને નંદા એમણે સરલા બહેનના ભાવણની વાત છેડી “ કેમ, શું સાંભળ્યા આવ્યાં ? સરલાબહેને શું નવું કહ્યું. ” એમણે ચોપડીમાંથી ઉંચું બોતાં પૂછ્યું.

“ સાંભળવું અને વાંચવું બન્ને સાથે બને ? સાંભળવું હોય તો ચોપડી ઉઘી મૂકો. ” કહી મેં ગમ્મતમાં ચોપડી લઈ લીધી ને હસતાં હસતાં કહેવા માંડ્યું : “ અમને તો તમારા સામે બોલો બળવો કરવા હિંકર્યો.

સત્યાગ્રહી બની અમે અમારા હકની માંગણી કરીશું ને પુરોષોને બતાવી આપીશું કે અમે કાંઈ ગાંઠ્યા નંદાએ એમ નથી. ”

મૂળ એ રહ્યા ટીખણા. એટલે હસતાં હસતાં કહેવા માંડ્યું : “ બિચારા સત્યાગ્રહીઓ જેવું તમારા ઉત્સાહનું ન બને તો સારું. સરલાબહેનને પૂછવું તું કે પ્રેમમાં હજીનું સ્થાન હોય ? ને હજી માગવા જવું પડે એ માગનારની નબળાઈ નથી ? કુદરતનો તો નિયમ છે કે લાયક વ્યક્તિને તેના લાયક હજી એની મેળે મળે જાન છે. આપણા સાધુસંતો ક્યાં માગે છે કે મને ફલાણું આપો ! કે અમારો તમારા પર અધિક હજી છે ને તે હજી પેટ અમારું પૂરું કરો. પણ તમારો અંતર-આત્મા એની લાયકાત પ્રમાણે તમને સત્કાર કરવા પ્રેરે છે. આપણે તેમ કરી આનંદ પામીએ છીએ. ”

“ વાહ, વાત ઠીક કાપવા માંડી. પુરોષો ન આપે ત્યારે સ્ત્રીઓ માંગે તેમાં એકું શું ? બહારો તેમાં તો પુરોષોના સ્વાર્થ તો ખુશી જણાય છે. મહારીની જેમ બધું ખોતાના હાથમાં રાખી એકજ દોરીથી મર્યાદિત વર્તુલમાં રેતન ડોસીને નચાવવા જેવું નથી લાગતું ? પણ સ્ત્રીઓ હવે નહિ નાચે, ભૂતકાલમાં બહુ નાચી. ”

“ બહે, ન નાચે, પુરોષો નચાવવા જે નથી માગતા. અમારી સાથે હજી માંગે તે ખરેખરા બુદ્ધિના ક્ષેત્રમાં, રણસંગ્રામમાં ધત્યાદિ પુરોષોના ક્ષેત્રને લાયક શરીરને હદય-તૈયાર કરે. રામકૃષ્ણ મીશનવાળા દુર્ગાનંદ સ્વામીને સ્ત્રી પુરુષની રસાકસી વિષે પૂછતાં, એમણે કહ્યું-હવું કે એ મહામાયાની રમત છે. પણ ઉંડા ઉતરી નેંદાએ તો એ પાશાત્ય વિચાર છે. આર્થવર્તમાં એને અનુકૂળ ભૂમિકા નથી.

અહિંનું સમાજશાસ્ત્ર પ્રકૃતિ તથા પુરુષસ્ત્રીના સ્વભાવ પર રચાઈ પાશ્ચાત્ય સમાજશાસ્ત્રિ જેવું ચંદ્ર નથી. એટલે પ્રમાણમાં ઓછી જૂસો થવાનો સંભવ છે. ”

“ તમે કહો છો તે કાંઈ સમજાતું નથી. ”
મેં જાણવાની ઇચ્છાએ પૂછ્યું.

“ આપણે ત્યાં સ્ત્રીનાં સ્ત્રીત્વનો વિચાર કરી ‘ સ્ત્રીધર્મ ’ આધીનતા તથા સેવાના પાયા ઉપર રચાયો છે. ને સેવા તો યોગીયોને પણ અગમ્ય છે. તું જ કહે ને કે સેવાથી વધારે મળે કે તારા હકથી ? હું શરૂં સંધિયું પહેરી તને દરેક રીતે ખુશી રાખવા પ્રયત્ન કરું, તારામાં મારું અંતિમ સુખ જોઈ તારા આનંદમાં મારો આનંદ નીરખું, આશક જેવો તારામાં દિવાનો બની તારી સમિપ સ્નેહસમાધિમાં હુલું. હુંકામાં તારી રમાડી રમત રમું. તેનું કારણ એકજ શબ્દમાં કહું તો તારી ‘ આધીનતા. ’ તું ધારે છે કે હકથી તું મને તારો કરી શકે ? પુરૂષો તો સ્ત્રીના ખોખાને નહિ પણ સ્ત્રીત્વ તથા સેવામાં મસ્ત બને છે ને એમની અહંતા ઓગળી જતાં લાઈલા-મઝનુન, ફેરહાદ-શીરીન કે રાધા-કૃષ્ણ, જેવા અદ્વૈત પ્રેમી યુગલો બને છે. સમાન હકના વાતાવરણમાં અદ્વૈત પ્રેમ હોય છે ખરો ? આશક માણુકના દિવ્ય રસની ઝાંખી ત્યાં સ્વપ્ને પણ થાય ખરી ?

“ પશ્ચિમમાં અદ્વૈત પ્રેમ નહિ હોય ! કારણ આપણે ત્યાં એનો ઇન્દ્રો અપાઈ ગયો હશે. ” મેં ટીકા કીધી.

“ ના, ત્યાં પણ હોય. વાતાવરણ પ્રતિકુલ એટલે ઓંશા યોડી. બહારના આચાર વિચાર ઉપર સમાજશાસ્ત્ર રચાયલું હોઈ ત્યાંના સંસારમાં સરોં જટ દેખાઈ આવતો નથી. પણ લગ્નસ્નેહની ભાવનાથી જોડાતાં ભલભલા

ખચકાય છે. તેનું કારણ શું ? આપણી વિધવા બહેનો કરતાં કુંવારી કન્યાઓ પતિ પતિ જંખતી મરી શીટ છે તેનું મૂળ શું ? એજ કે સમાન હકનો પવન. ફ્રાન્સ જેવા યુરોપી દેશોમાં ઘટતી જતી વસ્તિથી મોટા મોટા સમાજશાસ્ત્રીઓ ચુંચવાયા છે. પરણેલાને ખાસ હકો આપે છે છતાં એનું એ સ્ત્રી-મનુષીના યુગમાં ને સ્ત્રી-સ્વાતંત્ર્ય ભોગવાય છે ત્યાંની સામાજિક સ્થિતિ જોઈ ? ન જોઈ હોય તો ‘ મેડ હાઉસ ’ તથા ‘ ઓરશ્વેદન ’ના હેવાલ વાંચો. નીતિની વાત બાબુએ મૂકી મોટા ભાગના કુખોના મૂળ જુઓ તો સમાન હક ને એની રસાકસીમાંથી ઉડતા છૂટાછેડા. ” એમણે સુદો કસાવતાં કહ્યું.

“ હરો, મારે શી માથાદાઠ. ” મેં કંટાળો ખાતાં કહ્યું.

“ એમ કેમ ! વિવાદ કરવા જેટલું તો પુરૂષોનું ધૈર્ય રાખો. પુરૂષોને લાયક કાંઈ એમને એમ બનારો. એમણે સ્વેજ ઉત્સાહ આપતાં કહ્યું. ”

“ સરલાબહેને તો કહ્યું તું કે સ્ત્રીત્વ રક્ષી સ્ત્રી પુરૂષના જેવું સ્થાન લાઈ શકે. પુરૂષને સ્પર્ધામાં હરાવે પણ ખરા. ” મેં સપ્રમાણ વાત કહેવા માંડી.

“ બન્ને સરલા બહેન ખરાં હરો, પણ તને શું લાગે છે ? સ્ત્રીત્વ રાખી પુરૂષના ક્ષેત્રમાં પુરૂષ સાથે સ્ત્રી સ્પર્ધા કરી શકે ખરી ? એક નાનો દાખરો લ્યો. લાકડામાં ઉખ્યતા લાવવી હોય તો લાકડાની શીતળતા દૂર કરી અગ્નિનો ગુણ જે ઉખ્યતા તે આપીએ ત્યારે એ ઉખ્ય બને. પણ લાકડાનો ગુણ શીતળતા રાખી એકી વખતે તેને આપણે ઉખ્યતા આપી શકીએ ખરા ? લોખંડના કકડાને લોહ-

સુખકર્તા આકર્ષવાનો શુભ આપવો હોય તો લોખંડના કકડાએ લોહસુખક થવું પડે. તો પુલિંગ શક્તિ ખીલવો. પુરોના ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીત્વ રહે. ખરું? વળી સ્ત્રીમાંથી સ્ત્રીત્વ નય તો? અગ્નિમાંથી ઉષ્ણતા નય તો? ચંદ્રમાંથી તેનો શુભ જે શીતળાતા નય તો? પૃથ્વીમાંથી સુંગંધી લઈ લઈએ તો? અગ્નિ, ચંદ્ર કે પૃથ્વી જેવું ખાસ શુદ્ધ તત્ત્વ રહે ખરું? ”

મેં માથું હલાવી ના કહી. વાત ટુંકી કરતાં મેં કહ્યું “ સરલા બહેન વિચારો તમારા જેવાં વિચારક નહિ, એટલે શું કરે! હું તો સમજી, બેરોબર સમજી, કે સ્ત્રીત્વનો સધળો સાર ‘ આધીનતા અને સેવામાં ’ સ્ત્રીત્વની સેવા ધરના ચાર ખુણાની અંદર ને સ્ત્રીત્વ એટલે પુરોની ઇચ્છાને ચમડોળે દરવું—”

“ વિવાદમાં ન શબ્દો એટલે વાકું પડ્યું. પણ શુદ્ધકાર્યની આધીનતા તથા સેવાની શક્તિ ઉપરાંત ધોધમાર વહેતી ગાર્ગિદેવીની વિચાર શક્તિને કોણ રોકી શક્યું હતું! દંપતિ જીવનનો પતિ સ્વર્ગસ્થ થતાં શાન્ત જીવન ગાળતાં ઝંસીના બહાદુર રાણી લક્ષ્મીબાઈને કોણ રાજમહેલના ચાર ખુણાની અંદર બાંધી શક્યું હતું? ને આપણા આ વર્ષની કેંગ્રેસના પહેલા સ્ત્રી પ્રમુખ સરોજની નામહુને શુદ્ધકાર્યના વખણમાં કોણ શુંગળાવી શક્યું હતું? કવિ તરીકેનું એમનું જીવન અને રાજનીતિજી તરીકેની શક્તિએ એમના દંપતિ જીવનને કરમાવવાને બદલે વિકસાવ્યું અને તેની દોરમ સારા દેશમાં પ્રસરી એ તો હાલની વાત છે. ”

ખરેખર મારા ‘ ચંદ્ર ’ તો વિચારક નવડયા. એમની વાતમાં કાંઈક વધારે રસ

પડવા માંડ્યો. ને નવી દૃષ્ટિથી વિષયને ચર્ચાતો જોઈ હું સાંભળી રહી.

“ ટુંકામાં ખીજ દેશને માટે તો ગમે તેમ હોય પણ ભારતવર્ષમાં તો આર્ય સ્ત્રીના સ્નેહહૃદયમાં સ્નેહોર્મિએ ઉગી ઉછળશે, પણ તેનાં પાતાળ ઉંડા હૃદયના ઉંડાણમાં ઉતરી નહિ શકે એ ચોક્કસ વાત છે. સ્ત્રી જોના હક સાચવતાં. કોઈ પણ મહત્ત્વનાં સામાજિક અથવા ધાર્મિક કાર્ય પુરૂષ એકલો ન કરી શકે એમ શાસ્ત્ર ચોખ્ખું કહે છે. કારણ પુરૂષ એક અડધીયું છે. સ્ત્રી એ એવું ખીજું અડધીયું છે. બે અડધીયાં એક થતાં એક ‘ અવિભક્ત આત્મા ’ વિદ્યુત્તેગના ‘ ચોઝીટીવ ’ ‘ નેઝીટીવ ’ શક્તિઓ મળતાં જીવનમાં ઉત્સાહથી ધપે છે. સ્ત્રી સુંદરતા છે, પુરૂષ બળ્યતા છે. નરી સુંદરતા ન શોભે કે નરી બળ્યતાએ ન દીપે. માટે જીવન પૂર્ણતા પામે માટે લગ્નસ્નેહની બાવના. સાધારણ રીતે શુદ્ધકાર્યમાં સ્ત્રી સર્વોપરી છે. પુરૂષ બહારના વહેવારમાં સર્વોપરી છે. કારણ પ્રકૃતિથી એમનાં શરીર એવાં રચાયાં છે. ”

“ સારે સરલા બહેન, સરોજની નામહુ, અવંતિકા બાઈ ગોખલે ઇત્યાદિ બહેનોમાં એ પ્રકૃતિ ક્યાં છુપાઈ ગઈ? ” મેં શંકા ઉત્પન્ન કરતાં કહ્યું.

“ યોડી સ્ત્રીઓ સેંકડે ચાર પાંચ એવી નીકળે એ ઉપરથી સામાન્ય નિયમ તુટે ખરો? એમને ય સ્ત્રી પ્રકૃતિ નથી છોડતી. બગવાન ગીતામાં કહે છે. ‘ પ્રજ્ઞતિ યાન્તિ મૃતાન્તિ નિમ્નહ કિમ કરિષ્યતિ ’ પછી બહેને પુરૂષત્વની શક્તિ ધણી ખીલેલી હોય. કાલે આપણે સરઘસમાં ગયાં હતાં ત્યાં કેળવાએલા બકરાની ગાડી નહોતી જોઈ? માટે એલગાડી, ઘોડાગાડી, કાઠી નાંખી બકરાની ગાડીએ જગતનો વહેવાર નબે ખરો? ”

ઉત્તર ધ્રુવના પ્રદેશમાં રેઈન્ડીયરની ગાડીજ
 બેઈએ, માટે આપણા વડોદરાના નવાજ
 સાહેબની કળીયારની ગાડી જેવી ગાડીઓજ
 આપણા ગરમ દેશમાં લોકો વાપરે તો એ
 પ્રથા સાથે ખરી? તુંજ કહીશ કે ના. રોગની
 દવા શરીરના બંધારણ, હવાપાણી, ખોરાક
 ઉપર લક્ષ આપીને અપાય છે. એકની એક
 દવા હબ્બર રોગ ઉપર વપરાય તો પેલા ઉંઠ
 વધુ જેવું થાય. ” એમણે ટાઢાં પડતાં કહ્યું.
 એટલામાં ઘડિયાળમાં બારના ટકોરા થયા.
 ને અમારો વિવાદ સમેટાયો. અમારા વિવા-

દમાં વડીલોની કફરાતા ન હતી. એક બીજાના
 ઉંડાણના અમી દૂપમાં હુમતાં અમે શાન્ત
 પડ્યાં. બહાર જોયું તો ચંદ્રિકા વર્ષો રહી
 હતી ને વસુધરા દેવી નિરવ શાન્તિમાં મગ
 હતાં. તેરી અજબ શાન્તિ મારા ચંદ્ર માં
 અનુભવતી હું ઉંઘી મઈ. કારણ ચંદ્ર સિવાય
 કુમુદિનીને કોણ શીતળતા આપે? અમારા
 એ ચંદ્ર-કુમુદિનીના સ્નેહમાં-વિવાદમાં જુદા-
 ધના વિચારે ઉંઘમાંથી ઝંખી ઉડતાં એમને
 પાસે સ્તેલા બેઠ બોલી જવાયું. “ હાથ,
 હું ને મારા ચંદ્ર. ”

રંગ લેદ.

દક્ષિણ કાશીનામાં એક ગોરાએ ગોટરની ચોરી કરી, તે બદલ ન્યાયાધીશે તેને ત્રીશ
 દિવસની સજા ફરમાવી. તે જ ન્યાયાધીશ આગળ, સાઇકલની ચોરી કરનાર હબસી ખડો
 થયો, અને તેને બેડીકડી સમેત ત્રણ વર્ષની સખ્ત મજુરીની સજા મળી. xx અમેરિકાનો
 એક રંગીન સહમકરથ ક્રાન્સમાં નોકરી કરીને ઘેર આવ્યો. ફરદખ્સ સર્વિસમાં નોકરી લેવા
 એણે સનંદી પરીક્ષા આપી અને પહેલે નંબરે પાસ થયો. ૯૮ ટકા માર્ક મળ્યા. નોકરી
 લેવા તે ઓરિસમાં ગયો ત્યારે તેને જોઈને અધિકારીને અચંબો ઉપજ્યો. ‘ મેં નહોતું ધાણું
 કે તમે હસબી હશે, ’ એટલું કહીને તેને રૂબરૂ આપવામાં આવી. તેની જગ્યાએ ઉપ
 ટકા માર્ક મેળવનાર ગોરાની નીમણુંક થઈ. xx અમેરિકન હબસીઓની કોલેજમાંથી એક
 કુમારી થોડે દૂર કોઇ ગામમાં પોતાના ભાઈને ઘેર રબ ગાળવા ગઈ. રાત્રે કંઈક ખંખડાટ
 થયો. ભાઈ જાહેન ઉઠ્યાં, ભાઈ બહાર ગયો. ગોળાબહાર થયો. જાહેન જાહેન જુને છે તો
 ભાઈને છેલ્લા શ્વાસ લેતો દોડો. સામે જંદુકધારી અમેરિકન ગોરાંઓ ઉભા હતા. તેમનામાંના
 એકે કહ્યું, “ ચાલો, આ છોકરીને ય પૂરી કરો, એટલે આપણને પૂછવાવાળું કોઈ ન રહે. ”
 પણ આગેવાને છોકરીને જીવવા દીધી ભાઈનું મુઠ્ઠું ગાડીમાં નાખીને તે બિચારી એકલી
 તેને દેનાવવાં શહેરમાં ખેંચી ગઈ. xx ચાર માસ પહેલાં કોઈ હબસીએ ઘોળી છોકરી પર
 હુમલો કર્યો. ગુન્હા બદલ તેને ફાંસીની સજા મળી. થોડા રોજ પછી આલખામાં ગામે બે
 ગોરાઓએ હબસી કુમારીઓ ઉપર હુમલો કર્યો. ફરિયાદ થતાં ૫૦૦ ર. દંડ ફરમાવાયો. xx
 અમેરિકાના મહં રાજ્યની તે તરણ પિઘાઈની છે. પણ તેણે એક દિવસ હબસી કુમારી-
 ઓની પરિપદ્માં હાજરી આપી અને રંગીન છોકરીઓ સાથે ખાણું લીધું. આવા ‘ અપ-
 રાધ ’ બદલ તેને કેલેજમાંથી પ્રમુખે સંસ્થામાંથી જતરતર કરી. (વર્ડ હુ-મોરો.)

લેખક: શ્રીયુત ગોકુલદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુરા.

પ્રકરણ ઓગણસાઠમું (ચાલુ).

“ ઓહો ! ત્હમે અહિં ક્યાંથી ? ” રના ઉતારઓમાં કોઇને શોધી રહી હતી. નંદલાલે રક્ષમણીના પ્રશ્નોને જવાબ ઉઠાવ્યો. ચપળ રક્ષમણી આ પારખી ગઇ.

ચપળ હરિણી જેવી આંખો, સુંદર મુખ, આકર્ષક ચોષાક અને યુવાનીની ભસ્તીમાં ઉછળતી રક્ષમણી સાથે સાદી ગુજરાતી સમી શોભતી સુશિલાની સરખામણી નંદલાલે એકપણમાં કરી લીધી. રક્ષમણીનું લાવણ્ય અને સૌન્દર્ય સુશિલાથી ઘણું દરમિયાન ચડે તેવું હતું. છતાં નંદલાલને તો સુશિક્ષા આગળ રક્ષમણી ઝાંખી લાગી.

“ હું તો મહારી એક જ્ઞેનપણી એને સાસરે જાય છે તેને મુકવા આવી છું. ” રક્ષમણીએ મુઠ્ઠા અવાજે જવાબ આપ્યો.

“ મજામાં છો ? ”

નંદલાલે વિવેકની ખાતર રક્ષમણીના ખુશખબર પૂછ્યા, પણ તેની આંખો તો શેરદાન ઉપ-

રા. રાયચુરાની

આ રસભરી ચાલુ વાર્તાનો પહેલો ભાગ આ અંકમાં પૂરો થાય છે. સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૬ ના અંકથી એ વાર્તા

❖ સ્નેહપૂર્ણા ❖

નો બીજો ભાગ શરૂ થશે. નવા આઠકોના લાભ માટે પહેલા ભાગનો સંપૂર્ણ સાર

આવતા અંકમાં અપાશે વર્ણની રસઆતથીજ આઠક થઇ એ વાર્તાનો લાભ લેવા ચૂકશો નહિ.

“ હાજી, હું ખુશીમાં છું. માફ કરજો મહેં ત્હમને રોક્યા હોય એમ જણાય છે. ત્હમારે જવાની ઉતાવળ હોય તેમ લાગે છે. ” રક્ષમણીએ નંદલાલ તરફ એક પરીક્ષકના જેવો કટાક્ષ કર્યો.

“ હા હું મહારા મિત્રને મુકવા આવ્યો છું અને ત્હેમને શોધું છું. ત્હમે જખરાં પરીક્ષક લાગો છો હો ! ” પોતાની વાત રક્ષમણી જાણી ન જાય તે માટે ગોળગોળ ભાષામાં બોલ્યો.

“ વાર ત્હારે ત્હમે ખુશીથી જોને શોધવા આવ્યા હો. ત્હેને શોધી કાઢો. ”

“ હાજી, હું પાછો ત્હમને મળીશ. ” નંદલાલે રક્ષમણીને પતાવવા પ્રયત્ન કર્યો.

“એમજ કરને કે આપણે મેલ પછી મ્હારી ગાડીમાં સાથે જઈશું. હું. ત્હમને ત્હમારા ઘર આગળ ઉતારી દઈશ.” રૂઢમણીએ નંદલાલને આમંત્રણ આપ્યું.

નંદલાલને અત્યારે તો એકજ ધ્યાન હતું. સુશિલા, સુશિલા ને સુશિલા ત્હને જાણે જાણે રમતી હતી. રોશનમાં તે આમતેમ બહુ ફર્યો પણ સુશિલા અથવા ત્હની શિષ્યાઓમાંથી કોઈ દેખાણું નહિ.

હજી મેલને ઉપડવાને લગભગ પોણા કલાકની વાર હતી તેથી દરિયાકાંઠે જઈ મગજને ઠંડું પાડવાની ઇચ્છા નંદલાલને થઈ.

સહજ અંધારું થઈ ગયું હતું. રસ્તાપરના દિવાના પ્રકાશમાં જેટલી સ્ત્રીઓ રહામે મળી તે સર્વને ત્હણે નિરખી નિરખીને જોઈ પણ ત્હમણે તે નિરાશ થયો.

દરિયા આગળ બાંધેલી પગથીઓ ઉપર ચઢી ફરવાને રથને ત્હણે આમ તેમ દૃષ્ટિ ફેંકી એક બાંક પર પોતાની જગ્યા લીધી.

જે મુસલમાન યુવાનો ધીમે ધીમે લલકારતા નિકળ્યા:

“હું તો પ્રેમની ભેગણું પિયુને શોધવા ચાલી.”

નંદલાલે તેથી ઉલટું જીલ્યું.

“હું તો પ્રેમનો ભેગી

પ્રિયાની શોધમાં ચાલી.”

કેલાબાપર હવા ખાવા આવનારાઓમાં પારસીઓ તથા અંગ્રેજોની સંખ્યા કંઈ

વિશેષ હતી. અંગ્રેજ કન્યા અને યુવાનોનાં જોડલાંઓ પ્રેમની મસ્તીમાં આમતેમ ફરતાં હતાં. ત્હમને શરમ કે લજ્જા સાથે બહુ નિસ્ખત ન હોવાથી તેઓ ફાવે તેમ ફરતાં હતાં અને ફાવે તેવા હાવભાવ અને ગોઠડીથી એક બીજાને રીઝવતાં હતાં.

અંગ્રેજોનું જોઈ કેટલાક પારસી યુવાનો અને યુવતીઓ કંઈક એવીજ પ્રેમની પ્રણાલીમાં ઉછળતાં હતાં. લપકાબંધ પોષાક, નવી નવી ફેશનો, નવી નવી ઢબજબ તથા પ્રેમના નવા નવા પ્રકારનાં પ્રદર્શન અહિં બરાબાં હતાં. રસ્તે સેન્ટ લવન્ડરની બબકથી સમજી સૌગંધમય બની ગયું હતું. મુખપર રંગ અને પાઉંડર લગાવવાની કોઈ કોઈ સુંદરીએ મણા રાખી ન્હોતી. સહુ સહુનાં તાનમાં સહુ મસ્તાન, શુલતાન હતા. રહામે સાગર છુપવતો હતો, અંધારામાં દૂરદૂર વાલકે જરનાં હુંગરા ધ્યાન ખેંચતા હતા. ખીજી બાજુ કેલાબાની દિવાદાંડી શરતા દિવ-

ડાની માફક તેજ ફેંકી રહી હતી. ફરવાની જગ્યાએ સમુદ્રને કાંઠે કાળા પથ્થરોની હાર છે ત્હની નીચે પ્રેમી અંગ્રેજ જોડલાં હાથમાં હાથ મીલાવી પ્રેમગોઠડીમાં ગાંડાંતર બની ચાલનારા બંધા આંધળા હોય તેવો દેખાવ રજી કરતાં બેઠેલાં હતાં.

નંદલાલનું અત્યારે આ કોઈ દ્રશ્યે ધ્યાન ખેંચ્યું નહિ. ત્હને તો એકજ મુખડું જોવાની ઉતાવળ હતી. તે બાંકપરથી ઉઠ્યો અને એક

લટાર મારી વજી સ્ટેશનમાં જવું એ વિચારે
આગળ ચાલ્યો.

કાલાખાના પુલ સુધી આવ્યો ત્યાં એક
ફરીરના સૂર લેને સંભળાયા. નીચે દરિ-
યાની રેતીમાં એ ફરીર ગાતો હતો અને
લેની આસપાસ લગભગ બસો સ્ત્રી પુરુષોનું
‘ટાળું’ લેલું ઉભેલું જોયું.

ફરીર બહુ મધર કંઠે બુવાનીના તોફાનમાં
મરત બનેલાં જોડલાંઓને શિખામણ આપતો
હતો.

એ કાપાકી રેલ, રેલસે
અજબ નિરાલી હય-એ.

પાપ પુન્યકી બનાઈ નાલી,
અકલ સડક હય છસમે નીકાલી;
મનકા કાંટા લગા,
હથ્થર ચાહે ઉધર ધુમા લી હય-એ.

દયા ધર્મ દો પધડે બનાકે,
સલકા લટ્ટા ખુબ ચડાકે;
શાન કમાની ખેંચ,
ધ્યાનકી સંકલ ઠાલી હય-એ.

શ્વાસ ધુવા મુંઢસે હય જરી,
વિવેક ચાવી બની હિતકારી;
તનકા ઈજન બના,
જંદગી અગ્નિ વાલી હય-એ.

નંખસકા ધંટા હરદમ હીલના,
છસકા ટેમ રેલસે મીલના;
હાયકા સીગનલ ગીરા,
રેલ અમ આનેવાલી હય-એ.

અરે મુસાફર કયોં ફૂંખ પાતા,
પ્રભુ નામકી દીકટ ન લેતા;
કબજી સીટી બજ,
રેલ અબ જાનેવાલી હય-એ.

તાર ખજર હીચકી અબ આઈ,
કાલ બદરીયાં શિરપર ટાઈ;

રેલ બંવર ગઇ છોડ,
પડા ઇસ્ટેશન ખાલી હય-એ.

આખું ટાળું ફરીરના મીકડા કંઠે સાથે
જીવનની રેલમાં રહેલા ઉપદેશમાં ડાલતું હતું.

નંદલાલને પણ આ ઉપદેશ લાગ્યો. શા
માટે આ સમગ્રી જીવનની ઉપાધિઓ જોઈએ ?
સુખ તે માત્ર ઝાંઝવાના જળ જેવું છે. પ્રભુ,
નામમાં જ જીવવાનું સાર્થક છે આ વિચારો.
ખીજમાં કાયમના રહ્યા કે હડી ગયા, તે તો
પ્રભુ જાણે પણ નંદલાલમાંથી તો તરતજ
સ્મરણવૈરાગ્યનો માશક હડી ગયા. લેલું સાં-
ભળનાર ટોળામાં મુશિલાને લેની શિખાઓ
સાથે જોઈ. કાલાખાની રેલ ને જીવનની રેલ
સહુ સહુને ઠેકાણે ચાલ્યાં ગયાં અને ફરી પાછા
એના એજ વિચારોએ નંદલાલપર સામ્રાજ્ય
જમાવ્યું.

બજન ખતમ થતાં મુશિલાએ ઉતાવળથી
સ્ટેશન તરફ જવા માંડ્યું. નંદલાલ લેની
પાછળ ખેંચાયો.

રસ્તામાં મોટરોની બહુ ધમાલ હતી. તેથી
‘મુશિલાએ જ્યારે પાછળ જોયું’ ત્યારે એકાએક
નંદલાલ ઉપર લેની દ્રષ્ટિ પડી. તે થોભી.

“ઓહો ! નંદલાલજી ! ત્હમે ક્યાંથી ?
ફરવા આવ્યા છો શું ?”

શું કહેવું તેના વિચારમાં નંદલાલ એક
ક્ષણ થોભી જોલ્યો.

“ત્હમે જાઓ છો તે ત્હમને મૂકવા આવ્યો
છું” એહતાં બોલતાં નંદલાલના શબ્દોમાં
સહેજ કુન્નરી હતી.

“ધણેજ ઉપકાર. મહારા તરફની લાગણી
માટે ત્હમારે આભાર માનું છું. મહેં બધું
સ્ત્રીમંડળનું બંધારણ નક્કી કર્યું છે અને, મેં
ત્હમને જોમ કર્યું તેમ વસંતભાઈએ અને
ત્હમારે ખરેખર અમને મદદ આપી જોઈશે.

તમારી મન વિના અમારો ઉધાર અસંભવિત છે.” વાતો કરતાં કરતાં બધાં રૂઝને આવી પહોંચ્યાં. નંદલાલે સુશિલાએ કહેલું કંઈ સાંભળ્યું નહિ. તે તો તેના મુખડા સ્ક્રામુંજ ચોરની માફક વારંવાર કંઈ અનેરી દૃષ્ટિથી જોયા કરતો હતો.

મેલ ઉપડવાને પંદર મીનીટ હતી.

સુશિલાને મુકવા આવેલું સ્ત્રીમંડળ પ્લેટફોર્મ પર બધાનું ધ્યાન ખેંચતું હતું. શ્વેત સ્વદેશી સાડીઓથી શોભીતી આ સાદામની દેવીઓ હિંદુ ઉત્કળ બલિષ્ઠ બતાવતી હતી.

કેશનમાં ને રંગજેરંગી પોપાકમાં મહાલતી રક્ષમણીએ નંદલાલને સુશિલા સાથે વાત કરતો જોયો. તેને ત્યાં જવાની ઇચ્છા થઈ પણ અત્યારે તેને પોતાના પોપાક માટે શરમ લાગી તેથી તે દૂરથી જ જોયા કરતી હતી.

“એક વખત અન્હારા આશ્રમમાં જરૂર આવજો, નંદલાલજી!” સુશિલાએ ફરી ફરી આમંત્રણ આપ્યું.

નંદલાલ પોતાની સ્થિતિ સુશિલાને શી રીતે સ્ફુમળને લેતી મુંઝવણમાં અથડાતો હતો તેથી ઉત્તરમાં તે સહજ હસ્યો.

આ હાસ્યમાં તેના દિલના આખી ભાવના મૂર્તિવંત બની.

મેલ ઉપડ્યો. નંદલાલનાં નયનો સુશિલા તરફ ખેંચાઈ રહ્યાં.

વિશુદ્ધ ભાવનાવતી સુશિલા નંદલાલનું એ હાસ્ય જોઈ મુંઝાણી અને એ નયનો નીરખી વિચારમાં પડી.

‘પડા ઇરેશન ખાલી હય’ એ શરીરની કડીને પોતાના જીવન પ્રસંગ સાંધે ગોઠવતો નંદલાલ પ્લેટફોર્મ પરથી ઉતર્યો ત્યારે પણ તેને તો સુશિલાજી સર્વત્ર દેખાઈ. એટલામાં રક્ષમણીએ ખુમ પાડી.

“નંદલાલભાઈ! આમ આવો. ગાડી અહિં છે.”

પ્રકરણ સાઠમું.

ખાનગી.

નંદલાલ રક્ષમણીની સામે યંત્રવત ઘોડાગાડીમાં બેઠો.

રક્ષમણી વસંત તરફ ફેવી ભાવના ધરાવે છે તે વિષે નંદલાલ પૂરો માહિતગાર હોવાથી ફરી એનું એ પ્રીતિય રક્ષમણી ચલાવશે એમ પહેલી દૃષ્ટિએ નંદલાલને લાગ્યું. પણ તેને બદલે તેણે અત્યારે રક્ષમણીને કંઈ ખીજાજ વિચારોમાં હેડતી જોઈ.

ઘોડાગાડીમાં બેઠક લેતાં તુરતજ રક્ષમણીએ સવાલ કર્યો.

“તમે જે મિત્રને શોધતા હતા તે સુશિલા જ કે ?” હાવકે મોંઢે રક્ષમણીએ પુછેલા આ પ્રશ્નનો જવાબ નંદલાલે હુકમાં જ આપ્યો.

“હા.”

“તમે ભાગ્યશાળી છો કે તેની મિત્રતા તમે મેળવી શક્યા.”

નંદલાલ સહમજી શક્યો નહિ કે રક્ષમણી
આ શબ્દો ધીવા ભાવેથી ઉચ્ચારે છે

“મહે” તો એમને વિશે ગદ્ય કામેજ સાંભ-
લ્યું અને આજ ત્હેને પ્રત્યક્ષ જોઈ. કાસે
જહેણે મ્હારી પાસે એની વાત કરી ત્યારે
હું તો બહુ અભયપૂર્ણ થઈ. આટલું બહેલી,
આટલી બધી વિદુષી અને આ નવા જમા-
નાની સઘળી તાલીમ લીધેલી યુવતી કન્યાકામાં
એટલી બધી સાદાઈ. ક્યાંથી આવી શકે ?
આ મોજશોખના જમાનામાં, આ આનંદ
ભેવા જેવી સ્થિતિમાં, આ દેશનના નવા
જમાનામાં આટલી સાદાઈ અને સરળતા
ક્યાંથી સંભવે ? મ્હને તો હજી માન્યામાંજ
નથી આવતું. જન્મથીજ જ્યાં મોજશોખનાં
સંસ્કારો પડ્યા હોય ત્યાં આવું જીવન માળ-
વાની વાત મ્હને તો સ્વપ્ના જેવીજ લાગે
છે. મ્હને તો કહેનારે એમ કહ્યું છે કે સુશિલા
પોતે સુધરી છે એટલુંજ નહિ પણ પોતાની
સાથે ત્હેણે ધણી ખેતોને પણ સુધારી છે.
આજે રોજને મહે” જે દેખાવ જોયો તે ઉપર-
થી એ કહેનારની વાત કંઈક અંશે મ્હને
સાચી લાગે છે. ત્હમે એની સાથે રહ્યા હશે
એટલે મ્હારા કરતાં એમને વિશે કંઈ વિશેષ
માહિતી ધરાવતા હશે.”

નંદલાલ પાસે અત્યારે ખીજી કોઈ પણ
વાત રક્ષમણીએ છોડી હોત તો તે કંઈ પણ
સાંભળત કે નહિ એ એક સવાલ હતો.
પણ ત્હેના પ્રિયપાત્ર વિરેની વાત તો તે
સંપૂર્ણ ધ્યાન દબને સાંભળે એ સ્વાભાવિક
હતું.

“રક્ષમણી ! ત્હમારી વાત ખરી છે.
ખરેખર સુશિલા એ સુશિલાજ છે. ત્હેણે આ
ન્હાની ઉમરે પણ બહુ મોટાં કામો કર્યાં છે
અને હજી કંઈ બચ્યું છે. મ્હારે ને ત્હેમને જો કે
બહુ ઓછો પરિચય છે છતાં આ વખતે હું ત્હેમને

બરાબર પીઠાણી શક્યો. ત્હેમણે મુંબઈમાં
પોતાના આગ્રમની એક શાખા ચલાવે એવું
સ્ત્રીમંડળ કાઢવાની એક યોજના ધોલી છે.
આ યોજના એવી તો ઉપયોગી છે કે સ્ત્રીજી-
વનમાં તે કંઈ નવુંજ ચેતન પ્રકટાવશે. પશ્ચિ-
મની કેળવણીથી સ્ત્રીએને ફાયદાને બદલે જે
એકાધિકારો થયા છે તે સઘળા દૂર કરાવવામાં
આવું મંડળ બહુ ઉપયોગી થઈ પડશે. હું
ધાર છું કે ત્હમે આમાં કદાચ એકમત
નહિં થાઓ પણ મારે કહેવું જોઈએ કે
શુભરાતી સ્ત્રીઓમાં ખાસ કરીને શ્રીમંત ને
ભણેલા વર્ગમાં જે જાતનું દેશનનું ને અર્ચા-
ળપણનું વાતાવરણ ઉત્પન્ન થયું છે તેનો
નાશ કરવાની વધારે જરૂર છે. શરીરે તંદુરસ્ત,
વિચારે ઉન્નત ભાવનાવાળી, જ્ઞાનમાં સ્ત્રીજી-
વનને શોભાવવાવાળી, વાણીમાં મીઠાશ ને
સાચા હેતુવાળી અને આચારમાં માનવી જીવ-
નના ઉદ્ધારને પોષનારી શુભરાતણી હાલમાં
કેટલી છે ?

આ વિચાર જ્યારથી હું સુશિલાને મળ્યો
છું ત્યારથી મ્હારામાં જન્મત થયો છે. શીકકા
ચહેરાવાળી, છીજરા જ્ઞાનવાળી, અરધી પુરુષ
અને અરધી સ્ત્રી જેવી દેખાતી, ઉછાંછળી,
ઉદ્ધત અને ભાવનાઓમાં શુષ્ક દેખાતી.....”

“માફ કરજો નંદલાલજી ! હું ત્હમારાં એ
વાક્યોમાં હા નથી બણી શકતી.”

નંદલાલ પોતાનું બોલવું પુરું કરે તે-
પહેલાં રક્ષમણી વચ્ચે બોલી ઉઠી.

“મ્હારે કોઈપર આક્ષેપ કરવાનો હેતુ
નથી. હું સ્ત્રીકેળવણીને ચાહનારો છું. હાલની
કેળવણીમાં ત્હેણું ઝર અને અનુમત એ
બન્નેને હું બરાબર પારખી શકું છું એટલેજ
જેટલો ઝેરી ભાગ છે તે હું ત્હમને કહી
જતાં છું. અને એ પણ જ્યારે સુશિલાની
ત્હમે વાત કરો છો ત્હારે હું એ વિષયમાં સુશિ-

જ્ઞાના શા વિચારો છે તે ત્હમને જણાવું છું.”
નંદલાલે રક્ષમણી સમક્ષ ખુલાસો કર્યો.

“વાર, ત્હમે આગળ ચલાવો. એ તો વચ્ચે બોલવાની મ્હારી ટેવ છે. જરા પણ ખોટું લગાડશે નહિ. ત્હમે સુશિલાને જેટલી ચાહો છો તેટલી હું. પણ ચાહું છું.” રક્ષમણીએ નંદલાલને ખોટું લાગ્યું છે એમ લાગતાં આ શબ્દવાણુ છોડ્યું.

“ના ના. એમાં કંઈ ખોટું લાગવા જેવું નથી. હવે એમાં પીયુનું કંઈ ખાસ વિશેષ કહેવા જેવું પણ રહેતું નથી. માત્ર એ સ્ત્રીમંડળમાં ત્હમે સભ્ય ચાઓ તો બહુજ સારું એમ મ્હારી સલાહ છે.”

“જરૂર ત્હમારી સૂચના માટે ત્હમારો હું ઉપકાર માનું છું. પણ હું એક વાત પૂછવાનું જુલ્હી ગઈ. મ્હેં સાંભળ્યું છે કે સુશિલાએ કૌમારવ્રત લીધું છે. આખું જીવન કુવારી રહી તે દેશસેવા કરવાની છે.” બોલતી બોલતી ચતુર રક્ષમણી નંદલાલનો ચહેરો વાંચતી હતી.

“કદાચ હોય ! એ બાબત હું કેમ જાણી શકું ?”

“ક્રમારી રહે તો ત્હમે એ વિચાર પસંદ કરો ખરા ?”

“આવો પ્રશ્ન હોય !” નંદલાલે રક્ષમણી સ્વામું અભયપ્રીથી જોયું.

“ના ના. ત્હમે એના મિત્ર છો એટલેજ મ્હેં એ પૂછ્યું.”

“પણ મારી આગળ એવી વાત કરવાનું સુશિલાને પ્રયોજન શું ?”

“જો મિત્ર પાસે મિત્ર વાત ન કરે તો કોની પાસે કરે ? હું ત્હમને મ્હારા મિત્ર ગણું છું ને મ્હારે જે ત્હમને એક ખાનગી વાત કહેવી છે. સાંભળશો કે ?”

રક્ષમણી પોતાની સાથે કંઈ ખાનગી વાત

કરવા માંગે છે એ જાણતાં નંદલાલ સ્હમજ ગયો કે તે પોતાની કથનીનાં આગલાં પ્રકરણો શરીથી ઉઘાડશે.

સુન્દરલાલ પાસે રક્ષમણીને વસંત સાથે પરણાવવાની ચર્ચા કર્યા પછી નંદલાલ રક્ષમણીને એક વખત ખાનગીમાં મળી આવ્યો હતો અને રક્ષમણી નિરાશ ન થાય તે માટે તે એટલુંજ કહી આવ્યો હતો કે જ્યાં સુધી વસંત બહારગામથી પાછો ન આવે ત્યાં સુધી એ વાતનો નિર્ણય થઈ શકે તેમ નથી. રક્ષમણીએ નંદલાલ પાસેથી વસંતનું ટેકાણું લઈ આ બાબતમાં એક પત્ર લખ્યો હતો પણ હજી સુધી એ પત્રનો કંઈ જવાબ મળ્યો ન્હેતો. નંદલાલ તો સુશિલાના વિચારો આ બધી વાતો જુલી ગયો હતો. પણ અત્યારે એ બધો ઇતિહાસ પાછો તાજો થયો.

“ત્હમારી ખાનગી વાતો તો હું બધીજે જાણું છું પછી તમું શું જાણવાનું છે ?” નંદલાલે રક્ષમણીની વાત ટુકી કરાવવા સારૂ આતથીજ પ્રયત્ન કર્યો.

“હું ત્હમને એક પ્રશ્ન પૂછી શકું ? ત્હમે ત્હેનો ઉત્તર આપશો ?”

“એક શું કરવા, ત્હમે જેટલા પ્રશ્ન પૂછવા હોય તેટલા ખુશીથી પૂછી શકો છો.”

“સુશિલા વિષે ત્હમારા શું વિચાર છે ?” રક્ષમણીએ બહુ અપળતાથી આ પ્રશ્ન મૂક્યો.

“એટલે ?”

“અત્યારે શુનરાત મેલ ઉપડ્યો ત્હારે ત્હમે સુશિલાની આંખો જોઈ હતી ?”

“ત્હમે શું કહેવા માંગો છો તે હું સ્હમજી શકતો નથી.” નંદલાલ રક્ષમણીની આ વાતનો ઉદ્દેશ સ્હમજી શક્યો નહિ.

“હું ત્હમને સ્હમજાવું છું. જરા ધિરજ રાખી મ્હારા પ્રશ્નના ઉત્તર આપો. સુશિલાની

આખો સ્થાને તમારી આખો કેવી હતી તે તમે પોતે જોઈ શક્યા નહોતે પણ તમારા હૃદયના ધનકારાની ગતિ ત્યારે વધી હતી કે ? ”

“ પણ આવા તે પ્રશ્ન ? અને હોય તો કાંઈ ને. પૂછાય ? ” નંદલાલ હજી સુધી રક્ષમણીને સ્થમજી શક્યો નહિ.

“ મહારા આ પ્રશ્નોનું કારણ એક જ છે કે હું જે જૂની વાતો કહું તે મને નવીન જણાય, કારણ કે એ વાતો મહારા પ્રિયપાત્ર વિષેની છે. હું એક ખૂબ પોતાના ભાઈને પૂછી શકે તે નિર્દોષતાથી તમને પૂછું છું કે સુશિલાની વાત જેમ જેમ હું વધારે વખત કરું તેમ તમને એ વાત બહારી લાગે છે કે નહિ ? ”

નંદલાલ રક્ષમણી આગળ હાથો. રક્ષમણી બહુ ચતુર છે એ તો તે આગળથી જ સ્કમ-જતો હતો. પણ અત્યારે એક પલકમાં પોતાના દિલની વાત રક્ષમણી જણી ગઈ એ જોઈ તે બહુ અન્યયની પામ્યો. ભાઈ ખૂબની નિર્દોષતાથી વાતો કરવાની રક્ષમણીની સરળ આવનાપર તે બહુ પ્રસન્ન થયો.

“ રક્ષમણી ! તમે મહારા ખૂબ જની મહારા હૃદયની વાતો જણી લેવા પ્રયત્ન કરતાં હો તેમ જણાય છે. ” નંદલાલે જની શકે તો એ વાતનો ગોળગોળ બાપમાં અંત આણવા કોશિષ કરી.

“ અલગત. ખૂબને ભાઈની ખાનગી વાતો જણવાનો હક્ક છે અને ભાઈ ખૂબની ખાનગી વાત જણવાનો પણ સંપૂર્ણ હક્ક ધરાવે છે. પણ તમને મહારા જેવી દિલપારખી ખૂબ હોય એમ ખિંચો છો ? ”

“ જરૂર. ”

“ ત્યારે તમારા અને મહારા ઉપર એક ગંભીર ધરજ આવી પડે છે. મહારે

તમને તમારું પ્રિયપાત્ર મેળવી આપવું અને તમારે મને મહારું પ્રિયપાત્ર મેળવી આપવું. ”

નંદલાલ આ સાંભળી ચોંક્યો. વસંત ને રક્ષમણીનું સગપણ થાય એ ન જની શકે તેવી વાત હતી. રક્ષમણી સર્વ વાતોનો સર-વાળો આવો લાવશે એમ નંદલાલને હવે ખબર પડી. તે અત્યારે મુંઝાયો. રક્ષમણીને સુન્દરલાલ સાથે થયેલી ખરેખરી વાત કહી દેવી કે નહિ તેનો તે કંઈ પણ નિશ્ચય કરી શક્યો નહિ.

“ કેમ ઉત્તર આપતાં નથી ? કંઈ બહુ મુશ્કેલીનું કાર્ય લાગે છે ? તમારે તો માત્ર તમારા મિત્ર સાથે કામ લેવાનું છે જ્યારે હું તો મહારે મુશિલા સાથે કંઈ પણ ઝોળ-ખાણ નથી છતાં હવે મહારી ભાણી બનાવવાનું બીડું ઝડપું છું. ખોશી કેણું હિમ્મત-વાન હું કે તમે ? ” રક્ષમણીએ સહાનુકંપ કટાક્ષ કર્યું.

આ વખતે ઘોડાગાડી સેન્ટ્રલરૉડ રોડના પુલ આગળ આવી પહોંચી.

“ તમને વાંધો ન હોય તો ‘ હેન્ગીંગ ગાર્ડન ’ તરફ જરા જઈ આવીએ. આપણને વાત કરવાની આવી તક શ્રીથી નહિ મળે. ” રક્ષમણીએ નંદલાલની રજા માગી.

સુશિલાને ભાણી બનાવવાનું બીડું ઝડપનાર આ નણંદ આગળ નંદલાલનું કંઈ ચાલું નહિ.

“ મને કંઈ દરકત નથી. ”

ઘોડાવાળને બાઈસાઈડનો હેન્ગીંગ ગાર્ડન તરફ જવાનો હુકમ બીજી પળે થયો.

“ હ. હવે આપણે મૂળ વાતો પર આવીએ. ખોશી વસંતલાલ ક્યારે આવવાના છે ? ”

“ એ ત્રણ દિવસમાં આવવા જોઈએ ”

“જરૂર આવવાના છે ?” રક્ષમણી કંઈક વધારે આવુર દેખાઈ.

“એમના છેલ્લા કાગળે ઉપરથી એમ મનાય છે કે હવે વધારે વખત તે ત્યાં રોકાઈ શકે તેમ નથી.”

“ત્યારે ત્હમને મારી સર્વ વાતોનો સાર તો હવે જણાઈ ગયો હશે કે મને તેમ કરી ત્હમારે મારું જીવન સુધારી આપવું પડશે.”

નંદલાલને ખરી વાત કહેવાની ઇચ્છા થઈ પણ તેની-જીમ હજુ ઉપકા શકી નહિ.

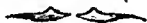
“હું પ્રયત્ન કરીશ.” નંદલાલે હુંકમાંજ પતાવ્યું.

“પ્રયત્ન નહિ પણ ત્હમે જરૂર આ પ્લેનની આંતરડીની દુવા લીઓ અને મ્હને ઠેકાણે પાડો. હું પછી જરૂર સુશિલાને મ્હારા નંદલાલભાઈની અર્ધાંગના બનાવવામાં ફતેહમંદ થઈશ. મ્હને

તો, હિમ્મત છે કે હું આજે જ જઈ હનુમાન બની ત્હમારું કામ કરી આપું. પણ મ્હારા ઉપર હમણાં કોઈ ભૈષિક દુઃખનો વાદળો ચંકી આવ્યાં છે એટલે પહેલાં એ સર્વ મુશ્કેલીઓ હું ટાળવા માંગું છું.”

રક્ષમણીની હવે નંદલાલને દેવો આવી. તે પોતે મૂળથી વસંતને રક્ષમણી સાથે પરણાવવા ખુશી હતો પણ સુન્દરલાલ પોતાનો નિશ્ચય ફરવે તેમ ન્હોતું એ તે જાણતો હતો, ઉપરાંત સ્નેહપૂર્ણા સાથે લગભગ નક્કી જેવું છે તે પણ તે જાણતો હતો. એટલે હવે રક્ષમણીને કંઈ રીતે રક્ષમણવતી તે તે પોતે સ્વમજી શક્યો નહિ.

“ત્હમારી મુશ્કેલીઓ ટાળવા માટે એક બાઈ ત્હમને જેટલી મદદ કરી શકે તેટલી સર્વ મહાત્મ્યા આપવામાં હું પાછો નહિ પડું.” નંદલાલે રક્ષમણીને હિમ્મત આપી.

સાહ્યાર સ્પીકાર.

પ્રાંજભત (મુંબાઈ) તંત્રી: રા. મણીલાલ હં. મહેતા. વર્ષ ૨; અંક ૧-૪. વા. લ. ૩. ૩.

જૈનપ્રભાત (મુંબાઈ) તંત્રી રા. મુરજીભલ લ. ઝેરેરી વર્ષ ૧, અંક ૪૩-૪૭

વા. લ. ૩. ૩.

રંજુન સમાચાર (રંજુન) તંત્રી રા. મણીલાલ ૨. દેસાઈ પુ. ૩૧ અંક ૪૭ વા. લ. ૩. ૪.

સૌરાષ્ટ્રમિત્ર (રાણપુર) તંત્રી રા. હસનઅલી જાનમહામદ પુ. ૧ અંક ૧૬.

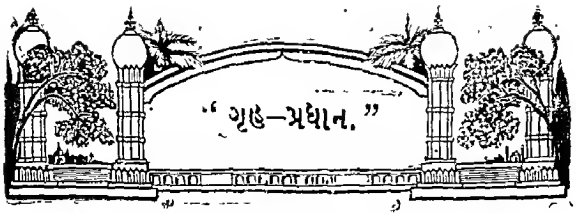
સમાજસેવક (જામનગર) વ્ય. રા. ગોકલદાસ હી. હંકર. વ. ૩; પત્રિકા ૨.

બ્રહ્મક્ષત્રિય (અધેરી) તંત્રી: રા. કેશવપ્રસાદ છો. દેસાઈ વ. ૧૯ અંક ૩.

માતૃભૂમિ (મુંબાઈ) તંત્રી: રા. જ. ન. યતે પુ, ૧, અંક ૧૨ વા. લ. ૩. ૪-૩-૭.

ચૌદમી સેદી (મુંબાઈ): તંત્રી: રા. જાદરભાઈ અસીર પુ. ૪. અંક ૯-૧૧.

લાપણ: ગં. સ્વ. ગોદાવરીજેન ભવાનીચંદ્રનું અખિલ ભારતવર્ષીય ઔદીચ્ય બ્રહ્મસમાજના ૧૯ મા સંમેલન પ્રસંગે મહિલા સંમેલનમાં “શ્રી ધર્મ” વિશે.

“ગૃહ-પ્રધાન.”

લેખક: રા. શુભજીભાઈ મોતીલાલ કાકેર.

સાધારણ કહેણ છે કે રીતભાત મનુષ્યના લક્ષણ કેળવે છે, તેમજ એમ પણ કહેવાય છે કે વિચારશક્તિ મનુષ્યનું શીલ ખેડે છે. પરંતુ, આ બે કરતાં ત્રીજું વધારે સત્ય કહેણ એ છે કે ગૃહ મનુષ્યનું ચારિત્ર બનાવે છે. કારણ કે ગૃહકેળવણીથી રીતભાતની ઉત્પત્તિ થાય છે, મગજ ખીલે છે અને ચારિત્ર ખરાબ કે સારે રસ્તે દોરવાય છે. ગૃહને ઉન્નતિની સૌથી વળનદાર નિશાળ કહીએ તો અસ્થાને નહીં ગણાય, કારણ કે પ્રત્યેક મનુષ્યની પ્રતિજ્ઞાનો આધાર નિશાળરૂપી ગૃહ પર રહેલ છે. જ્યારે મનુષ્ય બાળક તરીકે જન્મ લે છે ત્યારે તે તદ્દન નિરાધાર હોય છે, અને પોતાના શિક્ષણ અને બુદ્ધિ કાળે સૌથી નજદીકની વ્યક્તિ પર તે આધાર રાખે છે. શરૂઆતમાં તે હરેક વસ્તુ પ્રત્યે ટગર ટગર જુએ છે, પછી પોતાના પર પડેલા સંસ્કાર અને ભાવનાને નિરિક્ષે છે, શીખે છે, મુકાબલો કરે છે અને એકાં કરે છે, અને વિગ્રીક્ષણ શિક્ષણ નીચે તે ખરેખર યમહારિક કલાશ્રદ્ધિ કરે છે. બાલ્યાવસ્થામાં સંસ્કાર પ્રત્યે બુદ્ધિ નરહીથી આકર્ષાય છે. જેની રીતે આચના પર પડેલી આકૃતિનું પ્રતિબિંબ થાય છે તેની રીતે બાલ્યાવસ્થામાં પડેલી છાપનું પાછલા વર્ષ પર પ્રતિબિંબ પડે છે. શુભનનો પ્રથમ દર્પ કે શોક, પ્રથમ જીત કે હાર, પ્રથમ સાધના કે દુર્દૈવનું મૂળ બાલ્યા-

વસ્થા છે. ગૃહ જે બાળકના ચારિત્રનું પોષણ-સ્થાન છે તે તેના પર કાણુ રાખનાર શક્તિના ગુણ અને દુર્ગુણ પ્રમાણે તેઓ પર સારી અને માડી અસર પાડે છે. જ્યાં સ્નેહ અને કર્તવ્યનો ઉત્સાહ ગૃહ પર પ્રસરે છે, જ્યાં બુદ્ધિ અને હૃદય ડાહી રીતે તેના પર કાણુ રાખે છે, જ્યાં દરેકનું વર્તન પ્રમાણિક અને સદાચરણી છે, જ્યાં રાજ્ય અખતાર યા વ્યવસ્થા સુત, સ્નેહી અને સુન્દર છે, ત્યાં એવા ગૃહમાંથી નિરોગી, ઉપયોગી અને સતોષી વસ્તુઓનું પરિણામ ઇચ્છી શકાય એ વાસ્તવિક છે; કારણ કે એવા બાળકો તેમની બાળુબાળુના કસ્યાણમાં ફાળો આપીને, પોતાના પર સવિવેક કાણુ રાખીને, અને પોતાના માતૃપિતાના પગલે પ્રમાણિકપણે ચાલીને આવસ્થક શક્તિ મેળવે છે.

પારકાના સહવાસથી બાળક પોતાની મેળે તેમના જેવા થવાનું શરૂ કરે છે. પોતે જે જુએ તેનું અનુકરણ તે અવલોકન કર્યા વગર તેને ચાલતું જ નથી. બાળકની સન્મુખ દરેક વસ્તુ-રીતભાતની, ચેષ્ટાની, વાતચીતની, ટેવની અને લક્ષણની-નમુનો હોય છે. આથી પ્રત્યેક નમુના બાળકની પ્રકૃતિ ખેડવામાં હરેક રીતે ઘણાજ ઉપયોગના છે. અને હરેક બાળકના અશુ સમક્ષ અહોનિશ સુંદર નમુનો જેના પર તેની ઉન્નતિ અને અવનતિનો સર્વસ્વ આધાર

હોય છે, અને જે ઇશ્વરની માયાની પણ એક અંશિકૃતિ છે, તેનો આદર્શ નમુનો બાળકની માતા છે. બાળકના આચરણ અને ચાલચલગતપર પિતા કરતાં માતાનું વજન વધારે પડે છે, જેને લીધે માતાનો માનસિક દાખલો ગૃહમાં વધારે ઉપયોગી છે. ગૃહ એ સ્ત્રીનું સ્વતંત્ર વતન છે જ્યાં તે સંપૂર્ણ અધિકાર ભોગવે છે. તેની બાળકોરૂપી નાનકડી પ્રજા પર તેનો અમલ દૈવી છે. તદુપરાંત તે પ્રજાદરેક વસ્તુની તેની પાસેથી અપેક્ષા રાખે છે. ઉપર જણાવ્યા મુજબ તેઓના ચક્ષુ સમક્ષ તે એક આદર્શ દાખલો અને નમુનો છે જેને તે પ્રજા જાણે-અજાણે તપાસે છે અને અનુકરણ કરે છે. માતાની પ્રમાણે બાળકો રીતભાત, સંભાળણ, વર્તણૂક અને સંસારની પદ્ધતિ પોતા કાળે ખેડે છે, આથી માતાની ટેવો બાળકોના ટેવો બને છે અને માતાનું ચારિત્ર તેમનામાં ઉત્તરોત્તર જણાય છે. ભવિષ્યની ગ્રાહક બાળકના રૂપમાં માતાની ગાદમાં બિરાજમાન છે એમ કહીએ તો અસ્થાને નહીં ગણાય. સૌથી શ્રેષ્ઠ ગૃહશિક્ષક માતાની ઉત્તમ પ્રકારની કેળવણી અને દાખલા પરથી બાળકનું ભવિષ્ય બાબી થકાય છે. શિવાજીની બાલ્યાવસ્થામાં તેની માતા તેને પુરાણોની ધાર્મિક વાતો કહી સંભળાવતી અને સર્વ કોષ્ટને બાસતું કે મુખ્યત્વે શિવાજી હિન્દુધર્મને ટેકો આપનાર નાયક રૂપ નીવડશે અને ચ્યુ પણ તેમજ. “ શિવાજી ન હોત તો સુનત હોત સજાકી ” ની કહેવતનું ખરું માન શિવાજીની માતાનાં શિક્ષણને ધટે છે.

અનેક શિક્ષકોમાં માતા માતૃપી જ્ઞાનને અનુસરી શિક્ષણ અર્પે છે. જેને લીધે માતાના ગૃહ સંસ્કારથી બહેલા શિદ્ધાણ અને ઉપદેશ અનેક ગુરુઓની સ્પષ્ટ પ્રદક્ષિથી અપેક્ષા શિક્ષણ અને ઉપદેશ કરતાં ઉચ્ચતર

છે. પુરૂષ મનુષ્યજાતિનું મમજ છે, પ્રણ સ્ત્રી તેનું હૃદય છે; જ્યારે પુરૂષ તેનું બળ છે ત્યારે સ્ત્રી તેની રૂપા, અલંકાર, ક્ષમા અને આશ્વાસન છે; જ્યારે પુરૂષ બુદ્ધિ ખેડે છે ત્યારે સ્ત્રી લાગણી કેળવે છે, જેનાથી ચારિત્ર બને છે. જ્યારે પુરૂષ વાદશક્તિ પૂર્ણ કરે છે ત્યારે સ્ત્રી અંતઃકરણમાં સંતોષનું ચેતન ઉત્પન્ન કરે છે. જે સ્નેહનો પુરૂષ ફક્ત આભાસ દેખાડે છે, તે સ્નેહને સ્ત્રી પ્રેમના સ્વરૂપમાં રૂપાન્તર કરે છે, જેને લીધે દરેક મનુષ્ય સદ્ગુણી બને છે. આનન્દી, ચોક્ષી, ગુણીયલ અને નીતિથી ખર્ચ કરનાર સ્ત્રીની દેખરેખ નીચેનું નિર્ધન રહેકાણ આરામ, સંતોષ અને સુખનું ધામ બને છે. તે કુટુંબકલિલામાં પ્રત્યેક ઉમદા સંબંધનું દરખ અને છે. તે અનેક રમણીય સંગમને લીધે તો મનુષ્યને ઘણું બદાલું લાગે છે. તે હૃદયનું મંદિર છે. તે સંસારનો તોશની હસ્તામાંથી બચવા કાળે શરણુભૂમિ છે. તે સજ્ઞ મજુરી કર્યા પછીનું વિશ્રામસ્થાન છે. તે સેવા અને સ્વધર્મનું ચેતન છે. તે પડતિમાં દુઃખનું, ચક્રતિમાં ગૌરવનું, તદુપરાંત દરેક સમયનું અગમ્યનું દૈવી સ્થાન છે. જેટલા સ્નેહથી મનુષ્ય પોતાના ગૃહ પ્રત્યે બદાલ રાખશે તેટલાજ સ્નેહથી તે પોતાનાં દેશની સેવા કરશે. શ્રી દાદાબાઈ નવરોજીજીને પોતાના ગૃહ પર ઘણું બદાલ હતું. તેમની બાલ્યાવસ્થામાં તેમના ચારિત્ર ખેડવામાં તેમની માતાએ ઘણી સંભાળ લીધી હતી, જેને લીધે તેમણે દીર્ઘાયુષ ભોગવી પોતાના દેશ હિંદુસ્તાનની જે સેવા બળની તે કોષ્ટથી અજાણ નથી.

પણ ગૃહ એ બાળકોના ચારિત્રનું પોષણસ્થાન હોઇ સૌથી ઉત્તમ પ્રકારની પાઠશાળા હોય છે એટલુંજ નહીં પણ સંજોગો ને બાળુબાળુના વાતાવરણને અનુસરી ખરાબ પ્રકારની શાળા પણ હોય છે. ગૃહની અંદર બાલ્યા-

વસ્થા અને સુવાવસ્થા વચ્ચેના સમયમાં અજ્ઞાનતાને લીધે અગણિત ઉપદ્રવ ઉત્પન્ન થાય છે. અમણુ અને સંસ્કાર વિનાની માતા બાળકોના નીતિ અને અનીતિના કષ્ટ અને વ્યાધિની અજ્ઞત વ્યક્તિ છે. જે માતા આજસુ, અભિચારીણી અને કુવડ હોય, જે તેના ગૃહમાં જન્મ, અસંતોષ અને ચાંદીચુગલી પ્રસરતાં હોય, તો તે અવનતિનું, સ્થાન બનશે અને બાળકો અનીતિને પથે દોરવાઈ પોતાના તેમજ પારકાના અનિર્વાર્ય દુઃખનું કારણ બનશે. કિંગ બ્લોર્ન ધી યર્ડની આપણી સત્તાનું મૂળ તેની માતાનું શિક્ષણ હતું. તેના આપ અને દાદા શક્ત નામનાજ રાજા હતા. તે બ્યારે બાળક હતો ત્યારે તેની માતા તેને દરરોજ કહેતી કે- “બહાલા બ્લોર્ન, તું ખરેખરે રાજા બનજે,” જેના પરિણામમાં તેના અમલમાં ઈંગ્લાંડ અવ્યવસ્થિત હતું, અને અંગ્રેજોએ એમને રિકા ખોલ્યું. આવા પ્રકારનાં પરિણામ એનાં કરવા માટે નેપોલિયન કહી ગયો છે કે “જો દેશને આબાદન કરવો હોય તો માતાને જ્ઞાન આપો.”

જે પ્રમાણે આપણે મહાન પુરુષો વિષે વારંવાર સાંભળીએ છીએ તેવું મહાન સ્ત્રીઓ સંબંધી હંમેશાં સાંભળતા નથી, પરંતુ, સ્ત્રીઓ પુરુષો કરતાં વધારે માયાળુ અને શુભવાન હોય છે અને તે વિષે આપણે પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓને વારંવાર સાંભળીએ છીએ. જે કે સ્ત્રીઓએ પુરાણ કે મહાભારત જેવાં મહાન પુસ્તકો રચ્યાં નથી, શાકુંતલ કે નાગાનન્દ જેવાં નાટકો રચ્યાં નથી, મનુસ્મૃતિ કે વેદ જેવા ધર્મસિદ્ધાંતો ધડ્યા નથી, પાણિની જેવું વ્યાકરણ લખ્યું નથી, સ્ત્રીમત્સર, ઝેરોપ્તેનો કે એવા અદ્ભુત યંત્રો બનાવ્યાં નથી, અને જે કે તેઓએ અંગણિત, વૈદક અને રસાયન શાસ્ત્રમાં પુરુષો જેટલો પ્રમાણમાં વધારે ફાળો

આપ્યો નથી, છતાં આદર્શ માતા જે કાંઈ થોડું કરે છે તે આ સર્વ કરતાં ચઢીયાતું છે. મહાન પુરુષો જેને માટે પ્રશંસા મેળવી શક્યા તે સર્વના સંસ્કાર તેમની માતા પાસેથી અગાઉથી મળ્યા હતા. માટે સ્વગૃહના કે સ્વદેશના ઉદય કે અસ્ત, શાંતિ કે કલેશના બીજ માતાશ્રી વૃક્ષમાં રહેલાં છે. જોકે બ્લોર્ન વૉશિંગ્ટન તેની માતાના પાંચ પુત્રો પૈકી એક હતો અને તેની માતાને ગૃહકાર્યમાંથી મહા મુશ્કીનતે જાણ થોડી કુરસદ મળતી હતી, છતાં જે સમય બચાવી તેને શિક્ષણ આપ્યું તેના પરિણામમાં વૉશિંગ્ટન પોતાના દેશનો નેતા બન્યો અને દેશને સ્વતંત્ર કર્યો !

શક્ત સ્વભાવિક પ્રેમ, નીતિનિપુણતા કે ગૃહકાર્યની વ્યવસ્થાજ બાળકોને કેળવવા માતા માટે જરૂરીયાતનાં છે એટલુંજ નહીં પરંતુ માતૃપીતાન અને તન્દુરસ્તિની સદુપયોગિતા એનામાં કેળવનાં જોઈએ. ધ્રુવર તરફથી ભવિષ્યની પ્રજાની શારિરિક તન્દુરસ્તિનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન પણ માતામાં અર્પવામાં આવ્યું છે. નીતિ અનીતિની વર્તણૂક તેમજ માનસિક સ્વભાવ શારિરિક સૃષ્ટિમાં રહેલાં છે. અને જે માતા આવા ફરતી નિયમોને તિલાંજલી આપી તેના વિષે કાંઈપણ જ્ઞાન સંપાદન કરે તો તેની માતાને સ્નેહ બાળકોના અકાળ મૃત્યુનો બદલો લેશે એટલુંજ નહીં પરંતુ પોતે પણ ટુંક મુદતમાં અકાલક મરણને આધિન થશે. પોતાને જે કાંઈ બુદ્ધિની કે સદુણુની પરમેશ્વર તરફથી ભેટ મળી છે તેને અમલમાં મુકવામાં અને સદુપયોગ કરવામાં એક પળનો પણ તે વિલંબ કરે એ ઉચિત નથી. વિશ્વકર્તાએ તેની બદ્ધીસ તેને કાંઈ ફોગટ અર્પી નથી. દયાનિધિ એવી ભેટ અર્પવામાં અર્ચાળ કદાચ હશે પણ તે કદી તેની બદ્ધીસ ફોગટમાં અર્પતો નહીંજ હોય.

શ્રી કાંઇ અવિચારી વેઠીઓ કે પુરૂષનો કુસ્તદંતી વેળાનો મોહલાલસા તૃપ્ત કરવાનો શણગાર નથી. પોતાના તેમજ પારકાના હિતઅર્થે જગતકર્તાએ તેને જન્મ આપ્યો છે. બારે તેમજ જુઓદાર કર્તવ્ય આદરવા ખેડેલી બુદ્ધિ અને માણાશુ હૃદયની જોને ખાસ જરૂરી-યાત છે, તેનું ચુતપણાનું શ્રેષ્ઠ કાર્ય ક્ષણિક સિદ્ધિની નિપુણતાથી-જેનાપર અમૂલ્ય સમય શુભાવવામાં આવ્યો છે-પૂર્ણ થઇ ચકશે નહીં, અને તેનાં એવી કૌશલ્ય, કાંતિ અને યૌવનના મોહને આંછ નાંખે અને પોતાની જાતને પણ ખુશસરત બનાવે તેથી કાંઇ તે આ દુનિઆમાં ખર્ચ કર્તવ્ય આદરે છે એમ માની લેવું પણ શૂલ ભરેલું છે. સ્ત્રીનું સૌન્દર્ય તેના

બાલ રૂપની લાવણ્યતામાં નથી પરંતુ તેના શીલ અને સદ્ગુણમાં છે,

શ્રી એ શુદ્ધકાર્યની પ્રધાન છે. જેવીરીતે એક રાજ્યની સમૃદ્ધિનો આધાર ધણુખર્ચ તેના પ્રધાનના મંત્રીપણા પર રહેલ છે તેવી રીતે શુદ્ધકાર્યરૂપી રાજ્યનો સર્વ આધાર સ્ત્રી પર રહેલ છે. સ્ત્રીની સત્તા દરેક ઠેકાણે એક સરખી છે. તેની પદવી અનેક દેશમાં લોકોના નીતિ, વર્તણૂક અને ચારિત્રપર ધણી અસર કરે છે. જ્યાં સ્ત્રીમાં દુષણ હોય છે ત્યાં અખિલ જનસમાજ પણ હલકી પડે છે; અને જ્યાં સ્ત્રી શુદ્ધ અને સમજુ હોય છે ત્યાં સંસાર પણ પ્રમાણમાં ઉન્નતિની ટોચે ચડે છે “જ્યાં સ્ત્રીઓ પૂજાય છે સંજગ દેવો નિવાસ કરેછે.”*

* સૂચિત્ર.

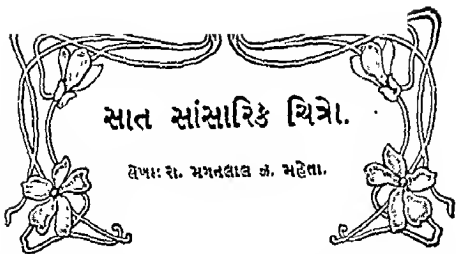

જાહેર ખખર આપનારાઓ માટે

બ્રિટન નિવાસીઓ વર્તમાન પત્રોમાં જાહેરાત આપી દર વર્ષે છત્રીસ કરોડ પાઉન્ડ ખરચે છે. પરંતુ અમેરિકાના સંયુક્ત રાજ્યોમાં જ. ખ. આપનાર તરફથી વર્તમાન પત્રોને એ અખજ પચાસ કરોડ પાઉન્ડ મળે છે. લંડનના ધી એટ લંડન રોડે ગયા વર્ષમાં પચાસ લાખ પાઉન્ડ જાહેર ખખર પાછળ ખરચ્યા હતા. દર વર્ષે તે એટલા પૈસા જાહેર ખખર પાછળ ખરચે છે અને તેને શાયદો પણ તેવોજ ચાય છે. એ જાહેર ખખરનો ખરચ તેના ઉત્પન્નનો પચાસમો હીસ્સો ગણવામાં આવે છે. હિંદ ક્યારે સમજશે ?

વાયરલેસથી લગન

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના એક શહેરની કુમારીકાના લગ્ન વાયરલેસથી થયા હતા. જેમાં વર-રાજ આરલાંદીક મદાસાગરમાં સરર કચ્છી એક આગબોટના ખલાસી હતા. આ વરરાજ તરફથી પ્રાર્થના તથા લગ્નવિધિ આગબોટના મુખ્ય ચેષ્ટેને કર્યા હતા. જનમાં જવાની કમ્જા ધરાવનારાઓ આવી જરૂર નિરાશ થયા હશે !

સાત સાંસારિક ચિત્રો.

લેખક: રા. મગનલાલ જી. મહેતા.

(પુરુષ જન્મે છે, બાળક પાસે રમે છે. પુરુષ જન્મતાં જન્મતાં ઉપરા ઉપર બે વખત શાક ખાશે છે, સ્ત્રી આપે છે. તે પછુ ઘણું રહેતાં ફરી ત્રીજી વખત ખાશે છે, સ્ત્રી કાંઈ પણ બોલ્યા વગર વાસણમાં જોડણું હાથું તેટણું બધું આપી દે છે.)

બાળક—બાપાજી, બધું શાક તમે લઈ લીધું,
મારી બા શું ખાશે ?

પિતા—સ્ત્રીએને તો પુરુષોને જન્મડાતાં વધુ-
ધટું હોય તે ખવાય.

બાળક—એમ કેમ ? તમે તો સરસ સરસ
જન્મે છો.

પિતા—અમારે તો સરસ સરસ જમાય.

બાળક—ત્યારે મારી બા કેમ સરસ ન જન્મે ?

પિતા—એ તો એમજ હોય.

બાળક—પણ એમ કેમ હોય ? મારી બા મા-
ણસ નહીં ?

પિતા—માણસ તો ખરી પણ સ્ત્રીને !

(૨)

(સ્ત્રી, બાળક તથા પુરુષ સ્ત્રીના પરથી
ઉતરી ગામમાં જાય છે. સ્ત્રી કેડપર નાનું
બચ્ચું તથા માથાપર ટ્રેક લઈને ચાલે છે.

બાળક રમતો કુદતો ચાલે છે. પુરુષ હાથમાં
છત્રી લઈ ડોલતા ડોલતા સ્ટેરમાં ચાલે છે.)

બાળક—બાપા, મારી બાને બહુ બાર લાગતો
હશે. તમે થોડું ઉપાડવા ન લાગો ?

પિતા—બાલકાથી બાર ન ઉપાડાય.

બાળક—ત્યારે મારી બા કેમ ઉપાડે ?

પિતા—તે તો ઉપાડે.

બાળક—અને તમે કેમ ન ઉપાડો ?

પિતા—મારે ન ઉપાડાય.

બાળક—તમારે હાથ નથી ?

પિતા—હાથ તો છે. પણ ઉપાડાય નહીં.

બાળક—પણ કેમ ન ઉપાડાય ?

પિતા—તાંત્રી બાથી જ ઉપાડાય.

બાળક—મારી બા માણસ નહીં ?

પિતા—માણસ તો ખરી પણ સ્ત્રી ને !

બાળક—બા, બા, તંક માલા માથા પલ મુક.
તને બહુ બાર લાગતો હશે.

(૩)

(આગલા દિવસનો ઉપવાસ હોય સ્ત્રી
જન્મવા બેસે છે. બાળક પાસે છે. પિતા
પ્રવેશ કરે છે. સ્ત્રી હજી તો જન્મવાનું થાળી-
માં કાઢીને જ બેઠી છે.)

પુરુષ—રાંડને અસારમાં લાલ લાગી છે તે ખાવા ખેસી ગઇ.

બાળક—ગાપા, મારી બાને ગઇ કાલનો ઉપવાસ છે. તેથી જમવા ખેડી છે. તમે તો ગઇ કાલે ખાધું હતું.

પુરુષ—(બાળકને) ઠીક, બેનામાનો ખેસ, વાઇડા !

સ્ત્રી—(ધીમેથી કરી અવાજે) કાલનો ઉપવાસ છે તેથી જૂઝ લાગી હતી. ટાઢી ખીચડી પડી હતી, તેથી એમ થયું કે કોળાથો ખાઇ લઉં, પછી રસોઇ કરું (એમ કહી જમવાનું પડતું સુધી દેહે.)

બાળક—ગાપાજી, તમે તો રોજ મારી બાના પહેલા ખાઇ લેાહો.

પુરુષ—(સ્ત્રીને) પતિ પહેલા સ્ત્રીથી ખવાય કે ? મરી જવાય તોયે શું ?

બાળક—ઉપવાસ હોય તોયે ન ખવાય ? મારી બા માણસ નહીં ?

પુરુષ—માણસ તો ખરી પણ સ્ત્રીને !

(૪)

(પુત્ર આવતી કાલે પરદેશ જવાનો છે. પિતાની જગા દેવાની છૂટા નથી.)

પિતા—(પુત્રને) બાઇ, મારું કલું માન અને ધણે વળગ. પરદેશ જવાનું રહેવાદે.

પુત્ર—(પિતાને) ગાપા, તમારો સ્વભાવ મને ગમતો નથી. ઘરમાં ચાર માણસ છીએ તેમાં એ રોજ દહીંને તકરાર.

પત્ની—તું ના પાડું છતાં તું જઇશ ?

પુત્ર—આડા જરો.

પિતા—ઠીક, બીડીવાર તને ગમે તેમ કર, તારાથી તો હું કાપર થયો. (એમ કહી પિતા બહાર જાય છે.)

માતા—(પુત્રને) બાઇ, કાઇ રીતે ઘેર રહે. મારું-રાંકડીનું કલું કર.

પુત્ર—મા, શું કરું ! રોજની તકરાર નથી જોવાતી, નથી ખમાતી બળીને અકીયા થઇ જઈ છે.

માતા—બાઇ, ઠીક અમારાં નસીબ ! (કપાળે હાથ મુકે છે.) તું પરદેશ જા. રમણ અમદાવાદ બહુવા થયો. મારાથી કાંઈ આ ભવમાં છુટાય એમ છે ?

પુત્ર—શું કરું મા ? મારો કાંઈ ઉપાય છે ? આખર તો તું પણ દિલ્લ સંસારની એક સ્ત્રીને !

(૫)

(સ્ત્રી માંદી ખાટલા ઉપર પડી છે. પાસે બાળક બેઠો છે. બહારથી પુરુષ આવે છે.)

સ્ત્રી—અરે મારું ક્યાંઈ આવતું નથી. પૈસાનું એસક પણ મળતું નથી.

પુરુષ—રાંડ, માંદી સુખે સુખ પણ રહેતી નથી, ને બગડે છે.

બાળક—ગાપાજી, મારી બાને તાવ આવ્યો છે. દવા લાવી આપો ને પાસે બેસોને.

પિતા—ઠીક, કાળો ચાગા.

બાળક—ગાપાજી, તમે માંદા હો કની ત્યારે તો મારી બા ખાય નહીં, પીએ નહીં, ને આખો દિવસ ને રાત તમારી પાસે બેસી રહે. ને મારી બા માંદી હોય ત્યારે તો તમે દવા પણ ન લાવી આપો ને બહાર રજા કરો.

પિતા—એ તો એમજ હોય.

બાળક—એમ કેમ હોય ? મારી બા માણસ નહીં ?

પિતા—માણસ તો ખરી પણ સ્ત્રીને !

(૬)

(૭)

(સ્ત્રી માંદી હોવાથી ખાટલામાં પડી છે. પુરુષ આવે છે. તેમ જાણુ થતાં ખાટલામાંથી ઉડીને રસોઇ કરવાની તૈયારી કરે છે.)

પુરુષ—(આવતાંની સાથેજ) કેમ જમવાનું તૈયાર છે કે ?

સ્ત્રી—થોડીવાર છે. હમણું કરી આપું છું.

પુરુષ—સવારનું શું ?

બાળક—ભારી બાને તાવ આવ્યો હતો તેથી સુતી હતી. હમણું તમે આવ્યા તેથી બેઠી થઇ છે.

સ્ત્રી—માંદા મરીથે તોયે તમારે થોડી દરકાર છે ?

પુરુષ—રોજને રોજ કાંઈ ને કાંઈ બહાતું હોય.

બાળક—આપાજી, તમે માંદા હો. સારે તો કાંઈ કામ કરતા નથી અને મારી બાને વઢો છે તે મારી બા માણસ નહીં ?

પુરુષ—માણસ તો ખરી પણ સ્ત્રી !

પુરુષ—(સ્ત્રીને) મેં કાંઈ તને પચ્ચીસ રૂ. ખીચા આપ્યા હતા તે ક્યાં છે ?

સ્ત્રી—(લાવી આપીને) આ લાવી. બેઆના મેં વાપર્યા છે. ખીજાં આ રહ્યાં.

પુરુષ—જસ કેમ વાપર્યા ? મેં તને કાંઈ વાપરવા નહોતા આપ્યા. તારે ક્યાં કમાવા જવું પડે છે ?

બાળક—આપાજી, તમે તો ખૂબ પૈસા વાપરો ને મારી બાથી બે આનાથે ન વપરાય ?

પુરુષ—હીક, છાનો માનો બેસ.

બાળક—નહીં આપાજી, એમ કેમ ? મને સમજાવો.

પુરુષ—એ તો તારી બાથી ન વપરાય.

બાળક—કેમ આપાજી, મારી બા માણસ નહીં ?

પુરુષ—માણસ તો ખરી પણ સ્ત્રીને !

બાળક (માને) બા, બા, માંદી કેને પૈસા હોય કની તો-તો તને ખૂબ વાપલવા આપું.

દુનિયામાં મીઠું કેટલું છે ?

ગણતરીબાનેએ એવી ગણતરી કરી છે કે દુનિયામાં 'જેટલું' પાણી છે તે બધામાં ૩૬ પદ્મ ૮૧ જેટલું મીઠું રહેલું છે અને દિનપ્રતિદિન તેમાં વધારો થતો જાય છે તેમજ કહેવું છે કે ખીજી રીતે એ ગણતરીને એવી રીતે જાહેર કરી શકાય કે દરિયામાં ૧૪૦ ફુટ ઉંડા મીઠાના થર જામેલા છે. એ ઉપરાંત પાણી હમેશા સોસાતુંજ રહેતું હોવાથી અને પૃથ્વીની ખારાસ તરેહવાંર રીતે પાણીમાં એકડી થતી હોવાથી દર વરસે દરિયાની ખારાસમાં વધારોજ થતો જાય છે. મીઠાના સંગ્રહ ઉપરથી પ્રકૃતિશાસ્ત્રીઓ પૃથ્વીની ઉમર ગણી શકે છે.

ઈનામી ઉખાણું.

સંપાદિકા: સૌ રમણીક.

૧	૨	૩		૪	૫	૬	૭
૮			૯	૧૦			
૧૧		૧૨		૧૩	૧૪		
	૧૫		૧૬	૧૭			
૧૮		૧૯		૨૦			
૨૧	૨૨	૨૩	૨૪		૨૫		
૨૬	૨૭	૨૮	૨૯		૩૦		
૩૧		૩૨		૩૩			
૩૪				૩૫			

આડા:—૧. હિંદો એક ચિત્રકાર. ૪. મોજમજા માટે ખેડાર ગામ જવું તે. ૮. એક પક્ષી. ૧૦. એક જોતવું કંદ. ૧૧. કુટુંબ. ૧૨. એક વાણ. ૧૪. ખેલ. ૧૫. મોસમ. ૧૬. ખેલાડી. ૧૮. ઘાટ, આકાર. ૧૯. લક્ષ્મી. ૨૦. છોકરો. ૨૨. પુરુષ. ૨૪. પતિ. ૨૬. શાકનું પાણી (પહુવચન). ૨૮. લટકવું ઝુલકું. ૩૦. સાંભળી. ૩૧. ડાપરાંની કેર. ૩૩. ખરાબ શીખામણ. ૩૪. કાઠીઆવાડનું એક શહેર. ૩૫. કૃષ્ણનું નામ.

ઉભા:—૧. કુટુંબી. ૨. પરવશ. ૩ એક જોતવું ઝાડ. ૫. તકરાર કરે. ૬. પાણી ભરવાનું વાસણ. ૭. સલાહ સંપત્તી. ૮. એક જોતવું શખ. ૧૨. દોરો, ઝાડની ઢાલનો રંગ. ૧૩. સીપાઈઓ જે આંટા મારે તે. ૧૫. રડવું. ૧૭. નગર માંડીને. ૨૧. ગુજરાતનો એક કુંભર. ૨૩. ફાટવું સાંધવું તે. ૨૪. હજમત. ૨૫. નાગ. ૨૭. વાધ. ૨૯ સાંધવું રહેઠાણ. ૩૦. સારી શીખામણ. ૩૨. ચાલો. ૩૩. ચોખા.

[નોંધ: આ ઉખાણાની દરિદ્રાઈમાં માસિકનાં દરેક સ્ત્રી આલક તેમજ જે ખેડેતો પોતાના પતિ, પુત્ર, ભાઈ કે પિતાને નામે માસિક મંગાવતાં હોય તેઓ સર્વ ભાગ લઈ શકશે. સ્ત્રી આલકોના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ દરિદ્રાઈમાં ભાગ લઈ શકશે. જ્યાં લખી મોકલનારે પોતાનો આલક નંબર અવરજ અણગવે. આલક નંબર નહિ જણાવે. હોય તેો દરિદ્રાઈમાં નામ દાખલ નહિ થાય. આ ઉખાણાનો જવાબ તા. ૩૦ મી ઓગસ્ટ ૧૯૨૬ સુધીમાં અમને મળી જાય તેવી રીતે ચોક્કસ આપવો.]

જીન અંના ઉખાણાની દરિદ્રાઈનું પરિણામ.

જીન ૧૯૨૬ ના વર્ષમાં જે ઉખાણું આપ્યું હતું તેના અધા મળીને ૩૫ જવાબ મળ્યા હતા, તેમાં ૧૬ જવાબ ખોટા હતા. બાકીના ખરા જવાબોમાંથી એક ન્દાના બાળક પાસે ઉપકારતાં તેમાંથી નીચે જણાવેલા જ્ઞેનનું નામ નીકળ્યું છે, એટલે તેમને ઇનામ આપવાનું જાહેર કરીએ છીએ:

જ્ઞેન સમજુખા ગોવિંદભાઈ દેસાઈ, ઘાટદોર વરોદરા.

કાઠિયાવાડના ખાસ અનુભવી વૃદ્ધોની મદદથી
વૈદકશાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે
સર્વોત્તમ ગુણકારી વસાણામાંથી ખંનાવેલી.

ભયંકર રોગથી પી. આ ગોળી ખાપ-
ડાતા બાળકો માટે વાથી એ દરદો નાશુક
આશીર્વાદ સમાન. ધા- થાય છે અને નવી
પથુ હજમ થતું ન શકિત લાગી પુષ્ટ બ-
હોય, પેટમાં ચુક આ- નાવે છે. અશીથુ કે શરી
વતી હોય, કમી, ઉધરસ, રને તુકશાન કરે એવી એકપથુ
દમ, હારણ વગેરે થયાં હોય દવા એમાં હિમેરતા નથી છતાં
લોહી ઉડી ગયું હોય ફેફસા કીમત બાદલી એકનો ઉત્તમ ગુણો ધરાવે છે. એક
થયા હોય તો— રૂ. ૧-૦-૦૮પાલખર્ચ જુદું. વખત વાપરી જુઓ.

ખીલખીઆની

ખાળાગોળી.

સોલ એજન્ડસ:—શાન્તિલાલ એન્ડ બધર્સ.

વિકૃતવાડી સાયના ખીલ્ડીમ નં. ૧, ૨ જે મંગલે
ખીન્સેસ સ્ટીટ, મુંબઈ, ૨

કુલીન સ્ત્રીઓને પોતાનો પુરંસદનો વખત જ્ઞાન સાથે
આનંદમાં ગાળવા માટે
અમુલ્ય પુસ્તક.

ભારત સંગીત ગરબાંવળી.

કિંમત રૂ. ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ ૦-૪-૦ વધુ
આ પુસ્તક દરેક ઘરમાં રાખવું જોઈએ
કારણ કે:—

આ પુસ્તકમાં ધ્રંગાનિક ગાયનો નહિ નાખતાં વિતમ કવિયોના ગરબાઓ,
તથા નવરાત્રિ આદિમાં ગાવા લાયક તથા બોધ લેવા લાયક ગરબાઓ હારમાનિયમ
સાથે વગાડી ગાઈ શકાય તેવી દરેક સમજણ તાલ માત્રા અને સારંગહ સહીત
આપવામાં આવી છે.
આ ગરબાવળીમાંથી સાધારણ લલ્લેહી પણ દરેક સ્ત્રી તરતજ સહેલાઈથી
હારમોનીયમ વગાડતાં શીખી શકે છે.
ભારત સંગીત વિદ્યાલય. શુભલવાડી—મુંબઈ, ૪.

એ ખંદેનને “ વર્માની વિવિધ વાર્તાઓ ” નામે પુસ્તક ભેટ તરીકે મોકલી આપીશું. એ ખંદેન ધનામ મેળવતાં ભાગ્યશાળી થયાં તે માટે અને તેમને અભિનંદન આપીએ છીએ. એ ખંદેનોના જવાબ ખરા હતાં તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે:

(૧) સૌ. અવન્તિકા આચાર્ય, (૨) સૌ. રસિકમણી લ. કસેડીઆ, (૩) સૌ. પુષ્પાવતી શેલન, (૪) સૌ. રમણી ખેતા, (૫) સૌ. મસ્તુગૌરી કાંટાવાળા, (૬) સૌ. હીરાબાઈ દ. હદેશી, (૭) કુ. વીરબાળા ગો. દેસાઈ, (૮) સૌ. કસ્તુરલક્ષ્મી આચાર્ય, (૯) સૌ. મોતીબાઈ તુ. ભગવાનદાસ, (૧૦) સૌ. સાવિત્રી દે. દવે, (૧૧) સા. પુષ્પાવતી મી. દલાલ, (૧૨) સૌ. કુસુમલતા ર. મોદી, (૧૩) સૌ. નિલમ દ. શ્રીષ્ટ, (૧૪) સા. કુચુમ મ. રામલાલ, (૧૫) સૌ. કળાવતી મ. ખડેપાંઉ.

એ ઉખાણાનો ખરા જવાબ નીચે પ્રમાણે છે:

૧. ધા	૨. ક	૩. સૌ	૪. રા	૫. મ	૬. ન
૭. વ	૮. ખ	૯. મ	૧૦. આ	૧૧. દ	૧૨. ર
૧૩. ક	૧૪. મા	૧૫. ન	૧૬. મ	૧૭. કા	૧૮. ન
૧૯. નિ	૨૦. અ	૨૧. નદ	૨૨. ન	૨૩. હા	૨૪. ર
૨૫. ય	૨૬. મ	૨૭. કુ	૨૮. મા	૨૯. ર	૩૦. ન
૩૧. મ	૩૨. સ	૩૩. મા	૩૪. હો	૩૫. અ	૩૬. ક
૩૭. અ	૩૮. મ	૩૯. ર	૪૦. ના	૪૧. વિ	૪૨. ક
૪૩. ર	૪૪. જી	૪૫. ધ	૪૬. શા	૪૭. તા	૪૮. મ
૪૯. જી	૫૦. આ	૫૧. ર	૫૨. લી	૫૩. ર	૫૪. જી

કુપન-ઓગસ્ટ ૧૯૨૬,

માસિકના આદક ન હોય તેવાં કેઇ ખંદેનો ઉખાણાની હરિશ્ચંદ્રમાં

ભાગ લેવા ઇચ્છતાં હોય તો તેમણે આ કુપન કાઢીને પોતાના જવાબ સાથે એક આનાની ટીકીટ સહિત ખીંચી એવી રીતે કુપન મોકલનારને હરિશ્ચંદ્રમાં દાખલ કરવામાં આવશે.

અર્વાચિન સાહિત્યનો પ્રધાન સ્વર જીવનનો ઉદ્દાસ—એનું સચોટ રીતે જ્ઞાન કરાવતા

=== વીર શૃંગાર અને કરુણારસથી છલખલતા ===

ગુજરાત સાહિત્યના શ્રેષ્ઠ નવલકથાકારો તથા સાહિત્યક્ષેત્રમાં પ્રથમ સ્થાન પ્રાપ્ત કરેલ.

સાહિત્ય સંસદ

તરફથી છપાએલાં પુસ્તકો જરૂર વાંચો!

શ્રી. કનૈયાલાલ મુનશી કૃત પુસ્તકો.	
૧ પાટણની પ્રેમતા એવિહાસિત ત્રણકથા.	૨-૦
૨ વૈરાવી વસુદાત. સામાજિક નવલકથા	૪-૦
૩ પૃથિવી વલ્લભ. શૃંગાર રસથી ભરપૂર	૨-૦
૪ ગુજરાતનો નાય. સચિત્ર નવલકથા	૪-૦
૫ રાજધિરાજ.	૪-૮
૬ પુરંદર પરાજય અને અવિભાજિત ગાલ્લા.	૧-૦
૭ ગાંધી દરુજા અને બીજી વાર્તા. નવી આવૃત્તી.	૧-૮
૮ કેટલાક લેખો શ્રી. મુનશીનું નવું પુસ્તક	૧-૧૨
૯ કોનો વાંક ? સચિત્ર સામાજિક વાર્તા	૨-૮
શ્રી. મુનશીના નવા છપાતાં પુસ્તકો	
૧૦ સ્વપ્નદ્રષ્ટા. સામાજિક રાજકીય વાર્તા	
૧૧ ગદ્ય સંગ્રહ ભાગ ૧-૨ સાથે	
૧૨ હારથરસગીતી ભરપૂર નાટક	
શ્રી સો. હીલાવતી મુનશી કૃત	
૧૩ રેખા ચિત્રો અને બીજા લેખો સચિત્ર	૩-૦
શ્રી. ગોકુલદાસ શાયચુરા કૃત.	
૧ શાયચુરાની રસીલી વાર્તાઓ. સચિત્ર.	૧-૮
૨ , કાઠીઆવાડની લોકવાર્તા	૧-૮
૩ , રાસ મંદીર નવી આવૃત્તી છપાય છે	
ઉત્તમ નિર્મોહ અંગ્રહો.	
૧ સ્મરણપુર સચિત્ર.	
લી. શ્રી નૃસિંહ બી. દીનેશીના	૩-૦
૨ આત્મ નિવેદન શ્રી. વિમાકર	૩-૮
૩ રણજીતરામના નિર્મોહ અંગ્રહ	૧-૮
૪ શ્રી રામદેવી જ્ઞાન સચિત્ર મવાસ વર્ણન ૦-૧૨	
૫ ગુજરાતી ભંગાલી શિક્ષક	૩-૦
૬ સ્વર્ગ અમૃત સ્વ. પદીઆર	૧-૮
૭ સિંહાસન બત્રિસી ભાગ ૧-૨	૭-૦
૮ તીર્થયાત્રા વર્ણન.	૩-૮
સુગંધર્મ સંઘમાળાના પુસ્તકો.	
અસહકાર (ગાંધીજીનો વિસ્તૃત અર્થક્રમ)	૩-૦
ખેડાની લડત. (સચિત્ર)	૧-૮
ચંપારણમાં મહાત્મા ગાંધી.	૧-૮
કાળા પાણીની કથા.	૧-૮
મુકુલ (ગાંધી નાની વાર્તાઓનો સંગ્રહ.)	૧-૮
મરાઠાસની મહાશ્વેતી (અરવિંદના પત્રો)	૧-૦
રાષ્ટ્રગીત. અપૂર્વ ગીત અને રાસ.	૧-૦
આટલું તો જાણુને.	૦-૮
કોરીઆની લડત.	૦-૩
મયદા સામે ફરજ.	૦-૧
શરીરા પ્રતાપ.	૧-૪
બીજી ઉત્તમ નવલકથાઓ.	
"તણખા" લે. શ્રી. પ્રમોદ (સચિત્ર)	૨-૦
ફીરની વેપારીઓ નવલકથા.	૨-૦
દેરાસેવક દંપતિ—નવી	૨-૦
કુલ લક્ષ્મી કમળા બાધપ્રદ વાર્તા.	૧-૪
આદર્શ રમણી. લે. શ્રી સત્યેન્દ્રપ્રસાદ.	૩-૦
રાત્રિનો માર્ગ યેને પ્રેમનું પ્રાયશ્ચિત	૧-૦
બદ્ધાંડનો બેદ સચિત્ર	૩-૮
વર્માની વિવિધ વાર્તાઓ	૨-૦
મરત ફારીની મસ્તિ—છપાય છે. સચિત્ર.	
પાપાણી—છપાય છે સચિત્ર.	

દરેક જાતના ગુજરાતી તથા હિન્દી પુસ્તક મળવાનું તથા "ગુજરાત" "શારદા" "મુવર્ણમાળા" "બાલગિત્ર" "ગુહ્યમુદ્રી" વી મસિકોના ગ્રાહકો યવનું હવે જાણીવું થએલું થયું—

આર. વનમાલીદાસની કું. બુકસેલર્સ.

૩૬૭, કાલબાદેવી-મુંબઈ નં. ૨

ભગિનીસમાજ તરફથી સ્ત્રીઓ માટે ઇનામી હરીફાઈની નિબંધમાળા, જે અત્યાર અગાઉ નહેર કરવામાં આવી છે, તે માટે અરજીઓ મોકલવાની અને નિબંધો લખી મોકલવાની ઉપરની તારીખો નીચે પ્રમાણે નક્કી થઈ છે.

પહેલો નિબંધ: વિષય—આપણા સામાજિક દુરિવાજો અને તેથી થતી આરોગ્ય તથા નીતિ-ધર્મની હાનિ: તે નિવારવા સ્ત્રીઓ શું શું કરી શકે? જે માટેની અરજીઓ જુલાઈ માસની આખર સુધી અને લખેલા નિબંધો—ઓક્ટોબરની આખર તારીખ સુધી સ્વીકારવામાં આવશે.

બીજો નિબંધ: વિષય—સ્ત્રીઓનો કાર્ય પ્રદેશ, જે માટેની અરજીઓ ઓગસ્ટ માસની આખર સુધી અને લખેલા નિબંધો—નવેમ્બરની આખર લગી સ્વીકારવામાં આવશે.

ત્રીજો નિબંધ: વિષય—ગોખલેજ અને ગાંધી-જીનાં જીવન ધ્યેય: કાર્ય પદ્ધતિ અને તેમાંથી મળતો બોધ. જે માટેની અરજીઓ સપ્ટેમ્બર માસની આખર સુધી અને લખેલા નિબંધો—ડીસેમ્બર ૧૯૨૬ ની આખર તારીખ સુધીજ સ્વીકારવામાં આવશે.

આ મોકલણથી કોઈ પણ લખનાર લેખની લાખકીને આધારે એક, બે, અથવા ત્રણે ઇનામને પાત્ર કરી શકશે. સમયની અનુકૂળતા પણ સમજાવશે. તે તે તારીખ મુજબ અરજીઓ તેમજ લખેલા નિબંધો પહોંચતા કાવા.

નિબંધ લેખનની તૈયારી માટે કપડોશી થઈ પડે તેવાં પુસ્તકો વગેરે સાધન મેળવી આપવા માટે અમે બનતી તકનીક હરીએ છીએ, છતાં જ્યાં જ્યાં અંધ અમારાથી ન પહેંચી શકાવ ત્યાં નિબંધ લેખક પોતાનો મેળો વ્યવસ્થા કરી લેવી.

ઉપરાંત નવજીવન પ્રકાશન મંદિર (અમદાવાદ)નાં ત્યાં ફરીશું શું? ભાગ-૧ લો તથા ૨, બે, અને કેશવજીના પાયા ઉપરથી નીવડશે, માટે ત્રણે પુસ્તકો અમદાવાદથી મંગાવી લઈને વાંચી જવા દરેક લેખક ખહેનને અમારી ભલામણ છે. તેજ પ્રમાણે નિબંધ-૩ ના માટે સૂચીત પુસ્તકો તથા ગાંધીજીના આત્મકથામાં ઉપરાંત દક્ષિણ આફ્રિકાના સત્યાગ્રહનો-ઇતિહાસ ભાગ ૧-૨; ગોખલેજનો જીવન સંદેશવાળી ભગિની સમાજની પત્રિકા અને હિંદોસેવક-સમાજ તથા સત્યાગ્રહાશ્રમની યોજના અને બંધારણના અભ્યાસની આવશ્યકતા છે. જે માટેનું સાહિત્ય શુદ્ધતામાં-મરાઠીમાં, હિંદીમાં તેજ વિરોધ-અંગ્રેજીમાં મળી શકશે. સુસિદ્ધિ-ખહેને ત્રીજા વિષય માટે ખાસ પ્રયત્ન કરે એવું અમે ઇચ્છીએ છીએ.

ભગિની સમાજ પત્રિકામાળા (નં. ૧ થી ૧૦૯)નું વાચન પણ હિતકર, તેમજ ઉપયોગી નીવડશે.

ભગિની-સમાજ દ્વારા મોકલેલાં પુસ્તકોની કોમિટ જેમનાથી-જેટલી મોકલવી બને તેટલી જરૂર મોકલી આપવી.

નિમધ-લખનારે-ફરેકે-પાળવાની શરતો.

૧ નિબંધ વિષયને વળગી રહી મુદાસર લખવો.

૨ કાગળની એક જ બાજુ શાહીથી ચોકબા અક્ષરે લખવો.

૩ નિબંધનું કદ નક્કી કરવામાં આવ્યું નથી, એટલે લેખકે પોતાની સમયસુચતા વાપરવી.

૪ નિબંધ લેખનની-પરિશ્કા-નહિં સેવામાં આવે.

નિબંધ-૧-૨ માં અગાઉ સૂચવેલાં પુસ્તકો

૫ નિબંધ મુકરર કરેલા માસની આખર તારીખ સુધીમાં રજીસ્ટર્ડ પોસ્ટથી ભગિની સમાજના મંત્રીને નીચે સરનામે મોકલાવવો.

નિબંધ લેખનની તૈયારી માટે જાહેર અવકાશ-વગેરેના લાભ મેળવવા ઇચ્છા હોય તેમણે અમને લખી જણાવવું એટલે વ્યવસ્થા કરવામાં આવશે.

અરજમાં ઉમેદવારનું (૧) પૂર્વ નામ, તથા (૨) ઠેકાણું; (૩) પિતા અથવા પતિનું નામ, કામ (૪) પોતાની રૂપિય, (૫) ઉમર વર્ષ તથા (૬) અવકાશ લખી મોકલવા વિનંતિ છે.

પોતાના નામ પહેલાં-કુ. સો. અગર અં. સ્વ. રૂપે લખવાં.

ચ. કરસનદાસ જ. સૌ જીવન હંસા
ચીતલીયા, મહેતા બી. જી.
મંત્રી, વ્યવસ્થાપક,
ભગિની સમાજ જ્ઞાનમંદિર ભગિની સમાજ
સેંડહસ્ટે રોડ, મુંબઈ ૪. નિબંધમાળા.

નિબંધમાળા માટે સૂચીત પુસ્તકોની યાદી.*

પહેલા તથા બીજા વિષય માટે.

પુસ્તકનું નામ કિમત. મળવાનું રકમ:

ત્યાગભૂતિ અને બીજાં લેખો ૦-૪-૦ } નવજીવન કાર્યાલય.
ત્યારે કરીશું શું ? ૧-૧૨-૦ } મુંબઈ-અમદાવાદ
ભાગ ૧-૨ ૧-૧૨-૦ }
કેળવણીના પાયા ૧-૦-૦ }

આદોગ્ય વિષે સામાન્ય જ્ઞાન ૦-૬-૦
ધર્મનીતિ તથા નીતિ ધર્મ ૦-૩-૦
સંસાર સુધારા પર બાધણ ૦-૩-૦
ભગિની સમાજની પત્રિકામાળા
ભગિની સમાજની પુસ્તકમાળા
સ્રીઓ અને સમાજસેવા ૦-૬-૦

ભગિની સમાજ જ્ઞાનમંદિર મુંબઈ નં. ૪.

બીજા વિષય માટે.

સ્રીઓનો કાર્યપ્રદેશ ૦-૬-૦
હિંદુસ્તાનના સામાજિક જીવનમાં સ્ત્રીનું સ્થાન ૧-૦-૦

જીવનલાલ અમરશી મહેતા, પીરમશા રોડ, અમદાવાદ.

સ્રીઓના કાર્ય-પ્રસંગો દક્ષિણભૂતિ ત્રીમા-સિકતા બીજા વર્ષનો બીજો અંક ૧-૦-૦

દક્ષિણભૂતિ ત્રીમા-સિકતા બીજા વર્ષનો તખ્તેશ્વર, લાલજીવનગર

ત્રીજા વિષય માટે.

સત્યના પ્રયોગો અથવા આત્મકથા

નવજીવન (અઢતીક) અમદાવાદ.

જગતનો મહાન પુરુષ ૧-૪-૦

સરસ્વ સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય, મુંબઈ, અમદાવાદ.

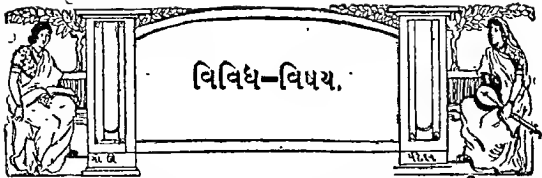
ગોખલેજીનું જીવન ચરિત્ર ૦-૧૨-૦

જીવનલાલ અમરશી મહેતા, અમદાવાદ.

* આમાંનાં જે પુસ્તકોની જાહેર હોય તેમણે તે તે રકમથી મંગાવી લેવા.

વિચિત્ર જોડું.

એક જુના ન્યુસપેપરમાંથી વિલાયતમાં ૧૩૫ વરસ પહેલાં પરણેલા પિયેત્ર જોડાના લગ્નની વાત જડી છે. કહે છે કે પતિને પગ નહોતા અને સતીને હાથ નહોતા ! બંને આવાં અપંગ હતાં અને એ દંપતીના જોડલામાં બંનેને મળીને કુલ બે પગ ને બે હાથના હતા ! લગ્નપત્રકમાં સહી કરતી વખતે વલુજીએ મોઢામાં લેખણ લખને લખ્યું હતું અને પતી તરફથી મળેલી વીંટીને આંગળી નહીં હોવાથી પગના અંગુઠામાં પહેરી હતી !

એહુકગી પતિદેવોને અપાંણુ:

પુનાના શ્રી કે. ડી. ડગે ત્યાંની એક વેરયાને તેણીને સમજાવી, નીતિને રસ્તે ચડાવી ઉઘાર કરવાનો પ્રયત્ન કરવા ગયા. એ વિચિત્રણ વેરયાએ જવાબ આપ્યો: “આપ અમને વેરયા, નીચ, નિર્ધન સ્ત્રી વિગેરે કહે છે. અમને તેથી આપ પુરોગી વધુ હતાવત્ત થાય છે. અમારી આ દશા આપે જ કરી છે. અમારાં જીવન સુધારવાનો અવસર અમને નહિ આપતાં કેદ આપી. વિશ્વા-સધાતી પુરોગી હવે અમે બંધેસો કરવાની નથી. મારી મા ધણીજ સુશીલ અને પતિવ્રતા સ્ત્રી હતી. છતાં વેરયા કેમ બની તે કહું? મારો બાપ તેને રોજ માર્યા કરતો” છતાંય એ બધા અત્યાચારો મુગે મોઢે સહન કરી લેતી. એક દિવસ તે પોતાની રખાવને ધરમાં લઈ આવ્યો અને મારી બાને મારીને કાઢી મૂકી. સ્ત્રીએ સ્વભાવે જ સહનશીલ હોય છે પણ સહનશીલતાને હદ હોવી જોઈએ. જ્યારે એ મર્યાદા તુટી છે ત્યારે સ્ત્રી બચાવહ બની જાય છે. પછી તો ઇશ્વર પત્ર તેને રોષી શક્તો નથી. ખુબ માર અને કનડગતો સહન કરીને ધર્મ સાચવ્યા છતાં પણ જ્યારે ધર ઊડતું પડ્યું ત્યારે તેણીને બંદું કોધ ચઢ્યો અને તરતજ વેરયા બની ગઈ. અને ફક્ત પેટ ભરવાને ખાતર નહિ, પણ સ્ત્રીએ ઉપરના અત્યાચારોનો બદલો લેવા મટિજ પુરોગી જીવનમાં ફસાવવા, તેમને કુતા જેવા ગણવા અને મોઢો મુગે તો હુંદીને પાયમાલ કરવા તેણી મને ભક્ષામણ કરતી ગઈ છે. અને મારો ઉઘાર શી રીતે કરીશ? અનાયા-લયમાં મોઢલીને? કે લગ્ન કરીને દેઢમાં જકડીને? લગ્નનો અર્થ અત્યારે કંઈ નથી. અગ્નિ સમક્ષ દેરી પ્રતિજ્ઞાએ પુરોગી તોરે છે અને પતિએને ફક્ત વિપયવૃત્તિનું માત્ર સાધન ગણે છે. અમે તો સમાજની સેવા કરીએ છીએ. તમારી જ્ઞાતિ

વરુથી તરછાડાયલા કેટલાય વાંઠાઓનું વિશ્રામ સ્થાન છે. એ વાંઠાનો કંઈ વિચાર આપે કર્યો છે? શું હલ્તુ પણ આપનો વિચાર અમારો ઉઘાર કરવાનો છે? ”

(“ સોશીઅલ રીફોર્મર ”)

સામાજિક અત્યાચાર:

“ અમદાવાદમાં હાલ રહેતા દેવળીઆના એક બ્રાહ્મણ પ્રમાણકરની વધુ કમળા કે જેને બે છા-કરા અને એક છોકરી છે, તેને અમદાવાદના કેટલાક બદમાસોએ બગાડી, ભાવનગરમાં એક મુસ-લમાન સાથે પરણાવી દીધી છે. ભાવનગરના મુસલમાન ફોજદારનો આમાં હાથ હોવાનું સંભ-ભાય છે. ”

“ મોરબીના સંધવી દુર્લભજી જેવંદની ૧૭ વર્ષની બાળાને તેના પાલકો ૪૫ વર્ષના વર સાથે પેસાની લાલચે પરણાવી દેવા તૈયાર થયા છે. ”

“ ધાણજાદોળ (નેતપુર)ના એક બ્રાહ્મણની દીકરીને સરદારપુર પરણાવેલી. દંપતીને ન બન્યું તેથી બાળને તેના ધણીએ કાઢી મુકી બાઇ ન્યાં ત્યાં ભટકી પોતાનું પેટ ભરવા માંડી. એક પાપી ધણીએ તે તેની બાળખીતી એક છુદાણીને ત્યાં પાંડવડ ગામે ગઈ. એટલે તે છુદાણીના પ-તિએ આ બાળને આશીરના એક બ્રાહ્મણને વેચી દીધી. આજે એ બ્રાહ્મણ બાળને કસાઈની જેમ માર મારે છે. ”

“ વાડાસીનાર દશા નીમા વલ્લિક જ્ઞાતિના એક મુંબાઈનિવાસી સન્ન્યસ મી. માંછલાલ ચંદુલા-લને પચાસ વર્ષની હમરે બીજ વખતનાં લગ્નની વરણ સ્ત્રી હયાત હોવા છતાં, પુત્રોત્પત્તિને ખાતર, ત્રીજ વાર દાહોદ ગામની એક બાર તેર વર્ષની કન્યા સાથે પરણવાની વૃત્તિ થઈ. જ્ઞાતિના કોઈ એક યુવાન સાથે આ કન્યાનું વેનીશાળ થયેલું. તે કન્યાના ધનલોભી પિતાએ પોતાના ભાવી જમા-ઈના ભેર પર રદ કર્યું અને તે ચુંદા બદલ

જાતિને રા. રૂ.૫૦૦) દંડ દીધા. અસુક દિવસે સુબાઈમાં લગ્ન મુકર થયાં, પણ તે દરમીયાન આ જાતિના સંસ્કારી તરણોએ વર્તમાનપત્રોમાં હાલકાર મચાવી મૂક્યાં, અને કન્યાએ પણ ત્રણ ત્રણ દિવસની લાંબાણે ખેંચી. પરિણામે આ પર-ણવા તત્પર યનાંર શ્રીમંતને સન્મતિ સૂચી અને તેણે લગ્ન કરવા ના પાડી.”

“લુણાવાડામાં હિંદુઓ આઠાણ જાતિના ૫૦૦ ઘર છે. અત્યાર સુધી કન્યાની આપ-લે આમમાં જતી અને પરિણામે કુળેય સંધાર્તા, ત્યાંના રા. અંદુલાલ દવેએ પોતાની કન્યા માટે ચોખ્ખ વર લુણાવાડા પહારનો, ચોખી કાઢ્યો તેથી જાતિએ તેમનો બહિષ્કાર કર્યો છે !”

“વીર વર્ષની હમ્મરના પતિદેવે ૧૦-૧૨ વર્ષની હમ્મરની પત્ની સાથે અર્ધડો ચતાં તેને માર મારી સ્વધાંમ ખેંચાડી દીધી સોલાપુરના સોરાન્સ જજ પાસે કેસ ચાલતાં તેને સાત વર્ષની સજા સજા થઈ છે.”

“ઝદ્રાસમાં એક પતિદેવે તા. ૧૯ મી જુને પોતાની ચીઠ વર્ષની વયની પત્ની બિહાનામાં સૂતી હતી તે વખતે તેના ઉપર કેરોસીન છાંટી સળગાવી મૂકી ! એક બીજા પતિદેવે સ્ત્રીમ ગા-મમાં પોતાની ગર્ભવતી પત્નીને મારી નાંખી છે.”

“ખારીસાલ (ખંજાલા)માં કૃષ્ણકુમાર ચાપ નામના એક માણસે પોતાની બે પુત્રીઓના લગ્નની ગોકલણ કરી. મોટી પુત્રીએ તે સામે વિ-રોધ કર્યો પણ માતૃપિતાએ મરચ ન આપી. પરિણામે લગ્નના એક દિવસ પહેલાં તે કન્યાએ બાપની રોડી બોલી તેમાંથી અડીણ કાઢી, તે બાઈ આપધાત કર્યો !”

“જયપુરમાં એક નિર્જેજ જુદાને પંરણવાનો શોખ થયો, તેથી રૂ. ૭૦૦૦ ખર્ચાને એક નિર્દોષ બાળનો બલ બર્માડવા તૈયાર થયો, પરંતુ પોલીસને ખબર પડવાથી લગ્ન અટકાવ્યાં છે.”

અમેરિકામાં સ્ત્રીઓ:

સંયુક્ત સંસ્થાનોના એક સંસ્થાનમાં જવનર-ના પદે એક મહિલા બીરાને છે. હમણાં ડેન્માર્કના અમેરિકન એલથી તરિકે પણ એક અમેરિકન લલના નીમાઈ છે. ખાણીમાં, કારખાનામાં, લડક-જામાં, એરાપેનોમાં, રાજકીય સંસ્થાઓ અને

રાજવહીવટમાં, અદાલતોમાં, પ્રયાગશાળામાં, રણાંજણમાં અને જ્યાં જુઓ ત્યાં સર્વત્ર સ્ત્રીને સ્થાન છે. સ્ત્રીઓ સામે પ્રતિબંધ નથી. સ્ત્રીઓ જીવન કલહમાં પુરોવાની પડખોપડખ ઝુમુમે છે અને અળળા તરિકે નહીં પણ સળળા રાંજિ તરિકે પુરુષ સાથે હલકો લોગવે છે.

સને ૧૯૨૦ માં ૧૮૪ બાળાઓ દરકરી તાલીમ લઈ રહી હતી. તે વર્ષમાં દરા લાખ બાળાઓ બહેર હાઈસ્કૂલમાં ભણતી હતી અને ૬૭ હબર-માંથી ૬૩ હબર ઉપરાંત સ્ત્રીઓ શિક્ષણાર્થ કરતી હતી. અમેરિકામાં ‘દીયર’ રાખ જ નારી નતિમાં મુખ્યત્વે ચોખ્ખ છે. કારણ કે પુરુષો તો ધણુખર વિરોધ ઉપાદેહ અને અમપ્રધાન જીવો-ગોમાં આચળ ધવે છે. એ શાળાઓમાંથી દોઢ લાખ બાળાઓ એ સાલમાં યેન્યુએટ બની હતી. માસિક ૭-૭ હબરનો દરમયાં મેળવનાર વિદ્યા-પીઠની અધીષ્ઠાત્રીઓ સ્ત્રીઓ હોય છે.

ત્યાં સ્ત્રીઓ શરતો, રમતો, ગમતો, અખા-ડાઓ, કીડાલથો, વિલાસગૃહો-ન્યાં જુઓ ત્યાં દેખા દે છે. મદાનગી, હીમન, સ્વામય, મધુરતા વગેરે શુણે તેમનામાં દેખાય છે.

તેમના સામાજિક અને કૌટુંબિક જીવન અને ફરજોમાં તેઓને ધણી સરલતા છે. તેઓ ખંતી, હલમી અને પ્રગતિપ્રિય છે. ત્યાં ‘ચાર ચોટલા મળી ચોટલા બાજે’ એમ બનતું નથી. તેમને રસોડું, ગૃહવ્યવસ્થા, બાળસંભાળ વગેરેનું સારું જ્ઞાન હોય છે. વિજ્ઞાનના સાધનો અને વાતાવરણ તેમના જીવનને હળવું, રસમય તથા પ્રદુલ્લ બનાવે છે. નારી ત્યાં રેવી કે પ્રેયસી છે. શુભામ કે દાસી નથી. (સૌરાષ્ટ્ર).

ભાપાનમાં કુટુંબ-વ્યવસ્થા:

“ભાપાન કીશ્ચિયન ઇન્ડોલીજન્સર” નીચે પ્રમાણે લખે છે: “જ્યારે એક કામદારની નોકરી ફરી જાય અને તે પોતાના કુટુંબનું બરજણાણ કરવા અરાજક બને ત્યારે તેના સંબંધીઓ તેની મદદ આંવે છે અને તેનાં બાળજન્યાંની સંભાળ લે છે. એક ખેડૂત માંદો પડે તો તેનાં સગાંઓ તેનું એનુર ખેડી આપે. આ પ્રમાણેની કુટુંબ વ્યવસ્થાને લીધે દેશમાં બેકારી કે બીજા આફતોને સમયે બીજે જંલાર વિચાર કરવા પડતો નથી.

કુટુંબનાં માન આપક પ્રથમ જળવાય; બ્ય-
ક્રિતગત સમવડોનો વિચાર તે પછી થાય આ
કુટુંબવ્યવસ્થા દેશ લોહી કે લગ્નના સંબંધથી
બેઠાએલી બ્યક્રિતઓ પરસ્પરના હિતને મટિ એક
થઈને જ રહે છે. એમાંના એકાદને પણ મદદની જરૂર
પડે કે અનેક તેવી મદદ આપવા હિતસુક રહે છે.

ધણીઓ પોતાના જીવનનો કુટુંબને ખાતર
ભૂતકાળમાં ભોગ આપ્યા છે, અને તેથી અત્યારે
જેને સગાંઓ હોય તેને સહાયનો અભાવ નથી
રહેતો. કેટલેક બેકારો અત્યારે દયામળક સ્થિ-
તિમાં છે ખરા પણ તેનું કારણ એ છે કે તેઓ
પોતાના સગાંઓને મજૂરીને ખાતર પોતાની ખરી
સ્થિતિથી બીનવાકેફ રાખે છે, અથવા સગાંઓ
સાથે તેમને અણબનાવ હોય છે."

"શિક્ષણ પત્રિકા" માંથી:

(૧) ચાડીયું બાળક:

કેટલાંક બાળકો સ્વભાવથી જ ચાડીયાં
હોય છે એમ નથી, પણ પ્રસંગે અંગત સ્વાયંને
હીએ તેઓ ચાડીયાં બને છે. શુભ કે દોષમાં
બધાં સરખાં હોવા છતાં જ્યારે પોતાને કુટુંબ પડે
છે ત્યારે તે બીલના ઉપર દોષ ઓટાડીને રાવ
ખાવા લપડે છે; ધારી કે ત્રણ બાળક ધરમાંથી
હાહુ ચોરીને છાનામાના ખાવા બેઠાં એક જણને
ઓછા ભાગ મળે એટલે તે પોતાનો ભાગ ફેંકી
દેને 'બીલઓએ ચોરી કરી છે' એવી ચાડી
ખાવા લપડે છે. બીલનો વાંક કાઢનાર બાળક
વાંકાહિત છે એમ જ માનીને ચાલતા કરતાં
ભાઈરાણ શા મટિ ચાડી ખાવા આવ્યા છે તેની
તપાસ કરવાની જરૂર છે અને ખરી હકીકત નજીક
તેના મન ઉપર ઠસવવાનું છે કે તે પોતે જ
વધારે વાંકમાં છે.

રમતમાં અને એવે પ્રસંગે ચાડી ખાનાર
બાળક ધણીવાર પોતે એકલું જ રાંકમાં હોય છે,
પોતાને તેનું જાન હોય છે. પોતે નજીક છે કે
ઠપકે પોતાને માથે આવે તેમ છે. એવે વખતે
તે બીલને માથે વાંક ઢોળવાના ઇરાદાથી બીલઓ
આમ આમ કરે છે, 'એવી ચાડી ખાવા નય છે.
તપાસ કરતાં માલુમ પડે છે કે બધી વાત પોંધા
વિનાની છે. આવા બાળકને ખાતરી કરી આપવી કે
તેની ચાડી આવે તેમ નથી.

ધણી બાળકો માળાપો અને શિક્ષકોનાં
ડીટકીવી તરીકે કાંમ કરતાં હોય છે. માળાપો
'ફલાણો આમ કરતો' હોતો. 'ફલાણી આમ
કરતી હતી.' તેવી વાતો બાળકો પાસેથી મેળવે
છે. તેવી વાતો કરવાનું તેનામાં ઉત્તેજન રહે છે
અને તેમ કરીને તેને ચાડીઓ બનાવી દે છે.

માળાપો અને શિક્ષકો આમ કરી બચકર
ગુલો ચાને પાંપ કરે છે: શિક્ષક કે માળાપ આવી
રીતે જેને ચાડીઓ બનાવે છે તે પોતાના સાથી-
ઓમાં વિશ્વાસ ખુએ છે ને ગમે તેવા જુકાં
મખાં મારતાં ને ખુશામતીથી જીવતાં રાખે છે.
દંકમાં તે અત્યંત અધમ બને છે. મટિ માળાપ
કે શિક્ષક બાળકો મારફત કોઈ પણ ભતની કોઈની
પણ બાતમી ન જ મેળવે,

બાળકો આપણી પાસે વાત લાવે ત્યારે તેને
માનવા ન માનવાની બાબતમાં ખૂબ કાળજી
લઇએ. ખોટી વાત ઉપર આપણે ઈતિબાર રાખીએ
છીએ એનું જો બાળકોને માલુમ પડે તો તેઓ
તેનો દુરપયોગ કરશે, આપણને બરમાવીને મરજી
મુજબ દોરશે; તેમજ જો બાળક ન્યાયબુદ્ધિથી કાદ
માનવા દુરપયોગથી વાત કહી હશે તેને
તરછાડશું તો આપણે તેનો વિશ્વાસ ખોદ બેસશું
એટલું જ નહિ પણ તેનામાં ન્યાય પ્રત્યે અશ્ચિ
ઉત્પત્ત કરીશું.

આપણે એગ ખોટા 'દર્દીલ બેર' ને એટલે
વાતો લાવનારને ઉત્તેજન જ ન આપીએ. સવાલ
જવાબ કરી તેમને બરાબર તપાસી જેવા હોય
તેવા બતાવી દઈ તેમની ઝાટકણી કાઢીએ.

ગિ૦

(૨) રમતમાં સુધારા:

નાના બાળકો મારી પાસેથી દુવાલ ખેંચી
લેવા હોય. ભાઈ તાણવા લાગ્યા. થોડી જ
વારમાં આ ખેંચાખેંચીને રમતનું સ્વરૂપ
મળ્યું. બાળી, રમણિક ને નાની શાર પણ
રમતમાં હતરી પડ્યાં. બધાં એકત્ર થઈને
દુવાલને એક બાજુએ તાણવા લાગ્યાં. હું તો એકલી
સેન્ડોની જેમ બીજી બાજુએ દુવાલનો છેડા પકડી
ને બેઠી. જરાવારમાં ખેંચેલાં દુવાલની વેગારીમાં
છે. એ આસેતેથી દુવાલ છોડી દીધી. બધાં હસી

મીસ શંકુતકા પ્રાંતપેને ઇંગ્લેન્ડમાં હંચુ હીસાબી જ્ઞાન મેળવવા માટે એક ૨૦૦ પાઉન્ડની ખાસ સ્ટેટ સ્કોલરશીપ આપવામાં આવી છે. આ સ્કોલરશીપની મુદત ત્રણ વર્ષની છે. વંચી આવવા અને જવા માટે તેમને પહેલા વર્ષની પેસેજ ખર્ચ આપવામાં આવી છે.

મીસ બાનુ એસ. મોતીલાલ કે ન્યેએ રેન્માર્કની ફીલ્ડકલ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં તાલીમ મેળવી હતી, તેઓ થોડુંક યથા યુરોપથી પાઠાં કર્યા છે. યુરોપીયન કોલેજમાં તાલીમ લઈ સર્ટીફિકેટ ઓફ મેરીટ મેળવનારાં મીસ મોતીલાલ હિન્દુસ્તાનમાં પહેલાં જ બાનુ છે.

સને ૧૯૨૨ માં શ્રી મોટમજિની સમાજ મુંબાઈમાં, શ્રી મોટબધુ સમાજના આગ્રવથી સ્થાપવામાં આવી છે. ઉપરોક્ત સમાજનો ઉદ્દેશ એ છે કે “જ્ઞાતિની સ્ત્રીઓમાં કેળવણી વધે, તેઓ હેતાળ બને, બેમતી બનેઓમાંથી છૂટ, આપણા સુધારા વધારામાં મદદ કરી શકે, ખિમ્મતની સારવાર કરતાં આવડે, પોતાના કુટુંબ ઉપરનું હેત વધે, પોતાના બાળકોને તંદુરસ્ત રાખી સારી કેળવણી આપે, અને ઉચ્ચ ભાવનાથી દેશને મદદ કરવાના ભદ્રા કામમાં હિસ્સો આપે તેમજ જ્ઞાતિ અને કુટુંબનો ઉત્કર્ષ કરે”-મજુર સમાજ તરફથી સમાજો, મેળાવડાઓ તથા ગરબા પાર્ટીઓ અને સ્નેહ સંમેલનો કરવામાં આવે છે. પોતાના વિચારો દર્શાવી શકે તે માટે નિર્ગમિની હરીફાઈ કરાવવામાં આવે છે અને ઇનામો આપવામાં આવે છે.

સુરતમાં દસા મોટ અડાલત વણીક જ્ઞાતિના રાખ્ત મી. ડોકરદાસે અમદાવાદની દસા પોરવાડ જ્ઞાતિની સનોતા નામની એકલેસ વર્ષની બીધવા સાથે પુનર્લેખ કીધું છે.

વડોદરાના શ્રી. જમનાબાઈ દ્વાખાનાની ખુલ્લી જગ્યામાં સુવાવડખાનું રાખવાં માટે એકે મકાન બાંધવાનું નક્કી થયું છે. સુપ્રીન્ડેન્ડન્ટ તરીકે મિસિસ હીસ્ટર નિર્માણ છે.

અમદાવાદની કન્યાશાળાઓમાં કાંતવાનું કામ શીખવવા માટે રૂ. ૧૦૦૦ ખર્ચવાની મંજુરી આપનારાં ઠરાવ ત્યાંની સ્થુનીસીપાલીટીએ બહુ-

મતીથી પસાર કર્યો છે.

ભાવનગરના મહિલા વિદ્યાલયે બાલમહારાજનો જન્મદિવસ ઉજવ્યો હતો. એ પ્રસંગે શહેરની સ્ત્રીઓને બહેર નામંત્રણથી બોલાવી ગોઠવવાંસના વરવાઓનાં સત્વ-શીર્ષની કથાઓ સંભળાવી હતી. કન્યાઓએ મહારાજને આશીર્વાદ આપતાં સુંદર ગરબા ગાયા હતા.

મોંગરોળની દસા સોરાડીઆ જ્ઞાતિની થોડા સમય પર વિધવા થયેલ બહેન બેવલ, જેને તેના પતિએ મૃત્યુ સમયે બ્રહ્મચારીની બહેર કરી હતી તેને અક્ષતા હોવાને લીધે ફરી લગ્ન કરવાની મુંબાઈની જ્ઞાતિએ પરવાનગી આપી છે. ભાવનગરની જ્ઞાતિએ આવી તમામ વિધવાઓને પુનર્લેખની છૂટ આપવાની હિમાયત કરી છે.

ધોરાજીમાં લીલાબાઈ નામની એક નાગર બ્રાહ્મણ વિધવાને ગોવિંદ દેવારાંકર નામના એક પારોશીએ ધીરે ધીરે પોતાના ફાંસલામાં ફસાવી, બગાડી મુંબાઈમાં આણી. પછી એને વેચાના ધધામાં જતારી. બાકને એક મારવાડીની સાથે મહોબ્બત બની. તેની સાથે પોતે એક દિવસ છૂપી રીતે નાસી ગઈ. બન્ને બધાએ પોલીસ પર ફરીયાદ કરી. ગોવિંદ દેવારાંકર અને એના સાથી વિઠલ પર કેસ ચાલ્યો માછરૂંટીને બન્ને તહોમતદારો કુલખાનુ ચઢાવતા હોવાની ખાતરી થઈ. દરેક તહોમતદારને પાંચ મહીનાની સખત કેદ તથા રૂ. ૧૫૦ દંડ ફરમાવ્યો.

ગોંડળમાં એક કચ્છનો લાડીઓ જેની તેની સ્ત્રીને બગાડી વેચવાનો ધધો લઈ બેઠો છે. હમણાંજ એક પાંતરણને બગાડી ગુજરાતમાં વાણી-અણુ વટીકે વેચી છે. તેને રેરાને મુકવા જતાં તે પકડાયો છે. કહેવાય છે કે મોતીઆમાં આ બદમાશોની એક ટોળી આ નીચ ધધો ચઢાવી રહી છે.

પાલીતાણાના શ્રીસીદ્ધેશ્રવ ધાવીકાકમના પ્રાણરૂપ કાથવાલીકા બહેન પા. ૨૫ મી જુનને દીવસે સહવારે નવ વાગે મરણ પામ્યા છે,

પાટણમાં જે ત્રણ વર્ષના દુકાળને અંગે ધાર
શા આરાની બહુજ મુશ્કેલી છે. સારા સારા ધ-
રની બહેનો આ મુશ્કેલી હળવી કરવા ઝોળીઓ
લઈ ઘેર ઘેર પૈસા ઉઘરાવવા નીકળી પડી છે.

ઝીમી માટીની પરીક્ષામાં પાસ થયાં છે. રોકરર
ચનાર એ મહિત્તા મલાયલી નીતિમાં પ્રથમ નં છે.

X X X

મલ્લારના નાટુકા ગામડામાં કોઈ. જે બા-
ઈઓ ત્યાંના રીનાજ મુજબ એજ ઝીને પાણિલાં

ઉદરાળાદ (સિંધ)

ધારે મહર નામે
ગામમાં એક વીસ
વર્ષના યુવાનનું
વેવિશાળ એક ૧૮
માસની ધાવણી
કન્યા સાથે થયું
છે !

X

સીંધ કોલેજના
પ્રીન્સીપાલ મી.
શાહાનીના પુત્રી
મીસ જમનાબાઈ
શાહાની બાલુ વ-
ર્ષમાં બી. એ. માં
પાસ થઈ, કરાંચી-
માં નવી ખુલેલી
કાયદાના અભ્યાસ
માટેની કોલેજમાં
દાખલ થયાં છે.
કાયદાના અભ્યાસ
કરનાર સીંધમાં એ
પ્રથમ મહિલા છે.

X

પાંડવોએ જેમ
દાંપતીને કોરવો
સાથેના જીવારમાં
મુકેલી તેમ મદા-
રાજના એક જીવારી
વેપારીએ પોતાની
ઝીને આણે મૂકી
છે !

X

X

X

કાનાનરના મીસ પી. સી. માધવી કલકત્તા-
ની એડવૉર્ટ મેરીકલ કોલેજની બી. એચ. એસ.

ધનામી નિબંધ:

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળના સેક્રેટરીઓ
તરફથી

મંડળનાં સભાસદોને તેમજ દેશ-દેશાવરોમાં
વસતી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીઓને વિનયપૂર્વક જણા-
વવાનું કે “ હિન્દુ સ્ત્રીઓની ફરજ ” વિષે જે
બહેનો નિબંધ લખી મોકલવા માંગતી હોય તેઓ એ
તા ૧૫ મી ઓક્ટોબર ૧૯૨૬ ની અંદર પોતાના
નિબંધો ગીરગામ બેરોડા “ અમરોલી હાંકેસ ”
મંડળના સેક્રેટરીઓ ઉપર મોકલી આપવા.

મજકુર નિબંધનું લખાણ કુલ્લેષ કાગળ ઉપર એક
ખાજી લગતમ ૧૪ થી ૧૬ પાનામાં સમાવેશ થાય
તેટલું સાહીથી, ૧૫૨૭ સારા દસ્કતે લખાયલું
હોયું જોઈએ.

મજકુર નિબંધના લખાણ નીચે પોતાનું નામ
નહી લખતાં હેખ નીચે પોતે ધારણ કરેલી અંકુક
સંજ્ઞા લખવી અને તે ઉપર બંધ કરી મોકલવું અને
એક જુદા કવરમાં અંકુક સંજ્ઞાવળો હેખ મારે
છે એમ લખી પોતાનું આણું નામ ચોક્કસ દેખાણ
સાથે લખી કવર બંધ કરી તે જુદું મોકલવું જોઈએ.

મજકુર ધનામી નિબંધની ઉચ્છિદ્ધમાં ફોતેદમંદ
ચનારાઓને અનુકરે નીચે મુજબ ત્રણ ધનામી
રૂબ. જયાવંતી દુધેરાય હજનવાલ સ્મારક ધનામી
નિબંધ ફંડના બ્યાજમાંથી વહેંચી આપવામાં
આવશે

૧ હું ધનામ રૂ. ૫૦, ૨ હું ધનામ રૂ. ૨૫,
૩ હું ધનામ રૂ. ૧૫.

મુલાકાતનું માન આપ્યું હતું. એ બહેન ત્યાંના
સ્ત્રી વીરતાવ પ્રકાશક મંડળમાં જેન આગમ, તત્વ-
જ્ઞાન, જુની ગુજરાતી અને હિંદી વગેરેનો અભ્યાસ
કરી રહ્યાં છે.

X

X

X

હતા. મોટા લાઈને
તે સ્ત્રી પોતાના
નાના લાઈને ઉપર
વિશેષ પ્રેમ રાખતી.
લાગવાથી તેણે
તેનું ખુન ક્યું
હતું.

X

મદ્રાસની મ્યું-
નીસીપલ કોરપોરે-
શને એવો ઠરાવ
કર્ષી છે કે કન્યા
પાઠશાળાઓમાં ભ-
ણતી દરેક કન્યાને
સંજોતનું શિશુલુ
આપવું.

X

આ લી સુર ના
મદારાણી સાહે-
બાએ તા. ૨૫ જુ-
નના રીવસે રીવ-
પુરીના પોતાના
રાજ્ય મહેલમાં
શ્રીમતી સુસદાશ-
શીલજિન ધર્માનું-
ચાથી જન્મન બાદું
મીસ કોલેજ
ચીએચ.ડી લીપટ્રીક
યુનીવર્સીટીના પ્રો-
ફેસર) ને પોતાની

જિજ્ઞાસુઓમાં લયકર આગ લાગવાથી ૧૮ લાખ રૂ. નું હુકુશાન થયું. ગજાલીઓનાં ના. મહારાણી સાહેબાને આ ખબર પડતાં જે લોકોનાં મકાન બળી ગયાં છે તેમને ફરી બાંધવા માટે જે લાખ રૂ. વગર વ્યાજે આપવાની ગોઠવણ કરી છે. હુકુશાનદારને મદદ માટે ફક્ત ત્રણ ટકાના વ્યાજે સવાલાખ અપારો. જે લોકો તદ્દન નિરાધાર થયાં તેમને રૂ. ૧૦૦૦૦ ની મદદ આપી છે અને હિંદુ-મુસ્લીમના ભેદ વગર મંદિર-મસ્જિદના કામ માટે રૂ. ૨૫૦૦૦ આપ્યા છે. હિંદુ સેવક સમાજના ફંડમાં પણ તેમણે રૂ. ૮૦૦૦ આપ્યા છે.

અજમેરમાં મળેલી અખિલ ભારતવર્ષીય ભાગવ સુધારક સભાએ આ પ્રમાણે ઠરાવો કર્યા છે: (૧) અક્ષતથોતિ વિધવાને કુંવારીજ ગણવી; અને જેમને બાળક નથી થયું એવી વિધવાને પુનર્લગ્નની છૂટ આપવી; (૨) ભાગવ સ્ત્રી-પુરુષ સમાની સંમતિથી કોઈ પણ ઉચ્ચ ગ્રાહણ સ્થિતિમાં વિવાહ કરી શકે; (૩) છાત્રીઓ માટે વિવાહ યોગ્ય ઉમર ૧૫ વર્ષ અને છાત્રાઓ માટે ૨૧ વર્ષની ઠરાવવી; (૪) ૩૦ વર્ષથી વધુ ઉમ્મરના પુરુષ કુંવારી કન્યા સાથે લગ્ન ન કરી શકે.

નાગપુરના જનનાથ તેલીએ પોતાની સોમાંથી ભુત કઢાડવાને ખાતર તેને સખત માર માર્યો હતો, અને આ મારને પરીણામે તે મરણ પામી હતી. સેસ-સે જલે તેલીને ખુત કરવાના આરોપસર એક વર્ષની સખત કેદની સજા કરી હતી.

દોહરીની ચુનીસીપાલીટીએ શહેરના બે વોર્ડમાં જુલાઈની ૧૬થી ફરજિયાત પ્રાથમિક કેળવણી દાખલ કરી છે. બાકીના ૭ વોર્ડમાં પણ યોગ્ય વખતમાં દાખલ થશે. કન્યા કેળવણીના પ્રસાર માટે જુલાઈમાં પાંચ વધુ શાળાઓ ખોલવામાં આવી છે.

અલાહબાદના પ્રસિદ્ધ વકીલ પંડિત-સુરજનાથ આજાની પુત્રી ક શરદેશ્વરી આજા એમ. એ. એ. એલ. એલ. બી. ની પરીક્ષા પસાર કરી છે. અલાહબાદ યુનીવર્સીટીમાંથી એ લીટી લેનાર એ અદિલા પ્રથમ છે.

બાદાપુર (કાનપુર પાસે) ગામથી એક ઠાકોર પોતાની બે સ્ત્રીઓ અને એક બાલક સાથે બીરે ગામ જતા હતા. રસ્તામાં પાંચ બદમાશ મળ્યા તેમણે કહ્યું કે 'આગલ હુકારાઓ બેડા છે માટે બહિંજ મુકામ કરો.' ઠાકોર ગાડીના બળદ છોડી નાંખ્યા એટલામાં પેલાઓએ બે ત્રણ લાડી તેમને લગાવી દીધી અને સ્ત્રીઓને પોતાનાં ધરણાં ઉતારી આપવાનું જણાવ્યું. બેમાંની એક વીર કાનપુર ગાડીમાંથી હતરો લાડીના બે ત્રણ ફટકા એવ સરસ લગાવ્યા કે એક બદમાશ ત્યાંજ પડ્યો બાકીના ભાગી ગયા.

મોગલસરગધી પેસેન્જર ટ્રેનમાં કલકત્તાની એક મારવાડી બાઈ પોતાના નાના બચ્ચા સહ મુસાફરી કરી રહી હતી ત્યારે ટ્રેન બરદવાનથી એક માઇલ દૂર જતા ત્રણ ચોરો. ચાલતી ટ્રેન ઉપાડમાં દાખલ થયા. બાઈનાં ઝવેરાત અને ત્રાં ઉપર હાથ નાંખતા એક ચોર અને આ બહાદુર બાઈ વચ્ચે અપાઝખી થઈ. પરીણામે બે બે ટ્રેનમાંથી પડી ગયા અને ટ્રેન ચાલતી હોવાથી બેક ટર્ન લઈ મરણ પામ્યાં.

અલીપોરના જાણીતા બેરીસ્ટર મી. પી. એલ. રાયની પુત્રી મીસ દેવીએ મી. મુરેશ્વર-ચંદ-રજ બેરીસ્ટર સાથે લગ્નમાં થયેલા પોતાના લગ્ન રદ કરવાની અરજ મદમાં દાખલ કરી છે.

નસિરાબાદમાં મુશિક્ષિતાદેવી નામની ૨૨ વર્ષની એક બંગાળી વિધવાના લગ્ન હંદોરના પબ્લીક વક્સ ખાતાના એન્જિનિયર બાબુ લખપતરાયજી સાથે થયા છે. આ બાઈ ૧૧ વર્ષની ઉંમરે વિધવા થયા હતા.

સુરજામાં ખોરોદપુર ગામે 'સ્નાન-જન' મેળો ભરાયો હતો. એ મેળોમાંથી ૨૦ હિન્દુ સ્ત્રીઓ, બે પાંચ બાળો અને ૭ આદમીઓ ગાડીમાં પહોંચવા સાથે મારે હાડપાર થઈ કુરથીના રસ્તાને જતા હતા, વચ્ચે નરી હતી. ત્યાં આગળ મુસ્લમાનોએ નવો મેળો જમાવ્યો હતો. જેવી સ્ત્રીઓ નદીમાં પહોંચી કે તુરંતજ ૧૦-૧૨ મુસ્લમાનો લાડી લઈને તેમના ઉપર મર્યા પાંચ

હુએ પૈકીના સાતે સાત નામક પુરુષો બદમાશોની લાઠીની બીકે ૬-૧૦ સીએ સાથે નાકા. એમને પોતાની મા બહેનો કે ચોરતોની આબર કરતાં છપ વધારે વહાલો લાગ્યો. ખાકીની અગીઆર બહેનોને આ ગુંડાઓ લાકડીને બળે ફાંસુ બલે ક્યાં લકાવી જયા. બચેલી મંડુળી કુસરીઆ જામે પહોંચી. ત્યાંથી કેટલાક દિન્દુઓ આવ્યા. દર એકરમાં થોડી સો-ઓને અને ગુંડાઓને લેયા. ગુંડા ભાગ્યા. પણ એ બહેનોની દશક કેવી હતી ? લગભગ કપડાં ચીરાએલાં ! યુધીરો ડાંગરના ક્યારાની માટીથી રંગોળાએલાં ! તેમના પર પેલા પિયાચો અત્યાચાર આચરી ચૂક્યા હતા. ત્યારે લગભગ વદાણું વાયું હતું. કેટલીક બહેનો પાસેના જંગલમાં એવીજ દયાળનક સ્થિતિમાં હાથ લાગી. બીજી પાંચ બહેનોએ આબર રક્ષવા નદીમાં ઝંપલાવ્યું હતું અને છાતી સમાણાં પાણીમાં આળી રાવ વીતાવી હતી. શહેરને ગોંદરે બનેલા આ અત્યાચારની વપાસ કરવા થોડીસ ઠેક બીજે દિવસે સવારે આવી. ત્રણેક મુસલમાનો પકડાયા છે.

x x x

કલકત્તામાં યુરોપીઅન અને અંગ્લો-ઇન્ડીઅન સ્ત્રીઓ નેચો નીચ કાંધમાં ફસાઈ પડી હોય તેમને આશ્રય આપી સુધારવા અને કામધંધો શીખરવા માટે એક આશ્રમ સ્થપાયો છે. આશ્રમનો વાર્ષિક રૂ. ૧૫૦૦૦ નો ખર્ચ છે. એવોજ એક બીજો આશ્રમ નાની ઉમ્મરની હિંદુ-મુસ્લીમ બાળાઓને બચાવી લેવા માટે સ્થપાયો છે. મીસ લીન્સેલ તેના સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ છે.

x x x

ખડગપૂર (-બંગાલા) માં મસ્જિદ આગળ વાલં. વગાડવાને કારણે હિંદુ-મુસલમાન વચ્ચે ટોટા થયા હતા તે સમયે કેટલક બદમાશો એક તેલુગુ શહસ્થના ઘરમાં ધુસ્યા. બાઈ ઘરમાં એકલી હતી અને નિશા પર મસાલો વારતી હતી. બદમાશોને જોતાજ તેણે ચતુરાઈ વાપરી લાલ માચાંનો છુકો તેમની ઉપર નાંખ્યો. થોડીવારમાં કેટલાક દિન્દુઓએ સહાય આવી, તેમને મારીને ભગાડી મુક્યા.

x x x

રત્નવારી આમ (બંગાલા) માં એક દિવસ અર્ધી રાતે એ ડઝન ધાડપાડુઓએ શમનાય નામે એક ધનવાનના ઘરપર ધાડ પાડી. તે સમયે શમનાયની વિધવા સાળી છરો લઈ વીરતાથી ટુંડારી સામે ઝડપી. પુરુષવર્ગ તેની સહાય કરવ તો તેને વિજય મળત પણ બીકના માર્યા કાઈએ હાથ ન ઉપાડયો. પરિણામે બાઇને સખ્ત ધા વાગ્યા છે.

x x x

અટગાંવ (બંગાલા) ની કન્યાપાઠશાળાની અધ્યાપિકા શ્રી. કુસુમકુમારી આરકાર ને કેટલાક વખત પર ખ્રિસ્તિ યયાં હતાં તેમણે શુદ્ધ ધર્મ ફરી દિન્દુ ધર્મ સ્વીકાર્યો છે.

x x x

સર જંગામ વિધવા પૂનર્લગ્ન મહત્ત્વ, નેની હેડ આફીસ લાહોરમાં છે તેણે પોતાની પ્રવૃત્તિ આખા હિંદમાં ફેલાવવા માંડી છે. મંડળ દિંદી, હુદુ અને અંગ્રજમાં ત્રણ જુદા જુદા માસિકો પ્રકટ કરે છે; રજ અને અચકત શ્રી પુરુષો માટે આશ્રમ ચલાવે છે. ૬ પગારદાર કાર્યવાહકો જેના પર રથજો ન્યાં શાળાઓ છે ત્યાં ફરતા રહે છે. હરદાશ, મયુરા અને લાહોરમાં મંડળે વિધવાશ્રમે સ્થાપ્યાં છે.

x x x

લાહોરના મુન્સી મહમુદ અલમ સાહેબની સાથો નાની પુત્રી એનબખાતુન આ વર્ષે એમ. એ. ની પરીક્ષામાં બીજે નંબરે પાસ થઈ છે.

એશિયા.

જુજ (સીંગાન) ખાતે ચાલીસ વર્ષની એક હમેલદાર સ્ત્રીએ સુવાવડને સમય નજદીક આવતા એક બાળકને બદલે ત્રણસો છોકરો જન્મ આપ્યો છે. ત્યાં ચારે બાળુ હોહાહાર થઈ રહ્યો છે. સઘળા છોકરા એક સરખા ગોળ ધારના છે અને તે દરેકનું કોટરું કઠણ અને મજબુત છે. આમાંના પચાસ છોકરા કાચબાના છોકા જેટલા કંઠના છે, બાકીના બીજ નાના મોટા છે. મજહૂર શ્રી સારી હાલતમાં છે.

આફ્રિકા.

દક્ષિણ આફ્રિકા યૂનીઅનમાં સ્ત્રીઓના મતાધિકાર માટે ત્યાંની જે પાર્ટીઓ કામ કરી રહી

છે. સાકય આસીકન પાટી બધી સ્ત્રીઓ માટે અને લેખર પાટી ફક્ત યુરોપીયન સ્ત્રીઓ માટે એ અધિકાર જેળવવા મયન કરે છે. લેખર પાટી તરફથી માત્ર સ્ત્રીઓએ એ મતવળનો એક ખર્ડો ધારાસભામાં ગયા કેસમાંથી માં રજુ કર્યો હતો. મી. એલેક્સાન્ડરે તે ઉપર સૂધારો મૂક્યો હતો કે “યુરોપીયન” શબ્દ કાઢી નાંખી બધી સ્ત્રીઓને તે લાગુ કરવામાં આવે. આ સુધારો બહુમતીથી હટી ગયો તે પછી મૂળ ખર્ડો રજુ કરવા લેખને હતો પણ મી. મુશીગોની ગરૂથતીથી રહી ગયો. જુલે એ સંબંધી વિચાર કરી પેગલાં લેવાને એક સીલેક્ટ કમીટી નીમણ છે. જુદાં જુદાં સીમંડળો વચ્ચે પ્રતિનિધિઓ એ કમીટી પાસે પોતાના મંડળોના અભિપ્રાય રજુ કરશે.

૨૨૫.

ઈંગ્લેન્ડમાં સોલ્ડી વધારવા માટે સ્ત્રીઓએ પોતાને માટે કસરત શાળાઓ ખોલવાની શરૂઆત કરી છે જેનો લાભ મેંકડો સ્ત્રીઓ લે છે.

રજબીમાં દિવાને પાસમાં એક મેળવવા વયા મત આપવાના હક માટે અમીરભદીઓએ લડત ચલાવેલી, પરંતુ એ બીજાના બીજા વાચન વખતે મન લેવામાં આ માગણી ના મંજૂર થઈ છે.

x x x

લાલ્લા લજપતરાય એક ફ્રેંચ મહિલાનું વર્ણન આપતાં પોતાના પત્ર “પીપલ્સ”માં લખે છે કે એ મહિલાને બારતના ક્રાન્તીકાર્ય માટે ખાસ ગ્રેમ છે. પોતાના ધરનું નામ તેણે “ચિત્ર” રાખ્યું છે અને તે ગાર્ડન બોર્ડ હિંદી લીધેમાં ચિત્રરચ્છુ છે. એ ધરના દિવાનખાનામાં બારતના વિધિવિધ દરેકોનાં ચિત્રો લટકી રહ્યાં છે !

x x x

લીગ એન્ડ નેશન્સનું ટાઇપન કામ કરનાર મીસ પીટ મીનીટના ૬૪ શબ્દની ઝડપે એક ફ-લાક લાગવાગટ કામ કરે છે. તેની દરિદ્ર મીસ માએ મીનીટના ૮૦ અને એક પુરૂષ ૮૮ શબ્દો

ટાઇપ કરે છે ! હિંદમાં આટલી અપવાજો નીકળશે ખરો ?

x x x

હંગરીમાં ગર્ભ ગાઇડની પ્રવૃત્તિનો સર તરફથી વિરોધ કરવામાં આવ્યો છે. જાત મહે સીખવતી, શરીર રજૂ કરત અને તંદુરસ્તી બનાવ તેમજ બહાર પાડત આકર્ષક પ્રસંગે આશી રૂપ બનતી આ પ્રવૃત્તિથી સ્ત્રીઓની સ્વાભાવિકામળતા ઓછી થઈ જશે એવા બૃથ ટાલા રાજકાર્તોએ લાગ્યો છે.

અમેરિકા.

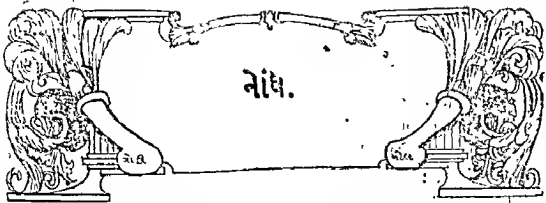
ફીલાર્લેડીયાના હટસન કૂગર નામના બુવા ધુતારાએ છબ્બર, બેલ્જીયમ અને ફ્રાંસની ભાષા સ્ત્રીઓ સાથે જુદાં જુદાં નામોથી લગ્ન કરીને તેમને બુવાર કરી છે. લંડનની પોલીસે તેને પકડી પાડ્યો છે એ બહુરૂપીએ જુદા જુદાં વેશમાં છેલ્લા બે વર્ષમાં ૩. ૩૦ લાખ ભેગા કર્યાં કર્યા છે.

ચીડી (ફક્ષિલ અમેરિકા) માં એક પ્રાંશ પસાર થયો છે જેની રૂપે ૨૫ વર્ષની ઉમ્મરની સ્વતંત્ર અથવા ગીલકત ધરાવતી સ્ત્રીઓને મ્યુનીસીપલ કોલેજાશમાં મતાધિકાર મળ્યો છે. મહુરુદ માટે સમદાર સ્ત્રીઓને સરખો પગાર મળવા સંબંધી કાયદો ૧૯૨૪ માં થયો છે છતાં હજુ ઘણી સ્ત્રીઓને નજીવો જ પગાર મળે છે; ન્યાય કેટલીક વચવાળી સ્ત્રીઓને નહિ જેવા રામ માટે જેવા પ્રકારની સંસ્કારો નોખરી અપાવે છે.

ઓસ્ટ્રેલિયા.

ન્યૂઝીલેન્ડની પાર્લામેન્ટની પેટા ચુટણીમાં મીસ. મેલવોયે ઉમેદવારી કરી હાતી, પણ પાર્ટીના નિયમોને બંધનકારક નહિ ગણવાથી તે સફળ થઈ શક્યાં નહીં. પાર્લામેન્ટની આવતી બેઠકમાં પરિણીત સ્ત્રીઓના રાષ્ટ્ર-હક અને સ્ત્રીપોલીસ, સ્ત્રી જુરર અને સ્ત્રીએસ્ટ્રેટ સંબંધી પ્રશ્નો ચર્ચાશે. સરકારે ૧૯૨૬ માં વરતીની ગણતરી કરાવી છે. જેનો ઉદ્દેશ એ છે કે બહોળા કુટુંબોને બનતી મદદ આપવાની ગોઠવણ કરી શકાય.

નોંધ.

આહુ વર્ષમાં મુંબાઈ યૂનીવર્સિટીની તેનજ પૂનાની ક્વે યૂનીવર્સિટીની અભિનંદન. પરીક્ષાઓમાં પાસ થયેલા સર્વ ખંડેનોને ગમે આંતર-કરણપૂર્વક અભિનંદન આપીએ છીએ; અને છઠ્ઠીએ છીએ કે હવે પછીના જીવનવ્યવહારમાં પણ તેઓ એવીજ 'ઉત્તમ સફલતા' મેળવતાં રહે. પરંતુ આ પરિણામો જોઈ અમને સંતોષ-પૂરેપૂરે સં-તોષ થયો છે એમ તો અમે તજ કહી શકીએ.

મુંબાઈ યૂનીવર્સિટીનાં પરિણામોની યાદીઓ પર તજ નાખીએ છીએ. તે જણાય છે કે એમાં પ્રિરિત, પારસી કે દક્ષિણી ખંડેનોના પ્રમાણમાં મુજરાતની હિંદુ કે મુસલમાન ખંડેનોની સંખ્યા બહુલ આછી-આંગળીને વેટે ગળી શકાય એટલીજ છે. સોઆ માટેની ખાસ પૂનાની ક્વે યૂનીવર્સિટીનું પરિણામ તો એનીય વધુ નિરાશા ઉપલવે એવું છે. જાજ દશ વર્ષથી એ યૂનીવર્સિટી કામ કરી રહી છે છતાં દશ બારની સંખ્યાથી વધુ સ્નાતકો દર વર્ષે નથી નીપલવી શકતી એ ખરેખર ખેદજનકજ ગણાય આહુ વર્ષનો એ યૂનીવર્સિટીનો પદવીદાન સમારંભ તર કારજ જ બહાંગીર હોલમાં તા. ૨૭ મી જુને થયો ત્યારે માંડ દશ ખંડેનોને સ્નાતકોની પદવી મળી હતી જ્યાંમાં યૂનીવર્સિટી સંચાલકો કરતાં હોકરોઓનાં માળાપોને-સ કરીને માતાઓનો દોષ અનુને વધારે નોંધે. નાનપણથી દીકરીને પારકી કરવળી-વસામાં અને હાલો લેવાના મોહમાં તણાવ-નુસર અધવચજ અટકાવી દે છે અને જીવનનો સફળ પ્રવાસ માટે તેને જાનલું-વિશી બાથુ બંધાવતું જોઈએ તે બંધાવવાની જરાય દરકાર કરતાં નથી. અમદાવાદ ખંડેનોની સંખ્યા જોતાં આ

હકીકતની યથાર્થ સત્યતા સ્હેલાઈથી સમજી શકાશે અમદાવાદના પાઠશાળામાંથી ફક્ત ત્રણ ખંડેનોજ આહુ વર્ષમાં સ્નાતક થયાં છે જ્યારે વડોદરામાંથી ફક્ત એકજ ખંડેનો સો. સરલા રહેતા, (૨૦૦ શારદા ખંડેનોનાં પુત્રી) એ પદવી મેળવી લક્યાં છે. ખંડેન સરલાએ આખી યૂનીવર્સિટીમાં પ્રથમ નંબરે આવી ચાન્સેલર પ્રાધિક મેળવું છે. એ ખંડેનોને એ સફળતા માટે અમારા ખાસ અભિનંદન છે. અમે છઠ્ઠીએ છીએ કે સી શારદા ખંડેનોની જેમ અન્ય માતાઓ પણ પોતાની પાળદારી સમજે અને પોતાની પુત્રીઓને યોગ્ય કેળવણી આપે.

ઉપર જણાવેલા ક્વે યૂનીવર્સિટીના પદવીદાન સમારંભ પ્રસંગે સર મોરારી સર મોરારી પંતલ પંત જોશીએ સ્ત્રીકેળવણીને લગતું અને એ યૂનીવર્સિટીના હાલમાં વખાણ કરતું એક તાણ આપ્યું હતું. એમનું બાવણ વાંચનાર પ્રથમ દ્રષ્ટિએ એમજ લાગે કે એ યૂનીવર્સિટી જેવી સંસ્થા આખી દુનિયામાં બીજી નહ હોય. પરંતુ સર મોરારી પંતે પોતે એ બાવણમાં રજૂ કરેલા કેટલાક આંકડા જોતાં કંઈક જુદાજ પ્રકારની લાગણી થાય જાજ દશ વર્ષના સતત પ્રયત્ન પછી એ યૂનીવર્સિટીમાં ૪૦ વિદ્યાર્થીની-ઓની જનવર સંખ્યા છે. એ સંખ્યા ઉપરથી એકજ અનુમાન થઈ શકે અને તે એ કે એનો-શિશુલકમ અને એની કાર્યપદ્ધતિ વા તેના પરિણામ સાધારણ જનતાને એ સંસ્થા તરફ આકર્ષવા નિષ્ફળ નિહાયા છે. સર મોરારી પંતે એ સંસ્થાને મુંબાઈ યૂનીવર્સિટી ગણે સરખાવવા માટે છે ત્યારે તો ખરેખર અનવચીજ કાગે છે મુંબાઈની યૂનીવર્સિટીમાં શિશુલકમમાં આદર્શ સ્ત્રીકેળવણીની દ્રષ્ટિએ અનેક ખામીઓ છે છતાં એ સંસ્થા તરફ

ધણી વિદ્યાર્થીનીઓ આકર્ષાય છે. તે કવે' યનીવર-
સીટીની શિક્ષણપદ્ધતિ આદર્શ રાને અનિવાર્ય હોય
તો એ બહેનો બીજી સંસ્થાઓમાં લાગી જ નેહાત.
આ બધું જોતાં અમને તો લાગે છે કે સર મોરારી-
પંતે એ સંસ્થાની ફક્ત બીજી લીધી છે અને
નિબંધપાત દ્રષ્ટિએ એની ખામીઓનો કે તુટીઓનો
વિચાર નથી કર્યો. અમારી માન્યતા મુજબ એ
યૂનીવર્સિટીના શિક્ષણક્રમ કેટલેક અંશે એકદેશીય
યથ ગયો છે. ઉત્તમ માતા અને ગૃહિણી બને એટ-
લોજ ઉદેશ રાખી ક્રમ ગોઠવાયો છે એ એકદેશી
ક્રમમાં પણ ઉપયોગિતાની દ્રષ્ટિએ ધણી તુટીઓ
રહી નય છે. જે વિષયો શીખવાય છે તે પણ
અધિકચર. થોડાં પણ ઉપયોગી વિષયોનું સંપૂર્ણ
જ્ઞાન અપાય એ વધારે ઇચ્છવાયોગ્ય છે. બીજું
સ્ત્રીઓને ઉત્તમ ગૃહિણી અને માતા યથા ઉપરાંત
ઉત્તમ રહેતી તરીકેની ફરજ પણ બળવવાની હોય
છે અને તે માટેની યોગ્ય તાલીમનો પાયો યૂની-
વર્સિટીના શિક્ષણક્રમમાંથીજ ન ખાવો જોઈએ. આ
જે દ્રષ્ટિએ હજી એ યૂનીવર્સિટીની શિક્ષણપદ્ધતિમાં
ધણા સુધારા યથા રહે. અમે ઇચ્છીએ છીએ કે
સંચાલકો સંસ્થાનું ભાવિ ભવ્યત્તર અને તે માટે
એની ખામીઓ શોધી કાઢી તે દૂર કરવાના પ્રયત્ન
કરે, નથી એ સંસ્થા આદર્શ સ્ત્રીજનપ્રણી માટેનું
અનુપમ કેન્દ્રસ્થાન બની રહે.

થોડા સમય પહેલાંજ સ્ત્રીઓ વિરૂદ્ધ ધારા-
સભાઓમાં બેસવાનો એ
ધારાસભામાં સ્ત્રીઓ. પ્રતિબંધ છે તે દૂર કરવાની
પરવાનગી દેકે પ્રાંતનો સર-
કારને આપનારા હુકમો હિંદી સરકારે કાઢ્યા છે.
આ હુકમોની રથે સુંબાઈ અને. મદ્રાસ પ્રાંતની
ધારાસભામાંથી એ પ્રતિબંધ નજીકના ભવિષ્યમાં
નીકળી જશે એવી આશા રખાય છે. સુંબાઈની
ધારાસભા માટે તો એ મતલબનો હરાવ ડો.
પ્રાંતપે ચાલુ માસની બેઠકમાં રજુ કરનાર છે;
મદ્રાસમાં અને વડી ધારાસભામાં પણ એવા હરાવો
લાવવાની નોટીસ આપાઈ ચૂકી છે અમને વિશ્વાસ
છે કે આ તબ્દે સભાઓ એ હરાવો સર્વાનુમતે
પસાર કરશે અને સ્ત્રીઓને તેમનો વાજબી હક્ક
સોંપવવાની સજવડ ફરી આપશે. અત્યાર સુધીમાં
સ્ત્રીઓએ મ્યુનિસિપલ કાઉન્સિલર તરીકે એનરરી
મેયરશ્રેય તરીકે તેમજ ધારાસભા તરીકેનાં કામે

કરી પોતાની શક્તિની ખાતરી આપી છે, તે પંજી
ધારાસભાના સભાસદ તરીકે એવીજ શક્તિનો
પરિચય તેઓ કરાવશે કે કેમ, એ સંદેહ રાખવાની
ગર નથી. કેટલીક રાજ્યમાં અત્યાર પહેલાં સ્ત્રી-
ઓએ હક્ક કુશળતાથી લોખંડી પોતાની શક્તિનો
પરિચય આપી રહી છે. આ હક્કની માગણી કરવા
માટે સુંબાઈની સર્વ કોમોની સ્ત્રીઓની એક મોટી
સભા ટા. ૨૮ મી જુલાઈએ મારવાડી વિધાલય
હોલમાં મિસિસ વકીતના પ્રમુખપદે મળી હતી,
જે વખતે મિસિસ તાતા, મિસિસ કોન્સ,
મિસિસ રાયચ, મિસિસ તૈયબજી, મીસ કોન્સ્ટ્રે-
ક્ટર, મીસ મવરી, મિસિસ પાવરી વગેરે બહેનોએ
એ હક્કના સમર્થનમાં વિવેચનો કર્યાં હતાં, અને
વિરોધી દલીલોનો જવાબ આપ્યો હતો. પરંતુ એ
જવાબ આપતાં ફેટલીક બહેનોએ આખી પુરખ
ભતિને નકામી વખોડી કાઢી હતી અને સ્ત્રીઓના
માર્ગમાં અંતરાય રૂપ હોવાનું જણાવ્યું હતું. એ
બહેનો ભૂલી નય છે કે પશ્ચિમમાં ગમે તે હોય
પણ હિંદના પુરખોએ નો સ્ત્રીઓની ઉન્નતિમાં
અંતરાયરૂપ થવાને બદલે હલ્દી ખેંદ કરી છે અને
બહેનોને પોતાની ઉન્નતિ માટે સતેજ કરવાના
તનતોડ પ્રયત્નો કર્યા છે. એવા પુરખોના સહકાર
હજી પણ આપણા કાર્યમાં મળ્યા નય છે. પશ્ચિ-
મની સ્ત્રીઓનું આ બાબતમાં આંધળું અનુરણ
કરવાને બદલે આપણા પોતાના સંજોગો વિચારી
પુરખોના સહકારને આપણે વધાવી લેવો જોઈએ.
સભાએ એક હરાવ પસાર કરી તેની નકલો ધારા-
સભાઓના સેક્રેટરીઓને તેમજ ડો. સર હરિસિંહ
ઓરેને મોકલી આપી છે. અમને ખાતરી છે કે એ
ધારાસભાઓના સદ્યો ન્યારે હરાવ રજુ થાય
ત્યારે તે સર્વાનુમતે પસાર કરી સ્ત્રી વર્ગનો સમાન
હક્ક કબુલ રાખશે.

જાળ-રક્ષણનો કાયદો સુંબાઈની ધારાસભાએ

સન ૧૯૨૩ માં પસાર કર્યો

જાળ-રક્ષણનો છે, પરંતુ હજી સરકારે તે

કાયદો. અમલમાં નથી મુક્યો; ન્યારે

કલકત્તા અને મદ્રાસમાં

એના કાયદાઓ અત્યાર પહેલાં અમલમાં મુકાઈ

ચૂક્યા છે. સુંબાઈમાં એ કાયદો અમલમાં મુકવાનો

સમય આવી લાગ્યો છે એમ સરકારને જણાવવા

સુંબાઈના બાનુ જે. પી. ઓની એક સભા ટા. ૪ થી

હુંલાઈએ સેવાસદનમાં લેડી ધનબાઈ કંપસટ જઈ-
ગીરના પ્રમુખપદે મળી હતી. આ સભાએ એક પત્ર
બધાંની સહી સાથેનો સરકારને લખી એ કાયદો
અમલમાં મુકવાની અને સ્ત્રી-મેલ્ટરેટો સાથેની
બાળકો માટેની અદાલતો સ્થાપવાની માંગણી કરી
છે. એ પ્રમાણે આખો કાયદો અમલમાં મુકવાનું
અચારે બેવાર ન લાગે તો તેનો બાગ ખીલે અને
ત્રીજે દાલ તુરત અમલમાં મુકવાની માંગણી તેમણે
કરી છે. આ બે ભાગની રૂપે ખરાબ અને અનીતિ-
મય સંસ્થાઓમાં ઉછરતા કે સંબંધતા બાળકોને બ-
ચાવી રાકશે અને તેમને હંધે માર્ગે દોરનાર બદ-
મારોને સજા કરી રાકશે. ઉપરાંત ૧૬ વર્ષની
અંદરના ગ્રન્ડેગારોની તપાસ માટે દરેક મેલ્ટરે-
ટની કોર્ટમાં એક બાલ મેલ્ટરેટ રાખવાની પણ
તેમણે માંગણી કરી છે. મદ્રાસે પણ આજ પ્રમાણે
કટકે કટકે કાયદો લાગુ પાડ્યો હતો અને માત્ર
અથા વર્ષથીજ તે આખો અમલમાં મુકાયો છે.
હવેકત્તામાં હજી આખો કાયદો અમલમાં નથી
મુકાયો. છતાં એ બન્ને રાજ્યોમાં બાળકો માટેની
ખાસ અદાલતો છે, તેમજ બાળકોને બચાવી તેમને
સુધારે અને કામધંધો શીખવે એવા આશ્રમો છે.
સુબાઈના બાલ મેલ્ટરેટોએ કરેલી માંગણી તદ્દન
બાળખી હોય બાવી પ્રભુના હિત માટે છે ને સરકારને
દેડે એ હિત વસતું હોય તો એ માંગણીઓ
તે જરૂર સ્વીકારે. નિવાહાર અને નિર્દોષ બાળકોને
બદમારોના પંખમાંથી બચાવી લઈ તેમને ભવિ-
ષ્યના નમુનેદાર રાહેરીઓ બનાવવાનો ધરાહો સર-
કારનો હોય તો તેણે જરૂર આ માંગણીઓ તુરત
સ્વીકારી લેવી જોઈએ. અમે આજ રાખીએ છીએ
કે સરકાર આ બાબત તરફ લક્ષ આપી એ કાયદો
અમલમાં મેલવાનો અને એવી ખાસ અદાલતો
સ્થાપવાના તાત્કાલિક પગલાં ભરે.

સ્નેહ અને કોઈ પણ તેમના હૃદયમાં બધાં છે.
એવા અભ્યારીઓ અને અનુભવીઓના હાથે ચા-
લતી સંસ્થા નમુનેદાર હોય તેમાં નવાઈ નથી.
અત્યાર સુધી તેમના એ જ્ઞાન અને અનુભવનો
લાભ ફક્ત ભવનમાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થી બા-
ળકોનેજ મળતો. પરંતુ બહારની પ્રભુ પણ તેનો
લાભ લઈ શકે તેવી યોજના તેમણે કરી છે. એ
યોજના તે તેમની “શિક્ષણ પત્રિકા”. ભવનના
બે ભણીતાં સંચાલકો શ્રી. તારાબેન મોહક અને
શ્રી. ગિજુભાઈ એ “પત્રિકા” નાં સંપાદકો છે
અને ખીન સંચાલકો તેમાં લેખો લખી સહકાર
કરે છે. દર મહિને પ્રકટ થતી આ “પત્રિકા” નાં
એ સંચાલકો પોતાના સુદર અનુભવો ટંકે અને
બાળકોના શિક્ષણ અર્થે ઉપયોગી થઈ પડે એવી
અનેક અનુભવસિદ્ધ સૂચનાઓ કરે છે. ત્રી સૂચ-
નાઓ દરેક માળખાપને અત્યંત ઉપયોગી થઈ પડે
એવી છે અને તેમનો માર્ગ અને પ્રતિ સરળ કરે
એવી છે. જે ગૃહમાં નાના બાળકો હોય તે ગૃહમાં
આ “પત્રિકા” ની એક ના અવશ્ય આવવી
જોઈએ. તેનું લવાજમ રૂ. ૧૦/- છે-વર્ષે ફક્ત
એક રૂપિયા. અમે છ-છે છીએ કે દરેક કંપનિ
આ “પત્રિકા” નાં વહેંચણું થઈ જાય અને પોતાની
સંતતિને ભવિષ્ય નમુનેદાર રાહેરીઓ બનાવે.

દુનિયાની પ્રગતિની ખેલ કરનાર શ્રીમતી
એલન ધીના તા. ૨૫ મી
મ. શ્રીમ. એલન ધી એપ્રિલ. સ્વીડનમાં યથલા
સ્વર્ગવાસથી ઓ-લક્ની
મોટામાં મોટી અને જલ્દી ન પૂરી રાકાય
જોઈએ ગઈ છે છેલ્લાં ૫૦ વર્ષમાં એમના
વંતેઠ પ્રયત્નોથી જે પ્રગતિ સ્ત્રીઓની પરિસ્થિતિ-
માં થઈ છે અને જે ભવિત સ્ત્રીવર્ગમાં આવી છે
તે ઇતિહાસમાં અગર રહેશે. સ્ત્રી-લક્ની લગતમાં
અનેક સ્ત્રીઓએ યથા શક્તિ-મતિ પોતાનો ફાળો
આપ્યો છે પરંતુ એ સર્વમાં શ્રીમતી એલન ધીનો
ફાળો સર્વથી મોટો છે. કોઈ ખાસ પ્રગતિનાં એ
નેતા ન હતાં કે કોઈ લોકપ્રિય લગતને માટે એમણે
બચસ્થાપૂર્વક ચળવળ નથી ચલાવી, છતાં અન્ય
લગત ચલાવનાર મદિલાઓ કરતાં તેમની રીષદ્રષ્ટિ
વધારે વીન હતી. યુરપમાં અચારે રાજકીય હક્ક
માટે સ્ત્રીઓએ ઝડપથી લડત ચલાવી ત્યારે તે-
મના એ પ્રયત્નોને તેમણે જોડી પણ કાઢવા હતાં.

ગુજરાતમાં નાના બાળકોના અભ્યાસસ્થા
ને કોઈ સર્વ-નગરનું
શિક્ષણ પત્રિકા. હોય તો તેની સંચાલન.
દક્ષિણામહિવાર્થ અને
એ ભવનના સંચાલકો નેટલેના ડૉક્ટર અ-
આભભાગી છે તેટલાજ બાળકો, તેમની ટેવાના
બચાવી છે; બાળકોની જન્મ શિક્ષક-શિક્ષિકા-
ખાસ અનુભવી છે. તેવાંના અને બાહ્યાંડના
જોજ નથી પરંતુ

હાથમાં બાળક વધારે ને વધારે રડવા લાગ્યો. અને પોતાના માંમા સામે લાંબા હંકા હાથો કરી છોડવવા, કરણાચરી દ્રષ્ટિએ ચિતવવા લાગ્યો. મણીલાલ આ દેખાવ જોઈ રડકો નહિ, તેને બાળકની માતા યાદ આવી. કંઈપણ ને બોલતાં એક મત્થર ઉપર બેસી એક બાળકની માફક મોટે સારે રડી પડ્યો. પાટોશીઓ પણ એ દસ્ય જોઈને રડી પડ્યાં. વસંતરાયે દૃઢ મન રાખી પરાણે રડવું શેષી ગાંધાવાળાને ગાડું ચલાવવા કહ્યું.

હર, મુઠ્ઠી મણીલાલના છાતીકાટ ફરનનો ઘોટો સંભળાયા કર્યો.

ગામમાં પહોંચતાંજ નાની છોકરીને કાગળ દેવા ગોપાળબાપુને ધેર ખોડલી. આ વખતે બારકર જન્મતો હતો. મા'દિકરા વચ્ચે આજ સંવિતાના શુભોજ ચર્ચાતા હતાં. માતા પંજુમુત પાસે લામા માગી રહી હતી. આજ તેના આનંદનો પાર ન હતો. "હું ચાર કલાકે શું કરેનાં દોષિણ! આ વિચારે તેને મેલો બનાવી મુક્યો. જન્મતાં જન્મતાં એજ સુંદર, મુખ, એજ સુંદર બોલવાની છટા આંખે તરવરી રજાં. તેવામાં બદમાશ (વસંતરાયની છોકરી) કાગળ લખને આતી. તમામણીના ગદલામાં ધરમાં આજે સુરમાનાં લાકડ બનાવ્યા હતા, તેમાંથી ધનકેરે પોતે પોતાના બુકા હાથો થોડાં બે લાકડ બદમાશને આપ્યા; બારકરે છેલ્લે કાગળેજ ઉઠી કાગળ

હાથમાં લીધો, છાતી સંરમો આંખો સંવિતે કાગળ આવ્યો બાણી તેની બેનપણીએ, પણ તેના સમાચાર જાણવા આતી હતી. બેનક બાણીના આનંદ અમાપ હતો. તે જ દિવાનખાનાની જાગીનાં કાણુંમાંથી જાં છાના સંવિતાના આવવાના સમાચાર સાંભળવાને એક ચિતે તત્પર થઈ બેસી હતા. તેજ વખતે પુખ્ત નાના કુમારને ઠીંકાજર થઈ. સૌનું ધ્યાન કાગળમાંનાં કંઈ કવર ફાડી બારકર મોટે અવાજે કંઈ વાંચવા લાગ્યો:

મહારાજ;

સંવિતાને ગમે આજ ચાર દિવસ જ છે. મરવાના દિવસ મુઠ્ઠી તમારા મોંને વખાણોજ કીધાં કંઈ છે. અતે "આ પતિ આપણે" એ ઉપરના શબ્દો મેં પાણુભાગ કર્યો છે. હું બે ચાર દિવસ પછી યાત્રાએ જવાનો છું. બાળક નહીં આ હવે મોકલ્યા છે. આજ છે કે તે માતાનું જ જરૂર જુલાવશે. એજ

લી. મણીલાલના ગમરામ.

પર વાંચતાંજ બારકર "હાથ સંવિત" કરતો જતીન ઉપર પડ્યો. પાટોશી કુખજી બોલમાં રમત કરતો નહીં "હવે દેવા વખતે ક્યા હતો?" એજ વચ્ચે તેની આંખો જવાબ માગી રહી હતી.

चित्रकारः] हर्षधेही यती स्नेहलीनी आणि पोतानुं सुंदर वदन अरीसाभां [श. शुक्ल
निहाणी रली...तेन वण्ते सारकर पद्धरथी आश्या. —पृष्ठ ६५७